

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

**Συστημικές Καινοτομίες στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία: Χτίζοντας
συνεταιριστικές δομές βιώσιμης και αρμοστικής οικονομίας στην Ελλάδα**

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Εμμανουήλ Δ. Τζουβελέκας

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή

Ολυμπία Κλήμη-Καμινάρη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου
(Επιβλέπουσα)

Θεόδωρος Μαριόλης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Βασίλειος Κέφης, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Εμμανουήλ Δ. Τζουβελέκας, 2019.

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διδακτορικής διατριβής εξ' ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διδακτορικής διατριβής για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διδακτορικής διατριβής από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνωμών του συγγραφέα.

*Αφιερώνεται στους γονείς μου
και σε όλους όσοι μόχθησαν
και μοχθούν
για ένα καλύτερο αύριο
μαθαίνοντας στα παιδιά τους τις αρχές του ανθρωπισμού,
της δικαιοσύνης, της συνεισφοράς και
του κοινού οφέλους*

Συντομογραφίες

ABM	Agent based Modeling (Μοντελοποίηση βάσει δρώντων)
AR	Action Research (Έρευνα Δράσης)
B.I	Basic Income (Βασικό Εισόδημα)
B.U.I	
	Basic Unconditional Income (Βασικό, χωρίς όρους, Εισόδημα)
CCIA	Community Currencies in Action
CAF	Common Assessment Framework (Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης)
CAF _{social}	Common Assessment Framework social (Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης) για φορείς Κ.Α.Λ.Ο.
C.A.T.W.O.E.	Customers, Actors, Transformation, Weltanschauung, Owner, Environment
C.E.R.	Community Energy River
CF	Crowd Funding (Πληθοχρηματοδότηση)
CSA ή KYT	Community Supported Agriculture (Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία)
DMI	Deutsches Mikrofinanz Institut (Γερμανικό Ινστιτούτο Μικροχρηματοδοτήσεων)
DSI	Digital Social Innovation (Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία)
EACB	European Association of Cooperative Banks
ECB	European Central Bank (Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα)
EFQM	European Foundation for Quality Management
EFSI	European Fund for Strategic Investment
EMES	EMES Network (Διεθνές Ερευνητικό Δίκτυο για την Κοινωνική Καινοτομία και την Κοινωνική Οικονομία)
FDSI	Foreign Direct Social Investments (Άμεσες Ξένες Κοινωνικές Επενδύσεις)
Fed	Federal Reserve Bank (Ομοσπονδιακή Τράπεζα των ΗΠΑ)
IoT	Internet of Things (Διαδίκτυο των Πραγμάτων)
Perma_CEC	Permaculture_Community Educational Currency (Κοινοτικό Εκπαιδευτικό Νόμισμα Περμακουλτούρας)

PDC	Permaculture Design Course
RSF	Rudolf Steiner Foundation
SBI	Social Business Initiative
SIB	Social Impact Bond (Ομόλογο Κοινωνικού Αντικτύπου)
SOAR	Strengths, Opportunities, Aspirations, Results
SUT	Supply and Use Tables (Πίνακες Προσφοράς και Χρήσεων)
A.K.K-O	Ανάλυση Κοινωνικού Κόστους-Οφέλους (Social Cost-Benefit Analysis)
AOKA	Αυτο-οργανωμένες πρωτοβουλίες Κοινωνικής Αλληλεγγύης
“Α”	Απόδοση (στο πλαίσιο της Τ.Χ.Χ-Π)
B.K.N	Βασικός Κοινωνιολογικός Νόμος
“Δ”	Διαφορά (στο πλαίσιο της Τ.Χ.Χ-Π)
ΕΑΠ	Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο
E.E.E.	Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα
E.O.K.E.	Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή
E.Κοιν.	Ενεργειακή Κοινότητα
E.M.E.	Ετήσιες Μονάδες Εργασίας
Θ.Κ.Ν	Θεμελιώδης Κοινωνικός Νόμος
Κ.ΑΛ.Ο.	Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία
Κ.Ο	Κοινωνική Οικονομία
Κ.Ε	Κοινωνική Επιχειρηματικότητα
Κ.Ε.Ε	Κοινωνική ενδο-επιχειρηματικότητα
Κ.Κ	Κοινωνική Καινοτομία
Κ.Υ.Γ.	Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία
Κ.Χ	Κοινωνική Χρηματοοικονομική
Κ.Χ.Ε	Κοινωνικό Χρηματιστήριο Ενέργειας
Ο.Κ.Ο.Ε.	Ομάδα Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας Περιφέρειας Κρήτης
Π.Ο	“Παγκόσμια Οικονομία” (Διαλέξεις και Σεμινάρια του Steiner, 1922)

Π.Κ	Περιφέρεια Κρήτης
Π.Κ.Π.	Πειραματισμός Κοινωνικής Πολιτικής
Π.Υ.Χ	Πρωτεύϊκή Υπόθεση του Χρήματος
“Σ”	Σημασία / Σημαντικότητα (στο πλαίσιο της Τ.Χ.Χ-Π)
Σ.Ε.Δ.	Συστημική Έρευνα Δράσης
Σ.Κ.Χ.	Συνεργασία Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής
Σ.Π	Σχολείο Περμακουλτούρας
Τ.Π.Ε.	Τεχνολογίες Πληροφορικής και Επικοινωνιών
Τ.Χ	Τράπεζα/ες Χρόνου
Τ.Χ.Χ-Π	Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου

Ευχαριστίες

Κατ' αρχάς απευθύνουμε τις ευχαριστίες μας προς τους εκδοτικούς οίκους, “Εκτός Γραμμής”, “Κάτοπτρο”, “Κέδρος”, “Μεταίχμιο”, “Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης”, “Περισπωμένη”, “Πόλις”, “Πλέθρον”, “Στάσει Εκπιπτόντες”, “Τόπος”, “Τροπή” και “Φερενίκη” που παρείχαν τη σχετική άδεια για αποσπάσματα από βιβλία έκδοσής τους στο κείμενο της διατριβής. Ευχαριστίες επίσης στην FASresearch για την άδεια αναδημοσίευσης του Σχήματος 3, στο Fath, Dean, and Katzmair, 2015, σ. 24).

Για τις ανάγκες της έρευνας θέλουμε να ευχαριστήσουμε τα ακόλουθα πρόσωπα:

Την επιβλέπουσά μου Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Ολυμπία Κλήμη-Καμινάρη, για τις κατευθύνσεις, την βαθιά και πολύχρονη γνώση του πεδίου της Συνεταιριστικής και Κοινωνικής Οικονομίας που μου πρόσφερε ως ένα πολύτιμο οδηγό στην έρευνα και προπάντων την εμπιστοσύνη με την οποία με περιέβαλε σε όλα τα στάδια της έρευνας.

Τον Καθηγητή Θεόδωρο Μαριόλη, μέλος της τριμελούς Επιτροπής που με εξέπληξε ως φοιτητή πριν πολλά χρόνια στα αμφιθέατρα του Παντείου και εξακολουθεί να με εντυπωσιάζει με την πολυεπίπεδη σκέψη και δράση του επιστημονικά, κοινωνικά και πολιτικά. Η ανάδειξη των Στραφαιάνων Οικονομικών καθώς και του επιστημονικού έργου του Δ. Μπάτση αποτελούν ορόσημα για τις κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα και διεθνώς.

Τον Καθηγητή Βασίλειο Κέφη, μέλος της τριμελούς Επιτροπής για τις ουσιαστικές παρατηρήσεις του στα ζητήματα της ολικής ποιότητας και στο μοντέλο CAF_{social}, των οργανώσεων, της οργανωσιακής κουλτούρας και της καινοτομίας.

Την Θεοδοσία Ανθοπούλου, Καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής, τον Κάρολο-Ιωσήφ Καβουλάκο, Επικ. Καθηγητή στο Αριστοτέλειο Παν/μιο Θεσσαλονίκης, Τμήμα Πολιτικών Επιστημών, την Δέσποινα Σδράλη Επικ. Καθηγήτρια στο Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Οικιακής οικονομίας και Οικολογίας και τον Δρ Σώκλη Γιώργο, Ερευνητή Γ' στο Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ), μέλη της επταμελούς Επιτροπής για τα πολύτιμα σχόλια και τις παρατηρήσεις τους.

Σας ευχαριστώ θερμά!

Τον Δρ. Νίκο Ραπτάκη, Εκτελεστικό Γραμματέα της Περιφέρειας Κρήτης, ένα από τους καλύτερους managers και facilitators Ολικής Ποιότητας, για το ηλεκτρονικό εργαλείο CAF (SAB) που έχει αναπτύξει ερευνητικά και ευγενικά συνέβαλε με την ανάλυση και εξαγωγή των ποσοτικών αποτελεσμάτων στην Τ.Χ.Χ-Π. κατά την εφαρμογή του CAF_{social}.

Τον Μιχάλη Τζιγκοτζίδη, συνταξιούχο εκπαιδευτικό και ιδρυτικό μέλος της Waldorf Hellas, για την άοκνη αρωγή του στη θεωρία και στην πράξη της Ανθρωποσοφίας και τις προσπάθειές του, πάντα με χαμόγελο και κατανόηση ότι τα πράγματα θα αλλάξουν όταν οι συνθήκες είναι ευεπίφορες καθώς επίσης και την Ομάδα για τα Συνδεδεμένα Οικονομικά και ιδιαίτερα τον Κώστα Χαλκιάπουλο για τα εμβριθή σχόλιά του στο 5ο κεφάλαιο της διατριβής.

Τον Γιώργο Θεοδωράκη, φυσικό, από την κοινότητα των grassroots, ιδρυτικό μέλος της Core Flower Κοιν.Σ.Επ. και του Permaculture.School. Τον υποψήφιο διδάκτορα, φυσικό, Παναγιώτη Παπασπύρου για τη σπάνια ευρυμάθεια και τις βελτιωτικές παρατηρήσεις στο 7ο κεφάλαιο.

Τον Θωμά Παπαμίχο και τους Αγροναύτες.

Τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου Χολαργού-Παπάγου για την εξαιρετική και ανοικτή συνεργασία και το όραμα τους και τη συμβολή στην 1^η εφαρμογή του CAF_{social}. Ιδιαίτερα τη Νάντια Σωφρονά και τη Δρ Ευγενία Βαθάκου.

Τις κοινωνικές επιχειρήσεις στην Κρήτη και τις συνεργάτιδες και συνεργάτες στην Ομάδα της Περιφέρειας Κρήτης, Μιχάλη Δαράκη, Δρ Ελένη-Χριστίνα Σωτηροπούλου, Κωστή Φλουρή και Μιχάλη Ατσαλάκη. Τις συναδέλφους Εύα Διακοσταμάτη και Γεωργία Σταυρακάκη για τη διοικητική υποστήριξη στα θέματα της Ομάδας.

Τον Περιφερειάρχη Κρήτης κ. Σταύρο Αρναουτάκη για τη στήριξη των δράσεων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής καινοτομίας.

Τον Δρ. Γιώργο Αλεξόπουλο, ερευνητή στο Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών και Καθηγητή-Σύμβουλο στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ) που διάβασε τη διατριβή και πρόσφερε τα ουσιαστικά σχόλια του ιδίως στις ενότητες της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής χρηματοοικονομικής. Την ΑΝ.ΚΑ και τη Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας, τον Βασίλη Μπέλλη, τη Χρυσανγή Σέγγη και τον Παναγιώτη Τουρναβίτη, αντίστοιχα.

Τον οικονομολόγο και δημοσιογράφο Δρ. Λεωνίδα Βατικιώτη.

Την ερευνήτρια Δρ Ελένη-Ρεβέκκα Στάιου. Τη Μάγια Ανδρέου και την Community Energy River. Την υπ. διδάκτορα Σέβη Χόνδρου. Τον ποιητή και συγγραφέα Θανάση Λάμπρου. Τον Χρήστο Προβέζη, από την “Αλληλεγγύη για Όλους” και ενάρκτη δικτύων συμπληρωματικών νομισμάτων.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην Κοιν.Σ.Επ. Agroid και τον Κώστα Παπαδάκη για τη μετουσίωση ιδεών σε τεχνολογικές εφαρμογές και ψηφιακή κοινωνική καινοτομία και για την ανάπτυξη της πλατφόρμας για την Κοινωνικά Υποστηριζόμενη Γεωργία “Αγροναύτες”, του ιστοχώρου της Ομάδας Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας και της πλατφόρμας ασύγχρονης εκπαίδευσης ΑΣ.Τ.Ε.Ρ.Ι.ΩΝ.

Την γραφίστρια Κατερίνα Βασιλείου, που επιμελήθηκε και ανασχεδίασε τα σχήματα της διατριβής, κάνοντας τα πιο όμορφα και φιλικά στον αναγνώστη.

Τον Δρ. Thomas Greco για τη μακροχρόνια και συνεπή προσπάθεια διάδοσης ενός οικονομικού μοντέλου για ένα πιο δίκαιο κόσμο και για τις συζητήσεις μας στα εναλλακτικά νομίσματα. Τον John Bloom, Διευθυντή Οργανωσιακής Κουλτούρας στο Rudolf Steiner Foundation.

Την υπ. διδάκτορα, κοινωνική επιχειρηματία και ακτιβίστρια Κωνσταντίνα Zoehrer, που ανέδειξε το πεδίο της ελληνικής Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας για την αμέριστη βοήθεια και ουσιαστική συνεργασία της. Την ομάδα της “180 Μοίρες” Κοιν.Σ.Επ., της οποίας διατέλεσα ιδρυτικό μέλος.

Τον Καθηγητή Benoit Godin στο INRS. Τον John Fullerton του Capital Institute. Τον πρώην Ειδικό Γραμματέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, Αντώνη Βορλόου. Τον Νίκο Χρυσόγελο του Άνεμου Ανανέωσης Κοιν.Σ.Επ. και τον Βασίλη Περαντζάκη.

Τον Garvin Boyle δάσκαλο, διαχειριστή έργων πληροφορικής στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα (Καναδάς), και σχεδιαστή προσομοιώσεων ABM με έμφαση στα οικονομικά της αειφορίας, για τις συμβουλές και την ανασκόπηση του μοντέλου ABM του 4^{ου} κεφαλαίου.

Το ταξίδι αυτό ξεκίνησε το 2004, κατά τη διάρκεια της πρώτης διδακτορικής ερευνητικής απόπειρας στα αγροτικά συστήματα και στη συστημική σκέψη, οπότε και γνώρισα στην Ολλανδία τον Dr Hans Schiere, ειδικό στα Συστήματα και την Πολυπλοκότητα, συνεχίζοντας στην Κρήτη με τον Πέτρο Χανιωτάκη για τον Rudolf Steiner και τη βιοδυναμική γεωργία.

Το ταξίδι δεν τελειώνει όμως, εδώ.

Με την ελπίδα να μην έχω ξεχάσει κάποια πρόσωπα που συνέδραμαν ουσιαστικά στην υλοποίηση αυτού του έργου, τους ευχαριστώ όλους και όλες για το πολυτιμότερο πράγμα που μου χάρισαν. Τη ματιά τους στη Ζωή και τον πολύτιμο Χρόνο τους.

Τέλος, ιδιαίτερες ευχαριστίες στη συζυγό μου Πελαγία που χωρίς την μοναδικά πολυεπίπεδη συνδρομή της στην έρευνα και στη ζωή, η ερευνητική προσπάθεια θα είχε τελειώσει αργότερα και δυσκολότερα.

Περιεχόμενα

Basic Unconditional Income (Βασικό, χωρίς όρους, Εισόδημα)	4
Κεφάλαιο 1. Περιγραφή του αντικειμένου της διατριβής	24
Εισαγωγή	24
1.2 Αντικείμενο και σκοπός της Διατριβής	29
1.3 Ανάλυση και επιστημονικό ενδιαφέρον της Διατριβής.....	32
1.3.1 Ερευνητικά Ερωτήματα	35
1.4 Μεθοδολογία	37
1.4.1 Η ερευνητική μέθοδος	37
1.4.2 Ο ρόλος του ερευνητή.....	47
1.4.3 Η έρευνα δράσης - Η συστημική έρευνα δράσης	49
1.4.4 Η Ποιοτική Έρευνα.....	53
1.4.5 Η Ποσοτική Έρευνα.....	56
1.5 Διάρθρωση της διατριβής.....	58
Κεφάλαιο 2. Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα.....	66
Εισαγωγή	66
2.2 Η Κοινωνική Οικονομία.....	66
2.3 Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις	78
2.4 Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα	86
2.5 Το Πρόβλημα εντολέα–εντολοδόχου, η γνωσιακή δημοκρατία και η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα.....	92
2.6 Οι πολλαπλασιαστές ζήτησης και τα Εμπορεύματα-Κλειδιά της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα	95
Συμπέρασμα	115
Κεφάλαιο 3. Κοινωνική Καινοτομία.....	119
Εισαγωγή	119
3.2 Καινοτομία	120
3.2.1 Συστημική Καινοτομία.....	122
3.3 Κοινωνική Καινοτομία: Η θεωρία.....	123
3.4 Κοινωνική Καινοτομία: Τα εργαλεία	136
3.5 Το Βασικό Εισόδημα.....	139
3.6 Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία	143
3.7 Η DSI και η CSA: Ανάπτυξη ιστοχώρου	145
3.8 Η αγροτική ψηφιακή κοινωνική καινοτομία	150
Συμπέρασμα	154

Κεφάλαιο 4. Χρήμα και Χρηματική Καινοτομία.....	157
Εισαγωγή.....	157
4.2 Το Χρήμα	158
4.2.1 Το Χρήμα, η Γλώσσα και η Μνήμη.....	158
4.2.2 Μοντελοποίηση βάσει Δρώντων: ABM το Χρήμα και η Γλώσσα.....	161
4.2.3 Η Πρωτεύεική Υπόθεση του Χρήματος.....	181
4.2.4 Το “αποφατικό” χρήμα	184
4.3 Από τους κλασσικούς στον Orlean: Το Χρήμα ως θεσμός	187
4.4 Χρήμα: Μαρξική ανάλυση και επίγονοι	191
4.5 Οι “Αιρετικοί” του Χρήματος	199
4.6 Χρηματική Καινοτομία	203
4.7 Συμπληρωματικά νομίσματα & δίκτυα ανταλλαγών στην Ελλάδα	217
Συμπέρασμα	228
Κεφάλαιο 5. Ο Rudolf Steiner και τα Συνδεσμικά Οικονομικά.....	231
Εισαγωγή.....	231
5.2 Homo Homunculus – Homo Socialis και Γκετεανισμός.....	232
5.3 Το έργο και η παρακαταθήκη του Steiner.....	235
5.4 Rudolf Steiner: Ο άνθρωπος, ο φιλόσοφος, ο οικονομολόγος.....	241
5.5 Η “Παγκόσμια Οικονομία”	253
5.6 Ο Steiner και η Κοινωνική Χρηματοοικονομική	260
5.7 Χρήμα και Ζωντανές Ιδέες.....	265
5.8 Το Χρήμα στον Steiner.....	268
5.9 Ο Steiner στην πράξη: Στην Ελλάδα και διεθνώς	271
Συμπέρασμα	275
Κεφάλαιο 6. Κοινωνική Χρηματοοικονομική.....	277
Εισαγωγή.....	277
6.2 Χρηματοοικονομική.....	278
6.3 Κοινωνική Χρηματοοικονομική.....	291
6.4 Επενδύσεις Κοινωνικού Αντίκτυπου.....	298
6.5 Το οικοσύστημα της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα.....	300
6.6 Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός.....	307
6.7 Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός στην εκπαίδευση –μια πρόταση χρηματικής καινοτομίας.....	310
6.8 Οικονομική Δημοκρατία	313
Συμπέρασμα	316

Κεφάλαιο 7. Η Συστημική Έρευνα Δράσης στο πλαίσιο των Θεωριών Συστημάτων, Πολυπλοκότητας και Αρμοστικότητας	319
Εισαγωγή	319
7.2 Συστημική Σκέψη	320
7.3 Θεωρία Πολυπλοκότητας	346
7.4 Τα Οικονομικά της Πολυπλοκότητας	350
7.5 Θεωρία Αρμοστικότητας	354
7.5.1 Ο προσαρμοστικός Κύκλος	362
7.5.2 Κοινωνική και Χρηματική Εντροπία – Αρμοστικότητα	369
7.6 Το μοντέλο Χρήματος-Κοινωνικής Καινοτομίας στον προσαρμοστικό κύκλο	377
7.7 Από το τρίπτυχο του Steiner στις τριάδες του Taleb	386
Συμπέρασμα	398
Κεφάλαιο 8: Μελέτες Περιπτώσεων	400
Εισαγωγή	400
8.2 Το SES Net Fund	402
8.2.1 Η ιδέα για το SES Net Fund	402
8.2.2 Το έργο και η συμβολή του.	408
8.2.3 Η ανάπτυξη ενός εργαλείου Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα	417
8.3 Τράπεζες Χρόνου - Η Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου	420
8.3.1 Η εφαρμογή της οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού – Παπάγου	426
8.3.2 Η διαδικασία της αυτο-αξιολόγησης	431
8.3.3 Η SWOT Ανάλυση και το SAB ως SOAR Ανάλυση	450
8.4 Η Core Flower	463
8.4.1. Το Permaculture.School	466
8.4.2. Το συμπληρωματικό νόμισμα Perma_Community Educational Currency (Perma_CEC)	470
8.4.3. Περμακουλτούρα: Ηθικές και Σχεδιαστικές Αρχές	473
8.5 Η Ομάδα Κοινωνικής Οικονομίας Περιφέρειας Κρήτης	476
8.5.1 Η Ειδικότητα Διοικητικού και Οικονομικού Στελέχους Επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο.	492
8.6 Η Community Energy River	495
8.7 Η ανάπτυξη μιας ενεργειακής Κοινότητας στην Ελλάδα	498
8.8 Κοινωνικό Χρηματιστήριο Ενέργειας - Ενεργειακά Νομίσματα	500
8.9 Η ενεργειακή βάση και η Κ.ΑΛ.Ο.	504
8.10 Η Agroid Κοιν.Σ.Επ.	506

Συμπέρασμα	508
Κεφάλαιο 9: Συμπεράσματα Έρευνας.....	511
Εισαγωγή.....	511
9.2 Συμπεράσματα Έρευνας.....	512
9.2.1 Οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα.....	516
9.3 Προτάσεις Πολιτικής.....	524
9.3.1 Εμπορεύματα Κλειδιά και Κοινωνικές Επιχειρήσεις	530
9.3.2 Άμεσες Ξένες Κοινωνικές Επενδύσεις	535
9.3.3 Τρισδιάστατες εκτυπώσεις σε μια πολυδιάστατη οικονομία.....	536
9.3.4 Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί Κοινωνικών Επιχειρήσεων	538
9.3.5 Νομοτεχνικές Βελτιώσεις για την Κ.Α.Λ.Ο. Απαραίτητες ή Περιττές;	540
9.3.6 Βιώσιμη Πολιτεία	541
9.4 Μελλοντική Έρευνα.....	543
Τελικά Συμπεράσματα	548
Γλωσσάρι.....	551
Πηγές-Βιβλιογραφία.....	555
Πηγές	555
Α. Νομοθεσία	555
Α.1 Ελληνική	555
Α.2 Ευρωπαϊκή	555
Β. Ιστοχώροι.....	556
Βιβλιογραφία.....	560
Βιβλιογραφία ανά κατηγορία και σε χρονολογική σειρά.....	613
Παραρτήματα	621
Παράρτημα 1: Η Ποιοτική και Ποσοτική Έρευνα	621
Παράρτημα 2: CAFsocial : α) το Μοντέλο Αυτοαξιολόγησης CAFsocial και β) τα αποτελέσματα της έρευνας στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού- Παπάγου.....	818
Παράρτημα 3: Χρήμα και Γλώσσα, μια εφαρμογή Agent Based Modeling	970
Παράρτημα 4: Χρήμα και Νόμος του Zipf, μια εφαρμογή του νόμου σε κείμενα της διεθνούς κλασικής λογοτεχνίας.....	992
Παράρτημα 5: Χρήμα και Ζωντανές Ιδέες.....	999
Παράρτημα 6: Ερευνητικές Εφαρμογές κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας	1002
Παράρτημα 7: Εμπορεύματα-Κλειδιά Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.....	1014

Πίνακες

Πίνακας 1.1. Συνάφεια Κεφαλαίων-Παραρτημάτων Έρευνας	62
Πίνακας 2.1. Ο ορισμός της Κ.Ο για το ελληνικό κράτος	71
Πίνακας 2.2. Πρωτοβουλίες Ε.Ε για την Κ.Ο και την Κοινωνική Καινοτομία	79
Πίνακας 2.3. Ο ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης κατά το δίκτυο EMES	81
Πίνακας 2.4. Σχολές Σκέψης στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα	88
Πίνακας 2.5. Πολλαπλασιαστές εκροής, εισαγωγών, απασχόλησης και παραγωγικότητας στην Κ.ΑΛ.Ο. (2015)	99
Πίνακας 2.6. Διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα Κ.ΑΛ.Ο. με συγκριτικό πλεονέκτημα/μειονέκτημα (2015)	102
Πίνακας 2.7. Διεθνώς εμπορεύσιμα και μη εμπορεύσιμα εμπορεύματα Κ.ΑΛ.Ο. Συγκριτικά στοιχεία μεγεθών (2015)	102
Πίνακας 2.8. Εμπορεύματα Κ.ΑΛ.Ο. και αντίστοιχα εμπορεύματα από την εθνική οικονομία (2015)	111
Πίνακας 2.9. Εμπορεύματα Κ.ΑΛ.Ο. στο σύνολο των εμπορευμάτων της εθνικής οικονομίας (2015)	112
Πίνακας 2.10. Μεγέθη και ποσοστά επιχειρηματικότητας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας	114
Πίνακας 3.1. Σύγχρονες και πρόσφατες έννοιες της Κοινωνικής Καινοτομίας	126
Πίνακας 3.2. Η αλλαγή του οικονομικού περιεχομένου	132
Πίνακας 3.3. Πεδία ενδιαφέροντος της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας το 2015 και το 2017 στην ΕΕ	143
Πίνακας 3.4. Τύποι Οργανισμών στο πεδίο της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας στην Ε.Ε	144
Πίνακας 4.1: Αρχικοποίηση διαδικασίας κατανομής επίσημου χρήματος σε δρώντες, Money adoption model	164
Πίνακας 4.2: Επιλογή Αλγόριθμου threshold/individual/reward Money adoption model	165
Πίνακας 4.3: Διαδικασία δημιουργίας δικτύου δρώντων, Money adoption model	166
Πίνακας 4.4: Συναλλαγές ανάλογα με τον αλγόριθμο που επιλέχθηκε Money adoption model	167
Πίνακας 4.5: Συναλλαγές με βάση τον αλγόριθμο reward Money adoption model	167
Πίνακας 4.6. Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=100). Money adoption model	176
Πίνακας 4.7. Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=500). Money adoption model	177
Πίνακας 4.8. Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=2000) Money adoption model	178
Πίνακας 4.9. Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=10000) Money adoption model	179

Πίνακας 4.10. Σχολές και Ρεύματα Οικονομικής Σκέψης I	196
Πίνακας 4.11. Σχολές και Ρεύματα Οικονομικής Σκέψης II	197
Πίνακας 4.12. Χαρακτηριστικά πιλοτικών τοπικών νομισμάτων, CCIA	212
Πίνακας 5.1. Οι 11 Αξίες που συμβάλλουν στην αναπαραγωγή κοινωνικών σχηματισμών	240
Πίνακας 5.2. Ο μετασχηματισμός από την ανταγωνιστική αγορά και τον καπιταλισμό στην Συνδεσμική Οικονομία	248
Πίνακας 5.3. Οι 14 Διαλέξεις της Παγκόσμιας Οικονομίας	253
Πίνακας 5.4. Τα 6 Σεμινάρια της Παγκόσμιας Οικονομίας	254
Πίνακας 6.1. Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες του μέλλοντος	288
Πίνακας 6.2. Κατηγορίες Υποδομών Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής	304
Πίνακας 6.3. SWOT Ανάλυση οικοσυστήματος Κ.Χ στην Ελλάδα	306
Πίνακας 7.1. Το C.A.T.W.O.E. στο πλαίσιο της έρευνας	323
Πίνακας 7.2. Επίσημο Σύστημα και Έννοιες Κυρίαρχου Οικονομικού Μοντέλου (Κεφαλαιοκρατικό μοντέλο)	327
Πίνακας 7.3. Επίσημο σύστημα και έννοιες εναλλακτικού οικονομικού μοντέλου (Κοινοτικό μοντέλο)	328
Πίνακας 7.4. Σχέση Έρευνας Δράσης, Κοινωνικής Καινοτομίας, Προσαρμοστικού Κύκλου και Έρευνας Δράσης κατά τον Checkland	330
Πίνακας 7.5. Τα ερευνητικά στάδια και τα Στάδια Συστημικής Μεθοδολογίας κατά τον Checkland	333
Πίνακας 7.6. Συστημική Θεωρία και Έρευνα Δράσης	336
Πίνακας 7.7. Παλιά – Νέα Οικονομική	353
Πίνακας 7.8. Χαρακτηριστικά ανθρώπινων ομάδων στην Κ.ΑΛ.Ο. στις 4 φάσεις του προσαρμοστικού κύκλου	365
Πίνακας 7.9. Χρήμα και Εντροπία	376
Πίνακας 7.10. Θερμοδυναμικοί και Οικονομικοί Νόμοι	376
Πίνακας 7.11. Η κεντρική τριάδα: τρεις τύποι έκθεσης κατά Taleb	388
Πίνακας 7.12. Κοινωνικές Ασυμμετρίες	391
Πίνακας 8.1. Οι 21 πιλότοι της Ε.Ε για την Κ. Χ	405
Πίνακας 8.2. Η Τ.Χ.Χ-Π το 2014 και το 2018	423
Πίνακας 8.3. Κριτήρια και Υποκριτήρια του CAF_{social}	429
Πίνακας 8.4. Κριτήρια και ερωτήσεις ανά Κριτήριο CAF_{social}	432
Πίνακας 8.5. Πρωταρχικά Σημεία βελτίωσης ανά Κριτήριο	446

Πίνακας 8.6. Η σημασία και η απόδοση της έννοιας “Βιωσιμότητα” για τα μέλη της Ομάδας “Μ” της Τ.Χ.Χ-Π	458
Πίνακας 8.7. Η σημασία και η απόδοση της έννοιας “Βιωσιμότητα” για τα μέλη της Ομάδας “Σ” της Τ.Χ.Χ-Π	459
Πίνακας 8.8. Οι Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π	462
Πίνακας 8.9. Οι σχεδιαστικές αρχές της Περιμακουλτούρας	474
Πίνακας 8.10. Η διαδικασία Στρατηγικού Σχεδιασμού για την Κ.Ο στην Π.Κ	480
Πίνακας 8.11. Η διαδικασία ανάπτυξης πιστοποιημένης κατάρτισης “Διοικητικό & Οικονομικό Στέλεχος Επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. στην Π.Κ	493
Πίνακας 9.1. Συνοπτική Αποτύπωση Μελετών Περίπτωσης έρευνας δράσης αναφορικά με την κοινωνική και χρηματική καινοτομία και τα στάδια ανάπτυξής τους	513
Πίνακας 9.2. Ερευνητικά Ερωτήματα και ευρήματα	517

Διαγράμματα

Διάγραμμα 2.1. Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 55, 53, 36 (2015)	103
Διάγραμμα 2.2. Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 55, 53, 36 (2015)	104
Διάγραμμα 2.3. Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 60, 54 (2015)	104
Διάγραμμα 2.4. Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 60, 54 (2015)	105
Διάγραμμα 2.5. Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 57, 29, 45, 38, 56, 30, 27 (2015)	105
Διάγραμμα 2.6. Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 57, 29, 45, 38, 56, 30, 27 (2015)	106
Διάγραμμα 2.7. Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 58, 35, 31, 1, 48, 52, 5, 51, 41, 40 49, 26, 2, 37, 59, 9, 62, 39, 11, 50, 47, 44 (2015)	106
Διάγραμμα 2.8. Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 58, 35, 31, 1, 48, 52, 5, 51, 41, 40 49, 26, 2, 37, 59, 9, 62, 39, 11, 50, 47, 44 (2015)	107
Διάγραμμα 2.9. Απασχόληση στα εμπορεύματα της Κ.ΑΛ.Ο. (ΕΜΕ, 2015)	108
Διάγραμμα 2.10. Κύκλος εργασιών στα εμπορεύματα της Κ.ΑΛ.Ο. (2015)	108
Διάγραμμα 2.11. Εξέλιξη απασχόλησης στις επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο. (2015-2016) ...	109
Διάγραμμα 2.12. Μεταβολή απασχόλησης στις επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο. (2015-2016)	110
Διάγραμμα 2.13. Εξέλιξη παραγωγικότητας επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. (2015-2016) ..	110
Διάγραμμα 2.14. % Μεταβολή παραγωγικότητας εμπορευμάτων Κ.ΑΛ.Ο. (2015-2016)	111

Διάγραμμα 4.1. Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών(n=2000, αλγόριθμος reward), Money adoption model	172
Διάγραμμα 4.2. Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών(n=100, αλγόριθμος reward), Money adoption model	172
Διάγραμμα 4.3. Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών(n=100, αλγόριθμος reward), Money adoption model	174
Διάγραμμα 4.4. Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών (n=2000, αλγόριθμος threshold) Money adoption model	175
Διάγραμμα 8.1. Βαθμολογία Απόδοσης στα 9 Κριτήρια του CAF _{social}	442
Διάγραμμα 8.2. Βαθμολογία Σημασίας στα 9 Κριτήρια του CAF _{social}	442
Διάγραμμα 8.3. Οι Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της T.X.X-Π	463

Σχήματα, Φωτογραφίες

Σχήμα 1.1. Οντολογία και επιστημολογία στην Κ.ΑΛ.Ο.	39
Σχήμα 1.2. Οντολογία, επιστημολογία στη δημιουργία γνώσης	40
Σχήμα 1.3. Αποτύπωση κατηγοριών βιβλιογραφίας ως συστάδες διαγραμμάτων Venn, παρούσα κατάσταση	43
Σχήμα 1.4. Αποτύπωση κατηγοριών βιβλιογραφίας ως συστάδες διαγραμμάτων Venn μελλοντική επιθυμητή κατάσταση	44
Σχήμα 1.5. NgramViewer: κοινωνική οικονομία, κοινωνική επιχειρηματικότητα, κοινωνική καινοτομία	45
Σχήμα 1.6. NgramViewer: χρήμα, χρηματοοικονομική, χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός, καινοτομία	45
Σχήμα 1.7. NgramViewer: τοπικά νομίσματα, κοινωνική χρηματοοικονομική, χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός, κοινωνική καινοτομία	46
Σχήμα 1.8. Οι ερευνητικοί πυλώνες	63
Σχήμα 1.9. Η Δομή του Διδακτορικού	64
Σχήμα 1.10. Η Σπείρα της Έρευνας Δράσης και μάθησης	65
Σχήμα 2.1. Τα τρία συστήματα της οικονομίας	68
Σχήμα 2.2. Θεωρητικές συσχετίσεις μεταξύ των εννοιών της κοινωνικής επιχείρησης, του επιχειρηματία και της επιχειρηματικότητας	69
Σχήμα 3.1. Η σπείρα της κοινωνικής καινοτομίας	129
Σχήμα 3.2. Η πυραμίδα του πλανητικού πολιτεύματος	134
Σχήμα 3.3. Το ιδανικό πρότυπο μιας κοινωνίας με τρεις τάξεις	135

Σχήμα 3.4. Ο απελευθερωμένος άνθρωπος	135
Σχήμα 4.1. Οικονομική εργογραφία και οι αιρετικοί	199
Σχήμα 4.2. Πιθανοί μελλοντικοί νομισματικοί δρόμοι	209
Σχήμα 5.1. Το Κοινωνικό Τρίπτυχο: R. Steiner	237
Σχήμα 5.2. Ο Θεμελιώδης Κοινωνικός Νόμος	244
Σχήμα 5.3. Ο Βασικός Κοινωνιολογικός Νόμος	245
Σχήμα 5.4. Η δημιουργία της τιμής κατά Steiner	256
Σχήμα 5.5. Συστημική Ανάλυση της Ισλανδικής κρίσης	266
Σχήμα 5.6. Οι τύποι χρήματος κατά τον Steiner	269
Σχήμα 5.7. Τύποι χρήματος και Κοινωνικό Τρίπτυχο	270
Σχήμα 7.1. Συστημική Μεθοδολογία	331
Σχήμα 7.2. Συστημική Μεθοδολογία a la Checkland στην ανάλυση της έρευνας ...	332
Σχήμα 7.3 Η Αγοραία Κοινωνία	345
Σχήμα 7.4. Χρηματικός Χώρος Φάσεων	348
Σχήμα 7.5. Αρμοστικότητα - Αποδοτικότητα – Βιωσιμότητα I	358
Σχήμα 7.6. Αρμοστικότητα - Αποδοτικότητα – Βιωσιμότητα II	359
Σχήμα 7.7. Ο προσαρμοστικός κύκλος I	363
Σχήμα 7.8. Ο προσαρμοστικός κύκλος II	364
Σχήμα 7.9. Ο προσαρμοστικός κύκλος III	366
Σχήμα 7.10 Ο προσαρμοστικός κύκλος IV	367
Σχήμα 7.11: Ο προσαρμοστικός κύκλος με εφαρμογή στα κοινωνικά συστήματα ..	368
Σχήμα 7.12. Προσαρμοστικός Κύκλος και ιστορική εξέλιξη χρήματος	379
Σχήμα 7.13. Το αναδυόμενο μοντέλο κυκλοφορίας του χρήματος βάσει του προσαρμοστικού κύκλου και της σπείρας της κοινωνικής καινοτομίας	380
Σχήμα 7.14. Προσαρμοστικός κύκλος και Κοινωνική/Χρηματική Καινοτομία: Μοντέλο	381
Σχήμα 7.15. Συνεχής - Ασυνεχής Κοινωνική Καινοτομία	382
Σχήμα 7.16. Μοντέλο και μεταβάσεις σε προηγούμενες φάσεις της καινοτομικής σπείρας	383
Σχήμα 7.17. Καινοτομική Σπείρα, Προσαρμοστικός κύκλος και κλίμακες	383

Σχήμα 7.18. Η σπείρα κοινωνικής /χρηματικής καινοτομίας στο χώρο των φάσεων	384
Σχήμα 7.19. Το οικονομικό σύστημα των συστημάτων του Schmolter	392
Σχήμα 7.20. Τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις στην πληροφορία	393
Σχήμα 7.21. Η τριπλή έλικα του Steiner	394
Σχήμα 7.22. Ελκυστής – Κράτος	395
Σχήμα 7.23. Ελκυστής- Οικονομία	396
Σχήμα 7.24. Ελκυστής- τρίπτυχη Κοινωνική οργάνωση	396
Σχήμα 7.25. Διάγραμμα Venn – Αυτο-οργανούμενα Συστήματα	397
Σχήμα 8.1. Παρούσα κατάσταση Οικοσυστήματος Κ.Χ στην Ελλάδα με βάση την ισχύ και το ενδιαφέρον των ενδιαφερόμενων μερών	416
Σχήμα 8.2. Μελλοντική κατάσταση Οικοσυστήματος Κ.Χ στην Ελλάδα με βάση την ισχύ και το ενδιαφέρον των ενδιαφερόμενων μερών	417
Σχήμα 8.3. Εμπλουτίζοντας το οικοσύστημα της Κ.Χ. Ο σχεδιασμός ενός κοινωνικού Αμοιβαίου Κεφαλαίου	418
Σχήμα 8.4. CAF _{social}	428
Σχήμα 8.5. Το Μοντέλο CAF, λογισμικό SAB	438
Σχήμα 8.6. Το λουλούδι της περμαουλτούρας	475
Σχήμα 9.1 Συστημική Έρευνα Δράσης και εργαλεία κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας, συμβολή ερευνητή	514
Σχήμα 9.2 Συστημική Έρευνα Δράσης: εργαλεία κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας	514
Σχήμα 9.3 Σύνθεση: Οντολογία, Επιστημολογία, Γνώση, Κοινωνική Καινοτομία και Προσρμοστικός Κύκλος, μετάβαση στη βιωσιμότητα και αρμοστικότητα	515
Σχήμα 9.4 Η Βιώσιμη Πολιτεία	542

Εικόνες

Εικόνα 1.1. Το λογισμικό Mendelej™	47
Εικόνα 3.1. Η κεντρική οθόνη της πλατφόρμας Usahidi στην Π.Κ	145
Εικόνα 3.2. Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Αρχική Σελίδα	146
Εικόνα 3.3. Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Προφίλ Παραγωγού	147
Εικόνα 3.4. Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Προφίλ Καταναλωτή	148
Εικόνα 3.5. Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Καλάθι	148

Εικόνα 4.1. Η οθόνη χειρισμού του μοντέλου Money adoption model	169
Εικόνα 5.1. Αφίσα Ομιλίας του R. Steiner για το κοινωνικό τρίπτυχο	238
Εικόνα 5.2. Διεθνείς Οικονομικές συναλλαγές (Οπτικοποίηση Ι)	267
Εικόνα 8.1. Ερωτηματολόγιο CAF _{social} Κριτήριο 8, Απόδοση	433
Εικόνα 8.2. Ερωτηματολόγιο CAF _{social} Κριτήριο 8, Απόδοση, απόσπασμα δείγματος τρόπου βαθμολόγησης	434
Εικόνα 8.3. CAF _{social} , Κριτήριο 8, επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας, Απόδοση	434
Εικόνα 8.4. Ερωτηματολόγιο CAF _{social} Κριτήριο 8, Σημασία	435
Εικόνα 8.5. Ερωτηματολόγιο CAF _{social} Κριτήριο 8, Σημασία, απόσπασμα δείγματος τρόπου βαθμολόγησης	436
Εικόνα 8.6. CAF _{social} , Κριτήριο 8, επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας, Σημασία	436
Εικόνα 8.7. Η βασική οθόνη του SAB για το CAF _{social}	437
Εικόνα 8.8. Δείγμα αποτελεσμάτων ερωτηματολογίων CAF _{social}	439
Εικόνα 8.9. Συνολική Βαθμολογία CAF _{social} , Απόδοση και Σημασία	440
Εικόνα 8.10. Βαθμολογία Μελών CAF _{social} , Απόδοση και Σημασία	441
Εικόνα 8.11. Βαθμολογία Συντονιστικού CAF _{social} , Απόδοση και Σημασία	441
Εικόνα 8.12. Σημεία Βελτίωσης (Προϋποθέσεις)	443
Εικόνα 8.13. Σημεία Βελτίωσης (Προϋποθέσεις), Συνοπτική Ανάλυση	444
Εικόνα 8.14. Σημεία Βελτίωσης (Αποτελέσματα) , Μέλη	445
Εικόνα 8.15. Σημεία Βελτίωσης (Αποτελέσματα), Συνοπτική Ανάλυση	445
Εικόνα 8.16. Σημεία Βελτίωσης στο Κριτήριο “Στρατηγική και Προγραμματισμός”	448
Εικόνα 8.17. Προτεραιότητες Προϋποθέσεις	449
Εικόνα 8.18. Προτεραιότητες Αποτελέσματα	449
Εικόνα 8.19. Προϋποθέσεις Δυνατά Σημεία	450
Εικόνα 8.20. Αποτελέσματα, Δυνατά Σημεία	451
Εικόνα 8.21. Προϋποθέσεις, Σημεία Βελτίωσης	452
Εικόνα 8.22. Αποτελέσματα, Σημεία Βελτίωσης	453
Εικόνα 8.23. Προϋποθέσεις, Σημεία Βελτίωσης WD	453
Εικόνα 8.24. Αποτελέσματα, Σημεία Βελτίωσης WD	454

Εικόνα 8.25. Ποσοτική Σύνοψη σημείων βελτίωσης	455
Εικόνα 8.26. Υποκριτήρια [8.1]– Σημεία Βελτίωσης	455
Εικόνα 8.27. Υποκριτήρια [4.1 & 6.2] Σημεία Βελτίωσης	456
Εικόνα 8.28. Υποκριτήρια [2.2, 3.1 & 3.3] Σημεία Βελτίωσης	456
Εικόνα 8.29. Υποκριτήρια [9.2, 1.2 & 1.4] Σημεία Βελτίωσης	457
Εικόνα 8.30. Υποκριτήρια [4.2 & 5.1-5.3 & 7.1-7.2] Σημεία Βελτίωσης	457
Εικόνα 8.31. Σύνοψη Κρίσιμων Παραγόντων Επιτυχίας	459
Εικόνα 8.32. Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας Σημεία Βελτίωσης, (Συνεργασίες) .	460
Εικόνα 8.33. Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας Σημεία Βελτίωσης, (Διαχείριση Πληροφοριών, Επικοινωνία)	460
Εικόνα 8.34. Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας, Σημεία Βελτίωσης, (ικανοποίηση μελών, δείκτες απόδοσης, κοινωνική ευθύνη)	461
Εικόνα 8.35. Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας, Σημεία Βελτίωσης, (κοινωνικός αντίκτυπος, προγραμματισμός & ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού, αναγνώριση)	461
Εικόνα 8.36. Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας Σημεία Βελτίωσης, (Βιωσιμότητα, διοίκηση διαδικασιών, ενδυνάμωση, συνεχής βελτίωση)	462

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ανά χείρας εργασία προσφέρει μια διαφορετική ματιά στον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το χρήμα, την κοινωνική καινοτομία και τους φορείς κοινωνικής οικονομίας. Ο συνδυασμός μεθοδολογιών και ο από κοινού χρόνος στο πεδίο μαζί με τις συμμετέχουσες ομάδες και πρόσωπα επιχειρεί να δώσει μια πρόταση σκέψης και δράσης στους φορείς του πεδίου της κοινωνικής οικονομίας/καινοτομίας και ένα κοινό πεδίο αντίληψης και κατανόησης της ανάγκης συνεργασίας και της ενδυνάμωσης της εμπιστοσύνης. Το έργο και η ζωή σημαντικών προσώπων του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα και του πρώτου μισού του 20^{ου} αποτέλεσαν σημείο αναφοράς. Ιδιαίτερα ο Rudolf Steiner, ο οποίος μεταξύ των κοινωνικών καινοτομιών που σκέφτηκε, σχεδίασε και θεμελίωσε τα συνδεδεμένα οικονομικά, που αν και δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως εναλλακτική σχολή οικονομικής σκέψης και πράξης, τουλάχιστον, αποτελούν διεθνώς διακριτό οικονομικό ρεύμα. Η χρησιμοποιούμενη συστημική έρευνα δράσης θέτει τον ερευνητή και τους/τις συμμετέχοντες/ουσες σε ισότιμη θέση καθιστώντας τους υπεύθυνους για την επίλυση προβλημάτων που αντιμετωπίζουν, στο μέτρο που τους αναλογεί, επιδιώκοντας παράλληλα την ενεργοποίηση των ληπτών αποφάσεων μέσω συμμετοχικών διαδικασιών, αναγνωρίζοντας, τη συστημική φύση των προβλημάτων και της πολυπλοκότητας του πεδίου της ΚΑΛΟ. Η κοινωνική και χρηματική καινοτομία στο πλαίσιο της Συστημικής Καινοτομίας μπορούν να δώσουν λύσεις σε κοινωνικά, περιβαλλοντικά και οικονομικά προβλήματα. Ο μεθοδολογικός ολισμός, βρίσκει γόνιμο έδαφος στη συστημική σκέψη και στις θεωρίες πολυπλοκότητας. Ιδιαίτερα σε ένα πολύπλοκο περιβάλλον οι λήπτες δημόσιων αποφάσεων σε τοπικό, περιφερειακό εθνικό αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο χρειάζονται τη συνδημιουργία και συμπαραγωγή. Προτείνεται η εφαρμοσμένη συμμετοχική πολιτική για την κοινωνική οικονομία, η οποία στην Ελλάδα δεν μπορεί να αποτελεί πεδίο εφαρμογής από τα πάνω, αλλά να μοιράζεται, διεκπεραιούμενη κυρίως και σε άλλες μορφές και δομές οικονομικών και κοινωνικών φορέων.

Λέξεις κλειδιά

Συστημικές Καινοτομίες, Κοινωνικές Επιχειρήσεις, Κ.Α.Λ.Ο., Αρμοστικότητα, Συστημική Σκέψη, Συστημική Έρευνας Δράσης, Rudolf Steiner, CAF_{social}

Abstract

Systemic Innovations in Social and Solidarity Economy: Building cooperative structures for a sustainable and resilient economy in Greece

Manolis D. Tzouvelekas

A different view on how we perceive money, social innovation and social economy players is provided by this piece of research. The combination of methodologies and time together in the field along with the participating groups and individuals attempts to give a thought-and-action proposal to the actors of the social economy/innovation field and a common field of perception and understanding of the need for cooperation and the strengthening of trust. In this effort, the work and life of important figures of the second half of the 19th century and the first half of the 20th century were a point of reference. In particular, Rudolf Steiner, who among the social innovations he thought, designed and founded associative economics, as a discrete economic stream if not an alternative school of thought within economics. The systemic action research used puts the researcher and the participants on an equal footing, making them responsible for solving problems they face, to the extent that they are appropriate, while pursuing the activation of decision-makers through participatory processes. Social innovation and Monetary Innovation as parts of Systemic Innovation can provide solutions to social, environmental and economic problems. Methodological holism, as an alternative to methodological individualism, finds fertile ground in systemic thinking and complexity theories. Particularly in a complex environment, public decision-makers at local, regional and global level need co-generation and co-production. Participatory active research proposes an applied participatory policy for the social economy, which in Greece cannot be top-down, but shared, expanded also to other forms and types of economic and social organisations.

Keywords: *Systemic Innovations, Social Enterprises, Social and Solidarity Economy, Systems Thinking, Systemic Action Research, Rudolf Steiner, CAF_{social}*

Κεφάλαιο 1. Περιγραφή του αντικειμένου της διατριβής

Εισαγωγή

Η Κοινωνική Οικονομία (Κ.Ο.) και η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.) στην Ελλάδα αποτελούν τα τελευταία χρόνια πεδίο συζήτησης και όχι πάντα γόνιμης αντιπαράθεσης σε επίπεδο θεωρίας αλλά και χάραξης δημόσιας πολιτικής. Το πεδίο συγκεντρώνει ετερόμορφα και ετερόκλητα στοιχεία προσδίδοντας μια εικόνα ποικιλότητας από φορείς, σχήματα, αλλά και προσεγγίσεις ιδεολογικές, νομικές, επιχειρησιακές. Ο επιθετικός προσδιορισμός “Αλληλέγγυα” πρόσθεσε περαιτέρω πολυπλοκότητα στον ήδη πολύσημο προσδιορισμό “Κοινωνική”. Για τους Καβουλάκο και Γριτζά “το επίθετο “αλληλέγγυα” στους όρους “αλληλέγγυα οικονομία”, “κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία”, και “κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία”, [...] προέρχονται από το γαλλόφωνο χώρο, και χρησιμοποιούνται και στην Ελλάδα (Καβουλάκος και Γριτζάς, 2015, σ. 17). Ο όρος “Οικονομία” δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ουσιαστικής εμβάθυνσης και εμπειρικής έρευνας ως σήμερα.

Η νομοθετική πρακτική στην Ελλάδα κατοχύρωσε την Κ.ΑΛ.Ο. καθώς και συγκεκριμένες νομικές μορφές επιχειρήσεων της. Ο Νόμος 4430/2016 ήρθε να “πλαισιώσει” δεύτερη φορά την ποικιλότητα του φαινομένου λίγα χρόνια μετά την ψήφιση του Ν. 4019/2011 για την Κ.Ο. Μια νομοθεσία εκ των πραγμάτων δεν μπορεί να καλύψει όλο το εύρος και τον πλούτο εγχειρημάτων και οργανώσεων που υπάρχει και αναδύεται.

Οι ανωτέρω νόμοι όπως και η συνεταιριστική νομοθεσία έρχονται να εξειδικεύσουν την επιταγή του συνταγματικού νομοθέτη (Σύνταγμα της Ελλάδος, 2008, αρ. 12, παρ.4) για την υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για την ανάπτυξη των αγροτικών και αστικών συνεταιρισμών.

Η παρούσα διατριβή αφορά στις Συστημικές Καινοτομίες στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα (Κοινωνική και Χρηματική Καινοτομία, ιδίως τα συμπληρωματικά/τοπικά νομίσματα) και πως οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορούν να δομηθούν, να αναπτυχθούν και να είναι βιώσιμες, εξετάζοντάς τις στο πλαίσιο έρευνας δράσης και της συστημικής σκέψης και της θεωρίας πολυπλοκότητας. Μέχρι σήμερα η πλειοψηφία των κοινωνικών επιχειρήσεων, ιδίως των συνεταιριστικών σχημάτων, είτε υπολειπουργούν, είτε λειτουργούν με μεγάλες δυσκολίες στο

χρηματοοικονομικό, οργανωσιακό σκέλος καθώς και στο επίπεδο λήψης αποφάσεων. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι ένας νέος θεσμός της οικονομίας με αυξημένη πολυπλοκότητα σε σχέση με τις συμβατικές επιχειρήσεις. Η συντριπτική πλειοψηφία τους εντάσσεται στις πολύ μικρές έως μικρές επιχειρήσεις. Η συμβολή τους στη μείωση της ανεργίας έως σήμερα είναι μικρή, όπως μικρός είναι και ο όγκος των παραγόμενων προϊόντων και υπηρεσιών από το σύνολο των επιχειρήσεων.

Τόσο η “κοινωνική καινοτομία” όσο και η “χρηματική καινοτομία” καθώς και η “κοινωνική χρηματοοικονομική” απουσιάζουν σχεδόν εξ ολοκλήρου από την πρακτική των κοινωνικών επιχειρήσεων. Οι ως άνω έννοιες λείπουν επίσης από το κράτος και τη δημόσια διοίκηση οι οποίες δεν μπορούν να κατανοήσουν το θεωρητικό υπόβαθρο και την εργαλειακή αξία και χρήση τους, πλην ελαχίστων δημόσιων οργανώσεων. Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται την κοινωνική και τη χρηματική καινοτομία ως δύο βασικούς πυλώνες ανάπτυξης και βιωσιμότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων εξετάζοντας μέσα από την συστημική έρευνα δράσης αλλά και μέσω ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο.

Μια οικονομία όμως δεν περιλαμβάνει μόνο επιχειρήσεις. Η οικονομία είναι ένα ολόκληρο οικοσύστημα με διαφορετικούς θεσμούς σε διάφορα επίπεδα, είναι τμήμα της κοινωνίας και του πολιτισμού και βρίσκεται σε συνεχή αλληλεπίδραση με τους χώρους αυτούς και τους θεσμούς τους.

Η Κοινωνική Οικονομία για να λειτουργήσει εντός του πλαισίου της συμβατικής εθνικής, ευρωπαϊκής και διεθνούς οικονομίας απαιτείται να έχει τους απαραίτητους χρηματικούς πόρους. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις εξαρτώνται από ένα χρηματοοικονομικό και τραπεζικό σύστημα που με δυσκολία χρηματοδοτεί τις κλασικές επιχειρήσεις σε περιόδους ύφεσης. Είναι σχεδόν αδιανόητο να χρηματοδοτήσει κοινωνικές επιχειρήσεις, ένα συλλογικό, συνεταιριστικό ιδίως επιχειρηματικό τύπο οργάνωσης που εμφανίστηκε πρόσφατα. Η δυναμική και το όραμα που υπάρχουν συχνά καταποντίζονται από την έλλειψη της απαιτούμενης ρευστότητας.

Ο επιχειρηματικός κύκλος, πολύ περισσότερο ο οικονομικός κύκλος δεν μπορεί να περιμένει το τραπεζικό χρήμα που ούτως ή άλλως είναι κυκλικό. Ο επιχειρηματικός κύκλος χρειάζεται τη ρευστότητα εντός της ύφεσης μέσω αντικυκλικών πολιτικών. Αυτό δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα. Ιδίως η πολυαναμενόμενη συγκεκριμένη κρατική παρέμβαση με τη μορφή προγραμμάτων του ΕΣΠΑ που έχει

αργήσει σχεδόν 10 χρόνια, δεν έχει πραγματωθεί μέχρι σήμερα, πολύ περισσότερο δεν υπάρχουν τα αποτελέσματα στη βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων για να κριθεί η αποτελεσματικότητα των χρηματοδοτικών αυτών εργαλείων.

Η κλαδική ανάλυση που εφαρμόστηκε από την Ειδική Γραμματεία Κ.ΑΛ.Ο. είναι ένα πρώτο βήμα αλλά απαιτείται περαιτέρω ανάλυση μέσω SUT και Εμπορευμάτων-Κλειδιών για να σχεδιαστούν τα κατάλληλα μείγματα πολιτικής για την τόνωση της ενεργούς ζήτησης στα προϊόντα και στις υπηρεσίες των επιχειρήσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, στο πλαίσιο της ευρύτερης οικονομίας.

Η παρούσα έρευνα επιβεβαιώνει την αναγκαιότητα ανάπτυξης υποδομών για τη στήριξη της Κ.ΑΛ.Ο. Ο ρόλος της εκπαίδευσης και της κατάρτισης είναι απόλυτα ουσιώδης με πολλαπλασιαστικά οφέλη για το πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο. και την κοινωνία. Επίσης σημαντικός είναι ο ρόλος εργαλείων που βελτιώνουν την αποτελεσματικότητα και την αποδοτικότητα των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο., ενδυναμώνοντας παράλληλα τη δημοκρατία στη λήψη αποφάσεων αλλά και την οικονομική δημοκρατία. Στο πλαίσιο της έρευνας αναπτύχθηκαν εργαλεία τα οποία αποτέλεσαν αντικείμενο πιλοτικής εφαρμογής και λειτουργίας. Η διαδικασία είναι δυναμική και δεν σταματά με το πέρας της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας.

Το βάρος ανάπτυξης του πεδίου της Κ.ΑΛ.Ο. πρέπει να μετατοπιστεί από το κεντρικό κρατικό επίπεδο σε περιφερειακό επίπεδο. Το κράτος πρέπει να έχει διευκολυντικό ρόλο και να συνδράμει τις Περιφέρειες στο εσωτερικό και διεθνώς. Το μοντέλο ανάπτυξης της Κ.ΑΛ.Ο. από το μέσο (Περιφέρειες) προς την κορυφή (Κράτος) και τη βάση (Δήμοι) δεν υφίσταται. Το μοντέλο είναι Κορυφή-Βάση δηλαδή Κράτος, φορείς και επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο., και το ενδιάμεσο στάδιο των Περιφερειών δεν διαδραματίζει ουσιαστικό παρά δευτερεύοντα και μόνο διανεμητικό ρόλο, μέσω των χρηματοδοτήσεων των Περιφερειακών Επιχειρησιακών Προγραμμάτων. Η αρχή της επικουρικότητας του Ευρωπαϊκού Χάρτη Τοπικής Αυτονομίας πρέπει να έχει ουσιαστική εφαρμογή και στο πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο. Στο πλαίσιο της έρευνας, ξεκίνησε και συνεχίζεται πιλοτικά στην Περιφέρεια Κρήτης η ανάπτυξη ενδυνάμωσης του πεδίου, από το μέσο προς την κορυφή και τη βάση.

Η αύξηση της συνολικής απασχόλησης δεν μπορεί να επιτευχθεί με την κοινωνική οικονομία υπό τις παρούσες συνθήκες και το παρόν χρηματοοικονομικό περιβάλλον. Οι προτάσεις της ΕΕ, αλλά και επιτυχημένα παραδείγματα από την Ευρώπη και διεθνώς στο πεδίο καθώς και τα χρηματοδοτικά εργαλεία της ΕΕ δεν αλλάζουν το τοπίο του κλάδου στη χώρα ως σήμερα.

Η χρηματική καινοτομία δεν έχει κατορθώσει να ξεφύγει από ένα περιορισμένο κύκλο σχημάτων, εγχειρημάτων και πολιτών που λειτουργούν περισσότερο ως αντίδραση στο χρηματικό κατεστημένο παρά ως συνειδητή επιλογή χρήσης τοπικών και κοινωνικών νομισμάτων σε τοπικό ή και περιφερειακό επίπεδο. Δεν υπάρχουν κοινωνικές επιχειρήσεις οποιασδήποτε νομικής μορφής ή συμβατικές επιχειρήσεις που να χρησιμοποιούν εναλλακτικά χρηματικά δίκτυα στον τομέα της παραγωγής και της κατανάλωσης, εκπαιδύοντας τα μέλη, τους καταναλωτές αλλά και ευρύτερα την κοινωνία μέσω του κοινωνικά χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Η Ενέργεια αποτελεί ένα σημαντικό πεδίο δραστηριοποίησης και δημιουργίας πλούτου σε τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο. Οι Ενεργειακές Κοινότητες, συνεταιριστικά σχήματα Κ.Α.Λ.Ο. άρχισαν να λειτουργούν πρόσφατα στην Ελλάδα. Δεν υπάρχουν μέχρι σήμερα απτά αποτελέσματα σε ένα πεδίο εν τω γίνεσθαι, αλλά οι δυναμικότητες που θα προκύψουν αναμένονται ουσιαστικές, όπως δεν υπάρχει επίσης ενεργειακό νόμισμα ή νομίσματα, μια πρακτική ευρέως διαδεδομένη διεθνώς.

Στο πλαίσιο της έρευνας και της συμβολής σε θεωρητικό επίπεδο και στην ανάπτυξη του πεδίου και του οικοσυστήματος χρησιμοποιήθηκε μοντελοποίηση βάσει δρώντων αναφορικά με τη χρηματική καινοτομία. Οι προσομοιώσεις σε μοντέλο ABM έδειξαν ότι οι συναλλαγές με δεύτερο συμπληρωματικό νόμισμα παράλληλα με το επίσημο νόμισμα μπορεί να έχουν σημαντική αποδοχή υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις.

Έχοντας παρατηρήσει τη διαφορά στην επικοινωνία και τη διαφορετική γλώσσα που χρησιμοποιεί ο κλάδος της δημόσιας διοίκησης, ο επιχειρηματικός κλάδος και ο κλάδος της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και των κοινωνικών επιχειρήσεων και σε συνέχεια της σημαντικότητας της γλώσσας και της δημιουργίας κοινού νοήματος και κατανόησης, χρησιμοποιήσαμε το ευρωπαϊκό μοντέλο ολικής ποιότητας για τη δημόσια διοίκηση, το Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης (CAF). Διατηρώντας το μοντέλο, τη δομή και τη φιλοσοφία του, προσαρμόζοντας τις ερωτήσεις στο πλαίσιο της Κ.Α.Λ.Ο., αναπτύχθηκε το Κοινωνικό Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης ή CAF_{social}. Το CAF_{social} έδειξε τη δυναμική του στο πεδίο της οργανωσιακής αυτο-αξιολόγησης σε φορέα Κ.Α.Λ.Ο.

Ζητούμενο είναι η Κ.Α.Λ.Ο. να πατήσει στέρεα σε μια νέου τύπου συνεταιριστική προσπάθεια που δεν θα υποπέσει στις παλινωδίες του πρόσφατου παρελθόντος, θα επανα-οριστεί με σαφήνεια και θα στηριχθεί στο συνεργατισμό και στην πλούσια εθνική συνεταιριστική παράδοση αλλά και σε αποδεδειγμένα βιώσιμα

συνεταιριστικά εγχειρήματα και εγχειρήματα Κοινωνικής Οικονομίας ή Τρίτου Τομέα εκτός Ελλάδας.

Το κύρια ερευνητικά ζητήματα, μεταξύ άλλων, που προτείνονται να εξεταστούν περαιτέρω είναι α) η χρήση της μεθοδολογίας των Εμπορευμάτων-Κλειδιών για να υπάρχουν αξιόπιστα στοιχεία για χάραξη δημόσιων πολιτικών στο πεδίο της Κ.Α.Λ.Ο, αλλά και ευρύτερα στην οικονομία και β) η χρήση προσομοιώσεων Agent Based Modeling σε ερευνητικό επίπεδο αλλά και σε επίπεδο εφαρμοσμένων πολιτικών στο πεδίο της Κ.Α.Λ.Ο. και στη γενική Οικονομία και η αντιπαραβολή των αποτελεσμάτων από εμπειρικές έρευνες.

1.2 Αντικείμενο και σκοπός της Διατριβής

Από τα δολάρια του Andy Warhol και τις στερλίνες του J.S.G. Boggs μέχρι τα νικέλινα είκοσι-δεκάλεπτα και από τους σωρούς των μεσοπολεμικών παιχνιδό-τουβλων reichsmarks, μέχρι τα αποθέματα στο θησαυροφυλάκιο της ECB ή της Fed, το χρήμα εξάπτει και κατατρύχει την ανθρώπινη φαντασία, σχεδόν σε κάθε έκφανση της ζωής. Θα ήταν χρήσιμη μια παλέτα με φρεσκοτυπωμένο χρήμα σε ένα χιμπατζή, όσο μια παλέτα με χρώματα σε ένα ζωγράφο; Θα πετούσε ο ζωγράφος τη χρωματική παλέτα στην εμφάνιση της χρηματικής παλέτας που θα απαξίωνε ο χιμπατζής, αφήνοντας κάθε ίχνος περιέργειας στην εμφάνιση μιας μπανάνας (ή καλύτερα ενός “σταφυλιού” μπανάνες);

Διάφορες ονομασίες, με διάφορες μορφές, σε διάφορες εποχές έχουν προσδώσει στο χρήμα μια τοτεμική αξία, περικλείοντας το ιερό, το οικογενειακό, το κοινωνικό, αλλά και το ανίερο, το ατομικό, το εξοβελιστέο, το πρόστυχο. Εργαλείο ή θεσμός, μιμητική πράξη ή παρόρμηση, φάρμακο ή placebo, στερεό ή υγρό, ροή ή σωματίδιο;

Το χρήμα είναι πρωτεϊκό: δεν έχει μια ενιαία μορφή που χρησιμοποιείται για όλες τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές λειτουργίες, όπως συμβαίνει, αλλά μια συνεχώς μεταβλητή μορφή που δεν αλλάζει μόνο πρόσωπο, αλλά κυρίως ουσία, ανάλογα με τη σφαίρα της δραστηριότητας που χρησιμοποιείται (συναλλακτικό μέσο, χρήμα για επιχειρήσεις, δώρο, νεογέννητο, ώριμο, γερασμένο προς απόσυρση χρήμα).

Το χρήμα είναι αποφαιτικό: μπορεί και δεν μπορεί να οριστεί. Είναι τόσα και τίποτα. Τη μια στιγμή, έκφραση του απολλώνιου, με λογική και εγκράτεια, την άλλη διονυσιακό, “βρώση και πόση σου”, όπως έλεγε και ο Κωστής Μοσκόφ. Είναι το Γιν και το Γιανγκ. Για άλλους το συγχωροχάρτι για την επέκεινα ζωή, κατ’ άλλους η αιτία όλων των κακών. Ουσιακά, το χρήμα αποτελεί την αναπαράσταση της ανθρώπινης ψυχής, των ρητών και άρρητων θελητικών της στοιχείων και των δυνατικών ή μη ικανοποιήσεων της. Χρειάζεται να είναι παράλληλα Διονυσιακό και Απολλώνιο.

Θέση αυτής της έρευνας είναι ότι το χρήμα αποτελεί τη μεγαλύτερη και διαρκέστερη κοινωνική καινοτομία του ανθρώπινου πολιτισμού. Έγινε νόμισμα πέτρινο, κοκάλινο, μεταλλικό, καπνικό, χάρτινο, ψηφιακός παλμός, σύμβολο, ντύθηκε και εκδύθηκε το ρόλο του σκλάβου και του άρχοντα, του υπηρέτη και του δυνάστη, ανθρώπων, κοινωνιών, χωρών ολόκληρων. Αιτία αιματηρών πολέμων και

συγκρούσεων, εκβιασμών, κλοπών, σημάδι δύναμης και εξουσίας στον υπόκοσμο και στην υψηλή κοινωνία. Αναπαράγεται συνέχεια μεταμορφούμενο, στη “μετριοχώρα” και στην “εξτρεμοχώρα”, διαρρηγνύοντας διαμήκως και εγκάρσια τον χρόνο και τους τόπους. Τοπολογίες, ιεραρχίες, ετεραρχίες, δίκτυα ξεδιπλώνονται στο χώρο και στο χρόνο. Ακόμη και οι αγρήματες κοινωνίες ορίζονται από το στερητικό της εμφάνισης και κυκλοφορίας του χρήματος. Το χρηματικό οικοσύστημα πρέπει να εμπλουτιστεί με δημοκρατικά και κοινωνικά νομίσματα στην Ελλάδα και διεθνώς.

Θέση αυτής της έρευνας είναι ότι το χρήμα με τη σημερινή του κυρίαρχη μορφή, αυτή του καπιταλιστικού, χρεογενούς μέσου συναλλαγής ακόμη και αν κινείται από αδράνεια, έχει προκαλέσει δυσθεώρητη ζημιά στον πλανήτη. Μπορεί να είναι σαν το φως των νεκρών αστεριών που ακόμη το βλέπουμε αν και έχουν πεθάνει. Μπορεί ακόμη να είναι ο μεγάλος ολετήρας, η μαύρη τρύπα των κοινωνιών μας που συμπαρασύρει στη φονική της τύρβη ανθρώπους, φίλιες, οικονομίες. Μπορεί να είναι ένας παράξενος ελκυστής ή ένα οικοσύστημα. Ποιοι από μας ξέρουν τελικά; Αν ήξεραν με σιγουριά δεν θα γράφονταν τόσες πραγματείες, δεν θα προκαλούνταν τόσες αντιπαραθέσεις. Θα είχαν λήξει προ καιρού. Δεν υπάρχει, μάλλον, ένα καθολικό σημείο σύγκλισης για το τι είναι, γιατί, για το τι κάνει, μάλλον έχουν καταλήξει. Χρειαζόμαστε μια ανθρωποκεντρική χρηματική οντολογία ή καλύτερα μια ουσιολογική οντολογία του χρήματος.

Θέση αυτής της έρευνας είναι ότι το κυρίαρχο χρήμα και ο διαχειριστής του η Χρηματοοικονομία, ωφέλησαν, αλλά προκάλεσαν και προκαλούν τύρβες γι’ αυτό χρειάζεται μια διαφορετική χρηματοοικονομική που θα στηρίζεται ασφαλώς σε ένα ουσιολογικά διαφοροποιημένο μη καπιταλιστικό, μη χρεογόνο χρήμα. Αυτή θα μπορούσε να είναι μια Χρηματοοικονομία και ένα χρήμα επικεντρωμένα στον άνθρωπο, πραγματικά όχι ουτοπικά και ενσωματωμένα ιδιαίτερα σε μια οικονομία της αφθονίας και όχι της σπανιότητας, όπως αυτής του 21^{ου} αιώνα. Μιας αειφορικής κοινωνίας που θα έχει στο κέντρο τον άνθρωπο και τον πολιτισμό.

Θέση μας είναι ότι η κοινωνική καινοτομία δεν αποτελεί νεολογισμό του 20^{ου} αιώνα, αλλά μια έννοια και μια πρακτική τουλάχιστον από τον 19^ο αιώνα, που χρησιμοποιήθηκε ευρέως από τους κριτικούς του σοσιαλιστικού κινήματος και των κοινωνικών μεταρρυθμιστών και που σήμερα χρησιμοποιείται από το καπιταλιστικό σύστημα ως σημαία αλλαγής, παράλληλα με τα κοινωνικά μη κρατικά κινήματα, με διαφορετικές αφετηρίες και σκοπούς.

Θέση μας είναι ότι εκτός από τους γνωστούς οικονομικούς στοχαστές και οικονομολόγους, υπήρξαν και άλλες μεγάλες, αλλά εν πολλοίς άγνωστες, μορφές από το οικονομικό και κοινωνικό στερέωμα, ιδιαίτερα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και το μεσοπόλεμο, όπως ο Rudolf Steiner. Το έργο του και η συμβολή του στην παγκόσμια οικονομική σκέψη και πράξη αν και δεν έχουν αποτιμηθεί μέχρι σήμερα διεθνώς με τη δέουσα επιστημονική σπουδή και επιμέλεια, βρίσκονται σε άνοδο διεθνώς με διδακτορικές έρευνες σε υλοποίηση. Το οικονομικό έργο του Steiner αποτελεί ιδιαίτερο κλάδο, αυτόν των Συνδεσμικών Οικονομικών. Η χρηματοοικονομική που πηγάζει από αυτή την σκέψη ονομάζεται κοινωνική χρηματοοικονομική (Κ.Χ) και βρίσκεται σε άνοδο τα τελευταία χρόνια. Η μεθοδολογία του Steiner είναι η μεθοδολογία του Goethe που συνδυάζει την επιστήμη και την τέχνη. Είναι η επιστημονική μέθοδος που δίνει έμφαση στη διαισθητική σκέψη και στην αναλυτική κατανόηση.

Θέση μας είναι ότι το ελληνικό κράτος, αν και δείχνει να είναι ο “σημειακός ελκυστής” των δράσεων γύρω από την Κ.Ο., με την κρατικίστικη και γραφειοκρατική προσέγγιση δεν αφήνει τον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας να αναπτυχθεί, γιατί ο εναγκαλισμός του έχει γίνει βρόγχος.

Θέση, επίσης, είναι ότι στην Ελλάδα η κοινωνική καινοτομία μέχρι σήμερα, δεν έχει υποστηριχθεί ουσιαστικά από το κράτος, ούτε και από την πλειοψηφία των κοινωνικών επιχειρήσεων και των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, παρά τις σχεδιαστικές αρχές που εκπηγάζουν από τις Βρυξέλες και την Ευρωπαϊκή Ένωση στα προγραμματικά και επιχειρησιακά κείμενα. Η έννοια και η πρακτική της κοινωνικής καινοτομίας αποτελούν βασικά στοιχεία των προγραμμάτων χρηματοδότησης μέσω του ΕΣΠΑ, είναι, όμως, μέχρι σήμερα επί το πλείστον κενό γράμμα. Στις χρηματοδοτήσεις για το δημόσιο τομέα δεν γίνεται καμία νύξη για την κοινωνική καινοτομία. Πρόσφατα (2019) ξεκίνησε στις χρηματοδοτήσεις για τις επιχειρήσεις της Κ.Α.Ο.

Θέση της παρούσας έρευνας είναι ότι οι κοινωνικές πρωτοβουλίες σε επίπεδο βάσης (grassroots) αλλά και άλλα σχήματα, της συμβατικής και της αναδυόμενης οικονομίας με μια Συστημική και όχι γραφειοκρατική προσέγγιση από μέρους του κράτους και με την ανάδυση κοινωνικών ενδοεπιχειρηματιών στο δημόσιο τομέα, μπορούν στο χώρο των φάσεων που αναπτύσσεται, να συμβάλλουν ουσιαστικά στη δημιουργία ενός οικοσυστήματος που θα θάλπει και θα αναπτύσσει τη βιωσιμότητα αυτών των οργανώσεων, αλλά και της κοινωνίας. Κομβικό σημείο αποτελεί ο

σχεδιασμός και η ανάπτυξη συμμετοχικών δημόσιων πολιτικών και Συστημικών Καινοτομιών στο πλαίσιο μιας ουσιαστικής (πολιτικής και οικονομικής) δημοκρατίας, που σχεδόν όλοι την ευαγγελίζονται, αλλά ελάχιστοι ανέχονται πραγματικά και πολύ λιγότεροι ακολουθούν ευσυνείδητα (ορθολογικότητα κατά την αξία) και όχι εργαλειακά (ορθολογικότητα κατά τον σκοπό) τις διαδικασίες της.

Ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η ανάλυση στο πλαίσιο της συστημικής έρευνας δράσης, αλλά και της μεικτής έρευνας που χρησιμοποιήθηκαν, συμφωνούν με την άποψη των Brown, Bammer, Batliwala, and Kunreuther (2003) και της Stengers (2018) που υποστηρίζουν τη “δημοκρατία της γνώσης”. Σε αυτή τη δημοκρατία η γνώση διαμοιράζεται ευρέως, συν-δημιουργείται και χρησιμοποιείται για να βοηθήσει ομάδες να αποκτήσουν φωνή και να αυξήσουν την ορατότητά τους” (Rowell, Bruce and Shosh, 2010, p. 10) σε αντίθεση στη δημιουργία γνώσης που σχετίζεται με την “οικονομία της γνώσης”, την εμπορευματοποίηση των ιδεών και τη γρήγορη επιστήμη. Περαιτέρω, έλκει αναφορές στον Hirst και την Associative Democracy (Συνδεσμική Δημοκρατία) που κατά τους Graham και Teasdale (2012) αποτελεί μια θεωρία της και για την Κ.Ο. θυμίζοντας έντονα το έργο και τη στάση ζωής του Steiner, αλλά και του φιλόσοφου και παιδαγωγού Dewey (Shook, 2014) σύγχρονου του Steiner με το δικό του παιδαγωγικό δημοκρατικό σύστημα και τη δημοκρατία αφεαυτή στο κέντρο της παιδαγωγικής για τη βελτίωση της λειτουργίας των σφαιρών της κοινωνίας, της πολιτικής και της οικονομίας.

1.3 Ανάλυση και επιστημονικό ενδιαφέρον της Διατριβής

Η παρούσα διατριβή έχει χρησιμοποιήσει στο πλαίσιο της έρευνας δράσης μια διαφορετική οπτική, αναφορικά με την έρευνα, την κατανόηση, την αλληλεπίδραση με τους δρώντες του οικοσυστήματος της Κ.Α.Λ.Ο., της κοινωνικής και της χρηματικής καινοτομίας και την όσμωση με αυτούς. Η ίδια η διαδικασία μάθησης στο πλαίσιο της μεθοδολογίας της έρευνας δράσης αποτέλεσε προσωπική μάθηση μέσω πράξης, μιας και η έρευνα δράσης δεν είναι ευρέως διαδεδομένη στα ελληνικά πανεπιστήμια, πλην των παιδαγωγικών σχολών και διεθνώς σύμφωνα με τους Herr και Anderson (2005).

Η έρευνα δράσης, όπως και η ποιοτική έρευνα δεν εκκινούν από μια ερευνητική υπόθεση, όπως η ποσοτική έρευνα¹.

Σε θεωρητικό επίπεδο, από το ξεκίνημα και καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας συμβουλευτήκαμε και αναζητήσαμε κυρίως διεθνή βιβλιογραφία με τον περιορισμό των πρωτότυπων ή μεταφρασμένων στην αγγλική γλώσσα πηγών, αλλά και ελληνική βιβλιογραφία, στα πεδία της κοινωνικής οικονομίας, της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και καινοτομίας, των συμπληρωματικών νομισμάτων και των τραπεζών χρόνου, της φιλοσοφίας, με σκοπό τον εμπλουτισμό της ελληνικής βιβλιογραφίας.

Προχωρήσαμε σε μια κριτική θεώρηση και ανάλυση στη νομισματική θεωρία και στη φύση του χρήματος, αντιπαραβάλλοντας και εξετάζοντας θέσεις οικονομολόγων και διανοητών, όπως ο Marx, ο Gesell, ο Steiner, ο Fisher, ο Keynes, ο Orlan, κ.α και του θεωρητικού υπόβαθρου που έχουν θέσει για τη χρηματική καινοτομία και τον απαιτούμενο πλουραλισμό στη χρηματική κυκλοφορία. Βασιζόμενοι στην πρωτεύουσα υπόθεση που αναπτύχθηκε στην παρούσα έρευνα (βλ. ενότητα 4.2.3) χρήμα είναι “ένα πρωτεύουσα ρεπερτόριο σχέσεων και όχι αντικειμένων/εμπορευμάτων, που εμπεριέχει όλες τις δυνατές μελλοντικές εξελίξεις και την ενεργό ανάβλυση της απρόβλεπτης καινοτομίας”.

Ένας από τους αρχικούς στόχους της έρευνας ήταν η επικαιροποίηση της αποτύπωσης των εναλλακτικών οικονομικών δικτύων στην Ελλάδα. Τα γεγονότα και οι εξελίξεις των τελευταίων ετών κατέστησαν πολλά από τα δίκτυα αυτά ανενεργά ή υποτονικά και υπολειτουργούντα. Αυτό δεν σημαίνει ότι όλη η εργασία, ο σχεδιασμός και το μέλλον τους έχει τερματιστεί. Κατανοήσαμε ότι διέρχονται μια κάμψη δραστηριότητας, ιδίως λόγω του ιδεολογικού κυρίως αποτυπώματος που είχαν κατά τη γέννησή τους. Το ενδιαφέρον της έρευνας αφορά, επίσης, στην εισαγωγή και στη χρήση ορολογίας και εργαλείων των επιστημών της πολυπλοκότητας στην Κ.Α.Ο., καθώς και της ανάλυσης μέσω μοντελοποίησης βάσει δρώντων (Agent Based Modeling).

Η εξέταση της δυνατότητας εύρεσης από τις ίδιες τις συνεταιριστικές μορφές οργάνωσης, νέων, πιο βιώσιμων και αρμοστικών τρόπων οργάνωσης και λειτουργίας, με την ανάδειξη της σημασίας και της ουσίας του συνεργατισμού, των κοινοτήτων, των τυπικών και άτυπων δομών στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση της χώρας,

---

¹ Η ποσοτική έρευνα χρησιμοποιήθηκε στις μελέτες περίπτωσης του Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, στην Καρδίτσα και του μοντέλου CAF_{social} στην Τ.Χ.Χ-Π, στο 8^ο Κεφάλαιο.

αποτελεί σημαντικό βήμα όχι μόνο για την ίδια την βιωσιμότητά τους αλλά και στο να συνειδητοποιήσουν τα μέλη τους την σπουδαιότητα του έργου τους.

Τέλος, η εισαγωγή και η διάδοση της χρήσης μιας νέας γλώσσας στο νομισματικό πεδίο και στην οικονομική επιστήμη στην Ελλάδα θα εμπλουτίσει τη γνώση στο πεδίο και θα δημιουργήσει νέες προοπτικές για περαιτέρω έρευνα και κριτική συζήτηση, η οποία πρέπει να ανοιχτεί προς και μαζί με την κοινωνία.

Σε πρακτικό επίπεδο, η συστημική έρευνα δράσης προσπάθησε συστηματικά να αναδείξει προβλήματα και ευκαιρίες των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο., όπως:

1) Η δυνατότητα προτεινόμενων νομοτεχνικών βελτιώσεων στο Ν.4019/2011 για την Κ.Ο. και Επιχειρηματικότητα αρχικά και μέχρι την ψήφιση και θέση σε εφαρμογή του Ν. 4430/2016 για την Κ.ΑΛ.Ο. μεταγενέστερα, αν η έρευνα καταδεικνυε τη σημαντικότητα των σχετικών ευρημάτων.

2) Η εφαρμογή νέων πρακτικών εργαλείων βιωσιμότητας στην ελληνική κοινωνική επιχειρηματική κοινότητα, όπως ηλεκτρονικές εφαρμογές οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης σε φορείς Κ.ΑΛ.Ο. και εφαρμογές για την ανάπτυξη του κλάδου της Κοινοτικά Υποστηριζόμενης Γεωργίας (ΚΥΓ).

3) Η ανάπτυξη συλλογικών διαδικασιών στο δημόσιο τομέα και ειδικότερα στην Περιφερειακή Αυτοδιοίκηση με σκοπό την ενδυνάμωση και βιωσιμότητα του κλάδου της Κ.Ο σε περιφερειακό επίπεδο. Αυτό περιελάμβανε το συμμετοχικό στρατηγικό σχεδιασμό και τον επιχειρησιακό σχεδιασμό, μέσω της συνεργασίας της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και των κοινωνικών επιχειρήσεων, χωρίς τη χρήση της έννοιας “ωφελούμενοι”. Μια έννοια που η επικρατούσα χρήση της τα τελευταία χρόνια δηλώνει τον επιδοματικό χαρακτήρα και τη σχέση εξουσιαστικότητας μεταξύ ωφελούντων και ωφελουμένων και την εξάρτηση των δεύτερων από τους πρώτους. Η κοινωνική επιχειρηματικότητα είναι επιχειρηματικότητα και όχι ελεημοσύνη ή κοινωφελής πράξη. Η Κ.ΑΛ.Ο. είναι μορφή ισότιμης και πιο δίκαιης οικονομικής οργάνωσης από το υπάρχον κεφαλαιοκρατικό μοντέλο και όχι απλά ενίσχυση των προσώπων που βρίσκονται σε οικονομική χρεία.

4) Ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η υλοποίηση εκπαιδευτικού προγράμματος επαγγελματικής κατάρτισης με στόχο την ενδυνάμωση και την ανάπτυξη της γνώσης σε μέλη επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. Η εκπαίδευση αποτελεί μια από τις βασικές συνεταιριστικές αρχές.

Η παρούσα έρευνα αναγνωρίζει ότι τα προβλήματα και η ισχνή ανάπτυξη της οικονομίας και της Κ.ΑΛ.Ο. ειδικότερα οφείλονται εκτός από το μη αναπτυγμένο

τομέα παραγωγής μέσω παραγωγής και σε δομικές ελλείψεις, στην ανισορροπία των συνιστωσών του λεγόμενου κοινωνικού τρίπτυχου (social threefolding) όπως αποτυπώθηκε από τον Rudolf Steiner (αναλυτικά στο Κεφάλαιο 5) και στη διόγκωση του πεδίου της Οικονομίας σε βάρος των πεδίων των Δικαιωμάτων και του Πολιτισμού/Παιδείας. Συγκεκριμένα:

α) στο πεδίο της Οικονομίας. Στη λειτουργία της Οικονομίας ως μηχανής (μηχανιστική θεώρηση, Νευτώνειο παράδειγμα) και όχι ως πολύπλοκο, ανοιχτό δυναμικό προσαρμοζόμενο (οικο-) σύστημα. Στη “μονοκαλλιέργεια” του επίσημου χρήματος στις οικονομικές ροές ανάμεσα στους διάφορους χρήστες και όχι στην χρήση παράλληλων «πληροφοριακών συστημάτων» (νομισμάτων) ή και εναλλακτικών δικτύων οικονομίας όπου επιτρέπουν οι συνθήκες (αντιπραγματισμός, συστήματα αμοιβαίας πίστωσης, χρονοτράπεζες, κλπ). Στη διαφαινόμενη, επίσης, αδυναμία κατανόησης της φύσης του χρήματος και στη νοητική επικυριαρχία των λειτουργιών του (όχι τι είναι, αλλά τι κάνει). Έτσι εισάγεται και χρησιμοποιείται στην ανάλυσή μας η *πρωτεύεική υπόθεση του χρήματος*. Δηλαδή, το χρήμα δεν έχει μια ενιαία μορφή για όλες τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές λειτουργίες, αλλά μια συνεχώς μεταβαλλόμενη μορφή που δεν αλλάζει μόνο “πρόσωπο”, αλλά κυρίως ουσία, ανάλογα με τη σφαίρα που κυκλοφορεί και το σκοπό του (συναλλακτικό μέσο, χρήμα για επιχειρήσεις, δώρο), ταυτόχρονα με την ηλικία κυκλοφορίας του (νεογέννητο, ώριμο, γερασμένο για απόσυρση χρήμα), στην οποία γίνεται αναλυτική αναφορά στα κεφάλαια 4^ο και 6^ο.

β) στο πεδίο των Δικαιωμάτων. Στην υπαγωγή της εργασίας στην οικονομική σφαίρα και όχι στο πεδίο των δικαιωμάτων με αναλυτική αναφορά στο Κεφάλαιο 5.

γ) στο πεδίο του Πολιτισμού/Παιδείας. Ο πολιτισμός και η παιδεία είναι κεντρικά κατευθυνόμενες και δεν αφήνουν τις προσωπικότητες των παιδιών και των ενηλίκων να αναπτυχθούν ελεύθερα, με αναλυτική αναφορά στο Κεφάλαιο 5.

Επιπλέον, στο πεδίο της Δημοκρατίας και ιδιαίτερα στην ελλιπή ανάπτυξη και εδραίωση της οικονομικής Δημοκρατίας (ενδεικτικά D’ Art, 1992, Hutchinson, Mellor και Olsen, 2002, Smith, 2005, Mellor, 2005) στην οποία γίνεται αναλυτική αναφορά στην ενότητα 6.8.

1.3.1 Ερευνητικά Ερωτήματα

Στόχος κάθε έρευνας, ανεξάρτητα από την ακολουθούμενη μεθοδολογία, είναι η απάντηση στα ερευνητικά ερωτήματα που έχει θέσει. Στις κοινωνικές επιστήμες η μεθοδολογία προτάσσει την ανάπτυξη ερευνητικών ερωτημάτων που απασχολούν την ερευνητική κοινότητα. Στην έρευνα δράσης τα ερωτήματα πρέπει να στηρίζουν την επίλυση τοπικών προβλημάτων που διαμορφώνονται από την καθημερινή εμπειρία (Levin, 2008, p. 678). Επιπρόσθετα η συστημική μεθοδολογία “είναι αφιερωμένη στην έρευνα των συστημικών προβλημάτων ως ένα συμπαγές σύνολο” (Klir, 2001, p. 110). Τα προβλήματα που απασχόλησαν την έρευνά μας είναι:

Πρόβλημα #1: Η ΚΑΛΟ στην Ελλάδα δεν αποδίδει τα αναμενόμενα

Πρόβλημα #2: Πολύ χαμηλή ρευστότητα στην οικονομία, ανεργία, περιβαλλοντική χειροτέρευση

Πρόβλημα #3: Πολλές κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις κλείνουν μετά από 2-3 χρόνια δραστηριότητας ή παραμένουν αδρανείς μέχρις ότου διακόψουν

Πρόβλημα #4: Αναποτελεσματική ή και περιορισμένη χρήση εργαλείων οργάνωσης και διοίκησης και χρηματοοικονομική, ανάγκη ενδυνάμωσης δημοκρατίας και οικονομικής δημοκρατίας

Πρόβλημα #5: Αναποτελεσματική ή και περιορισμένη επικοινωνία ενδιαφερόμενων μερών, λόγω διαφορετικής γλώσσας, χαμηλή ή μέτρια ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών.

Τα ανωτέρω προς επίλυση προβλήματα (πρόβλημα #1, κύριο πρόβλημα, προβλήματα #2-5, υποπροβλήματα) σχηματοποίησαν στην πορεία² και τα αντίστοιχα ερευνητικά ερωτήματα.

Έτσι η παρούσα έρευνα σχεδιάστηκε για να απαντήσει σε πέντε *ερευνητικά ερωτήματα (E.E)*:

- Πώς μπορεί η Κ.Α.Λ.Ο. να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας, γενικότερα και στη μείωση της ανεργίας στην Ελλάδα, ειδικότερα; (E.E.1)
- Μπορεί (και εάν, ναι, τότε πώς;) να εμπλουτιστεί το οικοσύστημα της εθνικής οικονομίας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) ή με μια άλλη αντίληψη για το χρήμα επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι και τη βελτίωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος; (E.E.2)

² Σύμφωνα με τον Dick (Dick, p. 379) “η έρευνα δράσης διαφέρει από την ποσοτική έρευνα γιατί χρησιμοποιεί μια αναδυόμενη διαδικασία που τροποποιείται και γίνεται πιο εκλεπτυσμένη καθώς βαθαίνει η κατανόηση της ερευνητικής κατάστασης”... Η κατάσταση δεν είναι πλήρως κατανοητή από την αρχή, σπάνια είναι [...] Ο Peter Checkland το αποτυπώνει [...]

- Πώς μπορούν οι θεσμοθετημένες κοινωνικές επιχειρήσεις, να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές; (E.E.3)
- Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει εργαλείο βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας φορέων Κ.ΑΛ.Ο ενδυναμώνοντας περαιτέρω την οικονομική δημοκρατία, ειδικά και τη δημοκρατία γενικά; (E.E.4)
- Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει τη βάση για μια κοινή γλώσσα μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και των φορέων Κ.ΑΛ.Ο για βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των πρώτων προς τους δεύτερους; (E.E.5)

Οι ανωτέρω ερωτήσεις παρέχουν ένα πλαίσιο συστημικής έρευνας για μια εναλλακτική μορφή οργάνωσης επιχειρήσεων και της οικονομίας γενικότερα. Τα ευρήματα θα μπορούσαν να δημιουργήσουν γνώση αναφορικά με τις διαδικασίες αλλαγής και τον εμπλουτισμό της θεωρίας, της πράξης και της μεταξύ τους σχέσης στο χώρο των συστημικών καινοτομιών.

Κύριο ερευνητικό ερώτημα είναι το E.E.1. με τα υπόλοιπα ερωτήματα (E.E.2., E.E.3., E.E.4., E.E.5.) να συναρθρώνονται γύρω από αυτό. Πεδίο γεωγραφικής αναφοράς είναι όλη η χώρα, με ιδιαίτερες αναφορές σε συγκεκριμένες περιοχές.

Η θεωρητική κάλυψη του ερωτήματος E.E.1 αναπτύσσεται στα Κεφάλαια 2 και 3. Για το ερώτημα E.E.2 στα Κεφάλαια 4 και 5. Για το ερώτημα E.E.3 στα Κεφάλαια 3 και 7. Για το ερώτημα E.E.4, στα Κεφάλαια 5, 6 και 7 και για το ερώτημα E.E.5, η ανάπτυξη της θεωρίας αποτυπώνεται στο Κεφάλαιο 7. Η ανάλυση των ανωτέρω προβλημάτων και ερωτημάτων στο πλαίσιο της έρευνας δράσης και της συστημικής θεωρίας αποτυπώνονται στο 7^ο κεφάλαιο.

1.4 Μεθοδολογία

1.4.1 Η ερευνητική μέθοδος

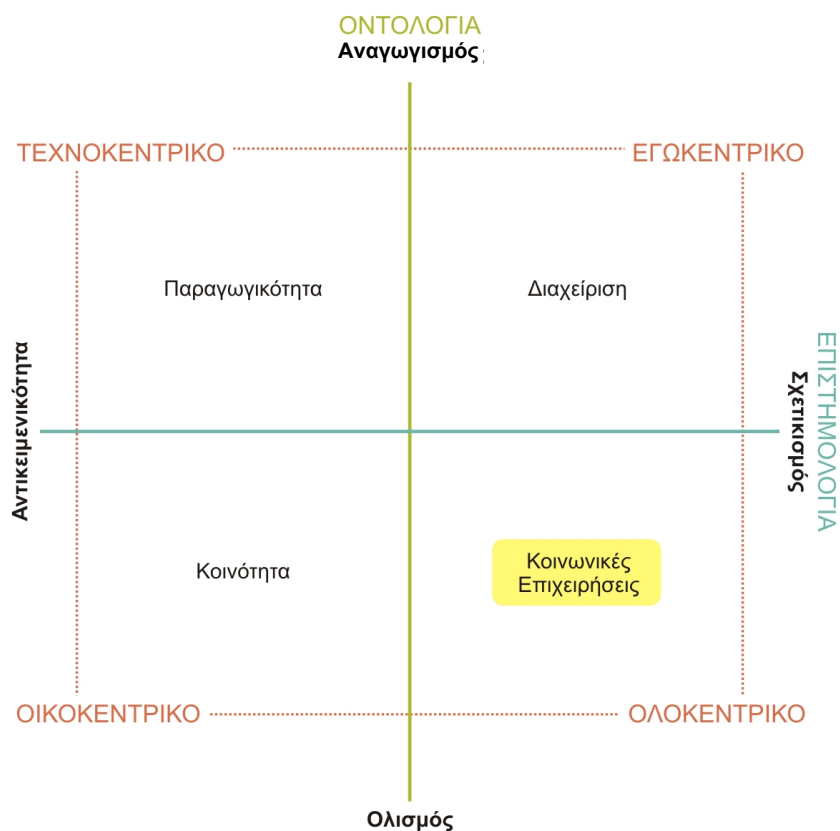
Η επιστημολογία, δηλαδή η θεωρία της γνώσης, που ακολουθήθηκε στην παρούσα έρευνα, είναι η κοινωνική επιστημολογία. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της γνώσης, κατά τον Fuller (2003) αποσκοπεί “[N]α φέρει τάξη σε μια διχαστική κατάσταση, αποτελούμενη από πολλούς ιδιοτελείς και ικανούς για το λάθος, δρώντες”. Βέβαια, ο όρος δηλώνει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικούς ανθρώπους. Ο Kuhn, σύμφωνα με τον Wray (2011), κάνει κοινωνική επιστημολογία “γιατί αναζητά να

κατανοήσει πως οι κοινωνικές διαστάσεις της επιστήμης συμβάλλουν στην επιτυχία της επιστήμης”.

Η έρευνα δράσης που ακολουθήθηκε ως επιστημολογία και ως μεθοδολογία, δηλαδή τα εργαλεία και οι τεχνικές στην έρευνα, είναι κοινωνική, συν-δημιουργήθηκε από τον ερευνητή, τις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες δημιουργώντας νέα γνώση. Η γνώση αποτελεί ένα συλλογικό, κοινωνικό, επίτευγμα. Η δημιουργία της και η ανάπτυξη στο πρόσωπο, εξελίσσεται και αναδύεται διαφοροποιούμενη στο πλαίσιο του επιστημονικού και του κοινωνικού συνόλου. Η κατασκευή του μεθοδολογικού ατομισμού, βασικού πυλώνα των νεοκλασικών ή ορθόδοξων οικονομικών, δεν είναι καθόλου στέρεη.

Η επιστημονική έρευνα, όπως και η γνώση, έχει μια οντολογική και μια επιστημολογική βάση και διάσταση. Δεν αφορά μόνο στο να γνωρίζεις περισσότερα, αλλά επιπλέον να είσαι περισσότερα (Seamon and Zajonc, 1988, p. 176, Bawden, 1997, p. 3, Νονάκα και Τακεούτσι, 2001, σ. 88). Η επιστημονική έρευνα είναι μια πολύπλοκη κοινωνική δραστηριότητα και μια αυτο-οργανούμενη διαδικασία σύμφωνα με τον Simpson (2013, p. 71).

Η γνωσιακή μεταφορά μπορεί επίσης να αποτυπωθεί συνεκτικά μετατρέποντας σε σχήμα τη λεκτική θεώρηση του Bawden για τη δημιουργία γνώσης τόσο σε οντολογικό όσο και σε επιστημολογικό πλαίσιο. Στο Σχήμα 1.1 αποτυπώνεται η εν λόγω θεώρηση.

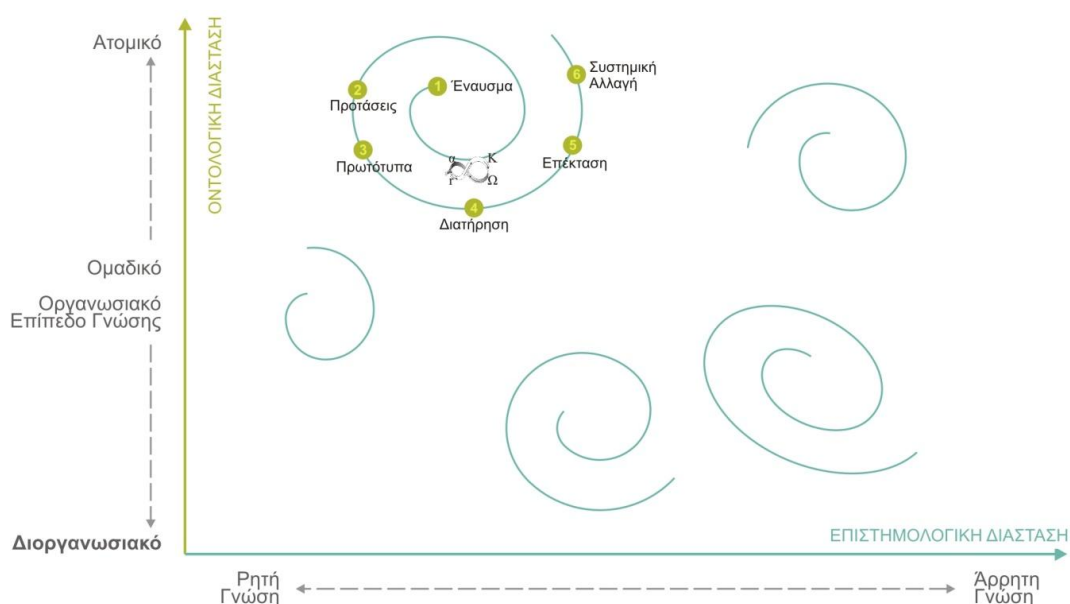

Σχήμα 1.1: Οντολογία και Επιστημολογία στην Κ.Α.Λ.Ο. Οπτικοποίηση και τροποποίηση μοντέλου του Bawden (Bawden 1997, p. 3). για την Κ.Α.Λ.Ο. (Τζουβελέκας, 2018).

Ο Bawden από τους πρωτεργάτες της συστημικής σκέψης στο πεδίο της γεωργίας και της αγροτικής βιώσιμης ανάπτυξης αναφέρει ότι οι οντολογίες του αναγωγισμού και του ολισμού και οι επιστημολογίες της αντικειμενικότητας και του σχετικισμού αποτελούν τους άξονες ενός πίνακα. Κάθε τεταρτημόριο εκφράζει με βάση τους συνδυασμούς των επιστημολογιών και των οντολογιών και μια “σχολή” (Bawden, 1997, pp. 3-4). Για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας στην οντολογία του αναγωγισμού υπάρχουν οι Σχολές της “Παραγωγικότητας” και της “Διαχείρισης” αντίστοιχα, ενώ στην οντολογία του Ολισμού υπάρχουν οι Σχολές της “Κοινότητας” και των “Κοινωνικών Επιχειρήσεων”. Χρησιμοποιώντας επίσης την ανάλυση των Carr και Levidow που επεκτείνουν την θέση του Bawden ονομάζοντας αντίστοιχα “Τεχνοκεντρικό”, “Εγωκεντρικό”, “Οικοκεντρικό” και “Ολοκεντρικό” (Carr and Levidow, 1997, p. 28).

Για τους Νονάκα και Τακεούτσι (2001, σ. 90) η γνώση διαφοροποιείται από την πληροφορία, “όπου ροές μηνυμάτων δημιουργούν την πληροφορία, ενώ ροές πληροφοριών δημιουργούν τη γνώση [...] η γνώση αφορά στη δράση, η πληροφορία

όχι”. Στο Σχήμα 1.2 αποτυπώνονται η οντολογική και η επιστημολογική διάσταση της δημιουργίας γνώσης. Στον κάθετο άξονα η Οντολογική Διάσταση περιλαμβάνει το οργανωσιακό επίπεδο γνώσης που κυμαίνεται από το ατομικό στο ομαδικό και διοργανωσιακό, με τη γνώση να κλιμακώνεται και να αναδύεται από το μερικό στο (οργανωσιακό) όλον. Στον οριζόντιο άξονα αποτυπώνεται η μετάβαση από την άρρητη γνώση στη ρητή γνώση. Οι σπείρες όπως θα δούμε στα κεφάλαια 3-4 απεικονίζουν τη διαδικασία κοινωνικής / χρηματικής καινοτομίας που εμπεριέχουν τη γνώση και την αναδυτικότητα της σε οντολογικό και επιστημολογικό επίπεδο.

Σχήμα 1.2: Οντολογία, Επιστημολογία στη δημιουργία Γνώσης (Νονάκα και Τακεούτσι, 2001, Σχεδιάγραμμα 3-1, σ. 89). Τροποποίηση (Τζουβελέκας, 2018)

Επιπλέον για τον Taleb η πληροφορία οδηγεί στην παρεμπόδιση της γνώσης με περισσότερη πληροφορία να οδηγεί σε μεγαλύτερο “θόρυβο” λαμβάνοντας υπόψη α) την *πλάνη επιβεβαίωσης* και β) την *εμμονή στις πεποιθήσεις* (Taleb, 2010a, p. 230).

Σύμφωνα με την *πλάνη της επιβεβαίωσης* (fallacy of confirmation), οι άνθρωποι (και οι ερευνητές) προσπαθούν να βρουν τις περιπτώσεις εκείνες που λειτουργούν επιβεβαιωτικά στις υποθέσεις τους (π.χ. “η κοινωνική οικονομία μπορεί να αποτελέσει το μηχανισμό ή το οικοσύστημα ανάταξης της κοινωνίας και της οικονομίας” και αναλόγως αναζητούνται σχετικά παραδείγματα, ή “τα κοινωνικά ή και συμπληρωματικά νομίσματα μπορούν να στηρίξουν ευρείας κλίμακας οικονομικό μετασχηματισμό, σε μια χτυπημένη από την ύφεση χώρα, όπως η Ελλάδα”). Η

εμμονή στις πεποιθήσεις αποτελεί την τάση μη ανατροπής των διαμορφωμένων απόψεών μας.

Προσπαθήσαμε να αποφύγουμε τη μεροληψία ή την πλάνη της επιβεβαίωσης, καθώς και την εμμονή στις πεποιθήσεις. Η αρχική μας ερευνητική ιδέα ήταν ότι η Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία έχει τη δυνατότητα και τη δυναμική να αποτελέσει την ατμομηχανή μιας οικονομικής και κοινωνικής ανασυγκρότησης σε ευρύ πλαίσιο πέρα από το μικρό (δημοτικό) και μέσο (περιφερειακό) επίπεδο της χώρας. Η ΚΑΛΟ ως σύστημα με έντονα στοιχεία πολυπλοκότητας (λόγω της ποικιλότητας των φορέων και των σχέσεών τους) έπρεπε να προσεγγιστεί από πολλαπλές οπτικές στο πλαίσιο της συστημικής ανάλυσης των επιμέρους συστημάτων της και του εξωτερικού περιβάλλοντός της ως πρόβλημα του πραγματικού κόσμου (a real world problem) μέσα από τη συστημική έρευνα δράσης.

Έτσι, στην πορεία, τόσο με τη ζωντανή, συνεχή και πρακτική ενασχόληση με το πεδίο, όσο και με την παρακολούθηση και ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, χρησιμοποιώντας τη συστημική σκέψη και μια ανοικτή ματιά, η αρχική υπόθεση δεν συνέχισε να ισχύει ή ισχύει υπο συγκεκριμένες προϋποθέσεις που δεν έχουν ακόμη ευοδωθεί ή αναδυθεί.

Οδηγηθήκαμε ακόμη στον *προσαρμοστικό κύκλο* του C.S. Holling και στις *θεωρίες συστημάτων και αρμοστικότητας*. Τα οικολογικά και τα κοινωνικά συστήματα περιλαμβάνουν τις φάσεις ανάπτυξης, συρρίκνωσης, απελευθέρωσης δυνάμεων, καταστροφής.

Μιλήσαμε, συνεργαστήκαμε, συν-σχεδιάσαμε με πρόσωπα από διαφορετικές αφετηρίες και διαδρομές με ιδεολογικό ή χωρίς ιδεολογία έρεισμα, με ενδιαφέρον ή όχι στο περιβάλλον, στην οικονομία, στη δημοκρατία και στις οργανώσεις. Με επιστήμονες προερχόμενους/ες από διαφορετικά πεδία. Από διαφορετικά σημεία της χώρας και άλλες χώρες, εντός και εκτός Ευρώπης. Η εργασία μας αναπτύχθηκε από τη μελέτη, την πρακτική και τη χρήση εργαλείων και μοντέλων από την ολική ποιότητα και το management, τη δημόσια διοίκηση, την οικολογία, τη συστημική σκέψη, την περμακουλτούρα, την ολοκρατία, την ανθρωποσοφία, έχοντας πάντα κατά νου τον κίνδυνο της συρρίκνωσης του περιεχομένου της Κ.ΑΛ.Ο. και από την εργαλειοποίησή της συμφωνώντας με τη θέση των Νικολόπουλου και Καπογιάννη (Νικολόπουλος και Καπογιάννης, 2014, σ. 134). Τα εργαλεία που αναπτύχθηκαν είναι ο βραχίονας της θέσης μας για την Κ.ΑΛ.Ο., που είναι η διασφάλιση και ανάπτυξη της ποικιλότητας και της πολυμορφίας των δομών της και των αρχών που

εκφράζει. Δεν θέλουμε το μετασχηματισμό της ΚΑΛΟ και της Κ.Ο σε Κοινωνική Οικονομία της Αγοράς.

Παρατηρήσαμε κινήσεις και ροές προσώπων, τηρώντας πάντα την ερευνητική δεοντολογία, γεγονότων και τις εναλλαγές της φύσης και των (διαταραγμένων) κύκλων της. Εκτός από την παρατήρηση, διαδράσαμε με τα πρόσωπα εφαρμόζοντας την 1^η αρχή της περμακουλτούρας “παρατήρησε και δράσε” η οποία και αποτελεί και τον πρόδρομο της σχεδιαστικής διαδικασίας και της συστημικής σκέψης.

Η κύρια ερευνητική μέθοδος είναι η συστημική έρευνα δράσης και συμπληρωματικά χρησιμοποιήθηκε η μικτή ερευνητική μέθοδος, που περιελάμβανε ποσοτική και ποιοτική έρευνα, συνεντεύξεις, έρευνα πεδίου και εκτενή βιβλιογραφική ανασκόπηση.

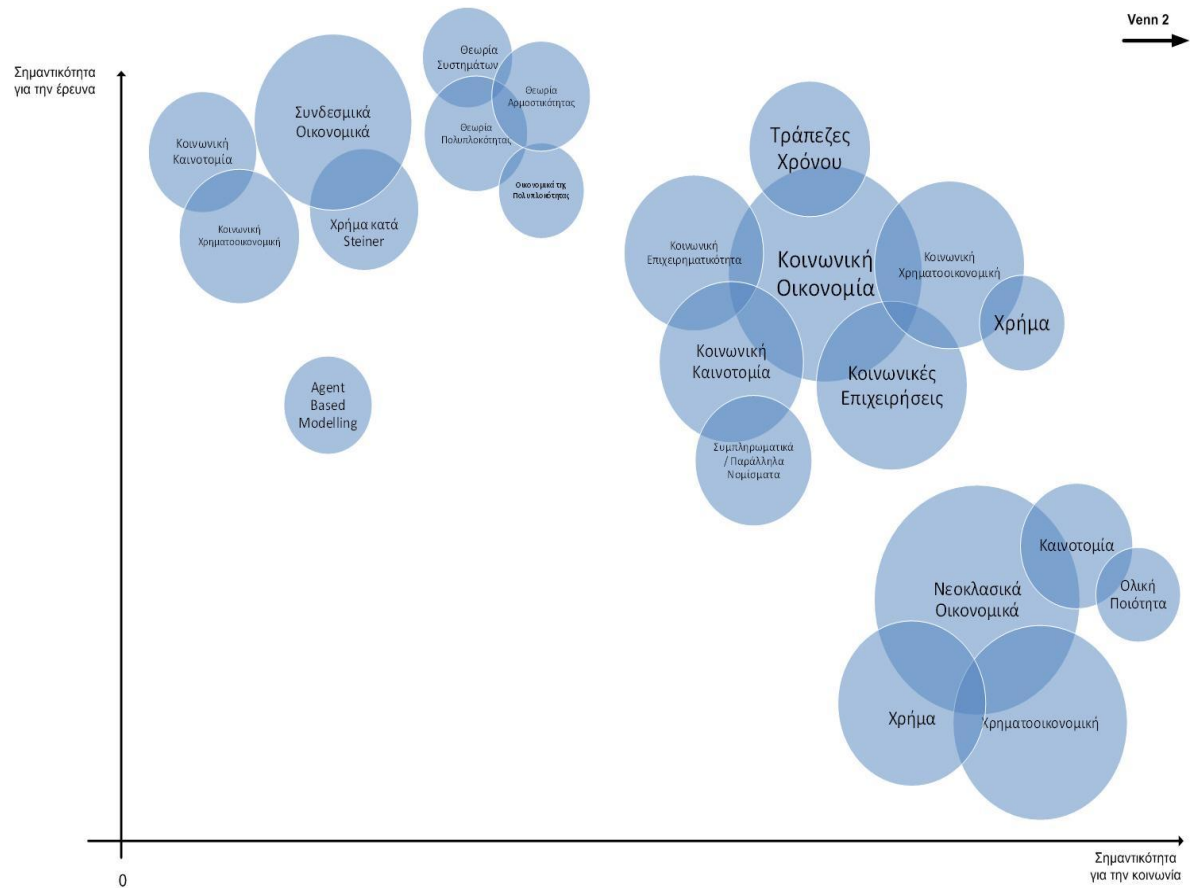
Η έρευνα δράσης, δεν αφορούσε μόνο σε παρατήρηση και αποτύπωση των εξελίξεων στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αλλά σε ενεργή συμμετοχή σε εγχειρήματα, πρωτοβουλίες και ομάδες, μεταξύ άλλων, στη σύσταση οργάνωση και λειτουργία κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης, και με δική μας πρωτοβουλία συγκρότησης και λειτουργίας άτυπης Ομάδας για τα Συνδεδεμένα Οικονομικά και τυπικής Ομάδας Εργασίας για την Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα στην Περιφέρεια Κρήτης (Π.Κ).

Ξεκινώντας από τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, η βιβλιογραφία που προσπελάστηκε και μελετήθηκε, κατανεμήθηκε λόγω του όγκου της σε θεματικές κατηγορίες, οι οποίες παρατίθενται στο τέλος της διατριβής σε χρονολογική σειρά και ανά κατηγορία μετά τις πηγές και τη βιβλιογραφία.

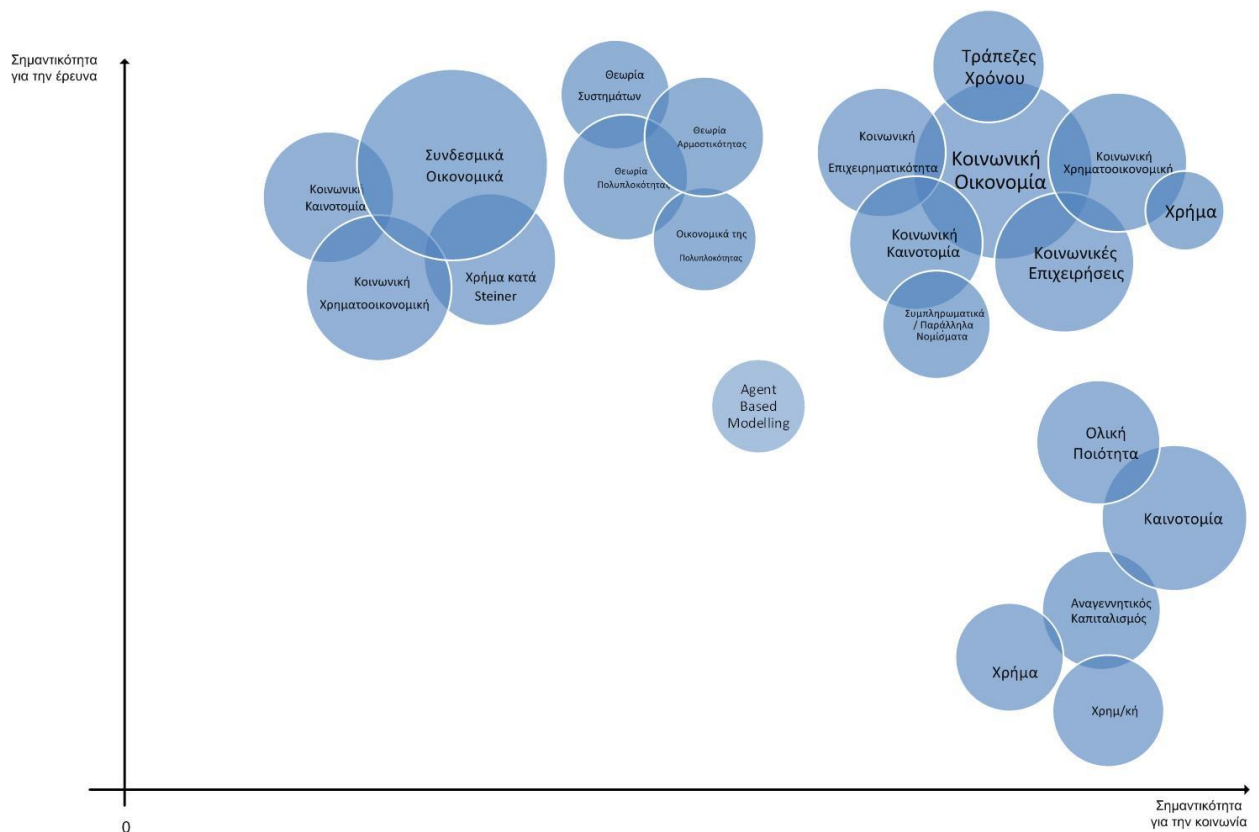
Οι κύριες θεματικές κατηγορίες είναι:

1. Χρήμα –Χρηματοοικονομική
2. Πολιτική Οικονομία
3. Συμπληρωματικά / Παράλληλα νομίσματα /χρηματική καινοτομία
4. Κοινωνική Οικονομία - Επιχειρηματικότητα
5. Κοινωνική Χρηματοοικονομική
6. Κοινωνική Καινοτομία
7. Rudolf Steiner /Συνδεδεμένα Οικονομικά
8. Έρευνα Δράσης
9. Συστημική Σκέψη / Θεωρίες Πολυπλοκότητας / Θεωρία Αρμοστικότητας
10. Agent Based Modeling
11. Γενική Βιβλιογραφία

Στα επόμενα δύο σχήματα αποτυπώνεται η σημαντικότητα της ερευνητικής βιβλιογραφίας για την ίδια την έρευνα στον κάθετο άξονα και για την κοινωνία στον οριζόντιο άξονα, με τη μορφή διαγραμμάτων Venn. Στο Σχήμα 1.3 αποτυπώνεται η παρούσα κατάσταση και στο Σχήμα 1.4 η μελλοντική επιθυμητή κατάσταση.

Σχήμα 1.3: Αποτύπωση κατηγοριών βιβλιογραφίας ως συστάδες διαγραμμάτων Venn, παρούσα κατάσταση, (Τζουβελέκας, 2018)

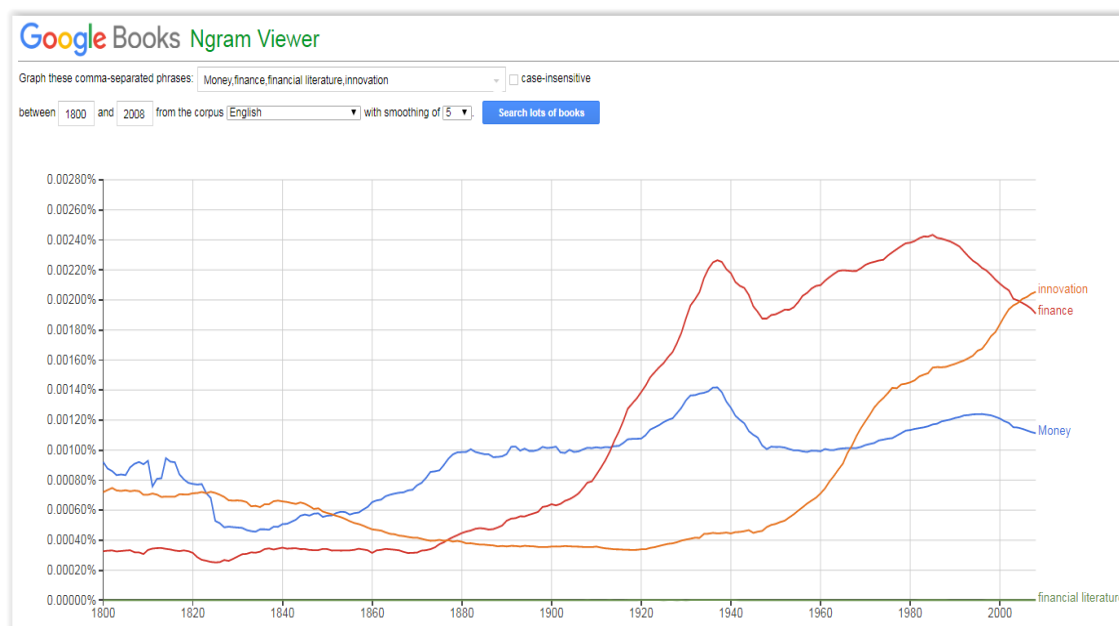
Σχήμα 1.4: Αποτύπωση κατηγοριών βιβλιογραφίας ως συστάδες διαγραμμάτων Venn μελλοντική επιθυμητή κατάσταση (Τζουβελέκας, 2018)

Στην ανάλυση της βιβλιογραφίας επιπλέον χρησιμοποιήθηκε η λειτουργικότητα NgramViewer της Google. Αυτή δίνει μια εικόνα της βιβλιογραφίας ανά λέξη- κλειδί από το 1800 έως και το 2008. Τροφοδοτήσαμε το NgramViewer με έννοιες-κλειδιά από την έρευνά μας για να αναδύεται μια πληρέστερη εικόνα των θεματικών πεδίων που πραγματευόμαστε, με τον περιορισμό της χρήσης της αγγλικής γλώσσας και όχι σε άλλες γλώσσες (π.χ. Γερμανικά, Γαλλικά, κλπ). Στο Σχήμα 1.5 βλέπουμε ότι η έννοια “κοινωνική οικονομία” εμφανίζεται στη βιβλιογραφία από το 1800 μ.Χ και φτάνει ως τις μέρες μας, λαμβάνοντας υπόψη και το γεγονός ότι η έννοια της κοινωνικής οικονομίας ειδικά μετά το 1820 μ.Χ με τις κοινωνικο-πολιτικές εξελίξεις, τα επαναστατικά λαϊκά κινήματα στην Ευρώπη και την αντίληψη ότι η οικονομία εν συνόλω αποτυπώνονταν ως κοινωνική οικονομία. Η έννοια της κοινωνικής επιχειρηματικότητας είναι σχετικά σύγχρονη στη διεθνή βιβλιογραφία, μετά το έτος 1990, ενώ η κοινωνική καινοτομία αποτυπώνεται από τον 19^ο αιώνα και αυτή, όπως θα δούμε και στο 3^ο κεφάλαιο.

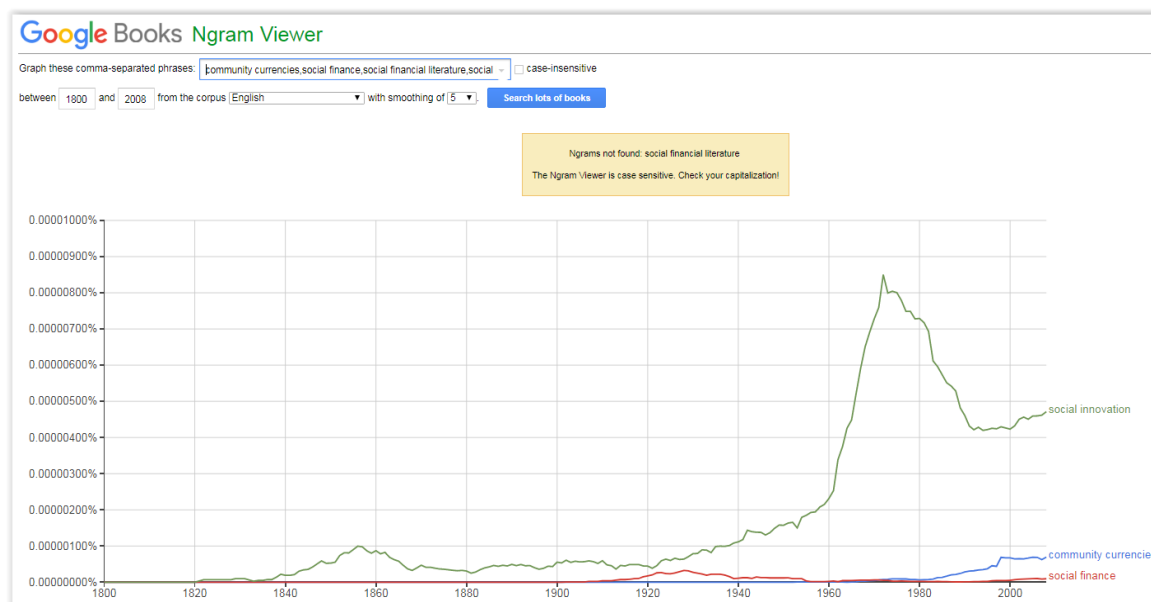
Σχήμα 1.5: NgramViewer: Κοινωνική Οικονομία, κοινωνική επιχειρηματικότητα, κοινωνική καινοτομία (Google, Τζουβελέκας, 2018)

Στο Σχήμα 1.6 αποτυπώνονται οι έννοιες, “χρήμα”, “καινοτομία”, “χρηματοοικονομική” και “χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός”. Παρατηρείται ότι το χρήμα μέχρι τις 2 πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα αναφέρεται στη βιβλιογραφία πολύ περισσότερο από την έννοια της χρηματοοικονομικής, η οποία μετά το 1920 αυξάνει τη διαφορά και είναι σταθερά υψηλότερα από την βιβλιογραφική πραγμάτευση του χρήματος.

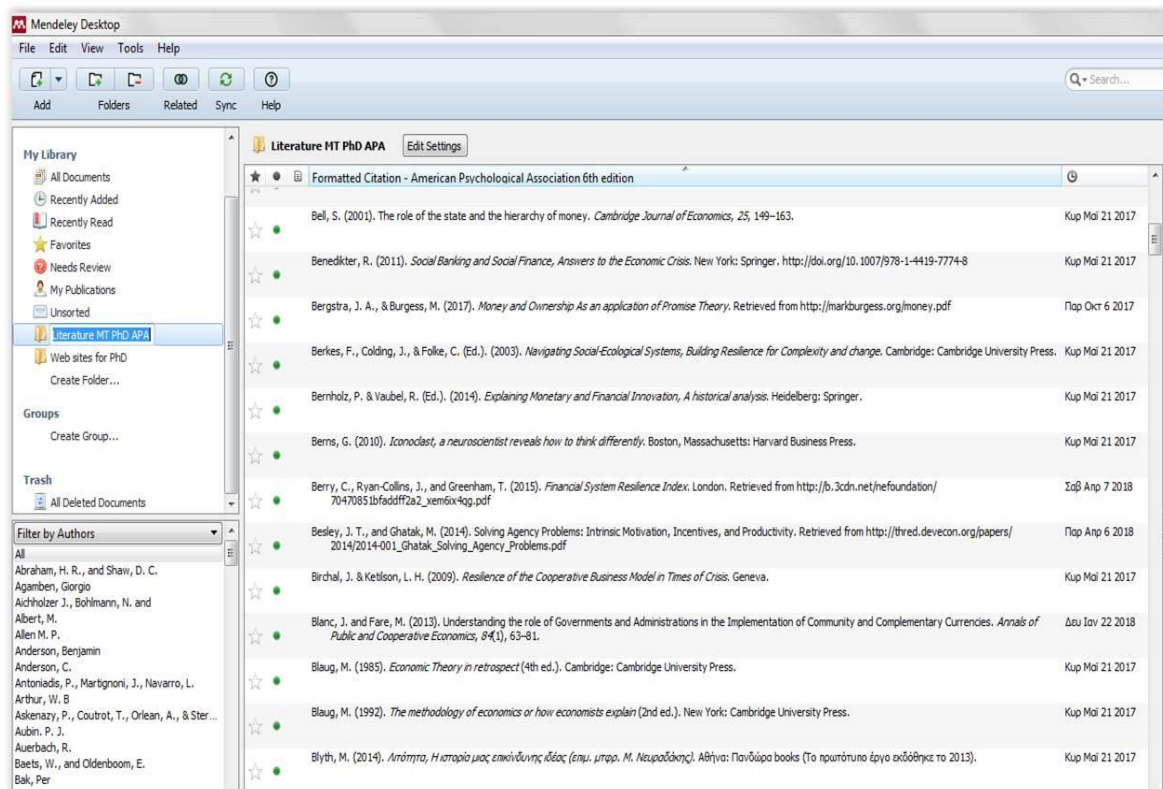
Σχήμα 1.6: NgramViewer: Χρήμα, Χρηματοοικονομική, χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός, καινοτομία (Google, Τζουβελέκας, 2018)

Στο Σχήμα 1.7 αποτυπώνονται οι έννοιες “κοινωνική καινοτομία”, “συμπληρωματικά νομίσματα”, “κοινωνική χρηματοοικονομική”. Η κοινωνική καινοτομία, όπως είδαμε και στο Σχήμα 1.5, εμφανίζεται από το 19^ο αιώνα, ενώ οι αναφορές στα συμπληρωματικά νομίσματα και στην κοινωνική χρηματοοικονομική υστερούν σημαντικά όπως αποτυπώνεται και στο Σχήμα 1.7.

Σχήμα 1.7: NgramViewer: τοπικά νομίσματα, κοινωνικά Χρηματοοικονομική, χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός, κοινωνική καινοτομία (Google, Τζουβελέκας, 2018)

Η συλλογή και η αποτύπωση της βιβλιογραφίας έγινε με τη χρήση του λογισμικού Mendeley Desktop, όπως αποτυπώνεται στην Εικόνα 1.1. Το Mendeley™ αποτελεί ένα ισχυρό, εύχρηστο και λειτουργικό τεχνολογικό εργαλείο βιβλιογραφικής συγκέντρωσης και ταξινόμησης. Αναπτύχθηκε από διδακτορικούς φοιτητές το 2007 στο Λονδίνο και μέχρι το 2013, που αγοράστηκε από την Elsevier™ ήταν λογισμικό ανοικτής πρόσβασης.

Εικόνα 1.1 Το λογισμικό Mendeley (Elsevier™)

1.4.2 Ο ρόλος του ερευνητή

Καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας προσπαθήσαμε να διατηρήσουμε μια πολυσυλλεκτική ματιά μέσα από τα γεγονότα, διαφυλάσσοντας στο μέτρο του εφικτού την απαιτούμενη αντικειμενικότητα. Στο πλαίσιο της έρευνας δράσης και της θεωρίας συστημάτων / πολυπλοκότητας δεν σταθήκαμε παράμερα, έξω από το παρατηρούμενο πεδίο του ενδιαφέροντος (Ζενφτ, 2008, σ. 332, Auerbach, 1999, p. 9, Κεκές, 2008, σ. 66). Βιώσαμε την ανάμειξή μας ως “δημιουργική μηχανή παραγωγής γνώσης και διαμοιρασμένου νοήματος και όχι μια παραμορφωτική επιρροή στην αντικειμενικότητα” (MacLean και Macintosh, 2011).

Εισήλθαμε στο πεδίο, ή καλύτερα στον “χώρο των φάσεων” του “υπό διερεύνηση” πεδίου, βρεθήκαμε σε ένα διαρκές καθεστώς όσμωσης και αλληλοεπηρεασμού, διαμορφωθήκαμε από το περιβάλλον, τους δρώντες και τα γεγονότα, παράλληλα με τις όποιες δυνάμεις διαμόρφωσης που τυχόν ασκήσαμε σε αυτά. Η συν-διαμόρφωση είναι μια αναγκαία διαδικασία, ιδιαίτερα στην εφαρμοσμένη έρευνα και ιδιαίτερα στις κοινωνικές επιστήμες και στην οικονομική επιστήμη ως τέτοια.

Ένας επιπλέον λόγος, αφορά στην καθεαυτή φύση του αντικειμένου: την Κ.Ο και τις κοινωνικές επιχειρήσεις. Για να μπορέσουμε να εξοικειωθούμε καλύτερα και να αντιληφθούμε σε βάθος και με μεγαλύτερη ευχέρεια τον χώρο της Κ.Ο., και της Κ.Α.Λ.Ο. αργότερα συμμετείχαμε ενεργά σε κοινωνική επιχείρηση, με έδρα την Αθήνα, (τις 180 ΜΟΙΠΕΣ Κοιν.Σ.Επ.) με έμφαση στην κοινωνική καινοτομία και την έρευνα και ανάπτυξη εργαλείων για κοινωνικές επιχειρήσεις και φορείς κοινωνικής οικονομίας.

Παράλληλα, με την έρευνα για τη συγγραφή της διατριβής (αλλά και πριν την έναρξή της) σχεδιάσαμε και ασχοληθήκαμε ταυτόχρονα με πρακτικά θέματα εφαρμογής της θεωρίας της κοινωνικής οικονομίας, της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, της κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας και της κοινωνικής χρηματοοικονομικής.

Τα θέματα σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο που ασχοληθήκαμε ενεργά ήταν τα ακόλουθα:

1. Αναπτύξαμε ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο που διανεμήθηκε στις Κοιν.Σ.Επ. του Γενικού Μητρώου Κοινωνικής Οικονομίας: συγκεντρώθηκαν στατιστικά στοιχεία και τάσεις στις Κοιν.Σ.Επ. και άλλων μορφών δρώντων στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα (2013)
2. Αναπτύξαμε τον ιστοχώρο της έρευνας mtzouvelekas.eu³ (2013) οποίος έγινε migrate στο νέο υπό ανάπτυξη ιστοχώρο socialfinance.eu και socialfinance.gr (beta version) (2018)
3. Διετέλεσαμε ιδρυτικό μέλος της Κοιν.Σ.Επ 180 ΜΟΙΠΕΣ, με έδρα την Αθήνα, με έναρξη το 2014. Η Κοιν.Σ.Επ. διέκοψε τη λειτουργία της το έτος 2016.
4. Συμμετείχαμε ως επιστημονικός συνεργάτης και ερευνητής στο Πρόγραμμα της Ε.Ε “Supporting the demand and supply side of the market for social enterprise finance”. Το πρόγραμμα αφορούσε στην ανάπτυξη οικοσυστήματος κοινωνικής οικονομίας με εργαλεία κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Καρδίτσα, 6/2014 – 5/2015.
5. Συναντηθήκαμε με το Δίκτυο Συμπληρωματικού Νομίσματος “ΚοιNo” στη Θεσσαλονίκη για ανταλλαγή τεχνογνωσίας στα συμπληρωματικά νομίσματα στο πλαίσιο της διδακτορικής έρευνας, 27/11/2015.

---

³ Λόγω hacking στον server φιλοξενίας του ιστοχώρου, το περιεχόμενο και ο αρχικός ιστοχώρος χάθηκαν. Μπορέσαμε να ανακτήσουμε το backup αρχείο από τη διεύθυνση <https://web.archive.org/web/20180808152149/http://mtzouvelekas.eu/> και ήδη ο νέος ιστοχώρος socialfinance.eu και socialfinance.gr είναι αναρτημένοι και προσβάσιμοι στο διαδίκτυο.

6. Συμμετείχαμε στη συγγραφή της πρότασης της δεύτερης φάσης του Ταμείου Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής SEE – GR, 2016.
7. Συμμετέχουμε ως μέλος στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού Παπάγου. Προγραμματισμός σειράς παρουσιάσεων για τα συμπληρωματικά και παράλληλα νομίσιμα άλλα θέματα οικονομικού ενδιαφέροντος για τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου, 5/2017 έως σήμερα.
8. Διοργανώσαμε κύκλο σεμιναρίων στον Σύλλογο Waldorf Hellas, αναφορικά με τη σειρά διαλέξεων του Rudolf Steiner για την Παγκόσμια Οικονομία, και τα Συνδεδσμικά Οικονομικά, Αθήνα, 12/5/2017 έως σήμερα.
9. Σχεδιάσαμε από κοινού με τον Κωστή Παπαδάκη της Agroid και τον “Αγροναύτη” Θ. Παπαμίχο και συμβάλλαμε στο σχεδιαστικό κομμάτι και στην ανάπτυξη και λειτουργία ιστοχώρου για την ενίσχυση δράσεων ΚΥΓ, 2018.
10. Αναλάβαμε καθήκοντα άμισθου επιστημονικού συνεργάτη του Περιφερειάρχη Κρήτης μεταξύ άλλων στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας και καινοτομίας και συντονίζουμε την Ομάδα Εργασίας της Περιφέρειας για την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας στην Κρήτη, από το 2018 έως σήμερα.
11. Συμμετέχουμε ως εκπαιδευτής στο διεθνές ψηφιακό σχολείο περμακουλτούρας και κοινωνικής οικονομίας permaculture.school, 2018.
12. Διοργανώσαμε Εργαστήριο για την πιλοτική εφαρμογή του Κοινού Πλαισίου Αξιολόγησης στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου, 2017-2018.
13. Σχεδιάζουμε εσωτερικό κοινωνικό νόμισμα/ κρυπτο-νόμισμα για τις ανάγκες της πλατφόρμας permaculture.school, 2018 (υπό ανάπτυξη).

Οι 13 δραστηριότητες κατανεμήθηκαν ανά έτος ως εξής: 2013:2, 2014:2, 2015:1, 2016:1, 2017:2, 2018:5.

1.4.3 Η έρευνα δράσης - Η συστημική έρευνα δράσης

Η έρευνα δράσης έχει μακρά ιστορία στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, παραταύτα σύμφωνα με τους Macintosh και Bonnet (2007), “εξακολουθεί να θεωρείται ο “γείτονας” του “φτωχού εξαδέλφου” της ποσοτικής έρευνας, δηλαδή της ποιοτικής έρευνας” (παρατίθεται στους MacLean και Macintosh, 2011, p. 235). Οι Macintosh και Bonnet επιχειρηματολογούν ότι η έρευνα δράσης (Action Research ή AR) έχει προφανείς συνδέσεις και ομοιότητες με την πολύπλοκη σκέψη και τη

θεωρία της πολυπλοκότητας, σύμφωνα με τους Phelps and Hasse (2002) και Radford (2007). Φαινόμενα αναδυτικότητας και αυτο-οργάνωσης εμφανίζονται προϊόντος του χρόνου.

Στο ίδιο πλαίσιο αναφοράς ο Doyle αναφέρει ότι:

[...] οι “συμβατικές ερευνητικές προσεγγίσεις (αναγωγισμός, πειραματισμός, διάψευση και επαναληπτικότητα) ακολουθούν το επιστημονικό παράδειγμα αναζήτησης της μορφής της θεωρίας και κατόπιν της επιβεβαίωσης της. Η έρευνα δράσης, συνεχίζουν, προάγει την αναδυτικότητα θεωριών μέσα από την πρακτική και την υπόθεση πως αυτή η πρακτική μπορεί να βελτιωθεί [...] έτσι [...] είναι περιγραφική/ ερμηνευτική και υποκειμενική/ επιχειρηματολογική. (παρατίθεται στους Ellis, Gregory, Mears-Young and Ragsdell 1995, p. 299).

Οι Roelvink, St-Martin and Gibson-Graham (2015, p. 13) αναφέρονται στη συμμετοχική έρευνα δράσης (Participative Action Research) ως τον τρόπο διεξαγωγής εμπειρικής έρευνας της Gibson-Graham “[...] ένα ρεαλιστικό εγχείρημα που έχει ως σκοπό να ελευθερώσει τις κρυμμένες ή τις υπο-αξιοποιούμενες δυνατότητες των προσώπων”, αλλά και ως “μια επιτελεστική πρακτική όπου νέες οικονομικές υποκειμενικότητες μπορούν να διερευνηθούν, να γίνουν αντιληπτές, να επαναληφθούν” (Roelvink, St-Martin and Gibson-Graham, 2015, p. 14). Επιπλέον η μεθοδολογία έρευνας δράσης των Gibson-Graham παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον αναφορικά και με την κοινωνική καινοτομία (Gibson-Graham, and Roelvink, 2013) και παρά το έντονο ερευνητικό ενδιαφέρον που έχει ως διαδικασία και τα ουσιαστικά για την επιστήμη και την πρακτική αποτελέσματα που έχει επιδειξει, απαιτεί κινητοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων και ερευνητικών ομάδων για να υλοποιηθεί (Gibson-Graham, 2006a) μιας κατάστασης που είναι πέραν των ατομικών μας δυνάμεων στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

Πως εμφανίστηκε η έρευνα δράσης; Επινοήθηκε και χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Kurt Lewin (Adelman, 1993, Somekh, 2008, Adams, 2010). Ο Lewin διέφυγε από τη ναζιστική Γερμανία το 1933 στις ΗΠΑ. Εκτός από κοινωνικός και οργανωσιακός ψυχολόγος, όπως αποδεικνύεται και από το έργο του ήταν και κοινωνικά καινοτόμος. Εφάρμοσε τις ιδέες του για την κοινωνική αλλαγή μέσω της κοινωνικής δράσης, γεφυρώνοντας τη θεωρία και την πράξη (Heims, 1978). Όπως ο ίδιος αναφέρει:

Η έρευνα που χρειάζεται για την κοινωνική πρακτική, μπορεί να χαρακτηριστεί καλύτερα ως έρευνα για το κοινωνικό management ή την κοινωνική μηχανική. Είναι ένας τύπος έρευνας δράσης, μια συγκριτική έρευνα στις συνθήκες και στα αποτελέσματα διαφόρων μορφών κοινωνικής δράσης και έρευνας που οδηγεί

στην κοινωνική δράση. Έρευνα η οποία παράγει μόνο βιβλία δεν είναι αρκετή.
(Lewin, 1948, p. 203).

Σε άλλο σημείο ο Lewin αναφέρει ότι το “ορθολογικό κοινωνικό management προχωρά σε σπείρα βημάτων με το καθένα να αποτελείται από ένα κύκλο προγραμματισμού, δράσης και δεδομένων για τα αποτελέσματα της δράσης”, που εμείς το συνδέουμε στην παρούσα έρευνα με τη σπείρα της κοινωνικής καινοτομίας αλλά και εξίσου σημαντικά με τον κύκλο ποιότητας (Plan-Do-Check-Act) του Deming και τα εργαλεία ποιότητας με ένα από αυτά να είναι το Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης και το CAF_{social}.

Η εργασία του Lewin έχει βρει γόνιμο έδαφος και συμβάλλει με ενεργό τρόπο στην ανάπτυξη θεωρίας και στην επίλυση προβλημάτων σε διάφορα ερευνητικά πεδία των κοινωνικών επιστημών (οργανωσιακή επιστήμη, εκπαίδευση, οικονομία, συστημική σκέψη, ψυχολογία).

Σύμφωνα με την Adams:

Αυτό που διακρίνει την έρευνα δράσης από τις συμβατικές ερευνητικές μεθόδους είναι: α) η κοινωνική αλλαγή αποτελεί τον αρχικό στόχο, β) τα μέλη της ομάδας πεδίου αποδέχονται την ευθύνη να συμβάλλουν στην επίλυση προβλημάτων που ενέχονται στην έρευνα και γ) οι σχέσεις μεταξύ ερευνητή και μελών της ομάδας είναι περισσότερο πολύπλοκες και λιγότερο ιεραρχικές (Adams, 2010, pp. 4-9).

Η δημοκρατικότητα, η μάθηση, η κοινωνική καινοτομία και η κοινωνική αλλαγή έχει διαπιστωθεί και στο πεδίο ότι αποτελούν συστατικά στοιχεία των φορέων κοινωνικής οικονομίας γι’ αυτό και χρησιμοποιήσαμε παράλληλα με την προσωπική συμφωνία και αποδοχή της συγκεκριμένης μεθοδολογίας. Διαπιστώσαμε κατά τη διάρκεια της έρευνας δράσης την εγκυρότητα και την ισχύ των τριών σημείων που θέτει και η Adams.

Η AR χρησιμοποιήθηκε στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου, στην Ομάδα για τα Συνδεσμικά Οικονομικά (που δεν αναλύεται περαιτέρω στην έρευνα), στην ανάπτυξη του ιστοχώρου για την CSA, στο permaculture.school και ιδιαίτερα στην Ο.Κ.Ο.Ε. στην Π.Κ. και στις συνεντεύξεις που διενεργήθηκαν. Η μεθοδολογία έρευνας δράσης που ακολουθήσαμε είναι η “μεθοδολογία μαλακών συστημάτων”⁴ (Soft Systems Methodology) του Checkland (Klir, 1991, Checkland, 1999, Steinfort, 2014), ανήκει στη διεθνή οικογένεια των καταξιωμένων μεθοδολογιών έρευνας δράσης (οι Coghlan και Brydon-Miller, αποτυπώνουν 21 διακριτές μεθοδολογίες

⁴ Τα σκληρά συστήματα αφορούν ιδίως σε φυσικά συστήματα ενώ τα μαλακά αφορούν σε κοινωνικά συστήματα (Checkland, 1999, Auerbach, 1999, p.20)

έρευνας δράσης) και εδράζεται στη συστημική σκέψη και δράση. Ο Burns (Burns, 2007, 2014, pp. 748-750) καλεί τον συγκεκριμένο τύπο έρευνας δράσης “Συστημική Έρευνα Δράσης” με τον Lewin και τον Chekland να είναι από τους πρωτεργάτες της σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο.

Οι ελληνικές, σχετικές διδακτορικές έρευνες (θεματολογία: παράλληλα δίκτυα συναλλαγών και συμπληρωματικά νομίσματα, ηλεκτρονική διακυβέρνηση και συμμετοχικό διαδίκτυο στις αυτο-οργανωμένες πρωτοβουλίες Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Κ.Ο. και Κοι.Σ.Π.Ε) που έχουν δημοσιευτεί σε Ελλάδα, Μ. Βρετανία και Ολλανδία, μέχρι σήμερα (Αδάμ, 2012, Sotiropoulou, 2012, Στεφανίδης, 2017, Στάιου, 2017, Αργυρού, 2018) ακολουθούν διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις (Αδάμ: μικτή μέθοδος, Σωτηροπούλου: μικτή, ποσοτική-ποιοτική μέθοδος, Στεφανίδης ποιοτική μέθοδος με εθνογραφικές μελέτες περιπτώσεων, Στάιου grounded theory, Αργυρού: συγκριτική νομική έρευνα & συγκριτικές μελέτες περιπτώσεων). Επιλέξαμε την συστημική έρευνα δράσης ως τη βασική ραχοκοκαλιά της προσπάθειάς μας με τη χρήση, όπου απαιτήθηκε, ποιοτικής (σε μεγαλύτερο βαθμό) και ποσοτικής έρευνας σε μικρότερο βαθμό.

Ακολουθήσαμε τον ρόλο του ερευνητή με την άμεση ισότιμη συνεργασία έχοντας σκοπό την αμοιβαία κατανόηση και τη γνώση της πραγματικότητας με τα μέλη των ομάδων, σεβόμενοι προσωπικά και δεοντολογικά τις στάσεις και τις απόψεις τους. Αντίθετα από τον ερευνητή που συλλέγει δεδομένα με ερωτηματολόγια ποσοτικής ανάλυσης, στέκοντας παράμερα, πιστεύουμε στη δύναμη της ομότιμης συμμετοχής των ομάδων. Διαπιστώθηκε ότι τα μέλη των ομάδων στις οποίες συμμετείχαμε (και συμμετέχουμε) επιδιώκουν τη συνέχιση της συνεργασίας που δεν σταματά με την ολοκλήρωση της έρευνας. Αυτό δε σχετίζεται μόνο με την ουσία της έρευνας δράσης, αλλά και με την ουσία της πνευματικής επιστήμης a la Steiner, αναφορικά με την πρακτικότητα της γνώσης, που πρέπει να έχει το κάθε πρόσωπο μόνο του και στο κοινωνικό πλαίσιο. Ζήσαμε αρκετές φορές την πολυπλοκότητα και τις σχετικά αργές διαδικασίες, αναφορικά με την υλοποίηση της έρευνας λόγω της ενεργούς συμμετοχής στα σχήματα και στις ομάδες. Παραμένει για μας ένα έντονο φαινόμενο, αλλά ανταμείβει στο βαθμό που διαπιστώνεται ότι από αυτή τη διαδικασία προκύπτει κάτι θετικό, που ίσως, οδηγήσει και σε κάποιες επιθυμητές αλλαγές.

Είναι αυτό το “παιχνίδι” και οι εναλλαγές μεταξύ συστημικής σκέψης και πραγματικού κόσμου, αυτών των δύο επικρατειών της έρευνας δράσης, που κρατούν

σε εγρήγορση την έρευνα σε όλα τα στάδια της καθώς και ο δυναμικός χαρακτήρας που αλλάζοντας ένα συστατικό στοιχείο κάπου, αλλάζουν και άλλα στοιχεία στο σύστημα. Αυτή είναι η επικράτεια του *ceteris imparibus*.

Η των “ονομάτων επίσκεψις” είναι και αυτή βασική συνιστώσα, αλλά την κρατήσαμε στον ελάχιστο δυνατό βαθμό. Στην ενότητα 7.2 αποτυπώνονται οι έννοιες του νοητικού μοντέλου του *C.A.T.W.O.E.*, και του *Επίσημου Συστήματος* καθώς και οι υπόλοιποι απαιτούμενοι όροι και έννοιες που αφορούν στη μεθοδολογία της έρευνας δράσης και της Θεωρίας Συστημάτων.

Όπως ήδη αναφέρθηκε η χρησιμοποιούμενη μεθοδολογία, περιλαμβάνει, επίσης, ποσοτική και ποιοτική (μεικτή) έρευνα. Η ποιοτική έρευνα χρησιμοποιήθηκε στο πλαίσιο της συμμετοχής μας στο ερευνητικό έργο για την ανάπτυξη ενός Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας στην Καρδίτσα και στις συνεντεύξεις από πρόσωπα κλειδιά στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας στη Θεσσαλία καθώς και η αντίστοιχη ποσοτική έρευνα όπως αποτυπώνονται στις ακόλουθες δύο ενότητες και στα Παραρτήματα 1 και 2.

1.4.4 Η Ποιοτική Έρευνα

Στο πλαίσιο της ανάπτυξης του Ταμείου για την Κοινωνική Οικονομία στην Θεσσαλία, η ποσοτική έρευνα συνδυάστηκε με τη διεξαγωγή ποιοτικής έρευνας μέσω εργαστηρίων το καλοκαίρι του 2014. Στόχος ήταν η διάγνωση της υφιστάμενης ζήτησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων για τη χρηματοδότηση των επιχειρηματικών τους ιδεών και της λειτουργίας τους. Τα focus groups του εργαστηρίου αποτελούνταν από τα άμεσα ενδιαφερόμενα μέρη του έργου, εκπρόσωπων των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και άλλων φορέων, έμμεσα ενδιαφερόμενων μερών με ενεργή ανάμειξη στο πεδίο που δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν focus groups στην Καρδίτσα (άμεσα ενδιαφερόμενοι 7, έμμεσα ενδιαφερόμενοι 11), στη Λάρισα (άμεσα ενδιαφερόμενοι 10, έμμεσα ενδιαφερόμενοι 9, στα Τρίκαλα (άμεσα 14, έμμεσα 11) και στο Βόλο (άμεσα 7, έμμεσα 8). Ο αριθμός των συμμετεχόντων ανήλθε σε 48 άμεσα ενδιαφερόμενους φορείς και 39 έμμεσα ενδιαφερόμενους φορείς.

Οι κατά τόπους συντονιστές των εργαστηρίων και τα μέλη της ομάδας έργου παρουσίασαν το έργο “Δίκτυο Υποστήριξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας- SESNet”, στο πλαίσιο του οποίου πραγματοποιήθηκε η συνάντηση, τους στόχους, τη μεθοδολογική προσέγγιση του εργαστηρίου και τους γενικούς κανόνες της συζήτησης. Στη συνέχεια, οι συμμετέχοντες παρουσίασαν σύντομα το προφίλ των κοινωνικών επιχειρήσεων που εκπροσωπούσαν, εστιάζοντας σε δραστηριότητες που αφορούσαν ζητήματα κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας.

Μεθοδολογικά, η συζήτηση αναπτύχθηκε γύρω από 5 κύριες ερωτήσεις. Αφού τέθηκε το βασικό ερώτημα οι συμμετέχοντες απαντούσαν αναπτύσσοντας τις σκέψεις και την επιχειρηματολογία τους. Το σχετικό σκέλος της ποιοτικής έρευνας αποτυπώνεται αναλυτικά στο Παράρτημα 1.

Εκτός από την ποιοτική έρευνα στην Καρδίτσα, διενεργήθηκαν συνεντεύξεις με πρόσωπα “κλειδιά” στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής χρηματοοικονομικής, της χρηματοοικονομικής, των συμπληρωματικών νομισμάτων και της χρηματικής καινοτομίας, στο βασικό εισόδημα, στο έργο του Rudolf Steiner.

Συγκεκριμένα, διενεργήθηκαν συνεντεύξεις με:

- τον Μ. Τζιγκοτζίδη από τον Σύλλογο Φίλων Παιδαγωγικής Waldorf στην Ελλάδα, αναφορικά με το έργο του Rudolf Steiner και τα συνδεδεμένα οικονομικά.
- ένα χρηματιστηριακό διαμεσολαβητή και ένα μικρο-επενδυτή για την Χρηματοοικονομική και το Χρηματιστήριο Αθηνών.
- τον J. Bloom, αντιπρόεδρο και υπεύθυνο οργανωσιακής κουλτούρας του Rudolf Steiner Foundation (RSF, ΗΠΑ).
- τον Χ. Προβέζη από την οργάνωση “Αλληλεγγύη για Όλους” για τα συμπληρωματικά και κοινοτικά νομίσματα.
- τον Β. Περαντζάκη για το Βασικό Εισόδημα και τα κρυπτονομίσματα.
- τον Α. Βορλόου, πρώην ειδικό γραμματέα Κ.Α.Λ.Ο. για το θεσμικό πλαίσιο και το ρόλο των κρατικών πολιτικών στην ανάπτυξη και βιωσιμότητα του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας.
- τον J. Fullerton πρόεδρο της Capital Institute για τα regenerative economics
- τον Ν. Χρυσόγελο από τον Άνεμο Ανανέωσης Κοιν.Σ.Επ για τις Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις και την Κ.Ο
- τον J. Schoolman από το DMI για τις μικροχρηματοδοτήσεις

- τον Θ. Παπαμίχο από τους Αγροναύτες για την ΚΥΓ
- τον Γ. Θεοδωράκη από την CoreFlower και το permaculture.school για την περμακουλτούρα και την Κ.Ο
- τον Τ. Greco, Jr., για τη χρηματική καινοτομία και τα συμπληρωματικά νομίσματα
- την Ελ. Στάιου για τα αυτο-οργανωμένα κινήματα κοινωνικής αλληλεγγύης.
- την Μ. Ανδρέου από την Energy River για την Ενέργεια και τις δυνατότητές της στην τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη και τα νέα οργανωσιακά μοντέλα (ενεργειακές κοινότητες).
- τον Κ. Παπαδάκη από την Agroid Κοιν.Σ.Επ για την τεχνολογία την αγροτική κοινωνική καινοτομία και την έξυπνη γεωργία.

Στην έρευνα πεδίου δόθηκε σημασία και έμφαση στις απόψεις των ανθρώπων που συμμετέχουν ενεργά, επιχειρηματικά ή και ως ενεργοί πολίτες στο γίνεσθαι της κοινωνικής οικονομίας, καινοτομίας και χρηματοοικονομικής. Όλες και όλοι, εκτός από την πρακτική εφαρμογή, επιχειρησιακή ή και στρατηγική, έχουν μελετήσει και μελετούν την ελληνική και ξένη βιβλιογραφία, συμμετέχουν σε εκδηλώσεις και συνέδρια, προβληματίζονται, πειραματίζονται, διαμορφώνουν το χώρο της κοινωνικής οικονομίας και διαμορφώνονται από αυτόν. Για το λόγο αυτό αποτυπώνονται (εκτενή) αποσπάσματα⁵, σε όλο το εύρος της διατριβής, από τις συνεντεύξεις τους. Αποτελούν key informants με σημαίνουσα άποψη, επιχειρηματολογία και προβληματισμό που από τη μέχρι σήμερα εμπειρία μας στο χώρο, εκφράζει μεγάλο ποσοστό των δρώντων στον κλάδο.

Θελήσαμε να δώσουμε ζωντανά τον παλμό των ανθρώπων και των πολιτών που εργάζονται μέσα από τα σχήματα και τις θέσεις τους ώστε να εδραιώσουν και να δουν να θάλλει ένα άλλο μοντέλο συνεργατικής, κοινωνικής οικονομίας και κοινωνίας με έμφαση στον άνθρωπο, στο περιβάλλον, στη γη και στα είδη της, στην βιωσιμότητα της ίδιας μας της ζωής. Θελήσαμε να καταγράψουμε και να αποδώσουμε τη φωνή και τη σκέψη τους, όπως αποτυπώθηκε στο πλαίσιο της συστημικής έρευνας δράσης και της ποιοτικής έρευνας.

Η κοινωνική οικονομία διαφέρει από τη συμβατική οικονομία και την “προσέγγιση του μέσου πεδίου”, όπως αναφέρει και ο Bak (2008, σσ. 256-257). Κάθε μεμονωμένη περίπτωση είναι διακριτή. Κάθε πρωτοβουλία, προσωπική, συλλογική ή

⁵ Συνειδητά δεν κωδικοποιήθηκαν τα δεδομένα της ποιοτικής έρευνας. Προτιμήθηκε ο ρέων λόγος για να αποδοθεί η αμεσότητα του λόγου των προσώπων που ζητήθηκε η άποψή τους.

κοινωνική δημιουργεί και αναπτύσσει τη δυναμική της, γι' αυτό και αξίζει χώρο στο πλαίσιο αυτής της έρευνας.

1.4.5 Η Ποσοτική Έρευνα

Ποσοτική έρευνα διενεργήθηκε σε δύο από τις μελέτες περίπτωσης, α) στην πρωτοβουλία για την ανάπτυξη ενός μη κρατικού Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, στη Θεσσαλία, η οποία αποτυπώνεται συνοπτικά στο Κεφάλαιο 8 και αναλυτικά στο 1^ο Παράρτημα και β) στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου η ποσοτική έρευνα αποτυπώνεται συνοπτικά στο Κεφάλαιο 8 και αναλυτικά στο 2^ο Παράρτημα.

Αναφορικά με την μελέτη περίπτωσης στη Θεσσαλία (πρόγραμμα SES Net) αναφερόμαστε εδώ συνοπτικά στο επίπεδο της ζήτησης για κοινωνικές επενδύσεις, στην Περιφέρεια της Θεσσαλίας στα επόμενα 5 με 10 έτη (2019 έως 2024).

Σε ποσοστό 90% οι επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικές επιχειρήσεις ξεκίνησαν τη δραστηριότητά τους με αρχικό κεφάλαιο έως 2.000 €. Το 4% (53 επιχειρήσεις) εξέφρασαν την επιθυμία χρηματοδότησης με ποσά έως 30.000 € και 1% (19 επιχειρήσεις) για κεφάλαιο μεταξύ 35.000 € και 80.000 € για τη λειτουργία των επιχειρήσεων και για την επίτευξη των στόχων τους.

Η πρόσβαση στη χρηματοδότηση δεν είναι εύκολη διαδικασία. Κύρια προβλήματα χρηματοδότησης είναι η ρευστότητα στην αγορά, τα τραπεζικά δάνεια, τα λειτουργικά κεφάλαια και η μειωμένη καταναλωτική ζήτηση. Η έρευνα έδειξε ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναμένουν εμφανή και ουσιαστική στήριξη από χρηματοοικονομικούς οργανισμούς, οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης (μέσω δημόσιων συμβάσεων) και κατόπιν από συνεταιριστικές και συστημικές τράπεζες.

Οι εκτιμώμενες εισροές για κάλυψη κεφαλαιακών αναγκών βασίστηκε: α) στις 30 συνεντεύξεις στο πλαίσιο των στρογγυλών τραπεζιών (ποιοτική έρευνα) με άμεσα και έμμεσα ενδιαφερόμενα μέρη στον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας, που διεξήχθη στις μεγάλες πόλεις της Περιφέρειας Θεσσαλίας και β) στα ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν και συμπληρώθηκαν από μέλη και εκπρόσωπους κοινωνικών επιχειρήσεων της Περιφέρειας, την αρχική περιοχή δοκιμής της δυναμικής της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα.

Πρέπει να αναφερθεί ότι ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 48% είτε δεν απάντησε στην έρευνα, είτε δεν ήταν σε θέση να υπολογίσει τις ανάγκες χρηματοδότησης για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού τους μοντέλου. Στο πλαίσιο

αυτό, μια σειρά από υποστηρικτικές υπηρεσίες πρέπει να αναπτυχθούν και να είναι διαθέσιμες στις κοινωνικές επιχειρήσεις, συμπεριλαμβάνοντας ενδεικτικά τη συγγραφή επιχειρηματικού σχεδίου, την συμβουλευτική, την κοινωνική ελεγκτική, τη μέτρηση κοινωνικού αντικτύπου και τη διαχείριση λειτουργιών.

Η έρευνα έδειξε τη διαρκή ανάγκη για ισχυρή και θετική δράση από την πλευρά των επενδυτών, των δωρητών, των ενδιάμεσων και άλλων ενδιαφερόμενων μερών καθώς και τη συνεργασία με άλλους φορείς κοινωνικής χρηματοοικονομικής από γειτονικές χώρες.

Η έρευνα εστίασε στην ανάγκη αναγνώρισης πρόθεσης για κεφάλαια κοινωνικής επενδυτικής στην Ελλάδα και πως αυτή η πρόθεση θα μπορούσε να μεταφραστεί σε πραγματική ζήτηση και προσφορά κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας και ιδιαίτερα των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα συνέβαλαν στη συζήτηση για τη φύση της χρηματοοικονομικής στην κοινωνική οικονομία, την επίδρασή της στις δραστηριότητες της κοινωνικής οικονομίας και στα μεταβαλλόμενα μοτίβα δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Για την απάντηση στα ανωτέρω εξετάστηκαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

1. Ποιες είναι οι μορφές επένδυσης που αναζητούν ως λήπτες οι κοινωνικές επιχειρήσεις;
2. Ποιοι είναι οι οργανισμοί που αναζητούν χρηματοοικονομικά κεφάλαια;
3. Πόσο επιτυχημένες είναι οι κοινωνικές επιχειρήσεις στην κεφαλαιακή πρόσβαση;

Εξετάστηκε η ζήτηση των κοινωνικών επιχειρήσεων για κεφάλαια (κατηγορίες δανειακών κεφαλαίων, κατηγορίες δανειστών, απαιτούμενα ποσά και λόγοι αναζήτησης κεφαλαίων). Εξετάστηκαν επίσης τα κεφάλαια εκκίνησης για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού μοντέλου, η ευκολία χρηματοδότησης από διαφορετικές πηγές, τα κύρια προβλήματα χρηματοδότησης, αίσθηση του ανήκειν σε επιχειρηματικό κλάδο, και τα κεφάλαια που αναζητήθηκαν/αναζητηθούν 12 μήνες πριν και μετά τη διενέργεια της έρευνας, οι προτιμήσεις χρηματοδότησης και οι κύριοι κίνδυνοι που μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τη λειτουργία των επιχειρήσεων.

1.5 Διάρθρωση της διατριβής

Στο πρώτο κεφάλαιο (εισαγωγή, ερευνητικά ερωτήματα και μεθοδολογία) εισάγεται το αντικείμενο της παρούσας διατριβής και παρουσιάζονται ο σκοπός, το επιστημονικό ενδιαφέρον της μελέτης και η ακολουθούμενη μεθοδολογία.

Στο δεύτερο κεφάλαιο (Κοινωνική Οικονομία, (Κ.Ο.) και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, (Κ.Ε.)) η έρευνα επικεντρώνεται στην Οικονομία και στην Επιχειρηματικότητα στα εν λόγω πεδία. Μετά τις απαιτούμενες εννοιολογικές αναφορές, παρουσιάζονται οι εθνικές, ευρωπαϊκές και διεθνείς προσεγγίσεις, εστιάζοντας στις προσεγγίσεις του διεθνούς ακαδημαϊκού δικτύου EMES και της πρωτοβουλίας SBI της Ε.Ε. Αναλύονται, η έννοια και οι πρακτικές της κοινωνικής ενδο-επιχειρηματικότητας. Τίθεται το πρόβλημα εντολέα-εντολοδόχου στην Κοινωνική (και Αλληλέγγυα) Οικονομία και αναλύεται η γνωσιακή δημοκρατία. Το κεφάλαιο κλείνει με την εισαγωγή στο πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο. και συγκεκριμένα των επιχειρήσεων της, των Στραφαιϊανών Πολλαπλασιαστών Ζήτησης, των Εμπορευμάτων-Κλειδιών και της σχετικής εμπειρικής ανάλυσης.

Το τρίτο κεφάλαιο (Κοινωνική Καινοτομία) αναλύει την Κοινωνική Καινοτομία, αποτυπώνοντας τη θεωρία και τα εργαλεία της και τη Συστημική Καινοτομία. Εξετάζονται, επίσης, το Βασικό Εισόδημα, η ψηφιακή κοινωνική καινοτομία καθώς και η κοινωνική καινοτομία στο δημόσιο τομέα, ως αναδυόμενοι τρόποι υλοποίησης κοινωνικής καινοτομίας διεθνώς. Αναλύεται ως παράδειγμα αγροτικής ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας η ανάπτυξη ιστοχώρου (website) για την ΚΥΓ με αρχική εμβέλεια στην Αττική και κατόπιν σε όλη τη χώρα.

Το τέταρτο κεφάλαιο (Χρήμα και Χρηματική Καινοτομία) αποτελεί το δεύτερο βασικό πυλώνα της έρευνας: το χρήμα και τη χρηματική καινοτομία. Γίνεται μια συνεκτική αποτύπωση της νομισματικής θεωρίας από σχολές οικονομικής σκέψης, αλλά και βάσει διεπιστημονικών προσεγγίσεων, στα πεδία της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας, της ψυχολογίας. Αναλύονται έννοιες και θέματα της χρηματικής καινοτομίας καθώς και οι πρωτοβουλίες συμπληρωματικών νομισμάτων και δικτύων ανταλλαγής στην Ελλάδα.

Μαζί με την “ορθόδοξη” νομισματική θεωρία και τις καταξιωμένες εναλλακτικές νομισματικές θεωρήσεις της παρατίθενται οι “αιρετικοί” του χρήματος, “οι ποιητές του κακού” για τον οικονομικό κόσμο. Η χρηματική θεωρία του Μαρξ και των επιγόνων αποτυπώνεται διακριτά.

Αποτυπώνεται η σχέση του χρήματος με τη γλώσσα και τη μνήμη και εξετάζεται μέσω προσομοίωσης η θεωρία του Orlean για την αποδοχή και κυκλοφορία δυο ανταγωνιστικών χρημάτων ως γλωσσών μέσω περιβάλλοντος Agent Based Model και NetLogo.

Εισάγεται, τέλος, η πρωτεϊκή υπόθεση του χρήματος και το αποφαιτικό χρήμα το οποίο προσπαθεί να απαντήσει, με βάση τη *via negativa* ή την αποφαιτική προσέγγιση, στο ερώτημα *τι δεν είναι χρήμα*.

Στο πέμπτο κεφάλαιο (Ο Rudolf Steiner και τα Συνδεδεσμένα Οικονομικά) παρουσιάζεται το έργο του φιλόσοφου και κοινωνικού μεταρρυθμιστή Rudolf Steiner και το σεμινάριο της *Παγκόσμιας Οικονομίας* που αποτέλεσε τα θεμέλια για τη σύγχρονη Κοινωνική Χρηματοοικονομική. Ο διακριτός κλάδος των οικονομικών που έχει αναπτυχθεί φέρει τον τίτλο “Συνδεδεσμένα Οικονομικά” και αποτελεί μια ιδιαίτερη ματιά στο οικονομικό γίγνεσθαι. Παρατίθεται και αναλύεται υλικό από το Σεμινάριο της *Παγκόσμιας Οικονομίας*. Εξετάζεται η επίδρασή του στην κοινωνική χρηματοοικονομική. Αναλύεται το Χρήμα μέσα από τις αναφορές του Steiner για τις ζωντανές ιδέες στην Οικονομική Επιστήμη (και το σχετικό Παράρτημα) αλλά και στην βασική του τρίπτυχη θεώρηση. Το κεφάλαιο κλείνει με οργανισμούς, θεσμούς και φορείς, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, που ξεκίνησαν από τον ίδιο τον Steiner ή εμπνεύστηκαν και στηρίζουν τη λειτουργία τους στο έργο του Steiner.

Στο έκτο κεφάλαιο (Κοινωνική Χρηματοοικονομική) εκκινώντας τη συζήτηση για τη χρηματοοικονομική και την εξέλιξή της, αναπτύσσεται επακόλουθα η Κοινωνική Χρηματοοικονομική και οι επενδύσεις κοινωνικού αντικτύπου ως κλάδος της. Εξετάζεται το οικοσύστημα της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα σε θεσμικό και σε λειτουργικό επίπεδο. Βασικό τμήμα της χρηματοοικονομικής και αλλά με εντελώς διαφορετικό πρόσημο και προσανατολισμό στην κοινωνική χρηματοοικονομική, αποτελεί η χρηματοοικονομική εκπαίδευση και ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός. Αναπτύσσεται η έννοια της *οικονομικής δημοκρατίας* ως προϋπόθεση της οικολογικής βιωσιμότητας και η οποία αναγνωρίζει ότι η τεχνολογική ανάπτυξη μπορεί να οδηγήσει σε καλύτερη κατανομή των πόρων απ’ ότι στο αντιδημοκρατικό κεφαλαιοκρατικό σύστημα. Η Οικονομική δημοκρατία και ο *δημοκρατικός μετασχηματισμός* έχουν επίσης βαρύνουσα σημασία στο έργο του Δημήτρη Μπάτση.

Το έβδομο κεφάλαιο (Η Συστημική Έρευνα Δράσης στο πλαίσιο των Θεωριών Συστημάτων Πολυπλοκότητας και Αρμοστικότητας) αποτυπώνει αρχικά

την ανάπτυξη της παρούσας έρευνας υπό το πρίσμα της Θεωρίας Συστημάτων ως μεθοδολογίας και επιστημολογίας. Αναλύει το χρήμα στο πλαίσιο της Θεωρίας Συστημάτων, των Οικονομικών της Πολυπλοκότητας και του αρμοστικού κύκλου. Εισάγονται και αναλύονται οι έννοιες της *Κοινωνικής* και *Χρηματικής Εντροπίας* και τίθεται το ζήτημα γιατί θα έπρεπε να αποτελέσουν ερευνητικά εργαλεία στην (χρηματο)οικονομική και κοινωνική ανάλυση. Περιγράφεται το μοντέλο του χρήματος και της χρηματικής καινοτομίας βάσει του αρμοστικού κύκλου. Το κεφάλαιο κλείνει με παράθεση και ανάλυση τριάδων σε συνέχεια του τρίπτυχου του Steiner και τρεις ελκυστές που η έρευνα θεωρεί ότι σκιαγραφούν την επίδραση της οικονομίας στους άλλους χώρους της κοινωνίας και πως θα μπορούσε να είναι στην Ελλάδα.

Το όγδοο κεφάλαιο (Μελέτες Περιπτώσεων) περιλαμβάνει: α) τη μελέτη περίπτωσης σχεδιασμού και ανάπτυξης ενός μη κρατικού φορέα κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα, που ξεκίνησε από το οικοσύστημα Κ.Ο. της Καρδίτσας, που πλέον είναι λειτουργικό, β) τη μελέτη περίπτωσης της ανάπτυξης μοντέλου οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης (CAF_{social}) σε ένα φορέα Κ.Α.Ο. στο χώρο των συμπληρωματικών νομισμάτων, της Τράπεζας Χρόνου Χολαργού-Παπάγου, γ) τη μελέτη περίπτωσης της ανάπτυξης ενός μοντέλου κοινωνικής καινοτομίας στο χώρο της εκπαίδευσης ενός φορέα Κ.Α.Ο., της Κοιν.Σ.Επ. Core Flower, δ) την ανάπτυξη ενός εκπαιδευτικού ψηφιακού νομίσματος του perma_community educational currency, ε) την αποτύπωση της δυναμικής διαδικασίας συμμετοχικής συνεξέλιξης και ανάπτυξης του οικοσυστήματος της κοινωνικής οικονομίας στην Κρήτη με τις κοινωνικές επιχειρήσεις και την Ομάδα Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας της Περιφέρειας Κρήτης (Ο.Κ.Ο.Ε.), στ) την αποτύπωση της δημιουργίας και του έργου της Community Energy River μιας νεοφυούς κοινωνικής επιχείρησης στο χώρο της ενέργειας και ζ) την αποτύπωση της δημιουργίας και του έργου της Agroid Κοιν.Σ.Επ. μιας νεοφυούς κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης στο χώρο της αγροτικής τεχνολογίας και ψηφιακής αγροτικής κοινωνικής καινοτομίας.

Καταλήγοντας, στο ένατο κεφάλαιο, (Συμπεράσματα Έρευνας) αποτυπώνονται τα συμπεράσματα, οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα, οι προτάσεις πολιτικής και η μελλοντική έρευνα.

Η έρευνα συμπληρώνεται με 7 Παραρτήματα. Στο Παράρτημα 1 γίνεται εκτενής αποτύπωση της χρησιμοποιούμενης ερευνητικής μεθοδολογίας και αποτυπώνεται η ποιοτική και ποσοτική έρευνα.

Στο Παράρτημα 2, το οποίο αποτελεί, επίσης, μέρος της μεθοδολογίας έρευνας δράσης, παρατίθεται αναλυτικά η ποιοτική και ποσοτική έρευνα της ανάπτυξης εργαλείου οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης με πιλότο ένα φορέα Κ.Α.Λ.Ο. Το εργαλείο αυτοαξιολόγησης αποτελεί προσαρμογή του ευρωπαϊκού μοντέλου ολικής ποιότητας “Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης”, επικεντρωμένο και προσαρμοσμένο σε φορείς Κ.Α.Λ.Ο. Αποτελεί επιστημονική συμβολή της έρευνας.

Το 3^ο Παράρτημα, αναπτύσσει, σε συνέχεια του 4^{ου} κεφαλαίου, ιδιαίτερα για τη σχέση χρήματος – γλώσσας, ένα τροποποιημένο μοντέλο βάσει δρώντων (Agent Based Modeling). Διενεργήθηκαν 204 προσομοιώσεις και παρουσιάζονται τα αποτελέσματά τους. Το μοντέλο αποτελεί, επίσης, συμβολή της έρευνας.

Στο 4^ο Παράρτημα αποτυπώνεται μια εφαρμογή του Νόμου του Zipf σε μη οικονομικά κείμενα, εν προκειμένω κλασικά κείμενα της παγκόσμιας λογοτεχνίας και τις αναφορές τους στο χρήμα, στα νομίσματα και στον πλούτο.

Στο 5^ο Παράρτημα αποτυπώνεται το χρήμα στον κινηματογράφο, πως δηλαδή η 7η τέχνη “βλέπει” το χρήμα σε διαφορετικές εποχές και από διαφορετική οπτική γωνία. Για τον ερευνητή η σημασία είναι καθοριστική λόγω των συνεχών αναφορών του Steiner ότι μόνο μέσω ζωντανών ιδεών (εικόνων) μπορεί να γίνουν το χρήμα και η οικονομία πιο κατανοητά και συγκεκριμένα.

Στο Παράρτημα 6 αναλύονται τα εργαλεία κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας που αναπτύχθηκαν στο πλαίσιο της έρευνας.

Στο 7^ο Παράρτημα αποτυπώνεται η κλαδική ανάλυση των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα με βάση τα εμπορεύματα-κλειδιά.

Η διατριβή δομήθηκε ακολουθώντας εξ αρχής σχεδιαστικά και ερευνητικά την συστημική έρευνα δράσης και το συμβιβαστικό μοντέλο (compromise model). Σύμφωνα με τον Dunleavy (2003, pp. 60-62) το συμβιβαστικό μοντέλο είναι πιο κατάλληλο για τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες σε σχέση με άλλα μοντέλα, που μπορεί να είναι πιο κατάλληλα για τις φυσικές επιστήμες. Ξεκινάει με ένα έως δύο εισαγωγικά κεφάλαια, ακολούθως ο πυρήνας της διατριβής εκτυλίσσεται σε πέντε κεφάλαια και τέλος τα κεφάλαια των συμπερασμάτων είναι δύο κατά μέγιστο. Στην παρούσα έρευνα αναπτύχθηκαν ένα εισαγωγικό κεφάλαιο (κεφάλαιο 1^ο), επτά (7) κεφάλαια στον πυρήνα (κεφάλαια 2^ο – 8^ο) και ένα (1) κεφάλαιο

συμπερασμάτων (9^ο κεφάλαιο). Βασιζόμενοι στη λογική του συμβιβαστικού μοντέλου, η εκτενής ανάλυση της μεθοδολογίας γίνεται σε συμπληρωματικό παράρτημα, στο Παράρτημα 1 και όχι στο κυρίως σώμα της διατριβής.

Λόγω της πολλαπλότητας των θεμάτων που αναπτύσσονται, προτιμήθηκε η μη αποτύπωση της βιβλιογραφικής επισκόπησης σε ένα κεφάλαιο, αλλά η διακριτή ανάπτυξή της σε κάθε κεφάλαιο της διατριβής.

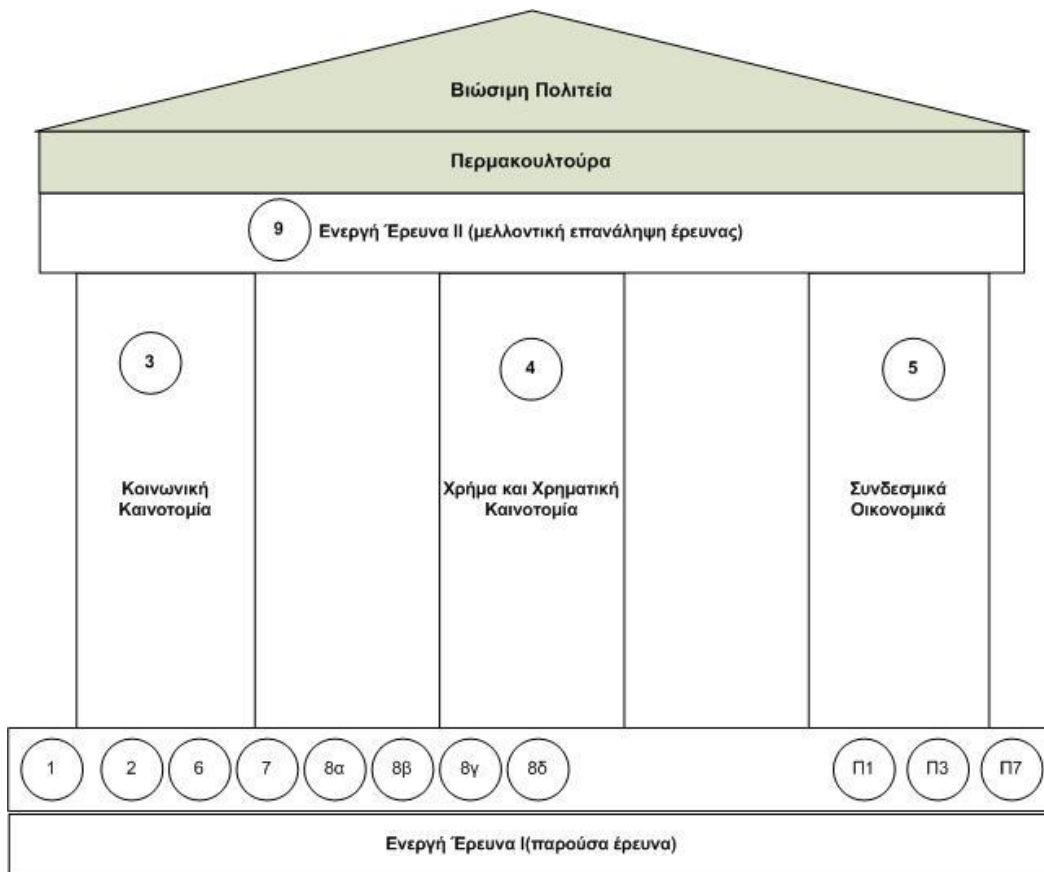
Στον ακόλουθο Πίνακα 1.1, αποτυπώνεται η συσχέτιση Κεφαλαίων και Παραρτημάτων σε γραμμική μορφή.

Πίνακας 1.1 Συνάφεια Κεφαλαίων-Παραρτημάτων Έρευνας (Τζουβελέκας, 2018)

Κεφάλαιο	Παράρτημα	Αντικείμενο
1 ^ο	Π1	Συστημική Έρευνα Δράσης, Ποιοτική & Ποσοτική Έρευνα
2 ^ο	Π7	Εμπορεύματα-Κλειδιά και Κ.ΑΛ.Ο.
3 ^ο	Π6	Εργαλεία Κοινωνικής & Χρηματικής Καινοτομίας
4 ^ο	Π3, Π6	Χρήμα Γλώσσα και Μοντέλο ABM, Εργαλεία Κοινωνικής & Χρηματικής Καινοτομίας
5	Π5	Χρήμα και Ζωντανές Ιδέες
7 ^ο	Π4	Χρήμα και Νόμος Zipf
8 ^β	Π2	CAF _{social} , Τράπεζα Χρόνου

Στο Σχήμα 1.8 αποτυπώνονται οι ερευνητικοί πυλώνες και το “οικοδόμημα” της έρευνας. Οι τρεις πυλώνες είναι: α) η Κοινωνική Καινοτομία, β) η Χρηματική Καινοτομία και γ) τα Συνδεδεσμένα Οικονομικά⁶.

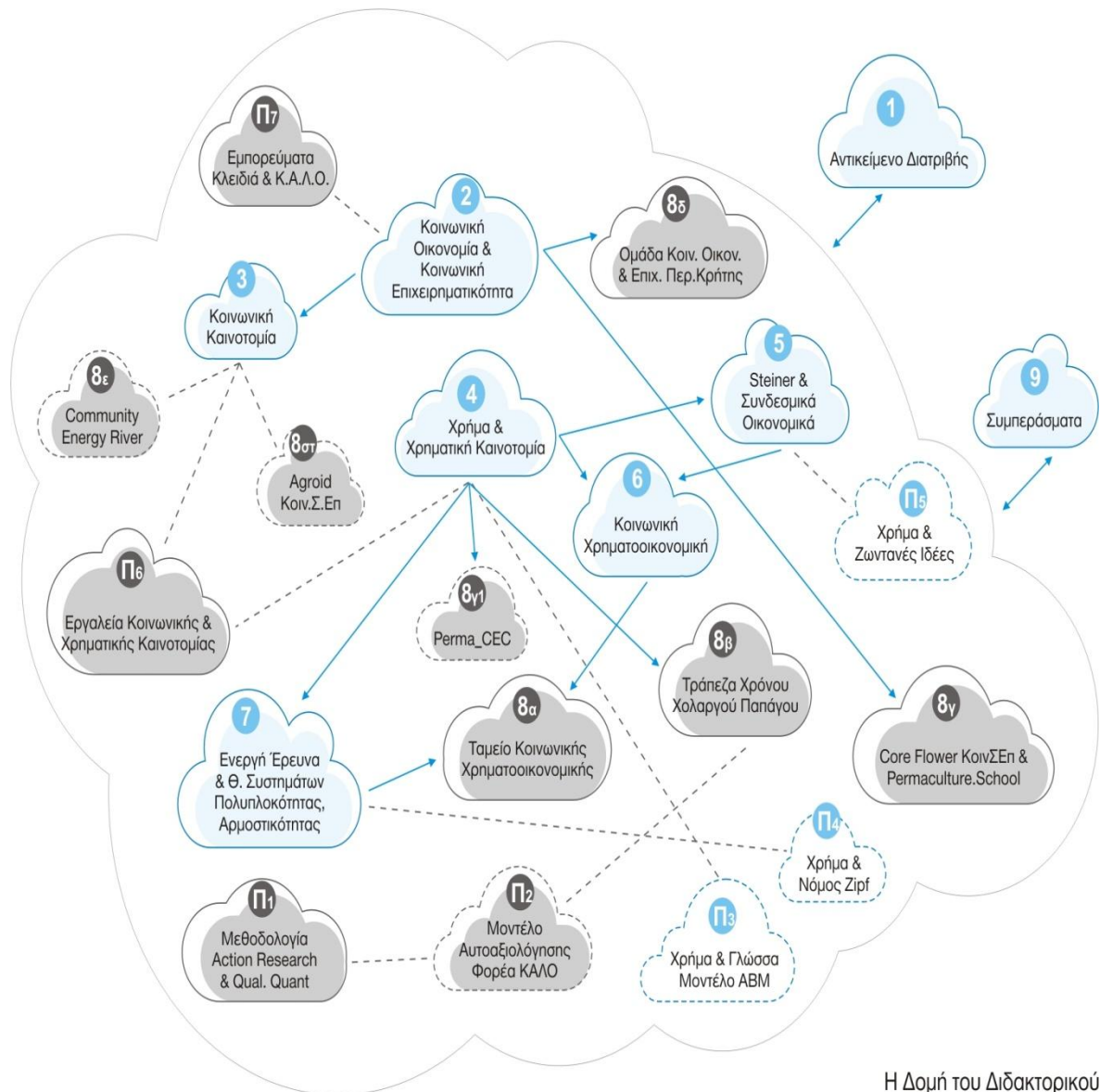
⁶ Συνδεδεσμένα Οικονομικά ονομάζονται τα Οικονομικά που ακολουθούν την προσέγγιση του Rudolf Steiner όπως αποτυπώνεται αναλυτικά στο 5^ο Κεφάλαιο.

Σχήμα 1.8: Οι ερευνητικοί πυλώνες (Τζουβελέκας, 2018)

Στη βάση βρίσκεται η παρούσα ερευνητική προσπάθεια και τα τμήματα (Κεφάλαια και Παραρτήματα) που πραγματοποιήθηκαν και συναρμόζονται με τη χρησιμοποιούμενη μεθοδολογία. Η όλη ερευνητική προσπάθεια ολοκληρώνεται στα συμπεράσματα, αποτελώντας κάλεσμα για μελλοντική έρευνα και από άλλους ερευνητές/τριες, στην *Περμακουλτούρα* και στη *Βιώσιμη Πολιτεία*. Οι δράσεις που υλοποιούνται στην Ελλάδα και στον υπόλοιπο κόσμο, από την κατάσταση “επιθυμητές” ελπίζουμε να συμβάλλουν στην κατάσταση “ουσιαστική θετική αλλαγή”.

Η ανωτέρω αναπαράσταση βέβαια ακολουθεί το τυπικό μοντέλο της μεταφοράς της γνώσης ως κτίριο, όπως αναφέρει ο Capra (1996, p. 39). Η γνωσιακή μεταφορά, όπως αποτυπώνεται και στο Σχήμα 1.9, εδράζεται στη συστημική σκέψη και αναλύεται ως δίκτυο, χωρίς θεμέλια, βάση και πυλώνες, με όλα τα μέρη να αλληλεξαρτώνται.

Η Δομή του Διδακτορικού

Σχήμα 1.9: Η Δομή του Διδακτορικού (Τζουβελέκας, 2018)

Επιπλέον, όπως αποτυπώνεται στη σειρά της έρευνας δράσης και μάθησης, του Σχήματος 1.10, ερευνήθηκαν και αποτυπώθηκαν τα “στάδια 1-3” της έρευνας δράσης και μάθησης (διατύπωση προβλήματος, πραγματικές επιλογές για δράση, δράση). Για τις αποτυπωθείσες δράσεις που βρίσκονται σε εξέλιξη δεν έχει ερευνητικό νόημα το “στάδιο 4” ή η “ανασκόπηση των αποτελεσμάτων”. Οι υπόλοιπες ανασκοπούνται στο 9^ο Κεφάλαιο. Τα “στάδια 4-6” (Για το Στάδιο 4 εν μέρει- ανασκόπηση αποτελεσμάτων, αναδιατύπωση προβλήματος, πραγματικές επιλογές για δράση) αποτελούν αντικείμενο του 2^{ου} κύκλου έρευνας δράσης και αντικείμενο μελλοντικής έρευνας όπως αποτυπώνεται στο 9^ο κεφάλαιο.

Σχήμα 1.10: Η Σπείρα της Έρευνας Δράσης και μάθησης

Τέλος, για το σχεδιασμό και την ανάπτυξη της διατριβής χρησιμοποιήθηκε το μοντέλο της έρευνας δράσης του Peter Checkland (Checkland, 1999) όπως αποτυπώθηκε συνοπτικά στην ενότητα 1.4 και παρατίθεται αναλυτικά στο 7^ο κεφάλαιο.

Στο επόμενο Κεφάλαιο αναφερόμαστε στην Κοινωνική Οικονομία και στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο και πως αυτές αναπτύσσονται στην Ελλάδα.

Κεφάλαιο 2. Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

Εισαγωγή

Δηλωτικό στοιχείο της ισχαιμικής ανάπτυξης της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα είναι τα “κενά” που αναφέρει ο Χρυσόγελος (2018), δηλαδή η απουσία εμπιστοσύνης των προσώπων στον εαυτό τους και η κατάρρευση της εμπιστοσύνης στη συνεργασία. Το ίδιο ζήτημα τονίζουν επίσης οι Θεοδωράκης (2018) και Παπαδάκης (2018), λέγοντας ότι “από τη μία πλευρά, επιτρέπει ενεργούν ως αυτόκλητοι εκπρόσωποι του χώρου και από την άλλη, υπάρχει η καχυποψία μεταξύ των φορέων, που δεν αφήνουν τον κλάδο να αποκτήσει φωνή, πόσο μάλλον βήμα”.

Στην Ελλάδα, ο βαθμός αυτο-οργάνωσης είναι πολύ μικρός, η οργάνωση έρχεται, ιδίως, “από τα πάνω”. Επιπλέον, απουσιάζει, όπως και στη γενική οικονομία, η επιστημονικά τεκμηριωμένη ανάλυση σε κλαδικό και εθνικό επίπεδο για τη δράση των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας. Γενικά, ελλείπει το απαιτούμενο μείγμα πολιτικής. Εδώ επιχειρείται η χρήση της μεθοδολογίας των πολλαπλασιαστών ζήτησης και των εμπορευμάτων-κλειδιών βασισμένη στην αποτύπωση των πρώτων κλαδικών στοιχείων των επιχειρήσεων της Κ.Α.Ο.

Το κεφάλαιο οργανώνεται σε πέντε ενότητες. Αρχικά, γίνεται αναφορά στην Κοινωνική Οικονομία. Ακολούθως, αναλύεται το πεδίο των κοινωνικών επιχειρήσεων. Στην τρίτη ενότητα, αποτυπώνεται το πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Στην τέταρτη ενότητα, παρουσιάζεται το πρόβλημα εντολέα – εντολοδόχου στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας ως κλάδου δημόσιας πολιτικής στην Ελλάδα. Τέλος το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την κλαδική ανάλυση των κοινωνικών επιχειρήσεων βάσει των Στραφφαϊανών Πολλαπλασιαστών και των Εμπορευμάτων- Κλειδιών και Αντι-Κλειδιών.

2.2 Η Κοινωνική Οικονομία

Ανάμεσα σε διάφορους ορισμούς που περιγράφουν τις καινοτόμες πρωτοβουλίες οργανώσεων και της κοινωνίας των πολιτών σχετικά με κοινωνικά υπεύθυνη συμπεριφορά, όπως ο μη κερδοσκοπικός τομέας, ο τρίτος τομέας, κ.α., η πρόσεγγιση της *κοινωνικής οικονομίας* (όπως παρατίθεται στους Borzaga και Defourny, 2001) “εστιάζει στην αποστολή των οργανώσεων που αποσκοπούν στο όφελος των μελών

τους ή της ευρύτερης κοινωνίας [...] στην προτεραιότητα των εργαζομένων έναντι του κεφαλαίου και στην εφαρμογή μοντέλων δημοκρατικού ελέγχου” (Becchetti and Borzaga, 2010, p. 6). Η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας (Κ.Ο) περιλαμβάνει τη νομική/θεσμική προσέγγιση δηλαδή την προσπάθεια κατανόησής της με βάση τα νομικά θεσμικά χαρακτηριστικά και την κανονιστική προσέγγιση δηλαδή τις κοινές αρχές των οργανώσεων της Κ.Ο. (Defourny, 2001, p. 4).

Η συζήτηση σχετικά με την οριοθέτηση και το περιεχόμενο της Κ.Ο και της Κ.ΑΛ.Ο⁷. έχει αναπτυχθεί διεθνώς (Becchetti and Borzaga, 2010, Borzaga and Defourny, 2001, Nyssens, 2006, Vienney, 2008, Ash, 2009), και στην Ελλάδα (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010, Αδάμ, 2012, Νικολόπουλος και Καπογιάννης, 2014, Καβουλάκος και Γριτζάς, 2015, Sdrali, Goussia-Rizou, Giannouli, and Makris, 2016). Η Αδάμ (Αδάμ, 2012, ενότητα 4.1, σσ. 74-80) επισκοπεί βιβλιογραφικά 11 έρευνες για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα στην Ελλάδα ήδη από το 1996-1997.

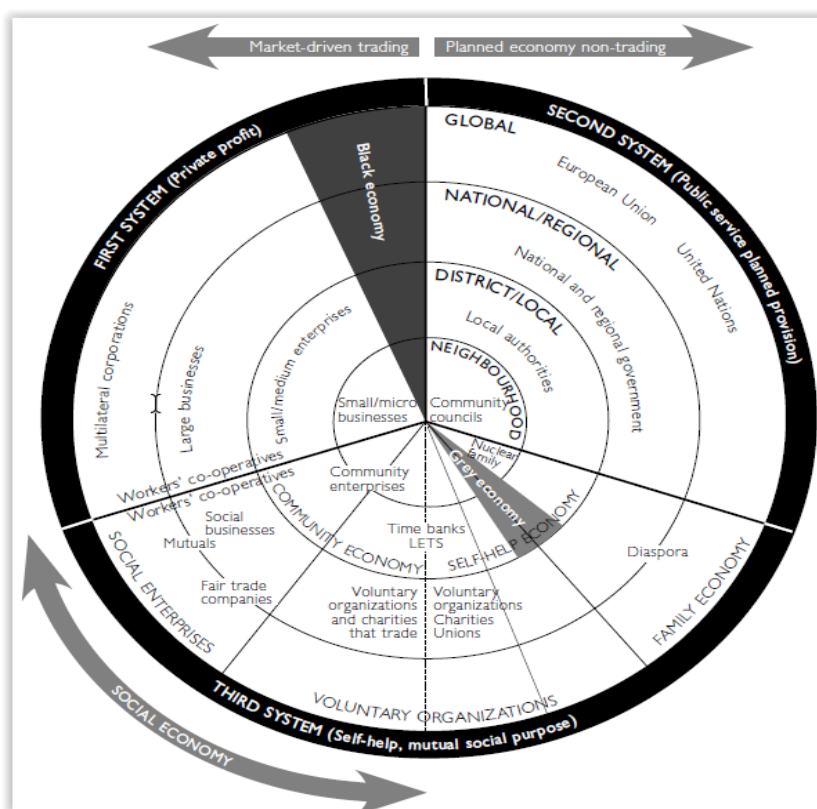
Η Κ.Ο. αποτέλεσε σημαντικό παράγοντα ανάπτυξης κατά το πρώτο τρίτο του 20ου αιώνα. Το κεϋνσιανό μοντέλο του κράτους πρόνοιας που ήταν κυρίαρχο την περίοδο 1945-1975, όπως και το σοσιαλιστικό μοντέλο, δεν άφησαν χώρο στην κοινωνική οικονομία. Η Κ.Ο διεθνώς αν και “δεν αναμενόταν να συμβάλει ουσιαστικά στη δημιουργία θέσεων εργασίας και στην παραγωγή πλούτου” πλέον “δεν αντιμετωπίζεται ως ιστορικό κατάλοιπο ή κλάδος με περιθωριακή κοινωνική ή οικονομική αξία” (Ash, 2009, pp. 15-16).

Ο Pearce (2009, p. 26) αποτυπώνει, όπως φαίνεται στο Σχήμα 2.1, τα τρία συστήματα της οικονομίας, δηλαδή τον επιχειρηματικό ιδιωτικό τομέα με στόχο το ιδιωτικό κέρδος (πρώτο σύστημα), τον δημόσιο τομέα παροχής υπηρεσιών με στόχο τον κρατικό προγραμματισμό παροχής δημόσιων αγαθών (δεύτερο σύστημα) και το τρίτο σύστημα, αυτό της αυτοβοήθειας και του κοινού κοινωνικού σκοπού που είναι η κοινωνική οικονομία με τα συνιστώντα μέρη της. Η ίδια αποτύπωση ισχύει για τους Laville and Nyssens (2001) όταν αποτυπώνουν την αγοραία οικονομία (market

---

⁷ Αποδεχόμαστε τόσο θεωρητικά όσο και έμπρακτα, παρά τη συμπερίληψή τους στην οικονομία των πολιτών (Νικολόπουλος, Καπογιάννης, 2014) τη διαφοροποίηση μεταξύ της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, αναφορικά με την ύπαρξη μιας ισχυρής διάστασης πολιτικοποίησης και πιο έντονης “από τα κάτω” παρουσίας των εγχειρημάτων και φορέων της κοινωνίας στην Κ.ΑΛ.Ο. και μιας πιο έντονης οικονομικής διάστασης στην Κοινωνική Οικονομία. Ανεξάρτητα όμως από την τυπική ή άτυπη οργάνωση των φορέων Κ.ΑΛ.Ο. και Κ.Ο. και των κύριων σημείων αναφοράς τους έχει διαφανεί ότι ο πλούτος έγκειται στην πολυμορφία και ποικιλότητα τους. Οι συνεργασίες, όμως, ως παράγοντας αναδυτικότητας και η από κοινού διεκδικήσεις παραμένουν ζητούμενο.

economy) τη μη αγοραία οικονομία (non-market economy) και τη μη χρηματική οικονομία (non-monetary economy) που ενέχει χρηματική κυκλοφορία σε ένα μη χρηματικό περιβάλλον με βάση την ανταλλαγή (δωρεές/ δώρο) (Laville and Nyssens, 2001, p. 325). Διατηρούμε στην ανάλυση μας ιδίως το τελευταίο για το χρήμα a la Steiner στην ενότητα 5.8.

Σχήμα 2.1: Τα τρία συστήματα της οικονομίας (Pearce, 2009, p. 26)

Η σημαντικότητα της Κ.Ο. αναδύθηκε εκ νέου με την κρίση του κράτους πρόνοιας, από τα τέλη του 20^{ου} αιώνα και την αναζήτηση ικανοποιητικών λύσεων σε μεγάλα προβλήματα, όπως η μαζική μακροχρόνια ανεργία, ο κοινωνικός αποκλεισμός, οι μειούμενης αποτελεσματικότητας υπηρεσίες υγείας, παιδείας, το μειούμενο βιοτικό επίπεδο των συνταξιούχων, η βιώσιμη ανάπτυξη και άλλα θέματα (Monzon και Chaves, 2008).

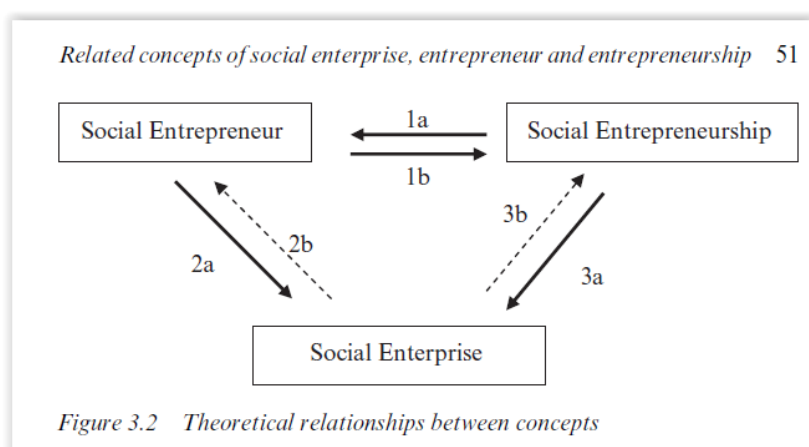
Παρά το γεγονός ότι:

η έννοια της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι ακόμη εντελώς προσδιορισμένη και αποδεκτή από όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε [είναι αποδεκτό ότι περιλαμβάνει φορείς που αναπτύσσουν ποικίλες δραστηριότητες χωρίς να ανήκουν στο δημόσιο ή στον συμβατικό ιδιωτικό τομέα (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010).

Υπάρχουν επίσης εννοιολογικές και λειτουργικές ασάφειες τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα,

οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας εμφανίζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, όπως απουσία κερδοσκοπικών κινήτρων, ελεύθερη συμμετοχή, δημοκρατική διοίκηση, ανεξαρτησία από το δημόσιο (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010).

Οι Brouard και Larivet (2010, pp. 29-56) αποτυπώνουν πλειάδα ορισμών διακριτά για την κοινωνική επιχείρηση, τον κοινωνικό επιχειρηματία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα. Στο Σχήμα 2.2 (Brouard και Larivet, 2010, p. 51, Figure 3.2), οι συνδέσεις δηλώνουν ότι ο κοινωνικός επιχειρηματίας εμπλέκεται απαραίτητα στην κοινωνική επιχειρηματικότητα (1a: ισχυρός σύνδεσμος), η κοινωνική επιχειρηματικότητα (social entrepreneurship) απαραίτητα ενσωματώνεται τουλάχιστον σε ένα/μία κοινωνικό επιχειρηματία (1b: ισχυρός σύνδεσμος), η δράση ενός κοινωνικού επιχειρηματία (social entrepreneur) πρέπει να αποκρυσταλλώνεται σε μια οργανωσιακή μορφή που καλείται κοινωνική επιχείρηση (2a: ισχυρός σύνδεσμος), μια κοινωνική επιχείρηση (social enterprise) μπορεί να λειτουργεί ή όχι από ένα κοινωνικό επιχειρηματία (2b: αδύναμος σύνδεσμος), η κοινωνική επιχειρηματικότητα οδηγεί στη δημιουργία και ανάπτυξη μιας κοινωνικής επιχείρησης (3a: ισχυρός σύνδεσμος) και τέλος μια κοινωνική επιχείρηση δεν είναι απαραίτητα ή μόνιμα εμπλεκόμενη σε διαδικασίες κοινωνικής επιχειρηματικότητας (3b: αδύναμος σύνδεσμος).

Σχήμα 2.2: Θεωρητικές συσχετίσεις μεταξύ των εννοιών της κοινωνικής επιχείρησης, του κοινωνικού επιχειρηματία και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας (Brouard και Larivet, 2010, p. 51. Fig 3.2)

Η *κοινωνική επιχείρηση* (Defourny & Nyssens, 2010, 2010a), εμφανίστηκε το 1990 στην Ιταλία σχετιζόμενη στενά με το συνεταιριστικό κίνημα, ακολουθώντας το παράδειγμα και την πρακτική των μη-κερδοσκοπικών οργανώσεων, συνεταιρισμών και των αλληλασφαλιστικών φορέων που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Σημαντικό στοιχείο για την καλύτερη κατανόηση της κοινωνικής οικονομίας πανευρωπαϊκά και διεθνώς, αποτελούν οι αρχές του συνεταιρισμού των σκαπανέων του Ρότσντέηλ το 1844 (χρονιά της Παρισινής Κομμούνας) που διαβιούν τόσο στους συνεταιρισμούς, όσο και στις κοινωνικές επιχειρήσεις συνεταιριστικού τύπου.

Οι 7 *συνεταιριστικές αρχές* (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010, Δασκάλου, 1992) είναι:

- η εθελοντική και ελεύθερη συμμετοχή,
- η δημοκρατική διοίκηση εκ μέρους των μελών,
- η οικονομική συμμετοχή των μελών,
- η αυτονομία και ανεξαρτησία,
- η εκπαίδευση η πρακτική εξάσκηση και πληροφόρηση,
- η συνεργασία μεταξύ των συνεταιρισμών,
- το ενδιαφέρον για την κοινότητα

Η πλούσια και πολυσχιδής παρουσία των συνεταιρισμών στην Ελλάδα, ξεκινώντας από την “*Κοινή Συντροφιά και Αδελφότητα των Αμπελακίων*” το 1780 και συνεχίζοντας με τους *ναυτικούς συνεταιρισμούς* και τα *μετοχικά γεωργικά ταμεία αλληλοβοήθειας* (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010) έχει να επιδείξει μια μακράιωνη πορεία, η οποία στο παρόν πλαίσιο της Κ.Α.Λ.Ο. αποτελεί μια σοβαρή, αλλά εν υπνώσει ιστορική και κοινωνική παρακαταθήκη. Αντί να αναζητούνται διαρκώς παραδείγματα μόνο από το εξωτερικό, καλό θα ήταν να αναδυθούν και να κοινοποιηθούν αυτά τα παραδείγματα στους σύγχρονους κοινωνικούς συνεταιριστές.

Ιδιαίτερη θέση στην ιστορία του συνεργατισμού και του συνεταιριστικού κινήματος στην Ελλάδα καταλαμβάνει ο Αριστείδης Ν. Κλήμης, εμβληματική φυσιογνωμία στο χώρο του συνεταιριστικού γίνεσθαι σε επίπεδο εργογραφίας και πρακτικής συμβολής στο πεδίο της συνεταιριστικής οργάνωσης και οικονομίας. Εκτός των δεκάδων βιβλίων και μονογραφιών συνέγραψε και το μνημειώδες πεντάτομο έργο του “*Οι Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα*” (Κλήμης, 1985-1999) που

αναφέρεται ανά περίοδο από την αρχαιότητα έως το 2000 και αποτελεί σημείο αναφοράς στην συνεταιριστική εκπαίδευση.

Η διαμόρφωση του ευρωπαϊκού οικοσυστήματος κοινωνικής επιχειρηματικότητας και των επί μέρους τοπικών οικοσυστημάτων δεν συνδέεται σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τη θέσπιση νομοθετικού πλαισίου (Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 2013, σσ. 41-43), όπως έχει γίνει στην Ελλάδα με τη θέσπιση των Ν. 4019/2011 και Ν. 4430/2016. Σε χώρες της Κεντρικής Ευρώπης ειδικότερα όπως η Αυστρία, το οικοσύστημα λειτουργεί με προϋπάρχουσες νομικές μορφές, ενώ σε άλλες, όπως στην Πορτογαλία, υπάρχουν ειδικές νομικές ρυθμίσεις που δημιούργησαν τις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις (social cooperatives), αλλά δεν περιόρισαν την κοινωνική επιχειρηματικότητα σε έναν μόνο νομικό τύπο επιχείρησης.

Στην Ελλάδα, ο Ν.4019/2011⁸ “Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα” θεσμοθέτησε την Κ.Ο., σε συνέχεια των Ν. 2716/1999 και 1667/1986, που εδραίωσαν το θεσμικό πλαίσιο για τους *Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης* (Κοι.Σ.Π.Ε.), δημιουργώντας τη νομική μορφή της *Κοινωνικής Συνεταιριστικής Επιχείρησης* (Κοιν.Σ.Επ) ως μορφής επιχειρηματικής δράσης στην Ελλάδα. Ο Ν.4430/2016 όρισε νομοθετικά “εκ νέου” την Κ.Ο. με βάση το πολιτικό και ιδεολογικό στίγμα της νέας κυβέρνησης, προσθέτοντας την έννοια της *αλληλέγγυας οικονομίας*, όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 2.1.

Πίνακας 2.1: Ο ορισμός της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας για το ελληνικό κράτος

N.4019/2011	N.4430/2016
<i>Κοινωνική Οικονομία:</i> το σύνολο των οικονομικών, επιχειρηματικών, παραγωγικών και κοινωνικών δραστηριοτήτων, οι οποίες αναλαμβάνονται από νομικά πρόσωπα ή ενώσεις προσώπων, των οποίων ο καταστατικός σκοπός είναι η επιδίωξη του συλλογικού οφέλους και η εξυπηρέτηση γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων.	<i>Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία:</i> το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον.

⁸ Η παρούσα έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ισχύος και των δύο νόμων για την Κοινωνική (και Αλληλέγγυα) Οικονομία.

Η Κοινωνική Οικονομία παρά τις εθνικές διαφοροποιήσεις της, συμπεριλαμβάνει τους συνεταιρισμούς, τις οργανώσεις αλληλοβοήθειας, τις κοινωνικές επιχειρήσεις, τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, τους φορείς Κ.Α.Λ.Ο., τα σωματεία και τα ιδρύματα.

Σύμφωνα με τους Becchetti & Borzaga (2010, pp. 1-9) αντί μιας τυποποίησης βασισμένης σε ένα νομικό τύπο επιχείρησης, θα μπορούσαν να ορισθούν τα βασικά κριτήρια για την περιγραφή μιας Κοινωνικής Επιχείρησης και να διαμορφωθεί με αυτό τον τρόπο μια νομική ομπρέλα που θα διευρύνεται σε όλους τους νομικούς τύπους, όπως γίνεται και στην περίπτωση της Ιταλίας.

Μαζί με τις Κοιν.Σ.Επ. δημιουργήθηκε και το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας που τυποποίησε την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα μέσα από έναν νομικό θεσμό. Ωστόσο, η τυποποίηση έγινε με γραφειοκρατικά κριτήρια, όπως η κατάθεση καταστατικού και εγγράφων και όχι με γνώμονα το ποιοτικό κοινωνικό έργο ή τη βιωσιμότητα της κοινωνικής επιχείρησης.

Οι Κοιν.Σ.Επ. αποκτούν νομική προσωπικότητα με την καταχώρισή τους στο Μητρώο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Το Μητρώο, υπάγεται στο Τμήμα Κοινωνικής Οικονομίας της Διεύθυνσης Κοινωνικής Προστασίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Πρόνοιας (Ν. 4019/2011, άρθρο 14§1), ενώ με το Ν. 4430/2016 αποτελεί οργανική μονάδα της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο.

Η λειτουργία των κοινωνικών επιχειρήσεων περιορίστηκε με αυτό τον τρόπο, σε ένα νομικό τύπο με συγκεκριμένους τομείς δραστηριότητας, όπως θεσπίστηκαν στην παρ. 2 του άρθρου 2 του Ν.4019/2011: α) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Ένταξης, β) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Κοινωνικής Φροντίδας, γ) Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις Συλλογικού και Παραγωγικού Σκοπού.

Ο Ν. 4019/2011⁹ όρισε ως φορείς της Κ.Ο, αστικούς συνεταιρισμούς, όπως αυτοί περιγράφονται στην παρ. 1 του άρθρου 2 και τους Κοινωνικούς Συνεταιρισμούς Περιορισμένης Ευθύνης του Ν. 2716/1999.

Θεσπίζεται η Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.), ως φορέας της Κ.Ο. Είναι αστικός συνεταιρισμός με κοινωνικό σκοπό και διαθέτει εκ του νόμου την εμπορική ιδιότητα. Τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. μπορούν να είναι, είτε φυσικά πρόσωπα, είτε φυσικά πρόσωπα και νομικά πρόσωπα. Τα μέλη της συμμετέχουν σε αυτήν με μια ψήφο, ανεξάρτητα από τον αριθμό των συνεταιριστικών μερίδων που κατέχουν (Ν. 4019/2011).

---

⁹ Βλ., επίσης Sdrali, Goussia-Rizou, Giannouli, and Makris (2016, p. 1335)

Το νομικό καθεστώς της έναρξης και διαχείρισης μιας Κοιν.Σ.Επ. ορίζεται από τον Ν. 1667/1986 για τους Αστικούς Συνεταιρισμούς. Η κατάταξη των Κοιν.Σ.Επ. στην κατηγορία των συνεταιρισμών αντί ως ξεχωριστού τύπου ή υποκατηγορίας για τους προϋπάρχοντες τύπους, αποκλείει τις βιώσιμες Αστικές Μη Κερδοσκοπικές και συνδέει τις Κοιν.Σ.Επ. με τους συνεταιρισμούς που έχουν σε πολλές περιπτώσεις κατά το παρελθόν τη φήμη κρατικοδίαιτων και όχι οικονομικά βιώσιμων οργανώσεων, σύμφωνα με τους Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου (2010). Για τον Δοξιάδη (2014, σ. 129), η προνομιακή μεταχείριση από τον συνταγματικό νομοθέτη, στο άρθρο 12 του Συντάγματος προς τους γεωργικούς και αστικούς συνεταιρισμούς “δεν ήταν αρκετή και σίγουρα δεν αποτέλεσε το έρεισμα ανάπτυξης και βιωσιμότητάς τους, αλλά τους κατέστησε παιχνίδι στα χέρια της κομματοκρατίας στη χώρα”. Επίσης παρά τα κεφάλαια που δόθηκαν, η νοοτροπία της συνεργασίας δεν αναπτύχθηκε και η από κοινού δημιουργία και διανομή πλούτου αποτέλεσε με το πέρασμα του χρόνου αντιπαράδειγμα.

Στον Ν. 4430/2016 οι φορείς Κ.Α.Λ.Ο. είναι: α) Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ.), β) οι Κοινωνικοί Συνεταιρισμοί Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.Π.Ε.), γ) οι Συνεταιρισμοί Εργαζομένων και δ) οποιοδήποτε άλλο μη μονοπρόσωπο νομικό πρόσωπο, εφόσον έχει αποκτήσει νομική προσωπικότητα, όπως ιδίως αγροτικοί συνεταιρισμοί, αστικοί συνεταιρισμοί του Ν. 1667/1986, Αστικές Εταιρίες, με σωρευτική συνδρομή συγκεκριμένων προϋποθέσεων.

Οι Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις ορίζονται ως:

οι αστικοί συνεταιρισμοί του Ν. 1667/1986, που έχουν ως καταστατικό σκοπό τη συλλογική και την κοινωνική ωφέλεια, [...] και διαθέτουν εκ του νόμου εμπορική ιδιότητα (Ν. 4430/2016).

Οι Κοιν.Σ.Επ. αποκτούν την εμπορική τους ιδιότητα με την νομική τους προσωπικότητα. Η εμπορική ιδιότητα δεν καθιστά τις Κοιν.Σ.Επ. κερδοσκοπικές εμπορικές επιχειρήσεις. Η διαφορά μεταξύ κερδοσκοπικών και μη κερδοσκοπικών επιχειρήσεων εδράζεται στον τρόπο διανομής των κερδών τους σε μετόχους. Συνεπώς, οι Κοιν.Σ.Επ., όπως προέκυπτε και από το άρθρο 7 του Ν. 4019/2011 που αφορούσε στη διανομή κερδών, δεν μπορούσαν να είναι κερδοσκοπικού χαρακτήρα. Ωστόσο, υπήρχε ασάφεια σχετικά με τον χαρακτήρα των Κοιν.Σ.Επ. κατά την αντιμετώπισή τους από τη φορολογική διοίκηση και αυτό φαινόταν να διαφέρει από περιοχή σε περιοχή της χώρας, λόγω της διαφορετικής αντιμετώπισής τους από τις

κατά τόπους Δ.Ο.Υ. Για εύλογο διάστημα δεν υπήρχε επίσημη γραμμή από την πάλαι ποτέ Γενική Γραμματεία Δημόσιων Εσόδων (σήμερα Ανεξάρτητη Αρχή Δημόσιων Εσόδων) και η αντιμετώπισή τους γινόταν από την εκάστοτε ερμηνεία των Δ.Ο.Υ αναφορικά με το είδος της επιχείρησης που ήταν, την κατάταξη με βάση τις δραστηριότητές τους και τον τηρούμενο τύπο φορολογικών βιβλίων και στοιχείων.

Οι Τζουβελέκας και Zoehrer (2015) σχετικά με την κατάσταση στις κοινωνικές επιχειρήσεις κατά την περίοδο λειτουργίας του Ν. 4019/2011 συμπεραίνουν ότι:

[...] ουσιαστικές συνέργειες ανάμεσα στη δημόσια διοίκηση, στους φορείς άσκησης δημόσιων πολιτικών, ιδιαίτερα κοινωνικής πολιτικής, ερευνητικών και ακαδημαϊκών ιδρυμάτων μπορούν να συμβάλλουν καθοριστικά στον εμπλουτισμό του οικοσυστήματος της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα με σκοπό τη δημιουργία βιώσιμων επιχειρηματικών δομών με στόχο τη δραστική μείωση της ανεργίας και τη βιώσιμη αύξηση της απασχόλησης. [...] Οι θεσμικοί παράγοντες [...] πρέπει από κοινού να εξαλείψουν τις ασάφειες, να απλουστεύσουν τις διαδικασίες, να ενεργοποιήσουν τους μηχανισμούς και να επιταχύνουν τις διαδικασίες έναρξης, λειτουργίας και ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων (Τζουβελέκας και Zoehrer, 2015, σ. 132).

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας ο τότε Ειδικός Γραμματέας Κ.ΑΛ.Ο., αναφέρθηκε σε μια σειρά από θέματα ως ακολούθως:

Για το ρόλο της Ειδικής Γραμματείας σε σχέση με την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα του κλάδου της Κ.ΑΛ.Ο:

[Π]ροσπαθούμε να συντονίσουμε όλους τους φορείς, οι οποίοι εμπλέκονται στον τομέα της Κ.ΑΛ.Ο, είτε με τη διάθεση πόρων, είτε με την εφαρμογή διάφορων πολιτικών, οπότε ο ρόλος μας είναι συντονιστικός και έχουμε ως ευθύνη το σχεδιασμό αυτών των πολιτικών (Βορλόου, 14/3/2018).

Το αντικείμενο της κοινωνικής καινοτομίας και η στήριξή της από το κράτος είναι ζωτικής σημασίας για το πεδίο:

[...] μπορούν να βρεθούν νέοι τρόποι επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων, χρησιμοποιώντας, προφανώς, την επιχειρηματική διάσταση που έχει η Κ.Ο. Αυτό συνεπάγεται, ότι προφανώς, υπάρχουν και μοντέλα που αναπαράγουν ένα πετυχημένο μοντέλο επίλυσης ενός κοινωνικού προβλήματος [...] προσπαθούμε να προωθήσουμε την κοινωνική καινοτομία, [...] να αναπτύξουμε και μία κουλτούρα, η οποία συνεπάγεται αυτό τον τρόπο σκέψης που διέπει την κοινωνική καινοτομία. να προσπαθείς να λύσεις ένα πρόβλημα με άλλους τρόπους πλην της πεπατημένης [...] ώστε να καταλήξεις σε ένα νέο και πετυχημένο μοντέλο Κ.ΑΛ.Ο. (Βορλόου, 14/3/2018).

Στα χρόνια που πέρασαν, η Κ.Ο αρχικά και η Κ.ΑΛ.Ο. αργότερα είχε μικρή συμβολή στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας αφού ως

νέος τομέας δεν είχε εδραιωμένες βάσεις, αλλά ως ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο κατάφερε να δημιουργήσει ένα νέο πεδίο με 1.000 εγγεγραμμένες Επιχειρήσεις Κ.Ο., κινητοποιώντας ανενεργές ή υποαπασχολούμενες δυνάμεις χωρίς τον αντίστοιχο αντίκτυπο.

Κατά τον Ειδικό Γραμματέα Κ.ΑΛ.Ο., η Κ.Ο. βοήθησε στη συζήτηση και στην πρακτική του επιχειρείν σε σχέση με την αλλαγή κουλτούρας, η οποία αποτελεί ένα από τα μεγάλα εμπόδια που αντιμετωπίζει ο κλάδος στο ευρύτερο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον:

[Τ]ο ότι εργάζομαι και έχω κάποια έσοδα δε σημαίνει ότι [...] το κάνω [...] σε βάρος της κοινωνίας ή αδιαφορώντας για την κοινωνία. [...] ένας κοινωνικός επιχειρηματίας [...] να συνδυάσει τη λύση του βιοποριστικού του προβλήματος παράλληλα [...] να βοηθάει την κοινωνία να προχωρήσει μπροστά. Οπότε ήταν και μια βασική συνεισφορά και στον τρόπο σκέψης και της αλλαγής κουλτούρας των εργαζομένων (Βορλόου, 14/3/2018).

Αναφορικά με τα πιο σημαντικά εμπόδια, π.χ. τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις, την οικονομική συγκυρία κλπ και τους προωθητικούς παράγοντες της Κ.ΑΛ.Ο.:

[Δ]εν νομίζω ότι τα εμπόδια είναι ειδικά για την Κ.ΑΛ.Ο. γιατί αυτά αντιμετωπίζουν όλες οι επιχειρήσεις στη χώρα, η γραφειοκρατία είναι ένα πρόβλημα που πάντα υπήρχε και προφανώς έχουν γίνει προσπάθειες να μειωθεί και να λυθούν τα προβλήματα, όπως έχουμε κάνει και εμείς πρόσφατα με τη δημιουργία του ηλεκτρονικού μητρώου [...] υπάρχει πλέον μια μεγάλη ομάδα πληθυσμού που έχει αποστασιοποιηθεί από την οικονομία της αγοράς, έχει συνειδητοποιήσει ότι η οικονομία της αγοράς δεν αντιμετωπίζει πολλά από τα ζητήματα τα εργασιακά τα κοινωνικά και γενικότερα τη βελτίωση του περιβάλλοντος της κοινωνίας ενδεχομένως [...] οι άνθρωποι που έχουν αυτές τις ευαισθησίες, μια άλλη κουλτούρα, βρίσκουν διέξοδο στην Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και στην Κ.ΑΛ.Ο. (Βορλόου, 14/3/2018).

Για το ΑΕΠ και τον τρόπο που θα μπορούσε όλη αυτή η δραστηριοποίηση στο χώρο της Κ.ΑΛ.Ο. να αποτυπωθεί και να ερευνηθεί μέσα από δείκτες συμπληρωματικούς του ΑΕΠ, όπως για παράδειγμα η πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης το *Beyond GDP* που προσπαθεί να εισάγει και άλλους δείκτες, όχι μόνο αυτούς που μετρώνται στο ΑΕΠ, οι οποίοι συνήθως είναι και καταστροφικοί και για την κοινωνία και την οικονομία και το περιβάλλον, αλλά εμπλουτίζοντάς το με μια πιο ανθρώπινη και πιο κοινωνική διάσταση και αν έχει αρχίσει η σχετική συζήτηση,

[Η] Κ.Ο είναι στο τιμόνι αυτής της προσπάθειας γιατί με τον τρόπο που προσπαθούμε να την αναπτύξουμε υπάρχει η λογική της μέτρησης του

κοινωνικού αντίκτυπου¹⁰, που οδηγεί στη δημιουργία δεικτών, είτε περιβαλλοντικών, είτε κοινωνικών, είτε εργασιακών, είτε οτιδήποτε άλλων. Με αυτό τον τρόπο μετρίεται και το αποτέλεσμα της Κ.Ο το αποτέλεσμα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας το τι συνεισφέρει στο κοινωνικό σύνολο. Μην θεωρήσουμε ότι είναι απλά μια γραφειοκρατική διαδικασία, [Ε]ίναι μια δυναμική διαδικασία που στις κοινωνικές επιχειρήσεις προσπαθούν να καταγράψουν τον κοινωνικό τους αντίκτυπο και με αυτό τον τρόπο οι ίδιες να βελτιωθούν και να δουν που υπάρχουν κενά, που υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης, αλλά παράλληλα να αποδείξουν και στο κοινωνικό σύνολο, ότι έχουν προστιθέμενη αξία στην κοινωνία, άρα πρέπει να προτιμηθούν έναντι άλλων ανταγωνιστών της οικονομίας της αγοράς (Βορλόου, 14/3/2018).

Σημαντική είναι η αναφορά που γίνεται για τους δορυφόρους λογαριασμούς στην Κ.Ο. που ξεκίνησαν τώρα να αναπτύσσονται.

[Μ]ία ακόμη παράμετρος και μία προσπάθεια, η οποία είναι σε αρχικό στάδιο, είναι να υπάρξουν δορυφόροι λογαριασμοί για την Κ.Α.Λ.Ο, οι οποίοι θα παρακολουθούν σε εθνικό στατιστικό επίπεδο, τον τομέα και κάποιες αόρατες δραστηριότητες που υπάρχουν στους εθνικούς λογαριασμούς να εμφανιστούν, να βγουν μπροστά και να αποδειχθεί τελικά η συνεισφορά του τομέα της κοινωνικής οικονομίας στο ΑΕΠ. (Βορλόου, 14/3/2018).

Για το ΕΣΠΑ και την Κ.Ο. και αν στην παρούσα προγραμματική περίοδο (2014-2020) θα υπάρξει μεγαλύτερη απορροφησιμότητα και αποτελεσματικότητα της απορρόφησης αυτών των πόρων σε σχέση με τις προηγούμενες προγραμματικές, καθώς και ποιοτική παρακολούθηση εκτός από ποσοτική:

θα έλεγα ότι είναι ένας εύκολος στόχος εάν το θέταμε έτσι γιατί στις προηγούμενες προγραμματικές περιόδους (ΠΠ) πραγματικά δεν υπήρχε μεγάλη απορρόφηση για την Κ.Ο., δεν υπήρχαν προσκλήσεις χρηματοδότησης, δράσεις χρηματοδοτικών εργαλείων, δράσεις υποστήριξης. Στην πραγματικότητα υπήρξαν κάποιες δράσεις θεσμικού χαρακτήρα, οι οποίες έτρεξαν στην προηγούμενη ΠΠ. Σε αυτή την ΠΠ που έχουν προγραμματιστεί 168 εκ. € συνολικά στα δύο Τομεακά Προγράμματα στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανταγωνιστικότητα, Επιχειρηματικότητα Καινοτομία (Ε.Π.ΑΝ.Ε.Κ.) και στο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Ανάπτυξη ανθρώπινου Δυναμικού (Ε.Π.ΑΝ.Α.Δ.) και στα 13 ΠΕΠ θεωρώ ότι θα υπάρξει μεγάλη απορρόφηση και ίσως να υπάρχουν και εκπλήξεις πέραν αυτών των πόρων να διατεθούν και άλλοι γιατί θα υπάρξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ανάπτυξη του τομέα [Μ]ε ποιοτικές δράσεις που ήδη έχουμε σχεδιάσει και αναφέρονται στο σχέδιο δράσης στην ετήσια έκθεση 2017, και θα επικαιροποιείται συνεχώς με βάση τις εξελίξεις, θα υπάρχει και μια ετήσια έκθεση για το 2018 που θα καταγράψουμε αυτή την πρόοδο, θεωρώ ότι θα μπορέσουμε να βοηθήσουμε τον τομέα και ίσως να εκπλαγούμε από τα αποτελέσματα. (Βορλόου, 14/3/2018).

---

¹⁰ Η Ειδική Γραμματεία Κ.Α.Λ.Ο., έχει αναρτήσει ηλεκτρονικό εργαλείο αυτο-αξιολόγησης κοινωνικού αντίκτυπου για τους φορείς και τις επιχειρήσεις της Κ.Α.Λ.Ο., κάνοντας μια αρχή αναφορικά με τη μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου. Δεν είναι όμως καθόλου διαδεδομένη η πρακτική των αναφορών κοινωνικού αντίκτυπου καθώς και αειφορίας όπως γίνεται σε άλλες χώρες. Διεθνώς υπάρχουν διαφορετικοί τρόποι μέτρησης του κοινωνικού αντίκτυπου. Το Υπουργείο Εργασίας προέκρινε το βρετανικό μοντέλο του social value μέσω της συνεργασίας του με το Βρετανικό Συμβούλιο.

Φαντάζεται το χώρο της Κ.Α.Λ.Ο. το έτος 2030 με περισσότερες αλληλοβοηθούμενες οργανώσεις, με ένα μη παρεμβατικό κράτος και ο κλάδος να είναι αυτοχρηματοδοτούμενος και να βρίσκεται έξω από το χώρο της οικονομίας της αγοράς:

σε 10-15 χρόνια, ενδεχομένως, θα έχουν ωριμάσει πολλά από αυτά που εμείς θεωρούμε σημαντικά για την ανάπτυξη του τομέα, [...] θα υπάρχουν αρκετές οργανώσεις βάσης, της Κ.Ο, οι οποίες θα λειτουργούν στο πεδίο, θα μπορούν οι ίδιες να υποστηρίξουν και την ανάπτυξη και άλλων επιχειρήσεων με τη λογική της μεταφοράς τεχνογνωσίας οι κοινωνικές επιχειρήσεις προσπαθούν η μία να υποστηρίξει την άλλη. Γι αυτό τις ονομάζουμε και οικοσύστημα. Επίσης, θα έχουν αναπτυχθεί δευτεροβάθμια όργανα, [...] ώστε να μπορέσουν να αναπτύξουν τον τομέα. [τ]ο ίδιο το οικοσύστημα της Κ.Ο θα αναπτύσσεται μόνο του και το κράτος απλώς θα συνεισφέρει όποτε του ζητηθεί, δεν θα παρεμβαίνει, δεν θα χαράσσει το πεδίο, κι αυτός είναι ο χώρος της Κ.Ο. είναι έξω από το κράτος κι έξω από το χώρο της οικονομίας της αγοράς [...] ενδεχομένως, να είναι και αυτοχρηματοδοτούμενος (Βορλόου, 14/3/2018).

Ο Νίκος Χρυσόγελος από την Κοιν.Σ.Επ. “Άνεμος Ανανέωσης” έχει μια διαφορετική ανάγνωση των τεκταινόμενων από αυτή του αρμόδιου Υπουργείου και της Ειδικής Γραμματείας για την Κ.Α.Λ.Ο.

Για το σχεδιασμό και την εφαρμογή νομοθετικού πλαισίου στην Ελλάδα για την Κ.Ο., αρχικά Ν. 4019/2011 και ο πρόσφατος Ν. 4033/2016, προσπαθούν να εντάξουν σε ένα και μόνο νομικό πλαίσιο μια δυναμική πραγματικότητα. Για τη δυναμική του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας, την απόδοσή της και το όραμα, ο Χρυσόγελος απάντησε και οι δύο νομοθετικές εκδοχές είναι εξόχως γραφειοκρατικές:

[...] πολύ γραφειοκρατικά. [...] κεντρικά κατευθυνόμενα. Ο προηγούμενος [νόμος] δημιούργησε μια προσδοκία ότι όσοι κοινωνικοί [συνεταιρισμοί] φτιαχτούν θα πάρουν και 15.000 €. Και σε ένα πλαίσιο ανεργίας πολλοί πιάστηκαν από αυτό [...] υπήρξαν διάφορες παρανοήσεις ότι δε θα πληρώνουν φόρους, ότι δε θα έχουν ασφαλιστικές εισφορές, προσδοκίες που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, αλλά καλλιεργήθηκε ένα τέτοιο πνεύμα. (Χρυσόγελος, 23/5/2018).

Για το γενικό, πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας αποφαίνεται ότι το πολιτικό σύστημα στη χώρα δεν έχει κατανοήσει τη δυναμική της κοινωνικής οικονομίας και η φιλοσοφία ενίσχυσης παραμένει επιδοματική στον πυρήνα της:

υπάρχει το γενικό πλαίσιο, το οποίο σχετίζεται με τις κοινωνικές ή πολιτικές αντιλήψεις [...] και το πρακτικό επίπεδο, υπάρχουν εργαλεία σήμερα που βοηθούν την Κ.Ο.; [...] η Κ.Ο. είναι πρωτοβουλία. Δεν είναι η προσπάθεια να ρυθμιστούν όλα από το κράτος και να λέμε ότι είναι Κ.Ο., αλλά επειδή δεν είναι ώριμη Κ.Ο. να τα ρυθμίσει όλα το κράτος, το οποίο έτσι και αλλιώς δε μπορεί να τα εφαρμόσει (Χρυσόγελος, 23/5/2018).

Η φιλοσοφία ήταν και παραμένει πάλι η επιδοματική πολιτική με ένα άλλο πρόσωπο. Λείπει το όραμα και το γεγονός ότι Κ.Ε. σημαίνει ένα διαφορετικό τρόπο σχεδιασμού (Χρυσόγελος, 23/5/2018).

Βλέποντας την πραγματικότητα να εκτυλίσσεται, παρατηρούμε ότι η Κ.Ο. συνεχίζει να αποτελείται από ένα σύνολο διαφορετικών προσεγγίσεων, τάσεων και απόψεων. Αυτό είναι δεδομένο και επιθυμητό σε μας, αφού ο συγκεκριμένος πολυσχιδής τύπος οικονομικής και επιχειρηματικής δραστηριότητας, φέρει μεγάλη εμπειρία από το παρελθόν, είναι χώρος δημοκρατικής παιδείας και εφαρμογής και είναι ανθρωποκεντρικός. Αυτή η διαφορετικότητα και ο πλουραλισμός κάτω από την ομπρέλα της κοινωνικής οικονομίας και των σχημάτων της σε εθνικό και διεθνές επίπεδο είναι μια αναζωογονητική δύναμη που δεν πρέπει να παρακμάσει, να αλλοτριωθεί και να ενσωματωθεί μελλοντικά στο τωρινό κυρίαρχο μοντέλο. Αυτή η αλλοτρίωση και ενσωμάτωση ίσως επιτευχθεί με τα χρήματα που δίνονται από τα πάνω για την ενίσχυση του χώρου. Απαιτείται, είτε καθολική άρνηση και αυτόνομη λειτουργία χωρίς τη χρήση κεφαλαίων από εξωτερικούς πόρους, μια αυτόνομη ανάπτυξη μικρής κλίμακας, με ανάπτυξη, ενδυνάμωση και διατήρηση συνεργασιών, είτε χρήση εξωτερικών κεφαλαίων και ενισχύσεων με μορφή δωρεών, επιδοτήσεων, δανείων και άλλων μορφών εργαλείων χρέους.

Θέση μας είναι ότι οι φορείς και τα πρόσωπα του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας πρέπει να σταθμίζουν πραγματικά τις ανάγκες επιχειρηματικής και οικονομικής επιβίωσης και ανάπτυξης αν μιλάμε για κοινωνικές επιχειρήσεις με το να μην χαθεί η ψυχή τους, διαφυλάσσοντας τα κριτήρια του κοινωνικού σκοπού και της δημοκρατικής διακυβέρνησης. Παράλληλα, πρέπει να χρησιμοποιούν οικονομικούς πόρους κατανοώντας τη σχέση χρήματος-εξουσίας, τη φύση του χρήματος και να θυμούνται ότι το δημόσιο χρήμα, εθνικό ή υπερεθνικό, είναι χρήμα φορολογουμένων όπως και αυτοί και πρέπει να το χρησιμοποιούν συνειδητά και με σύνεση για να είναι δημιουργικό και να συμβάλει στην ανάπτυξη των προσώπων και της κοινωνίας, όπως θα δούμε στο 5^ο κεφάλαιο.

2.3 Οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Οι *κοινωνικές επιχειρήσεις* αποτελούν, διεθνώς, το επιχειρηματικό σκέλος της κοινωνικής οικονομίας. Όμως, για τον Trexler, οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτελούν “μια μεταβατική μορφή και παράλληλα μια σημαντική, αλλά πρόσκαιρη τεχνολογία”.

Φτάνει δε στο σημείο να αναλύει τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως συνέχεια των συμβατικών επιχειρήσεων και ο ρόλος τους να προκύπτει από την ίδια την εταιρική ταυτότητα (Trexler, 2008, p. 67).

Οι ρίζες των κοινωνικών επιχειρήσεων φτάνουν στον 19^ο αιώνα με την άνοδο της κοινωνικής οικονομίας και τους συνεταιρισμούς, τις αλληλοβοηθητικές και οικοδομικές κοινωνίες (Edwards, 2008, p. 15) ή και στην πιο σύγχρονη μορφή τους στη δεκαετία του 1970, “όπου οι πολιτικές και κοινωνικές συνθήκες καθώς και η πετρελαϊκή κρίση, οδήγησαν σε περικοπές κρατικών δαπανών στα κράτη τη Δύσης. Το κίνημα της Αλληλεγγύης στην Πολωνία έδωσε δημοσιότητα στις αυτοοργανούμενες και αυτοσυντηρούμενες κοινωνικές επιχειρήσεις” (Trexler, 2008, p. 70).

Για την καλύτερη νομοθετική ρύθμιση και ανάπτυξη του τομέα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημιούργησε μια νέα επιτροπή εμπειρογνομόνων, το Social Business Initiative. Η πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα (Social Business Initiative, SBI) ξεκίνησε το 2011 και αποτελεί την πιο ευρεία πρωτοβουλία της ΕΕ, για την ενίσχυση της ανάπτυξης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε ολόκληρη την ήπειρο. Η πρωτοβουλία SBI στοχεύει στη δημιουργία ενός ευνοϊκού οικοσυστήματος σε ολόκληρη την Ευρώπη που θα προάγει την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων και της ευρύτερης Κ.Ο.

Η πρωτοβουλία SBI αναγνωρίζει ότι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες είναι καινοτόμοι και αποτελούν κινητήριες δυνάμεις κοινωνικής αλλαγής. Περιέχει μέτρα για τη βελτίωση της ορατότητας και της αναγνώρισης των κοινωνικών επιχειρήσεων, την απλοποίηση του κανονιστικού περιβάλλοντος, ώστε οι κοινωνικές επιχειρήσεις να μπορούν ευκολότερα να υπερβαίνουν τα εθνικά σύνορα, και την αναβάθμιση της πρόσβασης των κοινωνικών επιχειρήσεων σε χρηματοδότηση.

Η εξέλιξη της ατζέντας της Ε.Ε. προχώρησε από την πρωτοβουλία SBI στην πρωτοβουλία εκκίνησης και επέκτασης (start up και scale up) και συνεχίστηκε με τα εργαλεία κοινωνικού αντικτύπου EFSI το 2016.

Πίνακας 2.2: Πρωτοβουλίες Ε.Ε για την Κ.Ο και την κοινωνική καινοτομία

Πρωτοβουλίες Ε.Ε	Έτος	Κατηγορίες
Πρωτοβουλία για την κοινωνική επιχειρηματικότητα (Social Business Initiative)	2011	<ul style="list-style-type: none"> • Πρόσβαση σε κεφάλαια • Αναγνωρισιμότητα • Θεσμικό περιβάλλον

Πρωτοβουλία εκκίνησης και επέκτασης (Start up and Scale up initiative)	2016	<ul style="list-style-type: none"> • Πρόσβαση σε κεφάλαια • Πρόσβαση σε αγορές • Νέες τεχνολογίες και επιχειρηματικά μοντέλα • Διεθνής Ατζέντα • Κινητοποίηση πόρων του EFSI για την ανάπτυξη αγορών κοινωνικής χρηματοοικονομικής
Εργαλεία κοινωνικού αντικτύπου EFSI (EFSI social impact instruments)	2016	

Η Επιτροπή χρησιμοποιεί τον όρο “κοινωνική επιχείρηση” αναφερόμενη σε επιχειρήσεις που:

- έχουν ως πρωταρχικό σκοπό την επίτευξη κοινωνικού αντικτύπου παρά κερδών για τους ιδιοκτήτες και τους μετόχους,
- λειτουργούν εντός του πλαισίου της αγοράς μέσω της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών με επιχειρηματικό και καινοτόμο τρόπο,
- χρησιμοποιούν το πλεόνασμά τους για την επίτευξη των κοινωνικών τους σκοπών,
- διοικούνται από κοινωνικούς επιχειρηματίες με διάφανο τρόπο και λογοδοσία, ενεργοποιώντας και αξιοποιώντας τους εργαζόμενους, τους πελάτες και τα ενδιαφερόμενα μέρη που επηρεάζονται από την επιχειρηματική δραστηριότητά τους.

Για την περίοδο 2014-2020 το πρόγραμμα για την απασχόληση και την κοινωνική καινοτομία (EaSI) αναπτύχθηκε σε 3 Άξονες: τον άξονα Progress, τον άξονα EURES για την κινητικότητα και τον άξονα για την κοινωνική επιχειρηματικότητα και τις μικρο-χρηματοδοτήσεις.

Η προσέγγιση του διεθνούς ερευνητικού δικτύου για την κοινωνική οικονομία EMES έχει προκύψει ως αποτέλεσμα εκτεταμένου διεπιστημονικού διαλόγου (οικονομικής επιστήμης, κοινωνιολογίας, πολιτικής επιστήμης και management) και διαφορετικών εθνικών παραδόσεων στην Ε.Ε. Το αποτέλεσμα της θεωρητικής και εμπειρικής διαδικασίας είναι η αποτύπωση και η αποσαφήνιση δεικτών που διαρθρώνονται γύρω από τον ορισμό του δικτύου EMES για την κοινωνική επιχείρηση. Οι δείκτες αυτοί αποτυπώνονταν επί μακρόν σε 2 υποκατηγορίες: μία κατηγορία με 4 οικονομικούς δείκτες και μία κατηγορία με 5 κοινωνικούς δείκτες (Defourny 2001, pp. 16-18, Defourny and Nyssens, 2006, pp. 5-6). Πλέον έχει προστεθεί και η υποκατηγορία της διακυβέρνησης (governance) εξειδικεύοντας περαιτέρω τον ορισμό της κοινωνικής επιχείρησης κατά το δίκτυο EMES.

Στον Πίνακα 2.3 αποτυπώνονται οι 3 υποκατηγορίες του ορισμού της κοινωνικής επιχείρησης κατά το δίκτυο EMES. Στις κοινωνικές επιχειρήσεις ενυπάρχουν οι διαστάσεις της οικονομίας και επιχειρηματικότητας, η διακυβέρνηση και η κοινωνική διάσταση. Αν μια από τις τρεις εκλείψει και δεν υπάρχει ταυτόχρονα με τις άλλες δύο τότε η επιχείρηση δεν ορίζεται και δεν είναι κοινωνική.

Πίνακας 2.3: Ο ορισμός της κοινωνικής επιχείρησης κατά το δίκτυο EMES

Οικονομική - Επιχειρηματική διάσταση	Κοινωνική διάσταση	Διακυβέρνηση
Διαρκής δραστηριότητα παραγωγής και διάθεσης αγαθών και υπηρεσιών	Διατυπωμένος στόχος κοινωνικού οφέλους	Υψηλός βαθμός αυτονομίας
Σημαντικό επίπεδο οικονομικού κινδύνου	Πρωτοβουλία προερχόμενη από ομάδα πολιτών ή οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών	Δύναμη λήψης αποφάσεων μη βασιζόμενη σε κεφαλαιακή ιδιοκτησία
Ελάχιστη ποσότητα αμειβόμενης εργασίας	Περιορισμένη διανομή κερδών	Συμμετοχική φύση διακυβέρνησης, εμπλέκοντας διαφορετικά μέρη που επηρεάζονται από την επιχειρηματική δραστηριότητα

Στο οικονομικό επιχειρηματικό σκέλος πρέπει να υπάρχει συνεχής δραστηριότητα παραγωγής και διάθεσης αγαθών και υπηρεσιών, να αναλαμβάνεται ένα σημαντικό επίπεδο οικονομικού κινδύνου και η εργασία να είναι αμειβόμενη. Η κοινωνική διάσταση αποτυπώνεται με ένα τουλάχιστον, σαφή διατυπωμένο στόχο κοινωνικού οφέλους, η επιχείρηση να προέρχεται με πρωτοβουλίες από τα κάτω και να διανέμει κέρδη στα μέλη της με περιορισμό. Τέλος η διάσταση της διακυβέρνησης περιλαμβάνει υψηλό βαθμό αυτονομίας, συμμετοχικότητα στη λήψη αποφάσεων και η ψήφος των μελών δεν στηρίζεται στην κεφαλαιακή ιδιοκτησία, αλλά στην ισότιμη συμμετοχή του συνεταιριστικού μοντέλου και στην αρχή “ένα μέλος, μία ψήφος”.

Οι ανωτέρω δείκτες αποτελούν περιγραφικά κριτήρια που συνιστούν ένα ιδεατό τύπο οργάνωσης/επιχείρησης κατά τον Weber.

Οι Borzaga και Defourny (2001, p. 351) συμπεραίνουν μετά από ανάλυση σε ευρωπαϊκές χώρες ότι οι κύριες κατηγορίες κοινωνικών επιχειρήσεων που είχαν αναπτυχθεί μέχρι εκείνη την περίοδο, ήταν οι επιχειρήσεις κοινωνικής ένταξης (Work

Integration Social Enterprises ή WISE) και οι επιχειρήσεις παροχής κοινωνικών υπηρεσιών και υπηρεσιών φροντίδας, συμπεριλαμβάνοντας και επιχειρήσεις που συνδύαζαν τις ανωτέρω δύο δραστηριότητες. Ήδη από εκείνη την περίοδο υπήρχαν κοινωνικές επιχειρήσεις με “περιβαλλοντικές και πολιτισμικές δραστηριότητες, με έμφαση στις τοπικές κοινότητες και λιγότερο στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής” (Borzaga & Defourny (2001, p. 352).

Ο Gordon (2015, pp. 15-20) αναφέρεται σε έξι τύπους κοινωνικών επιχειρήσεων με βάση το σκοπό τους, την αμοιβαιότητα (συνεταιρισμοί), την κοινότητα (κοινοτικές και εθελοντικές επιχειρήσεις), τον αλτρουισμό (φιланθρωπία), την ηθική (εναλλακτική και ριζοσπαστική), την ιδιωτική αγορά (επιχειρηματική), την κρατικίστικη αντίληψη (δημόσια κοινωνική επιχείρηση).

Οι Defourny and Nyssens (2016, pp. 12-18) καταλήγουν, στο πλαίσιο του διεθνούς ερευνητικού προγράμματος ICSEM, από την αποτύπωση, ανάλυση και σύγκριση μιας πληθώρας τύπων και μορφών κοινωνικών επιχειρήσεων με βάση το γενικό συμφέρον (general interest), το κεφαλαιακό συμφέρον (capital interest) και το κοινό συμφέρον (mutual interest), σε τέσσερα μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων:

- α) το επιχειρηματικό μη-κερδοσκοπικό (entrepreneurial non profit, ENP)
- β) το κοινωνικό συνεταιριστικό (social cooperative, SC)
- γ) το κοινωνικό επιχειρηματικό (social business, SB)
- δ) την κοινωνική επιχείρηση του δημόσιου τομέα (public sector social enterprise, PSE)

Από τα ανωτέρω μοντέλα στην ελληνική έννομη τάξη αναγνωρίζεται μόνο το κοινωνικό συνεταιριστικό (SC) και όχι κάποιο/α από τα υπόλοιπα, γεγονός που λειτουργεί περιοριστικά αναφορικά με τον πλουραλισμό και την οικονομική δημοκρατία.

Η Αδάμ (2012) αποτυπώνει το πεδίο των κοινωνικών επιχειρήσεων σε θεωρητικό και εμπειρικό επίπεδο καθώς και σε επίπεδο δημόσιων πολιτικών και θεσμικού περιβάλλοντος ενώ εντοπίζει και τις διαφορές μεταξύ των προσεγγίσεων από τις δύο πλευρές του Ατλαντικού.

Εκτός από την Κ.Ο. υπάρχει και ο διακριτός κλάδος της αλληλέγγυας οικονομίας ή οικονομίας της αλληλεγγύης. Σε αυτήν παλαιότερα κυριαρχούσε η πρακτική της φιλανθρωπίας, “η οποία έχει αντικατασταθεί από τον εθελοντισμό και την άμεση σχέση και δράση των εθελοντών, μιλώντας για μια εθελοντική Κ.Ο.” (Παπαμίχος, 7/2/2018).

Σε πρακτικό επίπεδο μια κοινωνικά επιχειρηματική δραστηριότητα που εντάσσεται στην Κ.Α.Λ.Ο. και στις κοινωνικές επιχειρήσεις, χωρίς να περιβάλλεται τη νομική μορφή της Κοιν.Σ.Επ., αλλά τη μορφή άτυπης οργάνωσης είναι οι “Αγροναύτες”. Οι Αγροναύτες ξεκίνησαν το 2010, από δύο μέλη της ομάδας «Οικολογικά χωριά», μίας ομάδας για δημιουργία κοινοτήτων. Αποφάσισαν να κάνουν ένα project επειδή οι κοινότητες ή η κοινότητα που ήθελαν να φτιάξουν αργούσε και σκέφτηκαν ένα αστικό project. Έτσι προέκυψαν οι “Αγροναύτες” που ασχολούνται με την *Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία* (Community Supported Agriculture) (ΚΥΓ/CSA).

Οι Ανθοπούλου και Παρταλίδου (2015, σ. 14) αναφέρουν ότι η ΚΥΓ “καθιερώνει μια νέα γεωγραφία τροφίμων στη βάση της εδαφικής εγγύτητας”. Επίσης η ΚΥΓ για τις συγγραφείς αποτελεί εναλλακτική μορφή γεωργικής παραγωγής και οργάνωσης, χωρίς ενδιάμεσους, στη βάση συνεργασίας παραγωγών καταναλωτών μιας κοντινής παραγωγής (Ανθοπούλου, Παρταλίδου, 2015, σ. 15). Οι Αγροναύτες εγκαινιάζουν την ΚΥΓ στην Ελλάδα από το 2010-2011 με βιοκαλλιεργητές και ομάδες καταναλωτών στην Αττική (Ανθοπούλου, Παρταλίδου, 2015, σ. 18).

Οι βασικές διαφορές της κοινωνικής από τη συμβατική γεωργία είναι:

α) η εστίαση σε τοπικές, όχι σε εκτεταμένες αγορές., β) υπάρχει προσωπική σχέση του καταναλωτή με τον παραγωγό, γ) φεύγουμε από το σύστημα των τιμών, μεταβαίνουμε σε ένα σύστημα, όπου βασικό κριτήριο είναι η σχέση παραγωγού και καταναλωτή. Είναι μια οικονομία σχέσεων παρά ποσοτήτων. Αν η παραγωγή πλεονάζει, οι καταναλωτές παίρνουν το πλεόνασμα δωρεάν ή αντίθετη περίπτωση παίρνουν λιγότερα (Παπαμίχος, 7/2/2018).

Η μετάβαση από ένα *σύστημα τιμών* σε ένα *σύστημα σχέσεων* ως κριτήριο και βασικό πυλώνα της ΚΥΓ, σχετίζεται άμεσα με το δίκαιο εμπόριο και καλύπτει τις προϋποθέσεις λειτουργίας του. Η τιμή δεν είναι αυτή που ορίζεται, μονομερώς, από τον παραγωγό και που ανταποκρίνεται ή όχι ο καταναλωτής. Επέρχεται μια ζύμωση στις σχέσεις του ενός με τον άλλον. Επεμβαίνει, επιπλέον, ο παράγοντας φύση, υπάρχει μια πολυπλοκότητα που δεν σχετίζεται μόνο με την ζήτηση¹¹.

Η φύση, όμως, δεν αποτελεί μόνο παράγοντα που (συν)διαμορφώνει τις τιμές. Αποτελεί, κυρίως, παράδειγμα σχεδιασμού και οργάνωσης της παραγωγής. Το πώς οργανώνονται και πώς λειτουργούν φυτά και ζώα μέσα στο οικοσύστημα, όπως στο

---

¹¹ Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να σημειωθεί και η συζήτηση για την αληθινή τιμή (true price), μια έννοια που αναφέρθηκε για πρώτη φορά από τον Steiner στην “Παγκόσμια Οικονομία” (Π.Ο) το 1922, για την οποία θα γίνει εκτενέστερη αναφορά στο 5^ο κεφάλαιο, και που συνεχίζεται ως σήμερα, ιδίως, με τους Budd και Desaules, στο πλαίσιο των συνδεσμικών οικονομικών.

παράδειγμα της περμακουλτούρας¹², που αναλύεται στο 8^ο κεφάλαιο, είναι η λεγόμενη βιομιμητική¹³ (biomimesis ή biomimicry) που είναι, είτε αφανής είτε εμφανής στην γεωργία και περισσότερο στην ΚΥΓ.

[Ε]ίναι σημαντικό ότι με τον τρόπο που λειτουργούμε στηρίζουμε τη βιοποικιλότητα. Επειδή ο παραγωγός πρέπει να φτιάξει ένα συνολικό καλάθι και όχι ένα προϊόν, είναι υποχρεωμένος να στραφεί στη βιοποικιλότητα, να στραφεί σε πολλές καλλιέργειες, όπως και η φύση. Ένα μέρος της όλης διαδικασίας αφορά στον τρόπο μείωσης του κόστους. Ο παραγωγός δεν πετάει, διότι ότι συλλέγει το δίνει άμεσα. Δεν είναι όπως δουλεύουν οι περισσότεροι παραγωγοί: κόβουν, πηγαίνουν στη λαϊκή αγορά και ότι πουλήσουν και τα άλλα τα παίρνουν πίσω και ξανά την επόμενη μέρα και στο τέλος στις χωματερές. Στην ΚΥΓ ότι κόβει το δίνει, δε χρειάζεται να κόψει παραπάνω γιατί ξέρει ότι θα δώσει 35 καλάθια σήμερα (Παπαμίχος, 7/2/2018).

Το “καλάθι” που παράγεται και προσφέρεται στους καταναλωτές αποτελεί κοινωνική καινοτομία. Η ιδέα έχει ξεκινήσει από ευρωπαϊκές χώρες εδώ και τριάντα χρόνια,

[Ε]ξακολουθεί να είναι κοινωνική καινοτομία γιατί βοηθά την τοπική κοινωνία, εκτός των άλλων που ανέφερα, περιβαλλοντικά και ενεργειακά, μειώνοντας το ενεργειακό αποτύπωμα, όλα αυτά βοηθάνε, αλλά ο κόσμος δεν έχει ακόμη καταλάβει το νόημα [...] (Παπαμίχος, 7/2/2018).

Και η αποδοχή αυτής της κοινωνικής καινοτομίας από το καταναλωτικό κοινό,

[Ο] κόσμος ενθουσιάζεται τρέχει να δει κάτι, αλλά μετά δε θέλει να προσαρμοστεί. Δε θέλει να δει το μέγιστο όφελος, δηλαδή έχει κολλήσει στο ότι “θα πάω στο super market και θα πάρω ότι θέλω. Θέλω να μαγειρέψω ντομάτες μέσα στο Γενάρη; Θα πάω να τις αγοράσω” (Παπαμίχος, 7/2/2018).

Για την ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κ.Ο. υπάρχει η άποψη ότι:

Οι φορείς της Κ.Ο πρέπει να γίνουν πιο επιθετικοί και διεκδικητικοί απέναντι στην κυβέρνηση και τον ιδιωτικό τομέα (όπως ήταν το συνεταιριστικό κίνημα μέχρι και τη δεκαετία του '70, πριν δηλαδή αναλάβει διαχειριστικά καθήκοντα και βουλιάξει στη διαφθορά), αναδεικνύοντας π.χ. τα φορολογικά εμπόδια που υπάρχουν στη δράση τους, αν θέλουν να κερδίσουν το σεβασμό της κοινωνίας (Βατικιώτης, 23/2/2018).

¹² Περμακουλτούρα είναι η χρήση της ανάλυσης συστημάτων στη βάση τριών ηθικών αρχών και δώδεκα αρχών σχεδιασμού, που παρέχουν το οργανωτικό πλαίσιο επτά τομέων για την υλοποίηση του οράματος ενός μόνιμου και βιώσιμου πολιτισμού (Holmgren, 2011).

¹³ Πρόσφατα παραδείγματα βιομιμητικής, μεταξύ άλλων, αποτελούν το βιοηλιακό φύλλο (biosolar leaf) και ο βιονικός πολυέλαιος (bionic chandelier) της Alborea. Η τεχνολογία του συνθετικού φύλλου αποτελεί καινοτομία, δίνοντας τη δυνατότητα ανάπτυξης νέων μη τροποποιημένων γενετικά καλλιεργειών που παράγουν υγιεινά διατροφικά στοιχεία και εισπνεύσιμο οξυγόνο, ενώ παράλληλα δεσμεύουν διοξείδιο του άνθρακα, μειώνοντας το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των καλλιεργειών.

Η Κ.Ο. στην Ελλάδα εν μέσω συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης και περιορισμένων ιδιωτικών και δημόσιων οικονομικών πόρων για τον Βατικικό μπορεί δυνητικά να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας με την προϋπόθεση ότι:

θα λειτουργούσε παράλληλα και εκτός των επίσημων καναλιών της οικονομίας, από την πίστωση (απαιτώντας δηλαδή ή χτίζοντας πιστωτικούς συνεταιρισμούς) μέχρι τη διανομή των προϊόντων της. Έτσι, θα συνέβαλε στη μείωση της ανεργίας, χωρίς φυσικά η απασχόληση που θα πρόσφερε να είναι ταυτόσημη της επισφάλειας και της ελαστικότητας. Τέτοιες σχέσεις εργασίας προσφέρει εν αφθονία και ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας [Η] συνεταιριστική οικονομία πρέπει να ξεχωρίσει και για τις εργασιακές σχέσεις που προσφέρει (Βατικιώτης, 23/2/2018).

Ο Χρυσόγελος υπογραμμίζει την απουσία εμπιστοσύνης των Ελλήνων στον εαυτό τους και την κατάρρευση της εμπιστοσύνης στη συνεργασία:

το πρώτο κενό που υπάρχει η απουσία εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και στη συνεργασία. [Α]λλά δε μπορεί να υπάρξει αλλαγή αν οι άνθρωποι δεν εμπιστεύονται τον εαυτό τους και ότι μπορούν να πάρουν πρωτοβουλίες και ότι μπορούν να συνεργαστούν.

Το δεύτερο είναι ότι έχει καταρρεύσει η εμπιστοσύνη στη συνεργασία. Οι άνθρωποι δεν πιστεύουν ότι μπορούν να συνεργαστούν μεταξύ τους, γιατί πράγματι στο παρελθόν οι παραδοσιακοί συνεταιρισμοί σε ένα μεγάλο ποσοστό απογοήτευσαν, αλλά και γιατί οι άνθρωποι άφησαν να μετατραπούν σε πελατειακά συστήματα, συστήματα διαφθοράς (Χρυσόγελος, 2018).

Τονίζει, σε συνέχεια των ανωτέρω, ότι χρειάζεται να σταματήσουμε να σκεφτόμαστε σε όρους μαζικότητας. Οι κοινωνίες σήμερα είναι σύνθετες, έχουν διαφορετικές τάσεις, ακόμη και οι διαδρομές τους, οι απαιτήσεις, οι ανάγκες είναι διαφορετικές. Τα διαφορετικά προβλήματα χρήζουν διαφορετικών λύσεων και απαντήσεων. Εκεί είναι το πεδίο που οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις δίνουν ευκαιρίες. Ο χώρος πρέπει να αναπτυχθεί ως ένα πλαίσιο γόνιμων αναζητήσεων με διαφορετικότητα στα μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων που διαβιούν στο οικοσύστημα. Χρειάζεται πολυμορφία και όχι μονοκαλλιέργεια, αναφορικά με τον τύπο των κοινωνικών επιχειρήσεων. Θα έπρεπε να δοθεί χώρος στην αυτο-οργάνωση του ίδιου του χώρου, που ξέρει λίγο καλύτερα τα πράγματα, αλλά είναι και μία διαδικασία εκπαίδευσης. Για να υπάρξουν αποτελεσματικά μοντέλα κοινωνικών επιχειρήσεων ο κόσμος στην Ελλάδα χρειάζεται και έχει ανάγκη από εκπαίδευση.

Στην ερώτηση πως θα μπορούσε να επιτευχθεί μια κοινή γλώσσα, ένας κοινός κώδικας επικοινωνίας μεταξύ κοινωνικών επιχειρήσεων, δημόσιων υπηρεσιών και επιχειρηματικού τομέα, απάντησε ότι αυτό αναλύεται σε τέσσερα επίπεδα:

- α) είναι στο εσωτερικό, ως άνθρωποι αλλά και ως δομές,
- β) η σχέση μεταξύ των φορέων της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας.

γ) [Π]ροτάθηκε, αλλά δεν ακολουθήθηκε ποτέ η οργάνωση ενός μη συγκεντρωτικού διαλόγου με το υπουργείο, μέσω συμμετοχικών εργαστηρίων,
δ) η σχέση και η συνεργασία με τις παραδοσιακές επιχειρήσεις, είναι πάρα πολύ μικρή [...] (Χρυσόγελος, 2018).

Θα προσθέταμε σε αυτό το σημείο την αναγκαιότητα των κοινών προσπαθειών κοινωνικών επιχειρήσεων, επιχειρήσεων και δημόσιου τομέα όχι μόνο στη βάση της αναζήτησης μιας κοινής γλώσσας, αλλά λαμβάνοντας υπόψη και την ανάληψη ρίσκου. Οι επιχειρήσεις και οι επιχειρηματίες γνωρίζουν πολύ καλά την έννοια και τη σημασία του κινδύνου στις ενέργειές τους, στην καθημερινή και στην σε βάθος λειτουργία τους, τις αποφάσεις που λαμβάνουν και τα ρίσκα που αναλαμβάνουν. Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, σχετικά νέες στον επιχειρηματικό στίβο, μαθαίνουν τώρα τους κανόνες του παιχνιδιού, αν υποθέσουμε ότι οι ιδρυτές και τα μέλη τους δεν είχαν προγενέστερη επιχειρηματική εμπειρία. Ο τομέας με το μικρότερο έως μηδενικό ρίσκο με βάση τις ληφθείσες αποφάσεις και τον “από τα πάνω προς τα κάτω” σχεδιασμό σε διαφορετικά πεδία πολιτικής είναι ο δημόσιος τομέας διεθνώς.

Για να υπάρξει συναντίληψη θα πρέπει να είναι κατανοητός και καλύτερα βιωμένος ο κίνδυνος από όλα τα μέρη εξίσου. Ένας εκπρόσωπος της γραφειοκρατίας χωμένος στο γραφείο του, διαβάζοντας και ερμηνεύοντας τη νομοθεσία που τις περισσότερες φορές αδυνατεί να κατανοήσει στην πραγματικότητα, δεν μπορεί να κατανοήσει την επιχείρηση, τον πολίτη, τον φορολογούμενο, το συναλασσόμενο, τις ανάγκες του και την καθημερινή διακινδύνευση. Γιατί; Γιατί συνήθως η συστημική σκέψη δεν ενδημεί στις γραφειοκρατικές οργανώσεις του δημόσιου αλλά και του ιδιωτικού τομέα. Είναι αυτό που αποκαλεί ο Taleb (2018) στο ομώνυμο βιβλίο του “skin in the game” ή “παθήματα-μαθήματα” δανειζόμενος τον ελληνικό όρο.

Η απάντησή μας στα ανωτέρω ζητήματα καθώς και στην αναγκαιότητα μιας κοινής γλώσσας επικοινωνίας, μια πρόταση που μπορεί δυνητικά να συμβάλει, είναι η εκπαίδευση σε ένα μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης και η εφαρμογή του. Το μοντέλο βασίζεται στην Ολική Ποιότητα και στη Συστημική Σκέψη, αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας και αποτυπώνεται στο 8^ο κεφάλαιο και στο Παράρτημα 2.

2.4 Η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα

Η *κοινωνική επιχειρηματικότητα* είναι μια αυξητικά δημοφιλής πρακτική όπου επιχειρηματικές λύσεις εφαρμόζονται σε κοινωνικά προβλήματα. Παρά ταύτα, λίγη προσοχή έχει δοθεί στην παρακίνηση των κοινωνικών επιχειρηματιών (Germak, Robinson, 2014). Η κοινωνική επιχειρηματικότητα έχει σημαντικές επιδράσεις στο οικονομικό σύστημα: δημιουργεί νέους κλάδους, κατοχυρώνει νέα επιχειρηματικά μοντέλα, κατανέμει πόρους, επιδιώκει βιώσιμες λύσεις σε προβλήματα θετικών εξωτερικών οικονομιών (Santos, 2009), προάγοντας επίσης βιώσιμες και περιεκτικές κοινωνίες (Sdrali, Goussia-Rizou, Giannouli, and Makris, 2016).

Εκτός των ανωτέρω προσεγγίσεων, μέχρι σήμερα δεν υπάρχει μια γενική θεωρητική προσέγγιση που να αντιμετωπίζει την κοινωνική επιχειρηματικότητα μέσα από το πρίσμα της θεωρίας της πολυπλοκότητας και των πολύπλοκων συστημάτων, ή να εξηγεί πως μια τέτοια προσέγγιση μπορεί να συμβάλει στην παραγωγή θετικών κοινωνικών αποτελεσμάτων. Οι Goldstein, Hazy, Silberstang, and Schultz (2009) εξετάζουν τα αλληλοσυνδεδεμένα θεωρητικά πρίσματα της θεωρίας των κοινωνικών δικτύων, τη μελέτη της ανάδυσης σε αυτοοργανούμενα συστήματα, τη θεωρία των πολύπλοκων προσαρμοζόμενων συστημάτων και των μη γραμμικών δυναμικών συστημάτων.

Εκτός από την κοινωνική επιχειρηματικότητα, τα τελευταία χρόνια έχει ενεργοποιηθεί σε θεσμικό επενδυτικό επίπεδο, η επιχειρηματική φιλανθρωπία (Venture Philanthropy) εκπροσωπούμενη σε ευρωπαϊκό επίπεδο από την European Venture Philanthropy Association (EVPA), μια πρακτική όχι και τόσο νέα, αφού σύμφωνα με τον Graeber (2013, p. 264) στην βουδιστική Κίνα (αρχές 5^{ου} έως τα μέσα του 9^{ου} μ.Χ. αιώνα) υπήρχαν χιλιάδες μοναστικά *Ανεξάντλητα Θησαυροφυλάκια* που συνδύαζαν τη φιλανθρωπία με την επιχειρηματικότητα.

Οι δύο βασικές παραδόσεις στο πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας είναι η Αμερικάνικη και η Ευρωπαϊκή. Η πρώτη περιλαμβάνει δύο υποκατηγορίες, τη Σχολή της Κοινωνικής Καινοτομίας και τη Σχολή της Κοινωνικής Επιχείρησης, ενώ η δεύτερη περιλαμβάνει την προσέγγιση EMES και SBI και τη Βρετανική προσέγγιση. Στον Πίνακα 2.4 αποτυπώνονται τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των παραδόσεων και των σχολών τους.

Πίνακας 2.4: Σχολές Σκέψης στην κοινωνική επιχειρηματικότητα

	Αμερικάνικη παράδοση		Ευρωπαϊκή παράδοση	
Χαρακτηριστικό γνώρισμα	Σχολή Κοινωνικής Καινοτομίας	Σχολή Κοινωνικής Επιχείρησης	Προσέγγιση EMES	Βρετανική Προσέγγιση
Αντικείμενο έρευνας	Άτομο	Επιχείρηση	Επιχείρηση	Επιχείρηση
Σχέση αποστολής – παρεχόμενων υπηρεσιών	Άμεση	Άμεση /Εμμεση	Άμεση	Άμεση /Εμμεση
Νομική μορφή	Δεν υπάρχουν περιορισμοί	Μη κερδοσκοπική	Κάποιοι περιορισμοί	Δεν υπάρχουν περιορισμοί
Καινοτομία	Προαπαιτούμενο	Δεν δίνεται έμφαση	Δεν δίνεται έμφαση	Δεν δίνεται έμφαση
Διανομή κερδών	Δεν υπάρχουν περιορισμοί	Περιορισμοί	Λίγοι περιορισμοί	Λίγοι περιορισμοί
Κερδισμένο Εισόδημα	Δεν δίνεται έμφαση	Προαπαιτούμενο	Δεν δίνεται έμφαση	Σημαντικό
Διακυβέρνηση	Δεν δίνεται έμφαση	Δεν δίνεται έμφαση	Έμφαση στη συμμετοχή πολλαπλών ενδιαφερομένων μερών	Έμφαση στη συμμετοχή πολλαπλών ενδιαφερομένων μερών

Ο Ν. 4019/2011 αποτέλεσε την πρώτη προσπάθεια θεσμοθέτησης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ως νέα μορφή επιχειρηματικής δραστηριότητας στην Ελλάδα. Ωστόσο, δεν όρισε την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, είτε με βάση την περιγραφή του όρου, είτε με βάση τα λειτουργικά χαρακτηριστικά του θεσμού. Περιορίστηκε στο να ορίσει την Κ.Ο στο ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο και να θεσπίσει τη λειτουργία των Κοιν.Σ.Επ., δίνοντας παράλληλα έμφαση στις ευπαθείς και ευάλωτες ομάδες πληθυσμού. Δεν έλαβε υπόψη την προγενέστερη εδραίωση και λειτουργία της Κ.Ο και των φορέων της, όπως και προγενέστερων Κοινωνικών Επιχειρήσεων άλλων νομικών τύπων (Nasioulas, 2011, p. 5). Ως αποτέλεσμα, ο νόμος στοιχειοθέτησε μια τυποποίηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, βασισμένη στην ανάγκη του κράτους να προβλέψει ελεγκτικές, όχι, όμως, λειτουργικές ρυθμίσεις για την ώθηση του τομέα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Το ίδιο έγινε και με το νεότερο Ν. 4430/2016 αναφορικά με την κοινωνική επιχειρηματικότητα, που όπως και προγενέστερα δεν ορίζεται στο νέο νόμο.

Συμφωνούμε με την άποψη του Χρυσόγελου (Χρυσόγελος, 2018) ότι δεν μπορεί όλα τα μοντέλα κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας που υπάρχουν πανευρωπαϊκά και διεθνώς ή και υβριδικά που τυχόν μπορεί να

σχεδιάζονται στη χώρα, να περιορίζονται στον ένα και μοναδικό τύπο κοινωνικής επιχείρησης, ο οποίος δεν θα πρέπει να αποτελεί λύση απελπισίας των επιχειρούντων κοινωνικά.

Σχετικά με τα εφαρμοζόμενα κριτήρια και την αντιμετώπιση των κοινωνικών επιχειρήσεων από το αρμόδιο Υπουργείο, βιώνει την διαφορετική προσέγγιση του κρατικού μηχανισμού ιδίως μέσω ενός τυπολατρικού μοντέλου που απέχει από την ουσία της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και της επιχειρηματικότητας εν γένει.

[Π]ροφανώς άλλα είναι τα κριτήρια του Υπουργείου, άλλα είναι τα κριτήρια ενός χώρου ή δεν ταυτίζονται πάντα 100%. Αυτό είναι τυπολατρικό και επί της ουσίας δεν μπορεί ένας κρατικός μηχανισμός να ελέγξει αξιακά θέματα ή θέματα μάνατζμεντ, ελέγχει νούμερα, αποφάσεις, τυπικά.

[Ο] βαθμός αυτο-οργάνωσης, δυστυχώς, είναι ακόμη πολύ μικρός, [...] να δει πως δημιουργεί και δικά του κέντρα συμβουλευτικής κέντρα που θα υποστηρίζουν οικοσυστήματα αυτού του χώρου, πως θα ξεφύγει από ένα μοντέλο συμβουλευτικών υπηρεσιών που έχει μάθει να κάνει τα πάντα δηλαδή από Κ.Ε μέχρι business plan για μια κερδοσκοπική εταιρεία αλλά με την ίδια λογική φτιάχνει τα πάντα [...] μέσα από αυτή την απογοήτευση και τις στρεβλώσεις που υπάρχουν βλέπουμε πολύ συχνά τους ίδιους ανθρώπους που ήταν μπλεγμένοι σε διάφορα πελατειακά συστήματα να εμφανίζονται ξαφνικά στο χώρο της Κ.Ε και να είναι ξανά πάλι ειδικοί (Χρυσόγελος, 23/5/2018).

Για την κοινωνική χρηματοοικονομική, που ακόμη αποκαλείται από τους περισσότερους ως χρηματοδότηση, καθώς και για την κοινωνική καινοτομία, θεωρεί απαραίτητη την ανάπτυξη του κλάδου αυτών των χρηματοοικονομικών εργαλείων που μέχρι σήμερα απλά δεν υπάρχουν παρά τις συνεχείς εξαγγελίες. Στον “Άνεμο Ανανέωσης” εφαρμόζονται μοντέλα κοινωνικής καινοτομίας μέσω πειραματισμών, στο χώρο της κοινωνικής κατοικίας, της μετανάστευσης και του προσφυγικού:

[Ε]ίναι σημαντικό ότι δεν υπάρχουν εναλλακτικά εργαλεία χρηματοδότησης, με την πρόσβαση, μάλλον, στη χρηματοδότηση να είναι πάρα πολύ δύσκολη. Το αναφέρω και από τη δική μας εμπειρία. Στον τομέα της κοινωνικής καινοτομίας προσπαθούμε να αναπτύξουμε κοινοτικά μοντέλα για την υγεία, για τη στέγαση, οργανώνοντας συζητήσεις ημερίδες κλπ. Για το προσφυγικό, προσπαθήσαμε να προτείνουμε και εφαρμόσαμε ένα καινοτόμο μοντέλο, συνδυασμό φιλοξενίας σε αξιοπρεπείς συνθήκες με ολοκληρωμένη υποστήριξη, ενδυνάμωσης και κοινωνικής ένταξης επαγγελματικής προετοιμασίας των προσφύγων [...] προσέλκυε πρόσφυγες από όλο τον κόσμο. (Χρυσόγελος, 23/5/2018).

Ο “Άνεμος Ανανέωσης” σχεδιάζει και αναπτύσσει προγράμματα κοινωνικής καινοτομίας για πρόσφυγες και μετανάστες διευρύνοντας τις λύσεις κοινωνικής ένταξης. Η προσέγγιση εδράζεται στη δημιουργία κοινότητας προσώπων από διαφορετικά εθνικά, θρησκευτικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα και υπόβαθρα:

[Τ]ο πρόγραμμα ήταν ένα μοντέλο, το οποίο το σκεφτήκαμε στην πορεία, το δουλέψαμε περισσότερο [...] αναπτύχθηκε ένα [...] κοινωνικό μοντέλο [...] η φιλοξενία, η στέγαση γινόταν με όρους δημιουργίας μιας κοινότητας. Εκεί που οι άνθρωποι ήταν διαχωρισμένοι στα camps με βάση την εθνότητα, τη θρησκεία

την καταγωγή, έρχονταν σε ένα χώρο, όπως το Welcommon, 160-170 άτομα, από 22 εθνικότητες και θρησκείες. Ξαφνικά εντάσσονταν σε μια νέα κοινότητα συνύπαρξης, μαθαίνοντας πρακτικά μέσα από τον καθημερινό τρόπο οργάνωσης της ζωής, της τυπικής εκπαίδευσης, των πολιτιστικών εκδηλώσεων [...] μάθαιναν στον αμοιβαίο σεβασμό (Χρυσόγελο, 23/5/2018).

Εκτός των κοινωνικών επιχειρηματιών ως προσώπων ή/και στο πλαίσιο μιας επιχείρησης κοινωνικής οικονομίας, υπάρχει επιπλέον, μια άλλη κατηγορία προσώπων που δεν είναι τύποις αλλά κατ' ουσία επιχειρηματίες. Αυτό συμβαίνει στο πλαίσιο οργανώσεων της αγοράς, αλλά και του δημόσιου τομέα. Τα πρόσωπα αυτά αποκαλούνται *κοινωνικοί ενδοεπιχειρηματίες* ή απλά *ενδοεπιχειρηματίες*, ανάλογα με το αν η στόχευση τους έχει κοινωνικό χαρακτήρα ή όχι.

Ενδο-επιχειρηματίας καλείται το πρόσωπο ... “που εργάζεται στο πλαίσιο μιας εταιρείας ή ενός οργανισμού, [...] εφαρμόζει τις αρχές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας [...] και η αντίληψη και η προσέγγιση του/της προς τον οργανισμό είναι “εντός και εκτός” (Grayson, McLaren και Spitzbeck, 2014).

Η κοινωνική ενδο-επιχειρηματικότητα (Κ.Ε.Ε) αποτελεί για κάποιους συγγραφείς “μια νέα μορφή management [...] αποτελεί μέθοδο προσωπικής και οργανωσιακής ανάπτυξης” (Baets και Oldenboom, 2009). Η Κ.Ε.Ε, μαθαίνει, δημιουργεί, καινοτομεί και συμβάλλει και αυτή, όπως η κοινωνική επιχειρηματικότητα, στην αλλαγή δίνοντας αξία στα συμμετέχοντα μέρη και στην κοινωνία με επίκεντρο τον άνθρωπο και όχι το κέρδος. Συμβάλλει σε ένα νέο παράδειγμα επιχειρηματικότητας, ιδίως στις μεγάλες οργανώσεις και εταιρείες.

Τα τελευταία χρόνια αναπτύσσεται διεθνώς μια τάση προς την Κ.Ε.Ε και στο δημόσιο τομέα. Οι κοινωνικοί ενδο-επιχειρηματίες μπορούν να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο στην επέκταση και στην αφομοίωση των καινοτομιών, ιδιαίτερα των κοινωνικών καινοτομιών στις δημόσιες οργανώσεις. Αναφερόμαστε σε δημόσιους υπάλληλους που ανεξάρτητα από τη θέση τους στην ιεραρχία είναι γνώστες της οργάνωσης που απασχολούνται, αντιλαμβάνονται το συστημικό χαρακτήρα των διαδικασιών, αντιλαμβάνονται τις πολιτικές αλλά συνήθως δεν βρίσκονται τύποις σε θέση ευθύνης για να συμβάλλουν αποφασιστικά στη διαδικασία λήψης αποφάσεων ή βρίσκονται αλλά δεν αρκεί η άποψή τους για να αλλάξει μια λανθασμένη απόφαση.

Στην ελληνική δημόσια διοίκηση οι καινοτομίες συνήθως τεχνολογικής φύσεως, έρχονται εκτός των δημόσιων οργανώσεων, εισάγονται από ιδιωτικές επιχειρήσεις ή/και συμβούλους. Στην καλύτερη των περιπτώσεων, η έρευνα και καινοτομία προέρχεται από ακαδημαϊκά-ερευνητικά κέντρα.

Σε επίπεδο συνεχιζόμενης κατάρτισης αποτυπώνεται, επίσης, ότι ένας μικρός σχετικά αριθμός δημόσιων υπαλλήλων ($n=285$) έχει επιμορφωθεί κατά τα έτη 2015-2018, στο Ινστιτούτο Επιμόρφωσης του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης ΙΝ.ΕΠ - Ε.Κ.Δ.Δ.Α., στο αντικείμενο της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, με τίτλο “Η Κοινωνική Οικονομία ως εργαλείο Καινοτομίας, Απασχόλησης και Κοινωνικής Συνοχής” σε πενθήμερα σεμινάρια, από διαφορετικές υπηρεσίες από όλη τη χώρα και έχουν ακούσει για το σχετικό αντικείμενο της κοινωνικής ενδο-επιχειρηματικότητας. Χρειάζεται να επιμορφωθεί μεγαλύτερος αριθμός υπαλλήλων για να γίνει ευρύτερα γνωστή η φιλοσοφία και η πράξη της Κ.Α.Ο. στους δημοσίους υπαλλήλους και φορείς και να μην αντιμετωπίζονται ως διαφορετικές μορφές επιχειρήσεων από τις δημόσιες υπηρεσίες.

Σταχυολογώντας τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας αποτίμησης εκπαιδευτικού έργου του ΙΝ.ΕΠ για τα έτη 2015–2017, για το συγκεκριμένο πρόγραμμα, στην ερώτηση “εάν εφαρμόστηκαν αλλαγές στην υπηρεσία με βάση τις γνώσεις και δεξιότητες που αποκτήθηκαν” εντός του συνόλου των αρνητικών απαντήσεων για όλα τα προγράμματα, 83 υπάλληλοι (0,18%) απάντησαν “όχι” ενώ 17 υπάλληλοι (0,07%) απάντησαν “ναι”.

Η ιδέα του Taleb (2010b, p. 341) για την ύπαρξη μακριάς ουράς από κρατικά στελέχη και δημόσιους υπάλληλους, που θα έρχονταν να αναζωογονήσουν τις γραφειοκρατίες, εκφράζει κατά τη γνώμη μας, σε μεγάλο βαθμό, τη φύση και τη λειτουργικότητα των κοινωνικών ενδοεπιχειρηματιών σε δημόσιους ή ιδιωτικούς, οικονομικούς ή μη, οργανισμούς.

Οι κοινωνικοί ενδοεπιχειρηματίες, όπως και οι ενδοεπιχειρηματίες, βρίσκονται σε όλα τα επίπεδα μιας οργάνωσης. Συνήθως δεν έχουν τυπική θέση ευθύνης στην ιεραρχία και η εμπειρία έχει δείξει διεθνώς ότι δεν ενδιαφέρονται για αυτές. Ενδιαφέρονται να διαδώσουν τη συνεργατική και καινοτομική κουλτούρα που θα οδηγήσει την οργάνωση στην καινοτομία και την ομαδικότητα και να δουν να καρποφορεί και να αποδίδει η λύση στο κοινωνικό πρόβλημα με το οποίο καταπιάνονται.

Αυτό, βέβαια, προϋποθέτει μια οργανωσιακή οικολογία και ένα χώρο δυνατοτήτων που θα υποστηρίζεται η ανάπτυξη οργανισμών με διαφορετικές κλίμακες και μεγέθη σε προσωπικό, δράσεις και ενέργειες, γεωγραφική εξάπλωση, έκταση υπηρεσιών. Έτσι θα καλλιεργούνταν η ποικιλότητα (diversity) και η πλεονασματικότητα (redundancy) των ίδιων των φορέων και του συνολικού

οικοσυστήματος, το οποίο θα ήταν και πιο αρμοστικό σε μεταβολές, ιδίως βίαιες, σε οικονομικό ή άλλο επίπεδο.

2.5 Το Πρόβλημα εντολέα–εντολοδόχου, η γνωσιακή δημοκρατία και η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα

Η ελληνική δημόσια διοίκηση, η οποία παρά τις διαχρονικά συνεχείς εθνικές πολιτικές-κυβερνητικές εξαγγελίες παραμένει εξόχως γραφειοκρατική, αποτελεί κλασικό παράδειγμα του προβλήματος “εντολέα –εντολοδόχου” (agency problem ή agent-principal problem). Το συγκεκριμένο πρόβλημα αναφέρεται, στην ασυμμετρία πληροφόρησης και στο δίλημμα που προκύπτει, στις πράξεις ενός προσώπου (εντολοδόχου) που λειτουργεί κατ’ εξουσιοδότηση ενός άλλου προσώπου (εντολέα). Το πρόβλημα απαντάται και στο πεδίο της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Ελλάδα.

Ο τρόπος επίλυσης του προβλήματος εντολέα-εντολοδόχου αποτελεί βασικό παράγοντα ενδο-οργανωσιακής βελτίωσης της παραγωγικότητας σε οργανώσεις και σε κράτη (Besley and Ghatak, 2014, p. 35). Ένας τρόπος υπέρβασης του προβλήματος είναι η ανάπτυξη και η ενδυνάμωση κοινωνικών ενδοεπιχειρηματιών στο δημόσιο τομέα και στις επιχειρήσεις της ελεύθερης αγοράς, παράλληλα με τους κοινωνικούς επιχειρηματίες και τις κοινωνικές επιχειρήσεις, άλλως “καμία κυβέρνηση δεν μπορεί να θεωρηθεί εντολοδόχος του λαού αν ο ίδιος ο λαός δεν πάρει την υπόθεση στα χέρια του [...]” (Ζέρβας, 2018, σ. 194).

Το πρόβλημα της μεγιστοποίησης του προϋπολογισμού κατά τον Niskanen δείχνει ότι εξακολουθεί να έχει ισχύ στην Ελλάδα. Αυτό αφορά κυρίως, αν και ζούμε σε μια μακρά περίοδο μειούμενων προϋπολογισμών, στα ευρωπαϊκά συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα και στην ενίσχυση του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Ενώ, υπάρχει αύξηση χρηματικών κονδυλίων σε βάθος χρόνου, παρατηρείται, παράλληλα, και το πρόβλημα εντολέα-εντολοδόχου. Και εξηγούμε: Η συντριπτική πλειοψηφία των κοινωνικών επιχειρήσεων, δηλαδή των καθ’ εαυτών, μέχρι στιγμής, χαρακτηριστικών παραδειγμάτων κοινωνικής επιχειρηματικότητας, παρά τα εκατομμύρια ευρώ που διατίθενται από την Ε.Ε (με την πενιχρή έως μικρή συμβολή της Ελλάδας), δεν λαμβάνει ή δεν έχει λάβει, και το κυριότερο δεν ελπίζει να λάβει χρήματα, από τα κονδύλια αυτά με τη μορφή επιδοτήσεων/ επιχορηγήσεων. Ακόμη και η φιλοσοφία των επιστρεπτών κεφαλαίων, που διαφοροποιείται από τη δωρεάν παροχή κεφαλαίου, μέχρι σήμερα, δεν έχει

εφαρμοστεί, ή εφαρμόζεται με μεγάλη δυσκολία και χρονικές υστερήσεις. Οργανικές μονάδες συστήνονται για τη “διευκόλυνση” και ανάπτυξη του κλάδου και στελεχώνονται από “εξειδικευμένα” στελέχη του δημοσίου. Σύμβουλοι από την ελεύθερη αγορά παρέχουν τις υπηρεσίες τους σε κρατικούς και αυτοδιοικητικούς φορείς.

“Οι συμβουλές στον κοινωνικό τομέα είναι πάντα ακατάλληλες” καταθέτει ο Brull (2018, σ. 243) αλλά και στα θέματα κοινωνικής οικονομίας θα προσθέταμε με όσα βιώνουμε στο πεδίο. “Οι δασκαλίστικες κουβέντες, οι “καλές συμβουλές” λειτουργούν αντίθετα προς αυτό που είναι κοινωνικό και αυτό από μόνο του φανερώνει κοινωνική ανικανότητα” (Brull, 2018, σ. 243). Το κράτος, όμως, με τις υπηρεσίες του έρχεται πρώτο να κάνει χρήση ακριβοπληρωμένων συμβουλών σε μια πλειάδα θεμάτων με τα γνωστά αποτελέσματα, μελετών στα συρτάρια, έπειτα από επίδειξη στους χρηματοδοτικούς φορείς, μια μικρή δημοσιότητα αν είναι τυχερό να φανεί και μετά ακολουθείται η πεπατημένη απραξία.

Το αποτέλεσμα έως σήμερα είναι πενιχρό. Σε οικονομικό επίπεδο οι πόροι που ανακοινώνονται κατά διαστήματα από την Ε.Ε γενικά και ειδικότερα στον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας, δείχνουν να μην αποδίδουν στον πιο απλό δείκτη: της αύξησης της βιώσιμης απασχόλησης και της δημιουργίας και ανάπτυξης βιώσιμων κοινωνικών επιχειρήσεων.

Αξίζει να τονιστεί ότι το πρόβλημα “εντολέα-εντολοδόχου” δεν ενέχει κανένα ρίσκο για τον εντολοδόχο γραφειοκράτη, στην περίπτωση που εξετάζουμε και δυστυχώς σε πολλές άλλες περιπτώσεις. Ο Taleb κατατάσσει, όχι άδικα, την κατηγορία των εντολοδόχων γραφειοκρατών και πολιτικών, τις κεντρικές κυβερνήσεις στους *απαθείς και αμαθείς* (no skin in the game), χωρίς ρίσκο για το οτιδήποτε (Taleb, 2018). Το μοντέλο μεγιστοποίησης του γραφειοκρατικού προϋπολογισμού του Niskanen αποτελεί πρόβλημα εντολέα-εντολοδόχου (Bergman and Lane, 1990, pp. 347-351). Ο Coase (1996) αναφέρει ότι “ακόμη και στην περίοδο του Β’ παγκόσμιου πολέμου κυβερνητικές υπηρεσίες της Βρετανίας ενδιαφέρονταν περισσότερο για τα οφέλη και τα ενδιαφέροντά τους παρά αυτά της ίδιας της χώρας”.

Η Κ.Ο. αποτελεί μόνο μία από τις περιπτώσεις εφαρμογής δημόσιας πολιτικής και ένα κλάδο της οικονομίας, αλλά φέρει τη δυναμική ενός οικονομικού κλάδου με οριζόντια, διακλαδική εν δυνάμει παρουσία που προτάσσει ένα άλλο παράδειγμα. Πιο ανθρώπινο και πιο δημοκρατικό, αποτελεί παράδειγμα και εφαρμογή της οικονομίας

“των σχέσεων”, όχι της οικονομίας “των μεγεθών” (Orlean, σ. 98) όπως διαφαίνεται και στην ενότητα 2.6. Όντας εξ αρχής (αναφερόμαστε στις τυπικές δομές) εναγκαλισμένο και οριοθετημένο από το νομοθετικό και φορολογικό περίβλημα, δεν είναι σε θέση να ξεδιπλώσει τη δυναμική του και να απελευθερώσει με δημιουργική ένταση τα πρόσωπα και τις ομάδες που σχεδιάζουν, αναπτύσσουν και απασχολούνται ή/και προσφέρουν απασχόληση και επιδιώκουν την κοινωνική αλλαγή.

Η πρακτική βελτίωση της δημοκρατικότητας στην καθημερινή ζωή μπορεί να πραγματοποιηθεί με την καλλιέργεια και ανάπτυξη της γνωσιακής δημοκρατίας (knowledge democracy). Το παράδειγμα της οικονομίας της γνώσης (knowledge economy) που τόσο προβάλλεται και αναπαράγεται στο υπάρχον κοινωνικο-οικονομικό σύστημα, εμφανίζει “έλλειμμα δημοκρατικότητας” κατά τους Sörlin και Vessuri (Sörlin and Vessuri, 2007, pp. 1-35). Η ανάπτυξη της γνώσης διεθνώς δεν κατανέμεται αυτονόητα ισότιμα στις κοινωνίες. Η ανισοκατανομή του πλούτου εδράζεται σε μεγάλο βαθμό και στην ανισοκατανομή της γνώσης. Το έλλειμμα δημοκρατικότητας των οικονομιών γνώσης μπορεί να αντισταθμιστεί από τη γνωσιακή δημοκρατία. Ο Hall νοσηματοδοτεί τη γνωσιακή δημοκρατία τριττά, αναφέροντας ότι αυτή αναγνωρίζει:

[...] τη σχετικότητα της γνώσης [...] εμφάνιση της σε διαφορετικές φόρμες όπως μουσική, [...] γλυπτική, θέατρο, [...] κοινοτικές συναντήσεις, [...] καθώς και ακαδημαϊκές φόρμες όπως κείμενα, στατιστική [...] την ποικιλότητα, την πολυπλοκότητα και την ολιστική φύση των συχνά εξαιρούμενων ή περιθωριοποιούμενων επιστημολογιών [...] τον αποφασιστικό ρόλο της γνώσης στην πράξη [...] και ως στρατηγική για κοινωνική αλλαγή (Hall, 2014, p. 479).

Όσον αφορά στο πρώτο σκέλος, η μουσική, οι τέχνες, η εκπαίδευση, ενσωματώνονται “στο μαρξικό εποικοδόμημα, αφηρημένα και εξειδικευμένα αντικείμενα, σε αντίθεση με την οικονομική επιστήμη που είναι επιστήμη βάσης”, σύμφωνα με τον Attali (2009, p. vii). Ο πολιτισμός και ιδιαίτερα η μουσική ενσωματώνουν την εξέλιξη της κοινωνίας. Αν θέλουμε να δούμε το μέλλον ας δούμε τη μουσική που δημιουργείται τώρα¹⁴. Κατά τον Attali (2009, p. 19) ο J.S. Bach “εξερεύνησε σχεδόν ολόκληρο το εύρος εγγενών δυνατοτήτων του τονικού συστήματος. Έτσι προανήγγελε δύο αιώνες βιομηχανικής περιπέτειας”.

---

¹⁴ Ο Παπαγιώργης αναφερόμενος στο ρόλο της μουσικής στο πλατωνικό έργο αναφέρει ότι “Νέα μουσική σημαίνει την απαίτηση “νέας” ψυχής, νέου δηλαδή πολιτεύματος”. Αυτός είναι και ο λόγος που ο Πλάτωνας “πριν μιλήσει για την εργασία, το χρήμα, τους μισθωτούς εργάτες [...] καταγίνεται εξαντλητικά με την ψυχή” (Παπαγιώργης, 1995, σ. 78).

Κρίσιμη και ουσιαστική είναι η συμβολή του Kenneth Boulding στην ανάδειξη των πολιτισμικών οικονομικών (cultural economics) και στην ανασυρση του πολιτισμού από την αφάνεια μετά την κατίσχυση των θεωρητικών μοντέλων της οικονομικής επιστήμης. Ο Boulding θέτει ως ένα από τα βασικά ερωτήματα των πολιτισμικών οικονομικών το βαθμό και την έκταση επιβίωσης οικονομικών θεσμών λόγω πολιτισμικών αλλαγών που προκαλούνται από τους ίδιους τους οικονομικούς θεσμούς (Boulding, 2013, pp. 367-383). Επιπλέον για τον Dodd ο πολιτισμός έχει μεγάλη σημασία για τη σχέση των ανθρώπων με το χρήμα σε αντίθεση με την άποψη του Schumpeter ότι “ο πολιτισμός δεν αφορά στη νομισματική επιστήμη” (Dodd, 2014, p. 269).

Η ποιότητα ζωής ενός λαού είναι πολιτισμός. Η ποιότητα ζωής όλων των λαών είναι ο ανθρώπινος πολιτισμός. Ο Κατζουράκης (2018, σ. 205) συνοψίζει την ουσία λέγοντας ότι ο πολιτισμός: “περιλαμβάνει τους όρους ζωής, την αλληλεγγύη, την αδελφοσύνη, την ισότητα, τα δικαιώματα, την παιδεία, τα δικαιώματα των παιδιών [...] τα οράματα για το σύμπαν [...]”.

Η σημαντικότητα και η καθημερινή εφαρμογή της δημοκρατίας είναι από τους βασικούς πυλώνες της Κ.Ο. και της έρευνας δράσης ως μεθοδολογίας, στην προσπάθεια για θετική κοινωνική αλλαγή. Η Κ.Ο. ως κλάδος οφείλει επίσης να εκπαιδεύσει τα μέλη των φορέων της στις έννοιες και στις πρακτικές της οικονομικής δημοκρατίας. Όπως αναφέρει ο Καλτσώνης, για τη δημοκρατία, “η διεύρυνση και ουσιαστικοποίηση της, αποτελεί όρο, χωρίς τον οποίο δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν και να σταθεροποιηθούν κοινωνικές αλλαγές στη λογική του περιορισμού της κοινωνικής ανισότητας και αδικίας” (Καλτσώνης, 2018, σ. 40). Η δημοκρατία, επίσης, συνυπάρχει με και έχει ως βασικούς πυλώνες την ελεύθερη πολιτισμική ανάπτυξη και οικονομία.

Στην επόμενη ενότητα αποτυπώνεται ένα πλαίσιο ανάλυσης για το πώς οι κοινωνικές επιχειρήσεις στην Ελλάδα μπορούν να αναπτυχθούν με πιο βιώσιμο τρόπο μέσω της τόνωσης ενεργού ζήτησης σε κλάδους κλειδιά.

2.6 Οι πολλαπλασιαστές ζήτησης και τα Εμπορεύματα-Κλειδιά της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα

Η Κ.Ο. και πιο πρόσφατα η Κ.ΑΛ.Ο. είναι υποσύνολα της γενικής οικονομικής δραστηριότητας ιδίως όμως της κοινωνικής δραστηριότητας. Το πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο. είναι δυναμικό και διαρκώς εξελισσόμενο, γεγονός που αντικατοπτρίζεται στην

πληθώρα των τύπων των εγχειρημάτων αλλά και στην έρευνα και στην παραγόμενη θεωρία της Κ.Ο. Σύμφωνα με τους Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου:

η έννοια της κοινωνικής οικονομίας δεν είναι ακόμη εντελώς προσδιορισμένη και αποδεκτή από όλα τα κράτη μέλη της Ε.Ε [...] περιλαμβάνει φορείς που αναπτύσσουν ποικίλες δραστηριότητες χωρίς να ανήκουν στο δημόσιο ή στον συμβατικό ιδιωτικό τομέα (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010).

και επιπλέον υπάρχουν εννοιολογικές και λειτουργικές ασάφειες τόσο διεθνώς όσο και στην Ελλάδα,

οι φορείς της κοινωνικής οικονομίας εμφανίζουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, όπως απουσία κερδοσκοπικών κινήτρων, ελεύθερη συμμετοχή, δημοκρατική διοίκηση, ανεξαρτησία από το δημόσιο (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010).

Η αύξηση της απασχόλησης της εργασίας και η συνεπαγόμενη μείωση της ανεργίας αποτελεί βασικό στόχο της Κ.ΑΛ.Ο.. Στο γενικότερο πλαίσιο οικονομικής πολιτικής και πολιτικής απασχόλησης θα πρέπει, για την Ελλάδα “σε βάθος πενταετίας για να μειωθεί η ανεργία στην Ελλάδα να αυξάνεται μεσοσταθμικά το ΑΕΠ κατά 5,4% ετησίως και να δημιουργούνται 181 χιλιάδες θέσεις εργασίας” (Μαριόλης, 2017, σ. 31). Η Κ.Ο. οριζόμενη με βάση το διεθνές πλαίσιο, περιλαμβάνει τους συνεταιρισμούς, τις οργανώσεις αλληλοβοήθειας, τις κοινωνικές επιχειρήσεις, τους μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, τους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο., τα σωματεία και τα ιδρύματα. Με αυτή τη μεθοδολογία, σύμφωνα με τη Μελέτη του Βρετανικού Ινστιτούτου (Temple, κ.α., 2018), ο οικονομικός αντίκτυπος της κοινωνικής οικονομίας στην ελληνική οικονομία ανέρχονταν το 2012 στα 2,5 δις. € ή περίπου στο 1% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας (συνολικό ΑΕΠ₂₀₁₂ = 252 δις. €). Αν όμως χρησιμοποιηθεί ο ορισμός των επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. με βάση την εθνική νομοθεσία τότε η παραγόμενη οικονομική δραστηριότητα ή ο οικονομικός αντίκτυπος ανέρχονταν περίπου στα 7 εκ € (6.855.278,34 €) ή 0,004% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας (ΑΕΠ₂₀₁₅ = 195,54 δις. €). Η κλαδική ανάλυση της Ειδικής Γραμματείας Κ.ΑΛ.Ο., αποτελεί ένα ουσιαστικό αλλά ελλιπές βήμα¹⁵. Τα στοιχεία των δύο ετήσιων Εκθέσεων για την Κ.ΑΛ.Ο. αφορούν μόνο στον κλάδο συνολικά και όχι στη σύγκρισή με το σύνολο των αντίστοιχων κλάδων της οικονομίας που δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις ΚΑΛΟ ή συνυπολογίζοντας και τις όποιες άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις εκτός Μητρώου. Η ανάλυση των στοιχείων για το έτος 2015 δείχνει ότι α) ο βασικός στόχος της Κ.ΑΛ.Ο. σύμφωνα με τους αρμόδιους κρατικούς

¹⁵ Λαμβάνονται στοιχεία μόνο από το πληροφοριακό σύστημα ΕΡΓΑΝΗ (Υπ. Εργασίας).

φορείς, δηλαδή η αύξηση της απασχόλησης και οι συνεχείς αναφορές για τον κλάδο ως ατμομηχανής της εθνικής οικονομίας δεν έχει έρεισμα β) ο σχηματισμός παγίου κεφαλαίου είναι μηδαμινός, γ) η συνολική κερδοφορία είναι αρνητική και δ) η συμβολή στο ΑΕΠ είναι πενιχρή.

Τα στοιχεία μέχρι σήμερα αναπαράγουν με μικρές διαφοροποιήσεις την εικόνα του έτους 2015. Απαιτείται, λοιπόν, το μοντέλο της Κοινωνικής (και) Αλληλέγγυας Οικονομίας να πατήσει στέρεα σε μια νέου τύπου συνεταιριστική προσπάθεια που δεν θα υποπέσει στις παλινωδίες του πρόσφατου παρελθόντος, θα επανα-οριστεί με σαφήνεια και θα στηριχθεί στο συνεργατισμό και στην πλούσια εθνική συνεταιριστική παράδοση αλλά και σε αποδεδειγμένα βιώσιμα συνεταιριστικά εγχειρήματα εκτός Ελλάδας. Αναγκαία συνθήκη υπέρβασης μιας βαθιάς ύφεσης κατά τον Καθηγητή Μαριόλη, αποτελεί κάποιος από τον ιδιωτικό, δημόσιο ή εξωτερικό τομέα της οικονομίας “να λειτουργήσει ως ατμομηχανή, να αναλάβει και να καθοδηγήσει την τόνωση της ενεργούς ζήτησης” (Μαριόλης, 2018, σ. 141). Στο πλαίσιο αυτό εξετάζουμε εμπειρικά τον κλάδο της Κ.ΑΛ.Ο., ως κυβερνητικά διακηρυγμένης αναπτυξιακής ατμομηχανής και αν αποτελεί όντως μια βιώσιμη εναλλακτική πρόταση ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, οδηγώντας στην τόνωση της ζήτησης και στην αύξηση της απασχόλησης. Σημαντικό κενό στη διεθνή βιβλιογραφία της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων, αποτελεί η μη χρήση των πολλαπλασιαστών ζήτησης και των εμπορευμάτων-Κλειδιών και Αντι-κλειδιών.

Ο Keynes (2001, σ. 145) αναφέρεται στην εισαγωγή της έννοιας του πολλαπλασιαστή για πρώτη φορά από τον Kahn (Kahn, 1931) και ο Kurz (Kurz, 1985) αναφέρεται στον πολλαπλασιαστή στη Γενική Θεωρία του Keynes, εισάγοντας επιπλέον τον *Στραφφαϊανό πολλαπλασιαστή*, σύμφωνα με τους Μαριόλη και Σώκλη (Mariolis and Soklis, 2018, p. 2). Οι πολλαπλασιαστές δηλώνουν τη μεταβολή (κατά κανόνα αύξηση) α) του προϊόντος, β) των εισαγωγών από την αλλοδαπή, γ) την απασχολούμενη ποσότητα εργασίας σε ένα κλάδο όταν αυξηθεί η δαπάνη για ένα εγχώριο παραγόμενο εμπόρευμα κατά 1 μονάδα (συνήθως 1 εκατομμύριο ευρώ), που αποτελεί και τη φυσική μονάδα μέτρησης κάθε εμπορεύματος.

Η κλαδική συνεισφορά των επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. στην εθνική οικονομία αναλύθηκε με τη χρήση των πολλαπλασιαστών ζήτησης δηλαδή του προϊόντος, των εισαγωγών και της απασχόλησης εργασίας (Mariolis and Soklis, 2018, Mariolis, Ntemiroglou, and Soklis, 2018). Οι Μαριόλης, Ντεμίρογλου και Σώκλης εξετάζοντας

την ελληνική, την ισπανική οικονομία καθώς και τις οικονομίες της ευρωζώνης για το έτος 2010 μέσω των Supply and Use Tables (SUT) και του συστήματος συμπαραγωγής κατέδειξαν¹⁶ αναφορικά με την Ελλάδα ότι “η μεγάλη πλειοψηφία των εμπορευμάτων-Κλειδιών περιλαμβάνεται στον κλάδο των υπηρεσιών (7/9 εμπορεύματα) ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των εμπορευμάτων-Αντικλειδιών περιλαμβάνεται στον κλάδο της βιομηχανίας (9/10 εμπορεύματα) φαινόμενο κοινό και στις τρεις οικονομίες” (Mariolis, Ntemiroglou, and Soklis, 2018, pp. 13-14).

Μεθοδολογικά, αποτυπώθηκαν τα αποτελέσματα των εμπειρικών μελετών των Mariolis and Soklis, (2015, 2018), Mariolis, Ntemiroglou, and Soklis, (2018) και Ntemiroglou (2016) για τους κλάδους/εμπορεύματα-Κλειδιά και Αντι-Κλειδιά και αποτυπώθηκαν κατόπιν επεξεργασίας και σύνθεσης από τον συγγραφέα οι αντίστοιχοι κλάδοι-εμπορεύματα από τα στοιχεία για τις Κοιν.Σ.Επ.¹⁷ Τα οικονομικά στοιχεία¹⁸ για τις επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. αντλήθηκαν από την ετήσια έκθεση της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο., του έτους 2017 (στοιχεία έτους 2015). Αντιστοιχίστηκαν τα στατιστικά στοιχεία με βάση την κωδικοποίηση Στατιστικής Ταξινόμησης Οικονομικών Δραστηριοτήτων (ΣΤΑΚΟΔ) της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο. στην κωδικοποίηση SUT¹⁹ που χρησιμοποιείται για την αποτύπωση των εμπορευμάτων-Κλειδιών και Αντι-Κλειδιών. Στον Πίνακα 2.5 αποτυπώνονται τα 35 εμπορεύματα του Κλάδου της Κ.Α.Λ.Ο. από τα 63 εμπορεύματα του συνόλου της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2015. Στις τρεις τελευταίες στήλες αποτυπώνονται οι τιμές των πολλαπλασιαστών²⁰ Εκροής/Προϊόντος Δy , Εισαγωγών Δim και Απασχόλησης ΔL . Αποτυπώνεται στην τελευταία στήλη η παραγωγικότητα της εργασίας που προκύπτει από το πηλίκο $\Delta y / \Delta L$ (Mariolis, Ntemiroglou, Soklis, 2018, p. 11). Εξετάστηκαν οι τιμές για τα εμπορεύματα-Κλειδιά Αντι-Κλειδιά, με βάση τα επίσημα στοιχεία της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο., για να εξαχθούν συμπεράσματα αναφορικά με τη συσχέτιση των δραστηριοτήτων των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο. με αυτών των “συμβατικών” επιχειρήσεων.

¹⁶ Mariolis, Ntemiroglou, and Soklis, 2018, Table 6, p. 14

¹⁷ για όσες Κοινωνικές Επιχειρήσεις υπέβαλαν κωδικούς ΣΤΑΚΟΔ στο Μητρώο Κ.Ο του Υπ.Εργασίας

¹⁸ Έχουν δημοσιευτεί δύο ετήσιες εκθέσεις της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο., για τα έτη 2017 και 2018. Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας χρησιμοποιήθηκε η πρώτη έκθεση. Τα στοιχεία της δεύτερης δεν παρουσιάζουν μεγάλες μεταβολές σε σχέση με την πρώτη.

¹⁹ Η SUT (Supply and Use Tables ή Πίνακες Προσφοράς και Χρήσεων) αποτελεί επίσημο εργαλείο στατιστικής αποτύπωσης της Ε.Ε βάσει του Κανονισμού ΕΕ 549/2013 ESA 2010 και ισοσκελίζει τις 3 διαφορετικές προσεγγίσεις του ΑΕΠ με βάση τις μεθόδους παραγωγής, δαπάνης και εισοδήματος.

²⁰ Mariolis, Ntemiroglou, and Soklis, 2018, Table 1, pp. 6-7 και Table 2, pp. 8-10.

Πίνακας 2.5: Πολλαπλασιαστές Εκροής, Εισαγωγών Απασχόλησης και Παραγωγικότητας στην Κ.Α.Λ.Ο. (έτος αναφοράς 2015)

No	CPA	Περιγραφή	Δy	Δim	ΔL	Παραγωγικότητα $\Delta y / \Delta L$
1	A01	Προϊόντα γεωργίας, θήρας και συναφείς υπηρεσίες	0,79	0,37	57,7	0,01
2	A02	Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας και συναφείς υπηρεσίες	1,07	0,46	81,9	0,01
5	C10- C12	Είδη διατροφής· ποτά· προϊόντα καπνού	1,02	0,56	29,3	0,03
9	C18	Υπηρεσίες εκτύπωσης και εγγραφής προεγγεγραμμένων μέσων	0,77	0,53	28,9	0,03
11	C20	Χημικές ουσίες και προϊόντα	0,28	0,86	6,6	0,04
26	E37- E39	Υπηρεσίες επεξεργασίας λυμάτων· λυματολάσπη· υπηρεσίες συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης αποβλήτων· ανάκτηση υλικών· υπηρεσίες εξυγίανσης και άλλες υπηρεσίες διαχείρισης αποβλήτων	1,02	0,43	17,6	0,06
27	F	Κατασκευές και κατασκευαστικές εργασίες	1,04	0,40	30,5	0,03
29	G46	Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου, εκτός χονδρικού εμπορίου μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	1,16	0,39	25,5	0,05
30	G47	Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου, εκτός από το λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	1,31	0,29	50,2	0,03
31	H49	Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και υπηρεσίες μεταφορών μέσω αγωγών	1,12	0,35	30,3	0,04
35	H53	Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές υπηρεσίες	1,26	0,48	33,8	0,04
36	I	Υπηρεσίες διαμονής και υπηρεσίες εστίασης	1,05	0,33	32,8	0,03
37	J58	Εκδοτικές υπηρεσίες	1,09	0,47	28	0,04
38	J59- J60	Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, ταινιών βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις· υπηρεσίες προγραμματισμού και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών	1,00	0,54	21,3	0,05
39	J61	Υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών	1,16	0,24	10,2	0,11
40	J62- J63	Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς υπηρεσίες· υπηρεσίες πληροφορίας	1,25	0,36	18,3	0,07
41	K64	Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες εκτός από τις ασφαλιστικές υπηρεσίες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία	1,10	0,42	24,9	0,04
44	L68A- L68B	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	1,34	0,18	8,9	0,15
45	M69- M70	Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες κεντρικών γραφείων (εδρών) εταιρειών· υπηρεσίες παροχής	1,25	0,29	25,3	0,05

46	M71	συμβουλών διαχείρισης Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών· υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων	1,11	0,31	41,1	0,03
47	M72	Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης	1,31	0,43	30	0,04
48	M73	Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς	1,20	0,36	21,4	0,06
49	M74- M75	Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες· κτηνιατρικές υπηρεσίες	1,16	0,33	28,7	0,04
50	N77	Υπηρεσίες ενοικίασης και χρηματοδοτικής μίσθωσης	1,00	0,32	23,9	0,04
51	N78	Υπηρεσίες απασχόλησης	1,70	0,39	53,5	0,03
52	N79	Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών & άλλες υπηρεσίες κράτησης & συναφείς υπηρεσίες	1,15	0,38	28,5	0,04
53	N80- N82	Υπηρεσίες παροχής προστασίας και ερευνών· υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους· υπηρεσίες διοίκησης γραφείου, γραμματειακής υποστήριξης και άλλες υπηρεσίες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις	1,43	0,37	42,2	0,03
54	O84	Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας· υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης	1,50	0,35	33,6	0,04
55	P85	Υπηρεσίες εκπαίδευσης	1,66	0,35	43,4	0,04
56	Q86	Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας	1,18	0,29	24,2	0,05
57	Q87- Q88	Υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον· υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος	1,25	0,53	48,3	0,03
58	R90- R92	Υπηρεσίες δημιουργικής δραστηριότητας, τεχνών και ψυχαγωγίας· υπηρεσίες βιβλιοθηκών, αρχαιοφυλακείων, μουσείων και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων	1,06	0,20	17,5	0,06
59	R93	Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγωγίας	1,37	0,37	47,7	0,03
60	S94	Υπηρεσίες παρεχόμενες από οργανώσεις	1,37	0,43	46,4	0,03
62	S96	Άλλες προσωπικές υπηρεσίες	1,33	0,21	64,7	0,02

Πριν προχωρήσουμε στην εμπειρική ανάλυση αναφερόμαστε σε μερικές βασικές έννοιες.

Οι Μαριόλης, Ντεμίρογλου και Σώκλης ορίζουν τα διεθνώς εμπορεύσιμα Εμπορεύματα²¹ αυτά που η αναλογία στο συνολικό εμπόριο (εξαγωγές και εισαγωγές) τους προς το ΑΕΠ είναι $\geq 10\%$ (Mariolis, Ntemiroglou, Soklis, 2018, p. 15). Για τον

²¹ Για το εμπόρευμα 52 στην ελληνική οικονομία ισχύει η παρατήρηση των Mariolis, Ntemiroglou, Soklis, 2018, p. 17.

Δοξιάδη (2014, σσ. 196-197) οι διεθνώς εμπορεύσιμοι κλάδοι της οικονομίας είναι αυτοί που “επηρεάζονται άμεσα από τον διεθνή ανταγωνισμό” και οι μη διεθνώς εμπορεύσιμοι κλάδοι είναι αυτοί που “δεν ανταγωνίζονται ούτε με ξένους παρόχους, ούτε σε ξένες αγορές”, [...] χωρίς πάντα τα όρια να είναι στατικά, [...] αναφέροντας ότι “οι δύο τομείς αντί να λειτουργούν συμπληρωματικά μπήκαν σε διαδικασία αλληλοκαταστροφής”.

Από το σύνολο των διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων συγκριτικό πλεονέκτημα υπάρχει όταν “μια οικονομία εξάγει το εμπόρευμα που έχει συγκριτικά υψηλότερη παραγωγικότητα της εργασίας [...] συγκριτικό μειονέκτημα υπάρχει όταν ένα εμπόρευμα έχει συγκριτικά χαμηλότερη παραγωγικότητα της εργασίας [...] και άρα εισάγεται” (Μαριόλης, 2014, Δοκίμιο 11, σ. 393).

Τα εμπορεύματα-κλειδιά (Mariolis, Soklis, 2018, p. 10), Mariolis, Ntemiroglou, Soklis, 2018, p. 13) είναι αυτά που εμφανίζουν ταυτόχρονα υψηλότερο πολλαπλασιαστική προϊόντος, χαμηλότερο πολλαπλασιαστική εισαγωγών και υψηλότερο πολλαπλασιαστική απασχόλησης από τον αριθμητικό μέσο της οικονομίας. Τεχνικά μιλώντας εμπορεύματα-κλειδιά είναι αυτά που στο σύνθετο δείκτη $CI_i \equiv (\Delta O_i)^{\alpha} (\Delta E_i)^{1-\alpha}$ κατατάσσονται στις 10 κορυφαίες θέσεις και εμπορεύματα αντι-κλειδιά στις 10 τελευταίες αντίστοιχα. Όπου $\Delta O^i \equiv \Delta^i y (\Delta_{Im}^i)^{-1}$ και $\Delta E^i \equiv \Delta_L^i (\Delta_{Im}^i)^{-1}$ (Mariolis, Ntemiroglou, Soklis, 2018, p. 13).

Τα εμπορεύματα-Κλειδιά αποτελούν ένα πιλότο για το που πρέπει να κατευθυνθούν πόροι για την ανάπτυξη της οικονομίας και τη μείωση της ανεργίας. Για την Κ.Α.Λ.Ο., διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα-κλειδιά είναι τα ακόλουθα: 2, (πρωτογενής παραγωγή) και 45, 47, 49, 50, 52 (Υπηρεσίες) και από τα μη εμπορεύσιμα διεθνώς αντι-κλειδιά μόνο το εμπόρευμα 11 (μεταποίηση).

Από την Κ.Α.Λ.Ο. εμπορευματικές διαρροές στον εξωτερικό τομέα είναι τα εμπορεύματα 5 και 11. Για τα εμπορεύματα της Κ.Α.Λ.Ο. και σύμφωνα με την ταξινόμηση των Καλτσώνη, Μαριόλη και Παπουλή (2017, Πίνακας 2, σ. 113) και Μαριόλη, Ντεμίρογλου, Σώκλη (2018, p.16) ο Πίνακας 2.6 μετεγγράφεται ως ακολούθως:

Πίνακας 2.6: Διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα Κ.Α.Λ.Ο. με συγκριτικό πλεονέκτημα (ΣΠ) / μειονέκτημα (ΣΜ) και πλεονασματικό/ελλειμματικό ισοζύγιο (ΠΕΙ) / (ΕΕΙ) (έτος αναφοράς 2015)

ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ I ΣΠ και ΠΕΙ	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ II ΣΠ και ΕΕΙ
Εμπορεύματα 48	Εμπορεύματα 1, 40, 45, 46, 47, 49
ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ III ΣΜ και ΠΕΙ	ΚΑΤΗΓΟΡΙΑ IV ΣΜ και ΕΕΙ
Εμπορεύματα Κανένα	Εμπορεύματα 2, 5, 11, 26, 37, 38, 41, 50

Συγκριτικό Πλεονέκτημα (ΣΠ) εμφανίζουν 7 εμπορεύματα (ή $7/35=20\%$) της ΚΑΛΟ ή περαιτέρω $7/63 = 11\%$ στο σύνολο της Ελληνικής Οικονομίας.

Η σύγκριση των στοιχείων για το σύνολο της ακαθάριστης αξίας παραγωγής των κλάδων που εμπεριέχουν τα εμπορεύματα της Κ.Α.Λ.Ο. δίνει αποτέλεσμα $6,8/280.135$ δηλαδή $0,00\%$. Ο κύκλος εργασιών όλων των εμπορευμάτων του κλάδου της Κ.Α.Λ.Ο. δεν υπερέβη τον τζίρο μιας μικρομεσαίας επιχείρησης. Το ίδιο και για τη συνολική ποσότητα εργασίας που δημιουργήθηκε. Εύγλωττο στοιχείο της κατάστασης του κλάδου αποτελεί η συντριπτική διαφορά υπέρ των μη εμπορεύσιμων εμπορευμάτων έναντι των εμπορεύσιμων όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 2.7.

Πίνακας 2.7: Διεθνώς εμπορεύσιμα και μη εμπορεύσιμα εμπορεύματα Κ.Α.Λ.Ο. Συγκριτικά στοιχεία μεγεθών (έτος αναφοράς 2015) (Τζουβελέκας, 2018).

Εμπορεύσιμα	Μη εμπορεύσιμα Εμπορεύσιμα	Εμπορεύσιμα Εμπορεύσιμα
Αριθμός επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο.	227	55
Εκ των οποίων		
Πρωτογενής τομέας	-	4
Δευτερογενής τομέας	10	12
Τριτογενής τομέας	217	39
Ακαθάριστη Παραγωγή	5.596.607,56 €	1.258.670,78 €
Απασχόληση (ΕΜΕ)	914,9	86,8
Πάγια	80.112,56 €	189.797,74€
Δάνεια	54.166,00 €	0,0 €
Κέρδη	(173.722,96€)	22.228,00 €
Επιχορηγήσεις & λοιπές χρηματοδοτήσεις	523.000€	200.487,05 €
% στο Σύνολο Ακαθάριστης Παραγωγής Κ.Α.Λ.Ο.	81,64%	18,36%
% στο Σύνολο Απασχόλησης Κ.Α.Λ.Ο.	91,29%	8,71%

Τα εμπορεύσιμα εμπορεύματα αποτελούν μικρό ποσοστό σε μεγέθη όπως η ακαθάριστη παραγωγή, η απασχόληση, ο σχηματισμός πάγιου κεφαλαίου, τα δάνεια, οι επιχορηγήσεις και λοιπές χρηματοδοτήσεις. Ιδιαίτερα στην απασχόληση η συμβολή των διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων ανήλθε στο $8,71\%$ και η ακαθάριστη παραγωγή στο $18,36\%$ εντός του κλάδου της Κ.Α.Λ.Ο.. Στην κερδοφορία

η συνολική εικόνα των εμπορεύσιμων εμπορευμάτων είναι διαφορετική. Εμφανίζουν στο σύνολο κέρδη αν και ελάχιστα έναντι των ζημιών των μη εμπορεύσιμων εμπορευμάτων.

Εκ των πραγμάτων και εφόσον ο κύκλος εργασιών, η δημιουργία απασχόλησης, ο σχηματισμός παγίου κεφαλαίου, τα κέρδη, είναι χαμηλά θα επικεντρωθούμε εντός του κλάδου της Κ.ΑΛ.Ο..

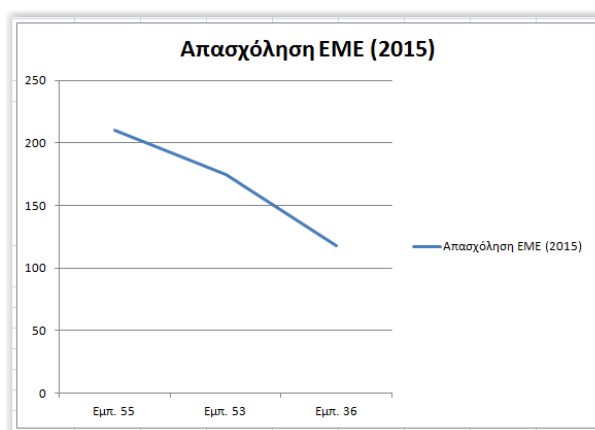
Όπως αποτυπώνεται²² και στον Πίνακα Π.Β.2, για 288 Κοιν.Σ.Επ το 69% του κύκλου εργασιών και το 60% της απασχόλησης σε ΕΜΕ, (συνολικά 6.855.278,34 € και 999 ΕΜΕ) δημιουργήθηκε από 3 κλάδους / εμπορεύματα:

36: Υπηρεσίες διαμονής και υπηρεσίες εστίασης, (1.362.311,70€ και 118 ΕΜΕ)

53: Υπηρεσίες παροχής προστασίας και ερευνών· υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους· υπηρεσίες διοίκησης γραφείου, γραμματειακής υποστήριξης και άλλες υπηρεσίες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις, (688.613,96€ και 174,5 ΕΜΕ)

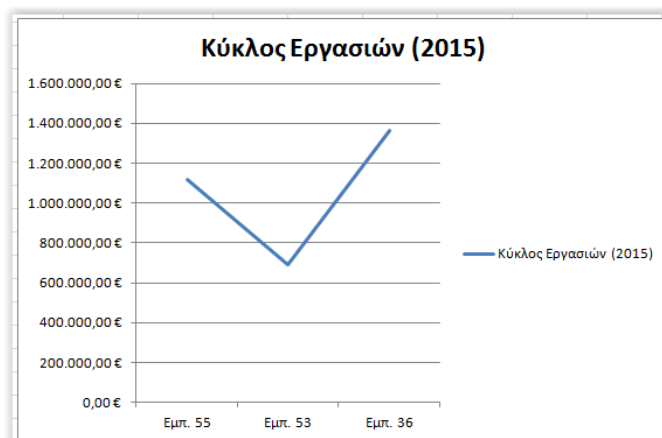
55: Υπηρεσίες Εκπαίδευσης (1.116.543,46€ και 210,5 ΕΜΕ)

Οι ανωτέρω πληροφορίες αποτυπώνονται στα Διαγράμματα 2.1 και 2. 2 αντίστοιχα.

Διάγραμμα 2.1: Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 55, 53, 36 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

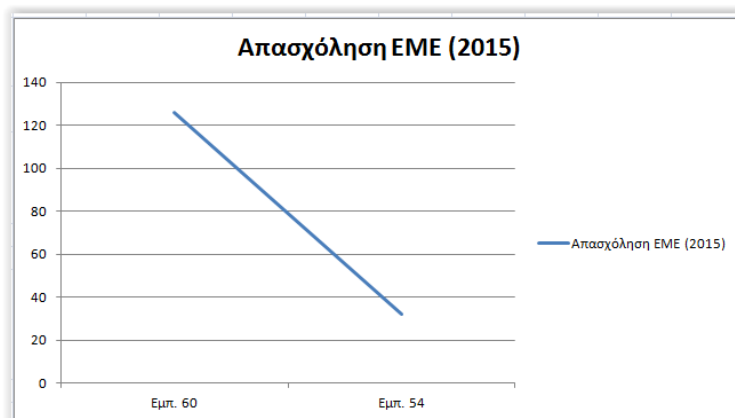
²² από το σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας των εγγεγραμμένων Κοιν.Σ.Επ., που έδωσαν ΚΑΔ (έτος 2015).

Διάγραμμα 2.2: Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 55, 53, 36 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

Στο εύρος κύκλου εργασιών 401-600.000€ υπάρχουν τα εμπορεύματα 54 και 60 (n=2).

Στα ακόλουθα Διαγράμματα 2.3 και 2.4 στο εύρος των επιχειρήσεων με κύκλο εργασιών 401-600.000€, αποτυπώνεται η δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε ΕΜΕ για το 2015 και ο κύκλος εργασιών ανά κλάδο/εμπόρευμα. Με βάση την απασχόληση και τα εμπορεύματα που έχουν δημιουργήσει τις περισσότερες ΕΜΕ με φθίνουσα σειρά, τα ίδια εμπορεύματα έχουν έντονες διακυμάνσεις στον τζίρο τους.

Διάγραμμα 2.3: Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 60, 54 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

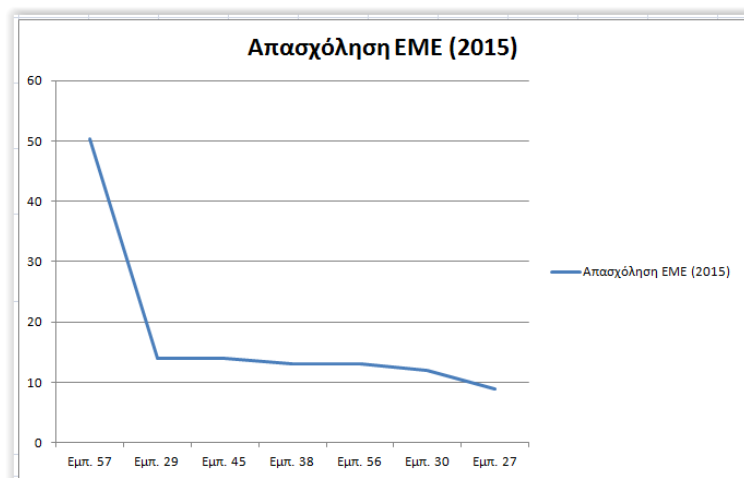

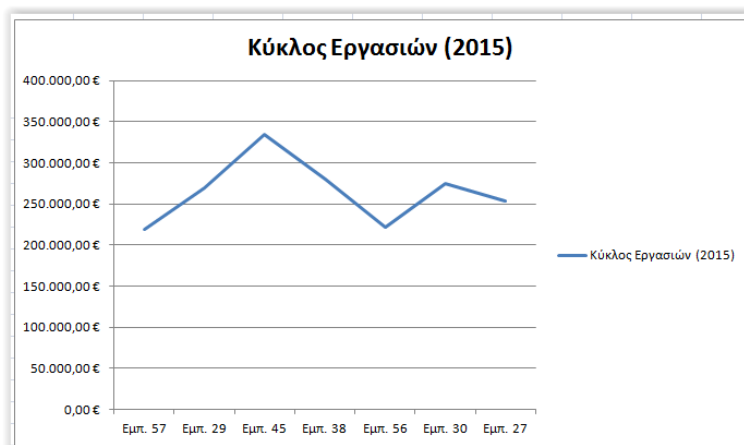
Διάγραμμα 2.4: Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 60, 54 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

Στο εύρος κύκλου εργασιών 201-400 χιλ € τα εμπορεύματα 27, 29, 30, 38, 45, 56,57 (n=7). Εδώ τα διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα κλειδιά είναι το εμπόρευμα 45.

Στα Διαγράμματα 2.5 και 2.6 στο εύρος των επιχειρήσεων με κύκλο εργασιών 201 - 400.000 €, αποτυπώνεται η δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε ΕΜΕ για το 2015 και ο κύκλος εργασιών ανά κλάδο/εμπόρευμα.

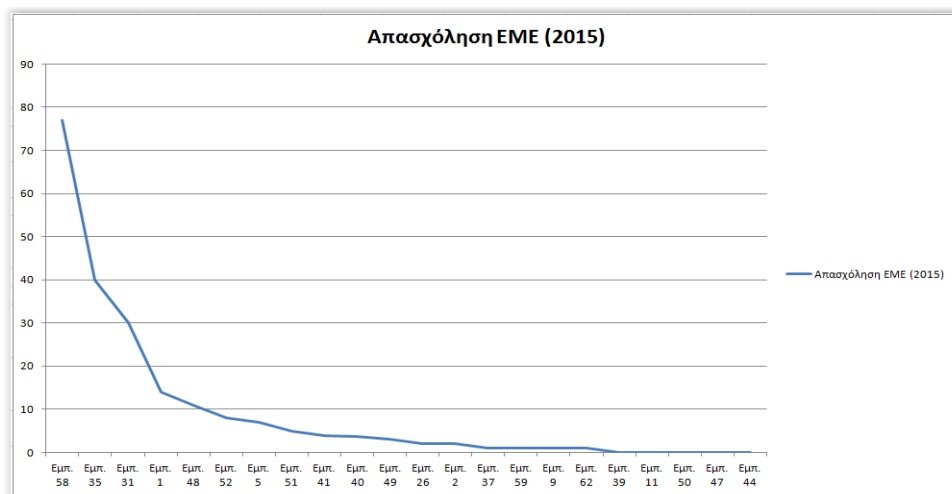

Διάγραμμα 2.5: Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 57, 29, 45, 38, 56, 30, 27 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

Διάγραμμα 2.6: Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 57, 29, 45, 38, 56, 30, 27 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

Στο εύρος κύκλου εργασιών 0-200.000€ τα εμπορεύματα 1, 2, 5, 9, 11, 23, 25, 26, 31, 35, 37, 39, 40, 41, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 58, 59, 62 (n=24). Από αυτά, μόνο το εμπόρευμα 35 (ταχυμεταφορές) είχε τον πιο υψηλό κύκλο εργασιών για το σύνολο των σε αυτό τον κλάδο Κοιν.Σ.Επ. Στην κατηγορία αυτή τα διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα-Κλειδιά είναι τα 2, 47, 49 και 50. Το εμπόρευμα 11 αποτελεί διεθνώς εμπορεύσιμο αντικλειδί. Στα Διαγράμματα 2.7 και 2.8 στο εύρος των επιχειρήσεων με κύκλο εργασιών 0-200.000 €, αποτυπώνεται η δημιουργία θέσεων απασχόλησης σε ΕΜΕ για το 2015 και ο κύκλος εργασιών ανά κλάδο/εμπόρευμα.

Διάγραμμα 2.7: Απασχόληση ΕΜΕ εμπορευμάτων 58, 35, 31, 1, 48, 52, 5, 51, 41, 40, 49, 26, 2, 37, 59, 9, 62, 39, 11, 50, 47, 44 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

Διάγραμμα 2.8: Κύκλος εργασιών εμπορευμάτων 58, 35, 31, 1, 48, 52, 5, 51, 41, 40, 49, 26, 2, 37, 59, 9, 62, 39, 11, 50, 47, 44 (2015) (Τζουβελέκας, 2018)

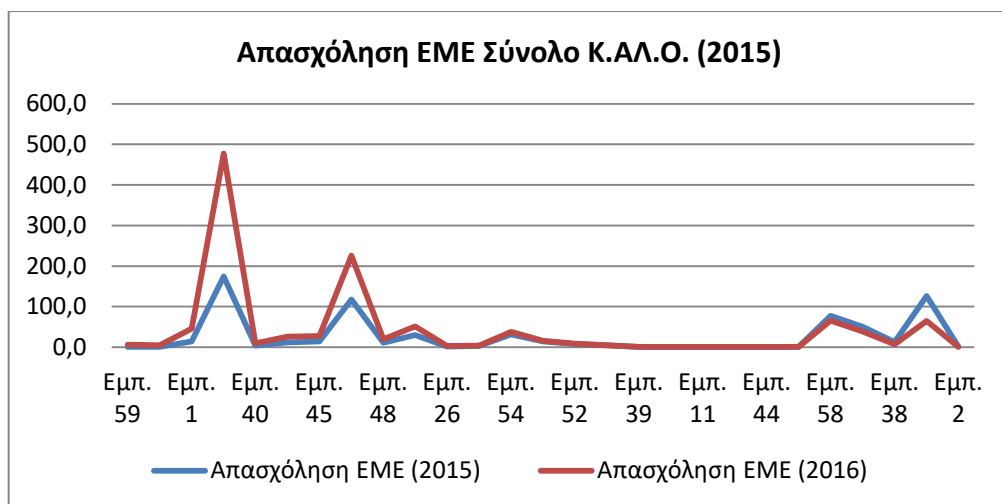
Οι κλάδοι/εμπορεύματα στους οποίους το έτος 2015 δεν υπήρχε καμία δραστηριοποίηση, λαμβάνοντας υπόψη τον περιορισμό των Κοιν.Σ.Επ. του Μητρώου που δήλωσαν ΚΑΔ ήταν οι 3, 4, 6, 8, 10, 12-22, 24, 28, 32, 33, 34, 42, 43, 61 εκ των οποίων κανένας δεν ήταν κλάδος εμπόρευμα-Κλειδί.

Ο συνολικός και ο μέσος κύκλος εργασιών των κλάδων της κοινωνικής οικονομίας (με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία) ανέρχονται σε 6,85 εκατομμύρια € και 0,19 εκατομμύρια € αντίστοιχα.

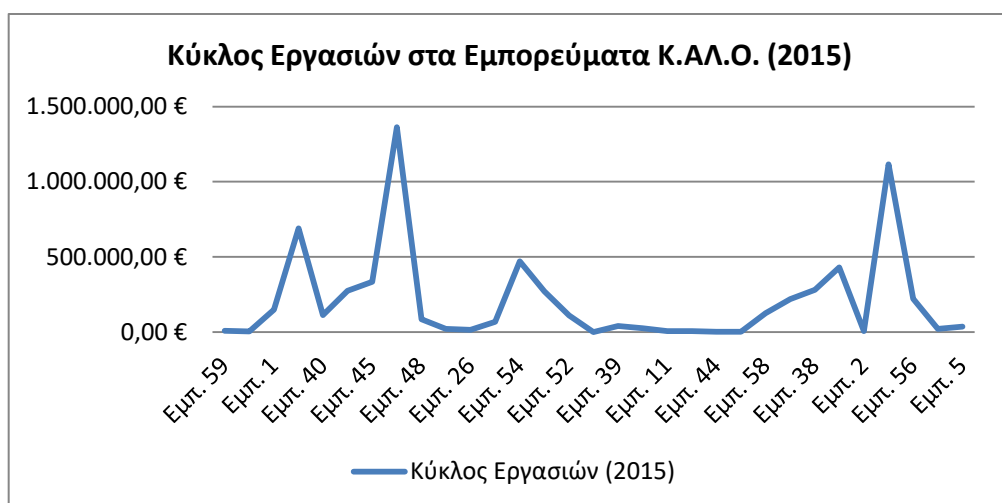
Οι 12 κλάδοι/εμπορεύματα που βρίσκονται πάνω από το μέσο όρο και επιπλέον οι 4 κλάδοι έχουν τζίρο πάνω από 100.000 € είναι: 36, 55, 53, 54, 60, 45, 38, 30, 29, 27, 56, 57, 1, 58, 40, 52. Τα διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα-κλειδιά είναι το 52.

Από τους 16 κλάδους, μόνο 2 εντάσσονται στην πρωτογενή και δευτερογενή παραγωγή (κλάδοι 1 και 27 αντίστοιχα) και οι υπόλοιποι στις υπηρεσίες.

Συνολικά η απασχόληση στις επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 2.9. Ο κύκλος εργασιών ανά εμπόρευμα για το σύνολο της Κ.Α.Λ.Ο. αποτυπώνεται στο Διάγραμμα 2.10.

Διάγραμμα 2.9: Απασχόληση στα εμπορεύματα της ΚΑΛΟ (ΕΜΕ, 2015) (Τζουβελέκας, 2018)

Διάγραμμα 2.10: Κύκλος Εργασιών στα εμπορεύματα της ΚΑΛΟ (2015) (Τζουβελέκας, 2018) με βάση τη δημιουργία ΕΜΕ

Ο συνολικός σχηματισμός παγίου κεφαλαίου των επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. ανήλθε το 2015 σε 269.910,30€, όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα Π.Β.4.

Ο συνολικός δανεισμός των επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. (n=282, έτος 2015) ανήλθε σε 54.166,42 € και οι επιχορηγήσεις και λοιπές χρηματοδοτήσεις προς τον κλάδο στις 732.424,37€. Η μέση απασχόληση ΕΜΕ ανέρχεται σε 27,69 εργαζόμενους. Η απασχόληση είναι πάνω από το μέσο όρο σε 6 από τους 10 πρωτοπόρους κλάδους.

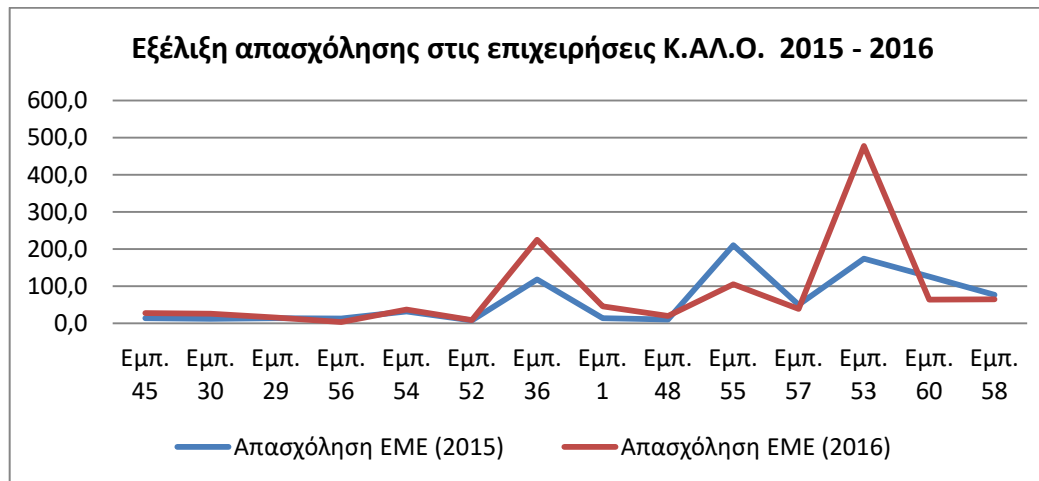
Επίσης υπολογίζεται ο δείκτης κύκλος εργασιών / απασχόληση ο οποίος δείχνει το επίπεδο μέσης παραγωγικότητας.

Η παραγωγικότητα της εργασίας αποτελεί σημαντική παράμετρο στην ανάπτυξη του κλάδου. Αποτελεί βασική παράμετρο στις Κοι.Σ.ΠΕ για τον υπολογισμό των αμοιβών των εργαζομένων, κάτι που δεν ισχύει στις Κοιν.Σ.Επ.

Σύμφωνα με το νόμο του *Verdoorn* (ή το αποτέλεσμα *Verdoorn*) “η αύξηση του προϊόντος συνεπάγεται την αύξηση της ημεδαπής παραγωγικότητας λόγω ενεργοποίησης αυξουσών αποδόσεων κλίμακας” (Thirlwall, 1983, Καλτσώνης, Μαριόλης, Παπουλής, 2017). Μια επιπλέον σημαντική παράμετρος είναι η παραγωγικότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Στα ακόλουθα διαγράμματα που προέκυψαν από επεξεργασία των στοιχείων από τον ερευνητή αποτυπώνεται η εξέλιξη της απασχόλησης, η εξέλιξη της παραγωγικότητας, ανά κλάδο/ εμπόρευμα για τα έτη 2015-2016 και η μεταβολή της απασχόλησης και παραγωγικότητας για τα έτη 2015/2016. Εδώ θέτουμε τον περιορισμό ότι εξετάζουμε κλάδους με κύκλο εργασιών μεγαλύτερο των 80.000€ ετησίως αλλά και για τα 2 έτη. Τα πλήρη στοιχεία αποτυπώνονται στο Παράρτημα 7.

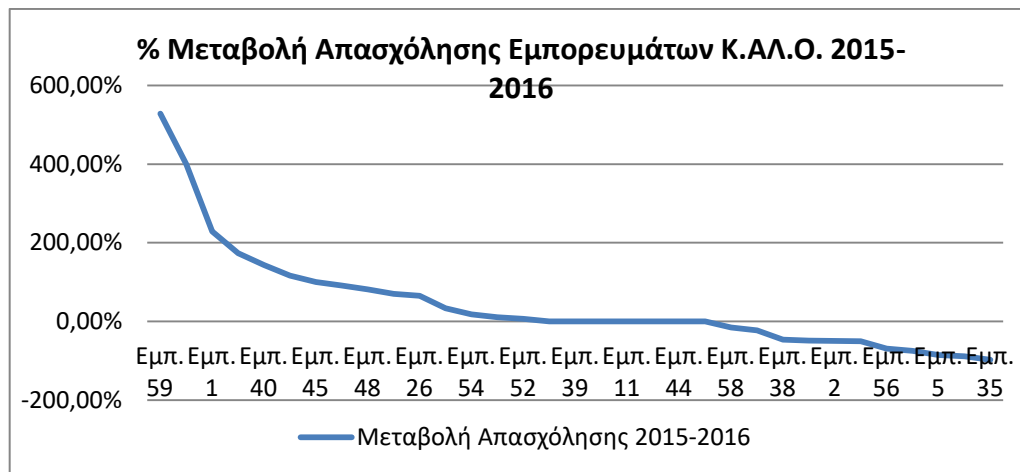
Στο διάγραμμα 2.11 αποτυπώνεται η εξέλιξη της απασχόλησης ανά κλάδο/ εμπόρευμα των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο. για τα έτη 2015-2016 και η μεταβολή της απασχόλησης και παραγωγικότητας για τα έτη 2015-2016.

Διάγραμμα 2.11: Εξέλιξη Απασχόλησης στις επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. 2015-2016 (Τζουβελέκας, 2018)

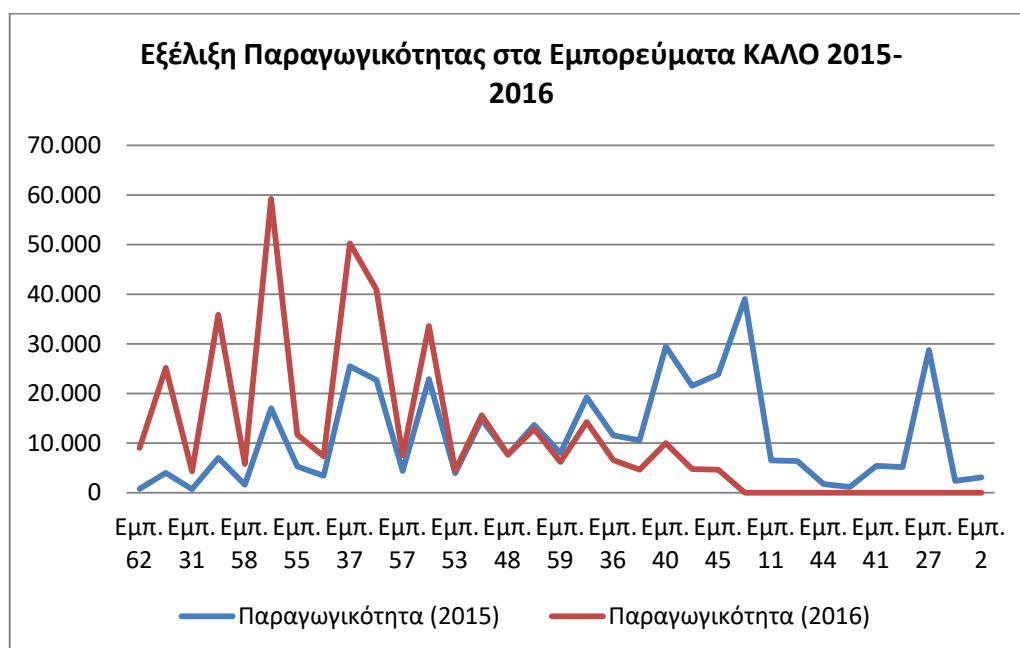
Στο Διάγραμμα 2.12 αποτυπώνεται η μεταβολή της απασχόλησης των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο. ανά εμπόρευμα για τα έτη 2015 και 2016. Η μεγαλύτερη μεταβολή στην απασχόληση παρατηρήθηκε στο Εμπόρευμα 62 (3.500%). Ακολουθούν ενδεικτικά τα εμπορεύματα με μεταβολή άνω του 100%, 59 (528%), 47 (400%), 1 (228,75%), 53 (173,63%), 40 (143,42%), 30 (116,67%), 45 (100,00%). Οι μεγαλύτερες αρνητικές μεταβολές στην απασχόληση παρατηρήθηκαν στα

εμπορεύματα 35 (-97,5%), 27 (-88,64%), 5 (-85,71%), 41 (-75%), 56 (-69,23%), 55 (-50,07%), 2 (-50,00%). Στο εμπόρευμα 51 η απασχόληση παρέμεινε αμετάβλητη και ίση με 5 ΕΜΕ ενώ στα εμπορεύματα 51, 39, 37, 11, 50, 44 και 9 αμετάβλητη και ίση με 1 ΕΜΕ.

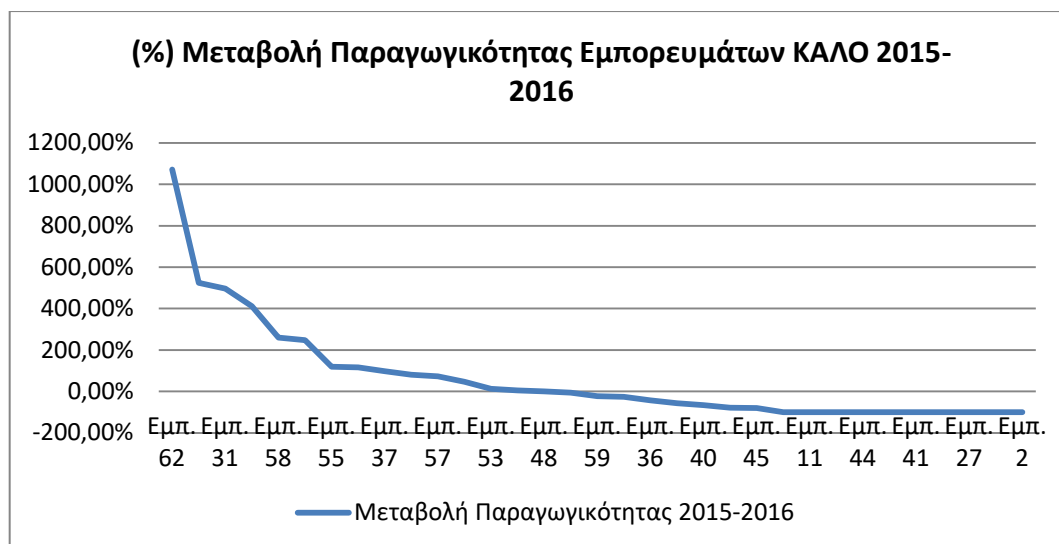
Διάγραμμα 2.12: Μεταβολή Απασχόλησης στις επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. 2015-2016, εκτός εμπορεύματος 62 (Τζουβελέκας, 2018)

Στο Διάγραμμα 2.13 αποτυπώνεται η εξέλιξη της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. ανά κλάδο για τα έτη 2015 και 2016.

Διάγραμμα 2.13: Εξέλιξη παραγωγικότητας επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. 2015 & 2016 (Τζουβελέκας, 2018)

Στο Διάγραμμα 2.14 αποτυπώνεται η μεταβολή της παραγωγικότητας των επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. ανά εμπόρευμα για τα έτη 2015-2016.

Διάγραμμα 2.14: (%) Μεταβολή Παραγωγικότητας Εμπορευμάτων Κ.Α.Λ.Ο. 2015-2016 (Τζουβελέκας, 2018)

Αξίζει να αναφερθεί ότι το Εμπόρευμα 23 “Υπηρεσίες επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού” δεν περιλαμβάνεται στα εμπορεύματα της Κ.Α.Λ.Ο. για τα έτη 2015-2016.

Ολοκληρώνοντας την στατιστική απεικόνιση αποτυπώνονται συγκριτικά στοιχεία των εμπορευμάτων Κ.Α.Λ.Ο. και των αντίστοιχων εμπορευμάτων της εθνικής οικονομίας. Αναφέρεται συχνά από δρώντες στο πεδίο αλλά και ακαδημαϊκούς ότι η δυναμική της Κ.Α.Λ.Ο. και των φορέων της δεν είναι οι αριθμοί, αλλά οι σχέσεις και η οικονομία είναι οικονομία σχέσεων και όχι μεγεθών. Όμως, τα ποσοτικά στοιχεία είναι δηλωτικά του επιπέδου ανάπτυξης του κλάδου και οι επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. αντιμετωπίζουν στον ίδιο ή παραπλήσιο βαθμό θέματα που απασχολούν και τις επιχειρήσεις της γενικής οικονομίας. Στον Πίνακα 2.8 παρατίθενται τα συγκριτικά στοιχεία για το έτος 2015.

Πίνακας 2.8: Εμπορεύματα Κ.Α.Λ.Ο. και αντίστοιχα εμπορεύματα από την εθνική οικονομία (έτος αναφοράς 2015).

Μεγέθη	Εμπορεύματα / Κλάδοι (1)	Εμπορεύματα / Κλάδοι Κ.Α.Λ.Ο. (2)	% (2) / (1)
ΕΜΕ (πλήρης απασχόληση)	450.083,20	998	0,22%
Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής (σε €)	197.556.132.378,88	6.855.278,34	0,00%
Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου (σε €)	14.469.964.599,74	269.357,24	0,00%

Η στήλη (2) αποτυπώνει τα εμπορεύματα/κλάδους της Κ.ΑΛ.Ο., η στήλη (1) τα αντίστοιχα εμπορεύματα για το σύνολο της οικονομίας και στη στήλη (3) υπολογίζονται τα ποσοστιαία μεγέθη της Κ.ΑΛ.Ο. στο σύνολο της οικονομίας. Η δημιουργία απασχόλησης (σε ΕΜΕ), η ακαθάριστη αξία παραγωγής, το πάγιο κεφάλαιο είναι σε μηδενικά ποσοστά σε σχέση με τους αντίστοιχους κλάδους της οικονομίας. Η απασχόληση ανέρχεται στο 0,22% της συνολικής απασχόλησης στα αντίστοιχα εμπορεύματα με την Κ.ΑΛ.Ο.

Αν η ανάλυση επεκταθεί στο σύνολο της οικονομίας και υπολογιστούν οι αναλογίες των μεγεθών στο σύνολο των εμπορευμάτων λαμβάνουμε την αποτύπωση του Πίνακα 2.9. Η απασχόληση ανέρχεται στο 0,025% της συνολικής απασχόλησης στα αντίστοιχα με την Κ.ΑΛ.Ο. εμπορεύματα. Η ποσοστιαία συμβολή των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο. σε όρους ακαθάριστης αξίας παραγωγής και σχηματισμού παγίου κεφαλαίου είναι μηδενική.

Πίνακας 2.9: Εμπορεύματα Κ.ΑΛ.Ο. στο σύνολο των εμπορευμάτων της εθνικής οικονομίας (έτος αναφοράς 2015).

Μεγέθη	Εμπορεύματα / Κλάδοι (1)	Εμπορεύματα / Κλάδοι Κ.ΑΛ.Ο. (2)	% (2) / (1)
ΕΜΕ (πλήρης απασχόληση)	3.968.574,96	998	0,025%
Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής (σε €)	280.135.326.910,44	6.855.278,34	0,00%
Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου (σε €)	20.490.335.931,58	269.357,24	0,00%

Τα ανωτέρω στοιχεία επιβεβαιώνουν το γεγονός ότι ο οικονομικός αντίκτυπος των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο. είναι σχεδόν μηδενικός. Βέβαια, υπάρχει και ο κοινωνικός και περιβαλλοντικός αντίκτυπος των επιχειρήσεων της ΚΑΛΟ. Σύμφωνα με τους Borzaga και Tortia (2010) “η νεοκλασική οικονομική προσέγγιση αφορά μόνο στους συνεταιρισμούς [...] η νεο-θεσμική αφορά στους συνεταιρισμούς και στις μη κερδοσκοπικές οργανώσεις”. Μόνη η ελαχιστοποίηση του κόστους δεν μπορεί να είναι το κριτήριο αποδοτικότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων. Και οι δύο θεωρήσεις έχουν ελλείψεις κατά τους συγγραφείς, οι οποίοι προτείνουν ένα εξελικτικό πλαίσιο ανάλυσης. Η συμπερίληψη των συνεταιρισμών και άλλων μη κερδοσκοπικών οργανώσεων όπως στο εξωτερικό θα έδινε ένα διαφορετικό οικονομικό αποτέλεσμα για την Κ.ΑΛ.Ο..

Τα έως τώρα στοιχεία για τη δραστηριότητα των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα, δείχνουν ότι αυτές ακολουθούν την τάση και την ευρύτερη δυναμική των συμβατικών επιχειρήσεων και επιχειρηματικότητας. Η χρήση των πολλαπλασιαστών αποδεικνύει ότι η χρηματοδοτική πολιτική και οι πολιτικές ενίσχυσης τους δεν πρέπει να είναι οριζόντιες, σε τομεακό και σε περιφερειακό επίπεδο, στο πλαίσιο ενός αναποτελεσματικού εξισωτισμού.

Η επικείμενη και μετά από αρκετά χρόνια αναμενόμενη πρόσκληση χρηματοδότησης των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ²³ επιβεβαιώνει την οριζόντια αντιμετώπισή τους, στο πλαίσιο ενός εξισωτισμού που δεν συμβάλλει στην αποτελεσματικότητα και στη βιώσιμότητά τους όπως και στην ανάπτυξη της οικονομίας εν γένει.

Επίσης δεν θα πρέπει να αποτελεί βασικό κριτήριο η χρονική δραστηριοποίηση (παλιές, νέες επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο.) και ο συνακόλουθος διαχωρισμός χρηματοδότησης /επιχορήγησης από το εθνικό σκέλος (οριζόντια από το αρμόδιο Υπουργείο) ή από το περιφερειακό σκέλος (Π.Ε.Π.) αντίστοιχα.

Ολοκληρώνοντας την στατιστική απεικόνιση του κλάδου των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας αποτυπώνουμε συγκριτικά στοιχεία μεταξύ τους και του συνόλου των επιχειρήσεων της χώρας. Τα αριθμητικά μεγέθη απέχουν απόλυτα από το να είναι συγκρίσιμα για τη συμβατική και την Κ.Ο και επιχειρηματικότητα για τα έτη 2015 και 2016. Αναφέρθηκε σε πολλά σημεία ότι η δυναμική της κοινωνικής οικονομίας και των φορέων της δεν είναι οι αριθμοί αλλά οι σχέσεις και η οικονομία είναι οικονομία σχέσεων και όχι αριθμών. Όπως και να έχει όμως, τα ποσοτικά στοιχεία είναι δηλωτικά του επιπέδου ανάπτυξης του κλάδου και οι ίδιες οι κοινωνικές επιχειρήσεις είναι επιχειρήσεις που τις απασχολούν στον ίδιο βαθμό θέματα όπως και τις συμβατικές επιχειρήσεις.

Στον ακόλουθο Πίνακα 2.10, που περιέχει επεξεργασμένα στοιχεία από τις εκθέσεις της Ειδικής Γραμματείας Κ.Α.Λ.Ο και από στοιχεία της ΕΛ.ΣΤΑΤ και της Eurostat, όπως αποτυπώθηκαν στην Καθημερινή της Κυριακής (2018, 30^η Σεπτεμβρίου), παρουσιάζεται μια σύγκριση της συμβατικής ή γενικής επιχειρηματικότητας, προσωπικής και εταιρικής με την κοινωνική επιχειρηματικότητα μέσω των κοινωνικών επιχειρήσεων για τα έτη 2015 και 2016.

---

²³ “Επιλέξιμοι είναι όλοι οι κωδικοί δραστηριότητας σύμφωνα με τον ΚΑΔ 2010 – NACE Group Level. Δεν μπορούν να υπαχθούν στη δράση οι μη επιλέξιμοι κλάδοι, όπως ορίζονται στο Παράρτημα Ι της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης”.

Πίνακας 2.10: Μεγέθη και ποσοστά επιχειρηματικότητας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας (Τζουβελέκας, 2018)

	2015	2016
Αριθμός επιχειρήσεων	789.975	793.946
εκ των οποίων, Κοινωνικές Επιχειρήσεις	282	374
% στο σύνολο επιχειρήσεων	0,04%	0,05%
Συνολικός κύκλος εργασιών	236.153.000,00 €	225.896.000,00 €
Συνολικός κύκλος εργασιών κοινωνικών επιχειρήσεων	6.855.279,42 €	10.112.036,24 €
% Κ.Ε κοιν.επιχειρ. Στο σύνολο Κ.Ε	2,90%	4,48%
Μ.Ο κύκλου εργασιών (χιλ.€)	299	285
Μ.Ο κύκλου εργασιών κοινωνικών επιχειρήσεων (σε €)	24.310	27.038
% Μ.Ο Κ.Ε κοιν.επιχειρ. στο σύνολο Μ.Ο της Κ.Ε	8,13%	9,49%
Αριθμός εργαζομένων	-	2.366.201
Αριθμός εργαζομένων σε κοινωνικές επιχειρήσεις (ΕΜΕ)	1.028	1.364
% απασχόληση κοιν. επιχειρ. στο σύνολο απασχόλησης		0,06%

Οι κοινωνικές επιχειρήσεις αποτυπώνουν τον χαμηλό ρυθμό ανάπτυξής τους, αφού κατά τη διετία 2015-2016 αυξήθηκαν μόνο κατά 0,01% στο σύνολο της γενικής επιχειρηματικότητας (από 0,04% σε 0,05%). Ο συνολικός κύκλος εργασιών των κοινωνικών επιχειρήσεων βελτιώθηκε από 2,9% σε 4,48% ως προς το συνολικό κύκλο εργασιών του συνόλου των επιχειρήσεων στην ελληνική επικράτεια. Ο ποσοστιαίος μέσος όρος του κύκλου εργασιών ανέρχεται το 2016 στο 9,49% του αντίστοιχου μέσου όρου των επιχειρήσεων. Τέλος η ποσοστιαία απασχόληση στις επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας στο σύνολο της απασχόλησης στις επιχειρήσεις της χώρας, ανέρχεται στο ισχνό 0,06%, λαμβάνοντας υπόψη ότι το σύνολο των 2.366.201 απασχολούμενων περιλαμβάνει πλήρη και μερική απασχόληση ακόμη και υποαπασχόληση.

Στο σημείο αυτό θεωρούμε ότι πρέπει να αναφερθούμε έστω και ακροθιγώς στο οικοσύστημα των νεοφυών επιχειρήσεων, ιδίως των τεχνολογικών start ups. Με βάση τα στοιχεία του Συνδέσμου Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών για το 2017 (ΣΕΒ, 2018, σ. 2) το οικοσύστημα των νεοφυών επιχειρήσεων δεν αναπτύχθηκε όπως σε άλλες χώρες, ενδεικτικά Πορτογαλία, Ιρλανδία, Ισραήλ. Τα επενδυμένα κεφάλαια από Κεφάλαια Επιχειρηματικών Συμμετοχών (Venture Capital) ανήλθαν σε 250 εκ. ευρώ σε ένα οικοσύστημα 108 επιχειρήσεων και με μόνο το 1 τοις χιλίοις να είναι υψηλής επίδρασης στην οικονομία. Κατ' αναλογία με τις επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας ούτε και τα πολυδιαφημισμένα high tech επιχειρηματικά εγχειρήματα στην Ελλάδα με ασύγκριτα περισσότερα επενδυμένα κεφάλαια έχουν επιτύχει παρά

την υποστήριξη τόσο από δημόσιους όσο και επιχειρηματικούς και χρηματοπιστωτικούς φορείς από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Η κατ' αντιστοιχία αναλογία των επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας για το αντίστοιχο διάστημα από το 2012 έως το 2017 ανά 100.000 κατοίκους στην Ελλάδα ήταν 8,1 επιχειρήσεις²⁴.

Μια άλλη αδρομερής πρόταση που κινείται όμως αυστηρά στο πλαίσιο της εγχώριας κεφαλαιοκρατικής ανάπτυξης αφορά στις εμπορεύσιμες και στις μη εμπορεύσιμες δραστηριότητες της οικονομίας (Δοξιάδης, 2014, σσ. 207-218) και σε προτεινόμενες λύσεις (2014, σσ. 271-280).

Επιστρέφοντας στα εμπορεύματα Κλειδιά, οι Καλτσώνης, Μαριόλης και Παπουλής, (2017, σ. 157), επιπλέον, αποτυπώνουν την ανάγκη αύξησης της κρατικής κατανάλωσης στα εμπορεύματα-Κλειδιά: 47: Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης, 54: Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας· υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης και 55: Υπηρεσίες Εκπαίδευσης, 56: Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας και 57: Υπηρεσίες Κοινωνικής Μέριμνας. Τα εμπορεύματα Αντι-Κλειδιά κατά το 2017 στην Ελλάδα είναι τα εμπορεύματα: 4, 5, 6, 8, 10-22, 33, 34, 42.

Τα έως τώρα στοιχεία για τη δραστηριότητα των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο., δείχνουν ότι και αυτές οι επιχειρήσεις ακολουθούν την τάση και την ευρύτερη δυναμική των συμβατικών επιχειρήσεων και επιχειρηματικότητας. Φρονούμε ότι η χρηματοδοτική πολιτική και οι πολιτικές ενίσχυσης τους δεν πρέπει να είναι οριζόντιες, σε τομεακό και σε περιφερειακό επίπεδο, στο πλαίσιο ενός αναποτελεσματικού εξισωτισμού. Επίσης δεν θα πρέπει να αποτελεί κριτήριο η χρονική δραστηριοποίηση (παλιές, νέες επιχειρήσεις).

Συμπέρασμα

Η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί ένα αναγνωρισμένο μοντέλο οικονομικής οργάνωσης, μαζί με το κράτος και τις επιχειρήσεις της ελεύθερης αγοράς. Σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο προσελκύει, ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια, ολοένα και περισσότερες επιχειρήσεις και φορείς. Στην Ελλάδα, παρά τη θέσπιση δύο νόμων για την Κ.Ο., και την Κ.ΑΛ.Ο., και τη στήριξη των ευρωπαϊκών και των εθνικών κονδυλίων που έχουν διατεθεί και θα διατεθούν μέχρι το 2023 με τη λήξη της

---

²⁴ Σύμφωνα με τα στοιχεία του Μητρώου Κ.ΑΛ.Ο. για τα έτη 2012-2017.

τρέχουσας Προγραμματικής Περιόδου, το αποτέλεσμα μέχρι στιγμής δεν είναι ικανοποιητικό.

Ο αριθμός των Κοιν.Σ.Επ. και άλλων φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που παραμένουν εγγεγραμμένοι στο γενικό μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας είναι μικρός (n=1446, Ιανουάριος 2020). Μέχρι σήμερα φαινόμενα αναδυτικότητας και ανάπτυξης του κλάδου, δεν έχουν εμφανιστεί, πέραν κάποιων μικρών επιτυχημένων παραδειγμάτων τα οποία, όμως, δεν μπορούν να αποτελέσουν ηγετικά παραδείγματα και να οδηγήσουν τον κλάδο σε επόμενο επίπεδο ανάπτυξης.

Ο οικονομικός αντίκτυπος των κοινωνικών επιχειρήσεων, όπως αποτυπώθηκε είναι πολύ μικρός. Ιδιαίτερα σε μια αναπτυσσόμενη οικονομία όπως αυτή της χώρας μας, με δομές, θεσμούς της κοινωνικής οικονομίας της αγοράς όσο και τους πρόσφατους θεσμούς και δομές της κοινωνικής οικονομίας, οι κοινωνικές επιχειρήσεις έπρεπε ήδη να θάλλουν όπως και στην υπόλοιπη, τουλάχιστον, Ευρώπη.

Ο κοινωνικός αντίκτυπος, είναι ένας δύσκολος και πολύσημος όρος που δεν έχει αναπτυχθεί και αποτυπωθεί στην Ελλάδα ικανοποιητικά ούτε εννοιολογικά, ούτε μεθοδολογικά για τη μέτρησή του. Ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος των κοινωνικών επιχειρήσεων και των φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. δεν έχει μετρηθεί επίσης, κάτι που συμβαίνει όμως γενικά για τις επιχειρήσεις στο σύνολό τους. Παρά όμως τις ελλείψεις που παρατηρούνται, τα παραδείγματα φορέων Κ.ΑΛ.Ο. που υπάρχουν στη χώρα δείχνουν ένα άλλο δρόμο κοινωνικής και οικονομικής συνεργασίας και δημοκρατικής διαχείρισης. Η κοινωνική διάσταση, η πολιτική διάσταση ιδίως στο πεδίο της ΚΑΛΟ, που δεν απαντάται τόσο στην Κ.Ο, η περιβαλλοντική διάσταση και η οικονομική διάσταση αναδεικνύουν μια άλλη πρόταση οργάνωσης και ζωής. Για μας προτεραιότητα, ειδικά από συστημική σκοπιά, έχουν οι σχέσεις που συνδέουν όλους αυτούς τους φορείς μεταξύ τους και με το ευρύτερο περιβάλλον τους. Εκεί θεωρούμε ότι πρέπει να δοθεί σημασία και βάρος.

Επιπλέον οι ορισμοί των SBI και EMES αντίστοιχα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις καταδεικνύουν την αξιολόγηση των κοινωνικών επιχειρήσεων με βάση το οικονομικό, κοινωνικό, περιβαλλοντικό αντίκτυπο και την εσωτερική διακυβέρνηση.

Τα μέσα ανάπτυξης της Κ.ΑΛ.Ο., της Κ.Ο και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας παραμένουν σε χαμηλή ανάπτυξη και διάδοση για τα υποψήφια, αλλά και για τα ενεργά επιχειρηματικά σχήματα των κοινωνικών επιχειρήσεων και των κοινωνικών επιχειρηματιών.

Ο εναγκαλισμός του κλάδου από τις αρμόδιες κρατικές υπηρεσίες σε επίπεδο αρμόδιων υπουργείων δείχνει να μην συμβάλλει ιδιαίτερα στη δυναμική (επαν)εκκίνηση και ανάπτυξή του. Οι εξαγγελίες έχουν τη δική τους δυναμική, αλλά εξανεμίζονται γρήγορα. Όπως και με το Ν.4019/2011, ο Ν.4430/2016 προάγει και τη γραφειοκρατία, αντί να προχωρήσει σε δραστική απλούστευση διαδικασιών, γεγονός που παρατηρείται και στη γενική επιχειρηματικότητα ακόμη και σήμερα. Πιστεύουμε ότι για την περίπτωση της χώρας ισχύουν τα λόγια ενός εκ των ιδρυτών της Triodos Bank:

Οι κοινωνικοί αρχιτέκτονες της εποχής μας, οι οποίοι, ούτε καν υποψιάζονται τους κοινωνικούς νόμους και ως εκ τούτου, πιστεύουν ότι με ορισμούς μπορούν να επιβάλλουν τις κοινωνικές συνθήκες, είναι πράγματι ειδικοί στο χάος (Brüll, 2018).

Από την παρουσίαση των εμπορευμάτων-Κλειδιών προκύπτει ότι η συγκέντρωση των προσπαθειών σε κλάδους που εμφανίζονται ως Κλειδιά με τόνωση της ενεργούς ζήτησης, μπορεί να φέρει θετικά αποτελέσματα αναφορικά με την μείωση της ανεργίας. Θεωρούμε ότι η ανάλυση του Καθηγητή Μαριόλη (2017) δίνει τις απαντήσεις εκτός των άλλων και στα εμπόδια ή στους ενεργούς περιορισμούς που αναφέρει ο Δοξιάδης (2014, σ. 246) δηλαδή στην κατάρρευση της εσωτερικής ζήτησης, στην περιορισμένη δυνατότητα για εξαγωγές, στην ασφυξία χρηματοδότησης των επιχειρήσεων, στο δημόσιο χρέος, και στην αβεβαιότητα για τους θεσμούς.

Ο ρόλος των κοινωνικών επιχειρήσεων και των συνεταιριστικών επιχειρημάτων είναι σημαντικός, διεθνώς, όπου η επιχειρηματική δραστηριότητα κυριαρχείται από γιγάντιες πολυεθνικές εταιρείες, μεγαλύτερες από πολλά κράτη.

Μέχρι στιγμής η ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων στη χώρα είναι αναιμική και ισχνή. Χρειάζεται πολύπλευρη, συντονισμένη προσπάθεια για να αναπτυχθεί και να είναι βιώσιμη, ιδίως μέσα από το ίδιο το πεδίο με συνεργασίες οριζόντιου και κάθετου χαρακτήρα. Αναγνωρίζεται νομικά, παρά τον πλούτο των μορφών και τύπων κοινωνικών επιχειρήσεων διεθνώς, μόνο η κοινωνική συνεταιριστική μορφή των κοινωνικών επιχειρήσεων ή κοινωνικό συνεταιριστικό μοντέλο από τα 4 μοντέλα των Defourny και Nyssens (2016, pp. 13-15). Απαιτούνται η ανάπτυξη υποδομών, η αύξηση της ορατότητας του κλάδου της επιχειρηματικότητας στην Κ.ΑΛ.Ο., εντός και εκτός χώρας, οι συνέργειες μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων και των φορέων τυπικών και άτυπων της Κ.ΑΛ.Ο.

Επιπλέον, απαιτείται η εκπαίδευση του δημόσιου και του επιχειρηματικού τομέα για να κατανοήσουν τι είναι η Κ.Ο. και επιχειρηματικότητα, πως λειτουργούν συμπληρωματικά με το κράτος, δεν το υποκαθιστούν, ούτε και αποτελούν δεκανίκι και υποστυλώμα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Εξάλλου τα έως τώρα μεγέθη δείχνουν να συνθέτουν μια εικόνα φωλέας, που οι προσπάθειες των επιχειρήσεων και των άλλων συστατικών μερών του οικοσυστήματος και των ενδιαφερόμενων μερών είναι αλυσιτελείς. Θα πρέπει επίσης να γίνει κατανοητό ότι η ανάπτυξη ενός νέου κλάδου είναι μια δυναμική διαδικασία η οποία περνάει από πολλά στάδια μέχρι την αναγνώρισή του. Για παράδειγμα οι επιχειρήσεις όπως τις γνωρίζουμε σήμερα είναι αποτέλεσμα συνεχούς πειραματισμού και εξελίξεων που έχει διαρκέσει αιώνες (Colander and Kupers, 2014, p. 230). Καθοριστικό ρόλο στη μη αναγνωρισιμότητα του κλάδου εγχώρια διαδραματίζει και η απαξίωση της συνεταιριστικής ιδέας και πρακτικής (Δοξιάδης, 2014, σσ. 127-138). Πρέπει να κερδηθεί η εμπιστοσύνη εκ νέου και η κοινωνία να αντιληφθεί ότι οι συνεταιρισμοί και οι επιχειρήσεις της Κ.Α.Ο. δεν αποτελούν ένα υποκατάστατο της ικανοποίησης των αναγκών.

Ο ρόλος των επιχειρήσεων της Κ.Α.Ο. είναι και παιδευτικός, άγκυρα σε ένα διαφορετικό μοντέλο που προάγει τη δημοκρατία, την ισονομία, την προστασία του περιβάλλοντος και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, με ιδεατά έντονη συμπληρωματικότητα ιδίως μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων που τους δίνει τη δυνατότητα να είναι βιώσιμες, δημιουργώντας προστιθέμενη αξία σε όλη την κοινωνία. Η συμβολή αυτή δεν αποτιμάται ούτε με απόλυτα ούτε με ποσοστιαία οικονομικά μεγέθη. Η ζωντανή κοινωνία, όπως αναφέρουν οι Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου,

δημιουργεί φορείς που επιδιώκουν την ενσωμάτωση μιας ευρύτερης κοινωνικής διάστασης στην οικονομία χωρίς όμως να εξουδετερώνεται το κίνητρο της ωφέλειας των φορέων κοινωνικής δραστηριότητας [...] δεν αποτελεί πολιτικό σύστημα διακυβέρνησης. Αποτελεί ένα όραμα για μια κοινωνία ελεύθερων ανθρώπων στην οποία το προσωπικό όφελος δεν αποθαρρύνεται αλλά υποτάσσεται σε κανόνες για μια πιο ανθρώπινη κοινωνία (Κλήμη-Καμινάρη και Παπαγεωργίου, 2010, σ. 20).

Τόσο η προαναφερθείσα ενσωμάτωση της κοινωνικής διάστασης στην οικονομία όσο και το κίνητρο της ωφέλειας αποτελούν στοιχεία μιας ιδιαίτερης κατηγορίας καινοτομίας που θα εξεταστεί στο κεφάλαιο που ακολουθεί. Η κοινωνική καινοτομία είναι η καινοτομία που αναπτύσσεται συνήθως αλλά όχι περιοριστικά στο πλαίσιο της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Κεφάλαιο 3. Κοινωνική Καινοτομία

Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις θεωρητικές προσεγγίσεις και στα εργαλεία της κοινωνικής καινοτομίας. Η Κοινωνική Καινοτομία αποτελεί ένα από τα πεδία εστίασης της ακαδημαϊκής κοινότητας, των προσώπων, των οργανισμών και επιχειρήσεων που αναζητούν να δώσουν λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα.

Τεχνολογικές καινοτομίες, όπως η ανακάλυψη του τροχού και του ηλεκτρικού λαμπτήρα καθώς και κοινωνικές καινοτομίες, όπως οι μεγάλες γραφειοκρατίες και το δημόσιο σχολείο αποτέλεσαν μέσα βελτίωσης των κοινωνικών συνθηκών στις κοινωνίες που χρησιμοποιήθηκαν, αφού έγιναν αποδεκτά ως λύσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα (Fairweather and Tornatzsky, 1977, p. 16).

“Αρχή σοφίας η των ονομάτων επίσκεψις” όπως αναφέρει και ο Αντισθένης.

Η λέξη καινοτομία απαντάται στο “Περί Πόρων” του Ξενοφώντα:

καὶ μὴν καινοτομεῖν γε οὐδὲν ἤττον ἕξεστι νῦν ἢ πρότερον. οὐ τοίνυν οὐδ’ εἰπεῖν ἂν ἔχοι εἰδῶς οὐδεὶς πότερον ἐν τοῖς κατατετημημένοις πλείων ἀργυρίτις ἢ ἐν τοῖς ἀτμήτοις ἐστί. τί δῆτα, φαίη ἂν τις, οὐ καὶ νῦν, ὥσπερ ἔμπροσθεν, πολλοὶ καινοτομοῦσιν; ὅτι πενέστεροι μὲν νῦν εἰσιν οἱ περὶ τὰ μέταλλα· νεωστὶ γὰρ ἄλλιν κατασκευάζονται: κίνδυνος δὲ μέγας τῷ καινοτομοῦντι: ὁ μὲν γὰρ εὐρὼν ἀγαθὴν ἐργασίαν πλούσιος γίγνεται, ὁ δὲ μὴ εὐρὼν πάντα ἀπόλλυσιν ὅσα ἂν δαπανήσῃ, (Ξενοφών, 1969).

με την έννοια των νέων τομών, το άνοιγμα γαλαριών στα αργυρωρυχεία του Λαυρίου, ενώ στο πολιτικό πεδίο σηματοδοτούσε “την εισαγωγή αλλαγών, όπως αναφέρεται στην “Πολιτεία και στους Νόμους του Πλάτωνα, στα Πολιτικά του Αριστοτέλη” (Godin, 2011, p. 6). Ο Αριστοτέλης στα “Πολιτικά” (Aristotle, 2010, 1128) πριν από τις καινοτομίες ορίζει την ανθρώπινη φύση εξόχως κοινωνική “επηρεάζοντας φιλόσοφους όπως τον Hume και τον Marx”.

Η Κοινωνική Καινοτομία επίσης δεν είναι μια σύγχρονη, όπως θεωρείται, έννοια, αφού έλκει τη χρήση της, έστω και με μειωτική εννοιολόγηση αρχικά από τους πολέμιους των σοσιαλιστών Saint-Simon, Fourier και Proudhon, με προεξάρχοντα τον Sargant που τιτλοφορεί το βιβλίο “Οι κοινωνικοί καινοτόμοι και τα σχήματά τους”, το 1858 (Godin, 2011, 2012).

Ο Godin επιχειρηματολογεί ότι η Κοινωνική Καινοτομία, τουλάχιστον από τον 19^ο αιώνα, είναι “έννοια και πρακτική που προϋπήρχε της τεχνολογικής καινοτομίας, η οποία εμφανίστηκε κατά τη δεκαετία του 1940” και ότι “η τρέχουσα χρήση ή έκρηξη της κοινωνικής καινοτομίας στη θεωρία και η φρεσκάδα της

αποτελεί απλά μια ανάσταση [...] ως απάντηση στην ηγεμόνευση της τεχνολογικής καινοτομίας στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα” (Godin, 2012, p. 6).

Κατά τον 19^ο αιώνα πολλοί όριζαν την Κοινωνική Καινοτομία ως “την ανατροπή της ατομικής ιδιοκτησίας και την κατάργηση ενός θεσμού που στήριζε την κοινωνία”. Η ακόμη πιο “στοχοθετημένα” η Encyclopedia Britannica, το 1888, στο λήμμα για τον κομμουνισμό τον περιέγραφε ως “την ονομασία που δίνεται στα σχήματα της κοινωνικής καινοτομίας που έχουν ως έναυσμα την ανατροπή της ατομικής ιδιοκτησίας” (Godin, 2012, p. 14).

Οι δύο βασικές σημασίες της κοινωνικής καινοτομίας εκείνη την περίοδο ήταν ο σοσιαλισμός και η κοινωνική αλλαγή. Οι συνεταιριστικές ενώσεις και η διανομή των κερδών αυτών που τα δημιουργούσαν αποτελούσαν παράδειγμα της κοινωνικής καινοτομίας. Μια τρίτη σημασιολογία αποδόθηκε κατά τον 20^ο αιώνα αφορώντας οτιδήποτε νέο στα “κοινωνικά θέματα”.

Το κεφάλαιο οργανώνεται σε επτά ενότητες. Αρχικά, γίνεται αναφορά στην καινοτομία και στη συστημική καινοτομία. Δεύτερον, αναλύεται η θεωρία της κοινωνικής καινοτομίας. Τρίτον, αποτυπώνονται εργαλεία, δηλαδή τα μέσα και η πράξη της κοινωνικής καινοτομίας. Τέταρτον, παρουσιάζεται το Βασικό Εισόδημα που αποτελεί διεθνές παράδειγμα κοινωνικής καινοτομίας. Η πέμπτη ενότητα αναφέρεται στην ψηφιακή κοινωνική καινοτομία. Η έκτη ενότητα παραθέτει το συνεργατικό σχεδιασμό και την ανάπτυξη ιστοχώρου για την ΚΥΓ στην Ελλάδα. Τέλος, αναφερόμαστε στην αγροτική ψηφιακή κοινωνική καινοτομία μέσα από το έργο μιας νεοφυούς κοινωνικής συνεταιριστικής επιχείρησης στην Κρήτη.

3.2 Καινοτομία

Το βασικό σημείο, η ερώτηση στην οποία πρέπει να απαντά, κάθε καινοτομία μικρής ή μεγάλης εμβέλειας, για να είναι κοινωνική, είναι ποιο κοινωνικό πρόβλημα επιλύει, σε ποιο κοινωνικό πρόβλημα δίνει μια βιώσιμη και διατηρήσιμη λύση. Για τους Fairweather and Tornatzsky *κοινωνική καινοτομία* είναι οι “εναλλακτικές λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα, ιδίως αυτών που αντιμετωπίζουν οι “περιθωριοποιημένοι” όπως οι άνεργοι, οι ηλικιωμένοι, οι φτωχοί, οι εγκληματίες, με τη μικρότερη δυνατή διαταραχή (Godin, 2012, p. 23).

Οι Fairweather and Tornatzsky εμμένουν στο γεγονός ότι η Κοινωνική Καινοτομία μπορεί να πραγματοποιηθεί με πειραματικές μεθόδους, όπως οι φυσικές επιστήμες, με μετρήσεις, μοντέλα και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων.

Ο Schumpeter περιέγραψε την καινοτομία σε όρους παραγωγής και χρηματικού κόστους (Schumpeter, 1939, pp. 84-85), έχοντας ήδη ορίσει τον καινοτόμο επιχειρηματία στη Θεωρία της Οικονομικής Ανάπτυξης στα 1911, ως το πιο δυναμικό ανθρωπογενές τμήμα της οικονομίας, διατέμνοντας τις κοινωνικές τάξεις. Παράλληλα, η καινοτομία καταστρέφει μια συνάρτηση παραγωγής, ορίζοντας μια νέα (Schumpeter, 2006, p. 995).

Οι Νονάκα και Τακεούτσι προτάσσουν μια θεωρία δημιουργίας οργανωσιακής γνώσης για να εξηγήσουν την καινοτομία, γιατί οι οργανώσεις αναδιατυπώνουν τα προβλήματα που έχουν και τις όποιες συνακόλουθες λύσεις μέσω της καινοτομίας (Νονάκα και Τακεούτσι, 2001, σ. 88).

Οι Goldstein, Hazy, και Lichtenstein θεωρούν ότι:

η καινοτομία δεν προέρχεται αποκλειστικά από τους ανθρώπους, τις ανταμοιβές ή τη βιομηχανία. Σύμφωνα με την επιστήμη της πολυπλοκότητας η καινοτομία δεν ανήκει σε κάποια από τις ανωτέρω περιοχές. [Η] καινοτομία είναι το αποτέλεσμα ενός συστημικού συνόλου διαδικασιών και αλληλεπιδράσεων [...] που καλείται οικολογία της καινοτομίας. (Goldstein, Hazy and Lichtenstein, 2010, p. 19).

Επιπλέον, ο ορισμός του Boise State University από το 2011, όπως παρατίθεται στους Wetzel και Ewbank, θεωρούμε ότι είναι ο εγγύτερος σε μας ορισμός της καινοτομίας που έχει ήδη τις γέφυρες με την έννοια και τους ορισμούς της κοινωνικής καινοτομίας:

Καινοτομία είναι η ικανότητα συνδυασμού, σύνθεσης και εφαρμογής υπαρχουσών ιδεών, γνώσης και εμπειρίας, με πρωτότυπους τρόπους που μπορούν να συνεισφέρουν σε μια κοινότητα ή/και στην κοινωνία. Η καινοτομική διαδικασία ενσωματώνει σκέψη, στοχασμό, φαντασία, συνεργασία και δράση με δημιουργικούς τρόπους που περιέχουν αποκλίνουσα και συγκλίνουσα σκέψη και ανάληψη κινδύνου (Wetzel and Ewbank, 2013, p. 394).

Στον πυκνό αυτό ορισμό εμπεριέχονται η δημιουργική και η σχεδιαστική σκέψη, η έρευνα δράσης, η κοινωνική αλλαγή, ο κίνδυνος. Η συνεισφορά της έρευνας δράσης στην καινοτομία δεν είναι τόσο ουσιώδης όσο θα έπρεπε. Ενώ, κατά το 19^ο αιώνα, όπως αναφέρει ο Gustavsen, “η καινοτομία ήταν πρωταρχικά θέμα των επιχειρήσεων και των εφευρετών, μετά τον Β’ Παγκόσμιο Πόλεμο τα πανεπιστήμια

ανέλαβαν την καινοτομία και γραμμικά από αυτά κατέληγε στις επιχειρήσεις” (Gustavsen, 2005, p. 267).

Στην εποχή μας το παραδοσιακό μοντέλο της καινοτομίας δηλαδή ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών δεν είναι προνόμιο κεντρικού σχεδιασμού από τα ερευνητικά κέντρα των εργοστασίων, εταιρειών, πανεπιστημίων, κρατικών φορέων κλπ. Οι χρήστες μπορούν πλέον με τη χρήση των Τ.Π.Ε. να έχουν το προϊόν/υπηρεσία που επιθυμούν δημιουργώντας τα οι ίδιοι. Αν όχι μπορούν να τα προμηθευτούν από άλλα μέλη των κοινοτήτων ελεύθερα, χωρίς την παρεμβολή των ανωτέρω παραδοσιακών δρώντων, όπως αναφέρει ο Hippel (2005, chap. 1).

Μέρος αυτού του εκδημοκρατισμού αποτελεί και η χρηματική καινοτομία ένα διαρκές διεθνές κίνημα της κοινωνίας των πολιτών που αναλύεται στο 4^ο κεφάλαιο. Μέρος αυτού του εκδημοκρατισμού αποτελούν και οι τρισδιάστατες εκτυπώσεις για την παραγωγή προϊόντων που παρά τις συγκλίνουσες και τις αποκλίνουσες απόψεις αναφορικά με τη δυναμική τους και τη δυνατότητά τους να αλλάξουν το παραγωγικό μοντέλο είναι κάτι περισσότερο από μια παροδική μόδα. Μέρος αυτού του εκδημοκρατισμού αποτελεί και η Κοινωνική Καινοτομία που αν και παλιά έννοια έχοντας μια διαφορετική νοηματοδότηση στην σύγχρονη εποχή, οδηγεί το δρόμο και τις πιθανότητες για θετική κοινωνική αλλαγή.

3.2.1 Συστημική Καινοτομία

Σύμφωνα με τους Davies, Mulgan, Norman, Pulford, Patrick and Simon (2012, p. 4) Συστημική Καινοτομία “ορίζεται ένα σύνολο αλληλοσυνδεδεμένων καινοτομιών όπου κάθε μία εξαρτάται από τις άλλες, με την καινοτομία να εμπεριέχεται τόσο στα μέρη του συστήματος όσο και στους τρόπους αλληλεπίδρασής τους”. Ο ορισμός χρησιμοποιείται και από τους Mulgan and Leadbeater²⁵ (2013). Η Συστημική Καινοτομία απαιτεί τη διατομεακή και διακλαδική συνεργασία για την παράλληλη εφαρμογή των καινοτομιών για θετικά αποτελέσματα. Για τον Ison (Ison, 2016, p. 40) η συστημική καινοτομία είναι πράξη και “σύστημα” που ακούσια μέσω της γλώσσας αποκτά μια οντολογία.

---

²⁵ όπως παρατίθεται στον Ison, (Ison, 2016, p. 40), ο οποίος εμπλουτίζει τον ορισμό με [...] την επιθυμητή ύπαρξη μιας κατάστασης για συστημική καινοτομία, την εμπλοκή σε μια κατάσταση μέσω μιας πράξης συστημικής καινοτομίας, με το σχηματισμό συστημάτων ενδιαφέροντος ως επιστημολογικών οχημάτων για τη γνώση και την αλλαγή μιας κατάστασης, η οποία θα οδηγήσει σε μια νέα πιθανή κατάσταση πιθανόν θεσμοθετημένη [...] (Ison, 2016, pp. 40-41).

Τόσο η κοινωνική καινοτομία όσο και η χρηματική καινοτομία αποτελούν μέρη Συστημικών Καινοτομιών, υπό την έννοια ότι μεταξύ άλλων η μια επηρεάζει την άλλη, είναι αλληλοσυνδεόμενες και αλληλεπιδρώσες καινοτομίες. Επίσης σημαίνει ότι από μόνες τους ή αποκομμένες από άλλα είδη καινοτομιών δεν θα έχουν τον ίδιο θετικό κοινωνικό, οικονομικό, περιβαλλοντικό αντίκτυπο. Σε όλο το εύρος της έρευνας τόσο η κοινωνική όσο και η χρηματική καινοτομία είναι μέρη συστημικών καινοτομιών στο πλαίσιο της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας.

3.3 Κοινωνική Καινοτομία: Η θεωρία

Η κοινωνική καινοτομία θεωρούνταν επαναστατική πράξη κατά τον 19ο αιώνα. Σήμερα οι κοινωνικοί καινοτομούντες στοχεύουν στη συστημική αλλαγή, ειρηνικά χωρίς αναφορές σε κοινωνικές αναταραχές. Σε αυτό το ερώτημα ο Godin αναφέρει ότι “ο/η καθένας/μία έχει το δικό του/της ορισμό για το τι είναι καινοτομία. Το συγκείμενο εξηγεί πολλά. Στις μέρες μας αυτό που φαίνεται σημαντικό σε πολλούς δεν είναι η επαναστατική καινοτομία, αλλά το συνεχές καινοτομείν (προσωπική επικοινωνία με B. Godin, 7.1.2018).

Σύμφωνα με τον Drucker οι κοινωνικές καινοτομίες της βιομηχανικής επανάστασης περιελάμβαναν μεταξύ άλλων, τη δημόσια διοίκηση, τα ταχυδρομεία, την εκπαίδευση, τις εμπορικές τράπεζες αναφέροντας ότι “στην εποχή μας οι κοινωνικές καινοτομίες είναι σημαντικότερες από τις επιστημονικές και τις τεχνικές καινοτομίες”, (Banathy, 2000, p. 195). Στην εποχή της γνωσιακής επανάστασης, ο ρόλος των κοινωνικών καινοτομιών και η συχνότητα εμφάνισής τους πολλαπλασιάζεται από τις ίδιες τις κοινωνίες και όχι απαραίτητα ως απότοκος ενός εργαστηρίου, μιας κυβερνητικής ή εταιρικής πρωτοβουλίας.

Για τον Nelson (2008, p.42), οι (κοινωνικές) καινοτομίες ξετυλίγονται από το επίπεδο της γειτονιάς, μέχρι το πλανητικό επίπεδο και η διανοητική τεχνολογία των (κοινωνικών) καινοτομιών, δηλαδή ο σχεδιασμός κοινωνικών συστημάτων, έχει μεγάλο αντίκτυπο στις ανθρώπινες ζωές, μπορώντας να μιμηθεί και τη φύση (Fuller, 1975, Keats, 2016, p. 37). Πότε εμφανίστηκε, όμως, η κοινωνική καινοτομία ως επιστημονικό πεδίο;

Ο Godin επιχειρηματολογεί ότι:

[...] η κοινωνική καινοτομία ως επιστημονικό πεδίο εμφανίστηκε στις αρχές του 19ου αιώνα πολύ πριν την τεχνολογική καινοτομία που άρχισε να αναπτύσσεται κατά τη δεκαετία του 1940 [...] καθώς, επίσης, και ότι η έκρηξη των αναφορών

στη σύγχρονη βιβλιογραφία δεν αποτελεί παρά ανάσταση του όρου και όχι νέα ανακάλυψη (Godin, 2012, p. 6).

Για να συμπληρώσει ότι “αυτές οι δύο συλλήψεις της ιδέας της κοινωνικής καινοτομίας είναι εντελώς διαφορετικές αν και η σύγχρονη έννοιά της περιέχει σημαντικά κατάλοιπα της προηγούμενης. Είναι δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να συγκριθούν σε όρους ριζοσπαστισμού επειδή αναφέρονται σε διαφορετικά πράγματα και καταστάσεις”²⁶.

Αποδελτιώνοντας τη βιβλιογραφία και αναφορικά με την ανακάλυψη των απαρχών της, τον 19ο αιώνα μόνο ο Godin αποτύπωσε την ιστορική και πολιτισμική της βάση στα επαναστατικά κινήματα του 19ου αιώνα. Μελετώντας τον William Lucas Sargant (1858), του οποίου το έργο εντοπίσαμε από τον Godin, διαβάζουμε στην ογκώδη εργασία “Social Innovators and their schemes”, ένα φιλιππικό κατά των ουτοπικών σοσιαλιστών και “ετερόδοξων” διανοητών και πρόδρομων του συνεργατισμού και συνεταιριστικού κινήματος, όπως ο Saint-Simon, ο Fourier, ο Blanc, ο Proudhon και ο Girardin. Στο πνεύμα της εποχής, αλλά και μεταγενέστερα, ο κοινωνικά καινοτόμος ήταν ο ανατροπέας, ο εκπορθητής της κοινωνικής ισορροπίας, αυτός που μετέφερε το άγνωστο μέλλον στο παρόν.

Η σύγχρονη βιβλιογραφία για την κοινωνική καινοτομία έχει εστιάσει στις μεθόδους και στα μέσα υλοποίησής της σε διεθνές επίπεδο στη δημόσια και ιδιωτική σφαίρα και στην κοινωνία πολιτών (Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2010, Osburg and Schmidpeter, 2013), στη σχέση της με την αρμοστικότητα και τη θεωρία της πολυπλοκότητας (Westley and Antandze, 2010, Goldstein, Hazy and Silberstang, 2010, Westley, 2013, Lichtenstein, Haigh and Beaton, 2014, Lodermann and Ziegler 2015, Anthopoulou, Kaberis, Petrou, 2017), στις διαδικασίες και τη συστημική αλλαγή (Brackertz, 2011), στο χρηματοοικονομικό σχεδιασμό και στη δημιουργία κοινωνικής αξίας καθώς και στα κοινωνικά χρηματοοικονομικά (Hazy, Sviatoslav and Torras, 2010, Moore, Westley, Tjornbo and Holroyd, 2012), στη σχέση με τη μεθοδολογία της έρευνας δράσης (Andersen, Bilfeldt and Søgaard, 2010), στην κοινωνική αλλαγή (Goldsmith, 2010, Bureau of European Policy Advisors, 2011, OECD, 2012), στην κοινωνική επιχειρηματικότητα (Groot και Dankbaar, 2014), στην εφαρμογή της στο δημόσιο τομέα, στο δημόσιο μανάτζμεντ και στη χάραξη πολιτικής (Levesque, 2012, McNeil, 2013, Oliveira and Vasquez, 2012, EU, 2012, 2013, 2017, Bekkers Tummers and Voorberg, 2013, Sørensen and Torfing, 2013, Mulgan, 2014),

---

²⁶ προσωπική επικοινωνία με B. Godin, 7.1.2018

στον αναστοχασμό και στην αναδυτικότητα της καινοτομίας (Schubert, 2014), στη συνειδητή εξέλιξη και στο σχεδιασμό κοινωνικών συστημάτων (Banathy, 1996, Jenlink and Banathy, 2008, Hubbard, 1998).

Η σε βάθος κριτική βιβλιογραφία της κοινωνικής καινοτομίας στο πλαίσιο του προγράμματος SI-Drive (Howaldt, Butzin, Domanski, Kaletka, 2014, p. 2) την εδράζει στις θεωρίες κοινωνικής αλλαγής (θεσμοποίηση, θεωρίες ανάπτυξης), στην καινοτομική έρευνα (επιστήμες και τεχνολογία) και στην κοινωνικά καινοτομική έρευνα (κοινωνική επιχειρηματικότητα, κοινωνική οικονομία, τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη, σχεδιαστική σκέψη, αναπτυξιακές σπουδές). Η Κοινωνική Καινοτομία διατέμνει επιστημονικά πεδία και θεωρίες κοινωνικών και άλλων επιστημών ερευνώντας τις δυνατότητες θετικής κοινωνικής αλλαγής (Mulgan, 2012, p. 60). Είναι ένα εξελισσόμενο επιστημονικό πεδίο με ιδιαίτερη δυναμική. Συμφωνούμε με τον Mulgan (2012, p. 31) στο ότι οι καινοτομίες ούτε είναι όλες καλές, ούτε και επίσης κοινωνικές. Συντασσόμαστε με τις εύστοχες και συνοπτικές προτάσεις του –έχοντας αποτυπώσει οκτώ ρεύματα θεωρητικών απόψεων-, ότι

η κοινωνική καινοτομία είναι “παράδειγμα απρόβλεπτης εξελικτικής αλλαγής που απαιτεί συνειδητή ανθρώπινη δράση... συγκεκριμένες ευκαιρίες κοινωνικής καινοτομίας καθορίζονται από ιστορικές περιστάσεις, ...τα κίνητρα για κοινωνικές καινοτομίες προέρχονται συνήθως από εντάσεις, δ) βασίζεται στην ισότητα, στο “μαζί” από ότι “για κάποιους” ή “σε κάποιους”, ε) η φύση της γνώσης που ενέχεται στην κοινωνική καινοτομία διαφέρει από τις σκληρές επιστήμες ακόμη και από την γνώση στην οικονομία (Mulgan, 2012, pp. 60-61)

Επιπλέον μαζί με την κοινωνική καινοτομία, όπως αναφέρει ο Smith (2017, p. 3), εννοικούν η περιεκτική καινοτομία (inclusive innovation), η λιτή καινοτομία (frugal innovation), η αειφορική καινοτομία (sustainable innovation), η καινοτομία πολιτών (citizen innovation), η άτυπη καινοτομία (informal innovation) και η καινοτομία των κινημάτων βάσης (grassroots innovation). Οι ανωτέρω επιθετικοί προσδιορισμοί σηματοδοτούν και διαφορετικές προσεγγίσεις και σκοπούς για το αντίστοιχο είδος καινοτομίας.

Για παράδειγμα, η λιτή καινοτομία εστιάζει σε λύσεις που αφορούν στο μέσο και στη βάση της πυραμίδας (Bottom of Pyramid), ιδίως σε χώρες “του Παγκόσμιου Νότου” με μεγάλα ποσοστά ανέχειας και σωρεία κοινωνικών προβλημάτων. Δεν αφορά σε δρώντες με επαρκή ποσότητα χρημάτων, παρά σε ανθρώπους με πενιχρά μέσα. Ήδη, στην Ευρώπη και διεθνώς έχουν αναπτυχθεί ερευνητικά πανεπιστημιακά κέντρα (π.χ. το Centre for Frugal Innovation in Africa των Ολλανδικών

Πανεπιστημίων Leiden, TU Delft και Erasmus University Rotterdam). Ή, ως άλλο παράδειγμα, η καινοτομία των κινημάτων βάσης που κατά τους Seyfang και Smith αφορά σε “δίκτυα ακτιβιστών και οργανώσεων που παράγουν καινοτόμες λύσεις για τη βιώσιμη ανάπτυξη από τη βάση, λύσεις που ανταποκρίνονται στις τοπικές περιστάσεις, τις αξίες και τα ενδιαφέροντα των εμπλεκόμενων κοινοτήτων” (Martiskainen, 2017, p. 78).

Ένας λειτουργικός ορισμός της κοινωνικής καινοτομίας των Phillips, Deiglmeier and Miller (2008) αναφέρεται σε “μια νέα, περισσότερο αποτελεσματική, αποδοτική και βιώσιμη λύση σε ένα κοινωνικό πρόβλημα, ή ίδια με υπάρχουσες λύσεις για την οποία η δημιουργούμενη αξία προκύπτει πρωταρχικά για την κοινωνία ως όλον παρά για τα επιμέρους άτομα”, ενώ για τον Mulgan “είναι το πεδίο σχετικά με καινοτομίες που είναι κοινωνικές τόσο στα μέσα όσο και στους σκοπούς” (Mulgan, 2012, p. 35). Ευρύτερα οι έννοιες της κοινωνικής καινοτομίας αποτυπώνονται με βάση το χρονικό πλαίσιο και το κοινωνικό πεδίο από την Ε.Ε (European Commission, 2017) στον Πίνακα 3.1.

Πίνακας 3.1: Σύγχρονες και πρόσφατες έννοιες της Κοινωνικής Καινοτομίας (European Commission, 2017, p. 21).

Έννοιες της Κοινωνικής Καινοτομίας	Χρονική περίοδος / Κλάδος/Πεδίο	Κοινωνικό πλαίσιο	Ιδιαίτερα “μηνύματα” – Ορισμοί
Weber M (1920) [Κοινωνική εφεύρεση]	Οι καλές μέρες του φιλελευθερισμού, αναζήτηση για ένα πιο δυνατό κράτος	Σχέση ανάμεσα στην κοινωνική τάξη και στην καινοτομία	Ατομικοί ρόλοι με συμπεριφορικές εναλλαγές
Schumpeter (1932) [Καινοτομία και ανάπτυξη]	Άνοδος του Κεϋνσιανισμού – Ρήξη με την ακραία αγοραία ελευθερία	Σχέση ανάμεσα στην καινοτομία και στην ανάπτυξη	Αναζήτηση ολοκληρωμένης κοινωνικής θεωρίας (Κοινωνιολογία της γνώσης)
Tarde	Θεωρία της Πράξης, ως κρίσιμη απάντηση στον στρουκτουραλισμό του Durkheim	Σχέση ανάμεσα στην μίμηση και στην καινοτομία	Καινοτομία βασιζόμενη στις ψυχολογικές αλληλεπιδράσεις μεταξύ των ατόμων
James Taylor (1970)	Ανάπτυξη κοινοτήτων κατά τη δεκαετία του 1970		
Chambon, David, Devevey (1982)	Μαθητικές εξεγέρσεις/ Κινήματα χειραφέτησης της δεκαετίας του 1970	Κρίση του Φορντικού μοντέλου, ισχυρή πίστη στη δημιουργία ενός ακόμη πιο	“Les innovations sociales”

		περιεκτικού Κράτους Πρόνοιας	
Moulaert et al. (1995; 2000) Klein et al.	Αστική και Περιφερειακή ανάπτυξη (δεκαετία 1990) γειτονιά	Άνοδος του κινήματος της τοπικής ανάπτυξης – Χωρικές δυναμικές	Καινοτομία σε κοινωνικές σχέσεις για την ικανοποίηση συλλογικών αναγκών – Ρόλος της ενδυνάμωσης και του κοινωνικού πολιτικού μετασχηματισμού
Laville, Nyssen, EMES	Εκ νέου ανακάλυψη της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας (δεκαετία 1990 και εντεύθεν)	Διαδοχή οικονομικών κρίσεων, απομακρύνουν τους ανθρώπους από την απασχόληση	Αναβίωση της Κ.Ο σε αλληλεπίδραση με τη λογική της αγοράς επιδιώκοντας παράλληλα αυτόνομη ανάπτυξη

Η κοινωνική καινοτομία μπορεί να είναι ένα προϊόν, μια παραγωγή, μια διαδικασία ή τεχνολογία, αλλά μπορεί να είναι επίσης μια αξία, μια ιδέα, μια νομοθεσία, ένα κοινωνικό κίνημα, μια παρέμβαση ή κάποιος συνδυασμός των ανωτέρω. Δεν είναι απαραίτητο να είναι συνδεδεμένη, ως έννοια και πρακτική, μόνο με την κοινωνική επιχειρηματικότητα, αλλά μπορεί και όντως διατρέχει οικονομικούς φορείς του δημόσιου, του ιδιωτικού και του λεγόμενου τρίτου ή κοινωνικού τομέα.

Κάποιοι συγγραφείς θεωρούν ότι κάθε καινοτομία είναι κοινωνική για τουλάχιστον δύο λόγους α) για ανακαλύψεις νέων προϊόντων/υπηρεσιών που ωφελούν το γενικό σύνολο και β) για την ανάμειξη και διάδραση κοινωνικών δρώντων που μετασχηματίζουν κοινωνικές δομές με σκοπό την αποδοχή και τη διάδοσή τους (Sharra & Nyssens, 2010, p.2).

Ο καινοτόμος επιχειρηματίας και ουσιαστικά το πρόσωπο που ονόμασε την κοινωνική επιχειρηματικότητα ως τέτοια, ο Bill Drayton, ιδρυτής της Ashoka, έχει επισημάνει ότι οι κοινωνικοί επιχειρηματίες χρειάζονται τους κοινωνικούς επενδυτές που θα ρισκάρουν σε νέες ιδέες. Και πραγματικά νέες ιδέες και λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα -κοινωνικές καινοτομίες- χρειάζονται σταθερή χρηματοδότηση για την ανάπτυξη και την ακμή του τομέα και το κοινωνικό όφελος.

Για την Ε.Ε η Κοινωνική Καινοτομία αποτελεί ένα δυναμικό συνεχώς αναδιαμορφούμενο πεδίο θεωρητικά και έμπρακτα καθώς και στο πεδίο του σχεδιασμού και ανάπτυξης δημόσιων πολιτικών. Είναι οριζόντια και διατέμνει τομείς και πολιτικές (ενδεικτικά EU, 2012, 2013, 2017).

Οι Fougere, Segercrantz and Seeck επιχειρηματολογούν ότι η πολιτική κοινωνικής καινοτομίας της Ε.Ε επανανομιμοποιεί την ηγεμονία του νεοφιλελευθερισμού και αναγνωρίζει “τις ευπαθείς και ευάλωτες ομάδες περισσότερο

ως ωφελούμενα τμήματα του πληθυσμού παρά σαν ενεργούς πολίτες” (Fougere, Segercrantz and Seeck 2017, p. 21). Αναφέρουν δε ότι ο ρόλος του δημόσιου τομέα είναι ασαφής στην υλοποίηση της πολιτικής κοινωνικής καινοτομίας, αφού από τη μια πλευρά προάγουν λύσεις κοινωνικής καινοτομίας και από την άλλη περικόπτουν τη δημόσια χρηματοδότηση σε δημόσιες πολιτικές κοινωνικού χαρακτήρα (Fougere, Segercrantz and Seeck (2017, p. 21).

Η Κοινωνική Καινοτομία για τους συγγραφείς στο πλαίσιο της ομώνυμης πολιτικής σχετίζεται με τις αναπτυξιακές πολιτικές της Ε.Ε από τη μία με τη λογική της ισοδυναμίας ως καινοτομική πολιτική της Ένωσης και από την άλλη με τη λογική της διαφοράς, δηλαδή αντίθετα από τη συμβατική καινοτομία συμβάλλει στην έξοδο από τη φτώχεια.

Επιχειρηματολογούν ότι οι ορισμοί της Κοινωνικής Καινοτομίας έχουν αντιγραφεί από το “Open Book of Social Innovation” των Murray, Caulier-Grice and Mulgan (2010).

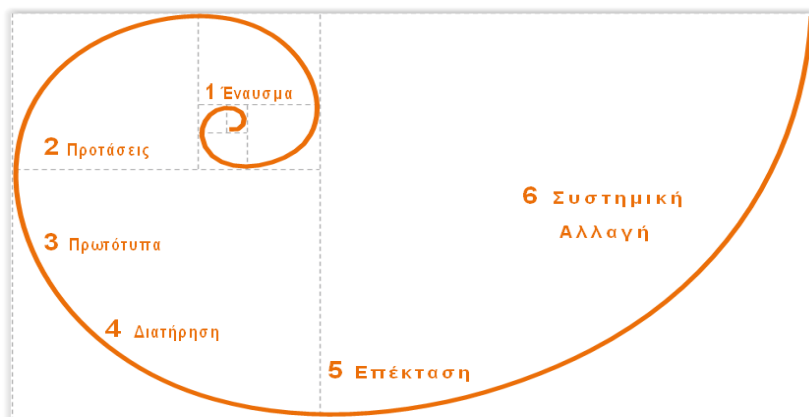
Συμμετέχοντας ενεργά και παρατηρώντας το ευρωπαϊκό και εγχώριο πεδίο της κοινωνικής καινοτομίας πρέπει να τονιστεί ότι απαιτείται ιδιαίτερη προσοχή αναφορικά με το τι είναι και τι δεν είναι έμπρακτα κοινωνική καινοτομία, ιδίως από τις κοινωνικές επιχειρήσεις και επιχειρήσεις και φορείς Κ.Α.Λ.Ο., καθώς και τους σκοπούς που πιθανόν ζητούν να υλοποιήσουν φορείς και πρόσωπα έχοντας ως κριτήριο μόνο την επιλογή τους σε κάποιο πρόγραμμα επιδότησης/επιχορήγησης

Το τοπίο της κοινωνικής καινοτομίας στην Ελλάδα παραμένει σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης και δεν γίνεται εύκολα αντιληπτό ως έννοια και πρακτική.

Ως “κοινωνική καινοτομία” ορίζεται η παραγωγή προϊόντων και η παροχή υπηρεσιών, οι οποίες αποσκοπούν στην ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, τη συμφιλίωση παραγωγής και κατανάλωσης, την εναρμόνιση προσφοράς και ζήτησης και τη διαμόρφωση νέου τύπου κοινωνικών σχέσεων βασιζομένων στη συλλογικότητα και στην ισοτιμία και όχι στον ανταγωνισμό (Ν.4430/2016).

Για τις ανάγκες της έρευνάς μας και για να γίνει κατανοητή αυτή η μορφή καινοτομίας χρησιμοποιείται το μοντέλο της σπείρας της κοινωνικής καινοτομίας ως ευρετικό εργαλείο. Οι Murray, Caulier-Grice και Mulgan (2010) αποτυπώνουν την κοινωνική καινοτομία με μη γραμμική μορφή, ως σπείρα ή “ναυτίλο”, που περιλαμβάνει τις φάσεις ή τα στάδια του ενάρκτη, των προτάσεων, των πρωτότυπων, της διατήρησης, της επέκτασης και της συστημικής αλλαγής. Η σπείρα της κοινωνικής καινοτομίας αποτυπώνεται στο Σχήμα 3.1.

Σχήμα 3.1: Η σπείρα της κοινωνικής καινοτομίας (Murray Caulier-Grice and Mulgan, 2010, p. 11)

Το αρχικό στάδιο του ενάρκτη ή εναύσματος (Prompt) είναι το στάδιο που συλλαμβάνεται το κοινωνικό πρόβλημα ή η κοινωνική ανάγκη. Η κοινωνική καινοτομία καλείται να δώσει βιώσιμες απαντήσεις σε κοινωνικά προβλήματα, να λύσει ζητήματα που απασχολούν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, σε περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο. Στο στάδιο αυτό αποτελεί πρόκληση η διατύπωση του σωστού κοινωνικού προβλήματος που πρέπει να επιλυθεί.

Η άποψη των Murray, Caulier-Grice και Mulgan συνδράμει την επιχειρηματολογία του Mitroff, που μια δεκαετία νωρίτερα αναφέρει ότι πρέπει να τίθεται το σωστό πρόβλημα για να υπάρχει βιώσιμη και σωστή λύση, αφού μπορεί επίσης να δοθεί λύση, αλλά σε λάθος πρόβλημα. Πρόκειται για το λάθος Τύπου III ή E3²⁷ κατά τον Μίτροφ (2000, σ. 38). Ενώ τα προβλήματα τύπου E1 και E2 είναι γνωστά στη στατιστική και διδάσκονται οι λύσεις τους, το E3 δεν είναι γνωστό σε αντίθεση με τα άλλα δύο. Για τους Bea, Mitroff, Farber, Foster, and Roberts (2009, p. 4) είναι πιο σημαντικό πρόβλημα και πρέπει να ληφθούν υπόψη ανθρώπινες, τεχνικές, οργανωσιακές και κοινωνικοπολιτικές μεταβλητές για να μπορεί να ποσοτικοποιηθεί όπως στα E1 και E2.

Συνοπτικά κατά τη φάση του εναύσματος παρατηρείται η (επαν)εκκίνηση μιας νέας διαδικασίας, σκέψης, διαίσθησης για την κάλυψη μιας κοινωνικής ανάγκης, για την επίλυση ενός κοινωνικού προβλήματος. Η έμπνευση, η διαίσθηση, ο δημιουργικός χώρος των φάσεων, αποτελεί το πεδίο ανάπτυξης των κινήτρων για την

²⁷ Ο Μίτροφ αναφέρει πέντε τύπους λάθους E3: την επιλογή λάθος ενδιαφερομένων, την επιλογή πολύ περιορισμένων επιλογών, την εσφαλμένη διατύπωση του προβλήματος, τον καθορισμό στενών ορίων εύρους του προβλήματος και την αδυναμία χρήσης συστημικής σκέψης (Μίτροφ, 2000, σ. 45).

έναρξη της σκέψης σε συνειδητό ή σε υποσυνείδητο επίπεδο. Αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι η διαίσθηση, η οποία εν πολλοίς δεν θεωρείται επιστημονικός τρόπος από το κυρίαρχο επιστημονικό παράδειγμα, ήταν για τον Goethe αδελφή της θεωρίας. “Οι δύο αυτές επικράτειες”, αναφέρει ο Goethe στη Θεωρία των Χρωμάτων, “δεν είναι χωρισμένες” σε αντίθεση με την Καντιανή θέση. “Κάθε κοίταγμα οδηγεί σε έλεγχο. Κάθε έλεγχος σε ένα στοχασμό. Κάθε στοχασμός σε μια σύνθεση και έτσι μπορούμε να πούμε ότι σε κάθε προσεκτική ματιά στον κόσμο ήδη διατυπώνουμε μια θεωρία” (Cassirer, 1970, p. 82).

Η άποψη του Goethe για τις δύο επικράτειες απαντάται σε επιστημονικές εργασίες (Steiner, 1995a, Μίτροφ, 2000, Frantz, 2005, Kahneman, 2011) είτε ως δύο συστήματα, είτε ως δύο τρόποι σκέψης, με εφαρμογές στην ψυχολογία για παράδειγμα η εργασία του Carl Jung για τους τύπους προσωπικοτήτων, στην οικονομική επιστήμη όπως του Keynes (Keynes, 2001). Ο Μίτροφ στοιχειοθετεί με βάση την ανάλυση του Jung ότι τα προβλήματα, η δομή μιας επιχείρησης ή μιας οργάνωσης μπορούν να οργανωθούν με βάση την πολλαπλή θεώρηση των προβλημάτων που έχουν να επιλύσουν, των στόχων που έχουν να υλοποιήσουν και των ανθρώπων που θα απασχολήσουν για να πραγματοποιήσουν τα προηγούμενα με βάση τον τύπο της προσωπικότητάς τους (Μίτροφ, 2000 σ. 154) κάτι που πιθανόν προδιαγράφει και τις πιθανότητες βιωσιμότητάς τους (Μίτροφ, 2000, σ. 163). Τα στάδια της K.K κατά τους Murray, Gaulier –Grice and Mulgan (2010) αφορούν:

Στο στάδιο των προτάσεων (Proposals), γεννιούνται οι ιδέες που θα μετασχηματίσουν το προηγούμενο στάδιο σε μια πιο συγκεκριμένη μορφή στο επίπεδο της νόησης, της αντίληψης και της κατανόησης της λύσης του κοινωνικού προβλήματος. Ανασύρονται οι εμπνεύσεις και μορφοποιούνται σε ιδέες. Εδώ δημιουργείται και αναπτύσσεται το νοητικό μοντέλο. Αναπτύσσεται και εφαρμόζεται η σχεδιαστική και η δημιουργική σκέψη. Γίνονται συζητήσεις, παρουσιάσεις, τροποποιήσεις της ιδέας για να είναι όσο το δυνατόν πιο πραγματική και ουσιαστικά να λύνει το σωστό κοινωνικό πρόβλημα με το σωστό τρόπο. Αυτό είναι και το ζητούμενο.

Στα πρωτότυπα (Prototypes). Αφορούν στην πρακτική δοκιμή των ιδεών. Σε αυτό το επίπεδο δημιουργούνται τα πρωτότυπα των ιδεών. Μακέτες, mock ups, σκίτσα, εκμαγεία, οπτικοποίηση, παραγόμενα από 3D εκτυπωτές, προσομοιώσεις με μοντέλα ABM, συνθέτουν μια πλούσια γκάμα επιλογών ανάπτυξης πρωτοτύπων για να γίνει ορατή η προτεινόμενη λύση και πιο κατανοητή στους (συν) δημιουργούς, στα

ενδιαφερόμενα μέρη, σε ακροατήρια κλπ. Και εδώ, όπως και σε όλα τα στάδια υπάρχει ο έλεγχος δοκιμής και λάθους (trial and error).

Στη διατήρηση (Sustaining). Η αρχική έμπνευση στο παρόν στάδιο, υλοποιείται. Σημαντικός ο ρόλος της βιωσιμότητας της προσφερόμενης λύσης και της συνεχούς ανατροφοδότησης του κοινωνικά καινοτόμου προσώπου ή ομάδας ή κοινωνικής επιχείρησης με κάθε στοιχείο που μπορεί να βελτιώσει ή να ανακόψει την προτεινόμενη λύση (νομοθεσία, κρατική απόφαση, χρηματοδότηση, ανταγωνιστική λύση, κ.α).

Στη φάση της επέκτασης (Scaling). Στην επέκταση ή κλιμάκωση η προσφερόμενη λύση καλύπτει περισσότερες περιοχές, βοηθά περισσότερους ανθρώπους και κοινωνίες, αναπτύσσει και επεκτείνει τη συμπληρωματικότητα προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. η Ινδική κλινική Aravind κατά της τυφλότητας).

Στη συστημική αλλαγή (Systemic change). Το επιστέγασμα της όλης προσπάθειας και των φάσεων/σταδίων της κοινωνικής καινοτομίας είναι η συστημική αλλαγή. Η κοινωνική καινοτομία μπορεί να σταματήσει σε οποιοδήποτε από τα προηγούμενα στάδια. Φτάνοντας σε αυτό το στάδιο, η καινοτομία αλλάζει όχι ένα μικρό ή μεγαλύτερο μέρος της προσωπικής μας ζωής αλλά τη ζωή ολόκληρων τμημάτων πληθυσμού ή κοινωνιών, σε τοπικό, περιφερειακό ή και διεθνές επίπεδο.

Η κοινωνική καινοτομία, όπως και η καινοτομία αποτελούν βασικό κορμό της αλλαγής του περιεχόμενου της οικονομίας. Ο Scharmer στη Θεωρία “U” παρουσιάζει την καινοτομία ως την επόμενη εξελικτική φάση της οικονομίας, από τα αγαθά της 1^{ης} και 2^{ης} βιομηχανικής επανάστασης και τις υπηρεσίες της 3^{ης} βιομηχανικής επανάστασης, στην 4^η βιομηχανική επανάσταση (Scharmer, 2009, p. 102).

Στον Πίνακα 3.2 αποτυπώνεται ευσύνοπτα η θέση του Scharmer για τις αλλαγές στο οικονομικό περιεχόμενο. Δεν γνωρίζουμε αν ήδη αποτελεί ή θα αποτελέσει τελικά ένα διαφορετικό οικονομικό παράδειγμα, γνωρίζουμε όμως ότι αλλάζει άρδην ο τρόπος παραγωγής, το οργανωσιακό μοντέλο και η διοικητική νοοτροπία, όπως επιχειρηματολογεί και ο Scharmer.

Είναι δεδομένη η μετάβαση από τα προτυποποιημένα προϊόντα της φορντικής παραγωγής και τις προσαρμοσμένες υπηρεσίες (tailor made services) στη συνδημιουργία (co-creation) και στις προσωποποιημένες εμπειρίες (user experience ή UX Design).

Πίνακας 3.2: Η αλλαγή του οικονομικού περιεχομένου (Scharmer, 2009, p. 102, Table 4.1)

	Αγαθά	Υπηρεσίες	Καινοτομία
Εστίαση στη δημιουργία αξίας	Παραγωγή προτυποποιημένων προϊόντων	Παράδοση προσαρμοσμένων υπηρεσιών	Υλοποίηση και συν-δημιουργία προσωποποιημένων εμπειριών
Ο πελάτης ως	Στόχος για μαζικό marketing	Στόχος για μαζική εξατομίκευση	Συνεργάτης για συν-δημιουργία
Οικονομικά	Οικονομίες Κλίμακας	Οικονομίες Σκοπού	Οικονομίες Presencing (εντοπισμός και διαμόρφωση αναδυόμενων μελλοντικών δυνατοτήτων)
Οργανωσιακό Μοντέλο	Λειτουργικό, μία σφαίρα: μαζική παραγωγή	Τμηματικό, δύο σφαίρες: παραγωγή, διεπαφή με τον πελάτη	Δικτυακό, τρεις σφαίρες: παραγωγή, διεπαφή με τον πελάτη, καινοτομία
Εστίαση επιχειρηματικής ώθησης	Κέντρο της οργάνωσης per se (εστίαση στο προϊόν)	Περιφέρεια της οργάνωσης per se (εστίαση στον πελάτη)	Περιβάλλουσα σφαίρα της οργάνωσης per se (εστίαση στη συν-δημιουργία)
Λογική της σχέσης με τους πελάτες	Καθοδηγούμενη από το προϊόν (push/ ώθηση)	Καθοδηγούμενη από τις υπηρεσίες (pull/ έλξη)	Καθοδηγούμενη από τη συν-δημιουργία / συμπαραγωγή (presence/ παρουσία στο τώρα)
Βασική τάξη	Εργατική τάξη	Τάξη παροχής υπηρεσιών	Δημιουργική τάξη
Διοικητική νοοτροπία	Ο κόσμος είναι όπως εμφανίζεται (εαυτός = απλός παρατηρητής)	Ο κόσμος εξελίσσεται καθώς οι άνθρωποι αλληλεπιδρούν (εαυτός = συμμετοχος)	Ο κόσμος αναδύεται καθώς επιλέγουμε να παριστάμεθα (εαυτός = πηγή συν-δημιουργίας)

Ο βασικός λόγος κοινωνικών αποτυχιών συνίσταται κατά τον Fuller στο γεγονός “οι κοινωνίες λειτουργούν με βάση τη θεωρία, ότι η εξειδίκευση είναι το κλειδί για την επιτυχία, χωρίς να συνειδητοποιούν ότι η εξειδίκευση αποκλείει την περιεκτική σκέψη” (Fuller, 2008, p. 3).

Το νεοκλασικό οικονομικό μοντέλο κατατάσσει τον καταμερισμό της εργασίας ως βασικό πυλώνα της οικονομίας και της κοινωνίας, μαζί με την ατομική ιδιοκτησία. Ο Weber αναφέρει “ότι από την οπτική της εξέλιξης, το χρήμα είναι ο πατέρας της ατομικής ιδιοκτησίας” (Weber, 1927, p. 236).

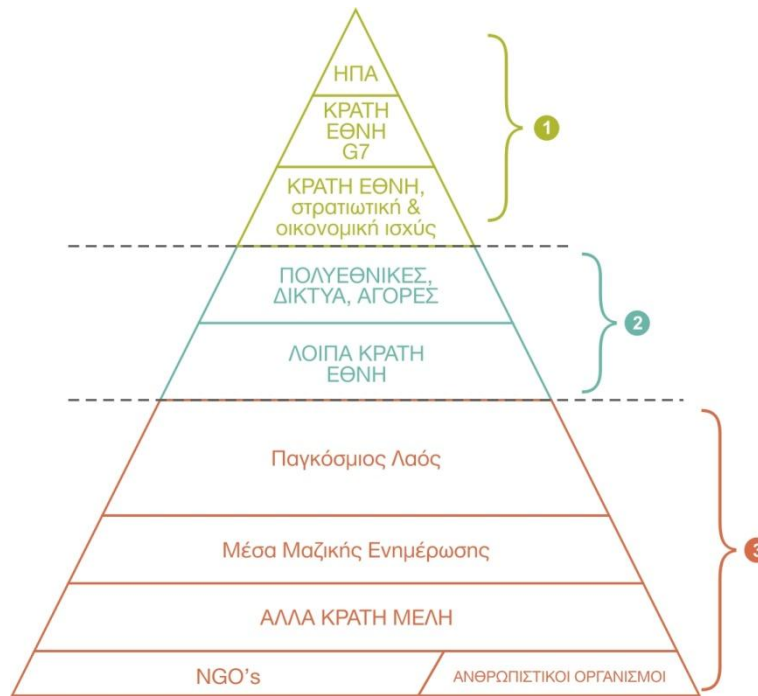
Ο “καταμερισμός” για μας δηλώνει ξεκάθαρα, τη διάκριση, το χώρισμα των ανθρώπων, που πλέον είναι απαρχαιωμένος ως τρόπος οργάνωσης. Η οικονομία του μέλλοντος απαιτεί άλλα μοντέλα οργάνωσης της εργασίας, τα οποία ήδη

περιγράφονται από μελλοντολόγους (futurists) και ειδικούς, αλλά χρησιμοποιούν και αυτά τον όρο “καταμερισμός” αντί να χρησιμοποιούν τις λέξεις “σύνθεση”, “συνολική” ή “συνδεδεμική” μπροστά από τη λέξη “εργασία”. Η διεθνής ορολογία συνεχίζοντας την “παράδοση” αναφέρεται στο νέο “καταμερισμό” εργασίας. Η εγχώρια και ευρωπαϊκή πρακτική αντιλαμβάνεται τον νέο καταμερισμό εργασίας ως απορρύθμιση του πλαισίου των εργασιακών σχέσεων που αναπτύχθηκαν στο κράτος πρόνοιας, στο βωμό της επιχειρηματικής ανταγωνιστικότητας (Κουζής, 2018, σ. 162).

Ο καταμερισμός εργασίας, κατά τον Marglin, σε αντίθεση με τα γραφόμενα του Adam Smith στο 1^ο κεφάλαιο του 1^{ου} βιβλίου του “Πλούτου των Εθνών”, προέκυψε “όχι από έμπνευση για την κάλυψη της ανάγκης αύξησης της παραγωγικότητας”, όπως διαρκώς επαναλαμβάνεται με τους εργαζόμενους σε βιοτεχνίες κατασκευής πινέζας, “αλλά από την ανάγκη κυριαρχίας στους εργαζόμενους” (Gorz, 1988, p. 51). Αυτό υποστηρίζει και ο Φαράκλας λέγοντας ότι “η πάλη των τάξεων προϋποθέτει τον καταμερισμό της εργασίας, καθώς και [...] ότι είναι η σύγκρουση μεταξύ ομάδων αντιθέτων συμφερόντων, η μια εκ των οποίων έχει συμφέρον να κυριαρχεί την άλλη, η άλλη να μην κυριαρχείται από την πρώτη” (Φαράκλας, 2018, σ. 140, 141).

Αναφερόμενος δε ο Gorz στη βασική τάξη, από την εργατική τάξη και διαμέσου της τάξης παροχής υπηρεσιών λέει ότι βρισκόμαστε ή θα βρεθούμε στη δημιουργική τάξη ως τον κύριο φορέα, την κύρια διεκδικητική τάξη. Εξάλλου, η πάλη των τάξεων στο πλαίσιο του ύστερου καπιταλισμού, μετά και την εμφιλοχώρηση καπιταλιστικών στοιχείων και συμπεριφορών στην εργατική τάξη από το 1960 και μετά με το δημοκρατικό καπιταλισμό και τη συμμετοχή των εργαζομένων σε συλλογικές επενδύσεις για το χτίσιμο μιας ασφάλειας ζωής, μιας σύνταξης, έχει αλλάξει και πεδίο και στρατεύματα.

Οι πάλοι ποτέ διακριτές γραμμές έγιναν αγνές. Όπως και να έχει, όμως, η εκμετάλλευση εξακολουθεί να υφίσταται, όχι όμως μόνο από την τάξη της κορυφής της πυραμίδας, αλλά και μεταξύ των τάξεων. Προκαλεί θυμηδία ο υπολογιστής τάξης (class calculator) στη Βρετανία πριν από μερικά χρόνια και η φρενίτιδα που προκάλεσε στους βρετανούς για να ανακαλύψουν σε ποια από τις επτά τάξεις ανήκαν. Οι Hardt και Negri αποτυπώνουν πυραμιδοειδώς το πλανητικό πολίτευμα (Hardt και Negri, 2002, σσ. 414-421). Σχεδιάσαμε την ανάλυσή τους στο Σχήμα 3.2.

Σχήμα 3.2: Η πυραμίδα του πλανητικού πολιτεύματος (Hardt και Negri, 2002, σσ. 414-421)

Η πυραμίδα έχει τρία μεγάλα διαζώματα. Το 1^ο διάζωμα περιλαμβάνει 3 τμήματα. Στην κορυφή βρίσκονται οι ΗΠΑ, ακολουθούμενες από τα κράτη έθνη της G7, τις επτά ισχυρότερες οικονομίες του πλανήτη και τα κράτη έθνη με στρατιωτική και οικονομική ισχύ. Το 2^ο διάζωμα αποτελείται από τις πολυεθνικές εταιρείες και λοιπά κράτη έθνη (G20;, -M.T). Στο 3^ο διάζωμα περιλαμβάνονται ο Παγκόσμιος Λαός, άλλα, μικρότερα και ανίσχυρα κράτη, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και οι Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις που περιλαμβάνουν και τους ανθρωπιστικούς οργανισμούς.

Για τον Ingham, ένα ουσιώδες τμήμα της παραγόμενης από τον καπιταλισμό ανισότητας “μπορεί να κατανοηθεί μέσω της λειτουργίας του χρηματικού και χρηματοοικονομικού συστήματος” (Ingham, 1999, p. 68).

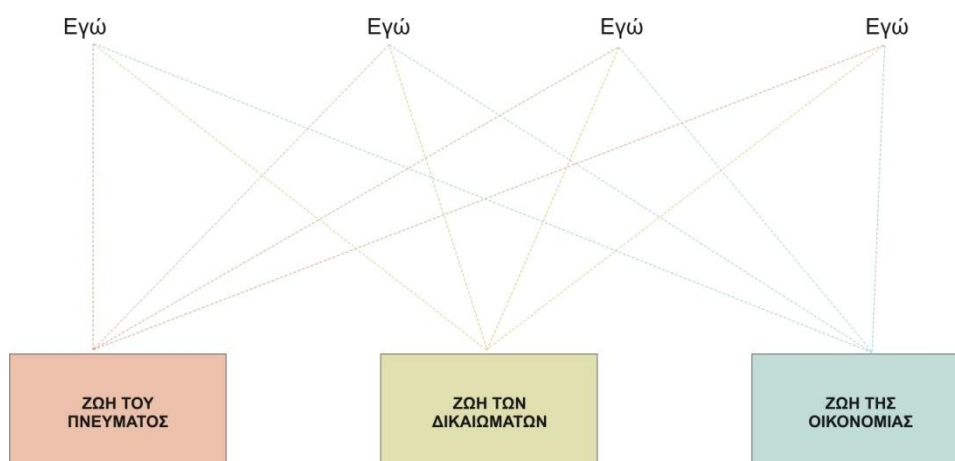
Ο Brüll (2018) από την ανθρωποσοφική σκοπιά αναλύει εκτενώς το ζήτημα των κοινωνικών τάξεων κάνοντας και μακροσκελή ιστορική αναδρομή στα βάθη του ανθρώπινου πολιτισμού. Για αυτόν, το ιδανικό πρότυπο μιας κοινωνίας με τρεις τάξεις όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 3.3 περιλαμβάνει τη ζωή του πνεύματος, τη ζωή των δικαιωμάτων και τη ζωή της οικονομίας, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο κεφάλαιο 5. Στο Σχήμα 3.4, το “εγώ” η κάθε απελευθερωμένη ανθρώπινη προσωπικότητα, ανεξάρτητα από τις τάξεις των πλουσίων και των φτωχών, η παλαιότερα των ευγενών και κληρικών, των εμπόρων αστών, μπορεί να συμμετέχει

ελεύθερα και στις τρεις τάξεις, του πνεύματος, των δικαιωμάτων και της οικονομίας, αντίστοιχα. Αυτή είναι και η μόνη διέξοδος για το προλεταριάτο με βάση και τον Steiner.

Το Ιδανικό πρότυπο μιας κοινωνίας με τρεις τάξεις (Brüll , 2012, σ. 81)

Σχήμα 3.3: Το ιδανικό πρότυπο μιας κοινωνίας με τρεις τάξεις (Brüll, 2002, σ. 81)

Σχήμα 3.4: Ο απελευθερωμένος άνθρωπος (Brüll, 2018, σ. 83)

Η βιομηχανοποίηση έχει ως προαπαιτούμενο το χωρισμό του εργαζόμενου από τα μέσα παραγωγής. Έτσι κατέστη εφικτή, έτσι οργανώθηκε και αναπτύχθηκε ο καπιταλισμός. Αυτός, όμως, ο χωρισμός της εργασίας σε μικρά κομμάτια, δεν αποτελεί πλέον το παράδειγμα για το μέλλον. Είναι γνωστό ότι κοιτάμε προς το μέλλον, έλκοντας μαζί μας τα εργαλεία, τη χρονική αλληλουχία εμφάνισής τους καθώς και τις ιδέες, τον πολιτισμό, τις νόρμες που ενσωματώνουν. Η δυτική σκέψη και πρακτική έλκει επιπλέον το διαχωρισμό και τον καταμερισμό ανάμεσα στην πνευματική και στη χειρωνακτική εργασία.

Η νέα μεταλλαγμένη μορφή καπιταλισμού ενοποιεί τον εργαζόμενο με τα δίκτυα. Είναι αυτό που ο Boutang αποκαλεί γνωσιακό καπιταλισμό που στηρίζεται “στον γνωσιακό καταμερισμό της εργασίας, τη συλλογική γνωσιακή εργασιακή

δύναμη” (Boutang, 2011, p. 34) και ενδιαφέρεται για την “απόδοση αξίας στη νοημοσύνη και στην καινοτομία και όχι στην πληροφορία, όπως στον βιομηχανικό καπιταλισμό” (Boutang, 2011, p. 41).

Η οργάνωση της εργασίας αποτελεί επιπλέον αντικείμενο της κοινωνικής καινοτομίας. Ο καταμερισμός εργασίας, εκτός από τα θετικά στοιχεία που έχει προσφέρει, όπως την αναντίρρητη βελτίωση της διάδοσης της τεχνολογίας, της γνώσης, και του πλούτου, ενέχει αρνητικά στοιχεία με αντίστοιχες συνέπειες, όπως τη μη κατανόηση του κόσμου παρά μόνο αποσπασματικά, τη μονοδιάστατη εργασία, την υποτέλεια στη μηχανή.

Η κοινωνική καινοτομία μπορεί να συμβάλλει στην αλλαγή οργανωσιακού, εργασιακού παραδείγματος και κοσμοαντίληψης. Όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 3.2, ο καταμερισμός εργασίας αποτελούσε βασικό στοιχείο των οικονομικών κλίμακας. Στις οικονομίες σκοπού και πολύ περισσότερο σε αυτό που ο Scharmer (2009, p. 163) ονομάζει Presencing η συν-δημιουργία, η συμ-παραγωγή, οι συνθέσεις και οι συσσωματώσεις, παρά ο καταμερισμός, θα αποτελούν τον κανόνα.

Επιπλέον, η υπερ-εξειδίκευση καθιστά τα πρόσωπα ανίσχυρα, εύθραυστα μπροστά σε αλλαγές. Αφενός, ζητείται υψηλή εξειδίκευση σε συγκεκριμένα αντικείμενα και αφετέρου, η έλευση ή η αναφορά και μόνο σε κάποια επικείμενη δραματική αλλαγή στην οικονομία προκαλεί απώλεια θέσεων εργασίας και τα πρόσωπα παραμένουν άνεργα για μεγάλο διάστημα συνήθως, λόγω μη εμπειρίας και γνώσης άλλων απαιτούμενων ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Αυτό, επίσης, σημαίνει περιορισμένη προσαρμογή και αρμοστικότητα στις αλλαγές.

3.4 Κοινωνική Καινοτομία: Τα εργαλεία

Η Κοινωνική Καινοτομία δίπλα στη θεωρητική έχει και την εργαλειακή της διάσταση. Για κάθε στάδιο της σπείρας ή του έλικα της Κοινωνικής Καινοτομίας, (ενότητα 3.3), η πρακτική έχει αναπτύξει και αναπτύσσει συνεχώς εργαλεία σε διεθνές επίπεδο. Η ευρηματικότητα και η επιμονή προσώπων, φορέων και επιχειρήσεων της κοινωνικής οικονομίας καθώς και ερευνητικών κέντρων πανεπιστημίων δημιουργούν ένα νέο περιβάλλον, ένα οικοσύστημα κοινωνικής καινοτομίας με σκοπό την επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Ιδιαίτερες πρωτοβουλίες αποτελούν:

α) το Social Innovation Generation του Πανεπιστημίου Waterloo στον Καναδά, όπου μια διεπιστημονική ομάδα προάγει την Κοινωνική Καινοτομία σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο με ενδεικτικές θεματικές περιοχές την κοινωνική καινοτομία, τη συστημική σκέψη, την Κ.Ε, την Κ.Χ, την ανθεκτικότητα και την αρμοστικότητα καθώς και την κοινωνική καινοτομία στο δημόσιο τομέα.

β) το Skoll Foundation (Οξφόρδη- κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνικές επιχειρήσεις) του Said Business School,

γ) το Nesta Innovation Foundation (Λονδίνο)

δ) το Stockholm Resilience Centre (Στοκχόλμη),

ε) το Drift Institute (Ρόττερνταμ).

Προχωρώντας σε βάθος τη μελέτη του πεδίου της κοινωνικής καινοτομίας στο πλαίσιο της έρευνας δράσης μαζί με τον Θωμά Παπαμίχο από τους “Άγροναύτες” σχεδιάσαμε ένα πρωτότυπο εφαρμογής ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας στο πεδίο της ΚΥΓ. Πρόκειται για ένα πλήρως λειτουργικό ιστοχώρο βελτιωμένης επικοινωνίας μεταξύ καταναλωτών και παραγωγών για το Καλάθι του παραγωγού, το οποίο παρουσιάζεται συνοπτικά στην ενότητα 3.7 με τη φιλοσοφία, τους κανόνες και την εν γένει ανάπτυξη ενός σύγχρονου ιστοχώρου από την Agroid Κοιν.Σ.Επ.

Ο Νίκος Χρυσόγελος της Κοιν.Σ.Επ. “Άνεμος Ανανέωσης” αναφέρθηκε στο μοντέλο της κοινωνικής κατοικίας (social housing) ως σημαντικό πυλώνα της κοινωνικής οικονομίας στην Ευρώπη και ως καλή πρακτική κοινωνικής καινοτομίας, που απουσιάζει, όμως, από την Ελλάδα τόσο στη θεωρία όσο και στην πράξη:

[...] έρχονται τα funds αγοράζουν φθηνά κατοικίες για να τις εντάξουν στο σύστημα Airbnb. Δεν θα μπορούσε ένας συνεταιρισμός, να ο ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας στο οποίο θα ήταν συμμετοχοί οι οφειλέτες των τραπεζών, να συγκροτήσουν ένα συνεταιρισμό, να διαπραγματευθούν με την τράπεζα να αγοράσουν, όσο αγοράζει ένα fund για παράδειγμα, να συνδεθούν, όμως, και με προγράμματα ενεργειακής αναβάθμισης και συνολικής αναδιοργάνωσης της γειτονιάς μαζί με τους δήμους; (Χρυσόγελος, 23/5/2018).

Το μοντέλο της κοινωνικής κατοικίας συμβάλλει στη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος, έχοντας οφέλη και για τα πρόσωπα και για την κοινωνία. Όμως, κατά τον Χρυσόγελο “στην Ελλάδα επιλέχθηκε ένα ξεπερασμένο μοντέλο, το οποίο θα διακοπεί το αργότερο μέχρι το 2050”.

[...] το [κρατικό, Μ.Τ] αντίδοτο στη μεγάλη κρίση και [...] υψηλή ανεργία, δεν είναι η καινοτομία και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, σε τομείς που χρειάζονται, αλλά είναι η επιδοματική πολιτική. Σήμερα, περίπου το 25% της κοινωνίας ανακουφίζεται προσωρινά μεν, αλλά και συνηθίζει σε επιδόματα σίτισης, στέγασης, ενέργειας, αυξάνοντας παράλληλα τη μαύρη εργασία και την παραοικονομία. Τα επιδόματα θα μπορούσαν να έχουν μεταβατική λογική.

[...] είναι πολιτική επιλογή που δημιουργεί ένα πελατειακό σύστημα το οποίο είναι ισχυρό γιατί ο άλλος λέει “...μου δίνει και διακόσια ευρώ”, άρα μια πολιτική επιλογή [...] δεν υπάρχουν όμως στρατηγικές κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης που να βγάζουν τους ανθρώπους από τη φτώχεια δηλαδή καταστάσεις που προσβάλλουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια (Χρυσόγελος, 23/5/2018).

Βασικά εργαλεία ανάπτυξης κοινωνικής καινοτομίας, μεταξύ άλλων, αποτελούν:

α) οι Συμμετοχικοί Προϋπολογισμοί και άλλα συμμετοχικά εργαλεία κατανεμημένης λογοδοσίας (Murray, Caulier-Grice and Mulgan, 2010, pp. 152-154, Malleson, 2014, p. 188-192).

β) ο σχεδιασμός και ανάπτυξη δημόσιων πολιτικών μέσω του προσαρμοστικού κύκλου (βλ. ενότητα 7.5.1).

γ) η διαδικασία απόδειξης της ιδέας (proof of concept) κοινωνικής καινοτομίας

δ) οι διαγωνισμοί Κοινωνικής Καινοτομίας και καινοτομίας στο δημόσιο τομέα (π.χ gonjam.org)

ε) οι οργανωσιακές δομές που ευνοούν την Κοινωνική Καινοτομία και στους τρεις τομείς, δηλαδή κοινωνική οικονομία, δημόσια οικονομία, ιδιωτική οικονομία όπως για παράδειγμα teal οργανώσεις (βλ. Laloux, 2014), συνεταιρισμοί, κοινωνικές επιχειρήσεις κ.α.

στ) τα εργαλεία χρηματικής καινοτομίας και κοινωνικής χρηματοοικονομικής (βλ. κεφάλαια 4 και 6 της διατριβής)

Για μας η Κοινωνική Καινοτομία δεν έχει αξιολογική ουδετερότητα σε όρους Βεμπεριανής ανάλυσης. Είναι ένα σύνολο εργαλείων και λύσεων που δεν κρίνεται μόνο από το αν επιτυγχάνει τους στόχους που έχει θέσει να πραγματοποιήσει. Πρέπει να κινείται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αξιών, το οποίο πραγματικά θα έρχεται σε μεγάλο βαθμό από-τα-κάτω, από την ίδια την κοινωνία καλύπτοντας με βιώσιμο τρόπο τις ανθρώπινες ανάγκες με τρόπο βιώσιμο και ηθικό.

Η Κοινωνική Καινοτομία δεν αφορά μόνο στην οικονομική διάσταση, δεν είναι μονόπλευρη, δεν πρέπει να υποκαθιστά το κράτος στις βασικές υποχρεώσεις του απέναντι στους πολίτες και στους ανθρώπους που ζουν στην επικράτειά του, δεν πρέπει να αποτελεί εκχώρηση αρμοδιοτήτων για τις οποίες έχει εξουσιοδοτηθεί από τον λαό στο πλαίσιο των συνταγματικών υποχρεώσεων, στο πλαίσιο του δημοκρατικού και κοινωνικού συμβολαίου με τον λαό. Το πρόβλημα εντολέα-

εντολοδόχου αναπτύσσεται στο πεδίο της κοινωνικής καινοτομίας, όπως και στα πεδία της πολιτικής, της χρηματοοικονομικής, των επιχειρήσεων.

Η Κοινωνική Καινοτομία που εκπορεύεται από τα πάνω ή αποτελεί το μέσο για την απεμπόληση βασικών υποχρεώσεων του κράτους ή των κρατών μελών της Ε.Ε εν προκειμένω δεν είναι για μας Κοινωνική Καινοτομία και δεν είναι βιώσιμη Κοινωνική Καινοτομία. Η αρχή της επικουρικότητας σε επίπεδο Ε.Ε πρέπει να βρει την εφαρμογή της στην κοινωνική καινοτομία στο χαμηλότερο δυνατό επίπεδο δημοκρατικής και συμμετοχικής εκπροσώπησης της κοινωνίας και της πολιτείας που είναι αρχικά η Α' θμια και κατόπιν η Β' θμια Αυτοδιοίκηση, όπως ακριβώς για τη διοίκηση των τοπικών υποθέσεων συντρέχει το τεκμήριο αρμοδιότητας υπέρ των ΟΤΑ στο Σύνταγμα (άρθρο 102 παρ.1).

Η εργαλειακή διάσταση όμως δεν είναι αυτοσκοπός. Χρειάζεται η ανάπτυξη Εθνικής Πολιτικής και Περιφερειακών Πολιτικών για την Κοινωνική Καινοτομία με έμφαση στις Συστημικές Καινοτομίες παρά στην επικέντρωση σε εργαλεία και μηχανισμούς που δεν μπορούν να επιφέρουν θετική συστημική αλλαγή (Tepsie, 2014, p. 35).

3.5 Το Βασικό Εισόδημα

Ένα από τα πεδία της Κοινωνικής Καινοτομίας που διανύει ήδη δεκαετίες πειραματισμού σε διάφορες χώρες και σε διάφορες κλίμακες, είναι η πρωτοβουλία για το Βασικό Εισόδημα (Basic Income ή B.I) που ως κοινωνική καινοτομία, επιλύει κοινωνικά προβλήματα ανάλογα με την εποχή.

Πρωτοβουλίες βασικού εισοδήματος έχουν αναπτυχθεί, ήδη από τον 17^ο και 18^ο αιώνα, με τους Hobbes, Paine και Fourier (Skidelski and Skidelski, 2012, Van Parijs and Vanderborght, 2017), καθώς επίσης και στο πλαίσιο διαφορετικών συστημάτων, του φιλελευθερισμού και του σοσιαλισμού. Έχει υπάρξει πρόσφατος διάλογος και κριτική ανάμεσα στους φιλελεύθερους για το αν πρέπει να αποδεχθούν το B.I. και να το χρησιμοποιούν σε φιλελεύθερα κράτη (Moseley, 2011).

Ο σοσιαλισμός κινείται, περισσότερο προς την παροχή επιδομάτων σε είδος και όχι τόσο σε χρήμα. Ο φιλελευθερισμός στόχευε στην παροχή χρήματος, είτε με τη μορφή επιδότησης, είτε με τη μορφή αρνητικού φόρου εισοδήματος [βλ. Honkanen, 2014]. Άπτονται και στα δύο συστήματα, στο πεδίο της κοινωνικής πολιτικής, με υποστηρικτές του βασικού εισοδήματος ως λύσης στο σοσιαλισμό, ή στο φιλελευθερισμό, αλλά και πολέμιους, ακριβώς στις ίδιες ομάδες. Το B.I δεν στοχεύει να αντικαταστήσει το εισόδημα από την εργασία, σκοπεύει να το συμπληρώσει και να αμβλύνει τις υπάρχουσες ανισότητες. Γι' αυτό

αναφερόμαστε στο B.I χωρίς όρους ή basic unconditional income (B.U.I). (Περαντζάκης, 13/2/2018).

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 ο Van Parijs ξεκίνησε τη συζήτηση για το B.I (Van der Veen, and Van Parijs, 2006) συνεχίζοντάς την αναφερόμενος στο B.I. ως εναλλακτική ανάμεσα στη φιλελεύθερη δεξιά και στην σοσιαλιστική αριστερά καθώς και στη θέση του Gorz για μια αυτόνομη σφαίρα ανάμεσα στην αγορά και στο κράτος, την πολιτική οικολογία (Van Parijs and Vanderborght, 2017, p. 128).

Το B.I. διαφοροποιείται από το Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα (E.E.E.) και την εγγυημένη απασχόληση²⁸ στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής. Ουσιαστικά το E.E.E. και παρεμφερή μέτρα κοινωνικής πολιτικής προϋποθέτουν τον έλεγχο των ανθρώπων που το λαμβάνουν. Πολιτικές και δράσεις αυτού του τύπου είναι γνωστές εδώ και ένα αιώνα και εφαρμόζονται σε πολλές χώρες τα τελευταία 20 χρόνια (Osterkamp, 2013, p. 72). Αντίθετα, το απεριόριστο βασικό εισόδημα, ουσιαστικά δεν θέτει περιορισμούς.

[...] στο ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα, θα πρέπει ο κάθε δικαιούχος να αποδείξει ότι το χρειάζεται, να έχει τα κατάλληλα εισοδήματα ή έλλειψη εισοδημάτων, να μην έχει περιουσία, να μην έχει κάποιο άλλο τρόπο και μόνο τότε μπορεί να λάβει το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα.

Ενώ, το B.U.I θα το λαμβάνουν όλοι στο ίδιο επίπεδο για κάθε χώρα. Εκεί το κόστος αυξάνει, [...] υπάρχουν διάφορα εμφανή και αφανή είδη κόστους που υπολογίζονται και στο τέλος, αυτό που φτάνει πραγματικά στην αγορά είναι λιγότερο από το 50% του αρχικού ποσού (Περαντζάκης, 13/2/2018).

Τα προβλήματα, τελικά, που επιλύει το B.I ως κοινωνική καινοτομία είναι ανάλογα με την εποχή. Πόσο γίνεται κατανοητό από αυτούς που ασκούν κριτική σε αυτό το μοντέλο;

[...] αυτό αποτυγχάνουν να κατανοήσουν οι επικριτές του B.I. Άλλα προβλήματα θα έλυνε, όταν θα άλλαζε ο τρόπος εργασίας, στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, στη διαδικασία της εκβιομηχάνισης, από την καθαρά χειρωνακτική εργασία και άλλο πρόβλημα θα λύσει σήμερα, που μεταβαίνουμε από τη βιομηχανοποιημένη κοινωνία, σε αυτοματοποιημένες γραμμές παραγωγής και στην ψηφιακή παροχή υπηρεσιών. Πλέον, είμαστε στο τέλος ακόμα και της παροχής υπηρεσιών με ένα άλλο κύκλο μετατροπής να εκκινεί (Περαντζάκης, 13/2/2018).

---

²⁸ Ως εναλλακτικά χρηματοδοτικά μοντέλα προγραμμάτων εγγυημένης απασχόλησης έχουν προταθεί η Χρηματοοικονομική Κυριαρχία (Financial Sovereignty) και η Συνεργασία Κοινωνικού Επιχειρείν (Social Venture Partnership) που άπτεται του πεδίου της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων στο Kaboub (2017, pp. 183-188). Ειδικά για την περίπτωση της Ελλάδας βλ. Antonopoulos, Adam, Kim, Masterson and Papadimitriou, 2014 και Watts, Sharpe and Juniper (2017, pp. 89-115).

Η αναφορά στις άσκοπες εργασίες (bullshit jobs) είναι πολύ σημαντικό θέμα που εκφεύγει των ορίων της έρευνας. Όμως το κεφαλαιοκρατικό σύστημα μεταξύ των άλλων δημιουργώντας νέες (άσκοπες) ανάγκες ή αναθερμαίνοντας παλαιότερες ανάγκες, καλλιεργεί την ανάπτυξη άσκοπων θέσεων εργασίας, λέγοντας κατόπιν ότι δημιουργεί ευκαιρίες απασχόλησης και ανάπτυξη. Ο Graeber στην πρόσφατη εργασία του (Graeber, 2018) περιγράφει αναλυτικά τα είδη των bullshit jobs, τα αίτια της εξάπλωσής τους και γιατί οι κοινωνίες δεν αντιτίθενται στην ανάπτυξη τους. Ο Περαντζάκης αναφέρεται στην ματαιότητα των άσκοπων εργασιών, στο μέλλον της εργασίας και στο ρόλο του Β.Ι.:

[...] από την παροχή υπηρεσιών, περνάμε στα bullshit jobs, δουλειές που δεν έχουν κανένα απολύτως σκοπό, παρά μόνο να εξυπηρετήσουν, να κάνουν μαζική παραγωγή τον ίδιο τον άνθρωπο, να εξυπηρετήσουν τον επόμενο και τον επόμενο πελάτη, μέχρι να τελειώσει η μέρα και να πάρει το μισθό του ο υπάλληλος, μόνο και μόνο επειδή μπορεί να το κάνει.

Η δουλειά η ίδια δεν είναι παραγωγική, δεν έχει αντικείμενο, η δουλειά δεν προσφέρει κάτι στον εργαζόμενο, εκτός από το ότι τον απασχολεί για να πάρει το μισθό και στην ουσία η διαδικασία θα αντικατασταθεί από τις μηχανές [...]

[Π]λέον, έχουμε φτάσει σε ένα σημείο που αλλάζει ριζικά και πολύ πιο γρήγορα, δεν προλαβαίνει να προσαρμοστεί ο κόσμος στις καινούργιες δεξιότητες και αυτό το κενό καλύπτει το βασικό εισόδημα (Περαντζάκης, 13/2/2018).

Το Β.Ι.Ι στην Ευρώπη εκπροσωπείται ως Κίνημα από το Unconditional Basic Income Europe (UBIE), ένα διεθνές δίκτυο ακτιβιστών και πρωτοβουλιών που ενδιαφέρονται για την εφαρμογή του στην Ευρώπη και την αναγνώρισή του ως παγκόσμιο ανθρώπινο δικαίωμα. Έχει συγκεντρώσει ήδη τη στήριξη 300.000 πολιτών πανευρωπαϊκά. Η κριτική στο Β.Ι. εδράζεται, κυρίως, στην άποψη που έχουν οι ασκούντες κριτική για το πώς θα λειτουργούσε ένα βασικό εισόδημα στην απασχόληση, πάνω στον ίδιο τον άνθρωπο, σε ψυχολογικό κυρίως επίπεδο.

[...] ένα τέτοιο εισόδημα, στην ουσία, θα αφαιρούσε το κίνητρο για εργασία και θα προήγαγε την τεμπελιά. Το οποίο είναι παντελώς αβάσιμο, γιατί κατά πρώτον ένα βασικό εισόδημα δεν καλύπτει όλες τις ανάγκες, γι' αυτό λέγεται και βασικό. Το δεύτερο, ότι ακόμη και στις περιπτώσεις, που ίσως είναι λίγο μεγαλύτερο, όπως για παράδειγμα, γίνεται στις μέρες μας με ένα πείραμα στο Οχάιο των ΗΠΑ, [άλλοι πιλότοι, στην Αλάσκα, στο Ιράν και στη Ναμίμπια] όπου σε μικρό αριθμό αστέγων, παρέχεται σπίτι και ένα βασικό ποσό για να μπορούν να το συντηρήσουν και να ζήσουν. Θα αναμένονταν, ότι η πλειοψηφία τους, θα είναι, σύμφωνα με ότι λένε οι επικριτές, τεμπέληδες. Συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο. Εκεί που πρωτίτερα δεν είχαν χρήματα, δε μπορούσαν στην ουσία, ούτε να αναζητήσουν εργασία, γιατί ακόμη και γι' αυτό, απαιτείται να υπάρχουν μέσα συντήρησης, όλος ο χρόνος αναλώνεται στην επιβίωση και όχι στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης. Αυτό το δίχτυ, λοιπόν, τους έδωσε τη δυνατότητα να μπορούν να πάνε πέρα από την επιβίωση στο επόμενο επίπεδο, να προσφέρουν κάτι στον εαυτό τους, εκτός από την υπόλοιπη κοινωνία (Περαντζάκης, 13/2/2018).

Η συζήτηση για το B.I. έχει αναθερμανθεί πρόσφατα σε ερευνητικό και επιστημονικό αντικείμενο διεθνώς, και απασχολεί ερευνητικά την ακαδημαϊκή κοινότητα (Van Parijs and Vanderbogh, 2017, Standing, 2017, Nettle, 2018).

Το B.I. φορολογείται στους “πλότους” που το υλοποιούν πειραματικά, σύμφωνα με το ισχύον φορολογικό σύστημα της χώρας. Αντί να φορολογείται η εργασία, με βάση το σύστημα του κράτους πρόνοιας από τον 19^ο αιώνα και να κατανέμονται η φόροι στην πρόνοια, πρέπει να φορολογούνται όλοι οι παράγοντες εισοδήματος. Αυτό όπως αναφέρει ο Scharmer (2009, p. 374) θα μείωνε τη γραφειοκρατία και θα διευκόλυνε μια νέα κουλτούρα αυτο-εξάρτησης αντί εξάρτησης από το κράτος.

Αναφορικά με το μέλλον του Βασικού Εισοδήματος είτε ως πειραματισμού κοινωνικής πολιτικής είτε ως κοινωνικής καινοτομίας, τις δυνατότητες που αναδύονται, αλλά και τις επικρίσεις, ο Περαντζάκης αναφέρει ότι:

[π]ροκαλεί εντύπωση, κυρίως, ότι οι επικριτές και οι υποστηρικτές δεν ενδιαφέρονται για τη συλλογή διαθέσιμων δεδομένων, για την υλοποίηση ενός πειραματισμού κοινωνικής πολιτικής, διαπιστώνοντας την πραγματική απόδοσή του [...] πλησιάζουμε σε ένα υψηλό επίπεδο τεχνολογικής ανάπτυξης, που έχουμε δύο δυνατότητες, α) να γίνουμε Λουδίτες και να επιστρέψουμε πίσω σε προ-τεχνολογική εποχή σπάζοντας τις μηχανές, είτε με φυσική αντίδραση, είτε λόγω κάποιου ατυχήματος, ή β) θα επιστρέψουμε σε μια εποχή που θα χρειαστεί αναγκαστικά να ξαναρχίσουμε πάλι από την αρχή ή θα πρέπει να δεχτούμε ότι σε λίγα χρόνια θα καλύπτονται όλες οι ανάγκες σε ύλη και σε παραγωγή από μηχανές, οι οποίες μηχανές, όμως, δεν θα φορολογούνται, δεν θα ξοδεύουν για να φέρουν πίσω εισόδημα, αυτό πρέπει να καλυφθεί κάπως, ο μόνος τρόπος είναι μια αναδιανομή μέσω ενός βασικού εισοδήματος.

[Ο]ταν μιλάμε για μεταφορά πρώτων υλών τα επόμενα 10 χρόνια από αστεροειδείς... Ένας μόνο αστεροειδής που έχει ανακαλυφθεί έχει αρκετή ποσότητα πλατίνας να την αντικαταστήσει σε όλες τις ηλεκτρονικές συσκευές σε όλη τη γη. Οι πρώτες ύλες θα είναι απλώς διαθέσιμες για να κάνεις ότι σου αρέσει, θέλεις να φτιάξεις ένα κινητό για 8 δις ανθρώπους; Θα μπορείς να το κάνεις. Και θα μπορείς, όχι μόνο αυτό, αλλά θα μπορείς και μέσω της τεχνολογίας του μοριακού 3D printing να φτιάξεις το επόμενο μοντέλο κινητού.

Η επιστήμη έχει φτάσει εκεί, αναπτύσσεται, αλλά αυτό είναι δυνατότητες, όχι πιθανότητες. Μιλάμε για ένα κόσμο, ο οποίος θα έχει πολύ παραπάνω από αυτά που γνωρίζουμε σήμερα, πλησιάζουμε προς έναν κόσμο, σχεδόν επιστημονικής φαντασίας. Και η χώρα μας θα αναγκαστεί να ακολουθήσει ...αυτή τη φυσική εξέλιξη των πραγμάτων [...] (Περαντζάκης, 13/2/2018).

Ο Scharmer (2009, p. 447) έχει περιγράψει το B.I. ως καινοτομία οικονομικής υποδομής με έμφαση στην ανάληψη πρωτοβουλιών από πλευράς των προσώπων, των πολιτών σε ίδιο και όχι σε συλλογικό επίπεδο. Αυτό ακριβώς, 40 χρόνια νωρίτερα,

σχολίασε ο Foucault, στο μάθημα της 14ης Μαρτίου 1979 (Foucault, 2012, p. 210) για τον “επιχειρηματία του εαυτού του”.

Από την πλευρά της κριτικής στο Β.Ι. υπάρχει και η άποψη των συνδεσμικών οικονομικών (Desaules, 2013b) σύμφωνα με την οποία, το βασικό εισόδημα δεν μπορεί να επιλύσει το πρόβλημα γιατί δεν φτάνει στην πηγή του προβλήματος που είναι πρόβλημα κατανάλωσης και όχι εισοδήματος καθώς και του βασικού θέματος που είναι το χρήμα.

3.6 Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία

Τα τελευταία χρόνια λόγω της αλματώδους ανάπτυξης και διάχυσης της χρήσης Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (Τ.Π.Ε.) εκτός από την “κλασική” κοινωνική καινοτομία αναπτύσσονται εφαρμογές ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας (Digital Social Innovation ή DSI). Στην Ευρώπη από τον Ιανουάριο 2015, χρονιά της έκδοσης της αναφοράς της Ε.Ε. για την DSI έως τον Αύγουστο του 2017 οι καταγεγραμμένοι οργανισμοί και πρωτοβουλίες DSI αυξήθηκαν από 1000 σε 1952 (μεταβολή +95,2%) και τα αντίστοιχα έργα DSI από 630 σε 1619 (μεταβολή +157%). Τα πεδία ενδιαφέροντος που περιλαμβάνουν τους ανωτέρω οργανισμούς και έργα αποτυπώνονται στον Πίνακα 3.3.

Πίνακας 3.3: Πεδία ενδιαφέροντος της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας το 2015 και το 2017 στην ΕΕ, (ΕΕ, 2017)

2015	2017
Εκπαίδευση και δεξιότητες	Εκπαίδευση και δεξιότητες
Συμμετοχικότητα και Δημοκρατία	Συμμετοχικότητα και Δημοκρατία
Πολιτισμός και Τέχνες	Πολιτισμός και Τέχνες
Εργασία και απασχόληση	Εργασία και απασχόληση
Υγεία και Ευημερία	Υγεία και Ευημερία
Οικονομία και Χρηματοοικονομική	Οικονομία και Χρηματοοικονομική
Επιστήμες	Επιστήμες
Ενέργεια και Περιβάλλον	Ενέργεια και Περιβάλλον
Έξυπνες δημόσιες Υπηρεσίες	Αναζωογόνηση γειτονιάς
	Διάφορα

Παρατηρούμε ότι σε διάστημα δύο ετών η αλλαγή είναι μόνο στην ουρά της λίστας. Η εκπαίδευση είναι στην κορυφή ακολουθούμενη από την Συμμετοχικότητα και τη Δημοκρατία, τον Πολιτισμό, την Εργασία και την Απασχόληση.

Οι τύποι των οργανισμών και των φορέων που δραστηριοποιούνται στο πεδίο της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας είναι για τα έτη 2015 και 2017 οι κοινωνικές

επιχειρήσεις, οι οργανισμοί και τα κινήματα βάσης, οι επιχειρήσεις, πανεπιστήμια και ερευνητικοί φορείς, ο δημόσιος τομέας, αναφέρονται στον Πίνακα 3.4.

Πίνακας 3.4: Τύποι Οργανισμών στο πεδίο της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας το 2015 και το 2017 στην ΕΕ, (ΕΕ, 2017)

2015	2017
Κοινωνικές Επιχειρήσεις, Φιλανθρωπία ή Ιδρύματα	Μη Κερδοσκοπικοί Φορείς
Οργανισμοί βάσης (grassroots) ή Κοινοτικά Δίκτυα	Οργανώσεις Πολιτών
Επιχειρήσεις	Επιχειρήσεις
Πανεπιστήμια και Ερευνητικοί Φορείς	Έρευνα
Κυβέρνηση και Δημόσιος Τομέας	Δημόσιος Τομέας
	Άλλοι φορείς

Οι περιοχές τεχνολογίας που αναπτύσσονται ψηφιακές κοινωνικές καινοτομίες είναι η Ανοιχτή Γνώση, το Ανοιχτό Υλισμικό (hardware), τα Ανοικτά Δεδομένα, τα Ανοικτά Δίκτυα με τις ακόλουθες υποκατηγορίες:

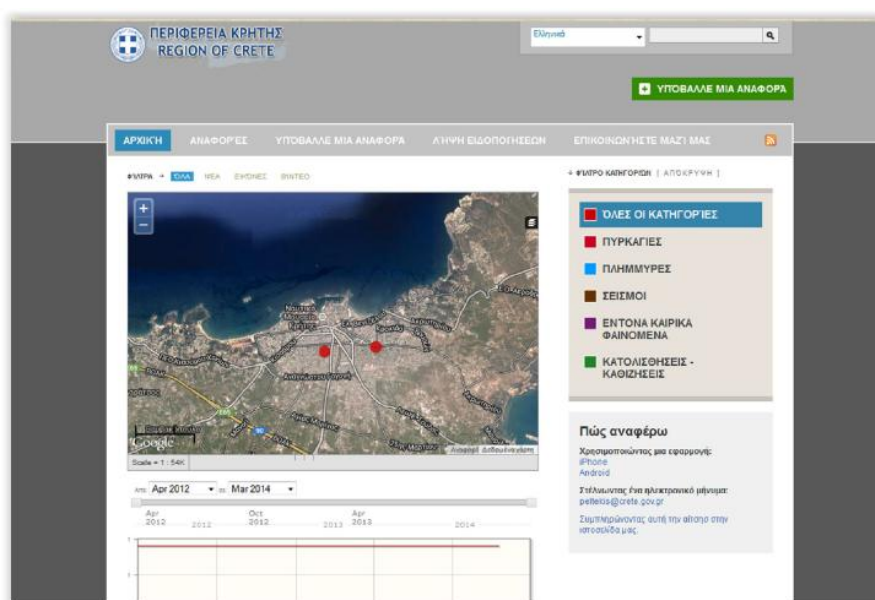
1. Κοινωνικά Δίκτυα και μέσα κοινωνικής δικτύωσης, Crowdsourcing, crowdmapping, Crowdfunding, Ανοικτά Δεδομένα, Ομότιμα Δίκτυα (Peer-to-peer networks), Mobile and web apps, Open-source technologies, Online marketplaces and notice boards, Διαδικτυακή Μάθηση και MOOCs, Αισθητήρες και το Διαδίκτυο των Πραγμάτων (Sensors and IoT), Μεγάλα Δεδομένα (Big data), Geotagging, GPS και GIS,
2. Ψηφιακές Κατασκευές και Τρισδιάστατη Εκτύπωση, Wearables and personal monitoring, Τεχνητή Νοημοσύνη και Μηχανική Γνώση (AI and machine learning)
3. Εργαλεία ψηφιακής Δημοκρατίας.

Ένα σημαντικό στοιχείο που προκύπτει από τη σύγκριση ανάμεσα στα στοιχεία των ετών 2015 και 2017 είναι ότι παρά το γεγονός ότι ο αριθμός των οργανώσεων και των έργων έχει αυξηθεί κατακόρυφα, η δικτύωση ανάμεσά τους έχει μειωθεί κατά 50% περίπου (έμφαση του συγγραφέα). Το 2015 οι οργανώσεις που συνδέονταν τουλάχιστον με μια ακόμη οργάνωση ήταν 243 σε σύνολο 1000 (24,3%), ενώ το 2017 το αντίστοιχο ποσοστό ήταν 13%, δηλαδή 254 σε σύνολο 1952. Τα

συνεργατικά έργα μεταξύ τουλάχιστον δύο ή περισσότερων οργανώσεων ανέρχονται για το 2017 σε 8%²⁹.

Ο ερευνητής ανέπτυξε την ιδέα χρήσης στην Π.Κ της πλατφόρμας διαχείρισης κρίσεων Usahidi που αποτελεί καλή πρακτική σε διεθνές επίπεδο. Ο ερευνητής ήταν και ο συντονιστής του έργου. Με την έγκριση του Περιφερειάρχη ξεκίνησε ο εξελληνισμός και η εγκατάσταση σε server της Περιφέρειας που έγινε από στέλεχος πληροφορικής της Περιφέρειας και επιστημόνων πληροφορικής που εργάστηκαν στην Π.Ε. Χανίων της Περιφέρειας, στο πλαίσιο του Προγράμματος Κοινοφελούς Απασχόλησης του ΟΑΕΔ. Η πλατφόρμα ήταν σε ανοικτό κώδικα και οι χρήστες (πολίτες, επισκέπτες κλπ) μπορούσαν να καταχωρίσουν οποιοδήποτε συμβάν πάνω στο νησί, μέσω φόρμας e-mail, κινητών τηλεφώνων.

Εικόνα 3.1: Η κεντρική οθόνη του Usahidi, Περιφέρεια Κρήτης

Η παραπάνω πρωτοβουλία ατόνησε πριν βγει στον αέρα. Η πλατφόρμα εξελληνίζεται εκ νέου για χρήση και εγκατάσταση, από μη κερδοσκοπικό φορέα, για το σύνολο της χώρας.

3.7 Η DSI και η CSA: Ανάπτυξη ιστοχώρου

Κατά τη διάρκεια της έρευνας και μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων με το Θωμά Παπαμίχο ο ερευνητής είχε το έναυσμα στο πλαίσιο της ψηφιακής κοινωνικής

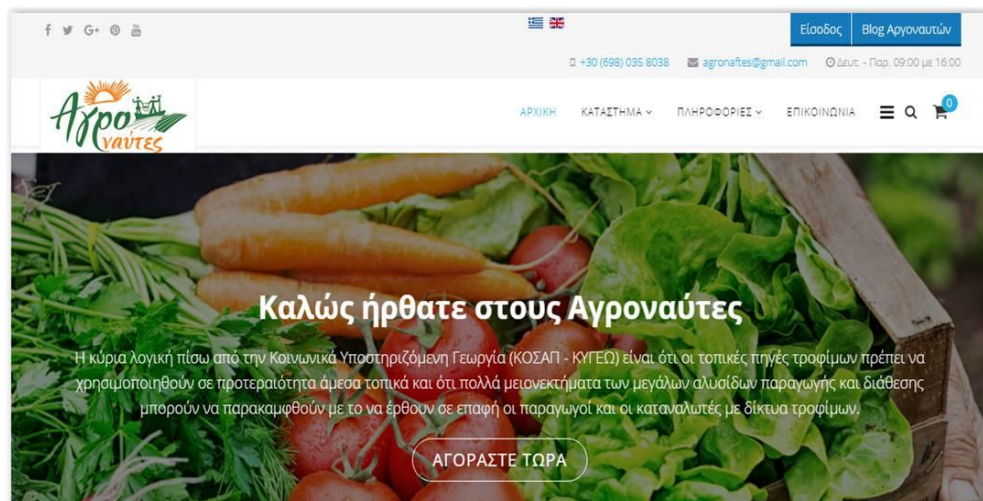
²⁹ Τα ανωτέρω στοιχεία είναι προσβάσιμα στον ιστοχώρο <http://digitalsocial.eu>

καινοτομίας, να καλύψει ένα κενό με τη δημιουργία ενός επιπλέον ψηφιακού καναλιού επικοινωνίας στο πλαίσιο της ΚΥΓ. Με αυτό τον τρόπο θα συνέβαλε δυναμικά στην ενδυνάμωση και διάδοση του μοντέλου της ΚΥΓ αρχικά στην Αττική, κατόπιν στην υπόλοιπη χώρα και σε πλήρη ανάπτυξη αν οι κοινότητες διακρίνουν και αναγνωρίσουν τη χρησιμότητα και την προστιθέμενη αξία του, διεθνώς.

Πως θα γινόταν αυτό; Με την ανάπτυξη και λειτουργία σχετικού ιστοχώρου, όπου οι παραγωγοί και οι καταναλωτές πελάτες τους θα έχουν τη δυνατότητα να οργανώνονται πιο αποτελεσματικά επ' αμοιβαία ωφελεία. Η πλατφόρμα “Αγροναύτες ΚΥΓ ή CSA Αγροναύτες” είναι σχεδιασμένη με ελεύθερο λογισμικό και είναι διαθέσιμη στην παγκόσμια κοινότητα προγραμματιστών, οι οποίοι μπορούν δυναμικά να επεκτείνουν την πλατφόρμα με νέες λειτουργικότητες.

Θυμίζουμε ότι ο Παπαμίχος είναι ιδρυτικό μέλος των “Αγροναυτών” μιας εθελοντικής ομάδας που στηρίζει το μοντέλο της ΚΥΓ και ο Παπαδάκης ιδρυτικό μέλος της Κοιν.Σ.Επ. Agroid.

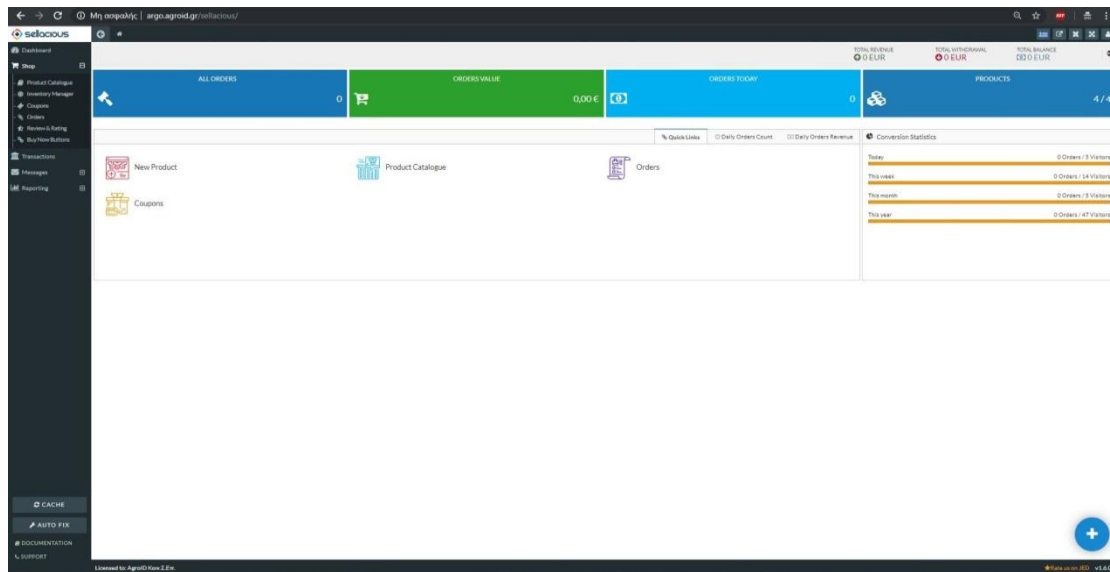
Οι λειτουργικότητες που υποστηρίζονται στην αρχική έκδοση της εφαρμογής “CSA Αγροναύτες” (v.1.0) είναι οι ακόλουθες: (σχετικές εγγραφές: αγρότη, καταναλωτή, sponsor). “Κατάστημα”, “Πληροφορίες”, “Επικοινωνία”, “Καλάθια Παραγωγών”, “Ειδικές Προσφορές”, “Δώρα”, “Ιστολόγιο Αγροναυτών”. Στην Εικόνα 3.2 αποτυπώνεται η κεντρική οθόνη του ιστοχώρου.

Εικόνα 3.2: Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Αρχική Σελίδα, (Παπαδάκης, Τζουβελέκας, Παπαμίχος, 2018)

Ο ιστοχώρος είναι ηλεκτρονικό marketplace, δηλαδή δημιουργεί αγορά με τη δυνατότητα παρουσίας πολλών παραγωγών όπου ο καθένας εμπορεύεται τα προϊόντα

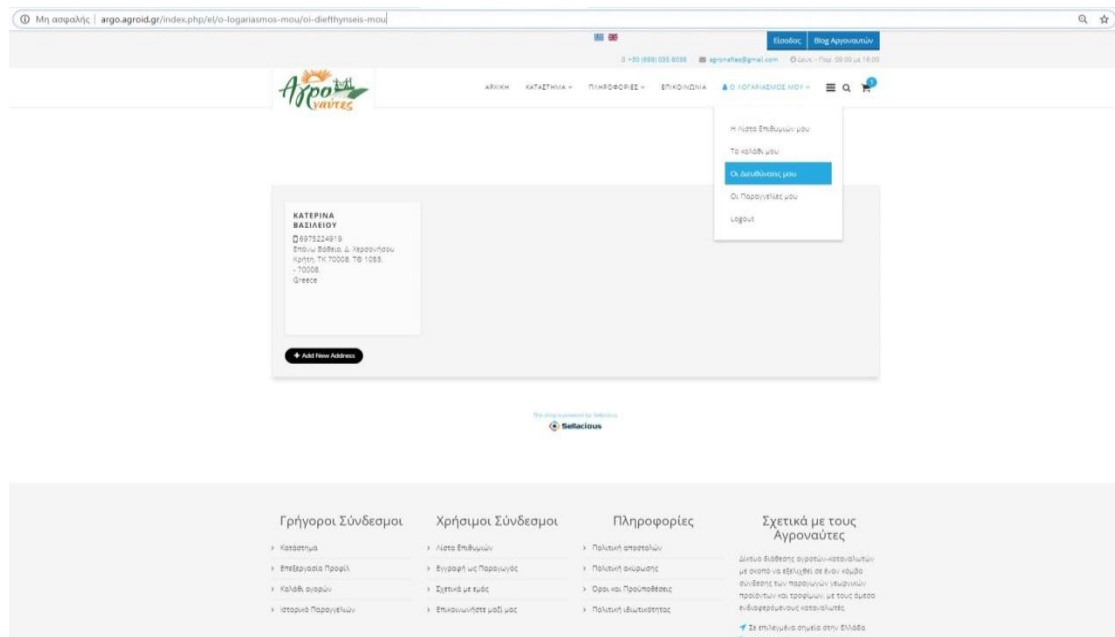
του. Στην Εικόνα 3.3 εμφανίζεται η οθόνη του παραγωγού στο back-end του ιστοχώρου.

Εικόνα 3.3: Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Προφίλ Παραγωγού, (Παπαδάκης, Τζουβελέκας, Παπαμίχος, 2018)

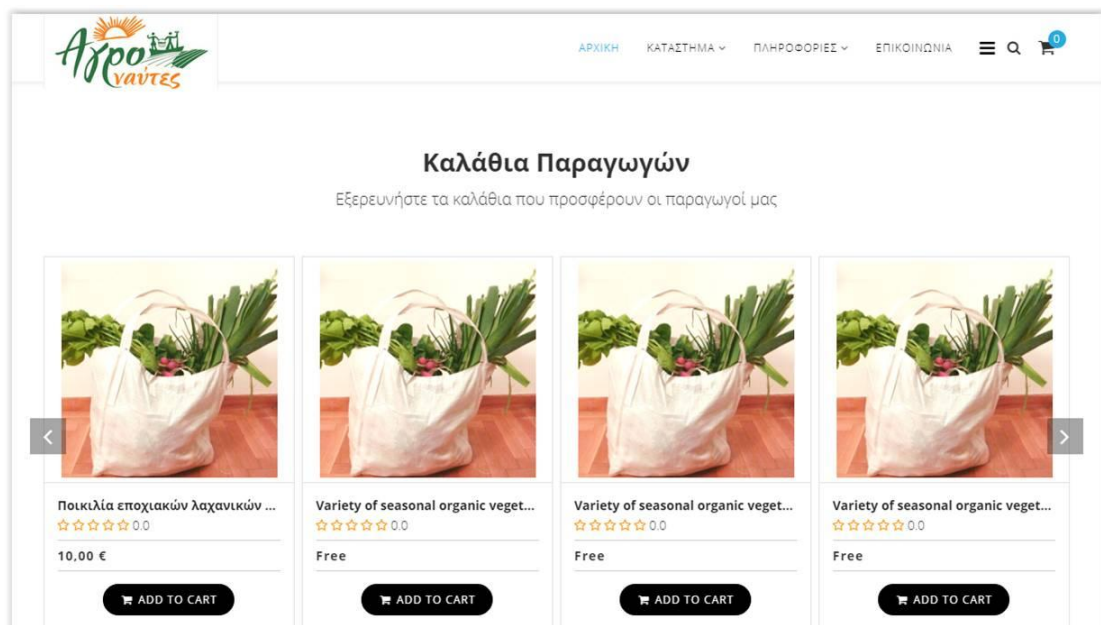
Στο προφίλ “Παραγωγός” συμπληρώνονται τα στοιχεία του αγρότη/παραγωγού, τα στοιχεία του αγροκτήματος/φάρμας, η περιοχή ευθύνης, το καλάθι (βασικό προϊόν) ή τα καλάθια (επαυξημένο προϊόν), τύπος/οι καλλιέργειας.

Στο προφίλ “Καταναλωτής”, υπάρχουν διαθέσιμες διάφορες λειτουργικότητες, όπως οι παραγγελίες, το καλάθι, διευθύνσεις και λίστα επιθυμιών.

Εικόνα 3.4: Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Προφίλ Καταναλωτή, (Παπαδάκης, Τζουβελέκας, Παπαμίχος, 2018)

Στο Καλάθι, όπως εμφανίζεται στην Εικόνα 3.5, τη βασική ιδέα πάνω στην οποία χτίζεται η ΚΥΓ, στο πλαίσιο της εφαρμογής ο καταναλωτής έχει τη δυνατότητα να δει online τι περιλαμβάνει το καλάθι που θα προμηθευτεί από τον παραγωγό.

Εικόνα 3.5: Ιστοχώρος ΚΥΓ "Αγροναύτες", Καλάθι, (Παπαδάκης, Τζουβελέκας, Παπαμίχος, 2018)

Το σύστημα υποστηρίζει επίσης την εσωτερική κυκλοφορία κοινοτικού κρυπτονομίσματος³⁰ (social cryptocurrency) το οποίο μπορεί να μετατρέπει τους πόντους που συλλέγει ο κάθε παραγωγός σε χρηματικές μονάδες του κοινοτικού κρυπτονομίσματος, “AgroCurrency”.

Για την ανάπτυξη της ιδέας εφαρμόστηκε η σπείρα της κοινωνικής καινοτομίας (Σχήμα 3.1). Για τις ανάγκες ανάπτυξης της παρούσας εφαρμογής εργαστήκαμε στα ακόλουθα στάδια κοινωνικής καινοτομίας: “ερεθίσματα”, “προτάσεις”, “πρωτότυπο” και εξασφάλισης βιωσιμότητας. Τα στάδια της κλιμάκωσης και της συστημικής αλλαγής, υπερβαίνουν το χρονικό ορίζοντα και τη στοχοθεσία της παρούσας έρευνας και δεν εξετάζονται εδώ. Μπορεί να αποτελέσουν αντικείμενο μελλοντικής έρευνας. Αρχικά συζητήσαμε με τον Παπαμίχο “Αγροναύτες” (Φεβρουάριος 2018) τη χρονική διαθεσιμότητα, τη διάθεση και τη δέσμευση να συν-δημιουργήσουμε ένα ψηφιακό εργαλείο, που θα έδινε προστιθέμενη αξία στους παραγωγούς και στους καταναλωτές.

Ακολούθως, στο πρώτο στάδιο ανάπτυξης ο ερευνητής με τον προγραμματιστή, έχοντας συγκεντρώσει τα κρίσιμα σημεία των διαδικασιών από τον Αγροναύτη, σχεδίασαν από κοινού αδρομερώς στο χαρτί οθόνες με λειτουργικότητες για τον ιστοχώρο. Κατόπιν ο προγραμματιστής χρησιμοποιώντας τις πλατφόρμες Joomla 3.9.1 (ανοικτό λογισμικό για τον ιστοχώρο) και Sellacious (ανοικτό και ελεύθερο λογισμικό) για την πλατφόρμα Business to Business και Business to Consumer δημιούργησε τον λειτουργικό ιστοχώρο των Αγροναυτών.

Σημαντική στην παρούσα DSI είναι και η εφαρμογή του Δώρου, όπου οι καταναλωτές μπορούν να πληρώνουν παραγωγούς και να διανέμουν καλάθι/α σε πρόσωπα που δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα να προμηθευτούν αγροτικά προϊόντα. Άλλη μορφή δώρου είναι η τιμολόγηση με μηδενικές χρηματικές μονάδες ή με 100% έκπτωση επί της αναγραφόμενης τιμής.

Επιπλέον, το ίδιο το λογισμικό εφόσον είναι ελεύθερο και με δικαιώματα creative commons είναι και αυτό ένα δώρο από τον ερευνητή και τον προγραμματιστή προς την κοινότητα της ΚΥΓ.

---

³⁰ Αν και οι χρηματικές καινοτομίες αποτυπώνονται στο 4ο κεφάλαιο, λόγω της αντιμετώπισης από αρκετούς των τοπικών/συμπληρωματικών νομισμάτων ως να είναι κρυπτονομίσματα και ιδιαίτερα το bitcoin, αναφέρουμε στο σημείο αυτό ότι το bitcoin είναι ιδιωτικό και κερδοσκοπικό και δεν ενδιαφέρει τους κατόχους του η αύξηση της απασχόλησης και της κοινωνικής ευημερίας. Τα τοπικά/συμπληρωματικά νομίσματα χρησιμοποιούνται για την τοπική/ περιφερειακή ανάπτυξη. Το “bitcoin είναι ένα τοπικό συμπληρωματικό αντι-νόμισμα” όπως αναφέρει και ο Aglietta (Aglietta, 2018, p. 145).

Το δώρο είναι έννοια και πράξη κομβικής σημασίας στην οικονομία, στην κοινωνία και στον ανθρώπινο πολιτισμό εν γένει, αν και παραμελημένο λόγω της επικράτησης της λογικής του διαχωρισμού και του κέρδους (Steiner, 2013, Zelizer, 1997, Eisenstein, 2011).

3.8 Η αγροτική ψηφιακή κοινωνική καινοτομία

Στην παρούσα ενότητα παρατίθεται το έργο της Agroid Κοιν.Σ.Επ. από την Κρήτη, ως ένα παράδειγμα παροχής καινοτόμων υπηρεσιών και μεθοδολογικής προσέγγισης, βασιζόμενης στην κοινωνική καινοτομία εντός του πλαισίου του πρωτογενούς τομέα και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Η Agroid παρουσιάζεται ως μελέτη περίπτωσης αναλυτικότερα στην ενότητα 8.10.

Ζητήσαμε αρχικά μια απάντηση στο ερώτημα τι σημαίνει και πόσο ουσιαστικό είναι για ένα πρόσωπο να ασκεί το αγροτικό επάγγελμα:

Αγρότης σημαίνει μόχθος. Μετά από πολλά χρόνια επιδοτήσεων και ψηφοθηρικών συναλλαγών, οι επαγγελματίες αγρότες και κτηνοτρόφοι, βρίσκονται πλέον αντιμέτωποι με τις παρελθούσες αποφάσεις τους, να αρκούνται στα έτοιμα χρήματα και να μην εξελίσσουν τις επιχειρήσεις τους. Ζώντας σε καθαρά αγροκτηνοτροφική περιοχή η τριβή μου είναι καθημερινή μαζί τους. Η αγωνία τους, είναι πλέον το πώς θα κάνουν πραγματικά βιώσιμο αυτό που τόσα χρόνια είχαν αφήσει να πηγαίνει με “αυτόματο πιλότο” προς τις επιδοτήσεις. Δυστυχώς, πέρα από στυγνούς εταιρικούς εκμεταλλευτές, δεν έχουν άλλη βοήθεια. Πλέον, με τον παγκόσμιο πληθυσμό να προβλέπεται να φτάνει στα 9,6 δισεκατομμύρια μέσα στα επόμενα 30 χρόνια, η πρωτογενής παραγωγή θα γίνει ο κύριος στόχος εκμετάλλευσης από τεράστια συμφέροντα.

Η συμβολαιακή γεωργία, η ιδιωτικοποίηση των υδάτινων πόρων και οι φανερές ατζέντες των μεγάλων εταιρειών εκμετάλλευσης του κύκλου παραγωγής, είναι θέματα που δεν τα καταλαβαίνει ο μικρομεσαίος καλλιεργητής και τα οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν συλλογικά και θεσμικά (Παπαδάκης, 2018).

Η Κοιν.Σ.Επ. έχει αποτυπώσει τα προβλήματα που αντιμετωπίζει και έχει σκιαγραφήσει τις λύσεις/ απαντήσεις που έχει σχεδιάσει για να περιορίσει τις επιπτώσεις. Τα προβλήματα είναι τα ακόλουθα:

α) Η πλήρης ανυπαρξία του ίχνους του φορέα στην αγορά, ως νεοσύστατη επιχείρηση και δη κοινωνική. Η μέθοδος/διεργασία επίλυσης (mitigation) αφορά στη συμμετοχή σε δράσεις συναφείς με τον κοινωνικό σκοπό του φορέα, ως Κοιν.Σ.Επ. Στη δημιουργία τουλάχιστον ενός καλού παραδείγματος που θα προσδώσει αναγνωρισιμότητα. Στις συμπράξεις με αναγνωρισμένους φορείς, ανοιχτούς σε διαφορετικές πρακτικές και τέλος στις συμπράξεις με άλλους φορείς Κ.Α.Λ.Ο. για την ενίσχυση της συνεργατικότητας στη παροχή ολοκληρωμένων λύσεων.

β) Η γραφικότητα του λόγου και της εκπροσώπησης του σκοπού ως φορέα κοινωνικο-στραφούς τεχνολογικής καινοτομίας στην ψηφιακή παραγωγή. Η μέθοδος/ διεργασία επίλυσης αφορά στο να δοθεί περισσότερη έμφαση στα υπαρκτά οικονομικά οφέλη στο πλαίσιο της πραγματικής οικονομίας και λιγότερη θεωρητική αντιμετώπιση, κατά την επικοινωνία με τρίτους,

γ) Η τεχνοφοβία και ο ψηφιακός αναλφαβητισμός. Η λύση επικεντρώνεται σε σεμινάρια και εργαστήρια για παραγωγούς, με έμφαση στην ευχρηστία, την προσαρμοστικότητα και τη λειτουργικότητα, τη συνεργασία και τη διαφάνεια στην παραγωγή αποτελεσμάτων.

δ) Η ανελεύθερη διακίνηση της γνώσης και η μεθόδευση μεγάλων επιχειρήσεων προς θεσμοθέτηση πατενταρισμένων εμπορικών πακέτων, ως προτύπων ψηφιοποίησης της πρωτογενούς παραγωγής. Η μέθοδος / διεργασία επίλυσης αφορά την απόδοση έμφασης στην άμιλλα, στη διαφάνεια πρακτικών και στην ευελιξία της διαλειτουργικής συνεργασίας των φορέων τεχνολογίας των Κ.ΑΛ.Ο., με τελικό στόχο την αποδυνάμωση του ρόλου των πολυεθνικών και των τεχνολογιών black box που εμπορεύονται, καθώς και τη συλλογική πίεση προς τους πολιτειακούς θεσμούς για την αναγνώριση των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και τη συνεργασία μεταξύ πολιτείας και τεχνολογικών Κ.ΑΛ.Ο.

ε) Η θεσμική ακαμψία των κρατικών φορέων. Η μέθοδος/διεργασία επίλυσης αφορά στη συνεργασία με κρατικούς φορείς, για την ενδυνάμωση των σχέσεων των τεχνολογικών επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο., πίεση, έπειτα από συνεργασία μεταξύ τους, για τη θεσμοθέτηση του ρόλου τους σε πιλοτικά προγράμματα, συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς κ.α., παγιοποίηση του ρόλου μας ως φορείς γνώσης, έρευνας και τεχνολογίας, με την δημιουργία συστημάτων πιστοποίησης για τους φορείς μας και τέλος.

στ) Η μεθόδευση από συμπράξεις ψευδεπίγραφων “φορέων γνώσης και έρευνας” με την πολιτεία. Η μέθοδος/διεργασία επίλυσης, αφορά σε πίεση στις κρατικές υπηρεσίες για αναγνώριση του ρόλου των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, ως επιχειρήσεων της πραγματικής οικονομίας, με γνώση και εμπειρία και ανάκρουση των πρακτικών που θέλουν να γίνεται έρευνα για την έρευνα, ώστε να εισπράττονται επιχορηγήσεις και επιδοτήσεις σε κρατικοδίαιτους φορείς, για τη δημιουργία spin-off εταιρειών και ερευνητικού έργου, για ήδη υπάρχουσες τεχνολογίες, σε αντίθεση κάθε πρακτικής περί θεμιτού ανταγωνισμού.

Ο αναμενόμενος κοινωνικός αντίκτυπος της γεωργίας ακριβείας στις οικογενειακές εκμεταλλεύσεις και στις περιιαστικές αγροτικές κοινότητες εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τη συμβολή του στις οικονομίες μεγέθους στο κόστος παραγωγής στις μεγάλες σε αντίθεση με τις μικρές εκμεταλλεύσεις και εργασιακές απαιτήσεις στη γεωργία. Η γεωργία ακριβείας μπορεί να είναι εξίσου αποτελεσματική σε ένα στρέμμα, σε μια μικρό αγρόκτημα, όπως και σε ένα μεγάλο.

Ωστόσο, η οικονομία ωφελείται επειδή η αγροτική ακρίβεια απαιτεί μεγάλες εισροές: επενδύσεις σε μηχανήματα, εξοπλισμό, χαρτογράφηση δικτύου, δοκιμές εδάφους, κ.α.

Ένας κοινωνικός συνεταιρισμός στα πρότυπα της Agroid, μπορεί να εξυπηρετήσει πολλές μικρές εκμεταλλεύσεις, καμία από τις οποίες δεν θα μπορούσε να αντέξει οικονομικά ένα αυτόνομο σύστημα ψηφιακής καλλιέργειας. Ωστόσο, οι επαγγελματίες χειριστές τεχνολογιών ψηφιοποίησης, θα έχουν χαμηλότερο κόστος συναλλαγών και εγκατάστασης, ανά στρέμμα, όταν μπορούν να εργαστούν σε μεγαλύτερα χωράφια και με μεγάλες εκμεταλλεύσεις. Έτσι, ορισμένες οικονομίες μεγέθους θα συγκεντρωθούν σε μεγαλύτερες επιχειρήσεις και πολλοί μικροί αγρότες-επιχειρηματίες, δεν θα υιοθετήσουν την ψηφιοποίηση της γεωργίας, επειδή θα τους είναι δαπανηρή ή πολύ απαιτητική (Παπαδάκης, 2018).

Παρόλα αυτά, ο Παπαδάκης καταλήγει στο συμπέρασμα ότι “η ψηφιακή γεωργία θα έχει μικρότερο αντίκτυπο στη δομή της φάρμας σε σύγκριση με παλιότερες μεταβάσεις (Παπαδάκης, 2018).

Ποια είναι, όμως, τα οφέλη της ψηφιοποίησης της παραγωγής; Η ψηφιακή γεωργία δεν εξοικονομεί εργασία, οπότε, για το λόγο αυτό οι εκμεταλλεύσεις δεν θα χρειαστεί να επεκταθούν για να αξιοποιήσουν καλύτερα την εργασία κάθε χειριστή ψηφιοποίησης/συνεργάτη κοινωνικού συνεταιρισμού.

Ο Παπαδάκης θεωρεί ότι πολλά μικρά αγροκτήματα θα μπορούν να αξιοποιούν την ψηφιοποίηση της παραγωγής τους μέσω της συνεργασίας με κοινωνικούς συνεταιρισμούς.

Αντί να πληρώνουν αδρά για τη χρήση εμπορικού λογισμικού και ταυτόχρονα να χαρίζουν τα πολύτιμα δεδομένα τους, οι παραγωγοί μπορούν να χρησιμοποιούν λογισμικό, με ελάχιστο κόστος παραμετροποίησης και μηδενικό κόστος χρήσης και κτήσης, δημιουργώντας τις δικές τους, προσπελάσιμες από όλους, βάσεις Μεγάλων Δεδομένων [Big Data] (Παπαδάκης, 2018).

Γίνεται εμφανής η ανάγκη δημιουργίας μιας ανοιχτής πλατφόρμας εκπαίδευσης με φυσική και διαδικτυακή παρουσία μέσω της οποίας σε συνεργασία με εκπαιδευτές και εκπαιδευτικά ιδρύματα θα υλοποιούνται σεμινάρια κατάρτισης των

παραγωγών στις νέες τεχνολογίες. Ταυτόχρονα, με συλλογή πληροφοριών από την Agroid, θα είναι δυνατή η ενημέρωση των παραγωγών για θέματα που άπτονται του κλάδου τους, καθώς έπειτα από συζητήσεις με παραγωγούς σε όλη την Κρήτη, διαφάνηκε ότι η διάσπαση της πληροφορίας είναι τεράστια και δεν υπάρχει ένα κομβικό σημείο, όπου να μπορούν να ενημερωθούν.

Τέλος, πολλοί μικροπαραγωγοί μερικής απασχόλησης μολονότι δεν θα βιαστούν να υιοθετήσουν λύσεις εξοικονόμησης κόστους, τελικά δεν θα εξοντωθούν από τις απώλειες από το υψηλότερο κόστος γης ή από τις χαμηλότερες τιμές των βασικών προϊόντων, που προκαλούνται από την ευρεία υιοθέτηση της ακρίβειας από άλλους φορείς εκμετάλλευσης.

Ο λόγος είναι ότι οι περισσότεροι από αυτούς τους επαγγελματίες αγρότες, οδηγούνται από τον τρόπο ζωής και όχι από το κέρδος - όπως είναι προφανές από το γεγονός ότι οι περισσότεροι χάνουν χρήματα από τη γεωργία και υποστηρίζουν τη γεωργική τους εκμετάλλευση με εισοδήματα εκτός εκμετάλλευσης. Ενισχύεται τέλος η διάχυση της διαφάνειας στις καλλιεργητικές πρακτικές και στην πρόσβαση στην πληροφορία (Παπαδάκης, 2018).

Στην ερώτηση ποια αγροτική τεχνολογία είναι επιθυμητή και ποια θα είναι τα απαιτούμενα χαρακτηριστικά της κοινωνικής καινοτομίας, ο Παπαδάκης απάντησε ότι:

Οι ψηφιακές τεχνολογίες, όπως είναι σύνηθες, χρησιμοποιούνται από τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και τους διαχειριστές των μεγάλων εταιρειών τεχνολογίας για τη βελτίωση των ροών πληροφόρησης που απαιτούνται για πολιτικές και κανονισμούς για τους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων. [...] η χρήση απομακρυσμένων αισθητήρων μπορεί να μειώσει τις ασυμμετρίες πληροφόρησης των γεωργών που λαμβάνουν χρηματικές ενισχύσεις και των φορέων που είναι υπεύθυνοι για την παρακολούθηση και τον έλεγχο. [...] οι καινοτόμες λύσεις στην αγροτική παραγωγή προωθούνται από μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες οι οποίες έχουν ως απολύτως αποδεκτό στόχο την μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Έτσι, επηρεάζουν και κατευθύνουν τους χαράσσοντες την αγροτική πολιτική [...]. Οι πρακτικές αυτές, στηρίζονται πρωτίστως στην αδιαφάνεια (καθώς το τελικό προϊόν που θέλουν να προωθήσουν, είναι εμπορικά πακέτα που καλύπτονται από νόμους προστασίας δικαιωμάτων) από πλευράς του ότι δεν γνωρίζει κανείς τί συλλέγουν, πώς επεξεργάζονται τα δεδομένα και με ποιο τρόπο διασφαλίζονται τα αποτελέσματα που παράγουν άγνωστοι αλγόριθμοι, πώς είναι επωφελή για τον παραγωγό περισσότερο απ' ό,τι για την εταιρεία που τα παράγει (Παπαδάκης, 2018).

Στο ερώτημα πώς οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων σχετικά με την καινοτομία στην πρωτογενή παραγωγή, προβλέπουν και ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις ανησυχίες μιας ευρείας ποικιλίας κατόχων δικαιωμάτων στο σύστημα τροφίμων:

Μια πρόταση, η οποία αντλείται από ένα πεδίο ακαδημαϊκής γνώσης και πρακτικών που ονομάζεται «υπεύθυνη καινοτομία», είναι να οργανωθούν αιτιολογημένες συζητήσεις σχετικά με τις τεχνολογικές ανάγκες και τις

ανησυχίες μεταξύ ιστορικά περιθωριοποιημένων παραγόντων, όπως είμαστε εμείς ως φορείς τεχνολογίας Κ.Α.Λ.Ο. στην πρωτογενή παραγωγή, των συστημάτων τροφίμων και εξεχόντων φορέων λήψης αποφάσεων στην κυβέρνηση [...].

[H] υπεύθυνη καινοτομία έχει ως στόχο να επιδιώξει την αποκατάσταση των ηθικών παραγόντων που συχνά καθίστανται αόρατοι μέσα στο οικοσύστημα της καινοτομίας, συμπεριλαμβανομένων των υφιστάμενων ανισοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι, αντίθετα με τις μεθόδους εταιρικής κοινωνικής ευθύνης για την εμπλοκή των «ενδιαφερομένων», η υπεύθυνη καινοτομία δίνει προτεραιότητα στην ένταξη των κατόχων δικαιωμάτων που έχουν ιστορικά περιθωριοποιηθεί στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την καινοτομία [...] (Παπαδάκης, 2018).

Παραμένουν, κατά τον Παπαδάκη, ερωτήματα σχετικά με την αγροτική ζωή και τη δικαιοσύνη στα τρόφιμα: “Τι είδους αγροτικές κοινωνίες επιθυμούν να διατηρήσουν οι κοινωνίες μας; Ποιες αγροτικές στρατηγικές είναι σημαντικές για τους πολίτες;”. Οι αξιακές ερωτήσεις πρέπει να τεθούν ως κανονιστικό ζήτημα, και για τις σωστές απαντήσεις θα πρέπει συστηματικά να λαμβάνονται υπόψη όλες οι απόψεις των ενδιαφερόμενων μερών και όχι μόνο οι τεχνοκρατικά και πολιτικά προερχόμενες.

Συμπέρασμα

Η έρευνα και οι μελέτες στην Ελλάδα αναφορικά με την κοινωνική καινοτομία μέχρι σήμερα παραμένουν σε επίπεδα χαμηλής σχετικά παραγωγής και ανάπτυξης σε σύγκριση με άλλα είδη καινοτομίας (πχ τεχνολογική). Το τοπίο της κοινωνικής καινοτομίας παραμένει σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης και δεν γίνεται εύκολα αντιληπτό ως έννοια και ως πρακτική.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα η καινοτομία έγινε προνομιακός χώρος της πανεπιστημιακής έρευνας με τα αποτελέσματα να καταλήγουν στις επιχειρήσεις, στα κράτη, στις κοινωνίες. Στον 21^ο αιώνα οι καινοτομίες καθώς και η κοινωνική καινοτομία μπορούν να δημιουργούν ή να συμβάλλουν ενεργά στην ανάπτυξή τους.

Αναφερθήκαμε σε ορισμούς της κοινωνικής καινοτομίας από τη διεθνή βιβλιογραφία, στον ορισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης και παρατέθηκε ο κατά τον έλληνα νομοθέτη ορισμός της. Η οριοθέτηση και η εννοιολόγηση της κοινωνικής καινοτομίας ενέχει εκτός από την γενική αποδοχή και την κριτική ότι αποτελεί τμήμα της νεοφιλελεύθερης πολιτικής που από τη μια πλευρά προάγει λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα και ταυτόχρονα περιορίζει τη χρηματοδότηση των δημόσιων πολιτικών κοινωνικού χαρακτήρα.

Αναλύθηκαν τα στάδια της σπείρας της Κοινωνικής Καινοτομίας και αποτυπώθηκε η συσχέτισή τους με τη Θεωρία U και το γεγονός ότι αλλάζει το

περιεχόμενο της οικονομίας. Ο καταμερισμός της εργασίας αν και έχει αλλάξει μορφή στο πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής δεν έχει αλλάξει ουσία την εποχή των δικτύων και της γνωσιακής οικονομίας. Ενσωματώνει την εκμετάλλευση ακόμη και στο πλαίσιο του πλανητικού πολιτεύματος, όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 3.2. Η οργάνωση της εργασίας οδηγεί επιπλέον και στην αντίληψη που έχουμε για τον κόσμο. Στις οικονομίες κλίμακας ο καταμερισμός ήταν το βασικό συστατικό, στις οικονομίες σκοπού η από κοινού προσπάθεια (συν-δημιουργία, συμ-παραγωγή) θα αποτελούν τον κανόνα.

Η Κοινωνική Καινοτομία περιλαμβάνει μεγάλη γκάμα μεθοδολογιών και εργαλείων που συμβάλλουν στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων. Δεν αρκεί όμως μόνο αυτό. Η εργαλειακή επιτελεσματικότητα της Κοινωνικής Καινοτομίας δεν κινείται όμως σε κενό, απονευρωμένη από το κοινωνικό γίνεσθαι. Οφείλει να κινείται σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο αξιών, που πραγματικά θα έρχεται από την ίδια την κοινωνία καλύπτοντας με βιώσιμο τρόπο τις ανθρώπινες ανάγκες με τρόπο βιώσιμο και ηθικό.

Χρησιμοποιήσαμε ενδεικτικά ως παραδείγματα Κοινωνικής Καινοτομίας το Βασικό Εισόδημα την Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία και την Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία μεταξύ αρκετών παραδειγμάτων από το διεθνή χώρο.

Οι εξελίξεις στο χώρο της ψηφιακής κοινωνικής καινοτομίας ανοίγουν νέα πεδία μετασχηματισμού της παραγωγής στον αγροτικό τομέα. Θεωρούμε ότι μπορούν να συμβάλλουν, όπως ορίζει ο Καθηγητής Μαριόλης (2017, σ. 18), στην αύξηση της παραγωγικότητας του ως μοχλού ανάπτυξης της οικονομίας. Στο πλαίσιο της έρευνας συν-αναπτύξαμε με φορείς Κ.Α.Λ.Ο. (έναν από το χώρο της Κοινοτικά Υποστηριζόμενης Γεωργίας και μια Κοιν.Σ.Επ από το πεδίο της αγροτικής Ψηφιακής Κοινωνικής Καινοτομίας) λειτουργικό ιστοχώρο για την ανάπτυξη και βελτίωση της Κοινοτικά Υποστηριζόμενης Γεωργίας.

Στην ψηφιακή πλατφόρμα ενσωματώνεται επιπλέον η έννοια και η πρακτική του Δώρου. Το δώρο είναι έννοια και πράξη κομβικής σημασίας στην οικονομία, στην κοινωνία και στον ανθρώπινο πολιτισμό εν γένει, αν και παραμελημένο λόγω της επικράτησης της λογικής του διαχωρισμού και του κέρδους.

Ο Κ. Αξελός το 1954 στο έργο του “Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας” (Αξελός, 2010), αναφέρει ότι οι νεοέλληνες δεν κατασκευάζουν τον κόσμο, ούτε την ίδια τη χώρα τους. Δεν ξέρουν να "φτιάχνουν". Οι άνθρωποι της χώρας αυτής κοπιάζουν, αλλά δεν παράγουν έργο" [...] συλλογίζονται και δεν σκέπτονται μιλούν

πολύ και δεν έχουν συντεταγμένη γλώσσα, ρωτούν και απαντούν, αλλά χωρίς συνέχεια" [...] "το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι ένα κράτος που ουδέποτε έγινε μορφή με περιεχόμενο, η οποία να διαμορφώνει τα άτομα, τα οποία περιέχει και έτσι η Ελλάδα είναι και δεν είναι ελληνική, διαθέτει και δεν διαθέτει μοίρα είναι και δεν είναι νεωτερική.

Θεωρούμε ότι αν και το ανωτέρω απόσπασμα παραμένει δηλωτικό του νεοελληνικού τρόπου σκέψης και πράξης, η κοινωνική καινοτομία αποτελεί ένα ανοικτό πεδίο στο μέλλον, μια ρεαλιστική δυναμικότητα. Η Κοινωνική Καινοτομία μπορεί να συμβάλλει στην Ελλάδα στο πλαίσιο ανάπτυξης συστημικών καινοτομιών και τελικά στην ανάπτυξη και διατήρηση θετικής κοινωνικής αλλαγής.

Κεφάλαιο 4. Χρήμα και Χρηματική Καινοτομία

Εισαγωγή

Σε αυτό το κεφάλαιο επιχειρείται μια ανάγνωση του χρήματος μέσα από διαφορετικές οπτικές γωνίες. Η χρηματική καινοτομία αποτελεί την κινητήρια δύναμη εξέλιξης του χρήματος. Αναπτύσσεται, οργανώνεται, αυτο-οργανώνεται, κατευθύνεται από ιδέες, συμφέροντα και κρατικό ή διακρατικό κύρος, εκφράζει την κρατική εξουσία, αποτελώντας παράλληλα ένα πολιτισμικό στοιχείο και σημείο αυτοαναφοράς λαών.

Ο “κοχλασμός του κόσμου” δεν μπορεί να αφήσει ανεπηρέαστο το μέσο με το οποίο οι ανθρώπινες κοινότητες σε όλο τον πλανήτη συναλλάσσονται, καλύπτοντας τις καθημερινές τους ανάγκες, επενδύουν στα μέσα παραγωγής, ή κερδοσκοπούν³¹, αποταμιεύουν για κάλυψη μελλοντικών αναγκών ή απλά σκορπάνε σε μια έκρηξη επιδειξιμανίας και ματαιοδοξίας χρήματα για ψυχολογικούς λόγους ή λόγους κοινωνικής αναρρίχησης ή επιβεβαίωσης του status τους.

Το κεφάλαιο οργανώνεται σε έξι ενότητες. Η πρώτη ενότητα μας εισάγει στη σχέση του χρήματος με τη γλώσσα και τη μνήμη, με δύο υποενότητες (σχεδιασμούς στη φιλοσοφία του χρήματος), την πρωτεϊκή υπόθεση του χρήματος και το αποφατικό χρήμα.

Στη δεύτερη ενότητα, παρατίθεται και αναλύεται το χρήμα ως θεσμός σε διάφορες σχολές της πολιτικής οικονομίας και της οικονομικής επιστήμης. Η τρίτη ενότητα αφιερώνεται στο Marx και στους επιγόνους του αναφορικά με τη νομισματική θεωρία και τη θεωρία του χρήματος.

Η τέταρτη ενότητα παρουσιάζει τους αιρετικούς του χρήματος. Η πέμπτη παραθέτει τη χρηματική καινοτομία και η έκτη ενότητα καταγράφει τις πρωτοβουλίες συμπληρωματικών νομισμάτων και δικτύων ανταλλαγής στην Ελλάδα.

---

³¹ Για τη συγκεκριμένη επιλογή και στο ιστορικό πλαίσιο της προπολεμικής αλλά και της μεταπολεμικής Ελλάδας ο Μπάτσης (όπως παρατίθεται στο Ψαλιδόπουλος, 2010, σ. 266) αναφέρει ότι οι συντελεστές παραγωγής έχουν αξία όχι σαν μέσα, σαν υλικά για την ανασυγκρότηση της οικονομίας, αλλά σαν μέσα πλουτισμού”.

4.2 Το Χρήμα

4.2.1 Το Χρήμα, η Γλώσσα και η Μνήμη

“Money talks” (Αμερικάνικη παροιμία)
“Πλην πλούτου παντός χρήματός εστί κόρος” (Σόλων)
“Έν τη παλάμη και ούτω βοήσωμεν” (ελληνική ρήση)
Έχεις γρόσα, έχεις γλώσσα (ελληνική παροιμία)

Μια από τις σημαντικές σημασιολογικές προσεγγίσεις της φύσης του χρήματος είναι αυτή σε συνάρτηση με τη γλώσσα. Το συγκεκριμένο θέμα αποτελεί αντικείμενο διακριτής έρευνας, εδώ θα αναφερθούμε συνοπτικά, λόγω της ιδιαίτερης σημασίας αυτού του συσχετισμού (Phillips, 2005, pp. 73-84, Minsky, 2006, pp. 560-563, Orlean, 2014, Shubik, 2014, p. 7, Dodd, 2014, pp. 34-43). Τόσο η γλώσσα (-ες), όσο και το χρήμα αποτελούν μορφές επικοινωνίας μέσω συμβόλων και κανόνων. Το εν λόγω πεδίο δείχνει μεγάλο ενδιαφέρον “με το χρήμα όπως και η γλώσσα να λειτουργεί ως ένα σύστημα σύγκρισης και να συνδέει πράγματα άσχετα μεταξύ τους” (Dodd, 2014, p. 35) έχοντας απασχολήσει οικονομολόγους, φιλόσοφους, ανθρωπολόγους, γλωσσολόγους και κοινωνικούς επιστήμονες όπως ο Jacques Turgot (κοινωνικά σύμβολα συναλλαγών), ο Friedrich Nietzsche, ο Jean-Jacques Rousseau (ο πραγματικός δεσμός της κοινωνίας), ο Karl Polanyi, ο Karl Marx, ο Bertrand Russel, ο Georg Simmel, ο Talcot Parsons, ο Roland Barthes, ο de Saussure, ο Noam Chomsky.

Η γλώσσα έχει δύο πολύ σημαντικά χαρακτηριστικά, για τον Russel (Egner and Dennon, 2009, p. 106) που “επιτρέπουν τη διενέργεια συναλλαγών με τον εξωτερικό κόσμο μέσω συμβόλων. Ένα συγκεκριμένο βαθμό διατήρησης μέσα στο χρόνο και ένα σημαντικό βαθμό διακριτότητας στο χώρο”.

Για τον Leonard (1994, p.3) η γλώσσα και το χρήμα αποτελούν αφηρημένες κοινωνικές συμβάσεις. Ο γλωσσικός πλουραλισμός σε διεθνές επίπεδο, ακόμη και οι κατά τόπους διάλεκτοι και ιδιοδιάλεκτοι στο πλαίσιο ενός ενοποιημένου κόσμου αποτελούν αίρεση. Γιατί να μην υπάρχει μόνο μια lingua franca, η οποία θα έλυne το πρόβλημα της γλωσσικής διαφοροποίησης; Γιατί να μην υπάρχει μόνο ένα ενιαίο νόμισμα, είτε σε ευρωπαϊκό είτε/και σε διεθνές επίπεδο (παγκόσμιο χρήμα), το οποίο θα συνόψιζε συγκεκριμένη πληροφορία και θα μείωνε τα κόστη συναλλαγών και τις όποιες – όχι και λίγες- αντιθέσεις ανάμεσα στα εθνικά οικονομικά συστήματα;

Ο Orlean θεωρεί ότι “η ύπαρξη εθνικών νομισμάτων αποτελεί συστατικό παράγοντα στη δόμηση βιώσιμης πολιτικής ταυτότητας”. Ακριβώς, όπως και η γλώσσα, αποτελεί παράγοντα δόμησης εθνικής και πολιτισμικής ταυτότητας (Orlean, 2014, σ. 190).

Σε αυτό το μήκος κύματος, ο Jorion (2012, σσ. 43-48) εξηγεί τη σημασία της εξέλιξης των οικονομικών συστημάτων (και του χρήματος, - Μανώλης Τζουβελέκας, Μ.Τ) λόγω της γλώσσας, χωρίς την οποία δεν θα μπορούσαν να υπάρχουν, εκτός, ίσως, της στοιχειώδους ανταλλαγής προϊόντων. Αναφέρεται δε, στη σημασία της αναδυτικότητας στη γλώσσα και στην οικονομία, ως ανώτερης προκύπτουσας οργάνωσης από τις διαδράσεις και τις μη γραμμικές μεταβάσεις, κάτι που ο “μεθοδολογικός ατομισμός”, στον οποίο στηρίζεται η ορθόδοξη οικονομική επιστήμη δεν μπορεί να προσδώσει δημιουργώντας τέτοιες συνθήκες.

Αντίθετη άποψη είχε ο Μαρξ (1989) δηλώνοντας ότι η παρομοίωση του χρήματος με τη γλώσσα είναι λαθεμένη, όπως και η μεταφορά με το αίμα (Alborn, 1994, p. 177), γιατί:

Στη γλώσσα οι ιδέες δεν μετατρέπονται με τρόπο που η ιδιαιτερότητά τους να διαλύεται και ο κοινωνικός τους χαρακτήρας να υπάρχει δίπλα τους μέσα στη γλώσσα όπως οι τιμές μέσα στα εμπορεύματα. Οι ιδέες δεν υπάρχουν χωριστά από τη γλώσσα (Μαρξ, 1989, σ. 114).

Ο Hess, στο “Περί του Χρήματος” σχετικά με τη ζεύξη γλώσσας - χρήματος ταυτίζεται με την άποψη του Marx:

Η γλώσσα είναι το ζωντανό, το πνευματώδες μέσο συναλλαγής, [Τ]ο πνευματικό χρήμα ισχύει μόνο όσο είναι οργανικά συμφυές με τον άνθρωπο. Η γλώσσα μπορεί να είναι οργανικά συμφυής με τον άνθρωπο, διότι είναι ένα οργανικό αρθρωμένο όλον. Το χρήμα δεν μπορεί [Ω]ς εκ τούτου το χρήμα δεν μοιάζει με τη γραφή ως ζωντανή γλώσσα, αλλά μοιάζει με τη γραφή ως νεκρό γράμμα. [Ο]ταν μια επινόηση δεν είναι πλέον αναγκαία, δεν είναι πλέον χρήσιμη, αλλά είναι επιβλαβής, τότε δεν τη χρησιμοποιεί πλέον κανείς [...] το ότι η επινόηση των γραμμμάτων και των νομισμάτων ήταν μια “χρήσιμη” επινόηση και μάλιστα μια “αναγκαία” επινόηση είναι κάτι αναμφισβήτητο. Το μοναδικό που αμφισβητείται [...] θα συνεχίσει και στο μέλλον να είναι “χρήσιμη” και “αναγκαία” (Marx, 2014, σ. 652).

Ο Hart (2000, p. 15) αναφέρει ότι “το χρήμα και η γλώσσα είναι οι κύριες πολιτισμικές υποδομές που μας επιτρέπουν να επικοινωνούμε και ότι το χρήμα, περαιτέρω, αποτελεί ένα τρόπο μνήμης ή μια τράπεζα μνήμης” σε συνάρτηση με την ηλεκτρονικοποίηση του χρήματος, τη μαζική χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και την ανάκληση εμπειριών και αναμνήσεων. Επιχειρηματολογεί, επίσης, ότι στην

Ευρώπη ο θεσμός του χρήματος καταδεικνύει μια στενή σχέση ανάμεσα στο χρήμα και στη συλλογική μνήμη.

Ο Kocherlakota (1998, p. 233) συνοψίζει για το χρήμα αναφέροντας ότι:

επιτελεί το ρόλο μιας τυπικά ατελούς μορφή μνήμης, θεωρώντας ότι “κάθε διανομή στο πλαίσιο μιας κοινωνίας που επιτυγχάνεται μέσω χρήματος, θα μπορούσε, επίσης, να πραγματοποιηθεί με το να επιτρέψει στους οικονομικούς δρώντες χωρίς-κόστος πρόσβαση σε ένα ιστορικό αρχείο προηγούμενων πράξεων, που ονομάζεται μνήμη.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν, επίσης, σχετικές εργασίες αναφορικά με τη μνήμη και το χρήμα, (Murayama and Kuchbandner, 2011, Wiseman, 2015), καθώς και ευρύτερα στο πεδίο των νευρο-οικονομικών και τη λήψη αποφάσεων (Camerer, Loewenstein, and Prelec, 2004, Brocas and Carillo, 2011).

Δεν μπορεί να παραβλεφθεί ο Goethe που σχετίζει τη γλώσσα με το χρήμα, το αλφάβητο με το χάρτινο χρήμα, το σύμβολο του χρήματος που εμιλοχωρεί και συμπληρώνει το αλφάβητο. Το αλφάβητο πληρώθηκε και ολοκληρώθηκε, μετασχηματιζόμενο και αυτό (Λάμπρου, 2014, σσ. 162-164).

Συνοψίζοντας αυτή τη σύντομη αναφορά στη σχέση χρήματος – γλώσσας και μνήμης, θεωρούμε ότι υπάρχει ευρύ ερευνητικό πεδίο για μελλοντική ανάπτυξη. Η αρχετυπική εικόνα του χρήματος σχετίζεται με την προαιώνια ανάγκη για επικοινωνία και κοινωνική οργάνωση. Οι χρηματοοικονομικοί φορείς, ιδίως οι τράπεζες στο πέρασμα του χρόνου, έπαψαν να είναι μόνο ενδιάμεσοι στο οικονομικό σύστημα, (οι νευροδιαβιβαστές μιλώντας μεταφορικά, -M.T) διασφαλίζοντας τη σταθερότητα και την προμήθεια της οικονομίας με χρήμα. Οι Τράπεζες έχουν αυτονομηθεί από καιρό, μη υποκείμενες στον κοινωνικό οργανισμό, μέρη του οποίου είναι, έχοντάς του προκαλέσει σοβαρές βλάβες. Εντύπωση προκαλεί η φοβία αντιμετώπισης των θεσμών που δημιουργούν και διαχειρίζονται το χρήμα και η καθ’ έξη υποταγή των σύγχρονων κοινωνιών σε αυτούς. Στο πλαίσιο αυτό κρίνεται απαραίτητη η ύπαρξη τυπικών και άτυπων εκπαιδευτικών προγραμμάτων *χρηματικού και κοινωνικά χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού* (monetary and social financial literacy) για το σπάσιμο του πλέγματος του φόβου, της μείωσης της άγνοιας για το χρήμα και της κατανόησης της φύσης και της λειτουργίας του. Αυτό όμως αποτελεί αντικείμενο μελλοντικής έρευνας.

Στην επόμενη ενότητα αναπτύσσεται μια προσομοίωση χρήσης 2 τύπων χρήματος σε μια κοινωνία που αποτελεί τροποποιημένο μοντέλο βάσει δρώντων με χρήση 2 γλωσσών. Εξετάζεται η συνεκτικότητα και η ισχύς της θεωρίας του Orlean

για τη γλώσσα. Αποτυπώνεται επίσης συνοπτικά η θεωρία και η μεθοδολογία των υπολογιστικών οικονομικών βάσει δρώντων.

4.2.2 Μοντελοποίηση βάσει Δρώντων: ABM το Χρήμα και η Γλώσσα

Τα μοντέλα βάσει δρώντων³² σύμφωνα με τον Richiardi (2018, p. 10) είναι μοντέλα στα οποία α) διάφορα αντικείμενα αλληλεπιδρούν μεταξύ τους καθώς και με το περιβάλλον, β) τα αντικείμενα είναι αυτόνομα, γ) το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης είναι υπολογιστικά μετρήσιμο.

Οι Wilensky και Rand (2015, p. 22) ορίζουν τη “μοντελοποίηση βάσει δρώντων” (Agent Based Modeling - ABM) ως “το παράδειγμα μοντελοποίησης μέσω υπολογιστών που επιτρέπει την περιγραφή της συμπεριφοράς κάθε δρώντος”. Επιπλέον “η μεθοδολογία ABM κωδικοποιεί τη συμπεριφορά των ατομικών δρώντων με απλούς κανόνες και έτσι μπορούμε να παρατηρήσουμε τις αλληλεπιδράσεις τους”. Όπως αποτυπώνεται στην ενότητα 7.2 τα συναρμοζόμενα και αλληλεπιδρώντα μέρη που εμφανίζουν αναδυτικότητα συνθέτουν ένα σύστημα και μελετώνται από τη Θεωρία της Πολυπλοκότητας. Για τους Wilensky και Rand (2015, ch. 3) χαρακτηριστικά γνωρίσματα της μεθοδολογίας ABM αποτελούν:

α) η χρήση απλών κανόνων μπορούν να παραγάγουν πολύπλοκα φαινόμενα, β) η τυχαιότητα σε ατομικές συμπεριφορές μπορεί να οδηγήσει σε σταθερά μοτίβα συμπεριφοράς του πληθυσμού, γ) πολύπλοκα μοτίβα μπορούν να αυτο-οργανωθούν χωρίς κάποια ηγετική ενορχήστρωση της συμπεριφοράς, δ) διαφορετικά μοτίβα δίνουν έμφαση σε διαφορετικές όψεις του κόσμου,

ενώ κατά τους Hamill και Gilbert (2016, pp. 4-5) τα χαρακτηριστικά των ABM παρουσιάζουν:

α) αντίληψη, γιατί οι δρώντες μπορούν να δουν άλλους δρώντες στη γειτονιά και στο περιβάλλον τους, β) απόδοση, γιατί οι δρώντες μπορούν να ενεργήσουν, να κινηθούν και να επικοινωνήσουν, γ) μνήμη, γιατί οι δρώντες μπορούν να ανακαλέσουν τις παρελθούσες καταστάσεις και δράσεις και δ) Πολιτική, γιατί οι δρώντες μπορούν να έχουν κανόνες που καθορίζουν τις μελλοντικές κινήσεις τους.

Ο Jorion, κατασκεύασε ένα μοντέλο παραγόντων σε γλώσσα C#, προσομοιώνοντας ένα χρηματιστήριο με κατηγορίες παιχτών (εργάστηκε για σειρά ετών στο χρηματοοικονομικό/χρηματιστηριακό κλάδο, όπως ο Ricardo και ο Taleb).

³² Η παρούσα ενότητα 4.2.2 έχει δημοσιευτεί (ΣΔΟΤ, αρ. 74) στον ιστοχώρο του Ινστιτούτου Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης (Τζουβελέκας, 2019).

η μοντελοποίηση παραγόντων απορρίπτει το αξίωμα του μεθοδολογικού ατομισμού της οικονομικής επιστήμης, βάσει του οποίου, αθροιζόμενες οι ατομικές συμπεριφορές, δίνουν τη συλλογική συμπεριφορά και ότι οι δρώντες λειτουργούν ορθολογικά, επιβεβαίωσε δε, τη συγκέντρωση πλούτου στα χέρια λίγων σε σχέση με τους αρχικούς δρώντες στο μοντέλο (Jorion, 2012, σσ. 88-95).

Με αφορμή την προηγηθείσα ανάλυση για τη σχέση γλώσσας - χρήματος που διατέμνει, αλλά και υπερβαίνει την οικονομική ανάλυση του χρήματος, έλκοντας κοινά καταγωγικά σημεία με τη γλωσσολογία, τη βιολογία, τις επιστήμες της πολυπλοκότητας και τη “μοντελοποίηση βάσει δρώντων” (Agent Based Modeling ή ABM) παρουσιάζεται το “Χρήμα και Γλώσσα: Μια εφαρμογή ABM”, ένα τροποποιημένο μοντέλο προσομοίωσης (Tzouvelekas, 2019) που αναπαριστά, μελετά, αποτυπώνει και επαληθεύει τα αποτελέσματά του σε μια σειρά πειραμάτων για τη χρήση δύο νομισμάτων σε ένα δίκτυο οικονομικών δρώντων, κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες με τη χρήση τριών αλγορίθμων. Το αρχικό μοντέλο των Troutman and Wilensky (2007) προηγείται της θεωρητικής ανάλυσης του Orlean (2014, σ. 95) αναφορικά με τη χρήση δύο ανταγωνιστικών γλωσσών σε μια κοινωνία, όπου τα πρόσωπα μιμούνται τους γύρω τους, ανάλογα με τις επικρατούσες συνθήκες. Έχει ληφθεί επίσης υπόψη η σημαντικότητα της σημασιολογικής προσέγγισης και της αρχετυπικότητας της φύσης του χρήματος και της γλώσσας. Και οι τρεις έννοιες (χρήμα, γλώσσα, μνήμη) αποτελούν, ουσιαστικά, αξιολογικά μέτρα της οικονομικής δραστηριότητας (χρήμα) και της κοινωνικής (συν)ύπαρξης (γλώσσα, μνήμη, χρήμα).

Με τα λόγια του Orlean:

Η γλώσσα είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα “προϊόντος” με αυξανόμενες αποδόσεις: όσο περισσότερα άτομα της ομάδας μιλούν τη γλώσσα X, τόσο περισσότερο συμφέρει οποιοδήποτε άτομο να επιλέξει αυτή τη γλώσσα, αφού έτσι του δίνεται η δυνατότητα να επικοινωνεί ευκολότερα με την ομάδα (Orlean, 2014, σσ. 94-95).

και συνεχίζει αναφέροντας τις επιλογές από τα μέλη μιας ομάδας, ανάμεσα σε δύο γλώσσες X και Ψ και τις διάφορες εμφανιζόμενες καταστάσεις, μέχρι την επικράτηση της μιας από τις δύο γλώσσες (Orlean, σ. 95).

Εδώ θα εξεταστεί ο βαθμός εμπειρικής επικύρωσης της παρατήρησης του Orlean σε συγκεκριμένα σενάρια με τη χρήση ενός μοντέλου ABM σε γλώσσα Netlogo (Wilensky, 1999) και του τροποποιημένου μοντέλου Language Change model (Troutman and Wilensky, 2007), του Money Adoption Model (Tzouvelekas, 2019). Σχεδιαστικά τα μοντέλα αυτά εξετάζουν τη συμπεριφορά δύο

γλωσσών/χρημάτων. Αυτό αποτελεί συγκεκριμένη εκδοχή του μοντέλου αλλά και ένα περιορισμό που θα μπορούσε να υπάρχει σε άλλο μοντέλο ABM που εξετάζει τη συμπεριφορά τριών γλωσσών/χρημάτων σε παράλληλη κυκλοφορία σε δοσμένο χώρο ή δύο γλωσσών/χρημάτων με τη δυνατότητα a priori εισαγωγής διαδικασίας/αλγορίθμου που θα μπορεί να οδηγήσει σε ανάδυση μιας τρίτης γλώσσας ή τρίτου χρήματος ως δυνητικότητας σύμφωνα και με την απάντηση του Stalin στον Kholopov “Όταν διασταυρώνονται δύο διαφορετικές γλώσσες, κυριαρχεί μία από τις δύο ή δημιουργείται μία τρίτη, νέα, γλώσσα; Η απάντησή ήταν: εξαρτάται” (Stalin, 1950). Στο Money Adoption Model δεν περιλαμβάνεται αλγόριθμος για την ανάπτυξη δυνατότητας ανάδυσης τρίτου χρήματος.

Τα μοντέλα ABM για να γίνουν πιο κατανοητά μπορούν να περιγραφούν αρχικά με ψευδο-κώδικα, την ενδιάμεση δηλαδή εκείνη κατάσταση αποτύπωσης ανάμεσα στη φυσική γλώσσα και στη γλώσσα προγραμματισμού (Wilensky and Rand, 2015, p. 314, Hammil and Gilbert, 2016). Το μοντέλο ABM Money Adoption (Tzouvelekas, 2019) αποτυπώνεται στις επόμενες γραμμές με ψευδο-κώδικα:

Δημιουργία ενός δικτύου συναλλασσόμενων προσώπων

Οι συναλλασσόμενοι (δρώντες) εντός του δικτύου έχουν τη δυνατότητα επιλογής ανάμεσα σε δύο τύπους χρήματος (0 ή 1)

Ανάλογα με την επιλογή αλγόριθμου συναλλαγών αλλάζουν και οι συμπεριφορές των δρώντων

Οι δρώντες μπορούν να επιλέγουν από το “διακριτό” μοντέλο (ένα από τους δύο αλγόριθμους “ατομικό” ή “όριο”) στο οποίο έχουν όμως την επιλογή ενός μόνο τύπου χρήματος

ή να επιλέγουν

το πιθανολογικό μοντέλο με τον αλγόριθμο ανταμοιβής/τιμωρίας και μεταξύ των δύο τύπων χρήματος.

Καθορισμός του αριθμού των δρώντων

Καθορισμός της αναλογίας των δρώντων που εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “1”

Επιλογή του αλγόριθμου συναλλαγών

Επιλογή του συντελεστή βαρύτητας υιοθέτησης/αποδοχής του νέου νομίσματος “1”

Επιλογή της δυνατότητας ή μη της επιστροφής στο αρχικό νόμισμα “0”

Επιλογή του ύψους της μεροληπτικότητας υπέρ του νέου νομίσματος “1”

Συλλογή δεδομένων και αποτελεσμάτων προσομοιώσεων

Εξαγωγή γραφημάτων

Το μοντέλο αποτελείται από 3 βασικά συστατικά μέρη: α) τους συναλλασσόμενους, β) τη δομή του κοινωνικού/χρηματικού δικτύου, γ) τον αλγόριθμο μάθησης συναλλαγών. Τα σύμβολα “;” μπροστά από τον κώδικα

δηλώνουν ότι είναι σχόλια και δεν αποτελούν κώδικα ούτε τον επηρεάζουν. Η ακόλουθη σειρά εντολών περιγράφει την έναρξη της διαδικασίας του ποσοστού των προσώπων που ξεκινούν με το χρήμα/νόμισμα 1 (συμπληρωματικό νόμισμα). Ο Πίνακας 4.1 αποτυπώνει το αρχικό στάδιο της διαδικασίας και την τυχαία κατανομή του συμπληρωματικού χρήματος στο πρώτο στάδιο του αλγόριθμου ανάμεσα στα συναλλασσόμενα μέλη του δικτύου.

Πίνακας 4.1: Αρχικοποίηση διαδικασίας κατανομής επίσημου χρήματος σε δρώντες, Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Κώδικας	Επεξήγηση
<pre>;; Initialize a select proportion of individuals to start with money 1 to distribute-money ask nodes [set state 0] ;; ask a select proportion of people to switch to 1 ask n-of ((percent-money-1 / 100) * num-nodes) nodes [set state 1.0] ask nodes [set orig-state state ;; used in reset- states set money-state state ;; initial money state, for first timestep update-color] end</pre>	<p>(Σχόλιο: Αρχικοποίηση επιλεγμένης ποσότητας δρώντων που θα εκκινούν με το νόμισμα 1)</p> <p>Για την κατανομή χρήματος Ζητά από τους δρώντες να επιλέξουν το χρήμα 0 (αρχική κατάσταση) (Σχόλιο: Ζητά από επιλεγμένη ποσότητα δρώντων να μεταστραφούν στο χρήμα 1)</p> <p>Για την αρχικοποίηση δρώντων στο χρήμα 1, ο τύπος ορίζεται ως η τιμή του ποσοστού που έχει τεθεί από τον διενεργώντα το πείραμα, κατά την αρχικοποίησή του. Ζητά από τους δρώντες να: Καθορίσουν την αρχική τους κατάσταση (Σχόλιο: Χρησιμοποιείται στην επαναφορά των καταστάσεων σε αρχικές τιμές) Καθορίσουν την αρχική κατάσταση του χρήματος που χρησιμοποιούν (Σχόλιο: Αρχική τιμή κατάστασης χρήματος, για το πρώτο χρονικό βήμα)</p> <p>Επικαιροποίηση χρώματος, ανάλογα με το χρησιμοποιούμενο χρήμα τέλος</p>

Ο αλγόριθμος κάνει την αρχικοποίηση όλων των δρώντων με ένα τύπο χρήματος και ακολουθεί τυχαία επιλογή ποσοστού για τον δεύτερο τύπο και η ανάθεσή του. Όταν επιλεγεί το “διακριτό” μοντέλο αλλαγής γλώσσας/ χρήματος οι χρήστες της γλώσσας / χρήματος μπορούν να χρησιμοποιήσουν μόνο τον ένα τύπο γλώσσας (γραμματικής)/χρήματος από τα δύο. Στο “διακριτό” μοντέλο ανταλλάσσουν λέξεις / χρήμα με μια μόνο επιλογή. Το “διακριτό” μοντέλο περιλαμβάνει τους αλγόριθμους α) threshold ή β) individual και έχει ως ακολούθως:

Πίνακας 4.2: Επιλογή Αλγόριθμου threshold ή individual ή reward ABM Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Κώδικας	Επεξήγηση
to exchange-via [algorithm] ;; node procedure	Για συναλλαγές μέσω επιλεγμένου αλγορίθμου (Σχόλιο: διαδικασία κόμβων)
;; Discrete Money exchange ;;	(Σχόλιο: Διακριτό μοντέλο συναλλαγών)
ifelse (algorithm = "threshold") [adopt-threshold] [ifelse (algorithm = "individual") [adopt-individual] [;; Probabilistic Money exchange ;;	Αν ο αλγόριθμος είναι threshold υιοθέτησε αυτόν, διαφορετικά αν ο αλγόριθμος είναι individual υιοθέτησε αυτόν (Σχόλιο: Πιθανολογικό μοντέλο συναλλαγών)
;; accepted exchanges with all neighbors	(Σχόλιο: αποδεκτές συναλλαγές με όλους τους γείτονες).
if (algorithm = "reward") [use ask link-neighbors [adopt [money-state] of myself]]]	Αν ο αλγόριθμος είναι "reward", ζήτα από τους άμεσα συνδεδεμένους γείτονες να υιοθετήσουν την κατάσταση του χρήματος που έχεις αποδεχθεί ο ίδιος
end	τέλος

Ο Πίνακας 4.2 περιγράφει την επιλογή τρόπου συναλλαγών από κάθε δρώντα.

- 1) Επιλογή ανάμεσα στον αλγόριθμο “αποδοχής κατωφλίου” (TA ή threshold) ή με “αμετάβλητο” αλγόριθμο. Η βασική τους διαφορά είναι ότι ο πρώτος μπορεί να επιλέξει τη βέλτιστη λύση αλλάζοντας κατεύθυνση, ενώ ο δεύτερος ακολουθεί μία μοναδική πορεία προς το χαμηλότερο ή ψηλότερο τίμημα.
- 2) Με αλγόριθμο “ανταμοιβής” που μεταφέρει την απόφαση για υιοθέτηση του χρήματος στο γειτονικό πρόσωπο.

Το δεύτερο συστατικό μέρος είναι το κοινωνικό/ χρηματικό δίκτυο στο οποίο συνομιλούν/συναλλάσσονται οι δρώντες. Τα δίκτυα ³³ δομούνται βάσει της “προτιμησιακής έλξης”, όπου οι δρώντες προτιμούν να συνδέονται με δρώντες που συνδέονται ήδη με άλλους. Στο μοντέλο, το χρώμα των κόμβων που αναπαριστούν πρόσωπα, αρχικά έχει το χρώμα ανάλογα με τον τύπο γραμματικής/ γλώσσας / χρήματος που χρησιμοποιεί. Η διαδικασία δημιουργίας δικτύου (to create network) καθορίζει ποιο δίκτυο (τυχαίο ή προτιμησιακή έλξη) θα δημιουργηθεί και περιγράφεται από τα τμήματα κώδικα που παρατίθενται. Οι υποθέσεις που έχουν γίνει είναι οι ακόλουθες: α. Οι αλγόριθμοι ακολουθούν μοντέλα βελτιστοποίησης

³³ Οι κύριες κατηγορίες δικτύων είναι: το πλήρες δίκτυο, το αστέρι, ο δακτύλιος, το πλέγμα, το δέντρο, ο μικρός κόσμος και το δίκτυο ισχύος (Wilhite, 2006, pp. 1016-1021).

εύρεσης λύσεων, β. Threshold Algorithm, είναι αναφορά στο TA (Threshold Acceptance Algorithm), γ. Individual Algorithm είναι αναφορά σε (μεμονωμένο) αμετάβλητο αλγόριθμο.

Πίνακας 4.3: Διαδικασία δημιουργίας δικτύου δρώντων, Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Κώδικας	Επεξήγηση
to create-network ;; make the initial network of two nodes and an edge let partner nobody	Εντολή δημιουργίας δικτύου (Σχόλιο: δημιουργία αρχικού δικτύου με δύο κόμβους και ένα όριο)
let first-node one-of nodes	Απέτρεψε τη δημιουργία εταίρου. Δημιουργία 1 ^{ου} και 2 ^{ου} δρώντων. Ο δεύτερος δεν είναι όμοιος με τον πρώτο, διαφέρει από αυτόν.
let second-node one-of nodes with [self != first-node] ;; make the first edge	(Σχόλιο: δημιουργία πρώτου ορίου του μοντέλου)
ask first-node [create-link-with second-node [set color white]]	Ζήτησε από τον πρώτο δρώντα να δημιουργήσει σύνδεσμο με το δεύτερο δρώντα (ορισμός χρώματος σε άσπρο)
let new-node one-of nodes with [not any? link-neighbors]	Δημιούργησε ένα νέο δρώντα σε σύνδεση με τους υπαρκτούς γειτνιαζόντες δρώντες
;; and connect it to a partner already in the network while [new-node != nobody] [	(Σχόλιο: και σύνδεσέ τον με ένα ήδη συμμετέχοντα στο δίκτυο) Αν ο νέος δρων δεν έχει γείτονα γειτνιασέ τον και σύνδεσέ τον με έναν και κάνε το χρώμα του άσπρο
set partner find-partner	
ask new-node [create-link-with partner [set color white]]	
end	τέλος

Συνοψίζοντας τις εντολές του Κώδικα στον Πίνακα 4.3 παρακολουθούμε τη διαδικασία δημιουργίας ενός δικτύου δρώντων με χρήση τυχαίων συνδέσεων αρκεί να διαφέρει ο νέος σύνδεσμος από τον ήδη συμμετέχοντα στο δίκτυο. Η σύνδεση του νέου γίνεται πάντα με κάποιο υπάρχοντα δρώντα στο δίκτυο.

Το επόμενο στάδιο είναι η απεικόνιση σε κώδικα του αλγόριθμου που θα χρησιμοποιηθεί για τις συναλλαγές. Η αποδοχή και η χρήση ενός τύπου χρήματος με βάση τον αλγόριθμο που έχει επιλεγεί (threshold, individual) αποτυπώνεται ως εξής:

Πίνακας 4.4: Συναλλαγές ανάλογα με τον αλγόριθμο που επιλέχθηκε Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Κώδικας	Επεξήγηση
<pre> ;; Using & Adopting Money to adopt-threshold ;; node procedure let money-one-sum sum [state] of link- neighbors ifelse money-one-sum >= (count link- neighbors * threshold-val) [set state 1] [;; if there are not enough neighbors with money 1, ;; and 1 is not a sink state, then change to 0 if not sink-state-1? [set state 0]] end to adopt-individual set state [state] of one-of link-neighbors end </pre>	<p>(Σχόλιο: Χρήση και υιοθέτηση χρήματος)</p> <p>Υιοθέτηση αλγορίθμου threshold</p> <p>(Σχόλιο: Καθόρισε την κατάσταση χρήματος σε 1 Αν δεν υπάρχουν αρκετοί γείτονες με το χρήμα 1 και αν το χρήμα 1 δεν είναι σε κατάσταση sink τότε επέστρεψε στο αρχικό χρήμα (χρήμα 0)). Αν η κατάσταση sink δεν είναι 1 Καθόρισε την κατάσταση σε 0 Τέλος Υιοθέτηση αλγορίθμου individual Καθόρισε την κατάσταση ενός από τους συνδεδεμένους γείτονες, στην υιοθετημένη από τις προηγούμενες ρουτίνες του αλγορίθμου Τέλος</p>

Στον Πίνακα 4.4 περιγράφεται η συναλλαγή των προσώπων σε δίκτυο του Πίνακα 4.3 σύμφωνα με τους αλγόριθμους που επιλέχθηκαν στον Πίνακα 4.2. Η διαδικασία συναλλαγών γίνεται παράλληλα για τους δύο τύπους αλγορίθμων, TA/threshold και Individual. Ανάλογα με τον αλγόριθμο αλλάζει η κατάσταση του χρήματος σύμφωνα με την βαρύτητα του συνόλου του χρήματος του γειτνιαζόντος δρώντα ή επιλέγει την κατάσταση ενός συγκεκριμένου γειτονικού δρώντα. Στην περίπτωση του αλγορίθμου reward όταν ένα πρόσωπο συναλλάσσεται οι γείτονες του/της συναλλάσσονται με βάση την επιλογή του σύμφωνα με τον αλγόριθμο. Αν το χρήμα που χρησιμοποιείται ικανοποιεί τις ανάγκες των γειτονικών προσώπων το ίδιο το χρήμα αυξάνει τη βαρύτητά του ως μέσο συναλλαγών. Ο αλγόριθμός reward απεικονίζεται στον Πίνακα 4.5 ως ακολούθως:

Πίνακας 4.5: Συναλλαγές με βάση τον αλγόριθμο reward Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Κώδικας	Επεξήγηση
<pre> if not logistic? </pre>	<p>Αν η συνάρτηση δεν είναι η λογιστική</p>

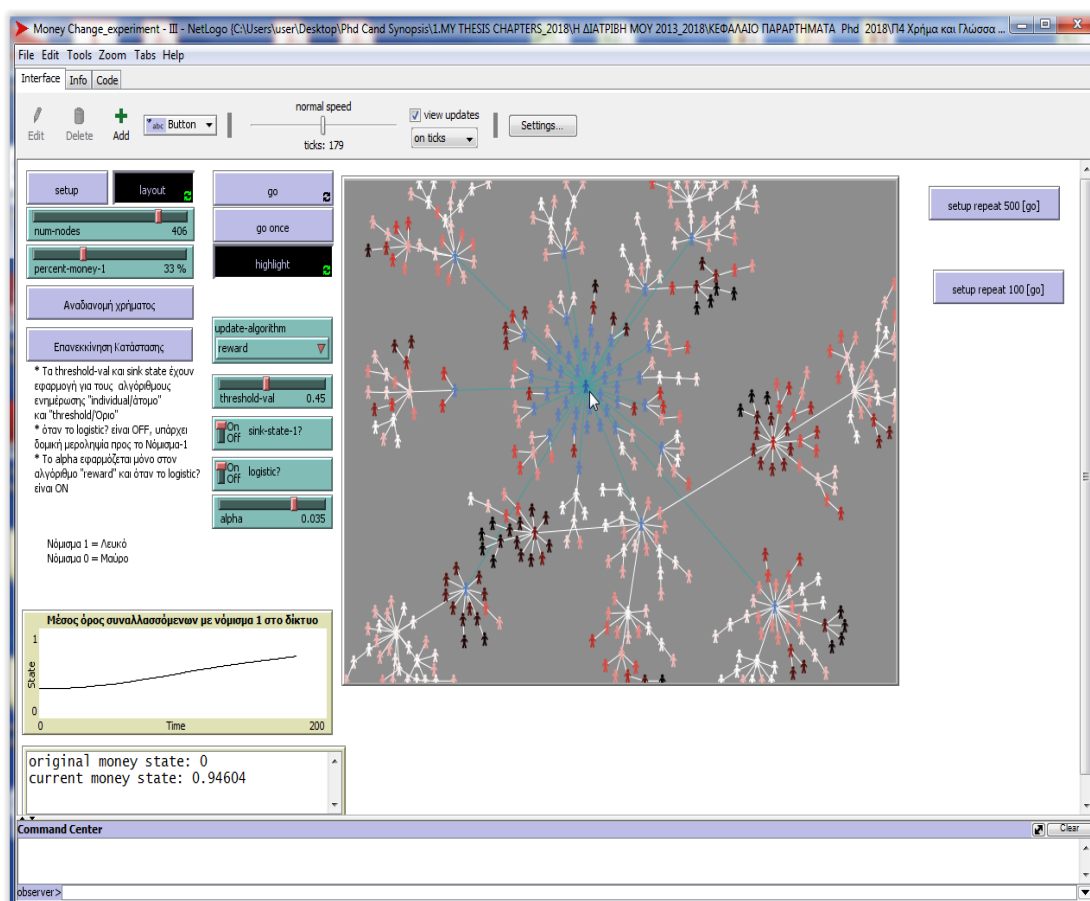
Πίνακας 4.5 (συνέχεια)

<pre>[;; the slope needs to be greater than 1, so we arbitrarily set to 1.5 ;; when state is >= 2/3, the biased-val would be greater than or equal to 1 let biased-val 1.5 * state if biased-val >= 1 [set biased-val 1] ifelse random-float 1.0 <= biased-val [set money-state 1] [set money-state 0]] end ;; Exchange uses a linear reward/punish algorithm to adopt [heard-state] ;; node procedure let gamma 0.01 ;; for now, gamma is the same for all nodes ;; choose a money state to be in ifelse random-float 1.0 <= state [;; if money 1 was used ifelse money-state = 1 [set state state + (gamma * (1 - state))] [set state (1 - gamma) * state]] ;; if money 0 was used ifelse money-state = 0 [set state state * (1 - gamma)] [set state gamma + state * (1 - gamma)] end</pre>	<p>(Σχόλιο: Η κλίση πρέπει να είναι > 1 αυθαίρετα τίθεται = 1,5 όταν η κατάσταση είναι μεγαλύτερη ίση από 75% η αξία μεροληψίας, θα είναι μεγαλύτερη ή ίση από 1) η μεροληψία της αξίας τίθεται 1,5 * κατάσταση αν η μεροληπτική αξία >= 1 θέσε μεροληπτική αξία 1 διαφορετικά, θέσε την μεροληπτική αξία μεγαλύτερη ή ίση από μία τυχαία τιμή μεταξύ του 1 και του 0 όρισε την κατάσταση του χρήματος 1 όρισε την κατάσταση του χρήματος 0 τέλος</p> <p>(Σχόλιο: Στις συναλλαγές χρησιμοποιείται ένας γραμμικός αλγόριθμος ανταμοιβής / τιμωρίας) Για υιοθέτηση της τάσης προς αποδοχή του χρήματος, ο συντελεστής γάμμα είναι 0,01 (Σχόλιο: αφορά διαδικασία των δρώντων και η τιμή γάμμα, είναι όμοια σε όλους τους δρώντες) (Σχόλιο: Επίλεξε μια κατάσταση χρήματος για χρήση) Αν η τυχαία επιλογή έχει την τιμή 1 και είναι μικρότερη της κατάστασης χρήματος (Σχόλιο: Αφορά στην περίπτωση όπου το συμπληρωματικό χρήμα (χρήμα 1) έχει χρησιμοποιηθεί στη συναλλαγή Αν η κατάσταση χρήματος ισούται με 1 Θέσε την τιμή της κατάστασης με τιμή ίση με το παράγωγο της πράξης [κατάσταση+(γάμμα*(1-κατάσταση))] για τον ένα δρώντα της συναλλαγής και με [(1-γάμμα)*κατάσταση] για τον αποδέκτη της. (Σχόλιο: Αφορά στην περίπτωση όπου το επίσημο χρήμα (χρήμα 0) έχει χρησιμοποιηθεί στη συναλλαγή Αφορά στην περίπτωση όπου το «επίσημο» χρήμα (χρήμα 0) έχει χρησιμοποιηθεί στη συναλλαγή) Θέσε την τιμή της κατάστασης με τιμή ίση με το παράγωγο της πράξης [κατάσταση*(1-γάμμα)] για τον ένα δρώντα της συναλλαγής και με [γάμμα+κατάσταση*(1-γάμμα)] για τον αποδέκτη της. Τέλος</p>
---	---

Ο Πίνακας 4.5 περιγράφει τις συναλλαγές με τον αλγόριθμο ανταμοιβής (reward). Η αλλαγή της αξίας γίνεται σύμφωνα με τον μέσο όρο της αξίας χρήματος των γειτονικών προσώπων. Δηλαδή αυξάνει, παραμένει σταθερή, ή μειώνεται σύμφωνα με ορισμένες προϋποθέσεις. Σε κάθε περίπτωση αύξησης, αυξάνει και η βαρύτητα του συγκεκριμένου τύπου χρήματος στις υπόλοιπες συναλλαγές και γίνεται προτιμώμενο.

Στην Εικόνα 4.1 αποτυπώνεται η οθόνη χειρισμού του μοντέλου Money adoption για τα δύο νομίσματα (0 και 1). Γίνεται η παραδοχή ότι το χρήμα “1” χρησιμοποιεί μόνο τη συναλλακτική λειτουργία και όχι όλες τις λειτουργίες του χρήματος. Το χρήμα “0” προσομοιώνει το επίσημο χρήμα σε κυκλοφορία και απεικονίζεται με “ανθρώπους” μαύρου χρώματος. Το χρήμα “1” προσομοιώνει το συμπληρωματικό / τοπικό νόμισμα και απεικονίζεται με “ανθρώπους” λευκού χρώματος. Τα άλλα χρώματα απεικονίζουν μεταβατικές καταστάσεις.

Εικόνα 4.1: Η οθόνη χειρισμού του μοντέλου Money adoption model (Troutman and Wilensky 2007, τροποποίηση Tzouvelekas, 2019)

Όταν έχει επιλεγεί το sink-state-1 στη θέση “on” ένας δρων δεν μπορεί να επιστρέψει στο αρχικό νόμισμα (πχ στο €, μη μετατρεψιμότητα), ενώ όταν το sink-

state-1 είναι “off” ένας δρων μπορεί να επιστρέψει στο αρχικό νόμισμα (πχ στο €, μετατρεψιμότητα). Κάθε tick αντιπροσωπεύει μια φάση υλοποιημένων συναλλαγών εντός του δικτύου των δρώντων .

Για τους αλγόριθμους Individual και Threshold update–algorithm, το threshold-val με sink-state-1 (on) πρέπει να είναι μικρότερο (ίσο) από percent-money-1. Σε αυτό το σενάριο έχουμε αποδοχή του συμπληρωματικού νομίσματος από τους συναλλασσόμενους.

Αρχικά διενεργήθηκαν 192 πειράματα/προσομοιώσεις για τα ανωτέρω σενάρια πληθυσμού (64 πειράματα για κάθε αριθμό κόμβων/nodes), με ποσοστά αποδοχής του χρήματος “1” από τους συναλλασσόμενους, της τάξης του 1%, του 5%, του 10% και τέλος του 15%. Όλα τα πειράματα/προσομοιώσεις διενεργήθηκαν σε δύο διαφορετικές χρονικές στιγμές τον Νοέμβριο του 2018 και έδωσαν επαληθεύσιμα αποτελέσματα, με τις ίδιες αρχικές παραμέτρους. Γενικά αυτό ισχύει αλλά υπάρχουν και περιπτώσεις όπου κάποιες φορές η συμπεριφορά ενός μοντέλου μπορεί να αλλάζει αισθητά από τρέξιμο σε τρέξιμο ακόμη και αν οι αρχικές συνθήκες δεν μεταβλήθηκαν, αν χρησιμοποιούνται τυχαίοι αριθμοί (Wilensky, 2019, p. 198). Οι επιλεγθέντες αριθμοί των nodes³⁴ εκφράζουν τα σενάρια σε “κοινωνίες” με αριθμούς 100, 500 ή 2000 (κάτοικοι, μονάδες πληθυσμού), ενός μικρού, μεσαίου και μεγάλου δικτύου μελών κοινωνικών επιχειρήσεων και χρηστών συμπληρωματικών νομισμάτων η μιας τοπικής κοινωνίας ενδεικτικά. Γίνεται η παραδοχή ότι ο ίδιος τύπος συμπληρωματικού νομίσματος είναι αποδεκτός στο σύνολο των κοινωνικών επιχειρήσεων ή επιχειρήσεων της τοπικής κοινωνίας.

Τα αποτελέσματα των ανωτέρω σεναρίων προσομοιώσεων “έτρεξαν” με το εργαλείο BehaviorSpace³⁵ της Netlogo 6.0.4 και αποτυπώνονται αναλυτικά στο Παράρτημα 3. Συνοπτικά παρουσιάζονται από το σύνολο των 192 πειραμάτων προσομοιώσεις που τρέχουν με τον αλγόριθμο “Reward” και εμφανίζουν αναδυόμενη συμπεριφορά του συστήματος. Στο Διάγραμμα 4.1 ο οριζόντιος άξονας μετράει τις επαναλήψεις (iterations) του πειράματος και ο κάθετος άξονας υπολογίζει το ποσοστό

---

³⁴ Τα πειράματα, είναι δυνατόν να εκτελεστούν για μεγαλύτερο αριθμό ticks και nodes, όμως υπάρχει ο περιορισμός της ισχύος των οικιακών ηλεκτρονικών υπολογιστών στους οποίους διεξήχθησαν τα πειράματα. Για να αυξηθούν τα επιλεγθέντα μεγέθη/τιμές, απαιτείται εξοπλισμός workstation με ισχυρούς πυρήνες επεξεργαστή και μνήμη μεγέθους άνω των 16GB. Αυτό υλοποιήθηκε επιτυχώς στη 2^η φάση με συναλλασσόμενους n=10.000 όπως αποτυπώνεται στη σ. 185 της διατριβής.

³⁵ Το BehaviorSpace είναι ενσωματωμένο εργαλείο ανοικτού κώδικα στη NetLogo που χρησιμοποιείται για τη συλλογή δεδομένων και την αποτύπωσή τους, από παράλληλα πειράματα του μοντέλου. Επιτρέπει την ανίχνευση του χώρου του μοντέλου για πιθανές αναδυόμενες συμπεριφορές και δείχνει ποιοι συνδυασμοί παραμέτρων έχουν ενδιαφέρον.

αποδοχής του νέου χρήματος “1”. Στην προσομοίωση αποτυπώνονται οι ακόλουθες μεταβλητές³⁶:

Num-nodes = 2000. Ο αριθμός των ατόμων που περιλαμβάνονται στον πληθυσμό του δικτύου είναι 2000.

Percent-money-1 = 5. καθορίζει την αναλογία των προσώπων που εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “1”. Οι υπόλοιποι εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “0”. Στην προσομοίωση το 95% χρησιμοποιεί το επίσημο νόμισμα και το 5% χρησιμοποιεί το συμπληρωματικό / τοπικό νόμισμα.

update algorithm = Reward. Εδώ οι χρήστες του χρήματος ανανεώνουν την πιθανότητα να χρησιμοποιήσουν τον ένα έναντι του άλλου τύπου χρήματος. Σε αυτό τον αλγόριθμο αν ένας συναλλασσόμενος χρησιμοποιήσει το νόμισμα “1”, αυξάνεται η βαρύτητα του νομίσματος “1” και γενικά οι χρήστες αυτού του νομίσματος θα είναι διατεθειμένοι να χρησιμοποιήσουν αυτό τον τύπο χρήματος στην επόμενη επανάληψη (iteration). Ομοίως, οι συναλλασσόμενοι με το νόμισμα “0” αυξάνουν την πιθανότητα χρήσης του νομίσματος “0” στην επόμενη επανάληψη.

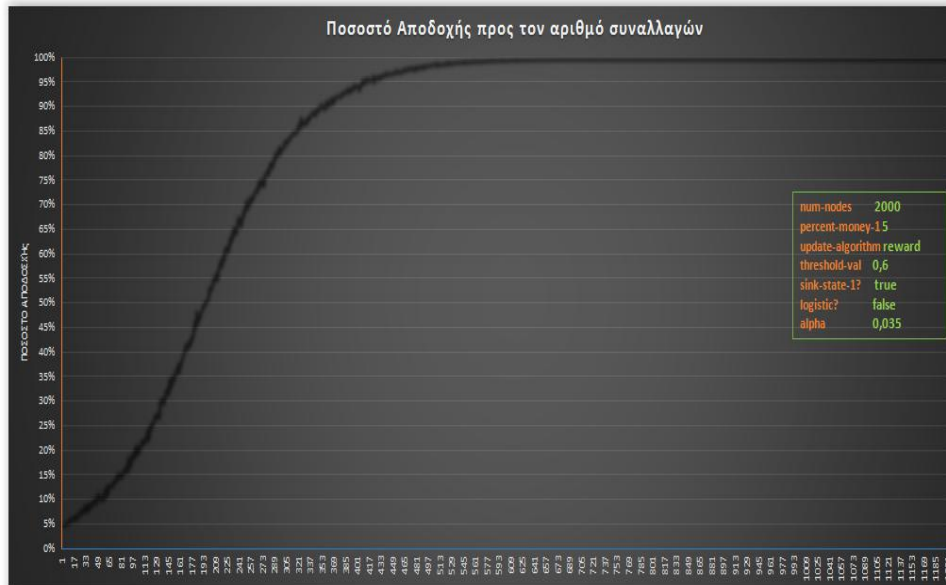
logistic? = false. Ο διακόπτης (ON/OFF) LOGISTIC χρησιμοποιείται μόνο στον αλγόριθμο Reward. Αν είναι ανοικτός (=ON, δηλαδή true) η πιθανότητα για ένα συναλλασσόμενο άτομο να χρησιμοποιήσει ένα από τους δύο τύπους νομίσματος ωθείται στα άκρα (εγγύτερα στο 0% ή στο 100%) βασισμένο στην εκροή της λογιστικής συνάρτησης (logistic function). Εδώ ο διακόπτης είναι κλειστός (OFF, δηλ. false).

alpha = 0,035. Ο επιλογέας ALPHA έχει εφαρμογή μόνο όταν έχει επιλεχθεί ο αλγόριθμος REWARD και ο διακόπτης LOGISTIC είναι ανοικτός (=ON). Ο ALPHA δηλώνει μια μεροληψία υπέρ του νομίσματος “1”. Όσο μεγαλύτερη η τιμή του ALPHA, τόσο πιθανότερο οι δρώντες να συναλλάσσονται με το νόμισμα “1”.

---

³⁶ Η μεταβλητή threshold-val = 0,6. Η μεταβλητή σημαίνει ότι για να υιοθετήσει το δίκτυο τη χρήση του νέου νομίσματος 1 θα πρέπει τουλάχιστον το 60% των γειτόνων του να το έχει υιοθετήσει. Εδώ δεν έχει εφαρμογή στον αλγόριθμο Reward παρά μόνο στους individual και threshold.

Η μεταβλητή sink-state-1? = true. Ισχύει μόνο για τις αλγοριθμικές επιλογές individual (Άτομο) και Threshold (Όριο). Στην θέση “ON” από τη στιγμή που ένα άτομο υιοθετεί το νόμισμα “1” δεν επιστρέφει ποτέ ξανά στο νόμισμα “0”. Στη συγκεκριμένη προσομοίωση δεν έχει εφαρμογή λόγω του αλγόριθμου Reward.

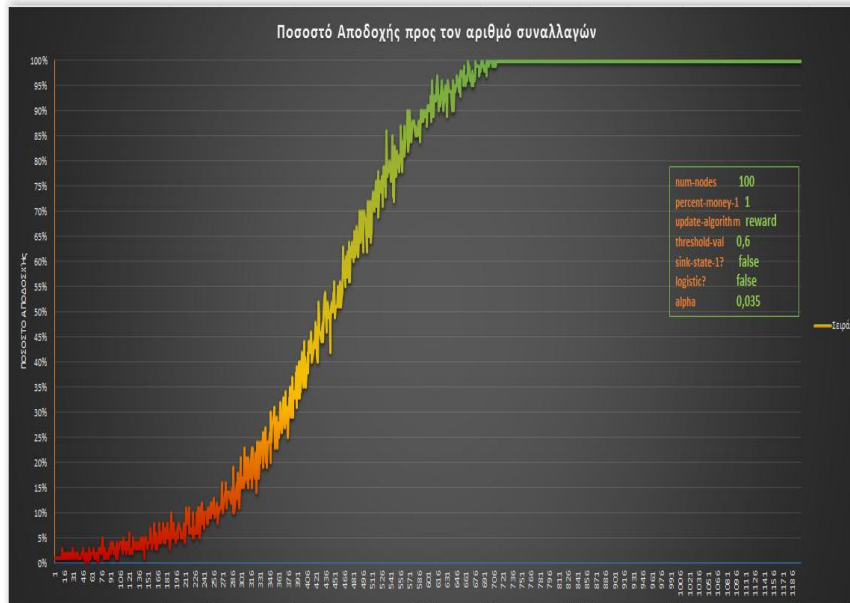
Διάγραμμα 4.1: Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών (n=2000). Money adoption model (Troutman and Wilensky 2007, τροποποίηση Tzouvelekas, 2019)

Στο Διάγραμμα 4.2 αποτυπώνονται οι ακόλουθες τιμές στις μεταβλητές:

Num-nodes = 100. Ο αριθμός των ατόμων που περιλαμβάνονται στον πληθυσμό του δικτύου είναι 100.

Percent-money-1 = 1. καθορίζει την αναλογία των προσώπων που εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “1”. Οι υπόλοιποι εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “0”. Στην προσομοίωση το 99% χρησιμοποιεί το επίσημο νόμισμα και το 1% χρησιμοποιεί το συμπληρωματικό / τοπικό νόμισμα.

Όπως και στο προηγούμενο πείραμα ο αλγόριθμος είναι ο Reward, logistic? = false και alpha = 0,035.

Διάγραμμα 4.2: Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών (n=100). Money adoption model (Troutman and Wilensky 2007, τροποποίηση Tzouvelekas, 2019)

Στο Διάγραμμα 4.3 αποτυπώνονται οι ακόλουθες τιμές στις μεταβλητές:

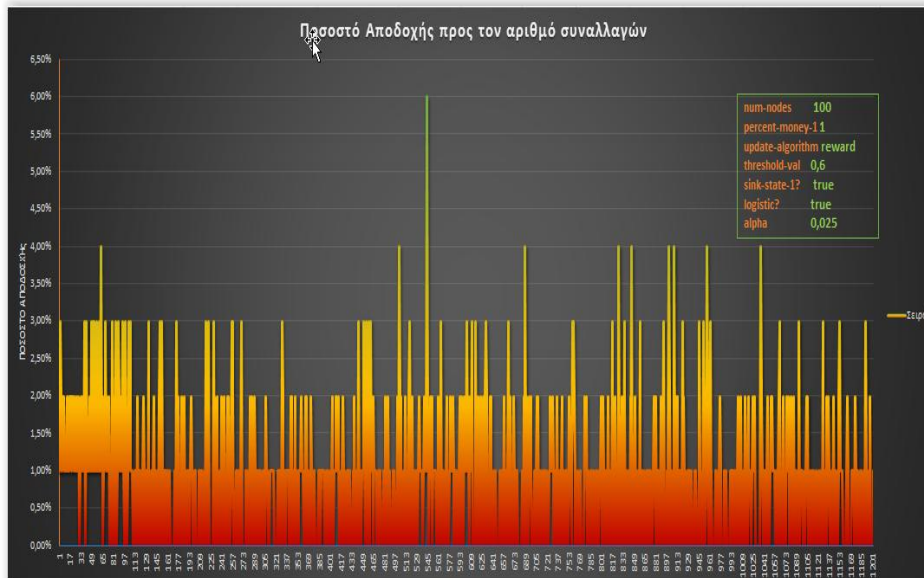
Num-nodes = 100. Ο αριθμός των ατόμων που περιλαμβάνονται στον πληθυσμό του δικτύου είναι 100.

Percent-money-1 = 1. καθορίζει την αναλογία των προσώπων που εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “1”. Οι υπόλοιποι εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “0”. Στην προσομοίωση το 99% χρησιμοποιεί το επίσημο νόμισμα και το 1% χρησιμοποιεί το συμπληρωματικό / τοπικό νόμισμα.

Όπως και στο προηγούμενο πείραμα ο αλγόριθμος είναι ο Reward.

Ο διακόπτης (ON/OFF) LOGISTIC χρησιμοποιείται μόνο στον αλγόριθμο ενημέρωσης REWARD. Στο πείραμα είναι ανοικτός (=ON, δηλαδή true) η πιθανότητα για ένα συναλλασσόμενο δρώντα να χρησιμοποιήσει ένα από τους δύο τύπους νομίσματος ωθείται στα άκρα (εγγύτερα στο 0% ή στο 100%) βασισμένο στην εκροή της λογιστικής συνάρτησης (logistic function).

Ο συντελεστής alpha = 0,025.

Διάγραμμα 4.3: Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών (n=100). Money adoption model (Troutman and Wilensky 2007, τροποποίηση Tzouvelekas, 2019)

Το μόρφωμα του διαγράμματος 4.3 επιδεικνύει χαρακτηριστικά του λεγόμενου “λευκού θορύβου” (Bak, 2008, σ. 47) και είναι “χαοτικό σύστημα που δεν έχει μνήμη του παρελθόντος και δεν εξελίσσεται” (Bak, 2008, σ. 56). Όπως θα έλεγε και ο Bak “τα χαοτικά συστήματα δεν είναι τίποτα περισσότερο από γεννήτριες τυχαίου θορύβου” (Bak, 2008, σ. 56).

Στο Διάγραμμα 4.4 αποτυπώνονται οι ακόλουθες τιμές στις μεταβλητές:

Num-nodes = 2000. Ο αριθμός των ατόμων που περιλαμβάνονται στον πληθυσμό του δικτύου είναι 2000.

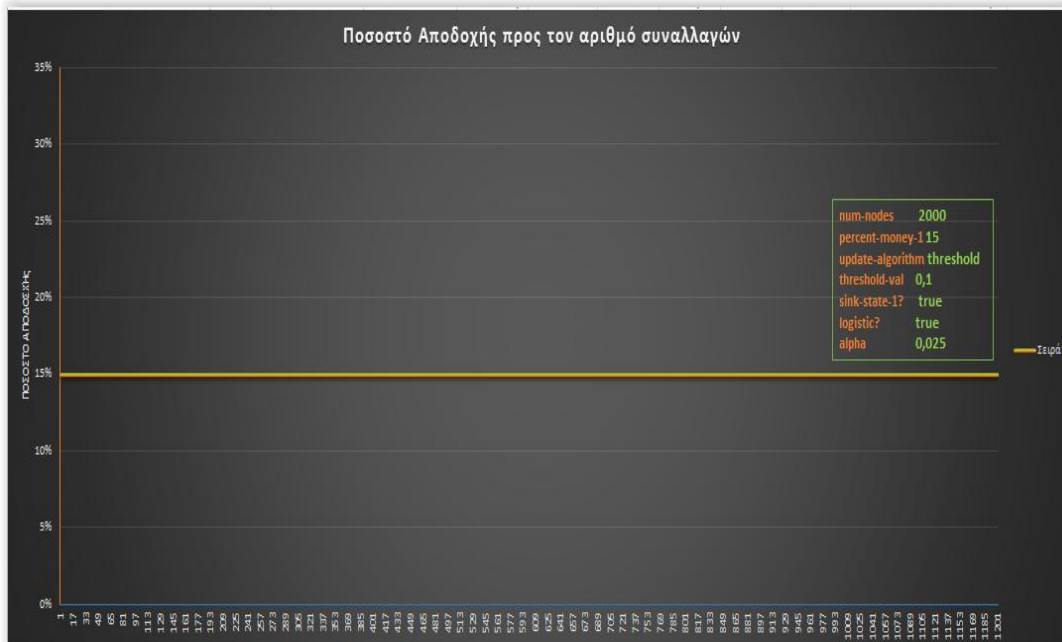
Percent-money-1 = 15. καθορίζει την αναλογία των δρώντων που εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “1”. Οι υπόλοιποι εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “0”. Στην προσομοίωση το 85% χρησιμοποιεί το επίσημο νόμισμα και το 15% χρησιμοποιεί το συμπληρωματικό / τοπικό νόμισμα.

Ο αλγόριθμος που εφαρμόζεται στο πείραμα είναι ο Threshold,

Ο διακόπτης (ON/OFF) LOGISTIC χρησιμοποιείται μόνο στον αλγόριθμο Reward. Στο πείραμα είναι ανοικτός (=ON, δηλαδή true) η πιθανότητα για ένα συναλλασσόμενο δρώντα να χρησιμοποιήσει ένα από τους δύο τύπους νομίσματος ωθείται στα άκρα (εγγύτερα στο 0% ή στο 100%) βασισμένο στην εκροή της λογιστικής συνάρτησης (logistic function).

Ο συντελεστής alpha = 0,025.

Εδώ από την αρχή και καθ' όλη τη διάρκεια της προσομοίωσης το ποσοστό διατηρείται αμετάβλητο στο 15%.

Διάγραμμα 4.4: Προσομοίωση: Ποσοστό αποδοχής συμπληρωματικού νομίσματος ανά αριθμό συναλλαγών (n=2000). Money adoption model (Troutman and Wilensky 2007, τροποποίηση Tzouvelekas, 2019)

Από το σύνολο των προσομοιώσεων που διενεργήθηκαν, τα αποτελέσματα με ερευνητικό και πρακτικό ενδιαφέρον αποτυπώνονται στους Πίνακες 4.1, 4.2 και 4.3. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί η αυξομείωση της αποδοχής του συμπληρωματικού νομίσματος σε σχέση με το επίσημο νόμισμα σε κυκλοφορία όταν ο αλγόριθμος είναι Reward. Οι αλγόριθμοι Individual (τυχαίο) και Threshold (Όριο) δίνουν ευθείες γραμμές με σταθερή κλίση ανεξάρτητα από τον αριθμό των διενεργούμενων συναλλαγών. Στον Πίνακα 4.6 συνοψίζονται οι προσομοιώσεις με ενδιαφέρον για την έρευνά μας. Ο αριθμός των δρώντων-μελών του δικτύου είναι 100 με 64 προσομοιώσεις συνολικά. Οι προσομοιώσεις με αλγόριθμους individual και threshold περιλαμβάνουν τα πειράματα A1, A2, ... B1, ... D12 (n=48 προσομοιώσεις). Οι προσομοιώσεις με τη χρήση του αλγόριθμου Reward που εμφανίζουν 100% αποδοχή του συμπληρωματικού νομίσματος είναι οι A13, A14, B13, B14, C13, C14, D13, D14 (n=8 προσομοιώσεις). Παρατηρείται αντίστροφη σχέση ανάμεσα στον αριθμό συναλλαγών για την απόλυτη αποδοχή του συμπληρωματικού νομίσματος και στο ύψος του ποσοστού χρήσης του συμπληρωματικού νομίσματος.

Ο αλγόριθμος Reward δεν δίνει 100% αποδοχή στα πειράματα A15, A16, B15, B16, C15, C16, D15, D16, παρά μοτίβα έντονων διακυμάνσεων, προϊόντων των συναλλαγών (n=8 προσομοιώσεις). Με το logistic? να έχει τιμή True (On) και τον συντελεστή alpha μειωμένο (η μεροληψία υπέρ του συμπληρωματικού νομίσματος 1) ανεξάρτητα από το sink-state-1?, οι εν λόγω έντονες διακυμάνσεις αποτελούν λευκό θόρυβο (χαοτικό σύστημα).

Πίνακας 4.6: Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=100). Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Ομάδα	Πείραμα	Αλγόριθμος	Αρ. συναλλαγών για 100% αποδοχή	% συμπληρ. νόμισμα	Αποτέλεσμα % αποδοχή νέου νομίσματος
100 δρώντες	A1-D12	Individual & Threshold	Δεν υπάρχει 100% αποδοχή	1%-15%	γραμμές με σταθερή κλίση ανεξάρτητα από το ποσοστό συμπλ. χρήματος σε κυκλοφορία
	A13, (A14)	Reward	673, (692)	1%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	B13, (B14)	Reward	346, (403)	5%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	C13, (C14)	Reward	287, (308)	10%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	D13,(D14)	Reward	241, (293)	15%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	A15, (A16)	Reward	Δεν υπάρχει	1%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 0% - 5%
	B15, (B16)	Reward	Δεν υπάρχει	5%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 10% - 0%
	C15, (C16)	Reward	Δεν υπάρχει	10%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 12% - 2,5%
	D15, (D16)	Reward	Δεν υπάρχει	15%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 24%-12,5%

Στον Πίνακα 4.7 συνοψίζονται οι προσομοιώσεις με ενδιαφέρον για την έρευνά μας. Ο αριθμός των δρώντων- μελών του δικτύου είναι 500 με 64 προσομοιώσεις συνολικά. Οι προσομοιώσεις με αλγόριθμους individual και threshold περιλαμβάνουν τα πειράματα A1, A2, ... B1, ... D12 (n=48 προσομοιώσεις). Οι προσομοιώσεις με τη χρήση του αλγόριθμου Reward που εμφανίζουν 100% αποδοχή του συμπληρωματικού νομίσματος είναι οι A13, A14, B13, B14, C13, C14, D13, D14 (n=8 προσομοιώσεις). Παρατηρείται αντίστροφη σχέση ανάμεσα στον αριθμό συναλλαγών για την απόλυτη αποδοχή του συμπληρωματικού νομίσματος και στο ύψος του ποσοστού χρήσης του συμπληρωματικού νομίσματος.

Ο αλγόριθμος Reward δεν δίνει 100% αποδοχή στα πειράματα A15, A16, B15, B16, C15, C16, D15, D16, παρά μοτίβα έντονων διακυμάνσεων, προϊόντων των συναλλαγών (n=8 προσομοιώσεις). Με το logistic? να έχει τιμή True (On) και το τον συντελεστή alpha μειωμένο (η μεροληψία υπέρ του συμπληρωματικού νομίσματος 1) ανεξάρτητα από το sink-state-1?, οι εν λόγω έντονες διακυμάνσεις αποτελούν λευκό θόρυβο (χαοτικό σύστημα).

Πίνακας 4.7: Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=500). Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Ομάδα	Πείραμα	Αλγόριθμος	Αρ. συναλλαγών για 100% αποδοχή	% συμπληρ. νόμισμα	Αποτέλεσμα % αποδοχή νέου νομίσματος
500 δρώντες	A1-D12	Individual & Threshold	Δεν υπάρχει 100% αποδοχή	1%-15%	γραμμές με σταθερή κλίση ανεξάρτητα από το ποσοστό συμπλ. χρήματος σε κυκλοφορία 1-15%
	A13, (A14)	Reward	764, (677)	1%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	B13, (B14)	Reward	464, (446)	5%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	C13, (C14)	Reward	462, (480)	10%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	D13,(D14)	Reward	361, (314)	15%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	A15, (A16)	Reward	Δεν υπάρχει	1%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 3% - 0%
	B15, (B16)	Reward	Δεν υπάρχει	5%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 0% - 4%
	C15, (C16)	Reward	Δεν υπάρχει	10%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 12% - 6%
	D15, (D16)	Reward	Δεν υπάρχει	15%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 17,5%-13%

Στον Πίνακα 4.8 συνοψίζονται οι προσομοιώσεις με ενδιαφέρον για την έρευνά μας. Ο αριθμός των δρώντων- μελών του δικτύου είναι 2000 με 64 προσομοιώσεις συνολικά. Οι προσομοιώσεις με αλγόριθμους individual και threshold περιλαμβάνουν τα πειράματα A1, A2, ... B1, ... D12 (n=48 προσομοιώσεις). Οι προσομοιώσεις με τη χρήση του αλγόριθμου Reward που εμφανίζουν 100% αποδοχή του συμπληρωματικού νομίσματος είναι οι A13, A14, B13, B14, C13, C14, D13,D14 (n=8 προσομοιώσεις). Παρατηρείται αντίστροφη σχέση ανάμεσα στον αριθμό συναλλαγών για την απόλυτη αποδοχή του συμπληρωματικού νομίσματος και στο

ύψος του ποσοστού χρήσης του συμπληρωματικού νομίσματος. Ο αλγόριθμος Reward δεν δίνει 100% αποδοχή στα πειράματα A15, A16, B15, B16, C15, C16, D15, D16, παρά μοτίβα έντονων διακυμάνσεων, προϊόντων των συναλλαγών (n=8 προσομοιώσεις). Με το logistic? να έχει τιμή True (On) και το τον συντελεστή alpha μειωμένο (η μεροληψία υπέρ του συμπληρωματικού νομίσματος 1) ανεξάρτητα από το sink-state-1?, οι εν λόγω έντονες διακυμάνσεις αποτελούν λευκό θόρυβο (χαστικό σύστημα).

Πίνακας 4.8: Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=2000). Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Ομάδα	Πείραμα	Αλγόριθμος	Αρ. συναλλαγών για 100% αποδοχή	% συμπληρ. νόμισμα	Αποτέλεσμα % αποδοχή νέου νομίσματος
2000 δρώντες	A1-D12	Individual & Threshold	Δεν υπάρχει 100% αποδοχή	1%-15%	γραμμές με σταθερή κλίση ανεξάρτητα από το ποσοστό συμπλ. χρήματος σε κυκλοφορία 100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή 100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή 100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή 100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	A13, (A14)	Reward	1009, (758)	1%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 2% - 0,5%
	B13, (B14)	Reward	722, (652)	5%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 6% - 2%
	C13, (C14)	Reward	471, (405)	10%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 11% - 5,5%
	D13,(D14)	Reward	397, (402)	15%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 16%- 11,5%
	A15, (A16)	Reward	Δεν υπάρχει	1%	
	B15, (B16)	Reward	Δεν υπάρχει	5%	
	C15, (C16)	Reward	Δεν υπάρχει	10%	
	D15, (D16)	Reward	Δεν υπάρχει	15%	

Σε δεύτερη φάση³⁷ διενεργήθηκαν 12 πειράματα/προσομοιώσεις (3 πειράματα για κάθε μια από τις επιλογές συμπληρωματικού χρήματος 1%, του 5%, του 10% και τέλος του 15%) για σενάρια συναλλασσόμενου πληθυσμού 10.000 (n=10.000). Τα νέα πειράματα/προσομοιώσεις διενεργήθηκαν τον Ιούλιο του 2019 και έδωσαν επαληθεύσιμα αποτελέσματα, με τις ίδιες αρχικές παραμέτρους, όπως και με τα αρχικά για, n=100, n=500, n=2000, πειράματα. Στη δεύτερη φάση επικεντρωθήκαμε στον αλγόριθμο Reward έχοντας δει τα αποτελέσματα των αλγόριθμων individual και threshold από την πρώτη φάση. Επιπλέον δεν διενεργήθηκαν τα αντίστοιχα πειράματα A1...A12 (όπως και τα αντίστοιχα B, C και D) έχοντας επίσης λάβει υπόψη τα μη σημαντικά αποτελέσματα από την πρώτη φάση. Στον Πίνακα 4.9 αποτυπώνονται τα αποτελέσματα για τις προσομοιώσεις A13... D15. Στο πείραμα A13 με κυκλοφορία 1% του συμπληρωματικού νομίσματος σε 1080 συναλλαγές επέρχεται πλήρης αποδοχή του νέου νομίσματος σε σχέση με το υπάρχον.

Πίνακας 4.9: Σύνοψη προσομοιώσεων ABM (n=10000). Αλγόριθμος Reward. Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Ομάδα	Πείραμα	Αλγόριθμος	Αρ. συναλλαγών για 100% αποδοχή	% συμπληρ. νόμισμα	Αποτέλεσμα % αποδοχή νέου νομίσματος
	A13, (A14)	Reward	1080, (1094)	1%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	B13, (B14)	Reward	704, (774)	5%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	C13, (C14)	Reward	607, (618)	10%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
	D13,(D14)	Reward	587, (594)	15%	100%, θετική μεταβολή ανά συναλλαγή
10000 δρώντες	A15	Reward	Δεν υπάρχει	1%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 1,8% - 0,6%
	B15	Reward	Δεν υπάρχει	5%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 5,8% - 2,44%
	C15	Reward	Δεν υπάρχει	10%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 11% - 4,9%
	D15	Reward	Δεν υπάρχει	15%	Μοτίβο έντονων ταλαντώσεων 16%-10,3%

³⁷ Χρησιμοποιήθηκε Server της Agroid Κοιν.Σ.Επ. μεγάλης υπολογιστικής ισχύος (2 X Intel Xeon E5645 @2.4Ghz 12 core CPU με 32GB ECC μνήμης) για προσομοιώσεις με n=10.000. Μέσος χρόνος υπολογισμού αποτελεσμάτων 3 ½ ώρες. Τα πλήρη αποτελέσματα αποτυπώνονται στο Παράρτημα 3 και στα ηλεκτρονικά παραρτήματα της έρευνας.

Ανάλογα αποτελέσματα προκύπτουν με τη χρήση του μοντέλου ABM “Simple Economy”, σε γλώσσα Netlogo, όπου οι δρώντες έχουν ως μόνη υποχρέωση αν κρατούν μια χρηματική μονάδα στην κατοχή τους, να τη δίνουν σε άλλο δρώντα και αν δεν έχουν, να μην συναλλάσσονται (Wilensky, 2011). Το αποτέλεσμα προϊόντος του χρόνου, είναι ότι ο συνολικός χρηματικός πλούτος των δρώντων συγκεντρώνεται στην κατοχή του ανώτερου 10% από την κατανομή, επιβεβαιώνοντας τη ρήση “οι πλούσιοι πλουσιότεροι και οι φτωχοί φτωχότεροι”. Αν μεταβληθεί η αρχική παράμετρος του χρηματικού ποσού και από 1 χρηματική μονάδα γίνει 10, 20, ή 100 η ανισοκατανομή γίνεται εμφανής από πολύ νωρίς και το ανώτερο 10% υπερακοντίζει σε πλούτο το 50% των δρώντων πολύ πιο σύντομα από το αν ήταν μικρό το αρχικό χρηματικό ποσό.

Πλέον των ανωτέρω μοντέλων οι αναγνώστες μπορούν να δουν άλλα μοντέλα οικονομικών προσομοιώσεων όπως το ModEco V2.05 – Model Economies (Boyle, 2017 01a) για ένα αγροτικό οικονομικό σύστημα, το ModEco NLG V1.39 – Model Economies – The PMM (Boyle, 2017, 01b) που αποτελεί την εξέλιξη του προηγούμενου σε γλώσσα NetLogo, το EiLab V1.36 – Entropic Index Laboratory³⁸ (Boyle, 2017, 06), το CmLab V1.17 – Conservation of Money Laboratory (Boyle, 2017, 05).

Συμπερασματικά στο μοντέλο Money Adoption (Tzouvelekas, 2019) η χρήση αλγορίθμου Reward καθιστά το νόμισμα “1” (πχ συμπληρωματικό ή τοπικό) έπειτα από ένα αριθμό συναλλαγών, κυρίαρχο νόμισμα στη θέση του αρχικού νομίσματος “0”. Το μοντέλο “έτρεξε” διαδοχικά για 100, 500, 2.000 και 10.000 συναλλασσόμενους. Η πειραματική παρατήρηση έδωσε επαληθεύσιμα αποτελέσματα ανεξάρτητα από τον αριθμό των συναλλασσόμενων. Ακόμη και με χρήση 1% του νέου νομίσματος υποκαθίσταται πλήρως το αρχικό νόμισμα αν εφαρμοστεί ο αλγόριθμος Reward. Αυτό δεν ισχύει για τους αλγόριθμους individual και threshold.

Αν όπως στο πλαίσιο χρήσης δυο γλωσσών υπάρχει δομική μεροληψία υπέρ της νέας γλώσσας τότε και το νέο χρήμα μπορεί να αντικαταστήσει πλήρως (περίπου 100%, το μέχρι τότε κυρίαρχο). Υπάρχουν πολλές ενδιάμεσες καταστάσεις όπου συνυπάρχουν και τα δύο νομίσματα, όπως υπάρχουν και καταστάσεις όπου το νέο χρήμα μετά από κάποιο αριθμό συναλλαγών παύει να κυκλοφορεί και το κυρίαρχο χρήμα παραμένει ως τέτοιο.

---

³⁸ Το μοντέλο στηρίζεται στους Drăgulescu and Yakovenko (2000).

4.2.3 Η Πρωτεύεική Υπόθεση του Χρήματος

Το χρήμα είναι ένας Πρωτέας
πιο ευμετάβολος από τον κάτοικο
της νήσου Φάρου.
Χ.Λ. Μπόρχες (Το Ζαΐρ).

Στη ζωή, οι οικονομικές έννοιες
πρέπει, διαρκώς, να υπόκεινται
σε μεταμορφώσεις
R. Steiner (Παγκόσμια Οικονομία, 1^ο Σεμινάριο)

Η βιβλιογραφία στα χρηματικά οικονομικά (monetary economics) και στη χρηματοοικονομική (finance) περιγράφει το χρήμα, ως ένα αντικείμενο που ικανοποιεί βασικές ανάγκες, επιτελώντας τις λειτουργίες του μέσου αποθήκευσης αξίας, της μονάδας μέτρησης και του μέσου πληρωμών. Οι διαφορετικές Σχολές σκέψης αναφορικά με τα χαρακτηριστικά του χρήματος κάνοντας μόνο αναφορά στον 20^ο αιώνα ανέρχονται σε εννέα. Αυτές σύμφωνα με τον Zelmanovitz είναι:

- α) η θεωρία του κρατικού χρήματος,
- β) η κοινωνιολογική θεωρία του χρήματος,
- γ) η θεωρία του χρήματος των αυστριακών οικονομικών,
- δ) η θεωρία της ιδιοκτησίας του επιτοκίου και του χρήματος,
- ε) η πιστωτική θεωρία του χρήματος (χρηματικό κύκλωμα),
- στ) η Κεϋνσιανή και η Μετά-Κευνσιανή Θεωρία,
- ζ) η Μονεταριστική θεωρία και η νεοκλασική σύνθεση,
- η) η μαρξιστική θεωρία του εμπορεύματος-χρήμα (Zelmanovitz, 2016, pp. 70-95).

Επιπλέον για τη Σχολή της Ρύθμισης ³⁹ το χρήμα εκφράζει την “αντικειμενικοποιημένη ενότητα του κοινωνικού σώματος” [...] έκφραση κοινωνικής ολότητας [...] άρα την ολιστική φύση του, την ιδιότητά του ως συλλογική δύναμη [...] με κυριότερη λειτουργία του τη θεσμιστική (Orlean, 2014, σσ. 218-219).

Η ανθρωπολογικά μιλώντας σύμφωνα με τον Mauss “το χρήμα και η θρησκεία αποτελούν έκφραση της ίδιας πραγματικότητας, του κοινού συναισθήματος, έχουν τη δυνατότητα να αλλάζουν μορφή και να εμφανίζονται τότε με το ένα και τότε με το άλλο πρόσωπο...” (όπως παρατίθεται στον Orlean, 2014, σ. 256).

Για τον λόγο αυτό εισάγουμε την *Πρωτεύεική Υπόθεση του Χρήματος* (Π.Υ.Χ) και την ορίζουμε ως ακολούθως: “Το χρήμα δεν έχει μια ενιαία μορφή κατά τη χρήση

³⁹ Βλ. Ορλεάν, 2014, σημείωση αρ. 41.

του για όλες τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές λειτουργίες στις οποίες διαμεσολαβείται. Έχει μια συνεχώς μεταβλητή μορφή, μια πολλαπλότητα, που αλλάζει όχι μόνο πρόσωπο, αλλά κυρίως ουσία, ανάλογα με τη σφαίρα της δραστηριότητας που χρησιμοποιείται⁴⁰ (Τζουβελέκας, 2018).

Το Χρήμα εμφανίζεται επίσης, ως ουδέτερο ή ήπιο, καθώς και ως ισοπεδωτής και καταστροφέας ικανοποιώντας τη δίψα των κατόχων του για εξουσία, δύναμη και υποταγή.

Η Π.Υ.Χ έρχεται σε αντίθεση με το μονιστικό, υλιστικό χαρακτήρα του χρήματος. Όπως ακριβώς μυθολογικές αναπαραστάσεις και αναφορές για παράδειγμα οι μεταμορφώσεις του Διόνυσου αποτελούν μέρος της αρχαιοελληνικής μυθολογίας που μπορούν να καταδείξουν τη μεταβολή ενός ήρεμου ουδέτερου θεού σε ένα μανιώδη και εκδικητικό θεό που αλλάζει τους ανθρώπους αλλά και το ρόλο του χρήματος στις Βάκχες του Ευριπίδη και στην τραγωδία γενικότερα (Ευριπίδης, 1993, Seaford, 2018a, 2018b) έτσι και το χρήμα ανάλογα με το χώρο και το χρόνο της κυκλοφορίας του μπορεί να συμπεριφέρεται ουδέτερα ή να κινείται μανιακά.

Παρατηρείται λοιπόν μια αντίφαση γιατί ενώ η οικονομία είναι πολυσχιδής, το πιστωτικό χρήμα είναι μονιστικό, κατά την έννοια, ότι όσες μορφές και να λάβει, η μόνη του ουσία είναι το χρέος. Διακρίσεις του μονισμού είναι ο υλισμός και ο ιδεαλισμός. Η πραγματικότητα έχει καταδείξει την υλιστική πλευρά του χρήματος και επιπλέον ότι το χρήμα μπορεί να επιτελεί τις λειτουργίες του. Αν δεν τις επιτελεί είναι ατελές.

Έχουμε την άποψη ότι η ιδεαλιστική ή πνευματική πλευρά του χρήματος δεν έχει εξεταστεί από την οικονομική επιστήμη σε βάθος. Το πιστωτικό χρήμα παραμορφώνει αυτή την πραγματικότητα. Ο Steiner αν και έχει κατανοήσει σε βάθος αυτή την αντινομία δεν την ονομάζει ως τέτοια. Αυτή είναι, όμως, η ουσία της χρηματικής ανάλυσής του. Υποθέτουμε βέβαια ότι οι μεταμορφώσεις του χρήματος κατά τον Steiner, έλκουν την καταγωγή τους από τη θεωρία της μεταμόρφωσης του Goethe.

Η πρωτεύουσα φύση του χρήματος μετασχηματίζει όχι μόνο την οικονομία, αλλά και την κοινωνία στο σύνολό της. Υπάρχει, όμως, δυστυχώς εγκλωβισμός στο κυρίαρχο μοντέλο και αυτό προκαλεί στρεβλώσεις και δυσλειτουργίες.

---

⁴⁰ Το χρήμα ως συναλλακτικό μέσο, χρήμα για επιχειρήσεις, για επενδύσεις, για δώρο, ως νεογέννητο, ως ώριμος οργανισμός, ως γερασμένος οργανισμός για απόσυρση.

Η Π.Υ.Χ δεν αναφέρεται στα διαφορετικά μέσα συναλλαγών. Αυτά αποτελούν εργαλεία του κυρίαρχου χρήματος, ως τέτοιου. Αποτελούν επίσης μέσα διεκπεραίωσης συναλλαγών με διαφορετικό τρόπο ανάλογα με τις συνθήκες. Την Π.Υ.Χ τη συναντούμε επίσης στον Μαρξ που έχει διαβάσει και επηρεαστεί από τον Goethe (Marx, 2014, σ. 317, Καρρά, 2018, σσ. 102-109) και σε μαρξιστές συγγραφείς όπως ο Ρούμπιν. Η Μαρξική αποτύπωση της κίνησης Εμπόρευμα Χρήμα Εμπόρευμα ή E-X-E (Μαρξ, 2002, σσ. 107-158) και της κίνησης X-E-X (Μαρξ, 2002, σσ. 159-189) αποτελούν αλλαγή μορφής, μεταμορφώσεις του χρήματος σε χρήμα και σε κεφάλαιο αντίστοιχα. Στην πρώτη περίπτωση η κίνηση είναι κυκλική και αφορά στη μεταμόρφωση των εμπορευμάτων. Στη δεύτερη περίπτωση η κίνηση είναι συνεχής και απεριόριστη, που απομακρύνεται συνεχώς από το αρχικό σημείο.

Η Μαρξική χρηματική θεωρία κατά τον Ρούμπιν:

Η διαδικασία αντικατάστασης ενός εμπορεύματος (βαμβάκι) από το χρυσό (χρήμα), του χρυσού, όμως από ένα άλλο εμπόρευμα (βιβλο) αναπαρίσταται από τον Μαρξ ως μια διαδικασία αλλαγής της μορφής του πρώτου εμπορεύματος (βαμβάκι) (Ρούμπιν, 2015, σ. 159).

Οι Deleuze και Guattari περιγράφουν την αδυναμία κοινής μέτρησης δύο ροών “ωστόσο η μία στην άλλη από την ασυμφωνία μεταξύ των δύο όψεων του χρήματος που τις εκφράζουν καθώς και από την απουσία εξωτερικού ορίου στη σχέση τους” (Deleuze και Guattari, 2016, σ. 275).

Ο Steiner αναφέρεται στις τρεις μορφές χρήματος, το οποίο μεταμορφώνεται διαρκώς γηράσκοντας, μέχρι να πεθάνει και να αναγεννηθεί ξανά ως νέο.

Στο πεδίο της λογοτεχνίας ξεχωρίζουμε, ιδίως, για τη δυναμική των ζωντανών ιδεών, των εικόνων που προσφέρει μέσω της απεικονιστικής γραφής, τον Borges, που στα πεζά και στα ποιήματά του (Μπόρχες, 2005, 2017), το χρήμα είναι ένα όνειρο, ένας μεταλλικός ή χάρτινος αντικατοπτρισμός, η μνήμη, ένας Πρωτέας. Για έναν άνθρωπο που δεν τον ενδιέφερε το χρήμα “Συχνά ξεχνάω χαρτονομίσματα φυλαγμένα μέσα σε βιβλία. Όποτε χρειαστώ ψάχνω στη βιβλιοθήκη μου [Τ]ο χρήμα δεν με ενδιαφέρει” (Μπόρχες, 2017, σ. 29), η κατανόησή του έφτασε σε πολύ υψηλό επίπεδο.

Ο Λάμπρου (2014, σ. 156) αναφέρεται στα λόγια της Φιλαργυρίας, στον Faust. Λέει λοιπόν:

“[...] ξέρω μια καλύτερη καζούρα. Θα πάρω αυτό το χρυσάφι και πλάθοντάς το σαν πηλό – γιατί μπορείς το μέταλλο να καλουπώσεις-

σε όποιο σχήμα επιθυμείς” (Goethe, 2007, σ. 186).

Στο άκουσμα της είδησης και μόνο για τη δυνατότητα έκδοσης χάρτινου χρήματος ως αντίκρισμα του υπόγειου πλούτου της χώρας, το πλήθος μεταλλάσσεται, ο αυτοκράτορας επικαλείται την πραγματοποίηση των φαντασιώσεων όλων και του εαυτού του πρωτίστως (Goethe, 2007, p.163, Λάμπρου, 2014, σ. 158), για να το μετανιώσει αργότερα, ανακαλύπτοντας την απάτη, που ίδιος μια Τετάρτη των Τεφρών προσυπέγραψε. Οι μεταμορφώσεις του χρήματος συμβαίνουν σε ημέρα νηστείας, όπου η εγκράτεια και η τιθάσευση των ορέξεων και των παθών, έρχονται με το project χρήμα του Μεφιστοφελή, να καταπνιγούν, δίνοντας τη θέση τους στην πλησμονή και στις απολαύσεις. Ο Λάμπρου πηγαίνει ακόμη παραπέρα το θέμα των μεταμορφώσεων (Λάμπρου, 2014, σ. 161) μιλώντας για τα ανελεύθερα προσώπια που καλύπτουν το πρόσωπο. Η *moneta persona* ντύνει τα *dramatis personae*.

Η ανθρώπινη κοινωνία, μοιάζει να λέει ο Goethe, είναι ένα καρναβάλι, ένας χορός μεταμφιεσμένων, όπου το χάρτινο χρήμα πρωτοστατεί και σέρνει τον χορό. Η αγορά που μέχρι τώρα ήταν ο τόπος συνάντησης ολόκληρης της κοινωνίας, μετατρέπεται σε κοινωνία της αγοράς, με τα προϊόντα και τα εμπορεύματα σε πρώτη θέση και τον άνθρωπο να έχει περάσει σαφώς σε δεύτερη μοίρα (Λάμπρου, 2014, σ. 162).

4.2.4 Το “αποφατικό” χρήμα

In order to arrive at what you don't know
You must go by a way which is the way of ignorance
T.S. Eliot (Four quartets, East Coker, III)

Το θέμα των πολλαπλών ορισμών του χρήματος μας απασχόλησε πριν την έναρξη της έρευνας. Αν επικρατούσε απόλυτη ή σχετική ομοφωνία λογικά θα υπήρχε ένας ή λίγοι ορισμοί για το τι “είναι” το χρήμα. Το χρήμα δεν αποτέλεσε αντικείμενο έρευνας μόνο των οικονομολόγων, για να περιοριστούμε στο ακαδημαϊκό – ερευνητικό επίπεδο. Ενδεικτικά και αλφαβητικά ανθρωπολόγοι, κοινωνιολόγοι, μαθηματικοί οικονομολόγοι, φιλόσοφοι, φυσικοί, ψυχίατροι, ψυχολόγοι και οι αντίστοιχες επιστήμες που θεραπεύουν ασχολήθηκαν και συνεχίζουν να ασχολούνται με το χρήμα. Το τι κάνει, δηλαδή οι λειτουργίες του είναι γνωστές. Το “Είναι” του όμως αντιμετωπίζεται από διαφορετικές οπτικές γωνίες και προσεγγίσεις. Υπάρχει και μια ακόμη οδός, αυτή του “μη είναι”, η οδός της Άγνοιας ή της *via negativa*.

Αναφερόμαστε στην έννοια του “αποφατικού” χρήματος. Προσεγγίζουμε το χρήμα από τη σκοπιά του αρνητικού χρήματος, του χρήματος που χάνει την αξία του από τη φιλοσοφική σκοπιά του αρνητικού εμπειρισμού ή τέλος, της θεολογικής

ερμηνείας της αποφαικότητας ή της *via negativa*. Η αποφαική σε αντίθεση με τη θετική ερμηνεία, προσπαθεί να κατανοήσει ένα μέγεθος ή μια ιδέα, όχι με βάση το τι είναι, αλλά με βάση το τι δεν είναι. Όπως αναφέρει και ο Taleb (Taleb, 2012a), η αποφαική οδός αποτελεί μια πρώτης τάξεως ευρετική μέθοδο καθώς “μπορούμε να πλησιάσουμε την αλήθεια περισσότερο με αρνητικές παρατηρήσεις, παρά με επαληθεύσεις” (Taleb, 2010b, σ. 114). Ο Frantz (2005, p. 3) αποφαινεται ότι “η διαίσθηση είναι αυτό που “δεν είναι” και ως τέτοια αποτελεί ένα μέτρο της άγνοιάς μας”, παραθέτοντας τις σχετικές θέσεις των Lock, Hogarth, Bounge, Medawar και Simon.

Ανασκοπώντας τη βιβλιογραφία διαπιστώθηκε ότι η έννοια της διαίσθησης έχει διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο στο χτίσιμο της οικονομικής σκέψης. Γνωστοί οικονομολόγοι, για να περιοριστούμε στο πεδίο της πολιτικής οικονομίας και της οικονομικής σκέψης, έχουν γράψει εκτενώς για το “intuition” και το “intuitive thinking” και τον ουσιαστικό ρόλο που αυτά διαδραματίζουν στο οικονομικό γίνεσθαι. “Εμφυτη παρώθηση” ή “ζωικά πνεύματα” αποκαλεί τη διαίσθηση ο Keynes (2001, σσ. 190-191) και ο Carabelli όπως παρατίθεται στον Frantz (2005, p. 91) τα ταυτίζει με την Κεϋνσιανή κατάσταση εμπιστοσύνης και παράλληλα είναι μια “ασυναίσθητη νοητική δράση. Κριτικά έως απορριπτικά στέκεται απέναντι στη διαίσθηση ο Marvin Minsky χαρακτηρίζοντάς την ως μύθο (Minsky, 2006, σ. 325) όπως επίσης μαζί με τον Papert (Minsky and Papert, 1988) στο Perceptrons και την Τεχνητή Νοημοσύνη, πεδίο που αντίθετα αποτέλεσε το έναυσμα για τον Simon να κατανοήσει και να αποδεχθεί τη διαίσθηση (Frantz, 2003, 2005).

Ο Steiner (1995) αναλύει την intuition και την intuitive thinking μέσα από ένα διαφορετικό πρίσμα από την ασυναίσθητη νοητική διαδικασία, αυτό της πνευματικότητας (spirituality) και της πνευματικής επιστήμης (spiritual science). Την ίδια άποψη ακολουθεί και ο Glasl (2003) λέγοντας ότι η “διαίσθηση” κατά τον Steiner είναι μια διαφορετική ποιότητα από τη “διαίσθηση των Maturana και Varela [...]”.

Για την έννοια του αρνητικού χρήματος, ως χρήματος που με την πάροδο του χρόνου χάνει την αξία του, επικαλούμαστε τις ιδέες των Gesell (ενότητα 4.5) και Steiner (ενότητα 5.8). Για την έννοια του χρήματος ως αποφαικού, ή αλλιώς *moneta negativa*, το χρήμα δεν είναι μόνο μέσο συναλλαγών, αποθήκευση αξίας, μέτρο αξίας, δώρο, σύμβολο, μνήμη, χρέος, εμπόρευμα, αμφοτεροβαρής ή ετεροβαρής επίδειξη ισχύος. Δεν είναι κάτι ξεκάθαρο και διακριτό. Είναι μια πολυπλοκότητα που με βάση

και την πρωτεϊκή υπόθεση, εμφανίζεται, ως σημαίνον και σημαινόμενο με μια μαγική και καταραμένη αμφισημία που για ένα παράδοξο λόγο μαγεύει τους ανθρώπους. Σε συνέχεια της πρωτεϊκής υπόθεσης του χρήματος, το αποφαιτικό χρήμα είναι πιο φιλοσοφικό τόσο σε υλικό όσο και σε πνευματικό επίπεδο και χρήζει περαιτέρω ανάλυσης.

Από το γεγονός ότι το χρήμα και ιδιαίτερα η φύση του εξακολουθεί να απασχολεί την ανθρωπότητα μέχρι και σήμερα μας ωθεί να σκεφτούμε στο πλαίσιο της συστημικής προσέγγισης ότι αποτελεί πιθανόν ένα πρόβλημα τύπου E3 το οποίο απαιτεί πολλαπλές οπτικές γωνίες συχνά αντικρουόμενες στο πλαίσιο συζητήσεων τύπου Beuys (2012). Προσωπικά μας ωθεί να σκεφτούμε ότι η διάδοση του χρήματος όπως το γνωρίζουμε, κυρίως μέσα από τις λειτουργίες του και όχι μέσα από τη φύση του έχει να κάνει με την ενεργητική και παθητική εκπαίδευση που λαμβάνουν οι άνθρωποι από την παιδική τους ηλικία καθώς και από τον τύπο των προσωπικοτήτων⁴¹ κατά Jung που μεταφέρουν αυτή τη γνώση αλλά πολύ περισσότερο τον τύπο των προσωπικοτήτων που επιλέγονται να εργαστούν σε διάφορους χρηματοοικονομικούς θεσμούς και οργανισμούς.

Το αποφαιτικό χρήμα δεν είναι το μη χρήμα. Η λύση του ουτοπιστή Thomas More στα κοινωνικά δεινά με την κατάργηση του χρήματος, είναι μια παλιά ιδέα που ξεκινά από τον Πλάτωνα (Jameson, 2005, p. 55).

Κατά τον Bindewald (2018, p. 237), “κανείς δεν μπορεί να ολοκληρώσει μια εργασία που αναφέρεται στο χρήμα χωρίς να προσπαθήσει τουλάχιστον να δώσει ένα ορισμό ακόμη και αν η συζήτηση και το συμπέρασμα είναι σε κάποιο βαθμό ακατάληκτο ή άκαρπο”. Μια απόπειρα ορισμού εκ μέρους μας βασισμένη στον Goethe, στον Μπόρχες, στον Μπερξόν και στον Whitehead θα περιέγραφε το χρήμα δυναμικά ως “ένα πρωτεϊκό ρεπερτόριο σχέσεων και όχι αντικειμένων/εμπορευμάτων, που εμπεριέχει όλες τις δυνατές μελλοντικές εξελίξεις και την ενεργό ανάβλυση της απρόβλεπτης καινοτομίας”.

---

⁴¹ Ο Jung αποτύπωσε 16 διαφορετικούς τύπους προσωπικοτήτων, 4 τύπους για κάθε μια από τις 4 διαστάσεις, της εισαγωγής δεδομένων, της λήψης απόφασης, της δύναμης και της διάκρισης σε εσωστρεφείς και εξωστρεφείς ανθρώπους (Μίτροφ, 2000, σ. 160).

4.3 Από τους κλασσικούς στον Orlean: Το Χρήμα ως θεσμός

“Γιατί κανένα νόμιμο κακό για τους ανθρώπους
Δεν βγήκε σαν τα χρήματα. Αυτά και πολιτείες
χαλνούν. Αυτά απ’ τα σπίτια τους διώχνουν τους πολίτες.
Αυτά τις τίμιες τις ψυχές μαθαίνουν και γελούνε
Στ’ αχρεία για να στρέφονται, και δείχνουν στους ανθρώπους
Νά’χουνε χίλιες πονηριές, κάθε λογής ασέβεια”
Σοφοκλής ~ Αντιγόνη
(Κ. Μαρξ “Το Κεφάλαιο” τόμος Ι)

Αν και οι Έλληνες του 7^{ου} και 6^{ου} π.Χ αιώνα θεωρούσαν τους Λυδούς βασιλείς ως τους πρώτους που έκοψαν νομίσματα, η ελληνική κοινωνία εκείνης της περιόδου είναι η πρώτη που βασίστηκε στη νομισματική οικονομία (Thomson, 1987, σσ. 207-208).

Το χρήμα κατά τον Thomson:

επινοήθηκε για να διευκολύνει τη διαδικασία της ανταλλαγής – την πώληση με σκοπό την αγορά, [...] χρησιμοποιήθηκε κατόπιν για ένα νέο σκοπό, την αγορά με σκοπό την πώληση [...] έπαψε να είναι μέσο για ένα σκοπό και έγινε αυτοσκοπός [...] χωρίς κανένα όριο. Κατέληξε έτσι, το χρήμα να θεωρείται σαν μια καθολική, άμετρη και ανατρεπτική δύναμη” (Thomson 1987, σ. 209).

Ο Thomson συνεχίζει την ανάλυσή του αναφέροντας ότι “μόνο με την εισαγωγή του νομίσματος (η κοινωνία της Ιωνίας, όπως και της Αθήνας μεταγενέστερα) “έφτασε στην ολοκλήρωση της ανάπτυξής της και στην ανατροπή ολόκληρης της παλιότερης κοινωνίας”. Στο ερώτημα πως οι Έλληνες του 6^{ου} π.Χ αιώνα επινόησαν την φιλοσοφία και την τραγωδία, η απάντηση προκύπτει από μια άλλη σημαντική στιγμή κατά τον Seaford (2004), την ανακάλυψη και την ραγδαία διάδοση των νομισμάτων, που οδήγησαν στην πρώτη συνολικά χρηματική κοινωνία. Ο εκχρηματισμός, μεταβάλλοντας τις κοινωνικές σχέσεις, συνέβαλε στις ιδέες ότι το σύμπαν είναι ένα απρόσωπο σύστημα (impersonal system), κατά τους προσωκρατικούς φιλόσοφους και για το άτομο αποξενωμένο από τους συγγενείς του και από τους θεούς, κατά την τραγωδία.

Παρακάμπτοντας τις ιστορικές, κοινωνιολογικές και οικονομικές εξελίξεις, - από την κλασσική Ελλάδα και την Ρώμη (Grosche, 1977, Thomson, 1987) και την ενδελεχή ανάλυση του Μπάλογλου για την οικονομική σκέψη των αρχαίων Ελλήνων (Μπάλογλου, 1995), μέχρι και την κλασσική, μαρξική και νεοκλασσική ανάλυση του χρήματος-, που παρά την κεφαλαιώδη σημασία τους, δεν θα αναπτυχθούν εδώ, όπως και η ιστορία του χρήματος (Zarlenga, 2002), το κομβικό σημείο για την κατανόηση

του χρήματος, δεν εδράζεται στις μορφές που έχει λάβει κατά καιρούς, αλλά στην πραγματική φύση του. Αυτό που πραγματικά πρέπει να γνωρίζουμε είναι η αξιακή βάση του χρήματος σε όλες τις ιστορικές του εκφάνσεις (Greco, 2009).

Η νομισματική θεωρία διατρέχεται, καθ' όλη τη διάρκεια της, από τον Νόμο του Αριστοφάνη/ Gresham⁴² και τον “εξοβελισμό του καλού από το κακό χρήμα”.

Ο Kindleberger (1987, p. 6) θεωρεί ότι το ανωτέρω πρόβλημα είναι δισεπίλυτο γιατί “δύο ή περισσότερα νομίσματα είναι απαραίτητα για να καλύπτουν διαφορετικές ανάγκες, αλλά παράλληλα είναι και ασταθή”. Αντιπαραθέτει δε, μια σειρά από νομισματικές διαφωνίες με σημαντικότερες για την παρούσα έρευνα:

α) “σχετικά με το αν ο χαρακτήρας του χρήματος θα είναι αυτός του δημόσιου αγαθού που παρέχεται μονοπωλιακά από το Κράτος ή την Κεντρική Τράπεζα ή το προνόμιο αυτό, ή αν η έκδοση χρήματος, θα πρέπει να είναι προϊόν ελεύθερου ανταγωνισμού, όπως πρότειναν ο Hayek και ο Vaubel”,

β) “σχετικά με την ικανότητα των κοινωνιών να προσαρμόζονται στην αλλαγή και να καινοτομούν δημιουργώντας νέους χρηματοοικονομικούς θεσμούς, απαντώντας στα νέα προβλήματα (Kindleberger 1987, pp. 7-8).

Ο Hyman Minsky έθεσε ως κύριο ερευνητικό ερώτημα:

ποια είναι η κατάλληλη λειτουργία του νομισματικού συστήματος σε μια δημοκρατική κοινωνία και πιο συγκεκριμένα πως μπορεί το χρηματικό συμφέρον να προσαρμοστεί με το δημόσιο συμφέρον;” (όπως παρατίθεται στο Mehrling, 1999, p. 131).

Επιπρόσθετα, αναφερόμενος στην αστάθεια ως παρατηρούμενο χαρακτηριστικό της οικονομίας, τονίζει ότι το μοντέλο της νεοκλασικής σύνθεσης δεν περιλαμβάνει τη γέννηση της αστάθειας, τα κεφαλαιακά περιουσιακά στοιχεία και τις χρηματοοικονομικές συμφωνίες που εδράζονται πέριξ των τραπεζών και της δημιουργίας του χρήματος και ότι οι οικονομολόγοι και οι διαμορφωτές πολιτικής (policy makers) θα ήταν καλύτερο να εγκαταλείψουν αυτό το μοντέλο σύμφωνα με τον Minsky (1982, p. xv).

Η μετάβαση από τα αφηρημένα οικονομικά στην οικονομική ανάλυση του καπιταλισμού βασίζεται στον ορισμό του χρήματος ως προϊόντος χρηματοοικονομικών συσχετισμών. Η οπτική του χρήματος ως “πέπλου

---

⁴² Ο νόμος του Gresham, τραπεζίτη και συμβούλου της Ελισάβετ Α', αναφέρεται στην παράλληλη κυκλοφορία νομισμάτων σε ένα νομισματικό χώρο, αλλά η πιο σωστή αποτύπωσή του είναι ότι “το κακό χρήμα εξοβελίζει το καλό χρήμα αν ανταλλάσσονται για την ίδια τιμή”, με προηγούμενες εκφράσεις του από τον ποιητή Θεόγνη και τον Αριστοφάνη, (Mundell, 1998, Rolnick and Weber, 1986).

αντιπραγματισμού” και όχι ως “χρηματοοικονομικού πέλλου” κατά τη νεοκλασική σύνθεση δεν μπορεί να εξηγήσει πως η αστάθεια αποτελεί φυσιολογικό λειτουργικό αποτέλεσμα του καπιταλισμού (Minsky, 1982, pp. 72-73), σημειώνοντας παράλληλα ότι οι τραπεζίτες, καθώς και όλοι οι ενδιαμέσοι φορείς χρηματοοικονομικών υπηρεσιών (financial intermediaries), γνωρίζουν ότι η καινοτομία διασφαλίζει τα κέρδη (Minsky, 1992, p. 6).

Ο Orlean (2014) για τη φύση της αξίας καταλήγει ότι ζητούμενο είναι:

να απεγκλωβιστούμε από την προοπτική της ουσιακής φύσης της αξίας, η οποία κατοχυρώνει μια αβάσιμη αντικειμενικοποίηση των οικονομικών σχέσεων. Η αξία δεν ενυπάρχει στα αντικείμενα· είναι ένα συλλογικό προϊόν το οποίο επιτρέπει τον κοινό βίο. Η φύση της αξίας είναι κατεξοχήν θεσμική” (Orlean, 2004, σ. 386)

Για τον Orlean η ανάπτυξη της εμπορευματικής οικονομίας είναι επακόλουθο της αναζήτησης χρήματος ωθώντας τα άτομα να γίνουν παραγωγοί ή καταναλωτές, εκκινώντας έτσι αντίστροφα από το νεοκλασικό οικοδόμημα και την εργαλειακή αντίληψη του χρήματος. Η σχέση ατόμου με τα εμπορεύματα είναι “αναμφισβήτητη χρηματική σχέση υπακούοντας στον κλασικό τύπο του Μαρξ E-X (Εμπόρευμα – Χρήμα) [Τ]ο Χρήμα ιδρύει την εμπορευματική οικονομία με ικανή και αναγκαία συνθήκη την επαρκή ποσότητα του χρήματος” (Orlean, 2004, σ. 175).

Η ανάγκη κτήσης χρήματος (ρευστότητας) προκύπτει από καθαρά μιμητικές διαδικασίες του ατόμου x ως προς τα άτομα y και z και τις επιλογές τους για ρευστότητα, η φύση της οποίας δεν είναι ουσιακή, αλλά ένας κοινωνικός δεσμός, μια σχέση αναγνώρισης του συλλογικού συμφέροντος μέσω των επιθυμιών των άλλων. Αυτή η τελική ρευστότητα την οποία υιοθετούν όλοι οι δρώντες μέσω της μιμητικής σύγκλισης, ονομάζεται νόμισμα που χάρη στην καθολική αποδοχή του εξασφαλίζει την απόλυτη ρευστότητα (Orlean, 2004, σ. 189). Την άποψη αυτή έχει και ο Πρόντζας (1995). Η θεωρία του Orlean για το χρήμα περιλαμβάνει τις έννοιες: των *μιμίδων*, (μιμητική αρχή, μιμητική σύγκλιση, μιμητική στερεοποίηση), των χώρων δυνατοτήτων (χώρος κυκλοφορίας εμπορευμάτων), των *ελκυστών* (το χρήμα ασκεί τεράστια ελκτική δύναμη στους οικονομικούς δρώντες), συνεχίζοντας την όσμωση των θεωριών συστημάτων και της πολυπλοκότητας στην οικονομία και στο χρήμα (Orlean, 2004, σσ. 183-192). Στο ίδιο μήκος κύματος ο Bailey (1990) για το ποιες δράσεις αναπαράγονται αναφέρει ότι “κάθε κοινωνία επιλέγει ποιες έννοιες και ποιες μεταβλητές θα χρησιμοποιήσει σε κοινωνικές αλληλεπιδράσεις και τι αξία θα έχουν”

οι οποίες τις περισσότερες φορές αφορούν σε “επιβολή λόγω ισχύος, σε προηγούμενα συσσωρευμένη πληροφορία, ή έρχονται από πρακτικές του παρελθόντος και λιγότερο από συνειδητή επιλογή λόγω λογικής λήψης αποφάσεων” (Bailey, 1990, p. 188).

Οι Cohen and Stewart (1994, p. 358) αναφέρουν ότι ο Dawkins ορίζει τα μιμίδια ως μοτίβα σκέψης που ενδημούν στους ανθρώπινους εγκέφαλους και αναπαράγονται με την ομιλία. Είναι τα πολιτισμικά ισοδύναμα των γονιδίων, η ίδια η επιστήμη είναι μιμίδιο (Cohen and Stewart, 1994, p. 361).

Το καπιταλιστικό χρήμα σε κυκλοφορία, γενικά λειτουργεί ως ελκυστής⁴³ έχοντας τα χαρακτηριστικά της προ-κυκλικότητας, του βραχυπρόθεσμου ορίζοντα, της εμμονής στη μεγέθυνση, της εισοδηματικής ανισότητας, της ενσωματωμένης αστάθειας και της μείωσης του κοινωνικού κεφαλαίου (Lietaer, Arnsperger, Goerner & Brunnhuber, 2012) αλλά και ως κυρίαρχο μιμίδιο.

Οι Arnarson, Kristjansson, Bjarnason, Sverdrup και Ragnarsdottir (2011) αποτύπωσαν την οικονομική κατάρρευση της Ισλανδίας, μέσω συστημικής ανάλυσης με εναργή τρόπο που θεωρούμε ότι αξίζει να αποτελέσει υπόδειγμα σχετικής έρευνας και αποτύπωσης για την ελληνική οικονομία, λαμβάνοντας ιδιαίτερα υπόψη βασικά χαρακτηριστικά της (Μαριόλης, 2018, σ. 31).

Αναφορικά με τη σχέση αγορών - καπιταλισμού ο Graeber αναφέρει:

Είμαστε συνηθισμένοι να υποθέτουμε ότι ο καπιταλισμός και οι αγορές είναι το ίδιο πράγμα, αλλά όπως έχει επισημάνει ο μεγάλος Γάλλος ιστορικός Fernand Braudel, από πολλές απόψεις θα μπορούσαν να θεωρηθούν αντίθετα πράγματα. Ενώ, οι αγορές συνιστούν τρόπους ανταλλαγής αγαθών μέσω του χρήματος... στην οικονομική στενογραφία: E-X-E': εμπόρευμα-χρήμα-άλλο εμπόρευμα), ο καπιταλισμός είναι πρώτα και πάνω από όλα η τέχνη του να χρησιμοποιείς το χρήμα για να αποκτήσεις περισσότερο χρήμα (X-E-X') (Graeber, 2013, σ. 372).

Ενώ για τη σχέση κράτους – αγορών:

Αυτή είναι η μεγαλύτερη παγίδα του εικοστού αιώνα: αφενός έχουμε τη λογική της αγοράς, όπου μας αρέσει να φανταζόμαστε τους εαυτούς μας σαν άτομα που δεν χρωστούν τίποτε ο ένας στον άλλο. Αφετέρου, έχουμε τη λογική του κράτους, όπου ο καθένας φέρει ένα χρέος αδύνατο να εξοφληθεί. Μας λένε συνεχώς ότι αυτές οι λογικές είναι τα δύο άκρα, και ότι ανάμεσα τους περιέχονται οι μόνες εφικτές ανθρώπινες δυνατότητες. Αλλά πρόκειται για ένα ψευδές δίλημμα. Τα κράτη δημιουργούν τις αγορές. Οι αγορές προϋποθέτουν τα κράτη. Κανένα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το άλλο, τουλάχιστον, με τη μορφή που τα έχουμε γνωρίσει μέχρι σήμερα (Graeber, 2013, σσ. 104-105).

---

⁴³ Ελκυστής είναι μια πρότυπη αναπαράσταση των συμπεριφορικών αποτελεσμάτων ενός συστήματος. Ο ελκυστής εξηγεί τη συμπεριφορά δυναμικών συστημάτων στους χώρους φάσεων (phase spaces ή possibility spaces), τους μαθηματικούς εκείνους χώρους που αντιπροσωπεύουν όλες τις δυνατότητες που ενυπάρχουν σε μια κατάσταση.

4.4 Χρήμα: Μαρξική ανάλυση και επίγονοι

Η ακαδημαϊκή συζήτηση για το έργο του Μαρξ αναφορικά με το χρήμα καλά κρατεί τόσο μεταξύ μαρξιστών και μη μαρξιστών, όσο και μεταξύ των μαρξιστών θεωρητικών και οικονομολόγων.

Εδώ δεν επιχειρείται η σε βάθος ανάλυση της Μαρξικής θεωρίας του χρήματος, μιας και το συγκεκριμένο πεδίο έχει ήδη αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς έρευνας (ενδεικτικά Bogdanov, 1925, de Brunhoff, 1976, Ίτο & Λαπαβίτσας, 2004, Moseley 2005, Λαπαβίτσας, 2014, Ρούμπιν, 2015). Προσδοκούμε, όμως, να αποδώσουμε μερικές σκέψεις πάνω στο σημαντικό του έργο, τόσο από τα κείμενα του ίδιου, όσο και από τα κείμενα μαρξιστών οικονομολόγων.

Η απόρριψη ή η μονόπλευρη ανάγνωση των νομισματικών κειμένων του Μαρξ οφείλεται επίσης στην εγγενή δυσκολία του ίδιου του υλικού [...] βρίσκεται σε χαοτική μορφή στο πέμπτο μέρος του τρίτου τόμου του Κεφαλαίου [...] Για να εκτιμήσει κανείς το βάθος τους είναι αναγκαίο να επιμείνει και πάνω από όλα να τα τοποθετήσει στο κατάλληλο θεσμικό πλαίσιο συμπεριλαμβανομένης της εξέλιξης της σκέψης περί τα νομισματικά [Σ]τον πυρήνα της νομισματικής του θεωρίας βρίσκεται μια πυκνή ανάλυση της διαλεκτικής της αξίας και του χρήματος σε συνδυασμό με μια κριτική εξέταση των απόψεων ενός τεράστιου φάσματος μελετητών της νομισματικής θεωρίας (Λαπαβίτσας, 2014).

Ο Μαρξ ανθίσταται κριτικά στο χρήμα ως μέτρο αξίας του χρόνου εργασίας. Καταφέρεται ενάντια στους Όουεν, Μπρέι και Γκρέι (Μαρξ, 2002, σ. 107, Μπενσαίντ, 2013, σσ. 174-177). Η σύνοψη της πολεμικής ενάντια στα κουπόνια εργασίας “εφόσον η αξία διχάζεται σε αξία και τιμή, ο ίδιος χρόνος εργασίας παρουσιάζεται ταυτοχρόνως ίσος και άνισος με τον εαυτό του, πράγμα που στη βάση των κουπονιών εργασίας, είναι αδύνατο”.

Στο *Κεφάλαιο*, το χρήμα είναι εμπόρευμα που εκφράζει την κοινωνική αφηρημένη εργασία⁴⁴, αποκαλύπτοντας με αυτό τον τρόπο και τις σχέσεις παραγωγής των εμπορευματοπαραγωγών. Ο Ρούμπιν αναφέρεται στο χρήμα ως έκφραση της κοινωνικής και αφηρημένης εργασίας και συνοψίζει αναφέροντας ότι “εκτός από τον “κοινωνικό μεταβολισμό” η ανταλλαγή αποτελείται και από τον μετασχηματισμό της κοινωνικής μορφής των πραγμάτων και των εμπορευματοπαραγωγών” (Ρούμπιν, 2015, σσ. 106-107).

---

⁴⁴ Αφηρημένη ή αποξενωμένη εργασία είναι ο κοινωνικά απαραίτητος εργασιακός χρόνος που απαιτείται για την παραγωγή του ανταλασσόμενου εμπορεύματος (Nelson, 1999, p. 13). Εκφράζει κατά τον Μαρξ την ανταλλακτική αξία.

Ο Μαριόλης στο 7^ο Δοκίμιο “το Πρόβλημα του Μετασχηματισμού των εργασιακών αξιών σε τιμές” προτείνει μια προσέγγιση-λύση στο θεμελιώδες για την κλασική και μαρξική θεωρία εν λόγω πρόβλημα, τη “Γενική Προσέγγιση-Λύση” αποφαίνεται ότι το χρήμα, το ένα και μόνο ένα μέτρο της αξίας είναι η κοινωνική, αφηρημένη εργασία αποτυπώνοντας ότι η ανταλλαγή:

διαμεσολαβείται από το χρήμα και επομένως το χρήμα αποτελεί το μέτρο της αξίας, ενώ η μονάδα του χρήματος αποτελεί τη μονάδα μέτρησης της κοινωνικής αφηρημένης εργασίας. Τελικά λοιπόν θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι οι εργασιακές αξίες δεν προσδιορίζονται μόνο από εκάστοτε ισχύουσες τιμές, αλλά και ισούνται με αυτές (Μαριόλης, 2014, σ. 181).

Και ο Μαριόλης επιχειρηματολογεί ότι το χρήμα είναι “η αναγκαία μορφή εμφάνισης της ουσίας της αξίας, δηλαδή της κοινωνικής αφηρημένης εργασίας” (2014, σ. 177), η οποία αποτελεί μια “νέα” ποιότητα (2014, σ. 185).

Ο Μαρξ μέσα από το Κεφάλαιο και την (μεθοδολογική) ολιστική φιλοσοφική του θεώρηση εξετάζει την κοινωνία, την οικονομία και τις καπιταλιστικές κρίσεις, όχι μέσα από μια γραμμική συνάφεια αιτίου-αιτιατού, στηριγμένα στην νευτώνεια φυσική και ισορροπία, όπως πραγματώθηκε μέσα από τη νεοκλασική σύνθεση, αλλά μέσα από μια επίπονη και επίμονη αποτύπωση και προσπάθεια κατανόησης των δυναμικών συστημάτων και της πολυπλοκότητας, με κόμβους, διακλαδώσεις και κρίσιμα σημεία. Πραγματικά εντυπωσιακό για τον 19ο αιώνα αν και προηγήθηκαν τουλάχιστον στην εξήγηση του κοινωνικού γίνεσθαι οι προσωκρατικοί φιλόσοφοι. Το ίδιο και ο χρόνος. Καταρρίπτεται η γραμμική του αποτύπωση και οριοθετείται η δυναμική απεικόνιση του Χρόνου ως γίνεσθαι και ως όλον για τον άνθρωπο και την κοινωνία. Αποτελεί απορία το πώς όλη η εξέλιξη που συναρτάται με την έννοια της εντροπίας με βάση το 2ο θερμοδυναμικό αξίωμα, δεν έχει εφαρμογή στο χρήμα και στην ισχύ του που αυξάνεται με το πέρασμα του χρόνου. Μια λύση θα ήταν το χρήμα που θα γεννούσε χρήμα ή χρήμα με αρνητικό επιτόκιο (Gesell, 1918).

Για τον Μαρξ το πραγματικό πρόσωπο του χρήματος αφορά στην ορατή θεότητα, στο μετασχηματισμό όλων των ανθρώπινων και φυσικών ιδιοτήτων στο αντίθετό τους στη σύγχυση και στην οικουμενική διαστροφή των πραγμάτων. Κατά τον Μαρξ το χρήμα εναρμονίζει τα ασυμβίβαστα (παρατίθεται στο De Blick and Lazarus, 2008, σ. 57). Δεν κάνει το χρήμα σύμμετρα τα εμπορεύματα. Αντίστροφα, κατά τον Μαρξ (2002, σ. 107), η μεταμόρφωση και η κυκλοφορία των εμπορευμάτων μέσω του χρήματος σπάει τους χρονικούς, τοπικούς και ατομικούς φραγμούς της

άμεσης ανταλλαγής προϊόντων. Ο Μαρξ αναφέρεται στην κυκλική κίνηση των εμπορευμάτων που αποκλείει την κυκλική κίνηση του χρήματος.

Όπως ο Μαρξ δίνει το πρόταγμα – πρόσταγμα για το καθήκον των φιλοσόφων να αλλάξουν και όχι μόνο να ερμηνεύσουν τον κόσμο, πολλοί Μαρξιστές επιστήμονες αφιερώθηκαν στο να ερμηνεύσουν μόνο και άλλοι να τον αλλάξουν παρερμηνεύοντάς τον. Ο Μαρξ θεωρείται από το κυρίαρχο οικονομικό Παράδειγμα και όχι μόνο, ένας καταραμένος, ένας μεγαλοφυής *Poète Maudit*, που του φορτώθηκαν λάθη και αστοχίες, εγκλήματα και επιτεύγματα κατοπινών του. Θα ακολουθήσουμε, περιοριστικά σε έκταση, τη σκέψη και την πένα μερικών επιγόνων του που για τον R.H. Tawney είναι “ο τελευταίος των σχολαστικών δασκάλων”, διάδοχος του Αριστοτέλη (Skidelski και Skidelski, 2012, σ. 121).

Ο Rubin αναλύει το συστημικό τρόπο σκέψης του Μαρξ στο Κεφάλαιο αναφορικά με το χρήμα:

Είναι διαδεδομένη η άποψη ότι ο Μαρξ περιγράφει στην αξιακή θεωρία του μια ανταλλαγή που επέρχεται χωρίς τη μεσολάβηση του χρήματος, ενώ η χρηματική θεωρία δείχνει τη δημιουργία, την ανάπτυξη και τον ρόλο του χρήματος [...] μια τέτοια άποψη είναι εσφαλμένη [...] στην ανάλυση του περίπλοκου φαινομένου της χρηματικής οικονομίας [...] ακολουθεί πάντα τη μέθοδο της σταδιακής απομόνωσης και ερμηνείας των επιμέρους πλευρών. Θα ήταν λάθος [...] πως η κάθε πλευρά αποτελεί ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας. Καθεμιά αποτελεί αφηρημένη πλευρά του ίδιου συνολικού φαινομένου που εξετάζεται σε δεδομένη βαθμίδα της έρευνας και απαιτούνται όλες μαζί για να δώσουν την πλήρη έννοιά του προς έρευνα φαινομένου (Ρούμπιν, 2015, σ. 58).

συνεχίζοντας αναφέρει ότι απαιτούμενες βαθμίδες έρευνας είναι η θεωρία α) της αξίας ή του εμπορεύματος, β) της μετάβασης από το εμπόρευμα στο χρήμα, γ) του χρήματος (Ρούμπιν, 2015, σ. 58).

[Ο] Μαρξ δεν ενδιαφέρεται για τα προσωπικά κίνητρα των αγοραστών, αλλά για την κοινωνική διαδικασία της ανταλλαγής, η οποία συνίσταται αντικειμενικά στην αμοιβαία εξίσωση όλων ανεξαιρέτως των αξιών χρήσης σε αναλογίες που είναι καθορισμένες και προκύπτουν νομοτελειακά (Ρούμπιν, 2015, σ. 46).

Οι Hardt και Negri στην “Αυτοκρατορία” αναφέρονται στο χρήμα, ως ενός εκ των τριών πυλώνων, μέσων παγκόσμιας ισχύος που ενσαρκώνουν και υλοποιούν το αυτοκρατορικό πρόσταγμα, μαζί με την βόμβα και τον αιθέρα (Hardt και Negri, 2002, σ. 460). Επιπλέον, αποτυπώνουν την ισχύ της Αυτοκρατορίας, στο “άμετρο” δηλαδή στην εκ νέου κατασκευή των τρόπων του αυτοκρατορικού “είναι” και την εμφανιζόμενη απεριόριστη ποικιλομορφία (Hardt και Negri, 2002, σ. 472), αντιστρέφοντας έτσι τη δυτική μεταφυσική θεώρηση περί μέτρου.

Η αποτελεσματικότητα, δε, των βασιλικών αναπτύξεων της αυτοκρατορίας των διασφαλίζοντων ότι η τυχαιότητα καθίσταται αναγκαιότητα και δεν ολισθαίνει σε αταξία... βασίζεται στην καταστροφή (δια της βόμβας), στην κρίση (δια του χρήματος) και στο φόβο (δια της επικοινωνίας) (Hardt και Negri, 2002, σ. 473).

Η θεώρησή τους παραπέμπει στη Θεωρία του Χάους με τις πολυσχιδείς διακλαδώσεις (bifurcations) και την τυχαιότητα στα πολιτικά κοινωνικά και οικονομικά συστήματα.

Η θέση των Ντελέζ και Γκουαταρί στον “Αντι-Οιδίποδα” για το χρήμα είναι ότι αυτό εκφράζει μια ασυμμετρία δυνάμεων πρωτίτως ως χρήμα-χρέος, δεν προκύπτει από την ανταλλαγή, την απλή κυκλοφορία του εμπορεύματος, δεν αναπαριστά την εργασία. Δημιουργείται *ex nihilo* χωρίς υλικό ισοδύναμο παρά μόνο ως μια δύναμη καταστροφής/δημιουργίας κοινωνικών σχέσεων (Lazzarato, 2014, σ. 59). Στο έργο τους αξιοποιούν και αναπτύσσουν τη θεωρία του χρέους μένοντας πιστοί στη μαρξική θεωρία του χρήματος.

Στην “Κατασκευή του Χρεωμένου Ανθρώπου” ο Lazzarato (2014), διατρέχοντας τα έργα των Νίτσε, Μαρξ, Ντελέζ και Γκουαταρί και Φουκώ, αναλύει την οικονομία του χρέους, το ρόλο του χρήματος και την πάλη των τάξεων στον 21ο αιώνα. Στην πίστωση, όχι στην ανταλλαγή βλέπει ο Νίτσε το αρχέτυπο της κοινωνικής οργάνωσης. Ο λόγος του Νίτσε ιδίως στη Γενεαλογία της Ηθικής (Νίτσε, 2001, Lazzarato, 2014, Graeber, 2011, Dodd, 2012) αναπτύσσει μια στέρεη βάση για την εξήγηση του χρέους ως οφειλής και εξιλέωσης στην αμαρτία στον ζώντα κόσμο και στο επέκεινα.

Σύγχρονες εναλλακτικές προτάσεις σχετικά με την προσφορά χρήματος αποκλειστικά από την Κεντρική Τράπεζα (Suhr, 1989, Huber, 1999, Yamaguchi, 2011) αποτυπώνουν και προτείνουν το Απλό Χρήμα, το Ουδέτερο Χρήμα ή το Δημόσιο Χρήμα, ως τρόπους μετάβασης από το χρήμα-χρέος και το σύστημα κλασματικών αποθεμάτων σε ένα δημόσιο χρήμα και σύστημα 100% αποθεμάτων, επαναφέροντας τις θεωρήσεις του Irving Fisher (Fisher, 1935), του J.M. Keynes μεταξύ άλλων, ως μια προσέγγιση και επίλυση των αρνητικών συνεπειών των οικονομικών κρίσεων (Fisher, 1932, Keynes, 2001, Galbraith, 1976).

Είναι κατανοητό ότι το θέμα του χρήματος και οι κοινωνικές οικονομικές, πολιτικές, περιβαλλοντικές συνέπειές του από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα δεν άφησαν αδιάφορους, οικονομολόγους, κοινωνιολόγους, ανθρωπολόγους αλλά και συγγραφείς, ποιητές. Το καπιταλιστικό χρήμα, όμως, συμπορεύεται με το χρέος.

Είναι αυτή η σχέση χρήματος-χρέους που αποτυπώνεται στις νομισματικές ιεραρχίες που συναντούμε σε όλες τις σύγχρονες οικονομίες και που θα αναλύσουμε μαζί με τους νομισματικούς χώρους στην ενότητα 4.6.

Εκτός από τους Deleuze και Guattari και άλλοι συγγραφείς, με προεξάρχοντα τον Freud παλαιότερα, ασχολήθηκαν με το χρήμα από την οπτική της ψυχανάλυσης (Brown, 1985). Όπως αναφέρει και ο Ζένφτ (2008, σ. 125) “η οπτική αυτή εμφανίζει ενδιαφέρον παρά τα μη ουσιώδη αποτελέσματα των ερευνών αυτών [...]”. Στους Πίνακες 4.10 και 4.11 αποτυπώνονται συνοπτικά Σχολές και Ρεύματα οικονομικής σκέψης ευρεία ή λιγότερο γνωστά ξεκινώντας από τους Κλασικούς Οικονομολόγους και φτάνοντας ως τα Συνδεσμικά Οικονομικά. Ο Μαριόλης (2014, Δοκίμιο 1, σ. 18) χαρακτηρίζει τις Βασικές Σχολές της Πολιτικής Οικονομίας δηλαδή “τη Μαρξική, τη Νεοκλασική, την Κεϋνσιανή και τη Νεορικαρδιανή-Σραφφαιϊανή” ως προϊόντα του Συστήματος Ricardo.

Πίνακας 4.10: Σχολές και Ρεύματα οικονομικής σκέψης I (Πηγή: Chang, 2014)

	<i>Κλασική</i>	<i>Νέο-κλασική</i>	<i>Μαρξική</i>	<i>Αναπτυξιακή</i>	<i>Αυστριακή</i>	<i>Σουμπετεριανή</i>	<i>Κενυσιανή</i>
Η οικονομία αποτελείται από ..	τάξεις	άτομα	τάξεις	Ανίσχυρη άποψη αλλά περισσότερη εστίαση στα άτομα	άτομα	Δεν υπάρχει συγκεκριμένη άποψη	τάξεις
Τα άτομα είναι ...	Εγωιστές και ορθολογιστές (ορθολογικότητα στο πλαίσιο των τάξεων)	Εγωιστές και ορθολογιστές	Εγωιστές και ορθολογιστές, εκτός από τους εργαζόμενους που μάχονται για τον σοσιαλισμό	Ανίσχυρη άποψη	Εγωιστές αλλά σε επίπεδα, (ορθολογιστές μόνο εξαιτίας μιας αδιαμφισβήτητης αποδοχής της παράδοσης	Ανίσχυρη άποψη, αλλά περισσότερη έμφαση στη μη λογική επιχειρηματικότητα	Όχι πολύ ορθολογικά (καθοδηγούνται από συνήθειες και ζωικά ένστικτα) ασάφεια αναφορικά με τον εγωισμό
Ο κόσμος είναι....	Συγκεκριμένος (“σιδηροί νόμοι”)	Συγκεκριμένος με υπολογίσιμο κίνδυνο	Συγκεκριμένος (“οι νόμοι της κίνησης”)	Αβέβαιος, αλλά ανίσχυρη άποψη	Πολύπλοκος και αβέβαιος	Ανίσχυρη άποψη αλλά πολύπλοκος	αβέβαιος
Ο κυριότερος χώρος της οικονομίας είναι ..	Παραγωγή	Συναλλαγές και κατανάλωση	Παραγωγή	Παραγωγή	Συναλλαγές	Παραγωγή	Ασαφής, μια μειοψηφία επικεντρώνεται στην παραγωγή
Οι οικονομίες αλλάζουν μέσω...	Συσσώρευσης κεφαλαίου (επενδύσεις)	Ατομικές επιλογές	Πάλης των τάξεων, συσσώρευσης κεφαλαίου και τεχνολογικής προόδου	Ανάπτυξη στις παραγωγικές δυνατότητες	Ατομικές επιλογές ριζωμένες στην παράδοση	Τεχνολογική καινοτομία	Ασαφής, εξαρτάται από τους οικονομολόγους
Προτάσεις πολιτικής....	Ελεύθερη αγορά	Ελεύθερη αγορά ή παρεμβατισμός, εξαρτώμενα από την άποψη των οικονομολόγων για τις αποτυχίες της αγοράς ή του κράτους	σοσιαλιστική επανάσταση και κεντρικός σχεδιασμός	Παροδική κρατική προστασία και παρέμβαση	Ελεύθερη αγορά	Ασαφείς, ο καπιταλισμός είναι καταδικασμένος σε ατροφία	Ενεργή δημοσιονομική πολιτική, εισοδηματική αναδιανομή προς τους φτωχούς

Πίνακας 4.11: Σχολές και Ρεύματα οικονομικής σκέψης II (Πηγή: Chang*, 2014, Μαριόλης**, 2011, Arthur^a, 2013, Colander and Kupers^b, 2014, Lavoie^c, 2006, Sinha^d, 2016, Harcourt^e, Dolfsma & Kesting, 2013^f, Τζουβελέκας^g, 2018)

	Θεσμική*	Συμπεριφορική*	Μετα Κεϋνσιανή**, c, d, e	Στραφραϊανή**	Πολυπλοκότητα **, a, b	Εξελικτική**, f,	Συνδεσμική, g
Η οικονομία αποτελείται από ..	Άτομα και θεσμοί	Άτομα, οργανώσεις και θεσμοί	Κίνητρα συμπεριφορά ατόμων/τάξεων επηρεάζουν και επηρεάζονται	Κοινωνικές τάξεις, παραγωγικές δυνάμεις, παραγωγικές σχέσεις και θεσμοί	Μαζικές παράλληλες συμπεριφορές	Ανοικτά συστήματα	Πρόσωπα, Συνδέσμους, Κράτος
Τα άτομα είναι ...	Σε επίπεδα (ένστικτα, συνήθειες, πεποιθήσεις, λογική)	Μόνο περιορισμένης ορθολογικότητας και σε επίπεδα	Κοινωνικά όντα επίδραση περιβάλλοντος, κουλτούρας τάξης που ανήκουν	Κοινωνικά όντα επίδραση περιβάλλοντος, κουλτούρας τάξης που ανήκουν	Αυτο-ελεγχόμενοι δρώντες, όχι απαραίτητα εγωιστές	Συστήματα ως ρόλοι περισσότερο παρά πρόσωπα	Φορείς Ελευθερίας και θέλησης. Σημαντικά μέρη της κοινωνίας και της οικονομίας
Ο κόσμος είναι....	Πολύπλοκος και αβέβαιος	Πολύπλοκος και αβέβαιος	Αβέβαιος	Πολύπλοκος- a priori άγνωστος σε αρκετές εκφάνσεις του	Πολύπλοκος και αβέβαιος	Πολύπλοκος και αβέβαιος	Πολύπλοκος (BKN, ΘKN)
Ο κυριότερος χώρος της οικονομίας είναι ..	Ανίσχυρη άποψη, περισσότερη έμφαση στην παραγωγή από νεοκλασικούς	Ανίσχυρη άποψη, υπάρχει προκατάληψη προς την παραγωγή	Αποτελεσματική ζήτηση	Παραγωγή-κατανομή εισοδήματος	Η μέση οικονομία	Δυναμική εξελισσόμενη πραγματικότητα	Κατανάλωση

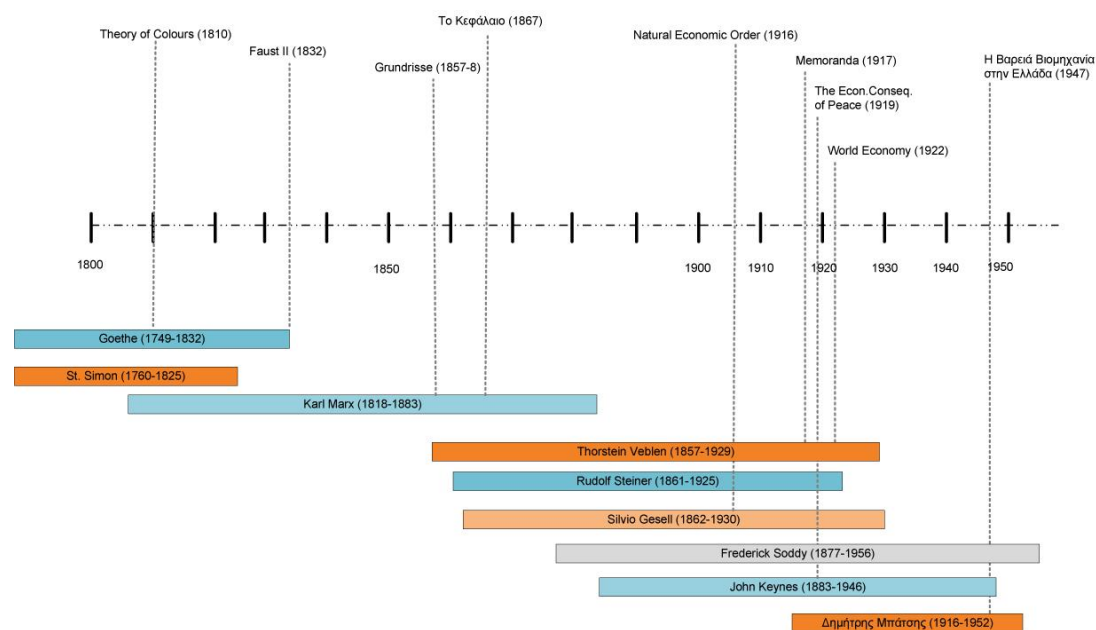
Πίνακας 4.11 (συνέχεια)

Οι οικονομίες αλλάζουν μέσω...	Διαδράσεις μεταξύ ατόμων και θεσμών	Ανίσχυρη άποψη		Αλληλεπίδρασης ταξικής πάλης- τεχνολογικών μεταβολών	Τεχνολογία	Ποικιλομορφία και προσαρμογή	Πνευματική αντίληψη για την οικονομία με πρακτικό όχι αφηρημένο τρόπο
Προτάσεις πολιτικής....	Ασαφείς, εξαρτάται από τους οικονομολόγους	Ανίσχυρη άποψη, αρκετά δεκτική σε κρατική παρέμβαση	Έλεγχος, επιδότηση τιμών αναγκαίων αγαθών Αναδιανομή εισοδήματος	Συνθετικό μείγμα εισοδηματικής, τιμολογιακής και εμπορικής πολιτικής- τόνωσης ενεργού ζητήσεως- σχεδιασμού μακροχρόνιας ανάπτυξης και τεχνολογικής προόδου	Χάραξη, εφαρμογή πολιτικής σε συμβιωτικό και συνεξελισσόμενο πλαίσιο κράτους, αγοράς	Πολυδυναμική θεώρηση οικονομίας, ομοιάζει με Συνδεσμική Οικονομία	Τρίπτυχη κοινωνική οργάνωση, Σύνδεσμοι

4.5 Οι “Αιρετικοί” του Χρήματος

“Αιρετικά” για την παρούσα έρευνα είναι τα πρόσωπα που πρεσβεύουν ένα επιστημονικό παράδειγμα, διαφορετικό από το κυρίαρχο παράδειγμα και είτε γράφουν για αυτό, είτε προσπαθούν να το εφαρμόσουν σε μικρή ή σε μεγάλη κλίμακα. Η αιρετικότητα έναντι του χρήματος, αφορά στον πειραματισμό με άλλες μορφές χρήματος, εκτός του ορθόδοξα παραγόμενου, χρεογενούς χρήματος.

Από τη χορεία των αιρετικών οικονομολόγων και ιδιαίτερα εκείνων που ασχολήθηκαν με το χρήμα και τα νομισματικά θέματα, παραθέτουμε συνοπτικά τις ιδέες των Thorstein Veblen, Silvio Gesell, Rudolf Steiner και Frederick Soddy. Τρεις από αυτούς (Veblen, Gesell και Soddy), παρά το αναμφίβολο σημαντικό έργο τους στα οικονομικά, έμειναν στο περιθώριο είτε εν ζωή, είτε μετά θάνατο. Ο Gesell και ο Soddy, δεν ήταν καν οικονομολόγοι. Ο πρώτος ήταν έμπορος και ο δεύτερος χημικός, κάτοχος του Νόμπελ Χημείας. Ο Veblen από τους ιδρυτές των θεσμικών οικονομικών, ενόσω ζούσε προκαλούσε το φθόνο και την αδιαφορία των συγχρόνων του και μόνο με την αναβίωση των εναλλακτικών και ετερόδοξων οικονομικών βρήκε τη θέση του, όπως και ο Gesell στους ήρωες του χώρου, ενώ ο Soddy παραμένει σχετικά αφανής ακόμη και σήμερα. Στην Ελλάδα, συγκεκριμένα, ο Gesell έγινε ευρέως γνωστός από το κίνημα των συμπληρωματικών /τοπικών νομισμάτων ή δικτύων μετά το 2009. Το 5^ο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο εξ ολοκλήρου στον Rudolf Steiner και το έργο του.

Σχήμα 4.1: Οικονομική εργογραφία και οι αιρετικοί (Τζουβελέκας, 2018)

Thorstein Veblen (1857-1929)

Ο αμερικάνος ακαδημαϊκός, οικονομολόγος, νορβηγικής καταγωγής και ιδρυτής των θεσμικών οικονομικών (Institutional Economics) σύμφωνα με τον Camic, αποτέλεσε στην εποχή του τον αποδιοπομπαίο τράγο του αμερικανικού ακαδημαϊκού κατεστημένου (Camic, 2012). Όταν του προτάθηκε, προς το τέλος της ζωής του, η προεδρία της American Economic Association αρνήθηκε εμφατικά. Βαρύς, αφύσ χαρακτήρας, μια διάνοια μεγάλου διαμετρήματος δεν εντάχθηκε μέχρι το τέλος της ζωής του στο ορθόδοξο κατεστημένο.

Με επιρροές από τον Καντ και τη Γερμανική Ιστορική Σχολή, τον Μαρξ και τους μαρξιστές, τον Herbert Spencer, τους αμερικάνους αναρχο- συνδικαλιστές, τον Fourier και τον Saint-Simon, η σκέψη και τα γραπτά του τον κατέστησαν μοναδικό στην κριτική της οικονομικής σκέψης (Camic and Hodgson, 2011). Στο πιο γνωστό του βιβλίο “Η Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης” ο Veblen (Veblen, 1982) ανατέμνει χειρουργικά, το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, ασκώντας κριτική για την προφανή κλοπή του πλούτου και την ατομική ιδιοκτησία, βαρβαρικό απομεινάρι ως μέχρι τις μέρες μας καθώς και την περίοπτη κατανάλωση (conspicuous consumption).

Silvio Gesell (1862-1930)

Ο γερμανικής καταγωγής επιχειρηματίας Silvio Gesell από την εμπειρία του στην οικονομία, αλλά ιδιαίτερα από την οικονομική κρίση της Αργεντινής, που βίωσε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, κατέληξε σε διαφορετική άποψη από την Μαρξική ανάλυση για το κοινωνικό ζήτημα (Onken, 2000, p. 609).

Η εκμετάλλευση της ανθρώπινης εργασίας δεν έχει τις ρίζες της στην ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, αλλά μάλλον συμβαίνει στη σφαίρα της διανομής λόγω δομικών ελαττωμάτων στο νομισματικό σύστημα (Onken, 2000).

Για τον Gesell:

[H] Μαρξική και η μαρξιστική προσέγγιση στο πεδίο της νομισματικής μηχανικής δεν επαρκεί, μιας και αυτή είναι συναφής με την αντίληψη των φιλελεύθερων (το χρήμα είναι χρυσάφι και αντίστροφα και σημείο αναφοράς του η Κεντρική Τράπεζα). Η προσέγγισή του για το ελεύθερο χρήμα έλκει στις αναρχικές ιδέες και τον αναρχικό οικονομικό ιδεότυπο (Preparata, 2010).

Το εναρκτήριο σημείο της έρευνας του Gesell στο κύριο έργο του η “Φυσική Οικονομική Οργάνωση” ήταν το ερώτημα: “Πως μπορούν να ξεπεραστούν τα χαρακτηριστικά του χρήματος ως εργαλείου τοκογλυφίας χωρίς να εξουδετερωθούν

τα θετικά ποιοτικά του στοιχεία ως ουδέτερου μέσου συναλλαγών;” (Onken, 2000, p. 610).

Ο Einstein τον γνώριζε και ανέφερε ότι χαίρονταν το λαμπρό στυλ του και ότι το μη αποθησαυρισμένο χρήμα που πρότεινε θα οδηγούσε σε μια ουσιαστικότερη μορφή ιδιοκτησίας.

Σύμφωνα με τον Ζένφτ (2008), ο Gesell πρόσφερε το εναλλακτικό παράδειγμα ελεύθερων νομισμάτων, ένα μοντέλο που βρήκε πρόσφορο και πρακτικό έδαφος πριν τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και συνεχίστηκε μετά τη λήξη του. Ο Keynes και άλλοι σύγχρονοι νομισματικοί οικονομολόγοι στο πλέγμα των περιβαλλοντικών και αναπτυξιακών πολιτικών, επιβεβαίωσαν, παρά αρνήθηκαν τις θεωρίες του Gesell σε σχέση με την επιστημονική πολιτική οικονομία.

Τα πειράματα στο Wära και στο Wörgl στηρίχτηκαν στο έργο του, μερικά χρόνια μετά τη βραχύβια και θνησιγενή Δημοκρατία της Βαυαρίας ή Σοβιετική Δημοκρατία του Μονάχου (6 Απριλίου έως 4 Μαΐου 1919) στην οποία ο Gesell ήταν Υπουργός Οικονομικών. Τερματίστηκαν από το αυστριακό και γερμανικό κράτος αντίστοιχα, λόγω των σημαντικών αποτελεσμάτων τους στις τοπικές οικονομίες που εφαρμόστηκαν, έχοντας συμβάλει ιδιαίτερα στη μείωση της ανεργίας που ήταν το βασικότερο πρόβλημα μαζί με τον υπερπληθωρισμό κατά τα μεσοπολεμικά χρόνια στην Κεντρική Ευρώπη. Περισσότερα για τα παραδείγματα στο Wära και στο Wörgl στην ενότητα 4.6.

Το έργο του Gesell αποτέλεσε, μεταπολεμικά, στον τραπεζικό κλάδο τη βάση για τη λειτουργία της ελβετικής WIR Bank (ιδρύθηκε το 1943) και της σουηδικής JAK Bank (ιδρύθηκε, αρχικά, στη Δανία το 1931 με την επωνυμία Jord Arbejde Kapital). Αυτές οι δύο τράπεζες διατηρούν και διαφυλάσσουν έως τις μέρες μας το συνεταιριστικό χαρακτήρα τους. Η WIR είναι, κυρίως, ένα δίκτυο αμοιβαίων συναλλαγών ή ανταλλακτικός κύκλος (barter ring) κατά τον Martinogni (2012), ενώ, η JAK αποτελεί κλασικό παράδειγμα συνεταιριστικής χρηματοοικονομικής με μηδενικό επιτόκιο. Τα στοιχεία δείχνουν ότι ο ρόλος των δικτύων αμοιβαίων συναλλαγών είναι αντικυκλικός και η αντικυκλική πιστωτική πολιτική τους οδηγεί σε οικονομική σταθεροποίηση. Η τράπεζα WIR αποτελεί βασικό πυλώνα της Ελβετικής οικονομίας και διεθνές παράδειγμα καλής πρακτικής στο πεδίο των συμπληρωματικών νομισμάτων (Lietaer and Dune, 2013, p. 99).

Η Θεωρία του Gesell για μια ελεύθερη οικονομία (Freiwirtschaft) βασισμένη στην εδαφική και νομισματική μεταρρύθμιση, στέκεται ανάμεσα στο laissez faire του

κλασικού φιλελευθερισμού και στο Μαρξικό όραμα μιας κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας (Onken, 2000, p. 614).

Ο Keynes (2001) αναφέρει ότι “το μέλλον θα διδαχτεί περισσότερο από το πνεύμα του Gesell, παρά από το πνεύμα του Marx” (Keynes, 2001, σ. 371) και αφιερώνει χώρο, στη “Γενική Θεωρία της Απασχόλησης του Τόκου και του Χρήματος”, στον Gesell, λέγοντας ότι αυτός διατύπωσε μόνο τη μισή θεωρία του επιτοκίου και παρά την παράβλεψή της από την ακαδημαϊκή κοινότητα, προχώρησε αρκετά πρακτικά με το μηδενισμό του επιτοκίου και της αύξησης του κόστους διακράτησής του με σφράγιση (demurrage), (Keynes, 2001, σ. 373).

Σε μια πρόσφατη επανεξέταση της κριτικής του Gesell στον Μαρξ, ο Yuki (2015) αναφέρεται σε τρεις παρανοήσεις στη Θεωρία του Κεφαλαίου του Μαρξ (πραγματικό κεφάλαιο, ανταλλαγή χρήματος – εμπορευμάτων, εργασία).

Frederick Soddy (1877-1956)

Ο νομπελίστας χημικός F. Soddy στο έργο του “The role of Money” ορίζει το σύγχρονο χρήμα “ως το τίποτα που αποκτιέται για κάτι, πριν μπορέσει να αποκτήσει τα πάντα” (Soddy 1934, p. 24). Αναφέρει ότι το νομισματικό σύστημα είναι υπεύθυνο για την κοινωνική και διεθνή αναταραχή και την αποτυχία της δημοκρατίας (Soddy, 1934, p. 23).

Για τον Soddy ο κύριος ορισμός του χρήματος είναι ότι “αποτελεί χρέος προς τον ιδιοκτήτη του για μια συγκεκριμένη αξία αγοραίας περιουσίας που αποκτήθηκε στη χώρα στην οποία το χρήμα είναι το επίσημο μέσο για την πληρωμή αυτού του χρέους” (Soddy, 1934, p. 86). Ο Soddy διέκρινε ένα παράδοξο στην καρδιά του καπιταλισμού. Αναφέρθηκε στον πραγματικό πλούτο που υπόκειται στους νόμους της εντροπίας, φθείρεται και μειώνεται καθώς και στον εικονικό πλούτο που δεν υπόκειται στη φθορά και στην εντροπία όπως όλα στη φύση (Soddy, 1933, 1934).

Σε ένα όχι και τόσο γνωστό βιβλίο για το χρήμα, στην εποχή ανάμεσα στους δύο μεγάλους Πολέμους, ο Soddy κατακεραυνώνει το νομισματικό σύστημα για το ότι αρνείται τις αρχές του δυτικού πολιτισμού, υπηρετώντας μόνο την άνεση και την ευκολία μιας νεόπλουτης πλουτοκρατίας, θεραπεύοντας το ακριβώς αντίθετο από την παγκόσμια σοφία. Σε ένα παρεμφερές πλαίσιο ανάλυσης, έγραψε και ο Veblen για την αργόσχολη τάξη, τον καπιταλισμό και το χρήμα, στη “Θεωρία της Αργόσχολης Τάξης”.

“Προτιμά”, καταλήγει ο Soddy, “το σκοτάδι, όταν ο κόσμος αναζητά το φως, σπέρνοντας τους σπόρους του μίσους και του πολέμου σε ένα κόσμο κουρασμένο από τις διαμάχες” (Soddy, 1934, p. 220), πέντε χρόνια πριν την έναρξη του Β’ Παγκόσμιου Πολέμου. Όπως επιβεβαιώνεται, αυτή η αιματοχυσία για χάρη των ελίτ δεν έλυσε τα προβλήματα που με τη βία προσπάθησε να λύσει και στον Α’ Παγκόσμιο Πόλεμο, φέρνοντας ξανά και ξανά το project Mittel Europa για μια Ευρώπη δορυφόρο της Γερμανίας (Fischer, 2015), που έχει επιτευχθεί αλλά είναι παντελώς διαφορετική από αυτή που οραματίστηκε και κατέθεσε γραπτώς ο Steiner στα Memoranda του 1917 (Usher, 2003, pp. 66-114).

4.6 Χρηματική Καινοτομία

Το χρήμα αποτελεί μια σημαντική κοινωνική καινοτομία και επιπλέον κατά τον Aglietta “οι μεγάλες χρηματικές καινοτομίες συνοδεύουν τους μετασχηματισμούς των αρχών διακυβέρνησης των κοινωνιών (Aglietta, 2018, p. 124). Ο Merkelbach αναφέρει ότι:

έχω την ακόλουθη εξήγηση για τη θαυμαστή ανάπτυξη στην (αρχαία) Ελλάδα. Οι Έλληνες ήταν οι πρώτοι που ανέπτυξαν τις ακόλουθες δύο εφευρέσεις: την αλφαβητική γραφή και τη χρήση των νομισμάτων. Αυτές οι δύο μαζί έφεραν τόση πρόοδο, όση ποτέ άλλοτε στην ιστορία της ανθρωπότητας (όπως παρατίθεται στους Bernholz and Vaubel, 2014, p. 5).

Ιστορικά, συνεχίζουν οι Bernholz και Vaubel, (2014, p. 1) “σχεδόν όλες οι σπουδαίες χρηματικές καινοτομίες αναδύθηκαν σε μικρά, ανοικτά και ανταγωνιστικά κράτη”. Ο Richard Sylla στο *Monetary Innovation in America* (Sylla, 1982) αποτυπώνει το γεγονός ότι “οικονομολόγοι και ιστορικοί της οικονομίας έχουν επιδείξει σχετικά μικρό ενδιαφέρον στο πρόβλημα της εξήγησης γιατί νέες μορφές χρήματος εμφανίζονται στον χώρο και στον χρόνο που το κάνουν [...] περισσότερο με τα αποτελέσματα παρά με τα αίτια” (Sylla, 1982, p. 21).

Εκτός, όμως, από τα επίσημα νομίσματα, τα φέροντα την κρατική σφραγίδα ανά τους αιώνες σε περιόδους κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας, κοινωνικής αναταραχής ή χρηματοδείας, σε διάφορες κοινωνίες σε διεθνές επίπεδο, οι οικονομικοί δρώντες χρησιμοποιούσαν δικά τους νομισματικά μέσα για να ρυθμίσουν τις οικονομικές τους υποχρεώσεις και για να καλύψουν τις συναλλακτικές ανάγκες τους (Πρόντζας, 1995). Ο Graeber (2013, σ. 388) αναφέρεται στην Κίνα κατά την περίοδο του Μεσαίωνα και τις “ιδιωτικές επιταγές τσαγιού, επιταγές για χυλόπιτες,

ράβδους μπαμπού, βερεσέ κρασιού” καθώς και στην Αγγλία του 17ου αιώνα (Graeber, 2013, σ. 109).

Κατά τον 19ο αιώνα (1816) υπάρχουν τα παραδείγματα του χρήματος εργασίας από τον Robert Owen στη Σκωτία, του τοπικού χρήματος της κυβέρνησης του Guernsey, στα νησιά της Μάγχης (1817) και του Cincinnati Time Store από τον Josiah Warren (1827). Παραδείγματα στον 20ο αιώνα περιλαμβάνουν το αποδεικτικό ανταλλαγής Wära στη Γερμανία κατά την περίοδο 1929-1931, το πιστοποιητικό εργασίας του Wörgl στην Αυστρία κατά την περίοδο 1932-1933.

Εκτός από τα ανωτέρω παραδείγματα, ιδίως με την παράλληλη κυκλοφορία του επίσημου νομίσματος (legal tender) και των ιδιωτικών μέσων συναλλαγών (παράλληλα νομίσματα μεταξύ άλλων), υπάρχουν στις μέρες μας πολλές εφαρμογές συμπληρωματικών και παράλληλων νομισμάτων που λειτουργούν συμβιωτικά σε μικρές ή μεγαλύτερες κοινωνίες καλύπτοντας τις ανάγκες κοινωνιών.

Η ενότητα ξεκινάει με την παρουσίαση του έργου σημαντικών θεωρητικών αλλά και πρακτικών στο χώρο των συμπληρωματικών νομισμάτων. Ακολούθως παρουσιάζονται παραδείγματα από τον ευρωπαϊκό και διεθνή χώρο.

Η Margrit Kennedy (1995), στο ερώτημα “γιατί χρειαζόμαστε χρηματική καινοτομία” εξετάζει τρεις κοινές παρανοήσεις (ανάπτυξη, διαφάνεια, δικαιοσύνη) αναφορικά με το χρήμα, αποτυπώνει τρία απειλητικά αποτελέσματα (διαρκής πληθωρισμός, χάσμα οικονομικών δεικτών, νομισματική αστάθεια) και προτείνει μέσω αλλαγής αντίληψης και προοπτικής τρεις πιθανές λύσεις στο πρόβλημα (χρήμα μηδενικού επιτοκίου, συστήματα καταθέσεων και δανεισμού μηδενικού επιτοκίου, συμπληρωματικά νομίσματα).

Επίσης, τα συμπληρωματικά νομίσματα, ιδίως τομεακής και περιφερειακής φύσης, αποτελούν τον πιο εφικτό τρόπο για το ξεπέρασμα της οικονομικής κρίσης και το χτίσιμο βιώσιμων οικονομικών δομών (Kennedy, 1995, Aglietta, 2018). Στο ίδιο μήκος κύματος ο Kalinowski (2012), αναφέρει ότι οι κοινωνίες δεν μπορούν να ανταποκριθούν στα κοινωνικά και περιβαλλοντικά ζητήματα της εποχής μας χωρίς λειτουργικές μεταρρυθμίσεις των χρηματοοικονομικών και νομισματικών θεσμών.

Στο πλαίσιο χρήσης των τοπικών/ συμπληρωματικών νομισμάτων διακρίνονται τέσσερις τύποι νομίσματος οι οποίοι συχνά συγχέονται αν και εκφράζουν διαφορετικά φαινόμενα. Σύμφωνα με την Zelizer υπάρχουν τα “κλειδωμένα” νομίσματα (σταθερή ισοτιμία με το επίσημο νόμισμα), οι Συναλλαγές Χρόνου, τα Συστήματα βασισμένα σε εμπορεύματα και ο Αντιπραγματισμός (Zelizer,

2011, pp. 319-320). Για την Zelizer τα δύο πρώτα συστήματα συγκεντρώνουν την μεγάλη πλειοψηφία των συστημάτων που αναπτύσσονται.

Η πρωτοποριακή εργασία στα κοινωνικά χρηματοοικονομικά και στην κοινωνική καινοτομία συναντά την έρευνα στα συμπληρωματικά νομίσματα και στο ελεύθερο χρήμα. Το συγκεκριμένο πεδίο ξεκίνησε να αναπτύσσεται σε πρακτικό επίπεδο και συνέχισε στο ακαδημαϊκό περιβάλλον με ακαδημαϊκούς και ερευνητές να ασχολούνται με αυτά τα νομίσματα που κάποτε θεωρούνταν περιθωριακά και εξωτικά.

Οι Lietaer Arnsperger, Goerner, and Brunnhuber (2012) υποστηρίζουν ότι αναφορικά με την αντίληψη του χρήματος εντός της οικονομίας και το κοινωνικό σύστημα ένα “τυφλό σημείο” βρίσκεται σε τρία επίπεδα, την ηγεμονία της σκέψης για το ένα νόμισμα, τον ιδεολογικό πόλεμο ανάμεσα στον καπιταλισμό και κομμουνισμό και το θεσμικό status quo.

Οι Goerner, Lietaer, and Ulanowicz (2009) επιχειρηματολογούν ότι τα νομισματικά και χρηματοοικονομικά οικοσυστήματα είναι πολύπλοκα συστήματα εξελισσόμενα σε δομικά ασταθή συστήματα, όποτε υπερτονίζεται η αποδοτικότητα σε βάρος της ποικιλομορφίας, της διασυνδεσιμότητας και της κρίσιμης αρμοστικότητας που παρέχουν. Για τον Lietaer (Lieter, 2011) η αρμοστικότητα ενός οικονομικού συστήματος απαιτεί νομισματική ποικιλομορφία.

Οι Théret and Kalinowski (2012) προτείνουν ένα τρόπο στον οποίο ενώ διατηρείται η Ευρωζώνη, κάθε κράτος-μέλος θα μπορούσε να θέσει σε κυκλοφορία στην επικράτειά του ένα συμπληρωματικό νόμισμα συνδεδεμένο με το Ευρώ και με την εγγύηση των φορολογικών εσόδων, αυτό που αποκαλείται δημοσιονομικό νόμισμα (fiscal currency). Αυτό το παράλληλο νόμισμα θα μπορούσε να είναι ένα λαϊκό νόμισμα, σε εκδόσεις μικρών υποδιαίρέσεων με σκοπό τη διενέργεια καθημερινών συναλλαγών. Το Ευρώ θα μπορούσε να συνεχίσει να χρησιμοποιείται σε μεγάλες και σε διευρωπαϊκές συναλλαγές καθώς και για αποταμίευση.

Οι Théret and Kalinowski (2012) υποστηρίζουν επιπλέον ότι ενώ οι χρηματοπιστωτικές κρίσεις και το δημόσιο χρέος συζητούνται καθημερινά ευρέως, δεν υπάρχει αρκετή συζήτηση για το συγκεκριμένο ρόλο που διαδραματίζει το χρήμα στην οικονομία. Η κρίση στην ευρωζώνη έχει συμβάλλει ελάχιστα στην κατεύθυνση εξεύρεσης νέων προοπτικών. Αυτό που απουσιάζει από τη συζήτηση με λίγες εξαιρέσεις είναι ο νομισματικός πλουραλισμός, υπό το πρίσμα της συνύπαρξης διαφόρων νομισμάτων σε μια γεωγραφική ενότητα π.χ. τοπικά νομίσματα σε

συγκεκριμένες πόλεις, εθνικά νομίματα σε συγκεκριμένα κράτη και το κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα (Ευρώ) σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Πριν συνεχίσουμε παραθέτουμε τρία ιστορικά παραδείγματα ανάπτυξης, και λειτουργίας συμπληρωματικών νομισμάτων: του Guernsey, του Wära και του Wörgl.

Το παράδειγμα του Guernsey

Το Guernsey είναι το λιγότερο γνωστό από τα παρατιθέμενα παραδείγματα πραγματικής εφαρμογής συμπληρωματικού νομίσματος, παράλληλα με το επίσημο σε κυκλοφορία νόμισμα. Αν και το Guernsey, ένα από τα βρετανικά channel islands στην Μάγχη, είναι διάσημο, μάλλον ως φορολογικός παράδεισος, η ιστορία του για τη χρηματική καινοτομία που εφάρμοσε τον 19^ο αιώνα παραμένει εν πολλοίς άγνωστη.

Με το τέλος των ναπολεόντειων πολέμων το νησί Guernsey βρίσκονταν σε δεινή οικονομική κατάσταση [...] δεν υπήρχε εμπόριο ή δυνατότητες απασχόλησης για τους φτωχούς [...] η διάβρωση του εδάφους από τη θάλασσα λόγω της κακής κατάστασης των φραγμάτων ήταν μεγάλη [...] το χρέος των £19.137 επιβαρύνονταν με ετήσιους τόκους της τάξης των £2.390 και τα ετήσια έσοδα ήταν μόνο £3.000 [...] με το προϋπολογιζόμενο κόστος ανακατασκευής των φραγμάτων στις £10.000 (Grubiak and Grubiak, 1960, p. 7).

Ως απάντηση στο πρόβλημα συστήθηκε επιτροπή για να ερευνήσει τρόπους βελτίωσης της δημόσιας αγοράς. Αφού απορρίφθηκε η περαιτέρω φορολόγηση στο χειμαζόμενο νησί και ο επιπλέον δανεισμός με δυσβάστακτα επιτόκια από τις δύο ιδιωτικές τράπεζες του νησιού, η επιτροπή κατέληξε το 1816 στην ιστορική πρόταση να προχωρήσει η κυβέρνηση του νησιού στην έκδοση £6.000,

σε χαρτονομίσματα αξίας της £1, που θα γίνονταν αποδεκτά σε διάφορες εργασίες και δραστηριότητες εντός του νησιού [...] σε σύνολο ήδη χρηματικής κυκλοφορίας τραπεζογραμμμάτων αξίας £ 50.000 (Grubiak and Grubiak, 1960, p. 8).

Η πρωτοβουλία της τοπικής κυβέρνησης και η αποδοχή από τον κόσμο του δημόσιου μη χρεογενούς, μη πληθωριστικού χρήματος, προκάλεσε την αντίδραση των δύο τοπικών τραπεζών οι οποίες στα 1834:

πλημμύρισαν την αγορά με τραπεζογραμμμάτια τους [H] τοπική κυβέρνηση φοβούμενη, αποδέχτηκε μέσω διαπραγματευτικής επιτροπής με τις τράπεζες, την απόσυρση £15.000 και τον περιορισμό της μελλοντικής έκδοσης δημόσιου χρήματος στις £40.000 [...] η κατάσταση αυτή διατηρήθηκε για 70 χρόνια... μέχρι το ξεκίνημα του Α' παγκόσμιου πολέμου [...] που επέτρεψε την έκδοση τοπικού χρήματος, ώστε το 1918 έφτασε στις £ 142.000 (Grubiak and Grubiak, 1960, p. 9).

Από την πρώτη έκδοση του 1817 έως το 1960 που αποτυπώνουν οι Grubiak και Grubiak δεν υπήρξε πληθωρισμός από τη δημιουργία δημόσιου τοπικού χρήματος λόγω της μεγάλης προσοχής των τοπικών αρχών στη διαχείριση του χρήματος (έκδοση/απόσυρση βάσει αναγκών και δυνατοτήτων) ούτε αύξηση των τοπικών φόρων.

Το παράδειγμα του Wära

Στα 1931 σε ένα κλειστό ανθρακωρυχείο στο Schwanenkirchen, στη Βαυαρία, ο νέος ιδιοκτήτης κ. Hebecker, εφάρμοσε την ιδέα του Gesell και πλήρωσε τους ανθρακωρύχους με ένα νόμισμα που λέγονταν Wära. Το σφραγισμένο με χρόνο κουπόνι έκανε θεαματική κυκλοφορία. (Ζένφτ, 2008, Eisenstein, 2011, Lietaer and Dunne, 2013).

Η νέα χρηματική κατάσταση που έφερε το Wära θορύβησε τις αρχές και τελικά αφού δεν κατάφεραν να το κλείσουν δικαστικά το έκλεισαν με διάταγμα έκτακτης ανάγκης. Το Wära προκάλεσε το ενδιαφέρον του Irving Fisher ο οποίος αφού επισκέφθηκε την Ευρώπη διέδωσε την ιδέα και την εφαρμογή της στις ΗΠΑ. Στο βιβλίο του Stamp Scrip ο Fisher (1933) με τη βοήθεια των Cohnsen και Herbert W. Fisher αφού καταγράφει το έργο του Gesell και των παραδειγμάτων στο Schwanenkirchen και στο Wörgl αναφέρει όλες τις περιπτώσεις στις ΗΠΑ που ξεκίνησε το σφραγισμένο χρήμα.

Το παράδειγμα του Wörgl

Το Wörgl αποτελεί το παράδειγμα με τη μεγαλύτερη αναγνωρισιμότητα από όλες τις πρωτοβουλίες πειραματισμού χρηματικής καινοτομίας κατά τον 20^ο αιώνα και ιδιαίτερα κατά το μεσοπόλεμο, σε ακαδημαϊκό – ερευνητικό επίπεδο (Bourdet, 1934, Unterguggenberger, 1934, Von Muralt, 1934, Ζένφτ, 2008, Greco, 2009, Eisenstein, 2011, Kennedy, Lietaer, and Rogers 2012, Lietaer, Arnsperger, Goerner, & Brunnhuber, 2012, Lietaer and Dunne, 2013), αλλά και σε επίπεδο grassroots (κινημάτων).

Η ανωτέρω βιβλιογραφία, ιδιαίτερα πρωτίστως του Ζένφτ και ακολούθως των Lietaer και Dunne αποτυπώνει την ιστορία και το υπόβαθρο ανάπτυξης του πειράματος που βασίστηκε στο έργο του Silvio Gesell “The Natural Economic Order” για το ελεύθερο χρήμα. Οι εγγύτερες χρονικά και ιστορικά αναφορές για το πείραμα

του Wörgl είναι αυτές των Fisher στα 1933 και Bourdet, Von Muralt, και Unterguggenberger το 1934.

Η αναφορά στα τρία παραδείγματα συμπληρωματικών νομισμάτων από τον 19^ο και 20^ο αιώνα που πραγματοποιήθηκαν σε συγκεκριμένες γεωγραφικές ενότητες, θα μας οδηγήσει στην επόμενη ενότητα για τους νομισματικούς χώρους.

Οι Νομισματικοί Χώροι⁴⁵

Ως νομισματικός χώρος κατά τους Mieller, Michalski και Stevens αναφέρεται,

η επικράτεια που γίνεται αντιληπτή σε φυσικούς όρους για μια συγκεκριμένη γεωγραφική ενότητα και σε εικονικούς όρους για μια συγκεκριμένη αγορά, όπου μια μορφή χρήματος εξυπηρετεί κάποια από τις τρεις ή και τις τρεις λειτουργίες του χρήματος (μονάδα μέτρησης, μέσο πληρωμών, αποθήκευση αξίας) (OECD, 2012, p. 12).

Νομισματικοί χώροι και ιεραρχίες υπήρχαν και υπάρχουν ανάμεσα στα επίσημα κρατικά νομίσματα σε διεθνές επίπεδο. Το χρυσάφι που βρίσκονταν στην κορυφή της ιεραρχίας αντικαταστάθηκε από το δολάριο, με το ευρώ και το γιεν να βρίσκονται υψηλά στη διεθνή ιεραρχία και άλλα νομίσματα να κινούνται περιφερειακά. Αναφερόμαστε στην ιεραρχία μεταξύ κρατικών νομισμάτων και (ιδιωτικών) συμπληρωματικών νομισμάτων.

Κατά τον Ingham, ο νομισματικός χώρος οριοθετείται:

από την επίσημη μονάδα αξίας που ορίζει την αφηρημένη αξία που εδραιώνει τα νόμιμα μέσα πληρωμών για το μονόπλευρο διακανονισμό του χρέους και οι εκτεταμένοι νομισματικοί χώροι, “απαιτούν κοινωνικές και πολιτικές σχέσεις που υπάρχουν ανεξάρτητα από τα δίκτυα συναλλαγών (OECD, 2012, p. 139).

Η νομισματική ιεραρχία ορίζεται ως μια “πολυ-επίπεδη πυραμίδα όπου τα επίπεδά της αναπαριστούν υποσχέσεις με διαφορετικούς βαθμούς αποδοχής” (Bell, 2001). Η νομισματική ιεραρχία υπάρχει στο πλαίσιο ενός νομισματικού χώρου και διακρίνει ανάμεσα σε διαφορετικές μορφές χρήματος και τις μεταξύ τους σχέσεις (OECD, 2012, p. 12). Στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκεται το χρήμα που εμπνέει τη μεγαλύτερη εμπιστοσύνη και υλοποιεί πλήρως τις βασικές λειτουργίες του χρήματος (OECD, 2012), καθώς είναι και η πιο αποδεκτή ή μοναδική υπόσχεση (Bell, 2001). Η νομισματική ιεραρχία αφορά στην ιεραρχική διαβάθμιση των χρηματοοικονομικών μέσων (χρεόγραφα, καταθέσεις, νόμισμα, χρυσός), ανάλογα με τα χρέη των

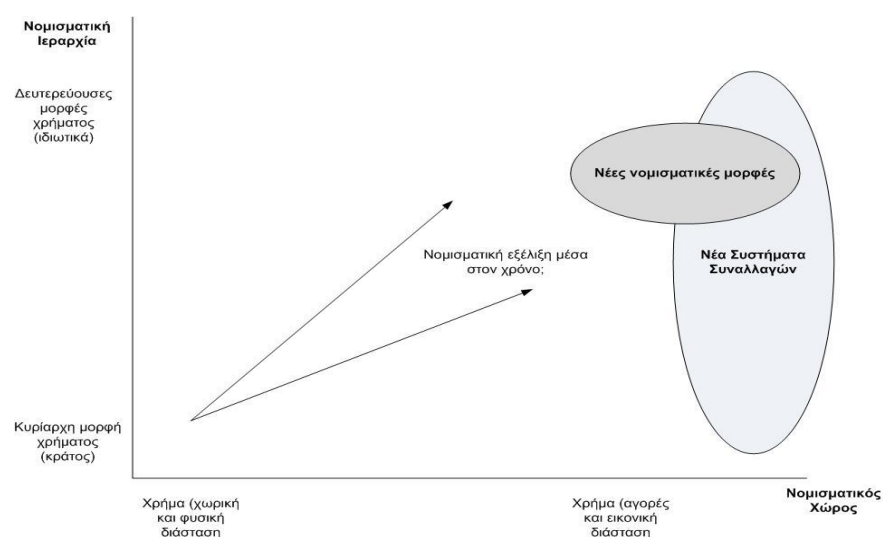
---

⁴⁵ Η παρούσα ενότητα περιλαμβάνει αποσπάσματα από εισήγηση στο 1ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο με τίτλο "Παραγωγική Ανασυγκρότηση στην Ελλάδα: Μελετώντας το παρελθόν, σχεδιάζουμε το μέλλον" (Τζουβελέκας, 2017α).

οικονομικών φορέων μεταξύ τους (νοικοκυριά, επιχειρήσεις, τράπεζες, κράτος) (Bell, 2001, p. 159).

Στο Σχήμα 4.2, ο Miller (OECD, 2012, p.14) αναπαριστά πιθανούς μελλοντικούς νομισματικούς δρόμους, όπου στον κάθετο άξονα απεικονίζεται η νομισματική ιεραρχία και στον οριζόντιο άξονα ο νομισματικός χώρος. Όσο κινούμαστε εγγύτερα προς την αρχή των αξόνων, σημείο αναφοράς είναι κυρίως το “παραδοσιακό” επίσημο νόμισμα, με φυσικά χαρακτηριστικά και εδαφική κυκλοφορία. Όσο απομακρυνόμαστε από την αρχή των αξόνων συναντούμε τις δευτερεύουσες μορφές νομισμάτων (ιδιωτικό χρήμα), τις αγορές και το εικονικό χρήμα. Σήμερα παρακολουθούμε ήδη μια μετατόπιση στο άνω δεξιό τεταρτημόριο με την ταυτόχρονη συν-ύπαρξη και συν-εξέλιξη νομισματικών συστημάτων σε ιεραρχικό και σε χωρικό επίπεδο.

Σχήμα 4.2: Πιθανοί μελλοντικοί νομισματικοί δρόμοι (Πηγή: Miller, R., OECD, 2012)

Στις δυναμικές σφαίρες των νέων νομισματικών μορφών και νέων συστημάτων συναλλαγών εντάσσονται τα ψηφιακά κρυπτονομίσματα, βασισμένα στην τεχνολογία blockchain (π.χ. Ethereum, Monero, κα). Ο Greco (2018) αναφέρει ότι “η συζήτηση και η αγορά γύρω από τη χρηματική καινοτομία στις ΗΠΑ αλλά και αλλού κυριαρχείται από το blockchain και τα κρυπτονομίσματα”. “Όμως”, συνεχίζει, “δεν πιστεύω ότι παρέχουν τις αναγκαίες λύσεις στη συναλλακτική λειτουργία του χρήματος”.

Στο πλαίσιο αυτό η μεταβαλλόμενη φύση του χρήματος χαρακτηρίζεται από δύο ταυτόχρονες τάσεις, α) τη νομισματική ομογενοποίηση (currency

homogenization) και β) τη χρηματική διαφοροποίηση (monetary diversification). Οι δύο αυτές διαδικασίες/τάσεις είναι ενδεικτικές της μείωσης της όποιας κρατικής επιρροής στις παγκόσμιες χρηματικές ροές (Dodd, 2014). Σε ευρωπαϊκό πλαίσιο “το νομισματικό τοπίο μπορεί να αλλάξει μέσω ενός πιο τοπικού και ετερογενούς τρόπου”.

Τα τοπικά/κοινοτικά νομίσματα είναι οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά εργαλεία που λειτουργούν συμπληρωματικά στο συμβατικό νόμισμα συμβάλλοντας στο να λύσουν/μετριάσουν ζητήματα ή προβλήματα τα οποία δεν θα επιλύονταν με το υπάρχον νομισματικό σύστημα.

Τα κοινοτικά νομίσματα αν και εμφανίζονται ως καινοτομία στην εποχή μας έχουν μεγάλη ιστορία σε όλους τους πολιτισμούς και όλες τις εποχές. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζονται ακολούθως δύο προγράμματα-πιλότοι συμπληρωματικών νομισμάτων χρηματοδοτούμενα από την Ε.Ε καθώς και συμπληρωματικά νομίσματα στην Ευρώπη από μη κρατικούς φορείς.

Στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα digipay4growth, στο πλαίσιο της Πρόσκλησης 7, CIP-ICT, συμμετείχαν 3 πιλοτικά συμπληρωματικά νομίσματα (Καταλονία, Sardex στη Σαρδηνία και Bristol round στο Bristol) με τη χρήση του λογισμικού Cyclos και την τεχνογνωσία του STRO (Social Trade Organisation). Βασικοί στόχοι του προγράμματος ήταν:

α) η επίδειξη των δυνατοτήτων του λογισμικού Cyclos για την προσαρμογή των ροών αγοραστικής δύναμης για την αύξηση του αποτελέσματος του πολλαπλασιαστή σε περιφερειακό επίπεδο, με συνέπεια τη δημιουργία εισοδήματος και απασχόλησης,

β) η δημιουργία ενός καινοτόμου Ταμείου εγγυοδοσίας για αμοιβαίες πιστώσεις προς μικρομεσαίες επιχειρήσεις,

γ) η αύξηση της ζήτησης για τοπικά προϊόντα και υπηρεσίες παρέχοντας ανταμοιβές στους πελάτες τους.

Ο αριθμός των χρηστών των ανωτέρω συστημάτων ήταν την περίοδο υποβολής του προγράμματος στην Καταλονία 4.000 χρήστες, στο Μπρίστολ 3.000 χρήστες και στη Σαρδηνία 3.000 χρήστες. Το πρόγραμμα εστίασε επίσης στη μείωση των ανισοτήτων μεταξύ κέντρου και περιφέρειας σε δεδομένες νομισματικές ζώνες εξαλείφοντας τις σχέσεις εξάρτησης που βασίζονται σε χρηματικές ροές. Στους 17 εταίρους του προγράμματος περιλαμβάνονταν φορείς κοινωνικής οικονομίας, φορείς διαχείρισης των τοπικών νομισμάτων, περιφερειακές κυβερνήσεις και πανεπιστήμια,

από την Ολλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ισπανία, την Ιταλία, την Αυστρία και την Πολωνία.

Στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα Community Currencies in Action (CCIA) συμμετείχαν 6 πιλοτικά συμπληρωματικά νομίσματα: το SoNantes (Crédit Municipal de Nantes, mutual credit system και τοπικό νόμισμα Γαλλία), Makkie (νόμισμα τράπεζας χρόνου Ολλανδία), Brixton Pound (Βρετανία), E-Portmonnee (ηλεκτρονικό πορτοφόλι με έμφαση στο περιβάλλον, Γαλλία), TradeQoin (B2B δίκτυο, Ολλανδία), Spice Time Credits (νόμισμα χρόνου, Βρετανία). Οι στόχοι του προγράμματος ήταν η υποστήριξη των τοπικών οικονομιών, η καταπολέμηση της ανισότητας και του κοινωνικού αποκλεισμού, η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών σε τοπικό επίπεδο, η καταγραφή του αντίκτυπου στις τοπικές αρχές και στην τοπική αυτοδιοίκηση, η βιώσιμη ανάπτυξη και η προστασία του περιβάλλοντος.

Στον Πίνακα 4.12 συνοψίζονται τα κύρια σημεία των αναφερόμενων πιλότων-συμπληρωματικών νομισμάτων εκτός του Makkie. Αναλύονται συνοπτικά βασικά κριτήρια λειτουργίας των συμπληρωματικών νομισμάτων του έργου CCIA, όπως ο κύριος στόχος κάθε πρωτοβουλίας, οι τελικοί χρήστες των συστημάτων, τα χρησιμοποιούμενα συναλλακτικά μέσα, η αποδοχή του συναλλακτικού μέσου-εξαργύρωση, το στάδιο λειτουργίας, ο φορέας/φορείς χρηματοδότησης, οι εταίροι και η ύπαρξη ή όχι ενίσχυσης από την Τοπική Αυτοδιοίκηση και τέλος πως θα γίνεται η κάλυψη του κόστους λειτουργίας και πως θα εξασφαλίζεται η βιωσιμότητά τους. Τα περισσότερα απευθύνονται σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, ένα σε πολίτες και νοικοκυριά και η τράπεζα χρόνου σε νέους, μαθητές, χρήστες υγείας και ειδικές ομάδες πληθυσμού. Τα συναλλακτικά μέσα μπορεί να είναι ηλεκτρονικά ή και χάρτινα. Οι εταίροι των σχημάτων περιλαμβάνουν πολίτες, την τοπική αυτοδιοίκηση, τις μικρομεσαίες επιχειρήσεις, επιμελητήρια. Η χρηματοδότηση τους ανάλογα και με τη φάση λειτουργίας τους περιελάμβανε χρηματοδότηση από την Τοπική Αυτοδιοίκηση και το ευρωπαϊκό πρόγραμμα INTERREG.

Πίνακας 4.12: Χαρακτηριστικά πιλοτικών τοπικών νομισμάτων, έργο CCIA: δημιουργία πίνακα και επεξεργασία στοιχείων απο το συγγραφέα. (Πηγή: NEF, 2015a, 2015b)

	Spice Time Currency	TradeQoin	So Nantes,	Brixton Pound	E-portemonnee
Έναρξη	2004/2012	2014	Απρίλιος 2015	Αρχικό μοντέλο, 2010; προσαρμογή μοντέλου, 2013	Νοέμβριος 2005
Γεωγραφικό Εύρος	Υποστήριξη πολλών δήμων σε Αγγλία και Ουαλία	Ολλανδία	Ευρύτερη περιοχή Nantes (Γαλλία)	Brixton στο Δήμο του Lambeth, Λονδίνο	Περιοχή του Limburg (Βέλγιο)
Κύριος Στόχος	Δημιουργία ζωντανών και εύρωστων κοινοτήτων • μέλη της τοπικής κοινότητας, χρήστες υπηρεσιών υγείας και κοινωνικής πρόνοιας	• τομέας ΜΜΕ • τοπική και περιφερειακή οικονομική ανάπτυξη	Οικονομική Ανάπτυξη της περιφέρειας της Nantes	• ενδυνάμωση τοπικής οικονομίας και βιωσιμότητας μΜΕ • αύξηση τοπικής δραστηριότητας και αμοιβαιότητας	Πολίτες με αειφορική συμπεριφορά
Τελικοί Χρήστες	• μαθητές σχολείων • μέλη νεανικών ομάδων • άστεγοι • φυλακισμένοι	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις και άτομα	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις και πολίτες του Lambeth	Πολίτες/νοικοκυριά
Τύπος	Χρονοτράπεζα	B2B δίκτυο ανταλλαγών	B2B + B2C Σύστημα	B2B και C2B	Αποταμιεύσεις και Σύστημα Ανταμοιβών
Συναλλακτικά Μέσα	Ηλεκτρονικά και χάρτινα	ηλεκτρονικά	ηλεκτρονικά	Ηλεκτρονικά και χάρτινα	ηλεκτρονικά
Earning	Εθελοντισμός σε δημοτικές υπηρεσίες και κοινοτική εργασία	Παροχή υπηρεσιών και αγαθών σε άλλα μέλη του δικτύου	• Μικρομεσαίες επιχειρήσεις; παροχή αγαθών και υπηρεσιών σε άλλα μέλη του δικτύου • πολίτες: αγορά SoNantes με ευρώ	• Οι επιχειρήσεις αποκτούν Brixton Pounds μέσω των κατοίκων/πελατών • Οι κάτοικοι αγοράζουν Brixton Pounds ανταλλάσσοντας τις με Pounds Sterling	Αειφορική συμπεριφορά (π.χ. παρακολούθηση μαθημάτων στην κομποστοποίηση

Πίνακας 4.12 (συνέχεια)

Αποδοχή Κυκλοφορίας/ Εξαργύρωση (Redeeming)	Πρόσβαση σε τοπικές δραστηριότητες και εκδηλώσεις	Αγαθά και υπηρεσίες από άλλα μέλη του δικτύου	Αγαθά και υπηρεσίες από άλλα μέλη του δικτύου	• κάτοικοι και επιχειρήσεις μπορούν να δαπανούν στις επιχειρήσεις (C2B, B2B) • οι επιχειρήσεις μπορούν να πληρώνουν στον Δήμο τους τοπικούς εταιρικούς φόρους τους	• αειφορικά προϊόντα • πρόσβαση σε υπηρεσίες π.χ. κολυμβητικές πισίνες και δημόσιες συγκοινωνίες
Στάδιο λειτουργίας	Αντιγραφή	Εκκίνηση	Πιλοτική φάση	Επέκταση	Επέκταση: περισσότεροι Δήμοι στο Limburg να χρησιμοποιούν το E-portemonnee
Εταίροι	<ul style="list-style-type: none"> • Οικιστικές Ενώσεις <ul style="list-style-type: none"> • φυλακές • Ξενώνες Αστέγων <ul style="list-style-type: none"> • Σχολεία • Κοινωνική ανάπτυξη • Κυβέρνηση της Ουαλίας • Κυβέρνηση της Ουαλίας 	Μικρές και Μεσαίες Επιχειρήσεις	<ul style="list-style-type: none"> • πόλη της Nantes • Credit Municipal της Nantes • Nantes Metropole • Επιμελητήριο Εμπορίου και Κοινωνικής Οικονομίας 	<ul style="list-style-type: none"> • τοπικές επιχειρήσεις • κάτοικοι • Δημοτικό Συμβούλιο του Lambeth 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιφέρεια Limburg • 44 Δήμοι στο Limburg
Χρηματοδότηση	<ul style="list-style-type: none"> • Πρόγραμμα INTERREG (Communities First Program) • Πρόγραμμα INTERREG 	<ul style="list-style-type: none"> • Πρόγραμμα INTERREG • Ίδρυμα DOEN 	<ul style="list-style-type: none"> • INTERREG (start-up) • μακροπρόθεσμο δάνειο € 2 εκατομμυρίων από την Credit Municipal de Nantes to SoNao 	<ul style="list-style-type: none"> • Συμβούλιο Lambeth • Πρόγραμμα INTERREG 	<ul style="list-style-type: none"> • Περιφέρεια Limburg • 44 Δήμοι στο Limburg • Πρόγραμμα INTERREG (start-up)

Πίνακας 4.12 (συνέχεια)

Ενίσχυση από την Τοπική Αυτοδιοίκηση	Είσοδος σε δημόσιες υπηρεσίες και χώρους	Δεν υπάρχει	<ul style="list-style-type: none"> • Έγκριση Δημάρχου για δάνεια σε SoNantes • μισθοί δημόσιων υπαλλήλων σε SoNantes <ul style="list-style-type: none"> • προώθηση SoNantes (marketing και επικοινωνίες) • Δικτύωση με τοπικές μΜΕ και εθνικές επιχειρήσεις, τραπεζικές αρχές 	<ul style="list-style-type: none"> • απόσπαση ενός μέλους του προσωπικού • στρατηγικό προσωπικό μέσω CCIA <ul style="list-style-type: none"> • χρηματοδότηση μέρους λειτουργικού κόστους και κόστη έναρξης επιχειρήσεων • Υπεραξία: το προσωπικό του Δήμου μπορεί να έχει μέρος του μισθού του σε Brixton Pound <p>Εν μέρει μέσω αμοιβής επί των συναλλαγών και δευτερευόντων υπηρεσιών</p>	<ul style="list-style-type: none"> • επιδότηση καταναλωτικών επιλογών • ανθρώπινο δυναμικό για εισαγωγή και διαχείριση του E-portemonee
Κάλυψη κόστους	καμία	συνδρομή μέλους membership fee (+κόστος επί των συναλλαγών)	Βιώσιμο μετά από 3 χρόνια		Μακροχρόνια επιδότηση από τοπικές αυτοδιοικήσεις

Παρατηρείται επομένως, ότι ο διεθνής νομισματικός χώρος (η παγκόσμια οικονομία ως ενιαίο σύστημα) και οι νομισματικοί υποχώροι του (οι διάφορες χώρες) “κατοικούνται” από διάφορα νομισματικά μέσα συμπληρωματικής και συμβιωτικής φύσης, με διαφορετική θέση, ισχύ και ένταση στη νομισματική ιεραρχία.

Τα τοπικά/συμπληρωματικά νομίσματα είναι περιπτώσεις κοινωνικής καινοτομίας και προσφέρουν αποδοτικές και βιώσιμες λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα, που προέρχονται από την κυκλοφορία του συμβατικού καπιταλιστικού νομίσματος.

Τα συμπληρωματικά νομίσματα για να γίνουν πιο κατανοητά ως προς τη φύση και τη λειτουργία τους, μπορούν να ειπωθούν ως συμπληρωματικά προϊόντα⁴⁶ (αν και θέση μας είναι ότι το χρήμα δεν είναι προϊόν), συμπληρωματικές συμβάσεις και ως συμπληρωματική σκέψη. Χρήσιμη σ’ αυτό το σημείο είναι η ανάλυση των Μπράντενμπεργερ και Νέλμπαφ (1999) για τον συνανταγωνισμό. Τα συμπληρωματικά νομίσματα δεν λειτουργούν ως υποκατάστατα του επίσημου χρήματος. Υλοποιούν συγκεκριμένους στόχους, δίνουν λύσεις σε συγκεκριμένα προβλήματα, καλύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες και πρέπει να είναι αντικείμενο σοβαρού και ενδελεχούς σχεδιασμού επαγγελματικής ομάδας ανάπτυξης, αλλιώς καταλήγουν συχνά σε ατελέσφορη προσπάθεια.

“Το βασικό ζήτημα για να λειτουργήσει ένα κοινοτικό νόμισμα δεν είναι το νόμισμα ή η υποστηρικτική τεχνολογία, είναι η κοινότητα”. Η θέση αυτή του Θεοδωράκη και του Προβέζη περιγράφει επαρκώς την κατάσταση. Πως χτίζεται μια κοινότητα; Σίγουρα όχι με νομοθετήματα ή με αποφάσεις της εκτελεστικής εξουσίας. Σίγουρα δεν πρέπει να είναι fiat, όπως το πιστωτικό χρήμα. Η κοινότητα εμπεριέχει μια κοινωνική κολλητική ουσία που φέρνει κοντά ανθρώπους για την πραγμάτωση ενός ή περισσότερων στόχων. Για τον Simmel⁴⁷ που “αν και αποδέχεται την θέση του Marx σχετικά με την κυριαρχία της αξίας συναλλαγής σε μια εμπορευματική κοινωνία”(Simmel, 2011, p. xxii), το χρήμα είναι “ένα καθαρά κοινωνιολογικό φαινόμενο, ένα σχήμα ανθρώπινης αλληλεπίδρασης και [...] ένα σύμβολο” (Simmel, 2011, p. 184). Το χρήμα αποτελεί ένα τρόπο έκφρασης και εκδήλωσης αυτής της σύμπνοιας ή και αντίθεσης, ανεξάρτητα από τα όρια της κοινότητας, γεωγραφικά, πολιτισμικά (Simmel, 2011, p. 184), κ.λ.π.

⁴⁶ Αναφερόμαστε σε πραγματικές συνθήκες και όχι στο πλαίσιο της προσομοίωσης ABM στην ενότητα 4.2.2, όπου το συμπληρωματικό νόμισμα υπό προϋποθέσεις αντικαθιστά πλήρως το επίσημο χρήμα.

⁴⁷ Για τις αντιθέσεις αλλά και τα κοινά σημεία ανάλυσης των Simmel και Marx (Simmel, 2011, ενότητα IV, pp 23-30).

Στη σύγχρονη νομισματική θεωρία κυριαρχούν δύο συζητήσεις: Η πρώτη αφορά στη φύση του χρήματος (χρέος ή περιουσιακό στοιχείο). Η δεύτερη αφορά στη νομισματική διακυβέρνηση. Θα έπρεπε η έκδοση του χρήματος να γίνεται από το κρατικό μονοπώλιο ή από ανταγωνιστικούς/συμπληρωματικούς μη κρατικούς φορείς ιδιώτες ή περιφερειακούς εκδότες;

Το καπιταλιστικό χρήμα παραμένει αντιδημοκρατικό, παρά τις καταλυτικές χρηματοοικονομικές τεχνολογίες που μπορούν να δώσουν τη δυνατότητα σε όλο τον κόσμο να αποκτήσει τουλάχιστον τα αναγκαία μέσα επιβίωσης. Μέχρι στιγμής οι νομισματικές καινοτομίες, οι προερχόμενες από την κοινωνία των πολιτών, ή από οργανώσεις και κινήματα βάσης (grassroots) χρησιμοποιούνται ως κοινωνικές καινοτομίες για την ανακούφιση και επίλυση κοινωνικών προβλημάτων, συχνά, στη “βάση της πυραμίδας”. Η τάση αυτή στο μέλλον θεωρούμε ότι θα γενικευτεί διεθνώς. Ο συνδυασμός της νομισματικής καινοτομίας με την κοινωνική χρηματοοικονομική θα δημιουργήσει τους απαραίτητους συνδυασμούς.

Συμφωνούμε με τον Thomson (1987) αναφορικά με τη συνεργασία ως ένα βήμα προς τη συνειδητή μίμηση και ότι “χωρίς τη συνεργασία δεν θα μπορούσε να υπάρξει ομιλία, το μέσο για τη συνεργασία”. Παραφράζοντάς τον Thomson χωρίς την κάλυψη των αναγκών μέσω των συναλλαγών, δεν θα μπορούσε να υπάρξει χρήμα, το μέσο για τις συναλλαγές. Το χρήμα δεν έχει μόνο ποσοτικά χαρακτηριστικά μετρούμενο σε όρους και έννοιες που παραπέμπουν στις φυσικές επιστήμες. Έχει επιπλέον ποιοτικά χαρακτηριστικά καθώς και μια πνευματικότητα (κατά Steiner, Finser, 2006, αλλά και Simmel, 2011, p. 212), που στο πνεύμα του άκριτου υλισμού δεν υπάρχουν ή κρύπτονται. Οι ποσοτικές περιγραφές είναι “τόσο μονοδιάστατες και μονότονες, ώστε δεν μπορούν να αποκρύπτουν τις δομές που τις παράγουν [...] κάθε φορά που μετράμε αποποιούμαστε εν μέρει τη χρήση της νόησής μας [...]” σύμφωνα με τον Minsky (2006), που αναφέρει ότι “οι περισσότερες από τις ιδιότητες ενός νομίσματος δεν είναι εγγενείς, αλλά συμβατικές”. Για τον Μαριόλη χρήμα είναι το μέτρο της αξίας και η κοινωνική, αφηρημένη εργασία.

Η ουσία του σύγχρονου χρήματος είναι η πίστωση (Greco, 2018) και η βασική του λειτουργία είναι αυτή του μέσου πληρωμών. Σκοπός, κατά τον ίδιο “δεν είναι να επιστρέψουμε στο πρωτόγονο χρήμα-εμπόρευμα αλλά να εργαστούμε για την αποκέντρωση και τον εκδημοκρατισμό του ελέγχου της πίστωσης”.

Για τον Greco (2018) επιπλέον μια οικονομία για να είναι ισονομική και λειτουργική για το σύνολο απαιτείται κατά “αποκέντρωση της οικονομικής και

πολιτικής ισχύος στις κοινότητες [...] απαιτείται οργάνωση και συναλλαγή [...] οργάνωση σε συνεταιρισμούς [...] που λαμβάνουν υπόψη το περιβάλλον και όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και συναλλαγές με δικούς τους μηχανισμούς για προϊόντα και υπηρεσίες, χωρίς εξάρτηση από πολιτικά νομίσματα ή το τραπεζικό κατεστημένο”.

Θα ήταν χρήσιμο να θυμόμαστε ότι όπως τα συμπληρωματικά νομίσματα λειτουργούν ως τέτοια και όχι ανταγωνιστικά προς το επίσημο χρήμα, στο πλαίσιο μιας νομισματικής ιεραρχίας ή μιας μελλοντικής νομισματικής ετεραρχίας, έτσι και οι κοινωνικές επιχειρήσεις λειτουργούν συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά προς το κράτος και τις παρεχόμενες υπηρεσίες του προς τους πολίτες.

Υποστηρίζουμε –συμφωνώντας με τον Daly (όπως παρατίθεται στην Mellor, 2005, p. 46)- τη θέση ότι το χρήμα καθεαυτό αποτελεί μια από τις μεγαλύτερες (κοινωνικές, - Μ.Τ) καινοτομίες στην ιστορία, το οποίο όμως ενώ επινοήθηκε για να λύσει κοινωνικά προβλήματα όπως και έχει κάνει, παράλληλα γέννησε και γαλούχησε σειρά κοινωνικών προβλημάτων από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας.

4.7 Συμπληρωματικά νομίσματα & δίκτυα ανταλλαγών στην Ελλάδα

Οι πρωτοβουλίες συμπληρωματικών νομισμάτων στην Ελλάδα, ακόμη και πριν τις φάσεις της καθόδου και της ύφεσης του οικονομικού κύκλου, αναδύθηκαν, είτε ως κοινωνική αναγκαιότητα, είτε ως πειραματισμός προς ένα νέο/διαφορετικό από το κυρίαρχο νομισματικό παράδειγμα. Οι πρωτοβουλίες αυτές “διατηρούν στο σύνολό τους έως σήμερα, κυρίως, τη φιλοσοφία και το χαρακτήρα αχρήματων συναλλαγών, αντιπραγματισμού και ανταλλαγής χρονομονάδων μέσω Τραπεζών Χρόνου” (Sotiropoulou, 2012). Συγκεκριμένος αριθμός πρωτοβουλιών αυτού του είδους (τράπεζες χρόνου) υποστηρίχτηκε από την πρωτοβάθμια Τοπική Αυτοδιοίκηση, στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ 2007-2013. Παρά το χρόνο που έχει παρέλθει και την οξύτητα της ύφεσης, τα συγκεκριμένα εγχειρήματα δεν έχουν κατορθώσει να είναι βιώσιμα και λειτουργικά, όπως συμβαίνει με αντίστοιχα εγχειρήματα σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο. Η χαρτογράφησή τους δηλώνει την πληθώρα τύπων και γεωγραφικού εύρους (organosi2.0.gr, enallaktikos.gr, omikronproject.gr, solidarity4all.gr). Εξ αυτών το organosi2.0.gr είναι αποτέλεσμα μακροχρόνιας έρευνας στο πλαίσιο διδακτορικής έρευνας. Ο Καβουλάκος (2015, σσ. 92-94 και σσ. 98-99) εστίασε στο φαινόμενο της ετερότητας μελετώντας το σύνολο των ενεργών εναλλακτικών ανταλλακτικών δικτύων στην Ελλάδα το 2012 (n=34). Αναφέρει

επίσης ότι “κανένα από τα χαρακτηριστικά των δικτύων –βαθμός και τρόπος διαφοροποίησης από το κυρίαρχο-, δεν ήταν από μόνο του αρκετό για την αξιολόγηση του βαθμού ετερότητας του κάθε ανταλλακτικού δικτύου”.

Πρακτικά τα σχήματα που αναδείχθηκαν ως παραδείγματα, ήταν ο Οβολός (Πάτρα) και η Τοπική Εναλλακτική Μονάδα ή TEM (Βόλος).

Η πρώτη πρωτοβουλία έκανε αίσθηση σε όλη τη χώρα, είχε δημοσιότητα, αλλά αποδείχθηκε σύντομα μια *fata morgana* στο χώρο της χρηματικής καινοτομίας. Σήμερα ο Οβολός προβάλλει στον ιστοχώρο του τη μελλοντική του επανεμφάνιση ως κοινωνικό κρυπτονόμισμα.

Η δεύτερη πρωτοβουλία, του TEM ξεκίνησε το 2010 και συνεχίζεται ως σήμερα. Διαχειριστής του είναι το Δίκτυο Ανταλλαγών και Αλληλεγγύης Μαγνησίας. Η νομική μορφή του TEM είναι ένωση φυσικών και νομικών προσώπων και ακολουθεί καταστατικές αρχές.

Οι αποφάσεις λαμβάνονται συλλογικά, από την εβδομαδιαία συνέλευση συντονισμού και τις γενικές συνελεύσεις. Το Δίκτυο TEM έχει δημιουργηθεί για να διευκολύνει την επικοινωνία μεταξύ των μελών του, τα οποία φέρουν τα ίδια την αποκλειστική ευθύνη έναντι τρίτων για τις συναλλαγές που πραγματοποιούν, την ποιότητα των υπηρεσιών και προϊόντων που διακινούνται και βέβαια ως προς τις υποχρεώσεις τους προς τις φορολογικές και άλλες Αρχές (Δίκτυο TEM).

Υπάρχει η άποψη ότι “η σχέση αλληλεγγύης και ανταλλαγής κατά την ανθρωπολογία δεν αποτελεί κάτι καινούργιο, εντάσσεται στην κοινωνική δράση, ακόμη και με τεχνοκρατικό τρόπο ως κοινωνική οικονομία ή και Κ.Α.Ο.” (Σπυριδάκης, Streinzer, 2017, σ. 156). Επίσης το TEM χρησιμοποιείται παράλληλα με άλλες δραστηριότητες και συμπληρωματικές πρακτικές εύρεσης ρευστότητας από νοικοκυριά και επιχειρήσεις (Σπυριδάκης, Streinzer, 2017, σ. 158). Το δίκτυο είναι οργανωμένο ως Local Exchange Trade System, (LETS) ή Σύστημα Τοπικών Εμπορικών Ανταλλαγών, δεν υπάρχει νόμισμα σε οποιαδήποτε μορφή, αλλά εικονικό χρήμα με μορφή χρηματικών μονάδων που χρεοπιστώνονται στους λογαριασμούς των μελών. Το λογισμικό που χρησιμοποιείται είναι το Cyclos της STRO, ένα διαδεδομένο λογισμικό συμπληρωματικών νομισμάτων διεθνούς κλίμακας, με το οποίο λειτουργεί η Τράπεζα Χρόνου Χολαργού Παπάγου και στο οποίο θα στηρίζεται το *perma_Community Educational System* (βλ. ενότητα 8.4.2).

Τα τελευταία τέσσερα χρόνια τα εναλλακτικά νομισματικά σχήματα συνεχίζουν να εμφανίζουν μια “κόπωση” στη λειτουργία και στην επίτευξη των

στόχων τους. Υπάρχουν αρκετά εγγεγραμμένα μέλη, τα πραγματικά ενεργά όμως είναι ένα κλάσμα. Στο TEM για παράδειγμα από 800 μέλη, ενεργά είναι τα 150 (Σπυριδάκης, Streinzer, 2017, σ. 159). Η πραγματικότητα δείχνει ότι δεν έχουν καταφέρει να ξεπεράσουν το κρίσιμο κατώφλι που θα αγκαλιαστούν από τις τοπικές κοινωνικές και τις οικονομικές δυνάμεις, διαφεύγοντας από ένα περιορισμένο κύκλο. Από τα 87 καταγεγραμμένα εναλλακτικά δίκτυα και ομάδες αχρήματων ιδίως συναλλαγών που καταγράφηκαν από το Omikron Project το 2014, το Φεβρουάριο 2018, σε 22 από αυτά οι ιστοχώροι τους ήταν ανενεργοί και η μεγάλη πλειοψηφία των υπολοίπων δεν έχει ενημερωθεί εδώ και πολύ καιρό, δηλώνοντας ότι οι δραστηριότητές τους πιθανότατα έχουν ατονήσει.

Στην Ελλάδα, ο νομισματικός χώρος “κατοικείται” από το επίσημο νόμισμα και πολλές μικρές πρωτοβουλίες, οι οποίες δεν έχουν αναδείξει μια σταθερή δυναμική και συνέχεια στο χρόνο. Ο ρόλος της οργάνωσης και της επικοινωνίας των κινήματων, οργανώσεων, φορέων είναι καθοριστικός για την ανάπτυξη και συνέχεια της λειτουργίας αυτών των συστημάτων ανταλλαγής/αντιπραγματισμού. Ήδη η σχετική βιβλιογραφία εμπλουτίστηκε με έρευνα στην επικοινωνία των σχημάτων και εγχειρημάτων (Στάιου, 2017). Επιπλέον, η παρούσα έρευνα προτείνει τη χρήση ενός εργαλείου οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης των φορέων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, όπως αναπτύσσεται στην ενότητα 8.3 και στο Παράρτημα 2. Η χρήση ηλεκτρονικών μέσων συναλλαγών από δίκτυα συμπληρωματικών νομισμάτων, δεν είναι ακόμη διαδεδομένη στην Ελλάδα, όπως στην Ευρώπη και διεθνώς.

Η Στάιου έχοντας μελετήσει εκτεταμένο αριθμό σχημάτων για τη δυνατότητα ανάπτυξης συμπληρωματικών νομισμάτων αναφέρει ότι:

Αν μπορούσε να γίνει αυτό, θα αφορούσε μόνο πολύ τοπικές κοινωνίες. Δεν θα ήταν εφικτό σε ένα μέγεθος, όπως η Αθήνα ή μια άλλη μεγάλη πόλη. Για να είναι βιώσιμα τέτοιου είδους μέσα θα πρέπει να υπάρχουν όρια και κανόνες, να υπάρχει καθολική συμμετοχή της κοινωνίας και πλήρης κατανόηση των υποχρεώσεων και των δικαιωμάτων. Αλλιώς δημιουργείται κοινωνία πολλών ταχυτήτων (Στάιου, 21/9/2018).

Κατά την τελευταία οκταετία υπήρξαν αρκετές προτάσεις για την εισαγωγή παράλληλου με το Ευρώ νομίσματος ή για την έξοδο από το Ευρώ και αντικατάστασή του με ένα νέο εθνικό νόμισμα. Ασφαλώς και ασκήθηκε έπαινος και κριτική από τους δραχμό-φίλους και τους ευρώ-φίλους για την αναγκαιότητα ή μη ενός τέτοιου εγχειρήματος. Τα ξένα μέσα ενημέρωσης και τα ελληνικά κατά πόδας

αναπαρήγαγαν αυτή τη νομισματική μάχη πριν και κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης της πρώτης κυβέρνησης ΣΥΡΙΖΑ, μέχρι το δημοψήφισμα της 28^{ης} Ιουνίου 2015.

Ο Μαριόλης (2017) προτάσσει τη χρήση ενός νέου εθνικού νομίσματος και την απεμπόληση του ευρώ. Παράλληλα ασκεί κριτική σε πιθανή εισαγωγή και χρήση δεύτερου νομίσματος και κρυπτονομίσματος σε περίπτωση διατήρησης του ευρώ. Η αυξανόμενη, πλέον, ερευνητική και γκρίζα διεθνής βιβλιογραφία αναφέρεται στις δυνατότητες και στην εφικτότητα των παράλληλων νομισμάτων, ιδίως των τοπικών/κοινοτικών πρωτοβουλιών. Τα συμπληρωματικά νομίσματα δεν μπορούν και δεν έχουν σκοπό να υποκαταστήσουν το επίσημο χρήμα. Έχουν συγκεκριμένη λειτουργία, καλύπτουν συγκεκριμένες ανάγκες σε συγκεκριμένες γεωγραφικές ενότητες.

Το πρόβλημα όμως δεν είναι η ύπαρξη η μη ενός δεύτερου νομίσματος ή πολλαπλών περιφερειακών και τοπικών νομισμάτων παράλληλα με το επίσημο νόμισμα, αλλά η παντελής αδυναμία αυτόνομης άσκησης νομισματικής πολιτικής. Μιας πολιτικής που για να σχεδιαστεί και να αξιολογηθεί θα πρέπει κάποιος “εκτός από την προφανή γνώση οικονομικής ιστορίας και θεωρίας σε πιο βασικό επίπεδο να έχουν ξεκάθαρη ιδέα, για τη φύση του χρήματος και [...] σχετικά με το τι είναι δυνατόν να γνωρίζουν για το χρήμα” (Zelmanovitz, 2016, p. 165).

Παρά τα ανωτέρω, οι διαδικασίες είναι δυναμικές. Οι ζυμώσεις που διενεργούνται μπορούν να ενδυναμώσουν εκ νέου τις υπάρχουσες πρωτοβουλίες και αυτές να μετεξελιχθούν σε φορείς διαχείρισης και κυκλοφορίας κοινοτικών νομισμάτων ή να σταματήσουν κάποιες και να γεννηθούν νέες πρωτοβουλίες που θα έχουν διαφορετικό σχεδιασμό και οργάνωση.

Θέση μας αναφορικά με τα συστήματα ανταλλαγών, παράλληλων νομισμάτων και αλληλεγγύης στην Ελλάδα, είναι ότι μη έχοντας απαντήσει σε βασικά ερωτήματα, σχεδιασμού, οργάνωσης και στόχων, δεν μπορούν να ξεφύγουν από τους περιορισμούς της ιδεολογίας ή της αυτο-οργάνωσης σε επίπεδο μικρο-κοινωνικής οργάνωσης. Η ιδεολογία και ο αφανής ρόλος της είναι καθοριστική στη διαμόρφωση των σχέσεων εντός και εκτός Αυτο-οργανωμένων πρωτοβουλιών Κοινωνικής Αλληλεγγύης ή ΑΟΚΑ (Στάιου, 2017, σ. 160). Απαιτείται μεγαλύτερος “επαγγελματισμός” κατά την έννοια της δημιουργίας δομών που θα έχουν στον πυρήνα τους, όχι μόνο τον άνθρωπο, όπως πολύ σωστά πράττουν, αλλά, επιπλέον,

στέρεα οργάνωση και διοίκηση που θα διασφαλίζει τη βιωσιμότητά τους. Κατά την Στάιου:

Οι συνεταιριστικές και οι συνεργατικές μορφές οργάνωσης θα μπορούσαν να αποτελούν έναν βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αλλά μόνο με εξαιρετικά λεπτομερή ενημέρωση των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτές. Πολλοί συμμετέχουν, αλλά το κάνουν για τους λόγους που έχει ο καθένας και όχι γιατί πιστεύουν πραγματικά σε αυτόν τον τρόπο σκέψης, πολλοί δεν ξέρουν καν τι σημαίνει ή δεν είναι πρόθυμοι να ρισκάρουν προσωπικά κεφάλαια, χρόνο κλπ. Η άτυπη μορφή οργάνωσης έχει κάποια όρια, δυστυχώς. Κάποια στιγμή θα προκύψουν ανάγκες που θα απαιτήσουν να υπάρξει κάποια μορφή τυπικότητας. Επίσης, μια άτυπη μορφή δεν δεσμεύει κανέναν συμμετέχοντα, κάτι που αποτελεί και πληγή γι' αυτού του είδους τις πρωτοβουλίες. Στο τέλος ξεμένουν ή μένουν πολλοί λίγοι και αυτό οδηγεί σε τέλμα (Στάιου, 21/9/2018).

Επιπλέον δεν έχει γίνει, εξ όσων γνωρίζουμε μια συγκροτημένη προσπάθεια συζήτησης για την ανάπτυξη ενός κατανεμημένου δικτύου, ή και δικτύου συστημικών καινοτομιών που βάσει καταστατικών αρχών και μιας κατ' ελάχιστο κοινής γλώσσας και συνεννόησης, θα μπορούν να ανταλλάσσουν ελεύθερα τεχνογνωσία και πόρους. Από όσο έχει παρατηρηθεί επί σειρά ετών, η επικέντρωση στην ανάπτυξη δικτύων αχρήματων συναλλαγών και ιδίως η κουλτούρα σχετικά με το χρήμα, λειτουργούν αποτρεπτικά για την ενδυνάμωση και την επίτευξη βιωσιμότητάς τους.

Ο Καβουλάκος (2015) αποτυπώνοντας 5 κριτήρια ετερότητας των ανταλλακτικών δικτύων (στόχοι, στάση σε συμβατικές μορφές παραγωγής, μέθοδοι ορισμού αξίας, λήψη αποφάσεων και γεωγραφία) και ταξινομώντας τα ανάλογα με τις τρεις κατηγορίες ετερότητας (επιπρόσθετα, υποκατάστατα, αντιτιθέμενα) συμβάλλει στην θεωρητική και πρακτική ανάλυση των δικτύων ανταλλαγών που λειτούργησαν στη χώρα και αποτελεί χρήσιμο εφόδιο για μελλοντική ανάπτυξή τους. (Καβουλάκος, 2015, Πίνακας 5.3, σ.93).

Ο Suhr (1990) αναφέρει ότι “σε μια οικονομία αντιπραγματισμού [...] φτάνουν σε επίπεδο κόστους συναλλαγών που καθιστά τις συναλλαγές μη κερδοφόρες και τους κρατάει στο επίπεδο της αυτο-προσφοράς”.

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, μας παραχωρήθηκε συνέντευξη από τον Χρήστο Προβέζη, πρόσωπο με μεγάλη εμπειρία στις δομές αλληλεγγύης και στα συμπληρωματικά νομίσματα και με ενεργή συμμετοχή στη θεωρητική συζήτηση. Φέρει επίσης μαζί του την εμπειρία των αναζητήσεων, σχεδιασμών και γνώσης του οικοσυστήματος των συμπληρωματικών νομισμάτων στην Ελλάδα και των ζυμώσεων που πραγματοποιούνται.

τι είναι λοιπόν, το συμπληρωματικό νόμισμα; [...] είναι το μοναδικό μέσο για να αντιδράσει μια κοινότητα στις παγκόσμιες διαδικασίες, οι οποίες γίνονται και για να υπάρξει αυτή διατηρώντας ένα κομμάτι από τη γνώση της και από το κεφάλαιό της (Προβέζης, 21/8/2017).

Αναφορικά με τη συλλογική, κοινωνική μνήμη και αν τα συμπληρωματικά νομίσματα είναι αιτία ανάπτυξης και διαφύλαξης συλλογικής και κοινωνικής μνήμης απάντησε ότι:

λειτουργεί αντίστροφα, η παρουσία συλλογικής μνήμης φέρνει συμπληρωματικά νομίσματα [...] έχω τη διαίσθηση ότι μπορούν να εξάψουν τη συλλογική μνήμη αλλά δεν το έχω δει ακόμη [...] Τι έχω δει; Απόλυτη ανικανότητα, απόλυτη όμως, ...των Πανεπιστημίων να μπουν στο παιχνίδι [...] των πολιτικών κομμάτων να μεταφράσουν αυτό το οποίο συμβαίνει για οποιοδήποτε λόγο. Και δε νομίζω ότι είναι πουλημένοι (Προβέζης, 21/8/2017).

Για την κατάσταση των πρωτοβουλιών συμπληρωματικών νομισμάτων στην Ελλάδα, ο Προβέζης περιγράφει τις πρωτοβουλίες και τα σχήματα χρηματικής καινοτομίας που αναπτύχθηκαν στην Ελλάδα:

[Ξ]εκίνησαν με τον Βόλο [TEM], πιο πριν υπήρχε, η Πάτρα [Οβολός]. Η Πάτρα ήταν “παιδικό παιχνίδι”, δε στηρίχθηκε σε κανένα επί της ουσίας πρόγραμμα υπολογιστών, μερικές πρωτοβουλίες ακόμα, όπως ο Κορυδαλλός, η Κομοτηνή, η Ιεράπετρα, αναπτύχθηκαν δύο ερασιτεχνικά εγχειρήματα στο Ηράκλειο Κρήτης. Σήμερα υπάρχουν άλλα δύο στο Ηράκλειο: το ένα είναι ερασιτεχνική αντιγραφή ενός bitcoin, χωρίς bitcoin, το δεύτερο αποτελεί μια αναρχική, πολύ κλειστή προσπάθεια, με ανταλλακτικά, όχι συμπληρωματικά νομίσματα [...]
[Π]ραγματική δουλειά ήταν το “Πόρτο” στον Πειραιά, το οποίο ξεκίνησε πριν από ενάμιση χρόνο και λειτουργεί έως και σήμερα. Συμμετείχα στην ιδρυτική ομάδα σχεδιασμού και ανάπτυξης. Ήταν προσπάθεια, η οποία δε θα έπρεπε να μείνει ερασιτεχνική και δυστυχώς, χάλασε μετά την αποχώρησή μου, από τους ανθρώπους που άφησα να το διαχειριστούν. Υπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις να λειτουργήσει και να ευοδωθεί. Βρέθηκαν, όμως, μέλη, που είχαν άποψη για το ποια εσωτερική αξία έχει το ευρώ μέσα σε μία δομή αλληλεγγύης [...]
Δεν κατάλαβα ποτέ τι σημαίνει αυτό, [...] αλλά κανείς δεν μπαίνει στα συμπληρωματικά νομίσματα για την τιμή, δεν υπάρχει τιμή. Όπως δεν υπάρχει τιμή στον καπιταλισμό στο ίδιο το προϊόν, πόσο μάλλον στα μεταποιημένα [προϊόντα]. Το πρόβλημα είναι ποια είναι η εσωτερική αξία της ίδιας της ελληνικής γης, να μπορεί να παράγει, να είναι δηλαδή ένας συνεχής γεννήτορας. Γιατί αν δεν έχεις τον συνεχή γεννήτορα και μάλιστα με εγγυήσεις, δηλαδή δεν έχεις, σε μικρή κλίμακα το παράδειγμα της Ουρουγουάης, προφανώς πας να κάνεις κάτι λάθος [...]. (Προβέζης, 21/8/2017).

Για το ίδιο θέμα, ο Greco, έχοντας επισκεφθεί την Ελλάδα κατά το πρόσφατο παρελθόν αναφέρει ότι γνωρίζει την κατάσταση στη χώρα έχοντας μιλήσει συστηματικά και παρουσιάσει εργαστήρια για την χρηματική καινοτομία. Έχει υπόψη του τα εγχειρήματα και τις προσπάθειες ανάπτυξης για συστήματα LETS και τράπεζες χρόνου χωρίς κάποιο από αυτά να είναι σημαντικό στο χώρο της

χρηματικής καινοτομίας. Για το TEM λέει ότι έχει τερματιστεί “για τους γνωστούς λόγους κακού σχεδιασμού του συστήματος και γιατί δεν πέτυχε να εμπλέξει τον επιχειρηματικό τομέα”.

Για τους κοινωνικούς συνεταιρισμούς και τα εγχειρήματα κοινωνικής οικονομίας και τη δυνατότητα ανάπτυξης τοπικών νομισμάτων ο Προβέζης αναφέρει ότι το θέμα “συνεργασία” είναι δύσκολη υπόθεση:

[Α]υτό που θέλαμε και δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί ήταν η σύνδεση ενός κοινωνικού νομίσματος με την πραγματική οικονομία του Πειραιά και τη σύνδεση, της πραγματικής, μέσω του νομίσματος, οικονομίας του Πειραιά με την Κ.Ο, την οποία θα έπρεπε να δημιουργήσει η δομή. Διότι για να κάνεις Κ.Ο θα πρέπει να έχεις ανθρώπους, οι οποίοι έχουν συνηθίσει να συνεργάζονται.

[Α]κόμα και σε ένα κοινωνικό συνεταιρισμό, στον οποίο ο ένας δουλεύει και ο άλλος, είναι θεωρητικά παρών, κάποια στιγμή αυτή διαδικασία δημιουργεί υπεραξίες. Για να καταφέρει η Κ.Ε να περάσει το κρίσιμο κατώφλι και να αρχίσει να παράγει ή να εξάγει ή να δουλεύει γενικά, αν το πράξει χωρίς εσωτερική διανομή κερδών, δε μιλάω για το νόμο, με κανονικές διαδικασίες, τι κάνει;

Έχει εφεύρει τη δική του οικονομία δηλ. κάποιοι δουλεύουν, αλλά, μόνο δίνουν και κάποιοι άλλοι, που ήταν πριν φτωχοί, αλλά γι’ αυτούς ξεκίνησε ο κοινωνικός συνεταιρισμός τώρα δουλεύουν, έχουν εισόδημα και είναι σε καλύτερη θέση από τους άλλους που τους βοηθούν; [Ε]ίναι μια ανοησία. Ή έχεις οικονομία ή δεν έχεις. Κάποια στιγμή ο λόγος για τον οποίο στήνεις Κ.Ο, είναι για να στήσεις δομές, οι οποίες θα δημιουργήσουν, θα μετατρέψουν την εργασία σε κεφάλαιο, άρα αυτές οι συσσωρεύσεις, μικρές ίσως, αυτό ζητάς, χωρίς να χρηματοδοτήσεις τις συσσωρεύσεις, ή να τις χρηματοδοτήσεις σε μικρό βαθμό (Προβέζης, 21/8/2017).

Έχει την άποψη ότι ένα τοπικό νόμισμα πρέπει να φορολογείται. Από τη στιγμή που αντικατοπτρίζει αξία πρέπει να είναι φορολογητέα ύλη, για προϊόντα και υπηρεσίες.

[α]ν θα έπρεπε ένα συμπληρωματικό νόμισμα να φορολογείται ή να μη φορολογείται.

Προσωπικά, θέλω να φορολογείται ανάλογα με την αξία του. Ένα συμπληρωματικό νόμισμα αν ορισθεί με κάποιους κανόνες, κάποια στιγμή, θα είναι μια παράλληλη προσπάθεια με αυτή που γίνεται, όπως στους “χωρίς μεσάζοντες”. Εξηγώ την αναλογία. Ξεκίνησαν οι “χωρίς μεσάζοντες” σαν κίνημα, λειτούργησαν λαϊκές αγορές σε διάφορες πόλεις, με τα όποια προβλήματα, παλινωδίες, αντιδράσεις, πετύχανε, όμως [Σ]ήμερα ο κόσμος ξέρει τι είναι και αρέσκειται στην πρωτοβουλία “χωρίς μεσάζοντες”. Η ουσία είναι ότι ξεκίνησε ένα κίνημα, προχώρησε, την ώρα που άρχισε να εδραιώνεται και να εξαπλώνεται, έρχεται το κόμμα που κυβερνά και κάνει ένα νόμο κοινωνικής οικονομίας ένα νόμο για το υπαίθριο εμπόριο και λέει “στήνουμε καταναλωτικό κίνημα”. Δηλαδή το κίνημα “χωρίς μεσάζοντες” θέλω να το μετασχηματίσω σε καταναλωτικούς συνεταιρισμούς. Και πως θα χρηματοδοτηθεί; [Α]ν λοιπόν επιτραπεί σε αυτές τις κοινότητες να αρχίσουν την πραγματική σχέση μεταξύ υπαίθρου και πόλης με ένα τοπικό νόμισμα, όσο μικρό κι αν θεωρηθεί, από τη στιγμή που μάλιστα ο κάθε νόμος για τις λαϊκές αγορές αναφέρεται σε περιφερειακό επίπεδο και έτσι το είδανε στην Ιταλία, εμείς γιατί να μην το δούμε; (Προβέζης, 21/8/2017).

Αναφορικά με το γεγονός ότι θέλουμε, σχεδόν πάντα, να αναπτύσσουμε τα δικά μας εγχώρια μοντέλα, χωρίς να μεταφέρουμε πιλοτικά πετυχημένες πρακτικές, απάντησε ότι:

[έ]να πραγματικό πρόβλημα, ακόμη και αυτό που έκανε ο Βαρουφάκης, ως Υπουργός Οικονομικών, ήταν το αποτυχημένο μοντέλο της Αργεντινικής σοσιαλδημοκρατίας, το οποίο πλήρωσε με “μαϊμού” χρήμα, με “μαϊμού” χαρτιά τους δημόσιους υπάλληλους. Μετέφερε, δεν είδαμε τελικό προϊόν για να τον κατηγορήσω, όμως, από την αρχή, [υπήρχε] μια αμυντική λογική, του ποιος ελέγχει το ΑΦΜ και όχι μια φιλοσοφία εστίασης στην ανάπτυξη συμπληρωματικού νομίσματος (Προβέζης, 21/8/2017).

Στην ερώτηση για το αν θεωρεί ότι το χρήμα πρέπει να έχει ιδεολογία και αν εγκλωβιστούν τα συμπληρωματικά νομίσματα σε ιδεολογικά πλαίσια χάνουν την κινητήρια δύναμή τους, απάντησε ότι πρέπει να έχουν ιδεολογικό υπόβαθρο.

Ανεξάρτητα από τη διαφωνία μας με τον ιδεολογικό μανδύα του χρήματος, καταδείχθηκε ότι υπάρχει η ανάγκη επιστημονικής οργάνωσης για να έχουν τη δυνατότητα ανάπτυξης των δραστηριοτήτων τους και της μελλοντικής βιωσιμότητάς τους.

Συνοψίζοντας, αναφέρθηκε στην ανάπτυξη ενός πλότου συμπληρωματικού/ων νομίσματος/νομισμάτων, στην όσμωση της κοινωνικής οικονομίας με τα συμπληρωματικά νομίσματα και στον κρατικό εναγκαλισμό της κοινωνικής οικονομίας:

έχουμε δύο καινοτόμους δρόμους αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα, δυο νόμους, για την Κ.Ο [ν.4430/2016] και για το υπαίθριο εμπόριο [ν. 4497/2017] οι οποίοι δίνουν τη δυνατότητα σε Έλληνες, χωρίς κεφάλαια, να μπουν στο οικονομικό παιχνίδι, μόνο με την εργασία και τις γνώσεις τους. Γνώση στην Ελλάδα έχουμε πάρα πολλή, τη χάνουμε σταδιακά, πράγμα το οποίο δεν είναι καθόλου καλό, αλλά παράγουμε καινούργια και αυτό είναι ευτύχημα. Τα πανεπιστήμιά μας δεν κλείσανε, λειτουργούν. Θεωρώ, λοιπόν, ότι όταν στο κομμάτι της γνώσης και στο κομμάτι της νέας συσσώρευσης, μέσω συμπληρωματικών νομισμάτων, έχεις τη δυνατότητα να αντιδράσεις, έχεις ήδη δύο νόμους [...] χρειάζονται μικρές δομές με 500 εγγραφές μάξιμουμ ανά σύστημα, για να μην αντιδράσουν οι επίσημοι φορείς γιατί είναι πολύ μικρός ο τζίρος (Προβέζης, 21/8/2017).

Αναφέρει ότι το σύστημα είναι κατ'ουσία κοινωνικός συνεταιρισμός με 7 περίπου μέλη ο καθένας ακόμη και αν πουλάει λιανικώς θα έχει 100 πελάτες. Δέκα κοινωνικοί συνεταιρισμοί φτιάχνουν ένα δευτεροβάθμιο μια Ένωση Φορέων Κ.Α.Λ.Ο., όπως ορίζεται στο άρθρο 9 του Ν.4430/2016. Ο δευτεροβάθμιος μπορεί να είναι δυνητικός παραγωγός συμπληρωματικού νομίσματος.

[...] ξέρω ότι από τη στιγμή που κάθε Ένωση έχει τη δυνατότητα να διανείμει δραστηριότητες ανάμεσα στα μέλη της, μικρούς κοινωνικούς συνεταιρισμούς, αυτό σημαίνει να μοιράσει και επιπλέον κέρδη, νομίσματα, έχει και τη δυνατότητα να συμμετέχει σε ένα μητρώο και άμεση συνεργασία με τις

υπόλοιπες δευτεροβάθμιες [Ενώσεις]. Θα έχει το μητρώο, και δεν αναφέρομαι στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, το οποίο έτσι και αλλιώς πρέπει να διοικείται πια από το τριτοβάθμιο όργανο των συνεταιρισμών, το μη κρατικό κομμάτι θα είναι ο τριτοβάθμιος. Δεν πρέπει να μένουμε στα μικρά/μεσαία δευτεροβάθμια και να μην υπάρχει τριτοβάθμια εκπροσώπηση, όπως συμβαίνει με τους Συνεταιρισμούς (Προβέζης, 21/8/2017).

Εκτός από τον Προβέζη αναζητήσαμε, επίσης, τη γνώση, την εμπειρία και τις απόψεις ενός έμπειρου και δραστήριου μέλους της κοινότητας των grassroots, του Γιώργου Θεοδωράκη. Ο Θεοδωράκης είναι μέλος της Ομάδας Μετάβασης, συμμετέχει, επίσης, στα δρώμενα της Κ.Α.Λ.Ο., κυρίως πλέον, ως ιδρυτικό μέλος της Κοιν.Σ.Επ. Core Flower. Έχει αναπτύξει το permaculture.school και έχει συμμετάσχει στο παρελθόν σε δύο πρωτοβουλίες τοπικών νομισμάτων στην Αττική.

[γ]ενικότερα το ευρώ ενοποίησε μία πραγματικότητα με πολλαπλά νομίσματα, μέσα στην Ευρώπη [...] ας θεωρήσουμε λοιπόν, ότι αυτή η πολυκαλλιέργεια χρημάτων, τα οποία βρίσκονταν σε συνεχή επικοινωνία και αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, περιορίστηκε δραστικά και δραματικά και έγινε ένα νόμισμα, επειδή μας είπαν ότι αυτό το Unum θα έχει πολλαπλά οφέλη για την οικονομία, τις ζωές μας και το βιοτικό επίπεδο. Ουσιαστικά, όμως, βλέπουμε όλοι ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν αρκεί να υπάρχει ένα κυρίαρχο νόμισμα, το οποίο καθορίζει τις ζωές όλων μας (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Και υπάρχουν παραδείγματα. Μιλήσαμε πριν για την περμακουλτούρα και τον τοπικισμό. Στη Γερμανία υπάρχουν 87 περιφερειακά νομισματικά συστήματα παράλληλα με το ευρώ, αριθμός ρεκόρ, στην Ισπανία υπάρχουν αντίστοιχες εφαρμογές και αντίστοιχα σχήματα, στη Βρετανία, στη Γαλλία, παντού. Στην Ελλάδα ξεκίνησαν εντός εισαγωγικών τοπικά νομίσματα, κυρίως ήταν αντιπραγματισμός ή αχρήματη ανταλλαγή υπηρεσιών και δεν σχεδιάστηκε, ούτε περπατήθηκε, αυτό το κρίσιμο τουλάχιστον βήμα, ώστε να αναπτυχθεί μία χρηματική πολυκαλλιέργεια. Τον ρωτήσαμε πως αντιλαμβάνεται όλη αυτή την κατάσταση σε διεθνές και εθνικό επίπεδο.

[θ]α απαντήσω κυρίως βιωματικά, αν και υπάρχει μια ιστορική διαδικασία, δεν είναι κάτι τόσο απλό. Όταν άκουσα κάποια στιγμή, ότι άρχισε να γίνεται αισθητή η κρίση στην Αμερική το 2008 και ειδικά όταν είπε ο τότε πρωθυπουργός Καραμανλής, ότι η Ελλάδα είναι θωρακισμένη απέναντι στην κρίση, τρομοκρατήθηκα. Έβλεπα το Bloomberg, τον Guardian, διάφορα sites που δεν το “φώναζαν”, ή μάλλον το “φώναζαν”, αλλά με άλλο τρόπο.

Τότε θυμήθηκα παλιότερες συζητήσεις για τα εναλλακτικά νομίσματα, με τα οποία η σχέση μου ήταν κυρίως από το χώρο της τέχνης, της σύγχρονης τέχνης. Τι γίνεται σε μια χρηματοπιστωτική κρίση, αποσύρουν το χρήμα από την αγορά, αυτό είναι το απλούστερο που γίνεται. Βλέπουμε για παράδειγμα, το WIR στην Ελβετία, το οποίο είναι συνεχώς σε λειτουργία από το 1936 και εκατοντάδες χιλιάδες επιχειρήσεις και άνθρωποι που συναλλάσσονται με αυτό. Κατά τη γνώμη μου είναι το πιο μακρόχρονο, αλλά και πιθανόν, αυτό που πραγματικά

γίνονται συναλλαγές που χρησιμοποιεί ο κόσμος για συναλλαγές και business. Δε νομίζω ότι υπάρχει κάτι άλλο τόσο πετυχημένο στον πλανήτη. Το trueque στην Αργεντινή, τη στιγμή που πήγε να γίνει λίγο “απειλητικό”, χαρακτηρίστηκε τρομοκρατικό εργαλείο στη Γερουσία των ΗΠΑ. Στην Αγγλία τα LETS που κάνουν διάφορες ομάδες, το Brixton Pound κλπ είναι κυρίως συμβολικά, δεν είναι δίκτυα στα οποία γίνονται πολλές συναλλαγές. [...] προτιμώ να μην το χαρακτηρίσω [...] (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Αναφορικά με την ύπαρξη σχεδιασμού στα εγχειρήματα συμπληρωματικών νομισμάτων ή αχρήματης οικονομίας που έχει συμμετάσχει έως σήμερα, απάντησε ότι:

[α]υτά που είχα συμμετάσχει ήταν όλα [σχήματα, πρωτοβουλίες] grassroots. Υπάρχουν διάφορες ομάδες, οι οποίες πιθανόν τώρα να μην είναι τόσο ενεργές, αλλά για παράδειγμα έρχεται κάθε χρόνο, τα τελευταία χρόνια και κάνει εργαστήρια, ο Thomas Greco [...], επίσης, ο Matthew Slater. Υπάρχει κινητικότητα σε σχεδιαστικό επίπεδο. Από κει και πέρα, δεν είδα κάτι αποτελεσματικό. [...] το βασικό πρόβλημα δεν είναι η τεχνολογία. [...] για να λειτουργήσει ένα κοινοτικό νόμισμα δεν είναι το νόμισμα ή η τεχνολογία του, είναι η κοινότητα. Ακούγεται αφοριστικό με την έννοια ότι υπάρχει κοινότητα λογισμικού, αλλά δεν είναι κοινότητες με την έννοια ότι [...] επιτυχημένα νομίσματα είναι αυτά, στα οποία υπάρχει εμπιστοσύνη, γιατί το βασικό με τα νομίσματα είναι ότι “εγγυάται η Τράπεζα της Αγγλίας”, “εγγυάται η ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα”. Αυτό είναι το βασικό, γι’ αυτό χρησιμοποιούμε ευρώ και δε χρησιμοποιούμε “Περιστέρα” ή “Φασούλι”. [...] Ούτε τα κοινωνικά νομίσματα. Χρειάζεται και εδώ μία ολιστική προσέγγιση. Η Κ.Ο πρέπει να είναι το ένα κομμάτι. Αν, ταυτόχρονα, στηθούν κοινότητες, που θα βοηθούν τους ηλικιωμένους ανθρώπους κλπ, δηλαδή χρειάζεται μια προσπάθεια τοπικοποίησης της κάλυψης των αναγκών, οπότε ακόμη και αν δεν υπάρχει τυπικά οικονομική μεγέθυνση του ΑΕΠ, οι άνθρωποι μπορούν να είναι καλά χωρίς μεγέθυνση [...] δεν πρέπει να δούμε μόνο την οικονομική πλευρά του θέματος. Όταν οι άνθρωποι μιλάνε για το οικονομικό, συνήθως ακόμα και όταν μιλάς για την Κ.Ο, για κοινωνικά νομίσματα δεν καταλαβαίνουν, ότι η οικονομία είναι ένα εργαλείο δεν είναι σκοπός. Η οικονομία είναι το εργαλείο για να βοηθάει τους ανθρώπους να καλύψουν τις ανάγκες τους (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Γενικά οι πρωτοβουλίες και τα σχήματα τοπικών/συμπληρωματικών νομισμάτων στην Ελλάδα υπό προϋποθέσεις, με δεδομένους όρους σχεδιαστικής καινοτομίας, πειραματισμού και ανάπτυξης, θα μπορούσαν να δώσουν το στίγμα ενός άλλου παραδείγματος από το κυρίαρχο νομισματικό παράδειγμα, όπως συμβαίνει και σε άλλες χώρες.

Θα μπορούσαν τα συμπληρωματικά / τοπικά νομίσματα να ειδικωθούν και να αντιμετωπιστούν ως συμπληρωματικά προϊόντα μεταξύ τους και κυρίως μεταξύ τους και του επίσημου χρήματος. Τα συμπληρωματικά προϊόντα όπως αναφέρουν οι Μπράντενμπεργκερ και Νέλμπαφ (1999, σ. 30) “μπορούν να κάνουν τη διαφορά μεταξύ επιχειρηματικής επιτυχίας και αποτυχίας [...] απαιτείται για αυτό η καλλιέργεια και η ανάπτυξη συμπληρωματικής σκέψης (1999, σ. 34)”.

Η όλη διαδικασία ανάπτυξης απαιτεί επαγγελματισμό, στρατηγική και ολοκληρωμένη διαχείριση μέσα από οργανωσιακές διαδικασίες. Από το 2015 και μετά, η πλειοψηφία των πρωτοβουλιών σταμάτησε να πειραματίζεται, λόγω της κυβερνητικής αλλαγής. Η ιδεολογική ταύτιση ή συγγένεια ήταν καθοριστική, για τη μη συνέχιση των εγχειρημάτων αυτών που από ότι φαίνεται αποτελούσαν αντίδραση στην καθεστηκυία πολιτική αστική τάξη. Όμως, πρέπει να έχουμε κατά νου, ότι οι πρωτοβουλίες αυτές, αυτο-οργανωμένες ή όχι είναι χώροι καλλιέργειας και ανάπτυξης της οικονομικής δημοκρατίας.

Το βασικό ζήτημα είναι ότι για να έχεις δημοκρατία πρέπει να έχεις δικαιώματα και υποχρεώσεις. Πρωτίστως μια κοινότητα, η οποία θα αποδέχεται κανόνες, θα ασκεί τα δικαιώματά της και θα αναλαμβάνει τα καθήκοντα και τις υποχρεώσεις της. Όπως είδαμε και στο 2^ο κεφάλαιο το πρόβλημα εντολέα εντολοδόχου σχετίζεται με το κράτος και τους πολίτες του. Στις οργανώσεις υπάρχει ιδίως η συζήτηση για τη συζήτηση, χωρίς σκοπό και τελεολογία. Όταν περάσει η θέρμη και κοπάσει η αντίδραση, δεν υπάρχει κάποιος συνεκτικός σκοπός και μια αποστολή για τη συνέχιση της πρωτοβουλίας. Η θέση του Minsky (1986, p. 79) ότι “ο καθένας μπορεί να δημιουργήσει χρήμα, το πρόβλημα είναι να γίνει αποδεκτό” στο πλαίσιο της χρηματικής καινοτομίας στην Ευρώπη και στις αναπτυγμένες οικονομίες ισχύει σε αρκετές περιπτώσεις. Στην Ελλάδα ο δρόμος δείχνει να είναι ακόμη μακρύς.

Συμπέρασμα

Οι ίδιοι οι αριθμοί είναι βασιλιάδες της μεταμπίεσης,
Διότι κρύβουν τέλεια κάθε ίχνος της καταγωγής τους
Marvin Minsky (Η Κοινωνία της Νόησης, 2006, σ. 285)

Στο κεφάλαιο που ολοκληρώνεται εδώ, εξετάσαμε συνοπτικά το χρήμα υπό το πρίσμα της γλώσσας και της μνήμης συμπεραίνοντας ότι η αρχετυπική εικόνα του χρήματος σχετίζεται με την προαιώνια ανάγκη για επικοινωνία και κοινωνική οργάνωση. Οι χρηματοοικονομικοί φορείς, ιδίως οι τράπεζες έπαψαν να είναι μόνο νευροδιαβιβαστές στο οικονομικό σύστημα, διασφαλίζοντας τη σταθερότητα και την προμήθεια της οικονομίας με χρήμα. Αυτονομούμενες ουσιαστικά από καιρό και μη υποκείμενες, ως μέρη, στον κοινωνικό οργανισμό, επιφέρουν βλαπτικά αποτελέσματα.

Αναπτύξαμε σε συνέχεια της σχέσης του χρήματος με τη γλώσσα μια προσομοίωση της κυκλοφορίας 2 τύπων χρήματος όπως δύο γλώσσες κατά τη θεώρηση του Orlan μέσω γλώσσας προγραμματισμού NetLogo στο πλαίσιο μοντελοποίησης βάσει δρώντων (ABM). Μέσα από 204 πειράματα που πραγματοποιήσαμε φτάνοντας έως και στον αριθμό των 10.000 συναλλασσόμενων και για 30.000 συναλλαγές επιβεβαιώθηκε ότι η χρήση του αλγόριθμου Reward ανεξάρτητα από το ποσοστό χρήσης του 2^ο συμπληρωματικού χρήματος ακόμη και με 1% (ενώ το κυρίαρχο νόμισμα είναι το 99% της συνολικής κυκλοφορίας) μπορεί να ανατρέψει εντελώς τα δεδομένα της νομισματικής κυκλοφορίας. Παράδειγμα αποτελούν οι προσομοιώσεις A13 και A14 οι οποίες δείχνουν τη δύναμη του αλγόριθμου. Στο πλαίσιο αυτό ο ρόλος του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και ιδίως του κοινωνικού χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι καθοριστικός.

Αποτυπώσαμε την “Πρωτεύκη Υπόθεση Χρήματος” ως αντίβαρο του χρεογενούς, πιστωτικού χρήματος, ότι δηλαδή “Το χρήμα δεν έχει μια ενιαία μορφή κατά τη χρήση του για όλες τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές λειτουργίες στις οποίες διαμεσολαβείται. Έχει μια συνεχώς μεταβλητή μορφή, μια πολλαπλότητα, που αλλάζει όχι μόνο πρόσωπο, αλλά κυρίως ουσία, ανάλογα με τη σφαίρα της δραστηριότητας που χρησιμοποιείται”. Αποτυπώσαμε το “Αποφατικό Χρήμα”, το χρήμα από τη σκοπιά του αρνητικού χρήματος, του χρήματος που χάνει την αξία του από τη φιλοσοφική σκοπιά του αρνητικού εμπειρισμού ή τέλος, της θεολογικής ερμηνείας της αποφαικότητας ή της *via negativa*. Η αποφαιτική σε αντίθεση με τη

θετική ερμηνεία, προσπαθεί να κατανοήσει ένα μέγεθος ή μια ιδέα, όχι με βάση το τι είναι, αλλά με βάση το τι δεν είναι.

Και οι δύο έννοιες λειτουργούν ως έναυσμα περαιτέρω στοχασμού και σκέψης, που ξεφεύγει από τη χρηματική και οικονομική ανάλυση ενσωματώνοντας επιπλέον θεωρήσεις, ιδίως πνευματικής ή ακόμη και μυθολογικής-αρχετυπικής έμπνευσης. Μια απόπειρα ορισμού εκ μέρους μας βασισμένη στον Goethe, στον Μπόρχες, στον Μπερζόν και στον Whitehead θα περιέγραφε το χρήμα δυνητικά ως “ένα πρωτεύικό ρεπερτόριο σχέσεων και όχι αντικειμένων/εμπορευμάτων, που εμπεριέχει όλες τις δυνατές μελλοντικές εξελίξεις και την ενεργό ανάβλυση της απρόβλεπτης καινοτομίας”.

Η Μαρξική χρηματική ανάλυση εξέτασε το χρήμα σε συνάρτηση με τις κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις. Ο Μαρξ ανθίσταται κριτικά στο χρήμα ως μέτρο αξίας του χρόνου εργασίας. Στο *Κεφάλαιο*, το χρήμα είναι εμπόρευμα που εκφράζει την κοινωνική αφηρημένη εργασία. Αναφορικά με το “Πρόβλημα του Μετασχηματισμού των εργασιακών αξιών σε τιμές” ο Μαριόλης προτείνει μια προσέγγιση-λύση στο θεμελιώδες για την κλασική και μαρξική θεωρία εν λόγω πρόβλημα, τη “Γενική Προσέγγιση-Λύση” και αποφαινεται ότι το χρήμα, το ένα και μόνο ένα μέτρο της αξίας είναι η κοινωνική, αφηρημένη εργασία.

Είδαμε “αιρετικούς” (Veblen, Gesell, Soddy) που δεν αρκέστηκαν στο νομισματικό credo και στο κυρίαρχο οικονομικό παράδειγμα της εποχής τους. Έγραψαν τεκμηριωμένα και με παρρησία την επιστημονική και εμπειρική τους άποψη για το χρήμα που εν τέλει τους κατέταξε στο περιθώριο. Οι θέσεις τους παραμένουν βάσιμες και επίκαιρες ακόμη και σήμερα.

Αναφερθήκαμε στη χρηματική καινοτομία και σε ιστορικά παραδείγματα από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Ιδιαίτερα σταθήκαμε στα παραδείγματα ανάπτυξης, και λειτουργίας συμπληρωματικών νομισμάτων: του Guernsey, του Wära και του Wörgl. Συμπερασματικά η λειτουργία τους κατέδειξε την εφικτότητα της ανάπτυξης παράλληλων συστημάτων σε περιόδους οικονομικής κάμψης και την αντικυκλική λειτουργία τους, συμβάλλοντας στη μείωση της ανεργίας, στη βελτίωση του παραγόμενου προϊόντος και στη βελτίωση του επιπέδου ζωής των κοινωνιών που εφαρμόστηκαν. Η λειτουργία τους διακόπηκε άνωθεν επειδή διερρήγνυε την καθεστηκυία οικονομική και χρηματοοικονομική τάξη. Οι σύγχρονοι νομισματικοί χώροι είναι δυναμικά πεδία εμπεριέχοντα την έννοια της χρηματικής διάστασης (φυσικής, εικονικής) και της νομισματικής ιεραρχίας (κύριες και δευτερεύουσες

μορφές χρήματος ή κρατικές και ιδιωτικές). Στο πλαίσιο αυτό αναπτύσσονται και τα κοινοτικά, τοπικά, συμπληρωματικά νομίσματα. Τα τοπικά/κοινοτικά νομίσματα είναι οικονομικά, πολιτικά και κοινωνικά εργαλεία που λειτουργούν συμπληρωματικά στο συμβατικό νόμισμα συμβάλλοντας στο να λύσουν/μετριάσουν ζητήματα ή προβλήματα τα οποία δεν θα επιλύονταν με το υπάρχον νομισματικό σύστημα. Τα κοινοτικά νομίσματα αν και εμφανίζονται ως καινοτομία στην εποχή μας έχουν μεγάλη ιστορία σε όλους τους πολιτισμούς και όλες τις εποχές.

Αποτυπώσαμε την τρέχουσα κατάσταση στο πεδίο των συμπληρωματικών νομισμάτων στην Ευρώπη και στην Ελλάδα. Στην πρώτη, παρατηρείται όπως και σε διεθνές επίπεδο μια άνθηση και συνεχής ανάπτυξη και πειραματισμός αναφορικά με τα δίκτυα συμπληρωματικών νομισμάτων, τραπεζών χρόνου, με τη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών, φορέων τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης στο πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Στην Ελλάδα οι πρωτοβουλίες που καταγράφονται ιδίως την τελευταία δεκαετία αναδύθηκαν είτε ως κοινωνική αναγκαιότητα, είτε ως πειραματισμός προς ένα νέο/διαφορετικό από το κυρίαρχο νομισματικό παράδειγμα. Η πλειοψηφία αυτών των εναλλακτικών οικονομικών δικτύων αφορούσε σε αχρήματες συναλλαγές και όχι σε κάποιο τοπικό/κοινοτικό συμπληρωματικό νόμισμα. Ανήκαν στην κατηγορία των LETS και των Τραπεζών Χρόνου, ακόμη και σε δίκτυα αμιγούς αντιπραγματισμού. Τα συστήματα αυτά δεν κατάφεραν να διαφύγουν από το στενά τοπικό όριο και να δικτυωθούν σε επίπεδο Δήμου ή σε υπερτοπικό επίπεδο. Ζητούμενο παραμένει παρά τις ειλικρινείς προσπάθειες προσώπων και σχημάτων η δικτύωση και κάποιοι ελάχιστοι κοινοί στόχοι που με επαγγελματική οργανωτική προσέγγιση, κατανόηση της χρηματικής θεωρίας και ενσωμάτωσης των πραγματικών τοπικών αναγκών θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη βιώσιμων πρωτοβουλιών.

Στο επόμενο κεφάλαιο αναφερόμαστε σε ένα πρωτοπόρο διανοητή, τον Rudolf Steiner, που οι θέσεις του για το χρήμα και την παγκόσμια οικονομία έθεσαν τις βάσεις για την ανάπτυξη ενός διακριτού κλάδου οικονομικών, των Συνδεσμικών Οικονομικών.

Κεφάλαιο 5. Ο Rudolf Steiner και τα Συνδεσμικά Οικονομικά

Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο αναφερόμαστε στον Rudolf Steiner μια προσωπικότητα που αφιερώθηκε εξ ολοκλήρου στην κατανόηση και ανύψωση του ανθρώπου μέσα από την πνευματική επιστήμη ή ανθρωποσοφία, αναζητώντας την αυτοσυνειδησία και την ανθρώπινη συνειδητότητα και ελευθερία. Μίλησε, σχεδίασε και εφάρμοσε αρκετές κοινωνικές καινοτομίες, επικεντρώνοντας στην επίλυση του κοινωνικού προβλήματος.

Το οικονομικό έργο του έχει οδηγήσει στην ανάπτυξη των Συνδεσμικών Οικονομικών όμως, δεν έχει αναγνωριστεί όσο θα έπρεπε. Τα Συνδεσμικά Οικονομικά αποτελούν διακριτή προσέγγιση οργάνωσης της οικονομικής ζωής που δεν στηρίζονται ούτε στο αόρατο χέρι, ούτε στην κρατική παρέμβαση αλλά πρεσβεύουν τη διαχείριση του οικονομικού τομέα από συνδέσμους επιχειρήσεων και καταναλωτών. Τα συνδεσμικά οικονομικά έχουν αποτελέσει έμπνευση για καινοτομίες όπως η Κοινωνική Χρηματοοικονομική, η Ηθική Τραπεζική, η Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία, τα συμπληρωματικά νομίσματα, όπως έχουμε ήδη αναφερθεί και θα αναφερθούμε και στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

Το κεφάλαιο οργανώνεται σε δέκα ενότητες. Αρχικά αναφερόμαστε στον Goethe, που επηρέασε σημαντικά το έργο του Dr Steiner ως καλλιτέχνης, κυρίως όμως ως επιστήμονας. Κατόπιν αναλύουμε το έργο και την παρακαταθήκη του Steiner. Τρίτον, αποτυπώνονται στοιχεία της βιογραφίας και της εργογραφίας του. Τέταρτον, αναφερόμαστε στις διαλέξεις της “Παγκόσμιας Οικονομίας”, του σημαντικού οικονομικού έργου του και απαρχής των συνδεσμικών οικονομικών. Πέμπτον, θα αναφερθούμε στην Κοινωνική Χρηματοοικονομική ως προϊόν της οικονομικής του σκέψης, που αποτελεί εισαγωγή για το ομώνυμο 6^ο κεφάλαιο. Έκτον, αναφερόμαστε στο χρήμα και τη σχέση με τις ζωντανές ιδέες, έννοιας με ιδιαίτερο βάρος για τον Steiner που πίστευε ότι το χρήμα και οι οικονομικές έννοιες εν γένει πρέπει να είναι όσο το δυνατόν εγγύτερα στην πρακτική σκέψη παρά στις αφηρημένες έννοιες, για να γίνονται κατανοητές από τον κόσμο και να ωφελούνται και οι ίδιοι και η οικονομία στο σύνολό της. Στην έβδομη ενότητα αποτυπώνεται η σκέψη του Steiner για τους τρεις τύπους χρήματος και σκιαγραφείται συνοπτικά η σχέση του με τους Gesell και Simmel και την ατομική ελευθερία υπό το πρίσμα του

χρήματος και της οικονομικής σκέψης. Τέλος, το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την επίδρασή του σε εγχειρήματα, κινήματα, φορείς και επιχειρήσεις διεθνώς και στην Ελλάδα.

5.2 Homo Homunculus – Homo Socialis και Γκετεανισμός

“Άλλο η παράθεση, άλλο η κατανόηση του Goethe
Τον κατανοούμε μόνο αν συνεχίσουμε τις προσπάθειές του”
(Rudolf Steiner, CW 333, σ. 82)

Τα κλασσικά, μαρξικά και νεοκλασσικά οικονομικά αναφέρονται, αναλύοντας, τον οικονομικό άνθρωπο ή οικονομικό υποκείμενο (*homo economicus*). Ιδίως το νεοκλασσικό “ορθόδοξο” οικονομικό δόγμα, αναφέρεται κατ’ ουσία, όχι στον *homo economicus*, όπως εξαρχής και έως σήμερα γίνεται επίκληση, αλλά στο οικονομικό τέχνημα ή οικονομικό ανθρωπάριο, στον (*homo*) *homunculus*, για να δανειστούμε τον όρο του Goethe. Αυτό το *in vitro* κατασκεύασμα, στον Faust επιβεβαιώνει ότι:

ο άνθρωπος πρέπει να αφήσει πίσω τη ζωική καταγωγή του και να κάνει ότι είναι δυνατόν, ώστε στο μέλλον να έχει μια υψηλότερη καταγωγή μια διαφορετική προέλευση από τα υπόλοιπα ζώα (Λάμπρου, 2014, σ. 175).

Καλεί, λοιπόν, το δημιουργό του, να μην το ελευθερώσει από τη φιάλη-μήτρα του γιατί:

Ο,τι έχει γεννηθεί με φυσικό τρόπο [...] δεν του φτάνει ολόκληρο το σύμπαν, αλλά ο,τι είναι τεχνητό, προσθέτει με έμφαση, λαχταρά τον κλειστό χώρο, λαχταρά να μένει κλεισμένο σε κλειστό, καλά προφυλαγμένο, τεχνητό χώρο. (Λάμπρου, 2014, σ. 177).

Κι όμως, η νεοκλασσική “διαδρομή”⁴⁸ απελευθέρωσε το οικονομικό ανθρωπάριο στη γη ανάγοντάς το σε πρότυπο. Μια αυθαίρετη και εντελώς αφηρημένη κατασκευή, μη ερειδόμενη στην πραγματικότητα, αποσπώντας την οικονομία από την κοινωνία και τον πολιτισμό, εγκαθίδρυσε τις ιδεολογίες και τα ιδεολογήματά της ως θέσφατα και αδιαμφισβήτητα ισχύοντα σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Η εκτροπή αυτή ξεκινώντας από τον *homo economicus*, “που γεννήθηκε από τον πλουτισμό και τον πουριτανισμό μαζί με τον εξορθολογισμό” κατά τον Φαράκλα (2018, σ. 298), συνεχίζοντας με τον *homo homunculus* ή

⁴⁸ Ο Μαριόλης αναφέρει ότι η νεοκλασσική διαδρομή παρά τα επιτεύγματα, όπως έδειξε και η σραφφαϊανή κριτική οδήγησε την οικονομική θεωρία σε σειρά αναλυτικών και εννοιολογικών αδιεξόδων (Μαριόλης, 2014, σ. 71). Για μια συνοπτική έκθεση της Σραφφαϊανής κριτικής στη Νεοκλασσική Θεωρία βλ. Μαριόλης, 2014, σσ. 30-34.

ορθότερα με τον *homunculus economicus*, πρέπει να επιστρέψει στον *homo socialis*, τον κοινωνικό άνθρωπο. Ο πλουτισμός, ο πουριτανισμός και ο ορθολογισμός αποτυπώνονται εύγλωττα στον “Δρόμο προς τον Πλούτο” του Φραγκλίνου, τόσο σε προσωπικό και οικογενειακό επίπεδο, όσο και σε κρατικό επίπεδο με κορωνίδα τη λιτότητα και την αποταμίευση (Franklin, 2012).

Ο ορθολογισμός και η χρησιμοποιούμενη νευτώνεια σύνθεση του 18^{ου} αιώνα οδήγησαν τους νεοκλασικούς οικονομολόγους στη διατύπωση αρχών ανταποκρινόμενων σε ένα ισόρροπο, γαλήνιο και αδιατάρακτο οικονομικό σύμπαν, όπου καμία τύρβη, κανένα ξέσπασμα, καμία διαπάλη δεν επρόκειτο να ταράξει τη νιρβάνα του *status quo*. Στη σύνθεση αυτή η βαρύτητα αντικαταστάθηκε από το προσωπικό συμφέρον (Skidelski και Skidelski, 2012, σ. 106). Όπως, όμως, μας ενημερώνει ο Godelier (2011, p. 41), υπάρχουν όχι ένας αλλά “πολλαπλοί τύποι οικονομικής ορθολογικότητας και βελτιστοποίησης στρατηγικών σε μη καπιταλιστικές κοινωνίες”.

Ο Goethe, στις 12 Δεκεμβρίου του 1815, έγινε υπουργός στο ανακτοβούλιο του Δούκα Carl August, επιφορτισμένος με τα οικονομικά και τα νομισματικά θέματα του κρατιδίου, καθώς και με την λειτουργία ενός ορυχείου. Επιφορτισμένοι με κρατικές αρμοδιότητες επίσης ήταν ο Κοπέρνικος που το 1516 έγινε διοικητής περιοχών και λίγο αργότερα υπεύθυνος για την ανάκτηση της ευημερίας σε πριγκιπάτα του Βασιλείου της Πολωνίας. Η συνεισφορά του δε σημαντική στη χρηματική θεωρία με εμπειρικό τρόπο που στηρίζονταν σε πραγματικά δεδομένα (Taylor, 1955). Το ίδιο και ο Νεύτωνας που ως διοικητής του Βρετανικού Νομισματοκοπείου από το 1700 έως το 1727 είχε και ανακριτικές αρμοδιότητες, αναφορικά με εγκλήματα περί του χρήματος (παραχάραξη, κ.α). Ο Νεύτωνας έγινε δεινός διώκτης του διάσημου παραχαράκτη Ουίλιαμ Τσάλονερ, τον οποίο και έστειλε στην αγχόνη (Levenson, 2009).

Το “αρχετυπικό φυτό” και η θεωρία των χρωμάτων του Goethe, σε αντιδιαστολή με τη θεωρία των χρωμάτων του Νεύτωνα, αποτελούν αντικείμενα μελέτης στη συστημική σκέψη και στις θεωρίες πολυπλοκότητας, που ξεπερνούν τη βοτανολογία και τα φυσικά φαινόμενα, χτίζοντας αναλογίες και εκφέροντας μεταφορές σε διάφορα γνωστικά πεδία. Ο Γκετεανικός *typus* έγινε προφανέστατα Βεμπεριανός *idealtypus*. Η ιδέα του αρχετυπικού φυτού του Goethe, χρησιμοποιήθηκε από τον Weber για την ιδεοτυπική ανάλυσή του στην κοινωνία και

στην οικονομία. Δεν βρέθηκε, όμως, καμία αναφορά στη βιβλιογραφία για αυτή την προφανή θεωρούμε προέλευση του ιδεότυπου.

Η διεισδυτική ματιά του Goethe και οι εμπειρίες του δεν τον άφησαν απαθή μπροστά στη μαγική, εξωκοσμική δύναμη ιδιαίτερα του χάρτινου χρήματος (Λάμπρου, 2014, Καρρά, 2018). Στην αίθουσα του θρόνου ο καγκελάριος, ο αρχιστράτηγος, ο θησαυροφύλακας, ο αυλάρχης εξιστορούν τη δραματική κατάσταση του βασιλείου, τα δημόσια χρέη που έχουν συσσωρευτεί, την κατάρρευση των εσόδων, τις απαιτήσεις των πιστωτών εντός του βασιλείου και τον εξωτερικό εχθρό που караδοκεί (Goethe, Μέρος II, 2007).

Ο “τρελός” Μεφιστοφελής προτείνει να αναλάβει να εκτυπώσει και να θέσει στη διάθεση του χρεωκοπημένου βασιλείου το βράδυ της Απόκριας, για χάρη του Faust, χρήμα, ζεστό και άφθονο με “αντίκρισμα” τον χρυσοφόρο πλούτο της χώρας που βρίσκεται κρυμμένος στο υπέδαφος (Goethe, Μέρος II, 2007).

Το σύνολο της επιστημονικής ενασχόλησης του Goethe, που ουσιαστικά αποτελεί μια διακριτή επιστημονική μεθοδολογία και για άλλους επιστημονικό παράδειγμα ονομάζεται Γκετεανισμός. Ο τρόπος που ο Goethe κοίταξε τα πράγματα εδράζονταν σε δύο πυλώνες: α) στον τύπο (typus), τον αρχέτυπο οργανισμό ή την ενδελέχεια και β) στις αλληλεπιδράσεις του οργανισμού με την ανόργανη φύση και των οργανισμών μεταξύ τους (Steiner, 1988, p. 14).

Αυτός ο τρόπος σκέψης είναι προάγγελος της συστημικής θεωρίας, τουλάχιστον για την Δυτική Ευρώπη από τον 18^ο αιώνα.

Ο Γκετεανισμός αποτέλεσε, επίσης, προπομπό της ολιστικής επιστήμης και των επιστημών της πολυπλοκότητας. Ο Goodwin αναφέρει ότι “η δική μας [επιστήμη πολυπλοκότητας] είναι μια επιστήμη των ποιοτήτων και όχι των ποσοτήτων και είναι, συνεπώς, μια επιστήμη του Goethe” (Wahl, 2018).

Ο Goethe αποτέλεσε έμπνευση για σύγχρονους και μεταγενέστερους του. Είναι περισσότερο γνωστός για το ποιητικό, παρά για το φιλοσοφικό και επιστημονικό του έργο. Δεν είναι όμως, μόνο ο ρομαντικός ποιητής που ανέπτυξε μια διαφορετική φιλοσοφία από τους Kant και Hegel, για να αναφερθούμε ιδίως στους Γερμανούς, καθώς και από τους Άγγλους και Γάλλους σύγχρονους του. Ο Goethe άσκησε έντονη κριτική στην προσπάθεια του Kant να εισάγει τα μαθηματικά στη φυσική θεωρία.

Η φυσική πρέπει να χωρίσει από τα μαθηματικά. Πρέπει να είναι εντελώς ανεξάρτητη και να προσπαθήσει να εισχωρήσει με όλη την αγάπη της, την

ευλάβεια, αφοσίωση στη φύση και στην άγια της ζωή, ανεξάρτητα από το τι κάνουν και τι επιτυγχάνουν τα μαθηματικά. Τα μαθηματικά από την πλευρά τους πρέπει να αυτοανακηρυχθούν ανεξάρτητα από οτιδήποτε εξωτερικό, ακολουθώντας τη διαπρεπή και σημαντική πορεία τους και δημιουργώντας μια μεγαλύτερη αγνότητα από ότι είναι δυνατόν [...] (Cassirer, 1970, p. 62).

Ο Goethe εκτιμούσε τα μαθηματικά ιεραρχώντας τα πολύ ψηλά, όπως αναφέρει ο Steiner στο “Goethe and Mathematics” καθώς και ο ίδιος είχε εκτεταμένη και βαθειά γνώση της μαθηματικής επιστήμης (Steiner, 1988, pp. 114-116).

Το επιστημονικό έργο του Goethe έχει αποτελέσει αφορμή για την κατανόηση της ανθρώπινης φύσης, αλλά και της ίδιας της φύσης και μελετάται ξανά κάτω από το πρίσμα των νέων εξελίξεων στις φυσικές επιστήμες και στις επιστήμες της ζωής.

Αυτή τη μεθοδολογία ακολούθησε και πάνω σε αυτή έχτισε το φιλοσοφικό και επιστημονικό του έργο, καθώς και τις πνευματικές του αναζητήσεις, ένας σύγχρονος κατά πολλούς Αριστοτέλης, που έμελε να αφιερώσει τη ζωή του στη βελτίωση του ανθρώπου και της κοινωνίας συνολικά, ο Rudolf Steiner.

Ο Steiner μελέτησε επί επτά χρόνια (και οργάνωσε, Μ.Τ) την εργογραφία του Goethe στο ομώνυμο αρχείο που υπάρχει στη Βαϊμάρη. Μιλούσε πολλές φορές και έγραφε πολλά συγγράμματα σχετικά με το έργο του Goethe. Γενικά δεν επηρεαζόταν και δεν ακολουθούσε τις ιδέες άλλων, αλλά μπορούσε να τις ερευνήσει και να τις κρίνει σύμφωνα με τις δικές του ανακαλύψεις.

Στο έργο του Goethe, όμως, είδε ότι η μέθοδος που ανέπτυξε κυρίως στις επιστημονικές του μελέτες ήταν η σωστή μέθοδος που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην πνευματική έρευνα. Έτσι η “γλώσσα” που χρησιμοποίησε ο Goethe έγινε ένα είδος “ενδύματος” της Ανθρωποσοφίας του Steiner (Τζιγκοτζίδης, 5 Μαΐου, 2016).

Αυτό το έργο και την εφαρμογή της μεθοδολογίας του Γκετεανισμού θα ακολουθήσουμε στις επόμενες ενότητες.

5.3 Το έργο και η παρακαταθήκη του Steiner

Ο Steiner (CW 333, 2008) δόμησε το έργο του αναφορικά με το Κοινωνικό Τρίπτυχο και την Παγκόσμια Οικονομία σε πρακτικές βάσεις και όχι σε κάποια φιλοσοφία ή ουτοπία. Τόσο σε προσωπικό και οικογενειακό, όσο και σε οργανωσιακό και κοινωνικό επίπεδο καλούσε σε ένα απτό σχέδιο δράσης, που απαιτούσε νέους τρόπους σκέψης. Το σεμινάριο για την Π.Ο συνδέεται με το Κοινωνικό Τρίπτυχο γιατί:

Οι τρεις βασικές δραστηριότητες που συνιστούν όλη τη σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο είναι: η πολιτιστική ενασχόληση, η οικονομική συνεργασία και η

πολιτική-νομική στάση του. Κάθε μια από αυτές τις τρεις δραστηριότητες λειτουργεί με χαρακτηριστικές αρχές ή νομοτέλειες. Αυτή η διαφοροποίηση και η σύνθεσή τους στον άνθρωπο, είναι αυτό που ονομάζεται κοινωνικό τρίπτυχο ή τρίπτυχη δομή της κοινωνίας.

Η οικονομία είναι η μια πτυχή που πρέπει να συνδυαστεί με τις άλλες, αλλά μπορεί να μελετηθεί ανεξάρτητα ως προς τις νομοτέλειές της. Αυτός ήταν ο σκοπός του οικονομικού σεμιναρίου που έδωσε ο Steiner σε οικονομολόγους και φοιτητές της οικονομίας το 1922.

Από μόνη της η οικονομία έχει αξία ως μια παράμετρος της κοινωνικής ζωής, αλλά για να αποκτήσει πραγματική ζωή πρέπει να εναρμονιστεί με τις άλλες δυο πτυχές του κοινωνικού οργανισμού (Τζιγκοτζίδης, 5 Μαΐου, 2016).

Αυτή η σκέψη και η πρόταση πρακτικής εφαρμογής του κοινωνικού τρίπτυχου εδράζεται σε ένα μοντέλο ετεραρχίας και όχι (αποκλειστικά) ιεραρχίας. Η ετεραρχία αποτελεί βασική μορφή οργάνωσης του εγκεφάλου και της ανθρώπινης νόησης, σχετιζόμενη και με τη μνήμη (Minsky, 2006, σσ. 62-63). Επίσης, αναφέρονται παραδείγματα όπως ensemble ή ακόμη και συμφωνικές ορχήστρες χωρίς διευθυντή, στο πλαίσιο ενός δημοκρατικού μοντέλου ηγεσίας, καθώς και ετεραρχικών κοινωνιών, όπως η Μινωική Κρήτη η οποία είχε αναπτύξει ένα κατανεμημένο δίκτυο πόλεων με βάση τις θρησκευτικές, διοικητικές, οικονομικές και πολιτισμικές δραστηριότητες (Αθανασίου, 2015), παράδειγμα που κατά την παράδοση μελέτησε και εφάρμοσε στη Σπάρτη ο Λυκούργος και πολύ μεταγενέστερα ενέπνευσε τον Herault de Sechelles τον βασικό συγγραφέα του Γαλλικού Συντάγματος του 1793 (Gray, 1946, p. 14).

Οι ετεραρχικές αυτές δομές, με διάφορες μορφές,

συμμαχιών, συνομοσπονδιών, κολεκτίβων και άλλων δομών, έχουν αποδειχτεί επιτυχημένες [...] αντιστρέφουν τις γνωστές[...] ιεραρχικές σχέσεις εξουσίας ή με το να διαχέουν την εξουσία στο κοινωνικό σύνολο. Η επιτυχία των ετεραρχικών αυτοοργανωμένων κοινωνιών βασίζεται κατά πολύ στην προσαρμοστικότητα του συστήματος τους (Αθανασίου, 2015, σ. 22).

Το κοινωνικό τρίπτυχο, η αποτύπωση του κοινωνικού συστήματος στα συνιστώντα υποσυστήματα του πολιτισμού, της οικονομίας και της πολιτικής (δικαιώματα), οργανώνεται ως κατανεμημένο δίκτυο διακριτών ιδιοτήτων στην κάθε σφαίρα (υποσύστημα), και όχι με μορφή πυραμίδας. Ο Steiner (CW 333, 2008, p. 17) τονίζει ότι “σκοπός μου δεν είναι να τριχοτομήσω το κοινωνικό σώμα/οργανισμό, αλλά να του δώσω τρεις δυνατούς πυλώνες στήριξης”.

Το Σχήμα 5.1 αποτυπώνει αδρά το κοινωνικό τρίπτυχο. Αποτελεί ουσιαστικά μια μορφή διαγράμματος Venn στο οποίο οι τρεις πυλώνες του κοινωνικού σώματος,

ο πολιτισμός/παιδεία, η οικονομία και τα δικαιώματα αν και ανεξάρτητα μεταξύ τους συνδέονται για να αποτελέσουν το σύστημα της κοινωνίας.

Αναδημοσίευση από το βιβλίο *Associative Economics*, του G. Lamb, 2010
Διάγραμμα 1, σ. 38. AWSNA

Σχήμα 5.1: Το Κοινωνικό Τρίπτυχο: R. Steiner (Lamb, 2010, Illustration 1, p. 38)

Ουσιαστικό ρόλο για την κατανόηση του έργου του Steiner αποτελούν ο θεμελιώδης κοινωνικός νόμος και ο βασικός κοινωνιολογικός νόμος.

Ο Steiner αποτύπωσε το 1898 τον βασικό κοινωνιολογικό νόμο:

Στα πρώιμα στάδια της πολιτισμικής εξέλιξης, η ανθρωπότητα τείνει προς το σχηματισμό κοινωνικών μονάδων. Αρχικά τα ατομικά ενδιαφέροντα θυσιάζονται προς όφελος αυτών των ομάδων. Η μετέπειτα πρόοδος της ανάπτυξης οδηγεί στη χειραφέτηση του ατόμου από τα συμφέροντα των ομάδων και στην απεριόριστη ανάπτυξη των αναγκών και των ικανοτήτων του ατόμου.

Την ίδια διαδικασία περιγράφει και ο Heilbroner, προσθέτοντας ότι “σε μια προηγμένη κοινωνία δεν υφίσταται [...] η αισθητή πίεση του περιβάλλοντος, ούτε αυτός ο ιστός των κοινωνικών υποχρεώσεων [...] έτσι η διαιώνιση του ανθρώπινου ζώου μετατρέπεται σε αξιοσημείωτο κοινωνικό άθλο” (Heilbroner, 2000, p. 26).

Το 1905, ο Steiner προχώρησε στη διατύπωση του θεμελιώδους κοινωνικού νόμου:

Η ευημερία του συνόλου μιας κοινότητας των ανθρώπων που εργάζονται μαζί, γίνεται τόσο μεγαλύτερη, όσο λιγότερο το άτομο απαιτεί τους καρπούς των επιτευγμάτων του για τον εαυτό του, δηλαδή, όσο περισσότερους από αυτούς τους καρπούς διαβιβάζει στους συνεργάτες του και όσο περισσότεροι οι δικές του ανάγκες δεν ικανοποιούνται από τα επιτεύγματά του, αλλά από τα επιτεύγματα των άλλων.

Σύμφωνα με τη νεοκλασική θεωρία, “τα άριστα κοινωνικά αποτελέσματα προκύπτουν από τη διαφύλαξη των ατομικών συμφερόντων” (Keen, 2011) και η

κοινωνική ευημερία είναι το άθροισμα των επιμέρους ατομικών ευημεριών (καμπύλη κοινωνικής ευημερίας). Όμως η άποψη αυτή δεν ισχύει. Ο μεθοδολογικός ατομισμός αποτελεί βασικό σφάλμα των νεοκλασικών μακροοικονομικών (Keen, 2011, p. 323, Chiodi and Ditta, 2008, pp. 11-12).

Ο Lex Bos, ένας από τους πρωτεργάτες της πρωτοβουλίας για την ανάπτυξη της Triodos Bank, αναφέρει για το βασικό κοινωνικό νόμο ότι όσο περισσότερο οι άνθρωποι

καθοδηγούνται στην οργάνωση της οικονομικής ζωής από το ενδιαφέρον τους για τις ανάγκες των άλλων, τόσο υγιέστερα θα αναπτυχθεί αυτή η κοινωνική ζωή.

θεωρούν ο ένας τον άλλον σαν ενήλικες και ίσης αξίας κατά το σχηματισμό συμφωνιών τόσο υγιέστερα θα αναπτυχθεί αυτή η νομική ζωή.

εγγυώνται με αμοιβαιότητα κατά τη διαμόρφωση της συνεργασίας τους ένα ελεύθερο χώρο, όπου οι ικανότητές τους εκφράζονται κοινωνικά- παραγωγικά

τόσο υγιέστερα θα αναπτυχθεί αυτή η πνευματική, πολιτιστική ζωή (Bos, 1992, p. 23).

Εικόνα 5.1: Αφίσα Ομιλίας του R. Steiner για το κοινωνικό τρίπτυχο

Ο Desai (2004, pp. 219-221) αναλύει τον Σοσιαλισμό εντός, εκτός και πέραν του Καπιταλισμού. Οι δύο πρώτες μορφές αναφέρονται αντίστοιχα στα οράματα της 2^{ης} και 3^{ης} Διεθνούς. Η 2^η Διεθνής (Ιούλιος 1889) στόχευε στη βελτίωση των

συνθηκών εργασίας και ευημερίας των εργατών μέσα στο καπιταλιστικό πλαίσιο παραγωγής, χωρίς να το αμφισβητεί. Η 3^η Διεθνής (Μάρτιος 1919), μετά την επικράτηση της Ρώσικης Επανάστασης, εγκαθίδρυσε την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης, απέρριψε ως ρεφορμιστικά τα σοσιαλιστικά κόμματα που ήταν στην εξουσία (ενδεικτικά: Δημοκρατία της Βαϊμάρης) χαράσσοντας ως μοντέλο οργάνωσης το δρόμο εκτός καπιταλισμού.

Η τρίτη μορφή είναι αυτή που κατά τον Desai δεν έχει δοκιμαστεί ακόμη, “ούτε και έχει υπάρξει ένα υποθετικό σχέδιο-προσομοίωση ή σεναριακή κατασκευή του οράματος αυτού”.

Θεωρούμε ότι όχι μόνο υπήρξε ένα σχέδιο, αλλά και αναπτύχθηκε επαρκώς στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ήταν το κοινωνικό τρίπτυχο. Ο Steiner έχοντας διδάξει στο Σχολείο των Εργατών του Karl Liebknecht και της Rosa Luxemburg στο Βερολίνο για πέντε χρόνια (1899-1904) εντάρπησε στις αρχές και στη φιλοσοφία του Μαρξισμού και συμμετείχε ενεργά στις κοινωνικοπολιτικές ζυμώσεις της εποχής. Στα έργα του, όπου δεν αναφέρεται θετικά για τον Marx και τα προτάγματά του, δεν στοχεύει τόσο σε αυτόν μόνο, όσο στο σοβιετικό σύστημα μετά την επανάσταση του 1917.

Τα λόγια του Desai (2004, p. 221) για την τρίτη, ανεκπλήρωτη, οπτική όπου:

η κοινωνία με αυτοσυνείδηση, με γνώση ότι ο καπιταλισμός δεν μπορούσε να προσφέρει περαιτέρω βελτίωση, η κοινωνία θα προχωρούσε να πάρει τον έλεγχο της οικονομίας, η κοινωνία όχι το κράτος,

βρίσκουν ακριβώς τις προτροπές και την ανάλυση του Steiner για το κοινωνικό τρίπτυχο, όπου το κράτος περιορίζεται στη σφαίρα των δικαιωμάτων και όχι στην οικονομία και τον πολιτισμό.

Η ιδέα των διακριτών κοινοβουλίων, ένα για κάθε σφαίρα (οικονομικό κοινοβούλιο, πολιτισμικό κοινοβούλιο και νομοθετικό κοινοβούλιο) απαντάται κατά κάποιο τρόπο και στον Latour για “το κοινοβούλιο των πραγμάτων, μια συνέλευση που θα περιλαμβάνει, επιστήμονες, πολιτικούς, διαδικασίες λήψης απόφασης καθώς και τεχνουργήματα” (Hakken, Telli and Andrews, 2016, p. 176).

Περαιτέρω, οι Hakken, Telli και Andrews, καταλήγουν σε μια σειρά νέων θεσμών ως οργανισμών, οι οποίοι εκφράζουν 11 αξίες που επαναφέρουν σε ισορροπία την υπερ-εξάρτηση στις αξίες της λογικής και του μέτρου (ratio values), μειώνοντας τις δομικές κρίσεις και βοηθώντας τους κοινωνικούς σχηματισμούς να αναπαραχθούν. Οι 11 αξίες είναι (Hakken, Telli and Andrews, 2016, p. 161) που

αποτυπώνονται στον Πίνακα 5.1 και διακρίνονται σε δύο ευρείες κατηγορίες: τις γενικές αξίες και τις συγκεκριμενοποιημένες αξίες αναφορικά με την οργάνωση οι οποίες είναι:

Πίνακας 5.1: Οι 11 Αξίες που συμβάλλουν στην αναπαραγωγή κοινωνικών σχηματισμών (Hakken, Telli and Andrews, 2016)

Γενικές Αξίες	Αξίες συγκεκριμενοποιημένες με την οργάνωση
<p>Η Αειφορία Μια αυξημένη και διευρυμένη πρόσβαση σε μέσα πολιτισμικής αναπαραγωγής Μια ευελιξία στην κλίμακα αναπαραγωγής των κοινωνικών σχηματισμών Μια ευρύτερη κατανόηση του “οικονομικού” Μια κοινωνικά εποικοδομητική τεχνολογική προοπτική Η Δημοκρατία</p>	<p>Η Διαδικαστικότητα (Processuality) Η Πληροφορικοποίηση (Informating) Μια προσέγγιση “ελεύθερου λογισμικού” προς την “ανοικτότητα” Ο προσανατολισμός στις Υπηρεσίες Η Συμμετοχή</p>

Οι νέοι τύποι θεσμών που εδράζονται και εκφράζουν τις προηγούμενες αξίες είναι: Υπηρεσίες Αειφορίας, Νέου Πολιτισμού, Νέας Οικονομίας, Δημοκρατίας, Διαδικασιών, Πληροφορίας (-ικής), Ψηφιακής Ελευθερίας, Συμμετοχής (Hakken, Telli and Andrews, 2016, pp. 172-200).

Μια άλλη μορφή θεσμού που εξελίχτηκε από τον ανθρωποσόφο Endenburg (Rawson, 2011), είναι αυτή της Κοινωνιοκρατίας ή Σοσιοκρατίας (Sociocracy) η οποία και χρησιμοποιείται στην CoreFlower Κοιν.Σ.Επ. και στο permaculture.school που αναλύονται στο 8^ο Κεφάλαιο.

Επιπλέον, κατά τη διάρκεια της έρευνας μας απασχόλησε η θέση του Steiner απέναντι στις σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές ιδέες και πρακτικές. Διακρίναμε διαφορές, αλλά και ομοιότητες ή έκφραση με άλλο τρόπο πρακτικών που αναδύθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν (π.χ. η Κομμούνα του Παρισιού του 1871). Ο Μαρξ αναφέρθηκε στην Κομμούνα επικροτώντας αυτή την ανάδυση και υπό την οποία είναι εφικτή η οικονομική χειραφέτηση της εργασίας (Φαράκλας, 2018, σ. 43).

Τα πολιτικά ρεύματα του ελευθεριακού καπιταλισμού ή αναρχισμού της ελεύθερης αγοράς (libertarian capitalism) και του ελευθεριακού κομμουνισμού ή αναρχισμού των κοινών (libertarian communism)⁴⁹ επηρεάζουν και διαμορφώνουν, επίσης, ομάδες και συλλογικότητες του χώρου της Κ.Α.Λ.Ο. Τα δύο αυτά ρεύματα επιδιώκουν την αποχή του κράτους από τη διαχείριση των μέσων παραγωγής. Το μεν

⁴⁹ Κριτική σχετικά με τα δύο αυτά ρεύματα ασκείται από τον Μαριόλη (2017, Παράρτημα V).

πρώτο υπέρ των επιχειρήσεων, το δε δεύτερο υπέρ των κοινοτήτων. Και τα δύο μέσω της αυτο-διεύθυνσης και αυτο-οργάνωσης.

Οι Σύνδεσμοι του Steiner και τα Συνδεδσμικά Οικονομικά, που στηρίζουν την τρίπτυχη κοινωνική οργάνωση, αφήνουν το κράτος να ρυθμίζει θέματα εκτός οικονομικής σφαίρας, των μέσων παραγωγής και της διανομής του παραγόμενου προϊόντος και πλεονάσματος, καθώς και του πολιτισμού, χωρίς όμως να ταυτίζονται με τις ανωτέρω δύο ελευθεριακές κατηγορίες.

5.4 Rudolf Steiner: Ο άνθρωπος, ο φιλόσοφος, ο οικονομολόγος

Τον αποκαλέσαμε σύγχρονο Αριστοτέλη, αφού εκτός από την ευρυμάθειά του ο Steiner μίλησε για τον τρίπτυχο οργανισμό, όπως ο Σταγειρίτης “για τα τρίπτυχα άυλα ψυχές-μυαλά τοποθετημένα στην άυλη φόρμα (είδος ή μόρφος) των ανθρώπων” [...] ένα κοινωνικό ένστικτο είναι εμφυτευμένο σε όλους τους ανθρώπους από τη φύση (Aristotle, 2010, p. 1128).

Γνωρίσαμε τον Steiner και το έργο του από ένα φίλο βιοκαλλιεργητή πριν αρκετά χρόνια, όταν συζητώντας ιδέες και πρακτικές στην αγροτική ανάπτυξη μας είπε ότι αυτά που αναφέραμε τα είχε ακούσει σε συζητήσεις πάνω στο “Γεωργικό Σεμινάριο” του Steiner. “Ποιος είναι ο Rudolf Steiner” τον ρωτήσαμε και “γιατί δεν έχουμε ακούσει κάτι σχετικό με αυτόν και το έργο του κατά τις σπουδές ή στην κοινωνία;”. Αγοράσαμε 2 αντίτυπα του “Γεωργικού Σεμιναρίου” και αρχίσαμε τη μελέτη. Ακόμη και σήμερα δεν έχουμε μπορέσει να καταλάβουμε το βάθος της σκέψης και της ανάλυσής του, εκτός από ορισμένα σημεία. Την ίδια απορία έχει και ο A.R Sheperd γιατί παρά το εύρος και το βάθος της εργασίας του Steiner σε πολλαπλά επίπεδα της ανθρώπινης σκέψης και δράσης (Sheperd, 1955, p. 5) δεν ήταν γνωστό το όνομα και το έργο του.

Είμαστε πεπεισμένοι ότι το μέλλον θα δικαιώσει το συνολικό του έργο και τη συμβολή του Steiner, όπως έχει γίνει ήδη και σε επιστημονικά πεδία, π.χ η υδρολογία και η κίνηση του αέρα (Schwenk, 1955). Όπως αναφέρει ο φιλόσοφος, συγγραφέας, ποιητής και ανθρωποσόφος Barfield:

Ο Rudolf Steiner δεν ήταν μόνο ένας εξαιρετικά μορφωμένος και εύλωτος φιλόσοφος, αλλά, επίσης, άνθρωπος του Πεπρωμένου. Και πιστεύω ότι είναι αυτό το γεγονός που καθυστέρησε σημαντικά την αναγνώρισή του. Σε σύγκριση όχι μόνο με τους σύγχρονούς του, αλλά και με τη γενική ιστορία της δυτικής σκέψης, το ανάστημά του είναι σχεδόν τόσο υπέρμετρο για να είναι ανεκτό (Barfield, 1983).

Ο Desaulles περιγράφει τον Steiner, εξ όσων ο ίδιος γνωρίζει, ως τον πρώτο οικονομολόγο που μίλησε για την παγκόσμια οικονομία, ως κλειστό σύστημα (με όλες τις εθνικές οικονομίες ως ανοικτά συστήματα – Μ.Τ). “Γιατί αυτό αλλάζει τους κανόνες”.

Ο Steiner είναι περισσότερο γνωστός και αναγνωρισμένος για το έργο του στη γεωργία, στην παιδαγωγική, στην ιατρική και στην κοινωνική θεραπευτική. Αλλά αυτά είναι ευκολότερα στην κατανόηση και στην εφαρμογή. Τα οικονομικά είναι δύσκολα στην κατανόηση και δυσκολότερα στην εφαρμογή (Desaulles, 2013).

Προς επίρρωση του Desaulles, ο W.B Arthur, (2016) αφηγείται ότι:

Ο Russell άφησε τα οικονομικά γιατί ήταν υπερβολικά εύκολα και ο Planck γιατί ήταν υπερβολικά δύσκολα. Ο Arthur ξεκίνησε με την ενασχόλησή του στα οικονομικά έχοντας τη στάση του Russell αλλά κατάλαβε όσο περνούσαν τα χρόνια τη στάση του Planck, ότι τα οικονομικά είναι εγγενώς δύσκολα.

Για να κατανοηθεί ο Steiner πρέπει να ανοίξει το πνεύμα και η ψυχή πέρα από τη λογική και τη γνώση, όπως τη γνωρίζουμε και έχουμε συνηθίσει. Χρειάζεται η εντύπωση στην πνευματική επιστήμη ή ανθρωποσοφία. Η πνευματική επιστήμη ερείδεται της επιστημονικής προσέγγισης του Goethe και βρίσκεται πέραν του Νευτώνειου/Καρτεσιανού επιστημονικού μοντέλου. Δεν στηρίζεται στις φυσικές επιστήμες, όπως το κυρίαρχο επιστημονικό παράδειγμα.

Ο Faust αποτελεί για τους Skidelski και Skidelski (2012, σσ. 115-116) ένα *felix culpa* για τους πολιτικούς οικονομολόγους, αυτού που δημιουργεί το χρήμα στο Β' μέρος της τραγωδίας, όντας παράλληλα το “σύμβολο του ατέρμονα αγωνιζόμενου νεωτερικού ανθρώπου, που μπορεί να διαπράττει σφάλματα, αξίζει όμως τελικά να αγαπηθεί”. Το παράδειγμα του Goethe βασίζεται στην πραγματικότητα και στις πρακτικές εφαρμογές, χωρίς να κατασκευάζει αφηρημένα νοητικά μοντέλα προσαρμόζοντας την πραγματικότητα σε αυτά. Μένει να αποδειχθεί αν θα μπορέσει κάποια μέρα να αποτελέσει ένα νέο επιστημονικό παράδειγμα.

Ο Rudolf Steiner ήταν φιλόσοφος, κοινωνικός μεταρρυθμιστής, δάσκαλος και εσωτεριστής. Ιδρυτής της Ανθρωποσοφικής Εταιρείας, είναι περισσότερο γνωστός ως ο ιδρυτής της εκπαίδευσης Waldorf, της βιοδυναμικής γεωργίας και της ανθρωποσοφικής ιατρικής (Lamb, 2010, p. 20). Ωστόσο, οι ιδέες και οι θέσεις του για το χρήμα και την οικονομία δεν είναι ευρέως γνωστές πέραν ενός περιορισμένου αριθμού ανθρώπων. Το ίδιο ισχύει αναφορικά με την επίδρασή του στην οργανωσιακή ανάπτυξη και ηγεσία από ανθρωποσόφους (Glasl, 2003). Ακολούθως επιχειρούμε να σκιαγραφήσουμε και να φωτίσουμε τις θέσεις του αναφορικά με το

Χρήμα και την Κοινωνική Χρηματοοικονομική (Social Finance) της οποίας θεωρείται και πρωτοπόρος.

Για το σχηματισμό μιας πιο σφαιρικής εικόνας αναφορικά με την προσωπικότητα και το έργο του, κρίνεται απαραίτητη η παράθεση κάποιων στοιχείων της βιογραφίας του. Παιδί αυστριακών γονιών ο Rudolf Joseph Lorenz γεννήθηκε στις 25 Φεβρουαρίου 1861, στο Kraljevec της σημερινής Κροατίας, τμήμα της πάλαι ποτέ αυστρουγγρικής αυτοκρατορίας. Ο πατέρας του ήταν τηλεγραφητής των αυστριακών σιδηροδρόμων και οι μετακινήσεις της οικογένειας αναπόφευκτες. Σε ηλικία 15 ετών άρχισε να διδάσκει συμμαθητές του. Εκτός από την εκτός σχολείου ενασχόληση με τον λογισμό, την αναλυτική γεωμετρία, την τριγωνομετρία και τις διαφορικές εξισώσεις, ασχολήθηκε με την τυπογραφία και την στενογραφία. Στα 17 του μελέτησε εκτενώς φιλοσοφία και ψυχολογία. Αποφοιτώντας από το Γυμνάσιο με έπαινο και αφού η οικογένεια μετακόμισε ξανά κοντά στην Βιέννη, αγόρασε αμέσως βιβλία των Kant, Fichte, Schelling και Hegel, με σκοπό να βρει την οδό από το “εγώ” στη φύση.

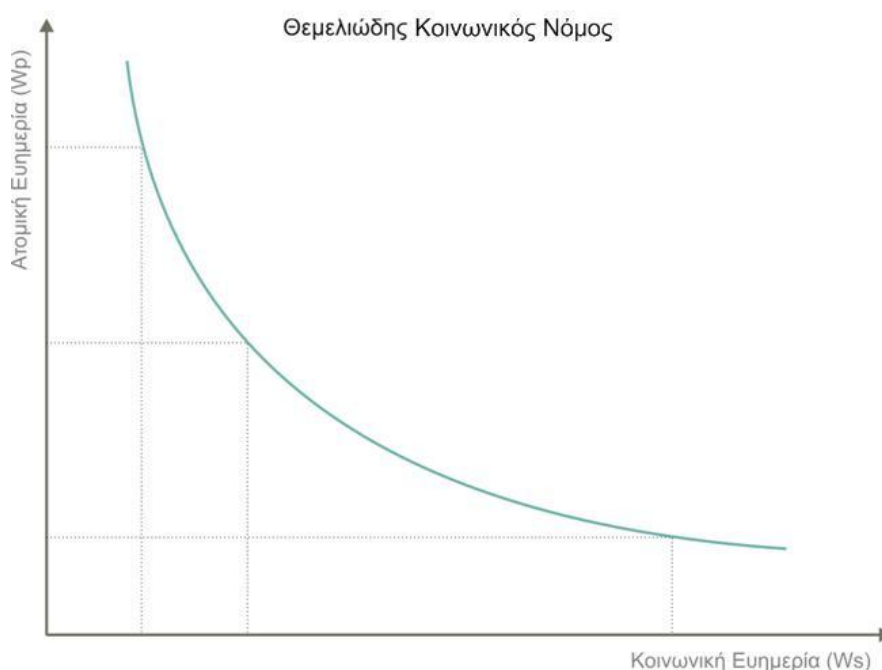
Στο Πανεπιστήμιο (1879-1883) σπούδασε θετικές επιστήμες, εμβαθύνοντας παράλληλα στη φιλοσοφία, στην ιστορία, στη λογοτεχνία και παρακολουθεί διαλέξεις για τον Schiller και τον Goethe. Στο τελευταίο έτος των σπουδών του, του προτάθηκε να αναλάβει την επιμέλεια των επιστημονικών έργων του Goethe για τη σειρά της Γερμανικής εθνικής λογοτεχνίας και αργότερα για το αρχείο Goethe Schiller μέχρι το 1892. Την επόμενη χρονιά ολοκλήρωσε το πρώτο έργο του “*Η Φιλοσοφία της Ελευθερίας*” και συνάντησε τον Max Stirner, ο οποίος αποτέλεσε σημείο αναφοράς στη σκέψη και στο έργο του Silvio Gesell.

Το 1899 και για τα επόμενα πέντε χρόνια δίδαξε στη Σχολή Εργατών στο Βερολίνο, με ιδρυτές τον Karl Liebknecht και Rosa Luxemburg. Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος (1914) ξεκινάει. Ο Steiner συνεχίζει ακούραστα να γράφει και να δίνει διαλέξεις, όπως κάθε χρόνο. Η ιδέα του κοινωνικού τρίπτυχου, το 1917, αποτελεί τον κορμό των Memoranda (Usher, 2003), ενός ιστορικού κειμένου που αποτέλεσε ουσιαστικά τη μόνη εναλλακτική πρόταση των κεντρικών αυτοκρατοριών πριν τη Συνθήκη των Βερσαλλιών, ως αντίβαρο στα 14 Σημεία του Αμερικάνου Πρόεδρου Wilson. Αξίζει να σημειωθεί, ότι τόσο ο Veblen, σύγχρονος του Steiner, όσο και ο Keynes έγραψαν για τις συνέπειες της Συνθήκης των Βερσαλλιών, με τον τελευταίο να έχει συμμετάσχει ενεργά και στη διπλωματική αποστολή της Βρετανίας στις Βερσαλλίες. Ο αναγνώστης μπορεί να προστρέξει στους Keynes, Veblen και Soddy

(Keynes 2009, Veblen, 1915, 1917, Soddy, 1933, 1934) που έζησαν τα γεγονότα και σχετίζονται με το χρήμα και τη χρηματική θεωρία και πρακτική και την άποψη “εθνικών αντιπάλων” του Steiner, για να έχει μια σφαιρική άποψη για τα οικονομικά αίτια και συνέπειες του Πολέμου, αλλά και τα αποτελέσματα της ειρήνης που οδήγησαν εκ νέου, στον Β’ Παγκόσμιο.

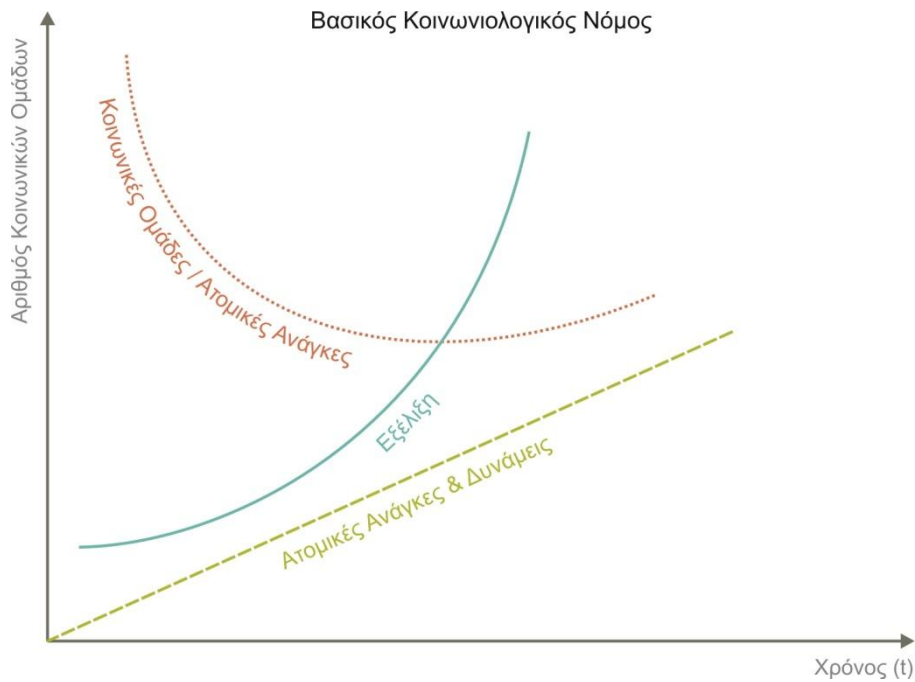
Η τρίπτυχη κοινωνική πραγματικότητα, σύμφωνα με τον Brüll (2018, σ. 177), “εκφράζεται στις τρεις αρχές: του βασικού κοινωνιολογικού νόμου, του θεμελιώδους κοινωνικού νόμου και του αρχετυπικού κοινωνικού φαινομένου όπως παρατέθηκαν στην ενότητα 5.3.

Αποτυπώνοντας διαγραμματικά τον Θεμελιώδη Κοινωνικό Νόμο (ΘΚΝ) στο Σχήμα 5.2 βλέπουμε την a la Steiner αρνητική συσχέτιση ατομικής (personal welfare, W_p) και κοινωνικής ευημερίας (social welfare, W_s) και την εικόνα της αδελφότητας στην οικονομική σφαίρα του κοινωνικού τρίπτυχου. Είναι η Fraternité του τρίπτυχου της Γαλλικής Επανάστασης.

Σχήμα 5.2: .Ο Θεμελιώδης Κοινωνικός Νόμος, (οπτικοποίηση, Τζουβελέκας, 2018)

Συνεχίζοντας, ο Βασικός Κοινωνιολογικός Νόμος (BKN) δείχνει την a la Steiner αντίστροφη σχέση μεταξύ του αριθμού των κοινωνικών ομάδων ή κοινωνιών και της εκπλήρωσης των ατομικών αναγκών και δυνατοτήτων. Στο Σχήμα 5.3 απεικονίζεται ο BKN.

Σχήμα 5.3: Ο Βασικός Κοινωνιολογικός Νόμος, (οπτικοποίηση Τζουβελέκας, 2018)

Το αρχετυπικό κοινωνικό φαινόμενο περιγράφει ότι “όταν ένας άνθρωπος αντιμετωπίζει έναν άλλον, τότε ο ένας προσπαθεί πάντα να κοιμίσει τον άλλον και ο άλλος προσπαθεί συνεχώς να μείνει ξύπνιος. Και όμως, κατά την έννοια του Goethe, αυτό είναι το αρχετυπικό φαινόμενο της κοινωνικής επιστήμης”.

Ο Steiner δεν θεώρησε ούτε μια στιγμή την κοινωνία, την οικονομία και τις επιστήμες, αποκομμένες από τον πολιτισμό και τη σφαίρα των πολιτισμικών δραστηριοτήτων⁵⁰. Δεν έχει, όμως, μόνο ο Steiner αυτή τη θέση. Ο διάσημος φυσικός Schrödinger αναφέρει ότι:

Υπάρχει μια τάση να ξεχνάμε ότι το σύνολο της επιστήμης συνδέεται στενά με την ανθρώπινη κουλτούρα γενικά και ότι οι επιστημονικές ανακαλύψεις, ακόμη και αυτές που σε δεδομένη στιγμή φαίνονται οι πιο προωθημένες, εσωτερικές και δυσνόητες, χάνουν κάθε νόημα έξω από το πολιτισμικό τους πλαίσιο [...] (Prigogine και Stengers, 1986, σ. 65).

Ο Steiner, κατ’ αναλογία με τον ανθρώπινο οργανισμό, που αποτελείται από τον αισθητικό και νευρικό οργανισμό, το ρυθμικό και κυκλοφορικό οργανισμό και τον μεταβολικό οργανισμό, σύμφωνα με την ανθρωποσοφική ιατρική, αναφέρθηκε στις ομιλίες του και έγραψε εκτενώς για τον κοινωνικό οργανισμό⁵¹ (Steiner, 1919a),

⁵⁰ Για τον Boulding (2013, p. 373) το “δώρο” αν και αφήνει αδιάφορη την οικονομική επιστήμη πρέπει να είναι αντικείμενο ανάλυσης των πολιτισμικών οικονομικών (cultural economics). Το δώρο και ιδιαίτερα το χρήμα ως δώρο έχει μεγάλη σημασία για τον Steiner. Βλ. επίσης για το χρήμα-δώρο στο Zelizer (1997, pp. 71-118).

⁵¹ Βλ. επίσης για τον κοινωνικό οργανισμό στον Keynes (Keynes, 2009, σ. 156)

στον οποίο το πολιτισμικό στοιχείο, η κουλτούρα διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο, όπως τα δικαιώματα και η οικονομία. Αναφέρει, επίσης, ότι:

[...] δεν αρκεί να ρίχνεις ψίχουλα στους ανθρώπους. Η κουλτούρα των λίγων δεν γίνεται κατανοητή από τους πολλούς. Παρά τα Πανεπιστήμια τα Γυμνάσια και άλλους φορείς όλος ο πληθυσμός πρέπει να δουλεύει από κοινού. Για να γίνει αυτό πρέπει τα πολιτιστικά θέματα να ελευθερωθούν από τους κρατικούς και καπιταλιστικούς οικονομικούς περιορισμούς (Steiner, CW 333, 2008, p. 8).

Η μεταφορά αυτή αποτέλεσε τον ακρογωνιαίο λίθο της ανάλυσής του για τον κοινωνικό οργανισμό. Ο Δεκλερής (2005, σ. 13), επίσης, μέσα από την εφαρμογή της συστημικής θεωρίας και ανάλυσης, αποκαλεί το κράτος νευρικό σύστημα της κοινωνίας το οποίο διατηρεί τη συνοχή της και καθορίζει την κατάστασή της. Η θέση αυτή συνάδει με τη θέση των Colander and Kupers (2014, p. 55) αναφορικά με το μοντέλο της πολυπλοκότητας στο σχεδιασμό και εφαρμογή δημόσιων πολιτικών ότι “αν και το κοινωνικό σύστημα δεν μπορεί να ελεγχθεί οι κυβερνητικές πολιτικές είναι απαραίτητες για τη λειτουργία του συστήματος [...], με το κράτος να διαδραματίζει ρόλο στην εξέλιξη του συστήματος” διαφοροποιούμενο από το βασικό μοντέλο πολιτικής που θέλει το κράτος εκτός του κοινωνικού συστήματος να διορθώνει τις αστοχίες της αγοράς ή του μοντέλου των φονταμενταλιστών της αγοράς που αξιώνουν την καθολική αποχή του κράτους.

Η βιολογική μεταφορά του ανθρώπινου οργανισμού ήταν ευρέως διαδομένη στη γερμανική φιλοσοφική κοινωνιολογική και οικονομική σκέψη από το 1790 έως το 1940 (Hutter, p. 294). Ο Hutter αναφέρει ότι “η μεταφορά του κοινωνικού σώματος ανατρέχει στην αρχαιότητα και στο μεσαίωνα, παραθέτοντας ενδεικτικά τον *Leviathan* του Hobbes” (Hutter, p. 292). Αν και η σημασία της συγκεκριμένης μεταφοράς ως αντίβαρου στη μηχανιστική προσέγγιση της κοινωνίας και της οικονομίας, απαξιώθηκε για δεκαετίες, λόγω της υπονοούμενης χρήσης της από τον εθνικοσοσιαλισμό, αργότερα,

η γενική θεωρία συστημάτων και η θεωρία της πολυπλοκότητας επανέφεραν στο προσκήνιο, στο αναλυτικό τους πλαίσιο, τη χρήση της, μοντελοποιώντας οικονομίες, οργανώσεις και θεσμούς ως αυτο-αναφορικά, αυτόνομα συστήματα επικοινωνίας (Hutter, p. 290).

Εντύπωση προκαλούν ιατρικές ανακαλύψεις, όπως η ανακάλυψη του δεύτερου και τρίτου εγκεφάλου στο ανθρώπινο σώμα, στην καρδιά και στα έντερα αντίστοιχα, οι οποίες ανατρέπουν παγιωμένες αντιλήψεις χιλιετιών. Ο Laloux (2014, p. 2) επικαλείται αυτό το παράδειγμα, για να καταδείξει ότι η οργανωσιακή ανάπτυξη

δεν πρέπει να υπόκειται απαραίτητα στην ιεραρχία και στον έλεγχο του ενός ανώτερου οργάνου (π.χ. κρανιακός εγκέφαλος), αλλά μπορεί και υπάρχουν και άλλα αυτόνομα συνεργαζόμενα συστήματα, αλληλεπιδρώντα μεταξύ τους, εντός ενός υπερσυστήματος, όπως εστίαζε και ο Steiner (Budd, 2011, p. 91).

Οι Glasl και Lievegoed (όπως παρατίθενται στον Glasl, 2003, σ. 13) αναφέρονται στην ανάπτυξη και στη διοίκηση μιας οργάνωσης/επιχείρησης μέσα από το κοινωνικό τρίπτυχο και εν προκειμένω μέσα από τα υποσυστήματα: πολιτισμικό, κοινωνικό και τεχνικό οργανικό. Κάθε ένα από αυτά τα υποσυστήματα διαθέτει ίδια χαρακτηριστικά γνωρίσματα. Αναλυτικότερα:

Πολιτισμικό: ταυτότητα πολιτική, στρατηγική, πρόγραμμα. [Κ]οινωνικό: οργανωτική δομή, άνθρωποι, ομάδες, κλίμα διοίκηση. Ανεξάρτητες λειτουργίες, όργανα. [Τ]εχνικό και οργανικό: διεργασίες, φυσικοί πόροι και μέσα (Glasl, 2003, σ. 13, σχήμα 2).

Συμφωνούμε με τον Glasl ότι μια επιχείρηση, μια οργάνωση, ένας φορέας δεν μπορεί να οργανωθεί και να αναπτυχθεί και πολύ περισσότερο να είναι βιώσιμος λαμβάνοντας υπόψη και εστιάζοντας μόνο ή κυρίως σε κάποια από τα υποσυστήματά του, αδιαφορώντας για τα άλλα δύο⁵². Το ίδιο αποφαίνεται και ο Δεκλερής (2005) στην ανάλυσή του για τη Βιώσιμη Πολιτεία. Η συνολική θέαση και αντιμετώπιση των υποσυστημάτων και των προβλημάτων που προκύπτουν οφείλουν να ακολουθούν μια συνολική, ολιστική προσέγγιση, για την αποφυγή λαθών και συμπεριφορών που μπορούν να οδηγήσουν σε οργανωσιακό μαρασμό και θάνατο.

Τα προτάγματα της Γαλλικής Επανάστασης “ελευθερία”, “ισότητα”, “αδελφότητα”, αποδείχτηκαν ανεδαφικά στο πλαίσιο της λειτουργίας του έθνους-κράτους και του μετα-νεωτερικού κράτους. Ο Steiner, όμως, τοποθετώντας τα, διακριτά στο πλαίσιο του κοινωνικού τρίπτυχου, αναφέρει ότι μόνο έτσι μπορούν να

---

⁵² Ο Glasl (2003, σσ. 43-46) αναλύει τη “διαδικασία U”, ένα εργαλείο οργανωσιακής αυτοδιάγνωσης λαμβάνοντας υπόψη τα τρία υποσυστήματα με ερωτήσεις που αναφέρονται στην παρούσα απόδοσή και λειτουργία τους καθώς και στη μελλοντική υλοποίησή τους. Η αλλαγή στις συμπεριφορές των μελών της ομάδας που διενεργεί την οργανωσιακή αυτοδιάγνωση τα καθιστά υπεύθυνα για το μέλλον της οργάνωσης μέσω μιας διαδικασίας που αποκαλείται από τον Glasl “εξελικτική επίγνωση”. Δεκαπέντε χρόνια μετά την αρχική έκδοση της “Επιχείρησης του Μέλλοντος” ο Scharmer (2009) παρουσιάζει τη “Θεωρία U”, παραθέτοντας τον Glasl μόνο στη βιβλιογραφία ή καθόλου (Scharmer and Kaufer, 2013). Αξιοσημείωτο είναι ότι και οι δύο συγγραφείς χρησιμοποιούν ως αφόρμηση, ως έναυσμα για τη συγγραφή τον Steiner και την “Φιλοσοφία της Ελευθερίας”, με διαφορετική προσέγγιση για τη συστημική ανάλυση. Ο Glasl (2003, σ. 6) στο δεύτερο μέρος της “Επιχείρησης του Μέλλοντος” καλωσορίζει αλλά αμφισβητεί τις “θεωρητικές υπογραμμίσεις της επιστήμης των συστημάτων [...] της θεωρίας του χάους και της πολυπλοκότητας”, ενώ ο Scharmer αναδεικνύει την πολυπλοκότητα σε βασικό στοιχείο της ανάλυσης της Θεωρίας U. Πάντως η μελέτη και των δύο έργων μας ωφέλησε θεωρητικά και πρακτικά, δηλώνοντας ότι επαληθεύεται ότι δύο άνθρωποι μπορούν να μελετήσουν το ίδιο αντικείμενο και να το προσεγγίσουν από διαφορετικές πλευρές. Τα εύσημα όμως για τη Διαδικασία ή Θεωρία U για μας πάνε πρωτίστως στον Glasl.

λειτουργήσουν για το κοινωνικό καλό και να δώσουν θετικά αποτελέσματα για την κοινωνική αλλαγή (CW 333, 2008, pp. 17-18, p. 62).

Τα τρία προτάγματα στο πλαίσιο της ενιαίας και συγκεντρωτικής κρατικής δομής είναι αντικρουόμενα, ενώ στο κοινωνικό τρίπτυχο η ελευθερία εργάζεται στον κύκλο του πολιτισμού και των διανοητικών θεμάτων, η ισότητα στον κλάδο των δικαιωμάτων και η αδελφότητα στον κύκλο της οικονομίας. Το ίδιο θέμα ερευνά και ο Hiwaki (Hiwaki, 2011, p. xxii) που αναφέρει τη μη κατανόηση των τριών προταγμάτων σε διαφορετικούς, από τον δυτικό, πολιτισμούς και το ότι επιφέρουν περισσότερο κακό παρά καλό.

Για τον Steiner (CW 340/341, 2013, pp. 254-255) η ιδέα μιας κρατικής τράπεζας θα ήταν αδύνατη. Αποφαίνονταν ότι μια τράπεζα ή τράπεζες είναι αναγκαία/ες για την κυκλοφορία του χρήματος ως δώρου (τύπος III) και του χρήματος ως κεφαλαίου (τύπος II), δηλαδή ανάμεσα στο χώρο του πολιτισμού και στο χώρο της οικονομίας. Για το χρήμα συναλλακτικών σκοπών (τύπος I) δεν χρειάζονταν, αφού θα αποτελούσε αντικείμενο διαχείρισης από τους Οικονομικούς Συνδέσμους (Economic Associations).

Στο πλαίσιο αυτό αποτυπώνεται η διαφορά της σκέψης του Νεύτωνα από αυτήν του Goethe που επηρέασε και τον Steiner, σχετικά με τον ανθρώπινο οργανισμό, τον κοινωνικό οργανισμό και την ιεραρχία. Ο Νεύτωνας αναφέρθηκε στο ενιαίο σώμα, την ενιαία κοινωνία και την ιεραρχία. Ο Goethe αναφέρθηκε στο τριαδικό σώμα, στην τριαδική κοινωνία και στην ετεραρχία.

Ο μετασχηματισμός από την κεφαλαιοκρατική / ανταγωνιστική αγορά στη Συνδεσμική Οικονομία αποτυπώνεται από τον Lamb (2010, p. 63) στον Πίνακα 5.2. Η αριστερή στήλη περιλαμβάνει τα συνιστώσα μέρη του κυρίαρχου μοντέλου της ανταγωνιστικής, ή κεφαλαιοκρατικής αγοράς. Η δεξιά στήλη αποτυπώνει τα συστατικά στοιχεία των Συνδεσμικών Οικονομικών.

Πίνακας 5.2: Ο μετασχηματισμός από την ανταγωνιστική αγορά και τον καπιταλισμό στην Συνδεσμική Οικονομία (Lamb, Illustration 2, 2010, p. 63)

Συστατικά Μέρη Ανταγωνιστικής Αγοράς	Συστατικά Μέρη Συνδεσμικής Οικονομίας
Υλισμός	Πνευματικός Ολισμός
Οικονομία ως Κυρίαρχος Τομέας	Οικονομία ως μια από τις τρεις ζωτικές Σφαίρες
Ιδιοτέλεια και Εγωισμός	Αλτρουισμός
Κίνητρο Κέρδους	Κίνητρο Κοινωνικών Αναγκών
Ενστικτώδης Ανταγωνισμός	Σκόπιμη Συνεργασία

Πίνακας 5.2 (συνέχεια)

Ηθική του Αόρατου Χεριού	Ηθικός Ατομισμός και στην Κοινωνική Ευθύνη
Απόρροο	Προσωπικό
Διχαστικό	Περιεκτικό και Συμμετοχικό
Μη διευθετημένη Προσφορά και Ζήτηση	Επιβλέποντες Σύνδεσμοι Προσφοράς σύμφωνα με τη Ζήτηση
Πρωταρχικότητα Επενδυτικών Αναγκών	Πρωταρχικότητα Καταναλωτικών Αναγκών
Εργασία ως εμπόρευμα	Οι εργαζόμενοι ως συνέταιροι και συμπαραγωγοί
Μέσα παραγωγής ως εμπόρευμα	Μέσα παραγωγής ως κοινοτικός πόρος
Πλούτος χωρίς παραγωγή	Πλούτος μέσω της παραγωγής
Άδικη διανομή πλούτου	Δίκαιη διανομή πλούτου
Χρήμα ως εμπόρευμα	Χρήμα ως λογιστική
Ευημερία με αυξανόμενη ανάπτυξη	Ευημερία μέσω δημιουργικής σκέψης, ευρηματικότητας και χρηματοοικονομικής οξύνουιας
Έμφαση στο διεθνές εμπόριο	Έμφαση στο ποικιλόμορφο πολύ-επίπεδο εμπόριο

Η πρώτη διαφορά είναι ότι στο κυρίαρχο μοντέλο επικρατεί ο υλισμός, ο άκρατος υλισμός, όπως ενδυναμώνεται αδιάλειπτα από το marketing των επιχειρήσεων και τις διαρκώς τεχνητά αυξανόμενες ανάγκες. Αντίθετα τα συνδεδεμένα οικονομικά προάγουν τον πνευματικό ολισμό, την ανθρώπινη ενότητα με το περιβάλλον και τον κόσμο, την κοινωνική και περιβαλλοντική υπευθυνότητα. Η Οικονομία δεν αποτελεί τον προεξάρχοντα τομέα στις ανθρωπογενείς κοινωνίες αλλά ένα συστατικό μέρος, όπως αποτυπώθηκε στην Π.Ο και στο Κοινωνικό Τρίπτυχο.

Τα συνδεδεμένα οικονομικά είναι περιεκτικά και συμμετοχικά, στηρίζονται στον αλτρουισμό, θεωρούν τα μέσα παραγωγής κοινοτικούς πόρους, χρησιμοποιούν το χρήμα ως λογιστική και όχι ως εμπόρευμα, οργανώνουν την οικονομική δραστηριότητα μέσω συνδέσμων. Σε αυτή την οικονομική θεώρηση οι εργαζόμενοι θεωρούνται συνέταιροι και συμπαραγωγοί, η εργασία εντάσσεται στη σφαίρα των δικαιωμάτων, η σκόπιμη συνεργασία των δρώντων και το κίνητρο της κάλυψης των κοινωνικών αναγκών είναι οι αντίπαλοι πόλοι του ανταγωνισμού και του κέρδους.

Τα συνδεδεμένα οικονομικά αντιλαμβάνονται τον πλούτο να προκύπτει μέσα από την παραγωγή και να διανέμεται δίκαια στα μέλη της κοινωνίας.

Τέλος, η ευημερία, να μην προκύπτει από την αδυσώπητη και ασταμάτητη ακολουθία δεικτών ανάπτυξης που στηρίζονται στο χρέος (δημόσιο και ιδιωτικό) και στην περιβαλλοντική καταστροφή των Φαουστικών Οικονομικών που επικρατούν, αλλά να προκύπτει από τη δημιουργική σκέψη των ανθρώπων την ευρηματικότητα και τη χρήση μεθόδων χρηματοοικονομικής (χρήμα που γερνάει, ανθρωποσοφική τραπεζική) που δεν θα έρχονται σε αντίθεση με τις αρχές της φύσης (εντροπία) και

της ανθρώπινης ύπαρξης (ηθική) και δημιουργίας (ανεξάρτητη, πολιτισμική πνευματική ζωή).

Οι Lamb και Hearn (2014, p. xvί) αποκαλούν τα Συνδεσμικά Οικονομικά “αντίδοτο στην υπερβολική ισχύ των εταιρειών και των κρατών στη διαχείριση των οικονομικών σχέσεων και όχι στους άμεσα συμμετέχοντες στις οικονομικές διαδικασίες [...]”.

Αρκετά από τα στοιχεία των συνδεσμικών οικονομικών είναι δομικά συστατικά της οικονομίας του μέλλοντος, που έχει αρχίσει ήδη να διαφαίνεται διεθνώς. Τα τελευταία χρόνια το κυρίαρχο οικονομικό μοντέλο (αριστερή στήλη) μοιράζεται την παρουσία και τη λειτουργία του με το συνδεσμικό οικονομικό μοντέλο το οποίο δεν το ονομάζει έτσι σχεδόν κανείς παρά μόνο όσοι ασχολούνται με τα οικονομικά του Steiner καθώς και με άλλα μοντέλα, ετερόδοξα και μη. Τη μερίδα του λέοντος την κατέχει, μέχρι στιγμής, το κυρίαρχο νεοκλασικό μοντέλο.

Επιστρέφοντας στον Steiner στο πλαίσιο της 11^{ης} διάλεξης αναφέρει την ταυτόχρονη παρουσία, κατ’ αναλογία της φυσικής εξελικτικής διαδικασίας, την οικονομική εξελικτική διαδικασία. Αναφέρεται στην ταυτόχρονη παρουσία προηγούμενων που ενυπάρχουν με σύγχρονες οικονομικές δομές. Και αν στη φύση υπάρχει η συμβιωτική σχέση, για την οικονομία χρησιμοποιεί τη μεταφορά ότι “μοιάζει περισσότερο με βακτήρια που ζουν σε ανώτερο οργανισμό, αλλά ακόμη σε πιο πολύπλοκο βαθμό” (CW 340/341, 2013, p. 131).

Είναι γεγονός ότι τα αναφερόμενα στον Πίνακα 5.2 στοιχεία αποτελούν μια πολύ συνοπτική επιτομή των παρατηρήσεων και των ιδεών του Steiner για την Π.Ο.

Ο Steiner μίλησε με σαφήνεια και αγωνίστηκε για την κοινωνική καινοτομία, αντιπαραβάλλοντάς την στη γενική καινοτομία. Αποτέλεσε σημαντική επιρροή σε σύγχρονους ακαδημαϊκούς συγγραφείς στα πεδία της ηγεσίας, της διοίκησης και της καινοτομίας, όπως στους Zajonc, Scharmer καθώς και στον Spence. Η επιστημονική, φιλοσοφική, συνειδησιακή και κοινωνικά καινοτομική σύνθεση του έργου του Steiner βασίζόμενες στη φαινομενολογική μεθοδολογία και επιστημολογία του Goethe, αποτελούν βάση στο έργο του Scharmer και στη *Θεωρία U* και του Spence στο *After Capitalism*.

Στην άποψη που είχε ο Steiner (2013, pp. 7-8) για τον πολιτισμό κατά τα χρόνια διδασκαλίας στη σχολή των εργατών των Karl Liebknicht και Rosa Luxemburg και την ανάγκη κατάργησης του σχίσματος ανάμεσα στις τάξεις και τον πολιτισμό που παρέχεται σε αυτές, συντάσσεται ο Βατικιώτης:

Ο πολιτισμός θα έπρεπε να λειτουργεί παιδευτικά: να βοηθά τον κόσμο να μάθει, να έρθει σε επαφή με πολιτισμούς άλλων χωρών και του παρελθόντος, να εξοικειωθεί με την τέχνη, να οξύνει το πνεύμα του [Θ]α έπρεπε να έχει απελευθερωτικό χαρακτήρα. Τώρα, αντίθετα, έχει διαμορφωθεί ένα δίπολο: “survivor” για τους πολλούς για να εκτονώνουν το συσσωρευμένο ανταγωνισμό και “Μέγαρο” για τους λίγους, για να δείχνουν ότι ξεχωρίζουν. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή την κατάσταση έχει διαδραματίσει η εξάλειψη της ερασιτεχνικής δημιουργίας και η υπαγωγή κάθε σχεδόν μορφής τέχνης στο κεφάλαιο: από τις θεατρικές αίθουσες μέχρι την κινηματογραφική παραγωγή (Βατικιώτης, 23/2/2018).

Εμβόλιμα στο σημείο αυτό αναφερόμαστε σύντομα στον Aleksandr Aleksandrovich Malinovsky ή Alexander Bogdanov ένα από τα μεγάλα ιδρυτικά ονόματα του προεπαναστατικού Σοσιαλδημοκρατικού Εργατικού Κόμματος και των Μπολσεβίκων, γιατί δεν είναι τόσο γνωστός, ως αποτέλεσμα της διαμάχης του με τον Λένιν. Επιστήμονας μεγάλου βεληνεκούς, καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας, έγραψε την πρώτη μπολσεβίκικη ουτοπία σαν ένας μοντέρνος Thomas More (Bogdanov, 1984). Το όνομα του αποκαταστάθηκε το 1989.

Η ζωή και το έργο του μοιάζουν σε αρκετά σημεία με του Steiner, όπως πολλών πρωτοπόρων που για διάφορους ιστορικούς ή άλλους λόγους ξεχάστηκαν ή παραγκωνίστηκαν. Είχε την πίστη και την πεποίθηση ότι το προλεταριάτο έπρεπε να μορφωθεί για να μπορεί να συμμετέχει στο κοινωνικό, πολιτικό, πολιτισμικό γίγνεσθαι. Γι’ αυτό έγραφε και επέμενε στη χρήση απλής κατανοητής γλώσσας σε όλα τα αντικείμενα ενασχόλησής του. Ίδρυσε και δίδαξε στο κομματικό σχολείο του Κάπρι με τον Μαξίμ Γκόρκυ και άλλους. Θα περιοριστούμε να αναφέρουμε ότι έγραψε το πιο δημοφιλές βιβλίο μαρξιστικής πολιτικής οικονομίας *A Short Course of Economic Science* (Bogdanov, 1925), ότι ήταν ο ιδρυτής της Proletku’lt (Προλεταριακή Κουλτούρα) και της Τεκτολογίας (Παγκόσμια Οργανωσιακή Επιστήμη, προάγγελος της Θεωρίας Συστημάτων) (Duddley and Pustylnik, 1997, Gare, 2000) και πρωτοπόρος της διαδικασίας μετάγγισης αίματος (Bogdanov, 2016, Krementsov, 2011).

Θα θέλαμε να τονίσουμε τη σημασία που είχε για τον Steiner η μόρφωση του προλεταριάτου και γενικότερα των ανθρώπων που δεν είχαν τη δυνατότητα να απολαμβάνουν ελεύθερα την γνώση και την εκπαίδευση. Ασκούσε πρακτικά την έννοια της γνωσιακής δημοκρατίας, στη σχολή των εργατών και στις παρουσιάσεις του σε μεγάλα, αλλά και μικρότερα ακροατήρια. Πίστευε στη δημοκρατία σε όλες τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής, στην κοινωνία, στην πολιτιστική έκφραση και στην οικονομία. Εκτενείς αναφορές υπάρχουν σε όλες τις ομιλίες και βιβλία του

αναφορικά με το κοινωνικό ερώτημα (Social Question). Από τη μη σωστή απάντηση στο κοινωνικό ερώτημα αναφέρονται και τα κοινωνικά προβλήματα. Ποιο είναι όμως το κοινωνικό ερώτημα; Ο Steiner (Steiner, 1919b) στο *Basic issues of the social question*” αναφέρει ότι:

Οι παρούσες αντιλήψεις αναφορικά με την οικονομία έχουν μικρή σχέση με την πραγματικότητα. Πως μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα αντιμετωπίσουμε τις χαοτικές κοινωνικές συνθήκες αν τις προσεγγίζουμε με διαδικασίες σκέψης που δεν έχουν σχέση με την πραγματικότητα;

Αυτές οι χαοτικές συνθήκες προκύπτουν από την εξάρτηση της πνευματικής ζωής, δηλαδή του πολιτισμού, από το κράτος και τα οικονομικά συμφέροντα. Ο Steiner άσκησε κριτική στο εκπαιδευτικό σύστημα λέγοντας ότι πρέπει να αφηθεί στους ίδιους τους δασκάλους και καθηγητές, μιας και είναι τα πρόσωπα που γνωρίζουν καλύτερα από τον κάθε γραφειοκράτη και νομοθέτη την εκπαιδευτική και πνευματική διαδικασία των παιδιών. Το κοινωνικό ερώτημα, συνεχίζει “δεν είναι έργο μερικών ανθρώπων, ή ειδικών, η ενός κοινοβουλίου και δεν μπορεί να επιλυθεί από αυτά [...] είναι αναπόσπαστο τμήμα του σύγχρονου πολιτισμού [...] και ότι οι κοινωνικοί θεσμοί τείνουν να παράγουν διαρκώς αντικοινωνικές τάσεις” (Steiner, 1919b). Αυτές οδηγούν την κοινωνία από την κοινωνική τάξη στην κοινωνική αταξία. Οι όροι αυτοί αναφέρονται στην κοινωνική εντροπία, όπως θα δούμε στην ενότητα 7.5.2.

Παραινεί υπέρ της ίδρυσης και ανάπτυξης αυτο-οργανωμένων κοινοτήτων στο χώρο του πολιτισμού. Οι κοινότητες αυτές θα οδηγούν τις τάσεις προς μια κοινωνική και όχι προς μια αντικοινωνική κατεύθυνση, ενσαρκώνοντας το *Liberté* της Γαλλικής Επανάστασης. Στον κοινωνικό οργανισμό η άλλη αυτο-οργανούμενη και αυτόνομη οντότητα είναι η οικονομική σφαίρα, η *fraternité* της Γαλλικής Επανάστασης, με τις συνδεσμικές οργανώσεις. Ανάμεσα σε αυτές τις δύο υπάρχει και το κράτος με την *égalité* και τα δικαιώματα.

Η απάντηση στο κοινωνικό ερώτημα δεν είναι η προσφυγή στην οικονομία και η βελτίωση των οικονομικών συνθηκών και των συνθηκών διαβίωσης και ευημερίας σε οικονομικούς όρους. Είναι η προσφυγή και στις τρεις σφαίρες που θα δώσει μια βιώσιμη λύση. Αφιερώνει πολύ χρόνο στην επιμόρφωση των προλετάρων, θεωρώντας ότι μόνη η καταφυγή στην επιστήμη και στις γνώσεις της οικονομίας δεν βελτιώνει τις συνθήκες του προλεταριάτου. Χρειάζεται βελτίωση των πολιτισμικών συνθηκών σε προσωπικό και κοινωνικό επίπεδο.

Στην ενότητα 5.5 παρουσιάζεται το βασικό οικονομικό έργο του Steiner, οι 14 διαλέξεις στο Dornach, τον Αύγουστο του 1922 για την “Παγκόσμια Οικονομία”.

5.5 Η “Παγκόσμια Οικονομία”

Η διεισδυτική σκέψη και η ολιστική θεώρηση του Steiner αποτελεί τη θεωρητική βάση πρωτοβουλιών σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο στον τομέα των εναλλακτικών οικονομικών και των κοινωνικών νομισμάτων, όπως της ηθικής τραπεζικής και των τοπικών συμπληρωματικών/παράλληλων νομισμάτων, για να περιοριστούμε στο οικονομικό σκέλος της σκέψης και πρακτικής του (Lamb 2010, p. 20).

Η ολιστική θεώρηση είναι ενσωματωμένη σε όλο το έργο του. Στην 8^η διάλεξη αναφέρει ότι “στην οικονομική σφαίρα δεν πρέπει να βλέπουμε τις οικονομικές διαδικασίες κοντόθωρα, αλλά όλες σε διασύνδεση, ως μια ενότητα” (CW 340/341, 2013, p. 101). Εδώ επίσης απαντά γιατί δεν μπορούν να λειτουργήσουν στην οικονομία σε πρακτικό επίπεδο ο αναγωγισμός και η επικέντρωση στον homo economicus. Οι οικονομικές διαδικασίες είναι συλλογικό φαινόμενο και προκύπτουν από την από κοινού συνεργασία. Δεν τιτλοφόρησε τις διαλέξεις του, αλλά τις αριθμήσε με λατινικούς αριθμούς. Οι μεταγενέστεροι τίτλοι των διαλέξεων της “Παγκόσμιας Οικονομίας” (CW 340/341, 2013) δίνουν μια γενική εικόνα του εύρους των θεμάτων που πραγματεύτηκε, όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 5.3.

Πίνακας 5.3: Οι 14 Διαλέξεις της Παγκόσμιας Οικονομίας (Τζουβελέκας, 2018)

Διάλεξη (πρωτότυπο)	Διάλεξη	Περιεχόμενο	Ημερομηνία διεξαγωγής (Ιούλιος –Αύγουστος 1922)
I	1 ^η	Η μετάβαση από τις βιομηχανικές εθνικές οικονομίες στην Π.Ο	24 Ιουλίου
II	2 ^η	Η ρευστή φύση της οικονομικής διαδικασίας	25 Ιουλίου
III	3 ^η	Οικονομικά και Εγωισμός	26 Ιουλίου
IV	4 ^η	Εργασία και Αξία	27 Ιουλίου
V	5 ^η	Παραγωγή και Κατανάλωση	28 Ιουλίου
VI	6 ^η	Τιμή, Πολιτισμική δραστηριότητα και δώρο	29 Ιουλίου
VII	7 ^η	Σχηματισμός Τιμών	30 Ιουλίου
VIII	8 ^η	Προσφορά και Ζήτηση	31 Ιουλίου
IX	9 ^η	Εμπόριο, Δάνειο και Βιομηχανικό Κεφάλαιο	1 Αυγούστου
X	10 ^η	Σύνδεσμοι	2 Αυγούστου
XI	11 ^η	Παγκόσμια Οικονομία	3 Αυγούστου
XII	12 ^η	Χρήμα	4 Αυγούστου
XIII	13 ^η	Πνευματικές-Πολιτισμικές Ανάγκες	5 Αυγούστου
XIV	14 ^η	Παγκόσμια Οικονομία: ζωντανές ιδέες	6 Αυγούστου

Στο πλαίσιο των διαλέξεων για την Π.Ο., πραγματοποιήθηκαν και 6 σεμινάρια, τις ίδιες μέρες, στα οποία δόθηκαν απαντήσεις και επεξηγήσεις στις ερωτήσεις του ακροατηρίου, όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 5.4.

Πίνακας 5.4: Τα 6 Σεμινάρια της Παγκόσμιας Οικονομίας (Τζουβελέκας, 2018)

Σεμινάριο	Περιεχόμενο σεμιναρίου	Ημερομηνία διεξαγωγής
1 ^ο σεμινάριο	Μεθοδολογία Οικονομικών	31 Ιουλίου
2 ^ο σεμινάριο	Οικονομικά και φυσικές διαδικασίες. Βιολογική σκέψη στα Οικονομικά. Αξία και Εργασία.	1 Αυγούστου
3 ^ο σεμινάριο	Ο χαρακτήρας της Πολιτικής. Καταμερισμός Εργασίας.	2 Αυγούστου
4 ^ο σεμινάριο	Η φύση της Εργασίας.	3 Αυγούστου
5 ^ο σεμινάριο	Η φύση του χρήματος. Νομιναλιστές και Μεταλλιστές.	4 Αυγούστου
6 ^ο σεμινάριο	Χρήμα. Απομείωση της αξίας του. Ιωβηλαίο. Τράπεζες για χρήμα-δώρο και Τράπεζες για εργασιακό εισόδημα	5 Αυγούστου

Σύμφωνα με τον Desaulles, το αντικείμενο των Οικονομικών ήταν το πρώτο πεδίο με πρακτικές συνέπειες από την σκοπιά της πνευματικής επιστήμης με το οποίο ασχολήθηκε ο Steiner τα έτη 1905-6. Αργότερα ασχολήθηκε με την εκπαίδευση, την ιατρική, τη βιοδυναμική γεωργία (Desaulles, 2013a).

Αν και δεν ήταν κατ' επάγγελμα οικονομολόγος, κατείχε, εκτός από τον απλό νου και μια βαθειά γνώση σε θέματα, όπως η διαμόρφωση των τιμών, το χρήμα, η θεωρία της αξίας και η εργασία. Η γνώση και η προσέγγιση του Steiner, όπως και κάθε γνώση πηγάζει από τον ίδιο τον άνθρωπο.

Ο άνθρωπος τρέφεται – συνήθως – σωστά με γνώμονα την αίσθηση της γεύσης, δίχως να έχει σπουδάσει διατροφολόγος. Πολλές από τις βασικές λειτουργίες του ανθρώπου επιτελούνται με κάποια μορφή ενστικτώδους γνώσης. Γινόμαστε γονείς και αναλαμβάνουμε την φροντίδα των παιδιών μας, δίχως να έχουμε σπουδάσει ψυχολογία, ιατρική κλπ. Ο καθένας χρησιμοποιεί το χρήμα στην καθημερινή ζωή, δίχως να είναι οικονομολόγος.

Κάθε επιστήμη έχει εξελιχθεί από μια παλαιότερη, ενστικτώδη αντίληψη για τον κόσμο. Η διαφορά είναι ότι κάτι ασυνείδητο έχει περάσει σε μια πιο συνειδητή επεξεργασία.

Η σύγχρονη εξέλιξη οδηγεί από την ενστικτώδη αντιμετώπιση στη συνειδητή γνώση [...] Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να συλλάβει την πραγματικότητα αν εξελίξει την ικανότητα της αντίληψής του. Αυτή είναι μια πνευματική δραστηριότητα. Ο Steiner έδειξε πώς μπορεί ο άνθρωπος, [...] μέσω της πνευματικής έρευνας έφτασε στις πραγματικές έννοιες του χρήματος, της εργασίας, των αξιών, κ.λ.π. (Τζιγκοτζίδης, 5 Μαΐου, 2016).

Το εύρος και το βάθος της ανάλυσής του στην Π.Ο. εξακολουθούν να ξαφνιάζουν αναγνώστες όπως ο John Bloom του RSF που επισημαίνει ότι,

ενώ έχω διαβάσει 5 με 6 φορές την Π.Ο. κάθε φορά ανακαλύπτω νέες ιδέες και πράγματα που δεν τα είχα αντιληφθεί ή κατανοήσει στις προηγούμενες αναγνώσεις” (Bloom, 2017).

Αυτό αναφέρθηκε, επίσης, και από τον John Fullerton της Capital Institute κατά τη διάρκεια της συνέντευξης που μας παραχώρησε. Τη δυσκολία να κατανοήσει τις ιδέες που εμφανίζονται στο προσκήνιο ή υπάρχουν στο παρασκήνιο.

Η παρουσία και η ανάλυσή του είναι διακριτή σε σχέση με άλλους οικονομολόγους, φιλόσοφους και κοινωνικούς μεταρρυθμιστές, λόγω της συστημικής προσέγγισης και όχι της επικρατούσας αναγωγιστικής θεώρησης (CW 340/341, 2013, p. 101). Μόνο ο Μαρξ κατείχε αυτή τη θεώρηση, με τον οποίο, όμως, ο Steiner διαφωνεί, ιδίως στα θέματα οικονομικής ανάλυσης (CW 340/341, 2013, p. 22, p. 26).

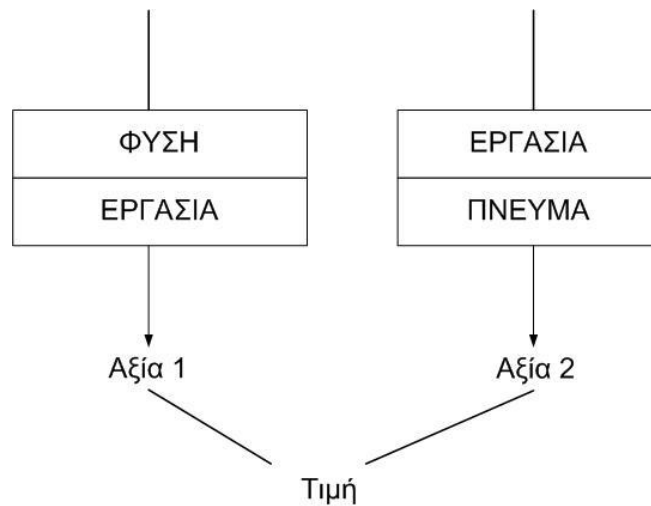
Η θεώρησή του ενέχει, επίσης, σπέρματα της θεωρίας της πολυπλοκότητας (CW 340/341, 2013, p. 17, p. 19). Ο Steiner διαφοροποιεί, επίσης, ένα επιστημονικό σύστημα από την οικονομική διαδικασία, λέγοντας ότι “[τ]ο πρώτο μπορεί να εμπεριέχεται συνολικά, σε μια και μόνο ανθρώπινη ύπαρξη, ενώ, η δεύτερη, στο σύνολό της, απαιτεί πολλά πρόσωπα που εργάζονται από κοινού και προέρχονται από διαφορετικούς κλάδους [...] και αυτό είναι μέσω των συνδέσμων” (CW 340/341, 2013, p. 101).

Εκτός από τη διαφορετική του άποψη από την Μαρξική προσέγγιση για την αξία, διαφοροποιείται και σε σχέση με τον Silvio Gesell και τους εδαφομεταρρυθμιστές για την εδαφική μεταρρύθμιση (Steiner 1972, p. 61) “καυτηριάζει” την αναγωγιστική προσέγγιση της οικονομικής θεωρίας της εποχής του σε διάφορα σημεία της “Παγκόσμιας Οικονομίας”.

Σχετικά με το θέμα της τιμής αναφέρει ότι αυτή προκύπτει ως συνισταμένη δύο διαφορετικών αξιών ως εκροών, της αξίας 1 (V_1) και της αξίας 2 (V_2).

$$P = V_1 + V_2 \text{ ή Τιμή} = \text{Αξία}_1 + \text{Αξία}_2 \text{ (1)}$$

Για τον Steiner, η αξία προκύπτει ως το άθροισμα της εργασίας στη φύση και του πνεύματος (ευφυΐας) στην εργασία, όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 5.4.

Σχήμα 5.4: Η δημιουργία της τιμής κατά τον Steiner (CW 340/341, 2013)

Σε αυτό ακριβώς αναφέρεται ο “κοχλασμός του κόσμου” (Bataille, 2010), δηλαδή στον κοχλασμό της πλεονάζουσας ενέργειας και των παραγωγικών δυνάμεων. Τόσο η φύση όσο το πνεύμα και η εργασία είναι διαρκώς σε καθεστώς μεταβολής και κοχλασμού, άρα και η τιμή είναι διαρκώς μεταβαλλόμενη στο χωροχρόνο (CW 340/341, 2013, 2^η διάλεξη). Στην 3^η διάλεξη “Οικονομικά και Εγωισμός” αναφέρει ότι αν δεν υπήρχε ο εγωισμός, ο οποίος θεωρείται βασικός πυλώνας των (νέο)κλασικών οικονομικών, οι τιμές θα ήταν πιο δίκαιες και πιο αληθινές χωρίς στρεβλώσεις. Σε αυτό το ρόλο του εγωισμού αναφέρεται ο Desaulles ως χαρακτηριστικού γνωρίσματος της παλιάς οικονομίας (Desaulles, 2013a, p. 4). Ο Steiner, αναλύει το θέμα της στρεβλωμένης τιμής βάσει του εγωισμού λέγοντας ότι αυτό συμβαίνει επειδή οι άνθρωποι (ακόμη και σήμερα) παράγουν για να καλύψουν τις δικές τους, προσωπικές και όχι τις κοινωνικές ανάγκες. Αν συνέβαινε το τελευταίο, τότε η ημερήσια εργασία δεν θα ξεπερνούσε τις 2 ώρες, αντί για τις 8 και 10 ώρες, όπως συμβαίνει. Οι Lamb και Hearn (2014, p. 273) τονίζουν τη θέση του Steiner στην Π.Ο για τις κοινωνικές σχέσεις των πωλητών και των αγοραστών που βρίσκονται πίσω από το σχηματισμό των τιμών.

Το θέμα της αληθινής τιμής επανέρχεται καθ’ όλη τη διάρκεια του Οικονομικού Σεμιναρίου (Διαλέξεις 2^η - 6^η). Αφού έχει χτίσει τα προαπαιτούμενα για την παρουσίαση της αληθινής τιμής, στην αρχή της 6^{ης} διάλεξης αποκαλύπτει την φόρμουλά της και τη σημασία της, όπως το πυθαγόρειο θεώρημα για τα ορθογώνια τρίγωνα. Η ακριβής κατανόηση του τρόπου με τον οποίο ολόκληρη η οικονομική διαδικασία μπορεί να συμπεριληφθεί σε αυτή τη φόρμουλα είναι η οικονομική επιστήμη για τον Steiner:

Μια “αληθινή τιμή” είναι διαθέσιμη όταν ένας άνθρωπος λαμβάνει ως ανταπόδοση της αξίας για το προϊόν που έφτιαξε, αρκετά για να του επιτρέψει να ικανοποιήσει το σύνολο των αναγκών του και των εξαρτώμενών του, μέχρι να ολοκληρώσει ένα αντίστοιχο προϊόν (CW 340/341, 2013, p. 67).

Βασικό χαρακτηριστικό αυτής της αληθινής τιμής είναι η επικέντρωση στο μέλλον και όχι στο παρελθόν (CW 340/341, 2013, p. 68). Βάσει αυτού του χαρακτηριστικού η πνευματική/ πολιτισμική εργασία παύει να είναι καταναλωτική όπως αντιμετωπιζόνταν συνήθως και γίνεται παραγωγική (CW 340/341, 2013, p. 71).

Επίσης η ματιά του Steiner είναι ανατρεπτική, επειδή δεν διαχωρίζει τον πλούσιο από τον φτωχό στο θέμα της εκμετάλλευσης. Και ένας φτωχός μπορεί να εκμεταλλεύεται ένα άλλον φτωχό, όταν δεν πληρώνει αρκετά για αυτό που αγόρασε από τον άλλον. Ο καθένας πριν αποκαλέσει τον άλλον εκμεταλλευτή πρέπει να κοιτάξει μέσα του (Desaules, 2013a).

Η δίκαιη τιμή διαφέρει από την αληθινή ή σωστή τιμή, στο βαθμό που η πρώτη είναι θέμα ηθικό, ενώ η δεύτερη είναι μαθηματικό, είναι θέμα μέτρου. Αξίζει να σημειωθεί ότι η δίκαιη τιμή, ως πρακτική, απαντάται στις συντεχνίες του μεσαίωνα μέχρι την έλευση και επικράτηση της ελεύθερης αγοράς. Όπως αναφέρει ο Rifkin (Ρίφκιν, 2017, σ. 78) “οι συντεχνίες χρέωναν αυτό που αποκαλούσαν δίκαιες τιμές για τα προϊόντα τους αντί για μια τιμή αγοράς, προτιμώντας ένα εθιμικό τρόπο ζωής, παρά να βγάλουν κέρδος”.

Η ιδέα της “σωστής/αληθινής τιμής” αν και μοιάζει κατ’ όνομα είναι ουσιαστικά διαφορετική από τη “δίκαιη τιμή”, που χαρακτηρίζει το διεθνές κίνημα του δίκαιου ή ισομερούς εμπορίου στον παγκόσμιο νότο (και βορρά εσχάτως) και την προτεινόμενη τιμολόγηση των χρηματοοικονομικών προϊόντων κατά τον Jorion (2012).

Είναι πολύ ουσιώδες να γίνει κατανοητό ότι “πριν φτάσουμε να μιλήσουμε για την αληθινή τιμή πρέπει να ληφθούν υπόψη οι παράγοντες και οι υγιείς συνθήκες που θα επιτρέψουν την αύξηση της τιμής που θα είναι αληθινή και όχι μια ψευδαίσθηση, στρεβλωμένη από μη υγιείς συνθήκες” (Desaules, 2013a, p. 8).

Άμεσα συνυφασμένη με την έννοια της αληθινής τιμής είναι η έννοια του απαιτούμενου χρόνου παραγωγής της επόμενης μονάδας προϊόντος (CW 340/341, 2013, p. 68). Σχετίζεται με το οριακό κόστος παραγωγής, το οποίο αν και στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής ήταν το ουσιαστικό κριτήριο για το αν θα παραχθεί ή όχι η επόμενη μονάδα προϊόντος, πλέον, με τις σημερινές τεχνολογίες

παραγωγής, επικοινωνιών και διαμοιρασμού, το οριακό κόστος τείνει στο μηδέν. Ο Steiner διείδε από το 1905 αυτό το κομβικό σημείο στην επιχειρηματική και οικονομική πρακτική, το οποίο θα καθορίσει στο μέλλον και πιθανόν θα ανασκευάσει ολόκληρο το κεφαλαιοκρατικό μοντέλο σε ένα μοντέλο οικονομίας των κοινών (Ρίφκιν, 2017).

Επιπλέον, στην 6^η διάλεξη, αναφέρεται στο θέμα της ταυτόχρονης ιδιότητας παραγωγών και καταναλωτών, στο παράδειγμα με τον ασθενή υποδηματοποιό και τον γιατρό, όπου ο γιατρός καθώς και όλα τα πρόσωπα που ασχολούνται στη σφαίρα του πολιτισμού (υπηρεσίες, εκπαίδευση, κ.λ.π.) κατά το παρελθόν θεωρούνταν αντιπαραγωγικά πρόσωπα, ενώ στο μέλλον (θα) είναι παραγωγικά. Συμπληρώνει το παράδειγμά του με τον Leibnitz και την *sine qua non* χρήση του διαφορικού λογισμού στην κατασκευή σηράγγων. Και συνεχίζει λέγοντας “η ζωή δεν κατευθύνεται προς το παρελθόν, ούτε επεκτείνει το παρελθόν. Κατευθύνεται στο μέλλον”.

Αναφέρει ότι για τις οικονομικές δραστηριότητες πρέπει να υπάρχουν διαφορετικοί τύποι επιτοκίων. Ένα επιτόκιο χαμηλού ποσοστού για την παραγωγή χρήσιμων προϊόντων και ένα επιτόκιο υψηλού ποσοστού για οτιδήποτε συμπεριλαμβάνεται στην έννοια “γη” (Steiner, 2013, p. 69).

Η βασική πρότασή του για την οικονομική οργάνωση σε παγκόσμιο επίπεδο είναι η λεγόμενη “Associative Economy” με κύριους δρώντες τους ελεύθερους ενωσιακούς συνεταιρισμούς (Free Associations) ή “Συνδέσμους”, εντάσσοντας με αυτό τον τρόπο στο οικονομικό γίνεσθαι και την κοινωνική οργάνωση, την ελεύθερη οργάνωση της Κοινωνίας, πέραν και παράλληλα με το Κράτος και την ιδιωτική οικονομία. Η ιδιωτική οικονομία για τον Steiner, πρέπει να αποτελείται από συνδέσμους και όχι από επιχειρήσεις και εταιρείες με τη μορφή που έχουν στο πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού συστήματος οργάνωσης της παραγωγής. Ο Budd (2011) αναφέρει ότι αυτό συνιστά μια από τις ειδοποιούς διαφορές του Steiner από τους Αυστριακούς της ομώνυμης Σχολής. Σκοπός των Συνδέσμων είναι ο συντονισμός της οικονομικής ζωής όχι από το κράτος ή την αγορά, γενικά και απρόσωπα, αλλά από τις αυθόρμητες συσσωματώσεις πολυμερών οικονομικών δρώντων, με πρακτική εμπειρία για την επίλυση οικονομικών ζητημάτων και λειτουργία του εμπορίου, στους τομείς της οικονομικής ζωής (Spence, 2014). Οι Σύνδεσμοι για τον Steiner “δεν αποτελούν μια οργάνωση ή ένα συνδυασμό” (Lamb and Hearn, 2014, p. 120), είναι πιο κοντά σε αυτό που θα ονομάζαμε στις μέρες μας “Κοινότητες Γνώσης”.

Αναφέρθηκε στην παγκόσμια και όχι στις εθνικές οικονομίες επειδή οι παλαιότερες αγροτικές οικονομίες ήταν αυτόνομες και λειτουργούσαν σε μια κάπως ενστικτώδη βάση. Το βασικό πρόβλημα της οικονομίας αρχίζει, κατ' αυτόν, όταν οι ανταλλαγές προϊόντων γίνονται σε μεγάλη έκταση, ίσως σχετικά απρόσωπα, με τον καταμερισμό της εργασίας. Τότε υπεισέρχεται η έννοια του χρήματος.

Ολόκληρη η Γη είναι το πεδίο όπου επιτελείται η σύγχρονη παραγωγική δραστηριότητα: πετρέλαιο, άνθρακας, μεταλλεύματα, ξυλεία, νερό, κ.λπ. Λόγω της τεχνολογίας, καμιά χώρα δεν μπορεί να είναι αυτόνομη και να διατηρεί μια κλειστή οικονομία. Η πλήρης οικονομία μπορεί μόνο να έχει παγκόσμια διάσταση. Οι διευθετήσεις της οικονομίας έχουν νόημα μόνον αν ληφθεί υπόψη η παγκόσμια υπόστασή της.

Ο Steiner αναφέρει και αναλύει τρία είδη χρήματος, ποιοτικώς διαφορετικά μεταξύ τους: το αγοραστικό χρήμα, (χρήμα για αγορές ή purchase money), το δανειστικό χρήμα (χρήμα για δανεισμό ή loaned money) και το χρήμα-δώρο (gift-money) (CW 340/341, 2013, pp. 140-152).

Στην αρχή της 7ης διάλεξης, τονίζει τη σημασία των κοινωνικών παραγόντων ως υπόβαθρο των οικονομικών παραγόντων. Είναι “αυτές οι σχέσεις που καθορίζουν αν ο αγοραστής (προϊόντων/υπηρεσιών) θα ενσωματώσει μια μικρότερη ή μεγαλύτερη αξία σε ένα συγκεκριμένο χρηματικό ποσό” (CW 340/341, 2013, p. 141). “Εννοώ”, συνεχίζει, “όχι μόνο με την οικονομική αίσθηση”, “αλλά η αξία του χρήματος είναι πολύ σημαντική ακόμη και στην αντικειμενική αίσθηση. Το οικονομικό ερώτημα, σήμερα, δεν μπορεί να απομονωθεί από το αντίστοιχο κοινωνικό”.

Στο ερώτημα που θέτει ο ίδιος στο ακροατήριο, πως το χρήμα ως τέτοιο επηρεάζει το σχηματισμό τιμών, απαντά ότι χρειάζεται να ληφθεί υπόψη η φύση του χρήματος.

Ο Budd (2011, p. 218) αναφέρει σχετικά με την κατά Steiner, “αληθινή τιμή”, ότι μια τιμή είναι αληθινή (true price) όταν και τα δύο συνιστώσα μέρη της συναλλαγής είναι σίγουρα, ότι συμφωνώντας σε αυτή, η αληθινή οικονομία παραμένει βιώσιμη. Η τιμή à la Steiner δεν προσδιορίζεται από την ισορροπία προσφοράς και ζήτησης, αλλά από την αντίληψη και των δύο μερών ότι η αγοραπωλησία δεν θίγει τη βιωσιμότητα της οικονομίας και τα συμφέροντα αμφοτέρων. Η ιδέα αυτή δεν απαντάται για πρώτη φορά στον Steiner. Πρώτος μίλησε γι' αυτό ο Αριστοτέλης στο 5ο κεφάλαιο του 5ου βιβλίου των Ηθικών Νικομάχειων

και αργότερα ο Θωμάς ο Ακινάτης (Desaules, 2013a, p. 9). Έτσι “καθώς μεταβαίνουμε από τη δίκαιη τιμή, στην σωστή ή αληθινή τιμή, κάνουμε ένα βήμα από την ηθική κατηγορία στη μαθηματική κατηγορία, από τη δικαιοσύνη στην ακρίβεια” (Desaules, 2013a, p. 3).

Η αληθινή τιμή, επιπλέον, αντανακλά την υγεία του οικονομικού οργανισμού και της υγιούς δυναμικής ανάμεσα στις τρεις σφαίρες του κοινωνικού τρίπτυχου.

Κατά τον Lamb αυτό εκφράζεται:

οικονομικά με την αποδοτική παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών που καλύπτουν τις πραγματικές ανθρώπινες ανάγκες από τους οικονομικούς συνδέσμους, δημοκρατικά με τη μη αντιμετώπιση της γης, της εργασίας και του κεφαλαίου ως προϊόντων και πολιτισμικά με τη μόρφωση των ανθρώπων για να αναπτύξουν πλήρως τις δημιουργικές τους ικανότητες και να επιστρέψουν στην κοινωνία [...] όποτε είναι δυνατόν ίση αξία για ότι έχουν λάβει από τα άλλα μέλη της κοινωνίας (Lamb, 2010, p. 116).

Ολοκληρώνοντας την παρούσα ενότητα για την Π.Ο., αναφέρουμε άλλη μια σημαντική θεώρηση για την αληθινή τιμή που σχετίζεται με την ανθρώπινη εργασία στο σύστημα της παραγωγής. Ο Steiner (CW 340/341, 2013, p. 81) τονίζει ότι οι επιχειρηματίες/κεφαλαιοκράτες, αγοράζουν, απευθείας τα παραγόμενα προϊόντα από τους εργάτες και όχι την εργασία τους. Δεν είναι προϊόν η εργασία, αλλά το ίδιο το προϊόν που παράγουν. Η εργασία ανήκει για αυτόν στη σφαίρα των δικαιωμάτων και όχι στη σφαίρα της οικονομίας. Οι επιχειρηματίες/κεφαλαιοκράτες αγοράζουν το προϊόν της εργασίας και όχι την εργασία ως προϊόν. Η τιμή της αγοράς αυτής υπολείπεται της αληθινής τιμής. Η θεώρηση αυτή αποτελεί και μια βασική διαφοροποίηση από την εργασιακή θεωρία της αξίας των κλασικών και του Μαρξ. Η θέση του Steiner για τη ζήτηση και την προσφορά στην 8^η διάλεξη είναι ότι η προσφορά (ζήτηση) προϊόντων είναι ζήτηση (προσφορά) για χρήματα. Θεωρεί ότι η τιμή δεν προκύπτει από τη ζεύξη ζήτησης-προσφοράς, αλλά ότι είναι και αυτή ανεξάρτητη μεταβλητή όπως η προσφορά και η ζήτηση και δεν είναι εξαρτημένη μεταβλητή των άλλων δύο.

5.6 Ο Steiner και η Κοινωνική Χρηματοοικονομική

Ανάμεσα σε άλλους κοινωνικούς καινοτομοούντες (social innovators), ο Rudolf Steiner αναφέρθηκε στην απροσωπία της κυκλοφορίας του χρήματος και στην απώλεια ανθρώπινου ελέγχου πάνω σε αυτό. Το εκτεταμένο ενδιαφέρον στο κίνημα των συμπληρωματικών/παράλληλων νομισμάτων τις τελευταίες 2 δεκαετίες φαίνεται

να συνάδει με τις απόψεις του Steiner για “οικονομική πολυκαλλιέργεια” (permacultural) παρά μια “οικονομία μονοκαλλιέργειας” (monoculture economy).

Σύμφωνα με τον Maurer ο ευρύτερος ορισμός των χρηματοοικονομικών θα περιελάμβανε “όλες τις όψεις της διαχείρισης χρήματος και άλλων περιουσιακών στοιχείων και συγκεκριμένα τη διαχείριση χρέους και συμμετοχής σε εταιρικό κεφάλαιο (μετοχές) ως μέσο κτήσης κεφαλαίου: δημιουργώντας χρήμα από χρήμα” (Maurer, 2005b, p. 178).

Σημαντική βαρύτητα στην Κ.Χ έχει η χρηματοδότηση επιχειρήσεων από τις τράπεζες, ιδιαίτερα για τις κοινωνικές τράπεζες ή τράπεζες αξιών (ενδεικτικά Triodos Bank, GLS Bank, Merkur Bank, κ.α) οι οποίες στηρίζονται στα συνδεδεσικά οικονομικά του Steiner, όπως αναπτύχθηκαν στην Π.Ο.

Η βασική λειτουργία μιας τράπεζας είναι να διευκολύνει τις επενδύσεις κεφαλαίων σε παραγωγικές δραστηριότητες. Το κεφάλαιο που συγκεντρώνουν οι τράπεζες γι’ αυτό το σκοπό, προέρχεται, κυρίως, από καταθέσεις ιδιωτών. Έτσι, η τράπεζα μεσολαβεί ανάμεσα στον ιδιώτη που διαθέτει κάποια χρήματα και στην επιχείρηση που χρειάζεται να επενδύσει.

Βασικά οι καταθέτες συμβάλουν – συνήθως, δίχως να το ξέρουν – σε συγκεκριμένες τοποθετήσεις των χρημάτων τους. Θα ήθελαν όμως πράγματι να τοποθετηθούν τα χρήματά τους σε δραστηριότητες που ίσως δεν θα τις ενέκριναν αν τις γνώριζαν; Εδώ πρόκειται για ένα ηθικό ζήτημα.

Οι τράπεζες που λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε μια κατάθεση και μια επένδυση, να συμφωνούν μεταξύ τους, συμπεριλαμβάνουν στην ανταλλαγή αυτή τη θέληση του καταθέτη. Οι καταθέσεις των χρημάτων σε μια τέτοια τράπεζα απευθύνονται σε συγκεκριμένους χρήστες. Η συναλλαγή δεν είναι απρόσωπη, αλλά λαμβάνει χώρα με πλήρη συνείδηση. Μια τέτοια τράπεζα, που λειτουργεί σ’ αυτή τη βάση είναι και η Triodos Bank (Τζιγκοτζίδης, 5 Μαΐου, 2016).

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας επιλέξαμε, το Rudolf Steiner Foundation ή RSF στις ΗΠΑ, ως διεθνώς επιτυχημένο και αποτελεσματικό παράδειγμα κοινωνικής χρηματοοικονομικής, ένα από τα ουσιαστικά και βιώσιμα παραδείγματα εφαρμογής των προτάσεων της “Παγκόσμιας Οικονομίας” και επιπλέον επειδή φέρει το όνομα και εφαρμόζει τις αρχές του Rudolf Steiner. Συζητήσαμε με τον John Bloom αντιπρόεδρο και διευθυντή οργανωσιακής ανάπτυξης του RSF, συγγραφέα βιβλίων και άρθρων που αφορούν στο χρήμα, στην κοινωνική χρηματοοικονομική και στον πολιτισμό. Στην ερώτηση για το ποιος είναι ο ρόλος του RSF απάντησε ότι είναι “ένας μετασχηματιστικός ενδιάμεσος φορέας ανάμεσα σε πρόσωπα που θέλουν να αναπτύξουν τα κεφάλαια τους και σε πρόσωπα που χρειάζονται αυτά τα κεφάλαια για τις δραστηριότητές τους, με την τοποθέτησή τους να μην είναι παθητική ή ουδέτερη ή εκμεταλλευτική”. Ο οργανισμός έχει μια άμεση σχέση και με τις κοινωνικές επιχειρήσεις ως δανειολήπτες και με τους κοινωνικούς επενδυτές, που

επενδύουν τα χρήματά τους στο RSF αναζητώντας αποδόσεις, παράλληλα με την επίτευξη κοινωνικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου.

[α]υτός είναι ένας αρκετά ενεργός ρόλος με το μετασχηματισμό να συμβαίνει, όταν κάποιος αποφασίζει να μετακινήσει τα χρήματά του και να μας δώσει μια επιταγή, κερδίζοντας ένα μικρό τόκο, όταν λειτουργούμε ως φύλακες του ενεργητικού τους που μας εμπιστεύονται, μετακινώντας το για καλό σκοπό και πως σκεφτόμαστε σχετικά με τον κίνδυνο και τον διαχειριζόμαστε, που είναι αρκετά διαφορετικό από τον χρηματοοικονομικό κίνδυνο. Κοιτάζουμε τις προθέσεις, αναζητούμε τις σχέσεις που αναπτύσσονται στην κοινότητα γύρω από αυτές τις δραστηριότητες και με αυτό τον τρόπο γνωρίζουμε πως το χρήμα θα εργαστεί και θα αποδώσει, γιατί είμαστε πραγματικά φύλακες των επενδυτικών κεφαλαίων υπό διαχείριση. Αυτό είναι μια διάσταση του έργου μας (Bloom, 22/6/2016).

Ο Bloom αναφέρθηκε στη μεθοδολογία που ακολουθείται αναφορικά με την κίνηση του χρήματος μεταξύ επενδυτών και δανειοληπτών και είναι αυτή που αναφέρεται στα συνδεσμικά οικονομικά καθώς και στη σχέση που πρέπει να υπάρχει ανάμεσα στους δότες και στους λήπτες και αντίστροφα, σύμφωνα με τον Rudolf Steiner.

Κάθε τρίμηνο καλούμε επενδυτές και δανειολήπτες στο RSF για να συζητήσουν από κοινού για το ύψος του επιτοκίου τους επόμενους τρεις μήνες. Κατ' αυτή την έννοια λειτουργούμε ως διανομέας ανάμεσα στα δύο μέρη. Είναι εκπληκτικό πως οι άνθρωποι αυτοί συνδέουν τις τελείες [...] βλέποντας τις ανάγκες του άλλου, ανεξάρτητα από το αν δίνουν ή λαμβάνουν χρήματα, τροποποιούν το επιτόκιο όταν νιώθουν ότι χρειάζεται, για παράδειγμα ένας επενδυτής όταν βλέπει τον σκοπό της επένδυσης και τον κοινωνικό της αντίκτυπο, αφήνει αμετάβλητο ή ρίχνει το επιτόκιο, ενώ παράλληλα λήπτες κεφαλαίων να αυξάνουν το επιτόκιο σε περιπτώσεις που επενδυτές είναι συνταξιούχοι. Αυτή η ανθρώπινη διάσταση και η αλλαγή του πως βλέπει η μια πλευρά την άλλη αποτελεί την πρώτη διάσταση του έργου μας (Bloom, 22/6/2016).

Εκτός από το χρήμα ως επένδυση υπάρχει και το χρήμα ως δώρο. Οι δωρητές καθορίζουν που θέλουν να πάνε τα χρήματά τους ως δώρο είτε σε κοινωνικές επιχειρήσεις, είτε σε κάποιο κοινωνικό σκοπό, είτε απευθείας στο RSF για να τα διαχειριστεί το ίδιο σύμφωνα με τις δραστηριότητές του, μέσω προγραμμάτων κοινωνικών επενδύσεων.

Η δεύτερη διάσταση του ρόλου μας σχετίζεται με το χρήμα ως δώρο, έχουμε μια φιλανθρωπική πλευρά ως οργανισμός επίσης, το προηγούμενο έτος 11 εκατ. \$ δόθηκαν σε προσπάθειες στις ΗΠΑ και διεθνώς. Ως μη κερδοσκοπικός χρηματοοικονομικός οργανισμός, ως μια τράπεζα που δεν υπόκειται στους κανονισμούς της Fed (not a regulated bank) μπορούμε να κάνουμε πράγματα που δεν μπορούν να κάνουν άλλες τράπεζες (Bloom, 22/6/2016).

Το δώρο σε αντίθεση με το χρήμα δεν έχει παρούσα αξία. Η αξία του δεν μπορεί να αποτυπωθεί. Δεν είναι αντικείμενο οικονομικής συναλλαγής, δεν ενσωματώνει το χρόνο, όπως το χρήμα ή μια επένδυση. Για την πραγματική του αξία

όπως αναφέρει ο Finser (2006, p. 86) πρέπει “να περιμένουμε απροσδιόριστο χρονικό διάστημα”. Το δώρο κινείται σε κύκλους, ενσωματώνει ανθρώπινες σχέσεις σε μια περισσότερο πνευματική μορφή ενώ παράλληλα γονιμοποιεί το μέλλον για επόμενους κύκλους δημιουργίας (Eisenstein, 2011, pp. 22-23, Finser, 2006, p. 86).

Σχετικά με την ταξινόμηση του χρήματος σε τρεις τύπους (συναλλακτικό μέσο, δάνειο, δώρο) απάντησε ότι ασφαλώς χρησιμοποιούν αυτή την ταξινόμηση και τη μεταξύ τους σχέση στην καθημερινή πρακτική του RSF και ότι δεν ήταν απλά μια διαίσθηση του Steiner, δουλεύει και δουλεύει σωστά όλα αυτά τα χρόνια, είναι χρήμα με “σάρκα και οστά” που κυκλοφορεί στην πραγματική οικονομία.

Είναι στην ιστορία του RSF εκτός από το φιλοσοφικό υπόβαθρο να δοκιμάζουμε τα πάντα σε πρακτικό επίπεδο. Δεν είμαστε δεξαμενή σκέψης αν και σκεπτόμαστε από καιρό σε καιρό (sic), είμαστε δεξαμενή δράσης (Bloom, 22/6/2016).

Οι χρηματοοικονομικές συναλλαγές είναι άμεσες, διάφανες, προσωπικές και εδράζονται σε μακροχρόνιες σχέσεις,

Σχετίζονται με τα σεμινάρια του Steiner στην Π.Ο. και το κοινωνικό τρίπτυχο. Η “αμεσότητα” των συναλλαγών αφορά στην οικονομική σφαίρα, η “διαφάνεια”, στη σφαίρα των δικαιωμάτων και η “προσωποποίηση” στην πνευματική και πολιτισμική σφαίρα. Οι τρεις αυτές διαστάσεις ενυπάρχουν στο έργο του RSF αντικατοπτρίζοντας τη σκέψη του Steiner για το τρίπτυχο. Αυτό για μας είναι το DNA της κοινωνικής χρηματοοικονομικής. Οι μακροχρόνιες σχέσεις στηρίζονται στις τρεις αυτές διαστάσεις καθώς ξετυλίγονται στο χρόνο (Bloom, 22/6/2016).

Τα αντεστραμμένα και στρεβλωμένα είδωλα των διαστάσεων του κοινωνικού τριπτύχου θα προσθέταμε συμπληρώνουν και επιδεινώνουν τα προβλήματα της χρηματοοικονομικής. Σύμφωνα με τον Bloom

[τα]ο παρόν χρηματοοικονομικό σύστημα είναι πολύπλοκο, συχνά αδιαφανές, απρόσωπο και βασίζεται στην αναζήτηση βραχυχρόνιων αποτελεσμάτων (Bloom, 22/6/2016).

Στην ερώτηση για τον αντίκτυπο της λειτουργίας του RSF στην κοινωνία και στην οικονομία ο Bloom απάντησε ότι το RSF έχει ως στόχο τη συστημική αλλαγή,

μέσα από τη διοχέτευση κεφαλαίων και χρήματος σε κοινωνικές επιχειρήσεις, με τη στήριξη ανθρώπων που δεν έχουν πρόσβαση σε τραπεζικό χρήμα ή χρήμα γενικά, με σεμινάρια και εκπαίδευση αναφορικά με τη φύση και τη λειτουργία του χρήματος, με συνεργασίες, με επενδύσεις σε τοπικές οικονομίες (Bloom, 22/6/2016).

Αναφέρθηκε επίσης στον φιланθρωπικό τομέα στις ΗΠΑ αλλά και σε κοινοτικά ιδρύματα (community foundations) που πρόσφατα ξεκίνησαν συνεργασία με το RSF. Πολλά από αυτά τα ιδρύματα βασίζονται στο μοντέλο των κοινοτικών καταπιστευμάτων (community trusts) το οποίο δημιουργήθηκε από την Ελισάβετ Α΄

με νόμο του 1654 ο οποίος ισχύει έως σήμερα και αφορούσε στις περιπτώσεις που κάποιοι έχοντας επιπλέον χρήματα τα κατέθεταν στα καταπιστεύματα για να μπορούν να λαμβάνουν άνθρωποι που ήταν σε ανάγκη.

Τα ιδρύματα αυτά, που λειτουργούν σε τοπικό επίπεδο ήρθαν και μας ρώτησαν πως μπορούν να αναζωογονήσουν την τοπική τους οικονομία; Είμαστε καλοί στη χρηματοδότηση κοινωνικών υπηρεσιών ή σε πεδία που η κυβέρνηση δεν προσφέρει υπηρεσίες στους πολίτες ή βοηθώντας ανθρώπους που δεν έχουν τους απαιτούμενους πόρους για να ζήσουν. Δεν καταλαβαίνουν απαραίτητα γιατί δουλεύουν παραδοσιακά με το χρήμα ως δώρο, δεν καταλαβαίνουν κατ' ανάγκη πώς να επενδύσουν στην κοινότητα και στις κοινωνικές επιχειρήσεις. Έρχονται λοιπόν σε εμάς και είναι εκατοντάδες αυτά τα τοπικά ιδρύματα στις ΗΠΑ και λένε βοηθήστε μας να μοχλεύσουμε τα χρήματα αυτά στον κλάδο των κοινωνικών επιχειρήσεων, μέσω δανεισμού, λειτουργείτε 33 χρόνια, με ελάχιστες χρεοκοπίες. Τους λέμε ότι δεν είναι τόσο εύκολο να το κάνεις καλά, να το κάνεις σωστά.

Οργανώνουμε εκπαιδεύσεις για να γίνει κατανοητός ο τρόπος λειτουργίας μας, χτίζοντας συνεργασίες σε τοπικό επίπεδο και πώς να γίνουν επενδύσεις σε τοπικό επίπεδο. Για τα ιδρύματα είναι μια σημαντική αλλαγή κατεύθυνσης, αλλά για μας στο RSF είναι μια τεράστια αλλαγή για το πώς βοηθούμε να ωφεληθεί ευρύτερα η κοινωνία, πως μπορούμε να συμβάλλουμε στη συστημική αλλαγή (Bloom, 22/6/2016).

Ο κοινωνικός και οικονομικός αντίκτυπος και η μέτρησή τους είναι μια πολύ σοβαρή και σίγουρα όχι εύκολη υπόθεση για το RSF. Γι' αυτό το λόγο προσπαθούν να διακρίνουν ανάμεσα στον αντίκτυπο του RSF από τη μια πλευρά και στον αντίκτυπο των κοινωνικών επενδυτών και των κοινωνικών επιχειρήσεων που λαμβάνουν επενδυτικά κεφάλαια από τον οργανισμό από την άλλη πλευρά. Την περίοδο της συνέντευξης το RSF ανασχεδίαζε ριζικά την αποτίμηση του αντίκτυπου και δεν μπορούσαν να μας δοθούν περισσότερες λεπτομέρειες.

Το μοντέλο είναι πολυδιάστατο και δομείται σε πέντε επίπεδα α) οικονομικό, χρηματοοικονομικό, β) πολιτισμική αναδιοργάνωση γ) αποτίμηση των ληπτών κεφαλαίων σχετικά με τον αντίκτυπο τους στην κοινωνία που δραστηριοποιούνται δ) αποτίμηση των επενδυτών πως βλέπουν τον αντίκτυπό τους στην κοινωνία, με βάση την επένδυσή τους και ε) πως το ίδιο το RSF επηρεάζει την Κ.Χ και πως επηρεάζεται από αυτή σε οργανωσιακό και προσωπικό επίπεδο (Bloom, 22/6/2016).

Σε γενικές γραμμές το μοντέλο θα είναι ένα υβριδικό μοντέλο του Balanced Score Card της Σχολής Διοίκησης Επιχειρήσεων του Πανεπιστημίου Harvard.

Οι ιδέες του Steiner αναφορικά με την κοινωνική χρηματοοικονομική και την κοινωνική τραπεζική, το χρήμα και το επιτόκιο δεν έχουν εφαρμοστεί ακριβώς, το οποίο και παραμένει ένα σημαντικό ζητούμενο στα χρόνια που έρχονται. Οι ιδέες του και η σκέψη του αποτέλεσαν έναυσμα και έμπνευση για τις τράπεζες και τους κοινωνικά χρηματοοικονομικούς φορείς που ακολουθούν την σκέψη που εξέφρασε,

τις αρχές που έθεσε, στο πλαίσιο της πνευματικής επιστήμης. Αφορούσαν ένα συγκεκριμένο ιστορικό γίνεσθαι. Το σήμερα διαφέρει από την περίοδο που αναπτύχθηκαν αυτές οι ιδέες και οι οποίες τηρώντας τις βασικές αρχές πρέπει και οφείλουν να προσαρμόζονται. Ο ίδιος αναφέρει ότι “αυτά ή εκείνα που λέω δεν πασχίζω και δεν εύχομαι ότι πρέπει να γίνουν. Το μόνο που επιθυμώ είναι να καταδείξω ότι υπάρχουν” και αποτυπώνει μια σημαντική σκέψη λέγοντας “ό,τι δεν μπορούμε ποτέ να επιτύχουμε με νομοθετικά μέτρα [...] μπορούμε να το επιτύχουμε με τη ζωή και το σύστημα των συνδέσμων” (CW 340/341, 2013, p. 78).

5.7 Χρήμα και Ζωντανές Ιδέες

Στην “Παγκόσμια Οικονομία” ο Steiner αναφέρει ότι οι αφηρημένες ιδέες και έννοιες, ιδίως στο πεδίο της οικονομίας και του χρήματος, δεν μπορούν να αποδώσουν με ενάργεια το μήνυμά τους και να προάγουν την καλύτερη κατανόηση τους⁵³. Οι Lamb και Hearn (2014, p. 105) θέτουν στο ίδιο πλαίσιο “την ανάγκη κατανόησης των φαινομένων παραγωγής, κατανάλωσης διανομής μέσω της αντίληψης και της εμπειρίας για τη δημιουργία εικόνων της οικονομικής ζωής”.

Ο Steiner τόνισε την παιδευτική και νοητική αξία χρήσης των εικόνων και της εικονοκεντρικής σκέψης. “Καμία αφηρημένη ιδέα δεν μπορεί να επιτρέψει την κατανόηση της οικονομικής διαδικασίας, πρέπει να γίνει κατανοητό με εικόνες [...] Οι εικόνες αυτές πρέπει να περιέχουν μια δυναμική ποιότητα” (CW 340/341, 2013, pp. 124-126, pp. 169-170).

Οι ζωντανές ιδέες απαντώνται και στο εκπαιδευτικό έργο του Steiner. Η εκπαίδευση Waldorf στηρίζεται στην κατανόηση της πραγματικότητας όχι μέσω αφηρημένων ιδεών αλλά μέσα από ζωντανές εικόνες. Το παιδί σύμφωνα με τον Steiner χρειάζεται “εκτός από τις γνώσεις, τις σωστές εικόνες, τα σωστά αισθήματα [...], πάνω από όλα ζωντανές εικόνες όπου δεν μπαίνει ζήτημα αιτίου και αποτελέσματος” (Steiner, 1995b, Steiner, 2016).

Σύμφωνα με τον Marvin Minsky,

τα οπτικά μας συστήματα μπορούν να υποστηρίξουν ταυτόχρονα περισσότερες λειτουργικές διεργασίες από ότι τα λεκτικά μας συστήματα και αυτό περιορίζει

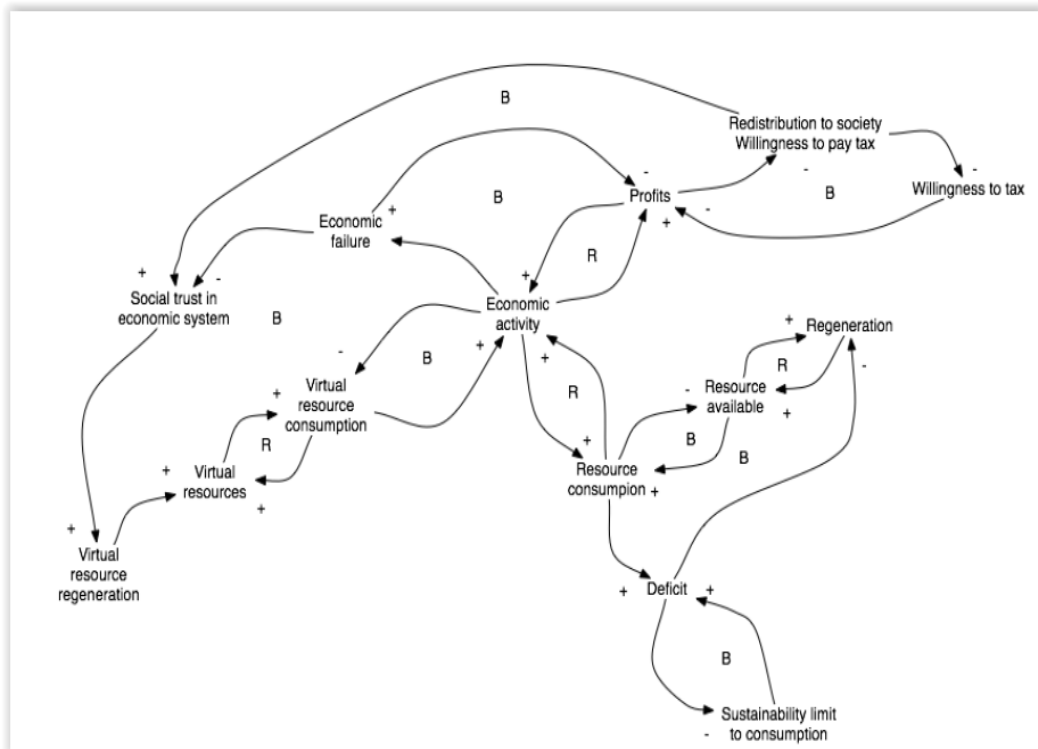
---

⁵³ Εκτός από τις εικόνες και την εικονοκεντρική σκέψη η λογοτεχνία και η ποίηση μπορούν να αποδώσουν έννοιες και μηνύματα οικονομικής και χρηματικής φύσης με ενάργεια. Στο Παράρτημα 4 – μέσω της λογοτεχνίας και στο Παράρτημα 5 – μέσω του κινηματογράφου, ο αναγνώστης μπορεί να έχει μια εικόνα για τη σημασία των τεχνών αυτών στην κατανόηση οικονομικών και νομισματικών φαινομένων. Επιπλέον ο Dodd (Dodd, 2014, pp 179-189) και σε συνέχεια της σχέσης του χρήματος με τη γλώσσα παραθέτει σειρά συγγραφέων που έχουν ασχοληθεί με το χρήμα στο έργο τους.

την ανάγκη των αλληλο-διακοπών μεταξύ των διεργασιών. Ένας δεύτερος λόγος είναι ότι οι οπτικοί δρώντες μπορούν να επιλέξουν από μόνοι τους τη σειρά που παρακολουθούν τις λεπτομέρειες ενώ οι λεκτικοί δρώντες ελέγχονται από το ομιλόν πρόσωπο (Minsky, 2006, σ. 156).

Σχήματα, εικόνες, στατικές και δυναμικές απεικονίσεις αποδίδουν καλύτερα το νόημα οικονομικών ιδεών που γίνονται έτσι πιο κατανοητές από τον κόσμο. Αποτελούν επίσης πολύτιμα εργαλεία στο πεδίο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, όπως θα δει ο αναγνώστης στο 6ο κεφάλαιο.

Η συστημική ανάλυση έχει τη δυνατότητα οπτικής απεικόνισης στα θέματα που ασχολείται με σταθερές ή κινούμενες εικόνες ή προσομοιώσεις. Για παράδειγμα στο Σχήμα 5.5 αποτυπώνεται ένα μέρος από τα πολλαπλά υποσυστήματα που συνθέτουν τη συνολική εικόνα της κατάρρευσης της Ισλανδικής Οικονομίας από τους Arnarson Kristjansson, Bjarnason, Sverdrup and Ragnarsdottir (2011). Επιπλέον η χρήση των “πλούσιων εικόνων” (rich pictures) για την Armson αποτελεί “ιδανικό σημείο εκκίνησης για την αντιμετώπιση περιπλεγμένων καταστάσεων” (Armson, 2011, p. 57) αλλά και ευρύτερα ως εργαλείο συστημικής σκέψης (Armson, 2011, ch. 3).

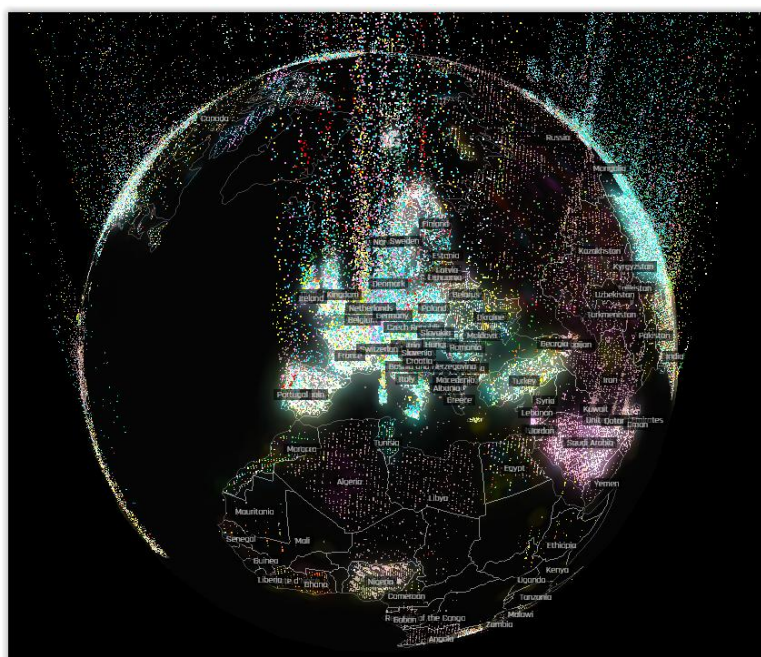

Σχήμα 5.5: Συστημική Ανάλυση της Ισλανδικής κρίσης (Arnarson et al., Figure 44, p. 55)

Αυτή η δυναμική ποιότητα, θεωρούμε ότι μπορεί να δοθεί ιδιαίτερα μέσω του κινηματογράφου και της απεικόνισης ζωντανών ιδεών. Στη βιβλιογραφία (Byrne,

1998) αποτυπώνονται αντίστοιχες αντιλήψεις για τις κοινωνικές επιστήμες, γενικότερα από τον Reed (2010) για την εικονογραφική μοντελοποίηση και την καινοτομία, καθώς και από τον Roam (2008, 2016).

Ένα άλλο, επίσης, πεδίο είναι η οπτικοποίηση (visualization). Στο σχετικό ιστοχώρο του Πανεπιστημίου Harvard, η τρισδιάστατη οπτικοποίηση των προϊόντικών οικονομικών συναλλαγών όλων των χωρών στον πλανήτη, προσφέρει μια κατατοπιστική εικόνα των οικονομικών ροών και την υδρόγειο της οικονομικής πολυπλοκότητας. Στην Εικόνα 5.2 αποτυπώνεται οπτικά ο όγκος των διεθνών συναλλαγών και γίνεται καλύτερα κατανοητό το μέγεθος των ροών, οι κατευθύνσεις τους και οι αλληλεπιδράσεις τους.

Εικόνα 5.2: Διεθνείς Οικονομικές συναλλαγές (Οπτικοποίηση)

Ένα άλλο παράδειγμα ζωντανής ιδέας για την κατανόηση του χρήματος προέρχεται από την αστροφυσική. Όπως οι πλανήτες περιστρέφονται γύρω από τον ήλιο στο ηλιοκεντρικό σύστημα έτσι και το χρήμα πρέπει να διαγράφει τροχιές γύρω από τον άνθρωπο. Ας σκεφτούμε το υπάρχον χρηματοκεντρικό οικονομικό σύστημα, όπου όλα ή σχεδόν όλα περιστρέφονται γύρω του και ένα ανθρωποκεντρικό οικονομικό σύστημα, όπου ο άνθρωπος είναι στο κέντρο και γύρω του διαγράφονται χρηματικές τροχιές. Σε αυτό το δεύτερο σύστημα θα είχε εφαρμογή το αφήγημα της αλληλεξάρτησης ανθρώπου-φύσης-ανθρωπότητας, ενώ στο πρώτο σύστημα έχει εφαρμογή το αφήγημα του διαχωρισμού, ο άνθρωπος μόνος του, ανταγωνιστής, κυνηγός, αποκομμένος από το “άλλο” και τη φύση.

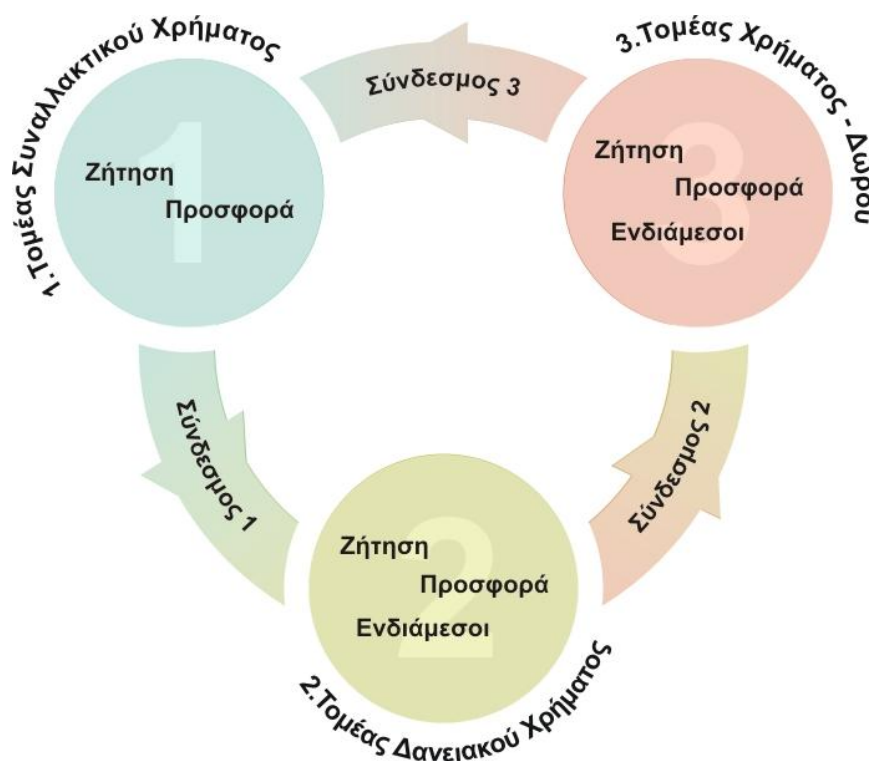
Για να επιστρέψουμε, όμως, στον Steiner η κατανόηση του ανθρώπου, της κοινωνίας και της φύσης δεν μπορεί να στηρίζεται στον ατομισμό, αλλά στον ολισμό και πιο συγκεκριμένα στον μεθοδολογικό ολισμό και όχι στον μεθοδολογικό ατομισμό. Το παιδί κατανοεί καλύτερα την πραγματικότητα μέσα από το σύνολο και κατόπιν μεταβαίνει στα επιμέρους στοιχεία του. Αυτό ισχύει για παράδειγμα στην αριθμητική. Όπως και στη γεωγραφία, η οποία δεν μπορεί να ειπωθεί ξεχωριστά από τη βοτανική. Ο σύγχρονός του, Mohandas Karamchand Gandhi αν και είχε σταθερή δέσμευση στον μεθοδολογικό ατομισμό, αυτό που τον διαχωρίζει από την κυρίαρχη οικονομική παράδοση είναι η “αξιοσημείωτη έμφαση στην ηθική διάσταση της οικονομικής συμπεριφοράς” (Dasgupta, 2003, p. 6). Αυτό τον φέρνει κοντά στον Steiner που στην Π.Ο. αναφέρει ότι η οικονομική επιστήμη είναι πρακτική επιστήμη όπως και η Ηθική. “Είναι οι άνθρωποι και όχι οι ομάδες που έχουν ηθικά αισθήματα και επιλογές” αναφέρει για τον Gandhi ο Dasgupta (2003, p. 183). Η Θεωρία του Gandhi καταλήγει ο Dasgupta είναι αυτή του μη κτητικού ατομισμού.

5.8 Το Χρήμα στον Steiner

Από την “Παγκόσμια Οικονομία” και τις άλλες εργασίες και διαλέξεις του Steiner παρατίθεται εδώ πιο αναλυτικά η σκέψη του για το χρήμα και τη χρηματική καινοτομία. Ο Steiner αναφέρει στην 4^η διάλεξη ότι το χρήμα “δεν είναι τίποτα άλλο από την εξωτερικά εκφραζόμενη αξία που αποκτάται κατά την οικονομική διαδικασία μέσα από τον καταμερισμό της εργασίας και μεταφέρεται από τον ένα άνθρωπο στον άλλο”. (CW 340/341, 2013).

Η 12^η διάλεξη ξεκινά με την αναφορά ότι η τιμή, “η δημόσια τιμή που αναδύεται στην αγορά ή κατά την εμπορευματική κυκλοφορία, έχει πολύ μικρότερη οικονομική σπουδαιότητα από αυτό που πραγματικά βρίσκεται πίσω από την διαμόρφωση και τη διακύμανση των τιμών, που είναι τα τελικά αποτελέσματα” (CW 340/341, 2013, p. 144). Οι παράγοντες που βρίσκονται πίσω από την τιμιακή διαμόρφωση σχετίζονται με τις κοινωνικές σχέσεις του αγοραστή και του πωλητή, του δανειστή και του δανειζόμενου και του δωροδότη και δωρολήπτη. Ο Steiner αναφέρεται εδώ, αλλά και σε άλλες ομιλίες και βιβλία του, σε μια οικονομία σχέσεων και όχι μεγεθών στο πλαίσιο της τρίπτυχης κοινωνικής οργάνωσης.

Στο Σχήμα 5.6 αποδίδουμε σχηματικά τις βασικές σχέσεις ανάμεσα στους τρεις τύπους/είδη χρήματος κατά τον Steiner.

Σχήμα 5.6: Οι τύποι χρήματος κατά τον Steiner (Τζουβελέκας, 2018)

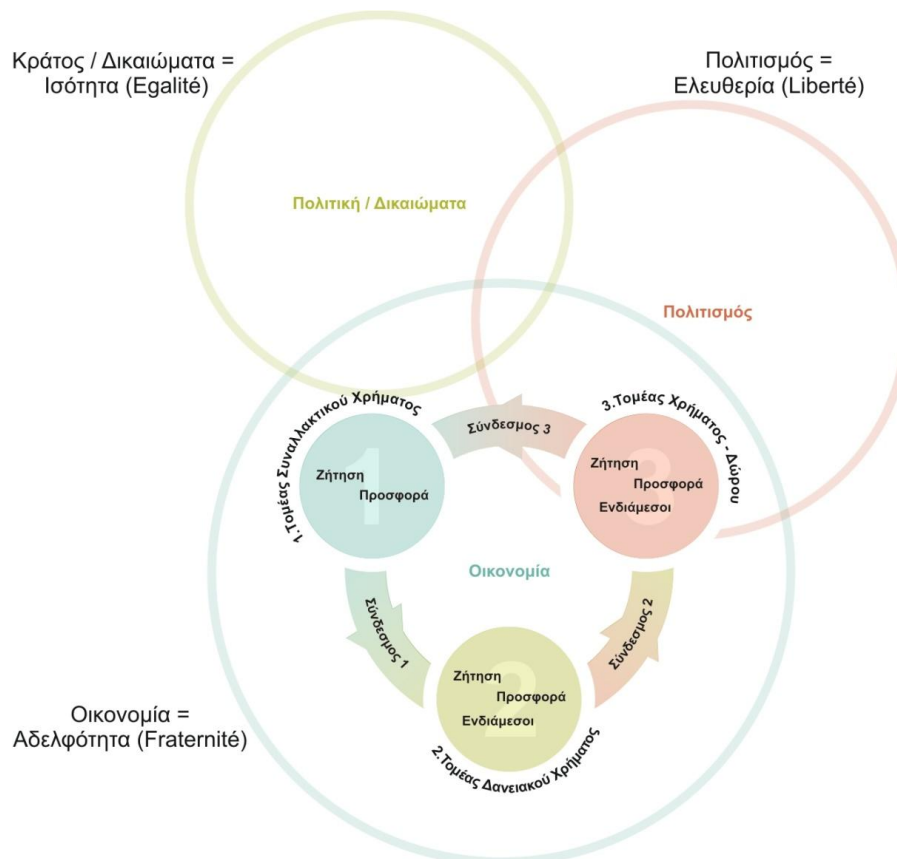
Ο τομέας του συναλλακτικού χρήματος είναι αυτός στον οποίο το νέο χρήμα κινείται μεταξύ αγοραστών και πωλητών. Αναφέρεται σε διάφορα σημεία της Παγκόσμιας Οικονομίας για την ανάγκη χαρακτηρισμού του χρήματος ως νέου και παλιού και όχι ως ακριβού και φθηνού (CW 340/341, 2013, p. 156).

Η δεύτερη κατηγορία χρήματος είναι αυτή του δανειακού ή επιχειρηματικού χρήματος. Αφού το χρήμα κυκλοφορήσει για κάποιο διάστημα στην πρώτη επικράτεια ως νέο, η κυκλοφορία του μετακινείται στον δεύτερο τομέα. Εδώ το χρήμα στην ωριμότητά του χρηματοδοτεί τις επιχειρήσεις και τα οικονομικά εγχειρήματα με μορφή δανείων. Εδώ μόνο οι επιχειρηματίες ξοδεύουν αυτόν τον τύπο χρήματος. Να σημειωθεί ότι ο Steiner στη φάση αυτή κυκλοφορίας δεν τάσσεται κατά του επιτοκίου. Αντιτίθεται όμως στα υψηλά επιτόκια που στρεβλώνουν την οικονομική δραστηριότητα.

Αφού το χρήμα παρέλθει ένα ηλικιακό όριο, αποσύρεται στον τομέα του χρήματος-δώρου, στην τρίτη και τελευταία φάση, πριν αποσυρθεί οριστικά από την κυκλοφορία. Σε αυτή την επικράτεια το χρήμα στηρίζει τον πολιτισμό, την εκπαίδευση και την ελεύθερη δημιουργία. Μόνο οι δωρολήπτες μπορούν να ξοδέψουν αυτόν τον τύπο του χρήματος.

Πως όμως, μετακινούμαστε από τον ένα τύπο χρήματος στους άλλους; Από τον 1^ο τύπο στον 2^ο στον 3^ο τύπο και πάλι στον 1^ο τύπο, υπάρχει μεταξύ των σταδίων ένας Σύνδεσμος ο οποίος ρυθμίζει τα της μετάβασης.

Στο Σχήμα 5.7 αποτυπώνουμε εκ νέου το κοινωνικό τρίπτυχο ενσωματώνοντας την ανάλυση του Σχήματος 5.6 με εμφανή την αλληλοπεριχώρηση του χρήματος-δώρου στην οικονομία και στον πολιτισμό.

Σχήμα 5.7: Τύποι χρήματος και Κοινωνικό Τρίπτυχο (Τζουβελέκας, 2018)

Πριν κλείσουμε την ενότητα αυτή θα θέλαμε να αναφερθούμε στη σχέση μεταξύ Steiner και Gesell αναφορικά με το θνήσκον χρήμα και στη σχέση του Steiner με τον Simmel αναφορικά με την ατομική ελευθερία.

Ο Steiner (1861-1925) και ο Gesell (1862-1930) έζησαν την ίδια χρονική περίοδο. Αυστριακός ο πρώτος, Γερμανός ο δεύτερος, έζησαν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο τα ίδια ιστορικά, κοινωνικά, οικονομικά και πολεμικά γεγονότα του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Ο Steiner στην 5^η Διάλεξη της 28^{ης} Ιουλίου 1922 αναφέρεται στο ελεύθερο χρήμα (Freigeld) του Gesell χωρίς να τον κατονομάζει (CW 340/341, p. 65). Στην πραγματικότητα συμφωνεί με τον Gesell για το θνήσκον χρήμα και το εδαφικό

ζήτημα (απομείωση της αξίας της γης και όχι συνεχής αύξηση της αξίας της). Διαφοροποιείται στο ότι η χρήση ενός χρήματος μειούμενης αξίας, (demurrage) ως τεχνικού εργαλείου δεν πρέπει να εκκινεί, αλλά να καταλήγει ως τεχνική λύση συνοδεύουσα μια αλλαγή σκέψης και νοοτροπίας.

Η “Φιλοσοφία της Ελευθερίας” (1894) είναι για τον Steiner ο δρόμος για την πνευματική επιστήμη (spiritual science). Η ελευθερία σχετίζεται με την ανάπτυξη της ανθρώπινης σκέψης. Αποτελεί παιδί της σκέψης και της αλήθειας. Αν και αποτελεί ένα από τα μεγάλα έργα του 19^{ου} αιώνα, δεν έλαβε τη δέουσα αναγνώριση. Έπρεπε να περάσουν πολλά χρόνια, να ακολουθήσουν τον Steiner χιλιάδες κόσμου για “να γίνει γνωστό αναδρομικά το νεανικό του αυτό έργο (η διδακτορική του διατριβή) το οποίο πάντα υποστήριζε ως τη βάση όλου του έργου του” (Steiner, 1964).

Η “Φιλοσοφία του Χρήματος” (1907) αναφέρεται εκτενώς στην ατομική ελευθερία (Simmel, 2011, chap. 4). Ο Simmel επισημαίνει τη σημασία του διαχωρισμού της πνευματικής από τη χειρωνακτική εργασία, προσπαθώντας να διαφυλάξει την πνευματική ελευθερία αναγνωρίζοντάς την ως ελεύθερη.

Για τον Steiner ο διαχωρισμός της εργασίας σε πνευματική και χειρωνακτική είναι λανθασμένος γιατί δεν βλέπει τον άνθρωπο ως μια ενότητα (whole person) αλλά ως άτομο αποκομμένο από τον εαυτό του. Ο διαχωρισμός αυτός και η διανοητική εργασία δεν φτάνει ποτέ το ανθρώπινο πνεύμα (CW 333, 2008, pp. 67-69). Ο ανωτέρω διαχωρισμός σχετίζεται και με τη γνώση. Η πνευματική εργασία από μόνη της δεν οδηγεί στη γνώση. Η εκπαίδευση Waldorf στο πνεύμα των ανωτέρω αποσκοπεί στην ελευθερία του ανθρώπου. Στο πλαίσιο του κοινωνικού τρίπτυχου και του τρίπτυχου της Γαλλικής Επανάστασης, η ελευθερία αφορά στην εκπαίδευση και στον πολιτισμό, η ισότητα στα δικαιώματα και η αδελφότητα στην οικονομική ζωή.

5.9 Ο Steiner στην πράξη: Στην Ελλάδα και διεθνώς

Ο Steiner μέχρι το 1900 είχε χτίσει μια αξιοσημείωτη καριέρα στο χώρο της φιλοσοφίας με επακόλουθη εξέλιξη την ακαδημαϊκή πορεία, η οποία όμως διακόπηκε. Τα τελευταία 25 χρόνια της ζωής του επιδόθηκε σε ένα εξαντλητικό ταξίδι διάδοσης των ιδεών του στην Κεντρική ιδίως Ευρώπη (βλ. Εικόνα 5.1).

Που κατέληξε, όμως, όλη αυτή η εργώδης, συνειδητή προσπάθειά του; Αυτός ο φρενήρης και αδιάλειπτος ρυθμός συγγραφής και διαλέξεων από τις αρχές του 20^{ου}

αιώνα μέχρι το θάνατό του το 1925, άφησε εν τέλει μια γονιμοποιητική ροή στις κοινωνίες της Κεντρικής Ευρώπης, αλλά και της Ευρώπης γενικότερα, ή χάθηκε στη βοή των γεγονότων του 20^{ου} και του 21^{ου} αιώνα;

Μετά τον Steiner χαρισματικές προσωπικότητες συνέχισαν το έργο του στο χώρο της εκπαίδευσης Waldorf, στην ιατρική, στη βιοδυναμική γεωργία και στην οικονομία. Ένας από αυτούς ήταν και ο Lex Bos από τους πρωτεργάτες της Triodos Bank η οποία επηρεάστηκε από το έργο του Steiner και σήμερα αποτελεί με έδρα την Ολλανδία και παραρτήματα στην Βρετανία, στην Ισπανία και στο Βέλγιο μια τράπεζα που επενδύει και δανείζει χρήματα σε οργανώσεις που ωφελούν τον άνθρωπο την κοινωνία και το περιβάλλον (Lamb and Hearn, 2014, p.312).

Σε διάφορες χώρες υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις από πρωτοβουλίες, οργανώσεις, φορείς και σχήματα. Παράλληλα, με τις κεντρικές πολιτικές και οικονομικές διαπραγματεύσεις μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών, υπάρχουν και κινήσεις πολιτών, ίσως αφανείς σε έναν βαθμό, ανεξάρτητες από τις καθιερωμένες κυρίαρχες τάσεις. Οι κινήσεις αυτές δρουν, είτε στον πολιτιστικό χώρο, δηλαδή σχολεία, καλλιτεχνικές δραστηριότητες, φιλοσοφικές ομάδες, κ.λ.π., είτε στον οικονομικό τομέα, με μικρές συλλογικές προσπάθειες, κοινωνικές επιχειρήσεις, μη κερδοσκοπικές συνεργασίες, είτε στο χρηματοοικονομικό τομέα, όπως η Gemeinschaftsbank für Leihen und Schenken ή GLS Bank (Γερμανία), η Triodos Bank (Ολλανδία με υποκαταστήματα, στο Βέλγιο, στη Γερμανία, στο Ηνωμένο Βασίλειο και στην Ισπανία), το Rudolf Steiner Foundation – Social Finance (ΗΠΑ) που αναφερθήκαμε στην ενότητα 5.6.

Ο τρόπος που λειτουργούν αυτές οι πρωτοβουλίες, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο που αναπτύσσεται η πνευματική ζωή στον συγκεκριμένο λαό. Η ιστορία του τόπου, η γεωγραφία του, η επιρροή από άλλα πολιτιστικά ρεύματα, κλπ, είναι βασικοί παράγοντες του τρόπου εξέλιξης της συνείδησης, της αντίληψης και της βούλησης των ανθρώπων μιας χώρας (Τζιγκοτζίδης, 5 Μαΐου 2016).

Κάθε λαός έχει τη χαρακτηριστική του θέση και αποστολή σε όλη την ανθρωπότητα (Steiner, 2003, pp. 174-198, CW 333, 2008, pp. 83-96). Το έργο του ήταν ελάχιστα γνωστό στην Ελλάδα για ένα αιώνα περίπου μετά την διάδοσή του κυρίως στην Κεντρική και Βορειοδυτική Ευρώπη.

Στο ερώτημα αν οι γραμμές που χάραξε ο Steiner και η εφαρμογή των αναφορών θα μπορούσαν να έχουν ένα αντίκρισμα στο σύγχρονο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, η απάντηση ήταν,

ότι αν και οι σημερινές συνθήκες διαφέρουν πολύ από την εποχή του Steiner, ο άνθρωπος εξελίσσεται με ανεξάρτητο ρυθμό και η κατανόηση ειδικότερα των οικονομικών φαινομένων πρέπει να έχει και μια πνευματική, συνειδησιακή βάση:

[δ]ιαβάζοντας σήμερα τα κείμενα του έχουμε την αίσθηση ότι είναι πολύ επίκαιρα. Πρέπει, όμως, τα συμπεράσματα που εξάγουμε να πηγάζουν από μια ισάξια πνευματική έρευνα στην εποχή μας. Ένας καλός τρόπος να ξεκινήσει κάποιος την έρευνα, είναι να μελετήσει βαθύτερα τα φαινόμενα του κόσμου, ιδίως τα οικονομικά γεγονότα και να τα τοποθετήσει σε μια πνευματική βάση που συνδέεται με την εξέλιξη της συνείδησης στη σύγχρονη εποχή (Τζιγκοτζίδης, 5 Μαΐου, 2016).

Μια άλλη καινοτομία του Steiner, ίσως η πιο γνωστή και δοκιμασμένη μέχρι τις μέρες μας είναι η εκπαίδευση Waldorf.

[αυτή] λαμβάνει υπόψη της την ανάπτυξη του παιδιού στην εποχή μας, και βοηθάει στην προσωπική συγκρότηση του κάθε ατόμου, ώστε να βρει τη δική του θέση στη ζωή και στην κοινωνία και να είναι επιρρεπές σε διάφορες εξωτερικές επιδράσεις.

Το σχολείο αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα της πολιτιστικής ζωής ενός λαού, και είναι η μια πλευρά του κοινωνικού τρίπτυχου. Η δομή του σχολείου και η κοινωνική του δράση πρέπει να εναρμονίζεται με τις βασικές κοινωνικές αρχές. Το σχολείο αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας και γίνεται το υπόδειγμα για τον αναπτυσσόμενο άνθρωπο (Τζιγκοτζίδης, 5 Μαΐου, 2016).

Τα σχολεία Waldorf ενσωματώνουν αξίες και πρακτικές των συνδεσμικών οικονομικών, όπως αποτυπώθηκαν στην Π.Ο. και όπως εφαρμόζονται από τις κοινότητες των γονέων, των δασκάλων και των ίδιων των μαθητών.

Εκτός των ανωτέρω, υπάρχουν και εταιρείες, όπως η Weleda που ιδρύθηκε το 1922, από τη συνεργάτιδα του Steiner και συν-ιδρύτρια της ανθρωποσοφικής Ιατρικής, γιατρό Ita Wegman, στην Ελβετία όπου παραμένει η έδρα της. Η Weleda ήταν η συνέχεια της εταιρείας Futurum Konzern AG που ιδρύθηκε το 1920 από τον ίδιο τον Steiner.

Το κύριο αντικείμενο της εταιρείας είναι τα φυσικά και οργανικά καλλυντικά (73% των πωλήσεων) καθώς και τα φαρμακευτικά προϊόντα (27%). Η Weleda τηρεί τις αρχές της αειφορίας και της βιώσιμης ανάπτυξης χρησιμοποιώντας κατά 81% οργανικές φυτικές ύλες, χρησιμοποιεί κατά 97% ανανεώσιμες πηγές ενέργειας στην παραγωγή καλλυντικών και φαρμάκων, ανακυκλώνει κατά 46% τις συσκευασίες καλλυντικών και επαναχρησιμοποιεί το 98% των απορριμμάτων της μέσω κομποστοποίησης και ανακύκλωσης.

Εκτός από την Futurum ή Futura AG ο Steiner ίδρυσε την Der Kommende Tag (Η επόμενη ημέρα), μια εταιρεία συμμετοχών στην Γερμανία όπου

εφαρμόζονταν η μετέπειτα οικονομική θεώρηση της “Παγκόσμιας Οικονομίας” και περιελάμβανε τη συμμετοχή επιχειρήσεων, αγροκτημάτων, σχολείων και κλινικών, με τα κέρδη να κατευθύνονται ως δώρα από επιχειρήσεις σε πολιτισμικές δραστηριότητες (ως ο τρίτος τύπος χρήματος όπως ήδη είδαμε) (Lamb, 2010, p. 26, Lamb and Hearn, 2014, pp. 217-219).

Από το πεδίο των συμπληρωματικών νομισμάτων, υπάρχει το Chiemgauer, περιφερειακό συμπληρωματικό νόμισμα στη Γερμανία το οποίο ξεκίνησε από ένα δάσκαλο σε σχολείο Waldorf από το 2003.

Τέλος, η δημιουργία και ανάπτυξη Συνδέσμων (Associations) μέχρι σήμερα δεν έχει ευδοκιμήσει. Αν και οι λοιπές πρωτοβουλίες του Steiner ξεκίνησαν από τον ίδιο ή λίγο αργότερα και συνεχίζουν δραστήρια ως σήμερα, ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη Συνδέσμων διεθνώς και στην Ελλάδα δεν είναι μια εύκολη υπόθεση. Έχουν γίνει στην Ελλάδα προσπάθειες κατά το παρελθόν, χωρίς όμως επιτυχία. Χρηματοοικονομικά Ιδρύματα και Τράπεζες λειτουργούν στην Ευρώπη και στην Αμερική, αλλά Σύνδεσμοι με την έννοια και τη δομή που περιέγραψε ο Steiner στην Π.Ο. δεν λειτουργούν, εξ όσων γνωρίζουμε. Επίσης οι Σύνδεσμοι a la Steiner και το ρεύμα των Συνδεσμικών Οικονομικών διαφέρουν αν και μπορεί να μπει στον πειρασμό κάποιος να τα εξομοιώσει με τον Κορπορατισμό ή τη Συντεχνιακή Οικονομία. Κρατάμε κλείνοντας τη ρήση του ότι “όσο μεγαλύτερη είναι η τεχνική ακρίβεια με την οποία μελετούμε την οικονομική διαδικασία τόσο περισσότερο οδηγούμαστε στην αναγνώριση ότι οι θεσμοί που απαιτούνται πρέπει να προκύψουν μέσα από την ίδια την οικονομική ζωή” (CW 340/341, 2013, p. 90).

Συμπέρασμα

Στο πλαίσιο του παρόντος κεφαλαίου παρουσιάστηκε εν συντομία η ζωή και το οικονομικό έργο του Rudolf Steiner. Εκκινήσαμε την ανάλυση με την αναφορά στον Goethe και τη σημαντική επιστημονική και καλλιτεχνική / πολιτισμική επιρροή στο έργο του Steiner. Το σύνολο της επιστημονικής ενασχόλησης του Goethe, αποτελεί διακριτή επιστημονική μεθοδολογία/ επιστημονικό παράδειγμα ονομάζεται Γκετεανισμός. Ο τρόπος που ο Goethe κοίταζε τα πράγματα εδράζονταν σε δύο πυλώνες: α) στον τύπο (typus), τον αρχέτυπο οργανισμό ή την ενδελέχεια και β) στις αλληλεπιδράσεις του οργανισμού με την ανόργανη φύση και των οργανισμών μεταξύ τους. Αυτός ο τρόπος σκέψης είναι προάγγελος της συστημικής θεωρίας, τουλάχιστον για την Δυτική Ευρώπη από τον 18^ο αιώνα. Ο Γκετεανισμός αποτέλεσε, επίσης, προπομπό της ολιστικής επιστήμης και των επιστημών της πολυπλοκότητας.

Κατόπιν αναλύσαμε το έργο και την παρακαταθήκη του Steiner και αποτυπώσαμε στοιχεία της βιογραφίας και της εργογραφίας του. Βάσει του έργου του το Κοινωνικό Τρίπτυχο με την Πολιτική/Δικαιώματα, την Οικονομία και τον Πολιτισμό/Παιδεία να αποτελούν τους τρεις πυλώνες που πρέπει να συν-λειτουργούν αρμονικά και όχι ο ένας σε βάρος του άλλου όπως ζούμε και σήμερα με την κατίσχυση του πεδίου της (Χρηματο)Οικονομίας.

Τα προτάγματα της Γαλλικής Επανάστασης “ελευθερία”, “ισότητα”, “αδελφότητα”, αποδείχτηκαν ανεδαφικά στο πλαίσιο της λειτουργίας του έθνους-κράτους και του μετα-νεωτερικού κράτους. Ο Steiner, τα τοποθέτησε διακριτά στο τρίπτυχο, γιατί μόνο έτσι μπορούν να λειτουργήσουν για το κοινωνικό καλό και να δώσουν θετικά αποτελέσματα για την κοινωνική αλλαγή.

Τα τρία προτάγματα στο πλαίσιο της ενιαίας και συγκεντρωτικής κρατικής δομής είναι αντικρουόμενα, ενώ στο τρίπτυχο η ελευθερία εργάζεται στον κύκλο του πολιτισμού και των διανοητικών θεμάτων, η ισότητα στον κλάδο των δικαιωμάτων και η αδελφότητα στον κύκλο της οικονομίας.

Η σκέψη και η πρακτική εφαρμογή του κοινωνικού τρίπτυχου εδράζεται για μας σε ένα μοντέλο ετεραρχίας και όχι (αποκλειστικά) ιεραρχίας. Η ετεραρχία αποτελεί βασική μορφή οργάνωσης του εγκεφάλου και της ανθρώπινης νόησης, σχετιζόμενη και με τη μνήμη. Το κοινωνικό τρίπτυχο, η αποτύπωση του κοινωνικού συστήματος στα συνιστώσα υποσυστήματα του πολιτισμού, της οικονομίας και της πολιτικής (δικαιώματα), οργανώνεται ως κατανεμημένο δίκτυο διακριτών ιδιοτήτων

στην κάθε σφαίρα (υποσύστημα), και όχι με μορφή πυραμίδας. Το δημοκρατικό αυτό μοντέλο έφτασε πολύ κοντά στο να αποτελέσει τη μορφή οργάνωσης της Γερμανίας και της Κεντρικής Ευρώπης μετά την ήττα του Α' Παγκοσμίου για τις Κεντρικές Αυτοκρατορίες. Υπερκεράστηκε όμως από το μοντέλο των 14 σημείων του Προέδρου Wilson που όπως φάνηκε αυτό με άλλες πολιτικές των νικητών οδήγησαν και στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αφού έριξαν τη Γερμανία στα χέρια των Ναζί.

Αναφερθήκαμε στις διαλέξεις της “Παγκόσμιας Οικονομίας”, του σημαντικού οικονομικού έργου του και απαρχής των συνδεσμικών οικονομικών. Αναλύσαμε πτυχές της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής ως προϊόντος της οικονομικής του σκέψης συζητώντας με τον αντιπρόεδρο του Rudolf Steiner Foundation στις ΗΠΑ που εδώ και δεκαετίες χρηματοδοτούν με επιτυχία οργανώσεις και εγχειρήματα Κοινωνικής Οικονομίας και άλλων μορφών Βιώσιμης Οικονομικής ακολουθώντας το έργο και την προσέγγιση του Steiner στα Συνδεσμικά Οικονομικά. Αναφερθήκαμε στο χρήμα a la Steiner και τη σχέση με τις “ζωντανές ιδέες”, έννοιας με ιδιαίτερο βάρος για τον Steiner που πίστευε ότι το χρήμα και οι οικονομικές έννοιες εν γένει πρέπει να είναι όσο το δυνατόν εγγύτερα στην πρακτική σκέψη παρά στις αφηρημένες έννοιες, για να γίνονται κατανοητές από τον κόσμο και να ωφελούνται και οι ίδιοι και η οικονομία στο σύνολό της.

Αποτυπώσαμε τους τρεις τύπους χρήματος (νέο, ώριμο, γηρασμένο και τις αντίστοιχες φάσεις γέννηση, ανάπτυξη, θάνατος και αναγέννηση) και σκιαγραφήθηκε η σχέση του Steiner με τους Gesell και Simmel και την ατομική ελευθερία υπό το πρίσμα του χρήματος και της οικονομικής σκέψης.

Τέλος, το κεφάλαιο ολοκληρώθηκε με την αναφορά της επίδρασης του έργου του Steiner σε εγχειρήματα, κινήματα, φορείς και επιχειρήσεις στην Ελλάδα και διεθνώς ιδίως στο χώρο της εκπαίδευσης και των χρηματοοικονομικών (ανθρωποσοφικές τράπεζες και χρηματοοικονομικοί φορείς) και της οργάνωσης επιχειρήσεων και οργανισμών (Κοινωνιοκρατία, Σύνδεσμοι).

Στο επόμενο κεφάλαιο αναπτύσσεται η κοινωνική χρηματοοικονομική “πνευματικό παιδί” του Steiner και συνέχεια της σκέψης του, όπως αρθρώθηκε και εξωτερικεύθηκε στην “Παγκόσμια Οικονομία”.

Κεφάλαιο 6. Κοινωνική Χρηματοοικονομική

Εισαγωγή

Είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο την ανάπτυξη της ιδέας της κοινωνικής χρηματοοικονομικής ως αποτέλεσμα της σκέψης του Rudolf Steiner και της μετέπειτα εφαρμογής της στην Κεντρική και Βορειοδυτική Ευρώπη. Η Κοινωνική Χρηματοοικονομική, όμως είναι μια πολύ παλιά πρακτική σε διεθνές επίπεδο που εμφανίζεται σε διάφορους πολιτισμούς ακόμη και σε θρησκείες⁵⁴.

Αν έχουμε φτάσει σε σημείο να μιλάμε για κοινωνική χρηματοοικονομική, θεωρούμε ότι αυτό είναι αποτέλεσμα της ανάπτυξης της χρήσης και των λειτουργιών του χρήματος μετά την έλευση και την κατίσχυση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Μέχρι τότε το χρήμα και η χρηματοοικονομική στηρίζονταν σε άλλο επίπεδο φιλοσοφίας και πρακτικής. Η μη εκμετάλλευση, ο χαμηλός ή καθόλου τόκος σε δάνεια, η ενίσχυση των οικονομικά αδυνάτων και άλλα συστατικά στοιχεία της σημερινής κοινωνικής χρηματοοικονομικής ήταν καθημερινότητα για την τότε οικονομία. Το κεφαλαιοκρατικό οικονομικό σύστημα μείωσε κατά πολύ ή και εξαφάνισε πολλές από τις πρακτικές του παρελθόντος, μεταβάλλοντας την οικονομική πραγματικότητα, διαρρηγνύοντας τους κοινωνικούς δεσμούς αιώνων και εγκαθιστώντας την οικονομία και τη χρηματοοικονομία στην κορυφή της κοινωνίας.

Η κοινωνική χρηματοοικονομική παρέχει σήμερα ένα εναλλακτικό πλαίσιο κάλυψης χρηματοοικονομικών αναγκών, όχι μόνο της κοινωνικής οικονομίας και των επιχειρήσεών της, αλλά και άλλων άτυπων ομάδων, που επιτελούν κοινωνικό, οικονομικό, πολιτιστικό και περιβαλλοντικό έργο.

Το παρόν κεφάλαιο οργανώνεται σε επτά ενότητες. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στη Χρηματοοικονομική. Η δεύτερη ενότητα αναπτύσσει σε συνέχεια του προηγούμενου κεφαλαίου την Κοινωνική Χρηματοοικονομική. Η τρίτη ενότητα παρουσιάζει τις επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου. Στην τέταρτη ενότητα αποτυπώνεται το οικοσύστημα της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα. Η πέμπτη ενότητα χτίζει στην ανάπτυξη του πεδίου του (κοινωνικά) Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού με την έκτη να εξειδικεύει τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και μια πρόταση-ιδέα χρηματικής καινοτομίας στο χώρο της εκπαίδευσης. Η τελευταία ενότητα αναπτύσσει την έννοια και τις πρακτικές

---

⁵⁴ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Ισλαμική Χρηματοοικονομική λογιζόμενη ως διακριτός κλάδος της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής.

της οικονομικής δημοκρατίας ως αντιστάθμισμα στην αντιδημοκρατική φύση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

6.2 Χρηματοοικονομική

Χρήμα-Τράπεζες-Χρηματοοικονομική. Θα μπορούσε με βάση το τρίπτυχο αυτό να γίνει συνεκτικά αντιληπτή η *Χρηματοοικονομική* ως αποτέλεσμα της κίνησης του χρήματος, μέσω των τραπεζικών και χρηματοπιστωτικών θεσμών και αίτιο κρίσεων; Πως βρεθήκαμε από τη Χρηματιστική του Αριστοτέλη στις περιγραφές και στις αναλύσεις των Μαρξ (1978, ιδίως σσ. 419-764) Μαρξ και Ένγκελς⁵⁵ (2011, σσ. 105-115), του Λαφάργκ (2006) και του Βέμπερ (2014) για τα χρηματιστήρια και πρόσφατα στα dark pools με τα διαρκώς ανταγωνιζόμενα Bots (ρομπότ) και Algos (αλγόριθμοι); Έχουν ήδη μεσολαβήσει 23 αιώνες “αμφιλεγόμενης, ενδεχομενικής και ασαφούς εξέλιξης και μετασχηματισμού”, λειτουργώντας πλέον με κρυφούς αλγόριθμους και πηγαίους κώδικες που αντί να κάνουν πιο επιστημονική και διάφανη τη χρηματοοικονομική, την κατέστησαν κάλυμμα κερδοσκοπίας (De Goede, 2005, Pasquale, 2015).

Το βασικό χαρακτηριστικό των dark pools είναι η πλήρης αδιαφάνεια. Σε αντίθεση με τα χρηματιστήρια, δεν είναι προσβάσιμα στο ευρύ επενδυτικό κοινό. Παραδείγματα “μαύρων δεξαμενών” που χρησιμοποιούνται από τράπεζες είναι, ο

---

⁵⁵ Με τα λόγια των Μαρξ και Ένγκελς (2011) στη “Χρηματοοικονομική κρίση στην Ευρώπη”: “[T]ο Αμβούργο αποτελεί ακόμα το επίκεντρο της κρίσης που με μεγαλύτερη ή μικρότερη σφοδρότητα εξαπλώθηκε στην Πρωσία και έριξε σταδιακά την αγγλική αγορά χρήματος πίσω στην άστατη κατάσταση από την οποία φαινόταν ότι ανάρρωνε [...] Η παράλυση της βιομηχανικής δραστηριότητας και η επακόλουθη εξαθλίωση της εργατικής τάξης εξαπλώθηκε γρήγορα σε ολόκληρη την Ευρώπη. Από την άλλη μεριά, η σχετική αντίσταση που πρόβαλε μέχρι τώρα η Γαλλία στη μετάδοσή της αποτέλεσε για τους οικονομολόγους γρίφο πιο δυσεπίλυτο και από το γρίφο της ίδιας της γενικής κρίσης. [Σ]τις 26 Νοέμβρη ο πανικός ήταν ξανά σε πλήρη έξαψη και, [...] η ίδια η κυβέρνηση ανέλαβε το καθήκον της αναχαίτισης της εξάπλωσης του πανικού [A]υτή η δεύτερη προσπάθεια αποκατάστασης της πορείας του εμπορίου απέτυχε όπως και η πρώτη -και οι δύο έμοιαζαν με τις μάταιες κραυγές βοήθειας που προηγούνται της βύθισης ενός πλοίου.

[M]ε άλλα λόγια, η περιουσία ολόκληρης της κοινωνίας, που εκπροσωπείται από την κυβέρνηση, έπρεπε να καλύψει τις απώλειες των ατομικών καπιταλιστών. Αυτό το είδος κομμουνισμού, σύμφωνα με το οποίο η αμοιβαιότητα είναι ολόκληρη συγκεντρωμένη στη μία πλευρά, φαίνεται ιδιαίτερα ελκυστικό στους Ευρωπαίους καπιταλιστές [...]

[H] κατάρρευση του Αμβούργου αποτελεί μια οριστική απάντηση σε αυτά τα φαντασμένα μυαλά που θεωρούν ότι η παρούσα κρίση έχει τις ρίζες της στην τεχνητή άνοδο των τιμών ως συνέπεια της έκδοσης χάρτινου χρήματος. Στο ζήτημα της χρηματικής κυκλοφορίας, στο Αμβούργο ισχύει το αντίθετο από αυτό που ισχύει στην Πρωσία. Στο Αμβούργο δεν υπάρχει άλλο χρήμα εκτός από το ασημένιο. Δεν υπάρχει καθόλου κυκλοφορία χάρτινου χρήματος: το αντίθετο, καμαρώνουν για το γεγονός ότι υπάρχει ένα αποκλειστικά μεταλλικό μέσο ανταλλαγών”.

CrossFinder της Credit Suisse, το Sigma X της Goldman Sachs, τα Citi Match και Citi Cross της Citi και η MSPool της Morgan Stanley⁵⁶.

Αλλά ακόμη και υπό διαφανείς συνθήκες χρηματοοικονομικών συναλλαγών, όπως οι Συναλλαγές Υψηλών Συχνοτήτων (High-Frequency-Trading ή HFT), οι ταχύτητες είναι ασύλληπτες, με αποτέλεσμα, οι θεωρητικά “τέλεια πληροφορημένοι” και ιδίως “ανθρώπινοι” επενδυτές να βρίσκονται διαρκώς προ –αρνητικών, συνήθως-εκπλήξεων. Τα algos αναζητούν σε μικρο-δευτερόλεπτα τα “σινιάλα” για να κάνουν την κίνησή τους με πολλαπλές στρατηγικές, ανάλογα με τους αλγόριθμους που έχουν τροφοδοτηθεί. (Budd, 2011, p. 83).

Ο Βέμπερ (2014, σσ. 136-137) κατέληγε ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα ότι “[...] ένα χρηματιστήριο δεν μπορεί να είναι μια λέσχη για την προαγωγή της “ηθικής καλλιέργειας” και [...] τα χρηματιστήρια δεν είναι παρά τα μέσα για την κατίσχυση στον οικονομικό αγώνα [των κρατών]”. Ήδη όμως, αν και η κατάσταση δεν έχει αλλάξει και πολύ από αυτή που περιγράφει πριν από ένα αιώνα ο Βέμπερ, κοινωνικά χρηματιστήρια αναπτύσσονται στο πλαίσιο ισχυρών οικονομιών ως αντίδραση στο “απρόσωπο” χρήμα και στις “αποδοτικές” αγορές.

Ο Jorion αναφέρει ότι “οι χρηματιστηριακές αγορές επιτρέπουν σήμερα την επαναξιολόγηση των μετοχών των επιχειρήσεων 2.000 φορές το δευτερόλεπτο και τούτο χωρίς την παραμικρή οικονομική αιτιολόγηση” (Jorion, 2012, σ. 368). Είναι το αντίστοιχο του να παίζει κάποιος μια παρτίδα σκάκι με τον Deep Blue και να μην είναι ο Κασπάροβ.

[Οι εταιρείες HFT] κυνηγούν “σινιάλα” όπως η κίνηση των επιτοκίων, που καταδεικνύουν με ποιο τρόπο τμήματα της αγοράς μπορεί να κινηθούν σε βραχυχρόνιες περιόδους. Άλλες κυνηγούν ανεπαίσθητες ιδιομορφίες στη δομή των συναλλαγών. Άλλες δημιουργούν αγορές παρέχοντας χρεόγραφα και στη μεριά των αγοραστών και στη μεριά των πωλητών. Άλλες κάνουν και τα δύο (Budd, 2011, p. 83)

Πολλά γεγονότα πολιτικής και κοινωνικής φύσης είναι συνυφασμένα με τη μετάλλαξη της οικονομικής σε χρηματιστική και σε ένα επιφανόμενο, όπως το χρεογενές καπιταλιστικό χρήμα. Οι έννοιες που περιέχονται στην οικονομική και στο χρήμα γίνονται αντιληπτές χωρίς να κατανοούνται οι βαθύτερες αιτίες και σχέσεις τους με την εργαλειακή λειτουργικότητα (ορθολογικός τύπος ως προς το σκοπό κατά τον Weber) του χρήματος και του δανεισμού να είναι μόνο η επιφάνεια τους. Η

⁵⁶ Σύμφωνα με το Reuters (19-4-2013) μόνο στις ΗΠΑ λειτουργούσαν 50 dark pools και 13 χρηματιστήρια για τις σχετικές συναλλαγές. Ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει και στην ταινία *The Money Monster* (Foster, 2016, Παράρτημα 5).

επιδερμικότητα με την οποία αντιμετωπίζονται από την πλειοψηφία του κόσμου και η δυαδική ικανότητα αναφορικά με την κτήση και τη χρήση του χρήματος (κατοχή/μη κατοχή) έχει οδηγήσει σε δυσεπίλυτα προβλήματα.

Πολλοί συγγραφείς περιγράφουν τη χρηματοοικονομική ως μια αυτόνομη σφαίρα με διακριτά όρια, που δεν λαμβάνει υπόψη, πρωτίστως, την πολιτισμική έδρασή της, όπως την κοινωνική και την πολιτική” (De Goede, 2005, Jorion, 2012).

Επιπλέον είναι χρήσιμη η μελέτη των ρομαντικών ποιητών σε επιστημολογικό και πρακτικό επίπεδο για την οικονομία και τη χρηματοοικονομική (Budd, 2011, p. 130) και του ρομαντισμού ως προάγγελου του οικολογικού κινήματος (Δεκλερής, 2005, σ. 91). Αναρωτιόμαστε πόσα πανεπιστήμια, πόσοι φορείς πολιτικής, ακόμη και σήμερα που έχουν πέσει εντελώς οι μάσκες των κυβερνωσών ιδεολογιών, εξακολουθούν και παράγουν ως εμπορεύματα, επιστήμονες που βασίζονται στη νεοκλασική θεωρία, ανάλυση και πρακτική, αναπαράγοντας και κρατώντας στη ζωή ένα μιμίδιο λανθασμένων επιλογών και καταστροφικών συνεπειών. Έτσι συνεχίζεται η αναπαραγωγή του εγωισμού, του ατομισμού, του “λήπτη ορθών αποφάσεων”, του μοντέλου της “αποδοτικής αγοράς”, της τραπεζικής και χρηματοοικονομικής δύναμης και γοήτρου.

Σε ένα άλλο πεδίο η Χρηματοοικονομία αποτέλεσε και εξακολουθεί να αποτελεί βασικό εργαλείο πολέμων, που με τη σειρά τους την εξελίσσουν περαιτέρω. Δημόσιες προτάσεις έχουν κατατεθεί για τον περιορισμό της τραχύτητας των χρηματιστηριακών κινήσεων (Mandelbrot and Hudson, 2006, Keen, 2011, Jorion, 2012).

Ανάμεσα σε διάφορους ορισμούς για τη Χρηματοοικονομία (Finance) θεωρούμε ως πιο κατάλληλο αυτόν που την ορίζει ως “μια ευρεία οικονομική κατηγορία που αναφέρεται σε διάφορες μεθόδους, μέσω των οποίων οι καπιταλιστικές επιχειρήσεις αποκτούν και εκμεταλλεύονται κεφάλαια για να στηρίζουν κερδοφόρες δραστηριότητες” (Λαπαβίτσας, 2014, σ. 170).

Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια η χρηματιστικοποίηση (financialisation) αποτυπώνει την κυριαρχία της χρηματοοικονομίας στο καπιταλιστικό γίγνεσθαι και “ισοδυναμεί με συστημικό μετασχηματισμό των αναπτυγμένων κεφαλαιοκρατικών οικονομιών, με κύριο χαρακτηριστικό τις μεταβολές που σημειώθηκαν στη βασική συμπεριφορά των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων, των τραπεζών και των νοικοκυριών” (Λαπαβίτσας, 2014, σ. 37) και ιδιαίτερα “της τραπεζικής κυριαρχίας στις ανοικτές χρηματοπιστωτικές αγορές και δη στις αγορές παραγώγων, ως βασικής

τάσης της χρηματιστικοποίησης” (Λαπαβίτσας, 2014, σ. 30). Ο συγγραφέας, προσεγγίζοντας μαρξιστικά το πρόβλημα της χρηματιστικοποίησης, αποτυπώνει το συστημικό χαρακτήρα της και την αναδυτικότητα που προκύπτει από τις συνεχείς αλληλεπιδράσεις των οικονομικών δρώντων που αναφέρθηκαν ανωτέρω. Η νομισματική βάση της οδηγεί στην υποτέλεια τις αναπτυσσόμενες χώρες και έχει μεγάλη σημασία στις αναπτυγμένες χώρες και ιδιαίτερα στην Ευρώπη (Λαπαβίτσας, 2014).

Η χρηματιστικοποίηση έχει επίσης απασχολήσει, στις εκφάνσεις και τα αποτελέσματά της, τον Marazzi που τονίζει τη σημασία των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων κατά τη διαδικασία της χρηματιστικοποίησης. Ένα μεγάλο μέρος των κερδών τους προέρχεται από χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, όπως δανεισμός από οργανωτικά σχήματα εμποροβιομηχανικών επιχειρήσεων σε πελάτες (Marazzi, 2010, Kay, 2015, Mazzucato & Penna, 2015, Graeber 2013, 2015), φτάνοντας ως τον χρηματιστικοποιημένο πολίτη (Wariboko, 2014).

Ο Kindleberger, ο σημαντικός ιστορικός της Χρηματοοικονομίας αναφέρει ότι “από τον 17^ο αιώνα οι χρηματοοικονομικοί κύκλοι αποτελούνται από μια ακριβή αλληλουχία φάσεων: της ώθησης, του συλλογικού ξεμυαλισματος και των υπερβολικών χρηματιστηριακών συναλλαγών, του φόβου και της αταξίας, της εδραίωσης και τέλος της αναδιοργάνωσης” (Marazzi, 2010, σ. 26), παραπέμποντας στις φάσεις του αρμοστικού κύκλου που αναλύεται στην ενότητα 7.6.

Από την οικονομία της αγοράς βρεθήκαμε στις κοινωνίες της αγοράς, όπως περιγράφει ο Sandel (2016) στο “Τι δεν μπορεί να αγοράσει το χρήμα”, όπου τα πάντα ή σχεδόν τα πάντα αποτελούν εν δυνάμει στοιχήματα. Έως και τα στοιχήματα θανάτου έγιναν ομόλογα. Μια παλιά ιστορία που πλέον εκτυλίσσεται με σύγχρονα χρηματοπιστωτικά μέσα,

Σύμφωνα με την εφημερίδα (NY Times) “η Goldman Sachs έχει δημιουργήσει ένα εμπορεύσιμο δείκτη διακανονισμών ζωής, που επιτρέπει στους επενδυτές να στοιχηματίζουν στο κατά πόσον κάποιος θα ζήσει περισσότερο από το αναμενόμενο ή θα πεθάνει νωρίτερα απ’ ότι έχει σχεδιαστεί”. Η Credit Suisse, με τη σειρά της, δημιουργεί “μια χρηματοπιστωτική γραμμή παραγωγής με στόχο την αγορά μεγάλου αριθμού ασφαλιστήριων συμβολαίων ζωής, τη μετατροπή τους σε ομόλογα και τη μεταπώλησή τους [...] όπως [...] με τους τίτλους των ενυπόθηκων στεγαστικών δανείων” (Sandel, 2016, σ. 214).

Η *προτιμησιακή έλξη* μπορεί να εξηγήσει, επίσης, γιατί μια κοινωνία μπορεί να χρησιμοποιεί ένα νόμισμα εκτενέστερα ή καθ’ ολοκληρία έναντι κάποιου/ων άλλου/ων, ακόμη και σε συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο, όπως αποτυπώνεται

αναλυτικά στο Παράρτημα 3 “Χρήμα και Γλώσσα μια εφαρμογή ABM” ή για τη σχέση της με το λεξιλόγιο στο Παράρτημα 4 “Χρήμα και Νόμος του Zipf”.

Η θεωρία της προτιμησιακής έλξης βρίσκεται παντού, λόγω των εφαρμογών που έχει: μπορεί να εξηγήσει γιατί το μέγεθος των πόλεων είναι έννοια της Εξτρεμοχώρας, γιατί το λεξιλόγιο συγκεντρώνεται σε σχετικά μικρό αριθμό λέξεων ή γιατί οι πληθυσμοί των βακτηριδίων μπορεί να ποικίλουν εξαιρετικά ως προς το μέγεθος (Taleb, 2010b, σ. 330).

Ο Taleb (2010b), εκτός από τη βαρύτητα που αποδίδει στην προτιμησιακή έλξη, αναφέρει επιπλέον ότι ο χρηματοπιστωτικός κλάδος δεν διαθέτει σημαντική “μακριά ουρά”. Η χρηματοπιστωτική όπως και η χρηματική οικολογία, περιορίζονται σε συνεχώς συρρικνούμενα ποσοτικά σχήματα αντί να ενθαρρύνουν την ποικιλότητα και την πολυμορφία.

Η χρηματοπιστωτική οικολογία περιορίζεται δημιουργώντας γιγάντιες, επιμεκτικές γραφειοκρατικές τράπεζες (συχνά Γκαουσιανές όταν μετρούν τους κινδύνους): όταν μια καταρρεύσει όλες καταρρέουν. [E]χουμε περάσει από μια ποικιλία οικολογίας μικρών τραπεζών, με διαφοροποιημένη πιστωτική πολιτική, σε ένα ομοιογενέστερο σύστημα εταιρειών που μοιάζουν όλο και περισσότερο μεταξύ τους (Taleb, 2010b, σ. 339).

Οι “μακριές ουρές” από το ομώνυμο βιβλίο του Anderson αναφέρονται στο σχήμα, όπου η κεφαλή της γραμμής αποτελεί τον όγκο των μεγάλων πελατών ή επενδυτών, ενώ η απόληξή της αποτελεί τους μικροεπενδυτές, τους αγοραστές με ισχύ καταναλωτική δύναμη ή τους φτωχούς. Η μακριά ουρά είναι η επιτομή της δύναμης των μικρών και ανίσχυρων έναντι των μεγάλων και ισχυρών (Anderson, 2008).

Στο ελληνικό χρηματιστήριο, σε ακραίο βαθμό, αλλά και σε όλα τα άλλα χρηματιστήρια σε μικρότερο βαθμό, φαίνεται να μην υπάρχει “μακριά ουρά” και οι μικροί δεν έχουν διαπραγματευτική και επενδυτική δύναμη έναντι των μεγαλοεπενδυτών. Το παραπάνω επιβεβαιώθηκε στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας, κατά τη διάρκεια συνέντευξης με ένα διαμεσολαβητή (broker) επενδυτικής τράπεζας και ένα μικρο-επενδυτή (οικονομολόγο-λογιστή), με μακρόχρονη εμπειρία στο χρηματιστήριο. Ο πρώτος αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα βασικού τύπου επενδυτή που στηρίζεται στη θεμελιώδη και στην τεχνική ανάλυση για τις επενδυτικές του αποφάσεις (Richmond, Mimkes and Hutzler, 2013, p. 24). Ο δεύτερος, διαφοροποιούμενος, σταθμίζει μια σειρά δεικτών, χρησιμοποιώντας τη διαίσθησή του και διάφορα γεγονότα που συμβαίνουν στη χώρα και διεθνώς ιδίως σε πολιτικό επίπεδο.

Από τη συνέντευξη διαπιστώθηκε, όπως ανέφεραν και οι ίδιοι, η περιορισμένη ή καθόλου γνώση ύπαρξης επενδύσεων με κοινωνικό αποτύπωμα και κυρίως η μη διάθεση του broker να ενημερωθεί, έστω και σε μεταγενέστερο χρόνο, για τη φιλοσοφία και το σκοπό αυτής της κλάσης επενδυτικών επιλογών⁵⁷.

Επιπλέον, επιβεβαιώθηκε από τη σκοπιά του καθενός, η πρωτοκαθεδρία του κέρδους και το “κοινό περί αγοράς” αίσθημα. Αυτό που διαφάνηκε από τη συζήτηση ήταν ότι δεν επικράτησαν δεύτερες σκέψεις αναφορικά με τη βασική φιλοσοφία του χρηματοοικονομικού καπιταλισμού, των μετόχων και διοικούντων των εταιρειών η οποία δεν είναι άλλη παρά το κέρδος.

Επίσης, υποστήριξαν ότι για την πραγματική οικονομία της κάθε χώρας, ένα “σωστό” με “σωστούς κανόνες” χρηματιστήριο είναι ο καθρέφτης της οικονομίας με την κίνηση των επιμέρους δεικτών να προεξοφλεί τις εξελίξεις. Καθώς εξελίσσονταν η συνέντευξη ανακαλέσαμε την οικονομική γνώση μέσω εικόνων, τις “ζωντανές ιδέες” του Steiner. Συγκεκριμένα ταινίες που δείχνουν την κερδοσκοπική φρενίτιδα και την αναπόφευκτη καταστροφή από τις ταινίες “The Wall Street” (Stone, 1987), “The Big Short” (McKay, 2015) και “Wall Street Wolf” (Scorsese, 2013) και δυστυχώς, όχι τα μηνύματα του “Prosperity” (Wood, 1932) ή του “Capital – Money is the Master” (Gavras, 2012)⁵⁸.

Από τη διενέργεια της συνέντευξης (Ανώνυμοι, 2017) μέχρι σήμερα το ελληνικό χρηματιστήριο εξακολουθεί να βρίσκεται εγκλωβισμένο και σε περιδίνηση λόγω διαφόρων ενδογενών και εξωγενών γεγονότων. Μετά και την τυπική λήξη της λιτότητας και των μνημονίων, όχι όμως και των απορρεουσών ουσιαστικών συνεπειών τους και πολιτικών που θα διατηρηθούν έως το 2060, το Χρηματιστήριο Αθηνών παραμένει μια αγορά υψηλού κινδύνου, με πιθανότητες υψηλών αποδόσεων, αλλά και μεγάλης μεταβλητότητας. Η χρηματιστηριακή αγορά βρίσκεται σε ακραία και όχι μέτρια κατάσταση αναφορικά με τις διακυμάνσεις της:

Από το 2010 έως το 2012 οι μετοχές κινούνταν ανοδικά ή καθοδικά ως αγέλη, ανεξαιρέτως ποιοτικών χαρακτηριστικών και εσωτερικής αξίας. Οι Έλληνες επενδυτές έφευγαν τρομαγμένοι, οι ξένοι πουλούσαν οτιδήποτε, σε οποιαδήποτε τιμή [Ο] φόβος της χρεοκοπίας, ουσιαστικά υπήρξε χρεοκοπία [...] οδήγησε στο φαινόμενο της αγέλης. Από το 2012 μέχρι και σήμερα υπάρχει ένα χρηματιστήριο δύο ή τριών ταχυτήτων (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

⁵⁷ βάση των εκτιμήσεων του Παγκόσμιου Οικονομικού Φόρουμ οι επενδύσεις με κοινωνικό αποτύπωμα αναμένονται να προσεγγίσουν το επίπεδο των 550 δισεκατομμυρίων δολλαρίων το 2020.

⁵⁸ Στο Παράρτημα 5 αποτυπώνονται κάποιες κλασικές κινηματογραφικές ταινίες που αναφέρονται στο χρήμα και στη χρηματοοικονομική και παρακολουθήσαμε στο πλαίσιο της έρευνας.

Αναφορικά με τη συμπεριφορά που επέδειξαν και επιδεικνύουν οι Έλληνες επενδυτές ανέφεραν και οι δύο ότι οι επενδυτές “[...] έχουν συνηθίσει να κινούνται σε ότι ανεβαίνει και “γράφει” πολύ γρήγορα σε αποδόσεις⁵⁹”:

Οι επενδυτές αναζητούν, τη γρήγορη επιστροφή στα επίπεδα των αρχικών τοποθετήσεών τους. Αποτέλεσμα: κυνηγώντας τα εφήμερα, γρήγορα κέρδη τα 9/10 ασχολήθηκαν με τις τράπεζες. Τα χρήματα κάποια στιγμή τελείωσαν στις τράπεζες, εξανεμίστηκαν κεφάλαια και αποδόσεις. Όταν οι επενδυτές απέκτησαν εκ νέου αγοραστική δύναμη, χρησιμοποίησαν πάλι λανθασμένα τα τελευταία τους χρήματα, μοχλεύοντάς τα στον τραπεζικό κλάδο, [...] με εξαίρεση ένα 5% (ίσως να είναι και πολύ μεγάλο ποσοστό). Όποιοι ασχολήθηκαν με τον τραπεζικό κλάδο με αδηφάγο πλεονεξία είναι απλά χαμένοι [...] ίσως και μηδενισμένοι (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Υπάρχουν περιπτώσεις μικροεπενδυτών, που δεν ακολούθησαν τη συλλογική επενδυτική συμπεριφορά και διαφοροποιήθηκαν από το “κοπάδι”:

[ό]ταν όλοι πουλούσαν [μια συγκεκριμένη μετοχή], αγόρασα, την κράτησα, ήρθαν καλύτερες [επενδυτικά] μέρες, αποκόμισα πολύ καλή απόδοση, ενώ την ίδια περίοδο οι τράπεζες είχαν μεσοσταθμική απόδοση 150%. Παρέμεινα σταθερός στην επιλογή μου εκείνο το χρονικό διάστημα και ωφελήθηκα. [...] είχα πάντα διασπορά χαρτοφυλακίου [Δ]ιαφοροποιήθηκα γιατί έμαθα από το πρώτο μάθημα από τα γεγονότα που είχαν να κάνουν με πολιτικούς παράγοντες, με αποφάσεις στην Ελλάδα και στην Ευρώπη [...]
[...] αναλαμβάνω ρίσκα, γι’ αυτό ασχολούμαι με το χρηματιστήριο, αλλά επειδή το χρηματιστήριο είναι άμεσα, ειδικά μετά το 2010, συνδεδεμένο με τις πολιτικοοικονομικές εξελίξεις και καταστάσεις της χώρας, πιστεύω ότι ερμηνεύα και προνοούσα σωστά, λειτουργούσα εμπειρικά, γλίτωσα τις μεγάλες καταστροφές (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Ο εν λόγω επενδυτής λειτουργούσε και λειτουργεί εμπειρικά, σε ένα κλάδο που οι ερευνητές αποφεύγουν να εξετάσουν τη συμπεριφορά και την καθημερινή και επίπονη ψυχολογία και δραστηριότητα των επενδυτών που γνωρίζουν ότι το τυχαίο δεν αντιμετωπίζεται μόνο με θεωρίες και εργαλειοθήκες ακαδημαϊκής προέλευσης και ιδίως των βραβευμένων με το βραβείο οικονομικών της Κεντρικής Τράπεζας της Σουηδίας, αλλά με εμπειρικό τρόπο που δεν στηρίζεται στις γκαουσιανές κατανομές που αναφέρει και ο Taleb ως πρώην trader (2010b, σ. 238). Στο ίδιο πνεύμα όπως ανέφερε και ο διαμεσολαβητής για την αδυναμία προβλεψιμότητας⁶⁰,

[...] δεν είμαι μάγος, ούτε θεός για να ξέρω που είναι ο πάτος ή η κορυφή μιας μετοχής, μόνο ο Θεός και ο ψεύτης ξέρουν που είναι [...] (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

⁵⁹ Αυτό αποτελεί ένα από τα σοβαρά ζητήματα στον χρηματοοικονομικό καπιταλισμό, ειδικά στα Χρηματιστήρια. Ισχύει και αποτυπώνει την πραγματικότητα η ρήση του Keynes (2001, σ. 187) στη Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος “οι κερδοσκόποι μπορεί να μη βλέπουν σαν φουσαλλίδες σε ένα σταθερό ρεύμα επιχειρηματικότητας. Τα πράγματα όμως γίνονται σοβαρά, όταν γίνεται η επιχειρηματικότητα μια φουσαλίδα στη δίνη της κερδοσκοπίας”.

⁶⁰ Βλ. ιδιαίτερα για τις προσδοκίες και τη διαίσθηση στους Keynes (Keynes, 2001, σσ. 177-192, Frantz, 2005, pp. 77-94) και Knight (Frantz, 2005, pp. 95-112).

Ανέφερε, επίσης, ότι χρησιμοποιεί εργαλεία ή ιδέες από άλλες επιστήμες, όπως τα μαθηματικά, τη φυσική, την ψυχολογία, γιατί χωρίς γνώσεις ψυχολογίας δεν είναι εύκολο να κατανοήσει το επενδυτικό προφίλ του πελάτη, να ψυχολογήσει, να ψάξει να βρει την αλήθεια, στην ουσία για ποιο λόγο θέλει να ασχοληθεί με διάφορα επενδυτικά προϊόντα.

Όταν ο πελάτης σου ζητάει, “βαμβάκι”, για το οποίο ξέρεις ότι μοχλεύει τα χρήματά του 100 φορές και άνω, θα πρέπει να ψάξεις το γιατί και πόσο, αν όντως είναι διατεθειμένος να αναλάβει ρίσκο. Σαφώς την ψυχολογία, τα μαθηματικά [...] τη στατιστική, χωρίς στατιστικά οποιοσδήποτε στη δουλειά μας δεν έχει μέλλον (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Ο διαμεσολαβητής δεν θέλησε να αναφερθεί σε εργαλεία προβλέψεων που χρησιμοποιεί για να “διαβάζει” τις αγορές. Δήλωσε επίσης ότι δεν χρησιμοποιεί εργαλεία αποτύπωσης κανονικών κατανομών, Γκαουσιανής καμπύλης.

[...] εμείς καταλάβαμε [Σεπτέμβρης 2009] ότι έρχεται κρίση παρακολουθώντας την καμπύλη ομολόγων, τη σχέση των μακροπρόθεσμων ομολόγων με τα βραχυπρόθεσμα. [...] δεν φανταζόμασταν ότι μια χώρα της Ε.Ε. και εντός ευρώ θα χρειαζόταν τη βοήθεια του ΔΝΤ. Η καμπύλη των ομολόγων έδειχνε ότι στην οικονομία τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά [...]

[...] εάν ήμασταν λοιπόν, με βάση την καμπύλη ομολόγων, εκτός ΕΕ με εθνικό νόμισμα, θα έλεγα, ότι πάμε σε χρεοκοπία. Θεωρούσα ότι η ΕΕ είναι μια ομπρέλα προστασίας, όπως και το ενιαίο νόμισμα, αφού υπήρχαν στην ευρωζώνη και πολύ καλές οικονομίες (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Στην ερώτηση αν υπήρχαν τα εργαλεία από την ΕΚΤ, για την πιθανή έξοδο ή παραμονή στην ΕΕ και στο Ευρώ:

νόμιζα ότι υπήρχαν τα εργαλεία με τα οποία θα μπορούσε να αποφύγει η χώρα μας τη χρεοκοπία. Για ποιο λόγο οδηγηθήκαμε εκεί; [...] υπήρχε κι άλλος δρόμος, θα έπρεπε να τον διαλέξουμε εξαρχής. Από τη στιγμή που δεχθήκαμε την πρώτη βοήθεια της Ευρώπης, είμαστε υποχρεωμένοι να ακολουθήσουμε τον ίδιο δρόμο, δεν υπάρχει πισωγύρισμα [...] (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Θεωρεί ότι η δυσπραγία των ελληνικών επιχειρήσεων, ιδίως με εξαγωγικό προσανατολισμό θα μειωθεί:

[μ]η τραπεζικές, επιχειρήσεις που πριν το 2010 είχαν 20%-30% του τζίρου σε εξαγωγές πλέον το ανέβασαν σε 70%-80% [...] όλα τα μέτρα που πάρθηκαν για τον ιδιωτικό τομέα ευνόησαν τις εξαγωγικές εταιρείες λόγω φθηνότερου εργατικού και ασφαλιστικού κόστους πριν το 2010 και θεωρώ ότι υπάρχουν εταιρείες που το αξιοποίησαν.

[...] υπάρχει μια μικρή εταιρεία κατασκευής παιχνιδιών, στη Θεσσαλονίκη, κάποτε είχε το 20% του κύκλου εργασιών της, από εξαγωγές και τώρα πλησιάζει το 80%, με πολύ δυνατό cash flow, με μείωση του τότε βραχυπρόθεσμου και μακροπρόθεσμου δανεισμού σε μηδενικά επίπεδα. Ακόμα και μια έξοδος από το ευρώ αυτή την εταιρεία μακροπρόθεσμα θα την ευνοούσε, άρα γιατί να μην είναι επενδυτική μου επιλογή; (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Για το εάν το ελληνικό χρηματιστήριο είναι αυτονομημένο απ' την πραγματική οικονομία ή συμβάλλει στην πραγματική ανάπτυξη ο διαμεσολαβητής ανέφερε ότι “ο πραγματικός σκοπός είναι η φθηνή χρηματοδότηση για νέες επενδύσεις, που θα φέρουν ανάπτυξη στις επιχειρήσεις και στη χώρα [...] με εξαίρεση το 2016, οι τράπεζες αύξησαν το μετοχικό τους κεφάλαιο για να κλείσουν “τρύπες” στους ισολογισμούς τους”. Κατατέθηκε επίσης η θέση ότι με αυτές τις πρακτικές το χρηματιστήριο δεν πραγματοποιεί το σκοπό του και δεν συμβάλλει στην ανάπτυξη (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Για την κοινωνική ευθύνη των επιχειρήσεων, στην ερώτηση πως θα αξιολογούσε το χρηματιστήριο επιχειρήσεις, οι οποίες εκτός από την κερδοφορία για τους μετόχους της εταιρείας ενδιαφέρονται για το λεγόμενο τρίπτυχο “κοινωνία-οικονομία - περιβάλλον”, εταιρείες ή επιχειρήσεις με κοινωνικό αποτύπωμα ή που τουλάχιστον εφαρμόζουν προγράμματα εταιρικής κοινωνικής ευθύνης:

θεωρώ ότι, όσον αφορά στους μετόχους, στις διοικήσεις και στους μικρομετόχους που ασχολούνται με το χρηματιστήριο, αυτό δεν τους ενδιαφέρει και δεν τους απασχολεί. Αυτή είναι η δική μου άποψη εξ όσων γνωρίζω. Ούτε το περιβάλλον, ούτε η κοινωνική ευθύνη [Ο]ταν ασχολείσαι με το χρηματιστήριο ασχολείσαι για να βγάλεις χρήματα.

[...] γι' αυτό δυσκολεύομαι να απαντήσω, καθώς υπάρχει μια καπνοβιομηχανία η οποία έδωσε αυξήσεις και bonus στο προσωπικό και διέθεσε μέρος των κερδών της, [...] όταν παράγεις τσιγάρα, βελτιώνεις την υγεία, βοηθάς το περιβάλλον; (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Υπάρχει τουλάχιστον ένα παράδειγμα που έρχεται στο μυαλό για μια καπνοβιομηχανία, που αν και γενικά ο κλάδος είναι “στοχοποιημένος”, άφησε εποχή και το αποτύπωμά της στο χώρο της κοινωνικής συμβολής της εδώ και 100 χρόνια (Στουτγκάρδη, 1917) σε μια κατεστραμμένη από τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο Γερμανία. Η Waldorf Astoria χρηματοδότησε και στήριξε την ίδρυση των ομώνυμων σχολείων, του εκπαιδευτικού συστήματος του Steiner, σημαντικής εκπαιδευτικής και κοινωνικής καινοτομίας.

[...] υπάρχουν, όμως, εταιρείες που δεν απέλυσαν προσωπικό [...] δεν έκαναν μειώσεις αποδοχών και δεν αναφέρομαι στις κρατικές, που θα έπρεπε να κάνουν μειώσεις. Αναφέρομαι σε ιδιωτικές, μετρημένες στα δάχτυλα, που βρέθηκαν κοντά σε κοινωνικές ομάδες με πραγματικές δυσκολίες. Όμως κατηγορήθηκαν από μερίδα μετόχων στις γενικές συνελεύσεις τους, γιατί ενώ αντιμετώπιζαν οικονομικά προβλήματα, προσπαθούσαν να βοηθήσουν αδύναμες κοινωνικές ομάδες. Κάθε διοίκηση δίνει αναφορά στους μετόχους της, στις ετήσιες γενικές συνελεύσεις. Δυστυχώς, όσον αφορά στην οικολογία θα έλεγα ωμά ότι κανείς δεν ενδιαφέρεται, στην Ελλάδα της κρίσης (Ανώνυμοι, 13/10/2017).

Σε άλλη συνέντευξη ζητήσαμε από τον κοινωνικό επενδυτή και συγγραφέα John Fullerton πρώην Διευθύνοντα Σύμβουλο της JP Morgan και νυν πρόεδρο της Capital Institute, την άποψή του για τα *κοινωνικά χρηματιστήρια*. Ανέφερε ότι η λύση δεν έγκειται στην ανάπτυξη και λειτουργία ενός νέου θεσμού, όπως το κοινωνικό χρηματιστήριο, αλλά να εγκύψουμε στα ζωντανά συστήματα και στις σωστές σχέσεις:

Αρχικά νόμισα ότι ήταν μια ανόητη ιδέα και για μένα χρηματιστήριο είναι υπηρεσία κοινής ωφέλειας. Αλλά το χρηματιστήριο δεν καθορίζει το πώς λειτουργούν ή συμπεριφέρονται οι εταιρείες, πώς διοικούνται. Αυτό αφορά στην εταιρεία και στους επενδυτές της, αν η εταιρεία είναι δημόσια ή ιδιωτική ή εμπορεύεται με τον πλανήτη Άρη, η απόφαση είναι ένας συνδυασμός των επενδυτών της και του Δ.Σ της που θεωρητικά λογοδοτεί στους επενδυτές. Στην πραγματικότητα η εταιρεία όσο μεγάλη και αν είναι, όσο “καλή” ή “κακή” να είναι, δεν ανήκει σε κανένα. Υπάρχει πλήθος μετόχων που κατ’ ουσία, κατέχουν παροδικά μετοχές που τους δίνουν συμβατικά δικαιώματα, αλλά οι επενδυτές βγάζουν χρήματα με την αγοραπωλησία μετοχών και όχι ασκώντας την ευθύνη τους στην εταιρική ιδιοκτησία. Νομίζω ότι η λύση δεν είναι σε ένα νέου τύπου χρηματιστήριο που συνεχίζει το λανθασμένο σχεδιασμό του διαχωρισμού της ιδιοκτησίας από την εταιρεία, αλλά η συστημική λύση είναι να κοιτάξουμε εκ νέου τις αρχές των ζωντανών συστημάτων με τη “σωστή σχέση” (Fullerton, 31/1/2018).

Αξίζει να αναφερθεί ότι τα *algos* δεν είναι μόνο στα χέρια των χρηματιστηριακών και των μεγάλων τραπεζών και επενδυτικών σχημάτων. Υπάρχει το λειτουργικό παράδειγμα του Robin Hood Minor Asset Management Cooperative που ιδρύθηκε το 2012. Κατά τους Piironen και Virtanen (2015) “είναι επενδυτική αντι-τράπεζα του πρεκαριάτου, που ξανασκέφτεται τα μέσα της χρηματοοικονομικής και των υπηρεσιών της, λυγίζοντας τη χρηματιστικοποίηση (financialisation) για όφελος των μελών του συνεταιρισμού”. Ο αλγόριθμος “Παράσιτο”, παρακολουθεί και μιμείται τις κινήσεις των μεγάλων επενδυτικών σχημάτων της Wall Street, χωρίς να το γνωρίζουν, με αποδόσεις 30,74 % το 2012 και 40,15% το 2013. Η έδρα του συνεταιρισμού είναι στο Ελσίνκι και υπόκειται στην Ευρωπαϊκή και Φινλανδική νομοθεσία.

Η χρηματοοικονομική καινοτομία (financial innovation) διαφέρει από την Χρηματική Καινοτομία (monetary innovation). Λόγω των αναγκών των τελικών χρηστών των χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών και της δημιουργίας διαφοροποιημένων προϊόντων και υπηρεσιών από τους παρόχους τους, αναπτύσσονται και λειτουργούν στην αγορά νέα προϊόντα και υπηρεσίες. Η

διαδικασία ανάπτυξης, λανσαρίσματος και λειτουργίας τους στην αγορά καλείται χρηματοοικονομική καινοτομία.

Το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ (World Economic Forum, 2013) αποτύπωσε ένα πλαίσιο για τις χρηματοοικονομικές υπηρεσίες του μέλλοντος, αρθρωμένο σε 6 βασικές λειτουργίες και 11 συστάδες καινοτομίας, όπως εμφανίζεται στον Πίνακα 6.1.

Πίνακας 6.1: Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες του μέλλοντος (WEF, 2013)

Βασικές Λειτουργίες	Συστάδες Καινοτομίας
Πληρωμές	Αχρήματος Κόσμος Αναδυόμενες Οδοί Πληρωμών
Ασφάλιση	Διάσπαση Ασφάλισης Διασυνδεδεμένη Ασφάλιση Εναλλακτικός Δανεισμός
Καταθέσεις και Δανεισμός	Μετατόπιση καταναλωτικών προτιμήσεων
Εύρεση Κεφαλαίων	Crowdfunding
Διαχείριση Επενδύσεων	Εξωτερίκευση Διαδικασιών Ενδυναμωμένοι Επενδυτές
Τροφοδότηση Αγοράς	Εξυπνότερες και Γρηγορότερες Μηχανές Νέες Πλατφόρμες Αγορών

Οι βασικές μελλοντικές χρηματοοικονομικές υπηρεσίες θα αφορούν στις πληρωμές, στην ασφάλιση, στις καταθέσεις και στον δανεισμό, στην αναζήτηση και εύρεση κεφαλαίων, στη διαχείριση επενδύσεων και στην τροφοδότηση της αγοράς. Οι συστάδες καινοτομίας που αντιστοιχούν σε αυτές τις βασικές λειτουργίες/ υπηρεσίες λειτουργούν ήδη, όπως οι αναδυόμενες οδοί πληρωμών, ο εναλλακτικός δανεισμός, το crowdfunding, οι ενδυναμωμένοι επενδυτές, οι μηχανές και οι πλατφόρμες.

Μια παρεμφερή εικόνα και πλαίσιο δράσης, αναφορικά με τη χρηματοοικονομική, μας έδωσε, ο John Fullerton, με όρους από τη φύση για την οικονομία, πιστεύοντας ότι η χρηματοοικονομική ακολουθεί ένα σωστό σχεδιασμό της οικονομίας στο σύνολό της και ότι η όλη διαδικασία μοιάζει με τα αγροτικά συστήματα:

[...] ξεκίνησα το Capital Institute με την ιδέα ότι το μετασχηματιστικό κλειδί για τη χρηματοοικονομική είναι η απαίτηση της διόρθωσης των οικονομικών προβλημάτων, μαζί με τα αναδυόμενα κοινωνικά και οικολογικά προβλήματα. [...] ανακάλυψα ότι έπρεπε να εφαρμοστεί ένα είδος αγροτικών συστημάτων. Πρέπει να είναι ευκρινές ότι υπάρχει μια ιεραρχία, όπως αποτυπώνεται για παράδειγμα στο έργο του Jan Smuts. Η ιδέα των Holons καταδεικνύει τη σωστή

σχέση ή την ιεραρχική τάξη μεταξύ κοινωνίας, οικονομίας και χρηματοοικονομικής. Είναι με αυτή τη σειρά και όχι με την αντίθετη. Η έρευνά μου ξεκίνησε από τη χρηματοοικονομική, αλλά γρήγορα μεταφέρθηκε στην οικονομία.

[...] το σημαντικότερο είναι η ύπαρξη σαφών σχεδιαστικών αρχών μιας οικονομίας και κατόπιν να ακολουθήσει η χρηματοοικονομική, που θα υπηρετεί (στη γλώσσα μου) την αναγεννητική οικονομία και να μην ξεκινήσουμε με τη χρηματοοικονομική [...] γιατί είναι παγίδα. Πέρασαν 2 ολόκληρα χρόνια μέχρι να καταλάβω αυτή την παγίδα. Χρησιμοποιώ τον όρο “αναγεννητικός καπιταλισμός” (regenerative capitalism), γιατί το μεγαλύτερο μέρος του ακροατηρίου μου είναι στην Αμερική. Λέω ότι αποτελεί την επόμενη εξέλιξη του καπιταλισμού, από το να πω ότι πρέπει να εκλείψει ο καπιταλισμός. Η οικονομία που φαντάζομαι δεν είναι, ούτε καπιταλιστική, ούτε σοσιαλιστική, όπως τις γνωρίζουμε σήμερα. Το επιχειρήματά μου είναι ότι ο σοσιαλισμός έχει τόσα προβλήματα, όσα και ο καπιταλισμός και εμείς οι άνθρωποι δεν έχουμε κατανοήσει ακόμη, πώς να σχεδιάσουμε μια λειτουργούσα οικονομία, ενώ παράλληλα κοιτάμε τη φύση για απαντήσεις (Fullerton, 2018).

Ο Fullerton ανέφερε ότι ήταν περήφανος που εργαζόταν στην JP Morgan, μια από τις μεγαλύτερες διεθνείς επενδυτικές τράπεζες, με κουλτούρα υψηλής ηθικής και δεοντολογίας στη Wall Street (σε μέρη αυτής όχι στο σύνολό της) έχοντας τότε την εικόνα και την πεποίθηση ότι η εργασία του ωφελούσε την κοινωνία, πεποίθηση που άλλαξε όταν έφυγε από τον χώρο της χρηματοοικονομικής, κατά το διάστημα που είχε διογκωθεί ο ανταγωνισμός, η βία, οι απάτες και η διαφθορά.

Συνειδητοποίησα πραγματικά τι γίνονταν μόνο όταν έφυγα και άρχισα να μελετώ αυτά που τώρα μελετάς εσύ και νομίζω ότι η κοσμοαντίληψή μου άλλαξε αναφορικά με τη Χρηματοοικονομία. Έγινε πολύ ανταγωνιστική και μ’ αυτό επικράτησε η διαφθορά.

[Θ]α έλεγα ότι συνέβησαν δύο πράγματα. Για το πρώτο, οι περισσότεροι λένε “φυσικά” και για το δεύτερο ότι είναι πραγματικά το πιο σημαντικό. Η Wall Street συνώνυμο της διεθνούς χρηματοοικονομικής, εξελίχθηκε κάτω από τρομερές ανταγωνιστικές πιέσεις και αυτό προκάλεσε συμπεριφορές παρεκτροπής, όπως απάτες ή ανήθικες πρακτικές ή ωμή βία. Όταν έφυγα από την τράπεζα είχα κουραστεί από την πάλη, όλα ήταν πάλη, είναι αλήθεια και είναι η φυσική εξέλιξη του ανταγωνιστικού παραδείγματος. Στα κράτη με πολλούς τρόπους οι αντίστοιχες φυσικές συνέπειες είναι αυτές του πολέμου. Θα έλεγα η καθημερινότητα της η Wall Street εξελίχθηκε σε μια φυσική κατάσταση βίας.

Για το δεύτερο, όταν οι άνθρωποι μιλάνε για τη διόρθωση της χρηματοοικονομικής που είναι και το πιο σημαντικό, είναι το σχεδιαστικό συστημικό λάθος ολόκληρου του οικονομικού συστήματος που εμπεριέχει το γεγονός ότι είναι οργανωμένο γύρω από την απόδοση του κεφαλαίου. Το σύστημα έχει σχεδιαστεί να βελτιστοποιεί το χρηματοοικονομικό σε βάρος του φυσικού και του κοινωνικού κεφαλαίου. Αυτό το σχεδιαστικό λάθος είναι στο επίκεντρο της ενασχόλησής μου και το όραμά μου. οι άνθρωποι κοιμούνται ή έχουν κολλήσει σε μια κοσμοαντίληψη που το καθιστά αδύνατο να το δουν. Συνοψίζοντας στο τι διαφέρει η πρότερη από την τωρινή κοσμοαντίληψή μου πιο σημαντικό είναι ότι στις ροές του επενδυτικού κεφαλαίου πρέπει να διακρίνουμε τον θόρυβο από το ουσιαστικό και την πραγματική επένδυση σε κεφάλαιο και τα πραγματικά έργα ανεξάρτητα αν πρόκειται για επιχειρήσεις,

δρόμους ή τούνελ ή εκπαίδευση ή νεοφυείς τεχνολογίες σε αντίθεση με την κερδοσκοπία και τις κινητές αξίες (Fullerton, 2018).

Πιστεύει ότι οι πραγματικές ροές, το πραγματικό επενδυτικό κεφάλαιο, προκύπτουν από τα κράτη και τις μεγάλες εταιρείες. Αυτές οι ροές θα καθορίσουν το μελλοντικό οικονομικό σύστημα, αποτελώντας ουσιαστικά το υπόβαθρο και την υποδομή της μελλοντικής οικονομίας,

[...] έτσι η σκέψη μου έχει μετακινηθεί από τις συνέπειες της χρηματοοικονομίας ως ξεχωριστής οντότητας στην εναργή αντίληψη του ρόλου της χρηματοοικονομίας και της επένδυσης και αν το σύστημα θα είναι βιώσιμο. Αυτό με τη σειρά του εγείρει το μαζικό ερώτημα στο πως θα κινητροδοτηθεί και θα ρυθμιστεί το σύστημα για να συμβεί αυτό. Μιλώντας με αναλογίες από τα φυσικά συστήματα, κανείς δεν θα πει στη βελανιδιά πώς να φερθεί για να υπηρετήσει καλύτερα την υγεία του δάσους (Fullerton, 2018).

Για τον Fullerton οι διεθνείς χρηματοοικονομικές εταιρείες έχουν μεγάλη δύναμη. Μπορούν, όμως “να πουν τα [μαγικά] λόγια” ή όπως το βλέπουμε εμείς σαν άλλοι παντοδύναμοι “Μέρλιν”, να λύσουν προβλήματα, που το σύστημα που υπηρετούν δημιουργεί, αλλά λειτουργούν περιορισμένες σε κλωβό, σαν να είναι αποκομμένες από την ολότητα του συστήματος.

Είδαμε ήδη από το κεφάλαιο 5, ότι η χρηματοοικονομική πρέπει να στηρίζεται σε μια διαφοροποιημένη σε σχέση με την υπάρχουσα αντίληψη για τη φύση του χρήματος. Μια χρηματοοικονομική που θέλει να είναι και να λέγεται κοινωνική πρέπει να πατάει γερά σε μια διαφορετική αντίληψη για το χρήμα, όπως αυτή του Steiner ή άλλων ετερόδοξων οικονομολόγων, όπως της Gibson-Graham (2006b, pp. 236-237). Όμως, το κύριο ρεύμα επενδύσεων, αφορά στην αδιάλειπτη απρόσωπη ροή χρημάτων με κβαντικές πλέον ταχύτητες, σε εταιρείες, χώρες, οικονομίες. Αφορά σε ποικίλους σκοπούς διάφανους και αδιαφανείς, διαφορετικούς, από επενδύσεις συνταξιοδοτικών ταμείων, ασφάλειας ζωής, προσωπικών επενδύσεων, μέχρι επενδύσεις σε οπλικά συστήματα ή παράνομες δραστηριότητες. Σχεδόν πάντα προεξάρχει το κερδοσκοπικό κίνητρο και οι αποδόσεις.

Η Collins (2014) και ο Fullerton (2014, 2015) τοποθετούν το ζήτημα σε μια αναγεννητική βάση που έχει θεωρητικό και πρακτικό ενδιαφέρον. Αναφέρονται στις βιομιμητικές επενδύσεις (biomimicry investing). Για τους συγγραφείς αυτούς οι επενδύσεις είναι αποκομμένες από τον πραγματικό κόσμο, με περιορισμένο εύρος και λανθασμένο τρόπο, με άκαμπτες, πολύπλοκες δομές (Collins, 2014, p. 160). Η πραγματική φύση των επενδύσεων είναι η τοποθέτηση σε παραγωγικούς σκοπούς για

την παραγωγή κοινωνικά χρήσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Αν μειωθούν οι παρεκκλίσεις (Collins 2014, p. 162) τότε ολόκληρο το σύστημα “μετασχηματίζεται από εύθραυστο σε αρμοστικό, από εκμεταλλευτικό σε αναγεννητικό και από αποκομμένο σε επανασυνδεδεμένο” (Collins, 2014, p. 163).

6.3 Κοινωνική Χρηματοοικονομική

Όπως η Χρηματοοικονομική (Finance), έτσι και η Κοινωνική Χρηματοοικονομική (Social Finance) έχει πολλαπλές εφαρμογές εντός του χρηματοοικονομικού οικοσυστήματος, ποικίλλοντας από τις χρηματοδοτήσεις κοινωνικών επιχειρήσεων έως τα ομόλογα κοινωνικού αντίκτυπου (social impact bonds, SIBs) και από τις μικρο-χρηματοδοτήσεις (micro-finance) ως και τις επενδύσεις των συνταξιοδοτικών ταμείων και των κοινωνικών κεφαλαιαγορών (social capital markets).

Η Κοινωνική Χρηματοοικονομική ορίζεται, ευρύτερα από τις κοινωνικές επενδύσεις που θα δούμε στην ενότητα 6.4 ως μια ομάδα πόρων (π.χ. χρηματοοικονομικό, κοινωνικό και ανθρώπινο κεφάλαιο) που απαιτούνται για την ενδυνάμωση της κοινωνικής και της περιβαλλοντικής αλλαγής (Nicholls and Pharoah, 2008). Αποτελεί, επίσης, για τους Nicholls, Paton and Emerson (2015, p. 79) “μια κριτική στο υπάρχον χρηματοοικονομικό σύστημα ως μια αποτυχία της αγοράς που οδηγεί στην κοινωνική ανισότητα και στην περιβαλλοντική αποτυχία”.

Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission, 2016, p. 9) τη βλέπει ως μια βιώσιμη χρηματοοικονομία από την κοινωνία για την κοινωνία. Η Κοινωνική Χρηματοοικονομική σύμφωνα με την Ε.Ε (European Commission, 2016, p. 11) έχει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά:

- είναι τουλάχιστον συμβολικά εξοφλητέα
- αναζητά κάποιο υπεύθυνο κοινωνικό, πολιτισμικό ή περιβαλλοντικό σκοπό
- είναι ανεξάρτητη από το κράτος
- έχει ως αποστολή οι αποδέκτες των επενδύσεων να είναι οι πρωταρχικοί ωφελούμενοι όποιας επένδυσης
- είναι διαφανής σχετικά με την αξιολόγηση, μέτρηση και αναφορά του κοινωνικού αντίκτυπου που επιδιώκει να δημιουργήσει
- είναι δομημένη για τη δημιουργία χρηματοοικονομικής αξίας ή οργανωσιακής ή κοινοτικής ικανότητας διαχρονικά
- είναι περιεκτική

Η Καναδική κυβέρνηση (2013, p. 8) την ορίζει “ως τον τρόπο κινητοποίησης πολλαπλών κεφαλαιακών πηγών που αποδίδει ένα κοινωνικό μέρισμα και οικονομική επιστροφή με την επίτευξη κοινωνικών και περιβαλλοντικών στόχων”.

Διεθνώς ένα από τα πιο σύνθετα χρηματοοικονομικά σχήματα Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής είναι τα Ομόλογα Αναπτυξιακού Αντίκτυπου και τα Ομόλογα Κοινωνικού Αντίκτυπου. Αναφερόμαστε ακολούθως συνοπτικά στα SIBs επειδή θεωρούνται από τα πιο πολύπλοκα εργαλεία και εξαπλώνονται διεθνώς, ως επιλογή κρατών, αναπτυγμένων και αναπτυσσόμενων οικονομιών, ως μια απάντηση στους μειωμένους κοινωνικούς προϋπολογισμούς. Τα SIBs ξεκίνησαν με το Ομόλογο του Peterborough στην Βρετανία (2010) με σκοπό τη μείωση της υποτροπής φυλακισμένων στην παραβατικότητα.

Έκτοτε αυτή η νέα κατηγορία εργαλείου κοινωνικής χρηματοοικονομικής έχει εξαπλωθεί διεθνώς, ιδίως στις αγγλοσαξονικές οικονομίες, αλλά και στην Ευρώπη, Νότια Αμερική, Αφρική, Ασία (Μ. Ανατολή, Ινδία, Ιαπωνία), εστιάζοντας στις κοινωνικές υπηρεσίες και στην πληρωμή με βάση τα αποτελέσματα (performance based outcomes). Με βάση τα πιο πρόσφατα στοιχεία⁶¹ τα SIBs ήδη αριθμούν διεθνώς σε 138 σχήματα. Έχουν ολοκληρωθεί 25, υλοποιούνται 84 και σχεδιάζονται 29 (Instiglio, 2018). Η Tomkinson, διεθνής εμπειρογνώμων στα SIBs, αναφέρει ότι η πιο έγκυρη πηγή είναι η Social Finance (UK) με τον αριθμό των σχημάτων σε εφαρμογή και ολοκληρωμένα 45 (έως το 2014).

Η σχετική βιβλιογραφία συνήθως τάσσεται υπέρ της λύσης των SIBs (ενδεικτικά OECD, 2016) ή στέκεται, σπανιότερα κριτικά απέναντί τους (McHugh, Sinclair, Roy, Huckfield and Donaldson, 2013, Beck, Schwab and Pinedo, 2016, Roy, McHugh and Sinclair, 2018, Harvie and Ogman, 2019).

Οι Roy, McHugh και Sinclair (2018) αναγνωρίζουν τον καινοτομικό χαρακτήρα των SIBs αποτυπώνοντας κριτικά μια ιδεολογική μετατόπιση προς την φιλελευθεροποίηση και ιδιωτικοποίηση στην παροχή κοινωνικών υπηρεσιών και αντιπροτείνουν το Κοινοτικό Ομόλογο (Community Bond) όπως στη Σκωτία, για κοινωνικές επενδύσεις από ντόπιους κάτοικους και μικροεπενδυτές που θέλουν να επενδύσουν σε κοινωνικές επιχειρήσεις.

Οι Harvie και Orgman ασκούν κριτική τονίζοντας την αγοροποίηση της επιδιωκόμενης κοινωνικής αλλαγής και το γεγονός ότι υπάρχει αιτιακή σχέση

---

⁶¹ Instiglio.org, Σεπτέμβριος 2018

ανάμεσα στην ραγδαία εξάπλωση των SIBs και την κρίση του νεοφιλελευθερισμού, εξάγοντας όμως τα συμπεράσματά τους με βάση μόνο το Ομόλογο του Peterborough και διερωτώνται για την γενική υπόσχεση των SIBs (Harvie and Orgman, 2019, pp. 18-19).

Εκτός από τα SIBs, μια ολόκληρη ομάδα νέων χρηματοοικονομικών εργαλείων, μεθοδολογιών, προσεγγίσεων και μετρήσεων χρησιμοποιούνται με σκοπό την εκκίνηση και ανάπτυξη μιας νέας αγοράς, λαμβάνοντας υπόψη, όχι (μόνο) το κέρδος, αλλά, πρώτιστα, την κοινωνία, το περιβάλλον και την οικονομία. Αν και η συμβολή αυτών των τμημάτων των κοινωνικών αγορών (ζήτηση, προσφορά και ενδιαμέσοι φορείς) συμβάλλει μέχρι σήμερα σε ένα κλάσμα του όγκου των καθιερωμένων αγορών, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά είναι σημαντικά αναφορικά με το σχεδιασμό νέων κοινωνικών δυνατοτήτων, πιο φιλικών στο περιβάλλον και στους ανθρώπους και σίγουρα πιο βιώσιμων και αρμοστικών για τις κοινωνίες.

Στο σύγχρονο αυτό χρηματοοικονομικό περιβάλλον συμμετέχει ενεργά και δυναμικά ένας από τους κατεξοχήν χρηματοοικονομικούς θεσμούς της κοινωνικής οικονομίας, οι συνεταιριστικές τράπεζες. Η λειτουργία και οι πρακτικές τους προσφέρουν μια νέα προοπτική στο τραπεζικό χρήμα στον κοινωνικό αντίκτυπο και στις επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση Συνεταιριστικών Τραπεζών, μέσω της Διακήρυξης του Παρισιού, (EACB, 2013) δίνει έμφαση στην επίδραση στην ανταγωνιστικότητα και στη σταθερότητα από αυτό το τραπεζικό μοντέλο στην Ευρώπη, την κοινωνική υπευθυνότητα μαζί με τη δημοκρατική διακυβέρνηση και τη σύνδεση με τις τοπικές κοινωνίες. Η Διακήρυξη αποτελεί ένα στρατηγικό κείμενο βάσης και οδικό χάρτη για τις ευρωπαϊκές συνεταιριστικές τράπεζες στον 21^ο αιώνα. Σύμφωνα με τη Διακήρυξη, οι ευρωπαϊκές συνεταιριστικές τράπεζες στοχεύουν να:

- α) προσφέρουν βιώσιμες λύσεις στην οικονομική κρίση
- β) υποστηρίζουν τους στόχους της Ατζέντας “Ευρώπη 2020”
- γ) προάγουν ένα νέο τρόπο σκέψης, χωρίς να θέτουν σε κίνδυνο τις επτά Συνεταιριστικές Αρχές.

Τα προϊόντα και οι υπηρεσίες της κοινωνικής χρηματοοικονομικής μπορούν να ταιριάζουν στο περιεχόμενο της διεύρυνσης των υπηρεσιών των συνεταιριστικών τραπεζών. Δεδομένου ότι ο τραπεζικός τομέας εισέρχεται σε μια νέα περίοδο μετά από αλληπάλληλες χρηματοοικονομικές κρίσεις, οι συνεταιριστικές τράπεζες πρέπει να αναπροσδιορίσουν τη συνολική τους στρατηγική, εξετάζοντας την ευκαιρία να

εφαρμόσουν στρατηγικά την κοινωνική χρηματοοικονομική και τις επενδύσεις αντίκτυπου στην οργάνωση τους και στα παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες. Τα επιχειρησιακά τους μοντέλα πρέπει να αναθεωρηθούν λαμβάνοντας υπόψη τις συνεχώς αυξανόμενες ανάγκες των μελών τους, των κοινωνικών αναγκών γενικά καθώς και τη δυναμική των αναδυόμενων αγορών.

Η φιλοσοφική προσέγγιση της θέσης των ανθρώπων πάνω από τα κέρδη χωρίς να τίθεται σε κίνδυνο η αποδοτικότητα, είναι μεγάλης σημασίας και παράλληλα προωθεί την Ατζέντα “Ευρώπη 2020” για μια βιώσιμη και περιεκτική ανάπτυξη για την *οικονομία της κοινωνικής αγοράς* και ευρύτερα. Η κοινωνική και η οικονομική βιωσιμότητα καθώς και η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου μπορούν να προωθηθούν από μια νέα σκέψη σχετικά με την συνεταιριστική τραπεζική. Στο βαθμό αυτό η φιλοσοφία και η πρακτική καθώς και η δηλωμένη πρόθεση της EACB να αποτελεί μέρος της λύσης, μπορεί να συναρθρωθεί με τις καινοτομίες της κοινωνικής χρηματοοικονομικής.

Η παρουσία και η πρακτική της κοινωνικής τραπεζικής προσφέρει μια νέα πτυχή στο πιστωτικό χρήμα και στον κοινωνικό αντίκτυπο. Γενικά ο ορισμός της κοινωνικής τραπεζικής και της κοινωνικής χρηματοοικονομικής δεν είναι εύκολη υπόθεση, μιας και ορίζονται με διαφορετικό τρόπο. Για παράδειγμα, οι Weber and Remer ορίζουν ότι είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει ένας μόνο ορισμός για την *Κοινωνική Τραπεζική*, γενικά όμως καταλήγουν να την ορίζουν ως την τραπεζική που στοχεύει να έχει θετικό αντίκτυπο στους ανθρώπους στο περιβάλλον και στον πολιτισμό (Weber and Remer, 2011, p. 2). Εδώ για μας εμφιλοχωρεί η άποψη του Boulding αναφορικά με το χρήμα, τη χρηματοοικονομία, την τραπεζική και την “παντελώς μηχανιστική προσέγγισή τους από την οικονομική θεωρία μέσω στατιστικών, [...] ενώ για τους τραπεζίτες δεν είναι γνωστό τι σκέφτονται, πως λαμβάνουν αποφάσεις, [...] μια φυλή αγρίων που έπρεπε να μελετάται από ανθρωπολόγους παρά από οικονομολόγους” (Boulding, 2013, p. 370).

Με πιο σύνθετο τρόπο ο Frans De Clerck της Triodos Bank ορίζει την κοινωνική τραπεζική ως έκφραση συγκεκριμένων τρόπων εργασίας, με το χρήμα βασιζόμενο όχι μόνο σε χρηματοοικονομικές αξιολογήσεις, ως είθισται στις “κανονικές” τράπεζες. Χρησιμοποιεί επιπλέον, τα κριτήρια α) της τριπλής ανάλυσης (triple bottom-line), β) της μέγιστης διαφάνειας (transparency) και γ) της ανθρώπινης ανάπτυξης (Benedikter, 2011, pp. 50-51, Weber and Remer, 2011, p. 1).

Ένας τρίτος ορισμός, από τον Reifner (Benedikter, 2011, p. 50) αναφέρει ότι η κοινωνική τραπεζική είναι “η τραπεζική που αποσκοπεί στη βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στο μεγαλύτερο δυνατό αριθμό πληθυσμού αποσκοπώντας στην απόκτηση πιο βιώσιμης δημόσιας συνείδησης αναφορικά με το χρήμα και τα χρηματοοικονομικά”.

Αποτελεί γεγονός ότι οι ανωτέρω θεσμισμένες πρωτοβουλίες, αλλά και άλλες, διεθνώς, που παραμένουν άτυπες (grassroots), δείχνουν αν μη τι άλλο μια αντίδραση στο κυρίαρχο μοντέλο της τραπεζικής και της χρηματοοικονομικής, το οποίο αποκλείοντας μεγάλες ομάδες πληθυσμών, τις στρέφει σε ένα άλλο είδος τραπεζικής με κοινωνικό πρόσημο.

Προϊόντα και υπηρεσίες της κοινωνικής χρηματοοικονομικής δεν παρέχονται μόνο από κοινωνικές τράπεζες. Παρέχονται και από άλλους φορείς, συστατικά μέρη του οικοσυστήματος, όπως θεσμικοί επενδυτές (π.χ. Συνταξιοδοτικά Ταμεία) μεμονωμένοι (κοινωνικοί) επενδυτές, κυβερνήσεις ή δημόσιοι φορείς, ιδρύματα, δωρητές, μικροεπενδυτές, ιδίως μέσω crowdfunding κλπ.

Το Crowdfunding (CF) ή χρηματοδότηση από το πλήθος ή και πληθοπορισμός, αποτελεί ένα από τα σχετικά πρόσφατα χρηματοοικονομικά εργαλεία, έχοντας εφαρμογή και στην κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνική χρηματοοικονομική. Το CF ενσαρκώνει τη φράση “λίγα από πολλούς” και αφορά σε ένα διάφανο και δημοκρατικό τρόπο χρηματοδότησης. Παρέχει την ευκαιρία στην κοινωνία και σε πρόσωπα που επιθυμούν να συμβάλλουν σε δράσεις και εγχειρήματα που δεν μπορούν να χρηματοδοτηθούν με άλλους τρόπους μέσα από τα “επίσημα χρηματοδοτικά κανάλια”, να υλοποιήσουν το έργο τους. Τα τελευταία χρόνια και ακαδημαϊκά ιδρύματα⁶² ασχολούνται με το CF. Οι κυριότερες πλατφόρμες διεθνώς είναι η Kickstarter, η Kiva, η Indiegogo.

Στην Ελλάδα λειτουργούν μερικές πλατφόρμες CF αλλά στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας είναι η One Up (PRAKSIS υπηρεσία του Business Coaching Center της PRAKSIS (Αθήνα).

Το CF έρχεται να καλύψει ένα επενδυτικό κενό, ιδίως σε νεοφυείς επιχειρήσεις και πρωτοβουλίες στη συμβατική και στην Κ.Ο, που προκύπτει

---

⁶² Το 2014 με την επιβλέπουσα Αναπλ. Καθηγήτρια κ. Κλήμη-Καμινάρη, εκπροσωπώντας το Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου, υποβάλαμε αίτηση στην άτυπη ομάδα ειδικών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η αίτηση είχε στόχο τη συμμετοχή του Τμήματος στο σχετικό ευρωπαϊκό Forum για το CF, την επακόλουθη έρευνα και την υποστήριξη της ανάπτυξης του χρηματοοικονομικού αυτού εργαλείου στην Ελλάδα σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο.

σύμφωνα με τους Leboeuf και Schwienbacher από “τη δυσκολία λόγω ασύμμετρης πληροφόρησης και κόστους των startups”. Επιπλέον, το επενδυτικό κενό και η δυσκολία πρόσβασης σε χρηματοδότηση μπορεί να οφείλονται κατά τους συγγραφείς “στην έλλειψη καταλληλότητας των επενδυτικών στόχων των επενδυτών” (Leboeuf and Schwienbacher, 2018).

Οι κύριες κατηγορίες CF είναι:

- α) Donation Crowdfunding (δωρεών): οι χρηματοδότες δεν αναμένουν απολαβές για τα χρήματα που έδωσαν ως δώρο σε κάποια κοινωνική επιχείρηση ή σε έργο με κοινωνική υπευθυνότητα, περιβαλλοντικό αντίκτυπο κλπ.
- β) Reward Crowdfunding (ανταμοιβής): οι χρηματοδότες λαμβάνουν από τον λήπτη των χρημάτων μια ανταμοιβή για τη συνεισφορά τους, κλιμακωτά, ανάλογα με το ποσό που πρόσφεραν,
- γ) Equity Crowdfunding (κεφαλαιοδότησης): για χρηματοδότηση νεοφυών επιχειρήσεων start-ups σε αρχικό και μεταγενέστερο επίπεδο ανάπτυξης
- δ) Debt Crowdfunding (δανεισμού): ομότιμη (peer-to-peer) δανειοδότηση σε πρόσωπα ή επιχειρήσεις,

Επιπρόσθετα δεν μπορεί να παραβλεφθεί το γεγονός ότι διεθνείς συστημικές τράπεζες έχουν εδώ και χρόνια εμπλουτίσει τα “καλάθια” των παρεχόμενων χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών τους με προϊόντα κοινωνικής τραπεζικής και κοινωνικής χρηματοοικονομικής. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η UBS, η JP Morgan, η Morgan Stanley οι οποίες εδώ και χρόνια έχουν αναπτύξει επενδυτικά σχήματα κοινωνικού αντίκτυπου, πρωτοβουλίες κοινωνικής χρηματοοικονομικής, παρεμφερείς δραστηριότητες εντός ενός στρατηγικού πλαισίου, SIBs, κατευθύνοντας κεφάλαια σε κοινωνικές επενδύσεις.

Η διεθνής αυτή δραστηριότητα ξεφεύγει από τη συνήθη E.K.E. Δεν είναι δυνατόν τράπεζες μεγαθήρια, από τη μια πλευρά, υπεύθυνες με την ασυνείδητη και αλόγιστη συμπεριφορά τους για τη μεγιστοποίηση του κέρδους τους, σε ένα ολοκληρωτικό, παιχνίδι μηδενικού αθροίσματος, διαχειριζόμενες, κρατικά ομόλογα, ομόλογα στεγαστικών δανείων, παράγωγα και άλλα χρηματοοικονομικά εργαλεία χρηματοοικονομικής καινοτομίας (financial innovation) και από την άλλη πλευρά να παρέχουν ταυτόχρονα προϊόντα σε κοινωνικές επιχειρήσεις και “ευπαθείς” ομάδες πληθυσμού, λανσάροντας το ανθρώπινο πρόσωπό (προσωπείο) τους.

Μέσω της χρηματιστικοποίησης (financialisation) διακινούνται ασύλληπτα χρηματικά μεγέθη, αναδιανέμονται τα ελάχιστα σε άλλες κοινωνικές ομάδες, με

σκοπό την έξωθεν καλή μαρτυρία, ή ακόμη χειρότερα, άλλα αναμενόμενα μέσω του πιστωτικού χρήματος, να εγκλωβίζονται περαιτέρω στον κάναβο της οικονομίας του χρέους ακόμη μεγαλύτερα τμήματα του παγκόσμιου πληθυσμού.

Ο Fullerton (2018) στο ερώτημα για το αν η κοινωνική χρηματοοικονομική είναι business-as-usual ή ανθρωποκεντρική και περιβαλλοντική χρηματοοικονομική απαντά ότι είναι σημαντικό να μην γίνονται γενικεύσεις. Αποδίδει το γεγονός αυτό στη μαζική γενεακή μεταφορά και όχι στις ίδιες τις τραπεζικές επενδύσεις. Οι Τράπεζες επενδύουν τα χρήματα αυτά και αναπτύσσουν τα αντίστοιχα προϊόντα επειδή το ζητούν οι νέοι εύποροι ιδίως πελάτες τους:

Οι τράπεζες δεν ξεκίνησαν αυτή τη διαδικασία, αλλά γνωρίζουν πολύ καλά ότι η μαζική γενεακή μεταφορά (massive generational transfer), συμβαίνει ήδη. Θα οδηγήσει δε, σε ένα διαφορετικό πλαίσιο κουλτούρας και προτεραιοτήτων για τον τρόπο επένδυσης των χρημάτων και ουσιαστικά είναι τα παιδιά των δισεκατομμυριούχων που συναντούν τους συμβούλους στη Morgan Stanley και ζητούν αυτού του τύπου επενδύσεις. Είναι προκλητή ζήτηση από τη γενεακή μεταφορά και όχι μια γενική διαδικασία ζήτησης [...]

Υπάρχουν κάποιοι 60άρηδες και 70άρηδες που έχουν διαθέσιμο ένα δισεκατομμύριο για τον σκοπό αυτό αλλά κυρίως είναι τα παιδιά τους και οι τράπεζες δίνουν σημασία σε αυτό.

Η κριτική που έχω να κάνω για αυτό είναι ότι υπάρχει ένα ισχυρό κίνημα στην κατεύθυνση της επέκτασης των επενδύσεων αντίκτυπου. Αλλά είναι ένα hobby έως ότου τα μεγάλα ιδρύματα και φορείς αρχίσουν να επενδύουν.

Η απάντησή μου σε αυτό είναι ότι αν ενσωματώσεις τις “επενδύσεις αντίκτυπου” στη “σύγχρονη θεωρία χαρτοφυλακίου” και τις ονομάσεις “ομάδα περιουσιακών στοιχείων” έχεις παρανοήσει τελείως το νόημα. Και αυτό συμβαίνει ευρέως. Είναι μια επιλογή από τον κατάλογο που μπορείς να επιλέξεις αν ενδιαφέρεσαι για ένα άλλο τρόπο σκέψης. Έτσι έχω ανάμεικτα συναισθήματα για τη δημοφιλία του, αλλά ο κόσμος εξελίσσεται και όχι όπως θα ήθελα εγώ. Γενικά είναι καλό αλλά το σημαντικό είναι άνθρωποι σαν εμάς να παραμείνουν ξεκάθαροι στο τι συμβαίνει και τι όχι. Τελικά, η Goldman Sachs βγάζει χρήματα με περιουσιακά στοιχεία και τη διαχείρισή τους σε συλλογικές επενδύσεις (αμοιβαία κεφάλαια) ονομάζοντας τις επενδύσεις αντικτύπου, κερδίζοντας προμήθειες. Οι επενδύσεις αντικτύπου είναι καλές επενδύσεις αλλά διαφέρουν από το να αλλάξουν τον τρόπο που σκεφτόμαστε για τις επενδύσεις (Fullerton, 31/1/2018).

Η κοινωνική χρηματοοικονομική εστιάζει στη βραχυχρόνια περίοδο και στην απόδοση (output), ενώ η κοινωνική επένδυση (social investment) εστιάζει στη μακροχρόνια περίοδο και στα αποτελέσματα (outcomes).

Η κοινωνική χρηματοοικονομική και η κοινωνική τραπεζική ως ιδέα, αφορμή και πρακτική στην Κεντρική και Δυτική Ευρώπη, θεωρούνται πνευματικά παιδιά του Rudolf Steiner. Στον ευρωπαϊκό χώρο, ξεκινώντας από τις αρχές της δεκαετίας του 1970, ιδρύθηκε η Τράπεζα GLS, στο Bochum της Γερμανίας, ως η πρώτη ανθρωποσοφική τράπεζα, επηρεασμένη από τη φιλοσοφία και το έργο του

Steiner, ακολουθούμενη από τις Τράπεζες, Triodos (Ολλανδία, 1980), Merkur (Δανία, 1982), BCL (Ελβετία, 1984), Cultura (Νορβηγία, 1997) και Ekobanken (Σουηδία, 1998). Στον χρηματοοικονομικό, μη τραπεζικό κλάδο υπάρχει το παράδειγμα του Rudolf Steiner Foundation (ΗΠΑ, 1983).

6.4 Επενδύσεις Κοινωνικού Αντίκτυπου

Οι επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου εννοιολογικά και πρακτικά είναι στενότερος όρος από την κοινωνική χρηματοοικονομική και αποτελεί επενδυτική πρακτική σε επιχειρήσεις που παρέχουν λύσεις σε κοινωνικές προκλήσεις (O'Donoghue, Leijonhufvud, Saltuk, Bugg-Levine, and Brandenburg, 2010).

Οι επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου συνδέονται και αλληλεπιδρούν με την κοινωνική καινοτομία και την κοινωνική οικονομία. Λόγω της συνεχούς ροής καινοτομιών και τεχνολογικών εξελίξεων σε συνάρτηση με τον αυξανόμενο αριθμό κοινωνικών αναγκών σε παγκόσμιο επίπεδο, οι χρηματοδοτήσεις δεν αποτελούν πλέον τον προνομιακό χώρο των τραπεζών. Εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης⁶³ προσφέρουν κεφάλαια σε κοινωνικούς επιχειρηματίες, κοινωνικά καινοτομώντας ή σε μικρομεσαίες επιχειρήσεις που αναζητούν χρηματοροές σε περιοριστικά περιβάλλοντα χρηματοδοτήσεων.

Έτσι, κοινωνικές οργανώσεις μετακινούνται από τις χρηματοδοτήσεις μέσω δωρεών (grant finance) στη χρηματοδότηση μέσω χρέους (debt finance) και πρόσφατα στη χρηματοδότηση μέσω ιδίων κεφαλαίων (equity finance). Η Τράπεζα της Αγγλίας (Bank of England, 2003) στην Έκθεσή της αναφορικά με τις χρηματοδοτήσεις των κοινωνικών επιχειρήσεων, παρέθεσε μια περιεκτική εικόνα του περιβάλλοντος των κοινωνικών χρηματοδοτήσεων, επιδεικνύοντας την πολυπλοκότητα των σχετικών με την κοινωνική χρηματοοικονομική θεμάτων. Δεκαέξι χρόνια αργότερα, ο τομέας εξακολουθεί να αποτελεί αναδυόμενη αγορά με τη δυναμική της ενεργούς, αποτελεσματικής και πιθανόν βιώσιμης υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων, με δεδομένη την αναταραχή στις χρηματοπιστωτικές αγορές και την κρίση του τραπεζικού τομέα.

Σε διεθνή έρευνα (Saltuk, Bourl and Leung, 2011) πενήντα δύο επενδυτές αντικτύπου που εκπροσωπούσαν σημαντικό αριθμό χρηματοοικονομικών

---

⁶³ Η Ισλαμική Χρηματοοικονομική (Islamic Finance) αποτελεί διακριτό κλάδο χρηματοοικονομικής έχοντας ήδη από το 1999 δικό της χρηματιστηριακό δείκτη, τον Dow Jones Islamic Market. (βλ. Maurer, 2005a).

οργανισμών, απάντησαν ότι η αγορά επενδύσεων αντικτύπου βρίσκεται σε νηπιακό στάδιο και αναπτύσσεται (75%), είναι έτοιμη να απογειωθεί (19%) γίνεται πολύς λόγος και λίγη δράση (6%).

Σε αυτό τον τύπο επενδύσεων ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος των χρηματοοικονομικών οργανισμών δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος; Σε ποιο βαθμό αυτοί οι φορείς μπορούν να εκμεταλλευτούν θετικές χρηματοοικονομικές αποδόσεις για την κοινωνία και την οικονομία, δημιουργώντας προστιθέμενη αξία στα χαρτοφυλάκια και στα μέλη τους ή τους πολίτες; Πως θα μπορούσαν να διατηρήσουν ή και να αυξήσουν την πελατειακή τους βάση, εξυπηρετώντας μια στρατηγική ανάπτυξης/διαφοροποίησης χαρτοφυλακίου; Απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα μπορούν να δοθούν μέσω του *πειραματισμού στην κοινωνική πολιτική* (Π.Κ.Π.).

Η έννοια του Π.Κ.Π. αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για τη ζεύξη των ανωτέρω, επιδιώκοντας την εφαρμογή ενός “αυστηρά ερευνητικού σχεδιασμού για τον καθορισμό του αντικτύπου των αλλαγών στην κοινωνική πολιτική” (Berk, Boruch, Chambers, Rossi, and Witte, 1985). [Π]αραθέτουν την αιτιώδη συνάφεια μεταξύ της επιτυχημένης κοινωνικής πολιτικής και της χρήσης της συσσωρευμένης γνώσης του πεδίου των κοινωνικών επιστημών. Τόσο η θεωρητική όσο και η εφαρμοσμένη έρευνα κοινωνικής πολιτικής έχουν να ωφεληθούν από τον Π.Κ.Π.

Ο Π.Κ.Π επιδιώκει την αλλαγή, τον θετικό αντίκτυπο στην κοινωνία και την βελτίωση της σχέσης κόστους-αποτελεσματικότητας. Στο πλαίσιο αυτό, η Ε.Ε αναγνωρίζει τη συμβολή του Π.Κ.Π. ως υποστηρικτικού μηχανισμού της κοινωνικής καινοτομίας και της εφαρμογής της Στρατηγικής “Ευρώπη 2020”. [Η] Ε.Ε χρησιμοποιεί τον Π.Κ.Π. ως βασικό εργαλείο ανάπτυξης, ελέγχου και εφαρμογής κοινωνικών καινοτομιών με θετική επίδραση στις κοινωνίες. Η δυναμική και τα διαφαινόμενα αποτελέσματα των ανωτέρω εργαλείων και μεθοδολογιών πρέπει να ενδυναμωθεί και να αναπτυχθεί για τη μείωση των κοινωνικών ανισορροπιών και τη βιώσιμη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των ομάδων πληθυσμού που αντιμετωπίζουν χρόνια προβλήματα κοινωνικού αποκλεισμού και περιορισμένων ευκαιριών εξόδου από τον φαύλο κύκλο της φτώχειας (Τζουβελέκας και Παπαγιάννη, 2014).

Η αγορά των επενδύσεων κοινωνικού αντίκτυπου είναι αναδυόμενη. Έως το 2020 αναμένεται να έχει αξία 650 δισ. δολλαρίων συνδέοντας τις κοινωνικές επιχειρήσεις με τους κοινωνικούς επενδυτές μέσω κοινωνικών χρηματαγορών (Logue, 2015). Ήδη από το 2006 λειτουργούν Κοινωνικά Χρηματιστήρια στη Νότια Αφρική (SASIX) και στη Μ. Βρετανία (SSE) και από το 2013 στον Καναδά (SVX) και στη Σιγκαπούρη (ΠΕ). Κάθε σχήμα είναι διαφορετικό. Στον Καναδά για παράδειγμα, το SVX που στηρίζεται στο equity crowdfunding είναι πλατφόρμα στην οποία επενδυτές χωρίς να είναι πιστοποιημένοι, όπως απαιτείται στις κεφαλαιαγορές

και στις επενδύσεις, συμβάλλουν στην ανάπτυξη επιχειρήσεων με κοινωνικό και περιβαλλοντικό αποτύπωμα, κοινωνικές επιχειρήσεις, κ.α. επιχειρήσεις του κλάδου των επενδύσεων αντικτύπου, αναμένοντας αποδόσεις με συγκεκριμένους όρους. Το SVX στηρίζεται από την κυβέρνηση του Οντάριο.

Οι ανωτέρω πρωτοβουλίες, δράσεις και σχεδιασμοί δείχνουν ότι ευρωπαϊκά και διεθνώς ο κλάδος της κοινωνικής χρηματοοικονομικής και των επενδύσεων κοινωνικού αντίκτυπου βρίσκεται σε μια δυναμική τροχιά, με πειραματισμούς καινοτομίες και αποτελέσματα μικρού ή μεγαλύτερου αντίκτυπου. Στην επόμενη ενότητα εξετάζεται το οικοσύστημα της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα ένα οικοσύστημα που χρειάζεται να διανύσει αρκετό δρόμο, να πειραματιστεί και να αναλάβει πρωτοβουλίες και ρίσκα για την ανάπτυξη ενός κλάδου που αν και αρκετά πρόσωπα και θεσμοί ιδίως οι κυβερνήσεις των πρόσφατων ετών μιλάνε για τον κλάδο λίγα πραγματικά έχουν γίνει, με λιγότερα απτά αποτελέσματα.

6.5 Το οικοσύστημα της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα

Η κοινωνική χρηματοοικονομική αναφέρεται στη χρήση χρηματοοικονομικών πόρων πρωτίστως για κοινωνικές και περιβαλλοντικές αποδόσεις και σε μερικές περιπτώσεις για χρηματοοικονομικές αποδόσεις. Στην Ελλάδα, το ρυθμιστικό πλαίσιο για το οικοσύστημα της κοινωνικής χρηματοοικονομικής αναπτύχθηκε αρχικά με το Ν. 4019/2011 και στη συνέχεια με τον ισχύοντα Ν. 4430/2016. Τα κέρδη των Κοιν.Σ.Επ. δεν διανέμονται στα μέλη τους αν τα μέλη δεν είναι εργαζόμενοι. Τα διανεμόμενα κέρδη αναλύονται ως ακολούθως: 5% αποθεματικό, έως 35% στους εργαζόμενους της Κοιν.Σ.Επ. ως μόνους παραγωγικότητας και το υπόλοιπο έως το 60% για τις λειτουργίες και τα προγράμματα της Κοιν.Σ.Επ. καθώς και για ανάπτυξη νέων θέσεων εργασίας.

Το ενεργητικό των Κοιν.Σ.Επ. μπορεί να προκύπτει από συνεταιριστικές μερίδες, προσωπικές δωρεές, εισόδημα από επιχειρηματική δραστηριότητα, δημόσιες επιχορηγήσεις, το Πρόγραμμα Δημόσιων Επενδύσεων, την Ε.Ε, εθνικούς ή διεθνείς οργανισμούς, ΟΤΑ, Ταμεία, δημόσιες συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς⁶⁴, κλπ. Οι Κοιν.Σ.Επ., καθώς και οι Κοι.Σ.Π.Ε μπορούν να έχουν πρόσβαση στο Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας και στο Εθνικό Ταμείο για την Επιχειρηματικότητα και

⁶⁴ Βλέπε και ΕΟΚΕ, 2015α, σημείο 5.6 για τις ηθικές δημόσιες συμβάσεις

Ανάπτυξη⁶⁵ (τα πρώτο παραμένει έως και τον Μάιο του 2019 ανενεργό). Μπορούν επίσης να αναζητήσουν χρηματοδότηση από τον Αναπτυξιακό Νόμο (Ν. 4399/2016). Εκτός από την εθνική ή ενωσιακή χρηματοδότηση, οι Κοιν.Σ.Επ. μπορούν να χρηματοδοτηθούν με κεφάλαια από τράπεζες και ιδιωτικά επενδυτικά σχήματα.

Ανεξάρτητα από την πηγή χρηματοδότησης, δεν είναι εύκολο για τα λειτουργικά κεφάλαια (operating capital) ή άλλων τύπων κεφάλαια να προσεγγίσουν τις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ή άλλου τύπου επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας. Μέχρι σήμερα (2019) το οικοσύστημα της κοινωνικής χρηματοοικονομικής παραμένει σε χαμηλό βαθμό ανάπτυξης σε σχέση με άλλες χώρες. Χρειάζεται να διανυθεί αρκετός δρόμος, από τον δημόσιο και τον επιχειρηματικό τομέα, αλλά ιδίως από τον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας για την ανάπτυξη θεσμών, εργαλείων και του ίδιου του κλάδου της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής.

Η απουσία φορολογικών κινήτρων, τα υψηλά κόστη συναλλαγών, οι νομικοί κίνδυνοι και η απουσία υποδομών που να υποστηρίζονται από επενδυτές με εμπειρία στην κοινωνική χρηματοοικονομική συμβάλλουν στη δημιουργία συνθηκών που περιορίζουν τις επενδύσεις της κοινωνίας και την ικανότητα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και κοινωνικής καινοτομίας. Επιπρόσθετα η έλλειψη συμφωνημένων δεικτών μέτρησης κοινωνικής απόδοσης, υποστηρικτικών μέτρων και μηχανισμών στην ανάπτυξη ικανοτήτων (capacity building) στο οικοσύστημα της κοινωνικής χρηματοοικονομικής, θεσμών και χρηματοοικονομικών οργανισμών της κοινωνικής οικονομίας, ικανότητας απορρόφησης των κεφαλαίων κοινωνικών επενδύσεων από την πλευρά της ζήτησης, αποτυπώνουν την τρέχουσα κατάσταση της αγοράς (Nicholls and Pharoah 2008, Monitor Institute, 2009, Canadian Task Force on Social Finance 2010, Υπουργείο Εργασίας, 2017, Temple, Βαρβαρούσης, Γαλανός, Τσιτσιρίγκος, και Μπεκριδάκη, 2018).

Η τεχνική επιτροπή εμπειρογνομόνων για την Κ.Ο. και την κοινωνική επιχειρηματικότητα της Ε.Ε (GECES), ήδη από το 2013, στην πρότασή της για το στρατηγικό σχέδιο ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα αναφέρεται στην ανάπτυξη ενός Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας και αντίστοιχης κλαδικής

---

⁶⁵ Το Εθνικό Ταμείο για την Επιχειρηματικότητα και την Ανάπτυξη συσταθέν με τον Ν. 3912/2011 (ΦΕΚ 17 / τ. Α') μετατράπηκε στην Ελληνική Αναπτυξιακή Τράπεζα Α.Ε βάσει του Ν. 4608/2019 (ΦΕΚ 66/ τ. Α' / 25-4-2019). Εκ των βασικών σκοπών της Αναπτυξιακής Τράπεζας είναι "η προώθηση της ΚΑΛΟ στο πλαίσιο της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής εν γένει, η δημιουργία επαρκών προϋποθέσεων βιωσιμότητας, υγιούς ανάπτυξης, καθώς και οργανωτικής, λειτουργικής και χρηματοδοτικής επάρκειας των κοινωνικών επιχειρήσεων".

υποδομής που θα διευκόλυνε την πρόσβαση σε χρηματικά κεφάλαια για την ανάπτυξη, παγίωση και επέκταση των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Η Κοινωνική Χρηματοοικονομική έχει περιγραφεί από την Επιτροπή Εμπειρογνομόνων της Ε.Ε GECES ως ένα από τα θεμελιακά πεδία για την αναδιάρθρωση και την ανακατεύθυνση της κοινωνικής οικονομίας και των κοινωνικών επιχειρήσεων. Η Επιτροπή τονίζει την έλλειψη ταμείων κοινωνικού αντίκτυπου ή/και ενδιάμεσων κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα σε σύγκριση με άλλες χώρες της Ε.Ε.

Το Υπουργείο Εργασίας εξέδωσε (Φεβρουάριος 2013) το στρατηγικό σχεδιασμό για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα λαμβάνοντας υπόψη τις προτάσεις της επιτροπής εμπειρογνομόνων για την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Παρά το γεγονός ότι η Επιτροπή τόνισε τη σημασία και τη σπουδαιότητα ανάπτυξης οικοσυστήματος κοινωνικής χρηματοοικονομικής (Ταμεία Κοινωνικής Οικονομίας, χρηματοοικονομικά εργαλεία, μηχανισμοί, ενδιάμεσοι φορείς, εκπαίδευση), το οικοσύστημα βρίσκεται σε πρωταρχικό στάδιο ανάπτυξης με ασύνδετες προσεγγίσεις και προσπάθειες.

Κατά την προηγούμενη χρονική περίοδο δόθηκε προτεραιότητα μόνο στην ανάπτυξη οργανισμών μικροχρηματοδοτήσεων και ενισχύσεων. Οι προτάσεις της επιτροπής για τον άξονα 3 δεν έλαβαν τη δέουσα προσοχή από το Υπουργείο Εργασίας. Για παράδειγμα, ο όρος κοινωνικός αντίκτυπος αναφέρονταν σε πολλά σημεία της πρότασης της επιτροπής, ενώ στο στρατηγικό σχέδιο μόνο δύο φορές. Το ίδιο ίσχυσε για τον όρο κοινωνική χρηματοοικονομική, έννοια στενά συνδεδεμένη με τον κοινωνικό αντίκτυπο. Κατά το έτος 2018, όπως αναφέρθηκε και στο 2^ο κεφάλαιο, η Ειδική Γραμματεία Κ.ΑΛ.Ο. ενεργοποίησε ένα εργαλείο μέτρησης κοινωνικού αντίκτυπου στις κοινωνικές επιχειρήσεις καλύπτοντας το σχετικό κενό.

Οι δράσεις υποστήριξης, χρηματοδότησης και άμεσων επιχορηγήσεων δείχνουν να κινούνται στοχευμένα στην ενδυνάμωση των Κοιν.Σ.Επ., στην ενδυνάμωση και κατανόηση του οικοσυστήματος της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας και στην καταπολέμηση της ανεργίας.

Με την απαραίτητη προϋπόθεση ότι η ταχύτητα διεκπεραίωσης των αιτημάτων χρήσης των χρηματοδοτικών εργαλείων από τις αρμόδιες υπηρεσίες θα είναι τέτοια που δεν θα αποθαρρύνει τους κοινωνικούς επιχειρηματίες, επίσης οι Κοιν.Σ.Επ., δεν θα έχουν την αντίληψη ότι τα χρηματοδοτικά εργαλεία δεν συνιστούν επιδοτήσεις με την έννοια που προβλήθηκαν τα προηγούμενα χρόνια, ότι δηλαδή οι

Κοιν.Σ.Επ., δεν συστήνονται για να είναι κρατικοδίαιτες, αλλά λαμβάνουν μια ουσιαστική βοήθεια εκκίνησης και ανάπτυξης φροντίζοντας για τη βιωσιμότητά τους.

Ωστόσο, πρέπει να παρατηρηθεί πως μέχρι σήμερα δεν έχουν τεθεί επαρκώς σε λειτουργία τα εργαλεία οικονομικής υποστήριξης, όπως ορίζονταν στο άρθρο 9 του Ν. 4019/2011 και κατά την τρέχουσα περίοδο στα άρθρα 5 και 6 του Ν. 4430/2016. Συγκεκριμένα, δεν έχει δημιουργηθεί το λειτουργικό πλαίσιο για την επένδυση πόρων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας και απουσιάζουν μέχρι σήμερα εξειδικευμένα χρηματοοικονομικά εργαλεία για την υποστήριξη έναρξης λειτουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Η λειτουργία φορέων μικροπιστώσεων αποτελεί άμεση ανάγκη ειδικά για κοινωνικές επιχειρήσεις στο πρώτο στάδιο ανάπτυξής τους και για την επιτυχή επίτευξη των στόχων τους μέσα από πιλοτικές λειτουργίες και εργασίες. Ως το 2015 μόνο μία ιδιωτική πρωτοβουλία, το Action Finance του ελληνικού παραρτήματος της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης Action Aid, είχε προχωρήσει στην ίδρυση φορέα μικροπιστώσεων, συνδράμοντας αργότερα με την Παγκρήτια Συνεταιριστική Τράπεζα. Πλέον λειτουργεί και άλλος ένας μη τραπεζικός φορέας μικροχρηματοδοτήσεων το “The People’s Trust” στην Αθήνα.

Επιπλέον, ειδική Έκθεση συντάχθηκε κατά παραγγελία της ΕΕ για το πεδίο των μικροπιστώσεων στην Ελλάδα (European Union and DMI, 2016) και ο φορέας σύνταξης το Deutches Mikrofinanz Institute (DMI) αποτυπώνοντας την κατάσταση πρότεινε και την ανάπτυξη ενός μοντέλου οργάνωσης, του Μοντέλου Συνεργασίας βασισμένο στην Εμπιστοσύνη ή Trust-based Partnership Model (European Union and DMI, 2016, pp. 37-65).

Ο Jorg Schoolman του DMI αναφορικά με την εμπειρία που συνέλεξε κατά τη συγγραφή της Έκθεσης στην Ελλάδα και αφού συνάντησε πρόσωπα, οργανώσεις από το πεδίο και αρμόδιους δημόσιους φορείς ανέφερε ότι το οικοσύστημα της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα είναι σε πρώιμο στάδιο και η ανάπτυξη μηχανισμών απαιτεί χρόνο. Τόνισε ότι η ανάπτυξη χρηματοοικονομικών εργαλείων πρέπει να συναρμόζεται με την αντίστοιχη ανάπτυξη μη χρηματοοικονομικής υποστήριξης (εκπαίδευση, συμπληρωματικές υπηρεσίες κ.α).

Υπάρχει, εν πολλοίς, ακόμη και σήμερα έλλειψη ειδικών χρηματοδοτικών εργαλείων διαφορετικών επίπεδων, για τις ανάγκες και τον χαρακτήρα των Κοιν.Σ.Επ., από τον παραδοσιακό τραπεζικό - επενδυτικό τομέα, δεδομένης της οικονομικής συγκυρίας στην Ελλάδα τα τελευταία εννέα χρόνια. Από την πλευρά των

κοινοφελών - φιλανθρωπικών ιδρυμάτων που χορηγούν χρηματικές δωρεές, υφίσταντο κατά το πρόσφατο παρελθόν ερωτήματα αποσαφήνισης του νομικού πλαισίου του προηγούμενου Ν. 4019/2011 και αδυναμία θεσμοθέτησης δωρεών προς Κοιν.Σ.Επ., οποιασδήποτε κατηγορίας. Εξάιρεση αποτέλεσε η Κοιν.Σ.Επ., “Μύρτιλλος” που χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα ΤΙΜΑ.

Αναφορικά με τις απαιτούμενες υποδομές Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και εδραίωση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Schwartz, Jones and Nicholls, 2015), ο Πίνακας 6.2 αποτυπώνει συνοπτικά την εικόνα των υποδομών.

Πίνακας 6.2: Κατηγορίες Υποδομών Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής (προσαρμογή από Schwartz, Jones and Nicholls, 2015)

Υποδομές	Κατηγορίες	Ελλάδα	Κατάσταση
Κρατικές Υποδομές	Νομοθεσία, Κανονιστικό Πλαίσιο	Ν. 4430/2016	
	Δημοσιονομική Πολιτική Νομοθεσία χρηματοοικονομικών υπηρεσιών		
	Δημόσιες Συμβάσεις	ΕΑΑΔΗΣΥ, Ν. 4412/2016	ΝΑΙ
Πνευματικές Υποδομές	Ακαδημαϊκά Ιδρύματα		ΝΑΙ, σε αρχικό στάδιο
	Εργαλεία Ανάλυσης Πολιτικών και Δράσεων	Ανάλυση Κοινωνικού Κόστους-Οφέλους (Α.Κ.Κ-Ο)	ΟΧΙ
		Αποτύπωση Κοινωνικού Αντίκτυπου	ΝΑΙ
	Κλαδικά Συνέδρια και Δίκτυα	Ανάπτυξη και λειτουργία δικτύων φορέων Κ.ΑΛ.Ο., Συνέδρια, Ημερίδες Εκδηλώσεις για την Κ.ΑΛ.Ο.	ΝΑΙ
Υποδομές Διευκολύνσεων	Κλαδικοί Ιστοχώροι και Εκδόσεις		ΝΑΙ
	Γκρίζα Έρευνα		ΝΑΙ
	Επιχειρήσεις γενικών επαγγελματικών υπηρεσιών		
	Εξειδικευμένη Συμβουλευτική		
	Πάροχοι εξειδικευμένης έρευνας		

Πίνακας 6.2 (συνέχεια)

	Συνεταιριστικές Τράπεζες Συστημικές Τράπεζες	EN MEPEI Εν μέρει έως ελάχιστα ΕΚΕ	
Υποδομές Συναλλαγών	Κεφαλαιακές πηγές	Πρόγραμμα Μικροπιστώσεων (2019), Πρόσκληση χρηματοδότησης υφιστάμενων Κοιν.Σ.Επ., (2019) Νόμος για τη χορήγηση μικροχρηματοδοτήσεων (2019) ΕΣΠΑ, Οριζόντια Τομεακά και Περιφερειακά Προγράμματα Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί SEE GR	NAI NAI με σοβαρές καθυστερήσεις OXI Σε ανάπτυξη Εν μέρει OXI OXI Εν μέρει ως ΕΚΕ NAI NAI με καθυστερήσεις
Υποδομές Συναλλαγών	Ειδικά Ταμεία επενδυτικού αντίκτυπου Ιδρύματα Συνταξιοδοτικά Ταμεία Διαχειριστές Κεφαλαίων Εταιρείες Πλούσιοι Ιδιώτες Συμβουλευτικές υπηρεσίες ενδιάμεσων Συμβουλευτικές Υπηρεσίες Ανεξάρτητες επιχειρήσεις "φωλιάς" Πηγές δευτερογενούς ρευστότητας	Κέντρα Στήριξης της Κ.Α.Λ.Ο.	

Από τις ανωτέρω υποδομές θα θέλαμε να αναφερθούμε στους Αστικούς Πιστωτικούς Συνεταιρισμούς του Ν. 1667/1986, που δεν μετεξελίχθηκαν σε συνεταιριστικές τράπεζες. Αυτοί μπορούν να αποτελέσουν ουσιαστικούς αρωγούς στην προσπάθεια ανάπτυξης του πεδίου⁶⁶. Στην ενότητα 9.3.4 αποτυπώνεται πρότασή μας για τη δυναμική συμβολή του θεσμού των πιστωτικών συνεταιρισμών σε συνέχεια της αναφοράς του Βατικιώτη στην ενότητα 2.3.

Το περιβάλλον της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω βρίσκεται σε πρωταρχικό στάδιο ανάπτυξης. Οι διαδικασίες ανάπτυξης ενός συστήματος και πολύ περισσότερο ενός οικοσυστήματος απαιτούν χρόνο βάσει και της ένατης σχεδιαστικής αρχής της περμακουλτούρας

⁶⁶ Σήμερα (2019) λειτουργούν μόνο 2 αστικοί πιστωτικοί συνεταιρισμοί που μαζί με τις 9 συνεταιριστικές τράπεζες συναπαρτίζουν την Ένωση Συνεταιριστικών Τραπεζών Ελλάδας.

(Holmgren, 2011, pp. 181-201). Στον Πίνακα 6.3 αποτυπώνεται η Ανάλυση SWOT του έργου SEE GR όπως παρατίθεται στην ενότητα 8.2.3 στην οποία αποτυπώνεται συνοπτικά και η κατάσταση του πεδίου της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα.

Πίνακας 6.3: SWOT Ανάλυση Οικοσυστήματος Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα, SEE GR 2015)

Δυνατά Σημεία	Αδύνατα Σημεία
Οι Συνεταιριστικές Τράπεζες υποστηρίζουν τον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας Ενδυνάμωση της τοπικής ανάπτυξης	Απροθυμία των συστημικών τραπεζών να χρηματοδοτήσουν κοινωνικές επιχειρήσεις Περιορισμένο οικοσύστημα κοινωνικών επενδυτών με μειωμένη γνώση της κοινωνικής οικονομίας
Οι ΟΤΑ συνήθως υποστηρίζουν την Κ.Ο και τις επιχειρήσεις της	Γραφειοκρατική κουλτούρα των εμπλεκόμενων Υπουργείων (Εργασίας, Οικονομίας, Οικονομικών)
Υπαρξη δικτύων κοινωνικών επιχειρήσεων σε επιχειρηματικό ή εκπαιδευτικό πεδίο Κοινωνικός Αντίκτυπος	Μέχρι σήμερα δεν έχει εφαρμοστεί κάποιο σύστημα διαπίστευσης για τις κοινωνικές επιχειρήσεις Μη διακριτή κουλτούρα κοινωνικής καινοτομίας Μικρής κλίμακας
Οργανισμοί της Ε.Ε υποστηρίζουν ενεργά την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων Θετική ζήτηση για χρηματοδοτήσεις από τις επιχειρήσεις της Κ.Ο	Η νομική μορφή του Κοινωνικού Συνεταιρισμού δεν είναι πολύ λειτουργική σε όρους λήψης αποφάσεων
Ευκαιρίες	Απειλές
Προσθήκη νέων εργαλείων / καναλιών Κ.Χ βελτιώνουν τις διαθέσιμες επιλογές	Έλλειψη ολιστικής προσέγγισης του οικοσυστήματος της Κ.Ο/Κ.Χ από μερικά ενδιαφερόμενα μέρη
Τα Φιλανθρωπικά Ιδρύματα θα επενδύσουν αν υπάρξουν συγκεκριμένες προϋποθέσεις και διεργασίες Πλατφόρμες CF έχουν ξεκινήσει να δραστηριοποιούνται στο οικοσύστημα της Κ.Χ Ανάπτυξη Υπηρεσιών Επιχειρηματικής Ανάπτυξης	Διεθνείς τραπεζικοί κανονισμοί μπορούν να περιορίσουν την προσέγγιση ευρύτερου κοινού Ανταγωνιστικές στρατηγικές από ενδιαφερόμενα μέρη Έλλειψη γνώσης του κλάδου από το ευρύ κοινό
Βελτίωση εκροών τριπλής βασικής γραμμής Η ανάπτυξη και η βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων θα μειώσουν την ανεργία Εθνική Στρατηγική για τις Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς	Απώλεια πολιτικού ενδιαφέροντος Ανικανοποίητοι στόχοι βιωσιμότητας της κοινωνίας Ανεπαρκής χρηματοδότηση ή μη ικανότητα δημιουργίας σωστού μείγματος εργαλείων και κεφαλαίων λόγω νομοθετικής, θεσμικής και λειτουργικής αδράνειας
Εργαλεία Κ.Χ από την Ε.Ε ήδη διαθέσιμα για χρήση Τεχνολογικές εξελίξεις στον χώρο της Κ.Χ Ευρωπαϊκά Ταμεία για την Κ.Ο κατά την περίοδο 2014-2020	

Τα Δυνατά και τα Αδύνατα Σημεία αφορούν στο εσωτερικό περιβάλλον μιας πρωτοβουλίας Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής (Κ.Χ). Οι Ευκαιρίες και οι Απειλές αφορούν στο ευρύτερο οικονομικό και χρηματοοικονομικό, θεσμικό περιβάλλον στην Ελλάδα.

Μελετώντας και παρακολουθώντας τα τελευταία χρόνια τις δράσεις κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα έχουμε την άποψη ότι το κενό χρηματοδότησης των επιχειρήσεων και των λοιπών φορέων Κ.Α.Λ.Ο., παραμένει μεγάλο, μιας και υπάρχει χάσμα ανάμεσα στον κοινωνικό ρόλο των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. και στον κοινωνικό ρόλο τόσο των συστημικών όσο και των συνεταιριστικών τραπεζών όπως έχει διαμορφωθεί. Το κενό αυτό σε επίπεδο υποδομών μπορεί να καλυφθεί συνολικά ή εν μέρει από την ανάπτυξη και λειτουργία πιστωτικών συνεταιρισμών σε περιφερειακό επίπεδο, ιδίως με τη συμμετοχή ως μελών, Κοιν.Σ.Επ και άλλων επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο., τηρώντας τη σχετική νομοθεσία. Αυτό αποτελεί πρόταση πολιτικής η οποία περιγράφεται στο 9ο κεφάλαιο.

6.6 Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός

Με βάση την επικρατούσα κατάσταση σε διεθνές επίπεδο θα υπήρχε περίπτωση οι οικονομικοί και επιχειρηματικοί κύκλοι να ήταν διαφορετικοί ή να είχαν διαφορετική ένταση/διακυμάνσεις αν τα πρόσωπα/επιχειρήσεις ήταν περισσότερο, ποσοτικά και ποιοτικά, χρηματοοικονομικά εγγράμματα; Μπορεί ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός να αποτελέσει εργαλείο-βάση της (οικονομικής) δημοκρατίας ή είναι άλλη μια λειτουργικότητα του νεοφιλελευθερισμού και του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής; Τι καλείται, όμως, χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός (financial literacy); Στη βιβλιογραφία αποτυπώνονται διάφοροι ορισμοί.

Ο *χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός* αφορά αφενός στο βαθμό που ένα πρόσωπο μπορεί να κατανοήσει χρηματοοικονομικές πληροφορίες (γνώση) και αφετέρου στο πόσο καλά μπορεί να χρησιμοποιήσει αυτή την πληροφορία για να διαχειριστεί τα προσωπικά οικονομικά του στοιχεία (ικανότητα) λαμβάνοντας αποφάσεις στο βραχυχρόνιο και μακροχρόνιο χρηματοοικονομικό σχεδιασμό του (Harrison, 2016, p. 1).

Στην πρόσφατη ιστορία ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός ξεκινά από τον τραπεζικό συνεταιρισμό Raiffeisen που στα 1862 είχε στις αρχές του τη διδασχία σε φτωχούς ανθρώπους για τους τρόπους βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσής τους,

επιδεικνύοντας και την παράλληλη ικανοποίηση πνευματικών αναγκών με βάση τα χριστιανικά ιδεώδη ξεπερνώντας το υλικό-χρηματικό κομμάτι της δραστηριότητάς του (Milano, 2011, p. 24).

Για την De Goede, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός δεν είναι νέο φαινόμενο. Στις δεκαετίες 1920-1930 στις ΗΠΑ διοργανώθηκαν εκτεταμένες καμπάνιες ενημέρωσης και προγράμματα εκπαίδευσης που απευθύνονταν σε πολίτες και σε νεοαφιχθέντες μετανάστες, τους οποίους καθοδηγούσαν στο πώς να ξοδεύουν, πώς να αποταμιεύουν, πώς να επενδύουν, πώς να δανείζονται (De Goede, 2005). Εκπαιδεύοντας διαρκώς παιδιά, φοιτητές, στελέχη, αλλά και φτωχούς, το κυρίαρχο σύστημα δημιουργεί και αναπτύσσει κοινωνικά μέλη και πολίτες, απονέμοντάς τους την απαιτούμενη “χρηματοοικονομική ιθαγένεια”.

Ένας άλλος ορισμός που συσχετίζει τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό με την κοινωνική τραπεζική αναφέρει ότι: “κοινωνική τραπεζική είναι η τραπεζική που προσπαθεί για τη βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού του μεγαλύτερου δυνατού αριθμού προσώπων και πληθυσμών με σκοπό να ανοίξει δρόμο για μια διαφορετική, πιο βιώσιμη κοινωνική συνειδητοποίηση σχετικά με το χρήμα και την χρηματοοικονομική” (Benedikter, 2011, p. 50).

Η ανάγκη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης αποτυπώνεται σε μια σειρά γνωμοδοτήσεων της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (Ε.Ο.Κ.Ε.) του θεσμικού εκπροσώπου της Κοινωνίας των Πολιτών στο πλαίσιο της Ε.Ε κατά τα έτη: 2010 “Κοινωνικά υπεύθυνα χρηματοπιστωτικά προϊόντα”, 2011, “Χρηματοοικονομική εκπαίδευση και υπεύθυνη κατανάλωση χρηματοοικονομικών προϊόντων”, 2016 “Ψηφιοποίηση και καινοτόμα επιχειρηματικά μοντέλα στον ευρωπαϊκό χρηματοοικονομικό τομέα και η επίδρασή τους στην απασχόληση και τους πελάτες”.

Σύμφωνα με την Ε.Ο.Κ.Ε., ως χρηματοοικονομική εκπαίδευση:

ορίζεται η διαδικασία μέσω της οποίας οι καταναλωτές αποκτούν καλύτερη κατανόηση των χρηματοοικονομικών προϊόντων [...] των χρηματοοικονομικών κινδύνων και των ευκαιριών της αγοράς, λαμβάνοντας τις οικονομικές τους αποφάσεις βάσει κατάλληλης ενημέρωσης. [...] προσιτή σε όλους ωφελεί το σύνολο της κοινωνίας, μειώνοντας τους κινδύνους οικονομικού αποκλεισμού και ενθαρρύνοντας τους καταναλωτές να προγραμματίζουν και να αποταμιεύουν, συμβάλλοντας [...] στην αποφυγή της υπερχρέωσης. (Ε.Ο.Κ.Ε., 2011, σ. 5).

Και ακόμη η χρηματοοικονομική εκπαίδευση γίνεται αντιληπτή ως ολοκληρωμένη πολιτική:

βασισμένη στη συνεργασία [...] των δημόσιων διοικήσεων, του χρηματοοικονομικού κλάδου, των επιχειρήσεων, των συνδικαλιστικών ενώσεων, των οργανώσεων των καταναλωτών, του εκπαιδευτικού συστήματος και, γενικά, του συνόλου των πολιτών ως καταναλωτών χρηματοοικονομικών προϊόντων [...] απαλλαγμένη από κάθε σύγκρουση συμφερόντων (Ε.Ο.Κ.Ε., 2011, σ. 3).

Στο σημείο αυτό πρέπει να διασαφηνιστεί ότι η ως άνω περιγραφόμενη χρηματοοικονομική εκπαίδευση ή χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός αφορά στην εκπαίδευση διαφορετικών ηλικιών, σε “έφηβους που θα αναπτύξουν μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων το προσωπικό αρχείο πιστοληπτικής αξιολόγησής τους” ή ακόμη και σε παιδιά “με επενδυτικά clubs για παιδιά” (De Goede, 2005, p. 10) και ομάδων πληθυσμού (ως καταναλωτών) με βάση το υπάρχον χρηματοοικονομικό και χρηματοπιστωτικό σύστημα, που εδράζεται στο χρήμα ως χρέος.

Ο αναγνωρισμένος από τον ΟΟΣΑ ορισμός είναι “ο συνδυασμός συνειδητότητας, γνώσης, δεξιοτήτων, στάσεων και συμπεριφορών, στοιχεία τα οποία είναι απαραίτητα για τη λήψη σωστών χρηματοοικονομικών αποφάσεων, με απώτερο στόχο την επίτευξη αέναης χρηματοοικονομικής ευημερίας (Atkinson and Messy, 2012, p. 13).

Στην Ελλάδα έχουν πραγματοποιηθεί 2 συνέδρια για το χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό (2017 και 2018) στις εγκαταστάσεις του Χρηματιστηρίου Αθηνών. Το όραμα του Ινστιτούτου Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού του Πανεπιστημίου Πειραιά είναι “να βοηθήσουμε τους ανθρώπους να χτίσουν την ικανότητα λήψης αποτελεσματικών αποφάσεων στο κομμάτι της χρήσης και διαχείρισης των χρημάτων τους, οδηγώντας στη σταδιακή βελτίωση του βιοτικού επιπέδου όλης της κοινωνίας. Σκοπός μας είναι να εξαλείψουμε το χρηματοοικονομικό αναλφαριθμητισμό στην Ελλάδα”.

Αντιλαμβανόμαστε τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, διακριτά από αυτόν που συντελείται στο πλαίσιο του υπάρχοντος χρηματοοικονομικού συστήματος. Όχι απαραίτητα μόνο στο πλαίσιο των Συνδεσμικών Οικονομικών, ενσωματώνοντας τα στοιχεία του Πίνακα 5.2 (Lamb, 2010), αλλά σε ένα διευρυνόμενο πλαίσιο ανθρωπιστικών οικονομικών που θα προετοιμάζει τους πολίτες και θα έδινε γνώσεις για τη στήριξη και την ανάπτυξη μιας οικονομικής δημοκρατίας. Η ανάγκη μεταρρύθμισης και διεύρυνσης της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και αλφαριθμητισμού καταγράφεται ως μια από τις μεγαλύτερες προκλήσεις στο χώρο της κοινωνικής τραπεζικής αποτυπώνεται και στον Benedikter (2011, p. 109).

Παράλληλα με τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό απαιτείται η καλλιέργεια και ανάπτυξη της *κοινωνικής μάθησης* (Social Learning) η οποία αν και έχει κοινές ρίζες με την οργανωσιακή μάθηση, δηλαδή τη μάθηση του τρόπου λειτουργίας, ανάπτυξης και ανταπόκρισης των οργανώσεων στο εσωτερικό και στο εξωτερικό περιβάλλον τους, περιλαμβάνει συνολικά τις κοινότητες και την κοινωνία (Carr and Levidow, 1997, p. 28). Ήδη ο Boulding από το 1973 μίλησε για την κοινωνική μάθηση ως κεντρική έννοια του πολιτισμού λέγοντας ότι η μάθηση αποτελεί βασικό διαφοροποιητικό στοιχείο μεταξύ μηχανιστικών και πολιτισμικών οικονομικών (Boulding, 2013, p. 373).

6.7 Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός στην εκπαίδευση –μια πρόταση χρηματικής καινοτομίας

Στην Ελλάδα ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός και η χρηματοοικονομική εκπαίδευση σε σχολικό επίπεδο γίνονται α) στο μάθημα της αριθμητικής στο Δημοτικό, σε επίπεδο προβλημάτων, αγορών, πωλήσεων, τόκου και β) στο Λύκειο στο πλαίσιο των μαθημάτων “Αρχές Γενικής Οικονομίας” (Α’ Γενικού Λυκείου) και “Αρχές Οικονομικής Θεωρίας” (Γ’ Γενικού Λυκείου), που αναπαράγουν το κυρίαρχο οικονομικό παράδειγμα.

Στον αντίποδα, υπάρχουν πρωτοβουλίες στη χρηματική/χρηματοοικονομική εκπαίδευση μαθητών Δημοτικού, όπως το πρόγραμμα SchooLets, που εστιάζουν στην ανάπτυξη ενός τοπικού νομίσματος με επίκεντρο το σχολείο (Reed, 2005) και οι οποίες θα πρέπει να επεκταθούν για την ενημέρωση των κοινωνιών σχετικά με το μη χρεογενές χρήμα.

Υπάρχουν επίσης προσωπικές πρωτοβουλίες, που με τη χρήση μεθοδολογιών και εργαλείων ABM (ενότητα 4.2.2) εξηγούν σε μαθητές τον τρόπο λειτουργίας της οικονομίας μέσα από την αειφορία, την περμακουλτούρα και τα οικολογικά οικονομικά και έχουν σκοπό το σχεδιασμό μιας βιώσιμης οικονομίας και φτάνοντας ως τα Econophysics μέσα από την προσομοίωση Model Economy (ModEco) σε γλώσσα NetLogo (Boyle, 2014).

Από την πλευρά μας στο πλαίσιο της έρευνας έγινε προσπάθεια ανάπτυξης πιλοτικών δομών χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Συγκεκριμένα στο πλαίσιο πρόσκλησης της Ευρωπαϊκής Εδαφικής Εδαφικής Συνεργασίας-INTERREG για την περιοχή συνεργασίας “Βαλκάνια-Μεσόγειος” υποβλήθηκε πρόταση την οποία και συντονίσαμε, με την ονομασία COOPSOLUTIONS. Οι προτεινόμενες πιλοτικές

δομές μέσω της εκπαίδευσης ομάδων στόχων στις συμμετέχουσες χώρες (Αλβανία, Βουλγαρία, Ελλάδα, Κύπρος) θα οδηγούσαν δυνητικά σε ένα πιο βιώσιμο μοντέλο τοπικής ανάπτυξης. Έτσι θα βελτιώνονταν ποιοτικά και ποσοτικά χαρακτηριστικά στα τοπικά οικονομικά συστήματα, α) με τη διάδοση της φιλοσοφίας και της πρακτικής των τοπικών νομισμάτων και β) με ανάπτυξη και εκμάθηση μεθοδολογιών και εργαλείων της κοινωνικής οικονομίας. Με πρωτοβουλία του ερευνητή συστήθηκε επιστημονικό συμβούλιο με ακαδημαϊκούς και ειδικούς από την Ευρώπη στον χώρο της οικονομικής επιστήμης και των συμπληρωματικών νομισμάτων, το οποίο θα ενεργοποιούνταν με την έγκριση της πρότασης και θα αποτελούσε το συμβουλευτικό σώμα. Η πρόταση τελικά δεν αξιολογήθηκε και θα υποβληθεί εκ νέου σε αντίστοιχη πρόσκληση ενδιαφέροντος.

Για τον Budd (2011) ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός έχει βαρύνουσα σημασία αναφορικά με την ανάπτυξη της σκέψης και της δράσης των νέων ανθρώπων σε χρηματοοικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Αντικατοπτρίζει την τρέχουσα συμπεριφορά των τραπεζών και των άλλων χρηματοοικονομικών φορέων και θεσμών. Οι τράπεζες “συμπεριφέρονται ως αντανάκλαση της γνώσης μας για αυτές και τις δραστηριότητές τους” (Budd, 2011, p. 210). Αν δε γίνει μέσω του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού αντιληπτό ότι “το χρήμα και η λογιστική ταυτίζονται, τότε η τραπεζική περνάει στην Ιστορία” (Budd, 2011, p. 214). Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός οδηγεί στην απομάγευση των χρηματοοικονομικών θεσμών και τους πολίτες στη γνώση και στην ελευθερία όταν δεν νιώθουν ανήμποροι μπροστά στους χρηματοοικονομικούς πυλώνες του υπάρχοντος συστήματος.

Στις ΗΠΑ έχει συσταθεί και λειτουργεί η Ομάδα Πρωτοβουλίας για τον Οικονομικό Αλφαριθμητισμό από τους John Bloom (του RSF Social Finance), Gary Lamb και Arthur Edwards για την ενδυνάμωση του οικονομικού αλφαριθμητισμού και της οικονομικής εκπαίδευσης στα σχολεία Waldorf.

Συνδυάζοντας τον οικονομικό αλφαριθμητισμό και την οικονομική εκπαίδευση και χρησιμοποιώντας τις προτάσεις της χρηματικής καινοτομίας, αποτυπώνουμε συνοπτικά μια ιδέα μας που αφορά σε χρηματική καινοτομία στο χώρο της ελληνικής ή και της ευρωπαϊκής τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και στο χρήμα ως δώρο κατά τον Steiner. Η προτεινόμενη καινοτομία μας έχει φτάσει μέχρι το δεύτερο στάδιο (προτάσεις).

Το έναυσμα (1ο στάδιο) ήταν η πρόταση του Bernard Lietaer (2006) για την ανάπτυξη και λειτουργία ενός κλαδικού χρήματος, του “saber”, το οποίο θα χρησιμοποιούνταν στην βραζιλιάνικη πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Ο σχεδιασμός του νομίσματος έφτασε μέχρι το σημείο πληρωμής των πανεπιστημιακών διδασκτρων των φοιτητών. Σκοπός ήταν “η αύξηση της μαθησιακής ικανότητας, η ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής χωρίς τη διακινδύνευση εμφάνισης πληθωριστικών πιέσεων”. Σχετική έρευνα αναφορικά με συμπληρωματικά νομίσματα στο χώρο της εκπαίδευσης έχει γίνει από τους de la Rosa, Batlle, Batlle, Szymanski, and Krishnamoorthy (2009).

Επιπλέον οι Lietaer, Arnsperger, Goerner and Brunnhuber (2012, ch. 7) παρουσίασαν την πρωτοβουλία Doraland, για μια μανθάνουσα χώρα, τη Λιθουανία, όπου ένα συμπληρωματικό νόμισμα το *dora currency* θα είναι μια ανταμοιβή για τη γνώση και μια εκπλήρωση των ονείρων της νεολαίας μέσω μιας διασυνδεδεμένης οικονομίας της γνώσης. Ένας από τους επίγονους του Veblen, ο Galbraith (1997) δίνει έμφαση στον καθοριστικό ρόλο της εκπαίδευσης για την ανάπτυξη της οικονομίας, για τη σύσταση και τη διατήρηση της δημοκρατίας και την καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της ανεργίας.

Η πρότασή μας έλκει τη βασική της ιδέα για ένα κλαδικό χρήμα στην εκπαίδευση από τον Lietaer και τον Steiner. Ο Steiner αναφέρει ότι ο χώρος της εκπαίδευσης πρέπει να χρηματοδοτείται αποκλειστικά από χρήμα ως δώρο, λίγο πριν αποσυρθεί για να αναγεννηθεί εκ νέου από τον Σύνδεσμο στην περιοχή κυκλοφορίας του συναλλακτικού χρήματος.

Οραμά μας είναι να παρέχουμε στους/στις φοιτητές/τριες πρόσθετη ρευστότητα κατά τη διάρκεια των σπουδών τους με σκοπό τη διεύρυνση των επαγγελματικών ευκαιριών τους. Αυτό θα γίνει με το σχεδιασμό ενός συστήματος συμπληρωματικού νομίσματος που θα κυκλοφορεί στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και στις συνεργαζόμενες επιχειρήσεις που καλύπτουν ανάγκες των φοιτητών. Βασικός πυλώνας είναι το European Credit Transfer and Accumulation System (ECTS) (Διδακτικές Μονάδες), σαν πιθανό όχημα κοινωνικής χρηματοοικονομικής, συνδυάζοντας την απόκτηση γνώσης και τη χρηματική καινοτομία.

Το προτεινόμενο όνομα είναι το Gnosis Currency. Μπορεί να κυκλοφορήσει σε εθνικό ή/και σε ευρωπαϊκό επίπεδο (κοινά ECTS πανευρωπαϊκά) και οι πρωταρχικοί χρήστες του μπορούν να το αποκτήσουν μέσω των ECTS που αντιστοιχούν

σε ακαδημαϊκό φόρτο εργασίας. Το οικοσύστημα μπορεί να περιλαμβάνει: φοιτητές, ακαδημαϊκό και ερευνητικό προσωπικό, γονείς, προμηθευτές αγαθών και υπηρεσιών προς τα πανεπιστήμια.

6.8 Οικονομική Δημοκρατία

Σύμφωνα με τον Kovel “η κοινωνία που βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής –συμπεριλαμβανομένης της εκμετάλλευσης και της επιθετικότητας- είναι μη βιώσιμη”, ο οποίος συνεχίζει λέγοντας ότι “*Οικονομική Δημοκρατία* σημαίνει την επιστροφή στη συλλογική ιδιοκτησία και σε μια κοινωνία αμοιβαιότητας αλλιώς σημαίνει τίποτα” (Panayiotakis, 2011, p. viii). Ο Παναγιωτάκης ορίζει την Οικονομική Δημοκρατία ως “την αρχή σύμφωνα με την οποία όλοι οι πολίτες θα έπρεπε να έχουν ισηγορία στους στόχους και στη λειτουργία του οικονομικού συστήματος της κοινωνίας τους” (Panayiotakis, 2011, p. 113) και επιπλέον “η συμμετοχή τους ευθυγραμμίζεται με τις επιθυμίες και τις αξίες τους από το να καταλείπουν (το δικαίωμα- Μ.Τ) στις αποφάσεις τους στην τάξη των κεφαλαιοκρατών που ενδιαφέρεται μόνο για το κέρδος” (Panayiotakis, 2011, p. 4).

Στο ίδιο πλαίσιο αναφέρει ότι καταρρίπτεται (για άλλη μια φορά – Μ.Τ) “η θέση των νεοκλασικών και νεοφιλελεύθερων ότι ο καπιταλισμός χρησιμοποιεί αποδοτικά τους σπάνιους πόρους” καθώς και ότι “οι αποτυχίες του καπιταλισμού είναι αξεδιάλυτες από την αντιδημοκρατική φύση του”. Τέλος η αντιδημοκρατικότητα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος οδηγεί στην αντίσταση και στην ελπίδα για ένα πιο δημοκρατικό μέλλον (Panayiotakis, 2011, p. 1). Η οικονομική δημοκρατία επίσης συνδέεται στενά με την εκπαίδευση (Panayiotakis, p. 139), όπως είδαμε και στην ενότητα 6.7 για τον κοινωνικά χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και εκπαίδευση.

Η έννοια της Οικονομικής Δημοκρατίας συμφύεται με τον δημοκρατικό μετασχηματισμό και αποτελεί προαπαιτούμενο για τη πολυκλαδική οικονομική ανασυγκρότηση στο πλαίσιο ενός πανεθνικού-δημοκρατικού σχεδιασμού (Καλτσώνης, Μαριόλης και Παπουλής, 2017, σ. 23), καθώς και μόνο όταν εξασφαλιστούν οι προϋποθέσεις της δημοκρατικής λύσης των ζητημάτων (Μπάτσης, 2018, σ. 61). Η δημοκρατία (και η οικονομική δημοκρατία – Μ.Τ) “δεν αποτελεί μεταφυσική έννοια αλλά ένα ιστορικό φαινόμενο με μεταβαλλόμενο περιεχόμενο ανάλογα με τις επικρατούσες κοινωνικές και ιστορικές συνθήκες” (Μπάτσης, 2004, σ.

215). Υπάρχει η τάση ορισμού της οικονομικής δημοκρατίας στο πλαίσιο, του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, του κοινοτικού τρόπου παραγωγής και του δημοκρατικού μετασχηματισμού στη δημοκρατικά σχεδιασμένη οικονομία και στη σχεδιασμένη οργάνωση στη σοσιαλιστική οικονομία.

Η Οικονομική Δημοκρατία αφορά στον τρόπο λήψης αποφάσεων, σε επίπεδο συνεταιρισμών, επιχειρήσεων, αλλά και συσσωματώσεων περισσότερων φορέων έως και το πεδίο ψήφισης δημόσιων πολιτικών, στο σύνολο της Οικονομίας. Πόση Οικονομική Δημοκρατία βιώνουμε; Σε ποιο πλαίσιο;

Στο πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής η οικονομική δημοκρατία είναι ένα σύστημα που οι επιχειρήσεις λειτουργούν στην οικονομία της αγοράς, αλλά διοικούνται από τους εργαζόμενους (Archer, 1995, p. 230). Αυτό στην Ελλάδα πραγματοποιείται στο πλαίσιο της Κ.Α.Λ.Ο. από τους Συνεταιρισμούς Εργαζομένων του Ν. 4430/2016.

Στο πλαίσιο του κοινοτικού τρόπου παραγωγής ένα από τα πιο βιώσιμα και “επιτυχημένα” παραδείγματα συνεταιριστικής και κοινωνικής οικονομίας αλλά και σημαντικό παράδειγμα οικονομικής δημοκρατίας διεθνώς είναι ο συνεταιριστικός όμιλος Mondragon. Ο συνεταιρισμός Mondragon που ιδρύθηκε από τον καθολικό ιερέα Don Jose Maria Arizmendi-Ariella και ξεκίνησε με πέντε νέους απόφοιτους της τεχνικής σχολής που διεύθυνε ο Arizmendi-Ariella το 1943 (Malleson, 2014, p. 56), στη Χώρα των Βάσκων στην Ισπανία, αποτελεί ένα από τα διεθνή επιτυχημένα παραδείγματα της κοινωνικής οικονομίας με δεκάδες πλέον συνεταιρισμούς και 40 χιλιάδες συνεταιριστές (Malleson, 2014, p. 40). Στο κέντρο της υποστηρικτικής δραστηριότητας βρίσκεται η τράπεζα Caja Laboral Popular (Donald, 1993, p. 74, Malleson, 2014, p. 178) και αρκετές οργανώσεις εκπαίδευσης και έρευνας και ανάπτυξης. Σύμφωνα με τους Whyte and Whyte (όπως παρατίθενται στον Malleson, 2014, p. 60) “όλοι οικονομολόγοι που έχουν μελετήσει την χρηματοοικονομική ιστορία του Mondragon αναφέρουν ότι οι συνεταιρισμοί του έχουν κατά πολύ υπερκεράσει τις ισπανικές ιδιωτικές επιχειρήσεις”. Όμως παρά το γεγονός ότι έχει καταφέρει να ανταπεξέλθει μέχρι σήμερα στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία θεωρούμενος “λιγότερο συνεταιρισμός και περισσότερο εταιρεία, εξακολουθεί να προσφέρει εργασιακή σταθερότητα, διανομή κερδών και δημοκρατικές ευκαιρίες” (Malleson, 2014, p. 63) . Επιπλέον, οι Γριτζάς, Τζέκου και Παζαϊτης συνοψίζουν ότι ο όμιλος συνεταιρισμών Mondragon “αποτελεί περίπτωση εναλλακτικού χώρου όπου η κοινότητα αλληλεπιδρά με την “ακαδημία”, προκειμένου να καλλιεργηθεί το

συλλογικό υποκείμενο και να ληφθούν ηθικές αποφάσεις σχετικά με τη διανομή του πλεονάσματος [...] Ωστόσο, οι εξωτερικοί περιορισμοί υποχρεώνουν την επιχείρηση να έχει μια στρατηγική ανάπτυξης σε ένα καπιταλιστικό περιβάλλον” (Γριτζάς, Τζέκου και Παζαϊτης, 2015, σ. 26).

Σχετικά με τις πιστωτικές ενώσεις (Mallison, p. 181) και τους πιστωτικούς συνεταιρισμούς στο πλαίσιο ανάπτυξης των υποδομών της Κ.Α.Λ.Ο. (βλ. Πίνακας 6.2) αποτυπώνεται σχετική πρόταση από την έρευνα στην ενότητα 9.3.4.

Επιπρόσθετα από παράδειγμα οικονομικής δημοκρατίας αποτελεί σύμφωνα με τον Greco η ανάπτυξη και η κυκλοφορία τοπικών νομισμάτων (Greco, 2009, p. 214, 193).

Ο χώρος της Κ.Α.Λ.Ο. αποτελεί προνομιακό χώρο της Οικονομικής Δημοκρατίας και της δημοκρατίας εν γένει. Το συνεταιριστικό μοντέλο κοινωνικής οικονομίας “ένα μέλος, μια ψήφος” είναι βασικό συστατικό λειτουργίας των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Τα εγχειρήματα όπως και τα αντίστοιχα άτυπα σχήματα αποτελούν εκκολαπτήρια δημοκρατικών διαδικασιών. Το δημοκρατικό αυτό μοντέλο δεν έχει λάβει τη θέση που του αρμόζει. Χρειάζονται προσπάθειες επικοινωνίας του στην κοινωνία και στην εκπαίδευση ιδιαίτερα μέσω και του κοινωνικά χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Επιπλέον το προτεινόμενο μοντέλο CAF_{social} στο 8^ο Κεφάλαιο και στο 2^ο Παράρτημα προάγει τη δημοκρατική λειτουργία στο πλαίσιο των φορέων Κ.Α.Λ.Ο., εφόσον τα συμμετέχοντα μέλη με την ισότιμη βαρύτητας βαθμολόγησή τους αποτυπώνουν την κατάσταση και συναποφασίζουν για το ποιες δράσεις θα αναληφθούν στο πλαίσιο της οργάνωσης.

Το πλαίσιο λειτουργίας της σοσιαλιστικά σχεδιασμένης οικονομίας προαπαιτεί σοσιαλιστικές σχέσεις παραγωγής, δηλαδή κοινωνική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής.

Χρειάζεται να προστεθεί στην παρούσα ανάλυση η έννοια και η πρακτική της *Αρχής της Επικουρικότητας* (The Principle of Subsidiarity) η οποία αν και έχει ενσωματωθεί στο άρθρο 5 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση ως ένα από τα βασικά εργαλεία της Δημοκρατικής (και της οικονομικής δημοκρατίας, -Μ.Τ) εκπροσώπησης των πολιτών στην ΕΕ ως αντίβαρο στην λήψη αποφάσεων από την Ευρωγραφειοκρατία, τα τελευταία χρόνια εξ όσων γνωρίζουμε, δεν χρησιμοποιείται στην Ελλάδα.

Συμπέρασμα

Στο παρόν κεφάλαιο αναφερθήκαμε στην Κοινωνική Χρηματοοικονομική. Αυτή η μορφή χρηματοοικονομικής αφορά στους πόρους της κοινωνικής οικονομίας. Οι πρακτικές της διαφέρουν, όπως διαφέρουν και οι φορείς της Κ.Α.Λ.Ο. και οι ανάγκες τους. Τα πρόσωπα, οι οργανισμοί και οι θεσμοί, οφείλουν να είναι προσεκτικοί στη χρήση των κεφαλαίων που αφορούν στην Κ.Χ και των κριτηρίων με βάση τα οποία δίνονται.

Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στη Χρηματοοικονομική. Η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας έδειξε ότι η Χρηματοοικονομική, οι καινοτομίες της και ιδίως η χρηματοπιστωτικοποίηση τονίζει τη σημασία -εκτός των Τραπεζών- και των μη χρηματοπιστωτικών επιχειρήσεων κατά τη διαδικασία της χρηματοπιστωτικοποίησης. Μεγάλο μέρος των κερδών τους προέρχεται από χρηματοπιστωτικές δραστηριότητες, (ενδεικτικά δανεισμός) φτάνοντας τελικά στον χρηματοπιστωτικοποιημένο πολίτη. Από την οικονομία της αγοράς βρεθήκαμε στις κοινωνίες της αγοράς με τα πάντα ή σχεδόν τα πάντα να αποτελούν εν δυνάμει στοιχήματα. Η χρηματοοικονομική καινοτομία διαφέρει από την χρηματική καινοτομία. Ο χρηματοπιστωτικός κλάδος δεν διαθέτει σημαντική “μακριά ουρά”. Η χρηματοπιστωτική και η χρηματική οικολογία, οριοθετούνται σε συνεχώς συρρικνούμενα ποσοτικά σχήματα αντί να ενθαρρύνουν την ποικιλότητα και την πολυμορφία.

Έτσι ακριβώς και το Ελληνικό Χρηματιστήριο δεν έχει “μακριά ουρά”. Σχηματίσαμε μια επίκαιρη εικόνα από ανθρώπους που λαμβάνουν επενδυτικές αποφάσεις, ζουν καθημερινά τις κινήσεις και τις χρηματιστηριακές μεταβολές. Η χρηματοοικονομική πρέπει να ακολουθεί ένα σωστό σχεδιασμό της οικονομίας στο σύνολό της και όλη η διαδικασία να μοιάζει με τα αγροτικά συστήματα και όχι η Χρηματοοικονομία να καθοδηγεί την Οικονομία και την Κοινωνία σύμφωνα με τα όσα μας ανέφερε ο John Fullerton, (πρώην διευθύνων σύμβουλος της JP Morgan).

Στη δεύτερη ενότητα αναπτύχθηκε η Κ.Χ η οποία έχει πολλαπλές εφαρμογές εντός του χρηματοοικονομικού οικοσυστήματος, ποικίλλοντας από τις χρηματοδοτήσεις κοινωνικών επιχειρήσεων έως τα ομόλογα κοινωνικού αντίκτυπου και από το Crowdfunding και τις μικρο-χρηματοδοτήσεις ως και τις επενδύσεις των συνταξιοδοτικών ταμείων και των κοινωνικών κεφαλαιαγορών. Η Κ.Χ ορίζεται, ευρύτερα από τις κοινωνικές επενδύσεις ως μια ομάδα απαιτούμενων πόρων (π.χ. χρηματοοικονομικό, κοινωνικό και ανθρώπινο κεφάλαιο) για την ενδυνάμωση της

κοινωνικής και της περιβαλλοντικής αλλαγής. Και το πεδίο αυτό δέχεται εκτός από την αποδοχή και την κριτική ερευνητών και πανεπιστημιακών ότι αποτελεί εργαλείο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών διεθνώς αφού αποτελεί το χρηματοδοτικό μέσο της Κ.Κ. Αποτελεί θέση μας όπως και σε όλη την έρευνά μας ότι τα εργαλεία και οι μεθοδολογίες per se δεν έχουν αξιολογική ουδετερότητα, αλλά πρέπει να συμφύονται και να αναπτύσσονται στο πλαίσιο της δημοκρατικής διακυβέρνησης και πολιτικών που στοχεύουν στο όφελος του κοινωνικού συνόλου περιορίζοντας τις εισοδηματικές και άλλα είδη ανισοτήτων.

Η τρίτη ενότητα παρουσιάζει τις επενδύσεις κοινωνικού αντίκτυπου. Η επενδυτική αυτή κλάση αποτελεί αναδυόμενη αγορά διεθνώς, είναι στενότερη από την Κ.Χ και αποτελεί επενδυτική πρακτική σε επιχειρήσεις που παρέχουν λύσεις σε κοινωνικές προκλήσεις. Ο ρόλος των χρηματοοικονομικών οργανισμών δημοσίου και ιδιωτικού συμφέροντος θα μπορούσε να είναι ουσιαστικός. Συνταξιοδοτικά Ταμεία, Ασφαλιστικές Εταιρείες ήδη σε διεθνές επίπεδο επενδύουν είτε απευθείας σε επιχειρήσεις που προτάσσουν και άλλα κριτήρια εκτός από την κερδοφορία, όπως σε περιβαλλοντικές, κοινωνικές δράσεις. Ήδη από το 2006 λειτουργούν σε αναπτυγμένες οικονομίες Κοινωνικά Χρηματιστήρια.

Στην τέταρτη ενότητα αποτυπώνεται το οικοσύστημα της Κ.Χ στην Ελλάδα. Τα πρόσωπα και οι φορείς στο πεδίο είναι μετρημένα και γνωστά. Ο κλάδος είναι μικρός όσο αναλογικά μικρός είναι και ο κλάδος της κοινωνικής οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Αποτυπώνεται εμφανώς η ανάγκη ανάπτυξης και διατήρησης υποδομών Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής. Η ανάπτυξη αυτών των υποδομών που μέχρι σήμερα κινείται ισχαιμικά δεν αρκεί να ωθήσει την κοινωνική καινοτομία και την Κ.Α.Λ.Ο. Όπως είδαμε με την κοινωνική και τη χρηματική καινοτομία χρειάζεται οι πρωτοβουλίες και οι υποδομές να συμβούν συστημικά. Η κοινωνική χρηματοοικονομική, οι φορείς και οι μηχανισμοί της χρειάζεται να αναδυθούν, να αλληλο-λειτουργήσουν για όφελος του πεδίου και της κοινωνίας. Οι υποδομές (κρατικές, πνευματικές, διευκολυντικές, συναλλαγών) έχουν βελτιωθεί σε σχέση με το παρελθόν αλλά αυτό δεν είναι αρκετό μιας και η μεγαλύτερη υστέρηση καταγράφεται στις υποδομές συναλλαγών.

Από κοινού τα ενδιαφερόμενα μέρη, τα οποία επιπλέον συμπεριλαμβάνουν τους ΟΤΑ Α' και Β' βαθμού, τα Ιδρύματα, το Κράτος, τις Συνεταιριστικές Τράπεζες, τους Πιστωτικούς Συνεταιρισμούς και άλλους φορείς χρηματοδότησης, πρέπει ασυμβίβαστα και με θάρρος να χρησιμοποιήσουν διαφορετικά από τα συμβατικά

εργαλεία τα οποία πρώτα αποσπούν πλούτο, ικανότητες, απομυζούν πόρους, και κατόπιν έρχονται να δώσουν πίσω τα ελάχιστα, ως επιδοτήσεις ή ως δωρεές.

Η πέμπτη ενότητα έχτισε στην ανάπτυξη του πεδίου του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού. Στην πρόσφατη ιστορία ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός εκκίνησε από τον τραπεζικό συνεταιρισμό Raiffeisen έχοντας στις αρχές του τη διδαχή σε φτωχούς ανθρώπους των τρόπων βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσής τους. Ερευνητές και φορείς έχουν δώσει διαφορετικούς ορισμούς ιδίως στο συγκεκριμένο “ορθόδοξο” πλαίσιο του χρηματοοικονομικού συστήματος. Η εκπαίδευση και ο αλφαριθμητισμός αυτού του τύπου ξεκινάει από τους έφηβους ακόμη και από μικρά παιδιά. Εμείς αντιλαμβανόμαστε τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, διακριτά από αυτόν που συντελείται στο πλαίσιο του υπάρχοντος χρηματοοικονομικού συστήματος. Ως μέρος ενός διευρυμένου πλαισίου ανθρωπιστικών οικονομικών που θα προετοιμάζει τους πολίτες και θα δίνει γνώσεις για τη στήριξη και την ανάπτυξη μιας οικονομικής δημοκρατίας.

Η επόμενη ενότητα εξειδίκευσε στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και σε μια πρόταση-ιδέα χρηματικής καινοτομίας στο χώρο της εκπαίδευσης. Στο πλαίσιο της έρευνας αποτυπώθηκε σε επίπεδο πρότασης η ανάπτυξη ενός εκπαιδευτικού συμπληρωματικού νομίσματος για την τριτοβάθμια εκπαίδευση κάνοντας χρήση των ECTS σε εθνικό ή και σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Η τελευταία ενότητα έχτισε στην έννοια και τις πρακτικές της οικονομικής δημοκρατίας ως αντιστάθμισμα στην αντιδημοκρατική φύση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, με παραδείγματα όπως ο συνεταιριστικός όμιλος Mondragon, οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί, τα τοπικά νομίσματα.

Κεφάλαιο 7. Η Συστημική Έρευνα Δράσης στο πλαίσιο των Θεωριών Συστημάτων, Πολυπλοκότητας και Αρμοστικότητας

Εισαγωγή

Η συστημική σκέψη αποτελεί παράδειγμα και εφαρμογή μεθοδολογικού ολισμού. Η αναδυτικότητα και η πολυπλοκότητα που προκύπτουν από τις σχέσεις των δρώντων σε μια κοινωνία, δεν ισούται με το απλό άθροισμα των επιμέρους συμπεριφορών τους. Ένα και ένα δεν κάνουν δύο. Γιατί ακόμη και αν μπορεί να προσδιοριστεί το “ένα”, το “και” αποτελεί την ειδοποιό διαφορά. Ο μεθοδολογικός ατομισμός, ένα από τα “βαριά” θεωρητικά όπλα των νεοκλασικών οικονομικών και της κοσμοθεωρίας τους, δεν αντανάκλα την πραγματικότητα. Τα κύρια χαρακτηριστικά της συστημικής σκέψης αρθρώνονται γύρω από τη μετάβαση από τα μέρη στο όλον, στην ικανότητα αλλαγής ανάμεσα στα επίπεδα των συστημάτων, στη μετάβαση από τα αντικείμενα στις σχέσεις και στην ανάπτυξη της δικτυακής σκέψης (Capra, 1996, pp. 36-38).

Θέση της έρευνας είναι ότι σε ένα ανθρωπογενές κοινωνικό – οικονομικό σύστημα, το επίσημο χρήμα, ως τέτοιο, δεν αναιρεί την παρουσία και την ανάπτυξη συμπληρωματικών νομισμάτων στη σφαίρα του οικοσυστήματος που κινείται. Υπάρχει συν-εξέλιξη.

Σκιαγραφείται η σχέση της γενικής έρευνας δράσης και της έρευνας δράσης a la Checkland, με την κοινωνική καινοτομία και τον προσαρμοστικό κύκλο. Στο παρόν κεφάλαιο λαμβάνει χώρα και η ανάλυση της μεθοδολογίας της έρευνας βάσει της συστημικής θεώρησης.

Κατά τη διαδικασία της συστημικής θεώρησης διαπιστώθηκε ότι στη βιβλιογραφία δεν έχει αποτυπωθεί η συσχέτιση των ανωτέρω πεδίων και εννοιών. Νοηματικά και μεθοδολογικά ο συσχετισμός αυτός έχει συνάφεια γιατί ενδυναμώνει το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνάς μας.

Η θεωρία της αρμοστικότητας και ο προσαρμοστικός κύκλος μπορούν να αποτελέσουν ουσιαστικά εργαλεία σχεδιασμού ανάλυσης και εφαρμογής πολιτικών ανάλογα με τη φάση του που βρίσκεται η Κοινωνική Καινοτομία.

Το κεφάλαιο οργανώνεται σε έξι ενότητες. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στη συστημική σκέψη και ιδιαίτερα στη χρήση της στην ανάπτυξη της ερευνητικής μεθοδολογίας. Οι ακόλουθες δύο ενότητες αναπτύσσουν τη θεωρία της πολυπλοκότητας και τα βασισμένα σε αυτή οικονομικά, ιδιαίτερα από την ομάδα του

Ινστιτούτου της Santa Fe. Η τέταρτη ενότητα παρουσιάζει τη Θεωρία Αρμοστικότητας, τον προσαρμοστικό κύκλο και τη χρηματική και κοινωνική εντροπία. Η πέμπτη ενότητα αποτυπώνει το μοντέλο χρήματος–κοινωνικής καινοτομίας στον προσαρμοστικό κύκλο. Η καταληκτική ενότητα σχολιάζει ιδίως τις τριάδες του Taleb και άλλες τριάδες καθώς και το κοινωνικό τρίπτυχο του Steiner.

7.2 Συστημική Σκέψη

Ποιο είναι το δυσκολότερο πράγμα
όλων να δεις: αυτό που
κείται μπροστά στα μάτια σου.
-Goethe

Η οικονομική θεώρηση του Adam Smith στον “Πλούτο των Εθνών” αποτέλεσε προέκταση της παγκόσμιας αρμονίας των Νόμων του Newton, κατά το αναγωγιστικό και αναλυτικό επιστημονικό πλαίσιο (Capra, 1982, 2002, Capra and Louisi, 2014, Keen, 2011, Budd, 2011). Η επικράτηση των μοντέλων του Γαλιλαίου, του Καρτέσιου και του Νεύτωνα με την ισορροπία και τη μηχανιστική θεώρηση, όχι μόνο της φύσης, αλλά και των κοινωνιών και της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης κατά τον 18^ο και 19^ο αιώνα ήταν καθολική.

Το νέο επιστημονικό παράδειγμα είχε επικρατήσει. Η αντικειμενικότητα του παρατηρητή αποτέλεσε επίσης, βασικό στοιχείο αυτής της θεώρησης. Οι επιστήμονες έπρεπε να στέκονται αντικειμενικά εκτός του παρατηρούμενου φαινομένου, ως ουδέτεροι παρατηρητές για να δώσουν την ετυμηγορία τους. Δεν επιτρεπόταν να εμφανίζουν υποκειμενικότητα ή να εμπλέκονται εντός του παρατηρούμενου και ερευνώμενου πεδίου.

Και αν αυτό έχει αναντίρρητη εφαρμογή στις θετικές και στις φυσικές επιστήμες, τα πράγματα διαφέρουν στις κοινωνικές επιστήμες. Τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι φαινόμενα πειραματικού εργαστηρίου. Ο Μαρξ “αποτιμούσε εμφατικά το ρόλο του ως συμμετέχοντα, βεβαιώνοντας ότι η κοινωνική του ανάλυση ήταν αδιαχώριστη από την κοινωνική κριτική του” (Capra 1982, σ. 209).

Πρωταρχικό ρόλο στην ανάπτυξη της Θεωρίας Συστημάτων και της Θεωρίας Πολυπλοκότητας διαδραμάτισε ο, για πολλές δεκαετίες ξεχασμένος από την Ιστορία, Alexander A. Malinovsky ή Alexander Bogdanov. Ο Bogdanov (Gorelik, 1983, Bogdanov, 1984, Dudley, 1996, Gare, 2000) με την *Τεκτολογία*, τη νέα επιστήμη της οργάνωσης, επηρέασε τον von Bertalanffy στην περαιτέρω ανάπτυξη της θεωρίας

Συστημάτων. Συνοπτικά η Τεκτολογία μπορεί να χαρακτηριστεί “ως μια δυναμική επιστήμη των πολύπλοκων ολότητων. Ασχολείται με παγκόσμιες δομικές κανονικότητες, γενικούς τύπους συστημάτων και τους βασικούς νόμους της οργάνωσης οποιωνδήποτε στοιχείων στη φύση, στην πράξη και στη γνώση” (Bogdanov, 1984, p. 11).

Ο Peter Senge (όπως παρατίθεται στον Μπάτραμ, 2002, σ. 37) ορίζει το σύστημα ως “ένα προσλαμβανόμενο όλον, τα στοιχεία του οποίου συναρμολογούνται γιατί ασκούν διαρκώς αμοιβαίες επιρροές και ενεργούν για ένα κοινό σκοπό”.

Στην παρούσα ενότητα χρησιμοποιούμε ως παράδειγμα την παρούσα διδακτορική έρευνα καθεαυτή για να δειχθεί μια εφαρμογή της θεωρίας των συστημάτων και της συστημικής σκέψης.

Ως Νοητικό Μοντέλο (conceptual model) ορίζεται μια συστημική αποτίμηση ενός συστήματος ανθρώπινης δραστηριότητας εδραζόμενο σε ένα βασικό ορισμό, συνήθως με τη μορφή ρημάτων στην προστακτική έγκλιση. Συγκρίνονται με τα επίσημα συστημικά μοντέλα, για να ελεγχθεί η λογική τους και όχι η εφαρμογή τους στον πραγματικό κόσμο.

Με το ακρωνύμιο C.A.T.W.O.E. περιγράφονται τα 6 κρίσιμα χαρακτηριστικά, που πρέπει να περιλαμβάνονται σε ένα σωστά σχηματισμένο βασικό ορισμό (root definition), και συγκεκριμένα (C) Customer/ Πελάτης/ες, (A) Actor/ Δρώντες (T) Transformation/ Μετασχηματισμός, (W) Weltanschauung/ Κοσμοθεωρία ή Κοσμοαντίληψη, (O) Owner/ Ιδιοκτήτης/ες, (E) Environmental constraints/ Περιβαλλοντικοί Περιορισμοί.

Σύμφωνα με τον Chekland (Chekland, 1999) οι ανωτέρω έννοιες ορίζονται ως ακολούθως:

Πελάτες: τα πρόσωπα που ωφελούνται ή βλάπτονται από τη δραστηριότητα του συστήματος.

Δρώντες: τα πρόσωπα που μεταφέρουν μια ή περισσότερες δραστηριότητες στο σύστημα.

Μετασχηματισμός: σε ένα σύστημα ανθρώπινης δραστηριότητας είναι η διαδικασία που μια εισροή μετατρέπεται σε εκροή.

Κοσμοθεωρία ή Κοσμοαντίληψη: το όραμα, η εικόνα ή το μοντέλο που κάνει ένα πρόσωπο να βλέπει ένα σύστημα ανθρώπινης δραστηριότητας να έχει νόημα μέσω και της διαδικασίας του μετασχηματισμού.

Ιδιοκτήτης/ες: αφορούν στα πρόσωπα που κατέχουν ή/και είναι ιδιοκτήτες του συστήματος.

Περιβάλλον: οι περιορισμοί που το σύστημα τους θεωρεί ως δεδομένους (εξωγενείς παράγοντες).

Ο Πίνακας 7.1 αποτυπώνει το C.A.T.W.O.E. για τους βασικούς ορισμούς του χρήματος, της χρηματοοικονομικής, του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, των συμπληρωματικών νομισμάτων, της κοινωνικής χρηματοοικονομικής και του κοινωνικά χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και αποτελεί πρωτόλεια εργασία.

Οι βασικοί ορισμοί των εννοιών που αποτυπώνονται δηλώνουν τι είναι η κάθε έννοια εντός του συστήματος. Οι στήλες 1-3 αφορούν στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα, οι στήλες 4-6 στο κοινοτικό σύστημα.

Πίνακας 7.1 Το C.A.T.W.O.E. (Checkland, 1999) στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας (Τζουβελέκας, 2018)

Ακρωνύμιο CATWOE	Έννοια	Χρήμα (1)	Χρηματοοικονομική (2)	Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός (3)	Κοινωνική Χρηματοοικονομική (4)	Συμπληρωματικά /Τοπικά Νομίσματα (5)	Κοινωνικά Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός (6)
C	Πελάτης/ες	Καταναλωτές, Επιχειρήσεις, Τράπεζες	Επενδυτές, Δανειολήπτες, Επιχειρηματίες, Χρεοκοπημένα πρόσωπα, Τράπεζες	Ιδίως Νέοι Πελάτες, Ηλικιωμένοι	Κοιν.Επενδυτές, Δανειολήπτες, Κοιν. Επιχειρηματίες, Χρεοκοπημένα πρόσωπα, Τράπεζες, Κοιν. Επιχειρήσεις, Ιδρύματα, Συνεταιρισμοί	Συμμετέχοντες στα δίκτυα, πρόσωπα επιχειρήσεις, τοπικές και περιφερειακές κοινωνίες	Όλες οι πληθυσμιακές ομάδες
A	Δρώντες	Όλος ο πληθυσμός που έχει και διακινεί χρήμα		Ο πληθυσμός που εκούσια ή ακούσια εκπαιδεύεται στη διαχείριση του χρήματος καθώς και οι εκπαιδευτές	Κοινωνικές επιχειρήσεις, κοινωνικοί επιχειρηματίες	Συμμετέχοντες στα δίκτυα, Πρόσωπα, επιχειρήσεις	Ο πληθυσμός που εκούσια ή ακούσια εκπαιδεύεται στη διαχείριση του χρήματος καθώς και οι εκπαιδευτές
T	Μετασχηματισμός	Μοχλευτής	Χρηματοοικονομική Καινοτομία (Financial Innovation)	Εκπαίδευση στην χρηματοοικονομική καινοτομία, διατήρηση του status	Δημοκρατική και ηθική χρηματοοικονομική με σεβασμό και προστασία του περιβάλλοντος, του πολιτισμού και των κοινοτήτων	Διευκολυντής	Εκπαίδευση στη χρηματική καινοτομία, και στην Κοινωνική Χρημ/κή, αλλαγή του status

Πίνακας 7.1 (συνέχεια)

W	Κοσμοθεωρία/ Κοσμοαντίληψη	Μέσο κυκλοφορίας, μέσο αποθήκευσης αξίας, μέσο επένδυσης	Απορρύθμιση	Εμπέδωση, κατανόηση και συνέχιση του υπάρχοντος χρηματοοικονομικού συστήματος	Συνεργασία. Το χρήμα ως μέσο και όχι ως σκοπός	Διαφορετικό από το επίσημο Χρήμα,. Κοινωνικό, τοπικό, πολύπλευρο, συμπληρωματικό	Δημοκρατική μάθηση, ανοιχτή γνώση, χρήμα εργαλείο για την ανάπτυξη των τοπικών και περιφερειακών οικονομιών και όχι μόνο της υπερδομής Δεν υπάρχουν ιδιοκτήτες και πνευματικά δικαιώματα. Διαμοιρασμός, οικονομική δημοκρατία Ο,τι προσφέρουν τα επίσημα και ανεπίσημα κανάλια κοινωνικών χρηματοοικονομικών οργανισμών και φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας
O	Ιδιοκτήτης/ες	Ολιγαρχία, Κράτη, Τράπεζες, Κεντρικές Τράπεζες, Πλούσιοι	Δεν υπάρχουν ιδιοκτήτες	Κεντρικές Τράπεζες, Τράπεζες, Εκπαιδευτικά Ιδρύματα	Κοινότητα	Τοπικές κοινωνίες, διαχειριστές συστημάτων τοπικών ανταλλαγών	
E	Περιβαλλοντικοί Περιορισμοί	Φύση χρήματος (Χρεογενές, σπάνιο, ολιγαρχικό, ατομικό), κρατικές παρεμβάσεις	Κεντρικές Τράπεζες, παγκόσμιες τράπεζες, επενδυτικές τράπεζες, Εμπορικές Τράπεζες, Χρηματιστηριακές αγορές	Ο,τι προσφέρουν τα επίσημα κανάλια χρηματοοικονομικών οργανισμών			

Εκτός από το C.A.T.W.O.E. ο Checkland αποτυπώνει και το Επίσημο Σύστημα ή “S” (Checkland,1999, σ. 173). Αυτό αποτελεί ένα σύστημα ελέγχου της αρτιότητας των νοητικών μοντέλων, αν και μόνο αν έχει τις ακόλουθες ιδιότητες:

1. Έχει ένα συνεχόμενο σκοπό ή αποστολή.
2. Έχει ένα μέτρο της απόδοσης
3. Περιέχει μια διαδικασία λήψης αποφάσεων
4. Έχει δομικά στοιχεία που είναι συστήματα που έχουν όλες τις ιδιότητες του S
5. Τα δομικά του στοιχεία αλληλεπιδρούν
6. Υπάρχει εντός ενός ευρύτερου συστήματος ή/και περιβάλλοντος που αλληλεπιδρά
7. Έχει όρια που το διαχωρίζουν από το ευρύτερο σύστημα / περιβάλλον
8. Έχει πόρους
9. Έχει κάποια εγγύηση συνέχειας και όχι εφήμερης κατάστασης, έχει μακροχρόνια σταθερότητα και μπορεί να ανακάμψει έπειτα από διαταραχή, από εξωτερική βοήθεια,
10. Έχει κάποια εγγύηση συνέχειας και όχι εφήμερης κατάστασης, έχει μακροχρόνια σταθερότητα και μπορεί να ανακάμψει έπειτα από διαταραχή, από τα δομικά του στοιχεία.

Χρησιμοποιούμε το επίσημο σύστημα για να διακρίνουμε στα δύο μοντέλα κεφαλαιοκρατικό και κοινοτικό, τις ιδιότητες και τις σχέσεις των συνιστώντων μερών τους.

Οι Πίνακες 7.2 και 7.3 συμπυκνώνουν τις εικόνες του κυρίαρχου κεφαλαιοκρατικού μοντέλου και του εναλλακτικού κοινοτικού μοντέλου αντίστοιχα και γίνεται έλεγχος με βάση τις ιδιότητες του επίσημου Συστήματος S, συνολικά στις αναπτυγμένες οικονομίες και όχι σε εθνικό επίπεδο, όπου θα ήταν διαφορετικά τα αποτελέσματα, ιδίως για το εναλλακτικό κοινοτικό μοντέλο.

Στον Πίνακα 7.2 αποτυπώνεται το *κυρίαρχο κεφαλαιοκρατικό μοντέλο*, σε όρους οικονομίας, επιχειρηματικότητας, καινοτομίας, χρήματος, χρηματοοικονομικής και χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός αποτελεί πυλώνα οποιουδήποτε οικονομικού συστήματος. Οι δρώντες μαθαίνουν να λειτουργούν στο πλαίσιο της επίσημης οικονομίας, να ασχολούνται με τις επιχειρήσεις από διάφορες θέσεις και ιδιότητες, να συναλλάσσονται, να επενδύουν, να αποταμιεύουν χρήμα, να καινοτομούν. Η κατηγορία αυτή λαμβάνει “Ναι” στα οκτώ πρώτα κριτήρια και ισχύει

υπό όρους στα δύο τελευταία. Επιπλέον, οι λοιπές εξεταζόμενες συνιστώσες του συστήματος (οικονομία, επιχειρηματικότητα, καινοτομία, χρήμα, χρηματοοικονομική) δεν αποτυπώνονται θετικά για κάθε ένα από τα 9 κριτήρια του S. Υπό αυτές τις συνθήκες και εφόσον δεν αποτιμώνται με “ΝΑΙ” όλες οι έννοιες, δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις αρτιότητας του νοητικού μοντέλου του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Στο κριτήριο (10) που είναι το βασικό για την ανάλυσή μας, το κεφαλαιοκρατικό σύστημα έπειτα από διαταραχή στα δομικά του στοιχεία δεν μπορεί να ανακάμψει μόνο του, όπως ένα αρμοστικό σύστημα, παρά μόνο έπειτα από εξωτερική βοήθεια, όπως γίνεται κατά κόρον με τις διασώσεις του κεφαλαιοκρατικού συστήματος από τα “ειδεχθή και αποφύλια” κράτη, που αν δεν στέρξουν με τα χρήματα και τους φόρους των πολιτών τα συστήματα αυτά κανονικά θα εκρήγνυναν.

Στον Πίνακα 7.3 αποτυπώνεται το *εναλλακτικό κοινοτικό μοντέλο*, σε όρους κοινωνικής οικονομίας, κοινωνικής επιχειρηματικότητας, κοινωνικής καινοτομίας, συμπληρωματικών νομισμάτων, κοινωνικής χρηματοοικονομικής και κοινωνικά χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Η τελευταία αυτή κατηγορία δεν λαμβάνει “Ναι” σε όλα τα κριτήρια (“Όχι” στο 1ο κριτήριο, “Υπό Όρους” στο 8ο κριτήριο και “Ναι” στα υπόλοιπα κριτήρια). Επιπλέον οι λοιπές εξεταζόμενες συνιστώσες του συστήματος (Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Συμπληρωματικά Νομίσματα) δεν αποτυπώνονται θετικά για κάθε ένα από τα 10 κριτήρια του S. Η Κοινωνική Οικονομία, η Κοινωνική Καινοτομία, Η Κοινωνική Χρηματοοικονομική αποτυπώνονται θετικά για κάθε ένα από τα 10 κριτήρια του S. Υπό αυτές τις συνθήκες και εφόσον δεν αποτιμώνται με “ΝΑΙ” όλες οι έννοιες, δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις αρτιότητας του νοητικού μοντέλου του κοινοτικού συστήματος.

Στο κριτήριο (10) που είναι το βασικό για την ανάλυσή μας, το κοινοτικό σύστημα έπειτα από διαταραχή στα δομικά του στοιχεία μπορεί να ανακάμψει μόνο του, όπως ένα αρμοστικό σύστημα με την προϋπόθεση ότι τα συμπληρωματικά νομίσματα θα αφεθούν να αναπτυχθούν και δεν θα διακοπεί η κυκλοφορία τους από τις εποπτικές αρχές όπως έχουν κάνει στο παρελθόν με ιστορικά παραδείγματα στην Κεντρική Ευρώπη και στην Αμερική.

Πίνακας 7.2 Επίσημο Σύστημα και Έννοιες Κυρίαρχου Οικονομικού Μοντέλου (Κεφαλαιοκρατικό μοντέλο), (Τζουβελέκας, 2018)

Κριτήρια επίσημου Συστήματος S	Οικονομία	Επιχ/τητα	Καινοτομία	Χρήμα	Χρηματοοικονομική	Χρημ/κός Αλφαριθμητισμός
Έχει ένα συνεχόμενο σκοπό ή αποστολή;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει ένα μέτρο της απόδοσης;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Περιέχει μια διαδικασία λήψης αποφάσεων;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει δομικά στοιχεία που είναι αφ' εαυτά συστήματα με όλες τις ιδιότητες του S;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Τα δομικά του στοιχεία αλληλεπιδρούν;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Υπάρχει εντός ενός ευρύτερου συστήματος ή / και περιβάλλοντος που αλληλεπιδρά;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει όρια που το διαχωρίζουν από το ευρύτερο σύστημα / περιβάλλον;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει πόρους;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει κάποια εγγύηση συνέχειας και όχι εφήμερης κατάστασης, έχει μακροχρόνια σταθερότητα και μπορεί να ανακάμψει έπειτα από διαταραχή από εξωτερική βοήθεια;	NAI	ΥΠΟ ΟΡΟΥΣ	NAI	NAI	NAI	ΥΠΟ ΟΡΟΥΣ
Έχει κάποια εγγύηση συνέχειας και όχι εφήμερης κατάστασης, έχει μακροχρόνια σταθερότητα και μπορεί να ανακάμψει έπειτα από διαταραχή από τα δομικά του στοιχεία;	OXI	OXI	NAI	OXI	OXI	ΥΠΟ ΟΡΟΥΣ

Πίνακας 7.3 Επίσημο σύστημα και έννοιες Εναλλακτικού Οικονομικού Μοντέλου (Κοινοτικό μοντέλο), (Τζουβελέκας, 2018)

Κριτήρια επίσημου Συστήματος S	Κοινωνική Οικονομία	Κοινωνική Επιχ/τητα	Κοινωνική Καινοτομία	CC's	Κοινωνική Χρημ/κή	Κοινωνικά Χρημ/κός Αλφαριθμητισμός
Έχει ένα συνεχόμενο σκοπό ή αποστολή;	NAI	NAI	NAI	OXI	NAI	OXI
Έχει ένα μέτρο της απόδοσης;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Περιέχει μια διαδικασία λήψης αποφάσεων;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει δομικά στοιχεία που είναι αφ' εαυτά συστήματα με όλες τις ιδιότητες του S;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Τα δομικά του στοιχεία αλληλεπιδρούν;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Υπάρχει εντός ενός ευρύτερου συστήματος ή / και περιβάλλοντος που αλληλεπιδρά;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει όρια που το διαχωρίζουν από το ευρύτερο σύστημα / περιβάλλον;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει πόρους;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	ΥΠΟ ΟΡΟΥΣ
Έχει κάποια εγγύηση συνέχειας και όχι εφήμερης κατάστασης, έχει μακροχρόνια σταθερότητα και μπορεί να ανακάμψει έπειτα από διαταραχή από εξωτερική βοήθεια;	NAI	ΥΠΟ ΟΡΟΥΣ	NAI	NAI	NAI	NAI
Έχει κάποια εγγύηση συνέχειας και όχι εφήμερης κατάστασης, έχει μακροχρόνια σταθερότητα και μπορεί να ανακάμψει έπειτα από διαταραχή από τα δομικά του στοιχεία;	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI	NAI

Στον Πίνακα 7.4 σκιαγραφείται η σχέση της έρευνας δράσης (Friedman and Rogers, 2009) γενικά και της έρευνας δράσης κατά τον Checkland, με την κοινωνική καινοτομία και τον προσαρμοστικό κύκλο.

Κατά τη διαδικασία της συστημικής θεώρησης διαπιστώσαμε ότι στη βιβλιογραφία δεν έχει αποτυπωθεί η συσχέτιση των ανωτέρω πεδίων και εννοιών. Νοηματικά και μεθοδολογικά ο συσχετισμός αυτός έχει συνάφεια γιατί ενδυναμώνει το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνάς μας.

Στα στάδια της Κοινωνικής Καινοτομίας, παρατηρούμε ότι αντιστοιχίζονται τα τρία πρώτα (ιδέες, προτάσεις, πρωτότυπα) με τη φάση (r) του προσαρμοστικού κύκλου, δηλαδή τη φάση της ανάπτυξης, όπου στο σύστημα εμφανίζονται οι ιδέες που:

- α) δίνουν νόημα στους δρώντες αναφορικά με την κοινωνική πραγματικότητα,
- β) η ανάδειξη τους σε προτάσεις, σε πιο στέρεα νοήματα, με εξέταση της λογικής συνοχής τους και
- γ) η αλληλεπίδρασή με το περιβάλλον.

Αυτά είναι τα τρία πρώτα στάδια της έρευνας δράσης a la Checkland αναφορικά με την αντίληψη και την έκφραση του προβλήματος καθώς και τους σχετικούς ορισμούς.

Στη φάση (K) ή φάση της διατήρησης, το σύστημα δείχνει άκαμπτο, σταθεροποιείται και γίνεται συντηρητικό χωρίς να δέχεται αλλαγές, όμως, στο τέλος της αρχίζει η μετάβαση και οι δρώντες επανεξετάζουν τις επιφανειακές αντιλήψεις και θεωρίες τους ή τα νοητικά μοντέλα που χρησιμοποιούσαν μέχρι εκείνη τη στιγμή.

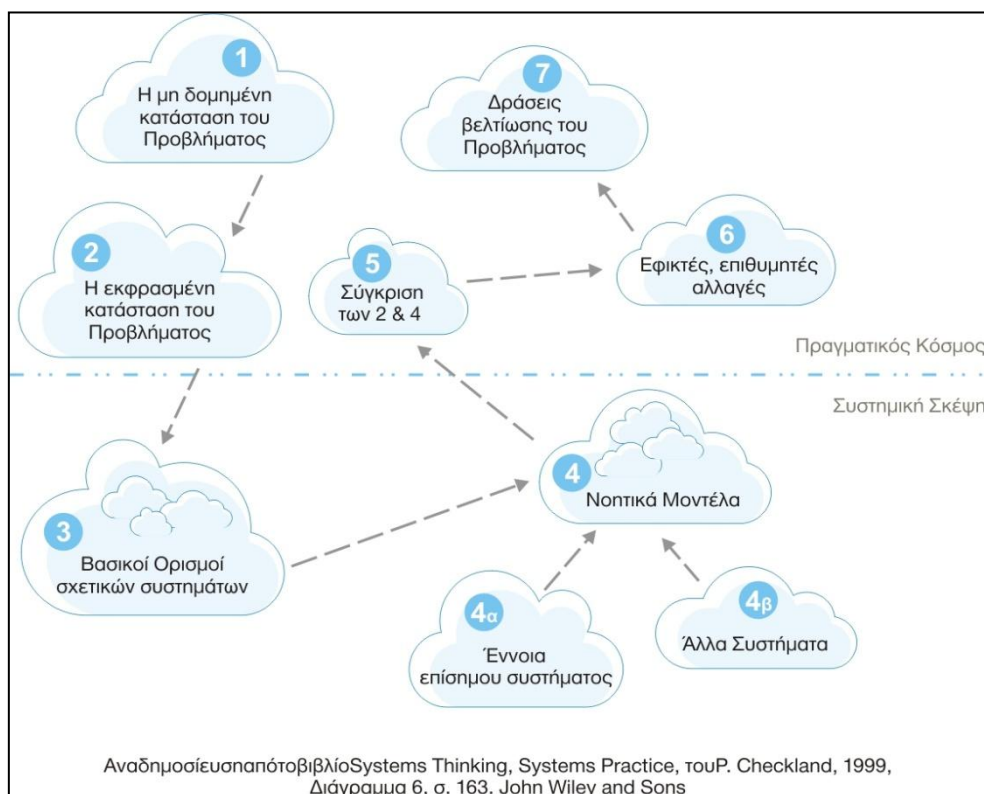
Η επόμενη φάση του κύκλου, η Έκλυση ή φάση (Ω), αντιστοιχεί στο στάδιο της επεκτασιμότητας. Οι δρώντες / συμμετέχοντες στην έρευνα δράσης ανακαλύπτουν μόνοι/ες τους πότε κάνουν λάθος, συσχετίζουν και συγκρίνουν την αρχικά εκφρασμένη κατάσταση του προβλήματος και το νοητικό μοντέλο τους.

Το τελευταίο στάδιο της Κοινωνικής Καινοτομίας, πριν αρχίσει πιθανόν ένας νέος κύκλος, αυτός της συστημικής αλλαγής αντιστοιχίζεται με τη φάση της αναδιοργάνωσης / ανανέωσης ή φάσης (α) και συμφύεται με τις επιθυμητές εφικτές αλλαγές και τις βελτιωτικές δράσεις για το πρόβλημα, γεγονός που δίνει και στους συμμετέχοντες/ουσες δρώντες την αιτιώδη ευθύνη της αλλαγής. Αυτό είναι παράλληλα πρόσκληση σε δράση για επίλυση του κοινωνικού ή άλλου προβλήματος ή ακόμη και την αλλαγή του συστήματος.

Πίνακας 7.4: Σχέση Έρευνας Δράσης, Κοινωνικής Καινοτομίας, Προσαρμοστικού Κύκλου και Έρευνας Δράσης κατά τον Checkland, (Τζουβελέκας, 2018)

Έρευνα Δράσης (Friedman and Rogers, 2009)	Κοινωνική Καινοτομία	Προσαρμοστικός Κύκλος	Συστημική Έρευνα Δράσης (a la Checkland)
Ευαισθησία στην εσωτερικά νοηματοδοτούμενη φύση της κοινωνικής πραγματικότητας και συγκεκριμένα στην αίσθηση νοήματος για τους συμμετέχοντες/ουσες	Ιδέες		1. Η μη δομημένη κατάσταση του Προβλήματος
Προχωρά πέρα από την κατηγοριοποίηση γεγονότων για να συνδέσει τις αντιλήψεις των συμμετεχόντων στις μέχρι τώρα μη αναγνωρισμένες πτυχές της λογικής τους, της συμπεριφοράς τους και του περιβάλλοντος και της συστημικής αλληλεπίδρασης των τριών.	Προτάσεις	Ανάπτυξη/ Εκμετάλλευση (r)	2. Η εκφρασμένη κατάσταση του Προβλήματος
Χρήση εννοιών που δεν υπήρχαν στην αρχική περιγραφή που δόθηκε στους συμμετέχοντες ή ακόμη να μην υπάρχουν στο λεξιλόγιό τους	Πρωτότυπα		3. Βασικοί ορισμοί σχετικών συστημάτων
Παροχή ενός ισχυρού σετ αιτιωδών εννοιών που επιτρέπει στους συμμετέχοντες να επανεξετάσουν τις επιφανειακές αντιλήψεις και θεωρίες τους	Διατήρηση	Διατήρηση (K)	Νοητικά Μοντέλα
Παροχή εργαλείων για ασυμβατότητα, βοήθεια στους συμμετέχοντες να ανακαλύψουν από μόνοι τους, πότε κάνουν λάθος	Επεκτασιμότητα	Έκλυση (Ω)	Σύγκριση (2) και (4)
Απόθεση της αιτιώδους ευθύνης στους ίδιους τους συμμετέχοντες/ουσες	Συστημική Αλλαγή	Αναδιοργάνωση / Ανανέωση (α)	Εφικτές Επιθυμητές αλλαγές Δράσεις Βελτίωσης του προβλήματος

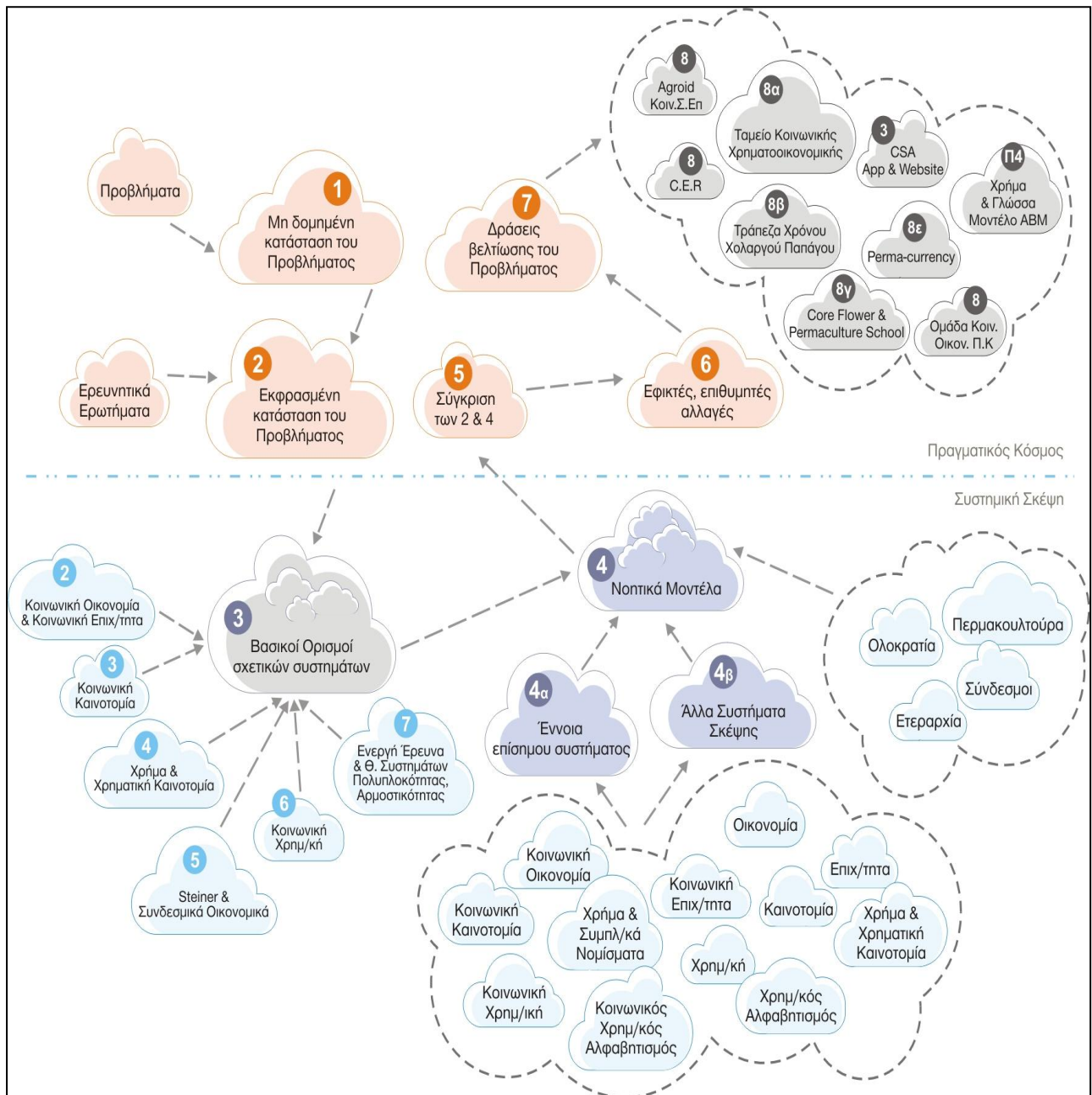
Στο Σχήμα 7.1 αποτυπώνεται η μεθοδολογία του Checkland (1999). Η εν λόγω συστημική ανάλυση χωρίζει τον κόσμο σε δύο επικράτειες. Αυτή του πραγματικού κόσμου και αυτή της συστημικής σκέψης. Στην πρώτη περιλαμβάνεται η μη δομημένη κατάσταση του προβλήματος (1), ακολουθούμενη από την εκφρασμένη κατάσταση του προβλήματος (2). Η μετάβαση στη συστημική σκέψη γίνεται με την αποτύπωση των βασικών ορισμών σχετικών συστημάτων με το υπό μελέτη πρόβλημα (3), με τα νοητικά μοντέλα (4) και ακολούθως μεταβαίνοντας ξανά και συγκρίνοντας την εκφρασμένη κατάσταση του προβλήματος με τα νοητικά μοντέλα (5) οδηγεί στις εφικτές επιθυμητές αλλαγές (6), οι οποίες πραγματοποιούνται ή όχι με βελτιωτικές δράσεις (7) επιφέροντας ή όχι αποτελέσματα.

Σχήμα 7.1: Συστημική Μεθοδολογία (Checkland, 1999)

Το Σχήμα 7.2 αποτελεί επαυξημένη και πιο πλούσια εικόνα του Σχήματος 7.1. Εδώ εισάγεται η δομή της έρευνας (Σχήμα 1.8) εμπλουτίζοντας την αντίληψη των αναγνωστών για το υπό μελέτη σύστημα. Τα προβλήματα με τα οποία ασχολήθηκε η έρευνα τροφοδοτούν το Στάδιο (1) του Σχήματος 7.1. Τα ερευνητικά ερωτήματα το στάδιο (2), τα κεφάλαια 2 έως και 7 το στάδιο (3). Τα νοητικά μοντέλα με την έννοια του επίσημου συστήματος και άλλα συστήματα σκέψης τροφοδοτούνται από τις βασικές έννοιες των Πινάκων 7.2 και 7.3. Αφού συγκριθούν τα στάδια (2) και (4) που

εντός του σταδίου (5), το στάδιο (7) εμπλουτίζεται και ενημερώνεται από τις δράσεις και τις μελέτες περίπτωσης του 8^{ου} κεφαλαίου.

Σχήμα 7.2: Η a la Checkland Συστημική Μεθοδολογία της έρευνας (Τζουβελέκας, 2018)

Στον Πίνακα 7.5 τα στάδια συστημικής μεθοδολογίας και τα αντίστοιχα τους στάδια έρευνας αποτυπώνονται και γραμμικά.

Πίνακας 7.5 Τα ερευνητικά στάδια και τα Στάδια Συστημικής Μεθοδολογίας a la Checkland (Τζουβελέκας, 2018)

α.α	Στάδια Συστημικής Μεθοδολογίας	Στάδιο Έρευνας
1	Η μη δομημένη κατάσταση του προβλήματος	Τα 5 προβλήματα
2	Η εκφρασμένη κατάσταση του προβλήματος	Τα 5 ερευνητικά ερωτήματα
3	Βασικοί ορισμοί σχετικών συστημάτων	Έννοιες (τι είναι): Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα, Κοινωνική Καινοτομία, Χρήμα και Χρηματική Καινοτομία, Συνδεσμικά Οικονομικά, Κοινωνική Χρηματοοικονομική, Χρήμα και Προσαρμοστικός Κύκλος
4	Νοητικά μοντέλα	Έννοιες (τι κάνουν) Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα, Κοινωνική Καινοτομία, Χρήμα και Χρηματική Καινοτομία, Συνδεσμικά Οικονομικά, Κοινωνική Χρηματοοικονομική, Χρήμα και Προσαρμοστικός Κύκλος
4α	Έννοια επίσημου συστήματος	κεφαλαιοκρατικό μοντέλο κοινοτικό μοντέλο Περμακουλτούρα
4β	Άλλα συστήματα	Ολοκρατία Σύνδεσμοι a la Steiner Ετεραρχία
5	Σύγκριση των (2) και (4)	Σύγκριση των ερευνητικών ερωτημάτων με τα νοητικά μοντέλα με την εξέταση των σταδίων 4α και 4β
6	Εφικτές επιθυμητές αλλαγές	Βελτίωση βιωσιμότητας και αρμοστικότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων
7	Δράσεις βελτίωσης του προβλήματος	<ul style="list-style-type: none"> • SEE-GR • T.X.X-Π • Core Flower Κοιν.Σ.Επ. • Permaculture School • Agroid Κοιν.Σ.Επ. • Ιστοχώρος CSA “Αγροναύτες” • perma-currency • C.E.R και οι Ε.Κοιν. • ανάλυση και προσομοίωση με μοντέλα ABM • Ο.Κ.Ο.Ε της Π.Κ • Ανάλυση Κ.Α.Λ.Ο. με Σραφφαϊανούς Πολλαπλασιαστές και Εμπορεύματα - Κλειδιά

Ο Πίνακας 7.6 “Συστημική Θεωρία και Συστημική Έρευνα Δράσης” αποτυπώνει αναλυτικότερα την ανωτέρω μεθοδολογία, με την παρούσα έρευνα ως υπό μελέτη σύστημα. Έχοντας ενσωματώσει τα ερευνητικά ερωτήματα, ως πιθανά

ερωτήματα που μπορεί να εμπεριέχουν τη λύση τους, τους βασικούς ορισμούς των σχετικών συστημάτων, τα νοητικά μοντέλα, τις επιθυμητές αλλαγές και τις δράσεις βελτίωσης, εμπλουτίζουμε ακόμη περισσότερο την εικόνα με τη χρήση της μεθοδολογίας του Checkland.

Το 1^ο πρόβλημα αφορά στο γεγονός ότι “η Κ.ΑΛ.Ο. και οι φορείς της στην Ελλάδα, ιδίως οι επιχειρήσεις της, δεν αποδίδουν τα αναμενόμενα”. Το αντίστοιχο ερευνητικό ερώτημα που διατυπώνεται για να δοθεί πιθανή λύση στο 1ο πρόβλημα είναι το Ε.Ε.1. *“Πώς μπορεί η Κ.ΑΛ.Ο. να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας, γενικότερα και στη μείωση της ανεργίας στην Ελλάδα, ειδικότερα;”*.

Το 2^ο πρόβλημα είναι ότι “υπάρχει πολύ χαμηλή ρευστότητα στην οικονομία, ανεργία, περιβαλλοντική χειροτέρευση”. Το αντίστοιχο ερευνητικό ερώτημα που διατυπώνεται για να δοθεί πιθανή λύση στο 2ο πρόβλημα είναι το Ε.Ε.2. *“Μπορεί (και εάν, ναι, τότε πώς;) να εμπλουτιστεί το οικοσύστημα της εθνικής οικονομίας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) ή με μια άλλη αντίληψη για το χρήμα επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι και τη βελτίωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος;”*.

Το 3^ο πρόβλημα διατυπώνεται ως “Πολλές κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις κλείνουν μετά από 2-3 χρόνια δραστηριότητας ή παραμένουν αδρανείς μέχρις ότου διακόψουν”. Το αντίστοιχο ερευνητικό ερώτημα που διατυπώνεται για να δοθεί πιθανή λύση στο 3ο πρόβλημα είναι το Ε.Ε.3. *“Πώς μπορούν οι θεσμοθετημένες κοινωνικές επιχειρήσεις, να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές;”*.

Το 4^ο πρόβλημα αποτυπώνει την “αναποτελεσματική χρήση εργαλείων οργάνωσης και διοίκησης και χρηματοοικονομική, ανάγκη ενδυνάμωσης δημοκρατίας και οικονομικής δημοκρατίας”. Το ερευνητικό ερώτημα που οδηγεί μια πιθανή λύση στο 4ο πρόβλημα είναι το Ε.Ε.4. *“Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει εργαλείο βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας φορέων Κ.ΑΛ.Ο ενδυναμώνοντας περαιτέρω την οικονομική δημοκρατία, ειδικά και τη δημοκρατία γενικά;”*.

Τέλος το 5^ο πρόβλημα αποτυπώνει την “αναποτελεσματική επικοινωνία ενδιαφερόμενων μερών, λόγω διαφορετικής γλώσσας, χαμηλή ή μέτρια ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών”. Το αντίστοιχο ερευνητικό ερώτημα που διατυπώνεται για να δοθεί πιθανή λύση στο 4^ο πρόβλημα είναι το Ε.Ε.5. *“Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει τη βάση για μια κοινή γλώσσα*

μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και των φορέων Κ.Α.Α.Ο για βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των πρώτων προς τους δεύτερους;”.

Τα προβλήματα που τέθηκαν αποτελούν τις μη δομημένες καταστάσεις των προβλημάτων και τα ερευνητικά ερωτήματα συνιστούν τις εκφρασμένες καταστάσεις των προβλημάτων.

Στις επιθυμητές αλλαγές παρατηρούνται:

α) συμπεριφορικές αλλαγές που είναι οι αλλαγές όχι μόνο στην ανθρώπινη συμπεριφορά, όπως ερευνώνται και αποτυπώνονται σε τυπικές έρευνες συμπεριφοράς αλλά και οι αλλαγές σε πρόσωπα ή ομάδες αναφορικά με τη συλλογική συνείδηση ή όπως το αποκαλεί ο Vickers “appreciative system” ή εκτιμητικό σύστημα, σύμφωνα με το οποίο, ένα συστημικά σκεπτόμενο πρόσωπο εκτιμά τις διαφορετικές κοσμοθεωρίες και αντιλήψεις χωρίς κάποια να είναι η καλύτερη ή η ορθότερη (Packham, 2014).

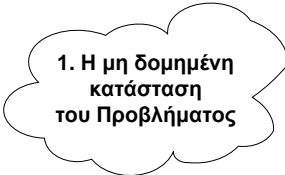
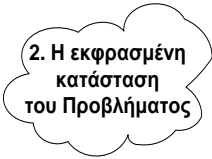
β) διαδικαστικές αλλαγές που αφορούν σε αλλαγές σε δυναμικά στοιχεία, διαδικασίες πληροφόρησης και αναφοράς για στατικές δομές και

γ) δομικές αλλαγές που αφορούν σε αλλαγές σε τμήματα της πραγματικότητας που δεν αλλάζουν βραχυχρόνια.

Τα ανωτέρω σημεία α), β) και γ) αλλάζουν με διαφορετικό τρόπο και σε διαφορετικό χρονικό πλαίσιο. Το β) αλλάζει ευκολότερα σε σχέση με τα α) και γ).

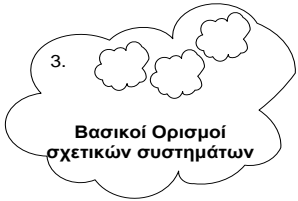

Στο σημείο αυτό θέλουμε να αναφερθούμε στη συνεχή “προτροπή” για δομικές και διαρθρωτικές αλλαγές, που “οι φίλοι, εταίροι και δανειστές” καλούν τη χώρα να υλοποιήσει. Αυτοί αναφέρονται ιδίως στα ανωτέρω σημεία β) και γ), για τα οποία σε όλες τις μεταρρυθμίσεις, εντός ή εκτός εισαγωγικών, σε όλες τις χώρες που ζητούνται από διεθνείς ή περιφερειακούς φορείς, με εφαρμοστές τους τα εθνικά πολιτικά και διοικητικά συστήματα, αφορούν στη φιλελευθεροποίηση, στην απελευθέρωση των αγορών και στις ιδιωτικοποιήσεις. Δηλαδή στο οικονομικό και στο χρηματοοικονομικό πεδίο των κοινωνιών. Το σημείο α) δεν τους αφορά, ελπίζουν, στο βαθμό που τους ενδιαφέρει, ότι θα προκύψει ως αποτέλεσμα, από τις αλλαγές σε διαδικαστικό και δομικό επίπεδο. Εξετάζοντας το “σύστημα υπό μελέτη” θα εξετάσουμε τελικά αν οι διαδικαστικές, δομικές και συμπεριφορικές αλλαγές, οδηγούν ή μπορούν δυνητικά να οδηγήσουν σε επιθυμητές και εφικτές αλλαγές. Οι βασικοί ορισμοί ακολουθούν μετά την παράθεση του Πίνακα 7.6.

Πίνακας 7.6 Συστημική Θεωρία και Συστημική Έρευνα Δράσης (Τζουβελέκας, 2018)

Στάδιο	Συστημική Σκέψη	Πραγματικός Κόσμος	Πρόβλημα #1	Πρόβλημα #2	Πρόβλημα #3	Πρόβλημα #4	Πρόβλημα #5
 <p>1. Η μη δομημένη κατάσταση του Προβλήματος</p>		√	Η Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα δεν αποδίδει τα αναμενόμενα	Πολύ χαμηλή ρευστότητα στην οικονομία, ανεργία, περιβαλλοντική χειροτέρευση	Πολλές κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις κλείνουν μετά από 2-3 χρόνια δραστηριότητας ή παραμένουν αδρανείς μέχρις ότου διακόψουν	Αναποτελεσματική ή και περιορισμένη χρήση εργαλείων οργάνωσης και διοίκησης και χρηματοοικονομική, ανάγκη ενδυνάμωσης δημοκρατίας και οικονομικής δημοκρατίας	Αναποτελεσματική ή και περιορισμένη επικοινωνία ενδιαφερόμενων μερών, λόγω διαφορετικής γλώσσας, χαμηλή ή μέτρια ποιότητα παρεχόμενων υπηρεσιών
			E.E #1	E.E #2	E.E #3	E.E #4	E.E #5
 <p>2. Η εκφρασμένη κατάσταση του Προβλήματος</p>		√	Πώς μπορεί η Κ.ΑΛ.Ο. να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας γενικότερα και στη μείωση της ανεργίας στην Ελλάδα ειδικότερα;	Αν και πώς μπορεί να εμπλουτιστεί το οικοσύστημα της εθνικής οικονομίας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν	Πώς μπορούν οι θεσμοθετημένες κοινωνικές επιχειρήσεις, να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές;	Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει εργαλείο βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας φορέων Κ.ΑΛ.Ο ενδυναμώνοντας περαιτέρω την	Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει τη βάση για μια κοινή γλώσσα μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και των φορέων Κ.ΑΛ.Ο και συμβατικών επιχειρήσεων για

Πίνακας 7.6 (συνέχεια)

				αναξιοποίητοι και τη βελτίωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος;		οικονομική δημοκρατία και τη δημοκρατία;	βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των πρώτων προς τους άλλους δύο;
	√	Τι είναι (CATWOE) Βλ. Πίνακας 7.1	Κοινωνική Οικονομία Κοινωνική Επιχειρημ/τητα Ανεργία	Χρήμα Συμπληρωματικά νομίσματα Χρηματική Καινοτομία Κοινωνική Χρημ/κή Φυσικό Περιβάλλον Ανθρωπογενές Περιβάλλον	Κοινωνικές Επιχειρήσεις Κοινωνική Καινοτομία Βιωσιμότητα Αρμοστικότητα	Συστημική Σκέψη Σ.Ε.Δ Προσρμοστικός Κύκλος Χρημ/κός Αλφαριθμητισμός Κοινωνικά Χρημ/κός Αλφαριθμητισμός Συνδεσμικά Οικονομικά Περμακουλτούρα Ολοκρατία Ετεραρχία	Συστημική Σκέψη Επικοινωνία
	√	Τι κάνει	Κοινωνική Οικονομία Κοινωνική Επιχειρηματικότητα Ανεργία	Χρήμα Συμπληρωματικά νομίσματα Χρηματική Καινοτομία Κοινωνική Χρημ/κή Φυσικό Περιβάλλον Ανθρωπογενές Περιβάλλον	Κοινωνικές Επιχειρήσεις (Κ.Ε) Κοινωνική Καινοτομία Κοινωνικό επιχειρείν Βιωσιμότητα Αρμοστικότητα	Συστημική Σκέψη Θεωρία Πολυπλοκότητας Σ.Ε.Δ Χρήμα και Προσ.Κύκλος Χρημ/κός Αλφαριθμητισμός Κοινωνικά Χρημ/κός Αλφαριθμητισμός Συνδεσμικά Οικονομικά Περμακουλτούρα Ολοκρατία Ετεραρχία	Επικοινωνία από το μέσο προς την βάση και την κορυφή Κατανοητή Γλώσσα από όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη και φορείς

Πίνακας 7.6 (συνέχεια)

<p>4α. Έννοια επίσημου Συστήματος</p>	√	Βλ. Πίνακες 7.2 και 7.3	Επίσημο Σύστημα Κεφαλ/τικού μοντέλου	Επίσημο Σύστημα κεφαλ/τικού μοντέλου	Επίσημο Σύστημα κοινοτικού μοντέλου	Επίσημο Σύστημα κοινοτικού μοντέλλου	
<p>4β. Άλλα Συστήματα</p>	√	Κεφάλαια 5, 8.4.3			Περμακουλτούρα Ολοκρατία Σύνδεσμοι	Περμακουλτούρα Ολοκρατία Σύνδεσμοι Ετεραρχία	
<p>5. Σύγκριση των 2 & 4</p>	√		Σύγκριση του εκφρασμένου προβλήματος #1 με τα αντίστοιχα νοητικά μοντέλα	Σύγκριση του εκφρασμένου προβλήματος #2 με τα αντίστοιχα νοητικά μοντέλα	Σύγκριση του εκφρασμένου προβλήματος #3 με τα αντίστοιχα νοητικά μοντέλα	Σύγκριση του εκφρασμένου προβλήματος #4 με τα αντίστοιχα νοητικά μοντέλα	Σύγκριση του εκφρασμένου προβλήματος #5 με τα αντίστοιχα νοητικά μοντέλα

Πίνακας 7.6 (συνέχεια)

<p style="text-align: center;">6. Εφικτές, επιθυμητές Αλλαγές</p>		√	<p><u>Συμπεριφορικές Αλλαγές:</u> Αλλαγή καταναλωτικής συμπεριφοράς, η οποία προκαλεί Αλλαγή παραγωγής</p>	<p><u>Συμπεριφορικές Αλλαγές:</u> Βελτιωμένη κατανόηση του τι είναι πραγματικά χρήμα, ποια είναι η φύση του και πως η πολυκαλλιέργεια χρήματος είναι προτιμότερη και πιο βιώσιμη επιλογή από τη χρηματική μονοκαλλιέργεια Πολλές και διαφορετικές ανάγκες απαιτούν διαφορετικά μέσα για την ικανοποίησή τους Γενικό εθνικό ισοδύναμο (χρήμα) πλαισιούμενο από τοπικά ισοδύναμα (νομίσματα, δίκτυα ανταλλαγών, κ.λ.π)</p>	<p><u>Συμπεριφορικές Αλλαγές:</u> Κατανόηση από τα μέλη των Κ.Ε ότι οι φορείς που συμμετέχουν είναι επιχειρήσεις με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και κοινωνικό πρόσημο αλλά πρωτίστως επιχειρήσεις. Οι αγοραστές των προϊόντων / υπηρεσιών είναι πρωτίστως πολίτες και μετά καταναλωτές. Η υπεύθυνη κατανάλωση συνάδει με την υπεύθυνη παραγωγή. Οι Κ.Ε αποτελούν παράδειγμα τις συμβατικές επιχειρήσεις και τις ωθούν να αλλάξουν παραγωγική και προωθητική συμπεριφορά στους ανθρώπους και στο περιβάλλον. Ανάλυση Ρίσκου για άλλους ή για παγκόσμιες αξίες</p>	<p><u>Συμπεριφορικές Αλλαγές:</u> Ενδυνάμωση του δημοκρατικού κριτηρίου. Η ηγεσία μπορεί να είναι δημοκρατική και συμμετοχική και όχι μόνο ιεραρχική. Η πολιτική δημοκρατία προάγει και διατηρεί την οικονομική δημοκρατία περιορίζοντας τις ανισότητες και διανέμοντας δικαιότερα το παραγόμενο προϊόν</p>	<p><u>Συμπεριφορικές Αλλαγές:</u> Συναίνεση και όχι σύγκρουση Ενδοοργανωσιακή ή κατανόηση των στόχων της Κ.Ε και της συστημικότητας των δράσεων με τις άλλες Κ.Ε και Επιχειρήσεις της Οικονομίας Κατανόηση των στόχων και των άλλων φορέων της Οικονομίας, της αλληλεπίδρασης που υφίσταται και της δυναμικής που αναπτύσσεται</p>
---	--	---	---	---	--	--	---

Πίνακας 7.6 (συνέχεια)

<p>6. Εφικτές, επιθυμητές Αλλαγές</p>			<p><u>Διαδικαστικές Αλλαγές:</u> Αλλαγή παραγωγικής διαδικασίας Ανάπτυξη Υποδομών Κ.ΑΛ.Ο., Κ.Ε</p>	<p><u>Διαδικαστικές Αλλαγές:</u> Ανάπτυξη συμπληρωματικών συστημάτων παροχής ρευστότητας</p>	<p><u>Διαδικαστικές Αλλαγές:</u> Χρήση Εργαλείων Βιωσιμότητας Εργαλείων Αναφοράς Στατιστικής Παρακολούθησης</p>	<p><u>Διαδικαστικές Αλλαγές:</u> Τα μέλη αποκτούν και εκπαιδεύονται στη συστημική αντίληψη και λειτουργία του φορέα ή της κοινωνικής επιχείρησης</p>	<p><u>Διαδικαστικές Αλλαγές:</u> Τα μέλη αποκτούν και εκπαιδεύονται στη συστημική αντίληψη και λειτουργία του φορέα ή της κοινωνικής επιχείρησης</p>
	<p><u>Δομικές Αλλαγές:</u> Αλλαγή κοινωνικών σχέσεων παραγωγής</p>	<p><u>Δομικές Αλλαγές:</u> Κοινό Νόμισμα (όχι ενιαίο) και πλουραλιστικό άρα και αρμοστικό χρηματικό οικοσύστημα που ικανοποιεί τις ανάγκες των ανθρωπογενών και των φυσικών οικοσυστημάτων. Αν το κοινό νόμισμα δεν εξυπηρετεί τις ανάγκες του λαού τότε εθνικό νόμισμα με ανεξάρτητη οικονομική πολιτική</p>	<p><u>Δομικές Αλλαγές:</u> Αλλαγή κοινωνικοοικονομικών συνθηκών</p>	<p><u>Δομικές Αλλαγές:</u> Η εκπαίδευση και η αφομοίωση της σημασίας της Οικονομικής Δημοκρατίας ως βασικού συστατικού ανάπτυξης της βιωσιμότητας των Κ.Ε και της Οικονομίας γενικότερα</p>	<p><u>Δομικές Αλλαγές:</u> Η εκπαίδευση και η αφομοίωση της σημασίας της επικοινωνίας και μιας κοινά αποδεκτής γλώσσας ως βασικού συστατικού ανάπτυξης της βιωσιμότητας της Κ.Ο και της Οικονομίας γενικότερα</p>		

Πίνακας 7.6 (συνέχεια)

 <p>7. Δράσεις βελτίωσης του Προβλήματος</p>		<p>✓</p>	<p>Το SEE-GR</p> <p>Ο ιστοχώρος CSA “Αγροναύτες”</p> <p>Η δράσεις και η μεθοδολογία της Agroid Κοιν.Σ.Επ.</p> <p>Χρήση Σραφφαϊανών Πολλαπλ/στών και Εμπορευμάτων - Κλειδιών</p>	<p>Τοπικά/ Συμπληρωματικά νομίματα εμπλουτισμός χρηματικής οικολογίας</p> <p>Η Τ.Χ.Χ-Π</p> <p>Το perma-currency</p> <p>Χρήση Σραφφαϊανών Πολλαπλ/στών και Εμπορευμάτων -Κλειδιών</p>	<p>Χρήση Σραφφαϊανών Πολλαπλ/στών και Εμπορευμάτων - Κλειδιών</p> <p>Η Core Flower Κοιν.Σ.Επ. και το Permaculture School</p> <p>Η C.E.R και οι E.Κοιν. Η Ο.Κ.Ο.Ε της Π.Κ</p> <p>Η ανάλυση και προσομοίωση με μοντέλα ABM</p>	<p>Μοντέλο οργανωσιακής αυτο-αξιολόγησης CAF_{social}</p>	<p>Μοντέλο οργανωσιακής αυτο-αξιολόγησης CAF_{social}</p>
---	--	----------	---	--	--	---	---

Οι βασικοί ορισμοί σχετικών συστημάτων αποτυπώνονται ως ακολούθως:

Κοινωνικές Επιχειρήσεις: δημοκρατικά διοικούμενες επιχειρήσεις με προτεραιότητα στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και εστίαση στον άνθρωπο, στο περιβάλλον και ακολούθως στα κέρδη (Τζουβελέκας, 2018).

Κοινωνική Οικονομία: το οικοσύστημα που περιλαμβάνει φορείς και οργανώσεις που λειτουργούν εντός του πλαισίου της συμβατικής οικονομίας με γνώμονα τον άνθρωπο και τις ανάγκες του, την προστασία του περιβάλλοντος και τον κοινωνικό αντίκτυπο (Τζουβελέκας, 2018).

Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: η επιχειρηματικότητα με κοινωνικό και περιβαλλοντικό πρόσημο (Τζουβελέκας, 2018).

Ανεργία: το κοινωνικό φαινόμενο της μη απασχόλησης ανθρώπων που θέλουν και μπορούν να εργαστούν. Συγκλίνουμε στη μέτρηση της ανεργίας με το δείκτη U-6, που περιλαμβάνει τους αποθαρρημένους για εργασία, τους υποαπασχολούμενους και άλλα πρόσωπα που κινούνται στα όρια της επίσημης/ ανεπίσημης αγοράς εργασίας (Τζουβελέκας, 2018).

Χρήμα: (στον καπιταλισμό): χρεογενές μέσο διεκπεραίωσης συναλλαγών, επενδύσεων και αποταμίευσης (Τζουβελέκας, 2018).

Χρήμα: ένα πρωτεύικό ρεπερτόριο σχέσεων και όχι αντικειμένων/εμπορευμάτων, που εμπεριέχει όλες τις δυνατές μελλοντικές εξελίξεις και την ενεργό ανάπτυξη της απρόβλεπτης καινοτομίας (Τζουβελέκας, 2018).

Συμπληρωματικά νομίσματα: εργαλεία κοινωνικής καινοτομίας με σκοπό την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών σε κλαδικό, τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο σε παράλληλη λειτουργία με το εκάστοτε επίσημο νόμισμα (Τζουβελέκας, 2018).

Χρηματική Καινοτομία: νέες λύσεις σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά προβλήματα με τη χρήση συναλλακτικών και δανειακών εργαλείων καθώς και δώρων (Τζουβελέκας, 2018).

Κοινωνική Χρηματοοικονομική: η χρηματοοικονομική που περιλαμβάνει μια ευρεία γκάμα εργαλείων και λύσεων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις και τους φορείς κοινωνικής οικονομίας (Τζουβελέκας, 2018).

Φυσικό Περιβάλλον: το οικοσύστημα της γης με οτιδήποτε βρίσκεται σε αυτό, οργανικό και ανόργανο (Τζουβελέκας, 2018).

Ανθρωπογενές Περιβάλλον: το περιβάλλον που έχει φτιάξει ο άνθρωπος εντός του φυσικού περιβάλλοντος και που μπορεί να ωφελεί ή να βλάπτει με τις ενέργειες και τις παραλείψεις του (Τζουβελέκας, 2018).

Κοινωνική Καινοτομία: ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η εφαρμογή βιώσιμων λύσεων σε κοινωνικά προβλήματα (Τζουβελέκας, 2018).

Βιωσιμότητα: η ικανότητα διαρκούς διατήρησης ενός συστήματος χωρίς να διατρέχει κίνδυνο να μεταβεί σε χαμηλότερο επίπεδο πολυπλοκότητας (Silver, 2017, p.17).

Αρμοστικότητα: η δυνατότητα επανάκαμψης ενός συστήματος μετά από μια κρίση, στην πρότερη κατάσταση. Χρησιμοποιούμε τον όρο “αρμοστικότητα” και όχι “ανθεκτικότητα” ή “επανατακτικότητα” για την έννοια resilience (Τζουβελέκας, 2018).

Συστημική σκέψη: επιστημολογία που μελετά τα συστήματα. Βασίζεται στην αναδυτικότητα, ιεραρχία, επικοινωνία και έλεγχο (Checkland, 1999). Συστατικό στοιχείο της περμακουλτούρας (Wahl, 2016).

Θεωρίες Πολυπλοκότητας: υπερ-επιστημονικές έρευνες που περιλαμβάνουν τις απαραίτητες επιστημολογίες και μεθοδολογίες από τα πεδία της φύσης, της ζωής και των κοινωνιών με τη χρήση τόσο ποσοτικών δεδομένων και ποιοτικής έρευνας (Wells, 2013, p. 17).

Έρευνα Δράσης: μια διεθνής οικογένεια σχετικών προσεγγίσεων που ενσωματώνει τη θεωρία με την πράξη με στόχο να θέσει επί τάπητος σημαντικά οργανωσιακά κοινωνικά και κοινωνικά θέματα και να τα συζητήσει από κοινού μαζί με αυτούς που τα βιώνουν (Coghlan and Brydon-Miller, 2014, p. xxv).

Συστημική Έρευνα Δράσης: μια μεθοδολογία της έρευνας δράσης που βασίζεται στη συστημική σκέψη και στη θεωρία πολυπλοκότητας (Burns, 2014, p. 748).

Προσαρμοστικός Κύκλος: ευρετικό μοντέλο, φυσικών μοτίβων αλλαγής σε οικοσυστήματα και οικο-κοινωνικά συστήματα, 4 φάσεων: ανάπτυξης, διατήρησης, καταστροφής, ανανέωσης (C.S Holling).

Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός: συνδυασμός ενημέρωσης, γνώσης, ικανοτήτων και συμπεριφορών απαραίτητων για τη λήψη βίσιμων συμπεριφορών και επίτευξη προσωπικής χρηματοοικονομικής ευζωίας (Atkinson and Messy, όπως παρατίθεται στο Sahadeo, 2018, p. 2).

Κοινωνικά Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός: το σύνολο των γνώσεων και ικανοτήτων απαραίτητων για τη λήψη οικονομικών αποφάσεων και η γνώση του χρήματος και των θεσμών του μέσα από μια κοινωνική θεώρηση και όχι μόνο αυτής του τραπεζικού καπιταλισμού (Τζουβελέκας, 2018).

Συνδεδεσμένα Οικονομικά: τα οικονομικά που στηρίζονται στην ανθρωποσοφική σκέψη και πράξη, την πνευματική επιστήμη και τις διαλέξεις στην Π.Ο. και το Κοινωνικό Τρίπτυχο (Τζουβελέκας, 2018).

Περμακουλτούρα: η χρήση της ανάλυσης συστημάτων στη βάση τριών ηθικών αρχών και δώδεκα αρχών σχεδιασμού, που παρέχουν το οργανωτικό πλαίσιο επτά τομέων για την υλοποίηση του οράματος ενός μόνιμου και βιώσιμου πολιτισμού (Holmgren, 2011).

Ολοκρατία: ένα διοικητικό σύστημα σχεδιασμού και λειτουργίας οργανώσεων, που προάγει τις οριζόντιες δομές, περιορίζει την κάθετη και από τα πάνω διοίκηση, αυξάνει την ελευθερία αυτοδιαχείρισης, κατανέμει την ισχύ σε όλη την οργάνωση, διατηρώντας την οργανωσιακή αποστολή. Παραπέμπει οργανωτικά σε ετεραρχικά και όχι ιεραρχικά σχήματα (Τζουβελέκας, 2018).

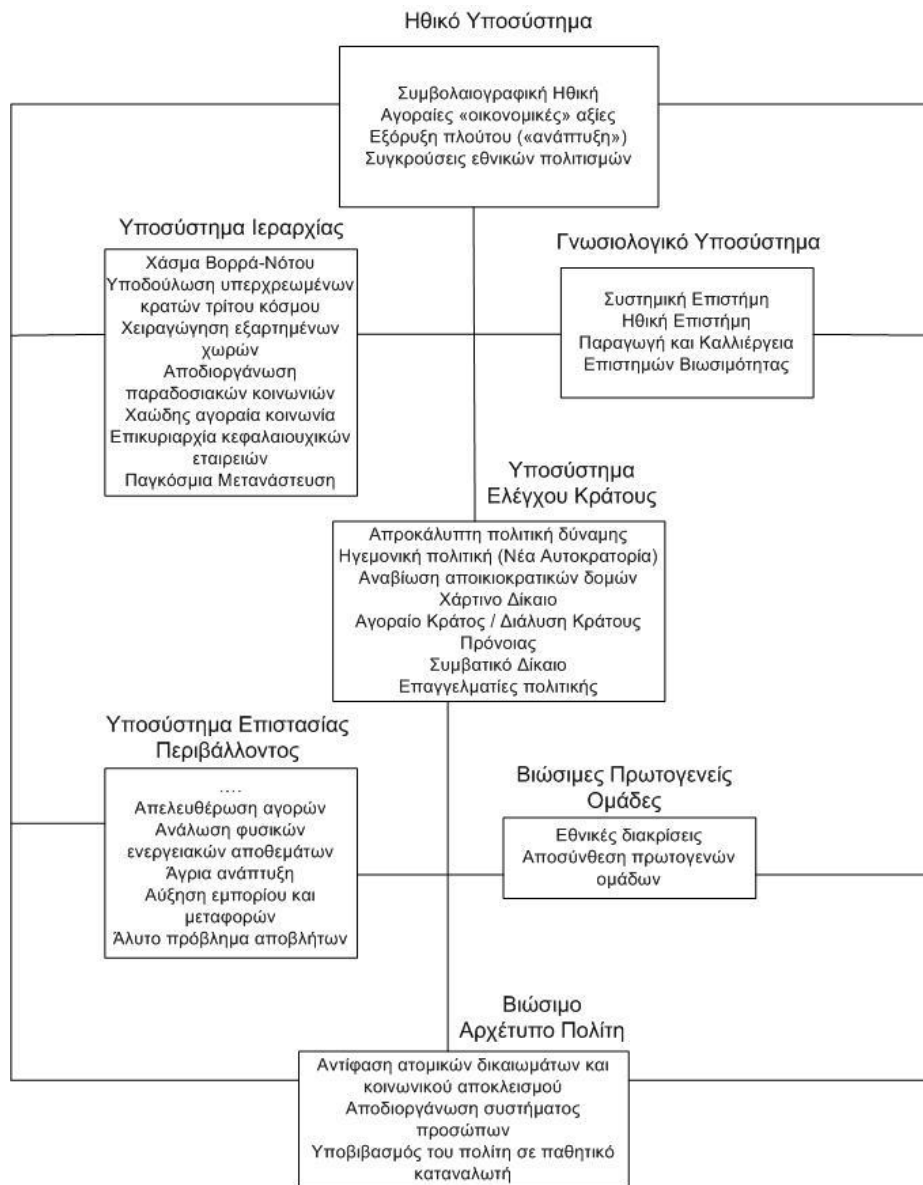
Ετεραρχία: είναι ταυτόχρονα δομή και κατάσταση που εκφράζουν τις σχέσεις μεταξύ στοιχείων που η θέση τους διαφοροποιείται δυναμικά ή στοιχείων που έχουν την δυνατότητα να διαφοροποιηθούν με πολλούς τρόπους (Crumley, 1995, p. 3).

Όσον αφορά στην ανάπτυξη και στη χρήση της συστημικής σκέψης στην Ελλάδα, έχει παραχθεί, εκτός άλλων συστημικών συνεισφορών, σημαντικό έργο ιδίως από τον επίτιμο αντιπρόεδρο του Συμβουλίου της Επικρατείας, Μ. Δεκλερή και το από αυτόν ιδρυθέν Επιμελητήριο Περιβάλλοντος και Βιωσιμότητας. Ο Δεκλερής (2005, σ. 28) έχοντας αποτυπώσει το Σύστημα Μεγάλης Κλίμακας, (Σύστημα Αξιών, Σύστημα Ιεραρχίας, Σύστημα Επικοινωνίας, Σύστημα Ελέγχου, Σύστημα Επιστασίας Περιβάλλοντος, Σύστημα Αναπαραγωγής και Σύστημα Προσώπου) κατατάσσει την αγορά, που *ipso facto* κάποιοι ολιγαρχικοί την τοποθέτησαν στην κορυφή των ανθρωπογενών συστημάτων, “σε ένα περιορισμένο επίπεδο υποσύστημα στο πέμπτο ιεραρχικό επίπεδο της κοινωνίας” στο πλαίσιο μιας μελλοντικής Βιώσιμης Πολιτείας (Δεκλερής, 2005, σ. 166).

Για τον Δεκλερή από το 1970 και μέχρι σήμερα ζούμε στο πλαίσιο της αγοραίας κοινωνίας όπου η ανεξέλεγκτη αγορά έχει διαβρώσει όλα τα κοινωνικά υποσυστήματα. Στο Σχήμα 7.3 αποτυπώνεται σχηματικά μέσω συστημάτων μεγάλης κλίμακας η αγοραία κοινωνία, στο πλαίσιο της οποίας τα υποσυστήματα έχουν εκτραπεί και υποβαθμιστεί στο βωμό της διαρκούς ανάπτυξης και του κέρδους. Βασικό συστατικό αυτής της κατάστασης είναι η υποβάθμιση του Διεθνούς Δικαίου

και η αντικατάστασή του από την Παγκόσμια Διακυβέρνηση ή ηγεμονική πολιτική (Νέα Αυτοκρατορία) όπως έχει αποτυπωθεί στο Σχήμα 3.2.

Σχήμα 7.3: Η Αγοραία Κοινωνία (Δεκλερής, 2005, σ. 62)

Οι προσπάθειες του Δεκλερή στο Συμβούλιο της Επικρατείας για τη διοικητική και συνταγματική προστασία του περιβάλλοντος, όπως και άλλων πολιτών και θεσμικών λειτουργών, δεν τελεσφορούν πάντα όπως φαίνεται και από τις συνεχείς υποβαθμίσεις του περιβάλλοντος στη χώρα και διεθνώς και την “απαξίωση και έκπτωση του τρίπτυχου, περιβάλλον, οικονομία, κοινωνία, σε περιβάλλον, οικονομία” (Ζέρβας, 2018, σ. 182).

Η ανωτέρω ανάλυση για τη συστημική σκέψη τροφοδοτεί την έννοια της Συστημικής Καινοτομίας. Οι Midgley and Lindhult αναφέρονται στη Συστημική καινοτομία ως α) ένα προϊόν Συστήματος Καινοτομιών, β) περιφερειακά συστήματα

πολιτικής για την υποστήριξη της καινοτομίας, γ) αλλαγή παιγνίου για τη βιωσιμότητα και δ) διαδικασία υποστήριξης ανθρώπων σε όρους συστημάτων (Midgley and Lindhult, 2017, pp. 2-7).

Όπως αναφέρει ο Ison (παρατίθεται στους Midgley and Lindhult, 2017, p. 5) “είναι χρήσιμο να σκεφτόμαστε σε όρους συστημάτων στο πλαίσιο δράσης για τη δημιουργία αλλαγής”.

7.3 Θεωρία Πολυπλοκότητας

Ο Ηράκλειτος ήταν από τους πρώτους στοχαστές που μίλησε για την πολυπλοκότητα, την αναδυτικότητα, την αυτο-οργάνωση, τη διαρκή αλλαγή και την ολότητα (Κιτσίκης, 1947, Αξελός, 1976, Checkland, 1999, Βαμβακάς, 2001, Wells, 2013).

Οι Cohen και Stewart ορίζουν την πολυπλοκότητα ενός συστήματος ως την ποσότητα της πληροφορίας που απαιτείται για την περιγραφή του (Cohen and Stewart, 1994, p. 20). Για τους Nicolis και Prigogine δεν υπάρχει ένας απλός ή ακριβής ορισμός για την πολυπλοκότητα. Η πολυπλοκότητα είναι “μια πλουραλιστική άποψη του φυσικού κόσμου, μια άποψη που μπορεί να φιλοξενήσει ένα κόσμο στον οποίο συνυπάρχουν διάφορα είδη φαινομένων παράλληλα με τις συνθήκες στις οποίες υποβάλλεται ένα σύστημα” (όπως παρατίθεται στο Wible, 2003, p. 17).

Ανάμεσα σε διάφορους ορισμούς της πολυπλοκότητας, ο Taleb δίνει ένα λειτουργικό ορισμό της:

[Σ]ε ένα πολύπλοκο περιβάλλον [...] παρατηρείται υψηλός βαθμός αλληλεπίδρασης μεταξύ των στοιχείων του, αλληλεπίδρασης χρονικής, (η κάθε μεταβλητή εξαρτάται από τις προηγούμενες μεταβολές της), οριζόντιας (οι μεταβλητές εξαρτώνται η μία από την άλλη) και διαγώνιας (η μεταβλητή A εξαρτάται από την προϊστορία της μεταβλητής B) (Taleb, 2010b, σ. 516).

Η χρονική αλληλεπίδραση αποτυπώνεται στον αγγλικό όρο path dependence που στα ελληνικά έχει μεταφραστεί ως “ανάλυση που εξαρτάται από την τροχιά” ή “εξάρτηση από τη διαδρομή” και εξηγεί πως οι αποφάσεις που λαμβάνονται σε κάθε περίπτωση περιορίζονται από αποφάσεις του παρελθόντος ή από εμπειρίες, ακόμη και στην περίπτωση οι περιστάσεις αυτές να μην σχετίζονται πλέον με το σήμερα. Η εξάρτηση διαδρομής επιδεικνύει τη μνήμη του συστήματος. Ή αλλιώς όπως αναφέρει η Stengers “τα πολύπλοκα συστήματα μεταφέρουν την ιστορία τους στην πλάτη τους” (Colander and Kupers, 2014, p. 119). Ο Arthur (2015) τονίζει ότι η οικονομία σε όλα τα επίπεδα και όλες τις εποχές είναι “path dependent”.

Η “εξάρτηση από τη διαδρομή” εμπεριέχει τους ελκυστές, οι οποίοι είναι “οι περιοχές στο “χώρο των φάσεων” που ελκύουν κατά την πάροδο του χρόνου όλα τα κοντινά σημεία” (Cohen and Stewart, 1994, p. 205). Ο “χώρος των φάσεων” (Phase-space) είναι ο νοητικός χώρος που διαφέρει από ένα φυσικό και περιέχει τα τεκταινόμενα και τις δυναμικότητες κάτω από διαφορετικές συνθήκες (Cohen and Stewart, 1994, p. 200).

Υπάρχουν τρεις βασικές κατηγορίες ελκυστών⁶⁷: οι σημειακοί, (point attractors), οι περιοδικοί (periodic attractors) και οι παράξενοι (strange attractors). Κάθε κατηγορία αντιστοιχεί και σε ένα αντίστοιχο σύστημα. Οι σημειακοί ελκυστές υπάρχουν σε συστήματα που τείνουν προς μια σταθερή κατάσταση ισορροπίας, αντίστοιχα, οι περιοδικοί σε συστήματα με περιοδικές ταλαντώσεις και οι παράξενοι σε χαοτικά συστήματα που συνήθως έχουν τη μορφή φράκταλ. Φράκταλ καλείται “ένα μοτίβο ή σχήμα του οποίου τα μέρη αντανakλούν το όλον [...] είναι η μέθοδος της Φύσης” (Mandelbrot and Hudson, 2006, p. 93). Εκτός από τη φυσική πραγματικότητα φράκταλ απαντώνται και στην οικονομία, στη χρηματοοικονομική δυναμική (κινήσεις μετοχών) και στην ίδια την κοινωνία. Τα φράκταλ (μορφοκλασματικά σύνολα) είναι το αντικείμενο μελέτης της φράκταλ (μορφοκλασματικής) γεωμετρίας που ως όρος και επιστημονικό πεδίο ανακαλύφθηκε και αναλύθηκε από τον Benoît Mandelbrot (Mandelbrot, 1983) ο οποίος πρόσθεσε μια νέα γεωμετρική θεώρηση που υπερβαίνει τις υπάρχουσες γεωμετρίες.

Θέση της έρευνας είναι ότι σε ένα ανθρωπογενές κοινωνικό – οικονομικό σύστημα, το επίσημο χρήμα, ως τέτοιο, δεν αναιρεί την παρουσία και την ανάπτυξη συμπληρωματικών νομισμάτων στη σφαίρα του οικοσυστήματος που κινείται. Πιο απλά, με βάση τις αρχές της βιολογίας και της ίδιας της ζωής, η συνύπαρξη και η συν-εξέλιξη φυτικών και ζωικών ειδών είναι γεγονός.

Το ίδιο ισχύει και στις ανθρώπινες κοινωνίες, στις οποίες είναι λάθος ή αποτελεί, τουλάχιστον, ελλιπές στάδιο εξέλιξης, η μονοκρατορία ή μονοκαλλιέργεια ενός και μόνο επίσημου χρήματος, όπως αναφέρει και η Gomez (2019a, p. 2). Η αναίρεση της δυνατότητας συνύπαρξης γίνεται από τους θεσμούς και τα πρόσωπα διαχειριστές του επίσημου χρήματος. Αυτή η συμπεριφορά εναντιώνεται στη λειτουργία της ίδιας της φύσης.

---

⁶⁷ Οι ελκυστές ενδημούν στους χώρους των φάσεων ως αποτέλεσμα θεωρητικής κατασκευής που αποτυπώθηκε από τον Kauffman (1993).

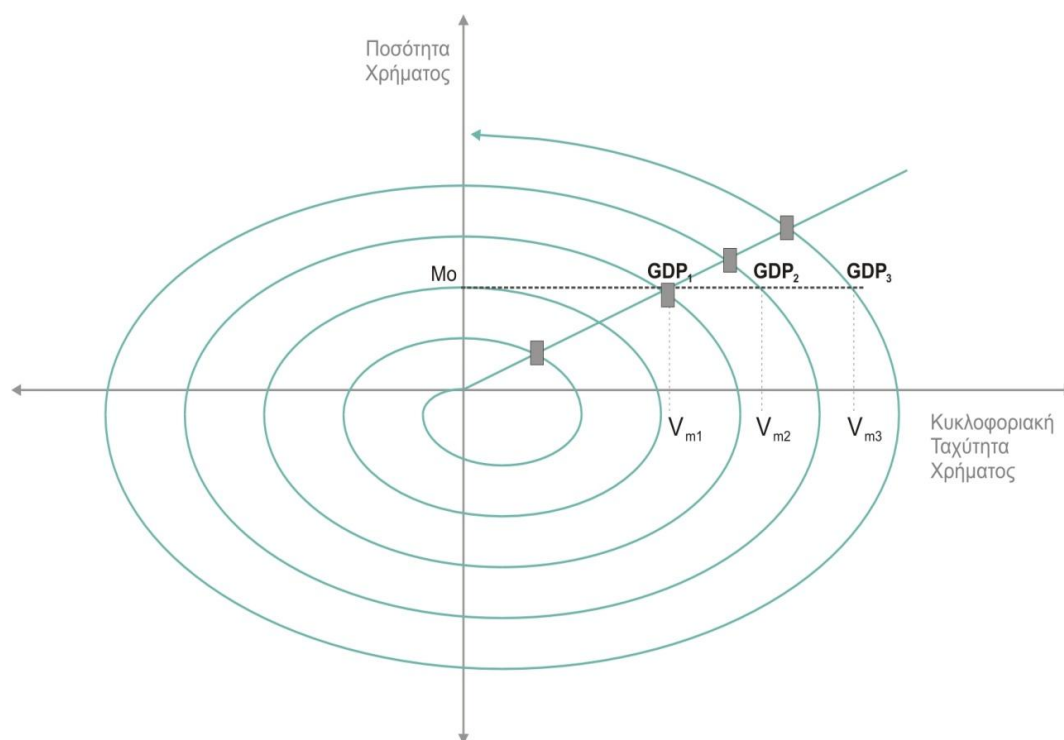
Στο Σχήμα 7.4 αποτυπώνεται ο χρηματικός χώρος των φάσεων, όπου εμφανίζονται δύο μεταβλητές: η ποσότητα (M) και η κυκλοφοριακή ταχύτητα (V_m) του χρήματος. Οι δύο μεταβλητές αναπαριστούν ένα δισδιάστατο σύστημα αναφοράς. Στο χώρο των φάσεων κάθε μεταβλητή προσθέτει και μια διάσταση. Άρα ένα σύστημα n μεταβλητών θα απεικονίζεται σε ένα n-στό χώρο φάσεων. Κάθε σημείο αναπαριστά την κατάσταση του συστήματος.

Είναι γνωστό ότι η κυκλοφοριακή ταχύτητα του χρήματος (V) προκύπτει από τη σχέση μεταξύ ΑΕΠ σε τρέχουσες τιμές (GDP) ή της πραγματικής ποσότητας αγαθών και υπηρεσιών (Y) και της μέσης τιμής που καταβάλλεται για αυτά και της ποσότητας χρήματος (M), οπότε $V=P*Y/M$ ή GDP/M , άρα η σχέση μπορεί να γραφεί ως

$$GDP = M*V$$

Στο Σχήμα 7.4 παρατηρούμε διατηρώντας σταθερή την ποσότητα του χρήματος σε κυκλοφορία (M_0) και μεταβάλλοντας την κυκλοφοριακή ταχύτητα, καθώς μετακινούμαστε προς τα δεξιά στον άξονα, τότε το γινόμενο $M*V$ μεταβάλλεται ανάλογα:

$$M_0 * V_{m1} < M_0 * V_{m2} < M_0 * V_{m3} \text{ ή } GDP_1 < GDP_2 < GDP_3$$

Σχήμα 7.4: Χρηματικός Χώρος Φάσεων (Τζουβελέκας, 2018)

Η η μεταβολή της κυκλοφοριακής ταχύτητας του χρήματος μεταβάλλει το ΑΕΠ προς την ίδια κατεύθυνση. Μεγαλύτερη (μικρότερη) κυκλοφοριακή ταχύτητα χρήματος αυξάνει (μειώνει) το ΑΕΠ.

Ο συγκεκριμένος χώρος φάσεων απεικονίζει ένα σημειακό ελκυστή (point attractor) που διαγράφει τροχιές.

Τόσο τα φράκταλ (fractals) όσο και οι δυναμικές αντιγραφών (replicator dynamics) αποτελούν βασικά συστατικά των πολύπλοκων συστημάτων (Colander and Kupers, 2014). Οι δυναμικές αντιγραφών είναι το σύνολο των κανόνων που ελέγχουν την εξέλιξη ενός φράκταλ συστήματος. Στα ανθρωπογενή συστήματα η εμπιστοσύνη διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην δυναμική των αντιγραφών (Colander and Kupers, 2014, p. 71).

Εδώ ξαναθυμόμαστε τη συζήτηση στο Κεφάλαιο 4 για το χρήμα και την ολιστική φύση του αλλά και την εμπιστοσύνη που καθορίζει τη μιμητική σύγκλιση (Orlean, 2014, σ. 226). Απλά στοιχεία ενός συστήματος μπορεί να οδηγήσουν προϊόντος του χρόνου σε πολύπλοκα μοτίβα, συμπεριφορές ή άλλα αποτελέσματα. Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελούν τα boids (Μπάτραμ, 2002) τα οποία ως προσομοίωση πουλιών με την εφαρμογή τριών και μόνο απλών κανόνων κίνησης και συμπεριφοράς που τέθηκαν κατά το σχεδιασμό, παρουσίασαν πολύπλοκη συμπεριφορά μετατρέποντας τα αυτόνομα boids σε αυτοοργανούμενο σμήνος πουλιών.

Παράδειγμα αποτελεί επίσης η προσομοίωση του μοντέλου ABM “Η γλώσσα και το Χρήμα” που παρουσιάστηκε στην ενότητα 4.2.2 και στο Παράρτημα 3, όπου αρχικά απλές συμπεριφορές των συναλλασσόμενων με βάση τον εφαρμοζόμενο αλγόριθμο μεταβάλλονται σε ένα πολύπλοκο σύστημα που οδεύει σε μια νέα αναδυόμενη συμπεριφορά.

Η θεωρία της πολυπλοκότητας χρησιμοποιεί την έννοια της “λεκάνης έλξης” (basin of attraction), αντί της έννοιας της ισοροπίας. Στο πεδίο της χάραξης και εφαρμογής δημόσιων πολιτικών υπάρχουν επιθυμητές και ανεπιθύμητες λεκάνες έλξης. Ανεπιθύμητες είναι αυτές “στις οποίες επέρχεται το αποτέλεσμα του εγκλωβισμού ή lock-in effect” (Colander and Kupers, 2014). Εγκλωβισμός στην οικονομία π.χ είναι η συνέχιση της ύφεσης και η μη δυνατότητα εξόδου της οικονομίας από την κατάσταση αυτή, όταν οι εφαρμοζόμενες κυβερνητικές πολιτικές, ενδογενώς ή/και εξωγενώς καθοριζόμενες δεν μπορούν να αποκολλήσουν το σύστημα από τον πυθμένα της λεκάνης έλξης.

Τόσο η κίνηση του χρήματος στον χρηματικό χώρο των φάσεων και πολύ περισσότερο η ίδια η οικονομία, εξεταζόμενη στον οικονομικό χώρο των φάσεων είναι δυσχερής. Οι δρώντες σύμφωνα με τον Holland “πρακτικά δεν μπορούν να επιτύχουν ένα βέλτιστο σημείο [...] μπορούν να αλλάζουν και να βελτιώνονται αναφορικά με τις κινήσεις των άλλων δρώντων [...] μια συνεχής καινοτομία”, καταλήγοντας ότι για την βαθύτερη κατανόηση της οικονομίας ως πολύπλοκο προσαρμοζόμενο σύστημα απαιτούνται “μαθηματικά [...] υπολογιστικές προσομοιώσεις με έμφαση στα εσωτερικά μοντέλα, στην ανάπτυξη νέων δομικών στοιχείων και τις πλούσιες αλληλεπιδράσεις των πολλαπλών δρώντων” (όπως παρατίθεται στον Waldrop, 1993, p. 147).

7.4 Τα Οικονομικά της Πολυπλοκότητας

Είδαμε προηγουμένως ότι πολυπλοκότητα, ονομάζεται η μελέτη των συνεπειών των διασυνδέσεων/ αλληλεπιδράσεων. Μελετάει τα μοτίβα, τις δομές ή τα φαινόμενα που αναδύονται από τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ των μερών του συστήματος. Η οικονομία δημιουργεί και αναδημιουργεί τον εαυτό της διαρκώς μέσω της δημιουργίας νέων στοιχείων, συχνά θεσμών και τεχνολογιών που δημιουργούν νέες δομές καθώς εξελίσσεται ιδιαίτερα στον 21^ο αιώνα (Arthur, 2013, p. 11, Ulanowicz et al., 2009). Κατά τη δεκαετία του 1980 στο Ινστιτούτο της Σάντα Φε, ξεκίνησε, στο πλαίσιο της έρευνας της Πολυπλοκότητας, μια νέα προσέγγιση στην οικονομική επιστήμη, τα οικονομικά της πολυπλοκότητας (complexity economics). Παράλληλα και ανεξάρτητα από την Σάντα Φε, στη Στουτγκάρδη υπήρχε παρόμοια κινητικότητα στο πεδίο με το Synergetics Project, όπως αναφέρουν οι Aruka and Mimkes (2006, p. 148).

Ο Arthur (2013), πρωτοπόρος του σχετικού επιστημονικού πεδίου, επιχειρηματολογεί ότι αυτό δεν εφιστά μια προέκταση της κυρίαρχης οικονομικής προσέγγισης ή ότι εμπεριέχει την προώθηση των δρώντων στα κυρίαρχα μοντέλα. Αποτελεί ένα διαφορετικό τρόπο θέασης της οικονομίας.

Δράσεις και στρατηγικές εξελίσσονται διαρκώς, ο χρόνος είναι σημαντικός, οι δομές μορφοποιούνται αδιάλειπτα αλλάζοντας, εμφανίζονται μη ορατά φαινόμενα στην τυπική ανάλυση της ισορροπίας και ένα μέσο-επίπεδο, μεταξύ των μικρο- και μακρο- επιπέδων γίνεται σημαντικό. Συνεχίζοντας, περιγράφει ότι η “προσέγγιση των οικονομικών της πολυπλοκότητας είναι εγγύτερα στον κόσμο της πολιτικής

οικονομίας απ' ότι σε αυτόν της νεοκλασικής θεωρίας, ένα κόσμο οργανικό, εξελισσόμενο και ιστορικά εξαρτώμενο” (Arthur, 2013, p. 1). Εμφατικά ο Arthur τονίζει ότι η μη-ισορροπία είναι η φυσική κατάσταση της οικονομίας και οι δύο κύριοι παράγοντες είναι: α) η κατά Knight αβεβαιότητα (περαιτέρω ανάλυση, βλ. Taleb, 2010, 2012a) και β) η τεχνολογική καινοτομία. Μια νέα τεχνολογία δεν αποτελεί εφάπαξ διαταραχή στην επικρατούσα ισορροπία, αλλά είναι μια διαρκής γεννήτρια ζήτησης για νέες τεχνολογίες με ενδυναμωτική φύση (Arthur, 2013, p. 5, Παπαδάκης, 2018).

Εκτός από τον Arthur το πεδίο των οικονομικών της πολυπλοκότητας εμπλουτίστηκε με την εργασία του John Holland (όπως παρατίθεται στον Waldrop, 1993, p. 145) ο οποίος σε ομιλία του με θέμα “η παγκόσμια οικονομία ως προσαρμοστική διαδικασία” μίλησε για την οικονομία ως ένα πολύπλοκο προσαρμοζόμενο σύστημα, που περιλαμβάνει ένα δίκτυο πολλών δρώντων με παράλληλη δράση, με μη κατανεμημένο και ιεραρχικό έλεγχο, με ύπαρξη πολλών επιπέδων οργάνωσης, με συνεχή αναδιάταξη και αναθεώρηση των στοιχείων τους καθώς αυτά αποκτούν εμπειρία και γνώση και με αναμονή του μέλλοντος.

Κατά τον Bak (2008, σ. 25) κάθε επιστήμη μέσω της αλληλεξάρτησης αναδύεται από άλλες επιστήμες. “[Ο]ι οικονομολόγοι περιγράφουν τις χρηματικές συναλλαγές χωρίς καμία αναφορά στη βιολογία κ.ο.κ [...] δεν υπάρχει κάτι εσφαλμένο σε όλα αυτά! Λόγω των ανυπέβλητων δυσχερειών των αναδυόμενων φαινομένων κάθε άλλος τρόπος εργασίας καθίσταται αδύνατος”. Οι διακυμάνσεις και οι καταστροφές είναι αναπόφευκτες ανεξάρτητα από τις ρυθμίσεις σε επιτόκια ή άλλα μέτρα. Μια οικονομία σε ισορροπία, βιώνει μικρές, αμελητέες διακυμάνσεις εντός μιας Γκαουσιανής κωδωνοειδούς καμπύλης, όμως οι οικονομίες είναι κρίσιμες ή μακράν της ισορροπίας συστήματα και όχι σε ισορροπία, όπως διατείνεται η νεοκλασική θεωρία.

Η ολική συμπεριφορά του οικονομικού συστήματος διέρχεται μετάβαση φάσης. Ο χώρος των φάσεων “περιλαμβάνει τόσες διαστάσεις ή μεταβλητές όσες χρειάζεται ο επιστήμονας για να περιγράψει την κίνηση του συστήματος” (Briggs και Peat, 2000). Το χρήμα δεν είναι ουδέτερο, δεν είναι μια ήπια δύναμη, η οποία αιτιοκρατικά εισέρχεται στον χώρο και κινείται βάσει συγκεκριμένων αναγωγικών εξισώσεων. Όπως η κίνηση της οικονομίας και των θεμελιωδών μεγεθών της καθορίζονται από τις αλληλο-συσχετίσεις τόσο μεταξύ τους όσο και με τις άλλες σφαίρες του πολιτικού και του κοινωνικού (Marx, Steiner), με παρεμφερή τρόπο, το

χρήμα και οι χρηματικές ροές, άλλοτε λιμνάζουν, άλλοτε είναι ορμητικές, άλλοτε κινούνται σολιτονικά σε διάφορους βαθμούς και κλίμακες.

Τα συμπληρωματικά νομίσματα, ως ένας από τους τρόπους μείωσης της αποδοτικότητας του συστήματος και παράλληλα αύξησης της αρμοστικότητας, συμπεριφέρονται ως ελκυστής, μια μετάβαση φάσης σε άλλο ελκυστή στο χρηματικό χώρο δυνατοτήτων, με χαρακτηριστικά την αντι-κυκλικότητα, τον μακροπρόθεσμο ορίζοντα, τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας, την αύξηση της ευστάθειας του συστήματος και τη βελτίωση του κοινωνικού κεφαλαίου.

Ο Bataille στο “Καταραμένο Απόθεμα” αναφέρεται στη σύνδεση της παραγωγής και της κατανάλωσης λέγοντας ότι η παρατήρησή τους συνήθως γίνεται χωριστά, ανεξάρτητα από τον περίγυρό τους, χωρίς να προκύπτει κάποιο ιδιαίτερο θέμα στο πλαίσιο της επαγωγικής επιστήμης.

Ωστόσο οι οικονομικές επιστήμες δεν καταλήγουν σε αποτελέσματα της ίδιας φύσης όπως η φυσική, όταν μελετάει ένα συγκεκριμένο πρόβλημα και έπειτα το σύνολο των προβλημάτων που μελετήθηκαν μέσα στη συνολική τους αλληλουχία. Τα οικονομικά φαινόμενα δεν απομονώνονται εύκολα και η γενική τους αλληλουχία δεν είναι εύκολο να αποδοθεί (Bataille, 2010, σ. 50).

Ο Bataille επιμένει στο γεγονός ότι η ενέργεια σπαταλιέται,

ότι δεν υπάρχει γενικά ανάπτυξη αλλά μια πολυτελής σπατάλη ενέργειας σε όλες τις μορφές! Η ιστορία της ζωής πάνω στη γη είναι κατά κύριο λόγο το αποτέλεσμα μιας τρελής υπεραφθονίας: το κυρίαρχο γεγονός είναι η ανάπτυξη της πολυτέλειας, η παραγωγή όλο και πιο δαπανηρών μορφών ζωής (Bataille, 2010, σ. 64).

Είναι ακριβώς η επιδεικτική κατανάλωση (conspicuous consumption) του Veblen. Ο Arthur αμφισβήτησε την παραδοχή των νεοκλασικών οικονομικών ότι η οικονομία είναι path independent, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα του νόμου των φθινουσών αποδόσεων:

Το να δούμε την οικονομία ή περιοχές εντός της, μέσα από το πρίσμα της πολυπλοκότητας, σημαίνει να ρωτήσουμε πως αυτή (η οικονομία) εξελίσσεται και αυτό σημαίνει τη λεπτομερειακή εξέταση του πως η συμπεριφορά μεμονωμένων δρώντων δημιουργεί από κοινού ένα αποτέλεσμα και πως αυτό θα μπορούσε να αλλάξει τη συμπεριφορά τους. (Arthur, 2015, p. 3).

Στην επιτομή του για τα νέα οικονομικά (οικονομικά της πολυπλοκότητας) ο Arthur (2015, pp. 189-191) αποτυπώνει συγκριτικό πίνακα μεταξύ της παλιάς και της νέας οικονομικής, παρατιθέμενου επίσης στους Colander and Kupers (2014, p. 138) και εδώ ως Πίνακας 7.7.

Πίνακας 7.7: Παλιά – Νέα Οικονομική (W. B. Arthur, 2015)

Παλιά Οικονομική	Νέα Οικονομική
Φθίνουσες αποδόσεις	Αυξημένη χρήση αυξουσών αποδόσεων
Βασισμένα στην οριακότητα (νεοκλασική)	Άλλες αρχές πιθανές (π.χ. αρχές λογιστικής)
Αρχές μεγιστοποίησης (κερδοσκοπικό κίνητρο)	Αρχές τάξης
Δεδομένες προτιμήσεις	Ο σχηματισμός προτιμήσεων γίνεται κομβικό στοιχείο
Εγωιστικά άτομα	Τα άτομα δεν είναι απαραίτητα εγωιστικά
Η κοινωνία στο παρασκήνιο	Οι θεσμοί εμφανίζονται στο προσκήνιο ως οι κύριοι αποφασίζοντες για τις πιθανότητες, την τάξη και τη δομή
Η τεχνολογία είναι δεδομένη ή επιλέγεται σε οικονομική βάση	Η τεχνολογία αρχικά ρευστή ακολούθως τείνει να εγκαθίσταται
Κυρίως αιτιοκρατική, προβλέψιμη	Μη αιτιοκρατική. Μη προβλέψιμη λόγω των διακυμάνσεων και των παράξενων ελκυστών
Βασισμένη στη φυσική του 19 ^{ου} αιώνα (ισορροπία, σταθερότητα, αιτιοκρατική δυναμική)	Βασισμένη στη βιολογία (δομή, μοτίβο, αυτοοργάνωση, κύκλος ζωής)
Χρόνος. Δεν πραγματεύεται καθόλου (Debreu)	Χρόνος. Στο επίκεντρο.
Πραγματεύεται επιφανειακά (growth theory)	Στενά συνδεδεμένος με την εποχή
Ηλικία. Λίγα πράγματα έγιναν	Η προσωπική ζωή στο επίκεντρο. Η ηλικία γεννά χρόνο
Έμφαση στις ποσότητες, τιμές και ισορροπία	Έμφαση στη δομή, στο μοτίβο, και στη λειτουργία (τόπος, τεχνολογία, θεσμοί και πιθανότητες)
Τα στοιχεία είναι ποσότητες και τιμές	Τα στοιχεία είναι μοτίβα και πιθανότητες. Συμβατές δομές μεταφέρουν λειτουργίες σε κάθε κοινωνία.
Γλώσσα: μαθηματικά 19 ^{ου} αιώνα και θεωρία παιγνίων και τοπολογία σταθερών σημείων	Γλώσσα: περισσότερο ποιοτική. Η θεωρία παιγνίων αναγνωρίζεται στην ποιοτική έρευνα. Άλλα ποιοτικά μαθηματικά σε χρήση
Γενιές: αόρατες	Γενιές: η εναλλαγή τους στο επίκεντρο. Η συμμετοχή στην οικονομία αλλάζει και η ηλικιακή δομή του πληθυσμού αλλάζει. Οι Γενιές “μεταφέρουν” τις εμπειρίες τους (Διατήρηση μνήμης)
Εκτεταμένη χρήση δεικτών	Εστίαση στην προσωπική ζωή. Οι άνθρωποι είναι διαφορετικοί και διακριτές προσωπικότητες. Συνεχής αλλαγή από το προσωπικό στο ομαδικό επίπεδο. Οι δείκτες ευημερίας διαφέρουν και χρησιμοποιούνται χονδρικά στις μετρήσεις. Η ανθρώπινη ζωή ειδικά ως μέτρο
Ταυτόσημοι άνθρωποι [homo economicus]	Η οικονομία είναι πάντα στο χείλος του χρόνου.
Δεν υπάρχει πραγματική δυναμική, αφού οτιδήποτε, βρίσκεται σε ισορροπία	Οι ερωτήσεις παραμένει δύσκολο να απαντηθούν.
Οι περισσότερες ερωτήσεις αναπάντητες.	Αλλά οι υποθέσεις διατυπώνονται εμφανώς
Ασύμβατο ενοποιημένο σύστημα	Τα μοντέλα ταιριάζουν στα δεδομένα (όπως στην διερευνητική ανάλυση δεδομένων). Οι νόμοι δεν είναι πραγματικά πιθανοί. Οι νόμοι αλλάζουν
Ελεγχόμενες υποθέσεις (Samuelson)	Βλέπει τα υποκείμενα (δρώντες) εγγενώς πολύπλοκα
Υποθέτει την ύπαρξη νόμων	Τα οικονομικά ως επιστήμη υψηλής πολυπλοκότητας
Βλέπει τα υποκείμενα (δρώντες) δομικά απλά	Οι εξωτερικότητες, οι διαφορές, οι αρχές της τάξης, η συμβατότητα, η οικογένεια, οι αύξουσες αποδόσεις οδηγούν τους θεσμούς, την κοινωνία και την οικονομία
Τα οικονομικά ως μαλακή φυσική	
Οι συναλλαγές και οι πόροι κατευθύνουν την οικονομία	

Η νέα οικονομική στηρίζεται σε θετικές αναδράσεις και αύξουσες αποδόσεις, οι προτιμήσεις των καταναλωτών δεν είναι δεδομένες, επικρατεί ο αλτρουισμός ή τουλάχιστον όχι μόνο ο εγωισμός, τα στοιχεία της οικονομίας δεν είναι ποσότητες και τιμές, αλλά σχέσεις, μοτίβα και πιθανότητες. Οι θετικές αναδράσεις είναι συστατικό στοιχείο των πολύπλοκων συστημάτων. Για τον Arthur (2013, p. 14) το μείγμα θετικών και αρνητικών αναδράσεων καθορίζει την πολυπλοκότητα ενός συστήματος και όχι η θετική ή η αρνητική ανάδραση.

Η γλώσσα επίσης, είναι πιο κοντά στην ποιότητα και όχι μόνο στην ποσότητα όπως στο παρελθόν. Η οικονομία δεν είναι προβλέψιμη και ο χρόνος είναι στο επίκεντρο. Οι ανθρώπινες γενιές είναι στο επίκεντρο, ενώ στην παλιά οικονομική είναι αόρατες. Η νέα οικονομική διατηρεί και συμβάλλει στη βιωσιμότητα της μνήμης. Οι άνθρωποι, δεν είναι αφηρημένα στοιχεία μοντέλων, σε ευθυγράμμιση και πλήρη ταυτοποίηση με το μοντέλο του homo economicus. Οι άνθρωποι δεν είναι summae ή ξεχωριστά άτομα. Είναι πρόσωπα με ξεχωριστές προσωπικότητες και συμμετέχουν είτε προσωπικά, είτε ομαδικά σε δράσεις της κοινωνίας. Δεν είναι επίσης απλά δομικά στοιχεία, αλλά δρώντες σε συνεχή αλληλεπίδραση. Η οικονομία κατευθύνεται από την αναδυτικότητα των πράξεων των δρώντων που ξεπερνούν τις οικονομικές συναλλαγές εμπεριέχοντας ως δομικά στοιχεία τον πολιτισμό, την πολιτική, το περιβάλλον, τους θεσμούς.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η συσχέτιση του Πίνακα 7.7 (Arthur, 2015) με τον Πίνακα 5.2 (Lamb, 2011) για την ανταγωνιστική και τη συνδεδεμένη οικονομία καθώς μπορούν να παρατηρηθούν πολλά κοινά σημεία μεταξύ της νέας και της συνδεδεμένης οικονομίας.

7.5 Θεωρία Αρμοστικότητας

Στην παρούσα ενότητα πραγματευόμαστε τη σχέση μεταξύ κοινωνικής καινοτομίας και χρηματικής καινοτομίας υπό το πρίσμα της θεωρίας της αρμοστικότητας (resilience theory) και της θεωρίας της πολυπλοκότητας (complexity theory). Η έννοια της αρμοστικότητας (resilience), εισήχθη από τον C.S. Holling το 1973 (όπως παρατίθεται στους Gunderson, Holling and Peterson 2002, p. 323) με σκοπό την κατανόηση της μη γραμμικότητας και ορίζεται ως “η ποσότητα της διαταραχής που μπορεί να απορροφήσει ένα σύστημα χωρίς να αλλάξει τα πλαίσια της σταθερότητάς του”.

Αρμοστικότητα είναι η ικανότητα συνέχισης της ύπαρξης, μέσω ενσωμάτωσης της αλλαγής. Κατά τον Allen “η αρμοστικότητα αναφέρεται στην ικανότητα του συστήματος να παραμένει στην λεκάνη του ελκυστή και να ανθίσταται στη μετακίνησή σε άλλη λεκάνη και άλλο πρότυπο συμπεριφοράς” (Allen, 1997). Ο διεπιστημονικός ερευνητικός οργανισμός Resilience Alliance (2002), αποδίδει στην αρμοστικότητα τρία καίρια χαρακτηριστικά:

1. Την ποσότητα αλλαγής που διέρχεται/υπόκειται ένα σύστημα διατηρώντας ταυτόχρονα τους ίδιους ελέγχους στη λειτουργία και στη δομή του,
2. Το βαθμό αυτο-οργάνωσης του συστήματος,
3. Τη δυνατότητα ανάπτυξης και αύξησης της ικανότητας γνώσης και προσαρμογής.

Σύμφωνα με τους Berry, Ryan-Collins και Greenham, η αρμοστικότητα απαντάται στη βιβλιογραφία με τη μορφή “της απλής ισορροπίας (single equilibrium) [...] της πολλαπλής ισορροπίας (multiple equilibrium)... και των πολύπλοκων προσαρμοζόμενων συστημάτων αρμοστικότητας (complex adaptive systems of resilience) [...]” (Walker and Salt, 2006, Berry, Ryan-Collins και Greenham, 2015).

Η αρμοστικότητα αποτελεί εργαλείο ανάλυσης της προσαρμοστικής αλλαγής (adaptive change). Ένα κοινωνικό-οικολογικό αρμοστικό σύστημα που μπορεί να απορροφήσει μια μεγάλη αλλαγή ή αναταράξεις, είναι συνώνυμο της οικολογικής, οικονομικής και κοινωνικής βιωσιμότητας (Berkes, Colding and Folke, 2003, p. 15, Allen, 1997, p. 17, Anthoroulou, Kaberis, Petrou, 2017, p. 1). Η βιωσιμότητα, επιπλέον, κατά τους Walker and Salt (2006) “στηρίζεται στη βελτίωση της αρμοστικότητας των συστημάτων και όχι στην βελτιστοποίηση μεμονωμένων μερών του συστήματος”.

Αυτό δηλώνει ότι η βελτιστοποίηση μεμονωμένων μερών του συστήματος (αποδοτικότητα) δεν βελτιώνει αυτόχρονα τη συνολική αποδοτικότητα και πολύ περισσότερο τη βιωσιμότητα του συστήματος.

Ένα βήμα περαιτέρω, αμφισβητεί ευθέως τον μεθοδολογικό ατομισμό, μια από τις βασικές επιστημολογικές παραδοχές των νεοκλασικών οικονομικών, ότι αυτό που συμβαίνει στα άτομα, πολλαπλασιαζόμενο συμβαίνει και στο σύνολο, ή όπως γράφει και ο Jorion “ο μεθοδολογικός ατομισμός, θεωρεί ότι η μία (μικροοικονομικοί παράγοντες) και η άλλη (μακροοικονομικοί παράγοντες) σφαίρες είναι ταυτόσημες” (Jorion, 2012, σ. 56) και “η συλλογική συμπεριφορά μιας ομάδας [...] είναι [...] το απλό άθροισμα των ατομικών συμπεριφορών” (Jorion, 2012, σ. 90).

Σύμφωνα με τους Berkes, Colding and Folke, (2003, p. 34) τα πολύπλοκα συστήματα συνδέουν οικολογικά και κοινωνικά συστατικά συμπεριλαμβάνοντας οικονομικά συστήματα, θεσμούς και οργανώσεις. Το οικονομικό σύστημα και τα υπο-συστήματά του είναι αναμφίβολα πολύπλοκα προσαρμοζόμενα συστήματα. Αυτό έγινε κατανοητό από τους Marx, Marshal, Keynes και Schumpeter (Foster, 2006). Ο Simon (1962) και η Mitchell (2009) πρότειναν το χαρακτηρισμό της πολυπλοκότητας ενός συστήματος βάσει της ιεραρχίας που αναπτύσσεται τόσο μεταξύ των μερών ενός υποσυστήματος όσο και μεταξύ των υποσυστημάτων.

Πως συνδέεται η ιδιότητα της αρμοστικότητας των συστημάτων σε κοινωνικά συστήματα ρωτούν οι Gunderson, Holling και Peterson;

Τα κοινωνικά συστήματα έχουν μια μοναδική ιδιότητα ανταπόκρισης στην αβεβαιότητα μέσω της καινοτομίας, η οποία αποτελεί το κλειδί αντιμετώπισης εκπλήξεων ή κρίσεων. Ως απάντηση, στις κρίσεις ή στις αναταράξεις, δημιουργούνται νέοι θεσμοί ή οργανώσεις, κρατικής ή άλλης φύσης, εφαρμόζοντας καινοτομίες, ενώ υπάρχουν και πολλοί θεσμοί/οργανώσεις που επιδεικνύουν συντηρητισμό ή θεσμική αδράνεια και μη ικανότητα επανεπινοήσης τους και προσαρμογής στις νέες συνθήκες (Gunderson, Holling and Peterson, 2002, pp. 324-325, Berkes, Colding and Folke, 2003, pp. 41-43).

Στο πεδίο των κοινωνικών κινημάτων και με κοινωνιολογική προσέγγιση οι Κούση και Πάσχου (Kousis, 2017, Kousis and Paschou 2017) πραγματεύονται την αρμοστικότητα στο πλαίσιο της οικονομικής ύφεσης που ξεκίνησε το 2008 και ορίζουν την αρμοστικότητα παραθέτοντας τον Walsh (2015) “ως την ικανότητα να αντέχουν και να επανέρχονται μετά από σοβαρές προκλήσεις” και τη μετάβασή της από το ατομικό και οικογενειακό επίπεδο σε συλλογικό επίπεδο δηλαδή στη συλλογική αρμοστικότητα (Kousis and Paschou, 2017, p. 139). Επιπρόσθετα πρότειναν ένα νέο όρο, τις “Εναλλακτικές Μορφές Αρμοστικότητας” οι οποίες αποτελούν:

ποικίλα ρεπερτόρια άμεσων αλληλέγγυων δράσεων και σκοπών με οικονομική και κοινωνικοπολιτική μετασχηματιστική ικανότητα, [...] εναλλακτικές στην κυρίαρχη καπιταλιστική οικονομία ή στοχεύουν στην ανάπτυξη αυτόνομων κοινοτήτων. Συνήθως ακμάζουν σε οικονομικά δύσκολες περιόδους [...] πολιτικές λιτότητας, πολλαπλές ανισότητες προβλήματα διακυβέρνησης, ασθενείς κοινωνικές πολιτικές [...] μειωμένα εργασιακά και κοινωνικά δικαιώματα (Kousis, 2017, p. 123).

Περαιτέρω οι Κούση και Πάσχου προτείνουν μια τυπολογία 11 Εναλλακτικών Μορφών Αρμοστικότητας⁶⁸ που ανάλογα με την προσέγγιση που ακολουθούν εκτείνονται από μεταρρυθμιστικές έως αυτόνομες προσπάθειες (Kousis and Paschou, 2017, pp. 150-153). Αυτές οι προσεγγίσεις εμπεριέχουν την πολιτική παράμετρο καθώς και τις πολιτισμικές και οικονομικές παραμέτρους.

Επιπλέον ο Mc Govern (όπως παρατίθεται στους Berkes, Colding and Folke, 2003, p. 66), αναγνώρισε 3 χαρακτηριστικά που μπορούν να μειώσουν την κοινωνική αρμοστικότητα:

- α) η αντιμετώπιση της καινοτομίας ως εγγενούς κινδύνου για τις elite,
- β) ο έλεγχος της κοινωνικής ιδεολογίας,
- γ) η κεντρική λήψη αποφάσεων.

Οι Berkes, Colding and Folke, (2003, p. 354) καταλήγουν ότι για το χτίσιμο ικανότητας προσαρμογής, μέσω αλληλεπιδρώντων παραγόντων σε χωρο-χρονικές κλίμακες, απαιτούνται:

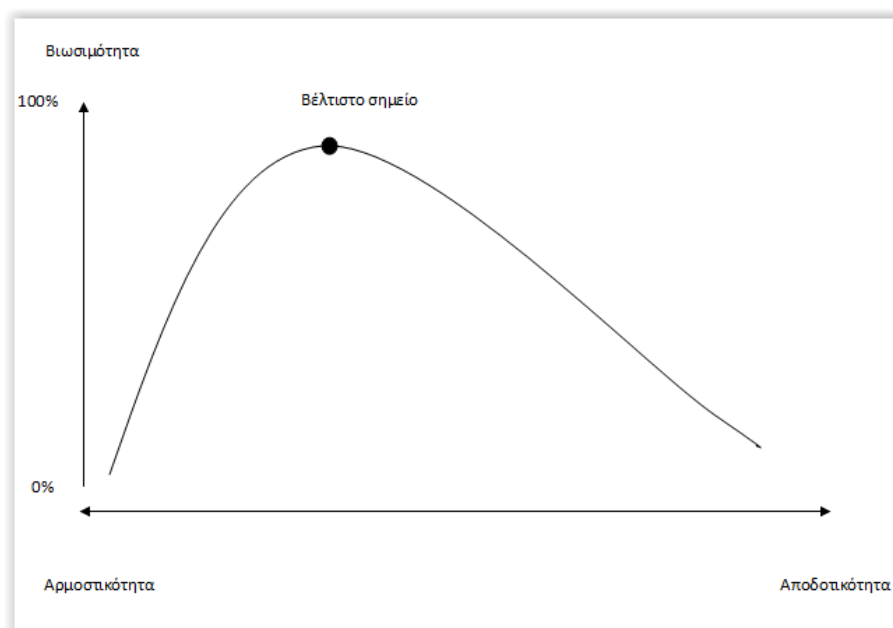
1. Μάθηση διαβίωσης με αλλαγή και αβεβαιότητα
2. Καλλιέργεια ποικιλότητας για ανανέωση και αναδιοργάνωση
3. Διαφορετικοί τύποι μάθησης
4. Δημιουργία ευκαιριών για αυτο-οργάνωση προς την κοινωνική – οικολογική (και οικονομική, -M.T) βιωσιμότητα

Η αρμοστικότητα (resilience) ενός συστήματος βελτιώνεται από μεγαλύτερη ποικιλομορφία και από περισσότερες συνδέσεις, παράγοντες που σχετίζονται αντίστροφα με την αποδοτικότητα. Έτσι, λόγω της αντίστροφης σχέσης αρμοστικότητας και αποδοτικότητας (efficiency), αλλά και της αναγκαιότητας συνύπαρξης στα συστήματα, η φύση τείνει να επιλέγει ανάμεσα σε συστήματα που βελτιστοποιούν τη σχέση ανάμεσα σε αυτά τα στοιχεία (Lietaer, Arnsperger, Goerner and Brunnhuber, 2012, p. 78). Στο Σχήμα 7.5 (Lietaer, Arnsperger, Goerner & Brunnhuber, 2012) αποτυπώνεται γραφικά η σχέση ανάμεσα στην αρμοστικότητα, στην αποδοτικότητα και στη βιωσιμότητα. Υψηλή αποδοτικότητα δεν συνεπάγεται και ανάλογη βιωσιμότητα. Η αρμοστικότητα ενός συστήματος ανέρχεται παράλληλα με τη βιωσιμότητα μέχρι ενός σημείου, του βέλτιστου σημείου, όπου η βιωσιμότητα φτάνει στο μέγιστό της. Η περαιτέρω μετακίνηση δεξιά και όσο αυξάνει παράλληλα η

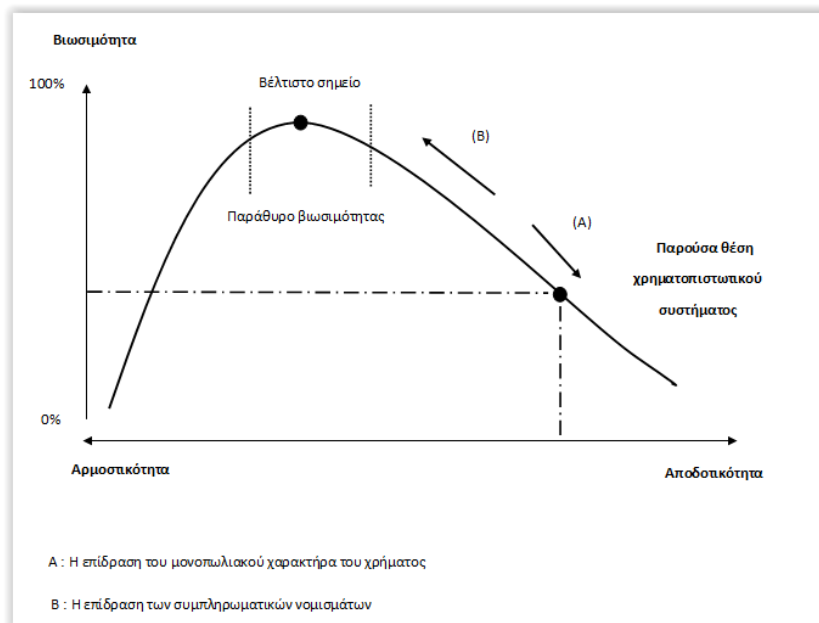
⁶⁸ Οι Εναλλακτικές Μορφές Αρμοστικότητας περιλαμβάνουν τον τρίτο τομέα, την κοινωνική οικονομία, την κοινωνική καινοτομία, την εναλλακτική οικονομία, την αλληλέγγυα οικονομία, τις Οργανώσεις Κινημάτων αυτόνομων κοινοτήτων, της από-ανάπτυξης, τις μετά-ανάπτυξης, των Κοινών των μετα-καπιταλιστικών κινημάτων, του αναρχισμού.

αποδοτικότητα αρχίζει να λειτουργεί αντίστροφα και να μειώνει την βιωσιμότητα του συστήματος.

Σχήμα 7.5: Αρμοστικότητα - Αποδοτικότητα – Βιωσιμότητα, (Lietaer, Arnsperger, Goerner & Brunnhuber, 2012)

Κατ' αναλογία, στο πλαίσιο του χρηματικού και χρηματοπιστωτικού (υπο)συστήματος όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.6 η εμμονή στην αποδοτικότητα, μειώνει διαρκώς την αρμοστικότητα, και επακόλουθα τη βιωσιμότητα και του οικονομικού (υπο)συστήματος. Η παγκόσμια μονοκαλλιέργεια χρήματος οδηγεί σε μειωμένες και μειούμενες αντοχές τις εθνικές οικονομίες και την παγκόσμια οικονομία.

Σχήμα 7.6: Αρμοστικότητα - Αποδοτικότητα – Βιωσιμότητα χρηματοοικονομικού συστήματος, (Lietaer, Arnsperger, Goerner & Brunnhuber, 2012)

Η τελική συμπερασματική πρόταση του Bak αναφέρει ότι:

Η πιο ανθεκτική κατάσταση για μια οικονομία θα μπορούσε να είναι η αποκεντρωτική αυτοοργανούμενη κρίσιμη κατάσταση της καπιταλιστικής οικονομίας, με διακυμάνσεις όλων των μεγεθών και διαρκειών [...] Η αυτοοργανούμενη κρίσιμη κατάσταση με όλες τις διακυμάνσεις της δεν είναι η καλύτερη δυνατή κατάσταση όμως είναι η καλύτερη δυναμικά εφικτή κατάσταση (Bak, 2008, σ. 274).

Η ανωτέρω ανάλυση περιγράφει τη δυνατότητα χτισίματος ανθεκτικής κεφαλαιοκρατικής οικονομίας χωρίς να λαμβάνει υπόψη της το ιστορικό κοινωνικό και πολιτισμικό περιβάλλον.

Το πρόβλημα της βιωσιμότητας (όπως και το πρόβλημα του δημοκρατικού μετασχηματισμού κατά τον Δ. Μπάτση) μιας οικονομίας “δεν είναι μεταφυσικό κατά βάση, αλλά κοινωνικοοικονομικό και περιλαμβάνει τη λύση της αντικατάστασης των παλιών παραγωγικών σχέσεων με νέες παραγωγικές σχέσεις που (δεν θα βελτιώνουν μόνο την αποτελεσματικότητα και τη βιωσιμότητα) θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη του παραγωγικού δυναμικού και της οικονομίας (Μπάτσης, 2004, σ. 232).

Ο Θεοδωράκης αναφέρει από την πλευρά του ότι ένα βασικό πρόβλημα είναι ο διαχωρισμός του ανθρώπου από τη γη και τα υπόλοιπα είδη σε μια ιστορία, τόσο παλιά, που ξεκινάει από τη γεωργική επανάσταση και την έλευση της ατομικής ιδιοκτησίας και της “μονοκαλλιέργειας”:

[...] κυρίαρχη φιλοσοφία, δε θα το έλεγα κυρίαρχη ιδεολογία, δηλαδή για το επίπεδο των ιδεών είναι πιθανόν το βασικό πρόβλημα το ότι έχουμε διαχωρίσει [...] το είδος μας από τη γη. [...] γι' αυτό μπορούμε και την καταστρέφουμε [...] Γιατί; Για διαμονές σε ξενοδοχεία των 50.000 \$ την ημέρα; αυτό γίνεται, άρα, δεν είναι ιδεολογικό, αλλά μάλιστα αρχαίο φιλοσοφικό πρόβλημα.

Η αναγέννηση έχει να κάνει, κυρίως, με το άτομο, [...] ένα ζήτημα που ο Καρτέσιος είπε ότι το ανθρώπινο ον είναι διαφορετικό από τα άλλα ζώα, είναι αυτόματο, αυτό είναι πάρα πολύ σοβαρό πρόβλημα και πολλοί ανθρωπολόγοι και άλλοι διανοητές, λένε ότι ξεκίνησε ουσιαστικά από τη γεωργική επανάσταση και όχι με την Αναγέννηση. Από τότε που ο άνθρωπος αποφάσισε ότι ένα ή κάποια κομμάτια γης είναι δικά του και τα καλλιεργεί [...] τότε άρχισε πλέον η αίσθηση της κυριαρχίας πάνω στη γη και κατ' επέκταση πάνω στα ζώα και μετά στους πιο αδύναμους ανθρώπους.

Δεν το βλέπω σαν ατομική ιδιοκτησία, στο δικαϊκό ή οικονομικό, όσο στο φιλοσοφικό επίπεδο, δηλαδή αυτή η γη είναι δική μου και μπορώ να την κάνω ότι θέλω και από τη στιγμή που ονομάζεις κάτι δικό σου, είναι πολύ εύκολο να κάνεις και κάτι άλλο δικό σου, τον άνθρωπο, τη γυναίκα, τον πιο αδύναμο. Να φτάσεις τελικά να είσαι ο βασιλιάς και να δουλεύουν εκατομμύρια άνθρωποι για σένα. (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Για τη μονοκαλλιέργεια, ως αντίθετο πόλο της οικολογικής βιοποικιλότητας και ως μεταφοράς στο χρηματικό πεδίο:

[...] με τη μονοκαλλιέργεια, δεν μιλάω για την κηπουρική, κηπουρική υπήρχε και τώρα εάν πήγαινες σε φυλές που έχουν διατηρήσει τον παλιό τρόπο [Α]λλά δεν πήγαιναν να ξεχερσώσουν κάπου μία πεδιάδα να την κάνουν κάτι [Η]ταν πιο μικρό και πολύ κοντά σε αυτό που ονομάζουμε στην περμακουλτούρα βιοποικιλότητα δηλαδή ότι θέλουμε συνέργειες ανάμεσα στα φυτά [Τ]ι έχω; Έχω ξάδερφο που πουλάει στάρι. Ωραία, θα καλλιεργήσω στάρι. Αυτό προέρχεται από μία φιλοσοφία η οποία λέει ότι αυτή η γη είναι κάτι άψυχο, δεν έχει κάποια αυθύπαρκτη αξία, αλλά έχει αξία χρήσης και μόνο. Δικής μου χρήσης, επειδή εγώ έχω σε κάτι χαρτιά το όνομά μου [...]

[Σ]ε σχέση με τη μονοκαλλιέργεια του χρήματος, βιώσαμε τη μη βιωσιμότητα του συστήματος. Γιατί μπορεί να είχες 1 εκ. € στην τράπεζα, αλλά στην πραγματικότητα είχες 60€. Τόσα μπορούσες να βγάλεις. Τότε σταμάτησαν να δουλεύουν και έκλεισαν ως συνέπεια χιλιάδες επιχειρήσεις. Αρχικά έβγαιναν 1.000 νέοι άνεργοι κάθε εργάσιμη ημέρα, 20-25.000 άτομα το μήνα και νέοι άνεργοι. Είναι προφανές καμία μονοκαλλιέργεια δεν είναι βιώσιμη γι' αυτό δεν βλέπεις πουθενά στη γη, σε κανένα φυσικό υποσύστημα την ύπαρξη μονοκαλλιέργειας, τουλάχιστον σε βάθος χρόνου (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Η μονοκαλλιέργεια του χρήματος και γενικότερα του κυρίαρχου οικονομικού συστήματος, που επιθυμεί ένα μονοτροπικό *modus operandi* οδηγεί σε ευθραυστότητα των συστημάτων, κρίσεις και κατάρρευση κοινωνιών και οικονομιών (Greco, 2009, Fullerton, 2015, Taleb, 2012a, 2018, Gomez, 2019a, 2019b).

Οι Berry, Ryan-Collins και Greenham ορίζουν την οικονομική αρμοστικότητα ως την “ικανότητα ενός οικονομικού συστήματος να προσαρμόζεται απαντώντας τόσο στα βραχυχρόνια σοκ όσο στις μακροχρόνιες αλλαγές στις οικολογικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, ενώ ταυτόχρονα υποστηρίζει την κοινότητα να

αναπτυχθεί εντός δίκαιων οικολογικών ορίων” (Berry, Ryan-Collins και Greenham, 2015, p.7).

Οι Lewis και Conaty, (όπως παρατίθενται στον Wahl, 2015, p. 125) αναφέρονται στη σημασία των 7 αρχών της αρμοστικότητας και αντίστοιχα των 7 συνεταιριστικών αρχών, την ξεκάθαρη σχέση και αλληλεξάρτηση τους στη δημιουργία αρμοστικών δομών σε τοπικό επίπεδο και αναγεννητικής κουλτούρας.

Για τους Moore, Westley, Tjornbo and Holroyd η Κ.Κ αποτελεί βασικό συστατικό της αρμοστικότητας γιατί “οι νέες ιδέες κάνουν μια κοινωνία προσαρμόσιμη, ευέλικτη με μανθάνουσα ικανότητα” (Moore, Westley, Tjornbo and Holroyd, 2012, p. 91). Οι συγγραφείς πιστεύουν ότι άκαμπτες πολιτικές σε μεταβαλλόμενα προβλήματα και περιβάλλοντα δεν μπορούν να αποδώσουν τα αναμενόμενα. Έτσι η θεωρία της αρμοστικότητας και ο προσαρμοστικός κύκλος μπορούν να αποτελέσουν ουσιαστικά εργαλεία σχεδιασμού ανάλυσης και εφαρμογής πολιτικών ανάλογα με τη φάση που βρίσκεται η Κ.Κ (Moore, Westley, Tjornbo and Holroyd, 2012, p. 94). Οι συγγραφείς αποτυπώνουν τέσσερις προτάσεις, μια πρόταση για κάθε στάδιο χάραξης πολιτικής με βάση τον προσαρμοστικό κύκλο, (Moore, Westley, Tjornbo and Holroyd, pp. 95-103) που αποτελούν γενικά ένα οδικό χάρτη εφαρμογής της θεωρίας της αρμοστικότητας στη δημόσια πολιτική αναφορικά με την κοινωνική οικονομία και καινοτομία, αλλά και σε κάθε διακριτή δημόσια πολιτική.

Προς επίρρωση των ανωτέρω αναφέρεται το παράδειγμα πετυχημένης δημόσιας πολιτικής της καναδικής κυβέρνησης κατά τη δεκαετία του 1950 στους Εσκιμώους Ίνουιτ. Οι Ίνουιτ απειλούνταν με αφανισμό λόγω λιμού. Η κυβέρνηση του Καναδά ξεκίνησε ένα πρόγραμμα πολιτικής βασισμένο στον πλήρη αρμοστικό κύκλο με τις 4 φάσεις του. Ένας δημόσιος υπάλληλος⁶⁹ ο James Houston άλλαξε, με την επιτόπια αδιάλειπτη παρουσία του και συνεργασία με τους Ίνουιτ, τις συνθήκες διαβίωσης τους μέσω της τέχνης και της αναβίωσης του παραδοσιακού τους πολιτισμού (Moore, Westley, Tjornbo and Holroyd, pp. 104-106). Η καναδική ομοσπονδιακή κυβέρνηση παραμένει ένθερμος υποστηρικτής της κοινωνικής καινοτομίας και οικονομίας μέχρι και σήμερα, με θετικά αποτελέσματα στην κοινωνία και στην οικονομία.

---

69 Στην Ιαπωνία ο κοινωνικός επιχειρηματίας Tomoji Yokoishi εργαζόμενος αρχικά στον αγροτικό συνεταιρισμό Nokyō, μετά από χρόνια υπάλληλος στον Δήμο και αργότερα διευθύνων της εταιρείας Irodori εισήγαγε κοινωνικές καινοτομίες στην πόλη Kamikatsu (ονομάστηκε πόλη των θαυμάτων) βελτίωσε δραματικά το βιοτικό επίπεδο των ηλικιωμένων κατοίκων, μείωσε τα προβλήματα υγείας τους, καλλιέργησε τη διαγενεακή συνεργασία, αναπτύσσοντας έτσι ένα επιτυχημένο παράδειγμα περιφερειακής ανάπτυξης (Nishihara, 2018, ch.7).

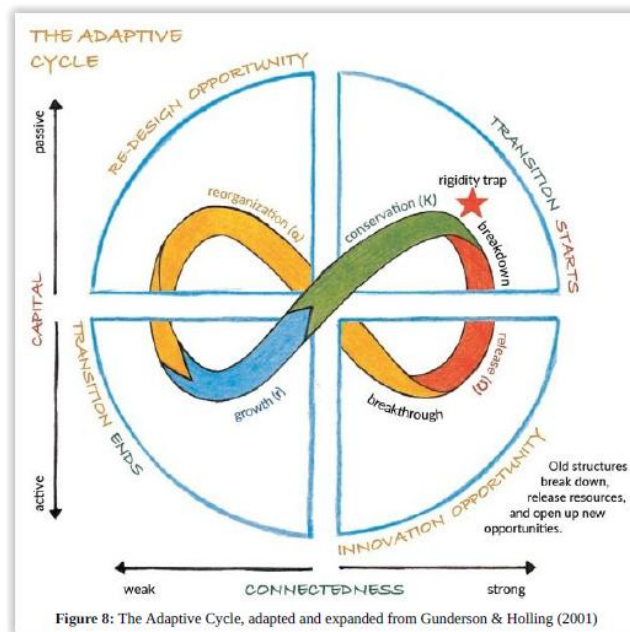
7.5.1 Ο προσαρμοστικός Κύκλος

Ο προσαρμοστικός κύκλος (adaptive cycle) βασίζεται σχεδιαστικά στην ταινία ή λωρίδα του Möbius⁷⁰, είναι ευρετικό εργαλείο (heuristics tool), σύμφυτο με τη θεωρία της αρμοστικότητας και ενισχύει μαζί με τα κατώφλια (thresholds), την αρμοστική σκέψη (resilience thinking). Σε οικονομικό επίπεδο, το οικονομικό σύστημα δεν είναι αποκομμένο από το κοινωνικό-οικολογικό σύστημα που το περιβάλλει. Δεν λειτουργεί στο κενό. Η σχέση είναι δυναμική και διαρκής. Το είδαμε στις θέσεις του Steiner, στη συστημική σκέψη και στη θεωρία αρμοστικότητας, για να περιοριστούμε στις ερευνητικές μας αναφορές. Το *ceteris paribus* δεν έχει θέση στην πραγματικότητα. Ο κύκλος της ανθρώπινης ζωής, δηλαδή η γέννηση, η ανάπτυξη, η ωρίμανση και ο θάνατος, υπακούουν στον κύκλο της Ζωής στο σύμπαν. Πριν από τον άνθρωπο γεννήθηκε και συνεχίζει η αλληλοδιαδοχή των καταστάσεων στον κόσμο. Ο Κοσμικός Κύκλος του Εμπεδοκλή. Με τέσσερις διακριτές φάσεις, όπου εναλλάσσονται η “Φιλότητα” και το “Νείκος” σε μια αέναη κυκλική εναλλαγή (Βαμβακάς, 2001, σ. 362). Σύμφωνα με το γνωστό μοντέλο των Gunderson και Holling (Gunderson and Holling, 2002, Berkes, Colding and Folke, 2003, Walker and Salt, 2006) τα οικοσυστήματα έχουν τον ίδιο κύκλο με τέσσερις διακριτές φάσεις. Ο Godelier (2011, p. 47) τον αποκαλεί προσαρμοστικό – δυσπροσαρμοστικό κύκλο. Οι Fath, Dean and Katzmair προσαρμόζουν τον κύκλο στα κοινωνικά συστήματα (Fath, Dean and Katzmair, 2015).

Στο Σχήμα 7.7 αποτυπώνεται μια πλούσια εκδοχή του προσαρμοστικού κύκλου.

---

⁷⁰ Για μια εμπειριστατωμένη ανάλυση για τη λωρίδα Möbius και τις εφαρμογές της στην τοπολογία, στην τεχνολογία και σε άλλους κλάδους καθώς και για τη ζωή του Möbius ο αναγνώστης μπορεί να προστρέξει στο βιβλίο του Pickover, A. (2006). *The Möbius Strip*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον εκτός από τη λωρίδα παρουσιάζει και ο τρίπτυχος κόμπος ο *trifolium* (p. 13) και οι συνεπαγόμενοι αυτού Βορομειανόι δακτύλιοι (p. 20) που θεωρούμε ότι αποτελούν τη σχεδιαστική βάση στο τρίπτυχο του Steiner.

Σχήμα 7.7: Ο προσαρμοστικός κύκλος, I (Wahl, 2016)

Ο προσαρμοστικός κύκλος αποτελείται από τα ακόλουθα στάδια/φάσεις:

- εκμετάλλευσης ή ταχείας ανάπτυξης (Exploitation/Growth),
- διατήρησης (Conservation),
- εκτόνωσης (Release) και
- αναδιοργάνωσης (Reorganization).

Κάθε φάση έχει για χαρακτηριστικό της γνώρισμα ένα γράμμα. Για την ανάπτυξη είναι το (r). Για τη Διατήρηση είναι το κάπα (K). Για την εκτόνωση είναι το ωμέγα (Ω). Για την Αναδιοργάνωση είναι το άλφα (α). Μια σύντομη αναφορά για τις τέσσερις φάσεις του κύκλου ή το “r K Ω α” θα ήταν η εξής:

Η φάση Ar (r): είναι το αρχικό στάδιο. Αποτελεί την εκκίνηση της όλης διαδικασίας. Υπάρχει αβεβαιότητα. Παρατηρείται η παγίδα φτώχειας (poverty trap). Σε αυτή τη φάση εντοπίζεται και η γνωστή παγίδα ρευστότητας των τραπεζών, όταν το χρήμα μένει κλειδωμένο σε αυτές και δεν κυκλοφορεί στην αγορά. Αυτό συμβαίνει σε κάθε περίπτωση οικονομικής κρίσης Η αρμοστικότητα είναι υψηλή αλλά με φθίνουσα τάση.

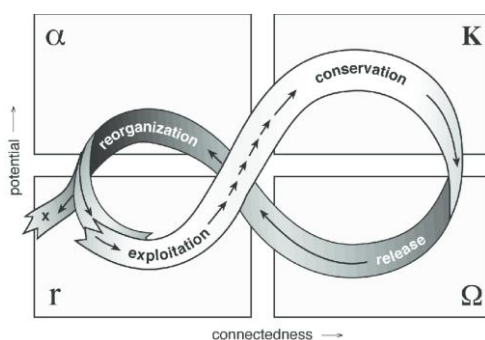
Η φάση κάπα (K): Εδώ υπάρχει σταθερότητα και βεβαιότητα. Στη φάση αυτή παρατηρείται η παγίδα ακαμψίας (rigidity trap). Η αρμοστικότητα είναι χαμηλή.

Η φάση Ωμέγα (Ω): είναι το τελευταίο στάδιο που ακολουθείται από το (α), όπως το πρώτο και το τελευταίο γράμμα του ελληνικού αλφαβήτου. Είναι η φάση της δημιουργικής καταστροφής. Παρατηρείται η παγίδα διάσπασης (dissolution trap).

Υπάρχει αβεβαιότητα και κατάρρευση. Η αρμοστικότητα είναι χαμηλή αλλά με αυξανόμενη τάση.

Η φάση άλφα (α): εδώ ξεκινάει μια καινοτομία, ή γεννιέται ένα είδος στη φύση. Παρατηρείται η παγίδα περιπλάνησης (vagabond trap). Η αρμοστικότητα είναι υψηλή.

Στο Σχήμα 7.8 στο αριστερό μέρος το γράμμα “x” δείχνει την έξοδο από τον υπάρχοντα κύκλο και τη μετάβαση σε κάποιον άλλο. Στον προσαρμοστικό κύκλο, η μνήμη και σε συνέχεια της ανάλυσης στην 4.2.1., έχει βαρύνουσα σημασία και συμβάλλει στην αυτο-οργάνωση και αρμοστικότητα (Berkes, Colding and Folke, 2003). Η μείωση ή η έλλειψη μνήμης ωθεί το σύστημα μέσω του “x” στη μετάβαση σε άλλο κύκλο. Ο πίσω βρόχος περιλαμβάνει την εκτόνωση (release, Ω) και την αναδιοργάνωση (reorganization, α) ενώ ο εμπρός βρόχος περιλαμβάνει την ανάπτυξη (growth/exploitation, Γ) και τη διατήρηση (conservation, K). Κατά τη διάρκεια του κύκλου ο χρόνος ρέει ακανόνιστα. Από το (Γ) στο (K) ο χρόνος κυλάει αργά, πολύ γρήγορα από το (K) στο (Ω) και γρήγορα από το (Ω) στο (α). Στη φάση (Γ) η συνδεσιμότητα και η δυνατότητα αυξάνονται καθώς μετακινούμαστε πάνω και δεξιά. Κατά τη μετάβαση στη φάση (Ω) μειώνεται η συνδεσιμότητα και η δυνατότητα. Στη φάση (α) η συνδεσιμότητα μειώνεται και αλλά αυξάνεται η δυνατότητα.

Σχήμα 7.8: Ο προσαρμοστικός κύκλος II (Gunderson and Holling, 2001)

Το ευρετικό μοντέλο του προσαρμοστικού κύκλου αναπαριστά δύο ιδιότητες, τη δυνατότητα (potential) με εύρος τιμών από “μικρή” έως “μεγάλη” και τη συνδεσιμότητα (connectedness) που κυμαίνεται από “αδύνατη” έως “ισχυρή”. Ευρετικές μέθοδοι, τεχνικές ή εργαλεία ονομάζονται απλοί κανόνες που αποκτήθηκαν με βάση κτηθείσες εμπειρίες ή και αυτοδιδασχία, δεν είναι τέλειοι και πρέπει να χρησιμοποιούνται με προσοχή.

Οι κύκλοι στα φυσικά οικολογικά συστήματα, καθώς και στα κοινωνικά και οικονομικά συστήματα αναπτύσσονται σε μικρές, μεσαίες και μεγάλες κλίμακες με

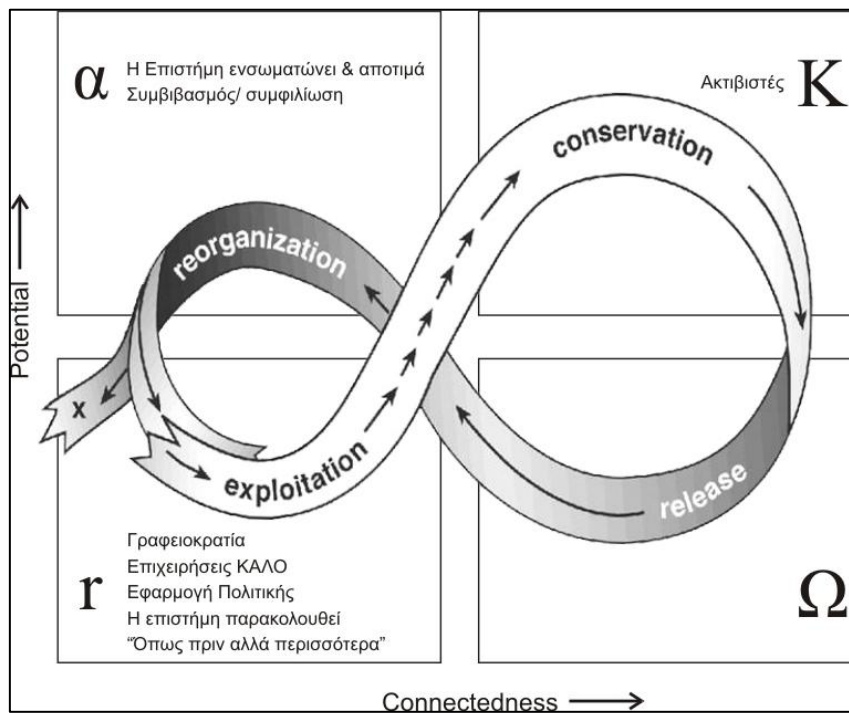
μεταβλητό εύρος φάσεων και ταχύτητα μετάβασης από τη μια φάση στην άλλη (Berkes, Colding and Folke, 2003). Γιατί χρησιμοποιούμε το μοντέλο του προσαρμοστικού κύκλου; Γιατί μπορεί να περιγράψει εκτός των άλλων, στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, τα στάδια μιας κοινωνικής καινοτομίας, ενός οικοσυστήματος κοινωνικής οικονομίας ή Κ.ΑΛ.Ο., της ανάπτυξης μιας (κοινωνικής) επιχείρησης ή επιχείρησης Κ.ΑΛ.Ο., μιας χρηματικής καινοτομίας, μιας οικονομίας γενικότερα.

Επίσης, γιατί έχει μεγάλη βαρύτητα στο σχεδιασμό θεσμών και δομών που μπορούν να αντέξουν σε κοινωνικές, περιβαλλοντικές, οικονομικές πιέσεις. Το μοντέλο του προσαρμοστικού κύκλου έχει χρησιμοποιηθεί επίσης για την αποτύπωση των φάσεων της χάραξης και εφαρμογής πολιτικών με το σχεδιασμό πολιτικής να τοποθετείται στη φάση (r), την εφαρμογή πολιτικής στη φάση (K), την αποτυχία πολιτικής στη φάση (Ω) και τις εναλλακτικές πολιτικές στη φάση (α) (Gunderson, Holling and Peterson, p. 327, Figure 12-2). Χρησιμοποιώντας την ανάλυση των Gunderson et al., όπως παρατίθεται στους Gunderson, Holling and Peterson (Table 12-2 p. 328) έχουμε τον Πίνακα 7.8 αναφορικά με την κατάσταση της Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα.

Πίνακας 7.8: Χαρακτηριστικά ανθρώπινων ομάδων στην Κ.ΑΛ.Ο. στις 4 φάσεις του προσαρμοστικού κύκλου (τροποποιημένος πίνακας των Gunderson et al. 1995b, όπως παρατίθεται στους Gunderson, Holling and Peterson, 2002, Table 12-2, p. 328)

Χαρακτηριστικά	(μετάβαση) Φάσεων Προσαρμοστικού Κύκλου			
	r → K	K → Ω	Ω → α	α → νέα κατάσταση
Τύπος Ομάδας (κυβέρνηση)	Γραφειοκρατία	Έμπιστοι αιρετικοί	Μεταρρυθμιστές	Αποφασιστικό όργανο υψηλότερου επιπέδου
Τύπος Ομάδας (συλλογικές)	επιχειρήσεις ΚΑΛΟ	Ακτιβιστές	Γνωσιολογική Κοινότητα	Οραματικοί νέοι ηγέτες
Δραστηριότητα Πολιτικής	Εφαρμογή	Καταστροφή	Θέση νέων επιλογών	Μετασχηματιστική λύση
Σχέση επιστήμης και Πολιτικής	Η επιστήμη επιβεβαιώνει την πολιτική	Η επιστήμη ακυρώνει την πολιτική	Η επιστήμη ενσωματώνει και αποτιμά	Η επιστήμη είναι πολιτικά βολική
Τύπος επιστήμης	Παρακολούθηση	Απόρριψη μοναδικής / ενιαίας υπόθεσης	Ταξινομεί ανάμεσα σε πολλαπλές υποθέσεις	Αποδείξεις εμπειρογνομόνων
Στρατηγική	Όπως πριν αλλά περισσότερα	Δημιουργία κρίσης	Απομάθηση του χθες	Επινόηση του αύριο
Απόκριση στην αλλαγή	Αδιαφορία και άρνηση στην αλλαγή	Επιβολή αλλαγής	Δημιουργία νέου μέλλοντος	Συμβιβασμός ή συμφιλίωση
Βασικό Όραμα	Σταθερότητα	Αναρχία	Ανακατασκευή	Αλλαγή μύθων

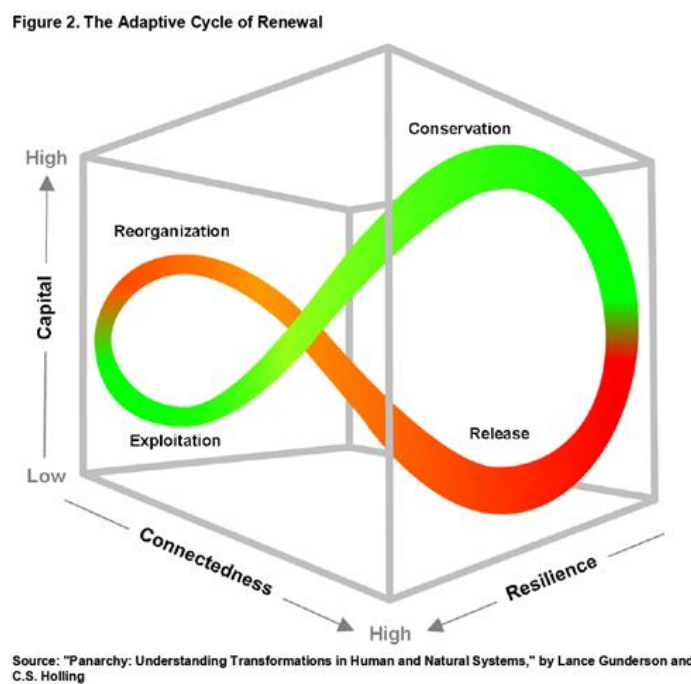
Από το περιεχόμενο του Πίνακα 7.8 μπορεί να αποτυπωθεί συγκεκριμένα για την κατάσταση της Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα στο Σχήμα 7.9 ως ακολούθως:

Σχήμα 7.9: Προσαρμοστικός Κύκλος III και η σχέση Πολιτικής – Επιστήμης – ανθρώπινων ομάδων (οπτικοποίηση του τροποποιημένου πίνακα των Gunderson et al. 1995b, όπως παρατίθεται στους Gunderson, Holling and Peterson, 2002, Table 12-2, p. 328, Τζουβελέκας, 2018)

Με βάση την παρούσα κατάσταση η Κ.ΑΛ.Ο. βρίσκεται στη Φάση (τ) με δυνητική μετάβαση στη Φάση (Κ). Η σχετική κρατική πολιτική είναι γραφειοκρατική. Οι ομάδες που δραστηριοποιούνται στο πεδίο περιλαμβάνουν τόσο φορείς και επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο. (τυπικές και άτυπες μορφές), ακτιβιστές, γνωσιολογικές κοινότητες και οραματιστές. Η μεγάλη πλειοψηφία των ομάδων ταξινομείται από τον ερευνητή στις επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο., χωρίς βέβαια να υπάρχει κάποια απολυτότητα σε αυτή την ταξινόμηση. Η πολιτική είναι απλά εφαρμοστική και διεκπεραιωτική. Αναφορικά με τη σχέση επιστήμης και πολιτικής, στην παρούσα περίοδο υποστηρίζουμε ότι η επιστήμη ενσωματώνει και αποτιμά τις δράσεις της κοινωνίας και της πολιτικής. Ο τύπος της επιστήμης σχετικά με την Κ.ΑΛ.Ο. αναφέρεται στην παρακολούθηση. Η ακολουθούμενη στρατηγική του Κράτους είναι “όπως παλιά αλλά λίγο παραπάνω”. Η απόκριση στην αλλαγή είναι συμβιβασμός/συμφιλίωση και το βασικό όραμα είναι η σταθερότητα. Η έννοια της αρμοστικότητας (resilience) αποτελεί προσθήκη κατά τους Gunderson και Holling

στο μοντέλο του προσαρμοστικού κύκλου. Μετατρέπει το διδιάστατο μοντέλο σε τρισδιάστατο, όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.10.

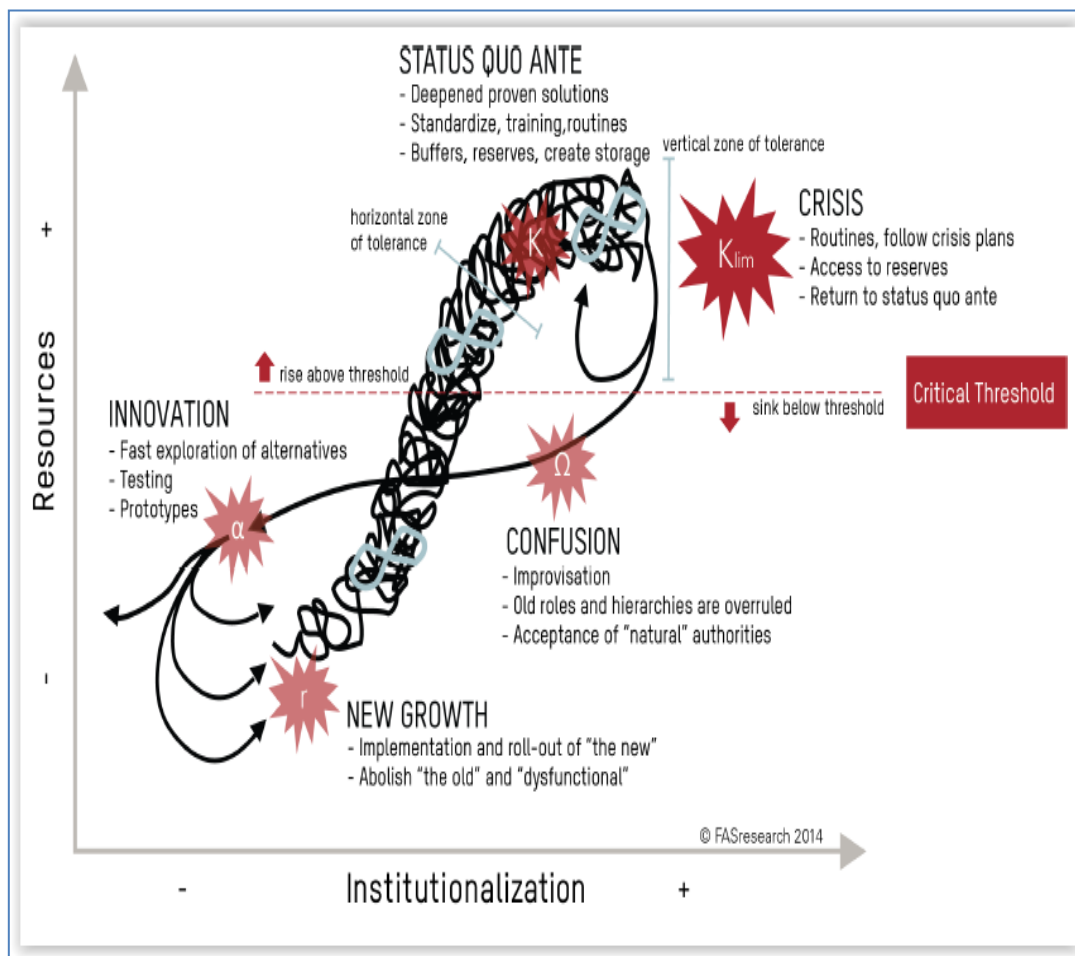

Σχήμα 7.10: Ο προσαρμοστικός κύκλος IV (Gunderson and Holling, 2001)

Όταν ο κύκλος βρίσκεται στις φάσεις του “μπροστά βρόχου, δηλαδή r και K ” η αρμοστικότητα είναι υψηλή (r) και γίνεται σταδιακά χαμηλή (K) και όταν βρίσκεται στον “πίσω βρόχο δηλαδή Ω και α ” συνεχίζουν οι χαμηλές τιμές με αυξανόμενη τάση (Ω) για να γίνεται τελικά υψηλή (α). Η απεικόνιση του προσαρμοστικού κύκλου στο πλαίσιο των κοινωνικών συστημάτων, η έρευνα στις φάσεις⁷¹ του στα συστατικά του μέρη, στις παγίδες, στην κουλτούρα που εμπεριέχονται σε κάθε στάδιο αποτυπώθηκε από τους Fath, Dean and Katzmaier (2015, p. 3) προσθέτοντας νέα γνώση και βελτιωμένη προσέγγιση από τις προηγούμενες όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.11 για τον προσαρμοστικό κύκλο και την εφαρμογή του στα κοινωνικά συστήματα. Η επιτυχής ικανότητα των κοινωνικών συστημάτων: α) να αναπτύσσονται κατά τη φάση (r) απαιτεί ενέργεια δραστηριοποίησης, β) να επεκτείνονται κατά τη φάση (K) απαιτεί αυτο-οργάνωση για αποθήκευση πληροφορίας και κεφαλαίου, γ) να επιβιώνουν κατά τη φάση (Ω), απαιτεί αυτοσχεδιασμό για τη διατήρηση των ζωτικών λειτουργιών τους και τέλος δ) να ανανεώνονται κατά τη φάση (α) να μαθαίνουν να

⁷¹ Προστίθεται στον Κύκλο και μια εμβόλιμη φάση μεταξύ των K και Ω του Klim που είναι το κρίσιμο όριο όπου το κοινωνικό σύστημα διαχειρίζεται την κρίση για να μην καταρρεύσει.

αναπροσαρμόζονται, δείχνει και τα σημεία εστίασης για την αποφυγή των παγίδων⁷² που εμποδίζουν το σύστημα να είναι αρμοστικό και βιώσιμο.

Σχήμα 7.11: Ο προσαρμοστικός κύκλος με εφαρμογή στα κοινωνικά συστήματα

Fig. 3. Adaptive cycle applied to social systems. Stages in this cycle are similar to ecological stages, from new growth to status quo, to confusion, and innovation. The differentiation between crises that remain within the threshold and those that lead to dissolution are indicated by the vertical range of tolerance, by Fath, Dean and Katzmaier, 2015 Navigating the adaptive cycle: an approach to managing the resilience of social systems Ecology and Society 20(2): 24, p.3. Copyright 2014 by FASresearch. Reprinted with permission.

Η προηγηθείσα ανάλυση της Κ.Α.Λ.Ο. μέσα από τη θεωρία συστημάτων και ιδίως της θεωρίας της αρμοστικότητας καταδεικνύει το προφανές ότι δηλαδή η Κ.Α.Λ.Ο. βρίσκεται σε φάση ανάπτυξης. Η απαιτούμενη δυνατότητα είναι αυτή της ανάπτυξης και η ενέργεια δραστηριοποίησης του κλάδου είναι κρίσιμο στοιχείο επιτυχίας (Fath, Dean and Katzmaier, 2015). Το σύστημα αναζητά την ενέργεια για να προχωρήσει στην επόμενη φάση (Κ). Η ενέργεια αυτή δείχνει όμως να εξαντλείται σε

⁷² Η παγίδα της περιπλάνησης (φάση α), της φτώχειας (φάση τ), της ακαμψίας (φάση Κ) και της διάλυσης (φάση Ω) Fath, Dean and Katzmaier (2015, pp. 4-5).

ανακοινώσεις, δείχνει να είναι εγκλωβισμένη από τα πάνω την περίοδο που η ενέργεια πρέπει να εκλυθεί στο περιβάλλον. Δεν εισάγονται τελικά οι κρίσιμοι πόροι, ανθρώπινοι και υλικοί, που η επένδυσή τους θα δώσει την ώθηση στην επόμενη Φάση. Ένα αρμοστικό σύστημα μπορεί να μετακινηθεί σε όλες τις φάσεις του Κύκλου και να προχωρά χωρίς να καταστρέφεται παρά τα όποια εμπόδια. Η Κ.ΑΛ.Ο. έχει εγκλωβιστεί στη λεγόμενη παγίδα φτώχειας (Poverty Trap). Δεν έχει την απαιτούμενη ενέργεια (εσωτερικά από τους ίδιους τους φορείς της και εξωτερικά από το Κράτος και τα συμπληρωματικά συστήματά της, όπως υποστηρικτικούς φορείς, χρηματοδοτικούς φορείς κ.α) για να μεταβεί στην επόμενη φάση⁷³. Η Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα δείχνει να απέχει αρκετά από το μοντέλο της “νέας βιωσιμότητας” (Gallorin, 2002, Figure 14-10, p. 389). Αντίθετα, εκτός και αν κάτι αλλάξει ριζικά θα είναι εγκλωβισμένη στο μοντέλο του οικο-κοινοτισμού (μεταξύ της Φάσης Γ και Κ). Το μοντέλο του προσαρμοστικού κύκλου μπορεί να αποτελέσει χρήσιμο εργαλείο για τη δημιουργία οργανωσιακής γνώσης των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο.

7.5.2 Κοινωνική και Χρηματική Εντροπία – Αρμοστικότητα

Στην ενότητα αυτή παρουσιάζεται η έννοια της κοινωνικής εντροπίας (Bailey, 1990, 2005, 2006) και της χρηματικής εντροπίας που σχετίζεται με τη μη αναστρεψιμότητα και το διασκορπισμό της πληροφορίας στη σφαίρα της οικονομίας και στις χρηματικές ροές (Georgescu-Roegen, 1986, Swanson, Bailey and Miller 1997, Bergstra and Burgess, 2017). Σκοπός είναι η εξέταση της συνάφειας της έννοιας της εντροπίας, με την έννοια της πληροφορίας και της ενέργειας σε κοινωνικό και χρηματικό επίπεδο καθώς και με την έννοια της αποδόμησης του χρήματος προϊόντος του χρόνου, όπως παρουσιάστηκε από τους Gesell και Steiner.

Η εντροπία απαντάται στο πεδίο της φυσικής (Prigogine, 2003, Prigogine και Stengers, 1986), της όσμωσης της φυσικής με την οικονομία (Georgescu-Roegen, 1986, Mirowski, 1991, βλέπε επίσης, Kummel, 2011, Faber, Niemes and Stephan, 1987, Aruka and Mimkes, 2006, Raine, Foster and Potts, 2006, Μπενσαϊντ, 2013, Collins, Schuster and Greenham, 2013, Lietaer, Arnsperger, Goerner & Brunnhuber, 2012), στο χρήμα (Bergstra & Burgess, 2017), στη Θεωρία Συστημάτων (Capra, 1982, Klir, 1985, Bailey, 1990, Klir, 1991, Checkland, 1999, Giampietro, 2003, Bailey, 2005, Δεκλερής, 2005, Capra & Louisi, 2014), στην πληροφορία (Shannon

⁷³ Βλ. επίσης για παγίδα φτώχειας στο Anthopoulos, Partalidou and Kourachanis, 2019, pp. 244-246.

and Weaver, 1964) και στα κοινωνικά μέσα (Matei, Bruno & Morris, 2015). Ο Boulding (2013, p. 379) αναφέρεται στην εργασία του Georgescu-Roegen και τις προοπτικές της στην ανάλυση της οικονομίας ιδίως μέσω μιας “εντροπικής θεωρίας της αξίας” ως πιο λογικής από την εργασιακή θεωρία της αξίας που είναι ουσιαστικά κυκλική, καταλήγοντας (το 1973) ότι “πρέπει να αφήσουμε δυστυχώς πίσω μας την εντροπία γιατί δεν μπορεί να χειριστεί το κρίσιμο πρόβλημα της πολιτισμικής και οικονομικής εξέλιξης”. Θα συμφωνούσαμε με τον Boulding σε αυτή τη θέση (2013, p. 380) αν δεν υπήρχε ο Bailey (1990) και η κοινωνική εντροπία.

Η εντροπία στη Φυσική

Η έννοια της εντροπίας εισήχθη στη φυσική από τον Clausius, με το δεύτερο νόμο της θερμοδυναμικής το 1865. Ο 1ος θερμοδυναμικός νόμος αναφέρει ότι η ενέργεια του σύμπαντος είναι σταθερή” και ο 2ος ότι “η εντροπία του σύμπαντος αυξάνεται προς ένα μέγιστο” (Prigogine, 2003, σ. 34).

Σύμφωνα με τον Prigogine, εντροπία (S) είναι η συνάρτηση της κατάστασης του συστήματος, με στόχο τη σαφή διάκριση ανάμεσα στη διατήρηση και στην αναστρεψιμότητα, –ή στις αναστρέψιμες και στις μη αναστρέψιμες διαδικασίες. Κατά τον Prigogine, η γέννηση του σύμπαντος συνδέεται με μια έκρηξη εντροπίας (2003, σ. 203). Για τον Georgescu-Roegen (1986) η κατανόηση της εντροπίας ξεκινά με τη διάκριση μεταξύ της διαθέσιμης ενέργειας (εξέργεια) και της μη διαθέσιμης ενέργειας.

Για τους Aruca και Mimkes (2006, p. 146) “η διατηρησιμότητα και η συνέχεια ενός δρόμου συναρτάται από το πλαίσιο που παρέχεται από τους άλλους δρόμους” και επιπλέον στα ορθόδοξα οικονομικά επιτρέπεται η χρήση ενός κανόνα της μεγιστοποίησης της χρησιμότητας (Aruca and Mimkes 2006, p. 147), αλλά σε περιπτώσεις αβεβαιότητας χρειάζονται επιπλέον κανόνες, όπως η μείωση του κινδύνου (Aruca and Mimkes 2006, p. 147, Taleb 2010, 2012a, 2018). Αυτή η ποικιλία επιλογών κανόνων μπορεί να ιδωθεί από τη θερμοδυναμική σκοπιά, την πολυπλοκότητα και την εντροπία (Aruca and Mimkes 2006, p. 149). Η οικονομική εντροπία αναφέρεται ως η συνάρτηση που θα αντικαταστήσει τη νεοκλασική συνάρτηση παραγωγής ή χρησιμότητας σύμφωνα με τους Richmond, Mimkes and Hutzler (Richmond, Mimkes and Hutzler, 2013, p. 17).

Η μεταβολή της Εντροπίας (dS) προκύπτει αθροιστικά από τις μεταβολές της d_eS και d_iS δηλαδή:

$$dS = d_eS + d_iS \quad (1)$$

όπου το d_eS αφορά στις ανταλλαγές του συστήματος με το εξωτερικό περιβάλλον και το d_iS στις αλλαγές εντός του συστήματος. Οι πρώτες είναι αναστρέψιμες και ωφέλιμες ανταλλαγές ενέργειας που αφορούν σε ανοικτά συστήματα, οι δεύτερες είναι μη αναστρέψιμες, αφορούν σε σκεδασμένη (διασκορπισμένη) ενέργεια και σε κλειστά συστήματα.

Όταν το σύστημα είναι απομονωμένο τότε $d_eS = 0$ και η (1) γράφεται ως:

$$dS = d_iS \text{ με την } d_iS > 0 \quad (2)$$

Η έννοια της εντροπίας κατέχει κεντρική σημασία στη Θερμοδυναμική και στη Στατιστική Φυσική. Είναι μία καταστατική μεταβλητή, δηλαδή καθορίζεται από μία αρχική κατάσταση ενός φυσικού συστήματος και μία τελική κατάσταση του ίδιου συστήματος, και όχι από τον τρόπο μετάβασης από τη μία κατάσταση στην άλλη.

Ός φυσικό σύστημα θεωρούμε ένα οποιοδήποτε σώμα ή πεδίο, το οποίο το καθορίζουμε με τρόπο ελεύθερο και αυθαίρετο, διαχωρίζοντας το από το περιβάλλον του με μία επιφάνεια ή ένα νοητό σύνορο. Ένα φυσικό σύστημα μπορεί να μεταβεί από την αρχική στην τελική κατάσταση, που μας ενδιαφέρει, με πολλούς διαφορετικούς τρόπους.

Η εντροπία αναφέρεται στη διατύπωση του θερμοδυναμικού νόμου, ο οποίος ορίζει την τελική κατάσταση ενός συστήματος, όταν αυτό φθάσει στην κατάσταση της ισορροπίας του, όταν δηλαδή η συμπεριφορά του παραμένει αναλλοίωτη με την πάροδο του χρόνου, και καθορίζεται από μονοσήμαντες και αμετάβλητες τιμές των διαφόρων μεγεθών που εμείς επιλέγουμε να μετρήσουμε σε αυτό. Ο νόμος αυτός διατυπώνεται και ως εξής: η εντροπία ενός φυσικού συστήματος, όταν αυτό έχει φθάσει στην κατάσταση της ισορροπίας του, λαμβάνει μία μοναδική τιμή, η οποία είναι και η μέγιστη τιμή της εντροπίας του (Παπασπύρου, 2018).

Μία δυσκολία στην εφαρμογή αυτού του νόμου παρουσιάζεται σε φυσικά συστήματα που δεν βρίσκονται σε κατάσταση ισορροπίας, ή που είναι ικανά, μέσω της διαδικασίας της ομοιόστασης, να διατηρούν την κατάστασή τους συνεχώς εκτός της κατάστασης ισορροπίας. Εκεί η εντροπία του συστήματος δεν λαμβάνει την μέγιστη τιμή της. Σε τέτοια συστήματα, τα οποία είναι ικανά, μέσω διαφόρων ειδικών διαδικασιών, όπως της αυτοκατάλυσης, να διατηρούν την υπόστασή τους για εύλογα χρονικά διαστήματα εκτός της κατάστασης ισορροπίας τους, δηλαδή της θεωρητικής κατάστασης, όπου η εντροπία τους θα λαμβάνει την μέγιστη δυνατή τιμή της, παρατηρούμε ροή ενέργειας και ύλης από το περιβάλλον προς το σύστημα και αντίστροφα. Η συνισταμένη αυτών των διαδικασιών κρατά το σύστημα συνεχώς

εκτός ισορροπίας, ενώ ο δεύτερος θερμοδυναμικός νόμος διευρύνεται στη διατύπωσή του, και περιγράφει τη συμπεριφορά των σκεδαστικών δομών, δηλαδή συστημάτων, στα οποία παρατηρείται αυτο-οργάνωση⁷⁴, και συντήρηση της ύπαρξής τους, εντός του αμετάβλητου ή μεταβλητού περιβάλλοντός τους.

Στον τομέα των κοινωνικών επιστημών χρησιμοποιούμε την έννοια της εντροπίας με τρόπο μεταφορικό, κάνοντας τις κατάλληλες αναλογίες και γενικεύσεις, ανάμεσα στις έννοιες φυσικό σύστημα-κοινωνικό σύστημα, ή κοινωνία στο σύνολό της, αλληλεπιδράσεις αυτού του συστήματος στις περιβαλλοντικές αποκρίσεις του, όπως μία έντονη χρηματιστηριακή διακύμανση, μία κοινωνική κρίση, ή ένας πιθανός πόλεμος, αλλά και μία ριζικέλευθη τεχνολογική ανακάλυψη. Επίσης, η εντροπία χάνει το περίβλημα της, όπως αυτό ορίζεται στη φυσική επιστήμη, και αποκτά ένα αφαιρετικό χαρακτήρα, προσεγγίζοντας την έννοια της πληροφορίας (Παπασπύρου, 2018).

Η έννοια της πληροφορίας ως μηνύματος μεταξύ ενός πομπού, ενός καναλιού επικοινωνίας και ενός δέκτη, καθορίζεται μέσα από τις εργασίες του Claude Shannon και ταυτίζεται με την έννοια της αρνητικής εντροπίας (negentropy) (Swanson, Bailey and Miller, 1997, p. 47). Έτσι, η εντροπία λαμβάνει το νέο νόημα της έλλειψης πληροφορίας, στην οποία υπόκειται ένας εξωτερικός παρατηρητής, που εξετάζει το σύστημα, μέσα από την πραγματοποίηση ποσοτικών μετρήσεων πάνω σε αυτό.

Κοινωνική Εντροπία

Η κοινωνική εντροπία, ως η αρνητική ποσότητα της κοινωνικής πληροφορίας που διαθέτουμε για την περιγραφή ενός κοινωνικού σχηματισμού, μίας κοινωνικής συμπεριφοράς, μίας κοινωνικής κατάστασης, μπορεί να καθοριστεί με ποικίλους τρόπους, ανάλογα με τον/την εκάστοτε ερευνητή, και την ειδική θεματολογία του/της.

Όμως, πίσω από την ποικιλία των ορισμών κρύβονται οργανωτικές ιδέες για τη συμπεριφορά συστημάτων με δυναμική συμπεριφορά, που βρίσκονται εκτός ισορροπίας, που διατηρούν την αυθυπαρξία τους, άσχετα με την κατάσταση του περιβάλλοντός τους, επικοινωνώντας συνεχώς με αυτό, όπως οι ιδέες της χαοτικής συμπεριφοράς, των σκεδαστικών δομών, της ομοιόστασης και της πολυπλοκότητας.

Σύμφωνα με τον Δεκλερή η κοινωνική εντροπία είναι προϊόν της καταναλωτικής κοινωνίας και της άγριας αγοράς που “εγκαλείται για την πρωτοφανή διασπάθιση των περιορισμένων φυσικών πόρων μας... την κοινωνική αναλγησία [...] και την χειραγώγηση της κοινωνίας [...]” (Δεκλερής, 2005, σ. 15) καθώς επίσης και

---

⁷⁴ Ένα σύστημα είναι αυτο-οργανούμενο όταν τα μέρη του εκκινώντας από μια κατάσταση τυχαιότητας ή αστάθειας, οργανώνονται [...] το σύστημα ως όλον επιδεικνύει ένα σταθερό [...] πρότυπο συμπεριφοράς σε συνολικό επίπεδο (Simpson, 2013, p. 71).

“αντίθετη στην αδήριτη συστημική λογική που καθορίζει την κοινωνική ευστάθεια” (Δεκλερής, 2005, σ. 122).

Στο κοινωνιολογικό πεδίο, ο Bailey (1990) ανέπτυξε τη Θεωρία της Κοινωνικής Εντροπίας (Social Entropy Theory ή SET), μια μακροκοινωνιολογική προσέγγιση που εξετάζει την κοινωνία ολιστικά και στην οποία υποστηρίζει ότι η ανάλυση της εντροπίας ενός φυσικού, βιολογικού ή κοινωνικού συστήματος ενέχει παρεμφερή στοιχεία και ότι η (κοινωνική) εντροπία είναι το βασικό μέγεθος και όχι η (κοινωνική) ισορροπία, όπως έχει επικρατήσει (Bailey, 1990, 2005, p. 314). Στόχος της Θεωρίας είναι η κατασκευή ενός μοντέλου πολύπλοκης κοινωνίας. Επίσης, η Θεωρία της Κοινωνικής Εντροπίας λειτουργεί συμπληρωματικά με τη Θεωρία των Ζωντανών Συστημάτων του Miller (Miller, 1978, 1991).

Ο Bailey (1990), βασισμένος στη Θεωρία Συστημάτων, ορίζει την κοινωνική εντροπία ως το σύνολο των ακόλουθων μεταβλητών:

1) έξι οικουμενικών μακρομεταβλητών (global macrovariables), στις οποίες περιλαμβάνονται ο πληθυσμός, η πληροφορία, το επίπεδο διαβίωσης, η οργάνωση, η τεχνολογία και ο χώρος διαβίωσης (Bailey, 1990, pp. 90-97),

2) τριών αμετάβλητων μικρομεταβλητών (immutable microvariables) στις οποίες περιλαμβάνονται το φύλο, η φυλή και η ηλικία (Bailey, 1990, pp. 116-119) και

3) πέντε μεταβαλλόμενων μικρο-μακρο μεταβλητών (mutable variables) που αποτελούν το σύνδεσμο ανάμεσα στις άλλες δύο κατηγορίες και περιλαμβάνουν την πληροφορία, το επίπεδο διαβίωσης, την οργάνωση, την τεχνολογία και το χώρο διαβίωσης (Bailey, 1990, pp. 119-122).

Η ανωτέρω θεώρηση εκτός από τη σημαντικότητα της ολιστικής προσέγγισης της κοινωνίας παρουσιάζει ενδιαφέρον και για τις οργανώσεις. Την μεταβλητή “Ο” (Bailey, 1990, pp 94-96). Οι οργανώσεις είναι ανοικτά συστήματα άρα μπορούν να ανταλλάσουν με το εξωτερικό περιβάλλον “ενέργεια και ύλη” μειώνοντας την εντροπία τους. Τα αποτελέσματα διαρκούς παρακολούθησης των έξι οικουμενικών μακρομεταβλητών και των πέντε μεταβαλλόμενων μικρο-μακρο μεταβλητών πρέπει να ενσωματώνονται στην απαιτούμενη πληροφορία και στη λήψη αποφάσεων για να διατηρείται η εντροπία σε χαμηλό βαθμό, άρα να διατηρείται σε υψηλό επίπεδο η οργάνωση (Bailey, 1990, p. 165).

Εκτός από την καθεαυτή σημασία της μακροσκοπικής ανάλυσης του Bailey, η εν λόγω ανάλυση όπως και η Θεωρία Συστημάτων βρίσκει σημαντικότητα και στο έργο του Sraffa. Για τον Arena ο Sraffa “ποτέ δεν θεώρησε την οικονομία ως ένα

κλειστό⁷⁵ και αυτάρκες σύστημα αλλά ένα ανοικτό σύστημα σε σύνδεση με αυτό που ονόμαζε κοινωνία στην *Παραγωγή Εμπορευμάτων μέσω Εμπορευμάτων*” (Arena, 2014, p. 776, p. 785), δηλαδή τους θεσμούς και τις οργανώσεις της (Arena, 2014, p. 780).

Όσο μικρότερη (μεγαλύτερη) η εντροπία τόσο μεγαλύτερη (μικρότερη) η πολυπλοκότητα, η τάξη (και η αρμοστικότητα, -M.T) του συστήματος (Bailey, 1990, p. 174). Απεικονίζοντας την ανωτέρω σχέση εντροπίας-αρμοστικότητας στο κοινωνικό και στο χρηματικό πεδίο με S_s την κοινωνική εντροπία, R_s την κοινωνική αρμοστικότητα και X_s τη χρηματική εντροπία λαμβάνουμε:

$$S_s \downarrow \rightarrow R_s \uparrow \text{ ενώ } S_s \uparrow \rightarrow R_s \downarrow$$

(η μείωση της κοινωνικής εντροπίας οδηγεί σε αύξηση της κοινωνικής αρμοστικότητας και αντίστροφα)

$$X_s \downarrow \rightarrow R_s \uparrow \text{ ενώ } X_s \uparrow \rightarrow R_s \downarrow$$

(η μείωση της χρηματικής εντροπίας οδηγεί σε αύξηση της κοινωνικής αρμοστικότητας και αντίστροφα)

$$X_s \downarrow \rightarrow S_s \downarrow \text{ ενώ } X_s \uparrow \rightarrow S_s \uparrow$$

(η μείωση της χρηματικής εντροπίας οδηγεί σε μείωση της κοινωνικής εντροπίας και αντίστροφα)

Λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση στην ενότητα 7.5.1 εισάγουμε την εντροπία στον προσαρμοστικό κύκλο η οποία κινείται αντίθετα σε σχέση με την αρμοστικότητα σε κάθε φάση του κύκλου:

Φάση Γ: R υψηλή $\rightarrow$ S χαμηλή. Η πληροφορία και η οργάνωση εξακολουθούν να αυξάνονται (σε συνέχεια της φάσης α) οπότε η εντροπία είναι χαμηλή και η αρμοστικότητα υψηλή.

Φάση Κ: R χαμηλή $\rightarrow$ S υψηλή.

Φάση Ω: R χαμηλή με αυξανόμενη τάση $\rightarrow$ S πολύ υψηλή. Στη Φάση Ω της εκτόνωσης που το σύστημα είναι σε κατάσταση σχεδόν πλήρους αποδιοργάνωσης η εντροπία λαμβάνει τις υψηλότερες τιμές της.

Φάση α: R υψηλή $\rightarrow$ S χαμηλή. Εδώ ξεκινάει ξανά ο κύκλος κατά τη διάρκεια της αναδιοργάνωσης. Η πληροφορία και η οργάνωση αυξάνονται οπότε η εντροπία είναι χαμηλή και η αρμοστικότητα υψηλή.

⁷⁵ Στη θερμοδυναμική ένα κλειστό σύστημα ανταλλάσσει ενέργεια αλλά όχι ύλη με το περιβάλλον. Ένα απομονωμένο σύστημα δεν ανταλλάσσει ούτε ενέργεια ούτε ύλη με το εξωτερικό περιβάλλον. Ένα ανοικτό σύστημα μπορεί να ανταλλάξει ενέργεια και ύλη με το περιβάλλον.

Χρηματική Εντροπία

Ως χρηματική εντροπία⁷⁶ ή monetary entropy (M_s) ορίζεται η κατάσταση του συστήματος “Χρήμα”. Θεωρούμε ότι έχουμε μόνο ένα τύπο χρήματος για χρήση στο εσωτερικό ενός συστήματος (χώρα) και στο εξωτερικό (διεθνείς οικονομικές σχέσεις, ιδιωτικές και δημόσιες). Η $d_i M_s$ απεικονίζει τη μεταβολή της εσωτερικής χρηματικής εντροπίας και η $d_e M_s$ την εξωτερική χρηματική εντροπία. Η (1) γράφεται ως εξής:

$$dM_s = d_e M_s + d_i M_s \quad (3)$$

Όταν το οικονομικό σύστημα είναι απομονωμένο, τότε $d_e M_s = 0$ και η (3) γράφεται ως:

$$dM_s = d_i M_s \text{ με την } d_i M_s > 0, \quad (4).$$

Όταν το οικονομικό σύστημα είναι ανοικτό (ανοικτή οικονομία) ισχύει η (3). Το $d_e M_s$ λαμβάνει τιμές μεγαλύτερες ή μικρότερες του μηδενός.

Ένα συμπληρωματικό νόμισμα που κινείται σε ένα κλειστό σύστημα χωρίς αλληλεπίδραση με το εξωτερικό περιβάλλον, πως θα αποτραπεί να φτάσει στη μέγιστη εντροπία και άρα στο τέλος του; Με το να μειώνεται η αξία του, προϊόντος του χρόνου, άρα με την εισαγωγή αρνητικής εντροπίας⁷⁷ εντός του κλειστού συστήματος.

Προϊόντος του χρόνου ένα σύστημα παρουσιάζει αυξημένη εντροπία. Ιδίως ένα κλειστό σύστημα⁷⁸ χωρίς την απαιτούμενη εισροή πληροφορίας, ενέργειας καθώς και άλλων υποσυστημάτων διατήρησής του, οδηγείται στο μέγιστο επίπεδο εντροπίας και αποδομείται πλήρως⁷⁹. Η εντροπία απειλεί τόσο την αρμοστικότητα όσο και την αειφορία. Οι Bergstra και Burgess, σε συνέχεια της “Θεωρίας της Υπόσχεσης” (Promise Theory), (Burgess, 2015) αναφέρουν ότι “εντροπία είναι το αποτελεσματικό μέτρο του πόσο διακριτά είναι μεταξύ τους διαφορετικά μέρη ενός συστήματος

⁷⁶ Οι σχέσεις της μεταβολής της εντροπίας έχουν εφαρμογή και στην κοινωνική εντροπία και δεν αποτυπώνονται για λόγους οικονομίας.

⁷⁷ Αρνητική εντροπία (negentropy) υπάρχει όταν μειώνεται η εντροπία και συνεπώς αυξάνεται η τάξη και η οργάνωση.

⁷⁸ Ο Steiner εισάγει τον όρο “κλειστές οικονομίες” (internal economies) στο CW 340/341, 2013, p. 105. Αναφέρεται σε ένα κλειστό οικονομικό σύστημα που συναλλάσσεται εντός των ορίων του και δεν διενεργεί συναλλαγές με το εξωτερικό περιβάλλον. Θα μπορούσε να περιγραφεί και ως ένα αυτοποιητικό σύστημα σε αντιπαράθεση με ένα αλλοποιητικό σύστημα. Το αντιπαράβλλει με τη γενική οικονομία (μετάφραση στο CW 340/341, 2013) ή τη γενική κοινωνική οικονομία (general social economy) (μετάφραση στο Rudolf Steiner Archive, διαθέσιμο στο: https://wn.rsarchive.org/Lectures/GA340/English/RSP1972/WldEco_index.html).

⁷⁹ Βλ. Μαριόλης (2014, Δοκίμιο 5^ο) ιδίως για την αναφορά στα ανοικτά συστήματα και τη σχέση τους με την έννοια της εντροπίας από τον Ricardo καθώς και την συνεκτική υποσημείωση 13 (Μαριόλης, 2014, σ. 119).

αναφορικά με τις υποσχέσεις τους” (Bergstra and Burgess, 2017, p. 58). Η εντροπία, αναφορικά με το χρήμα, σχετίζεται με το κόστος εξαγωγής της πληροφορίας. Ο Πίνακας 7.9 συνοψίζει την επιχειρηματολογία των Bergstra και Burgess με την προσθήκη από μέρους μας του αντιπραγματισμού/αχρήματων συναλλαγών.

Πίνακας 7.9: Χρήμα και Εντροπία (Τζουβελέκας, 2018)

	Μνήμη	Χρηματική Εντροπία	Κόστος Συναλλαγών	Πληροφορία
Αντιπραγματισμός / αχρήματες συναλλαγές	Υψηλή	Δεν υπάρχει	Χαμηλό	Μεγάλη
Χαρτονομίσματα & κέρματα	Χαμηλή	Υψηλή	Χαμηλό	Μικρή
Κρυπτο-νομίσματα (Bitcoin)	Υψηλή	Χαμηλή	Υψηλό	Μεγάλη
Χρέος (Δάνεια)	Υψηλή	Χαμηλή	Υψηλό	Μεγάλη
Χρυσός	Χαμηλή	Χαμηλή	Υψηλό	Μικρή

Η χρηματική εντροπία δηλώνει την τάση του χρήματος ή ενός χρηματικού δικτύου να καταρρεύσει σε βάθος χρόνου μετακινούμενο από τη συνεργασία και την εξέλιξη σε συγκρούσεις και στην αποδόμηση.

Περαιτέρω ο Kümmel (2011) συσχετίζει τους θερμοδυναμικούς με τους οικονομικούς νόμους βάσει της ενέργειας όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 7.10

Πίνακας 7.10: Θερμοδυναμικοί και Οικονομικοί Νόμοι (Kummel, 2011)

α/α	Θερμοδυναμικός Νόμος	Οικονομικός Νόμος
1 ^{ος}	η ενέργεια του σύμπαντος είναι σταθερή	Ο πλούτος κατανέμεται στις αγορές και το αποτέλεσμα καθορίζεται από το νομικό πλαίσιο
2 ^{ος}	η εντροπία του σύμπαντος αυξάνεται προς ένα μέγιστο	Η μετατροπή της ενέργειας και η παραγωγή εντροπίας καθορίζουν την ανάπτυξη του πλούτου.

Οι Richmond, Mimkes and Hutzler αποτυπώνουν τον 1^ο Νόμο των Φυσικών Οικονομικών (Physical Economics) ως τη σχέση μεταξύ του χρηματικού (M), του παραγωγικού (P) κυκλώματος και του διαφορικού του Κεφαλαίου (K).

$$\delta M = dK - \delta P \quad [8]$$

Επιπλέον, ο 2^{ος} Νόμος των Φυσικών Οικονομικών αποτυπώνεται ως:

$$\delta M = \lambda dS_e \quad [9]$$

όπου η S_e ονομάζεται οικονομική εντροπία και σε αντίθεση με την εντροπία S ως φυσικό μέγεθος το οποίο έχει διαστάσεις, δηλαδή joules ανά Kelvin, η οικονομική εντροπία δεν έχει διαστάσεις. Ο συντελεστής ολοκλήρωσης λ είναι νομισματική

μονάδα (Richmond, Mimkes and Hutzler (2013, pp. 165-166). Για τους Richmond, Mimkes and Hutzler η S_e είναι η συνάρτηση παραγωγής.

Ο Soddy συμπεραίνει ότι δεν μπορούμε διαρκώς να ακολουθούμε μια παράλογη ανθρώπινη σύμβαση, όπως την αυτόματη αύξηση του χρέους (σύνθετος ανατοκισμός) που αντιβαίνει στο φυσικό νόμο της αυτόματης μείωσης του πλούτου (εντροπία), γεγονός που αποτυπώνουν οι Fuller (2008) και Collins, Schuster and Greenham (2013, p. 22). Ο Soddy ήταν ο επιστήμονας που διέκρινε τον πραγματικό από τον εικονικό πλούτο (χρέος) ο οποίος δεν υπόκειται σε όρους εντροπίας (Collins, Schuster and Greenham, 2013).

Ζούμε σε ένα θερμοδυναμικό και όχι σε ένα ντετερμινιστικό (χρηματο-) οικονομικό σύστημα. Το βέλος του χρόνου στην χρηματοοικονομική χρησιμοποιείται με αντιθετικό τρόπο από αυτό που επιλέγει η φύση και ο Κόσμος για την Εξέλιξη. Ο σύνθετος ανατοκισμός αντιβαίνει σε κάθε λογική. Είναι μια αυθαίρετη, μη λογική ανθρώπινη σύμβαση, που έχει κατισχύσει στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα οργάνωσης της παραγωγής. Όλα γύρω μας αποδομούνται, σε καθεστώς αυξημένης εντροπίας και μόνο το χρήμα αυξάνει εκθετικά την αξία του, προϊόντος του χρόνου.

7.6 Το μοντέλο Χρήματος-Κοινωνικής Καινοτομίας στον προσαρμοστικό κύκλο

Η παραγωγή, η διανομή, η ανταλλαγή και η κατανάλωση δεν ταυτίζονται, αλλά “αποτελούν αρμούς μιας ολότητας, διαφορές μέσα σε μια ενότητα” (Μαρξ, 1989, σ. 14).

Η ουσία της αρμοστικότητας είναι η βελτίωση της κατάστασης του συστήματος και η νέα μάθηση για αποφυγή των αρνητικών συνεπειών μιας διαταραχής (perturbation) του συστήματος. Ο Taleb (2012a, p. 19) από την άλλη πλευρά επισημαίνει ότι η βελτίωση δεν αποτελεί χαρακτηριστικό της αρμοστικότητας ή της ανθεκτικότητας, αλλά της αθραυστότητας (antifragile).

Στο μοντέλο που ακολουθεί αναλύουμε ερμηνευτικά τη δημιουργία, την κυκλοφορία και την απόσυρση του χρήματος από την οικονομία, αναπαριστώντας παράλληλα και τις επιδράσεις σε κοινωνικό και περιβαλλοντικό επίπεδο. Επίσης, αναπαρίσταται η επακόλουθη γνώση που δημιουργείται και καταστρέφεται μέσω συνδυαστικής απεικόνισης του προσαρμοστικού κύκλου ή κύκλου προσαρμογής (adaptive cycle) (Hollings) και της κυκλοφορίας του χρήματος.

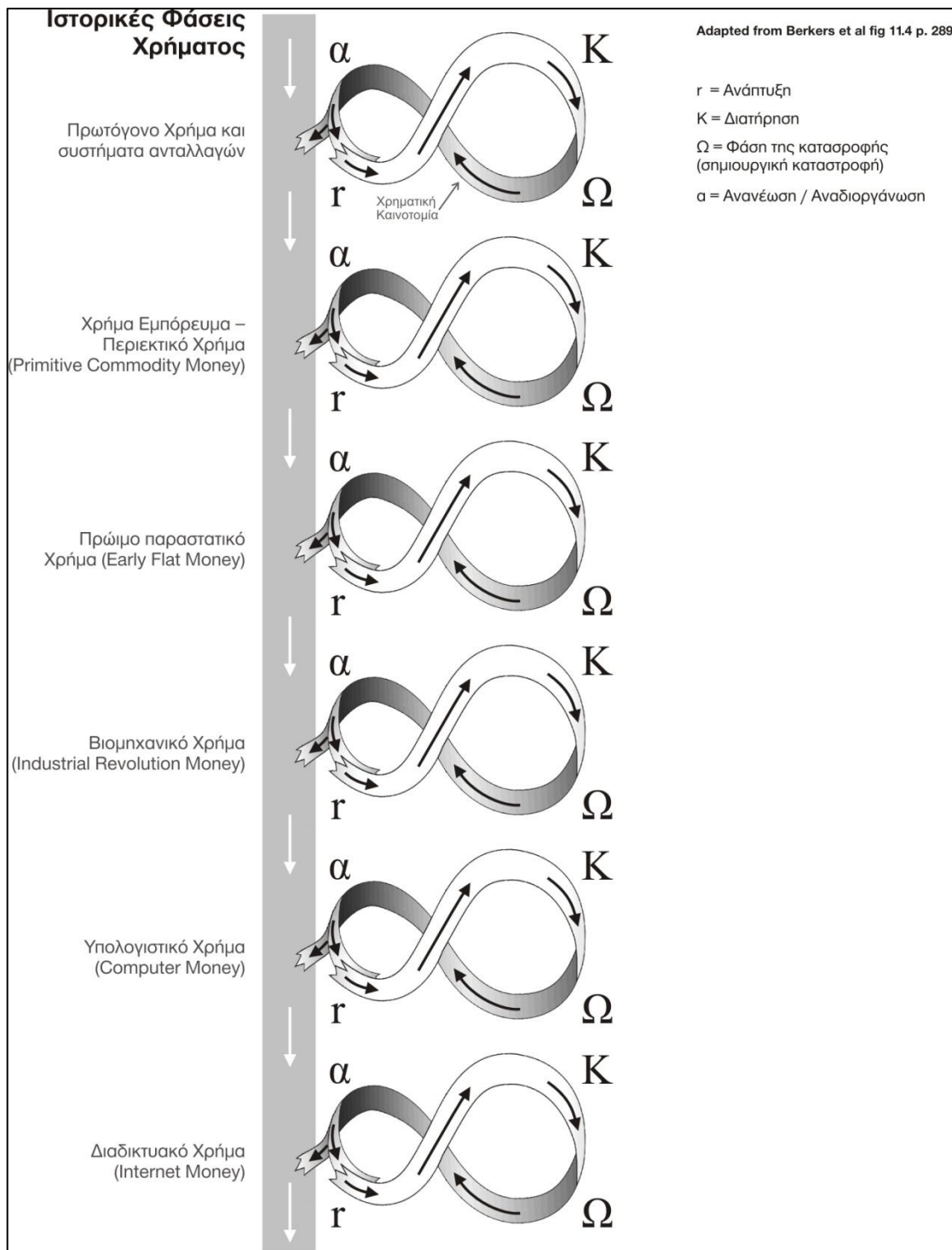
Επιπλέον, αποτυπώνεται ταυτόχρονα στο μοντέλο ο κύκλος της κοινωνικής καινοτομίας (social innovation). Η κοινωνική καινοτομία έχει μεγάλη σημασία για την απόκτηση γνώσης και την επίλυση προβλημάτων σε κοινωνικό επίπεδο με βιώσιμο τρόπο.

Κατά την παρούσα προσέγγιση, το χρήμα αποτελεί κοινωνική καινοτομία, που ως τέτοια, δεν έχει εξεταστεί εκτενώς μέχρι σήμερα.

Δεν μπορούν να υπάρξουν αρμοστικές κοινωνίες και οικονομίες όταν ένας από τους πλέον βασικούς θεσμούς και πυλώνες του υπάρχοντος συστήματος, το χρήμα, προκαλεί διαρκώς αναταράξεις και σοκ λόγω της δυσαρμονίας του με την φύση σύμφωνα με τις θέσεις του Soddy για πραγματικό και εικονικό πλούτο, του Gesell και του Steiner.

Το πρωτότυπο μοντέλο κοινωνικής/ χρηματικής καινοτομίας συνδυάζει τη σπείρα της κοινωνικής καινοτομίας (Σχήμα 3.1), η οποία ισχύει και για τη χρηματική καινοτομία για να φτάσουμε στο μοντέλο του Σχήματος 7.12.

Στο προσαρμοσμένο Σχήμα 7.12, από τους Berkes, Colding and Folke (2003), αποτυπώνονται οι ιστορικές φάσεις του χρήματος μέσω της χρηματικής καινοτομίας. Το πρωτόγονο χρήμα και τα συστήματα ανταλλαγής που ενσωμάτωναν τη φύση και το ιερό, χάνονται στο βάθος του χρόνου. Η μετεξέλιξή του στην επόμενη εμφάνιση του ήταν ως εμπορευματικό ή περιεκτικό χρήμα. Ακολούθησε το πρώιμο παραστατικό χρήμα μέχρι που αντικαταστάθηκε από το βιομηχανικό χρήμα ή χρήμα της βιομηχανικής επανάστασης. Οι δύο τελευταίες φάσεις του είναι αυτές του υπολογιστικού χρήματος ή χρήματος παλμού και του διαδικτυακού χρήματος ή υπερκείμενου χρήματος (hyper-text money).

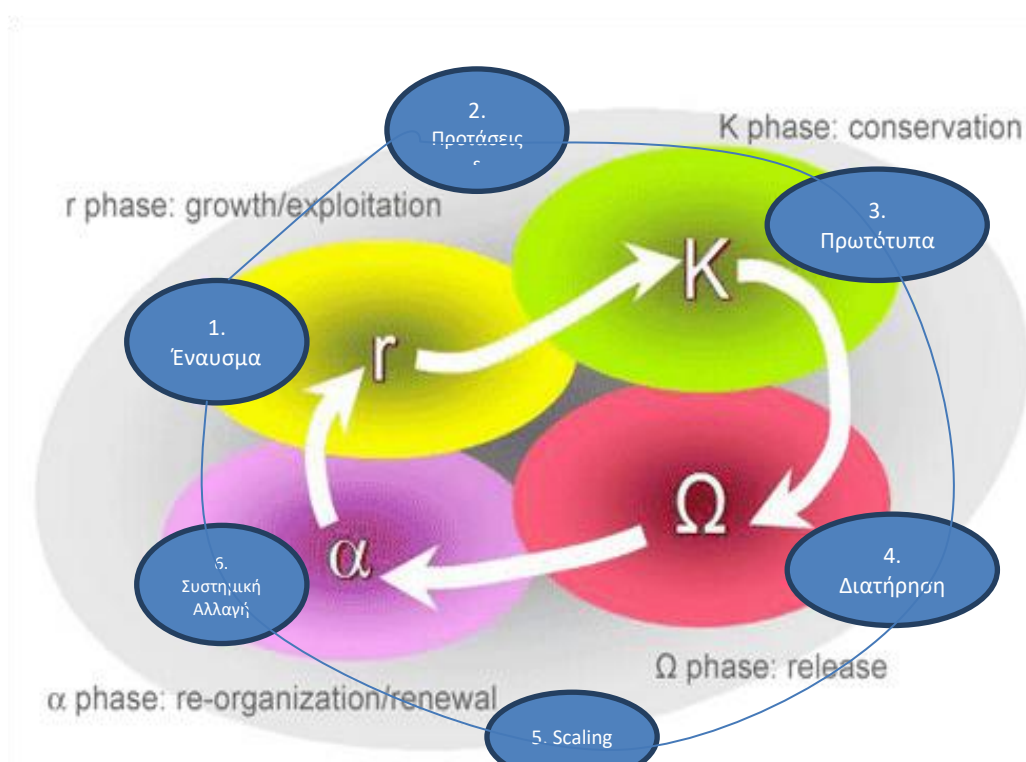
Σχήμα 7.12: Προσαρμοστικός Κύκλος και ιστορική εξέλιξη χρήματος (προσαρμοσμένο από Berkes et al., Figure 11.4, p. 289) (Τζουβελέκας, 2018)

Ξεκινώντας από το πρωτόγονο χρήμα και τα συστήματα ανταλλαγών ακολούθησε σε βάθος χρόνου η μετάβαση: στο χρήμα εμπόρευμα – περιεκτικό χρήμα, στο πρώιμο παραστατικό χρήμα, στο βιομηχανικό χρήμα, στο υπολογιστικό χρήμα και τέλος στο διαδικτυακό χρήμα. Κάθε φάση-στάδιο περιλαμβάνει την

ανάπτυξη (r), τη διατήρηση (K), την (δημιουργική) καταστροφή (Ω) και την ανανέωση/αναδιοργάνωση (α).

Κάθε φάση του κύκλου (r , K , Ω , α) περιλαμβάνει τις φάσεις του Σχήματος 3.1 που είναι τα στάδια της κοινωνικής καινοτομίας. Στο τέλος κάθε φάσης του προσαρμοστικού κύκλου υπήρχε και συστημική αλλαγή λόγω της επικράτησης μιας νέας μορφής χρήματος, μέχρι την αλλαγή των οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών συνθηκών με αποτέλεσμα τη μετάβαση σε μια νέα μορφή χρήματος.

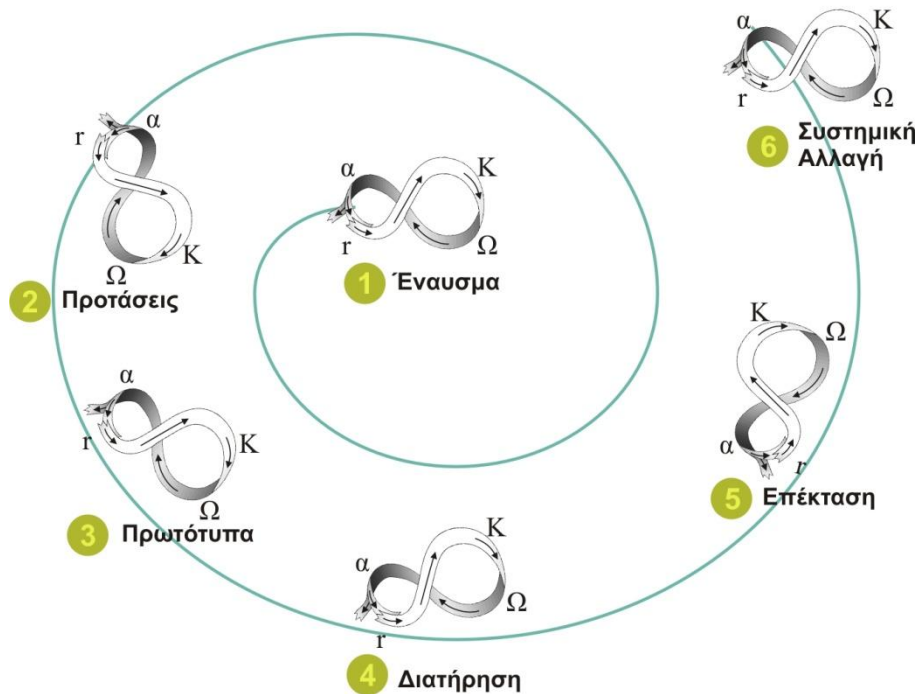
Ενσωματώνοντας τα στάδια της κοινωνικής καινοτομίας στον προσαρμοστικό κύκλο του χρήματος μπορούμε να μεταβούμε στο Σχήμα 7.13.

Σχήμα 7.13: Το αναδυόμενο μοντέλο κυκλοφορίας του χρήματος βάσει του προσαρμοστικού κύκλου και της σείρας της κοινωνικής καινοτομίας, (προσαρμοσμένο από Gunderson, Holling, 2001, Τζουβελέκας, 2018)

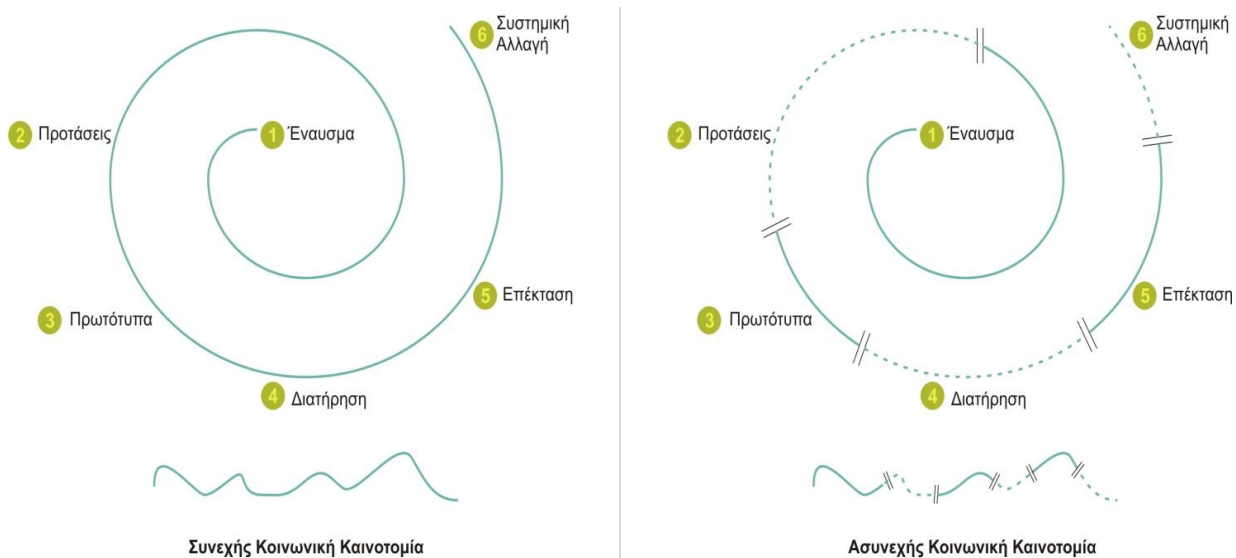
Στο Σχήμα 7.14 αποτυπώνεται το πρωτότυπο, ενοποιημένο μοντέλο της σείρας της κοινωνικής/χρηματικής καινοτομίας και του προσαρμοστικού κύκλου. Σε κάθε στάδιο της σείρας υπάρχει και ένας προσαρμοστικός κύκλος με τις φάσεις του α , r , K , Ω . Μετά από κάθε φάση “ α ”, τη φάση της αναδιοργάνωσης, μετακινούμαστε σε επόμενο στάδιο της κοινωνικής/ χρηματικής καινοτομίας. Κάθε στάδιο της κοινωνικής καινοτομίας διέρχεται και από τις τέσσερις φάσεις του προσαρμοστικού

κύκλου. Κάθε στάδιο έχει τη δική του ζωή και εξελίσσεται στο επόμενο στάδιο μέσα από μια δυναμική διαδικασία. Η διακοπή, επίσης, σε κάθε στάδιο, είναι φυσιολογικά αναμενόμενη. Η σπείρα μπορεί να σταματήσει οποιαδήποτε στιγμή σε οποιοδήποτε σημείο.

Σχήμα 7.14: Προσαρμοστικός κύκλος και Κοινωνική/Χρηματική Καινοτομία: Μοντέλο, (Τζουβελέκας, 2018)

Το μοντέλο μας συνοψίζει γραφικά και απεικονίζει μια δυναμική πραγματικότητα. Η σπείρα ή ο έλικας της κοινωνικής καινοτομίας αποτυπώνεται ως μια συνεχής διαδικασία. Αυτό δείχνει ότι η μετακίνηση από στάδιο σε στάδιο γίνεται στο πλαίσιο της Μετριοχώρας κατά τον Taleb, όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.15 (αριστερό σκέλος). Όμως αυτό φαίνεται πολύ απλουστευτικό και όχι πραγματικό. Οι καινοτομικές διαδικασίες είναι διακοπτόμενες και επομένως οι καινοτομίες είναι ασυνεχείς (discontinuous innovations) ακόμη και με έντονα σημεία διακοπής της διαδικασίας.

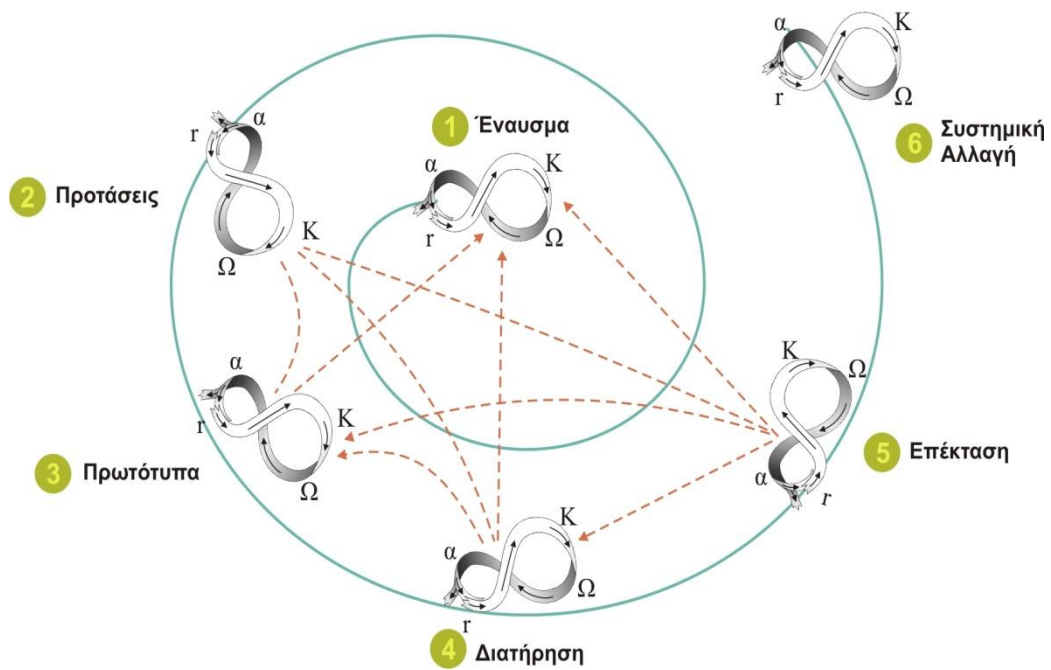

Σχήμα 7.15: Συνεχής - Ασυνεχής Κοινωνική Καινοτομία, (Τζουβελέκας, 2018)

Ο Hewing (2014, p. 2) παραθέτει τους Garcia και Calantone (2002) ορίζοντας ως ασυνεχείς, “τις καινοτομίες που έχουν ως αποτέλεσμα σε μια τεχνολογική ή αγοραία απόκλιση από το τρέχον πρότυπο σε ένα μακρο- επίπεδο”.

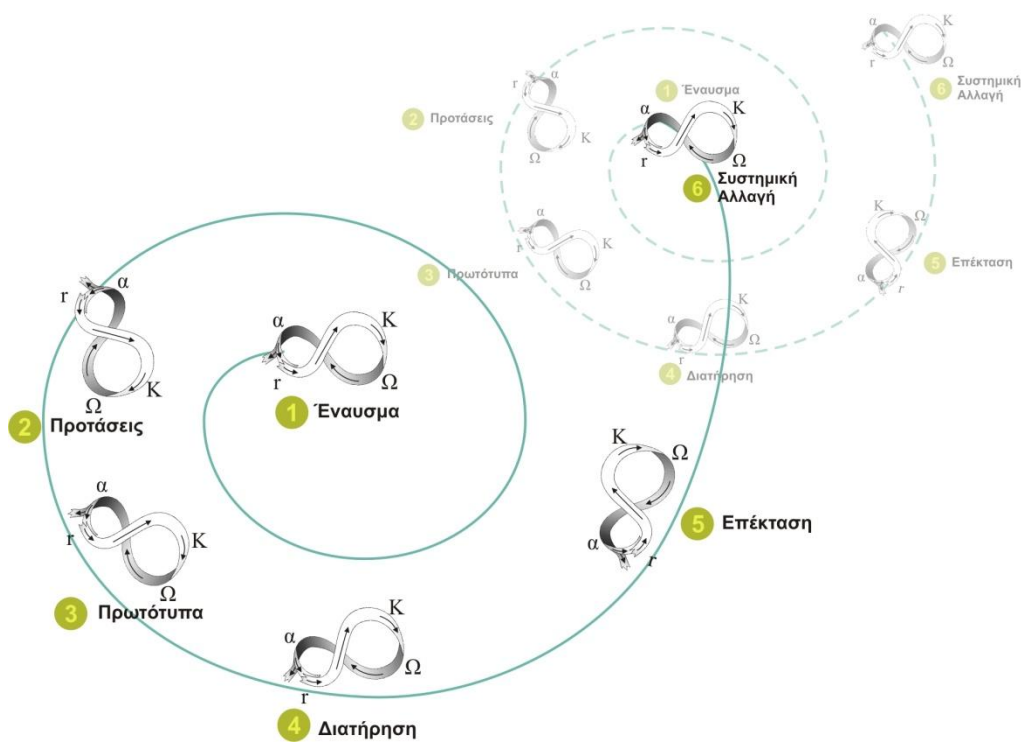
Τόσο η Κοινωνική όσο και η Χρηματική Καινοτομία ακολουθούν αυτό το μοτίβο. Είναι ένα άγριο μοτίβο με κινήσεις προς το επόμενο στάδιο ή το προηγούμενο στάδιο ή με στασιμότητα πρόσκαιρη ή οριστική. Οι κινήσεις αυτές αποτυπώνουν το αντίθετο της περίπτωσης της Μετριοχώρας, την Εξτρεμοχώρα. Αυτό αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.15 (δεξιό σκέλος).

Για το λόγο αυτό εισάγουμε τον προσαρμοστικό κύκλο στο μοντέλο της κοινωνικής / χρηματικής καινοτομίας με την Εξτρεμοχώρα να ξεδιπλώνεται στην φάση “Ω” του προσαρμοστικού κύκλου χωρίς να διακόπτεται η συνεχής μορφή της κοινωνικής/χρηματικής καινοτομίας. Στο Σχήμα 7.16, ο προσαρμοστικός κύκλος βρίσκεται ως εγγενές στοιχείο κάθε σταδίου της καινοτομίας, είτε ως δημιουργός, είτε ως καταστροφείας.

Σχήμα 7.16: Μοντέλο και μεταβάσεις σε προηγούμενες φάσεις της καινοτομικής σπείρας, (Τζουβελέκας, 2018)

Στο Σχήμα 7.16 αποτυπώνεται η περίπτωση αυξημένης πολυπλοκότητας στην περίπτωση που από κάθε στάδιο 2-5 μπορεί να υπάρχει μετάβαση σε οποιοδήποτε προηγούμενο στάδιο.

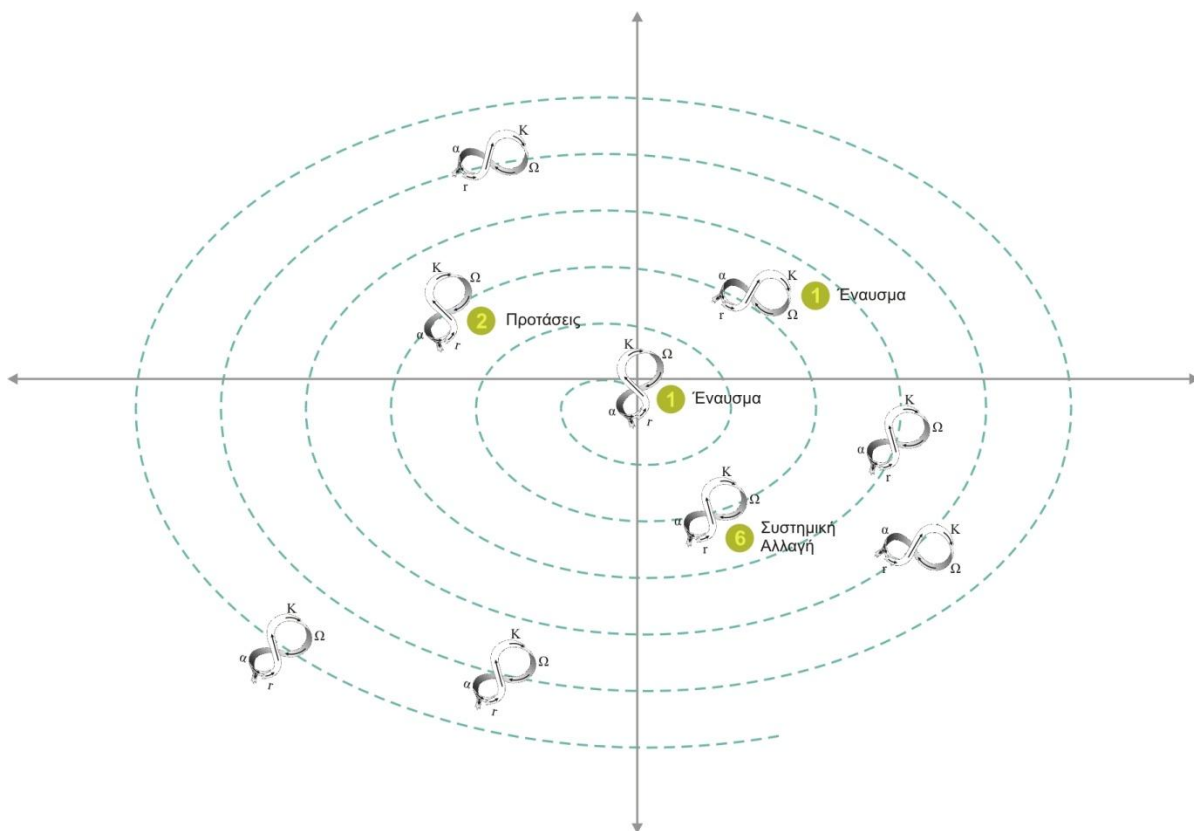

Σχήμα 7.17: Καινοτομική Σπείρα, Προσαρμοστικός κύκλος και κλίμακες, (Τζουβελέκας, 2018)

Για παράδειγμα από το στάδιο της επέκτασης μπορεί οι συνθήκες να αναγκάσουν την επιστροφή σε οποιοδήποτε προγενέστερο στάδιο μέσω μιας μη γραμμικής διαδικασίας.

Όμως η διαδικασία δεν σταματάει με τη συστημική αλλαγή. Μετά το στάδιο της “συστημικής αλλαγής”, η διαδικασία εκκινεί ξανά με τον προσαρμοστικό κύκλο της συστημικής αλλαγής κατά την έξοδό του από τη φάση “α” της ανανέωσης/αναδιοργάνωσης να αποτελεί το νέο “ένανσμα” προσαρμοστικού κύκλου (στάδιο 1 της σπείρας κοινωνικής / χρηματικής καινοτομίας). Από το στάδιο της “συστημικής αλλαγής”, ξεκινάει μια νέα σπείρα κοινωνικής / χρηματικής καινοτομίας πάνω στην οποία αποτυπώνονται εκ νέου οι φάσεις 1-6 επόμενης καινοτομίας όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.17.

Τέλος, στο Σχήμα 7.18 το μοντέλο τοποθετείται σε ένα χώρο φάσεων, όπου απεικονίζεται η συστημική αλλαγή προϊόντος του χρόνου.

Σχήμα 7.18: Η σπείρα κοινωνικής /χρηματικής καινοτομίας στο χώρο των φάσεων, (Τζουβελέκας, 2018)

Ένα από τα βασικά ερωτήματα της έρευνας μας, το Ε.Ε.3 και πώς μπορούν οι θεσμισμένες κοινωνικές επιχειρήσεις, να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές, ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και λειτουργία επιχειρήσεων που θα μπορούν να ανταπεξέλθουν στις κρίσεις χωρίς να καταρρέουν, σχετίζεται άμεσα με το χρήμα.

Οι επιχειρήσεις στο μέλλον ανεξάρτητα από τη σφαίρα που ανήκουν, ιδιωτικές, δημόσιες, συνεταιριστικές, κοινωνικές και ανεξαρτήτως μεγέθους ίσως χρειαστεί να αναθεωρήσουν άρδην τις απόψεις τους λόγω πραγματικών οικονομικών συγκυριών και εντάσεως των οικονομικών κύκλων, ιδίως των φάσεων της καθόδου και της ύφεσης. Σε μια παγκόσμια οικονομία χρέους, το οποίο ανέρχεται εκθετικά για να στηριχθεί η κατανάλωση και συνεπακόλουθα η παραγωγή απαιτούνται οι οικονομικές σχέσεις ανάμεσα στα κράτη να ενταθούν, ακόμη περισσότερο και εντός των κρατών και των εθνικών οικονομιών. Οι ανισότητες θα διευρύνονται, ο πλούτος και η ευμάρεια που έχουν υποσχεθεί απλά δεν μπορούν να πραγματοποιηθούν. Τα επιχειρηματικά σχέδια και οι επενδύσεις του εγχώριου και του διεθνούς κεφαλαίου στηρίζονται σε παραδοχές που δεν λαμβάνουν γενικά υπόψη τους το ανθρωπογενές και φυσικό περιβάλλον, την κατασπατάληση των πόρων και τη δημιουργία κοινωνικών αντιοικονομιών, παρά μόνο στα χαρτιά.

Για μια ουσιαστική αναστροφή αυτής της κατάστασης πρέπει να αλλάξουν δομικά στοιχεία του συστήματος, από τον τρόπο παραγωγής και διανομής των προϊόντων μέχρι το χρήμα και τη διανομή εισοδήματος σε εθνικό και διεθνές επίπεδο. Ούτε οι φιλελεύθερες πολιτικές αποτελούν λύση πολύ περισσότερο οι νεοφιλελεύθερες, ούτε οι κρατικές πολιτικές επιδοματικής στήριξης ομάδων πληθυσμού από τις πρώτες.

Η καινοτομία δεν είναι σύμφυτη μόνο με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής όπως διατείνονται οι απόστολοί του. Ακόμη και η εκτατική σύγχρονη καινοτομία αποτελεί εξέλιξη της διαχρονικής καινοτομίας και των ανακαλύψεων και επινοήσεων της ανθρώπινης εφευρετικότητας. Η σύγχρονη μορφή είναι συνυφασμένη με το καθεστώς ατομικής και εταιρικής ιδιοκτησίας και πνευματικών δικαιωμάτων. Πλέον η καινοτομία που στηρίζεται στις ανοικτές τεχνολογίες και στα ανοικτά πρότυπα επηρεάζει τον τρόπο οργάνωσης, τον τρόπο παραγωγής και διανομής. Το πεδίο αναδιατάσσεται αν και το υπάρχον σύστημα εξακολουθεί να έχει την πρωτοκαθεδρία. Υπάρχουν πλέον κοινότητες καινοτομίας, όπως και οι κοινότητες γνώσης που περιλαμβάνουν πρόσωπα και εταιρείες, όπου η γνώση και η καινοτομία παράγονται και διακινούνται δημοκρατικά και ελεύθερα και διαχέονται στην

κοινωνία στο πλαίσιο της συμπαραγωγής και της συν-δημιουργίας. Όπως είδαμε όμως παρά την προφανή διαφορετικότητα στον τρόπο αντιμετώπισης της κοινωνίας, της οικονομίας, του περιβάλλοντος και εργαζόμενων και των ανθρώπων το εναλλακτικό οικονομικό κοινοτικό μοντέλο δεν απαντά και στα 10 κριτήρια της ανάλυσης του Checkland (όπως και το κυρίαρχο κεφαλαιοκρατικό σύστημα) και συνεπώς δεν μπορεί μέχρι στιγμής να είναι επίσημο σύστημα S.

Στην επόμενη ενότητα αναφερόμαστε σε ένα “φάσμα τριάδων” πλέον του κοινωνικού τρίπτυχου του Steiner (Hiwaki, Holmgren, Martelli, Schmoller, Taleb) που προσπαθούν να αναλύσουν και να κατανοήσουν την κοινωνική πραγματικότητα επιζητώντας να προσφέρουν βιώσιμες λύσεις.

7.7 Από το τρίπτυχο του Steiner στις τριάδες του Taleb

Αναφερθήκαμε ήδη στο κοινωνικό τρίπτυχο του Rudolf Steiner ως μια λύση στο κοινωνικό πρόβλημα της εποχής του και ένα από τα μοτίβα της κοσμοθεωρίας του, βασιζόμενο στη μεθοδολογία του Goethe ή Γκετεανισμό. Ο Πλάτωνας, ο Μοντεσκιέ, ο Κόμτ και άλλοι έχουν μιλήσει σχετικά για την τρίπτυχη οργάνωση της κοινωνίας. Η σύλληψη και ανάλυση του Steiner δεν είναι λοιπόν νέα, σύμφωνα με τον Budd (2011, p. 122) αλλά μια επικαιροποίηση προηγούμενων αποτυπώσεων. Αναφορικά με την προσέγγιση του Πλάτωνα (Πλάτων, 2007, σ. 323, Παπαγιώργης, 1995, σ. 67) η κοινωνική και η πολιτική τριαδικότητα προκύπτει από την τριαδικότητα και τριχοτόμηση της ψυχής (λογιστικό, επιθυμητικό, θυμοειδές) (Παπαγιώργης, 1995, σ. 81). Στην παρούσα ενότητα εξετάζονται τριάδες και τρίπτυχα από διαφορετικά επιστημονικά πεδία εντός του πλαισίου της Θεωρίας Συστημάτων.

Στους πίνακες (Taleb, 2012a, 2018) που ακολουθούν, αποτυπώνονται η κεντρική τριάδα (Πίνακας 7.11) και οι κοινωνικές ασυμμετρίες (Πίνακας 7.12). Ο Taleb αναφέρει λακωνικά τις θέσεις του για την αθραυστότητα και την ασυμμετρία, κομβικές έννοιες στο έργο του. Στον Πίνακα 7.11 αποτυπώνεται η κεντρική τριάδα “εύθραυστο”, “ανθεκτικό” και “άθραυστο/αρμοστικό”. Στην αριστερή στήλη αποτυπώνονται κατηγορίες όπως, “επιστήμη”, “οικονομικά συστήματα”, “χρηματοοικονομική”, “γνώση”, “σκέψη”, “οικονομική ζωή”, “επιχειρήσεις” οι εύθραυστες περιπτώσεις, παραδείγματα τα οποία αν και ακολουθήθηκαν κατά το παρελθόν, αποτελούν πλέον αναχρονισμό για τις πολύπλοκες κοινωνίες και τα προβλήματα τους. Στην στήλη (1) αποτυπώνονται κατηγορίες του εύθραυστου, όπως

η αποδοτικότητα/βελτιστοποίηση, το μίσος για τα λάθη, η νεωτερικότητα, οι κανόνες, το σωστό-λάθος η ιδεολογία, η μεσαιά τάξη, το δημόσιο χρέος, ο ορθολογισμός, η βιομηχανία, η *via positiva*, η κοιλότητα στα λάθη, η ρητή γνώση κ.α

Στη στήλη (2) αποτυπώνονται κατηγορίες του ανθεκτικού, όπως, η πλεονασματικότητα, τα λάθη μόνο ως πληροφορία, η εμπειρογνωμοσύνη, η φαινομενολογία, ο εμπειρισμός, τα πρόσωπα με ελάχιστο μισθό, το ιδιωτικό χρέος χωρίς διάσωση, η άρρητη γνώση⁸⁰ κ.α. Στην στήλη (3) αποτυπώνονται κατηγορίες του άθραυστου (αρμοστικού) όπως, η λειτουργική πλεονασματικότητα, το αλτρουιστικό σύστημα, οι κατανεμημένες πηγές τυχαιότητας, η ευρυμάθεια, η φαινομενολογία βάσει τεκμηρίων οι επιχειρηματίες, οι καλλιτέχνες, η *via negativa*, η κυρτότητα στα λάθη, η “άρρητη γνώση με κυρτότητα”⁸¹.

---

⁸⁰ Σύμφωνα με τους Nonaka, Konno και Toyama (2001) “Ρητή γνώση είναι αυτή που εκφράζεται με λέξεις και αριθμούς, διαμοιράζεται μέσω της πληροφορίας, των επιστημονικών τύπων, των εγχειριδίων κ.α. Μεταδίδεται επίσημα και συστηματικά. Άρρητη γνώση είναι η εξόχως προσωπική γνώση, δύσκολα εκφραζόμενη και μεταδιδόμενη μέσω πληροφοριών, επιστήμης, εγχειριδίων κ.α. Οι ιδέες, η διαίσθηση εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία. Αποτελούν συμπληρωματικούς τύπους γνώσης”. Κομβικό το έργο του Michael Polanyi *The Tacit Dimension* το 1966 (Polanyi, 2009), καθώς και σε επιπλέον εργογραφία (Pears 2006, Busch, 2008, Collins, 2010, Zappavigna, 2013).

⁸¹ Για τον Taleb η αρμοστικότητα απεικονίζεται διαγραμματικά ως κυρτή καμπύλη και η ευθραυστότητα ως κοίλη. Βλ., ενδεικτικά Taleb, 2012a, p. 443, Fig., 32 και Taleb, 2012b, Fig., 2 όπου η τάση της κυρτότητας (convexity bias) αποκλίνει εκθετικά από τη γνώση (knowledge base).

Πίνακας 7.11 Η κεντρική τριάδα: τρεις τύποι έκθεσης, (Taleb, 2012a, σ. 23)

	Εύθραυστο (1)	Ανθεκτικό (2)	Άθραυστο (Αρμολογικό) (3)
Ελληνική Μυθολογία	Δαμόκλειος σπάθη, Ταντάλειος βράχος	Φοίνικας	Ύδρα
Μαύρος Κύκνος	Έκθεση σε αρνητικούς μαύρους κύκνους		Έκθεση σε θετικούς μαύρους κύκνους
Επιχειρήσεις	Νέα Υόρκη: Τραπεζικό σύστημα		Silicon Valley: “Να αποτύχεις γρήγορα”, “Να είσαι βλάκας”
Βιολογικά και Οικονομικά συστήματα	Αποδοτικότητα, βελτιστοποίηση	Πλεονασματικότητα	Εξαχρείωση (degeneracy), Λειτουργική πλεονασματικότητα
Λάθη	Μίσος για τα Λάθη	Τα Λάθη είναι μόνο πληροφορία	Αγάπη για τα Λάθη (εφόσον είναι μικρά)
Λάθη	Μη Αναστρέψιμα, μεγάλα λάθη, εκρήξεις		Παραγωγή αναστρέψιμων μικρών λαθών
Επιστήμη / Τεχνολογία	Κατευθυνόμενη έρευνα Μελέτη γεγονότων	Καιροσκοπική έρευνα Μελέτη της έκθεσης	Στοχαστικά μαστορέματα
Διχοτομία συμβάντος / Έκθεσης	μέτρηση των κινδύνων τους, στατιστικές ιδιότητες των γεγονότων	σε γεγονότα, στατιστικές ιδιότητες των εκθέσεων	Τροποποίηση έκθεσης σε γεγονότα
Επιστήμη	Θεωρία	Φαινομενολογία	Ευρετική (heuristics), πρακτικά κόλπα
Τρόποι Σκέψης	Νεωτερικότητα	Μεσαιωνική Ευρώπη	Αρχαϊκή Μεσόγειος
Ανθρώπινες Σχέσεις	Φιλία	Συγγένεια	Έλξη
Αρχαίος Πολιτισμός (Nietzsche)	Απολλώνιος	Διονυσιακός	Ισορροπημένη μίξη απολλώνιου και Διονυσιακού
Ηθική	Σύστημα χωρίς ανάληψη ρίσκου	Σύστημα με ανάληψη ρίσκου	Σύστημα με αλτρουισμό (soul in the game)
Κανονισμοί	Κανόνες	Αρχές	Αρετή
Συστήματα	Συγκεντρωμένες πηγές τυχειότητας		Κατανεμημένες πηγές τυχειότητας
Μαθηματικά (συναρτήσεις)	Μη γραμμικές – κοίλες ή κοίλες– κυρτές	Γραμμικές ή κυρτές – κοίλες	Μη γραμμικές – κυρτές
Μαθηματικά (πιθανότητες)		Χαμηλή μεταβλητότητα	
Γνώση	Ρητή	Άρρητη	Άρρητη με κυρτότητα
Μάθηση	Αίθουσα	Πραγματική ζωή, παθήματα, μαθήματα	Πραγματική ζωή και βιβλιοθήκη
Πολιτικά Συστήματα	Έθνος – κράτος, κεντρικό		Συλλογή από πόλεις κράτη, αποκεντρωμένο

Πίνακας 7.11 (συνέχεια)

Κοινωνικό Σύστημα	Ιδεολογία		Μυθολογία
Γνώση	Ακαδημία	Εμπειρογνωμοσύνη	Ευρυμάθεια
Επιστήμη	Θεωρία	Φαινομενολογία	Φαινομενολογία βάσει τεκμηρίων
Λήψη Αποφάσεων	Βασισμένη σε μοντέλα πιθανολογική λήψη αποφάσεων	Βασισμένη σε ευρετική λήψη αποφάσεων	Κυρτή ευρετική
Διανοητές	Πλάτωνα, Αριστοτέλης, Αβερρόης	Πρώτοι Στωικοί, Μενόδοτος Νικομήδειας, Popper, Wittgenstein	Ρωμαίοι Στωικοί, Νίτσε, ίσως ο Χέγκελ, Jaspers
Οικονομική ζωή	Λατρεία προσποιούμενων τους οικονομολόγους (econophasters)	Ανθρωπολόγοι	Θρησκεία
Οικονομική ζωή	Γραφειοκράτες		Επιχειρηματίες
Φήμη (ταξική)	Μεσαία τάξη	Πρόσωπα με ελάχιστο μισθό	Μπόεμ, αριστοκρατία, «παλιό χρήμα»
Ιατρική	Via positiva (προσθετική θεραπεία)		Via negativa (αφαιρετική θεραπεία)
Φιλοσοφία /Επιστήμη	Ορθολογισμός	Εμπειρισμός	Αφαιρετικός Εμπειρισμός
	Διαχωρίσιμος		Ολιστικός
Οικονομική ζωή		Διεύθυνση από τους ιδιοκτήτες	
Χρηματοοικονομική	Δικαίωμα προαίρεσης (short)		Δικαίωμα προαίρεσης (long)
Γνώση	Θετική Επιστήμη (θετικά πειραματικά αποτελέσματα)	Αρνητική Επιστήμη (αρνητικά πειραματικά αποτελέσματα)	Τέχνη
Λήψη Αποφάσεων	Πράξεις κατ' εντολή		Πράξεις παράλειψης
Επιχειρήσεις	Βιομηχανία	Μικρές επιχειρήσεις	Μεταποίηση
Φαγητό	Εταιρείες τροφίμων		Εστιατόρια
Χρηματοοικονομική	Χρέος	Ίδια Κεφάλαια	Κεφάλαια Συμμετοχών
Χρηματοοικονομική	Δημόσιο Χρέος	Ιδιωτικό Χρέος χωρίς διάσωση	Μετατρέψιμο χρέος
Γενικά	Μεγάλο	Μικρό αλλά εξειδικευμένο	Μικρό αλλά όχι εξειδικευμένο
Χρηματοοικονομική	Τράπεζες, Αντισταθμιστικά	Αμοιβαία Κεφάλαια	Αμοιβαία Κεφάλαια
	Υψηλού Κινδύνου διαχειριζόμενα από econophasters	Υψηλού Κινδύνου (κάποια)	Υψηλού Κινδύνου (κάποια)
Επιχειρήσεις	Πρόβλημα εντολέα – εντολοδόχου		Διεύθυνση από τους διευθυντές
Μοντέλο Λάθους	Κοιλότητα στα λάθη		Κυρτότητα στα λάθη

Αναφορικά με τα βιολογικά και οικονομικά συστήματα η αποδοτικότητα και η βελτιστοποίηση είναι χαρακτηριστικά συστημικής ευθραυστότητας. Όπως είδαμε στο 7^ο κεφάλαιο, η αρμοστικότητα και η αποδοτικότητα είναι αντίστροφα μεγέθη, ενώ η αποδοτικότητα και η ευθραυστότητα μεγέθη ανάλογα.

Σχετικά με τη μάθηση και τη γνώση η ρητή γνώση είναι χαρακτηριστικό ευθραυστότητας, η άρρητη γνώση χαρακτηριστικό ανθεκτικότητας και η άρρητη γνώση με κυρτότητα χαρακτηριστικό αρμοστικότητας. Επιπλέον, η μάθηση στην επικράτεια της αρμοστικότητας στηρίζεται στην πραγματική ζωή και στα βιβλία, στην επικράτεια της ανθεκτικότητας στα “παθήματα-μαθήματα” της πραγματικής ζωής, ενώ η μάθηση που λαμβάνει χώρα μόνο σε αίθουσες συμβάλλει στην ευθραυστότητα. Αντίστοιχα αρμοστική είναι η ευρυμάθεια (αφού αυξάνει την ποικιλότητα και την πολυκαλλιέργεια).

Ο Taleb αποτυπώνει τα Συστήματα ως συγκεντρωμένες πηγές τυχειότητας (ευθραυστότητα), ενώ τα συστήματα που αποτελούν κατανεμημένες πηγές τυχειότητας είναι αρμοστικά.

Για τη λήψη αποφάσεων, σε όλα τα επίπεδα και οργανώσεις, η αρμοστικότητα στηρίζεται σε κάτι που φαίνεται παράδοξο στον νεωτερικό άνθρωπο και στο κρατούν σύστημα της οργάνωσης και της αποδοτικότητας. Είναι η σκόπιμη παράλειψη να κάνεις κάτι, να λάβεις υποχρεωτικά μια απόφαση, να νομοθετείς διαρκώς για το παραμικρό, να θέλεις να νομίζεις ότι έχεις τον έλεγχο και ότι κάνεις το βέλτιστο δυνατό. Η λήψη αποφάσεων που βασίζεται σε πιθανολογικά μοντέλα αποτελεί χαρακτηριστικό ευθραυστότητας.

Τέλος συμφωνούμε με τον Taleb ότι για να είναι η χρηματοοικονομική αρμοστική πρέπει να ενσωματώνει τον κίνδυνο στην πράξη, με τη δαμόκλειο σπάθη της χρεοκοπίας ή της απώλειας της επένδυσης. Το δημόσιο χρέος (ή η μετατροπή του ιδιωτικού χρέους σε δημόσιο) αποτελεί καθαρή περίπτωση ευθραυστότητας, όπως την έχουμε βιώσει (και το βιώνουμε) στην Ελλάδα και διεθνώς.

Στον Πίνακα 7.12 αποτυπώνεται η κατά Taleb (2018) τριάδα των κοινωνικών ασυμμετριών, αναφορικά με την ανάληψη ρίσκου σε προσωπικό, επαγγελματικό ακόμη και κοινωνικό επίπεδο. Υπάρχουν τρεις κατηγορίες, η “μηδενική ανάληψη κινδύνου”, η “αποδοχή ανάληψης κινδύνου” και η “ανάληψη κινδύνου για άλλους ή για παγκόσμιες αξίες”.

Στην 1^η κατηγορία αποτυπώνονται οι “εκ του ασφαλούς” χαρακτήρες, που δεν αναλαμβάνουν ρίσκα. Στην κατηγορία 2 βρίσκονται τα πρόσωπα που αναλαμβάνουν

ίδια ρίσκα. Στην 3^η κατηγορία είναι τα πρόσωπα που αναλαμβάνουν κινδύνους για άλλους, για την κοινωνία ή για παγκόσμιες/πανανθρώπινες αξίες (αλτρουιστές). Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως αποτυπώνονται από τον Taleb, έχουν αρκετές αντιστοιχίες με τον προηγούμενο Πίνακα 7.11.

Πίνακας 7.12: Κοινωνικές Ασυμμετρίες (Taleb, 2018, p. 41, Table 2)

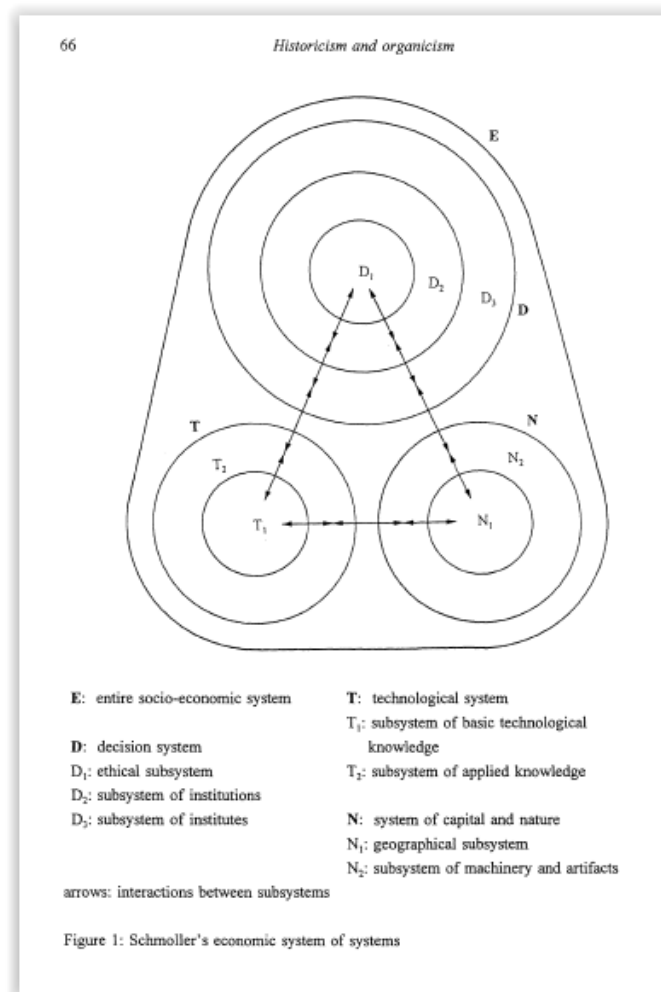
Μηδενική ανάληψη ρίσκου (κινδύνου) (1)	Ανάληψη ίδιου ρίσκου (κινδύνου) (2)	Ανάληψη ρίσκου (κινδύνου) για άλλους ή για παγκόσμιες αξίες (3)
Γραφειοκράτες, σπασίκλης χάραξης πολιτικών		
Σύμβουλοι, Σοφιστές	Έμποροι, Επιχειρηματίες	Προφήτες, Φιλόσοφοι (στην προνεωτερική εκδοχή)
Μεγάλες Εταιρείες με πρόσβαση στα κράτη	Τεχνίτες	Καλλιτέχνες, κάποιοι τεχνίτες
Εταιρικοί διευθυντές (με κουστούμι)	Επιχειρηματίες	Επιχειρηματίες/ Καινοτομούντες
Επιστήμονες μέρος του συστήματος, θεωρητικοί, πληροφοριορύχοι (data miners)	Πειραματικοί επιστήμονες στο εργαστήριο και στο πεδίο	Αντισυμβατικοί επιστήμονες που αναλαμβάνουν ρίσκα με απομακρυσμένες υποθέσεις από τις κοινές αντιλήψεις
Κεντρική Κυβέρνηση	Κυβερνήσεις πόλεων-κρατών	Τοπική Αυτοδιοίκηση
Διορθωτές κειμένων	Συγγραφείς (κάποιοι εκδότες	Πραγματικοί Συγγραφείς
Δημοσιογράφοι που “αναλύουν” και προβλέπουν	Κερδοσκόποι	Δημοσιογράφοι που αναλαμβάνουν ρίσκα και αποκαλύπτουν απατεώνες (ισχυρά καθεστώτα, πολυεθνικές και μεγάλες εταιρείες), επαναστάτες
Πολιτικοί	Ακτιβιστές	Αντιφρονούντες, επαναστάτες, καινοτόμοι
Τραπεζίτες	Επενδυτές σε Αντισταθμιστικά Αμοιβαία Κεφάλαια Υψηλού Κινδύνου (Hedge Funds)	(Δεν θα εμπλέκονταν σε χυδαίο εμπόριο)
Κυνηγοί βραβείων, επάθλων, τιμών, τελετών, παρασήμων, τσάι με τη Βασίλισσα Ελισάβετ, μέλη Ακαδημιών, χειραψίες με τον Ομπάμα		Το μεγαλύτερο βραβείο είναι ο θάνατος για τις θέσεις ή τις ιδέες κάποιου ή κάποιας: Σωκράτης, Ιησούς, Αγία Αικατερίνη, Υπατία, Ιωάννα της Λωρραίνης

Με την παράθεση των ανωτέρω πινάκων, ο Taleb δείχνει ότι μια κοινωνία, ή μια οργάνωση (δημόσια ή ιδιωτική), μια οικογένεια, ένα κράτος, ή οποιαδήποτε άλλη δομή ή πρόσωπο, πρέπει να “κατοικούν” στη στήλη (3) για να μπορούν να είναι όχι μόνο αρμοστικά, αλλά άθραυστα. Και αν ακόμη κάποιος πεθάνει για τις ιδέες του, όπως ο Σωκράτης ή ο Ιησούς αυτές θα είναι αιώνιες (δηλαδή αρμοστικές),

αντέχοντας στο πέρασμα του χρόνου και στις συνεχείς επικαλύψεις, στρεβλώσεις, ή και βουτηγμένων στη λήθη ιδεών.

Εξίσου σημαντική με τις ανωτέρω τριάδες είναι η “τριάδα της αδιαφάνειας” (Taleb, 2010, σσ. 50-58) που περιλαμβάνει “την αυταπάτη της κατανόησης, την αναδρομική στρέβλωση και την υπερεκτίμηση της πραγματικής πληροφόρησης” με ιδιαίτερες συνέπειες στη χάραξη πολιτικών και τα αποτελέσματά τους.

Μια άλλη τριάδα είναι η παρατιθέμενη στο Σχήμα 7.19 αποτύπωση του Krabbe και αφορά στο οικονομικό σύστημα των συστημάτων, του Schmoller (Krabbe, 1996, p. 66). Σε αυτό το μοντέλο στο συνολικό κοινωνικό-οικονομικό σύστημα εμπεριέχονται ένα σύστημα αποφάσεων, το σύστημα της τεχνολογίας και το σύστημα του κεφαλαίου και της φύσης. Η συγκεκριμένη ανάλυση θεωρούμε ότι τροφοδοτεί ή παραπέμπει στην ανάλυση του Δεκλερή (2005).

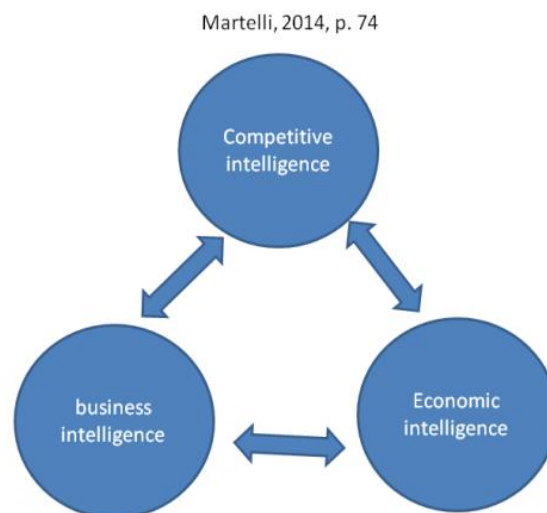
Σχήμα 7.19: Το οικονομικό σύστημα των συστημάτων του Schmoller, (Krabbe 1996, p. 66)

Ένα επιπλέον τρίπτυχο, που φέρνει σε όρους του σήμερα το τρίπτυχο του Steiner χωρίς να έχει άμεση επίδραση από αυτό, είναι του Martelli (2014, p. 74), όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.20. Το τρίπτυχο αυτό μπορεί να τροφοδοτήσει το αρχικό τρίπτυχο του Steiner με την έννοια της πληροφορίας και της ευφυΐας (intelligence). Θα μπορούσαμε να αποτυπώσουμε εκ νέου το κοινωνικό τρίπτυχο, δηλαδή τη σφαίρα της οικονομίας, τη σφαίρα του πολιτισμού και τη σφαίρα των δικαιωμάτων λαμβάνοντας, επίσης, υπόψη την επανάσταση της πληροφορίας και της ευφυΐας σε όλα τα συστήματα χωρίς να αποποιούμαστε το πνευματικό και ψυχικό κομμάτι που είναι ενσωματωμένα στο τρίπτυχο του Steiner.

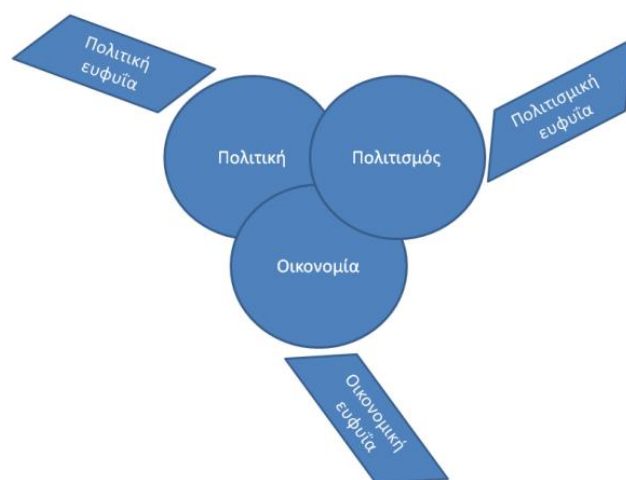
Ο Martelli (2014) αναφέρει ότι:

Εκτός της μεγάλης σημασίας της οικονομικής ευφυΐας (economic intelligence) στην ανάλυση και στην κατανόηση του [οικονομικού] περιβάλλοντος, σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν η πολιτική και η πολιτισμική πληροφορία.

Σχήμα 7.20: Τρεις διαφορετικές προσεγγίσεις στην πληροφορία (Martelli, 2014, Σχήμα 4.1, p. 74)

Μήπως ο Martelli επαναφέρει την ιδέα του κοινωνικού τρίπτυχου; Τα πεδία της ανταγωνιστικής και επιχειρηματικής ευφυΐας μπορούν να αφορούν στους οικονομικούς συνδέσμους του Steiner. Ένας μετασχηματισμός του προηγούμενου σχήματος και του κοινωνικού τρίπτυχου του Steiner αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.21.

Σχήμα 7.21: Η τριπλή έλικα του Steiner (τροποποιημένο κοινωνικό τρίπτυχο και προσεγγίσεις στην πληροφορία, (Τζουβελέκας, 2018)

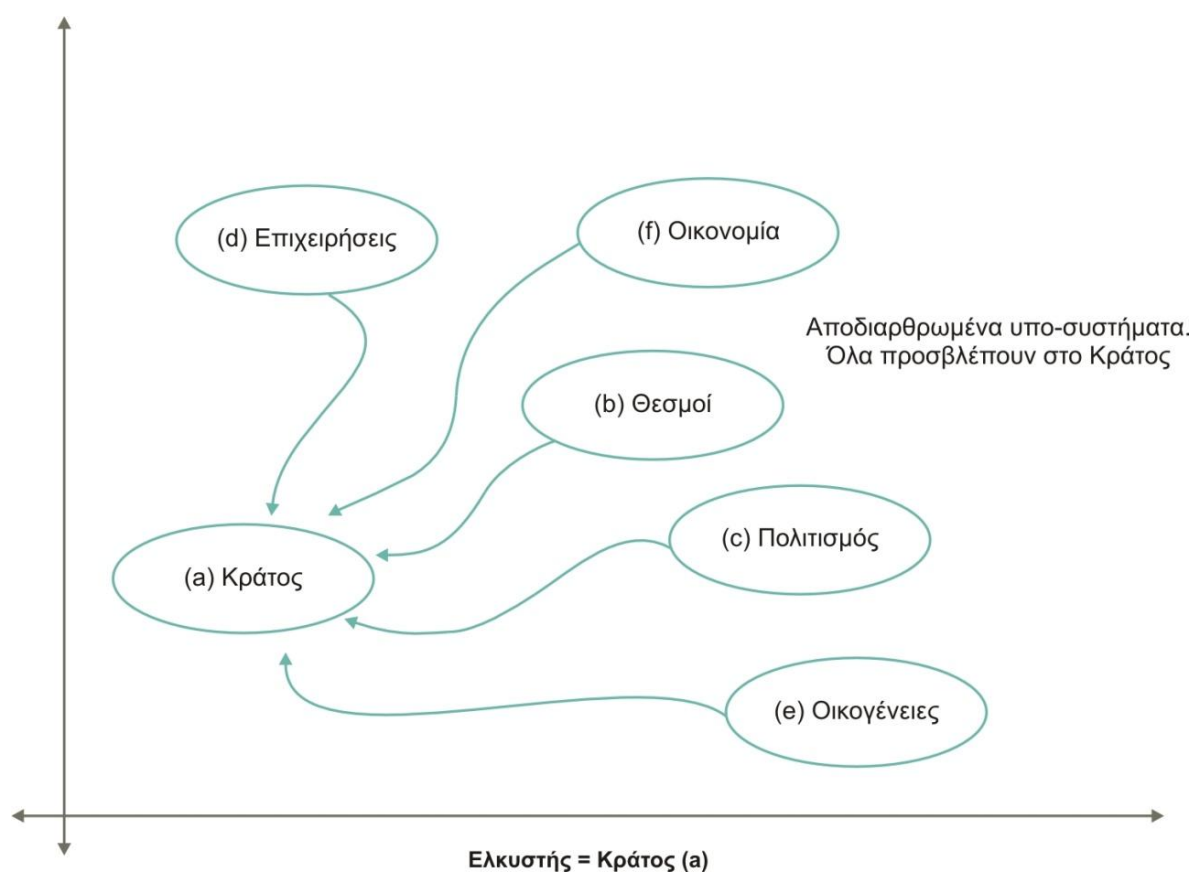
Ο ανωτέρω μετασχηματισμός μπορεί να αποτελέσει τη βάση για μια σχεδιαστική εξέλιξη των Στρατηγικών Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3), όπου οι βασικές αρχές του τρίπτυχου θα ενσωματώνονται στο σχεδιασμό βιώσιμων πολιτικών επιχειρήσεων, οργανώσεων και ανθρωπογενών συστημάτων.

Ένα ακόμη τρίπτυχο, αλλά και ολόκληρο το έργο του Hiwaki, *Culture and Economics in the Global Community* θεωρούμε ότι αποτελεί συνέχιση της ανάλυσης του Steiner για το κοινωνικό τρίπτυχο και των συνιστωσών του και ομοιάζει με την ανάλυση της *Βιώσιμης Πολιτείας* του Δεκλερής. Ο Hiwaki αναφέρεται στο προσωπικό και στο κοινωνικό ανθρώπινο ήθος ως συνιστωσών “μιας υγιούς ενεργής και ολοκληρωμένης ζωής και ανθρώπινης ανάπτυξης που ενεργοποιεί συνεργατικές διαδικασίες ενός τριμερούς ενάρετου κύκλου ανάμεσα στον Ολιστικό Πολιτισμικό Εμπλουτισμό, την Περιεκτική Ανθρώπινη Ανάπτυξη και την Ισορροπημένη Κοινωνικοοικονομική Ανάπτυξη εντός του τρίπτυχου Βιώσιμη Ανάπτυξη-Παγκόσμια Ανθρωπότητα και Ειρηνικός Πολιτισμός” (Hiwaki, 2011, p.242).

Στα ακόλουθα τρία σχήματα απεικονίζονται τρεις περιπτώσεις ελκυστών. Από τον ελκυστή “κράτος” και ένα αποδιαρθρωμένο σύστημα που όλα προσβλέπουν σε αυτό (Σχήμα 7.22), στη μετάβαση στον ελκυστή “οικονομία” με από-διαρθρωμένα και εδώ υποσυστήματα (Σχήμα 7.23) και με σκοπό τον “καθολικό» ελκυστή που θα είναι η κοινωνία μέσα από το Σταινερικό τρίπτυχο (Σχήμα 7.24).

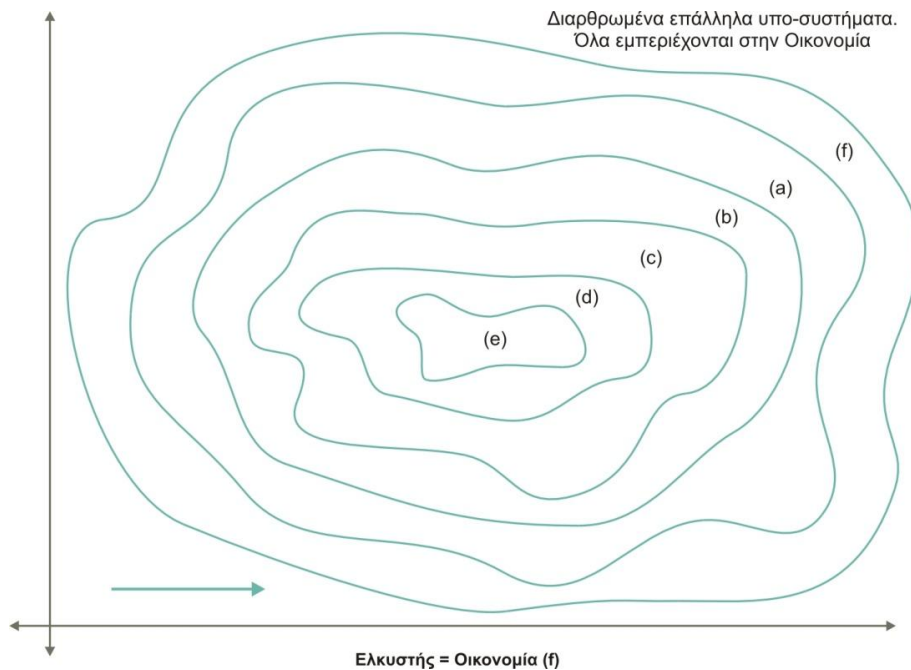
Στο Σχήμα 7.22 αποτυπώνεται η κατάσταση στην Ελλάδα. Ένα πατερναλιστικό καπιταλιστικό κράτος (ανεξαρτήτως ιδεολογικής απόχρωσης της

εκάστοτε κυβέρνησης) που επιδιώκει και εν πολλοίς καταφέρνει διαχρονικά να ρυθμίζει τα πάντα νομοθετώντας νυχθημερόν για τα σοβαρά (θεμιτό) και τα μη σοβαρά (αναίτιο) θέματα. Κατακρίνεται και λοιδορείται, αλλά η πλειοψηφία προσβλέπει σε αυτό. Υπάρχουν και οι εξαιρέσεις, αλλά είναι λίγες για να επηρεάσουν την πραγματικότητα. Ελκυστής εδώ είναι το Κράτος. Τα υπο-συστήματα οικογένεια, επιχειρήσεις, θεσμοί, ο πολιτισμός και η οικονομία ζητούν από το Κράτος ενίσχυση διαχρονικά.

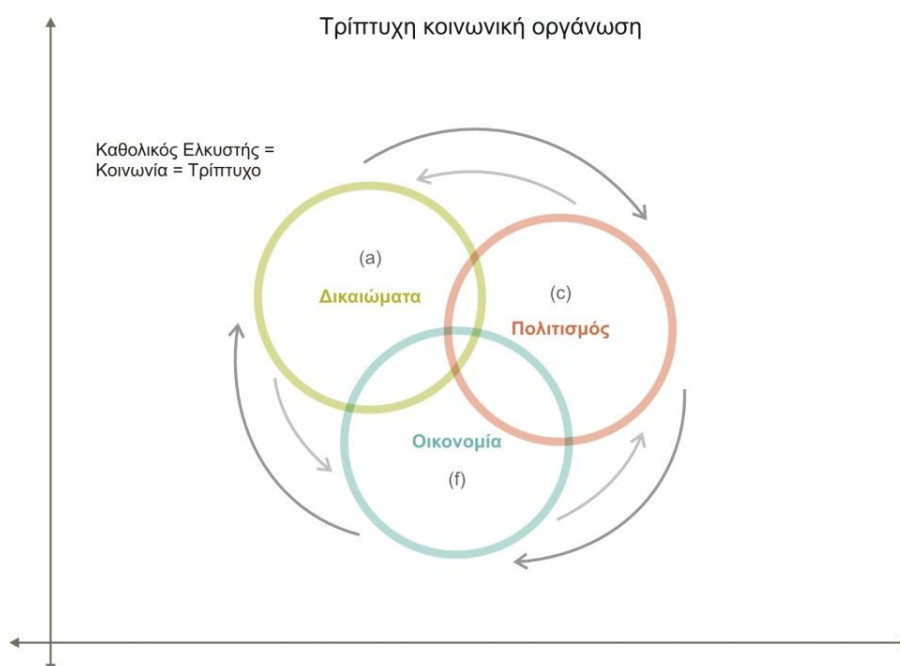
Σχήμα 7.22: Ελκυστής – Κράτος (Τζουβελέκας, 2018)

Στο Σχήμα 7.22, ελκυστής είναι η οικονομία, η οποία αποτελεί και το επιστέγασμα των (νέο) φιλελεύθερων πολιτικών. Σε αυτό το μοτίβο όλα διαρθρώνονται επάλληλα γύρω από την οικονομία, η οποία και περικλείει όλους τους υπόλοιπους θεσμούς.

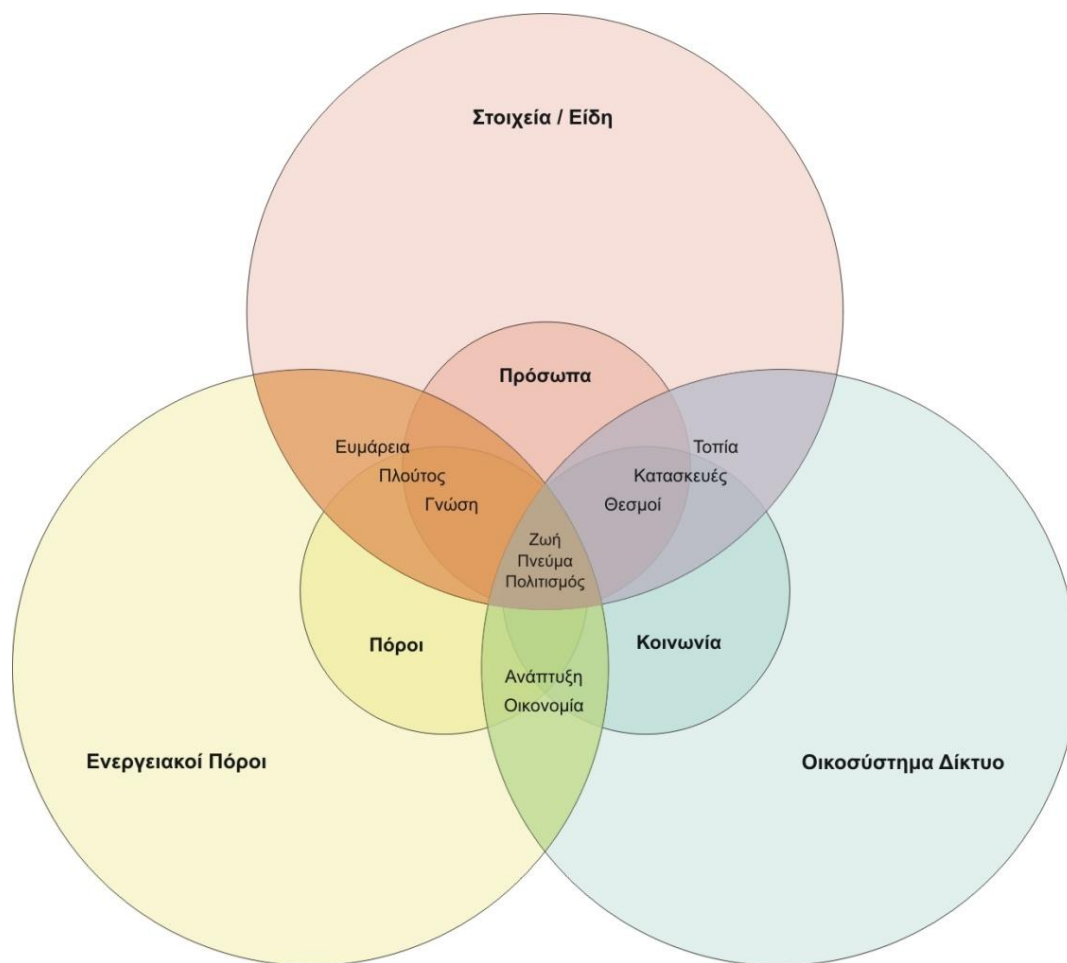
Σχήμα 7.23: Ελκυστής- Οικονομία, (Τζουβελέκας, 2018)

Στο Σχήμα 7.24 η τρίπτυχη-κοινωνία αποτελεί κατά την άποψή μας τον καθολικό ελκυστή. Αν και δεν έχει δοκιμαστεί στην πραγματικότητα, αποτελεί ένα θεωρητικό κατασκεύασμα όπως και οι ελκυστές. Εδώ ο τριπλός ελκυστής προσφέρει μια σταθερότητα στα 3 υποσυστήματα που συνυπάρχουν έχοντας βρει την ισορροπία ή τουλάχιστον μια πιο σχετικά ευσταθή ισορροπία σε σχέση με τα άλλα δύο.

Σχήμα 7.24: Ελκυστής- τρίπτυχη Κοινωνική οργάνωση, (Τζουβελέκας, 2018)

Ο Holmgren (2011, p. 226) αποκρυσταλλώνει στο Σχήμα 7.25 ένα συζυγές τρίπτυχο: α) πρόσωπα-πόροι-κοινωνία και β) ενεργειακοί πόροι-στοιχεία/ είδη-οικοσύστημα δίκτυο, τα όρια των τριπτύχων αυτών συστημάτων, την ανταλλαγή ύλης και ενέργειας. Αποτυπώνει δε τη σημαντικότητα των ορίων ανάμεσα σε αυτά τα τρίπτυχα συστήματα. Το εσωτερικό τρίπτυχο είναι το ανθρωπογενές που περιλαμβάνεται και λειτουργεί εντός του εξωτερικού τρίπτυχου που αποτελεί και το πλαίσιο της φύσης.

Σχήμα 7.25: Διάγραμμα Venn-Αυτοοργανούμενα συστήματα, (Holmgren, 2011, Fig. 31, p. 226)

Ο Holmgren (2011, p. 227) χρησιμοποιεί την αναλογία της παλιάς βιώσιμης και οικολογικά φιλικής τεχνικής των αναβαθμών στη μεσογειακή γεωργία που υπάρχουν κατά κόρο στην ορεινή ηπειρωτική και στη νησιωτική Ελλάδα. Εκεί που οι “πεζούλες” ως όρια, συγκρατούν το χώμα μέσα στα βράχια και στο ξερό τοπίο, δημιουργώντας συνθήκες καλλιεργήσιμης γης, κυριολεκτικά στο όριο.

Συμπέρασμα

Στο παρόν κεφάλαιο αποτυπώθηκε η χρήση της συστημικής μεθοδολογίας για την ανάλυση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας καθώς και της κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας, θεωρητικά αλλά και για το οικοσύστημα της ΚΑΛΟ στην Ελλάδα. Η εν λόγω μεθοδολογία αποτέλεσε τη βάση ανάλυσης του χρήματος, της χρηματοοικονομικής και του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στο κεφαλαιοκρατικό και στο κοινοτικό παράδειγμα. Εξετάστηκε το αν και κατά πόσο το κυρίαρχο οικονομικό κεφαλαιοκρατικό σύστημα και το εναλλακτικό οικονομικό σύστημα του κοινοτισμού με βάση τα κριτήρια του “Επίσημου Συστήματος” “S” κατά Checkland αναφορικά με την (κοινωνική) οικονομία, την (κοινωνική) επιχειρηματικότητα, την (κοινωνική) καινοτομία, το χρήμα, την (κοινωνική) χρηματοοικονομική και τον (κοινωνικό) χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό μπορούν να είναι “Επίσημο Σύστημα”. Κανένα από τα δύο συστήματα δεν πληροί όλα τα κριτήρια με θετικό τρόπο των αντίστοιχων νοητικών μοντέλων.

Στο κριτήριο της παροχής εγγύησης συνέχειας και όχι μιας εφήμερης κατάστασης, και αν το σύστημα έχει μακροχρόνια σταθερότητα και μπορεί να ανακάμψει έπειτα από διαταραχή από τα δομικά του στοιχεία: α) για το κεφαλαιοκρατικό σύστημα καλύπτεται μόνο η προϋπόθεση της καινοτομίας και υπό όρους ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός, ενώ β) για το κοινοτικό καλύπτονται όλες οι προϋποθέσεις θετικά.

Η συστημική σκέψη είναι εκδήλωση του μεθοδολογικού ολισμού. Μέσα από την προσαρμογή της συστημικής ανάλυσης του Checkland στο πλαίσιο της έρευνας αποτυπώθηκαν τα κύρια στοιχεία του ευρετικού εργαλείου C.A.T.W.O.E. καθιστώντας τη βάση για τη συστημική ανάλυση του πεδίου έρευνας μας.

Αποτυπώθηκε η σχέση της έρευνας δράσης με τον προσαρμοστικό κύκλο και την κοινωνική καινοτομία στο πλαίσιο της συστημικής ανάλυσης και φάνηκαν οι αλληλεξαρτήσεις τους επιβεβαιώνοντας ότι η έρευνα δράσης είναι συστημική επιστημονική μεθοδολογία.

Η ίδια η έρευνα μας δομήθηκε με βάση τη συστημική μεθοδολογία και αποτυπώθηκε στην οργάνωση και στη συγγραφή της παρούσας εργασίας. Στον Πίνακα 7.6 συνοπτικά αποτυπώνεται όλη η ερευνητική διαδρομή με τα ερωτήματα τις δράσεις και τις απαντήσεις τους.

Αποτυπώθηκε επίσης με τη χρήση του ευρετικού εργαλείου της αρμοστικότητας, του προσαρμοστικού κύκλου, η χρηματική καινοτομία, ως μια διαδοχική διαδικασία ανάπτυξης, διατήρησης, εκτόνωσης και αναδιοργάνωσης, γεγονός που ισχύει και στην κοινωνική καινοτομία. Ο προσαρμοστικός κύκλος μπορεί να περιγράψει επιπλέον ένα οικοσύστημα κοινωνικής οικονομίας, αλλά και μιας οικονομίας γενικότερα. Το μοντέλο του προσαρμοστικού κύκλου έχοντας χρησιμοποιηθεί στην αποτύπωση των φάσεων της χάραξης και εφαρμογής πολιτικών με το σχεδιασμό πολιτικής να τοποθετείται στη φάση (r), την εφαρμογή πολιτικής στη φάση (K), την αποτυχία πολιτικής στη φάση (Ω) και τις εναλλακτικές πολιτικές στη φάση (α). Με βάση την παρούσα κατάσταση η Κ.Α.Λ.Ο. βρίσκεται στη Φάση (r) με δυνητική μετάβαση στη Φάση (K). Η σχετική κρατική πολιτική είναι γραφειοκρατική. Οι ομάδες που δραστηριοποιούνται στο πεδίο περιλαμβάνουν τόσο φορείς και επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. (τυπικές και άτυπες μορφές), ακτιβιστές, γνωσιολογικές κοινότητες και οραματιστές.

Η μεγάλη πλειοψηφία των ομάδων ταξινομείται από τον ερευνητή στις επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο., χωρίς βέβαια να υπάρχει κάποια απολυτότητα σε αυτή την ταξινόμηση. Η πολιτική είναι απλά εφαρμοστική και διεκπεραιωτική. Αναφορικά με τη σχέση επιστήμης και πολιτικής, στην παρούσα περίοδο υποστηρίζουμε ότι η επιστήμη ενσωματώνει και αποτιμά τις δράσεις της κοινωνίας και της πολιτικής. Ο τύπος της επιστήμης σχετικά με την Κ.Α.Λ.Ο. αναφέρεται στην παρακολούθηση. Η ακολουθούμενη στρατηγική του Κράτους είναι “όπως παλιά αλλά λίγο παραπάνω”. Η απόκριση στην αλλαγή είναι συμβιβασμός/συμφιλίωση και το βασικό όραμα είναι η σταθερότητα.

Η κοινωνική και η χρηματική καινοτομία είναι ασυνεχείς. Στους χώρους δυνατοτήτων τους τα στάδιά τους κινούνται μη γραμμικά. Ενσωματώνοντας την ανάλυση του προσαρμοστικού κύκλου στην κοινωνική και χρηματική καινοτομία επιτυγχάνεται η συνέχεια τουλάχιστον σε νοητικό και αντιληπτικό επίπεδο.

Η ανάλυση της εντροπίας στην κοινωνία στην οικονομία και στο χρήμα είναι σημαντική γιατί δείχνει τα όρια που εδώ και καιρό ο χρηματοοικονομικός καπιταλισμός έχει ξεπεράσει με έντονα αρνητικές συνέπειες για τον άνθρωπο, τη φύση και τον πλανήτη. Ιδιαίτερα η κοινωνική εντροπία περιλαμβάνει τη χρηματική εντροπία. Η κοινωνική αυτο-οργάνωση είναι σημαντικός κόμβος για την εξέλιξη της κοινωνικής εντροπίας και της κοινωνικής αρμοστικότητας.

Κεφάλαιο 8: Μελέτες Περιπτώσεων

Εισαγωγή

Η (συστημική) έρευνα δράσης, εκτός από τη θεωρία, αναπτύσσει παράλληλα την πράξη. Προσπαθήσαμε, προετοιμάζοντας την έρευνα, κατά τη διάρκειά της και μετά την ολοκλήρωσή της να συνεχιστεί η συμμετοχή μας σε ομάδες και εγχειρήματα για την από κοινού πραγματοποίηση των στόχων αυτών των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. Στη σπείρα της έρευνας δράσης (Holmgren, 2011, p. 16) και της συστημικής μεθοδολογίας κατά Checkland, αφού ορίστηκαν τα προβλήματα και λήφθησαν υπόψη ρεαλιστικές επιλογές δράσης, προχωρήσαμε σε δράση. Τα στάδια του στοχασμού πάνω στα αποτελέσματα και η αναδιατύπωση του προβλήματος ή των προβλημάτων ανήκουν σε επόμενο κύκλο έρευνας δράσης, όπως αποτυπώθηκε και στην ενότητα 1.5.

Το κεφάλαιο οργανώνεται σε επτά θεματικές ενότητες. Η πρώτη θεματική περιλαμβάνει τις ενότητες 8.2.1 έως 8.2.3 και αναφέρεται στο σχεδιασμό και στην ανάπτυξη ενός μη κρατικού ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας. Η δεύτερη θεματική περιέχει τις ενότητες 8.3.1 και 8.3.3 για την Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου. Η τρίτη θεματική ενότητα αναπτύσσει το έργο της Κοιν.Σ.Επ. Core Flower και του permaculture.school στις ενότητες 8.4.1 έως 8.4.3. Η τέταρτη θεματική αποτυπώνει το σχεδιασμό, την ανάπτυξη και τη λειτουργία της Ομάδας για το συντονισμό και την παρακολούθηση δράσεων Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας της Περιφέρειας Κρήτης και τις κοινές συμμετοχικές δράσεις μαζί με τις Κοιν.Σ.Επ του νησιού.

Η πέμπτη θεματική ενότητα, αποτυπώνει το έργο ενός νέου εγχειρήματος στο χώρο της ενέργειας, της Community Energy River, ενός άτυπου σχήματος που θα θεσμισθεί στο άμεσο μέλλον και δραστηριοποιείται στο πεδίο της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, ιδίως στο πεδίο των ενεργειακών κοινοτήτων. Στην έκτη θεματική παρουσιάζεται η ιδέα ενός κοινωνικού χρηματιστηρίου ενέργειας και επιπλέον η ενεργειακή βάση και η σχέση της με την Κ.Α.Λ.Ο., καθώς και μια αναφορά στο Δημήτρη Μπάτση και το έργο του. Στην έβδομη θεματική αποτυπώνεται η ανάπτυξη και η λειτουργία μιας Κοιν.Σ.Επ στο χώρο της έξυπνης γεωργίας και της αγροτικής κοινωνικής καινοτομίας. Σε όλες τις ανωτέρω θεματικές

ασχοληθήκαμε στο κοντινό παρελθόν (1^η θεματική ενότητα) ή εξακολουθούμε να συμμετέχουμε ενεργά στο πλαίσιο της έρευνας (2^η – 5^η και 7^η θεματικές ενότητες).

Παρουσιάζονται πέντε περιπτώσεις έρευνας δράσεις σε:

- α) ένα μη κρατικό ταμείο κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας,
- β) μία τράπεζα χρόνου
- γ) μια νεοφυή κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση στο πεδίο της αειφορίας και της περμακουλτούρας,
- δ) ένα διεθνές διαδικτυακό σχολείο περμακουλτούρας
- ε) μια περιφερειακή αυτοδιοίκηση
- στ) ένα νεοφυές σχήμα στο χώρο της ενέργειας και των ενεργειακών κοινοτήτων
- ζ) μια νεοφυή κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση στο πεδίο της έξυπνης γεωργίας και αγροτικής κοινωνικής καινοτομίας.

Κάθε μια από αυτές τις περιπτώσεις βρίσκεται σε διαφορετικό στάδιο ανάπτυξης, σε διαφορετικό γεωγραφικό χώρο έχοντας διαφορετική στόχευση και αφορώντας σε διαφορετικά ενδιαφερόμενα μέρη. Σε κάθε περίπτωση, χρησιμοποιηθήκαν, κάτω από την ομπρέλα της έρευνας δράσης διαφορετικές τεχνικές και μέθοδοι. Η συμμετοχή των κοινοτήτων, των προσώπων και των ενδιαφερομένων μερών εμφανίζει διαφορετικό εύρος.

Στις μελέτες έρευνας δράσης έχουμε παραμείνει ενεργά συμμετέχοντες και βρισκόμαστε σε συνεχή επικοινωνία, με τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η διαδικασία δεν είναι συμβατική και δεν περιλαμβάνει μόνο συλλογή ποσοτικών ή και ποιοτικών στοιχείων πριν τερματιστεί. Η συμμετοχή μας είναι διαρκής στο πλαίσιο της έρευνας δράσης.

Τα έργα που αποτυπώνονται στο κεφάλαιο 8 είναι:

1. το Ταμείο SES στην Καρδίτσα.
2. η Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου και η οργανωσιακή αυτο-αξιολόγησή της από τα ίδια τα μέλη της, με τη χρήση εργαλείου ολικής ποιότητας που αναπτύχθηκε για τις ανάγκες της έρευνας του CAF_{social}.
3. η Κοιν.Σ.Επ. Core Flower.
4. το διεθνές διαδικτυακό σχολείο περμακουλτούρας Permaculture.school.
5. το perma_currency, συμπληρωματικό νόμισμα για τις ανάγκες του Permaculture.school.

6. η Ομάδα για το συντονισμό και την παρακολούθηση δράσεων Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας της Περιφέρειας και το οικοσύστημα των επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. στην Κρήτη.
7. η Community Energy River.
8. η Κοιν.Σ.Επ. Agroid

Ανεξάρτητα από το βαθμό επιτυχίας της έρευνας δράσεις στις ανωτέρω περιπτώσεις, όπως αναφέρουν οι Greenwood και Levin, “ακόμη και αν δεν επιτευχθούν οι επιθυμητοί στόχοι της έρευνας δράσης, δημιουργούνται πλούσιες μαθησιακές ευκαιρίες, δυνατότητες και δεξιότητες” (Greenwood και Levin, 2007).

8.2 To SES Net Fund

8.2.1 Η ιδέα για το SES Net Fund

Από το ξεκίνημα της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης στην Ευρώπη, η Ελλάδα βίωσε μια πολύ σοβαρή κρίση χρέους, που συνοδεύτηκε από οικονομική ύφεση και κοινωνική υποβάθμιση. Τα πολύ υψηλά ποσοστά ανεργίας και η χαμηλή επίδοση των επιχειρήσεών της, (όσων κατάφεραν να επιβιώσουν), ήταν και παραμένει δυσάρεστη πραγματικότητα για όσους και όσες τα βιώνουν. Ο τραπεζικός δανεισμός “υπακούοντας” στην υπερ-ορθόδοξη χρηματοοικονομική συνταγή περιορίστηκε δραστικά. Αντί να επεκταθεί μέσω αντι-κυκλικής χρηματικής προσφοράς (αυξημένη ρευστότητα), ακολούθησε την προ-κυκλική “τελεολογία” μειώνοντας στο ελάχιστο ή διακόπτοντας τις χορηγήσεις, την περίοδο που η οικονομία κρύνει, με τις προαναφερόμενες συνέπειες. Το ίδιο συνέβη με τις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις και τις επιχειρήσεις της κοινωνικής οικονομίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, οι ελληνικές κοινωνικές επιχειρήσεις, ευρισκόμενες ακόμη σε πρώιμο στάδιο ανάπτυξης, έχουν να αντιμετωπίσουν την επιφυλακτικότητα των τραπεζών, χαρακτηριζόμενες (μονομερώς) ως επιχειρηματικές προσπάθειες υψηλού κινδύνου. Μέχρι σήμερα το κράτος αδυνατεί να κατανοήσει την ιδιαίτερη φύση τους και παρά τις καλοπροαίρετες προσπάθειες τις αντιμετωπίζει γραφειοκρατικά

Αυτό οφείλεται, κυρίως, στον κατακερματισμό των δημόσιων πολιτικών, οι οποίες, λόγω της ανυπαρξίας ενός συνεκτικού δεσμού, στο πλαίσιο μιας ενιαίας πολιτικής, έχουν αντικρουόμενους στόχους. Παράδειγμα αποτελεί η πολιτική του Υπουργείου Οικονομικών που έχει στόχο την αύξηση των φορολογικών εσόδων και η

πολιτική του αρμόδιου για τις κοινωνικές επιχειρήσεις Υπουργείου για μειωμένους φορολογικούς συντελεστές. Ενώ, αρχικά, οι κοινωνικές επιχειρήσεις είχαν διαφορετική φορολογική αντιμετώπιση βάσει του Ν. 4019/2011 και αργότερα με το Ν. 4430/2016, οι φορολογικές διευκολύνσεις κατέπεσαν στο βωμό της αναγκαιότητας βελτίωσης των φορολογικών εσόδων στο πλαίσιο των μνημονιακών πολιτικών. Προκαλεί εντύπωση και έκπληξη, παρενθετικά, ότι σε επίπεδο δημοσιονομικής πολιτικής οι Κοιν.Σ.Επ. απώλεσαν τη φορολογική ελάφρυνση εν τη γενέσει τους, την περίοδο που θα έπρεπε να στηριχθούν από το κράτος, που υποστηρίζει ότι τις στηρίζει, ενώ άλλες επιχειρηματικές δραστηριότητες της οικονομίας του διαμοιρασμού (sharing economy), όπως η Uber και η Airbnb σε λίγα χρόνια, εντός της ύφεσης, γιγαντώθηκαν χωρίς να υπάρχει φορολογικό πλαίσιο στη δράση τους. Αποτέλεσμα ήταν να διαφύγουν ως φορολογητέα ύλη τζίρος δισεκατομμυρίων ευρώ μέχρι το 2018 που αναπτύχθηκε και λειτουργεί η πλατφόρμα Airbnb.

Με δεδομένη τη μη ύπαρξη χρηματοδοτικών καναλιών για τις επιχειρήσεις της Κ.ΑΛ.Ο. και τη μη λειτουργία του κρατικού Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας, όπως περιγράφονταν αρχικά στο Ν. 4019/2011 και κατόπιν στο Ν. 4430/2016, φορείς στη Θεσσαλία αποφάσισαν να συστήσουν μια τοπική συνεργασία για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική, στοχεύοντας στη δημιουργία ενός εργαλείου παροχής κεφαλαίων / εγγυήσεων σε κοινωνικές επιχειρήσεις στην γεωγραφική ενότητα της περιφέρειας. Έτσι προέκυψε το Δίκτυο Υποστήριξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας – SES Net που αποτέλεσε αρχικά μια πρωτοβουλία της Αναπτυξιακής Καρδίτσας (ΑΝ.ΚΑ) σε συνεργασία με την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Ηθικών και Εναλλακτικών Τραπεζών (FEBEA), τη Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας, την Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης (Ε.Ε.Τ.Α.Α.), έχοντας παράλληλα την υποστήριξη της Ένωσης Συνεταιριστικών Τραπεζών Ελλάδος (Ε.Σ.Τ.Ε.) και της Ελληνικής Εταιρείας Ανακύκλωσης.

Σκοπός, κατά την πιλοτική περίοδο, ήταν η ανάπτυξη μιας τοπικής/περιφερειακής συνεργασίας για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική εκκινώντας από την Καρδίτσα, η οποία θα μπορούσε να οδηγήσει σε ένα εργαλείο Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής για τη χρηματοδότηση κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα, σε ένα αρχικό στάδιο και αν ήταν δυνατό να επεκταθεί και σε άλλες χώρες της Ε.Ε. Αυτό το εργαλείο Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ελκυστής για πρόσθετες κοινωνικές επενδύσεις.

Η αρχιτεκτονική αξία της Συνεργασίας για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική (Σ.Κ.Χ) αποσκοπεί στην ενδυνάμωση της κοινωνικής και οικονομικής αλλαγής μέσω κοινωνικά καινοτόμων χρηματοοικονομικών εργαλείων και θεσμών.

Οι κύριοι στόχοι του SES Net ήταν:

- η ανάπτυξη ενός μοντέλου για τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικών επιχειρήσεων.
- η παροχή κινήτρων σε δυνητικούς κοινωνικούς επιχειρηματίες.
- η ανάπτυξη της πλευράς της προσφοράς –κοινωνικών κεφαλαίων – στην υποστήριξη κοινωνικών επιχειρήσεων και δυνητικών επιχειρηματιών.

Η πρωτοβουλία αποτέλεσε μέρος της ευρωπαϊκής δράσης Social Enterprise Finance που συγχρηματοδοτήθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Στο πανευρωπαϊκό αυτό πρόγραμμα-ομπρέλα υπήρχαν οι ακόλουθες 4 ευρείες κατηγορίες στις οποίες θα συμμετείχαν τα σχέδια δράσης ανάλογα με την ωριμότητα της αγοράς κοινωνικής χρηματοοικονομικής και του ίδιου του σχεδίου δράσης:

- Κατηγορία Α': Ίδρυση Συνεργασίας για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική.
- Κατηγορία Β': Ίδρυση εργαλείων και μηχανισμών Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής.
- Κατηγορία Γ': Ίδρυση συνεργατικών μοντέλων χρηματοδότησης για κοινωνικές επιχειρήσεις.
- Κατηγορία Δ': Ανάπτυξη υποστήριξης της επενδυτικής ετοιμότητας (investment readiness) των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Συνολικά στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού πιλοτικού προγράμματος επιλέχθηκαν 21 προγράμματα πιλότοι, όπως αποτυπώνεται και στον Πίνακα 8.1. Περισσότερες πληροφορίες αναφορικά με τα σχήματα αυτά αποτυπώνονται στην Έκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Commission, 2016, pp. 119-121).

Πίνακας 8.1 Οι 21 πιλότοι της Ε.Ε για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική (European Commission, 2016)

A/A	Επικεφαλής Εταίρος	Σχέδια Δράσης	Κατηγορία	Χώρα
1	ASOCIACIÓN CULTURAL ONGD CIVES MUNDI	Social Entrepreneurship finance tools and support in Europe	Δ'	Ισπανία
2	Associação IES – Instituto de Empreendedorismo Social	Catalysing a social investment market in Portugal	A'	Πορτογαλία
3	Cluster za eko-društveni razvoj i inovacije (Cluster for eco-societal development and innovations)	First structured financial instrument for social entrepreneurship in Croatia	B'	Κροατία
4	Development Agency of Karditsa	Social Entrepreneurship Supporting Network, SES Net	A'	Ελλάδα
5	Finanzierungsagentur für Social Entrepreneurship GmbH (FASE)	Creating 'hybrid financing' packages for social enterprises, including different types of donors, investors and integration of a range of financial instruments	Γ'	Γερμανία
6	Gemeinnützige social impact GmbH	Investment readiness for social impact	Δ'	Γερμανία
7	Heateo Sihtasutus / Good Deed Foundation	Preparatory action for the launch of the Social Impact Bond in Estonia (SIB Estonia 2015)	Γ'	Εσθονία
8	Impact in Motion GmbH	Fostering the development of a new financial instrument for social ventures in Germany	A'	Γερμανία
9	i-propeller	Supporting the demand and supply side of the market for social enterprise finance	Γ'	Βέλγιο
10	KIZ gemeinnützige Projektgesellschaft GmbH			Γερμανία
11	Make a Cube3	Social venture incubator	B'	Ιταλία
12	Ministry of Social Affairs, Children and Integration	Preparing the ground for a social investment market in Denmark	A'	Δανία
13	NESsT EUROPE Nonprofit Kft	Strategic incubation to ensure investment readiness and sustainable social impact	Δ'	Ουγγαρία / Ρουμανία

Πίνακας 8.1 (συνέχεια)

14	Réseau Financité	Establishment and promotion of direct financing instruments in social enterprises	B'	Βέλγιο
15	Social Enterprise NL	Investment readiness programme	Δ'	Ολλανδία
16	Social Investment Scotland	Investing in our future	Δ'	Βρετανία
17	Società Europea Finanza Etica e Alternativa (SEFEA)	European Ethical Financial Ecosystem for local partnerships supporting new Social Enterprises (3E4SE Funds)	Γ'	Ιταλία /Σουηδία
18	Sol.Co. Camunia s.c.s.c. ONLUS	Attracting communities towards social enterprise investment (ACT SOCIAL)	Δ'	Ιταλία
19	TESE–Associação para o Desenvolvimento pela Tecnologia, Engenharia, Saúde e Educação	Alliance for Social Impact Investment	A'	Πορτογαλία
20	The Hub srl	SocFin-Building partnerships for social finance in the Lombardia region	A'	Ιταλία
21	TISE-Towarzystwo Inwestycji Społeczno-Ekonomicznych SA	Strategy for the operations of the Social Entrepreneurship Fund for Central and Eastern Europe (CEE)- Impact fund (EuSEF)	B'	Πολωνία

Ο στόχος της Σ.Κ.Χ. ήταν να ενδυναμώσει την κοινωνική αλλαγή μέσω κοινωνικά καινοτόμων χρηματοδοτικών εργαλείων και θεσμών. Κατά το πρώτο έτος λειτουργίας ο στόχος ήταν η εμπλοκή των συμμετεχόντων διαφόρων ικανοτήτων, την επιρροή και τη γνώση για τη Σ.Κ.Χ. και των δυνατοτήτων της.

Οι δράσεις του Δικτύου SES Net περιελάμβαναν:

- την αξιολόγηση της δυνητικής ζήτησης (Έρευνα πεδίου, συναντήσεις εμπλεκόμενων μερών, αξιολόγηση, ανάπτυξη δικτύου).
- το μνημόνιο συνεργασίας – Ανάπτυξη Στρατηγικού Σχεδίου για τη Σ.Κ.Χ.
- την αξιολόγηση της καταλληλότητας και εφικτότητας ενός βιώσιμου μηχανισμού κοινωνικής χρηματοοικονομικής.
- τις δράσεις επικοινωνίας, διάχυσης γνώσης και εκπαίδευσης στο πλαίσιο της Σ.Κ.Χ.

Το χρηματοδοτικό περιβάλλον για τη Σ.Κ.Χ αποτελεί υποσύστημα ενός δυνητικά μεγαλύτερου χρηματοδοτικού περιβάλλοντος και περιέχει τρία διακριτά, αλλά συνυφασμένα μέρη ενδιαφερομένων:

α) την πλευρά της ζήτησης που περιέχει τις κοινωνικές επιχειρήσεις διαφόρων τύπων (π.χ. κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, κοινωνικές επιχειρήσεις, ενώσεις, κ.λ.π.)

β) την πλευρά των ενδιάμεσων που αποτελείται από την ίδια τη Σ.Κ.Χ, δηλαδή τη Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας, την ΑΝ.ΚΑ. Α.Ε., την FEBEA και την Ε.Ε.Τ.Α.Α. ΑΕ. Οι ιδρυτικοί εταίροι ωφελήθηκαν από τη συμμετοχή και την εμπειρογνωμοσύνη της FEBEA, η οποία συνέβαλε στην ενίσχυση της εταιρικής σχέσης και στη δημιουργία των προϋποθέσεων για την επιτυχή εισαγωγή ενός εργαλείου κοινωνικής χρηματοδότησης στην Ελλάδα.

γ) Τέλος, το σύστημα ολοκληρώθηκε με την πλευρά της προσφοράς που ως εκείνη την περίοδο αποτελούνταν από πρόσωπα και θεσμικούς επενδυτές δηλαδή ιδιωτικά/επαγγελματικά συνταξιοδοτικά ταμεία, πλατφόρμες κοινωνικής χρηματοδότησης, ιδιώτες επενδυτές, κοινωνικές επιχειρήσεις, καθώς και άλλες οργανώσεις και ιδρύματα με ισχυρή δέσμευση να προσφέρουν στην κοινωνία των πολιτών και σε όσους έχουν ανάγκη.

Τα μέτρα που σχεδιάστηκαν για την κάλυψη και την εξυπηρέτηση της υφιστάμενης προσφοράς και ζήτησης που θα προέκυπτε ήταν τα ακόλουθα:

Βήμα 1: Εκπαίδευση μελών και υπαλλήλων των κοινωνικών επιχειρήσεων στην κατανόηση των εργαλείων κοινωνικής χρηματοδότησης, τη χρησιμότητα και τη δυνατότητα εφαρμογής στον τομέα τους. Εκπαίδευση στα πεδία του Κοινωνικού Ελέγχου (Social Audit), της Κοινωνικής Λογιστικής (Social Accounting) και στις Αναφορές (Reporting).

(Ο Κοινωνικός και Λογιστικός έλεγχος λειτουργεί συνεχώς ως ένα σύστημα ανάδρασης, σε όλα τα στάδια της πορείας της δομής).

Βήμα 2: Δημιουργία μιας πλατφόρμας συζήτησης με διάφορους ενδιαφερόμενους (επενδυτές) σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο σε σχέση με τη Σ.Κ.Χ.

Βήμα 3: Συζήτηση σε βάθος με τους νομοθέτες, Υπουργεία: Εργασίας, Οικονομικών, Ανάπτυξης και Ανταγωνιστικότητας.

Βήμα 4: Παρακολούθηση με σχόλια, αντιρρήσεις, ενισχύοντας το μοντέλο της Σ.Κ.Χ.

Βήμα 5: Τελική ανατροφοδότηση και καθορισμός ελλείψεων, διαφημιστική καμπάνια.

Βήμα 6: Ίδρυση της Σ.Κ.Χ και ολοκλήρωση όλων των αναγκαίων διατυπώσεων.

Βήμα 7: Αρχικό στάδιο προετοιμασίας.

Βήμα 8: Έναρξη της Συνεργασίας Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής.

Η προστιθέμενη αξία για τους πελάτες είναι ότι οι συλλογικές επενδύσεις, η αύξηση του κοινωνικού κεφαλαίου, ένα νέο πεδίο και παράδειγμα επενδύσεων (ηθικές, εναλλακτικές, βιώσιμες), θα λειτουργήσουν μάλλον ως καταλύτης για τη δημιουργία άλλων κοινωνικών οικονομικών εργαλείων στην Ελλάδα.

Στο πλαίσιο της 2ης πρόσκλησης για προτάσεις επιχειρηματικών σχεδίων/ πρωτοβουλιών κοινωνικής χρηματοοικονομικής το 2016, επιλέχθηκαν 20 έργα από όλη την Ε.Ε με νέο στοιχείο τη δυνατότητα ανάπτυξης νέων υβριδικών μορφών χρηματοδότησης κοινωνικών επιχειρήσεων και την ανάπτυξη δικτύου υποστηρικτικών οργανώσεων. Στο πλαίσιο της 1ης πρόσκλησης (2013) και της 2ης πρόσκλησης (2016) κυκλοφόρησε και επικαιροποιήθηκε ένας οδηγός για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική (European Commission, 2016).

8.2.2 Το έργο και η συμβολή του.

Μέχρι τον Ιούλιο του 2015 η προσπάθεια ανάπτυξης της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα συνοψίστηκε στη συμφωνία συνεργασίας μεταξύ

των εταίρων. Το υπόβαθρο και οι κοινοί σκοποί της εν λόγω συνεργασίας εδραζόταν στην παραδοχή των εξής παραγόντων:

α) Η Κοινωνική Χρηματοοικονομική αποτελεί ουσιώδες στοιχείο ενός υποστηρικτικού οικοσυστήματος για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων.

β) Επί του παρόντος (Απρίλιος 2019) δεν υπάρχει αγορά κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα, παρά μεμονωμένες δράσεις. Διαπιστώνονται κύριες ελλείψεις, οι οποίες αφορούν στην απουσία κατάλληλου/ων μέσου/ων Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής από την πλευρά της προσφοράς, επενδυτικής ετοιμότητας από την πλευρά της ζήτησης και ενδιάμεσων φορέων που μπορούν να γεφυρώσουν τη ζήτηση και την προσφορά, προσφέροντας υπηρεσίες επιχειρηματικής ανάπτυξης Business development Services).

γ) Οι οργανώσεις του τρίτου τομέα, οι τράπεζες, η επιχειρηματική φιλανθρωπία αποτελούν τους πιο σχετικούς οδηγούς στην τόνωση της ανάπτυξης μιας αγοράς κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα.

Οι εταίροι, βασιζόμενοι στις ανωτέρω παραδοχές συμφώνησαν στους ακόλουθους στόχους:

- την ενεργοποίηση ανταλλαγής πληροφοριών και απόψεων και, όπου είναι εφικτό, τη διευκόλυνση της από κοινού εργασίας για στρατηγικά ζητήματα που επηρεάζουν περισσότερους του ενός συνεργάτες,
- τη διασφάλιση ότι οι δραστηριότητες που σχεδιάζονται από κάθε εταίρο αναφορικά με την Κοινωνική Χρηματοοικονομική όπου είναι εφικτό, ενημερώνονται από τις απόψεις των άλλων εταίρων,
- τη διασφάλιση μιας ευρείας, αλλά συνεπούς προσέγγισης στην ανάπτυξη κοινής στρατηγικής για το χτίσιμο μιας αγοράς κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα,
- τη συμβολή στην ανάπτυξη του Ταμείου συνεισφέροντας στην αποκρυστάλλωση της επενδυτικής στρατηγικής για το χρηματοοικονομικό μέσο, παρακολουθώντας τις εξελίξεις στην αγορά, υποστηρίζοντας την κινητοποίηση επενδυτών και διευκολύνοντας το κατάλληλο και έγκαιρο ταίριασμα των χρηματοδοτικών αναγκών των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας,
- την από κοινού ανάπτυξη ενός κατάλληλου χρηματοοικονομικού μέσου για την υποστήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά την έναρξη, την ανάπτυξη, την ενοποίηση και την κλιμάκωση των δραστηριοτήτων τους,

- τη διασφάλιση από κοινού, αποτελεσματικών διασυνδέσεων με τα βασικά χρηματοοικονομικά μέσα και υπηρεσίες επιχειρηματικής ανάπτυξης.

Η συμφωνία κατέδειξε τη δέσμευση των εταίρων στην ανάπτυξη και τον καθορισμό των βασικών στοιχείων ενός ευνοϊκού, -στην παροχή χρηματοοικονομικών και μη υπηρεσιών σε κοινωνικές επιχειρήσεις-, οικοσυστήματος, και τη δημιουργία ενός χρηματοοικονομικού μέσου που ταιριάζει στις ανάγκες των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα.

Προς αυτή την κατεύθυνση, συμφωνήθηκε από τους εταίρους η περαιτέρω συνεργασία, προκειμένου να εμπλουτιστεί η συμφωνία με επιπλέον μέλη, με αποφασιστικό ρόλο και διαμοιρασμό του έντονου ενδιαφέροντός τους για την διαμόρφωση στην Ελλάδα μιας κοινότητας για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική.

Οι εταίροι επιβεβαίωσαν ότι η συμφωνία αποτελεί ένα “ζωντανό” κείμενο το οποίο, με τη συναίνεσή τους, θα μπορεί να προσαρμοστεί για να αντανακλά καλύτερα τις φιλοδοξίες και την αποστολή και να διευκολύνει την εφαρμογή των στόχων.

Συνομολογήθηκε, επιπλέον, ότι η συμφωνία συνεργασίας δεν θα επηρεάσει ή θα δεσμεύσει με κανένα τρόπο την αποστολή και τις δραστηριότητες των εταίρων εκτός της συνεισφοράς τους στους κοινούς στόχους και στις δραστηριότητες.

Η αποστολή προσδιορίστηκε ως:

η ανάπτυξη ενός Ταμείου παρόχου, εγγυήσεων, χρηματοοικονομικών και υποστηρικτικών εργαλείων σε κοινωνικές επιχειρήσεις και επιχειρήσεις του τομέα της κοινωνικής οικονομίας, συμβάλλοντας στη βελτίωση και διατήρηση της βιωσιμότητάς τους και μελλοντικά ανεξάρτητο πάροχο πιστώσεων, στο πλαίσιο της Στρατηγικής “Ευρώπη 2020”.

Το Ταμείο προβλεπόταν να έχει ανεξάρτητη νομική οντότητα υποκείμενη στο εθνικό και ευρωπαϊκό δίκαιο, διοικούμενο βάσει των συμφωνιών μεταξύ των εταίρων, των συγχρηματοδοτών ή των μετόχων.

Όσον αφορά στη διαχείριση του Ταμείου συνομολογήθηκε ότι θα διοικείται εσωτερικά και ανεξάρτητα από τον/ην Διευθυντή/ντρια, την Ομάδα Διοίκησης και την Επιτροπή Κοινωνικής Ελεγκτικής. Η διαδικασία επιλογής θα εστίαζε στην υλοποίηση του οράματος και της αποστολής του Ταμείου. Τα υποψήφια στελέχη θα έπρεπε να επιδείξουν συνεχή και υψηλή δέσμευση στην ανάπτυξη ενός εξελιγμένου Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας για τη στήριξη των κοινωνικών επιχειρήσεων καθώς και την τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη.

Σημαντικό λειτουργικό παράγοντα του Ταμείου, αποτελεί η Επιτροπή Κοινωνικής Ελεγκτικής. Η Επιτροπή θα αξιολογεί τα μη χρηματοοικονομικά θέματα έχοντας το δικαίωμα της αρνησικυρίας, αναφορικά με το ποιες Κοινωνικές Επιχειρήσεις θα ενταχθούν στο Ταμείο και θα στελεχώνεται από εκπροσώπους όλων των ενδιαφερομένων μερών.

Εξ ίσου σημαντική είναι η ύπαρξη και τήρηση ενός δεοντολογικού πλαισίου λειτουργίας που αφορά στο εσωτερικό και το εξωτερικό περιβάλλον του Ταμείου. Κώδικας Δεοντολογίας θα είναι ο κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμός (ΕΕ) 240/2014 της Επιτροπής, σχετικά με τον ευρωπαϊκό κώδικα δεοντολογίας για την εταιρική σχέση στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών και επενδυτικών ταμείων για τις σχέσεις του Ταμείου με εξωτερικούς φορείς.

Η Ομάδα Διοίκησης υποχρεούται να παρουσιάσει και να εφαρμόσει ένα δεσμευτικό σύνολο εσωτερικών κανόνων σχετικά με τη λειτουργία και την προστασία συμφερόντων του Ταμείου, τις βασικές εργασίες και τη δεοντολογία αναφορικά με τις εσωτερικές διεργασίες. Η ανάπτυξη και υιοθέτηση των σχετικών διαδικασιών θα βασίζεται στον "ευρωπαϊκό κώδικα καλής πρακτικής για τη χορήγηση μικροπιστώσεων" και θα επιβεβαιώνει τη δέσμευση των εταίρων για την παροχή κατάλληλα σχεδιασμένων, υψηλής ποιότητας προϊόντων και υπηρεσιών με κριτήριο τη διαφάνεια και την προστασία του ταμείου, των επενδυτών και των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας.

Οι επενδυτικοί στόχοι του Ταμείου προσδιορίστηκαν ως ακολούθως:

- 1) Παροχή ρευστότητας στις κοινωνικές επιχειρήσεις,
- 2) Παροχή χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών στις κοινωνικές επιχειρήσεις και στις επιχειρήσεις του τομέα της κοινωνικής οικονομίας,
- 3) Ενθάρρυνση των κοινωνικών επιχειρήσεων και των επιχειρήσεων του τομέα της κοινωνικής οικονομίας να επενδύσουν σε πάγια περιουσιακά στοιχεία και κυρίως σε εξοπλισμό,
- 4) Ενδυνάμωση των κοινωνικών επιχειρήσεων και των επιχειρήσεων του τομέα της κοινωνικής οικονομίας να ολοκληρώσουν τα επιχειρηματικά τους σχέδια (κάλυψη logistics, προμηθειών, αύξηση συνεταιριστικού κεφαλαίου),
- 5) Ανάπτυξη προϊόντων και υπηρεσιών για προσέλκυση επενδυτικών κεφαλαίων.

Τα προσφερόμενα από το Ταμείο χρηματοοικονομικά προϊόντα σχεδιάζονταν να είναι: α) εγγυήσεις, β) μικρο-χρηματοδοτήσεις, γ) quasi-equity, πλατφόρμα CF, δ) υποστήριξη από επιχορηγήσεις & δωρεές.

Από την πλευρά της προσφοράς, οι κατηγορίες των δυνητικών επενδυτών περιλαμβάνουν:

- Θεσμικούς Επενδυτές (Συνεταιριστικές Τράπεζες, Δημόσια Ασφαλιστικά Ταμεία, Εταιρείες Ιδιωτικής Ασφάλισης)
- Ιδρύματα Φιλανθρωπικά και Κοινωφελούς Σκοπού
- Ιδιώτες Επενδυτές
- Περιφερειακή, Εθνική και Ευρωπαϊκή Χρηματοδότηση σχετιζόμενη με τους στόχους του Ταμείου (Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων, Ευρωπαϊκό Επενδυτικό Ταμείο, Ευρωπαϊκά Διαρθρωτικά και Επενδυτικά Ταμεία),
- Αναπτυξιακές Εταιρείες και άλλοι σχετικοί φορείς
- Επιχειρηματικοί Άγγελοι, Επιχειρηματικά Κεφάλαια, Επιχειρηματική Φιλανθρωπία

Πλέον των ανωτέρω αναφερόμενων κατηγοριών επενδυτών πιθανές πηγές χρηματοδότησης μπορούσαν να αποτελούν:

- Εθνική ή Ευρωπαϊκή χρηματοδότηση καθώς και συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα
- Τράπεζες που αναπτύσσουν εξειδικευμένα κεφάλαια ή αποταμιευτικά προϊόντα προορισμένα για τις κοινωνικές επιχειρήσεις ή/και τον κοινωνικό τομέα
- Χρηματοδότηση από άλλα παρεμφερή Ταμεία από την Ελλάδα ή την Ευρώπη ή και διεθνώς
- Χρηματοδοτήσεις Ε.Κ.Ε. ή χορηγίες για την ενθάρρυνση της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και των Κοινωνικών Επιχειρήσεων
- Δωρεές / Επιχορηγήσεις
- Αμοιβές από επιχειρησιακή δραστηριότητα και παρεχόμενες υπηρεσίες

Αναφορικά με το ποσοστό αθέτησης υποχρεώσεων, ο ορισμός που χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια του πιλότου ήταν σύμφωνος με τις απαιτήσεις της Βασιλείας III. Προκειμένου να υπολογιστεί η πιθανότητα αθέτησης, θα λαμβανόταν υπόψη:

- η μακροοικονομική πληροφόρηση, όπως τιμές αγοράς ακινήτων, ποσοστό ανεργίας, ρυθμοί ανάπτυξης ΑΕΠ κ.α.
- η εξειδικευμένη πληροφόρηση του οφειλέτη, όπως η εξέλιξη κύκλου εργασιών (χονδρικό εμπόριο), αριθμός αθετήσεων κατά το τελευταίο εξάμηνο

(λιανικό εμπόριο) κ.α.

Το Ταμείο θα ακολουθούσε αυστηρή στρατηγική στον υπολογισμό της πιθανότητας αθέτησης, όταν αποφάσιζε για το βαθμό αθέτησης του κάθε οφειλέτη.

Αυτό συνεπαγόταν, ότι ο βαθμός αθέτησης του κάθε οφειλέτη θα εξαρτιόταν μόνο από δικά του χαρακτηριστικά κινδύνου, λαμβάνοντας ως δεδομένους, πειστικούς μακροοικονομικούς παράγοντες που οφείλονταν στην τότε κατάσταση της οικονομίας. Μία πιο ελαστική προσέγγιση υπολογισμού του βαθμού αθέτησης θα εφαρμοζόταν με τη βελτίωση του οικονομικού κλίματος.

Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο υφιστάμενος βαθμός αθετήσεων στην Ελλάδα υπολογίζονταν στο 33%, θα εφαρμόζονταν εμπειριστατωμένη διαδικασία της δέουσας επιμέλειας, ώστε να διασφαλίζονταν ότι οι εγγυοδοσίες θα παρέχονταν σε ώριμες και καλά προετοιμασμένες επενδύσεις. Το επιτόκιο δανεισμού θα προέκυπτε από το άθροισμα των επιτοκίων βάσης -τα οποία θα αντανακλώνταν στο κόστος των κεφαλαίων που παρέχονταν από το Ταμείο- και ενός μεταβλητού επιτοκίου, το οποίο θα αποτύπωνε το επενδυτικό ρίσκο που θα υπήρχε στην επένδυση.

Η δέουσα επιμέλεια θα πραγματοποιούνταν εσωτερικά ή με εξωτερική ανάθεση αφιλοκερδώς σε εταιρείες με σχετική εμπειρία.

Οι δυνητικοί αποδέκτες των κεφαλαίων του Ταμείου θα ανήκαν σε όσες κοινωνικές επιχειρήσεις, καθώς και επιχειρήσεις που εντασσόταν στον τομέα της κοινωνικής οικονομίας, τηρούσαν τα κριτήρια του δικτύου EMES και της πρωτοβουλίας SBI όπως αποτυπώθηκαν στην ενότητα 2.3.

Για την εκτίμηση των χρηματοδοτικών αναγκών των κοινωνικών επιχειρήσεων, πραγματοποιήθηκε μία περιφερειακή και σε δεύτερο χρόνο εθνική έρευνα, οι οποία απευθύνθηκε στις Κοιν.Σ.Επ., που περιλαμβάνονταν στο σχετικό Μητρώο που τηρεί το Υπουργείο Εργασίας, όπως επίσης και σε δείγμα επιχειρήσεων άλλης νομικής μορφής, οι οποίες δεν θεωρούνταν κοινωνικές επιχειρήσεις σύμφωνα με το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, αλλά πληρούσαν τις προϋποθέσεις του ορισμού του SBI.

Ταυτόχρονα, πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις σε περιφερειακό επίπεδο με εμπλεκόμενους που δραστηριοποιούνταν ή ενδιαφέρονταν για ζητήματα υποστήριξης των κοινωνικών επιχειρήσεων και του ευρύτερου πεδίου της κοινωνικής οικονομίας και σχηματίστηκαν “ομάδες εστίασης”, οι οποίες διατηρούσαν συνεχή και εντατική συνεργασία.

Οι συμμετέχουσες στο χαρτοφυλάκιο επιχειρήσεις είχαν προσδιοριστεί να είναι α) Κοινωνικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ, Κοι.Σ.Π.Ε., άλλες νομικές μορφές κοινωνικής επιχειρηματικότητας), β) άλλοι θεσμοί και επιχειρήσεις του τομέα της Κ.Ο.

Οι κύριοι κλάδοι έμφασης σε εθνικό επίπεδο περιλάμβαναν σε σχεδιαστικό επίπεδο ενδεικτικά:

1. Βιολογική Γεωργία, Αγροτική Ανάπτυξη και Διατροφή / Μεταποίηση τροφίμων / traditional food production,
2. Τέχνες και Πολιτισμός,
3. Εκπαίδευση, Κατάρτιση, Συμβουλευτική (Ανάπτυξη Ικανοτήτων),
4. Έρευνα και Τεχνολογία,
5. Ενέργεια / Ανανεώσιμες Πηγές,
6. Υγεία/ Κοινωνικές Υπηρεσίες,
7. Νέες Τεχνολογίες με έμφαση στην Κοινωνική Καινοτομία,
8. Βιώσιμος Τουρισμός,
9. Υδάτινοι Πόροι/ Περιβαλλοντική Διαχείριση,
10. Διαχείριση Απορριμμάτων, Ανακύκλωση, Βιομάζα,
11. Άλλες οικονομικές δραστηριότητες

Το Ταμείο θα εκτιμούσε τον κίνδυνο, την απόδοση και την επίπτωση, ομοίως με τους παραδοσιακούς επενδυτές, υπολογίζοντας τον κίνδυνο συγκριτικά με την απόδοση και επιπρόσθετα τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές διαστάσεις των επενδυτικών σχεδίων.

Στο πλαίσιο των παρεχόμενων μη χρηματοοικονομικών υπηρεσιών θα υποστηριζόταν η μέτρηση και η αξιολόγηση του κοινωνικού αντίκτυπου. Έτσι, οι λήπτες επενδυτικού κεφαλαίου ή εγγυήσεων θα έπρεπε να είναι σε θέση να μετρούν τον κοινωνικό αντίκτυπο και το Ταμείο θα έπρεπε να τους παρέχει σαφείς κατευθυντήριες οδηγίες για το τι πρέπει να μετρηθεί/αξιολογηθεί. Η καθοδήγηση σε βάθος πρέπει να παρέχεται μέσα από τις πρόσθετες υπηρεσίες του Ταμείου, το οποίο θα παρείχε επίσης εκπαιδευτικές και συμβουλευτικές υπηρεσίες για την μέτρηση/αξιολόγηση κοινωνικού αντίκτυπου. Περαιτέρω, η αξιολόγηση του κοινωνικού αντίκτυπου θα αποτελούσε προαπαιτούμενο τόσο κατά το στάδιο της αρχικής αίτησης, όσο και κατά τη συνολική διάρκεια της επένδυσης, όπου, επιπλέον, θα συνοδευόταν από τις διαδικασίες της κοινωνικής αναφοράς και της κοινωνικής ελεγκτικής.

Οι στόχοι των προσφερομένων μη χρηματοοικονομικών υπηρεσιών αφορούσαν στο να μπορούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις:

- 1) να αποκτήσουν επενδυτική ετοιμότητα
- 2) να καταστούν ικανές να αξιολογούν τον κοινωνικό αντίκτυπο από την εφαρμογή του επενδυτικού τους σχεδίου,
- 3) να εξοικειωθούν με την κοινωνική ελεγκτική και να συντάσσουν κοινωνικές αναφορές.

Οι παραπάνω στόχοι θα επιδιωκόταν μέσω της εκπαίδευσης, των υπηρεσιών θερμοκοιτίδας, της υποστήριξης στην ανάπτυξη επιχειρηματικού σχεδίου και τη δικτύωση.

Οι απευθείας παρεχόμενες υπηρεσίες (αξιολόγηση κοινωνικού αντίκτυπου, υποστήριξη επενδυτικής ετοιμότητας, κοινωνική λογιστική - κοινωνική αναφορά, εκπαίδευση, επιχειρηματικό σχέδιο, δικτύωση) θα χρηματοδοτούνταν με ανεκτές και δίκαιες αμοιβές για τους λήπτες επενδύσεων. Οι υπηρεσίες με εξωτερική ανάθεση (θερμοκοιτίδα, εκπαίδευση) θα αμειβόταν ξεχωριστά από τους λήπτες επενδύσεων/εγγυήσεων με βάση τις μεταξύ τους συμφωνίες με τους παρόχους υπηρεσιών.

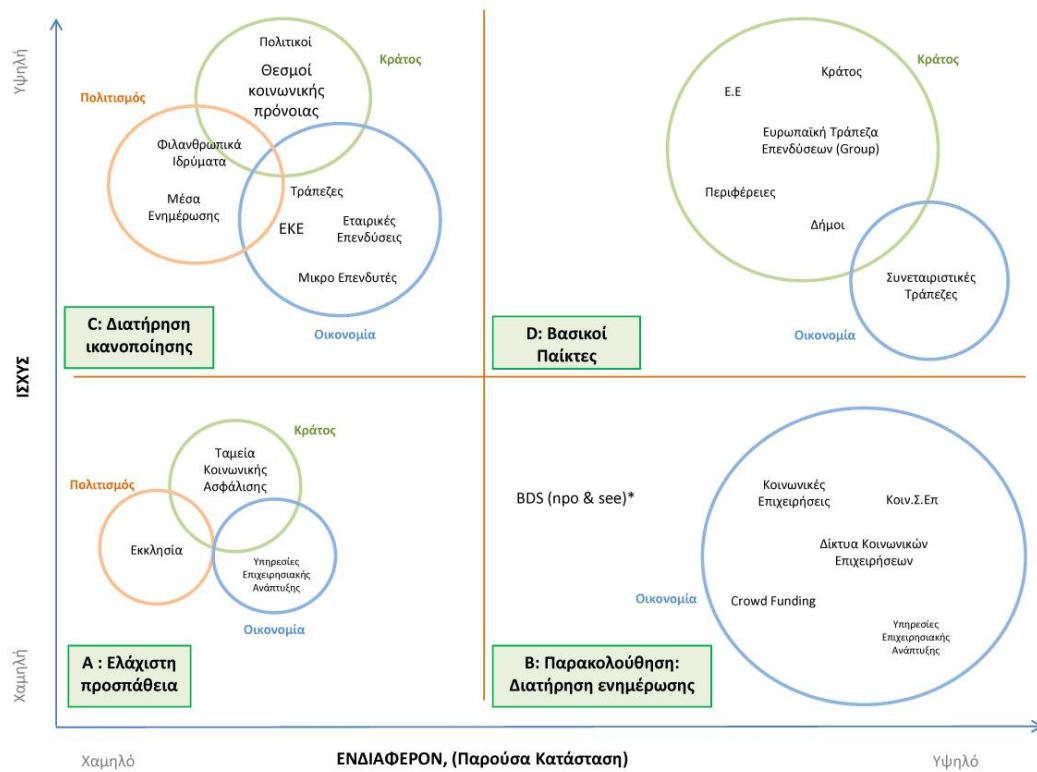
Θα υπήρχε τέλος διασύνδεση με άλλα ιδιωτικά, δημόσια ή μικτής μορφής χρηματοοικονομικά/χρηματοδοτικά εργαλεία στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Το Εθνικό Ταμείο για την Επιχειρηματικότητα και την Ανάπτυξη (Ε.Τ.Ε.Α.Ν.) στην Ελλάδα αποτελούσε το κύριο παράδειγμα. Λήφθηκαν επίσης υπόψη διαφορετικά μέρη χρηματοοικονομικού σχεδιασμού από ποικίλες πρωτοβουλίες και Ταμεία από την Ελλάδα και την Ευρώπη.

Ο σχεδιασμός του Ταμείου περιλάμβανε επίσης ανάλυση των ενδιαφερόμενων μερών ως στοιχείο του στρατηγικού αλλά και του επιχειρησιακού σχεδιασμού για την ανάπτυξη και τη λειτουργία του Ταμείου.

Η λίστα των ενδιαφερόμενων μερών σε ένα έργο Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής είναι συνήθως μεγάλη και περιλαμβάνει την ζήτηση, την προσφορά, τους ενδιάμεσους φορείς, άλλους θεσμούς, την κρατική διοίκηση και τα όργανα της Ε.Ε. Επίσης, πρέπει να ληφθούν υπόψη τα εσωτερικά και εξωτερικά ενδιαφερόμενα μέρη. Τα ενδιαφερόμενα μέρη μπορούν να επηρεάσουν το έργο σε οποιαδήποτε στιγμή βάσει του ενδιαφέροντός τους και της ισχύος που ασκούν ή μπορούν να ασκήσουν. Για την αποτύπωση της “ισχύος” και του “ενδιαφέροντος” σε σχέση με το Οικοσύστημα της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής σε εθνικό επίπεδο

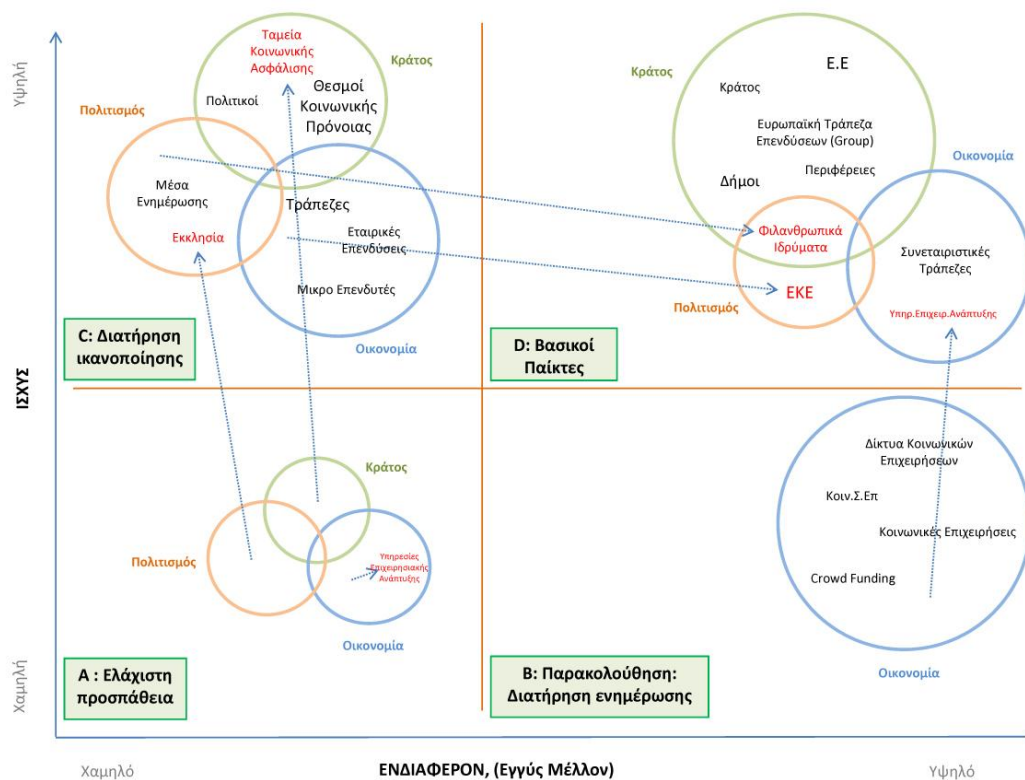
χρησιμοποιήθηκε ο κánaβος ανάλυσης ενδιαφερομένων μερών με βάση την Ισχύ/Ενδιαφέρον (Olander, 2006).

Λαμβάνοντας υπόψη το πλέγμα σχέσεων μεταξύ προσφοράς, ζήτησης και ενδιάμεσων φορέων από τη μια πλευρά και των επιμέρους σφαιρών του περιβάλλοντος της κοινωνικής χρηματοοικονομικής (Κανονισμοί, Πολιτικές, Πολιτισμός και Αγορά) το οικοσύστημα της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα αποτυπώθηκε από το SEE.Gr και τον ερευνητή ως ακολούθως στα Σχήματα 8.1 (παρούσα κατάσταση) και 8.2 (εγγύς μέλλον). Σημειώνεται ότι η αποτύπωση των κύριων σφαιρών του περιβάλλοντος της κοινωνικής χρηματοοικονομικής, βασίστηκε στην απεικόνιση του κοινωνικού τρίπτυχου με τις σφαίρες των δικαιωμάτων (Κράτος), του Πολιτισμού (κουλτούρα, παιδεία) και της Οικονομίας (οικονομικοί φορείς), όπως αποτυπώνεται στο Σχήμα 5.1.

Σχήμα 8.1: Παρούσα Κατάσταση Οικοσυστήματος Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα με βάση την ισχύ και το ενδιαφέρον των ενδιαφερομένων μερών (Ανατύπωση από το SEE - GR, 2016) (Τζουβελέκας, 2018)

Σχήμα 8.2: Μελλοντική κατάσταση Οικοσυστήματος Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα με βάση την ισχύ και το ενδιαφέρον των ενδιαφερόμενων μερών (Ανατύπωση από το SEE - GR, 2016), (Τζουβελέκας, 2018)

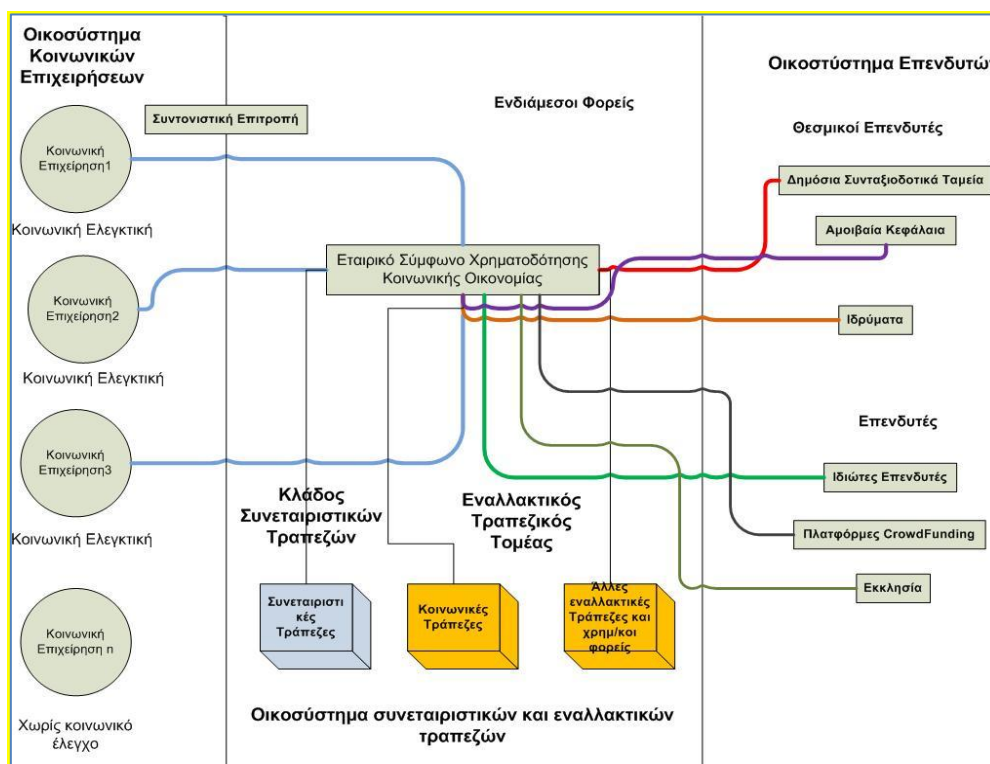
Με βάση τα Σχήματα 8.1 και 8.2 παρατηρούμε ότι για την ανάπτυξη του πεδίου στην Ελλάδα χρειάζεται να ενδυναμωθούν οι βασικοί παίκτες όπως φαίνεται στο άνω δεξιό τεταρτημόριο του Σχήματος 8.2 με μετακινήσεις των φιλανθρωπικών και κοινωφελών ιδρυμάτων και της Ε.Κ.Ε στο πεδίο του πολιτισμού στο τεταρτημόριο D από το τεταρτημόριο C, των Υπηρεσιών Επιχειρηματικής Ανάπτυξης από το C στο D, στο πεδίο της οικονομίας, της εκκλησίας και των ταμείων κοινωνικής ασφάλισης από το τεταρτημόριο A στο C. Αυτό αποτελεί και επιθυμητή αλλαγή στο πεδίο της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στο εγγύς μέλλον.

8.2.3 Η ανάπτυξη ενός εργαλείου Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα

Η αγορά κοινωνικών επενδύσεων, αν και σε αρχικά στάδια ανάπτυξης, ξεκίνησε να εμφανίζεται ως πιθανή λύση στην ανάγκη κάλυψης των χρηματοοικονομικών αναγκών των κοινωνικών επιχειρήσεων και των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα. Κατά τη διάρκεια της έναρξης του προγράμματος SES Net (Ιούνιος

2014) αποτυπώθηκε ένα αυξανόμενο ενδιαφέρον από επιχειρηματικούς και άλλους επενδυτές (προσφορά) καθώς και από κοινωνικές επιχειρήσεις (ζήτηση).

Στο Σχήμα 8.3 καταγράφεται ο σχεδιασμός ενός μηχανισμού κοινωνικής χρηματοδότησης ή χρηματοδότησης επιχειρήσεων Κοινωνικής Οικονομίας. Η εργασία αυτή (Tzouvelekas, 2014) τροφοδότησε το έργο του SES Net σχηματοποιώντας αδρομερώς τα επιμέρους οικοσυστήματα της κοινωνικής χρηματοοικονομικής, στην οποία θα στηρίζονταν αρχικά το πιλοτικό Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας. Περιλαμβάνει τρία διακριτά αλλά και αλληλεξαρτώμενα για τις ανάγκες του Ταμείου συστήματα: των κοινωνικών επιχειρήσεων, των ενδιάμεσων φορέων και των επενδυτών.

Σχήμα 8.3: Εμπλουτίζοντας το οικοσύστημα της κοινωνικής χρηματοοικονομικής. Ο Σχεδιασμός ενός κοινωνικού Αμοιβαίου Κεφαλαίου, (Tzouvelekas, 2014)

Η μετεξέλιξη του SES Net (Φάση I) είναι το SEE GR ή το Ελληνικό Ταμείο Εγγυοδοσίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων (Φάση II), ένα πιλοτικό Ταμείο Εγγυοδοσίας χρηματοδοτούμενο κατά τη διάρκεια της πιλοτικής λειτουργίας από την Γενική Διεύθυνση Απασχόλησης της Ε.Ε, (DG EMPL) για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων πανελλαδικά. Μέχρι σήμερα δύο κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν

υποστηριχθεί από το πρόγραμμα-πιλότο. Στο σχήμα συμμετέχουν τρεις συνεταιριστικές τράπεζες (Καρδίτσας, Ιωαννίνων, Χανίων) και η ΑΝ.ΚΑ.

Η νομική μορφή του Ελληνικού Ταμείου Εγγυοδοσίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων που ιδρύθηκε στις 6/11/2017, είναι “Αστική Εταιρεία Διασφάλισης Ποιότητας και Δικτύου Επιχειρήσεων Κοινωνικής και Μικρομεσαίας Οικονομίας”. Η Αστική Εταιρεία διέπεται από τις διατάξεις των άρθρων 741, επ. του Αστικού Κώδικα και έχει έδρα την Καρδίτσα. Η κοινωνική αποστολή του Ταμείου είναι η “Αντιμετώπιση της ανεργίας, μέσω της ενίσχυσης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας”. Το Ταμείο θα υποστηρίζει κοινωνικές επιχειρήσεις, με οικονομικές και μη-οικονομικές υπηρεσίες, ώστε αυτές να υλοποιήσουν το επιχειρηματικό τους πλάνο, δημιουργώντας βιώσιμες θέσεις απασχόλησης. Σκοπός της Εταιρείας είναι:

“η προσέλκυση και κινητοποίηση κεφαλαίων και άλλων πόρων για την υποστήριξη και ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων, καθώς και πολύ μικρών ή μικρών επιχειρήσεων, ώστε αυτές να καταστούν βιώσιμες και ικανές να χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους δημιουργώντας θέσεις εργασίας και πλούτο, επιτελώντας παράλληλα κοινωνικό και περιβαλλοντικό έργο” (SEE GR).

Δομικό συστατικό αποτελεί το εσωτερικό σύστημα εκτίμησης και διαχείρισης του κοινωνικού αντίκτυπου του Ταμείου, το οποίο διασφαλίζει την επίτευξη της κοινωνικής αποστολής και των στόχων του Ταμείου καθώς και για την παρακολούθηση της απόδοσης του οργανισμού, σε αντιπαράβολή με τους στόχους που τίθενται από τους εταίρους του και την αξιολόγηση αποτελεσματικότητας των επιμέρους προϊόντων του.

Για την υλοποίηση της κοινωνικής αποστολής, η Εταιρεία επικεντρώνεται στους ακόλουθους κλάδους:

1. Αγροδιατροφή
2. Εκπαίδευση, κατάρτιση και συμβουλευτική υποστήριξη
3. Υγεία και Υπηρεσίες κοινωνικής φροντίδας
4. Ενέργεια
5. Ψηφιακή τεχνολογία και εφαρμογές υπολογιστών
6. Διαχείριση φυσικών πόρων

Για την παρακολούθηση του κοινωνικού αντίκτυπου, το Ταμείο Εγγυοδοσίας θα αναπτύξει μία βάση δεδομένων δεικτών ανά κλάδο δραστηριοποίησης, την οποία θα επικαιροποιεί σε τακτά χρονικά διαστήματα, συνεργαζόμενο με τις δομές

υποστήριξης και ερευνητικούς και επιστημονικούς φορείς. Το Καταστατικό της Αστικής Εταιρείας πλαισιώνεται από σειρά κανονισμών και εγχειριδίων όπως:

- Κανονισμός λειτουργίας escrow account.
- Κώδικας Ηθικής Συμπεριφοράς και Δεοντολογίας.
- Κανονισμός Λειτουργίας Μονάδας Εσωτερικής Επιθεώρησης.
- Κανονισμός Λειτουργίας Μονάδας Διαχείρισης Κινδύνων.
- Κανονισμός Πιστώσεων.
- Κανονισμός Λειτουργίας Μονάδας Κανονιστικής Συμμόρφωσης.
- Κανόνες Διαπίστευσης.

Η ανάπτυξη και η λειτουργία του εγγυοδοτικού μηχανισμού σε κοινωνικές επιχειρήσεις αποσκοπεί πλέον στη μείωση του κενού από την πλευρά της προσφοράς και στην ανάπτυξη από την πλευρά της ζήτησης (επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο., συνεταιρισμοί, ΜμΕ) την επενδυτική ετοιμότητα έχοντας ήδη στη διάθεσή της σχετικό εργαλείο. Η νομική σύσταση και οι ανωτέρω κανονισμοί και κώδικες αποτέλεσαν παραδοτέα του προγράμματος SEE GR.

8.3 Τράπεζες Χρόνου - Η Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου

Τι είναι οι Τράπεζες χρόνου ή Χρονοτράπεζες (Τ.Χ.); Στην ενότητα 4.5 έγινε αναφορά στις χρονοτράπεζες Makkie και Spice Time Credits. Εκτός από τα δύο αυτά εγχειρήματα ανάμεσα σε δεκάδες άλλα στην Ευρώπη, στις ΗΠΑ το ιδρυτικό μοντέλο και ακόμη σε λειτουργία είναι το Σύστημα Ithaca (Zelizer, 2011, pp. 322-323). Σύμφωνα με τον Boyle (2014) “[E]ίναι συστήματα μέτρησης και ανταμοιβής των προσπαθειών των ανθρώπων γενικά σε μικρο-κλίμακα και συνήθως με άτυπο τρόπο, επιτρέποντας τη λήψη άτυπης στήριξης όταν τη χρειάζονται”. Ουσιαστικά οι Τ.Χ. χρησιμοποιούν το χρόνο, δηλαδή χρονικές μονάδες, ως παράλληλο νόμισμα για τις συναλλαγές των μελών εντός του δικτύου. Οι πρώτες σύγχρονες Χρονοτράπεζες αναπτύχθηκαν στις ΗΠΑ από τον David Cahn τη δεκαετία του 1980.

Βασικές αρχές των Τ.Χ., (Ozanne, 2010) είναι:

- Είμαστε όλοι “στοιχεία ενεργητικού”
- Επανα-ορισμός της εργασίας
- Αμοιβαιότητα
- Κοινωνικά δίκτυα
- Σεβασμός

Υπάρχουν διάφορα μοντέλα Τ.Χ. Μια γενική κατηγοριοποίηση ανάλογα με τον επιδιωκόμενο σκοπό (κοινωνικό ή/και οικονομικό) δίνει τις ακόλουθες κατηγορίες: Χρονοτράπεζες συμπαραγωγής, Δημοτικές Χρονοτράπεζες, Μονάδες Ασφάλισης, Εθελοντικές Ανταπόδοσης, Χρονο-νομίσματα, Μονάδες Ανταμοιβής.

Η πρώτη κινηματικού χαρακτήρα Τ.Χ. που ιδρύθηκε στην Ελλάδα είναι η Τράπεζα Χρόνου Αθήνας και αναδύθηκε από τις συγκεντρώσεις στην Πλατεία Συντάγματος το 2012. Δημιουργήθηκαν, επίσης, κατά τα προηγούμενα χρόνια Δημοτικές Τράπεζες Χρόνου σε διάφορους Δήμους με τη συγχρηματοδότηση της Ε.Ε. και της Ελλάδος στο πλαίσιο του ΕΣΠΑ, αλλά με τη λήξη της χρηματοδότησης ατόνησαν και υπολειτουργούν ή έχουν διακόψει οριστικά τη λειτουργία τους.

Σε ερευνητικό επίπεδο με τα δίκτυα συμπληρωματικών νομισμάτων και τις Τ.Χ. στην Ελλάδα έχουν ασχοληθεί ερευνητές όπως η Σωτηροπούλου και ο Στεφανίδης, στη διδακτορική τους έρευνα, οι Αμανατίδου, Γκριτζας και Καβουλάκος (Amanatidou, Gritzas and Kavoulakos, 2015) σε ερευνητικές εργασίες. Η Σωτηροπούλου έχει εξετάσει ως μελέτες περίπτωσης τις Τ.Χ. του Ευρωπαϊκού Δικτύου Γυναικών Αθήνας και της Αγίας Βαρβάρας και ο Στεφανίδης τις Τ.Χ. Αθήνας και Χολαργού-Παπάγου (2014). Οι Γριτζάς, Τζέκου και Παζαϊτής (2015, σσ. 32-33) αποτυπώνουν συνοπτικά τη δράση τεσσάρων Τ.Χ στην Ελλάδα (Αθήνας, Εξαρχείων, Μεσοποταμία και Χολαργού Παπάγου). Η εργασία των Αμανατίδου, Γκριτζά και Καβουλάκου των εγχειρημάτων Τ.Α στην Ελλάδα με βάση το αναλυτικό πλαίσιο: Λογική και Στόχοι, Λειτουργία, Κίνητρα, Μελλοντικές Στρατηγικές και Προβλέψεις αποτύπωσε καίρια το οικοσύστημα των Τ.Α στην Ελλάδα (Amanatidou, Gritzas and Kavoulakos, 2015, pp. 316-323).

Η Τράπεζα Χρόνου “Μεσοποταμία” όπως και η Χολαργού Παπάγου (Τ.Χ.Χ-Π) αποτελούν βιώσιμα μοντέλα Τραπεζικής Χρόνου στην Ελλάδα. Ως εκ τούτου κρίθηκε σκόπιμη η ερευνητική προσέγγιση σε ένα από τα δύο αυτά εγχειρήματα⁸² με σκοπό την εμβάθυνση στη γνώση μας αναφορικά με την ανάπτυξη και λειτουργία των χρονο-τραπεζών στην Ελλάδα, αλλά και για να προταθεί για πιλοτική εφαρμογή το εργαλείο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης σε φορείς Κ.Α.Λ.Ο., που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της έρευνας και αποτυπώνεται στην ενότητα 8.5.

Η Τ.Χ.Χ-Π από την ίδρυσή της το 2013 εξακολουθεί να διατηρεί τον άτυπο χαρακτήρα της, μην έχοντας αποκτήσει νομική μορφή ως σήμερα. Η ιδέα ίδρυσής της

---

⁸² Χρονικοί περιορισμοί δεν επέτρεψαν τη διενέργεια έρευνας και στις δύο τράπεζες χρόνου. Παραμένει μελλοντικός ερευνητικός μας στόχος.

προήλθε από δημόσιες διαβουλεύσεις αναφορικά με την ανάγκη κάλυψης αναγκών εκτός των λύσεων της αγοράς. Ουσιαστικά είναι κοινωνικό κίνημα βάσης που από το 2015 αποτελεί αυτόνομο Δίκτυο Πολιτών. Στον Οργανισμό λειτουργίας της ορίζονται οι αρχές, οι αξίες, οι όροι συμμετοχής και η λειτουργία των δύο οργάνων της Ολομέλειας και του Συντονιστικού. Τόσο οι συναλλαγές όσο και οι λοιπές δραστηριότητες σε βάθος χρόνου καταδεικνύουν την ανάγκη συναλλαγών σε διάφορες δραστηριότητες αλλά και χτισίματος κοινότητας και αλληλεγγύης σε διάφορα πεδία όπως υγεία, παιδεία, πολιτισμός, ευζωία κ.α.

Ο σκοπός έχει επαναπροσδιοριστεί ως “η Ανάπτυξη εναλλακτικού τρόπου κάλυψης αναγκών, αμφισβήτηση καταναλωτικών προτύπων, ανάπτυξη κοινωνικών δεσμών, υποστήριξη ανθρώπων σε ανάγκη”.

Τα πολύ ενεργά μέλη ανέρχονται σε 45 με 50 με μέσο όρο ηλικίας τα 60 έτη και στη συντριπτική πλειοψηφία είναι γυναίκες. Παρατηρείται μικρή εγγραφή νέων μελών.

Στον ακόλουθο Πίνακα 8.2 παρατίθενται στοιχεία για την Τ.Χ.Χ-Π όπως αποτυπώθηκαν στην εθνογραφική έρευνα του Στεφανίδη (Stephanides, 2017) και επικαιροποιήθηκαν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας (Τζουβελέκας, 2018). Έτσι αναδύεται μια γενική εικόνα σε βάθος 5ετίας η οποία διατηρεί τις βασικές αρχές της αλλάζοντας κάποια στοιχεία λειτουργίας προσαρμοζόμενη στις εξελίξεις. Εκτός από τα ποιοτικά στοιχεία δόθηκαν από την Τ.Χ.Χ-Π και ποσοτικά στοιχεία αναφορικά με τα μέλη, τις παρεχόμενες υπηρεσίες των αριθμό ωρών που χρεοπιστώνονται και τον μέσο αριθμό ωρών ανά 4μηνο από το λογισμικό Cyclos.

Πίνακας 8.2 Η Τ.Χ.Χ-Π το 2014 και το 2018 (Stephanides, 2017) και (Τζουβελέκας, 2018)

	2014 (Stephanides)	2018 (Τζουβελέκας)
Ιστορικό	<p>Ιδρύθηκε το 2013—μετά από τις συζητήσεις με τα μέλη της Τ.Χ Αθηνών και της Τ.Χ του ελληνικού τμήματος του δικτύου των Ευρωπαϊών γυναικών- από το δίκτυο του πολιτών Χολαργού – Παπάγου ένα κοινωνικό κίνημα βάσης, που επιδιώκει να εξετάσει μια σειρά οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών προβλημάτων στη τοπική κοινότητα. Η ιδέα για την καθιέρωση της χρόνος-τράπεζας προήλθε από δημόσιες διαβουλεύσεις που αποκάλυψαν την επιθυμία βοήθειας και κάλυψης αναγκών για ανταλλαγές έξω από την επικρατούσα αγορά.</p>	<p>Από το 2015 λειτουργεί αυτόνομα από το Δίκτυο Πολιτών, απόφαση στην οποία οδήγησαν η δυναμική της και οι ανάγκες αυτόνομης λειτουργίας της.</p>
Λειτουργία	<p>Ακολουθείται το μοντέλο p2p time banking. Εντούτοις, έχουν εφαρμοστεί μοναδικές τακτικές για την ενθάρρυνση των συναλλαγών. Κατ' αρχάς, τα μέλη ξεκινούν με 10 μονάδες στους λογαριασμούς τους για να αποφεύγεται η παρερμηνεία ότι μπορεί μόνο να ληφθεί υπηρεσία, μόλις προσφερθεί κάποια άλλη. Δεύτερο, τα μέλη είναι σε θέση να αποθηκεύσουν μέχρι 100 μονάδες κατά μέγιστο και να οφείλουν μέχρι 100 μονάδες. Τρίτον, κανένα μέλος δεν έχει δικαίωμα να ζητήσει οποιαδήποτε υπηρεσία έντασης χρόνου (ορίζεται ως οποιαδήποτε υπηρεσία που παρέχεται για 15 ή περισσότερες ώρες), εκτός αν έχει παράσχει μια εξίσου υπηρεσία εντάσεως χρόνου.</p>	<p>Η λειτουργία εξυπηρετείται από το λογισμικό Cyclos, με την εποπτεία οριζόμενου αρμόδιου για αυτό μέλος (έχει παρατηρηθεί σχετική αμέλεια στη συμπλήρωση των ωρών). Όσον αφορά στη συμμετοχή σε ομάδες, το συμμετέχον μέλος χρεώνεται με μια μονάδα, ενώ ο συντονιστής της ομάδας πιστώνεται με τις ώρες που έχει δηλώσει ότι απασχολείται για την προετοιμασία και την υλοποίησή του, άσχετα με τα πόσα μέλη συμμετέχουν στην ομάδα. Οι λοιπές ώρες πιστώνονται στο ταμείο της.</p>
Οργάνωση	<p>Άτυπη ένωση των προσώπων – χωρίς δικαστική άδεια ή νόμιμη εκπροσώπηση – λειτουργεί σύμφωνα με ένα μόνο βιβλίο κανονισμών που καθορίζει τους κανόνες συναλλαγής και ένα κώδικα δεοντολογίας μελών. Διοικείται από συντονιστικό όργανο που συναντιέται εβδομαδιαία. Γενικές Συνελεύσεις γίνονται κάθε μήνα, όπου τα μέλη ψηφίζουν και λαμβάνουν αποφάσεις κατά πλειοψηφία, σχετικά με τη λειτουργία της. Ομάδες εργασίας οργανώνουν εκδηλώσεις και εκπαιδευτικά σεμινάρια προς όφελος της τοπικής κοινότητας σε αντάλλαγμα μονάδων χρόνου. Δεν υπάρχει εξωτερική χρηματοδότηση –οι τρέχουσες δαπάνες καλύπτονται μέσω δωρεών.</p>	<p>Χωρίς νομική μορφή, διέπεται στη λειτουργία της από τον Οργανισμό Λειτουργίας, που ορίζει τις αρχές της, το πλαίσιο αξιών της, τους όρους εγγραφής και συμμετοχής των μελών, λειτουργία των δύο οργάνων της, του Συντονιστικού (και διαδικασίας εκλογής του) και της Ολομέλειας, τη σχέση με άλλες συλλογικότητες.</p>

Πίνακας 8.2 (συνέχεια)

Συναλλαγές	<p>Ευρύ φάσμα προσφερόμενων υπηρεσιών: ιδιαίτερα μαθήματα μεταφράσεις, θεραπείες σχετικά με υγεία και με ομορφιά, κηπουρική, παροχή νομικών ή φορολογικών συμβουλών, babysitting και Pet sitting υπηρεσίες πληροφορικής.</p> <p>Καθιερωμένες ομαδικές δραστηριότητες που παρέχονται από μέλη επαγγελματίες (π.χ. θεατρικό εργαστήρι, χορωδία, αυτοάμυνα, γιόγκα και ομαδο-θεραπεία) που πληρώνονται με μονάδες χρόνου.</p>	<p>Η απόλυτη πλειοψηφία των μελών συμμετέχει στις ομάδες που λειτουργούν: μαθήματα αγγλικών, γερμανικών, ομάδες αυτογνωσίας, φιλαναγνωσίας, δημιουργικής γραφής, θεατρική ομάδα, γιόγκα γέλιου, γυμναστική, yoga, πλεξίματος.</p> <p>Οι ατομικές αφορούν σε γραμματειακή υποστήριξη, σε αισθητική, σε pet sitting, μεταφράσεις, πληροφορική, υδραυλικές εργασίες, μερεμέτια-επισκευές.</p>
Άλλες δραστηριότητες	<p>Ευρύ φάσμα εκδηλώσεων που οργανώνονται για την ενεργοποίηση και την επιμόρφωση των μελών χτίζοντας ταυτόχρονα την αίσθηση της κοινότητας. Περιλαμβάνουν κοινωνικές εκδηλώσεις, τακτικές εκδρομές, εκπαιδευτικά σεμινάρια και εργαστήρια Υποστήριξη μέσω εθελοντικής εργασίας πολυάριθμων ευαίσθητων ομάδων και τοπικών κοινοτήτων. Γίνεται κάποια δικτύωση με άλλες πρωτοβουλίες Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, ιδίως με την Τ.Χ Αθήνας</p>	<p>Πολιτιστικές δραστηριότητες, προβολές-συζητήσεις για θέματα Τέχνης, θέαση θεατρικών παραστάσεων, καθαρισμός τοποθεσιών Υμηττού, αστρονομική βραδιά, βραδιά παιχνιδιών, οργάνωση bazaar. Συλλογή φαρμάκων για κοινωνικά φαρμακεία, τροφίμων και λοιπών ειδών για ομάδες ανθρώπων με ανάγκες.</p> <p>Εργαστήριο διερεύνησης θετικών και αρνητικών στοιχείων της Τ.Χ.Χ-Π.</p>
Σκοποί	<p>Επιδίωξη προαγωγής:</p> <p>α) μεμονωμένης και συλλογικής ευημερίας,</p> <p>β) πραγματοποίηση εναλλακτικού τρόπου ζωής</p> <p>γ) εργασίας με ανθρώπινο πρόσωπο – λιγότερο αγχωτικό και πιο ικανοποιητικό,</p> <p>δ) επανατοπικοποίηση της οικονομίας (αναφορικά με την παροχή υπηρεσιών), και</p> <p>ε) ετερόδοξες κουλτούρες</p>	<p>Ανάπτυξη εναλλακτικού τρόπου κάλυψης αναγκών, αμφισβήτηση καταναλωτικών προτύπων, ανάπτυξη κοινωνικών δεσμών, υποστήριξη ανθρώπων σε ανάγκη.</p>
Προτεραιότητες	<p>Για να συμβάλλει σε ένα εναλλακτικό πολιτισμικό μοντέλο κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης που βασίζεται στις αρχές της αειφορίας της ισότητας, της αλληλεγγύης και της συνεργασίας. Να ξεπεράσει αναγνωρισμένες προκλήσεις όπως χαμηλά επίπεδα εμπορευσιμότητας</p>	<p>Το ίδιο.</p>
Καινοτομίες	<p>Εστίαση σε εκδηλώσεις κοινωνικές και μηχανισμών ανάπτυξης κοινότητας στις καθημερινές εργασίες των μελών. Επιτρέπεται στα μέλη α) είτε να χρεώνουν σε € για συγκεκριμένα κόστη που δεν μπορούν να καλυφθούν από τις μονάδες χρόνου είτε β) να δωρίζουν μονάδες χρόνου σε μέλη που δεν έχουν.</p>	<p>Δεν ισχύει πλέον το β). Η λειτουργία ανταλλαγών μέσω ομάδων</p>

Πίνακας 8.2 (συνέχεια)

Μέλη	28 ενεργά μέλη σε σύνολο 78 μελών που έχουν καταχωριστεί στην ΤΧΧΠ αλλά δεν έχουν πραγματοποιήσει συναλλαγές μέχρι σήμερα. Κυρίως πρόσωπα άνω των 46 ετών. Ποσοστό 48% των μελών είναι μεταξύ 46-55 ετών, 40% των μελών μεταξύ 56-65 ετών. Μεικτές ενδείξεις αναφορικά με το οικονομικό τους προφίλ με την πλειοψηφία του 37% των μελών με ετήσιο εισόδημα μεταξύ 10.001-20.000 € και ένα περαιτέρω 20% των μελών με ετήσιο εισόδημα μεταξύ 6.001-10.000 € και το 43% με εισόδημα 20.001-30.000 € ετησίως.	Πολύ ενεργά μέλη 45-50. Μέσος όρος ηλικίας 60 ετών, στη συντριπτική πλειοψηφία γυναίκες. Πολύ μικρή εγγραφή νέων μελών, επτά νέα μέλη
Στατιστικά στοιχεία συναλλαγών μεταξύ των μελών	--	* Αριθμός ενεργών μελών ανά τετράμηνο (προσφορά και ζήτηση) = 50 * Αριθμός νέων μελών ανά 4μηνο = 4. * Αριθμός ωρών ανά 4μηνο = 260 * Κατηγορίες Υπηρεσιών = 15 * Μέσος αριθμός ωρών ανά 4μηνο (Συνολικός αριθμός ωρών 4μήνου / 4) = 240 * Ισοζύγιο ωρών (χρέωση – πίστωση) = n.a

8.3.1 Η εφαρμογή της οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού – Παπάγου

Η παρούσα έρευνα, καινοτομεί και αποτυπώνει ένα μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης σε Τ.Χ ως φορέα Κ.ΑΛ.Ο. Οι Bindewald and Steed (Bindewald and Steed, 2014) στο πλαίσιο του προγράμματος Community Currencies in Action αποτυπώνουν τη μεθοδολογία αξιολόγησης αντικτύπου συμπληρωματικών νομισμάτων “Θεωρία της Αλλαγής”, (Theory of Change ή ToC) και επιχειρηματολογούν υπέρ της ανάγκης τεκμηρίωσης με αποδείξεις. Υπάρχουν διάφορα μοντέλα, εργαλεία και δείκτες στην Κοινωνική (και Αλληλέγγυα) Οικονομία με καλυπτόμενο εύρος από δείκτες (π.χ. σύστημα δεικτών IRIS) μέχρι τον κοινωνικό αντίκτυπο (Πρότυπα Κοινωνικής Αναφοράς/Social Reporting Standard, Κοινωνική Απόδοση Επένδυσης/Social Return on Investment) και τις λειτουργίες της οργάνωσης (Κοινωνική Ελεγκτική/Social Audit). Θεωρήσεις που εξετάζουν την οργάνωση, τις λειτουργίες, τα αποτελέσματά και τον αντίκτυπό της είτε σε μερικό είτε σε ολικό επίπεδο.

Η ερευνητική και πρακτική πρότασή μας χρησιμοποιεί ένα διεθνώς αναγνωρισμένο μοντέλο Ολικής Ποιότητας, διαφοροποιημένο για να καλύπτει τις ανάγκες της Κ.Ο, χωρίς να απομακρύνεται από τις στοιχειώδεις αρχές της οργάνωσης. Το μοντέλο “μιλάει” επιπλέον, τη “γλώσσα” των άλλων δύο κλάδων, της δημόσιας και της ιδιωτικής οικονομίας, (CAF για το δημόσιο τομέα και EFQM για τις επιχειρήσεις) διατηρώντας το θετικό κοινωνικό πρόσημο για τον οικονομικό, κοινωνικό και περιβαλλοντικό αντίκτυπο. Το μοντέλο αποτυπώνεται στα Σχήματα 8.4 και 8.5.

Είναι ουσιαστικό οι φορείς/οργανώσεις που ανήκουν στις τρεις σφαίρες (δημόσιος τομέας, ιδιωτικός τομέας, τρίτος τομέας) να μπορούν να χρησιμοποιούν την ίδια γλώσσα, παρά τις συγκλίνουσες/αποκλίνουσες προσεγγίσεις τους στον τομέα της κοινωνίας και της οικονομίας. Αυτό ωφελεί την ίδια την κοινωνία με τη βελτίωση της ευημερίας και των συνθηκών διαβίωσης καθώς και της περιβαλλοντικής προστασίας.

Καθ’ όλη τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας τηρήσαμε και εφαρμόσαμε την ουσία στην αξιολόγηση της οργάνωσης των άτυπων ομάδων και δικτύων αλληλεγγύης καθώς και συμπληρωματικών νομισμάτων. Από τη γνώση του χώρου της Κ.ΑΛ.Ο. προκύπτει ήδη ότι οι πρωτοβουλίες και οι προσπάθειες των

συλλογικοτήτων δεν έχουν βιώσιμο αποτέλεσμα σε βάθος χρόνου, παραμένουν περιορισμένες σε στενό κύκλο, ενώ μπορούν δυνητικά να συμβάλλουν σε μια ουσιαστική αλλαγή θεώρησης του κυρίαρχου οικονομικού παραδείγματος. Θα πρέπει να ακολουθηθούν με συνεπή και επιστημονικό τρόπο οι αρχές οργάνωσης και διοίκησης, καθώς και η παρακολούθηση των διαδικασιών και η βελτίωσή τους. Και αυτό γιατί οι πρωτοβουλίες αυτές, που στην πλειοψηφία τους είναι από τη βάση έχουν συνήθως έντονο ιδεολογικό χαρακτήρα, παραμερίζοντας στοιχειώδεις αρχές οργάνωσης, συνεκτικού οράματος και μέσων υλοποίησής του.

Έγιναν τουλάχιστον πέντε (5) προσπάθειες στα τελευταία 4 χρόνια, από την έναρξη του διδακτορικού μέχρι και το 2017, για την εύρεση πρωτοβουλιών ή οργανώσεων ως πιλότων δοκιμής της προτεινόμενης μεθοδολογίας. Περιελάμβαναν κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις, πρωτοβουλίες συμπληρωματικών νομισμάτων, ακόμη και πρωτοβουλίες της κοινωνίας των πολιτών που χρηματοδοτούνται από κεφάλαια εταιρικής κοινωνικής ευθύνης, καθώς και άλλες τράπεζες χρόνου.

Για τις ανάγκες της έρευνας, ο ερευνητής, έπειτα από συζητήσεις με πρόσωπα που δραστηριοποιούνται στην Κ.Α.Λ.Ο. συμφώνησε με την Τ.Χ.Χ-Π για τη διενέργεια της οργανωσιακής αυτο-αξιολόγησής της μέσω της χρήσης του ευρωπαϊκού μοντέλου αριστείας του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου Δημόσιας Διοίκησης (EIPA) “Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης” ή “Common Assessment Framework” (ΚΠΑ/CAF). Η πρωτοτυπία, εκτός από τη χρήση του ΚΠΑ, αφορά στην ανάπτυξη ενός διαφοροποιημένου μοντέλου CAF, του CAF_{social} ειδικά για φορείς της Κ.Α.Λ.Ο. αλλά και Κοινωνικής Οικονομίας. Το μοντέλο CAF_{social} για να έχει την εγκυρότητα και την ισχύ του CAF τηρεί την ανάπτυξή του, με ανάλυση σε 9 Κριτήρια και 28 υποκριτήρια (βλ. Σχήμα 8.4, Πίνακας 8.3).

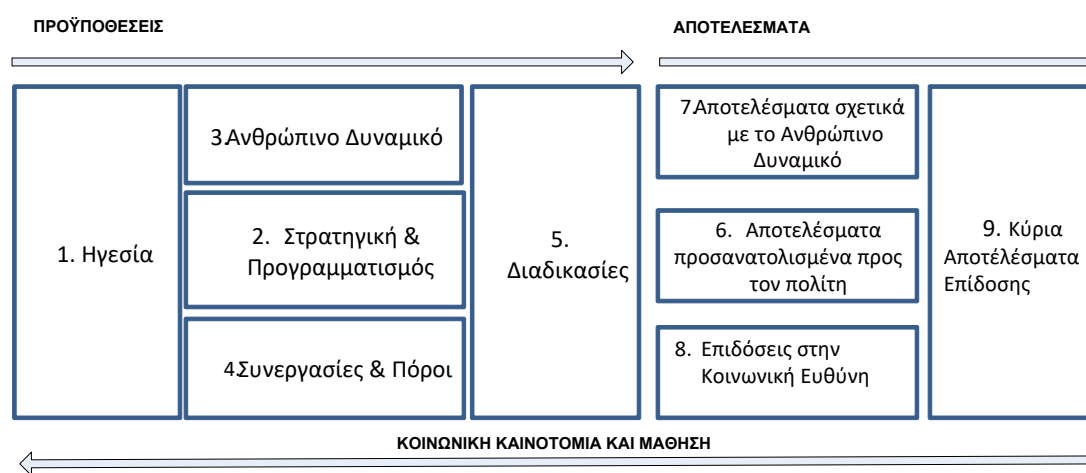
Σκοπός είναι μετά τη διενέργεια και άλλων πιλοτικών εφαρμογών του να αποτελέσει τη δεύτερη παραλλαγή του γενικού μοντέλου CAF, που είναι το CAF για την παιδεία (CAF Education). Εκτός από τα ερωτηματολόγια, προσαρμόστηκαν ανάλογα και αποτυπώθηκαν α) το Εγχειρίδιο χρήσης, β) το Γλωσσάρι, ως συμπλήρωμα του Εγχειριδίου και γ) η Λίστα τεκμηριωτικών στοιχείων. Το εγχειρίδιο, το Γλωσσάρι και η Λίστα παρατίθενται στο 2^ο Παράρτημα. Το μοντέλο μπορεί με ευκολία να αναπτυχθεί και να εφαρμοστεί σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις, σε πρωτοβουλίες συμπληρωματικών νομισμάτων ή άλλες πρωτοβουλίες Κ.Α.Λ.Ο με τυπική ή άτυπη οργάνωση.

Η δομή των εννέα κριτηρίων προσδιορίζει τα κύρια σημεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη σε οποιαδήποτε οργανωσιακή ανάλυση. Τα κριτήρια 1 έως 5 αφορούν στις διαχειριστικές πρακτικές μιας Τ.Χ., τις λεγόμενες “Προϋποθέσεις”. Οι προϋποθέσεις καθορίζουν το τι κάνει μια Τ.Χ. και πώς προσεγγίζει τις λειτουργίες της, ώστε να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Στα κριτήρια 6 έως 9, τα “Αποτελέσματα” που επιτυγχάνει η Τ.Χ. ως προς τα μέλη, την κοινωνία, την κοινωνική ευθύνη και τους σημαντικούς τομείς της απόδοσης υπολογίζονται με τη χρήση εκτιμήσεων και μετρήσεων της απόδοσης.

Τα 9 κριτήρια χωρίζονται σε 28 υποκριτήρια, τα οποία προσδιορίζουν τα κύρια ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη όταν αξιολογείται μια Τ.Χ., όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 8.3. Το περιεχόμενο κάθε υποκριτηρίου επεξηγείται μέσω παραδειγμάτων. Κάθε παράδειγμα αναφέρεται σε ένα πεδίο της οργανωσιακής πρακτικής, ώστε να διερευνηθεί πώς η οργάνωση ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που απορρέουν από το εκάστοτε υπο-κριτήριο. Παρά το ότι δεν αφορούν σε όλα τα κριτήρια το σύνολο των οργανώσεων, πολλά από αυτά χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής κατά τη διάρκεια της αυτοαξιολόγησης. Η ενσωμάτωση των συμπερασμάτων από την αξιολόγηση των κριτηρίων των Προϋποθέσεων και των Αποτελεσμάτων στις οργανωσιακές πρακτικές της Τ.Χ. αποτελεί τον αέναο κύκλο της κοινωνικής καινοτομίας και της μάθησης που συνοδεύει τις οργανώσεις στην πορεία τους προς την αριστεία.

Η συστημική και ολιστική προσέγγιση βάσει της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας και του CAF_{social} σημαίνει ότι αξιολογούνται προσεκτικά οι λειτουργίες της Τ.Χ. και όλα τα συστατικά στοιχεία της Τ.Χ. αλληλοεξαρτώνται μεταξύ τους.

Σχήμα 8.4: CAF_{social}, τροποποίηση μοντέλου CAF, (Τζουβελέκας, 2018)

Τα 9 ερωτηματολόγια (ένα για κάθε κριτήριο με ερωτήσεις από όλα τα υποκριτήρια) προσαρμόστηκαν για να είναι όσο το δυνατόν εγγύτερα στη φιλοσοφία λειτουργίας και σκοπούς της κοινωνικής οργάνωσης και στην περίπτωση μας σε μια Τράπεζα Χρόνου.

Το μοντέλο στηρίζεται στις 8 αρχές της αριστείας⁸³:

Αρχή 1. Προσανατολισμός στα αποτελέσματα

Αρχή 2. Εστίαση στα μέλη

Αρχή 3. Ηγεσία και σταθερότητα ως προς τον σκοπό

Αρχή 4. Διαχείριση μέσω διαδικασιών και γεγονότων

Αρχή 5. Ανάπτυξη και συμμετοχή του ανθρώπινου δυναμικού

Αρχή 6. Συνεχής μάθηση, κοινωνική καινοτομία και βελτίωση

Αρχή 7. Ανάπτυξη συνεργασιών

Αρχή 8. Κοινωνική ευθύνη

Πίνακας 8.3: Κριτήρια και Υποκριτήρια του CAF_{social} (τροποποιημένο μοντέλο CAF, Τζουβελέκας, 2018)

Κριτήριο	Υποκριτήριο	Περιεχόμενο υποκριτηρίου
#1: Ηγεσία	1.1	Σαφής κατεύθυνση ανάπτυξης αποστολής, οράματος και αξιών
	1.2	Διαχείριση της Τ.Χ. της απόδοσης και της συνεχούς βελτίωσής της
	1.3	Παρακίνηση και υποστήριξη των μελών της Τ.Χ. και λειτουργία ως πρότυπο
	1.4	Αποτελεσματική διαχείριση των σχέσεων με τοπικούς και κρατικούς φορείς, άλλες ομάδες Κ.ΑΛ.Ο.
#2 : Στρατηγική και προγραμματισμός	2.1	Συλλογή πληροφοριών για τις παρούσες και τις μελλοντικές ανάγκες των μελών και άλλων ενδιαφερομένων μερών καθώς και πληροφορίες σχετικές με τη (συλλογική) ηγεσία
	2.2	Ανάπτυξη της στρατηγικής και του προγραμματισμού λαμβάνοντας υπόψη με βάση τις πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί
	2.3	Διάδοση και εφαρμογή της στρατηγικής και του προγραμματισμού σε όλη την Τ.Χ. και αναθεώρηση σε τακτική βάση
	2.4	Σχεδιασμός, εφαρμογή και επικαιροποίηση του προγράμματος για την κοινωνική καινοτομία και την αλλαγή.

⁸³ Αναλυτικά οι αρχές στο Παράρτημα 2 (σσ.162-164)

Πίνακας 8.3 (συνέχεια)

	3.1	Προγραμματισμός, συνεργασία και βελτίωση του ανθρώπινου δυναμικού με διαφάνεια σε συνάρτηση με τη στρατηγική και τον προγραμματισμό.
#3: Ανθρώπινο Δυναμικό	3.2	Προσδιορισμός, ανάπτυξη και χρησιμοποίηση των ικανοτήτων των μελών εναρμονίζοντας τις προσωπικές επιδιώξεις με τους σκοπούς της Τ.Χ.
	3.3	Ενεργοποίηση και συμμετοχή των μελών μέσω της ανάπτυξης του ανοικτού διαλόγου και της ενίσχυσής τους, προκειμένου να βελτιωθεί η ευημερία τους.
	4.1	Ανάπτυξη και διαχείριση συνεργασιών με άλλες Τ.Χ. και ομοειδείς φορείς
#4: Συνεργασίες και πόροι	4.2	Ανάπτυξη και εφαρμογή των συνεργασιών με τους πολίτες/ μέλη.
	4.3	Οικονομική διαχείριση
	4.4	Διαχείριση πληροφορίας και γνώσης
	4.5	Διαχείριση τεχνολογίας
	4.6	Διαχείριση εγκαταστάσεων
#5: Διαδικασίες	5.1	Προσδιορισμός, σχεδιασμός, διαχείριση και εισαγωγή καινοτομιών στις διαδικασίες σε συνεχή βάση εμπλέκοντας των ενδιαφερομένων μερών
	5.2	Ανάπτυξη και παροχή υπηρεσιών και προϊόντων προσανατολισμένων προς τα μέλη / πολίτες.
	5.3	Συντονισμός διαδικασιών στο σύνολο της Τ.Χ. και με άλλες σχετικές οργανώσεις
# 6: Αποτελέσματα προσανατολισμένα προς τα μέλη/ πολίτες /χρήστες υπηρεσιών	6.1	Μετρήσεις της αντίληψης των πολιτών για την Τ.Χ.
	6.2	Μετρήσεις της Απόδοσης της Τ.Χ.
# 7: Αποτελέσματα για το ανθρώπινο δυναμικό	7.1	Ανταπόκριση της Τ.Χ. στις ανάγκες και προσδοκίες των μελών της μέσω: των αποτελεσμάτων της Μέτρησης της Αντίληψης των μελών για την Τράπεζα Χρόνου
	7.2	Κάλυψη αναγκών και προσδοκιών των μελών της Τ.Χ. μέσα από αποτελέσματα: Δεικτών Αποτελεσματικότητας του ανθρώπινου δυναμικού της Τράπεζας Χρόνου
#8: Επιδόσεις στην Κοινωνική Ευθύνη	8.1	Μετρήσεις κοινωνικής αντίληψης σχετικά με τον κοινωνικό οικονομικό, περιβαλλοντικό αντίκτυπο
	8.2	Μετρήσεις απόδοσης σχετικά με τον κοινωνικό οικονομικό, περιβαλλοντικό αντίκτυπο σε επίπεδο κοινωνίας
# 9: Κύρια αποτελέσματα επίδοσης	9.1	Εξωτερικές επιδόσεις: Εκροές και αποτελέσματα σε στόχους.
	9.2	Εσωτερικές επιδόσεις: επίπεδο της αποδοτικότητας

8.3.2 Η διαδικασία της αυτο-αξιολόγησης

Η διαδικασία της αυτο-αξιολόγησης περιελάμβανε ένα προκαταρκτικό στάδιο και δύο κύρια στάδια. Στο προκαταρκτικό στάδιο παρουσιάστηκε συνοπτικά το αντικείμενο της διδακτορικής έρευνας στα μέλη της Τ.Χ. καθώς και η ιδέα της αυτο-αξιολόγησης, το μοντέλο CAF και ζητήσαμε να εξεταστεί η δυνατότητα υλοποίησης της έρευνας πιλότου για το CAF_{social}, απαντώντας παράλληλα σε ερωτήματα των μελών. Τα μέλη, έπειτα από πρόταση του Συντονιστικού οργάνου της Τ.Χ.Χ-Π αποφάσισαν στην Ολομέλεια της Τ.Χ.Χ-Π να υλοποιήσουμε από κοινού τον πιλότο στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

Τα κύρια στάδια της διαδικασίας περιελάμβαναν: α) το στάδιο του εργαστηρίου και τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων από τα μέλη της Τ.Χ. και β) το στάδιο της παρουσίασης των αποτελεσμάτων.

Τα ερωτηματολόγια αποτελούν προσαρμογή των ερωτηματολογίων CAF διατηρώντας την ουσία και τον τύπο του CAF, ανταποκρινόμενα, επίσης, στις ιδιαιτερότητες και στον οργανωσιακό τύπο της Τ.Χ. Εξετάστηκαν από ιδρυτικά μέλη με μεγάλη εμπειρία στον φορέα και ενσωματώθηκαν οι παρατηρήσεις τους.

Πριν την υλοποίηση του εργαστηρίου, αποστείλαμε προπαρασκευαστικά, τα έντυπα συγκατάθεσης συμμετεχόντων στο Συντονιστικό για ενημέρωση. Βάσει της μεθοδολογίας του CAF όπως είχε ζητηθεί από τον ερευνητή, το Συντονιστικό αναζήτησε μέλη για να στελεχώσουν δύο ομάδες αυτο-αξιολόγησης. Η μία ομάδα θα αποτελούνταν από μέλη της Τ.Χ.Χ-Π που έχουν εκλεγεί και απαρτίζουν το Συντονιστικό Όργανο και η άλλη ομάδα θα αποτελούνταν από μέλη της Τ.Χ.Χ-Π. Με αυτό τον τρόπο υπήρξε μια ομαδοποίηση με βάση την άμεση και καθημερινή εμπειρία και όσμωση με τα οργανωτικά θέματα της Τ.Χ.Χ-Π.

Στο πρώτο στάδιο, υλοποιήθηκε εργαστήριο, στο οποίο παρουσιάστηκε αναλυτικότερα το μοντέλο CAF, το τροποποιημένο CAF_{social}, βασική ορολογία, ο σκοπός και η χρησιμότητα της αυτο-αξιολόγησης, απαντήθηκαν ερωτήσεις των μελών.

Στον Πίνακα 8.4 αποτυπώνεται ο αριθμός των ερωτήσεων ανά Κριτήριο για κάθε ένα από τα 9 Κριτήρια του μοντέλου και τα οποία εμπεριέχουν αντιπροσωπευτικές ερωτήσεις για κάθε ένα από τα 28 υποκριτήρια.

Πίνακας 8.4: Κριτήρια και ερωτήσεις ανά Κριτήριο CAF_{social}, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κριτήριο	Αριθμός Ερωτήσεων / Κριτήριο
#1: Ηγεσία	20
#2: Στρατηγική και προγραμματισμός	14
#3: Ανθρώπινο Δυναμικό	13
#4: Συνεργασίες και πόροι	20
#5: Διαδικασίες	17
#6: Αποτελέσματα προσανατολισμένα προς τα μέλη/ πολίτες/ χρήστες υπηρεσιών	12
#7: Αποτελέσματα για το ανθρώπινο δυναμικό	17
#8: Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία	14
#9: Κύρια αποτελέσματα επίδοσης	15
Σύνολο Ερωτήσεων:	142

Μεθοδολογικά, το σετ ερωτηματολογίων έχει την ίδια δομή, περιεχόμενο και αριθμό ερωτήσεων (n=142), όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 8.4. Η διαφοροποίησή έγκειται στο ότι στο πρώτο ερωτηματολόγιο ζητείται η αποτύπωση της “Σημαντικότητας” και στο δεύτερο η αποτύπωση της “Απόδοσης”. Η κλίμακα βαθμολόγησης διαφέρει στα 2 ερωτηματολόγια. Η “Σημαντικότητα (Σ)” αποτυπώνει βαθμολογία από 0 έως 5 για τη μηδενική ή πολύ μεγάλη σημαντικότητα και αντίστοιχα για τις ενδιάμεσες κλίμακες, για το πρόσωπο που συμπληρώνει το ερωτηματολόγιο. Η “Απόδοση (Α)” αποτυπώνει το τι πραγματικά πετυχαίνει η Οργάνωση, εν προκειμένω η Τ.Χ. για τα ερωτήματα που τίθενται στα Κριτήρια της αυτο-αξιολόγησης, με βάση τα στάδια του κύκλου του Deming (Plan-Do-Check-Act) και είναι από 0–100. Υπάρχει και η επιλογή “X” σε περίπτωση που τα ερωτώμενα πρόσωπα δεν έχουν εκτίμηση της απόδοσης του Φορέα για το συγκεκριμένο ερώτημα. Με τον τρόπο αυτό δεν αλλοιώνεται το αποτέλεσμα με το να έμενε αναπάντητο ή να δίνονταν άλλος βαθμός.

Στις ακόλουθες εικόνες (εικόνες 8.1 έως 8.6) απεικονίζονται ενδεικτικά τα ερωτηματολόγια του 8^{ου} κριτηρίου τόσο για την “Απόδοση” όσο και για τη “Σημαντικότητα”. Αποτυπώνονται, το ερωτηματολόγιο, ένα απόσπασμα και οι κλίμακες βαθμολόγησης.

8. Αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνική ευθύνη	ΑΠΟΔΟΣΗ																					
	x	0	20	40	60	80	100															
Πως αξιολογείτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου σας στα ακόλουθα θέματα:																						
1. Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
2. Η δημόσια εικόνα της Τ.Χ κρίνεται ως θετική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
3. Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
4. Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
5. Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
6. Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
7. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την προστασία του περιβάλλοντος θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
8. Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
9. Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
10. Κρίνονται ικανοποιητικές οι προσπάθειες που καταβάλλει η Τ.Χ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μειονεκτούντων ομάδων πληθυσμού	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
11. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την αειφόρο ανάπτυξη θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
12. Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασχολούνται με κοινωνικά ζητήματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
13. Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
14. Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐															
Επεξήγηση της δεσμολογικής κλίμακας <table border="0"> <tr> <td>x</td> <td>Η επίδοση της απόδοσης στο συγκεκριμένο τομέα δεν είναι άριστη</td> <td>60</td> <td>Μεγάλο ποσοστό σε τόσο βελτίωση ή απουσία στον συγκεκριμένο από τον κέρως στόχο.</td> </tr> <tr> <td>0</td> <td>Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων</td> <td>80</td> <td>Μεγάλο ποσοστό με σημαντική πρόοδο ή απουσία σε όλο τον κέρως στόχο.</td> </tr> <tr> <td>20</td> <td>Μεγάλο ποσοστό με σημαντική πρόοδο ή απουσία από τον κέρως στόχο.</td> <td>100</td> <td>Το 100% άριστη αποτελεσμάτων θεωρούνται. Όλοι οι κέρως σημαντικοί στόχοι επιτεύχθηκαν. Πραγματοποιούνται θετικές συζητήσεις με άλλες θετικές επιχειρήσεις.</td> </tr> <tr> <td>40</td> <td>Μεγάλο ποσοστό με σταθερή πρόοδο ή απουσία εμφάνιση από τον κέρως στόχο.</td> <td></td> <td></td> </tr> </table>							x	Η επίδοση της απόδοσης στο συγκεκριμένο τομέα δεν είναι άριστη	60	Μεγάλο ποσοστό σε τόσο βελτίωση ή απουσία στον συγκεκριμένο από τον κέρως στόχο.	0	Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων	80	Μεγάλο ποσοστό με σημαντική πρόοδο ή απουσία σε όλο τον κέρως στόχο.	20	Μεγάλο ποσοστό με σημαντική πρόοδο ή απουσία από τον κέρως στόχο.	100	Το 100% άριστη αποτελεσμάτων θεωρούνται. Όλοι οι κέρως σημαντικοί στόχοι επιτεύχθηκαν. Πραγματοποιούνται θετικές συζητήσεις με άλλες θετικές επιχειρήσεις.	40	Μεγάλο ποσοστό με σταθερή πρόοδο ή απουσία εμφάνιση από τον κέρως στόχο.		
x	Η επίδοση της απόδοσης στο συγκεκριμένο τομέα δεν είναι άριστη	60	Μεγάλο ποσοστό σε τόσο βελτίωση ή απουσία στον συγκεκριμένο από τον κέρως στόχο.																			
0	Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων	80	Μεγάλο ποσοστό με σημαντική πρόοδο ή απουσία σε όλο τον κέρως στόχο.																			
20	Μεγάλο ποσοστό με σημαντική πρόοδο ή απουσία από τον κέρως στόχο.	100	Το 100% άριστη αποτελεσμάτων θεωρούνται. Όλοι οι κέρως σημαντικοί στόχοι επιτεύχθηκαν. Πραγματοποιούνται θετικές συζητήσεις με άλλες θετικές επιχειρήσεις.																			
40	Μεγάλο ποσοστό με σταθερή πρόοδο ή απουσία εμφάνιση από τον κέρως στόχο.																					

Εικόνα 8.1: Ερωτηματολόγιο CAF_{social} Κριτήριο 8, Απόδοση (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

8. Αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνική ευθύνη	ΑΠΟΔΟΣΗ						
	x	0	20	40	60	80	100
Πως αξιολογείτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου σας στα ακόλουθα θέματα:							
1. Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Η δημόσια εικόνα της Τ.Χ κρίνεται ως θετική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Εικόνα 8.2: Ερωτηματολόγιο CAF_{social} Κριτήριο 8, Απόδοση, απόσπασμα δείγματος τρόπου βαθμολόγησης (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας	
x	Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή
0	Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων
20	Μετρήσιμα αποτελέσματα με αρνητικές τάσεις ή αποκλίσεις από τους κύριους στόχους
40	Μετρήσιμα αποτελέσματα με σταθερές τάσεις ή επιτυχία ορισμένων από τους κύριους στόχους
60	Μετρήσιμα αποτελέσματα με τάσεις βελτίωσης ή επιτυχία στους περισσότερους από τους κύριους στόχους
80	Μετρήσιμα αποτελέσματα με σημαντική πρόοδο ή επιτυχία σε όλους τους κύριους στόχους
100	Υπαρξη άριστων αποτελεσμάτων διαχρονικά. Όλοι οι κύριοι σημαντικοί στόχοι επιτυγχάνονται. Πραγματοποιούνται θετικές συγκριτικές με άλλες δημόσιες υπηρεσίες.

Εικόνα 8.3: CAF_{social}, Κριτήριο 8, επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας, Απόδοση (SAB®)

Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου
ΣΗΜΑΣΙΑ

8. Αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνία

0 1 2 3 4 5

Πόσο σημαντικά είναι για σας τα ακόλουθα αποτελέσματα σε σχέση με την κοινωνία για την επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ):

1. Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Η δημόσια εικόνα της Τ.Χ κρίνεται ως θετική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την προστασία του περιβάλλοντος θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Κρίνονται ικανοποιητικές οι προσπάθειες που καταβάλλει η Τ.Χ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μειονεκτούντων ομάδων πληθυσμού	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την ασφόρο ανάπτυξη θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασχολούνται με κοινωνικά ζητήματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική	2 μικρή	4 μεγάλη
1 πολύ μικρή	3 μέση	5 πολύ μεγάλη

Εικόνα 8.4: Ερωτηματολόγιο CAF_{social} Κριτήριο 8, Σημασία, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου

ΣΗΜΑΣΙΑ

0 1 2 3 4 5

8. Αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνία

Πόσο σημαντικά είναι για σας τα ακόλουθα αποτελέσματα σε σχέση με την κοινωνία για την επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ);

1. Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της

2. Η δημόσια εικόνα της Τ.Χ κρίνεται ως θετική

3. Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική

4. Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο

5. Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική

Εικόνα 8.5: Ερωτηματολόγιο CAF_{social} Κριτήριο 8, Σημασία, απόσπασμα δείγμα τρόπου βαθμολόγησης (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική	2 μικρή	4 μεγάλη
1 πολύ μικρή	3 μέση	5 πολύ μεγάλη

Εικόνα 8.6 CAF_{social}, Κριτήριο 8, επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας, Σημασία (SAB®)

Το εργαστήριο παρακολούθησαν συνολικά δεκατρία (13) μέλη από τα οποία τα επτά (7) αποτέλεσαν την Ομάδα «Σ» για το Συντονιστικό Όργανο και την Ομάδα «Μ» που περιελάμβανε έξι (6) μέλη. Αφού διανεμήθηκαν τα έντυπα συγκατάθεσης και υπογράφηκαν από τις παριστάμενες/παριστάμενους και τον ερευνητή, η διαδικασία προχώρησε με την απάντηση των ερωτηματολογίων. Αρχικά όλοι/όλες που συμμετείχαν συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο “Σημαντικότητα” και ακολούθως το ερωτηματολόγιο “Απόδοση”. Καθ’ όλη τη διάρκεια του εργαστηρίου απαντούσαμε στα ερωτήματα που προέκυπταν. Το εργαστήριο πραγματοποιήθηκε στις εγκαταστάσεις της Τ.Χ.Χ-Π στις 10/11/2017 και η συμπλήρωση ερωτηματολογίων διήρκεσε τρεις ώρες.

Η επεξεργασία των ερωτηματολογίων, που αποτελεί το βασικό εξαγόμενο του α' σταδίου, πραγματοποιήθηκε το Δεκέμβριο του 2017 με τη χρήση του εξειδικευμένου λογισμικού SAB® (System Analyse Bewertung) για τη διενέργεια αυτο-αξιολόγησης CAF. Το εν λόγω λογισμικό είναι το αποτέλεσμα της διδακτορικής έρευνας του Νικόλαου Ραπτάκη, από το Πανεπιστήμιο του Bochum, Μηχανικός Παραγωγής και Διοίκησης του Πολυτεχνείου Κρήτης. Η βραβευμένη και δοκιμασμένη μεθοδολογία SAB® σε πολλούς δημόσιους και μη κερδοσκοπικούς φορείς στην Ευρώπη και στην Ελλάδα, έχει αποδείξει την επιστημονική ακρίβεια και την ακεραιότητα των αποτελεσμάτων.

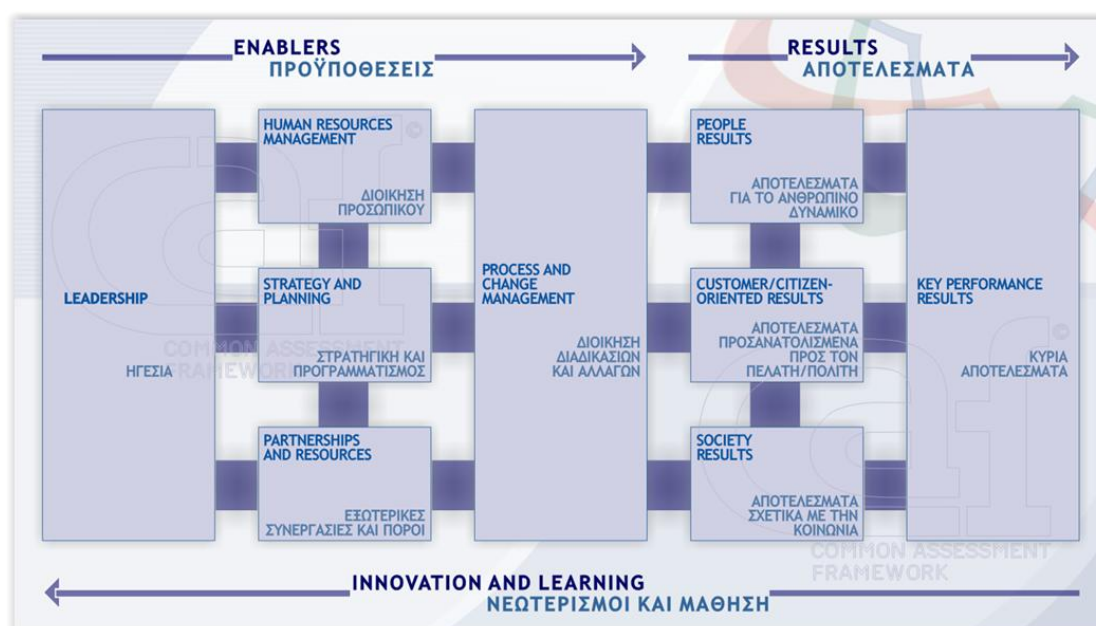
Ο Ραπτάκης, μετέφερε τις ερωτήσεις του μοντέλου CAF_{social} στο SAB®, μορφοποίησε τα ερωτηματολόγια για να μπορούν να διαβαστούν από τον σαρωτή και το λογισμικό και υλοποίησε τη διαδικασία που περιλαμβάνει τροφοδοσία του scanner με όλα τα ερωτηματολόγια. Ακολουθώντας το λογισμικό, με τη λήξη της τροφοδοσίας, σε διάστημα 20-25 λεπτών παρήγαγε αυτόματα σειρά 140 διαφανειών με τα αποτελέσματα της έρευνας.

Η επεξεργασία των αποτελεσμάτων έγινε διακριτά για τις δύο ομάδες συμμετεχουσών και συμμετεχόντων και μια ενιαία για τη συνολική αξιολόγηση και εικόνα που έχουν τα μέλη για την Τ.Χ.Χ-Π όπως αποτυπώνεται και στην Εικόνα 8.7.

Εικόνα 8.7: Η βασική οθόνη του SAB για το CAF_{social} (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κάθε εικονίδιο από τα πέντε που αποτυπώνονται στο κάτω μέρος της διαφάνειας (Βασική Ανάλυση, Συνοπτική Ανάλυση, Εργαστήριο Ιεράρχησης, Συγκριτική Ανάλυση και Σχεδιασμός Δράσης) είναι μια ξεχωριστή διαδικασία - φάση. Στο πλαίσιο της έρευνάς μας υλοποιήθηκαν τα βασικά και συνοπτικά αποτελέσματα στο εργαστήρι της 10/11/2017 (Α' Φάση) και στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων 25/2/2018 αναλύθηκε η Β' Φάση που είναι η ιεράρχηση-προτεραιοποίηση.

Σχήμα 8.5: Το Μοντέλο CAF, λογισμικό SAB®

Κατά το β' στάδιο έγινε η παρουσίαση των αποτελεσμάτων του α' σταδίου που έλαβε χώρα στις 25/ 2/2018 στις εγκαταστάσεις της Τ.Χ.Χ-Π σε ένα δεύτερο εργαστήρι δίωρης διάρκειας.

Ακολουθούν ενδεικτικοί πίνακες και σχήματα από τα παραγόμενα αποτελέσματα του λογισμικού SAB για την πρώτη έκδοση CAF_{social}, όπως αναπτύχθηκε και πρώτη στο είδος της πανευρωπαϊκά. Τα πλήρη στοιχεία, δεδομένα και αποτελέσματα της έρευνας περιλαμβάνονται στο παράρτημα 2.

Στην Εικόνα 8.8 αποτυπώνεται απόσπασμα από πίνακα καταγραφής των απαντήσεων των ομάδων για το κριτήριο 2: Στρατηγική και Προγραμματισμός. Στον Πίνακα φαίνονται αθροιστικά όλες οι απαντήσεις που δόθηκαν από όλα τα μέλη για τα κριτήρια της Απόδοσης και της Σημασίας, με τις βαθμολογίες, για τις 14 ερωτήσεις (2-01 έως 2-14) που τέθηκαν σε κρίση.

2. Στρατηγική και Προγραμματισμός		Απόδοση						Σημασία						
		x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
2-01	Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	0	0	3	2	2	3	3	0	0	0	1	3	9
2-02	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	0	1	1	6	3	1	1	0	0	0	1	4	8
2-03	Αξιολογούνται (και με κριτήρια κινδύνων- ευκαιριών) συστηματικά πληροφορίες, σχετικά με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της Τ.Χ	1	2	3	2	3	2	0	0	0	1	1	7	4
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	0	5	5	0	3	0	0	0	0	2	4	2	5
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	0	2	5	3	1	2	0	0	0	2	3	2	6
2-06	Αξιολογείται η ανάγκη για την αναθεώρηση του στρατηγικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού καθώς και για την οργάνωση της Τ.Χ	1	1	2	5	1	3	0	1	1	1	4	2	4
2-07	Ο στρατηγικός προγραμματισμός εφαρμόζεται με τη συμμόρφωση των μελών στον καθορισμό προτεραιοτήτων και χρονοδιαγραμμάτων	0	0	1	4	3	2	3	0	1	0	1	4	7
2-08	Υλοποιούνται οι στόχοι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη	1	0	4	3	2	3	0	0	0	0	3	2	8
2-09	Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στο στρατηγικό προγραμματισμό και στον κοινωνικό αντίκτυπο	3	0	6	3	1	0	0	1	1	0	3	6	2
2-10	Εφαρμόζονται πρότυπα κοινωνικής αναφοράς και κοινωνικού αντίκτυπου ή διαίκεσης ολικής ποιότητας	2	2	5	2	1	1	0	0	2	0	4	5	2
2-11	Εξασφαλίζονται οι απαραίτητοι πόροι για την υλοποίηση των αλλαγών που σχεδιάζονται	1	1	4	1	4	1	1	0	1	2	1	4	5
2-12	Η στρατηγική και ο προγραμματισμός επιδιώκουν τη βιωσιμότητα της Τ.Χ	1	0	2	2	5	1	2	0	0	1	1	3	8
2-13	Αναγνωρίζεται η ανάγκη επέκτασης των δραστηριοτήτων χωρικά	1	1	4	0	4	1	2	0	0	2	3	5	3
2-14	Αναγνωρίζεται η ανάγκη εμπλουτισμού των δραστηριοτήτων από πρόσωπα και επιχειρήσεις	0	2	4	1	4	0	2	1	1	0	0	6	5

Εικόνα 8.8: Δείγμα αποτελεσμάτων ερωτηματολογίων CAF_{social} στην Τ.Χ.Χ-Π, 10/11/2017 (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Στην Εικόνα 8.9 αποτυπώνεται η συνολική βαθμολογία και στα 9 Κριτήρια του CAF_{social}, διακριτά και σε σύνολο, τόσο για την απόδοση όσο και για τη σημασία που έχουν για τα μέλη. Ενώ το αποτέλεσμα στο πεδίο της Σημασίας είναι για κάθε κριτήριο υψηλό (>70) στην Απόδοση τόσο ανά κριτήριο όσο και συνολικά δεν υπερβαίνουν το βαθμό 50 και με το γενικό σύνολο και στα 9 Κριτήρια να είναι 45.

Άρα η συνολική σημασία = 79 > συνολική απόδοση = 45.

Το αποτέλεσμα αυτό δείχνει που βρίσκεται ο φορέας Κ.Α.Λ.Ο. ή η κοινωνική οργάνωση, Τ.Χ.Χ-Π, για να χρησιμοποιήσουμε τον όρο οργάνωση που χρησιμοποιείται και στις δημόσιες υπηρεσίες με τον όρο δημόσιες οργανώσεις.

Να υπενθυμίσουμε άλλη μια φορά στο σημείο αυτό ότι η κοινή ορολογία και η καλλιέργεια μιας κοινής γλώσσας μεταξύ των επιχειρήσεων και των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο. δεν γίνεται για υποκατάσταση του δημοσίου και των υπηρεσιών του από τις κοινωνικές επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ., Κοι.Σ.Π.Ε., Συνεταιρισμοί Εργαζομένων, και άλλων ενταγμένων νομικών προσωπικοτήτων στο μητρώο Κ.Α.Λ.Ο.), όπως κάποιιοι λένε φανερά. Σκοπός μας είναι η βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών του

δημοσίου προς τους φορείς Κ.ΑΛ.Ο. και Κ.Ο και η καλύτερη και γρηγορότερη κατανόηση των αναγκών τους από το δημόσιο τομέα.

Τα ίδια τα μέλη έκριναν μέσα από τη συμμετοχή τους στην έρευνα και την ανώνυμη βαθμολόγησή του φορέα στον οποίο συμμετέχουν ότι η Τ.Χ.Χ-Π σε όρους Απόδοσης υπολείπεται σε σχέση με τη Σημασία που τα ίδια τα μέλη προσδίδουν στην Τ.Χ και σε συστατικά στοιχεία της οργάνωσης, της λειτουργίας, του έργου και της βιωσιμότητάς της, όπως αποτυπώνεται στην Εικόνα 8.9.

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΑΠΟΔΟΣΗ			ΣΗΜΑΣΙΑ
	Αποτέλεσμα (%)	Βαθμοί	Μέγιστο	Αποτέλεσμα (%)
1 Ηγεσία	50	2,50	5	87
2 Στρατηγική και Προγραμματισμός	45	2,25	5	79
3 Ανθρώπινο Δυναμικό	44	2,20	5	80
4 Συνεργασίες και Πόροι	46	2,30	5	73
5 Διαδικασίες	36	1,80	5	76
6 Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη	44	2,20	5	78
7 Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό	53	2,65	5	85
8 Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία	30	1,50	5	74
9 Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης	54	2,70	5	82
Σύνολο	45	20	45	79

Εικόνα 8.9: Συνολική Βαθμολογία CAF_{social}, Απόδοση και Σημασία (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Η Εικόνα 8.10 συνοψίζει τις βαθμολογίες της ομάδας των μελών, για κάθε κριτήριο από την πλευρά της σημασίας (σημαντικότητας) για κάθε μέλος που συμμετείχε στην έρευνα και από την πλευρά της απόδοσης, για κάθε μέλος, ομοίως.

Άρα η συνολική σημασία για τα μέλη = 77 > συνολική απόδοση = 48

ΚΡΙΤΗΡΙΑ		ΑΠΟΔΟΣΗ			ΣΗΜΑΣΙΑ
		Αποτέλεσμα (%)	Βαθμοί	Μέγιστο	Αποτέλεσμα (%)
1	Ηγεσία	55	2,75	5	87
2	Στρατηγική και Προγραμματισμός	54	2,70	5	80
3	Ανθρώπινο Δυναμικό	46	2,30	5	81
4	Συνεργασίες και Πόροι	50	2,50	5	68
5	Διαδικασίες	40	2,00	5	74
6	Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη	44	2,20	5	73
7	Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό	56	2,80	5	83
8	Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία	32	1,60	5	71
9	Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης	57	2,85	5	77
Σύνολο		48	22	45	77

Εικόνα 8.10: Βαθμολογία Μελών CAF_{social}, Απόδοση και Σημασία (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

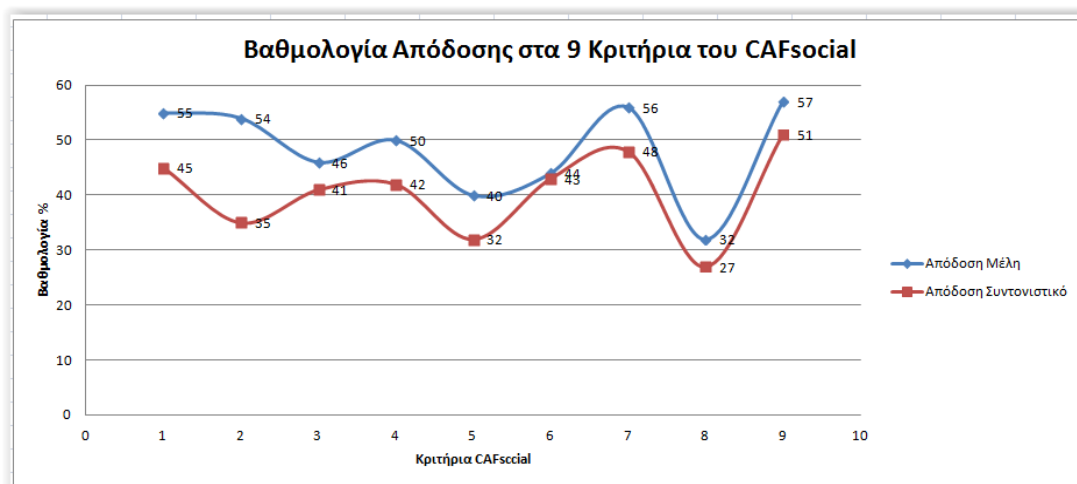
Η Εικόνα 8.11 συνοψίζει τις βαθμολογίες της ομάδας των μελών που συμμετέχουν στο συντονιστικό, για κάθε κριτήριο από την πλευρά της σημασίας (σημαντικότητας) για κάθε μέλος που συμμετείχε στην έρευνα και από την πλευρά της απόδοσης, για κάθε μέλος, ομοίως.

Η συνολική σημασία για τα μέλη = 82 > συνολική απόδοση = 40

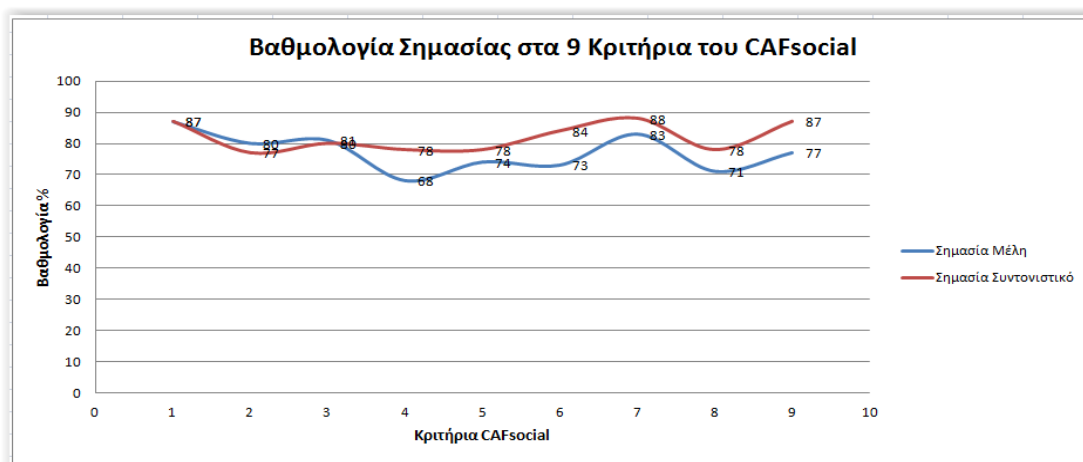
ΚΡΙΤΗΡΙΑ		ΑΠΟΔΟΣΗ			ΣΗΜΑΣΙΑ
		Αποτέλεσμα (%)	Βαθμοί	Μέγιστο	Αποτέλεσμα (%)
1	Ηγεσία	45	2,25	5	87
2	Στρατηγική και Προγραμματισμός	35	1,75	5	77
3	Ανθρώπινο Δυναμικό	41	2,05	5	80
4	Συνεργασίες και Πόροι	42	2,10	5	78
5	Διαδικασίες	32	1,60	5	78
6	Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη	43	2,15	5	84
7	Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό	48	2,40	5	88
8	Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία	27	1,35	5	78
9	Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης	51	2,55	5	87
Σύνολο		40	18	45	82

Εικόνα 8.11 Βαθμολογία Συντονιστικού CAF_{social}, Απόδοση και Σημασία (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Μεταφέροντας σε διαγράμματα τις βαθμολογίες με βάση την “Απόδοση” (Διάγραμμα 8.1) και τη “Σημασία” (Διάγραμμα 8.2) παρατηρείται και οπτικά ότι η αντίληψη για τη “Σημασία” από το Συντονιστικό και τα Μέλη που συμμετείχαν στην έρευνα είναι πολύ πιο ομαλές και πολύ κοντά μεταξύ τους.

Διάγραμμα 8.1 Βαθμολογία Απόδοσης στα 9 Κριτήρια του CAF_{social}, (Τζουβελέκας, 2018)

Διάγραμμα 8.2 Βαθμολογία Σημασίας στα 9 Κριτήρια του CAF_{social}, (Τζουβελέκας, 2018)

Αυτό σημαίνει ότι αντιλαμβάνονται σχεδόν ταυτόσημα τη σημασία των ερωτημάτων που τους τέθηκαν μέσα από τη διαδικασία αυτοαξιολόγησης του CAF_{social}. Αντίθετα, υπάρχει απόκλιση στις καμπύλες που αποτυπώνουν τις αποδόσεις των Ομάδων “Μ” και “Σ”. Οι καμπύλες κινούνται πάλι ομοιόμορφα σχηματίζοντας σχεδόν την ίδια τάση κίνησης. Η έρευνα έδειξε επίσης ότι η Ομάδα των Μελών βαθμολόγησε την Απόδοση της Τ.Χ υψηλότερα σχεδόν σε όλα τα Κριτήρια με την

Ομάδα του Συντονιστικού να υπολείπεται στη βαθμολογία, αξιολογώντας χαμηλότερα την απόδοση της Τράπεζας. Ενδιαφέρον υπάρχει στη βαθμολόγηση του Κριτηρίου 1 (Ηγεσία στο CAF που αποτυπώνεται ως συλλογική Ηγεσία στο CAF_{social} λόγω της δομής της T.X). Το συντονιστικό βαθμολόγησε τον εαυτό του πιο αυστηρά από την Ομάδα των Μελών.

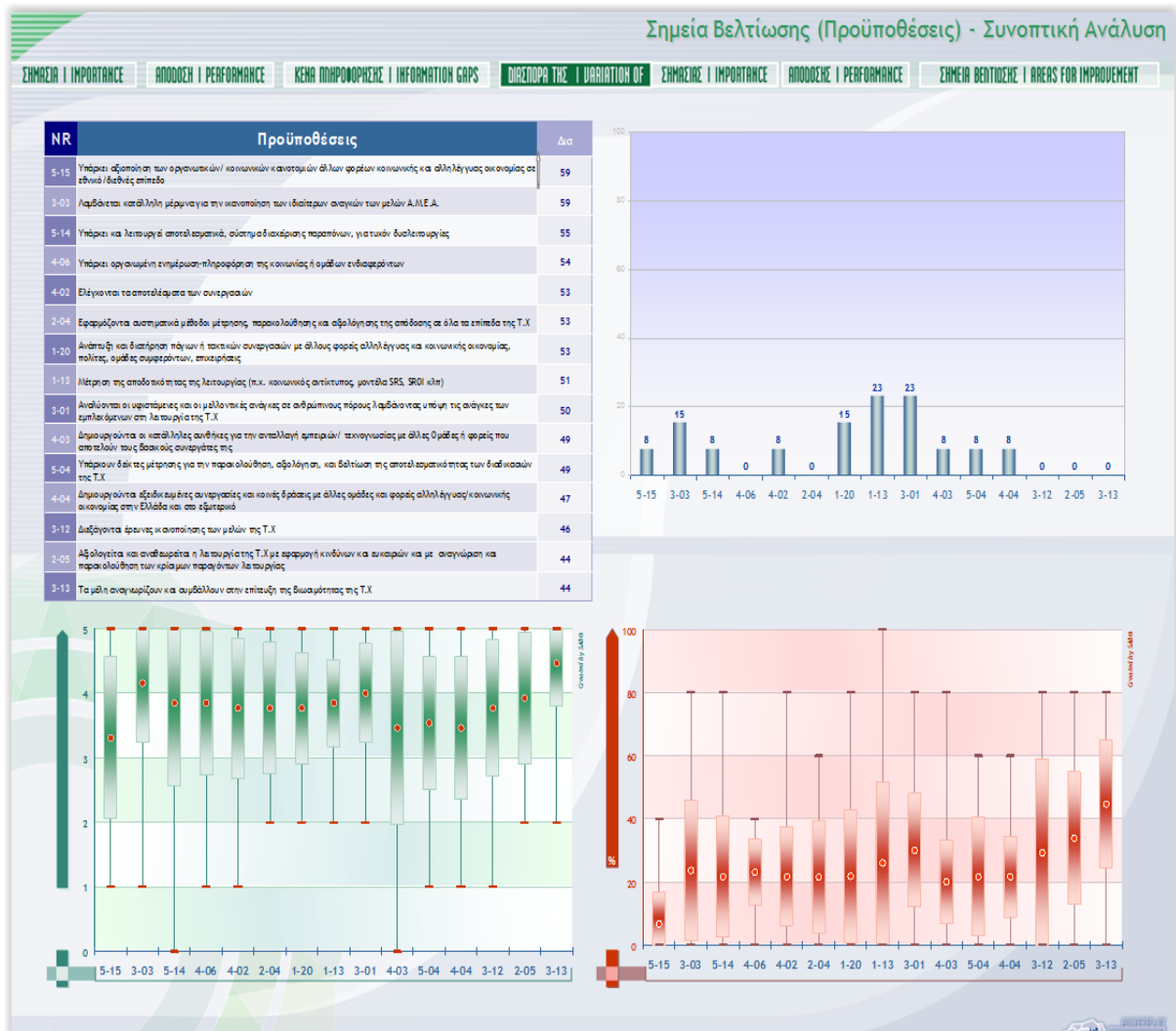
Το λογισμικό υπολογίζει αυτόματα με βάση το σύνολο των απαντήσεων των ομάδων, τα σημεία από τα κριτήρια των “προϋποθέσεων” και των “αποτελεσμάτων” του CAF_{social} που χρειάζεται να βελτιωθούν για να βελτιωθεί η απόδοση της T.X.

Ενδεικτικά στο ερώτημα 5.15 “Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων Κ.Α.Λ.Ο. σε εθνικό/διεθνές επίπεδο” η βαθμολογία που δόθηκε από το συνυπολογισμό των βαθμολογιών και των δύο ομάδων της T.X.X-Π (n=13) είναι πολύ χαμηλή στο κριτήριο της “Απόδοσης” σε σχέση με τη σημαντικότητα του. Από τους πίνακες καταγραφής αποτυπώνεται ότι στην “απόδοση” x=1 μέλος, 0 = 9 μέλη, 20 = 2 μέλη και 40 = 1 μέλος (με άριστα το 100). Η σημαντικότητα αντίστοιχα έδειξε βαθμολογία 0 = 0 μέλη, 1 =2 μέλη, 2=2 μέλη, 3=3 μέλη, 4 = 2 μέλη, 5 = 4 μέλη. Η συνολική διασπορά μεταξύ σημασίας και απόδοσης είναι 59. Το λογισμικό δίνει 15 σημεία βελτίωσης από τις “προϋποθέσεις”.

Σημεία Βελτίωσης (Προϋποθέσεις)		
NR	Προϋποθέσεις	Δια
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	59
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	59
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	55
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	54
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	53
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της T.X	53
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	53
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	51
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της T.X	50
4-03	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	49
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της T.X	49
4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	47
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της T.X	46
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της T.X με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με ανανώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	44
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της T.X	44

Εικόνα 8.12 Σημεία Βελτίωσης (Προϋποθέσεις), (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Στην Εικόνα 8.13 αποτυπώνονται τα σημεία βελτίωσης των προϋποθέσεων από τον Πίνακα 8.12 καθώς και οι διασπορές ανά σημείο μεταξύ απόδοσης και σημαντικότητας.

Εικόνα 8.13 Σημεία Βελτίωσης (Προϋποθέσεις), Συνοπτική Ανάλυση, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Αναφορικά με τα Αποτελέσματα, η ανάλυση παρήγαγε και εδώ με βάση το κριτήριο “αποτελέσματα” 15 σημεία βελτίωσης.

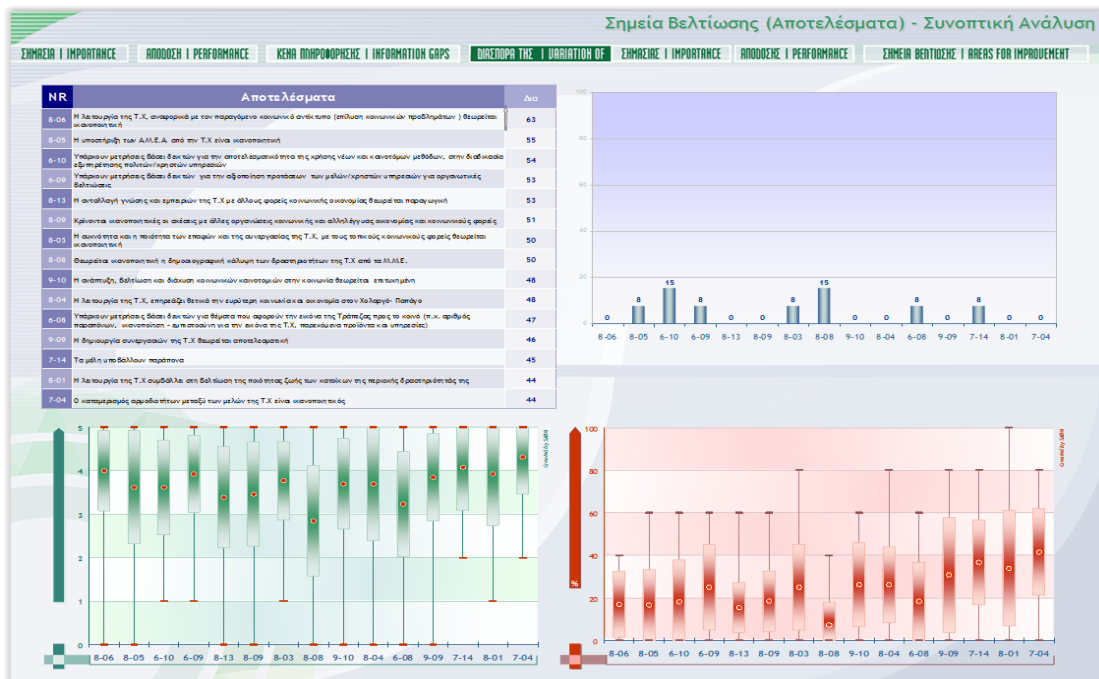
Ενδεικτικά στο ερώτημα 8.06 “Η λειτουργία της Τ.Χ., αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική” η βαθμολογία που δόθηκε από το συνυπολογισμό των βαθμολογιών και των δύο ομάδων της Τ.Χ.Χ-Π (n=13) είναι πολύ χαμηλή στο κριτήριο της “Απόδοσης” σε σχέση με τη σημαντικότητα του. Από τους πίνακες καταγραφής αποτυπώνεται ότι στην “απόδοση” x=0 μέλος, 0 = 6 μέλη, 20 = 3 μέλη και 40 = 4 μέλος (με άριστα το 100). Η σημαντικότητα αντίστοιχα έδειξε βαθμολογία 0 = 1

μέλη, 1 =0 μέλη , 2=0 μέλη , 3=2 μέλη, 4 = 4 μέλη, 5 = 6 μέλη. Η συνολική διασπορά μεταξύ σημασίας και απόδοσης είναι 63.

NR	Αποτελέσματα	Δια
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	63
8-05	Η υποστήριξη των Δ.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	55
6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων , στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών / χρηστών υπηρεσιών	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	53
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	51
8-03	Η συντόμιση και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	50
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	50
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	48
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	48
6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων , ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	47
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	46
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	45
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	44
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	44

Εικόνα 8.14 Σημεία Βελτίωσης (Αποτελέσματα) , Μέλη, (SAB® , Τζουβελέκας, 2018)

Στην Εικόνα 8.15 αποτυπώνονται τα σημεία βελτίωσης των “αποτελεσμάτων” από τον προηγούμενο πίνακα καθώς και οι διασπορές ανά σημείο μεταξύ απόδοσης και σημαντικότητας.

Εικόνα 8.15 Σημεία Βελτίωσης (Αποτελέσματα), Συνοπτική Ανάλυση, (SAB® , Τζουβελέκας, 2018)

ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ

Είδαμε στην προηγούμενη ενότητα την αποτύπωση 30 σημείων βελτίωσης (15 για προϋποθέσεις και 15 για αποτελέσματα), με βάση τη φθίνουσα ταξινόμηση της διασποράς από τη μεγαλύτερη μέχρι την 15^η παρατήρηση.

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα αφορούν στο σύνολο των απαντήσεων και των 2 Ομάδων της έρευνας στην Τ.Χ.Χ-Π (Συντονιστικό και Μέλη) για τα Σημεία Βελτίωσης ανά Κριτήριο για όλα τα 9 Κριτήρια του μοντέλου και είναι περισσότερα από τα 30 προαναφερθέντα. Στην προηγούμενη ενότητα προκύπτουν 15 και 15 για να μπορεί η Ομάδα ή ο Φορέας να επικεντρωθεί σε αυτά και να βελτιώσει τις αποδόσεις τους. Στους Πίνακες που ακολουθούν αποτυπώνονται τα πρώτα 8 σημεία που χρήζουν βελτίωσης ανά Κριτήριο του CAF_{social}.

Το σύνολο των αποτελεσμάτων των Ομάδων και όλης της έρευνας στην Τ.Χ.Χ-Π αποτυπώνονται στο Παράρτημα CAF_{social} και Τ.Χ.Χ-Π.

Εκτός από τα συνολικά συνοπτικά σημεία βελτίωσης στις προϋποθέσεις και στα αποτελέσματα το SAB σκιαγραφεί για κάθε ένα από τα 9 Κριτήρια του CAF_{social}. Περιοριζόμενοι στα πρώτα σημεία βελτίωσης ανά κριτήριο έχουμε τον Πίνακα 8.5.

Πίνακας 8.5 Πρωταρχικά Σημεία βελτίωσης ανά Κριτήριο, (Τζουβελέκας, 2018)

Κριτήριο	Ερώτημα	A	Σ	Δ
#1 Ηγεσία	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53
#2 Στρατηγική και Προγραμματισμός	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
#3 Ανθρώπινο Δυναμικό (μέλη)	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59
#4 Συνεργασίες και Πόροι	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
#5 Διαδικασίες	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων Κ.Α.Λ.Ο. σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	7	66	59

Πίνακας 8.5 (συνέχεια)

#6 Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	18	72	54
#7 Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό (μέλη)	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45
#8 Αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνική ευθύνη	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63
#9 Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48

Αναφέρουμε ότι η ομάδα της Τ.Χ.Χ-Π όπως και κάθε φορέας μπορεί να ασχοληθεί με σημεία που χρήζουν βελτίωσης, είτε με βάση τις βαθμολογίες, είτε με άλλα κριτήρια που συναποφασίζουν τα μέλη. Μπορούν για παράδειγμα να ξεκινήσουν από τα πιο βατά σημεία τα οποία μπορεί να βρίσκονται στις τελευταίες θέσεις προς βελτίωση για να αποκτήσουν μεγαλύτερη εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους και κατόπιν να προχωρήσουν σε πιο σύνθετα σημεία ή προβλήματα προς επίλυση ή βελτίωση.

Εναλλακτικά θα μπορούσαν να επιλέξουν τα δύο ή τα τρία πρώτα από κάθε κριτήριο. Η επιλογή είναι καθαρά ενδεχομενική και αποτελεί τη δύναμη της δημοκρατικής διαδικασίας και των συμμετοχικών αποφάσεων που παράλληλα αυτοδεσμεύει τα μέλη του φορέα για δράση προς την κοινή κατεύθυνση.

Ενδεικτικά αποτυπώνεται μια εκτύπωση οθόνης με τα σημεία βελτίωσης στο κριτήριο στρατηγική και προγραμματισμός στην Εικόνα 8.16 όπως παράχθηκε από το SAB®.

NR	2. Στρατηγική και Προγραμματισμός	A	Σ	Δ
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44
2-02	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	48	91	43
2-03	Αξιολογούνται (και με κριτήρια κινδύνων- ευκαιριών) συστηματικά πληροφορίες, σχετικά με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της Τ.Χ	40	82	42
2-08	Υλοποιούνται οι στόχοι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη	47	88	41
2-10	Εφαρμόζονται πρότυπα κοινωνικής αναφοράς και κοινωνικού αντίκτυπου ή διοίκησης ολικής ποιότητας	29	68	39
2-09	Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στο στρατηγικό προγραμματισμό και στον κοινωνικό αντίκτυπο	30	68	38
2-14	Αναγνωρίζεται η ανάγκη εμπλουτισμού των δραστηριοτήτων από πρόσωπα και επιχειρήσεις	43	77	34

Created by SAB®

Εικόνα 8.16 Σημεία Βελτίωσης στο Κριτήριο “Στρατηγική και Προγραμματισμός”, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

ΙΕΡΑΡΧΗΣΗ

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται εδώ αφορούν στο σύνολο των απαντήσεων και των 2 Ομάδων της έρευνας στην Τ.Χ.Χ-Π (Συντονιστικό και Μέλη).

Η ιεράρχηση (prioritization) δίνει 10 σημεία στις “Προϋποθέσεις” και 10 σημεία στα “Αποτελέσματα”. Οι προτεραιότητες ταξινομούνται με βάση τη Σημασία με φθίνουσα σειρά από τη μεγαλύτερη προς τη μικρότερη βαθμολογία για τις 10 πρώτες περιπτώσεις, τόσο στις Προϋποθέσεις όσο και στα Αποτελέσματα, όπως φαίνεται στις ακόλουθες δύο Εικόνες, 8.17 και 8.18. Τα διακριτά αποτελέσματα των Ομάδων αποτυπώνονται στο Παράρτημα 2.

Στην Εικόνα 8.17 φαίνεται η σημασία που δίνουν όλα τα μέλη στις Ολομέλειες τους και ότι τα αποτελέσματα είναι σημαντικά για την οργανωτική βελτίωση. Ακόμη ότι όλα τα μέλη ενημερώνονται και εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση κ.ο.κ. Εδώ οι διαφορές είναι οι μικρότερες.

Προϋποθέσεις - Προτεραιότητες

NR	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ	A	Σ	Δ
3-10	Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	74	98	24
1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	80	97	17
4-08	Εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	78	95	17
1-04	Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	71	94	23
3-09	Επικρατεί κλίμα ανοικτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	69	94	25
2-01	Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	62	92	30
4-07	Εξασφαλίζεται η διάφανη δραστηριότητα της Τ.Χ (π.χ. δημοσίευση ετήσιων αναφορών λειτουργίας, ανακοινώσεις στο διαδίκτυο)	62	92	30
1-02	Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	60	92	32
3-11	Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισηγήσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	74	92	18
3-06	Τα παλαιότερα μέλη της Τ.Χ βοηθούν ή καθοδηγούν τα νεότερα για την αποτελεσματική εκπλήρωση των καθηκόντων τους	57	92	35

Created by SAB®

Εικόνα 8.17 Προτεραιότητες Προϋποθέσεις, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Το ίδιο και για τα αποτελέσματα όπως αποτυπώνονται στην Εικόνα 8.18. Κρίνεται ως υψηλότερη προτεραιότητα η ενέργεια με βάση την ισότητα. Επίσης υπάρχει αποτελεσματική διαχείριση. Είναι πολύ θετικό ότι τα μέλη σε γενικές γραμμές γνωρίζουν τους στόχους λειτουργίας της Τ.Χ.

Αποτελέσματα - Προτεραιότητες

NR	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΕΣ	A	Σ	Δ
7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	80	94	14
9-14	Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	66	92	26
7-03	Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ	62	92	30
7-06	Η εσωτερική επικοινωνία στην Τ.Χ είναι ικανοποιητική	65	91	26
9-07	Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	52	91	39
7-11	Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	74	89	15
9-15	Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	75	88	13
7-07	Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	66	88	22
8-12	Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασχολούνται με κοινωνικά ζητήματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών	57	88	31
7-01	Η δράση της Τ.Χ, για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική	55	88	33

Created by SAB®

Εικόνα 8.18 Προτεραιότητες Αποτελέσματα, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

8.3.3 Η SWOT Ανάλυση και το SAB ως SOAR Ανάλυση

Ο Στεφανίδης (Stephanides, 2017) εφάρμοσε σε συνεργασία με τα μέλη της Τ.Χ.Χ-Π SWOT ανάλυση κατά το έτος 2015. Τα αποτελέσματά της δόθηκαν στην Τ.Χ.Χ-Π αλλά, δεν έχουν αποτυπωθεί στην διδακτορική του έρευνα.

Το CAF_{social} εμπεριέχει στο σχεδιασμό του κατά την εξαγωγή των αποτελεσμάτων ενότητα για τα δυνατά σημεία της Οργάνωσης. Δεν αποτυπώνει τα αδύνατα σημεία. Σκοπός είναι να δουν και να κατανοήσουν τα μέλη, ποια είναι τα στοιχεία λειτουργίας που τους δίνουν προστιθέμενη αξία, όχι μόνο οργανωσιακά, αλλά και προσωπικά μέσα στο σύνολο της ομάδας, αποκτώντας με αυτό τον τρόπο μια θετική διάθεση για βελτίωση και αλλαγή. Αυτό αποτελεί ήδη ένα μέρος της μεθοδολογίας Appreciative Inquiry (Εκτιμητική Έρευνα /Έρευνα Υπεραξίας σύμφωνα με τον ερευνητή)⁸⁴.

ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα αφορούν στο σύνολο των απαντήσεων και των 2 Ομάδων της έρευνας στην Τ.Χ.Χ-Π (Συντονιστικό και Μέλη). Τα δυνατά σημεία ταξινομούνται με βάση την Απόδοση με φθίνουσα σειρά από τη μεγαλύτερη βαθμολογία προς τη μικρότερη για τις 10 πρώτες περιπτώσεις, τόσο στις Προϋποθέσεις όσο και στα Αποτελέσματα, όπως φαίνεται στις ακόλουθες δύο Εικόνες 8.19 και 8.20. Τα διακριτά αποτελέσματα των Ομάδων αποτυπώνονται στο Παράρτημα CAF_{social} και Τ.Χ.Χ-Π.

Το πιο δυνατό σημείο της Τ.Χ.Χ-Π στην ενότητα των προϋποθέσεων, είναι η ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την τράπεζα. Ακολουθούν η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση, η έδρα της τράπεζας, η πραγματοποίηση των Ολομελειών και τα αποτελέσματά τους, η εμπιστοσύνη, η ομαδική εργασία, η ανοικτή και η ηλεκτρονική επικοινωνία.

---

⁸⁴ Στην ελληνική βιβλιογραφία έχει αποδοθεί ως Καταξιοτική Διερεύνηση (Γκότσης, n.d) ιδίως στο χώρο της ψυχοθεραπείας και της εκπαίδευσης. Η εκτιμητική έρευνα είναι κλάδος της Έρευνας Δράσης. Οι Ludema, Cooperider and Barrett (2001, p. 189) θεωρούν ότι η έρευνα δράσης μπορεί να εμπλουτιστεί από την εκτιμητική έρευνα και την άποψη ότι οι οργανώσεις “είναι ανοικτά βιβλία, που βρίσκονται συνεχώς σε διαδικασία συν-συγγραφής”.

Προϋποθέσεις - Δυνατά Σημεία				
NR	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	A	Σ	Δ
1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	80	97	17
4-08	Εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	78	95	17
4-19	Η έδρα διευκολύνει την πρόσβαση των μελών και όσων έρχονται σε επαφή με αυτή	75	85	10
3-10	Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	74	98	24
3-11	Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισηγήσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	74	92	18
4-20	Εξασφαλίζεται ένα ασφαλές, αποδοτικό περιβάλλον εργασίας που βοηθά στην καλύτερη λειτουργία της Τ.Χ αξιοποιώντας ανάλογα τους χώρους και τον εξοπλισμό	73	88	15
1-04	Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	71	94	23
1-10	Το πλαίσιο και το περιβάλλον λειτουργίας ευνοούν την ομαδική εργασία/συμμετοχή	71	89	18
3-09	Επικρατεί κλίμα ανοικτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	69	94	25
5-13	Χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας με τα μέλη	69	89	20

Εικόνα 8.19 Προϋποθέσεις Δυνατά Σημεία, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Στο πεδίο των Αποτελεσμάτων του μοντέλου CAF_{social} το πρώτο δυνατό σημείο είναι η ενέργεια βάση της αρχής της ισότητας, ακολουθούμενο από τις αποτελεσματικές διαδικασίες οικονομικού ελέγχου, στην αυτοχρηματοδότηση των δράσεων, στην αποτελεσματική διαχείριση πόρων της τράπεζας και στις διαδικασίες της, και ο κύριος χώρος στέγασής της.

Αποτελέσματα - Δυνατά Σημεία				
NR	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	A	Σ	Δ
7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	80	94	14
9-15	Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	75	88	13
7-11	Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	74	89	15
9-13	Η λειτουργία βασίζεται σε ίδια έσοδα και πηγές χρηματοδότησης από τα παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες	72	83	11
6-06	Η πρόσβαση των μελών στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι εύκολη	69	82	13
6-01	Η παροχή προϊόντων και υπηρεσιών από την Τ.Χ κρίνεται ως ικανοποιητική και φιλική	68	83	15
9-05	Ο τρόπος λειτουργίας της Τ.Χ συμβάλλει στην ορθολογική διαχείριση των οικονομικών της πόρων;	67	77	10
9-14	Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	66	92	26
7-07	Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	66	88	22
7-09	Ο χώρος στέγασης της Τ.Χ και το περιβάλλον εργασίας σε αυτή είναι ικανοποιητικό	66	83	17

Εικόνα 8.20 Αποτελέσματα, Δυνατά Σημεία, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα αφορούν στο σύνολο των απαντήσεων και των 2 Ομάδων της έρευνας στην Τ.Χ.Χ-Π (Συντονιστικό και Μέλη). Τα σημεία βελτίωσης ταξινομούνται με βάση την Διαφορά με φθίνουσα σειρά από τη μεγαλύτερη βαθμολογία προς τη μικρότερη για τις 15 πρώτες περιπτώσεις, τόσο στις Προϋποθέσεις όσο και στα Αποτελέσματα, όπως φαίνεται στις δύο ακόλουθες Εικόνες 8.21 και 8.22.

Τα διακριτά αποτελέσματα των Ομάδων αποτυπώνονται στο Παράρτημα CAF_{social} και Τ.Χ.Χ-Π.

Στο πεδίο των Προϋποθέσεων του μοντέλου CAF_{social} το πρώτο σημείο βελτίωσης που αποτυπώνεται με βάση τη συνολική βαθμολογία είναι η αξιοποίηση οργανωτικών/κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων Κ.Α.Λ.Ο σε εθνικό/διεθνές επίπεδο.

Προϋποθέσεις - Σημεία Βελτίωσης				
NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών / κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	7	66	59
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50
4-03	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών / τεχνονγνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	20	69	49
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22	71	49
4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	22	69	47
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44

Εικόνα 8.21 Προϋποθέσεις, Σημεία Βελτίωσης (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Το ίδιο ισχύει και για τα αποτελέσματα του μοντέλου CAF_{social}, όπως αποτυπώνονται στην Εικόνα 8.22. Τα παραγόμενα Σημεία Βελτίωσης είναι όπως είδαμε και στις προηγούμενες σελίδες αυτής της ενότητας με τη διαφορά ότι εδώ αποτυπώνει και την Απόδοση και τη Σημασία και όχι μόνο τη Διασπορά.

Αποτελέσματα - Σημεία Βελτίωσης				
NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55
6-10	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	18	72	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7	57	50
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	26	74	48
6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για σημεία που αφορούν την εικόνα της τριτογενούς προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	18	65	47
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριοτήτάς της	34	78	44
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44

Εικόνα 8.22 Αποτελέσματα, Σημεία Βελτίωσης (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Στην Εικόνα 8.23 γίνεται η ταξινόμηση των προϋποθέσεων του μοντέλου CAF_{social} με βάση το WD (Weighted Difference ή Σταθμισμένη Βαρύτητα). Εδώ τα αποτελέσματα διαφέρουν σε σχέση με τον αντίστοιχο Πίνακα 8.16. Ενδεικτικά το σημείο 5-15 στον Πίνακα 8.21 που βρίσκονταν στην 1^η θέση εδώ μετατοπίζεται στην 10^η θέση. Πέντε σημεία βελτίωσης δεν υπάρχουν στη νέα ιεράρχηση με WD (4-03, 5-04, 4-04, 3-12, 3-13).

Προϋποθέσεις - Σημεία Βελτίωσης - WD					
NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ	WD
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59	62
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55	54
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54	53
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53	51
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53	51
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53	51
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50	51
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44	50
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51	50
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/ διεθνές επίπεδο	7	66	59	50
2-02	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	48	91	43	49
1-05	Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	46	88	42	46
2-08	Υλοποιούνται οι στόχοι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη	47	88	41	45
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46	44
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44	44

Εικόνα 8.23 Προϋποθέσεις, Σημεία Βελτίωσης WD (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Στην Εικόνα 8.24 φαίνεται η ταξινόμηση των προϋποθέσεων του μοντέλου CAF_{social} με βάση το WD (Weighted Difference ή Σταθμισμένη Βαρύτητα). Τα αποτελέσματα διαφέρουν σε σχέση με την Εικόνα 8.22. Ενδεικτικά το σημείο 8-06 στον Πίνακα 8.16 που βρίσκονταν στην 1^η θέση, εδώ παραμένει, επίσης, 1^ο. Δύο σημεία βελτίωσης δεν υπάρχουν στη νέα ιεράρχηση με WD (8-08, 6-08).

Αποτελέσματα - Σημεία Βελτίωσης - WD					
NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ	WD
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63	63
6-09	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53	52
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55	50
6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/ χρηστών υπηρεσιών	18	72	54	49
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44	48
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50	47
7-02	Οι σχέσεις με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς με τους οποίους έχει επαφές κρίνονται ικανοποιητικές	43	86	43	46
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45	45
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53	45
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51	44
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48	44
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	26	74	48	44
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46	44
9-07	Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	52	91	39	44
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44	44

Εικόνα 8.24 Αποτελέσματα, Σημεία Βελτίωσης WD (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

ΥΠΟΚΡΙΤΗΡΙΑ – ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα αφορούν στο σύνολο των απαντήσεων και των 2 Ομάδων της έρευνας στην Τ.Χ.Χ-Π (Συντονιστικό και Μέλη). Τα διακριτά αποτελέσματα των Ομάδων αποτυπώνονται στο Παράρτημα CAF_{social} και Τ.Χ.Χ-Π.

Στην Εικόνα 8.25 αποτυπώνεται η ποσοτική σύνοψη των σημείων βελτίωσης, όπως προέκυψαν από τη βαθμολόγηση κατά τη διάρκεια της οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης από τα ίδια τα μέλη της Τ.Χ.Χ-Π.

Κριτήρια/Υποκριτήρια - Σύνοψη

		Κριτήρια									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Υπο-Κριτήρια	1			2	3	1		1	6		
	2	1	2		1	1	3	1	2	2	
	3			2		1					
	4	1									
	5										
	6										
		2	2	4	4	3	3	2	8	2	
		Σύνολο									30

Created by SAB®

Εικόνα 8.25 Ποσοτική Σύνοψη σημείων βελτίωσης, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Στις Εικόνες 8.26 έως και 8.30 αποτυπώνονται τα Υποκριτήρια που περιλαμβάνουν τα Σημεία Βελτίωσης. Συγκεκριμένα τα Υποκριτήρια 8.1, 4.1, 6.2, 2.2, 3.1 3.3, 8.2, 9.2, 1.2, 1.4, 4.2, 5.1, 5.2, 5.3, 7.1, 7.2.

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης

8,1		A	Σ	Δ
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7	57	50
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό-Παπάγο	26	74	48
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44

Εικόνα 8.26 Υποκριτήρια [8.1]– Σημεία Βελτίωσης, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης				
	4,1	A	Σ	Δ
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53
4-03	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	20	69	49
4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	22	69	47
	6,2	A	Σ	Δ
6-10	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	18	72	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53
6-08	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	18	65	47

Εικόνα 8.27 Υποκριτήρια [4.1 & 6.2] Σημεία Βελτίωσης, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης				
	2,2	A	Σ	Δ
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44
	3,1	A	Σ	Δ
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50
	3,3	A	Σ	Δ
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44

Εικόνα 8.28 Υποκριτήρια [2.2, 3.1 & 3.3] Σημεία Βελτίωσης, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης				
	8,2	A	Σ	Δ
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51
	9,2	A	Σ	Δ
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46
	1,2	A	Σ	Δ
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51
	1,4	A	Σ	Δ
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53

Εικόνα 8.29 . Υποκριτήρια [9.2, 1.2 & 1.4] Σημεία Βελτίωσης, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης				
	4,2	A	Σ	Δ
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
	5,1	A	Σ	Δ
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22	71	49
	5,2	A	Σ	Δ
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55
	5,3	A	Σ	Δ
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	7	66	59
	7,1	A	Σ	Δ
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης				
	7,2	A	Σ	Δ
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45

Εικόνα 8.30 Υποκριτήρια [4.2 & 5.1-5.3 & 7.1-7.2] Σημεία Βελτίωσης, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

ΚΡΙΣΙΜΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΕΠΙΤΥΧΙΑΣ

Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται σε αυτή την ενότητα αφορούν στο σύνολο των απαντήσεων και των 2 Ομάδων της έρευνας στην Τ.Χ.Χ-Π (Συντονιστικό και Μέλη). Τα διακριτά αποτελέσματα των Ομάδων αποτυπώνονται στο Παράρτημα CAF_{social} και Τ.Χ.Χ-Π.

Για να προσαρμοστεί το μοντέλο στις συνθήκες της κοινωνικής οικονομίας και καινοτομίας, δόθηκαν στον Ραπτάκη λέξεις κλειδιά, όπως αποτυπώνονται στο λεκτικό των κρίσιμων παραγόντων επιτυχίας, οι οποίες και αντιστοιχούν σε συγκεκριμένες ερωτήσεις.

Για παράδειγμα η έννοια “βιωσιμότητα” εμφανίστηκε στους κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας στην ερώτηση 3.13 “Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της Βιωσιμότητας της Τ.Χ.Χ-Π” ή ο κοινωνικός αντίκτυπος εμφανίστηκε στις απαντήσεις ερωτήσεις 8.6 “Η λειτουργία της Τ.Χ., αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική” και 8.4 “Η λειτουργία της Τ.Χ., επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο”.

Συνολικά, η έννοια της βιωσιμότητας της Τ.Χ., αποτυπώνεται στις ερωτήσεις, 2.12 “Η στρατηγική και ο προγραμματισμός επιδιώκουν τη βιωσιμότητα της Τ.Χ.”, στην 3.13, “Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ.” και στην 9.6, “Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ. συμβάλλουν στη βιωσιμότητα της”.

Η Ομάδα «Μ» απάντησε:

Πίνακας 8.6: Η σημασία και η απόδοση της έννοιας “Βιωσιμότητα” για τα μέλη της Ομάδας “Μ” της Τ.Χ.Χ-Π, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Ερώτηση	Σημασία	Απόδοση	Διαφορά
2.12 “Η στρατηγική και ο προγραμματισμός επιδιώκουν τη βιωσιμότητα της Τ.Χ.”	87	44	43
3.13, “Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ.”	90	50	40
9.6, “Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ. συμβάλλουν στη βιωσιμότητα της”	90	53	37

Η Ομάδα «Σ» απάντησε:

Πίνακας 8.7: Η σημασία και η απόδοση της έννοιας “Βιωσιμότητα” για τα μέλη της Ομάδας “Σ” της Τ.Χ.Χ-Π, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Ερώτηση	Σημασία	Απόδοση	Διαφορά
2.12 “Η στρατηγική και ο προγραμματισμός επιδιώκουν τη βιωσιμότητα της Τ.Χ”	69		
3.13, “Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ”	89	40	49
9.6, “Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλουν στη βιωσιμότητα της”	83	49	34

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σύνοψη

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας	Αριθμός Σημείων
Συνεργασίες	7
Διαχείριση Πληροφοριών	3
Επικοινωνία	3
Ικανοποίηση Μελών	3
Δείκτες Απόδοσης	2
Κοινωνική Ευθύνη	2
Κοινωνικός Αντίκτυπος	2
Προγραμματισμός Ανθρώπινου Δυναμικού	2
Αναγνώριση	1
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού	1
Βιωσιμότητα	1
Διοίκηση Διαδικασιών	1
Ενδυνάμωση	1
Συνεχής Βελτίωση	1

Εικόνα 8.31 Σύνοψη Κρίσιμων Παραγόντων Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π., (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σημεία Βελτίωσης				
!	Συνεργασίες	A	Σ	Δ
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51
8-03	Η συνκρότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50
4-03	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	20	69	49
4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	22	69	47

Εικόνα 8.32 Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π., Σημεία Βελτίωσης, αναφορικά με τις Συνεργασίες, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σημεία Βελτίωσης				
!	Διαχείριση Πληροφοριών	A	Σ	Δ
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	18	65	47
!	Επικοινωνία	A	Σ	Δ
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/ διεθνές επίπεδο	7	66	59
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7	57	50

Εικόνα 8.33 Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π., Σημεία Βελτίωσης, αναφορικά με τη Διαχείριση Πληροφοριών και Επικοινωνία, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σημεία Βελτίωσης				
!	Ικανοποίηση Μελών	A	Σ	Δ
6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	18	72	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45
!	Δείκτες Απόδοσης	A	Σ	Δ
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46
!	Κοινωνική Ευθύνη	A	Σ	Δ
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44

Εικόνα 8.34 Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π., Σημεία Βελτίωσης, αναφορικά με την ικανοποίηση μελών, τους δείκτες απόδοσης και την κοινωνική ευθύνη, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σημεία Βελτίωσης				
!	Κοινωνικός Αντίκτυπος	A	Σ	Δ
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό-Παπάγο	26	74	48
!	Προγραμματισμός Ανθρώπινου Δυναμικού	A	Σ	Δ
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50
!	Αναγνώριση	A	Σ	Δ
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44
!	Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού	A	Σ	Δ
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46

Εικόνα 8.35 Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π., Σημεία Βελτίωσης, αναφορικά με τον κοινωνικό αντίκτυπο, τον προγραμματισμό και ανάπτυξη ανθρώπινου δυναμικού και την αναγνώριση, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σημεία Βελτίωσης				
!	Βιωσιμότητα	A	Σ	Δ
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44
!	Διοίκηση Διαδικασιών	A	Σ	Δ
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22	71	49
!	Ενδυνάμωση	A	Σ	Δ
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51
!	Συνεχής Βελτίωση	A	Σ	Δ
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44

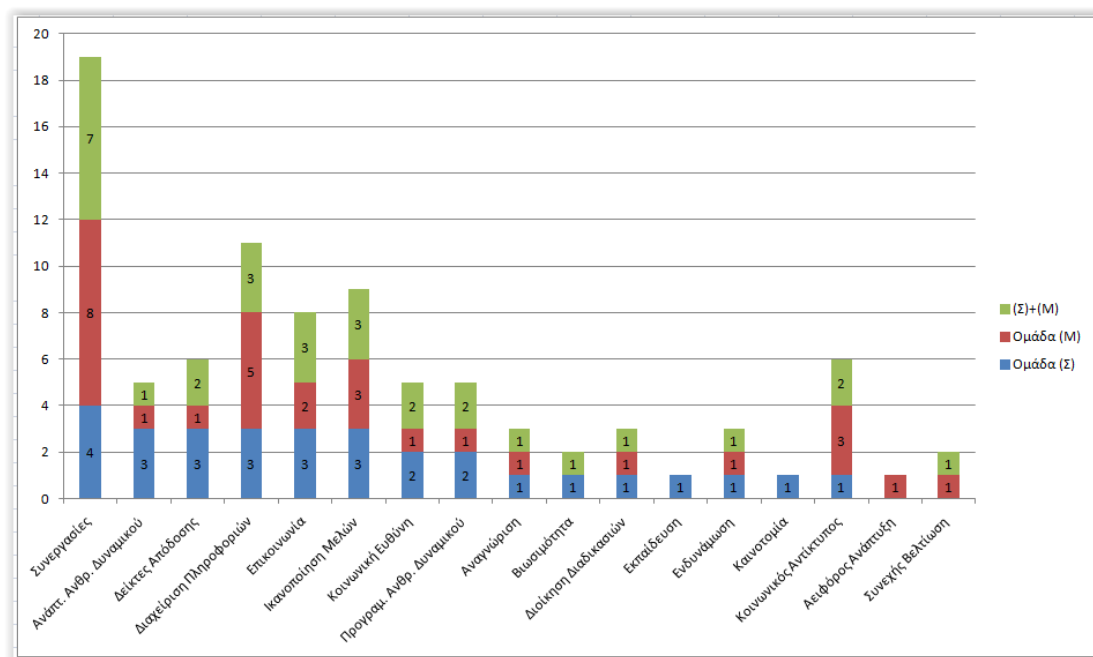
Εικόνα 8.36 Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π., Σημεία Βελτίωσης, αναφορικά με τη Βιωσιμότητα, τη διοίκηση διαδικασιών, την ενδυνάμωση και τη συνεχή βελτίωση, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Στον Πίνακα 8.8 αποτυπώνονται οι κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας με βάση τις απαντήσεις και την αυτο-αξιολόγηση της Τ.Χ.ΧΠ από τα ίδια τα μέλη διακριτά ανά Ομάδα και συνολικά.

Πίνακας 8.8: Οι Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π, (SAB®, Τζουβελέκας, 2018)

Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας	Ομάδα (Σ)	Ομάδα (Μ)	(Σ) & (Μ)
Συνεργασίες	4	8	7
Ανάπτ. Ανθρ. Δυναμικού (Μέλη Τ.Χ)	3	1	1
Δείκτες Απόδοσης	3	1	2
Διαχείριση Πληροφοριών	3	5	3
Επικοινωνία	3	2	3
Ικανοποίηση Μελών	3	3	3
Κοινωνική Ευθύνη	2	1	2
Προγραμ. Ανθρ. Δυναμικού (Μέλη Τ.Χ)	2	1	2
Αναγνώριση	1	1	1
Βιωσιμότητα	1	-	1
Διοίκηση Διαδικασιών	1	1	1
Εκπαίδευση	1	-	-
Ενδυνάμωση	1	1	1
Καινοτομία	1	-	-
Κοινωνικός Αντίκτυπος	1	3	2
Αειφόρος Ανάπτυξη	-	1	-
Συνεχής Βελτίωση	-	1	1

Το Διάγραμμα 8.3 δίνει διαγραμματικά την πληροφορία του Πίνακα 8.8 για τους κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας.

Διάγραμμα 8.3 Οι Κρίσιμοι Παράγοντες Επιτυχίας της Τ.Χ.Χ-Π., (Τζουβελέκας, 2018)

Στην ενότητα που ακολουθεί παρουσιάζεται η μελέτη περίπτωσης της Core Flower Κοιν.Σ.Επ. που η λειτουργία της βασίζεται στην περμακουλτούρα και βασικός πελάτης των υπηρεσιών της είναι η Γη.

8.4 Η Core Flower

Στο πλαίσιο της έρευνας συναντήσαμε και μιλήσαμε με τον Γιώργο Θεοδωράκη, συνιδρυτή της Κοιν.Σ.Επ. Core Flower:

ουσιαστικά η Core Flower είναι μέσα στο πνεύμα της μετάβασης. Οι ιδρυτές έχουμε περάσει από την Ομάδα Μετάβασης. Προσωπικά συμμετέχω στην οργανωτική επιτροπή του creating common cinematography festival, ένα κινηματογραφικό φεστιβάλ με σκοπό τα κοινά και με τίτλο για φέτος (2018) «Soil Soul Society» το οποίο τρίπτυχο, αντικατοπτρίζει το τρίπτυχο της περμακουλτούρας ή αεικαλλιέργειας Earth Care, People Care, Fair Share (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Το κίνημα της μετάβασης, αφορά στη μετάβαση από οικονομίες υψηλής ενέργειας σε οικονομίες χαμηλής ενέργειας. Περισσότερες από 2000 ομάδες σε όλο τον πλανήτη ασχολούνται με τη δημιουργία και βελτίωση συνθηκών και παραμέτρων για την αλλαγή παραδείγματος από την οικονομία του άνθρακα και των

υδρογονανθράκων, στη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, τοπικοποιημένων λύσεων και βιώσιμων προτάσεων για το περιβάλλον, την κοινωνία και την οικονομία.

Η Core Flower αποτελεί περίπτωση κοινωνικής επιχείρησης, που μεταξύ άλλων, σχεδιάζει και αναπτύσσει κοινωνικά και περιβαλλοντικά καινοτομικά προϊόντα στον κλάδο της ενέργειας,

[σ]τόχος μας είναι ο σχεδιασμός και η παραγωγή ηλιοθερμικών συσκευών. Θέλουμε να παράγουμε ηλιοθερμικές συσκευές σε συνδυασμό με φωτοβολταϊκά, όπως: ηλιακό αερόθερμο, καλοριφέρ, φούρνο, ηλιακό γεωργικός αποξηραντή, ηλιακό αποστειρωτή. Ουσιαστικά όλες οι συσκευές στον πυρήνα τους έχουν την ίδια λειτουργική αρχή. Συγκεντρώνουν ηλιακή ενέργεια και τη μετατρέπουν σε θερμότητα. Υπάρχουν έτοιμα πρωτότυπα, τα οποία σχεδιάζω τα τελευταία χρόνια, και από DIY, πρέπει να γίνουν εμπορικά προϊόντα. Αυτό γίνεται σταδιακά. Δεν αναπτύσσουμε όλα τα προϊόντα μας in-house και δεν συνεργαζόμαστε με μεγάλες επιχειρήσεις. Επίκειται συνεργασία με την κοινωνική επιχείρηση “Do maker Space Loot” για την κατασκευή των πρωτοτύπων μας (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

καθώς και εκπαίδευση για τη βιωσιμότητα και την περμακουλτούρα:

Από το 2013 με την Ομάδα Μετάβασης ή με άλλες ομάδες, ή με την Greenpeace προσφέρω δωρεάν εκπαίδευση επικεντρωμένη στην ηλιοθερμία. Η εν λόγω δραστηριότητα θα εξελιχθεί και διαδικτυακά. Έχουμε αναπτύξει διαδικτυακή πλατφόρμα, αλλά όλα αυτά είναι καινούρια για μας. Στόχος είναι η φιλοξενία on-line μαθημάτων περμακουλτούρας και πιστοποίηση σχεδιασμού περμακουλτούρας, διαδικτυακά, (on-line permaculture design courses [ή PDC]), τα PDC, σε τιμές, προσαρμοσμένες στις οικονομικές δυνατότητες του κοινού που θα συμμετέχει. Σήμερα, στην Ελλάδα, δεν μπορούν να πληρωθούν 800€ έως 1200 € που κοστίζει ένα PDC. Είναι δύσκολο για τους περισσότερους. Η περμακουλτούρα είναι όπως η μετάβαση, η βιωσιμότητα και η αναζωογόνηση, καταστάσεις για τις οποίες δεν μπορούμε να περιμένουμε, ούτε μπορούν να μείνουν στις ελίτ, που έχουν τη δυνατότητα να πληρώσουν με ευκολία το ανωτέρω κόστος. Θέλουμε και πρέπει να κάνουμε πολύ γρήγορα για να προλάβουμε. Είμαστε, κυριολεκτικά, ένας πολιτισμός που θα έπρεπε να τρέχει να γλιτώσει, αλλά δεν το κάνουμε (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Με βάση την αναζωογόνηση η οικονομία και η κοινωνία οδεύουν προς την 4η βιομηχανική επανάσταση:

Η μετάβαση περιλαμβάνει βιώσιμες δραστηριότητες, όχι με βάση οικονομικά μοντέλα, αλλά με βάση την οικολογική οικονομία [...] προτιμά την έννοια της αναγέννησης, της αναζωογόνησης, ακριβώς το regenerative, agricultural regenerative industrialization, πως μπορούμε να κάνουμε ακόμη και τη βιομηχανία μας να είναι regenerative, που ένα κομμάτι της πλέον είναι η 4η βιομηχανική επανάσταση [...] πως θα μπορούσαμε να παράγουμε, εκτός από την τροφή μας, ακόμη και μέρος των μηχανών και των συσκευών που χρησιμοποιούμε ατομικά, σε κοινότητες, εφικτό πλέον μέσω των συσκευών που λειτουργούν μέσω H/Y (CNC, Computerized Numerical Control ή), συσκευών, printers CNC laser cutters, CN routers, εκτυπωτές τρισδιάστατης εκτύπωσης (3D printers), [π]ου επιτρέπουν να αποκεντροποιήσουμε σχεδόν τα πάντα. Επιδίωξη

σε βάθος χρόνου είναι η τοπικοποίηση της κάλυψης των θεμελιωδών ανθρώπινων αναγκών.

[Σ]ήμερα η γνώση για το κίνημα της περμακουλτούρας δεν έχει καμία σχέση με τα επίπεδα του 2010 ή του 2011. Έχει ακουστεί πολύ, υπάρχει πολύς κόσμος που την ξέρει, όπως και τη μετάβαση. Έχουμε μία αύξηση την οποία δεν μπορώ να μετρήσω, αλλά πιθανόν, προσεγγίζει ποσοστά της τάξης του 10.000% (Θεοδωράκης, 27/1/2018)

Η Γη οριοθετείται ως ο βασικός “πελάτης” των υπηρεσιών της Κοιν.Σ.Επ., απαντώντας σε ένα βασικό ερώτημα, αν οι δράσεις της Κοιν.Σ.Επ. ωφελούν ή βλάπτουν τη γη. Το ερώτημα αποτελεί περίπτωση ευρετικής λήψης αποφάσεων (heuristics decision making) ή γενικού κανόνα (rule of thumb), όπως αναφέρουν ο Kahneman (2012) και ο Taleb (2010, 2012).

[...] καταρχάς ο πρώτος μας “πελάτης”, αναφερόμενοι στην περμακουλτούρα ή τα σχετικά με αυτή, είναι η γη. Ο πρώτος κανόνας για οτιδήποτε κάνουμε θεωρητικά, αλλά σιγά σιγά αυτό γίνεται και τρόπος ζωής: αυτή η επιχειρηματική, ή οποιουδήποτε άλλου τύπου δραστηριότητα, ωφελεί τη γη ή τουλάχιστον δεν την επιβαρύνει; Άρα, η κατεξοχήν προσοχή μας, είναι προς τη γη, προς την προσπάθεια να την αναζωογονήσουμε, γιατί της έχουμε κάνει πολλή ζημιά (Θεοδωράκης, 27/1/2018)

Ο Θεοδωράκης ανέφερε ότι ο λόγος μετάβασης από μια άτυπη μορφή οργάνωσης όπως ήταν πριν σε μία τυπική οργάνωση, με τη μορφή και τον τύπο της Κοιν.Σ.Επ., ήταν πρωταρχικά η επίτευξη κοινωνικού αντίκτυπου και κατόπιν η κατοχύρωση του τίμιου μερίσματος, τα οποία και αποτελούν βασικά συστατικά της περμακουλτούρας:

[...] υλοποιώ τόσα χρόνια εργαστήρια, παράγω ηλιακά αερόθερμα, διοργανώνω φεστιβάλ, εμπλέκομαι σε συζητήσεις για την Κ.Ο σε όλα τα επίπεδα, για την κηπουρική, μ’ αρέσει πάρα πολύ το χόμα, προσπαθώ, για την υγεία. Όμως, κάνεις εργαστήριο [...] σε περισσότερους από 400-500 ανθρώπους [...] αποτέλεσμα; Τα 4 τελευταία χρόνια, κανείς, μέχρι τώρα δεν έχει κατασκευάσει μόνος του, αντίθετα, έρχονται στο τέλος των εργαστηρίων και ρωτάνε “πόσο κάνει” και “αν μπορώ να πάω να το φτιάξω” [Ο]μως, ο κόσμος, ο πολιτισμός μας, τι έχει μάθει; Όταν χρειάζομαι κάτι πάω και το αγοράζω. [Ο]πότε αν το ζήτημα είναι πραγματικά να βοηθήσω με έναν ελάχιστο τρόπο όσο μπορώ τη γη και τους ανθρώπους παίρνοντας και εγώ ένα δίκαιο μερίδιο, όπως λέει η περμακουλτούρα, αν αυτό θέλω να το κάνω σε μεγαλύτερη κλίμακα τι κάνω; Αφού δεν κάνετε μόνοι σας, αφού δεν πάτε μόνοι σας να αγοράσετε ηλιακούς φούρνους από το e-bay τι θα κάνω; Θα παράγω ηλιακούς φούρνους [...] αλλά υπάρχουν και τα σχέδια εκεί, μπορείτε να τα κατεβάσετε να τα φτιάξετε μόνοι σας [Α]υτό θέλω να είναι νόμιμο, από τη στιγμή που μπαίνω σε μια οικονομική διαδικασία δε θέλω να το κάνω παράτυπα. Έτσι γιατί το τίμιο μερίσμα που λέει η περμακουλτούρα ξέρεις τι σημαίνει για μένα όταν εμπλέκεσαι σε αυτό το σύστημα; Γιατί εμπλέκεσαι θες δε θες, σ’ αυτόν τον πολιτισμό σημαίνει ότι πρέπει να φροντίσεις τους μεγάλους ανθρώπους, σημαίνει ότι πρέπει να πληρώσεις την ασφάλειά σου, να πληρώσεις το ΙΚΑ [...] έτσι ώστε οι ηλικιωμένοι, οι συνταξιούχοι να πάρουν στο τέλος του μήνα τις συντάξεις τους.

Αυτό σημαίνει τίμιο μέρισμα... είναι διαχρονικό. Φροντίζουμε τις παλιές, και τις επόμενες γενιές, φροντίζουμε και εμάς (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Η περμακουλτούρα αν και εκλαμβάνεται ως σύστημα κηπουρικής από πολλούς, ιδίως στην Αυστραλία, υπερβαίνει τη μεταφορά και την πρακτική της κηπουρικής (Holmgren, 2000, p. xix, p. xxii). Αποτελεί για τους Skidelski και Skidelski ένα από τα βασικά στοιχεία της αρμονίας με τη φύση, “κατέχοντας σημαντική θέση στις απεικονίσεις του ευ ζην ανά την υφήλιο [...] κήπος της Εδέμ [...] για το Κοράνι [...] κήπος των απολαύσεων [...]” (Skidelski και Skidelski, 2011, σ. 279) ή ακόμη θα αναφέραμε τον Κήπο του Επίκουρου και τον τρίπτυχο “Κήπο των Επίγειων Απολαύσεων” του Ιερώνυμου Bosch.

Στο θέμα της μετάβασης από τη μορφή της άτυπης σε τυπική οργάνωση, η Στάιου ανέφερε ότι:

Αρκετά μεγάλος αριθμός ΑΟΚΑ έχει πάρει κάποια νομική μορφή καθώς στην πορεία δυσκολεύονται να διαχειριστούν γραφειοκρατικά εμπόδια αν παραμένουν άτυπες. Δεν το θέλουν όλες, πολλές φορές καλύπτονται από μια παράπλευρη τυπική μορφή για να παραμείνουν εκείνες άτυπες. Υπάρχει πάντως μια τάση είτε για θεσμοποίηση είτε για διάλυση (Στάιου, 21/7/2018).

Αν η Κοινωνική Οικονομία μπορεί να συμβάλλει στην ενδυνάμωσή της οικονομίας, στη μείωση της ανεργίας και να αποτελέσει ένα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης:

[...] στην grassroots, (κινηματική ή από-τη-βάση), Κοινωνική Οικονομία, αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε εμείς και πολλοί άνθρωποι ακόμη, χωρίς την παραμικρή οικονομική υποστήριξη, όπως όλες οι start-up, έχει 90-95% πιθανότητα αποτυχίας [...] οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν λίγο μεγαλύτερη βιωσιμότητα ως start-up, αλλά δεν εξασφαλίζουν την μακρόχρονη βιωσιμότητα. Από τις 1200-1300 που υπήρχαν, έως το 2016, στην Ελλάδα, ελάχιστες ήταν πραγματικά ενεργές. Άρα, από μόνη της, η από-τα-κάτω προσπάθεια, έχοντας όλο το υπόλοιπο σύστημα αντίθετο, είναι σχεδόν αδύνατο να επιφέρει τόσο δραματικές αλλαγές στο οικονομικό τοπίο. Χρειάζεται αλλαγή στην κεντρική πολιτική, χρειάζεται τα Υπουργεία ή οι Δήμοι να προσπαθήσουν να συνεργαστούν όταν υπάρχει/ουν μια/καποιες κοινωνική/ες επιχείρηση/εις [Α] υτό δεν γίνεται, δεν είναι μέσα στη λογική του καπιταλισμού, στον οποίο ζούμε έτσι κι αλλιώς [...] (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

8.4.1. Το Permaculture.School

Η Κοιν.Σ.Επ., Core Flower ανέπτυξε το 2018 την ιδέα του Σχολείου Περμακουλτούρας (Σ.Π), ως ενός εκ των καταστατικών στόχων της. Το Permaculture.School είναι από τα απτά και ουσιαστικά παραδείγματα κοινωνικής καινοτομίας (δίνει καινοτομική λύση σε κοινωνικό πρόβλημα), με έδρα την Ελλάδα

και ακτίνα όλο τον πλανήτη. Αποτελεί μια κοινωνικά επιχειρηματική πρωτοβουλία, στηριζόμενη σε αδιαπραγμάτευτες αρχές (π.χ. μη βίαη επικοινωνία), καινοτομικά εκπαιδευτικά εργαλεία (π.χ. Συνεργατικά Μαθήματα Σχεδιασμού Περμακουλτούρας, collaborative PDCs) και καινοτομικό οικονομικό μοντέλο λειτουργίας, από ανθρώπους που είναι χρόνια στο χώρο της κοινωνικής οικονομίας, των κοινών, της περμακουλτούρας και της εκπαίδευσης (τριτοβάθμιας και επαγγελματικής).

Η περιγραφή του project του Σ.Π., ο οριζόντιος τρόπος λειτουργίας του, οι διασυνδέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους του εκπαιδευτικού και του οργανωτικού μέρους, της διοίκησης, παραπέμπει στην προσέγγιση του Steiner για τους συνδέσμους και τη συνδεσμική οικονομία.

Για την αποτύπωση αυτής της μελέτης περίπτωσης κοινωνικής καινοτομίας ο Θεοδωράκης, αναφέρθηκε στο όραμα, τους στόχους και τη μεθοδολογία ανάπτυξης του Σ.Π.

Το Σ.Π αναγνωρίζει προβλήματα της εποχής μας όπως, την κλιματική αλλαγή, τη μόλυνση της γης και των θαλασσών, τη βιο-μόλυνση με τους Γενετικά Τροποποιημένους Οργανισμούς, τη ραγδαία εξαφάνιση της βιοποικιλότητας, την καταστροφική για το οικοσύστημα μονοκαλλιέργεια, την οικονομική κρίση και το αποτέλεσμά της, την πολιτική κρίση με νέο/παλαιό κυρίαρχο ιδεολόγημα τον εθνικισμό, δηλ. την ανθρώπινη μονοκαλλιέργεια, τη γενικότερη κρίση αξιών.

Τα ανωτέρω προβλήματα καθιστούν επιτακτική και επείγουσα την ανάγκη ολιστικής/συστημικής θεώρησης της πραγματικότητας και ανάλογης έρευνας, εφαρμογής στην πράξη και εκπαίδευσης προς έναν βιώσιμο, "μόνιμο πολιτισμό" (Permanent culture). Η απόλυτα απαραίτητη ολιστική περιβαλλοντική εκπαίδευση (σε μικρούς και μεγάλους) και ειδικά τα PDCs ήταν και είναι προσβάσιμα από απειροελάχιστους συγκριτικά ανθρώπους, για λόγους έλλειψης/ γεωγραφικής κατανομής εκπαιδευτών/τριών, οικονομικούς, γλώσσας, πρόσβασης στο φυσικό χώρο που γίνονται οι εκπαιδεύσεις, κ.ά.

Έτσι λοιπόν, για να μπορέσουν να ξεπεραστούν τα παραπάνω εμπόδια και για να συμβάλουν στη στήριξη σε βάθος χρόνου μιας Βιώσιμης Κοινότητας Βιωσιμότητας και επειδή πλέον η τεχνολογία δίνει δυνατότητες, δημιουργήθηκε από την "Core Flower Κέντρο Μετάβασης Κοιν.Σ.Επ." το Permaculture.school, ένα on-line και δια ζώσης Σ.Π., το οποίο έχει ως αποστολή τη διάχυση της συστημικής περιβαλλοντικής σκέψης και πράξης, μέσω της δημιουργίας ενός βιώσιμου δικτύου εκπαιδευτών, ερευνητών και ακτιβιστών, στην κοινωνία.

Στο Permaculture.school έχουν προγραμματιστεί να υπάρχουν συνεχώς διαθέσιμα μια σειρά από on-line PDCs (τυπικά, θεματικά π.χ. urban/ suburban/ rural, PDC 4 kids, κ.ά.), αλλά και μεμονωμένα μαθήματα από όλο το φάσμα του Λουλουδιού της Περμακουλτούρας.

Στο ερώτημα “γιατί δικτυακό σχολείο”, ο Θεοδωράκης απάντησε ότι:

[T]α online courses τα παρομοιάζω με τους δεντρόκηπους, τα food forests: κάνεις μία φορά την πολλή δουλειά και μετά με απλή φροντίδα σου αποδίδουν για πολλά χρόνια, χωρίς κόπο, αναζωογονώντας ταυτόχρονα τη Γη. Έτσι και τα online courses: τα στήνεις μία φορά, γυρνάς μία φορά τα βίντεο, φτιάχνεις τα κουίζ κλπ, και μετά μπορείς να τα τρέξεις πολλές φορές με λίγες αλλαγές και απλά απαντάς στα φόρουμ. Από όπου κι αν είσαι (Θεοδωράκης, 27/1/2018).

Στο πλαίσιο του Permaculture.school βρίσκεται σε διαδικασία σχεδιασμού και θα συν-δημιουργηθεί το πρώτο Collaborative Online PDC, πιθανότατα παγκόσμια πρωτιά, το οποίο θα είναι οργανωμένο, με οριζόντιες και συμπεριληπτικές διαδικασίες από μία κοινωνική κοοπερατίβα, όπως είναι η CoreFlower και την ίδια την κοινότητα των εκπαιδευτών/εκπαιδευόμενων. Ένα PDC μπορεί να γίνει και από 1-2 ανθρώπους, αλλά είναι προτιμότερο για λόγους πρακτικούς αλλά και δημιουργίας κοινότητας, το πρώτο τουλάχιστον, να γίνει συλλογικά από όσες/ους το επιθυμούν. Οι λέξεις κλειδιά είναι “Ελευθερία και Κοινότητα”. Το PDC θα έχει 72 ώρες βίντεο, τυπικά χωρισμένο όπως το όρισε ο Bill Mollison. Σαν online course θα διαρκεί 6-12 βδομάδες. Η συλλογική προσέγγιση θα βοηθήσει στο ξεκίνημα λόγω του γεγονότος ότι ελάχιστες/οι έχουν εμπειρία κάμερας/online education. Για τη χρηματοδότηση της έναρξης του permaculture.school θα χρησιμοποιηθεί μία *καμπάνια πληθοχρηματοδότησης* (crowdfunding campaign) για τα γυρίσματα που θα γίνουν ανεξάρτητα των αποτελεσμάτων της πληθοχρηματοδότησης, στα Ελληνικά και στα Αγγλικά και, αν υπάρξει χρηματοδότηση, θα ακολουθήσουν μεταφράσεις σε "δύσκολες" γλώσσες, π.χ. Φαρσί, Κινέζικα κλπ.

Άλλη μια καινοτομία της πλατφόρμας θα είναι η διάθεση υποτροφιών - δωρεάν θέσεων σε κάθε course. Επίσης, έχει προταθεί το κόστος για τις/τους εκπαιδευόμενες/ους, τουλάχιστον στο συγκεκριμένο PDC, να είναι ανάλογο του ΑΕΠ ανά κάτοικο της χώρας προέλευσης, το οποίο αποτελεί κοινωνική καινοτομία. Δεν συνάδει με το Fair Shares ή το ίσο μερτικό της Περμακουλτούρας να πληρώνει το ίδιο αντίτιμο ένας Γιαπωνέζος με εισόδημα \$60.000 το χρόνο, με ένα Νεπαλέζο που έχει αντίστοιχα εισόδημα \$600 ή με μία Νιγηριανή με ετήσιο εισόδημα \$150. Δωρεάν

μαθήματα δεν προβλέπονται γιατί αυτό έρχεται σε αντίθεση με το νόμο των αποδόσεων: οι χρήστες πρέπει να πληρώνουν.

Αναφορικά με τις υποστηρικτικές-οργανωτικές μη εκπαιδευτικές θέσεις ή θέσεις συν-εργασίας που θα δημιουργηθούν εκτός από τη διδασκαλία, (π.χ. site, social media, δημιουργία και υλοποίηση crowdfunding καμπάνιας, γραμματειακά, επικοινωνία, παραγωγή/γύρισμα/επεξεργασία βίντεο) θα καλυφθούν από ανθρώπους του χώρου της περμακουλτούρας.

Ο τρόπος λήψης αποφάσεων είναι η κοινωνιοκρατία (sociocracy). Για τις συναντήσεις χρησιμοποιούνται οι μέθοδοι και οι διαδικασίες που προτείνει η Κοινωνική Περμακουλτούρα (ενδεικτικά Art of Hosting, Κύκλοι καρδιάς, Way of Council, Non Violent Communication, Talking sticks, Open Spaces, World Cafes). Θα υπάρχουν επίσης δύο πρόσωπα με δικαίωμα βέτο, ο νομικός και ο/η λογιστής/τρια της Κοιν.Σ.Επ., που θα αιτιολογούν την πρόταση του Προέδρου της Κοιν.Σ.Επ.

Το οργανωσιακό μοντέλο του Permaculture.School είναι αυτό του teal organisation. Ένας γαλαζοπράσινος οργανισμός (teal organisation) έχει τρία βασικά χαρακτηριστικά: την αυτοδιαχείριση, την ολότητα και τον εξελικτικό σκοπό. Η αυτοδιαχείριση παραπέμπει σε ένα διαφορετικό στυλ από αυτό της ιεραρχικής οργάνωσης, της εντολής και του ελέγχου. Είναι δικτυακό με κατανεμημένους τους κόμβους ηγεσίας και λήψης αποφάσεων. Είναι ετεραρχική δομή. Η ολότητα αφορά σε διαφορετικά από τα συνηθισμένα κριτήρια επιλογής και καθημερινής συμπεριφοράς των ανθρώπων μιας οργάνωσης. Ενδιαφέρεται για το ψυχολογικό, συναισθηματικό, πνευματικό και διαισθητικό κομμάτι της ανθρώπινης προσωπικότητας. Ο εξελικτικός σκοπός εστιάζει στην εξέλιξη της οργάνωσης ως οργανισμού και της συνεξέλιξης με τους ανθρώπους που συμμετέχουν σε αυτή, συνδιαμορφώνοντας το μέλλον και το σκοπό της οργάνωσης (Laloux, 2014, p. 56).

Τα online μαθήματα/αντικείμενα που θα διδαχτούν στο Permaculture.School θα ανήκουν σε μια από τις δύο κύριες κατηγοριοποιήσεις, α) κατά Mollison, β) κατά Holmgren, δηλαδή PDCs (intros, τυπικά, θεματικά) και οι ανάλογες 7+1 θεματικές του “λουλουδιού”. Προσφέρονται ήδη τρία δια ζώσης μαθήματα εκ των οποίων το ένα είναι webinar.

Οι εκπαιδευτές/τριες είναι απόλυτα ανεξάρτητοι/ες εντός του πλαισίου του πρότζεκτ. Είναι υπεύθυνες/οι για τη δημιουργία και στήσιμο στον ιστοχώρο όλων των στοιχείων του μαθήματος (π.χ. βίντεο, κείμενα, βιβλιογραφία, τεστ/κουίζ, κ.λ.π.). Οι

συνέργειες αρχικά είναι χρήσιμες ως απαραίτητες, γι' αυτό και στο σχεδιασμό του Σχολείου προτείνεται εμφανικά η ανάπτυξη ενός συνεργατικού PDC.

Το οικονομικό μοντέλο του Permaculture.school από την πλευρά της διανομής των εσόδων αναλύεται σε διανομή του 75% των εισπράξεων των μαθημάτων στους εκπαιδευτές/τριες, 15% για δαπάνες και έξοδα γραμματείας /επικοινωνίας/IT/marketing του Permaculture.school και 10% στην Κοιν.Σ.Επ. για μερίδιο στα λειτουργικά έξοδα.

Τα μελλοντικά σχέδια αφορούν εκτός των online courses Demo/edu sites: κτήματα, φάρμες, αστικά κτίρια, υπάρχοντα ή νέα. Εκεί θα γίνονται γυρίσματα με πρακτικές προεκτάσεις σε θέματα περμακουλτούρας και θα παρακολουθείται η εξέλιξή τους σε βάθος χρόνου ως μακροχρόνιες έρευνες (longitudinal studies).

Σε επόμενο στάδιο προβλέπεται η ανάπτυξη μιας Οικο-κοινότητας στηριγμένης στην Περμακουλτούρα.

8.4.2. Το συμπληρωματικό νόμισμα Perma_Community Educational Currency (Perma_CEC)

Κατά τη διάρκεια της ανάπτυξης του Permaculture_School και του σχεδιασμού και υλοποίησης δια ζώσης και εξ αποστάσεως μαθημάτων στην Ελλάδα και σε διεθνές επίπεδο, αντίστοιχα, επανήλθε στη συζήτηση μια από τις αρχικές ιδέες του Θεοδωράκη για σχεδιασμό και ανάπτυξη ενός εσωτερικού, κοινοτικού χαρακτήρα νομίσματος, το οποίο θα τρέχει παράλληλα με το επίσημο ή τα επίσημα νομίσματα συναλλαγών πληρωμής των εξ αποστάσεων και δια ζώσης μαθημάτων. Είχε πραγματικά ενδιαφέρον ότι αυτή η ιδέα του Θεοδωράκη εντυπώθηκε στη σκέψη μας από την πρώτη στιγμή που μας μίλησε για το όραμα και τη δυναμική ενός project. Αυτή η σύμπλευση απόψεων και ιδεών, αλλά ακόμη και οι όποιες διαφοροποιήσεις και αντιθέσεις, είναι από τις δυνατές και δημιουργικές στιγμές της έρευνας δράσης.

Το σχέδιο της ανάπτυξης ενός εσωτερικού κοινωνικού / κοινοτικού νομίσματος αποτέλεσε και αποτελεί πρόκληση, αφού επεκτείνεται όπως και ο ιστοχώρος των Αγροναυτών ΚΥΓ πέραν των ορίων της έρευνας, στον πραγματικό κόσμο.

Στην ενότητα 6.10 παρατέθηκε η σχετική συζήτηση και βιβλιογραφία για προτάσεις εκπαιδευτικών κλαδικών συμπληρωματικών νομισμάτων. Εδώ

παραθέτουμε σε επίπεδο “πρότασης” τις διαδικασίες σχεδιασμού και ανάπτυξης ενός κοινοτικού εκπαιδευτικού νομίσματος, όπως ήδη αναφέρθηκε.

Κατά την αρχική διαδικασία σχεδιασμού, συζητήσαμε με τον Θεοδωράκη και παράλληλα με τον Περαντζάκη τη δυνατότητα ανάπτυξης ενός ψηφιακού κοινωνικού κρυπτονομίσματος, το οποίο θα ήταν προσβάσιμο από υπολογιστές, φορητές συσκευές και έξυπνα τηλέφωνα και θα αφορούσε μόνο ένα εσωτερικό δίκτυο συναλλαγών των εμπλεκόμενων μερών στο permaculture.school. Αρχικά στραφήκαμε προς τη λύση του “Πέρυξ” που στηρίζεται στο “Monero”, ένα ψηφιακό κοινωνικό κρυπτονόμισμα.

Η διαδικασία σχεδιασμού δεν είναι μια απλή διαδικασία. Είναι ένα πολυσύνθετο έργο απαραίτητο για την εκπλήρωση των σκοπών και τη βιωσιμότητα του εγχειρήματος. Η μεθοδολογία σχεδιασμού (Greco, 2001, Kennedy, Lietaer and Rogers, 2012, Lietaer, Arnsperger, Goerner, and Brunnhuber, 2012, NEF, 2015) εξαρτάται από τους στόχους του δικτύου ή του φορέα που θέλει να αναπτύξει και να κυκλοφορήσει ένα τοπικό / συμπληρωματικό νόμισμα και τις ανάγκες του κοινού ή της κοινότητας που επιθυμεί να καλύψει.

Για τις ανάγκες σχεδιασμού ακολουθήθηκε το μοντέλο του Greco (2001) σε συνδυασμό με το μοντέλο του NEF (2015).

Έπρεπε να δοθούν απαντήσεις για τον τύπο της οργανωτικής δομής, τον τύπο του συστήματος ανταλλαγών, τα μέλη, τη διακυβέρνηση, τη δύναμη δημιουργίας πίστωσης, τους μηχανισμούς ανταλλαγών, τις συνδρομές και αξιολογήσεις μελών, λογαριασμούς χρηστών στο σύστημα, τη μετατρεψιμότητα του νομίσματος. Η μεθοδολογία του NEF ακολουθεί τη σπείρα της (κοινωνικής) καινοτομίας. Η προσπάθεια τελικά σταμάτησε στο επίπεδο της πρότασης λόγω χρονικού περιορισμού. Στο μέλλον θα υπάρξει η δυνατότητα συνέχισης της ανάπτυξης και εφαρμογής του.

Επιλέχθηκε τελικά η δοκιμασμένη και εύκολη σχετικά λειτουργική λύση του λογισμικού Cyclos το οποίο έχει αναπτυχθεί από το Strohalm Foundation ή STRO φορέα κοινωνικής οικονομίας εξειδικευμένο στη χρηματική καινοτομία. Ο Cyclos έχει χρησιμοποιηθεί από αρκετά σχήματα Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα, όπως το TEM στο Βόλο και η Τ.Χ.Χ-Π. Μπορεί να υποστηρίξει ένα σύστημα αμοιβαίας ανταλλαγής (mutual exchange) όπως το Punto TRANSacciones το Tradaq, το EDENRED στην Κεντρική και Λατινική Αμερική, μια Τ.Χ. με χρονική μονάδα συναλλαγής ή ένα τοπικό / κοινοτικό νόμισμα (Bristol Pound, Sardex), το banking the unbanked,

εκτεταμένες τραπεζικές υπηρεσίες σε 2,5 εκατομμύρια πρόσωπα μη έχοντα πρόσβαση στο τραπεζικό σύστημα της Ινδονησίας και το Mobicash στην Αφρική καλύπτοντας ομοίως 1 εκατομμύριο πρόσωπα και 25 χώρες. Το Cyclos v.3 είναι ελεύθερο λογισμικό ανοικτού κώδικα, αλλά δεν υποστηρίζεται πλέον αν και είναι σταθερό και λειτουργικό. Το Cyclos v. 4.0 communities παρέχει τη δυνατότητα για ελεύθερο κοινοτικό νόμισμα παρέχοντας δύο επιλογές, αμοιβαία πίστωση και αρχική πίστωση. Το πρώτο παρέχει ένα μέγιστο αριθμό αρνητικής πίστωσης, το δεύτερο είναι κοινή τραπεζική πίστωση. Τέλος το Cyclos 4.0 pro είναι πλατφόρμα πληρωμών για μεγάλες επιχειρήσεις και οργανισμούς.

Τα περισσότερα συστήματα κοινοτικών νομισμάτων που χρησιμοποιούν Cyclos εγκαθιστούν σύστημα αποκλειστικά και μόνο για τις ανάγκες του δικτύου (για παράδειγμα TEM, T.X.X-II). Τα συστήματα αυτά δεν έχουν την ανάγκη να “επικοινωνήσουν” με άλλα συστήματα εκτός του δικτύου τους. Είναι μια εσωτερική υπόθεση και ανήκουν στην κατηγορία συστήματα συναλλαγών τύπου “νησί” (Huber and Martignoni, 2013, p. 4). Σημαντική στο πεδίο είναι η εφαρμογή της ανάλυσης δικτύων (network analysis) στα χρηματικά/νομισματικά δίκτυα. Οι Iosifidis et al., (2018) αναλύουν το χρηματικό δίκτυο Sardex μέσω ανάλυσης δικτύων, δεικτών απόδοσης εξάγοντας χρήσιμα συμπεράσματα για τη λειτουργία και τη βιωσιμότητα του δικτύου. Αντίστοιχες μετρήσεις δεν έχουν γίνει στην Ελλάδα και δεν έχουν αποτυπωθεί, οι οποίες θα ήταν απαραίτητο να γίνουν τόσο για την ανάλυση της βιωσιμότητας των δικτύων, όσο και σε επιστημονικό, εμπειρικό επίπεδο.

Περαιτέρω βιβλιογραφία έχει ήδη παρατεθεί στην ενότητα 6.10. Εδώ θα δούμε λειτουργικές πλευρές του εγχειρήματος, την ανάπτυξη και την αρχικοποίησή του.

Ποια είναι τα στάδια σχεδιασμού και ποια χαρακτηριστικά θα πρέπει να έχει αυτό το κοινοτικό νόμισμα για την εκπαίδευση στο permaculture.school; Οι φάσεις του σχεδιασμού περιλαμβάνουν τον Προγραμματισμό, την Ανάπτυξη και τη Συνέχισή του. Οι φάσεις αυτές, όπως αποτυπώνονται στο CCIA καλύπτουν και την ανάγκη ενός οργανισμού, όπου το permaculture.school με το perma_community educational currency επιλέγει να μην αναπτύξει εκ του μηδενός συμπληρωματικό νόμισμα, αλλά να κάνει χρήση ενός υπάρχοντος συστήματος το οποίο θα πρέπει να:

- α) είναι εύκολο στη χρήση του από όλα τα μέλη του δικτύου
- β) είναι θελκτικό από τα μέλη για να το χρησιμοποιήσουν στις συναλλαγές

γ) έχει κοινά αποδεκτή αξία και να εκπροσωπεί κάτι που όλα τα μέλη το αξιολογούν ως σημαντικό για τις μεταξύ τους προσωπικές και συναλλακτικές σχέσεις

δ) καλύπτει συγκεκριμένες ανάγκες του οργανισμού και των μελών και να υπάρχει σχεδόν ταύτιση ανάμεσα στα μέλη και στον οργανισμό και στα μέλη μεταξύ τους

ε) έχει διάφανη διαχείριση

Από την αρχή παρουσιάστηκε η ανάγκη συμβολής και άλλων προσώπων να εργαστούν και να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους μαζί με τις εκπαιδύτριες, τους εκπαιδευτές και τα μέλη της Κοιν.Σ.Επ. Coreflower. Η λύση που αρχικά προτάθηκε και προκρίθηκε κατόπιν ομοφωνίας από την ομάδα ανάπτυξης του permaculture.school με τη διαδικασία της ολοκρατίας, δηλαδή των εθελοντών που θέλουν να συμβάλλουν στο σκοπό. Η αρχή της “δίκαιης μοιρασιάς” της περμακουλτούρας και η πρακτική εφαρμογή της προτρέπει στην πληρωμή της εθελοντικής εργασίας σε συνδυασμό και με τις δυνατότητες της χρηματικής καινοτομίας. Έτσι το σύστημα του συμπληρωματικού νομίσματος perma_CEC θα μπορεί να αμείβει εθελοντές για την εργασία τους. Το perma_CEC όμως, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για συναλλαγές με μαθητές του permaculture.school. Αν κάποιος/α μαθητής/τρια δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να πληρώσει για το μάθημα της/του εν όλω ή εν μέρει θα μπορεί να πληρώσει με perma_CEC εντός του δικτύου. Υπάρχει πάντα και η δυνατότητα της υποτροφίας, δώρου ουσιαστικά, παραπέμποντας στο χρήμα ως δώρο και την κυκλοφορία του στο χώρο του πολιτισμού/εκπαίδευσης. Ο σχεδιασμός και η ανάπτυξη του Perma_CEC συνεχίζεται και μετά την ολοκλήρωση της παρούσας έρευνας, ελπίζοντας να υλοποιήσει την ιδέα ενός εκπαιδευτικού νομίσματος σε συνέχεια της πρότασής μας για συμπληρωματικό νόμισμα στο χώρο της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (Gnosis Currency, ενότητα 6.2).

8.4.3. Περμακουλτούρα: Ηθικές και Σχεδιαστικές Αρχές

Λόγω της σημαντικότητας της περμακουλτούρας ως θεωρίας και ως πρακτικής, αναφερόμαστε περιεκτικά στην παρούσα υποενότητα για την καλύτερη κατανόηση της έννοιάς της, αλλά και για τη σημαντικότητά της στην έρευνα (βλ. Σχήματα 1.7 και 1.8). Στο κεφάλαιο 7 ορίσαμε την περμακουλτούρα ως “τη χρήση της ανάλυσης συστημάτων, στη βάση τριών ηθικών και δώδεκα σχεδιαστικών αρχών, που παρέχουν το οργανωτικό πλαίσιο επτά τομέων για την υλοποίηση του οράματος ενός μόνιμου

και βιώσιμου πολιτισμού”. Η περμακουλτούρα μαζί με άλλους κλάδους, όπως η βιομηχανική, έχουν στον πυρήνα τους, το σχεδιασμό, μια ενοποιητική δύναμη της θεωρίας με την πράξη (Holmgren, 2011, p. 55, Wahl, 2016, p. 16). Για τον Taleb (2010b) η Μητέρα Φύση αποτελεί:

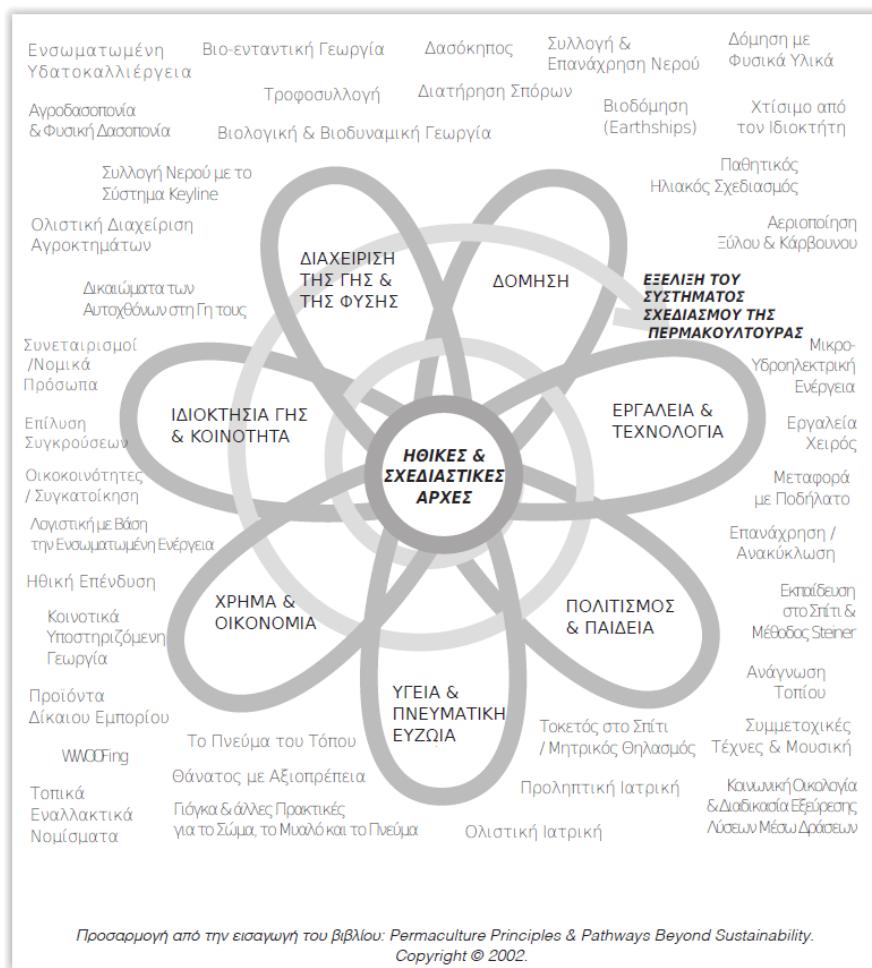
το “γεροντότερο (σ. 451)... πολύπλοκο σύστημα, με κόμβους αλληλεξάρτησης, με μη γραμμικότητες, και με στιβαρή οικολογία (σ. 452)... που αρέσκεται στην πλεονασματικότητα (σ. 453), ... δεν αγαπά τίποτε που είναι πολύ μεγάλο (σ. 456) ... δεν αρέσκεται στην υπερβολική διασύνδεση και παγκοσμιοποίηση (σ. 460)

Η περμακουλτούρα ξεκίνησε από τη διατήρηση και βιωσιμότητα του φυσικού περιβάλλοντος και έχει επεκταθεί και στα ανθρωπογενή συστήματα, ως κομμάτια της γαίας. Οι ηθικές αρχές της περμακουλτούρας περιλαμβάνουν τη φροντίδα της Γης, τη φροντίδα των ανθρώπων και τη δίκαιη μοιρασιά. Οι 12 σχεδιαστικές αρχές της περμακουλτούρας όπως αποτυπώνονται στον Πίνακα 8.9 είναι οι ακόλουθες:

Πίνακας 8.9: Οι σχεδιαστικές αρχές της Περμακουλτούρας (Holmgren, 2011)

Σχεδιαστικές Αρχές Περμακουλτούρας	
Πρώτη αρχή:	παρατηρείστε και αλληλεπιδράστε
Δεύτερη αρχή:	αιχμαλωτίστε και αποθηκεύστε ενέργεια
Τρίτη αρχή:	εξασφαλίστε μία σοδειά
Τέταρτη αρχή:	εφαρμόστε την αυτορρύθμιση και αποδεχθείτε την ανατροφοδότηση
Πέμπτη αρχή:	χρησιμοποιήστε και εκτιμήστε τις ανανεώσιμες πηγές και υπηρεσίες
Έκτη αρχή:	μη παράγετε σκουπίδια
Έβδομη αρχή:	σχεδιάστε από τα πρότυπα προς τις λεπτομέρειες
Όγδοη αρχή:	Ενσωματώστε παρά να διαχωρίζετε
Ένατη αρχή:	χρησιμοποιήστε μικρές και αργές λύσεις
Δέκατη αρχή:	χρησιμοποιήστε και εκτιμήστε την ποικιλότητα
Ενδέκατη αρχή:	χρησιμοποιήστε τις άκρες και εκτιμήστε τα όρια
Δωδέκατη αρχή:	χρησιμοποιήστε δημιουργικά και ανταποκριθείτε στην αλλαγή

Στο Σχήμα 8.6 παρουσιάζεται το λουλούδι της περμακουλτούρας, το συμβολικό λουλούδι που περιλαμβάνει και αποτυπώνει συνεκτικά τις ηθικές και τις σχεδιαστικές αρχές της περμακουλτούρας καθώς και τα επτά πεδία της με δράσεις. Τα πεδία είναι η Δόμηση, τα Εργαλεία και η Τεχνολογία, ο Πολιτισμός και η Παιδεία, η Υγεία και η Πνευματική Ευζωία, το Χρήμα και η Οικονομία, η ιδιοκτησία Γης και η Κοινότητα και τέλος η διαχείριση της Γης και της Φύσης.

Σχήμα 8.6: Το λουλούδι της περμακουλτούρας (προσαρμογή από το Holmgren, 2011, σ. xx, στο Οι αρχές της Περμακουλτούρας, 2015)

Αν και η περμακουλτούρα στηρίζεται στη συστημική σκέψη και ανάλυση και όλες οι παράμετροι και οι συνιστώσες έχουν ανεξάρτητα από τη σημαντικότητά τους, τον ρόλο τους και τη συμβολή τους, στην έρευνά μας ιδιαίτερη σημασία έχουν τα εργαλεία και η τεχνολογία, ο πολιτισμός και η παιδεία, το χρήμα και η οικονομία, η ιδιοκτησία γης και η κοινότητα και η διαχείριση της γης και της φύσης.

Οι σχετικές σχεδιαστικές αρχές περιλαμβάνουν:

α) την 9η αρχή (χρήση μικρών και αργών λύσεων). Η κλίμακα της περμακουλτούρας είναι η διασύνδεση πολλών μικρών τοπικών λύσεων. Ο Holmgren (2011, p. 183) αναφέρει την αναλογία της έννοιας της περμακουλτούρας με την έννοια του λαχανόκηπου. Οι λαχανόκηποι είναι χώροι μικρής έκτασης με έντονη ανάπτυξη πολλαπλών και ποικίλων μορφών καλλιεργειών.

β) τη 10η αρχή (χρήση και εκτίμηση της ποικιλότητας) η οποία αναφέρεται εκτός από τη φυσική ποικιλότητα, στην οικονομική και κοινωνική ποικιλότητα, στην

αντικατάσταση μαζικών λύσεων σε μεγάλη ποικιλομορφία λύσεων ανάλογα με τον τόπο τους ανθρώπους και τις συνθήκες (Holmgren, 2011, p. 217). Στο πλαίσιο αυτό η έρευνα δράσης στην γεωργία, συμβάλλει στην κατανόηση και στην ουσιαστική επίλυση προβλημάτων αντίθετα από πολλούς ερευνητές που δεν μπορούν να αναγνωρίσουν τη μη βιωσιμότητα των μαζικών μοντέλων όταν εφαρμόζονται σε διαφορετικά περιβάλλοντα. Εδώ εντάσσεται και η εργασία του Hans Schiere, του ανθρώπου που μας εμφύσησε το ενδιαφέρον για τα συστήματα και τις συμμετοχικές ερευνητικές διαδικασίες στην επιστήμη όπως το Θερινό Σχολείο που διοργανώσαμε από κοινού στην Κρήτη το 2004 και τη συμμετοχική διδακτορική έρευνα του Auerbach (1999) που αποτέλεσε έναυσμα για μας.

8.5 Η Ομάδα Κοινωνικής Οικονομίας Περιφέρειας Κρήτης

Οι μελέτες περιπτώσεων που αποτυπώθηκαν στην παρούσα έρευνα συνεχίζονται με την Ομάδα Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας της Περιφέρειας Κρήτης (Ο.Κ.Ο.Ε.). Στις 14 Μαΐου 2018 συστάθηκε και συγκροτήθηκε διεπιστημονική ομάδα εργασίας στην Περιφέρεια Κρήτης για το συντονισμό και την παρακολούθηση δράσεων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας, υπό τον Περιφερειάρχη. Στην Ο.Κ.Ο.Ε ο ερευνητής έχει το συντονιστικό ρόλο. Η ομάδα λειτουργεί δημοκρατικά και συμμετοχικά, στο πλαίσιο οργάνωσης και λειτουργίας της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας που προσπαθεί να συμβάλλει στην ανάπτυξή της στην Κρήτη.

Έργο της Ο.Κ.Ο.Ε αποτελεί η μελέτη, η επεξεργασία και η εισήγηση στον Περιφερειάρχη σχετικά με το σχεδιασμό, ανάπτυξη ή/και υποβοήθηση:

- α) δράσεων της Περιφέρειας Κρήτης ως αρωγού οικείων φορέων Κοινωνικής, Συνεταιριστικής, Συνεργατικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας, στο πλαίσιο της ενίσχυσης της βιώσιμης ανάπτυξης και του τρίπτυχου “άνθρωπος- περιβάλλον- κοινωνία (ESG)”,
- β) δράσεων του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος (ΠΕΠ) Κρήτης με τη συνεργασία με την ΕΥΔ ΠΕΠ Κρήτης για έργα που αφορούν στο αντικείμενο της Κοινωνικής Οικονομίας,
- γ) δράσεων της Περιφέρειας Κρήτης στο πλαίσιο της έξυπνης εξειδίκευσης (RIS3CRETE),

δ) εξειδικευμένων εκπαιδευτικών προγραμμάτων στο αντικείμενο της Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Καινοτομίας για το προσωπικό και τους αιρετούς της Περιφέρειας και την παρακολούθηση υλοποίησής τους

ε) πρότυπης πιστοποιημένης ειδικότητας «Διοικητικό και Οικονομικό Στέλεχος Κοινωνικών Επιχειρήσεων» σε συνεργασία με Κ.Ε.ΚΑ.Π.ΕΡ.-Περιφέρειας Κρήτης και την υλοποίησή της σε όλες τις Περιφερειακές Ενότητες της Κρήτης,

στ) συμμετοχικών δράσεων της Περιφέρειας Κρήτης με άλλες Περιφέρειες και φορείς

ζ) Στρατηγικού και Επιχειρησιακού Σχεδίου για την Κ.Ο, την Κ.Ε και την Κοινωνική Καινοτομία και την συναρμογή του με τον συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό της Περιφέρειας

Επιπλέον έργο της Ομάδας είναι η μελέτη, η επεξεργασία και η εισήγηση στον Περιφερειάρχη σχετικά με:

η) την επιστημονική υποστήριξη των αρμόδιων, για τα θέματα Απασχόλησης Εμπορίου Τουρισμού, υπηρεσιών της Περιφέρειας σύμφωνα με το άρθρο 11 του 4430/2016

θ) την επιστημονική υποστήριξη του Περιφερειακού Συμβουλίου Καινοτομίας στο αντικείμενα της κοινωνικής οικονομίας, κοινωνικής καινοτομίας και του ESG,

ι) την αξιοποίηση υπαρχόντων καναλιών κοινωνικής χρηματοοικονομικής και την ανάπτυξη νέων, για την ενίσχυση και τη βιωσιμότητα του κλάδου της κοινωνικής, συνεργατικής και αναγεννητικής (regenerative) οικονομίας στην Κρήτη,

ια) την επιλογή και παρακολούθηση των εκστρατειών Crowdfunding στο σχετικό ιστοχώρο της Περιφέρειας,

ιβ) την ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικής ενδο-επιχειρηματικότητας (social intrapreneurship) του προσωπικού της Περιφέρειας Κρήτης και κινήτρων για τη διατήρησή της,

ιγ) τη διοργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων και επιστημονικών /κλαδικών συνεδρίων και την υποστήριξη αντίστοιχων δράσεων από φορείς Κ.Α.Λ.Ο. του νησιού,

ιδ) την αναζήτηση χρηματοδοτήσεων από φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κοινωνικών επενδυτών για την ανάπτυξη του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο νησί.

Στο πλαίσιο της έρευνας δράσης, ο Περιφερειάρχης και τα μέλη της Ομάδας ενημερώθηκαν και συμφώνησαν για την ανάπτυξη των δράσεων σε επίπεδο

εφαρμοσμένων πολιτικών και δράσεων και παράλληλα την αποτύπωση του έργου στην παρούσα έρευνα.

Μια από τις δράσεις “σημαία” της Ομάδας αποτελεί το στοιχείο (ε’) δηλαδή η ανάπτυξη πρότυπης πιστοποιημένης ειδικότητας “Διοικητικό και Οικονομικό Στέλεχος Κοινωνικών Επιχειρήσεων” σε συνεργασία με Κ.Ε.ΚΑ.Π.ΕΡ.-Περιφέρειας Κρήτης. Δυο από τα μέλη της Ομάδας είναι στελέχη του Κ.Ε.ΚΑ.Π.ΕΡ για το λόγο ότι η εκπαίδευση και ειδικότερα η εκπαίδευση ενηλίκων, αλλά και η εμπειρία τους στο χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας δίνει την απαιτούμενη τεχνογνωσία για την οργάνωση και ανάπτυξη του απαιτητικού αυτού εγχειρήματος, σε συνεργασία με τον ερευνητή. Κατά την περίοδο του σχεδιασμού, ανάπτυξης και υλοποίησης του προγράμματος δεν υπήρχε αντίστοιχο πρόγραμμα στη χώρα. Σκοπός είναι η πιστοποίηση της ειδικότητας και η ένταξη της στα πιστοποιημένα περιγράμματα του Ε.Ο.Π.Ε.Π. με σκοπό τον εμπλουτισμό της εκπαίδευσης στο αντικείμενο της Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας με υπεύθυνη οργανωτική και ακαδημαϊκή μεθοδολογία. Η πρόταση υποβλήθηκε για έγκριση στον Περιφερειάρχη στις 21/6/2018 και έτυχε θετικής ανταπόκρισης.

Ακολούθως, στις 26/6/2018 η Ομάδα κατέθεσε πρόταση για έγκριση για το Στρατηγικό Σχέδιο για την Κοινωνική Οικονομία και Επιχειρηματικότητα στην Κρήτη. Η διαφορετικότητα στην προσέγγιση της χάραξης του στρατηγικού σχεδιασμού είναι ότι αναπτύχθηκε από την Ομάδα ένα αδρομερές στρατηγικό σχέδιο το οποίο συζητήθηκε στις συναντήσεις που πραγματοποιήθηκαν και συμπληρώθηκε στο πλαίσιο της διαδικασίας διαβούλευσης. Η προσέγγιση δεν αποτέλεσε μόνο συμμετοχικό στρατηγικό σχεδιασμό, αλλά έρευνα δράσης στη διαδικασία χάραξης στρατηγικής. Σκοπός ήταν η δημιουργία (και οργανωσιακής) γνώσης και η ανάπτυξη ενός σχεδίου που φέρει τη δυναμική για συστημική αλλαγή σε συνεργασία και συναίνεση με τις άμεσα ενδιαφερόμενες κοινωνικές επιχειρήσεις.

Αρχικά το στρατηγικό σχέδιο έδωσε τις κατευθύνσεις και λειτούργησε παρακινητικά για τη συμμετοχή από τα ενδιαφερόμενα μέρη. Στοιχείο πρωτοτυπίας του αποτέλεσε η συν-δημιουργία και η συμπαραγωγή γνώσης από την Περιφέρεια και τις κοινωνικές επιχειρήσεις, τους κοινωνικούς επιχειρηματίες και άλλους φορείς Κ.Α.Λ.Ο. στο νησί, που παραβρέθηκαν στις δημόσιες συναντήσεις και ήθελαν να καταθέσουν τις απόψεις τους, τις γνώσεις και την εμπειρία τους. Έγινε επίσης στάθμιση των αναγκών όλων των μερών και αναγνωρίστηκε η ουσιαστική συμβολή τους και η ευθύνη στην ανάπτυξη του κλάδου στην Κρήτη. Επιπλέον στοιχείο

πρωτοτυπίας το οποίο εφαρμόστηκε στη διαδικασία, αποτελεί σε συνέχεια των ανωτέρω, η δημιουργία θεωρίας και ως παρακαταθήκη στην ανάπτυξη υποδομής του κλάδου σε θεωρητικό και σε πρακτικό επίπεδο.

Η μεθοδολογία της έρευνας δράσης (AR) που ακολουθήθηκε, είχε ως στόχο α) τη δημιουργία και ανάπτυξη γνώσης, β) την ανάπτυξη ενός σχεδίου που θα είχε νόημα για τα ενδιαφερόμενα μέρη, γ) τη συμβολή στη συστημική αλλαγή, μέσω ανάπτυξης του οικοσυστήματος της κοινωνικής οικονομίας στην Κρήτη και τη συνεργασία των φορέων και επιχειρήσεων της Κοινωνικής Οικονομίας και τέλος δ) το σημαντικό, αλλά παραμελημένο πεδίο της οικονομικής δημοκρατίας.

Η διαδικασία ξεκίνησε με την επικοινωνία της πρόθεσης της Περιφέρειας για συμμετοχικές διαδικασίες και η πρώτη παρουσίαση του συμμετοχικού στρατηγικού σχεδίου, έγινε στο Ρέθυμνο και στο Ηράκλειο στις 26 και 29 Σεπτεμβρίου 2018 αντίστοιχα με τη συμμετοχή κοινωνικών επιχειρήσεων του νησιού. Με βάση τις υποβληθείσες προτάσεις των συμμετεχόντων /ουσών το κείμενο εμπλουτίστηκε και αποτέλεσε ένα ενιαίο και συνεκτικό κείμενο.

Το Σχέδιο τέθηκε σε διαβούλευση για 35 ημέρες (28/1 – 5/3/2019), αναρτήθηκαν σχόλια των ενδιαφερομένων μερών στην ηλεκτρονική πλατφόρμα διαβουλεύσεων της Περιφέρειας⁸⁵.

Ειδική μέριμνα λήφθηκε για πρόσωπα που δεν έχουν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν ή να έχουν πρόσβαση σε ηλεκτρονικό υπολογιστή. Αυτό έγινε με συλλογή χειρογράφων παρατηρήσεων κατά τη διάρκεια των παρουσιάσεων, ή με αποστολή mail ή μηνύματος από κινητά τηλέφωνα στο mail της Ομάδας Κοινωνικής Οικονομίας.

Στον Πίνακα 8.10 παρατίθενται βασικά τμήματα του τελικού κειμένου του στρατηγικού σχεδιασμού. Το Στρατηγικό Σχέδιο για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία στην Κρήτη παρά τις προσπάθειές της Ομάδας δεν έγινε κατορθωτό να εισαχθεί για ψήφιση και έγκριση από το Περιφερειακό Συμβούλιο, στην παρούσα περιφερειακή περίοδο. Παραμένει ως εκκρεμότητα για την επόμενη περίοδο. Εφόσον ψηφιστεί θα ακολουθήσει η περαιτέρω εξειδίκευση του Στρατηγικού Σχεδιασμού και θα αναπτυχθεί το Επιχειρησιακό Σχέδιο.

---

⁸⁵ Η διαβούλευση είναι αναρτημένη στην πλατφόρμα ηλεκτρονικών συμμετοχικών εφαρμογών της Περιφέρειας Κρήτης στο σύνδεσμο <http://hello.crowdapps.net/participation-crete/challenges/?c=116>

Πίνακας 8.10: Η διαδικασία Στρατηγικού Σχεδιασμού για την Κοινωνική Οικονομία στην Π.Κ (Τζουβελέκας, 2018)

Πεδίο Στρατηγικής (I)	Αδρομερές Σχέδιο (27/6/2018) (II)	Στρατηγικό Σχέδιο μετά τις παρουσιάσεις στα ενδιαφερόμενα μέρη (10/2018) (III)	Τελικό Στρατηγικό Σχέδιο (μετά και την ανοικτή διαβούλευση) (5/3/2019) (IV)
Οραμα	Κοινό όραμα της Π.Κ, των φορέων και επιχειρήσεων της Κ.Ο, είναι η οργανική ανάπτυξη και η βιώσιμη διατήρηση κοινωνικών επιχειρήσεων και του οικοσυστήματος στην Κρήτη, με σκοπό τη βελτίωση της δημοκρατίας, της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος στο νησί μας [...] με σκοπό την ανάπτυξη και συνοχή της τοπικής κοινωνίας.	Κοινό όραμα της Π.Κ, των επιχειρήσεων και φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. είναι η οργανική ανάπτυξη και η βιώσιμη διατήρηση κοινωνικών επιχειρήσεων και του οικοσυστήματος στην Κρήτη, με σκοπό τη βελτίωση της δημοκρατίας, της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος στο νησί μας	Κοινό όραμα της Π.Κ, των επιχειρήσεων και φορέων της Κ.ΑΛ.Ο. είναι η οργανική ανάπτυξη και η βιώσιμη διατήρηση κοινωνικών επιχειρήσεων και του οικοσυστήματος στην Κρήτη, με σκοπό τη βελτίωση της δημοκρατίας, της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος στο νησί μας
Αποστολή	Η από κοινού ενδυνάμωση του κλάδου της Κ.Ο και Επιχειρηματικότητας και των επιχειρήσεών της σε επίπεδο βάσης και η δημιουργία βιώσιμων αξιοπρεπών και ικανοποιητικά αμειβόμενων θέσεων εργασίας.	Η από κοινού ενδυνάμωση του κλάδου της Κ.ΑΛ.Ο. και Κ.Ε και των επιχειρήσεών της σε επίπεδο βάσης και η δημιουργία βιώσιμων αξιοπρεπών και ικανοποιητικά αμειβόμενων θέσεων εργασίας	Η από κοινού ενδυνάμωση του κλάδου της Κ.ΑΛ.Ο. και Κ.Ε και των επιχειρήσεών της σε επίπεδο βάσης και η δημιουργία βιώσιμων αξιοπρεπών και ικανοποιητικά αμειβόμενων θέσεων εργασίας
Βασικές Υποθέσεις	<ul style="list-style-type: none"> • Το όραμα και η αποστολή στο χώρο της Κ.Ο. είναι δυναμικά, εξελικτικά και όχι στατικά. • Η Κ.Ο. είναι ένας ζωντανός εξελικτικός οργανισμός και έτσι φανταζόμαστε τη σχέση ανάμεσα στην Περιφέρεια και στους φορείς της Κ.Ο. στην Κρήτη. • Η συνεργασία αποδίδει καλύτερα από τον ανταγωνισμό παρά τα αντιθέτως διαδιδόμενα. • Μπορούμε να δείξουμε εμπιστοσύνη στον εαυτό μας και στους γύρω μας • την υποστήριξη ενός θεσμικού πλαισίου με έμφαση στη δικτύωση, στη συνέργεια και την καλλιέργεια στάσεων συμμετοχικού σχεδιασμού με σκοπό την ενίσχυση της δημιουργικότητας, τη 	<ul style="list-style-type: none"> • Το όραμα και η αποστολή στο χώρο της Κ.ΑΛ.Ο. είναι δυναμικά, εξελικτικά και όχι στατικά. • Η Κ.Ο. είναι ένας ζωντανός εξελικτικός οργανισμός και έτσι φανταζόμαστε τη σχέση ανάμεσα στην Περιφέρεια και στους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο. στην Κρήτη. • Η συνεργασία και η άμιλλα αποδίδουν καλύτερα από τον ανταγωνισμό παρά τα αντιθέτως διαδιδόμενα. • Η ενδυνάμωση, μέσω της συνέργειας των φορέων, της θέσης της Περιφέρειας Κρήτης μέσα στην Ευρώπη των Περιφερειών. • Μπορούμε να δείξουμε εμπιστοσύνη στον εαυτό μας και στους γύρω μας • Η υποστήριξη ενός θεσμικού πλαισίου με έμφαση στη δικτύωση, στη συνέργεια και την καλλιέργεια στάσεων συμμετοχικού σχεδιασμού με σκοπό την 	<ul style="list-style-type: none"> • Το όραμα και η αποστολή στο χώρο της Κ.ΑΛ.Ο. είναι δυναμικά, εξελικτικά και όχι στατικά. • Η Κ.Ο. είναι ένας ζωντανός εξελικτικός οργανισμός και έτσι φανταζόμαστε τη σχέση ανάμεσα στην Περιφέρεια και στους φορείς της Κ.ΑΛ.Ο. στην Κρήτη. • Η συνεργασία και η άμιλλα αποδίδουν καλύτερα από τον ανταγωνισμό παρά τα αντιθέτως διαδιδόμενα. • Η ενδυνάμωση, μέσω της συνέργειας των φορέων, της θέσης της Περιφέρειας Κρήτης μέσα στην Ευρώπη των Περιφερειών.

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Βασικές Υποθέσεις

- μείωση κοινωνικών ανισοτήτων και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών
  - την ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και την υποστήριξη των εθελοντικών οργανώσεων και των τοπικών δικτύων αλληλεγγύης
  - Η συνέργεια με το συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό και τους επιμέρους στρατηγικούς σχεδιασμούς της Περιφέρειας Κρήτης
- ενίσχυση της δημιουργικότητας, τη μείωση κοινωνικών ανισοτήτων και τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών
- Η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και την υποστήριξη των εθελοντικών οργανώσεων και των τοπικών δικτύων αλληλεγγύης
  - Η συνέργεια με το συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό και τους επιμέρους στρατηγικούς σχεδιασμούς της Περιφέρειας Κρήτης
- Μπορούμε να δείξουμε εμπιστοσύνη στον εαυτό μας και στους γύρω μας
  - Η υποστήριξη θεσμικού πλαισίου με έμφαση στη δικτύωση, στη συνέργεια και στην καλλιέργεια στάσεων συμμετοχικού σχεδιασμού με σκοπό την ενίσχυση της δημιουργικότητας, τη μείωση κοινωνικών ανισοτήτων, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών
  - Η ενδυνάμωση της κοινωνίας των πολιτών και η υποστήριξη εθελοντικών οργανώσεων και τοπικών δικτύων αλληλεγγύης
  - Η συνέργεια με το συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό και τα επιμέρους στρατηγικά σχέδια της Π.Κ

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Αξίες	<ul style="list-style-type: none"> • Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ανεξαρτήτως νομικής μορφής είναι μέρος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και μοιράζονται θεμελιώδεις αξίες: • Εργασία για το κοινό καλό - αντί για το απεριόριστο ιδιωτικό κέρδος λίγων • Εμπιστοσύνη και συνεργασία μεταξύ και εντός των επιχειρήσεων κοινωνικής Οικονομίας • Διαφάνεια των δραστηριοτήτων της και των επιπτώσεων τους στην κοινωνία, στην οικονομία και στο περιβάλλον • Ελεύθερη και εθελοντική συμμετοχή προσώπων (νομικών ή φυσικών), χωρίς διακρίσεις • Ενδυνάμωση των μελών και συμμετοχική δημοκρατική λήψη αποφάσεων	<ul style="list-style-type: none"> • Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως νομικής μορφής, είναι οικονομικοί φορείς με επιχειρηματική δραστηριότητα, αποτελούν, μέρος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και μοιράζονται θεμελιώδεις αξίες: • Εργασία για το κοινό καλό - αντί για το απεριόριστο ιδιωτικό κέρδος λίγων • Εμπιστοσύνη και συνεργασία μεταξύ και εντός των επιχειρήσεων κοινωνικής Οικονομίας • Ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και αναβάθμιση των περιοχών στις οποίες εδρεύουν • Διαφάνεια των δραστηριοτήτων της και των επιπτώσεων τους στην κοινωνία, στην οικονομία και στο περιβάλλον • Ελεύθερη και εθελοντική συμμετοχή προσώπων (νομικών ή φυσικών), χωρίς διακρίσεις <p>Ενδυνάμωση των μελών και συμμετοχική δημοκρατική λήψη αποφάσεων</p>	<p>1.Οι κοινωνικές επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως νομικής μορφής, είναι οικονομικοί φορείς με επιχειρηματική δραστηριότητα, αποτελούν, μέρος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και μοιράζονται θεμελιώδεις αξίες:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Εργασία για το κοινό καλό - αντί για το απεριόριστο ιδιωτικό κέρδος λίγων • Εμπιστοσύνη και συνεργασία μεταξύ και εντός των επιχειρήσεων κοινωνικής Οικονομίας • Ανάπτυξη των τοπικών κοινωνιών και αναβάθμισή τους • Διαφάνεια των δραστηριοτήτων της και των επιπτώσεων τους στην κοινωνία, στην οικονομία και στο περιβάλλον
-------	--	--	--

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Αξίες	2. Η Κ.Ο και επιχειρηματικότητα δεν στηρίζονται σε “επιδοματικές” αντιλήψεις. Είναι επιχειρηματικότητα και δραστηριότητα με κοινωνικό πρόσημο.	2. Η Κ.ΑΛ.Ο. και η Κ.Ε δεν στηρίζονται σε “επιδοματικές” αντιλήψεις. Είναι επιχειρηματικότητα και δραστηριότητα με κοινωνικό πρόσημο. Τα κέρδη δεν κεφαλαιοποιούνται για τον πλουτισμό των μελών, επενδύονται στην ανάπτυξη της επιχείρησης και παράγουν θέσεις αξιοπρεπών συνθηκών εργασίας.	<ul style="list-style-type: none"> • Ελεύθερη και εθελοντική συμμετοχή προσώπων (νομικών ή φυσικών), χωρίς διακρίσεις • Ενδυνάμωση των μελών και συμμετοχική δημοκρατική λήψη αποφάσεων 2. Η Κ.ΑΛ.Ο. και η Κ.Ε δεν στηρίζονται σε “επιδοματικές” αντιλήψεις. Είναι επιχειρηματικότητα και δραστηριότητα με κοινωνικό πρόσημο. Τα κέρδη δεν κεφαλαιοποιούνται για τον πλουτισμό των μελών, επενδύονται στην ανάπτυξη της επιχείρησης και παράγουν θέσεις εργασίας αξιοπρεπών συνθηκών.
-------	--	---	--

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

<p>Στρατηγικοί Άξονες</p>	<p>I. Κοινωνική Οικονομία (I.α Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις) ... II. Αλληλέγγυα Οικονομία (II.α Συλλογικότητες)... III. Κοινωνική Καινοτομία (III.α Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία)... IV. Χρηματοδοτήσεις – Κοινωνικές Επενδύσεις V. Εκπαίδευση – Κατάρτιση (V.α Ανάπτυξη πιστοποιημένης ειδικότητας Διοικητικό και Οικονομικό Στέλεχος Κοινωνικών Επιχειρήσεων (ΚΕΚΑΠΕΡ)), V.β . Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης Κοινωνικής Οικονομίας για αιρετούς (ΚΕΚΑΠΕΡ), (V.γ. Συμβουλευτική)... VI. Συνεργασίες – Συνέργειες (VI.α Ελλάδα), (VI.β Ευρώπη) , (VI. γ. διεθνώς)....</p>	<p>I. Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία [I.α Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, I.β Κοι.Σ.Π.Ε., I.γ Ενεργειακοί Συνεταιρισμοί και Ενεργειακές Κοινότητες, I.δ Συνεταιρισμοί, I.ε Συλλογικότητες]</p>	<p>I. Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία [I.α Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις, I.β Κοι.Σ.Π.Ε., I.γ Ενεργειακοί Συνεταιρισμοί και Ενεργειακές Κοινότητες, I.δ Συνεταιρισμοί, I.ε Συλλογικότητες]</p>
	<p>II. Κοινωνική Καινοτομία [II.α Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία, II.β Συνέργειες – Δικτύωση, II.γ. Οριζόντια δικτύωση κοινωνικών επιχειρήσεων της Περιφέρειας, με θεσμικό όργανο, συντονισμού, II.δ. Κάθετο clustering κοινωνικών επιχειρήσεων, για συμπράξεις σε ομοειδείς τομείς (π.χ. αγροδιατροφή, πρωτογενής παραγωγή)]</p> <p>III. Περιβάλλον [III.α Η προστασία ανάπτυξη και προβολή της φυσικής κληρονομιάς]</p> <p>IV. Πολιτισμός [IV.α Η προστασία ανάπτυξη και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών υπηρεσιών]</p>	<p>II. Κοινωνική Καινοτομία [II.α Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία, II.β Συνέργειες – Δικτύωση, II.γ. Οριζόντια δικτύωση κοινωνικών επιχειρήσεων της Περιφέρειας, με θεσμικό όργανο, συντονισμού, II.δ. Κάθετο clustering κοινωνικών επιχειρήσεων, για συμπράξεις σε ομοειδείς τομείς (π.χ. αγροδιατροφή, πρωτογενής παραγωγή)]</p> <p>III. Περιβάλλον [III.α Η προστασία ανάπτυξη και προβολή της φυσικής κληρονομιάς]</p>	

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Στρατηγικοί
Άξονες

V. Γεωργία – Κοινωνική Γεωργία

VI. Τουρισμός [VI.α Η προστασία ανάπτυξη και προβολή οικοτουρισμού],

VII. Χρηματοδοτήσεις – Κοινωνικές Επενδύσεις [VII.α Περιφερειακό Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας και Καινοτομίας (για Κοιν.Σ.Επ.), VII.β CrowdFunding (εκτός Κοιν.Σ.Επ.)],

VIII. Εκπαίδευση – Κατάρτιση [VIII.α Ανάπτυξη πιστοποιημένης ειδικότητας Διοικητικό και Οικονομικό Στέλεχος Κοινωνικών Επιχειρήσεων (ΚΕΚΑΠΕΡ), VIII.β

. Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης Κοινωνικής Οικονομίας για αιρετούς (ΚΕΚΑΠΕΡ), VIII.γ. Συμβουλευτική, VIII.δ. Δημιουργία οργάνου συμβούλων, στα πρότυπα αναπτυξιακής εταιρείας, αποτελούμενου από εθελοντικά μέλη κοινωνικών επιχειρήσεων, για την συστηματική παροχή υποστήριξης της πρόσβασης σε χρηματοδοτικά εργαλεία, VIII.ε. Δημιουργία υποδομών για την μείωση της τεχνολογικής αγραμματοσύνης (technological illiteracy) στους κοινωνικούς επιχειρηματίες],

IX. Συνεργασίες – Συνέργειες [IX.α Ελλάδα, IX.β Ευρώπη, IX. γ Διεθνώς]

IV. Πολιτισμός [IV.α Η προστασία ανάπτυξη και προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς και των πολιτιστικών υπηρεσιών]

V. Γεωργία – Κοινωνική Γεωργία

VI. Τουρισμός [VI.α Η προστασία ανάπτυξη και προβολή οικοτουρισμού],

VII. Χρηματοδοτήσεις – Κοινωνικές Επενδύσεις [VII.α Περιφερειακό Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας και Καινοτομίας (για Κοιν.Σ.Επ.), VII.β CrowdFunding (εκτός Κοιν.Σ.Επ.)],

VIII. Εκπαίδευση – Κατάρτιση [VIII.α Ανάπτυξη πιστοποιημένης ειδικότητας Διοικητικό και Οικονομικό Στέλεχος Κοινωνικών Επιχειρήσεων (ΚΕΚΑΠΕΡ), VIII.β

. Ανάπτυξη προγράμματος κατάρτισης Κοινωνικής Οικονομίας για αιρετούς (ΚΕΚΑΠΕΡ), VIII.γ. Συμβουλευτική, VIII.δ. Δημιουργία οργάνου συμβούλων, στα πρότυπα αναπτυξιακής εταιρείας, αποτελούμενου από εθελοντικά μέλη κοινωνικών επιχειρήσεων, για την συστηματική παροχή υποστήριξης της πρόσβασης σε χρηματοδοτικά εργαλεία, VIII.ε. Δημιουργία υποδομών για την μείωση της τεχνολογικής αγραμματοσύνης (technological illiteracy) στους κοινωνικούς επιχειρηματίες], IX. Συνεργασίες – Συνέργειες [IX.α Ελλάδα, IX.β Ευρώπη, IX. γ Διεθνώς]

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Στόχοι	<ol style="list-style-type: none"> 1. Η συνεργασία με όλους τους φορείς του νησιού για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κοινωνικής Οικονομίας 2. Η αύξηση των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 25% τα επόμενα 5 χρόνια 3. Η αύξηση του κύκλου εργασιών των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 30% τα επόμενα 5 χρόνια. 4. Η βελτίωση της βιωσιμότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 45% 5. Η ποιοτική βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των κοινωνικών επιχειρήσεων μέσω ρεαλιστικών και αξιόπιστων δεικτών 6. Η ενδυνάμωση των ορεινών όγκων του νησιού και η συγκράτηση των κατοίκων 7. Η δημιουργία προστιθέμενης αξίας στον κλάδο και στην περιφερειακή οικονομία 8. Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων στις κλασικές ασχολίες του νησιού μέσω του κοινωνικού επιχειρείν. 9. Η ανάπτυξη ενός παραδείγματος κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας που θα είναι “σήμα κατατεθέν” στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου και στη Βαλκανική χερσόνησο 10. Η ανάπτυξη περιφερειακού Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας και Καινοτομίας στην Κρήτη 11. Η προσέλκυση κοινωνικών επενδύσεων από την Ελλάδα 12. Η προσέλκυση κοινωνικών επενδύσεων από το εξωτερικό	<p>Οι στόχοι στο πλαίσιο της ανάπτυξης ενός περιφερειακού οικοσυστήματος Κ.Α.Λ.Ο. στην Κρήτη είναι οι ακόλουθοι:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Η συνεργασία με όλους τους φορείς του νησιού για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κοινωνικής Οικονομίας 2. Η αύξηση των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 25% τα επόμενα 5 χρόνια 3. Η αύξηση του κύκλου εργασιών των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 30% τα επόμενα 5 χρόνια. 4. Η βελτίωση της βιωσιμότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 45% 5. Η ποιοτική βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των κοινωνικών επιχειρήσεων μέσω ρεαλιστικών και αξιόπιστων δεικτών 6. Η διάσωση και προβολή του πολιτιστικού και κοινωνικού κεφαλαίου της Κρήτης μέσα από τη δραστηριότητα κοινωνικών επιχειρήσεων. 7. Η ενδυνάμωση της πρωτογενούς παραγωγής του νησιού και η συγκράτηση των κατοίκων ιδίως με το σχεδιασμό, την τεχνολογική επιμόρφωση και εκπαίδευση, την διάχυση της γνώσης και την ανάπτυξη αγροτικής κοινωνικής καινοτομίας στην παραγωγή και διαχείριση της αγροκτηνοτροφίας, της αλιείας και του αγροδιατροφικού τομέα. 8. Η δημιουργία προστιθέμενης αξίας στον κλάδο της Κ.Α.Λ.Ο. και στην περιφερειακή οικονομία 9. Η ανάπτυξη δραστηριοτήτων στις κλασικές ασχολίες του νησιού μέσω του κοινωνικού επιχειρείν. 10. Η ανάπτυξη ενός παραδείγματος κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας που θα είναι “σήμα κατατεθέν” στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου και στη Βαλκανική χερσόνησο	<p>Οι στόχοι στο πλαίσιο της ανάπτυξης περιφερειακού οικοσυστήματος Κ.Α.Λ.Ο. είναι οι ακόλουθοι:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Συνεργασία με όλους τους φορείς του νησιού για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κοινωνικής Οικονομίας 2. Αύξηση των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 25% τα επόμενα 5 χρόνια 3. Αύξηση του κύκλου εργασιών των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 30% τα επόμενα 5 χρόνια. 4. Βελτίωση της βιωσιμότητας των κοινωνικών επιχειρήσεων κατά 45% 5. Ποιοτική βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των κοινωνικών επιχειρήσεων μέσω ρεαλιστικών και αξιόπιστων δεικτών 6. Διάσωση και προβολή του πολιτιστικού και κοινωνικού κεφαλαίου της Κρήτης μέσα από τη δραστηριότητα κοινωνικών επιχειρήσεων. 7. Ενδυνάμωση της πρωτογενούς παραγωγής και συγκράτηση των κατοίκων ιδίως με το σχεδιασμό, την τεχνολογική επιμόρφωση και εκπαίδευση, τη διάχυση της γνώσης και την ανάπτυξη αγροτικής κοινωνικής καινοτομίας στην παραγωγή και διαχείριση της αγροκτηνοτροφίας, της αλιείας και του αγροδιατροφικού τομέα.
--------	---	--	---

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Στόχοι	13. Η ανάπτυξη και κοινή αποδοχή ενός Κώδικα Δεοντολογίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων και Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 14. Η συναρμογή του παρόντος Στρατηγικού και Επιχειρησιακού Σχεδίου με το συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό της Περιφέρειας και τη RIS3	11. Η ανάπτυξη περιφερειακού Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας και Καινοτομίας στην Κρήτη όπου θα προσελκύσει κοινωνικές επενδύσεις από την Ελλάδα και το εξωτερικό 12. Η από κοινού ανάπτυξη και αποδοχή ενός Κώδικα Δεοντολογίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων και Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 13. Η συναρμογή του παρόντος Στρατηγικού και Επιχειρησιακού Σχεδίου με το συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό της Περιφέρειας, (βλ. ενότητα συνέργειες)	8. Δημιουργία προστιθέμενης αξίας στον κλάδο της Κ.Α.Λ.Ο. και στην περιφερειακή οικονομία 9. Ανάπτυξη δραστηριοτήτων στις κλασικές ασχολίες του νησιού μέσω του κοινωνικού επιχειρείν. 10. Ανάπτυξη ενός παραδείγματος κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας που θα είναι “σήμα κατατεθέν” στη λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου και στη Βαλκανική χερσόνησο 11. Ανάπτυξη περιφερειακού Ταμείου Κοινωνικής Οικονομίας και Καινοτομίας στην Κρήτη όπου θα προσελκύσει κοινωνικές επενδύσεις από την Ελλάδα και το εξωτερικό 12. Από κοινού ανάπτυξη και αποδοχή ενός Κώδικα Δεοντολογίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων και Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 13. Συναρμογή του παρόντος Στρατηγικού και Επιχειρησιακού Σχεδίου με το συνολικό στρατηγικό σχεδιασμό της Περιφέρειας, (βλ. ενότητα συνέργειες)
--------	---	---	---

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

<p>Θεσμικό Πλαίσιο</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Οι 17 στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών • Ο Ν. 4430/2016 για την Κοινωνική Οικονομία • Ο Οργανισμός της Περιφέρειας Κρήτης • Η με αρ. πρωτ. 1025/ 14 – 5- 2018 Απόφαση Περιφερειάρχη Κρήτης για τη “Σύσταση, Συγκρότηση και Ορισμό Μελών Ο.Κ.Ο.Ε. στην Π.Κ για το Συντονισμό και • την Παρακολούθηση δράσεων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας” • Οι γνωμοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (INT/589 Κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνική επιχείρηση (ces 1584-2011 κοιν. Επιχ), SOC/468 Ευρωπαϊκό κοινωνικό σήμα (ces 1820-2012), INT/721 Μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου, INT/770 Χρηματοπιστωτικό οικοσύστημα/κοινωνικές επιχειρήσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • Οι 17 στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών • Η Κλιματικά Έξυπνη Γεωργία (CSA) του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας (FAO) των Ηνωμένων Εθνών. • Ο Κώδικας Δεοντολογίας των Ηνωμένων Εθνών – UN Global Compact • Ο Ν. 4430/2016 για την Κοινωνική Οικονομία • Ο Ν. 4555/2018 άρθρο 196: παραχώρηση χρήσης κινητών και ακινήτων των δήμων σε φορείς Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας • Ο Οργανισμός της Περιφέρειας Κρήτης • Η με αρ. πρωτ. 1025/ 14 – 5- 2018 Απόφαση Περιφερειάρχη Κρήτης για τη “Σύσταση, Συγκρότηση και Ορισμό Μελών Ο.Κ.Ο.Ε. στην Π.Κ για το Συντονισμό και την Παρακολούθηση δράσεων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας” • Οι γνωμοδοτήσεις της Ευρωπαϊκής Οικονομικής και Κοινωνικής Επιτροπής (INT/589 Κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνική επιχείρηση (ces 1584-2011 κοιν. Επιχ), SOC/468 Ευρωπαϊκό κοινωνικό σήμα (ces 1820-2012), INT/721 Μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου, INT/770 Χρηματοπιστωτικό οικοσύστημα/κοινωνικές επιχειρήσεις 	<ul style="list-style-type: none"> • 17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης του Ο.Η.Ε • Η Κλιματικά Έξυπνη Γεωργία (CSA) του Οργανισμού Τροφίμων και Γεωργίας (FAO). • Ο Κώδικας Δεοντολογίας των Ηνωμένων Εθνών – UN Global Compact • Ο Ν. 4430/2016 για την Κοινωνική Οικονομία • Ο Ν. 4555/2018 άρθρο 196: παραχώρηση χρήσης κινητών και ακινήτων των δήμων σε φορείς Κ.Α.Λ.Ο. • Η με αρ. πρωτ. 1025/ 14 – 5- 2018 Απόφαση Περιφερειάρχη Κρήτης για τη “Σύσταση, Συγκρότηση και Ορισμό Μελών Ο.Κ.Ο.Ε. στην Π.Κ για το Συντονισμό και την Παρακολούθηση δράσεων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας” • Οι γνωμοδοτήσεις της Ε.Ο.Κ.Ε (INT/589 Κοινωνική επιχειρηματικότητα και κοινωνική επιχείρηση (ces 1584-2011 κοιν. Επιχ), SOC/468 Ευρωπαϊκό κοινωνικό σήμα (ces 1820-2012), INT/721 Μέτρηση του κοινωνικού αντικτύπου, INT/770 Χρηματοπιστωτικό οικοσύστημα/κοινωνικές επιχειρήσεις
----------------------------	--	---	---

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Μέσα Επίτευξης

- η επιστημονική υποστήριξη και τεχνογνωσία των μελών την Ομάδας Κοινωνικής Οικονομίας
  - η υποδομή και το ανθρώπινο δυναμικό του ΚΕΚΑΠΕΡ
  - η συνεργασία φορέων και επιχειρήσεων του κλάδου κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό
  - η αξιοποίηση υπαρχόντων καναλιών κοινωνικής χρηματοοικονομικής και την ανάπτυξη νέων, για την ενίσχυση και τη βιωσιμότητα του κλάδου της κοινωνικής, συνεργατικής και αναγεννητικής (regenerative) οικονομίας στην Κρήτη
  - οι εκστρατείες Crowdfunding στο σχετικό ιστοχώρο της Περιφέρειας.
  - η αναζήτηση χρηματοδοτήσεων από φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κοινωνικών επενδυτών για την ανάπτυξη του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο νησί
  - η ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικής ενδο-επιχειρηματικότητας (social intrapreneurship) του προσωπικού της Περιφέρειας Κρήτης
  - η διοργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων και επιστημονικών /κλαδικών συνεδρίων και την υποστήριξη αντίστοιχων δράσεων από φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας του νησιού
  - την ανάπτυξη εξειδικευμένου ιστοχώρου με όλες τις παραπάνω απαραίτητες πληροφορίες και τους συνδέσμους που θα βοηθούν και θα κατευθύνουν σωστά κάθε ενδιαφερόμενη κοινωνική επιχείρηση
  - τη διάθεση της αναξιοποίητης δημόσιας περιουσίας, σε
- Οι ανωτέρω στρατηγικοί στόχοι μπορούν να υλοποιηθούν με τα ακόλουθα μέσα:
- την επιστημονική υποστήριξη και τεχνογνωσία των μελών την Ομάδας Κοινωνικής Οικονομίας της Π.Κ (Η ενεργητική προώθηση συνεργασιών μεταξύ των εκπαιδευτικών, ερευνητικών και επιστημονικών φορέων του δημοσίου και των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων με σκοπό την διάχυση της τεχνογνωσίας και της εξειδίκευσης σε επενδυτικά ενδιαφέροντες τομείς. Η ανάπτυξη δεξιοτήτων διαχείρισης και προώθησης προϊόντων και υπηρεσιών στα στελέχη των κοινωνικών επιχειρήσεων και η ανάπτυξη πλατφόρμας συνεργειών, για τον συντονισμό των εξωστρεφών δράσεων. Η δημιουργία συμβουλευτικής δομής των αναπτυξιακών εταιρειών, για την παροχή υπηρεσιών συμβούλων ανάπτυξης, με εξειδίκευση στην κοινωνική επιχειρηματικότητα).
  - την υποδομή και το ανθρώπινο δυναμικό του ΚΕΚ.Α.ΠΕ.Ρ.
  - τη συνεργασία φορέων και επιχειρήσεων του κλάδου κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό
  - την ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικής ενδο-επιχειρηματικότητας (social intrapreneurship) του προσωπικού της Περιφέρειας Κρήτης
  - τη διοργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων και επιστημονικών /κλαδικών συνεδρίων και την υποστήριξη αντίστοιχων δράσεων από φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας του νησιού
  - την ανάπτυξη εξειδικευμένου ιστοχώρου με όλες τις παραπάνω απαραίτητες πληροφορίες και τους συνδέσμους που θα βοηθούν και θα κατευθύνουν σωστά κάθε ενδιαφερόμενη κοινωνική επιχείρηση
  - τη διάθεση της αναξιοποίητης δημόσιας περιουσίας, σε
- Οι ανωτέρω στρατηγικοί στόχοι μπορούν να υλοποιηθούν με τα ακόλουθα μέσα:
- Επιστημονική υποστήριξη και τεχνογνωσία των μελών την Ομάδας Κοινωνικής Οικονομίας της Π.Κ (Η ενεργητική προώθηση συνεργασιών μεταξύ των εκπαιδευτικών, ερευνητικών και επιστημονικών φορέων του δημοσίου και των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων με σκοπό την διάχυση της τεχνογνωσίας και της εξειδίκευσης σε επενδυτικά ενδιαφέροντες τομείς. Η ανάπτυξη δεξιοτήτων διαχείρισης και προώθησης προϊόντων και υπηρεσιών στα στελέχη των κοινωνικών επιχειρήσεων και η ανάπτυξη πλατφόρμας συνεργειών, για τον συντονισμό των εξωστρεφών δράσεων. Η δημιουργία συμβουλευτικής δομής στα πρότυπα των αναπτυξιακών εταιρειών, για την παροχή υπηρεσιών συμβούλων ανάπτυξης, με εξειδίκευση στην κοινωνική επιχειρηματικότητα).
  - Υποδομή και το ανθρώπινο δυναμικό του ΚΕΚ.Α.ΠΕ.Ρ.
  - Συνεργασία φορέων και επιχειρήσεων του κλάδου κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό
  - Ανάπτυξη δεξιοτήτων κοινωνικής ενδο-επιχειρηματικότητας (social intrapreneurship) του προσωπικού της Περιφέρειας Κρήτης
  - Διοργάνωση ενημερωτικών εκδηλώσεων και επιστημονικών /κλαδικών

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Μέσα Επίτευξης

ακίνητα σε ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις, για την στέγαση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και την ποιοτική αναβάθμιση των χώρων και των εκτάσεων

- την προσέλκυση επενδύσεων από τον μη συστημικό, συνεταιριστικό τραπεζικό κλάδο
- την αξιοποίηση υπαρχόντων καναλιών κοινωνικής χρηματοοικονομικής και την ανάπτυξη νέων, για την ενίσχυση και τη βιωσιμότητα του κλάδου της κοινωνικής, συνεργατικής και αναγεννητικής (regenerative) οικονομίας στην Κρήτη
- τις εκστρατείες Crowdfunding στο σχετικό ιστοχώρο της Περιφέρειας.
- την αναζήτηση χρηματοδοτήσεων από φορείς της Ευρωπαϊκής Ένωσης και κοινωνικών επενδυτών για την ανάπτυξη του κλάδου της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στο νησί

συνεδρίων και την υποστήριξη αντίστοιχων δράσεων από φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας του νησιού

- Ανάπτυξη εξειδικευμένου ιστοχώρου με όλες τις παραπάνω απαραίτητες πληροφορίες και τους συνδέσμους που θα βοηθούν και θα κατευθύνουν σωστά κάθε ενδιαφερόμενη κοινωνική επιχείρηση
  - Διάθεση της αναξιποίητης δημόσιας περιουσίας, σε ακίνητα σε ενδιαφερόμενες επιχειρήσεις, για την στέγαση επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και την ποιοτική αναβάθμιση των χώρων και των εκτάσεων
  - Προσέλκυση επενδύσεων από τον μη συστημικό, συνεταιριστικό τραπεζικό κλάδο
  - Αξιοποίηση υπαρχόντων καναλιών κοινωνικής χρηματοοικονομικής και την ανάπτυξη νέων, για την ενίσχυση και τη βιωσιμότητα του κλάδου της κοινωνικής, συνεργατικής και αναγεννητικής (regenerative) οικονομίας στην Κρήτη
  - Εκστρατείες Crowdfunding στο σχετικό ιστοχώρο της Περιφέρειας.
- αναζήτηση χρηματοδοτήσεων από φορείς της
και κοινωνικών επενδυτών για την ανάπτυξη
κλάδου της Κ.Α.Α.Ο.

Πίνακας 8.10 (συνέχεια)

Συνέργειες με
άλλες
στρατηγικές της
Περιφέρειας
Κρήτης

Ψηφιακή Στρατηγική
Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης
Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης (RIS3)
Στρατηγικό Σχέδιο πρωτογενούς τομέα
Στρατηγική για Κοινωνική Ένταξη Ρομά

Ψηφιακή Στρατηγική
Στρατηγική Κοινωνικής Ένταξης
Στρατηγική Έξυπνης Εξειδίκευσης
(RIS3)
Στρατηγικό Σχέδιο πρωτογενούς
τομέα
Στρατηγική για Κοινωνική Ένταξη
Ρομά

Τα θεματικά πεδία της στρατηγικής αποτυπώνονται στη Στήλη I, ενώ στη Στήλη II αποτυπώνεται το στρατηγικό σχέδιο, όπως αναπτύχθηκε από τον συντονιστή και τις παρατηρήσεις της Ομάδας. Η Στήλη III ενσωματώνει/τροποποιεί το σχέδιο με βάση τις θέσεις των παριστάμενων κατά τις παρουσιάσεις στις κοινωνικές επιχειρήσεις της Κρήτης και των ενδιαφερομένων μερών. Τέλος η Στήλη IV αποτυπώνει τα κύρια σημεία μετά και την ανοικτή διαβούλευση.

Μια άλλη δράση αφορούσε στην παρουσίαση του έργου της Ομάδας για την κοινωνική επιχειρηματικότητα και καινοτομία στη Ρωσία από τον συντονιστή (18 Οκτωβρίου 2018) και επιπλέον στο Συνέδριο για την ΚΥΓ στη Θεσσαλονίκη από μέλος της Ομάδας (Νοέμβριος 2018).

8.5.1 Η Ειδικότητα Διοικητικού και Οικονομικού Στελέχους Επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο.

Από τις δράσεις που σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν/υλοποιούνται στην Περιφέρεια Κρήτης αναφέρεται ενδεικτικά η διαδικασία ανάπτυξης πιστοποιημένης ειδικότητας “Διοικητικό και Οικονομικό Στέλεχος Επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο.⁸⁶” από την Ομάδα Κοινωνικής Οικονομίας και το Κ.Ε.Κ.Α.ΠΕ.Ρ. της Περιφέρειας Κρήτης. Στον Πίνακα 8.11 παρατίθεται το περίγραμμα μαθημάτων του Ελεύθερου Ανοικτού Πανεπιστημίου στην Κ.ΑΛ.Ο ως το μόνο μέχρι σήμερα ολοκληρωμένο εκπαιδευτικό curriculum σε μεταπτυχιακό επίπεδο, που αποτελεί και πρότυπο.

Σε επίπεδο εκπαίδευσης ενηλίκων η Κ.Ο έχει αποτελέσει αντικείμενο εκπαίδευσης και κατάρτισης από το παρελθόν στο πλαίσιο διαφόρων προγραμμάτων με πιο πρόσφατο παράδειγμα αυτό των ΤΟΠΣΑ-ΤΟΠΕΚΟ το οποίο πανελλαδικά δεν είχε τα αναμενόμενα κατά γενική ομολογία αποτελέσματα μιας και ο σχεδιασμός δεν είχε ολοκληρωμένη στόχευση στα άμεσα ενδιαφερόμενα πρόσωπα. Έχοντας υπόψη τα όποια προβλήματα έχουν ανακύψει κατά το παρελθόν η Ομάδα προσπάθησε να σχεδιάσει με τη συμμετοχή των μελών των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο. που απάντησαν στα ερωτηματολόγια κατά τις συναντήσεις, ένα νέο ουσιαστικό και θελκτικό πρόγραμμα που να άπτεται των ενδιαφερόντων των συμμετεχόντων/ουσων. Το προτεινόμενο πρόγραμμα αποτελείται από 6 Θεματικές Ενότητες (Θ.Ε) με

---

⁸⁶ Λόγω της αναδιοργάνωσης του συστήματος πιστοποιήσεων ειδικοτήτων και επαγγελματικών περιγραμμάτων του ΕΟΠΠΕΠ την άνοιξη του 2019 η συγκεκριμένη πρόταση ανάπτυξης πιστοποίησης δεν έχει προχωρήσει περαιτέρω εν αναμονή έκδοσης της νέας Κοινής Υπουργικής Απόφασης. Η Ομάδα παρακολουθεί τις σχετικές νομοθετικές και διοικητικές εξελίξεις για την ολοκλήρωση της διαδικασίας.

στόχευση σε υπάρχοντα μέλη κοινωνικών επιχειρήσεων του Ν. 4430/2016 αλλά και σε πρόσωπα που ενδιαφέρονται να απασχοληθούν ως εργαζόμενοι/ες σε κοινωνικές επιχειρήσεις. Το πρόγραμμα στοχεύει να συμβάλλει στην ανάπτυξη ικανοτήτων και με αυτό τον τρόπο σε ανάπτυξη των διαθέσιμων ανθρώπινων πόρων.

Η 1^η Θ.Ε αποτελείται από 5 θεματικές υποενότητες. Η 2^η Θ.Ε αποτελείται από 5 θεματικές υποενότητες. Η 3^η Θ.Ε αποτελείται από 7 θεματικές υποενότητες. Η 4^η Θ.Ε αποτελείται από 6 θεματικές υποενότητες. Η 5^η Θ.Ε αποτελείται από την πρακτική άσκηση μέσω εργαστηρίων, παρουσιάσεων και επισκέψεων σε κοινωνικές επιχειρήσεις που λειτουργούν στην Ελλάδα και στο εξωτερικό.

Πίνακας 8.11 Η διαδικασία ανάπτυξης πιστοποιημένης κατάρτισης “Διοικητικό και Οικονομικό Στέλεχος Επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. στην Π.Κ (Τζουβελέκας, 2018)

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο (ΕΑΠ)	ΚΕΚΑΠΕΡ (αρχικά προτεινόμενες Θ.Ε από την Ομάδα Κοινωνικής Οικονομίας) (I)	Θ.Ε όπως διαμορφώθηκαν από τις συναντήσεις με τις κοινωνικές επιχειρήσεις (II)
1ο εξάμηνο	1ο εξάμηνο	1ο εξάμηνο
ΚΑΟ50 Έννοιες και θεωρίες της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας	<u>Ενότητα 1:</u> «Χαρακτηριστικά συμμετεχόντων σε κοινωνικές επιχειρήσεις»	<u>Θ.Ε.1:</u> Εισαγωγή στην Κοινωνική Οικονομία (θεωρητική προσέγγιση)
ΚΑΟ51 Οργανωτικές μορφές και τύποι της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας	<u>Ενότητα 2:</u> Το κοινωνικοοικονομικό της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας	<u>Θ.Ε.2:</u> Η Κοινωνική Επιχείρηση στην πράξη
ΚΑΟ52 Τα κοινά: ένα εναλλακτικό παράδειγμα	<u>Ενότητα 3:</u> Η κοινωνική επιχειρηματικότητα στην πράξη: Νομικό πλαίσιο – Μορφές κοινωνικών επιχειρήσεων	<u>Θ.Ε.3:</u> Σύσταση και λειτουργία μιας βιώσιμης Κοινωνικής Επιχείρησης – Η οικονομική και κοινωνική διάσταση
2ο εξάμηνο		
ΚΑΟ60 Χωρική Ανάπτυξη, Κοινωνική Καινοτομία και Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	<u>Ενότητα 4:</u> Δημιουργώντας μια κοινωνική επιχείρηση: Στήσιμο και λειτουργία μιας κοινωνικής επιχείρησης	
ΚΑΟ61 Δημόσιες πολιτικές και θεσμικό πλαίσιο για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	<u>Ενότητα 5:</u> Κοινωνικός επιχειρηματίας και Ανθρώπινο δυναμικό	
ΚΑΟ62 Κοινωνικά κινήματα, κράτος και Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	<u>Ενότητα 6:</u> Βιωματική κατανόηση των στόχων και της λειτουργίας μιας κοινωνικής επιχείρησης	
3ο εξάμηνο	2ο εξάμηνο	2ο εξάμηνο
ΚΑΟ70 Επιχειρηματικός σχεδιασμός Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας	<u>Ενότητα 7:</u> Κοινωνική Χρηματοοικονομική	<u>Θ.Ε.4:</u> Κοινωνική επιχείρηση και Οικονομικοί Κλάδοι

Πίνακας 8.11 (συνέχεια)

ΚΑ071 Διακυβέρνηση
κοινωνικών εγχειρημάτων

Ενότητα 8: Κοινωνική Καινοτομία

Θ.Ε.5: Έμπρακτη και βιωματική κατανόηση του ρόλου της Κοινωνικής Οικονομίας και της λειτουργίας των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Πρακτική άσκηση: Επισκέψεις μαθητείας σε κοινωνικές επιχειρήσεις σε Ελλάδα / εξωτερικό

ΚΑ072 Χρηματοοικονομική Διοίκηση και Χρηματοδότηση επιχειρήσεων της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

Ενότητα 9: Εναλλακτικά Οικονομικά Δίκτυα – Τοπικά Οικονομικά Συστήματα

4ο εξάμηνο

ΚΑ0ΔΕ Μεταπτυχιακή Διπλωματική εργασία

Ενότητα 10: Κοινωνική Οικονομία και Περιβάλλον – Αειφορική Ανάπτυξη, Περιμακουλτούρα
Ενότητα 11: Το ευρωπαϊκό και παγκόσμιο κίνημα της κοινωνικής επιχειρηματικότητας
Ενότητα 12: Δικτύωση Κοινωνικών Επιχειρήσεων «Δεν είμαστε μόνοι μας»

Στο σημείο αυτό θεωρούμε ότι αξίζει να αναφερθεί η κατά τη γραπτή ανατροφοδότηση της ομάδας από ιδρυτικό μέλος κοινωνικής επιχείρησης από τις αρχικές συναντήσεις μας, αναφορικά με το εκπαιδευτικό πρόγραμμα. Αποτύπωσε τη βάσιμη θέση του και με μορφή ερωτήματος αν η συμμετοχή στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα θα αποτελεί προαπαιτούμενο για μελλοντικές ευκαιρίες χρηματοδότησης από περιφερειακές ή εθνικές χρηματοδοτήσεις.

Στέρη και σταθερή άποψη όλης της ομάδας είναι ότι το συγκεκριμένο πρόγραμμα στο πλαίσιο της εκπαίδευσης ενηλίκων δεν αποτελεί αξιολογικό κριτήριο για λήψη χρηματοδότησης. Είναι ανεξάρτητο. Είναι ελεύθερο για την απόκτηση δεξιοτήτων και ικανοτήτων, τόσο για την προσωπική βελτίωση, όσο και για την κοινωνική συνεργασία και την ενδυνάμωση και βιωσιμότητα των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Διαφωνούμε με την άποψη του Zwart (όπως παρατίθεται στον Brull, 2018, σ. 242) ότι “η έννοια των επιδοτήσεων χωρίς επηρεασμό είναι αδιανόητη. Εξάλλου, η εκπαίδευση των ενηλίκων γίνεται με σκοπό την άσκηση συστηματικού επηρεασμού” και πράττουμε το αντίθετο. Η εκπαίδευση και κατάρτιση πρέπει να είναι δημοκρατική και μη καθοδηγούμενη.

Για την επίτευξη μεγαλύτερης ελευθερίας και ανοικτότητας στη δομή και στο πρόγραμμα ανάπτυξης υποδομής για τις επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο., στο πλαίσιο της έρευνας, αναπτύχθηκε δωρεάν από τον Παπαδάκη της Agroid Κοιν.Σ.Επ. πλατφόρμα ασύγχρονης εκπαίδευσης με τον τίτλο ΑΣ.Τ.Ε.Ρ.Ι.ΩΝ⁸⁷ (ΑΣύγχρονη Επιμορφωτική Εκπαιδευτική Πλατφόρμα Κοινωνικών Επιχειρήσεων/Επιχειρηματιών).

Το πρόγραμμα θα χρηματοδοτηθεί πιλοτικά από την Περιφέρεια Κρήτης και είναι επιθυμητή η ανάπτυξη καλής πρακτικής για την ενίσχυση του κλάδου της Κ.Α.Λ.Ο. στη χώρα.

Οι δράσεις των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. δεν περιορίζονται, όμως, μόνο, στην παροχή υπηρεσιών. Ένα πεδίο που καθόρισε την εξέλιξη του πολιτισμού και των κοινωνιών στον πλανήτη είναι το ενεργειακό πεδίο. Στις επόμενες ενότητες αναφερόμαστε σε ένα νεοφυές εγχείρημα στο χώρο της ενέργειας και των ενεργειακών κοινοτήτων ως τμήμα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

8.6 Η Community Energy River

Η Community Energy River (C.E.R.) εντάσσεται στο κομμάτι της κοινωνικής και της χρηματικής καινοτομίας. Πρόκειται για μια νέα εταιρία που αναπτύσσει μία ψηφιακή πλατφόρμα για την παραγωγή, κατανάλωση και πώληση ενέργειας σε τοπικό επίπεδο, αξιοποιώντας τα οφέλη των οικονομιών κλίμακας. Η πλατφόρμα έχει σχεδιαστεί ως υποστηρικτικό και διαχειριστικό εργαλείο των ενεργειακών κοινοτήτων, ώστε να βοηθηθεί η ενεργειακή μετάβαση, η κατανάλωση πράσινης ενέργειας, καθώς και η αποκέντρωση στην παραγωγή της.

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας συναντηθήκαμε με μια από τους ιδρυτές της C.E.R. την Μάγια Ανδρέου και ζητήσαμε τις απόψεις της για το πεδίο της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, της κοινωνικής καινοτομίας, της ενέργειας και των ενεργειακών κοινοτήτων.

Η C.E.R. επιθυμεί να γίνει μια κοινότητα γνώσης μηχανικών, developers, πανεπιστημιακών, ερευνητών και νομικών, ώστε η κοινότητα αυτή να μπορεί να συζητήσει και να ανταποκριθεί στις έντονες αλλαγές που έρχονται στον τομέα της ενέργειας και απαιτούν συνεργασία πολλών ειδικοτήτων και ειδικά ηλεκτρολόγων μηχανικών και οικονομικών αναλυτών.

---

⁸⁷ παραπέμπει στη μινωική Κρήτη

Οι ιδρυτές της C.E.R. είναι: η Μάγια Ανδρέου, ηλεκτρολόγος μηχανικός ΕΜΠ με αγάπη για την πράσινη ενέργεια και τις νέες τεχνολογίες που θα επιτρέπουν την αποκεντρωμένη διαχείριση πόρων όπως η τεχνολογία blockchain, η Μαρία-Ηρώ Μπάκα, διδάκτωρ ηλεκτρολόγος μηχανικός και μηχανικός υπολογιστών με ειδίκευση στα φωτοβολταϊκά και στη βελτιστοποίηση συστημάτων και ο Περικλής Θηβαίος, απόφοιτος του London School of Economics και έμπειρος οικονομικός αναλυτής με βαθιά γνώση του τραπεζικού συστήματος.

Αρχές λειτουργίας της C.E.R. είναι η δικαιοσύνη, η διαφάνεια και η ανάπτυξη εμπιστοσύνης, εντός της ευρύτερης ομάδας, αλλά και μεταξύ της ομάδας και των ενεργειακών κοινοτήτων, ώστε να προσφέρονται ποιοτικές υπηρεσίες με σεβασμό στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Όραμά της C.E.R. είναι “ένα μέλλον καθαρής ενέργειας και ενεργειακής ασφάλειας. Είμαστε πολίτες του κόσμου και δεν επιθυμούμε κανέναν είδους ανισότητα και διάκριση”.

Μέχρι σήμερα τα πιο σημαντικά επιτεύγματα της Ομάδας είναι η ανάπτυξη ενός ευρωπαϊκού δικτύου συνεργατών, η ανάπτυξη υλικού ενημέρωσης και διάδοσης πληροφορίας καθώς και η παρουσίαση των οφελών σύστασης ενεργειακών κοινοτήτων σε πολίτες.

Στο θέμα της επικοινωνίας με άλλες ομάδες σχήματα και αν αυτό επιφέρει αποτελέσματα προς μια οργανική ανάπτυξη μεθόδων και πρακτικών βιωσιμότητας και ολιστικής συμπεριφοράς, η απάντηση που δόθηκε ήταν:

Η επικοινωνία μας με άλλες ομάδες είναι για εμάς εξαιρετικά σημαντική. Όσο πιο πολύπλοκο είναι ένα θέμα, όπως η ενέργεια, τόσο πιο ολιστικά χρειάζεται να αντιμετωπιστεί ώστε να βρεθούν βιώσιμες λύσεις. Βλέπουμε άλλωστε ότι είναι θέμα που απασχολεί τους πολίτες καθώς τα υψηλά κόστη, η κλιματική αλλαγή αλλά και η ενεργειακή μετάβαση απασχολούν ολοένα και περισσότερους (Ανδρέου, 15/10/2018).

Η C.E.R. θεωρεί ότι οι συνεταιριστικές μορφές οργάνωσης μπορούν να βρουν ένα νέο, πιο βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αναδεικνύοντας τη σημασία και την ουσία του συνεργατισμού στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του τόπου. Τα μέλη της πιστεύουν ότι η εισαγωγή και η χρήση μιας νέας γλώσσας στο χρηματικό/νομισματικό πεδίο και την οικονομική επιστήμη στην Ελλάδα είναι απαραίτητη.

Η ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κ.Ο δεν είναι αρκετή στην Ελλάδα. Η αίσθηση που έχουμε ως start up είναι πως μιλώντας με κοινωνικούς όρους, ως κοινωνικοί επιχειρηματίες, αντιμετωπιζόμαστε ως “φιλάνθρωποι”, ως εταιρεία καταδικασμένη να παραμένει μικρή και αδύναμη επειδή έχει καλό σκοπό.

Ωστόσο εμείς βλέπουμε σαφώς ότι υπάρχουν πολύ καλές προοπτικές βιωσιμότητας της υπο σύσταση εταιρείας μας. Βλέπουμε ότι οι παγκόσμια τάση είναι ότι οι νέες γενιές αγαπούν όλο και περισσότερο την κοινωνική επιχειρηματικότητα και η κοινωνική δράση μπορεί να είναι συνδεδεμένη με επιχειρηματικές προοπτικές (Ανδρέου, 15/10/2018).

Όσον αφορά στο Ν. 4430/2016, η Ανδρέου θεωρεί ότι χρειάζεται βελτίωση. Αν και έχει αγκαλιαστεί από τους πολίτες, πιστεύει ότι δεν δίνονται αρκετά κίνητρα προς αυτήν την κατεύθυνση. Το πιο σημαντικό κομμάτι που λείπει είναι η χρηματοδότηση και η ρευστότητα. Λείπει, επιπλέον, η δυνατότητα δανειοδότησης συνεταιρισμών, ώστε να είναι ευκολότερη η υλοποίηση των έργων τους.

Για την ανάγκη νέων πρακτικών εργαλείων βιωσιμότητας η απάντηση είναι καταφατική.

Στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και στις κοινότητες χρειάζονται νέα πρακτικά εργαλεία βιωσιμότητας. Στο κομμάτι της ενέργειας είδαμε ότι το πιο σημαντικό εργαλείο είναι η αξιοποίηση οικονομικών κλίμακα και της έντασης κεφαλαίου, που μπορούν να έχουν πολλοί χρήστες, οι οποίοι σχηματίζουν έναν συνεταιρισμό ενέργειας. Οι ηλεκτρονικές πλατφόρμες, τα ψηφιακά νομίσματα και χρήση αποκεντρωμένων τεχνολογιών, όπως η τεχνολογία blockchain φαίνεται πως θα είναι δομικά στοιχεία του μέλλοντος (Ανδρέου, 15/10/2018).

Η οικονομία για τη C.E.R. είναι ένα πολύπλοκο προσαρμοζόμενο σύστημα και η ενέργεια λόγω του εύρους των χρήσεών της και της σημαντικότητάς της στον ανθρώπινο πολιτισμό είναι και αυτή ένα πολύπλοκο προσαρμοζόμενο σύστημα μεγάλης κλίμακας, θα λέγαμε πλανητικής.

Πιστεύουμε ότι η οικονομία είναι ένα πολύπλοκο δυναμικό προσαρμοζόμενο οικοσύστημα για αυτό και οι νέες τεχνολογίες και τα ψηφιακά νομίσματα μπορούν να ενισχύσουν την ευελιξία και την κινητικότητα. Η οικονομία της ενέργειας εντάσσεται επίσης σε αυτήν την πολυπλοκότητα αποτελώντας υποσύνολό της. Εξαιτίας της στροφής προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ), για περιβαλλοντικούς λόγους, αλλά και της παλαίωσης του συστήματος μεταφοράς και διανομής του ηλεκτρικού ρεύματος, διανύουμε τώρα την περίοδο της ενεργειακής μετάβασης. Η τάση για το μέλλον της ενέργειας είναι τα λεγόμενα 3Ds. Digitalization, Decarbonization, Decentralization. Προκειμένου να υλοποιηθούν και οι τρεις αυτές κατευθύνσεις το πιο σημαντικό είναι να υπάρχει οικονομική δραστηριότητα σε τοπικό επίπεδο και βασικό όχημα για αυτό μπορούν να αποτελέσουν οι ενεργειακές κοινότητες. Οι πολίτες μπορούν να συμμετάσχουν ενεργά στην αγορά της ενέργειας και να δράσουν υπέρ της ενεργειακής μετάβασης, αντί να βρίσκονται στο αντίθετο στρατόπεδο προσπαθώντας να προφυλαχτούν από τα μεγάλα συμφέροντα (Ανδρέου, 15/10/2018).

Στην ερώτηση για το πώς θέλουν να δουν το ενεργειακό τοπίο στην Ελλάδα το 2030, απάντησαν ότι ακολουθώντας τους 17 στόχους βιώσιμης ανάπτυξης και την ατζέντα 2030 των Ηνωμένων Εθνών, επιθυμούν να δουν την παραγωγή ενέργειας στην Ελλάδα να προέρχεται ακόμα περισσότερο από καθαρές πηγές. Πιστεύουν ότι

είναι επίσης πολύ σημαντικό να σταματήσει η χρήση πετρελαίου στα νησιά και να προχωρήσει η διασύνδεσή τους, είτε μέσω ΑΠΕ είτε σε συνδυασμό με κατάλληλα διαστασιολογημένα συστήματα αποθήκευσης.

Για την Ελλάδα το 2030 θα ήθελαν να δουν την οικονομία υγιώς ανεπτυγμένη και την γενιά τους (γενιά του '80 και του '90) ικανή να παράγει αξία! Θα ήθελαν να δουν πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις, καινοτομία, δημιουργικότητα και φρέσκες ιδέες να εφαρμόζονται και να λειτουργούν.

Το 2030 τα κτίρια της χώρας να έχουν εκσυγχρονιστεί και να είναι ευχάριστα για τους κατοίκους. Μας απασχολεί πολύ η ελάττωση της ενεργειακής φτώχειας αφού αυτή αφορά τεράστιο κομμάτι του πληθυσμού που αναγκάζεται, ανεξαρτήτως ύψους εισοδήματος, να ξοδεύει πολλά για την ενέργεια. μέχρι το 2030 να υπάρχουν μετρήσιμες αποδείξεις για τον περιορισμό της! (Ανδρέου, 15/10/2018).

8.7 Η ανάπτυξη μιας ενεργειακής Κοινότητας στην Ελλάδα

Το κοινοτικό σύστημα των Ελλήνων, που αντικατέστησε τις πόλεις-κράτη και τις αμφικτυονίες της αρχαιότητας είναι γνωστό στη χώρα μας, τόσο ιστοριογραφικά και λαογραφικά, όσο και εμπειρικά με τις κοινότητες που απαξιώθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες λόγω ανορθολογικής διαχείρισης (sic) και υπαγωγής τους σε έωλες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες που δεν τελεσφόρησαν και οδήγησαν στο μαρασμό της ελληνικής περιφέρειας και στην υπερσυγκέντρωση πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα.

Οι ενεργειακές κοινότητες (όπως και κοινότητες με χρήση εναλλακτικών συστημάτων τοπικών νομισμάτων) μπορούν να αποτελέσουν δομικά στοιχεία αναστροφής της αποδόμησης της ελληνικής οικονομίας, της κοινωνίας και της ελληνικής υπαίθρου. Το 2018 ψηφίστηκε και τέθηκε σε ισχύ ο νόμος για τις ενεργειακές κοινότητες.

Ο Ν. 4513/2018 ορίζει την ενεργειακή κοινότητα (Ε.Κοιν.) ως:

[...] αστικό συνεταιρισμό αποκλειστικού σκοπού με στόχο την προώθηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, όπως ορίζεται στην παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 4430/2016 (Α' 205), και της καινοτομίας στον ενεργειακό τομέα, την αντιμετώπιση της ενεργειακής ένδειας και την προαγωγή της ενεργειακής αειφορίας, την παραγωγή, αποθήκευση, ιδιο-κατανάλωση, διανομή και προμήθεια ενέργειας, την ενίσχυση της ενεργειακής αυτάρκειας και ασφάλειας σε νησιωτικούς δήμους, καθώς και τη βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας στην τελική χρήση σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, μέσω της δραστηριοποίησης στους τομείς των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας (Α.Π.Ε.), της Συμπααραγωγής Ηλεκτρισμού και Θερμότητας Υψηλής Απόδοσης (Σ.Η.Θ.Υ.Α.), της ορθολογικής χρήσης ενέργειας, της ενεργειακής

αποδοτικότητας, των βιώσιμων μεταφορών, της διαχείρισης της ζήτησης και της παραγωγής, διανομής και προμήθειας ενέργειας (ν. 4530/2018, άρθρο 1).

Σύμφωνα με το νόμο, μέλη μιας Ε.Κοιν. μπορούν να είναι:

- α) Φυσικά πρόσωπα με πλήρη δικαιοπρακτική ικανότητα,
- β) Νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου εκτός των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) α' και β' βαθμού ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου,
- γ) Ο.Τ.Α. α' βαθμού της ίδιας Περιφέρειας εντός της οποίας βρίσκεται η έδρα της Ε.Κοιν. ή επιχειρήσεις αυτών, κατ' εξαίρεση του άρθρου 107 του ν. 3852/2010 (Α' 87),
- δ) Ο.Τ.Α. β' βαθμού της έδρας της Ε.Κοιν., κατ' εξαίρεση του άρθρου 107 του ν. 3852/2010.

Αναφορικά με τον ελάχιστο αριθμό μελών της Ε.Κοιν. αυτός είναι:

- α) πέντε (5), αν τα μέλη είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου εκτός των Ο.Τ.Α. ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού δικαίου ή φυσικά πρόσωπα,
- β) τρία (3), αν τα μέλη είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου ή φυσικά πρόσωπα, από τα οποία τα δύο (2) τουλάχιστον είναι Ο.Τ.Α.,
- γ) δύο (2), αν τα μέλη είναι μόνο Ο.Τ.Α. α' βαθμού νησιωτικών περιοχών με πληθυσμό κάτω από τρεις χιλιάδες εκατό (3.100) κατοίκους σύμφωνα με την τελευταία απογραφή (ν. 4530/2018, άρθρο 2)

Ήδη, από τον Σεπτέμβριο του 2018, ιδρύθηκε η πρώτη ενεργειακή κοινότητα στη νησιωτική Ελλάδα στο Δήμο Φούρνων.

Στη Γερμανία υπάρχουν τοπικές κοινότητες “που μετατρέπουν τα κτήρια σε ενεργειακά μικρο-εργοστάσια, εγκαθιστούν δίκτυα διανομής” (Ρίφκιν, 2017, σ. 197). Η τάση αυτή της παραγωγής και διανομής ενέργειας από τοπικές κοινότητες, είναι πραγματικότητα σε αρκετές αναπτυγμένες αλλά και σε αναπτυσσόμενες, συνδέεται με το Διαδίκτυο των Πραγμάτων (internet of things, IoT), με την τοπικοποίηση της παραγωγής μέσω της 3D εκτύπωσης και οδηγεί σε ένα διαφορετικό μοντέλο από αυτό της τρίτης βιομηχανικής επανάστασης που διανύουμε.

Στο ερώτημα για το πώς μπορεί η οργάνωση σε ενεργειακές κοινότητες στην Ελλάδα της οικονομικής ύφεσης και των περιορισμένων οικονομικών (ιδιωτικών και δημόσιων) πόρων να συμβάλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας, η Ανδρέου απάντησε ότι “ενεργειακές κοινότητες μπορούν να προσφέρουν εξαιρετικές δυνατότητες ενδυνάμωσης της οικονομίας, αφού βασίζονται

στη συνεταιριστική λογική, η οποία λειτουργεί πολύ καλά ειδικά σε περιόδους κρίσης και έλλειψης ρευστότητας”:

Τα μέλη της ενεργειακής κοινότητας μοιράζονται το κόστος και το ρίσκο της επένδυσης που επιθυμούν να κάνουν. Έχουν επίσης την ευκαιρία ο πολίτης να είναι μέλος μια οντότητας που προσφέρει στην τοπική οικονομία δημιουργώντας επενδυτικές κινήσεις και νέες θέσεις εργασίας. Η ενεργειακή μετάβαση είναι μια μεγάλη αλλαγή που απασχολεί όλους τους μεγάλους παίκτες στο χώρο της ενέργειας καθώς η μετάβαση προς μια οικονομία λιγότερων εκπομπών (ρύπων) αργότερα ή νωρίτερα θα συμβεί. Πέρα από τους περιβαλλοντικούς είναι και γεωπολιτικοί οι λόγοι που οδηγούν, τουλάχιστον την Ευρώπη, σε αυτή την κατεύθυνση. Οπότε η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας θα είναι αναγκαίο επακόλουθο και πιστεύουμε πως στο μέλλον θα αυξηθεί και η πολιτική στήριξη για την επιμόρφωση των νέων και την υποστήριξη των θέσεων αυτών (Ανδρέου, 15/10/2018).

Οι Ε.Κοιν. μπορούν να γίνουν οι ίδιες προμηθευτές ενέργειας, να πωλούν δηλαδή το ρεύμα τους στα μέλη τους, αλλά και σε όποιον τρίτο το επιθυμεί. Αυτό μπορεί να συμβάλλει στην πτώση των τιμών της ηλεκτρικής ενέργειας, στην αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας και στην “εφεύρεση” μιας νέας πηγής εσόδων για τους πολίτες, μέσω αυτής της συλλογικής επιχειρηματικότητας.

Επιθυμούμε για αυτό το λόγο να διευκολύνουμε τον κεντρικό ρόλο, όπου για λόγους οικονομίας κλίμακας και αποδοτικότητας, θα όφειλαν να έχουν στην ενεργειακή μετάβαση, προς όφελος όχι μόνο της τωρινής γενιάς μέσω της ελάττωσης της ανεργίας αλλά και των επερχόμενων, εξασφαλίζοντας περισσότερη καθαρή ενέργεια, δικαιότερο τρόπο παραγωγής και διανομής ενέργειας (Ανδρέου, 15/10/2018).

8.8 Κοινωνικό Χρηματιστήριο Ενέργειας - Ενεργειακά Νομίσματα

Είδαμε σε προηγούμενες ενότητες αναφορές για την ανάπτυξη και λειτουργία Κοινωνικών Χρηματιστηρίων διεθνώς, όπως και την άποψη του Fullerton για αυτά. Στο πλαίσιο αυτό και θέλοντας να συμβάλλουμε στο άνοιγμα μιας συζήτησης για τα νέα αυτά σχήματα κοινωνικής χρηματοοικονομικής, κατά τη διάρκεια της δημόσιας διαβούλευσης για το Χρηματιστήριο Ενέργειας από το Υπουργείο Περιβάλλοντος και Ενέργειας, (Δεκέμβριος 2017) υποβάλαμε την ακόλουθη πρόταση ίδρυσης Κοινωνικού Χρηματιστηρίου Ενέργειας (Κ.Χ.Ε), διαβλέποντας τη δυναμική ανάμειξη, που θα έχουν ήδη στο κοντινό μέλλον, οι ενεργειακοί συνεταιρισμοί και οι ενεργειακές κοινότητες, αλλά και άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις και επιχειρήσεις που θα ήθελαν να μεταβούν σε ένα πιο υπεύθυνο περιβαλλοντικά, κοινωνικά και οικονομικό μοντέλο λειτουργίας.

Εν όψει της ψήφισης νόμου για τους ενεργειακούς συνεταιρισμούς και του παρόντος νομοσχεδίου για το Χρηματιστήριο Ενέργειας, προτείνουμε να εξεταστεί η δυνατότητα παράλληλης δημιουργίας και ανάπτυξης Κ.Χ.Ε. Το

Κ.Χ.Ε. θα δίνει τη δυνατότητα στους ενεργειακούς συνεταιρισμούς (με τις απαιτούμενες νομοθετικές ρυθμίσεις) ή σε κοινωνικές επιχειρήσεις παραγωγής ενέργειας ως παραγωγούς Α.Π.Ε., που εκτός από παραγωγοί ενέργειας δύνανται να είναι και παραγωγοί ενεργειακού νομίσματος με αντίκρισμα την παραγόμενη από αυτούς ενέργεια (backed by energy). Με αυτό τον τρόπο οι φορείς της Κ.Α.Λ.Ο στον κλάδο της ενέργειας, μπορούν να χρηματοδοτήσουν έργα τους με τη συμμετοχή κοινωνικών επενδυτών που θα θέλουν να επενδύσουν σε αυτούς τους φορείς, να προάγουν την ενεργειακή αειφορία και να συμβάλλουν στη βιώσιμη ανάπτυξη και στους στόχους της χλιετίας του ΟΗΕ και σε μειωμένες τιμές ενέργειας. Μπορούν να αυτο-χρηματοδοτήσουν έργα Α.Π.Ε. με την παραγωγή ενεργειακού νομίσματος που δεν θα έχει τη μορφή κρυπτονομίσματος (Τζουβελέκας, 2017β).

Η πρόταση για το Κ.Χ.Ε. στο πλαίσιο της κοινωνικής καινοτομίας, όπως αποτυπώθηκε αρχικά στη διαβούλευση βρίσκονταν στη φάση του “εναύσματος”. Αφορμή αποτέλεσε η σχετική τριβή με τα λεγόμενα “ενεργειακά νομίσματα” (energy currencies). Οι Collins, Schuster, and Greenham (2013) αποτυπώνουν τη θεωρία και την πρακτική αναφορικά με την ενέργεια και το χρήμα καθώς, τις πρωτοβουλίες που αναδύονται σε όλο τον πλανήτη από οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, ακτιβιστές και ερευνητές χρηματικής καινοτομίας (Αυστραλία, Αυστρία, Γερμανία, ΗΠΑ, Ιαπωνία, Ολλανδία) και τη δυναμική των ενεργειακών νομισμάτων.

Το Forty Foundation στην Αυστρία έχει σχεδιάσει και αναπτύξει το “οικονομικό σύστημα ανθρώπων και πόρων” στο οποίο ενδεικτικά θα λειτουργούν τρία είδη νομίσματος σε εθνικό επίπεδο. Ένα για την κατανάλωση, ένα για την παραγωγή και ένα για τις διεθνείς οικονομικές συναλλαγές. Το πρώτο θα στηρίζεται στο νερό, το δεύτερο στην ενέργεια και το τρίτο σε ένα συντελεστή μετατροπής ενεργειακών νομισμάτων διαφορετικών χωρών υπο συγκεκριμένες και κοινά αποδεκτές προϋποθέσεις.

Ο αναγνώστης επίσης μπορεί να δει ενδεικτικά και το ενεργειακό κρυπτονόμισμα solarcoin (ξεκίνησε το 2010) που για κάθε Mwh παραγωγής ρεύματος από τον ήλιο, το SolarCoin Foundation, δίνει δωρεάν ένα solarcoin στους παραγωγούς ενέργειας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει επίσης η εμπειρική έρευνα στην εναλλακτική θεωρία της αξίας. Ο Σώκλις (Soklis, 2009, 2014, 2015) ερευνά μέσω συμμετρικών πινάκων εισροών-εκροών τη σχέση μεταξύ τιμών και αξιών α) στη Σουηδική, β) στη Γαλλική γ) στη Φινλανδική και στην Ιαπωνική Οικονομία, στις αντίστοιχες εργασίες του. Στην πρώτη περίπτωση εξετάζοντας τις σχέσεις ανάμεσα στις εργασιακές αξίες, τις πραγματικές τιμές και τις εμπορευματικές αξίες για τα έτη 1995 και 2005 τα

αποτελέσματα δεν υποστηρίζουν μια εναλλακτική θεωρία της αξίας (Soklis, 2009, p. 29).

Στην τρίτη περίπτωση (Soklis, 2015, p. 1) τα συμπεράσματα των εμπειρικών ερευνών “για την υπερίσχυση της εργασιακής θεωρίας της αξίας ως αναλυτικού εργαλείου για την κατανόηση των νόμων της κίνησης των πραγματικών οικονομιών” αντικρούονται γιατί δεν λαμβάνουν υπόψη τη Συμπαράγωγή και τις Εναλλακτικές Βάσεις Αξίας”. Ιδιαίτερα για την Ιαπωνική Οικονομία η χρήση του ηλεκτρισμού, του αερίου και του νερού ως [εναλλακτική] βάση αξίας παρέχει τη μικρότερη απόκλιση των πραγματικών τιμών από τις αντίστοιχες εμπορευματικές αξίες (13,3%) και η απόκλιση των τιμών παραγωγής είναι μικρότερη από την αντίστοιχη εργασιακή θεωρία της αξίας (Soklis, 2015, Table 1, p. 7). Τα αποτελέσματα στη δεύτερη περίπτωση για τη Γαλλική Οικονομία και για τα έτη 1995 και 2005 τα εμπειρικά δεδομένα δεν μπορούν εκ των προτέρων να απορρίψουν τις Εναλλακτικές Βάσεις Αξίας.

Πρακτικά η χρήση του ηλεκτρισμού ως εναλλακτική βάση αξίας έχει κατοχυρωθεί με δίπλωμα ευρεσιτεχνίας στις ΗΠΑ (US Patent 2008/0249914 A1, 2008) και αναφέρεται ως Χρηματικό Σύστημα Σταθερής Αναφοράς βασιζόμενο στο Ηλεκτρισμό.

Η άποψη της C.E.R. για το [συμβατικό] Χρηματιστήριο Ενέργειας, όπως τέθηκε και ψηφίστηκε σε νόμο, είναι ότι ο ρόλος του θα είναι εξισορροπητικός και θα ακολουθεί το γερμανικό μοντέλο.

Το Χρηματιστήριο Ενέργειας, βάσει όσων προβλέπονται σήμερα θα ακολουθεί το γερμανικό μοντέλο και ο ρόλος του θα είναι εξισορροπητικός. Μιας και η ενέργεια δεν αποθηκεύεται ο ρόλος του θα είναι η προώθηση μελλοντικών πακέτων ενέργειας γεγονός που όπως φαίνεται από την εμπειρία άλλων αγορών θα συμβάλλει στην ελάττωση των τιμών. Υπάρχουν όμως και ανησυχίες-ερωτηματικά για το τί θα γίνεται, όταν όλοι θα θέλουν να πωλούν όταν οι τιμές είναι υψηλές και ποιός θα είναι αυτός που θα θέλει να παράξει ενέργεια όταν οι τιμές είναι χαμηλές (Ανδρέου, 15/10/2018)..

Σε αυτό το πρόβλημα, που ήδη αντιμετωπίζουν στην Γερμανία, η πρότασή της CER είναι η δημιουργία ενός Εικονικού Εσωτερικού Χρηματιστηρίου των Ενεργειακών Κοινοτήτων και στη συνέχεια η συμμετοχή τους σωρευτικά στο Χρηματιστήριο Ενέργειας. Η πλατφόρμα C.E.R. αναπτύσσει τη λειτουργία του Εικονικού Εσωτερικού Χρηματιστηρίου και σχεδιάζεται να λειτουργήσει ως φορέας σωρευτικής εκπροσώπησης.

Στο πεδίο της χρηματικής καινοτομίας η C.E.R. έχει στο σχεδιασμό της εκτός από την κοινωνική καινοτομία με τις ενεργειακές κοινότητες και τη χρηματική καινοτομία.

Σχεδιάζουμε τη δημιουργία ενός εναλλακτικού δικτύου οικονομίας βασιζόμενοι στο ενεργειακό μας νόμισμα (token) C.E.R.. Το νόμισμα αυτό θα αντιστοιχεί σε ευρώ και δεν θα είναι κρυπτο-νόμισμα. Θα διευκολύνει ωστόσο τις συναλλαγές ενέργειας, κάνοντας τη διαδικασία απλή και αποδοτική.

Συμφωνούμε ότι στην ουσία το χρήμα δεν έχει μια ενιαία μορφή που χρησιμοποιείται ως τέτοια για όλες τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές λειτουργίες, αλλά μια συνεχώς μεταβαλλόμενη μορφή που δεν αλλάζει μόνο “πρόσωπο”, αλλά κυρίως ουσία, ανάλογα με τη σφαίρα της δραστηριότητας που χρησιμοποιείται (συναλλακτικό μέσο, χρήμα για επιχειρήσεις, δώρο, νεογέννητο, ώριμο, γερασμένο για απόσυρση χρήμα). Ειδικά όταν το χρήμα συνδέεται με την ενέργεια η πολυπλοκότητα αυξάνεται καθώς η ενέργεια δεν αποθηκεύεται. Αλλά ακόμα και όταν αποθηκεύεται σε μπαταρίες, οι απώλειες είναι σημαντικά μεγαλύτερες από αυτές τις αποθήκευσης του χρήματος (Ανδρέου, 15/10/2018).

Η Ανδρέου αναφέρει ότι ο εμπλουτισμός του οικονομικού συστήματος της χώρας μπορεί να συνεισφέρει στην αξιοποίηση πόρων που μένουν αναξιοποίητοι, αλλά ως C.E.R. δεν μπορούν να φανταστούν πώς θα μπορούσαν τα συμπληρωματικά νομίσματα να ενταχθούν στην επίσημη οικονομία. Παρακολουθούν, όμως, τις συζητήσεις πάνω στο θέμα.

Αυτό που βλέπουν επίσης είναι ότι “πιθανώς μια τέτοια ένταξη να μην είναι απαραίτητη, καθώς τα συμπληρωματικά νομίσματα θα μπορούν να αντιπροσωπεύουν συμφωνημένες αξίες εντός των κοινοτήτων και όταν χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν για άλλο σκοπό, θα μπορούν να μετατρέπονται με συμφωνημένους αλγόριθμους σε επίσημα νομίσματα”.

Τα συμπληρωματικά νομίσματα (π.χ. τα tokens C.E.R.) θα λειτουργούν περισσότερο στη λογική των πόντων, με τη δυνατότητα μετατρεψιμότητας σε ευρώ. Με αυτόν τον τρόπο θα δίνουν το κίνητρο και τη δυνατότητα για παράδειγμα στους παραγωγούς ενέργειας μιλώντας για το CER token, να λάβουν αξία σε ευρώ από την παραγωγή τους, όποτε το επιθυμούν και όχι βάσει των συγκεκριμένων πληρωμών από τους αρμόδιους φορείς.

Η Ανδρέου αναφέρει τη σημαντικότητα για τις επενδύσεις σε Α.Π.Ε. που παρέχουν αυτή η ευελιξία και ρευστότητα “καθώς τις περισσότερες φορές χρειάζεται να συνδυαστούν με δανειοδότηση και συνεπώς με μια ασφαλή και συνεχόμενη ροή χρημάτων, η οποία δεν μπορεί να διασφαλιστεί από τους κεντρικούς διαχειριστές του δικτύου.

Για την ύπαρξη βιώσιμων μοντέλων με τη χρήση εργαλείων θεωρίας συστημάτων, των επιστημών της πολυπλοκότητας και της περμακουλτούρας απαιτείται η χρήση συμπληρωματικών νομισμάτων και συστημάτων επιβράβευσης. Αυτά εντάσσονται σε εναλλακτικές δομές, που μπορούν να λειτουργήσουν καλύτερα αυτοτροφοδοτούμενα και συναλλάσσονται με τον “υπόλοιπο κόσμο” όταν υπάρχει ανάγκη μεταφοράς κάποιας “αξίας”. Τα ενεργειακά νομίσματα μπορούν να βοηθήσουν στην ενεργειακή μετάβαση από την οικονομία των υδρογονανθράκων στην οικονομία των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας.

8.9 Η ενεργειακή βάση και η Κ.Α.Λ.Ο.

Το ζήτημα της ενέργειας, της παραγωγής, της διανομής και της χρήσης της, αποτελεί ένα μεγάλο κεφάλαιο για την ανάπτυξη και βιωσιμότητα κάθε εθνικής οικονομίας, με συνέπειες τόσο στη βίωση, όσο και στην πλανητική οικονομία. Δεν ισχυριζόμαστε ότι οι ενεργειακές κοινότητες μπορούν να αποτελέσουν πανάκεια, όπως και η ίδια η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία, στις στρεβλώσεις και στην εκμετάλλευση που παράγει και διαχέει το κεφαλαιοκρατικό μοντέλο. Επιστρέφοντας στη χώρα μας, μιας και αυτό είναι το πεδίο ενδιαφέροντος της έρευνας, θέλουμε να εισάγουμε στη συζήτηση την κλασική ανάλυση του Δημήτρη Μπάτση για τη Βαρεία Βιομηχανία και την ενέργεια ως βασικό μοχλό λειτουργίας της.

Ο Μπάτσης στο κλασικό, “Η Βαρεία Βιομηχανία στην Ελλάδα”, το οποίο ρητά ή άρρητα αποδέχονται, μελετούν και χρησιμοποιούν ως σήμερα φίλα και αντίθετα προσκείμενοι στην ιδεολογία και στην επιστημονική μεθοδολογία του, ακόμη και συντηρητικές κυβερνήσεις της χώρας, βιομήχανοι, κ.α. καλούσε (από) το 1947, για την ίδρυση ντόπιας ενεργειακής βάσης

[...] μπορούμε να στηριχτούμε στις δυνάμεις και στο πρόγραμμα μιας λαϊκής δημοκρατικής εξουσίας, που με την άμεση και ενεργή συμμετοχή και υποστήριξη των εργαζομένων στρωμάτων του ελληνικού λαού θα πραγματοποιήσει το καθήκον του ριζικού μετασχηματισμού της οικονομίας και θα σπάει τα δεσμά που κρατούν σε καθυστέρηση τις παραγωγικές της δυνάμεις (Μπάτσης, 2004, σ. 42)

Όπως και ο Κιτσίκης από το 1943 καλούσε για την “εκβιομηχάνιση της χώρας ως την μοναδική λύση του οικονομικού μας προβλήματος [...]” (Κιτσίκης, 2018, σ. 175), σηματοδοτώντας την σύμπλευση μεγάλης μερίδας του τεχνικού κόσμου της χώρας στο εγχείρημα της Αριστεράς (Ψαλιδόπουλος, 2010, σ. 266).

Τα μέχρι σήμερα ιστορικά, πολιτικά και κοινωνικά γεγονότα, από το 1947, δεν επιβεβαίωσαν τα λόγια του Μπάτση και την αναγκαιότητα εφαρμογής τους. Όμως, το επιστημονικό έργο και η πολιτική πνοή του Μπάτση παραμένουν επίκαιρα σε πείσμα των καιρών. Η “Βαρεία Βιομηχανία” σε όλο το εύρος της αποτελεί ένα κάλεσμα στη δημοκρατική αφύπνιση του λαού και στην εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών της χώρας από τα λαϊκά συμφέροντα και τους ίδιους τους πολίτες. Η ανάλυση του Μπάτση είναι καίρια, ακριβής, διεισδυτική, με επιχειρήματα και στοιχεία που δεν ανατρέπονται, με μια συνεκτική λογική που ξεδιπλώνει την ωμή πραγματικότητα σε μια χώρα που (ανα)γεννήθηκε ως προτεκτοράτο και θέλησε την πραγματική ανεξαρτησία της μέσω της εθνικής και λαϊκής κυριαρχίας όπως τη φαντάστηκαν τα Συντάγματα του Ρήγα και τα επαναστατικά συντάγματα.

Για το ριζικό μετασχηματισμό της οικονομίας και της κοινωνίας “προϋπόθεση αποτελεί η αξιοποίηση των ντόπιων πηγών ενέργειας” (Μπάτσης, 2004, σ. 42). Μετά από 8 χρόνια μνημονιακών υποχρεώσεων και σωρείας συμβάσεων τύπου Κούπερ αποτελεί επίκαιρο έρεισμα ένα “πρόγραμμα λαϊκής ανοικοδόμησης καθολικού χαρακτήρα” (Μπάτσης, 2004). Ήδη σε ερευνητικό και πολιτικό επίπεδο έχει κατατεθεί δημόσια πρόταση από τους Καλτσώνη, Μαριόλη και Παπουλή (2017) που έλκει την δυναμική του από το έργο του Μπάτση.

Φρονούμε πως με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία για την οικονομία και την Κ.Ο στην Ελλάδα, όπως αποτυπώνονται ως σήμερα, η δυναμική είναι μικρή, η ανάπτυξη αναιμική και ο μετασχηματισμός της οικονομίας δεν μπορεί να προέλθει από μια προσέγγιση μόνο “από τα πάνω” ή μόνο “από τα κάτω”. Αν συνυπολογιστεί και το ασφυκτικό δημόσιο χρέος έως το 2060 η κατάσταση είναι πολύ δύσκολη παρά τις όποιες επιφαινόμενες διαφοροποιήσεις στο ασφυκτικό δημοσιονομικό πρόγραμμα.

Αν και η Κ.Ο. θεωρείται και είναι μέχρι στιγμής κλάδος αμελητέας συνεισφοράς, αν περιοριστεί στον ορισμό που της δίνει το ελληνικό κράτος και που ο ορισμός αυτός ακόμη αποτελεί σημείο διαμάχης, για το τι είναι, τι περιλαμβάνει και τι κάνει η Κ.Ο., η προσθήκη της αλληλέγγυας οικονομίας δεν έχει αλλάξει και πολύ την κατάσταση. Τα ιδεολογικά πλαίσια των φιλελεύθερων και νεοφιλελεύθερων από τη μία πλευρά, των σοσιαλιστών και των αριστερών από την άλλη και το ενδιάμεσο κέντρο, όλα διακριτά μεταξύ τους, βλέπουν την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία ως ένα ισχυρικό οικονομικό μοντέλο. Τα πρόσωπα του ίδιου του μοντέλου της Κ.Α.Ο. αυτοπροσδιορίζονται περισσότερο ή λιγότερο προς κάποια κυρίαρχη ιδεολογία ή καθόλου, μήτε αριστερά, μήτε δεξιά.

Οι Ε.Κοιν. στο βαθμό που θα αναπτυχθούν θα μπορέσουν να διαδραματίσουν ουσιαστικό ρόλο στην ανάπτυξη της ενεργειακής βάσης, βαδίζοντας παράλληλα τον “μακρύ δρόμο προς τον λαό”.

Θέση μας είναι ότι η Κ.Α.Λ.Ο. μπορεί να διαδραματίσει ουσιαστικό ρόλο, ενεργοποιώντας το δημοκρατικό αισθητήριο, την οικονομική συμμετοχική δημοκρατία, τον πολιτισμό, και την προάσπιση των δικαιωμάτων.

8.10 Η Agroid Κοιν.Σ.Επ.

Μία ομάδα έμπειρων επαγγελματιών στους τομείς της γεωργίας, της κτηνοτροφίας, της εξυπηρέτησης πελατών, της τεχνολογίας της πληροφορικής, των Big Data, της επεξεργασίας και ανάλυσης δεδομένων και της παραγωγής και διαχείρισης μη επανδρωμένων εναέριων, επίγειων και θαλασσίων οχημάτων έχει ιδρύσει και αναπτύξει μια νέα Κοιν.Σ.Επ. την Agroid Κοιν.Σ.Επ. (εφεξής Agroid) με έδρα την Κρήτη.

Η Agroid έχει συνάψει συνεργασίες με ελληνικές και ξένες εταιρείες με αποκλειστικό αντικείμενο τις ψηφιακές τεχνολογίες για την πρωτογενή παραγωγή και την παρακολούθηση του κύκλου ζωής των καλλιεργειών, των κτηνοτροφικών μονάδων και των μονάδων ιχθυοκαλλιέργειας. Με τη βοήθεια ενός ολοκληρωμένου οικοσυστήματος μπορούν με ακρίβεια που φτάνει ανά φυτό ή ανά ζώο να δώσουν λύσεις βελτιστοποίησης της παραγωγής.

Ασχολούνται με την ψηφιακή πρωτογενή παραγωγή, ενσωματώνοντας την γεωργία ακρίβειας (βελτιστοποίηση των συνθηκών ανάπτυξης μέσω ανάλυσης από αισθητήρες και τεχνολογίας ακριβούς εφαρμογής) και την έξυπνη γεωργία (η περαιτέρω ανάπτυξη της γεωργίας ακριβείας που συμβάλλει κυρίως στη στήριξη της λήψης αποφάσεων, καθώς η επεξεργασία πληροφοριών γίνεται όλο και πιο πολύπλοκη λόγω της σύντηξης και της ανάλυσης δεδομένων και μπορεί να γίνει μόνο με μερική ή πλήρη αυτοματοποίηση). Σύμφωνα με τον Παπαδάκη (2018), ως ψηφιακή γεωργία “νοείται η συνεπής εφαρμογή των μεθόδων «ακριβείας γεωργίας και έξυπνης γεωργίας», η εσωτερική και εξωτερική δικτύωση της εκμετάλλευσης και η χρήση πλατφόρμων δεδομένων μέσω διαδικτύου μαζί με αναλύσεις Big Data”.

Παράλληλα με τις προσπάθειες βελτιστοποίησης των συνθηκών διαβίωσης και της φροντίδας για τον πλανήτη, συμβάλλει στην προσπάθεια ανασχεσης των παραγόντων που επιτείνουν την κλιματική αλλαγή. Η Agroid στοχεύει στην

πρωτοπορία και στη διάχυση της ψηφιακής πρωτογενούς παραγωγής με τη δημιουργία και ανάπτυξη: α) σχολής εκπαίδευσης παραγωγών στις νέες και προσιτές ψηφιακές τεχνολογίες, μόνη ή μέσω συνεργασιών στην Κρήτη, β) δικτύου και πλατφόρμας παρακολούθησης μικροκλιματικών δεδομένων για όλη την Κρήτη, με χαμηλό κόστος και προσβασιμότητα από όλους και γ) κοινής πλατφόρμας, μεταφοράς, αποθήκευσης, ανάλυσης και πιστοποίησης των συνθηκών παραγωγής των αγαθών του πρωτογενούς τομέα με σύγχρονες, προσβάσιμες, διεθνώς διαδεδομένες, υπαρκτές λύσεις τεχνολογιών ψηφιακής πρωτογενούς παραγωγής.

Τα μέλη της κοινωνικής επιχείρησης θεωρούν ότι οι τυπικές και οι άτυπες μορφές και τύποι Κ.ΑΛ.Ο “μπορούν να αποτελέσουν ένα βιώσιμο μοντέλο με την άμιλλα, τη διαφάνεια και την προσαρμοστικότητα... βασικό μέλημα της Agroid είναι η διαφάνεια στην ιχνηλασιμότητα και την πιστοποίηση της γραμμής παραγωγής... μαζί με την εκπαίδευση του αγροτικού πληθυσμού” (Παπαδάκης, 2018).

“Τα δίκτυα παραγωγών είναι τόσο σημαντικά όσο θέλουν τα ίδια να είναι!!” (έμφαση δική μας). Είναι μια φράση θεωρούμε που συνοψίζει πολλά από αυτά που λέγονται και γίνονται ή δεν γίνονται.

πολλά δίκτυα λειτουργούν με αδιαφανείς σκοπούς και με κρυμμένες ατζέντες ή με ατζέντες που λειτουργούν ως αυτοσκοπός. Ας μην ξεχνάμε τους θεσμούς των Αγροτικών Συνεταιρισμών στην ύπαιθρο και το κακό παράδειγμα ... Αν όμως, μέσα από ουσιαστικές και διαφανείς διαδικασίες, δημιουργηθούν φορείς με λόγο και βήμα να τον διαδώσουν (οι νέες τεχνολογίες έχουν πρωταρχικό ρόλο στην επικοινωνία), [...] τα οφέλη για το σύνολο της παραγωγικής και της καταναλωτικής οικονομίας θα είναι πολλαπλά [...] (Παπαδάκης, 2018).

Για το Ν. 4430/2016, θεωρεί ότι χρειάζεται βελτίωση πέρα από τα διαδικαστικά θέματα και σε θέματα που άπτονται της πραγματικής οικονομίας. Στον τεχνολογικό ιδιαίτερα κλάδο, ο νόμος δεν έχει φέρει θετικά αποτελέσματα:

Ούτε ένα. Υπάρχει ακόμα η φιλοσοφία της ανάπτυξης δικτύων με σκεπτικό «πυραμίδας» και το κακό παράδειγμα των συνεργείων καθαρισμών, όπου εγγράφουν καθαρίστριες ως εθελόντριες για να μην πληρώνουν ασφάλιση. Με αντίστοιχο τρόπο, κάποιοι φορείς Κ.ΑΛ.Ο., συστήνονται ως τεχνολογικές, για να προσελκύσουν, με παραφιλολογίες περί ηθικής, απόφοιτους πληροφορικής με ευνόητο σκοπό.

Επιπλέον, από την στιγμή που δεν υπάρχουν θεσμοθετημένα εργαλεία, όπως οι συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς και ένα σώμα ελέγχου και ουσιαστικής εποπτείας λειτουργίας των φορέων Κ.ΑΛ.Ο., οι δημόσιοι και οι ιδιωτικοί φορείς, θα μας αντιμετωπίζουν στην καλύτερη των περιπτώσεων ως το “φτωχό συγγενή” και στη χειρότερη ως απατεώνες (Παπαδάκης, 2018).

Τέλος για τις τρισδιάστατες εκτυπώσεις ή προσθετική παραγωγή και το ρόλο της αναγνωρίζεται ο μέχρι στιγμής βοηθητικός και όχι κύριος χαρακτήρας τους:

Κυρίως λόγω της μικρής κλίμακας μεγεθών και της αντοχής των πλαστικών, η προσθετική παραγωγή είναι προς το παρόν βοηθητική, για την δημιουργία κελυφών προστασίας ηλεκτρονικών κυκλωμάτων, αισθητήρων και δομών μικροηλεκτρονικής. Σίγουρα, με την εξέλιξη της τεχνολογίας των υλικών, θα μπορούσε να έχει εφαρμογή σε μεγαλύτερης κλίμακας κατασκευές, προς όφελος των παραγωγών αλλά και των κατασκευαστών Μη επανδρωμένων Οχημάτων (Παπαδάκης, 2018).

Αναφορικά με την εφαρμογή κοινωνικών καινοτομιών, η Agroid είναι σε αρχικό στάδιο και έχει σχεδιάσει πλατφόρμες για χρήση από άνεργους ή και μετανάστες για να εξυπηρετήσουν παραγωγούς.

Δεν εφαρμόζουμε, αλλά έχουμε εκπονήσει ένα σχέδιο, μέσω του οποίου άνεργοι ή/και μετανάστες, μπορούν να λάβουν εξειδίκευση στην εξυπηρέτηση αναγκών της ψηφιοποίησης της γεωργίας, για να προσφέρουν υπηρεσίες και εκπαίδευση σε παραγωγούς. Στα πλαίσια αυτής της δραστηριότητας, θα χρησιμοποιηθούν ψηφιακές πλατφόρμες και τεχνολογικά αγαθά, τα οποία θα μπορούν να δημιουργούνται, συντηρούνται και εξελίσσονται από τους κοινωνικούς εταίρους με την μικρότερη δυνατή τεχνική κατάρτιση (Παπαδάκης, 2018).

Για τη χρηματική καινοτομία και τη δυνατότητα ανάπτυξης ενός κοινωνικού νομίσματος για τόνωση του εισοδήματος των αγροτών και βιώσιμης ανάπτυξης της υπαίθρου η Agroid θεωρεί ότι:

Πρέπει να καλύπτεται μία βασική προϋπόθεση, αυτή της σύνδεσης και συνάφειας, των εισροών και των εκροών από την κλειστή οικονομία με ειδικής χρήσης κοινωνικού νομίσματος, με την πραγματική οικονομία των χρηματιστηριακών αγορών. Αν περιγράψουμε την κυκλοφορία κοινωνικού νομίσματος, θα δούμε ότι κυκλοφορεί μέσα σε ένα cluster επιχειρήσεων. Για να είναι βιώσιμο, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένα μοντέλο, όπως του bitcoin, όπου αυτό θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στην πραγματική οικονομία και θα λαμβάνει (μια) τιμή βάσει της αποδοτικότητάς του. Αν ληφθεί υπόψη ότι η αγροτική παραγωγή είναι χρηματιστηριακό αγαθό, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και αυτή η μοντελοποίηση για τη δημιουργία ενός κοινωνικού νομίσματος και το αντίκριμά του σε φυσικά αγαθά, όπως κάποτε ήταν ο χρυσός για τα νομίσματα (Παπαδάκης, 2018).

Συμπέρασμα

Στο παρόν κεφάλαιο αποτυπώθηκαν έξι μελέτες περίπτωσης από τις οποίες σε μια συμμετείχαμε ενεργά κατά το πρόσφατο παρελθόν (SEE GR στην Καρδίτσα) και στις υπόλοιπες τρεις (Τ.Χ.Χ-Π, Κοιν.Σ.Επ. CoreFlower, Ο.Κ.Ο.Ε. στην Περιφέρεια Κρήτης, C.E.R) εξακολουθούμε να συμμετέχουμε.

Το Ταμείο Εγγυοδοσίας SEE GR, μετά την πιλοτική λειτουργία του και τη νομική του σύσταση, το 2017, ως Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία βρίσκεται ήδη σε παραγωγική λειτουργία, έχοντας ήδη παράσχει εγγυοδοσία σε δύο κοινωνικές

επιχειρήσεις από τη Θεσσαλία. Το οικοσύστημα της Καρδίτσας και ευρύτερα της Θεσσαλίας μετά και την έναρξη λειτουργίας του Ταμείου έχει περισσότερες προοπτικές να ενισχυθεί και να είναι πιο βιώσιμο.

Η Τ.Χ.Χ-Π αποτελεί βιώσιμο παράδειγμα φορέα Κ.Α.Λ.Ο. Η συμμετοχική έρευνα που διεξήχθη από κοινού με τα μέλη της Τράπεζας και η πιλοτική εφαρμογή του μοντέλου CAF_{social}, έδειξε τη δυνατότητα εφαρμογής μοντέλων ολικής ποιότητας σε φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και τα αποτελέσματα της στην ανάδυση και αναγνώριση θεμάτων για τη βιωσιμότητα των φορέων. Τα μέλη αξιολόγησαν με βάση την “Απόδοση” και τη “Σημασία”, τις διαδικασίες, τις σχέσεις, την οργάνωση, τη συλλογική ηγεσία, τη βιωσιμότητα κ.α στο πλαίσιο των 9 κριτηρίων και των περιλαμβανόμενων υποκριτηρίων του CAF_{social}. Η “Απόδοση” υπολείπεται της “Σημασίας” σε όλα τα κριτήρια.

Σκοπός, όμως, της εφαρμογής είναι, αφού αναδειχθεί το ποσοτικό στοιχείο, να αρχίσουν και να διατηρηθούν οι προσπάθειες συνεχούς βελτίωσης και σε αυτό το κομμάτι τα μέλη της Τ.Χ.Χ-Π είναι πρόθυμα να το πράξουν. Το μοντέλο ανέδειξε προτεραιότητες με βάση την εμπειρία και τη γνώση της οργάνωσης από τα ίδια τα μέλη και η διαδικασία θα συνεχιστεί με την εφαρμογή ενός σχεδίου δράσης. Οι κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας (ενδεικτικά) αφορούν σε 7 σημεία αναφορικά με τις συνεργασίες, σε 2 σημεία για τους δείκτες απόδοσης, σε 2 σημεία για τον κοινωνικό αντίκτυπο και σε 1 σημείο για τη βιωσιμότητα.

Η Κοιν.Σ.Επ. Core Flower είναι μια νεοσύστατη κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση η οποία φέρει μαζί της την πολυετή και πολυεπίπεδη εμπειρία των ιδρυτών της. Η δραστηριότητά της στο χώρο της εκπαίδευσης και της κατάρτισης αναπτύσσεται σχεδιαστικά και λειτουργικά με την παροχή εξ αποστάσεως μαθημάτων σε διεθνές επίπεδο μέσω ηλεκτρονικής πλατφόρμας. Η κοινωνική επιχείρηση είναι αντιμέτωπη όπως και οι περισσότερες από τις νεοσύστατες Κοιν.Σ.Επ. με μη διαρκείς χρηματοροές και η επικέντρωσή της είναι στην αλληλένδετη ανάπτυξη και παροχή world class quality μαθημάτων με την επιβίωσή της, τηρώντας τις αρχές της περμακουλτούρας.

Η Ο.Κ.Ο.Ε. της Περιφέρειας Κρήτης είναι επίσης στο ξεκίνημά της. Σκοπός της είναι η διευκόλυνση των κοινωνικών επιχειρήσεων του νησιού καθώς και η μείωση της απόστασης ανάμεσα στις κοινωνικές επιχειρήσεις και στο περιφερειακό κέντρο λήψης αποφάσεων, συναρμολόζοντας τη στρατηγική και τη δράση της Περιφέρειας για την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία με τις άλλες στρατηγικές

της Περιφέρειας με κύριο αποδέκτη τις κοινωνικές επιχειρήσεις και την κοινωνία του νησιού. Οι μέχρι τώρα δράσεις της συνοψίζονται α) στην από κοινού χάραξη στρατηγικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού με τις κοινωνικές επιχειρήσεις, β) στη βελτίωση πρόσβασης σε χρηματοδοτήσεις, γ) στην ανάπτυξη εξειδικευμένης κατάρτισης στην Κ.ΑΛ.Ο. σε περιφερειακό επίπεδο και δ) στην απόκτηση, διάχυση και διατήρηση γνώσης στο οικοσύστημα με σκοπό τη βελτίωση της αρμοστικότητάς του. Η δράση αναφορικά με το στρατηγικό σχεδιασμό δεν κατέστη εφικτό μέχρι στιγμής να εισαχθεί και να ψηφιστεί από το Περιφερειακό Συμβούλιο. Εξελίξεις επίσης στον ΕΟΠΠΕΠ δεν επέτρεψαν την συζήτηση και ένταξη του προγράμματος κατάρτισης Κ.ΑΛ.Ο. ως πιστοποιημένης ειδικότητας. Οι εξελίξεις όμως είναι δυναμικές και η Ομάδα παρακολουθεί τα δρώμενα για τη συνέχιση και ευόδωση των προσπαθειών ενδυνάμωσης του χώρου της Κ.ΑΛ.Ο. με πρακτικές και εργαλεία.

Η CER προχωρά στο έργο της συμμετέχοντας σε διαγωνισμούς διαδίδοντας παράλληλα το σκοπό της εξάπλωσης των ενεργειακών κοινοτήτων στη χώρα.

Η Agroid Κοιν.Σ.Επ., υλοποιεί έργα έξυπνης γεωργίας στην Κρήτη, αντιμετωπίζει τα συνηθισμένα προβλήματα των νεοφυών επιχειρήσεων και ιδίως των κοινωνικών επιχειρήσεων αλλά αισιοδοξεί ότι το εγχείρημά της θα είναι βιώσιμο, χωρίς να στηρίζεται σε κρατικές/ευρωπαϊκές χρηματοδοτήσεις

Η προσωπική και η από κοινού δημιουργηθείσα και διαμοιρασμένη γνώση είναι πολύτιμες, τροφοδότησαν και συνεχίζουν να τροφοδοτούν στην πράξη αυτές τις πρωτοβουλίες, αλλά και άλλες που βρίσκονται ήδη σε σχεδιασμό και δεν συμπεριλήφθηκαν τελικά εδώ (κοινωνικά κρυπτονομίσματα, ψηφιακές κοινωνικές καινοτομίες, επιτραπέζιο παιχνίδι). Οι διαδικασίες αυτές είναι εξόχως δημιουργικές για τα πρόσωπα και τα σχήματα στα οποία συμμετέχουμε. Η συλλογική γνώση ανατροφοδοτεί την προσωπική γνώση και συνεξελίσσονται. Δεν γνωρίζουμε, έως σήμερα, ποια θα είναι η επίδρασή τους στο οικοσύστημα της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, γιατί οι δράσεις αυτές είναι εν τω γίνεσθαι. Γνωρίζουμε, όμως, ότι σε κάποιο βαθμό χτίζουν πάνω στις ήδη υπάρχουσες εμπειρίες και γνώσεις που έχουν αναπτυχθεί και συνεχίζουν, αλλά και σε αυτές που έχουν εγκαταλειφθεί.

Κεφάλαιο 9: Συμπεράσματα Έρευνας

Εισαγωγή

Ένα όνομα είναι μια ταμπέλα, και μόλις υπάρξει μια ταμπέλα
Οι ιδέες εξαφανίζονται και προκύπτει η λατρεία και ο ψόγος της ταμπέλας
Και αντί να ζουν με μοτίβα από ιδέες, οι άνθρωποι αρχίζουν να πεθαίνουν για ταμπέλες
(Richard Bach, 1970)

Προσπαθήσαμε καθ' όλη τη διάρκεια της έρευνας να μην εστιάσουμε σε κανενός είδους “ταμπέλες”, ούτε να επηρεαστούμε από αυτές. Ούτε πολιτικής, ούτε ιδεολογικής, ούτε τεχνοκρατικής ή grassroots. Πολύ περισσότερο για τις βασικές έννοιες της κοινωνικής οικονομίας, της κοινωνικής καινοτομίας, του χρήματος και των καινοτομιών του. Ζήσαμε τις ιδέες μέσα από τους ανθρώπους, από την πρακτική των προσώπων και των ομάδων. Από τη διαδικασία προέκυψαν μοτίβα ιδεών και πρακτικών, ανθρώπινων, ομαδικών οργανωσιακών συμπεριφορών. Το προσωπικό και επαγγελματικό μας ταξίδι, ως ερευνητή δημόσιας διοίκησης και ως ενδο-επιχειρηματία στο δημόσιο τομέα και η προσπάθειά μας να επηρεάσουμε και να συμβάλλουμε θετικά στην αλλαγή κουλτούρας στις δημόσιες οργανώσεις, αποτέλεσαν βασικούς πυλώνες.

Προσπαθήσαμε, επίσης, να εργαστούμε στο πλαίσιο που θέτει η Stengers (2018) για την επαναφορά και τη χρήση μιας “αργής επιστήμης”. Όχι με κριτήριο την ελκυστικότητα στο πλαίσιο της “οικονομίας της γνώσης”, αλλά με κριτήριο την αποτύπωση της εξέλιξης της πραγματικότητας στην κοινωνική και χρηματική καινοτομία και πως αυτές θα συμβάλλουν στο πλαίσιο της συστημικής καινοτομικότητας. Ή όπως αναφέρεται στο Μανιφέστο για μια Αργή Επιστήμη (The Slow Science Manifesto, 2010), “η κοινωνία πρέπει να δίνει στους επιστήμονες το χρόνο που χρειάζονται αλλά πιο σημαντικό είναι ότι οι επιστήμονες πρέπει να βρίσκουν το χρόνο να κάνουν επιστήμη”.

Το κεφάλαιο οργανώνεται σε τρεις ενότητες. Η πρώτη ενότητα αναφέρεται στα συμπεράσματα της διατριβής και στις απαντήσεις των ερευνητικών ερωτημάτων. Η δεύτερη ενότητα προχωρά σε προτάσεις πολιτικής προτείνοντας ένα πλαίσιο για άμεσες ξένες κοινωνικές επενδύσεις, ανακεφαλαιώνει τη συζήτηση της ενότητας 2.6 για τα Εμπορεύματα-Κλειδιά και εξετάζει τη δυναμική για την προσθετική παραγωγή. Η τρίτη ενότητα εισάγει θέματα για μελλοντική έρευνα.

9.2 Συμπεράσματα Έρευνας

Προσπαθήσαμε να αναπτύξουμε την έρευνά μας, ξεδιπλώνοντας τη σκέψη μας και αναπτύσσοντας τη γνώση. Χρησιμοποιήσαμε ως οδηγό τη νοητική εικόνα και την αναλογία της σπείρας της κοινωνικής καινοτομίας και του προσαρμοστικού κύκλου. Η ίδια η διατριβή σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε ως κοινωνική καινοτομία μέσα από την ενεργή μάθηση. Από το *έναυσμα* και τις *προτάσεις* μέχρι τη *διατήρηση*. Ακολουθήσαμε την προτροπή των Herr και Anderson αναφορικά με το ότι “υπάρχει περισσότερη συγγραφή σχετικά με την έρευνα δράσης απ’ ότι καταγραφή και αποτύπωση πραγματικής έρευνας δράσης” (Herr and Anderson, 2005). Συμφωνούμε με την McNiff (2002, p. 23) και την αναφορά της στον Rizvi, ότι “η διαδικασία επηρεασμού της κοινωνικής αλλαγής, ξεκινά με τη διαδικασία της προσωπικής αλλαγής”.

Στο ερώτημα πώς γίνεται το κυρίαρχο σύστημα να “κόπτεται” για την αναγκαιότητα περισσότερης δημοκρατίας στο πολιτικό σύστημα και το χρήμα, ο κατεξοχήν εκφραστής του οικονομικού συστήματος να είναι αντιδημοκρατικό, ολιγαρχικό, η απάντηση είναι: “Γίνεται”! Γιατί ο κόσμος, οι κοινωνίες, τουλάχιστον κατά το μεγαλύτερο ποσοστό τους, είτε διακριτά μεταξύ τους, είτε στο εσωτερικό τους δεν σπουδαιολόγησαν και εξακολουθούν να μη σπουδαιολογούν τη φύση του χρήματος και τις επεκτάσεις του σε όλο το εύρος της ζωής τους. Γίνεται, γιατί ζούμε σε μια φενάκη, όπου η συνεχής επαναληπτικότητα των μηνυμάτων για το ρόλο του χρήματος, μέσω των ρητών και άρρητων τρόπων επικοινωνίας προστάζει το κυνήγι του καταναλωτισμού και της διατήρησης του οικονομικού status quo.

Αν και η νεοκλασική θεωρία έχει ποικιλοτρόπως κριθεί ανεπαρκής σε θεωρητικό και πρακτικό επίπεδο, εξακολουθεί να παραμένει ο βασικός πυλώνας του συστήματος, *in academia* και στη χάραξη δημόσιων πολιτικών.

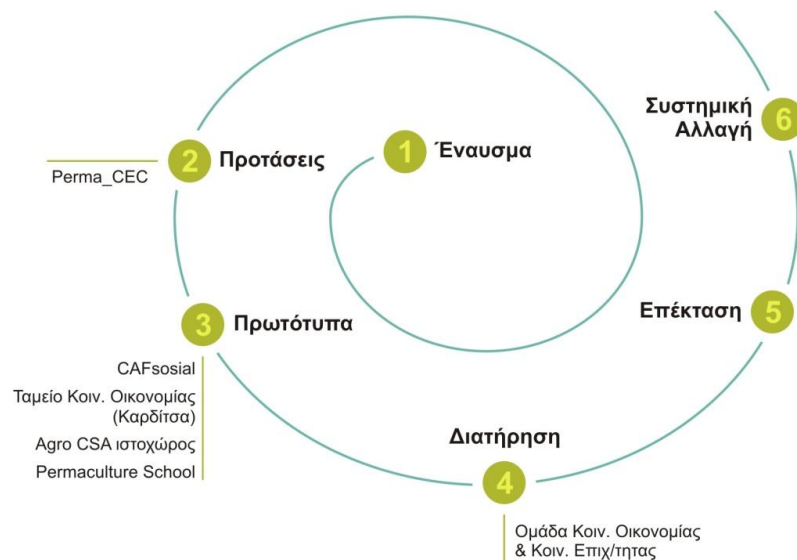
Τα αποτελέσματα των μελετών περίπτωσης του 8^{ου} Κεφαλαίου αποτυπώνονται συνοπτικά στον Πίνακα 9.1, περιλαμβάνοντας τον τόπο έρευνας, τη διάρκεια, αν αποτελούν κοινωνική καινοτομία γενικά και στο δημόσιο τομέα και χρηματική καινοτομία. Αποτυπώνονται επίσης τα στάδια ενασχόλησής του ερευνητή και σε ποιο στάδιο ανάπτυξης βρίσκονται σήμερα.

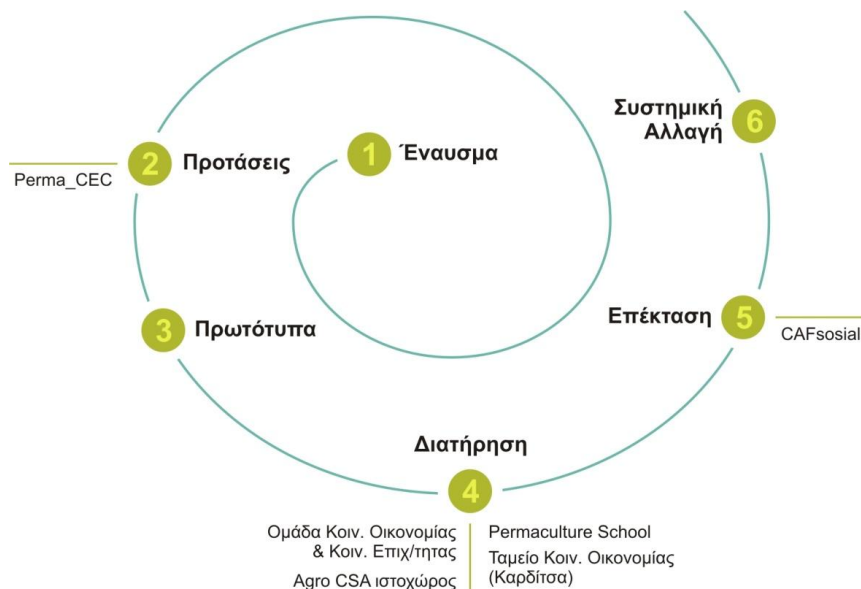
Πίνακας 9.1 Συνοπτική Αποτύπωση Μελετών Περίπτωσης κατά την συστηματική έρευνα δράσης αναφορικά με την κοινωνική και χρηματική καινοτομία και τα στάδια ανάπτυξής τους, (Τζουβελέκας, 2018, επικαιροποιημένα 4/2019)

Μελέτη Περίπτωσης (Συστηματική Έρευνα Δράσης)	Τόπος	Διάρκεια	Κοινωνική Καινοτομία	Κοινωνική Καινοτομία στο Δημόσιο Τομέα	Χρηματική Καινοτομία	Στάδια ενασχόλησής μας (Σπείρα Κοινωνικής /Χρηματικής Καινοτομίας)	Στάδιο ανάπτυξης σήμερα (Σπείρα Κοινωνικής / Χρηματικής Καινοτομίας)
Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας SEE GR	Καρδίτσα, Θεσσαλία	2013-2015	NAI	OXI	NAI	(3) Πρωτότυπο	(4) Διατήρηση
CAF _{social} στην Τ.Χ.Χ-Π	Χολαργός Παπάγος, Αττική	2017 – σήμερα	NAI	NAI	NAI	(3) Πρωτότυπο	(4) Διατήρηση
CAF _{social} Agro CSA ιστοχώρος	Όλη η χώρα Αττική	2018 - σήμερα	NAI	NAI	NAI	(3) Πρωτότυπο	(5) Επέκταση
Permaculture.School	Διεθνές	2018 – σήμερα	NAI	OXI	OXI	(3) Πρωτότυπο	(4) Διατήρηση
Perma_Community Educational Currency	Αττική	2018 – σήμερα	NAI	OXI	NAI	(3) Πρωτότυπο	(4) Διατήρηση
O.K.O.E Περιφέρειας Κρήτης	Κρήτη	10/10/2018 – 14/5/18 - σήμερα	NAI	OXI	NAI	(2) Πρόταση	(2) Πρόταση
			NAI	NAI	OXI	(4) Διατήρηση	(4) Διατήρηση

Στα Σχήματα 9.1 και 9.2 απεικονίζονται οι μελέτες περίπτωσης και τα εργαλεία των Κεφαλαίων 3 και 8 στα διάφορα στάδια της κοινωνικής καινοτομίας. Τα στοιχεία του Πίνακα 9.1 απεικονίζονται στα Σχήματα 9.1 και 9.2 με σχηματικές αναπαραστάσεις στηριζόμενα στον έλικα της κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας.

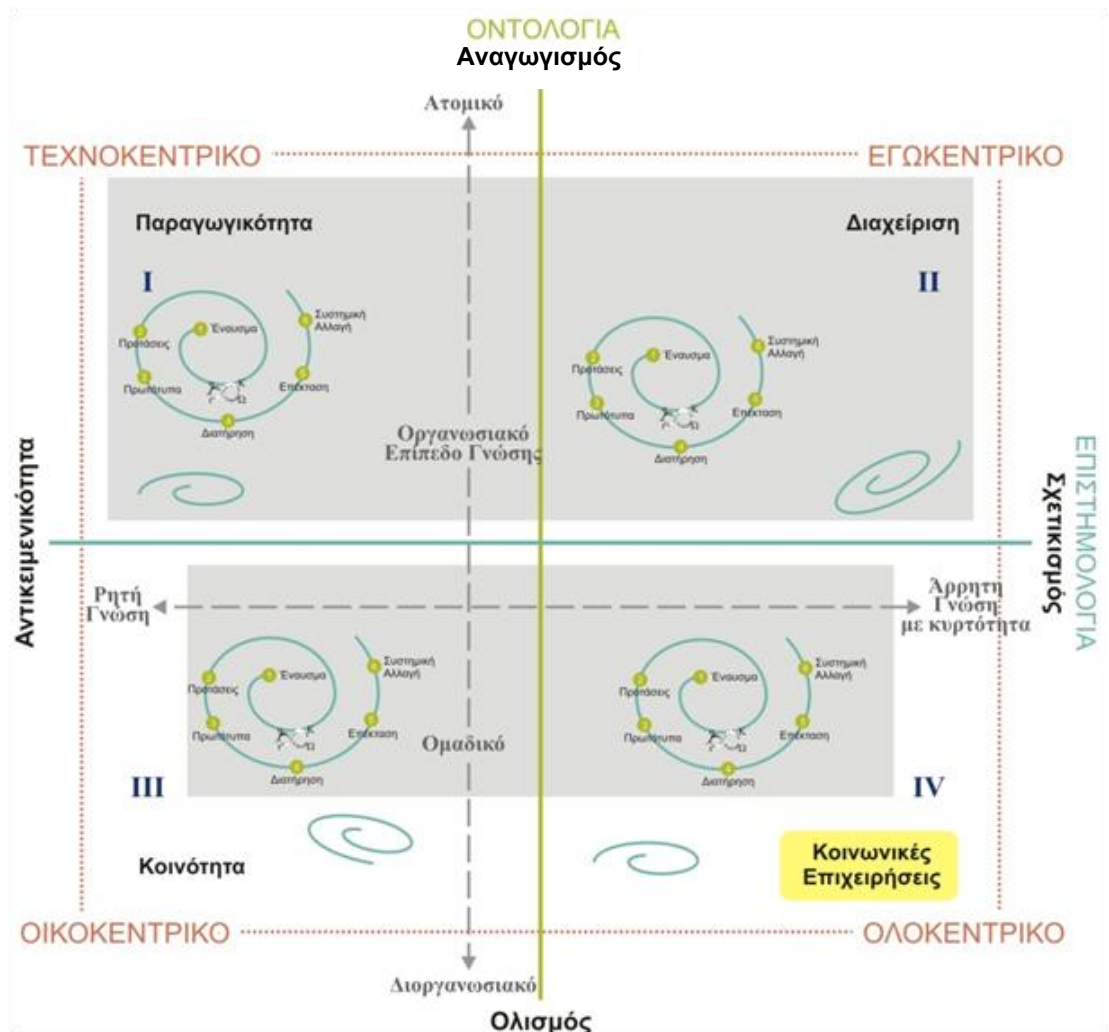
Σχήμα 9.1 Συστημική Έρευνα Δράσης και εργαλεία κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας, συμβολή ερευνητή (Τζουβελέκας, 2018)

Σχήμα 9.2 Συστημική Έρευνα Δράσης και εργαλεία κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας, (Τζουβελέκας, 2018)

Μία από τις βασικές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της βιωσιμότητας και της αρμοστικότητας είναι η δημιουργία και η διατήρηση νέας γνώσης. Στο

Διάγραμμα 9.3 αποτυπώνεται η οντολογία και η επιστημολογία του Bawden (Σχήμα 1.1) σε συνδυασμό με τη σπείρα της γνώσης των Νονάκα και Τακεούτσι (Σχήμα 1.2) τον αρμοστικό κύκλο (Σχήμα 7.8) τη σπείρα της Κοινωνικής Καινοτομίας (Σχήμα 3.1) και την Τριάδα του Taleb (Πίνακας 7.11). Οι επιχειρήσεις της Κ.ΑΛ.Ο. ή οι κοινωνικές επιχειρήσεις στο τεταρτημόριο IV μπορούν να δομήσουν την οργανωσιακή κουλτούρα και τη λειτουργία τους στην αφομοίωση της υπάρχουσας γνώσης να διαφυλάξουν τη μνήμη (οργανωσιακή και συλλογική) και να προχωρήσουν στη δημιουργία νέας άρρητης γνώσης με κυρτότητα a la Taleb, γεγονός που θα τις καταστήσει πιο βιώσιμες και αρμοστικές.

Σχήμα 9.3 Σύνθεση: Οντολογία, Επιστημολογία, Γνώση, Κοινωνική Καινοτομία και Προσαρμοστικός Κύκλος, μετάβαση στη βιωσιμότητα και αρμοστικότητα (Τζουβελέκας, 2018)

Οι επιχειρήσεις της Κ.ΑΛ.Ο. βάσει των αρχών λειτουργίας τους βρίσκονται επί το πλείστον στο Οικοκεντρικό Τεταρτημόριο (III), χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο. στο Τεχνοκεντρικό Τεταρτημόριο (II) ή ακόμη και

στο Εγωκεντρικό Τεταρτημόριο (I) ή “έχω μια Κοιν.Σ.Επ.”. Στο τεταρτημόριο (I) δεν μπορεί να υπάρξει Συστημική Αλλαγή λόγω του Εγωκεντρισμού και της διαχειριστικής λογικής.

Στο Ολονοκεντρικό τεταρτημόριο (IV) η κοινωνική καινοτομία προκύπτει από τη δημιουργία νέας οργανωσιακής γνώσης εστιασμένης στην παροχή λύσεων σε κοινωνικά προβλήματα. Η άρρητη γνώση με κυρτότητα μπορεί να δώσει λύση και στο πρόβλημα εντολέα-εντολοδόχου, όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 2.5.

Τα εμπειρικά στοιχεία της ενότητας 2.6 και η ανάλυση των δεδομένων των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο. για το 2015 μέσω των στατικών πολλαπλασιαστών *a* *la* *Sraffa* και των Εμπορευμάτων-Κλειδιών κατέδειξαν ότι ο οικονομικός αντίκτυπος τους υπό τις παρούσες συνθήκες και προϋποθέσεις είναι στατιστικά και ουσιαστικά ασήμαντος. Η συμβολή στην ακαθάριστη παραγωγή, (6.855.278,34 €) και η δημιουργία απασχόλησης (998 EME) είναι αμελητέες ποσότητες τόσο στο σύνολο της εθνικής οικονομίας όσο και συγκρινόμενα με τους αντίστοιχους κλάδους δραστηριοποίησης των επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. Βέβαια ο ρόλος των επιχειρήσεων Κ.ΑΛ.Ο. δεν εξαντλείται στην παραγωγή και στη δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Σημαίνουσα βαρύτητα έχει ο κοινωνικός και ο περιβαλλοντικός αντίκτυπος, που δυστυχώς ούτε αυτές οι διαστάσεις έχουν αποτιμηθεί. Επιπλέον το θέμα της οικονομικής βιωσιμότητας είναι ουσιαστικό γιατί από αυτό εξαρτάται κυρίως η συνέχιση της δραστηριοποίησης των εν λόγω συλλογικών συνεταιριστικών πρωτοβουλιών.

9.2.1 Οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα

Στον Πίνακα 9.2 συνοψίζονται τα ευρήματα αναφορικά με τα ερευνητικά ερωτήματα: Για το ερευνητικό ερώτημα **Ε.Ε.1**, διαφαίνεται ότι απαιτούνται υποδομές και υποστηρικτικοί θεσμοί που θα τονώσουν το οικοσύστημα της Κ.ΑΛ.Ο., συνεργαζόμενοι θεσμοί και φορείς σε πολιτισμικό, κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, με αμοιβαία ιεραρχική και ετεραρχική συναρμογή, με την ύπαρξη ουσιαστικών παρεμβάσεων από το κράτος όπου απαιτείται. Δεν συμφωνούμε με τον περιοριστικό ορισμό της Κ.ΑΛ.Ο., ο οποίος πρέπει να διευρυνθεί περιλαμβάνοντας και άλλους φορείς όπως γίνεται διεθνώς. Στη Θεσσαλία η έρευνα έδειξε τη διαρκή ανάγκη για ισχυρή και θετική δράση όλων των ενδιαφερόμενων μερών, καθώς και τη συνεργασία με άλλους φορείς Κ.Χ γειτονικών χωρών (βλ. Παράρτημα 1).

Πίνακας 9.2 Ερευνητικά Ερωτήματα και ευρήματα (Τζουβελέκας, 2018)

	Ερευνητικά Ερωτήματα	Ευρήματα	Κεφάλαιο έρευνας
(E.E ₁)	Πώς μπορεί η Κ.Α.Λ.Ο. να συμβάλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας, γενικότερα και στη μείωση της ανεργίας στην Ελλάδα, ειδικότερα;	Ανάπτυξη υποδομών στήριξης κοινωνικής οικονομίας και καινοτομίας. Εμπορεύματα-Κλειδιά. Μείωση της ανεργίας δεν μπορεί να επιτευχθεί με την Κ.Α.Λ.Ο. ως σήμερα. Πενιχρή συμβολή στην ακαθάριστη παραγωγή. Ασήμαντη συμβολή στον πάγιο σχηματισμό κεφαλαίου. Ο επίσημος ορισμός της Κ.Α.Λ.Ο λειτουργεί περιοριστικά, αποκλείοντας πληθώρα νομικών μορφών και επιχειρηματικών δομών όπως ισχύει διεθνώς.	Κεφάλαια 2 ^ο , 8 ^ο
(E.E ₂)	Μπορεί (και αν ναι πώς) να εμπλουτιστεί το οικοσύστημα της εθνικής οικονομίας με περισσότερα “πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) ή με μια άλλη αντίληψη για το χρήμα επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι και τη βελτίωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος;	Χρηματική καινοτομία. Ενεργειακά νομίσματα. Τράπεζες Χρόνου. Κοινωνικά Εκπαιδευτικά Νομίσματα. Κοινωνικός χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός	Κεφάλαια 4 ^ο , 5 ^ο , 8 ^ο
(E.E ₃)	Πώς μπορούν οι θεσμοθετημένες κοινωνικές επιχειρήσεις, να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές;	Ενεργειακές Κοινότητες. Συμπληρωματικά Νομίσματα. Κοινωνική Χρηματοοικονομική. Ψηφιακή Κ.Κ. Δημιουργία Νέας Γνώσης. Άρρητη Γνώση με κυρτότητα Λύση προβλήματος εντολέα-εντολοδόχου μέσω Κ.Κ. Νέου τύπου συνεταιριστική προσπάθεια. Όχι σε παλινοδίες του πρόσφατου παρελθόντος. Σαφής επαναορισμός. Στήριξη συνεργατισμού και εθνικής συνεταιριστικής παράδοσης και σε αποδεδειγμένα βιώσιμα συνεταιριστικά εγχειρήματα διεθνώς.	Κεφάλαια 3 ^ο , 7 ^ο , 8 ^ο
(E.E ₄)	Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει εργαλείο βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας φορέων Κ.Α.Λ.Ο ενδυναμώνοντας περαιτέρω την οικονομική δημοκρατία ειδικά και τη δημοκρατία γενικότερα;	CAF _{social} (Συστημική Σκέψη, Οικονομική Δημοκρατία, Βιωσιμότητα) Κοινωνική Μάθηση. Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί	Κεφάλαια 5ο, 6ο, 7ο, 8ο
(E.E ₅)	Πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να αποτελέσει τη βάση για μια κοινή γλώσσα μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και των φορέων Κ.Α.Λ.Ο για βελτίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών των πρώτων προς τους δεύτερους;	CAF _{social}	Κεφάλαια 7ο, 8ο

Συμπερασματικά, η ποιοτική και η ποσοτική έρευνα στη Θεσσαλία κατέδειξαν ότι η αγορά της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα βρισκόταν σε πολύ αρχικό, εμβρυικό στάδιο, αν όχι μη υπαρκτό. Στην περιφέρεια της Θεσσαλίας ο μόνος σχετικός φορέας ήταν η Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας. Η ανάγκη ανάπτυξης μιας συνεργασίας για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική από τους εταίρους του προγράμματος πιλότου SES Net (μετέπειτα SEE GR) οδήγησε στην ίδρυση και ανάπτυξη του πρώτου μη κρατικού ταμείου εγγυοδοσίας για κοινωνικές επιχειρήσεις, ενδυναμώνοντας τις διαθέσιμες απαιτούμενες υποδομές.

Με βάση, επίσης, τα αποτελέσματα της έρευνας αναγνωρίστηκαν οι ακόλουθες περιοχές παρέμβασης/ανάπτυξης: α) πολιτικές για την αύξηση της χρηματοοικονομικής ενσωμάτωσης, όπου δεν αξιοποιούνται οι σχετικές υπηρεσίες, β) βελτίωση της κοινωνικής χρηματοοικονομικής και του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Θεσσαλία, γ) βελτίωση της γνώσης αναφορικά με τους όρους, τις βασικές αρχές και το περιεχόμενο της κοινωνικής χρηματοοικονομικής και της αγοράς των κοινωνικών επενδύσεων, δ) ανάπτυξη χρηματοοικονομικών συνεργασιών με σκοπό το χτίσιμο και τη διατήρηση ενός λειτουργικού και βιώσιμου οικοσυστήματος κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικών επιχειρήσεων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο, ε) ανάπτυξη χρηματοοικονομικών εργαλείων και υπηρεσιών για να καλυφθούν οι ανάγκες των κοινωνικών επιχειρήσεων και τέλος στ) ανάπτυξη χρηματοοικονομικών εργαλείων και υπηρεσιών για να καλυφθούν οι ανάγκες των κοινωνικών επενδυτών με βάση το μέγεθος της επένδυσης και το νομικό πλαίσιο. Το SEE GR έχει ενσωματώσει τα ανωτέρω συμπεράσματα ως εργαλεία για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιχειρήσεων και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην περιφέρεια της Θεσσαλίας.

Πρέπει, επίσης, να δοθεί, η αρμόζουσα αναλυτική και εφαρμοστική βαρύτητα στα Εμπορεύματα-Κλειδιά και να υπάρξει μια στόχευση στο πλαίσιο ενός ουσιαστικού και δημοκρατικού διαλόγου μεταξύ των φορέων εντός ενός ολιστικού προγράμματος ανάπτυξης της χώρας. Περιφερειακά οικοσυστήματα κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αναπτύσσονται στην Ελλάδα σε διαφορετικό βαθμό και ένταση. Στο πλαίσιο της έρευνας, εσκήψαμε σε δύο από αυτά σε διαφορετικό χρονικό σημείο και με διαφορετική προσέγγιση και εστίαση, στη Θεσσαλία και στην Κρήτη.

Στη Θεσσαλία η πλειοψηφία των επιχειρημάτων, όπως αποτυπώνεται και στην ποιοτική έρευνα, (Παράρτημα 1), είναι τμήματα του αγροτικού χώρου, πιο κοντά στο

συνεταιριστικό μοντέλο και στις ομάδες παραγωγών, με καινοτομική εστίαση για την αναζωογόνηση του θεσσαλικού κάμπου και την παραγωγή εισοδήματος για τα μέλη τους.

Στην Κρήτη, όπου και εκεί υπάρχει σημαντικό συνεταιριστικό παρελθόν, υπάρχουν συνεταιρισμένοι και μη συνεταιρισμένοι αγρότες.

Και στις δύο περιφερειακές περιπτώσεις, για τις αγροτικές και μεταποιητικές επιχειρήσεις και πρωτοβουλίες, ο αριθμός εγγραφών στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας είναι πολύ μικρός και ταυτάριθμος ($n=5$). Αθροιστικά και στις 2 Περιφέρειες οι φορείς κοινωνικής οικονομίας στην πρωτογενή και δευτερογενή παραγωγή που εντάσσονται στο μητρώο ανέρχονται σε 16% (10/62), ενώ σε όλη τη χώρα και η πρωτογενής και δευτερογενής παραγωγή ανέρχεται στο 5% του συνόλου των εγγεγραμμένων φορέων της κοινωνικής οικονομίας (62/1221). Αξιοσημείωτη είναι η μία και μοναδική εγγραφή αγροτικού συνεταιρισμού σε όλη τη χώρα.

Από τα στοιχεία και για τα χρόνια που έχουν παρέλθει, ο βασικός στόχος της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δηλαδή η μείωση της ανεργίας και η ισοδύναμη πιο σωστά αύξηση της απασχόλησης, δεν έχει επιτευχθεί. Η κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία δεν μπορεί μέχρι στιγμής να επιτελέσει το ρόλο της ατμομηχανής.

Σχετικά με το ερευνητικό ερώτημα **Ε.Ε.2**, “Μπορεί (και εάν, ναι, τότε πώς;) να εμπλουτιστεί το οικοσύστημα της εθνικής οικονομίας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) ή με μια άλλη αντίληψη για το χρήμα επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι και τη βελτίωση του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος”, η έρευνα έδειξε ότι η προτιμησιακή έλξη είναι πολύ ισχυρό φαινόμενο και επιβεβαιώνεται η “κολλητικότητα” του κόσμου σε ένα κυρίως νόμισμα, το επίσημο, στην περίπτωση μας το ευρώ, άσχετα από το γεγονός ότι η πραγματικά καθολική χρήση του δεν ωφελεί τα μεγάλα και πλατιά κοινωνικά στρώματα.

Αυτό ωφελεί περισσότερο την άρχουσα οικονομική τάξη και τις ελίτ, αποδυναμώνοντας περαιτέρω τις αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας. Όπως αναφέρει και ο Taleb (2010b, σ. 332) “κάποιες ιδέες αποδεικνύονται μεταδοτικές, άλλες όχι”. Το παράδοξο είναι ότι ο λαός κατανοεί ότι απαιτείται η έξοδος από αυτό που ο Μαριόλης (2017) αποκαλεί “κλωβό υπότασης”, αλλά η μαζική και συλλογική προσπάθεια προς μια άλλη χρηματική καινοτομία ή χρήση ενός

άλλου εθνικού νομίσματος, εκτός Ε.Ε και Ευρωζώνης δεν έχει βρει τη θέση της. Αντίθετα, έχει λειδορηθεί, έχει κατηγορηθεί ως προδοσία και έχει χαρακτηριστεί ως μια γραφικότητα. Αλλά και σε τοπικό επίπεδο, αν θέλουμε να μιλήσουμε για μικρότερες σε έκταση λύσεις, χρηματικές καινοτομίες στην Ελλάδα δεν έχουν καρποφορήσει λόγω ιδίως του φόβου που διακατέχει τον ευρύ πληθυσμό για τη χρήση ενός τοπικού, κοινωνικού ή συμπληρωματικού νομίσματος, αλλά και της άγνοιας περί του χρήματος γενικότερα ή της απώθησης και αδυναμίας κατανόησης για κάτι τόσο απλό που καταντάει αποκρουστικό, όσο η δημιουργία του χρήματος από τις τράπεζες (Galbraith, 1976, σ. 25).

Στο πλαίσιο του Ε.Ε.2, είδαμε από το 4^ο κεφάλαιο ότι ο Kindleberger (1987) έθεσε τα ερωτήματα αναφορικά με το δημόσιο ή τον ιδιωτικό χαρακτήρα του χρήματος και την ικανότητα ή μη παραγωγής κοινωνικών καινοτομιών για νέους χρηματοοικονομικούς θεσμούς ως πιθανή απάντηση στα προβλήματα. Ειδικότερα λοιπόν για το 2^ο ερευνητικό ερώτημα, που αφορά ιδίως στον ιδιωτικό χαρακτήρα του χρήματος, αλλά και στην ικανότητα παραγωγής κοινωνικών καινοτομιών για νέους χρηματοοικονομικούς θεσμούς, η έρευνά μας δείχνει ότι το δημόσιο χρήμα, πρέπει να συμπληρώνεται από ιδιωτικά μέσα (συμπληρωματικά, τοπικά, κοινοτικά νομίσματα) μέσω χρηματικής και κοινωνικής καινοτομίας και εφαρμογών τους.

Αναφορικά με το ερευνητικό ερώτημα **Ε.Ε.3** και το πώς οι θεσμοθετημένες κοινωνικές επιχειρήσεις “μπορούν να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές”, αυτές θα πρέπει να λειτουργήσουν σε ένα διαφορετικό ιδίως χρηματικό και χρηματοοικονομικό πλαίσιο. Για το λόγο αυτό, το χρεογενές κυρίαρχο καπιταλιστικό χρήμα, αρχικά μπορεί να δίνει την εντύπωση της κατάλληλης λύσης, αλλά δεν είναι. Πρέπει να γίνει κατανοητό αυτό που αναφέρει ο Taleb (2010c, p. 41) ότι “για την αρμοστικότητα η ύπαρξη και η κατανόηση ενός λάθους αποτελεί πληροφορία, ενώ για την ευθραυστότητα αποτελεί απλά ένα λάθος”.

Επιπλέον, αποτελεί πρόβλημα τύπου E3 (λύση λάθους προβλήματος). Οι κοινωνικές επιχειρήσεις ως αναπόσπαστο τμήμα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, προτάσσουν και προάγουν ένα διαφορετικό μοντέλο οικονομικής οργάνωσης και λειτουργίας. Το χρήμα, όπως αναφέρει και ο Simmel “εξατομικεύει τις κοινωνικές σχέσεις, απομονώνει τα άτομα και αποβάλλει τον προσωπικό χαρακτήρα σχέσεων [...] όλες οι αξίες ισοπεδώνονται και αυτοαναιρούνται” (Αλιπράντης, 2012). Προφανώς, ο Simmel αναφέρεται στο κεφαλαιοκρατικό χρήμα. Χρήμα που αντιμετωπίζεται από τον ίδιο ως πίστωση και έλκει την αποδοχή και την

κυκλοφορία του γενικά στην διφυή εμπιστοσύνη δηλαδή ως επαγωγική γνώση και ως έκφραση πίστης σε κάποιον/ κάτι (Orlean, 2014, σ. 228).

Η Κοινωνική Οικονομία δεν μπορεί να λειτουργήσει μόνο με συμβατικό χρήμα, επειδή αφορά πρωταρχικά σε οικονομία σχέσεων και όχι ποσοτήτων. Τα αποτελέσματα που αποτυπώθηκαν στην ενότητα 2.6 οφείλονται και στην απροθυμία των τραπεζών να χρηματοδοτήσουν εγχειρήματα Κ.Α.Λ.Ο. Απαιτείται επιπλέον χρήμα τύπου κατά Steiner ή Gesell ή των σύγχρονων συμπληρωματικών νομισμάτων με έμφαση στον τοπικό χαρακτήρα. Πιθανότατα να χρειάζεται, επίσης, πειραματισμός και συναίνεση για την κάλυψη του χρήματος σε κυκλοφορία. Το χρυσάφι του 21^{ου} αιώνα είναι κυρίως η ενέργεια.

Μεγάλη σημασία έχει, επίσης, η εφαρμογή νέων μοντέλων οργάνωσης στις κοινωνικές επιχειρήσεις. Τα δημοκρατικά, συμμετοχικά μοντέλα εφαρμόζονται πολλά χρόνια σε μικρή και μεσαία κλίμακα. Στο πλαίσιο μιας δημοκρατικά ευνομούμενης χώρας, η δημοκρατία πρέπει να διαχέεται σε όλα τα επίπεδα, από το υποσύστημα της εκπαίδευσης και της ενημέρωσης μέχρι τα συμβούλια λήψης αποφάσεων των νομοθετικών σωμάτων και της εκτελεστικής εξουσίας. Οι μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιούνται με διαφορετική ένταση, βάθος και συνέχεια (συνήθως ασυνέχεια) λίγο ή καθόλου αγγίζουν την ουσία της δημοκρατίας.

Οι δημοκρατικοί αυτοδιοικητικοί θεσμοί (Δήμοι και Περιφέρειες), μπορούν και πρέπει να συμβάλλουν στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους, αλλά και περαιτέρω, στην ανάπτυξη και στην εμπέδωση της δημοκρατίας στο επίπεδο της χωρικής αρμοδιότητάς τους μέσα από τα σχήματα και τα εγχειρήματα της Κ.Α.Λ.Ο., και να ωφεληθούν και οι ίδιοι από το μοντέλο λειτουργίας τους.

Ιδέες, τάσεις, εργαλεία αλλά κυρίως οι άνθρωποι της κοινωνικής οικονομίας και καινοτομίας φέρουν στο παρόν, από το μέλλον αλλά και από το παρελθόν, λύσεις σε κοινωνικά, οικονομικά και περιβαλλοντικά προβλήματα. Παραδείγματα, όπως του πρωτοπόρου Δήμου Κω με το δίκτυο “ΚΩΣ Ασπίς”, που τόσο άδοξα έληξε, αλλά θεωρούμε ότι γονιμοποίησε δημιουργικά τη συζήτηση και την πρακτική για την κοινωνική οικονομία, της Περιφέρειας Κρήτης με την Ο.Κ.Ο.Ε. (Κεφάλαιο 8) και τις συμμετοχικές διαδικασίες με τις κοινωνικές επιχειρήσεις του νησιού θα προσδώσουν περισσότερα ερείσματα με ανάπτυξη από το μέσο προς την κορυφή και τη βάση, αλλά και από τη βάση προς την κορυφή.

Οι επιχειρήσεις αλλά και οι φορείς Κ.Α.Λ.Ο. γενικότερα, όπως για παράδειγμα η Τ.Χ.Χ-Π, εφαρμόζοντας το μοντέλο της δημοκρατικής διακυβέρνησης δείχνουν το

δρόμο για μεγαλύτερη ενδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών εκπαιδεύοντας τους πολίτες στην καθημερινή δημοκρατία. Η βιωσιμότητα και η αρμοστικότητα των φορέων και ειδικότερα των επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. πρέπει να είναι στόχος των ίδιων αυτών φορέων. Θα πρέπει να γίνουν αυτο-αναφορικά συστήματα που θα μαθαίνουν διαρκώς πως θα ανθίστανται στα σοκ και θα γίνονται καλύτερες, που θα μαθαίνουν πως θα μαθαίνουν, όπως αναφέρει ο Bawden (1997, σ. 3). Στόχος η καλλιέργεια της συστημικής και κοινωνικής μνήμης και η δημιουργία νέας γνώσης συγκεκριμένα άρρητης γνώσης με κυρτότητα.

Όσον αφορά στο ερευνητικό ερώτημα **Ε.Ε.4** για το “πώς μπορεί το προτεινόμενο μοντέλο οργανωσιακής αυτοαξιολόγησης να γίνει ένα εργαλείο βελτίωσης της αποτελεσματικότητας και της βιωσιμότητας φορέων Κ.Α.Λ.Ο ενδυναμώνοντας ενδυναμώνοντας περαιτέρω την οικονομική δημοκρατία, ειδικά και τη δημοκρατία γενικά”, η εφαρμογή ενός μοντέλου ολικής ποιότητας, όπως το CAF_{social} που αναπτύχθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας, στην Γ.Χ.Χ-Π, κατέδειξε την ευχερή δυνατότητα χρήσης από φορείς Κ.Α.Λ.Ο. Είναι ευπροσάρμοστο, απαιτεί δηλαδή μόνο την αλλαγή κάποιων ερωτήσεων στα ερωτηματολόγια. Ειδικά η υλοποίησή του, μέσω της εφαρμογής SAB, το καθιστά εύχρηστο, κατανοητό και λειτουργικό από τα μέλη εγχειρημάτων και επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας.

Η εφαρμογή του, στο πλαίσιο της διάρκειας της έρευνας, έφτασε μέχρι το εργαστήριο κατάδειξης των προτεραιοτήτων με βάση τα αποτελέσματα. Τα αποτελέσματα δεν ήταν συνέπεια προτάσεων κάποιου ειδικού ή εμπειρογνώμονα που φέρνει τις προτάσεις του εξωοργανωσιακά. Είναι συνέπεια των απαντήσεων που δόθηκαν από τις δύο ομάδες αυτο-αξιολόγησης της οργανωσιακής ικανότητας του φορέα. Οι ερωτήσεις αναπτύχθηκαν λαμβάνοντας υπόψη το μοντέλο CAF, προσαρμοσμένες σε μεγάλο βαθμό στις ανάγκες και στην πραγματικότητα ενός φορέα κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και ελεγμένες από μέλη του φορέα πριν την υλοποίηση των εργασιών του CAF_{social}.

Η έρευνα κατέδειξε ότι και στα 9 κριτήρια του CAF_{social} η “Απόδοση” υπολείπεται της “Σημασίας” που αποδίδουν τα μέλη στα κριτήρια αυτά. Σε κάθε κριτήριο, αναφορικά με την προτεραιοποίηση παρατίθενται τα 8 πρώτα σημεία βελτίωσης. Ο φορέας μπορεί να αποφασίσει συμμετοχικά και συναινετικά ποια από αυτά θα υλοποιήσει, με ποια σειρά, με βάση το χρόνο των μελών και την εφικτότητα. Το μοντέλο SAB στο CAF_{social} δίνει τη δυνατότητα αποτύπωσης των βασικών σημείων, χωρίς να χάνονται τα μέλη και το συντονιστικό όργανο (ή η διοικούσα

επιτροπή στο πλαίσιο μιας Κοιν.Σ.Επ.) σε λεπτομέρειες και χωρίς να είναι συνοπτικό και αποκομμένο από μια ολιστική προσέγγιση, όπως είναι η ούτως ή άλλως κατά πολλούς παρωχημένη ανάλυση SWOT.

Εξ όσων γνωρίζουμε είναι η πρώτη μέχρι στιγμής εφαρμογή εργαλείου ολικής ποιότητας, η οποία συγκεκριμενοποιεί σε συνολικό οργανωσιακό πλαίσιο τη λειτουργία ενός φορέα Κ.ΑΛ.Ο. Σε επόμενο στάδιο εξέλιξης πρέπει να αναπτύξει και να ενσωματώσει την κοινωνική μάθηση για να καταστούν οι φορείς Κ.ΑΛ.Ο. ικανότεροι να δημιουργήσουν και να μεταδώσουν γνώση στο κοινωνικό σύνολο.

Μέχρι την ολοκλήρωση της διατριβής δεν κατέστη εφικτή η υλοποίηση του εργαστηρίου για το σχέδιο δράσης, το οποίο, όμως δεν θα εγκαταλειφθεί αλλά θα επιχειρηθεί σε μεταγενέστερο χρόνο. Το σχέδιο δράσης αποτελεί το επιστέγασμα της διαδικασίας του CAF_{social}. Ενδείκνυται κάθε δύο χρόνια η εκ νέου εφαρμογή του CAF_{social} από τα μέλη στο πλαίσιο της συνεχούς βελτίωσης και της ανατροφοδότησης με βάση την υλοποίηση των απαιτούμενων βελτιώσεων.

Αναφορικά με το πώς το μοντέλο συμβάλλει στην ενδυνάμωση της Οικονομικής Δημοκρατίας, όπως αναφέρθηκε στην ενότητα 6.8 η εφικτότητα της συμβολής καταδεικνύεται από την εκπροσώπηση όλων των μελών, της ισηγορίας τους και της δύναμης της ψήφου τους στο πλαίσιο της λήψης αποφάσεων. Το CAF_{social} υποστηρίζει περαιτέρω την δημοκρατική αρχή με την εκπροσώπηση και τη συνδιαμόρφωση των στόχων του φορέα Κ.ΑΛ.Ο. και των δράσεων που πρέπει να αναληφθούν με την ενεργή συμμετοχή των μελών.

Τέλος για το ερευνητικό ερώτημα **Ε.Ε.5** και την αναγκαιότητα για την ύπαρξη και χρήση μιας κοινής γλώσσας μεταξύ των δημόσιων υπηρεσιών και των φορέων Κ.ΑΛ.Ο, αλλά και του επιχειρηματικού τομέα, το CAF_{social} αποτελώντας ένα τροποποιημένο μοντέλο CAF που και αυτό με τη σειρά του βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με το μοντέλο EFQM. Το CAF_{social} μπορεί να αποτελέσει μια βασική αφετηρία συνεννόησης και αλληλοκατανόησης μεταξύ αυτών των οργανώσεων. Έχει παρατηρηθεί ότι οι φορείς του δημοσίου σε μεγάλο βαθμό παρά το γεγονός ότι είναι οργανωσιακές μονάδες σε διαφορετική κλίμακα σε εθνικό επίπεδο δεν επικοινωνούν με ευκολία ως αποτέλεσμα διαφορετικής οργανωσιακής κουλτούρας. Η σε αρκετές περιπτώσεις λειτουργίας και συμπεριφοράς δημόσιων οργανώσεων ως ημι-κλειστών συστημάτων, στερεί από τις ίδιες τις οργανώσεις και τους ανθρώπους τους τη δυνατότητα εύκολης επικοινωνίας με στόχο την εξυπηρέτηση των πολιτών, της κοινωνίας των πολιτών, των επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο. Ο συστημικός χαρακτήρας

του CAF_{social} λειτουργεί ως διευκολυντής της επικοινωνίας, εντός της δημόσιας οργάνωσης καθώς και διοργανωσιακά. Η κοινωνική καινοτομία και ιδίως η κοινωνική μάθηση στο πλαίσιο του μοντέλου ενδυναμώνουν την οικονομική δημοκρατία. Κλείνοντας επαναλαμβάνουμε ότι το μοντέλο προσφέρει μια κοινή γλώσσα ανάμεσα στις επιχειρήσεις ΚΑΛΟ, στις επιχειρήσεις της ιδιωτικής οικονομίας και στους δημόσιους φορείς.

Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζονται προτάσεις πολιτικής για μια πιο βιώσιμη διεθνή αλλά και εθνικές οικονομίες και την εθνική μας οικονομία καθώς και βελτίωση του παραγόμενου αντίκτυπου και βιωσιμότητας των επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα αποτυπώνονται προτάσεις:

- A. χρηματοοικονομικής και κοινωνικής χρηματοοικονομικής
- B. παραγωγής και παραγωγικής ανασυγκρότησης (3D εκτυπώσεων κ.α)
- Γ. Διάγνωσης και Ελέγχου της Οικονομίας και των παραγόμενων εμπορευμάτων μέσω ανάλυσης εμπορευμάτων-κλειδιών και κατάλληλων μειγμάτων πολιτικής
- Δ. Κοινωνικής Επενδυτικής
- Δ. Λύσεων Κοινωνικής Καινοτομίας
- Ε. Λύσεων Χρηματικής Καινοτομίας
- ΣΤ. Εργαλείων και λύσεων που προάγουν τη δημοκρατία

9.3 Προτάσεις Πολιτικής

Στην παρούσα ενότητα αποτυπώνονται προτάσεις πολιτικής και δράσεων που δυνητικά μπορούν να οδηγήσουν στη σκιαγράφηση και λειτουργία σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικών σε -μικρο και σε -μακρο επίπεδο με τις απαραίτητες διασυνδέσεις σε περιφερειακό, εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο.

Η παγκοσμιοποίηση αποτελεί μια διαδικασία δεδομένη κατά την ισχύουσα οικονομική πρακτική. Η απομόνωση και η δημιουργία κλειστών εθνικών, κοινωνικοοικονομικών συστημάτων δεν αποτελεί λύση. Όμως παγκοσμιοποίηση a la cart που προάγει, διευρύνει και διατηρεί την οικονομική ανισότητα, βασισμένη στην καπιταλιστική μηχανή παραγωγής πλούτου, η οποία εμφορείται και εφαρμόζει την αρχή των μη εναλλακτικών μεθόδων πέραν της ορθόδοξης πρακτικής του

νεοφιλελευθερισμού, η διαβόητη TINA⁸⁸ (ενδεικτικά Keen, 2011, Boutang, 2011, Graeber, 2018) δεν αποτελεί βιώσιμη λύση. Επιπλέον επιδεινώνει τις πιέσεις στο παγκόσμιο και στα εθνικά συστήματα, καθιστώντας τα εύθραυστα, χωρίς αντοχές, με αυξανόμενο έλλειμμα δημοκρατίας και δικαιοσύνης, πιο βίαια και πιο αδιάφορα προς την έννοια της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας.

Πριν προχωρήσουμε στις προτάσεις πολιτικής, όπως προέκυψαν από την έρευνά μας, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούμε σε διάφορες προτάσεις αλλαγής του (χρηματο) οικονομικού συστήματος και μείωσης των κινδύνων, μεταρρυθμίσεων και μέτρων.

Ο Jorion (2010) αναφέρει ότι πρέπει:

α) να δοθεί προτεραιότητα στους μισθούς, αντί να διευκολύνεται ο δανεισμός ο οποίος είναι αναγκαστικά δαπανηρός και δεν έχει άλλο αποτέλεσμα από το να αναβάλλει τη λύση των προβλημάτων, β) να απαγορευτεί η κερδοσκοπία με την επαναφορά σε ισχύ των νομικών διατάξεων για την πάταξη της που ίσχυαν στις περισσότερες χώρες μέχρι το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, γ) να ληφθούν μέτρα για την εξουδετέρωση της επιβλαβούς ικανότητας των φορολογικών παραδείσων, δ) να καταργηθούν προνόμια νομικών προσώπων σε σχέση με τα φυσικά πρόσωπα, ε) να επαναπροσδιοριστεί νομικά το status του μετόχου μιας εταιρείας, στ) αξιολογηθούν οι χρηματιστηριακές μετοχές με βάση μια καθημερινή ή εβδομαδιαία μέση τιμή, ζ) να καταργηθεί η έννοια της αξίας μεταβίβασης από τις μητρικές στις θυγατρικές εταιρείες για φοροδιαφυγή, η) να καταργηθούν τα δικαιώματα επιλογής αγοράς μετοχών και εγκαθίδρυσης αυθεντικής συμμετοχής όλων στην επιχείρηση, θ) να επανεφευρευθούν συλλογικά συστήματα αλληλεγγύης αντί κερδοσκοπικών μηχανισμών, ι) να τεθεί επί τάπητος το ζήτημα των εισοδημάτων (Jorion, 2010).

Ο Taleb αναφέρεται σε 10 αρχές αθραυστότητας της κοινωνίας έναντι του συστήματος της χρηματοοικονομικής παγκοσμιοποίησης:

α) Ο,τι είναι εύθραυστο θα σπάει νωρίς ενόσω είναι ακόμη μικρό, β) Όχι στην κοινωνικοποίηση των ζημιών και στην ιδιωτικοποίηση των κερδών, γ) Όσοι οδήγησαν σχολικό λεωφορείο με τα μάτια δεμένα (και το τράκαραν) δεν πρέπει να ξαναπιάνουν λεωφορείο, δ) Μην επιτρέψετε σε κάποιον που παίρνει bonus να διαχειρίζεται ένα πυρηνικό αντιδραστήρα ή τον χρηματοπιστωτικό σας κίνδυνο, ε) Αντιστάθμιση της πολυπλοκότητας με απλότητα, στ) Απαγόρευση πολύπλοκων χρηματοπιστωτικών προϊόντων, ζ) Μόνο οι πυραμίδες τύπου Ponzi θα έπρεπε να στηρίζονται σε εμπιστοσύνη. Οι κυβερνήσεις δεν πρέπει ποτέ να χρειαστούν να “αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη”, η) Μη δίνετε σε ένα ναρκομανή κι άλλα ναρκωτικά όταν έχει πόνους απεξάρτησης. (Η κρίση του χρέους είναι διαρθρωτική και δε λύνεται με μόχλευση), θ) Οι πολίτες δεν θα έπρεπε να εξαρτώνται από χρηματοπιστωτικά στοιχεία ενεργητικού για τη

⁸⁸ Η φράση της M. Thatcher “There Is No Alternative” (δεν υπάρχει εναλλακτική, άλλη πλην της κατίσχυσης της αγοράς έναντι του κράτους και της κοινωνίας) αποτέλεσε το διάσημο motto των νεοφιλελεύθερων πολιτικών της Thatcher και του Reagan από τα τέλη της δεκαετίας του 1970

φύλαξη αξίας, ούτε να στηρίζονται σε σφαλερές συμβουλές “ειδικών” για τη συνταξιοδότησή τους, ι) Χρειάζονται μικρότερες επιχειρήσεις πλουσιότερη οικολογία, απουσία κερδοσκοπικού δανεισμού (Taleb, 2010b, σσ. 537-540).

Ο Keen (2011, p. 399) προτείνει α) μετοχές τύπου Ιωβηλαίου και β) περιορισμένη μόχλευση εισοδημάτων από γαιοπρόσοδο.

Οι Skidelski και Skidelski προτείνουν:

α) την εφαρμογή βασικού εγγυημένου εισοδήματος, β) τη μείωση της πίεσης για κατανάλωση και γ) τη μείωση της διαφήμισης, έχοντας αποτυπώσει προηγουμένως, ενδεικτικά και μη εξαντλητικά, επτά βασικά αγαθά: Υγεία, Ασφάλεια, Προσωπικότητα, Αρμονία με τη Φύση, Σεβασμός, Φιλία, Σχόλη, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια να είναι τα αγαθά, οικουμενικά, τελικά, *sui generis*, αναγκαία (Skidelski και Skidelski 2012, σσ. 388-417).

Ο Graeber (2013) προτείνει ένα Ιωβηλαίο επί του διεθνούς και του καταναλωτικού χρέους.

Ο Μαριόλης (2018) “συνοψίζει χωρίς να υποκαθιστά” όπως αναφέρει, μια σειρά εμβριθών αναλύσεων ειδικά για την κατάσταση στην Ελλάδα και στο ξεπέρασμα της ύφεσης με 11 κανόνες:

α) εκκίνηση με την ενεργό ζήτηση και η “ατμομηχανή” της, β) όσοι στόχοι, τόσα μέσα οικονομικής πολιτικής, γ) εντοπισμός του ελάχιστου απαιτούμενου ρυθμού αύξησης του ΑΕΠ, δ) πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο “σιδηρούς νόμος της ΕΖ – ΕΕ”, ε) επιλογή δύο από τις τρεις κορυφές του ασύμβατου τριγώνου της συναλλαγματικής – νομισματικής πολιτικής, στ) ασθενής τομέας παραγωγής μέσω παραγωγής και η συνέπεια στη χαμηλή εθνική αποταμίευση, ζ) πρώτα διάγνωση, μετά θεραπεία, η) πρώτα η βάση, μετά η σκεπή, θ) άλλο λογικά βήματα και άλλο πραγματικά βήματα.

Οι Ίτο και Λαπαβίτσας (2004) προτείνουν πέντε γενικές επιλογές πολιτικής για μεγαλύτερη διεθνή σταθερότητα στο διεθνές χρηματοοικονομικό σύστημα. Πιο συγκεκριμένα αναφέρονται σε μια παγκόσμια κεντρική τράπεζα, σε περιφερειακές ενοποιήσεις, επιστροφή στο χρυσό, ελεύθερο τραπεζικό σύστημα και τέλος σε μερική μεταρρύθμιση (Ίτο και Λαπαβίτσας, 2004, σσ. 410-417).

Σχετίζονται και αν ναι, με ποιο τρόπο, οι ανωτέρω προτάσεις, κατευθύνσεις ή και παραινέσεις με το αντικείμενο της παρούσας έρευνας; Η κοινωνική και η χρηματική καινοτομία είναι εργαλεία της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και λειτουργούν σε ένα δεδομένο ιστορικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο. Μπορούν να λειτουργήσουν αποτελεσματικά προς όφελος της κοινωνίας στην περίπτωση που δεν λειτουργούν εντός ενός στρεβλού οικονομικού περιβάλλοντος, όπως αυτού που ζούμε.

Η κοινωνική καινοτομία χρειάζεται ενδυνάμωση και ανατροφοδότηση από την κοινωνία των πολιτών και τα κοινωνικά κινήματα. Πρόσωπα και ομάδες μπορούν να συμβάλλουν ενεργά στην βιώσιμη επίλυση προβλημάτων, όχι μόνο στο χώρο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, αλλά και ευρύτερα. Κρίσιμο παράγοντα επιτυχίας αποτελεί η αμοιβαία εμπιστοσύνη εντός της κοινωνίας/κοινωνιών και μεταξύ των προσώπων και της κοινωνίας και των φορέων εξουσίας. Η έλλειψη αμοιβαίας εμπιστοσύνης οδηγεί σύμφωνα με τον Hiwaki στην *Παγίδα Αξιοπιστίας*⁸⁹ και εξηγεί την κατάσταση του σοβαρού *Κοινωνικού Λήθαργου* που προέρχεται από την καταστροφή της Πολιτισμικής βάσης (Hiwaki, 2011, p. 27).

Απαιτείται, επίσης, η Κ.Α.Ο. να πατήσει στέρεα σε μια νέου τύπου συνεταιριστική προσπάθεια που δεν θα υποπέσει στις παλινωδίες του πρόσφατου παρελθόντος, θα επανα-οριστεί με σαφήνεια και θα στηριχθεί στο συνεργατισμό και στην πλούσια εθνική συνεταιριστική παράδοση αλλά και σε αποδεδειγμένα βιώσιμα συνεταιριστικά εγχειρήματα και εγχειρήματα Κοινωνικής Οικονομίας εκτός Ελλάδας. Συμφωνούμε λοιπόν με την σχετική διαπίστωση του Μαριόλη⁹⁰ και το αντίστοιχο συμπέρασμα των Νικολόπουλου και Καπογιάννη (2014) σχετικά με “την επινόηση ενός άλλου διακριτού μοντέλου [...]. Αυτό όμως προϋποθέτει νέα πολιτικά και οικονομικά υποκείμενα [...] που θα στραφούν προς νέους συλλογικούς προσανατολισμούς που θα εμπνέει ένα συγκροτημένο ριζοσπαστικό πολιτικό-οικονομικό σχέδιο” (Νικολόπουλος και Καπογιάννης, 2014, σσ . 136-137).

Υπάρχει, όμως, μια διαφοροποιημένη γλώσσα που αλλιώς τη χρησιμοποιεί και την κατανοεί ο δημόσιος τομέας και η πολιτική εξουσία, αλλιώς ο επιχειρηματικός κλάδος εν γένει και αλλιώς η κοινωνία (των πολιτών) και τα πρόσωπα. Για να υπάρξει ένα ελάχιστο επίπεδο επικοινωνίας, όχι μόνο στο πλαίσιο της νομικής ή της διοικητικής επιβολής, χωρίς να παραβλέπονται οι οικολογικές συνέπειες μαζί με τις κοινωνικές, τις οικονομικές και τις πολιτισμικές, χρειάζεται ουσιαστική διεύρυνση του πεδίου σε μεγάλα τμήματα της κοινωνίας.

---

⁸⁹ Ο Hiwaki αναλύει την Παγίδα Αξιοπιστίας στην Ιαπωνία (Hiwaki, 2011, chap. 3, pp. 33-40) αλλά και την επικείμενη Παγίδα Αξιοπιστίας στην Κίνα (Hiwaki, 2011, chap. 4, pp. 41-46). Ο αναγνώστης μπορεί να διαπιστώσει πολλές και σχεδόν ταυτόσημες ομοιότητες με την Ελλάδα που τόσο τα ποιοτικά στοιχεία αναφορικά με τις αξίες και τα ιδεώδη του Ιαπωνικού πολιτισμού, αλλά και τα ποσοτικά στοιχεία του Κοινωνικού Λήθαργου στην Ιαπωνία αναφορικά με την πολιτική κατάσταση, την ανάπτυξη της οικονομίας, το δημόσιο χρέος, το εκπαιδευτικό σύστημα την στάση της νεολαίας και την υπογεννητικότητα, έχουν προκύψει από την υιοθέτηση μοντέλων αλλότριων με τον πολιτισμό και την Ιστορία της Χώρας και συγκεκριμένα της “Δυτικοποίησης”.

⁹⁰ προσωπική επικοινωνία, Μαριόλης, 2019

Επικαλούμαστε ξανά τον Mitroff (Μίτροφ, 2000) και την εφαρμογή συστημικής σκέψης στην επίλυση προβλημάτων. Οι πέντε κατηγορίες λύσης των λάθος προβλημάτων περιλαμβάνουν:

- επιλογή λάθος ενδιαφερόμενων
- επιλογή πολύ περιορισμένων επιλογών
- εσφαλμένη διατύπωση του προβλήματος
- στενός καθορισμός των ορίων εύρους του προβλήματος
- αδυναμία χρήσης συστημικής σκέψης.

Η προεκτεθείσα συστημική προσέγγιση του Μίτροφ συναντά την προσέγγιση της πολυπλοκότητας στην επίλυση των σωστών προβλημάτων στη χάραξη και υλοποίηση πολιτικών. Οι Colander και Kupers αναφέρουν ότι στο πλαίσιο της πολιτικής πολυπλοκότητας “η διαβούλευση, η διαχείριση των εμπλεκόμενων μερών και η συμβολή και συνεργασία της κοινότητας” είναι κομμάτια μιας δυναμικής από-τα-κάτω προσέγγισης αναδυόμενου σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικής και όχι επιβεβαιωτικά προσαρτήματα της από-την-κορυφή πολιτικής (Colander and Kupers, 2014, p. 254).

- Στην ακαδημαϊκή εκπαίδευση

Ενδυνάμωση των υπαρχόντων μαθημάτων στο γνωσιακό πεδίο της κοινωνικής οικονομίας σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο. Ανάπτυξη μεταπτυχιακών προγραμμάτων επικεντρωμένων στην κοινωνική καινοτομία και κοινωνική χρηματοοικονομική. Εξ αρχής συμμετοχικός σχεδιασμός μαθημάτων βάσει των ηθικών και σχεδιαστικών αρχών της περμακουλτούρας. Είναι βάσιμη η παραδοχή ότι η τυπική εκπαίδευση όπως και η επαγγελματική κατάρτιση καθορίζουν εν πολλοίς την χάραξη δημόσιων πολιτικών γι’ αυτό απαιτείται μια συνολική θεώρηση της κοινωνικής επιστήμης και διδασκαλίας της (Keen, 2011, Colander and Kupers, 2014).

Ειδικότερα για τα σύγχρονα σύνθετα προβλήματα που έρχονται από το παρελθόν ως απότοκοι λανθασμένων λύσεων ή σωστών λύσεων σε λάθος ορισμένα προβλήματα ή νέων που αναδύονται απαιτούνται λύσεις βάσει συστημικής θεώρησης και θεώρησης στο πλαίσιο της πολυπλοκότητας. Είναι αναγκαία η ανάλυση του προβλήματος μέσα από το πρίσμα και την ενσωμάτωση των κοινωνικών, πολιτισμικών και πολιτικών μεταβλητών (Colander and Kupers, 2014, p. 264), της ανάλυσης του κοινωνικού τρίπτυχου του Steiner και άλλων συστημικών θεωρήσεων στην χάραξη δημόσιας πολιτικής (Μίτροφ 2000). Τα ανωτέρω θεωρούμε ότι πρέπει

να αποτελέσουν το υπόβαθρο ανασχεδιασμού και ανάπτυξης γνωσιακών ενοτήτων και ακαδημαϊκών προγραμμάτων σε ακαδημαϊκά Τμήματα Κοινωνικών Επιστημών και ιδιαίτερα σε Τμήματα Δημόσιας Διοίκησης ως τα κατεξοχήν αρμόδια στο πεδίο της προετοιμασίας διοικητικών επιστημόνων για τη στελέχωση του κράτους και της δημόσιας διοίκησης.

- Στην επαγγελματική κατάρτιση

Ενδυνάμωση των υπάρχοντων μαθημάτων και ανάπτυξη προγραμμάτων επικεντρωμένων στην Κοινωνική Καινοτομία, στην Κοινωνική Χρηματοοικονομική και γενικότερα με την ύπαρξη ενός βασικού κορμού και κατά περίπτωση κάλυψη αναγκών με βάση τα στοιχεία και τη δυναμική του εκάστοτε περιφερειακού οικοσυστήματος.

Βρισκόμαστε στο χρονικό σημείο όπου το πεδίο γεμίζει ξανά από “συμβούλους” και όχι από ανθρώπους που σχεδιάζουν με στέρεη γνώση και υλοποιούν τις ιδέες τους, εντός της Κ.Α.Λ.Ο. και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας, αλλά και ευρύτερα στην κοινωνία, τον πολιτισμό, την οικονομία. Αυτό αποτελεί συνέχεια της εκχώρησης της αυτενέργειας σε τρίτους, συνέχεια της υποβαθμισμένης έμμεσης δημοκρατίας, συνέχεια της παραίτησης και αναμονής της υλοποίησης από άλλους, με μόνο το δικαίωμα της κριτικής που συχνά είναι και αυτό έωλο χωρίς επιχειρήματα.

Η άμεση δημοκρατία και οι διαδικασίες της όσο ανώδυνες και αν είναι στο άκουσμά τους και μόνο προκαλούν την απαξίωση από κάποιους κύκλους. Όπως αναφέρει ο Καλτσώνης (2018, σ. 43) “οι θεσμοί της άμεσης δημοκρατίας που φυσικά δεν είναι πανάκεια, θεωρούνται λίγο πολύ έκφραση οχλοκρατίας, αφού ο λαός δεν είναι ικανός να κρίνει, επειδή δήθεν εμποδίζεται από το θυμικό του”. Παράδειγμα αποτελούν οι συμμετοχικοί προϋπολογισμοί που χρησιμοποιούνται έστω και σαν τμήμα μιας οικονομικής άμεσης δημοκρατίας, οι οποίοι στην Ελλάδα μέχρι σήμερα, εμφανίστηκαν δειλά και αποσπασματικά σε κάποιους δήμους και δεν απέκτησαν τη δυναμική και ουσία που τους προσιδιάζει. Από τη μια ο λαός θεωρείται όχλος, άθυρμα του θυμικού του και ταυτόχρονα θεωρείται ορθολογικός καταναλωτής. Οι συμμετοχικοί προϋπολογισμοί μπορούν να αποτελέσουν χρήσιμα και ουσιαστικά εργαλεία οικονομικής δημοκρατίας και στήριξης της κοινωνικής οικονομίας ειδικότερα.

Επίσης, η χρήση του CAF_{social} και από άλλους φορείς της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας στην Ελλάδα και στην Ευρώπη, προάγει τη δημοκρατία και το δημοκρατικό διάλογο σε οργανωσιακό επίπεδο.

Τέλος σημαντικός σε αυτή τη διαδικασία αλλαγής είναι και ο ρόλος της λογιστικής (Budd, 2011, Fuller, 2008, Lamb, 2010).

9.3.1 Εμπορεύματα Κλειδιά και Κοινωνικές Επιχειρήσεις

Ο SUT της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2015 περιγράφει τελικά την παραγωγή και χρήση 63 εμπορευμάτων εκ των οποίων τα 35 εμπορεύματα υπάρχουν και στην Κ.Α.Λ.Ο.. Ο Πίνακας 3 κατέδειξε τον εσωστρεφή χαρακτήρα της Κ.Α.Λ.Ο. στη χώρα μας και οι Πίνακες 4 και 5 τη συμβολή της στους αντίστοιχους κλάδους δραστηριότητας και στο σύνολο της οικονομίας αντίστοιχα.

Οι επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. παρά τις συνεχείς κρατικές εξαγγελίες από το 2009 έως και σήμερα δεν έχουν καταφέρει να επιτελέσουν το ρόλο τους με βάση τις νομοθετικές πρωτοβουλίες (βλ. Ν. 4019/2011 και Ν. 4430/2016). Ο κύριος επιδιωκόμενος από-τα-πάνω στόχος τους, δηλαδή η αύξηση της απασχόλησης δεν έχει επιτευχθεί. Η μέχρι σήμερα μείωση της ανεργίας επιτυγχάνεται με βραχυχρόνια προγράμματα απασχόλησης (πχ κοινωφελής απασχόληση), ενώ η συμβολή της Κ.Α.Λ.Ο. ήταν 0,025% στο σύνολο της απασχόλησης για το έτος 2015.

Τα μείγματα πολιτικής που πρέπει να εφαρμοστούν είναι αναγκαίο να αποτελούν τμήματα ενός ευρύτερου και καθολικού σχεδιασμού που θα λαμβάνει υπόψη πολλαπλά κριτήρια και θα έχει τροφοδοτηθεί από ένα Σύστημα Διάγνωσης⁹¹.

Απαιτείται για την οικονομία συνολικά, σύμφωνα με τον Μαριόλη (2017, σ. 109) και για την Κ.Α.Λ.Ο. αντίστοιχα “η εστίαση στα εμπορεύματα και στους κλάδους για τα οποία πρέπει να μεταβληθεί η αυτόνομη ενεργός ζήτηση για να αυξηθούν στο μέγιστο βαθμό: α) η συνολικά απασχολούμενη ποσότητα εργασίας, β) το συνολικά παραγόμενο προϊόν”, λαμβάνοντας υπόψη [...] το εξωτερικό και το δημόσιο έλλειμμα και τη σύνθεση της αυτόνομης ζήτησης.

Οι επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο. έως σήμερα δεν έχουν εστιάσει στα διεθνώς παραγόμενα προϊόντα. Αυτό είναι λογικό μιας και το εξαγωγικό επιχειρείν απαιτεί

---

⁹¹ Αναλύσεις τύπου Δυνατών-Αδύνατων-Σημείων-και-Ευκαιριών-Απειλών (SWOT) που χρησιμοποιούνται και σε κλαδικό επίπεδο έχουν περιορισμένο εύρος ανάλυσης και χρειάζεται να είναι μέρος μιας δυναμικής ευρύτερης συστημικής αποτύπωσης. Βλ. για παράδειγμα Μαριόλης (2018, σσ. 146-150)

υποδομές, πάγιο κεφάλαιο, ίδια κεφάλαια, τραπεζική ρευστότητα και εγγυήσεις. Τα στοιχεία όπως είδαμε στον Πίνακα 2.7 είναι αποκαλυπτικά.

Σε συνέχεια του Πίνακα 2.6 η τόνωση του εξαγωγικού προσανατολισμού επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο. για τα εμπορεύσιμα εμπορεύματα που εμφανίζουν Συγκριτικό Πλεονέκτημα και Ελλειμματικό Εμπορικό Ισοζύγιο, απαιτείται αύξηση εξαγωγών και επιλεκτική αύξηση κρατικής δαπάνης:

1: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και συναφείς υπηρεσίες

40: Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς υπηρεσίες· υπηρεσίες πληροφορίας

45: Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες κεντρικών γραφείων (εδρών) εταιρειών· υπηρεσίες παροχής συμβουλών διαχείρισης

46: Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών· υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων

47: Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης

49: Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες· κτηνιατρικές υπηρεσίες

Από τα ανωτέρω τα τέσσερα (45, 46, 47, 49) είναι εμπορεύματα-κλειδιά. Ο σχηματισμός παγίου κεφαλαίου σε αυτή την ομάδα ανέρχεται σε 29.000 € ή το 11% όλου του κλάδου της Κ.Α.Λ.Ο.

Στα εμπορεύσιμα εμπορεύματα που εμφανίζουν Συγκριτικό Πλεονέκτημα και Πλεονασματικό Εμπορικό Ισοζύγιο περιλαμβάνεται μόνο το εμπόρευμα 48: Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς. Ο σχηματισμός παγίου κεφαλαίου σε αυτή την ομάδα ανέρχεται περίπου σε 9.000 € ή το 3.7% όλου του κλάδου της Κ.Α.Λ.Ο.

Για τα εμπορεύματα που εμφανίζουν Συγκριτικό Μειονέκτημα και Ελλειμματικό Εμπορικό Ισοζύγιο, απαιτείται τόνωση του εξαγωγικού προσανατολισμού και επιλεκτική αύξηση/μείωση της κρατικής κατανάλωσης στα εμπορεύματα:

2: Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας και συναφείς υπηρεσίες (αύξηση εξαγωγών)

5: Είδη διατροφής· ποτά· προϊόντα καπνού

11: Χημικές ουσίες και προϊόντα

26: Υπηρεσίες επεξεργασίας λυμάτων· λυματολάσπη· υπηρεσίες συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης αποβλήτων· ανάκτηση υλικών· υπηρεσίες εξυγίανσης και άλλες υπηρεσίες διαχείρισης αποβλήτων

37: Εκδοτικές υπηρεσίες

38: Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, ταινιών βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις· υπηρεσίες προγραμματισμού και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών (μείωση κρατικής ζήτησης και αύξηση εξαγωγών)

41: Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες εκτός από τις ασφαλιστικές υπηρεσίες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία

50: Υπηρεσίες ενοικίασης και χρηματοδοτικής μίσθωσης

Το Εμπόρευμα 11 είναι εμπόρευμα αντι-κλειδί.

Ο σχηματισμός παγίου κεφαλαίου σε αυτή την ομάδα ανέρχεται στα 42.000 € ή το 15,5% όλου του κλάδου της Κ.ΑΛ.Ο.

Από τα ανωτέρω εμπορεύματα τα 2, 5, 11, 26 καθώς και τα εμπορεύματα 9 και 27 αποτελούν την δευτερογενή παραγωγή στο πεδίο της Κ.ΑΛ.Ο. Ο σχηματισμός παγίου κεφαλαίου ανέρχεται στα 47.500 € ή στο 17,60% των παγίων του κλάδου. Αξίζει να σημειωθεί ότι για το Εμπόρευμα 23 “Υπηρεσίες επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού” που δεν υφίσταται στα εμπορεύματα της Κ.ΑΛ.Ο. για τα έτη 2015-2016 απαιτείται ολοκληρωμένος σχεδιασμός και αύξηση των επενδύσεων σε συνδυασμό με το εμπόρευμα 47 “Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης”.

Η ανωτέρω ανάλυση δείχνει ότι παρά τις οριζόντιες και εξισωτικές κρατικές/διοικητικές δράσεις οι οριζόντιες χρηματοδοτήσεις και ενισχύσεις δεν συνιστούν στο παρόν και στο μέλλον βιώσιμη αναπτυξιακή πολιτική με βάσιμο οικονομικό αντίκτυπο. Χωρίς οικονομικό αντίκτυπο και οικονομική βιωσιμότητα οι δυνατότητες παραγωγής κοινωνικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου είναι εκ των προτέρων περιορισμένες.

Απαιτείται η διεύρυνση του ορισμού της Κ.ΑΛ.Ο., και η συμπερίληψη φορέων που αποτελούν πυλώνες της Κοινωνικής Οικονομίας διεθνώς (πχ Συνεταιρισμοί, Σωματεία κα), αλλά και κοινωνικών επιχειρήσεων που δεν συμπεριλαμβάνονται στο εθνικό θεσμικό πλαίσιο. Η αναφορά μόνο στις συγκεκριμένου νομικού τύπου επιχειρήσεων της Κ.ΑΛ.Ο., βάσει του Ν. 4430/2016

λειτουργεί περιοριστικά ακυρώνοντας τον πλουραλισμό και τις πολλαπλές εκφάνσεις κοινωνικών επιχειρήσεων και κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

Απαιτείται η ενεργή δραστηριοποίηση της Κ.Α.Λ.Ο. σε τομείς υψηλής προστιθέμενης αξίας και εξαγωγικού προσανατολισμού συμπληρωματικά με την υπόλοιπη οικονομική δραστηριότητα. Ενδεικτικά το εμπόρευμα 24 “Ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο, ατμός και κλιματισμός” που για τα έτη 2015 και 2016 δεν υφίσταται, με την νομοθέτηση⁹² των Ενεργειακών Κοινοτήτων αναμένεται να συμβάλλει στην ελληνική οικονομία και στον κλάδο της Κ.Α.Λ.Ο. ειδικότερα, αυξάνοντας το παραγόμενο προϊόν, την απασχόληση και το σχηματισμό παγίου κεφαλαίου.

Απαιτείται το μοντέλο της Κοινωνικής (και) Αλληλέγγυας Οικονομίας να πατήσει στέρεα σε μια νέου τύπου συνεταιριστική προσπάθεια που δεν θα υποπέσει στις παλινωδίες του πρόσφατου παρελθόντος, θα επανα-οριστεί με σαφήνεια και θα στηριχθεί στο συνεργατισμό και στην πλούσια εθνική συνεταιριστική παράδοση αλλά και σε αποδεδειγμένα βιώσιμα συνεταιριστικά εγχειρήματα εκτός Ελλάδας.

Ο Wright αναφέρει ότι “γενικά η κοινωνική οικονομία, η αλληλέγγυα οικονομία αποτελούν οικονομική φωλιά (economic niche) εντός των καπιταλιστικών οικονομιών” (Wright, 2010, p. 149). Τα κλαδικά στοιχεία των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα επιβεβαιώνουν αυτή την παρατήρηση. Το αδιαμφισβήτητο αυτό γεγονός αποτελεί όμως και ευκαιρία ανάπτυξης τους. Οι επιχειρήσεις της Κ.Α.Λ.Ο. μπορούν να συνεχίσουν να καταλαμβάνουν ένα πολύ μικρό χώρο της οικονομίας, χωρίς περαιτέρω επέκταση του κλάδου. Μπορούν να ακολουθήσουν στρατηγικές επιχειρήσεων φωλιάς, όπως οι επιχειρήσεις της συμβατικής οικονομίας, με μεγαλύτερη εξειδίκευση στα παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες και δημιουργία πελατειακής βάσης που θα αναζητά και θα είναι πρόθυμη να πληρώνει για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες αυτές. Σύμφωνα με τον Wright (2010, p. 211) μπορούν να ακολουθήσουν “μετασχηματιστικές στρατηγικές ρήξης, [...] ενδιάμεσης μεταμόρφωσης και συμβιωτικής μεταμόρφωσης”. Θεωρούμε ότι και οι τρεις στρατηγικές μπορούν να εφαρμοστούν από τις επιχειρήσεις Κ.Α.Λ.Ο.

Μελλοντικά απαιτείται ο προσανατολισμός στην αποτύπωση και σύγκριση των Σραφφαϊανών πολλαπλασιαστών στο πεδίο της Κ.Α.Λ.Ο. στην Ελλάδα στο πλαίσιο μακροχρόνιας έρευνας. Σημαντική θα είναι επίσης η σύγκριση των

---

⁹² Ν. 4513/2018 Ενεργειακές Κοινότητες και άλλες διατάξεις.

πολλαπλασιαστών α) ανάμεσα στην Ελλάδα και σε χώρες της Ευρωζώνης, β) ανάμεσα στις χώρες του Νότου και του Βορρά της Ευρωζώνης, λόγω της ύπαρξης διαφορετικών θεσμικών και επιχειρηματικών πλαισίων άσκησης της κοινωνικής (ή/και αλληλέγγυας) οικονομίας στα κράτη-μέλη και μέλη της ΟΝΕ.

Σε συνέχεια της ανάλυσης με βάση τα Εμπορεύματα-Κλειδιά (ενότητα 2.6) προτείνονται τα ακόλουθα μείγματα πολιτικής σε βραχυπρόθεσμο-μεσοπρόθεσμο ορίζοντα (με βάση τα στοιχεία του 2015):

α. Εμπορεύματα-Κλειδιά που παράγονται από κλάδους με υψηλή παραγωγικότητα, πρέπει να ενισχυθούν με ελάφρυνση ασφαλιστικών εισφορών και κίνητρα, εν γένει, που σχετίζονται με την αύξηση της απασχόλησης όπως:

Εμπ.27: Κατασκευές και κατασκευαστικές εργασίες

Εμπ.30: Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου, εκτός από το λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών

Εμπ.29: Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου, εκτός χονδρικού εμπορίου μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών

Εμπ.56: Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας

Εμπ.54: Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας· υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης

Εμπ.52: Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλες υπηρεσίες κράτησης και συναφείς υπηρεσίες

Εμπ.36: Υπηρεσίες διαμονής και υπηρεσίες εστίασης

Εμπ.59: Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγωγίας

β. Εμπορεύματα-Κλειδιά που παράγονται από κλάδους με χαμηλή παραγωγικότητα, πρέπει να ενισχυθούν με επιχορηγήσεις ή φορο-ελαφρύνσεις με στόχο τη βελτίωση και ανάπτυξη τεχνολογίας και απόκτηση πάγιου εξοπλισμού για να ενισχυθεί η παραγωγικότητα:

Εμπ.31: Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και υπηρεσίες μεταφορών μέσω αγωγών

Εμπ.62: Άλλες προσωπικές υπηρεσίες

Εμπ.35: Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές υπηρεσίες

Εμπ.2: Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας και συναφείς υπηρεσίες

Εμπ.60: Υπηρεσίες παρεχόμενες από οργανώσεις

Εμπ.53: Υπηρεσίες παροχής προστασίας και ερευνών· υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους· υπηρεσίες διοίκησης γραφείου, γραμματειακής υποστήριξης και άλλες υπηρεσίες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις

Εμπ.57: Υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον· υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος

Εμπ.5: Είδη διατροφής· ποτά· προϊόντα καπνού

Εμπ.55: Υπηρεσίες εκπαίδευσης

Εμπ.48: Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς

γ. Κλάδοι με σημαντικό τζίρο (άνω των 100 χιλ. €), οι οποίοι δεν παράγουν εμπορεύματα-Κλειδιά, χρειάζεται να μελετηθούν περαιτέρω ως προς τη δομή τους, να συζητηθούν και καθοριστούν διαρθρωτικές πολιτικές μακροπρόθεσμου χαρακτήρα, στις οποίες περιλαμβάνεται ενδεικτικά η ανάπτυξη των διακλαδικών σχέσεων:

Εμπ.45: Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες κεντρικών γραφείων (εδρών) εταιρειών· υπηρεσίες παροχής συμβουλών διαχείρισης

Εμπ.38: Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, ταινιών βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις· υπηρεσίες προγραμματισμού και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών

Εμπ.1: Προϊόντα γεωργίας, θήρας και συναφείς υπηρεσίες

Εμπ.58: Υπηρεσίες δημιουργικής δραστηριότητας, τεχνών και ψυχαγωγίας· υπηρεσίες βιβλιοθηκών, αρχειοφυλακείων, μουσείων και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων

Εμπ.40: Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς υπηρεσίες· υπηρεσίες πληροφορίας

Τα εμπορεύματα του βιομηχανικού κλάδου πρέπει να αποτελέσουν αντικείμενο ενδεδειγμένης ανάλυσης. Δεν πρέπει όμως να τονωθεί η ζήτησή τους λόγω αύξησης των εισαγωγών για αυτά. Επιπλέον πρέπει να ενισχυθούν περαιτέρω εγχειρήματα συνεταιρισμών εργαζομένων στο βιομηχανικό πεδίο.

9.3.2 Άμεσες Ξένες Κοινωνικές Επενδύσεις

Μια πρότασή μας για εφαρμοσμένη πολιτική αποτελεί και η ανάπτυξη, (σε συνέχεια της ανάλυσης του 6^{ου} κεφαλαίου), Άμεσων Ξένων Κοινωνικών Επενδύσεων (Foreign Direct Social Investments, FDSI). Η χώρα μπορεί να προσελκύσει παράλληλα ή και ανεξάρτητα με τις προσπάθειες για FDI, άμεσες ξένες κοινωνικές επενδύσεις

λαμβάνοντας υπόψη την ανάλυση του Δημήτρη Μπάτση για τις επενδύσεις και το ξένο κεφάλαιο (Μπάτσης, 2004, σσ. 383-384).

Η διεθνής βιβλιογραφία ερευνητικά και πρακτικά δεν αποτυπώνει την προτεινόμενη επενδυτική πρόταση ή επιλογή. Αναφέρεται μόνο στην Εταιρική Κοινωνική Ευθύνη (Ε.Κ.Ε) των άμεσων ξένων επενδύσεων ή στη χρήση τους για την καταπολέμηση της φτώχειας σε συγκεκριμένο χωρικό πλαίσιο (ενδεικτικά για την Ινδία, βλ. Chalam, 2016). Η χώρα μπορεί και οφείλει να αναπτύξει την αγορά της κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας, τόσο με εγχώριους πόρους και επενδύσεις, όσο και με μακροχρόνιες ξένες κοινωνικές επενδύσεις. Συνολικά αυτή η δραστηριότητα υπό τις παρούσες συνθήκες θα μπορούσε να αναληφθεί από ένα εθνικό φορέα τύπου “Social Enterprise Greece” με βοήθεια από την ερευνητική και ακαδημαϊκή κοινότητα καθώς και από συνεταιρισμούς, επιχειρήσεις και πρόσωπα από το πεδίο. Μέχρι σήμερα αποτυπώνεται σχετική αδράνεια στο κομμάτι των επενδύσεων. Παρά τα προβλήματα που σίγουρα υπάρχουν στον κλάδο, αν υλοποιηθούν οι απαραίτητες ενέργειες οι FDSI μπορούν να αποτελέσουν αναπτυξιακό εργαλείο για τον κλάδο της Κ.ΑΛ.Ο. και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Παράλληλα, θα μπορούσε να συμβάλει στην ανάπτυξη αυτού του διακριτού κλάδου επενδύσεων η ανάπτυξη και λειτουργία ενός κοινωνικού χρηματιστηρίου ενέργειας, όπως έγινε σχετική αναφορά στην ενότητα 8.8.

Ένα θέμα που άπτεται της μελλοντικής εξέλιξης των FDI διεθνώς και που διαμορφώνει σε μεγάλο βαθμό την παγκόσμια οικονομία, είναι οι τεχνολογίες και τα παραγόμενα της τρισδιάστατης εκτύπωσης καθώς και οι μελλοντικές επιδράσεις τους στις εθνικές οικονομίες, στο διεθνές εμπόριο και στις άμεσες ξένες επενδύσεις. Πρέπει να ληφθεί, όπως αναφέρεται και στην επόμενη ενότητα, σοβαρά υπόψη ότι οι επενδύσεις και τα εργαλεία της Κ.ΑΛ.Ο. και της γενικής βέβαια οικονομίας για να έχουν μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, διάρκεια και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη εσωτερικής αγοράς τόσο παραγωγικών όσο και καταναλωτικών προϊόντων και της βιωσιμότητας να συνδυαστούν με μεταβολή στις κοινωνικές σχέσεις παραγωγής (Μπάτσης, 2004, σσ. 174-175).

9.3.3 Τρισδιάστατες εκτυπώσεις σε μια πολυδιάστατη οικονομία

Οι Θεοδωράκης (Κεφάλαιο 3^ο), Παπαδάκης (Κεφάλαιο 8^ο) και Περαντζάκης (Κεφάλαιο 3^ο) αναφέρθηκαν στις τρισδιάστατες εκτυπώσεις (3d printing) και στον

τρόπο που αυτές αλλάζουν ήδη το κυρίαρχο μοντέλο παραγωγής. Η παραγωγή αυτή στηρίζεται σε λογισμικό, όλο και συχνότερα δωρεάν διανεμόμενο, το οποίο με αλλαγές στον κώδικα του, μπορεί, εύκολα, να αλλάξει τις συνιστώσες της παραγωγής και την ίδια την παραγωγή. Ήδη κατασκευάζονται κατοικίες και αυτοκίνητα. Το νέο μοντέλο μικρο-παραγωγής που μπορεί να εξελιχθεί σε εργοστάσια 3d printing συνδυάζει την τοπικοποίηση της παραγωγής και της χρήσης πολύ φθηνών πλουτοπαραγωγικών πηγών (και ανακυκλώσιμων υλικών) με την αλλαγή του καθεστώτος των πνευματικών δικαιωμάτων και της ατομικής ιδιοκτησίας. Όπως αναφέρει και ο Ρίφκιν (2017) είναι τα γοργά βήματα του συνεργατικού κοινόκτητου χώρου προς μια κοινωνία σχεδόν μηδενικού οριακού κόστους.

Ο Βατικιώτης (2017) αναγνωρίζει τη δυναμική της προσθετικής μεθόδου παραγωγής (3d printing), την αύξηση του όγκου παραγωγής, την τοπικοποίηση της παραγωγής, τις συνέπειες στο διεθνές εμπόριο, τη μείωση του οριακού κόστους, την ποιοτική και ποσοτική αυξητική μετατόπιση από τη ζωντανή στη νεκρή εργασία.

Υποστηρίζει δε ότι η συγκεκριμένη μέθοδος παραγωγής οξύνει τις καπιταλιστικές αντιφάσεις, υψώνοντας παράλληλα μέσω των δικαιωμάτων ευρεσιτεχνίας ψηφιακά τείχη και περιφράξεις, όπως οι περιφράξεις στις δημόσιες γαίες, που οδήγησαν στον περιορισμό του δημόσιου χώρου και στην άνοδο και κατίσχυση της ατομικής ιδιοκτησίας και άρα του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Η τάση της μεγέθυνσης της προσθετικής παραγωγής δεν θα ανακοπεί, όσο και αν καθυστερήσει (Βατικιώτης, 2017, σ. 143). Η εμβριθής και καιρία ανάλυσή του εστιάζει στην αλλαγή των εργασιακών σχέσεων, στη μεγαλύτερη ελαστικοποίηση και απορρύθμιση της εργασίας, με μικρότερα εισοδήματα στους εργαζόμενους. Συμπεραίνει ότι η προσθετική παραγωγή:

θα αποδειχθεί όπως όλες οι τεχνολογικές καινοτομίες στον καπιταλισμό, δίκωπο μαχαίρι καθώς αναπτύσσει τις παραγωγικές δυνάμεις, που αποτελούν την υλική βάση για την υπέρβαση του καπιταλισμού [...] (Βατικιώτης, 2017, σ. 147).

Δεν συγχέουμε τη βαρειά βιομηχανία με την ελαφριά βιομηχανία μεγάλης κλίμακας. Οι διακρίσεις σε βαρειά και ελαφριά βιομηχανία ακόμη και σε εργοστασιακή χειροτεχνία και σε μεγάλη βιομηχανία εξακολουθούν να ισχύουν (Μπάτσης, 2004, σσ. 27-28). Το ζέον θέμα της εκβιομηχάνισης της χώρας, όπως και η κατ' αρχάς σύνδεσή της με την ΕΟΚ (Ιούλιος 1961), την ΕΕ και την ΟΝΕ αργότερα απασχόλησε αναλυτές προερχόμενους από διαφορετικά επιστημονικά πεδία και πολιτικές αποχρώσεις, αλλά και από τον βιομηχανικό και επιχειρηματικό κόσμο.

Μελετώντας τα ιστορικά πειστήρια για το ζήτημα της εκβιομηχάνισης και την επιλογή των ταγών της χώρας από πολύ νωρίς, για τη σύμπλευση της Ελλάδας με τα έξι κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, (Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης, 2018) συμπεραίνει ότι η χώρα απεμπόλησε το κυριαρχικό της δικαίωμα στην εκβιομηχάνιση μαζί με μια σειρά ουσιαστικών για τη βιωσιμότητα της οικονομίας και της χώρας (δασμολογική, δημοσιονομική, οικονομική και νομισματική πολιτική) από επιλογή του πολιτικού και οικονομικού κατεστημένου. Αυτή η περίπτωση, όμως, εκφεύγει των ορίων της παρούσας έρευνας.

Οι τρισδιάστατες εκτυπώσεις θεωρούμε ότι αποτελούν στην παρούσα χρονική συγκυρία εργοστασιακή χειροτεχνία και οι οποίες θα μπορούσαν να δώσουν διέξοδο σε κάποιες παραγωγικές δυνάμεις στην Ελλάδα με την προϋπόθεση ενός ανώτερου σχεδιασμού που θα εξασφάλιζε τη βιωσιμότητά τους και θα λάμβανε σοβαρά υπόψη την ανάλυση των Εμπορευμάτων-Κλειδιών και των Στραφαιϊανών Πολλαπλασιαστών Ζήτησης της ανάλυσης στην *Παραγωγή Εμπορευμάτων μέσω Εμπορευμάτων* και της σχετικής ερευνητικής προσπάθειας στην Ελλάδα⁹³.

9.3.4 Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Όπως αναφέρθηκε συνοπτικά στην ενότητα 6.5 ο ρόλος των πιστωτικών συνεταιρισμών που δεν έχουν μετεξελιχθεί σε συνεταιριστικές τράπεζες είναι εν δυνάμει σημαντικός στην τρέχουσα συγκυρία, παρά τη συνεχή φθίνουσα πορεία τους. Σύμφωνα με τον Δασκάλου (1992, σ. 3) οι πιστωτικοί συνεταιρισμοί παρουσίασαν ελάχιστη ανάπτυξη στον αστικό ελληνικό χώρο. Σήμερα στην Ελλάδα λειτουργούν μόνο 2 Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί, ο Πιστωτικός Συνεταιρισμός Αιτωλοακαρνανίας “Αιτωλική Πίστη” Συν.Π.Ε και ο Πιστωτικός Συνεταιρισμός Βοιωτίας Συν.Π.Ε.

Οι Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί αποτελούν ένα σημαντικό και ουσιαστικό εργαλείο για την ανάπτυξη τόσο του συνεργατισμού όσο και της Κ.Α.Λ.Ο.. Οι Φορείς Κ.Α.Λ.Ο., μπορούν στο πλαίσιο του άρθρου 7 του Ν. 4430/2016 με τίτλο “Οικονομική Συνεργασία των Φορέων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας” να συστήσουν πιστωτικό συνεταιρισμό δεύτερου ή ανώτερου βαθμού με διακριτή νομική προσωπικότητα, λαμβάνοντας, επίσης, υπόψη τις κείμενες διατάξεις του Ν. 1667/1986 αναφορικά με τους πιστωτικούς συνεταιρισμούς.

---

⁹³ Βλ. ιδιαίτερα την παραγόμενη έρευνα στο Ι.Κ.Ε. “Δημήτρης Μπάτσης” και στην “Ομάδα Μελέτης Στραφαιϊανών Οικονομικών”.

Με αυτή την κίνηση, φορείς Κ.Α.Λ.Ο. μπορούν από κοινού να συστήσουν συνεταιρισμό για να έχουν τη δυνατότητα οικονομικής αλληλοβοήθειας στο πλαίσιο ενός Πιστωτικού Συνεταιρισμού⁹⁴. Ο Συνεταιρισμός θα είναι περιορισμένης ευθύνης. Ο Πιστωτικός Συνεταιρισμός φορέων Κ.Α.Λ.Ο., βάσει των αρχών του, θα συμβάλλει περαιτέρω στην καλλιέργεια της οικονομικής δημοκρατίας ως ένα διαφορετικό οικονομικό και κοινωνικό παράδειγμα. Επίσης είναι εγγύτερα στις επιχειρήσεις και στους φορείς Κ.Α.Λ.Ο. από άλλα χρηματοοικονομικά και χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ακόμη και αν ανήκουν στη σφαίρα της κοινωνικής οικονομίας. Ο Πιστωτικός Συνεταιρισμός φορέων Κ.Α.Λ.Ο., έρχεται συμπληρωματικά και ενισχυτικά στο πεδίο της Κοινωνικής Χρηματοοικονομικής. Ο σκοπός του θα είναι οικονομικός και θα στοχεύει στη βελτίωση και προστασία όλων των κλάδων της οικονομικής δραστηριότητας των επιχειρήσεων και φορέων Κ.Α.Λ.Ο. του Ν. 4430/2016 στην περιοχή δραστηριοποίησής του. Τα μέλη, κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις ή και άλλοι φορείς, δημιουργούν με αυτό τον τρόπο ένα αρχικό κεφάλαιο το οποίο κυκλοφορεί, δανείζεται, δωρίζεται για την ενίσχυση των δραστηριοτήτων και την κάλυψη χρηματοοικονομικών αναγκών των μελών.

Η πρόταση μας, σε συνέχεια και της θέσης του Βατικιώτη (ενότητα 2.3, σ. 83) ερείδεται της πραγματικής ανάγκης χρηματοδότησης των φορέων Κ.Α.Λ.Ο. με μια σχεδιαστική και αναπτυξιακή πρωτοβουλία από-τα-κάτω λόγω της μη διάθεσης των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων να χρηματοδοτήσουν χωρίς ασφυκτικές διαδικασίες, εγγυήσεις και γραφειοκρατικά βάρη τους οικονομικούς φορείς Κ.Α.Λ.Ο.

Δεν πρέπει να παραβλεφθεί το γεγονός της ασύμμετρης πληροφόρησης των χρηματοοικονομικών και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων τόσο της συμβατικής όσο και της κοινωνικής οικονομίας αναφορικά με τις δράσεις και τη φιλοσοφία των επιχειρήσεων και των φορέων της Κ.Α.Λ.Ο.

Η πρόταση αυτή αποτελεί στη βάση της συμπληρωματικότητας τη δημιουργία ενός πρώτου επιπέδου χρηματοδότησης από τις ίδιες τις επιχειρήσεις και τους φορείς της Κ.Α.Λ.Ο. πριν προχωρήσουν, ιδίως αν δεν πληρούν όλες τις προδιαγραφές που θέτουν οι τράπεζες ή αν δεν θέλουν να δανειστούν με όρους συμβατικής οικονομίας.

---

⁹⁴ Οι Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί, οι συνεταιρισμοί, οι κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις αλλά και οι επιχειρήσεις της Κ.Α.Λ.Ο. μπορούν βάσει της Ευρωπαϊκής νομοθεσίας (Κανονισμός 1453/2003 του Συμβουλίου) και της ενσωμάτωσης στην εθνική νομοθεσία (Ν. 3517/2006, Ν.4099/2012, άρθρα 136-155) να συστήσουν Ευρωπαϊκή Συνεταιριστική Εταιρεία (ΕΣΕτ). Η νομική αυτή μορφή και οι παρεχόμενες δυνατότητες δεν έχουν αποτυπωθεί στην ελληνική βιβλιογραφία και ειδικότερα στο πεδίο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο και δεν έχει προωθηθεί εξ όσων γνωρίζουμε σε επιχειρησιακό επίπεδο. Βλ. και ΕΟΚΕ 2015β, 2015γ.

Οι Συνεταιριστικές Τράπεζες που αποτελούν μετεξέλιξη Πιστωτικών Συνεταιρισμών θα πρέπει να συμβάλλουν στην κατεύθυνση αυτή, ιδίως σε επίπεδο συνεταιριστικής οργάνωσης και αλληλεγγύης στους Πι.Συ της προτεινόμενης μορφής.

Ο Πιστωτικός Συνεταιρισμός φορέων Κ.Α.Λ.Ο., θα μπορούσε να ακολουθήσει την πολιτική μηδενικού επιτοκίου, όπως της Σουηδικής Συνεταιριστικής Τράπεζας JAK Bank. Πρέπει τέλος να καταγραφεί το γεγονός ότι δεν απαιτείται από τη νομοθεσία ελάχιστο αρχικό κεφάλαιο για την ίδρυση ενός πιστωτικού συνεταιρισμού.

9.3.5 Νομοτεχνικές Βελτιώσεις για την Κ.Α.Λ.Ο. Απαραίτητες ή Περιττές;

Αν έπρεπε να προταθούν νομοτεχνικές βελτιώσεις⁹⁵ στο υπάρχον νομοθετικό πλαίσιο για την Κ.Α.Λ.Ο. ιδίως για το Ν. 4430/2016 αυτές θα αφορούσαν στην εμπειριστατωμένη εξέταση των προϋποθέσεων επέκτασης του ορισμού και του πεδίου της Κ.Α.Λ.Ο. και σε άλλους παραδοσιακούς φορείς και θεσμούς της Κοινωνικής Οικονομίας στη χώρα. Για παράδειγμα, οι Συνεταιρισμοί, οι Αλληλασφαλιστικοί φορείς, οι Σύλλογοι, τα Ιδρύματα, οι Συνεταιριστικές Τράπεζες και οι Πιστωτικοί Συνεταιρισμοί αποτελούν οικονομικές οργανώσεις που παραδοσιακά ανήκουν στην Κοινωνική Οικονομία. Ο παρών ορισμός της Κ.Α.Λ.Ο. είναι περιοριστικός και κρατά καθηλωμένα τα οικονομικά στοιχεία της παραγωγής και του οικονομικού αντικτύπου στην εθνική οικονομία και αποθαρρύνει περαιτέρω ή στην καλύτερη περίπτωση θέτει εμπόδια στην ανάπτυξη του κλάδου.

Έχουμε την άποψη ότι δεν μπορούν να ρυθμίζονται όλες οι διαδικασίες από το κράτος και υπό τις ισχύουσες προϋποθέσεις και αυτό όχι υπό το πρίσμα αποδοχής μιας νεοκλασικής και νεοφιλελεύθερης στάσης. Ούτε ως αντίδραση σε ένα κράτος-πρόνοιας που στέκεται ανάμεσα στην ολοκληρωτικά δημόσια από τη μια και την ιδιωτική από την άλλη κατοχή των μέσων παραγωγής. Αν ο νόμος είναι η προστασία του αδυνάτου και η ρηματική διαφύλαξη της ισονομίας αυτό δεν αρκεί. Απαιτείται βασικά η προστασία και η ευχερής και αποτελεσματική εφαρμογή του νόμου για να μπορεί να περιοριστεί η ασυδοσία και οι αρνητικές συνέπειες στο κοινωνικό και περιβαλλοντικό πεδίο.

---

⁹⁵ Οι Temple, Βαρβαρούσης, Γαλανός, Τσιτσιρίγκος, και Μπεκριδάκη (2018, σσ. 91-92) συστήνουν τροποποιήσεις σε διατάξεις του Ν. 4430/2016 και μεταξύ άλλων πιλοτική εφαρμογή σε μια ελληνική “ζώνη κοινωνικής επιχείρησης” στην οποία μη συμφωνώντας θα αντιπαραβάλλαμε τα μείγματα πολιτικής σύμφωνα με τα εμπορεύματα κλειδιά και τους σραφφαϊανούς πολλαπλασιαστές.

Στο πλαίσιο της Βιώσιμης Πολιτείας απαιτείται κεντρικός σχεδιασμός επιστημονικά τεκμηριωμένος που θα λαμβάνει υπόψη το κοινωνικό πρόβλημα και θα εμφορείται από την αρχή ότι “η βιωσιμότητα της οικονομίας είναι συγκεκριμένο κοινωνικοοικονομικό ζήτημα” (Μπάτσης, 2004, σ. 374). Συναπαιτείται η εξ αρχής ενεργή συμμετοχή του λαού σε όλη τη διαδικασία από το σχεδιασμό μέχρι την υλοποίηση.

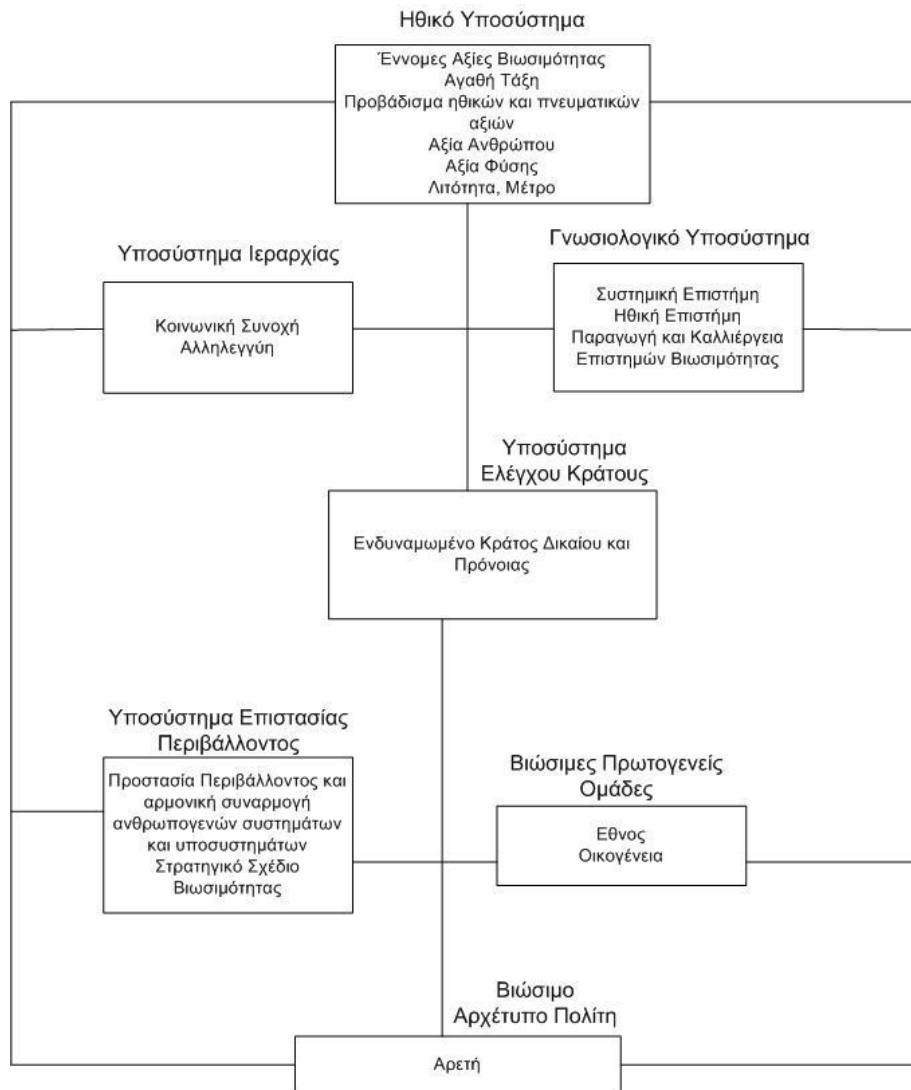
Για το Ν. 4513/2018 είναι πολύ σύντομο το διάστημα εφαρμογής του για να προταθούν βελτιώσεις.

9.3.6 Βιώσιμη Πολιτεία

Στην ενότητα 7.2 παρατέθηκε η συστημική σκέψη του Μ. Δεκλερή (2005), και η ανάπτυξη του θεωρητικού προτύπου του Συστήματος Μεγάλης Κλίμακας, το οποίο περιλαμβάνει 7 διακριτά υποσυστήματα με το καθένα, αφ’ εαυτό Σύστημα: Αξιών, Ιεραρχίας, Επικοινωνίας (Γνωσιολογικό), Ελέγχου, Επιστασίας Περιβάλλοντος, Αναπαραγωγής (Βιώσιμων Πρωτογενών Ομάδων) και Προσώπου (Αρχέτυπου Πολίτη).

Το έργο του Δεκλερή φρονούμε ότι πρέπει να τύχει αντικείμενο ενδεδειγμένης μελέτης σε θεωρητικό επίπεδο καθώς και σε επίπεδο εφαρμοσμένων δημόσιων πολιτικών, όπως επίσης και πρακτικών στο χώρο της οικονομίας, του πολιτισμού, της παιδείας και του περιβάλλοντος. Ο Δεκλερής ουσιαστικά σκιαγραφεί και αναλύει ένα οδικό χάρτη και ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα πολιτικής για τη Βιωσιμότητα όχι μόνο σε μακροοικονομικό και μικροοικονομικό επίπεδο, αλλά σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Στο Σχήμα 9.4 αποτυπώνεται το Σύστημα Μεγάλης Κλίμακας για την αυριανή κοινωνία, η Βιώσιμη Πολιτεία (Δεκλερής, 2005, σ. 92). Το προτεινόμενο Σύστημα σε σχέση με το Σύστημα της Αγοραίας Κοινωνίας (Σχήμα 7.3) αντικαθιστά εξ ολοκλήρου τα συνιστώντα μέρη σε όλα τα Υποσυστήματα.

Σχήμα 9.4 Η Βιώσιμη Πολιτεία, (Δεκλερής, 2005)

Η *Βιώσιμη Πολιτεία* είναι η υγιής αντίδραση των εθνικών κοινωνιών και των πολιτών στην εκτροπή της σημερινής αγοραίας κοινωνίας όπως αυτή αποτυπώνεται στο Σχήμα 7.3. Ο Δεκλερής (2005, σ. 38) αναφέρει ότι “αν και η Βιώσιμη Πολιτεία είναι ήδη νόμος της Ελληνικής Πολιτείας επικρατεί με την ανοχή ή συνέργεια του Κράτους και ακμάζει η αγοραία κοινωνία”. Αναφέρει δε τις σχετικές εθνικές συνταγματικές διατάξεις της χώρας στο πλαίσιο του Συστήματος Μεγάλης Κλίμακας (Δεκλερής, 2005, σ. 40).

Επιπρόσθετα το Μοντέλο της Βιώσιμης Πολιτείας συμφύεται και ομοιάζει με το δίδυμο τριμερές μοντέλο βιώσιμης ανάπτυξης του Hiwaki (2011, p. 242) αλλά και του κοινωνικού τρίπτυχου του Steiner όπως αναλύθηκε στο 5^ο κεφάλαιο.

Ενισχυτικά στην άποψη του Δεκλερή έρχεται όπως αναφέρθηκε στο 5^ο Κεφάλαιο, η θέση των Colander and Kupers (2014, p. 58) σχετικά με το πλαίσιο

πολιτικής πολυπλοκότητας, δηλαδή ότι “το κοινωνικό σύστημα όπως το εξετάζουν οι επιστήμες της πολυπλοκότητας είναι ένα πολύπλοκο εξελισσόμενο σύστημα”. Θα προσθέταμε ότι όλα τα ανθρωπογενή συστήματα, ιδίως τα κοινωνικά, εμφανίζουν τις ιδιότητες και τις συμπεριφορές ενός δυναμικού ανοικτού πολύπλοκου και προσαρμοζόμενου συστήματος (dynamic open complex adaptive system) όπου δεν μπορεί να ελεγχθεί από κανένα και εμφανίζει συμπεριφορές διαφορετικές από αυτές των μελών που το απαρτίζουν ως ένα ανώτερο επίπεδο εξέλιξης και συμπεριφορών.

9.4 Μελλοντική Έρευνα

Η ανά χείρας έρευνα προσπάθησε να θέσει και να απαντήσει σε πέντε ερευνητικά ερωτήματα. Αναδύθηκαν, επιπλέον, θέματα που χρήζουν περαιτέρω ερευνητικής ανάλυσης, συζήτησης και εφαρμογής, όπως παρατίθενται ακολούθως:

1. Η ανάλυση της Κοινωνικής Οικονομίας υπό το πρίσμα των Στραφαϊανών Οικονομικών. Σε συνέχεια της ανάλυσης για τις επιχειρήσεις της Κ.Α.Λ.Ο. και τους Στραφαϊανούς πολλαπλασιαστές, (ενότητα 2.6) διαπιστώθηκε ότι μεγαλύτερη εμβάθυνση και έρευνα στο συγκεκριμένο πεδίο αξίζει να τύχει της προσοχής των ερευνητών και των κοινωνικών επιστημόνων. Ο Pierro Sraffa όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Arena (Arena, 2014, p. 797) “άνοιξε το δρόμο στους οικονομολόγους που ενδιαφέρονται στα “ανοικτά οικονομικά” και ενσωματώνουν τη συνεισφορά άλλων κοινωνικών επιστημών και ότι η ιστορία μετράει”. Για τον Sraffa το οικονομικό σύστημα “είναι ενσωματωμένο στην κοινωνία, ιστορικά καθορισμένο και δεν είναι ένα αυτόνομο και αυτόρκες σύστημα”. Η συνεκτική πολιτική οικονομία του Sraffa στην “Παραγωγή Εμπορευμάτων μέσω Εμπορευμάτων” αλλά και στο αρχειακό του υλικό που είναι πλέον προσπελάσιμο συμβάλλουν στην ανάληψη αυτής της έρευνας.
2. Το κύριο θέμα ανοικτής μελλοντικής έρευνάς μας είναι τα στάδια του στοχασμού πάνω στα αποτελέσματα και η αναδιατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων που ανήκουν σε επόμενα στάδια της έρευνας δράσης και της συστημικής μεθοδολογίας που δεν καλύφθηκε στην παρούσα έρευνα (δεύτερος και εφεξής κύκλοι έρευνας δράσης).
3. Το CAF_{social} αποτελεί ένα δοκιμασμένο εργαλείο οργανωσιακής αυτο-αξιολόγησης και ιεράρχησης προτεραιοτήτων που καλύπτει μια αρκετά μεγάλη γκάμα φορέων. Περαιτέρω χρήση του CAF_{social} σε κοινωνικές επιχειρήσεις και φορείς

Κ.Α.Λ.Ο. σε ερευνητικό, σε πρακτικό και επιχειρησιακό επίπεδο. Το μοντέλο με όλο το παραγόμενο συνοδευτικό υλικό από την παρούσα έρευνα διατίθεται ελεύθερα και θα είναι αναρτημένο στον ιστοχώρο του ερευνητή για χρήση από ενδιαφερόμενα πρόσωπα και φορείς. Το CAF_{social} δυνητικά μπορεί να εμπλουτιστεί με τη διαδικασία U (Glasl, 2003).

4. Στην εποχή της έκρηξης των Τ.Π.Ε., κρίνεται σκόπιμη η ανάπτυξη και δοκιμή προσομοιώσεων μέσω μοντέλων ABM. Ο Axelrod προτείνει πέντε θέματα για τη Μοντελοποίηση-βάσει-Δρώντων μέσα από την εμπειρία της διεπιστημονικής συνεργασίας (Axelrod, 2006, pp. 1567-1568). Οι Gilbert, N. and Troitzsch (2005, p. 227) αναφέρουν επίσης ότι τα μοντέλα ABM είναι κατάλληλα για συμμετοχική έρευνα. Οι εφαρμογές ABM εκτός των άλλων μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο πεδίο της οικονομίας, του χρήματος, των συμπληρωματικών νομισμάτων, της χρηματοοικονομικής, αλλά και στις οργανώσεις (Chang and Harrington, 2006, pp. 1274-1334) με σκοπό την αναγνώριση τυχόν αναδυόμενων μοτίβων και συμπεριφορών, συμβάλλοντας στη βιωσιμότητα και στον αντίκτυπό τους σε επίπεδο σχεδιασμού και υλοποίησης πολιτικών. Οι προσομοιώσεις δεν πρέπει να είναι ουδέτερα αξιολογικά εργαλεία ψηφιακών δρώντων. Οι σχεδιαστές τους πρέπει να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις παραμέτρους του συστήματος που χτίζουν. Το πεδίο της μοντελοποίησης βάσει δρώντων και ειδικότερα η γλώσσα Netlogo χρειάζονται να επεκταθούν στην πολιτική οικονομία, στην οικονομική θεωρία και στην πολιτική γενικότερα, με σκοπό τη βαθύτερη κατανόηση οικονομικών, κοινωνικών, περιβαλλοντικών διαδικασιών για την καλύτερη λήψη αποφάσεων. Ο χώρος της Κ.Α.Λ.Ο. μπορεί να είναι ένα από τα πεδία εφαρμοσμένης έρευνας.

5. Το μοντέλο Money Adoption Model θα βοηθούσε να επεκταθεί ερευνητικά στην αποτύπωση της συμπεριφοράς τριών νομισμάτων σε κυκλοφορία σε κοινό γεωγραφικό χώρο ή όπως επίσης αναφέρθηκε στην ενότητα 4.2.2 να εξεταστεί η εισαγωγή αλγόριθμου για την δυνητικότητα ανάδυσης ενός τρίτου χρήματος από τον ανταγωνισμό δύο νομισμάτων ερευνώντας παράλληλα το ιδιαίτερα ενδιαφέρον πεδίο της συσχέτισης της γλώσσας και του χρήματος, αλλά και της γλώσσας ως μορφής οργάνωσης (ενδεικτικά Stalin, 1952, Bogdanov, 1996, Minsky, 2006, σσ. 195-205 και σσ. 260-273, Parisi and Mirroli, 2007).

6. Οπτική Σκέψη, Ζωντανές Εικόνες (Visual Thinking – Living Images) Διάισθηση και Οικονομία. Ο ρόλος της διάισθησης στην οικονομία και στις επιχειρήσεις δεν έχει εξεταστεί σε βάθος. Η διάισθηση μπορεί να εξεταστεί ως προ-αναλυτικό εργαλείο

στις επιχειρήσεις και στους φορείς της Κ.Α.Λ.Ο., ειδικά στην ανάπτυξη ομάδων σε συνδυασμό με τις “ζωντανές εικόνες” του Steiner αλλά και τις “πλούσιες εικόνες” της συστημικής σκέψης (ενδεικτικά Armson, 2011).

7. Ο Steiner και ο Gesell, ως προάγγελοι της πολυεπίπεδης χρηματικής κυκλοφορίας. Στο μέλλον οι καινοτόμες προσεγγίσεις τους στη χρηματική καινοτομία και στην Κοινωνική Χρηματοοικονομική θα πρέπει να εξεταστούν εντός ενός συγκριτικού, ιστορικού και αρχαιακού πλαισίου, ιδίως από τη γερμανόφωνη βιβλιογραφία.

8. Συγκριτική Έρευνα μεταξύ της θεώρησης του Steiner (Συνδεδασμένα Οικονομικά) και του Boulding (Πολιτισμικά Οικονομικά). Αποτυπώνονται αρκετές ομοιότητες, όπως η σημασία του δώρου και της ανταπόδοσης στην οικονομία, η σημασία του πολιτισμού στο οικονομικό γίνεσθαι καθώς και η πολυδυναμική θεώρηση του Boulding που μοιάζει στην ανάλυση του κοινωνικού τρίπτυχου του Steiner (Boulding, 2013).

9. Έρευνα και ανάδειξη του επιστημονικού έργου του Alexander Bogdanov αναφορικά με την Τεκτολογία ως βάση και ιδρυτική επιστημονική προσέγγιση της Θεωρίας Συστημάτων, της πολιτισμικής επανάστασης (ProletKult) και του Προλεταριακού Πανεπιστημίου.

10. Συμπληρωματικά Νομίσματα: συστημική έρευνα δράσης και χρηματική καινοτομία. Σχεδιασμός και ανάπτυξη έρευνας δράσης με φορείς Κ.Α.Λ.Ο. και τα εμπλεκόμενα μέρη του οικοσυστήματος της χρηματικής καινοτομίας (φορείς και πρόσωπα) στην Ελλάδα και τη χρήση νέων τεχνολογιών.

11. Εργασία και (Κοινωνικές) Επιχειρήσεις: Η συστημική έρευνα δράσης στο πλαίσιο των κοινωνικο-τεχνικών συστημάτων (Glasl, 2003) μπορεί να συμβάλλει στον ανασχεδιασμό της εργασίας και ειδικότερα στο πεδίο των κοινωνικών αλλά και συμβατικών επιχειρήσεων, λαμβάνοντας υπόψη τις θέσεις του Steiner για την εργασία ως έννοια και ως πρακτική στα συνδεδασμένα οικονομικά.

12. Έρευνα αναφορικά με την επέκταση της συμμετοχής των πολιτών και των κοινωνικών κινημάτων σε έρευνες με συστημικό και κοινωνικό πρόσημο με απτά, μετρήσιμα αποτελέσματα και πόσο δυνητικά μπορεί να συμβάλλει η “γκρίζα” βιβλιογραφία στην επιστημονική έρευνα και θεωρία.

13. Έρευνα στο πεδίο της Κ.Α.Λ.Ο. με επιχειρήσεις πιλότους της, για την αποτύπωση του Κοινωνικού Κόστους-Οφέλους (Α.Κ.Κ-Ο) τους. Πρόγραμμα Πιλότος σε μια δράση Κ.Α.Λ.Ο. στο Υπουργείο Εργασίας καθώς και στο πλαίσιο των

συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων ΕΣΠΑ στο εθνικό και περιφερειακό σκέλος για την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με τη βιωσιμότητα των φορέων που λαμβάνουν τις σχετικές χρηματοδοτήσεις. Ανάπτυξη της μεθοδολογίας Α.Κ.Κ-Ο και ελεύθερη χρήση της. Σχεδιασμός περιεχομένου εκπαίδευσης των ενδιαφερομένων μερών για κατανόηση της αξίας της Α.Κ.Κ-Ο. Αναφορικά με την αποτύπωση και παρακολούθηση του κοινωνικού οικονομικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου έχουμε να παρατηρήσουμε ότι δεν χρησιμοποιείται η μεθοδολογία της Ανάλυσης Κοινωνικού Κόστους-Οφέλους (Α.Κ.Κ-Ο) σε επίπεδο δημόσιων πολιτικών, αλλά πολύ περισσότερο στη δημόσια πολιτική για την Κ.Α.Λ.Ο., όπως και θα έπρεπε. Η Α.Κ.Κ-Ο είναι το ισοδύναμο της Ανάλυσης της Καθαρής Παρούσας Αξίας που χρησιμοποιείται στην αξιολόγηση των επιχειρηματικών επενδύσεων για την ανάληψη ή όχι μιας ιδιωτικής επένδυσης (Thirlwall, 1983, p. 202). Η ουσία της Α.Κ.Κ-Ο είναι ότι τα κοινωνικά οφέλη πρέπει να είναι μεγαλύτερα από τα κοινωνικά κόστη για να είναι επικερδής για την κοινωνία μια δράση ή μια πολιτική στο πεδίο της Κ.Α.Λ.Ο. Αναφέρεται για τον Thirlwall (1983, p. 203) μια σειρά ερωτημάτων αναφορικά με το γεγονός ότι “οι αγοραίες τιμές των προϊόντων μπορεί να μην αντικατοπτρίζουν την κοινωνική αξία τους οπότε χρειάζονται οι λεγόμενες κοινωνικές τιμές και οι σκιάδεις τιμές για τις αγοραίες τιμές των συντελεστών παραγωγής”. Σε αυτό το αναλυτικό πλαίσιο συναρτάται για τον Thirlwall και η αποτίμηση των μη εμπορεύσιμων από τα εμπορεύσιμα προϊόντα, γεγονός που τα συσχετίζει με την ανάλυση που κάνει ο Μαριόλης και που χρησιμοποιήθηκε στην έρευνα μας για τα Εμπορεύματα-Κλειδιά στο πεδίο της Κ.Α.Λ.Ο. Κρίνεται κατά την άποψή μας απαραίτητη η εφαρμογή της Α.Κ.Κ-Ο σε κρατικό επίπεδο για το σχεδιασμό, ανάληψη και υλοποίηση πολιτικών και δράσεων αλλά και σε επίπεδο των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο., για την ανάληψη και την αποτίμηση δράσεων ή σύστασης κοινωνικών επιχειρήσεων και επιχειρήσεων Κ.Α.Λ.Ο., από το να χρησιμοποιείται γενικά η φράση “οι κοινωνικές επιχειρήσεις έχουν κοινωνικό και περιβαλλοντικό αντίκτυπο” χωρίς να υπάρχει τεκμηρίωση η οποία θεωρούμε ότι θα άνοιγε ευκολότερα το δρόμο για τις χρηματοδοτήσεις από τον τραπεζικό τομέα, συνεταιριστικό και συστημικό, αλλά και οι ίδιες οι επιχειρήσεις της Κ.Α.Λ.Ο. θα ήταν πιο σίγουρες για τη βιωσιμότητα τους σε βάθος χρόνου. Η Α.Κ.Κ-Ο με αυτόν τον τρόπο θα αποτελεί δυνητικά τμήμα των σχετικών υποδομών για την ανάπτυξη της Κ.Α.Λ.Ο. στη χώρα στο άμεσο μέλλον (βλ. Πίνακας 6.2).

14. Δείκτες Βιωσιμότητας: ενδεικτικά παραδείγματα αποτελούν οι πρωτοβουλίες Beyond GDP, Genuine Progress Imperative. Πως ο δείκτης του ΑΕΠ πρέπει να

εμπλουτιστεί με περισσότερο ανθρωπογενείς και κοινωνικούς, περιβαλλοντικούς δείκτες ή να αλλάξει εκ βάθρων η αποτύπωσή του. Επιπλέον, διεθνώς, το πιο αναγνωρισμένο σύστημα δεικτών για την Κ.Ο. και τους φορείς της είναι το IRIS το οποίο δεν βρίσκεται σε ευρεία χρήση στην Ελλάδα και που κάλλιστα θα μπορούσε να τροφοδοτήσει ένα νέο κοινωνικό λογιστικό σχέδιο καθώς και ένα κοινωνικό ΑΕΠ, ή ΑΕΠ με αποτύπωση και παρακολούθηση κοινωνικών δεικτών, όπως είναι οι ανωτέρω πρωτοβουλίες ή ο Social Progress Index, στον οποίο η Ελλάδα κατατάσσεται για το 2018 στην 29^η θέση διεθνώς με βάση τις τρεις ομάδες κριτηρίων (βασικές ανθρώπινες ανάγκες, θεμέλια ποιότητας ζωής και ευκαιρίες) που δεν υπολογίζονται στο ΑΕΠ

15. Η Κοινωνιοκρατία (Sociocracy) ως μοντέλο διακυβέρνησης. Η κοινωνιοκρατία είναι μια δημοκρατική και συναινετική διαδικασία λειτουργίας ομάδων και λήψης αποφάσεων. Συνδυάζει επίσης την συστημική έρευνα δράσης με τη σχεδιαστική σκέψη (Romme, 2004). Με προκαθορισμένα βήματα παρέχει το οργανωτικό πλαίσιο για αποτελεσματικές συναντήσεις και δημοκρατικές λήψεις αποφάσεων σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα. Αυτό αποτελεί ουσιαστικό εργαλείο ταχύτητας στις αποφάσεις και αποφυγής αργών διαδικασιών. Ειδικά στο χώρο της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας αποτελεί ένα δυνατό εργαλείο χωρίς να θυσιάζεται η ουσία και το νόημα της δημοκρατικής εκπροσώπησης και ψήφου.

Τελικά Συμπεράσματα

Η παρούσα έρευνα ολοκληρώνει εδώ ένα πρώτο κύκλο. Κατά την εξαετή της διάρκεια ο ερευνητικός σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η εφαρμογή της μας έδωσαν τα απαιτούμενα εφόδια για την παρατήρηση και αποτύπωση σειράς δράσεων χρηματικής και κοινωνικής καινοτομίας ως τμήματα συστημικών καινοτομιών στην Ελλάδα στο πεδίο της Κ.Ο αρχικά και της Κ.ΑΛ.Ο. μεταγενέστερα. Εξετάστηκαν οι δυνατότητες και οι τρόποι της εφικτότητας ή μη του σχεδιασμού και της λειτουργίας συνεταιριστικών δομών για μια βιώσιμη και αρμοστική κοινωνική οικονομία εντός μιας βιώσιμης και αρμοστικής γενικής οικονομίας στην Ελλάδα.

Ο σχεδιασμός και η εφαρμογή συμμετοχικών μεθοδολογιών, η ανάδραση στο πλαίσιο της έρευνας δράσης, τα εργαλεία και οι μέθοδοι εστίασαν στην εφαρμογή θεωριών, αλλά και στη δημιουργία θεωρίας που θα συνεχίσει τον κύκλο της εφαρμοσμένης γνώσης στο κοινωνικό πεδίο. Οι μέθοδοι και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν δεν αιωρούνται αποκομμένα από την επιστημονική θεωρία και τις επιστημονικές και κοινωνικές θεωρήσεις που διατυπώθηκαν και επηρέασαν το οικονομικό, πολιτικό και οικονομικό γίνεσθαι. Χρησιμοποιήθηκε σε αρκετές περιπτώσεις η σχεδιαστική σκέψη. Τα σχήματα που αποτυπώθηκαν, πρωτότυπα ή και τροποποιημένα, βασίζονται σε διαφορετικά πεδία επιστημονικής γνώσης καθώς και στη σοφία πρωτοπόρων ανθρώπων της επιστήμης και της δράσης. Σκοπός ήταν να κατανοήσουμε καλύτερα το πεδίο της έρευνας μας, την κοινωνική και τη χρηματική καινοτομία, στο ευρύτερο κοινωνικό-πολιτικό, πολιτισμικό, οικονομικό και ιστορικό πλαίσιο και να εξετάσουμε τη δυνατότητα εφαρμογής της αναδυόμενης νέας γνώσης.

Η χρηματική καινοτομία και ιδιαίτερα ο χώρος των συμπληρωματικών νομισμάτων σε ευρωπαϊκό και διεθνές επίπεδο αποτελεί ένα δυναμικό και γονιμοποιητικό πεδίο σκέψης και δράσης συμβάλλοντας στην τοπική και στην περιφερειακή ανάπτυξη και βιωσιμότητα αυτών των συστημάτων καθώς και στην κατανόηση και εμπέδωση της οικονομικής δημοκρατίας. Στην Ελλάδα αυτό δεν συμβαίνει, όπως κατέδειξε η έρευνα. Τα συστήματα ανταλλαγών, παράλληλων νομισμάτων και αλληλεγγύης στην Ελλάδα, μη έχοντας απαντήσει σε βασικά ερωτήματα, σχεδιασμού, οργάνωσης και στόχων, δεν μπορούν να ξεφύγουν από τους περιορισμούς της ιδεολογίας ή της αυτο-οργάνωσης σε επίπεδο μικρο-κοινωνικής οργάνωσης. Η ανάπτυξη αυτή βέβαια συμβαίνει στο πλαίσιο του διεθνοποιημένου κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής. Σημασία έχει επίσης για την Κοινωνική

Οικονομία η παρατήρηση αν στο πλαίσιο των κοινωνικών σχέσεων παραγωγής τα μέσα παραγωγής αποτελούν ατομική ή κοινωνική ιδιοκτησία. Πρέπει να είναι διακριτό αν η ομαδική κατοχή των μέσων παραγωγής στο πλαίσιο μιας επιχείρησης Κ.ΑΛ.Ο., από τα μέλη είναι ατομική ή “σαν ιδιοκτησία συνεταιρισμένων παραγωγών, σαν άμεση κοινωνική ιδιοκτησία”.

Η οντολογία και η επιστημολογία της Κ.ΑΛ.Ο. σχετίζεται άμεσα με την οντολογία και την επιστημολογία της γνώσης. Με εξαιρέσεις οι επιχειρήσεις Κ.ΑΛ.Ο. δεν έχουν στέρεη γνώση του χώρου, βασική κατανόηση της θέσης τους. Τα κίνητρα ανάπτυξης είναι πολλαπλά και ετερογενή. Σημαντικό στοιχείο της αδυναμίας διασύνδεσης των εγχειρημάτων είναι η άμβλυνση και το χαμηλό επίπεδο κοινωνικής μνήμης και γνώσης των δημοκρατικών διαδικασιών ιδίως σε συνεταιριστικά περιβάλλοντα.

Η ανάλυση στο πλαίσιο της θεωρίας συστημάτων και ιδίως της θεωρίας της αρμοστικότητας καταδεικνύει το προφανές ότι δηλαδή η Κ.ΑΛ.Ο. βρίσκεται σε φάση αργής ανάπτυξης. Το σύστημα αναζητά ενέργεια για να προχωρήσει από τη Φάση (r) στην φάση (K). Η κρίσιμη αυτή ενέργεια που πρέπει να εκλυθεί στο περιβάλλον είναι “από τα πάνω” εγκλωβισμένη εδώ και αρκετά χρόνια. Δεν εισάγονται τελικά οι κρίσιμοι πόροι, ανθρώπινοι και υλικοί, που η επένδυσή τους θα δώσει την ώθηση στην επόμενη Φάση. Ένα αρμοστικό σύστημα μπορεί να μετακινηθεί σε όλες τις φάσεις του Κύκλου και να προχωρά χωρίς να καταστρέφεται παρά τα όποια εμπόδια. Η Κ.ΑΛ.Ο. έχει εγκλωβιστεί στη Φάση (r) και στη λεγόμενη παγίδα φτώχειας (Poverty Trap). Οι ανατροφοδοτήσεις δεν επαρκούν. Δεν υπάρχει η απαιτούμενη ενέργεια (εσωτερικά από τους ίδιους τους φορείς της και εξωτερικά από το Κράτος και τα συμπληρωματικά συστήματα της, όπως υποστηρικτικούς φορείς, χρηματοδοτικούς φορείς κ.α) για μετάβαση στην επόμενη φάση (K). Η Κ.ΑΛ.Ο. στην Ελλάδα δείχνει να απέχει αρκετά από το μοντέλο της “νέας βιωσιμότητας”. Αντίθετα, εκτός και αν κάτι αλλάξει ριζικά θα είναι εγκλωβισμένη στο μοντέλο του οικο-κοινοτισμού (μεταξύ της Φάσης r και K).

Οι απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα δηλώνουν τη θέση ότι η Κ.ΑΛ.Ο. σε πρακτικό επίπεδο δεν μπόρεσε έως σήμερα να επιτελέσει το έργο της ανασυγκρότησης της οικονομίας. Η δυναμική των εγχειρημάτων δείχνει να έχει ανακοπεί χωρίς αυτό να σημαίνει ότι έχει σβήσει η προσπάθεια. Η ουσία είναι ότι τα εγχειρήματα είναι εν πολλοίς ασύνδετα και δεν υπάρχει, ούτε έχει αναδυθεί ένας ή μια συνεκτική ομάδα στόχων για την ανάπτυξη του πεδίου της Κ.ΑΛ.Ο. Σε αυτό έχει

μεγάλο μερίδιο ευθύνης η κρατική μηχανή. Ξεκινώντας από την περιοριστική χωροθέτηση του πεδίου, παραμερίζοντας φορείς που μακροχρόνια συμβάλλουν ενεργά στην οικονομία, στην κοινωνία και στον πολιτισμό, περιχαράκωσαν ένα δυναμικό πεδίο σε ένα κλωβό υπότασης. Για να το θέσουμε και αλλιώς, μια μηχανή δεν μπορεί να κατανοήσει και πολύ περισσότερο να βοηθήσει ένα οικοσύστημα. Εκτός από το πολιτικό σύστημα, το σύστημα της δημόσιας διοίκησης και των φορέων της αποσπασματικά και εντός του πλαισίου της Ε.Ε και των υπο μακροχρόνια εξαγγελία προγραμμάτων ενίσχυσης του πεδίου προσπαθεί αναποτελεσματικά να εφαρμόσει τις εντολές. Δεν υπάρχει συνεκτικό όραμα και συνεπής επιστημονικός σχεδιασμός για την Κ.Α.Ο. και για το σύνολο της οικονομίας.

Η Κ.Α.Ο. οφείλει να πατήσει στέρεα σε μια νέου τύπου συνεταιριστική προσπάθεια που δεν θα ακολουθεί τις παλινωδίες του πρόσφατου παρελθόντος, θα επανα-οριστεί με σαφήνεια και θα στηριχθεί στο συνεργατισμό, στην πλούσια εθνική συνεταιριστική παράδοση και σε αποδεδειγμένα βιώσιμα συνεταιριστικά εγχειρήματα και εγχειρήματα Κ.Ο εκτός Ελλάδας.

Αν η Κ.Α.Ο., δηλαδή τα μέλη και οι φορείς της και η κοινωνία συνολικότερα δεν διεκδικήσουν δυναμικά το ρόλο της και δεν χτίσουν τις προϋποθέσεις μιας βιώσιμης ανάπτυξης, παραμένοντας σε μια κατάσταση limbo μεταξύ ενός μετέωρου επιχειρηματικού εγχειρήματος με κοινωνικό και περιβαλλοντικό πρόσημο και μιας περιεκτικής συνεταιριστικής οικονομίας νέου τύπου, άλλη μια προσπάθεια καλών προθέσεων αλλά μικρής αποτελεσματικότητας θα έχει φτάσει στο τέλος της.

Οφείλουμε τέλος να αποτυπώσουμε ότι η ίδια η εμβολωματική δομή της ελληνικής γενικής οικονομίας απότοκος μακροχρόνιων κρατικών πολιτικο-οικονομικών επιλογών και η μη επικέντρωση στην παραγωγική ανασυγκρότηση σε ένα πιο δημοκρατικό πλαίσιο κοινωνικών σχέσεων παραγωγής δεν μπορεί να υποστηρίξει τη βιωσιμότητα και την αρμοστικότητα της χώρας. Σύμφωνα με τα επίκαιρα λόγια του Δ. Μπάτση “δεν έχει επιτρέψει ακόμη και σήμερα τη δραστηριοποίηση της εθνικής εργασίας μέσα στο κατάλληλο ευνοϊκό κοινωνικό περίγυρο που θα επιτρέψει ολοένα και καλύτερα να αξιοποιηθούν οι εσωτερικές πλουτοπαραγωγικές πηγές, να αναπτυχθεί δηλαδή ελεύθερα-εσωτερικά-οργανικά η οικονομία”.

Γλωσσάρι

C.A.T.W.O.E.	Με το ακρωνύμιο C.A.T.W.O.E. περιγράφονται τα 6 κρίσιμα χαρακτηριστικά, που πρέπει να περιλαμβάνονται σε ένα σωστά σχηματισμένο βασικό ορισμό (root definition), και συγκεκριμένα: (C) Customer/ Πελάτης/ες, (A) Actor/ Δρώντες (T) Transformation/ Μετασχηματισμός, (W) Weltanschauung/ Κοσμοθεωρία ή Κοσμοαντίληψη, (O) Owner/ Ιδιοκτήτης/ες, (E) Environmental constraints/ Περιβαλλοντικοί Περιορισμοί
Ανάλυση Κοινωνικού Κόστους-Οφέλους	Η A.K.K-O είναι το ισοδύναμο της Ανάλυσης της Καθαρής Παρούσας Αξίας που χρησιμοποιείται στην αξιολόγηση των επιχειρηματικών επενδύσεων για την ανάληψη ή όχι μιας ιδιωτικής επένδυσης (Thirlwall, 1983, p. 202)
Ανεργία	το κοινωνικό φαινόμενο της μη απασχόλησης ανθρώπων που θέλουν και μπορούν να εργαστούν. Συγκλίνουμε στη μέτρηση της ανεργίας με το δείκτη U-6, που περιλαμβάνει τους αποθαρρημένους για εργασία, τους υποαπασχολούμενους και άλλα πρόσωπα που κινούνται στα όρια της επίσημης/ ανεπίσημης αγοράς εργασίας
Ανθρωπογενές Περιβάλλον	το περιβάλλον που έχει φτιάξει ο άνθρωπος εντός του φυσικού περιβάλλοντος και που μπορεί να ωφελεί ή να βλάπτει με τις ενέργειες και τις παραλείψεις του
Αρμοστικότητα	η δυνατότητα επανάκαμψης ενός συστήματος μετά από μια κρίση, στην πρότερη κατάσταση
Άρρητη Γνώση	Άρρητη γνώση είναι η εξόχως προσωπική γνώση, δύσκολα εκφραζόμενη και μεταδιδόμενη μέσω πληροφοριών, επιστήμης, εγχειριδίων κ.α. Οι ιδέες, η διαίσθηση εμπίπτουν σε αυτή την κατηγορία. Συμπληρωματική της ρητής γνώσης
Βασικός Κοινωνιολογικός Νόμος	Στα πρώιμα στάδια της πολιτισμικής εξέλιξης, η ανθρωπότητα τείνει προς το σχηματισμό κοινωνικών μονάδων. Αρχικά τα ατομικά ενδιαφέροντα θυσιάζονται προς όφελος αυτών των ομάδων. Η μετέπειτα πρόοδος της ανάπτυξης οδηγεί στη χειραφέτηση του ατόμου από τα συμφέροντα των ομάδων και στην απεριόριστη ανάπτυξη των αναγκών και των ικανοτήτων του ατόμου (R. Steiner, 1898)
Βιωσιμότητα	Η ικανότητα διαρκούς διατήρησης ενός συστήματος χωρίς να διατρέχει κίνδυνο να μεταβεί σε χαμηλότερο επίπεδο πολυπλοκότητας (Silver, 2017, p.17)
Εμπορεύματα- Κλειδιά	Τα εμπορεύματα (κλάδοι) που ταυτόχρονα εμφανίζουν υψηλό πολλαπλασιαστική παραγωγής, χαμηλό πολλαπλασιαστική εισαγωγών και υψηλό πολλαπλασιαστική απασχόλησης
Ενεργειακή Κοινότητα	Αστικός Συνεταιρισμός αποκλειστικού σκοπού με στόχο την προώθηση της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, όπως ορίζεται στην παρ. 1 του άρθρου 2 του ν. 4430/2016 (Α' 205), και της καινοτομίας στον ενεργειακό τομέα, την αντιμετώπιση της ενεργειακής ένδειας και την προαγωγή της ενεργειακής αειφορίας...
Έρευνα Δράσης	Μια διεθνής οικογένεια σχετικών προσεγγίσεων που ενσωματώνει τη θεωρία με την πράξη με στόχο να θέσει επί τάπητος σημαντικά οργανωσιακά κοινοτικά και κοινωνικά θέματα και να τα συζητήσει από κοινού μαζί με αυτούς που τα βιώνουν (Coghlan and Brydon-Miller, 2014, p. xxv).
Ετεραρχία	Η ταυτόχρονη ύπαρξη δομής και κατάστασης που εκφράζουν τις σχέσεις μεταξύ στοιχείων που η θέση τους διαφοροποιείται δυναμικά ή στοιχείων που έχουν την δυνατότητα να διαφοροποιηθούν με πολλούς τρόπους (Crumley, 1995, p. 3).

Θεμελιώδης Κοινωνικός Νόμος	Η ευημερία του συνόλου μιας κοινότητας των ανθρώπων που εργάζονται μαζί, γίνεται τόσο μεγαλύτερη, όσο λιγότερο το άτομο απαιτεί τους καρπούς των επιτευγμάτων του για τον εαυτό του, δηλαδή, όσο περισσότερους από αυτούς τους καρπούς διαβιβάζει στους συνεργάτες του και όσο περισσότερο οι δικές του ανάγκες δεν ικανοποιούνται από τα επιτεύγματά του, αλλά από τα επιτεύγματα των άλλων (R. Steiner, 1905)
Θεωρίες Πολυπλοκότητας	Υπερ-επιστημονικές έρευνες που περιλαμβάνουν τις απαραίτητες επιστημολογίες και μεθοδολογίες από τα πεδία της φύσης, της ζωής και των κοινωνιών με τη χρήση τόσο ποσοτικών δεδομένων και ποιοτικής έρευνας (Wells, 2013, p. 17).
Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία	εναλλακτικό πρότυπο οργάνωσης των τοπικών συστημάτων γεωργικής παραγωγής και διακίνησης των προϊόντων στην αγορά, χωρίς ενδιάμεσους εμπόρους, καθιερώνοντας μια νέα γεωγραφία των τροφίμων στη βάση της εδαφικής εγγύτητας
Κοινωνικά Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός	Το σύνολο των γνώσεων και ικανοτήτων απαραίτητων για τη λήψη οικονομικών αποφάσεων και η γνώση του χρήματος και των θεσμών του μέσα από μια κοινωνική θεώρηση και όχι μόνο αυτής του τραπεζικού καπιταλισμού
Κοινωνικές Επιχειρήσεις	Δημοκρατικά διοικούμενες επιχειρήσεις με προτεραιότητα στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων και εστίαση στον άνθρωπο, στο περιβάλλον και ακολούθως στα κέρδη
Κοινωνική ενδο- επιχειρηματικότητα	Μια νέα μορφή management καθώς και μια μέθοδος προσωπικής και οργανωσιακής ανάπτυξης που πραγματώνεται από τους ενδο-επιχειρηματίες, τα πρόσωπα που εργάζονται στο πλαίσιο μιας εταιρείας ή ενός οργανισμού, εφαρμόζουν τις αρχές της κοινωνικής επιχειρηματικότητας
Κοινωνική Εντροπία	Η αρνητική ποσότητα της κοινωνικής πληροφορίας που διαθέτουμε για την περιγραφή ενός κοινωνικού σχηματισμού, μίας κοινωνικής συμπεριφοράς, μίας κοινωνικής κατάστασης. Σύμφωνα με τον Bailey περιλαμβάνει έξι οικογενειακές μακρομεταβλητές (global macrovariables), τρεις αμετάβλητες μικρομεταβλητές (immutable microvariables) και πέντε μεταβαλλόμενες μικρο-μακρο μεταβλητές (mutable variables) που αποτελούν το σύνδεσμο ανάμεσα στις άλλες δύο κατηγορίες
Κοινωνική Επιχειρηματικότητα	Η επιχειρηματικότητα με κοινωνικό και περιβαλλοντικό πρόσημο
Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον (N. 4430/2016)
Κοινωνική Καινοτομία	Ο σχεδιασμός, η ανάπτυξη και η εφαρμογή βιώσιμων λύσεων σε κοινωνικά προβλήματα
Κοινωνική Οικονομία	Το οικοσύστημα που περιλαμβάνει φορείς και οργανώσεις που λειτουργούν εντός του πλαισίου της συμβατικής οικονομίας με γνώμονα τον άνθρωπο και τις ανάγκες του, την προστασία του περιβάλλοντος και τον κοινωνικό αντίκτυπο
Κοινωνική Χρηματοοικονομική	Η χρηματοοικονομική που περιλαμβάνει μια ευρεία γκάμα εργαλείων και λύσεων για τις κοινωνικές επιχειρήσεις και τους φορείς κοινωνικής οικονομίας

Κοινωνικό Πλαίσιο Αξιολόγησης CAF _{social}	Κοινό Μοντέλο Οργανωσιακής Αυτοαξιολόγησης Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. βασισμένο στο CAF, (ολική ποιότητα, αριστεία και καινοτομία)
Κοινωνιοκρατία	Μια δημοκρατική και συναινετική διαδικασία λειτουργίας ομάδων και επιχειρήσεων και λήψης αποφάσεων με κύρια συστατικά τη συναίνεση, τον κύκλο, τον διπλό σύνδεσμο και την εκλογή προσώπων
Μοντελοποίηση βάσει δρώντων	Μοντέλα στα οποία α) διάφορα αντικείμενα αλληλεπιδρούν μεταξύ τους καθώς και με το περιβάλλον, β) τα αντικείμενα είναι αυτόνομα, γ) το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης είναι υπολογιστικά μετρήσιμο (Richiardi (2018) καθώς και το παράδειγμα μοντελοποίησης μέσω υπολογιστών που επιτρέπει την περιγραφή της συμπεριφοράς κάθε δρώντος (Wilensky και Rand, 2015)
Ολοκρατία	Ένα διοικητικό σύστημα σχεδιασμού και λειτουργίας οργανώσεων, που προάγει τις οριζόντιες δομές, περιορίζει την κάθετη και από τα πάνω διοίκηση, αυξάνει την ελευθερία αυτοδιαχείρισης, κατανέμει την ισχύ σε όλη την οργάνωση, διατηρώντας την οργανωσιακή αποστολή. Οργανωτικά παραπέμπει σε ετεραρχικά σχήματα
“Παγκόσμια Οικονομία”	Σειρά 14 Διαλέξεων και 6 Σεμιναρίων του Rudolf Steiner τον Αύγουστο του 1922 στο Dornach της Ελβετίας αναφορικά με την Οικονομία. Αποτελεί το κείμενο αναφοράς του ρεύματος των Συνδεσμικών Οικονομικών (Associative Economics)
Περμακουλτούρα	Η χρήση της ανάλυσης συστημάτων στη βάση τριών ηθικών αρχών και δώδεκα αρχών σχεδιασμού, που παρέχουν το οργανωτικό πλαίσιο επτά τομέων για την υλοποίηση του οράματος ενός μόνιμου και βιώσιμου πολιτισμού (Holmgren, 2011).
Πίνακες Προσφοράς και Χρήσεων	Οι Πίνακες Προσφοράς και Χρήσεων αποτελούν επίσημο εργαλείο στατιστικής αποτύπωσης της Ε.Ε βάσει του Κανονισμού ΕΕ 549/2013 ESA 2010 και ισοσκελίζουν τις 3 διαφορετικές προσεγγίσεις του ΑΕΠ με βάση τις μεθόδους παραγωγής, δαπάνης και εισοδήματος
Προσαρμοστικός Κύκλος	Ευρετικό μοντέλο, φυσικών μοτίβων αλλαγής σε οικοσυστήματα και οικο-κοινωνικά συστήματα, 4 φάσεων: ανάπτυξης, διατήρησης, καταστροφής, ανανέωσης (C.S Holling)
Πρωτεύει Υπόθεση του Χρήματος	Το χρήμα δεν έχει μια ενιαία μορφή κατά τη χρήση του για όλες τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές λειτουργίες στις οποίες διαμεσολαβείται. Έχει μια συνεχώς μεταβλητή μορφή, μια πολλαπλότητα, που αλλάζει όχι μόνο πρόσωπο, αλλά κυρίως ουσία, ανάλογα με τη σφαίρα της δραστηριότητας που χρησιμοποιείται
Ρητή Γνώση	“Ρητή γνώση είναι αυτή που εκφράζεται με λέξεις και αριθμούς, διαμοιράζεται μέσω της πληροφορίας, των επιστημονικών τύπων, των εγχειριδίων κ.α. Μεταδίδεται επίσημα και συστηματικά. Συμπληρωματική της άρρητης γνώσης
Σραφφαϊανοί Πολλαπλασιαστές	Αποτελούν ένα αυτόνομο πολλαπλασιαστικό ζήτησης που στην πλήρη μορφή του εκφράζεται από μια μήτρα $n \times n$ όπου το n συμβολίζει τον αριθμό των παραγόμενων προϊόντων
Συμπληρωματικά νομίσματα	Εργαλεία κοινωνικής καινοτομίας με σκοπό την κάλυψη συγκεκριμένων αναγκών σε κλαδικό, τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο σε παράλληλη λειτουργία με το εκάστοτε επίσημο νόμισμα
Συνδεσμικά Οικονομικά	Τα οικονομικά που στηρίζονται στην ανθρωποσοφική σκέψη και πράξη, την πνευματική επιστήμη και τις διαλέξεις στις διαλέξεις της “Παγκόσμιας Οικονομίας” και στο Κοινωνικό Τρίπτυχο

Συστημική Έρευνα Δράσης	μια μεθοδολογία της έρευνας δράσης που βασίζεται στη συστημική σκέψη και στη θεωρία πολυπλοκότητας (Burns, 2014, p. 748).
Συστημική σκέψη	Η επιστημολογία που μελετά τα συστήματα. Βασίζεται στην αναδυτικότητα, ιεραρχία, επικοινωνία και έλεγχο (Checkland, 1999)
Τράπεζες Χρόνου	Συστήματα μέτρησης και ανταμοιβής των προσπαθειών των ανθρώπων γενικά σε μικρο-κλίμακα και συνήθως με άτυπο τρόπο, επιτρέποντας τη λήψη άτυπης στήριξης όταν τη χρειάζονται
Φυσικό Περιβάλλον	Το οικοσύστημα της γης με οτιδήποτε βρίσκεται σε αυτό, οργανικό και ανόργανο
Χρήμα	Ένα πρωτεύικό ρεπερτόριο σχέσεων και όχι αντικειμένων/εμπορευμάτων, που εμπεριέχει όλες τις δυνατές μελλοντικές εξελίξεις και την ενεργό ανάβλυση της απρόβλεπτης καινοτομίας
Χρήμα (στον καπιταλισμό)	Χρεογενές μέσο διεκπεραίωσης συναλλαγών, επενδύσεων και αποταμίευσης
Χρηματική Εντροπία	Ορίζεται η κατάσταση του συστήματος “Χρήμα”
Χρηματική Καινοτομία	Νέες λύσεις σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτιστικά προβλήματα με τη χρήση συναλλακτικών και δανειακών εργαλείων καθώς και δώρων
Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός	Συνδυασμός ενημέρωσης, γνώσης, ικανοτήτων και συμπεριφορών απαραίτητων για τη λήψη βάσιμων συμπεριφορών και επίτευξη προσωπικής χρηματοοικονομικής ευζωίας (Atkinson and Messy, όπως παρατίθεται στο Sahadeo, 2018, p. 2)
Ψηφιακή Κοινωνική Καινοτομία	Η ανάπτυξη και χρήση ψηφιακών λύσεων ως απάντηση σε κοινωνικά προβλήματα από ένα οικοσύστημα επιχειρηματιών τεχνολογίας και καινοτομίας

Πηγές-Βιβλιογραφία

Πηγές

A. Νομοθεσία

A.1 Ελληνική

Σύνταγμα της Ελλάδας (ΦΕΚ Α΄/120/27-6-2008)

Νόμος 1667/1986 Αστικοί Συνεταιρισμοί και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α΄/196/6-12-1986)

Νόμος 3517/2006 Ενσωμάτωση στο εθνικό δίκαιο της Οδηγίας 2005/19/ΕΚ σχετικά με το κοινό φορολογικό καθεστώς για τις συγχωνεύσεις, διασπάσεις, εισφορές ενεργητικού και ανταλλαγές μετοχών μεταξύ εταιρειών διαφορετικών κρατών – μελών και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α΄/271/21-12-2006)

Νόμος 4019/2011 Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α΄/216/30-9-2011)

Νόμος 4099/2012 Οργανισμοί συλλογικών επενδύσεων σε κινητές αξίες και ανώνυμες εταιρείες διαχείρισης αμοιβαίων κεφαλαίων, Οδηγία 2009/65/ΕΚ. Προσαρμογή της ελληνικής νομοθεσίας στις διατάξεις των Οδηγιών 2010/ 78/ ΕΕ, 2010/73/ΕΕ, 2011/96/ΕΕ, 2009/133/ ΕΚ, 2004/ 113/ΕΚ. Ευρωπαϊκή Συνεταιριστική Εταιρεία. Μέτρα εφαρμογής των Κανονισμών (ΕΚ) 1338/2001 και (ΕΕ) 1210/2010 περί προστασίας του ευρώ και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α΄/250/20-12-2012)

Νόμος 4430/2016 Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία και ανάπτυξη των φορέων της και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α΄/205/31-12-2016)

Νόμος 4412/2016 Δημόσιες Συμβάσεις Έργων, Προμηθειών και Υπηρεσιών (προσαρμογή στις Οδηγίες 2014/24/ΕΕ και 2014/25/ΕΕ) (ΦΕΚ Α΄/147/8-8-2016)

Νόμος 4497/2017 Άσκηση υπαίθριων εμπορικών δραστηριοτήτων, εκσυγχρονισμός της επιμελητηριακής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α΄/171/13-11-2017)

Νόμος 4513/2018 Ενεργειακές Κοινότητες και άλλες διατάξεις (ΦΕΚ Α΄/9/23-1-2018)

A.2 Ευρωπαϊκή

Κατ' εξουσιοδότηση Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 240/2014 της Επιτροπής σχετικά με τον ευρωπαϊκό κώδικα δεοντολογίας για την εταιρική σχέση στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών διαρθρωτικών και επενδυτικών ταμείων

Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 549/2013 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για το ευρωπαϊκό σύστημα εθνικών και περιφερειακών λογαριασμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης

B. Ιστοχώροι

Προσωπικός Ιστοχώρος Έρευνας: <http://socialfinance.eu> ~ <https://bit.ly/2KmaV7H>

Associative Economics (C.H. Budd): <http://www.associative-economics.com>
(πρόσβαση στις 4/2/2013)

BCL (Switzerland): <https://www.gemeinschaftsbank.ch/home> (πρόσβαση στις 8/11/2014)

Chiemgauer (συμπληρωματικό περιφερειακό νόμισμα) (Γερμανία)
<https://www.chiemgauer.info> (πρόσβαση στις 4/6/2020)

Cultura Bank (Norway): <https://www.cultura.no/english> (πρόσβαση στις 8/11/2014)

Deutsches Mikrofinanz Institut <http://www.mikrofinanz.net/> (πρόσβαση στις 22/2/2017)

EIPA CAF: <https://www.eipa.eu/portfolio/european-caf-resource-centre/> (πρόσβαση στις 14/10/2013)

EIPA CAF & Education: <https://archive.eipa.eu/en/pages/show/&tid=141> (πρόσβαση στις 14/10/2013)

Ekobanken (Sweden): <https://www.ekobanken.se/en/> (πρόσβαση στις 9/11/2014)

Europe 2019 (Germany and Austria): <http://www.europe2019.net> (πρόσβαση στις 9/11/2014)

European Foundation for Quality Management: <http://www.efqm.org/> (πρόσβαση στις 27/10/2013)

European Fund for Strategic Investments: <https://www.eib.org/en/efsi/index.htm>
(πρόσβαση στις 11/10/2017)

Global Network for Social three folding: <http://www.globenet3.org/> (πρόσβαση στις 20/5/2015)

GLS Bank (Germany): <https://www.gls.de/privatkunden/> (πρόσβαση στις 9/11/2014)

Holacracy: <https://www.holacracy.org/> (πρόσβαση στις 20/11/2018)

Human and Resources Economic System: <http://ecountit.org/> (πρόσβαση στις 22/10/2016)

La Nef (France): <https://www.lanef.com/> (πρόσβαση στις 7/9/2017)

Merkur Bank (Denmark): <https://www.merkur.dk/om-merkur/english/> (πρόσβαση στις 8/11/2014)

Minor Asset Management Cooperative Robin Hood (Φινλανδία):
<https://www.robinhoodcoop.org/> (πρόσβαση στις 3/8/2016)

Monero ιδιωτικό ψηφιακό νόμισμα: <https://www.getmonero.org> (πρόσβαση στις 19/7/2018)

New Resource Bank: <https://www.newresourcebank.com/> (πρόσβαση στις 14/9/2016)

Raiffeisen Bank International: <https://www.rbinternational.com/> (πρόσβαση στις 2/11/2014)

Research Institute for Waldorf Education: <http://www.waldorfresearchinstitute.org/> (πρόσβαση στις 4/2/2013)

Credit Suisse's Crossfinder Dark Pool gets darker, Reuters: <https://reut.rs/305ZCEB> (πρόσβαση στις 16/3/2015)

Rudolf Steiner Archive: <http://www.rsarchive.org/> (πρόσβαση στις 15/7/2013)

Rudolf Steiner Foundation: <https://rsfsocialfinance.org/> (πρόσβαση στις 29/7/2013)

SigmaX Goldman Sachs: <http://gset.gs.com/sigmaxmtf/> (πρόσβαση στις 8/6/2015)

Social Impact Bonds Map / Χάρτης Ομολόγων Κοινωνικού Αντικτύπου: <https://www.instiglio.org/en/sibs-worldwide/> (πρόσβαση στις 19/3/2019)

Social Innovation Generation Knowledge Hub (Καναδάς): <http://sigknowledgehub.com/2012/01/01/introduction-to-social-innovation/> (πρόσβαση στις 2/7/2015)

Social three-folding (Αυστραλία): <http://www.socialthreefoldingaustralia.org/> (πρόσβαση στις 8/4/2014)

TBL Capital: <http://www.tblcapital.co.za/> (πρόσβαση στις 2/3/2015)

The 40 Foundation: <http://www.the40.org/> (πρόσβαση στις 9/6/2017)

The Atlas of Economic Complexity: <http://atlas.cid.harvard.edu/> (πρόσβαση στις 5/10/2017)

The Capital Institute: <http://capitalinstitute.org/> (πρόσβαση στις 25/11/2017)

The Globe of Economic Complexity: <http://globe.cid.harvard.edu/> (πρόσβαση στις 5/10/2017)

The People's Trust Υπηρεσίες Επιχειρηματικής Ανάπτυξης: <https://www.thepeoplestrust.org/> (πρόσβαση στις 7/4/2017)

Triodos Bank (International): <https://www.triodos.com/> (πρόσβαση στις 4/2/2013)

WIR Bank (Ελβετία): <https://www.wir.ch/> (πρόσβαση στις 13/9/2013)

World Economic Forum: <https://www.weforum.org/> (πρόσβαση στις 20/4/2015)

Αγροναύτες <http://agronaftes.blogspot.com/> (πρόσβαση στις 20/11/2017)

Γενικό Μητρώο Φορέων Κ.Α.Λ.Ο. [https://kalo.yeka.gr/\(S\(y4q4dcvuywjxnugvo2mejgzd\)\)/login.aspx?ReturnUrl=%2f](https://kalo.yeka.gr/(S(y4q4dcvuywjxnugvo2mejgzd))/login.aspx?ReturnUrl=%2f) (πρόσβαση στις 12/7/2013)

Δείκτης Κοινωνικής Προόδου/ Social Progress Index: <https://www.socialprogressindex.com/> (πρόσβαση στις 11/12/2014)

Δίκτυο Ανταλλαγών και Αλληλεγγύης Μαγνησίας, TEM: www.tem-magnisia.gr (πρόσβαση στις 9/8/2013)

Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας: <https://kalo.gov.gr/> (πρόσβαση στις 10/3/2018)

Ελληνικό Χρηματιστήριο Ενέργειας: <http://www.enexgroup.gr/> (πρόσβαση στις 14/12/2018)

Ένωση Συνεταιριστικών Τραπεζών Ελλάδας, (ΕΣΤΕ): <http://www.este.gr/> (πρόσβαση στις 24/1/2013)

Εργαλείο Αποτύπωσης Κοινωνικού Αντίκτυπου (ΕΓ Κ.ΑΛ.Ο.): <https://koinonikosantiktypos.gov.gr/#/> (πρόσβαση στις 9/12/2018)

Έργο ICSEM (International Comparative Social Enterprise Models): <https://www.iap-socent.be/icsem-project> (πρόσβαση στις 27/5/2014)

Ερευνητικό Δίκτυο EMES: <https://emes.net/> (πρόσβαση στις 22/5/2014)

Ευρωπαϊκή Ένωση Επιχειρηματικής Φιλανθρωπίας / European Venture Philanthropy: Association (EVPA) <https://evpa.eu.com/> (πρόσβαση στις 14/6/2015)

Ευρωπαϊκή Ένωση Συνεταιριστικών Τραπεζών / European Association of Cooperative Banks (EACB): <http://www.eacb.coop/en/home.html> (πρόσβαση στις 22/7/2014)

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή (ΕΟΚΕ): <https://www.eesc.europa.eu/el> (πρόσβαση στις 7/6/2014)

Ηλιακό Νόμισμα / Solar Coin: <https://solarcoin.org/> (πρόσβαση στις 14/12/2015)

Ίδρυμα BMW/BMW Foundation: <https://bmw-foundation.org/> (πρόσβαση στις 12/4/2014)

Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών- Δημήτρης Μπάτσης: <http://www.ikempatsis.gr/> (πρόσβαση στις 18/2/2015)

Κοιν.Σ.Επ. Corflower: <http://coreflower.eu/> (πρόσβαση στις 20/3/2018)

Κοιν.Σ.Επ. Agroid: <http://agroid.gr/> (πρόσβαση στις 4/2/2018)

Κοιν.Σ.Επ. Άνεμος Ανανέωσης: <https://anemosananeosis.gr/el/main/> (πρόσβαση στις 7/4/2018)

Μοντέλο Προσομοίωσης σε C++, ModEco V2.05 – Model Economies: <https://www.comses.net/codebases/3613/releases/1.2.0/> (πρόσβαση στις 14/3/2019)

Μοντέλο Προσομοίωσης ModEco NLG V1.39 – Model Economies – The PMM, σε NetLogo., <https://www.comses.net/codebases/5599/releases/1.0.0/> (πρόσβαση στις 14/3/2019)

Μοντέλο Προσομοίωσης EiLab V1.36 – Entropic Index Laboratory, σε NetLogo: <https://www.comses.net/codebases/3860/releases/1.3.0/> (πρόσβαση στις 14/3/2019)

Μοντέλο Προσομοίωσης CmLab V1.17 – Conservation of Money Laboratory, σε NetLogo: <https://www.comses.net/codebases/5603/releases/1.0.0/> (πρόσβαση στις 14/3/2019)

Οβολός, Κοινωνικό Συμπληρωματικό Νόμισμα: www.onolos.gr (πρόσβαση στις 8/10/2013)

Ομάδα Μελέτης Σραφφαϊανών Οικονομικών: <https://sgse-greece.weebly.com/> (πρόσβαση στις 27/2/2019)

Ομάδα Community Energy River: <http://www.community-energy-river.com/> (πρόσβαση στις 3/10/2018)

Παιχνίδι Initiatives of Social and Solidarity Economy: <http://www.issegame.eu/> (πρόσβαση στις 23/9/2017)

Περιφέρεια Κρήτης, Συμμετοχική Πλατφόρμα Δημόσιων Διαβουλεύσεων: <http://hello.crowdapps.net/participation-crete/> (πρόσβαση στις 4/3/2018)

Πέρυξ, κοινωνικό κρυπτονόμισμα: <https://peryx.ga/> (πρόσβαση στις 2/8/2018)

Πρόγραμμα E.E Social Enterprise Finance: <http://social-enterprise-finance.eu/> (πρόσβαση στις 15/6/2014)

Πρόγραμμα EE Digital Social Innovation: <http://digitalsocial.eu> (πρόσβαση στις 2/6/2015)

Πρόγραμμα της ΕΕ για την Απασχόληση και την Κοινωνικής Καινοτομία (EasI): <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=el&catId=1081> (πρόσβαση στις 30/9/2014)

Πρότυπα Αναφορών και Επενδύσεων Αντικτύπου/ Impact Reporting and Investment Standards (IRIS): <https://iris.thegiin.org/> (πρόσβαση στις 7/3/2015)

Πρωτοβουλία ΕΕ για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα / Social Business Initiative (SBI): http://ec.europa.eu/growth/sectors/social-economy/enterprises_en (πρόσβαση στις 7/9/2014)

Πρωτοβουλία ΕΕ Beyond GDP: http://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/indicators_en.html (πρόσβαση στις 21/10/2013)

Σύλλογος Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf: <http://waldorfhellas.blogspot.gr/> (πρόσβαση στις 17/4/2016)

Συνεταιριστική Τράπεζα JAK (Σουηδία): <https://jak.se/> (πρόσβαση στις 22/5/2014)

Σχολείο Περμακουλτούρας / Permaculture School: <https://permaculture.school/> (πρόσβαση στις 15/3/2018)

Τράπεζα Χρόνου Χολαργού Παπάγου (Τ.Χ.Χ-Π): <http://trapezaxronou.weebly.com/> (πρόσβαση στις 7/11/2016)

Φόρουμ Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας: <https://seforum.gr/> (πρόσβαση στις 2/12/2014)

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αδάμ, Σ. (2012). *Κοινωνική Οικονομία, Εργασιακή Ένταξη και Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η εμπειρία των Κοι.Σ.Π.Ε στην Ελλάδα (Διδακτορική Διατριβή)*. Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Κομοτηνή.

Αθανασίου, Κ. (2015). Η διερεύνηση των ετεραρχικών δομών της μινωικής κοινωνίας. Στο: Κ. Αθανασίου (επιμ.), *Urban Conflicts* (pp. 20–34). Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο συναντήσεις και συγκρούσεις στην πόλη. Ανάκτηση από <https://bit.ly/2PLGh6i>

Αλιπράντης, Ν. (2012). Η Κοινωνιολογία του Χρήματος και η σύγχρονη εξέλιξη του καπιταλισμού. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών. Ανάκτηση από http://www.ecclesia.gr/greek/press/theologia/material/2012_4_11_Aliprantis.pdf

Ανδρέου, Μ. (2018). Συνέντευξη (Community Energy River). Αθήνα.

Ανθοπούλου, Θ. και Παρταλίδου, Μ. (2015). Εναλλακτικά αγροτροφικά δίκτυα και νέες αλληλέγγυες εταιρικές μεταξύ πόλης και υπαίθρου. Διερευνώντας την κοινοτικά υποστηριζόμενη γεωργία. *Γεωγραφίες*, 25, 13–23. Ανάκτηση από <http://geographies.gr/wp-content/uploads/2017/01/GEO-25-013-023.pdf>

Αξελός, Κ. (1976). *Ο Ηράκλειτος και η Φιλοσοφία* (μτφρ. Δημητριάδης, Δ.). Αθήνα: Εξάντας (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1959).

Αξελός, Κ. (2010). *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας* (μτφρ. Δασκαλάκη, Κ.). Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1954).

Βαμβακάς, Ι. Κ. (2001). *Οι Θεμελιωτές της Δυτικής Σκέψης*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.

Βατικιώτης, Λ. (2017). Ψηφιακή Οικονομία. Τρισδιάστατες Εκτυπώσεις: Προσκρούοντας στα όρια του σημερινού τρόπου παραγωγής. Στο: Σπυριδάκης, Μ., Κουτσούκου, Η. και Μαρινοπούλου, Α. (επιμ.), *Κοινωνία του Κυβερνοχώρου* (σσ. 129–150). Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Βέμπερ, Μ. (2014). *Το Χρηματιστήριο* (μετάφραση Δρίτσας, Θ. και Σπαθαράκης, Κ.). Ηράκλειο, Αθήνα: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1894).

Βορλόου, Α. (2018). Συνέντευξη. Αθήνα.

Γκότσης, Η. (n.d.). Η εκπαίδευση με τον Peter Lang (Β' Μέρος) Μεταφορές και εφαρμογές στον Οργανισμό Κατά των Ναρκωτικών (ΟΚΑΝΑ) την περίοδο

2013-2016. *Μετάλογος*, (30), 1–24. Ανάκτηση από <http://metalogos-systemic-therapy-journal.gr/gr>

Γριτζάς, Γ., Τζέκου, Ε. Ε. (2015). Εναλλακτικές προσεγγίσεις της χωρικής ανάπτυξης. Στο: *Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι* (σσ. 135–165). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανάκτηση από https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6131/1/Enallaktikoi_oikonomikoi_kai_politikoι_horoι_PDF.pdf

Γριτζάς, Γ., Τζέκου, Ε.Ε., Παζαϊτης, Α. (2015). Μορφές εναλλακτικών χώρων. Στο: *Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι* (σσ. 21–47). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανάκτηση από https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6131/1/Enallaktikoi_oikonomikoi_kai_politikoι_horoι_PDF.pdf

Δασκάλου, Γ. (1992). *Αστικοί και Γεωργικοί Συνεταιρισμοί*. Αθήνα: Σύγχρονη Εκδοτική.

Δεκλερής, Μ. (2005). *Εισαγωγή στη Βιώσιμη Πολιτεία Οδηγός για την Πολιτική του 21ου αιώνας*. Αθήνα: Βιώσιμος Κόσμος.

Δοξιάδης, Α. (2014). *Το Αόρατο Ρήγμα Θεσμοί και συμπεριφορές στην ελληνική οικονομία* (2η έκδοση). Αθήνα: Ίκαρος.

Ευριπίδης. (1993). *Βάκχαι (εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Φιλολογική Ομάδα Κάκτου)*. Αθήνα: Εκδότης Οδυσσέας Χατζόπουλος, Κάκτος.

Ευρωπαϊκή Ένωση. (2013). ΚΑΝΟΝΙΣΜΟΣ (ΕΕ) αριθ. 549/2013 ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ της 21ης Μαΐου 2013 για το ευρωπαϊκό σύστημα εθνικών και περιφερειακών λογαριασμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2013). *Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, Οδηγός για την Κοινωνική Ευρώπη, τ. 4*. Λουξεμβούργο.

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. (2011). *Χρηματοοικονομική εκπαίδευση και υπεύθυνη κατανάλωση (Γνωμοδότηση ECO/297)*. Βρυξέλες.

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. (2015α). *Οικονομία για το κοινό καλό (Γνωμοδότηση ECO/378)*. Βρυξέλες.

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. (2015β). *Ο ρόλος των πιστωτικών συνεταιρισμών και των ταμειυτηρίων στην εδαφική συνοχή (Γνωμοδότηση ECO/371)*. Βρυξέλες.

Ευρωπαϊκή Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή. (2015γ). *Χρηματοπιστωτικό οικοσύστημα / κοινωνικές επιχειρήσεις (Γνωμοδότηση INT/770)*. Βρυξέλες.

- Ζένφτ, Γ. (2008). *Ούτε Καπιταλισμός ούτε Κομμουνισμός Ο Σίλβιο Γκεζέλ και το ελευθεριακό μοντέλο της ελεύθερης οικονομίας* (μτφρ. επιμέλεια Καραπαπάς, Γ.). Αθήνα: τροπή (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990).
- Ζέρβας, Μ. (2018). Περιβάλλον: υπάρχει ακόμη ελπίδα; Στο: Λ. Βατικιώτης (επιμελ.), *Έξοδος Αδιέξοδος* (σσ. 179–196). Αθήνα.
- Θεοδωράκης, Γ. (2018). Συνέντευξη. Αθήνα.
- Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης (επιμ.). (2018). *Η Ελλάδα στο Λάκκο των Λεόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης* (Εισαγωγή, υποσημ. Θ. Μαριόλης). Αθήνα: Matura.
- Ίτο, Μ. και Λαπαβίτσας, Κ. (2004). *Πολιτική Οικονομία του Χρήματος και του Χρηματοπιστωτικού Συστήματος*. Αθήνα: Πολύτροπον (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1999).
- Καβουλάκος, Κ. Ι. (2015). Η Προσέγγιση της Ετερότητας. Στο: *Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι* (pp. 88–105). Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανάκτηση από https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6131/1/Enallaktikoi_oikonomikoi_kai_politiko_i_horo_i_PDF.pdf
- Καβουλάκος, Κ.Ι., και Γριτζάς, Γ. (2015). Εισαγωγή, Στο: *Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Ανάκτηση από https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/6131/1/Enallaktikoi_oikonomikoi_kai_politiko_i_horo_i_PDF.pdf
- Καθημερινή. (2018, 30^η Σεπτεμβρίου). Ανακτήθηκε από kathimerini.gr
- Καλτσώνης, Δ. (2018). Τι Δημοκρατία χρειαζόμαστε; Στο: Λ. Βατικιώτης (επιμελ.), *Έξοδος Αδιέξοδος* (σσ. 39–56). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Καλτσώνης, Δ., Μαριόλης, Θ., και Παπουλής, Κ. (2017). *Μετωπικό Πρόγραμμα Διεξόδου από την Κρίση*. Αθήνα: Εκδόσεις Δ. Κοροντζή.
- Καρρά, Μ. (2018). *Όταν ο Marx συνάντησε τους Shakespeare και Goethe Φετιχισμός και φιλοσοφία της ιστορίας*. Αθήνα: Red marks.
- Κατζουράκης, Κ. (2018). Κοινωνική Κατάρρευση και Πολιτισμός. Στο: Λ. Βατικιώτης (επιμελ.), *Έξοδος Αδιέξοδος* (σσ. 197–218). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Κεκές, Ι. (2008). Κυβερνοσυστημικές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση: προς μια νέα συνθετική μοντελοποίηση. Στο: Αλεξόπουλος, Β. Α. και Αδαμίδης, Δ. Ε. (επιμελ.), *Συστημική Θεωρία και Πρακτική* (σσ. 57–89). Αθήνα: Εκδόσεις Κλειδάριθμος.

- Keynes, M. J. (2009). *Οι Οικονομικές Συνέπειες της Ειρήνης (Επιμέλεια: Ψαλιδόπουλος, Μ. & Νουτσόπουλος, Θ. Μτφ: Νουτσόπουλος, Θ.)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1919).
- Κιτσίκης, Ν. (1947). *Η Φιλοσοφία της Νεώτερης Φυσικής*. Αθήνα: Αργύρης Παπαζήσης (Βιβλιοθήκη Επιστήμη - Ανοικοδόμηση).
- Κιτσίκης, Ν. (2018). Η Θανάσιμη Περίπτωσης της Κοινής Αγοράς. Στο: Ινστιτούτο Κοινωνικών Επιστημών Δημήτρης Μπάτσης (επιμ.), *Η Ελλάδα στο Λάκκο των Λεόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Εισαγωγή, υποσημ. Θ. Μαριόλης)* (σσ. 83–179). Αθήνα: Matura.
- Κλήμη-Καμινάρη, Ο., & Παπαγεωργίου, Λ. Κ. (2010). *Κοινωνική Οικονομία, μια πρώτη προσέγγιση*. Αθήνα: Ελληνοεκδοτική.
- Κλήμης, Α. (επιμ.). (1985-1999). *Οι Συνεταιρισμοί στην Ελλάδα (τ. 1-5)*. Αθήνα.
- Λάμπρου, Θ. (2014). *Κάτω απ' τον Ανοιχτό Ουρανό*. Αθήνα: Περισπωμένη.
- Λαπαβίτσας, Κ. (2014). *Κέρδος χωρίς Παραγωγή, πως το χρηματοπιστωτικό σύστημα μας εκμεταλλεύεται όλους (μτφρ. Α. Αλαβάνου)*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2013).
- Λαπαβίτσας, Κ. (2017). Παράλληλο νόμισμα, παράλληλες πληρωμές και παράλληλες πραγματικότητες. Ανάκτηση από <http://erensep.org/2017/07/11/parallilonomisma-paralliles-pliromes-kai-paralliles-pragmatikotites/>
- Λαφάργκ, Π. (2006). *Η οικονομική λειτουργία του Χρηματιστηρίου, συμβολή στη θεωρία της αξίας, Τα αμερικανικά τραστ, η οικονομική, κοινωνική και πολιτική δράση τους (εισαγωγή, μετάφραση Αστερίου, Ε.)*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1897).
- Μαριόλης, Θ. (2014). *Δοκίμια στην Λογική Ιστορία της Πολιτικής Οικονομίας* (3η έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Matura.
- Μαριόλης, Θ. (2017). *Ένα Πρόγραμμα Νέας Οικονομικής Πολιτικής για την Ελλάδα*. Αθήνα: Εκδόσεις Δ. Κοροντζή.
- Μαριόλης, Θ. (2018). Αργυροί και χρυσοί Κανόνες της λύσης. Στο: Λ. Βατικιώτης (επιμ.), *Έξοδος Αδιέξοδος* (σσ. 139–158). Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.
- Μαρξ, Κ. (1978). *Το Κεφάλαιο Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας, Τόμος Γ' (μτφρ. Π. Μαυρομάτης)*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1894).
- Μαρξ, Κ. (1989). *Βασικές Γραμμές της Κριτικής της Πολιτικής Οικονομίας, Τόμος Α' (μτφρ. Δ. Διβάρης)*. Αθήνα: Εκδόσεις Στοχαστής (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1859).

- Μαρξ, Κ. (2002). *Το Κεφάλαιο, Τόμος Α' (μτφρ. Π. Μαυρομάτης)*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1867).
- Μαρξ, Κ. και Ένγκελς, Φ. (2011). *Μαρξ - Ένγκελς, Κείμενα για την οικονομική κρίση (μτφρ. Χ. Μπαλωμένος)*. Αθήνα: Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή.
- Μίτροφ, Ι. (2000). *Έξυπνη σκέψη για δύσκολους καιρούς (μτφρ. Δ. Α. Γεωργίου)*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1998).
- Μπάλογλου, Π. Χ. (1995). *Η Οικονομική Σκέψη των Αρχαίων Ελλήνων*. Θεσσαλονίκη: Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία Χαλκιδικής. Ανακτήθηκε από: http://ilechalkidiki.gr/wp-content/docs/OIKONOMIKH_SKEPSI_ARXAIWN_ELLHNWN_B.pdf
- Μπάτραμ, Α. (2002). *Χάος Πολυπλοκότητα και Μάνατζμεντ (μτφρ Σ. Γιαννουλίδου)*. Εκδόσεις Καστανιώτη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1988).
- Μπάτσης, Δ. (2004). *Η Βαρειά Βιομηχανία στην Ελλάδα* (Έκδοση 9η). Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος.
- Μπάτσης, Δ. (2018). Πρόγραμμα Ανοικοδόμησης ή “Έλεγχος Τιμών”; Στο *Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης (επιμ.), Η Ελλάδα στο Λάκκο των Λεόντων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Εισαγωγή, υποσημ. Θ. Μαριόλης)* (σσ. 45–62). Αθήνα: Matura.
- Μπενσαίντ, Ν. (2013). *Ο Μαρξ της εποχής μας, μεγαλείο και κακοδαιμονίες ενός κριτικού εγχειρήματος (μτφρ. Γ. Καυκιάς)*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1995).
- Μπόρχες, Λ., Χ. (2005). *Το Ζαΐρ. Στο: Άπαντα Πεζά (επιμ. μτφρ. Αχιλ. Κυριακίδης)*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1995).
- Μπόρχες, Λ., Χ. (2017). *Ποιήματα (ανθολόγηση, μετάφραση, Καλοκύρης, Δ.)*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Μπράντενμπεργερ, Α., & Νέιλμπαφ, Μ. (1999). *Συν-Ανταγωνισμός (μτφρ. Α. Χριστοφίλου)*. Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1996).
- Νικολόπουλος, Τ., & Καπογιάννης, Δ. (2014). *Εισαγωγή στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία, Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας*. Αθήνα: Εκδόσεις των Συναδέλφων.
- Νίτσε, Φ. (2001). *Η Γενεαλογία της Ηθικής (επιμ. μτφ. Ζ. Σαρίκας)* (Επανεκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Νησίδες (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1887).
- Νονάκα, Ι., και Τακεούτσι, Χ. (2001). *Η επιχείρηση της γνώσης (επιμ. μτφ. Σαλέπουλα, Δ. και Τρέρτου, Λ.)*. Αθήνα: Καστανιώτης (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1995).

- Ξενοφών. (1969). Πόροι ή περί προσόδων. Xenophontis opera omnia, vol. 5. Oxford, Clarendon Press. Ανακτήθηκε από: https://el.wikisource.org/wiki/Πόροι_ή_περί_προσόδων
- Παπαγιώργης, Κ. (1995). *Σωκράτης Ο Νομοθέτης που αυτοκτονεί* (6η έκδοση). Αθήνα: Αφοί Καστανιώτη.
- Παπαδάκης, Κ. (2018). Συνέντευξη (Agroid Κοιν.Σ.Επ). Ηράκλειο, Αθήνα.
- Παπαδάκης, Κ., Τζουβελέκας, Μ., Παπαμίχος, Θ. (2018). CSA Αγροναύτες 1.0 (Λογισμικό Ιστοχώρου).
- Παπαμίχος (Άνεμος), Θ. (2018). Συνέντευξη (Αγροναύτες). Αθήνα.
- Παπασπύρου, Π. (2018). Συνέντευξη. Αθήνα.
- Παππά, Έ. (2007). *Αρχαίοι Έλληνες συγγραφείς στο Κεφάλαιο του Μαρξ* (Έκδοση 2η). Αθήνα: Εκδόσεις Άγρα.
- Περαντζάκης, Β. (2018). Συνέντευξη. Αθήνα.
- Πλάτων. (2007). *Πολιτεία (Εισαγωγή, Μετάφραση, ερμ. σημειώματα, Σκουτερόπουλος, Ν.Μ)* (11η έκδοση). Αθήνα: Πόλις.
- Προβέζης, Χ. (2017). Συνέντευξη. Αθήνα.
- Πρόντζας, Ε. (1995). *Η αυθεντία του νομίσματος στην νεοελληνική κοινωνία, η περίοδος των διατακτικών κερμάτων (1885-1910)*. Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Παράρτημα του περιοδικού Μνήμων αρ.10.
- Ρίφκιν, Τ. (2017). *Η Κοινωνία του Μηδενικού Οριακού Κόστους (μτφρ. Παπαϊωάννου, Μ.)*. Αθήνα: Εκδόσεις Ενάλιος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2014).
- Ρούμπιν, Ι. Ι. (2015). *Μελέτες για τη Θεωρία του Χρήματος στον Μάρξ (επιμ. μτφρ. Δ. Δημούλης, Τ. Κυπριανίδης)*. Αθήνα: Εκτός Γραμμής (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2012).
- Ρουμπινί, Ν., & Νιμ, Σ. (2010). *Η Οικονομία της Κρίσης, Μαθήματα εκτάκτου ανάγκης για το μέλλον του χρήματος (επιμ. μτφρ. Τ. Σπερελάκη)*. Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2010).
- Σπυριδάκης, Μ. και Streintzer, Α. (2017). Τ.Ε.Μ. -Ένα Ψηφιακό Νόμισμα κατά της Ύφεσης. Στο: Σπυριδάκης, Μ., Κουτσούκου, Η. και Μαρινοπούλου, Α. (επιμ.), *Κοινωνία του Κυβερνοχώρου* (pp. 151–170). Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Στάϊου, Ε.-Ρ. (2017). *Από την ηλεκτρονική διακυβέρνηση και το συμμετοχικό διαδίκτυο στις αυτο-οργανωμένες πρωτοβουλίες κοινωνικής αλληλεγγύης και την ψηφιακή επικοινωνιακή πολιτική τους: Η ελληνική περίπτωση (Διδακτορική Διατριβή)*. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Στασινόπουλος, Γ. (2000). *Νομισματική Θεωρία και Πολιτική στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω, Γ. Δάρδανος.
- Σύνδεσμος Επιχειρήσεων και Βιομηχανιών (ΣΕΒ). (2018). *Οδηγός δημιουργίας οικοσυστήματος με 2.100 startups και 20.000 νέες θέσεις απασχόλησης σε 5 χρόνια*. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: http://www.sev.org.gr/Uploads/Documents/51392/SR_BCG_27_6_2018.pdf
- Τζιγκοτζίδης, Μ. (2016). Συνέντευξη. Αθήνα.
- Τζουβελέκας, Μ. (2017α). Νομισματικοί Χώροι και Ιεραρχίες στην Ευρώπη: Η Περίπτωση των Συμπληρωματικών Νομισμάτων. Στο: Συλλογικός Τόμος επιλεγμένων εργασιών από τα πρακτικά του 1ου Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου με τίτλο "*Παραγωγική Ανασυγκρότηση στην Ελλάδα: Μελετώντας το παρελθόν, σχεδιάζουμε το μέλλον*" 27-28 Νοεμβρίου 2015 (σσ. 228-239). Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Ζυγός.
- Τζουβελέκας, Μ. (2017β). Δημόσια Διαβούλευση επί του σχεδίου Νόμου για το "Χρηματιστήριο Ενέργειας." Ανακτήθηκε από: <http://www.opengov.gr/minenv/?p=8943>
- Τζουβελέκας, Μ. (2018). *Συστημικές Καινοτομίες στην Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία: Χτίζοντας Συνεταιριστικές δομές βιώσιμης και αρμοστικής οικονομίας στην Ελλάδα (αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή)*. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα.
- Τζουβελέκας, Μ. (2019). Μοντελοποίηση βάσει Δρώντων: ABM το Χρήμα και η Γλώσσα. Αθήνα: ΙΚΕ Μπάτσης, ΣΔΟΤ, 74. Ανακτήθηκε από: <http://www.ikempatsis.gr/μοντελοποίηση-βάσει-δρώντων-αβμ-το-χρ/>
- Τζουβελέκας, Μ. και Παπαγιάννη, Μ. (2014). Δημόσια Συνταξιοδοτικά Ταμεία και επενδύσεις κοινωνικού αντικτύπου. Στο: *5ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο: Κοινωνική Πολιτική την εποχή της κρίσης: στο σταυροδρόμι των επιλογών*. Αθήνα: ΕΕΚΠ. Ανακτήθηκε από: <http://eekp.gr/2014/05/εισηγήσεις-5ου-διεθνούς-συνεδρίου-εεκ/>
- Τζουβελέκας, Μ. και Zoehrer, K. (2015). Ο Νόμος 4019/2011 - Προϋποθέσεις λειτουργίας της Κοινωνικής Οικονομίας για μια βιώσιμη αγορά εργασίας. *Κοινωνική Πολιτική*, (3), 125–136. <http://doi.org/10.12681/sp.10593>
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Ε. Γ. Κ. (2017). *Ετήσια Έκθεση 2017 και Σχέδιο Δράσης για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023*. Αθήνα. Ανακτήθηκε από: https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/05/KALO_ETHSIAEKTTHESI.pdf
- Υπουργείο Εργασίας, Κοινωνικής Ασφάλισης και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, Ε. Γ. Κ. (2018). *Ετήσια Έκθεση 2018 και Σχέδιο Δράσης για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας 2017-2023*. Αθήνα.

Ανακτήθηκε από: <https://kalo.gov.gr/eidiki-grammateia-k-al-o-etisia-ekthesi-2018/>

Φαράκλας, Γ. (2018). *Η Λογική του Κεφαλαίου Μια κριτική εισαγωγή στην σκέψη του Μάρξ και του Βέμπερ*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της “Εστίας” Ι.Δ Κολλάρου & Σια ΑΕ.

Χρυσόγελος, Ν. (2018). Συνέντευξη (Άνεμος Ανανέωσης, Κοιν.Σ.Επ). Αθήνα.

Ψαλιδόπουλος, Μ. (2010). *Οικονομολόγοι και Οικονομική Πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις.

Κατοχή Ναζισμός και Ελληνική Οικονομία, Υπηρεσιακές Εκθέσεις και Απομνημονεύματα (επιμ. μτφρ. Θ. Γκιούρας). (2015). Αθήνα: Μεταμεσονύκτιες Εκδόσεις.

Ξενόγλωσση

Abraham, H. R., and Shaw, D. C. (1992). *Dynamics The Geometry of Behavior* (2nd ed.). Redwood City: Addison-Wesley.

Adams, P. (2010). Action Research. In J. N. Salkind (Ed.), *Encyclopedia of Research, Design Volume 1* (pp. 4–9). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.

Adelman, C. (1993). Kurt Lewin and the Origins of Action Research. *Educational Action Research*, 1(1), 7–24. <http://doi.org/10.1080/0965079930010102>

Agamben, G. (2007). *Η Κοινότητα που έρχεται* (μτφρ. Θ. Ζαρταλούδης). Αθήνα: Εκδόσεις Ίνδικτος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1990).

Aglietta, M. (2018). *Money 5000 years of Debt and Power* (Translated by David Broder). London and New York: Verso (first published in 2016).

Aichholzer J., Bohlmann, N. and, & Schröder, B.(Παραγωγού) & Ruzowitzky, S. (Σκηνοθέτης). (2007). *The Counterfeiters* (Κινηματογραφική ταινία). Austria, Germany: Filmladen (Austria), Universum Film (Germany).

Aiken, T. G. (2017). Social Innovation and Participatory Action Research. *European Public & Social Innovation Review*, 2(1), 17–33.

Albert, M. (2003). *Parecon, Life after Capitalism*. London and New York: Verso.

Alborn, L. T. (1994). Economic man, economic machine: images of circulation in the Victorian money market. In P. Mirowski (Ed.), *Natural Images in Economic Thought* (pp. 173–196). Cambridge: Cambridge University Press.

- Allen M. P. (1997). *Cities and Regions as Self-Organising Systems - Models of Complexity*. Amsterdam: Gordon & Breach Science Publishers.
- Amanatidou, E., Gritzas, G., Kavoulakos., K. I. (2015). Time banks, co-production and foresight: intertwined towards an alternative future. *Foresight*, 17(4), 308–331. <https://doi.org/10.1108/FS-05-2014-0035>
- Andersen, J. Bilfeldt, A. and Søgaard, J. M. (2010). Social Innovation & Empowerment-three cases of action research. Ανάκτηση από: https://www.participation-power.aau.dk/digitalAssets/128/128482_70618_social-innovation-and-empowerment-----three-cases-of-action-research--by-john-andersen---annette-bilfeldt--and-michael-s--gaard-j--rgensen-----.pdf
- Anderson, B. (1917). *The Value of Money*. New York: The Macmillan Company.
- Anderson, C. (2008). *Η μακριά ουρά, Πώς το Διαδίκτυο επηρεάζει την οικονομία, τις επιχειρήσεις και τον πολιτισμό (μτφ: Καρτσακλής, Δ.)*. Αθήνα: Κάτοπτρο (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2006).
- Anthopoulos, T., Kaberis, N., Petrou, M. (2017). Aspects and experiences of crisis in rural Greece. Narratives of rural resilience. *Journal of Rural Studies*, 52, 1–11. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2017.03.006>
- Anthopoulos, T., Partalidou, M., and Kourachanis, N. (2019). Hidden homelessness and poverty trajectories in rural areas: stories of crisis counterurbanization in Greece. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 152, 229–256. <https://doi.org/10.12681/grsr.21723>
- Antoniadis, P., Martignoni, J., Navarro, L. (2016). *Economic Sustainability of CNS (v1) Introducing Community Currencies*. Ανάκτηση από <https://netcommons.eu/?q=content/economic-sustainability-cns-v1>
- Antonopoulos, R. Adam, S., Kim, K., Masterson, T. and Papadimitriou, D. B. (2014, October). Μετά τη λιτότητα - Οι επιπτώσεις της πρότασης της εγγυημένης απασχόλησης για την Ελλάδα. *Levy Economics Institute, Public Policy Brief*. Retrieved from http://www.levyinstitute.org/pubs/ppb_138GR.pdf
- Archer, R. (1995). *Economic Democracy The Politics of Feasible Socialism* (1st ed.). Oxford: Clarendon Press.
- Arena, R. (2014). On the importance of institutions and forms of organisation in Piero Sraffa's economics: the case of business cycles, money, and economic policy. *European Journal History of Economic Thought*, 21(5), 775–800.
- Argyroy, A. (2018). *Social enterprises in the EU: Law promoting stakeholder participation in social enterprises*. Deventer: Wolters Kluwer.

- Aristotle. (2010). Politics I, II: 1-6, VII: 14-15. In S. P. Cooper, E. D. and Fosl (Ed.), *Philosophy The Classic Readings* (1st ed., pp. 1128–1149). Chichester: Wiley Blackwell.
- Armson, R. (2011). *Growing Wings on the Way, Systems Thinking For Messy Situations*. Devon: Triarchy Press.
- Arnarson, M. Kristjansson, P. Bjarnason, A. Sverdrup, H. and Ragnarsdottir, K. V. (2011). *The Icelandic Economic Collapse ~ A systems Analysis perspective on financial social and world systems links*. Ανάκτηση από <http://skemman.is/stream/get/1946/9908/24833/2/IcelandicBankReportPrintedVersion.pdf>
- Arthur, W. B. (2013). *Complexity Economics: A Different Framework for Economic Thought* (No. 2013-4-12). Santa Fe. Ανάκτηση από <https://sfi-edu.s3.amazonaws.com/sfi-edu/production/uploads/sfi-com/dev/uploads/filer/a1/3e/a13e8ad4-cd39-4422-8cc3-86c543699f6d/13-04-012.pdf>
- Arthur, W. B. (2015). *Complexity and the Economy*. New York: Oxford University Press.
- Aruka, J. and Mimkes, J. (2006). An evolutionary Theory of Economic Interaction: introduction to Socio- and Econo-Physics. *Evolutionary and Institutional Economics Review*, 2(2), 145–160.
- Ash, A. (2009). Locating the Social Economy. In A. Ash (Ed.), *The Social Economy International Perspectives on Economic Solidarity* (pp. 3–21). London and New York: Zed Books.
- Askenazy, P., Coutrot, T., Orlean, A., & Sterdyniak, H. (2011). *Μαριφέστο των ανήσυχων Οικονομολόγων (επιμ. μτφρ. Σ. Τριανταφύλλου)*. Αθήνα: Πόλις (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2010).
- Atkinson, A., Messy, F. A. (2012). *Measuring Financial Literacy: Results of the OECD / International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study* (OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions No. 15). Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/measuring-financial-literacy_5k9csfs90fr4-en
- Attali, J. (2009). *Noise, The Political Economy of Music (translated by Massumi, B.,)* (10th ed.). Minneapolis, London: The University of Minnesota Press.
- Aubin, P. J. (2014). *Time and Money How Long and How Much Money is Needed to Regulate a Viable Economy*. Cham: Springer.
- Auerbach, R. (1999). *Design for Participation in Ecologically Sound Management of South Africa's Mlazi River Catchment (PhD Thesis)*. Wageningen University.

- Axelrod, R. (2006). Agent-Based Modelling as a Bridge between Disciplines. In Tesfatsion, L. and Judd, L. K. (Ed.), *Handbook of Computational Economics, Agent Based Computational Economics Vol. 2* (pp. 1566–1583). Amsterdam, Boston, Heidelberg, London: North-Holland.
- Baets, W., and Oldenboom, E. (2009). *Rethinking Growth, Social Intrapreneurship for Sustainable Performance*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Bailey, D. K. (1990). *Social Entropy Theory*. New York: State University of New York Press.
- Bailey, D. K. (2005). Social Entropy Theory. In *Encyclopedia of Social Theory* (pp. 314–315). SAGE Reference.
- Bailey, D. K. (2006). Living Systems Theory and Social Entropy Theory. *Systems Research and Behavioural Science*, 23, 291–300.
- Bak, P. (2008). *Πως λειτουργεί η Φύση, Η επιστήμη της αυτοοργανούμενης κρισιμότητας (επιμ. μτφρ. Β. Δρόλιας, Β. Δρακόπουλος)*. Αθήνα: Κάτοπτρο (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1999).
- Ball, P. (2004). *Critical Mass, how one thing leads to another*. London: Arrow Books.
- Banathy, H. B. (1996). *Designing Social Systems in a changing world*. New York: Springer Science and Business Media.
- Banathy, H. B. (2000). *Guided Evolution of Society A Systems View*. New York: Springer Science and Business Media.
- Bank of England. (2003). *The financing of Social Enterprises: A special report by the Bank of England*. Ανάκτηση από https://www.scrt.scot/wp-content/uploads/2015/12/BoE-Financing_social_enterprise_report.pdf
- Barfield, O. (1983). Introducing Rudolf Steiner. Ανάκτηση από http://www.rsarchive.org/RelAuthors/BarfieldOwen/introducing_rudolf_steiner.php
- Bataille, G. (2010). *Το Καταραμένο Απόθεμα (μτφρ. Α. Λυμπεροπούλου)* (2η Έκδοση). Αθήνα: Futura (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1949).
- Bawden, R. (1997). Learning to Persist. A Systemic View of Development. In Stowell, A. F. Ison, L. R. Armson, R. Holloway, J. Jackson, S. and McRobb, S. (Ed.), *Systems for Sustainability People Organisations and Environments* (pp. 1–5). New York: Springer Science + Business Media.
- Bea, R. Mitroff, I. Farber, D. Foster, H. and Roberts, H. K. (2009). A New Approach to Risk: The Implications of E3. *Risk Management*, 11(1), 30–43.

- Becchetti, L. and Borzaga, C. (2010). Introduction. In Becchetti, L. and Borzaga, C. (Ed.), *The Economics of Social Responsibility, The world of social enterprises* (pp. 1–14). London and New York: Routledge.
- Beck, L. Schwab, C. and Pinedo, A. (2016). Social Impact Bonds: What's in a Name? *Stanford Social Innovation Review*. Ανάκτηση από https://ssir.org/articles/entry/social_impact_bonds_whats_in_a_name
- Bekkers, V.J.J.M. Tummers, L.G. Voorberg, W. H. (2013). *From public innovation to social innovation in the public sector: A literature review of relevant drivers and barriers*. Rotterdam.
- Bell, S. (2001). The role of the state and the hierarchy of money. *Cambridge Journal of Economics*, 25, 149–163.
- Benedikter, R. (2011). *Social Banking and Social Finance, Answers to the Economic Crisis*. New York: Springer. <http://doi.org/10.1007/978-1-4419-7774-8>
- Bergman, M. and Lane, J.-E. (1990). Public Policy in a Principal-Agent Framework. *Journal of Theoretical Politics*, 2(3), 339–352.
- Bergstra, J. A., & Burgess, M. (2017). *Money and Ownership As an application of Promise Theory*. Ανάκτηση από <http://markburgess.org/money.pdf>
- Berk, A. R., Boruch, F. R., Chambers, L. D., Rossi, H. P., and Witte, D. A. (1985). Social Policy Experimentation. *Evaluation Review*, 9(4), 387–429.
- Berkes, F., Colding, J., & Folke, C. (Ed.). (2003). *Navigating Social-Ecological Systems, Building Resilience for Complexity and change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bernholz, P. & Vaubel, R. (Ed.). (2014). *Explaining Monetary and Financial Innovation, A historical analysis*. Heidelberg: Springer.
- Berns, G. (2010). *Iconoclast, a neuroscientist reveals how to think differently*. Boston, Massachusetts: Harvard Business Press.
- Berry, C., Ryan-Collins, J., and Greenham, T. (2015). *Financial System Resilience Index*. London. Ανάκτηση από http://b.3cdn.net/nefoundation/70470851bfaddff2a2_xem6ix4qg.pdf
- Besley, J. T., and Ghatak, M. (2014). Solving Agency Problems: Intrinsic Motivation, Incentives, and Productivity. Ανάκτηση από http://thred.devecon.org/papers/2014/2014-001_Ghatak_Solving_Agency_Problems.pdf
- Beuys, J. (2012). *What is Money? A Discussion (translated by Boccon-Gibod, I.)*. Forest Row: ClairView.

- Bindewald, L. (2018). *The Grammar of Money An Analytical Account of Money as a Discursive Institution in Light of the Practice of Complementary Currencies* (Doctoral Dissertation, Graduate School University of Cumbria and Lancaster University). Ανάκτηση από https://www.academia.edu/37615165/The_Grammar_of_Money_-_An_analytical_account_of_money_as_a_discursive_institution_in_light_of_the_practice_of_complementary_currencies
- Bindewald, L. and Steed, S. (2014). *No Small Change: Evaluating the success of your community currency project*. London. Ανάκτηση από https://b3cdn.net/nefoundation/6e006679e8a6d649fd_3num6frei.pdf
- Birchal, J. & Ketilson, L. H. (2009). *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis*. Geneva.
- Blanc, J. and Fare, M. (2013). Understanding the role of Governments and Administrations in the Implementation of Community and Complementary Currencies. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 84(1), 63–81.
- Blaug, M. (1985). *Economic Theory in retrospect* (4th ed.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Blaug, M. (1992). *The methodology of economics or how economists explain* (2nd ed.). New York: Cambridge University Press.
- Bloom, J. (2016). Interview.
- Blyth, M. (2014). *Λιτότητα, Η ιστορία μιας επικίνδυνης ιδέας* (επιμ. μτφρ. Μ. Νευραδάκης). Αθήνα: Πανδώρα books (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2013).
- Bogdanov, A. (1925). *A Short Course of Economic Science* (translated by Fineberg, J.). London: Communist Party of Great Britain.
- Bogdanov, A. (1984). *Essays in Tektology: The General Science of Organisation* (english translation by George Gorelik) (2nd ed.). Intersystems Publications.
- Bogdanov, A. (1996). *Bogdanov's Tektology, Book 1*. (P. Dudley, Ed.). Hull: Centre for Systems Studies Press.
- Bogdanov, A. (2016). *The Philosophy of Living Experience* (Translated, Edited and Introduced by Rowley, G. D.). Leiden and Boston: Brill (το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1913).
- Boik, J. (2014). *Economic Direct Democracy: A Framework to End Poverty and Maximize Well-Being*. Houston: SiteForChange. Ανάκτηση από <https://principledsocietiesproject.org/>
- Borzaga, C. and Defourny, J. (2001). Social enterprises in Europe: a diversity of initiatives and prospects. In J. Borzaga, C. and Defourny (Ed.), *The Emergence of Social Enterprise* (pp. 350–369). London and New York: Routledge.

- Borzaga, C. and Tortia, E. (2010). The economics of social enterprises. In *The Economics of Social Responsibility, The world of social enterprises* (pp. 15–33). London and New York: Routledge.
- Bos, L. (1992). *Τι είναι το τρίπτυχο του κοινωνικού οργανισμού; (επιμ. μτφρ. Β. Ιωαννάκη, Α. Μπέλλας)*. Αθήνα: Ανθρωποσοφία (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1984).
- Bosma, N. Stam, E. Wennekers, S. (2010). *Intrapreneurship An international study*. Ανάκτηση από <https://ideas.repec.org/p/eim/papers/h201005.html>
- Boulding, E. K. (2013). Key text: Towards the development of a cultural economics. In Dolfmsa W. and Kesting, S. (Ed.), *Interdisciplinary Economics Kenneth E. Boulding's engagement in the sciences* (pp. 367–383). Oxon and New York: Routledge.
- Bourdet, C. (1934). A French View of the Wörgl Experiment. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 10(1), 58–59.
- Boutang, M. Y. (2011). *Cognitive Capitalism (translated by Ed Emery)*. Cambridge: Polity (το πρωτότυπο δημοσιεύτηκε το 2008).
- Boyle, D. (2014). *The Potential of Time Banks to support Social Inclusion and Employability*. Luxembourg. Ανάκτηση από <https://ec.europa.eu/jrc/en/publication/eur-scientific-and-technical-research-reports/potential-time-banks-support-social-inclusion-and-employability-investigation-use-reciprocal>
- Boyle, G. (2017). 01a ModEco V2.05 – Model Economies – In C++” (Version 1.2.0). CoMSES Computational Model Library. Ανάκτηση από <https://www.comses.net/codebases/3613/releases/1.2.0/>
- Boyle, G. (2017). 01b ModEco NLG V1.39 – Model Economies – The PMM. (Version 1.0.0) CoMSES Computational Model Library. Ανάκτηση από from: <https://www.comses.net/codebases/5599/releases/1.0.0/>
- Boyle, G. (2017). 06 EiLab V1.36 – Entropic Index Laboratory” (Version 1.3.0). CoMSES Computational Model Library. Ανάκτηση από <https://www.comses.net/codebases/3860/releases/1.3.0/>
- Boyle, G. (2017). 05 CmLab V1.17 – Conservation of Money Laboratory (Version 1.0.0). CoMSES Computational Model Library. Ανάκτηση από <https://www.comses.net/codebases/5603/releases/1.0.0/>
- Brenner, T. (2006). Agent Learning Representation: Advice on Modelling Economic Learning. In L. K. Tesfatsion, L. and Judd (Ed.), *Handbook of Computational Economics, Agent Based Computational Economics Vol. 2* (pp. 895–948). North-Holland.

- Briggs, J. & Peat, D. (2000). *Ο παραγμένος καθρέπτης, Η θεωρία του Χάους και η επιστήμη της Ολότητας* (μτφρ. Ν. Κωνσταντόπουλος). Αθήνα: Εκδόσεις Κάτοπτρο (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1991).
- Brocas, I., Carillo, D. J. (2011). A neuroeconomic theory of memory retrieval. Ανάκτηση από <http://www-bcf.usc.edu/~brocas/Research/memory.pdf>
- Brouard, F., and Larivet, S. (2010). Essay of clarifications and definitions of the related concepts of social enterprise, social entrepreneur and social entrepreneurship. In H. Fayolle, A., and Matlay (Ed.), *Handbook of Research on Social Entrepreneurship* (pp. 29–56). Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Brown, D. L. Bammer, G. Batliwala, S. and Kunreuther, F. (2003). Framing practice-research engagement for democratizing knowledge. *Action Research*, 1(1), 65–85.
- Brown, O. N. (1985). Filthy Lucre. In *Life against Death: The Psychoanalytical Meaning of Life*. Wesleyan University Press.
- Brown, T. and Wyatt, J. (2010). Design Thinking for Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 31–35. Ανάκτηση από https://ssir.org/articles/entry/design_thinking_for_social_innovation
- Brozyna, J. (1997). Absolute limit in the development of civilization. *Kybernetes*, 26(2), 207–216. <http://doi.org/10.1108/03684929710163119>
- Brozyna, J. (1999). The science of human and social processes: an introduction to vytvorology. *Kybernetes*, 28(2), 181–197. <http://doi.org/10.1108/03684929910258806>
- Brüll, D. (2018). *Τα Μυστήρια των Κοινωνικών Συναντήσεων Η ανθρωποσοφική κοινωνική ώθηση* (επιμ.μτφρ. Περούλας, Δ. και Κουτσομπής Βαγγέλης). Chatham: AWSNA Publications (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2012).
- Brunhoff, de S. (1976). *Marx on Money*. New York: Urizen Books (1st edition) Editions Sociales.
- Bryan, D. & Rafferty, M. (2007). Financial derivatives and the theory of money. *Economy and Society*, 36(1), 134–158. <http://doi.org/10.1080/03085140601089861>
- Budd, H. C. (2011). *Finance at the Threshold Rethinking the Real and Financial Economies*. Surrey: Gower.
- Budd, J. B. (1979). *Πρελούδιο στην Οικονομία μια νέα προσέγγιση στην οικονομία* (μτφ. Κ. Ψαρρού). Johanus Academy of Sociology and Economics.
- Burgess, M. (2015). *Thinking in Promises*. Sebastopol: O’ Reily.

- Burns, D. (2007). *Systemic action research A strategy for whole system change*. Bristol: The Policy Press.
- Burns D., (2014). Systemic Action Research. In Coghlan, D., and Brydon-Miller, M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Action Research* (pp. 748-750). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.
- Busch, P. (2008). *Tacit Knowledge in Organizational Learning*. Hershey, New York: IGI Publishing.
- Byrne, D. (2001). *Complexity Theory and the Social Sciences, An Introduction* (e-edition). London and New York: Routledge.
- Camerer, C., Loewenstein, G., Prelec, D. (2005). Neuroeconomics: How Neuroscience can inform economics. *Journal of Economic Literature*, XLIII, 9–64.
- Camic, M. (2012). Schooling for Heterodoxy: On the Foundations of Thorstein Veblen's Institutional Economics. In L. F. Reinert, S. E., and Viano (Ed.), *Thorstein Veblen Economics for an Age of Crises*. London, New York, Delhi: Anthem Press.
- Camic, C. and Hodgson, M. G. (Ed.). (2011). *Essential Writings of Thorstein Veblen*. London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- Canadian Task Force on Social Finance. (2010). *Mobilizing Private Capital for Public Good*. Ontario. Ανάκτηση από <https://www.marsdd.com/wp-content/uploads/2011/02/MaRSReport-socialfinance-taskforce.pdf>
- Capra, F. (1982). *The Turning Point, Science, Society, and the rising Culture*. Toronto, New York: Bantam Books.
- Capra, F. (1996). *The Web of Life*. New York, London: Anchor Books, Doubleday.
- Capra, F. (2002). *The Hidden Connections*. New York: Doubleday.
- Capra, F and Luisi, P. L. (2014). *The Systems View of Life A unified Vision*. Cambridge University Press.
- Carr, S. and Levidow, L. (1997). Coping with Environmental Uncertainty by Social Learning. In Stowell, A. F. Ison, L. R. Armson, R. Holloway, J. Jackson, S., and McRobb, S. (Ed.), *Systems for Sustainability People Organisations and Environments* (pp. 27–31). New York: Springer Science + Business Media.
- Cassirer, E. (1970). *Rousseau Kant Goethe Two Essays* (translated by Gutman, J., Kristeller, O. P., and Randall, H. J. Jr). Princeton: Princeton University Press (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε στα Γερμανικά).

- Cecchetti, G. S., & Schoenholtz, L. K. (n.d.). *Χρήμα - Τράπεζες και Χρηματοπιστωτικές Αγορές* (μτφρ. Κ. Λουλούδη (1η Έκδοση). Αθήνα: Εκδόσεις Π.Χ Πασχαλίδης (το πρωτότυπο έργο, εκδόθηκε το 2006).
- Chalam, S. K. (2017). *Social Economy of Development in India*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC, Melbourne: SAGE.
- Chang, J-H. (2014). *Economics: The User's Guide A Pelican Introduction*. London: Penguin Books Ltd.
- Chang, M-H. and Harrington, E. J. (2006). Agent-Based Models of Organisations. In Tesfatsion, L. and Judd, L., K. (Ed.), *Handbook of Computational Economics, Agent Based Computational Economics Vol. 2* (pp. 1274–1334). Amsterdam, Boston, Heidelberg, London.
- Checkland, P. (1999). *Systems Thinking, Systems Practice*. Chichester: Wiley.
- Chiodi, G., and Ditta, L. (2008). Introduction. In L. Chiodi, G., and Ditta (Ed.), *Sraffa or An Alternative Economics* (pp. 1–19). New York: Palgrave Macmillan.
- Christophers, B., Leyson, A., and Mann, G. (Ed.). (2017). *Money and Finance After the Crisis, Critical Thinking for Uncertain Times*. Hoboken, New Jersey: Wiley Blackwell.
- Coase, H. R. (1996). Law and Economics and A. W. Brian Simpson. *The Journal of Legal Studies*, 25(1), 103–119. Retrieved from https://www.jstor.org/stable/724523?read-now=1&refreqid=excelsior%3A7868780be00d8fb9d820ff060651d35b&seq=1#page_scan_tab_contents
- Coghlan, D., and Brydon-Miller, M. (2014). Introduction. In Coghlan, D., and Brydon-Miller, M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Action Research* (pp. xxv–xxvi). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.
- Cohen, J. B. (1998). *The Geography of Money*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Cohen, J. & Stewart, I. (1994). *The Collapse of Chaos, Discovering Simplicity in a Complex World*. New York: Penguin Books.
- Colander, D. and Kupers, R. (2014). *Complexity and the Art of Public Policy, Solving Society's Problems from the Bottom Up*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Collins, C. (2014). *The Nature of Investing, Resilient Investment Strategies through Biomimicry*. Brookline: Bibliomotion.
- Collins, H. (2010). *Tacit and Explicit Knowledge*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

- Collins, J. R., Schuster, L. and Greenham, T. (2013). *Energising Money*. London. Ανάκτηση από http://b3cdn.net/nefoundation/d5efb739f3fb9a137c_q2m6y7916.pdf
- Cornee, S. (2014). Soft information and default prediction in cooperative and social banks. *JEOD*, 3(1), 89–109. <http://doi.org/10.5947/jeod.2014.005>
- Crumley, L. C. (1995). Heterarchy and the Analysis of Complex Societies. In E. J. Ehrenreich, M. R., Crumley, L. C., and Levy (Ed.), *Heterarchy and the Analysis of Complex Societies* (pp. 1–5). Washington: American Anthropological Association.
- Cunningham, J. (2014). Marxism. In Coghlan, D., and Brydon-Miller, M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Action Research* (pp. 526–529). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.
- D'Art, D. (1992). *Economic Democracy and Financial Participation A comparative study*. Routledge, Taylor and Francis Group.
- Dacanay, M. L. M. (2012). *Social Enterprises and the Poor: Enhancing Social Entrepreneurship and Stakeholder Theory (PhD Thesis)*. Copenhagen Business School, Copenhagen.
- Dasgupta, K. A. (2003). *Gandhi's Economic Thought* (e-book). London and New York: Routledge.
- Davies, A., Mulgan, G., Norman, W., Pulford, L., Patrick, R., and Simon, J. (2012). *Systemic Innovation (Report)*. Ανάκτηση από [https://www.siceurope.eu/sites/default/files/field/attachment/SIE Systemic Innovation Report - December 2012_1.pdf](https://www.siceurope.eu/sites/default/files/field/attachment/SIE_Systemic_Innovation_Report_-_December_2012_1.pdf)
- Davies, G. (2002). *A History of Money From Ancient Times to the Present Day* (3rd ed.). Cardiff: University of Wales Press.
- De Blic, D., & Lazarus, J. (2008). *Η Κοινωνιολογία του Χρήματος* (επιμ. μτφρ. Ξ. Τσελέντη). Αθήνα: Πολύτροπον (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2007).
- De Fina, B., (Παραγωγός) & Scorsese, M. (Σκηνοθέτης). (1995). *Casino [Κινηματογραφική Ταινία]*. United States: Universal Pictures.
- de la Rosa, L.J., Battle, J., Battle, E., Szymanski, K. B., and Krishnamoorthy, M. (2009). A Design of Complementary Community Currencies for Education. In *Proceedings of the First International Conference on Computer Supported Education, Vol.1* (pp. 23–26). Lisboa: CSEDU 2009. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/221130481_A_Design_of_Complementary_Community_Currencies_for_Education/citations
- Defourny, J. (2001). From Third Sector to Social Enterprise. In Borzaga, C., & Defourny, J. (Ed.), *The Emergence of Social Enterprise* (pp. 1–18). London and New York: Routledge.

- Defourny, J., and Nyssens, M. (2006). Defining social enterprise. In M. Nyssens (Ed.), *Social Enterprise At the crossroads of market, public policies and civil society* (pp. 3–26). London and New York: Routledge.
- Defourny, J., and Nyssens, M. (2010a). Social enterprise in Europe: At the crossroads of market, public policies and third sector. *Policy and Society*, (29), 231–242.
- Defourny, J., and Nyssens, M. (2010b). Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1(1), 32–53.
- Defourny, J. and Nyssens, M. (2016). *Fundamentals for an International Typology of Social Enterprise Models* (No. 33, ICSEM Working Papers). Liege. Ανάκτηση από http://www.iap-socent.be/sites/default/files/Typology - Defourny %26 Nyssens_0.pdf
- Deleuze, G. & Guattari, F. (2000). *AntiOedipus, Capitalism and Schizophrenia* (10th ed.). Minnesota: University of Minnesota Press.
- Desai, M. (2004). *Η Εκδίκηση του Marx* (μτφρ. Θ. Αθανασίου). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2002).
- Desaules, M. (2013a). True Price : True Income, Rudolf Steiner’s path to a full and dignified income for everyone. Ανάκτηση από http://economics.goetheanum.org/fileadmin/economics/ECN_Archive_Topic_Mtgs/ECPaper2013TruePrice_TrueIncome_MD.pdf
- Desaules, M. (2013b). True Price instead of Unconditional Basic Income (Translated by C.H. Budd). Ανάκτηση από <http://www.tripartizione.it/articoli/MDTruePriceinPlaceofUnconditionalBasicIncome.pdf>
- Diamond, J. (2006). *Collapse, How Societies choose to fail or survive*. London: Penguin Books.
- Dick, B., (2014). Generalizability. In Coghlan, D., and Brydon-Miller, M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Action Research* (pp. 378–381). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.
- Directorate General for the Information Society and Media (European Commission). (2015). *Growing a Digital Social Innovation Ecosystem For Europe DSI Final Report*. Ανάκτηση από <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/3d227085-2884-11e6-b616-01aa75ed71a1/language-en>
- Dodd, N. (2007). Reinventing monies in Europe. *Economy and Society*, 34(4), 558–583. <http://doi.org/10.1080/03085140500277096>
- Dodd, N. (2012). Nietzsche’s money. *Journal of Classical Sociology*, 13(1), 47–68. <http://doi.org/10.1177/1468795X12461412>

- Dodd, N. (2014). *The Social Life of Money*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Donald, A. R. G. (1993). *Economic Democracy The Political Economy of Self-Management and Participation*. Hampshire and London: The Macmillan Press. <http://doi.org/10.1007/978-1-349-11648-5>
- Donald, A. R. G. (1997). Self-management and Ideology. *Review of Political Economy*, 9(1), 51–62. <http://doi.org/10.1080/09538259700000019>
- Doyle, G. K. (1995). Uniting Systems Theory with Practice. In Ellis, K., Gregory, A., Mears-Young, R. B., and Ragsdell, G. (Ed.), *Critical Issues in Systems Theory and Practice* (pp. 297–302). New York: Springer Science and Business Media.
- Dragulescu, A. Yakovenko, M. V. (2000). Statistical mechanics of money. *The European Physical Journal B*, 17, 723–729. Ανάκτηση από <http://physics.umd.edu/~yakovenk/papers/EPJB-17-723-2000.pdf>
- Dron, D. (2015). Ecosystems and Financial Regulation. Veblen Institute. Ανάκτηση από <http://www.veblen-institute.org/Ecosystems-and-Financial-Regulation.html>
- Dudley, P. (Ed.). (1996). *Bogdanov's Tektology Book 1 (foreword by Vladimir N. Sadovsky & Vladimir V. Kelle)*. Hull: Centre for Systems Studies University of Hull (First published in Russian, 1913 - 1917 as The Universal Science of Organization (Tektologia).
- Duddley, P. and Pustyl'nik, S. (1997). Proletku'lt, revolution and Tektology, Systemness as a factor of Sustainability. In Stowell, A. F. Ison, L. R. Armson, R. Holloway, J. Jackson, S. and McRobb, S. (Ed.), *Systems for Sustainability People Organisations and Environments* (pp. 27–31). New York: Springer Science + Business Media.
- Dunleavy, P. (2003). *Authoring a Phd, How to plan, draft, write and finish a doctoral thesis or dissertation*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Düppe, T. (2009). *The Phenomenology of Economics Life-World, Formalism, and the Invisible Hand* (Doctoral Dissertation, Erasmus Universiteit Rotterdam)
- EACB. (2013). Paris Declaration. Ανάκτηση από <http://www.eacb.coop/en/news/eacb-news/june-2013-paris-declaration.html>
- Easton, S. (Ed.). (1980). *Rudolf Steiner, Herald of a New Epoch*. New York: The Anthroposophic Press.
- Edwards, M. (2008). *Just Another Emperor?* London: Demos and The Young Foundation. Ανάκτηση από https://www.futurepositive.org/edwards_WEB.pdf
- Egner, E. R. and Denonn, E. L. (Ed.). (2009). *Russel The Basic Writings of Bertrand Russel*. London and New York: Routledge.

- Eisenstein, C. (2011). *Sacred Economics, Money, Gift and Society in the age of transition*. Berkeley: Evolver Editions.
- Eliot, S. T. (2004). *Four quartets, East Coker, III. In: The Complete Poems and Plays of T.S. Eliot*. Faber and Faber.
- European Commission. (2013). *Social Innovation Research in the European Union, Approaches, findings and future directions*. Luxembourg.
- European Commission. (2015). *Growing a Digital Social Innovation Ecosystem for Europe*. Luxembourg. Ανάκτηση από <https://media.nesta.org.uk/documents/dsireport.pdf>
- European Commission. (2016). *A recipe book for social finance*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission. (2017). *Social Innovation as a Trigger for Transformations - The Role of Research*. Luxembourg. Ανάκτηση από https://ec.europa.eu/research/social-sciences/pdf/policy_reviews/social_innovation_trigger_for_transformations.pdf
- European Union and Deutches Mikrofinanz Institut DMI. (2016). *Report on options for the implementation of a micro- financial instrument in Greece (VC/2014/0995 and prolongation VC/2015/0442)*. Ανάκτηση από http://www.mikrofinanz.net/fileadmin/user_upload/studies/End_Report_VC2015_0442-38.pdf
- Faber, M. Niemes, H. and Stephan, G. (1987). *Entropy, Environment and Resources An Essay in Physico-Economics (Translated from the German:by I. Pellengahr)*. Berlin, Heidelberg, New York, London, Paris, Tokyo: Springer-Verlag (The original work was printed in 1983).
- Fairweather W. G., and Tornatzky, G. L. (1977). *Experimental methods for social policy research*. Oxford, New York: Pergamon Press.
- Fath, D. B., Dean, A. C. and Katzmaier, H. (2015). Navigating the adaptive cycle: an approach to managing the resilience of social systems. *Ecology and Society*, 20(2). <http://doi.org/http://dx.doi.org/10.5751/ES-07467-200224>
- Ferguson, N. (2008). *Η Εξέλιξη του Χρήματος*. Εκδόσεις Αλεξάνδρεια (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2008).
- Finance Watch and GABV. (2017). *New Pathways: Building blocks for a sustainable finance future for Europe*. Brussels. Ανάκτηση από <http://www.finance-watch.org/our-work/publications/1445>
- Findeli, A. (2008). Sustainable Design: A Critique of the Current Tripolar Model. *The Design Journal*, 11(3), 301–322. <http://doi.org/10.2752/175630608X365208>

- Finser, E. S. (2006). *Money can Heal, Evolving our Consciousness, The story of RSF and its innovation in Social Finance*. Great Barrington: Steiner Books.
- Fischer, F. (2015). *Η Συνέχεια των Ελίτ Από την Αυτοκρατορία στο Τρίτο Ράιχ (1871-1945) (μτφρ. Οδυσσέας, Στέφανος, επιμ. Άγγελος)*. Αθήνα: Antifa Scripta (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1979).
- Fisher, I. (1932). *Booms and Depressions: Some First Principles*. New York: Adelphi.
- Fisher, I. (1933). *Stamp Scrip*. New York: Adelphi.
- Fisher, I. (1935). *100% money*. New York: Adelphi.
- Foster, J. (2006). Why Is Economics Not a Complex Systems Science? *Journal of Economic Issues*, 40(4), 1069–1091.
- Foucault, M. (2003). *Τρία Κείμενα για τον Νίτσε (μτφ. Δ. Γκιννοσάτης)*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Foucault, M. (2012). *Η Γέννηση της Βιοπολιτικής (μτφρ. Β. Πατσογιάννης)*. Αθήνα: Εκδόσεις Πλέθρον (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004).
- Fougere, M. Segercrantz, B. and Seeck, H. (2017). A critical reading of the European Union's social innovation policy discourse: (Re)legitimising neoliberalism. *Organisation*, 24(6), 819–843, <http://doi.org/10.1177/1350508416685171>
- Franklin, B. (2012). *Ο δρόμος προς τον πλούτο (μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδόπουλος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1758).
- Frantz, R. (2003). Herbert Simon. Artificial intelligence as a framework for understanding intuition. *Journal of Economic Psychology*, 24, 265–277.
- Frantz, R. (2005). *Two Minds, Intuition and Analysis in the History of Economic Thought*. New York: Springer.
- Franz, H-W., Hochgerner, J. & Howaldt, J. (Ed.). (2012). *Challenge Social Innovation, Potentials for Business, Social Entrepreneurship, Welfare and Civil Society* (e-book). Berlin Heidelberg: Springer-Verlag. <http://doi.org/10.1007/978-3-642-32879-4>
- Friedman, J. V. and Rogers, T. (2009). There is nothing so theoretical as good action research. *Action Research*, 7(1), 31–47. <https://doi.org/10.1177/1476750308099596>
- Fuller, B. R. (1975). *Synergetics Explorations in the Geometry of Thinking*. Sebastopol: Macmillan Publishing Co.
- Fuller, B. R. (2008). *Operating Manual for Spaceship Earth*. Lars Müller Publishers (το πρωτότυπο κυκλοφόρησε το 1969).

- Fuller, S. (2003). *Kuhn vs Popper The Struggle for the Soul of Science*. Cambridge: Icon Books.
- Fullerton, J. (2014). Limits to Investment. Ανάκτηση από http://www.greattransition.org/images/Fullerton_Limits_to_Investment.pdf
- Fullerton, J. (2015). *Regenerative Capitalism How Universal Principles And Patterns Will Shape Our New Economy*. Greenwich. Ανάκτηση από <http://capitalinstitute.org/wp-content/uploads/2015/04/2015-Regenerative-Capitalism-4-20-15-final.pdf>
- Fullerton, J. (2018). Interview. Skype.
- Furtado, A. B., Sakowski M. A. P., & Tovolli, H. M. (Ed.). (2015). *Modeling Complex Systems for public policies*. Ipea. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/280492591_Modeling_Complex_Systems_for_Public_Policies
- Galbraith, J. K. (1976). *Το Χρήμα*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1976).
- Galbraith, J. K. (1997). *Η Καλή Κοινωνία (μετάφραση, Χαραλαμπίδης, Α.)*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1958).
- Gallopin, C. G. (2002). Planning for Resilience: Scenarios, Surprises and Branch Points. In Holling, S. C., and Gunderson, H. L. (Ed.), *Panarchy Understanding Transformations in Human and Natural Systems* (pp. 361–394). Washington, Covelo, London: Island Press.
- Gare, A. (2000). Aleksandr Bogdanov and Systems Theory. *Democracy and Nature*, 6(3), 341–359. <http://doi.org/10.1080/10855660020020230>
- Gavras, R. M. (Παραγωγός) & Gavras, C. (Σκηνοθέτης). (2012). *Capital – Money is the Master (Κινηματογραφική ταινία)*. France: Mars Distribution (France) Entertainment One (U.S.A.).
- Georgescu-Roegen, N. (1986). The entropy Law and the Economic Process in Retrospect. *Eastern Economic Journal*, XII(1). Ανάκτηση από http://college.holycross.edu/ej/Volume12/V12N1P3_25.pdf
- Germak, J. A., and Robinson, A. J. (2014). Exploring the Motivation of Nascent Social Entrepreneurs. *Journal of Social Entrepreneurship*, 5(1), 5–21.
- Gesell, S. (1918). *The Natural Economic Order (translated by Philip Pye M.A)* (3rd ed.). Ανάκτηση από <http://www.naturalmoney.org/NaturalEconomicOrder.pdf>
- Giampietro, M. (2003). *Beta-Gamma Science for Sustainable Agriculture: taking the implications of complexity seriously* (Doctoral dissertation, Wageningen University).

- Gibson-Graham, J. K. and Roelvink, G. (2013). Social innovation for community economies: how action research creates ‘other worlds.’ In Moulaert, F., MacCallum, D., Mehmood, A., and Hamdouch, A. (Ed.), *The International Handbook of Social Innovation, Collective Action, Social Learning and Transdisciplinary Research* (pp. 453–466). Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.
- Gibson-Graham, J. K. (2006a). *A Post Capitalist Politics*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Gibson-Graham, J. K. (2006b). *The End of Capitalism (As we Knew it) A Feminist Critique of Political Economy With a New Introduction*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Gilbert, N. and Troitzsch, G. K. (2005). *Simulation for the Social Scientist* (2nd ed.). Berkshire: Open University Press.
- Giasl, F. (2003). *Η Επιχείρηση του Μέλλοντος (μετάφραση, Χαλκιάπουλος, Κ.)*. Αθήνα: Hawthorn Press (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1994).
- Gobet, F. de Voogt, A. and Retschitzki, J. (2004). *Moves in Mind The Psychology of Board Games*. Hove and New York: Psychology Press - Taylor and Francis Group.
- Godelier, M. (2011). *The Mental and the Material*. London and New York: Verso.
- Godin, B. (2011). *καινοτομία: An Old Word for a New World, or, The De-Contestation of a Political and Contested Concept* (Project on the Intellectual History of Innovation No. 9). Montreal. Ανάκτηση από <http://www.csiic.ca/PDF/Old-New.pdf>
- Godin, B. (2012). *Social Innovation: Utopias of Innovation from c.1830 to the Present* (Project on the Intellectual History of Innovation No. 11). Ανάκτηση από http://www.csiic.ca/PDF/SocialInnovation_2012.pdf
- Goede, M. de. (2005). *Virtue, Fortune, and Faith A Genealogy of Finance*. Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Goerner, J. S. Lietaer, B. and Ulanowicz, E. R. (2009). Quantifying economic sustainability: Implications for free-enterprise theory, policy and practice. *Ecological Economics*, 69, 76–81. <http://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2009.07.018>
- Goethe, Von, W., J. (2007). *Faust A tragedy in two parts*. Hertfordshire: Wordsworth.
- Goldstein, A. J. Hazy, K. J. Silberstang, J. and Schultz, R. (2009). Social Entrepreneurship has Complexity Science Written All Over It: The Promises of a New Collaboration. In *International Social Innovation Conference*. Oxford: Skoll Foundation. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/profile/James_Hazy/publication/238740570_Social_Entrepreneurship_has_Complexity_Science_Written_All_Over_It_The_

Promises_of_a_New_Collaboration/links/0deec5284d2ea6104a000000/Social-Entrepreneurship-has-Complexity-Science-Writ

- Goldstein, J., Hazy, K. J. & Lichtenstein, B. B. (2010). *Complexity and the Nexus of Leadership*. New York: Palgrave Macmillan. <http://doi.org/10.1057/9780230107717>
- Goldstein, J., Hazy, K. J. & Silberstang, J. (2010). A Complexity Science Model of Social Innovation in Social Enterprise. *Journal of Social Entrepreneurship*, 1(1), 101 — 125. <http://doi.org/10.1080/19420671003629763>
- Gomez, G.M. (2019a). The monetary system as an evolutionary construct. In Gomez, G.M. (Ed.), *Monetary Plurality in Local, Regional and Global Economies* (pp. 1–17). London and New York: Routledge.
- Gomez, G.M. (2019b). For the Policy Maker When and how is monetary plurality an option? In Gomez, G.M. (Ed.), *Monetary Plurality in Local, Regional and Global Economies* (pp. 275–289). London and New York: Routledge.
- Gordon, M. (2015). *A Typology of Social Enterprise “Traditions”* (No. 18, ICSEM Working Papers). Liege. Ανάκτηση από <http://www.iap-socent.be/sites/default/files/Theory - Gordon.pdf>
- Gorelik, G. (1983). Bogdanov’s Tektology: It’s Nature, Development and Influence. *Studies in Soviet Thought*, 26, 39–57.
- Gorz, A. (1988). *Critique of Economic Reason* (translated by Handyside, G., & Turner, C.). London and New York: Verso.
- Government of Canada. (2013). *Harnessing the Power of Social Finance*. Ανάκτηση από <http://www12.hrsdc.gc.ca>
- Graeber, D. (2011). *Debt, The First 5000 Years*. New Haven: Melville House Publishing.
- Graeber, D. (2013). *Χρέος, τα πρώτα 5000 χρόνια* (μτφρ. Γ. Βογιατζής, Γ. Καράμπελας, Γ. Πεδιώτης). Αθήνα: Εκδόσεις Στάσει Εκπίπτοντες (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2011).
- Graeber, D. (2015). *The Utopia of Rules, On technology, stupidity, and the secret Joys of Bureaucracy*. Brooklyn and London: Melville House.
- Graeber, D. (2018). *Bullshit Jobs A Theory*. New York, London, Toronto, Sydney, New Delhi: Simon and Schuster.
- Graham, S., and Teasdale, S. (2012). Associative Democracy and the social economy: exploring the regulatory challenge. *Economy and Society*, 41(2), 151–176.
- Grahl, J. (Ed.). (2009). *Global Finance and Social Europe*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.

- Gray, A. (1946). *The Socialist Tradition From Moses to Lenin*. London: Longmans, Green and Co.
- Grayson, D., McLaren, M., and Spitzack, H. (2014). *Social Intrapreneurism and all that Jazz*. Sheffield: Greenleaf Publishing.
- Grazer, B. (Παραγωγός) & Lee, S. (Σκηνοθέτης). (2006). *Inside Man* (Κινηματογραφική ταινία). United States: Universal Pictures.
- Greco, H. T., J. (2001). *Money Understanding and Creating Alternatives to Legal Tender*. WhiteRiver Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing. Ανάκτηση από <https://archive.org/details/MoneyUnderstandingAndCreatingAlternativesToLegalTender>
- Greco, H. T., J. (2009). *The End of Money and the Future of Civilisation*. White River Junction, Vermont: Chelsea Green Publishing.
- Greco, H. T. (2018). Interview. Skype.
- Greenham, T., McCann, D., and Ryan-Collins, J. (2014). *Financial system impact of disruptive innovation*. London. Ανάκτηση από http://b.3cdn.net/nefoundation/50e1b96a5e2b4e6f72_n9im615ah.pdf
- Greenwood, J. D. and Levin, M. (2007). *Introduction to Action Research, Social Research for Social Change* (2nd ed.). Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE Publications.
- Groeneveld, H. (2014). Features, facts and figures of European Cooperative Banking Groups over recent business cycles. *JEOD*, 3(1), 11–33. <http://doi.org/10.5947/jeod.2014.002>
- Groot, A. and Dankbaar, B. (2014). Does Social Innovation Require Social Entrepreneurship? *Technology Innovation Management Review*, 4(12), 17–26.
- Groppa, O. (2013). Complementary Currency and its impact on the economy. *International Journal of Community Currency Research*, 17(A'), 45–57. <http://doi.org/10.15133/j.ijccr.2013.005>
- Groseclose, E. (1977). *Money and Man A survey of monetary experience* (4th ed.). University of Oklahoma Press.
- Grubiak, O., & Grubiak, J. The Guernsey Experiment (1960). Hawthorne: Omni Publications. Ανάκτηση από <http://monneta.org/en/the-guernsey-experiment/>
- Gunderson, H. L., Holling, S. C. and Peterson, D. G. (2002). Surprises and Sustainability: Cycles of Renewal in the Everglades. In Holling, S. C. and Gunderson, H. L. (Ed.), *Panarchy Understanding Transformations in Human and Natural Systems* (pp. 315–332). Washington, Covelo, London: Island Press.

- Gustavsen, B. (2005). Innovation and action research. *International Journal of Action Research*, 1(3), 267–289. Ανάκτηση από <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-379448>
- Hahl, W. R. (2008). US 2008/0249914 A1. United States: US Patent and Trademark Office.
- Hahnel, R. & Wright, O. E. (2016). *Alternatives to Capitalism Proposals for a democratic Economy*. London and New York: Verso.
- Hakken, D., Telli, M., and Andrews, B. (2016). *Beyond Capital Values, Commons, Computing and the Search for a Viable Future*. New York: Routledge.
- Hall, B. (2014). Knowledge Democracy. In Coghlan, D. and Brydon-Miller, M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Action Research* (pp. 479–481). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.
- Hallsmith, G. and Lietaer, B. (2011). *Creating Wealth-Growing Local Economies with Local Currencies*. Gabriola Island: New Society Publishers.
- Hamill, L. and Gilbert, N. (2016). *Agent-Based Modelling in Economics*. Surrey: Wiley.
- Harari, N. Y. (2018). *Money*. London: Vintage Minis.
- Harcourt, C. G. (2006). *The Structure of Post-Keynesian Economics The Core Contributions of the Pioneers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardt, M. & Negri, A. (2002). *Αυτοκρατορία (μτφρ. Ν. Καλαϊτζής)*. Αθήνα: Εκδόσεις SCRIPTA (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2000).
- Harrison, T. (Ed.). (2016). *Financial Literacy and the Limits of Financial Decision-Making*. Palgrave Macmillan.
- Hart, K. (2000). *The Memory Bank: Money in an Unequal World*. London: Profile Books.
- Hartzell, J. (2007). *Creating an ethical stock exchange* (Skoll Centre Working Paper). Oxford. Ανάκτηση από <https://www.sbs.ox.ac.uk/faculty-research/skoll/creating-ethical-stock-exchange>
- Harvie, D., & Ogman, R. (2019). The broken promises of the social investment market. *Environment and Planning A: Economy and Space*. <https://doi.org/10.1177/0308518X19827298>
- Hazy, K. J. Sviatoslav A. M. and Torras, M. (2010). Mechanisms of social value creation: extending financial modelling to social entrepreneurship and social innovation. *International Journal Society Systems Science*, 2(2).

- Heilbroner, L., R. (2000). *Οι Φιλόσοφοι του Οικονομικού Κόσμου η ζωή και οι ιδέες τους* (μτφρ. Ν. Λίγγρης, Β. Λίγγρη, Κ. Παπαμιχαήλ, επιμ. Θ. Μανιάτης). Αθήνα: Κριτική (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1953).
- Heims, S. (1978). Kurt Lewin and Social Change. *Journal of the History of the Behavioural Sciences*, (14), 238–241.
- Herr, K., and Anderson, L. G. (2005). *The Action Research Dissertation A Guide for students and Faculty*. London and New Delhi: SAGE Publications.
- Hewing, M. (2014). *Collaboration with Potential Users for Discontinuous Innovation*. Wiesbaden: Springer Gabler.
- Hicks, R. J. (1960). *The Social Framework An Introduction to Economics* (3rd ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Hippel von, E. (2005). *Democratising Innovation*. Cambridge: MIT Press.
- Hiwaki, K. (2011). *Culture and Economics in the Global Community, a framework for socioeconomic development* (e-book). Surrey: Gower.
- Hoffman, N. (1998). The Unity of Science and Art: Goethean Phenomenology as a New Ecological Discipline. In A. Seamon, D. Zajonc (Ed.), *Goethe's Way of Science* (pp. 129–176). New York: State University of New York Press.
- Hodgson, M. G. (2013). *From Pleasure Machines to Moral Communities An evolutionary economics without Homo Economicus*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Holbrook, B., M. (2003). *Adventures in Complexity: An Essay on Dynamic Open Complex Adaptive Systems, Butterfly Effects, Self-Organizing Order, Coevolution, the Ecological Perspective, Fitness Landscapes, Market Spaces, Emergent Beauty at the Edge of Chaos, and All That Jazz*. Academy of Marketing Science Review [Online]. Ανάκτηση από <http://www.amsreview.org/articles/holbrook06-2003.pdf>
- Holling, S. C. and Gunderson, H. L. (2002). Resilience and Adaptive Cycle. In Holling, S. C., and Gunderson H. L. (Ed.), *Panarchy Understanding Transformations in Human and Natural Systems* (pp. 25–62). Washington, Covelo, London: Island Press.
- Holmgren, D. (2011). *Permaculture Principles and Pathways beyond Sustainability*. Hampshire: Permanent Publications.
- Honkanen, P. (2014). Basic Income and Negative Income Tax: A Comparison with a Simulation Model. *Basic Income Studies*, 9(1–2), 119–135.
- Hoogedoorn. (2011). *A conceptual overview of What We Know About Social Entrepreneurship*. Zoetermeer. Ανάκτηση από <http://ondernemerschap.panteia.nl/pdf-ez/h201114.pdf>

- Howaldt, J., Butzin, A., Domanski, D., & Kaletka, C. (2014). *Theoretical Approaches to Social Innovation - A Critical Literature Review. A deliverable of the project: 'Social Innovation: Driving Force of Social Change' (SI-DRIVE)*. Dortmund: Sozialforschungsstelle.
- Howells, P & Bain, K. (2009). *Χρήμα, Πίστη, Τράπεζες, μια ευρωπαϊκή προσέγγιση*. Αθήνα: Κριτική (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1998).
- Hubbard, B. (1998). *Conscious Evolution Awakening the Power of Our Social Potential*. Novato: New World Library.
- Huber, J. (1999). Plain money: a proposal for supplying the nations with the necessary means in a modern monetary system. Koln. Ανάκτηση από [https://www.academia.edu/28735720/ Plain_Money_A_Proposal_for_Supplying_the_Nations_with_the_necessary_Means_in_a_modern_Monetary_System](https://www.academia.edu/28735720/Plain_Money_A_Proposal_for_Supplying_the_Nations_with_the_necessary_Means_in_a_modern_Monetary_System)
- Huber, J. (2017). *Sovereign Money, Beyond Reserve Banking*. Palgrave Macmillan. <http://doi.org/10.1007/978-3-319-42174-2>
- Huber, L. and Martignoni, J. (2013). Improving Complementary Currency Interchange By A Regional Hub-Solution. *International Journal of Community Currency Research*, 17(A), 1–7. Ανάκτηση από www.ijccr.net
- Hutchinson, F., Mellor, M., Olsen, W. (2002). *The Politics of Money Towards Sustainability and Economic Democracy*. London, Sterling, Virginia: Pluto Press.
- Hutter, M. (1994). Organism as a metaphor in German economic thought. In P. Mirowski (ed), *Natural Images in Economic Thought* (pp. 289–321). Cambridge: Cambridge University Press.
- ING. (2017). *3D printing: a threat to global trade*. Ανάκτηση από <https://www.ingwb.com/media/2088633/3d-printing-report-031017.pdf>
- Ingham, G. (1999). Class Inequality and the Social Production of Money. *The Sociological Review*, 47(2), 66–86. Ανάκτηση από <http://doi.org/10.1111%2Fj.1467-954X.1999.tb03495.x>
- Ingham, G. (2004). *The Nature of Money*. Cambridge: Polity Press.
- Instiglio. (2018). Impact Bonds WorldWide. Ανάκτηση από <http://www.instiglio.org/en/sibs-worldwide/>
- Iosifidis, G. Charette, Y. Airoidi, M. E. Littera, G. Tassioulas, L. and Christakis, A. N. (2018). Cyclic motifs in the Sardex monetary network. *Nature Human Behaviour*. Ανάκτηση από <https://www.nature.com/articles/s41562-018-0450-0>
- Ison, Ray (2016). What is Systemic about Innovation Systems? The Implications for Policies. Governance and Institutionalization. In: Francis, J.; Mytelka, L.; van Huis, A. and Roling, N. eds. *Innovation Systems: Towards Effective Strategies in support of Smallholder Farmers*. Wageningen: Technical Centre for

Agricultural and Rural Cooperation (CTA) and Wageningen University and Research (WUR)/Convergence of Sciences-Strengthening Innovation Systems (CoS-SIS), pp. 37–52.

Jameson, F. (2005). *Archaeologies of the Future, The Desire Called Utopia and Other Science Fictions*. London and New York: Verso.

Jenckes, J. and, & Ogden, R. (Παραγωγοί) & Chandor, C.J., (Σκηνοθέτης). (2011). *Margin Call (Κινηματογραφική ταινία)*. United States: Lionsgate Roadside Attractions, Benaroya Pictures.

Johnson, D. R. (2017). *Rediscovering Social Economics Beyond the Neoclassical Paradigm*. Palgrave Macmillan.

Jorion, P. (2012). *Όταν η Οικονομική σκέψη δεν αρκεί (επιμ. μτφρ. Γ. Καυκιάς)*. Αθήνα: Μεταίχμιο (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2012).

Kaboub, F. (2017). Financial Sovereignty and the Possibility of Full Employment in Saudi Arabia. In Murray, J. M., and Forstater, M. (Ed.), *The Job Guarantee and Modern Money Theory, Realizing Keynes's Labor Standard* (pp. 183–188). Palgrave Macmillan. <http://doi.org/10.1007/978-3-319-46442-8>

Kahn, F. R., (1931), The relation of home investment to Unemployment, *The Economic Journal*, 41(162), pp. 173-198

Kahneman, D. (2011). *Thinking Fast and Slow*. London: Penguin Books.

Kalinowski, W. (2012). Monetary Innovations and the Social-Ecological Transition.

Kandel, R. E. (2008). *Αναζητώντας τη Μνήμη (επιμ. μτφρ. Α. Καραμανλίδης)*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2006).

Kauffman, S. (1993). *The Origins of Order Self Organisation and Selection in Evolution*. London: Viking.

Kay, A. J. (2015). *Other People's Money, The real business of Finance*. New York: Public Affairs.

Kazantzakis, N. (2006). *Friedrich Nietzsche on the Philosophy of Right and the State*. New York: State University of New York Press (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε στα γαλλικά το 1909).

Keats, J. (2016). *You belong to the universe: Buckminster Fuller and the future*. New York: Oxford University Press.

Keen, S. (2011). *Debunking Economics, the naked emperor dethroned?* London and New York: Zed Books.

- Kennedy, J. (1982). Metaphor in Pictures. *Perception*, 11, 589–605. <http://doi.org/10.1068/p110589>
- Kennedy, M. (1995). *Interest and Inflation Free Money*. Seva International. Ανάκτηση από <http://www.kennedy-bibliothek.info/cx-content/uploads/bibliothek/GeldbuchEnglisch.pdf>
- Kennedy, M., Lietaer, B., & Rogers, J. (2012). *People Money, The promise of regional currencies* (1st ed.). Devon: Triarchy Press.
- Keynes, M. J. (2001). *Η Γενική Θεωρία της Απασχόλησης, του Τόκου και του Χρήματος* (μτφρ. Θ. Αθανασίου). Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1936).
- Kindleberger, P. C. (1984). *A Financial History of Western Europe*. London: George Allen & Unwin.
- Klir, G. (1985). *Architecture of Systems Problem Solving*. New York: Springer Science and Business Media. <http://doi.org/10.1007/978-1-4757-1168-4>
- Klir, G. (Ed.). (1991). *Facets of Systems Science*. New York: Springer Science and Business Media. <http://doi.org/10.1007/978-1-4899-0718-9>
- Kocherlakota, R. N. (1998). Money is Memory. *Journal of Economic Theory*, (81), 232–251.
- Korten, C. D. (2006). *The Great Turning From Empire to Earth Community*. San Fransisco - Bloomfield: Berrett-Koehler & Kumarian Press.
- Koshy, V. (2005). *Action Research for Improving Practice A Practical Guide*. London · Thousand Oaks · New Delhi: Paul Chapman Publishing.
- Kousis, M. (2017). Alternative Forms of Resilience Confronting Hard Economic Times. *PACO*, 10(1), 119–135. <http://doi.org/10.1285/i20356609v10i1p119>
- Kousis, M. and Paschou, M. (2017). Alternative Forms of Resilience, A typology of approaches for the study of Citizen Collective Responses in Hard Economic Times. *PACO*, 10(1), 136–168. <http://doi.org/10.1285/i20356609v10i1p135>
- Krabbe, J. J. (1996). *Historicism and Organicism in Economics: The Evolution of Thought*. Dordrecht, Boston. London: KluwerAcademic Publishers.
- Krementsov, N. (2011). *A Martian stranded on Earth : Alexander Bogdanov, blood transfusions, and proletarian science*. Chicago and London: Chicago University Press.
- Kuhn, S. T. (2008). *Η Δομή των επιστημονικών επαναστάσεων* (επιμ. μτφρ. Γ. Γεωργακόπουλος, Β. Κάλφας) (έκδοση ΙΑ'). Αθήνα: Σύγχρονα Θέματα.

- Kümmel, R. (2011). *The Second Law of Economics, Energy, Entropy, and the Origins of Wealth*. New York, Dordrecht, Heidelberg, London: Springer.
<http://doi.org/0.1007/978-1-4419-9365-6>
- Kurz, D. H. (1985). Effective demand in a “classical” model of value and distribution: the multiplier in a Sraffian framework. *Manchester School*, 53(2), 121–137
- Laloux, F. (2014). *Reinventing Organisations*. Brussels: Nelson Parker.
- Lamb, G. (2010). *Associative Economics, spiritual activity for the common good*. New York: AWSNA.
- Lamb, G. and Hearn, S. (2014). *Steinerian Economics, a Compendium*. New York: Adonis Press.
- Laville, L. J., & Nyssens, M. (2001). The social enterprise Towards a theoretical socio-economic approach. In J. Borzaga, C. and Defourny (Ed.), *The Emergence of Social Enterprise*. London and New York: Routledge.
- Lavoie, M. (2006). *Introduction to Post-Keynesian Economics*. Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Lazzarato, M. (2014). *Η Κατασκευή του Χρεωμένου Ανθρώπου (μετάφραση Καραμπέλας, Γ.)*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2012).
- Leao, P. (2005). Why does the velocity of money move pro-cyclically? *International Review of Applied Economics*, 19(1), 119–135.
<http://doi.org/10.1080/0269217042000312641>
- Leboeuf, G., and Schwienbacher, A. (2018). Crowdfunding as a New Financing Tool. In L. Cumming, D. and Hornuf (Ed.), *The Economics of Crowdfunding* (pp. 11–24). Cham: Palgrave Macmillan.
- Lemzeri, Y. (2014). Did the extent of hybridization better enable cooperative banking groups to face the financial crisis? *JEOD*, 3(1), 57–85.
<http://doi.org/http://dx.doi.org/10.5947/jeod.2014.004>
- Leonard, A. R. (1994). Money and Language. In *Money: Lure, Lore and Literature* (pp. 3–13). Westport, Conn: Greenwood Press.
- Levenson, T. (2010). *Ο Μαθηματικός και ο Παραχαράκτης (μτφρ. Αποστολόπουλος, Ν., επιστημονική επιμέλεια, Γραμμένος, Θ.)*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Τραυλός (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2009).
- Lévesque, B. (2012). *Social Innovation and Governance in Public Management Systems: Limits of NPM and search for alternatives?* (Collection Études théoriques No. ET1116). Cahiers du Centre de recherche sur les innovations sociales (CRISES).

- Levin, M. (2008). The Praxis of Educating Action Researchers. In: Reason, P. and Bradbury, H. (Eds.), *The SAGE Handbook of Action Research Participative Inquiry and Practice* (pp. 669–681). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore.
- Lewin, K. (1948). Action Research and Minority Problems. In W. G. Lewin (Ed.), *Resolving Social Conflicts, Selected papers on Group Dynamics* (pp. 201–216). New York: Harper & Brothers.
- Leyson, A., & Thrift, N. (1997). *Money/Space Geographies of Monetary Transformation*. London and New York: Routledge.
- Lichtenstein, B. B. Haigh, N. and Beaton, E. (2014). What is the process by which social innovation emerge? A study of initiatives to restore Millers Creek. Ανάκτηση από <https://www.researchgate.net/publication/263297843>
- Lietaer, B. (1997). Beyond Greed and Scarcity. Yes Magazine. Ανάκτηση από <http://www.yesmagazine.org/issues/money-print-your-own/beyond-greed-and-scarcity>
- Lietaer, B. (2006). A Proposal for a Brazilian Education Complementary Currency. *International Journal of Community Currency Research*, 10, 18–23. Ανάκτηση από <http://ijccr.net/~http://bit.ly/1E5V8q>
- Lietaer, B. (2011). Monetary Monopoly as Structural Cause for Systemic Financial Instability? In C. Mouatt, S. & Adams (Ed.), *Corporate and Social Transformation of Money and Banking Breaking the Serfdom* (pp. 25–55). Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Lietaer, B., Arnsperger, C., Goerner, S., & Brunnhuber, S. (2012). *Money and Sustainability, The missing link* (1st ed.). Devon: Triarchy Press.
- Lietaer, B., and Dunne, J. (2013). *Rethinking Money How new Currencies turn Scarcity into Prosperity*. San Fransisco: Berrett-Koehler.
- Lodemann, J. and Ziegler, R. (2015). *How Can Resilience Theory Inform Social Innovation for the Marginalized?* (CRESSI Working Papers No. 6/2015). Ανάκτηση από www.sbs.ox.ac.uk/cressi
- Logue, D. (2015). Do we need social stock exchanges? Ανάκτηση από <https://www.weforum.org/agenda/2015/01/do-we-need-social-stock-exchanges/>
- Ludema, D. J., Cooperider, L. D., and Barrett, J. F. (2001). Appreciative Inquiry: The Power of the Unconditional Positive Question. In H. Reason, P. and Bradbury (Ed.), *Handbook of Action Research* (pp. 189–199). London · Thousand Oaks · New Delhi: SAGE Publications.
- Lozano, B. (2015). *Of Synthetic Finance: Three Essays of Speculative Materialism*. London and New York: Routledge.

- Lutz, A. M. (1996). Doubts about Competition. In E. J. O' Boyle (Ed.), *Social Economics Premises, Findings and Policies* (pp. 107–122). London and New York: Routledge, Taylor and Francis Group.
- MacLean, D., and MacIntosh, R. (2011). Organizing at the Edge of Chaos: Insights from Action Research. In Allen, P., Maguire, S., and McKelvey, B. (Ed.), *The SAGE Handbook of Complexity and Management* (pp. 423–458). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE.
- Mahagaonkar, P. (2010). *Money and Ideas*. New York: Springer Science and Business Media.
- Malleson, T. (2014). *After Occupy, Economic Democracy for the 21st Century*. New York: Oxford University Press.
- Mandelbrot, B. (1983). *The Fractal Geometry of Nature* (3rd ed.). New York: W. H. Freeman and Company.
- Mandelbrot, B., Hudson, R. (2006). *Ο Πίνακας του Χάους, Γιατί καταρρέουν οι αγορές; (μτφρ. Ε. Πισσία)*. Αθήνα: Εκδοτικός Οίκος Τραυλός (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2004).
- Marazzi, C. (2008). *Capital and Language (translated by G. Conti)*. Los Angeles: Semiotext.
- Marazzi, C. (2010). *The Violence of Financial Capitalism (translated by C. Lebedeva)*. Los Angeles: Semiotext.
- Mariolis, T. and Soklis, G. (2015). The static Sraffian multiplier for the Greek economy: Evidence from the Supply and Use Table for the year 2010. *Centre of Planning and Economic Research, No 142*, Ανάκτηση από <https://www.kepe.gr/images/pdf/D.P/142full.pdf>
- Mariolis, T. and Soklis, G. (2018). The static Sraffian multiplier for the Greek economy: evidence from the Supply and Use Table for the year 2010. *Review of Keynesian Economics*, 6(1), 114–147. <https://doi.org/10.4337/roke.2018.01.07>
- Mariolis, T. Ntemiroglou, N. and Soklis, G. (2018). The static demand multipliers in a joint production framework: comparative findings for the Greek, Spanish and Eurozone economies. *Journal of Economic Structures*, 7(18). Ανάκτηση από <https://link.springer.com/content/pdf/10.1186%2Fs40008-018-0116-0.pdf>
- Martelli, A. (2014). *Models of Scenario Building and Planning Facing Uncertainty and Complexity*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Martignoni, J. (2012). A new approach to a typology of complementary currencies. *International Journal of Community Currency Research*, 16(A'), 1–17. <http://doi.org/10.15133/j.ijccr.2012.001>

- Martiskainen, M. (2017). The role of community leadership in the development of grassroots innovations. *Environmental Innovation and Societal Transitions*, 22, 78–89. <http://doi.org/10.1016/j.eist.2016.05.002>
- Marvin, N., (Παραγωγός) & Darabont, F. (Σκηνοθέτης). (1994). *The Shawshank Redemption [Κινηματογραφική ταινία]*. United States: Columbia Pictures.
- Marx, K. (2010). Manifesto of the Communist Party. In Cooper, E. D. and Fosl, S. P. (Ed.), *Philosophy The Classic Readings* (1st ed., pp. 1302–1313). Chichester: Wiley Blackwell.
- Marx, K. (2014). *Κείμενα από τη δεκαετία του 1840, μια ανθολογία (επιμ. μτφρ. Θ. Γκιούρας)*. Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.
- Matei, S., Bruno, R. and Morris, L. P. (2015). Visible Effort: Visualizing and Measuring Group Structuration Through Social Entropy. In E. Matei, S., Russel, G. M., Bertino (Ed.), *Transparency in Social Media*. Hei: Springer. <http://doi.org/0.1007/978-3-319-18552-1>
- Mattessich, R. (2008). *Two Hundrend Years of Accounting Research*. New York: Routledge.
- Maurer, B. (2005a). *Mutual Life, Limited Islamic Banking, Alternative Currencies, Lateral Reason*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Maurer, B. (2005b). Finance. In G. J. Carrier (Ed.), *A Handbook of Economic Anthropology*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar Publishing.
- Mazzucato, M. and Penna, R. C. (Ed.). (2015). *Mission-Oriented Finance for Innovation, New ideas for Investment-Led Growth*. London and New York: Rowman & LittleField.
- McCallum, T. B. (2002). *Νομισματική θεωρία & πολιτική (μτφρ. Μ. Πασχάλη, Γ. Σταματίου)*. Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1989).
- McDermott, R. (Ed.). (2009). *The New Essential Steiner An Introduction to Rudolf Steiner for the 21st century*. Great Barrington: Lindisfarne Books.
- McHugh, N., Sinclair, S., Roy, M., Huckfield, L., and Donaldson, C. (2013). Social impact bonds: a wolf in sheep's clothing? *Journal of Poverty and Social Justice*, 21(3), 247–257. <http://doi.org/10.1332/204674313X13812372137921>
- McNeill, J. (2012). Through Schumpeter: Public policy, social innovation and social entrepreneurship. *The International Journal of Sustainability Policy and Practice*, 8(1), 81–94.
- McNiff, J. with Whitehead, J. (2002). *Action Research, Principles and Practise* (2nd ed.). London and New York: Routledge Falmer.

- Mehrling, P. (1999). The Vision of Hyman Minsky. *Journal of Economic Behavior & Organisation*, 39, 129–158.
- Mellor, M. (2005). The politics of money and credit as a route to ecological sustainability and economic democracy. *Capitalism Nature Socialism*, 16(2), 45–60.
- Michel, A. and Hudon, M. (2015). Community currencies and sustainable development: A systematic review. *Ecological Economics*, 116, 160–171. <http://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2015.04.023>
- Midgley, G., and Lindhult, E. (2017). What is Systemic Innovation? Hull: Hull University Business School. Ανάκτηση από <https://hull-repository.worktribe.com/OutputFile/448862>
- Milano, R. (2011). Social Banking: A Brief History. In S. Weber, O., and Remer (Ed.), *Social Banks and the Future of Sustainable Finance* (pp. 15–47). London and New York: Routledge.
- Miller, J. G. (1978). *Living Systems*. New York: McGraw-Hill Book Co.
- Miller, J. G. (1991). Can Systems Theory Generate Testable Hypotheses? From Talcott Parsons to Living Systems Theory. In Klir, J. G. (Ed.), *Facets of System Science* (pp. 631–649). Springer Science and Business Media.
- Minsky, M. (2006). *Η Κοινωνία της Νόησης, αναλύοντας την αρχιτεκτονική του ανθρώπινου νου* (μτφρ. Μ. Αντωνοπούλου, Σ. Μανουσέλης) (2η Έκδοση). Εκδόσεις Κάτοπτρο (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1988).
- Minsky, M., and Pappert, A. S. (1988). *Perceptrons: An Introduction to Computational Geometry*. Cambridge, Massachusetts, and London: MIT Press.
- Minsky, P. H. (1982). *Can “It” Happen Again? Essays on Instability and Finance*. Armonk, New York: M.E Sharpe.
- Minsky, P. H. (1986). *Stabilising an unstable economy*. New Haven: Yale University Press.
- Minsky, P. H. (1992). *The financial instability hypothesis* (No. 74). Ανάκτηση από <http://digitalcommons.bard.edu/>
- Mirowski, P. (1991). *More heat than light, Economics as social physics: Physics as nature's economics*. Melbourne: Cambridge University Press.
- Mirowski, P. (Ed.). (1994). *Natural Images in Economic Thought*. New York: Cambridge University Press.
- Mitchell, M. (2009). *Complexity A Guided Tour*. Oxford, New York: Oxford University Press.

- Monitor Institute. (2009). *Investing for Social and Environmental Impact*. Ανάκτηση από <https://community-wealth.org/sites/clone.community-wealth.org/files/downloads/report-freireich-fulton.pdf>
- Monzon, L. J., and Chaves, R. (2008). The European Social Economy: Concept and dimensions of the third sector. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 79(3), 549–577.
- Moore, M., Westley, R. F., Tjornbo, O., and Holroyd, C. (2012). The Loop, the Lens, and the Lesson: Using Resilience Theory to Examine Public Policy and Social Innovation. In A. Nicholls, A. and Murdock (Ed.), *Social Innovation Blurring Boundaries to Reconfigure Markets* (pp. 89–113). Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Moseley, D. D. (2011). Introduction: What is Libertarianism? (Debate: “Should Libertarians Endorse Basic Income?”). *Basic Income Studies*, 6(2), 1–4. <http://doi.org/10.1515/1932-0183.1215>
- Moseley, F. (Ed.). (2005). *Marx’s Theory of Money, Modern Appraisals*. New York: Palgrave Macmillan.
- Mulgan, G. (2012). The Theoretical Foundations of Social Innovation. In A. Nicholls, A. & Murdock (Ed.), *Social Innovation Blurring Boundaries to Reconfigure Markets* (pp. 33–65). Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Mulgan, G. (2014). *Design in Public and Social Innovation*. London: NESTA.
- Muller, L. (2007). *Ηλεκτρονικό Χρήμα (επιμ. μτφρ. Σ. Κάτσιος)*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2007).
- Mundell, R. (1998). Uses and Abuses of Gresham’s Law in the History of Money. *Zagreb Journal of Economics*, 2(2), 3–38.
- Muralt Von, A. (1934). The Wörgl Experiment with depreciative money. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 10(1), 48–57.
- Murayama, K., Kuchbandner C. (2011). Money enhances memory consolidation – But only for boring material. *Cognition*, (119), 120–124.
- Murray, R. Caulier-Grice, J. and Mulgan, G. (2010). *The Open Book of Social Innovation*. Ανάκτηση από <http://www.nesta.org.uk/publications/open-book-social-innovation>
- Nasioulas, I. (2011). *Greek Social Economy at the crossroads Law 4019/2011 and the institutionalization challenge* (No. 2011/10). Ανάκτηση από <http://hec-cloud01.segi.ulg.ac.be/repec/wp11-10.pdf>
- Nelson, A. (1999). *Marx’s Concept of Money The god of commodities*. London and New York: Routledge.

- Nelson, G. H. (2008). Design Communication. In H. B. Jenlink, M. P. and Banathy (Ed.), *Dialogue as a Collective Means of Design Conversation*.
- Nettle, D. (2018). How Universal Basic Income Solves Widespread Insecurity and Radical Inequality. Ανάκτηση από <https://www.danielnettle.org.uk/wp-content/uploads/2018/02/Getting-your-head-around-the-Universal-Basic-Income.pdf>
- Nicholls, A. and Pharoah, C. (2008). *The Landscape of Social Investment: A Holistic Topology of Opportunities and Challenges* (Skoll Centre Working Paper). Oxford. Ανάκτηση από <http://eureka.sbs.ox.ac.uk/760/>
- Nicholls, A., Paton, R., and Emerson, J. (Ed.). (2015). *Social Finance* (pp. 791–837). Oxford: University Press Scholarship Online. <http://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198703761.003.0016>
- Nicholls, A., Simon, J. & Gabriel, M. (Ed.). (2015). *New Frontiers in Social Innovation Research*. Palgrave Macmillan. <http://doi.org/10.1057/9781137506801>
- Nilsson, A. (2014). *Financing of Nonprofits and Social Enterprises (PhD Thesis)*. Stockholm School of Economics, Stockholm.
- Nishihara, A. H. (2018). Social Innovation by a Leaf-Selling Business: Irodori in Kamikatsu Town. In K. Nishihara, A. H., Matsunaga, M., Nonaka, I., Yokomichi (Ed.), *Knowledge Creation in Community Development, Institutional Change in Southeast Asia and Japan* (pp. 129–148). Palgrave Macmillan.
- Nonaka, I., Konno, N., and Toyama, R. (2001). Emergence of “Ba”, A Conceptual Framework for the Continuous and Self-transcending Process of Knowledge Creation. In Nonaka, I., and Nishiguchi, T. (Ed.), *Knowledge Emergence, Social, Technical, and Evolutionary Dimensions of Knowledge Creation* (pp. 13–29). Oxford: Oxford University Press.
- North, P. (2007). *Money and Liberation, the Micropolitics of Alternative Currency Movements*. Minneapolis and London: University of Minnesota Press.
- Nozick, R. (1993). *The Nature of Rationality*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Ntemiroglou, N. (2016). The Sraffian Multiplier and the Key-Commodities for the Greek Economy: Evidence from the Input-Output Tables for the Period 2000-2010. *Bulletin of Political Economy*, 10(1), 1–24.
- O’Donohoe, N., Leijonhufvud, C., Saltuk, Y., Bugg-Levine, A., & Brandenburg, M. (2010). Impact Investments. An emerging asset class. J.P.Morgan. Ανάκτηση από https://www.jporganchase.com/corporate/socialfinance/document/impact_investments_nov2010.pdf
- OECD. (2012). *The Future of Money*. Paris: OECD Publications.

- OECD. (2016). *Social Impact Bonds: State of Play & Lessons Learnt*. Paris: OECD Publications.
- Olander, S. (2006). *External Stakeholder Management* (Doctoral Dissertation, Lund University).
- Oliga, C. J. (1996). *Power, Ideology and Control*. New York: Plenum Press.
- Oliveira, C. and Vasquez, B. I. (2012). Creativity and Social Innovation: What can urban policies learn from sectoral experiences? *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(3), 522–38. <http://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2011.01024.x>
- Onken, W. (2000). The Political Economy of Silvio Gesell: A Century of Activism. *American Journal of Economics and Sociology*, 59(4), 609–622. Ανάκτηση από <http://www.jstor.org/stable/3487828>
- Orlean, A. (2014). *Η Ηγεμονία της Αζίας, Για μια επανίδρυση της οικονομίας (επιμ. μτφρ. Χ. Σαμαρά)*. Αθήνα: Πόλις (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2011).
- Orwell, G. (2004). *Η Παγίδα του Χρήματος (μτφρ., Σοκοδήμος, Α.)*. Αθήνα: Κάκτος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1936).
- Osburg, T. and Schmidpeter, R. (Ed.). (2013). *Social Innovation, Solutions for a sustainable future*. Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag.
- Osterkamp, R. (2013). The Basic Income Grant Pilot Project in Namibia: A Critical Assessment. *Basic Income Studies*, 8(1), 71–91. <http://doi.org/bis-2012-0007>
- Ozanne, L. (2010). Learning To Exchange Time: Benefits and Obstacles To Time Banking. *International Journal of Community Currency Research*, 14(A), 1–16. <http://doi.org/10.15133/j.ijccr.2010.002>
- Packham, R. (2014). Systems Thinking. In Coghlan, D. and Brydon-Miller, M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Action Research* (pp. 752–754). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.
- Panayiotakis, C. (2011). *Remaking Scarcity From Capitalist Inefficiency to Economic Democracy*. New York: Pluto Press.
- Papaoikonomou, E. and Valor, C. (2016). The Institutionalisation of Alternative Economies: The Processes of Objectification in Time Banks. *Journal of Macromarketing*, 1(13). <http://doi.org/10.1177/0276146716672286>
- Papavasiliou, F. (2008). *The Political Economy of Local Currency: Alternative Money, Alternative Development and Collective Action in the Age of Globalization (PhD Thesis)*. Emory University, Atlanta. Ανάκτηση από <https://etd.library.emory.edu/view/record/pid/emory:15tdh>

- Parisi, D. and Mirolli, M. (2007). The Emergence of Language: How to simulate it. In Lyon, C. Nehaniv, L. C. and Cangelosi, A. (Ed.), *Emergence of Communication and Language* (pp. 269–286). London: Springer.
- Pasquale, F. (2015). *Black Box Society The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge, Massachusetts, London: Harvard University Press.
- Pearce, J. (2009). Social economy: engaging as a third system? In A. Ash (Ed.), *The Social Economy International Perspectives on Economic Solidarity* (pp. 22–33). London and New York: Zed Books.
- Pears, D. (2006). *Paradox and Platitute in Wittgenstein's Philosophy*. Oxford: Clarendon Press.
- Pelling, M., and Navarrete, M. D. (2011). From Resilience to Transformation: the Adaptive Cycle in Two Mexican Urban Centers. *Ecology and Society*, 16(2), 11 [online]. Ανάκτηση από <https://www.ecologyandsociety.org/vol16/iss2/art11/>
- Pettifor, A. (2017). *The Production of Money How to Break the Power of Bankers*. London and New York: Verso.
- Phelps, R., and Hasse, S. (2002). Complexity and action research: exploring the theoretical and methodological connections. *Educational Action Research*, 10(3), 507–524.
- Phillips, M. (2005). Money Language. In *Discourses: More Readings for Thinkers on Airplanes* (pp. 73–84). Clear Glass Publications.
- Phills A. J. Jr., Deiglmeier, K. and Miller, T. D. (2008). Rediscovering Social Innovation. *Stanford Social Innovation Review*, 34–43. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/242511521_Rediscovering_Social_Innovation
- Pickover, A. C. (2006). *The Möbius strip*. New York: Thunder's Mouth Press.
- Pignarre, P. and Stengers, I. (2011). *Capitalist Sorcery*. New York: Palgrave Macmillan.
- Piironen, P, and Virtanen, A. (2015). Democratizing the Power of Finance: A Discussion About Robin Hood Asset Management Cooperative with Founder Akseli Virtanen. In P. Lovink, G., Tkacz, N., and de Vries (Ed.), *MoneyLab Reader: An Intervention in Digital Economy* (pp. 93–103). Amsterdam: Institute of Network Cultures. Ανάκτηση από <http://networkcultures.org/blog/publication/moneylab-reader-an-intervention-in-digital-economy/>
- Piketty, T. (2014). *Το Κεφάλαιο τον 21ο αιώνα (μτφρ. Ε. Παπαδάκη)*. Αθήνα: Πόλις (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2013).

- Place C. & Bindewald. (2015). Validating and improving the Impact of Complementary Currency Systems through impact assessment frameworks. *International Journal of Community Currency Research*, 19(Section D), 152–164. Ανάκτηση από <https://ijccr.files.wordpress.com/2015/03/ijccr-2015-place-bindewald.pdf>
- Pohlmann, A. (2016). *Situating Social Practices in Community Energy Projects, Three Case Studies about the Contextuality of Renewable Energy Production*. Wiesbaden: Springer VS.
- Pol, E. and Ville, S. (2009). Social Innovation: Buzz Word or Enduring Term? *The Journal of Social Economics*, 38(6), 878–885. <http://doi.org/10.1016/j.socec.2009.02.011>
- Polanyi, M. (2009). *The Tacit Dimension (with a new foreword by Amartya Sen)*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Preparata, G., G. (2006). Perishable Money in a Threefold Commonwealth: Rudolf Steiner and the Social Economics of an Anarchist Utopia. *Review of Radical Political Economics*, 38(4), 619–648. <http://doi.org/10.1177/0486613406293226>
- Preparata, G., G. (2009). Of money, heresy, and surrender, Part I: The ways of our system, an outline, from Bretton Woods to the financial slump of 2008. *Anarchist Studies*, 17(1), 18–46. Ανάκτηση από https://wikispooks.com/wiki/File:Of_Money_Part_1.pdf
- Preparata, G., G. (2010). Of Money, Heresy, and Surrender, Part II: A Plea for a Regional and Perishable Currency. *Anarchist Studies*, 18(1), 8–39. Ανάκτηση από https://wikispooks.com/wiki/File:Of_Money_Part_2.pdf
- Prigogine, I. (2003). *Το τέλος της Βεβαιότητας, Χρόνος, Χάος και οι νόμοι της Φύσης (μτφρ. Σ. Μαρουλάκος)*. Αθήνα: Εκδόσεις Κάτοπτρο (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1992).
- Prigogine, I. & Stengers, C. (1986). *Τάξη μέσα από το Χάος (μτφρ. Μ. Λογιωτάτου)*. Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1984).
- Pryke, M. & Allen, J. (2000). Monetized time-space: derivatives - money's "new imaginary?" *Economy and Society*, 29(2), 264–284. <http://doi.org/10.1080/030851400360497>
- Radford, M. (2007). Action research and the challenge of complexity. *Cambridge Journal of Education*, 37(2), 263–278. <http://doi.org/10.1080/03057640701372582>
- Raine, A. Foster, J. and Potts, J. (2006). The new entropy law and the economic process. *Ecological Complexity*, 3, 354–360.
- Rawson, M. (2011). Democratic Leadership in Waldorf Schools. *Research on Steiner Education*, 2(2), 1–15.

- Reed, J. (2005). *SchooLets Handbook*. London. Ανάκτηση από <https://www.ippr.org/publications/schoolets-handbook-a-guide-to-setting-up-a-school-based-community-currency>
- Richiardi, M. (2018). Agent-Based Computational Economics: What, Why, When. In A. Gatti, D. D., Fagiolo, G., Gallegati, M., Richiardi, M. and Russo (Ed.), *Agent-Based Models in Economics A Toolkit* (pp. 10–31). Cambridge: Cambridge University Press.
- Richmond, P., Mimkes, J., and Hutzler, S. (2013). *Econophysics and Physical Economics*. Oxford: Oxford University Press.
- Robinson, K., Robinson, D., and Westley, F. (2012). Agency in Social Innovation: Putting the Model in the Model of the Agent. In A. Nicholls, A. and Murdock (Ed.), *Social Innovation Blurring Boundaries to Reconfigure Markets* (pp. 162–177). Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.
- Roelvink, G., Martin-St, K., and Gibson-Graham, J. K. (2015). An Economic Politics for Our Times. In Roelvink, G., Martin-St, K., and Gibson-Graham, J.K. (Ed.), *Making other Worlds Possible Performing Diverse Economies* (pp. 1–25). Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Rogers, M. E. (2003). *Diffusions of Innovations* (5th ed.). New York: Free Press.
- Rolnick, J. A. and Weber, E. W. (1986). *Gresham's Law or Gresham's Fallacy*. *Quarterly Review, Federal Reserve Bank of Minneapolis*.
- Romme, A., G., L. (2004). Action Research, Emancipation and Design Thinking. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 14, 495–499. <https://doi.org/0.1002/casp.794>
- Roth, S. (2018). Was that capitalism? A future-oriented big data analysis of the English language area in the 19th and 20th century. *Futures*. <http://doi.org/10.1016/j.futures.2017.12.009>
- Roven, C. and, Suckle, R. and, & Phillips, L. (Παραγωγοί) & Tykwer, T. (Σκηνοθέτης). (2009). *The International (Κινηματογραφική ταινία)*. United States, Germany: Columbia Pictures.
- Rowell, L. L., Bruce, D. C., Shosh, M. J., and Riel, M. M. (2017). Introduction. In Rowell, L. L., Bruce, D. C., Shosh, M. J., and Riel, M. M. (Ed.), *The Palgrave International Handbook of Action Research* (pp. 1–13). New York: Palgrave Macmillan.
- Roy, J. M. McHugh, N. Sinclair, S. (2018). A Critical Reflection on Social Impact Bonds. *Stanford Social Innovation Review*. Ανάκτηση από https://ssir.org/articles/entry/a_critical_reflection_on_social_impact_bonds
- Rushkoff, D. (2015). Playability and the Search for an Open Source Economy. In Lovink, G., Tkacz, N., and de Vries, P. (Ed.), *MoneyLab Reader: An*

- Intervention in Digital Economy* (pp. 57–63). Amsterdam: Institute of Network Cultures. Ανάκτηση από <http://networkcultures.org/blog/publication/moneylab-reader-an-intervention-in-digital-economy/>
- Sahadeo, C. (2018). *Financial Literacy and Money Script A Carribean perspective*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Saltuk Y. Bouri A. and Leung G. (2011). *Insight into the impact Investment Market*. Ανάκτηση από https://www.jpmorganchase.com/corporate/socialfinance/document/Insight_into_the_Impact_Investment_Market.pdf
- Sandel, J. M. (2016). *Τι δεν μπορεί να αγοράσει το χρήμα* (μτφρ. Μ. Μητσός). Αθήνα: Πόλις (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2012).
- Santos, M. F. (2009). *A Positive Theory of Social Entrepreneurship* (No. 2009/23/EFE/INSEAD). Ανάκτηση από <https://ssrn.com/abstract=1553072>
- Sargant, L. W. (1858). *Social Innovators and their schemes*. London: Smith, Elder and Co. Ανάκτηση από <https://ia801601.us.archive.org/3/items/in.ernet.dli.2015.6853/2015.6853.Social-Innovators-And-Their-Schemes.pdf>
- Savransky, M. (2016). *The Adventure of Relevance An Ethics of Social Inquiry*. New York: Palgrave Macmillan.
- Scharmer, O. (2009). *Theory U Leading from the Future as it Emerges*. San Fransisco: Berrett-Koehler.
- Scharmer, O. and Kaufer, K. (2013). *Leading from the Emerging Future*. San Fransisco: Berrett-Koehler.
- Schelkle, W. (2017). *The Political Economy of Monetary Solidarity Understanding the Euro Experiment*. Oxford: Oxford University Press.
- Schmidt-Brabant, M. (n.d.). Η πνευματική κατανόηση του τραπεζικού συστήματος, Το χρήμα στην υπηρεσία του ανθρώπου. Αθήνα.
- Schubert, C. (2014). *Social innovations: highly reflexive and multi-referential phenomena of today's innovation society? A report on analytical concepts and social science initiative* (TUTS No. 2–2014). Berlin. Ανάκτηση από <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ssoar-385848>
- Schumpeter, A. J. (1939). *Business Cycles A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process (Abridged, with an introduction, by Rendigs Fels)*. New York Toronto London: McGraw-Hill Book Company.
- Schumpeter, A. J. (2006). *History of Economic Analysis (edited from manuscript by Schumpeter, B. E., and Introduction by Mark Perlman)* (12th ed.). Routledge (το πρωτότυπο εκδόθηκε το 1954).

- Schwartz, R., Jones, C., and Nicholls, A. (2015). Building the social finance infrastructure. In Nicholls, A., Paton, R., and Emerson, J. (Ed.), *Social Finance* (pp. 791–837). Oxford: University Press Scholarship Online. <http://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198703761.003.0016>
- Schwenk, T. (1996). *Sensitive Chaos The creation of Flowing Forms in Water and Air* (translated by Olive Whicher and Johanna Wrigley). East Sussex: Sophia Books.
- Sdrali, D., Goussia-Rizou, M., Giannouli, P., and Makris, K. (2016). What motivates employees to engage in the social economy sector? A case study of Greek cooperative enterprises. *International Journal of Social Economics*, 43(12), 1334–1350. <https://doi.org/10.1108/IJSE-10-2014-0212>
- Seaford, R. (2004). *Money and the Early Greek Mind, Homer, Philosophy, Tragedy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seaford, R. (2018a). Dionysos, Money and Drama. In R. Bostock (Ed.), *Tragedy, Ritual and Money in Ancient Greece, Selected Essays* (pp. 44–58). Cambridge: Cambridge University Press.
- Seaford, R. (2018b). Tragic Money. In R. Bostock (Ed.), *Tragedy, Ritual and Money in Ancient Greece: Selected Essays* (pp. 59–89). Cambridge: Cambridge University Press.
- Seaford, R. (2018c). World Without Limits. In R. Bostock (Ed.), *Tragedy, Ritual and Money in Ancient Greece: Selected Essays* (pp. 433-440). Cambridge: Cambridge University Press.
- Setterfield, M. (Ed.). (n.d.). *Complexity, Endogenous Money and Macroeconomic Theory, essays in Honour of Basil J. Moore*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Sgouridis, S. (2012). *Energy-Denominated Currencies as a Viable Pathway for Sustainable Societal Transitions* (Available at SSRN). Masdar. Ανάκτηση από <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2103570>
- Shannon, E. C. and Weaver, W. (1964). *The Mathematical Theory of Communication* (10th ed.). Urbana: The University of Illinois Press.
- Sharra, R., and Nyssens, M. (2010). *Social innovation: An interdisciplinary and critical review of the concept*. Louvain. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/267790005_Social_Innovation_an_Interdisciplinary_and_Critical_Review_of_the_Concept
- Shaw P. (Παραγωγός) & Bierman, R. (Σκηνοθέτης). (1997). *A Merry War* (Κινηματογραφική ταινία). United Kingdom: BBC Films, First Independent Films, Lions Gate Films.
- Sheperd, P. A. (1955). *A Scientist of the Invisible*. London: Hodder and Stoughton.
- Shook, R. J. (2014). *Dewey's Social Philosophy*. New York: Palgrave Macmillan.

- Shubik, M. (1997). Time and Money. *SFI Studies in the Sciences of Complexity*, XXVII (The Economy as an evolving complex system II), 263–288.
- Shubik, M. (2014). *Simecs, Ithaca Hours, Berkshares, Bitcoins and Walmarts* (No. 1947). New Haven. Ανάκτηση από <https://ssrn.com/abstract=2435902>
- Shubik, M. & Smith, D. E. (2006). *Building Theories of Economic Process* (No. 2006-10-038). Santa Fe.
- Silver, N. (2017). *Finance, Society and Sustainability*. London: Palgrave Macmillan.
- Simmel, G. (2011). *The Philosophy of Money (with a forward by Ch. Lemont)*. (D. Frisby, Ed.). London and New York: Routledge (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1907).
- Simon, H. (1962). The Architecture of Complexity. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 106(6), 467–482.
- Simpson, D. (2013). *The Rediscovery of Classical Economics Adaptation, Complexity and Growth*. Cheltenham and Northampton: Edward Elgar.
- Sinha, A. (2016). *A Revolution in Economic Theory, The Economics of Pierro Sraffa*. Palgrave Macmillan. <http://doi.org/10.1007/978-3-319-30616-2>
- Skidelski, R., και Skidelski, E. (2012). *Πόσα πραγματικά χρειαζόμαστε; (μτφρ. Χ. Μεντζαλίρα)*. Αθήνα: Μεταίχμιο (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2012).
- Slovin, B. M. & Sushka, E. M. (1977). *Money and Economic Activity An analytical Approach*. Lexington, Massachusetts Toronto: Lexington Books.
- Smith, A. (2017). *Social Innovation, Democracy and Makerspaces* (SPRU Working Paper Series No. SWPS 2017-10). Ανάκτηση από <https://ssrn.com/abstract=2986245>
- Smith, W. J. (2005). *Economic Democracy The Political Struggle Of the Twenty-first Century* (4th ed.). The Institute for Economic Democracy.
- Smolin, L. (2013). *Time Reborn*. Boston, New York: Houghton Mifflin Harcourt.
- Smuts, C., J. (1927). *Holism and Evolution*. London: MacMillan and Co.,. Ανάκτηση από <https://archive.org/details/holismandevoluti032439mbp>
- Snider, D. and Howard, C. (2010). *Money Makers*. New York: Palgrave Macmillan.
- Soddy, F. (1933). *Wealth, Virtual Wealth and Debt* (2nd ed.). London: Britons Publishing Company.
- Soddy, F. (1934). *The Role of Money*. London: G. Routledge & Sons. Ανάκτηση από <http://bit.ly/20empZy>

- Soklis, G. (2009). Alternative Value Bases and Prices: Evidence from the Input-Output Tables of the Swedish Economy. *Journal of Applied Input-Output Analysis*, 15, 21–39. Ανάκτηση από <http://www.gakkai.ne.jp/papaios/jaioa/JAIOA/15/15-2.pdf>
- Soklis, G. (2014). Commodities' commodity content and prices: empirical evidence from the input-output tables of the French economy. *Investigación Económica*, 73(288), 35–57. Ανάκτηση από <http://revistas.unam.mx/index.php/rie/article/view/50514/45314>
- Soklis, G. (2015). Labour versus Alternative Value Bases in Actual Joint Production Systems. *Bulletin of Political Economy*, 9(1), 1–31. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/publication/280556745_Labour_versus_Alternative_Value_Bases_in_Actual_Joint_Production_Systems
- Somekh, B. (2008). Action Research. In M. L. Given (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods Volumes 1 & 2*. Los Angeles, London, New Delhi, Singapore: SAGE Reference.
- Song, D., and Lou, Y. (n.d.). Design Activism: Action research as an approach when design meets social innovation. Ανάκτηση από <http://www.proceedings.blucher.com.br/article-details/design-activism-action-research-as-an-approach-when-design-meets-social-innovation-24203>
- Sørensen, E. and Torfing, J. (2013). Enhancing Social Innovation by Rethinking Collaboration, Leadership and Public Governance. *Social Frontiers*.
- Sörlin, S. and Vessuri, H. (2007). Introduction: The Democratic Deficit of Knowledge Economies. In H. Sörlin, S. and Vessuri (Ed.), *Knowledge Society vs Knowledge Economy: Knowledge, Power and Politics*. New York: Palgrave Macmillan.
- Sotiropoulou, I. (2011). Alternative Exchange Systems in Contemporary Greece. *International Journal of Community Currency Research*, 15D, 27–31.
- Sotiropoulou, I. (2012). *Exchange networks and parallel currencies: Theoretical approaches and the case of Greece* (Doctoral Dissertation, University of Crete).
- Spence, M. (2014). *After Capitalism*. Adonis Press.
- Spengler, O. (1922). *The Decline of the West, Volume II*. London: George Allen & Unwin.
- Stalin, V. J. (1950). To Comrade A. Kholopov, July 28, 1950, Marxism and Problems of Linguistics. Ανάκτηση από <https://www.marxists.org/reference/archive/stalin/works/1950/jun/20.htm>
- Standing, G. (2017). *Basic Income: And How We Can Make It Happen*. Pelican Books.

- Steiner, R. (1886). *The Theory of Knowledge Implicit in Goethe's World Conception - The Theory of Knowledge Based on Goethe's World Conception, The Science of Knowing*. Ανάκτηση από <http://www.rsarchive.org/Books/GA002/index.php>
- Steiner, R. (1919a). *The Renewal of the Social Organism* (CW 24). Ανάκτηση από https://wn.rsarchive.org/Books/GA024/English/AP1985/GA024_index.html
- Steiner, R. (1919b). *Basic Issues of the Social Question* (GA23) (translation Smith, F.T.). Ανάκτηση από https://rs.rsarchive.org/Books/GA023/English/SCR2001/GA023_tnote.html
- Steiner, R. (1927). *Capital and Credit*. *Anthroposophical Quarterly*, 2(3), 1–8. Ανάκτηση από http://wn.rsarchive.org/Articles/CapCr2_index.html
- Steiner, R. (1928). *The Story of my Life*. (H. Collison, Ed.). London and New York: Anthroposophical Publishing Co.
- Steiner, R. (1964). *Philosophy of Freedom* (7th ed.). Berlin: Rudolf Steiner Press (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε στα Γερμανικά το 1984). Ανάκτηση από http://wn.rsarchive.org/Books/GA004/English/RSP1964/GA004_index.html
- Steiner, R. (1995a). *Intuitive Thinking as a spiritual path, A philosophy of freedom* (translated by Lipson, M.). New York: Anthroposophic Press.
- Steiner, R. (1995b). *The Spirit of the Waldorf School* (translated by Lathe, F. R., and Whittaker, P. N.). New York: Anthroposophic Press.
- Steiner, R. (1998). *Goethean Science* (transl. W. Lindeman). Mercury Press.
- Steiner, R. (2016). *Η Παιδαγωγική Τέχνη μέσα από την κατανόηση της ανθρώπινης οντότητας* (επιμ. μτφ. Τζιγκοτζίδης, Μ. και Ρίζου, Σ.). Αθήνα: Ανθρωποσοφική Βιβλιοθήκη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1924).
- Steinfort, P. (2014). *Soft Systems Methodology*. In Coghlan, D. and Brydon-Miller, M. (Ed.), *The SAGE Encyclopedia of Action Research* (pp. 721–727). Los Angeles, London, New Delhi, Singapore, Washington DC: SAGE Reference.
- Stengers, I. (2018). *Another Science is Possible A Manifesto for Slow Science* (translated by Muecke, S.,). Cambridge: Polity (το πρωτότυπο δημοσιεύτηκε το 2013).
- Stepanic, J., Sabol G. and Zebec, S., M. (2006). *Describing social systems using social free energy and social entropy*. *Kybernetes*, 34(6), 857–868.
- Stephanides, P. (2017). *Crisis as Opportunity? An ethnographic case-study of the post capitalist possibilities of crisis community currency movements*. (Doctoral Dissertation, University of East Anglia). Ανάκτηση από https://www.academia.edu/35196077/CRISIS_AS_OPPORTUNITY

- Suhr, D. (1989). *The Capitalistic Cost-Benefit Structure of Money*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer-Verlag.
- Suhr, D. (1990). The Neutral Money Network A critical Analysis of traditional money and the financial innovation “Neutral Money.” Ανάκτηση από <https://userpage.fu-berlin.de/~roehrigw/suhr/nngengl.html>
- Swanson, A. G. Bailey, D. K. and Miller, G. J. (1997). Entropy, Social Entropy and Money: A Living Systems Theory Perspective. *Systems Research and Behavioural Science*, 14(1), 45–65.
- Sydow, J. & Schreyogg, G. (Ed.). (2010). *The Hidden Dynamics of Path Dependence*. London: Palgrave Macmillan.
- Sylla, R. (1982). Monetary Innovation in America. *The Journal of Economic History*, 42(1), 21–30. Ανάκτηση από <http://www.jstor.org/stable/2120490> .
- Tabb, K. W. (2002). Heterodoxy and Holism. In *Reconstructing Political Economy* (e-edition). London and New York: Routledge.
- Taleb, N. N. (2010a). *The Black Swan, The Impact of the Highly Improbable* (Revised ed). Penguin Books.
- Taleb, N. N. (2010b). *Ο Μαύρος Κύκνος Ο Αντίκτυπος του εξαιρετικά απρόβλεπτου (επιμ. μτφρ. Α. Παπαγιαννίδης)*. Αθήνα: Φερενίκη (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 2007).
- Taleb, N. N. (2010c). *The Bed of Procrustes Philosophical and Practical Aphorisms*. New York: Random House.
- Taleb, N. N. (2012a). *Antifragile, Things that Gain from Disorder*. London: Penguin Books.
- Taleb, N. N., (2012b), Understanding is a poor substitute for convexity (Antifragility). Ανάκτηση από <https://www.edge.org/conversation/understanding-is-a-poor-substitute-for-convexity-antifragility>
- Taleb, N. N. (2018). *Skin in the Game Hidden Asymmetries in Daily Life*. New York: Random House.
- Taylor, J. (1955). Copernicus on the Evils of Inflation and the Establishment of A Sound Currency. *Journal of the History of Ideas*, 16(4), 540–547. Ανάκτηση από www.jstor.org/stable/2707509
- Temple, N., Βαρβαρούσης, Α., Γαλανός, Χ., Τσιτσιρίγκος, Γ., και Μπεκριδάκη, Γ. (2018). *Έκθεση για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία στην Ελλάδα*. Αθήνα. Ανάκτηση από https://kalo.gov.gr/wp-content/uploads/2018/03/social-solidarity-REPORT2017_GR_june18.pdf

- TEPSIE, (2014). *'Social Innovation Theory and Research: A Summary of the Findings from TEPSIE.'* A deliverable of the project: "The theoretical, empirical and policy foundations for building social innovation in Europe" (TEPSIE), European Commission – 7th Framework Programme, Brussels: European Commission, DG Research
- The Collected Works of Rudolf Steiner (CW 333). (2008). *Freedom of Thought and Societal Forces Implementing the demands of modern society*. Massachusetts: Steiner Books.
- The Collected Works of Rudolf Steiner (CW 340/341). (2013). *Rethinking Economics Lectures and Seminars on World Economics*. Massachusetts: Steiner Books.
- The Slow Science Manifesto. (2010). Ανακτήθηκε από: <http://slow-science.org/slow-science-manifesto.pdf>
- Théret, B. and Kalinowski, W. (2012). The Euro as Common Money, not a Single Currency A Plea for a European Monetary Federalism. Ανάκτηση από https://www.almendron.com/tribuna/wp-content/uploads/2016/11/THERET_a_plea_for_a_european_monetary_federalism.pdf
- Thirlwall, P. A. (1983). *Growth and Development with Special reference to developing economies*. Macmillan Education.
- Thomson, G. (1987). *Η Αρχαία Ελληνική Κοινωνία (μτφ. Χρηστίδης, Τ.)*. Αθήνα: Κέδρος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1961).
- Tirole, J. (2017). *Economics for the Common Good (translated by Rendall, S.)*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Tomkinson, E. (2014). Social Impact Bond (SIB) UK v. world map. Ανάκτηση από <https://emmatomkinson.com/2014/02/14/social-impact-bond-sib-uk-v-world-map/>
- Trexler, J. (2008). Social Entrepreneurship as an Algorithm: Is Social Enterprise Sustainable? *E:CO*, 10(3), 65–85. Ανάκτηση από <https://ssrn.com/abstract=1307752>
- Triana, P. (2009). *Lecturing Birds on Flying: Can Mathematical Theories Destroy the Financial Markets?* Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons.
- Troutman, C. and Wilensky, U. (2007). NetLogo Language Change model. <http://ccl.northwestern.edu/netlogo/models/LanguageChange>. Center for Connected Learning and Computer-Based Modeling, Northwestern University, Evanston, IL
- Tzouvelekas, E. (2014). Enriching the social finance ecosystem: the design of a Social Mutual Fund. In *ISIRC 2013*. Oxford. Ανάκτηση από <https://isirc2013.weebly.com/speakers.html>

- Tzouvelekas, E. (2019). NetLogo Money adoption model. Athens. Ανάκτηση από [http://ccl.northwestern.edu/netlogo/models/community/Money Change](http://ccl.northwestern.edu/netlogo/models/community/Money%20Change)
- Ulanowicz, E. R., Goerner, J. S., Lietaer, B., and Gomez, R. (2009). Quantifying sustainability: Resilience, efficiency and the Theory, return of information. *Ecological Complexity*, 6, 27–36.
- Unterguggenberger, M. (1934). The end results of Woergl Experiment. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 10(1), 60–63.
- Usher, E. S. (Ed.). (2003). *Rudolf Steiner, Social and Political Science*. Forest Row: Sophia Books.
- Van der Veen, R. J. and Van Parijs, P. (2006). A Capitalist Road to Communism. *Basic Income Studies*, 1(1), 1–23.
- Van Parijs, P. and Vanderboght, Y. (2017). *Basic Income A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*. Cambridge, Massachusetts, and London: Harvard University Press.
- Veblen, T. (1915). *Imperial Germany and the Industrial Revolution*. London: The Macmillan Company.
- Veblen, T. (1917). *An Inquiry into the Nature of Peace and the terms of its perpetuation*. London: The Macmillan Company.
- Veblen, T. (1982). *Η Θεωρία της αργόσχολης τάξης* (μτφρ. Γ. Νταλιάνης). Αθήνα: Εκδόσεις Κάλβος (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1899).
- Vienney, C. (2008). *Η Κοινωνική Οικονομία* (μτφρ. Γ. Κανκιάς). Αθήνα: Πολύτροπον (το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε το 1994).
- Wahl, C. D. (2016). *Design Regenerative Cultures*. Axminster: Triarchy Press.
- Wahl, C. D. (2018). Goethe's science of wholeness. Ανάκτηση από <https://blog.usejournal.com/goethes-science-of-wholeness-55282a462bbe>
- Waldrop, M. M. (1993). *Complexity*. New York, London, Toronto, Sydney, Tokyo, Singapore: Touchstone.
- Walker, B., and Salt, D. (2006). *Resilience Thinking Sustaining Ecosystems and People in a changing World*. Washington: Island Press.
- Wariboko, N. (2014). *Economics in Spirit and Truth, A Moral Philosophy of Finance* (1st ed.). New York: Palgrave Macmillan.
- Watts, J., M., Sharpe, P. T., and Juniper, J. (2017). The Job Guarantee and Eurozone Stabilisation. In Murray, J. M., and Forstater, M. (Ed.), *The Job Guarantee and Modern Money Theory, Realizing Keynes's Labor Standard* (pp. 89–115). Palgrave Macmillan. <http://doi.org/10.1007/978-3-319-46442-8>

- Weber, M. (1927). *General Economic History* (translated by Knight, H. F.,) (Reprinted). Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Weber, O., and Remer, S. (2011). Social Banking: Introduction. In Weber, O. & Remer, S. (Ed.), *Social Banks and the Future of Sustainable Finance* (pp. 1–14). Oxon and New York: Routledge.
- Weber, O. & Geobey, S. (2012). *Social Finance and Nonprofits: the Contribution of Social Finance to the Sustainability of Nonprofit Organizations and Social Enterprises*. Ανάκτηση από https://www.researchgate.net/profile/Olaf_Weber2/publication/259908986_Social_Finance_and_Nonprofits_the_Contribution_of_Social_Finance_to_the_Sustainability_of_Nonprofit_Organizations_and_Social_Enterprises/links/02e7e53c6de1f64652000000.pdf?origin=publi
- Wells, J. (2013). *Complexity and Sustainability*. London and New York: Routledge.
- Westley, F. (2013). Social Innovation and Resilience: How one enhances the other. *Stanford Social Innovation Review*, (Supplement to the SSIR). Ανάκτηση από https://ssir.org/articles/entry/social_innovation_and_resilience_how_one_enhances_the_other
- Westley, F. and Antadze, N. (2010). Making a Difference: Strategies for Scaling Social Innovation for Greater Impact. *The Innovation Journal: The Public Sector Innovation Journal*, 15(2).
- Wetzel, K. and Ewbank, A. (2013). Conceptualizing the innovation: factors influencing doctoral candidates' interventions in the action research dissertation. *Educational Action Research*, 21(3), 392–411.
- Whitehead, N. A. (1978). *Process and Reality An Essay in Cosmology*. (Griffin, R. D., and Sherburne, W. D., Ed.) (Corrected). New York: The Free Press.
- Wible, J. (2003). What is Complexity? In D. Colander (Ed.), *Complexity and the History of Economic Thought* (pp. 15–30). London and New York: Routledge.
- Wilensky, U. (1999). NetLogo. <http://ccl.northwestern.edu/netlogo/>. Center for Connected Learning and Computer-Based Modeling, Northwestern University, Evanston, IL.
- Wilensky, U. (2011). NetLogo Simple Economy model. Center for Connected Learning and Computer-Based Modeling, Northwestern Institute on Complex Systems, Northwestern University, Evanston, IL. Ανάκτηση από <http://ccl.northwestern.edu/netlogo/models/SimpleEconomy>
- Wilensky, U. (2019). The NetLogo 6.1.0 User Manual. Center for Connected Learning and Computer-Based Modeling, Northwestern University, Evanston, IL, Ανάκτηση 8 Ιουνίου 2019, από [https://ccl.northwestern.edu/netlogo/docs/NetLogo User Manual.pdf](https://ccl.northwestern.edu/netlogo/docs/NetLogo%20User%20Manual.pdf)

- Wilensky, U. and Rand, W. (2015). *An Introduction to Agent Based Modeling*. Cambridge, Massachusetts, London: The MIT Press.
- Wilhite, A. (2006). Economic Activity on Fixed Networks. In Tesfatsion, L., and Judd, L. K. (Ed.), *Handbook of Computational Economics, Vol. 2* (pp. 1013–1045). Amsterdam: Elsevier. [http://doi.org/10.1016/S1574-0021\(05\)02020-4](http://doi.org/10.1016/S1574-0021(05)02020-4)
- Williams, M. (2000). Why Marx Neither Has Nor Needs a Commodity Theory of Money. *Review of Political Economy*, 12(4), 435–451. <http://doi.org/10.1080/09538250050175127>
- Willis, P., McKenzie, S., and Harris, R. (Ed.). (2009). *Rethinking Work and Learning, Adult and Vocational Education for Social Sustainability*. Springer Berlin Heidelberg. <http://doi.org/10.1007/978-1-4020-8964-0>
- Wiseman, T. (2015). A note on the essentiality of money under limited memory. *Review of Economic Dynamics*, (18), 881–893.
- World Economic Forum. (2015). *The Future of Financial Services How disruptive innovations are reshaping the way financial services are structured, provisioned and consumed*. Ανάκτηση από http://www3.weforum.org/docs/WEF_The_future_of_financial_services.pdf
- Wray, B. K. (2011). *Kuhn's Evolutionary Social Epistemology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wright, O. E. (2010). *Envisioning Real Utopias*. London: Verso.
- Wyatt, C. (2011). *The Defetishized Society New Economic Democracy as a Libertarian Alternative to Capitalism*. New York: Continuum.
- Yamaguchi, K. (2011). Workings of a Public Money System of Open Macroeconomics. In *7th Annual AMI Monetary Reform Conference*. Chicago.
- Young, P. H. (2006). Social Dynamics: Theory and Applications. In Tesfatsion, L., and Judd, L. K. (Ed.), *Handbook of Computational Economics, Vol. 2* (pp. 1081–1108). Amsterdam: Elsevier. [http://doi.org/10.1016/S1574-0021\(05\)02022-8](http://doi.org/10.1016/S1574-0021(05)02022-8)
- Yuki, T. (2015). *Reconsideration of Gesell's Critique of Marx's Capital Theory* (The Uno Newsletter: Rejuvenating Marxian Economics through Uno Theory (Vol. II, No. 15) No. 2-15–4).
- Zappavigna, M. (2013). *Tacit Knowledge and Spoken Discourse*. London, New Delhi, New York, Sydney: Bloomsbury.
- Zarlenga, S. A. (2002). *The Lost Science of Money*. New York: American Monetary Institute Charitable Trust.
- Zelizer, V. (1997). *The Social Meaning of Money, Pin Money, Paycheks, Poor Relief, and other Currencies*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Zelizer, V. (2005). Missing monies: comment on Nigel Dodd, 'Reinventing monies in Europe.' *Economy and Society*, 34(4), 584–588. <https://doi.org/10.1080/03085140500277153>

Zelizer, V. (2011). *Economic Lives, How Culture shapes the Economy*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

Zelmanovitz, L. (2016). *The Ontology and Function of Money The Philosophical Fundamentals of Monetary Institutions*. Lanham, Boulder, New York, London: Lexington Books.

Zipf, K. G. (1949). *Human Behaviour and the Principle of Least Effort*. Massachusetts: Addison-Wesley.

Βιβλιογραφία ανά κατηγορία και σε χρονολογική σειρά

Ανοικτή Βιβλιογραφία (ως 19/10/2019)

		Χρήμα και Χρηματοοικονομική Βιβλιογραφική Χρονολογική Ανασκόπηση (I)			
1700		1740		1780	
Locke J., Consideration s... the value of Money 1691		Franklin B., "Τραπέζης φύσις και της αναγκαστικότητας του χρέους" προς τον λαόν, 2012 1729		Adam Smith: The Wealth of Nations, 1776	Hume David Of Money and other economic essays, 1777
1800		1840		1880	
1900		1920		1940	
1950		1960		1980	
1991				1999	

Χρήσιμα και Χρηματοοικονομικά Βιβλιογραφικά Χρονολογικά Ανασκόπηση (II)

<p>2000</p> <ul style="list-style-type: none"> Hart K. The Money Bank 2000 Chen H. The Political Economy of S. Coast 2000 Επισημάνσεις: Νεοκλαστικοί Θεωρητικοί & Πρακτικοί Επιστήμονες 2000 De Grauwe, M. What, Future and Path - A Genealogy 2005 Philip M. Chapter 10: Language Functions 2005 Carter J. A Handbook of Economic Anthropology 2005 	<p>2000</p> <ul style="list-style-type: none"> Marini L. Power & Money: A Marxist Theory of Finance 2000 Επισημάνσεις: Ρόλος του Κράτους 2000 De Grauwe, M. What, Future and Path - A Genealogy 2005 Philip M. Chapter 10: Language Functions 2005 Carter J. A Handbook of Economic Anthropology 2005 	<p>2001</p> <ul style="list-style-type: none"> Hodgson P. Money, Interest and Accumulation: A Marxist Interpretation 2001 Marx as an Intellectual: Value at the beginning of Capital 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2001</p> <ul style="list-style-type: none"> Zingales, A. S. The Last Social of Money 2002 Goldman P. Money in a Post-Envo world 2003 Wallerstein I. Value & the world economy today 2003 Aguiar M., Ocaso A. La moneta entre violence at conference 2003 Lapavistas G. Social Foundations of Money, Money and Credit 2003 Riegel E.C. The new approach to freedom 2003 Inland P. Money & Role in the Monetary Business Cycle 2004 North, P. Money & Role in the Monetary Business Cycle 2007 Bryan D., Rafferty M. Financial Derivatives & the theory of money 2007 Dodd N. Reinventing Money in Europe 2007 Zelner V. Missing Money: How to Reinventing Money in Europe 2007 	<p>2004</p> <ul style="list-style-type: none"> Finetta G. Hobs on money theory and history: money as endogenous money 2004 Milker F. The Economics of Money Banking and Financial Markets 2004 Kenedy M. Regio complements Euro: New paths to sustainable prosperity 2004 Stadler G. Money & the early Greek mind 2004 Markus J. Money, Money and Credit 2003 Riegel E.C. The new approach to freedom 2003 Inland P. Money & Role in the Monetary Business Cycle 2004 North, P. Money & Role in the Monetary Business Cycle 2007 Bryan D., Rafferty M. Financial Derivatives & the theory of money 2007 Dodd N. Reinventing Money in Europe 2007 Zelner V. Missing Money: How to Reinventing Money in Europe 2007
<p>2005</p> <ul style="list-style-type: none"> Hobbes G.A., Millard S. Reports. V. The Future of Payment Systems 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 	<p>2005</p> <ul style="list-style-type: none"> Hobbes G.A., Millard S. Reports. V. The Future of Payment Systems 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 	<p>2005</p> <ul style="list-style-type: none"> Lewis H. How much money does the economy need? 2008 Smith G. Ours Κοινωνικό, Οικονομικό, Πολιτικό 2008 Ferguson N. Η ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ του Χρητισμού 2008 	<p>2005</p> <ul style="list-style-type: none"> Gibson-Graham, J.K. The End of Capitalism (As We Know It) 2006 Ingham G. Further reflections on the ontology of money: responses to Lapavistas and Dodd 2006 Arestis P., Sawyer M. (ed) A Handbook of Alternative Monetary Economics 2006 Muller L. Ηλεκτρονική Νομισματοκοπία 2007 Hodgson P. The revival of Victorian institutionalism 2007 Hodgson M. Aspects of the Pathology of Money 2007 Skousen M. The Big Three in Economics: Smith, Marx, Keynes 2007 	<p>2007</p> <ul style="list-style-type: none"> Lapavistas G. Strange exchange rate: Using a C.C. to re-evaluate the community free time 2009 Κρισιμότητα του Euro 2009 T. Greco, P. The Quality of Money 2009
<p>2008</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 	<p>2008</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 Κρισιμότητα του Euro 2008 	<p>2008</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2008</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2008</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008
<p>2009</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2009 Κρισιμότητα του Euro 2009 Κρισιμότητα του Euro 2009 	<p>2009</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2009 Κρισιμότητα του Euro 2009 Κρισιμότητα του Euro 2009 	<p>2009</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2009</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2009</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008
<p>2010</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2010 Κρισιμότητα του Euro 2010 Κρισιμότητα του Euro 2010 	<p>2010</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2010 Κρισιμότητα του Euro 2010 Κρισιμότητα του Euro 2010 	<p>2010</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2010</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2010</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008
<p>2011</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2011 Κρισιμότητα του Euro 2011 Κρισιμότητα του Euro 2011 	<p>2011</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2011 Κρισιμότητα του Euro 2011 Κρισιμότητα του Euro 2011 	<p>2011</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2011</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2011</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008
<p>2012</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2012 Κρισιμότητα του Euro 2012 Κρισιμότητα του Euro 2012 	<p>2012</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2012 Κρισιμότητα του Euro 2012 Κρισιμότητα του Euro 2012 	<p>2012</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2012</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2012</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008
<p>2013</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2013 Κρισιμότητα του Euro 2013 Κρισιμότητα του Euro 2013 	<p>2013</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2013 Κρισιμότητα του Euro 2013 Κρισιμότητα του Euro 2013 	<p>2013</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2013</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2013</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008
<p>2014</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2014 Κρισιμότητα του Euro 2014 Κρισιμότητα του Euro 2014 	<p>2014</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2014 Κρισιμότητα του Euro 2014 Κρισιμότητα του Euro 2014 	<p>2014</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2014</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2014</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008
<p>2018</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2018 Κρισιμότητα του Euro 2018 Κρισιμότητα του Euro 2018 	<p>2018</p> <ul style="list-style-type: none"> Κρισιμότητα του Euro 2018 Κρισιμότητα του Euro 2018 Κρισιμότητα του Euro 2018 	<p>2018</p> <ul style="list-style-type: none"> Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 Stehner, W. S., Wood, G. Institutional change in the payment system and monetary policy 2006 	<p>2018</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 	<p>2018</p> <ul style="list-style-type: none"> Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008 Levy M. (ed) The Elgar Companion to Social Economics 150 years later 2008

Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνικές Επιχειρήσεις
Βιβλιογραφική Χρονολογική Ανασκόπηση

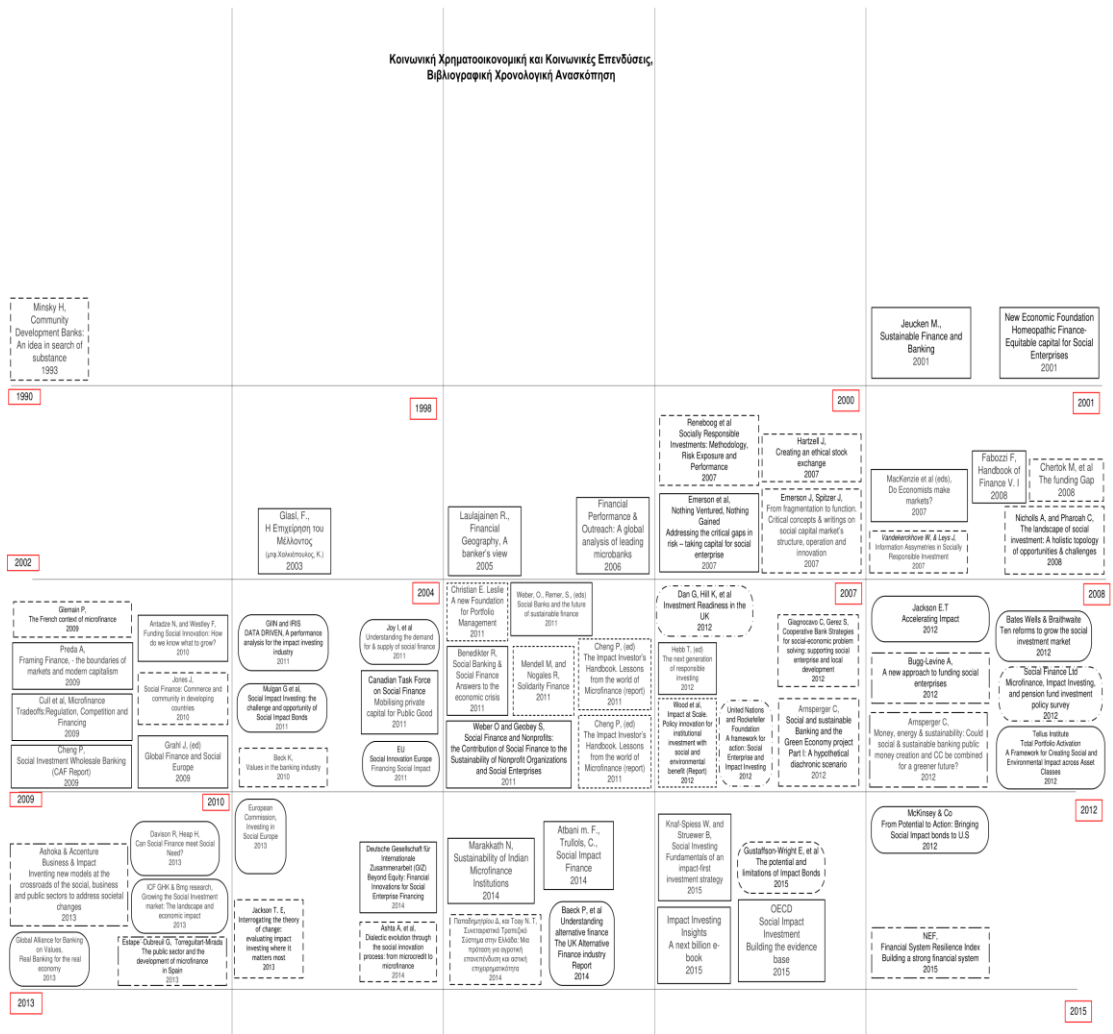
Κήλυς, Ν. Α., Ο Συνεταιρισμός στην Ελλάδα (5 τόμοι) 1985-1999	Δασκάλου, Γ. Αστικοί και Γεωργικοί Συνεταιρισμοί 1992			Capri, T. J., The prospects for the social economy in a changing world 1997				
1985	1995	1996	1997	1998	1999			
Defourny J., From third sector to social enterprise 2001	Borzaga, C. & Defourny J., The emergence of social enterprise 2001	Bank of England, The Financing of Social Enterprises: A special report by the Bank of England 2003	Mar J, Marti I., Social Entrepreneurship research: A source of inspiration, prediction and delight 2004	Spear, R., Social Entrepreneurship: a different model? 2006	Defourny J, Nyssens M., Social Enterprise in Europe: Recent trends and Developments 2008	News, C. and Hamlin B., Towards a social enterprise mindset: an action research driven, grounded theory led study of social enterprise in the context of the voluntary and community sector 2008	Monzon L, Chaves R., The European Social Economy: Concept and Dimensions of the third sector 2008	
2000	2001	2004	2005	2006	2008			
Ston, J. et al, Research in Social Entrepreneurship: Past contributions & Future Opportunities 2009	Vallancourt, Social Economy in the co-construction of public policy 2009	Santos F., A positive Theory of Social Entrepreneurship 2009	Kavaleri D, Patsourayioti K, Κοινωνική Οικονομία και τριτογενή προϊόντα 2010	Chalki E et al, Social Entrepreneurship and enterprise: Interrelated and innovation perspectives 2010	Tapscott et al, Social Entrepreneurship & Innovation: Self Organisation in an indigenous context 2010	Young D., Gristleider M., Social Entrepreneurship and the Financing of the third sector 2011	Creating Shared Value in the Hybrid Venture Arena: A business model innovation perspective 2011	
Cuevas C. and Fischer K., Cooperative Financial Institutions 2009	Birchall J. and Kellison H., Resilience of the cooperative business model in times of crisis 2009	Noya A., The changing Boundaries of Social Enterprises 2009	Smith S, Stevens C., Different types of Social Entrepreneurship: The role of geography and embeddedness on the measurement of social value 2010	Shaw, C., Day P., New Verto to Keep the Social Entrepreneurship Research Agenda Dangerous 2010	Defourny J, Nyssens M., Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and U.S 2010	Rechetti, L. & Borzaga, C. (Eds.), The Economics of Social Enterprises 2010	Ormiston & Seymour, Understanding Value Creation in Social Entrepreneurship: The Importance of Aligning Mission, Strategy and Impact Measurement 2011	Curtis T., Newness in Social Entrepreneurship Discourses: The Concept of Danwei in the Chinese experience 2011
2009	2010	2010	2011	2011	2011			
Hüglard L., Eschweiler J., Social Innovation and deliberative democracy 2011	European Commission Social Business Initiative 2011	Dacanay I. M., Social Enterprises and the poor (PhD thesis) 2012	Disagui P., New Frontiers of cooperation in Economy 2012	Chabal F., Advancing the theory of the cooperative organisation: The cooperative as a true hybrid 2012	Bosley, Ghatak, Profit with Purpose? A theory of Social Enterprise 2013	Gonin M., Toward a Statistically Robust Assessment of Social and Solidarity Economy Actors. Conceptual Development and Empirical Validation 2013	Birchall J., The potential of co-operatives during the current recession; theorizing comparative Advantage 2013	Επιχειρηματική Επινοητική Κοινωνική & Κοινωνική Επιχειρηματικότητα V.4 2013
Hooperdam et al, A conceptual overview of what we know about Social Entrepreneurship 2011	Patel S & Mehta K., Life's principles as a framework for designing successful social enterprises 2011	Defourny J, Nyssens M., The EMES approach of social enterprise in a comparative perspective 2012	Grass W., Business Models of Social Enterprise: A design approach to hybridly 2012	Friedler F. et al., Introduction: Recent trends in social economy research 2012	Akyü, Z., Κοινωνική Οικονομία, Εργασία, Εννομή και Κοινωνική Ανοικτότητα (PhD thesis) 2012	Berglund K., Schwarz B., Holding on to the anomaly of Social Entrepreneurship Dilemmas in starting up & running a Fair Trade Enterprise 2013	OECD/LEED Job creation through the social economy and social entrepreneurship 2013	Germak A, Robinson J., Exploring the motivation of nascent social entrepreneurs 2013
2011	2012	2012	2013	2013	2013			
Defourny J, Nyssens M., Social Cooperatives: When Social Enterprises Meet the Co-operative Tradition 2014	Μηρόπου, Ε., ΕΚΕ, Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα: Η εμπειρία των Κοιν.Σ.Ε.Π στο Ν. Μογυνητός (PhD thesis) 2014	Festari V., The Role of Participatory Governance in the EMES Approach to Social Enterprise 2014	Heinecke, A. et al, Leadership in Social Enterprise, How to manage yourself and the team 2014	Sacchetti S, and Campbell C., Creating space for communities: social enterprise and the bright side of social capital 2015				
Teasdale S, et al, Playing with Numbers: A Methodological Critique of the Social Enterprise Growth Myth 2014	Italian Presidency of the EU, Unlocking the potential of the social economy for EU growth: The Rome Strategy 2014							
2014	2015	2015	2018	2018	2018			

Κοινωνική Καινοτομία,
Βιβλιογραφική Χρονολογική Ανασκόπηση

1850	1900	1930	1940	1960	1989
Sargent, W. Social Innovators and their Schemes 1858			Schumpeter J., Capitalism, Socialism and Democracy 1943		
1990	1991	1992	1993	1994	1995
	Christensen, Clayton M. The Innovator's Dilemma 1997	Nilsen O. W. Social Innovation – An exploration of the Literature 2003	Dover G. Social Innovation & Institutional work (PhD thesis) 2003	Hippel, von E., Democratizing Innovation 2005	Mulgan G., The Process of Social Innovation 2006
1996	1997	2000	2001	2002	2003
Murray, et al The Open Book of Social Innovation 2010	EU The Young Foundation Study on Social Innovation 2010	Witley F, Antaiatz N, Making a Difference: Strategies for Scaling Social Innovation 2010	Andersen J, Bihel A, Sagarat Jangeman M. Social Innovation & Empowerment: three cases of action research 2010	Wern, L., Chan, (eds) Creativity & Innovation in Business and Beyond 2011	Levesque B. Social Innovation and Governance in Public Management Systems: Limits of RMI and search for alternatives? 2012
OECD SMEs Entrepreneurship and Innovation 2010	OECD SMEs Entrepreneurship and Innovation 2010	Moskalev et al. Mechanisms of social value creation: extending financial modelling to social entrepreneurship and social innovation 2010	Giddens S, The Power of Social Innovation How civic entrepreneurs ignite community networks for good 2010	Barney of European policy editors Empowering people driving change: SI in the EU 2011	Horizon 2020 Intersectional Alliance and Social Innovation: When corporations meet civil society 2012
2010	2010	2010	2010	2012	2013
Gemlik A, Social Entrepreneurship Motivation: A Quantitative Analysis of Nascent Social Entrepreneurs 2013	Davies A, and Simon J. How to grow social innovation: A review and critique of scaling and diffusion for understanding the growth of social innovation 2013	Van Dyck, B, Van den Broeck, P. Social innovation: a territorial process 2013	Warren et al. The Social Finance and Social Innovation Nexus 2012	Wardell J, Through Schumpeter: Public policy, social innovation and social entrepreneurship 2012	Schwab Foundation Scaling the Strategy Policy Guide to Scaling Social Innovation 2013
2013	2013	2013	2013	2013	2013
Davies A & Simon J. How to grow social innovation: A review and critique of scaling and diffusion for understanding the growth of social innovation 2013	Schmitz Understanding Social Innovation 2014	De Bruin A, Strang L. The social innovation continuum: towards addressing definitional ambiguity 2013	Temple (PFI) Growing social innovation: a literature review 2013	EUJ Guide to Social Innovation 2013	Mooser F, et al General Innovation: the return of social innovation as a scientific concept and a social practice in the Handbook on Social Innovation 2013
2014	2014	2014	2014	2014	2014
Mulgan G, Design in Public and Social Innovation NESTA 2014	Groot A, Danksaar B, Does Social Innovation requires Social Entrepreneurship? 2014	Lichtenstein B., High N., Heister C. What is the process by which Social Innovations emerge? A study of initiatives to restore Milton Creek 2014	Laine D, and Adani P. Social Innovation and the challenge of democracy in Europe 2015	Wardell J, Social Innovation Europe: Making Good our Future. Exploring the new boundaries of open & social innovation in manufacturing 2015	EUJ, DG Communications Growing a digital social innovation ecosystem for Europe? DSI Final Report 2015
2014	2014	2014	2015	2015	2015
			Howaldt et al On the theory of social innovations: Tardat's neglected contribution to the development of a sociological innovation theory 2015	Anderson T, Curtis A, Wilby C. Definition and Theory in Social Innovation: The Theory of Social Innovation and international approaches 2015	Nicholls A, Simon J, Gabriel M, (eds) New Frontiers in Social Innovation Research 2015

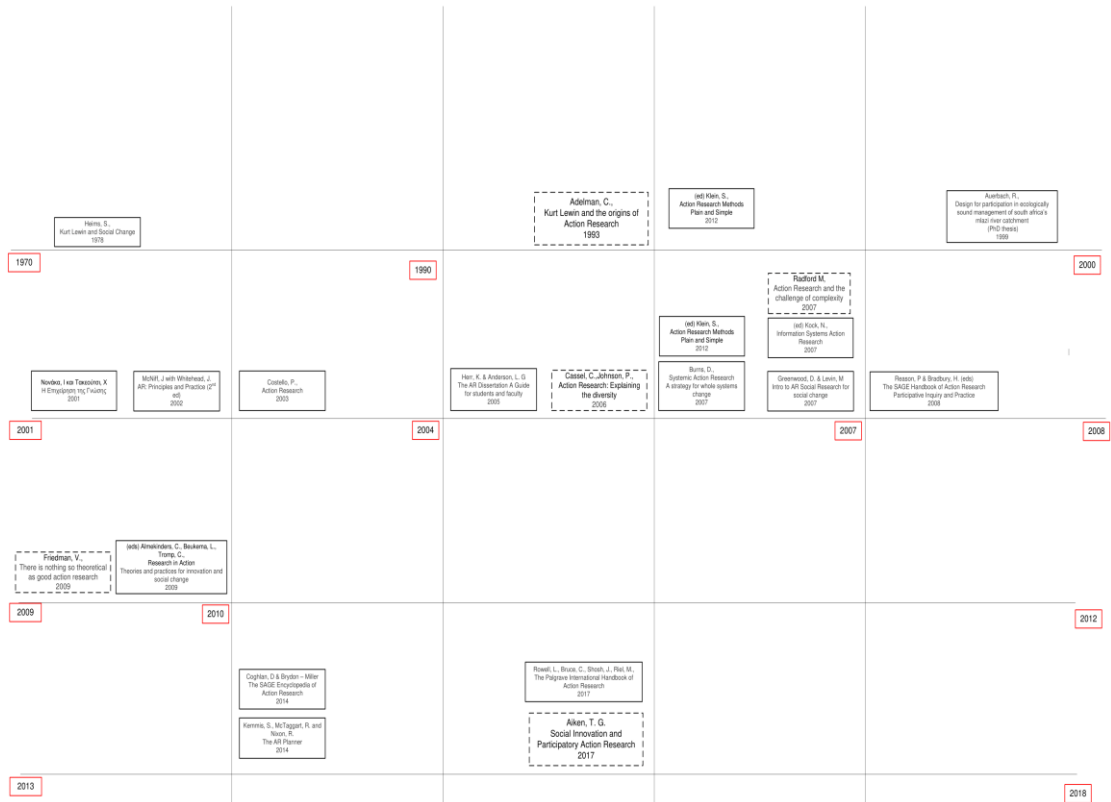
Κοινωνική Χρηματοοικονομική και Κοινωνικές Επενδύσεις,
Βιβλιογραφική Χρονολογική Ανασκόπηση

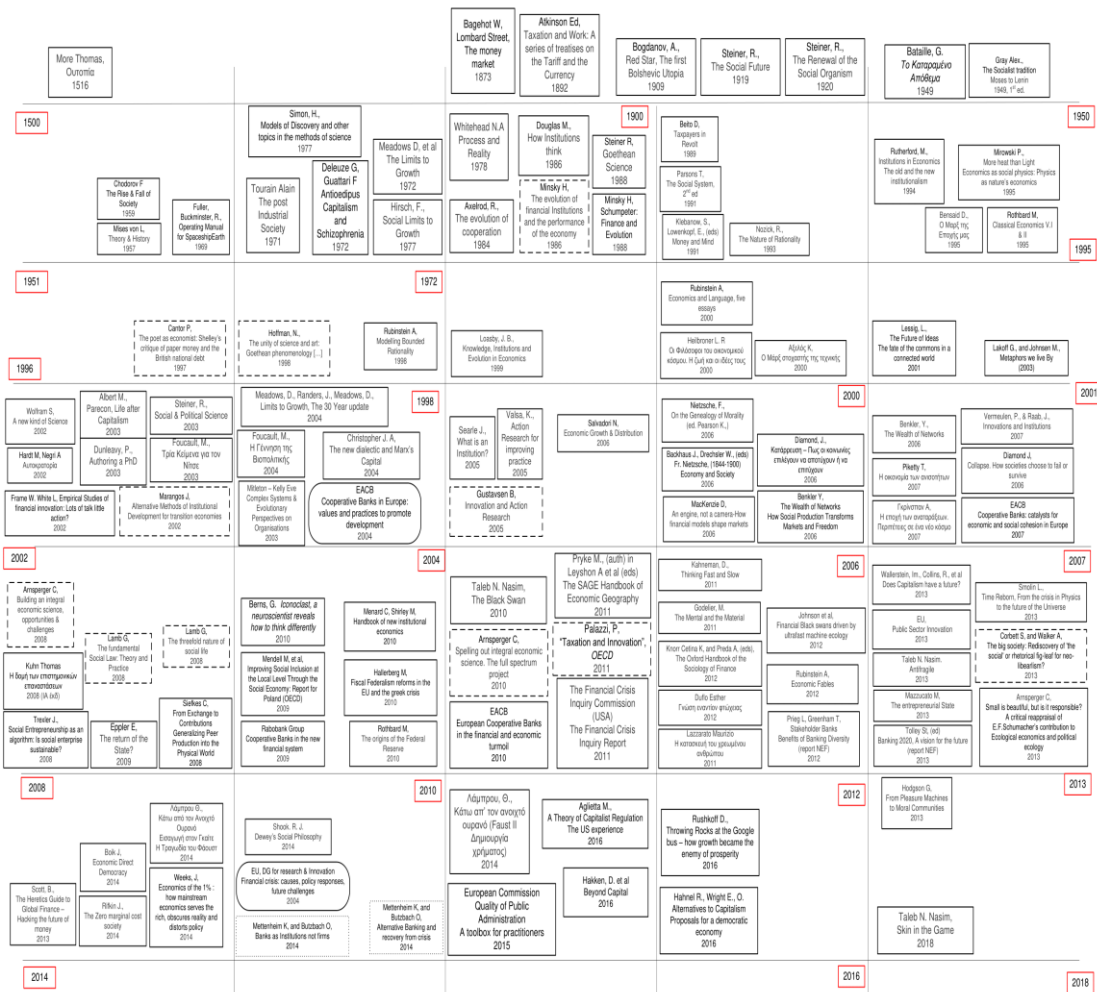
Συστημική Σκέψη, Θεωρία και Θεωρία Πολυπλοκότητας & Θεωρία Αρμολογικότητας,
Βιβλιογραφική Χρονολογική Ανασκόπηση

<p>1910</p> <p>Boisotov, A. Τεχνολογία (Technology) 1913</p>				
			<p>Mandelbrot M. The Fractal Geometry of Nature 1977</p>	<p>Bailey, D. K. Social Entropy Theory 1990</p> <p>Waldsp. M. M. Complexity 1993</p> <p>Cohen J. and Stewart I. The Collapse of Chaos. Discovering simplicity in a complex world 1994</p>
<p>1950</p> <p>Capra, F., The Web of Life A new scientific understanding of living systems 1986</p>	<p>1970</p> <p>Stowell, et al. (Eds.), Systems for Sustainability People Organisations and Environments 1997</p>	<p>1990</p> <p>Bay, P. Τηλεσκοπική Θέση, Η Εποχή της αυτοοργάνωσης, κριτικισμός, 1999</p>	<p>Capra, F., The Turning Point Science, Society and the Rising Culture 1987</p> <p>Maturana, R. H., Varela, J. F., The Biological roots of human understanding 1987</p>	<p>1995</p> <p>Mirrowski P. From Mandelbrot to Chaos 1999</p> <p>Hilling, S. C. and Gunderson, H. L. Resilience and Adaptive Cycles (in Gunderson (ed)) 2002</p>
<p>1996</p> <p>Capra, F., The Hidden Connections – Integrating the biological Cognitive and Social dimensions of life into a science of sustainability 2002</p>	<p>1998</p> <p>Colander (Ed.), Complexity and the History of Economic Thought 2003</p> <p>Berkes F. et al Navigating Social Ecological Systems – Building Resilience for Complexity and Change 2003</p>	<p>1999</p> <p>Moore J. B., Shaking the Invisible Hand, Complexity, Choices, and Collapse 2005</p> <p>Wiegner I., Complexity Theory, Exploring the limits of efficient algorithms 2005</p> <p>Camerer C. et al Neuroeconomics: How Neuroscience Can Inform Economics 2005</p>	<p>2000</p> <p>Seimovitch D. E., The origin of wealth Evolution, complexity, and the radical rethinking of Economics 2006</p> <p>Gris H., The economy as a complex adaptive system A review of Senedeker's "The origin of wealth." 2006</p> <p>Barnes P., Capitalism 3.0 A Guide to reclaiming Commons 2006</p>	<p>2002</p> <p>Fricker K., Technological Innovation and Complexity Theory 2007</p> <p>Philo R. & Hoar G., Complexity and action research: exploring the theoretical and methodological connections 2007</p>
<p>2002</p> <p>Aubin J. P., Time and Money: How long and how much money is needed to regulate a viable economy 2008</p> <p>Travis, J., Social Entrepreneurship as an algorithm: Is social enterprise sustainable? 2008</p>	<p>2004</p> <p>Lane D. et al (eds) Complexity perspectives in Innovation & Social Change, 2009</p> <p>Goldstein J. et al Complexity Science and Social Entrepreneurship 2009</p> <p>Antoniello, The economics of innovation: from the classical legend to the economics of complexity 2009</p> <p>Mitchell M., Complexity, A guided tour 2009</p> <p>Klimontov A., Ubiquitous Quantum structure. From Psychology to Finance 2009</p>	<p>2004</p> <p>Aubin J.P et al., Viability Theory, New Directions 2011</p> <p>Hattinger D., Parsimonious Principles & pathways beyond Sustainability 2011</p> <p>Cooper, M., Complexity Theory after the financial Crisis 2011</p> <p>Manolis, et al Islands Economic Collapse 2011</p>	<p>2006</p> <p>Caplan F.J., An Agent based approach to classical Malthusian value theory and labour mobility 2012</p> <p>Col P., Complexity Science: Understanding Research Processes and Improving research practice 2012</p> <p>Falmer D.J., Economics needs to treat economy as a complex system 2012</p>	<p>2007</p> <p>Ogilvie F.J., Jiang X., Agent based computational economics: Simulation Tools for Heterodox Research 2013</p> <p>Simpson, D., The Rediscovery of Classical Economics Adaptation, Complexity and Growth 2013</p> <p>Arthur W. B., Complexity Economics: A different framework for economic thought 2013</p> <p>Allen P., Complexity, uncertainty and innovation 2013</p>
<p>2008</p> <p>Capra, F., Luisi, P. L. The systems view of Life A unified Vision 2014</p> <p>Capra, F., Luisi, P. L. The systems view of Life A unified Vision 2014</p>	<p>2010</p> <p>Colander, D. Kapers, R., Complexity and the Art of Public Policy 2014</p>			
<p>2014</p>				<p>2015</p>

Ενεργή Έρευνα Και Γνώση,
Βιβλιογραφική Χρονολογική Ανασκόπηση

Γενική Βιβλιογραφία, Βιβλιογραφική Χρονολογική Ανασκόπηση

Παραρτήματα

Παράρτημα 1: Η Ποιοτική και Ποσοτική Έρευνα

Η Ποιοτική Έρευνα του SES Net Fund

Στις επόμενες σελίδες αποτυπώνεται η σύνοψη των focus groups που έγιναν σε πόλεις της Θεσσαλίας όπως αποτυπώθηκε στην ενότητα 1.4.4 του κυρίως κειμένου της έρευνας. Η δομή είναι όμοια και περιλαμβάνει ανά συνάντηση⁹⁶ άμεσα και έμμεσα ενδιαφερομένων μερών τη μεθοδολογική προσέγγιση, τη λίστα συμμετεχόντων, τα ερωτήματα του εργαστηρίου και τις απαντήσεις που δόθηκαν από τους συμμετέχοντες/ουσες.

Καρδίτσα 4/7/2014 , (Άμεσα Ενδιαφερόμενα Μέρη)

1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ⁹⁷

Στόχος του εργαστηρίου είναι η ποιοτική διάγνωση της υφιστάμενης ζήτησης των Κοινωνικών Επιχειρήσεων για τη χρηματοδότηση των επιχειρηματικών τους ιδεών.

Η ομάδα στόχος (focus group) του Εργαστηρίου αποτελείται από τα άμεσα ενδιαφερόμενα μέρη του έργου, οι οποίοι είναι εκπρόσωποι των Κοινωνικών Επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Περιφερειακή Ενότητα Καρδίτσας.

Ο συντονιστής του εργαστηρίου και τα μέλη της ομάδας έργου παρουσίασαν το έργο “Δίκτυο Υποστήριξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας- SESNet”, στο πλαίσιο του οποίου πραγματοποιήθηκε η συνάντηση, τους στόχους και τη μεθοδολογική προσέγγιση του εργαστηρίου και τους γενικούς κανόνες της συζήτησης που θα ακολουθούσε. Έπειτα, οι συμμετέχοντες παρουσίασαν σύντομα το προφίλ των κοινωνικών επιχειρήσεων που εκπροσωπούν, εστιάζοντας σε δραστηριότητες που αφορούν ζητήματα κοινωνικής οικονομίας και επιχειρηματικότητας.

Μεθοδολογικά, η συζήτηση κινήθηκε στη βάση 5 κύριων ερωτήσεων. Ο συντονιστής έθετε το βασικό ερώτημα και οι εκπρόσωποι των Κοινωνικών Επιχειρήσεων απαντούσαν, αναπτύσσοντας τις σκέψεις τους.

2. ΛΙΣΤΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ – FOCUS GROUP

A/A	Φορέας
1	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΕΥΚΑΡΠΙΟΝ
2	Κοιν.Σ.Επ. ΦΙΛΙΑΣ ΓΕΑ
3	Κοιν.Σ.Επ. SKYLAND

⁹⁶ Τοπική συνάντηση στο πλαίσιο του έργου “Δίκτυο Υποστήριξης Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας- SES Net”

⁹⁷ Η μεθοδολογική προσέγγιση αποτυπώνεται εδώ μόνο στο πρώτο εργαστήριο λόγω τυποποιημένης παράθεσής της

	ACTIVITIES
4	Κοιν.Σ.Επ. SKYLAND ACTIVITIES
5	Κοιν.Σ.Επ. Παλαμά.
6	Κοιν.Σ.Επ. ΡΟΜΒΟΣ
7	Πρόεδρος Σαλιγκαροτρόφων Ελλάδας
8	ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΣ ΘΕΣΓΑΛΑ
9	Κοιν.Σ.Επ. ΗΛΑΚΑΤΗ
10	Κοιν.Σ.Επ. SUPERMARKET
11	ΕΕΤΑΑ ΑΕ
12	ΑΝΚΑ ΑΕ

3. ΥΛΟΠΟΙΗΣΗ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ

- **Ερώτημα 1^ο:** *Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;*

Το σύνολο των συμμετεχόντων συνέκλινε στο συμπέρασμα ότι υπάρχει σημαντικό έλλειμμα στην απεικόνιση της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας στο δημόσιο διάλογο με αποτέλεσμα να υπάρχει σύγχυση γύρω από τους ορισμούς και τις δυνατότητες που προσφέρει.

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα των συμμετεχόντων συνοψίζονται στα εξής:

- 1) **Ελλιπής πληροφόρηση** – ενημέρωση σχετικά με την Κοινωνική Οικονομία και την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Εκτιμήθηκε από τους συμμετέχοντες ότι οι Υπηρεσίες των φορέων της Τοπικής και Περιφερειακής Αυτοδιοίκησης και άλλων Δημόσιων Φορέων δεν γνωρίζουν επαρκώς το νομικό και το θεσμικό πλαίσιο των Κοιν.Σ.Επ. (Ν.4019/2011) και ευρύτερα τον τομέα της Κοινωνικής Οικονομίας και της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας με αποτέλεσμα να καθυστερούν οι διαδικασίες ίδρυσης και να δίστανται πολλές απαντήσεις σχετικά με την εφαρμογή των νόμων.
- 2) **Έλλειψη χρηματοδοτικών ενισχύσεων** που να στοχεύουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας και θα διασφαλίζουν ταυτόχρονα μέσω διαφανών διαδικασιών την αξιοπιστία και τη βιωσιμότητα των χρηματοδοτούμενων επιχειρηματικών ιδεών. Ο εκπρόσωπος του ΕΥΚΑΡΙΠΟΝ (αγροτικός συνεταιρισμός με επιχειρηματικό αντικείμενο την παραγωγή και τη μεταποίηση super foods) καταθέτοντας την προσωπική του εμπειρία υποστηρίζει ότι χωρίς χρηματοδότηση για

την κατασκευή εργαστηρίου μεταποίησης ο συνεταιρισμός δεν θα μπορούσε να είναι βιώσιμος. Η ύπαρξη χρηματοδότησης καθιστά την επιχείρηση βιώσιμη).

- 3) **Έλλειψη ρευστότητας και επενδυτικών κεφαλαίων**, το οποίο αποδόθηκε κυρίως στην οικονομική κρίση και στην αύξηση της ανεργίας
- 4) **Έλλειψη τοπικού, περιφερειακού ή εθνικού μηχανισμού** (σημείο αναφοράς) που να μπορεί να υποστηρίξει το θεσμικό και συμβουλευτικό πλαίσιο της Κοινωνικής Οικονομίας και της κοινωνικής επιχειρηματικότητας
- 5) **Δεν υπάρχει ολοκληρωμένος στρατηγικός αναπτυξιακός σχεδιασμός** για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα από την τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση και τους φορείς που συμμετέχουν στον αναπτυξιακό σχεδιασμό
- 6) **Έλλειψη νοοτροπίας συνεργατισμού**

Ερώτημα 2^ο: *Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κοινωνική Οικονομία; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Οι απόψεις και τα συμπεράσματα των συμμετεχόντων συνοψίζονται στα εξής:

- 1) **Ανεπαρκής Εφαρμογή των προγραμμάτων ΤΟΠΕΚΟ και ΤΟΠΣΑ.** (δεν βοήθησε η κατάρτιση, έλλειψη τεχνικής υποστήριξης στη διαδικασία ίδρυση μιας ΚοινΣΕπ). Εκτιμούν ότι η υποστήριξη από τα προγράμματα αυτά έπρεπε να εστιαστεί στην εκπόνηση επιχειρηματικών σχεδίων βιωσιμότητας, στο συντονισμό των συναντήσεων για την κατάρτιση του κανονισμού λειτουργίας, σε θέματα καθοδήγησης στον τομέα του marketing και σε θέματα παραγωγής κλπ.
- 2) Δεδομένης της οικονομικής κρίσης και της ελλιπούς τεχνικής και χρηματοδοτικής υποστήριξης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας εκτιμούν ότι πρέπει να προχωρήσουν με **μικρά βήματα για την ανάπτυξη της Κοιν.Σ.Επ.** στην οποία συμμετέχουν.
- 3) Πολλές δυσκολίες για την ίδρυση μιας Κοιν.Σ.Επ. και **πρέπει να στηριχτεί κάποιος μόνο στις δικές του δυνάμεις.**
- 4) Ο **Συνεταιρισμός αποτελεί ουσιαστικά μια ανάγκη με σκοπό την επιβίωση.**
- 5) **Δεν υπάρχει ξεκάθαρο νομικό και θεσμικό πλαίσιο** για να ξέρει κάποιος πως να κινηθεί και τι αποφάσεις να πάρει. Κατατέθηκε η προσωπική εμπειρία του εκπροσώπου της Κοιν.Σ.Επ. «Παλαμά», οι οποίοι ίδρυσαν τη συγκεκριμένη Κοιν.Σ.Επ. για τη διαχείριση του δημόσιου και ιδιωτικού πρασίνου του Δήμου. Ενώ ξεκίνησαν με την παραδοχή ότι μπορούν να υπογράψουν απ' ευθείας προγραμματική σύμβαση με το Δήμο στη συνέχεια αναγκάστηκαν να συμμετέχουν σε διαδικασία διαγωνισμού για την υλοποίηση του έργου.

Ερώτημα 3^ο: *Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, τι εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Για την καλύτερη επιτέλεση του έργου των Κοινωνικών Επιχειρήσεων προτάθηκαν τα εξής μέτρα και εργαλεία:

- 1) **Οργάνωση ανοικτών ενημερωτικών εκδηλώσεων περί Κοινωνικής Οικονομίας και Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας** για την ορθή ενημέρωση μεγαλύτερου μέρους της κοινωνίας (πολλοί πιστεύουν ότι πρόκειται για νέου τύπου ΜΚΟ και διαρρέει η φήμη ότι συστάθηκαν μόνο για τις επιδοτήσεις).
- 2) **Ύπαρξη ενός φορέα τεχνικής και συμβουλευτικής υποστήριξης** ως σημείο αναφοράς για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα.
- 3) Χρηματοδοτικά μέτρα ειδικά για την κοινωνική επιχειρηματικότητα και χρηματοδότηση βάσει επιχειρηματικού σχεδίου.

Ερώτημα 4^ο: *Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.).*

Για πρώτη φορά οι Κοιν.Σ.Επ. της Περιφερειακής ενότητας Καρδίτσας βρέθηκαν σε ένα κοινό τραπέζι στο οποίο τους δόθηκε η ευκαιρία να γνωριστούν και να ανταλλάξουν απόψεις και εμπειρίες.

Κρίθηκε αναγκαία η ανάπτυξη νοοτροπίας συνεργατισμού και η ανάγκη συνεννόησης μεταξύ τους για να μπορέσουν να προχωρήσουν. Η ανάγκη για συνεργασία εκφράστηκε ως απαραίτητη για την επιβίωση. Η επιτυχία θα εξαρτηθεί από τη συνεργασία, την εντατική δουλειά και τη συγκεκριμένη στόχευση σύμφωνα με τους συμμετέχοντες.

Ερώτημα 5^ο: *Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).*

Στο σημείο αυτό οι συμμετέχοντες εξέφρασαν το προσωπικό τους όραμα για το μέλλον. Συγκεκριμένα:

- 1) Η εκπρόσωπος της ΚοινΣΕπ «ΦΙΛΙΑΣ ΓΕΑ» εξέφρασε το όραμα να εξασφαλίσουν την ανάγκη της τοπικής αγοράς σε προϊόντα μεταποίησης αγροτικών προϊόντων, όπως τουρσιά, γλυκά του κουταλιού, μαρμελάδες, πίτες κλπ.
- 2) Η εκπρόσωπος της ΚοινΣΕπ «SKYLAND ACTIVITIES» εξέφρασε ως προσωπικό όραμα την εξασφάλιση των αναγκών της τοπικής αγοράς και της τουριστικής κίνησης σε εναλλακτικά αθλήματα.
- 3) Ο εκπρόσωπος της ΚοινΣΕπ «ΗΛΑΚΑΤΗ» εξέφρασε ως δικό τους όραμα την ύπαρξη ενός πωλητηρίου τοπικών προϊόντων ως σημείο αναφοράς για τον καταναλωτή.

- 4) Ομοίως η ΚοινΣΕπ «SUPERMARKET» εξέφρασε ως στόχο την ανάπτυξη τοπικών συνεργασιών ώστε να πωλούνταν στο κατάστημά τους προϊόντα που παράγονται από επιχειρήσεις της περιοχής
- 5) Τέλος, ο εκπρόσωπος της ΚοινΣΕπ «ΠΑΛΑΜΑ» εξέφρασε την ανάγκη για ένα ξεκάθαρο νομικό και φοροτεχνικό πλαίσιο στη λειτουργία μιας ΚοινΣΕπ ώστε να μπορούν να λάβουν τις απαραίτητες αποφάσεις βασισμένες σε μια ξεκάθαρη νομική και θεσμική βάση.

Καρδίτσα 4/7/2014 (Άμεσα Ενδιαφερόμενα Μέρη)

ΛΙΣΤΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ – Focus Groups

A/A	Φορέας
1	ΟΤΔ LEADER Καρδίτσας
2	ΜΚΟ Οικόσφαιρα
3	ΚΠΕ Μουζακίου
4	Σύμβουλος επιχειρήσεων 1
5	ΔΑΟΚ Καρδίτσας
6	Σύμβουλος επιχειρήσεων 2
7	Α.Σ. ΥΠΟΔΟΧΗ
8	Σύμβουλος επιχειρήσεων 3
9	ΑΝΚΑ Α.Ε.

1^ο Θέμα: Παρουσίαση φορέων και στελεχών

[...]

2^ο Θέμα: Υλοποίηση εργαστηρίου

Μεθοδολογικά, η συζήτηση κινήθηκε στη βάση 5 κύριων ερωτήσεων. Ο συντονιστής έθετε το βασικό ερώτημα και οι έμμεσοι φορείς απαντούσαν, αναπτύσσοντας τις σκέψεις τους. Ανά ερώτημα, τα βασικά σημεία ακολουθούν:

- **Ερώτημα 1^ο:** *Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;*

Το σύνολο των συμμετεχόντων συνέκλινε στο συμπέρασμα ότι η Κοινωνική Οικονομία παρουσιάζει αυξημένη δυναμική, παρουσιάζοντας όμως και σοβαρά προβλήματα. Οι βασικές αιτίες που επιβάλλουν την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, είναι:

1) η οικονομική κρίση και η έλλειψη ρευστότητας που αυτή προκαλεί, δεδομένα που δυσχεραίνουν τις ατομικές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

2) Οι υψηλές απαιτήσεις που θέτει η αγορά (χονδρέμποροι, καταναλωτές, εξαγωγείς) στην πρωτογενή παραγωγή. Υπό το πρίσμα αυτό, οι απαιτήσεις που τίθενται στην ποιότητα προϊόντος, στην τυποποίηση και στον όγκο παραγωγής, στρέφουν τους παραγωγούς στη συμμετοχή σε συνεταιριστικά εγχειρήματα.

3) Το «λιμνάζον» επιστημονικό δυναμικό. Πρόκειται για αξιόλογο επιστημονικό δυναμικό που παραμένει εκτός αγοράς εργασίας, λόγω της έλλειψης θέσεων απασχόλησης. Η κοινωνική οικονομία αποτελεί χώρο στον οποίο μπορεί να δραστηριοποιηθεί το συγκεκριμένο δυναμικό.

4) Σε τοπικό επίπεδο, η πλεονεκτική γεωγραφική θέση του Νομού Καρδίτσας παρέχει ευκαιρίες ανάπτυξης στις κοινωνικές επιχειρήσεις.

Στον αντίποδα των παραπάνω, οι συμμετέχοντες περιέγραψαν και τις αδυναμίες των κοινωνικών επιχειρήσεων, οι οποίες δεν επιτρέπουν την περαιτέρω ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι αδυναμίες που εντοπίστηκαν είναι οι ακόλουθες:

1) Το βεβαρυσμένο παρελθόν συνεταιριστικών εγχειρημάτων. Η αποτυχία μαζικών συνεταιριστικών εγχειρημάτων στο παρελθόν, λειτουργεί ανασταλτικά στην ανάληψη πρωτοβουλιών κοινωνικής επιχειρηματικότητας.

2) Η έλλειψη κουλτούρας συνεργασίας. Η γενικότερη έλλειψη νοοτροπίας συνεργασίας και εθελοντισμού, που κυριαρχεί στον ελληνικό πληθυσμό, δυσχεραίνει την ανάληψη πρωτοβουλιών κοινωνικής οικονομίας.

3) Στον πρωτογενή τομέα, οι επιδοτήσεις που δίνονται στους παραγωγούς, αφαιρούν το κίνητρο για την ανάληψη επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και ειδικότερα για την ίδρυση συνεταιριστικών εγχειρημάτων.

4) Η παντελής έλλειψη ενημέρωσης, εκπαίδευσης και παιδείας σε ζητήματα κοινωνικής οικονομίας. Λόγω του συγκεκριμένου παράγοντα, παρατηρείται συχνά το φαινόμενο τα μέλη των Κοινωνικών επιχειρήσεων να περιμένουν από τρίτους την πρωτοβουλία και να μην λειτουργούν επιχειρηματικά.

Ερώτημα 2^ο: *Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κοινωνική Οικονομία; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ).*

Οι συμμετέχοντες εξέφρασαν το ενδιαφέρον και την πίστη τους στο αντικείμενο της κοινωνικής οικονομίας και κυρίως σε συλλογικότητες με κοινό στόχο και όραμα. Κάποιοι εκ των συμμετεχόντων έθεσαν το ζήτημα για το κατά πόσο συμβαδίζει η κοινωνική οικονομία με το χρηματικό κέρδος. Διατυπώθηκε η εκτίμηση, ότι το κέρδος μέσω της ενασχόλησης με φορείς κοινωνικής οικονομίας, μπορεί να είναι και μη-χρηματικό (εξυπηρέτηση κοινωνικού οφέλους, δημιουργική ενασχόληση). Τέλος, ορισμένοι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι θεωρούν εξαιρετικά δύσκολη την εκτίμηση περί του κοινωνικού χαρακτήρα ενός εγχειρήματος. Συγκεκριμένα, έθεσαν τον προβληματισμό, για το κατά πόσο ένα εγχείρημα εντάσσεται στην

κοινωνική οικονομία με βασικό κριτήριο τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτό ή το αντικείμενο που εξυπηρετεί.

Ερώτημα 3^ο: *Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, τι εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου ερωτήματος, οι συμμετέχοντες κατέθεσαν 4 εργαλεία, τα οποία θεωρούν ότι μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας. Τα εργαλεία που προτάθηκαν είναι τα παρακάτω:

1) Μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών από ανεπτυγμένες χώρες: Υπό το δεδομένο ότι πολλές χώρες διαθέτουν εμπειρία και καλά παραδείγματα από τον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας, η μεταφορά τεχνογνωσίας θα μπορούσε να συμβάλει καθοριστικά. Για το εργαλείο αυτό, οι συμμετέχοντες έθεσαν το ζήτημα ότι η πάσης φύσης μεταφορά τεχνογνωσίας θα πρέπει να συνδυάζεται με bottom-up approach, προκειμένου να ελέγχεται η δυνατότητα κατανόησης και εφαρμογής της, από τους άμεσα ενδιαφερομένους.

2) Δίκτυο φορέων Κοινωνικής Οικονομίας: Η ίδρυση και λειτουργία ενός δικτύου φορέων Κοινωνικής Οικονομίας θα διευκόλυνε τη συνεργασία των σχετικών φορέων και θα δημιουργούσε μεγαλύτερη ευελιξία. Το δίκτυο θα μπορούσε να μεταφέρει τις καλές πρακτικές από το εξωτερικό, προσαρμοσμένες στην ελληνική πραγματικότητα, ορίζοντας συγκεκριμένο χρονικό βάθος στην εφαρμογή τους. Ως το πλέον καθοριστικό σημείο του εργαλείου εντοπίστηκε η ενσωμάτωση μηχανισμών ανάδρασης, μέσω των οποίων, τα αποτελέσματα και τα δεδομένα από την εφαρμογή δράσεων στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας, θα μεταφέρονται ταχέως στους συμμετέχοντες φορείς.

3) Δομή καταγραφής κοινωνικών αναγκών: Προτάθηκε η δημιουργία δομής, η οποία θα καταγράφει και θα επικαιροποιεί διαρκώς τις ανάγκες της τοπικής κοινωνίας, προκειμένου να λαμβάνονται ταχέως μέτρα αντιμετώπισης. Μέσω της δομής αυτής, θα μπορούσαν να μεταφέρονται οι κοινωνικές ανάγκες στους φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας. Ως «κλειδί» για την επιτυχία του εργαλείου, αναφέρθηκε η ταχύτητα στη μεταφορά των κοινωνικών αναγκών που εντοπίζονται, από τη δομή, στους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων και χάραξης στρατηγικής (ουσιαστικά δηλαδή στον κρατικό μηχανισμό).

4) Οδηγός Κοινωνικής Οικονομίας: Η πρόταση συνίσταται στην εκπόνηση ενός Οδηγού, που θα περιλαμβάνει τις βασικές οδηγίες για τη δημιουργία φορέα κοινωνικής οικονομίας. Οι οδηγίες θα πρέπει να είναι διατυπωμένες σε απλή και όχι τεχνοκρατική γλώσσα, ώστε να είναι πλήρως κατανοητές σε ενδιαφερόμενους για τέτοια εγχειρήματα. Προτάθηκε επίσης να περιλαμβάνεται στον Οδηγό, ειδικό κεφάλαιο για τα χαρακτηριστικά που θα πρέπει να συγκεντρώνει ένας κοινωνικός επιχειρηματίας.

Ερώτημα 4^ο: *Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.).* Ο κάθε συμμετέχοντας κατέθεσε την προσωπική του εμπειρία από τη συνεργασία με φορείς κοινωνικής οικονομίας. Συνολικά, εντοπίστηκαν συνεργασίες των έμμεσων φορέων, με αγροτικούς συνεταιρισμούς, ομάδες παραγωγών, Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις και συλλογικότητες εθελοντισμού (δίκτυα ανταλλαγών, ΜΚΟ). Οι συμμετέχοντες κατέθεσαν τις παρακάτω διαπιστώσεις, που προέκυψαν από τις παραπάνω συνεργασίες:

- 1) Οι συνεργασίες είναι αναγκαίες για να επιτευχθούν οι στόχοι μίας κοινωνικής επιχείρησης.
- 2) Οι συμμετέχοντας ανέφεραν ως βασικό πρόβλημα στις συνεργασίες, την έλλειψη κουλτούρας συνεργασίας, που επιδεικνύουν τόσο οι φορείς Κοινωνικής Οικονομίας, όσο και οι δημόσιοι φορείς.
- 3) Επιπλέον, ως σημαντικό πρόβλημα, αναφέρθηκε η συνεχής μείωση των αρχικώς ενδιαφερομένων για εγχειρήματα κοινωνικής οικονομίας, σε βάθος χρόνου. Συγκεκριμένα, οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι ενώ στο αρχικό στάδιο ενός εγχειρήματος, το ενδιαφέρον των πολιτών είναι ισχυρό, όσο περνάει ο καιρός, όλο και περισσότεροι από αυτούς που έδειξαν αρχικά ενδιαφέρον, σταματούν να συμμετέχουν στις δραστηριότητες.

Ερώτημα 5^ο: *Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).*

Οι παριστάμενοι ανέφεραν ότι η Κοινωνική Οικονομία παρουσιάζει δυνατότητες ανάπτυξης, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Στην κατεύθυνση αυτή, οι συμμετέχοντες κατέθεσαν τις προτάσεις τους, για τις προϋποθέσεις ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας στην περιοχή της Καρδίτσας:

- 1) Θα πρέπει να διασφαλίζεται στο σύνολο των εγχειρημάτων, ότι οι συμμετέχοντες έχουν κοινό συμφέρον ώστε να αποφεύγονται οι προσωπικές στρατηγικές.
- 2) Πρέπει να διασφαλίζεται η αξιοκρατία και το συλλογικό συμφέρον στη λειτουργία των κοινωνικών συνεταιριστικών εγχειρημάτων.
- 3) Ως τα πεδία οικονομικής δραστηριότητας που προσφέρονται για την ανάπτυξη εγχειρημάτων κοινωνικής οικονομίας στον Νομό Καρδίτσας, προτάθηκαν ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, ο τουρισμός, ο πολιτισμός και η αντιμετώπιση της ανεργίας.
- 4) Θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στον κοινωνικό έλεγχο (social audit) των κοινωνικών επιχειρήσεων. Όλα τα εγχειρήματα του χώρου της κοινωνικής οικονομίας, θα πρέπει να είναι συμβατά με τις ανάγκες της κοινωνίας.
- 5) Θα πρέπει να δοθεί κίνητρο στους αγρότες για τη δημιουργία συνεταιριστικών εγχειρημάτων.
- 6) Τέθηκε η πρόταση, να δίνονται κίνητρα κυρίως για τη δημιουργία ομάδων παραγωγών, οι οποίες έχουν μικρότερο μέγεθος και παράγουν ενιαίο προϊόν. Με τον τρόπο αυτό καθίσταται ευκολότερη η συνεννόηση των παραγωγών και αποφεύγονται προβλήματα που ανακύπτουν

σε ευμεγέθεις συνεταιρισμούς. Σημειώνεται, ότι μέρος των συμμετεχόντων δεν συμφώνησε με την πρόταση αυτή, διότι οι ομάδες παραγωγών υστερούν σε δυνατότητες επιχορήγησης/προσέλκυσης χρηματοδότησης και πραγματοποίησης επενδύσεων, εν συγκρίσει με ευρύτερα συνεταιριστικά εγχειρήματα. Προτάθηκε ως εναλλακτική προσέγγιση η σταδιακή μεγέθυνση, η ίδρυση δηλαδή ομάδων παραγωγών και η σταδιακή μετατροπή τους σε μεγάλες συνεταιριστικές επιχειρήσεις.

7) Θα πρέπει να δοθεί έμφαση στο «περιβαλλοντικό αποτύπωμα» των κοινωνικών επιχειρήσεων.

8) Η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας πρέπει να είναι αποτέλεσμα σχεδιασμού σε επίπεδο περιφέρειας. Στη βάση αυτή, θα πρέπει να συνδυαστεί με τη δημιουργία της κατάλληλης υποδομής, σε επίπεδο Θεσσαλίας.

3^ο Θέμα: Κωδικοποίηση κοινωνικής οικονομίας

Στο σημείο αυτό, ο συντονιστής του εργαστηρίου κάλεσε τους συμμετέχοντες να περιγράψουν με μία λέξη την κοινωνική οικονομία. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν:

1) Συλλογικότητα, 2) Περιβαλλοντική ανάπτυξη, 3) Ενεργοποίηση του ατόμου, 4) Φιλοκοινωνικό, 5) Εθελοντισμός, 6) Αειφορία

Τρίκαλα 17/7/2014 (Έμμεσα Ενδιαφερόμενα Μέρη)

ΛΙΣΤΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΩΝ Focus Groups

A/A	Φορέας
1	Περιφερειακή Ενότητα Τρικάλων
2	ΚΕΝΑΚΑΠ Α.Ε.
3	e-trikala Α.Ε.
4	Επιμελητήριο Τρικάλων
5	Συνεταιριστική Τράπεζα Θεσσαλίας
6	«Συνειρμός» ΑΜΚΕ
7	Δασταμάνης κ σια Ο.Ε.
8	ΑΝΚΑ Α.Ε.

1^ο Θέμα: Παρουσίαση φορέων και στελεχών

[...]

2^ο Θέμα: Υλοποίηση εργαστηρίου

Μεθοδολογικά, η συζήτηση κινήθηκε στη βάση 5 κύριων ερωτήσεων. Ο συντονιστής έθετε το βασικό ερώτημα και οι εκπρόσωποι των έμμεσων φορέων απαντούσαν, αναπτύσσοντας τις σκέψεις τους. Ανά ερώτημα, τα βασικά σημεία ακολουθούν:

- **Ερώτημα 1^ο:** *Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως*

αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;

Απαντώντας στο συγκεκριμένο ερώτημα, οι συμμετέχοντες παρέθεσαν μία σειρά προβληματισμών για την εξέλιξη του χώρου της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι προβληματισμοί που κατατέθηκαν είναι οι παρακάτω:

- Πολλοί εκ των μετεχόντων σε εγχειρήματα κοινωνικής οικονομίας ασχολήθηκαν με αυτά αποκλειστικά και μόνο εξαιτίας των κινήτρων και των ωφελειών που παρείχε ο Ν. 4019/2011. Υπό το πρίσμα αυτό, δημιουργήθηκαν ΚοινΣεπ από ανθρώπους οι οποίοι δεν αντιλαμβάνονται τον κοινωνικό χαρακτήρα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων και επιζητούν μόνο το κέρδος.
- Η Κοινωνική Οικονομία ήρθε ως ανάγκη «από πάνω προς τα κάτω» και για αυτό είναι εξαιρετικά δύσκολο να αφομοιωθεί από τους ανέργους και τους ωφελούμενους προγραμμάτων απασχόλησης. Οι περισσότεροι ενδιαφερόμενοι δυσκολεύονται να αντιληφθούν ότι μία ΚοινΣεπ δεν έχει ως αποκλειστικό σκοπό το κέρδος.
- Η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί «μόδα» και σε μεγάλο βαθμό η παρουσία της στον δημόσιο διάλογο οφείλεται στα προγράμματα ΤΟΠΣΑ-ΤΟΠΕΚΟ. Σε κάθε περίπτωση, υπάρχει απόσταση από το πώς παρουσιάστηκε η Κοινωνική Οικονομία μέσω των προγραμμάτων αυτών και από το πώς είναι στην πραγματικότητα. Υπάρχουν αναλογίες με τους συνεταιρισμούς γυναικών, όπου εν πολλοίς κατέληξαν σε αποτυχία.
- Η πληροφόρηση πραγματοποιήθηκε ανάποδα. Πολλοί ωφελούμενοι προγραμμάτων ενδιαφέρθηκαν και εκκίνησαν Κοινωνικές Επιχειρήσεις, χωρίς να γνωρίζουν τον ευρύτερο χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας. Η διαδικασία θα έπρεπε να γίνει αντίστροφα, δηλαδή πρώτα να πραγματοποιηθεί εκστρατεία ενημέρωσης για την Κοινωνική Οικονομία και μετά να υλοποιηθούν τα υποστηρικτικά προγράμματα απασχόλησης (ΤΟΠΣΑ-ΤΟΠΕΚΟ).
- Η οικονομική κρίση έχει δημιουργήσει ένα περιβάλλον, μέσα στο οποίο είναι πρακτικά αδύνατο να αναπτυχθεί η Κοινωνική Οικονομία. Στις χώρες που «άνθισε» η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα, τα εγχειρήματα αναπτύχθηκαν σταδιακά και χωρίς πίεση χρόνου. Στην Ελλάδα, εξαιτίας της υψηλής ανεργίας, η ανάγκη για δημιουργία θέσεων εργασίας μέσα από τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις είναι άμεση και πιεστική, όμως είναι αδύνατο η Κοινωνική Οικονομία να λύσει το πρόβλημα της ανεργίας.
- Ορισμένοι συμμετέχοντες υποστήριξαν ότι οι ΚοινΣεπ ένταξης είναι εντελώς διαφορετικοί από τις υπόλοιπες κατηγορίες κοινωνικών επιχειρήσεων και θα πρέπει η αντιμετώπισή τους να είναι διακριτή. Οι ΚοινΣεπ ένταξης προϋπήρχαν στην Ελλάδα (ως Κοι.Σπε) και για αυτό λειτουργούν καλύτερα.

- Προσδιορίστηκε ως ιδιαίτερα αρνητικός ο ρόλος των «επιδοματικών» ανέργων, που συμμετείχαν στα προγράμματα ΤΟΠΣΑ-ΤΟΠΕΚΟ. Οι άνεργοι αυτοί δεν στοχεύουν στην επιχειρηματικότητα ή την απασχόληση αλλά στην λήψη του επιδόματος των σεμιναρίων.
- Η Κοινωνική Οικονομία φθείρεται ταχέως, σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, λόγω των εργολαβιών και των αρνητικών καταστάσεων που δημιούργησαν ορισμένες Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Συγκεκριμένα, αναφέρθηκε ότι πολλοί εργολάβοι, για να αποφύγουν τις προσωπικές ευθύνες και να μπορούν να αναλάβουν ευκολότερα εργολαβίες, χρησιμοποιούν τις ΚοινΣεπ, ως «όχημα».

Πέραν των προβληματισμών που κατατέθηκαν από τους συμμετέχοντες, προέκυψε και το συμπέρασμα ότι σε πολλά πεδία οικονομικής δραστηριότητας, οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις αποτελούν τα πλέον πρόσφορα εργαλεία ανάπτυξης. Ως παράδειγμα αναφέρθηκε η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, όπου ο δημόσιος τομέας πλέον δυσκολεύεται να ικανοποιήσει τη ζήτηση. Επίσης, οι συνεταιριστικές τράπεζες μπορούν να υποστηρίξουν την Κοινωνική Οικονομία, διότι φέρουν και κοινωνική διάσταση, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Ως απαραίτητη προϋπόθεση για τη χρηματοδότηση των Κοινωνικών Επιχειρήσεων από τραπεζικά ιδρύματα εντοπίστηκε η βιωσιμότητα και η επάρκεια των business plans, που κατατίθενται από αυτές.

Ερώτημα 2^ο: *Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κοινωνική Οικονομία; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ).*

Στο πλαίσιο του ερωτήματος αυτού, οι συμμετέχοντες κατέθεσαν τις προσωπικές τους εμπειρίες, από την ενασχόληση με ζητήματα κοινωνικής οικονομίας. Συνοψίζοντας, αυτές ήταν:

- 1) Δεν υπάρχει ξεκάθαρο και σαφές πλαίσιο σε ότι αφορά τα φορολογικά, ασφαλιστικά και γενικότερα γραφειοκρατικά ζητήματα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Οι ενδιαφερόμενοι για συμμετοχή σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στις επαφές με τους δημόσιους φορείς, για ζητήματα όπως διακοπή επιδομάτων-συντάξεων, φορολογική και λογιστική αντιμετώπιση, για τα οποία κανείς δεν είναι σε θέση να δώσει ξεκάθαρες απαντήσεις. Το ζήτημα αυτό δημιουργεί γενικευμένο αίσθημα ανασφάλειας στους ενδιαφερόμενους.
- 2) Οι περισσότεροι άνεργοι που ενδιαφέρονται να συμμετέχουν σε κοινωνικές επιχειρήσεις δεν έχουν επιχειρηματική νοοτροπία. Αυτό οφείλεται στο γεγονός, ότι σε όλη τους την επαγγελματική σταδιοδρομία εργάζονταν ως μισθωτοί και δεν έχουν αντίληψη περί επιχειρηματικού ρίσκου.
- 3) Σε πολλές περιπτώσεις, δεν είναι συμβατό το αντικείμενο των ΚοινΣεπ με τις εργασιακές δυνατότητες των συμμετεχόντων.

4) Αποδεικνύεται ότι η θέσπιση υποχρέωσης τήρησης βιβλίων Γ' Κατηγορίας στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, αποτελεί λάθος της νομοθεσίας. Η λογιστική παρακολούθηση των βιβλίων Γ' Κατηγορίας είναι ιδιαίτερα ακριβή και οι νομικές ευθύνες των διοικήσεων των κοινωνικών επιχειρήσεων σοβαρότατες.

5) Σε όσες περιπτώσεις οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις επιχειρούν να υποκαταστήσουν κοινωνικές υπηρεσίες που παρείχε ως τώρα το Δημόσιο, συναντούν μεγάλη επιφυλακτικότητα -έως και εχθρότητα- από τους εργαζόμενους των δημόσιων κοινωνικών δομών.

6) Υπάρχει γενικότερη έλλειψη συνεταιριστικής/συνεργατικής κουλτούρας στον ελληνικό πληθυσμό. Στη βάση αυτή, πολλοί εκ των συμμετεχόντων ανέφεραν ότι παρατηρούν πολλά προβλήματα συνεννόησης μεταξύ των μελών των ΚοινΣεπ που υποστηρίζουν και ότι δεν καταγράφει κανείς τα αποτελέσματα και τα λεγόμενα των συναντήσεων.

7) Σε αρκετές περιπτώσεις, οι έχοντες πρωτότυπες/καινοτόμες επιχειρηματικές ιδέες δεν επιθυμούν να τις μοιραστούν.

8) Τα προγράμματα ΤΟΠΣΑ-ΤΟΠΕΚΟ παρακινούν πολλούς ωφελούμενους που δεν μπορούν να αναλάβουν επιχειρηματική δράση. Επίσης, τα σεμινάρια που περιλαμβάνονται στα προγράμματα αυτά λειτούργησαν καταστρεπτικά για πολλές επιχειρηματικές ιδέες.

9) Σημαντικό πρόβλημα αποτελεί ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις πρέπει να λειτουργούν με τους κανόνες της ιδιωτικής αγοράς και να ανταγωνιστούν ιδιωτικές επιχειρήσεις, κάτι που είναι εξαιρετικά δύσκολο.

10) Υπάρχει σύγχυση σχετικά με τον ορισμό της Κοινωνικής Επιχείρησης και για το ποια συνεταιριστικά εγχειρήματα θεωρούνται κοινωνικά. Ορισμένοι συμμετέχοντες κατέθεσαν τις αμφιβολίες τους για το κατά πόσο οι Αγροτικοί Συνεταιρισμοί αποτελούν κοινωνικές επιχειρήσεις, καθώς σε αυτά τα εγχειρήματα δεν υφίστανται άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά, πλην της συμμετοχικής βάσης.

11) Γενικό πρόβλημα των ΚοινΣεπ αποτελεί ο αποκλειστικός προσανατολισμός που έχουν ορισμένες εξ' αυτών, στην αναζήτηση δημοσίων συμβάσεων.

Ερώτημα 3^ο: *Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, ποια εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα? (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Οι παριστάμενοι κατέθεσαν 3 προτάσεις για εργαλεία που θα διευκόλυναν την εργασία τους.

1) Μόνιμη ομάδα υποστήριξης: Προτάθηκε η δημιουργία μίας ομάδας εξειδικευμένων τεχνοκρατών, από όλους τους κλάδους (φοροτεχνικοί, νομικοί, επιστήμονες μάρκετινγκ, σύμβουλοι επιχειρήσεων), η οποία θα υποστηρίζει σε μόνιμη βάση τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις. Κρίσιμο σημείο του εργαλείου αποτελεί ο μόνιμος χαρακτήρας της υποστήριξης, καθώς αντίστοιχα εγχειρήματα έως τώρα έχουν περιστασιακό χαρακτήρα. Ένα

τέτοιο εργαλείο θα εξάλειφε την ανασφάλεια που αισθάνονται τα μέλη των ΚοινΣεπ. Η ομάδα υποστήριξης θα μπορούσε να έχει τοπικό ή περιφερειακό χαρακτήρα.

2) Δίκτυο ΚοινΣεπ: Προτάθηκε η εκ των προτέρων δημιουργία της νομικής οντότητας της Κοινωνικής Επιχείρησης και η μετέπειτα προσέλκυση των συμμετεχόντων. Το δίκτυο θα επεξεργάζεται ιδέες κοινωνικής επιχειρηματικότητας, θα εκπονεί το επιχειρηματικό σχέδιο και θα ολοκληρώνει το καταστατικό. Κατόπιν, θα αναζητά ενδιαφερομένους για συμμετοχή στην επιχείρηση, υπό τους όρους που θα έχουν προδιαγραφεί.

3) «Συνεργείς» ΚοινΣεπ: Το εργαλείο συνίσταται στη ταυτόχρονη δημιουργία δύο ΚοινΣεπ, μίας με παραγωγικό και μίας με καταναλωτικό προσανατολισμό. Στον καταναλωτικό συνεταιρισμό θα εγγράφονται όσα μέλη της τοπικής κοινωνίας επιθυμούν να παραγγείλουν συγκεκριμένα προϊόντα, με προκαθορισμένες προδιαγραφές ποιότητας. Εναλλακτικά, ο καταναλωτικός συνεταιρισμός μπορεί να δημιουργείται και από επαγγελματικές ομάδες, οι οποίες επιθυμούν να προμηθεύονται πρώτες ύλες ή ενδιάμεσα προϊόντα απαραίτητα για την δραστηριότητα τους, υπό συγκεκριμένες προδιαγραφές ή προθεσμίες. Ο παραγωγικός συνεταιρισμός θα παράγει τα προϊόντα που επιθυμεί ο καταναλωτικός, με τις προδιαγραφές που αυτός θέτει. Η παραγωγική διαδικασία θα χρηματοδοτείται από τις εισφορές του καταναλωτικού συνεταιρισμού. Γεωγραφικά, προτάθηκε ο καταναλωτικός συνεταιρισμός να έχει έδρα σε αστική περιοχή και ο παραγωγικός στην ύπαιθρο.

Σημειώνεται, ότι πολλοί συμμετέχοντες τοποθετήθηκαν αντίστροφα στο ερώτημα αυτό, προσδιορίζοντας τα εργαλεία που αποδείχθηκαν μη-λειτουργικά από την εμπειρία τους. Συγκεκριμένα, σε τρεις δήμους των Τρικάλων λειτουργούν θερμοκοιτίδες υποστήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία. Οι λόγοι είναι κυρίως η λανθασμένη στελέχωση που έχουν οι μηχανισμοί αυτοί. Συγκεκριμένα, οι μηχανισμοί δεν είναι προσαρμοσμένοι στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας και συνήθως επιθυμούν να απασχολήσουν στελέχη που ήδη έχουν εντάξει στο δυναμικό τους, ανεξάρτητα από την εξειδίκευση και την εμπειρία τους, στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας. Επίσης, το σύνολο των συμμετεχόντων συνέκλινε στο συμπέρασμα ότι οι ΚοινΣεπ ένταξης θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με διαφορετικά εργαλεία, σε σχέση με τις υπόλοιπες κοινωνικές επιχειρήσεις.

Ερώτημα 4^ο: *Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.).*

Όλοι οι συμμετέχοντες συνεργάζονται με Κοινωνικές Επιχειρήσεις και στις περισσότερες περιπτώσεις και μεταξύ τους. Σε γενικές γραμμές, η συνεχής συνεργασία των φορέων που υποστηρίζουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την ορθή παροχή υπηρεσιών, προς τις επιχειρήσεις αυτές. Στο σημείο αυτό, αναφέρθηκε ότι σε πολλές περιπτώσεις οι έμμεσοι φορείς ακολουθούν λανθασμένη προσέγγιση στην υποστήριξη της

κοινωνικής επιχειρηματικότητας. Συγκεκριμένα, σχεδιάζουν «από πάνω προς τα κάτω», με αποτέλεσμα τα σχήματα που προκύπτουν να μην είναι συμβατά με τις ανάγκες των ανέργων και των ενδιαφερομένων. Επίσης, εντοπίστηκε ως ιδιαίτερα θετική εξέλιξη, ότι η κοινωνική οικονομία γίνεται όλο και περισσότερο αντικείμενο συζήτησης στις τοπικές κοινωνίες και στις συνεργασίες των φορέων σχεδιασμού αναπτυξιακής πολιτικής.

Ερώτημα 5^ο: *Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).*

Αναφορικά με το μέλλον της Κοινωνικής Οικονομίας, διατυπώθηκαν οι παρακάτω εκτιμήσεις:

- Το μοντέλο των ΚοινΣεπ θα λειτουργήσει μόνο στις περιπτώσεις, όπου η πελατεία είναι διασφαλισμένη και ο ανταγωνισμός χαμηλός. Ως πιθανά πεδία όπου οι συγκεκριμένες προϋποθέσεις υπερκαλύπτονται, εντοπίστηκαν οι ψυχιατρικές δομές, η ένταξη στην αγορά εργασίας μελών ευάλωτων κοινωνικά ομάδων και η παροχή κοινωνικών υπηρεσιών προς συγκεκριμένες ευπαθείς ομάδες (κατ' αναλογία του Προγράμματος «Βοήθεια στο Σπίτι»). Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, θα επιτύχουν μόνο οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις των οποίων οι διοικήσεις (μάντζερ) έχουν τη δυνατότητα να τις κάνουν να λειτουργήσουν ανταγωνιστικά.
- Οι άνθρωποι που προέρχονται από την αγορά μπορούν μεν να δώσουν όραμα στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις αλλά σε κάθε περίπτωση, στο προσκήνιο πρέπει να υπάρχουν μέλη ευάλωτων κοινωνικά ομάδων. Στο επόμενο βήμα, θα πρέπει να προκύψουν Κοινωνικές επιχειρήσεις, στις οποίες συνεργάζονται αρμονικά τα μέλη ευάλωτων κοινωνικά ομάδων και οι άνθρωποι που προέρχονται από την αγορά.
- Για να χρηματοδοτηθούν οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις θα πρέπει να εισφέρουν και ίδια κεφάλαια. Αν δεν πληρούν τη συγκεκριμένη προϋπόθεση δεν υπάρχει δυνατότητα χρηματοδότησης, εκτός των περιπτώσεων στις οποίες η πώληση των προϊόντων ή των υπηρεσιών της επιχείρησης είναι προσυμφωνημένη. Προτάθηκε μάλιστα στο Μνημόνιο Συνεργασίας που συζητείται στο πλαίσιο του παρόντος έργου, να συμπεριλαμβάνεται ελάχιστο όριο ιδίας συμμετοχής.
- Διαπιστώθηκε ότι στην παρούσα φάση υφίστανται δομές, επιχειρηματικά σχέδια και ενδιαφερόμενοι για κοινωνική επιχειρηματικότητα. Αυτό που μένει να διασφαλιστεί είναι η χρηματοδότηση τους. Η έλλειψη χρηματοδότησης ανέκυψε λόγω των περικοπών που έγιναν στο Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων και ειδικότερα στο τμήμα που αφορούσε την κοινωνική επιχειρηματικότητα.

A/A	Φορέας
1	Α.Σ. ΣΥΝΕΠΙΧΕΙΡΕΙΝ
2	ΙΣΤΟΣ και Α.Σ. ΤΟΠΙΚΟ ΔΙΚΤΥΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΡΟΝΤΙΔΑΣ
3	ΑΝΘΡΩΠΟΜΑΝΙΑ
4	ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ
5	ΑΣ ΑΚΑΣΤΟΣ - ΠΟΦΕΚΟ
6	ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ
7	ΑΝ.ΚΑ. Α.Ε.

1^ο Θέμα: Παρουσίαση φορέων και στελεχών

[...]

2^ο Θέμα: Υλοποίηση εργαστηρίου

Μεθοδολογικά, η συζήτηση κινήθηκε στη βάση 5 κύριων ερωτήσεων. Ο συντονιστής έθετε το βασικό ερώτημα και οι εκπρόσωποι των έμμεσων φορέων απαντούσαν, αναπτύσσοντας τις σκέψεις τους. Ανά ερώτημα, τα βασικά σημεία ακολουθούν:

- **Ερώτημα 1^ο:** *Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;*

Απαντώντας στο συγκεκριμένο ερώτημα, οι συμμετέχοντες παρέθεσαν μία σειρά προβληματισμών για την εξέλιξη του χώρου της Κοινωνικής Οικονομίας. Οι προβληματισμοί που κατατέθηκαν είναι οι παρακάτω:

- Η κοινωνική οικονομία είναι ένας όρος χωρίς περιεχόμενο στο δημόσιο διάλογο δεδομένου ότι το νομοσχέδιο που υφίσταται δεν είναι εφικτό να κινητοποιήσει τους πολίτες για την ανάπτυξη συλλογικής δράσης. Ο ίδιος ο Νόμος (Ν.4019/2011) βάζει καλούπια και περιορίζει την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας ενώ επιπλέον υπάρχουν πολλές ασάφειες στο θεσμικό πλαίσιο.
- Η Κοινωνική Οικονομία αποτελεί τη «μόδα» της εποχής με αποτέλεσμα τη δυσφήμιση του όρου. Ορίστηκε ως το «χάπι» που θα λύσει όλα τα προβλήματα των ανέργων. Έχει ταυτιστεί η κοινωνική επιχειρηματικότητα με την ανεργία, φαινόμενο που παρατηρείται μόνο στην Ελλάδα. Προωθήθηκε ως ένα καινούριο εργαλείο για την εξασφάλιση εργασίας.
- Η ίδρυση των ΚοινΣΕπ επιβλήθηκε μέσω της εφαρμογής προγραμμάτων για την απασχόληση (ΤΟΠΣΑ και ΤΟΠΕΚΟ) με αποτέλεσμα να παρουσιάζονται δυσκολίες

δεδομένου ότι έπρεπε να συνταιριάξουν και να συνεργαστούν διαφορετικοί άνθρωποι. Επίσης, πολλοί είδαν την ίδρυση μιας ΚοινΣΕπ ως ευκαιρία για ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας αγνοώντας παντελώς την ουσία της έννοιας «Κοινωνική Επιχειρηματικότητα»

- Στην Ελλάδα υπάρχουν συνολικά τρεις διαφορετικοί νόμοι για την ίδρυση συνεταιρισμών. Όπως συμβαίνει σήμερα με τις πρώτες ΚοινΣΕπ που ιδρύθηκαν με «από πάνω προς τα κάτω» διαδικασίες μέσω των προγραμμάτων για την απασχόληση, το ίδιο φαινόμενο παρατηρήθηκε στο παρελθόν όπου πολλοί Αγροτικοί Συνεταιρισμοί ιδρύθηκαν λόγω επιβολής του θεσμικού πλαισίου για την διεκδίκηση των επιδοτήσεων. Η ουσιαστική ανάπτυξη του συνεργατισμού είναι θέμα παιδείας και υποστήριξης από τους φορείς. Εκτιμάται ότι οι ΚοινΣΕπ που θα ξεκινήσουν από «κάτω προς τα πάνω» είναι αυτές που τελικά θα πετύχουν επιχειρηματικά.
- Ο όρος «επιχειρηματικότητα» ταυτίζεται με το κέρδος. Από την άλλη η ένωση συμφερόντων εντάσσεται στον όρο «Κοινωνική». Στις Κοινωνικές Επιχειρήσεις παρατηρείται το φαινόμενο ότι όλοι αναζητούν να καλύψουν τον όρο της συλλογικότητας με την ελάχιστη προϋπόθεση συμμετοχής των 5 ατόμων.

Ερώτημα 2^ο: *Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κοινωνική Οικονομία; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ).*

Στο πλαίσιο του ερωτήματος αυτού, οι συμμετέχοντες κατέθεσαν τις προσωπικές τους εμπειρίες, από την ενασχόληση με ζητήματα κοινωνικής οικονομίας. Συνοψίζοντας, αυτές ήταν:

- Δεν υπάρχει ξεκάθαρο και σαφές πλαίσιο σε ότι αφορά τα φορολογικά, ασφαλιστικά και γενικότερα γραφειοκρατικά ζητήματα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων. Οι ενδιαφερόμενοι για συμμετοχή σε Κοινωνικές Επιχειρήσεις αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα στις επαφές με τους δημόσιους φορείς, για ζητήματα όπως διακοπή επιδομάτων-συντάξεων, φορολογική και λογιστική αντιμετώπιση, για τα οποία κανείς δεν είναι σε θέση να δώσει ξεκάθαρες απαντήσεις. Το ζήτημα αυτό δημιουργεί γενικευμένο αίσθημα ανασφάλειας στους ενδιαφερόμενους.
- Τα προβλήματα της «Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας» ταυτίζονται με τα προβλήματα της Επιχειρηματικότητας».
- Το ασαφές και ασταθές θεσμικό πλαίσιο και τα κενά του νόμου αποτελούν το μεγαλύτερο πρόβλημα στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Η ΕΥΚΕΚΟ θα πρέπει να ζητήσει από την αγορά το «feed back» από την εφαρμογή του νόμου και να καλύψει τα νομοθετικά κενά. Επίσης επιβάλετε η μελέτη καλών πρακτικών από άλλες χώρες και η προσαρμογή τους στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της χώρας.

- Προέχει η παροχή ουσιαστικών κινήτρων για την ίδρυση ΚοινΣΕΠ, καθώς η υφιστάμενη αγορά αποτελείται από εμβρυακού σταδίου «Κοινωνικές Επιχειρήσεις».
- Ως πρόβλημα αναφέρθηκε από τους παρευρισκόμενους ότι πολλές από τις ΚοινΣΕπ που ιδρύθηκαν δεν έχουν κοινωνικό σκοπό.
- Σε πολλές περιπτώσεις, δεν είναι συμβατό το αντικείμενο των ΚοινΣεπ με τις εργασιακές δυνατότητες των συμμετεχόντων
- Σημαντικό πρόβλημα αποτελεί ότι οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις πρέπει να λειτουργούν με τους κανόνες της ιδιωτικής αγοράς και να ανταγωνιστούν ιδιωτικές επιχειρήσεις, κάτι που είναι εξαιρετικά δύσκολο.
- Τα περισσότερα τραπεζικά ιδρύματα δεν γνωρίζουν τι είναι οι ΚοινΣΕπ με αποτέλεσμα να μην υπάρχουν ευνοϊκά προϊόντα για αυτές.

Ερώτημα 3^ο: *Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, ποια εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα? (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Οι παριστάμενοι κατέθεσαν προτάσεις για εργαλεία που θα μπορούσαν να υποστηρίξουν την ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας. Συγκεκριμένα προτείνονται τα εργαλεία:

- Συντονιστικό όργανο των ΚοινΣΕπ σε Περιφερειακό επίπεδο, το οποίο δεν πρέπει να έχει χαρακτηριστικά συνδικαλιστικού οργάνου αλλά να αποτελεί σημείο αναφοράς των ΚοινΣΕπ με σκοπό την από κοινού προώθηση προβλημάτων και εμποδίων που αντιμετωπίζουν από την εφαρμογή του νόμου.
- Δημιουργία Δομής ανάπτυξης της επιχειρηματικότητας. Θα πρέπει να υπάρχει μία δομή που θα μπορεί να δίνει συμβουλές στους εν δυνάμει επιχειρηματίες σχετικά με το νομικό πλαίσιο των επιχειρήσεων γενικότερα και όχι μόνο για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, ανάλογα με την περίπτωση.
- Εργαλείο αξιολόγησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σχετικά με τη βιωσιμότητα του επιχειρηματικού σχεδίου, τους κοινωνικούς σκοπούς και τη φερεγγυότητα της ΚοινΣΕπ.
- Μηχανισμός υποστήριξης και χρηματοδότησης της κοινωνικής οικονομίας ο οποίος θα είναι αποτελεσματικός και θα έχει σαφείς διαδικασίες χρηματοδότησης.
- Ανάπτυξη εργαλείων εκπαίδευσης και πιστοποίησης γνώσεων σε βασικά θέματα του «Επιχειρίν» π.χ. ΦΠΑ, δάνειο, φορολογικά κλπ.
- Οργάνωση δράσεων πληροφόρησης και ενημέρωσης τόσο στις Υπηρεσίες του Δημοσίου (εφορία, ΙΚΑ κλπ) όσο και στα Τραπεζικά ιδρύματα. Η έννοια της Κοινωνικής Οικονομίας και την Κοινωνικής Επιχειρηματικότητα θα πρέπει να εξασφαλίσει την αναγνωσιμότητα της.

Ερώτημα 4^ο: *Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.).*

Όλοι οι συμμετέχοντες συνεργάζονται με Κοινωνικές Επιχειρήσεις και στις περισσότερες περιπτώσεις και μεταξύ τους. Σε γενικές γραμμές, η συνεχής συνεργασία των φορέων που υποστηρίζουν την κοινωνική επιχειρηματικότητα αποτελεί απαραίτητο στοιχείο για την ορθή παροχή υπηρεσιών, προς τις επιχειρήσεις αυτές.

Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στις τράπεζες οι οποίες θα πρέπει να πληροφορηθούν και να ενημερωθούν για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις ώστε να είναι στη θέση στη συνέχεια να τις υποστηρίξουν, όπως και στην αναγκαιότητα της σύνδεσης της Κοινωνικής Εταιρικής Ευθύνης με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Προϋπόθεση των παραπάνω είναι η προώθηση ενεργειών αναγνωσιμότητας των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

Τέλος, προτάθηκε από τους παρευρισκόμενους να συντάξει ο καθένας τους ένα κείμενο στο οποίο να εκθέτουν πιο συγκεκριμένα τις απόψεις τους στα ερωτήματα που τέθηκαν στο πλαίσιο του εργαστηρίου.

Ερώτημα 5^ο: *Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).*

Αναφορικά με το μέλλον της Κοινωνικής Οικονομίας τέθηκαν ως προϋποθέσεις διασφάλισης της ανάπτυξης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας τα εξής:

- Οργάνωση συντονισμένων δράσεων πληροφόρησης και ενημέρωσης περί κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας.
- Η αναγνωσιμότητα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων ως τέτοιες.
- Η συνεργασία των φορέων που εμπλέκονται στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας.
- Η ενημέρωση των τραπεζών και των κρατικών υπηρεσιών

Λάρισα 22/7/2014 (Άμεσα Ενδιαφερόμενα Μέρη)

A/A	Φορέας
1	Wisedog ΚοινΣεπ
2	Μέντορες ΚοινΣεπ
3	Βιώσιμη ανάπτυξη ΚοινΣεπ
4	Συνεταιρισμός ΘΕΣγάλα-ΠΠΕΣ/ Συνεταιρισμός ΘΕΣγη
5	ΕΕΤΑΑ Α.Ε.

1^ο Θέμα: Παρουσίαση φορέων και στελεχών

[...]

2^ο Θέμα: Υλοποίηση εργαστηρίου

Μεθοδολογικά, η συζήτηση κινήθηκε στη βάση 5 κύριων ερωτήσεων. Ο συντονιστής έθετε το βασικό ερώτημα και οι άμεσοι φορείς απαντούσαν, αναπτύσσοντας τις σκέψεις τους. Ανά ερώτημα, τα βασικά σημεία ακολουθούν:

- **Ερώτημα 1^ο:** *Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;*

Στο πλαίσιο του ερωτήματος, οι εκπρόσωποι των κοινωνικών επιχειρήσεων παρέθεσαν τα προβλήματα, τα οποία κατά την άποψη τους αντιμετωπίζει η Κοινωνική Οικονομία στην Ελλάδα. Συνοψίζοντας, αυτά ήταν:

1) Εντοπίστηκε ως σημαντικό πρόβλημα η αναγνωρισιμότητα των ΚοινΣεπ. Οι πολίτες δεν γνωρίζουν την έννοια ούτε το έργο που επιτελούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Το ίδιο συμβαίνει και με τις δημόσιες υπηρεσίες, οι οποίες δεν γνωρίζουν τις ΚοινΣεπ, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται γραφειοκρατικά προβλήματα.

2) Κυριαρχεί δυσπιστία για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, καθώς η πλειοψηφία του τοπικού πληθυσμού πιστεύει ότι δεν ενδιαφέρονται για το κοινωνικό συμφέρον, παρά μόνο για οικονομικά οφέλη. Η δυσπιστία αυτή πηγάζει από το βεβαρυμμένο παρελθόν των συνεταιρισμών (κυρίως των αγροτικών). Αντίστοιχη δυσπιστία συναντάται στις απόπειρες συνεργασιών με μεγάλες επιχειρήσεις, οι οποίες δεν επιθυμούν (καταρχήν) να συνεργαστούν με συνεταιρισμούς.

3) Οι έμμεσοι φορείς (κυρίως η τοπική αυτοδιοίκηση) δεν αντιλαμβάνονται τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν από τη συνεργασία με τις ΚοινΣεπ. Σε μεγάλο βαθμό, αυτό οφείλεται στο ότι οι και ίδιες οι ΚοινΣεπ δεν παρέχουν ξεκάθαρη εικόνα για το έργο που μπορούν να επιτελέσουν.

4) Υφίσταται ανασφάλεια στη διαδικασία σύναψης επαγγελματικών συνεργασιών με δημόσιους φορείς. Η ανασφάλεια πηγάζει από τα γραφειοκρατικά προβλήματα (κυρίως ακύρωση ενταλμάτων πληρωμής και προγραμματικών συμβάσεων από το Ελεγκτικό Συνέδριο) που έχουν αντιμετωπίσει οι ΚοινΣεπ σε ανάλογες συνεργασίες.

Κατόπιν, οι συμμετέχοντες ανέφεραν τις προϋποθέσεις και τα «κρίσιμα» σημεία για την ανάπτυξη ενός επιχειρηματικού εγχειρήματος στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας. Στο σημείο αυτό εντοπίστηκαν οι παρακάτω:

1) Η ανάπτυξη μίας κοινωνικής επιχείρησης είναι θέμα θέλησης, σχεδιασμού και κυρίως επιχειρηματικής λογικής, πάντα όμως υπό το δεδομένο ότι στο εγχείρημα υφίσταται κοινωνική διάσταση. Η διαδικασία ανάπτυξης μίας συνεταιριστικής επιχείρησης είναι στην πραγματικότητα αέναη. Ο εκπρόσωπος του Αγροτικού Συνεταιρισμού «ΘΕΣγάλα-ΠΠΕΣ» (Συνεταιρισμός αγελαδοτρόφων) ανέφερε ενδεικτικά ότι ο Συνεταιρισμός εκκίνησε με 10

μέλη και σήμερα (περίπου 3 χρόνια μετά) ο αριθμός των μελών έφθασε τα 100, με την προσπάθεια προσέλκυσης νέων μελών να είναι πάντα ενεργή.

2) Βασικό χαρακτηριστικό που θα πρέπει να ικανοποιείται σε κάθε κοινωνική επιχείρηση, είναι να συνδυάζει την προώθηση του κοινωνικού συμφέροντος και τη διασφάλιση της οικονομικής βιωσιμότητας.

3) Το εταιρικό σχήμα και η αгаσθή συνεργασία των μελών είναι απαραίτητα για την επιτυχία ενός συνεταιρισμού. Το πνεύμα συνεργατισμού θα πρέπει να υπάρχει σε όλους τους συνεταιριστές.

4) Το αρχικό στάδιο ανάπτυξης μίας κοινωνικής επιχείρησης είναι το πλέον κρίσιμο, καθώς σε αυτό τα έσοδα είναι ακόμη πενιχρά.

5) Το δυσκολότερο σημείο στις κοινωνικές επιχειρήσεις είναι να πειστούν τα μέλη να συμμετέχουν ενεργά, έχοντας βραχυπρόθεσμες απώλειες.

6) Η διαφάνεια αποτελεί απαραίτητο συστατικό επιτυχίας, ιδίως σε ευρεία συλλογικά σχήματα. Σε ζητήματα όπως τα οικονομικά και τα οργανωτικά (διοίκηση, στελέχωση), τα μέλη πρέπει να έχουν ξεκάθαρη εικόνα για τις κινήσεις της διοίκησης, ώστε να οικοδομηθεί σχέση εμπιστοσύνης.

Τέλος, το σύνολο των συμμετεχόντων συμφώνησε με την άποψη ότι η Κοινωνική Οικονομία χρειάζεται έναν γενικό επαναπροσδιορισμό (rebranding), προκειμένου να εξαλειφθεί η «ρετσινιά» που προέκυψε από τις αποτυχίες των συνεταιρισμών στο παρελθόν. Η περίπτωση του «ΘΕΣγάλα-ΠΙΕΣ» βοηθάει ιδιαίτερα στην κατεύθυνση αυτή, ως καλή πρακτική.

Ερώτημα 2^ο: *Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κοινωνική Οικονομία; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ).*

Σε πρώτο χρόνο, οι εκπρόσωποι των Κοινωνικών επιχειρήσεων παρουσίασαν συνοπτικά τους λόγους που τους ώθησαν στη δημιουργία κοινωνικής επιχείρησης. Κοινός τόπος των ΚοινΣεπ που συμμετείχαν στο εργαστήριο αποτελεί, ότι τα μέλη γνωρίζονταν μεταξύ τους πριν την ίδρυση της επιχείρησης και είχαν πρότερη επαγγελματική ενασχόληση με το αντικείμενο των ΚοινΣεπ. Στην ουσία, προέκυψε ότι τα μέλη των ΚοινΣεπ αναζητούσαν το νομικό περίβλημα για να συνεργαστούν σε επαγγελματικό επίπεδο και έκριναν τις ΚοινΣεπ ως το πλέον κατάλληλο.

Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο του ερωτήματος αυτού, οι συμμετέχοντες εντόπισαν τα βασικά προβλήματα που συνάντησαν κατά την προσωπική τους ενασχόληση με την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα. Συνοπτικά, αυτά είναι τα ακόλουθα:

1) Παρατηρούνται καθυστερήσεις στη διαδικασία εγγραφής των ΚοινΣεπ στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας (διαδικασία που είναι απαραίτητη για την ίδρυση μίας τέτοιας επιχείρησης).

2) Υφίσταται σύγχυση σχετικά με τον κερδοσκοπικό χαρακτήρα των ΚοινΣεπ. Στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες οι ΚοινΣεπ δεν θεωρούνται κερδοσκοπικοί οργανισμοί. Αντιθέτως, στην Ελλάδα το Υπουργείο Οικονομικών έχει ξεκαθαρίσει ότι αποτελούν κερδοσκοπικούς φορείς και τις αντιμετωπίζει αναλόγως.

Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι σε γενικές γραμμές έως τώρα δεν έχουν αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα κατά την προσωπική τους ενασχόληση με την Κοινωνική Οικονομία. Έως τώρα οι νομικές και λογιστικές διαδικασίες διεκπεραιώνονται ομαλά και χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα. Μάλιστα, κατατέθηκε η άποψη, ότι η ανυπαρξία κρατικών επιδοτήσεων αποδεικνύεται τελικά επωφελής για τον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας, διότι έτσι αποβάλλονται κοινωνικές επιχειρήσεις που ενδιαφέρονται μόνο για τη λήψη επιδοτήσεων και όχι την παραγωγή έργου.

Ερώτημα 3^ο: *Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, τι εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου ερωτήματος, προτάθηκαν 3 εργαλεία, τα οποία οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι μπορούν συμβάλλουν στη βελτίωση της λειτουργίας των επιχειρήσεων που εκπροσωπούν. Πιο συγκεκριμένα:

1) Πλατφόρμα ανταλλαγής υπηρεσιών: Στην πλατφόρμα θα συμμετέχουν κοινωνικές επιχειρήσεις. Η κάθε συμμετέχουσα επιχείρηση θα ανταλλάσει υπηρεσίες με τις υπόλοιπες που συμμετέχουν στην πλατφόρμα, χωρίς όμως χρηματικό αντικείμενο, προκειμένου να μην δημιουργηθούν παρεξηγήσεις. Με το εργαλείο αυτό, θα αποβάλλονταν η μυστικοπάθεια που παρατηρείται επί του παρόντος στα εγχειρήματα κοινωνικής οικονομίας.

2) Ενεργοποίηση ελεγκτικών μηχανισμών: Θα πρέπει η Δημόσια Διοίκηση να θεσπίσει ελεγκτικό μηχανισμό που θα πραγματοποιεί αυστηρούς ελέγχους, τόσο στις ΚοινΣεπ που λειτουργούν, όσο και σε όσες είναι σε διαδικασία ίδρυσης. Ένα τέτοιο εργαλείο θα συνέβαλλε στο να εξυγιανθεί και να αποκτήσει καλή εικόνα, ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας.

3) Δημιουργία μηχανισμών ενημέρωσης/πληροφόρησης/υποστήριξης: Προτάθηκε η δημιουργία μηχανισμών, στελεχωμένων από επαγγελματίες με υψηλή εξειδίκευση και εμπειρία σε ζητήματα κοινωνικής επιχειρηματικότητας αλλά και επαφές με τη δημόσια διοίκηση. Οι μηχανισμοί αυτοί θα αναλάβουν να παρέχουν αξιόπιστη πληροφόρηση για ζητήματα που αφορούν τις κοινωνικές επιχειρήσεις και να τις υποστηρίζουν σε εξειδικευμένα θέματα (λογιστικά, νομικά).

Ερώτημα 4^ο: *Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.).*

Απαντώντας στο ερώτημα, οι συμμετέχοντες ανέφεραν τα παρακάτω:

- Είναι κρίσιμη η σύναψη συνεργασιών με την τοπική κοινωνία.
- Προτάθηκαν ως ιδιαίτερα επωφελείς για τις κοινωνικές επιχειρήσεις, οι συνεργασίες με φορείς της διασποράς (συλλόγους καταγόμενων που διαβιούν σε αστικά κέντρα ή στο εξωτερικό), με συνεργατισμούς (ως παράδειγμα αναφέρθηκαν τα κινήματα χωρίς μεσάζοντες) και με εθελοντικούς οργανισμούς.
- Ο εκπρόσωπος του Συνεταιρισμού «ΘΕΣγάλα-ΠΙΕΣ» περιέγραψε μία πρακτική συνεργασίας που εφαρμόζει ο συνεταιρισμός. Συγκεκριμένα, συνεργάζεται με τον Αγροτικό Συνεταιρισμό «ΘΕΣγη» στην παραγωγή ζωοτροφών. Αναλυτικότερα, ο «ΘΕΣγη» (συνεταιρισμός αγροτών) παράγει -υπό την μορφή συμβολαιακής γεωργίας- ζωοτροφή για τον Συνεταιρισμό «ΘΕΣγάλα-ΠΙΕΣ» (συνεταιρισμός αγελαδοτρόφων). Τέτοιες συνέργειες κοινωνικών επιχειρήσεων μπορούν να αποδειχτούν ιδιαίτερα επωφελής για τις τοπικές κοινωνίες.
- Η δικτύωση των κοινωνικών επιχειρήσεων θα συνέβαλλε στην αποτελεσματικότερη αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων ανακύπτουν και στην εξάλειψη του αισθήματος ανασφάλειας που αντιμετωπίζουν τα μέλη και οι διοικήσεις των ΚοινΣεπ.

Ερώτημα 5^ο: *Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).*

Οι παριστάμενοι διέκριναν σημαντικές δυνατότητες ανάπτυξης της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας και εξέφρασαν την αισιοδοξία τους για το μέλλον των επιχειρήσεων τους. Ως βασική προϋπόθεση έθεσαν τη σταθερότητα της νομοθεσίας και της ευρύτερης πολιτικής των δημοσίων φορέων απέναντι στην κοινωνική επιχειρηματικότητα. Οι εκπρόσωποι των ΚοινΣεπ τόνισαν ότι η εκτιμήσεις για το μέλλον είναι δύσκολες για αυτούς, καθώς στο σύνολο τους είναι νεοϊδρυθείσες επιχειρήσεις και δεν έχουν συσσωρεύσει ακόμη αρκετή εμπειρία. Σε ότι αφορά τη χρηματοδότηση των δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων, προτάθηκε ως ο πλέον κατάλληλος τρόπος εξεύρεσης πόρων, να απευθύνεται η επιχείρηση στον τελικό καταναλωτή, χωρίς πάντως να αποκλείονται και οι κρατικές επιχορηγήσεις σε όσες Κοινωνικές Επιχειρήσεις καταθέτουν βιώσιμο επιχειρηματικό σχέδιο.

Βόλος 23/7/2014 (Έμμεσα Ενδιαφερόμενα Μέρη)

A/A	Φορέας
1	ΕΔΑΠ Θεσσαλίας
2	ΑΝΚΑ Α.Ε.
3	ΕΕΤΑΑ Α.Ε.
4	ΑΝΕΒΟ ΑΕ
5	ΚΕΚ
6	Α.Σ Δίκτυο για την απασχόληση στην Μαγνησία.

1^ο Θέμα: Παρουσίαση φορέων και στελεχών

[...]

2^ο Θέμα: Υλοποίηση εργαστηρίου

Μεθοδολογικά, η συζήτηση κινήθηκε στη βάση 5 κύριων ερωτήσεων. Ο συντονιστής έθετε το βασικό ερώτημα και οι έμμεσοι φορείς απαντούσαν, αναπτύσσοντας τις σκέψεις τους. Ανά ερώτημα, τα βασικά σημεία ακολουθούν:

- **Ερώτημα 1^ο:** *Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;*

Το σύνολο των συμμετεχόντων συνέκλινε στο συμπέρασμα ότι η Κοινωνική Οικονομία παρουσιάζει **αυξημένη δυναμική**. Παρόλα αυτά όμως η πράξη δεν αντικατοπτρίζει την ένταση του διαλόγου.

Οι βασικές αιτίες που επιβάλλουν την ανάπτυξη της Κοινωνικής Οικονομίας, σύμφωνα με τους συμμετέχοντες, είναι:

1) Αποτελούν διέξοδο από την ανεργία.

2) η οικονομική κρίση και η έλλειψη ρευστότητας που αυτή προκαλεί, δεδομένα που δυσχεραίνουν τις ατομικές επιχειρηματικές πρωτοβουλίες.

Ερώτημα 2^ο: *Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κοινωνική Οικονομία; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ).*

Οι συμμετέχοντες εξέφρασαν **το ενδιαφέρον και την πίστη τους στο αντικείμενο της κοινωνικής οικονομίας και κυρίως σε συλλογικότητες με κοινό στόχο και όραμα**. Ορισμένοι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι θεωρούν εξαιρετικά δύσκολη την **εκτίμηση περί του κοινωνικού χαρακτήρα ενός εγχειρήματος**. Συγκεκριμένα, έθεσαν τον προβληματισμό, για το κατά πόσο ένα εγχείρημα εντάσσεται στην κοινωνική οικονομία με βασικό κριτήριο **τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτό ή το αντικείμενο που εξυπηρετεί**.

Τα κυριότερα προβλήματα που εντόπισαν οι συμμετέχοντες συνοψίζονται σε:

- 1) Ο διάλογος που γίνεται για την κοινωνική οικονομία είναι ακόμη σε αρχικό στάδιο
- 2) Κακοσχεδιασμένο πλαίσιο υποστήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο
- 3) Ύπαρξη αντικρουόμενων προγραμμάτων που εμποδίζουν τόσο τη δημιουργία όσο και τη βιωσιμότητα των ΚΟΙΝΣΕΠ, πχ 5μήνα, Voucher
- 4) Οι υπάρχουσες δομές υποστήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας εξυπηρετούν άλλους σκοπούς με αποτέλεσμα να χάνεται η ουσία της υλοποίησης.
- 5) Δεν υπάρχει επαρκής ενημέρωση και πληροφόρηση για την Κοινωνική Οικονομία στο ευρύτερο κοινό. Καλή γνώση του ορισμού της Κοινωνικής Οικονομίας αλλά και των διαδικασιών δημιουργίας Κοινωνικών Επιχειρήσεων, έχουν μόνο όσοι ασχολούνται με την υλοποίηση προγραμμάτων που προβλέπουν την δημιουργία Κοινωνικών Επιχειρήσεων όπως Αναπτυξιακές Συμπράξεις, ΚΕΚ κλπ.
- 6) Έλλειψη χρηματοδοτικών ενισχύσεων που να στοχεύουν στην ανάπτυξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας.
- 7) Ασάφεια του όρου της Κοινωνικής Οικονομίας και παραπληροφόρηση που δρουν να ανασταλτικά στις όποιες προσπάθειες γίνονται για την ίδρυση Κοινωνικών Επιχειρήσεων
- 8) Δεν υπάρχει πρόνοια για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις, καθώς σε κεντρικό επίπεδο δεν έχει δημιουργηθεί ο κατάλληλος μηχανισμός υποστήριξης.

Ερώτημα 3^ο: *Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, τι εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου ερωτήματος, οι συμμετέχοντες κατέθεσαν 4 εργαλεία, τα οποία θεωρούν ότι μπορούν να εφαρμοστούν αποτελεσματικά στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας. Τα εργαλεία που προτάθηκαν είναι τα παρακάτω:

- 1) Μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών από ανεπτυγμένες χώρες:** Υπό το δεδομένο ότι πολλές χώρες διαθέτουν εμπειρία και καλά παραδείγματα από τον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας, η μεταφορά τεχνογνωσίας θα μπορούσε να συμβάλλει καθοριστικά. Ταυτόχρονα όμως επισημάνθηκε και η περίπτωση πως η ανταλλαγή καλών πρακτικών ενέχει τον κίνδυνο του μιμητισμού, γ' αυτό οι συμμετέχοντες έθεσαν το ζήτημα ότι η πάσης φύσης μεταφορά τεχνογνωσίας θα πρέπει να συνδυάζεται με bottom-up approach, προκειμένου να ελέγχεται η δυνατότητα κατανόησης και εφαρμογής της, από τους άμεσα ενδιαφερομένους.
- 2) Ύπαρξη μηχανισμού ή συμβούλου υποστήριξης σε εθνικό περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο:** Ο μηχανισμός αυτός θα παρέχει υποστήριξη για:
  - Κατάρτιση ορθολογικού Επιχειρηματικού Σχεδίου
  - Επίλυση γραφειοκρατικών προβλημάτων

- Ενημέρωση για θεσμικό και νομικό πλαίσιο

3) Χρηματοδοτικά μέτρα ειδικά για την κοινωνική επιχειρηματικότητα και χρηματοδότηση

4) Υποστήριξη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων μετά τη δημιουργία τους

5) Ύπαρξη ενός αλγορίθμου για την αξιοποίηση εμπειριών και την σωστή αξιολόγηση ενός εταιρικού σχήματος

6) Ρεαλιστικά Επιχειρηματικά Πλάνα που θα ενισχύσουν την πιθανότητα χρηματοδοτήσεων.

Ερώτημα 4^ο: *Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.)*

Οι συμμετέχοντες κατέθεσαν τις παρακάτω διαπιστώσεις, που προέκυψαν από τις παραπάνω συνεργασίες:

- 1) Οι συνεργασίες είναι αναγκαίες για να επιτευχθούν οι στόχοι μίας κοινωνικής επιχείρησης.
- 2) Η βελτίωση των επαφών είναι πολύ σημαντική
- 3) Όλες οι ΑΣ και οι φορείς υποστήριξης Κοινωνικών Επιχειρήσεων θα πρέπει να συναντιούνται ανά τακτά χρονικά διαστήματα για να καταθέτουν απόψεις και εμπειρίες.
- 3) Είναι επιτακτική η ανάγκη δικτύωσης Κοινωνικών Επιχειρήσεων

Ερώτημα 5^ο: *Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).*

Οι παριστάμενοι ανέφεραν ότι η Κοινωνική Οικονομία παρουσιάζει δυνατότητες ανάπτυξης, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Στην κατεύθυνση αυτή, οι συμμετέχοντες κατέθεσαν τις προτάσεις τους, για τις προϋποθέσεις ανάπτυξης της κοινωνικής οικονομίας:

- 1) Πρέπει να διασφαλίζεται η αξιοκρατία και το συλλογικό συμφέρον στη λειτουργία των κοινωνικών συνεταιριστικών εγχειρημάτων.
- 2) Θα πρέπει να δοθεί έμφαση στο «περιβαλλοντικό αποτύπωμα» των κοινωνικών επιχειρήσεων.
- 3) Η ανάπτυξη της κοινωνικής οικονομίας πρέπει να είναι αποτέλεσμα σχεδιασμού σε επίπεδο περιφέρειας. Στη βάση αυτή, θα πρέπει να συνδυαστεί με τη δημιουργία της κατάλληλης υποδομής, σε επίπεδο Θεσσαλίας.

Βόλος 23/7/2014 (Άμεσα Ενδιαφερόμενα Μέρη)

A/A	Φορέας
1	“MusicView” ΚοινΣεπ
2	“Αντηχείο” ΚοινΣεπ
3	«Πηλίου όρος» ΚοινΣεπ
4	ΚοινΣεπ Βόλου «Ελπί- Ζω»
5	ANKA A.E.

1^ο Θέμα: Παρουσίαση φορέων και στελεχών

[...]

2^ο Θέμα: Υλοποίηση εργαστηρίου

Μεθοδολογικά, η συζήτηση κινήθηκε στη βάση 5 κύριων ερωτήσεων. Ο συντονιστής έθετε το βασικό ερώτημα και οι άμεσοι φορείς απαντούσαν, αναπτύσσοντας τις σκέψεις τους. Ανά ερώτημα, τα βασικά σημεία ακολουθούν:

- **Ερώτημα 1^ο:** *Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κοινωνικής Οικονομίας ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κοινωνικής Οικονομίας; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;*

Στο πλαίσιο του ερωτήματος αυτού, οι παριστάμενοι περιέγραψαν την κατάσταση στον χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας στην Ελλάδα, με βάση τις μέχρι τώρα εμπειρίες τους. Συνοψίζοντας, οι συμμετέχοντες ανέφεραν τα παρακάτω:

1) Ο όρος “Κοινωνική Οικονομία” είναι ιδιαίτερα ευρύς, καθώς εκτείνεται τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα. Αποτέλεσμα είναι από τη μία οι Κοινωνικές Επιχειρήσεις να παρέχουν πολλές δυνατότητες και εναλλακτικές επιλογές αλλά από την άλλη να δημιουργείται σύγχυση στις τοπικές κοινωνίες και στους φορείς.

2) Η Κοινωνική Οικονομία είναι «φερτή» από την Ευρώπη. Το πρόβλημα είναι ότι στις χώρες που αναπτύχθηκε, η νοοτροπία των τοπικών πληθυσμών είναι εντελώς διαφορετική από την Ελλάδα, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις οι κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες της εκάστοτε χώρας «έπαιζαν» καθοριστικό ρόλο στην επιτυχία των Κοινωνικών Επιχειρήσεων.

3) Υφίσταται παρανόηση σχετικά με τις ΚοινΣεπ και τον ρόλο τους. Κάποιες δημιουργήθηκαν με αποκλειστικό σκοπό τη λήψη κρατικών κονδυλίων και κάποιες άλλες για να «ενοικιάζουν» εργαζόμενους. Στον αντίποδα, δημιουργήθηκαν και «αγνές» ΚοινΣεπ, από ανθρώπους που αντιλαμβάνονται την Κοινωνική Οικονομία και θέλουν να υπηρετήσουν το κοινωνικό σύνολο.

4) Υπάρχει πλήρης άγνοια για την Κοινωνική Οικονομία και τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις στη Δημόσια Διοίκηση, το πολιτικό σύστημα και τα χρηματοπιστωτικά

ιδρύματα. Αντίστοιχα, ελλιπής ενημέρωση κυριαρχεί και στις επαγγελματικές ομάδες που είναι απαραίτητες για τη εύρυθμη λειτουργία μίας επιχείρησης, όπως λογιστές και νομικοί.

5) Η έως τώρα κατάσταση του χώρου είναι μάλλον απογοητευτική. Αν συνεχιστεί η έως τώρα πορεία, ο χώρος θα απαξιωθεί πλήρως.

6) Η σύναψη (αμφίβολης νομιμότητας) προγραμματικών συμβάσεων των ΚοινΣεπ με δημόσιους φορείς (κυρίως της Τοπικής Αυτοδιοίκησης) έχει «αμαυρώσει» την Κοινωνική Οικονομία, στη συνείδηση των πολιτών.

Ερώτημα 2^ο: *Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κοινωνική Οικονομία; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ).*

Στο πλαίσιο του ερωτήματος αυτού, οι συμμετέχοντες παρέθεσαν τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη διάρκεια ενασχόλησης τους με την κοινωνική επιχειρηματικότητα.

Συνοψίζοντας, αυτές ήταν:

1) Οι διαρκείς αλλαγές στο φορολογικό και νομικό πλαίσιο των Κοινωνικών Επιχειρήσεων καθιστούν αδύνατη την ανταπόκριση εκ μέρους των ΚοινΣεπ.

2) Οι έμμεσοι φορείς δεν έχουν κατάρτιση στο αντικείμενο, με αποτέλεσμα να μην μπορούν να συμβάλλουν ουσιαστικά στην ανάπτυξη του χώρου.

3) Το σύνολο των συμμετεχόντων συμφώνησε ότι το φορολογικό πλαίσιο είναι το πλέον σημαντικό πρόβλημα των Κοινωνικών Επιχειρήσεων, με αποκορύφωμα την επιβολή του τέλους επιτηδεύματος στις ΚοινΣεπ. Το φορολογικό πλαίσιο των ΚοινΣεπ χαρακτηρίστηκε ως χαώδες και μη κατανοητό.

4) Η επαφή με το πολιτικό σύστημα και κυρίως την τοπική αυτοδιοίκηση είναι προβληματική. Οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι έλαβαν πολλές υποσχέσεις για υποστήριξη από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, όμως στην πράξη δεν πραγματοποιήθηκε καμία εξ' αυτών.

5) Η γραφειοκρατία δημιουργεί προβλήματα και καθυστερήσεις. Ιδίως στη διαδικασία ίδρυσης και εγγραφής στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας, οι συμμετέχοντες ανέφεραν σημαντικά προβλήματα, με αποτέλεσμα ορισμένοι εξ' αυτών να υποστούν οικονομική ζημία.

6) Η ΚοινΣεπ εκκινούν από δυσμενή θέση, σε σύγκριση με τις ιδιωτικές ανταγωνιστικές επιχειρήσεις. Αυτό συμβαίνει διότι οι ΚοινΣεπ σε αντίθεση με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, ελέγχονται αυστηρά τόσο από το κράτος όσο και από τις τοπικές κοινωνίες.

7) Οι εθελοντικές κινήσεις σε πολλές περιπτώσεις λειτουργούν ως αθέμιτος ανταγωνισμός εις βάρος των ΚοινΣεπ, καθότι παρέχουν τις ίδιες υπηρεσίες χωρίς να πληρώνουν φόρους.

8) Εντοπίστηκε ως «καταστροφική» για την Κοινωνική Οικονομία, η λογική των επιδοτούμενων σεμιναρίων.

Ερώτημα 3^ο: *Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, τι εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).*

Στο πλαίσιο του συγκεκριμένου ερωτήματος, προτάθηκαν 4 εργαλεία, τα οποία οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι θα συμβάλλουν θετικά στην λειτουργία των επιχειρήσεων που εκπροσωπούν. Πιο συγκεκριμένα:

1) Δανειοδότηση με ιδιαίτερα χαμηλό επιτόκιο: Οι δανειοδοτήσεις των Κοινωνικών Επιχειρήσεων δεν μπορούν να έχουν την ίδια λογική με τα επιχειρηματικά δάνεια των ιδιωτικών επιχειρήσεων. Θα πρέπει να παρέχονται δανειοδοτήσεις με ιδιαίτερα χαμηλό επιτόκιο, για την υλοποίηση επενδυτικών πλάνων.

2) Συντονιστικό όργανο ΚοινΣεπ: Το εργαλείο συνίσταται στη λειτουργία ενός δικτύου ΚοινΣεπ, σε περιφερειακή ή εθνική εμβέλεια. Το όργανο αυτό θα λειτουργεί ως χώρος αναφοράς για τις ΚοινΣεπ, θα βοηθήσει στην ανταλλαγή εμπειριών μεταξύ των κοινωνικών επιχειρήσεων και στην αποτελεσματικότερη διεκδίκηση λύσεων των προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις.

3) Επιμόρφωση των έμμεσων φορέων στην Κοινωνική Οικονομία: Οι φορείς που λειτουργούν υποστηρικτικά στην Κοινωνική Οικονομία, όπως η Τοπική Αυτοδιοίκηση, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, οι δημόσιες υπηρεσίες, πρέπει να εκπαιδευτούν στο αντικείμενο, καθότι επί του παρόντος δεν το γνωρίζουν.

4) Μηχανισμός Υποστήριξης ΚοινΣεπ: Το εργαλείο συνίσταται σε μία δομή που θα υποστηρίζει τις ΚοινΣεπ σε διοικητικά, οικονομικά και γενικότερα εξειδικευμένα ζητήματα. Ο μηχανισμός αυτός θα πρέπει να είναι μη-κερδοσκοπικός. Οι υφιστάμενοι μηχανισμοί κρίνονται ανεπαρκείς.

Ερώτημα 4^ο: *Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.).*

Έως τώρα, σε επίπεδο Βόλου δεν υπάρχει συνεργασία μεταξύ των ΚοινΣεπ και το παρόν εργαστήριο ήταν η πρώτη τους συνάντηση. Οι ΚοινΣεπ εξέφρασαν τη διάθεση για περαιτέρω συνεργασία μεταξύ τους. Το πρόβλημα που έθεσαν από κοινού οι εκπρόσωποι των επιχειρήσεων, είναι ότι δεν υπάρχει καμία διάθεση συνεργασίας από τους δημόσιους φορείς, παρότι αυτοί έχουν σχετική υποχρέωση.

Ερώτημα 5^ο: *Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).*

Απαντώντας στην ερώτηση αυτή, οι συμμετέχοντες ανέφεραν ότι η Κοινωνική Επιχειρηματικότητα έχει περιθώρια ανάπτυξης, αρκεί να ικανοποιούνται ορισμένες βασικές προϋποθέσεις, οι οποίες είναι:

- Τα μέλη των Κοινωνικών Επιχειρήσεων θα πρέπει να είναι πλήρως συνειδητοποιημένα για την Κοινωνική Οικονομία. Επίσης, πρέπει να έχουν υπομονή και πίστη στο εγχείρημα, καθώς τα οφέλη από την ενασχόληση με μία Κοινωνική Επιχείρηση δεν είναι πάντα άμεσα.
- Τα μέλη εξέφρασαν την προσδοκία για βοήθεια από τους κρατικούς φορείς, καθώς μόνο έτσι μπορούν να ανταγωνιστούν τις ιδιωτικές επιχειρήσεις.
- Σε κάθε περίπτωση, οι Κοιν.Σ.Επ πρέπει να λειτουργούν με επιχειρηματικά κριτήρια.

Συνοψίζοντας τα ευρήματα των focus groups στην Θεσσαλία έχουμε τον ακόλουθο Πίνακα με τις ακόλουθες ερωτήσεις και τις απαντήσεις κωδικοποιημένες ανά focus group.

Ερώτημα 1^ο: Βλέπουμε και ακούμε πως ο χώρος της Κ.Ο ή/και του Κοινωνικού Επιχειρείν έχει ολοένα και πιο έντονη παρουσία στο δημόσιο διάλογο. Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο της Κ.Ο; Θεωρείτε ότι η παρουσία της στο δημόσιο διάλογο αντικατοπτρίζεται στην πραγματικότητα;

Ερώτημα 2^ο: Πως αντιλαμβάνεστε τον ρόλο σας στην Κ.Ο; (προβλήματα, προσδοκίες, ελπίδες, δυσκολίες, γραφειοκρατικά, χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ).

Ερώτημα 3^ο: Για να επιτελέσετε το έργο σας καλύτερα, τι εργαλεία θα σας ήταν χρήσιμα (κεντρικός και περιφερειακός μηχανισμός στήριξης, μονάδες στήριξης σε τοπικό επίπεδο, εκπαίδευση-κατάρτιση χρηματοοικονομικά εργαλεία κτλ.).

Ερώτημα 4^ο: Επίπεδο συνεργασίας μεταξύ σας (συνεργασίες με Κοινωνικές Επιχειρήσεις, συνεργατισμούς, Κοιν.Σ.Επ.)

Ερώτημα 5^ο: Το μέλλον (ελπίδες, σχέδια, πως βλέπουν την ανάπτυξη τους).

Πίνακας	Π.1.1	Σύνοψη απαντήσεων	στα focus groups	(SES Net, Τζουβελέκας	2018)	
		E1	E2	E3	E4	E5
Καρδίτσα 4/7/2014	ΑΕΜ	<p>Έλλειψη:</p> <ul style="list-style-type: none"> • πληροφόρησης • χρηματοδοτικών ενισχύσεων • ρευστότητας και επενδυτικών κεφαλαίων • τοπικού, περιφερειακού ή εθνικού μηχανισμού • ολοκληρωμένου στρατηγικού αναπτυξιακού σχεδιασμού • νοοτροπίας συνεργατισμού 	<ul style="list-style-type: none"> • ανεπαρκής εφαρμογή ΤΟΠΕΚΟ-ΤΟΠΣΑ • μικρά βήματα για την ανάπτυξη Κοιν.Σ.Επ. • στήριξη σε ίδιες δυνάμεις. • ο Συνεταιρισμός αποτελεί ουσιαστικά μια ανάγκη με σκοπό την επιβίωση. • ασαφές νομικό και θεσμικό πλαίσιο 	<ul style="list-style-type: none"> • οργάνωση ανοικτών ενημερωτικών εκδηλώσεων περί Κ.Ο και Κ.Ε • ύπαρξη ενός φορέα τεχνικής και συμβουλευτικής υποστήριξης • χρηματοδοτικά μέτρα ειδικά για την Κ.Ε και χρηματοδότηση βάσει επιχ/κού σχεδίου 	<ul style="list-style-type: none"> • αναγκαία ανάπτυξη νοοτροπίας συνεργατισμού και ανάγκη συνεννόησης για επιβίωση 	<ul style="list-style-type: none"> • εξασφάλιση της ανάγκης της τοπικής αγοράς σε μεταποιημένα αγροτικά προϊόντα • εξασφάλιση των αναγκών της τοπικής αγοράς και της τουριστικής κίνησης σε εναλλακτικά αθλήματα • ανάπτυξη τοπικών συνεργασιών για πώληση στα κατάστηματά τους τοπικών προϊόντων • σαφές νομικό και φοροτεχνικό πλαίσιο στη λειτουργία ΚοινΣΕπ

Πίνακας Π1.1 (συνέχεια)

<p>Καρδίτσα 4/7/2014</p>	<p>EEM</p>	<ul style="list-style-type: none"> • οικονομική κρίση και έλλειψη ρευστότητας • υψηλές απαιτήσεις που θέτει η αγορά (χονδρέμποροι, καταναλωτές, εξαγωγείς) στην πρωτογενή παραγωγή • «λιμνάζον» επιστημονικό δυναμικό • βεβαρυσμένο παρελθόν συνεταιριστικών επιχειρημάτων • έλλειψη κουλτούρας συνεργασίας • στον Α' γενή τομέα, οι επιδοτήσεις που δίνονται στους παραγωγούς, αφαιρούν το 	<ul style="list-style-type: none"> • ενδιαφέρον και πίστη στο αντικείμενο της Κ.Ο και κυρίως σε συλλογικότητες με κοινό στόχο και όραμα. • κατά πόσο συμβαδίζει η Κ.Ο με το χρηματικό κέρδος • εξαιρετικά δύσκολη η εκτίμηση περί του κοινωνικού χαρακτήρα ενός εγχειρήματος 	<ul style="list-style-type: none"> • μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών από ανεπτυγμένες χώρες • δίκτυο φορέων Κ.Ο • δομή καταγραφής κοινωνικών αναγκών: • οδηγός Κ.Ο 	<ul style="list-style-type: none"> • συνεργασίες EEM, με Αγροτικούς Συνεταιρισμούς, ομάδες παραγωγών, Κοιν.Σεπ και συλλογικότητες εθελοντισμού (δίκτυα ανταλλαγών, ΜΚΟ). • αναγκαίες συνεργασίες για να επιτευχθούν οι στόχοι μίας κοινωνικής επιχείρησης • βασικό πρόβλημα στις συνεργασίες, την έλλειψη κουλτούρας συνεργασίας, που επιδεικνύουν τόσο οι φορείς Κ.Ο όσο και οι δημόσιοι φορείς. 	<ul style="list-style-type: none"> • η Κ.Ο παρουσιάζει δυνατότητες ανάπτυξης, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις • κοινό συμφέρον για αποφυγή προσωπικών στρατηγικών • διασφάλιση αξιοκρατίας και συλλογικού συμφέροντος στη λειτουργία των Κ.Ε • προτάθηκαν ο πρωτογενής τομέας παραγωγής, ο τουρισμός, ο πολιτισμός και η αντιμετώπιση της ανεργίας • κοινωνικός έλεγχος (social audit) των Κ.Ε
-------------------------------------	-------------------	---	---	--	--	--

		<p>κίνητρο ανάληψης επιχειρ/κών πρωτοβουλιών</p> <ul style="list-style-type: none"> • παντελής έλλειψη ενημέρωσης, εκπαίδευσης και παιδείας σε ζητήματα Κ.Ο 			<ul style="list-style-type: none"> • η συνεχής μείωση των αρχικά ενδιαφερομένων για εγχειρήματα Κ.Ο σε βάθος χρόνου. 	<ul style="list-style-type: none"> • κίνητρο στους αγρότες για τη δημιουργία συνεταιριστικών εγχειρημάτων • κίνητρα δημιουργίας μικρών ομάδων παραγωγών με ενιαίο προϊόν • έμφαση στο «περιβαλλοντικό αποτύπωμα» των Κ.Ε • η ανάπτυξη της Κ.Ο ως αποτέλεσμα περιφερειακού σχεδιασμού
--	--	--	--	--	---	--

Πίνακας Π1.1 (συνέχεια)

<p>Τρίκαλα 17/7/2014</p>	<p>ΕΕΜ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ενασχόληση με Κ.Ο αποκλειστικά και μόνο λόγω των κινήτρων και των ωφελειών που παρείχε ο Ν. 4019/2011 • η Κ.Ο ήρθε ως ανάγκη «από πάνω» εξαιρετικά δύσκολο να αφομοιωθεί από ανέργους και ωφελούμενους προγραμμάτων απασχόλησης • η Κ.Ο αποτελεί «μόδα» και σε μεγάλο βαθμό η παρουσία της στον δημόσιο διάλογο οφείλεται στα προγράμματα ΤΟΠΣΑ-ΤΟΠΕΚΟ • η πληροφόρηση 	<ul style="list-style-type: none"> • ασαφές πλαίσιο σε ότι αφορά τα φορολογικά, ασφαλιστικά και γενικότερα γραφειοκρατικά ζητήματα των Κ.Ε • οι περισσότεροι άνεργοι που ενδιαφέρονται να συμμετέχουν σε κοινωνικές επιχειρήσεις δεν έχουν επιχειρηματική νοοτροπία • ασύμβατο εν πολλοίς το αντικείμενο των ΚοινΣεπ με τις εργασιακές δυνατότητες των συμμετεχόντων • σε όσες περιπτώσεις οι Κ.Ε επιχειρούν να υποκαταστήσουν κοινωνικές υπηρεσίες που παρείχε ως τώρα το Δημόσιο, συναντούν μεγάλη επιφυλακτικότητα - έως και εχθρότητα- από τους εργαζόμενους των δημόσιων κοινωνικών δομών • γενικότερη έλλειψη 	<ul style="list-style-type: none"> • μόνιμη ομάδα υποστήριξης • δίκτυο ΚοινΣεπ • «Συνεργείς» ΚοινΣεπ: Το εργαλείο συνίσταται στη ταυτόχρονη δημιουργία δύο ΚοινΣεπ, μίας με παραγωγικό και μίας με καταναλωτικό προσανατολισμό. Η παραγωγική διαδικασία θα χρηματοδοτείται από τις εισφορές του καταναλ. Συν/μου. Γεωγραφικά, προτάθηκε ο καταν. συν/μος να έχει έδρα σε αστική περιοχή και ο παραγωγικός στην ύπαιθρο 	<ul style="list-style-type: none"> • οι συμμετέχοντες συνεργάζονται με Κ.Ε και στις περισσότερες περιπτώσεις και μεταξύ τους. οι έμμεσοι φορείς ακολουθούν λανθασμένη προσέγγιση στην υποστήριξη της κοινωνικής επιχειρηματικότητας • ιδιαίτερα θετική εξέλιξη, ότι η Κ.Ο γίνεται όλο και περισσότερο αντικείμενο συζήτησης στις τοπικές κοινωνίες και στις συνεργασίες των φορέων σχεδιασμού αναπτυξιακής πολιτικής 	<ul style="list-style-type: none"> • το μοντέλο ΚοινΣεπ θα λειτουργήσει μόνο στις περιπτώσεις διασφαλισμένης πελατείας και χαμηλού ανταγωνισμού • οι άνθρωποι που προέρχονται από την αγορά μπορούν μεν να δώσουν όραμα στις Κ.Ε αλλά σε κάθε περίπτωση, στο προσκήνιο μέλη ευάλωτων κοινωνικά ομάδων • Χρηματοδότηση Κ.Ε από ίδια κεφάλαια • στην παρούσα φάση υφίστανται δομές, επιχειρηματικά
--	-------------------	---	--	---	--	--

		<p>πραγματοποιήθηκε ανάστροφα</p> <ul style="list-style-type: none"> • η οικονομική κρίση δημιούργησε περιβάλλον, μέσα στο οποίο είναι πρακτικά αδύνατο να αναπτυχθεί η Κ.Ο • ΚοινΣεπ ένταξης εντελώς διαφορετικές από τις υπόλοιπες κατηγορίες κοινωνικών επιχειρήσεων και χρειάζεται διακριτή αντιμετώπιση. Οι ΚοινΣεπ ένταξης προϋπήρχαν στην Ελλάδα (ως Κοι.Σπε) για αυτό λειτουργούν καλύτερα • Ιδιαίτερα αρνητικός ο ρόλος των 	<p>συνεταιριστικής/συνεργατικής κουλτούρας</p> <ul style="list-style-type: none"> • οι έχοντες πρωτότυπες/καινοτόμες επιχειρηματικές ιδέες δεν επιθυμούν να τις μοιραστούν • σημαντικό πρόβλημα αποτελεί ότι οι Κ.Ε πρέπει να λειτουργούν με τους κανόνες της ιδιωτικής αγοράς και να ανταγωνιστούν ιδιωτικές επιχειρήσεις • σύγκυση σχετικά με τον ορισμό της Κ.Ε και για το ποια συνεταιριστικά εγχειρήματα θεωρούνται κοινωνικά • γενικό πρόβλημα των Κοιν.Σ.Επ. αποτελεί ο αποκλειστικός προσανατολισμός που έχουν ορισμένες στην αναζήτηση δημοσίων συμβάσεων 	<ul style="list-style-type: none"> • σε τρεις δήμους των Τρικάλων λειτουργούν θερμοκοιτίδες υποστήριξης της Κοινωνικής Οικονομίας χωρίς ιδιαίτερη επιτυχία. οι μηχανισμοί δεν είναι προσαρμοσμένοι στον χώρο της Κ.Ο και συνήθως επιθυμούν να απασχολήσουν στελέχη τους, ανεξαρτήτως εξειδίκευσης και εμπειρία τους στην Κ.Ο 	<p>σχέδια και ενδιαφερόμενοι για κοινωνική επιχειρηματικότητα. Διασφάλιση χρηματοδότησης τους</p>
--	--	---	--	---	---

		<p>«επιδοματικών» ανέργων, που συμμετείχαν στα ΤΟΠΣΑ- ΤΟΠΕΚΟ</p> <ul style="list-style-type: none"> • Κ.Ο φθείρεται ταχέως, σε πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο, λόγω των εργολαβιών και των αρνητικών καταστάσεων που δημιούργησαν ορισμένες Κ.Ε • σε πολλά πεδία οικονομικής δραστηριότητας, οι Κ.Ε αποτελούν τα πλέον πρόσφορα εργαλεία ανάπτυξης				
--	--	--	--	--	--	--

Πίνακας Π1.1 (συνέχεια)

<p>Λάρισα 22/7/2014</p>	<p>ΕΕΜ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • η Κ.Ο είναι ένας όρος χωρίς περιεχόμενο στο δημόσιο διάλογο δεδομένου ότι το νομοσχέδιο που υφίσταται δεν είναι εφικτό να κινητοποιήσει τους πολίτες για την ανάπτυξη συλλογικής δράσης • η Κ.Ο αποτελεί τη «μόδα» με αποτέλεσμα τη δυσφήμιση του όρου. Ορίστηκε ως το «χάπι» που θα λύσει όλα τα προβλήματα των ανέργων. • η ίδρυση των ΚοινΣΕπ επιβλήθηκε μέσω των ΤΟΠΣΑ και ΤΟΠΕΚΟ 	<ul style="list-style-type: none"> • ασαφές πλαίσιο σε ότι αφορά τα φορολογικά, ασφαλιστικά και γενικότερα γραφειοκρατικά ζητήματα των Κ.Ε • τα προβλήματα της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ταυτίζονται με τα προβλήματα της Επιχειρηματικότητας • ασαφές και ασταθές θεσμικό πλαίσιο και τα κενά του νόμου αποτελούν το μεγαλύτερο πρόβλημα στην ανάπτυξη της Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας • προέχει η παροχή ουσιαστικών κινήτρων για την ίδρυση ΚοινΣΕΠ • πολλές από της ΚοινΣΕπ που ιδρύθηκαν δεν έχουν κοινωνικό σκοπό • σε πολλές περιπτώσεις δεν είναι συμβατό το αντικείμενο των ΚοινΣεπ 	<ul style="list-style-type: none"> • συντονιστικό όργανο των ΚοινΣΕπ σε Περιφερειακό επίπεδο χωρίς να έχει χαρακτηριστικά συνδικαλιστικού οργάνου • δημιουργία δομής ανάπτυξης επιχειρ/τας • εργαλείο αξιολόγησης της κοινωνικής επιχειρηματικότητας σχετικά με τη βιωσιμότητα του επιχειρηματικού σχεδίου, τους κοινωνικούς σκοπούς και τη φερεγγυότητα της ΚοινΣΕπ • μηχανισμός υποστήριξης και χρηματοδότησης 	<ul style="list-style-type: none"> • Όλοι οι συμμετέχοντες συνεργάζονται με Κ.Ε και στις περισσότερες περιπτώσεις και μεταξύ τους • αναγκαιότητα σύνδεσης της ΕΚΕ με Κοινωνική Επιχειρ/τα 	<ul style="list-style-type: none"> • Οργάνωση συντονισμένων δράσεων πληροφόρησης- ενημέρωσης • αναγνωσιμότητα των Κ.Ε • συνεργασία των φορέων της Κ.Ο • ενημέρωση τραπεζών και κρατικών υπηρεσιών
---	-------------------	---	--	--	---	---

	<ul style="list-style-type: none"> • υπάρχουν συνολικά τρεις διαφορετικοί νόμοι για την ίδρυση συνεταιρισμών • η ουσιαστική ανάπτυξη του συνεργατισμού είναι θέμα παιδείας και υποστήριξης από τους φορείς. • εκτιμάται ότι οι ΚοινΣΕπ που θα ξεκινήσουν από «κάτω προς τα πάνω» είναι αυτές που τελικά θα πετύχουν επιχειρηματικά. • ο όρος «επιχειρηματικότητα» ταυτίζεται με το κέρδος. • οι Κ.Ε αναζητούν να καλύψουν τον όρο της συλλογικότητας με 	<p>με τις εργασιακές δυνατότητες των συμμετεχόντων</p> <ul style="list-style-type: none"> • πρόβλημα αποτελεί ότι οι Κ.Ε πρέπει να λειτουργούν με τους κανόνες της ιδιωτικής αγοράς • οι περισσότερες τράπεζες δεν γνωρίζουν τι είναι οι ΚοινΣΕπ και άλλοι φορείς Κ.Ο 	<p>της Κ.Ο</p> <ul style="list-style-type: none"> • ανάπτυξη εργαλείων εκπαίδευσης και πιστοποίησης γνώσεων σε βασικά θέματα • οργάνωση δράσεων πληροφόρησης - ενημέρωσης στις Δημ. Υπηρεσίες και στις Τράπεζες • αναγνωρισιμότητα Κ.Ο 		
--	--	---	---	--	--

		την ελάχιστη προϋπόθεση συμμετοχής 5 ατόμων.				
Λάρισα 22/7/2014	ΑΕΜ	<ul style="list-style-type: none"> σημαντικό πρόβλημα η αναγνωρισιμότητα των ΚοινΣεπ κυριαρχεί δυσπιστία για τις Κ.Ε (πλειοψηφία τοπικού πληθυσμού πιστεύει ότι δεν ενδιαφέρονται για κοινωνικό συμφέρον, παρά μόνο για οικονομικά οφέλη έμμεσοι φορείς (κυρίως ΟΤΑ) δεν αντιλαμβάνονται τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν από τη συνεργασία με τις ΚοινΣεπ. ανασφάλεια στη διαδικασία 	<ul style="list-style-type: none"> μέλη των ΚοινΣεπ αναζητούσαν το νομικό περίβλημα για να συνεργαστούν σε επαγγελματικό επίπεδο και έκριναν τις ΚοινΣεπ ως το πλέον κατάλληλο. παρατηρούνται καθυστερήσεις στη διαδικασία εγγραφής των ΚοινΣεπ στο Μητρώο Κ.Ο υφίσταται σύγχυση σχετικά με τον κερδοσκοπικό χαρακτήρα των ΚοινΣεπ 	<ul style="list-style-type: none"> πλατφόρμα ανταλλαγής υπηρεσιών ενεργοποίηση ελεγκτικών μηχανισμών: δημιουργία μηχανισμών ενημέρωσης – πληροφόρησης - υποστήριξης 	<ul style="list-style-type: none"> κρίσιμη η σύναψη συνεργασιών με την τοπική κοινωνία ιδιαίτερα επωφελείς για τις Κ.Ε, οι συνεργασίες με φορείς της διασποράς, με συνεργατισμούς 	<ul style="list-style-type: none"> βασική προϋπόθεση έθεσαν τη σταθερότητα της νομοθεσίας και της ευρύτερης πολιτικής των δημοσίων φορέων απέναντι στην κοινωνική επιχειρ/τα. δύσκολες μελλοντικές εκτιμήσεις καθώς δεν έχει συσσωρευτεί αρκετή εμπειρία. για χρηματοδότηση Κ.Ε, προτάθηκε ως ο πλέον κατάλληλος τρόπος οι πωλήσεις σε πελάτες, χωρίς να

		<p>σύναψης επαγγελματικών συνεργασιών με δημόσιους φορείς.</p> <ul style="list-style-type: none"> • η ανάπτυξη μίας κοινωνικής επιχείρησης είναι θέμα θέλησης, σχεδιασμού και κυρίως επιχειρηματικής λογικής, πάντα όμως υπό το δεδομένο ότι στο εγχείρημα υφίσταται κοινωνική διάσταση • βασικό χαρακτηριστικό που θα πρέπει να ικανοποιείται σε κάθε Κ.Ε, είναι να συνδυάζει την προώθηση του κοινωνικού συμφέροντος και τη διασφάλιση της οικονομικής 				<p>αποκλεισμό κρατικών επιχορηγήσεων σε όσες Κ.Ε καταθέτουν βιώσιμο επιχειρηματικό σχέδιο</p>
--	--	--	--	--	--	---

		<p>βιωσιμότητας</p> <ul style="list-style-type: none"> • το εταιρικό σχήμα και η αгаστή συνεργασία των μελών είναι απαραίτητα για την επιτυχία ενός συνεταιρισμού. • το αρχικό στάδιο ανάπτυξης μίας κοινωνικής επιχείρησης είναι το πλέον κρίσιμο • το δυσκολότερο στις Κ.Ε είναι να πειστούν τα μέλη να συμμετέχουν ενεργά, • η διαφάνεια απαραίτητο συστατικό επιτυχίας, ιδίως σε ευρεία συλλογικά σχήματα • το σύνολο των συμμετεχόντων συμφώνησε με την άποψη ότι η Κ.Ο χρειάζεται έναν 				
--	--	---	--	--	--	--

		γενικό επαναπροσδιορισμό προκειμένου να εξαιρεθεί η «ρετσινιά» που προέκυψε από τις αποτυχίες των συνεταιρισμών στο παρελθόν.				
Βόλος 23/7/2014	EEM	<ul style="list-style-type: none"> • συνολικό συμπέρασμα Ομάδας: Η Κ.Ο παρουσιάζει αυξημένη δυναμική. Όμως η πράξη δεν αντικατοπτρίζει την ένταση του διαλόγου. • βασικές αιτίες που επιβάλλουν την ανάπτυξη της Κ.Ο • αποτελούν διέξοδο από την ανεργία. • η οικονομική κρίση και η έλλειψη ρευστότητας 	<ul style="list-style-type: none"> • το ενδιαφέρον και την πίστη τους στο αντικείμενο της Κ.Ο και κυρίως σε συλλογικότητες με κοινό στόχο και όραμα. • εξαιρετικά δύσκολη την εκτίμηση περί του κοινωνικού χαρακτήρα ενός εγχειρήματος • Ο διάλογος που γίνεται για την Κ.Ο είναι ακόμη σε αρχικό στάδιο • κακοσχεδιασμένο πλαίσιο υποστήριξης της Κ.Ο σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο • αντικρουόμενα προγράμματα εμποδίζουν τη δημιουργία και τη βιωσιμότητα των Κοιν.Σ.Επ 	<ul style="list-style-type: none"> • μεταφορά τεχνογνωσίας και καλών πρακτικών • ύπαρξη μηχανισμού ή σύμβουλου υποστήριξης σε εθνικό περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο: • χρηματοδοτικά μέτρα ειδικά για την κοινωνική επιχ/τητα • ύπαρξη αλγορίθμου αξιοποίησης εμπειριών και σωστή αξιολόγηση εταιρικού σχήματος • ρεαλιστικά Επιχειρηματικά Πλάνα 	<ul style="list-style-type: none"> • επιτακτική ανάγκη δικτύωσης Κ.Ε • αναγκαίες συνεργασίες για επίτευξη στόχων Κ.Ε 	<ul style="list-style-type: none"> • η Κ.Ο παρουσιάζει δυνατότητες ανάπτυξης, υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις • να διασφαλίζεται η αξιοκρατία και το συλλογικό συμφέρον στη λειτουργία των κοινωνικών συνεταιριστικών εγχειρημάτων • έμφαση στο «περιβαλλοντικό αποτύπωμα» των Κ.Ε • η ανάπτυξη της Κ.Ο αποτέλεσμα

			<ul style="list-style-type: none"> • Ανεπαρκής ενημέρωση - πληροφόρηση για την Κ.Ο. • ασάφεια του όρου της Κ.Ο και παραπληροφόρηση δρουν ανασταλτικά στις προσπάθειες ίδρυσης Κ.Ε • Μη πρόνοια για τις Κ.Ε, καθώς σε κεντρικό επίπεδο δεν έχει δημιουργηθεί ο κατάλληλος μηχανισμός υποστήριξης 			<p>σχεδιασμού σε περιφερειακό επίπεδο</p>
<p>Βόλος 23/7/2014</p>	<p>ΑΕΜ</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ο όρος “Κ.Ο” ιδιαίτερα ευρύς, εκτείνεται στον ιδιωτικό και στο δημόσιο τομέα • η Κ.Ο είναι «φερτή» από την Ευρώπη • υφίσταται παρανόηση σχετικά με τις ΚοινΣεπ και τον ρόλο τους • υπάρχει πλήρης άγνοια για Κ.Ο και Κ.Ε στη Δημόσια Διοίκηση, το πολιτικό σύστημα 	<ul style="list-style-type: none"> • διαρκείς αλλαγές στο φορολογικό και νομικό πλαίσιο των Κ.Ε καθιστούν αδύνατη την ανταπόκριση των ΚοινΣεπ • οι έμμεσοι φορείς δεν έχουν σχετική κατάρτιση • το φορολογικό πλαίσιο, το πλέον σημαντικό πρόβλημα των Κ.Ε • η επαφή με το πολιτικό σύστημα και κυρίως με την Τ.Α είναι προβληματική • η γραφειοκρατία δημιουργεί προβλήματα και καθυστερήσεις • οι Κοιν.Σ.Επ εκκινούν δυσμενώς, συγκριτικά με τις 	<ul style="list-style-type: none"> • δανειοδότηση με ιδιαίτερα χαμηλό επιτόκιο • συντονιστικό όργανο ΚοινΣεπ • επιμόρφωση των έμμεσων φορέων στην Κ.Ο • μηχανισμός Υποστήριξης ΚοινΣεπ 	<ul style="list-style-type: none"> • μη συνεργασία μεταξύ των ΚοινΣεπ και το παρόν εργαστήριο ήταν η πρώτη τους συνάντηση • δεν υπάρχει διάθεση συνεργασίας από τους δημόσιους φορείς, παρότι αυτοί έχουν σχετική υποχρέωση 	<ul style="list-style-type: none"> • μέλη των Κ.Ε θα πρέπει να είναι πλήρως συνειδητοποιημένα για την Κ.Ο • προσδοκία βοήθειας κρατικών φορέων, μόνο έτσι μπορούν να ανταγωνιστούν τις ιδιωτικές επιχειρήσεις • οι ΚοινΣεπ πρέπει να λειτουργούν με επιχειρηματικά κριτήρια

		<p>και τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα</p> <ul style="list-style-type: none"> • η έως τώρα κατάσταση του χώρου είναι μάλλον απογοητευτική • η σύναψη (αμφίβολης νομιμότητας) προγραμματικών συμβάσεων των ΚοινΣεπ με δημόσιους φορείς (κυρίως ΟΤΑ) έχει «αμαυρώσει» την Κ.Ο στη συνείδηση των πολιτών 	<p>ιδιωτικές επιχειρήσεις, σε αντίθεση με τις ιδιωτικές επιχειρήσεις, ελέγχονται αυστηρά από το κράτος και από τις τοπικές κοινωνίες</p> <ul style="list-style-type: none"> • οι εθελοντικές κινήσεις εν πολλοίς λειτουργούν ως αθέμιτος ανταγωνισμός εις βάρος των ΚοινΣεπ, καθότι παρέχουν τις ίδιες υπηρεσίες χωρίς να πληρώνουν φόρους • «καταστροφική» για την Κ.Ο, η λογική των επιδοτούμενων σεμιναρίων 			
--	--	--	--	--	--	--

Η Ποσοτική Έρευνα του SES Net Fund

Στην παρούσα ενότητα αποτυπώνεται σε σχέση με τα προαναφερθέντα στην ενότητα 1.4.4 του κυρίως κειμένου, το επίπεδο της ζήτησης για κοινωνικές επενδύσεις, στην Περιφέρεια της Θεσσαλίας στα επόμενα 5 με 10 έτη (2019 έως 2024).

Σε ποσοστό 90% οι επιχειρήσεις κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικές επιχειρήσεις ξεκίνησαν τη δραστηριότητά τους με αρχικό κεφάλαιο έως 2.000 €. Το 4% (53 επιχειρήσεις) εξέφρασαν την επιθυμία χρηματοδότησης για ποσά έως 30.000 € και 1% (19 επιχειρήσεις) για κεφάλαιο μεταξύ 35.000 € και 80.000 € για τη λειτουργία των επιχειρήσεων και για την επίτευξη των στόχων τους.

Η πρόσβαση στη χρηματοδότηση δεν αποτελεί εύκολη διαδικασία και αναγνωρίζει ως κύρια προβλήματα χρηματοδότησης την ρευστότητα στην αγορά, τα τραπεζικά δάνεια, τα λειτουργικά κεφάλαια και τη μειωμένη καταναλωτική ζήτηση. Η έρευνα έδειξε ότι οι κοινωνικές επιχειρήσεις αναμένουν εμφανή και ουσιαστική χρηματοοικονομικούς οργανισμούς, τους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης (μέσω δημοσίων συμβάσεων) και κατόπιν από συνεταιριστικές και συστημικές τράπεζες.

Οι εκτιμώμενες εισροές για κάλυψη κεφαλαιακών αναγκών βασίστηκε: α) στις 30 συνεντεύξεις στο πλαίσιο των στρογγυλών τραπέζιων (ποιοτική έρευνα) με άμεσα και έμμεσα ενδιαφερόμενα μέρη στον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας, που διεξήχθη στις μεγάλες πόλεις της Περιφέρειας Θεσσαλίας και β) στα ερωτηματολόγια που διανεμήθηκαν και συμπληρώθηκαν από μέλη και εκπρόσωπους κοινωνικών επιχειρήσεων της Περιφέρειας, την αρχική περιοχή δοκιμής της δυναμικής της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα.

Πρέπει να αναφερθεί ότι ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 48% είτε δεν απάντησε στην έρευνα, είτε δεν ήταν σε θέση να υπολογίσει τις ανάγκες χρηματοδότησης για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού τους μοντέλου. Στο πλαίσιο αυτό, μια σειρά από υποστηρικτικές υπηρεσίες πρέπει να αναπτυχθούν και να είναι διαθέσιμες στις κοινωνικές επιχειρήσεις, συμπεριλαμβάνοντας ενδεικτικά τη συγγραφή επιχειρηματικού σχεδίου, την συμβουλευτική, την κοινωνική ελεγκτική, τη μέτρηση κοινωνικού αντικτύπου και τη διαχείριση λειτουργιών.

Η έρευνα έδειξε τη διαρκή ανάγκη για ισχυρή και θετική δράση από την πλευρά των επενδυτών, των δωρητών, των ενδιάμεσων και άλλων ενδιαφερόμενων μερών καθώς και τη συνεργασία με άλλους φορείς κοινωνικής χρηματοοικονομικής από γειτονικές χώρες.

Η έρευνα αποτύπωσε την πρώτη προσπάθεια στην Ελλάδα πρόβλεψης ζήτησης κοινωνικών επενδύσεων από τα κάτω προς τα πάνω, βασιζόμενη σε περισσότερες από 63 συνεντεύξεις με άμεσα (34 συμμετοχές) και έμμεσα (29 συμμετοχές) ενδιαφερόμενα μέρη από το χώρο της κοινωνικής οικονομίας, στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Οι συμμετέχουσες και

οι συμμετέχοντες στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας συμμετείχαν ενεργά σε στρογγυλές τράπεζες αναπτύσσοντας τις απόψεις τους και απαντώντας στις ημιδομημένες συνεντεύξεις αναφορικά με την κοινωνική οικονομία, τη χρηματοοικονομική κατάσταση των κοινωνικών επιχειρήσεων και των επιχειρήσεων κοινωνικής οικονομίας καθώς και τις χρηματοδοτικές τους ανάγκες.

Η έρευνα εστίασε στην ανάγκη αναγνώρισης πρόθεσης για κεφάλαια κοινωνικής επενδυτικής στην Ελλάδα και πως αυτή η πρόθεση θα μπορούσε να μεταφραστεί σε πραγματική ζήτηση και προσφορά κεφαλαίων για τη χρηματοδότηση του τομέα της κοινωνικής οικονομίας και ιδιαίτερα των κοινωνικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα. Τα αποτελέσματα συνέβαλαν στη συζήτηση για τη φύση της χρηματοοικονομικής στην κοινωνική οικονομία, την επίδρασή της στις δραστηριότητες της κοινωνικής οικονομίας και στα μεταβαλλόμενα μοτίβα δραστηριοτήτων των κοινωνικών επιχειρήσεων.

Για την απάντηση στα ανωτέρω εξετάστηκαν τα ακόλουθα ερευνητικά ερωτήματα:

- Ποιες είναι οι μορφές επένδυσης που αναζητούν ως λήπτες οι κοινωνικές επιχειρήσεις;
- Ποιοι είναι οι οργανισμοί που αναζητούν χρηματοοικονομικά κεφάλαια;
- Πόσο επιτυχημένες είναι οι κοινωνικές επιχειρήσεις στην κεφαλαιακή πρόσβαση;

Εξετάστηκε η ζήτηση των κοινωνικών επιχειρήσεων για κεφάλαια (κατηγορίες δανειακών κεφαλαίων, κατηγορίες δανειστών, απαιτούμενα ποσά και λόγοι αναζήτησης κεφαλαίων). Εξετάστηκαν επίσης τα κεφάλαια εκκίνησης για την ανάπτυξη του επιχειρηματικού μοντέλου, η ευκολία χρηματοδότησης από διαφορετικές πηγές, τα κύρια προβλήματα χρηματοδότησης, feeling of market sector belonging, και τα κεφάλαια που αναζητήθηκαν 12 μήνες πριν και μετά τη διενέργεια της έρευνας, οι προτιμήσεις χρηματοδότησης και οι κύριοι κίνδυνοι που μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τη λειτουργία των επιχειρήσεων.

Η ερευνητική μεθοδολογία του project.

Κατά τη διάρκεια των στρογγυλών τραπεζιών στο πλαίσιο ημι-δομημένων συνεντεύξεων τέθηκε μια σειρά από ερωτήσεις και τηρήθηκαν πρακτικά από έμπειρους πρακτικογράφους και μέλη της ομάδας του προγράμματος SES Net.

Οι στρογγυλές τράπεζες πραγματοποιήθηκαν στην Καρδίτσα, στα Τρίκαλα, στη Λάρισα και στον Βόλο κατά την περίοδο 4 – 23 Ιουλίου 2014. Η οκτασέλιδη έρευνα επεξηγήθηκε και διανεμήθηκε. Επιπρόσθετα, αναπτύχθηκε μια διαδικτυακή έκδοση της έρευνας (ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο με χρήση Google Forms) για την προσέγγιση εκείνων των μελών που δεν μπόρεσαν να παραστούν στις στρογγυλές τράπεζες.

Το πρώτο ερωτηματολόγιο (μέρος Ι) διανεμήθηκε στη Θεσσαλία (Ιούλιος 2014) στις Κοιν.Σ.Επ. (n=37) και σε άλλες μορφές εκτός Κοιν.Σ.Επ. (n=16), περιλαμβάνοντας το σύνολο σχεδόν των εγγεγραμμένων (n=41) στο μητρώο κοινωνικής οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, πλην εκείνων που διαγράφηκαν ή σταμάτησαν τη λειτουργία τους (n=4). Το ποσοστό απόκρισης στο ερωτηματολόγιο ήταν μεσοσταθμικά 65% για τις Κοιν.Σ.Επ και 25% για τις άλλου τύπου κοινωνικές επιχειρήσεις πλην Κοιν.Σ.Επ. Τα αποτελέσματα αποτυπώνονται αναλυτικά στον Πίνακα Π.1.2.

Πίνακας Π.1.2: Συμμετοχή Κοιν.Σ.Επ και άλλων τύπων επιχειρήσεων πλην Κοιν.Σ.Επ στη Θεσσαλία. (Πηγή SES Net, ΠΕ2, 2014)

Περιφερειακή Ενότητα	Κοινωνικές Συνεταιριστικές Επιχειρήσεις (Κοιν.Σ.Επ)					Άλλοι τύποι πλην ΚΟιν.Σ.Επ		
	Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας	Διακοπή λειτουργίας/ διαγραφή	Διανομή	Συλλογή	%	Διανομή	Συλλογή	%
Καρδίτσα	9	2	7	5	71,43%	8	3	37,50%
Τρίκαλα	5	0	5	4	80,00%	5	0	0,00%
Λάρισα	10	1	9	7	77,78%	3	1	33,33%
Βόλος	17	1	16	8	50,00%	0	0	-
Σύνολο	41	4	37	24		16	4	
		Διακοπή λειτουργίας 9,76%		Απόκριση 64,86%			Απόκριση 25,00%	

Ακολούθως, έγινε ηλεκτρονική διανομή του ερωτηματολογίου σε εθνικό επίπεδο, σε 500 εγγεγραμμένες στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας Κοιν.Σ.Επ εκ των οποίων απάντησαν μόνο 24. Το στάδιο αυτό της έρευνας δεν ολοκληρώθηκε. Τον Οκτώβριο του 2014 απεστάλη στις 24 Κοιν.Σ.Επ. της Θεσσαλίας που απάντησαν στο πρώτο μέρος της έρευνας το 2^ο ερωτηματολόγιο με βαθμό απόκρισης 87,5 %. Η σύνοψη των ανωτέρω αποτυπώνεται στον ακόλουθο Πίνακα Π1.3.

Πίνακας Π.1.3: Τα Στάδια της Έρευνας στη Θεσσαλία

Είδος	Χρονικό διάστημα	Γεωγραφική κάλυψη	Ποιοτική/ Ποσοτική έρευνα	Συλλεχθέντα ερωτηματολόγια	Κατάσταση
Στρογγυλά Τράπεζια	7 ^{ος} /2014	Θεσσαλία	ποιοτική έρευνα		ολοκληρώθηκε
1 ^ο Μέρος	7 ^{ος} – 8 ^{ος} / 2014	Θεσσαλία	ποσοτική έρευνα σε 37 Κοιν.Σ.Επ και 16 άλλες	24 (64,86%) Κοιν.Σ.Επ & 4 (25%) άλλες	ολοκληρώθηκε
1 ^ο Μέρος	9 ^{ος} /2014	Ελλάδα	500 Κοιν.Σ.Επ		δεν ολοκληρώθηκε
2 ^ο Μέρος	10 ^{ος} /2014	Θεσσαλία	24 Κοιν.Σ.Επ	21 Κοιν.Σ.Επ (87,5%)	ολοκληρώθηκε

Ποιοτική Έρευνα / Στρογγυλές Τράπεζες

Στις στρογγυλές τράπεζες που διοργανώθηκαν τον Ιούλιο του 2014 στην Καρδίτσα, στα Τρίκαλα, στη Λάρισα και στον Βόλο με τα άμεσα και έμμεσα ενδιαφερόμενα μέρη τα κύρια θέματα για συζήτηση και ανάλυση ήταν τα ακόλουθα:

- Αντίληψη της Κοινωνικής Οικονομίας
- Προσωπική συμμετοχή στην Κοινωνική Οικονομία
- Εργαλεία
- Συνεργασίες
- Το Μέλλον

Οι περισσότερες και οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες συμφώνησαν για:

- την ύπαρξη ελλειπών πληροφόρησης – έλλειψης γνώσης για τις ιδιαιτερότητες των Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων
- την ύπαρξη έλλειψης χρηματοοικονομικής υποστήριξης
- την ύπαρξη ανεπαρκούς ρευστότητας και επενδυτικών κεφαλαίων
- την ανάγκη διαφανούς και σταθερού νομοθετικό, νομικό και φορολογικό περιβάλλον
- την απουσία τοπικών, περιφερειακών ή εθνικών υποστηρικτικών υποδομών

- την ανάγκη διοργάνωσης ανοικτών ενημερωτικών εκδηλώσεων για την κοινωνική οικονομία και την κοινωνική επιχειρηματικότητα
- την ανάγκη δικτύωσης κοινωνικών Επιχειρήσεων

Στο πλαίσιο της ποσοτικής έρευνας διανεμήθηκε ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο από τον Ιούλιο μέχρι τον Αύγουστο του 2014. Σκοπός ήταν να αποτυπωθεί η παρούσα κατάσταση του οικοσυστήματος της κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας στην Περιφέρεια Θεσσαλίας σχετικά με την κοινωνική καινοτομία και τα προβλήματα ανάπτυξής της, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικές επιχειρήσεις και την κατανόηση της δεκτικότητας στην προτίμηση ή μη των εργαλείων της κοινωνικής χρηματοοικονομικής. Το ερωτηματολόγιο ήταν στοχευμένο στις κοινωνικές επιχειρήσεις και σε πρόσωπα που είτε έχουν δημόσια θέση ή θέση επιρροής στον τρίτο τομέα γενικότερα.

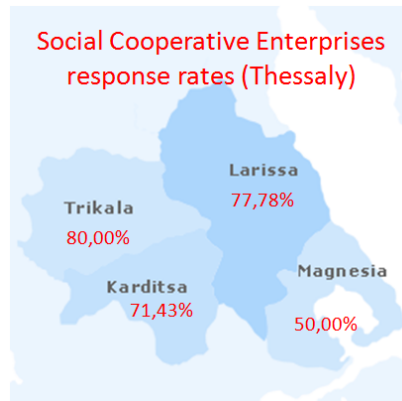
Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε δύο κύκλους, μέσω Google Drive forms, εκτυπωμένων ερωτηματολογίων και τηλεφωνικής έρευνας.

Πρώτος κύκλος:

Συνολικά, 28 συμμετέχοντες μοιράστηκαν τη γνώση και τις απόψεις τους για τις κοινωνικές καινοτομίες και τα μέσα χρηματοδότησης. Μετά τη συλλογή των απαντήσεων, τα δεδομένα μεταφέρθηκαν στο στατιστικό πακέτο IBM SPSS.20, με την κατάλληλη κωδικοποίηση για να γίνει η στατιστική ανάλυση. Έγινε προσπάθεια να ακολουθήσει έρευνα σε βάθος (in-depth interviews), αλλά δεν κατέστη εφικτό και αυτό αποτέλεσε ερευνητικό περιορισμό.

Το ερευνητικό δείγμα στη Θεσσαλία περιελάμβανε:

- α) τις Κοιν.Σ.Επ. που είχαν έδρα στην Περιφέρεια Θεσσαλίας και ήταν καταχωρισμένες στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας με βάση τα επίσημα στοιχεία. Από τις 41 καταχωρισμένες (9 στην Καρδίτσα, 5 στα Τρίκαλα, 10 στην Λάρισα και 17 στον Βόλο) οι 4 ήταν κατά την περίοδο της έρευνας σε διαδικασία διακοπής εργασιών / διαγραφής από το μητρώο (ποσοστό 9,76%). Διανεμήθηκαν 37 ερωτηματολόγια και επιστράφηκαν απαντημένα τα 24 (ποσοστό 64,86%) και
- β) άλλες επιχειρήσεις, διαφορετικής μορφής από Κοιν.Σ.Επ.. Από τα 16 διανεμηθέντα ερωτηματολόγια συλλέχθηκαν απαντημένα τα 4 (ποσοστό 25%).

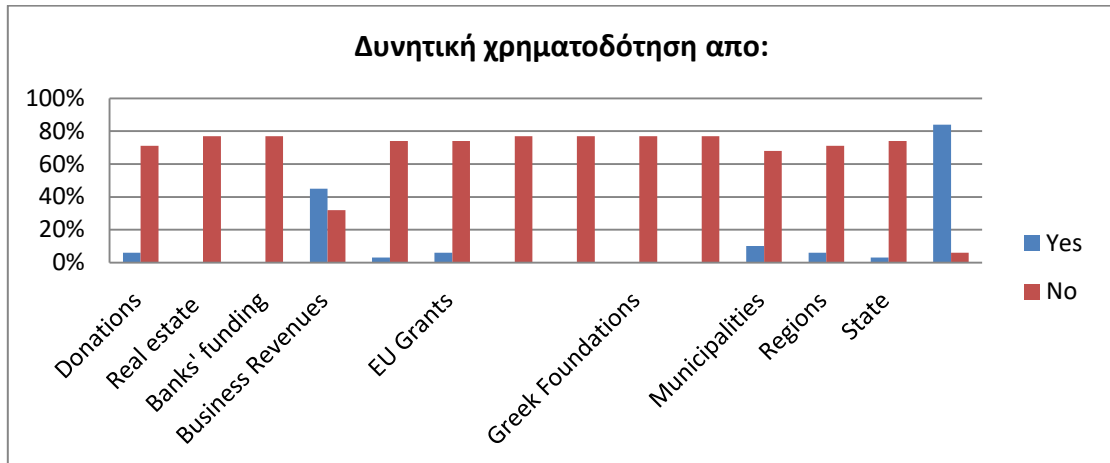
Σχήμα Π.1.1: Ποσοστά συμμετοχής στην ποσοτική έρευνα στη Θεσσαλία

Το ερωτηματολόγιο διανεμήθηκε σε τοπικές Κοιν.Σ.Επ, μη κερδοσκοπικές επιχειρήσεις, συνεταιρισμούς γενικά, και άλλες μορφές φορέων κοινωνικής οικονομίας. Από τα 28 ερωτηματολόγια που απαντήθηκαν:

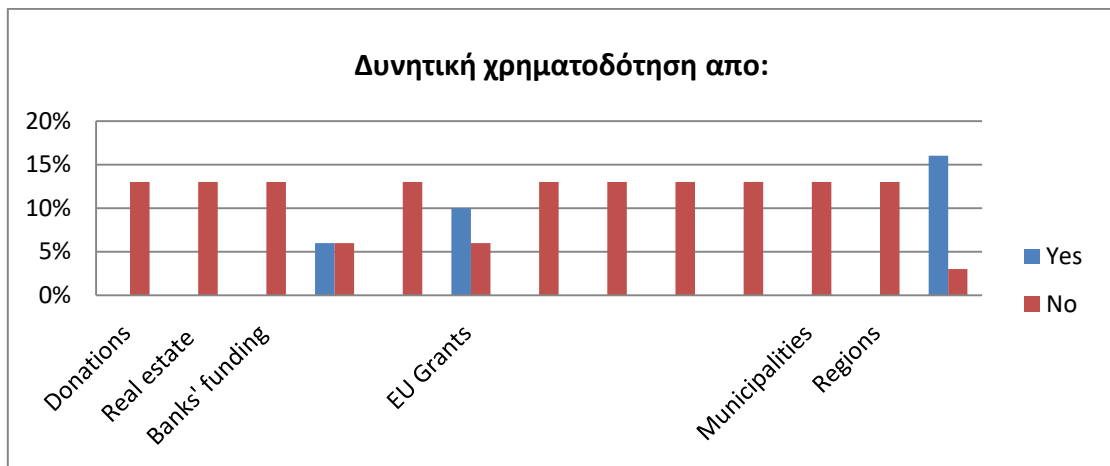
- 76% Κοιν.Σ.Επ συλλογικού και παραγωγικού σκοπού,
- 7% Κοιν.Σ.Επ κοινωνικής φροντίδας,
- 0% κοινωνικές επιχειρήσεις,
- 3% μη κερδοσκοπικές,
- 3% Κοι.Σ.Π.Ε και
- 10% Συνεταιρισμοί

Το 83% λειτουργούσε μέχρι ένα χρόνο, το 7% από 1 έως 3 χρόνια και μόνο το 10% για περισσότερα από 5 χρόνια. Οι συγκεκριμένες επιχειρηματικές οντότητες απασχολούν από 1 μέχρι 5 εργαζόμενους και μόνο το 7% παρέχει εργασία σε περισσότερους από 40 εργαζόμενους.

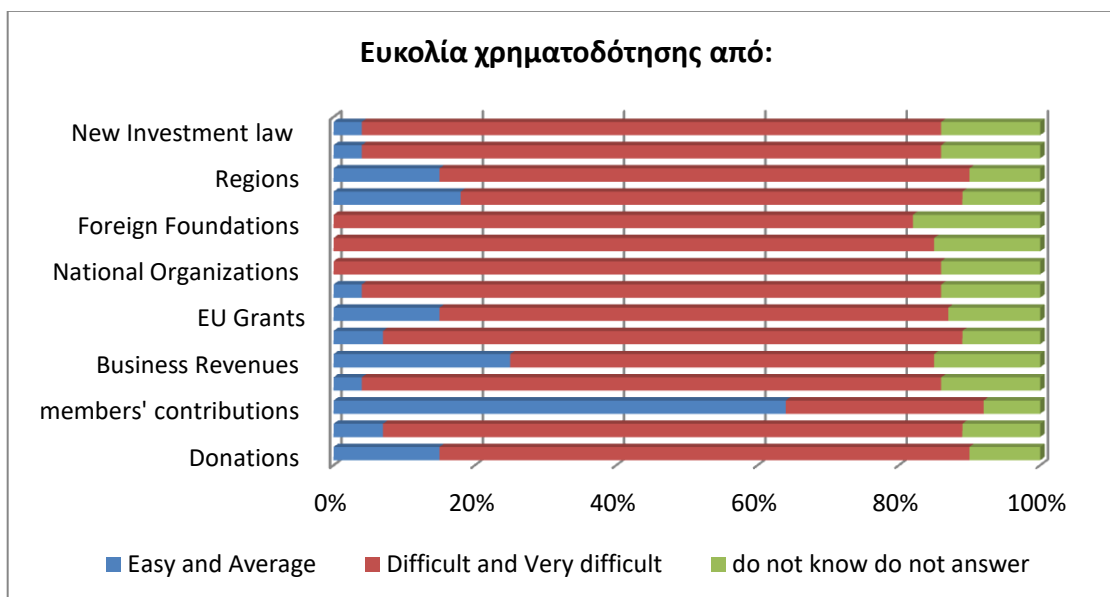
Η εμπειρική ανάλυση έδειξε ότι η έκταση των υπαρκτών εναλλακτικών χρηματοδοτήσεων ήταν πολύ περιορισμένη για τις Κοιν.Σ.Επ. (ερώτηση 2.1) καθώς και για άλλες κοινωνικές επιχειρήσεις και άλλες επιχειρηματικές οντότητες του κλάδου (ερώτηση 2.2). Οι απαντήσεις στην ερώτηση 2.3 που αφορούσε όλους τους επιχειρηματικούς τύπους αποτύπωνε ευδιάκριτα τη δυσκολία ανεύρεσης πόρων και λειτουργικού κεφαλαίου. Τα επιχειρηματικά έσοδα αξιολογήθηκαν ως πηγή χρηματοδότησης ως «εύκολα» και «μέτρια εύκολα» από το 38%, ενώ το 52% απάντησε ότι τα επιχειρηματικά έσοδα «δύσκολα» και «πολύ δύσκολα» χρηματοδοτούν τις επιχειρήσεις δείχνοντας τη δυσκολία ύπαρξης εσόδων στον κλάδο της κοινωνικής οικονομίας.

Γράφημα Π.1.1: Q 2.1 Χρηματοδότηση Κοινωνικών Συνεταιριστικών Επιχειρήσεων από:

Γράφημα Π.1.2: Q 2.2 Χρηματοδότηση Κοινωνικών Επιχειρήσεων και άλλων οντοτήτων από:

Γράφημα Π.1.3: Q. 2.3 Ευκολία χρηματοδότησης (όλοι οι ερωτηθέντες)

Συνολικά 21 ερωτηθέντες μοιράστηκαν τη γνώση και τις απόψεις τους σε χρηματοοικονομικά θέματα και μέσα χρηματοδότησης σχετικά με τις Κοιν.Σ.Επ. που συμμετείχαν. Μετά τη συλλογή των απαντήσεων, τα δεδομένα μεταφέρθηκαν στο στατιστικό πακέτο IBM SPSS.20, με την κατάλληλη κωδικοποίηση για να γίνει η στατιστική ποσοτική ανάλυση.

Κύρια ευρήματα.

Τα κύρια ευρήματα της έρευνας πεδίου χωρίστηκαν σε δύο τμήματα σύμφωνα με τον Πίνακα 1 ως ακολούθως:

Δημογραφικά στοιχεία κοινωνικών επιχειρήσεων. Η πλειοψηφία των αποκριθέντων ήταν Κοιν.Σ.Επ. (83%), από τις οποίες το 76% ήταν συλλογικού-παραγωγικού σκοπού και το 83% αυτών λειτουργούσε κατά τη διάρκεια της έρευνας για ένα χρόνο. Μόνο το 10% των αποκριθέντων λειτουργούσε για περισσότερα από 5 έτη. Το 69% των αποκριθέντων προσέφερε απασχόληση σε 1 έως 5 εργαζόμενους. Ένα ποσοστό της τάξης του 17% απασχολούσε περισσότερους από 11 εργαζόμενους.

Χρηματοοικονομικοί πόροι. Βάσει της ερώτησης 2.2 είναι προφανές ότι αναφορικά με τα “χρηματοδοτικά μέσα” το 41% των αποκριθέντων είχε έσοδα από επιχειρηματικές δραστηριότητες, ενώ οι δωρεές (0%), η διαχείριση ακίνητης περιουσίας (0%), το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (0%) τα προγράμματα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (10%) και οι προγραμματικές συμφωνίες με ΟΤΑ (10%) συμπλήρωναν τη λίστα των καναλιών χρηματοδότησης.

Σχετικά με την ευκολία χρηματοδότησης οι απαντήσεις έδειξαν τη συνεισφορά των μελών (65%), τις τράπεζες (10%), τις δωρεές (13%), τη διαχείριση ακίνητης περιουσίας (3%), τα έσοδα επιχειρησιακής λειτουργίας (38%), το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων (7%), οι πόροι από τα Διαρθρωτικά Ταμεία της Ε.Ε (13%), οι διεθνείς οργανισμούς (3%), τα Ελληνικά Ιδρύματα (0%), οι προγραμματικές συμφωνίες με ΟΤΑ (17%), οι προγραμματικές συμφωνίες με Περιφέρειες (13%).

Συνδυαστικές απαντήσεις για τα τρία κύρια κρατικά χρηματοδοτικά εργαλεία, το Ταμείο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας, το ΕΤΕΑΝ και ο νέος αναπτυξιακός νόμος έλαβαν από 0-3% με αρνητικές απαντήσεις. Το Ταμείο Κοινωνικής Επιχειρηματικότητας ήταν ανενεργό κατά τη διάρκεια της έρευνας (2014) και παραμένει ως σήμερα (Δεκέμβριος 2018) ανενεργό.

Ετήσια έσοδα. Τα ετήσια έσοδα ανέρχονταν για το 75% των αποκριθέντων σε 20.000€ κατά μέγιστο, και μόνο ένα ισχύ 17% έχει έσοδα που υπερβαίνουν τα 20.000€ ετησίως (7% μεταξύ 20.000€ και 40.000€) ενώ ένα 10% με έσοδα που υπερβαίνουν τα 80.000€.

Ορολογία. Ένα γλωσσάρι σχετικών όρων αναρτήθηκε στον ιστοχώρο του προγράμματος με σκοπό τη διακρίβωση ότι οι συμμετέχοντες/ουσες κατανοούσαν την χρησιμοποιούμενη ορολογία και θα απέφευγαν συνηθισμένες παγίδες λόγω παρανοήσεων. Σε αυτή την ενότητα

του ερωτηματολογίου η θετική κατανόηση των ορισμών αφορούσε στο 83% για την Κοινωνική Οικονομία, στο 93% για την Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και στο 59% για την Κοινωνική Καινοτομία. Η επίγνωση για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική αφορούσε μόνο στο 31%.

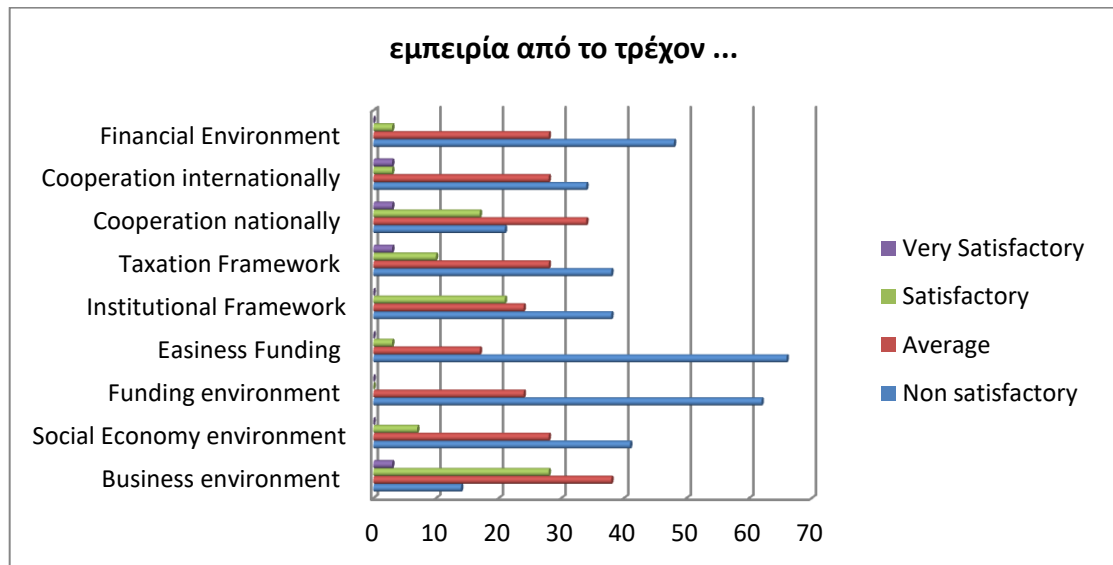
Χρηματοοικονομικοί Φορείς – Εργαλεία. Στο 3^ο μέρος του ερωτηματολογίου τα αποτελέσματα ήταν: για τις συλλογικές επενδύσεις 52%, τα Αμοιβαία Κεφάλαια 14%, ποσοστό 72% για τη φιλανθρωπία, το ίδιο ποσοστό για τις συνεταιριστικές τράπεζες και 28% για τις μικρο-χρηματοδοτήσεις.

Στην ενότητα για το ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζουν οι ερωτώμενοι κατά τη λειτουργία των επιχειρήσεών τους, αποκρίθηκαν: η ρευστότητα (38%), τα χρηματικά κεφάλαια (38%), και τα τραπεζικά δάνεια (14%). Ποσοστό 17% υποστήριξε ότι η έλλειψη εξειδικευμένου προσωπικού είναι εμπόδιο στη λειτουργία της επιχείρησης.

Αναφορικά με ομάδα ερωτήσεων για το επιχειρησιακό και την υποστήριξη από το θεσμικό περιβάλλον (ερώτηση 3.4) οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν οι ακόλουθες:

Πίνακας Π.1.4: Εμπειρία από το μακρο-περιβάλλον λειτουργίας

	Καθόλου ικανοποιητικό %	Μέτριο %	Ικανοποιητικό %	Πολύ ικανοποιητικό %	ΔΞ/ΔΑ %
Επιχειρηματικό Περιβάλλον	14	38	28	3	17
Περιβάλλον Κοινωνικής Οικονομίας	41	28	7	0	24
Περιβάλλον χρηματοδοτήσεων	62	24	0	0	14
Ευκολία Χρηματοδότησης	66	17	3	0	14
Θεσμικό Περιβάλλον	38	24	21	0	17
Φορολογικό Περιβάλλον	38	28	10	3	21
Χρηματοοικονομικό Περιβάλλον	48	28	3	0	21
Συνεργασία (εθνικό επίπεδο)	21	34	17	3	25
Συνεργασία (διεθνές επίπεδο)	34	28	3	3	32

Γράφημα Π.1.4: Εμπειρία από το μάκρο - περιβάλλον λειτουργίας των επιχειρήσεων Κοινωνικής Οικονομίας

Τα κύρια ευρήματα αυτής της ερώτησης επικεντρώθηκαν στο περιβάλλον χρηματοδότησης, στη δυσκολία χρηματοδότησης, στο φορολογικό περιβάλλον, στην ύπαρξη φορολογικών κινήτρων για τις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις και στο αρνητικό χρηματοοικονομικό περιβάλλον.

Τέλος, στην 4^η ενότητα αναφορικά με την κοινωνική καινοτομία, το 100% των αποκριθέντων σκέφτηκαν την κοινωνική καινοτομία ως μέσο επίλυσης ενός κοινωνικού προβλήματος και το 52% αυτών ότι ο φορέας τους καινοτομεί κοινωνικά σε πρακτικό επίπεδο. Ποσοστό 62% χρειάζεται βοήθεια για τη διατήρηση της καινοτομίας που εφαρμόζουν, 10% ανέφερε ότι πιθανόν να χρειάζονταν βοήθεια και ένα ποσοστό 17% ότι δεν χρειάζονταν αρωγή στην καινοτομία που εφαρμόζαν. Από τις θετικές απαντήσεις «ναι και πιθανόν ναι» ως πηγή της βοήθειας αποτυπώθηκε η Τοπική Αυτοδιοίκηση (59%), η Περιφέρεια (48%), οι Αναπτυξιακές Εταιρείες (45%), οι Συνεταιριστικές Τράπεζες (41%), οι συστημικές τράπεζες (34%), ιδιώτες χρηματοδότες (31%), εμπειρογνώμονες κοινωνικών επιχειρήσεων από το εξωτερικό (31%), εμπειρογνώμονες κοινωνικών επιχειρήσεων από την Ελλάδα (28%), πανεπιστήμια/ ερευνητές/τριες (41%), σύμβουλοι επιχειρήσεων (28%) και μέντορες (10%).

Η ποιοτική έρευνα από τα στρογγυλά τραπέζια κατέδειξε σε σχέση με την προαναφερθείσα ερώτηση (οργανισμοί και φορείς που μπορούν να βοηθήσουν) ότι τα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας δεν είναι ακαδημαϊκά και δεν μπορούν να λυθούν από τα πανεπιστήμια και τους πανεπιστημιακούς (σε ευθυγράμμιση με το χαμηλό σκορ για τα πανεπιστήμια και τους ερευνητές/τριες) αλλά είναι πρακτικά και η βοήθεια από εμπειρογνώμονες από την Ελλάδα ή το εξωτερικό θα τους βοηθούσε σημαντικά και σε μεγαλύτερο βαθμό.

Ο τύπος των κοινωνικών επιχειρήσεων είναι κυρίως Κοιν.Σ.Επ. Υπάρχει και ο Κοινωνικός Συνεταιρισμός περιορισμένης ευθύνης (Κοι.Σ.π.Ε).

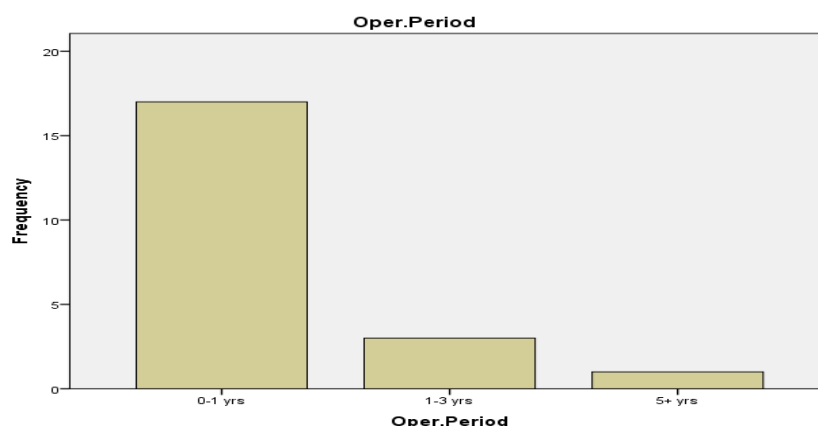
Πίνακας Π.1.5: Τύπος Επιχείρησης (Business.Type)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση (Κοιν.Σ.Επ.)	20	95,2	95,2	95,2
	Κοινωνική Συνεταιριστική Επιχείρηση Περιορισμένης Ευθύνης (Κοι.Σ.π.Ε).	1	4,8	4,8	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0	

Περίοδος Λειτουργίας. Αναφορικά με την περίοδο λειτουργίας το 81% λειτουργούσε ως και 1 έτος με τα διαστήματα 1-3 έτη και 5+ έτη με μικρά ποσοστά.

Πίνακας Π.1.6: Περίοδος Λειτουργίας (Operational Period)

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	0-1 έτη	17	81,0	81,0	81,0
	1-3 έτη	3	14,3	14,3	95,2
	5+ έτη	1	4,8	4,8	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0	

Γράφημα Π.1.5: Περίοδος Λειτουργίας Κοιν.Σ.Επ στη Θεσσαλία

Προσωπικό. Ποσοστό 76,2% των Κοιν.Σ.Επ. που αποκρίθηκαν παρέχουν εργασία σε 1-5 μέλη/εργαζόμενους-ες ενώ το υπόλοιπο κατανέμεται ισομερώς σε άλλες κλίμακες απασχόλησης με 4,8%, ανά κατηγορία.

Πίνακας Π.1.7: Προσωπικό (Personnel)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησαν	1	4,8	4,8	4,8
1-5	16	76,2	76,2	81,0
Valid				
6-10	1	4,8	4,8	85,7
11-20	1	4,8	4,8	90,5
21-30	1	4,8	4,8	95,2
40+	1	4,8	4,8	100,0
Σύνολο	21	100,0	100,0	

Κεφάλαιο αρχικής επένδυσης. 15 από τις 21 κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις στη Θεσσαλία ξεκίνησαν την δραστηριότητά τους με λιγότερα από 1000€, ακολουθούμενες από 4 που επένδυσαν ποσό από 1.000€ έως 2.000€ και στα διαστήματα από 2.000€ έως 3.000€ και 3000€ έως 5000€ από μία.

Πίνακας Π.1.8: Κεφάλαιο αρχικής επένδυσης (Initial Investment Capital)

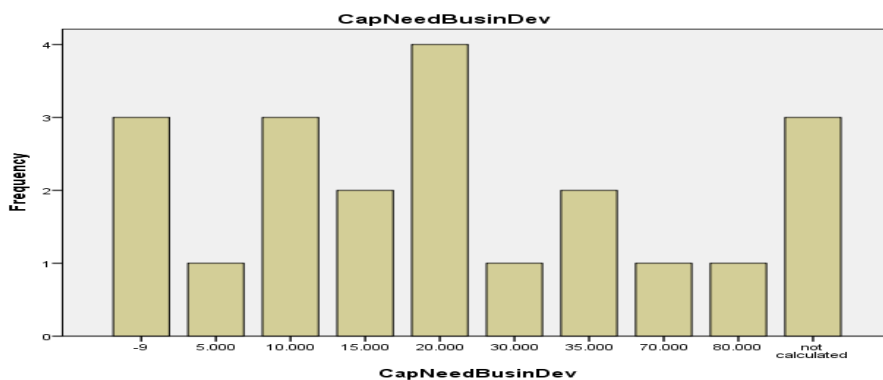
	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	<1000 €	15	71,4	71,4
	1000-2000 €	4	19,0	90,5
	2000-3000 €	1	4,8	95,2
	3000-5000 €	1	4,8	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0

Απαιτούμενο κεφάλαιο για ανάπτυξη επιχειρηματικού μοντέλου.

4 Κοιν.Σ.Επ απάντησαν ότι χρειάζονται 20.000 €, 2 Κοιν.Σ.Επ ότι χρειάζονται 35.000€ και από μία (1) χρειάζονται 70.000 € και 80.000€. Τρεις Κοιν.Σ.Επ δεν μπορούσαν να υπολογίσουν τις κεφαλαιακές τους ανάγκες για να εκκινήσει.

Πίνακας Π.1.9: Απαιτούμενο κεφάλαιο για ανάπτυξη επιχειρηματικού μοντέλου CapNeedBusinDev

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	Δεν απάντησαν	3	14,3	14,3
	5.000	1	4,8	19,0
	10.000	3	14,3	33,3
	15.000	2	9,5	42,9
	20.000	4	19,0	61,9
	30.000	1	4,8	66,7
	35.000	2	9,5	76,2
	70.000	1	4,8	81,0
	80.000	1	4,8	85,7
	not calculated	3	14,3	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0

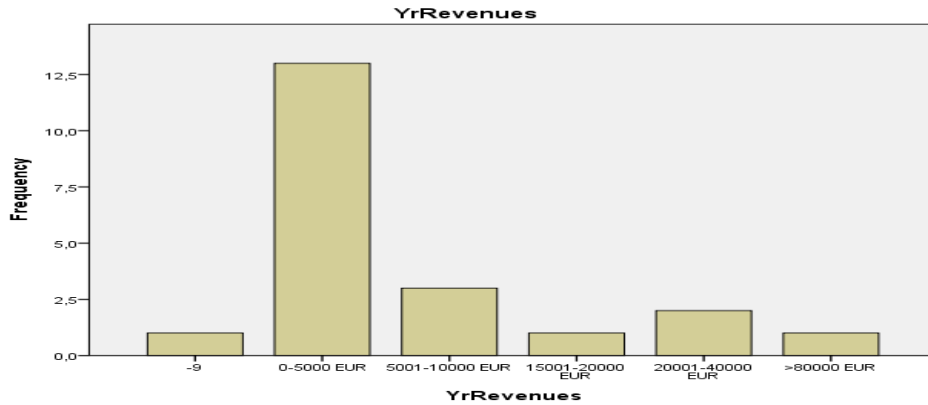

Γράφημα Π.1.6: Απαιτούμενο κεφάλαιο για ανάπτυξη επιχειρηματικού μοντέλου

Ετήσια Έσοδα. Οι περισσότερες επιχειρήσεις του δείγματος (61,9%) έχουν έσοδα έως 5.000€ το χρόνο, ακολουθούμενα από 14,3% με έσοδα μεταξύ 5.000 και 10.000€ και μια επιχείρηση με έσοδα που υπερβαίνουν την κλίμακα των 80.000€.

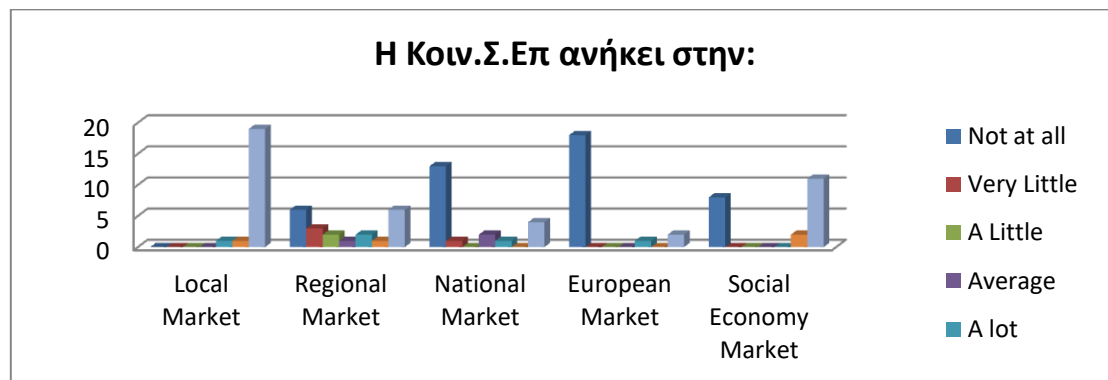
Πίνακας Π.1.10: Ετήσια Έσοδα (Annual Revenues)

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Δεν απάντησαν	1	4,8	4,8	4,8
Valid 0-5000 €	13	61,9	61,9	66,7
Valid 5001-10000 €	3	14,3	14,3	81,0
Valid 15001-20000 €	1	4,8	4,8	85,7
Valid 20001-40000 €	2	9,5	9,5	95,2
Valid >80000 €	1	4,8	4,8	100,0
Σύνολο	21	100,0	100,0	

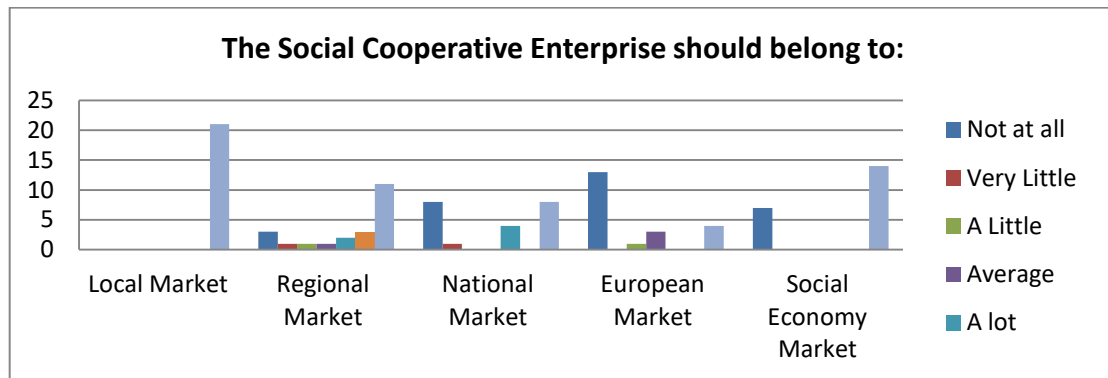
Γράφημα Π.1.7: Ετήσια Έσοδα

Η μελέτη αποκάλυψε μια ενδιαφέρουσα διχοτομία των Κοιν.Σ.Επ αναφορικά με το που ανήκουν και που θα έπρεπε να ανήκουν σε όρους γεωγραφικούς και αγοράς. Το 90,5% δήλωσε ότι ανήκουν απόλυτα στην τοπική αγορά, 28,6% στην περιφερειακή αγορά, 19% στην εθνική αγορά και 9,5% στην ευρωπαϊκή αγορά. 61,9% θεωρεί ότι είναι μέρος της αγοράς της κοινωνικής οικονομίας.

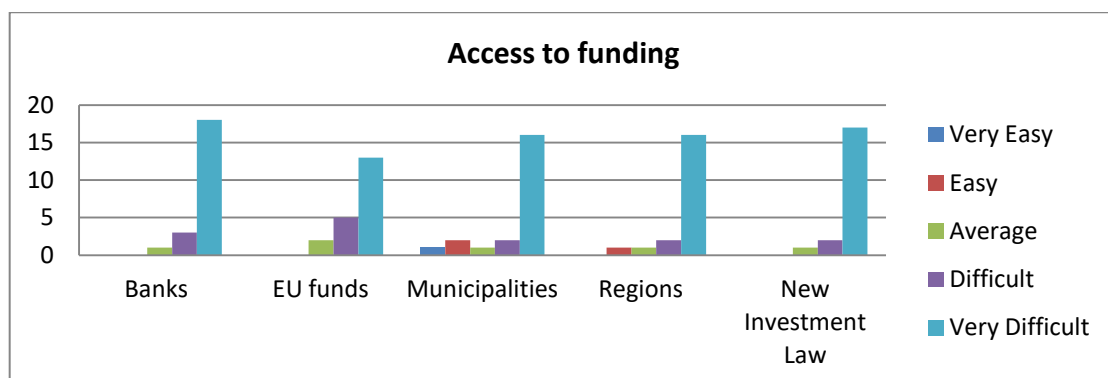
Γράφημα Π.1.8: Η Κοιν.Σ.Επ. ανήκει στην αγορά...

Σχετικά με το που θα έπρεπε να ανήκουν οι Κοιν.Σ.Επ το 100% ανέφερε στην τοπική αγορά σε απόλυτη κλίμακα, το 76,2 % στην περιφερειακή αγορά, το 57% στην εθνική αγορά, το 33,3 % στην ευρωπαϊκή αγορά και το 66,7% στην αγορά της κοινωνικής οικονομίας.

Γράφημα Π.1.9: Η Κοιν.Σ.Επ θα έπρεπε να ανήκει στην αγορά...

Πρόσβαση σε χρηματοδότηση. Επιβεβαιώθηκε το προφανές: ότι η χρηματοδότηση από τα διαθέσιμα χρηματοδοτικά κανάλια για τις κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις όπως τραπεζικά δάνεια και άλλα τραπεζικά προϊόντα χρηματοδότηση από την ΕΕ και τα συγχρηματοδοτούμενα προγράμματα, προγραμματικές συμβάσεις με Δήμους και Περιφέρειες καθώς και ο αναπτυξιακός νόμος είναι πολύ δύσκολη. (81% τράπεζες, 62% Ε.Ε, 76,2% Δήμοι και Περιφέρειες, 81% αναπτυξιακός Νόμος).

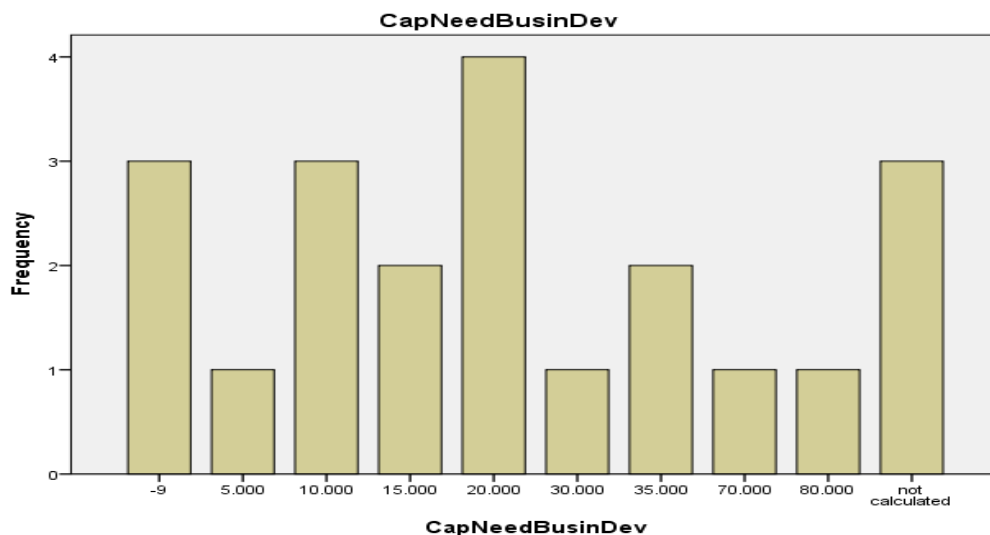
Γράφημα Π.1.10: Πρόσβαση στη χρηματοδότηση

Κεφάλαια για την ανάπτυξη επιχειρηματικού μοντέλου. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ακολουθούν φυσιολογικά τα επίπεδα των κεφαλαίων για αρχική επένδυση. Χαμηλά επίπεδα αρχικής επένδυσης συνεπάγονται υψηλότερα επίπεδα απαιτούμενων κεφαλαίων για επιχειρηματική ανάπτυξη.

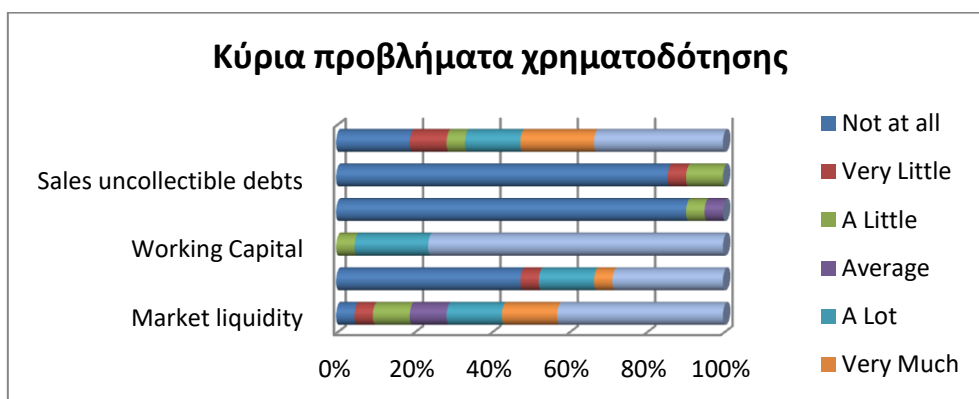
Πίνακας Π.1.11: CapNeedBusinDev

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
	no answer (-9)	3	14,3	14,3	14,3
Valid	5.000	1	4,8	4,8	19,0
	10.000	3	14,3	14,3	33,3
	15.000	2	9,5	9,5	42,9
	20.000	4	19,0	19,0	61,9
	30.000	1	4,8	4,8	66,7
	35.000	2	9,5	9,5	76,2
	70.000	1	4,8	4,8	81,0
	80.000	1	4,8	4,8	85,7
	δεν υπολογιστήκαν	3	14,3	14,3	100,0
Σύνολο		21	100,0	100,0	

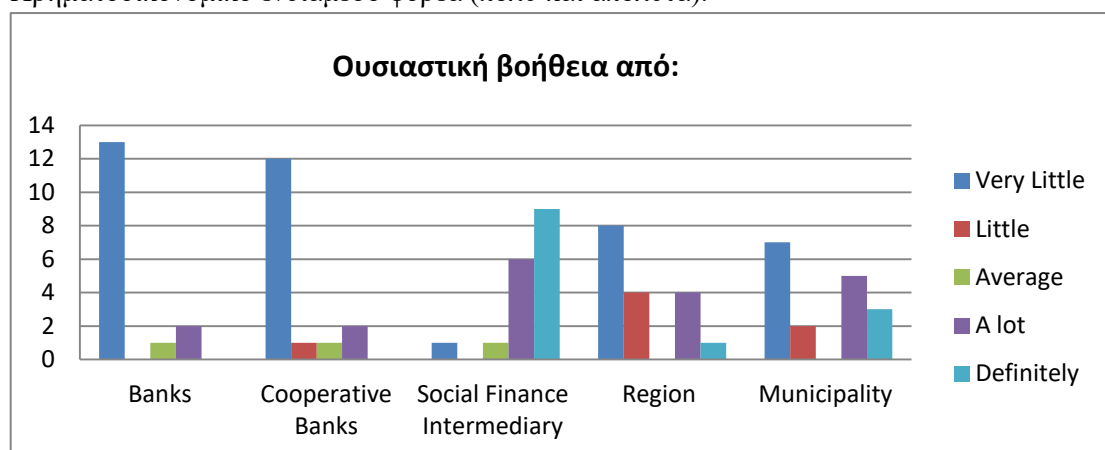
Γράφημα Π.1.11: Απαιτούμενα κεφάλαια ανάπτυξης επιχειρηματικού μοντέλου

Τα κύρια προβλήματα χρηματοδότησης. Το δείγμα των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων θεώρησε την έλλειψη κεφαλαίων κίνησης (76,2%), την ρευστότητα της αγοράς (42,9%) και τη μειωμένη καταναλωτική ζήτηση (33%) ως τους κύριους παράγοντες για τη δυσκολία χρηματοδότησης. Οι πωλήσεις μέσω πίστωσης και τα τραπεζικά δάνεια δεν θεωρήθηκαν ότι προκαλούν μεγάλες δυσκολίες.

Γράφημα Π.1.12: Κύρια Προβλήματα Χρηματοδότησης

Στο ερώτημα “Χρειάζεστε εξωτερική οικονομική βοήθεια για να είστε βιώσιμοι” ποσοστό 95,2% είπε «να» και 4,8% απάντησε ότι είναι πιθανό. Στο ερώτημα ποιοι οργανισμοί / φορείς θα σας βοηθούσαν ουσιαστικά οι απαντήσεις που αναφέρθηκαν σε αρωγή από Τράπεζες και Συνεταιριστικές Τράπεζες ανήλθε στο 14,3%, από τις Περιφέρειες 23,8% από Δήμους 38,1%. Το 71,5 % των απαντήσεων εστίασαν στη βοήθεια από κάποιον Χρηματοοικονομικό ενδιάμεσο φορέα (πολύ και απόλυτα).

Γράφημα Π.1.13: Χρεία βοήθειας από φορείς...

Οι αποκρινόμενοι/ες εξέφρασαν την προτίμηση για τη χρηματοδότησή τους:

1. από ένα μελλοντικό Οργανισμό Κοινωνικών επενδύσεων (ενδιάμεσο φορέα):

Πίνακας Π.1.12: Funding_Preference_Social_Investment_Finan_Interm

	Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	Πολύ λίγο	1	4,8	4,8
	Μέτρια	1	4,8	9,5
	Πολύ	9	42,9	52,4
	Πάρα πολύ	10	47,6	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0

2. από μια τράπεζα (τραπεζικό δάνειο):

Πίνακας Π.1.13: Funding_Preference_Bank_Loan

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	Δεν απάντησαν	1	4,8	4,8	4,8
	Πολύ λίγο	17	81,0	81,0	85,7
	Λίγο	1	4,8	4,8	90,5
	Μέτρια	1	4,8	4,8	95,2
	Πολύ	1	4,8	4,8	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0	

3. Από ίδια κεφάλαια:

Πίνακας Π.1.14: Funding_Preference_Equity

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	Πολύ λίγο	9	42,9	42,9	42,9
	Λίγο	1	4,8	4,8	47,6
	Μέτρια	4	19,0	19,0	66,7
	Πολύ	6	28,6	28,6	95,2
	Πάρα πολύ	1	4,8	4,8	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0	

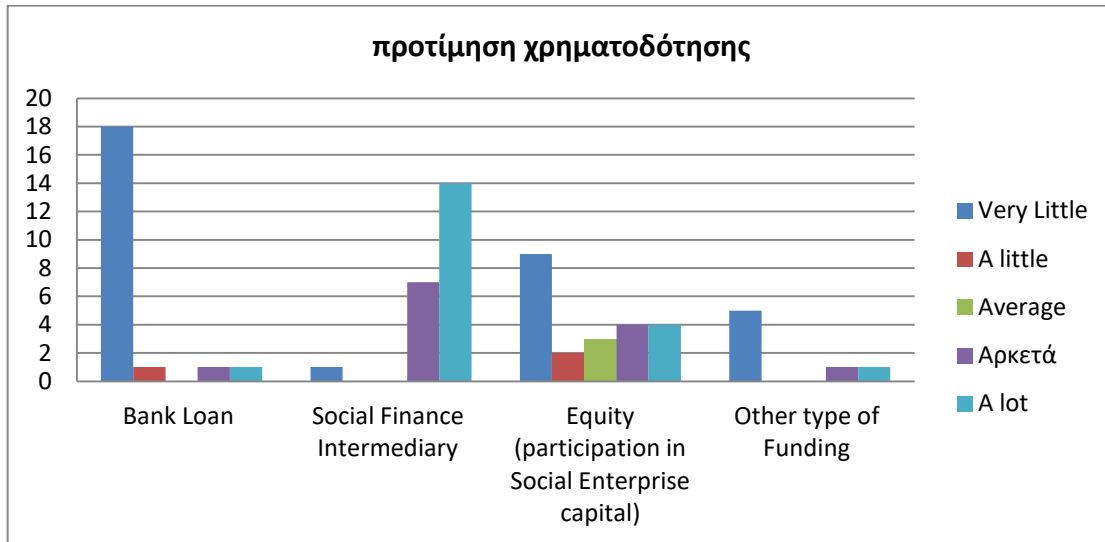
4. Από άλλο τύπο:

Πίνακας Π.1.15: Funding_Preference_Other_Type

		Συχνότητα	Ποσοστό	Έγκυρο Ποσοστό	Αθροιστικό Ποσοστό
Valid	Δεν απάντησαν	13	61,9	61,9	61,9
	Πολύ λίγο	5	23,8	23,8	85,7
	Μέτρια	2	9,5	9,5	95,2
	Πάρα πολύ	1	4,8	4,8	100,0
	Σύνολο	21	100,0	100,0	

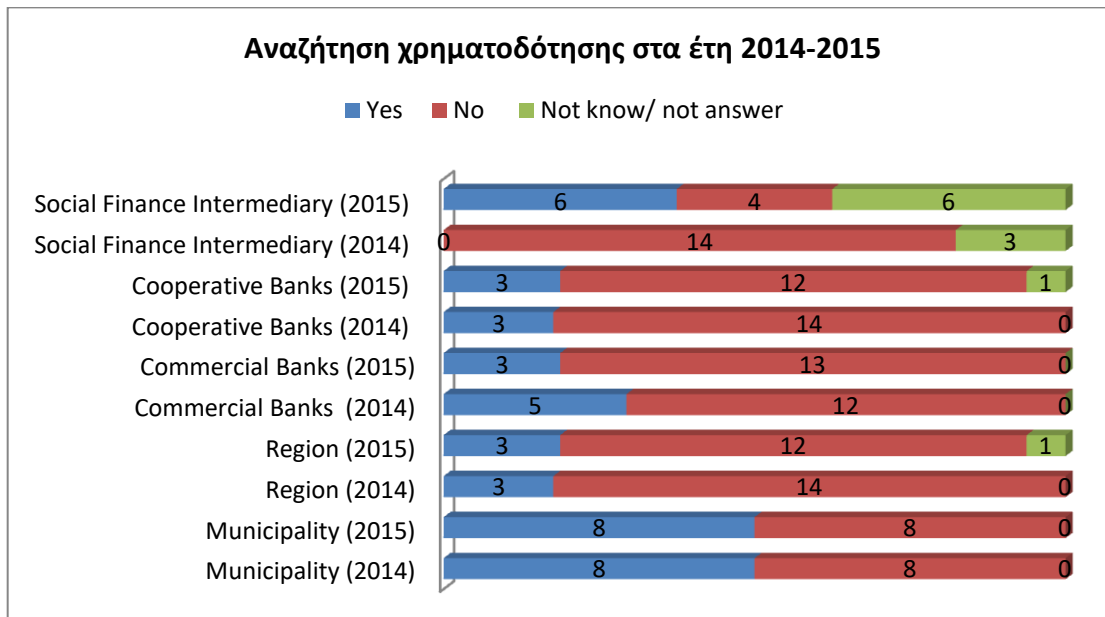
Από αυτούς/ες που απάντησαν το 19% προτίμησε την δημόσια επιχορήγηση για την αγορά περιουσιακών στοιχείων, το 4,8% προτίμησε – για μεταφορά εμπειρίας και τεχνογνωσίας- τη συμμετοχή επαγγελματιών στο σχήμα της κοινωνικής επιχείρησης και το 9,5 % προτίμησε μια προγραμματική συμφωνία με ΟΤΑ.

Οι ανωτέρω απαντήσεις αποτυπώνονται στο ακόλουθο γράφημα:

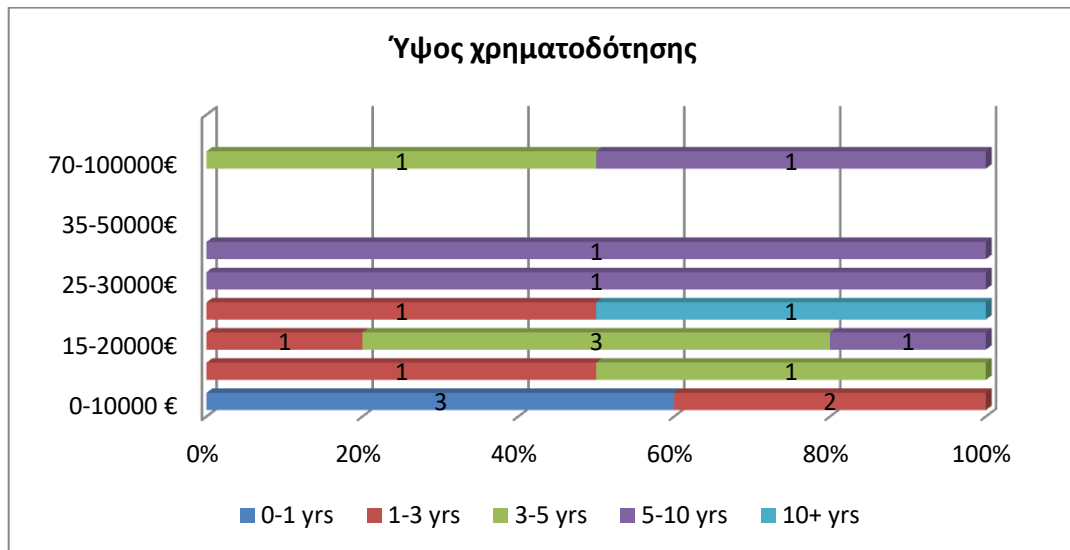
Γράφημα Π.1.14. Προτίμηση Χρηματοδότησης

Στις ερωτήσεις “αναζητήσατε χρηματοδότηση από .... τους 12 προηγούμενους μήνες” και “θα αναζητήσετε χρηματοδότηση από... στους επόμενους 12 μήνες” οι απαντήσεις των κοινωνικών επιχειρήσεων είχαν ως εξής:

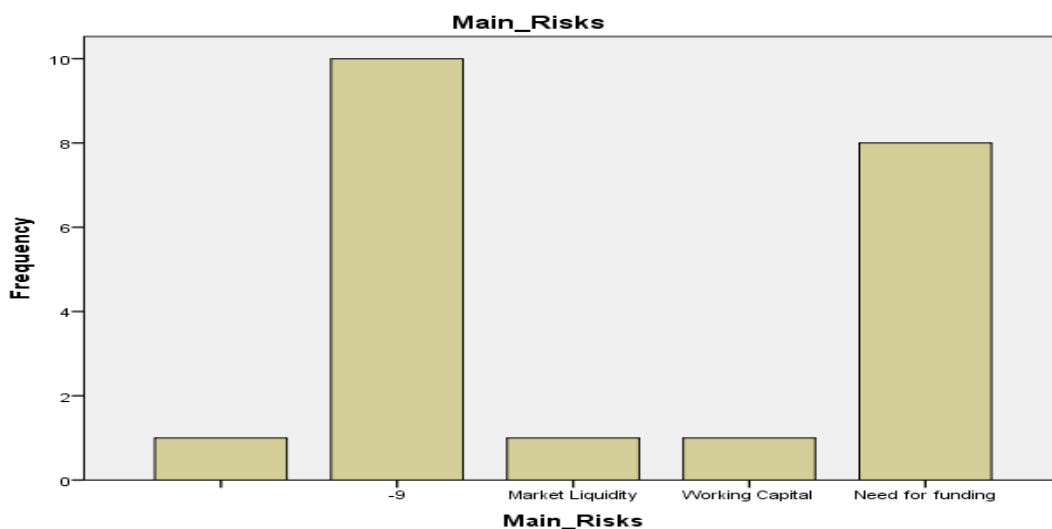
Γράφημα Π.1.15. Αναζήτηση χρηματοδότησης κατά τα έτη 2014-2015 από...

Αναφορικά με το επίπεδο (ύψος) της χρηματοδότησης, όπως φαίνεται και στο ακόλουθο διάγραμμα, η πλειοψηφία (18 συμμετέχοντες) απάντησε ότι αναζητούν χρηματοδότηση ύψους 15-20.000€ για διάστημα 3-5 ετών, έως του ποσού των 10.000€ για ένα έτος. Υπήρξαν μόνο δύο που αναζητούσαν χρηματοδότηση από 70 – 100.000€ για περίοδο 3-10 ετών.

Γράφημα Π.1.16. Ύψος αναγκαίας χρηματοδότησης

Κύριοι Κίνδυνοι. Το 38% του δείγματος των Κοιν.Σ.Επ. στην Θεσσαλία απάντησε ότι η ανάγκη χρηματοδότησης είναι ο κύριος κίνδυνος κατά τη διάρκεια της λειτουργίας τους ενώ πολύ μικρά ποσοστά συγκέντρωσαν η έλλειψη ρευστότητας στην αγορά και τα κεφάλαια κίνησης. Το 47,6% των ερωτώμενων δεν απάντησε σε αυτή την ερώτηση.

Γράφημα Π.1.17. Κύριοι Κίνδυνοι που αντιμετωπίζουν οι Κοιν.Σ.Επ

Συμπερασματικά η μελέτη κατέληγε στο γεγονός ότι το 2014 που πραγματοποιήθηκε η έρευνα η αγορά της κοινωνικής χρηματοοικονομικής στην Ελλάδα βρίσκονταν σε πολύ αρχικό, εμβρυικό στάδιο, αν όχι μη υπαρκτό. Στην Περιφέρεια Θεσσαλίας ο μόνος σχετικός φορέας ήταν η Συνεταιριστική Τράπεζα Καρδίτσας. Η θέσπιση της διαδικασίας της ανάπτυξης μιας Συνεργασίας για την Κοινωνική Χρηματοοικονομική από τους εταίρους του

SES Net θα ήταν σημαντική για τη μετεξέλιξη ενός πιλοτικού σχήματος σε μοντέλο κοινωνικής χρηματοοικονομικής για την Ελλάδα.

Βασισμένη στα αποτελέσματα της έρευνας αναγνωρίστηκαν οι ακόλουθες περιοχές παρέμβασης/ανάπτυξης:

- Πολιτικές για την αύξηση της χρηματοοικονομικής ενσωμάτωσης όπου δεν αξιοποιούνται οι σχετικές υπηρεσίες.
- Βελτίωση της κοινωνικής χρηματοοικονομικής και του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Θεσσαλία. Βελτίωση της γνώσης αναφορικά με τους όρους, τις βασικές αρχές και το περιεχόμενο της κοινωνικής χρηματοοικονομικής και της αγοράς των κοινωνικών επενδύσεων.
- Ανάπτυξη χρηματοοικονομικών συνεργασιών με σκοπό το χτίσιμο και τη διατήρηση ενός λειτουργικού και βιώσιμου οικοσυστήματος κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικών επιχειρήσεων σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο. Ανάπτυξη χρηματοοικονομικών εργαλείων και υπηρεσιών για να καλυφθούν οι ανάγκες των κοινωνικών επιχειρήσεων.
- Ανάπτυξη χρηματοοικονομικών εργαλείων και υπηρεσιών για να καλυφθούν οι ανάγκες των κοινωνικών επενδυτών με βάση το μέγεθος της επένδυσης και το νομικό πλαίσιο.

Η Ποιοτική Έρευνα – Ημι-δομημένες Συνεντεύξεις

Συνέντευξη με τον Μιχάλη Τζιγκοτζίδη, Χημικό Μηχανικό, Εκπαιδευτικό, Ιδρυτικό μέλος Συλλόγου Φίλων της Παιδαγωγικής Waldorf (Waldorf Association Hellas).

Θέμα: **Σχετικά με τον R. Steiner και το έργο του.**

Ημερομηνία συνέντευξης: **5/5/2016**

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Ερευνητής: Θα ήθελα, κ. Τζιγκοτζίδη, αφού σας ευχαριστήσω πρωτίστως για την αποδοχή να μιλήσουμε στο πλαίσιο της διδακτορικής μου έρευνας, να ρωτήσω πως βλέπετε, βάσει της γνώσης και της εμπειρίας σας, το έργο του R. Steiner στην εποχή μας. Υπάρχουν ομοιότητες, διαφορές από το 1922 που ο R. Steiner έδωσε τις διαλέξεις και τα σεμινάρια του στο Dornach για την Παγκόσμια Οικονομία;

Μ. Τζιγκοτζίδης: Στην εποχή του Steiner επικρατούσε στην Ευρώπη μια μεγάλη κοινωνική ταραχή και ανακατάταξη μετά το καταστροφικό πέρασμα του Α' Παγκόσμιου Πολέμου. Η κοινωνική ανασυγκρότηση έπρεπε να γίνει πάνω σε νέες βάσεις, σύμφωνα με τη διαφορετική συνειδησιακή κατάσταση του ανθρώπου που είχε αρχίσει να διαμορφώνεται μετά τον 19ο αιώνα. Η ελευθερία του ατόμου έπρεπε τώρα να εναρμονιστεί με την υπόστασή του ως μέλους μιας κοινωνικής δομής. Οι έννοιες

που αναδύθηκαν ως σύμβολα της Γαλλικής επανάστασης: ελευθερία-ισότητα-αδελφότητα, και οι οποίες δεν ήταν τότε ώριμες να υλοποιηθούν, θα μπορούσαν τώρα να περάσουν κατάλληλα στις νέες κοινωνικές δομές.

Ένα ολοκληρωμένο όμως πρόγραμμα κοινωνικής συγκρότησης δεν επετεύχθη εκείνη την εποχή. Απεναντίας εμφανίστηκαν μονόπλευρες προσπάθειες αλλαγής του κοινωνικού καθεστώτος, όπως η σοσιαλιστική επανάσταση στη Ρωσία. Πολύ σύντομα το κοινωνικό χάος στην Ευρώπη οδήγησε στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Σήμερα βιώνουμε πάλι μια διεθνή κοινωνική δυσαρμονία, με διαφορετικό πρόσωπο. Η κινητήρια δύναμη στην εποχή μας έχει οικονομικό πρόσημο. Γίνεται βέβαια μια νέα προσπάθεια να ελεγχθεί η οικονομία με πολιτικές αποφάσεις σε διεθνές επίπεδο. Η αναζήτηση σύγχρονων κοινωνικών δομών, εναρμονισμένων με την συνειδησιακή εξέλιξη του ανθρώπου, εξακολουθεί να αποτελεί έναν βασικό στόχο, όπως στην εποχή του R. Steiner.

Ερ.: Υπάρχουν διαφορετικές προσεγγίσεις στις διάφορες χώρες από τις πρωτοβουλίες, σχήματα και Συνδέσμους που δραστηριοποιούνται;

Μ.Τ.: Παράλληλα με τις κεντρικές πολιτικές και οικονομικές διαπραγματεύσεις μεταξύ των κυβερνήσεων των κρατών, υπάρχουν και διάφορες κινήσεις πολιτών, ίσως αφανείς σε έναν βαθμό, ανεξάρτητες από τις καθιερωμένες τάσεις που επικρατούν. Οι κινήσεις αυτές δρουν είτε στον πολιτιστικό χώρο - σχολεία, καλλιτεχνικές δραστηριότητες, φιλοσοφικές ομάδες, κλπ - είτε στον οικονομικό τομέα - μικρές συλλογικές προσπάθειες, κοινωνικές επιχειρήσεις, μη κερδοσκοπικές συνεργασίες κλπ.

Ο τρόπος που λειτουργούν αυτές οι πρωτοβουλίες, εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο που αναπτύσσεται η πνευματική ζωή στον συγκεκριμένο λαό. Η ιστορία του τόπου, η γεωγραφική ιδιαιτερότητα, η επιρροή από άλλα πολιτιστικά ρεύματα, κλπ, είναι βασικοί παράγοντες του τρόπου που εξελίσσεται η συνείδηση, η αντίληψη και η βούληση των ανθρώπων μιας χώρας.

Κάθε λαός έχει τη χαρακτηριστική του θέση και αποστολή σε όλη την ανθρωπότητα.

Ερ.: Ποια η κατάσταση στην Ελλάδα αναφορικά με το έργο του R. Steiner;

Μ.Τ.: Το έργο του R. Steiner ήταν ελάχιστα γνωστό στην Ελλάδα επί έναν αιώνα περίπου μετά την διάδοσή του στο μεγαλύτερο τμήμα της Ευρώπης, κυρίως το βόρειο και το δυτικό. Οι ανάγκες των ανθρώπων στην Ευρώπη, κυρίως με την εκβιομηχάνιση, την δημιουργία μεγάλων παραγωγικών μονάδων, αλλά και την ανάπτυξη της σύγχρονης επιστημονικής, φιλοσοφικής και θρησκευτικής αντίληψης, ήταν η βάση για την αναζήτηση μιας πιο συνειδητής γνώσης για τη ζωή και τον άνθρωπο. Ο R. Steiner άνοιξε τον δρόμο προς αυτή τη γνώση, τον δρόμο της πνευματικής επιστήμης, της Ανθρωποσοφίας.

Σήμερα η Ελλάδα, αλλά και οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης - όπως και οι περισσότερες χώρες στον κόσμο - έχουν να αντιμετωπίσουν τα ίδια προβλήματα κοινωνικής συγκρότησης που πρωτοεμφανίστηκαν στις βιομηχανικές χώρες της Δύσης. Η ανάγκη μιας βαθύτερης γνώσης του κόσμου και του ανθρώπου έχει αγγίξει πλέον την Ελλάδα, και η αναζήτηση έχει ενταθεί, προς διάφορες κατευθύνσεις, αλλά και προς το έργο του R. Steiner.

Ερ.: Θα μπορούσατε να μας αναφέρετε σε αδρές γραμμές πως ο R. Steiner ασχολήθηκε με το θέμα της οικονομίας; Γιατί αναφέρθηκε στην Παγκόσμια Οικονομία και όχι στις εθνικές οικονομίες;

Μ.Τ.: Οι παλαιότερες αγροτικές οικονομίες ήταν αυτάρκειες και λειτουργούσαν πάνω σε μια κάπως ενστικτώδη βάση. Το βασικό πρόβλημα της οικονομίας αρχίζει όταν οι ανταλλαγές προϊόντων γίνονται σε μεγάλη έκταση, ίσως σχετικά απρόσωπα, με τον καταμερισμό της εργασίας. Τότε υπεισέρχεται η έννοια του χρήματος.

Ολόκληρη η Γη είναι το πεδίο όπου επιτελείται η σύγχρονη παραγωγική δραστηριότητα: πετρέλαιο, άνθρακας, μεταλλεύματα, ξυλεία, νερό, κλπ. Λόγω της τεχνολογίας, καμιά χώρα δεν μπορεί να είναι αυτάρκης και να διατηρεί μια κλειστή οικονομία.

- Η πλήρης οικονομία μπορεί μόνο να έχει παγκόσμια διάσταση. Οι διευθετήσεις της οικονομίας έχουν νόημα μόνον αν ληφθεί υπόψη η παγκόσμια υπόστασή της.
- Ερ.: Αν και μη Οικονομολόγος, – κατ' επάγγελμα-, όπως θα έλεγαν οι σύγχρονοι ειδήμονες του χώρου, φαίνεται, ο R. Steiner κατείχε, εκτός από τον απλό νου και μια βαθιά γνώση σε θέματα, όπως, η διαμόρφωση των τιμών, το χρήμα, η θεωρία της αξίας και η εργασία, για να αναφερθούμε σε μερικά.
- Από που πήγαζε αυτή η γνώση και η προσέγγιση του Steiner;
- Μ.Τ.: Βασικά κάθε γνώση πηγάζει από τον άνθρωπο. Ο άνθρωπος τρέφεται – συνήθως – σωστά με γνώμονα την αίσθηση της γεύσης, δίχως να έχει σπουδάσει διατροφολόγος. Πολλές από τις βασικές λειτουργίες του ανθρώπου επιτελούνται με κάποια μορφή ενστικτώδους γνώσης. Γινόμαστε γονείς και αναλαμβάνουμε την φροντίδα των παιδιών μας, δίχως να έχουμε σπουδάσει ψυχολογία, ιατρική κλπ. Ο καθένας χρησιμοποιεί τη χρήση στην καθημερινή ζωή, δίχως να είναι οικονομολόγος. Κάθε επιστήμη έχει εξελιχθεί από μια παλαιότερη, ενστικτώδη αντίληψη για τον κόσμο. Η διαφορά είναι ότι κάτι ασυνείδητο έχει περάσει σε μια πιο συνειδητή επεξεργασία.
- Η σύγχρονη εξέλιξη οδηγεί από την ενστικτώδη αντιμετώπιση στην συνειδητή γνώση. Το ερώτημα είναι με ποιο τρόπο αναπτύσσεται η συνείδηση του ανθρώπου. Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να συλλάβει την πραγματικότητα αν εξελίξει την ικανότητα της αντίληψής του. Αυτή είναι μια πνευματική δραστηριότητα.
- Ο R. Steiner έδειξε πώς μπορεί ο άνθρωπος, μέσω της πνευματικής επιστήμης, να δει βαθύτερα – εννοιακά – σε όλα τα φαινόμενα και τις εκδηλώσεις της ζωής. Μέσω της πνευματικής έρευνας έφτασε στις πραγματικές έννοιες του χρήματος, της εργασίας, των αξιών κλπ.
- Ερ.: Σε κάποια προηγούμενη συζήτησή μας, αναφερθήκατε στο θέμα της χρηματοδότησης επιχειρήσεων από τις τράπεζες, ιδιαίτερα για τις λεγόμενες τράπεζες αξιών. (πχ Triodos Bank). Θα θέλατε να μοιραστείτε εκ νέου την άποψή σας;
- Μ.Τ.: Η βασική λειτουργία μιας τράπεζας είναι να διευκολύνει τις επενδύσεις κεφαλαίων σε παραγωγικές δραστηριότητες. Το κεφάλαιο που συγκεντρώνουν οι τράπεζες για αυτό το σκοπό προέρχεται κυρίως από καταθέσεις ιδιωτών. Έτσι η τράπεζα μεσολαβεί ανάμεσα στον ιδιώτη που διαθέτει κάποια χρήματα και στην επιχείρηση που χρειάζεται να επενδύσει.
- Βασικά ο καταθέτης συμβάλει – συνήθως δίχως να το ξέρει – σε συγκεκριμένες τοποθετήσεις των χρημάτων του. Θα ήθελε όμως πράγματι να τοποθετηθούν τα χρήματά του σε δραστηριότητες που ίσως δεν θα τις ενέκρινε αν τις γνώριζε; Εδώ πρόκειται για ένα ηθικό ζήτημα.
- Οι τράπεζες που λειτουργούν με τέτοιο τρόπο, ώστε μια κατάθεση και μια επένδυση να συμφωνούν μεταξύ τους, συμπεριλαμβάνουν στην ανταλλαγή αυτή τη θέληση του καταθέτη. Οι καταθέσεις των χρημάτων σε μια τέτοια τράπεζα απευθύνονται σε συγκεκριμένους χρήστες. Η συναλλαγή δεν είναι απρόσωπη αλλά λαμβάνει χώρα με πλήρη συνείδηση. Μια τέτοια τράπεζα, που λειτουργεί σ' αυτή τη βάση είναι και η Triodos Bank.
- Ερ.: Διαβάζοντας τον Φάουστ του Goethe στο Β' Μέρος, στην Α' Πράξη γίνεται μια βαθύτατα δουλεμένη και εμπεριστατωμένη αναφορά από τον Goethe για το χρήμα, ιδιαίτερα για το χάρτινο χρήμα. Πιστεύετε ότι η επίδραση του έργου του Goethe στον Steiner ήταν καταλυτικής βαρύτητας;
- Μ.Τ.: Ο R. Steiner μελέτησε επί επτά χρόνια τα έργα του Goethe στο Αρχείο που υπάρχει στην Βαϊμάρη. Έχει μιλήσει πολλές φορές και έχει γράψει πολλά συγγράμματα σχετικά με το έργο του Goethe. Γενικά, ο R. Steiner δεν επηρεαζόταν και δεν ακολουθούσε τις ιδέες άλλων, αλλά μπορούσε να τις ερευνήσει και να τις κρίνει σύμφωνα με τις δικές του ανακαλύψεις.
- Στο έργο του Goethe, όμως, είδε ότι η μέθοδος που ανέπτυξε κυρίως στις επιστημονικές του μελέτες ήταν η σωστή μέθοδος που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί στην πνευματική έρευνα. Έτσι η «γλώσσα» που χρησιμοποίησε ο Goethe έγινε ένα είδος «ενδύματος» της Ανθρωποσοφίας του R. Steiner.

- Ερ.: Συνδέεται το Σεμινάριο για την Παγκόσμια Οικονομία με το Κοινωνικό Τρίπτυχο του Steiner;
- Μ.Τ.: Οι τρεις βασικές δραστηριότητες που συνιστούν όλη τη σχέση του ανθρώπου με τον κόσμο είναι: η πολιτιστική ενασχόληση, η οικονομική συνεργασία και η πολιτική-νομική στάση του. Κάθε μια από αυτές τις τρεις δραστηριότητες λειτουργεί με χαρακτηριστικές αρχές ή νομοτέλειες. Αυτή η διαφοροποίηση και η σύνθεσή τους στον άνθρωπο, είναι αυτό που ονομάζεται κοινωνικό τρίπτυχο ή τρίπτυχη δομή της κοινωνίας. Η οικονομία είναι η μια πτυχή που πρέπει να συνδυαστεί με τις άλλες, αλλά μπορεί να μελετηθεί ανεξάρτητα ως προς τις νομοτέλειές της. Αυτός ήταν ο σκοπός του οικονομικού σεμιναρίου που έδωσε ο R. Steiner σε οικονομολόγους και φοιτητές της οικονομίας. Από μόνο του έχει αξία ως μια παράμετρος της κοινωνικής ζωής, αλλά για να αποκτήσει πραγματική ζωή πρέπει να εναρμονιστεί με τις άλλες δυο πτυχές του κοινωνικού οργανισμού.
- Ερ.: Θεωρείτε εφικτό ένα ξαναδιάβασμα του R. Steiner και εφαρμογή των αναφορών του στο σύγχρονο οικονομικό, κοινωνικό και πολιτικό σύστημα, στην Ελλάδα και στην Ευρώπη; Από πού θα μπορούσε να ξεκινήσει μια τέτοια διαδικασία;
- Μ.Τ.: Οι συνθήκες που επικρατούν σήμερα στην κοινωνία διαφέρουν πολύ από την εποχή που έδρασε ο R. Steiner. Ο άνθρωπος όμως δεν είναι αποτέλεσμα των συνθηκών που ισχύουν, αλλά εξελίσσεται με έναν ρυθμό ανεξάρτητο από τις εξωτερικές καταστάσεις. Οι βασικές αρχές που αποκάλυψε ο R. Steiner σχετικά με την πορεία του ανθρώπου και της ανθρωπότητας εξακολουθούν να ισχύουν. Διαβάζοντας σήμερα τα κείμενα του R. Steiner έχουμε την αίσθηση ότι είναι πολύ επίκαιρα. Πρέπει όμως τα συμπεράσματα βγάζουμε να πηγάζουν από μια ισάξια πνευματική έρευνα στην εποχή μας. Ένας καλός τρόπος να ξεκινήσει κάποιος την έρευνα είναι να μελετήσει βαθύτερα τα φαινόμενα του κόσμου, ιδίως τα οικονομικά γεγονότα και να τα τοποθετήσει σε μια πνευματική βάση που συνδέεται με την εξέλιξη της συνείδησης στη σύγχρονη εποχή.
- Ερ.: Σχετίζονται τα ανωτέρω με την εκπαίδευση Waldorf;
- Μ.Τ.: Η παιδαγωγική Steiner/Waldorf λαμβάνει υπόψη της την ανάπτυξη του παιδιού στην εποχή μας, και βοηθάει στην προσωπική συγκρότηση του κάθε ατόμου, ώστε να βρει τη δική του θέση στη ζωή και στην κοινωνία και να είναι επιρρεπές σε διάφορες εξωτερικές επιδράσεις. Το σχολείο αποτελεί ένα σημαντικό τμήμα της πολιτιστικής ζωής ενός λαού, και είναι η μια πλευρά του κοινωνικού τρίπτυχου. Η δομή του σχολείου και η κοινωνική του δράση πρέπει να εναρμονίζεται με τις βασικές κοινωνικές αρχές. Το σχολείο αποτελεί μια μικρογραφία της κοινωνίας και γίνεται το υπόδειγμα για τον αναπτυσσόμενο άνθρωπο.
- Ερ.: Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω θερμά για το χρόνο σας και τη συμβολή σας αναφορικά με την καλύτερη κατανόηση του προσώπου του R. Steiner και του έργου του.

Συνέντευξη με τον John Bloom, Αντιπρόεδρο και υπεύθυνο για τις Οργανωσιακές Αλλαγές στο Rudolf Steiner Finance, (RSF)

Θέμα: Ο ρόλος του RSF στην κοινωνική χρηματοοικονομική

Ημερομηνία συνέντευξης: **22/6/2016**

Είδος συνέντευξης: **μέσω Skype**

Dear RSF Vice President,

There are some indicative questions as a short interview with you if you wish to provide an answer. You could add whatever other question you consider as being important. It would be an honor to have RSF and you in person included in a PhD in Greece in Social Finance.

1. How could you define the role of RSF?

RSF is a transformative intermediary, we are holders and creators of community those with capital to deploy and those in need of capital so we actually hold that place between but it is not a passive neutral place and it is not an extractive place where we just sit above and gather all the cash we can out of that.... We have a very direct relational role both with the investors, we know many of them, all of them actually in one level or another and we know also all of our borrowers, our social enterprises, we get to know them extremely well and we see ourselves in partnership with them rather than as a manager of transactions with them.

That's a fairly activist role because if you are to trained how to figure out where this transformation happen, well transformation happens ... actually when somebody actually decides to take whatever cash they have on hand and write us a check but they might earn a little bit of interest and we are sitting in sense of partnership with them as a guardian of their assets and try to move it in a word in a good way so ...how we manage risk , how we even think about risk which is very different not just financial risk ... we are looking for intentions or intentions looking for track record, we are looking for relationships, for community around those activities so that we know how money is going to work ... because we are really guardians for investors' funds. That's one aspect of our work. Once a quarter we bring a set of investors and borrowers together to be in conversation about what the interest rate should be for the next quarter ... This is based in associative economics, sth that Steiner talked about, with all interested parties in the transactions. To this sense we act as a distributor between investors and borrowers. And it's quite amazing that people experiencing connecting the dots... oh you are using my money let make something possible for you I want more interest on my money that means you have to pay more interest for the loan ...

.... when people actually see the human dimension it changes how one side sees the other and most of the times they change views in favor of one or the other , to my mind that's it the one transformative role of RSF. We also have another transformative role in concern with the gift because we have a philanthropic side as well, last year we make 11 million with the grants all around the world ... since we are a nonprofit we are not a regulated bank we got to do lots of things banks don't do ...if we have our own assets, somebody gives us money we work... Or we can be with them a little earlier or do direct investing from those funds, and we also have programme related investments and again the risk profile is different. I see another transformative role which is how we take a surplus capital which comes to us as gift ...

leverage... into a whole range of economic activities ...as Steiner's third type of money (Gift money) in some cases concern grants channeled to nonprofits (education, research) and not to for profit enterprises, in other cases is leveraged or transformed into loans potential with a little bit more risk factor, we don't do a lot with purchase money but it does take the gift and move it into a different quality of circulation, which actually gives more economic life. We definitely talk about the three kinds of money and their relationship. It's not just an intuition of Steiner, not just a theory, it works and it works properly all these years, it's a flesh and bone money circulating in the real economy.

2. What is the relation between your question in RSF's website "How can we model financial transactions that are direct, transparent, and personal, based on long-term relationships;" and R. Steiner's "World Economy" seminars?

I have mapped direct, transparent, and personal, to threefold. And I have done it in the following way which is the direct is related to the economic because ...
...the transparent... in the realm of rights

...the personal is the spiritual, the cultural, the karma ...and your being and it's the relation and if there is the right fit. All three domains are present and this is the DNA of Social Finance. Long-term relationships based on these three as they unfold over time

If you look at the current financial system its about as complex, or picking anonymous as you could possibly make it and it is based on short term outcomes so in some ways its complement to the problems of the current system. So it has a lot of dimensions to it.

3. How RSF reimagines money;

You should find more information in the following link
<http://rsfsocialfinance.org/impact/reimagining-money/>

4. Can you explain us in more details the relation between intuition and money;

Usually people do not bring these two terms together. They use intuition in other fields but in the financial sphere not so much... in the end of the day I have to trust what my higher senses telling me.

5. What is the impact of RSF's operation in economy and society;

We actually look as a leader in the Social Finance working with the philanthropic sector in US...community foundations and they are on the model of community trust from British law 1654 (Queen Elisabeth). How we revitalize the economy.. Helping those under resourced , ... hundreds of them , help us understand ... how to leveraged those money in the economy... training, partnerships, invest in local economies ....system change.

6. Do you measure your social impact or economic impact as an organisation?

We do! It is complicated ... topics drive everybody nuts ... pilot phase.... key learning... can't send you anything right now but in a few months it will be possible. Its logic goes like this:

First and foremost ... there is often a false claim on impact Balanced ScoreCard approach Harvard Business School a hybrid... in regard to impact. One level Look at financial issues on money lend, auditing, Second level Cultural reorganization...care from customers on who we are and how we work Assessing our reorganization on how RSF is changing and its people are changed through work in RSF. A double survey third level go to the borrowers, Fourth level investor clients, donor clients how they view their own impact to the world Fifth level how RSF is affecting Social Finance, how our work is transforming the field of Social Finance.

We are looking for innovation adoptions, where we are thought leaders, where we are having influence. Our approach to Social impact is multidimensional.

Συνέντευξη με τον Χρήστο Προβέζη, Τοπογράφο Μηχανικό, ενάρκτη πρωτοβουλιών τοπικών νομισμάτων, ακτιβιστή και μέλος δομών αλληλεγγύης.

Θέμα: Σχετικά με τα συμπληρωματικά νομίσματα, την κοινωνική οικονομία και τα δίκτυα αλληλεγγύης στην Ελλάδα.

Ημερομηνία συνέντευξης: **21/8/2017**

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Ερωτήσεις:

1. Πόσα χρόνια ασχολείστε με τα συμπληρωματικά νομίσματα;
2. Έχετε ασχοληθεί ενεργά με το σχεδιασμό/ανάπτυξη κάποιου/ κάποιων συστημάτων στην Ελλάδα;
3. Κάνετε ποτέ τη διάκριση μεταξύ θεωρίας και πράξης; Πόσο απέχουν μεταξύ τους; Πόσο κοντά είναι;
4. Γιατί, ενώ, στην Ευρώπη και διεθνώς τα συμπληρωματικά νομίσματα (CC) υπάρχουν και λειτουργούν πολλά χρόνια στην Ελλάδα δεν υπάρχει κάτι ανάλογο σε έκταση και βάθος χρόνου;
5. Πόσο γνωστός είναι ο Silvio Gesell;
6. Γνωρίζετε τον Rudolf Steiner και τις θέσεις του για το χρήμα;
7. Έχοντας λόγω της θέσης σας και της εμπειρίας σας εικόνα για όλη τη χώρα, α) μπορείτε να μας κάνετε ένα σύντομο απολογισμό έως σήμερα και β) ποια συστήματα CC θα λέγατε ότι έχουν τη δυναμική να συνεχίσουν;
8. Υπάρχει συνεργασία μεταξύ των συστημάτων CC σε περιφερειακό / εθνικό επίπεδο;
9. Υπάρχει συνεργασία σε διεθνές επίπεδο;
10. Χρειάζεται, θα μπορούσατε να πείτε μια πιο επιχειρησιακή αντιμετώπιση;
11. Πως βλέπουν οι επιμέρους κοινωνίες ή η ελληνική κοινωνία τα CC; Το θέμα της εισαγωγής νέου νομίσματος βρίσκεται στο ίδιο μήκος κύματος ή είναι κάτι διαφορετικό; Υπάρχει φόβος / άγνοια;
12. Πρέπει να φορολογούνται οι συναλλαγές με συμπληρωματικά νομίσματα;
13. Βλέπετε τα CC ως ένα χρηματικό μέσο έκτακτης ανάγκης ή ως ένα μέσο με μεγαλύτερη διάρκεια;
14. Τελικά εγχρήματες ή αχρήματες συναλλαγές ή συναλλαγές σε ένα ευρύτερο πλαίσιο χρηματικής πολυκαλλιέργειας;
15. Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να προσθέσετε; (Αλληλεγγύη για Όλους, για το χρήμα, την τροφή, τα συμπληρωματικά κλπ)

X. Προβέζης: Λοιπόν, θεωρία και πράξη. Ας ξεκινήσουμε από ένα κομμάτι απλό θεωρητικό. Το Πανεπιστήμιο Lomonosov. Όταν η Σοβιετική Ένωση υπήρχε περιέγραφε δύο καταστάσεις, οι οποίες μπορεί να μη σχετίζονται με τα σημερινά περιστατικά, με τη σημερινή θεωρία, αλλά έχουν σχέση με αυτό το οποίο θεωρητικά θα συμβεί.

1) κατάσταση πρώτη: η εργασία στον κομμουνισμό δε είναι προϊόν

Ερευνητής: η εργασία στον κομμουνισμό δεν είναι προϊόν, στον Μαρξισμό είναι όμως, στον Μαρξισμό είναι όμως έτσι;

X.Π.: αυτό σημαίνει ότι δεν έχει αξία. Στον Μαρξισμό όταν διαπραγματεύεται τον καπιταλισμό. Ο Μαρξ δε μίλησε ποτέ για την ιδεατή κοινωνία. Οι Ρώσοι αποφασίσανε να μιλήσουν για την ιδεατή κοινωνία. Στην ιδεατή κοινωνία λοιπόν των Ρώσων στους 5 τόμους, τις εκδόσεις του '68, '70 πότε ήτανε, περιγράφει την εργασία ως μη έχουσα τιμή. Κάνουμε ένα flash back και μάλιστα όχι ένα flash back, ένα forward και ερχόμαστε και λέμε: ποιο δεν έχει τιμή; Σε ποια κοινωνία; Στο μετακαπιταλισμό. Ποιοι ασχολήθηκαν με τον μετακαπιταλισμό; Οι Εγγλέζοι. Ποιος δεν έχει τιμή στο μετακαπιταλισμό; Η εργασία. Γιατί; Γιατί ο υπολογιστής μηδενίζει την αξία.

Τι είναι αυτό; Αλλά χαοτική διαδικασία της θεωρίας; Είμαστε κάπου που δεν ξέρουμε που βρισκόμαστε; Ταύτιση θεωριών; Αρχίζει να είναι περίεργο. Πάμε. Τι είναι κοινωνική οικονομία για τον κομμουνισμό; Ένα καλό στάδιο, αλλά όχι το παλαιό κράτος. Άρα, όταν δεν υπάρχει τοπικός σχεδιασμός, άρα παλαιό κράτος άρα όλα ανήκουν στο κράτος και όλοι είναι ευτυχισμένοι, τρισευτυχισμένοι με πεταλούδες να δουλεύουν στα κολχόζ χωρίς να έχει αξία η εργασία τους, γιατί δεν έχει νόημα η έννοια της αξίας, που θα συμβεί αυτό; Σε μια κοινωνία χωρίς αξίες ποια είναι αυτή; Ο μετακαπιταλισμός; Μόνο που δε θα ναι ακριβώς παράδεισος, θα ναι κόλαση για τους μη εργαζόμενους που θα θέλουν να εργαστούν, που θα έχουν χάσει το δικαίωμά τους στην εργασία. Παρεμπιπτόντως εδώ έχουμε να κάνουμε με προβλήματα που δεν ξέρω πως τα έχουν αναλύσει οι Μαρξιστές. Όταν έρχεται λοιπόν ο Keynes και λέει ότι θα ασχοληθούν στο μέλλον περισσότερο με τον Gesell απ' ότι με τον Marx, δεν είμαστε πάρα πολύ μακριά από το γεγονός και θα σου πω γιατί. Γιατί φαίνεται ότι τα blockchain είναι μια πάρα πολύ ωραία στημένη παγίδα. Και είναι τόσο πολύ ωραία στημένη παγίδα που στηρίζεται στην εξής θεωρία: Το Lomonosov πάλι θεωρούσε ότι η επιστημονικο-τεχνική επανάσταση μπορεί να είναι μόνο στο σοσιαλισμό. Οι αναλυτές, δηλαδή οι Ευρω-κομμουνιστές θεωρούσαν ότι μπορεί να είναι και στο σοσιαλισμό και στον καπιταλισμό. Το να μην είναι παντού είναι ένα ερώτημα και να μην είναι πουθενά, γιατί όταν κάποιος έχει κεφάλαια και μπορεί να πάρει τη γνώση η οποία είναι κεφάλαιο και να το αξιοποιήσει όπως θέλει αυτός κάποιος που δεν κατέχουν κεφάλαια είναι στο πουθενά. Ερχόμαστε και λέμε: Σε τι απαντάει το συμπληρωματικό νόμισμα; Σε αυτό ακριβώς, στο ότι δεν έχω κεφάλαια και προσπαθώ να αμυνθώ.

Που απαντάνε τα συμπληρωματικά νομίσματα; Απαντάνε μόνο στο ότι η κοινωνία ή τα κράτη ή η αγορά δεν έχουν ρευστότητα; Προφανώς όχι. Απαντούν σε πολύ περισσότερα πράγματα τα οποία άπτονται στην αλλοτρίωση της εργασίας; τα συμπληρωματικά νομίσματα έχεις δυνατότητα να αντιμετωπίσεις πολύ περισσότερες μορφές εργασίας και πάντα έχει την επιλογή ο εργαζόμενος, όπως κάνει μια συμπληρωματική δουλειά επειδή τη γουστάρει, να δουλέψει το συμπληρωματικό νόμισμα, στο συμπληρωματικό νόμισμα, στο χόμπι του. Άρα φεύγεις από το κομμάτι της αλλοτρίωσης, άρα πλησιάζεις ένα βήμα περισσότερο προς τον κομμουνισμό που έλεγαν οι σύντροφοι της άλλης πλευράς. Το Blockchain σήμερα που μιλάμε μπορεί με 1⁰/₀₀ και λιγότερο από 1⁰/₀₀ να μεταφέρει πόρους, δηλαδή χρήματα των μεταναστών στις χώρες προέλευσής τους. Εάν θεωρήσουμε το 30% του παγκόσμιου πληθυσμού με τοπικούς πολέμους σε λίγο θα είναι μετανάστες ή πρόσφυγες, δεν ξέρω ακριβώς πως το θεωρούν, αλλά από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά δεν έχουμε πέσει ποτέ κάτω από το 20%, μιλάμε για ένα τεράστιο ποσοστό μαύρου εισοδήματος το οποίο δεν φορολογείται, μετακινείται πια με Blockchain με πλήρη άγνοια του προς τα πού πηγαίνει...

Ερ.: γίνεται... συμβαίνει ήδη δηλαδή αυτό το πράγμα

Χ.Π.: ναι, το χρησιμοποιεί το αμερικάνικο κράτος για να στήσει τη διαδικασία στην Κένυα. I pesi ....

Ερ.: M pesa!

Χ.Π.: αυτό! Ενώ το ξεκινήσανε με απλούς συμβατικούς τρόπους

Ερ.: το ξεκίνησαν οι Κενυάτες για τους Κενυάτες ή ήταν εξαρχής....

Χ.Π.: αμερικάνοι

Ερ.: ναι το safaricom

Χ.Π.: τι λες... σίγουρα Αμερικάνοι. Και ξαφνικά βλέπε blockchain. Αυτό έγινε. Και που είναι το πρόβλημά τους παρακαλώ; Στέλνω στη Αίγυπτο στον αδελφό του λεφτά, αν τα στείλω με τον κλασικό τρόπο, θα φάει, πόσο πληρώνεις; 7% ...10; 10%. Με το blockchain θα πάει 1%, 0,5% από πού θα τα πάρει; Το τελευταίο μίλι ποιος το ελέγχει; Το κατάλαβες; Όλα τα άλλα είναι ελεύθερα. Το τελευταίο μίλι ποιος το

ελέγχει, που δεν ξέρει κανείς από πού θα έρθει αλλά που θα πάει. Όταν λοιπόν ξέρει ότι ο πρώτος κόσμος είναι το 30% του πλανήτη και το υπόλοιπο 70% βρίσκεται σε συνθήκες δουλειάς, μαφίας, ελέγχου και όχι μόνο στην Αίγυπτο ή στην υπόλοιπη Αφρική, στην Κίνα, στην Κορέα, η Κορέα είναι από την καλές η νότια, ποιο είναι το τελευταίο μίλι;

Αρα λοιπόν ποιο είναι το τελευταίο μίλι; Το τοπικό. Ποιος απαντάει επιθετικά απέναντι στην υπηκοότητα; Το block chain. Τι είναι το block chain; Είναι η τελευταία λέξη της τεχνολογίας την οποία αν την εμφάνιζε το κεφάλαιο θα λέγανε ότι βρέθηκε τρόπος παγκόσμιας επιβολής, παρακολούθησης και ελέγχου του χρήματος, ενώ εμφανίζοντάς την ως ανοικτή κοινωνική πρωτοβουλία, διαφημίστηκε εξαιρετικά όμορφα ... τους κυνηγήσανε κιόλας ..

Ερ.: ως κοινωνική καινοτομία;

Χ.Π.: ακριβώς, ως κοινωνική καινοτομία. Τι κάνει αυτή η κοινωνική καινοτομία; Αυξάνει τη δυνατότητα ενός παιδιού να συντηρήσει τη μαμά του υποτίθεται, αλλά με πλήρη έλεγχο. Ποιών; Μαφιόζων.

Χ.Π.: Ποιος χάνει;

Ερ.: οι κοινωνίες και οι τοπικές οικονομίες

Χ.Π.: λένε οι τράπεζες. Δηλαδή το κανονικό χρήμα. Ο κανονικός τρόπος δίπλα στον οποίο πάει να κάνει υποτίθεται κακό γιατί ότι είναι αντιστασιακό όλα αυτά τα περίφημα νομίσματα.

Ερ.: Δεν υπάρχει δυνατότητα οι τράπεζες να μετεξελιχθούν και αντί να χρησιμοποιούν το συμβατικό τρόπο, το πιστωτικό χρήμα, να χρησιμοποιήσουν και αυτές το block chain και αυτές αργότερα;

Χ.Π.: Το χουν κάνει. δεν υπάρχει περίπτωση γιατί ο τρόπος που είχαν μέχρι τώρα και το paypal δηλαδή οι απλές διαδικασίες μεταβίβασης χρημάτων, ελέγχου χρημάτων ελέγχου ασφάλειας το e-bay ασφάλειας του διαδικτύου. Οι αγορές δηλαδή διαδικτυακές είχαν πρόβλημα ασφάλειας. Αρα λοιπόν, αποδείχθηκε και αποδείχθηκε περίτρανα ότι το blockchain είναι αυτό που τους λύνει το πρόβλημα της ασφάλειας. Αρα τι θα κάνει το κεφάλαιο, θα πάει εκεί που κερδίζει. Ποιος θα πάρει όλη αυτή την ιστορία σαν τεχνογνωσία; Το κεφάλαιο. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι μία υποτίθεται φιλελεύθερη ελευθεριάζουσα καινοτομία, όπως γίνεται πάντα, την παίρνει ο έχων, ο οποίος ήδη έχει τη δυνατότητα να τη χακάρει, διότι ας μην είμαστε τόσο αφελείς, υπάρχουν οι επόμενες γενιές υπολογιστών, εμείς δεν τις ξέρουμε. Οι αποδείξεις μου ότι υπάρχουν οι άλλες γενιές υπολογιστών τις οποίες εμείς δεν μπορούμε να δούμε, και μας δουλεύουν είναι δεδομένες. Και μάλιστα υπάρχουν στα δικά μας τα ιδρύματα, δουλεύουν τα μεταπτυχιακά μας γι' αυτούς. Αλλά δουλεύουν κομμάτια, δεν παίρνεις καθαρή για τι υπολογιστή πας να δουλέψεις. Αλλά όταν στο Πολυτεχνείο γίνεται μετάφραση των ελληνικών σε γλώσσα μηχανής με εικόνες, ξέρεις εσύ καμιά γλώσσα μηχανής με εικόνες; Έχεις υπόψη σου να μεταφέρονται τόσο μεγάλα αρχεία με τόσο μεγάλες ταχύτητες; Με τι μηχανές;

Ερ.: κβαντικοί υπολογιστές θα είναι

Χ.Π.: παρακαλώ! Άρα λοιπόν αυτοί που έχουν κβαντικό υπολογιστή έχουν πρόβλημα να δουλέψουν να αναλύσουν τα block chain; Και λένε θα κάνουν 10 λεπτά και 1 λεπτό και 1,5 λεπτό για να μεταφραστεί ένας αλγόριθμος; Με τι; Με κβαντικά; Αρα λοιπόν, η καπιταλιστική, επιστημονικο-τεχνική επανάσταση έχει ήδη γίνει έχει ήδη προετοιμάσει τον μετακαπιταλισμό αλλά προς όφελος του καπιταλισμού όχι ως ετεροποίηση του καπιταλισμού, άρα το καινούριο στάδιο του καπιταλισμού, και οι απαντήσεις οι δικές μας δεν είναι ολοκληρωμένες, γιατί την κοινωνική οικονομία ο μέχρι στιγμής υπαρκτός μαρξισμός δεν την εκτιμούσε, λέει ότι την εκτιμάει, ποτέ δεν την εκτίμησε, ένας ενδιάμεσος τομέας από κεντρώους μέχρι φιλελεύθερους αριστερούς, ήταν αυτοί οι οποίοι δούλεψαν, οι οικολόγοι δηλαδή δούλεψαν και κάποια σοσιαλιστικά κινήματα τα οποία θα έλεγα ότι ήταν πολύ πιο κοντά στο Liebknecht απ' ότι στον Λένιν, δηλαδή παλιά κλασική ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία, δούλεψε την κοινωνική οικονομία, σαν απάντηση στην κλασική άποψη των Λενινιστών για τον κεντρικό σχεδιασμό. Άρα, λοιπόν, το

συμπληρωματικό νόμισμα τι είναι; Κατά την άποψη μου είναι το μοναδικό μέσο για να αντιδράσει μια κοινότητα στις παγκόσμιες διαδικασίες, οι οποίες γίνονται και να υπάρξει κρατώντας ένα κομμάτι από τη γνώση της κι ένα κομμάτι από το κεφάλαιό της.

.....

Ερ.: αλλά αν υπάρχει συλλογική μνήμη ...

Χ.Π.: δεν τον έχω δει. Τι έχω δει; Απόλυτη ανικανότητα, απόλυτη όμως, των Πανεπιστημίων να μπουν στο παιχνίδι. Απόλυτη ανικανότητα των πολιτικών κομμάτων να μεταφράσουν αυτό το οποίο συμβαίνει για οποιοδήποτε λόγο. Και δε νομίζω ότι είναι πουλημένοι.

Ερ.: αυτή είναι ανικανότητα όμως ή έχει να κάνει με το γεγονός ότι δεν έχουν εκπαιδευτεί από μικροί στο να βλέπουν τα πράγματα συλλογικά, αλλά βλέπουμε μέσω του νευτώνειου παραδείγματος κομμάτι- κομμάτι αυτό που λέγαμε πριν με το block chain;

Χ.Π.: υπάρχουν δύο κεντρικοί πυλώνες παραγωγής πολιτικής οι οποίοι λειτουργούν από καταβολής σχεδόν ελληνικού κράτους με παράλληλο τρόπο και φοβάμαι μάλιστα ότι αυτό εντάθηκε μετά την οκτωβριανή επανάσταση και δημιούργησε δύο μπλοκ, ένα δεξιό και ένα αριστερό στη Ελλάδα σκληροπυρηνικά, τα οποία, ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τα πράγματα είναι μονολιθικός. Αυτή η μονολιθικότητα δηλαδή η παρουσία του ΚΚΕ στα ελληνικά πράγματα, και μη γελιόμαστε, όλοι προερχόμαστε με κάποιο τρόπο από την ιδεολογία του ΚΚΕ ή από την ιδεολογία της βασιλείας. όταν έχεις λοιπόν 2 ιδεολογίες οι οποίες είναι πάρα πολύ συγκεκριμένες και είναι της κεντρικής εξουσίας και της κεντρικής διεύθυνσης, κεντρικού σχεδιασμού ...και οι 2, βεβαίως, κι ας λέμε ότι είναι φιλελεύθερες

Ερ.: μα αυτό δεν είναι μόνο φαινόμενο που απαντάται Ελλάδα αυτό απαντάται και στην Ευρώπη

Χ.Π.: στην Ευρώπη ο ευρωκομμουνισμός έσπασε ως ένα σημείο, και δεν είναι μόνο ότι έσπασε ο ευρωκομμουνισμός, έσπασε ο ίδιος σε παραπάνω κομμάτια με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν κόμματα οικολογικά, εναλλακτικά τα οποία άρχισαν πια να συζητάνε και άλλα πράγματα. Δηλαδή ο Gesell, που αν ρωτήσεις, εμένα ρωτάς, θα τολμούσες να ρωτήσεις...

Ερ.: αν ρωτήσεις για παράδειγμα 100 στο δρόμο

Χ.Π.: ένας, όχι

Ερ.: ούτε.

Χ.Π.: όχι

Ερ.: Πανευρωπαϊκά όμως;

Χ.Π.: εάν πας προς τον Βορρά θα έχεις πολύ μεγαλύτερη επιτυχία, δηλ μπορεί να ξεπερνά το 2% και το 3% και το 5% πιθανά. Εάν πας όμως στο νότο δε νομίζω

Ερ.: ας μη ξεχνάμε ο Gesell δούλεψε στη Γερμανία;

Χ.Π.: ναι αλλά δε σημαίνει κάτι αυτό, ο υπουργός οικονομικών της Ρόζας Λούξεμπουργκ, παρακαλώ, δεν καταλαβαίνω γιατί θα έπρεπε οι επαναστάτες που υπεραμυνόντουσαν έναντι του Φράνκο να μην ξέρουν εκείνη την περίοδο;

Ερ.: όχι υπήρχαν και τα παραδείγματα και του Wara και του Worgl που στηρίχτηκαν σε αυτό, για όσο διήρκεσαν.

Χ.Π.: εγώ ένιωσα ότι κάποιοι με κορόιδευαν όταν είδα ότι το όνομα του Gesell δεν υπάρχει στο βιβλίο, για τη Σοβιετική Ένωση, του μεγαλύτερου Γάλλου ακαδημαϊκού, ιστορικού και στελέχους του Κ.Κ Γαλλίας που ασχολήθηκε ποτέ με την οκτωβριανή επανάσταση.

Ερ.: ναι αλλά ο Gesell δεν ήταν κομμουνιστής ήταν αναρχικός,

Χ.Π.: Δεν ήταν αναρχικός, τον κατηγορούσαν ως αναρχικό, μετά το Μόναχο θεωρήθηκε αναρχικός ήταν στο κόμμα το σοσιαλδημοκρατικό της Γερμανίας. πριν από αυτό, τα γεγονότα μέχρι το Μόναχο και οι διαδικασίες που ακολούθησαν τα διάφορα νομίσματα, γιατί δεν ήταν ένα η δύο που χρησιμοποιούνταν

Ερ.: υπάρχει, συγγνώμη που σε διακόπτω, το πείραμα του Guernsey που είναι μη γερμανικό 1815

- X.Π.: δεν το ξέρω
- Ερ.: τα channel islands 1815, αντιμετώπισαν παρεμφερή προβλήματα στην τοπική κοινωνία, έφτιαξαν δικό τους νόμισμα, το πήγαν σφεντόνα 5 η 7 χρόνια και επενέβη η Κεντρική τράπεζα της Αγγλίας και το έκλεισε και αυτό
- Ερ.: ωραία είχαμε μείνει στον Gesell
- X.Π.: Σε μας τώρα, τι έχει συμβεί στην Ελλάδα, το πιο πραγματικό η πιο πραγματική .... Έγιναν... ξεκίνησε ο Βόλος, πιο πριν υπήρχε όπως ξέρεις η Πάτρα. Η Πάτρα ήταν παιδικό παιχνίδι δε στηρίχθηκε σε κανένα επί της ουσίας πρόγραμμα υπολογιστών, μερικές πρωτοβουλίες ακόμα όπως ο Κορυδαλλός, η Κομοτηνή, η Ιεράπετρα, φτιάχτηκαν δύο στο Ηράκλειο τα οποία ήταν ερασιτεχνικές προσπάθειες, σήμερα υπάρχουν δύο άλλα στο Ηράκλειο που είναι το ένα αντιγραφή ερασιτεχνική ενός bitcoin χωρίς bit coin, το άλλο μια προσπάθεια αναρχική δηλ πολύ κλειστή, ανταλλακτικά νομίσματα, όχι συμπληρωματικά νομίσματα. Πραγματική δουλειά ήταν το Πορτο στον Πειραιά, το οποίο υπάρχει ακόμα και ξεκίνησε πριν από ενάμιση χρόνο. Ήταν μια δουλειά η οποία δε θα έπρεπε να μείνει ερασιτεχνική και δυστυχώς χάλασε από τους ανθρώπους που άφησα στο ποδάρι μου να το διαχειριστούν. Δηλ. ενώ υπήρχαν όλες οι προϋποθέσεις αυτή η προσπάθεια να δουλέψει καλά, βρέθηκαν από ανθρώπους, οι οποίοι είχαν άποψη για το τι εσωτερική αξία έχει το ευρώ μέσα σε μία δομή αλληλεγγύης. Πρέπει να ψάξει κανείς πάρα πολύ για να καταλάβει τι εννοούσαν. Με λίγα λόγια εάν έπαιρνες ένα χυμό ροδάκινο από το Σκλαβενίτη, (ως δώρο) και τον έβαζες μέσα στη δομή, στον Σκλαβενίτη έκανε 1 ευρώ αλλά μέσα στη δομή ήταν 1 προς 3,5. Δεν κατάλαβα ποτέ τι σημαίνει αυτό, δεν το πιασα, εγώ τους έλεγα παιδιά συγγνώμη, αλλά κανείς δεν μπαίνει στα συμπληρωματικά νομίσματα για την τιμή, δεν υπάρχει τιμή. Όπως δεν υπάρχει τιμή στον καπιταλισμό στο ίδιο το προϊόν, πόσο μάλλον στα μεταποιημένα (προϊόντα). Το πρόβλημα είναι ποια είναι η εσωτερική αξία της ίδιας της ελληνικής γης, να μπορεί να παράγει να είναι δηλαδή ένας συνεχής γεννήτορας. Γιατί αν δεν έχεις το συνεχή γεννήτορα και μάλιστα με εγγυήσεις δηλ δεν έχεις, έχεις το σε μικρή κλίμακα το παράδειγμα της Ουρουγουάης προφανώς πας να κάνεις κάτι λάθος.
- Ερ.: αν μου επιτρέπεις λέγοντας εσωτερική αξία, στα οικονομικά τουλάχιστον όταν αναφέρεται αυτό, λέμε ότι εσωτερική αξία ενός νομίσματος είναι η αξία που περιέχει ... ήταν κυρίως στα κέρματα στα νομίσματα δηλ. πόση περιεκτικότητα έχει σε χρυσό. Δηλ. ένα νόμισμα που έχει εσωτερική αξία δεν είναι το χάρτινο νόμισμα, είναι ένα ασημένιο ή ένα χρυσό νόμισμα.
- X.Π.: μου ήρθαν λοιπόν 2 οικονομολόγοι που δεν κατάλαβα ποτέ τι είδους οικονομολόγοι ήταν, μου αρχίσανε και μου λέγανε διάφορες μ.... με αποτέλεσμα να φύγουν από τον κύκλο. Δηλ. πρώτα μου κλείσανε την αναλογία και μετά φύγαν από τον κύκλο και άρχισαν να δουλεύουν με δικά τους excel. Υπάρχει μία σοβαρή συλλογιστική αυτή τη στιγμή που αφορά τις δομές αλληλεγγύης και την παλιά λογική των αριστερών να φυλάγονται από την καπιταλιστική λογική ότι ο κύκλος έχει ανοιχτή πόρτα, back door που λέμε άρα μας ελέγχει από μακριά ο κακός...
- Ερ.: όταν λέμε κύκλο εννοούμε το πρόγραμμα το Cyclos
- X.Π.: όταν ακούω τέτοια βάζω τα γέλια δηλαδή είναι αδιανόητο να έχεις ένα ιντερνέτ ένα Facebook να δείχνουν τα παιδιά τους τον πισινό τους, έχω την εντύπωση ότι έχει μαζέψει πολύ περισσότερους πισινούς το Internet απ'ότι αριστερές απόψεις από μια δομή αλληλεγγύης, δεν ξέρω ποιος μπορεί να τα χρησιμοποιήσει και για ποιο λόγο αυτές τις τρομερές απόψεις, ούτε κατάλαβα ποτέ ότι ήθελα να κάνω καμιά συγκλονιστική επανάσταση τέτοια ο καπιταλισμός να με φτύσει και να επέμβουν οι μαύρες δυνάμεις στον Πειραιά για να απαγορεύσουν το Πόρτο. αυτό το οποίο δε μπόρεσα να κάνω και που ήταν αυτό το οποίο θέλαμε, ήταν η σύνδεση ενός κοινωνικού νομίσματος με την πραγματική οικονομία του Πειραιά και τη σύνδεση, της πραγματικής, μέσω του νομίσματος, της πραγματικής οικονομίας του Πειραιά με την κοινωνική οικονομία, την οποία θα έπρεπε να δημιουργήσει η δομή. Διότι μη γελιόμαστε για να κάνεις κοινωνική οικονομία θα πρέπει να έχεις ανθρώπους οι οποίοι έχουν συνηθίσει να συνεργάζονται. Όταν δεν υπάρχει Έλληνας που θέλει να

συνεργαστεί με τον εαυτό του θα συνεργαστούν 7 μαζί για να κάνουν κάτι πραγματικό και πολύ σοβαρό; Και με διαδικασίες οι οποίες δε θα είναι κεφαλαιουχικές, δηλ θα συνεννοηθούν 7 ακόμα και αριστεροί, αριστεροί σαν αυτούς που συζητάμε, οι καινούριοι, σε μια λογική που κουβαλάει ο παλιός κομμουνισμός ότι η εργασία δεν έχει αξία; Δηλ. τι γίνεται εδώ; Άκου. Ακόμα και σε ένα κοινωνικό συνεταιρισμό στον οποίο ο ένας δουλεύει και ο άλλος είναι θεωρητικά παρών κάποια στιγμή αυτό το πράγμα δημιουργεί υπεραξίες για να καταφέρει να περάσει τον Ρουβίκωνα και να υπερβεί και να αρχίσει να κάνει εξαγωγές παραγωγές δουλειές εάν το κάνεις αυτό και δεν έχεις διανομή κερδών εσωτερική, δε μιλάω για το νόμο, εσωτερική, με διαδικασίες κανονικές, τι κάνεις; ... Κάποια στιγμή ο λόγος για τον οποίο στήνεις κοινωνική οικονομία είναι για να στήσεις δομές οι οποίες θα δημιουργήσουν, θα μεταφράσουν την εργασία σε κεφάλαιο, άρα αυτές οι συσσωρεύσεις, μικρές ίσως, αυτό ζητάς, χωρίς να τις χρηματοδοτήσεις τις συσσωρεύσεις, ή να τις χρηματοδοτήσεις λίγο. Ποιος θα είναι ο άλλος τρόπος για να τις χρηματοδοτήσεις; Και αυτό απαντάει κιόλας στην ερώτηση που βάζεις, εάν θα έπρεπε ή όχι ένα συμπληρωματικό νόμισμα να φορολογείται ή όχι. Εγώ θα ήθελα να φορολογείται ανάλογα με την αξία του. Ένα συμπληρωματικό νόμισμα εάν ορισθεί με κάποιους κανόνες, κάποια στιγμή, θα είναι μια προσπάθεια παράλληλη με αυτή που γίνεται όπως στους Χωρίς Μεσάζοντες. Την αναλογία θα στην εξηγήσω. Δηλ. ξεκίνησαν τα χωρίς μεσάζοντες σαν κίνημα, στήθηκαν οι διάφορες δουλειές αυτό εκείνο το άλλο στις διάφορες πόλεις, λειτούργησαν λαϊκές αγορές χωρίς μεσάζοντες, μερικές φορές φάγανε πρόστιμα, βριστήκανε, πετύχανε, όμως. Δηλ. σήμερα ο κόσμος ξέρει τι είναι το χωρίς μεσάζοντες και το γουστάρει κιόλας δηλ. είναι πιθανόν, ενώ να χρειάζεσαι εσύ να πάρεις μέλι για παράδειγμα, να περιμένεις να το αγοράσεις, όταν θα γίνει χωρίς μεσάζοντες και δεν υπάρχει εκείνη τη βδομάδα. Δηλ. γουστάρουνε κάποιοι άνθρωποι να το κάνουνε. Είναι πιθανό να είναι και πολλοί δεν είναι λίγοι. και μάλιστα όχι μόνο αριστεροί, είναι κάτι κοινωνικό δεν είναι κάτι χρωματισμένο σώνει και καλά δηλ. οι δεξιόι Δήμοι που το κάνουνε πιθανά με διαφορετικό τρόπο απ' ότι το κάνουνε οι αριστεροί Δήμοι μη φανταστείς ότι το κάνουνε και με μεγάλη διαφορά. Εξαιρώ το ότι μπορεί κάποιοι άνθρωποι μέσα σε αυτή τη διαδικασία να χρηματίζονται ή να βγάζουν κάποια λεφτά. Πολλοί λίγοι. Από τους δημοτικούς άρχοντες εννοώ. Η ουσία είναι ότι ξεκίνησε ένα κίνημα, προχώρησε, την ώρα που πρέπει να αρχίσει να απλώνεται έρχεται το κόμμα πια που έχει πάρει την κυβέρνηση και κάνει ένα νόμο κοινωνικής οικονομίας και υπαίθριου εμπορίου παράλληλο και λέει παιδιά στήνουμε καταναλωτικό κίνημα. Δηλ θέλουμε καταναλωτικούς συνεταιρισμούς δηλ. το χωρίς μεσάζοντες θέλω να το μετασηματίσω σε καταναλωτικούς συνεταιρισμούς. Και πως θα το χρηματοδοτήσεις ρε μεγάλε; Τι είναι αυτό; Εάν λοιπόν επιτρέψεις σε αυτές τις κοινότητες να αρχίσουν τη σχέση τη πραγματική μεταξύ της υπαίθρου και της πόλης με ένα τοπικό νόμισμα, όσο μικρό κι αν το θεωρήσεις, από τη στιγμή που μάλιστα ο κάθε νόμος για τις λαϊκές αγορές αναφέρεται σε περιφερειακό επίπεδο και έτσι το είδανε στην Ιταλία, εμείς γιατί να μην το δούμε;

- Ερ.: Μήπως βρισκόμαστε στο γνωστό πρόβλημα ότι θέλουμε πάντα να φτιάχνουμε τα δικά μας ελληνικά μοντέλα χωρίς να μεταφέρουμε πετυχημένες πρακτικές έστω και πιλοτικά στην Ελλάδα; Δηλ. πάντα πρέπει να ανακαλύπτουμε τον τροχό από την αρχή;
- Χ.Π.: Θα σου πω ένα πραγματικό πρόβλημα, νομίζω ότι ακόμα και αυτό το οποίο έκανε ο Βαρουφάκης ήτανε το αποτυχημένο μοντέλο της Αργεντινικής σοσιαλδημοκρατίας το οποίο πλήρωσε με μαϊμού νομίσματα, με μαϊμού χαρτιά τους δημόσιους υπάλληλους. δηλ. κουβάλαγε, δεν είδαμε τελικό προϊόν για να τον κατηγορήσω, κουβάλαγε, όμως, από την αρχή μια αμυντική λογική του ποιος ελέγχει το ΑΦΜ και όχι μια φιλοσοφία που εστίαζε στην ανάπτυξη συμπληρωματικού νομίσματος.
- Ερ.: αυτό έχει να κάνει πάλι, επιστρέφεις στην αρχή όπου αναφέρεις ότι η πρακτική του συμπληρωματικού νομίσματος πρέπει να στηρίζεται σε μια υγιή και δοκιμασμένη θεωρία

- X.Π.: έτσι. Δηλαδή είχε δίκιο να μιλάει για την άμυνα της Ελλάδας απέναντι στους δανειστές και ότι το Υπουργείο Οικονομικών της Ελλάδας πρέπει να έχει το ΑΦΜ του αυτός και όχι ο Γερμανός με μια υποτιθέμενη Ανεξάρτητη Αρχή Δημόσιων Εσόδων, υποτίθεται ανεξάρτητη, αλλά την ίδια στιγμή όταν ξεκινάς να κάνεις κάτι για το οποίο θες να πάρεις το ΑΦΜ, να πάρεις το κράτος στα χέρια σου οικονομικά, γιατί ξεκινάς μόνο με την πρώτη κίνηση χρησιμοποιώντας τις συστημικές τράπεζες; Δηλ. θέλεις να πάρεις τα ΑΦΜ, να τα έχεις και την κρίσιμη στιγμή που θα κάνεις αλλαγή νομίσματος, γιατί δεν πήγαινε για συμπληρωματικό, όπως έκανε η Ουρουγουάη.
- Ερ.: ναι έλεγε κάτι διαφορετικό
- X.Π.: έτσι. Πήγαινε να στήσει λοιπόν πάλι ένα κεντρικό μηχανισμό, πάλι...
- Ερ.: αντί να είναι κάτι αποκεντρωμένο, κατανεμημένο σε περιοχή και να αφήσει την κοινωνία να αποφασίζει...
- X.Π.: άρα λοιπόν, όλο μας το πρόβλημα είναι: έχουμε ανθρώπους να στηρίζουν τις αποκεντρωμένες δομές; Και τι είναι οι αποκεντρωμένες δομές; Δηλαδή, αν οι δομές αλληλεγγύης δεν είχαν καμία πιθανότητα να γίνουν αυτό που έγιναν και δεν είχαν καμία πιθανότητα γιατί οι μισοί ήταν αριστεριστές και θέλαν να τα κλείσουνε δηλαδή το όποιο συμπληρωματικό νόμισμα να μην είναι συμπληρωματικό ανταλλακτικό αλλά ανταλλακτικό
- Ερ.: αντιπραγματισμός ουσιαστικά, αυτό δεν είναι συμπληρωματικό νόμισμα... υπάρχει μια μεγάλη φιλοσοφία...
- X.Π.: Τράπεζες χρόνου και .... το τι έχω ακούσει δε λέγεται. Το αποτέλεσμα είναι ότι δεν πέτυχε τίποτα. Τίποτα δε συνδέθηκε με την πραγματικότητα. Αυτή τη στιγμή που μιλάμε, εδώ που βλέπεις, γίνεται μια καινούργια προσπάθεια ενός πράγματος, το οποίο θα είναι στον αέρα περιμένοντας να γίνει σύλλογος, δηλ να είναι καταναλωτικός συνεταιρισμός, ούτε καν συνεταιρισμός, καταναλωτική ένωση, ένωση καταναλωτών, η οποία θα επεξεργάζεται πράγματα και η οποία θα έχει τη δυνατότητα να δώσει τεχνογνωσία σε αυτούς που θα κάνουν τους συνεταιρισμούς. Δηλ αν δεν έχεις ένα κέντρο από το οποίο θα φεύγουνε συνεχώς απόψεις για το τι θα στηθεί, πως θα στηθεί, τι θα είναι αυτό που θα γίνει και το πιο σημαντικό, οι άλλοι παίζουνε με βαριά τεχνολογία. Είδα παιδιά, φίλους μου, ξέρω μέχρι που μπορεί να φτάσει αυτό το πράγμα, δε γίνεται να αποφύγουμε την πρόκληση, δηλ δε γίνεται να μη βάλεις για εγγύηση, γιατί σου είπα θα δεχόμουν την καπιταλιστική παραφθορά, ως εγγύηση για μια τέτοια ιστορία. Γιατί δεν έχω άλλη δυνατότητα. Δεν έχω τη δυνατότητα να κάνω ότι έκανε ο χρυσός αυτός άνθρωπος στην Ουρουγουάη, ο οποίος πέθανε στο δυάρι του, δηλ. αν πας να κάνεις ένα πανεθνικό νόμισμα για τους μικρομεσαίους θα πρέπει να δώσει το κράτος εγγυήσεις. Για να δώσεις εγγυήσεις, ο άλλος πήγε σε εθνικοποιήσεις και μάλιστα με εκλογές, εθνικοποίησε την αντίστοιχη ΔΕΗ τον ΟΤΕ και την ΕΥΔΑΠ. Αυτό δεν έχει ξαναγίνει σε χώρα τα τελευταία χρόνια. Και μάλιστα θεωρήθηκε ως ο λιγότερο αριστερός απ' όλη τη λατινική αμερική, άκου τώρα! Αδιανόητα πράγματα έτσι, οι τουπαμάρος θεωρήθηκαν ως οι πιο δεξιοί απ' όλη τη λατινική αμερική. Ο αριστερός είναι ο μη ..... ο άλλος, ο οποίος μπορεί να έχει δίκιο, αλλά δε μπορείς να κάνεις σοσιαλισμο πετρελαϊκό... Δεν υπάρχει, δε γίνεται. Λοιπόν, στην Ευρώπη γίνονται προσπάθειες, νομίζω τώρα τελευταία έχει ενταθεί πολύ αλλά, δεν ξέρω αν είδες τελευταία τις εγγραφές στη βάση δεδομένων των συμπληρωματικών νομισμάτων; Το τελευταίο διάστημα έμπαιναν 4 blockchain 1 συμπληρωματικό. Ένας κύκλος. Γιατί; Γιατί ο καθένας θεωρεί ότι το να στήσει ένα blockchain να βάλει 50 ΗΥ να δουλεύουν σήμερα, να παράγει μέσα σε 3 μήνες 100.000 μονάδες για πάρτη του ή 1 εκ ως εγγύηση για τα υπόλοιπα 99 εκ που θα παράγει. Μ' αρέσει που ορισμένοι τύποι δίνουν και συγκεκριμένους αριθμούς λένε θα είναι τόσα τα νομίσματα που θα παραχθούν, μέχρι εκεί, δεν έχει άλλα, για να έχει εσωτερική αξία και να παίζει στη χρηματιστηριακή αγορά. Εάν το συμπληρωματικό νόμισμα μπορεί να μπει σε χρηματιστηριακή αγορά ποια είναι η ιδεολογία του;

- Ερ.: θεωρείς τελικά ότι το χρήμα, καλά το επίσημο χρήμα σε όποια χώρα έχει το άρωμα και την εικόνα του καπιταλισμού, κανονικά όμως το χρήμα πρέπει να έχει ιδεολογία; Είναι ένα μέσο καθημερινής ανάγκης, το οποίο το έχει ανάγκη από την Μογγολία μέχρι την Γροιλανδία, ο κάθε πολίτης, πρέπει να έχει μια συγκεκριμένη ιδεολογία; Δηλ τα συμπληρωματικά νομίσματα εάν τα εγκλωβίσουμε στη διαδικασία της ιδεολογίας δε χάνουν την κινητήρια δύναμή τους;
- Χ.Π.: που είναι ποια;
- Ερ.: να εξυπηρετήσουν τον κόσμο να καλύπτει ανάγκες. Για παράδειγμα ο Lietaer λέει στο Money and sustainability ότι ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα ... τον Lietaer τον παραδεχόμαστε καταρχάς ή έχουμε μια θετική άποψη τουλάχιστον για το τι έχει κάνει;
- Χ.Π.: μετά την άποψη του για την Ελλάδα και το CIVIC, όχι. το καταλαβαίνεις τι λέω. Δηλ μετά το συνέδριο της Ρώμης το 2012 και την άποψή του για το CIVIC, το οποίο θα ήταν ένα συμπληρωματικό νόμισμα στο οποίο ουσιαστικά τι πήγαινε να κάνει; Να τιμωρήσει τους Έλληνες που είναι εκτός, που είναι στη μαύρη αγορά, αυτό προσπαθούσε να κάνει. Προσπαθούσε να δημιουργήσει όχι μόνο το μαστίγιο όπως έχει κάνει ο Schaeuble, αλλά αυτός τους έδινε και καρότο. Είσαι καλό παιδί σε βάζω στο συμπληρωματικό, δεν είσαι καλό παιδί, χαίρεται. Είσαι καλό παιδί, η επιχείρησή σου θα συνεχίσει να υπάρχει. Σωστό μεν, σε σχέση με τον Schaeuble, όχι σε σχέση με τι θέλουμε να κάνουμε.
- Ερ.: άρα το χρήμα λοιπόν για σένα είναι το συμπληρωματικό
- Χ.Π.: εμένα η άποψή μου είναι πάρα πολύ κοντά στην Κένεντυ, η οποία λέει ότι το χρήμα παράγεται από ανθρώπινο ιδρώτα και λάδι μηχανής και το ερώτημα είναι το εξής: είναι λάδι μηχανής η πληροφορική; Και μπορεί να είναι και ανθρώπινος ιδρώτας ταυτόχρονα ή και τα δύο μαζί; Και το ερώτημα είναι, αν είναι και τα δύο μαζί αυτό είναι στην αρχή, όταν αυτό το πράγμα προχωράει παραπέρα τι είναι; Είναι τόσος πολύς ιδρώτας και λάδι, κανονικό μηχανών επενδυμένο στους υπολογιστές που για πάντα, είναι τόσο μεγάλη η υπεραξία τους που μπορούν να παράγουν για πάντα; Όχι. Γι αυτό μετά έρχεται ο μετακαπιταλισμός και λέει κύριοι μηδενίζεται η αξία του προϊόντος, δεν έχουμε, μηδέν αξία στην εργασία, δεν υπάρχει τιμή χαίρετε! Εξαιτίας λοιπόν αυτού του γεγονότος λέω αν δεν έχουμε ιδεολογία, θα φτάσουμε ακριβώς στην άρνησή της. Και έχω την εντύπωση ότι ένα κομμάτι, το μεγαλύτερο κομμάτι των ελευθεριακών τεχνοκρατών δηλ. το κομμάτι της διανοήσης του καπιταλισμού, το οποίο θα μπορούσε να συμμετάσχει επί της ουσίας στην τεχνικοοικονομική επανάσταση, στην επιστημονικοτεχνική επανάσταση, που σημαίνει θα μπορούσε να δώσει πνοή σε σοσιαλιστικά οράματα μέσα από την επιστήμη, γίνεται Δόκτωρ, πως τον λέγανε εκείνον στο Άουσβιτς Μπιρκενάου;
- Ερ.: Dr Josef Mengele
- Χ.Π.: αυτός!
- Ερ.: νομισματική ευγονική
- Χ.Π.: αυτός! Άρα ή έχεις ιδεολογία και την κρατάς, σε ένα βαθμό έτσι, δηλ. η ιδεολογία της αποκέντρωσης, της τοπικοποίησης και των επιμέρους νομισμάτων που δε μπορούν να μπουκν στη διεθνή αγορά και στα διεθνή χρηματιστήρια για να γίνουν CDs και από κει πέρα πάλι όσα γράμματα ασύμφορα θέλεις...
- Ερ.: φαντάζομαι ότι και οι δύο εδώ πέρα θεωρούμε ότι μιλάμε για κάτι διαφορετικό δε θέλουμε να γίνουν CDs και αέρας.
- Χ.Π.: ερώτηση...
- Ερ.: γιατί δεν είναι πραγματικό χρήμα αυτό είναι φούσκα
- Χ.Π.: ερώτηση. Πάμε τώρα. Όμως το να γίνει μία ασφαλής συναλλαγή μέσω του Internet, γιατί ασφαλής συναλλαγή είναι το block chain
- Ερ.: συμφωνώ
- Χ.Π.: και μάλιστα όταν λέμε ασφαλής συναλλαγή, εννοούμε ασφαλή συναλλαγή οποιουδήποτε είδους, δηλ. δε μπορεί να είναι μόνο χρήμα, μπορεί να είναι και κείμενα ερωτικά
- Ερ.: πόσο ασφαλής είναι όμως, επειδή μας λένε ότι είναι;

- X.Π.: για μένα δεν είναι
 Ερ.: πόσο ασφαλής
 X.Π.: για μένα δεν είναι
 Ερ.: αυτό που λέμε τώρα ότι εκπηγάζει από τα ανώτερα στρώματα, σημαίνει κατευθείαν ότι έχει φτιαχτεί και έχει τα παραθυράκια του από πίσω
 X.Π.: διάβαζα το βιβλίο “Οι Βιομηχανίες του Μέλλοντος” του βοηθού της Κλίντον, του Alec Ross
 Ερ.: ναι το χω διαβάσει και δεν εντυπωσιάστηκα
 X.Π.: έπαθα ένα σοκ, δηλ. ένας πιτσιρικάς 35 χρονών
 Ερ.: δε με εντυπωσίασε
 X.Π.: ναι αλλά ο ίδιος εντυπωσιάστηκε από το blockchain και φαντάζομαι η γενιά του
 Ερ.: καλά νομίζω ότι το κάνει για λόγους Marketing αυτό, τέλος πάντων
 X.Π.: εντάξει κάτι πουλάει, αλλά όταν πουλάει αυτός σημαίνει ότι κάποιοι είναι πρόθυμοι να αγοράσουν, έτσι;
 Ερ.: πάντως το βιβλίο αυτό δεν είναι κάτι το ιδιαίτερο, έτσι;
 X.Π.: όχι ρε, κάνει δουλειά ο άνθρωπος
 Ερ.: τίποτα
 X.Π.: κάνει δουλίτσα δηλ. είναι ένα κακέκτυπο Marketing για να μούνε στο παιχνίδι κάποιοι. Όταν ένας πιτσιρικάς που είναι στην Οξφόρδη, Έλληνας και διαβάσει το βιβλίο του συγκεκριμένου «πετυχημένου συμβούλου»...
 Ερ.: θα εντυπωσιαστεί; Αυτός θα εντυπωσιαστεί προφανώς
 X.Π.: μα όταν ασχολείται με την πληροφορική και του λέει ο σύμβουλος της Κλίντον ότι τα επόμενα δέκα χρόνια θα πρέπει να ασχολείται με την ασφάλεια της πληροφορικής γιατί είναι το μέλλον
 Ερ.: όπως ακριβώς οι νεοκλασικοί είπαν στους επόμενους οικονομολόγους ότι για τα επόμενα 200 χρόνια θα δουλεύετε έτσι τα οικονομικά
 X.Π.: έτσι! Αρα λοιπόν θα ενθουσιαστεί. Και θα το κάνει.
 Ερ.: γιατί έχει δουλέψει έξω μισή ώρα στο πεζοδρόμιο
 X.Π.: που έγινε το πρώτο ελληνικό νόμισμα, Hellenic coin, το οποίο μάλιστα θέλει και συνεργασία παρακαλώ; Στο Λονδίνο, από έναν εξαιρετικό γόνο μιας ελληνικής οικογένειας εφοπλιστών, ο οποίος πήγε και πήρε 10 παιδιά που παίζονε τα blockchain στα δάχτυλα και από κει και πέρα φτιάχνουν κι ένα παράλληλο σύστημα, ότι θέλετε εγώ, θέλετε; Ελάτε! Γιατί θα αποτύχει; Είναι καταδικασμένος να πετύχει. Έχει ένα χρυσό νόμισμα εικονικό Hellenic coin και την Ελλάδα
 Ερ.: αυτός γιατί είναι καταδικασμένος να πετύχει και τα συμπληρωματικά νομίσματα στην Ελλάδα που έρχονται από τις τοπικές κοινωνίες φαίνονται, φαίνονται να είναι καταδικασμένα να αποτύχουν με την μέχρι τώρα πορεία τους, έχω αυτή την εικόνα, δεν ξέρω αν κάνω λάθος
 X.Π.: νομίζω και το λέω μετά λόγω γνώσεως ότι αντιμετωπίζουν την ιδεολογία των δύο μεγάλων μπλοκ στην Ελλάδα.
 Ερ.: έχουν εγκλωβιστεί δηλ
 X.Π.: του δεξιού και του αριστερού
 Ερ.: έχουν εγκλωβιστεί
 X.Π.: πιθανότατα μένουν κάποια ψιχία του ενδιαμέσου πολιτικού χώρου και όταν λέω ενδιαμέσος πολιτικός χώρος, εννοώ τα πάντα που είναι ανάμεσα στις δύο βαριές δομές. Δηλ φαντάσου ότι εννοώ από τη ΔΗΜΑΡ... τη ΔΗΜΑΡ ίσως όχι, ίσως όχι δεν είμαι σίγουρος... και τη ΔΗΜΑΡ από τη ΔΗΜΑΡ .... μ.... λέω και από το ΠΑΣΟΚ μέχρι το ΚΚΕ Μ-Λ ένα πακέτο και θεωρώ από την ΈΝΩΣΗ ΚΕΝΤΡΩΩΝ και τα διάφορα κομμάτια του ΠΑΣΟΚ τα οποία σπάνε Ραγκούσηδες και ξέρω γω διάφορα τέτοια μέχρι τις παρυφές της Χρυσής Αυγής ένα δεύτερο. Και τα δύο μπλοκ είναι κρατιστές, το ότι αυτή τη στιγμή είναι κάποιοι κρατιστές στην κυβέρνηση με αριστερό προφίλ και κάπως καλύτερη ιδεολογία δηλ. αντιμετωπίζουν τα πράγματα και μερικοί ξεφεύγουν όταν ο Γαβρόγλου έχει τη δυνατότητα να ξεφύγει από τα στατικά πράγματα και να μην κάνει εύκολες κινήσεις, να μην την πατήσει με ... ούτε υπερβολικά φιλελεύθερα πράγματα, είναι σεμνός και έχει και την γνώση και την

- υποδομή για να το κάνει. Αλλά ο περισσότερος κόσμος που είναι σήμερα στην ελληνική κυβέρνηση είναι κρατιστής.
- Ερ.: δηλ. μία προσέγγιση ανθρώπων καθημερινών θα λέγαμε μην πούμε μέσων πολιτών τώρα και σαχλαμάρες οι οποίοι δεν πηγαίνουν ούτε από τη μία πλευρά ούτε από την άλλη, αλλά έβλεπαν αυτά τα εγχειρήματα, ας το πούμε επιχειρηματικές πρωτοβουλίες, πως θα το σχολίαζες αυτό; Είναι κάτι δηλ το οποίο σε βρίσκει αντίθετο; Σε βρίσκει σύμφωνο;
- Χ.Π.: η επιχειρηματική πρωτοβουλία είναι καταδικασμένη να κινηθεί χωρίς ιδεολογία. Και η λέξη χωρίς ιδεολογία στον καπιταλισμό δεν είναι χωρίς ιδεολογία.
- Ερ.: δηλ. ένας αριστερός ο οποίος έχει μια συμβατική επιχείρηση στη συμβατική οικονομία αυτή τη στιγμή με τι όρους δουλεύει την επιχείρησή του;
- Χ.Π.: καπιταλιστικούς. Άρα όταν θα στήσει, όταν θα είναι αυτός ο οποίος θα μπει μπροστά σε μια διαδικασία κοινωνικού νομίσματος συμπληρωματικού, δεν είναι αυτός ο οποίος θα μπορέσει να τραβήξει μέχρι το τέλος μια διαδικασία. Γιατί το λέω αυτό. Γιατί αν βάλεις τους επιχειρηματίες να ορίσουν ένα συμπληρωματικό νόμισμα θα κινηθούν βεβαίως σε εύκολες και πεπατημένες διαδικασίες επιβίωσης
- Ερ.: το παράδειγμα λοιπόν του WIR στην Ελβετία τρέχει από το 1948. Πρακτικά είναι το πιο πετυχημένο συμπληρωματικό νόμισμα γιατί έχει σχεδόν 70 χρόνια ζωής το οποίο στηρίζεται σε επιχειρηματίες
- Χ.Π.: το WIR έχει μια ιστορία πίσω του η οποία μας προσδιορίζει και τις αλλαγές του. Έχει δύο πτωχεύσεις, 1^η πτώχευση ήταν μερικά χρόνια μετά το 1934 που ξεκίνησε και υποχρεώθηκε να βάλει μέσα επιχειρηματικό κόσμο, ενώ ξεκίνησε από ότι ξέρεις από συνελεύσεις αναρχικών. Σε πρώτη φάση, λοιπόν, που δεν ήταν αναρχικοί κλασικοί αναρχικοί, δηλ. ήταν μετριοπαθείς, ήθελαν να πετύχουν. Η 2^η ήταν το 1971, όταν αποδείχτηκε ότι είχε πολύ μεγάλες πληθωριστικές τάσεις. Το ξεπέρασαν μπαίνοντας σε μια σκληρή καπιταλιστική λογική δηλ. μετά από κει και πέρα άρχισαν να κάνουν μάτικ, για να μπει στο βιρ πρέπει να αποδεχθείς τους όρους τους. Έχεις δει πόσο σκληρή είναι η συμπεριφορά τους;
- Ερ.: πάντως η ευρωπαϊκή τάση απ' ότι βλέπω σε βιβλία όπως το People's Money που περιγράφουν σειρά από συμπληρωματικά νομίσματα είναι ότι πρέπει να υπάρχει οργάνωση, κανονική οργάνωση επιστημονική
- Ερ.: και παίζουν και το μάρκετινγκ! Το παίζουν κανονικά. αναφέρω ότι τελικά ο καπιταλισμός τα εγκολώνει όλα αυτά
- Χ.Π.: πάμε να δούμε τι είναι μάρκετινγκ. Επειδή λοιπόν εγώ ήθελα να δω τι ακριβώς θα γίνει με την κοινωνική οικονομία, είπα να δω, ήξερα ότι είχε προηγηθεί μια σύγκρουση μέσα στο Υπουργείο για την κοινωνική οικονομία, το 2016
- Χ.Π.: πέρσι λοιπόν έγινε η πρώτη σύγκρουση για το κομμάτι της κοινωνικής οικονομίας ποιος θα νικήσει και πως θα επεκταθεί η κοινωνική οικονομία. Η μια άποψη ήταν η αριστεριστική και η άλλη άποψη ήταν η τεχνοκρατική να ακολουθήσουμε την πεπατημένη. Δηλ. τα ΚΕΚ τα ΙΕΚ το ήδη υπάρχον μοντέλο της ΕΕ, το οποίο να είμαστε και ειλικρινείς το έλεγε ο ΣΥΡΙΖΑ. Δηλ. από τα 12 μεγάλα ΙΕΚ τα 7 έχουν πρόεδρο, μέλος της κεντρικής επιτροπής του ΣΥΡΙΖΑ. είναι ένας μηχανισμός που υπήρχε και ο οποίος μπορούσε να αναλάβει την εκπαίδευση ανθρώπων... για να οργανώσεις λοιπόν μια τέτοια ιστορία επελέγη ένα άλλο μοντέλο. ότι ο ένας κοινωνικός συνεταιρισμός θα εκπαιδεύει τον καινούριο κοινωνικό συνεταιρισμό
- Ερ.: αλληλοδιδασκτική μέθοδος δηλ;
- Χ.Π.: ναι ο ανειδίκευτος τους δυο ανειδίκευτους
- Ερ.: δεν έχει γίνει όμως μέχρι στιγμής αυτό
- Χ.Π.: δεν τολμάνε να το ξεκινήσουν και η παρουσία του Τσίπρα στον Ψυρρή ...δεν προσδιορίζει ότι πάμε προς τα εκεί, πάμε ακόμα πιο πέρα, πάει τελείως... ούτε καν σε ιδιαιτερότητες εθνικές. Πάει σε ένα μοντέλο αυτοκρατορίας
- Ερ.: ναι αυτό λέω είναι η ευρωπαϊκή λογική ή διεθνής λογική-αμερικανοποιημένη λογική εν τέλει;
- Χ.Π.: είναι η γελοία λογική της ευρωπαϊκής αυτοκρατορίας η οποία είναι για γέλια. Η αμερικάνικη τουλάχιστον έχει αποτελέσματα, εδώ δεν έχουν καταφέρει να μοιράσουν

...το άχυρο, για να λέμε τα πράγματα με το όνομά τους. Για να το πω αλλιώς, στο κομμάτι της έρευνας οι Αμερικάνοι είναι πετυχημένοι, τα χάνουν, τα χάνουν χοντρά και πετυχαίνουν αυτό που θέλουν. Οι Ευρωπαίοι χάνουν μόνο σε συνέδρια δηλ. σε φανφάρες.

...

Ερ.: οπότε έχουν αρχίσει και αυτοί και μπαίνουν στο παιχνίδι το γνωστό το καπιταλιστικό έτσι; εσένα η άποψη σου ποια είναι σε σχέση με αυτές τις ευρωπαϊκές πρωτοβουλίες; με τις πρωτοβουλίες της λατινικής Αμερικής; Γιατί εκεί κυρίως παίζεται το παιχνίδι δηλ. στην Ελλάδα πως θεωρείς με βάση την εμπειρία σου ότι μπορούσε να στηθεί έστω ας μιλήσουμε για ένα νόμισμα πιλότο, δηλ ποια θα ήταν τα βήματά του;

Χ.Π.: νομίζω ότι έχουμε δύο καινοτόμους δρόμους αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα, δυο νόμους, την κοινωνική οικονομία και το υπαίθριο εμπόριο, είναι δυο νόμοι οι οποίοι χωρίς κεφάλαια δίνουν τη δυνατότητα σε “χαμένους” Έλληνες να μπουν στο οικονομικό παιχνίδι μόνο με την εργασία τους και τη γνώση. Γνώση στην Ελλάδα έχουμε πάρα πολλή, τη χάνουμε σταδιακά πράγμα το οποίο δεν είναι καθόλου καλό, αλλά παράγουμε καινούργια και αυτό είναι ένα άλλο ευτύχημα. Δηλ. τα πανεπιστήμιά μας δεν κλείσανε, λειτουργούν και μάλιστα ο κόσμος πηγαίνει. Θεωρώ, λοιπόν, ότι όταν στο κομμάτι της γνώσης και στο κομμάτι της νέας συσσώρευσης μέσω συμπληρωματικών νομισμάτων έχεις τη δυνατότητα να αντιδράσεις, έχεις ήδη δύο νόμους

Ερ.: χρειάζεται όμως νόμους όλη αυτή η διαδικασία για να ανθίσει;

Χ.Π.: σε πρώτη φάση, θα έλεγα και την κατάλαβα από τότε που με προκάλεσε ο Γ.Σ, ο οποίος δεν ήθελε να εμπλακεί στο παιχνίδι το οικονομικό και τα αρχηγιλίκια δηλ ήξερε το έργο και δεν ήθελε να εμβαθύνει, μου λέει: μικρές δομές 500 εγγραφές μάξιμουμ για να μην πάθει κανένα λόξυγκα το ΥΠΕΘΟ. Φαντάζομαι αυτό το 500αρι οι 500 συμμετέχοντες καλύπτει και τους νόμους που έχει η Γερμανία, κάτι ξέρει ο Γ.Σ παραπάνω, που σημαίνει δεν μπορεί να αντιδράσει ούτε η Αρχή Δημόσιων Εσόδων. Είναι πολύ μικρός ο τζίρος...

Ερ.: αναφέρεσαι σε 500 μέλη ανά κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση;

Χ.Π.: αναφέρομαι σε 500 μέλη ανά σύστημα. Το σύστημα λοιπόν αυτό, αν το δεις στην ουσία..., έχουμε ένα κοινωνικό συνεταιρισμό με 7 περίπου μέλη ο καθένας, αυτός μάξιμουμ, ακόμη και αν πουλάει στη λιανική αγορά θα έχει 100 πελάτες. Είναι 5 συνεταιρισμοί αν το διπλασιάσω για να έχω τα οφέλη της κοινότητας είναι 10. Δέκα κοινωνικοί συνεταιρισμοί φτιάχνουν ένα δευτεροβάθμιο. Ο δευτεροβάθμιος είναι και παραγωγός νομίσματος.

Ερ.: οπότε θα πρότεινες την όσμωση της κοινωνικής οικονομίας με το συμπληρωματικό νόμισμα;

Χ.Π.: ξέρω ότι από τη στιγμή που κάθε δευτεροβάθμιος έχει τη δυνατότητα να μοιράσει τις δουλειές ανάμεσα στα μέλη του, τους μικρούς κοινωνικούς συνεταιρισμούς, αυτό σημαίνει να μοιράσει και επιπλέον κέρδη, νομίσματα, και έχει και τη δυνατότητα να συμμετέχει σε ένα μητρώο και άμεση συνεργασία με τις υπόλοιπες δευτεροβάθμιες. Έχει το μητρώο το οποίο έτσι και αλλιώς πρέπει να διοικείται πια από τον τριτοβάθμιο των συνεταιρισμών

Ερ.: όταν λες μητρώο αναφέρεσαι στο Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας;

Χ.Π.: Το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας είναι το κρατικό κομμάτι, το μη κρατικό κομμάτι θα είναι ο τριτοβάθμιος, δε μπορεί να μην υπάρχει τριτοβάθμιο. Δηλ. δε μπορεί να μένουμε στα δευτεροβάθμια μικρά και να μην υπάρχει τριτοβάθμιο που σημαίνει κάτι αντίστροφο της ΠΑΣΕΓΕΣ, αλλά φτιαγμένο από μόνο του. Δεν υπήρξε ποτέ αυτό πουθενά. Και αν δεν το προβλέπει ο νόμος που δε θυμάμαι θα γίνει

Ερ.: Κρίνεις ότι είναι απαραίτητος πάλι αυτός ο εναγκαλισμός από το κράτος;

Χ.Π.: όχι, όχι. Δεν πρέπει να υπάρχει εναγκαλισμός, για να μην υπάρχει ο εναγκαλισμός και υποχρεώνονται να πάνε κομμάτια της Κοινωνικής Οικονομίας ανά δέκα στο μητρώο δηλ αυτόνομα στο μητρώο

Ερ.: δηλ θεωρείς ότι αν υπάρχει το τριτοβάθμιο όργανο θα πάει μόνο το τριτοβάθμιο στο μητρώο;

- X.Π.: το τριτοβάθμιο δε θα πάει στο μητρώο καν, θα είναι παράλληλο με το Μητρώο Κοινωνικής Οικονομίας. θα είναι ανταγωνιστικό με το μητρώο
- Ερ.: οι πρωτοβάθμιοι όμως θα είναι πάλι στο μητρώο, άρα θα τους ελέγχει το κράτος
- X.Π.: το τριτοβάθμιο θα πρέπει να κάνει άλλες δουλειές από αυτές που κάνει το μητρώο
- X.Π.: τι κάνει στη Γερμανία ένα πρωτοβάθμιο; είναι ο συνεταιρισμός νομισμάτων και το τριτοβάθμιο της Γερμανίας ανήκει στη γερμανική εκκλησία, τα συμπληρωματικά νομίσματα ... δηλ. κάνε μικρές μονάδες, έχεις το νόμο ....
- Ερ.: αρκεί να μη χτυπήσει το Υπ. Οικονομικών. Απο αυτή την άποψη. Αν πληρώνεις όμως το φόρο σου αν πληρώνεις το φόρο σου, δημιουργείται μέσα
- X.Π.: κάναμε μία προσπάθεια στο Βύρωνα και στήσαμε μια προσπάθεια. Καλέσαμε πέρυσι, δηλ σε λίγο θα ξαναγίνει τώρα, στήσαμε το rock coin για 3 βραδιές, με κάλυψη του δήμου Βύρωνα, είχες δει τι έγινε φεστιβάλ μύρας ελληνικής στο θέατρο Βράχων, μπαίνεις από την κεντρική είσοδο πληρώνεις το εισιτήριο και μόλις μπαίνεις, ... Ελάτε να αλλάξετε χρήματα
- Ερ.: όπως έγινε στο τελευταίο συνέδριο με την κοινωνική οικονομία στη Γεωπονική, έδινες 10 ευρώ ή 5 ευρώ αν ήθελες και έπαιρνες τα Copernicus. Και ... ωραία, πως πήγε αυτό το πείραμα; Το είδε ο κόσμος σαν παιχνίδι; Το είδε κάτι σαν σοβαρό; Το είδε σαν μία εναλλακτική προσπάθεια;
- X.Π.: καταρχάς θεωρώ ότι τους μείωσε τζίρο διότι ο κόσμος δεν είχε συνηθίσει, στο τι πράγμα είναι αυτό, πρέπει να συνηθίζεις τον κόσμο σε κάτι τέτοιο, δεν καταλαβαίνουν τι ήτανε και δεύτερο δεν κάνανε παιχνίδια. Τι καταλαβαίνει ο άλλος ότι κάνεις τζίρους; Πας εσύ δίνεις ένα δεκάρικο παίρνεις 10 rock coin. Με 10 rock coin έχει 2 ευρώ το ποτήρι η μύρα, όχι, σουβλάκια και τέτοιες ιστορίες, ανά μία ώρα βγες και πες ότι για τα επόμενα... για την επόμενη ώρα ή για τα επόμενα 10 λεπτά προσφορά του φεστιβάλ είναι ή ότι τα rock σας κερδίζουν ανά 5 rock άρα τα 5 γίνονται 6 κάνε κάτι..
- ...
- Ερ.: όταν λες αυτοί που προσφέρουν μιλάμε για το δίκτυο της δομής;
- X.Π.: ναι, πριν να έρθεις εσύ εδώ πέρα ήταν 10
- Ερ.: τι σου προσφέρει; Δηλ αν έρθω εγώ και περάσω την πόρτα, παίρνω μόνο ή προσφέρω κάτι;
- X.Π.: εάν δεν προσφέρεις θα σε διώξουν με τον τρόπο τους
- Ερ.: δυνητικά τι θα μπορούσα να προσφέρω;
- X.Π.: μαγειρεύουν, πλένουν, κουβαλάνε, μαντάρουν, δεν ξέρω αν είδες στη βάση έχει μοδίστρα οι οποίες έχει βοηθούς, αυτές θα γίνουν κοινωνικός συνεταιρισμός, μετάφραση: εμείς μεν λειτουργούμε εδώ, έχουμε 2 ακόμη αποθήκες στη γειτονιά με πράγματα κι ένα χώρο, τον οποίο θα τον κάνουμε τώρα δομή του συλλόγου. Θα κάνουμε ένα μικρό γραφείο.
- Ερ.: Στο σημείο αυτό θα ήθελα να σε ευχαριστήσω Χρήστο για τη συνέντευξη και στη συμβολή σου στην έρευνα που διεξάγω. Υπάρχει κάτι άλλο που θα ήθελες να προσθέσεις;
- X.Π.: Κι εγώ σε ευχαριστώ Μανώλη. Δεν έχω να προσθέσω κάτι άλλο. Αν προκύψει κάτι άλλο το συζητάμε σε επόμενη φάση. Καλή επιτυχία στην έρευνά σου!

Broker και Μικρο-επενδυτής (Ανώνυμοι)

Θέμα: Σχετικά με τις Χρηματιστηριακές αγορές

Ημερομηνία συνέντευξης: 13/10/2017

Είδος συνέντευξης: δια ζώσης

Οι δυο συμμετέχοντες (Broker και επενδυτής) επιθυμούν να διατηρήσουν την ανωνυμία τους.

Ανώνυμος 1: Broker

Ανώνυμος 2: Μικρο-επενδυτής

Ερωτήσεις

1. Πόσα χρόνια ασχολείστε ενεργά με το χρηματιστήριο αξιών; Με το χρηματιστήριο εμπορευμάτων;
2. Υπάρχουν επαναλαμβανόμενα μοτίβα συμπεριφορών των επενδυτών;
3. Η συλλογική επενδυτική συμπεριφορά είναι το άθροισμα των ατομικών συμπεριφορών των επενδυτών ή υπάρχει μια διαφορετική δυναμική που αναδύεται;
4. Μια τυπική μέρα εργασίας σας τι περιλαμβάνει; Πόσες αποφάσεις καλείστε να λάβετε κατά μέσο όρο στη διάρκεια μιας συνεδρίασης; Σε πόσο χρονικό διάστημα;
5. Θεωρείτε ότι το ρυθμιστικό πλαίσιο λειτουργίας του Χρηματιστηρίου είναι λειτουργικό ή επιδέχεται βελτιώσεων;
6. Ποια εργαλεία χρηματιστηριακής ανάλυσης χρησιμοποιείτε; Πόσο αποτελεσματικά είναι;
7. Χρησιμοποιείτε εργαλεία, ιδέες από άλλες επιστήμες, όπως μαθηματικά φυσική, ψυχολογία;
8. Έχετε βιώσει τις συναλλαγές υψηλών συχνοτήτων; Μπορείτε να μας περιγράψετε σχετικά;
9. Σνηθίζεται οι χρηματιστές να κάνουν προβλέψεις για τις τάσεις της αγοράς, Εσείς κάνετε προβλέψεις; Πόσο ακριβείς ή κοντά στο να είναι ακριβείς, είναι οιο προβλέψεις σας;
10. Θα μπορούσατε να μας σκιαγραφήσετε ένα τυπικό σας πελάτη καθώς και “ακραίες περιπτώσεις” πελατών;
11. Ποια χρηματοοικονομικά προϊόντα επιλέγουν οι πελάτες σας; Με ποια διαδικασία;
12. Πως αποτιμάτε τον κίνδυνο;
13. Ποιοι είναι οι βασικοί παίχτες στο Χρηματιστήριο αυτή την περίοδο; Σε σχέση με 10 χρόνια πριν έχει υπάρξει διαφοροποίηση και αν ναι ποια είναι αυτή;
14. Ποιος ο ρόλος των επενδυτικών προσδοκιών; Από ποιους παράγοντες εξαρτώνται κυρίως;
15. Πόσο έντονη είναι η αλληλεξάρτηση του ΧΑΑ με τα άλλα χρηματιστήρια;
16. Ποια είναι από την εμπειρία σας η σημερινή αναλογία κερδοσκοπικών / μη κερδοσκοπικών τοποθετήσεων στο ΧΑΑ;
17. Το ΧΑΑ συμβάλλει στην πραγματική ανάπτυξη της οικονομίας ή θεωρείτε ότι είναι αυτονομημένο από την πραγματική οικονομία;
18. Πως το ΧΑΑ επηρεάζει και επηρεάζεται από το διαμορφωμένο ύψος του δημόσιου χρέους;
19. Με ποιες προϋποθέσεις μπορεί το Χρηματιστήριο να αποτελέσει μοχλό βιώσιμης ανάπτυξης για τις επιχειρήσεις που οι μετοχές τους διαπραγματεύονται και για την οικονομία γενικότερα;
20. Υπάρχει κάποια ιστορία που θα θέλατε να μοιραστείτε μαζί μας;
21. Ποια ήταν η πιο ευτυχισμένη εργασιακή σας ημέρα; Ποια η πιο στενάχωρη;
22. Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να προσθέσετε που δεν καλύφθηκε από τις προηγούμενες ερωτήσεις;

- Ερευνητής: Καλησπέρα σας, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω για τη συμμετοχή σας απόψε στην έρευνα που εκπονώ και θέλω να προχωρήσουμε στη συνέντευξή μας η οποία είναι ημι-δομημένη δηλαδή θα τεθούν κάποιες ερωτήσεις στις οποίες σε όσες εσείς επιθυμείτε απαντάτε και σε όσες δεν επιθυμείτε απλά θα τις προσπερνάμε ή μπορείτε να θέσετε οποιαδήποτε άλλη απάντηση σε ερώτημα το οποίο άπτεται του ενδιαφέροντός μας. Ξεκινάμε λοιπόν αμέσως με την πρώτη ερώτηση:
- Πόσα χρόνια ασχολείσθε ενεργά με το χρηματιστήριο αξιών και αν τυχόν ασχολείσθε και με το χρηματιστήριο εμπορευμάτων; Και να μας πείτε και την ιδιότητά σας, είστε χρηματιστής, είστε broker, έχετε κάποια άλλη ιδιότητα στη χρηματοοικονομική αγορά;
- Broker: Καταρχήν είμαι broker, σε μια επενδυτική τράπεζα, ασχολούμαι με το ελληνικό χρηματιστήριο πάνω από 20 χρόνια, με τις διεθνείς αγορές από το 1998 και με το χρηματιστήριο εμπορευμάτων από το 2001.
- Ερ.: Θα μπορούσες να μας πεις, εν τάχει, τη διαφορά ενός χρηματιστή από έναν broker;
- B: Ο broker βασικά τοποθετείται σε αυτό το πόστο από την τράπεζα, επειδή μπορεί να αντιληφθεί καλύτερα το προφίλ ενός πελάτη και τον κίνδυνο που είναι αποφασισμένος να αναλάβει. Δηλαδή μπορεί να καταλάβει και να διαμορφώσει το ρίσκο που ο κάθε πελάτης θέλει να πάρει. Αυτή είναι η σωστή έκφραση. ο broker στη δουλειά του, αφού συνειδητοποιήσει το πόσο ρίσκο θέλει να πάρει ο πελάτης θα του προτείνει τι ταιριάζει καλύτερα στο επενδυτικό προφίλ που έχει αμυντικό αν είναι επιθετικό θα καταλάβει αν έχει βραχυπρόθεσμο, μεσοπρόθεσμο, μακροπρόθεσμο ορίζοντα και θα του υποδείξει το ποιο είναι το καλύτερο ή ποια είναι η καλύτερη αγορά με βάση το προφίλ του για να επενδύσει.
- Από κει και πέρα αν ο πελάτης επιλέξει ας πούμε είναι είτε high risk είτε άλλο είτε είναι ένας επενδυτής που έχει μακροπρόθεσμο ορίζοντα και επιλέξει τις χρηματαγορές επίσης απ' το προφίλ του βλέπεις αν θέλεις να ασχοληθεί με αμυντικές με επιθετικές μετοχές με νέες τεχνολογίες και εκεί τον κατευθύνεις να ενημερωθεί και από το τμήμα ανάλυσης της εταιρείας, από τους αναλυτές για τις εταιρείες οι οποίες θα του προταθούν. Και ο χρηματιστής είναι αυτός που γνωρίζει τις αγορές, τις μετοχές, το volatility που έχουν οι αγορές, διακινήσιμότητα είναι ο όρος στα ελληνικά αν δεν κάνω λάθος.
- Ερ.: volatility είναι η μεταβλητότητα.
- B: Μεταβλητότητα ναί. Λοιπόν, από κει και πέρα ο χρηματιστής, ο αναλυτής, ο αντικριστής κάνουν συγκεκριμένες δουλειές. Στην ουσία ο broker είναι ο άνθρωπος που παντρεύει όλους αυτούς, έχει την επαφή την άμεση με τον πελάτη, λαμβάνει τη γνώμη και τη συμβουλή από τους αναλυτές, τη γνώμη και τη συμβουλή από τους χρηματιστές και μεσολαβεί για το τμήμα με το οποίο πρέπει να μιλήσει ο πελάτης για να επενδύσει στον τομέα τον οποίο θέλει.
- Ερ.: Μία τυπική μέρα εργασίας σας τι περιλαμβάνει σε γενικές γραμμές;
- B: κάθε μέρα standard έχουμε μια πρωινή ενημέρωση για το τι έκαναν οι αγορές παγκοσμίως, τα νομίσματα, τα κυριότερα προϊόντα που ενδιαφέρουν πάρα πολύ τις αγορές, είτε το πετρέλαιο, είτε ο χρυσός. Είναι ένα meeting που εκφράζονται οι γνώμες και οι απόψεις των αναλυτών, παρουσιάζονται τα νέα των ελληνικών και των ξένων εταιρειών, μία μίνι ανασκόπηση των αγορών της προηγούμενης μέρας και εκτιμήσεις για το τι θα κάνει η ελληνική αγορά κυρίως και οι αγορές που επενδύουν οι πελάτες μας.
- B: Από κει και πέρα, ανάλογα την αγορά που είναι το κυρίως αντικείμενο του κάθε broker, να μιλήσω γενικότερα, το κύριο αντικείμενό μου είναι η ελληνική αγορά, η αγορά ομολόγων του ελληνικού χρηματιστηρίου, η αγορά

ομολόγων των ελληνικών εταιρειών που διαπραγματεύονται κυρίως στην αγορά του Λουξεμβούργου και η παρακολούθηση συγκεκριμένων εταιρειών του εξωτερικού, στις οποίες οι δικοί μου πελάτες έχουν θέσει, κατά τη διάρκεια της ημέρας, ως επί το πλείστον μιλάμε με τους πελάτες, είναι αν έχουν συμβεί γεγονότα στις εταιρείες που έχουν επενδύσει, τους ενημερώνουμε για τα νέα που έχουν προκύψει για τις ελληνικές εταιρείες και επειδή κυρίως το τελευταίο διάστημα, τα τελευταία 7 χρόνια, η Ελλάδα βρίσκεται σε κρίση για τις ... από πολιτικές εξελίξεις μέχρι εξελίξεις που αφορούν το πρόγραμμα στο οποίο έχει ενταχθεί δυστυχώς η χώρα μας. Αυτά σε γενικές γραμμές. μέσα στις εργασίες μας είναι η λήψη και η εκτέλεση εντολών σε οποιοδήποτε χρηματιστήριο επενδύει ο/η πελάτης μας γιατί στη τράπεζα που εργαζόμαστε έχουμε πρόσβαση σε όλες τις αγορές του κόσμου ακόμη και σε πολύ μικρές αγορές, όπως το Καζακστάν για παράδειγμα. Θυμάμαι πρόσφατα που εκτέλεσα εντολή ενός πελάτη που έφερε τις μετοχές του από την HSBC σε μένα. Τέτοιες περιπτώσεις σπανίζουν, είναι και πολύπλοκες και απαιτούν πολύ χρόνο για να εκτελεστούν γιατί υπάρχουν οργανωμένες και μη οργανωμένες αγορές.

Ερ.: Η Ελλάδα εντάσσεται στις οργανωμένες αγορές;

Β: Η Ελλάδα ήταν στις ώριμες αγορές, έπεσε κατηγορία και δυστυχώς τώρα είναι λόγω της κρίσης, λόγω των προγραμμάτων διάσωσης που εφαρμόζει, λόγω της πολύ κακής πιστοληπτικής ικανότητας που έχουμε σαν χώρα έχει κατέβει στις emergency αγορές, στις αγορές υψηλού κινδύνου θα τις έλεγα ....

Ερ.: Οι αναδυόμενες είναι αυτές ουσιαστικά;

Β: Ναι ...

Ερ.: Πάει πιο πολύ προς τον κίνδυνο όμως όχι ότι έχει...

Β: Για να θεωρηθεί αναδυόμενη πρέπει να έχει ανάπτυξη. Εμείς την ανάπτυξη ακόμη την περιμένουμε. Μας την έχουν υποσχεθεί από το 2013-2014, αλλά ακόμα είναι στο δρόμο κι έρχεται για να κάνουμε και λίγο χιούμορ...

Επεν, Ερ.: (γέλια)

Β: Λοιπόν... θα έλεγα... εγώ θα χαρακτήριζα την αγορά μας υψηλού κινδύνου.

Ερ.: Η οποία ουσιαστικά ενέχει και πιθανότητες υψηλών αποδόσεων.

Β: Ακριβώς αυτό.

Ερ.: Αλλά παράλληλα έχει και πολύ μεγάλη μεταβλητότητα αυτό το πράγμα. Οπότε σε συνέχεια αυτού που είπατε πριν για τις μέτριες καταστάσεις ή τις extreme καταστάσεις είπατε ότι η Ελλάδα είναι μία μέτρια κατάσταση ή μια extreme χρηματιστηριακά κατάσταση;

Β: Υπάρχουν... ας πούμε ότι η Ελλάδα από το 2010 τα πρώτα δύο χρόνια της κρίσης οι μετοχές θα έλεγα ότι κινούνταν προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση ως αγέλη. Για δύο χρόνια έπεφταν όλες ανεξαιρέτως χαρακτηριστικών, ποιοτικών χαρακτηριστικών, αξίας, έφευγαν τρομαγμένοι οι Έλληνες επενδυτές, οι ξένοι πουλούσαν οτιδήποτε σε οποιαδήποτε τιμή, χωρίς να υπολογίζουν αν είχαν αξία. Για παράδειγμα, υπήρχαν μετοχές όπως ο ΟΤΕ, κορυφαία ελληνική εταιρεία, η οποία ακολούθησε την πτώση του ελληνικού χρηματιστηρίου και στα χαμηλά που έγραψε τότε ο δείκτης το 2012, αν θυμάμαι καλά, έγραψε μία τιμή περίπου στο 1,10€ με μια εσωτερική αξία, που δε θυμάμαι ποια ήταν τότε, πολύ μεγαλύτερη. Ο φόβος της εξόδου από το ευρώ, ο φόβος της χρεοκοπίας, που στην ουσία υπήρξε χρεοκοπία, άσχετα αν χαρακτηρίστηκε αλλιώς, οδήγησε στο φαινόμενο της αγέλης. Οι πάντες πουλούσαν τα πάντα σε οποιαδήποτε τιμή, «να φύγω όπως-όπως» ήταν το σκεπτικό. Από το 2012 μέχρι και σήμερα θα έλεγα ότι έχουμε ένα χρηματιστήριο δύο ή τριών ταχυτήτων. Συγκεκριμένα υπήρχαν μετοχές που έγραψαν τα χαμηλά τους το 2012, αλλά όταν η Ελλάδα συνέχισε, έδειχνε ότι ανακάμπτει, συμφώνησε η προηγούμενη κυβέρνηση σε ένα νέο πακέτο, δόθηκαν λεφτά στους ξένους, πέρασε την αξιολόγηση, υπήρχαν μετοχές που ξεχώρισαν, ας πούμε ο ΟΤΕ από την τιμή στο 1 ευρώ έφτασε στα 12, η ΔΕΗ από το 1,15 έφτασε στα 12.

Επεν: Ο ΟΠΑΠ....

- B: ...πολλά άλλα παραδείγματα που αυτή τη στιγμή μου διαφεύγουν, οι οποίες ακολούθησαν μια διαφορετική στρατηγική, η 3E που είναι πολυεθνική εταιρεία, απλώς είχε την ατυχία να έχει την έδρα της στην Ελλάδα παρότι έκανε στην Ελλάδα μόνο το 15% του κύκλου εργασιών της. Αλλά είπαμε, λειτούργησε το φαινόμενο της αγέλης, για όλες τις μετοχές. Από κει και πέρα όμως, ξεχώρισαν τα πράγματα κι ενώ ο γενικός δείκτης κατέγραψε το πρώτο χαμηλό, αν θυμάμαι καλά, στην περιοχή των 480 μονάδων, αντέδρασε μέχρι τις 1300 μονάδες 1360, 1380 ... θυμάσαι; ... ενώ ο δείκτης έγραψε νέα χαμηλά, ο ΟΤΕ για παράδειγμα το νέο του χαμηλό, όταν ο δείκτης έγραψε 420 μονάδες, ήταν το 575, δηλ. κράτησε ένα 500% κέρδος από το προηγούμενο χαμηλό που είχε καταγράψει ο δείκτης.
- Ερ.: αυτά που αναφέρετε τι συνέπειες έχουν για τον καθημερινό επενδυτή, πως ένας Έλληνας μικρός ή μεσαίος επενδυτής μπορεί να διαχειριστεί μέσα στο χρηματιστήριο; Έχει κάποιες προοπτικές ή χρειάζεται να ρίχνει λεφτά συνέχεια με τεχνικές, όπως το μουαγιέν⁹⁸ (moyenne) ή να έχει διάφορες άλλες επιλογές για να επιβιώσει; Μπορεί να ευθυγραμμιστεί με κάποιους άλλους ανταγωνιστές μέσα στο χρηματιστήριο;
- B: Το μουαγιέν χρησιμοποιείται από πολλούς, αλλά μιλάς με ένα άνθρωπο, που απεχθάνεται το μουαγιέν.
- Ερ.: Εντάξει.
- B: .... κατά δεύτερον οι επενδυτές έχουν συνηθίσει να κινούνται σε ότι ανεβαίνει και “γράφει” πολύ γρήγορα σε αποδόσεις.
- Ερ.: Πάλι δηλαδή σαν αγέλη, όπως είπες και πριν;
- B: Οι επενδυτές κυνηγάνε, επειδή έχουν χαθεί αρκετά λεφτά τα τελευταία χρόνια στο ελληνικό χρηματιστήριο, το πώς θα επανακτήσουν αυτά τα λεφτά γρήγορα. Αυτό που έδινε γρήγορες και τεράστιες αποδόσεις πολύ σύντομα, δηλαδή σε δύο εβδομάδες μπορεί να έδινε 100, 200 ή και 300% αποδόσεις, αν πχ μετά το χαμηλό που κατέγραψαν οι τράπεζες το 2012, 2013 η τιμή της Εθνικής τότε ήταν 0,4€ και πήγε 3€ σε 15 μέρες, με αποτέλεσμα, όταν γύριζε πίσω στο 1,5€ κάποιος τη θεωρούσε φτηνή αλλά αυτή πήγαινε και κατέγραφε νέο χαμηλό με αποτέλεσμα κυνηγώντας τα εφήμερα, τα γρήγορα κέρδη ο κόσμος ασχολήθηκε με τις τράπεζες. Το 90% των επενδυτών, ίσως και παραπάνω, ασχολήθηκε με τις τράπεζες. Επειδή όμως τα χρήματα κάποια στιγμή τελείωσαν στις τράπεζες, χάθηκαν και αρκετά λεφτά, οι επενδυτές τα τελευταία τους χρήματα ή με μόχλευση, μέσω χρηματιστηρίου ή με μόχλευση, μέσω margin, account λογαριασμούς δηλαδή με collateral με υποθήκευση μετοχών, έχοντας αποκτήσει αγοραστική δύναμη, χρησιμοποίησαν πάλι λανθασμένα αυτή τη δύναμη και κυνήγησαν ξανά τον τραπεζικό κλάδο... με εξαίρεση ένα 5% (ίσως λέω πολύ μεγάλο ποσοστό), όποιος ασχολήθηκε με τον τραπεζικό κλάδο και τον έπιασε η πλεονεξία είναι απλά χαμένος. Και το σπουδαιότερο θα έλεγα, ίσως και μηδενισμένος.
- Ερ.: Υπάρχουν τοποθετήσεις και επιλογές επενδυτών, δεν αναφέρομαι σε θεσμικούς γιατί όπως είπαμε είναι μια ξεχωριστή εντελώς κατηγορία, επενδυτές πρόσωπα οι οποίοι έχουν επενδύσει σε εταιρείες σε επιχειρήσεις του μη τραπεζικού κλάδου;
- B: Βεβαίως.
- Ερ.: Και ποια είναι η αντιμετώπιση τους; Είναι κερδοσκοπικά; Είναι πιο βραχυχρόνιοι ή μακροπρόθεσμοι επενδυτές; Πως συμπεριφέρονται;
- B: Όσοι τήρησαν, παράδειγμα έχουμε και το φίλο μας που είναι εδώ μαζί μας επενδυτής, ένα πράγμα θα σου πω, το μεγαλύτερο και πιο σταθερό του κέρδος ήταν από μια εταιρεία ... Δε θα το κρύψω άλλωστε, ο οποίος, όταν όλος ο κόσμος την πουλούσε, την αγόρασε, την κράτησε, ήρθαν οι καλύτερες μέρες, πήρε μια super απόδοση. Την ίδια εποχή, όμως, οι τράπεζες μπορεί να έδωσαν 150%. Αυτός έμεινε σταθερός στην επιλογή του και σ’ εκείνη την περίοδο τον ωφέλησε. Οπότε έκανε χρήση, μπορεί να μην έβγαζε πολλά, αλλά δεν έχανε πολλά. Όταν ο συγκεκριμένος επενδυτής ασχολήθηκε με τις τράπεζες ή έβγαλε πολλά ή επίσης έχασε πολλά. Μπόρεσε, όμως,

⁹⁸ Ο μέσος όρος κάποιας μετοχής, εμπορεύματος, δείκτη

- να το ελέγξει σε πολύ μεγάλο βαθμό, γιατί είχε πάντα κάποια διασπορά στο χαρτοφυλάκιό του
- Ερ.: Άρα θα μπορούσαμε να χαρακτηρίσουμε τον συγκεκριμένο επενδυτή ως τυπική περίπτωση επενδυτή ή ως μία ακραία ή διαφοροποιημένη περίπτωση;
- Β: Διαφοροποιημένη περίπτωση επενδυτή γιατί έμαθε από το πρώτο μάθημα με αποτέλεσμα σε γεγονότα που είχαν να κάνουν με πολιτικούς, σε γεγονότα που είχαν να κάνουν με αποφάσεις Eurogroup, μιλάμε για την Ελλάδα της κρίσης, είμαι ξεκάθαρος..
- Επεν: Τα τελευταία πέντε χρόνια;
- Β: Τα τελευταία επτά, απέφυγε να έχει θέσεις σε μετοχές οι οποίες...
- Ερ.: Επηρεάζονταν από αυτά τα γεγονότα;
- Β: Ακριβώς. Αυτό τον γλίτωσε. Θα μπορούσε, ένα παράδειγμα θα πω, ο συγκεκριμένος επενδυτής, επειδή δεν πίστευε ότι θα γίνει συμφωνία, αποφάσισε κάποια εποχή το κομμάτι που ήταν high risk τράπεζες, την Παρασκευή πριν γίνει ένα συγκεκριμένο Eurogroup, που ήταν θέμα ζωής και θανάτου για την ελληνική οικονομία, ήταν στην εποχή που είχε αναλάβει η νέα κυβέρνηση που είναι και τώρα,
- Επεν: Ναι λίγο πριν απ' το ...
- Β: ... που ήταν να πάνε, τον Μάρτη τον Απρίλιο του 2015. Και όταν ξεκίνησε το χρηματιστήριο τη Δευτέρα μετά από αυτά που έγιναν στο Eurogroup οι τράπεζες ήταν κάθε μέρα 30% κάτω.
- Επεν: Μιλάμε τότε την περίοδο των capital controls;
- Β: Πριν από το capital μιλάω για την πρώτη φορά ...
- Επεν: Αα...
- Β: ... που έμεινες χωρίς τράπεζες καθόλου, ήτανε τότε που πήγε ο Βαρουφάκης και ξέχασε το φάκελό του στην Ελλάδα με τα σχέδια που είχε, έτσι...
- Επεν: Εγώ προσωπικά ήταν αρκετές φορές για μεγάλο ή μικρό χρονικό διάστημα που δεν ασχολήθηκα με τις τράπεζες. Θυμάμαι που ήμουν έξω όταν προκηρύχθηκαν οι εκλογές. Το Σεπτέμβριο του 2014, 9 Σεπτεμβρίου του 2014, ... Δεκέμβρη, 9 Δεκέμβρη του 2014, τότε είχαν πέσει πάλι οι τράπεζες, όταν προκηρύχθηκαν εκλογές γιατί ήταν μπροστά ο ΣΥΡΙΖΑ και ο ΣΥΡΙΖΑ έλεγαν όλοι είναι μια αριστερή κυβέρνηση και θα γίνει χαμός. Λοιπόν τότε με τα capital controls και την άνοιξη, έχεις δίκιο, την άνοιξη που δεν ασχολήθηκα καθόλου με τράπεζες και μετά όταν οι τράπεζες μηδένισαν πάλι με τράπεζες.
- Β: Για να σου επιβεβαιώσω κάτι με ποιον άνθρωπο μιλάς, πραγματικά, μπορώ να σου πω ότι από τότε, και λίγο πιο πριν, ο επενδυτής μας νομίζω θυμάται, ίσως θυμάται καλύτερα από μένα και την ημερομηνία, για περίπου 5 ή 6 χρόνια, οποιοσδήποτε πελάτης μουμίλαγε για τράπεζα, πως ακριβώς το έλεγα;
- Επεν: Ήταν από το 2010 έως το 2013 που έλεγες εμφατικά “δε θα αγγίξουμε τράπεζες”
- Β: Επειδή είχα δει το τι θα γίνει στην κρίση της Αργεντινής ο τραπεζικός κλάδος.
- Επεν: (γέλια)... θυμήθηκα ένα περιστατικό...
- Β: ...προσπαθούσα να αποτρέψω τους πελάτες επενδυτές και λες και το κάνανε ανάποδα.
- Ερ.: Πόσο σε άκουσαν τελικά; Είναι αυτό που λες το έκαναν ανάποδα δηλαδή;
- Β: Το έκαναν ανάποδα γιατί οι διακυμάνσεις των τραπεζών ήταν τέτοιες που έλεγαν «εγώ δε θ' ακουμπήσω το γλυκό; δε θα ακουμπήσω τη μέγιστη απόδοση»;
- Επεν: (γέλια)... θυμάμαι μια φορά που τον παίρνω τηλέφωνο και του λέω: Πήρα τράπεζα και μου λέει «ακούμησες τράπεζα»; (τρεις φορές)
- Ερ.: Άρα θα έλεγες, λοιπόν, ότι αυτοί οι επενδυτές τώρα που τοποθετήθηκαν σε τράπεζες ή οτιδήποτε σε κάποια φάση που ανέβηκαν, τέλος πάντων, αυτοί εγκλωβίστηκαν με τη λεγόμενη «κατάρτα του επενδυτή»;
- Β: Όχι δεν εγκλωβίστηκαν. Καταστράφηκαν. Μηδένισαν
- Ερ.: Μηδένισαν, άρα επιβεβαιώθηκε η «κατάρτα του επενδυτή»;
- Β: Ακριβώς ναι.
- Ερ.: Εσύ (προς τον επενδυτή) πως έχεις καταφέρει να επιβιώσεις από αυτήν την «κατάρτα του επενδυτή»; Σε πόσο, με ποιο βαθμό ευκολίας ή δυσκολίας;

- Επεν: Προσωπικά αναλαμβάνω ρίσκα γι' αυτό ασχολούμαι με το χρηματιστήριο αναλαμβάνω ρίσκα, αλλά επειδή το ελληνικό χρηματιστήριο είναι άμεσα, ειδικά μετά το 2010, συνδεδεμένο με τις πολιτικοοικονομικές εξελίξεις και καταστάσεις της χώρας, επειδή πιστεύω ότι ερμηνεύα σωστά και προνοούσα σωστά γλίτωσα τις μεγάλες καταστροφές. Και τώρα έχω απώλειες, αλλά με όλο αυτό το πράγμα που έγινε τις μεγάλες πτώσεις των τραπεζών και γενικά του χρηματιστηρίου και των άλλων μετοχών που τα πρώτα χρόνια από το 2010 έως το 2012, 2013 μετακινούνταν σαν αγέλη, που είπε και ο broker, που έφτανε όλες μαζί μετά μπορεί να μην έπιασα τις μετοχές που ανέβηκαν σε μεγάλο βαθμό, αλλά ήμουν έξω στις κρίσεις, γιατί θεωρώ ότι ερμηνεύα σωστά τις πολιτικοοικονομικές εξελίξεις της χώρας.
- B: Η πιο σωστή έκφραση που θα έλεγα για το συγκεκριμένο επενδυτή εγώ είναι ότι πολλές φορές έστω και αργά χρησιμοποιούσε την τακτική του stop loss πάρα πολλές φορές, μα πάρα πολλές φορές και τον δικαίωσε.
- Ερ.: Όταν λέτε stop loss να εξηγήσουμε πολύ σύντομα.
- B: Stop loss σημαίνει ότι αγοράζω αυτή τη μετοχή, εάν βρεθώ να χάνω ένα 15-20% max 10% ανάλογα το τι θέτει ο καθένας σαν στόχο, εγώ το προσωπικό μου stop loss είναι περίπου το 4 η το 5%. Αυτό σημαίνει ότι, όταν κινούμαι, για το trading μιλάω, γιατί έχω και μόνιμες επενδυτικές επιλογές, που τις έχω κρατήσει σε όλη την κρίση, γιατί πιστεύω στην αξία των εταιρειών αυτών, αυτό είναι και η πραγματικότητα του χρηματιστηρίου. Όταν είσαι σε μετοχές που έχουν αξία, Ένα παράδειγμα θα σου πω, έφτασε αν δεν κάνω λάθος, ο όμιλος “ΥΓΕΙΑ” με τόσα μηχανήματα, με το “ΜΗΤΕΡΑ” το “ΛΗΤΩ” και δεν ξέρω κι εγώ... κτήρια...
- Ερ.: με πραγματική υποδομή ουσιαστικά, με μεγάλη υλικοτεχνική υποδομή, ανθρώπους ...
- B: Ναι. Με τρελά νούμερα, όλο αυτό, να αποτιμάται χρηματιστηριακά 10 εκ €, ε αυτή τη μετοχή δε θα την έκανα stop loss ποτέ, όταν πιστεύω ότι η αξία της είναι ας το πούμε στην Ελλάδα της κρίσης, 100 εκ €. Θα περιμένω μέχρι να πάει στην πραγματική της αξία. Όσα χρόνια κι αν περάσουν. Δε θα την πούλαγα σε καθεστώς πανικού. Την αγόρασα σε καθεστώς πανικού, αλλά επειδή ...
- Επεν: Δεν ξέρεις ποτέ το τέλος
- B: Όχι η σωστή έκφραση είναι «δεν είμαι μάγος, ούτε θεός για να ξέρω που είναι ο πάτος ή η κορυφή μιας μετοχής» άρα δε θα έλεγα μάγος, ψεύτης, Μόνο ο Θεός και ο ψεύτης ξέρουν που είναι το χαμηλό μιας μετοχής και το υψηλό μιας μετοχής. λοιπόν, επειδή δεν είμαι ούτε Θεός, ούτε ψεύτης, θα σου πω και την αλήθεια που την αγόρασα τη μετοχή. Την αγόρασα στην ονομαστική της αξία μετά από μια πτώση 90%, την αγόρασα 30 λεπτά και την είδα να πηγαίνει 9 λεπτά. Υπολογίστε τις απώλειές μου. Όμως, η μετοχή μέσα στην κρίση, όταν ανέκαμψε το χρηματιστήριο με νέα κυβέρνηση, η οποία ακολούθησε κάποιες διαρθρωτικές αλλαγές, που είναι το κυριότερο πρόβλημα της ελληνικής οικονομίας αυτή τη στιγμή, ότι δε γίνονται διαρθρωτικές αλλαγές. Όταν ανέκαμψε το χρηματιστήριο από τις 480 μονάδες στις 1300, η μετοχή αυτή από τα 9 λεπτά έφτασε στα 80 λεπτά (απόδοση 789%). Στα 60 λεπτά πούλησα, στα 65 πούλησα, στα 70 πούλησα, ήμουν ικανοποιημένος με τα κέρδη που είχα πάρει. Όταν ξαναβούτηξε το χρηματιστήριο, γιατί ήρθε μία νέα κυβέρνηση, επειδή δεν πίστευα ότι από μια κρίση που είχε κρατήσει τόσα χρόνια είχα δει να εφαρμόζονται capital controls στην Κύπρο, στην αρχή της κρίσης, όταν στην Ελλάδα, λοιπόν, έχουν κάνει ήδη οι τράπεζες μία, δύο αυξήσεις κεφαλαίου, έχουνε χρηματοδοτηθεί από το ελληνικό κράτος που δεν είχε λεφτά να βάλει ...
- Ερ.: Και τους φορολογούμενους ουσιαστικά.
- B: Ακριβώς. Λοιπόν, είχανε, ας το πούμε θεωρητικά, κεφάλαια μέσω μιας αναβαλλόμενης φορολογίας από τα μετέπειτα κέρδη, γιατί στην ουσία τα κεφάλαια των τραπεζών στηρίζονται σε αυτό. Θεώρησα ότι κάποιες μετοχές θα ξεχωρίσουν, δε θεωρούσα ότι μετά από 5 χρόνια κρίσης, θα υπήρχε κυβέρνηση που θα οδηγούσε την ελληνική οικονομία στα capital controls. Ένα απλό παράδειγμα, στην κορύφωση των ελληνικών καταθέσεων, ...νομίζω ότι είχαμε φτάσει γύρω στα 230 δις € σε καταθέσεις γιατί λόγω του ότι οι ελληνικές τράπεζες θεωρούνταν ασφαλείς, πολλοί

Έλληνες του εξωτερικού, όταν συνέβη η κρίση στην αμερικάνικη οικονομία και στις ευρωπαϊκές τράπεζες, που είχαν τα μοχλευμένα προϊόντα και τα subprime προϊόντα έστειλαν στις ελληνικές τράπεζες τις καταθέσεις τους, αυτό χρηματοδοτούσε την ελληνική οικονομία, δόθηκαν παραπάνω δάνεια, αλλά όταν άρχισαν τα πράγματα τα γίνονται δύσκολα για την Ελλάδα, αυστραλοί, γερμανοί, καναδοί, έχω αρκετούς και παραδείγματα μπροστά μου που μου είχαν στείλει καταθέσεις, πολύ μεγάλα ποσά, τα οποία τα απέσυραν αμέσως. Κατά τη διάρκεια της κρίσης η χαμηλότερη, νομίζω, καταθετική βάση των ελληνικών τραπεζών είχε φτάσει περίπου στα 150 δις €. Όταν ανέκαμψε το χρηματιστήριο οι καταθέσεις έφθασαν γύρω στα 175 δις €.

Λίγο πριν από τις ευρωεκλογές του 2014, ερχόμενη η νέα κυβέρνηση όταν δεν καταφέραμε να εκλέξουμε νέο πρόεδρο, κατά θετική βάση, ο κόσμος τρόμαξε, άρχισε να παίρνει τα λεφτά του, όταν ξεκίνησε μια αλλοπρόσβαση, είναι η σωστή έκφραση, οικονομική πολιτική και τα πισωγυρίσματα της νέα κυβέρνησης, αυτό το πράγμα άρχισε να παίρνει άγριες διαστάσεις. Πέσαμε κάτω από τα 150 δις € της προηγούμενης φοράς, πέσαμε κάτω από το 140, πέσαμε στα 130 δις € με αποτέλεσμα φτάσαμε σε ένα οριακό σημείο για τη ρευστότητα των τραπεζών. Γιατί απ' ότι γνωρίζετε δεν είναι τυπωμένο όλο το χρήμα που υπάρχει και πολύ μεγάλο μέρος του χρήματος που υπάρχει στις τράπεζες απ' ότι ξέρετε είναι το χρέος το δικό μου, το δικό σας...

Ερ.: Το χρήμα ως χρέος...

Β: φανταστείτε ένα απλό παράδειγμα, να έχουμε μια μικρή κοινωνία που να διαθέτει δύο τράπεζες με Χ ενεργητικό, να είναι οι καταθέσεις, ας πούμε ένα τυχαίο ποσό, 10 δις € και να δανείζει την τοπική οικονομία, να παλούνται περιουσιακά στοιχεία στην τοπική κοινωνία, οι ιδιοκτήτες αυτών που πουλούσαν τα περιουσιακά στοιχεία τα κατέθεταν εκ νέου στις τράπεζες με τη διαδικασία οι τράπεζες να κρατούν το 10% των καταθέσεων και να δανείζουν το υπόλοιπο, αυξανόταν ο δανεισμός και αυξανόταν, ξαναγινόντουσαν συναλλαγές, ξαναγινόταν κατάθεση το δανεισμένο χρήμα και ...

Ερ.: μα το χρήμα στον σύγχρονο καπιταλισμό, δημιουργείται ως χρέος, ούτως ή άλλως Είτε ως ιδιωτικό, είτε ως δημόσιο

Β: ακριβώς, καταλαβαίνετε τι λέω λοιπόν για να μη μπούμε σε περισσότερες λεπτομέρειες.

Ερ.: Χρησιμοποιείτε εργαλεία ή ιδέες από άλλες επιστήμες, όπως είναι τα Μαθηματικά η φυσική η ψυχολογία;

Β: Σαφώς. Χωρίς την ψυχολογία δε μπορείς να καταλάβεις το επενδυτικό προφίλ του πελάτη, να ψυχολογήσεις και να ψάξεις να βρεις την αλήθεια, στην ουσία για ποιο λόγο θέλει να ασχοληθεί με κάποιον προϊόν. Όταν ο πελάτης σου ζητάει, ας πούμε, “θέλω να αγοράσω βαμβάκι” που ξέρεις ότι μοχλεύει τα λεφτά του 100 φορές και πάνω, θα πρέπει να ψάξει το γιατί και πόσο, αν όντως είναι διατεθειμένος να αναλάβει το ρίσκο. Σαφώς την ψυχολογία, σαφώς την άλγεβρα μαθηματικά αν το θέλεις...

Β: σαφώς στατιστική, χωρίς στατιστικά οποιοσδήποτε στη δουλειά μου δεν έχει μέλλον

Ερ.: αυτές τις γνώσεις τις είχατε πριν μπειτε στο χώρο του χρηματιστηρίου ή υπήρχε μία βάση και τις εξελίξατε;

Β: όσες δεν είχα, φρόντισα να τις αποκτήσω και όταν κάποια στιγμή χρειάστηκε να αξιολογηθούμε από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, είδα θέματα που υπήρχαν μέσα από κανονισμούς και αντικείμενα που δεν τα γνώριζα, που φρόντισα να τα μάθω, γιατί αλλιώς δε θα μπορούσα να δώσω, ίσως ή να καταλάβω το προφίλ, θα άφηνα τον πελάτη να διαλέξει λάθος προϊόντα. Ακόμα ας πούμε αν αποφασίσω ότι ένας πελάτης μπορεί και πρέπει να ασχοληθεί με μετοχές που έχουν μακροπρόθεσμο ορίζοντα, δε θα του πω “πάρε αυτή τη μετοχή”, θα του δώσω μια λίστα μετοχών, θα του πω ότι οι τάδε αναλυτές δίνουν αυτά για αυτή την εταιρεία, οι αναλυτές οι δικοί μας δίνουν αυτά τα στοιχεία για αυτή την εταιρεία, οι τιμές στόχοι είναι αυτοί, οι τιμές στόχοι είναι μακροπρόθεσμοι, θα του εξηγήσω τους επενδυτικούς κινδύνους, θα του πω αν η εταιρεία έχει συναλλαγές σε δολάριο, τους συναλλαγματικούς κινδύνους, και νομίζω

- ότι και μετά από τόσα χρόνια χρησιμοποιούμε και κάποια εργαλεία τεχνικής ανάλυσης.
- Ερ.: Στα μαθηματικά και στη στατιστική να υποθέσω ότι χρησιμοποιείς, όπως αποτυπώνεται ευρέως, τουλάχιστον στη σχετική βιβλιογραφία στα χρηματοοικονομικά, τις κανονικές κατανομές, την καμπύλη Gauss;
- Β: Όχι, τα στατιστικά που χρησιμοποιούμε έχει κυρίως, πώς να το περιγράψω τώρα, είναι δύσκολη ερώτηση, όχι δε χρησιμοποιούμε αυτά τα εργαλεία, καθόλου
- Ερ.: Άρα ουσιαστικά χρησιμοποιείτε και εργαλεία τα οποία προσπαθούν να προσεγγίσουν ακραίες περιπτώσεις κινδύνων; δηλαδή όπως έχουμε την κανονική κατανομή του Gauss δεν πάμε στην κεντρική καμπάνα, αλλά πάμε στις άκρες;
- Β: Όχι. Ας πούμε στη γλώσσα μας, εμείς καταλάβαμε ότι έρχεται κρίση στην Ελλάδα βλέποντας την καμπύλη των ομολόγων δηλ. τη σχέση των μακροπρόθεσμων ομολόγων με τα κοντινά (βραχυχρόνια) όταν βλέπεις τις αποδόσεις την καμπύλη των ομολόγων, επισημοποιήσαμε ας πούμε, βλέπαμε, βέβαια δε φανταζόμασταν ότι μια χώρα που βρίσκεται στην ΕΕ και εντός ευρώ θα χρειαζόταν τη βοήθεια του ΔΝΤ. Είμαι ξεκάθαρος σε αυτό που λέω, η καμπύλη των ομολόγων έδειχνε ότι στη χώρα τα πράγματα δεν πάνε καλά
- Ερ.: από πότε αυτό, πριν το 2008 δηλαδή;
- Επεν: το Σεπτέμβριο του 2009
- Β: ναι η καμπύλη το έδειχνε πριν το Σεπτέμβρη του 2009 ότι τα πράγματα στη χώρα δεν πάνε καλά και όταν παραδέχτηκε τότε ο Καραμανλής ότι η οικονομία είχε ανάγκη από μέτρα, εκτινάχτηκαν οι αποδόσεις των ελληνικών ομολόγων, που επιβεβαίωναν πως ήμασταν μια χώρα που βαδίζαμε προς χρεοκοπία
- Επεν: εγώ θυμάμαι τον Μάρτιο του 2009 τον Καραμανλή που λέει “καταφέραμε και δανειστήκαμε” και κάθομαι και σκέφτομαι και λέω: δηλαδή δε μας δανείζουν... τόσο αναξιόπιστοι είμαστε;
- Β: αν ήμασταν μια χώρα εκτός ΕΕ και με ρώταγες, πριν αναλάβει ο Παπανδρέου, με βάση την εμπειρία που είχαμε για μια χώρα όπως η Αργεντινή, αν ήμασταν μια χώρα που είχε το δικό της νόμισμα, θα σου έλεγα ότι θα καταλήγαμε μετά την αμερικάνικη μετά τα αμερικάνικα προβλήματα χρεοκόπησαν χώρες, βλέπε Ρουμανία, βλέπε οποιαδήποτε χώρα ζήτησε τη βοήθεια και την προστασία του ΔΝΤ. Εάν ήμασταν λοιπόν, με βάση σου επαναλαμβάνω την καμπύλη των ομολόγων, εκτός ΕΕ με το δικό μας νόμισμα, εμείς θα σου έλεγα, ότι πάμε σε χρεοκοπία. Δε μπορούσα να φανταστώ, όμως, μία χώρα εντός ευρώ, εντός ΕΕ ότι θα μπορούσε να χρεοκοπήσει, πραγματικά πες άσχετο ότι ήμουν άσχετος στη δουλειά μου, θεωρούσα ότι η ΕΕ είναι μια ομπρέλα προστασίας, το ενιαίο νόμισμα αφού υπήρχαν στην ευρωζώνη και πολύ καλές οικονομίες.
- Ερ.: υπήρχε και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Υπήρχαν τα εργαλεία;
- Β: νόμιζα ότι υπήρχανε τα εργαλεία που θα μπορούσε να γλιτώσει η χώρα μας τη χρεοκοπία. Ακόμη δεν έχω βρει την απάντηση, μέσα μου την ξέρω, αλλά δεν τολμώ να την πω. Για ποιο λόγο οδηγηθήκαμε εκεί; Για μένα υπήρχε κι άλλος δρόμος, θα έπρεπε να τον διαλέξουμε εξ αρχής. Απ’ τη στιγμή που δεχτήκαμε την πρώτη βοήθεια της Ευρώπης, είμαστε υποχρεωμένοι να ακολουθήσουμε τον ίδιο δρόμο, δεν υπάρχει πισωγύρισμα, ας μη μακρηγορήσουμε.
- Ερ.: Έχεις την εικόνα, μετά από τόσα χρόνια οικονομικής δυσπραγίας στη χώρα, ότι κάποια στιγμή ενδέχεται να αλλάξει το επενδυτικό κλίμα; Βρισκόμαστε σχεδόν στα τέλη του 2017.
- Β: πραγματικά πιστεύω ότι βλέποντας την εικόνα της πρώτης ταχύτητας του ελληνικού χρηματιστηρίου, μετοχές να βρίσκονται 10 φορές πιο πάνω από τα χαμηλά
- Ερ.: Όταν λες πρώτη ταχύτητα εννοείς τον εικοσάρη; (Δείκτης FTSE 20)
- Β: Όχι. Εννοώ μη τραπεζικές μετοχές, εννοώ μετοχές που από το 20%-30% του κύκλου εργασιών πλέον το 70%-80% έχει εξαγωγικό χαρακτήρα, γιατί μην κρυβόμαστε πίσω από το δάχτυλό μας, όλα τα μέτρα που πάρθηκαν στον ιδιωτικό τομέα ευνοούν τις εταιρείες που εξαγουν, έχουν φθηνότερο εργατικό κόστος απ’ ότι είχαν πριν το 2010, έχουν φθηνότερο ασφαλιστικό κόστος πριν το 2010 και θεωρώ ότι υπάρχουν

εταιρείες που το έχουν εκμεταλλευτεί αυτό κι έχουν αυξήσει κατακόρυφα την εξαγωγική τους δραστηριότητα.

Ας πούμε υπάρχει μια μικρή εταιρεία κατασκευής παιχνιδιών, με έδρα τη Θεσσαλονίκη, δε θα αναφέρω ποια, η οποία κάποτε είχε το 20% του κύκλου εργασιών της, μόνο ως εξαγωγές και τώρα πλησιάζει το 80%, με πολύ δυνατό cash flow, με πάντα αυξανόμενο ταμείο, με μείωση του τότε βραχυπρόθεσμου και μακροπρόθεσμου δανεισμού στα επίπεδα του μηδέν. Ακόμα και μια έξοδος από το ευρώ αυτήν την εταιρεία μακροπρόθεσμα θα την ευνοούσε, άρα γιατί να μην είναι επενδυτική μου επιλογή, σαφώς υπάρχουν ευκαιρίες, θεωρώ ότι είμαστε για μένα γνωρίζοντας και βλέποντας πράγματα από μέσα και πλέον με τους ξένους να κατέχουν πάνω από το 60% του ελληνικού χρηματιστηρίου, θεωρώ ότι είμαστε επενδυτικός προορισμός για συγκεκριμένες εταιρείες, οι οποίες έχουν πραγματική αξία. Γι' αυτούς που βλέπουν και είναι διατεθειμένοι να αναλάβουν ένα ρίσκο, το ρίσκο της χώρας που υπάρχει ακόμα, θεωρώ ότι είμαστε επενδυτικός προορισμός. Όχι, προσέξτε, όχι για όλες τις εταιρείες... είμαι ξεκάθαρος. Αν με ρωτήσει ακόμη και σήμερα κάποιος “θα επενδύατε στο ελληνικό banking αυτή την στιγμή, με τόσα MPLs⁹⁹, που υπάρχουν”; Θα έλεγα ότι αν ήθελα να αυξήσω την απόδοσή μου θα έπαιρνα ένα 10% σε συγκριμένη τράπεζα η οποία απ' ό,τι φαίνεται, σε λίγο, θα σταματήσει να έχει λαμβάνειν στήριξη από τον ΕΛΑ, τον υποστηρικτικό μηχανισμό της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας για τις ελληνικές τράπεζες

Ερ.: Έχεις μια γενική εικόνα για το πόσο τοις εκατό είναι τα κερδοσκοπικά κεφάλαια αυτή τη στιγμή στο ελληνικό χρηματιστήριο από τα τοποθετημένα για μη κερδοσκοπικούς λόγους για μακροπρόθεσμες τοποθετήσεις;

Β: υπάρχουν μεγάλα συνταξιοδοτικά ταμεία της Αμερικής, της Ολλανδίας, της Νορβηγίας που έχουν επενδύσει σε πολύ καλές επιλεγμένες ελληνικές μετοχές

Ερ.: ιδιωτικά και δημόσια; Μόνο ιδιωτικά;

Β: το νορβηγικό είναι κρατικό και είναι ένα από τα μεγαλύτερα στον κόσμο. Και δεν έχουν πρόβλημα με τόσα διαθέσιμα κεφάλαια να ρισκάρουν ένα ποσοστό για να μεγιστοποιήσουν τα κέρδη τους, αν η Ελλάδα γυρίσει σε αναπτυξιακούς ρυθμούς, αν η Ελλάδα παραμείνει εντός της ΕΕ, για το οποίο ακόμα εάν βαδίζουμε σε Ευρώπη 2 ταχυτήτων δεν ξέρουμε αν θα μείνουμε στην 1^η ή στη 2^η ταχύτητα. Αυτό είναι ένα άλλο ζήτημα όμως, ας μην μπούμε σε λεπτομέρειες.

Ερ.: Θεωρείς ότι το ελληνικό χρηματιστήριο είναι αυτονομημένο απ' την πραγματική οικονομία ή συμβάλλει στην πραγματική ανάπτυξη της, μιλάω για σήμερα. Αν θέλεις μπορείς να κάνεις και μια σύγκριση με την προ δεκαετίας κατάσταση.

Β: Ο πραγματικός σκοπός του χρηματιστηρίου είναι να δίνει πρόσβαση σε φθηνή εταιρική χρηματοδότηση. Δηλ. οι εταιρείες να κάνουν αυξήσεις κεφαλαίου, να δίνουν τη ρευστότητα και να την τοποθετούν για νέες επενδύσεις, που θα φέρουν ανάπτυξη στις ίδιες και στη χώρα. Αυτή τη στιγμή στην κατάσταση που είναι το ελληνικό χρηματιστήριο, με εξαίρεση την προηγούμενη χρονιά, τα προηγούμενα χρόνια το μόνο που ζητούσαν από τους επενδυτές ήταν να κλείσουν κάποιες τρύπες με αυξήσεις κεφαλαίου στις τράπεζες. Μόνο αυτές μπορούσαν να αντλήσουν χρήμα. Τον τελευταίο χρόνο υπάρχει μια μικρή διαφοροποίηση, υπάρχουν πολύ καλές εταιρείες, όπως ο “Μυτιληναίος”, όπως ο “ΟΠΑΠ” που κατάφεραν, μέσω του ελληνικού χρηματιστηρίου, να κάνουν εκδόσεις ομολόγων της τάξεως των 200-300 εκ. €, δίνοντας ένα πολύ καλό επιτόκιο, γιατί πλέον, τα τραπεζικά επιτόκια είναι ανύπαρκτα, επιτελώντας έτσι ένα μέρος του σκοπού του. Αυτό που έγινε τα τελευταία χρόνια στο χρηματιστήριο για μένα δεν είναι ο σκοπός, δεν βοηθάει στην ανάπτυξη. Όταν μια εταιρεία δεν μπορεί να προχωρήσει σε αύξηση κεφαλαίου για να αναπτυχθεί, ούτε η ίδια θα βοηθηθεί, ούτε ο τόπος. Ο σκοπός, όμως, ο πραγματικός είναι αυτός της ύπαρξης του χρηματιστηρίου. Τώρα αν υπάρχουν κερδοσκοπικά ή μη κεφάλαια στην Ελλάδα, ναι υπάρχουν.

⁹⁹ Τα Master Limited Partnerships αποτελούν Ομάδες επενδύσεων, ιδίως στον ενεργειακό τομέα, με φορολογικά πλεονεκτήματα.

- Ερ.: όπως και οπουδήποτε αλλού, βέβαια
- B: θα έλεγα ότι σε ορισμένες φάσεις κατά τη διάρκεια της χρονιάς, επειδή κάποια από αυτά τα funds αρέσκονται στις μεγάλες μεταβολές, μεγάλες μεταβλητότητες του ελληνικού χρηματιστηρίου, μπαίνουν, χτυπούν και φεύγουν..
- Ερ.: Αυτό είναι από την εμπειρία σου από επιλογές που γίνονται από ανθρώπους, όπως εσύ ή είναι στρατηγικές επιλογές που γίνονται μέσα από τα “μηχανάκια” όπως είπες πριν ή θα λέγαμε τα algos, που είναι αλγόριθμοι οι οποίοι κοντράρονται μεταξύ τους σε νανοδευτερόλεπτα;
- B: Όχι δε θα το έλεγα έτσι, απλά κάποιοι διαχειριστές μεγάλων funds κυνηγούμε μεγάλες αποδόσεις, ένα μέρος των κεφαλαίων τους, επειδή μπορούν να προεξοφλήσουν και να πάρουν θέση στην ελληνική αγορά, πριν από μία συζήτηση ή πριν από μία συμφωνία, είτε πιστεύοντας ότι θα γίνει ή μη, να πάρουν θέση long στο ελληνικό χρηματιστήριο, έτσι, γιατί υπάρχουν δύο θέσεις μπορεί να είσαι long μπορεί να είσαι και short να πιστεύεις ότι δε θα γίνει αυτή η συμφωνία. Κάποιοι εξ αυτών λοιπόν παίρνουν θέσεις προς τη μία ή την άλλη κατεύθυνση, αλλά δεν τις κρατάνε πάγιες
- Ερ.: χωρίς την χρήση μηχανών; Ρωτάω συγκεκριμένα γιατί τα τελευταία χρόνια έχει εξελιχθεί πολύ ..... αναφέρομαι στις συναλλαγές υψηλών συχνοτήτων (HFT)
- B: ναι ωραία... αλλά αυτό εξαρτάται καθαρά από τον διαχειριστή του fund, δεν είμαι σε θέση να γνωρίζω, πολλές φορές ας πούμε, μπορεί να μην υπάρχει ρευστότητα σε μία μετοχή να χρησιμοποιεί τη διαδικασία του πακέτου να παίρνει μία θέση με ένα πακέτο
- B: άλλες φορές μπορεί να χρησιμοποιήσει το... αυτό που λέτε ...
- Ερ.: τα algos
- B: τα algos εντάξει ...
- Ερ.: συνήθως αυτά πρέπει να τρέχουν φαντάζομαι σε αγορές που έχουν πολύ μεγάλες ρευστότητες..
- B: ακριβώς, πολλές φορές σε συγκεκριμένες μετοχές θα έλεγα που έχουν τη ρευστότητα αυτή, πάλι θα κοιτάξουμε προς την πλευρά των τραπεζών.
- Ερ.: για το ρόλο των επενδυτικών προσδοκιών; Που είχες πει συζητώντας πριν ότι δεν είναι όπως ήταν όπως τα περιέγραψε ο Κένυς
- B: νομίζω ότι από εκείνες τις εποχές και κυρίως με παράγοντα το internet η γρήγορη πληροφόρηση ότι .... Κινούμαστε στα χρηματιστήρια με βάση ποιος κατέχει την πληροφορία πιο γρήγορα από τον άλλον
- Ερ.: δεν σχετίζεται με κίνητρο την προσδοκία που έχω επενδύοντας κάποια χρήματα;
- B: εννοείται ότι έχει να κάνει με αυτό, για τον μακροπρόθεσμο επενδυτή σαφώς. Γιατί αυτός ο μακροπρόθεσμος που βλέπει ότι η μετοχή του έχει πραγματική αξία στη δικιά μου περίπτωση, θα μείνει πιστός και θα δικαιωθεί
- Ερ.: ενώ αυτοί που παίζουνε μέσα στη μέρα; Δεν έχουν καμία προσδοκία πέρα από την κερδοσκοπία χτυπάω φεύγω;
- B: σαφώς
- Ερ.: ένα ενδεικτικό παράδειγμα από την εμπειρία σου δηλαδή υπάρχει περίπτωση να χτυπάει κάποιες και 3 φορές την ημέρα και να φεύγει; Δηλαδή να μπαίνει και να βγαίνει συνέχεια; Γίνεται αυτά τα πράγματα;
- B: και πολύ περισσότερα Ναι, υπάρχουνε επενδυτές που ασχολούνται με μετοχές μικρής ρευστότητας θα έλεγα, με μεγάλο spread, δηλαδή μεγάλη διαφορά μεταξύ αγοραστή-πωλητή, το spread μεταξύ αγοραστή –πωλητή είναι τεράστιο. Μπορεί μερικές φορές να ανέβει στο 4, στο 5 στο 6% με αποτέλεσμα έχοντας μια μικρή βάση στο χαρτοφυλάκιο τους στήνουν στην αγορά και αμέσως μετά στην πώληση.
Αν γίνει έχει καλώς. Υπάρχουν επενδυτές που επειδή υπάρχει μεγάλος ανταγωνισμός στον κλάδο, είτε των χρηματιστηριακών εταιρειών, είτε των θυγατρικών χρηματιστηριακών των τραπεζών, επειδή πλέον τα κόστη των συναλλαγών έχουν κατέβει σε πολύ χαμηλά επίπεδα, φανταστείτε ότι μπορεί να υπάρχουν πελάτες που με μια διακύμανση 1 σε μία μετοχή είναι κερδισμένοι. Αν αγοράσουν ένα σεβαστό όγκο σε μια μετοχή με ένα χρηματιστήριο που ένα καλό νέο μπορεί να οδηγήσει μια

μετοχή από το -3 στο +4, ή 3 ή 4 .... μπορεί να αγοράσουν στο -3 και στο -1 να έχουν βγάλει 1%. Αν καταφέρουν, που είναι πολύ δύσκολο επαναλαμβάνω αυτό, να πετύχουν το 1% κάθε μέρα καθαρό, με μια κίνηση της μετοχής στο 2% μπορεί να βγάλουν το 1, με επιτόκια 0,10 με 0,70 στις ελληνικές τράπεζες σε ετήσια βάση αν κάποιος καταφέρει το 1% μέσα στην ημέρα .... μπορείς να καταλάβεις τι ετήσια απόδοση είναι; Και το 0,5 να πετυχαίνει την ημέρα... Είναι ένα πολύ μεγάλο νούμερο. Αυτό το πράγμα λοιπόν έχει οδηγήσει σ' ένα περιβάλλον με δύσκολο χρηματιστήριο σαν το δικό μας αυτή την εποχή, κόσμο που να είναι ευχαριστημένος με πολύ λίγα λεφτά, σε πληροφορώ ότι αυτοί που το κάνουν και αποφεύγουν τις τράπεζες και μες στη μέρα να μη τους βγει θα τους βγει την επόμενη, είναι μικρό το ποσοστό που ζητάνε εάν δεν επικρατήσει αυτό που λέμε εμείς πλεονεξία κάνουν σωστά τη δουλειά τους.

Ερ.: Πως θα αξιολογούσε το χρηματιστήριο και εσύ που είσαι στον κλάδο και οι συνάδελφοί σου, επιχειρήσεις οι οποίες εκτός από την κερδοσκοπία ενδιαφέρονται για το λεγόμενο τρίπτυχο “κοινωνία- οικονομία - περιβάλλον”; γνωρίζεις από την εμπειρία σου αν υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις στη χώρα; Όχι μόνο κερδοσκοπία ή κερδοφορία για τους μετόχους της εταιρείας, αλλά παράλληλα ενδιαφέρον για το περιβάλλον, την κοινωνία και την οικονομία. Εταιρείες ή επιχειρήσεις με κοινωνικό αποτύπωμα.

B: θέλεις μια αληθοφανή απάντηση ή μια αλήθεια; Είναι δύσκολη απάντηση αλλά...

Επεν: Προσωπικά θεωρώ ότι, όσον αφορά στους μετόχους, στις διοικήσεις και στους μικρομετόχους που ασχολούνται με το χρηματιστήριο ότι αυτό δεν τους ενδιαφέρει και δεν τους απασχολεί. αυτή είναι η δική μου άποψη. Ούτε το περιβάλλον τους απασχολεί, ούτε η κοινωνική ευθύνη μιας εταιρείας, όταν ασχολείσαι με το χρηματιστήριο ασχολείσαι για να βγάλεις χρήματα

Ερ.: το λέω, για να βοηθήσω τη συζήτηση, ευχαριστώ για την απάντηση, έχουμε πχ την εταιρική κοινωνική ευθύνη, βλέπουμε ότι αρκετές εταιρείες, πολλές από αυτές είναι και εισηγμένες στο χρηματιστήριο, έχουν καθιερώσει και εφαρμόζουν εταιρική κοινωνική ευθύνη, ασχολούνται με το περιβάλλον, τον άνθρωπο, την κοινωνία.

B: Δεν ξέρω αυτή τη στιγμή από τις ας πούμε αν είχαμε 100 επιχειρήσεις στο ελληνικό χρηματιστήριο θεωρώ ότι η κυριότερη έννοια ο κυριότερος σκοπός σε μια εποχή κρίσης είναι να μπορέσουν να σταθούν όρθιες, να μπορέσουν να χρηματοδοτήσουν την εταιρεία, να εξυπηρετήσουν το δανεισμό τους και μετά όλα τα υπόλοιπα

Επεν: Ναι αλλά δε λειτουργούν σε κενό.

B: υπάρχουν όμως, εταιρείες που ..... αν σας πω ότι είναι μία στις τόσες εισηγμένες

Επεν: Χα!

B: γι' αυτό δυσκολεύομαι να απαντήσω, η οποία και αυξήσεις έδωσε στο προσωπικό και bonus και συμμετόχους στα κέρδη έκανε το υπαλληλικό προσωπικό

Ερ.: αναφέρεσαι στη γνωστή ελληνική καπνοβιομηχανία;

B: Ακριβώς γι αυτό. τι να πω... όταν παράγεις καπνό, όταν παράγεις τσιγάρα, βοηθάς το περιβάλλον; Γι αυτό με βλέπεις κουμπωμένο

Ερ.: εντάξει αυτό είναι μία συγκεκριμένη κατηγορία

B: υπάρχουν όμως και εταιρείες πιστεψέ με, που δεν απέλυσαν προσωπικό... δεν έκαναν μειώσεις στις αποδοχές, και δεν μιλάω για τις κρατικές που θα έπρεπε να κάνουν μειώσεις. Μιλάω για ιδιωτικές εταιρείες δυστυχώς ίσως να μην είναι ούτε στην παλάμη ....τη μία, μετρημένες λοιπόν στα δάχτυλα είναι η σωστή έκφραση, που δεν έκαναν ούτε μειώσεις στο προσωπικό, που δεν απέλυσαν προσωπικό ενώ θα έπρεπε να το 'χουν κάνει και βρέθηκαν δύσκολα, βρέθηκαν κοντά μάλλον σε κοινωνικές ομάδες που είχαν πραγματικές δυσκολίες. Υπήρχαν και εταιρείες που κατηγορήθηκαν από μετόχους που βρέθηκαν σε γενικές συνελεύσεις, για εταιρείες τροφίμων πρόκειται, γιατί ενώ η εταιρεία αντιμετώπιζε αρκετά οικονομικά προβλήματα, προσπαθούσε να βοηθήσει και την κοινωνία τις δύσκολες εποχές που περνάμε. Μην ξεχνάμε ότι κάθε διοίκηση δίνει αναφορά στους μετόχους, στη γενική συνέλευση των μετόχων, Οπότε... αλλά και πάλι σας λέω είναι μετρημένες. Τώρα,

- δυστυχώς όσον αφορά στην οικολογία θα έλεγα ότι ωμά κανείς δεν ενδιαφέρεται, στην Ελλάδα της κρίσης. Το ξεκαθαρίζω
- Ερ.: αν ρωτούσα με όλα αυτά που έχετε ζήσει και οι δύο θα βλέπατε εφικτή αν όχι αύριο το πρωί σε ένα χρονικό ορίζοντα πενταετίας, αν ξεκινούσε μια προσπάθεια να χτιστεί ένα δεύτερο χρηματιστήριο ή μία υποκατηγορία μέσα στο χρηματιστήριο που θα περιελάμβανε τέτοιες επιχειρήσεις, που μπορεί, τώρα, να μην υπάρχουν μέσα στο χρηματιστήριο. Θα ήταν εφικτό; Ήδη στη Βρετανία ή σε συγκεκριμένες χώρες έχουν αρχίσει να αναπτύσσονται τα λεγόμενα «ηθικά χρηματιστήρια», τα ethical stock markets, όπου περιλαμβάνουν επιχειρήσεις οι οποίες ασχολούνται με αυτό το τρίπτυχο (κοινωνία, οικονομία, περιβάλλον). Θα το βλέπατε εφικτό ή ανέφικτο;
- B: Στην Ελλάδα της κρίσης ανέφικτο γιατί τα κόστη διατήρησης μιας εταιρείας στο ελληνικό χρηματιστήριο είναι πολύ μεγάλα.
- Ερ.: Θα υπήρχε η δυνατότητα να φτιαχτεί ένα δεύτερο χρηματιστήριο με πολύ λιγότερα κόστη ,αλλά πάλι να τηρεί το ρυθμιστικό πλαίσιο;
- B: έχεις την εντύπωση ότι θα υπήρχε επενδυτής που θα διάλεγε αυτή την εταιρεία αυτήν την εποχή;
- Ερ.: δεν ξέρω, ρωτάω, απ' την εμπειρία σας
- Επεν: όχι!
- B: πέστε με κερδοσκόπο, πέστε με πληγωμένο επενδυτή
- Ερ.: δε σας λέω τίποτα...
- B: αλλά δεύτερο χρηματιστήριο όχι, ως ξεχωριστή αγορά μέσα στο ήδη υπάρχον χρηματιστήριο, ναι θα μπορούσε να γίνει.
- Ερ.: θα μπορούσε δηλ. υπάρχει αυτό το ρυθμιστικό πλαίσιο που θα μπορούσε να το επιτρέψει;
- B: Βεβαίως, υπάρχουν και οι συγκεκριμένες κατηγοριοποιήσεις του ελληνικού χρηματιστηρίου δε γνωρίζω αν υπάρχει κάτι που να ... αυτό λεγόμενο “καθαρές” επιχειρήσεις εννοώ “ενεργειακές” ...
- Ερ.: όχι μόνο “καθαρές” απαραίτητα ναι εντάξει αυτή την τριπλέτα που είπαμε
- B: δυστυχώς, δε θέλω να σε στενοχωρήσω, αλλά πιστεύω πως δε θα λειτουργούσε
- Επεν: η δική μου γνώμη είναι ότι αυτά είναι ψιλά γράμματα γιατί δε βοηθάει και το κράτος δε βοηθάει το νομοθετικό πλαίσιο
- Ερ.: το κράτος υποτίθεται ότι δίνει εκατοντάδες εκατομμύρια αυτή τη στιγμή σε κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι οποίες ουσιαστικά...
- Επεν: μιλάμε για το χρηματιστήριο ...
- B: όταν εννοείς κοινωνική επιχείρηση που δίνει λεφτά το κράτος πες μου μία
- Ερ.: οι Κοιν.Σ.Επ
- B: ε; πες μου μία
- Ερ.: υπάρχουν επιχειρήσεις που δίνουν συμβάσεις, τους δίνει συμβάσεις απευθείας προνομιακές
- B: πες μου μία σύμβαση
- Ερ.: δεν έχω ονόματα τώρα να σου πω
- B: το κράτος αυτή τη στιγμή δεν είχε να καταβάλει....
- Ερ.: δεν έχει σχέση το ένα με το άλλο, επίτρεψέ μου και μένα να γνωρίζω
- B: αν μου πεις μια εισηγμένη...
- Ερ.: εισηγμένη δεν υπάρχει, μα δε μιλάω για εισηγμένη αυτή τη στιγμή. Μιλάω για την κατηγορία των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων που φτιάξανε, όπου υπάρχουν διαθέσιμα κονδύλια μέσω των ευρωπαϊκών προγραμμάτων για επιδοτήσεις
- B: δεν είναι το αντικείμενό μου, δεν το γνωρίζω
- Ερ.: αυτό λέω, αντί λοιπόν να έδιναν τα χρήματα, χωρίς ή με μικρό αντίκρισμα, θα μπορούσαν να ασχοληθούν, και δεν έχει ασχοληθεί καθόλου το κράτος με αυτό, μέχρι σήμερα, με εναλλακτικά εργαλεία χρηματοδότησης, να μπορούσαν για παράδειγμα υπό προϋποθέσεις να τις εισήγαγαν στο χρηματιστήριο
- B: να τις βάλουν στο χρηματιστήριο
- Ερ.: να τις βάλουν με συγκεκριμένες προδιαγραφές

- B: για να μπει στο χρηματιστήριο πρέπει να έχεις κέρδος, είναι αυτοσκοπός το κέρδος. Ο μέτοχος που αγοράζει μια μετοχή, αυτός που μπαίνει σε μια αύξηση κεφαλαίου, δε μπαίνει ούτε για να χρηματοδοτήσει ...
- Επεν: την κοινωνία
- B: το περιβάλλον
- Ερ.: θα μου επιτρέψετε να σας πω ότι υπάρχουν κοινωνικοί επενδυτές, διεθνώς και κάποιοι εδώ στην Ελλάδα σιγά-σιγά έχουν αρχίσει να δραστηριοποιούνται
- B: ναι που;
- Ερ.: τοποθετούνται σε επιχειρήσεις συμμετέχοντας στο κεφάλαιο με 20, 30, 50, 100 χιλ € και περιμένουν το αποτέλεσμα, όχι αύριο το πρωί, μετά από 3 με 5 χρόνια
- Ερ.: έχει ονειροπόλους το χρηματιστήριο; Μια και μιλάμε για ρεαλιστές...
- B: είχε πάρα πολλούς
- Ερ.: τι ονειρεύονταν δηλαδή;
- B: αυτοί είναι οι παραδοσιακοί.. Γνωρίζω πάρα πολλούς, ξέρω και τους γονείς τους. γιατί εγώ είχα πελάτες τους γονείς τους, γαλουχήθηκαν με τον τρόπο ότι κράτα τις μετοχές στο μπαούλο, υπάρχουν κύκλοι ανόδου και πτώσης, όταν είσαι σε καλή μετοχή μην ανησυχείς θα δικαιωθείς, όμως αυτός ήταν ένας τρόπος μιας να το πω παλαιολιθικής εποχής, παλαιολιθικής επενδυτικής νοοτροπίας να το πω, δεν, θα με συγχωρέσεις για το λεξιλόγιό μου, δε βρίσκω τις λέξεις να το περιγράψω, ήταν ένα χρηματιστήριο μιας άλλης εποχής
- Ερ.: το ταμπλώ με την κιμωλία στη Σοφοκλέους για παράδειγμα;
- B: ακριβώς, έχω περάσει και από κει, έχω βρεθεί... Δυστυχώς μας το πήρανε και από κει το χρηματιστήριο θα το έλεγα διαφορετικά, όταν σε ένα χρηματιστήριο που κάποιες εταιρείες για κάποιους λόγους, μεγάλες εταιρείες, μεγάλες εισηγμένες αν θέλεις, θα έπρεπε να έχουν μπει στην επιτήρηση χρόνια πριν, να μην διαπραγματεύονται στην κύρια αγορά του ελληνικού χρηματιστηρίου και δεν έγινε και δεν προστατεύτηκε το επενδυτικό κοινό, όπως έπρεπε να προστατευτεί. Κάτι δε δούλεψε σωστά. Θα μου πεις ότι στην Ελλάδα ποτέ τίποτα δε δούλεψε σωστά, με αυτή την νοοτροπία λοιπόν μεγαλώσαμε, με αποτέλεσμα και η σωστή επενδυτική στρατηγική των παππούδων, των πατεράδων, των πελατών που έχω σήμερα. Είχα έναν πελάτη ο οποίος είχε βρει από τον παππού του που τις έδωσε στον πατέρα του ένα πολύ σεβαστό κεφάλαιο σε μία παραδοσιακή τραπεζική τότε μετοχή, την Ιονική. παρακολουθούσαν όλες τις αυξήσεις του κεφαλαίου έπαιρναν όλες τις δωρεάν μετοχές. Όταν έφτασαν οι μετοχές στα χέρια του πελάτη μου αν θυμάμαι καλά το 1997 πρέπει να πέθανε ο πατέρας του, τώρα δυστυχώς έχει πεθάνει και ο ίδιος, δεν ξέρω ίσως από τον καημό του, είχε 100.000 μετοχές της τράπεζας. Η Ιονική Τράπεζα πέρασε στα χέρια της Alpha Bank, συγχωνεύτηκαν πήρε μετοχές της Alpha Bank, μπήκε στις αυξήσεις κεφαλαίου της Alpha Bank, συνέχισε την κτήση με όποτε εκδίδονταν δωρεάν κομμάτια, αυτές οι μετοχές πολλαπλασιάζονταν. Είχα, τον άνθρωπο τον ήξερα πολλά χρόνια, ήξερα τον πατέρα του, όταν είδα τα σκούρα με την αγορά στην Αμερική, όπως καλή ώρα είμαστε εδώ, είχαμε βρεθεί και επέμενα ότι έπρεπε μέρος τουλάχιστον των χρημάτων που είχε δώσει κατά την περίοδο 2003 – 2007, 2008 να αποκομίσει το κέρδος και να φύγει γιατί πίστευα ότι αυτή η διεθνής τραπεζική κρίση, η κρίση των ακινήτων στην Αμερική, δε γίνεται ο γίγαντας να βήχει να φτερνίζεται που λέμε και εμείς να μην πάθουμε κάτι, θα είχε και έναν αντίκτυπο στην Ελλάδα
- Ερ.: ήμασταν θωρακισμένοι, όμως, το 2008 κατά τα λεγόμενα της κυβέρνησης, οι τράπεζες ήταν θωρακισμένες αυτό μας λέγανε και ότι η κρίση δε θα χτυπήσει
- B: βεβαίως μα οι τράπεζες αν το 2008 έβρισκαν να αναχρηματοδοτήσουν τα ομολογιακά που είχαν πάρει σαφώς και δεν θα υπήρχε κανένα πρόβλημα. Οι τράπεζες, όμως, το κύριο χρέος τους ήταν από αμερικάνικα fund και από αμερικάνικες θυγατρικές ή από αμερικάνικα αμοιβαία κεφάλαια των αμερικάνικων τραπεζών. Όταν, λοιπόν, οι αμερικανικές τράπεζες βρέθηκαν να χάνουν στα στεγαστικά δάνεια 70% 80% 90% και εκεί αποφάσεις παίρνονται γρήγορα, κι όταν οι ελληνικές τράπεζες άρχισαν να συζητάνε με τους ξένους οίκους ότι ξέρετε τότε λήγουν 5 δις ομόλογα σε μένα 10

στον άλλον 5 στον άλλον, αν θυμάμαι καλά ήταν ένα νούμερο γύρω στα 25 δις, και είπαν οι αμερικάνικες τράπεζες όχι εμείς δεν μπορούμε και παρακάλαγαν κιόλας τους ευρωπαίους να πάρουν τα ελληνικά ομόλογα των τραπεζών για να βρουν ρευστότητα να κρατήσουν το εκεί σύστημα. Οι ευρωπαϊκές τράπεζες αγόρασαν αυτά τα ομόλογα από τις αμερικάνικες τράπεζες, αλλά και αυτές δε μπορούσαν να χρηματοδοτήσουν όταν κοίταγαν να προφυλαχθούν οι ίδιες. Τα πρώτα λοιπόν ομόλογα του ελληνικού κράτους που βρέθηκαν στις τράπεζες ήταν τα ομόλογα ... ποιος ήταν ο υπουργός Οικονομικών θυμάσαι; Που εξέδωσε της ελληνικής δημοκρατίας ομόλογα

Επεν: ο Αλογοσκούφης

B: τα οποία τα έδωσε στις ελληνικές τράπεζες γιατί δεν υπήρχε άλλος τρόπος από εκεί, λοιπόν, και μετά όταν είδανε τα πρώτα σημάδια ότι οι ελληνικές τράπεζες δύσκολα δανείζονται και αυτά φάνηκαν, εγώ επέμεινα στο συγκεκριμένο φίλο μου να φύγει. Μου είπε το εξής: «αυτές τις βρήκα από τον πατέρα μου, θα μείνουν για τα παιδιά μου». Είχε φτάσει το συγκεκριμένο που βρήκε από τον πατέρα του, δε θέλω να πω ούτε αριθμούς ούτε τίποτα, πούλησε ο άνθρωπος ότι δικά του λεφτά είχε βάλει ασ πούμε σε αυξήσεις κεφαλαίου ένα ποσό γύρω στις 200 χιλ ευρώ, πήρε γύρω στα 450-470 όταν έκανε τις πωλήσεις και στην πρώτη αύξηση κεφαλαίου της Alpha Bank πούλησε και τα δικαιώματα πήρε και 170 χιλ ευρώ από κει. Όλο αυτό το χαρτοφυλάκιο που βρήκε από τον πατέρα του είχε φτάσει με την άνοδο που έγινε στην ελληνική αγορά από το 2003 έως το 2008, να είναι γύρω στα 3 εκ ευρώ. Φανταστείτε ότι επειδή ο συγκεκριμένος αρρώστησε μέσα στην κρίση, απεβίωσε και οι μετοχές πήγαν στα παιδιά του αυτή τη στιγμή αυτό το κεφάλαιο των 3 εκ ευρώ που ήταν σε συγκεκριμένες 3 τράπεζες με το κυριότερο κεφάλαιο σας είπα ήταν στην Alpha Bank γιατί αυτές του είχε κληροδοτήσει συν κάποιες πολύ μικρές θέσεις σε Εθνική και Eurobank. Κι αυτό ήταν από κάποιες επενδυτικές εταιρείες, η Eurobank είχε εξαγοράσει κάποιες επενδυτικές εταιρείες και αυτές τις είχε ο πατέρας του κι εφόσον εκείνες οι μετοχές ήταν από κει δεν πειραζόντουσαν. Σήμερα δεν ξεπερνάει σε αξία και στη γυναίκα του που έχει πάρει ένα ποσοστό μετοχών και στα δύο του παιδιά τις 20-25 χιλ ευρώ. Για να καταλάβεις τι ακριβώς έγινε στον τραπεζικό ελληνικό τομέα.

Ερ.: στο κομμάτι του Finance, της χρηματοοικονομικής το χρηματιστήριο ή τα χρηματιστήρια είτε στην Ελλάδα είτε διεθνώς, πόση μεγάλη βαρύτητα έχουν; Έχουν τη μεγαλύτερη βαρύτητα;

B: τη μεγαλύτερη, δυστυχώς, γιατί ορισμένες φορές δε θα έπρεπε, κατά τη δική μου .... μιλάω με τον παράγοντα άνθρωπος, εντάξει;

Ερ.: εναλλακτικά ποιοι άλλοι φορείς του χρηματοοικονομικού ή χρηματοπιστωτικού κλάδου θα μπορούσαν να παίξουν .... Οι τράπεζες για παράδειγμα που είναι ο βασικός πυλώνας του Finance είναι εισηγμένες στο χρηματιστήριο ούτως ή άλλως ή στα χρηματιστήρια

B: ναι αλλά αυτή τη στιγμή δεν επιτελούν το σκοπό για τον οποίο υπάρχουν οι τράπεζες δεν μπορούν να τον επιτελέσουν

Ερ.: τι θα έπρεπε να αλλάξει για να μπορέσουν να τον επιτελέσουν κατά τη γνώμη σας; Ας μιλήσουμε για την Ελλάδα

B: θα μιλήσω καθαρά, ανοιχτά. Πραγματικά είμαι στενοχωρημένος που τα κέρδη που είχαν οι τράπεζες τα αποκόμισε ο ιδιωτικός τομέας κι όταν οι τράπεζες βρέθηκαν σε δύσκολη θέση τις ζημιές τις επωμίστηκε το ελληνικό κράτος.

Επεν: οι Έλληνες πολίτες

B: Αυτό δε θα έπρεπε να χε συμβεί. Τώρα έχουν περάσει βέβαια τόσα χρόνια, θα έπρεπε να έχουν ελεγχθεί καλύτερα οι διοικήσεις στις εποχές των παχιών αγελάδων να ήταν λιγότερα τα μπόνους, σας λέω, κοιτώντας πίσω; ναι οι χρηματοδοτήσεις να ήταν με καλύτερα και πιο εγγυημένες. Όταν οι τράπεζες, πες μου εσύ θεωρείς σκοπό να δίνουμε εορτοδάνειο;

Ερ.: όχι βέβαια

B: καλοκαιρινό δάνειο, χριστουγεννιάτικο δάνειο

Ερ.: έχω απάντηση όμως σε αυτό

- Ερ.: ο λόγος είναι ότι τα δώσανε επειδή με αυτό τον τρόπο δημιουργούσαν χρήμα επειδή δεν υπήρχε χρήμα στην αγορά. Αυτή είναι η εικόνα που έχω σχηματίσει εγώ για αυτό κατέληξα
- B: όχι, ίσα-ίσα βρεθήκαμε σε υπερπροσφορά
- Ερ.: είναι αυτό το χρήμα που δημιουργείται από χρέος
- E: ναι αλλά με αυτή την υπερπροσφορά χρήματος να μην ξεχνάμε όλοι έγινε το μπουμ στην οικοδομή, το μπουμ στην αγορά αυτοκινήτων, το μπουμ στην αγορά οικοπέδων και γενικά όμως η... ο κύριος όγκος του χρήματος κατευθύνθηκε σε καταναλωτικούς σκοπούς και όχι σε επενδυτικούς ή παραγωγικούς
- B: όταν κάποιο φουσκώνει όμως, κάποια στιγμή η φούσκα αυτή θα σπάσει
- Ερ.: Αλλά μην ξεχνάμε πάλι ότι ολόκληρη η παγκόσμια οικονομία είναι μία φούσκα κατά 98%. Γιατί η πραγματική παραγωγή δηλ το χρήμα που αντιστοιχεί σε πραγματική παραγωγή από όλο το χρήμα που κινείται στην παγκόσμια αγορά και όχι μόνο ως χρήμα μετρητό. Με τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα το πραγματικό που αντιστοιχεί σε παραγωγή είναι 2% και το 95-98% είναι αέρας και το ξέρετε καλύτερα από μένα.
- B: δε συμφωνώ ακριβώς,
- Ερ.: Έχετε άλλη εικόνα φαντάζομαι.
- E: αυτό δείχνουν τουλάχιστον οι αναλύσεις στα βιβλία όχι οι χρηματιστηριακές η την πληροφόρηση που παρέχετε εσείς
- B: για το Finance που ρώτησες
- Ερ.: ναι για το ρόλο των χρηματιστηρίων στο Finance, πόσο.... Τι βαθμό έχουνε, τι σημαντικότητα έχει...
- B: πολύ μεγάλο, και για την πραγματική οικονομία της κάθε χώρας ένα σωστό με σωστούς κανόνες χρηματιστήριο είναι ο καθρέφτης της οικονομίας μιας χώρας
- Επεν: συμφωνώ απόλυτα και εγώ
- Ερ.: στις άλλες χώρες ισχύει αυτή τη στιγμή;
- B: βεβαίως, υπάρχουν εταιρείες που γιγαντώθηκαν και βρήκαν τα χρήματα αυτά...
- Ερ.: φθινό χρήμα
- B: για start up, υπάρχουν εταιρείες ελληνικές που κατευθύνθηκαν στην αγορά του Λονδίνου, βρήκαν φθηνή χρηματοδότηση γιγαντώθηκαν και έγιναν τεράστιες. Υπάρχουν λογισμικά στα κινητά τηλέφωνα που χρησιμοποιούμε που είναι φτιαγμένα από ελληνικές εταιρείες οι οποίες δυστυχώς στην Ελλάδα
- B: δε βρήκαν χρηματοδότηση
- Ερ.: η οποία φαντάζομαι δε θα ήταν και κάτι το απαγορευτικό σε νούμερα..
- B: ήταν για την εποχή ήταν πολύ το χρήμα δηλ. υπήρχε εταιρεία που έψαχνε, γνωρίζω και τον ιδιοκτήτη γνωρίζω και το αντικείμενο γνωρίζω τα πάντα για 500 χιλ ευρώ
- Ερ.: ε δεν είναι απαγορευτικό τώρα εντάξει
- B: κι όμως ήτανε απαγορευτικό την εποχή που τα ζητούσε. Ποια τράπεζα θα του έδινε το 2011, 500 χιλ ευρώ;
- Ερ.: ωραία ας πηγαινε σε 3 τράπεζες, να έκανε split
- B: δεν υπήρχε μια, να δώσει ούτε 1 €
- Επεν: θέλουν εγγυήσεις, δε βοηθούν
- B: είχε την ιδέα είχε και τα πάντα, βρήκε, λοιπόν, έναν επενδυτή, βοήθησε οικονομικά ο οποίος την κατηύθυνε στην αγορά του Λονδίνου. Αντλησε 1 εκ λίρες και βέβαια αυτή τη στιγμή η εταιρεία έχει πάψει να είναι ελληνική, έχει μεταφέρει την έδρα της στη Silicon Valley.
- Ερ.: αυτή είναι η ιστορία
- B: Δυστυχώς δεν υπήρχαν, ούτε το χρηματιστήριο μπορούσε να επιτελέσει το έργο του, εάν έβγαινε μια εταιρεία, με κάποια επενδυτική ιδέα, δυστυχώς δεν υπάρχει τέτοια αγορά στο ελληνικό χρηματιστήριο.
- Επεν: ούτε κρατικές υπηρεσίες, ούτε το ελληνικό χρηματιστήριο, ούτε ελληνικές τράπεζες κανείς!
- B: δεν μπορούσαν να χρηματοδοτήσουν ούτε ευρώ. Φαντάσου ότι όταν είχαμε φτάσει στο ανώτερο επίπεδο καταθετικής βάσης, οι τράπεζες είχαν δανείσει αυτό το ποσό. Όταν μειωνόταν λοιπόν η καταθετική βάση των τραπεζών, η σχέση δανείων προς

- καταθέσεις ή καταθέσεων προς δάνεια άρχισε να λαμβάνει τραγικές διαστάσεις. Όταν φτάσαμε και εκεί είμαστε ακόμη στα χαμηλά μας, είμαστε στα 120 δις καταθέσεις, υπήρχαν τράπεζες που με βάση την καταθετική τους βάση, είχαν δανείσει το 170%, το 180% ή και το 190% της καταθετικής τους βάσης
- Ερ.: αφού δεν ελέγχθηκαν όταν έπρεπε να ελεγχθούν ή πιο σωστά δεν βρίσκονται σε διαρκή έλεγχο...
- Β: όχι
- Επεν: να ελεγχθούν από ποιον να ελεγχθούν
- Β: ίσως, ίσως...
- Επεν: αφού τα κόμματα, τα κόμματα δανείζονταν μπορούν να ξεπληρώσουν τα δάνεια που είχαν τα κόμματα; Ή οι διάφορες άλλες...
- Ερ.: από το 100% όμως...
- Β: Να σε ρωτήσω κάτι, κάνεις μία έρευνα, το ψάχνεις, ρωτάς εμένα, ρωτάς τον επενδυτή πελάτη μου, ασχολείσαι να κάνεις τη δουλειά σου σωστά. όπως είπε ο επενδυτής, όταν η εγγύηση που έπαιρναν οι τράπεζες για να χρηματοδοτήσουν τα κόμματα, οι μελλοντικές χρηματοδοτήσεις που θα έπαιρναν από το ελληνικό κράτος με βάση τα μελλοντικά ποσοστά εκλογής τους, δηλαδή πόσο έπαιρνε το Χ κόμμα; 40%. Ωραία ας αφαιρέσουμε ένα 5% να πάρει 35%
- Ερ.: αυτό δεν είναι πρόβλεψη αυτό είναι χαρτομαντεία
- Β: ακριβώς! Θα έπρεπε αυτό το πράγμα να έχει χρηματοδοτηθεί κατά τη γνώμη σου; Σε ρωτάω
- Ερ.: όχι βέβαια, ασφαλώς και όχι!
- Β: άρα;
- Ερ.: με καμία λογική συνθήκη
- Β: όλοι φταίνε
- Επεν: πιστεύω ότι όλα ξεκινούν από το κράτος και από τη συμπεριφορά των αντίστοιχων υπηρεσιών. Δεν υπάρχει περίπτωση
- Β: η σωστή ερώτηση που θα έπρεπε να μου κάνεις εδώ, αφού μιλάμε για ένα ελληνικό χρηματιστήριο, μέσα σε μια από τις ισχυρότερες κρίσεις, ίσως και τη χειρότερη οικονομική κρίση που έχει περάσει ποτέ η Ελλάδα, είναι το γιατί κράτησε τόσο πολύ. Συνήθως όταν κάτι πέφτει βίαια, μιλάμε καθαρά χρηματιστηριακά, ανεβαίνει και βίαια. Είναι η λεγόμενη τύπου V. Η Ελλάδα παρότι σε τόσα χρόνια στην κρίση ελπίζουμε να είμαστε σε σχηματισμό W, διπλού πάτου, διπλού πυθμένα. Δηλαδή μία το 2012 μία το 2015, πάλι με την πολιτική να ανακατεύεται... Τέλος πάντων ας μη μπορούμε σε τέτοιες λεπτομέρειες. Γιατί άλλες χώρες μπόρεσαν να βγουν πιο γρήγορα; Εμείς καταφέραμε μία κρίση κρατικού δανεισμού να την κάνουμε μία κρίση τραπεζικού δανεισμού και να έχουμε μπλέξει σε αυτή τη μέγγενη.
- Επεν: το χειρότερο πράγμα που .....
- Β: ο λόγος δυστυχώς είναι ένας και αν θέλεις γράψε την ημερομηνία στη συνέντευξή σου σήμερα ανακοινώθηκε το πόσος είναι του δημόσιου υπαλλήλου και πόσος είναι ο μισθός του ιδιωτικού υπαλλήλου
- Ερ.: δεν ανακοινώθηκε μόνο σήμερα, κάθε χρόνο το ανακοινώνουν αυτό
- Επεν: ανακοινώθηκε για τη χρονιά
- Ερ.: οι μέσοι όροι φαντάζομαι
- Β: οι μέσοι όροι. Αν το κράτος δεν κάνει τις διαρθρωτικές αλλαγές που πρέπει να γίνουν άμεσα, αν το κράτος δεν διώξει τον κομματικό χαρακτήρα που έχει, η ανάπτυξη θα αργήσει να έρθει. Και αν θα έρθει, θα είναι μια μικρή αναλαμπή, επειδή υπάρχει κυκλικότητα στις αγορές μπορεί τώρα το ελληνικό χρηματιστήριο να μην μπορεί να ακολουθήσει. Παλιά, όμως, ακολουθούσε τις ξένες αγορές ειδικά σε γεγονότα, ας πούμε, όπως το χτύπημα στους δίδυμους πύργους... πόλεμος στο Ιράκ, η αγορά μας ήταν επηρεαζόμενη, ήταν στις ώριμες αγορές τότε η ελληνική αγορά. Και στο πάνω και στο κάτω. Εμείς λοιπόν να θυμηθούμε μια ξεχωριστή πορεία πλαγιο-καθοδική για πολλούς κλάδους, τα χρόνια της κρίσης όλες αυτές οι αγορές

Ας πάρουμε το σενάριο το καλό το θετικό για την Ελλάδα ότι το 2018 θα βγούμε εκτός μνημονίου, θα έχουμε βγει στις αγορές και θα μπορούμε να σταθούμε στα πόδια μας. Αυτό είναι το καλό σενάριο. Το κακό σενάριο είναι ένα μνημόνιο ακόμα. Γιατί βαδίζουμε προς ένα μνημόνιο ακόμα κατά τη γνώμη μου; Γιατί δυστυχώς δεν μπορούν να γίνουν σε αυτή τη χώρα οι διαρθρωτικές αλλαγές που πρέπει να γίνουν. Ακούσαμε στην αρχή της κρίσης για την απελευθέρωση των επαγγελματιών των δικηγόρων, των μηχανικών, έγιναν προσπάθειες και προσπάθειες. Έχεις δει κάποιο βήμα σημαντικό εσύ σε αυτά; Πάμε παρακάτω, ακόμα αν δε γίνουν αυτά, ναι σε ανάπτυξη επειδή πήγαμε πολύ χαμηλά και επικρατεί το φαινόμενο του ελατηρίου, ναι θα δούμε ανάπτυξη, δε θα έχει μακροπρόθεσμο ορίζοντα όμως. Μπορεί να δούμε μία χρονιά 3,5% που λέει η κυβέρνηση 2,5% που λέει το ΔΝΤ, 2,9% που λέει η Ευρώπη, πάρτε όποιο νούμερο, πάρτε το μέσο όρο, 3% ανάπτυξη, αναλαμπή θα είναι. Άντε και μία δεύτερη να πάμε στο 4%; ακόμα καλύτερη; Εμείς θέλουμε με βάση το χρέος που έχουμε, γιατί είδα μια ερώτηση στο ερωτηματολόγιο αλλά νομίζω ξέχασες να μου την κάνεις

Ερ.: η ερώτηση ήταν πως το χρηματιστήριο επηρεάζει και επηρεάζεται από το διαμορφωμένο ύψος του δημόσιου χρέους

B: Πίστεψέ με πάρα πολύ. στην αρχή της κουβέντας μας είπαμε ότι η καμπύλη των ομολόγων... Ομόλογα τι είναι; Είναι αυτά που έχει εκδώσει: 3ετούς, 5ετούς, 10ετούς διάρκειας το ελληνικό κράτος που είναι το χρέος της. Η καμπύλη λοιπόν των ομολόγων, τα επιτόκια των ομολόγων που ανέβαιναν πολύ γρήγορα σε σχέση με ... Λοιπόν, έδειχνε κάτι. Σου είπα ότι αδυνατούσαν, δεν πίστευαν ότι θα χρεοκοπούσαμε ως χώρα γιατί ήμασταν στο ευρώ γιατί ήμασταν στην ΕΕ. Χρεοκοπήσαμε όμως. Μπορεί να βρήκανε άλλους όρους

Ερ.: αλλά η ουσία είναι ίδια...

B: η ουσία είναι ότι δεν χρεοκοπήσαμε μέσα στην κρίση μία

Ερ.: απανωτές;

B: η προσωπική μου γνώμη ναι, άσχετα εάν ποτέ δεν το είπαν. Δύο φορές όμως μας πήγαν επισήμως σε κατάσταση default. Γνωρίζεις για τους ξένους οίκους μη μπορούμε σε αυτό, είναι μεγάλο ζήτημα

Επεν: το χειρότερο που μπορεί να μας τύχει τώρα κάπου άκουσα προχθές σε μια συζήτηση και μόλις άκουσα τον όρο φοβήθηκα «στασιμοχρεοκοπία», έχουμε ναι το θέμα είναι ότι πάμε.... το απευχόμαστε και στη συζήτηση που άκουσα να αποφύγουμε τη στασιμοχρεοκοπία αλλά πολύ το φοβόμαστε ότι θα έχουμε κάτι τέτοιο.

B: δε φοβάμαι κάτι τέτοιο, εγώ πραγματικά σε μια οικονομία που πιστεύω λόγω του φαινομένου του ελατηρίου, λόγω του ότι δε μπορούμε να πάμε παρακάτω, πιστεύω ότι θα γυρίσει σε συνεχόμενα αναπτυξιακά τρίμηνα, νομίζω ήδη το βιώνουμε, νομίζω είναι το τρίτο συνεχόμενο τρίμηνο, αυτό είναι ένας δείκτης για μας που παρακολουθούμε στατιστικά που δείχνει ότι η χώρα βαδίζει προς αναπτυξιακούς ρυθμούς αλλά δεν ξέρουμε αν θα πετύχει τους στόχους που χρειάζονται. Το πρόβλημα είναι ένα, ξεκίνησαν οι τράπεζες να δανείζονται στις αγορές. Ναι η σχέση τους είναι πολύ μεγάλη. Ξεκίνησαν οι τράπεζες να δανείζονται. Ξεκίνησαν να δίνουνε προ της εξασφάλισης, να δανείζονται μάλλον με προ της εξασφάλισης ομόλογα. Τι σημαίνει αυτό; Σημαίνει ότι είναι καλυμμένα με υγιέστατα περιουσιακά στοιχεία των τραπεζών στεγαστικά δάνεια, επιχειρηματικά δάνεια που δεν έχουν κοκκινίσει, που πληρώνονται κανονικά. Ακόμα και στην περίπτωση που είτε κρατικοποιηθεί η τράπεζα είτε γίνουν νέες αυξήσεις κεφαλαίων δεν κουρεύονται, είναι αγγλικού δικαίου και είναι εγγυημένο το ποσό ακόμα και στην περίπτωση που κλείσει η τράπεζα φανταστείτε για να δείτε πόσο δύσκολο ήταν να βρουν λεφτά οι ελληνικές τράπεζες για να χρηματοδοτήσουν την ελληνική οικονομία, ακόμα και στην περίπτωση που κλείσουν αυτοί θα πάρουν τα καλά assets των τραπεζών για να πάρουν τα λεφτά τους πίσω, με πολύ καλούς όρους, με επιτόκια που για την Ελλάδα φαίνονται απίστευτα, με κάτω από 3% στο 2,75 που αυτό δείχνει ότι βγαίνουν στις αγορές. Για φανταστείτε να σκάσει η κινέζικη οικονομία που, είναι μια καθαρά προσωπική άποψη, στηρίζεται σε κλασματικά στοιχεία των εκεί κυβερνήσεων, όταν

βλέπω σε μια οικονομία που υποτίθεται τρέχει με ρυθμούς 4, 5, 6, 7 και 8% να έχουν φτάσει τα κόκκινα δάνεια αν θυμάμαι καλά το νούμερο στα ...450; 600 δισεκατομμύρια δολάρια κόκκινα δάνεια πραγματικά φοβάμαι ότι η επόμενη κρίση θα έρθει από εκεί και θα αφορά όλο τον πλανήτη. Για φανταστείτε λοιπόν, λέμε τώρα, ας πάρουμε τυχαία μια χρονιά. Ποια λέμε ότι θα είναι η χρονιά, η πρώτη γερή ανάπτυξη, τώρα με τις προβλέψεις, για την Ελλάδα θα ναι το 2018. και ερωτώ εγώ τώρα κάτι συμβαίνει στον κινέζικο γίγαντα το 2019, την εποχή που για να συνεχίσουν να χρηματοδοτούν την ελληνική οικονομία οι τράπεζες ή ακόμη καλύτερα ο 2020 γιατί αυτά τα πρώτα δάνεια που βρήκαν οι ελληνικές τράπεζες είναι 3ετούς διάρκειας.

- B: Για φαντάσου λοιπόν να χρειαστεί να τα χρηματοδοτήσουν, να τα αναχρηματοδοτήσουν το 2020 και να έχεις φτάσει αυτό που εσύ είπες μια από τις φούσκες παγκοσμίως που εγώ λέω ότι μπορεί να μας έρθει από την Κίνα. Θα βρουν οι τράπεζες τότε να αναχρηματοδοτήσουν αυτά τα ομόλογα που ξεκινάν να παίρνουν τώρα; Μήπως μπορούμε πάλι σε μία .... Και παρασυρθούμε από τα υπόλοιπα κράτη και δεν έχουμε δει το double bottom ή το διπλό πυθμένα;
- B: Αυτές δυστυχώς, επειδή μια φορά εκτέθηκαν και είπα ότι το θεωρώ αδύνατο, το είπα και στο φίλο μου εδώ που είναι επενδυτής, γιατί μιλάμε χρόνια, φίλε σε μια χώρα που είναι στο ευρώ χρόνια, η Ρουμανία φαλίρισε, το τάδε κράτος πτώχευσε, το άλλο πήγε στο ΔΝΤ, εμείς δε νομίζω ότι θα πάμε στο ΔΝΤ, μπορεί έτσι να δείχνουν τα ομόλογά μας αλλά είμαστε εντός ΕΕ εντός ευρώ. Τώρα, δεν έχω απαντήσεις. Τώρα περιμένω τα πάντα. Έμαθα να ζω περιμένοντας το χειρότερο και ευελπιστώ στο καλύτερο.
- Ερ.: θα ήθελα λοιπόν να ευχαριστήσω και τους δύο σας για τον πολύτιμο χρόνο που αφιερώσατε σε αυτή την έρευνα.
- B: να είσαι καλά, ευχαριστούμε κι εμείς.

Ημιδομημένη Συνέντευξη με τον Γ. Θεοδωράκη, ιδρυτή της Κοιν.Σ.Επ CoreFlower και του Permaculture School

Θέμα: Η περμακουλτούρα, η αειφορία τα εγχειρήματα κοινωνικής οικονομίας

Ημερομηνία συνέντευξης: **5/5/2016**

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Ερωτήσεις:

1. Οι συνεταιριστικές μορφές οργάνωσης μπορούν να βρουν ένα νέο, πιο βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αναδεικνύοντας τη σημασία και την ουσία του συνεργατισμού στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του τόπου.
2. Η εισαγωγή και η χρήση μιας νέας γλώσσας στο χρηματικό/νομισματικό πεδίο και την οικονομική επιστήμη στην Ελλάδα κρίνεται απαραίτητη;
3. Είναι ικανοποιητική η ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κοινωνική Οικονομία;
4. Χρειάζεται βελτίωση ο νόμος 4033/2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία; Γνωρίζετε αν έχει δείξει θετικά αποτελέσματα ως σήμερα;
5. Εφαρμόζονται νέα πρακτικά εργαλεία βιωσιμότητας στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και στις κοινότητες;
6. Ποια η άποψή σας για τα ακόλουθα;
7. Πώς μπορεί η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα εν μέσω συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης και περιορισμένων οικονομικών (ιδιωτικών και δημόσιων) πόρων να συμβάλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας;
8. Πώς μπορεί να εμπλουτιστεί το οικονομικό οικοσύστημα της χώρας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι λόγω του βίαιου οικονομικού μετασχηματισμού, με δεδομένη την παρουσία και λειτουργία αρκετών σχημάτων εναλλακτικής οικονομίας στην Ελλάδα;
9. Πώς μπορούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις του Ν. 4019/2011, όπως αντικαταστάθηκε από το Ν. 4430/2016, να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές σε ένα εξόχως (στρεβλό) ανταγωνιστικό περιβάλλον;
10. Πώς μπορεί η χρήση των εργαλείων της θεωρίας συστημάτων, των επιστημών της πολυπλοκότητας και της περμακουλτούρας να οδηγήσει σε βιώσιμα επιχειρηματικά μοντέλα ή/και μοντέλα κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης;
11. Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του κράτους προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;
12. Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του πολιτισμού προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;
13. Μπορείτε να μας περιγράψετε τις βασικές αρχές λειτουργίας της Ομάδας Μετάβασης;
14. Ως Ομάδα μετάβασης τι έχετε πετύχει μέχρι σήμερα;
15. Η επικοινωνία σας με άλλες ομάδες σχήματα, επιφέρει αποτελέσματα προς μια οργανική ανάπτυξη μεθόδων και πρακτικών βιωσιμότητας και ολιστικής συμπεριφοράς;
16. Πως θα θέλατε να δείτε την Ελλάδα το 2030;

Ερευνητής: καταρχάς θα ήθελα να σ’ ευχαριστήσω για τη συμβολή σου και τη συνδρομή σου στην ευόδωση της έρευνας και θα ήθελα να κάνουμε σήμερα μία συζήτηση αναφορικά με αυτό που κάνεις τόσα χρόνια στην οικονομία των κοινών. Υπενθυμίζω ότι μπορεί να είναι είτε επώνυμη είτε ανώνυμη η

συνέντευξη. Αυτό θα το αποφασίσεις εσύ είτε τώρα είτε αργότερα. έγινε η συνέντευξη.

Γ.Θεοδωράκης: πολύ ωραία!

Ερ.: Θα ήθελες να μας πεις δύο λόγια για σένα και πως έχεις ασχοληθεί με το κομμάτι της ... στην ομάδα μετάβασης ή ότι άλλο κάνεις που εγώ πιθανόν δεν γνωρίζω;

Γ.Θ: Αυτά τα άλλα που κάνω αυτή την στιγμή εκτός από την ομάδα μετάβασης, η οποία δεν είναι ιδιαίτερα ενεργή το τελευταίο χρόνο, είναι ότι έχουμε ξεκινήσει μία Κοινωνική Επιχείρηση, μια Κοιν.Σ.Επ η οποία ουσιαστικά είναι μέσα στο πνεύμα της μετάβασης και είναι τα 3 μέλη ουσιαστικά όλα τα μέλη είναι μέλη της μετάβασης ή έχουν περάσει από την μετάβαση. επίσης είμαι στην οργανωτική επιτροπή του creating common cinematography festival δηλ ένα κινηματογραφικό φεστιβάλ με σκοπό τα κοινά και με τίτλο φέτος «Soil, soul, society»

Ερ.: πολύ ενδιαφέρον

Γ.Θ: το οποίο επίσης άμα το δεις ας πούμε έτσι λίγο το ίδιο το τρίπτυχο, αντικατοπτρίζει το τρίπτυχο της περμακουλτούρας που λέει earth care, people care, shares και πάνω στη περμακουλτούρα στηρίζεται η μετάβαση δηλ. όλα αυτά στην πραγματικότητα είναι διάφορες δραστηριότητες που είναι μέσα στο πνεύμα, θα μπορούσες να πεις, της μετάβασης, το οποίο ουσιαστικά είναι πνεύμα της βιωσιμότητας, όχι με βάση τα οικονομικά μοντέλα, αλλά με βάση την οικολογική οικονομία.

Ε πολύ ενδιαφέρον, δηλ. το βλέπετε, ολιστικά σε αντίθεση με τη βιωσιμότητα μόνο την οικονομική που είναι ένα πεπερασμένο και μικρότερο κομμάτι από την ολιστική θεώρηση.

Γ.Θ: σαφέστατα, ναι! Και μάλιστα αν θέλεις τώρα πια εγώ τουλάχιστον προτιμώ την έννοια της αναγέννησης της αναζωογόνησης

Ερ.: θα το έλεγες regeneration;

Γ.Θ: ακριβώς το regenerative, agricultural, regenerative industrialization, άμα θέλεις, δηλ. πως μπορούμε να κάνουμε ακόμη και τη βιομηχανία μας να είναι regenerative πια, που ένα κομμάτι της είναι η 4^η βιομηχανική επανάσταση. Με λίγα λόγια πως θα μπορούσαμε να παράγουμε εκτός από την τροφή μας ακόμη και κομμάτι των μηχανών μας και των συσκευών που χρησιμοποιούμε ατομικά, σε κοινότητες κάτι το οποίο πλέον είναι εφικτό μέσω των συσκευών των C&C συσκευών printers C&C

Ερ.: ναι

Γ.Θ: laser caters, c&c routers, 3d printers, συσκευές, οι οποίες μας επιτρέπουν πια να αποκεντροποιήσουμε ακόμη decentralize αν είναι αυτός ο σωστός όρος

Ερ.: αυτός είναι ναι

Γ.Θ: σχεδόν τα πάντα, δηλ. η επιδίωξη σε βάθος χρόνου είναι η τοπικοποίηση της κάλυψης των θεμελιωδών ανθρώπινων αναγκών

Ερ.: πολύ ενδιαφέρον. Μιλώντας, όμως, τώρα για τοπικοποίηση, έχετε στο πλάνο εσύ ή οι ομάδες, με τις οποίες μετέχεις και ενεργοποιείσαι, βλέπετε και το παγκόσμιο κομμάτι όχι μόνο το local, αλλά βλέπετε και το global. Κάνω κάποιο λάθος; Συνήθως το permaculture και το regenerative economy βλέπουν το τοπικό κομμάτι, αλλά όχι αποκομμένο από το παγκόσμιο ή το περιφερειακό κομμάτι.

Γ.Θ: σαφέστατα όχι, αφού καταρχήν ο πρώτος μας πελάτης αν μιλάμε για περμακουλτούρα ή ότι γύρω απ' όλα αυτά μετάβαση κλπ είναι η γη. Το πρώτο με το οποίο δηλ. λέμε οτιδήποτε κάνουμε θεωρητικά, αλλά σιγά σιγά αυτό γίνεται και τρόπος ζωής, αυτό αυτή η δραστηριότητα, είτε επιχειρηματική, είτε οποιοδήποτε τύπου δραστηριότητα, ωφελεί τη γη ή τουλάχιστον δεν την επιβαρύνει; Άρα η κατεξοχήν προσοχή μας είναι προς τη γη, προς την προσπάθεια να την αναζωογονήσουμε, γιατί της έχουμε κάνει πολλή ζημιά.

- Ερ.: όταν μιλάμε για γη εννοείς φαντάζομαι τον πλανήτη, θάλασσα και αέρα και στεριά σωστά;
- Γ.Θ : βέβαια
- Ερ.: να μου επιτρέψεις να σε ρωτήσω στο σημείο αυτό, αν είχαμε ένα πρόην μεγαλοτραπεζίτη, διεθνούς εμβέλειας, ο οποίος αποφασίζει σε κάποια στιγμή της καριέρας του να σταματήσει ως τραπεζίτης και ν' ασχοληθεί με το κομμάτι του regeneration, του permaculture, εφαρμόζοντας τις αρχές της βιωσιμότητας, της βιομιμητικής, το biomimic, το οποίο απ' ό,τι είδα στην περμακουλτούρα είναι και αυτός βασικός κανόνας έτσι;
- Γ.Θ : ναι βέβαια
- Ερ.: πως θα σου φαινόταν αυτό; Θα σου φαινόταν παράταιρο ή νορμάλ;
- Γ.Θ : κοιτάξε, καταρχήν παράταιρο δε θα μου φαινόταν, γιατί είναι κάτι το οποίο έχουμε δει γενικότερα να συμβαίνει. Ας πούμε κάποιος γόνος της οικογένειας Ροκφέλερ είναι πολύ ενεργό στέλεχος στο περιβαλλοντικό κίνημα εδώ και πολλά χρόνια και αρκετά λιγότερο γνωστά ονόματα. Ακόμα και ο Soros αν θέλεις, αν δεις πολλά από τα κείμενα τα οποία ή τις συνεντεύξεις τις οποίες δίνει, είναι πολύ συχνά πολύ προωθημένες από την άποψη των ιδεών χωρίς να ξέρουμε βέβαια τι σημαίνουν όλα αυτά από κάτω.
- Ερ.: Σωστά!
- Γ.Θ: ποτέ δεν ξέρεις όταν ένας άνθρωπος λέει ότι κάνει την τάδε πράξη δεν είσαι ποτέ σίγουρος στην πραγματικότητα για το τι έχει κατά νου και το τι μπορεί να νομίζει ότι σημαίνει για τον ίδιο, μα και εγώ δεν ξέρω για τις πολλές πράξεις που κάνω για μένα, δεν είμαι καθόλου σίγουρος που βασίζονται και αν βασίζονται σε ένα μόνο πράγμα. με αυτή την έννοια προσωπικά δεν είμαι αντίθετος σε κάτι και ειδικά αυτή τη στιγμή η οποία είναι κρίσιμη στιγμή, δε θεωρώ ότι είναι μια....., είμαστε σε μια κρίσιμη καμπή και περιβαλλοντικά και κοινωνικά είναι λίγο περίεργο. Δηλ είναι σαν έχουμε μία ταινία στην οποία οι κορυφώσεις από διάφορα επιμέρους δράματα συμβαίνουν ταυτόχρονα. Λοιπόν, οπότε είναι καλοδεχούμενος/η οποιοσδήποτε μπορεί να υποστηρίξει, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι συμφωνώ στα πάντα όσα λένε.
- Ερ.: Σωστά. Πάντως η φιλοσοφία και η πρακτική της περμακουλτούρας και του regenerative δεν έχουν κάποια ιδεολογία κατ' εσέ, σωστά; ιδεολογία όταν λέω εννοώ πολιτική ιδεολογία, δηλ, το δίπολο αριστεράς-δεξιάς και τα όποια θετικά ή αρνητικά έχει φέρει αυτή η διχοτόμηση τόσα χρόνια. Υπάρχει κάποια ιδεολογία πίσω από αυτά ή απλά η ιδεολογία είναι είμαι πολίτης της γης, είμαι άνθρωπος, είμαι κομμάτι του πλανήτη, της βιόσφαιρας, οπότε δε με απασχολούν αυτά τα πράγματα
- Γ.Θ : κοιτάξε, το να πω δε με απασχολούν τα πράγματα τύπου ποιο κόμμα ή ποια κυβέρνηση κλπ είναι λίγο δύσκολο από τη στιγμή που οποιαδήποτε δραστηριότητα κάνω σε αυτόν τον κόσμο εξαρτάται δηλ από το πόσο πληρώνω για το αν έχω να πληρώσω το γιατρό και αν με παίρνει ο γιατρός και αν ... δηλ. όλα αυτά έχουν να κάνουν και με την πολιτική και όταν λες ότι ασχολούμαι με τη γη δε μπορείς να βγάλεις απ' έξω το ότι αυτή τη στιγμή η πολιτική ηγεσία πχ των ΗΠΑ είναι σαφώς, βάζει, πριν από λίγες μέρες έβαλε δασμούς σε φωτοβολταϊκά που πάνε από την Κίνα και συνεχώς διευκολύνει τη βιομηχανία του πετρελαίου
- Ερ.: αυτό είναι καινούρια εξέλιξη
- Γ.Θ : ένας αγώνας που γίνεται συνέχεια τα τελευταία χρόνια, δηλ. ειδικά φαίνεται ότι οι εταιρείες πετρελαίου χάνουν την κυριαρχία στο κομμάτι ή βλέπουν την πιθανότητα να χάσουν την κυριαρχία στο κομμάτι της παραγωγής ενέργειας, υπάρχουν διάφορα ζητήματα που .... Αλλά κινούνται συνεχώς και σε πολιτικό επίπεδο δηλ. για παράδειγμα δεν είμαι σίγουρος τι γίνεται με τις επιδοτήσεις για την εγκατάσταση ηλιακών σε στέγες από όταν σταμάτησαν τα χρήματα να πηγαίνουν στην Ευρώπη και πηγαίνουν στην Κίνα. Αυτά είναι

- πολιτικοοικονομικά ζητήματα, τα οποία σαφέστατα επηρεάζουν και τη ζωή μας, αλλά και τον πλανήτη
- Ερ.: στο κομμάτι της ενέργειας θα ήθελα να σε ρωτήσω πριν μεταβούμε σε άλλου είδους ερωτήσεις, έχεις υπόψη σου τα ενεργειακά νομίσματα;
- Γ.Θ : έχω υπόψη μου, αυτό που ανησυχώ είναι μήπως γίνουν ξέπλυμα, δικαιολογία δηλ. συνήθως τι γίνεται με το οικονομικό μοντέλο σε αυτά. Αυτό που γίνεται είναι ότι πουλάς και αγοράζεις δικαιώματα μόλυνσης. Δε θέλω να βλέπω να αγοράζονται δικαιώματα μόλυνσης, δηλ. ότι εγώ είμαι όντως είμαι συνειδητός πολίτης και κάτοικος της γης και πάω καλά και όντως κάνω οικονομία στην ενέργειά μου κλπ και αφού κάνω οικονομία παραπάνω από το μέσο, θα πουλήσω την ενεργειακή μου αυτή οικονομία σε κάποιον άλλον να υπερκαταναλώσει. Δεν θεωρώ ότι είναι ο σωστός τρόπος να αντιμετωπίσουμε την πιθανότητα να μην είναι βιώσιμος ο πλανήτης για τα εγγόνια μας.
- Ερ.: άρα θα έλεγες ότι το κομμάτι δικαιωμάτων εξαγορά του, ας τα πούμε ομόλογα CO₂ δεν είναι ένας βιώσιμος τρόπος, δεν είναι βιώσιμο αυτό το πράγμα
- Γ.Θ : καθόλου και μάλιστα δεν είναι αυτό αλλά είναι και κατά τη γνώμη μου πάντα δε μιλώ ούτε εκ μέρους της περμακουλτούρας ούτε, όπως ξέρετε η περμακουλτούρα δεν είναι κάτι το οποίο έχει κάποιες αρχές κλπ γενικά έχουμε τις 3 ηθικές αρχές και με αυτές προσπαθούμε να εξηγήσουμε τα φαινόμενα. Και το τι είναι πιθανό να κάνει καλό στη γη και τον άνθρωπο και τι όχι. Λέμε λοιπόν ότι με αυτού του τύπου την ιστορία που φτιάχνουμε στο κεφάλι μας αυτο-δικαιολογούμαστε ως πολιτισμός. Και αυτο-αποενοχοποιούμαστε
- Ερ.: σωστό και αυτό! Όμως θα ήθελα αν δεν διακόπτω τον ειρμό της σκέψης σου
- Γ.Θ : καθόλου
- Ερ.: να σου πω ότι δεν αναφέρομαι κυρίως στα δικαιώματα επί των εκπομπών του CO₂ το οποίο είναι όπως λέμε στα χρηματοοικονομικά παράγωγο, μιλάω για τα λεγόμενα, για την καινούρια τάση, δεν είναι τόσο καινούρια, αρχίζει όμως να απλώνεται σιγά σιγά και σαν πρακτική μετά τη θεωρία, είναι για πχ τοπική παραγωγή ενέργειας
- Ερ.: μιλάω για πρωτογενή παραγωγή ενέργειας
- Γ.Θ : ναι σε αυτό συμφωνώ απολύτως
- Ερ.: και τη χρήση ενέργειας ως back up για την έκδοση χρήματος το οποίο θα κινείται αρχικά τοπικά μετά περιφερειακά μετά εθνικά, γι' αυτό το πράγμα μιλάω, αυτό σε βρίσκει σύμφωνο να υποθέσω
- Γ.Θ : ναι, δεν είμαι σίγουρος, η χρήση ενέργειας..... κυρίως θα προτιμούσα ναι, να χρησιμοποιείται έστω και ανανεώσιμη ενέργεια για το mining αν πρόκειται για νομίσματα που στηρίζονται στο block chain
- Ερ.: δεν αναφέρομαι στο block chain αναφέρομαι σε πιο συμβατικούς τρόπους, ένας τρόπος θα ήταν το block chain, προσωπικά το block chain θεωρώ ότι θα είναι η τεχνολογία του μέλλοντος σε διάφορα άλλα πράγματα, αλλά όσον αφορά την έκδοση και την κυκλοφορία χρήματος για μένα είναι καθαρά σπεκουλαδórico
- Γ.Θ : συμφωνώ γι' αυτό, γι' αυτό λέω...
- Ερ.: και εντελώς αντιπαραγωγικό και εντελώς μη βιώσιμο αυτό το πράγμα. Αν μου επιτρέπεις, θα σου στείλω με mail αν δεν το έχεις υπόψη σου μια έκδοση του NEF από τη Βρετανία το οποίο είναι μια διεθνής μελέτη για ενεργειακά νομίσματα από όλο τον πλανήτη.
- Γ.Θ : το New Economic Foundation λες τώρα
- Ερ.: ναι
- Γ.Θ : κοίτα στείλε τη μου είναι πολύ ενδιαφέρον, αυτό που υποθέτω ότι χρησιμοποιεί το smart grid και net mitering;
- Ερ.: μία προσέγγιση είναι αυτή, ναι μία προσέγγιση όχι όλες οι προσεγγίσεις

- Γ.Θ : ναι σε αυτό είναι κάτι το οποίο θεωρώ ότι αν μπορούμε να δώσουμε προσοχή οι άνθρωποι που ασχολούνται είναι πιθανό να αλλάξει πραγματικά τον πολιτισμό μας με ριζικό τρόπο. Δηλ. αν καταφέρουμε να αποκεντροποιήσουμε την πρωτογενή παραγωγή ενέργειας και την πάμε στις ταράτσες και στις αυλές των σπιτιών και των αγροκτημάτων, θα έχουμε κάνει ένα απίστευτο βήμα μπροστά όχι μόνο στο κομμάτι της ενέργειας αλλά και στο κομμάτι το πολιτισμικό.
- Ερ.: ωραία είπες πριν Γιώργο ότι συμμετέχεις πλέον σε μία Κοιν.Σ.Επ
- Γ.Θ : ναι είπα ότι την ξεκινήσαμε
- Ερ.: η οποία έχει ξεκινήσει
- Γ.Θ : είμαστε στα start up
- Ερ.: θα θελες να μας πεις δυο λόγια για το τι θέλει να κάνει η Κοιν.Σ.Επ που συμμετέχεις; Ποιος είναι ο στόχος της; Λύνει κάποιο κοινωνικό πρόβλημα;
- Γ.Θ: ο στόχος της είναι ο σχεδιασμός και η παραγωγή συσκευών, η εκπαίδευση και η συμβουλευτική για τη βιωσιμότητα. Πιο συγκεκριμένα θέλουμε να παράγουμε διάφορες ηλιοθερμικές συσκευές τις οποίες θα συνδυάζουμε βέβαια με φωτοβολταϊκά, ηλιακό αερόθερμο, καλοριφέρ, φούρνος, ηλιακός γεωργικός αποξηραντής, ηλιακός αποστειρωτής. ουσιαστικά όλα αυτά είναι διάφορες συσκευές οι οποίες δουλεύουν με τον ίδιο τρόπο. Κάπου συγκεντρώνουν ηλιακή ενέργεια και τη μετατρέπουν σε θερμότητα, δεν ασχολούμαστε τόσο με τα φωτοβολταϊκά που υπάρχουν άλλοι πάρα πολύ ικανοί άνθρωποι αλλά κυρίως με την ηλιοθερμία.
- Ερ.: αυτή τη στιγμή είστε στη φάση του σχεδιασμού ή υπάρχει έτοιμο κάποιο προϊόν ήδη
- Γ.Θ : υπάρχουν έτοιμα πρωτότυπα τα οποία κάνω εγώ τα τελευταία χρόνια τα οποία από DIY πρέπει να γίνουν εμπορικά προϊόντα και αυτό το πάμε κομμάτι κομμάτι
- Ερ.: συνεργάζεστε και με κάποιες εταιρείες ή άλλες μεγάλες επιχειρήσεις ή τα κάνετε όλα In house
- Γ.Θ : όχι δεν τα κάνουμε όλα in house δε συνεργαζόμαστε με μεγάλες επιχειρήσεις
- Ερ.: ή μικρότερες τέλος πάντων ή μικρομεσαίες
- Γ.Θ : από την επόμενη βδομάδα θα έχουμε συνεργασία για την κατασκευή των πρωτοτύπων με μια άλλη κοινωνική επιχείρηση την Domaker Space Loot
- Ερ.: πολύ ενδιαφέρον, εύχομαι καλή επιτυχία σε αυτό και θα χαρώ να γίνω πελάτης σας
- Γ.Θ : αυτό είναι το κομμάτι των συσκευών. Το δεύτερο κομμάτι είναι η εκπαίδευση. Μας ενδιαφέρει κυρίως, επίσης κάνω εγώ από το 2013 ουσιαστικά κάνω δωρεάν με την ομάδα μετάβασης ή με άλλες ομάδες με την Greenpeace με διάφορες ομάδες, κάνω εκπαίδευση, κάνω σεμινάρια κυρίως ηλιοθερμία από ηλιακά σπίτια μέχρι ηλιακά αναπτήρια τσιγάρων. Και τώρα αυτό το πράγμα λέμε να το κάνουμε και διαδικτυακά οπότε έχω φτιάξει μια πλατφόρμα διαδικτυακή
- Ερ.: είναι προσβάσιμη αυτή η πλατφόρμα αυτή τη στιγμή ή είναι σε σχεδιασμό
- Γ.Θ : permaculture.school αλλά όλα αυτά είπαμε είναι καινούρια και permaculture.school. Εκεί θέλουμε ένας στόχος είναι να φιλοξενήσουμε on line μαθήματα περμακουλτούρας και pdc δηλ permaculture design certificates on line, σε τιμές οι οποίες θα είναι ανάλογα με το κοινό δηλ. η Ελλάδα αυτή τη στιγμή δε μπορεί να πληρώσει τα 1200 ευρώ ή τα 800 που κάνει ένα pdc είναι δύσκολο ή τέλος πάντων είναι δύσκολο για τους περισσότερους ανθρώπους. Η περμακουλτούρα είναι κάτι το οποίο και η μετάβαση και η βιωσιμότητα και το regeneration και η αναζωογόνηση είναι κάτι για το οποίο δεν μπορούμε να περιμένουμε ούτε μπορεί να μείνει στις ελίτ που μπορούν να πληρώσουν 1200 ευρώ. Θέλουμε να κάνουμε, πρέπει να κάνουμε πολύ γρήγορα για ν προλάβουμε, είμαστε κυριολεκτικά ένας πολιτισμός που θα έπρεπε να τρέχει να γλιτώσει αλλά δεν το κάνουμε

- Ερ.: σε επίπεδο αττικής ή Ελλάδας η διάδοση των ιδεών της περμακουλτούρας αυτή τη στιγμή που μιλάμε σε ποιο επίπεδο βρίσκεται
- Γ.Θ : δεν έχει καμία σχέση με τι ήταν το 2010 ή 2011. Έχει ακουστεί πάρα πολύ υπάρχει κόσμος πολύς που την ξέρει την έχει ακούσει σαν όνομα όπως και τη μετάβαση επίσης, οπότε σίγουρα έχουμε μία αύξηση την οποία δεν μπορώ να μετρήσω αλλά πιθανόν 10000%. περμακουλτούρα στην Ελλάδα δεν υπήρχε το 2010 ήταν μόνο η Τίνα Λυμπέρη η οποία... ελάχιστοι άνθρωποι ήταν 5 άνθρωποι. Αντίθετα η κλιματική αλλαγή, εγώ την είχα ακούσει για την κλιματική αλλαγή το όριο των 2 βαθμών το 1980 στο Πανεπιστήμιο Κρήτης στο φυσικό τμήμα που είναι. Είναι κάτι που το ξέρουμε πάρα πολλά χρόνια και δεν έχουμε κάνει τίποτα. Μάλλον κάνουμε τα ακριβώς αντίθετα από αυτά που έπρεπε να κάνουμε εδώ και τουλάχιστον 40 χρόνια
- Ερ.: και αυτό έχει να κάνει κυρίως, να ξαναγυρίσουμε πάλι πίσω σε αυτό που λέγαμε στην κυρίαρχη ιδεολογία
- Γ.Θ : θα έλεγα κυρίαρχη φιλοσοφία, δε θα το έλεγα κυρίαρχη ιδεολογία γιατί ακριβώς το ... συζητάμε για ιδεολογία δηλ για το επίπεδο των ιδεών είναι πιθανόν το βασικό πρόβλημα το ότι έχουμε διαχωριστεί κατά τη γνώμη μου το βασικό πρόβλημα είναι ότι έχουμε διαχωριστεί, έχουμε διαχωρίσει το είδος μας από τη γη. Και γι' αυτό μπορούμε και την καταστρέφουμε τόσο. Για να την κάνουμε τι; Για να την κάνουμε διαμονές σε ξενοδοχεία των 50000 δολ την ημέρα; Γιατί αυτό γίνεται
- Ερ.: μάλιστα
- Γ.Θ : άρα λοιπόν δεν είναι ιδεολογικό αλλά είναι φιλοσοφικό και μάλιστα αρχαίο φιλοσοφικό το πρόβλημα
- Ερ.: έχει να κάνει δηλ με τον αναγωγισμό και τον ατομισμό από τη μία και από την άλλη έχει να κάνει με τις ολιστικές επιστήμες και την ολιστική θεώρηση, δηλ από κάποιο σημείο από το διαφωτισμό και μετά έσπασε αυτή η σύνδεση του ανθρώπου με τη γη και είναι ο homo economicus όπως ξέρουμε σιγά σιγά; Αντί να είναι ο Homo ξερω γω ... universalis κάτι τέτοιο θα έλεγες;
- Γ.Θ : η αναγέννηση έχει να κάνει κυρίως με το ατομικό με το άτομο, έχεις δίκιο, ένα ζήτημα πχ ο Καρτέσιος που είπε ότι το ανθρώπινο ον είναι διαφορετικό από τα άλλα ζώα ας πούμε, τα άλλα ζώα είναι αυτόματα, automata, αυτό είναι πάρα πολύ σοβαρό πρόβλημα αλλά αυτό έχει ξεκινήσει και ανθρωπολόγοι πολλοί λένε και άλλοι διανοητές ότι έχει ξεκινήσει ουσιαστικά από τη γεωργική επανάσταση και όχι με την αναγέννηση. Από όταν ο άνθρωπος αποφάσισε ότι αυτό εδώ το κομμάτι της γης είναι δικό μου και το καλλιεργώ
- Ερ.: από κει που ξεκίνησε...
- Κ: και όταν περάσαμε από τους τροφοσυλλέκτες κυνηγούς στην αγροτική στη γεωργική εποχή και τότε άρχισε πλέον η αίσθηση της κυριαρχίας πάνω στη γη και κατ' επέκταση πάνω στους αδύναμους πάνω στα ζώα και μετά πάνω στους πιο αδύναμους ανθρώπους
- .....
- Ερ.: εσύ δηλ από τη γνώση σου και την εμπειρία σου θεωρείς ότι κατά την περίοδο της γεωργικής επανάστασης ξεκίνησε ουσιαστικά και η ατομική ιδιοκτησία, όχι αργότερα μετά την ας πούμε πολύ μεταγενέστερα
- Γ.Θ : δεν το βλέπω σαν ατομική ιδιοκτησία τόσο δηλ δεν το βλέπω σαν στο επίπεδο του δίκαιου ή των οικονομικών όσο στο επίπεδο το φιλοσοφικό. αυτή η γη είναι δική μου και μπορώ να την κάνω ότι θέλω. από τη στιγμή που αυτό που ονομάζεις κάτι δικό μου είναι πολύ εύκολο να κάνεις και κάτι άλλο δικό σου, τον άνθρωπο, τη γυναίκα, τον πιο αδύναμο. Να φτάσεις τελικά να είσαι ο βασιλιάς και να δουλεύουν εκατομμύρια άνθρωποι για σένα. με τη μονοκαλλιέργεια, πρόσεχε δεν μιλάω για το gardening για την κηπουρική, κηπουρική υπήρχε και τώρα άμα πας σε φυλές που έχουν διατηρήσει, εάν πήγαινες σε φυλές που έχουν διατηρήσει τον παλιό τρόπο, βάζανε τα

καλαμπόκια τους βάζανε .... Αλλά δεν πηγαίνανε να ξεγερσώσουνε κάπου μία πεδιάδα να την κάνουν κάτι και άντε και του χρόνου πάλι και του χρόνου πάλι και τα λοιπά. Ήταν πιο μικρό και πολύ κοντά σε αυτό που ονομάζουμε στη περμακουλτούρα βιοποικιλότητα δηλ ότι θέλουμε συνέργειες ανάμεσα στα φυτά, δεν πάμε και λέμε α τι είναι εδώ; Το πήρα. Τι έχω; Έχω ξάδερφο που πουλάει στάρι. Ωραία, θα βάλω στάρι. Αυτό προέρχεται από μία φιλοσοφία η οποία λέει ότι αυτή η γη είναι κάτι το οποίο είναι άψυχο δεν έχει κανένα δικό του, δεν έχει κάποια αυθύπαρκτη αξία αλλά έχει αξία χρήσης και μόνο. Δικής μου χρήσης, επειδή εγώ έχω σε κάτι χαρτιά το όνομά μου.

Ερ.: σε συνέχεια αυτού του πολύ ενδιαφέροντος θέματος που θέτεις με την μονοκαλλιέργεια, αν κάναμε την αναγωγή σε ένα άλλο μέγεθος που λέγεται χρήμα, το οποίο ουσιαστικά εκτός από την μονοκαλλιέργεια ή τις μονοκαλλιέργειες που χρησιμοποιούμε γενικά στη ζωή μας, υπάρχει και η λεγόμενη μονοκαλλιέργεια του χρήματος, για παράδειγμα στην ελληνική επικράτεια για να το φέρω στα μέτρα μας, πριν γίνει η μετάβαση στην οικονομική ένωση είχαμε τη δραχμή και αντίστοιχα τα άλλα νομίσματα. Τώρα στον ευρωπαϊκό χώρο έχουμε τη μονοκαλλιέργεια του ευρώ, πόσο βιώσιμο είναι αυτό σε αντίθεση με την πολυκαλλιέργεια ή τη βιοποικιλότητα που θα λέγαμε; Θα με ενδιέφερε η άποψή σου.

Γ.Θ : το πόσο βιώσιμο είναι το βιώσαμε. Μπορεί να είχες 1 εκ. στην τράπεζα αλλά στην πραγματικότητα είχες 60 ευρώ. 60 ευρώ μπορούσες να βγάλεις. Άρα λοιπόν το ότι τότε σταμάτησαν να δουλεύουν επιχειρήσεις, έκλεισαν χιλιάδες επιχειρήσεις. Κάποια στιγμή στην αρχή έβγαιναν 1000 καινούριοι άνεργοί/εργάσιμη ημέρα, 20-25.000 άτομα το μήνα και νέοι άνεργοι. Είναι προφανές καμία μονοκαλλιέργεια δεν είναι βιώσιμη γι αυτό δε βλέπεις πουθενά στη γη, σε κανένα φυσικό υποσύστημα δεν είναι μονοκαλλιέργεια. Σε βάθος χρόνου τουλάχιστον.

Ερ.: σωστά, αυτό βέβαια που επικεντρώθηκες τώρα το παράδειγμα, έχει να κάνει με τα capital controls. Είναι μία συγκεκριμένη χρονική περίοδος στην Ελλάδα. Γενικότερα όμως, η έλευση του ευρώ η οποία δημιούργησε αυτή τη νομισματική ένωση που ουσιαστικά υπήρχε μία πολυ-πραγματικότητα με πολλαπλά νομίσματα, πολλαπλά χρήματα μέσα στην Ευρώπη, που ήταν ουσιαστικά μια πολυκαλλιέργεια αν θεωρήσουμε ενιαίο το χώρο, το οποίο είναι λάθος βέβαια, απλά το κάνουμε σαν. .... Μοντελοποιούμε λίγο αυτή τη στιγμή να μιλήσουμε λίγο πιο αφαιρετικά και μετά θα ξαναπάμε ολιστικά. Αν θεωρήσουμε λοιπόν ότι αυτή η πολυκαλλιέργεια χρημάτων τα οποία βρίσκονταν σε μία συνεχή επικοινωνία και αλληλεξάρτηση μεταξύ τους, περιορίστηκε δραστικά και δραματικά και έγινε ένα νόμισμα, επειδή μας είπαν ότι αυτό θα έχει πολλαπλά οφέλη για την οικονομία και τις ζωές μας και το βιοτικό επίπεδο. Ουσιαστικά όμως βλέπουμε όλοι ότι σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν αρκεί να υπάρχει ένα κυρίαρχο νόμισμα το οποίο καθορίζει τις ζωές όλων μας. Και υπάρχουν παραδείγματα στο λέω αυτό αν μου επιτρέψεις γιατί τοπικά επειδή μιλήσαμε πριν για την περμακουλτούρα και τον τοπικισμό με την καλή έννοια, παράδειγμα στη Γερμανία υπάρχουν 87 περιφερειακά νομισματικά συστήματα παράλληλα με το ευρώ, είναι αριθμός ρεκόρ, στην Ισπανία υπάρχουν αντίστοιχες εφαρμογές και αντίστοιχα σχήματα, στη Βρετανία, στη Γαλλία παντού. Εδώ στην Ελλάδα ξεκίνησαν τα τοπικά νομίσματα, εντός εισαγωγικών τοπικά νομίσματα, κυρίως ήταν αντιπραγματισμός ή ανταλλαγή υπηρεσιών χωρίς χρήματα και δεν κάναμε αυτό το κρίσιμο κατ' εμέ τουλάχιστον βήμα ώστε να αναπτυχθεί μία πολυκαλλιέργεια. Πως το αντιλαμβάνεσαι αυτό το πράγμα αν έχεις άποψη γι αυτό;

Γ.Θ : θα απαντήσω στην ερώτηση κυρίως αν και υπάρχει μια ιστορική διαδικασία δεν είναι κάτι τόσο απλό. Και θα μου επιτρέψεις να ξεκινήσω βιοματικά. Εγώ όταν άκουσα κάποια στιγμή παρακολουθούσα έτσι λίγο τις ειδήσεις, δεν

ασχολιόμουν μέχρι το 2007, 2008 με τα κοινά να δω τι γίνεται. Μόνο σε σχέση με ξέρεις εφημερίδες κλπ. Όταν άκουσα κάποια στιγμή, άρχισε να γίνεται αισθητή η κρίση στην Αμερική το 2008 και ειδικά όταν είπε ο Καραμανλής ο τότε πρωθυπουργός ότι η Ελλάδα είναι

Ερ.: θωρακισμένη ναι

Γ.Θ : θωρακισμένη απέναντι στην κρίση εγώ τρομοκρατήθηκα. Και λέω κάτσε να δω τι γίνεται και άρχισα μια έρευνα με την οποία είχα να ασχοληθώ δεκαετίες πολλές από φοιτητής και μάλιστα τότε την είχα κάνει από τελείως διαφορετική σκοπιά κυρίως από τη σκοπιά την πολιτική. Τώρα το κοιτάξα να δω από πολύ περισσότερες άμα θέλεις θεωρήσεις. Με λίγα έμπαινα στο bloomberg στο guardian σε διάφορα site που δεν ήταν site που φωνάζανε μάλλον φωνάζανε αλλά με άλλο τρόπο. Προσπαθούσα να καταλάβω τι γίνεται. Έβλεπα συνεντεύξεις ή διάβαζα υπερπλούσιων που είχαν άποψη στο δημόσιο κλπ. Τότε θυμήθηκα κάποιες παλιότερες συζητήσεις για τα εναλλακτικά νομίσματα με τα οποία η σχέση μου ήταν κυρίως από το χώρο της τέχνης της σύγχρονης τέχνης τα είχα ακούσει πρώτη φορά, και λέω νάτο. Τι γίνεται σε μια χρηματοπιστωτική κρίση, τραβάνε το χρήμα από την αγορά αυτό είναι το απλούστερο αυτό είναι αυτό που γίνεται. Και βλέπεις ένα παράδειγμα που δεν ανέφερες στα παραδείγματα που είπες πριν, το ..... της Ελβετίας WIR το οποίο είναι συνεχώς σε λειτουργία από το 1936 και εκατοντάδες χιλιάδες επιχειρήσεις και ανθρώπους που δουλεύουν με αυτό. Και κατά τη γνώμη μου είναι το πιο σίγουρα το πιο μακρόχρονο αλλά και πιθανόν αυτό που πραγματικά γίνονται συναλλαγές που χρησιμοποιεί ο κόσμος για συναλλαγές και μπίζνες το μπίζνες. Τώρα δε νομίζω ότι υπάρχει κάτι άλλο τόσο πετυχημένο στον πλανήτη. Το ..... στην Αργεντινή είδες ότι κάποια στιγμή μόλις πήγε να γίνει λίγο απειλητικό το χαρακτήρισαν τρομοκρατικό εργαλείο στη γερουσία των ΗΠΑ. Στην Αγγλία τα LETS που είναι κυρίως ή τα διάφορα νομίσματα που κάνουν διάφορες ομάδες το ..... κλπ είναι κυρίως περισσότερο συμβολικά δεν είναι κάτι στο οποίο γίνονται πολλές συναλλαγές. Με μια, προτιμώ να μην το χαρακτηρίσω κάπως, είναι δηλ ένα εργαλείο το οποίο περισσότερο κάποιιο άνθρωποι λένε κάναμε κάτι α να το δείχνουμε

Ερ.: είναι το άλλοθι που ανέφερες και στην αρχή

Γ.Θ : τα 10 rounds του Bowie είναι προφανώς το πιο χαρακτηριστικό και διάσημο

Ερ.: συμφωνώ μαζί σου

Γ.Θ: οπότε είναι κάτι που μπορεί να το πει κανείς και σαν ελιτίστικο. Υπάρχουν στην Αφρική κάποια νομίσματα στην Κένυα τα οποία έχουν κάποια διαίσθηση πάλι σε κάποιο συγκεκριμένο κομμάτι του πληθυσμού αλλά υπάρχουν και άλλοι τρόποι δηλ όχι μόνο τα νομίσματα ένα πολύ ενδιαφέρον πείραμα που υπάρχει δε θυμάμαι που μπορώ να ψάξω να το βρω να στο δείξω να στο στείλω, είναι ότι σε κάποια από τις παραγκουπόλεις του πλανήτη ο δήμαρχος ζητάει ή κάποιο κοινοτικό συμβούλιο ζητάει από τους κατοίκους να τους πάνε σακούλες με σκουπίδια πλαστικά κλπ και τους δίνουν σε αντάλλαγμα εισιτήρια για το λεωφορείο. Γενικά υπάρχουν διάφοροι τρόποι μη χρηματικής οικονομίας, τα εναλλακτικά νομίσματα είναι ένα. Γιατί δεν έχουν πάει τα εναλλακτικά νομίσματα στην Ελλάδα. Αυτά τα νομίσματα θα τα έλεγα κοινοτικά νομίσματα. Και δεν έχουν πάει τα νομίσματα γιατί δεν υπάρχουν κοινότητες. Μέσα στις πολύ μικρές κοινότητες που υπάρχουν υπάρχει αχρήματη ανταλλαγή και λειτουργούν κάποια από αυτά. Αλλά είναι πιο εύκολο να πας σε μια κοινότητα να πεις ρε παιδιά είναι πιο απλό στην Ελλάδα να πεις ρε παιδιά το ΣΚ βάρω, δεν έρχεστε να βάλετε ένα χεράκι και να κεράσω τις μύρες μετά; Παρά να μπει σε μια διαδικασία να μπει σε μια τράπεζα χρόνου που τους ξέρεις όλους και να πεις ότι αυτό και έχω τόσες ώρες. Για μας τουλάχιστον στην Ελλάδα νομίζω είναι πιο

εύκολο το αχρήματο παρά το κοινοτικό νόμισμα. Έχω συμμετάσχει και έχω ξεκινήσει τουλάχιστον δυο τρία και έχω συμμετάσχει σε αρκετά δεν, δυστυχώς είναι όπως το είπες από την αρχή, όπως το έθεσες από την αρχή, δεν υπήρχε επιτυχία αλλά δεν υπάρχει γενικά επιτυχία. Δηλ αυτά που λες στη Γερμανία τα οποία είχα την εντύπωση ότι είναι αρκετά περισσότερα, θα ήθελα να μάθω το ποσό των συναλλαγών που γίνονται με αυτά τα νομίσματα.

Ερ.: θα το βρω και θα στο στείλω

Γ.Θ.: οπότε αυτοί έχουν, και μάλιστα έχω δει και τις καμπύλες τους οι οποίες είναι πολύ ενδιαφέρουσες. Μόλις πέφτει η κυκλοφορία του ελβετικού νομίσματος, ανεβαίνει το δικό τους. Αλλά έχουν έτοιμη την υποδομή

Ερ.: ασφαλώς έχουν έτοιμη την υποδομή και η βασική φιλοσοφία όπως θα ξέρεις και συ αφού έχεις ασχοληθεί σε αυτού του τύπου τις πρωτοβουλίες είναι ότι είναι αντικυκλικά νομίσματα. Δηλ όταν η οικονομία είναι σε άνθιση αυτά μαζεύονται και όταν η οικονομία είναι σε κάμψη και ύφεση αυτά κυκλοφορούν περισσότερα για να δώσουν αγοραστική δύναμη στον κόσμο. Ενώ το ευρώ από μία έρευνα που έχω κάνει από τη μέρα που ξεκίνησε στην Ελλάδα μέχρι και πριν από δύο χρόνια η μέση κυκλοφοριακή ταχύτητα ήταν 1,7 δηλ έκανε 1,7 περιστροφές το ευρώ από τη χώρα και έφευγε ενώ το βιρ έχει δείξει ότι μέσα στην Ελβετία ότι είχε κυκλοφοριακή ταχύτητα της τάξης του 5 ή 6 φορές. Το οποίο είναι ασύλληπτο σε σχέση με το 1,7.

Γ.Θ.: αυτό το 6 με 7 που λες το έχω ακούσει και σε άλλα τοπικά νομίσματα

Ερ.: υπήρχε και η πρωτοβουλία στην Αυστρία η γνωστή το Worgl πχ το οποίο το θεωρούν ΤΟ παράδειγμα είχε μέση κυκλοφοριακή ταχύτητα 400! Καταλαβαίνεις για τι δύναμη μιλάμε. Το οποίο το έκλεισε βέβαια η κεντρική τράπεζα της Αυστρίας.

Γ.Θ.: ακριβώς το έκλεισε ένα είναι αυτό και ένα δεύτερο είναι τότε ακριβώς που είχε καταρρεύσει το επίσημο νόμισμα. Γι αυτό και είχε ποσοστό ανεργίας δε θυμάμαι πόσο είχε τότε και ουσιαστικά υπήρχαν άνθρωποι που ζούσαν από το βέργκι όπως υπήρχαν άνθρωποι που ζούσαν από το troque. Στην αργεντινή που επιβίωσαν λόγω του troque.

Ερ.: υπάρχει και παλιότερο παράδειγμα βέβαια το 1815 στα channel islands. Στα νησιά της Μάγχης. Στο Gurnsey θα σου στείλω το υλικό αν θέλεις έχει τρομερό ενδιαφέρον το βρήκα μέσα από

Γ.Θ.: ναι δεν το ήξερα, θα το θελα να το δω

Ερ.: ότι έτρεξε πάρα πολλά χρόνια και είναι αυτοί βέβαια που καταλήξαν να είναι φορολογικοί παράδεισοι. Αλλά το 1815 έχοντας τελειώσει οι Ναπολεόντειοι πόλεμοι η οικονομία τους ήταν ρημαγμένοι γιατί ήταν με τους Εγγλέζους προφανώς, μια το έπαιρναν οι Γάλλοι μια το έπαιρναν οι Εγγλέζοι το νησί και αποφασίσανε και κάνανε σαν αυτό που έγινε στο Worgl ή στο άλλο νόμισμα το γερμανικό, το Wara. Υπάρχει μια προϊστορία και μία ιστορία σε όλα αυτά τα πράγματα που αν θέλουμε να έχουμε μνήμη ουσιαστικά και με 5-10 βασικές σχεδιαστικές αρχές θα μπορούσαμε να τα εφαρμόσουμε. Και θέλω να σε ρωτήσω στα εγχειρήματα που έχεις συμμετάσχει υπήρχε κάποιος σχεδιασμός; Η ελάτε παιδιά να μαζευτούμε εγώ σαν Γ. ξέρω αυτά εσύ σα Μ ξέρεις αυτά ελάτε να τα βάλουμε και ότι βγει.

Γ.Θ.: αυτά που είχα συμμετάσχει εγώ ήταν όλα grassroots. Αλλά υπάρχουν διάφορες ομάδες οι οποίες πιθανόν τώρα να μην είναι τόσο ενεργές αλλά πχ είχε έρθει εδώ ο Thomas Greco και είχε κάνει διάφορα εργαστήρια στα οποία είχα πάρει, επίσης, μέρος.

Ερ.: είχαμε συναντηθεί και εκεί

Γ.Θ.: οκ, άρα είχαμε συναντηθεί και εκεί, έρχεται ο Matthew Sleighter, τον ξέρεις αφού τα παρακολουθείς, άρα λοιπόν υπάρχει μια κινητικότητα σε σχεδιαστικό επίπεδο. Από κει και πέρα εγώ προσωπικά δεν είδα κάτι αποτελεσματικό. Αλλά θεωρώ ότι το βασικό πρόβλημα δεν είναι η

- τεχνολογία. Το βασικό ζήτημα για να λειτουργήσει ένα κοινοτικό νόμισμα δεν είναι το νόμισμα είναι η κοινότητα.
- Ερ.: ακριβώς, το κράτησα αυτό που είπες πριν και είναι πολύ σημαντικό αυτό. δεν υπάρχουν κοινότητες τελικά μέχρι στιγμής. Αυτό ακούγεται εντελώς αφοριστικό κατά τη γνώμη σου;
- Γ.Θ : ακούγεται αφοριστικό με την έννοια ότι υπάρχει κοινότητα λογισμικού, αλλά δεν είναι κοινότητες με την έννοια ότι .... Ας πούμε για παράδειγμα επιτυχημένα νομίσματα είναι αυτά τα οποία.....
- Γ.Θ : να χεις εμπιστοσύνη ο ένας στον άλλον γιατί το βασικό με τα νομίσματα όπως ξέρεις αφού το ψάχνεις είναι ότι υπάρχει από κάτω εκεί που λείει εγγυάται από την Τράπεζα της Αγγλίας, εγγυάται από την ευρωπαϊκή κεντρική τράπεζα. Αυτό είναι το βασικό για αυτό χρησιμοποιούμε ευρώ και δε χρησιμοποιούμε ξέρω γω ... περισσότερα ή φασούλι. Το φασούλι το ξέρεις φαντάζομαι.
- Ερ.: ναι
- Γ.Θ : την περισσότερα δεν την ξέρεις γιατί ήταν ένα νόμισμα που είχαμε ξεκινήσει εδώ αλλά δεν πήγε δεν έγινε κοινότητα
- Ερ.: θα σε ενδιέφερε στο πλαίσιο της κοινωνικής .... Κι εγώ συμμετείχα σε κοινωνική συνεταιριστική στην 180 Μοίρες η οποία μη αντέχοντας τη γραφειοκρατία την υπέρμετρη αυτά κλείσαμε, φτάσαμε σε ένα σημείο οριακά και το σταματήσαμε. Εμείς κάναμε πηδ σε κοινωνικό επίπεδο. Δεν ξέρω αν θα σας ενδιέφερε να εντάσσαμε και κάποια τέτοια μορφή πρωτοβουλίας μέσα στη δική σας κοινωνική συνεταιριστική
- Γ.Θ: αυτό θα ήθελα να το δούμε λίγο για να καταλάβω, να το δούμε λίγο πιο συγκεκριμένα γιατί δεν καταλαβαίνω με ποιο τρόπο νομίζεις ότι θα μπορούσε να ενταχθεί αλλά το συζητάμε....
- Ερ.: από τη στιγμή που έχεις την περμακουλτούρα, η περμακουλτούρα δεν είναι η καρδιά του συστήματός σας;
- Γ.Θ : η περμακουλτούρα κυρίως με την έννοια των ηθικών αρχών, γιατί άμα βάλεις την περμακουλτούρα μέσα και βάλεις το λουλούδι της περμακουλτούρας σε αυτή την περίπτωση δεν υπάρχει κάτι στον ανθρώπινο πολιτισμό που να είναι απέξω. Από τη στιγμή που μιλάμε για permanent culture και όχι για permanent agriculture πια εδώ και πολλά χρόνια ήδη από τη δεκαετία του 80, σαφώς μιλάμε για τον πολιτισμό μας. Άρα λοιπόν αν με ρωτήσεις ως άνθρωπο, ναι έχω άποψη. Αν με ρωτήσεις ως επιχείρηση ως μέλος μιας κοινωνικής επιχείρησης θα σου πω καταρχήν ως συνεταιρισμός θα πρέπει να το συζητήσουμε σαν ομάδα
- Ερ.: Ασφαλώς
- Γ.Θ : και ούτω κάθε εξής. Μια επιχείρηση είναι ένα legal entity το οποίο λειτουργεί με κάποιες άλλες αρχές
- Ερ.: ρίχνω ένα σποράκι και γω και απλά θα ήθελα στο βαθμό που θα ενδιαφερόσασταν και σεις, εγώ σου μιλάω ανοιχτά για πιθανή ένταξή μου ως μέλος. Όχι για διοικουσες επιτροπές γιατί δεν είναι αυτός ο σκοπός μου αλλά να παρακολουθώ και την ίδια τη δουλειά σας και να συμμετέχω και στο πλαίσιο της έρευνάς μου της διδακτορικής που είναι ενεργή έρευνα αλλά και ως ενεργό μέλος αυτής της κοινότητας.
- Γ.Θ : σε σχέση με αυτό έχει σημασία αυτό που θα σου πω τώρα γιατί με έχει ρωτήσει αρκετός κόσμος θέλουμε και θέλουμε κι εμείς εννοείται. Η καλύτερή μου θα είναι! Αλλά τι γίνεται με τον καινούριο νόμο, ότι τα μέλη της κοινσεπ πρέπει να είναι και εργαζόμενοι στην κοινσεπ. Δηλ στην πραγματικότητα αν είμαστε 5 άνθρωποι για παράδειγμα τώρα που είμαστε, κι έχουμε 5 εργαζόμενους κάποια στιγμή που θα αρχίσουμε να κάνουμε πράγματα, σε αυτή την περίπτωση 3 από τους εργαζόμενους πρέπει να είναι μέλη της κοινσεπ. Δηλ το να μπουν απλά ως μέλη αν δεν έχουν οικονομική

δραστηριότητα άρα και πρόσληψη είναι ένα πρόβλημα γιατί δε μπορείς μετά να προσλάβεις εξωτερικούς εργαζόμενους για λίγο ή για πολύ. Κατάλαβες τι εννοώ;

- Ερ.: ναι
- Γ.Θ : ακόμα τι να πληρώνετε αφού δεν έχετε έσοδα, έλα να γίνω μέλος και να μην... αφού μέλος είμαι δε χρειάζεται να με πληρώνετε. Αλλιώς πρέπει να υπογράψουμε σύμβαση. Και αναγκαστικά θα υπογράψουμε σύμβαση γι αυτό το λόγο. οπότε εάν έχεις κάποια σκέψη που θα μπορούσε ... θυμίζω ότι η Κοιν.Σ.Επ είναι επιχείρηση
- Γ.Θ : ωραία, άρα λοιπόν έχεις κάποια σκέψη η οποία με ένα έστω και αρχικό πλάνο business plan με τα οποία θα μπορούσε να έρθουν έσοδα στην επιχείρηση, τα οποία να πάρεις εσύ δεν έχει σημασία, δε θέλω εγώ να πάρω λεφτά από κάτι που θα κάνεις εσύ, απλά να φαίνεσαι ως ενεργό οικονομικά μέλος, τότε το συζητάμε. Κατά τα άλλα θα χαρώ να τα πούμε ή να σε δούμε και σε συνεδρίαση
- Ερ.: εν εσχάτη περιπτώσει εμένα με ενδιαφέρει να παρατηρήσω σε βάθος και όχι να παρατηρήσω και να φύγω μ ενδιαφέρει να δω πως μπορεί να εξελιχθεί αυτή η δράση και η δραστηριότητα που υπάρχει. Συνολικά όχι μόνο στη δική σου κοινωνική επιχείρηση που συμμετέχεις, συνολικά δηλ πως θα γίνει αυτή η υπέρβαση ούτως ώστε .... Εμένα με ενδιαφέρει να δω βιώσιμες κοινωνικές επιχειρήσεις γιατί τελικά αυτή η χώρα το μόνο που κάνει είναι να αυξάνει την ανεργία να χεις το ίδιο το κράτος να θέλει την ανεργία διότι λαμβάνει επιχορηγήσεις απ έξω, να φεύγει κόσμος συνέχεια εκτός Ελλάδας ενώ μπορεί να μείνει εντός Ελλάδας και να παλέψει ... δεν ξέρω ... θέλω να το παρατηρήσω και να συμμετέχω σε αυτό ενεργά
- Γ.Θ : Μανώλη, έχεις βάλει πάλι πάρα πολλά θέματα. Πρώτον για το τι θέλει το κράτος δεν ξέρω αυτό το αφήνω απέξω προτιμώ να μην το σχολιάσω. Το ότι φεύγει ο κόσμος εκτός Ελλάδας ή το ότι δεν γίνονται επιχειρήσεις είναι άλλα θέματα. Ας πούμε το ότι φεύγει ο κόσμος εκτός Ελλάδας ... ή μάλλον ας πάμε ανάποδα, γιατί δεν κάνει ο κόσμος ο νέο κόσμος επιχειρήσεις. Πρώτον γιατί δεν έχει δει επιτυχημένες κοινωνικές επιχειρήσεις. Δεν υπάρχει παράδειγμα δεν υπάρχει ιστορία. Άρα λοιπόν εμείς έχουμε την υποχρέωση εκτός από επιτυχημένη και βιώσιμη κοινωνική επιχείρηση αναλαμβάνουμε και την ιστορική ευθύνη της δημιουργίας ιστορίας, την ιστορική ευθύνη της δημιουργίας παραδείγματος. Γιατί το παράδειγμα που έχουν τώρα οι νέοι άνθρωποι στην επαρχία πχ για τους συνεταιρισμούς είναι «Συνεταιρισμός; Συνεταιριστική επιχείρηση; Μακριά κι αλάργα». Άρα λοιπόν νομίζω ότι έχω πιάσει διάφορα από αυτά που ρώτησες. Νομίζεις, είναι κάποια ερώτηση που δεν απάντησα;
- Ερ.: για τον πολιτισμό θα θελα να μιλήσουμε λίγο που αναφέρθηκες στην αρχή με αυτό το φεστιβάλ. Δηλ μία από τις βασικές αρχές στην έρευνά μου είναι η δουλειά του Steiner του ανθρωποσόφου
- Γ.Θ : ναι
- Ερ.: Ο Steiner είπε διάφορα. Μίλησε και για το κοινωνικό τρίπτυχο, έχει δώσει μια σειρά διαλέξεων για την παγκόσμια οικονομία. Το έχεις γνωστό αυτό το σύνολο των διαλέξεων;
- Γ.Θ : έχω την εντύπωση ότι το έχω κάπου αυτό δε σημαίνει ότι το έχω διαβάσει όμως
- Ερ.: αν δεν το έχεις και θα σ ενδιαφερε μπορώ να στο στείλω είναι τα σεμινάρια για την παγκόσμια οικονομία . Όπως οτιδήποτε πάνω στη φύση έτσι και το χρήμα πρέπει να φθείρεται να πεθαίνει, γεννιέται αναπτύσσεται πεθαίνει. Σε αντίθεση με το υπάρχον χρήμα δεν πεθαίνει ποτέ.
- Γ.Θ : όχι μόνο αυτό, συνέχεια γεννάει άλλο
- Ερ.: συνέχεια γεννάει άλλο το οποίο είναι εντελώς παράδοξο και ο σύνθετος ανατοκισμός όπως λέμε είναι η βόμβα στα θεμέλια του πολιτισμού που έχει

εκραγεί βέβαια αλλά τέλος πάντων. Εγώ θα ήθελα λοιπόν για να κλείσουμε εάν δεν έχεις αντίρρηση, θεωρείς τελικά ότι η κοινωνική οικονομία μπορεί να συμβάλλει στην ενδυνάμωσή της να μειώσει την ανεργία στη χώρα και να αποτελέσει ένα βιώσιμο μοντέλο ανάπτυξης;

Γ.Θ : η κοινωνική οικονομία από μόνη της πρώτα από όλα ας το δούμε ανά επίπεδο. Δηλ. η grassroots κοινωνική οικονομία δηλ αυτό που προσπαθούμε να κάνουμε εμείς και όχι μόνο εμείς πολλοί άνθρωποι ακόμη, χωρίς την παραμικρή οικονομική υποστήριξη όπως όλες οι startup έχει 95% άντε να έχει 90% πιθανότητες αποτυχίας. Μιλάμε για επιχειρήσεις και οι κοινωνικές επιχειρήσεις μπορεί να έχουν να μην λίγο μεγαλύτερη ας πούμε βιωσιμότητα ως startup αλλά δεν έχουν και απόλυτη βιωσιμότητα. Από τις 1200 και ... 1300 και αν θυμάμαι καλά που υπάρχουν στην Ελλάδα ελάχιστες είναι πραγματικά ενεργές. Άρα από μόνη της η από τα κάτω προσπάθεια έχοντας όλο το υπόλοιπο σύστημα αντίθετο είναι σχεδόν αδύνατο να επιφέρουμε τόσο δραματικές αλλαγές στο οικονομικό τοπίο όπως τις περιέγραψες. Χρειάζεται αλλαγή στην κεντρική πολιτική, χρειάζεται να πουν τα Υπουργεία ότι όντως ή να πουν οι κατά τόπους δήμοι ότι όντως θα προσπαθήσουμε να πάρουμε όταν υπάρχει μια κοινωνική επιχείρηση θα προσπαθήσουμε να πάρουμε αυτούς. Αυτό δεν γίνεται δεν είναι μέσα στη λογική του καπιταλισμού στον οποίο ζούμε έτσι κι αλλιώς. Εκεί σου λέει ότι εγώ ως δήμος θέλω να αγοράσω φωτιστικά βγάξω μια προκήρυξη και δεν είμαι σίγουρος ότι το να αλλάξεις αυτό το πράγμα είναι καλό γιατί μετά όλοι θα κάνουν μια κοινσεπ.

Ούτε τα κοινωνικά νομίσματα. Θέλει μία ολιστική προσέγγιση και αυτό. Δηλ το κομμάτι της κοινωνική οικονομίας πρέπει να είναι το ένα κομμάτι. Αν ταυτόχρονα δε στήσεις κοινότητες που θα βοηθάνε τους μεγάλους ανθρώπους κλπ δηλ θέλει μια προσπάθεια για τοπικοποίηση της κάλυψης των αναγκών οπότε τότε και να μην έχει τυπική οικονομική μεγέθυνση του ΑΕΠ οι άνθρωποι μπορούν να είναι καλά χωρίς μεγέθυνση.

Ερ.: οπότε εσύ τώρα σαν κοινσέπ, αν θέλεις μπορούμε να σταματήσουμε εδώ εάν αντέχεις ακόμα θα ήθελα μια-δυο ερωτήσεις

Γ.Θ : δεν έχω κανένα πρόβλημα, ας πούμε δεν ξέρω αν ξέρεις, συγγνώμη για να προσθέσω κάτι σε σχέση με τη βοήθεια στους ηλικιωμένους, το ξέρεις το Fureai Kirru στους γιαπωνέζους;

Ερ.: το Fureai Kirru, βέβαια

Γ.Θ : καταλαβαίνεις γιατί μιλάω, άρα δεν πρέπει να δούμε μόνο το οικονομικό πράγμα του θέματος

Ερ.: ασφαλώς και συμφωνώ μαζί σου

Γ.Θ : συγγνώμη που μιλάω και έτσι ελεύθερα, αλλά ξέρεις όταν οι άνθρωποι μιλάνε για το οικονομικό συνήθως ακόμα και όταν μιλάς για κοινωνική οικονομία, για κοινωνικά νομίσματα δεν καταλαβαίνουν ότι η οικονομία είναι ένα εργαλείο δεν είναι σκοπός. Η οικονομία είναι το εργαλείο όλα αυτά είναι ένα εργαλείο να βοηθάει τους ανθρώπους να καλύψουν τις ανάγκες τους Δεν είναι ο πύθηνος στην πλάτη μας που έχει γίνει

Ερ.: ασφαλώς, συμφωνώ μαζί σου

Ερ.: Μετακινούμενος από μία άτυπη μορφή μία άτυπη οργάνωση σε μία τυπική οργάνωση όπως είναι η Κοιν.Σ.Επ υπήρχε κάποιος συγκεκριμένος λόγος γι αυτός υπήρχε κάποια μειονεκτήματα γι αυτά που θέλατε να κάνετε ως ομάδα και μπορείς να τα κάνεις τώρα ως επιχείρηση; Αν μπορώ να ρωτήσω ή αν ρωτάω σωστά;

Γ.Θ : πρώτα απ όλα το social impact. Τι εννοώ, αν εγώ παράγω ας πούμε για παράδειγμα, τόσα χρόνια σου είπα ότι κάνω διάφορα εργαστήρια ηλιακά αερόθερμα, τα φεστιβάλ κλπ, εμπλέκομαι σε συζητήσεις για την κοινωνική οικονομία σε όλα τα επίπεδα, για την κηπουρική, μ αρέσει πάρα πολύ το χόμα, προσπαθώ, για την υγεία πάω και παρακολουθώ πράγματα λοιπόν

είναι αρκετά ολιστικά μέσα σε αυτό το θέμα. Όμως, κάνεις εργαστήριο για ένα ηλιακό αερόθερμο παράδειγμα έχω κάνει πάρα πολλά σε πάνω από 400, 500 ανθρώπους ίσως, στο τέλος ξέρεις τι γίνεται; Πρώτον, από τι έχω δει τα 4 χρόνια τώρα, δεν το έχει κάνει κανείς, μέχρι τώρα το έχει κάνει 1 άνθρωπος από όσους ξέρω, από όπου έχω περάσει και έχω διδάξει και τα evaluations που έχω πάρει δεν είναι άσχημα, διδάσκω από πάρα πολλά χρόνια οπότε το έχω λίγο. Και έρχονται αντίθετα, έρχεται στο τέλος των εργαστηρίων άνθρωποι τύπου 20% και σε ρωτάνε πόσο κάνει και αν μπορείς να ρθεις να το φτιάξεις. Εγώ μέχρι τώρα δεν ήθελα καθόλου, δηλ αυτό που με ενδιέφερε ήταν να απλωθεί η γνώση, δε με ενδιέφερε να γίνω παραγωγός ξαφνικά ηλιακών φούρνων. Αυτό που με ενδιέφερε είναι να μπορέσει ο κόσμος να κάνει μόνος του τζάμπα στην ταράτσα του με τους φίλους τους και μετά να πάνε και στην ταράτσα του φίλου τους και μετά εκεί που είναι 5 να γίνουν 10 και να γίνουν 1000 ομάδες μετάβασης. Όμως ο κόσμος ο πολιτισμός, για να γυρίσουμε στον πολιτισμό μας, τι έχουμε μάθει; Έχουμε μάθει ότι χρειαζόμαστε κάτι πάω και το αγοράζω. Ότι δουλεύω παίρνω λεφτά τι χρειαζόμαστε; Να πληρώσω το ρεύμα γιατί χρειαζόμαστε ζέστη. Πως έχω ζέστη; Με το πετρέλαιο. Χρειαζόμαστε λεφτά να αγοράσω το πετρέλαιο. Δεν έχει μάθει ο κόσμος να .....

Υπάρχουν ορισμένοι άνθρωποι πολύ λίγοι άνθρωποι που ασχολούμαστε με αυτά. Πολύ λίγοι άνθρωποι. Οπότε αν το πρόβλημά μου, αν το ζήτημα είναι πραγματικά να βοηθήσω με έναν ελάχιστο τρόπο όσο μπορώ τη γη και τους ανθρώπους παίρνοντας και γω ένα δίκαιο μερίδιο όπως λέει η περιμακουλτούρα, αν αυτό θέλω να το κάνω σε μεγαλύτερη κλίμακα τι κάνω; Αφού δεν κάνετε μόνοι σας παιδιά ηλιακούς φούρνους αφού δεν πάτε μόνοι σας να αγοράσετε ηλιακούς φούρνους από το e-bay ηλιακούς φούρνους, έχει, τι θα κάνω; Θα κάνω ηλιακούς φούρνους έτσι όπως λέω εγώ και όταν έρχεσαι και με ρωτάς στο σεμινάριο αν κάνεις ηλιακούς φούρνους, αν κάνω έτσι που θα κάνω και δωρεάν σεμινάριο, θα πω παιδιά ναι κάνω και ηλιακούς φούρνους αλλά υπάρχουν και τα σχέδια εκεί μπορείτε να τα κατεβάσετε να τα φτιάξετε μόνοι σας αλλά αν θέλετε ξεκινήστε σελίδα μπορείτε να σας το πουλήσουμε εμείς. Και αυτό το πράγμα να είναι νόμιμο, από τη στιγμή που μπαίνω σε μια οικονομική διαδικασία δε θέλω να το κάνω εντάξει έλα από το σπίτι φτιάξτο μου και ok. Έτσι γιατί το τίμιο μέρισμα που λέει η περιμακουλτούρα ξέρεις τι σημαίνει για μένα όταν εμπλέκεσαι σε αυτό το σύστημα; Γιατί εμπλέκεσαι θες δε θες, σ αυτόν τον πολιτισμό είσαι, σημαίνει ότι πρέπει να φροντίσεις τους μεγάλους ανθρώπους που σημαίνει ότι πρέπει να πληρώσεις την ασφάλειά σου, να πληρώσεις το ΙΚΑ – τι βάζεις... έτσι ώστε οι ηλικιωμένοι, οι συνταξιούχοι να πάρουν στο τέλος τους μήνα τις συντάξεις τους. Αυτό σημαίνει τίμιο μέρισμα. Το τίμιο μέρισμα είναι μέσα στο χρόνο φροντίζουμε τις παλιές γενιές φροντίζουμε τις επόμενες γενιές και φροντίζουμε και εμάς.

- Ερ.: Κάπου εδώ θα σταματήσουμε τη συνέντευξη Γιώργο. Σε ευχαριστώ θερμά για την κουβέντα που είχαμε και την ουσιαστική συμβολή σου στην έρευνα
- Γ.Θ : Ευχαριστώ και εγώ και καλά αποτελέσματα

Ημιδομημένη συνέντευξη με τον John Fullerton, Πρόεδρος της Capital Institute και πρώην managing director της JP Morgan

Θέμα: **Αναγεννητικά Οικονομικά, χρηματοοικονομική, κοινωνική χρηματοοικονομική**

Ημερομηνία: **20/1/2018**

Είδος συνέντευξης: **μέσω Skype**

Dear Mr Fullerton,

Thank you for your kind acceptance to participate in the qualitative research field of my PhD by providing your valuable insights on the field. Here are some questions I would like to get some answers. It is a semi-structured interview so you can openly offer answers to more issues not covered here or not answering to other posed already. I would like you to have an idea of our skype discussion in order to save your time. Research and academic ethics are applied and at any given time of the interview you can withdraw from it.

1. Can you tell us how have you defined a) money and b)finance during your JP Morgan office and career and after having started Capital Institute
2. Having read “regenerative capitalism (R.C)” I could not find an idealistic view of organizing our societies and economies. R.C is beyond any doubt practical and feasible. R.C core idea of universal patterns is life on earth. What are the current affairs of R.C view?
3. What is your opinion in regard to the financial innovations and their role in the sustainability of the real economy?
4. Cui bono of the current affairs of mainstream economics and finance;
5. Would you describe yourself as an innovator and investor or a social one for both innovation and investments?
6. Can you elaborate more on what you mean by saying “economic and social vitality...and develop multiple kinds of capital at all levels; (R.C pp. 79-80)
7. Would you imply the same for money as well; i.e, not only one form of money, the debt-money, but various types of money (community currencies, complementary currencies, etc).
8. Money, Finance and Energy. Can the current energy and financial system be replaced for healthier ones without consider changing the international monetary system;
9. How would you discuss the expansion and diversification of asset management of mainstream banks (i.e JPMorgan, Goldman Sachs) to Social Finance and Impact Investing financial positions; Is it business as usual or something else?
10. Would you examine the chance to invest in regenerative enterprises in Greece or assume solely or in cooperation with another like-minded institute a pilot project for the economic regeneration of the country, or your endeavors are focused solely on USA?
11. Are there other issue/issues you would like to refer to?

Researcher: Hello John! Do you hear me?

John Fullerton: And often Skype need to turn off and turn back for some reason

R: It's ok no problem. No problem at all. So how are you?

J.F.: I'm good, nice to meet you

R: Nice to meet you too! So, thank you very much for your acceptance to provide me with the intuitions you have and the thoughts you have and the experience you have raised all these years in the banking sector and in the social finance sector and the regenerative economy and I would like to have your opinions on the questions

- specifically but of course if you want you can answer to more questions or you can pose your own themes
- J.F.: first I am fascinated to learn on your inquire, it's comforting to know that there is now 2 people in the world that must be thinking in the same way
- R: I am flattered
- J.F.: How did you learn on this regenerative economy topic?
- R: Actually it's an old story, it's started with my previous attempt to have a PhD back in 2004 in the farming systems and I've met a researcher in the Netherlands, Hans Schiere [H]e used to be a researcher in the Wageningen University in the Netherlands, and so he introduced me to systems and complexity theory by that time. So I've started working with systems theory and the terminology and the way of thinking and for that my thoughts and my thinking were mainly linear because of the education system but then suddenly a light came off and he discussed with me for hours because I was visiting him in the Netherlands and he told me about Goethe and R. Steiner and all these attempts and philosophical enquiries of the previous centuries and the beginning of 20th century. So, afterwards I continued with my work because I am a public servant, I am working in the ministry of economy and I am trying to apply this way of thinking into my daily job as well and not only in my research. It's hard of course but hope dies last.
- J.F: Well I hate saying this but what is happening in Greece is a perfect testing ground for putting the theory into practice. I would be, I do not know anything about the Greek economy beyond what I read in the newspapers and I feel terrible for what happened, but I suspect that there is regenerative economy emergent in response to the crisis. And after we have done with this, I would like to explore that with you and tell you about our work, we are actually moved from theory to practice into, we are cultivating a network in different places and spaces. Regenerative economy hopes around the world, and Greece, we haven't gone out looking running yet, we just [...] leaving through a conversation like this [...] and without even trying we have already find 25 different places around the world that are interested to be a part of this and near Greece would be a fascinated addition to our list and if you are working in ...
- R: The ministry of economy and development,
- J.F.: it would be fascinating to have that as a following conversation.
- R: Great!
- J.F.: let's put on a follow quarrel of the interest ... when you are ready
- R: Actually it would be a great honor for me. It's the **tenth question** in the row if you have something on mind about Greece or Europe or whatever, and I would be very happy to discuss it, just say it when you are ready or just we can have another short of interview. Actually, on a European level and that's this sentence I will close the parenthesis **and start the interview** because your time is very valuable I m pretty sure and you have to rest some time as well, I am a member of finance watch, scientific association. Have you ever heard of it?
- J.F.: I have but I don't know anything about it.
- R: ok I can send you some information, I am the representative of, I am an individual expert with the Finance Watch and now we are about to launch our strategic plan for the years to come and we are trying to lobbying positively administrations and public and private institutions in order to apply a different way of finance. Just like as you mentioned. So it would be great if you want of course to start a communication or conversation with the finance watch as well. Of course it is based and is working on a European level but I am pretty sure that your ideas and your intuitions would be very helpful for them. Ok?
- J.F.: that's good!
- R: would you like to start the interview with the questions I have already posed
- J.F.: Yes! Absolutely!

- R The 1st question is about money and finance definition when you were part and partial of JB Morgan Bank, how did you experience if you can recollect that time and how you define money and finance through the capital institute period
- J.F.: while broad question!
- R you can narrow it down the way you like
- J.F.: [L]et me make one short of high level comment before I try to respond it and that is when I started [...] the idea was transforming finance was the key to fixing [...] problems social and ecological and what I discovered is that once again applying in Canada systems lands, We need to get clear that there is a higher key [J]an Smuts work by chance [...]
- R Because of you of course because I have read 2 or 3 times your paper on regenerative capitalism so I added it on my experience and on my readings, I didn't know about Jan Smuts, I knew him only as a politician on South Africa but it's amazing now
- J.F.: I mean it's like the guy is a genius while is running a country in flaming wars incredible but anyway if you think about his ideas [...]there is a relationship with hieratical order between society, economy and finance and it's in an order and not on the other way round and so my inquiry it's started in finance but it quickly moved to economy and I think the most important thing is to get clear on design principles of an economy and then think about finance in what we need to be what we need finance to be , to serve in my language regenerative economy and so by started with finance we need be careful when we start with finance because it's trap and I spent 2 years in that trap [S]o at end and how much you are working now on a kind of a compliment paper to regenerative capitalism paper and by the way just, to give you a little context on the use of the world capitalism, I chose that because much of my audiences is in America and not include the idea that this is next revolution on capitalism rather than eliminating capitalism was a tactical decision, but the economy I imagine is neither capitalism as we know it today nor socialism as we know it today. The socialism has certainly just as many problems as capitalism so it is sure that same we humans have figures how to design economy to works while we look to eliminate systems to the answers [A]nyway with all that there is some context I guess to begin answer your question. You know certainly, I grew up in JB Morgan, was a very different culture, I was very proud to work there it was a highly ethical culture and so is hard to answer [T]hat I should lived through and witnessed, one can argue participated and decline of relationships [...] culture that existed in [...] that's the whole story itself but my view on finance used to be you know the best and the brightest during created important work that benefits its society as a whole because of the importance of the efficiency low capital [I] believe that manning finance, if you 'd asked me a year after I joined the bank what am I gone be when I grow up I would said ... to work at the world bank and save the world. And in fact the guy run the bank when I joined [I] am sure believed that he was giving back and save society. The biggest realization really only happened after I left and started studying all the staff studying and I think the answer to your question is my world view has changed and therefore the role of finance, 2 things have changed, one finance became super competitive, it can be come extreme over competitive system and got corruptive and the ethical challenge is a kind all around the good there existed on [I]t would be too strong to say it become [...]
- R: would you say John that it's the case of beauties in the eyes of the beholder for example in the JB Morgan period you had a different world view and then you changed your world view, as a different world view does it apply
- J.F.: that's true, I would say there is two things that happened, one is what most people would say of course and the other is the one attaching and more important. The first is [...] in Wall Street as a name for global finance. Wall Street evolved under tremendous competitive pressure and that competition sanely caused people to must behave. And whether is fraud or unscrupulous practices or just [...] when I left bank I

told people I was just tired of fight, everything is a fight and that is all story and that story I believe is true and is the natural evolution of competitive, of a competitive [I]n many ways in nation states the natural consequences compare with war [...] in violence

I would say Wall Street became, it evolved into a natural violent [...]

And in many ways you know is not that way day in day out [...]

It's a pretty violent enterprise at this morning That's one story that played down during my career but that's not the important story and when people talk about we need to fix finance they really were talking about that story. To me the most important story is the system designed for the entire economic system and inclusive of the fact that is reorganized round up to my sin they rescued just to return on capital. Right so. It is simplified the world in the Natural capital, social capital and national capital. The system is designed to optimize financial capital at the expensive natural and social capital and that's just the flaw design and that is the heart of my work and my vision and all my staff and that's one that most people are in a sleep to or stacking on a world view that makes impossible for them to see. To summarize in what different about my view on finance now from before I guess most importantly, I see finance as having and particularly the flow on investment capital, we need to [...] this is the paper I am working now, we need separate all the noise from the essential and the investment, the real investment of the capital the real projects whether the companies or roads or tanners Or education or start up technologies in contrast with speculates or securities, the real flow the real investment capital is mostly done by nation states and large corporations, is determining the economic system we have in the future ... is the foundation and infrastructure of the future economy so I guess my thinking has shifted from finance as a separate entity that has consequences to trying understand clearly what finance and investment has to do if the system is gonna be sustainable. And has to do something that does not naturally do that rises a massive question on how do incentivize and regulate system so that happens. You know ideas on natural system analogy it appears that no one has to tell you [...] to be the service on the hell of the forest it happens naturally whereas the large financial firms do not have, they may say the world but they operate as if they are independent of the system as a whole

R: and your views about money? Are they related the same way they are related on finance as you mentioned or

J.F.: my answer to money questions is I don't understand when I have to articulate or to express an articulate view and I actually mean that I think the more one thinks about money the more should be humble. [B]ut probably my teacher and he nicely put it into a context he doesn't used the language but the regenerate systems and need for diversity of money systems as supposed to my culture that resignates strongly. But there is also an enviable leak between money systems and government, the ability to tax to pay for government services its really complicated. What I can tell you which people quite shocking entire 20 years that I worked in Morgan I never really thought much about money.

R: Really?

J.F.: Yes

R: because you were sitting on a pile of money for example or it was just [I] am talking literally not actually, if you are a banker

J.F.: I was never that curious about money

R: really?

J.F.: I thought about money like how we make money but I never thought about the design of money and what that did to the economy[...] it was just together, the money system worked, I took a train we had a train program [...] and learn about how the banking system works [...]

R: and that's all

J.F.: [...]and banks make money

R: So is this typical for a banker? Either a world one or a national one or a regional one

J.F.: I think so, I think now is probably different it's hard to join the banking system without questioning whether is totally screwed up but certainly when I joined there was no, you need to read in the newspaper how banking was bad or broken or

R: no way, you are correct

J.F.: you know JP Morgan was a blue chip bank had a better reputation, there is no company in business today that had the reputation Morgan had when I joined it. I can't think what corporation comes when you think on bluest on blue chip highest integrity company

R: in general? Microsoft for example some years ago or Apple?

J.F.: Yes. Apple maybe. But now Apple is [G]oogle started as do an eagle but not many people are [W]ith Google's power today

R: but actually JP Morgan by that time, 20 or 30 years ago or even earlier it was supposed to be, for example I am 46 and I know the name JB Morgan from my twenties and it appears to me as one of the main pillars of the American society and economy

J.F.: absolutely

R: no scandals no financial speculations no nothing, just

J.F.: we had a rule but... Was a way of communicate our culture to each other, there a couple of ... we cruded it off and JP Morgan the man who said during the depression there was inquiry in congress after the depression and he famously said we would never do business with someone we don't trust for all the gold [...] and he said we do only first class business and that in a first class [...]

And the other one we had what we called the Wall Street Journal C1 test and if you remember a few years ago Wall Street Journal in the 3rd section, section C always had a cover story there is a kind of human interests it was not the news it was a kind of a salacious story and they put it on a cover C1 and generally didn't want a cover C1 story read about you because it meant it was bad. So we talk about a complicated transaction we were considering doing and we would say each other this is pass the C1 test.

R: ok I think No 1 is ok for the moment and I hope we will have the chance and opportunity in the near future to discuss other things about and apart this interview.

J.F.: So in regard to No2 John what are the current affairs of the regenerative capitalism for example what is the current state of your movement of this movement in the world or in America

I don't know how much of this you pick up over there but this mean is becoming a mean and it's certainly is, as you know, this is derived in my exposure to this idea also came through agriculture in my case was through the work with an institute [...]

And so in regenerative agriculture is a thing and you know there is conferences all around the world and it's not a new idea and it's clearly an active and thriving space, the [T]hat to economy is new but it's bottling up everywhere [I]ts still invisible to the mainstream but someone who has been [...] It's astonishing to keep seeing it bubble up and lateen in places and part of that its people grabbing up in to the world that's on the rise but increasingly the people they are doing that generally know that is not just a new world for sustainable and that this is uncaring and ruing it the scientific understanding of living systems and its people describing in different ways or it's a kind of mercy but its exciting, and just one example of this [...]if you may with consequent in cap investing?

R: Yes!

J.F.: SoCAP is the big you as in cap investment conference that's probably are 10 years now and thousand people every thought California and it's the place to go [...] and the guy who founded it so cap ...for convening ...has just decided to drub so cap and convene for him the first regenerative economy conference is called regenerate and its this spring in California

R: interesting

J.F.: [...] but it's an evidence of this rising there was as a lots a lots of people that were coming and participate so it's a growing idea that we don't agree at exactly what it means and it's hard to point to it the real world yet but are particular work on that and do a little bit on that during story telling about regenerative projects for 6 years now. [I]ts where that exists they tend to be pretty small [...] or kind of things which is actually where it starts but I work shifted it really just at the beginning of this year there was a soft launch this regenerative economy hope network I described earlier and so we are moving from macro theory development with the idea that the theory determines what we are able to see that's an Einstein's [...], so first is getting clear on, this you know, putting economics in to [I] guess is the best to describe and then we learned from practitioners who were during on the ground that whole time as well as academic study and now we are trying in a sense role out and the natural way to do that in a network world is to create a network and another expression we like to use is learning to learn together so each place would be unique Athens is totally unique from Australia and Costa Rika and Boston N.Y. but a hypothesis is that these principles and [...] will be relevant and essential in each [...] regenerative economy so that's the way we are moving forward.

And for the next 10 years we will be in a sense in a creating this network in service of each place based economy

R: Ok. I read the paper of yours and I was happy to see the cooperative Rudolf Steiner Finance because I 've already had a discussion with John Bloom interviewed him for my PhD as well so it would be great to have you both in my research

J.F.: beautiful!

R: Would you say that the universal appliance of these principles will give some or many fruits in a time scale let's say 15-20 years because it takes time and people usually are very rushing on the hurry to catch up things, especially politicians, so they are taking the wrong decisions, the process of decision making I think Is full of flaws because they are trying to catch the next election cycle

J.F.: I have to tell you I struggle to try understanding R.S. I probably understand 5%

R: John have you already read the World Economy seminars?

J.F.: Yes! I read the W.E seminars and I read, I tried to read one of these more I can't remember how it is called now, but probably only a part of it. It is more spiritual stuff it is pretty dunce and what I took from it as I spent years since I read and this is probably wrong but more of the things that I think is really important and quite distant from a typical core analyses you know men's role plan is destructive and a problem is that Steiner saw in humanity a kind of the highest expression of consciousness and God and then we had ...the potential to create, to use religious like having no [...] and actually I would like to go back to is work but I think at this time where it seems that men is the root cause of so many problems, that wasn't Steiner's, I m sure would say man is capable of causing lasting problems and so we need to lift our consciousness, we have choice on how we impact the planet and society and the universe and this is particularly real now with respect to our technology choices but he doesn't conclude that man is the problem he concludes that we have responsibility to be ourselves and I find that very hopeful and resignates strongly with me and is a bit about I guess what my own personal journey is about.

If you are on digging in the Steiner, another one of course is, have you studied his work?

R: Not in depth of course but I've studied it

J.F.: is not easy to understand I m afraid

R: you know we must be on a continuous discussion with all these personalities of the past

J.F.: We are all just building on what's, [...] so much there is nothing, I don't think there is a new idea in my paper and in many ways my contribution is probably just both a new sentences and a new ways trying to say what frankly Aristotle seems to understand, speaking of [...] going back to Athens

- R: Aristotle! but is very interesting and its very optimistic because you as a person who has the experience of being a world banker is very different than me, you felt and you experienced the banking sector in all its length and depth and now you have moved to different paradigm its very optimistic and it has nothing to do for me just for marketing reasons or you just want to sell your books. You feel it and it is obvious by reading this paper, it's obvious that you fill what you are writing and it's not just a marketing trick
- J.F.: thank you
- R: John I also inform you that I am participating in a studying group for because I am a member of the Waldorf Association in Greece (very active in Waldorf education) [...] so we are studying Steiner's works and thoughts on economy and economics every 2 weeks
- J.F.: is it a Waldorf school?
- R: no it is a studying group, but many of the participants are participating in a Waldorf school as teachers. So things are going round and we have to see [...] would you like to move on question no 3?
- J.F.: Yes.
- R: Your opinion and your experience on financial innovations and the role, if is a positive role of course, or negative role, in the sustainability of the real economy. What is your opinion on that?
- J.F.: [...] the character of technology, and so where I start with that question is to just view, you know, modern finance and particularly derivatives and securitization, technology as just an example of technological advance. The point of my blog is we have learned some lesson of how technology that started out doing good and ended up doing bad. That to me as a lesson of finance and this is a bunch of lessons. Another is when complex systems are designed in a way to be seeking efficiency at all costs and not balance with resilience they collapse. And we are looking on that's the expression canary in a coal mine for entire ecosystem, but sorry say your question again I m drifting
- R: so the question is what is the role of financial innovations from banks and what's the role on the sustainability, is there any role of them or is just an externality for example
- J.F.: I guess I would say that the financial technology, financial innovation has essentially been away to make the capitalist system more efficient in maximizing financial returns and so it's compounded the system designed of capitalism or it is accelerating the consequences of it. It does that in two ways, one the main thing [...] back in a day so to speak, was it may connect capital markets together so Greece can borrow money cheaper than used to and that erratically enabled Greece to grow faster and create more prosperity but by growing faster it also exacerbated the ecological crisis. So financial innovation just essentially exaggerated problem that already existed and we would face regardless even if we were just even if we had 98 stop banking. Secondly it introduced master instability in the system which has it, you don't know you don't need to go anywhere outside anywhere further than Athens to understand the consequences of that on society. It has these two affects both of which are directly in opposition to a sustainable society.
- R: I would propose if you don't disagree to skip 4th question on who is taking advantage of making economics [I] think we have already answered that but if you want you can say something of course on that. The 4th question is [...] if you want of course you can answer that, who is taking advantage of the current affairs of mainstream economics and finance
- J.F.: what do you mean by taking advantage?
- R: i.e. society takes advantage? Only the banks? Some politicians?
- J.F.: Who benefits? Well I think we need to be careful to make two broad statements, I mean I think the reason it is tricky the talk about finance is that it does both really:

Next Question is no 5. Would you describe yourself as an innovator and investor or as a social innovator and social investor or both?

J.F.: I pride myself in being an early impact investor actually my first impact investment was when I was in Morgan Capital 1997 and I invested in , so I've played purpose for a long time [...] pride myself as an innovator around investment as well as a system design innovator. It was only in my investment in grasslands that I learned about the regenerative paradigm [...] the two are co-benefitting each other

R: Next one is no 8: Money, Finance and Energy. Can the current energy and financial system be replaced for healthier ones without consider changing the international monetary system?

J.F.: that's a great question. I think it's clear that we need to switch the energy system. Full stop. And we need the current money system to do that because the energy system is incredibly capital intensive, so we need trillions of dollars to flow into real investments every year for the next 25 yrs. I find it naïve to think that [...] will happen if we at the same time blow up the money system. So I think there is a parallel track of having money system innovations begin to evolve how our money system works but there is a fire alarm ringing that says how we flow our trillion dollars into renewable energy i.e this year that will only happen if we mobilize the capital that is currently organized. And one other point I think I mean implicitly question is this idea that which I suspect you have come across which is that the debt base money system is the root cause of the problem because it demands growth and I do not how feel about that [I] do not lead to that conclusion, I honestly understand it but I could give you examples of businesses that thrive without growing provided that thrive meaning I should say differently I can give you an example of an investment in a business that does not growing so if it's possible for one company to thrive at least survive without growing and an investor in that to earn a satisfactory rate of return to me question this assumption that we have a growth driven economy and the debt system as what demands that and the other argument I will make if the debt money system is the root cause then it must have dramatically different impact when interest rates are high than when interest rates are approaching zero. So I guess when it gets to money I do not feel like I understand well enough but I haven't bought the argument that debt money is the root cause of the problem

R: Lietaer et al in "Money and sustainability" mention explicitly that the root cause is the compound interest. What would you say on that? Interest, compound interest exponential growth out of nothing

J.F.: The argument I would make is that if we had an economy that was purely equity financed there is no system as debt. (Equity vs debt financing).

But equity was invested the way it's invested today we have the exact same problem. It would be more resilient because you would have less circular swings. Debt accelerates the upside and decelerates the downside. The paradigm is you invest capital to earn acceptable market rate return and you and I can say what market rate return is we can debate the number but as long as is a positive number then you got an exponential force driving the growth of financial capital and you have all the same consequences on the ecosystem as you have today. There is a paper I wrote called "limits to investment". To me is the most radical thing I have written essentially is raising this question investment of capital... Responsively ensures [...] and so stock of capital continue to be invested and build on technology [L]imits to growth limits to consumption, and to me that is the real issue and not the debt issued money.

R: Would you say Complementary currencies or local currencies are tools for enhancing the sustainability of local regional ecosystems being in circulation with the legal tenders

J.F.: yes I think they are essential tools not silver bullets

R: If you do not have any objections we could move to 9th question: How would you discuss the expansion and diversification of asset management of mainstream banks

(i.e JPMorgan, Goldman Sachs) to Social Finance and Impact Investing financial positions? Is it business as usual or something else?

J.F.: Its important not to be broad-brush generalization. It's genuine[...] the banks did not lead this process but they are very well aware that the massive generational transfer, well it's happening, is going to lead to a different set of culture and set of priorities how money gets invested and its essentially the kids of billionaires who have a meeting with their Morgan Stanley representative and are asking for this which is driving the change. It's a generational demand transfer driven process and not only a demand driven process as you put it.

There's a few of 60 yrs old that I am aware of that there are many, but there is not a mass transfer of 60 & 70 yrs old to have a billion dollar to do this, it's their kids who are doing that and essentially it turns out and money its gonna lend to 30 year old banks pay attention to it. The negative, the critic I have I used to say there's been a strong movement towards scaling impact investing. And it's a hobby until the big institutions start doing this would be the argument. My response is that if you plug impact investing into modern portfolio theory and call it an asset class you can totally missing the point. And that's widely what's happened. It's now a menu item that you can elect if you are interested as opposed to a new way of think. And so I have mixed feelings about the mainstreaming of it but you know the world is not going to evolve the way I'd like to but its evolving. In general it's a good thing but all the more important for people like you and I to remain very clear on what's happening and what's not happening. At the end of the day Goldman Sachs makes money with assets and their management so taking collect assets and call it impact investing and earn fees, impact Investing is a good thing but that's different than transforming the way we think about investing.

R: Have you heard about the social stock markets? What would you comment? Is it something feasible?

J.F.: Yes. My thinking on this is evolving and this new initiative like the most serious attempt today and the context is changing when this idea first arose 10 yrs ago, I thought it was a really dumb idea and to me stock exchange should be seen as a utility that serves, like a mechanical plumping function. But the exchange is not what determines what companies do or rather behave and how they are governed all that staff is up to a company and its investors and whether the company is public or private or trades on Mars the decision, the agents of that change are some combination of the investors and the Board of Directors theoretically are accountable to the investors.

The problem with modern capital markets having the principles to drawn I think is useful, modern capital markets and stock markets in particular have between real investors and enterprise. So if you area company any public listed company take Exxon or Unilever this is true whether there is a bad guy or good guy, the reality is no one owns these companies, there 's lots and lots of shareholders who essentially own temporarily shares they give them certain contractual rights but the investors make their money by buying and selling shares not by exercising their responsibility of ownership of a company and so I have written about this idea in a paper "evergreen direct Investing " but I think the solution is not a new form of stock exchange that continues the flawed design of separating ownership from enterprise but the solution the systemic solution lies in looking again the living systems principles and I use the language "right relationship" but your body does not function unless there is a healthy relation and unless planet earth and our sun until root cause efficiency we breached healthy systems have for big companies exercise if they did that hostile takeover [...] most people sustainable transforming hostile takeover attempt Unilever a strong minority of owners who essentially protected taken over opportunists Unilever imagine Dutch pension system wealth fund and controlled impossible investors transformation N.Y.S.E. individual interesting I need to learn more on what's happening

R: A board game on Soc.Ent [...] permaculture [...]
J.F.: We literally talked about that yesterday (a similar game) How powerful would be to have a game[...] we are interested to work on that together.
R: Yes, I agree John. Here I guess our interesting conversation has to come to an end. I hope there will be chances in the near future to talk again.
J.F.: Yes certainly I hope so! We will be in touch.

Ημιδομημένη συνέντευξη με τον Θωμά Παπαμίχο “Άνεμο”, Συνιδρυτή των Αγροναυτών

Θέμα: **Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνικά Υποστηριζόμενη Γεωργία**

Ημερομηνία: .3/2018

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Ερωτήσεις

1. Θέλω να σε ρωτήσω αναφορικά με αυτό που βιώνουμε και πολλοί το ονομάζουν «κρίση» τα τελευταία 8 χρόνια στην Ελλάδα. Πως αντιλαμβάνεσαι τα αίτια που οδήγησαν ως εδώ; Γιατί διαρκεί τόσα χρόνια; Υπάρχει κάποια βιώσιμη διέξοδος σε αυτό;
2. Οι συνεταιριστικές/συνεργατικές/άτυπες μορφές οργάνωσης μπορούν να αποτελέσουν ένα νέο, πιο βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αναδεικνύοντας τη σημασία και την ουσία του συνεργατισμού στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του τόπου;
3. Η εισαγωγή και η χρήση μιας νέας γλώσσας στο χρηματικό/νομισματικό πεδίο και την οικονομική επιστήμη στην Ελλάδα κρίνεται απαραίτητη;
4. Θα βοηθούσαν οι επιλογές της Φύσης στην καλύτερη κατανόηση της οικονομίας και της κοινωνικής οργάνωσης στην ανάπτυξη βιώσιμων μοντέλων;
5. Σας απασχολεί το θέμα της ενέργειας σε συνάρτηση με την αγροτική παραγωγή και κατανάλωση;
6. Πόσο σημαντικά είναι τα δίκτυα παραγωγών και καταναλωτών;
7. Έχουν επιφέρει ορατά αποτελέσματα προς την κατεύθυνση μιας νέας προσέγγισης και μιας νέας ματιάς προς τη γη και τα ζωντανά συστήματα;
8. Είναι ικανοποιητική η ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κοινωνική Οικονομία;
9. Χρειάζεται βελτίωση ο νόμος 4033/2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία;;
10. Στο κλάδο δραστηριοποίησής σου γνωρίζεις αν έχει δείξει θετικά αποτελέσματα;
11. Εφαρμόζονται νέα πρακτικά εργαλεία βιωσιμότητας στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και στις κοινότητες;
12. Θα ήθελες με λίγα λόγια να περιγράψεις την Κοινωνικά Υποστηριζόμενη Γεωργία ή Κοινωνικά Στήριζόμενη Αγροτική Παραγωγή;
13. Έχετε αναπτύξει και εφαρμόζετε κάποια κοινωνική καινοτομία με τους Αγροναυτές;
14. Πώς μπορεί η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα εν μέσω συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης και περιορισμένων οικονομικών (ιδιωτικών και δημόσιων) πόρων να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας;
15. Πώς μπορεί να εμπλουτιστεί το οικονομικό οικοσύστημα της χώρας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίματα) επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι λόγω του βίαιου οικονομικού μετασχηματισμού, με δεδομένη την παρουσία και λειτουργία αρκετών σχημάτων εναλλακτικής οικονομίας στην Ελλάδα;
16. Πώς μπορεί η φιλοσοφία της περμαουλτούρας να οδηγήσει σε βιώσιμα επιχειρηματικά μοντέλα ή/και μοντέλα κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης;
17. Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του κράτους προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;
18. Θεωρείς ότι χρειάζεται πάντα ένας ή περισσότεροι νόμοι για να ρυθμίζουν τις κοινωνικές, οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων;
19. Πόσο επηρεάζει στις μέρες μας η ιδεολογία τη χάραξη πολιτικής;
20. Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του πολιτισμού προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;

21. Συμβάλλουν οι Ερευνητικοί φορείς και τα πανεπιστημιακά ιδρύματα στο χτίσιμο ενός βιώσιμου οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου; Στον κλάδο σου;
22. Τι σημαίνει να είναι κανείς αγρότης; Πόσο ουσιαστικό είναι στις μέρες μας;
23. Ποιο το πνευματικό κομμάτι του να είναι κάποιος αγρότης;
24. Υπάρχει κάποια ιστορία που θα ήθελες να μοιραστείς;
25. Πως θα ήθελες να δεις την Ελλάδα το 2030;
26. Υπάρχει κάτι άλλο που θα ήθελες να προσθέσεις που δεν καλύφθηκε από τις προηγούμενες ερωτήσεις;

Ερευνητής: είμαι με το Θωμά Παπαμίχο και κάνουμε συνέντευξη για τη διδακτορική έρευνα. Μίλα μίλα να δούμε πως γράφει. Μη σκύβεις μη σκύβεις γράφεις δυνατά.

Θ. Παπαμίχος: Ωραία. Οπότε ξεκινάμε ε; να σου πω πως ξεκίνησαν οι Αγροναύτες

Ερ: δε χρειάζεται να πλατειάζεις έτσι;

Θ.Π.: ναι ναι. Οι Αγροναύτες ξεκίνησαν το 2010, δύο άτομα που ήμασταν μέλη μίας ομάδας «Οικολογικά χωριά» που ήταν μία ομάδα για κοινότητες για δημιουργία κοινοτήτων. Και σκεφτήκαμε να κάνουμε ένα προτζεκτ επειδή οι κοινότητες η κοινότητα που θέλαμε να κάνουμε αργούσε σκεφτήκαμε να φτιάξουμε ένα πρότζεκτ το οποίο να είναι πλέον στην πόλη εκεί που ζούσαμε κλπ για να μπορέσουμε κάτι να προχωρήσει ας πούμε. Οπότε ξεκινήσαμε αυτό όπου και οι δυο μας είχαμε κάποιο background. Εγώ είχα ασχοληθεί λίγο με βιολογικά, ήξερα βιολογικούς καλλιεργητές είχα λίγο έτσι ένα background με βιολογικά από το παρελθόν. Ο Βλαχάκης ασχολιόταν κι αυτός με κτήματα, είχε κάτω στην Λακωνία κτήματα γνώριζε και κάποιους παραγωγούς οπότε ξεκινήσαμε σαν Αγροναύτες αυτό το πράγμα το csa

Ερ.: κοινωνικά υποστηριζόμενη γεωργία έτσι;

Θ.Π.: ναι κοινωνικά υποστηριζόμενη γεωργία τότε στην αρχή εγώ το είχα πει COSAP να πλησιάσει το COAP που ήταν για να ταιριάζει λίγο με αυτό σαν κοινωνικά υποστηριζόμενη αγροτική παραγωγή. Αργότερα έχει επικρατεί το κοινωνική υποστηριζόμενη γεωργία σαν πιο επίσημος όρος. Πως ξεκινήσαμε; Ήταν ότι αρχίσαμε να κάνουμε παρουσιάσεις, μας καλέσανε σε οικογιορτές, η πρώτη οικογιορτή που εγώ, που ήταν ουσιαστική ήταν στον Μαραθώνα το 2011, τον Μάιο. Εκεί στην οικογιορτή υπήρχαν και καταναλωτές και παραγωγοί. Έκανα την παρουσίασή μου, ένας παραγωγός ενδιαφέρθηκε. Ο άνθρωπος ενδιαφέρθηκε περισσότερο γιατί ήταν γνοιασμένος για τα προϊόντα που πετάει. Όλοι οι γεωργοί πετάνε προϊόντα, λαχανικά τα οποία τους μένουν, και με πλησίασε με σκοπό τι μπορούμε να κάνουμε αυτά που πετάμε. Του λέω κοίταξε εγώ δεν έχω ασχοληθεί με το κομμάτι διαχείρισης φιλανθρωπίας δηλ. να παίρνω πράγματα και να τα δίνω σε άπορους. Ξέρω ότι υπάρχει και ξέρω ότι μπορεί να γίνει, αλλά αυτό που θέλω να κάνω είναι

Ερ.: είναι διαφορετικό από τη φιλανθρωπία

Θ.Π.: είναι διαφορετικό έχει να κάνει με το μοντέλο της κοινωνικής γεωργίας

Ερ.: Η ΚΓ σε 3 γραμμές πως θα μπορούσε να οριστεί. Δηλ ποια είναι η βασική της διαφορά από τη συμβατική γεωργία που λέμε

Θ.Π.: η ΚΓ έχει τα εξής πολύ χαρακτηριστικά: ένα είναι ότι έχει κάνει με τοπική αγορά, έχει να κάνει με την τοπικοποίηση, καταναλωτές και παραγωγοί είναι όσο το δυνατό πιο κοντά.

Έχει να κάνει με την προσωπική σχέση του καταναλωτή με τον παραγωγό δηλ ο καταναλωτής ξέρει τον παραγωγό, ξέρει από ποιο χωράφι τρώει, έχει πάει και έχει δει το χωράφι έχει άμεση σχέση, αυτό είναι

Ερ.: η μεγάλη διαφορά

Θ.Π.: η μεγάλη διαφορά. Και η τρίτη διαφορά είναι ότι υπάρχει και μία άλλη σχέση μεταξύ μας, η σχέση δεν είναι ακριβώς να τα μετράμε όλα στο ζύγι, τόσα γραμμάρια και τόσα και τόσο κάνει η τιμή στην αγορά και τόσο ανεβαίνει η τιμή της ντομάτας στην λαϊκή ανεβαίνει σε μας κλπ, φεύγουμε από αυτό το σύστημα είμαστε σε ένα σύστημα όπου ο παραγωγός παράγει και ο καταναλωτής παίρνει. Αν ο παραγωγός έχει μεγάλη

κατανάλωση σε κάτι ο καταναλωτής παίρνει περισσότερα από αυτό. Αν δεν έχει, παίρνει λιγότερα. Κάποιες εποχές παίρνει περισσότερα το καλάθι είναι πιο βαρύ, αυτά που παίρνει κάποιες εποχές είναι λιγότερο.

Ερ.: λογικό

Θ.Π.: και βέβαια υπάρχει μια συνεννόηση μεταξύ μας το τι να παράγουμε και τι παίρνουμε. Ο παραγωγός πρέπει να μάθει να φτιάχνει ένα καλάθι το οποίο εξυπηρετεί οικογένεια. Δηλ πρέπει να σκέφτεται με το μυαλό μιας νοικοκυράς. Τι χρειάζομαι να μαγειρέψω μέσα στην εβδομάδα; Πρέπει να βάλει και λαχανικά τα οποία είναι για μαγείρεμα, πατάτες καρότα ξέρω γω, και να βάλει φρέσκα μαρούλια

Ερ.: σαλατικά για να υπάρχει μια πιο ολοκληρωμένη

Θ.Π.: πρέπει να το σκεφτεί και αυτό. Αυτό είναι μια τέχνη από μόνο του δηλ κι από την μεριά του παραγωγού χρειάζεται αυτό. Αυτό σημαίνει ότι ο παραγωγός εκεί αρχίζει και βλέπει πως θα κάνει κυκλικές παραγωγές. Δε θα παράξει μαζικά κάτι, κάνει κυκλική παραγωγή.

Ερ.: Θα έλεγες ότι αυτό με την τιμή που είπες. Αυτό με το θέμα της τιμής ότι δεν μπαίνουν όλα στο ζύγι αλλά είναι λίγο πάνω λίγο κάτω, ανάλογα με την περιοδικότητα την εποχικότητα τις ανάγκες του παραγωγού και του καταναλωτή, θα πήγαινε πιο κοντά στο δίκαιο εμπόριο; Ή θα πήγαινε πιο κοντά στις αναφορές που κάνει ο Steiner στην παγκόσμια οικονομία μέσα στους συνδέσμους; Ότι η τιμή δεν είναι αυτή που ορίζεται μονομερώς για παράδειγμα από τον παραγωγό και πρέπει να ανταποκριθεί ο καταναλωτής ή να μην ανταποκριθεί. Αλλά είναι κάτι από αυτός που λες ότι έρχεται από τη ζύμωση, τις σχέσεις του ενός με τον άλλον. Ποια είναι η γνώμη σου;

Θ.Π.: το δίκαιο εμπόριο το καλύπτει γιατί δεν κοιτάμε να εξαπατήσουμε τον παραγωγό. Ούτε ο καταναλωτής να εξαπατηθεί. Δίκαιο εμπόριο υπάρχει. Τώρα αυτό που μου είπες έχω την εντύπωση ότι είναι μία διαδικασία που λίγο εδώ επεμβαίνει επειδή μιλάμε για γεωργία επεμβαίνει και ο παράγοντας φύση. Τι αποδίδει η χρονιά ας πούμε. Οπότε υπάρχει αυτό το θέμα, δηλ αν κάτι πάει καλύτερα σίγουρα

Ερ.: υπάρχει μια πολυπλοκότητα δεν είναι όλα...

Θ.Π.: δεν είναι απλώς η ζήτηση

Ερ.: κατάλαβα. Αυτή την ωραία πάσα τώρα θα μου επιτρέψεις να πάρω με τη φύση. Οι επιλογές της φύσης, έτσι όπως λειτουργεί ή ίδια η φύση, βοηθάει στο να γίνει πιο κατανοητή η οικονομία και η κοινωνική οργάνωση; Δηλ η φύση όπως τη βλέπουμε γύρω μας δε μιλάμε μόνο για την ανθρωπογενή που έχουμε εμείς τώρα εδώ πέρα, μιλάμε για τη φύση εκτός πόλεων. Το πώς οργανώνονται και πως λειτουργούν οι μέλισσες ή τα μυρμήγκια ή τα πουλιά ή τα δάση δηλ αυτό με την περμακουλτούρα, όπως λέγαμε και με το Γιώργο, είναι η λεγόμενη βιομημητική κιόλας, εσείς το βλέπετε αυτό το πράγμα εμφανώς ή αφανώς στη δουλειά σας;

Θ.Π.: το βλέπουμε με τους εξής τρόπους: ο ένας σημαντικός είναι ότι, με τον τρόπο που κάνουμε στηρίζουμε τη βιοποικιλότητα. Επειδή ο παραγωγός είναι υποχρεωμένος να κάνει ένα συνολικό καλάθι και όχι ένα προϊόν είναι υποχρεωμένος να στραφεί στη βιοποικιλότητα να στραφεί σε πολλές καλλιέργειες

Ερ.: όπως και η φύση ουσιαστικά

Θ.Π.: όπως και η φύση. Κοιτάμε να είμαστε σε πράγματα εποχής οπότε δεν κοιτάμε ψυγεία. Ένα μέρος της όλης διαδικασίας έχει να κάνει πως το κόστος πέφτει. Το κόστος πέφτει από δύο μεριές. Μία μεριά έχει να κάνει το ότι ο παραγωγός δεν πετάει διότι ότι κόβει το δίνει κατευθείαν. Δεν είναι όπως δουλεύουν οι παραγωγοί κόβουν πηγαίνουν στην λαϊκή και ότι πουλήσουνε και τα άλλα τα παίρνουνε πίσω και άντε να τα πουλήσω την επόμενη μέρα και άντε να τα φάνε τα γουρούνια. Είναι ότι κόβει το δίνει, δε χρειάζεται να κόψει παραπάνω γιατί ξέρει ότι θα δώσει ξέρω γω 35 καλάθια σήμερα. Δε χρειάζεται να κόψει παραπάνω λαχανικά οπότε δεν πετάει

Ερ.: είναι ακριβώς αυτό που κάνουν οι Ιάπωνες σε βιομηχανική κλίμακα η λιτή παραγωγή, κόβω τόσο όσο με τις όποιες δυσκολίες βέβαια γιατί είναι φρέσκο προϊόν

Θ.Π.: ναι αλλά εδώ ο παραγωγός δεν πηγαίνει σε μία ανοιχτή αγορά που τη μία μέρα θα πουλήσει πού και την άλλη, εδώ είναι στοχευμένη αγορά

- Ερ.: παράγει τόσο όσο, δεν παράγει πλεονάσματα, σε αφορμή αυτού που είπατε
- Θ.Π.: ακριβώς
- Ερ.: δεν παράγουν πλεονάσματα και τα βάζουν στα ψυγεία.
- Θ.Π.: μπράβο, και το άλλο είναι ότι προσπαθούμε να μην έχουμε ψυγεία που σημαίνει
- Ερ.: πάντα φρέσκα
- Θ.Π.: πάντα φρέσκα όχι ρεύμα
- Ερ.: μειωμένο κόστος
- Θ.Π.: μειωμένο κόστος, προσπαθούμε να μην έχουμε συσκευασίες. Οι συσκευασίες να είναι όσο το δυνατόν τσάντα την οποία, τα παίρνει σε μια μεγάλη τσάντα, έχει βέβαια καμιά δυο τσαντούλες πλαστικές μικρές μέσα αλλά ουσιαστικά είναι μια μεγάλη τσάντα που τα παίρνεις και κάθε φορά τη δίνεις πίσω. Παίρνεις γεμάτη δίνεις πίσω την καινούρια.
- Ερ.: αυτό μας φέρνει στην επόμενη ερώτηση για το αν οι Αγροναύτες εφαρμόζουν κάποια κοινωνική καινοτομία. ΚΚ είναι η καινοτομία που απαντάει σε λύσεις κοινωνικών προβλημάτων. Κάνετε κάτι τέτοιο μέσα από τους Αγροναύτες; Είχαμε πει για το καλάθι
- Θ.Π.: το καλάθι είναι μια καινοτομία. Εγώ θεωρώ παρόλο ότι είναι κάτι που υπάρχει παραπάνω από 30 χρόνια γενικώς στην ευρύτερη από Ευρώπη και αυτά ουσιαστικά από τη δεκαετία του 80 ξεκίνησαν τα περισσότερα πράγματα, εξακολουθεί είναι καινοτομία γιατί είπαμε βοηθάει την τοπική κοινωνία ενεργειακά όλα αυτά βοηθάνε αλλά ο κόσμος δεν το χει πιάσει το νόημα ακόμη
- Ερ.: τι φταίει γι αυτό; Δεν υπάρχει κατάλληλη προβολή από μέρους σας; Χρειάζεται περισσότερη εκπαίδευση με διάφορους τρόπους;
- Θ.Π.: αυτό είναι ένα ερώτημα το οποίο το ψάχνω και γω. Ουσιαστικά εμείς δεν κάνουμε διαφήμιση, δεν καταφεύγουμε σε πληρωμένη διαφήμιση είτε σε στοχευμένη. Δουλεύουμε πάντα
- Ερ.: στόμα στόμα
- Θ.Π.: πάει στόμα με στόμα από τους καταναλωτές και πηγαίνουμε σε φεστιβάλ, λαμβάνουμε μέρος σε έρευνες
- Ερ.: καλή ώρα
- Θ.Π.: σε πανεπιστήμια και τέτοια και αυτό ο κόσμος όπως μας βρίσκει μέσα από ιστοσελίδα και αλλιώς δεν κάνουμε στοχευμένη...
- Ερ.: έχετε δει Θωμά διαφορά στις πωλήσεις σε βάθος χρόνου από τότε που ξεκινήσατε;
- Θ.Π.: η διαφορά ήταν όταν ξεκίνησε στην αρχή ξεκίνησε δειλά δειλά το 2011, το 2012 ήμασταν λίγο πιο έτοιμοι, το 2013 είχε πάρει αρκετά επάνω, 2013 2014 πήρε πολύ επάνω που ήταν και η αρχή της κρίσης. Από το 2015 άρχισε να κάνει μια κοιλιά. Δεν έχει χαθεί, δηλ ενώ είχαμε φτάσει με τους 2 παραγωγούς που έχουμε είχαμε φτάσει γύρω στα 350 καλάθια την εβδομάδα που σημαίνει ότι ταίζαμε 350 οικογένειες, τώρα πρέπει να είμαστε γύρω στα 150 με 200 καλάθια
- Ερ.: τι πιστεύεις ότι μεσολάβησε για να υπάρξει αυτή η κάμψη; Πιο ανταγωνιστικές προσφορές στο SM για παράδειγμα;
- Θ.Π.: νομίζω ότι ο κόσμος ενθουσιάζεται τρέχει να δει κάτι αλλά μετά δε θέλει να προσαρμοστεί. Δε θέλει να δει το μάξιμουμ όφελος, δηλ έχει κολλήσει στο ότι θα πάω στο sm και θα πάρω ότι θέλω. Θέλω να μαγειρέψω ντομάτες μέσα στο Γενάρη; Θα πάω να τις πάρω. Δηλ είναι λίγο, εγώ βλέπω ότι ο κόσμος ενθουσιάζεται στην αρχή, περιμένει κάτι σώνει και καλά, αλλά μετά δεν κάνει την δική του προσαρμογή.
- Ερ.: μήπως θα μπορούσε να δουλέψει και από την άλλη πλευρά; Δηλ ρωτήσατε το δίκτυο των καταναλωτών που ήταν πελάτες τι ανάγκες είχαν εκτός από το καλάθι που τους παρέχετε σαν προϊόν; Ή ήταν εντελώς διαφορετικό αυτό από τη φιλοσοφία σας οπότε προτιμήσατε να μείνετε μόνο σε αυτό; Το ρωτάω από την άποψη της βιωσιμότητας.
- Θ.Π.: αν βάζαμε και κάτι ακόμη στο καλάθι;
- Ερ.: ρωτάω αν οι καταναλωτές σας εξέφρασαν ρητά την άποψή τους ότι εγώ ο Μανώλης παίρνω αυτό το καλάθι πολύ ωραία αλλά θα ήθελα μέσα σε αυτό το καλάθι να υπήρχε για παράδειγμα και ένα βαζάκι μέλι από το Χ μελισσοκόμο. Δηλ ή όλα

- αγροτικά προϊόντα ή κάποια συμπληρωματικά προϊόντα που να μην αντιβαίνουν, πρόσεξε με σε παρακαλώ, στη φιλοσοφία σας.
- Θ.Π.: αυτό έγκειται σε μεγάλο μέρος και στον παραγωγό, τι μπορεί ο παραγωγός να κάνει. Κάποιοι παραγωγοί πέρα από το καλάθι των λαχανικών, επειδή έχουν και ζώα δίνουν και τυρί, γιαούρτι.
Έχουν βάλει κάποια άλλα προϊόντα μέσα κάποιοι, σαν έξτρα
- Ερ.: το διαφοροποιούν ουσιαστικά
- Θ.Π.: ναι, αλλά δική μου άποψη είναι ότι και οι παραγωγοί θέλουν εκπαίδευση
- Ερ.: τους το έχετε παράσχει μέχρι τώρα;
- Θ.Π.: το οποίο εντάζει εμείς είμαστε ανοιχτοί αλλά και οι παραγωγοί κωλύονται, έχουν και αυτοί τις δυνατότητές τους
- Ερ.: έχουν και τα θέματά τους και τη δική τους διαχείριση χρόνου έτσι;
- Θ.Π.: έχουν και τα δικά τους θέματα και κάπου εγώ δεν το έχω πιέσει πάρα πολύ το city bag. Όπως ένα πράγμα που πιστεύω πολύ σημαντικό, το έχω πει στον παραγωγό μας τουλάχιστον τον έναν να το κάνει, έχει να κάνει και με μία προβολή προς τα έξω. Ο παραγωγός μας κάνει δύο φορές το χρόνο γιορτή, καλεί τον κόσμο στο κτήμα και κάνει γιορτή όπου έχει γιορτή εκεί πέρα μαγειρεύει κιόλας κλπ οπότε ο κόσμος έχει τη δυνατότητα να προσεγγίσει τον παραγωγό να δει κλπ. Αλλά πιστεύω ότι θα χρειαζόταν και ένα newsletter το οποίο να στέλνεται κάθε βδομάδα κάθε 15 μέρες που να λέει τώρα είμαστε σε αυτή την εποχή, τον επόμενο μήνα θα είναι διαθέσιμα αυτά τα προϊόντα
- Ερ.: χρήσιμες συμβουλές
- Θ.Π.: μπράβο χρήσιμες συμβουλές ή αυτή η καλλιέργεια πήγε καλά αυτή δεν πήγε καλά φέτος, δηλ να φέρνει πιο κοντά τον καταναλωτή στον παραγωγό
- Ερ.: αυτό να το κάνει ο αγρότης ή ο αγρότης σε συνεργασία με εσάς
- Θ.Π.: αυτό θα πρέπει τουλάχιστον κάποιος που είναι κοντά στον αγρότη, εγώ ή μουν κι όσο είμαι, είμαι κοντά στους καταναλωτές δεν είμαι κοντά στον αγρότη. Θα πρέπει κάποιος να είναι κάποιος από κει κάποιος κοντά στον παραγωγό
- Ερ.: χρειάζεται ένας ακόμη κρίσιμος κρίκος ουσιαστικά για να κλείσει
- Θ.Π.: η ΚΓ έχει δύο σκέλη, δύο τρόπους. Ο ένας είναι οι ομάδες έχουν συντονιστεί από τους καταναλωτές οπότε είναι πιο δυνατός ο σύνδεσμος της ομάδας και αυτοί μεταξύ διαχειρίζονται τι θέλουν και αποφασίζουν και μπορούν να πάρουν πιο βασικές αποφάσεις. Και το άλλο μοντέλο είναι ότι ο σύνδεσμος με τις ομάδες είναι από την πλευρά του παραγωγού. Δηλ ο παραγωγός έχει ένα άνθρωπο ο οποίος παίρνει τις παραγγελίες και κανονίζει τις παραγγελίες.
- Ερ.: είναι απαραίτητοι αυτοί οι ενδιάμεσοι εντός εισαγωγικών;
- Θ.Π.: ναι ο ενδιάμεσος είναι απαραίτητος γιατί δεν μπορούν όλοι ταυτόχρονα δε χρειάζεται όλοι ταυτόχρονα να κάνουν κάτι. Το ιδανικό για μένα είναι να είναι από την ομάδα των καταναλωτών ο συντονιστής και θέλει 1-2 συντονιστές οι οποίοι διευκολύνουν όλη την ιστορία. Δηλ έχουν τα μείλ όλων, τα μέλη στέλνουν σε αυτούς, αυτός παίρνει τηλέφωνο τον παραγωγό του λέει θέλω 35 καλάθια αυτή την εβδομάδα τη στιγμή που οι καταναλωτές μπορούν να δίνουν τα λεφτά σε αυτόν, έρχεται ο αγρότης ξεφορτώνει παίρνει τα λεφτά φεύγει. Ή μπορεί τα λεφτά να πηγαίνουν τώρα ηλεκτρονικό τρόπο, μπορεί τώρα ο καταναλωτής να πληρώνει κατευθείαν σε τραπεζικό λογ/μό του αγρότη, να μην υπάρχει καν διακίνηση λεφτών, που κανονικά το csa δεν είναι εμπόριο, δεν κάνουμε λιανικό εμπόριο στο δρόμο, απλώς κάνουμε παράδοση, δηλ δεν έρχεται ο παραγωγός στο πεζοδρόμιο και λέει πάρε ένα καλάθι δεσμού τα λεφτά. Κανονικά είναι προπληρωμή. Ο καταναλωτής λέει θέλω να πληρώσω για όλο το μήνα, πληρώνω 40 ευρώ και θα πάρω 4 καλάθια και θα μου τα φέρεις εκεί. Και για να μειώσουμε τα κόστη και να μην είναι delivery γίνεται ανά ομάδες και ανά γειτονιές. Ωστε να συμφέρει. Δηλ είναι κάπου κεντρικά μία ομάδα 10-15 άτομα γίνεται η παράδοση εκεί. Αν η ομάδα αυτή γίνει πιο μεγάλη φτάσει στα 20-25 άτομα μπορεί να σπάσει σε δύο. Δηλ ομάδες με 15-20 άτομα είναι ιδανικές για τον παραγωγό και για όλους. Γιατί αλλιώς γίνεται δύσκολο για όλους, γίνεται δύσκολο και για τους συντονιστές. Αν ο συντονιστής έχει μία ομάδα 50 άτομα

- Ερ.: κατάλαβα. Υπάρχουν φορείς παράδειγμα το κράτος ή πανεπιστήμια ή Ενητικά κέντρα, για την Ελλάδα μιλάω, και αν έχεις εικόνα και στο εξωτερικό ευχαρίστως να την ακούσω, υπάρχουν κάποιοι φορείς που να στηρίζουν αυτή την πρωτοβουλία αυτό το κίνημα; γιατί δεν είναι για παράδειγμα μόνο οι Αγροναύτες θα μπορούσε να είναι και άλλα δυο τρία πέντε σχήματα που να κάνουν το ίδιο
- Θ.Π.: υπάρχουν και κάποιες άλλες προσπάθειες κατά καιρούς πιο δυνατές έχουν γίνει, πάντα λέω τα παιδιά από το Περιβόλι της Κορίνθου, τον Αντώνη και το Βαγγέλη, κι αυτοί κάνουν ιδιαίτερη προσπάθεια. Εμείς η υποστήριξη που έχουμε πάρει μέχρι τώρα, αυτό που έχουμε δει σαν ανταπόκριση από την κοινωνία, έχει να κάνει κυρίως από Πανεπιστήμια από Ενητικούς που μας έχουν βάλει και αυτοί σε κάποιους χάρτες
- Ερ.: το οποίο είναι κάτι αλλά μπορεί και να μην είναι και τίποτα γιατί νομίζω πρέπει να πάει πιο βαθιά αυτό το πράγμα
- Θ.Π.: είναι κάτι σημαντικό αλλά και αυτό είναι στεγανό
- Ερ.: ακριβώς γιατί η χαρτογράφηση το mapping όπως λέμε έχει γίνει το ίδιο και με τις επιχειρήσεις της Κ.Ο. και με τις συμπληρωματικότητες που βγήκαν και με τις συμπληρωματικότητες των κοινωνικών νομισμάτων και γεμίσαμε το χάρτη με πρωτοβουλίες και αυτή τη στιγμή οι περισσότερες έχουν ατονήσει
- Θ.Π.: ναι έχουν ατονήσει
- Ερ.: άρα ένας χάρτης του 2012 που ήταν φουλ κουκίδες και πινέζες τώρα έχουν μείνει ελάχιστες πινέζες ή πινέζες που είναι ανενεργές. Επί του πρακτέου, δηλ. ήρθε για παράδειγμα το γεωπονικό, δε μιλάω, από όσο μου έχεις πει έχει να κάνει με το Πάντειο ή με κοινωνιολόγους ή με αγροκοινωνιολόγους
- Θ.Π.: εγώ το μόνο που, αλλά δε μπορώ να μιλήσω γι αυτό, έγινε μια συνάντηση στην Πάντειο πριν από τον Οκτώβριο που ήρθε μία γυναίκα από το δήμο της Αθήνας, αλλά δεν ήμουν παρών σε αυτή τη συνάντηση και δεν ξέρω να σου πω παραπέρα
- Ερ.: αλλά με πανεπιστήμια γεωπονικά ή ΤΕΙ γεωπονικά να έρθει κάποιος να σας πει να δούμε το μοντέλο σας πως μπορούμε να το παρουσιάσουμε και μεις στις σχολές μέσα
- Θ.Π.: όχι αυτό δεν έχει γίνει εγώ δεν έχω πάει ποτέ, δε με έχουν καλέσει ποτέ μέσα σε αίθουσα να το πω έτσι
- Ερ.: θα το ήθελες αυτό;
- Θ.Π.: εγώ δεν έχω πρόβλημα, την παρουσίασή μου και τα επιχειρήματά μου ... μπορώ να το κάνω δεν έχω πρόβλημα
- Ερ.: το λέω από την άποψη καταλαβαίνεις πως το λέω, δεν το λέω από πλευράς προβολής σου ή των Αγροναυτών. Το λέω από πλευράς ένας νέος και μια νέα φοιτήτρια σήμερα εκτός από τις παραδεδεγμένες εντός εισαγωγικών γεωργικές πρακτικές ή τη φαρμακωμένη γεωργία όπως λέμε ή την ολοκληρωμένη διαχείριση, και τα βιολογικά που έχουν μπει και αυτά σιγά σιγά στο πρόγραμμα, να εμπλουτιστεί η γνώση τους και για την κοινωνικά υποστηριζόμενη γεωργία
- Θ.Π.: ναι είναι σημαντικό. Και βέβαια ο γεωπόνος ή αυτός που μαθαίνει θα πρέπει να φτάσει αυτή η γνώση και στον παραγωγό γιατί ουσιαστικά είναι ότι και ο παραγωγός πρέπει να αλλάξει λίγο τον τρόπο διαχείρισης της παραγωγής του γιατί στοχεύει διαφορετικά δε στοχεύει σε SM που αγοράζει 5 τόνους ανά κοψιά. Είναι εδώ μια κυκλική παραγωγή. Αυτό πάντως που επειδή στην ΚΟ βρίσκομαι παραπάνω από 7 χρόνια αυτό που βλέπω είναι ότι είναι πάρα πολύ καλές οι ομάδες που προωθούν διάφορες καινοτομίες αλλά αν τελικά δεν υιοθετηθούν από κάποιον φορέα δήμο ή κράτος δε νομοθετηθούν ή δεν βοηθηθούν νομοθετικά αυτές οι κοινωνικές πρωτοβουλίες παραμένουν λίγο γραφικές και να σου πω ένα παράδειγμα τώρα, το θέμα της σακούλας. Εγώ εδώ και 15 χρόνια όταν πήγαιναν σε sm μου έβαζαν 5 σακούλες, έβγαζα τις σακούλες και τις έβαζα σε μία. Ήμουν ο γραφικός. Άμα καθόμουν εκεί στο sm υπήρχαν και κάποιοι άλλοι που κάπου κάπου έκαναν το ίδιο πράγμα. Από όλους ίσως να ήμασταν το 2% ή 3% και βλέπεις ότι δε μπορούσε αυτό το πράγμα να πάει παραπέρα, δε μπορούσε να πάρει διαστάσεις. Μόλις νομοθετήθηκε, μόλις έγινε νομοθεσία για αυτό αμέσως άλλαξε, ήταν δραστική η αλλαγή.

- Ερ.: θεωρείς ότι έχει να κάνει λόγω νομοθεσίας ή λόγω επιβολής φόρου; Έστω και περιβαλλοντικού. Ενέχει χρήμα εννοώ ενέχει κόστος. Δηλ αν ήταν ένα νομοθέτημα όπως το τσιγάρο πχ έχει επιβληθεί ο νόμος και καπνίζουν όλοι αβέρτα άσχετα ότι υπάρχει το πρόστιμο, δυνητικά. Βλέπεις ότι υπάρχει ο νόμος αλλά δεν τηρείται. Εδώ κατευθείαν το χρεώνει στην μηχανή
- Θ.Π.: όλα αυτά βοηθούν. Σίγουρα βοηθάνε. Δηλ αν σου έλεγε και μείς αυτό λέμε με τα λαχανικά σου λέμε ότι με το καλάθι επειδή δεν παίρνεις την σακούλα δεν πας να διαλέξεις σου έρχονται, δεν διαλέγεις τα λαχανικά που θέλεις θα πάρεις τα λαχανικά που έχει παράξει ο παραγωγός σου λέμε ότι με τα 10 € παίρνεις λαχανικά βιολογικά τα οποία είναι σε ποσότητα μπορώ να πω καλύτερα από συμβατικά. Δηλ το θέμα κόστους έχει μεγάλη διαφορά για μένα. Παρόλα αυτά βλέπεις ότι ο κόσμος είναι λίγο περίεργος δεν το πιάνει με την πρώτη, μερικές φορές θέλει και το μαστίγιό του, θέλει κάποια επιβολή
- Ερ.: το οποίο δηλώνει ανωριμότητα
- Θ.Π.: εννοείται
- Ερ.: πόσο βιώσιμο κρίνεις το εγχείρημά σας, δηλ αν σου έλεγα Θωμά πως θα φανταζόσουν τους Αγροναύτες ή αυτό που κάνεις και υποστηρίζεις τόσα χρόνια στα επόμενα 15 χρόνια; Πως θα ήθελες να το δεις να εξελίσσεται και πως βλέπεις με την παρούσα κατάσταση αν δεν αλλάξει κάτι δραστικά, πως θα εξελιχθεί;
- Θ.Π.: νομίζω ότι έχουμε περάσει το κρας τεστ και επιβιώσαμε. Το ίδιο ισχύει και για τους παραγωγούς τους βιοπαραγωγούς μας και αυτοί περάσανε το κρας τεστ και είδανε ότι τους ενδιαφέρει αυτό το πράγμα. Οπότε θεωρώ ότι θα συνεχίσουμε. Το θέμα είναι πως μπορούμε αυτό το πράγμα να απλωθεί και πως μπορούμε να πάρουμε κι άλλους παραγωγούς μέσα. Αυτές οι διαδικασίες είναι λίγο αργές. Προσπαθώ να βρω άλλες ομάδες οι οποίες
- Ερ.: για να συνεργαστείτε εννοείς
- Θ.Π.: ναι να υπάρχουν έτοιμες ομάδες από διάφορους λόγους μπορεί ο άλλος να είναι από φυσιολατρική να κάνει εκδρομές
- Ερ.: α όχι απαραίτητα στα τρόφιμα
- Θ.Π.: όχι απαραίτητα στα τρόφιμα, μπορεί να είναι ομάδα στιδήποτε
- Ερ.: πολυκαλλιέργεια βιοποικιλότητα
- Θ.Π.: ναι να είναι μια ομάδα η οποία να θέλει να εντάξει και μία άλλη δραστηριότητα σε αυτό που κάνει, για τα μέλη της. Αυτό είναι κάτι που περιμένω κι ενώ στην αρχή τα πρώτα χρόνια μας έπαιρναν κάποιοι άνθρωποι τηλέφωνο και λέγανε θέλω να φτιάξω μια ομάδα, τα τελευταία δύο χρόνια δεν ακούω τίποτε να υπάρχουν δηλ κάποιοι που να ενδιαφέρονται
- Ερ.: κουράστηκαν
- Θ.Π.: δεν ξέρω, υπάρχει όντως, τώρα εδώ που τα λέμε τα τελευταία 1-2 χρόνια υπάρχει μια κούραση στις κοινωνικές δραστηριότητες. Ίσως γιατί οι άνθρωποι στην αρχή ενθουσιάζονται και μετά κάθονται
- Ε αυτό που είπες και πριν
- Θ.Π.: είτε αυτό είτε βλέπουν ότι δεν κερδίζουν πάρα πολλά και πρέπει να επιβιώσουν και τελικά φεύγουν τελείως από τον χώρο της ΚΟ και προσπαθούν να επιβιώσουν με κάποιους συμβατούς τρόπους
- Ερ.: τον καινούριο νόμο για την ΚΟ τον έχεις διαβάσει υποθέτω
- Θ.Π.: επειδή δεν είμαι οικονομολόγος
- Ερ.: σε ρωτάω επειδή πριν αναφέρθηκες ότι χρειαζόμαστε νομοθετήματα, αυτή τη στιγμή έχουν τη 2^η προσπάθεια θεσμοθέτησης νόμου για την ΚΟ, ο πρώτος ήταν ο Ν..... και ο δεύτερος ο Ν..... με την παρούσα κυβέρνηση. Βλέπεις κάποια διαφορά; Εάν τον διέτρεξες; Σε σχέση με έξω
- Θ.Π.: δεν είδα, δε μπορώ να πω, δηλ κάποιες ομάδες, δεν μπορώ να πω.... Δεν έχω δει οι αγρότες να έχουν διευκολυνθεί ιδιαίτερα
- Ερ.: για να κάνουν κοινωνικά εγχειρήματα εννοείς, κοινωνικό συνεταιρισμό
- Θ.Π.: ναι δεν το έχω δει αυτό το πράγμα, άλλες πρωτοβουλίες δεν ξέρω...
- Ερ.: στο χώρο σου, δεν είναι απαραίτητο να ξέρεις τα πάντα

- Θ.Π.: το ιδιαίτερο με μας έχει να κάνει το ότι εμείς δε χρειαζόμασταν νομικό πλαίσιο διότι ουσιαστικά είμαστε μια ομάδα
- Ερ.: άτυπη οργάνωση
- Θ.Π.: δε χρειαζόμαστε βιβλία, λογιστές, έδρα φορολογική, δε χρειαζόμαστε όλα αυτά τα πράγματα
- Ερ.: φορολογείται όμως αυτή η παραγωγή φαντάζομαι, η αξία αυτή φορολογείται; Ο παραγωγός
- Θ.Π.: ο παραγωγός φορολογείται όπως φορολογείται ο παραγωγός, αντί να δίνει τα προϊόντα του στην λαϊκή τα δίνει απευθείας στον καταναλωτή
- Ερ.: είσατε εντάξει δηλ με αυτό το σχήμα, ακόμη κι αν είστε άτυποι, δε μπορεί να σας πει κανείς το παραμικρό
- Θ.Π.: είμαστε εντάξει. Το μόνο που μπορεί να κάνει κάποιος είναι να μας δυσκολέψει, γιατί τις παραδόσεις τις κάνουμε στο πεζοδρόμιο και να μας πει ότι δε μπορείς,
- Ερ.: κανόνες ασφαλείας, υγιεινής
- Θ.Π.: ή φύγε από το πεζοδρόμιο που κανονικά δε μπορεί να μας το πει αυτό διότι είναι δημόσιο το πεζοδρόμιο
- Ερ.: δημόσιος χώρος είναι
- Θ.Π.: δεν κάνουμε συναλλαγή αγοραπωλησία στο πεζοδρόμιο
- Ερ.: παράδοση
- Θ.Π.: παράδοση κάνουμε, κανονικά δε μας, αλλά αν σου έρθει ο μπάτσος ή ο δημοτικός και σε διώξει, τρομάζει τον κόσμο.
- Ερ.: άρα έχει επιτευχθεί ο στόχος από αυτή την άποψη, αν τρομάζει ο πελάτης...
- Θ.Π.: ναι βέβαια μέχρι τώρα δεν είχαμε πάρα πολύ μεγάλες δυσκολίες υπήρξαν κάποιες δυσκολίες κάποιες φορές κάποιες διαμαρτίες από κάποιους, ότι γίνεται η παράδοση εδώ και δεν έχει παρκινγκ και παρκάρετε και μας ενοχλείτε, υπήρξαν μικρά πραγματάκια. Ξέρω μία ομάδα αναγκάστηκε να φύγει τρία λεπτά πιο κάτω να μην ενοχλεί
- Ερ.: αυτορυθμίζεται.
- Θ.Π.: ναι κάπως έτσι
- Ερ.: Θεωρείς από την εμπειρία σου ότι μια οικονομία χρειάζεται και τυπικές οργανώσεις και άτυπες όπως είναι οι Αγροναύτες, όταν έρχεται ένας νόμος όπως είναι ο νόμος της ΚΟ ο οποίος θεσμοθετεί και νομοθετεί για την μετατροπή άτυπων εγχειρημάτων σε τυπικά
- Θ.Π.: μπράβο ναι
- Ερ.: αυτό βοηθάει την κατάσταση τελικά ή είναι μόνο για να πούμε ότι έχω φτιάξει μια τυπική οργάνωση όπου το κράτος μπορεί να πάρει τις ασφαλιστικές του εισφορές τη φορολογία του και να δώσει παράλληλα το τυράκι της χρηματοδότησης και πιο συγκεκριμένα της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης ενώ μια άτυπη οργάνωση δεν μπορεί να τύχει όλων αυτών των προνομίων εντός εισαγωγικών
- Θ.Π.: θεωρώ ότι βοηθάει, βέβαια είναι διαφορετικό να υπάρχει ένας νόμος και τελικά οι εμπλεκόμενοι να μην μπορούν να τον χρησιμοποιήσουν
- Ερ.: ισχύει αυτό πιστεύεις; Έτσι και έτσι;
- Θ.Π.: Έτσι και έτσι, γιατί δεν είναι ξεκάθαρα τα πράγματα ας πούμε. Δηλ αν εμένα μου έρθει από τη δημοτική αστυνομία και μου πει δεν μπορείς να το κάνεις αυτό εγώ είμαι κατοχυρωμένος με ένα χαρτί να του πω μπορώ να το κάνω; Δεν είμαι απόλυτα όλα είναι όλα στο φλου ακόμη
- Ερ.: γκρίζες ζώνες
- Θ.Π.: οι γκρίζες ζώνες δε βοηθάνε τον μέσο καταναλωτή βοηθάνε τους ακτιβιστές, ο ακτιβιστής δεν θα κολλήσει στη γκρίζα ζώνη, σου λέει είναι γκρίζα ζώνη είμαι εδώ για να προωθήσω και να κάνω τη γκρίζα ζώνη καθαρή. Ο ακτιβιστής θα το κάνει. Αλλά ένας ο οποίος δε θέλει πολύ πολύ να μπλέκεται δε θα το κάνει. Με την πρώτη δυσκολία θα πει πάω στο Super Market.
- Ερ.: ακτιβιστές γιαλαντζί. Τι σημαίνει για σένα να είσαι αγρότης; Σε ρωτάω γιατί είμαι παιδί αγρότη. Τι σημαίνει για σένα να είσαι αγρότης; Οι παραγωγοί τους οποίους συναναστρέφεται τώρα εν έτει 2018, πόσο δύσκολο είναι να είσαι σήμερα είναι

κανείς αγρότης, εκεί να είσαι κόντρα της βιομηχανοποίησης του καταναλωτισμού της τυποποίησης της κάθετης παραγωγής μέσα στο σκοτάδι με υπέρυθρες ακτινοβολίες γιατί υπάρχουν και αυτά και το ξέρεις φαντάζομαι, πόσο δύσκολο είναι να παλεύεις με τη φύση ακόμη και τώρα;

Θ.Π.: είναι δύσκολο και σίγουρα οι αγρότες πρέπει να εξελίσσονται και να προσαρμόζονται γιατί νομίζω και αυτοί από κάποιες απόψεις μένουν πίσω δηλ τα πράγματα πάνε πιο γρήγορα δηλ παραδοσιακά οι αγρότες ήταν ο κλάδος που εξελισσόταν πιο γρήγορα, δε μιλάω για τους βιομηχανικούς αγρότες που πάνε κατευθείαν στην τεχνολογία μιλάω για τους πιο μικρούς μεσαίους αγρότες οι οποίοι δεν έχουν όλον τον εξοπλισμό όλα τα μηχανήματα, δηλ και αυτοί πρέπει να κάνουν κάποια βήματα

Ερ.: είναι γενικά ευεπίφοροι σε καινοτομίες και εισαγωγή καινοτομιών; Όχι μόνο τεχνολογικών, οτιδήποτε νέο που τους λύνει προβλήματα τα και σε αυτούς και στους καταναλωτές. Στην Κρήτη στην Ιεράπετρα για παράδειγμα ότι καινούριο έβγαине στην αγορά όσον αφορά ποτίσματα έστω και τη βιομηχανοποιημένη γεωργία το αποδέχονταν κατευθείαν και το εφάρμοζαν. Στην κοινωνική γεωργία ισχύει αυτό το πράγμα; Βασικά δε λέω ότι είναι απαραίτητο αλλά ρωτάω αν ισχύει

Θ.Π.: θα λεγα ότι δεν ισχύει με τόσο γρήγορο

Ερ.: προφανώς να μη χρειάζεται κιόλας γιατί δίνει έμφαση στον άνθρωπο και όχι στα μέσα

Θ.Π.: ναι διευκολύνει αλλιώς τα πράγματα. Αυτό που θα ήθελα να πω και είναι σημαντικό για να αντιληφθούμε πόσο όλα αυτά εξελίχθηκαν είναι ότι η κοινωνική γεωργία ουσιαστικά ξεκίνησε από αγροκτήματα Steiner

Ερ.: μάλιστα βιοδυναμικής δηλ

Θ.Π.: τα πρώτα μοντέλα δηλ που πήγαν στην κοινωνική γεωργία είχαν να κάνουμε με αγροκτήματα Steiner όπου υπήρχαν άνθρωποι, ενδιαφέρονταν για ποιοτική τροφή και οι οποίοι με τη βιομηχανοποίηση η οποία πήρε τρελούς ρυθμούς στη δεκαετία του 70 και του 80 που πλέον και με τη χρήση του πετρελαίου όσον αφορά μηχανήματα αλλά και με τη χρήση πετρελαίου όσον αφορά χημικά, έπεσε η βιομηχανική γεωργία πλέον και εκεί υπήρξε ευαισθητοποίηση από αυτούς τους ανθρώπους οι οποίοι είπαν δε θέλουμε αυτό το πράγμα είμαστε διατεθειμένοι να πληρώσουμε ίσως και παραπάνω και να παίρνουμε αποκτήματα τα οποία

Ερ.: από πότε αυτό ξεκίνησε; Αμέσως μετά .... Αρχές 20^{ου} αι;

Θ.Π.: όχι όχι αυτό ουσιαστικά αρχές του 1980 θα έλεγα. Εκεί ήταν που μπήκαν, στην Αμερική πχ 1985 είναι τα πρώτα αγροκτήματα Steiner, τα οποία πήγαν προς την κοινωνική γεωργία

Ερ.: βιοδυναμική γεωργία όμως υπήρχε από

Θ.Π.: ναι υπήρχε από παλιότερα

Ερ.: αλλά και πριν τον Steiner θα υπήρχαν αυτά φαντάζομαι. Το βιοδυναμικό δηλ ήρθε με τον Steiner και το σεμινάριο που το περιέγραψε και ... ξεκίνησε από κει;

Θ.Π.: ναι τα βιοδυναμικά ξεκίνησαν από κει. τα βιολογικά φαντάζομαι την εποχή. Όλα περίπου ξεκινάνε τη δεκαετία του 70 και ξεκινάνε ταυτόχρονα και στην Ευρώπη και στην Αμερική λίγο μετά αλλά και στην Ιαπωνία

Ερ.: Σοβαρά;

Θ.Π.: στην Ιαπωνία υπήρξαν τα τεπέκ κάπως έτσι λέγοντα κάποια αγροκτήματα που και αυτά εφαρμόσανε αυτό το πράγμα αλλά η κοινωνική γεωργία πήρε πιο μεγάλες διαστάσεις από τη δεκαετία του 90 και μετά από τα παραδείγματα της λατινικής Αμερικής όπου υπήρξε πολύ πιο δυνατή ΚΟ, η ΚΟ εκεί πήρε πολύ μεγαλύτερες διαστάσεις από τη δύση. Οπότε κατά ένα τρόπο η δύση είδε ότι κάποια πράγματα στην λατινική Αμερική άρχισαν να δουλεύουν και να τα υιοθετεί

Ερ.: έχετε κάποια πρότυπα; Θα μπορούσα να πω κάποιους ήρωες που το παράδειγμά τους σας καθοδηγεί σε κάποια στιγμή στην πορεία σας;

Θ.Π.: όσον αφορά τους Αγροναύτες, είχα ψάξει στο Internet είχα βρει κάποια παραδείγματα με πάρα πολύ καλή αναφορά και ανάλυση και περιγραφή τα οποία ήταν κάποιες ομάδες στην ΝΥ. Και μάλιστα η μία ομάδα λέγεται just food σαν δίκαια τροφή οι οποίοι πέρα από αυτό έβαζαν και το φιλικό μέσο δηλ φρόντιζαν να

μην πετιέται η τροφή. Από κει και πέρα έτυχε να πάω σε ένα σεμινάριο στην Ευρώπη και είδα κάποιους αγρότες κάποια πρότζεκτ να δουλεύουν. Πολύ εντυπωσιακό ήταν ένα πρότζεκτ που είδα στη Γερμανία το οποίο μου έχει κάνει φοβερή εντύπωση αυτό ήταν κτήμα Steiner ήταν ένα ζευγάρι που το κρατούσαν που ήταν 55 χρονών άνθρωποι μεγάλοι σε ηλικία, και είχαν ένα κτήμα το οποίο τους το είχαν παραχωρήσει λόγω Steiner, υπήρχε άλλη ομάδα από πίσω, τους είχαν παραχωρήσει το κτήμα να το δουλεύουν και να τρέχουμε μια csa ομάδα και μου είχε κάνει φοβερή εντύπωση πως αυτοί οι άνθρωποι στην Γερμανία 55 χρονών αγρότες ήταν ευχαριστημένοι, δούλευε, χωρίς να έχουν βοηθούς, χωρίς να έχουν πακιστανούς, χωρίς να έχουν ξέρεις χέρια που όλοι έχουν, δύο άνθρωποι, αλλά είχε να κάνει ότι δεν τους τρέχανε νοίκια δεν τους τρέχανε τέτοια, υπήρχε μια κοινωνική συνεισφορά. Γιατί στην ΚΟ αυτό που γίνεται ουσιαστικά η διαφορά που γίνεται είναι ότι εγώ σαν καταναλωτής ή σαν μέλος διαθέτω λίγο από το χρόνο μου εθελοντικά. Το ότι εγώ θα διαθέσω λίγο χρόνο να μαζέψω τα email από τα άλλα και θα πάρω τηλέφωνο τον αγρότη, που μπορεί να μία δυο ώρες την εβδομάδα, αυτό κάνει τη διαφορά. Η δική μου μικρή εθελοντική προσφορά. Κάνει την διαφορά και όλα τα πράγματα λειτουργούν, δηλ αυτό είναι η ΚΟ, η εθελοντική προσφορά από το παραπανίσιο του άλλου δηλ εμένα μου περισσεύει λίγος χρόνος βάζω δυο τρεις ώρες και όλοι μας γλιτώνουμε και λεφτά αυξάνουμε την ποιότητα και όλα γίνονται διαφορετικά.

Ερ.: αυτό είναι πολύ σημαντικό και το έχω διαβάσει από το κείμενο που μου έδωσες με την εθελοντική κοινωνική οικονομία. Πως θα απαντούσες λοιπόν όταν φέρνουν κοντά την ΚΟ με την κοινωνική επιχειρηματικότητα γιατί λένε Κοινωνική Επιχείρηση είναι επιχειρηματικότητα δε σημαίνει ότι το κάνουν εθελοντικά βγάζουν ένα κέρδος αλλά δε βάζουν το κέρδος πάνω από τον άνθρωπο αλλά δεν παύει να έχουν το κομμάτι το κοινωνικό που λέμε. Θα σου πει ο άλλος ότι καλή η ΚΟ θέλω να συνεισφέρω εθελοντικά αλλά δεν έχω τα βασικά για τα προς το ζην. Η εθελοντική ΚΟ όπως την περιγράφεις του δίνει κάποια λύση στο να ζήσει αυτός ο άνθρωπος και να έχει τα προς το ζην, αν δεν έχει άλλους πόρους

Θ.Π.: δεν μπορεί να δώσει η ΚΟ μια full time απασχόληση. Ίσως μπορεί να το κάνει σε στοχευμένα προτζεκτ. Αλλά δε μπορεί να το κάνει κάποιος οριζόντια

Ερ.: όλες τις ημέρες της εβδομάδας

Θ.Π.: να κάνει αυτό το πράγμα και δεν μπορούμε να το απαιτήσουμε από αυτός, γιατί αν απαιτήσουμε από αυτόν που ασχολείται στην ΚΟ να δουλεύει με τους ρυθμούς που δουλεύει σε μια δουλειά που πληρώνεται

Ερ.: αυτό είναι και σκλαβιά πλέον

Θ.Π.: τότε αναγκαστικά θα πρέπει να πληρώνεται. Καταλαβαίνεις, οπότε παίζει αυτό το θέμα, δε μπορούμε να πούμε ότι η ΚΟ θα μπορεί να μας λύσει

Ερ.: όλα τα προβλήματα

Θ.Π.: όλα τα προβλήματα αλλά όμως βοηθάει, μπορεί να βοηθήσει σε πάρα πολλά πράγματα και να μειώσει τις τιμές και να αυξήσει την ποιότητα αλλά και αυτό που λέω και στο χαρτί που έχω γράψει είναι ότι μπορεί να φέρει καινοτόμες ιδέες οι οποίες να

.....

Και από τη συμβατική οικονομία. Και αυτό είναι πάρα πολύ θετικό. Αυτό που θέλω να πω είναι ότι εγώ δε βρίσκω αντιπαλότητα μεταξύ ΚΟ και συμβατικής οικονομίας.

Ερ.: συμπληρωματικότητα βλέπεις δηλ

Θ.Π.: βλέπω συμπληρωματικότητα και μπορούν να αλληλοεπιδράσουν θετικά και δεν είναι τυχαίο που τελικά βλέπουμε τη συμβατική οικονομία να υιοθετεί πρακτικές της ΚΟ. Ας πούμε κάποια στιγμή πριν 2-3 χρόνια είχε βγει ο Βασιλόπουλος και έλεγε προϊόντα από μικρές φάρμες

Ερ.: αυτό ήταν διαφήμιση πιστεύεις ή ΕΚΕ

Θ.Π.: αυτό πουλούσε εκείνη την περίοδο και γι αυτό το χρησιμοποιούσε αλλά εγώ δεν είμαι αντίθετος με αυτό

Ερ.: άσχετα ότι ξέρεις ότι δεν είναι

Θ.Π.: αν τώρα δεν είναι πραγματικό δε θα πουλήσει θα ξεφουσκώσει

- Ερ.: ναι αλλά δεν παίρνει συγγνώμη δεν παίρνει στο λαιμό της αυτή η πρωτοβουλία η επιχειρηματική κάποιες άλλες προσπάθειες οι οποίες θα στηρίζονταν αποκλειστικά σε αυτό για να είναι βιώσιμες; Κατάλαβες μία μικρή αγροτική επιχείρηση
- Θ.Π.: ξέρεις τι, είναι τόσο μεγάλος ο χώρος που χωρεί πολλούς μέσα.
- Ερ.: παρότι είμαστε μικρή χώρα
- Θ.Π.: παρότι είμαστε μικρή χώρα χωράει πολλούς μέσα. Αυτό που σκοτώνει την ΚΟ είναι όταν υπάρχει στοχευμένη δράση εναντίον της δηλ αν αυτός ο ΧΨΖ κάνει το ίδιο και προσπαθεί να κλείσει τους άλλους στοχευμένα ή όταν το κράτος λέει θα σε κλείσω εσένα για να πάρει η συμβατική οικονομία το μερίδιο όταν δηλ υπάρχουν προστατευτισμοί
- Ερ.: προς τους μεγάλους
- Θ.Π.: προς τους μεγάλους
- Ερ.: τους αδύναμους μεγάλους
- Θ.Π.: τους αδύναμους και τέτοια πράγματα, τότε εκεί είναι πρόβλημα
- Ερ.: το έχεις ζήσει φαντάζομαι αυτό και το ζούμε ... είναι μια πραγματικότητα
- Θ.Π.: αυτό ναι το ζούμε, εμείς στο δικό μας το κομμάτι δεν το βλέπω, δεν έχουν γίνει στοχευμένες ενέργειες και όσες έχουν γίνει ξεφούσκωσαν. Μια φορά να καταλάβεις τι βλακεία υπάρχει στον κόσμο μας πέταξαν δημοσίευμα στην Καθημερινή πρωτοσέλιδο ξεκίνησε ένα μικρό θεματάκι κάτω το οποίο μετά πήγαινε σε δεύτερη σελίδα πίσω που έλεγε «διακινούνται γεωργικά προϊόντα παράνομα μέσα στην νύχτα».
- Ερ.: και που αναφέρονταν;
- Θ.Π.: αναφέρονταν ότι είχε έρθει κάποιος που ήθελε να γράψει, τελικά και οι δημοσιογράφοι είναι και αυτοί άρπα κόλλες προσπαθούν να κάνουν τίτλους για να πουλήσουν
- Ερ.: για να πουλήσουν
- Θ.Π.: για να πουλήσουν για να βάλει αυτός το άρθρο του στην εφημερίδα το οποίο ξεφούσκωσε δεν είχε κανένα αντίκτυπο πουθενά αλλά θα μπορούσε να είχε
- Ερ.: ποτέ δεν ξέρεις με την επικοινωνία τι γίνεται
- Θ.Π.: δηλ θα μπορούσε με μία προπαγάνδα αρνητική και κακόβουλη. Γιατί ένας εθελοντής δε μπορεί να αντισταθεί μια επιχείρηση η οποία έχει τους δικηγόρους κλπ από πίσω
- Ερ.: δε μπορεί. Ωραία, εγώ έχω ολοκληρώσει τις ερωτήσεις μου. Δεν ξέρω εάν εσύ θέλεις να προσθέσεις κάτι άλλο εν συντομία. Είτε κάποια ιστορία που σου έχει κάνει τρομερή εντύπωση είτε πως θα ήθελες να δεις όλο αυτό το χώρο να εξελίσσεται. Η τι θα περίμενες από τους νέους ανθρώπους ή τι θα έλεγες σε έναν νέο άνθρωπο σε σχέση με όλα αυτά;
- Θ.Π.: αυτό ήταν και ένα μέρος στην παρουσίαση που κάνω και το προβάλλω, είναι ότι αυτός ο τρόπος της Κοινωνικής Γεωργίας είναι και ένας τρόπος για μικρούς αγρότες να ξεκινήσουν. Γιατί ένας μικρός αγρότης χρειάζεται κάποια υποστήριξη στην αρχή αν δεν την πάρει αυτή την υποστήριξη αν δεν πάει καλά μέσα στον πρώτο χρόνο έχει χάσει. Δεν μπορεί να ξαναμπει μέσα. Ενώ αν αυτός ο αγρότης βρει 10-20 ανθρώπους που κατά ένα τρόπο δεσμεύονται να τον στηρίζουν ένα δυο χρόνια να ξεκινήσει θα μπορέσει να ξεκινήσει. Αυτό θα ήθελα κάποια στιγμή να το δω να συμβαίνει.
- Ερ.: μακάρι γιατί όχι. Να ρωτήσω κάτι χωρίς να μπαίνω σε ευαίσθητα προσωπικά δεδομένα, επειδή ήθελα να συσχετίσω και να σε ρωτήσω για την κοινωνικά υποστηριζόμενη γεωργία σε σχέση με τα χρηματοοικονομικά, τον τραπεζικό δανεισμό. Ξέρουμε ότι πολλοί αγρότες προσφεύγουν σε τραπεζικό δανεισμό για να αγοράσουν κεφάλαιο κίνησης πρώτες ύλες
- Θ.Π.: ναι ο αγρότης θέλει για τα λαχανικά του θέλει περίπου δύο μήνες, γιατί πρέπει να αγοράσει σπόρους να αρχίσει να καλλιεργεί να μεγαλώσουν τα λαχανικά για να ξεκινήσει να πουλάει
- Ερ.: οι παραγωγοί ξαναλέω με μεγάλη προσοχή και αν θέλεις την κόβουμε την ερώτηση και αν θέλεις το αφήνουμε, έχουν τραπεζικό δανεισμό; Δηλ έχουν τη δυσκολία αυτή; Ρωτάω γιατί αν το σύστημα αυτό με το καλάθι της κοινωνικά υποστηριζόμενης γεωργίας είναι βιώσιμο τότε σημαίνει ότι δεν έχουν εξάρτηση από εξωγενή χρηματοδότηση όπως έχει ένας συμβατικός αγρότης.

- Θ.Π.: ακριβώς!
- Ερ.: Ισχύει αυτό; Δηλ έχουν δανεισμό ο οποίος είναι χαμηλός;
- Θ.Π.: δε μπορώ να μιλήσω πάρα πολύ δεν έχω πλήρη.... Εγώ πιστεύω μπορεί να γίνει μέχρι τώρα δεν έχει γίνει διότι και η δική μας η προσπάθεια έχει κολλήσει λίγο στην προπληρωμή δηλ ακόμη οι περισσότεροι καταναλωτές πληρώνουν ένα δυο καλάθια δεν προπληρώνουν, δεν έχουμε φτάσει σε σημείο να πούμε ο καταναλωτής να δώσει μπροστά 200 ευρώ και να πει θα πάρω 20 καλάθια για 3,4 μήνες, αυτό δεν έχει γίνει ακόμη
- Ερ.: θα μπορούσε να γίνει δυνητικά αυτό
- Θ.Π.: θα μπορούσε να γίνει, από τη δική μου την πλευρά εγώ θα μπορούσα να το κάνω, δηλ δε βλέπω να είναι απαγορευτικό σε κάποιον να βρει δε λέω για τα 200 ευρώ που ίσως είναι απαγορευτικό αλλά 100 ευρώ είναι 10 καλάθια είναι δυόμιση μήνες, δεν είναι δύσκολο να δώσεις 100 ευρώ και να ξέρεις ότι για δυόμιση μήνες θα τρως τα λαχανικά σου δεν είναι τόσο δύσκολο, έλεος ένα κινητό κάνει 200
- Ερ.: τα οποία λαχανικά να ξαναπούμε δεν έχουν σχέση με τα όποια συμβατικά είναι βιολογικής
- Θ.Π.: είναι βιολογικής
- Ερ.: παραγωγής
- Θ.Π.: δεν έχουμε λόγο να πάμε να ρίξουμε τις τιμές, δεν έχουμε λόγο να πάμε σε πολύ φτηνά προϊόντα, γιατί 10 ευρώ είναι ήδη πάρα πολύ λίγο. Τι να είναι; 8; Σιγά τη διαφορά...
- Ερ.: εκτός κι αν είναι ο άλλος τσίπης. Ωραία νομίζω πως εδώ τελειώσαμε. Θέλω να σε ευχαριστήσω θα σου στείλω τη συνέντευξη ηχογραφημένη και προχωράμε.
- Θ.Π.: κι εγώ ευχαριστώ για την πρόσκληση
- Ερ.: καλή δύναμη και καλή συνέχεια

Ημι-δομημένη συνέντευξη με τον Βασίλη Περαντζάκη, Προγραμματιστή, μέλος του ελληνικού και του ευρωπαϊκού κινήματος για το Βασικό Εισόδημα

Θέμα: **Βασικό Εισόδημα**

Ημερομηνία: **13/2/2018**

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Ερωτήσεις

1. Με βάση τα ανωτέρω το Βασικό Εισόδημα (B.I) που τοποθετείται;
2. Ποια προβλήματα επιλύει το B.I;
3. Όπως και η κοινωνική οικονομία εκτός από υποστηρικτές, το B.I έχει και επικριτές. Τι θα απαντούσες στα επιχειρήματά τους;
4. Το B.I προάγει το δικαίωμα στην τεμπελιά, για να θυμηθούμε και το έργο του Paul Lafargue;
5. Λόγω της Ερευνητικής ενασχόλησης της διατριβής και με τον Rudolf Steiner θα ήθελα τη γνώμη σου στο παρόν
6. Το B.I αποτελεί κοινωνική καινοτομία;
7. Λόγω της Ενητικής ενασχόλησης της διατριβής με τα συμπληρωματικά νομίσματα (Σ.Ν) υπάρχουν προτάσεις για χρήση των Σ.Ν αναφορικά με το B.I; θα ήθελα την άποψη σου σε αυτό;
8. Πως θα μπορούσε το κράτος να στηρίζει την πρωτοβουλία του B.I; Ποια είναι η σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα;
9. Σε συνέχεια της προηγούμενης ερώτησης ποια είναι η κατάσταση στην Ευρώπη;
10. Θεωρείς ότι χρειάζεται πάντα ένας ή περισσότεροι νόμοι για να ρυθμίζουν τις κοινωνικές, οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων;
11. Ποια η συμβολή Ενητικών φορέων και πανεπιστημιακών ιδρυμάτων στη διάδοση και ανάπτυξη του κινήματος του B.I
12. Υπάρχει κάποια ιστορία που θα ήθελες να μοιραστείς;
13. Πως θα ήθελες να δεις την Ελλάδα το 2030;
14. Υπάρχει κάτι άλλο που θα ήθελες να προσθέσεις που δεν καλύφθηκε από τις προηγούμενες ερωτήσεις;

Ερευνητής: Βασίλη καλησπέρα. είμαστε εδώ να συζητήσουμε για το βασικό εισόδημα, αλλά και διάφορα άλλα θέματα που άπτονται της έρευνας της οποίας διεξάγω. Σε καλησπερίζουμε και θα ήθελα να περάσω κατευθείαν στο θέμα της συνάντησης. Σε σχέση με την Κοινωνική Οικονομία (Κ.Ο), σε σχέση με την κατάσταση που επικρατεί σε διεθνές, αλλά και σε εθνικό επίπεδο όσον αφορά στην κατανομή/ ανισοκατανομή του εισοδήματος. Το βασικό εισόδημα σαν διεθνές κίνημα που κατατάσσεται, σε σχέση με το φιλελευθερισμό ή με το σοσιαλισμό ή με διάφορα άλλα κινήματα;

Β. Περαντζάκης: το βασικό εισόδημα καταρχάς ήταν ανά περιόδους, αντίστοιχες φιλοσοφίες με το βασικό εισόδημα υπάρχουν στο φιλελευθερισμό, στο νεοφιλελευθερισμό και στο σοσιαλισμό. Ο Σοσιαλισμός κινείται, βεβαίως, περισσότερο προς την παροχή επιδομάτων και την παροχή επιδόματος σε είδος και όχι τόσο επιδόματος σε χρήμα. Ενώ, ο φιλελευθερισμός πήγαινε επί τούτου στην παροχή χρήματος, είτε με τη μορφή μιας επιδότησης, είτε με τη μορφή αρνητικού φόρου εισοδήματος. Άπτονται δηλαδή, αυτά και στο σοσιαλισμό και στο φιλελευθερισμό, στο κομμάτι της κοινωνικής πολιτικής, έχουν και άνθρωποι οι οποίοι στηρίζουν το βασικό εισόδημα ως λύση στο

σοσιαλισμό, στο νεοφιλελευθερισμό, αλλά έχουν και πολέμιους, ακριβώς στις ίδιες ομάδες ανθρώπων. Έχει να κάνει καθαρά με το πώς αντιλαμβάνεται ο καθένας τι είναι το βασικό εισόδημα και σε τι στοχεύει. Το βασικό εισόδημα δε στοχεύει να αντικαταστήσει, όπως το έχουμε σήμερα, να αντικαταστήσει ένα μισθό. Δε στοχεύει να αντικαταστήσει το εισόδημα από εργασία, σκοπεύει να συμπληρώσει και να αμβλύνει ανισότητες που υπάρχουν. Γι αυτό λέμε και για το basic unconditional income.

- Ερ.: Διαχωρίζεται από το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής;
- Β.Π.: ακριβώς, το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα είναι mean testing, θα πρέπει ο κάθε δικαιούχος να αποδείξει ότι το χρειάζεται να έχει τα κατάλληλα εισοδήματα ή έλλειψη εισοδημάτων, να μην έχει περιουσία να μην έχει κάποιο τρόπο άλλο και μόνο τότε μπορεί να λάβει το ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα. Ενώ, το βασικό εισόδημα χωρίς όρους, είναι ακριβώς αυτό, το λαμβάνουν όλοι στο ίδιο επίπεδο για κάθε χώρα βέβαια και είναι μία βάση, είναι απλά μία βάση δεν κάνει κάτι άλλο.
- Ερ.: από αυτή την άποψη, όμως, ουσιαστικά το ΕΕΕ και παρεμφερή μέτρα κοινωνικής πολιτικής προϋποθέτουν τον έλεγχο των ανθρώπων που θα τα λάβουν αυτά. Σε αντίθεση με το ΕΕΕ, το απεριόριστο βασικό εισόδημα, ουσιαστικά δε θέτει περιορισμούς. Ουσιαστικά το προηγούμενο, το θέτει ο φιλελευθερισμός.
- Β.Π.: ακριβώς, εκεί μπαίνουν κιάλας οι διαφοροποιήσεις στο κόστος, στην επιδοματική πολιτική το κόστος είναι πολύ μεγάλο ανάλογα με το όφελος το ίδιο το όφελος όταν μιλάμε για mean testing, όταν πρέπει κάποιος να το αποδείξει. Εκεί το κόστος αυξάνει, γιατί υπάρχει το διοικητικό κόστος, υπάρχει το κόστος της απάτης, υπάρχουν διάφορα είδη κόστους εμφανή και αφανή τα οποία υπολογίζονται και στο τέλος, ενώ το ποσό μπορεί να ξεκινάει από 1 εκ ευρώ, στο τέλος αυτό που φτάνει πραγματικά στην αγορά είναι λιγότερο από το 50% του αρχικού ποσού. Ακριβώς λόγω του κόστους που έχει αυτή η διαδικασία.
- Ερ.: Ποια προβλήματα, τελικά, επιλύει το βασικό εισόδημα;
- Β.Π.: αυτό είναι ανάλογα με την εποχή. Είναι ένα από αυτά που αποτυγχάνουν να καταλάβουν οι επικριτές του βασικού εισοδήματος. Άλλα προβλήματα θα έλυνε ένα βασικό εισόδημα, όταν θα άλλαζε ο τρόπος εργασίας, στις αρχές του προηγούμενου αιώνα, που πηγαίναμε σε εκβιομηχάνιση, από εργασία καθαρά χειρονακτική και άλλο πρόβλημα θα λύσει σήμερα, που περνάμε από τη βιομηχανοποιημένη κοινωνία, την κοινωνία δηλ που εργάζονταν μέσα σε φάμπρικες, μέσα σε εργοστάσια, σε γραμμές παραγωγής, στην αυτοματοποίηση και την παροχή υπηρεσιών. Πλέον, βεβαίως είμαστε και στο τέλος ακόμα και της παροχής υπηρεσιών και αρχίζει τώρα να υπάρχει ένας άλλος κύκλος μετατροπής. Περνάμε από την παροχή υπηρεσιών, στα bull sheet jobs, που είναι οι δουλειές οι οποίες δεν έχουν κανένα απολύτως σκοπό, παρά μόνο να εξυπηρετήσουν, να κάνουν μαζική παραγωγή τον ίδιο τον άνθρωπο, να εξυπηρετήσουν τον επόμενο και τον επόμενο πελάτη, μέχρι να τελειώσει η μέρα και να πάρει το μισθό του ο υπάλληλος, μονό και μόνο επειδή μπορεί να το κάνει. Η δουλειά η ίδια δεν είναι παραγωγική, δεν έχει αντικείμενο, η δουλειά δεν προσφέρει κάτι στον εργαζόμενο, εκτός από το ότι τον απασχολεί για να πάρει το μισθό και στην ουσία αυτό το πράγμα θα αντικατασταθεί, πηγαίνει να αντικατασταθεί με μηχανές, όλη αυτή η διαδικασία
- Ερ.: Οι Bull sheet jobs είναι πρωτοβουλία του ιδιωτικού τομέα ή έχει πιλοταριστεί από κράτη;
- Β.Π.: Όχι. Είναι φυσική εξέλιξη λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας, των αυτοματισμών. Αλλάζει, πλέον, ο τρόπος εργασίας και θα φτάσουμε σε σημείο, στο οποίο δε θα υπάρχει ανάγκη για τόσους πολλούς εργαζόμενους, οπότε κάπως, θα πρέπει να έχουν εισόδημα. Πως θα το κάνουμε αυτό; Θα πρέπει να υπάρξει μια μετάβαση και μία μεταβατική περίοδος. Ακόμα και το να μάθουν κάποιες καινούριες δεξιότητες και να περάσουν σε ένα άλλο είδος εργασίας, γιατί αυτό που λένε στην ουσία οι επικριτές, είναι ότι ποτέ δεν άλλαξε ο τρόπος που περνάμε από το ένα είδος εργασίας στο

επόμενο. Το μόνο που αλλάζει είναι η εποχή και η χρονολογία, τίποτα άλλο. Δεν ισχύει, όμως, αυτό. Πλέον, έχουμε φτάσει σε ένα σημείο που αλλάζει ριζικά και πολύ πιο γρήγορα, δεν προλαβαίνει να προσαρμοστεί ο κόσμος στις καινούργιες δεξιότητες και αυτό το κενό καλύπτει το βασικό εισόδημα.

Ερ.: Πότε θα μπορούσε να τοποθετηθεί χρονολογικά μια πρώτη εφαρμογή του βασικού εισοδήματος; Το 19ο αι; το 18ο; παλαιότερα;

Β.Π.: πρώτη εφαρμογή, ιστορικά, αν θυμάμαι καλά, ήταν το 17^ο αι. Ξέρω, όμως, ότι έχουν γίνει πολλά πιλοτικά προγράμματα, υπάρχουν πολλά συστήματα τα οποία πλησιάζουν στο Βασικό Εισόδημα, από τη δεκαετία του 1970, όπως αυτό της Αλάσκας, με το Κοινωνικό Μέρισμα, το οποίο μεν δεν είναι μεγάλο, αλλά είναι αρκετό, ώστε να κάνει μια διαφορά στη φτώχεια στα έτη που είχε τη μεγαλύτερη απόδοση... Το κοινωνικό μέρισμα στην Αλάσκα ισχύει ακόμη και σήμερα και στην ουσία μοιράζεται κάθε χρόνο, οι χρονιές με τα λιγότερα χρήματα έδιναν 200 – 300 \$ τη χρονιά, ενώ οι χρονιές με τα περισσότερα χρήματα δίνανε 2.000-2.500 \$. Αυτό που αναφέρθηκε προηγουμένως για τη δεκαετία του 70 ήταν στο Dauphin, το οποίο ήταν ένα πείραμα με unconditional income σε 1000 οικογένειες μιας πόλης, οι οποίες για 5 χρόνια λάμβαναν 1.000, νομίζω, καναδικά \$ το μήνα, άσχετα από το αν εργαζόνταν ή όχι. Τα αρχεία είχαν σφραγιστεί και η τελευταία εξέλιξη που διάβασα ήταν ότι όταν άνοιξαν τα αρχεία το 2009 και έγιναν κάποιες πρώτες αναλύσεις οι οποίες διήρκεσαν μέχρι το 2014 και τότε βγήκανε τα πρώτα αποτελέσματα, είδαν ότι υπήρχε μια αρκετά μεγάλη μείωση του μικρο-εγκλήματος στο Dauphin, που οφείλεται βεβαίως στο ότι οι φτωχότερες οικογένειες είχαν την κάλυψη, δεν χρειαζόταν να προσφύγουν σε παρανομία, ακόμη και στο μικροέγκλημα. Το μεγαλύτερο, όμως, εύρημα της έρευνας ήταν η μείωση του κόστους της υγείας στο Dauphin. Ήταν τόσο μεγάλο που υπολόγιζαν ότι σε εθνικό επίπεδο θα ήταν αρκετό για να καλύψει το μεγαλύτερο κομμάτι του βασικού εισοδήματος, που έφτανε στα 4 δις \$ Καναδά. Από τη βελτιωμένη κατάσταση υγείας του πληθυσμού. Αν γινόταν πανεθνικό, εκεί ήταν μόνο για τα 1000 αυτά άτομα, απλώς η προβολή του κέρδους έφτανε σε αυτό το σημείο στους πολίτες και σε όλους τους μόνιμα διαμένοντες στη χώρα

Ερ.: όπως και η Κ.Ο όπως και κάθε κίνημα, όπως και κάθε μεταρρύθμιση εκτός από τους υποστηρικτές έχει και τους επικριτές. Για το βασικό εισόδημα, οι επικριτές που εστιάζουν την κριτική τους;

Β.Π.: οι επικριτές εστιάζουν περισσότερο στην άποψη που έχουν οι ίδιοι για το πώς θα λειτουργούσε ένα βασικό εισόδημα στην απασχόληση, πάνω στον ίδιο τον άνθρωπο, ψυχολογικά κυρίως. Αυτό που εστιάζουν είναι ότι ένα τέτοιο εισόδημα, στην ουσία, θα αφαιρούσε το κίνητρο για εργασία και θα προήγαγε την τεμπελιά. Το οποίο είναι παντελώς αβάσιμο γιατί πρώτον ένα βασικό εισόδημα δεν καλύπτει όλες τις ανάγκες, γι' αυτό λέγεται και βασικό. Είναι μόνο για πολύ βασικά πράγματα, είναι ένα δίχτυ ασφαλείας. Το δεύτερο είναι ότι ακόμη και στις περιπτώσεις που ίσως είναι λίγο μεγαλύτερο, όπως για παράδειγμα, γίνεται αυτή τη στιγμή ένα πείραμα στο Οχάιο στις ΗΠΑ, όπου παρέχονται σε μικρό αριθμό ανθρώπων, που είναι άστεγοι και έχουν διάφορα προβλήματα, παρέχεται σπίτι και ένα βασικό ποσό για να μπορούν να το συντηρήσουν και να ζήσουν σε αυτό. Πολύ βασικό όμως. Αυτό σημαίνει ότι τους παρέχουν τα πάντα ότι χρειαζόντουσαν πολύ περισσότερα από ότι είχαν πριν. Θα περίμενε κανείς, ότι η πλειοψηφία αυτών θα είναι σύμφωνα με ότι λένε οι επικριτές θα είναι τεμπέληδες, δε θα ξαναπαίξουν δουλειά απλώς γιατί έχουν βολευτεί θα κάθονται στο σπίτι κοκ. Συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο. Από εκεί που πριν δεν είχαν χρήματα, δε μπορούσαν στην ουσία, ούτε να ψάξουν για δουλειά γιατί ακόμη και να ψάξεις για εργασία, απαιτεί να έχεις μια βάση, να έχεις κάπου να συντηρείσαι, να μπορείς να φας, όλος ο χρόνος πήγαινε στο να μπορέσουν να επιβιώσουν και όχι στο να προσπαθήσουν να βελτιώσουν τις συνθήκες τους. Αυτό το δίχτυ, λοιπόν, τους έδωσε αυτή τη δυνατότητα να μπορούν πλέον να πάνε πέρα από την επιβίωση και να πάνε στο επόμενο επίπεδο, να προσφέρουν και κάτι στον εαυτό τους, εκτός από την υπόλοιπη κοινωνία. Δουλεύει συνήθως έτσι. Μάλιστα είχε πει κάτι ενδιαφέρον ο Guy

Standing, είναι ένας από αυτούς που δουλεύουν πάνω στο βασικό εισόδημα και κάνει και πειράματα, αυτή τη στιγμή στην Ινδία, επιδοτούμενα από το ινδικό κράτος. Είχε σε μια αίθουσα διάλεξης περίπου 1000 άτομα και τους ρώτησε ποιοι πιστεύουν ότι οι περισσότεροι από τους υπόλοιπους θα σταματούσαν να δουλεύουν εάν έπαιρναν 100 νομισματικές μονάδες βασικό εισόδημα το μήνα. Το 90% των παρόντων σήκωσαν τα χέρια τους, ότι αυτοί πίστευαν ότι οι άλλοι θα σταματήσουν να δουλεύουν. Μετά τους ρώτησε το ανάποδο, ποιοι από σας θα σταματούσατε να δουλεύετε, όχι θα αλλάζατε δουλειά, θα σταματούσατε να δουλεύετε, εάν είχατε 1000 νομισματικές μονάδες εισόδημα. Από τους 1000 ζήτημα να σήκωσαν 10 άτομα το χέρι τους ότι θα σταματούσαν να δουλεύουν. Που σημαίνει, ότι έχει να κάνει περισσότερο με το τι νομίζουμε για τους άλλους, παρά με το τι θα συμβεί με εμάς τους ίδιους. Κι αυτό γιατί και εγώ δε μπορώ να φανταστώ τον εαυτό μου να σταματήσω να δουλεύω, εάν έχω ένα εισόδημα. Και όχι μόνο αυτό, ποτέ δε συμβαίνει. Συμβαίνει στους πλούσιους; Σταματούν οι πλούσιοι εισοδηματίες που έχουν επιχειρήσεις να εργάζονται, γιατί έχουν μεγάλο εισόδημα; Μπορεί βέβαια να μην εργάζονται χειρονακτικά, μπορεί να μην κουράζονται, ο Τραμπ για παράδειγμα, αλλά δε σημαίνει ότι δε δουλεύει καθόλου, ότι δεν πηγαίνει στο γραφείο του, δεν κάνει συναντήσεις. Για αυτόν είναι εργασία. Λοιπόν, ακόμη και οι εφοπλιστές εργάζονται, δε σημαίνει ότι δίνουν ένα μισθό και σταματάνε να εργάζονται. Αυτή είναι η πρώτη βασική αντίθεση που έχουν. Η δεύτερη είναι οικονομική και πολύ σημαντική. Πως θα χρηματοδοτήσουμε ένα βασικό εισόδημα; Εκεί δύο πράγματα υπάρχουν: 1^ο είτε αγνοούν το ότι θα αντικατασταθεί κάτι που ήδη μας κοστίζει, που είναι το ένα κομμάτι δεν είναι ολόκληρο, είναι το ένα κομμάτι της χρηματοδότησης και το 2^ο είναι το κέρδος από αυτή την μείωση της ανεργίας. Τη μειώνουμε πως, έχοντας πολλούς φοιτητές οπότε δεν είναι γραμμένοι στην ανεργία, έχουμε τέλος πάντων διάφορες κατηγορίες που δεν καταγράφονται. Αυτό με το βασικό εισόδημα αυτομάτως ισχύει, γιατί δεν έχεις ανεργία, γιατί επιδοτείς στην ουσία κάποιον να μαθαίνει και καλύπτεις και το επόμενο στάδιο, ότι μπορεί έτσι να περάσει ευκολότερα σε νέα θέση εργασίας. Δεύτερον, άλλο ένα πράγμα που δεν λαμβάνουν υπόψη τους στο οικονομικό κομμάτι είναι ότι υπάρχει ένα κέρδος από μείωση εγκλήματος. Αυτό που είπαμε πριν για το Dauphin. Μείωση του άγχους που είναι πάρα πολύ σημαντικό για τα προβλήματα υγείας που έχει ο κόσμος. Ειδικά στην Ελλάδα, πιστεύω θα βοηθούσε πάρα πολύ, γιατί στην Ελλάδα έχουμε πολλούς που κάνουν ετερο-εργασία, δεν εργάζονται σε αυτό που σπούδασαν, σε αυτό που τους ενδιαφέρει, εργάζονται σε αυτό που βρήκαν. Εγώ θεωρούμαι ως ένας από τους τυχερούς και εργάζομαι σε αυτό που ήθελα. Αλλά έτσι είναι μόνο το 15 με 20% των εργαζομένων στην Ελλάδα. Οι περισσότεροι απλώς βρήκαν μια εργασία και πήγαν σε αυτή.

- Ερ.: οπότε ουσιαστικά, και ξανάρχομαι και πάλι στο ερώτημα που συζητούσαμε στο πρώτο σκέλος πριν πάμε στο οικονομικό, θεωρείς ότι το βασικό εισόδημα προάγει και τον καταμερισμό της εργασίας; Γιατί υπάρχουν κάποιες επικρίσεις, που λένε ότι εκτός του ότι προάγει την τεμπελιά, όταν μας τα παρέχουν όλα έτοιμα, δε χρειάζεται για παράδειγμα να παράγουμε αυτό το φλιτζάνι καφέ ή αυτό το κινητό τηλέφωνο, γιατί κάποιος άλλος ίσως το παράγει ή εμένα δε με ενδιαφέρει να το παράξω γιατί έχω για να ζήσω. Προάγει τον καταμερισμό των έργων τελικά;
- Β.Π.: αυτό καταρχήν το ότι μας παρέχει τα πάντα είναι κατά βάση λάθος, δεν παρέχει τα πάντα. Οπότε ξεκινάμε από κει. Μετά αυτό που κάνει είναι ότι ουσιαστικά δίνει τη δυνατότητα κάποιος να επιλέξει τι εργασία θα κάνει, το οποίο είναι πολύ σημαντικό και για την απόδοση της εργασίας αυτής, οπότε είναι θετικό να γίνεται επιμερισμός της εργασίας με αυτό τον τρόπο. Και πηγαίνει η εργασία προς τα εκεί που ενδιαφέρεται κάθε εργαζόμενος, τον βοηθάει τουλάχιστον να πάει προς τα εκεί, όχι ότι θα γίνει οπωσδήποτε, γιατί υπάρχουν και άλλες ανάγκες, που μπορεί να μην έχουν προβλεφθεί ή να μην καλύπτονται. Η τουλάχιστον του δίνει μια δυνατότητα που πριν δεν την είχε και αυτή η δυνατότητα βελτιώνει κάποιες συνθήκες εργασίας και παραγωγής

- Ερ.: ήδη έχουμε απαντήσει σε ένα από τα ερωτήματα που είχα θέσει, αν αποτελεί **κοινωνική καινοτομία**, δηλ αν δίνει λύσεις σε κοινωνικά προβλήματα. Είπαμε εκτός από τις οικονομικές συνέπειες τις θετικές, βελτιώνει την υγεία, μειώνει το άγχος οπότε λύνει άλλα κοινωνικά προβλήματα
- Β.Π.: και αυτά είναι αποδεδειγμένα, όχι απλώς θεωρούμε ότι κάποια ίσως γίνουν.
- Ερ.: αν θέλει κάποιος να προστρέξει σε πηγές επιστημονικές για να τα τεκμηριώσει αυτά που λέμε;
- Β.Π.: βεβαίως το έργο του Guy Standing. έχει βγάλει δύο βιβλία σχετικά με το βασικό εισόδημα και τα αποτελέσματά του, το ένα είναι το πιο πρόσφατο για την Ινδία, δεν έχει βγει ακόμη σε κυκλοφορία για το ευρύ κοινό, αλλά είναι διαθέσιμο για όσους ασχολούνται με τη μελέτη στον οικονομικό τομέα, γιατί είναι διατριβή και είναι διαθέσιμη στα ακαδημαϊκά κανάλια. Υπάρχουν βιβλία που έχει γράψει, τα οποία είναι εκλαϊκευμένα, μιλάμε τώρα για ένα συγκεκριμένο μόνο άνθρωπο, από κει και πέρα υπάρχει ένας Βέλγος καθηγητής, ο οποίος και αυτός ασχολείται πολλά χρόνια με το βασικό εισόδημα και αυτός έχει κάνει και οικονομική μελέτη για το πως θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί ένα βασικό εισόδημα. Για παράδειγμα το σταθμισμένο βασικό εισόδημα της τάξεως των 400 € στην Ευρώπη θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί από ένα ΦΠΑ 19%. Όλος ο ΦΠΑ να πηγαίνει στην παροχή ενός βασικού εισοδήματος. Που θα ήταν μεσοσταθμικά 400 € για όλους τους ευρωπαίους πολίτες. Τι σημαίνει μεσοσταθμικά; Σημαίνει ότι οι Βούλγαροι θα έπαιρναν 70€, οι Έλληνες 200€ οι γερμανοί 700€. Για να είναι και αντίστοιχα με τα επίπεδα της οικονομίας τους.
- Ερ.: θεωρείς ότι υπάρχουν Ενητικοί φορείς και πανεπιστήμια που συμβάλλουν σε αυτή την κατεύθυνση; Ή είναι ένα τομέας έρευνας, εν τη γενέσει του;
- Β.Π.: η ιδέα υπάρχει πάρα πολλά χρόνια και υπάρχει και στις κυβερνήσεις. Δηλ αυτή τη στιγμή εφαρμόζεται σε πρώτο στάδιο στη Νορβηγία, έχει ξεκινήσει ένα πιλοτικό πρόγραμμα, το οποίο θα καλύψει σιγά σιγά όλη τη χώρα. Μετά προγράμματα αντίστοιχα εφαρμόζονται ως κοινωνική πολιτική βασικού εισοδήματος σε συγκεκριμένες ομάδες όπως αυτές των ανέργων. Η Δανία για παράδειγμα, δίνει 4% του προϋπολογισμού της, 4% του ΑΕΠ της, για τους ανέργους και για την κάλυψη των αναγκών τους χρηματικά, το επίδομα ανεργίας που λέμε εμείς, αλλά και τη μετεκπαίδευσή τους. 4% είναι τεράστιο ποσοστό στην Ελλάδα, το αντίστοιχο ποσοστό είναι 0,02 κάτι τέτοιο.
- Ερ.: ο ΟΑΕΔ έχει γνωρίζει την πρωτοβουλία του βασικού εισοδήματος;
- Β.Π.: είχαμε επαφές, όχι με τον ΟΑΕΔ, αλλά με συνδέσμους ανέργων. Εκεί, όμως, τι συμβαίνει; Οι περισσότεροι συνδικαλιστές είναι αντίθετοι σε μια ιδέα βασικού εισοδήματος γιατί θεωρούν ότι αποδυναμώνει το συνδικαλιστικό κίνημα. Υπάρχει δηλ. και αυτή η αντίθεση. Είναι μια λογική αντίθεση, έχει κάποια βάση. Αυτό που δεν καταλαβαίνουν, πιθανόν όχι μόνο δεν το αποδυναμώνουν, αλλά δίνει τη δυνατότητα σε μέλη που δε θα ερχόντουσαν στο συνδικαλιστικό κίνημα, να εισέλθουν γιατί έχουν τη δυνατότητα να το κάνουν, έχουν τη δυνατότητα να βοηθήσουν το συνδικαλιστικό κίνημα με ακτιβιστική δράση. Να συμμετέχουν οι ίδιοι. Πριν δεν μπορούσαν, όταν θα πρέπει καθημερινά να εργάζονται, να κάνουν μια δουλειά που δεν τους αρέσει, τι συνδικαλιστικό ενδιαφέρον να έχει γι' αυτούς να συμμετέχουν; Δεν υπάρχει κανένα.
- Ερ.: θεωρείς ότι το βασικό εισόδημα προάγει την κοινωνικότητα; Γιατί υπάρχουν επικρίσεις, ειδικά στο φιλελευθερισμό, ότι σπάει την κοινωνία σε άτομα ξεχωριστά, όπου ο καθένας έρχεται σε επαφή με το κράτος αποδυναμωμένος.
- Β.Π.: του δίνει το χρόνο να το κάνει, αυτή είναι και η διαφορά. Για παράδειγμα, πρόσφατα, όταν στους Πειρατές, ρωτήσαμε φίλους και μέλη “τι θεωρείτε ότι σας εμποδίζει να συμμετέχετε στην πολιτική;” οι περισσότεροι από αυτούς απάντησαν ότι τους λείπει ο χρόνος και όχι το χρήμα ή οι ιδέες. Ο χρόνος, δηλ δεν έχουν χρόνο να ασχοληθούν με κάτι πέρα από την εργασία και την οικογένειά τους. Αυτό το βασικό εισόδημα θα τους έλυνε τα χέρια σε αυτό το κομμάτι.

- Ερ.: το ελληνικό κράτος πως θα μπορούσε να βοηθήσει σε αυτό; Αν υποθέσουμε ότι έτειναν “ευήκοον ους”, πως θα βοηθούσε ξεκινώντας ένα πιλότο; Αρχίζοντας ενημέρωση του κόσμου; Παρέχοντας τη δυνατότητα να ενημερωθεί ο κόσμος μαζικά για αυτή τη δυνατότητα που υπάρχει;
- Β.Π.: τουλάχιστον, αυτό που λένε οι οικονομολόγοι που ασχολούνται με αυτό το κομμάτι, λένε ότι αυτή τη στιγμή είναι αδύνατο να συμβεί κάτι τέτοιο στην Ελλάδα οικονομικά, δε μπορεί να κάνει η Ελλάδα κάτι τέτοιο λόγω συγκυρίας. Αυτό που μπορεί να κάνει είναι να εφαρμόσει προγράμματα τα οποία είναι προς αυτή την κατεύθυνση, όπως το ΕΕΕ. Είναι προς αυτή την κατεύθυνση και αυτό που λέμε ότι θα πρέπει αυτά να μελετηθούν επιστημονικά δηλ να υπάρχουν δεδομένα να υπάρχει κάποιο αποτέλεσμα. Αυτό είναι και η έλλειψη τέτοιων προγραμμάτων στην Ελλάδα ειδικά. δεν υπάρχουν δεδομένα
- Ερ.: Υπάρχει κάποιο πανεπιστήμιο ή κέντρο που να ασχολείται στην Ελλάδα Ενητικά;
- Β.Π.: όχι. στην Ελλάδα από όσο ξέρω σίγουρα έναν καθηγητή της ΑΣΟΕΕ που ασχολείται με το συγκεκριμένο το βασικό εισόδημα ο Μάνος Ματσαγγάνης, αλλά δεν ασχολείται επιστημονικά, δεν κάνει κάποια έρευνα συγκεκριμένη στο Β.Ι. Τον ενδιαφέρει ως επιστημονικό πεδίο.
- Ερ.: η σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα όσον αφορά στο βασικό εισόδημα ποια είναι; Υπάρχουν άλλοι φορείς εκτός από εσάς που έχουν κατανοήσει τη φιλοσοφία του κινήματος του βασικού εισοδήματος;
- Β.Π.: υπάρχει μια ομάδα, οι οποίοι είναι και μέλη του ευρωπαϊκού οργανισμού για το βασικό εισόδημα, έχει ιδρυθεί μια ευρωπαϊκή μη κερδοσκοπική οργάνωση, που έχει έδρα στις Βρυξέλλες. Αυτή έχει ξεκινήσει ένα έργο για να κάνει μια πρόταση για ένα πιλοτικό πρόγραμμα, το οποίο θα εφαρμοστεί σε όλες τις χώρες της ΕΕ, αλλά σε περιορισμένο αριθμό. Μιλάμε για μερικές εκατοντάδες ανθρώπους, ανά χώρα ανάλογα με την περίπτωση. Πιθανό να διαλέξουν κάποιες αντίστοιχες μικρές κοινωνίες, μικρά χωριά ή μικρές αγροτικές κοινωνίες σε διάφορες περιοχές και να καλύψουν με ένα αρκετά χαμηλό ποσό, αρχικά, τις βασικές ανάγκες, μέσω ενός ευρωπαϊκού προγράμματος που θα χρηματοδοτηθεί κεντρικά. Η ιδέα είναι στην ανάπτυξη αυτή τη στιγμή. Εμείς στην Ελλάδα δε μπορούμε να συμμετέχουμε, γιατί, απλά, δεν έχουμε τους κατάλληλους επιστήμονες να κάνουμε αυτή την εργασία. Αλλά παρακολουθούμε, βοηθάμε όσο μπορούμε.
- Ερ.: τι επιστήμονες πιστεύεις ότι θα χρειάζονται;
- Β.Π.: σίγουρα καταρχήν οικονομολόγοι οι οποίοι έχουν ενδιαφέρον για το βασικό εισόδημα, γιατί δεν έχουν όλοι οι οικονομολόγοι, ανάλογα το πεδίο τους, σίγουρα πολιτικοί επιστήμονες, θα τους ενδιέφερε. Δεν ξέρω στην Ελλάδα άλλες ειδικότητες αντίστοιχες, Στατιστική από το Πολυτεχνείο από το τμήμα εφαρμοσμένων μαθηματικών ίσως τους ενδιέφερε
- Ερ.: απόφοιτοι κοινωνικής εργασίας προφανώς
- Β.Π.: αυτοί οπωσδήποτε να κάνουν μια μελέτη, ίσως θα μπορούσε πράγματι να προωθηθεί μέσω αυτού, υποθέτω το έχω προβλέψει ήδη στην ομάδα, δεν έχω διαβάσει τόσο πολύ δεν έχω εντυφώσει τόσο πολύ στο τι κάνουν αυτή τη στιγμή στις Βρυξέλλες αλλά υποθέτω έχουν καλύψει τέτοια κομμάτια
- Ερ.: **θεωρείς ότι χρειάζεται πάντα να υπάρχει ένας νόμος ή νόμοι για να ρυθμίζουν κοινωνικές οικονομικές σχέσεις;** θα μπορούσε η διαδικασία του βασικού εισοδήματος να λειτουργήσει και χωρίς τη στήριξη του κράτους; θα μπορούσε η ίδια η κοινωνία από τα κάτω να προωθήσει και να υποστηρίξει το Β.Ι αντί να περιμένει τα πάντα από το κράτος;
- Β.Π.: θα μπορούσε να γίνει με τη μορφή ενός τοπικού νομίσματος σε τοπικές κοινωνίες με την εισαγωγή ενός **παράλληλου νομίσματος**. Μπορεί να συμβεί αυτό βέβαια. Αλλά το βασικό εισόδημα, επειδή είναι η μορφή του τέτοια, θα πρέπει να γίνει σε πολύ μεγάλη κλίμακα για να δούμε αποτελέσματα. Καλές αυτές οι προσπάθειες του παράλληλου νομίσματος, του τοπικού νομίσματος, και πράγματι κάνουνε δουλειά στην κοινωνία, αλλά δεν είναι ο σκοπός τους να λύσουν τα ίδια προβλήματα με το βασικό εισόδημα.

- Ερ.: αναφέρομαι γιατί είδα μία παρουσίαση που συνδυάζει το βασικό εισόδημα με συμπληρωματικά η τοπικά νομίσματα και πως μπορεί το βασικό εισόδημα να χρηματοδοτηθεί από αυτά
- Β.Π.: το fair coin για παράδειγμα;
- Ερ.: δεν είδα να κατονομάζουν κάποιο συγκεκριμένο, είδα τη φιλοσοφία των συμπληρωματικών τοπικών νομισμάτων για υποστήριξη του βασικού. Αυτό βέβαια σε περίπτωση που λείπει η υποστήριξη από το επίσημο νόμισμα το ευρώ
- Β.Π.: ακριβώς. Ένα άλλο πράγμα που υπάρχει για παράδειγμα που θα μπορούσε να μπει στη θέση του βασικού εισοδήματος είναι το quantitative easing για τους πολίτες. Αντί να γίνει για τις τράπεζες, να γίνει για τους πολίτες. Αυτός θα μπορούσε το 1,5 εκ. ευρώ που είπαν ότι θα δώσουν σε διάρκεια 10 ετών για τις τράπεζες ως επιπλέον δανεισμό
- ...
- Για τους πολίτες, είτε σε χρήμα, είτε αν θέλανε να χρησιμοποιήσουν του πολλαπλασιαστές που λένε και οι ίδιοι στις μελέτες τους θα μπορούσαν να το κάνουν σε είδος να παρέχουν κάτι σε είδος απευθείας στους πολίτες των χωρών. Για να υπάρξει και το κέρδος που λένε. Γιατί ο πολλαπλασιαστής των δανείων από τη μία πλευρά το 1,5 τρις είναι γύρω στο 1, κάτι τοις εκατό 1,1 ... 1,2%, ενώ οι παροχές σε είδος το quantitative easing στους πολίτες φτάνει το 1,5 , οπότε μου φαίνεται εξυπνότερο εάν θέλουν να μιλήσουν για πολλαπλασιαστές να το κάνουν με αυτό τον τρόπο quantitative easing για τους πολίτες σε είδος, εάν δε θέλουν να το κάνουν σε χρήμα που λένε ο πολλαπλασιαστής είναι 0,7 ... 0,8 που σημαίνει βεβαίως μείωση του πραγματικού κέρδους για την οικονομία.
- Ερ.: από το γεγονός του ότι είσαι προγραμματιστής, η τεχνολογία έχει συνδράμει ήδη και έχει συμβάλει στην ανάπτυξη του βασικού εισοδήματος; Υπάρχουν κάποιες εφαρμογές, χρειάζονται κάποιες εφαρμογές ειδικές πληροφορικής; Ποια είναι η κατάσταση σήμερα;
- Β.Π.: αυτή τη στιγμή, καταρχάς για βασικό εισόδημα, εδώ, αλλά μιλάμε περισσότερο για συνεταιριστική οικονομία, μικροοικονομία συνεισφορών, δηλ θέλω εγώ να δω κάτι να γίνεται να φτιάχνεται ένα έργο να φτιάχνεται, μπορώ με Micropayments οι οποίες δε μου κοστίζουν εμένα κάτι, έχουν πολύ μικρό κόστος, να βοηθήσω ένα προγραμματιστή ο οποίος εργάζεται πάνω σε κάτι αφιλοκερδώς να το αναπτύξει. Αυτό το πράγμα μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σημείο μέρος του βασικού εισοδήματος. Για παράδειγμα το ethereum, ένα καινούριο coin, κρυπτο-νόμισμα, βασίζεται στην εθελοντική εργασία, στην παραγωγή έργου. Έχει μια πραγματική αξία, μετατρέπει πραγματικό χρήμα σε παραγωγή κι έχει απόδοση για όποιον προσφέρει την εργασία αυτή. Είναι μια πολύ έξυπνη ιδέα, η οποία όμως απαιτεί αρκετές γνώσεις τεχνολογικές, τις οποίες δεν τις έχει ο μέσος πολίτης. Βέβαια, αυτό θα μπορούσε να διορθωθεί σε καμιά 10ετία, εάν ο Υπουργός παιδείας μας, δεν πίστευε ότι οι υπολογιστές δεν πρέπει να είναι στα θρανία και θα πρέπει όλοι να έχουν κιμωλίες και μαυροπίνακες.
- Ερ.: ποια είναι η άποψη σου για τα κρυπτο-νομίσματα; Ξεφεύγει λίγο από αυτά που συζητάμε, αλλά υποθέτω έχεις κάποια εικόνα
- Β.Π.: το κρυπτο-νόμισμα στην περίπτωση του ethereum, για παράδειγμα, είναι κάτι το οποίο το βρίσκω θετικό λογικό και μπορεί να προσφέρει στην πραγματική οικονομία. Κρυπτο-νομίσματα, όπως το bit coin είναι στην ουσία, ένα μέρος της πραγματικής οικονομίας. Δεν διαφέρουμε σε κάτι από το να παίζω στο χρηματιστήριο με την ψυχολογία του κόσμου.
- Ερ.: δεν είναι όμως αέρας, όπως τα επικρίνουν;
- Β.Π.: αέρας δεν είναι με τη λογική ότι είναι αντιστοιχία σχεδόν 1 προς 1, δηλ όταν κάποια περίοδο είχαμε τις μετοχές της εθνικής να κάνουν split στις 16.000 δρχ. και να γίνονται δύο δεκαεξάρια σε ένα μήνα, ποια ήταν η πραγματική αξία για την τράπεζα; Δεν υπήρχε κάτι. Ήταν σπεκουλαδόρικο. δεν ήταν πραγματικό
- Ερ.: και το bit coin τώρα αυτή τη στιγμή είναι κάποια στιγμή θα ξεφουσκώσει όμως έτσι; πως το φαντάζεσαι;

- B.Π.: δε θα ξεφουσκώσει το bitcoin, γιατί έχει όριο. Το καλό με το bitcoin είναι ότι έχει όριο ενώ η πραγματική οικονομία το χρήμα δηλ δεν έχει όριο, μπορείς να παράγεις συνέχεια καινούριο χρήμα απλώς δανειζοντας. Και επειδή ο δανεισμός εκεί είναι στο στυλ... δανείζεται μια Α τράπεζα από μια Β τράπεζα η οποία δανείζει σε μια Γ τράπεζα η οποία δανείζει σε μια Δ τράπεζα και όλες αυτές περνάνε και παράγουν ανάλογα με το ποσό που τους επιτρέπεται από τη νομοθεσία καινούριο χρήμα. 10 συν 10 συν 10. Ένα παιχνίδι το οποίο στην ουσία εκθετικό παιχνίδι που καταντάει πυραμίδα. Το Bitcoin μπορεί να έχει μεγάλη αξία το ίδιο, αυτή τη στιγμή είναι γύρω στις 6.000 \$, μικρή για τα 20.000 \$ που είχε τον προηγούμενο μήνα, αλλά τι γίνεται επειδή θα σταματήσει να παράγεται και θα υπάρχει μόνο ως ποσότητα ανταλλαγής. θα παράγεται ακόμα για καμιά 10ετία τουλάχιστον, έχει πέσει πολύ ο ρυθμός παραγωγής, ενώ πριν από 5 χρόνια μπορούσες να βάλεις έναν υπολογιστή και να παράγεις ένα BC την ημέρα με έναν απλό υπολογιστή, τώρα αυτός ο υπολογιστής θέλει δύο χρόνια για να σου παράξει ένα bc, οπότε δε μπορείς αυτή τη στιγμή να παράξεις με το ρυθμό... δυσκολεύει γιατί έχει μικρύνει το ποσοστό αυτών που πρέπει να κάνουν mining. το ποσοστό αυτών που κάνουν Mining είναι μεγαλύτερο από ποτέ, απλά έχει ανέβει η δυσκολία του αλγόριθμου για να παράξει το bc. Έχει έναν αλγόριθμο που αυξάνει το βαθμό δυσκολίας και έχει υπολογιστεί να παράγει μέχρι 20 εκ. bc. Αυτή τη στιγμή είμαστε γύρω στα 19 εκ bc, αλλά ο ρυθμός έχει πέσει πάρα πολύ και αυτή τη στιγμή μπορούν και παράγουν μόνο οι φάρμες οι οποίες δουλεύουν με aspic, επεξεργαστές που είναι ειδικά ολοκληρωμένα κυκλώματα που είναι task specific, είναι προγραμματισμένα να κάνουν συγκεκριμένη δουλειά, είναι φτιαγμένα για να κάνουν συγκεκριμένη δουλειά, είναι σχεδιασμένα από το h/w να κάνουν αυτή τη δουλειά. Αυτά είναι τα aspic, δεν είναι επεξεργαστές που τρέχουν έναν πρόγραμμα είναι επεξεργαστές που είναι πρόγραμμα οι ίδιοι.
- Ερ.: όλα αυτά τα ωραία με την πληροφορική πως βοήθάνε την ΚΟ την πραγματική οικονομία;
- B.Π.: βοηθάνε στο επίπεδο που επιτρέπει η ίδια η ανθρώπινη ψυχολογία δεν έχουν άλλη χρήση, δηλ δεν υπάρχει αξία σε κάτι από μόνο του εμείς του δίνουμε αξία, ακόμη και στην τεχνολογία αν τη χρησιμοποιούμε σωστά δίνουμε αξία προς το σωστό αν τη χρησιμοποιούμε λάθος δίνουμε μια αρνητική αξία. Αν για παράδειγμα αντικατασταθούν 50 χιλ εργαζόμενοι σε ένα εργοστάσιο της FOXCOM στην Κίνα με 6000 ρομπότ που κατασκευάζει η Google, κερδίζουν χρήματα οι μέτοχοι της Google, οι εργαζόμενοι που έκαναν την έρευνα, χάνονται όμως 50 χιλ θέσεις εργασίας
- Ερ.: αυτό πως αντισταθμίζεται; έρχεται το βασικό εισόδημα
- B.Π.: εδώ πρέπει να έχει το βασικό εισόδημα για να αντισταθμίσει αυτό, είτε προσφέροντας τη δυνατότητα της αλλαγής των δεξιοτήτων, να καλύψει δεξιότητες για να πάμε από την Α εργασία στη Β εργασία, είτε για να καλύψει ανάγκες μέχρι να βρεθεί κάτι άλλο
- Ερ.: μία μελλοντική δουλειά που δεν έχουμε αυτή τη στιγμή στην Ελλάδα ή που υπάρχει αυτή τη στιγμή στο εξωτερικό, θα μπορούσες να σκεφτείς ένα τέτοιο είδους δουλειάς από το εξωτερικό που δεν το έχουμε στην Ελλάδα,. Γιατί μιλάμε για δουλειές και εδώ στη χώρα έχουμε στο μυαλό μας συγκεκριμένες δουλειές, ο οικονομολόγος, ο πληροφορικός, ο δάσκαλος, ο γιατρός, ο δικηγόρος
- B.Π.: ο πληροφορικός στην Ελλάδα έχει αρνητική ανεργία, που σημαίνει ότι χρειαζόμαστε πληροφορικούς, η παιδεία μας δε βγάζει πληροφορικούς, γενικά δε βγάζει τεχνικά επαγγέλματα ή τα τεχνικά επαγγέλματα τα βγάζει πολύ συγκεκριμένα γιατί έχουμε το στυλ της πατριαρχίας, δηλ ο πατέρας μου ήταν πολιτικός μηχανικός ο γιος θα γίνει πολιτικός μηχανικός για να πάρει το γραφείο του μπαμπά να συνεχίσει. Και όταν ο γιος μπορεί έχει τη δυνατότητα, ενδιαφέρεται ακόμα, γιατί δεν είμαστε όλοι για τα ίδια, οπότε στην Ελλάδα ακόμη και η δουλειά του συμβολαιογράφου ή του δικηγόρου είναι οικογενειακή υπόθεση, πάει από το μπαμπά στο γιο. Και μόνο όταν αποτυγχάνει κάπου δε μπορεί να τα πάρει ο γιος ή η κόρη πάμε σε κάτι άλλο. Και στο τέλος καταντάμε να κάνουμε ετερο-απασχόληση.

αυτό έχει να κάνει και με το ότι δεν υπάρχουν παραγωγικές δομές στη χώρα, γιατί είμαστε μία χώρα μεταπρατική κατά το μεγαλύτερο ποσοστό. Γιατί αν είχαμε παραγωγή θα είχαμε ανάγκη για νέες δουλειές. Η παραγωγή, το τι παράγεις από μόνο του πάλι δε λέει κάτι, μπορεί να παράγεις την καλύτερη κούπα καφέ, αν δε χρειάζονται κούπα καφέ τι θα την κάνεις; Πρέπει να παράγεις κάτι που έχει ζήτηση. Αυτή τη στιγμή έχουν ζήτηση συγκεκριμένα πράγματα σε όλο τον κόσμο και στην Ευρώπη. η ζήτηση της εργασίας, ο διεθνής καταμερισμός λέει στην ότι στην Ελλάδα θα κάνετε αυτά στη Γαλλία θα κάνετε αυτά στην Ινδία θα κάνετε αυτά. υπάρχει και αυτό το πρόβλημα. τώρα προσπαθούν να κατανεύουν τις εργασίες ανάλογα με το που υπάρχουν οι α' ύλες ώστε να είναι κοντά. Ινδία, Αφρική γιατί εκεί είναι κοντά στις α' ύλες, έχουν χαμηλό κόστος. Βεβαίως, αυτό σημαίνει ότι έχει χαμηλό κόστος η εργασία πλέον εκεί γιατί μιλάμε για ανειδίκευτη εργασία ακόμα και επικίνδυνη εργασία η οποία δεν πληρώνεται, δεν καλύπτονται .... Άλλοι νόμοι υπάρχουν για την ασφάλεια στην Ευρώπη, άλλοι στην Κίνα. Το κόστος είναι πολύ μεγαλύτερο να κάνεις την ίδια δουλειά απ' ότι στην Κίνα και στην Κίνα επειδή είναι αναλώσιμοι στην ουσία οι εργαζόμενοι μπορούν και χαμηλώνουν το κόστος τόσο που παράγουν ότι θέλουν. Το θέμα είναι ότι αυτό που παράγεις χρειάζεται; Αν χρειάζεται θα πουληθεί.

- Ερ.: συνήθως όμως το σύστημα παράγει πολλά σκουπίδια δημιουργώντας τεχνητές ανάγκες για πράγματα που δε θέλουμε και αφήνουμε παραγωγή προϊόντων υπηρεσιών, οι οποίες θα ήταν και ψυχοφελείς και κοινωφελείς και θα βελτιώναν και το βιοτικό επίπεδο και την ίδια την προσωπική ευμάρεια του καθενός. **Υπάρχουν ηθικές δικλείδες στο βασικό εισόδημα;** δίνουμε 400-500 € το μήνα, υποθετικά, σε όλους τους κατοίκους που ζουν στην Ελλάδα. Αυτό ήταν μία από τις επικρίσεις ότι προάγει ουσιαστικά, και είναι άνισο για τους πολίτες της χώρας λόγω των αυξημένων μεταναστευτικών ροών ένα είναι αυτό. Και το δεύτερο είναι υπάρχει μία ηθική ασφαλιστική δικλείδα στο ότι το βασικό εισόδημα δε θα προάγει την παιδική εργασία, την απλήρωτη εργασία, την κακοποίηση, στις χώρες της ανατολικής Ασίας της Αφρικής και της λατινικής Αμερικής; Υπάρχουν αυτοί οι προβληματισμοί;
- Β.Π.: φυσικά και υπάρχουν το θέμα είναι ότι όταν πας να λύσεις ένα τέτοιο πρόβλημα, το κοιτάς και ανάλογα με τη συγκεκριμένη πολιτική οντότητα στην οποία βρίσκεσαι. Στην Ελλάδα για παράδειγμα έχουμε πολλούς μετανάστες. Οι περισσότεροι δε θέλουν να καθίσουν εδώ, θέλουν να πάνε αλλού σε άλλες χώρες είναι transit μετανάστες, αυτό που εμποδίζεται είναι η μετακίνησή τους. αυτό το πρόβλημα πρέπει να λύσουμε, δε λύνεται αυτό με το βασικό εισόδημα, εννοείται. Επίσης, βασικό εισόδημα δε μπορείς να δώσεις σε ανθρώπους οι οποίοι δεν είναι μόνιμοι κάτοικοι της χώρας σου, δε μιλάμε για πολίτες, μόνιμοι κάτοικοι. Σημαίνει ότι έχουν διεύθυνση, μπορούν να αποδείξουν ότι είναι μόνιμοι κάτοικοι, έχουν λογαριασμούς στο όνομά τους έχουν ΑΦΜ, αυτοί όλοι θα πρέπει να δικαιούνται το βασικό εισόδημα, όσο προσφέρουν στην οικονομία δικαιούνται και το βασικό εισόδημα. Επίσης, θα μειώνε τη μαύρη αγορά εργασίας, γιατί πολλοί εργάζονται για πολύ κάτω από το βασικό εισόδημα. Όταν κάποιος εργάζεται για 5 ευρώ, την ημέρα το βασικό εισόδημα αυτού κοστίζει 150 € το μήνα, με 150 € το μήνα του έχεις καλύψει αυτή τη μαύρη εργασία, μετά αυτά τα 150 € μπορεί να τα χρησιμοποιήσει για να κάνει οτιδήποτε άλλο θέλει και να κάνει και μια νόμιμη εργασία.
- Ερ.: φορολογείται το βασικό εισόδημα με βάση τη θεωρία και την πρακτική του στους πιλότους που τρέχει;
- Β.Π.: φορολογείται προοδευτικά όσο προστίθεται στο εισόδημα, επειδή το παίρνουν όλοι φορολογείται στη βάση της κανονικής φορολογίας που ισχύει για το κράτος. Είναι προοδευτική η φορολόγηση, ανάλογα με το είδος της φορολογίας που έχει το κράτος, αν έχει flat, φορολογείται flat, αν έχει προοδευτική φορολογείται προοδευτικά
- .....
- Β.Π.: πολλά υπάρχουν σχετικά με το βασικό εισόδημα, αυτό που προκαλεί εντύπωση κυρίως είναι ότι οι επικριτές και αυτοί που είναι υπέρ δεν κάθονται να συλλέξουν τα διαθέσιμα δεδομένα και να τα δουν και να πουν θα κάνουμε ένα ελεγχόμενο πείραμα

και να δούμε εάν πραγματικά τελικά θα αποδώσει κάτι τέτοιο. θεωρώ ότι αυτό πρέπει να γίνει, γιατί πλησιάζουμε σε μια τέτοια τεχνολογική ανάπτυξη, που έχουμε δύο δυνατότητες, είτε να γίνουμε Λουδίτες και να επιστρέψουμε πίσω σε προ-τεχνολογική εποχή και να σπάμε τις μηχανές, είτε με φυσική αντίδραση, είτε λόγω κάποιου ατυχήματος, ενός πυρηνικού πολέμου και οι πόλεμοι ατύχημα είναι, συνήθως ξεκινάνε από αντιδράσεις που δε μπορούν απλώς να σταματήσουν και γίνονται αλυσιδωτές. Ή θα επιστρέψουμε πίσω σε μια εποχή που θα χρειαστεί αναγκαστικά να ξαναρχίσουμε πάλι από την αρχή ή θα πρέπει να δεχτούμε ότι σε λίγα χρόνια θα καλύπτονται όλες οι ανάγκες σε ύλη και σε παραγωγή από μηχανές, οι οποίες μηχανές, όμως, δε φορολογούνται, δεν ξοδεύουν για να φέρουν πίσω εισόδημα, αυτό πρέπει να καλυφθεί κάπως, ο μόνος τρόπος είναι μια αναδιανομή μέσω ενός βασικού εισοδήματος. Δεν υπάρχει άλλος τρόπος σε μια τέτοια κοινωνία, είναι μια κοινωνία post scarcity, δεν έχουμε φτάσει ακόμη εκεί, αλλά είμαστε πάρα πολύ κοντά, όταν μιλάμε για τα επόμενα 10 χρόνια να αρχίσουμε να φέρνουμε α' ύλες από αστεροειδείς δε θα το κάνει άνθρωπος αυτό, δε θα πηγαίνει κάποιος με ένα σκεπάρνι σε ένα αστεροειδή για να βγάλει την πρώτη ύλη. Και μιλάμε τώρα ότι μόνο ένας αστεροειδής που έχουμε βρει έχει αρκετή πλατίνα να αντικαταστήσει όλη την πλατίνα που χρησιμοποιούμε στη γη στα ηλεκτρονικά μας, ένας μόνο, ο πυρήνας του είναι καθαρή πλατίνα. Μιλάμε τώρα για πρώτες ύλες οι οποίες θα είναι απλώς διαθέσιμες για να κάνεις ότι σου αρέσει, θέλεις να φτιάξεις ένα κινητό για 8 δις ανθρώπους; Θα μπορείς να το κάνεις. Και θα μπορείς, όχι μόνο αυτό, αλλά θα μπορείς και μέσω της τεχνολογίας του 3D printing να το βάλεις στο 3D printer, να λιώσει να γίνει πρώτη ύλη και να σου φτιάξει το επόμενο μοντέλο κινητού, μέσω του 3D printing. Θα φτάσουμε σε τέτοιο επίπεδο πλέον, το 3D printing πλέον είναι μοριακό. Η επιστήμη έχει φτάσει εκεί. Είναι ακόμη σε στάδια ανάπτυξης, αλλά είναι δυνατότητες, όχι πιθανότητες. Μιλάμε για έναν κόσμο, ο οποίος θα έχει πολύ παραπάνω από αυτά που ξέρουμε σήμερα, πλησιάζουμε προς έναν κόσμο σχεδόν επιστημονικής φαντασίας. Και η χώρα μας θα αναγκαστεί να ακολουθήσει αυτό το δρόμο αυτή τη φυσική εξέλιξη των πραγμάτων, τουλάχιστον οι Έλληνες. Επειδή οι νέοι τουλάχιστον έχουν πολύ καλή παιδεία έχουν προχωρήσει αρκετά. Οι περισσότεροι που έχουν καλή παιδεία βγαίνουν έξω, αυτοί θα τα ασπαστούν αυτά. Εάν μπορέσουν και γυρίσουν πίσω και τα φέρουν, ακόμη καλύτερα

Ερ.: αν δεν γυρίσουν εμείς τι κάνουμε;

Β.Π.: εάν εδώ γίνει κάποια κίνηση και επιτρέψει τη βελτίωση των συνθηκών και είτε επιστρέψουν είτε οι νέοι που βγαίνουν να μένουν τουλάχιστον εδώ και να φέρνουν τέτοιες καινοτομίες ναι θα συμβεί και δω. Δεν είμαστε σε χώρες οι οποίες έχουν προβλήματα πολιτιστικά, η Ελλάδα δεν έχει πολιτιστικό πρόβλημα. Οι χώρες που δε θα φτάσουν σε αυτό γρήγορα είναι οι χώρες που έχουν πολιτιστικό πρόβλημα, δηλ. χώρες μουσουλμανικές, που είναι καθαρά πολιτιστικό το πρόβλημά τους, δεν είναι ούτε πολιτικό, ούτε τεχνολογικό. Εμείς δεν έχουμε τέτοιο πρόβλημα τουλάχιστον προς το παρόν.

Ερ.: θα ήθελα να σε ευχαριστήσω για τη συμβολή σου στην έρευνα.

Β.Π.: ότι άλλο θέλεις συμπληρώνουμε όποτε θες

Ημιδομημένη συνέντευξη με τον Λεωνίδα Βατικιώτη, Οικονομολόγο, Οικονομικό και Πολιτικό Δημοσιογράφο μέλους της Επιτροπής Αλήθειας για το Δημόσιο χρέος και πιστοποιημένο ελεγκτή από τον ΟΗΕ

Θέμα: οικονομία, οικονομική πολιτική, οικονομική ύφεση

Ημερομηνία 23/2/2018

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Ερευνητής: Θέλω να σου κάνω μια και μοναδική ερώτηση αναφορικά με αυτό που βιώνουμε και πολλοί το ονομάζουν «κρίση» τα τελευταία 8 χρόνια στην Ελλάδα. Τι έγινε και φτάσαμε σε αυτό το σημείο; Γιατί διαρκεί τόσα χρόνια; Υπάρχει κάποια βιώσιμη διέξοδος σε αυτό;

Λ. Βατικιώτης: Η ελληνική κρίση ήταν αποτέλεσμα των υπέρογκων στρατιωτικών δαπανών, της ένταξης της Ελλάδας σε ΕΕ και ευρώ και δομικών αιτιών που σχετίζονται με τον ίδιο τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η μεγάλη διάρκειά της είναι αποτέλεσμα των καταστροφικών συνταγών που προκρίθηκαν μέσω των Μνημονίων κι είχαν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία χρόνιας ύφεσης. Όσο μένουν άθιχτα τα συμφέροντα αυτών που μας οδήγησαν στην κρίση, όχι. Δεν υπάρχει βιώσιμη έξοδος από αυτήν. Υπό τις παρούσες πολιτικές συνθήκες η έξοδος από την κρίση γίνεται με όχημα τη μείωση μισθών και συντάξεων και την ελαστικοποίηση των σχέσεων εργασίας.

Ερ.: Πόσο επηρεάζει στις μέρες μας η ιδεολογία τη χάραξη πολιτικής;

Λ.Β.: Η χάραξη της πολιτικής γίνεται με γνώμονα υλικά συμφέροντα. Αρκεί να ρίξει κανείς μια ματιά στη λεγόμενη εργαλειοθήκη του ΟΟΣΑ. Εξυπηρετεί το ιδιωτικό κεφάλαιο και μάλιστα το μεγάλο, διευκολύνοντας την εισαγωγική διείσδυση των πολυεθνικών. Πουθενά δεν υπάρχει ως κριτήριο η μείωση της ανεργίας ή η άνοδος των εισοδημάτων. Ταυτόχρονα όμως διέπεται και από μια ιδεολογία: ότι η φιλελευθεροποίηση των αγορών μειώνει τις τιμές και αυξάνει την απασχόληση. Ισχυρισμός που ισοδυναμεί με δοξασία γιατί ποτέ δεν έχει επιβεβαιωθεί στην πράξη. Ούτε στο εξωτερικό ούτε στην Ελλάδα. Έτσι, κυριαρχεί η ιδεολογία ως ψευδής συνείδηση, στρεβλή πρόσληψη της πραγματικότητας, υπό το βάρος της εξυπηρέτησης ταξικών συμφερόντων.

Ερ.: Πως έχει διαμορφωθεί στην εποχή μας η πάλη των τάξεων;

Λ.Β.: Μπορεί το χειμώνα του 2018 να λείπουν εκείνοι οι εργατικοί, λαϊκοί αγώνες που αντιστοιχούν στη μείωση των μισθών και τα πλήγματα που έχουν δεχθεί οι εργαζόμενοι στα ωράρια, κ.α. Παρόλα αυτά η ταξική πάλη συνεχίζεται αμείωτη από τη μεριά της εργοδοσίας που ζητά και πετυχαίνει εμβάθυνση της εκμετάλλευσης και συντριβή των αντιστάσεων, προς διάψευση όσων υποστηρίζουν ότι η αφαίρεση κάποιων κατακτήσεων θα είναι μια μικρή παρένθεση. Παρόλα αυτά, παρά δηλαδή την υποχώρηση, οι εμπειρίες που αντλούν οι εργαζόμενοι από το χώρο της εργασίας τους και την πολιτική διαπάλη, με την προδοσία του ΣΥΡΙΖΑ το καλοκαίρι του 2015 πχ, ωριμάζουν, φέρνουν πιο κοντά τις επόμενες αναμετρήσεις.

Ερ.: Οι συνεταιριστικές/συνεργατικές/άτυπες μορφές οργάνωσης μπορούν να αποτελέσουν ένα νέο, πιο βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αναδεικνύοντας τη σημασία και την ουσία του συνεργατισμού στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του τόπου;

Λ.Β.: Ναι, μπορούν να αποτελέσουν αντίβαρο στην εμπορευματοποίηση και να δημιουργήσουν και θέσεις εργασίας. Δεν πρέπει όμως να περιμένουμε θαύματα, δεδομένου ότι οι κανόνες λειτουργίας του καπιταλισμού, πχ στην πίστωση κ.α., συνεχίζουν να λειτουργούν διαβρώνοντας φιλόδοξα εγχειρήματα που λειτουργούν στις παρυφές του και είναι εγγενώς «καταδικασμένα» να έχουν μια περιθωριακή

λειτουργία. Οι κυβερνήσεις φυσικά τα θέλουν κι ως απορροφητήρες των κραδασμών που γεννούν οι δικές τους αντιλαϊκές πολιτικές.

Ερ.: Η εισαγωγή και η χρήση μιας νέας γλώσσας στο χρηματικό/νομισματικό πεδίο και την οικονομική επιστήμη στην Ελλάδα κρίνεται απαραίτητη;

Λ.Β.: Νέες μορφές της πραγματικότητας απαιτούν νέες γλωσσικές μορφές έκφρασης που να συμπυκνώνουν νέα νοήματα και νέες σχέσεις. Αν έχουμε μπροστά μας τέτοια φαινόμενα, τότε ναι, είναι απαραίτητη η νέα ορολογία, με τη μέριμνα να γίνεται ευρέως γνωστή κι όχι μια ακόμη διάλεκτο μνημένων.

Ερ.: Θα βοηθούσαν οι επιλογές της Φύσης στο να κατανοήσουμε καλύτερα την οικονομία και την κοινωνική οργάνωση σε μια πιο βιώσιμη ματιά;

Λ.Β.: Ο άνθρωπος πρέπει να είναι σε αλληλεπίδραση με τη φύση. Οφείλει να τη σέβεται, όχι όμως και να την αντιμετωπίζει σαν κάτι ξένο, που δεν επιτρέπεται να αγγίξει. Για να το πω με ένα παράδειγμα, συμφωνώ με την εξόρυξη πετρελαίου και ορυκτών – εφ’ όσον συμφωνούμε ότι θέλουμε να έχουμε θέρμανση και κινητά, υπό τον αυστηρό όμως όρο η εξόρυξη να μην προκαλεί ανεπανόρθωτες ζημιές στο περιβάλλον. Αν μια εντελώς ασφαλής για τη φύση εξόρυξη κριθεί κερδοφόρα, γιατί να μη γίνει; Πολύ περισσότερο αν πρόκειται να στηρίξει μια πολιτική κοινωνικών παροχών και αυξήσεων σε συντάξεις;

Ερ.: Είναι ικανοποιητική η ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κοινωνική Οικονομία;

Λ.Β.: Οι φορείς της Κοινωνικής Οικονομίας πρέπει να γίνουν πιο επιθετικοί και διεκδικητικοί απέναντι στην κυβέρνηση και τον ιδιωτικό τομέα (όπως ήταν το συνεταιριστικό κίνημα μέχρι και τη δεκαετία του '70, πριν δηλαδή αναλάβει διαχειριστικά καθήκοντα και βουλιάξει στη διαφθορά), αναδεικνύοντας πχ τα φορολογικά εμπόδια που υπάρχουν στη δράση τους, αν θέλουν να κερδίσουν το σεβασμό της κοινωνίας.

Ερ.: Πώς μπορεί η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα εν μέσω συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης και περιορισμένων οικονομικών (ιδιωτικών και δημόσιων) πόρων να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας;

Λ.Β.: Θα μπορούσε αν η κοινωνική οικονομία λειτουργούσε παράλληλα και εκτός των επίσημων καναλιών της οικονομίας, από την πίστωση (απαιτώντας δηλαδή ή χτίζοντας πιστωτικούς συνεταιρισμούς) μέχρι τη διανομή των προϊόντων της. Έτσι, θα συνέβαλε στη μείωση της ανεργίας, χωρίς φυσικά η απασχόληση που θα προσέφερε να είναι ταυτόσημη της επισφάλειας και της ελαστικότητας. Τέτοιες σχέσεις εργασίας προσφέρει εν αφθονία και ο ιδιωτικός και ο δημόσιος τομέας... Η συνεταιριστική οικονομία πρέπει να ξεχωρίσει και για τις εργασιακές σχέσεις που προσφέρει.

Ερ.: Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του κράτους προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;

Λ.Β.: Αυτή τη στιγμή το κράτος λειτουργεί σαν οδοστρωτήρας των τραπεζών και του μεγάλου κεφαλαίου, ό,τι αφήνει όρθιο η «ελεύθερη αγορά» το ισοπεδώνει το κράτος. Ιδιωτικοποιεί υποδομές και επιχειρήσεις σε βάρος των δημοσίων συμφερόντων και διευκολύνει τους πλειστηριασμούς για χάρη των τραπεζικών ισολογισμών. Αν το κράτος πραγματικά ήθελε να στηρίξει τη λειτουργία του λεγόμενου τρίτου τομέα, θα έπρεπε πχ να εξαιρέσει όλα τα προϊόντα του από το ΦΠΑ και να καθιερώσει επίσης ένα χαμηλό συντελεστή άμεσης φορολογίας, ώστε να είναι φθηνά και πιο προσιτά από τα ομοειδή εμπορεύματα των ιδιωτικών εταιρειών.

Ερ.: Θεωρείς ότι χρειάζεται πάντα ένας ή περισσότεροι νόμοι για να ρυθμίζουν τις κοινωνικές, οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων;

Λ.Β.: Οι νόμοι χρειάζονται ώστε να μπαίνει ένας φραγμός, ένα όριο στη δράση και την αδηφαγία του κεφαλαίου. Αυτό που διαπιστώνουμε στην πράξη ωστόσο είναι ότι οι νόμοι είναι σαν τα αγκάθια. Προκαλούν πόνο μόνο στους ξυπόλητους. Λειτουργούν δηλαδή για χάρη της οικονομικής ελίτ.

Ερ.: Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του πολιτισμού προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;

- Λ.Β.: Ο πολιτισμός θα έπρεπε να λειτουργεί παιδευτικά: να βοηθά τον κόσμο να μάθει, να έρθει σε επαφή με πολιτισμούς άλλων χωρών και του παρελθόντος, να εξοικειωθεί με την τέχνη, να οξύνει το πνεύμα του, κοκ. Θα έπρεπε να έχει απελευθερωτικό χαρακτήρα. Τώρα αντίθετα έχει διαμορφωθεί ένα δίπολο: Survīnor για τους πολλούς για να εκτονώνουν το συσσωρευμένο ανταγωνισμό και Μέγαρο για τους λίγους, για να δείχνουν ότι ξεχωρίζουν. Καθοριστικό ρόλο σε αυτή την κατάσταση έχει διαδραματίσει η εξάλειψη της ερασιτεχνικής δημιουργίας και η υπαγωγή κάθε σχεδόν μορφής τέχνης στο κεφάλαιο: από τις θεατρικές αίθουσες μέχρι την κινηματογραφική παραγωγή.
- Ερ.: Συμβάλλουν οι Ερευνητικοί φορείς και τα πανεπιστημιακά ιδρύματα στο χτίσιμο ενός βιώσιμου οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου;
- Λ.Β.: Στο πέρασμα του χρόνου, όπως συμβαίνει και με τον πολιτισμό, όλοι και περισσότεροι φορείς της γνώσης υπάγονται στον κεντρικό σχεδιασμό του κράτους, του ιδιωτικού τομέα και της ΕΕ, με αποτέλεσμα να χάνονται κι οι βαθμοί ανεξαρτησίας που ανέκαθεν διέθετε η διανοήση. Η επιστημονική – ακαδημαϊκή έρευνα για παράδειγμα, αποκλειστικά σχεδόν περνάει μέσα από το πρόγραμμα Horizon 2020, που υπακούσει στις προτεραιότητες των Βρυξελλών, δηλαδή του ανταγωνισμού της ΕΕ με τις ΗΠΑ και την Κίνα. Πρόκειται για στόχο εξ ορισμού εχθρικό, κι όχι απλά ασύμβατο, με το χτίσιμο ενός βιώσιμου οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου.
- Ερ.: Τι σημαίνει να είναι κανείς οικονομολόγος; Πόσο ουσιαστικό είναι;
- Λ.Β.: Η δουλειά του οικονομολόγου, όπως και των περισσότερων κοινωνικών επιστημόνων, θα έπρεπε να αφορά στη διερεύνηση και αποκάλυψη των βαθύτερων νόμων και αρχών που διέπουν τη λειτουργία της οικονομίας ώστε να έρχονται στην επιφάνεια οι εγγενείς αντινομίες, τα αδιέξοδα και τα ταξικά συμφέροντα που διχάζουν την κοινωνία. Η σημασία του επαγγέλματος σχετίζεται δηλαδή με τη διάθεση του κάθε επιστήμονα να πάει κόντρα στο ρεύμα και να υπηρετήσει τα συμφέροντα αυτών που δεν έχουν φωνή.
- Ερ.: Μπορείς να μας περιγράψεις τη σχέση της στατιστικής με την οικονομία; Χρησιμοποιείς εργαλεία, ιδέες από άλλες επιστήμες, όπως φυσική, ψυχολογία;
- Λ.Β.: Η στατιστική είναι απαραίτητη επειδή μπορεί ως εργαλείο να συμβάλλει στον έλεγχο και την επιβεβαίωση ή την απόρριψη υποθέσεων. Δεν πρέπει ωστόσο η χρήση στατιστικών εργαλείων να γίνεται σε βάρος της θεωρίας, όπως συμβαίνει κατά κόρον σήμερα. Καθόλου τυχαία δεν είναι η ακόλουθη αντίφαση: αυξανόμενη κυριαρχία των οικονομικών σε πλήθος τομέων της κοινωνικής θεωρίας και εξοβελισμός κοινωνιολογικών πχ θεωριών από τη μια με ταυτόχρονη υποβάθμιση της θεωρίας, που εκφυλίζεται σε μια εξω-ιστορική, εργαλειακή χρήση μαθηματικοποιημένων κανόνων και υποδειγμάτων, από την άλλη.
- Ερ.: Υπάρχει κάποια ιστορία που θα ήθελες να μοιραστείς;
- Λ.Β.: Ναι, είναι πολλές ιστορίες. Όλες σχετίζονται με την παραδειγματική άγνοια των ανθρώπων που κλήθηκαν να διαχειριστούν τις τύχες της χώρας στην πιο κρίσιμη στιγμή της μεταπολεμικής ιστορίας της. Σαν να επιλέγηκαν με κριτήριο να μην καταλαβαίνουν τι υπογράφουν, ώστε να μη φέρνουν αντιρρήσεις. Η πραγματικότητα ωστόσο είναι χειρότερη: Επέλεξαν και τοποθέτησαν στα κρίσιμα υπουργεία πολιτικούς που ήταν εκτεθειμένοι σε εκβιασμούς, εξαγορασμένοι ή απλώς διατεθειμένοι να υπογράψουν τα πάντα χάρη του δικού τους προσωπικού πλουτισμού. Κι αυτό ισχύει από το 2009 μέχρι και το 2018.
- Ερ.: Είναι γνωστό ότι είσαι μέλος της Επιτροπής Αλήθειας για το Δημόσιο χρέος και πιστοποιημένος ελεγκτής από τον ΟΗΕ. Ποια η πραγματική εικόνα του δημόσιου χρέους; Πως η αποτίμηση του σχετικού μεγέθους επηρεάζει την οικονομία και τις ζωές μας;
- Λ.Β.: Έναλλακτικές μορφές αποτίμησης του δημόσιου χρέους, όπως για παράδειγμα, με βάση την αγοραία αξία των ομολόγων στην καθημερινή διαπραγμάτευση, θα μείωναν σημαντικά το ύψος του. Έχουν ωστόσο άλλα προβλήματα: δεν προσφέρονται για διεθνείς συγκρίσεις, για όσο καιρό τουλάχιστον δε υιοθετείται αυτή η μορφή

αποτίμησης από όλες τις χώρες, και μεγάλη ευμεταβλητότητα – που είναι και το σπουδαιότερο, κατά την άποψη μου. Από τη μια χρονιά δηλαδή στην άλλη το χρέος μπορεί να τριπλασιάζεται ή να μειώνεται στο 20% σε περιόδους κρίσεων. Το πρόβλημα όμως είναι βαθύτερο: Ότι ο σύγχρονος καπιταλισμός, ανήμπορος να εξασφαλίσει όρους αύξουσας συσσώρευσης, καταφεύγει ολοένα και συχνότερα στα κάθε είδους χρέη (ιδιωτικά και δημόσια) για να εξασφαλίσει τη βιωσιμότητά του, που γίνεται όμως όλο και πιο επισφαλής κι εύθραυστη.

Ερ.: Πως θα σχολίαζες τις διάφορες πρωτοβουλίες αναφορικά με τον εμπλουτισμό /διαφοροποίηση του δείκτη ΑΕΠ με ποιοτικά στοιχεία που θα ενσωματώνουν τις ανθρωπογενείς θετικές/ αρνητικές επιδράσεις στην κοινωνία και στο περιβάλλον; (πχ Beyond GDP, Social Progress Index κλπ).

Λ.Β.: Απαραίτητες! Η σημερινή μορφή απεικόνισης του ΑΕΠ είναι απαρχαιωμένη καθώς αποκλείει κάθε δραστηριότητα που δε λαβαίνει χρηματική μορφή. Ταυτόχρονα ενθαρρύνει την κατάργηση κάθε μορφής εμπράγματης ανταλλαγής καθώς δεν καταγράφεται στα εθνολογιστικά μεγέθη. Ο εμμονικός τρόπος με τον οποίο απορρίπτουν την επικαιροποίηση του ΑΕΠ δείχνει πόσο οπισθοδρομική και ταξικά μεροληπτική είναι η κυρίαρχη οικονομική σκέψη και πράξη φυσικά, επιμένοντας να χρησιμοποιεί εργαλεία που παύουν να είναι αντιπροσωπευτικά.

Ερ.: Υποστηρίζω στην παρούσα έρευνα ότι η οικονομική και χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να γίνεται (και) μέσω ζωντανών εικόνων. Τι σε έχει διδάξει η εμπειρία σου μέσα από τα ντοκιμαντέρ;

Λ.Β.: Όσοι θέλουμε να στείλουμε ένα μήνυμα, είτε είμαστε δημοσιογράφοι είτε ακαδημαϊκοί, πρέπει να παρακολουθούμε στενά τις εξελίξεις στον τομέα της τεχνικής και της επικοινωνίας. Είναι ένα τοπίο που αλλάζει τάχιστα υπό την πίεση της τεχνολογίας και κοινωνικών παραμέτρων κι εμείς πρέπει να είμαστε ανά πάσα στιγμή έτοιμοι να προσαρμοστούμε στη νέα μορφή επικοινωνίας, αν θέλουμε να είμαστε επιδραστικοί και να διεκδικούμε μια θέση στο δημόσιο διάλογο. Το ντοκιμαντέρ προσέφερε σε μια στιγμή τεράστιων ανατροπών και ερωτημάτων σε πολύ γρήγορο χρόνο βαθιά μεν, αλλά οπτικοποιημένη γνώση, που προσλαμβάνεται σχετικά εύκολα και εντυπώνεται. Το ίδιο μήνυμα δεν έφτασε στην πληρότητα και την ακρίβεια του σε τόσο μεγάλα ακροατήρια ούτε μέσω αρθρογραφίας, ούτε μέσω των social media... Δεν πρέπει φυσικά να ξεχνάμε ότι για να φτάσεις σε ένα κατακερματισμένο κοινό απαιτείται συχνά η ταυτόχρονη χρήση διαφορετικών εργαλείων.

Ερ.: Η χρήση (επιτραπέζιων) παιχνιδιών οικονομικού περιεχομένου θα βοηθούσε στην καλύτερη κατανόηση της οικονομικής πραγματικότητας και στον οικονομικό και χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό (εκπαίδευση);

Λ.Β.: Βέβαια, γιατί προσφέρουν μια βιωματική εμπειρία. Αρκεί να έχουν δοκιμαστεί πρώτα πιλοτικά, να πατάνε σε προηγούμενες εμπειρίες.

Ερ.: Πως θα ήθελες να δεις την Ελλάδα το 2030;

Λ.Β.: Αποφεύγοντας τον πειρασμό να αναφέρω δεκάδες χωρίς (φτώχεια, ανεργία, εκμετάλλευση, κοκ) φαντάζομαι την Ελλάδα να ξαναφέρνει στο μυαλό της σαν μακρινό εφιάλτη τα χρόνια της υστέρησης και της απανθρωποποίησης που περνάμε τώρα...

Ερ.: Υπάρχει κάτι άλλο που θα ήθελες να προσθέσεις που δεν καλύφθηκε από τις προηγούμενες ερωτήσεις;

Λ.Β.: Ναι, το χρέος των νέων επιστημόνων να σκέφτονται και να δρουν κριτικά και να μη διστάζουν να έρχονται σε σύγκρουση τόσο με καθεστωτικές ιδέες όσο και με καθεστωτικούς θεσμούς που αναπαράγουν θεωρίες και συμπεριφορές του αστικού ανταγωνιστικού πολιτισμού.

Συνέντευξη με τον κ. Αντώνη Βορλόου, τ. Ειδικό Γραμματέα Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

Θέμα. Κοινωνική Οικονομία, Κοινωνική Καινοτομία, Νομικό πλαίσιο κοινωνικής οικονομίας, Κρατική πολιτική για την ΚΑΛΟ

Ημερομηνία: **14/3/2018**

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Ερωτήσεις:

1. Ποιος ο ρόλος της Ειδικής Γραμματείας Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην ανάπτυξη και βιωσιμότητα του κλάδου της Κ.ΑΛ.Ο; Υπάρχουν συνέργειες με άλλα Υπουργεία και φορείς;
2. Καλλιεργεί έμπρακτα η Ειδική Γραμματεία Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας την κοινωνική καινοτομία; Δίνει το παράδειγμα για τη διάδοσή και την εφαρμογή της στο σύνολο της Δημόσιας Διοίκησης;
3. Πώς μπορεί η Κ.ΑΛ.Ο εν μέσω συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης και περιορισμένων οικονομικών (ιδιωτικών και δημόσιων) πόρων να συμβάλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας στην Ελλάδα;
4. Πώς μπορούν οι κοινωνικές επιχειρήσεις του Ν. 4430/2016, να γίνουν πιο βιώσιμες και αρμοστικές σε ένα εξόχως επιχειρηματικό ανταγωνιστικό περιβάλλον;
5. Ο Ν. 4430/2016 έχει δείξει τη δυναμική του στην αλλαγή του τοπίου στην Κ.ΑΛ.Ο;
6. Έχει ανοίξει η συζήτηση αναφορικά με την αποτύπωση δεικτών και ιδιαίτερα ενός εμπλουτισμένου και μη μονομερούς ΑΕΠ; (πχ πρωτοβουλία Beyond GDP της Ε.Ε)
7. Αναζητείται ένα συγκεκριμένο μοντέλο ανάπτυξης Κ.ΑΛ.Ο, ή είναι επιθυμητή η ανάπτυξη ενός οικοσυστήματος από διαφορετικούς φορείς και μοντέλα;
8. Ποιο είναι το μεγαλύτερο εμπόδιο για την ανάπτυξη του οικοσυστήματος της Κ.ΑΛ.Ο στη χώρα;
9. Ποιος ο μεγαλύτερος προωθητικός παράγοντας ανάπτυξης του οικοσυστήματος της Κ.ΑΛ.Ο στη χώρα;
10. Σε σχέση με το ευρωπαϊκό γίνεσθαι στο χώρο της Κοινωνικής Οικονομίας που βρίσκεται η χώρα μας θεσμικά;
11. Θεωρείτε το θεσμικό πλαίσιο υποβοηθητικό και αποτελεσματικό για την κοινωνική επιχειρηματικότητα ή γραφειοκρατικό;
12. Κάνοντας ένα νοητικό άλμα στο 2030, ποια θεωρείτε ότι θα είναι η εικόνα της Κ.ΑΛ.Ο στη χώρα;

Ερευνητής: κύριε Ειδικέ καλημέρα

Ειδικός Γραμματέας: καλημέρα

Ερ.: ευχαριστούμε για την αποδοχή

Ειδ. Γρ.: κι εγώ ευχαριστώ

Ερ.: θα περάσω κατευθείαν στις ερωτήσεις για οικονομία χρόνου. Θα ήθελα να ρωτήσω ποιος είναι ο ρόλος της Ειδικής Γραμματείας σε σχέση με την ανάπτυξη και τη βιωσιμότητα του κλάδου της Κ.ΑΛ.Ο; καταρχάς η ειδική γραμματεία συστάθηκε με το Ν. 4430/2016. Είναι ένας καινούριος φορέας είναι η πρώτη φορά που υπάρχει φορέας για την Κ.Ο και στα πλαίσια αυτά της έχει ανατεθεί ως αρμοδιότητα ο σχεδιασμός των πολιτικών για την ανάπτυξη του τομέα. Αυτή είναι μία από τις βασικές της αρμοδιότητες, παράλληλα με την ύπαρξη μητρώου και καταγραφής των φορέων Κ.ΑΛ.Ο, ώστε να υπάρχει μία πλήρης και τεκμηριωμένη βάση δεδομένων, ποιοι είναι οι φορείς και ποιοι μπορούν να συμπεριληφθούν στον τομέα αυτό. Προσπαθούμε να συντονίσουμε όλους τους φορείς, οι οποίοι εμπλέκονται στον

τομέα της Κ.Α.Λ.Ο, είτε με τη διάθεση πόρων, είτε με την εφαρμογή διάφορων πολιτικών πάνω στο αντικείμενο, οπότε ο ρόλος μας είναι συντονιστικός και έχουμε ως ευθύνη το σχεδιασμό αυτών των πολιτικών.

- Ερ.: Υπάρχουν συνέργειες με άλλα Υπουργεία και φορείς;
- Ειδ. Γρ.: ναι, σχεδόν, δε θα πω με όλα τα υπουργεία, αλλά με μεγάλη ομάδα υπουργείων. Υπάρχει, με το Αγροτικής Ανάπτυξης, με το Οικονομίας και Ανάπτυξης, του Εμπορίου που είναι εντός του Οικονομίας και Ανάπτυξης, στο Δικαιοσύνης που υπάρχουν φορείς Κ.Α.Λ.Ο. Επειδή η Κ.Α.Λ.Ο είναι ένας τομέας που έχει πολλούς κλάδους και εμπλέκεται σε πολλά αντικείμενα, προφανώς οι συνέργειες και οι συνεργασίες είναι με ένα μεγάλο αριθμό υπουργείων.
- Ερ.: στο θέμα της Κοινωνικής Καινοτομίας (Κ.Κ), πως ασχολείται η Ειδική Γραμματεία έμπρακτα με αυτό το κομμάτι;
- Ειδ. Γρ.: καταρχάς να πω ότι η Κ.Κ είναι ένα αντικείμενο το οποίο θεωρούμε ζωτικής σημασίας για την Κ.Α.Λ.Ο, γιατί με αυτό τον τρόπο μπορούν να βρεθούν νέοι τρόποι επίλυσης κοινωνικών προβλημάτων, χρησιμοποιώντας προφανώς την επιχειρηματική διάσταση που έχει η κοινωνική οικονομία. Αυτό συνεπάγεται ότι προφανώς υπάρχουν και μοντέλα που αναπαράγουν ένα πετυχημένο μοντέλο επίλυσης ενός κοινωνικού προβλήματος, αλλά εμείς θεωρούμε πιο σημαντικό ακόμα το να μπορεί κάποιος να βρει ένα καινούριο τρόπο για την επίλυση αυτή, που σημαίνει ότι προσπαθούμε να προωθήσουμε την Κ.Κ και προσπαθούμε να αναπτύξουμε και μία κουλτούρα, η οποία συνεπάγεται αυτός ο τρόπος σκέψης που διέπει την Κ.Κ, δηλ. το να προσπαθείς να λύσεις ένα πρόβλημα με άλλους τρόπους πλην της πεπατημένης οδού, που ακολουθείται στις περισσότερες περιπτώσεις, να μπορείς να εντοπίσεις ένα πρόβλημα πρώτον, δεύτερον να μπορείς να εντοπίσεις τρόπους καινούριους επίλυσής του, και τρίτο να μπορείς αυτούς τους τρόπους να τους εφαρμόσεις πρακτικά, ώστε να καταλήξεις σε ένα νέο και πετυχημένο μοντέλο Κ.Α.Λ.Ο.
- Ερ.: πως μπορεί η Κ.Α.Λ.Ο, αν υποθέσουμε ότι έχουμε ακόμη οικονομική κρίση, ή στα χρόνια που πέρασαν, η πως συνέβαλε στην ενδυνάμωση της οικονομίας και σε ποιο βαθμό στη μείωση της ανεργίας ουσιαστικά;
- Ειδ. Γρ.: η Κ.Α.Λ.Ο, καταρχάς, είναι ένας καινούργιος τομέας για την ελληνική οικονομία που σημαίνει ότι δεν είχε εδραιωμένες βάσεις, ώστε να μπορέσει να έχει άμεση ανταπόκριση στα προβλήματα της οικονομίας και της ανεργίας, ώστε να δημιουργήσει μεγάλο πεδίο θέσεων εργασίας. Αυτό που κατάφερε η Κ.Α.Λ.Ο, είναι με το Νόμο 4019/11, αλλά και με τον Ν.4430/16 να δημιουργήσει ένα πεδίο, όπου αναπτύσσονται νέες επιχειρήσεις, και για παράδειγμα έχουν σήμερα φτάσει σχεδόν τις 1000 επιχειρήσεις Κ.Ο που έχουν εγγραφεί στο μητρώο. Αυτές με βάση τα στατιστικά στοιχεία που είχαμε και στην ετήσια έκθεση. Η Κ.Α.Λ.Ο είναι ένας καινούργιος τομέας, αυτό που κατάφερε ο χώρος αυτός είναι να κινητοποιήσει δυνάμεις που ήταν ανενεργές στην πλειοψηφία τους ως προς το επαγγελματικό πεδίο ως προς την εργασία και ειδικά αυτή την περίοδο που πολλοί άνθρωποι έχασαν τη δουλειά τους και προσπάθησαν μέσω της Κ.Α.Λ.Ο να επαναδραστηριοποιηθούν. Διότι έδινε τον τρόπο να μπορεί να ξεκινήσει κάποιος επιχειρηματική δραστηριότητα ασφαλώς με κοινωνικό σκοπό γιατί αυτό είναι το πρωτεύον της Κ.Α.Λ.Ο, ώστε να του δώσει μια διέξοδο ώστε να μπορέσει να δημιουργήσει ο ίδιος μια θέση εργασίας και να απασχοληθεί και να μπορέσει να έχει κάποια έσοδα παράλληλα με την υλοποίηση... να υπάρχει ένα κοινωνικό αποτέλεσμα από τη δουλειά του. Αυτή ήταν η βασική συνεισφορά της Κ.Α.Λ.Ο στην κρίση και στην αντιμετώπιση της ανεργίας. Φυσικά δεν ήταν μόνο αυτό. Εκτός από το ότι μπόρεσε να βοηθήσει κάποιες ομάδες πληθυσμών που ήταν εκτός εργασίας, αυτό που κατάφερε ήταν να αλλάξει και την κουλτούρα και την αντίληψη για το τι είναι εργασία και ποια είναι η υπευθυνότητα του ανθρώπου απέναντι στην κοινωνία. Το ότι εργάζομαι και έχω κάποια έσοδα δε σημαίνει ότι μπορώ να το κάνω αυτό εις βάρος της κοινωνίας ή αδιαφορώντας για την

κοινωνία. Αυτό που προσπαθεί ένας κοινωνικός επιχειρηματίας είναι να συνδυάσει τα δύο, δηλ. να λύσει το βιοποριστικό του πρόβλημα παράλληλα όμως να συνεισφέρει και να βοηθάει την κοινωνία να προχωρήσει μπροστά. Οπότε ήταν και μια βασική συνεισφορά και στον τρόπο σκέψης και της αλλαγής κουλτούρας των εργαζομένων.

Ερ.: θεωρείτε από την μέχρι τώρα εξέλιξη των πραγμάτων και την εμπειρία σας στο χώρο της ΚΟ ότι οι ΚΕ ανεξάρτητα από το νόμο, είτε τον προηγούμενο είτε αυτόν είτε εκτός νομοθετικού πλαισίου, είναι πιο βιώσιμες και πιο ευέλικτες το να αντιμετωπίζουν και να απορροφούν τις κρίσεις σε σχέση με μια συμβατική επιχείρηση.

Ειδ. Γρ.: αυτός είναι ο στόχος. Προφανώς, ακόμη η ΚΟ είναι σε ένα βρεφικό στάδιο και όταν είσαι σε βρεφικό στάδιο τα προβλήματα που αντιμετωπίζει μια εδραιωμένη επιχείρηση εσένα σε πλήττουν περισσότερο. Γιατί έχεις λιγότερες δυνάμεις να αντισταθείς. Όμως, με την ανάπτυξη του τομέα και τη δημιουργία συνεργειών μεταξύ των ΚΕ και συνεργασιών και παράλληλα με τη λογική της κοινωνικής επιχειρηματικότητας η οποία λέει ότι δεν ακολουθούμε ένα μοντέλο επιχειρηματικό ή επίλυσης κοινωνικού προβλήματος αλλά όλα τα μοντέλα είναι αποδεκτά και υπάρχει μία πολυμορφία στον τρόπο λειτουργίας των κοινωνικών επιχειρήσεων και αποτελεσματικότητάς τους, αυτό σημαίνει ότι τους δίνει περιθώριο να είναι πιο ισχυρές σε πιέσεις που μπορεί να δεχτούν από το περιβάλλον τους. Αυτό παράλληλα θα πρέπει να το αντιμετωπίσουμε με την επιστημονική λογική της περιβαλλοντικής επιστήμης που λέει ότι σε ένα οικοσύστημα όταν έχω ένα φορέα, ένα είδος, όταν είναι δηλ ένα οικοσύστημα φτωχό το οποίο...

Ερ.: δεν υπάρχει βιοποικιλότητα

Ειδ. Γρ.: δεν υπάρχει βιοποικιλότητα, σε αυτή την περίπτωση αυτό το οικοσύστημα είναι πολύ εύαλωτο σε μια αλλαγή του περιβάλλοντος μπορεί να δημιουργήσει πιέσεις και ενδεχομένως να υπάρξει καταστροφή. Όμως σε ένα οικοσύστημα το οποίο υπάρχει μεγάλη βιοποικιλότητα με πολλά είδη και με πολλούς τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων, αυτό μπορεί να αντισταθεί πολύ πιο εύκολα στις πιέσεις. Αυτό βλέπουμε και στην ΚΟ ότι η ποικιλομορφία του οικοσυστήματος της ΚΟ είναι η δύναμή του και ο τρόπος να αντισταθεί σε πιέσεις που μπορεί να δεχθεί από το εξωτερικό περιβάλλον.

Ερ.: αυτό θα το οριοθετούσαμε και ως ένα εμπόδιο αυτή τη στιγμή, επειδή δεν έχει αναπτυχθεί ο κλάδος, δηλ τα εμπόδια που συναντάτε από τη θέση σας όσον αφορά την Κ.ΑΛ.Ο ποια θα μπορούσαμε να τα κωδικοποιήσουμε σε 2-3 σημαντικά εμπόδια, ποια θα είναι αυτά; γραφειοκρατικές αγκυλώσεις; Η οικονομική συγκυρία

Ειδ. Γρ.: δε νομίζω ότι αυτά είναι ειδικά για την Κ.ΑΛ.Ο γιατί αυτά τα αντιμετωπίζουν όλες οι επιχειρήσεις στη χώρα, η γραφειοκρατία είναι ένα πρόβλημα που πάντα υπήρχε στη χώρα μας και προφανώς έχουν γίνει προσπάθειες να μειωθεί και να λυθούν τα προβλήματα, όπως έχουμε κάνει και εμείς δηλ πρόσφατα με τη δημιουργία του ηλεκτρονικού μητρώου όπου είναι πολύ πιο εύκολο να γραφτεί μια Κ.Ε στο μητρώο μας και έχουμε βελτιώσει τους χρόνους εγγραφής και επίλυσης των προβλημάτων αυτών είτε εγγραφής είτε τροποποίησης των στοιχείων είτε ότι άλλο χρειαστεί βάση του νόμου ως υποχρεώσεων των Κ.Ε το έχουμε λύσει με την ηλεκτρονική πλατφόρμα. Αυτό θα έλεγα λοιπόν ότι δεν είναι το πιο σημαντικό πρόβλημα. Είναι η έλλειψη κουλτούρας το βασικό πρόβλημα των Κ.Ε. Και σε αυτή την διάσταση προσπαθούμε να αναπτύξουμε τη λογική της Κ.Ε να διαδώσουμε τη λογική της Κ.Ε ότι δεν είναι απλώς μια άλλη επιχειρηματική δραστηριότητα, είναι κάτι εντελώς διαφορετικό, είναι κάτι το οποίο η κοινωνική διάσταση το οδηγεί και η επιχειρηματική διάσταση το υποστηρίζει, οπότε στην πραγματικότητα είναι ένας χώρος ο οποίος διαφοροποιείται από την οικονομία της αγοράς, που η οικονομία της αγοράς την οδηγεί το κέρδος, εδώ τη οδηγεί ο κοινωνικός σκοπός. Οπότε θα έλεγα το

μεγαλύτερο εμπόδιο αυτή τη στιγμή για την ανάπτυξη του τομέα είναι η μη διαδεδομένη κουλτούρα της Κ.Ο και σε αυτό το επίπεδο προσπαθούμε να παρέμβουμε και να κάνουμε αρκετές δραστηριότητες ώστε να μπορέσει να αλλάξει αυτό το περιβάλλον και η Κ.Ο να γίνει μια καθημερινή λέξη στην κοινωνία μας. Όχι μόνο με την έννοια της μόδας, αλλά να γίνει κάτι το οποίο κατανοεί ο μέσος πολίτης ότι οι Κ.Ε προσφέρουν στην κοινωνία δεν είναι απλώς κάποιες άλλες επιχειρήσεις που παράγουν κάποια προϊόντα ή υπηρεσίες αλλά προσφέρουν στο κοινωνικό σύνολο εν γένει.

Ερ.: στον αντίποδα τώρα των προβλημάτων, ποιος θα λέγατε ότι ήταν ο μεγαλύτερος προωθητικός παράγοντας για την Κ.ΑΛ.Ο στη χώρα

Ειδ. Γρ.: νομίζω πως υπάρχει μια μεγάλη ομάδα πληθυσμού πλέον που έχει αποστασιοποιηθεί από την οικονομία της αγοράς, έχει συνειδητοποιήσει ότι η οικονομία της αγοράς πολλά από τα ζητήματα τα εργασιακά τα κοινωνικά και γενικότερα τη βελτίωση του περιβάλλοντος της κοινωνίας ενδεχομένως η οικονομία της αγοράς δεν τα αντιμετωπίζει. Οπότε οι άνθρωποι που έχουν αυτές τις ευαισθησίες που σημαίνει ότι έχουν μια κουλτούρα ότι εγώ θέλω να προσφέρω στην κοινωνία, αυτοί βρίσκουν διέξοδο στην Κ.Ε και στην Κ.ΑΛ.Ο. Που σημαίνει ότι αυτοί είναι ο βασικός μοχλός ανάπτυξής τους. Υπάρχει μια τέτοια ομάδα στον πληθυσμό, η κρίση ανέδειξε αυτές τις ομάδες του πληθυσμού οι οποίες μπορεί να είχαν επαναπαυθεί σε μία ευημερία επίπλαστη προφανώς στο παρελθόν και τους έχει δώσει την ώθηση να ασχοληθούν με την ΚΟ και είναι και τα πιο δυναμικά τμήματά της, οπότε νομίζω ότι αυτή είναι η δύναμη που μπορεί να ωθήσει την ΚΟ στην ανάπτυξή της, αυτές οι ομάδες του πληθυσμού και εμείς αυτές προσπαθούμε να κινητοποιήσουμε.

Ερ.: θα λέγαμε ότι υπάρχει και μια ισχυρή δέσμευση της πολιτικής ηγεσίας και της διοικητικής ηγεσίας στο κομμάτι αυτό που είναι πολύ σημαντικό γενικά και στο χώρο του μανάτζμεντ αλλά και στο μανάτζμεντ των ΚΕ

Ειδ. Γρ.: ναι υπάρχει αυτή η δέσμευση

Ερ.: σε επίπεδο πολιτικής εννοώ σαν προτεραιότητα

Ειδ. Γρ.: είναι από τις βασικές μας αρχές ότι η ΚΟ πρέπει να οδηγείται από τον κοινωνικό σκοπό και αυτές οι ομάδες του πληθυσμού οι οποίες πιστεύουν σε αυτή τη διάσταση εμείς προσπαθούμε να τις υποστηρίξουμε ώστε να αναπτύξουμε τον τομέα.

Ερ.: Σε ποιους κλάδους πιστεύετε ή θεωρείτε ότι έχουμε τις δυνατότητες να δώσουμε έμφαση μέσω της Κ.ΑΛ.Ο, αγροδιατροφή για παράδειγμα, ενέργεια; έτσι ενδεικτικά τα λέω αυτά

Ειδ. Γρ.: θεωρώ ότι και τα στοιχεία που έχουμε συλλέξει δείχνουν ότι η Κ.ΑΛ.Ο είναι ένας οριζόντιος μανδύας για την οικονομία, καλύπτει σχεδόν όλους τους κλάδους γιατί δεν έχει τα χαρακτηριστικά της κλαδικής ανάπτυξης έχει ένα διαφορετικό τρόπο επιχειρηματικότητας που σημαίνει ότι σε όλους τους κλάδους θα μπορούσε κάποια ΚΕ να αναπτυχθεί, προφανώς τα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας μας είναι συγκεκριμένα η αγροδιατροφή είναι ένας τομέας ισχυρός για τη χώρα μας, ο τουρισμός επίσης, δε θα μπω στην ναυτιλία είναι ένας μεγάλος κλάδος που η ΚΟ ακόμη δεν έχει τη δυνατότητα να μπει γιατί απαιτεί τεράστια επιχειρηματικά κεφάλαια. Αλλά τουλάχιστον οι δύο πρώτοι κλάδοι οι οποίοι είναι τομείς που η χώρα μας έχει συγκριτικά πλεονεκτήματα, θα προσθέσω όμως ότι υπάρχουν και αρκετές επιχειρήσεις σε τομείς που εμείς δε θεωρούσαμε ότι θα υπάρξει τέτοιο ενδιαφέρον όπως νέες τεχνολογίες, για παράδειγμα βλέπουμε επιχειρήσεις με νέα παιδιά στον κλάδο της πληροφορικής οι οποίοι αναπτύσσουν προϊόντα ανοικτού κώδικα με τη λογική βέβαια της ΚΟ ότι δεν φτιάχνω ένα προϊόν με μια πατέντα και προσπαθώ να κερδίσω το μέγιστο από αυτή την προσπάθειά μου αλλά προφανώς βγάζω τα κόστη μου και καταφέρνω να βιοποριστώ αλλά παράλληλα αυτό το προϊόν που παράγω βοηθάει και το οικοσύστημα της ΚΟ αλλά και την ευρύτερη οικονομία, δηλ παράγει προϊόντα και υπηρεσίες που μπορεί να βοηθήσουν και την τοπική κοινωνία και οικονομία να

αναπτυχθεί. Άρα θα έλεγα μην κοιτάμε μόνο τους παραδοσιακούς κλάδους αγροδιατροφή και τουρισμός, αλλά μπορούμε να δούμε ΚΟ σε πολλούς διαφορετικούς τομείς όπου

Ερ.: και με εξαγωγήμη διάσταση έτσι;

Ειδ. Γρ.: και με εξαγωγήμη διάσταση προφανώς,

Ερ.: και ευρωπαϊκά και διεθνώς

Ειδ. Γρ.: ακριβώς, αυτό το δυναμικό κομμάτι της κοινωνίας, τα νέα παιδιά που ασχολούνται με νέες τεχνολογίες νομίζω ότι ίσως είναι η ατμομηχανή της ΚΟ να μας οδηγήσει πιο μπροστά.

Ερ.: επειδή είπαμε πριν για την ανάπτυξη την επίπλαστη, θα ήθελα να πάμε για λίγο στο ΑΕΠ και να συζητούσαμε στο μέτρο του εφικτού πως θα μπορούσε όλη αυτή η δραστηριοποίηση στο χώρο της Κ.Α.Λ.Ο να αποτυπωθεί και να Ενηθεί μέσα από δείκτες συμπληρωματικούς του ΑΕΠ όπως για παράδειγμα η πρωτοβουλία της ΕΕ το beyond DGP το οποίο προσπαθεί να φέρει τους άλλους δείκτες όχι μόνο αυτούς που μετρώνται στο ΑΕΠ οι οποίοι συνήθως είναι και καταστροφικοί και για την κοινωνία και την οικονομία και το περιβάλλον, αλλά εμπλουτίζοντάς το με μια πιο ανθρώπινη και πιο κοινωνική διάσταση. Έχει αρχίσει αυτή η συζήτηση στη χώρα;

Ειδ. Γρ.: μπορώ να σας πω πάντως ότι αυτή τη στιγμή η ΚΟ είναι στο τιμόνι αυτής της προσπάθειας γιατί με τον τρόπο που προσπαθούμε να αναπτύξουμε την ΚΟ υπάρχει η λογική της μέτρησης του κοινωνικού αντίκτυπου, που η μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου οδηγεί στην δημιουργία δεικτών είτε περιβαλλοντικών είτε κοινωνικών είτε εργασιακών είτε οτιδήποτε άλλων όπου με αυτό τον τρόπο μετριέται και το αποτέλεσμα της ΚΟ το αποτέλεσμα της ΚΕ το τι συνεισφέρει στο κοινωνικό σύνολο. Μη το θεωρήσουμε ότι είναι απλώς μια γραφειοκρατική διαδικασία που απλώς μετράμε κάποιους δείκτες και βγάζουμε κάποια νούμερα. Είναι μια δυναμική διαδικασία που στις ΚΕ προσπαθούν να καταγράψουν το κοινωνικό τους αντίκτυπο και με αυτό τον τρόπο οι ίδιες να βελτιωθούν και να δουν που υπάρχουν κενά που υπάρχουν περιθώρια βελτίωσης αλλά παράλληλα να αποδείξουν και στο κοινωνικό σύνολο ότι εγώ έχω αυτό το αποτέλεσμα αυτή είναι η προστιθέμενή μου αξία στην κοινωνία άρα πρέπει να με προτιμήσετε έναντι άλλων ανταγωνιστών της οικονομίας της αγοράς. Οπότε η λογική του κοινωνικού αντίκτυπου είναι και στη δική μας φιλοσοφία, της μέτρησής του, και προφανώς αυτοί οι δείκτες συνεισφέρουν στο να μπορέσουμε να μετρήσουμε τελικά ποιο είναι το αποτέλεσμα του κλάδου, του τομέα της ΚΟ. Συνεισφέρει στο περιβάλλον θετικά; Συνεισφέρει στην κοινωνία θετικά; Αν δεν συνεισφέρει τελικά αυτό που εμείς αναμένουμε μήπως πρέπει να κάνουμε κάποια βήματα να το βελτιώσουμε; Είναι μία συνεχής διερεύνηση για να μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε τον πραγματικό αντίκτυπο της κοινωνίας και να τον μεγεθύνουμε όσο μπορούμε.

Ερ.: οπότε μέσα στο 2018 να περιμένουμε αυτή τη μέτρηση του κοινωνικού αντίκτυπου; Του εργαλείου που έχει αναφερθεί σε προηγούμενες περιόδους από το Υπουργείο;

Ειδ. Γρ.: είμαστε στο τελικό στάδιο ανάπτυξης αυτού του εργαλείου, καταρχάς θα είναι ένα εργαλείο αυτό-αξιολόγησης και θα το χρησιμοποιήσουν οι Κ.Ε οι ίδιες για να μπορέσουν να εκτιμήσουν τη δική τους συνεισφορά. Αργότερα εμείς το θέλουμε για να το αξιολογήσουμε και για τους δικούς μας σκοπούς για να συλλέξουμε στοιχεία και να μπορούμε να παρακολουθήσουμε τον τομέα της Κ.Α.Λ.Ο. Όμως να προσθέσω και μία ακόμη παράμετρο, γίνεται και μία προσπάθεια η οποία είναι ακόμη στα αρχικά της στάδια να υπάρξουν και δορυφορικοί λογ/μοί για την Κ.Α.Λ.Ο οι οποίοι θα παρακολουθούν σε στατιστικό επίπεδο εθνικό πλέον το τι γίνεται με τον τομέα και κάποιες αόρατες δραστηριότητες που υπάρχουν στους εθνικούς λογ/μούς να παρουσιαστούν και να εμφανιστούν και να βγουν μπροστά και να αποδειχθεί τελικά το τι συνεισφέρει ο τομέας της ΚΟ στο ΑΕΠ.

Ερ.: οπότε εκτός από τους δορυφόρους λογ/μούς του τουρισμού τώρα θα έχουμε και για την ΚΟ, είναι ο δεύτερος τύπος δορυφόρου λογ/μού που ακούω τόσα χρόνια, δεν υπάρχει σε κάποιο άλλο κλάδο από ότι γνωρίζω...

- Ειδ. Γρ.: ναι δεν...
- Ερ.: τουρισμού στην Πάτρα με τον Καθηγητή Ζαχαράτο και τώρα αυτό εδώ
- Ειδ. Γρ.: πάντως αυτή η προσπάθεια έχει ξεκινήσει και σε ευρωπαϊκό επίπεδο είμαστε σε συνεργασία με κάποιες χώρες της ΕΕ οι οποίες ενδιαφέρονται και αυτές στο να αναπτυχθούν οι δορυφορικοί λογ/μοί. Έτσι νομίζω αν όχι άμεσα, σε μεσοπρόθεσμο ορίζοντα θα έχουμε και αυτή την προσπάθεια να προχωρήσει.
- Ερ.: μιλώντας για Ευρώπη και τις συνεργασίες, γίνεται μεταφορά τεχνογνωσίας από την Ειδική Γραμματεία προς την κοινωνία κάτω και τις ΚΕ; Δηλ. υπάρχει αυτό το συνεχές follow up που θα ενημέρωνε συνεχώς τον κόσμο;
- Ειδ. Γρ.: η προσπάθεια που κάνουμε είναι να υπάρχει μια συνεχής επαφή με το οικοσύστημα της ΚΟ. Έχουμε ξεκινήσει μια διαδικασία εκθέσεων, να χρησιμοποιήσω τον όρο έκθεση ως exposition, με αυτό τον τρόπο κάναμε το Νοέμβριο μια προσπάθεια 3 ημέρες να γίνει ενημέρωση του κοινού, παράλληλα να γίνει και δικτύωση των ΚΕ και τρίτον να προσπαθήσουμε να φέρουμε και άλλους παράγοντες της οικονομίας κοντά στην ΚΟ ώστε να μπορέσει να αναπτυχθεί ο τομέας, με αυτό τον τρόπο νομίζω ήταν ένα αρκετά πετυχημένο μοντέλο όπου υπήρχε και προώθηση των προϊόντων της ΚΟ αλλά υπήρχαν και δραστηριότητες εκπαιδευτικές συνεδριακές συμβουλευτικές και έτσι κατάφερε να δοθεί μια σημαντική ώθηση. Επίσης υπήρχαν και άλλες πρωτοβουλίες όχι από μας αλλά με τη βοήθεια τη δική μας υπήρχε στο Σύνταγμα πρόσφατα μια έκθεση για την ΚΟ με πάνω από 50 επιχειρήσεις που παρουσίαζαν τα προϊόντα τους. Το επόμενο βήμα που κάνουμε είναι να συνεργαζόμαστε με τις Περιφέρειες ώστε να κάνουμε τις περιφερειακές εκπο, μέχρι το Καλοκαίρι σχεδιάζουμε σε 6 περιφέρειες τουλάχιστον να υπάρξουν αντίστοιχες περιφερειακές εκθέσεις και προφανώς το υπόλοιπο εξάμηνο και στις υπόλοιπες περιφέρειες και ενδεχομένως ο σχεδιασμός είναι το Νοέμβριο να ξανακάνουμε τη 2^η εκπο στην Αθήνα. Αυτός είναι ο πρώτος τρόπος που προσπαθούμε να αναπτύξουμε το οικοσύστημα, φυσικά υπάρχουν και άλλες δράσεις που περιλαμβάνουν τη δημιουργία φορέων υποστήριξης
- Ερ.: αυτό που είναι σε προδημοσίευση τώρα
- Ειδ. Γρ.: έχει βγει μια προδημοσίευση, όπου ένας αριθμός φορέων σε κάθε ΠΕ τουλάχιστον ένας θα μπορεί να παρέχει υπηρεσίες σε τρία επίπεδα, το 1^ο είναι η ενημέρωση του κοινού, το 2^ο κάποιιοι υποψήφιοι επιχειρηματίες να μπορέσουν να βοηθηθούν στο να στήσουν την ΚΕ,
- Ερ.: θερμοκοιτίδες
- Ειδ. Γρ.: ας το πούμε θερμοκοιτίδες αλλά άυλες θερμοκοιτίδες, και σε 3^ο επίπεδο να υποστηριχθούν οι ΚΕ που έχουν συσταθεί είτε με τα προηγούμενα βήματα είτε από μόνες τους, οπότε να μπορέσουν να σταθούν στα πόδια τους. Οπότε είναι και αυτή μια προσπάθεια να μπορέσει να δομηθεί ο τομέας σε στέρεες βάσεις γιατί έχουμε διαπιστώσει χωρίς αυτές τις υποστηρικτικές δομές οι κοινωνικοί επιχειρηματίες δε μπορούν να καλύψουν όλες τις ανάγκες που έχουν και να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα που υπάρχουν.
- Ερ.: Μια προτελευταία ερώτηση έχει να κάνει με το ΕΣΠΑ. Θεωρείτε ότι στην παρούσα ΠΠ θα υπάρχει μεγαλύτερη απορροφησιμότητα και αποτελεσματικότητα της απορρόφησης αυτών των πόρων σε σχέση με τις προηγούμενες προγραμματικές;
- Ειδ. Γρ.: αυτό θα έλεγα ότι είναι ένας εύκολος στόχος εάν το βάζαμε έτσι γιατί στις προηγούμενες ΠΠ πραγματικά δεν υπήρχε μεγάλη απορρόφηση για την ΚΟ, δεν υπήρχαν προσκλήσεις χρηματοδότησης, δεν υπήρχαν δράσεις χρηματοδοτικών εργαλείων, δεν υπήρχαν δράσεις υποστήριξης. Στην πραγματικότητα υπήρξαν κάποιες δράσεις θεσμικού χαρακτήρα οι οποίες έτρεξαν στην προηγούμενη ΠΠ. Σε αυτή την ΠΠ που έχουν προγραμματιστεί 168 εκ ευρώ συνολικά στα δύο τομεακά προγράμματα στο ΕΠΑΝΕΚ και στο ΕΠΑΝΑΔ και στα 13 ΠΕΠ θεωρώ ότι θα υπάρξει μεγάλη απορρόφηση και ίσως να υπάρχουν και εκπλήξεις πέραν αυτών των πόρων να διατεθούν και άλλοι γιατί θα υπάρξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον

για την ανάπτυξη του τομέα. Οπότε νομίζω ότι ο στόχος να ξεπεράσουμε την προηγούμενη ΠΠ δεν είναι στόχος γιατί δεν υπήρχε μεγάλη απορρόφηση αλλά το στόχος μας είναι να ξεπεράσουμε τους στόχους απορροφησιμότητας που υπάρχουν στην τρέχουσα ΠΠ.

Ερ.: γι αυτό σας ρωτάω, εκτός από το ποσοτικό θα υπάρχει δηλ και μια ποιοτική βελτίωση

Ειδ. Γρ.: προφανώς στόχος μας δεν είναι να απορροφηθούν οι πόροι, στόχος μας είναι να βελτιωθεί η κατάσταση. Οι πόροι είναι το μέσο για να επιτευχθεί αυτό. Αλλά με ποιοτικές δράσεις που ήδη έχουμε σχεδιάσει και αναφέρονται και στο σχέδιο δράσης που μπορεί να βρει κάποιος στην ετήσια έκθεση, και θα επικαιροποιείται συνεχώς με βάση τις εξελίξεις, θα υπάρχει και μια ετήσια έκθεση για το 2018 που θα καταγράψουμε την πρόοδο αυτή, θεωρώ ότι θα μπορέσουμε να βοηθήσουμε τον τομέα και ίσως να εκπλαγούμε από τα αποτελέσματα.

Ερ.: τελευταία ερώτηση, **αν κάναμε ένα άλμα στο χρόνο και πηγαίναμε για παράδειγμα στο 2030, πως φανταζόσαστε οραματικά**, ανεξάρτητα από το που θα βρισκόμαστε και οι δυο μας εκείνη την περίοδο, αλλά με βάση τη δουλειά την οποία υλοποιείτε και είναι πολλή σημαντική και ουσιαστική αυτή την περίοδο, πως φαντάζεστε το χώρο της Κ.Α.Ο μετά από 10-15 χρόνια;

Ειδ. Γρ.: σε 10-15 χρόνια ενδεχομένως θα έχουν ωριμάσει πολλά πράγματα από αυτά που εμείς θεωρούμε σημαντικά για να μπορέσει να αναπτυχθεί ο τομέας που σημαίνει ότι θα υπάρχουν αρκετές οργανώσεις ως βάσεις δηλ. grassroots organizations της Κ.Ο οι οποίες θα λειτουργούν στο πεδίο, θα μπορούνε οι ίδιες να υποστηρίξουν και την ανάπτυξη και άλλων επιχειρήσεων με τη λογική της μεταφοράς τεχνογνωσίας γιατί προφανώς δεν είναι ανταγωνιστικές μεταξύ τους οι Κ.Ο αλλά προσπαθούν η μία να υποστηρίξει την άλλη. Γι αυτό τις ονομάζουμε και οικοσύστημα. Επίσης θα έχουν αναπτυχθεί δευτεροβάθμια όργανα όπου θα μπορούν οι φορείς αυτοί να συνεισφέρουν οι πρωτοβάθμιοι οργανισμοί σε αυτά τα όργανα, ώστε αυτά τα όργανα να μπορέσουν να αναπτύξουν τον τομέα. Θα υπάρχει δηλ μια λογική όπου το ίδιο το οικοσύστημα της Κ.Ο αναπτύσσεται μόνο του και το κράτος απλώς συνεισφέρει όποτε του ζητηθεί, δεν παρεμβαίνει, δεν χαράσσει το πεδίο, κι αυτός είναι ο χώρος της Κ.Ο είναι έξω από το κράτος κι έξω από το χώρο της οικονομίας της αγοράς επίσης οπότε στην πραγματικότητα θα θέλαμε αυτό οραματιζόμαστε όπως είπατε σε έναν ορίζοντα ας πούμε 10ετίας το οικοσύστημα να είναι αυτόνομο και να λειτουργεί με τις δικές τους ανάγκες και τις δικές του πρωτοβουλίες. Να χαράσσει το δρόμο μόνο του και ενδεχομένως να είναι και αυτοχρηματοδοτούμενο, δηλ να μην περιμένει από το κράτος τη συνεισφορά που εμείς έχουμε σχεδιάσει για αυτά τα πρώτα βήματά του, στη συνέχεια να μπορεί να λειτουργήσει αρκετά αυτόνομα.

Ερ.: από μένα δεν υπάρχουν άλλες ερωτήσεις, αν θέλετε να προσθέσετε εσείς κάτι το οποίο τυχόν θα θέλατε να πείτε που δεν καλύφθηκε από τις ερωτήσεις

Ειδ. Γρ.: νομίζω τα είπαμε όλα όσα θα μπορούσαμε να συζητήσουμε αυτή τη στιγμή, οπότε σας ευχαριστώ πάρα πολύ

Ερ.: κι εγώ θα ήθελα να σας ευχαριστήσω και καλή συνέχεια και δύναμη στο έργο σας. Να είστε καλά

Ειδ. Γρ.: ευχαριστώ πολύ

Συνέντευξη με τον Joerg Schoolmann, στέλεχος της DMI (Γερμανικό Ινστιτούτο Μικροχρηματοδοτήσεων)

Θέμα: **Μικρο-χρηματοδοτήσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα**

Ημερομηνία: **6/5/2018**

Είδος συνέντευξης: **απάντηση στις ερωτήσεις και αποστολή με mail**

Dear Manolis,

I hope this mail finds you well.

At the moment it is quite difficult for me to commit time to answer your questions in detail. So allow me to comment briefly on your questions. We could, if you like and would find it useful, have a Skype call, and could discuss your questions in more detail.

Researcher: What is your overall experience in regard to the social finance ecosystem in Greece?

J. Schoolmann: I believe the social finance ecosystem is in its early stages and the development of such an instrument needs time. My question is:

Do you have data about the scope of the problem; Do we really need a new financial instrument; How big is the demand; To the best of my knowledge the British Council was subcontracted by the E.C. to provide answers to such questions but the results seem to be insufficient.

If a new, innovative financial instrument is implemented I would love to see a non-financial support scheme as well. Just providing access to finance is not enough to establish sustainable social businesses and encourage growth.

R: Where policy makers in Greece should focus in order to speed up the development of the relative ecosystem?

J. S.: No comment from my side on Greek policy.

R: Would you pinpoint some specific examples of viable social endeavors in Greece?

J. S.: An interesting approach seems to be the SEE-GR project. At this point it is still too early to truly evaluate the potential of this initiative.

R: Would you consider the new law for Social and Solidarity economy friendlier on the development of the social enterprises sector than the previous one, speeding up the necessary processes?

J. S.: Again, no comment of Greek policy.

R: Could you tell us about the “Trust-based Partnership Model” proposal?

J. S.: Could I refer to our [report](#); The TbPM could be a valuable option to combine financial and non-financial support schemes. It allows for the development, testing and implementation of innovative instruments.

R: Is social financial literacy important for the development of the social entrepreneurial ecosystem; Is this field under development in Greece; What is the situation in Germany and broadly in the EU?

J. S.: Social financial literacy is a big word. What I see at the moment are different initiatives which are based on traditional banking and investment principles.

R: Are circulating community currencies in Germany for financing social enterprises or social economy schemes; If yes could you give us some examples;

J. S.: I am not qualified to answer this question properly. The only community currency I am aware of the Chiemgauer.

R: Are you aware of Rudolf Steiner’s work on money and economy; If yes could you give us some examples?

J. S.: I am not really familiar with his work on money and economy. His concept of providing enough money for work to cover the needs of the worker instead of an income/wage spring to mind though...

Ημιδομημένη Συνέντευξη με τον κ. Νίκο Χρυσόγελο, Συνιδρυτή της Κοιν.Σ.Επ Άνεμος Ανανέωσης και πρώην ευρωβουλευτή

Θέμα: Κοινωνική Οικονομία, κοινωνικές επιχειρήσεις, κοινωνική καινοτομία

Ημερομηνία: 14/3/2018

Είδος συνέντευξης: δια ζώσης

Ερωτήσεις

1. Θέλω να ρωτήσω αναφορικά με αυτό που βιώνουμε και πολλοί το ονομάζουν «κρίση» τα τελευταία 8 χρόνια στην Ελλάδα. Τι έγινε και φτάσαμε σε αυτό το σημείο; Γιατί διαρκεί τόσα χρόνια; Υπάρχει κάποια βιώσιμη διέξοδος σε αυτό;
2. Πόσο επηρεάζει στις μέρες μας η ιδεολογία τη χάραξη πολιτικής;
3. Οι συνεταιριστικές/συνεργατικές/άτυπες μορφές οργάνωσης μπορούν να αποτελέσουν ένα βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αναδεικνύοντας τη σημασία και την ουσία του συνεργατισμού στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του τόπου;
4. Θα βοηθούσαν οι σχεδιαστικές επιλογές της Φύσης (βιομημητισμός) να κατανοήσουμε καλύτερα την οικονομία και την κοινωνική οργάνωση και να σχεδιάσουμε λειτουργικά και βιώσιμα μοντέλα;
5. Είναι ικανοποιητική η ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κοινωνική Οικονομία;
6. Ο Ν. 4033/2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία; Γνωρίζετε αν έχει δείξει θετικά αποτελέσματα ως σήμερα; Χρειάζεται βελτιώσεις;
7. Ο Νόμος διευκολύνει ή δυσκολεύει οργανωτικά, διαχειριστικά, στρατηγικά τις Κοιν.Σ.Επ.;
8. Συμβάλλει στη βιωσιμότητά τους; Αν όχι τι θα έπρεπε να γίνει;
9. Από την ευρωπαϊκή σου εμπειρία θα μπορούσες συνοπτικά να μας περιγράψεις το οικοσύστημα και το τοπίο της κοινωνικής οικονομίας σε ευρωπαϊκό αλλά και διεθνές επίπεδο;
10. Εφαρμόζονται νέα πρακτικά εργαλεία βιωσιμότητας στην κοινωνική, συνεργατική και αλληλέγγυα οικονομία και στις κοινότητες;
11. Πώς μπορεί η κοινωνική οικονομία στην Ελλάδα εν μέσω συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης και περιορισμένων οικονομικών (ιδιωτικών και δημόσιων) πόρων να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας;
12. Στον Άνεμο Ανανέωσης ασχολείστε (εκτός των άλλων τομέων) και με την Ενέργεια και την ανάπτυξη Ενεργειακών Συνεταιρισμών. Ποια είναι η κατάσταση σήμερα, ποια τα προβλήματα και οι προοπτικές;
13. Πώς θα μπορούσε να εμπλουτιστεί το οικονομικό οικοσύστημα της χώρας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι με δεδομένη την παρουσία και λειτουργία αρκετών σχημάτων εναλλακτικής οικονομίας στην Ελλάδα;
14. Πως θα μπορούσαν τα ενεργειακά νομίσματα να βελτιώσουν το βιοτικό επίπεδο και να συμβάλλουν στην ανάπτυξη πιο υγιών και βιώσιμων κοινωνιών;
15. Θεωρείς ότι χρειάζεται πάντα ένας ή περισσότεροι νόμοι για να ρυθμίζουν τις κοινωνικές, οικονομικές σχέσεις των ανθρώπων;
16. Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του πολιτισμού προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;
17. Πως θα σχολιάζες τις διάφορες πρωτοβουλίες αναφορικά με τον εμπλουτισμό /διαφοροποίηση του δείκτη ΑΕΠ με ποιοτικά στοιχεία που θα ενσωματώνουν τις ανθρωπογενείς θετικές/ αρνητικές επιδράσεις στην κοινωνία και στο περιβάλλον; (πχ Beyond GDP, Social Progress Index κλπ).

18. Συμβάλλουν οι Ενητικοί φορείς και τα πανεπιστημιακά ιδρύματα στο χτίσιμο ενός βιώσιμου οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου;
19. Υπάρχει κάποια ιστορία που θα ήθελες να μοιραστείς ή κάτι άλλο που θα ήθελες να προσθέσεις που δεν καλύφθηκε από τις προηγούμενες ερωτήσεις;

(Οι απαντήσεις του Ν.Χ δεν ακολουθούν την ανωτέρω σειρά)

Ν.Χρυσόγελος: Έρχονται τα funds αγοράζοντας κατοικίες φθηνά για να τις κάνουν μόνο Airbnb. Δεν θα μπορούσε ένας συνεταιρισμός, να ο ρόλος της Κοινωνικής Οικονομίας, στο οποίο θα ήταν συμμετοχοί αυτοί που χρωστάνε στις τράπεζες, να συγκροτήσουν έναν συνεταιρισμό, να διαπραγματευθούν με την τράπεζα να αγοράσουν, όσο αγοράζει ένα fund για παράδειγμα, να συνδεθούν, όμως, και με προγράμματα ενεργειακής αναβάθμισης και συνολικής αναδιοργάνωσης της γειτονιάς μαζί με τους δήμους; Θα μπορούσαν να ήταν οι ιδιοκτήτες μαζί με άλλους ανθρώπους, τεχνίτες, αλλά την ιδιοκτησία να την έχει ο συνεταιρισμός. Γιατί, προφανώς, έρχονται οι τράπεζες και σου λένε ναι, αλλά αν δώσω αυτή τη δυνατότητα να αγοράζει κάποιος το δάνειο, τότε θα λείπει και ο άλλος που πληρώνει το δάνειο, θέλει να το πουλήσει κλπ είναι κατανοητό σαν επιχείρημα, ...να μην είναι πια κάτοχος, αλλά να είναι χρήστης. Μιλάμε για ένα μοντέλο κοινωνικής κατοικίας. Η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα που δεν έχει την κοινωνική κατοικία. Αυτό δεν είναι τυχαίο και παρότι ένα από τα προβλήματα της δημοσιονομικής κρίσης και τα αποτελέσματα μετά τη χρεοκοπία είναι ακριβώς το μοντέλο στέγασης στην Ελλάδα. Τι ήταν το μοντέλο στέγασης; Υπερβολικός δανεισμός σε τιμές κατοικίας φούσκας, οι οποίες ποτέ δε μπόρεσαν να αποπληρωθούν. Όταν κατέρρευσε το σύστημα των αμοιβών κατέρρευσε όπως και στην Αμερική, αλλά δε συζητήθηκε καθόλου εδώ, δηλ. σα να ήταν ανύπαρκτο ή εντελώς εκτός πραγματικότητας. Τώρα τροφοδοτούμε τις τράπεζες με ανακεφαλαιοποιήσεις κ.λπ., ενώ υπάρχουν ρεαλιστικές λύσεις που θα ήταν win-win και για τους πολίτες και για τις τράπεζες. Ενώ, τώρα, απλώς ανακεφαλαιοποιούμε τις τράπεζες και το δημόσιο χρέος μεταφέρεται στους πολίτες, το ιδιωτικό χρέος γίνεται δημόσιο. Δεν είναι τυχαίο ότι ιδιοκτήτες και άλλοι φορείς στην Ευρώπη βλέπουν ότι τέτοια συστήματα που αναβαθμίζουν και ενεργειακά τις κατοικίες, δηλ. ένα από αυτά που λέγαμε πριν, αυτά τα μοντέλα θα μπορούσαν να συνδεθούν και με ενεργειακή αναβάθμιση, ώστε να μειωθούν οι λογαριασμοί ενέργειας, άρα να εξασφαλιστεί μεγαλύτερο ποσό χρημάτων από τον οικογενειακό Π/Υ, ώστε να αποπληρώνεται το κόστος αγοράς των κατοικιών αυτών από τον Σ. άρα λοιπόν θα μπορούσαμε επειδή το ερώτημα είναι που είναι το χρήμα και πως διακινείται το χρήμα, το χρήμα πηγαινει από τις τράπεζες στα funds ενώ θα μπορούσε, πραγματικά, με μία άλλη διαχείριση του χρήματος, να λυθούν και σοβαρά κοινωνικά προβλήματα, με μικρότερο κόστος και για την κοινωνία και περιβαλλοντικών γιατί με το παράδειγμα αυτό με μία ορθολογική χρήση και κατανομή της ενέργειας στους ενεργειακούς συνεταιρισμούς μειώνεται και το αποτύπωμα του διοξειδίου.

Θα μείωνε τους λογαριασμούς του ο πολίτης, θα μείωνε τις εκπομπές γιατί πληρώνουμε και, έχουμε δικαιώματα αγοράς ρύπων, τέλος πάντων αγορά CO₂, θα μπορούσε να είναι και παραγωγή ενέργειας και να ανταλλάσσουμε ενέργεια, πράγματα τα οποία σήμερα είναι εντελώς ρεαλιστικά και είναι μέσα σε διάφορες γραμμές πολιτικής σε ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχουν αυτά. Εμείς είμαστε με πολλή καθυστέρηση αντιλαμβανόμαστε και σήμερα σχεδιάζουμε με όρους Δεκαετίας του 70 και του 80 το ενεργειακό μοντέλο. Εάν κανείς διαβάσει προσεχτικά το ενεργειακό μοντέλο το οποίο παρουσιάζει ως καινοτόμο η κυβέρνηση για την έξοδο από το μνημόνιο, τι κάνει στην πραγματικότητα, στρέφει όλους τους πόρους στο να αναπτυχθούν υποδομές για ένα ξεπερασμένο ενεργειακό σύστημα δηλ. για τα 30, 40 χρόνια, θα πρέπει να επενδύσουμε σε ένα ενεργειακό σύστημα το οποίο πρέπει να καταργηθεί και μεις το ονομάζουμε αυτό αναπτυξιακό σχέδιο για τη χώρα ενώ τώρα ήταν η ευκαιρία για να μπούμε σε ένα καινούριο ενεργειακό μοντέλο το οποίο πρέπει να επενδύσουμε γύρω στα 30 δις ευρώ στην ενέργεια. Αν ακούσεις και τις τράπεζες και την κυβέρνηση αυτή τη στιγμή αυτό που λένε είναι ότι θα γίνουμε ενεργειακός κόμβος. Ποιανού πράγματος; ενός ξεπερασμένου μοντέλου το οποίο πρέπει να κλείσουμε το αργότερο μέχρι το 2050.

Είναι αλληλένδετο, ανοίγεις μίας επιχείρηση και λες θα φτιάχνω προϊόντα τα οποία ξέρω ότι θα έχουν φθίνουσα πορεία είσαι αποτυχημένος, δηλ αν από τώρα ξέρεις ότι, και είναι από τα λίγα πράγματα που ξέρεις ότι έχεις δεσμευτεί έχεις υπογράψει η ίδια η κυβέρνηση έχει υπογράψει ότι σταδιακά μειώνουμε και βγαίνουμε από αυτό το σύστημα και παγκοσμίως υπάρχει η συμφωνία στο Παρίσι για την κλιματική αλλαγή άρα δηλ πόσο έξυπνο είναι σε οικονομικό επίπεδο δε λέω το οικολογικό είναι ανόητο, αλλά πόσο έξυπνο σε οικονομικό επίπεδο να φτιάχνουμε υποδομές που στην καλύτερη περίπτωση θα έχουν ολοκληρωθεί το 2030 για να πούμε μετά σε 20 χρόνια ότι αυτές οι υποδομές θα πρέπει να εξαλειφθούν. Είτε είναι λιγνιτικές μονάδες είτε είναι αγωγοί πετρελαίου είτε είναι άντληση πετρελαίου κλπ όταν λέμε ότι 85% θα πρέπει να έχουν καταργηθεί τα ορυκτά καύσιμα, γιατί να επενδύσουμε εκεί; αν έχουμε 30 δις και θέλαμε να επενδύσουμε θα έπρεπε να επενδύσουμε μέσα στις πόλεις, να πιάσουμε τους νέους ανθρώπους που έχουν σπουδάσει πληροφορική έχουν σπουδάσει επιστήμες ...

Ερευνητής: επιστήμες της ζωής

N.X.: της ζωής, σχεδιασμού, ας πούμε να κάνουμε κλάστερ, ενεργειακά συστήματα και να πούμε ελάτε εδώ να επανασχεδιάσουμε τις πόλεις, εξοικονόμηση ενέργειας στις βιομηχανίες. Να μεταφερθεί το κόστος από τους πολίτες στη βιομηχανία, γιατί αυτό λέει η βιομηχανία. Η κυβέρνηση τι λέει; λέει ότι για να είμαστε ανταγωνιστικοί πρέπει ο πολίτης να πληρώνει παραπάνω ενέργεια για να μπορούμε να έχουμε χαμηλότερο κόστος στη βιομηχανία και να μπορεί να παράγει φθηνότερα. Μα το έξυπνο είναι να παράγεις με λιγότερη ενέργεια και να αυξήσεις την ανταγωνιστικότητα σου βελτιώνοντας με καινοτόμο τρόπο την παραγωγή σου. Αυτό ήταν μια συζήτηση που γινόταν και στο ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και σε παγκόσμιο επίπεδο, εμείς πάντα ζητούσαμε εξαιρέσεις ζητούσαμε να μην εφαρμόσουμε την τεχνολογία, με μια λογική που παραπέμπει σε αντιλήψεις της δεκαετίας του 70 δηλ να πληρώνει το κράτος να πληρώνει ο πολίτης..

E: αυτό είναι η αύξηση των εξωτερικών αντιοικονομικών δηλ πάντοτε μετακυλούμε όλα στον πολίτη

N.X.: ένα χαρακτηριστικό είναι με το αλουμίνιο, για να είναι ανταγωνιστικό πρέπει η βιομηχανία αλουμίνιου να πληρώνει χαμηλότερο κόστος για την τιμή της κιλοβατώρας και για πολλές άλλες βιομηχανίες ενεργοβόρες, το χαρτί για παράδειγμα πάντα υπήρχε μια λογική ότι ενισχύστε ή να είναι χαμηλότερη η τιμή της κιλοβατώρας και άρα η διαφορά του κόστους να πηγαίνει στον πολίτη. Το ίδιο γίνεται με τα νησιά με έναν άλλον τρόπο. Επειδή παράγουμε την ενέργεια με πετρέλαιο υπάρχει ένα λεγόμενο διαφορικό κόστος που 800 εκ με 1 δις € ετησίως. Και αντί να βελτιώσουμε την ενεργειακή απόδοση να κάνουμε... στα νησιά κλπ με συμμετοχή των πολιτών με όλα τα μέτρα για το περιβάλλον, εμείς μεταφέρουμε το κόστος στους υπόλοιπους πολίτες στην ηπειρωτική Ελλάδα και όλοι πληρώνουμε κάτι παραπάνω για να μπορεί να παράγεται η ενέργεια με πετρέλαιο και άρα να επιδοτούμε τις εισαγωγές πετρελαίου και να πλουτίζουν κάποιοι άλλοι αλλού. Αυτά είναι που δεν έχουν στηθεί, και δυστυχώς, ... εντάξει διασυνδέονται τα νησιά αλλά αντί τα νησιά να παράγουν ενέργεια και να εξάγουν στο ηπειρωτικό σύστημα, εμείς θα εξάγουμε από το ηπειρωτικό σύστημα που παράγει το φυσικό αέριο το πετρέλαιο στα νησιά

E: λογικότατο ακούγεται (!!!)

N.X.: ενώ θα μπορούσαμε να εξοικονομούμε και 1 δις € το χρόνο και να πούμε αυτό το επενδύουμε σε προγράμματα εξοικονόμησης ενέργειας

E: προφανώς δε το θέλουμε

N.X.: και τώρα είναι αυτό που έθιξες και συ τι είναι η κοινωνική πολιτική; είναι επιδοματική. Δηλ το αντίδοτο στην μεγάλη κρίση και στο γεγονός ότι υπάρχει υψηλή ανεργία δεν είναι η καινοτομία και η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας σε τομείς που μας χρειάζονται αλλά είναι η επιδοματική. Περίπου σήμερα το 25% της κοινωνίας ανακουφίζεται μεν αλλά και συνηθίζει σε επιδόματα. Ανακουφίζεται

προσωρινά αλλά συνηθίζει να ζει από επιδόματα είτε αυτά είναι σίτισης στέγασης ενέργειας είτε είναι πετρελαίου

E: και παράλληλα αυξάνει και την μαύρη εργασία και την παραοικονομία

N.X.: ναι υπάρχουν πολλοί άνθρωποι πλέον οι οποίοι έχουν ένα κάποιο εισόδημα από τα επιδόματα δε θέλουν να χάσουν τα επιδόματα και να παίρνουν λιγότερα χρήματα από την εργασία, οπότε εξοικειώνονται στο να έχουν μια μαύρη εργασία και να έχουν και κάποια επιδόματα. Τα επιδόματα θα μπορούσαν να έχουν λογική ως μια μετάβαση. Δηλ ανακουφίζεις τους ανθρώπους πιθανά όχι με αυτή τη λογική που είναι σήμερα ίσως με ένα βασικό εισόδημα ή με κάποιον άλλον τρόπο αλλά για να εκπαιδευτούν οι άνθρωποι και να αναλάβουν καινούριες δράσεις, ρόλους. Παράδειγμα κάποιος ο οποίος ζει σε κάποια υποβαθμισμένη περιοχή θα μπορούσε να πάρει μέρος στην αναβάθμιση της γειτονιάς στην αναβάθμιση του σπιτιού του. Δεν είναι πάντα χρηματικό το πρόβλημα είναι και θέμα ενεργοποίησης. Όσο λοιπόν παθητικοποιούνται οι άνθρωποι τόσο πιο δύσκολα βγαίνουν από τη φτώχεια και την παθητικότητα. Άρα τα επιδόματα κάνουν ζημιά όχι μόνο στην οικονομία αλλά και στη δυναμική μιας κοινωνίας δηλ οι άνθρωποι γίνονται παθητικοί κι εξαρτώνται μετά από καθένα που θα δίνει ένα μικρό εισόδημα. Ενώ ο στόχος θα έπρεπε να είναι πόσοι άνθρωποι θα αποκτήσουν ξανά αξιοπρέπεια θα μπορούν να δουλεύουν να εκπαιδευτούν σε καινούριους τομείς

E: αυτό όμως είναι πολιτική επιλογή

N.X.: είναι πολιτική επιλογή δημιουργεί ένα πελατειακό σύστημα το οποίο είναι ισχυρό γιατί ο άλλος λέει «ε μου δίνει και κάποια ευρώ, μου δίνει και διακόσια ευρώ» άρα μια πολιτική επιλογή που συνήθως τα μεγάλα κόμματα εξουσίας και τα μικρά βέβαια διεκδικούν με τη δικιά τους σκοπιά ίσως προβάλλοντας ένα ποιοτικά περισσότερο, δηλ να δίνουμε περισσότερα χρήματα, δεν υπάρχουν όμως στρατηγικές κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης που να βγάζουν τους ανθρώπους από τη φτώχεια δηλ καταστάσεις που προσβάλλουν την αξιοπρέπεια των ανθρώπων. Δηλ κάποιος ο οποίος ζει στη φτώχεια ή ζει στην ανέχεια, στην αρχή, πιθανά να χρειαστεί να του προσφέρεις και τα συσσίτια. Αλλά αν αυτοί οι άνθρωποι ζουν συνέχεια από μια σακούλα που τους δίνεις σε φαγητό, δε θα σταματήσει ποτέ αυτό. Είχαμε κάνει πολύ μεγάλους αγώνες έτσι ώστε το ¼ περίπου του ποσού αυτού να είναι για δράσεις ένταξης δηλ να συμμετάσχουν οι άνθρωποι ώστε να δυναμώσουν και να μπορούν να βγουν από την φτώχεια. Όχι απλώς να πληρώνεις κάποιους για να μοιράζουν τα τρόφιμα. Και αυτό ακόμα έχει μια μεγάλη σημασία δηλ οι άνθρωποι οι οποίοι περιμένουν κάποιους άλλους εθελοντές ή υπαλλήλους να τους συσκευάσουν τα τρόφιμα για να τους τα δώσουνε έχουν γίνει πάρα πολύ παθητικοί. Εγώ και σαν ευρωβουλευτής είχα βοηθήσει σε διάφορες προσπάθειες τέτοιου είδους συνειδητοποίησα όμως ότι αν αυτό εφαρμόζεται μακροχρόνια δημιουργεί παθητικότητα. Δηλ θα μπορούσαν να ήταν επειδή αναφέρονται εδώ πέρα διάφορα εργαλεία ας πούμε τράπεζες χρόνου δηλ ο άνθρωπος που έχει πρόσβαση σε τρόφιμα θα μπορούσε να προσφέρει εθελοντική εργασία και αυτό να συμψηφίζεται μέσα από μία σχέση τέτοιου είδους δηλ παίρνει δωρεάν τρόφιμα παίρνει δωρεάν υπηρεσίες αλλά θα μπορούσε αντιστοίχως και ο ίδιος να προσφέρει κάτι πάνω στο οποίο να μπορεί να κάνει και ο ίδιος. Να μην είναι μόνο αυτός ο καταναλωτής υπηρεσιών αλλά να είναι μία αμοιβαία σχέση

E: και παραγωγός

N.X.: να είναι και παραγωγός γιατί κάποιος θέλει να καλλιεργεί κάποιος ξέρει να φτιάξει πράγματα κάποιος μπορεί να διδάξει τα παιδιά πολύ απλά πράγματα ας πούμε να κρατάει 2 ώρες την ημέρα ή 2 ώρες την εβδομάδα κάποια παιδιά από άλλους ανθρώπους που είτε έχουν είτε δεν έχουν εισοδήματα ή κάποιους πρόσφυγες να τους μαθαίνει να τους διαβάξει πράγματα κλπ υπάρχουν πράγματα που μπορούμε να κάνουμε και να βελτιώσουμε την ευημερία μες την κοινωνία χωρίς να είναι απαραίτητο να χρειάζεται να πληρώσουμε πάρα πολλά λεφτά. Ή να κάνουμε ενισχυτική διδασκαλία στα παιδιά τα οποία....

Είναι κάποια πράγματα βλέπεις σε κοινωνίες όπως η Γερμανία που βλέπεις ανθρώπους οι οποίοι είναι ηλικιωμένοι οι οποίοι είναι ενεργοί όμως να βοηθήσουν με εθελοντισμό να πάνε στο σχολείο να βοηθήσουν τα παιδιά να τους διαβάσουν ένα παραμύθι να πάνε να βοηθήσουν τα παιδιά πρόσφυγες να μάθουν τη γλώσσα πράγματα τα οποία νομίζω ότι είναι αναγκαία να..

Ε: γι αυτούς που έχουν βέβαια τη δυνατότητα να το κάνουν αυτό σε εθελοντικό επίπεδο. Η ΚΟ και η ΚΕ βέβαια είναι κάτι άλλο. Θα ήθελες να μπαίναμε λίγο σε αυτό το κομμάτι και επειδή ασχολείσαι χρόνια με το χώρο, έχεις ζήσει την εξέλιξη της ΚΟ στις χώρες της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης. Στην Ελλάδα είχαμε το Ν. 4019/2011 και πριν το νόμο και τώρα με τον 4033/2016, για μένα βέβαια ο νόμος δεν είναι το παν, προσπαθεί να βάλει σε ένα νομικό πλαίσιο μια πραγματικότητα που υπάρχει, ποια είναι η δυναμική του κλάδου της ΚΟ; αποδίδει; δίνει ένα όραμα; σε σας για παράδειγμα στον Άνεμο Ανανέωσης ή είναι τόσα τα προβλήματα τα οποία ξεπερνούν ακόμα και το πιο αισιόδοξο όραμα;

Ν.Χ.: υπάρχει το γενικό πλαίσιο το οποίο έχει σχέση με τις αντιλήψεις μέσα στην κοινωνία ή τις πολιτικές αντιλήψεις και μετά υπάρχει και το πρακτικό επίπεδο δηλ υπάρχουνε εργαλεία σήμερα που βοηθάνε την ΚΟ; Ας μιλήσουμε λίγο για το γενικό πλαίσιο. Νομίζω ότι υπάρχει μια δυσκολία το πολιτικό σύστημα να αντιληφθεί τι είναι η ΚΟ. Και εκεί φτιάχνει ένα πλαίσιο το οποίο πολλές φορές είναι υπερβολικά γραφειοκρατικό είναι κρατικίστικο πλαίσιο, ενώ η ΚΟ είναι πρωτοβουλία δηλ δεν είναι η προσπάθεια να ρυθμιστούν όλα από το κράτος και να λέμε ότι είναι ΚΟ, αλλά επειδή δεν είναι ώριμη ΚΟ να τα ρυθμίσει όλα το κράτος, το οποίο έτσι και αλλιώς δε μπορεί να τα εφαρμόσει. Δηλ λέει από το 2011 προσπαθεί να φτιάξει ένα ταμείο ΚΟ, ενώ υπάρχουν οι πόροι εκεί πέρα μετά από 7 χρόνια συνειδητοποιείς, ότι το συζητάνε ακόμη δηλ μιλάμε για ένα ποσό της τάξεως των 60 εκ και ακόμη ανακυκλώνουν τη συζήτηση τι θα είναι αυτό, εάν θα μοιράζει σε όλους με κάποια κριτήρια. Ακούω μια φορά που λέει σε όλες τις καινούριες θα δώσουμε 25.000 στις παλιές θα δώσουμε 15.000. είναι μια κουβέντα που γίνονταν με τον 4019/2011. δημιουργήθηκαν τότε Κοινωνικές Επιχειρήσεις στη λογική που ακούγαμε ότι θα δώσουμε σε όλους όσοι φτιάξουν ΚΕ από 15.000, πάλι επιδοματική πολιτική με ένα άλλο πρόσωπο.

Ωραία, ποιο είναι το επιχειρηματικό σου σχέδιο, ποια είναι τα πλάνα σου έχεις κάτι να προτείνεις καινούριο; Έχεις κάτι να προτείνεις το οποίο θα έχει και επιχειρηματική διάσταση, αλλά θα έχει και κοινωνικό αντίκτυπο, θα έχει όφελος στην κοινωνία; Και μετά να δούμε αν θα είναι 5.000 ή 10.000, 15, 50 δηλ δεν είναι οριζόντια τα πράγματα. Υπάρχει αυτή η λογική των οριζόντιων ότι δηλ Κοινωνική Επιχείρηση είναι να μαζευτούν 4-5 άτομα, ένας από αυτούς που θέλει να βρει μια θέση εργασίας να δουλέψει. Λείπει το μεγάλο όραμα, αλλά λείπει και το γεγονός ότι κοινωνική επιχειρηματικότητα σημαίνει έναν διαφορετικό τρόπο σχεδιασμού δηλ κάνω σχεδιασμό βλέπω ποιες είναι οι ανάγκες βλέπω πως θα δουλέψω θέλει μανάτζμεντ θέλει διοίκηση πόρους, μπορεί οι πόροι να είναι άνθρωποι μπορεί να είναι ανταλλαγή και συνεργασία με κάποιους άλλους, υπάρχει ένα ευρύ πεδίο να μην είναι δηλ ένα αποστεωμένο πράγμα που για όλους είναι το ίδιο.

Ν.Χ.: νομίζω είναι πολύ γραφειοκρατικά. Ότι είναι πολύ κεντρικά κατευθυνόμενα. Ο προηγούμενος δημιουργούσε μια προσδοκία ότι όσοι φτιαχτούνε θα πάρουν και 15.000. Φτιάχτηκαν πολλές Κοιν.Σ.Επ πιστεύοντας ότι θα πάρουν κάποια λεφτά, αυτά τα λίγα. Και σε ένα πλαίσιο ανεργίας πολλοί πιάστηκαν από αυτό. Τουλάχιστον εκεί πέρα θα μπορούν να το κάνουν. Μετά υπήρξαν διάφορες παρανοήσεις, ότι δε θα πληρώνουν φόρους, ότι δε θα έχουν ασφαλιστικές εισφορές, προσδοκίες που δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, αλλά καλλιεργήθηκε ένα τέτοιο πνεύμα. Θα μπορούσε όχι μόνο για την κοινωνική επιχειρηματικότητα, και για άλλες επιχειρήσεις ή για νέους ανθρώπους να οριστεί ένα ευνοϊκό πλαίσιο, αλλά για όλους δηλ να υπάρχει ότι αν κάνουν κάτι καινοτόμο και μπορούν είτε να αποδείξουν ότι αυτό είναι βιώσιμο για 2 χρόνια δε θα πληρώνουν ασφαλιστικές εισφορές ή θα έχουν μειωμένες ασφαλιστικές εισφορές, αλλά να μη γίνει και αυτό ιδρυματικό, δηλ μόνο για τις ΚΕ,

γιατί μετά κατευθύνει τους ανθρώπους που δεν έχουν αντιληφθεί τι σημαίνει κοινωνική επιχειρηματικότητα, να πηγαίνουν εκεί για το οικονομικό κίνητρο Αυτό το καλλιεργούν και πολλοί σύμβουλοι επιχειρήσεων, εκεί θα δοθούν 15.000 οπότε όλοι να πάνε να φτιάξουν μια ΚΕ. Μα ΚΕ δεν είναι απλώς τα 15000 € δεν είναι η μία θέση εργασίας ή 5 θέσεις εργασίας, είναι κάτι το οποίο πρέπει να συνειδητοποιήσει κανείς συνολικότερα. Έχει ένα διαφορετικό τρόπο λειτουργίας, διαφορετική στόχευση, προφανώς θέλουμε να έχει απασχόληση, καινοτομία αλλά δεν είναι τα λεφτά μόνο. Δεν είναι κάτι το οποίο φτιάχνεις γιατί δεν έχεις εργασία, είναι να επιλύσεις ένα κοινωνικό πρόβλημα τουλάχιστον, είναι τουλάχιστον συνδυασμός του προσωπικού σου θέματος αλλά μπορεί να κάνει κάποιος μια ΚΕ ακόμη και αν δεν είναι άνεργος δεν είναι μόνο για τους άνεργους. Είναι γιατί ο άλλος επιλέγει αυτό το μοντέλο εργασίας αυτό το μοντέλο συνεργασίας και μπορεί να παίρνει λιγότερα χρήματα. Δηλ στη δική μας περίπτωση δεν είμαστε άνθρωποι οι οποίοι δεν είχαμε άλλες καλύτερες ευκαιρίες να κάνουμε, να το συνδυάσουμε με καινοτομία με ένα διαφορετικό τρόπο λειτουργίας με καινούρια πράγματα παραδειγματικά.

Άρα όταν κατευθύνεις όλα τα μοντέλα σε ένα μοντέλο, αυτό κάνει ο καινούριος νόμος, ουσιαστικά, ενώ υπάρχουν πολλά μοντέλα ΚΕ τα ταυτίζει με έναν συνεταιρισμό κάποιων ανέργων που δεν έχουν τίποτα άλλο να κάνουν και γι' αυτό ψάχνουν να βρουν πως θα επιβιώσουν. Αυτό καταστρέφει κάθε ιδέα καινοτομίας και οι άνθρωποι το βλέπουν ως μία λύση απελπισίας και όχι ως μία δυναμική λύση. Όταν το βλέπεις μέσα από το φακό της απελπισίας τότε είναι κακό νομίζω, είναι παραμορφωτικό. προφανώς υπάρχουν άνθρωποι που θα το κάνουν, επειδή είναι άνεργοι και θέλουμε να το κάνουν γιατί αυτή είναι λύση πράγματι. Μπορεί να το κάνουν άνθρωποι οι οποίοι κλείνουν μια επιχείρηση, και θα μπορούσαν να το δουν ως μία δυναμική εξέλιξη όχι όμως απελπισία.

E: τα κενά που έχεις διαπιστώσει ποια είναι; είναι κενά πληροφόρησης; Είναι κενά εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και στους συναδέλφους τους;

N.X.: το πρώτο νομίζω ότι είναι αυτό,

E: πληροφόρησης ή παραπληροφόρησης;

N.X.: όχι το πρώτο κενό που υπάρχει η απουσία εμπιστοσύνης στον εαυτό τους και στη συνεργασία. Οι άνθρωποι ψάχνουν πολύ στην Ελλάδα μια σίγουρη θέση που να τους πληρώνει ένα μεροκάματο, αυτό είναι μια κουλτούρα που πρέπει να αλλάξει στα πανεπιστήμια και στα σχολεία πως δημιουργείς ανθρώπους οι οποίοι έχουν περισσότερη εμπιστοσύνη στον εαυτό τους και λαμβάνουν κι ένα κάποιο ρίσκο. Αυτό είναι μια μεγάλη συζήτηση θα μου πεις. Αλλά δε μπορεί να υπάρξει αλλαγή αν δεν, οι άνθρωποι εμπιστεύονται τον εαυτό τους και ότι μπορούν να πάρουν πρωτοβουλίες και ότι μπορούν να συνεργαστούν. Το δεύτερο είναι ότι έχει καταρρεύσει η εμπιστοσύνη στη συνεργασία. Οι άνθρωποι δεν πιστεύουν ότι μπορούν να συνεργαστούν μεταξύ τους για λόγους και πραγματικούς γιατί πράγματι στο παρελθόν οι παραδοσιακοί συνεταιρισμοί σε ένα μεγάλο ποσοστό απογοήτευσαν αλλά γιατί οι άνθρωποι άφησαν να μετατραπούν σε πελατειακά συστήματα, συστήματα διαφθοράς, δηλ δεν απέτυχε η συνεργασία απέτυχε το μοντέλο το οποίο χρησιμοποιούσε το συνεταιριστικό μοντέλο και αναπτυχθεί ως πελατειακό σύστημα τα παίρνουμε από την Ευρώπη και τα μοιράζουμε και τα φουσκώνουμε και κάνουμε υπερτιμολογήσεις και αυτοί είναι χαζοί που πληρώνουν, απέτυχε ως ένα νέο μοντέλο διοίκησης που θα ναι και τεχνοκρατικό και κοινωνικό και θα ναι διαφανές ο κάθε ένας συμμετέχων θα ξέρει τι γίνεται και δε θα ανέχεται ούτε διαφθορά ούτε σπατάλες ούτε τέτοια πράγματα, και βέβαια θέλει και εκπαίδευση. Δηλ ξαφνικά ένας άνθρωπος αναλαμβάνει να διαχειριστεί έναν συνεταιρισμό ο οποίος διαχειρίζεται 5 εκ. ξαφνικά γίνεται ας πούμε που είναι μια μικρή τράπεζα, γιατί έχει 5 εκ άρα πρέπει να έχεις μία γνώση μάνατζμεντ χρηματοοικονομικών

E: υπάρχει τέτοιος κοινωνικός συνεταιρισμός στην Ελλάδα;

N.X.: υπήρξαν αγροτικοί συνεταιρισμοί που διαχειρίστηκαν εκατομμύρια

E: α αναφέρεσαι....., ναι με συγχωρείς

N.X.: είχαν κάποια εκπαίδευση, μάνατζμεντ, πέρασαν κάποια σχολή;

- E: όχι καθαρά κομματικές τοποθετήσεις και επιλογές
- N.X.: ποια ήταν η λογική; ότι δίνω εγώ τα λεφτά θα βάζω εκεί πέρα ανθρώπους οι οποίοι θα δημιουργήσουν πελατεία του συστήματος και έτσι εγώ θα έχω μια πελατεία. Αλλά αυτός ο άνθρωπος έπρεπε να διαχειριστεί εκατομμύρια και δεν είχε ιδέα δεν είχε περάσει από μια σχολή συνεταιριστική
- E: αυτό βόλευε όμως
- N.X.: βεβαίως, αυτό βόλευε και δεν υπάρχει ακόμη και σήμερα δηλαδή αυτό που βλέπουμε σε άλλες χώρες να δημιουργούνται θεσμοί ελέγχου θεσμοί εκπαίδευσης
- E: επέτρεψέ μου υπάρχει στο Μεσολόγγι σχολή συνεταιριστικών επιχειρήσεων, όπως υπάρχει και σχολή τουριστικών επαγγελμάτων
- N.X.: όλα αυτά θα έπρεπε να συνδεθούν με ευρωπαϊκές εμπειρίες
- E: συνδέονται όμως;
- N.X.: δε συνδέονται για αυτό και δεν ήταν οι παραδοσιακοί συνεταιρισμοί μέρος του γενικότερου συστήματος σε ευρωπαϊκό επίπεδο
- E: μια ΚΕ φαντάζομαι έχεις δει αρκετές στη Γερμανία στη Γαλλία στην Ολλανδία, αν σκεφτούμε έτσι για λόγους ευκολίας αυτής της συζήτησης μια καθημερινή ΚΕ με τι ασχολείται
- N.X.: να πάρουμε το γερμανικό μοντέλο το οποίο εμένα μου αρέσει πάρα πολύ γιατί έχει και το περιφερειακό αλλά και το θεματικό. Δηλαδή πως είναι είναι συγκροτημένοι, υπάρχουν διαφορετικά μοντέλα αλλά νομίζω ότι .... Καταρχήν υπάρχει μια συγκρότηση στο επίπεδο της Περιφέρειας και μια συγκρότηση η οποία είναι θεματική σε 5 θεματικούς τομείς, ενεργειακός χρηματοπιστωτικός συνεταιριστικές τράπεζες διάφορα εναλλακτικά εργαλεία, είναι το περιβαλλοντικό είναι αυτά που έχουν σχέση με κοινωνικές υπηρεσίες ή με θέματα ποιότητας ζωής κλπ. Αυτά λοιπόν συγκροτούνται και φτάνουν σε επίπεδο συνομοσπονδίας και δημιουργούν δικούς τους θεσμούς και συμβουλευτικής και ελέγχου που είναι πολύ σημαντικό αυτό. Δηλαδή ένα σύστημα το οποίο αυτοδιαχειρίζεται και αυτορυθμίζεται αλλά με πολύ αυστηρούς όρους.
- Θυμάμαι επειδή είχα οργανώσει και ως ευρωβουλευτής άλλα και μετά μέσα από το Forum ΚΕ είχαμε οργανώσει διάφορες τέτοιες συναντήσεις και για τους μηχανισμούς που δημιουργούν ήδη οι συνεταιρισμοί οι ΚΕ που αφενός είναι συμβουλευτικός ο ρόλος τους δηλαδή συμβουλεύουν ώστε να μην υπάρχουν αποτυχίες αλλά και μετά ελέγχουν. Δηλαδή εγώ που θα χρησιμοποιήσω τον όρο ότι είμαι ΚΕ, ΚΟΙΝΣΕΠ ή οτιδήποτε, να είναι πράγματι αυτό και να μην είναι μία απάτη.
- E: να χω το σήμα αυτό που είχαμε συζητήσει στο φόρουμ με τις όποιες αντιδράσεις υπήρχαν και υπάρχουν ακόμη
- N.X.: υπάρχουν αυτά ναι, να μπορεί δηλαδή να είναι μια παράλληλη διαδικασία συμβουλευτική αλλά και μονή τονη με κριτήρια ΚΕ. Γιατί προφανώς άλλα είναι τα κριτήρια του Υπουργείου, άλλα είναι τα κριτήρια ενός χώρου ή τελσοπάντων δεν ταυτίζονται πάντα 100%. Το απλώς να στέλνεις στο Υπουργείο ορισμένα στοιχεία που σου ζητάει δηλαδή γενικές συνελεύσεις κλπ δε σήμαινε ότι είσαι και μια επιτυχημένη ΚΟ.
- E: τυπολατρικό είναι αυτό
- N.X.: αυτό είναι τυπολατρικό και επί της ουσίας δε μπορεί ένας κρατικός μηχανισμός να ελέγξει ούτε να ελέγξει αξιακά θέματα ή μάλιστα ή τέτοια θέματα, ελέγχει κάποια νούμερα κάποιες αποφάσεις κάποια τέτοια τυπικά δηλαδή σου λέει εδώ δεν έχεις γράψει σωστά τη διατύπωση πρέπει να την αλλάξεις, αλλά αν αυτός ο φορέας είναι σε θέση πράγματι να πετύχει ή τι θα τον βοηθήσει να ενδυναμώσει να εκτοξευτεί ας πούμε και πως μπορεί να γίνει αυτό πέρα από τα 5-6 άτομα να κάνει κάτι που θα προσελκύσει και μεγαλύτερες κλίμακες και πως θα συνεργαστούν μεταξύ τους αυτοί οι φορείς
- E: σίγουρα έχει τυπολατρία
- N.X.: αυτά είναι θέματα τα οποία πρέπει ο χώρος αυτός ... αλλά είναι δυστυχώς ακόμη πολύ μικρός ο βαθμός αυτοοργάνωσης, να τα δει και να δει πως δημιουργεί και δικά του κέντρα συμβουλευτικής κέντρα που θα υποστηρίξουν οικοσυστήματα αυτού του

χώρου, πως θα ξεφύγει από ένα μοντέλο συμβουλευτικών υπηρεσιών που έχει μάθει να κάνει τα πάντα δηλ από ΚΕ μέχρι business plan για μια πολύ κερδοσκοπική εταιρεία αλλά με την ίδια λογική φτιάχνει τα πάντα

E: βάφει και σπίτια

N.X.: βάφει και σπίτια κάνει τα πάντα. Εκεί είναι θέμα, μέσα από αυτή την απογοήτευση που υπάρχει μέσα από στρεβλώσεις που υπάρχουν βλέπουμε πολύ συχνά τους ίδιους ανθρώπους που ήταν μπλεγμένοι σε διάφορα πελατειακά συστήματα ξαφνικά να εμφανίζονται στο χώρο της ΚΕ και να είναι ξανά πάλι ειδικοί γι αυτό το πράγμα

E: δεν υπάρχουν κεφάλαια προς διάθεση υποθέτω

N.X.: βέβαια θεωρητικά υπάρχουν αλλά στην πράξη δεν έχουν χρησιμοποιηθεί., επίσης ένα μεγάλο πρόβλημα που έχουμε νομίζω είναι σημαντικό είναι ότι δεν υπάρχουν εναλλακτικά εργαλεία χρηματοδότησης

Η πρόσβαση μάλλον στη χρηματοδότηση είναι πάρα πολύ δύσκολη και το λέω και από τη δική μας εμπειρία

E: να εστιάσουμε λίγο σε αυτό

N.X.: παράδειγμα εμείς είμαστε ένας φορέας που ιδρύθηκε το 2014 κάναμε πολλά και ενδιαφέροντα πράγματα

E: θα θέλαμε να ακούσουμε

N.X.: από τον τομέα της κοινωνικής καινοτομίας προσπαθούμε να αναπτύξουμε κάποια κοινοτικά μοντέλα για την υγεία για το σπίτι οργανώνοντας συζητήσεις ημερίδες κλπ. Για το προσφυγικό προσπαθήσαμε να προτείνουμε και εφαρμόσαμε ένα καινοτόμο μοντέλο το οποίο συνδύαζε τη φιλοξενία σε αξιοπρεπείς συνθήκες με ολοκληρωμένη υποστήριξη ενδυνάμωση και κοινωνική ένταξη επαγγελματική προετοιμασία των προσφύγων, το οποίο επειδή ακριβώς ήταν ενδιαφέρον και καινοτόμο και προσέλκυε κόσμο από όλο τον κόσμο

E: δεν ακούστηκε πολύ όμως

N.X.: δεν ακούστηκε πολύ αλλά νομίζω ότι αυτός ήταν και ο λόγος που σταμάτησε η χρηματοδότηση

E: επειδή δεν ακούστηκε

N.X.: όχι επειδή δεν ακούστηκε

E: ήταν πολύ καινοτόμο

N.X.: ήταν πολύ καινοτόμο και συνδύαζε όλα αυτά και υπάρχουν κουτάκια στον τρόπο σκέψης οι άνθρωποι σου λέει θα πάνε σε ένα διαμέρισμα και εκεί θα ανακαλύψουν ότι είναι αυτόνομοι ανεξάρτητοι και κλπ και η διαμονή τους σε ένα διαμέρισμα λύνει όλα τα προβλήματα κοινωνικής ένταξης, είναι σαν να ανακαλύπτουμε τον τροχό στον 21° αι και να λέμε ότι οι άνθρωποι που έχουν φύγει από άλλες κοινωνίες έχουν ζήσει τη βία έχουν μείνει σε camps έχουν κινδυνέψει τη ζωή τους και τους βάζει σε ένα σπίτι και λες με το που θα έχουν κρεβάτι και φαγητό εντάχθηκαν κοινωνικά. Δεν έχουν προετοιμαστεί ψυχολογικά δεν ξέρουν τη γλώσσα έχουν τραύματα δεν ξέρουν τα κοινωνικά δίκτυα είναι σε μια χώρα που δεν έχει κοινωνικές υπηρεσίες και ξαφνικά πιστεύεις επειδή θα πηγαίνει μια φορά στις 15 ένας κοινωνικός λειτουργός έχει λύσει το θέμα της κοινωνικής ένταξης. Που χώρες με ανεπτυγμένα κοινωνικά συστήματα προβληματίζονται πως το κάνουν.

E: ήταν πιλοτικό;

N.X.: δεν ήταν πιλοτικό, ήταν ένα μοντέλο το οποίο το σκεφτήκαμε στην πορεία όμως το δουλέψαμε ακόμη περισσότερο επειδή όταν είσαι πάνω 24 ώρες το 24ωρο καταλαβαίνεις ότι πρέπει να το εξελίξεις συνέχεια και να προσαρμόζεσαι να είσαι ευέλικτος επομένως αναπτύχθηκε ένα ενδιαφέρον κοινωνικό μοντέλο μέσα από την έννοια της , η φιλοξενία η στέγαση γινόταν με όρους δημιουργίας μιας κοινότητας. Εκεί λοιπόν που οι άνθρωποι οι πρόσφυγες ήταν διαχωρισμένοι στα camps με βάση την εθνότητα τη θρησκεία την καταγωγή, ερχόντουσαν σε ένα χώρο όπως ήταν το well common 160-170 άτομα τα οποία ξαφνικά εντάσσονταν σε μια νέα κοινότητα συνύπαρξης. Δηλ άνθρωποι από 22 εθνότητες διαφορετικές θρησκείες έπρεπε να μάθουν να συνυπάρχουν και αυτό δε γινόταν με θεωρητική προετοιμασία αλλά μέσα από τον τρόπο τον καθημερινό δηλ της οργάνωσης της ζωής, της τυπικής

εκπαίδευσης, των εκδηλώσεων των πολιτιστικών κλπ. Οπότε μαθαίνανε να σέβονται ο ένας τον άλλον. Φαντάσου αυτοί οι άνθρωποι είναι θύματα του διαχωρισμού λόγω θρησκείας εθνότητας κλπ δηλ ερχόντουσαν εδώ πέρα ως πρόσφυγες γιατί είχαν διαφορετική θρησκεία και τους κυνηγάγανε, ή ήταν διαφορετικοί και τους κυνηγάγανε, μπορεί να ήταν lgbd

E: κι εμείς τους ξαναβάσαμε στο ίδιο πάλι πλαίσιο

X: εμείς στα camps τους βάζουμε στο ίδιο πλαίσιο δεν τους διαχωρίζουμε και μπορεί να γίνονται εκρήξεις και μάχες μεταξύ τους γιατί κάτω από άθλιες συνθήκες βγαίνουν οι διαχωρισμοί που υπήρχαν κι εδώ εμείς σπάσαμε τα στερεότυπα. Γιατί μας φέρατε τους Αφρικάνους ενώ εμείς είμαστε Σύριοι; αυτό μας είπαν την πρώτη φορά. Γιατί ήρθε ένας άνθρωπος ο οποίος έχει προβλήματα υγείας και μπορεί να έχουμε πρόβλημα εμείς; μπορεί να έχει HIV που δεν είναι επικίνδυνο για την υγεία έτσι... Άρα έπρεπε να σπάσουμε παρά πολλά στερεότυπα, δημιουργούσαμε προϋποθέσεις κοινωνικής ένταξης. Δεύτερον να κατανοήσουν το ευρωπαϊκό πλαίσιο, τι σημαίνει εργάζομαι στην Ευρώπη; Είναι το ίδιο πράγμα με το εργάζομαι στην Αφρική; Όχι γιατί μας λέγαν εδώ οι άνθρωποι εγώ είμαι επιχειρηματίας στην Αφρική. Τι δουλειά έκανες; Έπαιρνα το καλάθι μου πήγαινα στην αγορά και πούλαγα φρούτα. Έλα λοιπόν που εδώ κάποιος πήραν κάτι παπούτσια μεταχειρισμένα και πήγαν να τα πουλήσουν και τους πιάσανε και ήταν στο κρατητήριο και πήγαν σε δίκη γιατί ήταν παράνομο εμπόριο, δεν είχαν χαρτιά από την εφορία δεν είχαν τίποτα, δεν είχαν άδεια άσκησης επαγγέλματος. Άρα πως αυτοί οι άνθρωποι θα κατανοήσουν ότι από το πλαίσιο της Αφρικής πρέπει να είναι εδώ περά επιχειρηματίες με ένα άλλο πλαίσιο, να έχουν φορολογικά στοιχεία, να κάνουν έναρξη επαγγέλματος, να πληρώνουν εισφορές κλπ

E: είναι μιας άλλης πραγματικότητας

N.X.: είναι μιας άλλης πραγματικότητας, ποιος θα τους βοηθήσει σε αυτή τη μετάβαση; υπάρχουν άνθρωποι που είναι πιο έτοιμοι, θα πάνε να ψάξουν στον δήμο ή σε κάποιο πρόγραμμα

σε αυτούς να καταλάβουν τι σημαίνει δωρο τι σημαίνει δέσμευση δηλ υπήρξαν άνθρωποι από μας βρήκαν δουλειά σε εστιατόριο αλλά τι σημαίνει δωρο σε εστιατόριο, σημαίνει ότι εγώ έχω ωράριο 9-5 θα είμαι 9 εκεί δε θα πάω 12 και θα πω γιατί άργησα να ξυπνήσω, δε θα την κοπανήσω γιατί σήμερα βρέχει ή έχει άσχημο καιρό, αυτά βγαίνανε αυτά τα φαινόμενα και δεν είναι σε μας το ξέρουμε ότι γίνεται και σε άλλες χώρες, θέλει μια προετοιμασία γι αυτό ερχόντουσαν άνθρωποι από την Ευρώπη πχ αντιπρόεδρος του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου που είχε ακούσει για το πρόγραμμα ή από 15 πανεπιστήμια απ όλο τον κόσμο για να μελετήσουν ένα νέο μοντέλο κοινωνικής ένταξης το οποίο ξεκινώντας από τη στέγαση έβαζε ανθρώπους σε μια διαδικασία συνύπαρξης αποδοχής τους διαφορετικού σταδιακής προετοιμασίας ώστε να ενταχθούν σε δυτικές κοινωνίες γιατί είναι άλλο πράγμα έχω τη γυναίκα μου και τη βαράω και το παιδί μου γιατί είναι ιδιοκτησία μου και γω είμαι αφέντης κι άλλο είναι ότι αυτό στην Ελλάδα και στην Ευρώπη είναι ενδοοικογενειακή βία και μπορεί να πας στη φυλακή. Άλλο είναι εγώ αφήνω το παιδί μου στο σπίτι γιατί έτσι γουστάρω γιατί είμαι ο πατέρας του και πάω βόλτα κι άλλο είναι ότι αυτό είναι εγκατάλειψη παιδιού. Αυτά μπορείς να τα κάνεις σε νέα μοντέλα ξενώνα μικρότερης κλίμακας αυτό που κάναμε εμείς, θέλαμε να είναι μέσα στον αστικό ιστό ώστε να συνδεθούν με τον αστικό ιστό να υπάρχει συνέργια με τους γείτονες να αντιληφθούν ότι και οι ίδιοι πρέπει να σέβονται τη γειτονιά, να τη βελτιώνουν γι αυτό κάνανε και πολλές δράσεις καθαρισμού της γειτονιάς να φυτέψουμε το πάρκο. Υπήρχαν άνθρωποι που πέταγαν τα σκουπίδια από το παράθυρο στην πίσω αυλή στην απέναντι πολυκατοικία πηγαίναμε να καθαρίσουμε κι ερχόντουσαν και οι ίδιοι οι πρόσφυγες ή κάποιος από αυτός να καθαρίσουν γιατί ακριβώς πρέπει να συνυπάρξουν. Φαντάσου έναν άνθρωπο ο οποίος ζει σε μια πολυκατοικία απλώς καλύπτεται το νοίκι του και το φαγητό του αλλά έχει μάθει να ζει σε ένα χωριό πετάει τα πράγματα στον κήπο στην αυλή, στην αυλή του γείτονα, κάτι που κάνουμε κι εμείς, δεν το λέω ότι το κάνουν μόνο οι πρόσφυγες, άρα η

προετοιμασία περιβαλλοντική, περιβαλλοντική επίδοση, δηλ εδώ οι έλληνες δεν έχουν μάθει ακόμη στην ανακύκλωση, δεν πρέπει οι πρόσφυγες στην Ευρώπη πλέον να ενταχθούν σε μοντέλα της μείωσης σκουπιδιών της μείωσης σπατάλης νερού ενέργειας; Όλα αυτά θέλουν μια προετοιμασία γι αυτό το μοντέλο το δικό μας ήταν διαφορετικό από την απλώς διαμονή σε ένα σπίτι άντε πάρε και μια προπληρωμένη κάρτα. Μυθοποιούμε πράγματα τα οποία θα έπρεπε να είχαμε συνειδητοποιήσει ότι αυτά θα ήταν επαρκή αλλά μερικές δεκαετίες πριν ενώ σήμερα το κύριο πρόβλημα είναι η κοινωνική ένταξη η ενδυνάμωση η εκπαίδευση, η ενδυνάμωση μέσα στην οικονομία της χώρας

E: τι θα απαντούσες σε αυτούς και αυτές που λένε ότι οι πρόσφυγες ή μετανάστες που έρχονται στην Ελλάδα είναι χαμηλού επιπέδου εντός ή εκτός εισαγωγικών, δε μπορούν να ενταχθούν, δεν είναι για παράδειγμα επιστήμονες ενώ οι αντίστοιχοι επιστήμονες τους έχουν πάει σε άλλες ανεπτυγμένες χώρες; Όπως το έζησες δηλαδή

N.X.: σίγουρα το ζήσαμε επειδή χώρα δεν είχε καμιά στρατηγική να κρατήσει τέτοιους ανθρώπους, πράγματι τα πρώτα κύματα, μιλάμε κυρίως για τους Σύριους, που ήταν άνθρωποι πιο πλούσιοι πιο εκπαιδευμένοι, με επαγγέλματα όπως γιατροί τεχνικοί κλπ οι οποίοι έφυγαν γιατί είδαν ότι δε μπορούσαν να μείνουν εδώ. Δηλ εμείς είχαμε τη λογική σεβασμός των δικαιωμάτων των προσφύγων απλώς να τους ανοίξουμε την πόρτα και να φεύγουν. Ενώ έξυπνοι όπως είναι στη Γερμανία, στη Σουηδία, τι κάνανε; είπανε γιατροί βεβαίως να τους εκπαιδεύσουμε να μάθουν τη γλώσσα να κάτσουν δίπλα από γιατρούς που είναι αραβόφωνοι ή δεν ξέρω να περάσουν από σχολές, και να τους εντάξουμε στο σύστημα. Μας το λέγανε φορείς από τη Σουηδία που τους έχουμε επισκεφτεί πολλές φορές και αυτή τη στιγμή είναι 200 γιατροί στο δημόσιο σύστημα της Σουηδίας και τους κόστισε πολύ λιγότερο από το να εκπαιδεύσουν από την αρχή ανθρώπους γιατί χρειάζονται δεν είναι τυχαίο ότι από την Ελλάδα έχουν φύγει 15000 γιατροί και νοσηλευτές να πάνε στη Γερμανία ή στη Βρετανία

E: δεν έχουν κόσμος

N.X.: ναι γιατί αυτοί κάνουν αυτό που λέγαμε στην αρχή, κάνουν μια πρόβλεψη και λένε πόσους θα χρειαστούμε σε 10 χρόνια, ενώ εδώ απλώς αυτό που κάνουμε που θα διορίσουμε 30000 που δεν υπάρχουν αυτοί. Δηλ εδώ είναι φαντασιώσεις απλώς κοιτάμε πως θα διορίσουμε και όταν το ψάχνεις και λες υπάρχουν αυτές οι 30000 γιατροί και νοσηλευτές ; δεν υπάρχουν. Σε 10 χρόνια δε θα υπάρχει δημόσιο σύστημα υγείας με γιατρούς και νοσηλευτές που θα δουλεύουν γιατί θα έχουν φύγει άρα πρέπει να προσελκύσουμε. Τώρα η δεύτερη φουρνιά έχει ανθρώπους προφανώς και με λιγότερα προσόντα. Αλλά αυτό απαιτεί ενδυνάμωση της επαγγελματικής, θέλει ....

E: δεν είναι κάτι αδύνατο εννοώ

N.X.: όχι, είναι το ίδιο πράγμα να σκέφτεσαι με τους έλληνες. Είναι μια πραγματικότητα, πρέπει να δουλέψεις όμως λίγο στοχευμένα, δηλ να πεις τι δυνατότητες και ικανότητες έχει αυτός ο άνθρωπος; Και να πας λίγο στοχευμένα. Το ίδιο ισχύει όμως και για τους έλληνες. Δηλ αυτά τα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιούν στη Φινλανδία στη Σουηδία, δουλεύουν στοχευμένα, δε δουλεύουν οριζόντια για όλους. Αλλά θέλεις και εκπαιδευμένο προσωπικό και στο χώρο των ΜΚΟ και στο χώρο του δημοσίου, να μη σου λένε συνέχεια πως θα φτιάξεις το ΒΣ, εντάξει έφτιαξε το βιογραφικό αλλά δεν ξέρει να μιλήσει τη γλώσσα. Αν μιλάει μόνο Αφγανικά φαρσί και το καλύτερο βιογραφικό να έχει, γιατί εμείς προσπαθήσαμε και με πολλούς να το κάνουμε αυτό, με εταιρείες κλπ. Ναι αλλά αν δεν ξέρει να διαβάζει τα σχέδια, αν δεν ξέρει να μιλήσει αγγλικά πως θα πάει να δουλέψει, το προσωπικό μιλάει μόνο αγγλικά γιατί και αυτοί πιθανά δεν είναι από την Ελλάδα ή και όταν είναι έλληνες πρέπει να μιλήσουν ελληνικά ή αγγλικά, άρα κάνεις ένα δυαδικό σύστημα που θα δουλεύει ο άλλος θα μαθαίνει τη γλώσσα θα εκπαιδεύεται πάνω σε προσόντα θα ενδυναμώνει προσόντα που έχει. Γιατί υπάρχουν πολλοί καλοί τεχνίτες αλλά με όρους κοινωνίας που είναι στο Αφγανιστάν στην Αφρική

E: εκεί που μεγάλωσαν οι άνθρωποι

- N.X.: αν όμως τον βάλεις να φτιάξει ένα σύγχρονο αυτοκίνητο πιθανά δεν ξέρει αλλά ξέρει τις βασικές γνώσεις
- E: ούτε εμείς στην Ελλάδα ξέρουμε να το κάνουμε αυτό
- N.X.: ακριβώς εδώ είναι τώρα που ήθελα να καταλήξω,
- E: ρατσισμό μας έτσι
- N.X.: το προσφυγικό λοιπόν θα ήταν εργαλείο για να ενδυναμώσει την καινοτομία την αποτελεσματικότητα είτε αυτό σημαίνει στην τεχνική εκπαίδευση είτε στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση να δημιουργήσει δηλ συστήματα ευέλικτα τα οποία μπορούν και προσελκύουν και να ενδυναμώνουν ομάδες μέσα στην κοινωνία που δεν έχουν τις ίδιες ανάγκες και τις ίδιες ικανότητες
- E: έχει να κάνει με τη μαζικοποίηση που υπάρχει σε όλα, καταναλωτισμός οριζόντιος
- N.X.: ακριβώς είναι οριζόντιος δηλ αντιμετωπίζει όλους τους ανθρώπους σήμερα με οριζόντιο τρόπο, ακριβώς έπρεπε με αφορμή το προσφυγικό αλλά και την κρίση, όλο το σύστημά μας να βελτιωθεί. Αντί να μιλάμε να φτιαχτεί μια καινούρια σχολή, 4^η σχολή ...
πρέπει να δούμε οι νομικοί σήμερα που χρειάζονται; χρειάζονται στα νέα μοντέλα του ενεργειακού. Ποιο είναι το ενεργειακό μοντέλο;
υπάρχουν πολλοί που ασχολούνται;... ναι αν θέλεις να κάνεις κάτι θα κάνεις κάτι σύγχρονο, όχι με τους ίδιους όρους όταν έχεις τόσους πολλούς δικηγόρους οποίοι σήμερα είναι άνεργοι...
Πρέπει να σταματήσεις να σκέφτεσαι με όρους μαζικότητας, σήμερα οι κοινωνίες είναι σύνθετες έχουν διαφορετικές τάσεις ακόμη και οι διαδρομές τους, οι απαιτήσεις, οι ανάγκες είναι διαφορετικές
- N.X.: διαφορετικά προβλήματα διαφορετικές λύσεις απαντήσεις άρα εκεί η ΚΕ δίνει ευκαιρίες, αλλά αν αντιμετωπιστεί ως ένα πλαίσιο γόνιμων αναζητήσεων, όπου πράγματι θα είναι και πολλές οι απαντήσεις ΚΕ, δε θα είναι το ίδιο μοντέλο, δε μπορεί να έρχεται το υπουργείο και να λέει όλες θα είναι έτσι, θα έχουν αυτό το μοντέλο εργασίας θα χουν τόσο % Π/Υ για τη μισθωτή εργασία τόσο % .. δηλ αυτό το μοντέλο δε λειτουργεί, γιατί είναι έξω από την πραγματικότητα. ... νομίζω ότι σε πολλές χώρες δεν υπάρχει καν νομοθεσία άρα ... είναι καλό να υπάρχει ένα θεσμικό πλαίσιο αλλά κυρίως θα έπρεπε να δοθεί χώρος στην αυτό-οργάνωση του ίδιου του χώρου που ξέρει λίγο καλύτερα τα πράγματα αλλά είναι και μία διαδικασία εκπαίδευσης δηλ κάθομαι γύρω από ένα τραπέζι ψάχνω να βρω τα προβλήματα μου και αναζητώ λύσεις και δεν διαπραγματεύομαι αξονικά με το υπουργείο δε φτιάχνω δομές για να ζητάω από το υπουργείο να πάρω τα προγράμματα να επηρεάσω τον υπουργό, αλλά καταγράφω τις ανάγκες μου βρίσκω τις λύσεις και μετά προφανώς θα πρέπει να επηρεάσεις να διαπραγματευθείς με το υπουργείο αλλά αυτό είναι ένα γόνιμο πεδίο και αυτό έπρεπε να είχε γίνει και στην προετοιμασία του νόμου το είχαμε προτείνει, αλλά δεν έγινε μετά το νόμο διατυπώσαμε πάρα πολλές προτάσεις τι θα μπορούσε να αλλάξει ώστε να γίνει πιο γόνιμος πιο ευέλικτος, ακόμη και το γεγονός ότι λες αυτό είναι το καταστατικό πρέπει να το εφαρμόσεις έτσι όπως είναι που λέει το υπουργείο πάρε ένα πρότυπο, θα μπορούσε να υπάρχει ένα γενικό πλαίσιο και από κει και πέρα ανάλογα με το τι θέλεις να κάνεις να είναι πολύ πιο ευέλικτο και κυρίως να δημιουργήσεις δικούς σου θεσμούς που να εκπαιδεύουν τους άλλους σε αυτά τα θέματα. Δηλ πράγματι θέλει εκπαίδευση ο κόσμος στην Ελλάδα για να μπορέσουμε να έχουμε αποτελεσματικά μοντέλα ΚΕ
- E: πως θα μπορούσε να επιτευχθεί αυτή η κοινή γλώσσα αυτός ο κοινός κώδικας όσο γίνεται μεταξύ ΚΕ και δημόσιων υπηρεσιών και ιδιωτικού τομέα;
- N.X.: είναι ένα 4πλο θα έλεγα δηλ πρώτα είναι στο εσωτερικό, στο εσωτερικό σαν άνθρωποι αλλά και σαν δομές, ας πούμε μια ΚΕ πολλοί λίγοι πράγματι είναι σε θέση, είναι σε μια κρίση επιβίωσης, ο άλλος απελπισμένα προσπαθεί να λύσει τα προβλήματά του δεν έχει το χρόνο να κάτσει να συζητήσει να οργανώσει να δει μοντέλα να συζητήσει πως αναπτύσσεται κάτι. Μετά είναι η σχέση μεταξύ των φορέων αυτών. Πράγματι επειδή έχουμε πάρα πολλά προβλήματα βλέπεις ότι είναι δύσκολο οι άνθρωποι να διαθέσουν χρόνο για να βρεθούν και με άλλους να

συζητήσουν τα άλλα προβλήματα να δημιουργήσουν δομές και να λειτουργούν μακροχρόνια το βλέπω και στη λειτουργία του φόρουμ ΚΕ ότι είναι πολύ δύσκολο να πεις τώρα εγώ πνίγομαι τώρα θα ασχοληθώ και με τα προβλήματα των άλλων; Και αυτό βέβαια δημιουργεί το κενό, ποιος θα το κάνει αν δεν το κάνουν οι ίδιοι άνθρωποι. Το 3^ο είναι πως οργανώνεις ένα διάλογο ο οποίος δεν είναι συγκεντρωτικός με το υπουργείο δηλ δεν είναι 2-3 εκπρόσωποι, αλλά μέσα από εργαστήρια μέσα από συμμετοχικά είναι κάτι το οποίο προτείναμε αλλά δεν ακολουθήθηκε ποτέ. Αντί δηλ το υπουργείο να ψάχνει τους εκπροσώπους του χώρου, καλοί-κακοί είναι πάντα εκπρόσωποι, να υπάρχει ένα μοντέλο, μαζευόμαστε και συζητάμε μέσα από μοντέλα πιο συμμετοχικά μέσα από εργαστήρια, όπου καταγράφουμε τα ερωτήματα συζητάμε γνωρίζει ο ένας τον άλλον βλέπουμε αν έχουμε κοινή γλώσσα. Και το 4^ο πλέον επίπεδο είναι σε σχέση με τη συνεργασία με τις παραδοσιακές επιχειρήσεις, νομίζω ότι είναι πάρα πολύ μικρό... δηλ όταν ξεκινάς από το τραπεζικό σύστημα που δε μπορεί να σε εμπιστευθεί που είναι εργαλείο που υποτίθεται θα έπρεπε.

N.X.: απλώς νομίζω ότι είναι ακόμη περιορισμένη η παρουσία, εκτός από την Καρδίτσα που είναι πράγματι μια συνεταιριστική επιχείρηση η οποία έχει ενδιαφέρον και προσπαθούμε να βρούμε ένα τρόπο συνεργασίας και να κάνει το Ταμείο ΚΕ κλπ, δεν έχει αυτό που είναι έξω πολύ δεδομένο ηθικές τράπεζες εναλλακτικές τράπεζες, τρίδος, gls, ηθική τράπεζα όλα αυτά, κι έχεις μια δυσκολία γιατί το τραπεζικό μοντέλο συγκροτήθηκε επίσης σε λάθος βάση δεν του δόθηκε περιθώριο ώστε να εκσυγχρονιστεί επειδή εγώ το παρακολούθησα στην αρχή, ενώ στις συστημικές τράπεζες δόθηκε απεριόριστη δυνατότητα, πόροι κλπ, απότομα οι συνεταιριστικές τράπεζες έκλεισαν πήραν τα κεφάλαια τους, μέσα σε ελάχιστο χρονικό διάστημα αντί να εκπαιδευτούν να συνεργαστούν με τις ευρωπαϊκές ομοσπονδίες να μπορέσουν να εξελιχθούν γιατί υπήρχε μια οργανωμένη βάση προφανώς είχαν πολλά προβλήματα και κεφαλαιακά αλλά κυρίως ήταν προβλήματα στρατηγικής και διαφάνειας κλπ, αλλά όπως στις συστημικές τράπεζες αφέθηκε περιθώριο να οργανωθούν θα έπρεπε να είχε δοθεί κάποιο περιθώριο να μπουν κάποιοι κανόνες.

Νομίζω υπήρχε μεγάλη διάθεση και από τους ευρωπαϊκούς θεσμούς να δοθεί τέτοια βοήθεια δυστυχώς δεν έγινε, τώρα έχουμε πολύ περιορισμένες συνεταιριστικές τράπεζες, δεν είναι εύκολο μέσα σε αυτή την κρίση να ξεκινήσεις κάτι γιατί και τα κεφάλαια σε κάθε άνθρωπο σε κάθε σπιτικό είναι πολύ περιορισμένα πλέον για να βάλει ο άλλος μια συμμετοχή της τάξης των 1000 ή 2000 ευρώ ...

κι εκεί υπάρχει μια δυσκολία

E: εκεί χρειάζεται μεγαλύτερη επένδυση έτσι

N.X.: εκεί χρειάζεται μεγαλύτερη επένδυση

E: τι τάξη κατά μέσο όρο από την εμπειρία σου

N.X.: εξαρτάται από τι θέλει να κάνει κάποιος, αν θέλει να κάνει ένα φωτοβολταϊκό πάρκο είναι μερικές δεκάδες χιλ ευρώ, αυτό σημαίνει ότι αν συμμετείχαν πολλοί με μικρό κόστος θα μπορούσαν να το κάνουν. Δε θα έπρεπε να προσδοκούν αποδόσεις υψηλές γιατί στην Ελλάδα ακούγονται και αυτά δηλ μόλις ακούει κανείς ενεργειακούς συνεταιρισμούς φαντάζεται ότι βγάζει πάρα πολλά λεφτά. Στην πραγματικότητα ανά άτομο είναι μικρό το έσοδο δηλ μπορεί να παίρνει 5, 10 ευρώ μέρος το χρόνο, εκείνο που έχει μεγάλη σημασία είναι ότι πλούτος που δημιουργείται από την ενέργεια μένει στην κοινωνία για επενδύσεις για δραστηριότητες

E: μένει;

N.X.: μένει πλούτος μέσα από τους ενεργειακούς συνεταιρισμούς για να κάνεις πράγματα...

E: ως υποδομή εννοείς

N.X.: ως υποδομή αλλά σίγουρα σταθεροποιείται το κόστος της ενέργειας σίγουρα κάνεις επενδύσεις εξοικονόμησης ενέργειας δηλ υπάρχουν πολλά εργαλεία τα οποία αναπτύσσονται και αυτό είναι ένα ενδιαφέρον μέσα σε ελάχιστα χρόνια επειδή το έχω παρακολουθήσει από την αρχή το θέμα και μάλιστα είμαι από αυτούς που οργανώσαμε στο Ευρ. Κοινοβούλιο μια πρώτη συνάντηση πριν ακόμη υπάρξει

ευρωπαϊκή ομοσπονδία ενεργειακών συνεταιρισμών και τότε για πρώτη φορά ήρθαν άνθρωποι από διαφορετικές χώρες για να συζητήσουν αυτά τα θέματα και άρχισε να υπάρχει η ιδέα της δημιουργίας πλέον ενός θεσμού σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Τότε ακόμη νόμιζα ότι ήταν κάποιες δεκάδες ή εκατοντάδες συνεταιρισμοί. Και ξαφνικά διαπίστωσα ότι είναι χιλιάδες συνεταιρισμοί ενεργειακοί. Σήμερα αυτοί οι συνεταιρισμοί έχουν δημιουργήσει και εργαλεία revolt funds, ταμεία τα οποία ενισχύουν νοικοκυριά να αντιμετωπίσουν ενεργειακή φτώχεια πάντα σε τοπικό επίπεδο και καταφέρνουν, παράδειγμα κοιτούσα μια παρουσίαση που έγινε προχθές, το Eco Power που είναι μια από τις πιο οργανωμένους ενεργειακούς συνεταιρισμούς. Έχει κεφάλαια 50 εκ δικά της δηλ δεν τα έδωσε η τράπεζα ή επιδοτήσεις

E: είναι τράπεζα η ίδια

N.X.: αλλά είναι 50 χιλ άτομα τα οποία μπορούν να βάλουν μέσο όρο 1000 άρα είναι μία τράπεζα που έχει κεφάλαιο 50 εκ. και ταυτόχρονα έχει φτάσει σε σημείο ώστε όλη την ενέργεια την οποία χρειάζονται τα μέλη της να την παράγει η ίδια για πρώτη φορά δηλ όση ενέργεια χρειάζονται τα μέλη την παράγει ο ίδιος ο ενεργειακός συνεταιρισμός. Και την ίδια στιγμή ταυτόχρονα οι ίδιοι οι πολίτες έχουν ευαισθητοποιηθεί κι έχουν μειώσει την κατανάλωση ενέργειας και έχουν το φθηνότερο τιμολόγιο από άποψη όλων των άλλων παρόχων ενέργειας δηλ πολλαπλά οι ίδιοι έχουν πράσινη ενέργεια έχουν χαμηλό κόστος ενέργειας και συμβόλαια τα οποία είναι πιο μακροχρόνια άρα είναι σταθερή η ενέργεια την οποία έχουν, ο συνεταιρισμός παράγει 100% της ενέργειας για τα μέλη του που είναι από πράσινη ενέργεια κι έχει ένα κεφάλαιο το οποίο μπορεί να κάνει κοινωνικές επενδύσεις.

E: ποια χώρα είναι αυτό

N.X.: στο Βέλγιο. Αλλά ας πάρουμε κι ένα παράδειγμα από την Ισπανία, έχει αυτή τη στιγμή γύρω στα 5000 μέλη που είναι μια χώρα του νότου όπου ξεκίνησε ένας ενεργειακός συνεταιρισμός somen energia από 7 άτομα σε ένα χωριό. Εδώ τώρα έρχεται το θέμα της νομοθεσίας και πάλι βλέπεις στη νομοθεσία υπάρχουν πολλές ιδεοληψίες γιατί το θέμα του ενεργειακού συνεταιρισμού αντιμετωπίζεται πάλι με μια κεντρική αντίληψη. Δηλ ενεργειακός συνεταιρισμός ή ενεργειακή κοινότητα είναι αυτό. Τελεία. Πως το βλέπεις; Λέει θα έχει όρια τοπικά. Ωραία αυτή είναι καταρχήν η βάση αλλά δεν μπορείς να προσδιορίσεις το μοντέλο στο οποίο θα πρέπει να αναπτυχθεί αυτός ο χώρος γιατί υπάρχουν πραγματικά πολύ διαφορετικά μοντέλα. Παράδειγμα στο Βέλγιο επειδή έχει και μια κουλτούρα περιφερειακότητας δεν υπάρχει νομοθεσία ειδική. Αλλά πως έχουν εξελιχτεί οι συνεταιρισμοί; Ανά Περιφέρεια. Δηλ έχουμε 3 κρατίδια έχει αναπτυχθεί για πολιτιστικούς λόγους και για άλλους λόγους σε κάθε Περιφέρεια αλλά από κει και πέρα υπάρχει συνεργασία μεταξύ τους. Στην Γερμανία είναι πάλι ανά κρατίδιο αλλά έχει ... και αυτοί οι ενεργειακοί συνεταιρισμοί έχουν συγκροτήσει τη δική τους συνομοσπονδία οπότε έχει τους δικούς της μηχανισμούς συμβουλευτικής ελέγχου χρηματοδοτήσεων κλπ. Οι Ισπανοί που είναι πιο κοντά στη δική μας κουλτούρα και νομίζω είναι πιο κοντινό το μοντέλο ξεκινάμε με αυτό που θα λέγαμε μια στρατηγική της φράουλας. Υπάρχει ένα φυτό που είναι το μητρικό φυτό το οποίο αρχίζει και αναπτύσσεται απλώνεται αλλά το καινούριο φυτό ριζώνει όταν πράγματι έχει ωριμάσει. Τι σημαίνει αυτό; Ξεκίνησαν 7 άνθρωποι αυτό αναπτύσσεται αποκτά ρίζες στις περιφέρειες και όταν πια είναι έτοιμο από άποψη κουλτούρας εμπειρίας εκπαίδευσης δομών τότε δημιουργείται ο αντίστοιχος συνεταιρισμός εκεί πέρα με τη βοήθεια όμως του μητρικού φυτού. Δηλ αυτό για την Ελλάδα που δεν έχει κουλτούρα περιφερειακής συγκρότησης δηλ εγώ που το έχω δει πολύ έντονα δεν είναι σε θέση οι τοπικές κοινωνίες εύκολα, εντάξει η Καρδίτσα είναι μια εξαίρεση γιατί υπάρχει ένα ολόκληρο οικοσύστημα υποστηρικτικό, ξαφνικά όταν έχεις ένα φορέα ο οποίος πρέπει να φτάσει σε μια ικανότητα να κάνει επενδύσεις της τάξης των μερικών εκατομμυρίων πρέπει να έχει την ικανότητα αυτή να το κάνει, αλλιώς πρέπει να χρησιμοποιήσει την εμπειρία την ευρωπαϊκή την εθνική κλπ ώστε να προετοιμαστεί να εκπαιδευτεί να ριζώσει αυτό το πράγμα να καθιερώσει θεσμούς διαφάνειας γιατί αναπαράγονται εύκολα τα λάθη. Η έλλειψη διαφάνειας, δηλ εγώ έχω μια πολλή καλή

ιδέα και πιστεύω ότι έχω την καλύτερη λύση, αν οι άλλοι δε μου λένε αμέσως μπράβο αρχίζω να είμαι καχύποπτος οπότε κρατάω την πληροφορία για μένα δεν τους δίνω τα στοιχεία τα οικονομικά, θεωρώ ότι εγώ έχω τη μαγική πρόταση και αν εσύ κάνεις μία κριτική τοποθέτηση

E: είναι κακοπροαίρετη εκ των προτέρων

N.X.: είναι κακοπροαίρετη θες να σαμποτάρεις την ιδέα μα δεν πιστεύεις αυτός δεν μου έχεις εμπιστοσύνη και στο τέλος αυτονομείται το κάθε ΔΣ και οι άνθρωποι απογοητεύονται και αναπαράγονται τα ίδια προβλήματα. Αν όμως έχεις κάποιους κανόνες και λες κοίταξε να δεις, το κεφάλαιο το οποίο μαζεύεις να κάνεις μια επένδυση δεν ....

γιατί αν εγώ μαζέψω 200000 ένας συνεταιρισμός και μετά λέω θέλω γραφεία θέλω υπαλλήλους θέλω όλα αυτά και φύγουν οι 200 χιλ πάει το κεφάλαιο, προφανώς μετά δε θα δίνω πληροφορίες στα μέλη μου τι γίνανε τα λεφτά και θα λέω δεν το λείει το καταστατικό γιατί να σου δώσω πληροφορίες δηλ αναπαράγονται τα ίδια προβλήματα πάρα πολύ εύκολα γιατί οι άνθρωποι έχουν εκπαιδευτεί σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο. Δεν έχεις κανένα μηχανισμό που θα πει, εννοώ μηχανισμό την ουσιαστική όχι με το κρατικό, γιατί σύμφωνα με τον κρατικό προφανώς υπάρχει διαφάνεια γίνανε οι δαπάνες αυτός είναι ο Π/Υ έρχεται ο λογιστής να τα τιμολόγια είναι σωστά κλπ. Αλλά αυτό είναι ΚΕ; Είναι οι 7 αρχές που λέμε; Μετά όμως αν αποτύχει αυτό το παράδειγμα θα πουν οι άλλοι να είδατε που τα λέγαμε; απέτυχε η ΚΕ

E: και ούτε είναι βιώσιμη

N.X.: άρα λοιπόν;

E: που καταλήγουμε είναι έλλειψη εμπιστοσύνης δηλ;

N.X.: είναι έλλειψη εμπιστοσύνης και γνώσης των θεσμών που έχει η ΚΕ. Δηλ ποιοι είναι οι θεσμοί που πρέπει να υπάρχουν; η διαφάνεια, η εμπιστοσύνη αλλά η εμπιστοσύνη δεν είναι μεταφυσικό πράγμα, εμπιστεύομαι τον Μανώλη, αλλά δημιουργώ σχέσεις εμπιστοσύνης, και συζητάω πάρα πολύ. Η κριτική προσέγγιση όχι η πολεμική είναι χρήσιμη γιατί βοηθάει όλους να βελτιωθούμε. Γιατί αν αρχίσω να λέω ο Μ μου κάνει κριτική θα τον βγάλω στην άκρη, ο άλλος μου κάνει κριτική θα τον βγάλω στην άκρη, αντί να πούμε θα καθίσουμε γύρω από το τραπέζι όλα τα χαρτιά εδώ πέρα αυτά είναι τα δεδομένα παιδιά τι λέτε να φωνάξουμε ειδικούς να φωνάξουμε την Ευρώπη να δούμε και μπορεί να κάνουμε και λάθη αλλά θα τα έχουμε στήσει όλοι μαζί. Αν κάνει όμως λάθη ο ένας συνεταιρισμός γιατί οι 2 ή οι 5 ή το ΔΣ τα έκανε τότε οι άλλοι θα τους πετροβολήσουν κάποια στιγμή. Και θα χαθεί η εμπιστοσύνη.

E: θα θέλαμε λοιπόν σε συνέχεια της πολύ ωραίας απάντησης και της πληροφορίας με τη στρατηγική της φράουλας που ανέφερες στην Ισπανία, θα βοηθούσαν οι επιλογές της φύσης σε ένα διαφορετικό μοντέλο οργάνωσης της οικονομίας που φαίνεται ότι η ΚΟ ακολουθεί τη φύση γιατί έχει και το περιβάλλον θεωρητικά τουλάχιστον στον πυρήνα της

N.X.: σίγουρα θα πρέπει να σκεφτούμε ότι η ΚΕ αλλά θα έλεγα και γενικότερα αλλά μια και μιλάμε για την ΚΕ πρέπει να μάθει πολλά πράγματα από τη φύση παράδειγμα είναι σημαντικό ότι όλα τα πράγματα εντάσσονται σε ένα οικοσύστημα δηλ δε δουλεύει τίποτα μόνο του δηλ εμείς έχουμε μία αυταπάτη δηλ ο άνθρωπος μόνος του ή μια επιχείρηση μόνη της μπορεί να κάνει τα πάντα, δε γίνεται αυτό το πράγμα, πρέπει να είμαστε συνταγμένοι μέσα σε ένα οικοσύστημα όπου υπάρχουν και συνέργειες επομένως εξαρτόμαστε και από τις συνεργασίες από το περιβάλλον το κλασικό το οικονομικό περιβάλλον, αν υπάρχει γύρω κρίση θα επηρεαστεί και συ στον έναν ή στον άλλον βαθμό, άρα θα πρέπει να βρεις τρόπους ώστε μέσα από την κρίση να υπάρχουν συνέργειες συνεργασίες ώστε το οικοσύστημα αυτό να αντέξει. Και δεν είναι τυχαίο ότι σε χώρες που είναι ανεπτυγμένη η ΚΕ αντί να υπάρξει κρίση και οπισθοχώρηση υπήρξε ανάπτυξη οι συνεταιριστικές τράπεζες κέρδισαν μεγαλύτερο ποσοστό σε μια περίοδο που το τραπεζικό σύστημα το πετροβολούσαν πολύ, έχανε ήταν αφερέγγυο κλπ δημιουργήθηκαν θεσμοί οι οποίοι ήταν πιο φερέγγυοι, οι συνεταιριστικές τράπεζες κέρδισαν ποσοστό μέσα στην κοινωνία, το

οικοσύστημα των συνεργειών δηλ με την εκπαίδευση με την τεχνολογική υποστήριξη δηλ συνεργειες μεταξύ φορέων οι οποίοι ο ένας βοηθάει τον άλλον, δημιουργούμε ένα συνολικό οικοσύστημα το οποίο προχωράει συνολικότερα δηλ και οι πελάτες και οι παραγωγοί και οι χρήστες δημιουργούν έναν οικοσύστημα και ο καταναλωτής δεν είναι απλώς καταναλωτής αλλά είναι και συμμετοχος βοηθάει, συστήματα τα οποία έχουν αναπτυχθεί πάρα πολύ και σε ορεινά συστήματα πχ στο Αμπρούτσο πως συνεργάζεται ένας καταναλωτής με έναν παραγωγό δημιουργεί ένα οικοσύστημα όπου ο ένας βοηθάει τον άλλον δηλ ο καταναλωτής παίρνει ποιοτικά προϊόντα αλλά ο παραγωγός ξέρει ότι έχει πουλήσει την παραγωγή του άρα μπορεί να κάνει τις επενδύσεις, άρα αν υπάρχει ένα σύστημα δίπλα που τον βοηθάει να κάνει τις επενδύσεις δημιουργείται ένα οικοσύστημα το οποίο είναι win-win για όλους. Από κει και πέρα βέβαια και για άλλα πράγματα όταν μιλάμε για παράδειγμα για να αντιμετωπίσουμε σημαντικά φαινόμενα όπως είναι η κλιματική αλλαγή οι πλημμύρες η ξηρασία κλπ λέμε ότι πρέπει να μελετήσουμε τη φύση τη διάβρωση και να συνεργαστούμε με τη φύση μιλάμε για πράσινα συστήματα σε αντιπαράθεση με αυτά που λέγονταν γκρι συστήματα τα grey infrastructure δηλ αυτά που βασίζονται σε μια βίαια παρέμβαση στη φύση και κάνουν μεγαλύτερη καταστροφή δηλ θέλουμε να προστατέψουμε από τη διάβρωση πετάμε τσιμέντα μπλοκ και φτιάχνουμε

E: Φαουστική προσέγγιση

N.X.: μα αυτό γίνεται στα Πανεπιστήμια διδάσκονταν τουλάχιστον μέχρι πρόσφατα αυτό, αυτό το κάνανε και επεκτείνανε τη διάβρωση αντί να σκεφτούν ότι το θαλάσσιο οικοσύστημα είναι ένα δυναμικό οικοσύστημα θα πρέπει να συνεργαστούμε μαζί του να μάθουμε πως δουλεύουμε από κοινού, παρεμβαίναμε βίαια με αποτέλεσμα να καταστρέφονται περιοχές να φεύγει η άμμος να συσσωρεύεται αλλού να γκρεμίζονται κτήρια να φεύγουν υποδομές, λιμάνια, κλπ. Το ίδιο ισχύει και μέσα στις πόλεις γιατί να μην ισχύει το ίδιο και στην οικονομία; Το ίδιο ισχύει. Πρέπει να έχεις δομές οι οποίες είναι ευέλικτες που να προσαρμόζονται γιατί αν έχεις ένα συμπαγές πράγμα που δεν προσαρμόζεται στα νέα δεδομένα τότε θα παρασυρθείς. Έρχεται η οικονομική κρίση, η αλλαγή του τοπίου, παράδειγμα εμένα μου κάνει φοβερή εντύπωση σήμερα που η κυβέρνηση σκέφτεται με όρους πως θα γίνουν όλοι μόνιμοι με ΙΚΑ το οποίο είναι εξωπραγματικό. Όταν έχουμε μια οικονομία που σήμερα κάποιος δουλεύει εδώ αλλά μπορεί να δουλεύει και τις μισές μέρες στην Γερμανία μπορεί να δουλεύει και στον Κόλπο αυτό που πρέπει να κάνεις είναι εργατικά δίκτυα, δηλ πως αυτοί οι άνθρωποι που δεν έχουν ρίζες σε έναν τόπο κι όλη τους η δουλειά είναι γύρω από την γειτονιά γύρω από την περιοχή, πως αυτοί συγκροτούν ίσως ακόμη και ψηφιακά ιστούς συνεργατικούς και λες πως θα βρω τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης συνταξιοδοτικής κλπ που είναι πια πιο συνεργατικά. Που δεν βασίζονται στην διεύθυνση Κολοκοτρώνη 4

E: ξεπερνά και τα όρια του κράτους όμως

N.X.: ξεπερνά και τα όρια του κράτους όμως, ξεπερνά ακόμη και τα όρια της ηπείρου μερικές φορές, σε αυτούς τους ανθρώπους κάνω συνεργατικά μοντέλα τα οποία προσπαθώ να βρω τους πόρους από μια άλλη προοπτική πως θα είναι βιώσιμο το ασφαλιστικό σύστημα στο μέλλον. Τώρα έχουμε 600 χιλ ανθρώπους που είναι σε άλλες χώρες, έχουμε 10 εκ ευρωπαίων που είναι σε άλλες χώρες ή 100 εκ, πως θα κάνουμε αυτά τα συστήματα; Δε μπορούμε να τα λύσουμε κάνοντας όλους δημόσιους υπαλλήλους αφού δε γίνεται αυτό το πράγμα, δε μπορούμε να τους κάνουμε όλους να είναι δεσμευμένοι για όλη τους τη ζωή σε μια εργασία όπως στην Ιαπωνία..

E: ακόμα και στις ιδιωτικές επιχειρήσεις

N.X.: η Ιαπωνία ποιο ήταν το μοντέλο; Γεννιόταν κάποιος...

E: δια βίου

N.X.: δια βίου σε μια επιχείρηση, είναι δυνατό πια αυτό; Αυτό δεν είναι δυνατό. Έχουμε προκαριάτο έχουμε αλλαγές πλέον δηλαδή ένας μένει λίγο εδώ μετά φεύγει αλλού δουλεύει μέσα από το σπίτι του άρα πρέπει να προσαρμοστούμε. Αν εμείς λέμε ότι όλοι θα γίνουν μόνιμοι εργαζόμενοι δωρου

και γι αυτό μετά δε μπορεί να αντέξει αυτό το σύστημα δηλ αυτό το μοντέλο δε μπορεί να αντέξει. Δηλ βλέπω ότι η κυβέρνηση λέει 50 εκ από ευρωπαϊκούς πόρους για να γίνουν αυτοί που είναι με σύμβαση εργασίας, με σύμβαση έργου, να γίνουν μόνιμοι. Δηλ να τους κάνει μόνιμους και μετά από 3-4 μήνες να ξαναφύγουν πάλι, δε μπορεί να γίνει αυτό, αντί να λέει όμως πως μπορώ να φτιάξω ένα σύστημα το οποίο θα έχει ίδια δικαιώματα για όλους είτε είναι με ΙΚΑ είτε με παροχή υπηρεσιών αλλά να έχει τα ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις και να μπορεί να λειτουργεί με ευελιξία αυτό το σύστημα.

- E: το κριτήριο είναι η απορροφησιμότητα γι αυτό και γρήγορα
- N.X.: ναι είναι να φύγουν χρήματα αλλά αν τα σπαταλάς δεν υπάρχουν επαρκή χρήματα, αυτό είναι σημαντικό, δηλ πρέπει να κάνω αποτελεσματική, επειδή υπάρχει και μια ερώτηση εδώ πέρα, τα χρήματα πολλές φορές λείπουν από τις καινοτόμες ιδέες δηλ το έχω δει πολλές φορές στις προτάσεις μας και στις ιδέες επειδή είναι πολύ καινοτόμες είναι δύσκολο να εμπιστευθεί κάποιος τέτοιες καινοτόμες ιδέες οπότε πάνε αναπαράγουν το ίδιο μοντέλο το οποίο όμως έχει αποτύχει, αυτό είναι το αστείο, δηλ μοντέλα τα οποία έχουν δημιουργήσει μεγάλη χρέωση μεγάλα προβλήματα μεγάλα ελλείμματα στην οικονομία, είναι αυτά που μπορούν να πάρουν πιο εύκολα χρηματοδότηση ενώ καινοτόμα πράγματα δεν υπάρχει εμπιστοσύνη από τους αξιολογητές από τους χρηματοδότες από αυτούς που φτιάχνουν τα εργαλεία και έτσι στο τέλος δεν έχεις πρόσβαση. Αυτό που κάναμε το well common παράδειγμα δε μπορούσε να βρει εύκολα χρηματοδότηση σε ευρωπαϊκό επίπεδο δεν υπήρχε τίποτα να κάνεις απευθείας
- E: ούτε στο easy το πρόγραμμα;
- N.X.: το easy είναι ένα πρόγραμμα που δίνει 25000, δε σου καλύπτει...
- E: όχι λέω σε μεγαλύτερη κλίμακα το easy όχι τα μικρά τις μικροχρηματοδοτήσεις
- N.X.: ναι αλλά για το θέμα το προσφύγων για να καλύψεις το κόστος στέγασης πρέπει να είναι κόστος το οποίο πληρώνει κάποιος, γιατί είναι μια κοινωνική πολιτική την οποία δεν μπορείς να καλύψεις, να πεις ότι εγώ θα κάνω κάτι άλλο και θα βρίσκω τα χρήματα για να το καλύπτω. Εκείνο που εμείς μπορούσαμε να κάνουμε με εθελοντές με δωρεές μικρές αλλά κυρίως με υπέρβαση δυνάμεων ήταν να κάνουμε το κομμάτι της κοινωνικής και επαγγελματικής ένταξης της μη τυπικής εκπαίδευσης επίσης, το οποίο κανείς δεν το χρηματοδοτούσε στο δικό μας πρόγραμμα
- E: δε θα μπορούσε να χρησιμοποιήσετε πιλοτικά, αν και είναι πάρα πολύ δύσκολο, ένα social bond; Ένα κοινωνικό ομόλογο;
- N.X.: αυτό όμως θέλει μια εμπιστοσύνη,
- E: γιατί σε επίπεδο φιλολογίας το συζητάνε διαρκώς
- N.X.: όμως όλα αυτά θέλουν ένα χρόνο ωρίμανσης και ειδικά στην Ελλάδα, ναι δεν έχουμε χρησιμοποιήσει τέτοια εργαλεία καν, δηλ δεν υπάρχει καν ο προβληματισμός. Ας πούμε εμείς που έχουμε μια γνώση τι γίνεται σε ευρωπαϊκό επίπεδο κλπ παρότι ζητήσαμε από την ύπατη αρμοστέια για τους πρόσφυγες και το δήμο αθηναίων κι αν σταματούσαν το πρόγραμμα στέγασης εμείς δεν θεωρούσαμε ότι θα έχουμε για πάντα λεφτά αλλά τους είπαμε ότι σκοπεύουν να σταματήσουν να το ξέρουμε 6 μήνες πριν και να πάμε μαζί να ψάξουμε social bonds, δωρητές κλπ. Η απάντηση ήταν 18 Ιανουαρίου για να κλείσει 28 Φεβρουαρίου. Εκεί πάνω προσπαθήσαμε αλλά δεν υπήρξε κάτι.
- E: κάπου εδώ έφτασε στο τέλος η πολύ ενδιαφέρουσα συνέντευξη που είχα με τον Νίκο Χρυσόγελο. Ευχαριστούμε πολύ για τον πολύτιμο χρόνο κι ευχόμαστε κάθε επιτυχία στον Άνεμο Ανανέωσης και στο έργο σου
- N.X.: κι εγώ ευχαριστώ.

Ημιδομημένη Συνέντευξη με τον Thomas H. Greco, Jr., διακεκριμένο συγγραφέα διεθνώς, ερευνητή και ακτιβιστή χρηματικής καινοτομίας

Θέμα: Χρηματική Καινοτομία, Χρήμα, πρωτοβουλίες συμπληρωματικών νομισμάτων στην Ελλάδα

Ημερομηνία: **19/8/2018**

Είδος συνέντευξης: **απάντηση στις ερωτήσεις και αποστολή με mail**

Dear Thomas,

Thank you for your kind acceptance to participate in the qualitative research of my PhD by providing your valuable experience and insights on the field of monetary innovation. Here are some questions I would like to get some answers, if you pleased. It is a semi-structured interview so you can openly offer answers to more issues not covered here or not answering to other already posed. Research and academic ethics are applied and at any given time of the interview you can withdraw from it.

Researcher:

Can you tell us how would you define money?

Thomas H. Greco:

Money has been defined in various ways according to its functions, its essence or its manifestations, thus causing mass confusion. The standard textbook definition of money is based on its supposed **functions**—measure of value, store of value, and medium of exchange, but I have long argued that, except for commodity monies, like gold, these functions are mutually contradictory and need to be handled by distinct and different means. I first wrote about this in the late 1980s and published my ideas in my first book on the subject, *Money and Debt: A Solution to the Global Crisis* (see Part III). If money is a store of value, it wants to be held, if it is a medium of exchange, it wants to be spent, and money itself needs to be evaluated, so it does not serve well as a measure of value. The value measure, the unit of account, must be defined in terms of some physical commodity or commodities, not by a currency which itself is a credit instrument. As I point out in my book, *The End of Money and the Future of Civilization*, (especially Chapter 8), the U.S. dollar was originally defined in terms of a specified weight of fine silver, then later, gold, but legal tender laws later obliterated the distinction between the dollar unit of value and the official paper currency denominated in “dollars.”

As money has evolved in stages from commodity money to credit money its control has become ever more centralized causing a wide range of economic, social and political problems. Be that as it may, we need not try to turn back toward the primitive commodity form of money but should work to decentralize and democratize the control of credit.

R: The essence of modern money is credit and its fundamental function is to serve as a means of payment. It is the issuer's i.o.u. or promise to reciprocate, *i.e.*, to provide real value to the market and accept his currency back as payment for it. There's much more about this in my book, *The End of Money and the Future of Civilization*, and at <https://beyondmoney.net/2015/04/19/beyond-money-learning-the-basics-of-value-exchange/>.

What is your opinion in regard to the monetary innovations and their role in the sustainability of the real economy?

T.H.G.: Such a broad question requires that I choose specific innovations to comment on. Almost the entire body of my work over the past 40 years has been directed toward providing economic equity and sustainability, along with political stability and social justice. In my view, the most significant monetary innovations are the ones that enable the decentralization and democratization of credit, specifically, (1) private currencies that are spent into circulation by trusted producers of real goods and services, and (2) associations and networks of buyers and sellers that provide direct clearing or offset of members sales and purchases, i.e., “credit clearing.”

The current rage, of course is “crypto-currency” and “blockchain” technology. The introduction of blockchain technology may or may not have a role to play in enabling the rapid and more complete transition to private currencies and credit clearing networks. It remains to be seen whether or not blockchain provides additional functionality sufficient to justify its greater costs and complexity compared to conventional central ledgers that are prevalent throughout the commercial “barter” industry.

The primary appeal of Bitcoin and other virtual commodities that are popping up like weeds is the fact that they are created outside of the centralized system of banking and finance and thus provide an independent form of value that might be used to make payments. But being commodities, like gold and silver before them, they are better suited to function as a store of value, an object of speculation, and a hedge against inflation of the dominant political currencies (dollars, euros, pounds, yen, etc.). Being resistant to interference from governments and established banking interests, these so-called crypto-currencies may have a significant disruptive role to play. How and why the market will value these artificial commodities is an open question.

Decentralization of the exchange process need not be dependent upon a decentralized database, which is what blockchain achieves. Rather, what is needed is the decentralized control of credit which can be achieved by organizing relatively small credit clearing circles each having a few hundred to a few thousand members, then networking those exchange circles together to create an internet of exchange (IoE) in which credit is locally allocated and controlled but globally useful as a payment medium.

R: Who is taking advantage of the current affairs of mainstream economics and finance?

T.H.G.: As I’ve argued consistently for many years, the current system of money, banking, and finance favors the centralization of power and concentration of wealth in few hands, both of which cause an erosion of democratic government and increasing class conflict. Whomever controls the creation and allocation of money is able to control economics, politics, the media, and every other aspect of society. Those whose narrow self-interests the system has favored have little incentive to change the status quo.

R: What makes a monetary innovation sustainable?

T.H.G.: Speaking of money as a medium of exchange, what makes innovative exchange mechanisms sustainable is their massive adoption and use, which is dependent upon their soundness, credibility, and ease of use. For a private currency or the “trade credits” that are internal to a credit clearing exchange to be sound, they must be issued on a proper basis, i.e., they must be redeemable for goods and services that are in regular everyday demand and ready to be sold. To be credible they must rely upon the financial stability and reputation of the entities that promise to redeem them.

R: Can you elaborate more on what you mean with the term “credit clearing” and what would be its practical usefulness in everyday business transactions?

- T.H.G.: I have articulated that in my monograph at <https://beyondmoney.net/monographs/credit-clearing-pure-and-simple/> , and in my book, <https://beyondmoney.net/the-end-of-money-and-the-future-of-civilization/> .
Banks have long used the credit clearing process to handle claims against one another through “clearing houses.” Buyers and sellers can do the same in their transactions with one another, thus bypassing banks and reducing their need to use political money to make payments. This is being done by the scores of commercial trade exchanges that are operating all over the world. They typically provide interest-free “trade credits” to their most active accounts which reduces their need to borrow from banks to finance their working capital. Credit clearing quite simply offsets a member’s debits from purchases against their credits from sales. I explain all this in Chapter 12 of *The End of Money and the Future of Civilization* .
- R: Money, Finance and Energy. Can the current energy and financial system be replaced for healthier ones without consider changing the international monetary system?
- T.H.G.: Nothing much can be significantly changed until the international money system is transcended. Energy is just one of many aspects of the global mega-crisis. The fossil fuel energy system is already being replaced by renewable energy based simply on their relative costs. While fossil fuels may never be completely replaced, their importance will be greatly reduced. The process of conversion to renewables would be much faster except for the fact that the centralized international monetary system has enabled extreme concentration of capital and centralization of political power which enables the entrenched interests to postpone the shift. The global elite that controls the international monetary system are firmly in control of the political machinery in every major country, except perhaps Russia and China. Their system of money and banking cannot be altered via the political process, therefore what is required is the widespread deployment of innovative mechanisms of exchange and finance that are independent of political currencies and established banking institutions as described in my reply to Question #2 above. See my recent article at <https://wp.me/P43RA-T1>.
- R: How would you describe the monetary innovations field in the States?
- T.H.G.: The conversation and market activity around monetary innovations in the United States, as elsewhere, is dominated by blockchain and cryptocurrencies like bitcoin. But I do not believe that they provide the needed solutions to the exchange function. I have been compiling a resource list on those innovations, the good, the bad and the ugly. You can find it at, <https://beyondmoney.net/resource-links/bitcoin-blockchain-crypto-resource-list/> .
Aside from that, the commercial “barter” industry continues to expand and develop, not only in the U.S., but worldwide. My recent interview (<https://beyondmoney.files.wordpress.com/2018/08/moxeyconversationfinal.pdf>) with the principals at Moxey highlights some of the major issues that need to be dealt with in order for the potential of credit clearing to be more fully realized.
- R: How would you describe the monetary innovations field in Greece, from your own experience and presence in Greece during the previous years?
- T.H.G.: I last visited Greece in June/July 2017 for about 5 weeks. The highlight of that visit was the weeklong workshop I conducted on monetary innovation at Kalikalos Summer School in Pelion. My contact with my Greek correspondents over the past two years has be spotty. I am aware of several grassroots initiatives to create exchange alternatives like LETS and time banks, but none of them has been significant. The Volos TEM is all but defunct. It has failed for all the usual reasons of poor system design, in adequate credit allocation criteria, and failure to engage the business sector. There may be some new monetary innovation developments in Greece but I am not aware of them.
- R: What is your scientific opinion in regard to cryptocurrencies, esp. the grassroots ones?

T.H.G.: [Answered in #7 above]

R: Are there other issue/issues you would like to refer to?

T.H.G.: Yes, economic activity is now dominated by transnational corporations that give priority to maximizing profits for the few (stockholders and top management). An economy that works for all requires the devolution of economic and political power to people in communities. The two main issues involved in that are *organization* and *exchange*. Economic activity needs to be organized into cooperatives and mutual companies that balance the interests of all stakeholders, including the environment, and in which the members actively participate in management. These organizations need to implement their own mechanisms for exchanging their goods and services without reliance on political currencies or banking establishments.

R: Thank you so much for the opportunity to share your knowledge, experience and time for our research.

T.H.G.: You're welcome.

Ημιδομημένη Συνέντευξη με την Μάγια Ανδρέου , συνιδρύτρια Community Energy River

Θέμα: **Ενεργειακές Κοινότητες**

Ημερομηνία συνέντευξης: **15/10/2018**

Είδος συνέντευξης: **δια ζώσης**

Η CER εντάσσεται στο κομμάτι της κοινωνικής και της χρηματικής καινοτομίας. Πρόκειται για μια νέα εταιρία που αναπτύσσει μία ψηφιακή πλατφόρμα για την παραγωγή, κατανάλωση και πώληση ενέργειας σε τοπικό επίπεδο, αξιοποιώντας τα οφέλη της οικονομίας κλίμακας. Η πλατφόρμα αυτή έχει σχεδιαστεί για να γίνει υποστηρικτικό και διαχειριστικό εργαλείο των ενεργειακών κοινοτήτων, ώστε να υποστηριχθεί η ενεργειακή μετάβαση, η κατανάλωση πράσινης ενέργειας καθώς και η αποκέντρωση στην παραγωγή της. Οι συνεταιριστικές μορφές οργάνωσης μπορούν να βρουν ένα νέο, πιο βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αναδεικνύοντας την σημασία και την ουσία του συνεργατισμού στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του τόπου.

Η εισαγωγή και η χρήση μιας νέας γλώσσας στο χρηματικό/νομισματικό πεδίο και την οικονομική επιστήμη στην Ελλάδα πιστεύουμε πως είναι απαραίτητη.

Η ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κοινωνική Οικονομία δεν είναι αρκετή στην Ελλάδα. Η αίσθηση που έχουμε ως start up είναι πως μιλώντας με κοινωνικούς όρους, ως κοινωνικοί επιχειρηματίες, αντιμετωπίζομαστε ως “φιλόανθρωποι”, ως εταιρεία καταδικασμένη να παραμένει μικρή και αδύναμη επειδή έχει καλό σκοπό. Ωστόσο εμείς βλέπουμε σαφώς ότι υπάρχουν πολύ καλές προοπτικές βιωσιμότητας της υπό σύσταση εταιρείας μας. Βλέπουμε ότι οι παγκόσμια τάση είναι ότι οι νέες γενιές αγαπούν όλο και περισσότερο την κοινωνική επιχειρηματικότητα και η κοινωνική δράση μπορεί να είναι συνδεδεμένη με επιχειρηματικές προοπτικές.

Ο νόμος 4033/2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία χρειάζεται βελτίωση. Αν και έχει αγκαλιαστεί από τους πολίτες έχουμε την αίσθηση ότι δεν δίνονται αρκετά κίνητρα προς αυτήν την κατεύθυνση. Το πιο σημαντικό κομμάτι που λείπει είναι όχι μόνο της χρηματοδότησης αλλά και της ρευστότητας. Λείπει η δυνατότητα δανειοδότησης συνεταιρισμών ώστε να μπορούν ευκολότερα να υλοποιούν τα έργα τους.

Στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και στις κοινότητες χρειάζονται νέα πρακτικά εργαλεία βιωσιμότητας. Στο κομμάτι της ενέργειας είδαμε ότι το πιο σημαντικό εργαλείο είναι η αξιοποίηση της οικονομίας κλίμακας και της έντασης κεφαλαίου που μπορούν να έχουν πολλοί χρήστες οι οποίοι σχηματίζουν έναν συνεταιρισμό ενέργειας. Οι ηλεκτρονικές πλατφόρμες, τα ψηφιακά νομίσματα και χρήση αποκεντρωμένων τεχνολογιών όπως η τεχνολογία blockchain φαίνεται πως θα είναι δομικά στοιχεία του μέλλοντος.

Πιστεύουμε ότι η οικονομία είναι ένα πολύπλοκο δυναμικό προσαρμοζόμενο οικοσύστημα για αυτό και οι νέες τεχνολογίες και τα ψηφιακά νομίσματα μπορούν να ενισχύσουν την ευελιξία και την κινητικότητα. Η οικονομία της ενέργειας εντάσσεται επίσης σε αυτήν την πολυπλοκότητα αποτελώντας υποσύνολό της. Εξαιτίας της στροφής προς τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας (ΑΠΕ), για περιβαλλοντικούς λόγους, αλλά και της παλαιώσης του συστήματος μεταφοράς και διανομής του ηλεκτρικού ρεύματος, διανύουμε τώρα την περίοδο της ενεργειακής μετάβασης. Η τάση για το μέλλον της ενέργειας είναι τα λεγόμενα 3Ds. Digitalization, Decarbonization, Decentralization. Προκειμένου να υλοποιηθούν και οι τρεις αυτές κατευθύνσεις το πιο σημαντικό είναι να υπάρχει οικονομική δραστηριότητα σε τοπικό

επίπεδο και βασικό όχημα για αυτό μπορούν να αποτελέσουν οι ενεργειακές κοινότητες. Οι πολίτες μπορούν να συμμετάσχουν ενεργά στην αγορά της ενέργειας και να δράσουν υπέρ της ενεργειακής μετάβασης αντί να βρίσκονται στο αντίθετο στρατόπεδο προσπαθώντας να προφυλαχτούν από τα μεγάλα συμφέροντα.

Σχεδιάζουμε τη δημιουργία ενός εναλλακτικού δικτύου οικονομίας βασιζόμενοι στο ενεργειακό μας νόμισμα (token) CER. Το νόμισμα αυτό θα αντιστοιχεί σε ευρώ και δεν θα είναι κρυπτονόμισμα. Θα διευκολύνει ωστόσο τις συναλλαγές ενέργειας, κάνοντας τη διαδικασία απλή και αποδοτική.

Συμφωνούμε με τον συγγραφέα της διατριβής στο ότι στην ουσία το χρήμα δεν έχει μια ενιαία μορφή που χρησιμοποιείται ως τέτοια για όλες τις οικονομικές και χρηματοοικονομικές λειτουργίες, αλλά μια συνεχώς μεταβαλλόμενη μορφή που δεν αλλάζει μόνο “πρόσωπο”, αλλά κυρίως ουσία, ανάλογα με τη σφαίρα της δραστηριότητας που χρησιμοποιείται (συναλλακτικό μέσο, χρήμα για επιχειρήσεις, δώρο, νεογέννητο, ώριμο, γερασμένο για απόσυρση χρήμα). Ειδικά όταν το χρήμα συνδέεται με την ενέργεια η πολυπλοκότητα αυξάνεται καθώς η ενέργεια δεν αποθηκεύεται. Αλλά ακόμα και όταν αποθηκεύεται σε μπαταρίες οι απώλειες είναι σημαντικά μεγαλύτερες από αυτές τις αποθήκευσης του χρήματος.

Πώς μπορεί η οργάνωση σε ενεργειακές κοινότητες στην Ελλάδα της οικονομικής ύφεσης και των περιορισμένων οικονομικών (ιδιωτικών και δημόσιων) πόρων να συμβάλλει στην ενδυνάμωση της οικονομίας και στη μείωση της ανεργίας;

Οι ενεργειακές κοινότητες μπορούν να προσφέρουν εξαιρετικές δυνατότητες ενδυνάμωσης της οικονομίας. Βασίζονται στην συνεταιριστική λογική η οποία λειτουργεί πολύ καλά ειδικά σε περιόδους κρίσης και έλλειψης ρευστότητας. Τα μέλη της ενεργειακής κοινότητας μοιράζονται το κόστος και το ρίσκο της επένδυσης που επιθυμούν να κάνουν. Έχουν επίσης την ευκαιρία ο πολίτης να είναι μέλος μια οντότητας που προσφέρει στην τοπική οικονομία δημιουργώντας επενδυτικές κινήσεις και νέες θέσεις εργασίας. Η ενεργειακή μετάβαση είναι μια μεγάλη αλλαγή που απασχολεί όλους τους μεγάλους παίκτες στο χώρο της ενέργειας καθώς η μετάβαση προς μια οικονομία λιγότερων εκπομπών (ρύπων) αργότερα ή νωρίτερα θα συμβεί. Πέρα από τους περιβαλλοντικούς είναι και γεωπολιτικοί οι λόγοι που οδηγούν, τουλάχιστον την Ευρώπη, σε αυτή την κατεύθυνση. Οπότε η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας θα είναι αναγκαίο επακόλουθο και πιστεύουμε πως στο μέλλον θα αυξηθεί και η πολιτική στήριξη για την επιμόρφωση των νέων και την υποστήριξη των θέσεων αυτών.

Σημαντικό αντικείμενο των ενεργειακών κοινοτήτων είναι ότι μπορούν να γίνουν οι ίδιες προμηθευτές ενέργειας, να πωλούν δηλαδή το ρεύμα τους στα μέλη τους αλλά και σε όποιον το επιθυμεί, γεγονός που μπορεί να συμβάλλει στην πτώση των τιμών της ηλεκτρικής ενέργειας, στην αντιμετώπιση της ενεργειακής φτώχειας και στην “εφεύρεση” μιας νέας πηγής εσόδων για τους πολίτες αναπτύσσοντας αυτή την συλλογική επιχειρηματικότητα. Επιθυμούμε για αυτό το λόγο να διευκολύνουμε τον κεντρικό ρόλο, όπου για λόγους οικονομίας κλίμακας και αποδοτικότητας, θα όφειλαν να έχουν στην ενεργειακή μετάβαση, προς όφελος όχι μόνο της τωρινής γενιάς μέσω της ελάττωσης της ανεργίας αλλά και των επερχόμενων, εξασφαλίζοντας περισσότερη καθαρή ενέργεια, δικαιότερο τρόπο παραγωγής και διανομής ενέργειας.

Πώς μπορεί να εμπλουτιστεί το οικονομικό οικοσύστημα της χώρας με περισσότερα “Πληροφοριακά συστήματα” (συμπληρωματικά νομίσματα) επιτρέποντας την αξιοποίηση ανθρώπινων και υλικών πόρων που μένουν αναξιοποίητοι λόγω του βίαιου οικονομικού μετασχηματισμού, με δεδομένη την παρουσία και λειτουργία αρκετών σχημάτων εναλλακτικής οικονομίας στην Ελλάδα;

Πώς μπορεί η χρήση των εργαλείων της θεωρίας συστημάτων, των επιστημών της πολυπλοκότητας και της περμακουλτούρας να οδηγήσει σε βιώσιμα επιχειρηματικά μοντέλα ή/και μοντέλα κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης;

Ο εμπλουτισμός του οικονομικού συστήματος της χώρας μπορεί να συνεισφέρει στην αξιοποίηση πόρων που μένουν αναξιοποίητοι. Δεν μπορούμε σαφώς να φανταστούμε πώς θα μπορούσαν τα συμπληρωματικά νομίσματα να ενταχθούν στην επίσημη οικονομία και παρακολουθούμε τις συζητήσεις πάνω στο θέμα. Αυτό που βλέπουμε είναι ότι πιθανώς μια τέτοια ένταξη να μην είναι απαραίτητη, καθώς τα συμπληρωματικά νομίσματα θα μπορούν να αντιπροσωπεύουν συμφωνημένες αξίες εντός των κοινοτήτων και όταν χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν για άλλο σκοπό θα μπορούν να μεταφράζονται με συμφωνημένους αλγόριθμους στα νομίσματα που γνωρίζουμε, ευρώ κλπ. Για να μπορέσει η χρήση των εργαλείων της θεωρίας συστημάτων, των επιστημών της πολυπλοκότητας και της περμακουλτούρας να οδηγήσει σε βιώσιμα μοντέλα είναι αναγκαία η χρήση συμπληρωματικών νομισμάτων και συστημάτων επιβράβευσης καθώς αυτά εντάσσονται σε εναλλακτικές δομές, που μπορούν να λειτουργήσουν καλύτερα αυτοτροφοδοτούμενες και να συναλλάσσονται με τον “υπόλοιπο κόσμο” όταν υπάρχει ανάγκη μεταφοράς κάποιας “αξίας”. Τα συμπληρωματικά νομίσματα (όπως πχ τα tokens CER) θα λειτουργούν περισσότερο στην λογική των πόντων, έχοντας όμως πάντα την δυνατότητα να μεταφραστούν σε ευρώ. Με αυτόν τον τρόπο θα δίνουν το κίνητρο και την δυνατότητα πχ στους παραγωγούς ενέργειας μιλώντας για το δικό μας token, να λάβουν αξία σε ευρώ από την παραγωγή τους όποτε το επιθυμούν και όχι βάσει των συγκεκριμένων πληρωμών από τους αρμόδιους φορείς. Αυτή η ρευστότητα και ευελιξία είναι ιδιαίτερα σημαντική για τις επενδύσεις σε ΑΠΕ καθώς τις περισσότερες φορές χρειάζεται να συνδυαστούν με δανειοδότηση και συνεπώς με μια ασφαλή και συνεχόμενη ροή χρημάτων η οποία δεν μπορεί να διασφαλιστεί από τους κεντρικούς διαχειριστές του δικτύου.

Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του κράτους προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;

Ο ρόλος του κράτους θα μπορούσε να είναι υποστηρικτικός χρησιμοποιώντας ως βάση προς αυτή την κατεύθυνση την τοπική αυτοδιοίκηση. Τώρα το κράτος είναι εστιασμένο στη επιδοματική πολιτική οπότε αυτό που χρειάζεται είναι να υποστηριχθεί η κοινωνική επιχειρηματικότητα και να επιτραπεί η χρήση συμπληρωματικών νομισμάτων σε σωστό πλαίσιο, χωρίς να είναι ιδιαίτερα αυστηρό ώστε να μην ασφυκτιούν οι νέες προσπάθειες. Το κράτος θα πρέπει να παίρνει ταχύτερα αποφάσεις ώστε νέες ιδέες να μπορούν να εφαρμοστούν με επιτυχία και να μην ασφυκτιούν μπροστά σε περίπλοκα θεσμικά πλαίσια και γραφειοκρατία

Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του πολιτισμού προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;

Ο πολιτισμός μπορεί να εμπνεύσει και να τονώσει την πίστη και το ηθικό των ανθρώπων σε μια ιδέα. Ο πολιτισμός ενστερνίζεται την αλλαγή ειδικά όταν αυτή έρχεται να ενισχύσει τις ανθρώπινες σχέσεις και μπορεί να μεταδώσει πληροφορία γρηγορότερα από κάθε άλλο μέσο.

Πως θα μπορούσε η παιχνιδιοποίηση (gamification) να συμβάλλει στη γνώση και κατανόηση του νέου παραδείγματος ενεργειακής μετάβασης;

Η παιχνιδιοποίηση είναι βασικό εργαλείο μάθησης και μας ενδιαφέρει η χρήση του. Σε συνεργασία με μια ειδική μηχανική στο συμμετοχικό σχεδιασμό σχεδιάζουμε ένα επιτραπέζιο παιχνίδι με στόχο την εξοικείωση των παιχτών με την έννοια των ενεργειακών κοινοτήτων (σύσταση, επενδύσεις, μερίδια). Η ενεργειακή μετάβαση είναι αρκετά πολύπλοκη και ένα παιχνίδι μπορεί να ελαττώσει κατά πολύ τον χρόνο κατανόησης και να τον κάνει σαφέστατα πιο ευχάριστο.

Μπορείτε να μας περιγράψετε τις βασικές αρχές λειτουργίας της Ομάδας Community Energy River;

Το CER από τα πολύ πρώτα του βήματα επιθυμεί να γίνει μια κοινότητα γνώσης που περιλαμβάνει μηχανικούς, developers, πανεπιστημιακούς, ερευνητές και δικηγόρους, ώστε η κοινότητα αυτή να μπορεί να συζητήσει και να ανταποκριθεί στις έντονες αλλαγές που έρχονται στον τομέα της ενέργειας και απαιτούν συνεργασία πολλών ειδικοτήτων και ειδικά ηλεκτρολόγων μηχανικών και οικονομικών αναλυτών.

Οι ιδρυτές του CER είναι:

-Η Μάγια Ανδρέου, ηλεκτρολόγος μηχανικός ΕΜΠ με αγάπη για την πράσινη ενέργεια και τις νέες τεχνολογίες που θα επιτρέπουν την αποκεντρωμένη διαχείριση πόρων όπως η τεχνολογία blockchain.

-Η Μαρία-Ηρώ Μπάκα, διδάκτωρ ηλεκτρολόγος μηχανικός και μηχανικός υπολογιστών με ειδίκευση στα φωτοβολταϊκά και στην βελτιστοποίηση συστημάτων.

-Ο Περικλής Θηβαίος, απόφοιτος του LSE και έμπειρος οικονομικός αναλυτής με βαθιά γνώση του τραπεζικού συστήματος.

Αρχές λειτουργίας της ομάδας μας είναι η δικαιοσύνη, η διαφάνεια και η ανάπτυξη εμπιστοσύνης εντός της ευρύτερης ομάδας αλλά και μεταξύ της ομάδας και των ενεργειακών κοινοτήτων ώστε να προσφέρονται ποιοτικές υπηρεσίες με σεβασμό στον άνθρωπο και το περιβάλλον. Όραμά μας είναι ένα μέλλον καθαρής ενέργειας και ενεργειακής ασφάλειας. Είμαστε πολίτες του κόσμου και δεν επιθυμούμε κανενός είδους ανισότητα και διάκριση.

Ως Community Energy River τι έχετε πετύχει μέχρι σήμερα;

Μέχρι σήμερα τα πιο σημαντικά που έχουμε πετύχει είναι η ανάπτυξη ενός ευρωπαϊκού δικτύου συνεργατών, η ανάπτυξη υλικού ενημέρωσης και διάδοσης πληροφορίας καθώς και η παρουσίαση των οφελών σύστασης ενεργειακών κοινοτήτων σε πολίτες

Η επικοινωνία σας με άλλες ομάδες σχήματα, επιφέρει αποτελέσματα προς μια οργανική ανάπτυξη μεθόδων και πρακτικών βιωσιμότητας και ολιστικής συμπεριφοράς;

Η επικοινωνία μας με άλλες ομάδες είναι για εμάς εξαιρετικά σημαντική. Όσο πιο πολύπλοκο είναι ένα θέμα, όπως η ενέργεια, τόσο πιο ολιστικά χρειάζεται να αντιμετωπιστεί ώστε να βρεθούν βιώσιμες λύσεις. Βλέπουμε άλλωστε ότι είναι θέμα που απασχολεί τους πολίτες καθώς τα υψηλά κόστη, η κλιματική αλλαγή αλλά και η ενεργειακή μετάβαση απασχολούν ολοένα και περισσότερους.

Έχοντας ασχοληθεί ερευνητικά με το σχεδιασμό ενός Κοινωνικού Χρηματιστηρίου Ενέργειας θα ήθελα την άποψη σας και αν μπορούσατε να περιγράψετε το Χρηματιστήριο Ενέργειας σε αδρές γραμμές, όπως το έχετε φανταστεί; Ποια θα ήταν η συμβολή του στον ενεργειακό κλάδο στην Ελλάδα;

Το Χρηματιστήριο Ενέργειας, βάσει όσων προβλέπονται σήμερα θα ακολουθεί το γερμανικό μοντέλο και ο ρόλος του θα είναι εξισορροπητικός. Μιας και η ενέργεια δεν αποθηκεύεται ο ρόλος του θα είναι η προώθηση μελλοντικών πακέτων ενέργειας γεγονός που όπως φαίνεται από την εμπειρία άλλων αγορών θα συμβάλλει στην ελάττωση των τιμών. Υπάρχουν όμως και ανησυχίες- ερωτηματικά για το τί θα γίνεται όταν όλοι θα θέλουν να πωλούν όταν οι τιμές είναι υψηλές και ποιός θα είναι αυτός που θα θέλει να παράξει ενέργεια όταν οι τιμές είναι χαμηλές. Σε αυτό το πρόβλημα, που ήδη αντιμετωπίζουν στην Γερμανία, η πρότασή μας είναι η δημιουργία ενός Εικονικού Εσωτερικού Χρηματιστηρίου των Ενεργειακών Κοινοτήτων και στην συνέχεια η συμμετοχή τους σωρευτικά στο Χρηματιστήριο Ενέργειας. Η πλατφόρμα

CER αναπτύσσει την λειτουργία του Εικονικού Εσωτερικού Χρηματιστηρίου και σχεδιάζουμε να λειτουργούμε ως φορέας σωρευτικής εκπροσώπησης.

Πως θα θέλατε να δείτε το ενεργειακό τοπίο στην Ελλάδα το 2030;

Θα θέλαμε, ακολουθώντας τους 17 στόχους βιώσιμης ανάπτυξης και την ατζέντα 2030 των Ηνωμένων Εθνών, να δούμε την παραγωγή ενέργειας στην Ελλάδα να προέρχεται ακόμα περισσότερο από καθαρές πηγές. Βάσει των δηλώσεων του κ. Σταθάκη μέχρι το 2030, το 50% της ηλεκτροπαραγωγής θα γίνεται από ΑΠΕ. Σίγουρα έτσι θα θέλαμε και εμείς να δούμε το ενεργειακό τοπίο τότε και εργαζόμαστε προς αυτή την κατεύθυνση. Πολύ σημαντικό επίσης είναι να σταματήσει η χρήση πετρελαίου στα νησιά και να προσχωρήσουμε είτε στη διασύνδεσή τους είτε στην χρήση ΑΠΕ σε συνδυασμό με κατάλληλα διαστασιοποιημένα συστήματα αποθήκευσης.

Πως θα θέλατε να δείτε την Ελλάδα το 2030;

Το 2030 θα θέλαμε να δούμε την οικονομία της Ελλάδας υγιώς ανεπτυγμένη και την γενιά μας (γενιά του 80 και του 90) ικανή να παράγει αξία! Θα θέλαμε να δούμε πολλές κοινωνικές επιχειρήσεις, καινοτομία, δημιουργικότητα και φρέσκες ιδέες να εφαρμόζονται και να λειτουργούν. Το 2030 τα κτίρια της χώρας θα θέλαμε να έχουν εκσυγχρονιστεί και να είναι ευχάριστα για τους κατοίκους. Επιστρέφοντας πάλι στο αντικείμενό μας, την ενέργεια, μας απασχολεί πολύ η ελάττωση της ενεργειακής φτώχειας μιας και αυτή αφορά τεράστιο κομμάτι του πληθυσμού που αναγκάζεται, ανεξαρτήτως ύψους εισοδήματος, να ξοδεύει πολλά για την ενέργεια. Θέλουμε μέχρι το 2030 να υπάρχουν μετρήσιμες αποδείξεις για τον περιορισμό της!

Ημιδομημένη Συνέντευξη με τον Κώστα Παπαδάκη, συνιδρυτή της Agroid Κοιν.Σ.Επ

Θέμα: Κοινωνικές Επιχειρήσεις, τεχνολογία, αγροτική κοινωνική καινοτομία

Ημερομηνία συνέντευξης: 18/10/2018

Είδος συνέντευξης: αποστολή ερωτήσεων συνέντευξης, απάντηση και ηλεκτρονική αποστολή

Παρακαλώ για την άποψή σας στις ακόλουθες ερωτήσεις και θέσεις. Η συνέντευξη είναι ημιδομημένη, μπορείτε να αναφέρετε και να προσθέσετε θέματα και απόψεις που δεν αναφέρονται εδώ: (επίσης, ότι δεν θέλετε να απαντήσετε το προσπερνάτε!!):

1. Οι συνεταιριστικές/συνεργατικές/άτυπες μορφές οργάνωσης μπορούν να αποτελέσουν ένα νέο, πιο βιώσιμο τρόπο οργάνωσης, αναδεικνύοντας τη σημασία και την ουσία του συνεργατισμού στην κοινωνική και οικονομική οργάνωση του τόπου;

Ναι, υπό την αίρεση ότι λειτουργούν κάτω από το πρίσμα της άμιλλας, της διαφάνειας και της προσαρμοστικότητας στις εξελίξεις.

2. Θα βοηθούσαν οι επιλογές της Φύσης στην καλύτερη κατανόηση της οικονομίας και της κοινωνικής οργάνωσης στην ανάπτυξη βιώσιμων μοντέλων;

Στην φύση επιβιώνει ο πιο προσαρμοστικός οργανισμός. Εξελίσσεται. Μεταλλάσσεται. Στην οικονομία, η εξέλιξη έρχεται από την προσαρμογή, πρωτίστως του ανθρώπου, στις τάσεις την εποχής και την τεχνολογική ενδυνάμωση. Τα οικονομικά μοντέλα πολλών θεωρητικών και επιστημόνων στον τομέα των οικονομικών, βασίζονται στην παρατήρηση της φύσης. Οπότε, πιστεύω πως αφού οι ειδικοί εξάγουν συμπεράσματα από την φυσική παρατήρηση της βιόσφαιράς μας για να δημιουργήσουν ή να αναπροσαρμόσουν οικονομικά μοντέλα, τότε σίγουρα, η φύση μπορεί να μας προσφέρει μαθήματα κατανόησης προς την ανάπτυξη βιώσιμων κοινωνικών μοντέλων.

3. Σας απασχολεί το θέμα της τεχνολογίας σε συνάρτηση με την αγροτική παραγωγή και κατανάλωση;

Είναι ο βασικός κλάδος της επιχειρηματικής δραστηριότητάς μας. Η διαφάνεια στην ιχνηλασιμότητα και την πιστοποίηση της γραμμής παραγωγής «από το χωράφι, στο πιάτο» είναι βασικό οικονομικό μέλημά μας. Σε συνάρτηση με την εκπαίδευση του αγροτικού πληθυσμού, μπορεί να έχει ένα τεράστιο κοινωνικοοικονομικό αντίκτυπο σε περιόδους κρίσης.

4. Πόσο σημαντικά είναι τα δίκτυα παραγωγών και καταναλωτών;

Όσο σημαντικά θέλουν να είναι. Κακά τα ψέματα, πολλά δίκτυα λειτουργούν με αδιαφανείς σκοπούς και με κρυμμένες ατζέντες ή με ατζέντες που λειτουργούν ως αυτοσκοπός. Ας μην ξεχνάμε τους θεσμούς των Αγροτικών Συνεταιρισμών στην ύπαιθρο και το κακό παράδειγμα που αποτελούν. Αν όμως, μέσα από ουσιαστικές και διαφανείς διαδικασίες, δημιουργηθούν φορείς με λόγο και βήμα να τον διαδώσουν (πάλι οι νέες τεχνολογίες παίζουν πρωταρχικό ρόλο στην επικοινωνία), τότε τα οφέλη για το σύνολο της παραγωγικής και της καταναλωτικής οικονομίας θα είναι πολλαπλά.

5. Έχουν επιφέρει ορατά αποτελέσματα προς την κατεύθυνση μιας νέας προσέγγισης και μιας νέας ματιάς προς τη γη και τα ζωντανά συστήματα;

Σε κάποιο βαθμό, ναι. Αν μη τί άλλο, έχουν αφυπνίσει τους πολίτες, στο να μην είναι παθητικοί καταναλωτές, αλλά ένα μέρος τους (33%), όπως έχει αναδείξει έρευνα του 2017, της Unilever, στρέφεται και αγοράζει από προϊόντα παραγωγών και κατασκευαστών με κοινωνικά ηθικό, βιώσιμο και περιβαλλοντικά υπεύθυνο προσανατολισμό στις επιχειρηματικές πρακτικές τους.

6. Είναι ικανοποιητική η ανάδειξη των προβλημάτων και των ευκαιριών των φορέων, πρωτοβουλιών, επιχειρήσεων που δραστηριοποιούνται στην Κοινωνική Οικονομία;

Όχι. Τα παραδείγματα είναι πολλά περισσότερα από όσα μπορούν να αναφερθούν. Από την μία, οι επιτήδευτοι που ενεργούν ως αυτόκλητοι εκπρόσωποι του χώρου και από την άλλη το φαινόμενο της καχυποψίας μεταξύ των φορέων, δεν αφήνουν τον κλάδο να αποκτήσει φωνή και πόσο μάλλον βήμα.

7. Χρειάζεται από την εμπειρία σας βελτίωση ο νόμος 4033/2016 για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία;

Σίγουρα, καθώς ως νόμος περιλαμβάνει διαδικαστικά κυρίως θέματα, τα οποία χρήζουν εκσυγχρονισμού και ρύθμισης της ενσωμάτωσης των φορέων Κ.Αλ.Ο. με την πραγματική οικονομία.

8. Στον τεχνολογικό κλάδο γνωρίζετε αν έχει δείξει ο νόμος θετικά αποτελέσματα;

Ούτε ένα. Υπάρχει ακόμα η φιλοσοφία της ανάπτυξης δικτύων με σκεπτικό «πυραμίδας» και το κακό παράδειγμα των συνεργειών καθαρισμών, όπου εγγράφουν καθαρίστριες ως εθελοντές για να μην πληρώνουν ασφάλιση. Έτσι, κάποιοι φορείς Κ.Αλ.Ο. συστήνονται ως τεχνολογικές, για να προσελκύσουν με παραφιλολογίες περί ηθικής, απόφοιτους πληροφορικής με ευνόητο σκοπό.

Επιπλέον, από την στιγμή που δεν υπάρχουν θεσμοθετημένα εργαλεία, όπως οι συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς και ένα σώμα ελέγχου και ουσιαστικής εποπτείας λειτουργίας των φορέων Κ.Αλ.Ο., τόσο οι δημόσιοι όσο και οι ιδιωτικοί φορείς, θα μας αντιμετωπίσουν στη καλύτερη ως τον «φτωχό συγγενή» και στην χειρότερη ως απατεώνες.

9. Εφαρμόζονται νέα πρακτικά εργαλεία βιωσιμότητας στην κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και στις κοινότητες; Υπάρχουν τεχνολογικές λύσεις;

Τεχνολογικές λύσεις υπάρχουν, όσες και στην υπόλοιπη οικονομία. Από CRM και πλατφόρμες εκπαίδευσης και δικτύωσης, μέχρι εξειδικευμένες λύσεις παρακολούθησης των επιχειρηματικών δραστηριοτήτων. Αν εφαρμόζονται; Σίγουρα λιγότερο απ' ό,τι στην υπόλοιπη οικονομία. Οι φορείς Κ.Αλ.Ο., έχουν την τάση να δουλεύουν με πιο «μπακάλικο» τρόπο. Ίσως να φταίει η κουλτούρα γύρω από το μοντέλο της κοινωνικής οικονομίας, που θέλει τα πράγματα να είναι πιο «εναλλακτικά».

10. Ποιος ο ρόλος της προσθετικής παραγωγής; (3D printing);

Κυρίως λόγω της μικρής κλίμακας μεγεθών και της αντοχής των πλαστικών, η προσθετική παραγωγή είναι προς το παρόν βοηθητική, για την δημιουργία κελυφών προστασίας ηλεκτρονικών κυκλωμάτων, αισθητήρων και δομών μικροηλεκτρονικής. Σίγουρα, με την εξέλιξη της τεχνολογίας των υλικών, θα μπορούσε να έχει εφαρμογή σε μεγαλύτερης κλίμακας κατασκευές, προς όφελος των παραγωγών αλλά και των κατασκευαστών Μη επανδρωμένων Οχημάτων.

11. Θα θέλατε με λίγα λόγια να περιγράψετε το αντικείμενο της Agroid;

Η AgroID προσφέρει τεχνογνωσία, τεχνολογία και διάχυση της γνώσης: Υλικό εξοπλισμό, λογισμικό και εκπαίδευση στην ψηφιακή παραγωγή. Από τις λύσεις αεροψεκασμών και λίπανσης με μη επανδρωμένα οχήματα και την καταγραφή από αέρος των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, μέχρι την εκπόνηση ολοκληρωμένων πλάνων διαχείρισης καλλιεργήσιμων εκτάσεων, τρόπων βελτίωσης της αποδοτικότητας των κτηνοτροφικών μονάδων και της ευζωίας σε αυτές. Σε συνδυασμό με τις κλασσικές μεθόδους παρακολούθησης των συνθηκών παραγωγής στις φάρμες και τους αγρούς, δίνουμε την δυνατότητα στον παραγωγό να αυξήσει την αποδοτικότητά του, να μειώσει τα κόστη παραγωγής και να έχει αδιάλειπτη καταγραφή και παρακολούθηση των δεδομένων καθ' όλη τη διάρκεια του έτους, σε συνδυασμό με τα περιβαλλοντικά δεδομένα του μικροκλίματος της περιοχής του.

12. Έχετε αναπτύξει και εφαρμόζετε κάποια κοινωνική καινοτομία;

Δεν εφαρμόζουμε, αλλά έχουμε εκπονήσει ένα σχέδιο, μέσω του οποίου άνεργοι ή/και μετανάστες, μπορούν να λάβουν εξειδίκευση στην εξυπηρέτηση αναγκών της ψηφιοποίησης της γεωργίας, για να προσφέρουν υπηρεσίες και εκπαίδευση σε παραγωγούς. Στα πλαίσια αυτής της δραστηριότητας, θα χρησιμοποιηθούν ψηφιακές πλατφόρμες και τεχνολογικά αγαθά, τα οποία θα μπορούν να δημιουργούνται, συντηρούνται και εξελίσσονται από τους κοινωνικούς εταίρους με την μικρότερη δυνατή τεχνική κατάρτιση.

13. Θα σας ενδιέφερε η ανάπτυξη ενός κοινωνικού νομίσματος για τους αγρότες και τους πελάτες τους παράλληλα με το ευρώ, για την τόνωση του εισοδήματος των αγροτών και την ανάπτυξη της υπαίθρου;

Ναι, αλλά με μία βασική προϋπόθεση: να υπάρχει σύνδεση και συνάφεια, των εισροών προς και των εκροών από την κλειστή οικονομία με ειδικής χρήσης κοινωνικού νομίσματος, με την πραγματική οικονομία των χρηματιστηριακών αγορών. Αν περιγράψουμε την κυκλοφορία κοινωνικού νομίσματος, θα δούμε ότι κυκλοφορεί μέσα σε ένα cluster επιχειρήσεων. Για να είναι βιώσιμο, θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί ένα μοντέλο όπως του bitcoin, όπου αυτό θα μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στην πραγματική οικονομία και θα λαμβάνει τιμή βάσει της αποδοτικότητάς του. Αν λάβουμε υπ' όψιν ότι η αγροτική παραγωγή είναι χρηματιστηριακό αγαθό, μπορεί να χρησιμοποιηθεί και αυτή η μοντελοποίηση για την δημιουργία ενός κοινωνικού νομίσματος και το αντίκριμά του σε φυσικά αγαθά, όπως κάποτε ήταν ο χρυσός για τα νομίσματα.

14. Πώς μπορεί η κοινωνική επιχειρηματικότητα να οδηγήσει σε βιώσιμα επιχειρηματικά μοντέλα ή/και μοντέλα κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης;

15. Ποιος θα μπορούσε να είναι ο ρόλος του κράτους και της αυτοδιοίκησης προς αυτή την κατεύθυνση; Ποιος είναι τώρα;

Τώρα, είμαστε στην φάση της εξαγγελίας ευχολογίων και άκαρπου οραματισμού, από πλευράς των θεσμών διακυβέρνησης. Ταυτόχρονα, παραβλέποντας την δομή, τον ρόλο και τη λειτουργία των φορέων κοινωνικής επιχειρηματικότητας, βάζουν εμπόδια από την συμμετοχή σε διαγωνισμούς μέχρι τις τραπεζικές συναλλαγές, είτε με όρους που δεν έχουν εφαρμογή στους φορείς μας, όσο και με τη μη θεσμοθέτηση κανονισμών και την μη ενημέρωση των δημοσίων υπαλλήλων για το πλαίσιο λειτουργίας μας. Αν θεσμοθετηθούν οι εξαγγελίες για την σύναψη συμβάσεων κοινωνικής αναφοράς, τουλάχιστον θα γίνει μία αρχή.

16. Συμβάλλουν οι ερευνητικοί φορείς και τα πανεπιστημιακά ιδρύματα στο χτίσιμο ενός βιώσιμου οικονομικού και κοινωνικού μοντέλου; Στον κλάδο σου; Υπάρχουν συνεργασίες;

Κατηγορηματικά, όχι. Τα ιδρύματα και οι ερευνητές, θέλουν είτε να δημιουργήσουν spin-off εταιρείες προς ίδιον όφελος, είτε απλά να χρηματοδοτήσουν τα τμήματά τους για την παραγωγή ερευνητικού έργου ως αυτοσκοπό.

17. Τι σημαίνει να είναι κανείς αγρότης; Πόσο ουσιαστικό είναι στις μέρες μας; Ποια η σχέση σας με τους αγρότες;

Αγρότης σημαίνει μόχθος. Μετά από πολλά χρόνια επιδοτήσεων και ψηφοθηρικών συναλλαγών, οι επαγγελματίες αγρότες και κτηνοτρόφοι, πλέον βρίσκονται αντιμέτωποι με τις παρελθούσες αποφάσεις τους, να αρκούνται στα έτοιμα χρήματα και να μην εξελίσσουν τις επιχειρήσεις τους. Ζω σε καθαρά αγροκτηνοτροφική περιοχή και η τριβή μου είναι καθημερινή μαζί τους. Η αγωνία τους, είναι πλέον το πώς θα κάνουν πραγματικά βιώσιμο αυτό που τόσα χρόνια είχαν αφήσει να πηγαίνει με αυτόματο πιλότο και πορεία προς τις επιδοτήσεις. Δυστυχώς, πέρα από στυγνούς εταιρικούς εκμεταλλευτές, δεν έχουν άλλη βοήθεια. Πλέον, με παγκόσμιο πληθυσμό να προβλέπεται στα 9,6 δις κατοίκους μέσα στα επόμενα τριάντα χρόνια, η πρωτογενής παραγωγή θα γίνει ο κύριος στόχος εκμετάλλευσης από τεράστια συμφέροντα. Η συμβολαιακή γεωργία, η ιδιωτικοποίηση των υδάτινων πόρων και οι φανερές ατζέντες των μεγάλων εταιρειών εκμετάλλευσης του κύκλου παραγωγής, είναι θέματα που δεν τα καταλαβαίνει ο απλός, μικρομεσαίος καλλιεργητής και τα οποία πρέπει να αντιμετωπιστούν τόσο συλλογικά όσο και θεσμικά. (Σημ.: Το σκάνδαλο με τον ΕΛΓΑ πέρασε στα ψιλά των ειδήσεων και όχι στα πλαίσια που έπρεπε. Δεν παρουσιάστηκαν οι οικονομικοί δεσμοί των διευθυντικών στελεχών με μεγάλη εταιρεία του ιδιωτικού τομέα.)

18. Ποιο το πνευματικό κομμάτι του να είναι κάποιος αγρότης;

Να θέλει να δίνει στην φύση και να απολαμβάνει αυτά που παίρνει. Να μην έχει τίποτα ως δεδομένο. Να γνωρίζει ότι είναι μέρος ενός ευρύτερου βιωματικού κύκλου. Να εμπιστεύεται τις δυνάμεις του και να δέχεται την βοήθεια των άλλων, όπου κι όποτε του προσφέρεται, με σκοπό να την ανταποδώσει.

19. Υπάρχει κάποια ιστορία που θα θέλατε να μοιραστείτε;
20. Πώς θα θέλατε να δείτε την Ελλάδα το 2030;

Αν δεν αντιμετωπιστούν τα προβλήματα κοινωνικής συνοχής, βιωσιμότητας των επιχειρήσεων και διαφάνειας στην διαπλοκή των θεσμών με τις μεγάλες επιχειρήσεις, θα θέλω να την δω από μακριά.

21. Υπάρχει κάτι άλλο που θα θέλατε να προσθέσετε που δεν καλύφθηκε από τις προηγούμενες ερωτήσεις;

Θεωρώ ότι όλα καλύφθηκαν, αλλά θα ήθελα να αναφέρω περιληπτικά, τρία θέματα υπό τη μορφή προβληματισμών:

- A) Ο Δημόσιος και ο Τραπεζικός τομέας, δεν γνωρίζουν τις κοινωνικές μορφές επιχειρηματικότητας. Στην καλύτερη περίπτωση, έχουμε την ίδια μεταχείριση με μία οποιαδήποτε μορφή εταιρείας και κατά συνέπεια δυσκολευόμαστε να εξυπηρετηθούμε. Στην χειρότερη, αγνοούμε και δεν εξυπηρετούμαστε.
- B) Δεν έχει συσταθεί το Ταμείο Κοινωνικής Οικονομίας, μετά από τόσες εξαγγελίες περί αυτού, με αποτέλεσμα οι τραπεζικές πηγές χρηματοδότησης να παραμένουν πρόβλημα με τα επιτόκια και τις διαδικασίες τους.
- Γ) Η ελλιπής θεσμοθέτηση του ρόλου των Κοινωνικών Επιχειρήσεων είναι τροχοπέδη στην ανάπτυξή τους. Το αρ. 196 του ν. 4555/2018, παραμένει άγνωστο στους Ο.Τ.Α. και δεν υπάρχει καμία θεσμοθέτηση για τις Δημόσιες Συμβάσεις Κοινωνικής Αναφοράς, με αποτέλεσμα οι κοινωνικές επιχειρήσεις να μένουν εκτός σε θέματα που αφορούν την συνεργασία με τον Δημόσιο Τομέα.

Θα ήθελα να σας ευχαριστήσω θερμά για το χρόνο σας και τη συμβολή σας στη διδακτορική μου έρευνα.

Εκτός από τη συνέντευξη συζητήθηκε και έγινε δεκτό από την Agroid να αναφερθούμε σε πιο εξειδικευμένα θέματα όπως αυτό της αγροτικής κοινωνικής καινοτομίας. Ακολουθεί μια σύντομη παρουσίαση της Agroid Κοιν.Σ.Επ και οι απαντήσεις στις ερωτήσεις μας αναφορικά με την αγροτική ψηφιακή κοινωνική καινοτομία

I. Η Agroid Κοιν.Σ.Επ.

Βιογραφικά μελών

Ανδριέλλος Ιωάννης: Εικοσαετής εμπειρία στις πωλήσεις προϊόντων τροφίμων και προϊόντων μεταποίησης της πρωτογενούς παραγωγής.

Βασιλείου Αικατερίνη: Εικοσαετής εξειδίκευση στην γραφιστική με πλούσιο βιογραφικό στον σχεδιασμό εκδόσεων με χρήση γεωπληροφοριακών συστημάτων και αξιοποίηση των δεδομένων τους.

Μπολάκης Γεώργιος: Τεχνικός πληροφορικής, με δεκαοκτώ χρόνια εμπειρία στην υποστήριξη διαδικασιών, βάσεων δεδομένων και πληροφοριακών συστημάτων χρήσης σε ΟΤΑ και ΝΠΔΔ.

Παπαδάκης Κωνσταντίνος: Σύμβουλος σχεδιασμού λύσεων τεχνολογίας με εικοσαετή πείρα στη διαχείριση ανθρώπινων, άυλων και υλικών πόρων, στη χρήση γεωπληροφοριακών συστημάτων, συστημάτων επικοινωνίας, συνδυασμού τεχνολογιών και ενσωμάτωσης δεδομένων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Παπαδάκη Μαριάννα: Δεκαετής εμπειρία στην γραμματειακή υποστήριξη, την οργάνωση προσωπικού και την διαχείριση δρομολογίων.

Σκεπτικό πίσω από την ίδρυση

Ιστορικό σύναψης συνεργασιών με φορείς και εταιρείες (γενικά όχι ονόματα, περιγραφή κλάδου)

Η ψηφιοποίηση της πρωτογενούς παραγωγής, αποτελεί ένα συνδυασμό από προϊόντα και υπηρεσίες που είναι περισσότερο ή λιγότερο διαδεδομένες στον χώρο της τεχνολογίας. Σε συνάφεια με τον στόχο μας, να επικοινωνήσουμε τα πλεονεκτήματα της ψηφιοποίησης και να διευκολύνουμε την πρόσβαση των αγροτικών περιφερειακών κοινωνιών σε αυτές, ερευνήσαμε τον χώρο για ανοιχτές ή εμπορικές λύσεις πάνω στον τομέα την πρωτογενούς παραγωγής.

Από την μία πλευρά, δεν θέλαμε να επανεφεύρουμε και από την άλλη να οικειοποιηθούμε λύσεις ανοιχτών τεχνολογιών, που υπάρχουν σε διάφορους αλληλένδετους τομείς της ψηφιοποίησης της πρωτογενούς παραγωγής. Γι' αυτό το λόγο, αναζητήσαμε και καταλήξαμε σε συνεργασίες και λύσεις που αφορούν σε:

- Λογισμικό διαχείρισης πρωτογενούς παραγωγής
- Εξοπλισμό διαχείρισης οχημάτων και δρομολόγησης μεταφορών
- Εξοπλισμό και λογισμικό ελέγχου Μη Επανδρωμένων Οχημάτων
- Εξοπλισμό και λογισμικό διαχείρισης περιβαλλοντικών αισθητήρων
- Εξοπλισμό και λογισμικό ανάλυσης καλλιεργητικών συνθηκών και υγείας των περιουσιακών στοιχείων της πρωτογενούς παραγωγής
- Εξοπλισμό και λογισμικό επικοινωνιών
- Εξοπλισμό ενεργειακής αυτονομίας
- Λογισμικό διαχείρισης περιβαλλοντικών πόρων
- Λογισμικό εκπαίδευσης
- Επιστημονικές γνώσεις από κτηνιάτρους, γεωτεχνικούς, σύμβουλους επιχειρήσεων κ.α.

Στην πορεία αναζήτησης, βρήκαμε πολλές απομονωμένες λύσεις. Το σκεπτικό πίσω από την επιλογή των συνεργασιών μας, ήταν η χρήση κοινών, ανοιχτών πρωτοκόλλων επικοινωνίας μεταξύ των συστημάτων, έτσι ώστε να μπορεί να δημιουργηθεί μία αρθρωτή πλατφόρμα, προσαρμόσιμη στις ανάγκες του κάθε μεγέθους και είδους παραγωγού. Αν και αρχικά, αναζητήσαμε λύσεις ανοιχτών τεχνολογιών, σε ορισμένες περιπτώσεις καταλήξαμε στην χρήση εμπορικών πακέτων, τόσο λόγω επιχειρησιακής ετοιμότητας, όσο και λόγω διαφάνειας στην εμπορική πολιτική των συνεργατών.

Τέλος, επειδή η μεταλαμπάδευση της γνώσης δεν μπορεί να γίνει χωρίς ψηφιακή υποδομή – ιδίως όταν απευθύνεται σε μεγάλης έκτασης πληθυσμιακή κάλυψη – επιλέξαμε πλατφόρμες λογισμικού που συνδυαστικά, αποτελούν την βέλτιστη λύση για πλατφόρμα τηλε-εκπαίδευσης.

Παρεχόμενες υπηρεσίες και προσφερόμενα προϊόντα

Σχεδιάζουμε, παράγουμε και εμπορευόμαστε προσαρμόσιμες λύσεις για:

- Χρήση εναέριων, επίγειων και θαλάσσιων Μη Επανδρωμένων Οχημάτων ψεκασμού, λίπανσης, Γεωαπεικόνισης, ανάλυσης συνθηκών αγροκτηνοτροφίας - αλιείας.
- Αισθητήρες και εξειδικευμένο λογισμικό για την πρωτογενή παραγωγή, με χρήση γεωπληροφοριακών δεδομένων.
- Επιτήρηση - διαχείριση συνεργείων αγροψεκασμών.
- Διαχείριση - ποιοτική ανάλυση υδάτινων πόρων.
- Προσαρμόσιμα συστήματα παρακολούθησης διαχείρισης ζωικής και φυτικής πρωτογενούς παραγωγής
- Συστήματα διαχείρισης εξοπλισμού θερμοκηπίων κ.α.

Πίνακας Π.1.16 Αναμενόμενα προβλήματα και μέθοδοι/διεργασίες επίλυσης (Agroid Κοιν.Σ.Επ)

<p>Πλήρης ανυπαρξία του ίχνους του φορέα μας στην αγορά</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Συμμετοχή σε δράσεις συναφείς με το σκοπό του φορέα μας ως κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση • Δημιουργία τουλάχιστον ενός καλού παραδείγματος που θα μας προσδώσει αναγνωρισιμότητα • Συμπράξεις με αναγνωρισμένους φορείς, ανοιχτούς στην διαφορετικότητα πρακτικών • Συμπράξεις με άλλους φορείς Κ.Αλ.Ο. για την ενίσχυση της συνεργατικότητας στη παροχή ολοκληρωμένων λύσεων
<p>Γραφικότητα στον λόγο και την εκπροσώπηση του σκοπού μας, ως φορέας κοινωνικοστραφούς τεχνολογικής καινοτομίας στην ψηφιακή παραγωγή</p>	<p>Μεγαλύτερη έμφαση στα οφέλη που προκύπτουν μέσα στα πλαίσια της πραγματικής οικονομίας και λιγότερη θεωρητική αντιμετώπιση, ως προς την επικοινωνία με τρίτους.</p>
<p>Τεχνοφοβία και ψηφιακός αναλφαβητισμός</p>	<p>Σεμινάρια και εργαστήρια τα οποία θα προσελκύσουν τους παραγωγούς, με έμφαση στην ευχρηστία, την προσαρμοστικότητα της λειτουργικότητας, την συνεργασία με τον φορέα μας και την διαφάνεια στην παραγωγή αποτελεσμάτων.</p>

Πίνακας Π.1.16 (συνέχεια)

<p>Μη ελεύθερη διακίνηση της γνώσης και μεθόδευση από μεγάλες επιχειρήσεις προς θεσμοθέτηση πατενταρισμένων εμπορικών πακέτων ως προτύπων ψηφιοποίησης της πρωτογενούς παραγωγής.</p>	<p>Έμφαση στην άμιλλα, τη διαφάνεια πρακτικών και την ευελιξία της διαλειτουργικής συνεργασίας των φορέων τεχνολογίας των Κ.Αλ.Ο., με τελικό στόχο την αποδυνάμωση του ρόλου των πολυεθνικών και των τεχνολογιών black box που εμπορεύονται. Συλλογική πίεση προς τους πολιτειακούς θεσμούς για την αναγνώριση των φορέων μας και την συνεργασία μεταξύ πολιτείας και τεχνολογικών Κ.Αλ.Ο.</p>
<p>Θεσμική ακαμψία των πολιτειακών φορέων</p>	<p>Συνεργασία με πολιτειακούς και κρατικούς φορείς, για την ενδυνάμωση των σχέσεων των Κ.Αλ.Ο. τεχνολογίας μαζί τους. Πίεση, έπειτα από συνεργασία μεταξύ μας, για την θεσμοθέτηση του ρόλου των Κ.Αλ.Ο. τεχνολογίας σε πιλοτικά προγράμματα, συμβάσεις κοινωνικής αναφοράς κ.α. Παγιοποίηση του ρόλου μας ως φορείς γνώσης, έρευνας και τεχνολογίας, με την δημιουργία συστημάτων πιστοποίησης για τους φορείς μας.</p>
<p>Μεθόδευση από συμπράξεις ψευδεπίγραφων «φορέων γνώσης και έρευνας» με την πολιτεία</p>	<p>Πίεση στους πολιτειακούς θεσμούς για αναγνώριση του ρόλου των κοινωνικών συνεταιριστικών επιχειρήσεων, ως επιχειρήσεων της πραγματικής οικονομίας, με γνώση και εμπειρία. Ανάκρουση των πρακτικών που θέλουν να γίνεται έρευνα για την έρευνα, ώστε να εισπράττονται επιχορηγήσεις και επιδοτήσεις σε κρατικοδίαιτους φορείς, για την δημιουργία spin-off εταιρειών και ερευνητικού έργου για ήδη υπάρχουσες τεχνολογίες, σε αντίθεση κάθε πρακτικής θεμιτού ανταγωνισμού.</p>

Αναμενόμενος κοινωνικός αντίκτυπος/Προβλεπόμενα αποτελέσματα κοινωνικής δράσης.

Ο κοινωνικός αντίκτυπος της γεωργίας ακριβείας στις οικογενειακές εκμεταλλεύσεις και στις περιαστικές αγροτικές κοινότητες εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από αυτό που κάνει στις

- 1) οικονομολογίες μεγέθους (όρος που αφορά στα αποτελέσματα που προκύπτουν από τη διάθεση σταθερών δαπανών σε μεγάλο αριθμό μονάδων παραγωγής ή/και την ικανότητα μιας εκμετάλλευσης να μειώσει το κόστος παραγωγής αυξάνοντας την παραγωγή) - στο κόστος παραγωγής στις μεγάλες σε αντίθεση με τις μικρές εκμεταλλεύσεις και
- 2) εργασιακές απαιτήσεις στη γεωργία. Η γεωργία ακριβείας μπορεί να είναι εξίσου αποτελεσματική σε ένα στρέμμα σε μια μικρή φάρμα, όπως σε μια μεγάλη φάρμα.

Ωστόσο, η οικονομία επωφελείται επειδή η αγροτική ακρίβεια απαιτεί μεγάλες εισροές: επενδύσεις σε μηχανήματα, εξοπλισμό, χαρτογράφηση δικτύου, δοκιμές εδάφους και τα συναφή. Ο εξοπλισμός που ελέγχεται από ηλεκτρονικούς σπόρους, λιπάσματα και φυτοφάρμακα απαιτεί ικανότητες λειτουργίας και συντήρησης.

Ένας κοινωνικός συνεταιρισμός στα πρότυπα του δικού μας, μπορεί να εξυπηρετήσει πολλές μικρές εκμεταλλεύσεις, καμία από τις οποίες δεν θα μπορούσε να αντέξει οικονομικά ένα αυτόνομο σύστημα ψηφιακής καλλιέργειας. Ωστόσο, οι επαγγελματίες χειριστές τεχνολογιών ψηφιοποίησης, θα έχουμε χαμηλότερο κόστος συναλλαγών και εγκατάστασης ανά στρέμμα όταν μπορούμε να εργαστούν σε μεγαλύτερα χωράφια και με μεγάλες εκμεταλλεύσεις. Έτσι, ορισμένες οικονομολογίες μεγέθους θα συγκεντρωθούν σε μεγαλύτερες επιχειρήσεις και πολλοί μικροί αγροτικοί επιχειρηματίες δεν θα υιοθετήσουν την

ψηφιοποίηση της γεωργίας επειδή θα τους είναι δαπανηρή ή πολύ απαιτητική. Παρόλα αυτά, καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η ψηφιακή γεωργία θα έχει μικρότερο αντίκτυπο στη δομή της φάρμας σε σύγκριση με παλιότερες μεταβάσεις (π.χ από το άροτρο στο τρακτέρ).

Επιγραμματικά οφέλη της ψηφιοποίησης παραγωγής:

Η ψηφιακή γεωργία δεν εξοικονομεί εργασία, οπότε, για τον λόγο αυτό οι εκμεταλλεύσεις δεν θα χρειαστεί να επεκταθούν για να αξιοποιήσουν καλύτερα την εργασία κάθε χειριστή ψηφιοποίησης/συνεργάτη κοινωνικού συνεταιρισμού.

Πολλά μικρά αγροκτήματα θα μπορούν να αξιοποιούν την ψηφιοποίηση της παραγωγής τους μέσω της συνεργασίας με κοινωνικούς συνεταιρισμούς, όπως τον δικό μας.

Διαμόρφωση της κοινωνικής συνείδησης εις όφελος των παραγωγών που χρησιμοποιούν διαφανείς και ηθικές μεθόδους παραγωγής, με τη χρήση των νέων τεχνολογιών αλίευσης δεδομένων και διάχυσης στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ενεργοποίηση των παραγωγών στην διαδικασία δημιουργίας προϊόντων υπεραξίας:

- Δημιουργία ψηφιακών προϊόντων, όπως τα δεδομένα από τις καλλιέργειες και τα κτηνοτροφικά δεδομένα.
- Δημιουργία δικτύου οριζόντιων επαγγελματικών φορέων, γύρω από την αγροδιατροφή.
- Δημιουργία πλατφόρμας πιστοποίησης συνθηκών παραγωγής, η οποία θα επιφέρει βελτίωση στις τιμές πώλησης.
- Δημιουργία πλατφόρμας ενημέρωσης περί καλλιεργητικών πρακτικών, η οποία θα δημιουργηθεί από επιστημονικούς φορείς και υλικό ήδη δημοσιευμένο και θα περιλαμβάνει τις βέλτιστες καλλιεργητικές πρακτικές.

Αντί να πληρώνουν αδρά για τη χρήση εμπορικού λογισμικού και ταυτόχρονα να χαρίζουν τα πολύτιμα δεδομένα τους, οι παραγωγοί μπορούν να χρησιμοποιούν λογισμικό, με ελάχιστο κόστος παραμετροποίησης και μηδενικό κόστος χρήσης και κτήσης και να δημιουργούν τις δικές τους, προσπελάσιμες από όλους, βάσεις Μεγάλων Δεδομένων.

Γίνεται εμφανής η ανάγκη για την δημιουργία ανοιχτής πλατφόρμας εκπαίδευσης με φυσική και διαδικτυακή έδρα, όπου σε συνεργασία με εκπαιδευτές και εκπαιδευτικά ιδρύματα θα υλοποιούνται σεμινάρια κατάρτισης των παραγωγών στις νέες τεχνολογίες. Ταυτόχρονα, με συλλογή πληροφοριών από μέρους μας, θα είναι δυνατή η ενημέρωση των παραγωγών για θέματα που άπτονται του κλάδου τους, καθώς έπειτα από συζητήσεις με παραγωγούς σε όλη την Κρήτη, η διάσπαση της πληροφορίας είναι τεράστια και δεν υπάρχει ένα κομβικό σημείο όπου να μπορούν να ενημερωθούν.

Τέλος, πολλοί μικροπαραγωγοί, μερικής απασχόλησης, μολονότι δεν θα βιαστούν να υιοθετήσουν την εξοικονόμηση κόστους, δεν θα εξοντωθούν από τις απώλειες από το υψηλότερο κόστος γης ή από τις χαμηλότερες τιμές των βασικών προϊόντων που προκαλούνται από την ευρεία υιοθέτηση της ακριβείας από άλλους φορείς εκμετάλλευσης. Ο λόγος είναι ότι οι περισσότεροι από αυτούς τους επαγγελματίες αγρότες, οδηγούνται από τον τρόπο ζωής και όχι από το κέρδος - όπως είναι προφανές από το γεγονός ότι οι περισσότεροι χάνουν χρήματα από τη γεωργία και υποστηρίζουν τη γεωργική τους εκμετάλλευση με εισοδήματα εκτός εκμετάλλευσης. Ενισχύεται η διάχυση της διαφάνειας στις καλλιεργητικές πρακτικές και στην πρόσβαση στην πληροφορία.

II. Κοινωνική καινοτομία στην πρωτογενή παραγωγή μέσω της τεχνολογίας

Ποιες είναι οι αναδυόμενες «έξυπνες» γεωργικές καινοτομίες:

Η αποκαλούμενη προσέγγιση "ψηφιακής γεωργίας" είναι εκείνη όπου οι αποφάσεις των γεωργικών εκμεταλλεύσεων ενημερώνονται από τα μεγάλα δεδομένα που συλλέγονται

και κατανοούνται από έξυπνες μηχανές (Wolfert et al., 2017). Αναφέρεται επίσης ως έξυπνη γεωργία, γεωργία ακριβείας ή «Μεγάλα Δεδομένα» (Big Data) στη γεωργία (Bronson & Knezevic, 2016a, 2016b).

Η γεωργία έχει οδηγηθεί εμπειρικά για περισσότερο από έναν αιώνα. Η γεωργία πλέον όμως, θεωρούμε ότι σταδιακά εισέρχεται παγκοσμίως στην "έξυπνη" τεχνολογική "επανάσταση". Την «4^η Γεωργική Επανάσταση», όπως την αποκαλούν. Ως υποστηρικτές των έξυπνων γεωργικών καινοτομιών, γνωρίζουμε ότι αυτά τα εργαλεία εισάγουν μια απίστευτη επιχειρηματική απόδοση στη γεωργία.

Τα "μεγάλα δεδομένα" της έξυπνης γεωργίας διαφέρουν από την απλή ιστορική συλλογή πληροφοριών της δεκαετίας του 1920 ή ακόμα και της δεκαετίας του 1990, τόσο από άποψης του όγκου τους όσο και από την εξελιγμένη -πλέον - αναλυτική ικανότητα των αλγορίθμων των υπολογιστών που γράφονται για να χρησιμοποιούν ογκώδη δεδομένα για τη δημιουργία συγκεκριμένων ή και εντελώς απροσδόκητων στοιχείων, ωφέλιμων για τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Για παράδειγμα, οι αγρότες μπορούν να χρησιμοποιήσουν μεγάλα δεδομένα για να δημιουργήσουν ένα χάρτη εφαρμογής λιπασμάτων που τους επιτρέπει να μεταβάλλουν συνεχώς τα ποσοστά των λιπασμάτων καθώς καλλιεργείται μια καλλιέργεια. Τα μεγάλα δεδομένα πιστεύεται ότι βελτιώνουν τους ανθρώπινους περιορισμούς, έτσι ώστε να αντιπροσωπεύουν μια επανάσταση στην επιστημονική προσέγγιση.

Στην κοινωνική και τεχνολογική καινοτομία την οποία προσβέουμε, οι αξίες είναι ενδημικές στην έννοια και υλοποίηση της καινοτομίας. Αυτό το σκεπτικό είναι αντίθετο με την κυρίαρχη άποψη στην οποία ο σχεδιασμός της καινοτομίας (και σε κάποιο βαθμό η διακυβέρνηση) θεωρείται ως εξαιρετικά τεχνική και αντικειμενική εργασία που αντιμετωπίζει ένα στενό σύνολο πρακτικών προβλημάτων. Οι αγροτικές, κοινωνικές καινοτομίες έχουν στόχο όχι μόνο να επιλύουν προβλήματα σχεδιασμού και αδιαφάνειας, αλλά επίσης να αναπροσαρμόσουν την κοινωνία, προωθώντας συγκεκριμένες κατανομές δύναμης και εξουσίας και δημιουργώντας ορισμένες κοινωνικές πραγματικότητες, απαραίτητες εις βάρος άλλων (π.χ. στα αδιαφανή συστήματα που χρησιμοποιούν οι δύο κολοσσοί: Monsanto Corporation και John Deere). Επομένως, η *κοινωνική αγροτική καινοτομία με το βλέμμα στραμμένο στο μέλλον* απαιτεί ευρείες συζητήσεις από την αρχή της διαδικασίας μέχρι την εφαρμογή της, για τα είδη των κοινωνιών που θέλουμε να επιτρέψουμε (ή να απενεργοποιήσουμε) (Stilgoe et al., 2013).

Οι ψηφιακές τεχνολογίες κοινωνικού προσανατολισμού, συμβάλλουν στη μείωση των ασυμμετριών πληροφόρησης και της αδιαφάνειας μεταξύ διαφόρων φορέων

Ο γεωργικός τομέας δεν δημιουργεί δεδομένα μόνο για δική του χρήση. Οι αγροτικές καινοτομίες με κοινωνικό χαρακτήρα, είναι οι μόνες που μπορούν να βοηθήσουν τον πρωτογενή τομέα να αποδείξει με διαφάνεια τη συμμόρφωση με τους κανονισμούς και την πιστοποίησή τους σε αρκετές περιπτώσεις όπου αυτή είναι αναγκαία, την επιλεξιμότητα για κρατικές και κοινοτικές ενισχύσεις ή απλά να παράσχει καλύτερες και πιο αξιόπιστες πληροφορίες σχετικά με τα χαρακτηριστικά των προϊόντων που αποτιμώνται από τους καταναλωτές. Η ανοικτή συλλογή και η ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με τις δραστηριότητες της πρωτογενούς παραγωγής, υποστηρίζει ένα ευρύ φάσμα νομικών και οικονομικών διεργασιών, αλλά επιτρέπει επίσης τη δημιουργία ενός αποθετηρίου γεωργικών πρακτικών, προσβάσιμων από όλους, που αποδεικνύουν τη συμμόρφωση με κρατικές και κοινοτικές οδηγίες ή με άλλα πρότυπα του ιδιωτικού τομέα.

Ειδικότερα, οι ψηφιακές αγροτικές καινοτομίες ως κοινωνικό αγαθό, μπορούν να διευκολύνουν την διάφανη ιχνηλασιμότητα "από το χωράφι στο πιάτο" με ασφαλή και αξιόπιστο τρόπο και επιπλέον με τα οφέλη προς τους παραγωγούς, επιτρέπει στους καταναλωτές να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες και να δρουν με βάση τις προτιμήσεις τους (προέλευση τροφίμων, γεωργικές πρακτικές ή άλλες κοινωνικοοικονομικές ανησυχίες) με τρόπους που δεν ήταν δυνατό πριν. Ο πρωτογενής τομέας παρέχει επίσης μέσω των ψηφιακών καινοτομιών, σημαντικά στοιχεία για μεταποιητικούς τομείς που δεν παράγουν τρόφιμα, όπως τα κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα και το δέρμα και παρέχει εργαλεία που

επιτρέπουν σε αυτούς τους τομείς να διεξάγουν εκτιμήσεις κύκλου ζωής και μετρήσεις άνθρακα, καθώς και γενικότερα τη δέουσα επιμέλεια.

Τι είδους αγροτική τεχνολογία θέλουμε και ποια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της κοινωνικής καινοτομίας θα μας φτάσουν εκεί;

Οι ψηφιακές τεχνολογίες, όπως είναι σύνηθες, χρησιμοποιούνται από τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής και τους διαχειριστές των μεγάλων εταιρειών τεχνολογίας για τη βελτίωση των ροών πληροφόρησης που απαιτούνται για πολιτικές και κανονισμούς για τους τομείς της γεωργίας και των τροφίμων. Για παράδειγμα, η χρήση απομακρυσμένων αισθητήρων μπορεί να μειώσει τις ασυμμετρίες πληροφόρησης μεταξύ των γεωργών που λαμβάνουν χρηματικές ενισχύσεις και των διαχειριστικών φορέων που είναι υπεύθυνοι για την παρακολούθηση και τον έλεγχο.

Όπως παγκοσμίως έτσι και στην χώρα μας, οι καινοτόμες λύσεις στην αγροτική παραγωγή προωθούνται από μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες οι οποίες έχουν ως απολύτως αποδεκτό στόχο την μεγιστοποίηση του κέρδους τους. Έτσι, επηρεάζουν και κατευθύνουν τους χαράσσοντες την αγροτική πολιτική προς τους στόχους τους. Οι πρακτικές αυτές, στηρίζονται πρωτίστως στην αδιαφάνεια (καθώς το τελικό προϊόν που θέλουν να προωθήσουν, είναι εμπορικά πακέτα που καλύπτονται νόμους προστασίας δικαιωμάτων) από πλευράς του ότι δεν γνωρίζει κανείς τί συλλέγουν, πώς επεξεργάζονται τα δεδομένα και με ποιο τρόπο διασφαλίζονται τα αποτελέσματα που παράγουν άγνωστοι αλγόριθμοι, πώς είναι επωφελή για τον παραγωγό περισσότερο απ' ό,τι για την εταιρεία που τα παράγει.

Όμως, μια τέτοια ερώτηση δεν μπορεί να απαντηθεί τεχνοκρατικά. Αντ' αυτού, η απάντηση σε ερωτήματα που βασίζονται σε αξίες απαιτεί την ευρεία συμμετοχή **των κατόχων δικαιωμάτων** υλοποίησης και χρήσης της καινοτομίας στην αγροτική κοινωνία, κυρίως επειδή οι μηχανικοί παραγωγής και οι τεχνοκράτες παράγοντες της αγροτικής πολιτικής είναι εξειδικευμένοι εμπειρογνώμονες των οποίων η εμπειρία και η κατάρτιση δεν τους εξοπλίζουν για να προβλέψουν τις ευρείες ηθικές και πολιτικές συνέπειες των καινοτομιών (Ottinger & Cohen, 2011, Sarewitz, 2004, Ετήσια, 2004). Σε αντίθεση με τους "ενδιαφερόμενους" (stakeholders) ή όσους συμμετέχουν στη διαδικασία της καινοτομίας, οι **κάτοχοι δικαιωμάτων** θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως εκείνοι για τους οποίους η συνειδητοποίηση της βιωσιμότητάς τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις αποφάσεις διακυβέρνησης.

Ένα παράδειγμα είναι ότι οι κυβερνήσεις μπορούν να χρησιμοποιήσουν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τις τεχνολογίες οπτικοποίησης δεδομένων και άλλες ψηφιακές τεχνολογίες για να επικοινωνήσουν καλύτερα με τον τομέα της γεωργίας και των τροφίμων, να βελτιώσουν τη διαφάνεια των κυβερνητικών διαδικασιών και να εμπλέξουν καλύτερα αυτούς τους τομείς στη χάραξη πολιτικής.

Πώς οι υπεύθυνοι λήψης αποφάσεων για την καινοτομία στην πρωτογενή παραγωγή προβλέπουν και ανταποκρίνονται στις ανάγκες και τις ανησυχίες μιας ευρείας ποικιλίας κατόχων δικαιωμάτων στο σύστημα τροφίμων;

Μια πρόταση, η οποία αντλείται από ένα πεδίο ακαδημαϊκής γνώσης και πρακτικών που ονομάζεται «υπεύθυνη καινοτομία», είναι να οργανωθούν αιτιολογημένες συζητήσεις σχετικά με τις τεχνολογικές ανάγκες και τις ανησυχίες μεταξύ ιστορικά περιθωριοποιημένων παραγόντων, όπως είμαστε εμείς ως φορείς τεχνολογίας Κ.Αλ.Ο. στην πρωτογενή παραγωγή, των συστημάτων τροφίμων και εξεχόντων φορέων λήψης αποφάσεων στην κυβέρνηση. Η υπεύθυνη καινοτομία είναι ένα κεφάλαιο για την καθοδήγηση της καινοτομίας προς κοινωνικά και ηθικά αποδεκτούς στόχους (Stilgoe et al., 2013) με συνδέσμους σε ευρωπαϊκές τεχνολογικές εκτιμήσεις καθώς και στην εταιρική κοινωνική ευθύνη (Iatridis & Schroeder, 2016).

Σε αντίθεση με την εταιρική κοινωνική ευθύνη, η υπεύθυνη καινοτομία έχει ως στόχο να επιδιώξει την αποκατάσταση των ηθικών παραγόντων που συχνά καθίστανται αόρατοι μέσα στο οικοσύστημα της καινοτομίας, συμπεριλαμβανομένων των υφιστάμενων

ανισοτήτων. αυτό σημαίνει ότι, αντίθετα με τις μεθόδους εταιρικής κοινωνικής ευθύνης για την εμπλοκή των «ενδιαφερομένων», η υπεύθυνη καινοτομία δίνει προτεραιότητα στην ένταξη των *κατόχων δικαιωμάτων* που έχουν ιστορικά περιθωριοποιηθεί στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων για την καινοτομία (βλ. Wickson & Carew, 2014). Επίσης, σε αντίθεση με τις τεχνολογικές εκτιμήσεις που εξετάζουν τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα ή τους κινδύνους και τα οφέλη, η υπεύθυνη καινοτομία οδηγεί σε ευρύτερες και αξιόπιστες έρευνες για καινοτομίες στην κοινωνία.

Συνεπώς η φράση της «υπεύθυνης αγροτικής καινοτομίας» μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει πιθανές συζευκτικές και συνεκτικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων που θα μπορούσαν να συμβάλουν στη δημιουργία ενδυνάμωσης και δικαιοσύνης μέσω των σημερινών καλλιεργητικών και παραγωγικών μετασχηματισμών που οδηγούν στην ενσωμάτωση της ψηφιακής καινοτομίας.

Ανάμεσα σε αυτά για τις έξυπνες γεωργικές καινοτομίες είναι και ερωτήματα σχετικά με την αγροτική ζωή και τη δικαιοσύνη στα τρόφιμα: Τι είδους αγροτικές κοινωνίες επιθυμούμε να διατηρήσουν οι κοινωνίες μας; Ποιες αγροτικές στρατηγικές είναι σημαντικές για τους πολίτες; Βεβαίως, οι πρόσφατες εκθέσεις στο επίπεδο των Ηνωμένων Εθνών υποδεικνύουν την ανάγκη για μια "πολυ-λειτουργική" προσέγγιση στην παραγωγή τροφίμων σε συστήματα τροφίμων σε όλο τον κόσμο (βλ. IPES-Food, 2016). Οι ερωτήσεις που βασίζονται σε αξίες θα πρέπει να επικεντρωθούν, ως κανονιστικό ζήτημα, σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων σχετικών με την ψηφιακή γεωργία, οι οποίες θα περιλαμβάνουν εκτός από τεχνοκράτες και διαμορφωτές πολιτικής, τους κοινωνικούς παράγοντες της πραγματικής πρωτογενούς παραγωγής.

Η ατάκα στην Παγκόσμια Έκθεση του 1939 ήταν: "Η επιστήμη ανακαλύπτει, η τεχνολογία δημιουργεί, ο άνθρωπος προσαρμόζεται." Αλλά οι καινοτομίες δεν πέφτουν από τον ουρανό. Ορισμένοι άνθρωποι ελέγχουν τις κατευθύνσεις της καινοτομίας, μέσα στα πολιτικά οικονομικά πλαίσια και, κυρίως, στις πολιτιστικές αξίες. Αυτή τη στιγμή (ή ακόμη και χθες) είναι η στιγμή να χρησιμοποιηθούν οι διαδικασίες ψηφιακής αγροτικής καινοτομίας χωρίς κοινωνικούς αποκλεισμούς για να αντικατοπτρίζουν κριτικά τα ευρύτερα πλαίσια της ψηφιακής καινοτομίας στην πρωτογενή παραγωγή - πριν παγιωθούν συστήματα που θα είναι αδύνατο να ανατραπούν (Bowker & Star, 1999, Bronson, 2015).

Έρευνα Δράσης

Η οικογένεια της έρευνας δράσης περιλαμβάνει διαφορετικές προσεγγίσεις αναφορικά με τις μεθόδους, μεθοδολογίες που ακολουθεί, διακριτές ικανότητες για την άσκησή τους και θεωρίες που τις υποστηρίζουν. Οι Coghlan and Brydon-Miller (2014) αποτυπώνουν 21 διακριτές μεθοδολογίες έρευνας δράσης:

- Arts-Based Action Research
- Classroom-Based Action Research
- Collaborative Action Research
- Critical Participatory Action Research
- Critical Utopian Action Research
- Feminist Participatory Action Research
- First Person Action Research
- Development Action Research
- Educational Action Research
- Insider Action Research
- Inter-Organizational Action Research
- Online Action Research
- Participatory Action Research

- Large-Group Action Research
- Pragmatic Action Research
- Second Person Action Research
- Technical Action Research
- Theological Action Research
- Third Person Action Research
- Systemic Action Research
- Youth Participatory Action Research

Η μεθοδολογία a la Chackland που ακολουθήσαμε στην έρευνά μας είναι από τους θεωρητικούς και πρακτικούς πυλώνες της Συστημικής Έρευνας Δράσης (Systemic Action Research) που βασίζεται στη συστημική σκέψη και στη Θεωρία της Πολυπλοκότητας. Ο Burns (Burns, 2014, p. 748) περιγράφει τη συγκεκριμένη μεθοδολογία “ως μη εστιάζουσα τόσο στα ίδια τα κοινωνικά, οικονομικά και οργανωσιακά συστήματα αλλά στη συστημική κατανόηση της αλλαγής”. Αυτό τη διαφοροποιεί από άλλες μορφές έρευνας δράσης ιδίως μεγάλης κλίμακας. Η Συστημική Έρευνα Δράσης βασίζεται ιδίως στις εργασίες των Lewin, Foucault και Chackland.

Η μεθοδολογία έρευνα δράσης του Checkland όπως και οι άλλες μεθοδολογίες και προσεγγίσεις λειτουργούν συμπληρωματικά για την κατανόηση και επίλυση προβλημάτων στοχεύοντας στην αλλαγή. Παρουσιάζει διαφορές στα ακολουθούμενα στάδια της, όπως αποτυπώνεται ιδίως στο 7^ο κεφάλαιο της διατριβής από τη μεθοδολογία της Gibson-Graham, όπως παρατίθεται από τους Γριτζά και Τζέκου:

Μεγάλη σημασία έχει εδώ η συμμετοχή στο πρόγραμμα ως ερευνητών της κοινότητας, ατόμων από το χώρο των εναλλακτικών εγχειρημάτων [Π]ρέπει να δείχνει καθαρά ότι οι τοπικές οικονομικές δραστηριότητες είναι ποικίλες και έτσι να παρέχει ένα πλαίσιο στο οποίο να μπορούν να ενταχθούν διαφορετικές οικονομικές ταυτότητες σε μια λογική αναγνώρισης της συμβολής όλων των ανθρώπων σε μια ποικίλη οικονομία (Γριτζάς και Τζέκου, 2015, σ. 150).

Τα στάδια της έρευνας δράσης a la Gibson-Graham (2006a, Fig. 25 p. 132) περιλαμβάνουν:

Έρευνα Δράσης Checkland	Έρευνα Δράσης Gibson – Graham
1. Η μη δομημένη κατάσταση του Προβλήματος	1. Η ιχνηλάτηση της πρακτικής οικονομικής γνώσης
2. Η εκφρασμένη κατάσταση του Προβλήματος	2. Η αναγνώριση των θετικών και οικονομικών στοιχείων των υπάρχοντων αναπραστάσεων
3. Βασικοί ορισμοί σχετικών συστημάτων	3. Η δημιουργία νέων αναπραστάσεων μέσω ενός κοινοτικού οικονομικού ελέγχου
4. Νοητικά Μοντέλα	4. Καταγραφή εμπνευσμένων παραδειγμάτων κοινοτικών επιχειρήσεων ή δραστηριοτήτων
5. Σύγκριση (2) και (4)	5. Δημιουργία χώρων ταυτότητας
6. Εφικτές Επιθυμητές αλλαγές	6. Δρώντας πάνω στις ταυτότητες εντός της οικονομίας της κοινότητας
7. Δράσεις Βελτίωσης του προβλήματος	

Παράρτημα 2: CAFsocial : α) το Μοντέλο Αυτοαξιολόγησης CAFsocial και β) τα αποτελέσματα της έρευνας στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου

Το παρόν παράρτημα αποτελείται από 2 βασικές ενότητες. Το Μοντέλο Αυτοαξιολόγησης CAF_{social} και τα αποτελέσματα της έρευνας στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού Παπάγου όπως αποτυπώθηκαν συνοπτικά στο 8ο Κεφάλαιο.

Το Μοντέλο Αυτοαξιολόγησης CAF_{social}

Για την αποτύπωση του μοντέλου χρησιμοποιήθηκε το υλικό του CAF 2013, Σκοπός είναι λόγω και της ελεύθερης χρήσης του μοντέλου, η ανάπτυξη μιας εκδοχής του κατάλληλης για Φορείς Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας γενικά και για μια Τράπεζα Χρόνου ειδικότερα. Το μοντέλο μπορεί να προσαρμοστεί εύκολα για να καλύψει τις ανάγκες οργανωσιακής αυτό-αξιολόγησης Κοιν.Σ.Επ, Κοι.Σ.Π.Ε, συνεταιρισμών, Α.Μ.Κ.Ε και άλλων φορέων ενταγμένων στο Μητρώο Κοινωνικής και Αλληλεγγύης Οικονομίας του Υπουργείου Εργασίας, Κοινωνικής Πρόνοιας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης, είτε εκτός στον ευρύτερο χώρο της Κ.Α.Λ.Ο.

Το μοντέλο είναι λειτουργικό και για Ιδρύματα.

Το περιεχόμενο του πρότυπου CAF_{social}

Ορισμός. Το Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης (ΚΠΑ) είναι ένα εργαλείο διοίκησης ολικής ποιότητας που αναπτύχθηκε από τον δημόσιο τομέα για το δημόσιο τομέα, εμπνευσμένο από το Πρότυπο Αριστείας του Ευρωπαϊκού Ιδρύματος για τη Διοίκηση Ποιότητας (European Foundation Quality Management – EFQM). Βασίζεται στην παραδοχή ότι τα άριστα αποτελέσματα ως προς την οργανωσιακή απόδοση, τους πολίτες και την κοινωνία είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ηγεσία που καθοδηγεί τη στρατηγική και το σχεδιασμό, το ανθρώπινο δυναμικό, τις συνεργασίες, τους πόρους και τις διοικητικές διαδικασίες. Το ΚΠΑ αποτελεί μια ολιστική προσέγγιση της ανάλυσης της οργανωσιακής απόδοσης, προσεγγίζοντάς την από διαφορετικές οπτικές ταυτόχρονα.

Η παρούσα έκδοση CAF_{social} (Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης για φορείς Κ.Α.Λ.Ο.) αφορά στην εφαρμογή του ΚΠΑ σε Τράπεζες Χρόνου / φορείς συμπληρωματικών νομισμάτων. Δυνητικά, μπορεί να αναπτυχθεί / προσαρμοστεί στις κοινωνικές επιχειρήσεις, αλλά και για λοιπούς φορείς Κ.Α.Λ.Ο., αποτελώντας ένα ισχυρό και εύχρηστο εργαλείο ολικής ποιότητας με έμφαση στο κοινωνικό αποτύπωμά των οργανώσεων αυτών, βελτιώνοντας τη βιωσιμότητά τους και τη συμβολή τους στη βιώσιμη ανάπτυξη..

Κύρια επιδίωξη CAFsocial.

Το CAF_{social} (ΚΠΑ) διατίθεται δωρεάν και προσφέρεται σαν ένα εύκολο στη χρήση εργαλείο για να βοηθήσει τις δημόσιες οργανώσεις σε όλη την Ευρώπη στη χρήση τεχνικών διαχείρισης ποιότητας για τη βελτίωση της απόδοσης. Το ΚΠΑ έχει σχεδιαστεί για να χρησιμοποιηθεί σε όλο το δημόσιο τομέα και μπορεί να εφαρμοστεί στις δημόσιες οργανώσεις, σε ευρωπαϊκό, εθνικό/ομοσπονδιακό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

Το CAF_{social} φιλοδοξεί να συμβάλει σε μια ολοκληρωμένη διαδικασία βελτίωσης στο πλαίσιο μιας Τράπεζας Χρόνου και έχει πέντε βασικούς στόχους:

1. να εισάγει τις Τράπεζες Χρόνου στην κουλτούρα της αριστείας και στις αρχές της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας,

2. να τις οδηγήσει προοδευτικά σε έναν ολοκληρωμένο κύκλο ποιότητας (ΠΕΕΑ), ο οποίος αποτελείται από τα στάδια του Προγραμματισμού, της Εκτέλεσης, του Ελέγχου και της Ανάδρασης,
3. να διευκολύνει την αυτο-αξιολόγηση μιας Τράπεζα Χρόνου, ώστε να αποτυπωθεί επαρκώς η υφιστάμενη κατάσταση και να προσδιοριστούν δράσεις βελτίωσης,
4. να αποτελέσει τη γέφυρα μεταξύ των διαφορετικών προτύπων που χρησιμοποιούνται στη διοίκηση ποιότητας στο δημόσιο, τον ιδιωτικό τομέα και τον κοινωνικό τομέα,
5. να διευκολύνει τη συγκριτική μάθηση μεταξύ των φορέων και οργανώσεων της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας.

Η δομή των εννέα κριτηρίων προσδιορίζει τα κύρια σημεία που πρέπει να ληφθούν υπόψη σε οποιαδήποτε οργανωσιακή ανάλυση. Τα κριτήρια 1 έως 5 αφορούν στις διοικητικές/διαχειριστικές πρακτικές μιας Τράπεζας Χρόνου, τις λεγόμενες Προϋποθέσεις. Οι προϋποθέσεις καθορίζουν το τι κάνει μια Τράπεζα Χρόνου και πώς προσεγγίζει τις εργασίες που της έχουν ανατεθεί, ώστε να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα.

Στα κριτήρια 6 έως 9, τα Αποτελέσματα που επιτυγχάνει η Τράπεζα Χρόνου ως προς τα μέλη, την κοινωνία, την κοινωνική ευθύνη και τους σημαντικούς τομείς της απόδοσης υπολογίζονται με τη χρήση εκτιμήσεων και μετρήσεων της απόδοσης.

Τα 9 κριτήρια χωρίζονται σε 28 υποκριτήρια, τα οποία προσδιορίζουν τα κύρια ζητήματα που πρέπει να ληφθούν υπόψη όταν αξιολογείται μια Τράπεζα Χρόνου. Το περιεχόμενο κάθε υποκριτηρίου επεξηγείται μέσω παραδειγμάτων. Κάθε παράδειγμα αναφέρεται σε ένα πεδίο της διοικητικής πρακτικής, ώστε να διερευνηθεί πώς η διοίκηση ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις που απορρέουν από το εκάστοτε υπο-κριτήριο. Στα παραδείγματα αυτά αποτυπώνεται ένας μεγάλος αριθμός καλών πρακτικών από όλη την Ευρώπη. Παρά το ότι δεν αφορούν σε όλα τα κριτήρια το σύνολο των οργανώσεων, πολλά από αυτά χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής κατά τη διάρκεια της αυτό-αξιολόγησης. Η ενσωμάτωση των συμπερασμάτων από την αξιολόγηση των κριτηρίων των Προϋποθέσεων και των Αποτελεσμάτων στις διοικητικές πρακτικές αποτελεί τον αέναο κύκλο της κοινωνικής καινοτομίας και της μάθησης που συνοδεύει τις οργανώσεις στην πορεία τους προς την αριστεία.

Αλληλένδετες λειτουργίες στο πλαίσιο του προτύπου

Η ολιστική προσέγγιση βάσει της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας και του CAF_{social} δεν σημαίνει μόνο ότι αξιολογούνται προσεκτικά οι λειτουργίες της Τράπεζας Χρόνου, αλλά, επίσης, ότι όλα τα συστατικά στοιχεία της Τράπεζας Χρόνου αλληλοεξαρτώνται μεταξύ τους.

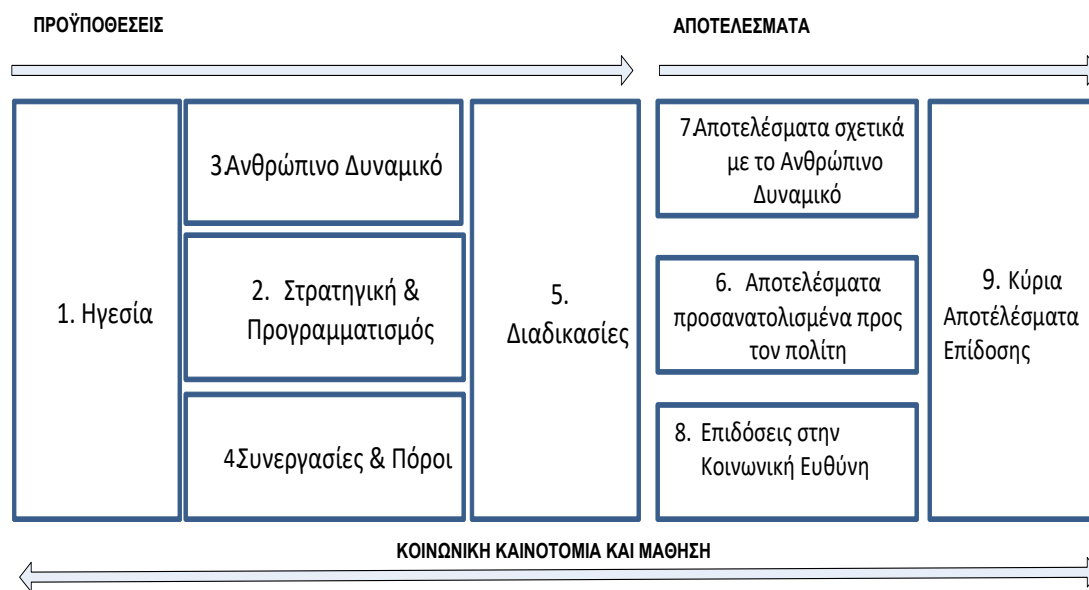
Ένας διαχωρισμός θα μπορούσε να γίνει μεταξύ:

- της σχέσης αιτίου – αποτελέσματος, δηλαδή μεταξύ του αριστερού τμήματος του προτύπου (προϋποθέσεις – αιτίες) και του δεξιού τμήματος (αποτελέσματα – συνέπειες) και
- της ολιστικής σχέσης μεταξύ των αιτιών (προϋποθέσεων).

Διασύνδεση μεταξύ του αριστερού και του δεξιού τμήματος του προτύπου: έγκειται στη σχέση αιτίου-αποτελέσματος μεταξύ των Προϋποθέσεων (αιτιών) και των Αποτελεσμάτων (συνεπειών), καθώς επίσης και στην αλληλεπίδραση από το τελευταίο προς το πρώτο.

Η επαλήθευση των διασυνδέσεων αιτίου-αποτελέσματος είναι θεμελιώδους σημασίας για την αυτο-αξιολόγηση, στο πλαίσιο της οποίας, η Τράπεζα Χρόνου πρέπει πάντοτε να ελέγχει τη συνέπεια μεταξύ ενός δεδομένου αποτελέσματος (ή μιας σειράς ομοιογενών αποτελεσμάτων) και της «τεκμηρίωσης» που έχει προκύψει από τα σχετικά κριτήρια και υποκριτήρια που αφορούν στις προϋποθέσεις. Η συνέπεια αυτού του τύπου είναι μερικές φορές δύσκολο να επαληθευθεί από τη στιγμή που, εξαιτίας του ολιστικού χαρακτήρα της οργάνωσης, οι διαφορετικές αιτίες (Προϋποθέσεις) αλληλεπιδρούν μεταξύ τους κατά την παραγωγή Αποτελεσμάτων. Σε κάθε περίπτωση, η ύπαρξη κατάλληλης ανάδρασης από τα αποτελέσματα που εμφανίζονται στο δεξιό τμήμα (και αντιστοιχούν) στο ανάλογο τμήμα της αριστερής στήλης, θα πρέπει να επαληθευθεί κατά την αξιολόγηση.

Διασύνδεση μεταξύ των κριτηρίων και των υπο-κριτηρίων των Προϋποθέσεων: από τη στιγμή που η ποιότητα των αποτελεσμάτων καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τον τύπο και την ένταση των σχέσεων μεταξύ των Προϋποθέσεων, αυτό το είδος σχέσης πρέπει να ερευνηθεί κατά την αυτο-αξιολόγηση. Στην πραγματικότητα, η ένταση των σχέσεων ποικίλλει μεταξύ των διαφορετικών οργανώσεων και η φύση των εν λόγω σχέσεων καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα της Τράπεζας Χρόνου εν προκειμένω. Οι σχέσεις προφανώς δεν περιορίζονται στο επίπεδο των κριτηρίων. Αρκετά συχνά ουσιώδεις αλληλεπιδράσεις/σχέσεις διαμορφώνονται στο επίπεδο των υπο-κριτηρίων.

Σχήμα Π.2.1: Το Μοντέλο CAF_{social} (Τζουβελέκας 2018)

Οι 8 Βασικές Αρχές της Αριστείας.

Το ΚΠΑ, ως εργαλείο της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας, συμμορφώνεται με τις θεμελιώδεις έννοιες της αριστείας όπως αυτές είχαν αρχικά οριστεί από το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα Διοίκησης Ποιότητας (EFQM), τις ενσωματώνει στην ορολογία του δημοσίου τομέα/ στο πλαίσιο του ΚΠΑ και αποσκοπεί στη βελτίωση της απόδοσης των δημοσίων οργανώσεων βάσει αυτών των εννοιών. Οι αρχές αυτές κάνουν τη διαφορά ανάμεσα στις παραδοσιακές οργανώσεις και σε εκείνη που είναι προσανατολισμένη στην Ολική Ποιότητα. Οι Βασικές Αρχές έχουν εφαρμογή και στην Τράπεζα Χρόνου.

Σχήμα Π.2.2: Οι 8 Βασικές Αρχές της Αριστείας

Αρχή 1: Προσανατολισμός στα αποτελέσματα

Η Τράπεζα Χρόνου επικεντρώνεται σε αποτελέσματα, τα οποία πρέπει να είναι προς όφελος όλων των ενδιαφερομένων (δημόσιες αρχές, πολίτες, συνεργάτες και μέλη της Τράπεζας Χρόνου) σε συνάρτηση με τους στόχους που έχουν τεθεί.

Αρχή 2: Εστίαση στα μέλη

Η Τράπεζα Χρόνου επικεντρώνεται στις ανάγκες τόσο των υφιστάμενων όσο και των δυνητικών μελών, προωθώντας την ενεργό συμμετοχή τους στην ανάπτυξη των προϊόντων και των υπηρεσιών της Τράπεζας Χρόνου και στη βελτίωση της απόδοσής της.

Αρχή 3: Ηγεσία και σταθερότητα ως προς τον σκοπό

Αυτή η αρχή συνδυάζει την συλλογική ηγεσία που έχει όραμα και έμπνευση και τον σκοπό που παραμένει σταθερός σε ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον. Η συλλογική ηγεσία (πχ συντονιστικό όργανο) καθιερώνει με σαφήνεια την αποστολή, το όραμα και τις αξίες. Παράλληλα, δημιουργεί και διατηρεί το εσωτερικό περιβάλλον στο οποίο τα μέλη έχουν τη δυνατότητα να συμμετάσχουν πλήρως στην υλοποίηση των στόχων της Τράπεζας Χρόνου. Η συλλογική ηγεσία αναδεικνύει την κοινωνική και οικονομική οργάνωση που βασίζεται στην αειφορία και στις ανθρώπινες σχέσεις με ισότητα, αλληλεγγύη και συνεργασία.

Αρχή 4: Διαχείριση μέσω διαδικασιών και γεγονότων

Σύμφωνα με την αρχή αυτή, το επιθυμητό αποτέλεσμα επιτυγχάνεται πιο ουσιαστικά όταν οι σχετικοί πόροι και οι δραστηριότητες αντιμετωπίζονται ως διαδικασία και οι αποτελεσματικές αποφάσεις βασίζονται στην ανάλυση των δεδομένων και των πληροφοριών.

Αρχή 5: Ανάπτυξη και συμμετοχή του ανθρώπινου δυναμικού

Το ανθρώπινο δυναμικό (μέλη) αποτελεί την πεμπτούσια της Τράπεζας Χρόνου. Η πλήρης συμμετοχή των μελών επιτρέπει την πλήρη αξιοποίηση των ικανοτήτων του προς όφελος της Τράπεζας Χρόνου. Η συνεισφορά των μελών θα πρέπει να μεγιστοποιείται μέσω της ανάπτυξης και της συμμετοχής, καθώς και μέσω της δημιουργίας ενός περιβάλλοντος, που θα

διέπεται από κοινές αξίες και κλίμα εμπιστοσύνης, διαφάνειας, ενδυνάμωσης και αναγνώρισης.

Αρχή 6: Συνεχής μάθηση, κοινωνική καινοτομία και βελτίωση

Η αριστεία αποτελεί πρόκληση για το ισχύον καθεστώς και ενεργοποιεί την αλλαγή μέσα από τη συνεχή μάθηση, προκειμένου να δημιουργηθούν ευκαιρίες βελτίωσης. Επομένως, η συνεχής βελτίωση θα πρέπει να αποτελεί μόνιμο στόχο της Τράπεζας Χρόνου.

Αρχή 7: Ανάπτυξη συνεργασιών

Οι Τ.Χ χρειάζονται και άλλες οργανώσεις (δημόσιες, κοινωνικές, ιδιωτικές) για να πετύχουν τους στόχους τους. Κατά συνέπεια, θα πρέπει να αναπτύσσουν και να διατηρούν συνεργασίες που φέρουν προστιθέμενη αξία. Η Τ.Χ και οι «προμηθευτές» της διέπονται από σχέση αλληλεξάρτησης. Στο πλαίσιο αυτό, αναπτύσσεται μια αμοιβαία επωφελής σχέση, η οποία ενισχύει την ικανότητα και των δύο μερών να δημιουργούν προστιθέμενη αξία.

Αρχή 8: Κοινωνική ευθύνη

Οι Τ.Χ πρέπει να αναλάβουν το κομμάτι της κοινωνικής ευθύνης που τους αναλογεί. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να σέβονται την οικολογική βιωσιμότητα και να προσπαθούν να ανταποκριθούν στις μεγάλες προσδοκίες και τις απαιτήσεις της τοπικής και της παγκόσμιας κοινότητας. Οι παραπάνω αρχές της Αριστείας έχουν ενσωματωθεί στη δομή του προτύπου ΚΠΑ. Παράλληλα, η συνεχής βελτίωση βάσει των εννέα κριτηρίων θα οδηγήσει την οργάνωση σε ένα υψηλό επίπεδο ωριμότητας σε βάθος χρόνου. Κάθε μια αρχή αποτελείται από τέσσερα επίπεδα ωριμότητας τα οποία καθορίζουν την πορεία μιας Τράπεζας Χρόνου προς την αριστεία.

Η σπουδαιότητα της τεκμηρίωσης και των μετρήσεων

Η αυτο-αξιολόγηση και η βελτίωση των Τ.Χ καθίσταται πολύ δύσκολη χωρίς αξιόπιστη πληροφόρηση για τις διαφορετικές λειτουργίες τους, ανάλογα με τη φύση τους, το εύρος δραστηριοτήτων τους, το μέγεθός τους. Το ΚΠΑ μπορεί να ενισχύει τις Τ.Χ ως προς τη συλλογή και τη χρήση πληροφοριών, αλλά πολύ συχνά αυτές οι πληροφορίες δεν είναι διαθέσιμες σε μια πρώτη αυτο-αξιολόγηση. Για αυτό το λόγο το ΚΠΑ αντιμετωπίζεται συχνά ως μέτρηση που ξεκινά από μηδενική βάση. Υποδεικνύει τις σημαντικές περιοχές για την έναρξη της μέτρησης. Όσο περισσότερο η Τράπεζα βρίσκεται σε μια διαδικασία συνεχούς βελτίωσης, τόσο περισσότερο θα συλλέγει και θα διαχειρίζεται την πληροφορία με συστηματικό και προοδευτικό τρόπο, και στο εσωτερικό και στο εξωτερικό περιβάλλον.

Κοινή γλώσσα και γλωσσάριο

Πολλές οργανώσεις αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην κατανόηση της ορολογίας του μάνατζμεντ. Το ΚΠΑ δημιουργεί μια κοινή γλώσσα που επιτρέπει στο προσωπικό και στην ηγεσία μιας οργάνωσης να συζητούν μεταξύ τους οργανωσιακά θέματα με εποικοδομητικό τρόπο. Μέσω αυτής της απλής και κατανοητής γλώσσας, προωθείται ο διάλογος και η συγκριτική μάθηση. Το προσαρμοσμένο γλωσσάριο που βρίσκεται στο τέλος του εγχειρίδιου υποστηρίζει ακριβώς τα παραπάνω και προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν παρερμηνείες, παρέχει έναν πιο ακριβή ορισμό των βασικών όρων και εννοιών. Στο σημείο αυτό να υπενθυμίσουμε ότι το ΚΠΑ αναπτύχθηκε ως ένα εργαλείο για χρήση από τις Δημόσιες Διοικήσεις στην Ευρώπη στο πρότυπο του EFQM. Πιστεύουμε ότι η χρήση του ΚΠΑ και του Social CAF μπορεί να συμβάλει σε μια κοινή γλώσσα ανάμεσα στη δημόσια διοίκηση, στην κοινωνία των πολιτών και στις κοινωνικές πρωτοβουλίες και εγχειρήματα.

Πώς χρησιμοποιείται το μοντέλο CAF^{social}

Κάθε Τ.Χ ή φορέας κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας έχει την ελευθερία να εφαρμόσει το πρότυπο ΚΠΑ προσαρμοσμένο στις ιδιαιτερότητές της και σε εξαιρετικές περιστάσεις. Εντούτοις, συνιστάται η εφαρμογή της δομής του μοντέλου με τα 9 κριτήρια και

τα 28 υποκριτήρια ως έχουν, καθώς και η χρήση ενός από τα φύλλα αξιολόγησης, ώστε να εφαρμοστεί όλη η διαδικασία σύμφωνα με τις κατευθυντήριες γραμμές που δίνονται.

Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή

Η χρήση του προτύπου CAF_{social} είναι μια μαθησιακή διαδικασία για κάθε οργάνωση. Ωστόσο, τα διδάγματα που αντλήθηκαν κατά τη διάρκεια αρκετών ετών εφαρμογής μπορούν να ωφελήσουν κάθε νέο χρήστη. Ως εκ τούτου, έχει καταρτιστεί ένα σχέδιο εφαρμογής το οποίο αποτελείται από 10 βήματα και αντισταθμίζει τις συμβουλές των εθνικών εμπειρογνομόνων του ΚΠΑ, με σκοπό να βοηθήσει τις οργανώσεις να το χρησιμοποιήσουν με τον πιο αποδοτικό και αποτελεσματικό τρόπο. Τα κύρια σημεία αναφέρονται παρακάτω. Περισσότερες λεπτομέρειες παρατίθενται εντός του εγχειριδίου.

Ο ρόλος του συστήματος βαθμολόγησης

Αν και ο εντοπισμός των δυνατών σημείων και των πεδίων που χρειάζονται βελτίωση και των σχετικών δράσεων βελτίωσης αποτελούν τα πιο σημαντικά αποτελέσματα της αυτο-αξιολόγησης, το σύστημα βαθμολόγησης του ΚΠΑ έχει μια ιδιαίτερη λειτουργία. Παρ' όλα αυτά, δεν θα πρέπει να δίνεται έμφαση σε αυτό.

Η βαθμολόγηση κάθε κριτηρίου και υποκριτηρίου του προτύπου ΚΠΑ έχει 4 κύριους στόχους:

1. να δώσει μια ένδειξη για την κατεύθυνση που πρέπει να ακολουθήσει η Τράπεζα Χρόνου ως προς τις δράσεις βελτίωσης,
2. να μετρήσει την πρόοδο της Τ.Χ.,
3. να εντοπίσει τις καλές πρακτικές, όπως αυτές προσδιορίζονται από την υψηλή βαθμολογία για τις Προϋποθέσεις και για τα Αποτελέσματα,
4. να βοηθήσει ώστε να εξευρεθούν οι κατάλληλοι εταίροι από τους οποίους η Τράπεζα Χρόνου μπορεί να πάρει μαθήματα.

Προτείνονται δύο τρόποι βαθμολόγησης: ο «απλός τρόπος βαθμολόγησης μέσω ΚΠΑ» και ο «αναλυτικός-παραμετροποιημένος τρόπος βαθμολόγησης». Περισσότερες πληροφορίες δίνονται στην αντίστοιχη ενότητα.

Κριτήρια Προϋποθέσεων

Τα κριτήρια 1 – 5 σχετίζονται με τις διαχειριστικές πρακτικές της οργάνωσης, τις λεγόμενες προϋποθέσεις λειτουργίας της. Οι προϋποθέσεις αυτές καθορίζουν το τι κάνει η Τράπεζα Χρόνου και πώς προσεγγίζει το έργο της, ώστε να επιτύχει τα επιθυμητά αποτελέσματα. Η αξιολόγηση των δράσεων που συνδέονται με τις προϋποθέσεις απόδοσης θα πρέπει να βασίζονται στην Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων.

Κριτήριο 1: Ηγεσία

Το Κριτήριο 1 εστιάζει στη συμπεριφορά των προσώπων που είναι ιδίως υπεύθυνα για την Τράπεζα Χρόνου: στη συλλογική ηγεσία (συντονιστικό όργανο). Το έργο του είναι σύνθετο. Ως καλοί ηγέτες, θα πρέπει να διασφαλίσουν τη σαφήνεια και τη συνοχή του σκοπού της Τράπεζας Χρόνου. Οι συντονιστές/τριες, θα πρέπει να δημιουργήσουν ένα περιβάλλον στο οποίο η Τράπεζα Χρόνου και τα μέλη της να μπορούν να επιτύχουν την άριστη απόδοση καθώς και να διασφαλίσουν τη λειτουργία ενός κατάλληλου μηχανισμού καθοδήγησης. Ως διαμεσολαβητές, θα πρέπει να υποστηρίζουν τα μέλη και να διασφαλίζουν αποτελεσματικές σχέσεις με όλα τα εμπλεκόμενα μέρη.

Αξιολόγηση

Σκεφτείτε τι κάνει το Συντονιστικό Όργανο της Τράπεζας Χρόνου για να:

Υποκριτήριο 1.1

Δώσει μια σαφή κατεύθυνση αναπτύσσοντας την αποστολή, το όραμα και τις αξίες της

Η συλλογική ηγεσία διασφαλίζει ότι η Τράπεζα Χρόνου καθοδηγείται από σαφή αποστολή, όραμα και βασικές αξίες. Τούτο σημαίνει ότι αναπτύσσει την αποστολή (γιατί υπάρχουμε;

/ποια είναι η αποστολή που έχουμε;), το όραμα (πού θέλουμε να πάμε; /ποια είναι η φιλοδοξία μας;) και τις αξίες (τι καθοδηγεί τη συμπεριφορά μας;) που απαιτούνται για την μακροπρόθεσμη επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου, τα διαδίδει στα μέλη της και εξασφαλίζει την υλοποίησή τους. Κάθε Τράπεζα Χρόνου χρειάζεται αξίες που διαμορφώνουν το πλαίσιο για όλες τις δραστηριότητές της – αξίες που ευθυγραμμίζονται με την αποστολή και το όραμά της. Αλλά επιπλέον, πρέπει να δοθεί προσοχή σε κάποιες αξίες που έχουν ιδιαίτερη σημασία για μια Τράπεζα Χρόνου ή ομοειδή φορέα της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας. Οι Τράπεζες Χρόνου διέπονται από αξίες όπως η δημοκρατία, η έμφαση στον άνθρωπο, η διαφορετικότητα και η ισότητα των φύλων, η κοινωνική ευθύνη και η καταπολέμηση των διακρίσεων: αξίες που ταυτόχρονα αποτελούν πρότυπο και για το σύνολο της κοινωνίας. Η συλλογική ηγεσία εκφράζοντας την Ολομέλεια δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την ενσάρκωση των αξιών αυτών.

Παραδείγματα:

1. Η διαμόρφωση και η ανάπτυξη της αποστολής και του οράματος της Τράπεζας Χρόνου και η συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών και των μελών.
  2. Η καθιέρωση ενός αξιακού πλαισίου το οποίο ευθυγραμμίζεται με την αποστολή και το όραμα της Τράπεζας Χρόνου και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο αξιών του κοινωνικού τομέα.
  3. Η διασφάλιση ότι η αποστολή, το όραμα, οι αξίες, οι στρατηγικοί και επιχειρησιακοί στόχοι θα κοινοποιηθούν σε όλα τα μέλη και στα ενδιαφερόμενα μέρη.
  4. Η αναθεώρηση ανά τακτά χρονικά διαστήματα της αποστολής, του οράματος και των αξιών, ενσωματώνοντας τις συντελούμενες αλλαγές στο εξωτερικό περιβάλλον. (π.χ. κοινωνικό – πολιτιστικό, οικονομικό, πολιτικό, τεχνολογικό (ανάλυση PEST) και δημογραφικό περιβάλλον).
  5. Η ανάπτυξη ενός συστήματος διαχείρισης που αποτρέπει την αντιδεοντολογική συμπεριφορά, αλλά υποστηρίζει τα μέλη στην αντιμετώπιση ηθικών διλημμάτων που τυχόν ανακύπτουν όταν διαφορετικές αξίες της Τράπεζας Χρόνου βρίσκονται σε σύγκρουση.
  6. Η ενδυνάμωση της αμοιβαίας εμπιστοσύνης, της αφοσίωσης και του σεβασμού μεταξύ της συλλογικής ηγεσίας και των μελών (π.χ. με την παρακολούθηση της συνέχειας της αποστολής, του οράματος και των αξιών και με την εκ νέου αξιολόγηση και εισαγωγή κανόνων καλής ηγεσίας).
- (Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκρίτήριο 1.2

Διαχειριστεί την Τράπεζα Χρόνου την απόδοση και τη συνεχή βελτίωση της

Η συλλογική ηγεσία αναπτύσσει, εφαρμόζει και παρακολουθεί το σύστημα διαχείρισης της Τράπεζας Χρόνου. Μια κατάλληλη οργανωσιακή δομή με σαφείς αρμοδιότητες, οριοθετημένη διαχείριση, υποστήριξη και βασικές διαδικασίες, θα πρέπει να εξασφαλίζουν την αποτελεσματική υλοποίηση της στρατηγικής της Τράπεζας Χρόνου σχετικά με τις εκροές και τα αποτελέσματα. Η διοίκηση αποτελεσμάτων βασίζεται σε καθορισμένους, μετρήσιμους στόχους, οι οποίοι αντανακλούν τις εκροές και τα αποτελέσματα των δράσεων της Τράπεζας Χρόνου. Τα ολοκληρωμένα συστήματα διαχείρισης της απόδοσης συνδυάζουν τις εκροές και τα αποτελέσματα με τους πόρους για να καταστήσουν δυνατή την καθοδήγηση με λογική τεκμηρίωση. Με τον τρόπο αυτό, είναι δυνατή η συστηματική επανεξέταση των επιδόσεων και των αποτελεσμάτων. Η συλλογική ηγεσία είναι υπεύθυνη για τη βελτίωση της απόδοσης. Προετοιμάζεται για το μέλλον οργανώνοντας τις απαραίτητες αλλαγές και για την εκπλήρωση της αποστολής της Τράπεζας Χρόνου. Η έναρξη της διαδικασίας συνεχούς βελτίωσης αποτελεί βασικό στόχο της διοίκησης ποιότητας. Η συλλογική ηγεσία θέτει τις βάσεις για συνεχή βελτίωση εξασφαλίζοντας ένα περιβάλλον ανοιχτό στην κοινωνική καινοτομία και την μάθηση.

Παραδείγματα:

1. Ο καθορισμός των κατάλληλων δομών (λειτουργίες, καθήκοντα και αρμοδιότητες) και η εξασφάλιση ενός συστήματος για τη διοίκηση των διαδικασιών και των συνεργασιών

σύμφωνα με τη στρατηγική, το σχεδιασμό, τις ανάγκες και τις προσδοκίες των ενδιαφερόμενων μερών.

2. Ο εντοπισμός και ο ορισμός προτεραιοτήτων για τις απαραίτητες αλλαγές όσον αφορά στη δομή, την απόδοση και τη διαχείριση της Τράπεζας Χρόνου.

3. Ο καθορισμός μετρήσιμων στόχων και αποτελεσμάτων για όλους τους τομείς της Τράπεζας, σύμφωνα με τις διαφοροποιημένες ανάγκες των μελών εξισορροπώντας παράλληλα ανάγκες και προσδοκίες των ενδιαφερομένων μερών.

4. Η ανάπτυξη ενός συστήματος διαχείρισης της πληροφορίας με τη χρήση δεδομένων από το σύστημα διαχείρισης κινδύνου, από το σύστημα εσωτερικού ελέγχου (π.χ. Εξισορροπημένη Βαθμολόγηση).

5. Η εφαρμογή των αρχών της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας και η εγκατάσταση συστημάτων διαχείρισης ποιότητας/πιστοποιήσεων, όπως είναι, πρότυπα κοινωνικής αναφοράς, το πρότυπο ΚΠΑ ή το πρότυπο Αριστείας EFQM ή το ISO:9001.

6. Η δημιουργία κατάλληλων συνθηκών για τη διαχείριση έργου, τη διαχείριση διαδικασιών και την ομαδική εργασία.

7. Η δημιουργία συνθηκών για αποτελεσματική εσωτερική και εξωτερική επικοινωνία, με την επικοινωνία να αποτελεί έναν από τους πιο σημαντικούς και κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας μιας οργάνωσης.

8. Η παρουσίαση της δέσμευσης του συντονιστικού οργάνου για συνεχή οργανωσιακή βελτίωση και κοινωνική καινοτομία μέσω της προώθησης μιας νοοτροπίας καινοτομίας, καθώς και για συνεχή βελτίωση, ενθαρρύνοντας με αυτό τον τρόπο την ανατροφοδότηση από τα μέλη.

9. Η επικοινωνία των λόγων που υπαγορεύουν πρωτοβουλίες αλλαγής και της αναμενόμενης επίδρασής τους στα μέλη και τα ενδιαφερόμενα μέρη.

(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 1.3

Υποκινήσει και να υποστηρίξει τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου και να δράσει ως πρότυπο

Το συντονιστικό όργανο παρακινεί και υποστηρίζει τα μέλη μέσω της συμπεριφοράς του. Ενεργώντας ως πρότυπο, ενσαρκώνει τους καθορισμένους στόχους και αξίες, ενθαρρύνοντας τα μέλη να ενεργήσουν κατά τον ίδιο τρόπο. Τα μέλη υποστηρίζονται από το συντονιστικό όργανο στην επίτευξη των στόχων τους κατά τη διεκπεραίωση των εργασιών τους. Μια συλλογική ηγεσία που συμπεριφέρεται με διαφάνεια και βασίζεται στην αμοιβαία ανατροφοδότηση, την εμπιστοσύνη και την ανοιχτή επικοινωνία, παρέχει κίνητρα στο ανθρώπινο δυναμικό για να συνεισφέρει στην επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου. Εκτός από τα παραπάνω ζητήματα συμπεριφοράς, κρίσιμοι παράγοντες για την υποκίνηση και την υποστήριξη των μελών είναι δυνατόν, επίσης, να αναζητηθούν στην συλλογική ηγεσία και στο σύστημα διοίκησης. Η εκχώρηση αρμοδιοτήτων και καθηκόντων, συμπεριλαμβανομένης της λογοδοσίας, αποτελεί την κύρια βάση για την παροχή κινήτρων στα μέλη. Οι ευκαιρίες για προσωπική ανάπτυξη και μάθηση, καθώς και η αναγνώριση και επιβράβευση αποτελούν, επίσης, παράγοντες κινητοποίησης.

Παραδείγματα:

1. Η συλλογική ηγεσία μέσω της παραδειγματικής συμπεριφοράς λειτουργεί σύμφωνα με τους καθορισμένους στόχους και αξίες.

2. Η προώθηση κουλτούρας αμοιβαίας εμπιστοσύνης και σεβασμού μεταξύ του συντονιστικού οργάνου και της Ολομέλειας μέσα από την ανάληψη προληπτικών μέτρων για την αντιμετώπιση κάθε είδους διακρίσεων.

3. Η τακτική ενημέρωση και διαβούλευση με τα μέλη για σημαντικά ζητήματα που σχετίζονται με την οργάνωση.

4. Η υποστήριξη των μελών στην υλοποίηση των καθηκόντων τους, των σχεδίων και των στόχων, προκειμένου να επιτευχθεί το σύνολο των στόχων της Τράπεζας Χρόνου.

5. Η παροχή ανατροφοδότησης σε όλα τα μέλη με στόχο τη βελτίωση της απόδοσης των ομάδων και των προσώπων.

6. Η ενθάρρυνση, η υποστήριξη και η ενδυνάμωση των μελών μέσω της εκχώρησης αρμοδιοτήτων και καθηκόντων, συμπεριλαμβανομένης και της λογοδοσίας.
7. Η προώθηση μιας νοοτροπίας μάθησης και η ενθάρρυνση των μελών στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων τους.
8. Ο σεβασμός και το ενδιαφέρον για τις προσωποποιημένες ανάγκες των μελών και τις ιδιαίτερες συνθήκες της ζωής τους.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 1.4

Διαχειρίζεται αποτελεσματικά τις σχέσεις με τοπικούς και δημόσιους φορείς, άλλες ομάδες κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας

Η συλλογική ηγεσία είναι υπεύθυνη για τη διαχείριση των σχέσεων με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη που σχετίζονται με την Τράπεζα Χρόνου ή τις δραστηριότητές της. Η Τράπεζα Χρόνου δεν λειτουργεί στο κενό όπως και καμία οργάνωση είτε του κοινωνικού, είτε του δημόσιου, είτε του ιδιωτικού τομέα. Στο πλαίσιο αυτό η Τράπεζα Χρόνου βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με το ευρύτερο περιβάλλον. Οι σχέσεις με τους ανωτέρω φορείς (ενδιαφερόμενα μέρη) αποτελούν συχνά έναν από τους καθοριστικούς παράγοντες επιτυχίας και βιωσιμότητας της οργάνωσης και πρέπει να λαμβάνεται σοβαρά υπόψη στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή της στρατηγικής και των επιχειρησιακών λειτουργιών της Τράπεζας Χρόνου.

Παραδείγματα:

1. Η εκπόνηση μελέτης, στην οποία θα καταγράφονται οι σημαντικότερες υφιστάμενες και μελλοντικές ανάγκες των ενδιαφερομένων μερών, και η διάδοση του περιεχομένου της μελέτης στην Τράπεζα Χρόνου.
2. Ο προσδιορισμός και η ενσωμάτωση πολιτικών που είναι σημαντικές για την Τράπεζα Χρόνου.
3. Η διασφάλιση ότι οι στόχοι και οι σκοποί σχετικά με τις εκροές και τα αποτελέσματα της Τράπεζας Χρόνου συμβαδίζουν με τις αποφάσεις της Ολομέλειας.
4. Η πιθανή συμμετοχή άλλων ενδιαφερομένων μερών στο σχεδιασμό ή και ανάπτυξη του συστήματος διοίκησης της Τράπεζας Χρόνου.
5. Η ανάπτυξη και η διατήρηση των συνεργασιών και των δικτύων με ενδιαφερόμενα μέρη (πολίτες, φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, ομάδες συμφερόντων και επαγγελματικές ενώσεις, εκπροσώπους από τον τομέα της βιομηχανίας, άλλες δημόσιες αρχές κλπ).
6. Η συμμετοχή στις δραστηριότητες των επαγγελματικών ενώσεων, των αντιπροσωπευτικών οργανώσεων και των ομάδων συμφερόντων.
7. Η καλλιέργεια και η ενίσχυση της ευαισθητοποίησης της Τράπεζας Χρόνου για τα κοινά, καθώς επίσης του σεβασμού και της αναγνώρισης από την κοινωνία τόσο της Τράπεζας Χρόνου όσο και των υπηρεσιών της.
8. Η ανάπτυξη μιας λογικής για την προώθηση, προβολή και διάδοση προϊόντων και υπηρεσιών, η οποία είναι προσανατολισμένη στα ενδιαφερόμενα μέρη.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Κριτήριο 2: Στρατηγική και Προγραμματισμός

Η εφαρμογή της αποστολής και του οράματος απαιτεί την αποσαφήνιση της πορείας που θέλει να ακολουθήσει η Τράπεζα Χρόνου, τον καθορισμό των στόχων που πρέπει να επιτευχθούν και τον τρόπο με τον οποίο θέλει να αποτιμήσει την πρόοδο. Απαιτείται, δηλαδή, μια ξεκάθαρη στρατηγική. Η Τράπεζα Χρόνου όταν θέτει στρατηγικούς στόχους πρέπει να κάνει επιλογές και να θέτει προτεραιότητες με βάση τις ανάγκες των μελών της καθώς και τις ανάγκες των ενδιαφερομένων μερών, λαμβάνοντας υπόψη τους πόρους που έχει στη διάθεσή της. Η στρατηγική καθορίζει τις εκροές (προϊόντα και υπηρεσίες) και τα αποτελέσματα (επιπτώσεις) που θέλει να πετύχει, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τους κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας. Η στρατηγική πρέπει να μετουσιωθεί σε σχέδια, προγράμματα, επιχειρησιακούς σκοπούς και μετρήσιμους στόχους, έτσι ώστε να μπορεί να εκτελεστεί με

επιτυχία. Η παρακολούθηση και η καθοδήγηση θα πρέπει να είναι μέρος του προγραμματισμού και, ταυτόχρονα, θα πρέπει να δοθεί προσοχή στην ανάγκη για εκσυγχρονισμό και καινοτομία, ενισχύοντας, έτσι, τη βελτίωση της λειτουργίας της οργάνωσης. Η αυστηρή παρακολούθηση της εφαρμογής της στρατηγικής και του προγραμματισμού θα πρέπει να οδηγεί στην επικαιροποίηση και την αναπροσαρμογή τους, όποτε αυτό κρίνεται αναγκαίο.

Αξιολόγηση

Σκεφτείτε τι κάνει η Τράπεζα Χρόνου για να:

Υποκριτήριο 2.1

Συλλέξει πληροφορίες για τις παρούσες και τις μελλοντικές ανάγκες των μελών της και άλλων ενδιαφερομένων μερών καθώς και πληροφορίες σχετικές με την συλλογική ηγεσία της

Ο κύκλος «Προγραμματισμός – Εκτέλεση – Έλεγχος – Ανάδραση» (ΠΕΕΑ) διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση και την εφαρμογή της στρατηγικής και του προγραμματισμού σε μια Τράπεζα Χρόνου. Ξεκινάει συλλέγοντας αξιόπιστες πληροφορίες σχετικά με τις παρούσες και τις μελλοντικές ανάγκες που έχουν όλα τα εμπλεκόμενα μέρη, καθώς και σχετικά με τις εκροές, τα αποτελέσματα και τις εξελίξεις στο εξωτερικό περιβάλλον. Οι πληροφορίες αυτές είναι απαραίτητες για την υποστήριξη της διαδικασίας του στρατηγικού και επιχειρησιακού προγραμματισμού. Κομβικής σημασίας, επίσης, είναι η δρομολόγηση των προγραμματισμένων βελτιώσεων στην απόδοση της Τράπεζας Χρόνου. Σύμφωνα με την προσέγγιση ΠΕΕΑ, πρέπει να διεξάγονται αξιολογήσεις, σε τακτική βάση, από κοινού με τα ενδιαφερόμενα μέρη, προκειμένου να εντοπίζονται οι μεταβαλλόμενες ανάγκες τους και η ικανοποίηση αυτών. Η ποιότητα αυτών των πληροφοριών και η συστηματική ανάλυση της ανατροφοδότησης από τα ενδιαφερόμενα μέρη αποτελεί προαπαιτούμενο για την ποιότητα των επιδιωκόμενων αποτελεσμάτων.

Παραδείγματα:

1. Προσδιορισμός όλων των κύριων/σημαντικών ενδιαφερομένων μερών και διάδοση των αποτελεσμάτων στο σύνολο της Τράπεζας Χρόνου.
  2. Συστηματική συγκέντρωση, ανάλυση και επισκόπηση πληροφοριών σχετικά με τα εμπλεκόμενα μέρη, τις ανάγκες τους, τις προσδοκίες τους και την ικανοποίησή τους.
  3. Τακτική συλλογή, ανάλυση και επισκόπηση πληροφοριών σχετικά με σημαντικές μεταβλητές όπως είναι οι πολιτικο - νομικές, κοινωνικο – πολιτιστικές, περιβαλλοντολογικές, οικονομικές, τεχνολογικές και δημογραφικές εξελίξεις.
  4. Συστηματική συγκέντρωση πληροφοριών που αφορούν στη διαχείριση όπως είναι οι πληροφορίες που αφορούν στην απόδοση της Τράπεζας Χρόνου.
  5. Συστηματική ανάλυση των δυνατών και αδύνατων σημείων (π.χ. διάγνωση της εφαρμογής της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας με βάση το ΚΠΑ ή πρότυπα κοινωνικής αναφοράς), συμπεριλαμβανομένων των απειλών και των ευκαιριών (π.χ. ανάλυση με βάση τα Δυνατά και Αδύνατα σημεία, Ευκαιρίες και Απειλές – SWOT, διαχείριση κινδύνων).
- (Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 2.2

Αναπτύξει τη στρατηγική και τον προγραμματισμό λαμβάνοντας υπόψη τις πληροφορίες που έχουν συλλεχθεί

Ως «ανάπτυξη στρατηγικής» νοείται ο καθορισμός των στρατηγικών στόχων της Τράπεζας Χρόνου σύμφωνα με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων μερών και το όραμα της συλλογικής ηγεσίας, συμπεριλαμβανομένης και της πληροφόρησης που έχει το συντονιστικό όργανο στη διάθεσή του καθώς και τις πληροφορίες για τις εξελίξεις στο εξωτερικό περιβάλλον. Οι στρατηγικές προτεραιότητες και οι αποφάσεις που λαμβάνονται από το συντονιστικό όργανο σχετικά με την στρατηγική του θα πρέπει να διασφαλίζουν σαφείς στόχους σχετικά με τις εκροές και τα αποτελέσματα, καθώς και τα μέσα για την επίτευξή τους. Η κοινωνική ευθύνη της Τράπεζας Χρόνου θα πρέπει να αντικατοπτρίζεται στην στρατηγική της. Ο

προγραμματισμός περιλαμβάνει μια συνειδητή και μεθοδική προσέγγιση που καθοδηγεί την οργάνωση σε όλα τα επίπεδα για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων. Η οριοθέτηση των στόχων και ο προσδιορισμός των συνθηκών που πρέπει να πληρούνται για την επίτευξη των στρατηγικών στόχων – σύμφωνα με μια ορθή ανάλυση και διαχείριση κινδύνων – διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διασφάλιση της αποτελεσματικής εφαρμογής και της παρακολούθησης. Οι δείκτες και τα συστήματα παρακολούθησης αποτελεσμάτων που χρησιμοποιούνται στην μεταγενέστερη φάση εκτέλεσης, πρέπει να προσδιορίζονται κατά τη φάση του προγραμματισμού.

Το πλαίσιο για τη μέτρηση των αποτελεσμάτων που πρόκειται να αξιολογηθούν σύμφωνα με τα προσανατολισμένα στους πολίτες κριτήρια (κριτήριο 6), στο ανθρώπινο δυναμικό (κριτήριο 7), στην κοινωνική ευθύνη (κριτήριο 8) και απόδοση (κριτήριο 9) διαμορφώνεται μέσω της επεξεργασίας των σχεδίων δράσης και των στρατηγικών.

Παραδείγματα:

1. Η μετατροπή της αποστολής και του οράματος σε στρατηγικούς στόχους (μακροπρόθεσμους και μεσοπρόθεσμους) και επιχειρησιακούς στόχους (συγκεκριμένους και βραχυπρόθεσμους) και δράσεις που βασίζονται σε μια ορθή ανάλυση κινδύνου.
  2. Η συμμετοχή των ενδιαφερόμενων μερών στην ανάπτυξη της στρατηγικής και του σχεδιασμού, στην εξισορρόπηση και στην ιεράρχηση των προσδοκιών και των αναγκών τους.
  3. Η αξιολόγηση των υφιστάμενων εργασιών σε επίπεδο εκρών (παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες) και αποτελεσμάτων (επίδραση στην κοινωνία) καθώς και της ποιότητας των στρατηγικών και επιχειρησιακών σχεδίων.
  4. Η διασφάλιση της διαθεσιμότητας των πόρων για την ανάπτυξη και την επικαιροποίηση της στρατηγικής της Τράπεζας Χρόνου.
  5. Η ανάπτυξη της πολιτικής για την κοινωνική ευθύνη και την ενσωμάτωσή της στη στρατηγική και τον προγραμματισμό της Τράπεζας Χρόνου.
- (Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 2.3

Διαδώσει και να εφαρμόσει τη στρατηγική και τον προγραμματισμό σε όλη τη Τράπεζα Χρόνου και να την αναθεωρεί σε τακτική βάση

Η ικανότητα της Τράπεζας Χρόνου να αναπτύσσει τη στρατηγική της εξαρτάται από την ποιότητα των σχεδίων και των προγραμμάτων που εξειδικεύουν τους στόχους και τα αναμενόμενα αποτελέσματα από κάθε τομέα οργάνωσης (ανάπτυξη δικτύου, Πληροφορική κλπ) και από τα μέλη. Επομένως, τα ενδιαφερόμενα μέρη και τα μέλη πρέπει να είναι καλά ενημερωμένα για τους σκοπούς και τους στόχους που τους αφορούν προκειμένου να εξασφαλιστεί μια αποτελεσματική και ομοιόμορφη εφαρμογή της στρατηγικής. Η οργάνωση θα πρέπει να αναπτύσσει στρατηγική για κάθε οργανωτικό επίπεδο. Η διοίκηση θα πρέπει να διασφαλίζει ότι εφαρμόζονται ορθές διαδικασίες, ορθή διαχείριση έργου και προγράμματος και ορθός σχεδιασμός των οργανωτικών δομών, ώστε να διασφαλίζεται η αποτελεσματική και έγκαιρη εφαρμογή της στρατηγικής. Η Τράπεζα Χρόνου θα πρέπει να παρακολουθεί συστηματικά και με κριτικό πνεύμα την εφαρμογή της στρατηγικής και τον σχεδιασμό της, να προσαρμόζει τις πρακτικές και τις διαδικασίες της όταν απαιτείται, ή να προχωρά στην αναθεώρηση και παραμετροποίηση τους, αν χρειάζεται.

Παραδείγματα:

1. Η εφαρμογή της στρατηγικής και του προγραμματισμού, μέσα από τον καθορισμό προτεραιοτήτων, τον προσδιορισμό χρονοδιαγραμμάτων και τον σχεδιασμό των κατάλληλων διαδικασιών και έργων και την οργανωσιακή δομή.
2. Η μετατροπή των στρατηγικών και επιχειρησιακών στόχων της Τράπεζας Χρόνου σε προγράμματα δράσης και έργα σχετικά με τις λειτουργικές περιοχές δράσης και τα μέλη της.
3. Η ανάπτυξη σχεδίων και προγραμμάτων με στόχους και αποτελέσματα για κάθε λειτουργική περιοχή με δείκτες που καθορίζουν το επίπεδο της αλλαγής που πρέπει να επιτευχθεί (αναμενόμενα αποτελέσματα).
4. Η αποτελεσματική επικοινωνία προκειμένου να διαδοθούν οι στόχοι, τα σχέδια και τα καθήκοντα της Τράπεζας Χρόνου.

5. Η ανάπτυξη και εφαρμογή μεθόδων για την παρακολούθηση, τη μέτρηση και/ή την αξιολόγηση της απόδοσης της Τράπεζας Χρόνου ανά τακτά χρονικά διαστήματα σε όλες τις λειτουργίες, προκειμένου να εξασφαλιστεί η εφαρμογή της στρατηγικής.
6. Η ανάπτυξη και η εφαρμογή μεθόδων για τη μέτρηση της απόδοσης της Τράπεζας Χρόνου σε όλα τα επίπεδα, ως προς τη σχέση μεταξύ εισροών και εκροών (αποδοτικότητα) και μεταξύ εκροών και αποτελεσμάτων (αποτελεσματικότητα).
7. Η εκτίμηση της ανάγκης για αναδιοργάνωση και βελτίωση των στρατηγικών και των μεθόδων σχεδιασμού από κοινού με τα εμπλεκόμενα μέρη.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 2.4

Σχεδιάσει, εφαρμόσει και επικαιροποιήσει το πρόγραμμα για την κοινωνική καινοτομία και την αλλαγή.

Μια αποτελεσματική οργάνωση χρειάζεται να καινοτομεί και να αναθεωρεί τις πρακτικές της, προκειμένου να ανταποκριθεί σε νέες προσδοκίες των χρηστών υπηρεσιών της, να βελτιώσει την ποιότητα των υπηρεσιών και να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τα κόστη.

Η καινοτομία μπορεί να επέλθει με διάφορους τρόπους:

- μέσω της εφαρμογής καινοτόμων μεθόδων και διαδικασιών για την παροχή υπηρεσιών ή αγαθών π.χ. με την συμμετοχή των μελών και των χρηστών υπηρεσιών στη διαδικασία σχεδιασμού και στη διαδικασία παροχής υπηρεσιών,
- με νέες μεθόδους διαχείρισης,
- με την εισαγωγή καινοτόμων υπηρεσιών ή αγαθών που έχουν υψηλότερη προστιθέμενη αξία για τα μέλη.

Η φάση του σχεδιασμού είναι ζωτικής σημασίας: για μεταγενέστερες αποφάσεις, για την επιχειρησιακή πλευρά της «παροχής» υπηρεσιών και για την αξιολόγηση των ίδιων των καινοτομιών. Ως εκ τούτου, αποτελεί ευθύνη του συντονιστικού οργάνου να υιοθετήσει και να εμψυχήσει μια ανοικτή στάση υποστήριξης των προτάσεων για βελτίωση, από όπου κι αν προέρχονται.

Για τις Τράπεζες Χρόνου, όπως και των άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, καθοριστικής σημασίας είναι η ανάπτυξη και εφαρμογή κοινωνικών καινοτομιών, καινοτομιών που δίνουν λύσεις σε κοινωνικό επίπεδο με κριτήριο όχι το κέρδος, αλλά τη συμβολή στην κοινωνία, στο περιβάλλον και στη βιώσιμη τοπική ή και ευρύτερα ανάπτυξη που σέβεται τον άνθρωπο. Η κοινωνική καινοτομία αποσκοπεί στη συστημική αλλαγή σε όφελος της κοινωνίας.

Παραδείγματα:

1. Η δημιουργία και η ανάπτυξη μιας νέας νοοτροπίας/ετοιμότητας για καινοτομία μέσω της επιμόρφωσης, της συγκριτικής μάθησης και της δημιουργίας εργαστηρίων μάθησης.
2. Η συστηματική παρακολούθηση των εσωτερικών δεικτών/κινήτρων αλλαγής και των εξωτερικών απαιτήσεων για καινοτομία και αλλαγή.
3. Η διαβούλευση με τα εμπλεκόμενα μέρη για την προβλεπόμενη διαδικασία εκσυγχρονισμού και καινοτομίας και την υλοποίησή της.
4. Η εξασφάλιση της ανάπτυξης ενός αποδοτικού συστήματος διοίκησης αλλαγών (π.χ. διαχείριση έργου, συγκριτική αξιολόγηση και συγκριτική μάθηση, πιλοτικά προγράμματα, παρακολούθηση και υποβολή εκθέσεων, εφαρμογή του κύκλου Προγραμματισμός – Εκτέλεση – Έλεγχος – Ανάδραση (ΠΕΕΑ)).
5. Η εξασφάλιση της διαθεσιμότητας των απαραίτητων πόρων, ώστε να υλοποιούνται οι σχεδιαζόμενες αλλαγές.
6. Η προώθηση της χρήσης εργαλείων ηλεκτρονικής διακυβέρνησης προκειμένου να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και να ενισχυθεί η διαφάνεια και η αλληλεπίδραση μεταξύ της Τράπεζας Χρόνου και των μελών.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Κριτήριο 3: Ανθρώπινο Δυναμικό

Το ανθρώπινο δυναμικό είναι το σημαντικότερο κεφάλαιο μιας οργάνωσης και ιδίως της Τράπεζας Χρόνου. Η Τ.Χ διαχειρίζεται, αναπτύσσει και απελευθερώνει τις ικανότητες και όλες τις δυνατότητες των μελών της σε προσωπικό και οργανωτικό επίπεδο, ώστε να υποστηρίζει τη στρατηγική και τον προγραμματισμό της, καθώς και την αποτελεσματική λειτουργία των διαδικασιών της. Ο σεβασμός και η δικαιοσύνη, ο ανοιχτός διάλογος, η ενδυνάμωση, η ανταμοιβή και η αναγνώριση, η φροντίδα και η παροχή ενός ασφαλούς και υγιούς περιβάλλοντος είναι θεμελιώδη στοιχεία για την εξασφάλιση της αφοσίωσης και της συμμετοχής των προσώπων στην πορεία προς την αριστεία. Η βελτίωση της ανάπτυξης της συλλογικής ηγεσίας, η διαχείριση ταλέντων και ο στρατηγικός προγραμματισμός της διατήρησης και ανάπτυξης των μελών αποτελούν κρίσιμους παράγοντες, δεδομένου ότι οι άνθρωποι αποτελούν συχνά τη μεγαλύτερη επένδυση μιας οργάνωσης, πόσο μάλλον μιας Τράπεζας Χρόνου. Στο πλαίσιο της διαχείρισης ολικής ποιότητας, είναι σημαντικό να συνειδητοποιήσουμε ότι μόνο τα ικανοποιημένα μέλη μπορούν να κρατήσουν βιώσιμη την Τράπεζα Χρόνου. Πρέπει να θυμόμαστε ότι τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου είναι συμπαράγωγοι. Παραγωγοί και χρήστες υπηρεσιών. Είναι σημαντικό τα μέλη να διακρίνουν και να αναπτύσσουν τις ικανότητές τους, τόσο ως παραγωγοί, όσο και ως χρήστες των υπηρεσιών με σκοπό τη διαρκή βελτίωση της Τράπεζας Χρόνου και επακόλουθα τη βιωσιμότητα της.

Αξιολόγηση

Σκεφτείτε τι κάνει η Τράπεζα Χρόνου για να:

Υποκριτήριο 3.1

Προγραμματίζει, συνεργαστεί και βελτιώσει το ανθρώπινο δυναμικό με διαφάνεια σε συνάρτηση με τη στρατηγική και τον προγραμματισμό της.

Συστατικό στοιχείο του στρατηγικού προγραμματισμού μιας Τ.Χ πρέπει να αποτελεί η στρατηγική και ολοκληρωμένη προσέγγιση της διατήρησης και ανάπτυξης των ανθρώπων της (μελών εν προκειμένω) και της κουλτούρας που επικρατεί σε αυτή. Η αποτελεσματική διατήρηση και ανάπτυξη των μελών επιτρέπει την παραγωγική συνεισφορά στη συνολική αποστολή και στο όραμα της Τράπεζας Χρόνου, καθώς και στην εκπλήρωση των στόχων. Το εν λόγω υποκριτήριο αποτιμά αν η Τράπεζα Χρόνου ευθυγραμμίζει τους στρατηγικούς της στόχους με τα μέλη, έτσι ώστε αυτοί να εντοπίζονται, να αναπτύσσονται, να χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά και να βελτιώνονται με διαφανή τρόπο. Διερευνά τον τρόπο με τον οποίο η Τράπεζα Χρόνου επιτυγχάνει να προσελκύσει και να κρατά μέλη ικανά να παράγουν και να προσφέρουν προϊόντα και υπηρεσίες σύμφωνα με τους στόχους που έχουν καθοριστεί στη στρατηγική και στα προγράμματα δράσης, λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες και τις προσδοκίες τους. Περιλαμβάνει τακτικές αναλύσεις των υφιστάμενων και των μελλοντικών αναγκών σε νέα μέλη, καθώς και την ανάπτυξη και εφαρμογή ενός σχεδίου διατήρησης και ανάπτυξης μελών με αντικειμενικά κριτήρια όσον αφορά την κατανομή αρμοδιοτήτων, των προσφερόμενων υπηρεσιών, την οικονομική λειτουργία κλπ .

Παραδείγματα:

1. Η ανάλυση ανά τακτά χρονικά διαστήματα των υφιστάμενων και των μελλοντικών αναγκών σε μέλη συνεκτιμώντας τις ανάγκες και τις προσδοκίες των εμπλεκόμενων μερών και τη στρατηγική της Τράπεζας Χρόνου.

2. Η ανάπτυξη και η εφαρμογή μιας πολιτικής για τη διοίκηση του ανθρώπινου δυναμικού που βασίζεται στη στρατηγική και τον προγραμματισμό της οργάνωσης, λαμβάνοντας υπόψη τις μελλοντικές αρμοδιότητες καθώς και τις κοινωνικές πτυχές (π.χ. ίσες ευκαιρίες, διαφορετικότητα των φύλων και πολιτισμική διαφοροποίηση, απασχόληση των προσώπων με ειδικές ανάγκες).

3. Η διασφάλιση επαρκούς και κατάλληλου ανθρώπινου δυναμικού (πρόσληψη, κατανομή, εξέλιξη) ώστε να επιτευχθεί η αποστολή καθώς και η εξισορρόπηση καθηκόντων και αρμοδιοτήτων.

4. Η ανάπτυξη και η υλοποίηση μιας σαφούς πολιτικής που περιλαμβάνει αντικειμενικά κριτήρια αναφορικά με τις προσλήψεις, τις προαγωγές, τις αμοιβές, τις επιβραβεύσεις και την κατανομή των διοικητικών λειτουργιών.
5. Η υποστήριξη μιας κουλτούρας υψηλής απόδοσης (π.χ. με την καθιέρωση διαφανών συστημάτων αμοιβής/αναγνώρισης με βάση αποτελέσματα).
6. Η επίδειξη ιδιαίτερης προσοχής στους ανθρώπινους πόρους που απαιτούνται για την ανάπτυξη και τη λειτουργία υπηρεσιών ηλεκτρονικής διακυβέρνησης και υπηρεσιών δικτύου (π.χ. παρέχοντας την απαραίτητη κατάρτιση και το απαραίτητο πλαίσιο).
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 3.2

Προσδιορίζει, αναπτύξει και χρησιμοποιήσει τις ικανότητες των μελών εναρμονίζοντας τις προσωπικές επιδιώξεις με τους σκοπούς της.

Ένα σημαντικό συστατικό του κριτηρίου 3 είναι η αξιολόγηση του πώς η Τράπεζα Χρόνου προσδιορίζει, αναπτύσσει και διατηρεί τις ικανότητες των μελών της. Όταν η Τράπεζα Χρόνου δημιουργεί το πλαίσιο εκείνο που επιτρέπει στους ανθρώπους να αναπτύξουν συνεχώς τις προσωπικές τους ικανότητες, να αναλαμβάνουν μεγαλύτερη ευθύνη και περισσότερες πρωτοβουλίες, το ανθρώπινο δυναμικό συμβάλλει ενεργά στην ανάπτυξη του εργασιακού χώρου. Κάτι τέτοιο μπορεί να επιτευχθεί αν διασφαλιστεί ότι οι προσωπικοί στόχοι απόδοσης των μελών συνδέονται με τους στρατηγικούς στόχους της Τράπεζας Χρόνου καθώς και με τη συμμετοχή τους σε σχέδια που σχετίζονται με την κατάρτιση, τα κίνητρα και την επιβράβευση. Στην πράξη, η προϋπόθεση αυτή μπορεί να συνοψισθεί σε μια στρατηγική με βάση τις ικανότητες, η οποία περιγράφει την ανάγκη για ανάπτυξη των ικανοτήτων των μελών και τις μεθόδους που πρέπει να εφαρμοστούν προς αυτήν την κατεύθυνση (π.χ. εκμάθηση από τη/το συν-μέλος, εναλλαγή αρμοδιοτήτων, επιμόρφωση).

Παραδείγματα:

1. Ο προσδιορισμός των υφιστάμενων ικανοτήτων των μελών ως προς τις γνώσεις, τις δεξιότητες και τη συμπεριφορά σε ατομικό και οργανωτικό επίπεδο και συστηματική σύγκριση αυτών με τις ανάγκες της Τράπεζας Χρόνου.
2. Η διαβούλευση, η συζήτηση, η διαμόρφωση και η διάδοση της στρατηγικής για την ανάπτυξη των ικανοτήτων. Αυτό αφορά σε ένα συνολικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα βασισμένο στις υφιστάμενες και μελλοντικές ανάγκες σε οργανωτικές και ατομικές δεξιότητες.
3. Η ανάπτυξη, η από κοινού συμφωνία και η αναθεώρηση των σχεδίων προσωπικής κατάρτισης και ανάπτυξης όλων των μελών ή/και ομάδων εργαζομένων, λαμβάνοντας υπόψη την προσβασιμότητα των μελών με μερική απασχόληση και των προσώπων σε άδεια μητρότητας και πατρότητας. Τα ατομικά σχέδια ανάπτυξης ικανοτήτων μπορούν να αποτελέσουν μέρος μιας συνέντευξης για την ανάπτυξη του εργαζομένου, η οποία μπορεί να εξελιχθεί σε βήμα συζήτησης για αμοιβαία ανάδραση και ανταπόκριση στις προσδοκίες.
4. Η ανάπτυξη διοικητικών και ηγετικών δεξιοτήτων καθώς και ικανοτήτων χειρισμού των σχέσεων αναφορικά με τα μέλη.
5. Η καθοδήγηση και η υποστήριξη των νέων μελών (π.χ. με την καθοδήγηση, την επίβλεψη και την παροχή εξατομικευμένων συμβουλών από έμπειρους εργαζόμενους).
6. Η ανάπτυξη και η προώθηση σύγχρονων μεθόδων επιμόρφωσης (π.χ. με πολυμέσα, κατάρτιση στο χώρο της εργασίας, ηλεκτρονική μάθηση, μέσα κοινωνικής δικτύωσης).
7. Ο σχεδιασμός δραστηριοτήτων εκπαίδευσης και η ανάπτυξη τεχνικών επικοινωνίας στα πεδία της διαχείρισης κινδύνων και της σύγκρουσης συμφερόντων, στη διαχείριση της διαφορετικότητας, στην ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου και της ακεραιότητας ή της ηθικής.

8. Η αξιολόγηση των επιπτώσεων της επιμόρφωσης και των προγραμμάτων ανάπτυξης στο χώρο εργασίας και διάδοση του περιεχομένου στους συναδέλφους σε σχέση με το κόστος των δραστηριοτήτων μέσω της παρακολούθησης και της ανάλυσης κόστους/οφέλους.
9. Η επανεξέταση της αναγκαιότητας για την προώθηση της γυναικείας σταδιοδρομίας και η διαμόρφωση ανάλογων σχεδίων.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 3.3

Ενεργοποιήσει τη συμμετοχή των μελών μέσω της ανάπτυξης του ανοικτού διαλόγου και της ενίσχυσής τους, προκειμένου να βελτιωθεί η ευημερία τους.

Η συμμετοχή των μελών δημιουργεί ένα περιβάλλον στο οποίο οι ίδιοι έχουν λόγο στις αποφάσεις και τις δράσεις που επηρεάζουν την εργασία τους. Κάτι τέτοιο ισοδυναμεί με τη δημιουργία μιας κουλτούρας που υποστηρίζει την αποστολή, το όραμα και τις αξίες της Τράπεζας Χρόνου στην πράξη π.χ. μέσα από την αναγνώριση και την επιβράβευση της δημιουργικότητας, της καλής ιδέας και της εξαιρετικής προσπάθειας.

Το υποκριτήριο εστιάζει στην ικανότητα του συντονιστικού και των μελών να συνεργάζονται ενεργά για την ανάπτυξη της Τράπεζας Χρόνου, τη δημιουργία περιβάλλοντος που ευνοεί τη δημιουργικότητα, την κοινωνική καινοτομία.. Τα μέλη πρέπει να βοηθούνται, ώστε να αξιοποιούν τις δυνατότητές τους στο έπακρο. Η σωστή εφαρμογή σχεδίου διατήρησης και ανάπτυξης μελών εξαρτάται από το συντονιστικό όργανο, που αποδεδειγμένα ενδιαφέρεται για τα θέματα που αφορούν στα μέλη και την ευημερία του, και προωθούν ενεργά πνεύμα ανοικτής επικοινωνίας και διαφάνειας.

Παραδείγματα:

1. Η προώθηση κλίματος ανοικτής επικοινωνίας και διαλόγου και ενθάρρυνσης της συλλογικής εργασίας.
2. Η εκ των προτέρων δημιουργία ενός περιβάλλοντος που ευνοεί την παραγωγή ιδεών και προτάσεων εκ μέρους των μελών και ανάπτυξη των σχετικών μηχανισμών (π.χ. σχέδια υποβολής προτάσεων, ομάδες εργασίας, παραγωγή ιδεών για συγκεκριμένα θέματα).
3. Η συμμετοχή των μελών στην ανάπτυξη προγραμμάτων, στρατηγικών, στόχων, στο σχεδιασμό των διαδικασιών και στον εντοπισμό και την εφαρμογή των δράσεων βελτίωσης.
4. Η αναζήτηση συμφωνίας/συναίνεσης ανάμεσα στο συντονιστικό όργανο και στα μέλη για τους στόχους και τους τρόπους μέτρησης της επίτευξης των στόχων.
5. Η συστηματική διεξαγωγή ερευνών σχετικά με το προσωπικό, η δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων και η ανατροφοδότηση επί αυτών/οι περιλήψεις/ οι μεταφράσεις/οι δράσεις βελτίωσης.
6. Η διασφάλιση καλών συνθηκών εργασίας στο σύνολο της Τράπεζας Χρόνου, συμπεριλαμβανομένης της μέριμνας για την υγεία και την ασφάλεια.
7. Η απόδοση ιδιαίτερης έμφασης στις ανάγκες των κοινωνικά μειονεκτούντων μελών και των προσώπων με αναπηρίες.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Κριτήριο 4: Συνεργασίες και Πόροι

Οι οργανώσεις χρειάζονται διαφορετικά είδη πόρων, πέρα από το ανθρώπινο δυναμικό, για την επίτευξη των στρατηγικών και επιχειρησιακών στόχων τους σύμφωνα με την αποστολή και το όραμά τους. Οι πόροι αυτοί μπορεί να είναι υλικοί ή άυλοι, αλλά, σε κάθε περίπτωση, πρέπει να τυγχάνουν προσεχτικής διαχείρισης.

Σημαντικές συνεργασίες π.χ. με εξωτερικούς πάροχους υπηρεσιών ή με άλλους αντίστοιχους φορείς, αλλά και με τα μέλη, πρέπει να διαμορφώνονται προσεχτικά, καθώς αποτελούν σημαντικούς πόρους για την καλή λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου. Οι εν λόγω συνεργασίες υποστηρίζουν την υλοποίηση της στρατηγικής και του σχεδιασμού και την αποτελεσματική λειτουργία των διαδικασιών της Τράπεζας Χρόνου.

Οι Τράπεζες Χρόνου ολοένα και περισσότερο εκλαμβάνονται ως μέρος μιας αλυσίδας οργανώσεων που εργάζονται συνολικά για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου αποτελέσματος με αποδέκτες τους πολίτες (π.χ. στον τομέα της υγείας). Η ποιότητα που χαρακτηρίζει κάθε μια από αυτές τις συνεργασίες έχει άμεση επίδραση στις παρεχόμενες υπηρεσίες και αποτελούν μέρος αυτής της αλυσίδας.

Πέρα από τις συνεργασίες, η Τράπεζα Χρόνου πρέπει να διαχειρίζεται αποτελεσματικά τους πιο παραδοσιακούς πόρους – όπως είναι τα οικονομικά, η τεχνολογία, οι υποδομές – για να εξασφαλίσει την αποτελεσματική λειτουργία της και τη γνώση που απαιτείται να έχει για να επιτύχουν τους στρατηγικούς της στόχους. Στην παραπάνω κατηγορία πόρων εντάσσονται και οι λεγόμενοι πόροι γνώσης και εμπειρίας, οι οποίοι αναφέρονται στις γνώσεις και την εμπειρία των μελών της Τράπεζας Χρόνου, των μελών και των πολιτών.

Αξιολόγηση

Σκεφτείτε τι κάνει η Τράπεζα Χρόνου για να:

Υποκριτήριο 4.1

Αναπτύξει και να διαχειριστεί συνεργασίες με άλλες Τράπεζες Χρόνου και ομοειδείς φορείς

Οι συνεργασίες της Τράπεζας Χρόνου μπορεί να περιλαμβάνουν, άλλες Τράπεζες Χρόνου, φορείς συμπληρωματικών / τοπικών νομισμάτων, φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και άλλων συλλογικοτήτων καθώς και με ιδιωτικούς, μη-κυβερνητικούς φορείς, αλλά και με δημόσιους φορείς. Επομένως, οι Τράπεζες Χρόνου θα πρέπει να προσδιορίζουν ποιοι είναι οι “εταίροι” τους. Οι παραπάνω συνεργασίες μπορεί να είναι διαφορετικής φύσεως: συνεργάτες για αυξημένο κοινωνικό ή περιβαλλοντικό αντίκτυπο, προμηθευτές υπηρεσιών και προϊόντων, υπηρεσίες με εξωτερική ανάθεση, στενές συνεργασίες για την επίτευξη κοινών στόχων κλπ.

Μεγάλο ενδιαφέρον και σημασία παρουσιάζει δυνητικά η συνεργασία της Τράπεζας Χρόνου με άλλους φορείς στο πλαίσιο δικτύωσης, είτε στην Ελλάδα, είτε στο εξωτερικό, είτε ταυτόχρονα με φορείς από Ελλάδα και εξωτερικό για την επίτευξη κοινών στόχων, ανταλλαγή τεχνογνωσίας, αντιμετώπιση κοινών προβλημάτων κλπ.

Παραδείγματα:

1. Ο προσδιορισμός των βασικών εταίρων της Τράπεζας Χρόνου (φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, άλλες Τράπεζες Χρόνου, επιχειρήσεις, δημόσιοι φορείς, κοινωνία των πολιτών) και της φύσης της σχέσης (π.χ. αγοραστής – πάροχος, προμηθευτής, συν-παραγωγή, πάροχος συμπληρωματικών προϊόντων/αντικατάστασης, ιδιοκτήτης, ιδρυτής κλπ).
2. Η ανάπτυξη και η διαχείριση των κατάλληλων συμφωνιών συνεργασίας λαμβάνοντας υπόψη τις διαφορετικές πτυχές της κοινωνικής ευθύνης, όπως είναι η κοινωνικο-οικονομική και περιβαλλοντολογική επίπτωση των παρεχόμενων προϊόντων και υπηρεσιών.
3. Η ενίσχυση και η οργάνωση των συνεργασιών για την υλοποίηση συγκεκριμένου έργου, καθώς και για την ανάπτυξη και την εφαρμογή προγραμμάτων από κοινού με άλλες Τράπεζες Χρόνου, ομοειδείς φορείς κλπ.
4. Η τακτική παρακολούθηση και η αξιολόγηση της υλοποίησης και των αποτελεσμάτων των συνεργασιών.
5. Ο προσδιορισμός της ανάγκης για μακροχρόνιες συνεργασίες και η διαμόρφωσή τους ανάλογα με την περίπτωση.
6. Ο προσδιορισμός των ευθυνών του κάθε συμβαλλόμενου μέρους στη διαχείριση των συνεργασιών συμπεριλαμβανομένων των ελέγχων, της αξιολόγησης και της αναθεώρησης.
7. Η αύξηση της δυναμικής της Τράπεζας Χρόνου μέσω της αξιοποίησης των δυνατοτήτων μελών.
8. Η ανταλλαγή «καλών πρακτικών» με τους «εταίρους» και η χρήση της συγκριτικής μάθησης και της συγκριτικής αξιολόγησης.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 4.2

Αναπτύξει και εφαρμόσει τις συνεργασίες με τους πολίτες/ μέλη.

Οι πολίτες/ μέλη διαδραματίζουν έναν αυξανόμενο ενεργό ρόλο ως βασικοί εταίροι του δημοσίου τομέα. Ο όρος πολίτης αναφέρεται σε όλο το φάσμα των ρόλων που κατέχουν οι πολίτες-από την ιδιότητα του ενδιαφερόμενου μέρους ως την ιδιότητα του χρήστη των υπηρεσιών. Η συμμετοχή των πολιτών θεωρείται όλο και περισσότερο ως ένα απαραίτητο κίνητρο για τη βελτίωση της αποδοτικότητας και της αποτελεσματικότητας των δημοσίων οργανώσεων. Η ανατροφοδότηση που προέρχεται από αυτούς μέσα από την υποβολή παραπόνων, ιδεών και προτάσεων θεωρείται ότι μπορεί να συμβάλλει σημαντικά στη βελτίωση των υπηρεσιών και των προϊόντων.

Ο ρόλος των πολιτών, σε γενικές γραμμές, μπορεί να προσεγγιστεί από τέσσερις οπτικές γωνίες:

ως συν-σχεδιαστές, ως συμμετοχοί στις αποφάσεις, ως συν-παραγωγοί και ως συν-αξιολογητές. Ως συν-σχεδιαστές, επιδρούν στο τι και με ποιον τρόπο οι Τ.Χ ή οι φορείς κοινωνικής οικονομίας επιθυμούν να προσφέρουν υπηρεσίες για να ανταποκριθούν σε συγκεκριμένες ανάγκες.

Ως συν-μέτοχοι στις αποφάσεις, οι πολίτες θα αποκτήσουν μεγαλύτερη συμμετοχή και έλεγχο στις αποφάσεις που τους επηρεάζουν. Ως συν-παραγωγοί, οι ίδιοι οι πολίτες θα συμμετέχουν στην παραγωγή ή/και την παροχή υπηρεσιών και στην ποιότητα των υπηρεσιών.

Και τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, ως συν-αξιολογητές θα μπορούν να εκφράσουν τη γνώμη τους σχετικά με την ποιότητα των δημόσιων πολιτικών και τις υπηρεσίες που έλαβαν. Σε αυτό το κριτήριο, το ΚΠΑ επικεντρώνεται στη συμμετοχή των πολιτών στο δημόσιο τομέα και στην ανάπτυξη των δημόσιων πολιτικών, καθώς και στην με ανοιχτό μυαλό προσέγγιση των αναγκών και των προσδοκιών. Οι δημόσιες οργανώσεις θα πρέπει να στηρίζουν τους πολίτες/ μέλη σε αυτόν το ρόλο, αν θέλουν οι τελευταίοι να ανταποκριθούν με αποτελεσματικό τρόπο σε αυτόν.

Παραδείγματα:

1. Η ενεργή ενθάρρυνση των πολιτών προκειμένου να οργανώνονται, να εκφράζουν τις ανάγκες και τις απαιτήσεις τους και η υποστήριξη για συμπράξεις με πολίτες, με ομάδες που εκπροσωπούν πολίτες και με τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών.

2. Η ενθάρρυνση της συμμετοχής των πολιτών και των εκπροσώπων τους στη διαβούλευση και στην ενεργή συμμετοχή στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων της Τράπεζας Χρόνου (σχεδιασμός από κοινού και συν-απόφαση) π.χ. μέσα από ομάδες διαβούλευσης, έρευνες, σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης, κύκλους ποιότητας.

3 Ο προσδιορισμός του πλαισίου για ενεργή συμμετοχή στην αναζήτηση ιδεών, προτάσεων και παραπόνων από τα μέλη. Η συλλογή των παραπάνω γίνεται μέσα από τη χρήση των κατάλληλων μηχανισμών (π.χ. μέσα από έρευνες, ομάδες διαβούλευσης, ερωτηματολόγια, μηχανισμούς υποβολής παραπόνων, σφυγμομετρήσεις της κοινής γνώμης κλπ). Η ανάλυση και η αξιοποίηση της πληροφορίας και η διάδοση των αποτελεσμάτων.

4. Η διασφάλιση της διαφάνειας στην λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου καθώς και στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (π.χ. μέσα από τη δημοσίευση ετήσιων εκθέσεων, δίνοντας συνεντεύξεις τύπου και μέσα από την ανάρτηση πληροφοριών στο διαδίκτυο).

5. Ο προσδιορισμός και η συμφωνία σχετικά με τους τρόπους για την ανάπτυξη του ρόλου των πολιτών ως συν-παραγωγοί υπηρεσιών (π.χ. στο πλαίσιο της διαχείρισης αποβλήτων) και ως συν-αξιολογητές (π.χ. μέσω συστηματικών μετρήσεων της ικανοποίησης).

6. Η αποτελεσματική διαχείριση των προσδοκιών, εξηγώντας στα μέλη ποιες υπηρεσίες μπορούν να προσδοκούν, συμπεριλαμβανομένου ενός αριθμού δεικτών ποιότητας, π.χ. ....

7. Η διασφάλιση της επικαιροποίησης των πληροφοριών σχετικά με το πώς εξελίσσεται η προσωπική και η κοινωνική συμπεριφορά, προκειμένου να αποφευχθούν οι παρωχημένες διαδικασίες διαβούλευσης ή η παραγωγή αναχρονιστικών υπηρεσιών.

(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 4.3

Διαχειρίζεται τα οικονομικά

Η ικανότητα των Τραπεζών Χρόνου να δημιουργούν πρόσθετους οικονομικούς πόρους μπορεί να είναι περιορισμένη, όπως μπορεί να είναι περιορισμένη και η ελευθερία τους να διαθέτουν ή να ανακατανέμουν τους πόρους τους στις υπηρεσίες που επιθυμούν να παρέχουν. Αν και οι Τράπεζες Χρόνου συχνά έχουν ελάχιστη επιρροή στην κατανομή των πόρων, μια προσεκτική προετοιμασία των προϋπολογισμών, κατά προτίμηση σε συνδυασμό με τις οικονομικές αρχές, αποτελεί το πρώτο βήμα για την οικονομικά αποδοτική, βιώσιμη και υπεύθυνη οικονομική διαχείριση. Συστήματα λογιστικής και πιθανόν εσωτερικού ελέγχου είναι απαραίτητα για τη διαρκή παρακολούθηση των εξόδων.

Συνιστούν τη βάση για μια ορθή λογιστική κόστους, επιδεικνύοντας την ικανότητα της Τράπεζας Χρόνου να παράγει «περισσότερες και βελτιωμένες υπηρεσίες με μικρότερο κόστος» αν είναι απαραίτητο, και δημιουργώντας τη δυνατότητα οι κοινωνικά καινοτόμες υπηρεσίες ή προϊόντα να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση της βιωσιμότητάς της Τράπεζας Χρόνου και της συμβολής της στην αειφορία και στη βελτίωση του επιπέδου ζωής στο χώρο που δραστηριοποιείται. .

Παραδείγματα:

1. Η εναρμόνιση της οικονομικής διαχείρισης με τους στρατηγικούς στόχους κατά τρόπο αποδοτικό, αποτελεσματικό και οικονομικό.
  2. Η ανάλυση των πιθανών κινδύνων και ευκαιριών των οικονομικών αποφάσεων.
  3. Η διασφάλιση της διαφάνειας στην οικονομική διαχείριση και στον προϋπολογισμό.
  4. Η διασφάλιση της αποδοτικής, αποτελεσματικής και οικονομικής διαχείρισης των οικονομικών πόρων με τη χρήση της αποτελεσματικής λογιστικής του οικονομικού κόστους και των συστημάτων ελέγχου (αν εφαρμόζονται).
  5. Η εισαγωγή συστήματος κατάρτισης συμμετοχικού προϋπολογισμού και σχεδιασμού κόστους και παρακολούθησης (π.χ. πολλαπλοί ετήσιοι προϋπολογισμοί, πρόγραμμα για τους προϋπολογισμούς έργων, προϋπολογισμοί ενέργειας, προϋπολογισμοί ανά φύλο/διαφορετικότητα).
- (Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκρίτήριο 4.4

Διαχειρίζεται την πληροφορία και τη γνώση

Είναι σημαντικό να προσδιοριστούν οι απαιτήσεις της Τράπεζας Χρόνου για πληροφορία και γνώση ώστε να επιτυγχάνονται οι στρατηγικοί στόχοι και να γίνεται η απαραίτητη προετοιμασία για το μέλλον. Αυτή η αναγκαία γνώση και πληροφορία θα πρέπει να εισάγεται στην Τράπεζα με συστηματικό τρόπο, να διαδίδεται σε όλα τα μέλη που τη χρειάζονται και να παραμένει στη Τράπεζα Χρόνου ακόμα και όταν τα μέλη αποχωρούν. Τα μέλη θα πρέπει να έχουν άμεση πρόσβαση στις κατάλληλες πληροφορίες και στις γνώσεις που χρειάζονται για να κάνουν τη δουλειά τους αποτελεσματικά. Η Τράπεζα θα πρέπει, επίσης, να διασφαλίζει ότι μοιράζεται τις κρίσιμες πληροφορίες και τις γνώσεις με τους βασικούς «εταίρους» και άλλα ενδιαφερόμενα μέρη ανάλογα με τις ανάγκες τους.

Παραδείγματα:

1. Η ανάπτυξη συστημάτων για τη διαχείριση, τη διατήρηση και την αξιολόγηση της πληροφορίας και της γνώσης στη Τράπεζα Χρόνου, σύμφωνα με τους στρατηγικούς και επιχειρησιακούς στόχους.
2. Η διασφάλιση ότι οι πληροφορίες που είναι σημαντικές και είναι διαθέσιμες στο εξωτερικό περιβάλλον, γίνονται γνωστές στη Τράπεζα Χρόνου, τυγχάνουν επεξεργασίας, χρησιμοποιούνται αποτελεσματικά και παραμένουν σε αυτή.
3. Η συνεχής παρακολούθηση της πληροφορίας και της γνώσης που αφορούν στην Τράπεζα, διασφαλίζοντας τη συνάφεια, την ορθότητα, την αξιοπιστία της και την ασφάλειά της. Επίσης, η εναρμόνιση της πληροφορίας και της γνώσης με τον στρατηγικό προγραμματισμό και τις τρέχουσες και μελλοντικές ανάγκες των ενδιαφερόμενων μερών.

4. Η ανάπτυξη εσωτερικών διαύλων για τη διάδοση της πληροφορίας σε ολόκληρη τη Τράπεζα Χρόνου ώστε να διασφαλιστεί ότι όλοι τα μέλη έχουν πρόσβαση στην πληροφορία και τη γνώση για τις επιμέρους εργασίες και τους στόχους τους (εσωτερικό δίκτυο, ενημερωτικό δελτίο, εσωτερικό έντυπο της Τράπεζας κλπ).
5. Η εξασφάλιση μόνιμης μεταφοράς γνώσης μεταξύ του προσωπικού της Τράπεζα (π.χ. καθοδήγηση, εξάσκηση, εγχειρίδια).
6. Η εξασφάλιση της πρόσβασης και της ανταλλαγής των σημαντικών πληροφοριών και δεδομένων με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη με έναν συστηματικό και φιλικό προς το χρήστη τρόπο, λαμβάνοντας υπόψη τις ειδικές ανάγκες όλων των μελών της κοινωνίας, όπως είναι οι ηλικιωμένοι, τα πρόσωπα με αναπηρίες κλπ.
7. Η εξασφάλιση ότι οι σημαντικές πληροφορίες και η γνώση που κατέχουν τα μέλη, παραμένουν στην Τράπεζα ακόμα και όταν τα μέλη αποχωρούν.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 4.5

Διαχειρίζεται την τεχνολογία

Η διαχείριση των Τεχνολογιών της Πληροφορικής και της Επικοινωνίας (ΤΠΕ) της Τράπεζας Χρόνου που αφορούν στην τεχνολογία πρέπει να γίνεται κατά τρόπο που να υποστηρίζονται οι στρατηγικοί και επιχειρησιακοί στόχοι με βιώσιμο τρόπο. Όταν η διαχείριση των παραπάνω γίνεται με στρατηγικό τρόπο, οι ΤΠΕ μπορούν να αποτελέσουν σημαντικούς μοχλούς για τη βελτίωση της απόδοσης της Τράπεζας Χρόνου. Οι βασικές διαδικασίες μπορούν να βελτιωθούν σημαντικά με την εισαγωγή των κατάλληλων τεχνολογιών με τον κατάλληλο τρόπο. Στον τομέα της παροχής υπηρεσιών, η ηλεκτρονική πρόσβαση ενισχύει την πρόσβαση των μελών (ενεργών και δυνητικών) στις παρεχόμενες υπηρεσίες και μειώνει το διχειριστικό κόστος.

Παραδείγματα:

1. Ο σχεδιασμός της διαχείρισης της τεχνολογίας, σύμφωνα με τους στρατηγικούς και τους επιχειρησιακούς στόχους.
2. Η εφαρμογή, η παρακολούθηση και η αξιολόγηση της σχέσης κόστους – αποτελεσματικότητας της χρησιμοποιούμενης τεχνολογίας. Ο χρόνος για απόδοση της επένδυσης θα πρέπει να είναι αρκετά σύντομος και θα πρέπει να υπάρχουν αξιόπιστες μετρήσεις (για το χρόνο απόδοσης της επένδυσης).
3. Η διασφάλιση μιας ασφαλούς, αποτελεσματικής και αποδοτικής χρήσης της τεχνολογίας, με ιδιαίτερη έμφαση στις δεξιότητες των ανθρώπων.
4. Η αποτελεσματική εφαρμογή της κατάλληλης τεχνολογίας. Ενδεικτικά αναφέρονται οι παρακάτω τομείς:
  - διαχείριση εργασιών,
  - διαχείριση λειτουργίας
  - διαχείριση γνώσης,
  - υποστήριξη δραστηριοτήτων μάθησης και βελτίωσης,
  - υποστήριξη της συνεργασίας με τα ενδιαφερόμενα μέρη και τους εταίρους,
  - υποστήριξη της ανάπτυξης και της διατήρησης των εσωτερικών και εξωτερικών υπηρεσιών.
5. Ο καθορισμός των τρόπων με τους οποίους οι ΤΠΕ μπορούν να χρησιμοποιηθούν για τη βελτίωση της παροχής υπηρεσιών
6. Η υιοθέτηση του πλαισίου των ΤΠΕ και των πόρων που απαιτούνται για την παροχή έξυπνων και αποτελεσματικών υπηρεσιών ηλεκτρονικά, έτσι ώστε να βελτιωθεί η παροχή υπηρεσιών προς τα μέλη.
7. Η διαρκής ενημέρωση για τις καινοτομίες στον τομέα της τεχνολογίας και η επανεξέταση, όταν χρειάζεται.
8. Η συνεκτίμηση του κοινωνικο-οικονομικού και περιβαλλοντικού αντικτύπου των ΤΠΕ π.χ. η διαχείριση των αποβλήτων που προκαλούνται από τους εκτυπωτές, μειωμένη προσβασιμότητα των χρηστών που δεν είναι εξοικειωμένοι με την τεχνολογία.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 4.6

Διαχειρίζεται τις εγκαταστάσεις της

Η Τράπεζα Χρόνου πρέπει να αξιολογεί σε τακτά χρονικά διαστήματα την κατάσταση της υποδομής που έχει στη διάθεσή της. Η διαθέσιμη υποδομή πρέπει να τυγχάνει αποτελεσματικής, αποδοτικής και βιώσιμης διαχείρισης, ώστε να εξυπηρετούνται οι ανάγκες των μελών και να υποστηρίζονται οι συνθήκες εργασίας του συντονιστικού οργάνου. Η βιωσιμότητα των υλικών που χρησιμοποιούνται στην Τράπεζα Χρόνου αλλά και οι επιπτώσεις στο περιβάλλον αποτελούν επίσης κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας για αυτό το υποκριτήριο καθώς και για την κοινωνική ευθύνη που αυτό φέρει.

Παραδείγματα:

1. Η εξισορρόπηση της σχέσης κόστους-αποτελεσματικότητας των υποδομών με τις ανάγκες και τις προσδοκίες των μελών (π.χ. συγκέντρωση – αποσυγκέντρωση γραφείων/σημείων εξυπηρέτησης, κατανομή των χώρων, προσβασιμότητα με τα μέσα μαζικής μεταφοράς).
2. Η εξασφάλιση ασφαλούς, αποτελεσματικής και αποδοτικής χρήσης των εγκαταστάσεων γραφείου (π.χ. ανοιχτοί χώροι γραφείων αντί για προσωπικά γραφεία, προσωρινά γραφεία) η οποία θα βασίζεται στους στρατηγικούς και επιχειρησιακούς στόχους και θα λαμβάνει υπόψη τις ανάγκες των μελών, την τοπική κουλτούρα και τους φυσικούς περιορισμούς.
3. Η εξασφάλιση αποτελεσματικής, οικονομικής και βιώσιμης συντήρησης των κτιρίων, των γραφείων, του εξοπλισμού και των υλικών που χρησιμοποιούνται.
4. Η εξασφάλιση αποτελεσματικής, οικονομικής και βιώσιμης χρήσης των μέσων μεταφοράς και των ενεργειακών πόρων καθώς και η εξασφάλιση βελτιστοποίησής τους.
5. Η εξασφάλιση της κατάλληλης πρόσβασης στο κτίριο/α σε συνάρτηση με τις ανάγκες και τις προσδοκίες των μελών και των πολιτών π.χ. πρόσβαση των προσώπων με ειδικές ανάγκες στους χώρους στάθμευσης ή στις δημόσιες μεταφορές, κτλ.).
6. Η ανάπτυξη ολοκληρωμένης διαχείρισης των παγίων στοιχείων της Τράπεζας Χρόνου, συμπεριλαμβανομένης της ασφαλούς ανακύκλωσης/απόθεσης αποβλήτων π.χ. είτε με άμεση διαχείριση ή με ανάθεση σε τρίτους (υπεργολαβία).
7. Η παραχώρηση εγκαταστάσεων στη διάθεση της τοπικής κοινότητας.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Κριτήριο 5: Διαδικασίες

Κάθε Τράπεζα Χρόνου λειτουργεί βάσει διαδικασιών και κάθε διαδικασία αποτελεί ένα οργανωμένο σύνολο αλληλένδετων δραστηριοτήτων που μετατρέπουν τους πόρους ή τις εισροές με αποτελεσματικό τρόπο σε υπηρεσίες (εκροές) και συνέπειες για την κοινωνία (αποτελέσματα).

Διακρίνονται τρεις τύποι διαδικασιών που κάνουν μια οργανωσιακή λειτουργία να εξαρτάται αποτελεσματικά από την ποιότητά τους και την ποιότητα της αλληλόδρασής τους:

- σε κομβικές διαδικασίες, που υλοποιούν την αποστολή και τη στρατηγική της Τράπεζας και, επομένως, είναι κρίσιμης σημασίας για την παροχή προϊόντων ή υπηρεσιών,
- σε διαχειριστικές διαδικασίες, που καθοδηγούν τη Τράπεζα Χρόνου και
- σε υποστηρικτικές διαδικασίες, που παρέχουν τους αναγκαίους πόρους.

Το Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης αξιολογεί μόνο τις κομβικές διαδικασίες μεταξύ αυτών των τριών τύπων διαδικασιών, δηλαδή εκείνων που συμβάλλουν αποτελεσματικά στην επίτευξη της αποστολής και της στρατηγικής της Τράπεζα Χρόνου.

Το Κριτήριο 5 ασχολείται κυρίως με τις βασικές διαδικασίες της Τράπεζας Χρόνου, ενώ τα Κριτήρια 1 και 2 πραγματεύονται τις διχειριστικές διαδικασίες και τα Κριτήρια 3 και 4 τις υποστηρικτικές διαδικασίες. Μια αποτελεσματική και αποδοτική Τράπεζα Χρόνου εντοπίζει τις βασικές διαδικασίες, τις οποίες εκτελεί, προκειμένου να παρέχει τις υπηρεσίες της (εκροές) και τις συνέπειες (αποτελέσματα), λαμβάνοντας υπόψη τις προσδοκίες των πολιτών και των άλλων ενδιαφερόμενων μερών, σε συνάρτηση με την αποστολή και τη στρατηγική της. Η φύση αυτών των κομβικών διαδικασιών στις Τράπεζες Χρόνου μπορεί να ποικίλλει σε μεγάλο βαθμό, από τις σχετικά αφηρημένες δραστηριότητες, έως τις πολύ συγκεκριμένες δραστηριότητες παροχής υπηρεσιών, ανάλογα με το είδος της. Η ανάγκη για την παραγωγή αυξανόμενης αξίας υπηρεσιών για τα μέλη και τα άλλα ενδιαφερόμενα μέρη και για την

αύξηση της αποτελεσματικότητας είναι δύο από τα βασικά αίτια της διαδικασίας ανάπτυξης και κοινωνικής καινοτομίας. Η αυξανόμενη συμμετοχή των μελών, όπως περιγράφεται στην εισαγωγή του υποκριτηρίου 4.2 (τα μέλη ως συν-σχεδιαστές, ως συμμετέχοντες στις αποφάσεις, ως συν-παραγωγοί και ως συν-αξιολογητές), ενισχύει τις Τράπεζες Χρόνου στο έργο της συνεχούς βελτίωσης των διαδικασιών, μέσα από την αξιοποίηση των πλεονεκτημάτων του μεταβαλλόμενου περιβάλλοντος σε πολλούς τομείς, όπως είναι η τεχνολογία, η οικονομία και ο πληθυσμός.

Αξιολόγηση

Σκεφτείτε τι κάνει η Τράπεζα Χρόνου για να:

Υποκριτήριο 5.1

Προσδιορίσει, σχεδιάσει, διαχειρίζεται και εισάγει καινοτομίες στις διαδικασίες της σε συνεχή βάση εμπλέκοντας τα ενδιαφερόμενα μέρη.

Αυτό το υποκριτήριο εξετάζει το πώς οι διαδικασίες υποστηρίζουν τους στρατηγικούς και επιχειρησιακούς στόχους της Τράπεζας Χρόνου και πώς οι διαδικασίες αυτές προσδιορίζονται και σχεδιάζονται. Επίσης, εξετάζει πώς γίνεται η διαχείριση των διαδικασιών, πώς μεταβάλλονται και πώς εισάγονται οι καινοτομίες σε αυτές. Ο τρόπος με τον οποίο το συντονιστικό όργανο και τα μέλη, καθώς και τα ενδιαφερόμενα μέρη εκτός της Τράπεζας, συμμετέχουν στις διαδικασίες του σχεδιασμού, της διαχείρισης και της καινοτομίας έχει μεγάλη σημασία για την ποιότητα των διαδικασιών και πρέπει να αναλυθεί προσεκτικά.

Παραδείγματα:

1. Ο προσδιορισμός, η χαρτογράφηση, η περιγραφή και η τεκμηρίωση των διαδικασιών σε διαρκή βάση.
2. Ο προσδιορισμός των συνολικά υπευθύνων για τις διαδικασίες (δηλαδή των προσώπων που ελέγχουν όλα τα στάδια της διαδικασίας) και η ανάθεση καθηκόντων και αρμοδιοτήτων σε αυτούς/ες.
- 3 Η ανάλυση και η αξιολόγηση των διαδικασιών, των κινδύνων και των κρίσιμων παραγόντων επιτυχίας, λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους της Τράπεζας Χρόνου και το μεταβαλλόμενο περιβάλλον της.
- 4 Η διασφάλιση ότι οι διαδικασίες υποστηρίζουν τους στρατηγικούς στόχους, σχεδιάζονται και τυγχάνουν διαχείρισης που οδηγεί στην επίτευξη των καθορισμένων στόχων.
5. Η συμμετοχή των μελών και των σχετικών εξωτερικών μετόχων στον σχεδιασμό και τη βελτίωση των διαδικασιών με βάση τη μέτρηση της αποδοτικότητας τους, της αποτελεσματικότητάς τους και τα αποτελέσματα (εκροές και αποτελέσματα).
6. Η κατανομή των πόρων στις διαδικασίες βάσει της σημασίας της συμβολής τους ανά περίπτωση στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων της Τράπεζας Χρόνου.
7. Η απλοποίηση των διαδικασιών σε τακτική βάση, προτείνοντας αλλαγές στις απαιτήσεις αν κρίνεται απαραίτητο.
8. Ο καθορισμός στόχων απόδοσης προσανατολισμένων στους ενδιαφερόμενους φορείς και η εφαρμογή δεικτών απόδοσης για την παρακολούθηση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών.
9. Η παρακολούθηση και η αξιολόγηση των συνεπειών των ΤΠΕ και των διαδικτυακών υπηρεσιών στις διαδικασίες της Τράπεζας Χρόνου (π.χ. αποδοτικότητα, ποιότητα, αποτελεσματικότητα).
- 10 Η εισαγωγή καινοτόμων διαδικασιών που βασίζονται σε μια διαδικασία συγκριτικής μάθησης σε τακτικό, εθνικό και διεθνές επίπεδο, με ιδιαίτερη έμφαση στα εμπόδια πρόωξης της κοινωνικής καινοτομίας και στους απαραίτητους πόρους. (Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 5.2

Αναπτύσσει και παρέχει υπηρεσίες και προϊόντα προσανατολισμένα προς τα μέλη / πολίτες.

Το υποκριτήριο 5.2 αξιολογεί πώς οι Τράπεζες Χρόνου αναπτύσσουν και παρέχουν τις υπηρεσίες/προϊόντα τους, προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των μελών (ενεργών και δυνητικών) με το να τους δίνουν τη δυνατότητα συμμετοχής. Η αξιοποίηση της εμπειρίας και της δημιουργικότητας μπορεί να προωθήσει έναν αποδοτικό, αποτελεσματικό και καινοτόμο δημόσιο τομέα, ο οποίος θα παρέχει επαρκείς υπηρεσίες σε λογικό κόστος. Προκειμένου να βελτιωθεί η ποιότητα των υπηρεσιών και των προϊόντων, ο ρόλος των πολιτών μπορεί να είναι επωφελής σε τρία επίπεδα:

- με τη συμμετοχή εκπροσώπων των πολιτών, ενώσεων ή ad hoc ομάδων πολιτών για το σχεδιασμό και την αξιολόγηση των υπηρεσιών και των προϊόντων των Τραπεζών Χρόνου (συν-σχεδιασμός, συν-αξιολόγηση),
- με την ενδυνάμωση της συμμετοχής των μελών στις αποφάσεις σχετικά με το είδος των υπηρεσιών και των προϊόντων που πρόκειται να παραχθούν (συν-απόφαση) και
- μέσω της συνεργασίας με τα μέλη στην υλοποίηση των υπηρεσιών και την παραγωγή των προϊόντων ή στην ενίσχυση της δυνατότητας των πολιτών να υλοποιούν οι ίδιοι τις υπηρεσίες και να παράγουν τα προϊόντα (συν-παραγωγή).

Η συν-παραγωγή των υπηρεσιών ενισχύει την ποιότητα από άποψη διάρκειας, επειδή η παραγωγή γίνεται από κοινού (από τις Τράπεζες Χρόνου και τα μέλη) και επειδή ο τρόπος παραγωγής αποκτά μεγαλύτερη ορατότητα, γίνεται πιο κατανοητός, επομένως περισσότερο ικανοποιητικός.

Παραδείγματα:

1. Ο εντοπισμός των εκροών (υπηρεσίες και προϊόντα) από τις κομβικές διαδικασίες.
2. Η συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό και τη βελτίωση των υπηρεσιών και των προϊόντων (π.χ. με τη χρήση μέσων όπως έρευνες/διαδικασίες ανάδρασης/ομάδες κοινού-στόχου/αιτημάτων που σχετίζονται με την καταλληλότητα των υπηρεσιών ή των προϊόντων και την αποτελεσματικότητά τους λαμβάνοντας υπόψη τις πτυχές του φύλου και της διαφορετικότητας).
3. Η συμμετοχή των πολιτών και άλλων ενδιαφερομένων στην ανάπτυξη προτύπων ποιότητας για τις υπηρεσίες και τα προϊόντα (τη διαδικασία εκροής), κατά τρόπο που να ανταποκρίνεται στις προσδοκίες τους και να είναι εφικτή η διαχείρισή της από την Τράπεζα Χρόνου.
4. Η συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό και την ανάπτυξη νέων μορφών διαδραστικών υπηρεσιών και παροχής πληροφοριών, καθώς και αποτελεσματικών διαύλων επικοινωνίας.
5. Η εξασφάλιση της διαθεσιμότητας των κατάλληλων και αξιόπιστων πληροφοριών, με σκοπό τη βοήθεια και υποστήριξη των πολιτών, καθώς και την ενημέρωσή τους για τις αλλαγές που υλοποιούνται.
6. Η βελτίωση της δυνατότητας πρόσβασης στην Τράπεζα Χρόνου (π.χ. ευέλικτο ωράριο έναρξης εργασίας και παροχή εντύπων σε διάφορες μορφές π.χ. σε έντυπη καθώς και σε ηλεκτρονική μορφή, στην κατάλληλη γλώσσα, αφίσες, φυλλάδια, δυνητικά σε σύστημα Braille).
7. Η ανάπτυξη κατάλληλων συστημάτων και διαδικασιών απάντησης και διαχείρισης παραπόνων.

(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Υποκριτήριο 5.3

Συντονίζει τις διαδικασίες στο σύνολο της Τράπεζας Χρόνου και με άλλες σχετικές οργανώσεις

Αυτό το υποκριτήριο αξιολογεί πόσο καλά οι διαδικασίες συντονίζονται εντός των ορίων της Τράπεζας Χρόνου και με τις διαδικασίες των άλλων φορέων που λειτουργούν εντός της ίδιας αλυσίδας υπηρεσιών. Η αποτελεσματικότητα των δημοσίων οργανώσεων συχνά εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον τρόπο με τον οποίο συνεργάζονται με τις άλλες Τράπεζες Χρόνου, με τις οποίες σχηματίζουν ένα είδος αλυσίδας παροχής υπηρεσιών, προσανατολισμένη σε ένα κοινό αποτέλεσμα. Είναι ζωτικής σημασίας να ενσωματωθεί με επιτυχία η διαχείριση αυτών

των διαδικασιών, δεδομένου ότι η αποτελεσματικότητα και η αποδοτικότητα των διαδικασιών εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από αυτή την ενσωμάτωση.

Παραδείγματα:

1. Ο προσδιορισμός της αλυσίδας παροχής υπηρεσιών στην οποία ανήκει η Τράπεζα Χρόνου και ο προσδιορισμός των «εταίρων» της.
2. Ο συντονισμός και η σύνδεση των διαδικασιών με τους βασικούς «εταίρους» στον ιδιωτικό τομέα, στις ΜΚΟ και στον δημόσιο τομέα.
3. Η ανάπτυξη ενός κοινού συστήματος με τους εταίρους στην αλυσίδα παροχής υπηρεσιών για τη διευκόλυνση της ανταλλαγής δεδομένων.
4. Η οργάνωση επισκέψεων στην Τράπεζα Χρόνου προκειμένου να μάθουν για τον καλύτερο συντονισμό των διαδικασιών και να ξεπεράσουν τους περιορισμούς που τυχόν προέρχονται από αυτές.
5. Η δημιουργία ομάδων εργασίας σε όλες τις Τράπεζες Χρόνου /φορείς συμπληρωματικών νομισμάτων, φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας για την αντιμετώπιση των προβλημάτων.
6. Η δημιουργία κινήτρων (και προϋποθέσεων) για τα μέλη προκειμένου να δημιουργήσουν διαδικασίες που θα διέπουν όλες τις λειτουργικές περιοχές της Τράπεζας Χρόνου (π.χ. κοινές υπηρεσίες και ανάπτυξη κοινής διαδικασίας μεταξύ των διαφορετικών φορέων).
7. Η δημιουργία μιας κουλτούρας συνεργασίας εκτός των ορίων της Τράπεζας Χρόνου για τη διαχείριση των διαδικασιών, έξω από ιδεολογικούς περιορισμούς, συντονίζοντας τις διαδικασίες στο σύνολο της Τράπεζας Χρόνου ή αναπτύσσοντας διαδικασίες που διέπουν την Τράπεζα Χρόνου στο σύνολό της (π.χ. πραγματοποίηση αυτο - αξιολόγησης για το σύνολο της Τράπεζας Χρόνου).

(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Προϋποθέσεων).

Κριτήρια Αποτελεσμάτων

Από το κριτήριο 6 και εφεξής, η εστίαση της αξιολόγησης μετατοπίζεται από τις Προϋποθέσεις στα Αποτελέσματα. Στα 3 πρώτα κριτήρια των αποτελεσμάτων μετράμε την αντίληψη για τη Τράπεζα Χρόνου: τι σκέφτονται για τον τρόπο λειτουργίας της τα μέλη και η κοινωνία. Διαθέτουμε, επίσης, εσωτερικούς δείκτες απόδοσης που δείχνουν κατά πόσο έχουμε πετύχει τους στόχους που έχουμε θέσει για την Τράπεζα Χρόνου – τα αποτελέσματα. Η αξιολόγηση των αποτελεσμάτων απαιτεί ένα διαφορετικό σύνολο απαντήσεων, επομένως από το σημείο αυτό και εφεξής οι απαντήσεις βασίζονται στην Ομάδα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων

Κριτήριο 6: Αποτελέσματα προσανατολισμένα προς τα μέλη / χρήστες υπηρεσιών (prosumers)

Ο όρος μέλος αντανακλά τη σχέση μεταξύ της Τ.Χ και των προσώπων που συμμετέχουν σε αυτή.

Η σχέση θα πρέπει να περιγραφεί ως μια σχέση παραγωγού και καταναλωτή (prosumers). Τα μέλη είναι οι αποδέκτες ή οι ωφελούμενοι της δραστηριότητας, των προϊόντων ή των υπηρεσιών της Τράπεζας Χρόνου. Τα μέλη πρέπει να προσδιορίζονται, αλλά να μην περιορίζονται απαραίτητα μόνο στους πρωταρχικούς χρήστες των παρεχομένων υπηρεσιών.

Το κριτήριο 6 περιγράφει τα αποτελέσματα που επιτυγχάνει η Τράπεζα Χρόνου σε σχέση με την ικανοποίηση των μελών της με την ίδια και τα προϊόντα ή τις υπηρεσίες που παρέχει. Το ΚΠΑ κάνει διάκριση ανάμεσα στην αντίληψη και τα αποτελέσματα της απόδοσης. Είναι σημαντικό κάθε είδους Τράπεζα Χρόνου (Τ.Χ μελών, Τ.Χ μελών προς οργανώσεις, Τ.Χ οργανώσεων προς οργανώσεις) να μετράει άμεσα την ικανοποίηση των μελών (αποτελέσματα για την αντίληψη του κοινού αναφορικά με την οργάνωση). Επιπλέον, τα αποτελέσματα της απόδοσης θα πρέπει να μετρώνται. Εν προκειμένω, πρόσθετες πληροφορίες σχετικά με την ικανοποίηση των μελών συλλέγονται μέσω της μέτρησης εσωτερικών δεικτών. Η αύξηση των αποτελεσμάτων των εσωτερικών δεικτών θα πρέπει να οδηγήσει σε μεγαλύτερη ικανοποίηση των μελών.

Αξιολόγηση

Μελετήστε ποια αποτελέσματα έχει επιτύχει η Τράπεζα Χρόνου για να ανταποκριθεί στις ανάγκες και τις προσδοκίες των μελών μέσω των αποτελεσμάτων των:

Υποκριτήριο 6.1

Μετρήσεων της Αντίληψης των πολιτών για την Τράπεζα Χρόνου

Η άμεση μέτρηση της ικανοποίησης ή της αντίληψης των μελών είναι ουσιαστικής σημασίας. Η μέτρηση της αντίληψης τους σημαίνει άμεση έρευνα, ανατροφοδότηση και πληροφόρηση σχετικά με τις διάφορες πτυχές της Τράπεζας Χρόνου. Σύμφωνα με την αρχή της άσκησης της διοίκησης βάσει δεδομένων (evidence-based management- EBM), η Τράπεζα Χρόνου οφείλει να μην προβαίνει σε υποθέσεις σχετικά με το επίπεδο ικανοποίησης. Αντιθέτως, η άμεση πληροφόρηση από τα ίδια τα μέλη παρέχει αντικειμενική πληροφόρηση. Στις περισσότερες περιπτώσεις αυτό γίνεται μέσω ερευνών επικεντρωμένων στα μέλη. Χρησιμοποιούνται, επίσης, συμπληρωματικά εργαλεία όπως οι ομάδες-στόχου ή οι ειδικές ομάδες χρηστών. Το υποκριτήριο αυτό αξιολογεί κατά πόσο η Τράπεζα Χρόνου εκτελεί αυτές τις μετρήσεις και παρουσιάζει τα σχετικά αποτελέσματα.

Παραδείγματα:

Αποτελέσματα της μέτρησης της αντίληψης σχετικά με:

1. Τη συνολική εικόνα της Τράπεζας Χρόνου και τη δημόσια φήμη της (π.χ. φιλικότητα, ισότιμη μεταχείριση, διαφάνεια, σαφήνεια των παρεχόμενων πληροφοριών, προθυμία των μελών να ακούσουν, υποδοχή, ευελιξία και ικανότητα επίλυσης μεμονωμένων προβλημάτων κλπ).

2. Την εμπλοκή και συμμετοχή του μέλους στην παροχή και λήψη υπηρεσιών και της λήψης αποφάσεων.
3. Την προσβασιμότητα (π.χ. προσβασιμότητα με τα μέσα μαζικής μεταφοράς, πρόσβαση για τα ΑΜΕΑ, για τις ώρες υποδοχής του κοινού και το χρόνο αναμονής, τις υπηρεσίες μιας στάσης, το κόστος των υπηρεσιών κλπ).
4. Τη διαφάνεια (π.χ. σχετικά με τη λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου, την εξήγηση της ισχύουσας νομοθεσίας, καθώς και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων).
5. Τα προϊόντα και τις υπηρεσίες (π.χ. ποιότητα, αξιοπιστία, συμμόρφωση με τα πρότυπα ποιότητας, χρόνος διεκπεραίωσης/παρεχόμενος χρόνος, ποιότητα των συμβουλών που παρέχονται στα μέλη, περιβαλλοντική προσέγγιση).
6. Τη διαφοροποίηση της Τράπεζας Χρόνου ως προς τις υπηρεσίες που αφορούν στις διαφορετικές ανάγκες των μελών (π.χ. ανά φύλο, ηλικία κλπ).
7. Τις διαθέσιμες πληροφορίες σχετικά με: την ποσότητα, την ποιότητα, την αξιοπιστία, τη διαφάνεια, τη δυνατότητα κατανόησης της πληροφορίας, την καταλληλότητα για την ομάδα-στόχο κλπ.
8. Την κατάλληλη λήψη των πληροφοριών από τα μέλη.
9. Τη συχνότητα διεξαγωγής ερευνών γνώμης μεταξύ των μελών σχετικά με την Τράπεζα Χρόνου.
10. Το επίπεδο της εμπιστοσύνης του κοινού προς την Τράπεζα Χρόνου και τα παρεχόμενα προϊόντα/υπηρεσίες της.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Υποκριτήριο 6.2

Μετρήσεων της Απόδοσης της Τράπεζας Χρόνου

Εκτός από την άμεση μέτρηση της αντίληψης των πολιτών, η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τους πολίτες μπορεί να μετρηθεί με εσωτερικούς δείκτες. Στην προκειμένη περίπτωση, χρησιμοποιούνται τα μετρήσιμα αποτελέσματα που προκύπτουν από τους δείκτες εσωτερικής διαχείρισης (π.χ. χρόνοι διεκπεραίωσης, χρόνος αναμονής, αριθμός παραπόνων). Τα αποτελέσματα αυτών των μετρήσεων είναι δυνατόν να λειτουργήσουν διδακτικά για την Τράπεζα Χρόνου ως προς την ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχει. Το ΚΠΑ παρέχει μια επισκόπηση παραδειγμάτων για εσωτερικούς δείκτες που μετρούν την απόδοση, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες και οι προσδοκίες των πελατών και των πολιτών.

Παραδείγματα:

Αποτελέσματα σχετικά με τη συμμετοχή:

1. Το εύρος της συμμετοχής των ενδιαφερόμενων μερών στο σχεδιασμό και την παροχή υπηρεσιών και προϊόντων ή/και το σχεδιασμό των διαδικασιών λήψης αποφάσεων.
2. Ο αριθμός των προτάσεων που υποβλήθηκαν και εφαρμόστηκαν.
3. Το εύρος της χρήσης νέων και καινοτόμων τρόπων κατά τις συναλλαγές των μελών.
4. Τους δείκτες συμμόρφωσης με τη διάσταση του φύλου και την πολιτιστική και κοινωνική διαφοροποίηση των πολιτών.
5. Το εύρος των τακτικών ανασκοπήσεων από κοινού με τα ενδιαφερόμενα μέρη για την παρακολούθηση των μεταβαλλόμενων αναγκών τους και τον βαθμό ικανοποίησής τους.

Αποτελέσματα της πρόσβασης στην Τράπεζα Χρόνου:

1. Οι ώρες λειτουργίας διαφορετικών υπηρεσιών (τμήματα).
2. Ο χρόνος αναμονής, οι χρόνοι διαχείρισης/επεξεργασίας για τη διεκπεραίωση των παρεχόμενων υπηρεσιών.
3. Η τιμή των υπηρεσιών σε Μονάδες Χρόνου.
4. Η διαθεσιμότητα των πληροφοριών σχετικά με τις αρμοδιότητες διαχείρισης των διαφόρων υπηρεσιών.

Αποτελέσματα σχετικά με τη διαφάνεια της παροχής των υπηρεσιών και των προϊόντων:

1. Ο αριθμός των διαύλων πληροφόρησης και η αποτελεσματικότητά τους.

2. Η διαθεσιμότητα και η ακρίβεια των πληροφοριών.
3. Η διαθεσιμότητα των στόχων απόδοσης και των αποτελεσμάτων της Τράπεζας Χρόνου.
4. Η έκταση των προσπαθειών για τη βελτίωση της διαθεσιμότητας, της ακρίβειας και της διαφάνειας των πληροφοριών.

Τα αποτελέσματα των δεικτών όσον αφορά στην ποιότητα των προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών:

1. Ο αριθμός και ο χρόνος διεκπεραίωσης παραπόνων.
  2. Ο αριθμός των αρχείων που επέστρεψαν με σφάλματα ή/και υποθέσεων που απαιτούν επαναλαμβανόμενη επεξεργασία. .
  3. Η συμμόρφωση με δημοσιευμένα πρότυπα υπηρεσιών (π.χ. αν υπάρχουν σε αντίστοιχες Τράπεζες Χρόνου στο εξωτερικό ή στο εσωτερικό).
- (Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Κριτήριο 7: Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό

Τα αποτελέσματα ως προς το ανθρώπινο δυναμικό επιτυγχάνονται από την Τράπεζα Χρόνου σε συνάρτηση με τις αρμοδιότητες, τα κίνητρα, την ικανοποίηση, την αντίληψη και την απόδοση του ανθρώπινου δυναμικού της. Το κριτήριο διακρίνει δύο είδη αποτελεσμάτων για το ανθρώπινο δυναμικό: από τη μια πλευρά βρίσκονται τα συμπεράσματα των μετρήσεων που προέκυψαν από άμεση επαφή με το ανθρώπινο δυναμικό (π.χ. μέσω ερωτηματολογίων, ερευνών, ομάδων στόχου, εκτιμήσεων, συνεντεύξεων, διαβουλεύσεων με τα μέλη), και από την άλλη πλευρά βρίσκονται οι μετρήσεις απόδοσης που χρησιμοποιούνται από την ίδια την Τράπεζα Χρόνου για την παρακολούθηση και τη βελτίωση της ικανοποίησης του ανθρώπινου δυναμικού και των αποτελεσμάτων των μετρήσεων απόδοσης.

Αξιολόγηση

Μελετήστε τι έχει επιτύχει η Τράπεζα Χρόνου για να ανταποκριθεί στις ανάγκες και τις προσδοκίες των ανθρώπων της μέσω:

Υποκριτήριο 7.1

των αποτελεσμάτων της Μέτρησης της Αντίληψης των μελών για την Τράπεζα Χρόνου

Το υποκριτήριο αξιολογεί κατά πόσο το ανθρώπινο δυναμικό αντιλαμβάνεται την Τράπεζα Χρόνου ως ελκυστικό χώρο εργασίας ή κοινωνικής συνεισφοράς και αν έχει κίνητρα στην καθημερινή του εργασία για να δώσει τον καλύτερο του εαυτό για την Τράπεζα Χρόνου. Είναι σημαντικό για τις Τράπεζες Χρόνου να αποτιμάται συστηματικά η αντίληψη του ανθρώπινου δυναμικού για αυτές καθώς και για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες που παρέχουν.

Παραδείγματα:

Αποτελέσματα μετρήσεων που αφορούν τη συνολική αντίληψη του ανθρώπινου δυναμικού για:

1. Την εικόνα και τη συνολική απόδοση της Τράπεζας Χρόνου (για την κοινωνία, τα μέλη και τα ενδιαφερόμενα μέρη).
2. Τη συμμετοχή των μελών στην Τράπεζα Χρόνου, τη διαδικασία λήψης αποφάσεων και την αντίληψή τους για την αποστολή, το όραμα και τις αξίες της Τράπεζας Χρόνου.
3. Τη συμμετοχή των μελών σε δραστηριότητες βελτίωσης.
4. Την ενημέρωση των μελών για πιθανές συγκρούσεις συμφερόντων και τη σημασία τήρησης της δεοντολογίας.
5. Τους μηχανισμούς διαβούλευσης και διαλόγου.
6. Την κοινωνική ευθύνη της Τράπεζας Χρόνου.

Αποτελέσματα σχετικά με την αντίληψη των μελών για τη διαχείριση και τα συστήματα διοίκησης:

1. Την ικανότητα του συντονιστικού οργάνου να καθοδηγεί την Τράπεζα Χρόνου (π.χ. ως προς τον καθορισμό των στόχων, την κατανομή των πόρων, την εκτίμηση της συνολικής επίδοσης της Τράπεζας Χρόνου, κ.λπ) και να γνωστοποιούν τις σχετικές κατευθύνσεις.
2. Το σχεδιασμό και τη διοίκηση των διαφόρων διαδικασιών της Τράπεζας Χρόνου.
3. Την κατανομή των εργασιών στα μέλη.
4. Την έκταση και την ποιότητα αναγνώρισης των προσωπικών και συλλογικών προσπαθειών.
5. Την προσέγγιση που υιοθετεί η Τράπεζα Χρόνου για τις αλλαγές και τις κοινωνικές καινοτομίες.

Αποτελέσματα μετρήσεων σχετικά με την αντίληψη για τις συνθήκες εργασίας:

1. Το εργασιακό κλίμα (π.χ. η διαχείριση των συγκρούσεων, παραπόνων ή προβλημάτων των μελών, η ηθική παρενόχληση στο χώρο εργασίας) και η κουλτούρα της Τράπεζας Χρόνου.
2. Τη προσέγγιση σε κοινωνικά ζητήματα.
3. Τη διαχείριση ζητημάτων των ίσων ευκαιριών και δίκαιης μεταχείρισης και συμπεριφοράς στην Τράπεζα Χρόνου.
4. Τη διαρρύθμιση του χώρου εργασίας και των περιβαλλοντικών συνθηκών εργασίας.

Αποτελέσματα μετρήσεων σχετικά με την αντίληψη της σταδιοδρομίας και την ανάπτυξη δεξιοτήτων:

1. Τη συστηματική εξέλιξη της σταδιοδρομίας και την ανάπτυξη των αρμοδιοτήτων.
2. Την ενθάρρυνση και την ενδυνάμωση.
3. Την πρόσβαση στην κατάρτιση και την ποιότητα της κατάρτισης σε σχέση με τους στρατηγικούς στόχους της Τράπεζας Χρόνου.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Υποκριτήριο 7.2

Δεικτών Αποτελεσματικότητας του ανθρώπινου δυναμικού της Τράπεζας Χρόνου

Οι μετρήσεις των επιδόσεων αποτελούνται από εσωτερικούς δείκτες απόδοσης που σχετίζονται με το ανθρώπινο δυναμικό. Οι εν λόγω δείκτες επιτρέπουν στην Τράπεζα Χρόνου να μετρήσει τα αποτελέσματα που επιτεύχθηκαν όσον αφορά στη συνολική συμπεριφορά του ανθρώπινου δυναμικού, τις επιδόσεις του, την ανάπτυξη δεξιοτήτων, τα κίνητρά του και το επίπεδο συμμετοχής του στην Τράπεζα Χρόνου. Τα αποτελέσματα αυτά περιλαμβάνουν συνήθως εσωτερικές μετρήσεις της συμπεριφοράς του ανθρώπινου δυναμικού στην πράξη (π.χ. εναλλαγή μελών σε θέσεις ευθύνης, αριθμός παραπόνων των μελών, αριθμός προτάσεων για κοινωνική καινοτομία κλπ).

Παραδείγματα:

Αποτελέσματα σχετικά με:

1. Τους δείκτες που αφορούν στη συμπεριφορά των μελών (π.χ. αριθμός παραπόνων,).
2. Τους δείκτες σχετικά με τα κίνητρα και τη συμμετοχή (π.χ. ποσοστά ανταπόκρισης στις έρευνες που αφορούν στα μέλη, ο αριθμός προτάσεων για καινοτομία, η συμμετοχή στις εσωτερικές ομάδες διαβούλευσης).
3. Το επίπεδο συμμετοχής σε δραστηριότητες βελτίωσης.
4. Το επίπεδο χρήσης των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνίας.
5. Τους δείκτες που αφορούν στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων (π.χ. ποσοστά συμμετοχής και επιτυχίας σε δραστηριότητες κατάρτισης).
6. Τους δείκτες που αφορούν στην ικανότητα των μελών να ανταποκρίνεται στις ανάγκες των ρόλων παρόρων / ληπτών υπηρεσιών.
7. Τη συχνότητα αναγνώρισης προσώπων και ομάδων.
8. Τους αριθμούς ζητημάτων δεοντολογίας (π.χ. πιθανές συγκρούσεις συμφερόντων) που αναφέρθηκαν.
9. Τη συχνότητα της εθελοντικής συμμετοχής, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την κοινωνική ευθύνη που προωθεί η Τράπεζα Χρόνου.

(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Κριτήριο 8: Επιδόσεις στην Κοινωνική Ευθύνη

Η κύρια αποστολή μιας Τράπεζας Χρόνου είναι προσανατολισμένη στα μέλη της και στην κοινωνία που δραστηριοποιείται με έμφαση στον άνθρωπο. Εκτός από την κύρια αποστολή της, μια Τράπεζα Χρόνου πρέπει να υιοθετεί υπεύθυνη συμπεριφορά, προκειμένου να συμβάλλει στην αειφόρο ανάπτυξη των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών συνιστωσών της, που σχετίζονται κυρίως με την τοπική κοινότητα. Κάτι τέτοιο μπορεί να περιλαμβάνει την προσέγγιση της Τράπεζας Χρόνου και τη συμβολή της στην ποιότητα ζωής, την προστασία του περιβάλλοντος, τη διατήρηση των τοπικών πόρων, τις ίσες ευκαιρίες απασχόλησης, την τήρηση της δεοντολογίας, τη συμμετοχή στις τοπικές κοινότητες και τη συμβολή στην τοπική ανάπτυξη.

Το κύριο χαρακτηριστικό της κοινωνικής ευθύνης αποτυπώνει τη βούληση της Τράπεζας Χρόνου, από τη μία πλευρά, να ενσωματώσει τις κοινωνικές και περιβαλλοντικές πτυχές και ιδίως της αειφορίας στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (κριτήριο 2), και από την άλλη πλευρά, αποτυπώνει την ικανότητα της Τράπεζας Χρόνου να ανταποκριθεί στις επιπτώσεις των αποφάσεων και των δραστηριοτήτων της στην κοινωνία και το περιβάλλον. Η κοινωνική ευθύνη πρέπει να αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της στρατηγικής της Τράπεζας Χρόνου. Οι στρατηγικοί στόχοι πρέπει να ελέγχονται υπό το πρίσμα της κοινωνικής ευθύνης, προκειμένου να αποφευχθούν απρόβλεπτες συνέπειες.

Η απόδοση της Τράπεζας Χρόνου σε σχέση με την κοινότητα στην οποία λειτουργεί (σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο) και οι επιπτώσεις της στο περιβάλλον συνιστούν κρίσιμο συστατικό της μέτρησης της συνολικής απόδοσής της. Μια Τράπεζα Χρόνου που εργάζεται για την κοινωνική ευθύνη της:

1. βελτιώνει τη φήμη και την εικόνα της στους πολίτες συνολικά,
2. βελτιώνει την ικανότητά της να προσελκύει και να διατηρεί τα μέλη, να ενισχύει την υποκίνηση και να τηρεί τις δεσμεύσεις της έναντι τους,
3. βελτιώνει τις σχέσεις της με τα μέλη, χρήστες/ παρόχους των υπηρεσιών ή/και των προϊόντων της καθώς και με την κοινότητα στην οποία εντάσσεται, με τις επιχειρήσεις, τις δημόσιες οργανώσεις, τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, τους προμηθευτές, κ.α

Τα μέτρα καλύπτουν τόσο ποιοτικές/ποσοτικές μετρήσεις αντίληψης (8.1) όσο και ποσοτικούς δείκτες (8.2).

Είναι δυνατόν να σχετίζονται με:

- τη δεοντολογική, δημοκρατική και συμμετοχική συμπεριφορά της Τράπεζας Χρόνου,
- την περιβαλλοντική βιωσιμότητα,
- την ποιότητα ζωής,
- τις οικονομικές επιπτώσεις ως αποτελέσματα των οργανωσιακών μοντέλων συμπεριφοράς.
- την αειφορία

Αξιολόγηση

Σκεφτείτε τι επιτυγχάνει η Τράπεζα Χρόνου σχετικά με τον κοινωνικό οικονομικό, περιβαλλοντικό αντίκτυπο, μέσω των αποτελεσμάτων των :

Υποκριτήριο 8.1

Μετρήσεων Κοινωνικής Αντίληψης

Οι μετρήσεις αντίληψης επικεντρώνονται στην αντίληψη της κοινότητας για τις επιδόσεις της Τράπεζας Χρόνου σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο. Η αντίληψη αυτή μπορεί να επιτευχθεί μέσω διαφορετικών πηγών, συμπεριλαμβανομένων ερευνών, εκθέσεων, συνεντεύξεων τύπου, άμεσης ανατροφοδότησης από τα ενδιαφερόμενα μέρη και το κοντινό περιβάλλον κλπ. Η μέτρηση της αντίληψης συνιστά ένδειξη της αποτελεσματικότητας των κοινωνικών και περιβαλλοντικών στρατηγικών. Περιλαμβάνει την οπτική γωνία για τη

διαφάνεια, τον αντίκτυπο για την ποιότητα ζωής και την ποιότητα της δημοκρατίας, την οπτική για τη δεοντολογία ως προς την υποστήριξη των πολιτών, την προσέγγιση και τα αποτελέσματα για τα περιβαλλοντικά θέματα κλπ.

Παραδείγματα:

1. Η ενημέρωση του κοινού για τις επιπτώσεις από την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου σχετικά με την ποιότητα ζωής των μελών (π.χ. εκπαίδευση σε θέματα υγείας, υποστήριξη δραστηριοτήτων πολιτισμού και αθλητισμού, συμμετοχή σε ανθρωπιστικές επιχειρήσεις, συγκεκριμένες δράσεις για τις ευπαθείς ομάδες, πολιτιστικές δραστηριότητες ανοιχτές στο κοινό κλπ).
2. Η φήμη της Τράπεζας Χρόνου
3. Η αντίληψη περί των οικονομικών επιπτώσεων στην κοινωνία σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο (π.χ. δημιουργία /προσέλκυση μικρών επιχειρηματικών δραστηριοτήτων που έχουν χωροταξική εγγύτητα,).
4. Η αντίληψη για τα περιβαλλοντικά ζητήματα (π.χ. αντίληψη περί του οικολογικού αποτυπώματος, της διαχείρισης της ενέργειας, της μειωμένης κατανάλωσης ηλεκτρικού ρεύματος και νερού, της προστασίας από το θόρυβο και την ατμοσφαιρική ρύπανση, της επέκτασης της χρήσης των μέσων μαζικής μεταφοράς, της διαχείρισης των αποβλήτων και των αποβλήτων που ενδέχεται να είναι τοξικά).
5. Η αντίληψη περί του κοινωνικού αντίκτυπου όσον αφορά στη βιωσιμότητα σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο (αγορά προϊόντων δίκαιου εμπορίου, επαναχρησιμοποίησιμα προϊόντα, παραγωγή ενέργειας από ανανεώσιμες πηγές κλπ).
6. Η αντίληψη περί των κοινωνικών επιπτώσεων, λαμβάνοντας υπόψη την ποιότητα της δημοκρατικής συμμετοχής των μελών και των πολιτών σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό ή διεθνές επίπεδο (π.χ. ανοιχτές διαλέξεις, διαδικασίες διαβούλευσης και λήψης αποφάσεων για τον ενδεχόμενο αντίκτυπο της Τράπεζα Χρόνου).
7. Η άποψη του κοινού για τις ανοικτές διαδικασίες και τη διαφάνεια στην Τράπεζα Χρόνου, την τήρηση της δεοντολογίας (αυστηρή τήρηση των αρχών/ αξιών της Τράπεζας Χρόνου, όπως είναι η ισότητα, η αλληλεγγύη κλπ).
8. Η αντίληψη περί της συμμετοχής στην κοινότητα στην οποία η Τράπεζα Χρόνου είναι ενταγμένη, μέσω χρηματοδοτικής ή άλλης μορφής στήριξης, με τη διοργάνωση πολιτιστικών ή κοινωνικών εκδηλώσεων κλπ.
9. Η αντίληψη περί της Τράπεζας Χρόνου για τον τρόπο που τα ΜΜΕ προβάλλουν τις δράσεις κοινωνικής ευθύνης που ανέλαβε.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Υποκριτήριο 8.2

Μετρήσεων Απόδοσης σχετικά με την κοινωνία

Οι μετρήσεις απόδοσης εστιάζουν στα μέτρα που χρησιμοποιούνται από την Τράπεζα Χρόνου για να ελέγξει, να κατανοήσει, να προβλέψει και να βελτιώσει τις επιδόσεις σχετικά με την κοινωνική της ευθύνη. Θα πρέπει να δοθεί μια σαφής ένδειξη της αποτελεσματικότητας των προσεγγίσεων της Τράπεζα Χρόνου για τα κοινωνικά θέματα. Οι μετρήσεις απόδοσης μπορούν να εξετάζουν τη δεοντολογία, τις πρωτοβουλίες και τα αποτελέσματα της πρόληψης των κινδύνων για την υγεία, τις πρωτοβουλίες για την ανταλλαγή γνώσεων, τις πρωτοβουλίες για τη διατήρηση των πόρων και τη μείωση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων κλπ.

Παραδείγματα:

Δείκτες για την κοινωνική ευθύνη

1. Οι δραστηριότητες της Τράπεζα Χρόνου για τη διαφύλαξη και τη διατήρηση των πόρων (π.χ. παρουσία παρόχων με κοινωνικά υπεύθυνο προφίλ, βαθμός συμμόρφωσης με περιβαλλοντικά πρότυπα, χρήση ανακυκλωμένων υλικών, χρήση μέσων μεταφοράς φιλικών προς το περιβάλλον, μείωση όχλησης, απειλών και θορύβου, περιορισμός χρήσης των υπηρεσιών κοινής ωφελείας π.χ. νερό, ηλεκτρική ενέργεια, φυσικό αέριο).

2. Η ποιότητα της σχέσης με αρμόδιες αρχές, ομάδες και εκπροσώπους της κοινότητας.
3. Το ποσό και η σημασία της θετικής και αρνητικής κάλυψης από τα ΜΜΕ (αριθμός άρθρων, περιεχόμενο).
4. Η υποστήριξη προς ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (π.χ. εκτίμηση της τιμής κόστους της βοήθειας αυτής, του αριθμού των δικαιούχων).
5. Η υποστήριξη στη διαφορετικότητα και την ένταξη και αποδοχή των εθνοτικών μειονοτήτων και των ευάλωτων κοινωνικών ομάδων (π.χ. οργάνωση ειδικών προγραμμάτων/ έργων για την απασχόληση ευάλωτων κοινωνικών ομάδων).
6. Η υποστήριξη για την ανάπτυξη διεθνών προγραμμάτων και τη συμμετοχή των μελών σε δραστηριότητες.
7. Η υποστήριξη για τη συμμετοχή των πολιτών, άλλων εμπλεκόμενων μερών και εργαζομένων στα κοινά.
8. Η παραγωγική ανταλλαγή γνώσεων και πληροφοριών με άλλους (αριθμός ανοικτών εκδηλώσεων/συνεδρίων που διοργανώνονται, αριθμός παρεμβάσεων).
9. Τα προγράμματα για την πρόληψη των κινδύνων για την υγεία και των ατυχημάτων για τα μέλη (αριθμός και είδος των προγραμμάτων πρόληψης, παροχή υποστήριξης για την καταπολέμηση του καπνίσματος, εκπαίδευση στην υγιεινή διατροφή, αριθμός δικαιούχων και σχέση κόστους/ποιότητας των προγραμμάτων αυτών).
10. Αποτέλεσμα της μέτρησης της κοινωνικής ευθύνης (π.χ. μη-οικονομική εκτίμηση).
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας την Ομάδα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Κριτήριο 9: Κύρια αποτελέσματα επίδοσης

Τα κύρια αποτελέσματα της επίδοσης σχετίζονται με τα όσα η Τράπεζα Χρόνου έχει καθορίσει ως σημαντικά, μετρήσιμα επιτεύγματα για την επιτυχία της, σε βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη βάση. Αντιπροσωπεύουν την ικανότητα των διαδικασιών να επιτύχουν στόχους και σκοπούς, όπως προσδιορίζονται στην αποστολή της Τράπεζας Χρόνου, στο όραμα και στο στρατηγικό σχεδιασμό της. Το Κριτήριο 9 εστιάζει στις ικανότητες της Τράπεζας Χρόνου να επιτυγχάνει αυτά τα κύρια αποτελέσματα επίδοσης.

Τα κύρια αποτελέσματα επίδοσης μπορούν να χωριστούν σε:

1. Εξωτερικές επιδόσεις: εκροές και αποτελέσματα σε στόχους, με έμφαση στη σύνδεση με/μεταξύ την/ ης αποστολή/-ς και το/του οράμα/-τος (Κριτήριο 1) τη στρατηγική και τον σχεδιασμό (Κριτήριο 2), τις διαδικασίες (Κριτήριο 5) και τα επιτευχθέντα αποτελέσματα για τα εξωτερικά εμπλεκόμενα μέρη.
2. Εσωτερικές επιδόσεις: επίπεδο της αποτελεσματικότητας, με έμφαση στη σύνδεση με τους ανθρώπους (Κριτήριο 3), τις συνεργασίες και τους πόρους (Κριτήριο 4) και τις διαδικασίες (Κριτήριο 5), καθώς και τα αποτελέσματα που έχουν επιτευχθεί κατά τη διαδικασία βελτίωσης της Τράπεζας Χρόνου.

Αξιολόγηση

Αποτίμηση των αποτελεσμάτων που έχουν επιτευχθεί από την Τράπεζα Χρόνου σε σχέση με :

Υποκριτήριο 9.1

Τις εξωτερικές επιδόσεις: εκροές και αποτελέσματα σε στόχους

Οι εξωτερικές επιδόσεις αποτελούν τις μετρήσεις της αποτελεσματικότητας της στρατηγικής της Τράπεζας Χρόνου. Εστιάζουν στην ικανότητά της Τράπεζας Χρόνου να ικανοποιεί τις προσδοκίες των ενδιαφερόμενων μερών, σύμφωνα με την αποστολή και το όραμά της. Η Τράπεζα Χρόνου πρέπει να αξιολογεί σε ποιο βαθμό οι στόχοι των βασικών δραστηριοτήτων της επιτυγχάνονται, όπως ορίζονται στο στρατηγικό σχέδιο για τις εκροές –υπηρεσίες και προϊόντα - και για τα αποτελέσματα - επιπτώσεις των βασικών δραστηριοτήτων της στα εξωτερικά εμπλεκόμενα μέρη και στην κοινωνία, προκειμένου να είναι σε θέση να βελτιώσει τις επιδόσεις της με αποτελεσματικό τρόπο.

Παραδείγματα:

1. Τα αποτελέσματα που αφορούν τις εκροές (ποσότητα και ποιότητα στην παροχή υπηρεσιών και προϊόντων).
2. Οι επιδόσεις σε σχέση με τις εκροές (οι επιπτώσεις της παρεχόμενης εκροής υπηρεσιών και προϊόντων στην κοινωνία καθώς και στους άμεσους δικαιούχους).
3. Το επίπεδο της ποιότητας των υπηρεσιών ή των προϊόντων που παρέχονται σε σχέση με πρότυπα και τους κανονισμούς.
4. Οι επιδόσεις των επιθεωρήσεων και των ελέγχων σχετικά με τις εκροές και τα αποτελέσματα.
5. Οι επιδόσεις της συγκριτικής αξιολόγησης (συγκριτική ανάλυση) όσον αφορά στις εκροές και τα αποτελέσματα.
6. Τα αποτελέσματα της κοινωνικής καινοτομίας των υπηρεσιών/προϊόντων για τη βελτίωση της εκροής.
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας τον Πίνακα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Υποκρίτήριο 9.2

Εσωτερικές επιδόσεις: επίπεδο της αποδοτικότητας

Οι εσωτερικές επιδόσεις σχετίζονται με την αποδοτικότητα, την αποτελεσματικότητα των εσωτερικών διαδικασιών και των οικονομικών μετρήσεων της λειτουργίας της Τράπεζας Χρόνου. Οι εσωτερικές επιδόσεις λαμβάνουν υπόψη τη διαχείριση των διαδικασιών (π.χ. παραγωγικότητα, σχέση κόστους/αποτελεσματικότητας ή ελαττωματικότητα), τη χρηματοοικονομική επίδοση (αποτελεσματική χρήση των οικονομικών πόρων, συμμόρφωση με τον προϋπολογισμό), την αποτελεσματική χρήση των πόρων (σχέσεις, πληροφορίες, τεχνολογία κλπ), τη δυνατότητα ενεργού συμμετοχής των ενδιαφερομένων στην Τράπεζα Χρόνου, καθώς και τα αποτελέσματα των εσωτερικών επιθεωρήσεων και ελέγχων.

Παραδείγματα:

1. Η ανταπόκριση της ηγεσίας στα αποτελέσματα και τα ευρήματα των μετρήσεων, συμπεριλαμβανομένης της διαχείρισης κινδύνων.
2. Η αποτελεσματικότητα της Τράπεζας Χρόνου στη διαχείριση των διαθέσιμων πόρων, συμπεριλαμβανομένης της διαχείρισης των ανθρώπινων πόρων, τη διαχείριση της γνώσης και των υποδομών με το βέλτιστο τρόπο (εισροές έναντι εκροών).
3. Οι επιδόσεις των βελτιώσεων απόδοσης και των καινοτομιών των προϊόντων και των υπηρεσιών.
4. Τα αποτελέσματα της συγκριτικής αξιολόγησης (συγκριτική ανάλυση).
5. Η αποτελεσματικότητα των συνεργασιών (π.χ. βαθμός επίτευξης των συμφωνιών συνεργασίας, κοινές δραστηριότητες).
6. Η προστιθέμενη αξία από τη χρήση των τεχνολογιών της πληροφορικής και της επικοινωνίας προκειμένου να αυξηθεί η αποδοτικότητα, να μειωθούν τα κόστη, να βελτιωθεί η ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών (π.χ. μειωμένο κόστος, συνεργασία με άλλους παρόχους υπηρεσιών, διαλειτουργικότητα, εξοικονόμηση χρόνου).
7. Οι επιδόσεις των μετρήσεων από τις επιθεωρήσεις και τους ελέγχους για τη λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου.
8. Τα αποτελέσματα από τη συμμετοχή σε διαγωνισμούς, βραβεία ποιότητας και την πιστοποίηση του συστήματος διαχείρισης ποιότητας (Βραβεία Αριστείας κλπ).
9. Η σχέση κόστους-αποτελεσματικότητας (αποτελέσματα που επιτυγχάνονται με το χαμηλότερο δυνατό κόστος).
(Δώστε βαθμολογία χρησιμοποιώντας τον Πίνακα Αξιολόγησης Αποτελεσμάτων).

Σύστημα βαθμολόγησης του ΚΠΑ και Ομάδες Αξιολόγησης

Γιατί πρέπει να βαθμολογούμε;

Η βαθμολόγηση κάθε υποκριτηρίου και κριτηρίου του μοντέλου ΚΠΑ έχει τέσσερις βασικούς στόχους:

1. να παράσχει πληροφορίες και να δώσει μια ένδειξη για την κατεύθυνση που πρέπει να έχουν οι δράσεις βελτίωσης,
2. να μετρήσει την πρόοδο της ίδιας της Τράπεζας Χρόνου. Η διεξαγωγή αξιολόγησης βάσει του ΚΠΑ σε τακτική βάση, ανά έτος ή ανά **διετία**, θεωρείται καλή πρακτική, σύμφωνα με τις περισσότερες προσεγγίσεις για την Ποιότητα,
3. να εντοπιστούν οι Καλές Πρακτικές, όπως προκύπτει από την υψηλή βαθμολόγηση για τις Προϋποθέσεις και τα Αποτελέσματα. Η υψηλή βαθμολογία στην κατηγορία των Αποτελεσμάτων αποτελεί συνήθως ένδειξη για την ύπαρξη Καλών Πρακτικών στον τομέα των Προϋποθέσεων,
4. να βοηθήσει στην αναζήτηση κατάλληλων «εταίρων» από τους οποίους μπορούμε να μάθουμε (Συγκριτική αξιολόγηση: Πώς συγκρίνουμε και Συγκριτική Μάθηση: Τι μαθαίνουμε ο ένας από τον άλλο).

Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όσον αφορά στη σύγκριση των βαθμολογιών του ΚΠΑ, η συγκριτική μάθηση έχει περιορισμένη αξία και ενέχει κάποιους κινδύνους, ιδιαίτερα αν εφαρμόζεται χωρίς έμπειρους εξωτερικούς αξιολογητές, οι οποίοι δεν είναι εκπαιδευμένοι για να αποδίδουν τις βαθμολογίες με ομοιογενή τρόπο στους διάφορους ομοειδείς φορείς. Ο κύριος στόχος της συγκριτικής μάθησης είναι η σύγκριση μεταξύ των διαφορετικών τρόπων διαχείρισης των προϋποθέσεων και της επίτευξης αποτελεσμάτων. Οι βαθμολογίες, αν γίνουν αποδεκτές, είναι δυνατόν να αποτελέσουν ένα σημείο εκκίνησης, υπό αυτή την έννοια. Κατ' αυτόν τον τρόπο μπορεί η συγκριτική μάθηση να συμβάλει στη βελτίωση. Η συγκεκριμένη διαδικασία πρέπει να λαμβάνει χώρα αφού έχει αποκτηθεί σχετική εμπειρία από την Τράπεζα Χρόνου για παράδειγμα μετά από 2 κύκλους εφαρμογής.

Πώς βαθμολογούμε;

Το ΚΠΑ παρέχει δύο τρόπους βαθμολόγησης: ο κύκλος ΠΕΕΑ είναι το θεμέλιο και των δύο. Ο «κλασικός» τρόπος βαθμολόγησης του ΚΠΑ δίνει μια συνολική εκτίμηση κάθε υποκριτηρίου υποδεικνύοντας τη φάση ΠΕΕΑ στην οποία βρίσκεται το υποκριτήριο. Η μέθοδος της «αναλυτικής-παραμετροποιημένης βαθμολόγησης» του ΚΠΑ ταιριάζει σε οργανώσεις που επιθυμούν να αναλύσουν περισσότερες λεπτομέρειες σε κάθε υποκριτήριο. Δίνει τη δυνατότητα να βαθμολογούνται ταυτόχρονα για κάθε υποκριτήριο όλες οι φάσεις του Κύκλου Ποιότητας ΠΕΕΑ (Προγραμματισμός – Εκτέλεση – Έλεγχος – Ανάδραση).

1. Ο απλός τρόπος βαθμολόγησης ΚΠΑ

Ο αθροιστικός αυτός τρόπος βαθμολόγησης βοηθά την Τράπεζα Χρόνου να εξοικειωθεί με τον κύκλο ΠΕΕΑ και την κατευθύνει με μεγαλύτερη ακρίβεια προς μια προσέγγιση ποιότητας. Στον πίνακα αξιολόγησης των προϋποθέσεων, η φάση ΠΕΕΑ λειτουργεί μόνον όταν οι δραστηριότητες συγκριτικής μάθησης είναι μέρος του κύκλου της συνεχούς βελτίωσης. Στον πίνακα αξιολόγησης των αποτελεσμάτων γίνεται διάκριση μεταξύ της τάσης των αποτελεσμάτων και της επίτευξης των στόχων.

2. Σύστημα αναλυτικής – παραμετροποιημένης βαθμολόγησης

Το σύστημα της αναλυτικής-παραμετροποιημένης βαθμολόγησης είναι ένας ταυτόχρονος τρόπος βαθμολόγησης που βρίσκεται πιο κοντά στην πραγματικότητα, όπου π.χ. όταν οι Τράπεζες Χρόνου αναπτύσσουν δράσεις (Εκτέλεση), αλλά μερικές φορές χωρίς επαρκή σχεδιασμό (Προγραμματισμός).

- Στην Ομάδα Αξιολόγησης των Προϋποθέσεων, η έμφαση δίνεται περισσότερο στον κύκλο ποιότητας ΠΕΕΑ και η πρόοδος μπορεί να παρουσιαστεί σαν μια σπειροειδής διαδικασία στο πλαίσιο της οποίας σε κάθε ολοκλήρωση του κύκλου επιτυγχάνεται βελτίωση σε κάθε φάση:

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ, ΕΚΤΕΛΕΣΗ, ΕΛΕΓΧΟΣ και ΑΝΑΔΡΑΣΗ.

- Οι δραστηριότητες της συγκριτικής μάθησης λαμβάνονται λογικά υπόψη στο υψηλότερο σημείο όλων των φάσεων.
- Ο τρόπος αυτός βαθμολόγησης δίνει περισσότερες πληροφορίες στα πεδία εκείνα που απαιτούνται δράσεις βελτίωσης.
- Η Ομάδα Αξιολόγησης των Αποτελεσμάτων δείχνει αν πρέπει να ενισχυθεί η τάση των αποτελεσμάτων ή να δοθεί έμφαση στην επίτευξη των στόχων.

Στην παρούσα εφαρμογή η βαθμολογία προκύπτει από τη συμπλήρωση των ερωτηματολογίων για τη σημαντικότητα και τη σπουδαιότητα από τις συμμετέχουσες/οντες και η τελική βαθμολογία εξάγεται αυτόματα με τη χρήση ειδικού λογισμικού για το ΚΠΑ.

Οδηγίες βελτίωσης λειτουργίας Τράπεζας Χρόνου: χρήση του CAF_{social}

Φάση 1: – Το ξεκίνημα του ταξιδιού με το ΚΠΑ

Βήμα 1 Αποφασίστε πώς θα οργανώσετε και θα σχεδιάσετε την αυτο-αξιολόγηση

Βήμα 2 Διάδοση του έργου της αυτο-αξιολόγησης

Φάση 2: – Διαδικασία αυτο-αξιολόγησης

Βήμα 3 Συγκροτήστε μια ή περισσότερες ομάδες αυτο-αξιολόγησης

Βήμα 4 Οργάνωση Επιμόρφωσης

Βήμα 5 Διενέργεια της αυτο-αξιολόγησης

Βήμα 6 Σύνταξη έκθεσης που περιγράφει τα αποτελέσματα της αυτο-αξιολόγησης

Φάση 3: - Σχέδιο Βελτίωσης / Ιεράρχηση Προτεραιοτήτων

Βήμα 7 Κατάρτιση σχεδίου βελτίωσης

Βήμα 8 Διάδοση του προγράμματος βελτίωσης

Βήμα 9 Εφαρμογή του προγράμματος βελτίωσης

Βήμα 10 Προγραμματισμός της επομένης αυτο-Αξιολόγησης

Η διαδικασία της συνεχούς βελτίωσης μπορεί να σχεδιαστεί και να διεξαχθεί με πολλούς τρόπους. Το μέγεθος της Τράπεζας Χρόνου, η κουλτούρα και η προηγούμενη εμπειρία με τα εργαλεία της διοίκησης Ολικής Ποιότητας είναι κάποιες από τις παραμέτρους που βοηθούν να προσδιοριστεί η κατάλληλη διαδικασία αυτο-αξιολόγησης. Εδώ προτείνεται μια διαδικασία συνεχούς βελτίωσης με 10 βήματα που μπορεί να θεωρηθεί συμβατή με τις Τράπεζες Χρόνου.

Θα πρέπει να τονιστεί ότι οι οδηγίες που δίνονται εδώ βασίζονται στην εμπειρία πολλών δημοσίων οργανώσεων που έχουν εφαρμόσει το ΚΠΑ. Ασφαλώς η Τράπεζα Χρόνου δεν είναι δημόσιος φορέας, αλλά μια συλλογικότητα και δομή αλληλεγγύης. Δεν παύει, όμως, να έχει διακριτή οργάνωση με αρμοδιότητες, μέλη, συλλογική ηγεσία, (συντονιστικό όργανο) κανονισμούς, πόρους. Σε αυτή τη βάση το ολιστικό μοντέλο ΚΠΑ εκπληρώνει με τα 9 του Κριτήρια τις περισσότερες αν όχι όλες λειτουργικές περιοχές. Ωστόσο, κάθε διαδικασία αυτο-αξιολόγησης είναι μοναδική. Επομένως, η περιγραφή πρέπει να γίνει αντιληπτή περισσότερο ως έμπνευση για τους υπεύθυνους για τη διαδικασία της αυτο-αξιολόγησης παρά ως εγχειρίδιο διαδικασίας.

Φάση 1: Το ξεκίνημα του ταξιδιού με το ΚΠΑ

Βήμα 1: Αποφασίστε πώς θα οργανώσετε και θα σχεδιάσετε την αυτο- αξιολόγηση

Τα πιο σημαντικά στοιχεία που διασφαλίζουν την επιτυχία της διαδικασίας αυτο-αξιολόγησης είναι το υψηλό επίπεδο δέσμευσης και η κοινή θεώρηση μεταξύ των μελών της Τράπεζας Χρόνου. Για να επιτευχθούν η δέσμευση και η κοινή αντίληψη, η εμπειρία έχει δείξει ότι μια σαφής απόφαση μέσω μιας έγκυρης διαδικασίας διαβούλευσης με τα ενδιαφερόμενα μέρη της Τράπεζας Χρόνου είναι απαραίτητη. Αυτή η απόφαση πρέπει να αποτυπώνει ξεκάθαρα την προθυμία του συντονιστικού οργάνου και της Ολομέλειας να συμμετέχουν ενεργά στη διαδικασία αναγνωρίζοντας την προστιθέμενη αξία της αυτο-αξιολόγησης και παρέχοντας

εγγυήσεις για ευρύτητα πνεύματος, σεβασμό για τα αποτελέσματα και ετοιμότητα για την άμεση ανάληψη βελτιωτικών δράσεων. Περιλαμβάνει, ακόμα, τη δέσμευση εξεύρεσης των όποιων απαιτούμενων πόρων, προκειμένου να διεξαχθεί η αυτο-αξιολόγηση με επαγγελματικό, έγκυρο και επιστημονικό τρόπο.

Η γνώση για τα δυνητικά οφέλη της αυτο-αξιολόγησης μέσω CAFsocial και η πληροφόρηση για τη δομή του προτύπου και για τη διαδικασία αυτο-αξιολόγησης συνιστούν σημαντικά στοιχεία που βοηθούν να αποκτήσει το συντονιστικό όργανο μια βάση για τη λήψη αποφάσεων. Είναι πολύ σημαντικό να πειστεί το συντονιστικό όργανο εξαρχής για τα παραπάνω οφέλη, αλλά και η Ολομέλεια, τηρώντας τις προβλεπόμενες αρμοδιότητες στον Κανονισμό Λειτουργίας.

Σε αυτή τη φάση είναι σημαντικό ένα ή περισσότερα μέλη στη Τράπεζα Χρόνου να αναλάβουν την ευθύνη για να τηρηθούν αυτές οι βασικές αρχές. Προκειμένου να υποστηριχθεί η διαδικασία της αυτο-αξιολόγησης από τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου, είναι σημαντικό η διαβούλευση να λάβει χώρα πριν την τελική απόφαση για τον τρόπο διεξαγωγής της αυτο-αξιολόγησης. Το ΚΠΑ αποτελεί μια άριστη ευκαιρία για να γνωρίσουν καλύτερα τα μέλη την Τράπεζα Χρόνου.

Αρχικός προγραμματισμός της αυτο-αξιολόγησης

Από τη στιγμή που λαμβάνεται η απόφαση να διεξαχθεί η αυτο-αξιολόγηση, μπορεί να ξεκινήσει ο προγραμματισμός. Ένα από τα πρώτα στοιχεία του προγραμματισμού – το οποίο έχει ενδεχομένως συμπεριληφθεί στην απόφαση του συντονιστικού οργάνου ή της Ολομέλειας – είναι ο προσδιορισμός του εύρους και της προσέγγισης της αυτο-αξιολόγησης. Μια συνηθισμένη ερώτηση είναι αν η αυτο-αξιολόγηση πρέπει να καλύψει όλη την Τράπεζα Χρόνου ή ξεχωριστούς τομείς, όπως είναι λ.χ. την ομάδα διαχείρισης λογισμικού κλπ. Η απάντηση είναι ότι μπορεί να διεξαχθεί η αυτο-αξιολόγηση σε ξεχωριστούς τομείς της Τ.Χ όμως, για να εφαρμοσθούν όλα τα κριτήρια και υποκριτήρια επωφελώς, οι εν λόγω τομείς θα πρέπει να έχουν αρκετή αυτονομία, ώστε να θεωρούνται ανεξάρτητες οντότητες με συγκεκριμένη αποστολή και σημαντικές αρμοδιότητες στο πεδίο των ανθρώπινων πόρων (μέλη) και των οικονομικών διαδικασιών.

Συνιστάται να περιλαμβάνεται στην απόφαση του συντονιστικού οργάνου ποια διαδικασία βαθμολόγησης θα χρησιμοποιηθεί. Προτείνονται δύο τρόποι βαθμολόγησης. Η επιλογή εξαρτάται από τον διαθέσιμο χρόνο και το επίπεδο της εμπειρίας και της ωριμότητας της Τράπεζας Χρόνου. Προκρίνεται ο απλός τρόπος βαθμολόγησης με τη χρήση των κριτηρίων βαθμολόγησης α) της σημαντικότητας (γίνεται/ δεν γίνεται) (με κλίμακα 0-5) και β) της απόδοσης (τι πετυχαίνει η Τράπεζα Χρόνου (κλίμακα 0-100)). Τα κριτήρια (α) και (β) εφαρμόζονται στα 9 Κριτήρια του ΚΠΑ.

Μια πολύ σημαντική δράση του συντονιστικού οργάνου σε αυτή τη φάση είναι ο ορισμός ενός υπεύθυνου προσώπου για το έργο της αυτο-αξιολόγησης. Οι αρμοδιότητες του υπεύθυνου έργου συνήθως περιλαμβάνουν:

- τον λεπτομερή προγραμματισμό του έργου, συμπεριλαμβανομένης της διαδικασίας επικοινωνίας,
- την επικοινωνία και τη διαβούλευση με όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη αναφορικά με το έργο,
- την οργάνωση της εκπαίδευσης της ομάδας αυτο-αξιολόγησης,
- τη συλλογή όλων των υποστηρικτικών εγγράφων και των αποδεικτικών στοιχείων,
- την ενεργή συμμετοχή στην ομάδα αυτο-αξιολόγησης,
- τη διευκόλυνση της διαδικασίας συναίνεσης,
- την επεξεργασία της έκθεσης αυτο-αξιολόγησης,
- την υποστήριξη της συντονιστικού οργάνου όσον αφορά στην ιεράρχηση των δράσεων σε προτεραιότητες και τη διαμόρφωση του σχεδίου δράσης.

Οι απαιτήσεις αναφορικά με τις ικανότητες του/της υπεύθυνου/ης έργου είναι υψηλές. Ο/η υπεύθυνος/η έργου θα πρέπει να διαθέτει υψηλό επίπεδο γνώσης για την Τράπεζα Χρόνου και πιθανόν επαρκή γνώση του προτύπου ΚΠΑ. Επίσης, θα πρέπει να γνωρίζει πώς να διευκολύνει τη διεξαγωγή της διαδικασίας αυτο-αξιολόγησης. Ο ορισμός του κατάλληλου προσώπου που έχει αυτή τη γνώση και η εμπιστοσύνη του συντονιστικού οργάνου και των

μελών είναι μια από τις σημαντικές αποφάσεις της συντονιστικού οργάνου που μπορεί να επηρεάσει την ποιότητα και το αποτέλεσμα της αυτο-αξιολόγησης.

Για την Τράπεζα Χρόνου η γλώσσα και τα παραδείγματα που χρησιμοποιούνται στο πρότυπο ΚΠΑ είναι πιθανόν άγνωστα και απέχουν πιθανά αρκετά από την καθημερινή λειτουργία και πρακτική. Αν αυτό δεν λυθεί έγκαιρα, στο στάδιο της εξοικείωσης με το πρότυπο, τότε μπορεί να αποτελέσει εμπόδιο στη διαδικασία της αυτο-αξιολόγησης. Αυτό που μπορεί να γίνει, σε αυτή την περίπτωση, συμπληρωματικά με τις προσπάθειες επιμόρφωσης που περιγράφονται στη συνέχεια, είναι να προσαρμοστεί το πρότυπο στη γλώσσα της Τράπεζας Χρόνου. Πριν ξεκινήσει αυτή η δράση προτείνεται να ελεγχθεί αν αυτό έχει ήδη γίνει από μια παρόμοιο φορέα/ συλλογικότητα.

Η βαθμολόγηση γίνεται με τη χρήση ερωτηματολογίων που συμπληρώνονται προσωπικά από τα μέλη της ομάδας/ομάδων αυτοαξιολόγησης. Διατίθενται δύο διακριτά ερωτηματολόγια. Οι ερωτήσεις αρμόζονται με βάση τα 9 Κριτήρια και τα 29 υποκριτήρια του μοντέλου ΚΠΑ. Για κάθε κριτήριο υπάρχει ένα ερωτηματολόγιο με ερωτήσεις (κοινές ερωτήσεις και στα δύο ερωτηματολόγια). Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στο ένα ερωτηματολόγιο τα μέλη των ομάδων αξιολογούν τη σημασία που έχουν για το μέλος οι ερωτήσεις που τίθενται, ενώ στο άλλο ερωτηματολόγιο αξιολογούν την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου.

Αναφέρεται ότι η παρούσα πρώτη εφαρμογή του ΚΠΑ στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού Παπάγου είναι πιλοτική στο είδος της και δεν έχει εφαρμοστεί στην Ελλάδα, ή διεθνώς σε συλλογικότητες ή ομοειδείς πρωτοβουλίες.

Βήμα 2: Διάδοση του έργου της αυτο-αξιολόγησης

Η χάραξη ενός σχεδίου επικοινωνίας είναι σημαντικό στοιχείο του προγραμματισμού του έργου αυτο-αξιολόγησης. Το σχέδιο περιλαμβάνει τις προσπάθειες επικοινωνίας που έχουν ως κοινό-στόχο όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στο έργο της αυτο-αξιολόγησης, με ιδιαίτερη έμφαση στους ανθρώπους της Τράπεζας Χρόνου.

Η επικοινωνία είναι ένα σημαντικό στοιχείο σε κάθε έργο αλλαγής που απορρέει από το συντονιστικό όργανο, αλλά επέχει ειδικό βάρος, όταν η Τράπεζα Χρόνου διενεργεί αυτο-αξιολόγηση. Αν η επικοινωνία αναφορικά με το σκοπό και τις δραστηριότητες της αυτο-αξιολόγησης δεν είναι ξεκάθαρη ή κατάλληλη, είναι πιθανό η προσπάθεια αυτο-αξιολόγησης να θεωρηθεί ως «ένα ακόμα καθήκον» ή ως «κάποια-χωρίς πρακτική εφαρμογή». Ο κίνδυνος, που ελλοχεύει εδώ, είναι αυτές οι υποθέσεις να γίνουν αυτο-εκπληρούμενες προφητείες. Ο κίνδυνος σε αυτή την περίπτωση είναι είτε να υπάρξει απροθυμία δέσμευσης από τα μέλη, είτε να μην εμπλακούν πλήρως.

Ένα σημαντικό αποτέλεσμα της έγκαιρης επικοινωνίας είναι η τόνωση του ενδιαφέροντος αυτών που εμπλέκονται άμεσα με την ομάδα αυτο-αξιολόγησης. Η συμμετοχή στη διαδικασία αυτο-αξιολόγησης θα επιδιωχθεί, κατά κύριο λόγο, μέσα από τα προσωπικά/συλλογικά κίνητρα. Τα κίνητρα θα πρέπει να αποτελούν το βασικό στοιχείο που συνδέει τα μέλη της Τ.Χ με τη διαδικασία αυτο-αξιολόγησης στο σύνολό της.

Τα εμπλεκόμενα μέλη της Τράπεζας Χρόνου πρέπει να έχουν μια εντελώς ξεκάθαρη εικόνα για το σκοπό της διαδικασίας αυτο-αξιολόγησης μέσω του ΚΠΑ: τη βελτίωση της συνολικής επίδοσης της Τράπεζας Χρόνου Χολαργού-Παπάγου.

Η επικοινωνία της διαδικασίας αυτο-αξιολόγησης βάσει του ΚΠΑ πρέπει να εστιάζεται στα αμοιβαία επωφελή αποτελέσματα για όλα τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου, αλλά και της ευρύτερης κοινωνίας που δραστηριοποιείται (επίπεδο Δήμου Χολαργού – Παπάγου). Επομένως, η ξεκάθαρη και συνεκτική επικοινωνία της διαδικασίας της αυτο-αξιολόγησης σε όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη κατά τη διάρκεια των σχετικών φάσεων του έργου είναι το κλειδί για να εξασφαλιστεί η επιτυχημένη διαδικασία και παρακολούθησή του.

Η/ο υπεύθυνος έργου μαζί με το συντονιστικό όργανο πρέπει να ενισχύσουν την επικοινωνία εστιάζοντας:

στον τρόπο με τον οποίο η αυτο-αξιολόγηση μπορεί να κάνει τη διαφορά, στους λόγους για τους οποίους έχει δοθεί προτεραιότητα στην αυτο-αξιολόγηση,

στον τρόπο με τον οποίο συνδέεται με τον στρατηγικό σχεδιασμό της Τράπεζας Χρόνου Χολαργού-Παπάγου,

στον τρόπο με τον οποίο συνδέεται (π.χ. ως πρώτο βήμα) με μια γενική προσπάθεια βελτίωσης της απόδοσης της Τράπεζας Χρόνου π.χ. μέσω της εφαρμογής ενός καινοτόμου λειτουργικού προγράμματος και της εξασφάλισης της βιωσιμότητάς της.

Το σχέδιο επικοινωνίας πρέπει να διαφοροποιείται και να λαμβάνει υπόψη τα ακόλουθα στοιχεία: ομάδα στόχος, μήνυμα, διάυλος, αποστολέας, συχνότητα και εργαλεία.

Φάση 2: – Διαδικασία αυτο-αξιολόγησης

Βήμα 3 Συγκροτήστε μια ή περισσότερες ομάδες αυτο-αξιολόγησης

Η ομάδα αυτο-αξιολόγησης θα πρέπει να είναι όσο πιο αντιπροσωπευτική της Τράπεζας Χρόνου γίνεται. Συνήθως, συμμετέχουν μέλη από διαφορετικές ομάδες, διαφορετικές λειτουργίες, διαφορετική εμπειρία εντός της Τράπεζας Χρόνου. Ο στόχος είναι να δημιουργηθεί μια όσο το δυνατόν περισσότερο συνεκτική και αποτελεσματική ομάδα, αλλά ταυτόχρονα και μια ομάδα ικανή να παρέχει την πιο ακριβή και λεπτομερή εσωτερική αντίληψη της Τράπεζας Χρόνου.

Η εμπειρία των χρηστών του ΚΠΑ δείχνει ότι η σύνθεση των ομάδων κυμαίνεται από 5 έως 20 συμμετέχοντες/ουσες. Ωστόσο, για να εξασφαλιστεί ένας αποτελεσματικός και σχετικά άτυπος τρόπος συνεργασίας, γενικά προτιμώνται οι ομάδες των 10 συμμετεχόντων. Αν η Τράπεζα Χρόνου είναι πολύ μεγάλη και περίπλοκη, θα ήταν καλό να δημιουργηθούν περισσότερες από μία ομάδες αυτο-αξιολόγησης. Σε αυτή την περίπτωση είναι σημαντικό να συνεκτιμηθεί στον προγραμματισμό του έργου ο τρόπος και ο χρόνος για την κατάλληλη συνεργασία των ομάδων. Προτείνεται αν συμφωνεί η Ολομέλεια να οργανωθούν δύο ομάδες αυτοαξιολόγησης: α) μια ομάδα από τα μέλη του συντονιστικού οργάνου της Τ.Χ και β) μια ομάδα από μέλη της Τ.Χ. Αυτό γιατί τα μέλη του συντονιστικού έχουν μια πιο άμεση και συνεχή ενημέρωση για τη λειτουργία. Εναλλακτικά αν αποφασιστεί να υπάρξει μια ομάδα αυτή θα είναι «μικτή» με αναλογία 50-50 (συντονιστικό – μέλη). Σε κάθε περίπτωση στη διασφάλιση της ισότητας και της δημοκρατικής εκπροσώπησης πρέπει συναινετικά να συνυπολογιστεί και η αποτελεσματικότητα της στελέχωσης της ομάδας αυτοαξιολόγησης.

Οι συμμετέχουσες/ντες θα πρέπει να επιλέγονται περισσότερο βάσει της γνώσης που έχουν για την Τράπεζα Χρόνου και των προσωπικών τους ικανοτήτων (π.χ. αναλυτικές και επικοινωνιακές ικανότητες), παρά αποκλειστικά και μόνο με βάση τις επαγγελματικές τους ικανότητες. Είναι δυνατόν να επιλέγονται σε εθελοντική βάση αλλά η/ο υπεύθυνος/ος έργου και το συντονιστικό όργανο παραμένουν υπεύθυνοι για την ποιότητα, την ποικιλομορφία και την αξιοπιστία της ομάδας αυτο-αξιολόγησης. Η/ο υπεύθυνος/ος έργου της ομάδας μπορεί να είναι ταυτόχρονα και συντονίστρια/στής αυτής. Είναι πολύ σημαντικό η/ο συντονίστρια/στής της ομάδας να χαίρει της εμπιστοσύνης όλων των μελών για να μπορεί να καθοδηγεί τις συζητήσεις με έναν δίκαιο και αποτελεσματικό τρόπο που θα καταστήσει όλα τα μέλη ικανά να συνεισφέρουν στη διαδικασία. Η/ο συντονίστρια/στής μπορεί να οριστεί από την ίδια την ομάδα. Σημαντικό στοιχείο αποτελεί μια αποτελεσματική γραμματεία που θα επικουρεί την/τον συντονίστρια/στής και θα οργανώνει τις συναντήσεις.

Εξίσου σημαντικά είναι ο επαρκής εξοπλισμός για τις συναντήσεις και η γενικότερη τεχνολογική υποστήριξη. Μια συνηθισμένη ερώτηση είναι αν τα μέλη του συντονιστικού θα πρέπει να περιλαμβάνονται στην ομάδα αυτο-αξιολόγησης. Η απάντηση θα εξαρτηθεί από την κουλτούρα και την παράδοση της Τράπεζας Χρόνου. Αν συμμετέχουν στην ομάδα μέλη της συντονιστικού οργάνου, δίνεται η δυνατότητα να παρέχεται επιπλέον πληροφόρηση. Έτσι, αυξάνεται η πιθανότητα διαμόρφωσης συναινετικών όρων για τη μελλοντική εφαρμογή των προσδιορισμένων δράσεων βελτίωσης. Αυξάνεται, επίσης, η ποικιλομορφία/ αντιπροσώπευση εντός της ομάδας. Ωστόσο, αν η κουλτούρα δεν μπορεί να υποστηρίξει κάτι τέτοιο, τότε υπάρχει η πιθανότητα να τεθεί σε κίνδυνο η ποιότητα της αυτο-αξιολόγησης. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση που ένα ή περισσότερα μέλη της ομάδας νιώσουν ότι παρεμποδίζονται και δεν μπορούν να συνεισφέρουν ή να εκφραστούν ελεύθερα.

Βήμα 4: Οργάνωση Επιμόρφωσης

Πληροφόρηση και επιμόρφωση της συντονιστικού οργάνου

Η εθελοντική συμμετοχή των μελών της Τ.Χ και πιθανόν άλλων ενδιαφερόμενων μερών στην εκπαίδευση για την αυτο-αξιολόγηση συμβάλλει στο να διευρυνθούν οι γνώσεις και η κατανόηση για την έννοια της Διοίκησης Ολικής Ποιότητας, γενικά, και της αυτο-αξιολόγησης με τη χρήση του ΚΠΑ, ειδικότερα.

Πληροφόρηση και επιμόρφωση της ομάδας αυτο-αξιολόγησης

Θα πρέπει να παρουσιαστεί το πρότυπο ΚΠΑ και να επεξηγηθούν στην ομάδα οι σκοποί και η φύση της διαδικασίας αυτο-αξιολόγησης. Αν η/ο υπεύθυνος έργου έχει εκπαιδευτεί πριν τη φάση αυτή, η συμβολή του στην επιμόρφωση θα είναι θετική. Εκτός από τις θεωρητικές επεξηγήσεις, η επιμόρφωση θα πρέπει, επίσης, να περιλαμβάνει πρακτικές ασκήσεις, ώστε να διευρυνθεί η γνώση των συμμετεχόντων για τις αρχές της ολικής ποιότητας και να βιώσουν την εμπειρία της διαμόρφωσης συναίνεσης, καθώς ενδέχεται οι παραπάνω έννοιες και η αντίστοιχη συμπεριφορά για τη διαμόρφωση της συναίνεσης να μην είναι οικείες στα περισσότερα μέλη της ομάδας. Ο/η υπεύθυνος/η του έργου θα πρέπει να παρέχει σε όλα τα μέλη της ομάδας αυτο-αξιολόγησης έναν πλήρη κατάλογο όλων των εγγράφων και πληροφοριών που απαιτούνται για την αποτελεσματική αποτίμηση της λειτουργίας της Τράπεζας Χρόνου.

Ένα υποκριτήριο από τα κριτήρια προϋποθέσεων και ένα από τα κριτήρια αποτελεσμάτων θα μπορούσαν να αξιολογηθούν από κοινού. Αυτό θα δώσει στην ομάδα μια καλύτερη αντίληψη του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί η αυτο-αξιολόγηση βάσει ΚΠΑ. Πρέπει να επιτευχθεί συναίνεση για τον τρόπο αξιολόγησης των στοιχείων που επιβεβαιώνουν τα δυνατά σημεία και τους τομείς που χρειάζονται βελτίωση, καθώς και για την απόδοση της βαθμολογίας. Μια ακόμα σχετική ενότητα, κατά τη διάρκεια της φάσης της συναίνεσης, η οποία θα εξοικονομήσει χρόνο, είναι η διαμόρφωση μιας κοινής εικόνας για τους σημαντικότερους «μετόχους» της Τράπεζας Χρόνου, εκείνους, δηλαδή, που έχουν μεγάλο ενδιαφέρον για τις δραστηριότητές της: πολίτες, κοινωνία.

Βήμα 5: Διενέργεια της αυτο-αξιολόγησης

Διενέργεια ατομικής αξιολόγησης

Σε κάθε μέλος της ομάδας αυτο-αξιολόγησης, το οποίο χρησιμοποιεί τα σχετικά έγγραφα και τη σχετική πληροφορία που παρέχει η/ο υπεύθυνος έργου, ζητείται να προβεί σε μια ακριβή αξιολόγηση της Τράπεζας Χρόνου για κάθε υποκριτήριο. Η αξιολόγηση αυτή γίνεται με βάση τη γνώση που διαθέτουν τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου και την εμπειρία τους μέσω της συμμετοχής στην Ολομέλεια, στο συντονιστικό όργανο, ή από τις καθημερινές επαφές και συναλλαγές εντός της Τράπεζας. Σημειώνουν τα στοιχεία-κλειδιά που επιβεβαιώνουν τα δυνατά σημεία και τους τομείς που απαιτούν βελτίωση. Συνιστάται να διατυπώνονται τα πεδία βελτίωσης με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια, ώστε να διευκολύνεται η διατύπωση προτάσεων για δράση σε ένα επόμενο στάδιο. Στη συνέχεια, πρέπει να γίνει μια επισκόπηση των ευρημάτων τους και να βαθμολογηθεί κάθε υποκριτήριο σύμφωνα με τον επιλεγμένο πίνακα βαθμολόγησης. Η/ο συντονίστρια/στής της ομάδας αυτο-αξιολόγησης πρέπει να είναι διαθέσιμη/ος να απαντά στις ερωτήσεις των μελών της ομάδας κατά τη διάρκεια της ατομικής αξιολόγησης. Επίσης, θα πρέπει να μπορεί να συντονίζει τα ευρήματα των μελών κατά την προετοιμασία της συνάντησης για τη διαμόρφωση συναίνεσης.

Επίτευξη συναίνεσης στην ομάδα

Η ομάδα πρέπει να συναντηθεί μετά τις ατομικές αξιολογήσεις και να συμφωνήσει ως προς τα δυνατά σημεία, τους τομείς βελτίωσης και τις βαθμολογίες για κάθε υποκριτήριο. Η διαδικασία συζήτησης και διαλόγου είναι

απαραίτητη, καθώς θεωρείται σημαντικό κομμάτι της μάθησης. Με το διάλογο και τη συζήτηση διευκολύνεται η συναίνεση, γιατί αναδεικνύονται οι λόγοι για τους οποίους προκύπτουν διαφορές ανάμεσα στα δυνατά σημεία και τους τομείς βελτίωσης και τη βαθμολογία. Η αλληλουχία για την αξιολόγηση των εννέα κριτηρίων μπορεί να επιτευχθεί

από την ομάδα αυτο-αξιολόγησης. Δεν είναι απαραίτητο να βρίσκονται σε αυστηρή αριθμητική σειρά.

Επιτυγχάνοντας τη συναίνεση

Πώς μπορεί να επιτευχθεί η συναίνεση; Για την επίτευξη συναίνεσης ενδείκνυται η μέθοδος των τεσσάρων βημάτων:

παρουσίαση όλων των στοιχείων που επιβεβαιώνουν τα δυνατά σημεία και τους τομείς βελτίωσης ανά υποκριτήριο – όπως εντοπίζονται από κάθε μέλος της ομάδας ξεχωριστά, η επίτευξη συναίνεσης για τα δυνατά σημεία και τους τομείς βελτίωσης. Αυτό, συνήθως, επιτυγχάνεται μετά από εξέταση όλων των επιπρόσθετων αποδεικτικών στοιχείων ή πληροφοριών,

η παρουσίαση του εύρους των ατομικών βαθμολογιών για κάθε υποκριτήριο, η επίτευξη συναίνεσης αναφορικά με την τελική βαθμολογία.

Μια καλή προετοιμασία της συνάντησης από την/τον συντονίστρια/στής (π.χ. συλλογή σημαντικών πληροφοριών, συντονισμός των προσωπικών αξιολογήσεων) μπορεί να οδηγήσει σε ομαλή διεξαγωγή των συναντήσεων και σημαντική εξοικονόμηση χρόνου.

Η/ο συντονίστρια/στής είναι υπεύθυνος/ος και έχει κεντρικό ρόλο στη διεξαγωγή αυτής της διαδικασίας και στην επίτευξη συναίνεσης μεταξύ των μελών της ομάδας. Σε όλες τις περιπτώσεις, η συζήτηση πρέπει να βασίζεται σε σαφείς αποδείξεις των δράσεων που αναλαμβάνονται και των αποτελεσμάτων που επιτυγχάνονται. Στο ΚΠΑ περιλαμβάνεται ένας κατάλογος σχετικών παραδειγμάτων προκειμένου να βοηθήσει στον εντοπισμό των κατάλληλων αποδεικτικών στοιχείων. Ο κατάλογος αυτός δεν είναι εξαντλητικός ούτε είναι απαραίτητο να περιλαμβάνει όλα τα πιθανά παραδείγματα, αλλά μόνο εκείνα που είναι σχετικά με την Τράπεζα Χρόνου. Ωστόσο, η ομάδα ενθαρρύνεται να βρει οποιαδήποτε επιπλέον παραδείγματα θεωρεί ότι αφορούν στη Τράπεζα Χρόνου.

Ο ρόλος των παραδειγμάτων είναι να εξηγήσουν το περιεχόμενο των υποκριτηρίων με περισσότερες λεπτομέρειες ώστε να:

- διερευνηθεί ο τρόπος ανταπόκρισης της Τράπεζας Χρόνου οργάνου στις προϋποθέσεις που εκφράζονται σε κάθε υποκριτήριο,
- δοθεί βοήθεια στον εντοπισμό των αποδεικτικών στοιχείων και
- αναδειχθούν οι καλές πρακτικές για τον συγκεκριμένο τομέα στο μέλλον, όταν υπάρχουν αντίστοιχα παραδείγματα.

Πώς γίνεται η βαθμολόγηση

Το ΚΠΑ παρέχει δύο τρόπους βαθμολόγησης: την κλασική προσέγγιση και την παραμετροποιημένη προσέγγιση. Και τα δύο συστήματα βαθμολόγησης εξηγούνται λεπτομερώς σε αυτό το έντυπο. Συνιστάται να χρησιμοποιείται το κλασικό σύστημα βαθμολόγησης αν μια Τράπεζα Χρόνου δεν είναι εξοικειωμένη με την αυτο-αξιολόγηση ή/και δεν έχει καμία εμπειρία στις τεχνικές Συντονιστικού οργάνου Ολικής Ποιότητας.

Για την παρούσα αυτοαξιολόγηση βλέπε σχετικά: ενότητα Αρχικός προγραμματισμός της αυτο-αξιολόγησης).

Διάρκεια της αυτο-αξιολόγησης

Συγκρίνοντας την πραγματικότητα με το επιθυμητό, σύμφωνα με διάφορες έρευνες, δύο με τρεις ημέρες φαίνεται να είναι μικρό χρονικό διάστημα για να γίνει μια αξιόπιστη αυτο-αξιολόγηση, ενώ δέκα ημέρες ή μεγαλύτερο διάστημα είναι μεγάλο. Είναι δύσκολο να προτείνουμε έναν ιδανικό χρονοπρογραμματισμό για την αυτο-αξιολόγηση βάσει ΚΠΑ, καθώς υπάρχουν πολλές μεταβλητές, συμπεριλαμβανομένων των στόχων του συντονιστικού οργάνου, του χρόνου, των πόρων, τη διαθεσιμότητα των δεδομένων, του χρόνου και της πληροφορίας που κατέχουν τα μέλη κλπ. Ωστόσο, για την πλειονότητα ο κανόνας ως προς τη

διάρκεια της αυτο-αξιολόγησης είναι πέντε ημέρες. Στο χρόνο αυτό περιλαμβάνονται οι ατομικές αξιολογήσεις και οι συναντήσεις για τη διαμόρφωση της αναγκαίας συναίνεσης.

Η πλειοψηφία των οργανώσεων ολοκλήρωσαν τη διαδικασία εφαρμογής του ΚΠΑ σε τρεις μήνες, συμπεριλαμβανομένης της προετοιμασίας, της αυτο-αξιολόγησης, της εξαγωγής συμπερασμάτων και της διατύπωσης ενός σχεδίου δράσης.

Η διαδικασία βελτίωσης μιας Τράπεζας Χρόνου με τη χρήση του ΚΠΑ, είναι δυναμική και συνεχής. Επομένως, η επικαιροποίηση των δεδομένων και των πληροφοριών είναι μέρος αυτής της διαδικασίας.

Για τις ανάγκες της παρούσας αυτοαξιολόγησης θα προηγηθεί Εργαστήριο με αναλυτικό πρόγραμμα δραστηριοτήτων και στόχων. Στη διάρκεια του εργαστηρίου θα γίνει η αυτοαξιολόγηση. Τα ερωτηματολόγια ακολούθως θα αναλυθούν και θα εξαχθούν όλα τα απαιτούμενα στοιχεία για την «ακτινογραφία» της Τράπεζας Χρόνου

Βήμα 6: Σύνταξη έκθεσης που περιγράφει τα αποτελέσματα της αυτο-αξιολόγησης

Μια τυπική έκθεση αυτο-αξιολόγησης θα πρέπει να ακολουθεί τη δομή του ΚΠΑ (όπως αυτή απεικονίζεται στο σχηματικό μοντέλο του ΚΠΑ) και να αποτελείται τουλάχιστον από τα ακόλουθα στοιχεία:

- τα δυνατά σημεία και τους τομείς που χρήζουν βελτίωσης για κάθε υποκριτήριο με τεκμηρίωση από το σχετικό υλικό,
- βαθμολογία που να δικαιολογείται από την ομάδα βαθμολόγησης,
- προτάσεις για δράσεις βελτίωσης.

Προκειμένου να χρησιμοποιηθεί η έκθεση ως βάση δράσεων βελτίωσης, είναι σημαντικό η Ολομέλεια ή το συντονιστικό όργανο να αποδεχτεί επίσημα την έκθεση αυτο-αξιολόγησης και, ιδανικά, να την εγκρίνει. Αν η επικοινωνία έχει γίνει σωστά, δεν θα δημιουργηθεί κάποιο πρόβλημα. Η Ολομέλεια ή το συντονιστικό όργανο θα πρέπει να επαναβεβαιώσει τη δέσμευσή της να εφαρμόσει τις δράσεις βελτίωσης. Είναι, επίσης, σημαντικό σε αυτό το στάδιο να διαδοθούν τα πιο σημαντικά αποτελέσματα στα μέλη της Τράπεζας Χρόνου Χολαργού Παπάγου.

Φάση 3: - Σχέδιο Βελτίωσης / Ιεράρχηση Προτεραιοτήτων

Βήμα 7: Κατάρτιση σχεδίου βελτίωσης

Η διαδικασία αυτο-αξιολόγησης πρέπει να πηγαίνει ένα βήμα πιο πέρα από την έκθεση αυτο-αξιολόγησης, προκειμένου να εκπληρωθεί ο σκοπός της εφαρμογής του ΚΠΑ. Θα πρέπει να καταλήγει σε μια έκθεση δράσεων με σκοπό τη βελτίωση της απόδοσης της Τράπεζας Χρόνου. Αυτό το σχέδιο δράσης είναι ένας από τους κύριους σκοπούς της προσπάθειας αυτο-αξιολόγησης μέσω ΚΠΑ και, επίσης, το μέσο τροφοδότησης του συστήματος στρατηγικού προγραμματισμού της Τράπεζας Χρόνου με πληροφορίες ζωτικής σημασίας. Το σχέδιο δράσης θα πρέπει να υλοποιεί ένα ολοκληρωμένο πρόγραμμα για την Τ.Χ, ώστε να αναβαθμιστεί η λειτουργία της συνολικά. Συγκεκριμένα, η κεντρική λογική της έκθεσης είναι η ακόλουθη:

αποτελεί ένα ολοκληρωμένο συστηματικό πρόγραμμα δράσης για όλο το εύρος της λειτουργικότητας και δράσης της Τράπεζας Χρόνου, συνιστά το αποτέλεσμα της έκθεσης αυτο-αξιολόγησης. Συνεπώς, βασίζεται στα αποδεικτικά στοιχεία και στα δεδομένα που παρέχονται από την ίδια την Τράπεζα Χρόνου και από την οπτική των μελών της Τράπεζας Χρόνου που είναι απολύτως απαραίτητη, δημιουργεί πάνω στα δυνατά σημεία, εντοπίζει τις αδυναμίες της Τράπεζα Χρόνου και τις ενισχύει με τις κατάλληλες δράσεις βελτίωσης.

Ιεράρχηση των προτεραιοτήτων των δράσεων βελτίωσης ανά πεδίο παρέμβασης

Στην προετοιμασία του σχεδίου βελτίωσης, το συντονιστικό όργανο ίσως επιθυμεί να εξετάσει τη χρήση της δομημένης προσέγγισης, που θα συμπεριλαμβάνει τις ερωτήσεις:

- πού θέλουμε να βρισκόμαστε σε δύο χρόνια σε συνάρτηση με το συνολικό όραμα και τη στρατηγική της Τράπεζα Χρόνου;
- ποιες δράσεις πρέπει να αναληφθούν ώστε να επιτευχθούν αυτοί οι στόχοι (ορισμός στρατηγικής/έργου);

Η διαδικασία της διαμόρφωσης ενός σχεδίου βελτίωσης θα μπορούσε να δομηθεί ως εξής: το συντονιστικό όργανο, σε διαβούλευση με τα μέλη:

αντλεί ιδέες για βελτίωση από την έκθεση αυτο-αξιολόγησης και τις ομαδοποιεί ανά θεματικό τομέα βελτίωσης,

αναλύει τα πεδία βελτίωσης και τις προτεινόμενες ιδέες και, στη συνέχεια, διαμορφώνει δράσεις βελτίωσης λαμβάνοντας υπόψη τους στρατηγικούς στόχους της Τράπεζας Χρόνου, ιεραρχεί τις δράσεις βελτίωσης κατά προτεραιότητα βάσει προσυμφωνημένων κριτηρίων για να υπολογίσει τις επιπτώσεις τους (μικρή, μεσαία, υψηλή) στους τομείς προς βελτίωση.

Για παράδειγμα:

- η στρατηγική αξία της δράσης (ένας συνδυασμός της επίδρασης των ενδιαφερομένων μερών, της επίδρασης στα αποτελέσματα της Τράπεζα Χρόνου, της εικόνας που έχει διαμορφωθεί για την Τράπεζα Χρόνου από το εσωτερικό / εξωτερικό της περιβάλλον),
- η ευκολία στην εφαρμογή των δράσεων (διερεύνηση ως προς το επίπεδο δυσκολίας, τους απαραίτητους πόρους και την ταχύτητα υλοποίησης),

αναθέτει την ευθύνη συντονισμού κάθε δράσης, καθώς επίσης και το χρονοδιάγραμμα εφαρμογής της και τα ορόσημα και, ταυτόχρονα, προσδιορίζει τους αναγκαίους πόρους

Θα ήταν χρήσιμο να συνδεθούν οι εν εξελίξει δράσεις βελτίωσης με τη δομή του ΚΠΑ, ώστε να υπάρχει μια ξεκάθαρη οπτική.

Ένας τρόπος που βοηθά στην ιεράρχηση των προτεραιοτήτων είναι ο συνδυασμός:

του επιπέδου βαθμολόγησης ενός κριτηρίου ή υποκριτηρίου, που αποτελεί μια ένδειξη της απόδοσης της Τράπεζας Χρόνου σε όλα τα πεδία λειτουργίας της,

των κύριων στρατηγικών στόχων.

Προτροπές

Ενώ η αυτο-αξιολόγηση μέσω ΚΠΑ αναγνωρίζεται ως η έναρξη μιας μακροχρόνιας στρατηγικής βελτίωσης, η αξιολόγηση θα αναδείξει αναπόφευκτα κάποιους τομείς που μπορούν να αντιμετωπιστούν σχετικά γρήγορα και εύκολα. Η δράση στους τομείς αυτούς θα ενισχύσει την αξιοπιστία του προγράμματος βελτίωσης και θα λειτουργήσει ως άμεση ανταπόδοση της επένδυσης σε χρόνο και επιμόρφωση. Επιπροσθέτως, συνιστά κίνητρο για τη συνέχιση της διαδικασίας, σύμφωνα με την αρχή «η επιτυχία φέρνει την επιτυχία».

Συνιστά θετικό στοιχείο να συμμετέχουν στο πρόγραμμα βελτίωσης τα μέλη που συμμετέχουν και στην αυτο-αξιολόγηση. Κάτι τέτοιο αποτελεί, συνήθως, ανταμοιβή σε προσωπικό επίπεδο και τονώνει την εμπιστοσύνη και το ηθικό τους. Μπορεί, επίσης, να εισηγηθούν οι ίδιοι περαιτέρω πρωτοβουλίες βελτίωσης. Στην καλύτερη περίπτωση, το πρόγραμμα δράσης που απορρέει από την αυτο-αξιολόγηση θα πρέπει να ενσωματωθεί στη διαδικασία του στρατηγικού προγραμματισμού της Τράπεζας Χρόνου και να γίνει μέρος της συνολικής λειτουργίας της.

Βήμα 8: Διάδοση του προγράμματος βελτίωσης

Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, η διάδοση του προγράμματος βελτίωσης είναι ένας από τους κρίσιμους παράγοντες επιτυχίας της αυτο-αξιολόγησης και των δράσεων βελτίωσης που ακολουθούν. Οι δράσεις επικοινωνίας πρέπει να παρέχουν την κατάλληλη πληροφόρηση με τον κατάλληλο διάυλο στους κατάλληλους αποδέκτες την κατάλληλη στιγμή: η επικοινωνία του προγράμματος δράσης πρέπει να λαμβάνει χώρα όχι μόνο πριν ή κατά τη διάρκεια, αλλά και μετά την ολοκλήρωση της αυτο-αξιολόγησης.

Η Τράπεζα Χρόνου πρέπει να αποφασίσει αν θα κοινοποιήσει ή όχι την έκθεση αυτο-αξιολόγησης. Θεωρείται, όμως, καλή πρακτική να κοινοποιηθούν σε όλα τα μέλη τα αποτελέσματα της αυτο-αξιολόγησης π.χ. τα κύρια ευρήματα, οι τομείς στους οποίους χρειάζονται περισσότερες δράσεις, καθώς και οι δράσεις βελτίωσης που προγραμματίζονται.

Στην αντίθετη περίπτωση, υπάρχει ο κίνδυνος να χαθεί η δυνατότητα δημιουργίας κατάλληλου εδάφους για αλλαγή και βελτίωση.

Σε οποιαδήποτε κοινοποίηση αποτελεσμάτων, θεωρείται πάντα καλή πρακτική η ανάδειξη των τομέων στους οποίους λειτουργεί καλά η Τράπεζα Χρόνου και των τρόπων για την περαιτέρω βελτίωσή τους. Υπάρχουν πολλά παραδείγματα οργανώσεων που λαμβάνουν ως δεδομένα τα δυνατά σημεία και καμιά φορά ξεχνούν ή αγνοούν τη σημασία του να γιορτάζεις την επιτυχία.

Βήμα 9: Εφαρμογή του προγράμματος βελτίωσης

Η διαμόρφωση ενός προγράμματος δράσεων βελτίωσης με τον καθορισμό προτεραιοτήτων, όπως περιγράφηκε και στο βήμα 7, είναι πολύ σημαντική. Πολλά από τα παραδείγματα του προτύπου ΚΠΑ μπορούν να θεωρηθούν ως το πρώτο βήμα δράσεων βελτίωσης. Οι υφιστάμενες καλές πρακτικές και τα εργαλεία μπορούν να συνδεθούν με τα διαφορετικά κριτήρια του προτύπου.

Τέτοια παραδείγματα αναφέρονται στη συνέχεια. Η εφαρμογή αυτών των δράσεων βελτίωσης θα πρέπει να βασίζεται σε μια κατάλληλη και συνεχή προσέγγιση, μια διαδικασία παρακολούθησης και αξιολόγησης. Τα χρονοδιαγράμματα και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα θα πρέπει να είναι αποσαφηνισμένα. Θα πρέπει να οριστεί μια/ένας υπεύθυνος/ες για κάθε δράση βελτίωσης και να προβλεφθούν εναλλακτικά σενάρια για τις δράσεις βελτίωσης.

Οποιαδήποτε διαδικασία διαχείρισης της ποιότητας πρέπει να βασίζεται στην τακτική παρακολούθηση της εφαρμογής και της αποτίμησης των εκροών και των αποτελεσμάτων. Με την παρακολούθηση είναι πιθανό να προσαρμοστεί οτιδήποτε προγραμματίστηκε κατά τη διαδικασία της εφαρμογής και της μετα-αξιολόγησης (αποτελέσματα και εκροές), να ελεγχθεί οτιδήποτε επιτεύχθηκε, καθώς και να εκτιμηθεί η συνολική επίδραση όσων πραγματοποιήθηκαν. Για να βελτιωθεί η διαδικασία παρακολούθησης είναι απαραίτητο να δημιουργηθούν τρόποι μέτρησης της απόδοσης των δράσεων (δείκτες απόδοσης, κριτήρια επιτυχίας κλπ). Η Τράπεζα Χρόνου πρέπει να χρησιμοποιεί τον κύκλο ποιότητας *Προγραμματισμός – Εκτέλεση - Έλεγχος και Ανάδραση*, ώστε να υπάρξει διαχείριση των δράσεων βελτίωσης.

Η εφαρμογή των σχεδίων δράσης μέσω ΚΠΑ διευκολύνει τη μόνιμη χρήση εργαλείων διαχείρισης, όπως είναι η Εξισορροπημένη Μέτρηση (Balanced Scorecard), οι έρευνες ικανοποίησης μελών και πολιτών/δημοτών, τα συστήματα διαχείρισης ποιότητας, κτλ., με πρόσημο την κοινωνική και αλληλέγγυα οικονομία και τη συνεισφορά της Τράπεζας Χρόνου στην επίλυση κοινωνικών προβλημάτων μέσω της κοινωνικής καινοτομίας.

Βήμα 10: Προγραμματισμός της επομένης αυτο-Αξιολόγησης

Η χρήση του κύκλου ποιότητας ΠΕΕΑ (Προγραμματισμός-Εκτέλεση-Έλεγχος-Ανάδραση) για την υλοποίηση του Προγράμματος Δράσης συνεπάγεται νέα αξιολόγηση βάσει του ΚΠΑ. Η διετία αποτελεί ένα εύλογο χρονικό διάστημα.

Εποπτεία της διαδικασίας και επανάληψη της αξιολόγησης

Μόλις διαμορφωθεί το πρόγραμμα βελτίωσης και ξεκινήσει η εφαρμογή των αλλαγών, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί ότι οι αλλαγές θα έχουν θετική και όχι αρνητική επίδραση στους τομείς εκείνους που η Τράπεζα Χρόνου είχε καλές επιδόσεις στο παρελθόν. Κάποιες οργανώσεις και φορείς έχουν ενσωματώσει τη διαδικασία αυτο-αξιολόγησης σε τακτική βάση στο σχεδιασμό των εργασιών τους. Κρίνεται χρήσιμο να πράξει το ίδιο η Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου.

Π.3.2 Γλωσσάρι Κοινού Πλαισίου Αξιολόγησης για Τράπεζα Χρόνου

Αξία

Ο όρος αξία αναφέρεται σε αξίες νομισματικές, ευημερίας, πολιτισμικές και ηθικές. Οι ηθικές αξίες είναι, λίγο πολύ, καθολικές, ενώ οι πολιτισμικές αξίες μπορεί να διαφέρουν μεταξύ οργανώσεων, όπως και μεταξύ χωρών.

Οι πολιτισμικές αξίες εντός της Τράπεζας Χρόνου, θα πρέπει να διαδίδονται και να εφαρμόζονται, καθώς και να συσχετίζονται με την αποστολή της.

Αξιολόγηση για στοιχεία πέραν των οικονομικών/ Extra-financial rating

Οι αξιολογήσεις για στοιχεία πέραν των οικονομικών αξιολογούν τα επίπεδα δέσμευσης της Τράπεζας Χρόνου στους τομείς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των συνθηκών εργασίας και απασχόλησης, του κοινωνικού διαλόγου, της προστασίας του περιβάλλοντος, της διακυβέρνησης και της συνεισφοράς της Τράπεζας Χρόνου για την ανάπτυξη της κοινότητας εντός της οποίας δραστηριοποιείται. Οι παραπάνω έννοιες αφορούν σε επενδυτές που θέλουν να κατευθύνουν τις επενδυτικές τους αποφάσεις προς δραστηριότητες οι οποίες επιδρούν θετικά στην οικολογική ισορροπία και συμβάλλουν, στο μέτρο του δυνατού, στην κοινωνική πρόοδο και την ενδυνάμωση της διαφάνειας και της επαγγελματικής δεοντολογίας.

Από κοινού: Σχεδιασμός/ Λήψη αποφάσεων / Παραγωγή / Αξιολόγηση

Ο ρόλος των μελών σε γενικές γραμμές μπορεί να προσεγγιστεί από τέσσερις οπτικές γωνίες: ως συν-σχεδιαστές, συν-υπεύθυνοι για τη λήψη αποφάσεων, συν-παραγωγοί και συν-αξιολογητές.

Ως συν-σχεδιαστές, έχουν επίδραση στο τι επιθυμούν να προσφέρουν και με ποιον τρόπο οι Τράπεζες Χρόνου επιθυμούν να προσφέρουν μια υπηρεσία, ανταποκρινόμενες σε μια συγκεκριμένη ανάγκη.

Ως συν-υπεύθυνοι για τη λήψη αποφάσεων, τα μέλη θα αποκτήσουν μεγαλύτερη εμπλοκή στις αποφάσεις που τους αφορούν και θα έχουν μεγαλύτερο βαθμό ευθύνης για αυτές.

Ως συν-παραγωγοί, τα ίδια τα μέλη θα συμμετέχουν στην παραγωγή ή/και στην παράδοση του κύκλου παροχής των υπηρεσιών και την ποιότητά τους. Και τελευταίο αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, ως συν-αξιολογητές, τα μέλη θα διατυπώσουν την άποψή τους για την ποιότητα των υπηρεσιών που τους παρασχέθηκαν.

Αποδεικτικά στοιχεία

Αφορά στις πληροφορίες που υποστηρίζουν μια δήλωση ή ένα γεγονός. Τα αποδεικτικά στοιχεία θεωρούνται σημαντικά στη διαμόρφωση ενός αξιόπιστου συμπεράσματος ή μιας εκτίμησης.

Αποδοτικότητα

Αποδοτικότητα είναι η σχέση των εκροών με τις εισροές ή το κόστος. Είναι δυνατόν ο όρος αποδοτικότητα να εκληφθεί ως συνώνυμος της παραγωγικότητας. Η παραγωγικότητα μπορεί να μετρηθεί με τρόπους που απεικονίζουν είτε την εισροή όλων των συντελεστών της παραγωγής (συνολική παραγωγικότητα των συντελεστών) ή έναν συγκεκριμένο συντελεστή (παραγωγικότητα της εργασίας ή παραγωγικότητα του κεφαλαίου).

Αποστολή

Μια περιγραφή για το τι θα πρέπει μια Τράπεζα Χρόνου να επιτυγχάνει για τα ενδιαφερόμενα μέρη. Η αποστολή μιας Τράπεζας Χρόνου απορρέει από το πλαίσιο λειτουργίας που τη διέπει. Είναι ο λόγος ύπαρξης της. Οι τελικοί σκοποί που θέτει μια Τράπεζα Χρόνου στο πλαίσιο της αποστολής της διαμορφώνουν το όραμά της, ενώ μεταφράζονται σε στρατηγικούς και επιχειρησιακούς στόχους.

Αποτέλεσμα

Η συνολική επίδραση που έχουν τα αποτελέσματα στους άμεσα ωφελούμενους και στα ενδιαφερόμενα μέρη (εσωτερικά ή εξωτερικά) ή στην ευρύτερη κοινωνία.

Αποτελεσματικότητα

Αποτελεσματικότητα είναι η σχέση μεταξύ των στόχων που τέθηκαν και των επιπτώσεων, αποτελεσμάτων ή εκροών που επέρχονται από την επίτευξή τους.

Αποτελεσματικότητα / αποδοτικότητα / Οικονομία / Δεοντολογία / Περιβάλλον

Στον κανόνα των 3E – Economy (Οικονομία), Efficiency (Αποτελεσματικότητα) και Effectiveness (Αποδοτικότητα) (βλέπε τους αντίστοιχους ορισμούς στο γλωσσάρι) - που χρησιμοποιούνται στο δημόσιο τομέα, πρόσφατα προστέθηκαν η Δεοντολογία (Ethics) και το Περιβάλλον (Environment), δημιουργώντας, με αυτόν τον τρόπο, τον κανόνα των 5E. Ο κανόνας αυτός είναι χρήσιμος για τη διοίκηση ποιότητας.

Αποτίμηση / εκτίμηση

Ο όρος αναφέρεται στην εκτίμηση για το αν οι ενέργειες που πραγματοποιήθηκαν επέφεραν τα επιθυμητά αποτελέσματα και αν άλλες ενέργειες θα μπορούσαν να επιφέρουν καλύτερα αποτελέσματα με λιγότερο κόστος.

Απόδοση

Η μέτρηση όσων έχουν επιτευχθεί από ένα πρόσωπο, μια ομάδα, μια οργάνωση ή μια διαδικασία.

Βάση-κορυφή / Bottom-up

Κατεύθυνση της ροής, για παράδειγμα των πληροφοριών και των αποφάσεων, από τα χαμηλότερα στα υψηλότερα επίπεδα μιας οργάνωσης. Το αντίθετο του όρου «Κορυφή-Βάση».

Βέλτιστη / Καλή πρακτική

Οι ανώτερες αποδόσεις, μέθοδοι ή προσεγγίσεις που οδηγούν σε εξαιρετικά αποτελέσματα. Η βέλτιστη πρακτική είναι ένας όρος σχετικός, ο οποίος ενίοτε υποδηλώνει καινοτόμες ή ενδιαφέρουσες επιχειρησιακές πρακτικές, οι οποίες έχουν εντοπιστεί εκτός του πλαισίου της οργάνωσης μέσω της συγκριτικής αξιολόγησης και της συγκριτικής μάθησης. Δεδομένου ότι είναι δύσκολο να προσδιοριστεί τι είναι το άριστο, είναι προτιμότερο να μιλάμε για «καλή πρακτική».

Βιώσιμη ανάπτυξη

Ανάπτυξη κατάλληλη για την ικανοποίηση των υφιστάμενων αναγκών χωρίς να διακυβεύεται η δυνατότητα ικανοποίησης των αναγκών των μελλοντικών γενεών.

Γνώση

Η γνώση μπορεί να οριστεί ως «οι πληροφορίες που τροποποιούνται με την εμπειρία, το πλαίσιο εφαρμογής, την ερμηνεία και τον προβληματισμό». Η γνώση είναι το αποτέλεσμα της εργασίας μετασχηματισμού που έχει γίνει στο κομμάτι των πληροφοριών από κάθε πρόσωπο ξεχωριστά. Θεωρούμε ότι η γνώση διαφέρει από τα δεδομένα ή τις πληροφορίες, αφού απαιτεί την κατανόηση που συνιστά τη γνωστική ικανότητα του ατόμου. Παράδειγμα: πρακτική, τεχνογνωσία, εξειδικευμένη και άριστη γνώση, τεχνικές γνώσεις.

Δείκτες

Μονάδες μέτρησης που είναι ενδεικτικές π.χ. οι οποίες δείχνουν το παραγόμενο προϊόν μιας ενέργειας.

Διαδικασία (process) (υπό τη στενή έννοια)

Η διαδικασία ορίζεται ως το σύνολο των δραστηριοτήτων, με τις οποίες ένα σύνολο εισροών μετασχηματίζεται σε εκροές ή αποτελέσματα, δημιουργώντας με αυτόν τον τρόπο προστιθέμενη αξία.

Διαχείριση Αλλαγών

Η διαχείριση αλλαγών περιλαμβάνει τόσο τη δημιουργία των αναγκαίων αλλαγών σε μια Τράπεζα Χρόνου, πράγμα το οποίο συνήθως έπεται του καθορισμού των απαιτούμενων αλλαγών, όσο και την καθοδήγηση της δυναμικής των αλλαγών διαμέσου της Τράπεζας Χρόνου, της υλοποίησης και της υποστήριξης της αλλαγής.

Διαχείριση Γνώσης

Η Διαχείριση Γνώσης είναι η διεξοδική και συστηματική διαχείριση της ζωτικής σημασίας για την οργάνωση γνώσης – και οι συνδεόμενες με αυτήν διαδικασίες της δημιουργίας, της οργάνωσης, της διάχυσης, της χρήσης και της εκμετάλλευσης. Είναι σημαντικό να τονισθεί ότι η γνώση περιλαμβάνει τόσο τη σιωπηρή γνώση (που έχουν στο μυαλό τους οι άνθρωποι) όσο και την αναλυτική γνώση (κωδικοποιημένη και εκφρασμένη ως πληροφορίες σε βάσεις δεδομένων, έγγραφα, κτλ.). Ένα καλό πρόγραμμα γνώσης πρέπει να περιλαμβάνει διαδικασίες ανάπτυξης γνώσης και μεταφοράς αυτής και στις δύο προαναφερόμενες βασικές μορφές. Η πιο ζωτικής σημασίας γνώση στις περισσότερες οργανώσεις σχετίζεται συχνά με: τη γνώση για τους χρήστες υπηρεσιών, τη γνώση για τις διαδικασίες, τη γνώση για τα προϊόντα και τις υπηρεσίες, τη γνώση που είναι προσαρμοσμένη στις ανάγκες των μελών αλλά και εν δυνάμει μελών, τη γνώση για τα πρόσωπα, την οργανωσιακή μνήμη, η οποία στηρίζεται σε ό,τι έχουμε μάθει στο παρελθόν ή από οπουδήποτε αλλού στην Τράπεζα Χρόνου, στη γνώση για τις σχέσεις, στην αποκτηθείσα γνώση. Επίσης, η πιο ζωτικής σημασίας γνώση σχετίζεται συχνά με τη μέτρηση και τη διαχείριση του πνευματικού κεφαλαίου. Ένα μεγάλο εύρος πρακτικών και διαδικασιών χρησιμοποιούνται στη διαχείριση της γνώσης. Κάποιες από τις πιο συνηθισμένες πρακτικές και διαδικασίες είναι: δημιουργία και ανακάλυψη, μοίρασμα και μάθηση (σύνολα πρακτικών), οργάνωση και διαχείριση.

Διεργασία (procedure) (υπό την ευρεία έννοια)

Μια λεπτομερής και καλά προσδιορισμένη περιγραφή για το πώς πρέπει να διεξάγονται οι εργασίες.

Διαφάνεια

Η διαφάνεια υποδηλώνει τον ανοικτό χαρακτήρα, τη διάδοση, και τη λογοδοσία. Είναι μια μεταφορική επέκταση της έννοιας που χρησιμοποιείται στις φυσικές επιστήμες: ένα «διάφανο» αντικείμενο είναι εκείνο μέσα από το οποίο μπορείς να δεις. Οι διαφανείς διαδικασίες περιλαμβάνουν τις ανοιχτές συναντήσεις, τις εκθέσεις οικονομικού χαρακτήρα, την ελεύθερη πρόσβαση στη νομοθεσία, την αναθεώρηση του προϋπολογισμού, τους οικονομικούς ελέγχους, κτλ.

Διοίκηση Ολικής Ποιότητας

Η Διοίκηση Ολικής Ποιότητας (ΔΟΠ) είναι μια φιλοσοφία διοίκησης που περιλαμβάνει ολόκληρη την οργάνωση (βασικές, διοικητικές και υποστηρικτικές διαδικασίες) στην ανάληψη της ευθύνης και την εξασφάλιση της ποιότητας των προϊόντων/υπηρεσιών της και των διαδικασιών, μέσω της συνεχούς επιδίωξης της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών σε κάθε στάδιο. Η Διοίκηση Ολικής Ποιότητας χρησιμοποιεί μια ολιστική προσέγγιση για να ικανοποιήσει τις ανάγκες ή τις απαιτήσεις των χρηστών υπηρεσιών. Η προσέγγιση περιλαμβάνει τα εμπλεκόμενα μέρη. Η έννοια ΔΟΠ εμφανίστηκε στη δεκαετία του 1980. Οι έννοιες Διαχείριση Ολικής Ποιότητας, Διαχείριση Ποιότητας ή Ολική Ποιότητα είναι ταυτόσημες αν και ορισμένοι συγγραφείς προβαίνουν σε διαφοροποιήσεις.

Δυνατά και Αδύνατα Σημεία, Ευκαιρίες και Απειλές (ΔΑΕΑ)-(Ανάλυση SWOT)

Η ανάλυση των δυνατών σημείων, των αδυναμιών, των ευκαιριών (πιθανά πλεονεκτήματα) και απειλών (πιθανές δυσκολίες) που μπορεί να αντιμετωπίσει μια Τράπεζα Χρόνου στο εσωτερικό και εξωτερικό της περιβάλλον.

Εισροή

Αφορά κάθε είδους πληροφορία, γνώση, υλικά και άλλους πόρους που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή.

Εκροή

Η εκροή είναι το άμεσο αποτέλεσμα ή τα άμεσα αποτελέσματα μιας διαδικασίας. Γίνεται διάκριση μεταξύ ενδιάμεσων και τελικών προϊόντων/αποτελεσμάτων. Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, τα μεν πρώτα αφορούν στις ενδιάμεσες φάσεις της διαδικασίας, είτε σχετίζονται με την μετάβαση από μια λειτουργική περιοχή σε μια άλλη μέσα στην Τράπεζα Χρόνου ή από μια διαδικασία σε μια άλλη είτε όχι, ενώ τα δεύτερα σχετίζονται με τους άμεσα ωφελούμενους από τις εκροές. Οι εν λόγω ωφελούμενοι μπορεί να βρίσκονται είτε εντός είτε εκτός της Τράπεζας Χρόνου.

Ενδιαφερόμενα μέρη

Οι μέτοχοι είναι εκείνοι που έχουν συμφέρον, ανεξάρτητα αν είναι οικονομικό ή άλλο, από τις δραστηριότητες της Τράπεζας Χρόνου.

Ενδυνάμωση

Ενδυνάμωση είναι η διαδικασία με την οποία παρέχεται μεγαλύτερη εμπιστοσύνη σε ένα πρόσωπο ή σε μια ομάδα ανθρώπων κατά τη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Αφορά στα μέλη μέσω της συμμετοχής τους.

Επιδιώξεις (στόχοι / σκοποί)

Διατύπωση της επιθυμητής κατάστασης που περιγράφει τα επιθυμητά αποτελέσματα όπως αυτά αποτυπώνονται στην αποστολή της Τράπεζας Χρόνου.

- *στρατηγικοί στόχοι*

Οι συνολικοί μεσοπρόθεσμοι και μακροπρόθεσμοι στόχοι δείχνουν τη συνολική κατεύθυνση που θέλει να ακολουθήσει η Τράπεζα Χρόνου. Ο όρος περιγράφει τα τελικά αποτελέσματα που η Τράπεζα επιθυμεί να πετύχει.

- *επιχειρησιακοί στόχοι*

συνιστούν την πιο συγκεκριμένη διατύπωση των στρατηγικών στόχων π.χ. στο επίπεδο της ανάπτυξης δικτύου μελών ή στη διαχείριση του Πληροφοριακού Συστήματος της Τράπεζας Χρόνου. Ένας επιχειρησιακός στόχος μπορεί να μετατραπεί αμέσως σε ένα σύνολο δραστηριοτήτων και εργασιών.

Επιχειρησιακή αρχιτεκτονική

Ένα πλαίσιο που επιτρέπει σε μια Τράπεζα Χρόνου να σχεδιάσει τον τρόπο με τον οποίο η τεχνολογία μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να υποστηρίξει τους στρατηγικούς και επιχειρησιακούς στόχους της. Περιλαμβάνει περιγραφές για το πώς οι διαδικασίες, η πληροφορία, και τα πληροφοριακά συστήματα αποτελούν μια ενότητα για την επίτευξη των στόχων της Τράπεζας Χρόνου.

Επιπτώσεις

Τα αποτελέσματα και οι επιπτώσεις των πιθανών και των πραγματικών δράσεων ή παρεμβάσεων στην Τράπεζα Χρόνου αλλά και γενικότερα σε οργανώσεις του δημόσιου, ιδιωτικού και του τρίτου τομέα.

Έρευνα

Αφορά στη συλλογή στοιχείων για τις απόψεις, τις στάσεις ή τις γνώσεις προσώπων ή ομάδων. Συχνά, στην έρευνα συμμετέχει μόνο ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα του γενικού πληθυσμού.

Ηθική

Η ηθική στις Τράπεζες Χρόνου μπορεί να οριστεί ως το σύνολο των κοινών αξιών και των κανόνων που ενστερνίζονται τα μέλη. Η ηθική φύση αυτών των αξιών/κανόνων, που μπορεί

να είναι γραπτά διατυπωμένοι ή να θεωρούνται αυτονόητοι, αναφέρονται σε ό,τι θεωρείται σωστό ή λάθος, καλή ή κακή συμπεριφορά. Ενώ οι αξίες λειτουργούν ως ηθικές αρχές, οι κανόνες μπορεί να υποδηλώνουν τι θεωρείται ηθικά σωστό σε μια δεδομένη περίπτωση.

Ικανότητα

Οι ικανότητες περιλαμβάνουν τη γνώση, τις δεξιότητες και τη συμπεριφορά ενός ατόμου σε μια κατάσταση στο χώρο εργασίας. Όταν ένα πρόσωπο μπορεί να εκπληρώσει μια εργασία με επιτυχία, θεωρείται ότι διαθέτει ένα επαρκές επίπεδο ικανοτήτων.

Καινοτομία

Καινοτομία είναι η μετουσίωση καλών ιδεών σε νέες υπηρεσίες, διαδικασίες, εργαλεία, συστήματα και ανθρώπινη αλληλεπίδραση. Μια Τράπεζα Χρόνου μπορεί να περιγραφεί ως καινοτόμος, όταν μια υπάρχουσα εργασία εκτελείται με έναν τρόπο ο οποίος είναι νεωτερικός για το χώρο εργασίας ή όταν η οργάνωση προσφέρει στους πελάτες μια νεωτερική υπηρεσία με έναν διαφορετικό τρόπο.

Κοινωνική ευθύνη

Η συλλογική κοινωνική ευθύνη είναι η δέσμευση της Τράπεζας Χρόνου να συνεισφέρει στην αειφορική ανάπτυξη, με τη συνεργασία των μελών, των οικογενειών τους, των τοπικών κοινοτήτων και της κοινωνίας στο σύνολό της, ώστε να βελτιωθεί η ποιότητα ζωής. Ο απώτερος στόχος είναι να υπάρξουν οφέλη τόσο για τις οργανώσεις όσο και για την ευρύτερη κοινωνία.

Κοινωνική Καινοτομία

Μεταξύ διάφορων ορισμών, η κοινωνική καινοτομία ορίζεται ως οι νέες ιδέες (προϊόντα, υπηρεσίες και μοντέλα) που ταυτόχρονα καλύπτουν κοινωνικές ανάγκες και δημιουργούν νέες κοινωνικές σχέσεις ή συνεργασίες. Είναι δηλαδή θετικές για την κοινωνία καινοτομίες καθώς και καινοτομίες που βελτιώνουν την ικανότητα της κοινωνίας να δράσει. Μπορεί να είναι μια υπηρεσία, ένα προϊόν, μια διαδικασία ή μια τεχνολογία (όπως και οι καινοτομίες γενικά), αλλά μπορεί επίσης να είναι μια αρχή, μια ιδέα, μια νομοθεσία, ένα κοινωνικό κίνημα, μια συλλογικότητα, μια παρέμβαση ή ένας συνδυασμός των προηγούμενων.

Για την ελληνική έννομη τάξη ισχύει ο ορισμός στον Ν.4430/2016: «κοινωνική καινοτομία» ορίζεται η παραγωγή προϊόντων και η παροχή υπηρεσιών, οι οποίες αποσκοπούν στην ικανοποίηση κοινωνικών αναγκών, τη συμφιλίωση παραγωγής και κατανάλωσης, την εναρμόνιση προσφοράς και ζήτησης και τη διαμόρφωση νέου τύπου κοινωνικών σχέσεων βασιζομένων στη συλλογικότητα και στην ισοτιμία και όχι στον ανταγωνισμό.

Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Ο όρος πρωτοεμφανίστηκε στη Γαλλία στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Αυτή η προσέγγιση υποδεικνύει ότι ο κύριος σκοπός των οργανισμών που την ασπάζονται είναι να υπηρετούν τα μέλη της κοινότητας και όχι να επιδιώκουν το κέρδος. Επιπλέον η κοινωνική οικονομία βασίζεται σε δημοκρατικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων, οι οποίες αντιπροσωπεύουν μια δομική διαδικασία ελέγχου του τρόπου επιδίωξης των σκοπών του οργανισμού. Μεταξύ των οργανισμών που ανήκουν στην κοινωνική οικονομία συγκαταλέγονται οι ενώσεις, οι συνεταιρισμοί, οι αλληλασφαλιστικοί οργανισμοί, και πιο πρόσφατα τα ιδρύματα και οι κοινωνικές επιχειρήσεις.

Για την ελληνική έννομη τάξη ισχύει ο ορισμός στον Ν.4430/2016: «Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία» ορίζεται το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων που στηρίζονται σε μία εναλλακτική μορφή οργάνωσης των σχέσεων παραγωγής, διανομής, κατανάλωσης και επανεπένδυσης, βασισμένη στις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας, της αλληλεγγύης, της συνεργασίας, καθώς και του σεβασμού στον άνθρωπο και το περιβάλλον.

Κύκλος ΠΕΕΑ

Ο κύκλος των τεσσάρων σταδίων, που πρέπει υποχρεωτικά να περάσει μια οργάνωση για να φτάσει στη διαρκή βελτίωση, όπως αναπτύχθηκε από τον Deming:

Προγραμματισμός (προγραμματισμός έργου)

Εκτέλεση (στάδιο εκτέλεσης του έργου)

Έλεγχος (στάδιο ελέγχου του έργου)

Ανάδραση (στάδιο δράσης, προσαρμογής και διόρθωσης)

Δίνεται έμφαση στο γεγονός ότι τα προγράμματα βελτίωσης πρέπει να ξεκινούν με προσεκτικό προγραμματισμό, να καταλήγουν σε αποτελεσματική δράση, να ελέγχονται και, τελικά, να αναπροσαρμόζονται. Στη συνέχεια, θα πρέπει να γίνεται εκ νέου προγραμματισμός σε έναν αέναο κύκλο.

Κύρια αποτελέσματα απόδοσης

Τα αποτελέσματα τα οποία επιτυγχάνει η Τράπεζα Χρόνου όσον αφορά στη στρατηγική και τον προγραμματισμό που συνδέονται με τις ανάγκες και τις απαιτήσεις των ενδιαφερόμενων μερών (εξωτερικά αποτελέσματα) καθώς και τα αποτελέσματα της Τράπεζας Χρόνου σε σχέση με τη διαχείριση και τη βελτίωσή της (εσωτερικά αποτελέσματα).

Μάθηση

Η απόκτηση και κατανόηση της γνώσης και της πληροφορίας που μπορεί να οδηγήσει σε βελτίωση ή αλλαγή. Παραδείγματα δραστηριοτήτων οργανωσιακής μάθησης περιλαμβάνουν τη συγκριτική αξιολόγηση/τη συγκριτική μάθηση, τις εσωτερικές και τις εξωτερικές αξιολογήσεις ή/και τους ελέγχους, και μελέτες βέλτιστων πρακτικών. Παραδείγματα προσωπικής μάθησης περιλαμβάνουν τις εκπαιδευτικές και αναπτυξιακές ικανότητες.

Μέτρηση αντίληψης

Η μέτρηση των υποκειμενικών εντυπώσεων και κρίσεων ενός προσώπου ή μιας ομάδας προσώπων π.χ. η αντίληψη που έχει ένα μέλος για την ποιότητα ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας.

Όραμα

Το όραμα είναι το πραγματοποιήσιμο όνειρο ή η προσδοκία σχετικά με το τι θέλει να κάνει η Τράπεζα Χρόνου και πού θα ήθελε να είναι. Το πλαίσιο αυτού του ονείρου ή της προσδοκίας καθορίζεται από την αποστολή της Τράπεζας Χρόνου.

Οργανωτική δομή

Ο τρόπος με τον οποίο είναι δομημένη μία Τράπεζα Χρόνου ή φορέας κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, για παράδειγμα η κατανομή των τομέων εργασίας και των λειτουργιών, οι διάλογοι εσωτερικής επικοινωνίας καθώς και ο τρόπος με τον οποίο κατανέμονται στην Τράπεζα Χρόνου τα καθήκοντα και οι αρμοδιότητες.

Οργανωσιακή κουλτούρα

Το σύνολο των συμπεριφορών, ηθικών αρχών και αξιών που μεταδίδονται, εφαρμόζονται και ενισχύονται από τα μέλη της Τράπεζας Χρόνου. Επηρεάζεται από εθνικές, κοινωνικοπολιτικές και νομικές παραδόσεις και συστήματα.

Παρακολούθηση των αποτελεσμάτων (Follow up)

Η παρακολούθηση των αποτελεσμάτων είναι η διαδικασία που ακολουθεί αυτήν της αυτο-αξιολόγησης και των αλλαγών σε μία Τράπεζα Χρόνου. Έχει ως στόχο τη μέτρηση επίτευξης των στόχων σε σχέση με τους στόχους που τέθηκαν. Η ανάλυση των αποτελεσμάτων μπορεί να οδηγήσει στην ανάληψη νέων πρωτοβουλιών και την προσαρμογή της στρατηγικής και τον σχεδιασμό σύμφωνα με τις νέες συνθήκες.

Ποικιλομορφία

Η ποικιλομορφία αναφέρεται στις διαφορές. Μπορεί να αναφέρεται στις αξίες, τις συμπεριφορές, την κουλτούρα, τις φιλοσοφικές ή θρησκευτικές πεποιθήσεις, τη γνώση, τις ικανότητες, την εμπειρία και τον τρόπο ζωής μεταξύ ομάδων ή ατόμων μέσα σε μια ομάδα. Η

διαφορετικότητα μπορεί, επίσης, να αναφέρεται στο φύλο, την εθνική ή εθνοτική προέλευση, την αναπηρία ή την ηλικία.

Ποιότητα (στο πλαίσιο της Τράπεζας Χρόνου)

Η παροχή μιας υπηρεσίας με ένα σύνολο χαρακτηριστικών/ιδιοτήτων που ανταποκρίνονται είτε ικανοποιούν, με βιώσιμο τρόπο:

τις προδιαγραφές/απαιτήσεις (του νόμου, της νομοθεσίας, της ρύθμισης),

τις προσδοκίες των μελών

τις προσδοκίες των πολιτών,

τις προσδοκίες όλων των άλλων εμπλεκόμενων μερών (πολιτικών, οικονομικών, θεσμικών οργάνων,)

Πληροφορίες

Οι πληροφορίες είναι μια συλλογή φυσικών ή ψηφιακών δεδομένων που οργανώνονται για να σχηματίσουν ένα μήνυμα. Συνιστούν ένα δεδομένο που έχει νόημα. Ένας από τους συνήθεις τρόπους για τον ορισμό της πληροφορίας είναι η περιγραφή της ως τα γεγονότα που παρέχονται ή μαθαίνονται για κάτι ή κάποιον. Παράδειγμα: Δίκαιο, κανόνας, νομοθεσία, διαδικασία, έκθεση, κατευθυντήρια γραμμή, αλληλογραφία, ηλεκτρονική αλληλογραφία, άρθρο, οδηγία, παρουσίαση, μήνυμα, γραφική παράσταση, σχήμα, περιεχόμενο βιβλίου ή περιοδικού, σχέδιο.

Πόροι

Οι πόροι περιλαμβάνουν τη γνώση, την εργασία, το κεφάλαιο, τα κτίρια ή την τεχνολογία που χρησιμοποιεί μια Τράπεζα Χρόνου για να υλοποιήσει το σκοπό της.

Πρότυπο ρόλου

Πρόσωπα ή Τράπεζες Χρόνου που λειτουργούν σαν πρότυπο, σε έναν συγκεκριμένο συμπεριφορικό ή κοινωνικό ρόλο προκειμένου να μιμηθούν ή να διδαχθούν άλλα πρόσωπα ή φορείς από αυτούς.

Στρατηγική

Στρατηγική είναι ένα μακροχρόνιο πρόγραμμα δράσεων σχεδιασμένο βάσει προτεραιοτήτων με στόχο την επίτευξη ενός σημαντικού ή συνολικού στόχου ή την εκπλήρωση μιας αποστολής.

Σύγκριση

Ένα μετρήσιμο επίτευγμα σε υψηλό επίπεδο (μερικές φορές αυτή η περίπτωση αναφέρεται ως η άριστη, (βλ. Συγκριτική Αξιολόγηση), ένα σημείο αναφοράς ή μία μέτρηση που χρησιμοποιείται για σύγκριση, ή ένα επίπεδο απόδοσης που αναγνωρίζεται ως πρότυπο αριστείας για μια συγκεκριμένη διαδικασία.

Συναίνεση

Όπως υποδηλώνει και η ίδια η λέξη, ο όρος αφορά στην επίτευξη συμφωνίας και συνήθως έπεται της αρχικής αυτο-αξιολόγησης, όταν οι αξιολογητές συναντώνται για να κάνουν συγκρίσεις και να συζητήσουν τις προσωπικές τους αξιολογήσεις και βαθμολογίες. Η διαδικασία, συνήθως, τελειώνει με τους αξιολογητές να επιτυγχάνουν συμφωνία, καταλήγοντας σε μια συνδυασμένη συνολική βαθμολογία και αξιολόγηση για την Τράπεζα Χρόνου.

Συναίνεση ή έκθεση αυτο-αξιολόγησης

Πρόκειται για μια έκθεση, η οποία περιγράφει τα αποτελέσματα της αυτο-αξιολόγησης. Η έκθεση αυτή πρέπει να περιλαμβάνει τα δυνατά σημεία και τους τομείς της Τράπεζας Χρόνου που απαιτούν βελτίωση. Μπορεί, επίσης, (προαιρετικά) να περιλαμβάνει προτάσεις για βελτιώσεις σε κάποιες δράσεις-κλειδιά.

Συνεργασία

Αναφέρεται σε μια διαρκή σχέση με άλλα ενδιαφερόμενα μέρη για την επίτευξη ενός κοινού στόχου. Με τον τρόπο αυτό, δημιουργείται προστιθέμενη αξία και για τα μέλη της Τ.Χ.

Συνεχής διαδικασία βελτίωσης

Η συνεχής βελτίωση των οργανωσιακών διαδικασιών με όρους ποιότητας, οικονομίας ή του κύκλου του χρόνου εργασιών. Η συμμετοχή όλων των μελών μιας Τράπεζας Χρόνου είναι συνήθως προαπαιτούμενο σε αυτή τη διαδικασία.

Τρίτος Τομέας

Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται κυρίως στην επιστημονική βιβλιογραφία με στόχο την παράκαμψη των διαφορών μεταξύ πολλών εθνικών προτύπων. Αναφέρεται σε οργανισμούς εκτός εκείνων του δημοσίου (του Κράτους) και των ιδιωτικών κερδοσκοπικών οργανισμών (της αγοράς). Ο όρος υπογραμμίζει τον ενδιάμεσο χαρακτήρα των εν λόγω οργανισμών.

Υπεύθυνος Διαδικασιών

Το πρόσωπο που είναι υπεύθυνο για το σχεδιασμό, τη βελτίωση και την εκτέλεση των διαδικασιών, το συντονισμό τους και την ενσωμάτωσή τους στη Τράπεζα Χρόνου. Τα καθήκοντά του υπεύθυνου διαδικασιών περιλαμβάνουν τα εξής:

την κατανόηση της διαδικασίας; πώς διεξάγεται στην πράξη;

τον προσδιορισμό των στόχων της διαδικασίας; πώς εναρμονίζεται με το γενικότερο όραμα της οργάνωσης; Ποιοι είναι οι εσωτερικοί και οι εξωτερικοί μέτοχοι; Εκκληρώνονται οι προσδοκίες τους; Πώς αυτή η διαδικασία σχετίζεται με άλλες διαδικασίες;

Χρονική περίοδος

Περίοδος χρόνου κατά τη διάρκεια της οποίας πρέπει να επιτευχθούν τα αποτελέσματα

Βραχυπρόθεσμη: Αναφέρεται συνήθως σε χρονικό διάστημα μικρότερο του ενός έτους.

Μεσοπρόθεσμη: Αναφέρεται συνήθως σε μελλοντικές περιόδους από ένα έως πέντε χρόνια.

Μακροπρόθεσμη: Αναφέρεται συνήθως σε περιόδους μεγαλύτερες των πέντε ετών.

Τεκμηριωτικό Υλικό για τη διεξαγωγή αυτό-αξιολόγησης βάσει του ΚΠΑ για Τράπεζες Χρόνου (ή φορείς Κ.Α.Λ.Ο, κοινωνικές συνεταιριστικές επιχειρήσεις κ.α)

Οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια πρέπει να βασίζονται ανά κριτήριο στην ύπαρξη των κατωτέρω. Η ομάδα αυτό-αξιολόγησης συλλέγει τα τεκμηριωτικά στοιχεία και βαθμολογεί, αφού λάβει υπόψη την ύπαρξη ή μη των κατωτέρω ενδεικτικά παρατιθέμενων τεκμηρίων.

Για τα κριτήρια των προϋποθέσεων αποτελεσματικής λειτουργίας της Τ.Χ

(Κριτήρια 1-5) [ενδεικτικά]

- Καταστατικό ή έγγραφο σύστασης και λειτουργίας Τ.Χ
- Καθορισμός Αποστολής, Οράματος, κοινωνικού σκοπού, κοινωνικών προβλημάτων που επιλύει η Τ.Χ
- Νόμοι που πιθανόν διέπουν την Τ.Χ (Αστικός Κώδικας κλπ)
- Στρατηγικός Σχεδιασμός και Προγράμματα δράσεων
- Βιβλία πρακτικών Ολομέλειας / Συντονιστικού Οργάνου
- Αποφάσεις συγκρότησης συλλογικών οργάνων
- Αποφάσεις Ολομέλειας
- Αποφάσεις Συντονιστικού Οργάνου
- Εσωτερικός Κανονισμός Λειτουργίας
- Οργανόγραμμα
- Έγγραφα που πιστοποιούν τον υλικοτεχνικό εξοπλισμό και τα πάγια της Τ.Χ
- Έγγραφα που πιστοποιούν τον τεχνολογικό εξοπλισμό της Τ.Χ
- Βεβαιώσεις συμμετοχής σε Συνέδρια, Εκδηλώσεις
- Ενημερωτικό περιεχόμενο για τις δράσεις της Τ.Χ
- Ιστοχώρος της Τ.Χ
- Διαφημιστική προβολή (έντυπη, ηλεκτρονική κλπ)
- Προτάσεις μελών/εργαζομένων για βελτίωση διαδικασιών
- Δείκτες παρακολούθησης δραστηριότητας
- Δείκτες παρακολούθησης κοινωνικού αντίκτυπου
- Ετήσιες Εκθέσεις δράσης Τ.Χ
- Κώδικας Δεοντολογίας Τ.Χ
- Κανονισμός εσωτερικής επικοινωνίας
- Μηνιαίες, ετήσιες συναντήσεις Ολομέλειας Τ.Χ
- Βιβλιοθήκη / ηλεκτρονική βιβλιοθήκη προσβάσιμη στα μέλη της Τ.Χ

Έγγραφα συμμετοχής σε συλλογικές μορφές οργάνωσης (τυπικές-άτυπες) με άλλες Τ.Χ

- Έγγραφα, κοινοποίηση οικονομικού απολογισμού στο διαδίκτυο ή με άλλο τρόπο
- Έγγραφα – διαδικασίες ελέγχου κόστους παροχής υπηρεσιών/ προϊόντων στα μέλη
- Μέθοδοι ανεύρεσης κεφαλαίων, εκτός της λειτουργίας/παροχής υπηρεσιών
- Χρήση καινοτόμων μεθόδων ανεύρεσης κεφαλαίων
- Έγγραφα / μετρήσεις συγκριτικών αναλύσεων οικονομικής διαχείρισης με συναφείς Τ.Χ
- Βάσεις δεδομένων, παρακολούθησης νομολογίας, φορολογικών αποφάσεων, επιστημονικών δημοσιεύσεων, σχετικών με την Τ.Χ
- Ανάλυση SWOT
- Εσωτερικές επικοινωνίες συντονιστικού οργάνου με μέλη (πχ mails, fax κλπ)
- Συμμετοχή συντονιστικού, μελών, σε εκπαίδευση / κατάρτιση
- Επιβράβευση μελών για προσωπικά/ομαδικά επιτεύγματα, εντός ή εκτός της Τ.Χ
- Αποτύπωση και διαχείριση διαδικασιών της Τ.Χ (πχ. παραγωγή, οικονομικά, εξυπηρέτηση μελών, σχέσεις με προμηθευτές)
- Σύστημα διαχείρισης παραπόνων
- Άλλο (προσδιορίστε).....

Για τα κριτήρια των αποτελεσμάτων της λειτουργίας της Τ.Χ
(Κριτήρια 6-9) [ενδεικτικά]

Κριτήριο 6

- Έρευνες ικανοποίησης μελών/ χρηστών υπηρεσιών
- Μετρήσεις ικανοποίησης από διαχείριση παραπόνων
- Μετρήσεις αξιοποίησης προτάσεων χρηστών υπηρεσιών για βελτιώσεις στην οργάνωση, στα παρεχόμενα προϊόντα / υπηρεσίες
- Άλλο (προσδιορίστε).....

Κριτήριο 7

- Αποτελέσματα ερευνών γνώσης της λειτουργίας της Τ.Χ από τα μέλη / συντονιστικό
- Αποτελέσματα ερευνών ικανοποίησης μελών
- Αποτελέσματα ερευνών για την υγιεινή και ασφάλεια στο κτίριο (εγκαταστάσεις) της Τ.Χ
- Στατιστικά στοιχεία για τη συμμετοχή σε επιμορφώσεις/καταρτίσεις
- Στατιστικά στοιχεία χρήσης τεχνολογιών πληροφορικής
- Καταγραφή συγκρούσεων συμφερόντων μελών ή συνολικά της Τ.Χ
- Στατιστικά στοιχεία λειτουργίας ΤΧ
- Άλλο (προσδιορίστε).....

Κριτήριο 8

- Έγγραφα που τεκμηριώνουν το κοινωνικό έργο της Τ.Χ και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής στην περιοχή δραστηριοποίησής της
- Έγγραφα που πιστοποιούν τη συνεργασία με άλλους φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας
- Έγγραφα που δηλώνουν δράσεις για υποβοήθηση των ΑΜΕΑ
- Προγράμματα για πρόληψη ατυχημάτων
- Προγράμματα, συμμετοχές σε δράσεις για την προστασία του περιβάλλοντος
- Δράσεις και μέτρα αναφορικά με την ενσωμάτωση των αρχών της αειφόρου ανάπτυξης (εξοικονόμηση ενέργειας, ανακύκλωση κλπ)
- Άλλο (προσδιορίστε).....

Κριτήριο 9

- Εφαρμογή μεθόδων διοίκησης ολικής ποιότητας (ISO, EFQM, CAF κλπ)
- Αποτελέσματα συμμετοχής Τ.Χ σε διαγωνισμούς καινοτομίας, κοινωνικής καινοτομίας κλπ
- Έγγραφα που δηλώνουν συμμετοχή στη διαδικασία λήψης αποφάσεων
- Στοιχεία που αφορούν στην πιστή εκτέλεση του προϋπολογισμού της Τ.Χ
- Εφαρμογή προτύπων κοινωνικής αναφοράς, κοινωνικής ελεγκτικής
- Άλλο (προσδιορίστε).....

Τα Αποτελέσματα της έρευνας στην Τράπεζα Χρόνου Χολαργού-Παπάγου

Ερωτηματολόγια Αυτοαξιολόγησης

Μέτρηση Απόδοσης

1. Ηγεσία

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως εκτιμάτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου στα ακόλουθα θέματα:

1. Προσδιορισμός της αποστολής, του οράματος με τη συμμετοχή των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Καθορισμός πλαισίου αξιών και συμπεριφοράς των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Επίλυση τυχόν συγκρούσεων με όλα τα μέλη καθώς και με άλλους εμπλεκόμενους φορείς	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ανάπτυξη συστήματος διοίκησης διαδικασιών που λαμβάνει υπόψη το στρατηγικό σχεδιασμό	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Η οργανωτική δομή και οι ακολουθούμενες διοικητικές διαδικασίες, εξυπηρετούν την υλοποίηση των στόχων	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Οι σκοποί και στόχοι προσδιορίζονται με συμφωνία μεταξύ των μελών;	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Το πλαίσιο και το περιβάλλον λειτουργίας ευνοούν την ομαδική εργασία/συμμετοχή	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Προσανατολισμός της δραστηριότητας στην ικανοποίηση των προσδοκιών και των αναγκών των προσώπων ή φορέων, που εξυπηρετούνται από αυτή	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Οι Τ.Π.Ε συμβάλλουν στην άσκηση και στη βελτίωση των δυνατοτήτων παρακολούθησης της λειτουργίας	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Λειτουργεί ως παράδειγμα δράσης για τα μέλη, σύμφωνα με τις αξίες και τους στόχους	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Επανακαθορισμός της στάσης του, ανάλογα με τις αντιδράσεις και προτάσεις των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Ενθάρρυνση και δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την κατανομή καθηκόντων και την εκχώρηση αρμοδιοτήτων και ευθυνών προς τα μέλη	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Δημιουργία συνθηκών και ενθάρρυνση προτάσεων για οργανωτική βελτίωση και την εισαγωγή κοινωνικής καινοτομίας	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Ωθηση στα μέλη να παρακολουθούν επιμορφωτικές δράσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

- x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή
- 0 Έλλειψη δραστηριοτήτων στο συγκεκριμένο πεδίο
- 20 Ύπαρξη προγραμματισμού για την πραγματοποίηση δράσεων
- 40 Ύπαρξη προγραμματισμού και εφαρμογής δράσεων

- 60 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής και επιθεώρησης της εφαρμογής δράσεων
- 80 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής, επιθεώρησης εφαρμογής δράσεων και τροποποίησης της λειτουργίας με βάση τα αποτελέσματα της επιθεώρησης
- 100 Ύπαρξη συνεχούς και ολοκληρωμένου και πλήρους ενσωματωμένου κύκλου βελτίωσης της Ποιότητας (ΠΕΕΑ)

2. Στρατηγική και Προγραμματισμός

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως εκτιμάτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου στα ακόλουθα θέματα:

1. Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ
2. Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων
3. Αξιολογούνται (και με κριτήρια κινδύνων– ευκαιριών) συστηματικά πληροφορίες, σχετικά με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της Τ.Χ
4. Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ
5. Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας
6. Αξιολογείται η ανάγκη για την αναθεώρηση του στρατηγικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού καθώς και για την οργάνωση της Τ.Χ
7. Ο στρατηγικός προγραμματισμός εφαρμόζεται με τη συμφωνία των μελών στον καθορισμό προτεραιοτήτων και χρονοδιαγραμμάτων
8. Υλοποιούνται οι στόχοι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη
9. Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στο στρατηγικό προγραμματισμό και στον κοινωνικό αντίκτυπο
10. Εφαρμόζονται πρότυπα κοινωνικής αναφοράς και κοινωνικού αντίκτυπου ή διοίκησης ολικής ποιότητας
11. Εξασφαλίζονται οι απαραίτητοι πόροι για την υλοποίηση των αλλαγών που σχεδιάζονται
12. Η στρατηγική και ο προγραμματισμός επιδιώκουν τη βιωσιμότητα της Τ.Χ
13. Αναγνωρίζεται η ανάγκη επέκτασης των δραστηριοτήτων χωρικά
14. Αναγνωρίζεται η ανάγκη εμπλουτισμού των δραστηριοτήτων από πρόσωπα και επιχειρήσεις

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

- x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή
- 0 Έλλειψη δραστηριοτήτων στο συγκεκριμένο πεδίο
- 20 Ύπαρξη προγραμματισμού για την πραγματοποίηση δράσεων
- 40 Ύπαρξη προγραμματισμού και εφαρμογής δράσεων

- 60 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής και επιθεώρησης της εφαρμογής δράσεων
- 80 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής, επιθεώρησης εφαρμογής δράσεων και τροποποίησης της λειτουργίας με βάση τα αποτελέσματα της επιθεώρησης
- 100 Ύπαρξη συνεχούς και ολοκληρωμένου και πλήρως ενσωματωμένου κύκλου βελτίωσης της Ποιότητας (ΠΕΕΑ)

3. Ανθρώπινο Δυναμικό

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως εκτιμάτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου στα ακόλουθα θέματα:

1. Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ
2. Υπάρχουν κριτήρια αναφορικά με τα μέλη (αρμοδιότητες) καθώς και σύνδεσή της με καθήκοντα και αρμοδιότητες
3. Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.
4. Αναγνωρίζονται οι απαιτούμενες / προσφερόμενες ικανότητες, γνώσεις και δεξιότητες σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο
5. Επιδιώκεται η διαμόρφωση σύγχρονων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών
6. Τα παλαιότερα μέλη της Τ.Χ βοηθούν ή καθοδηγούν τα νεότερα για την αποτελεσματική εκπλήρωση των καθηκόντων τους
7. Χρησιμοποιούνται σύγχρονες μέθοδοι εκπαίδευσης
8. Παρακολουθούνται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε σχέση με το κόστος αλλά και το όφελος που προκύπτει
9. Επικρατεί κλίμα ανοικτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής
10. Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης
11. Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισηγήσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών
12. Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ
13. Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

- x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή
- 0 Έλλειψη δραστηριότητας στο συγκεκριμένο πεδίο
- 20 Ύπαρξη προγραμματισμού για την πραγματοποίηση δράσεων
- 40 Ύπαρξη προγραμματισμού και εφαρμογής δράσεων

- 60 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής και επιθεώρησης της εφαρμογής δράσεων
- 80 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής, επιθεώρησης εφαρμογής δράσεων και τροποποίηση της λειτουργίας με βάση τα αποτελέσματα της επιθεώρησης
- 100 Ύπαρξη συνεχούς και ολοκληρωμένου και πλήρως ενσωματωμένου κύκλου βελτίωσης της Ποιότητας (ΠΕΕΑ)

4. Συνεργασίες και Πόροι

ΑΠΟΔΟΣΗ

x 0 20 40 60 80 100

Πως εκτιμάτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου στα ακόλουθα θέματα:

1. Προσδιορίζεται η σημασία των συνεργασιών της Τ.Χ, με τους βασικούς συνεργάτες της; (άλλοι φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δημόσιοι φορείς, κ.α.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ενθαρρύνεται η ενεργή και οργανωμένη συμμετοχή των πολιτών στην διαδικασία λήψης αποφάσεων για θέματα οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Εξασφαλίζεται η διάφανη δραστηριότητα της Τ.Χ (π.χ. δημοσίευση ετήσιων αναφορών λειτουργίας, ανακοινώσεις στο διαδίκτυο)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ελέγχεται συστηματικά το κόστος παροχής των υπηρεσιών-προϊόντων προς το κοινό	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Οι αποφάσεις που ενέχουν κόστος αναλύονται στη λογική του κοινωνικού αντίκτυπου, εκτός του κόστους-οφέλους	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Εφαρμόζονται σύγχρονες μέθοδοι οικονομικού ελέγχου και λογιστικής υποστήριξης της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Γίνονται συγκριτικές αναλύσεις με άλλες Τ.Χ ή και φορείς συμπληρωματικών νομισμάτων σε θέματα οικονομικής διαχείρισης	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενημέρωσης από το εξωτερικό περιβάλλον	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενημέρωσης στο εσωτερικό περιβάλλον	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Εξασφαλίζεται ότι οι γνώσεις των μελών παραμένουν στην Τ.Χ ακόμη κι αν αποχωρήσουν από αυτή	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Εφαρμόζεται μια ολοκληρωμένη πολιτική εισαγωγής των νέων και καινοτόμων Τ.Π.Ε, σε όλες τις διαστάσεις της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Χρησιμοποιούνται σύγχρονες τεχνολογίες στην καθημερινή λειτουργία	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Η Τ.Χ επικοινωνεί με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών (π.χ. διαδίκτυο, ασύρματα δίκτυα, εσωτερικό δίκτυο)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Η έδρα διευκολύνει την πρόσβαση των μελών και όσων έρχονται σε επαφή με αυτή	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Εξασφαλίζεται ένα ασφαλές, αποδοτικό περιβάλλον εργασίας που βοηθά στην καλύτερη λειτουργία της Τ.Χ αξιοποιώντας ανάλογα τους χώρους και τον εξοπλισμό	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

- x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή
 0 Έλλειψη δραστηριότητας στο συγκεκριμένο πεδίο
 20 Ύπαρξη προγραμματισμού για την πραγματοποίηση δράσεων
 40 Ύπαρξη προγραμματισμού και εφαρμογής δράσεων

- 60 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής και επιθεώρησης της εφαρμογής δράσεων
 80 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής, επιθεώρησης εφαρμογής δράσεων και τροποποίησης της λειτουργίας με βάση τα αποτελέσματα της επιθεώρησης
 100 Ύπαρξη συνεχούς και ολοκληρωμένου και πλήρως ενσωματωμένου κύκλου βελτίωσης της Ποιότητας (ΠΕΕΑ)

5. Διαδικασίες

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως εκτιμάτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου στα ακόλουθα θέματα:

1. Η περιγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση των κύριων διαδικασιών της Τ.Χ είναι συνεχής και επαρκής
2. Ανατίθεται η διαχείριση συγκεκριμένων διαδικασιών σε καθορισμένα μέλη και κατά πόσο αυτά συμμετέχουν στη διαδικασία σχεδιασμού τους
3. Οι πόροι κατανέμονται στις διαδικασίες ανάλογα με την συμβολή τους στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων
4. Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ
5. Αξιολογείται η επιρροή των εφαρμογών διαδικτύου στις διαδικασίες της Τ.Χ
6. Λαμβάνονται υπόψη οι αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος της Τ.Χ, και των στόχων της κατά την αξιολόγηση-αναθεώρηση των κύριων διαδικασιών
7. Αξιολογούνται και αναθεωρούνται οι διαδικασίες βάσει της αποδοτικότητάς τους
8. Τα μέλη συμμετέχουν στο σχεδιασμό και τη βελτίωση της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών
9. Το πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία της Τ.Χ, είναι κατανοητό και σαφές στους συναλλασσόμενους με αυτήν
10. Τα μέλη συμμετέχουν στην ανάπτυξη και το σχεδιασμό των διαύλων και μεθόδων επικοινωνίας τους με την Τ.Χ
11. Διατίθεται η κατάλληλη και αξιόπιστη πληροφόρηση με στόχο την εξυπηρέτηση και υποβοήθηση των μελών
12. Είναι εύκολα προσβάσιμες στο κοινό οι παρεχόμενες υπηρεσίες (π.χ. ηλεκτρονικές υπηρεσίες κτλ)
13. Χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας με τα μέλη
14. Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες
15. Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο
16. Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ, και στο σχεδιασμό καινοτόμων διαδικασιών
17. Οι πόροι που διατίθενται για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή καινοτόμων διαδικασιών είναι επαρκείς

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

- x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή
- 0 Έλλειψη δραστηριότητας στο συγκεκριμένο πεδίο
- 20 Ύπαρξη προγραμματισμού για την πραγματοποίηση δράσεων
- 40 Ύπαρξη προγραμματισμού και εφαρμογής δράσεων

- 60 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής και επιθεώρησης της εφαρμογής δράσεων
- 80 Ύπαρξη προγραμματισμού, εφαρμογής, επιθεώρησης εφαρμογής δράσεων και τροποποίηση της λειτουργίας με βάση τα αποτελέσματα της επιθεώρησης
- 100 Ύπαρξη συνεχούς και ολοκληρωμένου και πλήρως ενσωματωμένου κύκλου βελτίωσης της Ποιότητας (ΠΕΕΑ)

6. Αποτελέσματα προσανατολισμένα προς τον πολίτη/πελάτη

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως αξιολογούν οι πολίτες/πελάτες την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου στα ακόλουθα θέματα:

1. Η παροχή προϊόντων και υπηρεσιών από την Τ.Χ κρίνεται ως ικανοποιητική και φιλική
2. Η δραστηριότητα της Τ.Χ, κρίνεται ευέλικτη στην αντιμετώπιση ιδιαίτερων αναγκών των μελών
3. Οι προληπτικές ενέργειες της Τ.Χ για να ανταποκριθεί στις ανάγκες των συναλλασσόμενων μελών είναι ικανοποιητικές
4. Η συμμετοχή των μελών στον σχεδιασμό της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών συμβάλλει στην ποιοτική αναβάθμισή τους (π.χ. λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες τους)
5. Η πρόσβαση στους χώρους στέγασης της Τ.Χ είναι εύκολη (με τα ΜΜΜ, χώροι στάθμευσης, χώροι αναμονής, ειδικές προβλέψεις Α.Μ.Ε.Α.)
6. Η πρόσβαση των μελών στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι εύκολη
7. Διενεργούνται έρευνες γνώμης των μελών / πολιτών για την Τράπεζα Χρόνου και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της
8. Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση – εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)
9. Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις
10. Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών
11. Διαπιστώνεται Βάσει μετρήσιμων στοιχείων η ύπαρξη σφαλμάτων που οδηγούν στην επανεξέταση υποθέσεων και στην ανάκληση αποφάσεων
12. Η προσπάθεια βελτίωσης της διαθεσιμότητας, ακρίβειας και διαφάνειας της πληροφόρησης που παρέχει η Τ.Χ προς τα μέλη /κοινωνία κρίνεται ικανοποιητική

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή

0 Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων

20 Μετρήσιμα αποτελέσματα με αρνητικές τάσεις ή αποκλίσεις από τους κύριους στόχους

40 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σταθερές τάσεις ή επιτυχία ορισμένων από τους κύριους στόχους

60 Μετρήσιμα αποτελέσματα με τάσεις βελτίωσης ή επιτυχία στους περισσότερους από τους κύριους στόχους

80 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σημαντική πρόοδο ή επιτυχία σε όλους τους κύριους στόχους

100 Ύπαρξη άριστων αποτελεσμάτων διαχρονικά. Όλοι οι κύριοι σημαντικοί στόχοι επιτυγχάνονται. Πραγματοποιούνται θετικές συγκριτικές με άλλες δημόσιες υπηρεσίες.

7. Αποτελέσματα για το ανθρώπινο δυναμικό

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως αξιολογούν τα μέλη την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου στα ακόλουθα θέματα:

1. Η δράση της Τ.Χ για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική
2. Οι σχέσεις με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς με τους οποίους έχει επαφές κρίνονται ικανοποιητικές
3. Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ
4. Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός
5. Το μοντέλο διοίκησης της Τ.Χ κρίνεται ως αποτελεσματικό
6. Η εσωτερική επικοινωνία στην Τ.Χ είναι ικανοποιητική
7. Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές
8. Η συνολική εικόνα και απόδοση της Τ.Χ κρίνεται ικανοποιητική
9. Ο χώρος στέγασης της Τ.Χ και το περιβάλλον εργασίας σε αυτή είναι ικανοποιητικό
10. Η Τ.Χ διευκολύνει τα μέλη της, στην προσπάθεια αντιμετώπισης προσωπικών προβλημάτων
11. Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά
12. Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας
13. Η Τ.Χ αναπτύσσει συστηματικά τις δυνατότητες, γνώσεις και δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού σε σχέση και με τους στόχους που τίθενται
14. Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα
15. Η χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών από μέλη της Τ.Χ είναι επαρκής
16. Αξιολογούνται συστηματικά τομείς όπως η ανάπτυξη δεξιοτήτων
17. Τα μέλη ανταποκρίνονται επαρκώς στις ανάγκες των άλλων συναλλασσόμενων μελών

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή

0 Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων

20 Μετρήσιμα αποτελέσματα με αρνητικές τάσεις ή αποκλίσεις από τους κύριους στόχους

40 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σταθερές τάσεις ή επιτυχία ορισμένων από τους κύριους στόχους

60 Μετρήσιμα αποτελέσματα με τάσεις βελτίωσης ή επιτυχία στους περισσότερους από τους κύριους στόχους

80 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σημαντική πρόοδο ή επιτυχία σε όλους τους κύριους στόχους

100 Ύπαρξη άριστων αποτελεσμάτων διαχρονικά. Όλοι οι κύριοι σημαντικοί στόχοι επιτυγχάνονται. Πραγματοποιούνται θετικές συγκριτικές με άλλες δημόσιες υπηρεσίες.

8. Αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνική ευθύνη

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως αξιολογείτε την απόδοση της Τράπεζας Χρόνου σας στα ακόλουθα θέματα:

1. Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της
2. Η δημόσια εικόνα της Τ.Χ κρίνεται ως θετική
3. Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική
4. Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο
5. Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική
6. Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική
7. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την προστασία του περιβάλλοντος θεωρείται ικανοποιητική
8. Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.
9. Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς
10. Κρίνονται ικανοποιητικές οι προσπάθειες που καταβάλλει η Τ.Χ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μειονεκτούντων ομάδων πληθυσμού
11. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την αειφόρο ανάπτυξη θεωρείται ικανοποιητική
12. Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασχολούνται με κοινωνικά ζητήματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών
13. Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική
14. Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή

0 Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων

20 Μετρήσιμα αποτελέσματα με αρνητικές τάσεις ή αποκλίσεις από τους κύριους στόχους

40 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σταθερές τάσεις ή επιτυχία ορισμένων από τους κύριους στόχους

60 Μετρήσιμα αποτελέσματα με τάσεις βελτίωσης ή επιτυχία στους περισσότερους από τους κύριους στόχους

80 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σημαντική πρόοδο ή επιτυχία σε όλους τους κύριους στόχους

100 Ύπαρξη άριστων αποτελεσμάτων διαχρονικά. Όλοι οι κύριοι σημαντικοί στόχοι επιτυγχάνονται. Πραγματοποιούνται θετικές συγκριτικές με άλλες δημόσιες υπηρεσίες.

9. Κύρια αποτελέσματα επίδοσης

ΑΠΟΔΟΣΗ						
x	0	20	40	60	80	100

Πως αξιολογείτε τα ακόλουθα αποτελέσματα/
την αποτελεσματικότητα της Τράπεζας Χρόνου στις ακόλουθες διαδικασίες:

1. Κρίνεται αποτελεσματική η λειτουργία της Τ.Χ, (δηλαδή σε ποιο βαθμό επιτυγχάνει τους στόχους που έχουν τεθεί)
2. Η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τα μέλη με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία μετρήσεων βελτιώνεται
3. Η λειτουργία της Τ.Χ είναι αποδοτική (επίτευξη στόχων με το χαμηλότερο δυνατό κόστος).
4. Η ανάπτυξη προτύπων ποιότητας, κοινωνικής αναφοράς, κοινωνικής ελεγκτικής έχει θετικό χαρακτήρα για την Τ.Χ
5. Ο τρόπος λειτουργίας της Τ.Χ συμβάλλει στην ορθολογική διαχείριση των οικονομικών της πόρων;
6. Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλουν στην βιωσιμότητα της
7. Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική
8. Οι εμπλεκόμενοι φορεί μένουν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητά της
9. Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική
10. Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη
11. Η εισαγωγή των ΤΠΕ και της επικοινωνίας έχει συμβάλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ
12. Ο προϋπολογισμός της Τ.Χ εκτελείται με επιτυχία
13. Η λειτουργία βασίζεται σε ίδια έσοδα και πηγές χρηματοδότησης από τα παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες
14. Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική
15. Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

x Η εκτίμηση της απόδοσης στο συγκεκριμένο πεδίο δεν είναι δυνατή

0 Απουσία μετρήσιμων αποτελεσμάτων

20 Μετρήσιμα αποτελέσματα με αρνητικές τάσεις ή αποκλίσεις από τους κύριους στόχους

40 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σταθερές τάσεις ή επιτυχία ορισμένων από τους κύριους στόχους

60 Μετρήσιμα αποτελέσματα με τάσεις βελτίωσης ή επιτυχία στους περισσότερους από τους κύριους στόχους

80 Μετρήσιμα αποτελέσματα με σημαντική πρόοδο ή επιτυχία σε όλους τους κύριους στόχους

100 Ύπαρξη άριστων αποτελεσμάτων διαχρονικά. Όλοι οι κύριοι σημαντικοί στόχοι επιτυγχάνονται. Πραγματοποιούνται θετικές συγκριτικές με άλλες δημόσιες υπηρεσίες.

Μέτρηση Σημαντικότητας

0 1 2 3 4 5

1. Ηγεσία

Πόσο σημαντικές θεωρείτε τις ακόλουθες αρμοδιότητες του Συντονιστικού για την επιτυχή λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ);

1. Προσδιορισμός της αποστολής, του οράματος με τη συμμετοχή των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Καθορισμός πλαισίου αξιών και συμπεριφοράς των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Επίλυση τυχόν συγκρούσεων με όλα τα μέλη καθώς και με άλλους εμπλεκόμενους φορείς	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ανάπτυξη συστήματος διοίκησης διαδικασιών που λαμβάνει υπόψη το στρατηγικό σχεδιασμό	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Η οργανωτική δομή και οι ακολουθούμενες διοικητικές διαδικασίες, εξυπηρετούν την υλοποίηση των στόχων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Οι σκοποί και στόχοι προσδιορίζονται με συμφωνία μεταξύ των μελών;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Το πλαίσιο και το περιβάλλον λειτουργίας ευνοούν την ομαδική εργασία/συμμετοχή	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Προσανατολισμός της δραστηριότητας στην ικανοποίηση των προσδοκιών και των αναγκών των προσώπων ή φορέων, που εξυπηρετούνται από αυτή	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Οι Τ.Π.Ε συμβάλλουν στην άσκηση και στη βελτίωση των δυνατοτήτων παρακολούθησης της λειτουργίας	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Λειτουργεί ως παράδειγμα δράσης για τα μέλη, σύμφωνα με τις αξίες και τους στόχους	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Επανακαθορισμός της στάσης του, ανάλογα με τις αντιδράσεις και προτάσεις των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Ενθάρρυνση και δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την κατανομή καθηκόντων και την εκχώρηση αρμοδιοτήτων και ευθυνών προς τα μέλη	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Δημιουργία συνθηκών και ενθάρρυνση προτάσεων για οργανωτική βελτίωση και την εισαγωγή κοινωνικής καινοτομίας	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Ωθηση στα μέλη να παρακολουθούν επιμορφωτικές δράσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική

2 μικρή

4 μεγάλη

1 πολύ μικρή

3 μέση

5 πολύ μεγάλη

2. Στρατηγική και Προγραμματισμός

Πόσο σημαντικά θεωρείτε τα ακόλουθα θέματα για την επιτυχή λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ);

1. Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Αξιολογούνται (και με κριτήρια κινδύνων- ευκαιριών) συστηματικά πληροφορίες, σχετικά με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Αξιολογείται η ανάγκη για την αναθεώρηση του στρατηγικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού καθώς και για την οργάνωση της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ο στρατηγικός προγραμματισμός εφαρμόζεται με τη συμφωνία των μελών στον καθορισμό προτεραιοτήτων και χρονοδιαγραμμάτων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Υλοποιούνται οι στόχοι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στο στρατηγικό προγραμματισμό και στον κοινωνικό αντίκτυπο	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Εφαρμόζονται πρότυπα κοινωνικής αναφοράς και κοινωνικού αντίκτυπου ή διοίκησης ολικής ποιότητας	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Εξασφαλίζονται οι απαραίτητοι πόροι για την υλοποίηση των αλλαγών που σχεδιάζονται	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Η στρατηγική και ο προγραμματισμός επιδιώκουν τη βιωσιμότητα της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Αναγνωρίζεται η ανάγκη επέκτασης των δραστηριοτήτων χωρικά	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Αναγνωρίζεται η ανάγκη εμπλουτισμού των δραστηριοτήτων από πρόσωπα και επιχειρήσεις	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική	2 μικρή	4 μεγάλη
1 πολύ μικρή	3 μέση	5 πολύ μεγάλη

3. Ανθρώπινο Δυναμικό

Πόσο σημαντικά θεωρείτε τα ακόλουθα θέματα για την επιτυχή λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου;

1. Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Υπάρχουν κριτήρια αναφορικά με τα μέλη (αρμοδιότητες) καθώς και σύνδεσή της με καθήκοντα και αρμοδιότητες	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Αναγνωρίζονται οι απαιτούμενες / προσφερόμενες ικανότητες, γνώσεις και δεξιότητες σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Επιδιώκεται η διαμόρφωση σύγχρονων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Τα παλαιότερα μέλη της Τ.Χ βοηθούν ή καθοδηγούν τα νεότερα για την αποτελεσματική εκπλήρωση των καθηκόντων τους	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Χρησιμοποιούνται σύγχρονες μέθοδοι εκπαίδευσης	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Παρακολουθούνται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε σχέση με το κόστος αλλά και το όφελος που προκύπτει	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Επικρατεί κλίμα ανοικτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισηγήσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική	2 μικρή	4 μεγάλη
1 πολύ μικρή	3 μέση	5 πολύ μεγάλη

4. Συνεργασίες και Πόροι

Πόσο σημαντικά θεωρείτε τα ακόλουθα θέματα για την επιτυχή λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου;

1. Προσδιορίζεται η σημασία των συνεργασιών της Τ.Χ, με τους βασικούς συνεργάτες της; (άλλοι φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δημόσιοι φορείς, κ.α.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ενθαρρύνεται η ενεργή και οργανωμένη συμμετοχή των πολιτών στην διαδικασία λήψης αποφάσεων για θέματα οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Εξασφαλίζεται η διάφανη δραστηριότητα της Τ.Χ (π.χ. δημοσίευση ετήσιων αναφορών λειτουργίας, ανακοινώσεις στο διαδίκτυο)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ελέγχεται συστηματικά το κόστος παροχής των υπηρεσιών-προϊόντων προς το κοινό	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Οι αποφάσεις που ενέχουν κόστος αναλύονται στη λογική του κοινωνικού αντίκτυπου, εκτός του κόστους-οφέλους	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Εφαρμόζονται σύγχρονες μέθοδοι οικονομικού ελέγχου και λογιστικής υποστήριξης της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Γίνονται συγκριτικές αναλύσεις με άλλες Τ.Χ ή και φορείς συμπληρωματικών νομισμάτων σε θέματα οικονομικής διαχείρισης	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενημέρωσης από το εξωτερικό περιβάλλον	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενημέρωσης στο εσωτερικό περιβάλλον	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Εξασφαλίζεται ότι οι γνώσεις των μελών παραμένουν στην Τ.Χ ακόμη κι αν αποχωρήσουν από αυτή	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Εφαρμόζεται μια ολοκληρωμένη πολιτική εισαγωγής των νέων και καινοτόμων Τ.Π.Ε, σε όλες τις διαστάσεις της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Χρησιμοποιούνται σύγχρονες τεχνολογίες στην καθημερινή λειτουργία	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Η Τ.Χ επικοινωνεί με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών (π.χ. διαδίκτυο, ασύρματα δίκτυα, εσωτερικό δίκτυο)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Η έδρα διευκολύνει την πρόσβαση των μελών και όσων έρχονται σε επαφή με αυτή	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Εξασφαλίζεται ένα ασφαλές, αποδοτικό περιβάλλον εργασίας που βοηθά στην καλύτερη λειτουργία της Τ.Χ αξιοποιώντας ανάλογα τους χώρους και τον εξοπλισμό	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική

2 μικρή

4 μεγάλη

1 πολύ μικρή

3 μέση

5 πολύ μεγάλη

5. Διαδικασίες

Πόσο σημαντικά θεωρείτε τα ακόλουθα θέματα για την επιτυχή λειτουργία της Τράπεζας Χρόνου;

1. Η περιγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση των κύριων διαδικασιών της Τ.Χ είναι συνεχής και επαρκής	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Ανατίθεται η διαχείριση συγκεκριμένων διαδικασιών σε καθορισμένα μέλη και κατά πόσο αυτά συμμετέχουν στη διαδικασία σχεδιασμού τους	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Οι πόροι κατανέμονται στις διαδικασίες ανάλογα με την συμβολή τους στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Αξιολογείται η επιρροή των εφαρμογών διαδικτύου στις διαδικασίες της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Λαμβάνονται υπόψη οι αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος της Τ.Χ, και των στόχων της κατά την αξιολόγηση-αναθεώρηση των κύριων διαδικασιών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Αξιολογούνται και αναθεωρούνται οι διαδικασίες βάσει της αποδοτικότητάς τους	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Τα μέλη συμμετέχουν στο σχεδιασμό και τη βελτίωση της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Το πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία της Τ.Χ, είναι κατανοητό και σαφές στους συναλλασσόμενους με αυτήν	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Τα μέλη συμμετέχουν στην ανάπτυξη και το σχεδιασμό των διαύλων και μεθόδων επικοινωνίας τους με την Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Διατίθεται η κατάλληλη και αξιόπιστη πληροφόρηση με στόχο την εξυπηρέτηση και υποβοήθηση των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Είναι εύκολα προσβάσιμες στο κοινό οι παρεχόμενες υπηρεσίες (π.χ. ηλεκτρονικές υπηρεσίες κτλ)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας με τα μέλη	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ, και στο σχεδιασμό καινοτόμων διαδικασιών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Οι πόροι που διατίθενται για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή καινοτόμων διαδικασιών είναι επαρκείς	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική

2 μικρή

4 μεγάλη

1 πολύ μικρή

3 μέση

5 πολύ μεγάλη

6. Αποτελέσματα ως προς τον πολίτη

Πόσο σημαντικά είναι για σας τα ακόλουθα αποτελέσματα σε σχέση με τον πολίτη για την επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ);

1. Η παροχή προϊόντων και υπηρεσιών από την Τ.Χ κρίνεται ως ικανοποιητική και φιλική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Η δραστηριότητα της Τ.Χ, κρίνεται ευέλικτη στην αντιμετώπιση ιδιαίτερων αναγκών των μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Οι προληπτικές ενέργειες της Τ.Χ για να ανταποκριθεί στις ανάγκες των συναλλασσόμενων μελών είναι ικανοποιητικές	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Η συμμετοχή των μελών στον σχεδιασμό της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών συμβάλλει στην ποιοτική αναβάθμισή τους (π.χ. λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες τους)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Η πρόσβαση στους χώρους στέγασης της Τ.Χ είναι εύκολη (με τα ΜΜΜ, χώροι στάθμευσης, χώροι αναμονής, ειδικές προβλέψεις Α.Μ.Ε.Α.)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η πρόσβαση των μελών στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι εύκολη	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Διενεργούνται έρευνες γνώμης των μελών / πολιτών για την Τράπεζα Χρόνου και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση – εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Διαπιστώνεται Βάσει μετρήσιμων στοιχείων η ύπαρξη σφαλμάτων που οδηγούν στην επανεξέταση υποθέσεων και στην ανάκληση αποφάσεων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Η προσπάθεια βελτίωσης της διαθεσιμότητας, ακρίβειας και διαφάνειας της πληροφόρησης που παρέχει η Τ.Χ προς τα μέλη /κοινωνία κρίνεται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική	2 μικρή	4 μεγάλη
1 πολύ μικρή	3 μέση	5 πολύ μεγάλη

0 1 2 3 4 5

7. Αποτελέσματα για το ανθρώπινο δυναμικό

Πόσο σημαντικά είναι για σας τα ακόλουθα αποτελέσματα σε σχέση με το ανθρώπινο δυναμικό για την επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ);

1. Η δράση της Τ.Χ, για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Οι σχέσεις με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς με τους οποίους έχει επαφές κρίνονται ικανοποιητικές	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Το μοντέλο διοίκησης της Τ.Χ κρίνεται ως αποτελεσματικό	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η εσωτερική επικοινωνία στην Τ.Χ είναι ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Η συνολική εικόνα και απόδοση της Τ.Χ κρίνεται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Ο χώρος στέγασης της Τ.Χ και το περιβάλλον εργασίας σε αυτή είναι ικανοποιητικό	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Η Τ.Χ διευκολύνει τα μέλη της, στην προσπάθεια αντιμετώπισης προσωπικών προβλημάτων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Η Τ.Χ αναπτύσσει συστηματικά τις δυνατότητες, γνώσεις και δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού σε σχέση και με τους στόχους που τίθενται	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Η χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών από μέλη της Τ.Χ είναι επαρκής	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Αξιολογούνται συστηματικά τομείς όπως η ανάπτυξη δεξιοτήτων	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Τα μέλη ανταποκρίνονται επαρκώς στις ανάγκες των άλλων συναλλασσόμενων μελών	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική

2 μικρή

4 μεγάλη

1 πολύ μικρή

3 μέση

5 πολύ μεγάλη

8. Αποτελέσματα σχετικά με την κοινωνία

Πόσο σημαντικά είναι για σας τα ακόλουθα αποτελέσματα σε σχέση με την κοινωνία για την επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ);

1. Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Η δημόσια εικόνα της Τ.Χ κρίνεται ως θετική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την προστασία του περιβάλλοντος θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Κρίνονται ικανοποιητικές οι προσπάθειες που καταβάλλει η Τ.Χ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μειονεκτούντων ομάδων πληθυσμού	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Η λειτουργία της Τ.Χ, για την αειφόρο ανάπτυξη θεωρείται ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασχολούνται με κοινωνικά ζητήματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική

2 μικρή

4 μεγάλη

1 πολύ μικρή

3 μέση

5 πολύ μεγάλη

9. Κύρια αποτελέσματα επίδοσης

Πόσο σημαντικά είναι για σας τα ακόλουθα αποτελέσματα/ η αποτελεσματικότητα στις ακόλουθες διαδικασίες για την επιτυχία της Τράπεζας Χρόνου (Τ.Χ);

1. Κρίνεται αποτελεσματική η λειτουργία της Τ.Χ. (δηλαδή σε ποιο βαθμό επιτυγχάνει τους στόχους που έχουν τεθεί)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τα μέλη με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία μετρήσεων βελτιώνεται	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Η λειτουργία της Τ.Χ είναι αποδοτική (επίτευξη στόχων με το χαμηλότερο δυνατό κόστος).	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Η ανάπτυξη προτύπων ποιότητας, κοινωνικής αναφοράς, κοινωνικής ελεγκτικής έχει θετικό χαρακτήρα για την Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Ο τρόπος λειτουργίας της Τ.Χ συμβάλλει στην ορθολογική διαχείριση των οικονομικών της πόρων;	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλουν στην βιωσιμότητα της	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Οι εμπλεκόμενοι φορεί μένουν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητά της	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Η εισαγωγή των ΤΠΕ και της επικοινωνίας έχει συμβάλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Ο προϋπολογισμός της Τ.Χ εκτελείται με επιτυχία	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Η λειτουργία βασίζεται σε ίδια έσοδα και πηγές χρηματοδότησης από τα παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Επεξήγηση της βαθμολογικής κλίμακας

0 μηδενική	2 μικρή	4 μεγάλη
1 πολύ μικρή	3 μέση	5 πολύ μεγάλη

Αποτελέσματα από το CAFsocial με τη χρήση του SAB

Πλοήγηση (Navigation)

Ανάλυση (Analysis)

Μέγιστη και Ελάχιστη Σημασία - Πίνακες

ΣΗΜΕΙΑ | IMPORTANCE   ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ | PERFORMANCE   ΚΩΔΙΑ ΠΑΡΑΦΟΡΩΣΗΣ | INFORMATION CAPS   ΔΙΕΥΣΤΗΡΑ ΤΗΣ | DIRECTION OF   ΣΗΜΕΙΑ | IMPORTANCE   ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ | PERFORMANCE   ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ | AREAS FOR IMPROVEMENT

NR	Προϋποθέσεις	Σημ	NR	Προϋποθέσεις	Σημ
3-10	Πραγματοποιούνται Ολοκληρωτές και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	98	3-08	Παρακολουθούνται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε σχέση με το κόστος αλλά και το όφελος που προσφέρει	46
1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που αφορούν την Τ.Χ	97	4-12	Γίνονται συστηματικές αναλύσεις με άλλες Τ.Χ ή και φορείς συμπληρωματικών νοσημάτων σε θέματα οικονομικής διαχείρισης	52
4-08	Εφαρμόζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	95	3-05	Επισημαίνεται η διαφορά των οργανικών προγραμμάτων επεξεργασίας/καταρτίσε των μελών της Τ.Χ με βάση τις υπέρκαινες και μελλοντικές επεξεργασίες και προοπτικές πωλητή των μελών	54
3-09	Επινοείται κλίμα ανοιχτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της αμοιβαίας συμμετοχής	94	4-11	Εφαρμόζονται σύγχρονες μέθοδοι οικονομικού ελέγχου και λογιστικής υποστήριξης της λειτουργίας της Τ.Χ	54
1-04	Διευκρινίζονται σχέσεις εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	94	5-16	Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ, και στο σχεδιασμό κανονισμών διαδικασιών	55
1-02	Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	92	4-15	Εφαρμόζεται ότι οι γνώσεις των μελών παραμένουν στην Τ.Χ ακόμη κι αν απομακρύνονται από αυτή	55
1-01	Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	92	5-03	Οι πόροι κατατίθενται στις διαδικασίες ανάλογα με την συμβολή τους στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων	57
4-07	Εφαρμόζεται η διάφανη δραστηριότητα της Τ.Χ (π.χ. δημοσίευση ετήσιων αναφορών λειτουργίας, ανακοινώσεις στο διαδικτυακό)	92	4-09	Ελέγχεται συστηματικά το κόστος παροχής των υπηρεσιών-προϊόντων προς το κοινό	62
3-06	Τα καλύτερα μέλη της Τ.Χ βοηθούν ή καθοδηγούν τα νεότερα για την αποτελεσματική εκτέλεση των καθηκόντων τους	92	5-15	Υπάρχει εθιμοτυπία των οργανισμών/ κοινωνικών καταστάσεων άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/επιχειρησιακό επίπεδο	66
3-11	Διευκρινίζονται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισιτηρίων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	92	4-13	Εφαρμόζεται η αποτελεσματική κρίση της πληροφορίας ενημέρωσης από το εξωτερικό περιβάλλον	66
NR	Αποτελέσματα	Σημ	NR	Αποτελέσματα	Σημ
7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	94	8-14	Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης εκδήλων ενόχων και ατυχημάτων, για το μέλος της	54
9-14	Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	92	9-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσκοπική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από το Μ.Μ.Ε.	57
7-03	Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ	92	6-08	Υπάρχουν μέτρησιμες βάσεις δεδομένων για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τ.Χ (παρακολούθηση ποιότητας και ικανοποίηση πελάτη/ πελάτη/ πολιτών για την Τρέφιζα Χρόνου και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της	65
9-07	Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	91	6-07	Διατηρούνται έμμεσες γνώσεις των μελών / πολιτών για την Τρέφιζα Χρόνου και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της	66
7-06	Η εσωτερική επικοινωνία στην Τ.Χ είναι ικανοποιητική	91	8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	68
7-11	Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	89	8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	69
7-01	Η δράση της Τ.Χ, για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική	88	7-16	Αξιοποιούνται συστηματικά τομείς όπως η ανάπτυξη δεξιοτήτων	71
8-12	Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασκούνται με κοινωνικά δέγματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών	88	9-08	Οι εμπλεκόμενοι φορείς μένουν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητά της	71
7-07	Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	88	8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	72
9-15	Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	88	6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεδομένων για την αποτελεσματικότητα της κρίσης νέων και κανονισμών μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/κρημάτων υπηρεσιών	72

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Μέγιστη και Ελάχιστη Απόδοση - Πίνακας

ΣΗΜΕΙΑ | IMPORTANCE   ΑΠΟΔΟΣΗ | PERFORMANCE   ΚΕΝΑ ΠΡΟΒΟΛΙΣΤΕΣ | INFORMATION GAPS   ΠΑΡΕΣΤΡΑ ΤΗΣ | VARIATION OF ΣΗΜΕΙΑ | IMPORTANCE   ΑΠΟΔΟΣΗ | PERFORMANCE   ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΤΤΩΣΗΣ | OTHERS FOR IMPROVEMENT

NR	Προϋποθέσεις	Από	NR	Προϋποθέσεις	Από
1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	80	5-11	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	7
4-08	Εξοραφίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	78	3-01	Επιδοκείται η διαμόρφωση συγχρονισμένων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ. με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών	11
4-19	Η εδρά διευκολύνει την πρόσβαση των μελών και όσων έρχονται σε επαφή με αυτή	75	4-11	Γίνονται συγκριτικές αναλύσεις με άλλες Τ.Χ ή και φορείς συμπληρωματικών νομιμάτων σε θέματα οικονομικής διαχείρισης	11
3-10	Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	74	5-11	Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ., και στο σχεδιασμό καινοτόμων διαδικασιών	14
3-11	Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισηγήσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	74	4-01	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνολογίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	20
4-20	Εξοραφίζεται ένα ασφαλές, αποδοτικό περιβάλλον εργασίας που βοηθά στην καλύτερη λειτουργία της Τ.Χ αξιοποιώντας ανάλογα τους χώρους και τον εξοπλισμό	73	5-11	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν διακοσμητικές	22
1-04	Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	71	2-01	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22
1-10	Το πλαίσιο και το περιβάλλον λειτουργίας ευνοούν την ομαδική εργασία/συμμετοχή	71	4-01	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22
3-09	Επικρατεί κλίμα ανοιχτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	69	1-21	Ανάπτυξη και διατήρηση πηγών ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22
5-13	Χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας με τα μέλη	69	5-01	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22
NR	Αποτελέσματα	Από	NR	Αποτελέσματα	Από
7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	80	8-01	Θεωρείται ικανοποιητική ή δημοσιογραφική κλίση των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7
9-15	Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	75	8-11	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15
7-11	Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	74	8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ., αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17
9-13	Η λειτουργία βασίζεται σε ίδια έσοδα και πηγές χρηματοδότησης από τα παρεκτάματα προϊόντα και υπηρεσίες	72	8-01	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17
6-06	Η πρόσβαση των μελών στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι εύκολη	69	6-11	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	18
6-01	Η παροχή προϊόντων και υπηρεσιών από την Τ.Χ κρίνεται ως ικανοποιητική και φιλική	68	8-01	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18
9-05	Ο τρόπος λειτουργίας της Τ.Χ συμβάλλει στην ορθολογική διαχείριση των οικονομικών της πόρων	67	6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της ραφείας προς το κοινό (π.χ., αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ. που κίνημα πωλήτων και υποστήριξη)	18
9-14	Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	66	6-01	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25
7-07	Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	66	8-03	Η συνέπεια και η ποιότητα των εφορών και της συνεργασίας της Τ.Χ. με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25
7-09	Ο χώρος στάγασης της Τ.Χ και το περιβάλλον εργασίας σε αυτή είναι ικανοποιητικό	66	8-11	Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της	25

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Μέγιστη και Ελάχιστη Ελλείψεις Πληροφοριών - Πίνακες

ΣΧΗΜΑΤΑ | IMPORTANCE | ΒΑΘΜΟΣ | PERFORMANCE | ΚΕΝΑ ΠΛΗΡΟΦΟΡΕΣ | INFORMATION GAPS | ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ | VARIATION OF | ΣΗΜΕΙΑ | IMPORTANCE | ΒΑΘΜΟΣ | PERFORMANCE | ΣΧΗΜΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ | AREAS FOR IMPROVEMENT

NR	Προϋποθέσεις	ΕΛΛ	NR	Προϋποθέσεις	ΕΛΛ
3-05	Επισκέπεται η διοίκηση σύγχρονων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών	46	4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινότητας ή ομάδων ενδιαφερόντων	0
5-03	Οι πόροι κατατένονται στις διαδικασίες ανάλογα με την συμβολή τους στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων	46	2-01	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	0
3-08	Παρακολουθούνται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε σχέση με το κόστος αλλά και το όφελος που προκύπτει	46	3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	0
5-17	Οι πόροι που διατίθενται για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή καινοτόμων διαδικασιών είναι επαρκείς	38	2-02	Αξιοποιείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινουσών και ευκαριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	0
4-09	Ελέγχεται συστηματικά το κόστος παροχής των υπηρεσιών-προϊόντων προς το κοινό	31	3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	0
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	23	4-01	Προσδιορίζεται η σημασία των συνεργασιών της Τ.Χ, με τους βασικούς συνεργάτες της; (άλλοι φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δημόσιοι φορείς, κ.α.)	0
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	23	2-03	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκίων για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	0
5-14	Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ, και στο σχεδιασμό καινοτόμων διαδικασιών	23	5-05	Αξιοποιείται η επιρροή των εφαρμογών διαδικτυακού στις διαδικασίες της Τ.Χ	0
2-09	Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στα στρατηγικά προγράμματα και στον κοινωνικό αντίκτυπο	23	1-05	Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	0
4-15	Εξασφαλίζεται ότι οι γνώσεις των μελών παραμένουν στην Τ.Χ ακόμη κι αν αποχωρήσουν από αυτή	23	4-11	Εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενημέρωσης από το εξωτερικό περιβάλλον	0
NR	Αποτελέσματα	ΕΛΛ	NR	Αποτελέσματα	ΕΛΛ
9-08	Οι εμπλεκόμενοι φορείς μόνον ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητα της	31	8-03	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	0
6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	15	8-11	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	0
8-03	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	15	8-05	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλους οργανώσεων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	0
8-14	Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της	15	9-11	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	0
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α., από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	8	8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	0
6-09	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για την αξιολόγηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	8	9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	0
8-03	Η συνάετα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	8	8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	0
6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τ.Χ, (παραπάνω ποσότητα και ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παραπάνω ποσότητα και ικανοποίηση)	8	7-01	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	0
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	8	7-02	Οι σχέσεις με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς με τους οποίους έχει επαφές κρίνονται ικανοποιητικές	0
6-11	Διαπιστώνεται βάσει μετρήσιμων στοιχείων η ύπαρξη σφαλμάτων που οδηγούν στην επανεξέταση υποθέσεων και στην ανάκληση αποφάσεων	8	8-11	Κρίνονται ικανοποιητικές οι προσπάθειες που καταβάλλει η Τ.Χ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μειονεκτούντων ομάδων πληθυσμού	0

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Μέγιστη και Ελάχιστη Διασπορά της Σημασίας - Πίνακες

NR	Προϋποθέσεις	ΔιαΣτημ	NR	Προϋποθέσεις	ΔιαΣτημ
4-09	Ελέγχεται συστηματικά το κόστος παροχής των υπηρεσιών-προϊόντων προς το κοινό		3-10	Πραγματοποιείται Ολομέλεια και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	
5-03	Οι πόροι κατατέμενοι στις διαδικασίες ανάλογα με την συμβολή τους στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων		1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που αποσκοπούν την Τ.Χ	
4-15	Εξασφαλίζεται ότι οι γνώσεις των μελών παραμένουν στην Τ.Χ ακόμη κι αν αποσυρθούν από αυτή		4-08	Εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	
4-03	Διευρύνονται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνολογίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της		1-04	Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και αυθιγών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	
3-05	Επιπλοκείται η διαμόρφωση συγχρονισμένων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών		1-02	Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	
5-16	Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ, και στο σχεδιασμό καινοτόμων διαδικασιών		3-05	Επικρατεί κλίμα ανοικτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	
4-11	Εφαρμόζονται σύγχρονες μέθοδοι οικονομικού ελέγχου και λογιστικής υποστήριξης της λειτουργίας της Τ.Χ		2-01	Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες		2-03	Αξιολογούνται (και με κριτήρια κινδύνου- ευκαιριών) συστηματικά πληροφορίες, σχετικά με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της Τ.Χ	
5-15	Υπάρχει αξιολόγηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο		2-02	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	
4-13	Εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενημέρωσης από το εξωτερικό περιβάλλον		1-05	Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	
NR	Αποτελέσματα	ΔιαΣτημ	NR	Αποτελέσματα	ΔιαΣτημ
8-14	Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της		9-14	Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	
6-07	Διεξοδεύονται έρευνες γνώμης των μελών / πολιτών για την Τράπεζα Χρόνου και τις παρεκόμενες υπηρεσίες της		7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισοτιμίας	
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική		7-03	Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ	
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαγόρ- Παπάγο		9-11	Η εισαγωγή των ΤΠΕ και της επικοινωνίας έχει συμβάλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.		7-06	Η εσωτερική επικοινωνία στην Τ.Χ είναι ικανοποιητική	
6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δείκτων για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αρθribός παραπόνων, ικανοποίηση- εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ (εμπλεκόμενοι φορείς και πελάτες))		7-05	Ο χώρος στέγασης της Τ.Χ και το περιβάλλον εργασίας σε αυτή είναι ικανοποιητικό	
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς		7-07	Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	
9-08	Οι εμπλεκόμενοι φορείς μένουν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητά της		7-08	Η συνολική εικόνα και απόδοση της Τ.Χ κρίνεται ικανοποιητική	
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της		9-03	Η λειτουργία της Τ.Χ είναι αποδοτική (επίτευξη στόχων με το χαμηλότερο δυνατό κόστος).	
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική		6-06	Η πρόσβαση των μελών στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι εύκολη	

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Μέγιστη και Ελάχιστη Διασπορά τής Απόδοσης - Πίνακες

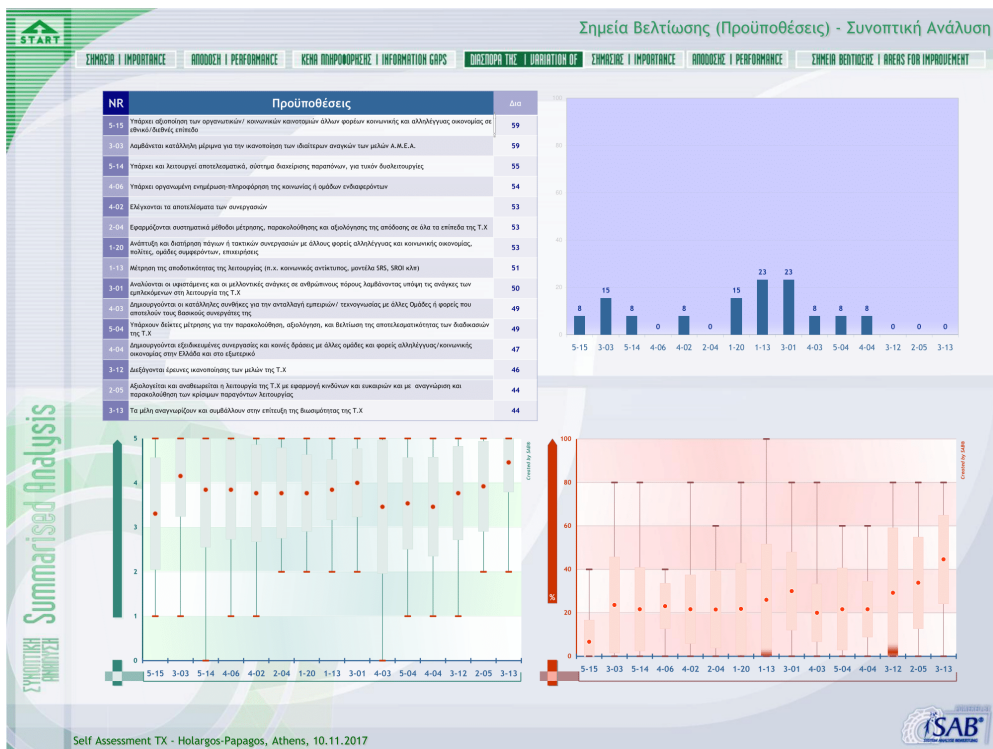
ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΑ

ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΙΑ

NR	Πρότιθεσεις	Διασπ.	NR	Πρότιθεσεις	Διασπ.
4-09	Ελέγχεται συστηματικά το κόστος παροχής των υπηρεσιών-προϊόντων προς το κοινό	↑	3-05	Επιδιώκεται η διαμόρφωση σύγχρονων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ. με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών	↓
4-11	Εφαρμόζονται σύγχρονες μέθοδοι οικονομικού ελέγχου και λογιστικής υποστήριξης της λειτουργίας της Τ.Χ	↓	5-11	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/ διεθνές επίπεδο	↓
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	↓	4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	↓
2-13	Αναγνωρίζεται η ανάγκη επέκτασης των δραστηριοτήτων χωρικά	↓	5-17	Οι πόροι που διατίθενται για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή καινοτόμων διαδικασιών είναι επαρκείς	↓
1-05	Πραγματοποιείται αναθεώρηση της οπισθοθέσης, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	↓	4-11	Γίνονται συγκριτικές αναλύσεις με άλλες Τ.Χ ή και φορείς συμπληρωματικών νομισμάτων σε θέματα οικονομικής διακρίσισης	↓
2-13	Αναγνωρίζεται η ανάγκη εμπλοκής των μελών από πρόσωπα και επιχειρήσεις	↓	2-04	Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στο στρατηγικό προγραμματισμό και στον κοινωνικό αντίκτυπο	↓
1-03	Καθορισμός ηθικών αξιών και συμπεριφοράς των μελών	↓	4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	↓
4-11	Οι αποφάσεις που ενέχουν κόστος αναλύονται στη λογική του κοινωνικού αντίκτυπου, εκτός του κόστους-οφέλους	↓	4-01	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	↓
3-07	Χρησιμοποιούνται σύγχρονες μέθοδοι εκπαίδευσης	↓	1-01	Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	↓
2-01	Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	↓	5-09	Το πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία της Τ.Χ, είναι κατανοητό και σαφές στους συναλλασσόμενους με αυτήν	↓
NR	Αποτελέσματα	Διασπ.	NR	Αποτελέσματα	Διασπ.
9-08	Οι εμπλεκόμενοι φορείς μένουν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητα της	↑	8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	↓
6-11	Διαπιστώνεται βάσει μετρήσιμων στοιχείων η ύπαρξη σφαιρικών που οδηγούν στην επανένταξη υπολοίπων και στην ανάληψη αποφάσεων	↓	8-11	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	↓
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	↓	9-01	Κρίνεται αποτελεσματική η λειτουργία της Τ.Χ, (δηλαδή σε ποια βαθμό επιτυγχάνει τους στόχους που έχουν τεθεί)	↓
9-01	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	↓	7-10	Η Τ.Χ διευκολύνει τα μέλη της, στην προσπάθεια αντιμετώπισης προσωπικών προβλημάτων	↓
9-01	Η συμμετοχή των μελών στον σχεδιασμό της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών συμβάλλει στην ποιοτική αναβάθμισή τους (π.χ. λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες τους)	↓	7-17	Τα μέλη ανταποκρίνονται επαρκώς στις ανάγκες των άλλων συναλλασσόμενων μελών	↓
6-04	Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλουν στην βιωσιμότητα της	↓	6-11	Η προσπάθεια βελτίωσης της διαθεσιμότητας, ακρίβειας και διαφάνειας της πληροφόρησης που παρέχει η Τ.Χ προς τα μέλη /κοινωνία κρίνεται ικανοποιητική	↓
7-16	Αξιολογούνται συστηματικά τομείς όπως η ανάπτυξη δεξιοτήτων	↓	8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	↓
7-01	Η δράση της Τ.Χ, για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική	↓	7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισοτιμίας	↓
9-01	Η ανάπτυξη προτύπων ποιότητας, κοινωνικής αναφοράς, κοινωνικής ελεγκτικής έχει θετικό χαρακτήρα για την Τ.Χ	↓	7-08	Η συνολική εικόνα και απόδοση της Τ.Χ κρίνεται ικανοποιητική	↓
6-01	Δεν εργάζονται έρευνες γνώσης των μελών / πολιτών για την Τράπεζα Χρόνου και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της	↓	8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	↓

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Σημεία Βελτίωσης (Αποτελέσματα)

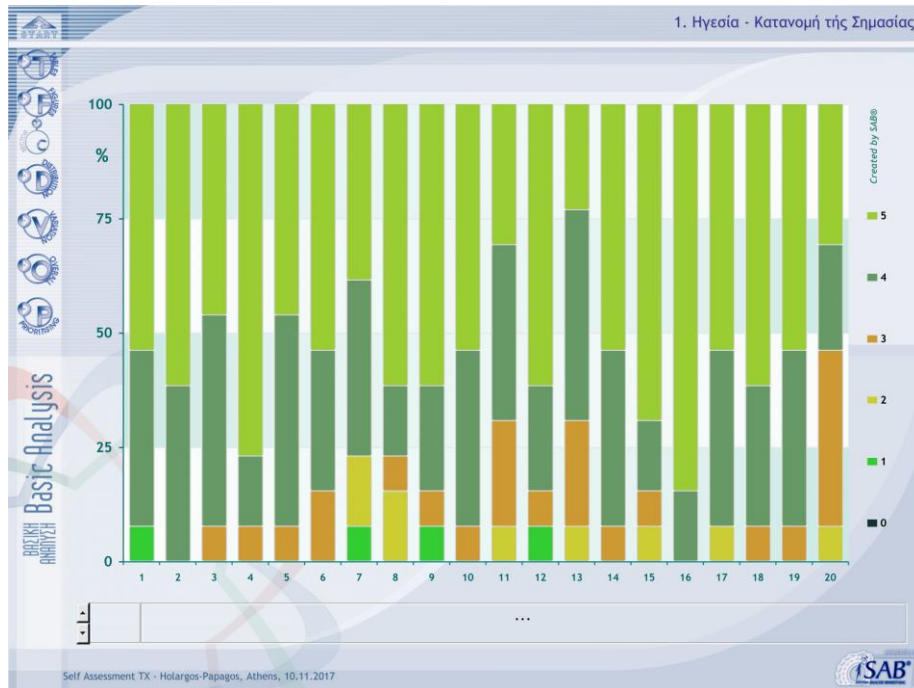
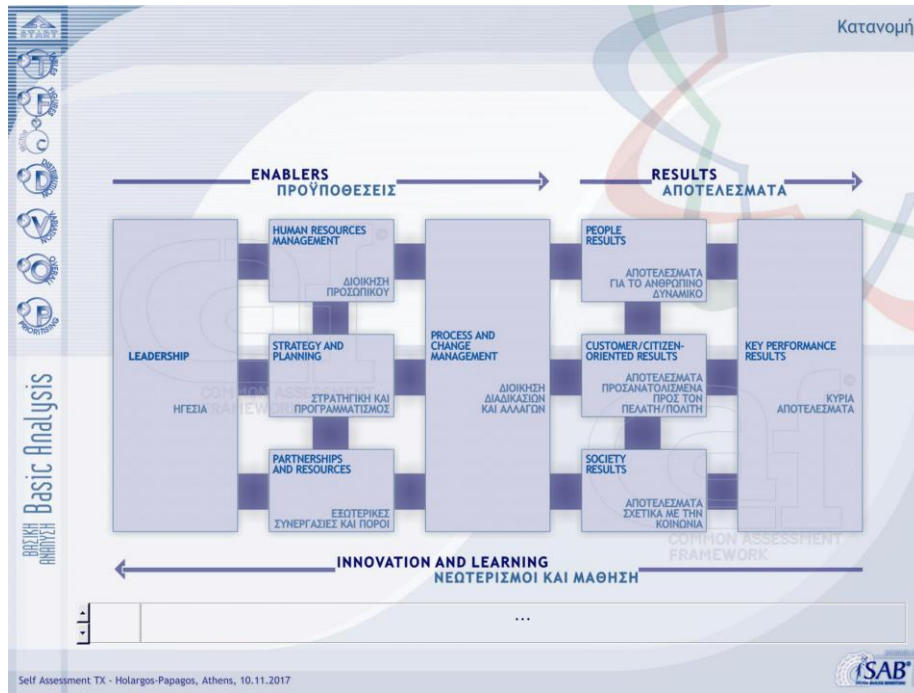
NR	Αποτελέσματα	Δια
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	63
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	55
6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	53
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	51
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	50
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	50
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	48
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	48
6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	47
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	46
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	45
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	44
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	44

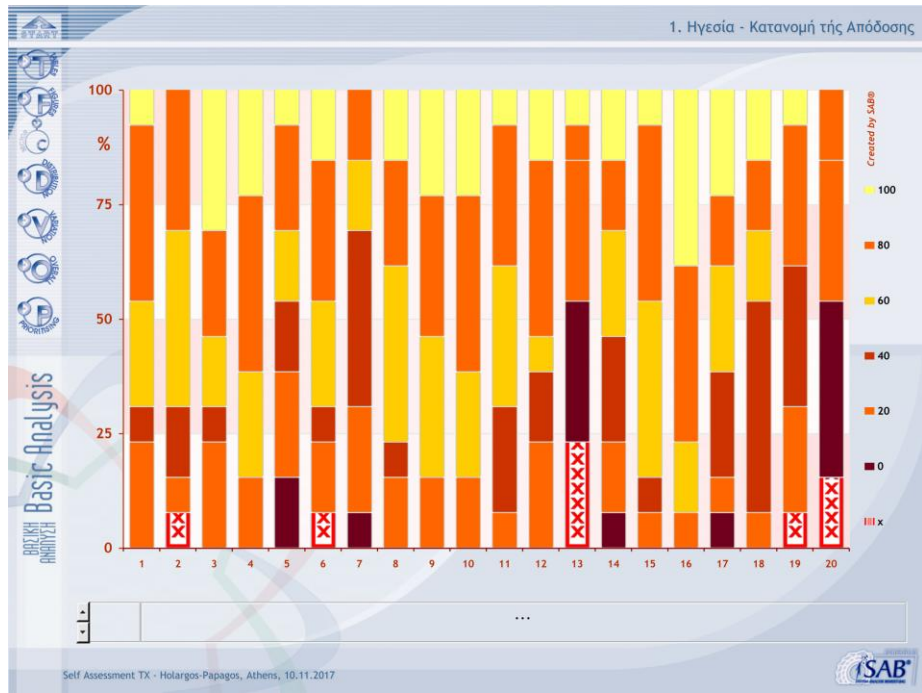
Self Assessment TX - Hologos-Papagos, Athens, 10.11.2017

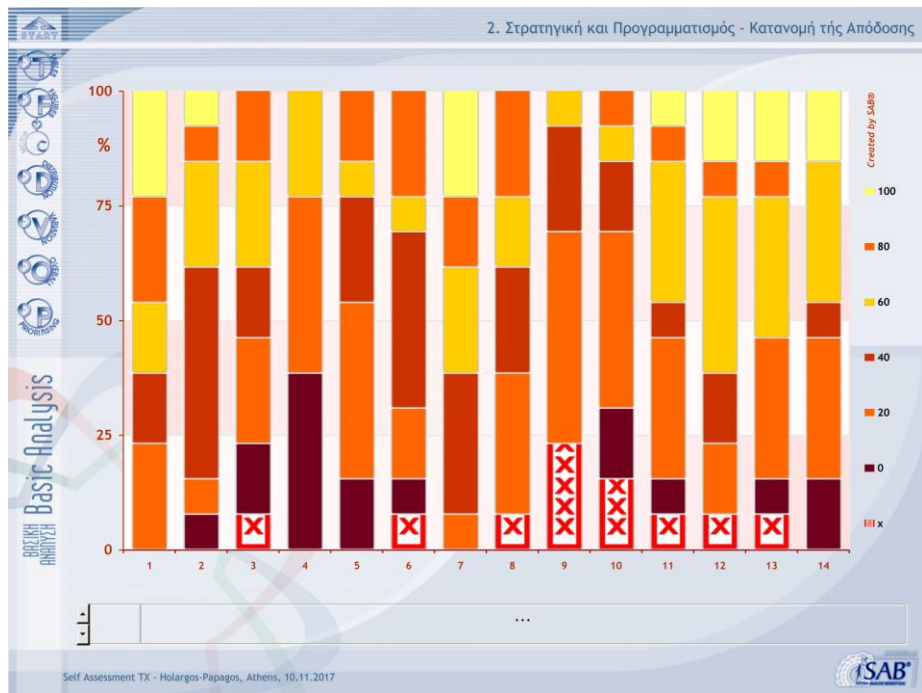
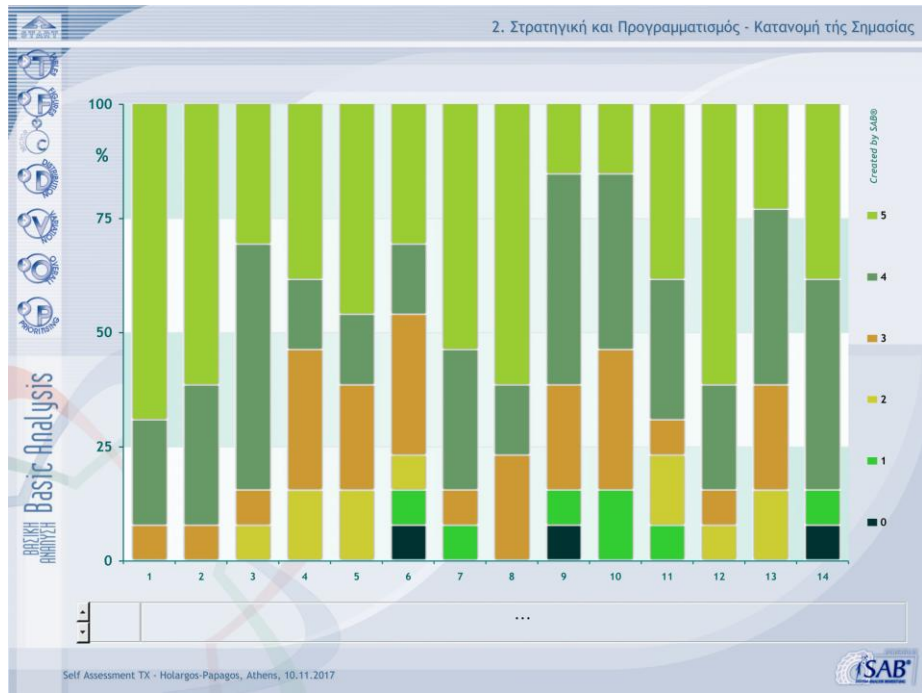

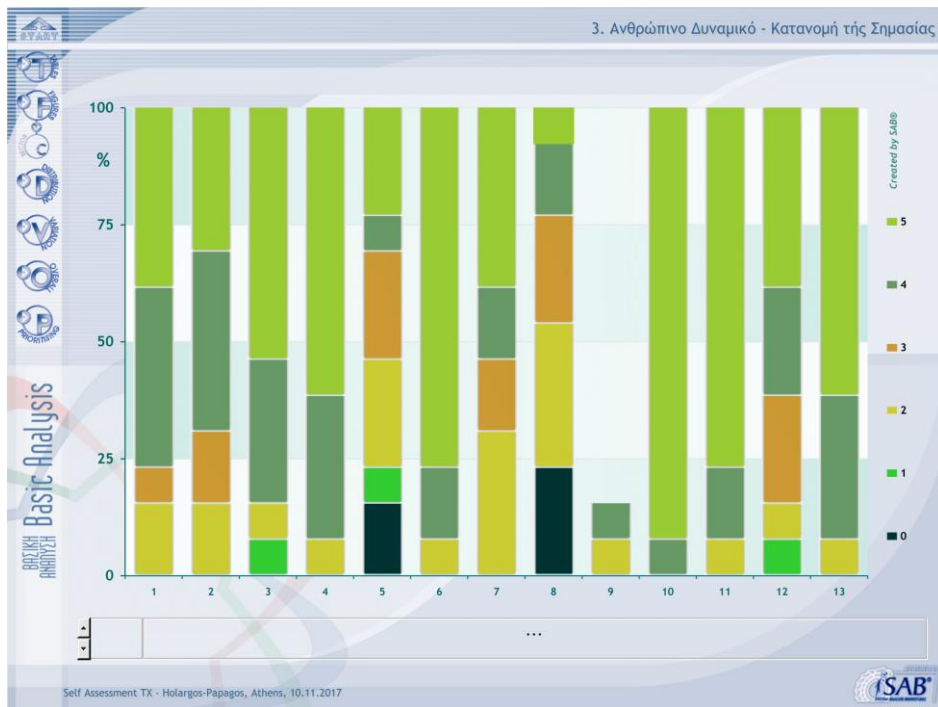
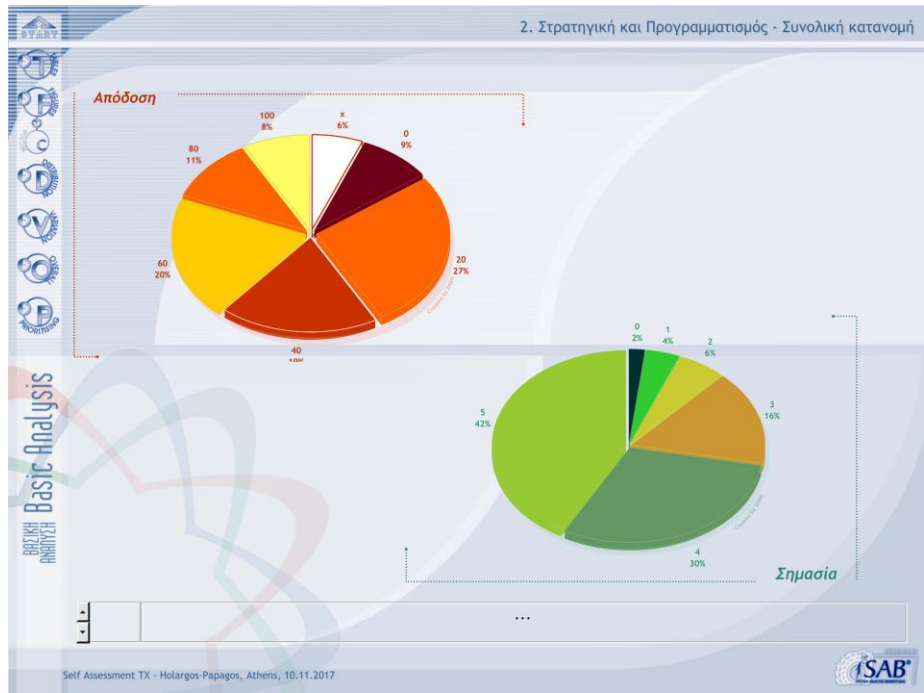

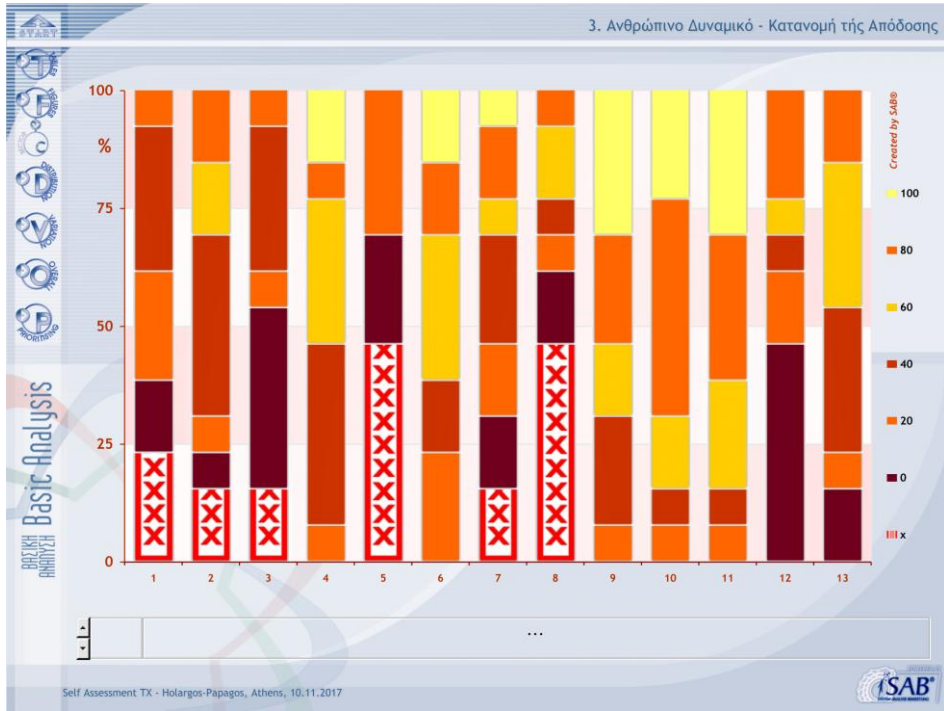
Κατανομές (Distribution)

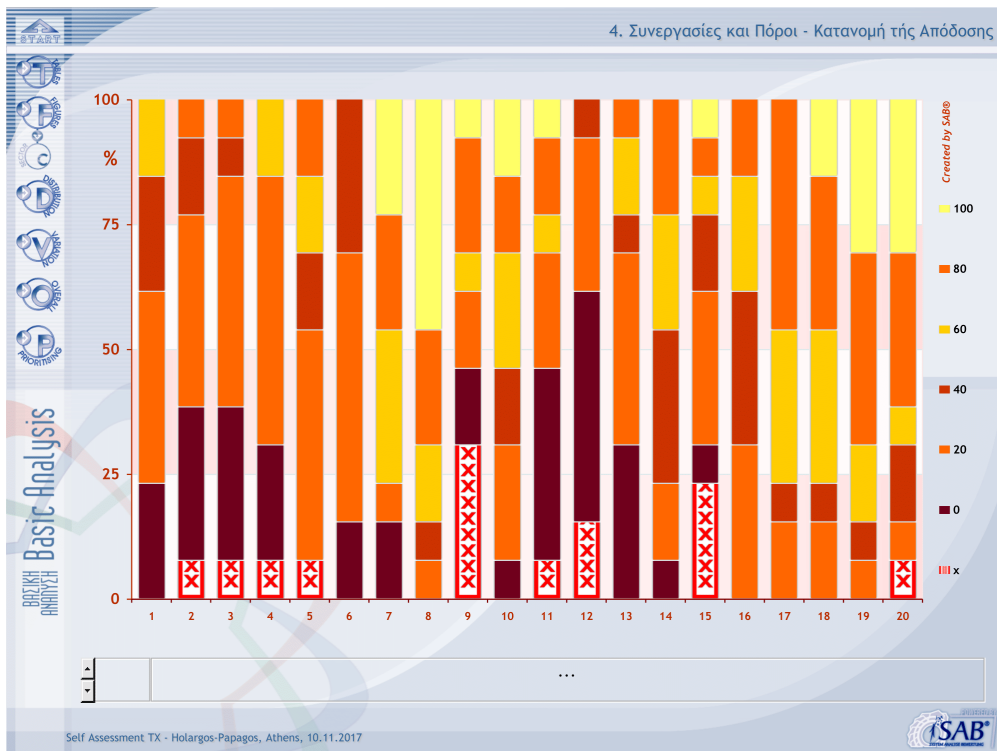
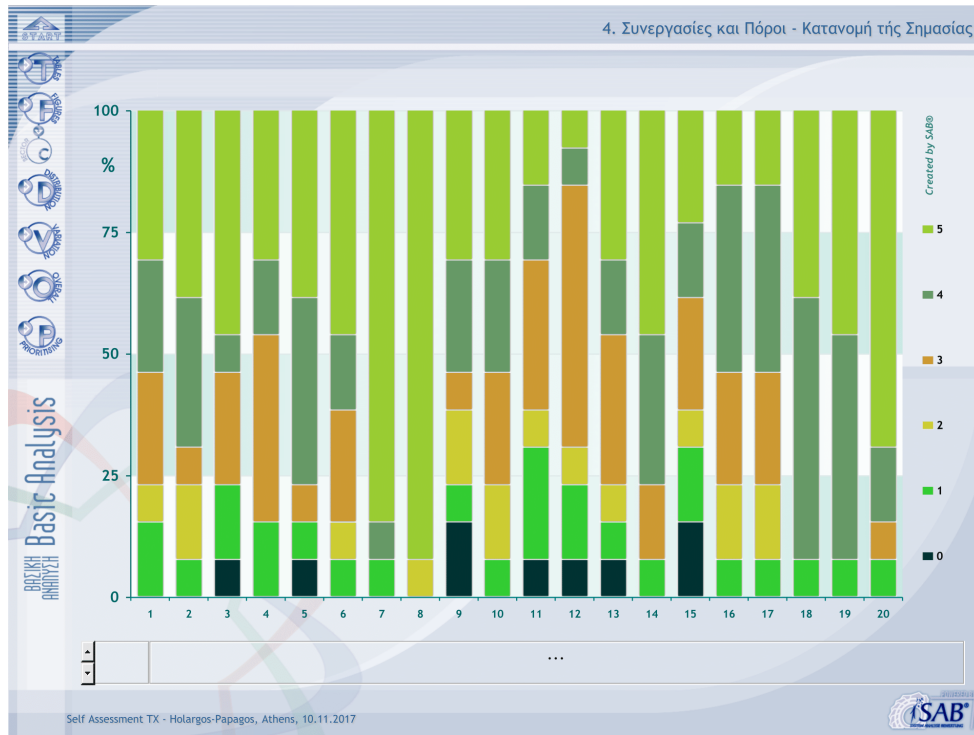

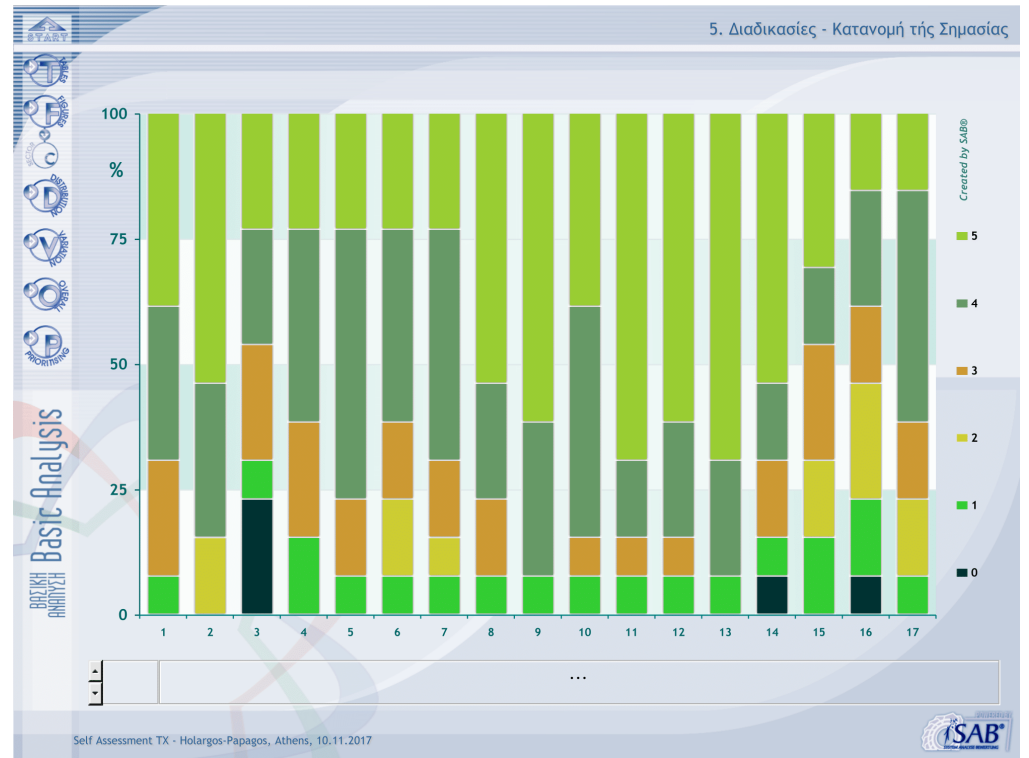
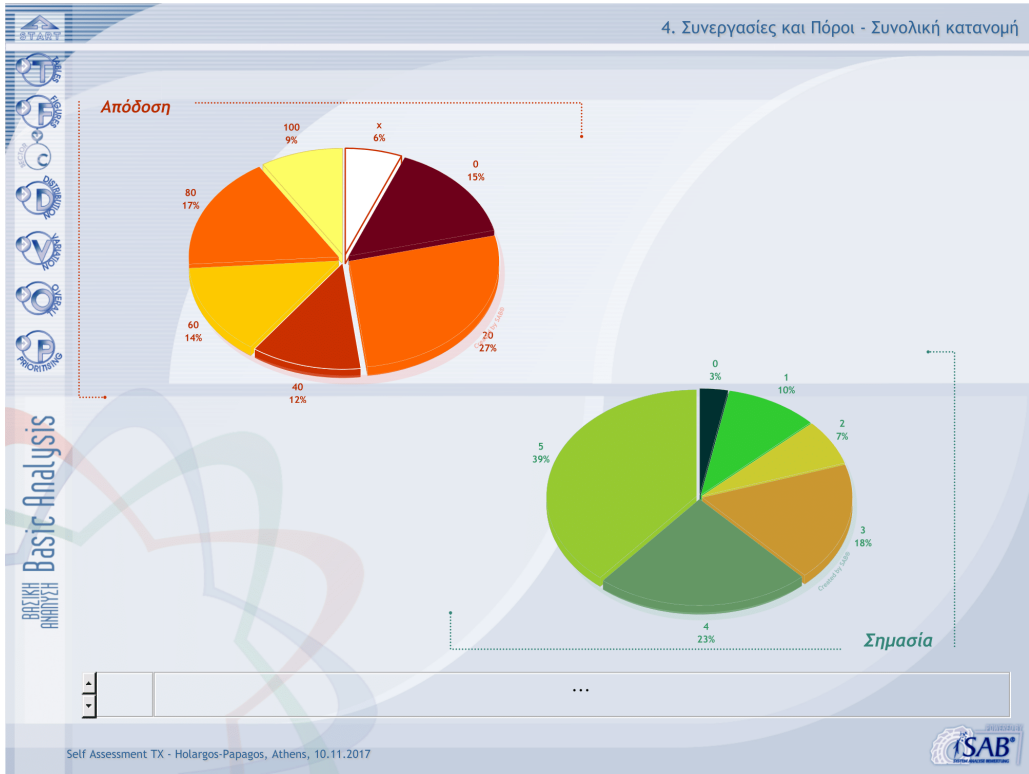

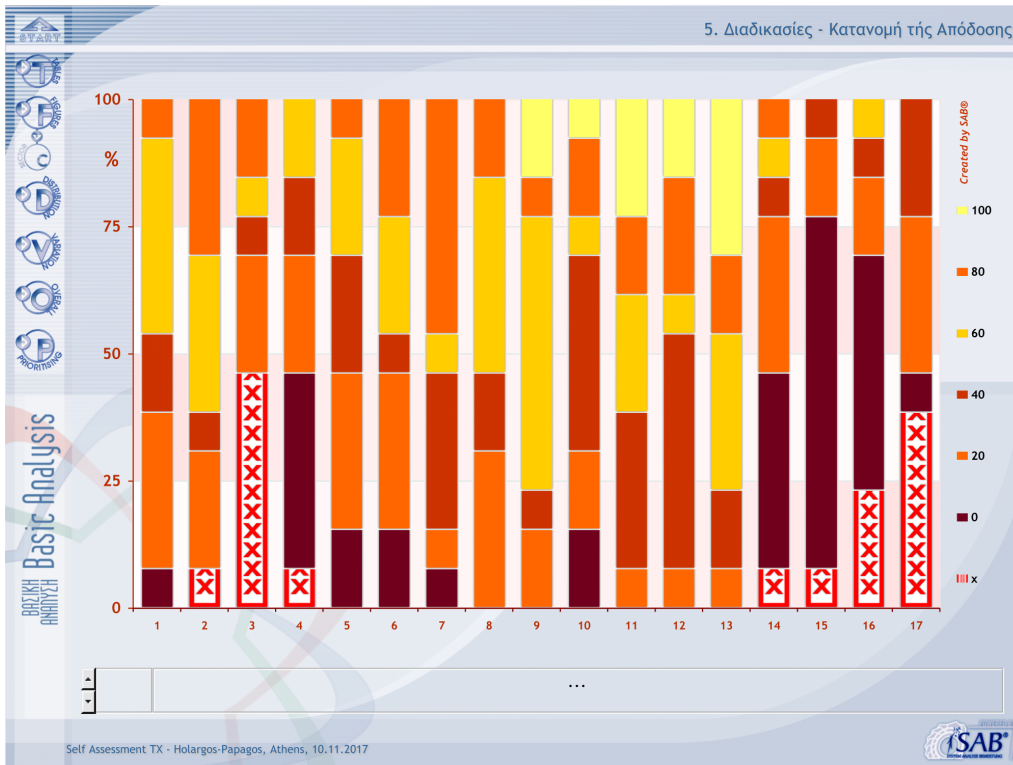

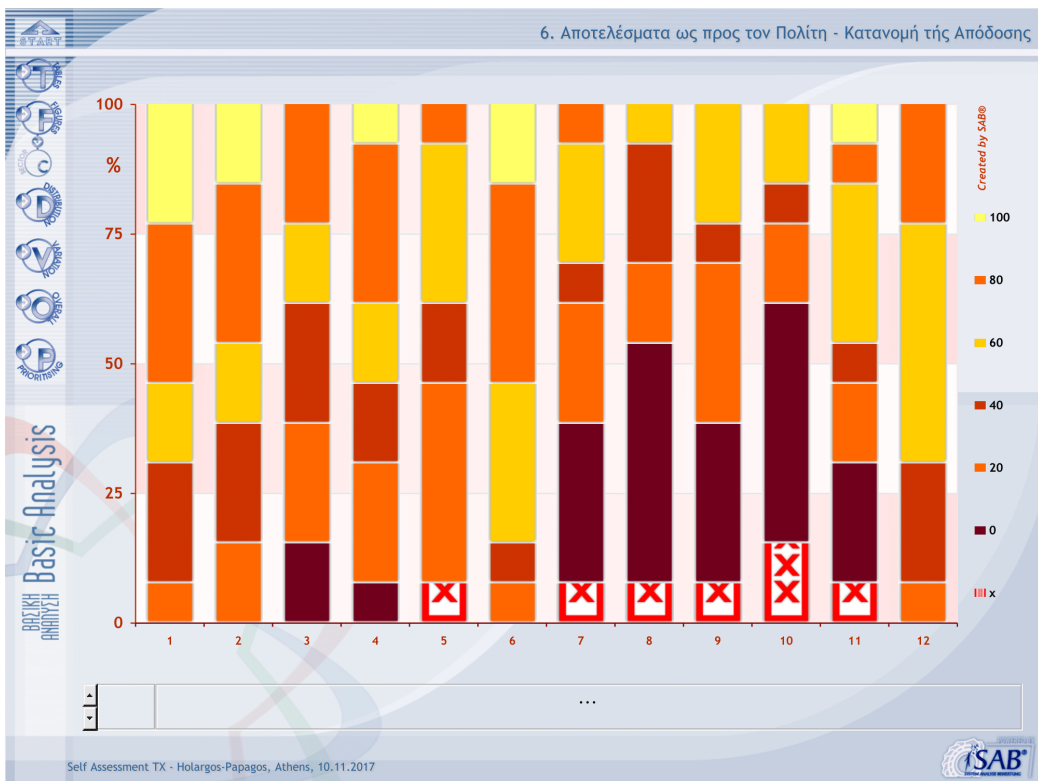
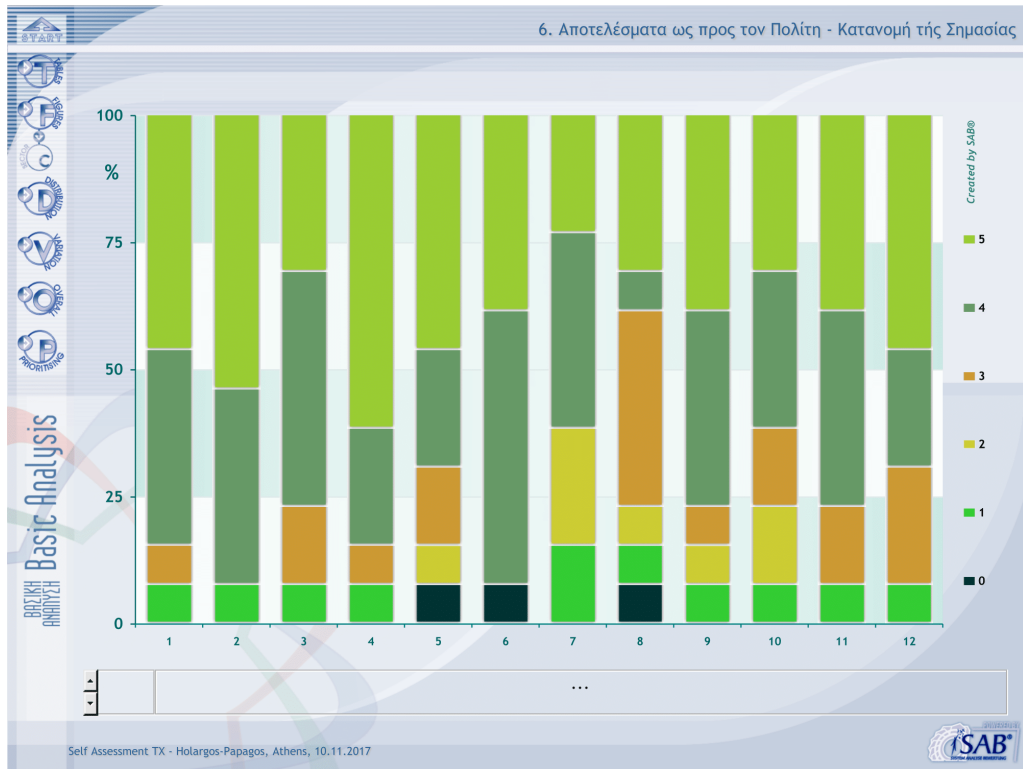

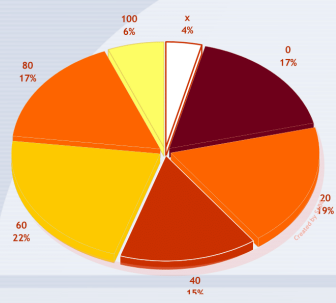

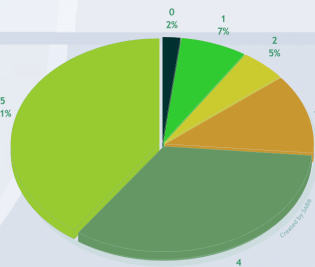

6. Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη - Συνολική κατανομή

Απόδοση

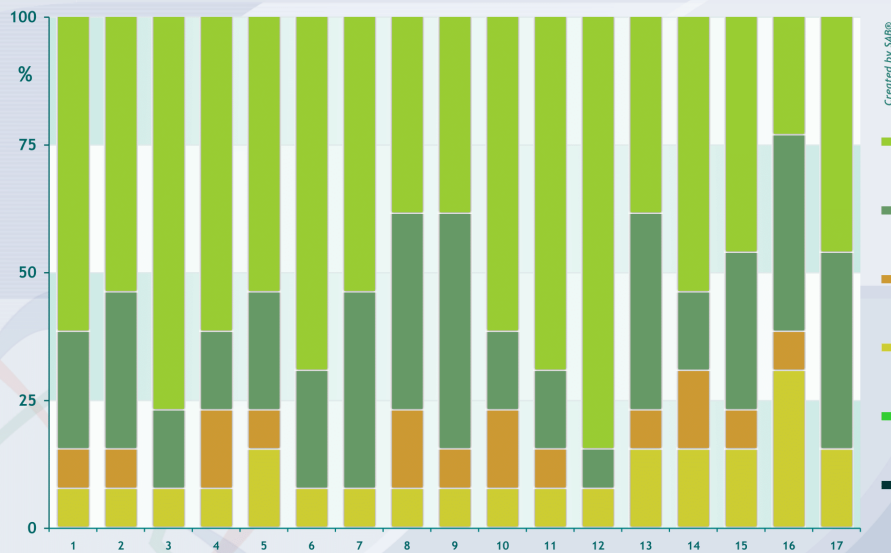
Σημασία

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

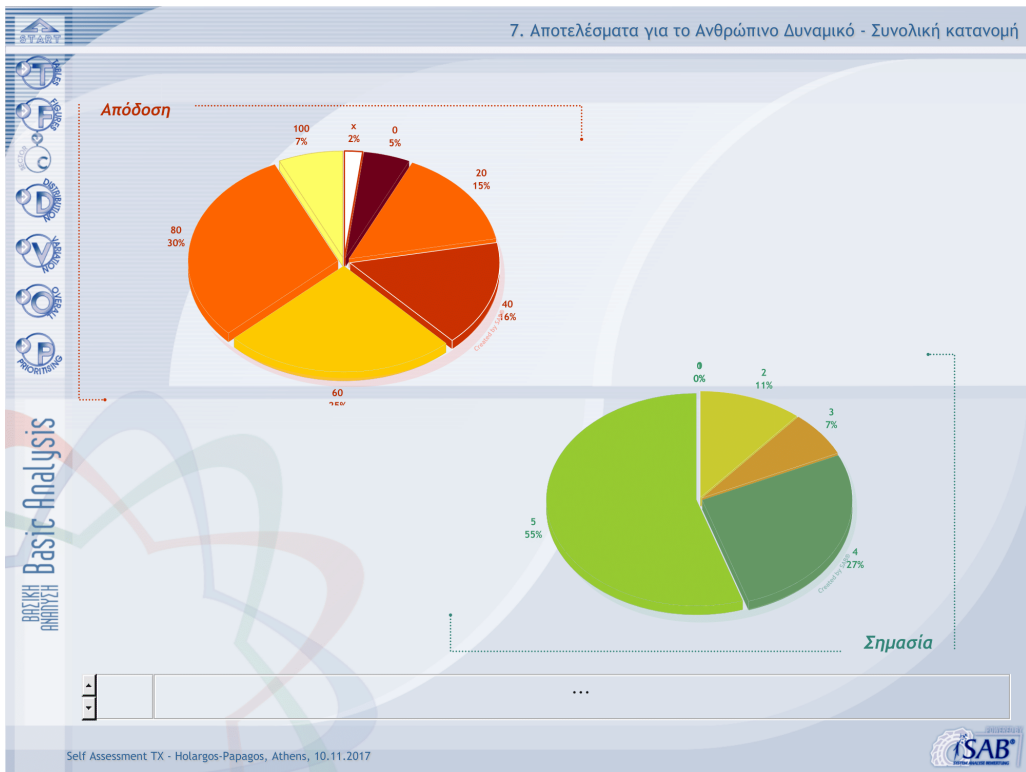
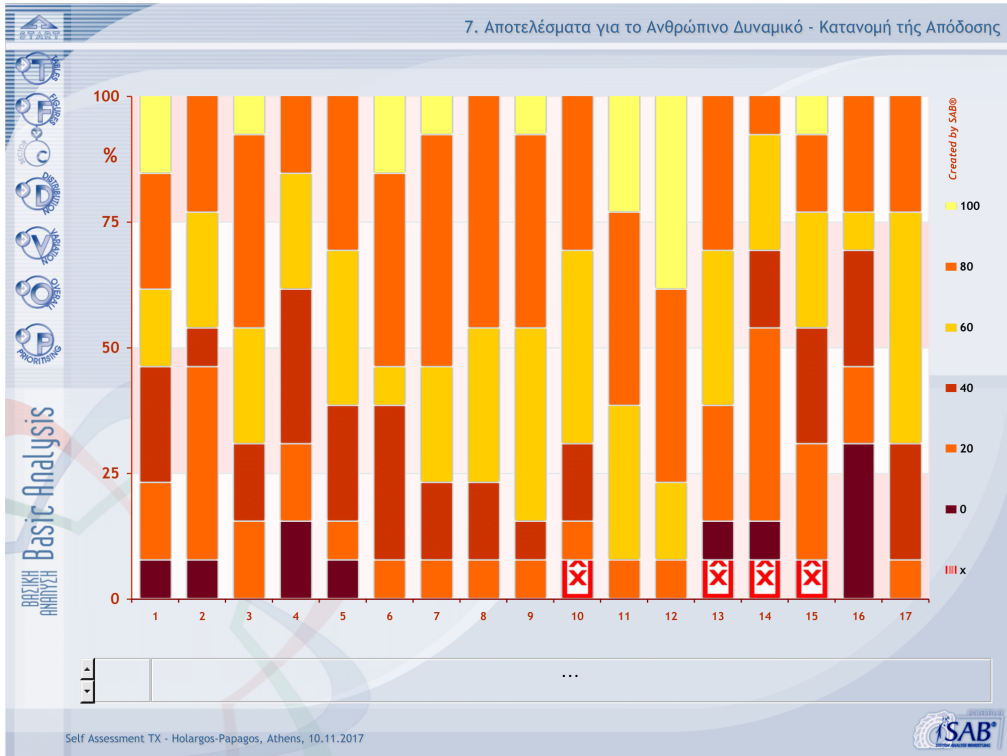

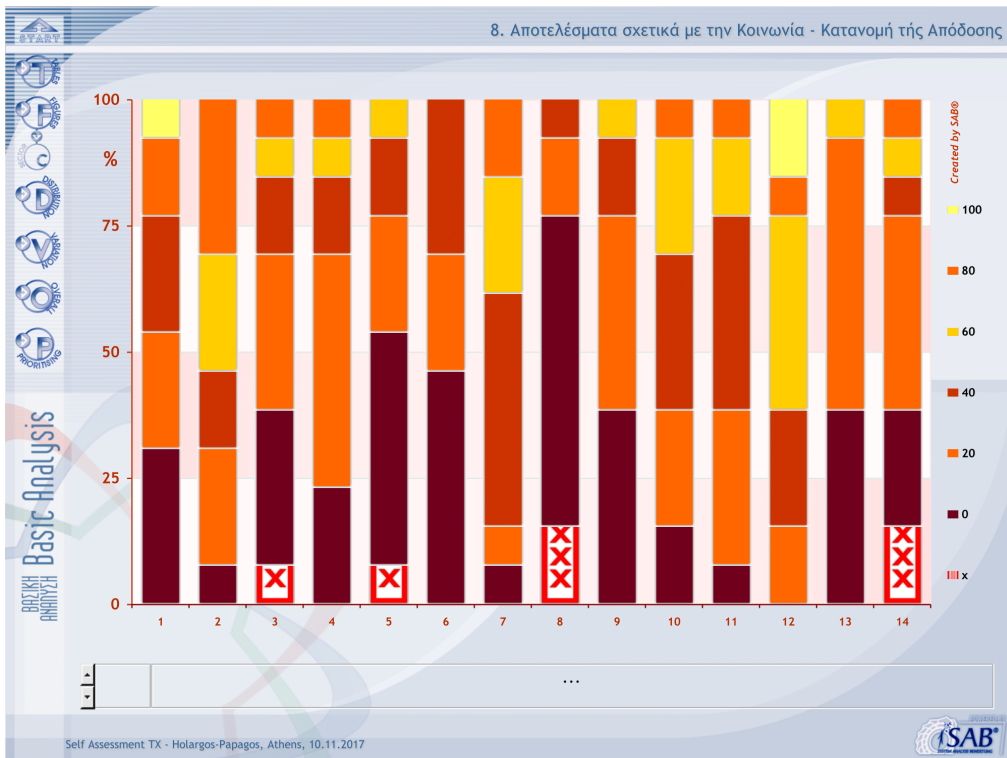
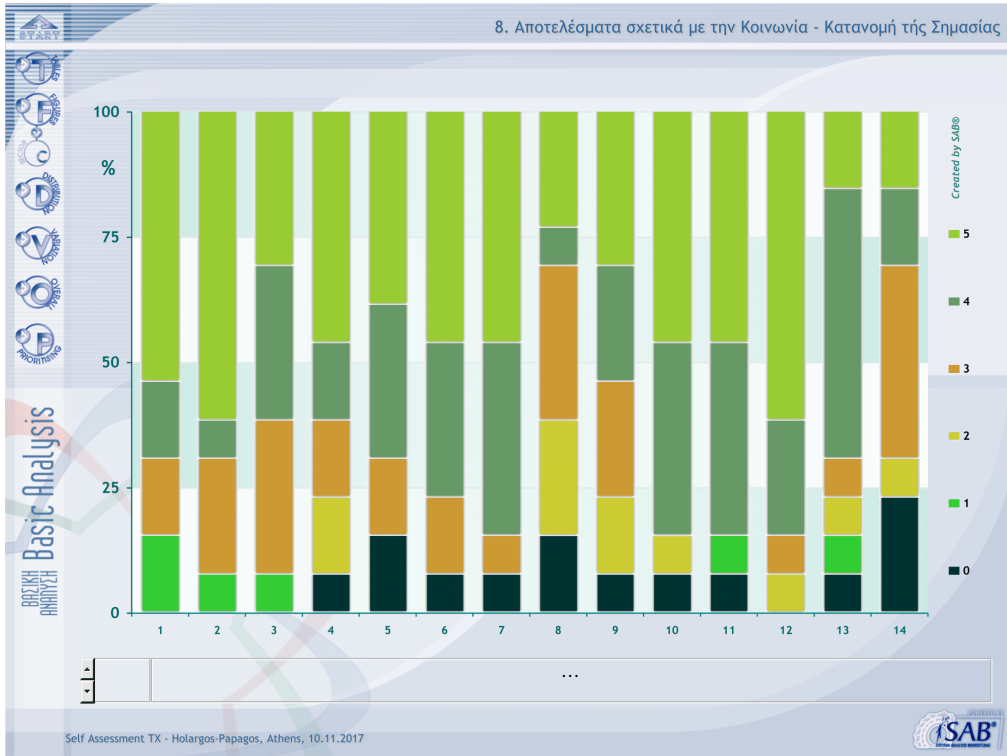
7. Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό - Κατανομή τής Σημασίας

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

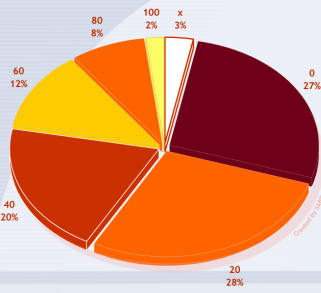

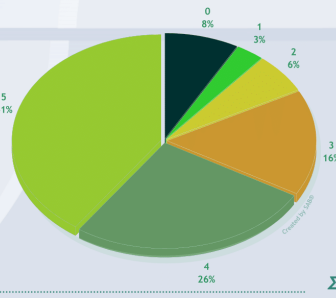

8. Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία - Συνολική κατανομή

Απόδοση

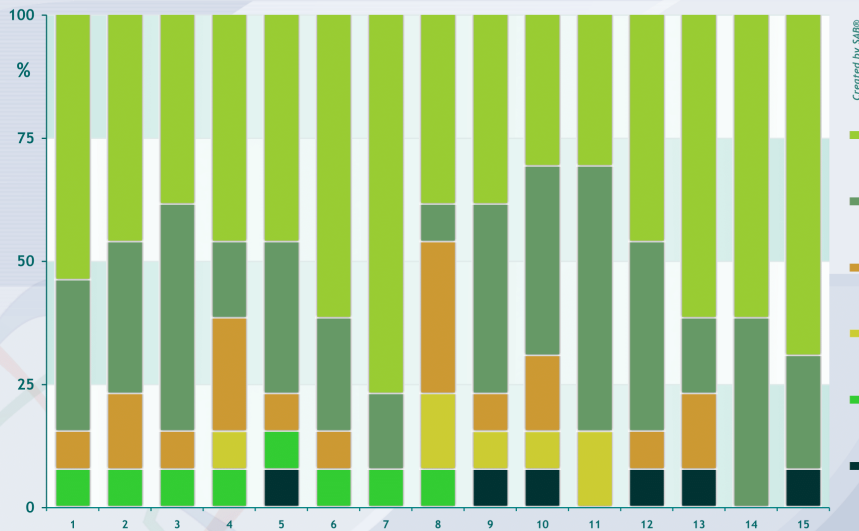
Σημασία

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

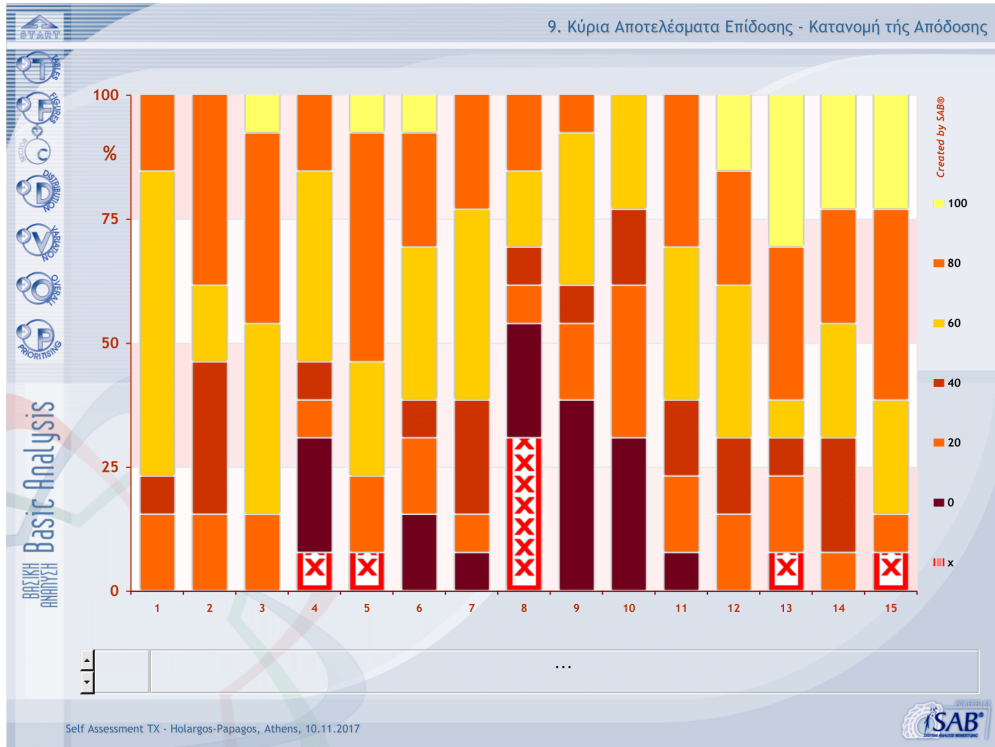
9. Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης - Κατανομή της Σημασίας

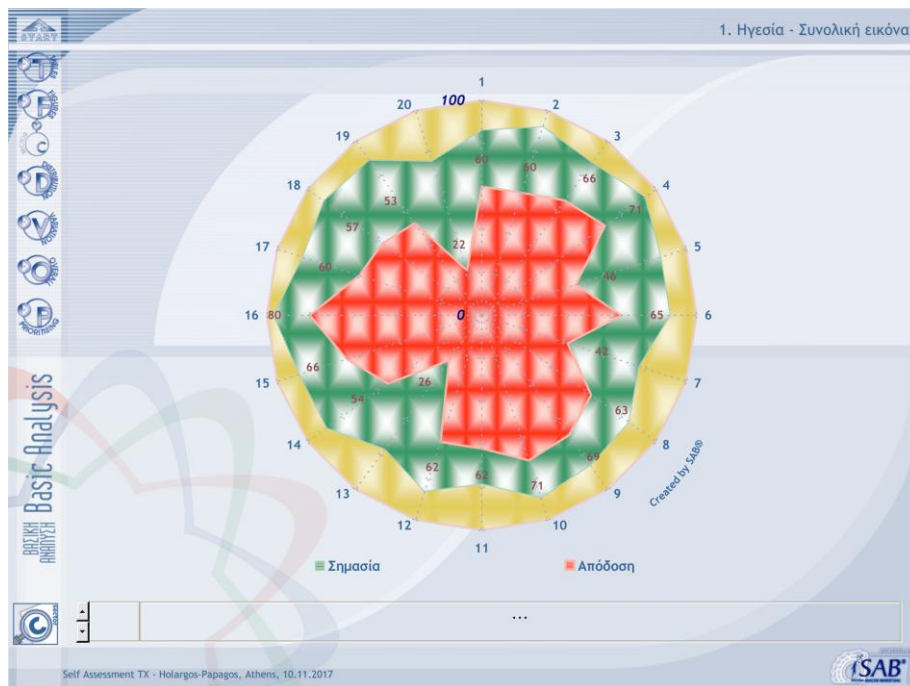
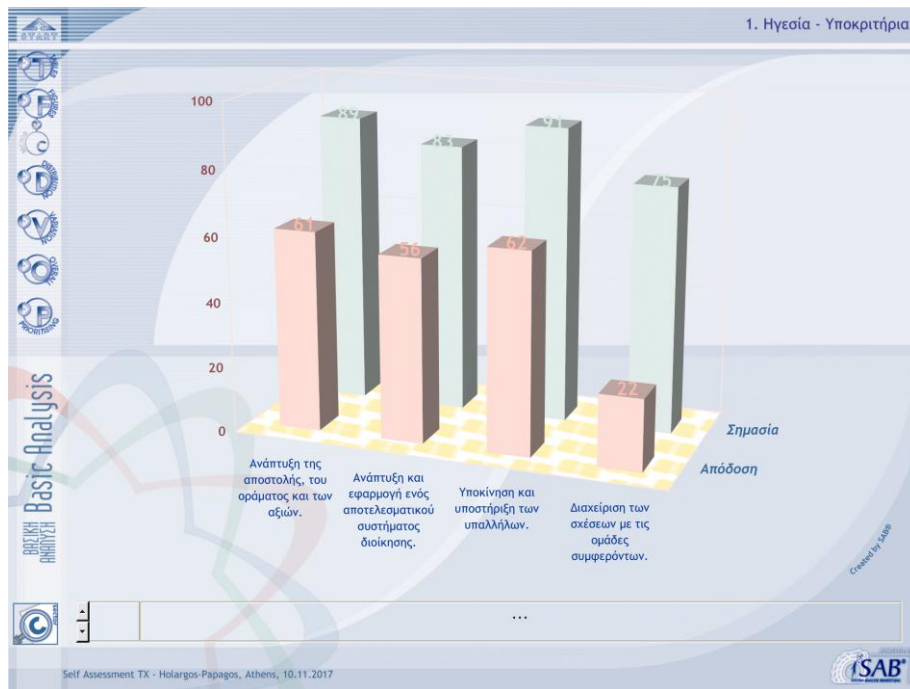
Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

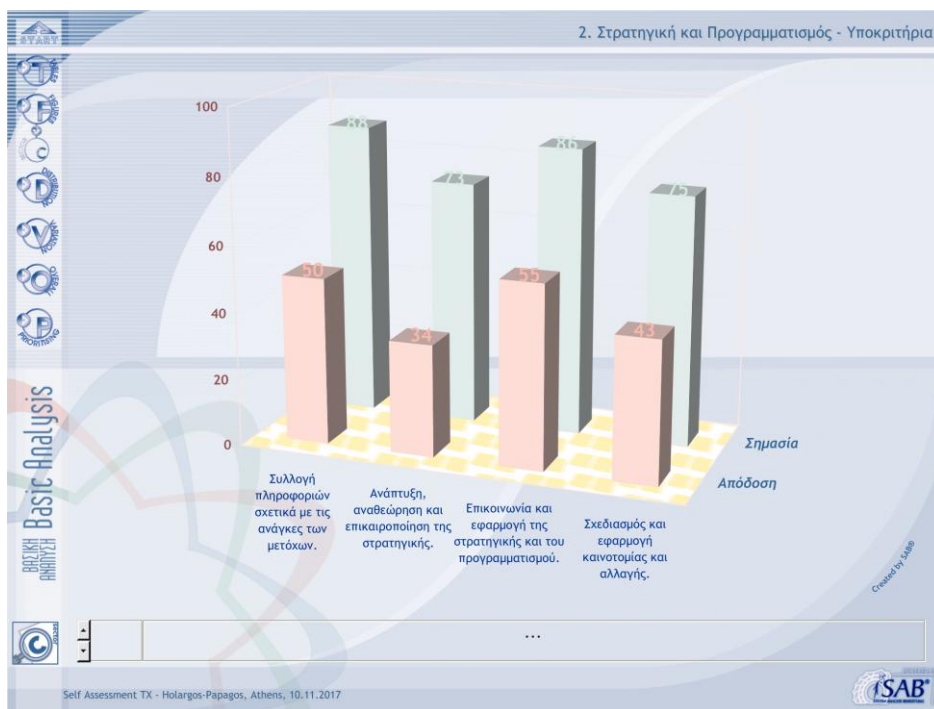
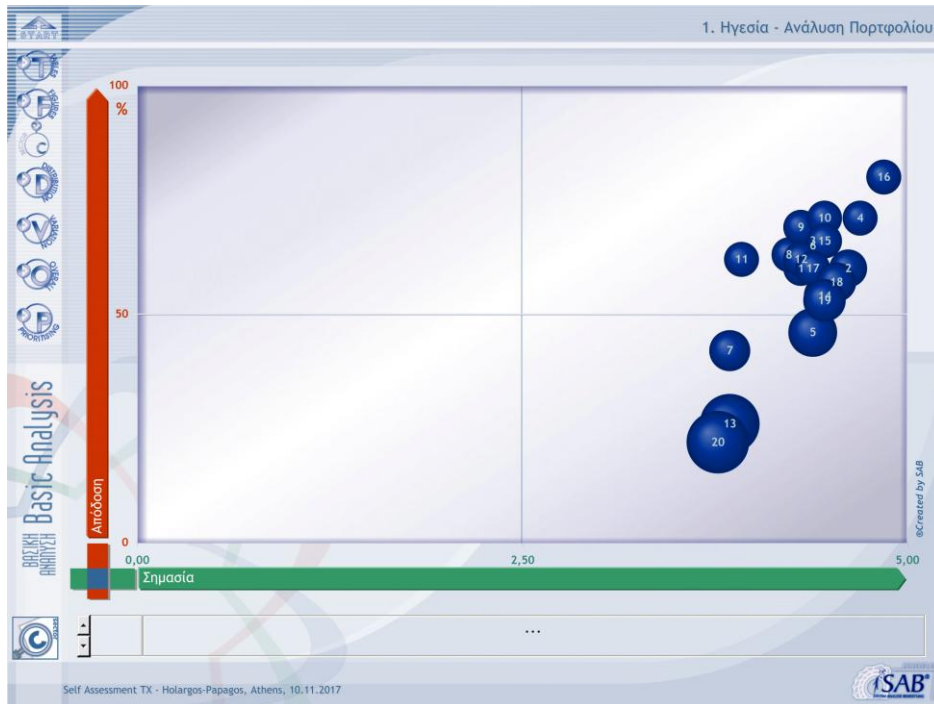

9. Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης - Κατανομή τής Απόδοσης

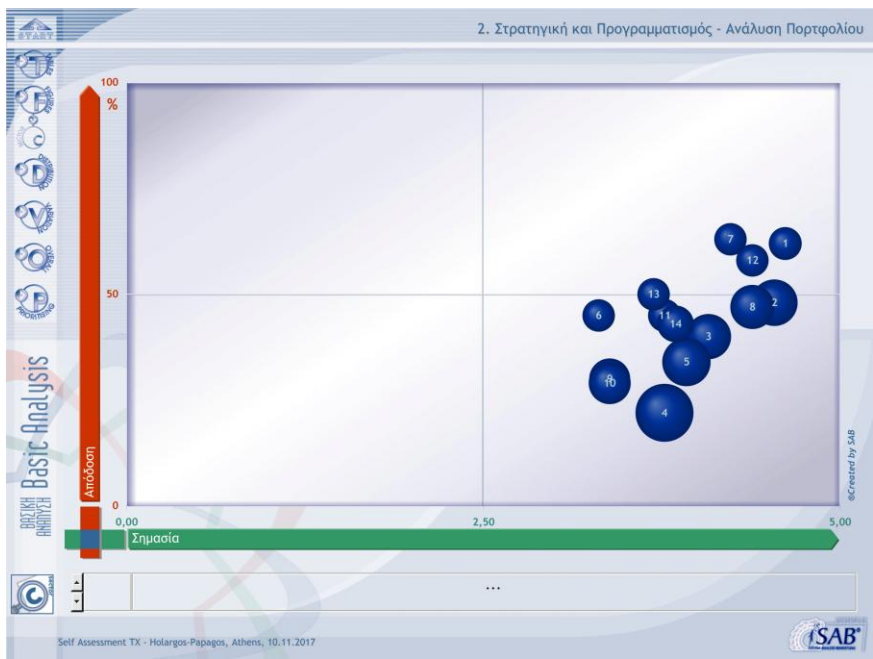
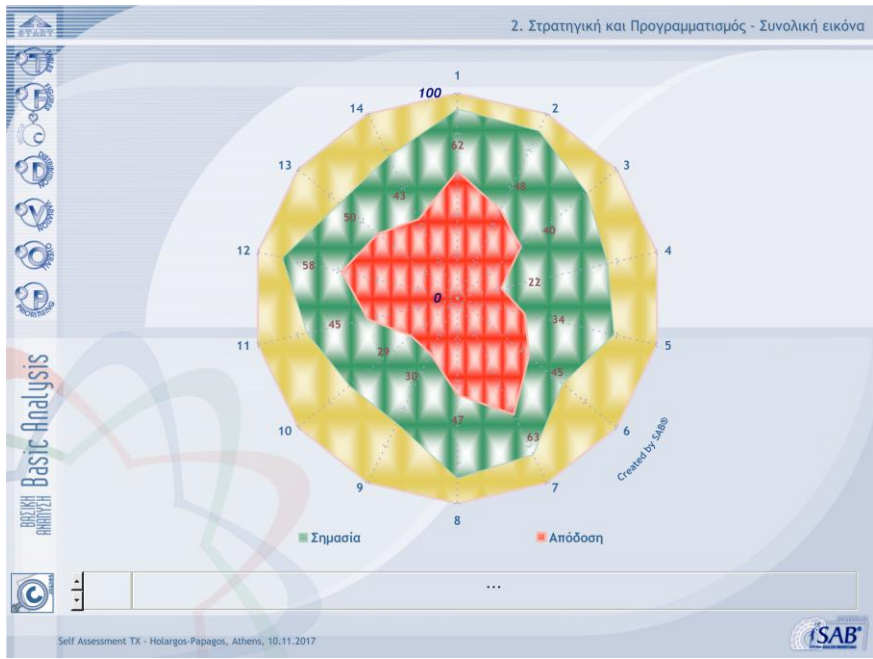

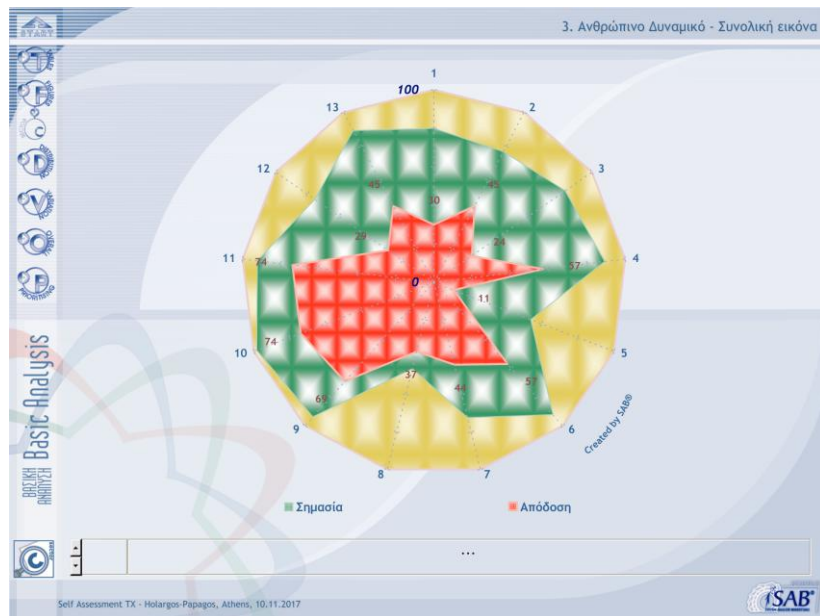
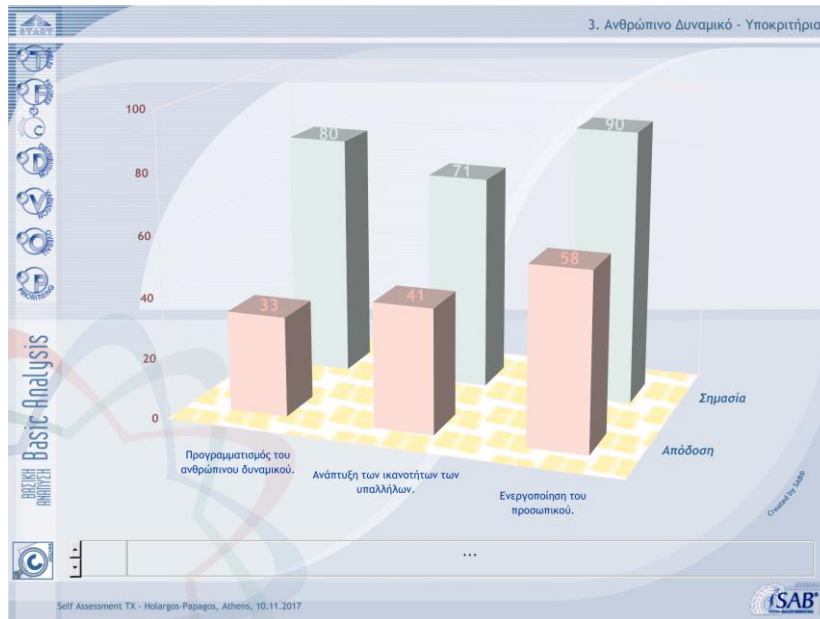
Σχήματα (Figures)

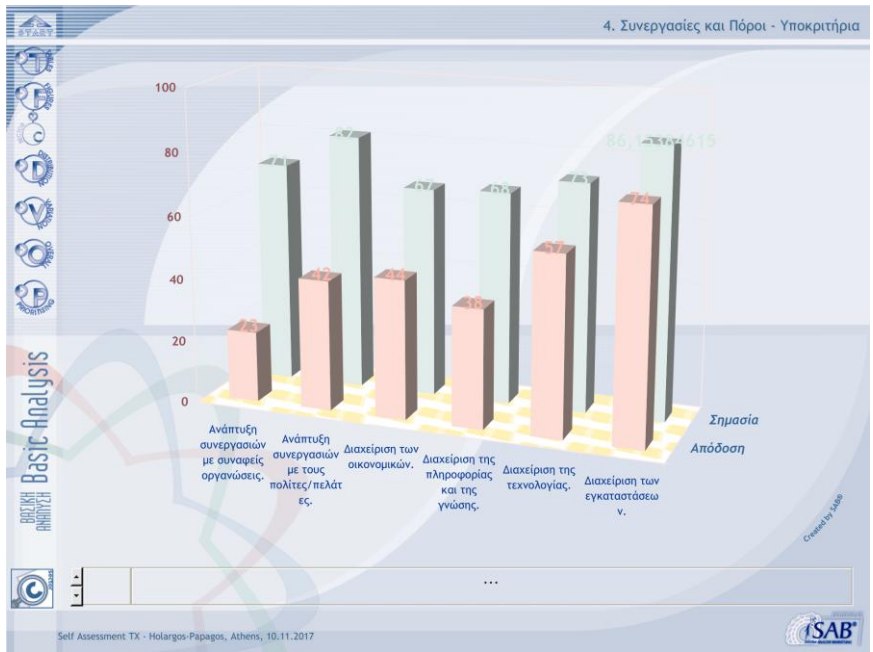
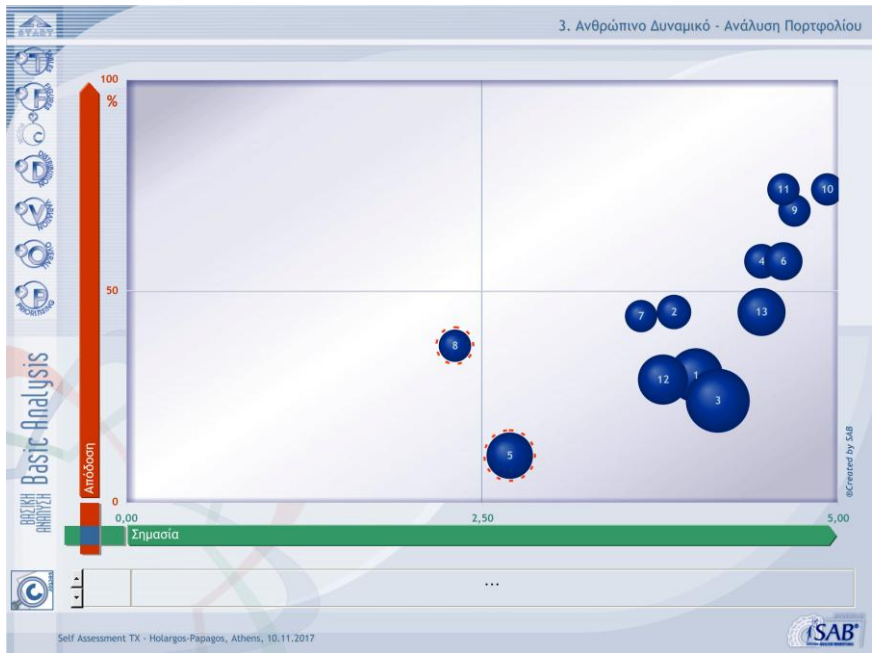

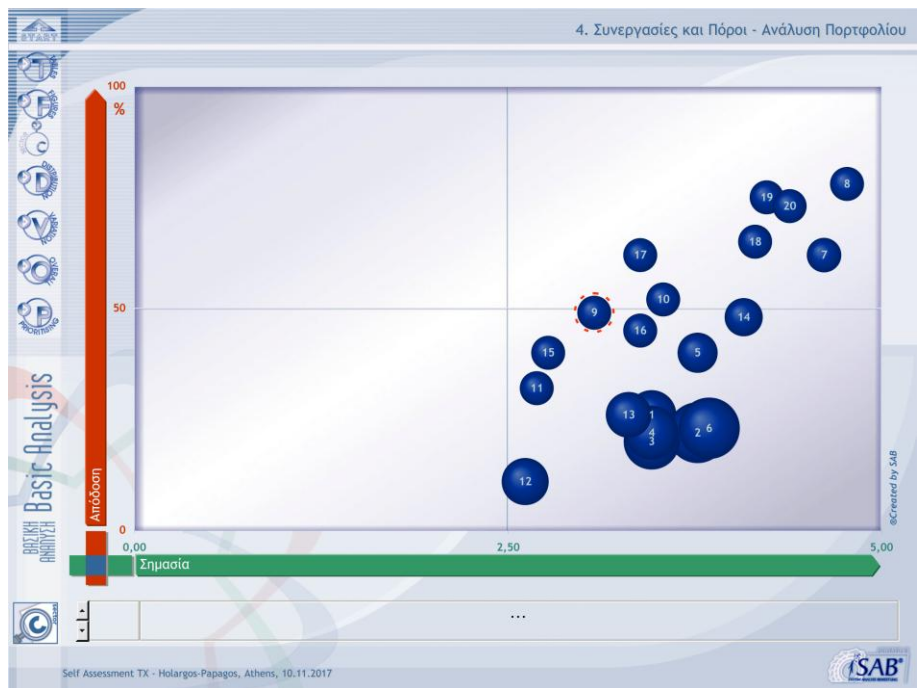
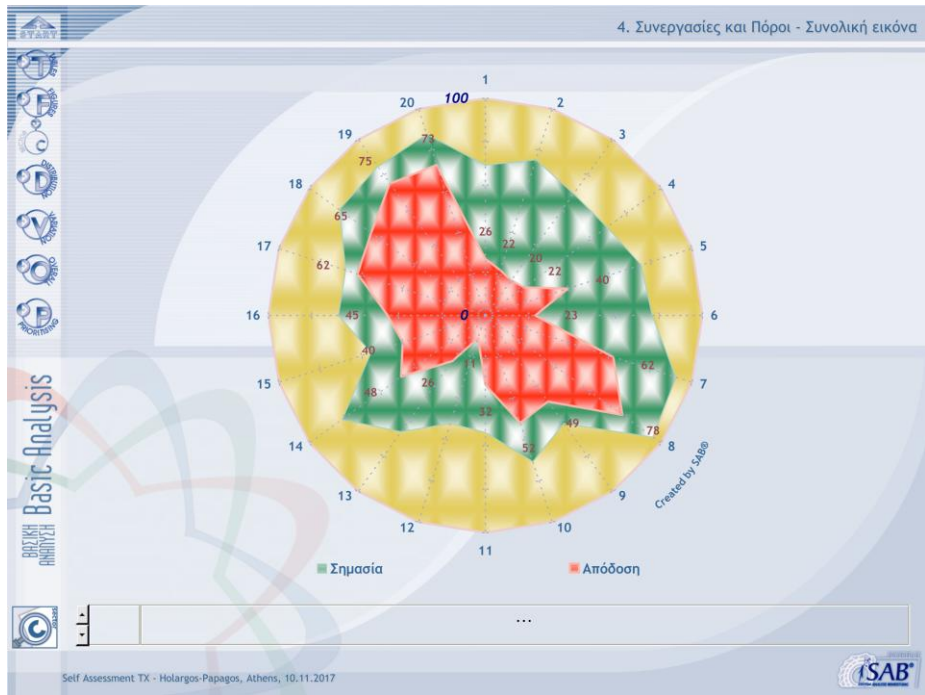

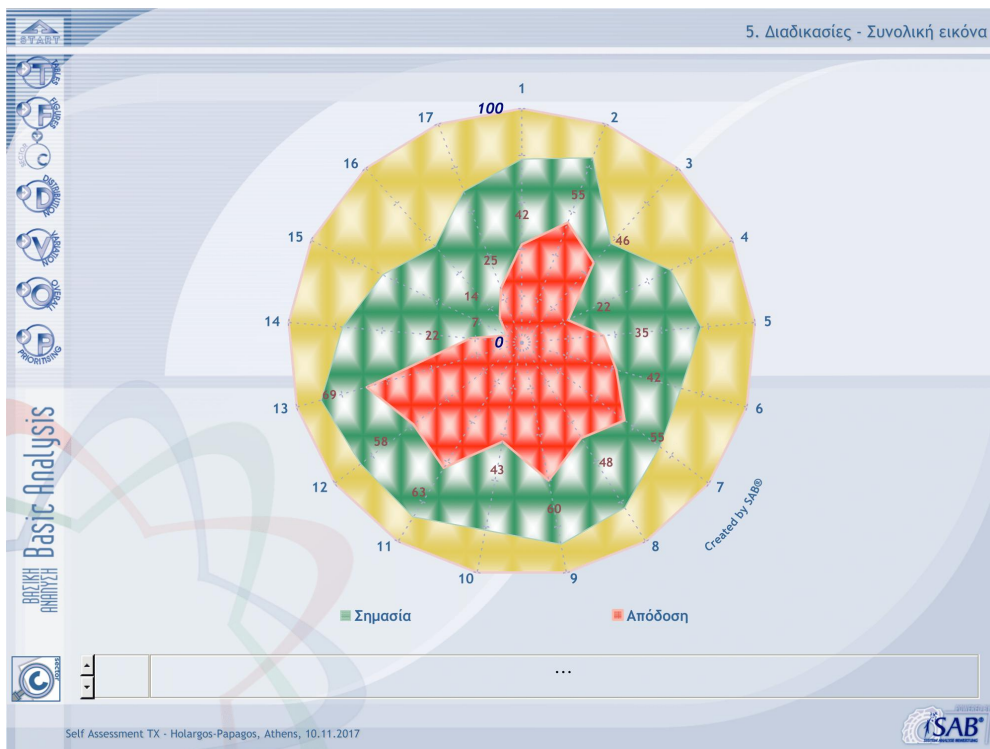
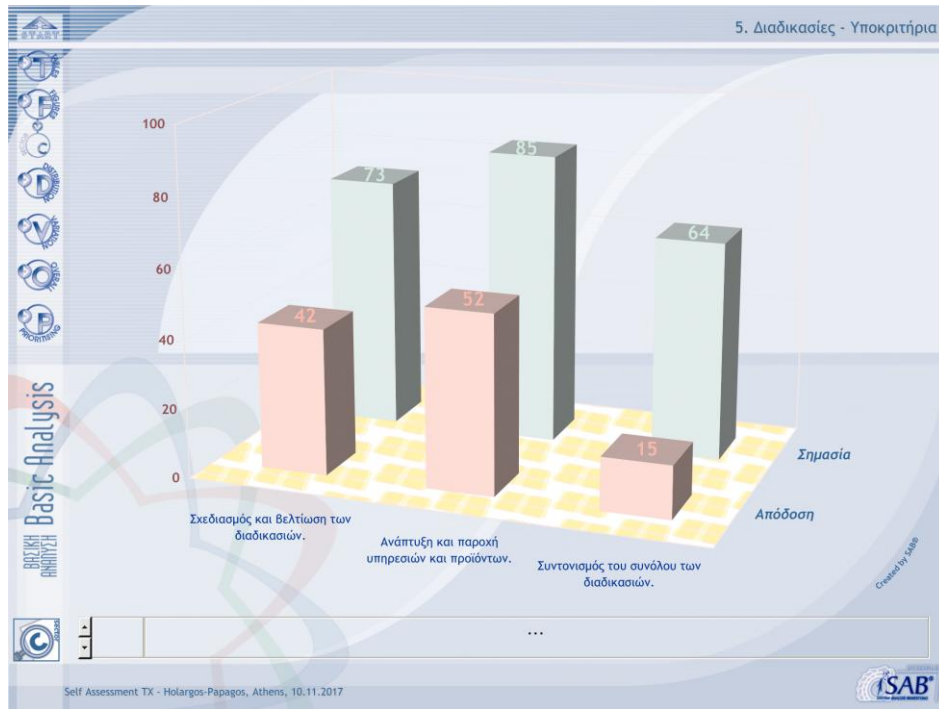

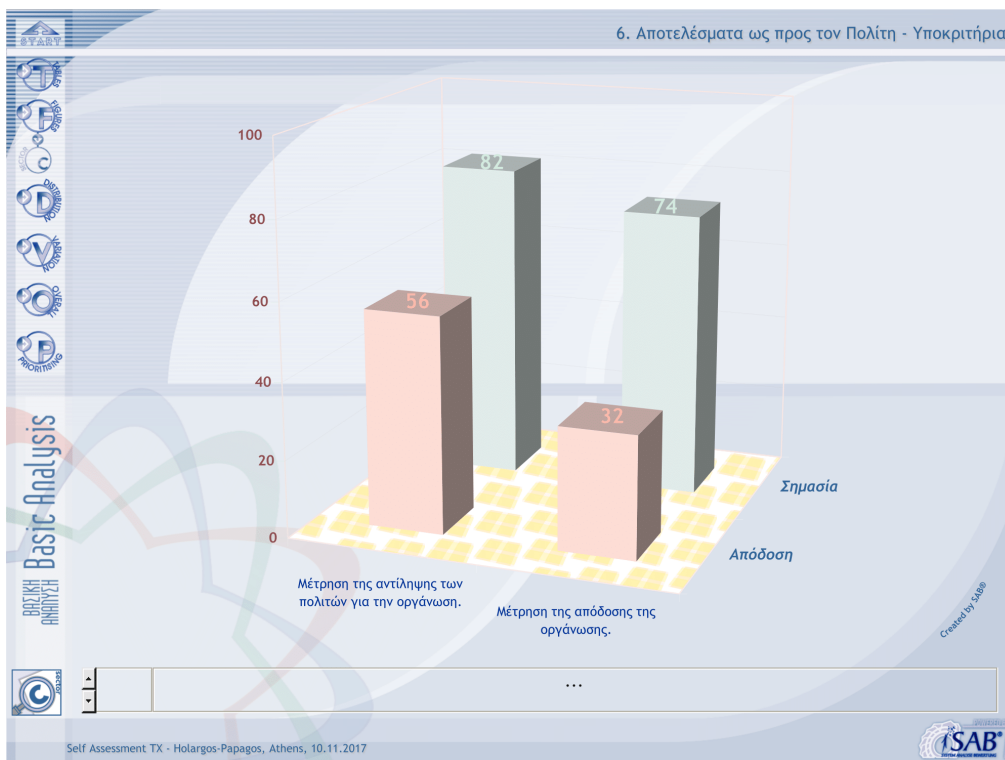
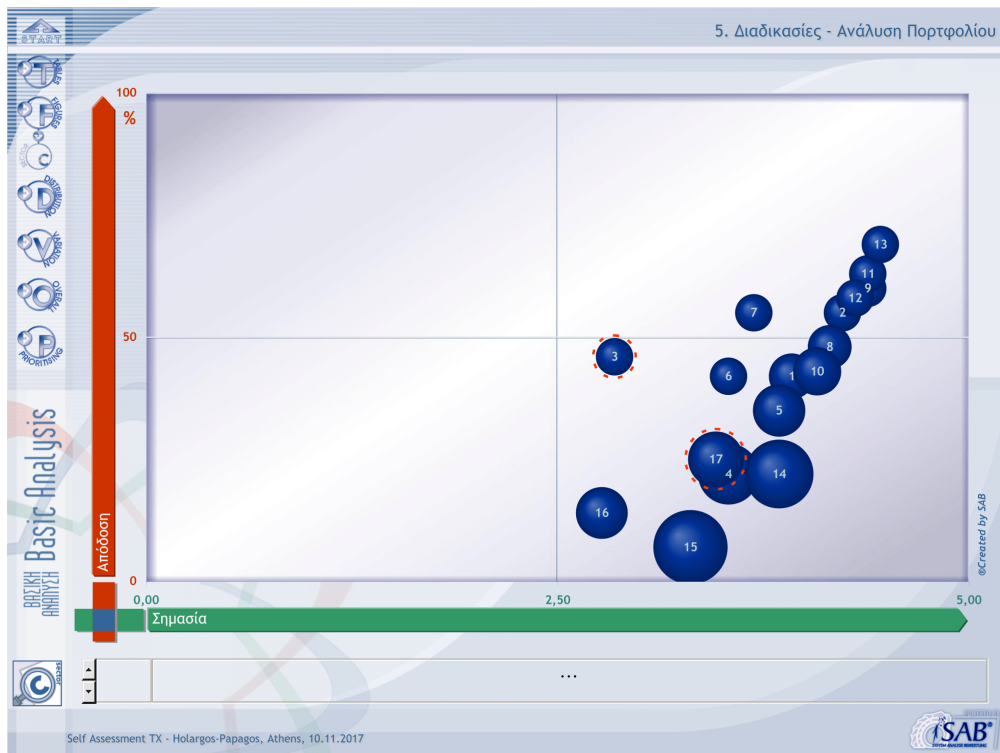

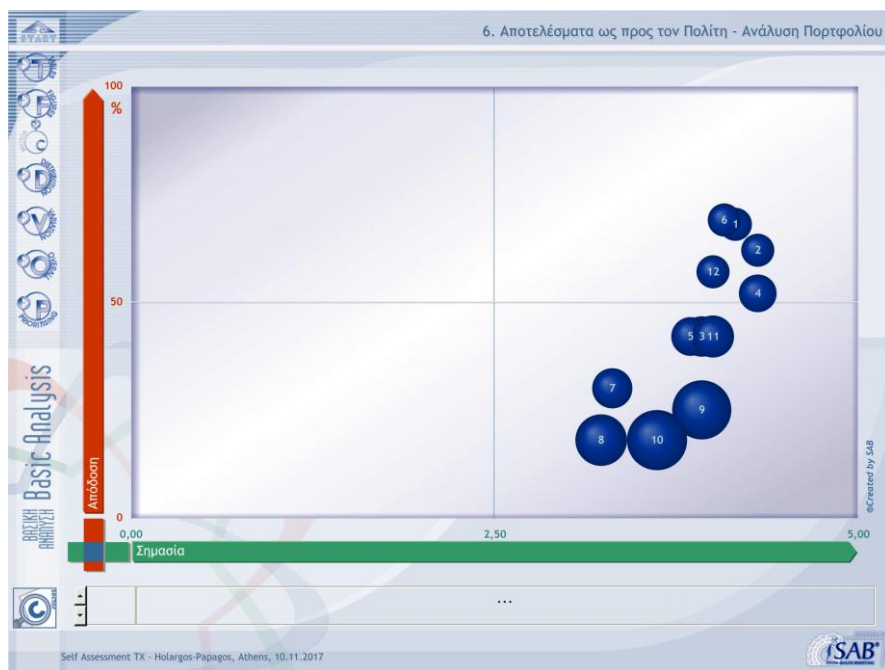
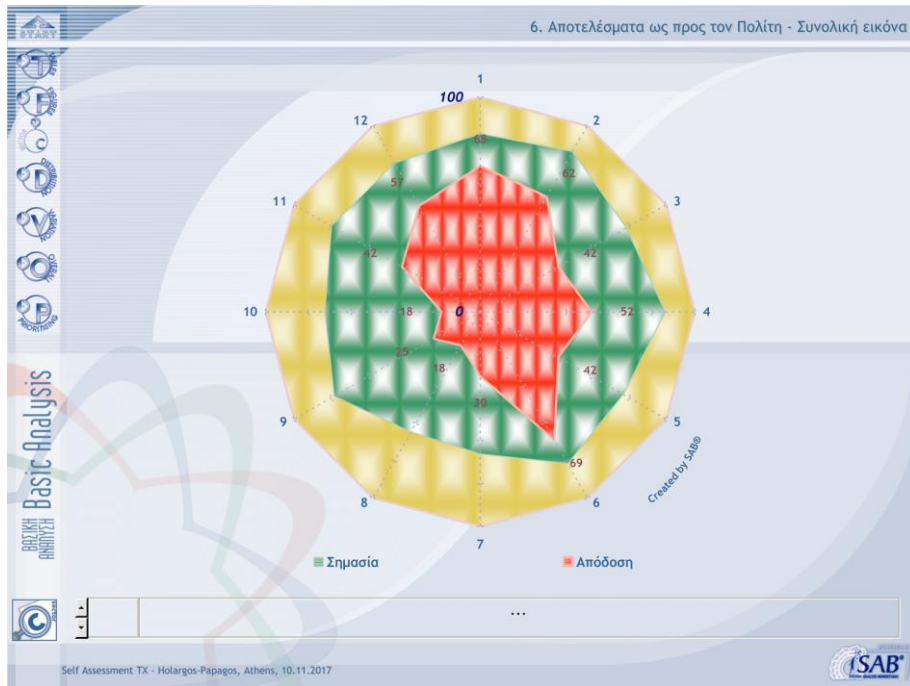

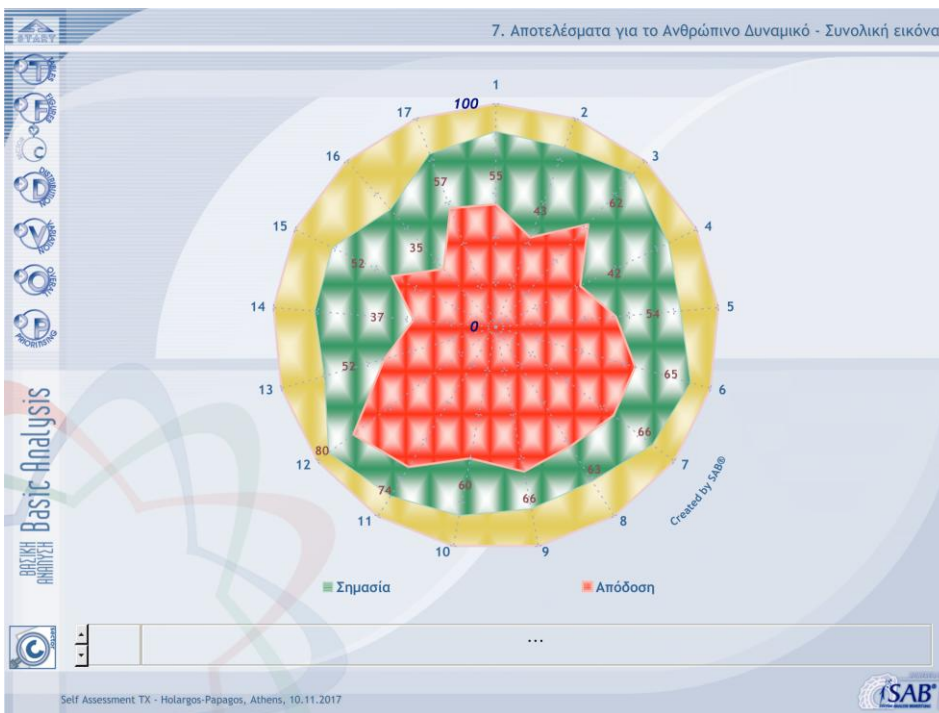
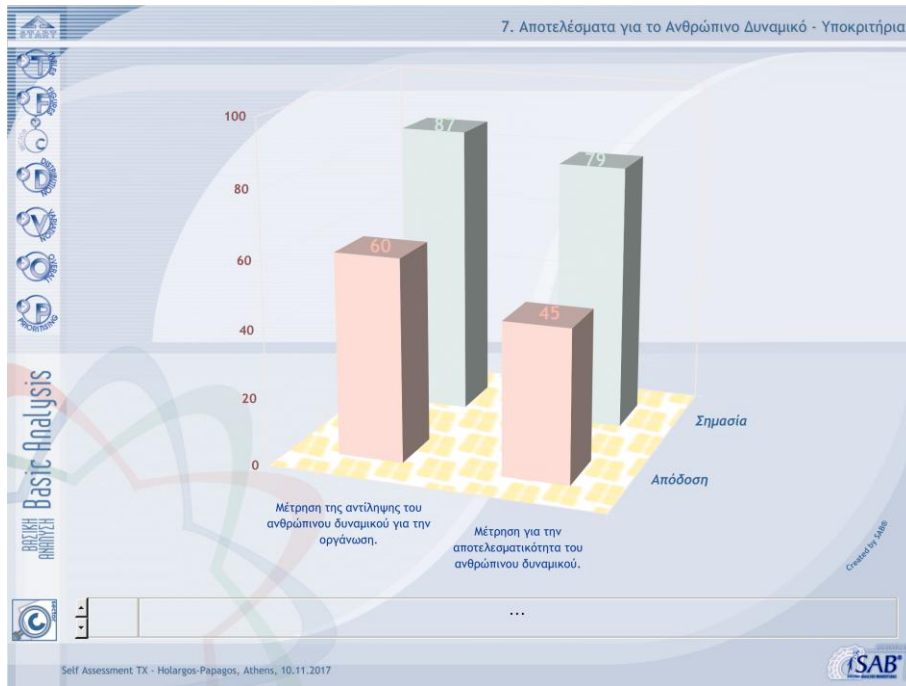

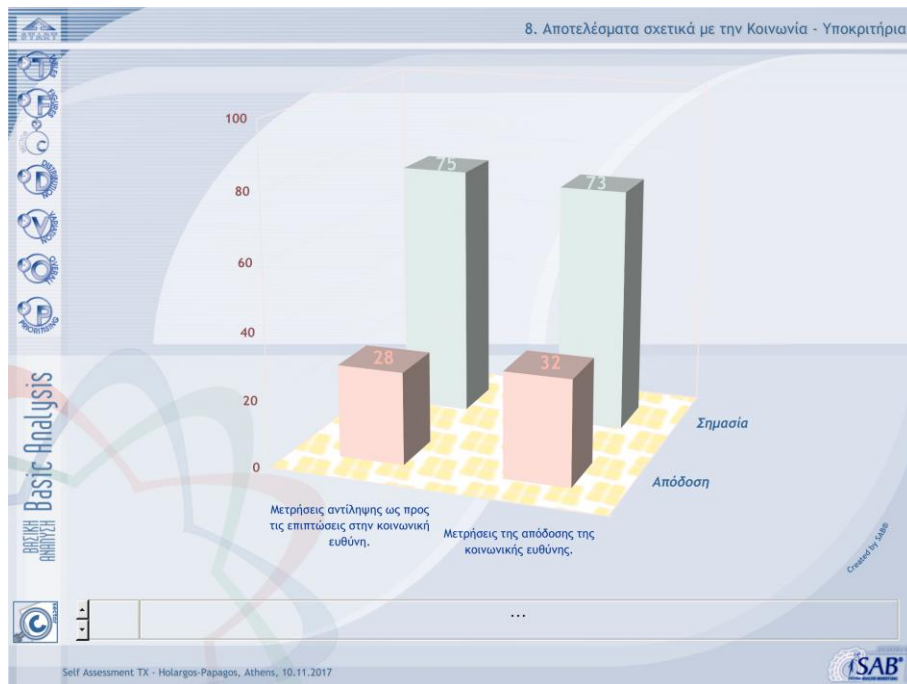

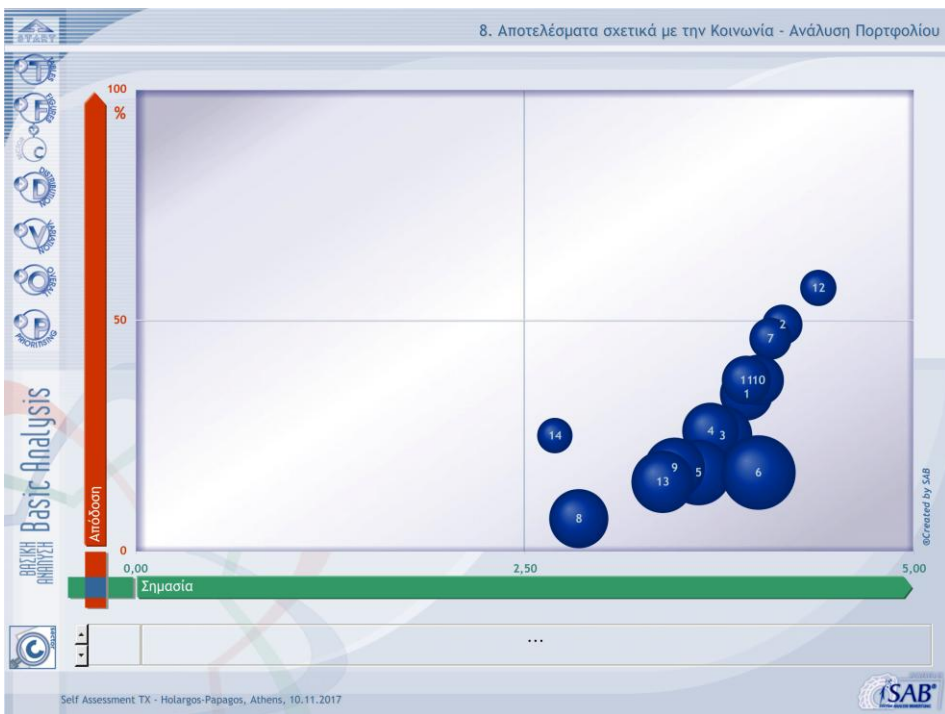
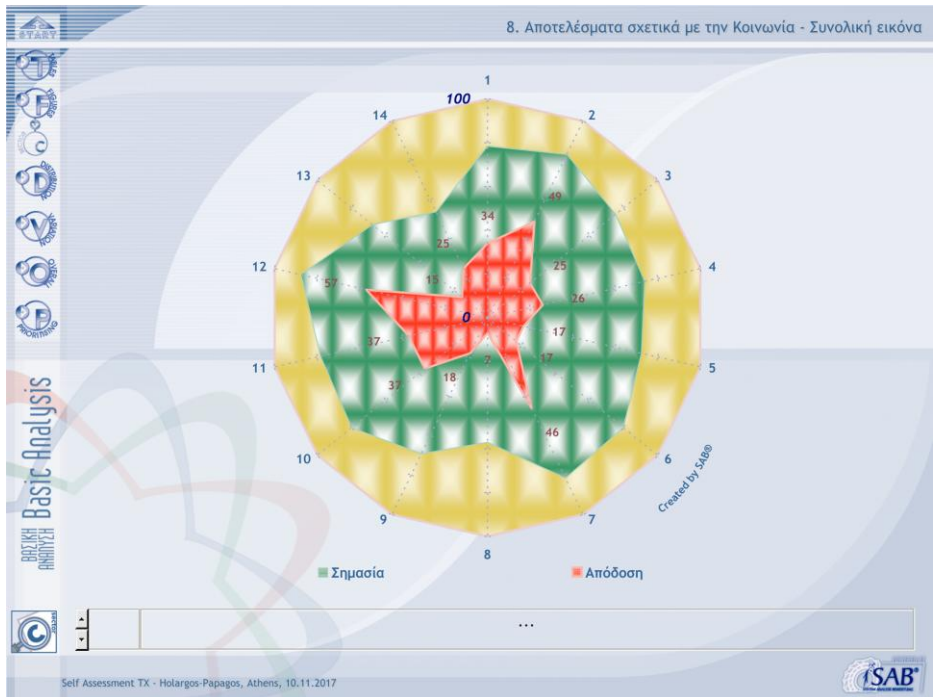

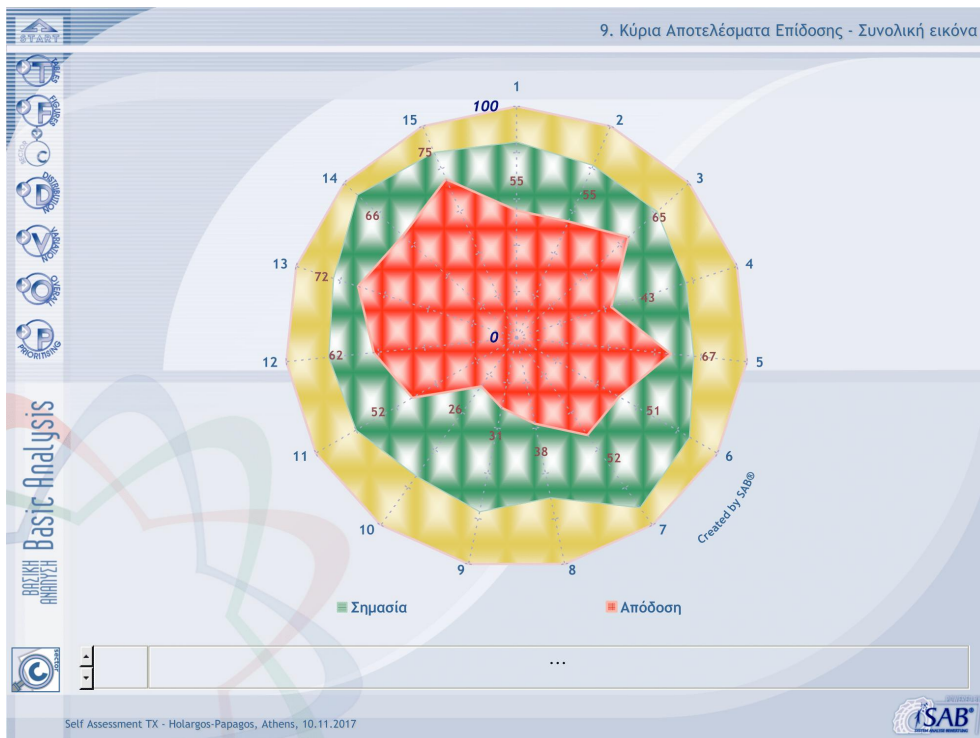
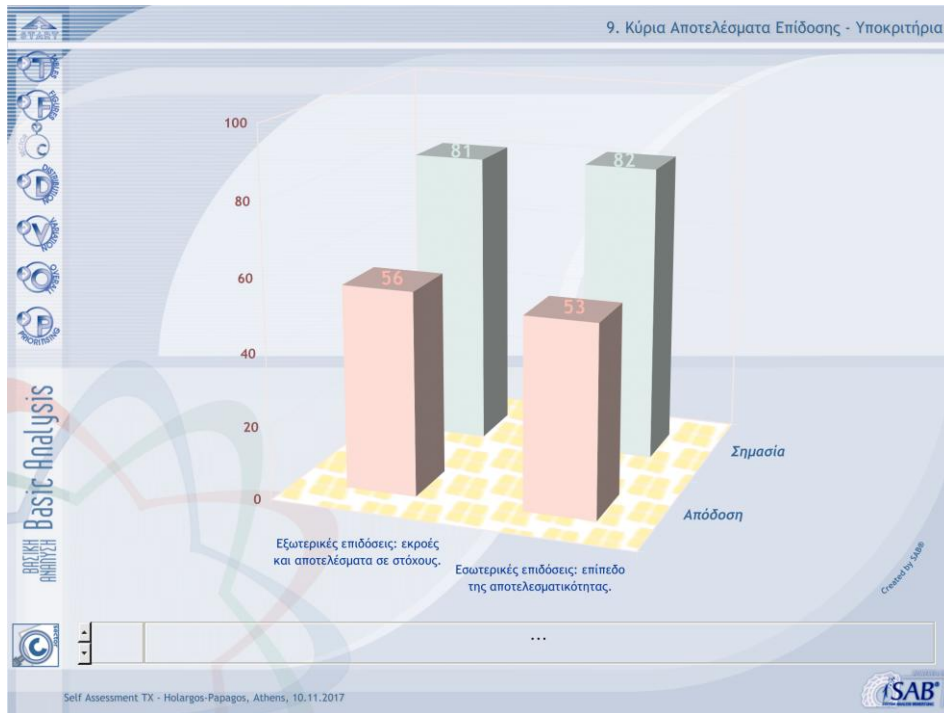

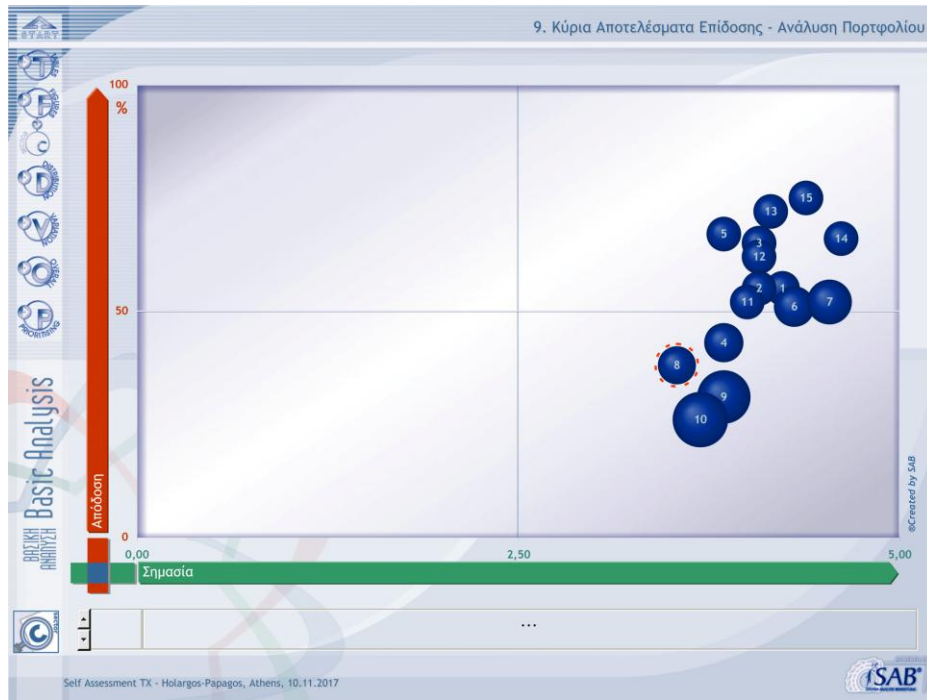

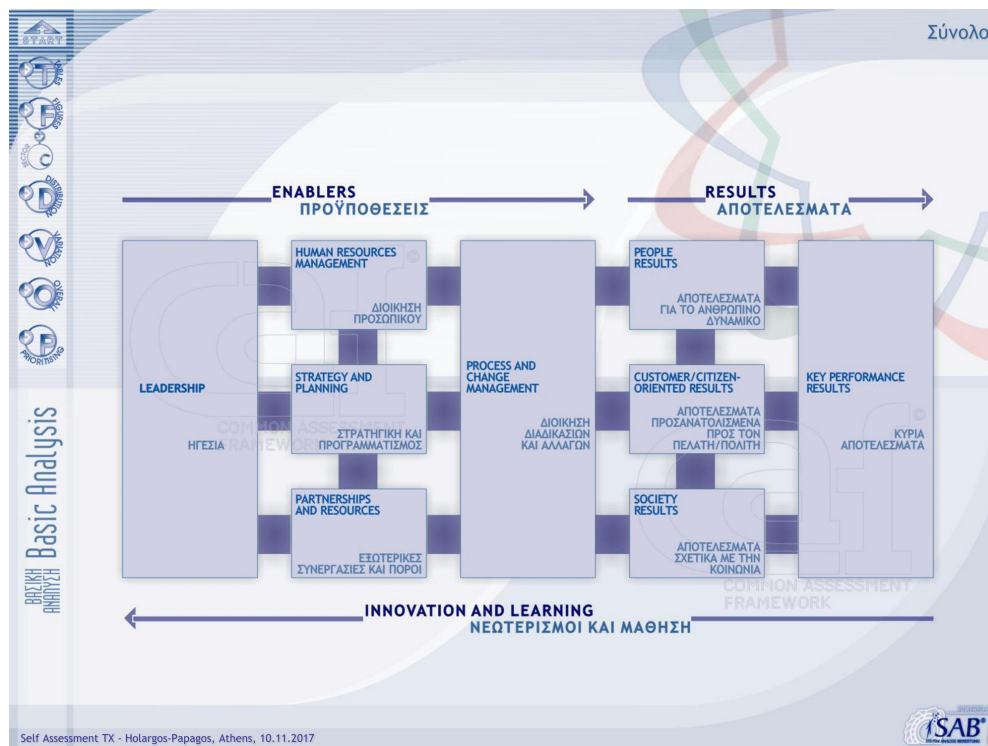

Συνολικά (Overall)

ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΑΠΟΔΟΣΗ			ΣΗΜΑΣΙΑ
	Αποτέλεσμα (%)	Βαθμοί	Μέγιστο	Αποτέλεσμα (%)
1 Ηγεσία	50	2,50	5	87
2 Στρατηγική και Προγραμματισμός	45	2,25	5	79
3 Ανθρώπινο Δυναμικό	44	2,20	5	80
4 Συνεργασίες και Πόροι	46	2,30	5	73
5 Διαδικασίες	36	1,80	5	76
6 Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη	44	2,20	5	78
7 Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό	53	2,65	5	85
8 Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία	30	1,50	5	74
9 Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης	54	2,70	5	82
Σύνολο	45	20	45	79

Basic Analysis

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

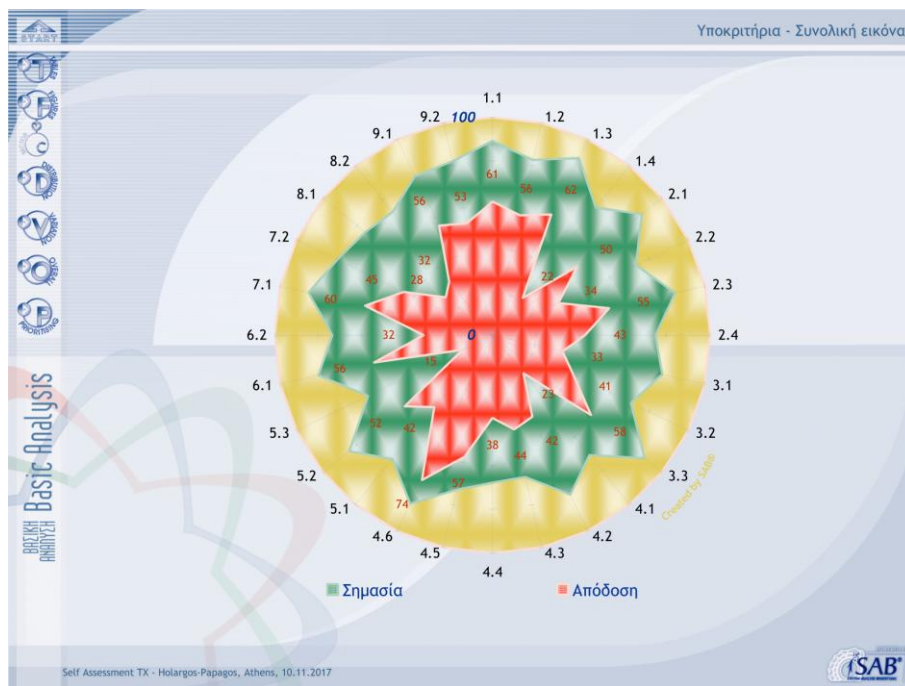
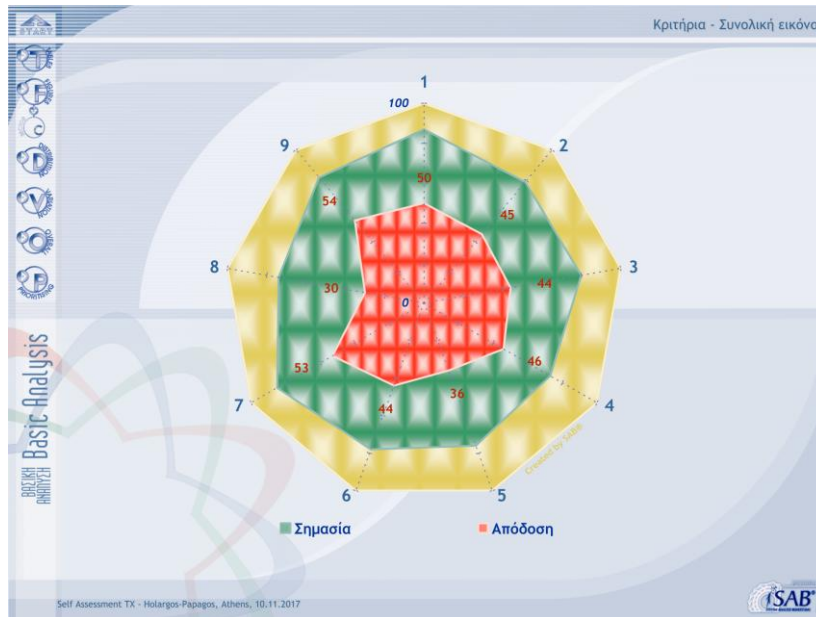
Κριτήρια - Σύνολο

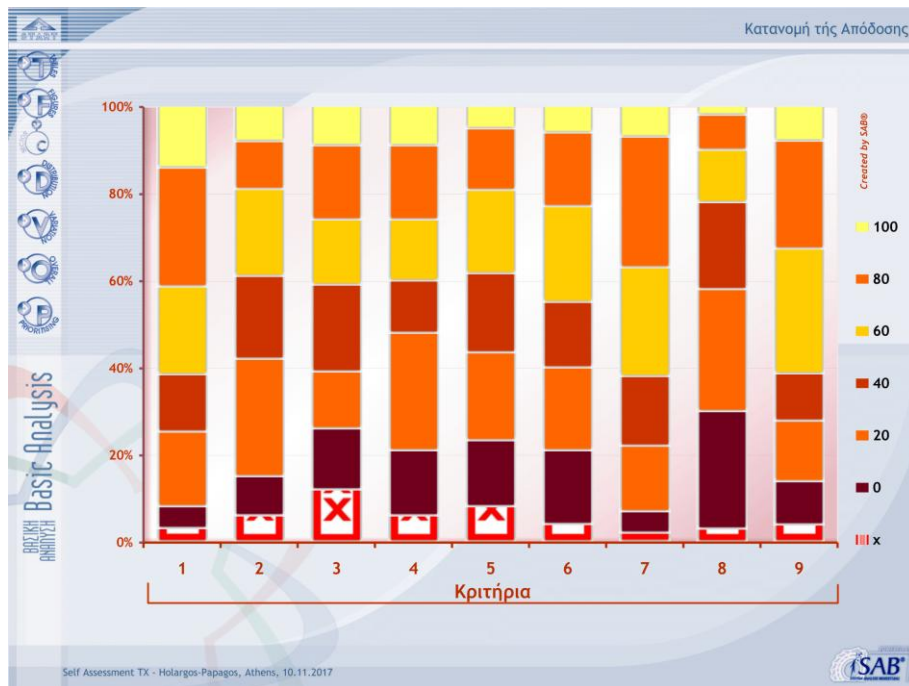

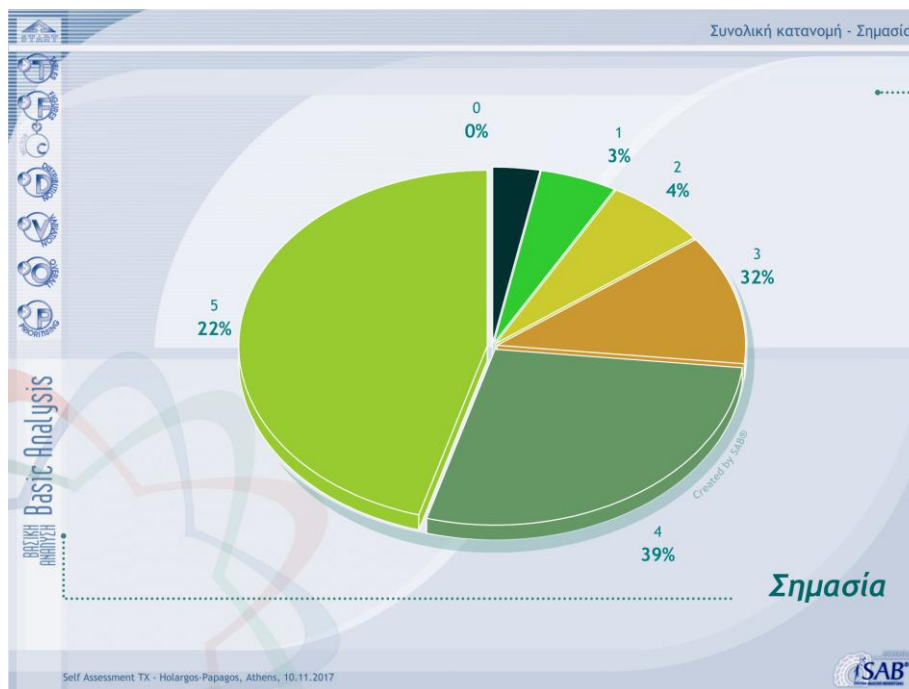
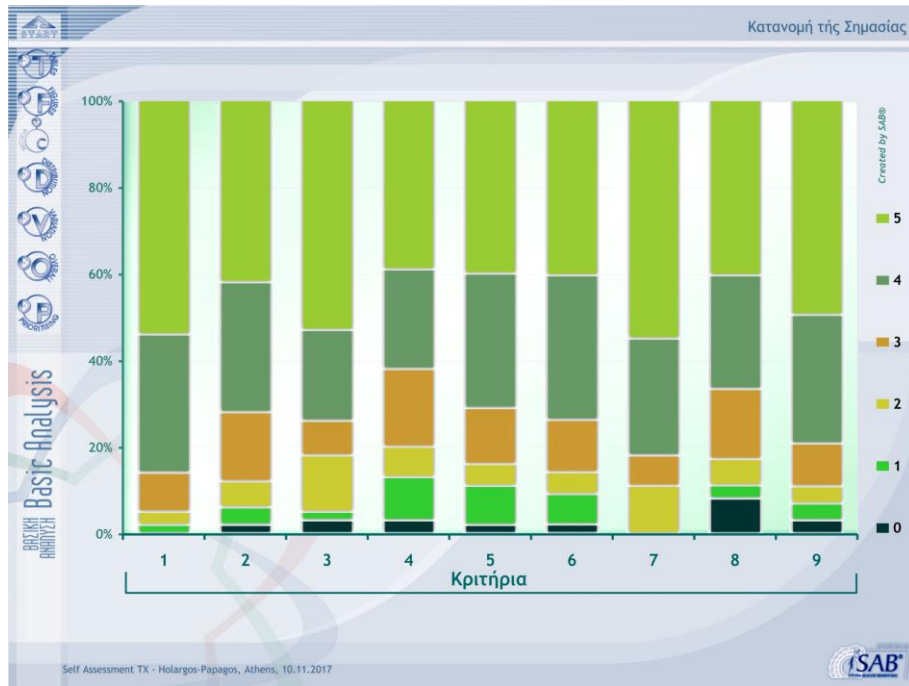
Basic Analysis

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

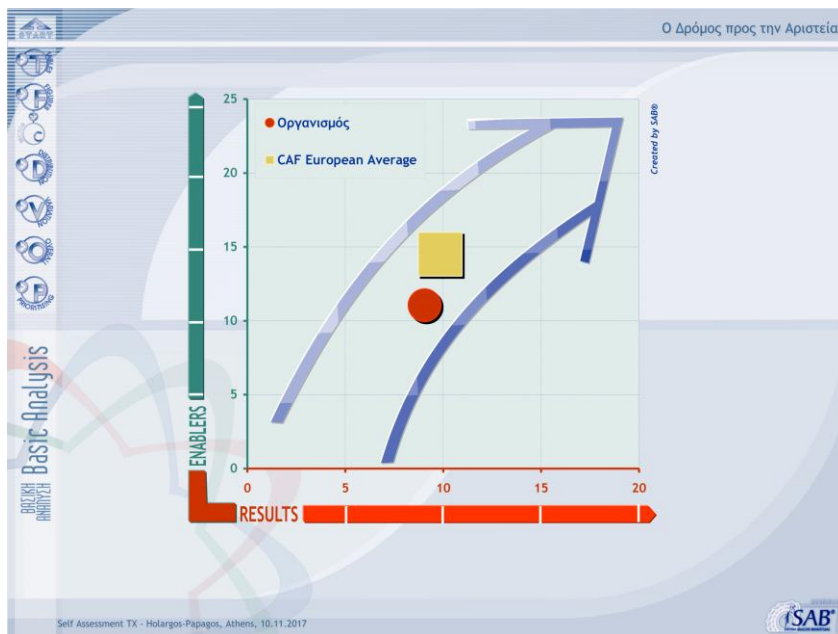
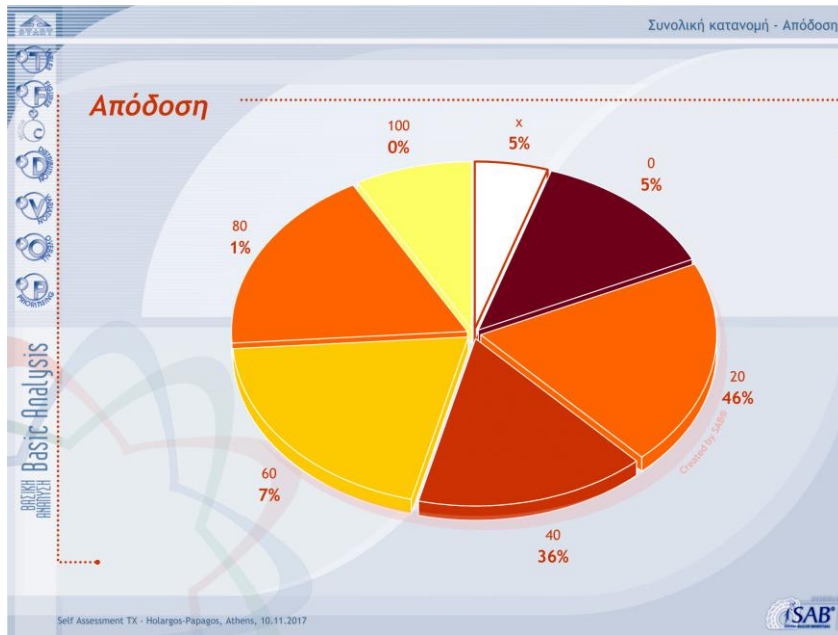

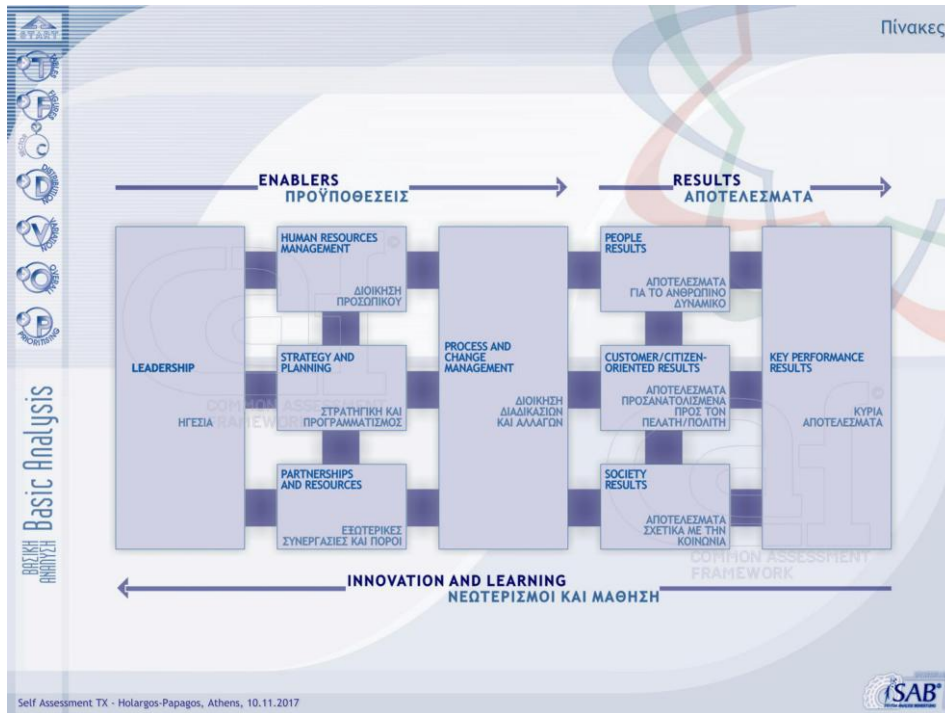

Πίνακες (tables)

1. Ηγεσία - Πίνακες καταγραφής

1. Ηγεσία		Απόδοση					Σημασία							
		x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
1-01	Προσαρμογές της αποστολής, του οράματος με τη συμμετοχή των μελών	0	0	3	1	3	5	1	0	1	0	0	5	7
1-02	Καθαρός και εξειδίκευση των στόχων	1	0	1	2	5	4	0	0	0	0	0	5	8
1-03	Καθαρός πλαίσιοι αξιών και συμπεριφοράς των μελών	0	0	3	1	2	3	4	0	0	0	1	6	6
1-04	Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθαρισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	0	0	2	0	3	5	3	0	0	0	1	2	10
1-05	Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	0	2	3	2	2	3	1	0	0	0	1	6	6
1-06	Επίλυση τυχόν συγκρούσεων με όλα τα μέλη καθώς και με άλλους εμπλεκόμενους φορείς	1	0	2	1	3	4	2	0	0	0	2	4	7
1-07	Ανάπτυξη συστήματος διοίκησης διαδικασιών που λαμβάνει υπόψη το στρατηγικό σχεδιασμό	0	1	3	5	2	2	0	0	1	2	0	5	5
1-08	Η οργανωτική δομή και οι ακολουθούμενες διοικητικές διαδικασίες, εξυπηρετούν την υλοποίηση των στόχων	0	0	2	1	5	3	2	0	0	2	1	2	8
1-09	Οι σκοποί και στόχοι προσαρμόζονται με συμφωνία μεταξύ των μελών	0	0	2	0	4	4	3	0	1	0	1	3	8
1-10	Το πλαίσιο και το περιβάλλον λειτουργίας ευνοούν την ομαδική εργασία/συμμετοχή	0	0	2	0	3	5	3	0	0	0	1	5	7
1-11	Προσαρμογές της δραστηριότητας στην ικανοποίηση των προσδοκιών και των αναγκών των προσώπων ή φορέων, που εξυπηρετούνται από αυτή	0	0	1	3	4	4	1	0	0	1	3	5	4
1-12	Οι Τ.Π.Ε συμβάλλουν στην άσκηση και στη βελτίωση των δυνατοτήτων παρακολούθησης της λειτουργίας	0	0	3	2	1	5	2	0	1	0	1	3	8
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλο SRS, SROI κλπ)	3	4	4	0	0	1	1	0	0	1	3	6	3
1-14	Λειτουργεί ως παράδειγμα δράσης για τα μέλη, σύμφωνα με τις αξίες και τους στόχους	0	1	2	3	3	2	2	0	0	0	1	5	7
1-15	Επικοινωνιακή της στάσης του, ανάλογα με τη αντιδράσεις και προτάσεις των μελών	0	0	1	1	5	5	1	0	0	1	1	2	9
1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	0	0	1	0	2	5	5	0	0	0	0	2	11
1-17	Ενθάρρυνση και δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών για την κατανομή καθηκόντων και την εκκώρυση αρμοδιοτήτων και ευθυνών προς τα μέλη	0	1	1	3	3	2	3	0	0	1	0	5	7
1-18	Δημιουργία συνθηκών και ενθάρρυνση προτάσεων για οργανωτική βελτίωση και την εισαγωγή κοινωνικής καινοτομίας	0	0	1	6	2	2	2	0	0	0	1	4	8
1-19	Όψη στα μέλη να παρακολουθούν επιμορφωτικές δράσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	1	0	3	4	0	4	1	0	0	0	1	5	7
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πηγών ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής αλληλεγγύης, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	2	5	4	0	0	2	0	0	0	1	5	3	4

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

2. Στρατηγική και Προγραμματισμός - Πίνακες καταγραφής

2. Στρατηγική και Προγραμματισμός		Απόδοση						Σημασία						
		x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
2-01	Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	0	0	3	2	2	3	3	0	0	0	1	3	9
2-02	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	0	1	1	6	3	1	1	0	0	0	1	4	8
2-03	Αξιολογούνται (και με κριτήρια κινδύνων- ευκαιριών) συστηματικά πληροφορίες, σχετικά με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της Τ.Χ	1	2	3	2	3	2	0	0	0	1	1	7	4
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	0	5	5	0	3	0	0	0	0	2	4	2	5
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	0	2	5	3	1	2	0	0	0	2	3	2	6
2-06	Αξιολογείται η ανάγκη για την αναθεώρηση του στρατηγικού και επιχειρησιακού σχεδιασμού καθώς και για την οργάνωση της Τ.Χ	1	1	2	5	1	3	0	1	1	1	4	2	4
2-07	Ο στρατηγικός προγραμματισμός εφαρμόζεται με τη συμφωνία των μελών στον καθορισμό προτεραιοτήτων και κρονοδιαγραμμάτων	0	0	1	4	3	2	3	0	1	0	1	4	7
2-08	Υλοποιούνται οι στάσι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη	1	0	4	3	2	3	0	0	0	0	3	2	8
2-09	Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στο στρατηγικό προγραμματισμό και στον καινουργικό αντίκτυπο	3	0	6	3	1	0	0	1	1	0	3	6	2
2-10	Εφαρμόζονται πρότυπα κοινωνικής αναφοράς και κοινωνικό αντίκτυπο ή διοίκησης ολικής ποιότητας	2	2	5	2	1	1	0	0	2	0	4	5	2
2-11	Εξασφαλίζονται οι απαραίτητοι πόροι για την υλοποίηση των αλλαγών που σχεδιάζονται	1	1	4	1	4	1	1	0	1	2	1	4	5
2-12	Η στρατηγική και ο προγραμματισμός επιδιώκουν τη βιωσιμότητα της Τ.Χ	1	0	2	2	5	1	2	0	0	1	1	3	8
2-13	Αναγνωρίζεται η ανάγκη επέκτασης των δραστηριοτήτων χωρικά	1	1	4	0	4	1	2	0	0	2	3	5	3
2-14	Αναγνωρίζεται η ανάγκη εμπλουτισμού των δραστηριοτήτων από πρόσωπα και επιχειρήσεις	0	2	4	1	4	0	2	1	1	0	0	6	5

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

3. Ανθρώπινο Δυναμικό - Πίνακες καταγραφής

3. Ανθρώπινο Δυναμικό		Απόδοση						Σημασία						
		x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	3	2	3	4	0	1	0	0	0	2	1	5	5
3-02	Υπάρχουν κριτήρια αναφοράς με τα μέλη (αρμοδιότητες) καθώς και σύνδεση της με καθήκοντα και αρμοδιότητες	2	1	1	5	2	2	0	0	0	2	2	5	4
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	2	5	1	4	0	1	0	0	1	1	0	4	7
3-04	Αναγνωρίζονται οι απαιτούμενες / προσφερόμενες ικανότητες, γνώσεις και δεξιότητες σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο	0	0	1	5	4	1	2	0	0	1	0	4	8
3-05	Επιδιώκεται η διαμόρφωση σύγχρονων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών	6	3	4	0	0	0	0	2	1	3	3	1	3
3-06	Τα παλαιότερα μέλη της Τ.Χ βοηθούν ή καθοδηγούν τα νεότερα για την αποτελεσματική εκπλήρωση των καθηκόντων τους	0	0	3	2	4	2	2	0	0	1	0	2	10
3-07	Χρησιμοποιούνται σύγχρονες μέθοδοι εκπαίδευσης	2	2	2	3	1	2	1	0	0	4	2	2	5
3-08	Παρακολουθούνται οι εκπαιδευτικές δραστηριότητες σε σχέση με το κόστος αλλά και το όφελος που προκύπτει	6	2	1	1	2	1	0	3	0	4	3	2	1
3-09	Επικρατεί κλίμα ανοικτής επικοινωνίας και διάλογου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	0	0	1	3	2	3	4	0	0	1	0	1	11
3-10	Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	0	0	1	1	2	6	3	0	0	0	0	1	12
3-11	Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισιγίσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	0	0	1	1	3	4	4	0	0	1	0	2	10
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	0	6	2	1	1	3	0	0	1	1	3	3	5
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	0	2	1	4	4	2	0	0	0	1	0	4	8

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

4. Συνεργασίες και Πόροι - Πίνακες καταγραφής

4. Συνεργασίες και Πόροι	Απόδοση					Σημασία							
	x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
4-01 Προσδιορίζεται η σημασία των συνεργασιών της Τ.Χ, με τους βασικούς συνεργάτες της: (άλλοι φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δημόσια φορείς, κ.α.)	0	3	5	3	2	0	0	0	2	1	3	3	4
4-02 Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	1	4	5	2	0	1	0	0	1	2	1	4	5
4-03 Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνολογίας με άλλες ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	1	4	6	1	0	1	0	1	2	0	3	1	6
4-04 Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	1	3	7	0	2	0	0	0	2	0	5	2	4
4-05 Ενθαρρύνεται η ενεργή και οργανωμένη συμμετοχή των πολιτών στην διαδικασία λήψης αποφάσεων για θέματα οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου	1	0	6	2	2	2	0	1	1	0	1	5	5
4-06 Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόμενων	0	2	7	4	0	0	0	0	1	1	3	2	6
4-07 Εφαρμόζεται η διάφανη δραστηριότητα της Τ.Χ (π.χ. δημοσίευση ετήσιων αναφορών λειτουργίας, ανακοινώσεις στο διαδίκτυο)	0	2	1	0	4	3	3	0	1	0	0	1	11
4-08 Εφαρμόζεται η διάφανη στην οικονομική διακρίση	0	0	1	1	2	3	6	0	0	1	0	0	12
4-09 Ελέγχεται συστηματικά το κόστος παροχής των υπηρεσιών-προϊόντων προς το κοινό	4	2	2	0	1	3	1	2	1	2	1	3	4
4-10 Οι αποφάσεις που ενέχουν κόστος αναλύονται στη λογική του κοινωνικού αντίκτυπου, εκτός του κόστους-αφέλους	0	1	3	2	3	2	2	0	1	2	3	3	4
4-11 Εφαρμόζονται σύγχρονες μέθοδοι οικονομικού ελέγχου και λογιστικής υποστήριξης της λειτουργίας της Τ.Χ	1	5	3	0	1	2	1	1	3	1	4	2	2
4-12 Γίνονται συγκριτικές αναλύσεις με άλλες Τ.Χ ή και φορείς συμπληρωματικών νομαρτών σε θέματα οικονομικής διακρίσης	2	6	4	1	0	0	0	1	2	1	7	1	1
4-13 Εφαρμόζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενήμερωσης από το εξωτερικό περιβάλλον	0	4	5	1	2	1	0	1	1	1	4	2	4
4-14 Εφαρμόζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενήμερωσης στο εσωτερικό περιβάλλον	0	1	2	4	3	3	0	0	1	0	2	4	6
4-15 Εφαρμόζεται ότι οι γνώσεις των μελών παραμένουν στην Τ.Χ ακόμη κι αν αποχωρήσουν από αυτή	3	1	4	2	1	1	1	2	2	1	3	2	3
4-16 Εφαρμόζεται μια ολοκληρωμένη πολιτική εισαγωγής των νέων και καινοτόμων Τ.Π.Ε. σε όλες τις διαδικασίες της λειτουργίας της Τ.Χ	0	0	4	4	3	2	0	0	1	2	3	5	2
4-17 Χρησιμοποιούνται σύγχρονες τεχνολογίες στην καθημερινή λειτουργία	0	0	2	1	4	6	0	0	1	2	3	5	2
4-18 Η Τ.Χ επικοινωνεί με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογιών (π.χ. διαδίκτυο, ασύρματα δίκτυα, εσωτερικό δίκτυο)	0	0	2	1	4	4	2	0	1	0	0	7	5
4-19 Η έδρα διευκολύνει την πρόσβαση των μελών και όσων έρχονται σε επαφή με αυτή	0	0	1	1	2	5	4	0	1	0	0	6	6
4-20 Εφαρμόζεται ένα ασφαλές, αποδοτικό περιβάλλον εργασίας που βοηθά στην καλύτερη λειτουργία της Τ.Χ αξιοποιώντας ανάλογα τους κώρους και τον εξοπλισμό	1	0	1	2	1	4	4	0	1	0	1	2	9

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

5. Διαδικασίες - Πίνακες καταγραφής

5. Διαδικασίες	Απόδοση					Σημασία							
	x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
5-01 Η περιγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση των κύριων διαδικασιών της Τ.Χ είναι συνεκτική και επαρκής	0	1	4	2	5	1	0	0	1	0	3	4	5
5-02 Ανατίθεται η διαχείριση συγκεκριμένων διαδικασιών σε καθορισμένα μέλη και κατά πόσο αυτά συμμετέχουν στη διαδικασία σχεδιασμού τους	1	0	3	1	4	4	0	0	2	0	4	7	
5-03 Οι πόροι κατανομούνται στις διαδικασίες ανάλογα με την συμβολή τους στην επίτευξη των στρατηγικών στόχων	6	0	3	1	1	2	0	3	1	0	3	3	3
5-04 Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	1	5	3	2	2	0	0	0	2	0	3	5	3
5-05 Αξιολογείται η επηροή των εφαρμογών διαδικτύου στις διαδικασίες της Τ.Χ	0	2	4	3	3	1	0	0	1	0	2	7	3
5-06 Λαμβάνονται υπόψη οι αλλαγές του εξωτερικού περιβάλλοντος της Τ.Χ, και των στόχων της κατά την αξιολόγηση-αναθεώρηση των κύριων διαδικασιών	0	2	4	1	3	3	0	0	1	2	2	5	3
5-07 Αξιολογούνται και αναθεωρούνται οι διαδικασίες βάσει της αποδοτικότητάς τους	0	1	1	4	1	6	0	0	1	1	2	6	3
5-08 Τα μέλη συμμετέχουν στο σχεδιασμό και τη βελτίωση της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών	0	0	4	2	5	2	0	0	1	0	2	3	7
5-09 Το πλαίσιο που δίνει τη λειτουργία της Τ.Χ, είναι κατανοητό και σαφές στους συναλλασσόμενους με αυτήν	0	0	2	1	7	1	2	0	1	0	0	4	8
5-10 Τα μέλη συμμετέχουν στην ανάπτυξη και το σχεδιασμό των δαύλων και μεθόδων επικοινωνίας τους με την Τ.Χ	0	2	2	5	1	2	1	0	1	0	1	6	5
5-11 Διατίθεται η κατάλληλη και αξιόπιστη πληροφόρηση με στόχο την εξυπηρέτηση και υποβοήθηση των μελών	0	0	1	4	3	2	3	0	1	0	1	2	9
5-12 Είναι εύκολα προσβάσιμες στο κοινό οι παρεχόμενες υπηρεσίες (π.χ. ηλεκτρονικές υπηρεσίες κτλ)	0	0	1	6	1	3	2	0	1	0	1	3	8
5-13 Χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας με τα μέλη	0	0	1	2	4	2	4	0	1	0	0	3	9
5-14 Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	1	5	4	1	1	1	0	1	1	0	2	2	7
5-15 Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	1	9	2	1	0	0	0	0	2	2	3	2	4
5-16 Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ, και στο σχεδιασμό καινοτόμων διαδικασιών	3	6	2	1	1	0	0	1	2	3	2	3	2
5-17 Οι πόροι που διατίθενται για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή καινοτόμων διαδικασιών είναι επαρκείς	5	1	4	3	0	0	0	0	1	2	2	6	2

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

6. Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη - Πίνακες καταγραφής

6. Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη	Απόδοση						Σημασία						
	x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
6-01 Η παροχή προϊόντων και υπηρεσιών από την Τ.Χ κρίνεται ως ικανοποιητική και φιλική	0	0	1	3	2	4	3	0	1	0	1	5	6
6-02 Η δραστηριότητα της Τ.Χ, κρίνεται ευέλικτη στην αντιμετώπιση ιδιαίτερων αναγκών των μελών	0	0	2	3	2	4	2	0	1	0	0	5	7
6-03 Οι προληπτικές ενέργειες της Τ.Χ για να ανταποκριθεί στις ανάγκες των συναλλασσόμενων μελών είναι ικανοποιητικές	0	2	3	3	2	3	0	0	1	0	2	6	4
6-04 Η συμμετοχή των μελών στον σχεδιασμό της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών συμβάλλει στην ποιοτική αναβάθμισή τους (π.χ. λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες τους)	0	1	3	2	2	4	1	0	1	0	1	3	8
6-05 Η πρόσβαση στους χώρους στέγασης της Τ.Χ είναι εύκολη (με τα ΜΜΜ, χώροι στάθμευσης, χώροι αναμονής, ειδικές προβλέψεις Α.Μ.Ε.Α.)	1	0	5	2	4	1	0	1	0	1	2	3	6
6-06 Η πρόσβαση των μελών στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι εύκολη	0	0	1	1	4	5	2	1	0	0	0	7	5
6-07 Διενεργούνται έρευνες γνώμης των μελών / πολιτών για την Τράπεζα Χρόνου και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της	1	4	3	1	3	1	0	0	2	3	0	5	3
6-08 Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	1	6	2	3	1	0	0	1	1	1	5	1	4
6-09 Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	1	4	4	1	3	0	0	0	1	1	1	5	5
6-10 Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	2	6	2	1	2	0	0	0	1	2	2	4	4
6-11 Διατίθενται βάσει μετρήσεων στοιχεία η ύπαρξη ασφαλισμών που οδηγούν στην επανεξέταση υποθέσεων και στην ανάκληση αποφάσεων	1	3	2	1	4	1	1	0	1	0	2	5	5
6-12 Η προσπάθεια βελτίωσης της διαθεσιμότητας, ακρίβειας και διαφάνειας της πληροφόρησης που παρέχει η Τ.Χ προς τα μέλη /καινοια κρίνεται ικανοποιητική	0	0	1	3	6	3	0	0	1	0	3	3	6

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

7. Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό - Πίνακες καταγραφής

7. Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό	Απόδοση						Σημασία						
	x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
7-01 Η δράση της Τ.Χ, για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική	0	1	2	3	2	3	2	0	0	1	1	3	8
7-02 Οι σχέσεις με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς με τους οποίους έχει επαφές κρίνονται ικανοποιητικές	0	1	5	1	3	3	0	0	0	1	1	4	7
7-03 Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ	0	0	2	2	3	5	1	0	0	1	0	2	10
7-04 Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	0	2	2	4	3	2	0	0	0	1	2	2	8
7-05 Το μοντέλο διοίκησης της Τ.Χ κρίνεται ως αποτελεσματικό	0	1	1	3	4	4	0	0	0	2	1	3	7
7-06 Η εσωτερική επικοινωνία στην Τ.Χ είναι ικανοποιητική	0	0	1	4	1	5	2	0	0	1	0	3	9
7-07 Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	0	0	1	2	3	6	1	0	0	1	0	5	7
7-08 Η συνολική εικόνα και απόδοση της Τ.Χ κρίνεται ικανοποιητική	0	0	1	2	4	6	0	0	0	1	2	5	5
7-09 Ο χώρος στέγασης της Τ.Χ και το περιβάλλον εργασίας σε αυτό είναι ικανοποιητικό	0	0	1	1	5	5	1	0	0	1	1	6	5
7-10 Η Τ.Χ διευκολύνει τα μέλη της, στην προσπάθεια αντιμετώπισης προσωπικών προβλημάτων	1	0	1	2	5	4	0	0	0	1	2	2	8
7-11 Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	0	0	1	0	4	5	3	0	0	1	1	2	9
7-12 Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	0	0	1	0	2	5	5	0	0	1	0	1	11
7-13 Η Τ.Χ αναπτύσσει συστηματικά τις δυνατότητες, γνώσεις και δεξιότητες του ανθρώπινου δυναμικού σε σχέση με τους στόχους που τίθενται	1	1	3	0	4	4	0	0	0	2	1	5	5
7-14 Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	1	1	5	2	3	1	0	0	0	2	2	2	7
7-15 Η χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών από μέλη της Τ.Χ είναι επαρκής	1	0	3	3	3	2	1	0	0	2	1	4	6
7-16 Αξιολογούνται συστηματικά τομείς όπως η ανάπτυξη δεξιοτήτων	0	4	2	3	1	3	0	0	0	4	1	5	3
7-17 Τα μέλη ανταποκρίνονται επαρκώς στις ανάγκες των άλλων συναλλασσόμενων μελών	0	0	1	3	6	3	0	0	0	2	0	5	6

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

8. Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία - Πίνακες καταγραφής

8. Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία	Απόδοση						Σημασία						
	x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
8-01 Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	0	4	3	3	0	2	1	0	2	0	2	2	7
8-02 Η δημόσια εικόνα της Τ.Χ κρίνεται ως θετική	0	1	3	2	3	4	0	0	1	0	3	1	8
8-03 Η σκεπτικότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	1	4	4	2	1	1	0	0	1	0	4	4	4
8-04 Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	0	3	6	2	1	1	0	1	0	2	2	2	6
8-05 Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	1	6	3	2	1	0	0	2	0	0	2	4	5
8-06 Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	0	6	3	4	0	0	0	1	0	0	2	4	6
8-07 Η λειτουργία της Τ.Χ, για την προστασία του περιβάλλοντος θεωρείται ικανοποιητική	0	1	1	6	3	2	0	1	0	0	1	5	6
8-08 Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	2	8	2	1	0	0	0	2	0	3	4	1	3
8-09 Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	0	5	5	2	1	0	0	1	0	2	3	3	4
8-10 Κρίνονται ικανοποιητικές οι προσπάθειες που καταβάλλει η Τ.Χ για την αντιμετώπιση των προβλημάτων μειονεκτούντων ομάδων πληθυσμού	0	2	3	4	3	1	0	1	0	1	0	5	6
8-11 Η λειτουργία της Τ.Χ, για την σεαρόο ανάπτυξη θεωρείται ικανοποιητική	0	1	4	5	2	1	0	1	1	0	0	5	6
8-12 Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασχολούνται με κοινωνικά ζητήματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών	0	0	2	3	5	1	2	0	0	1	1	3	8
8-13 Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	0	5	7	0	1	0	0	1	1	1	1	7	2
8-14 Η Τ.Χ αναλαμβάνει πρωτοβουλίες πρόληψης κινδύνων υγείας και ατυχημάτων, για τα μέλη της	2	3	5	1	1	1	0	3	0	1	5	2	2

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

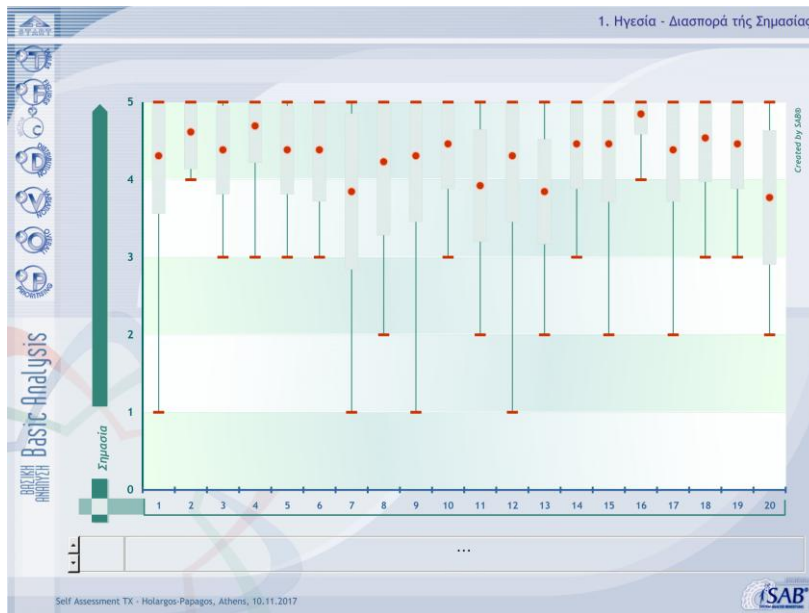
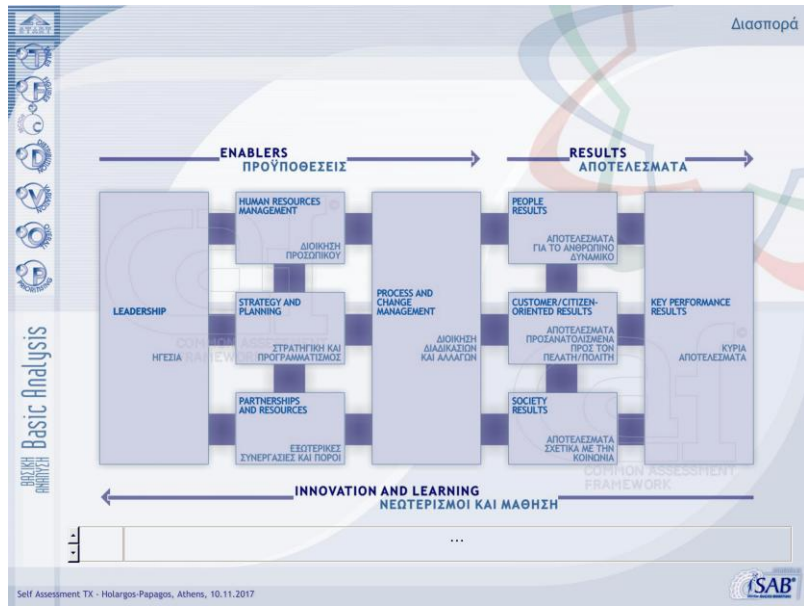
9. Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης - Πίνακες καταγραφής

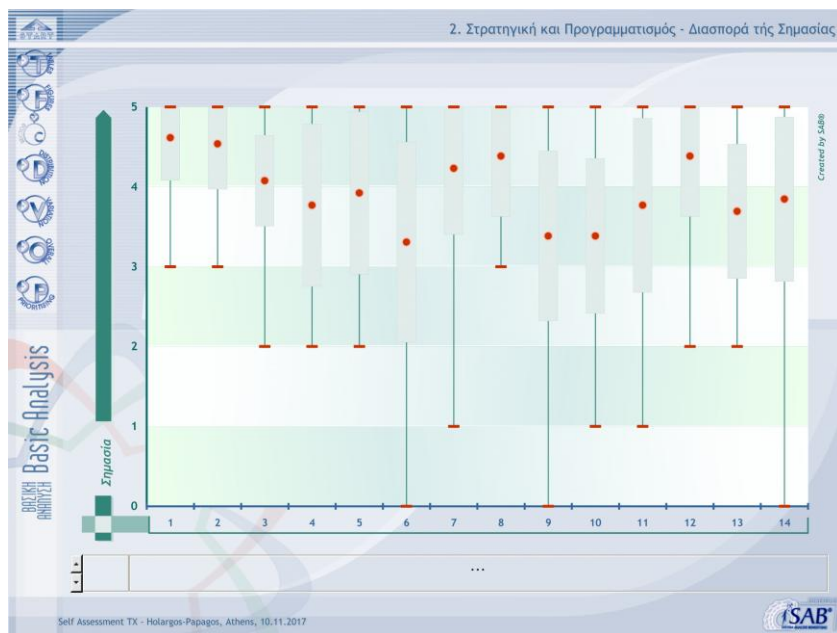
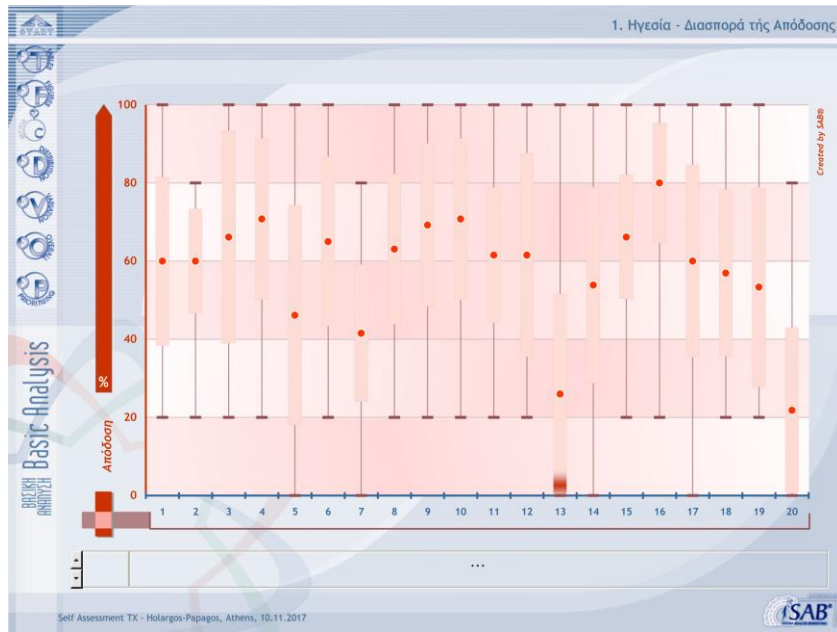
9. Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης	Απόδοση						Σημασία						
	x	0	20	40	60	80	100	0	1	2	3	4	5
9-01 Κρίνεται αποτελεσματική η λειτουργία της Τ.Χ, (δηλαδή σε ποιο βαθμό επιτυγχάνει τους στόχους που έχουν τεθεί)	0	0	2	1	8	2	0	0	1	0	1	4	7
9-02 Η ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών προς τα μέλη με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία μετρήσεων βελτιώνεται	0	0	2	4	2	5	0	0	1	0	2	4	6
9-03 Η λειτουργία της Τ.Χ είναι αποδοτική (επίτευξη στόχων με το χαμηλότερο δυνατό κόστος).	0	0	2	0	5	5	1	0	1	0	1	6	5
9-04 Η ανάπτυξη προτύπων ποιότητας, κοινωνικής αναφοράς, κοινωνικής ελεγκτικής έχει θετικό χαρακτήρα για την Τ.Χ	1	3	1	1	5	2	0	0	1	1	3	2	6
9-05 Ο τρόπος λειτουργίας της Τ.Χ συμβάλλει στην ορθολογική διαχείριση των οικονομικών της πόρων.	1	0	2	0	3	6	1	1	1	0	1	4	6
9-06 Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλουν στην βιωσιμότητα της	0	2	2	1	4	3	1	0	1	0	1	3	8
9-07 Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	0	1	1	3	5	3	0	0	1	0	0	2	10
9-08 Οι εμπλεκόμενοι φορείς μένουν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητά της	4	3	1	1	2	2	0	0	1	2	4	1	5
9-09 Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	0	5	2	1	4	1	0	1	0	1	1	5	5
9-10 Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	0	4	4	2	3	0	0	1	0	1	2	5	4
9-11 Η εισαγωγή των ΤΠΕ και της επικοινωνίας έχει συμβάλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	0	1	2	2	4	4	0	0	0	2	0	7	4
9-12 Ο προϋπολογισμός της Τ.Χ εκτελείται με επιτυχία	0	0	2	2	4	3	2	1	0	0	1	5	6
9-13 Η λειτουργία βασίζεται σε ίδια έσοδα και πηγές χρηματοδότησης από τα παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες	1	0	2	1	1	4	4	1	0	0	2	2	8
9-14 Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	0	0	1	3	3	3	3	0	0	0	0	5	8
9-15 Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	1	0	1	0	3	5	3	1	0	0	0	3	9

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

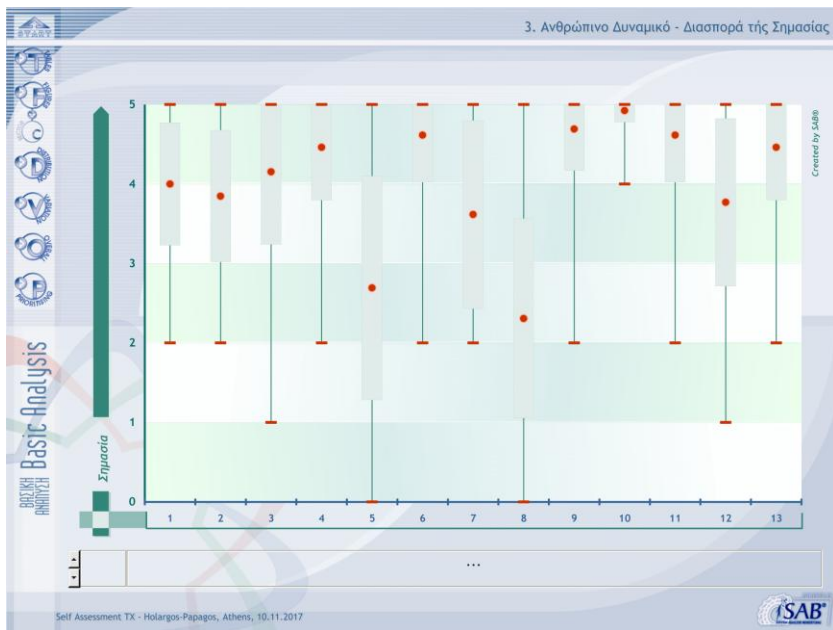
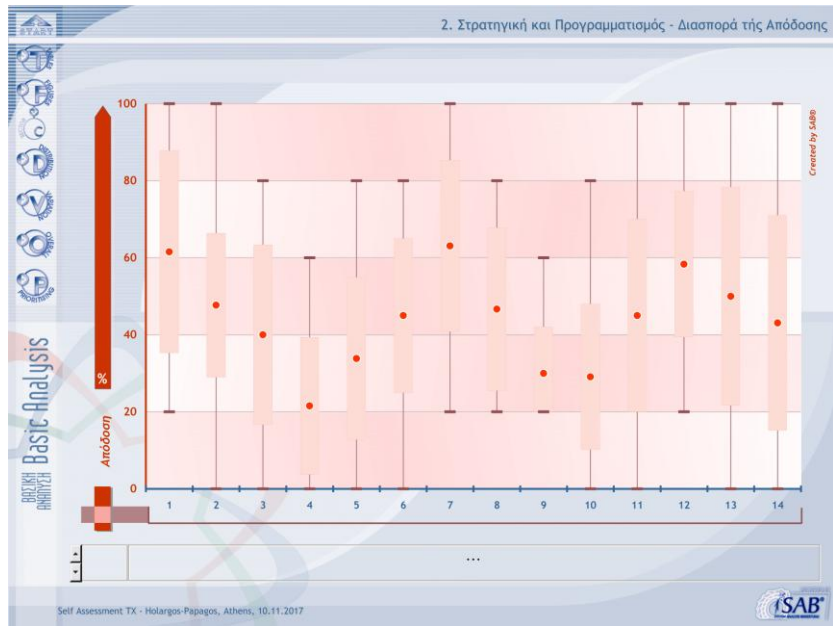

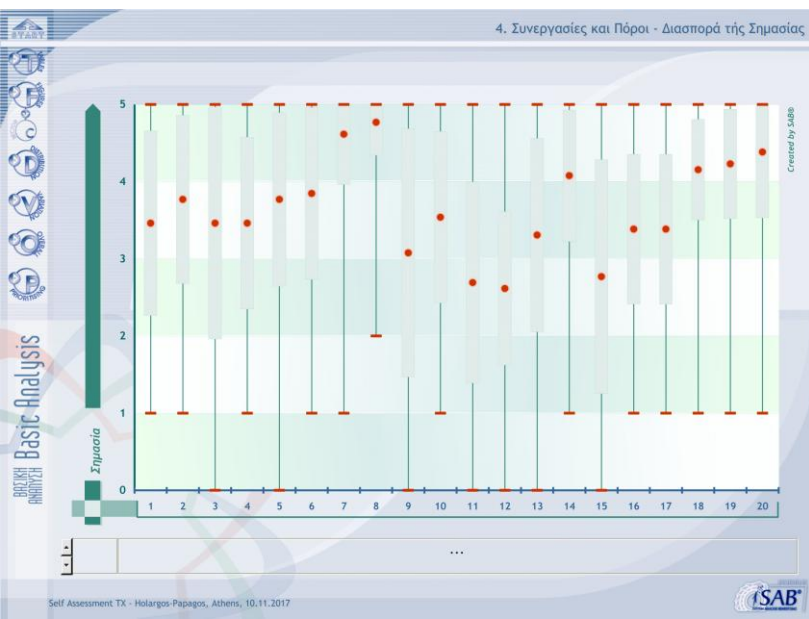
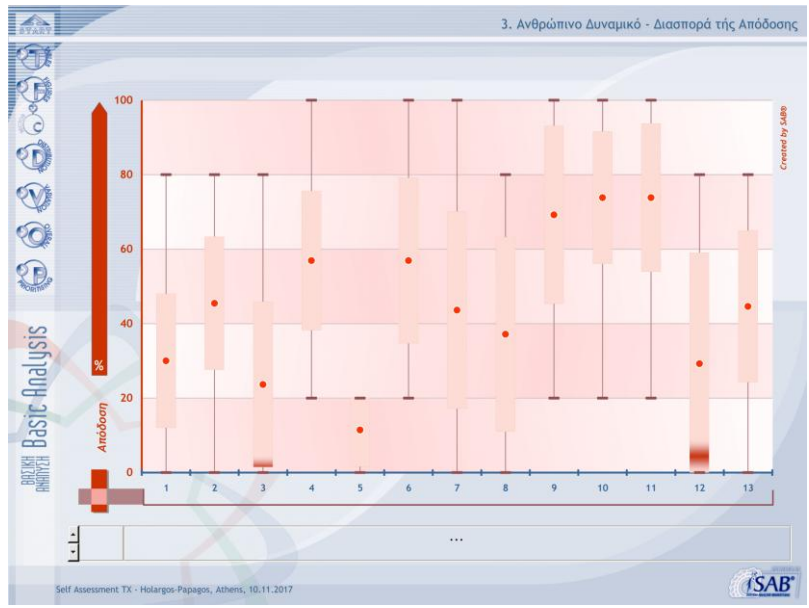
Διακύμανση (Variation)

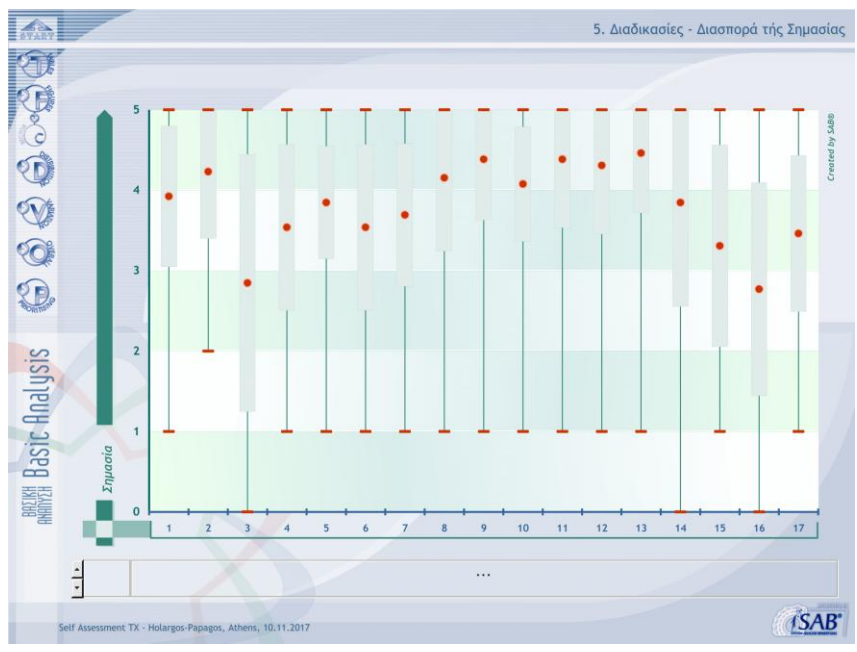
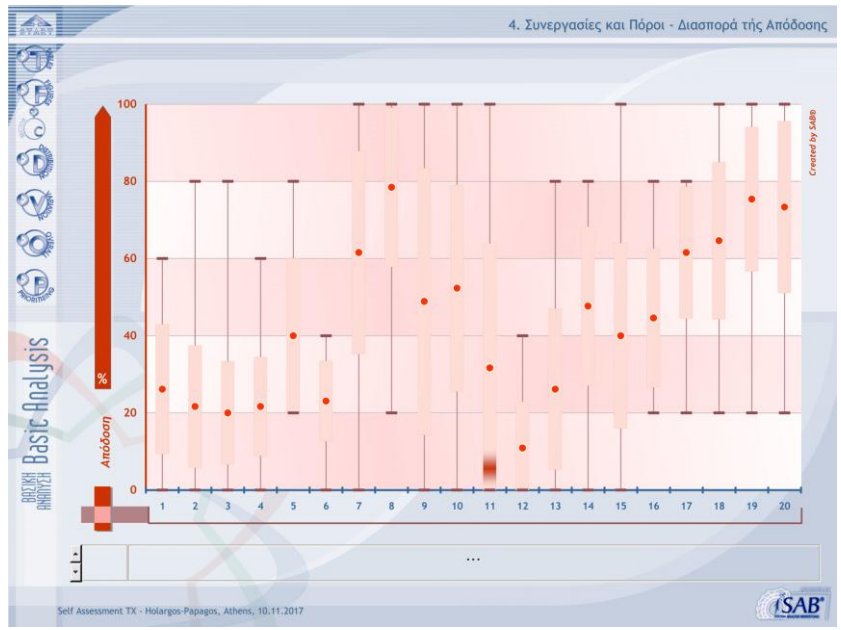

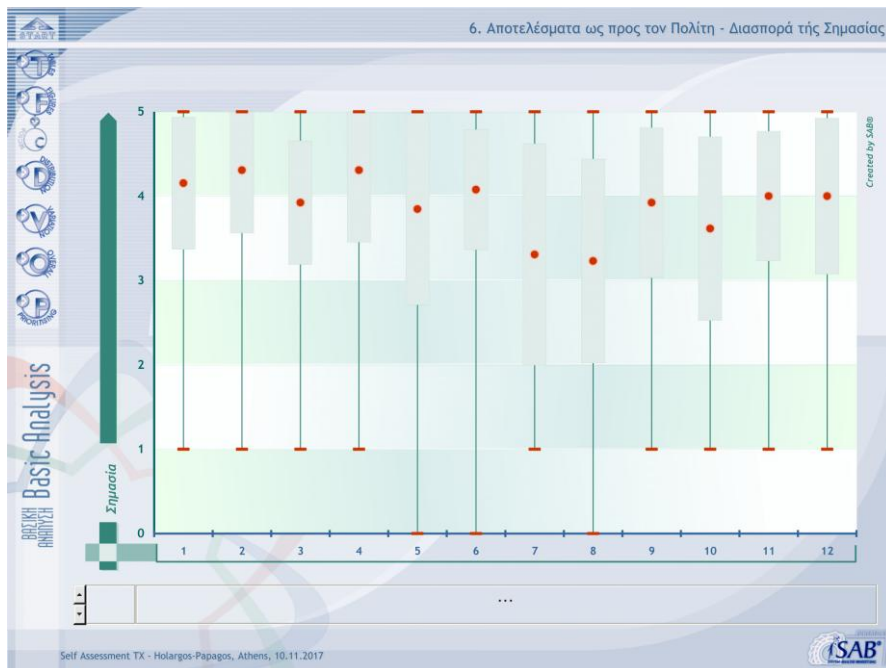
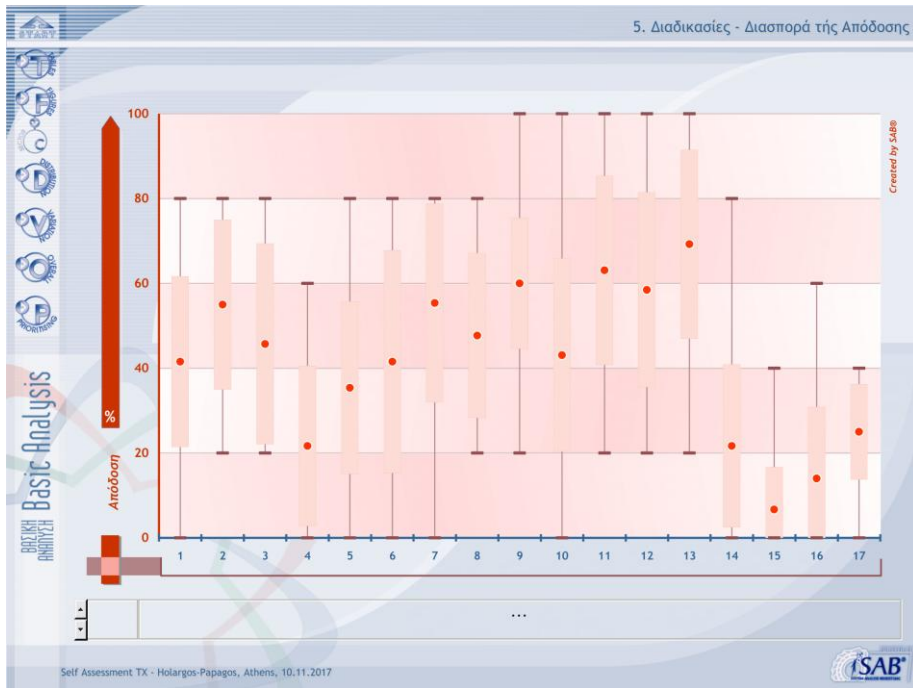

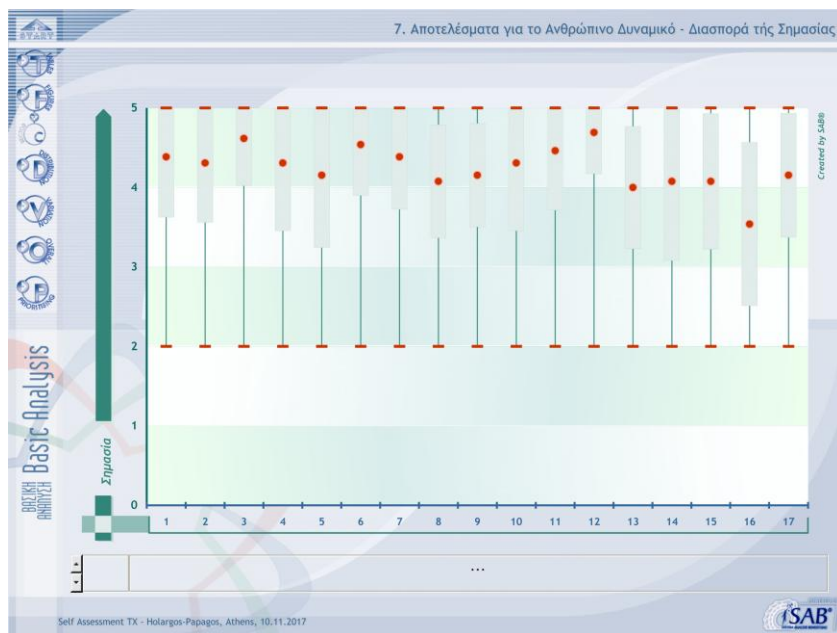
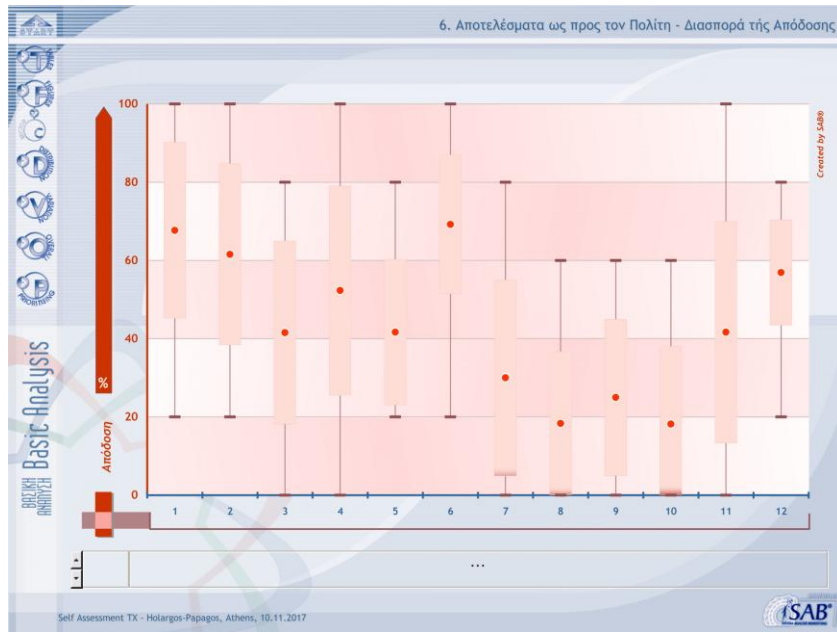

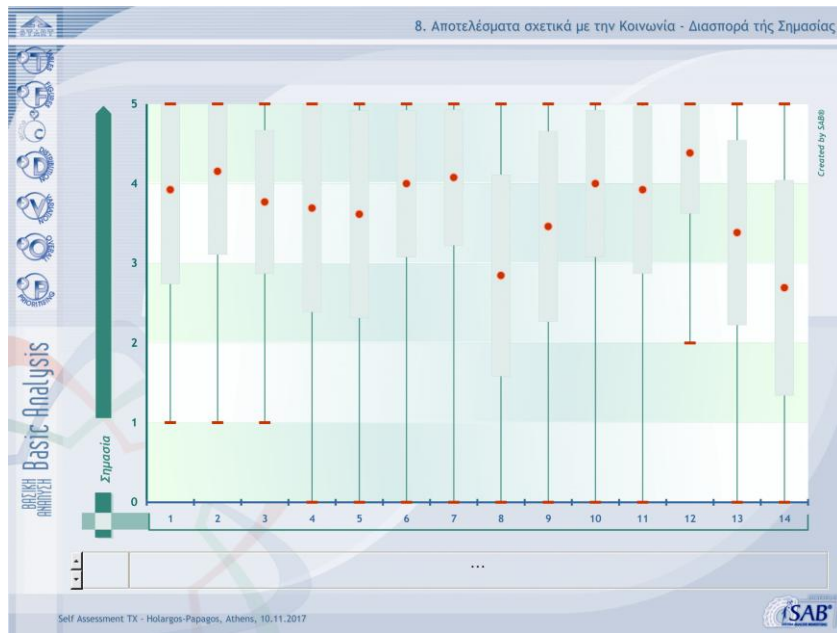
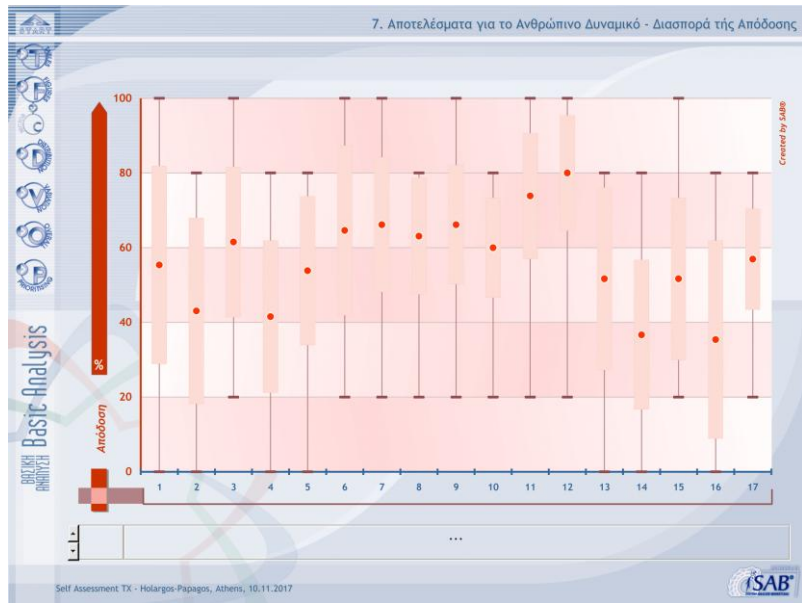

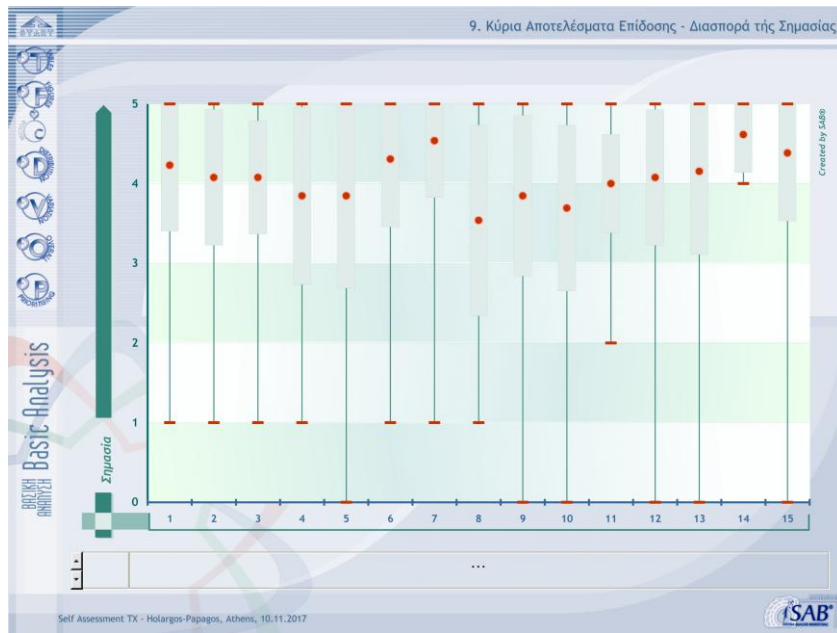
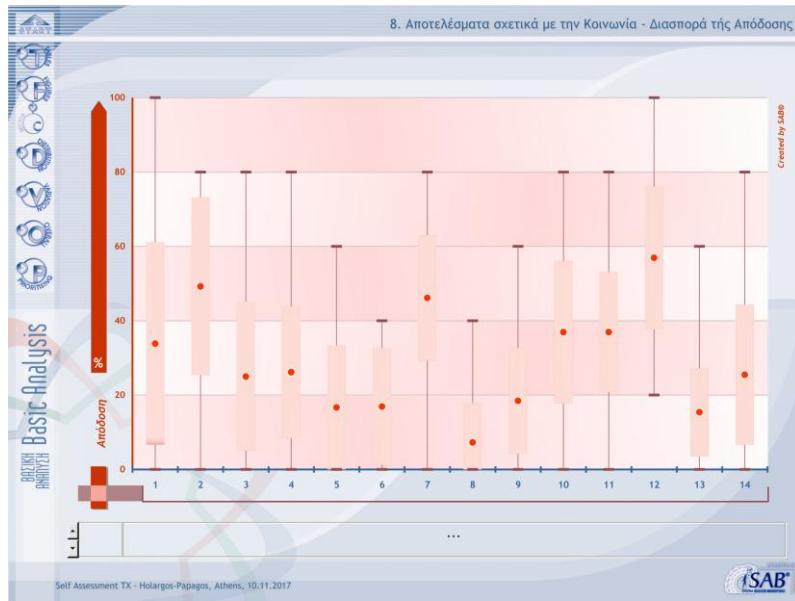

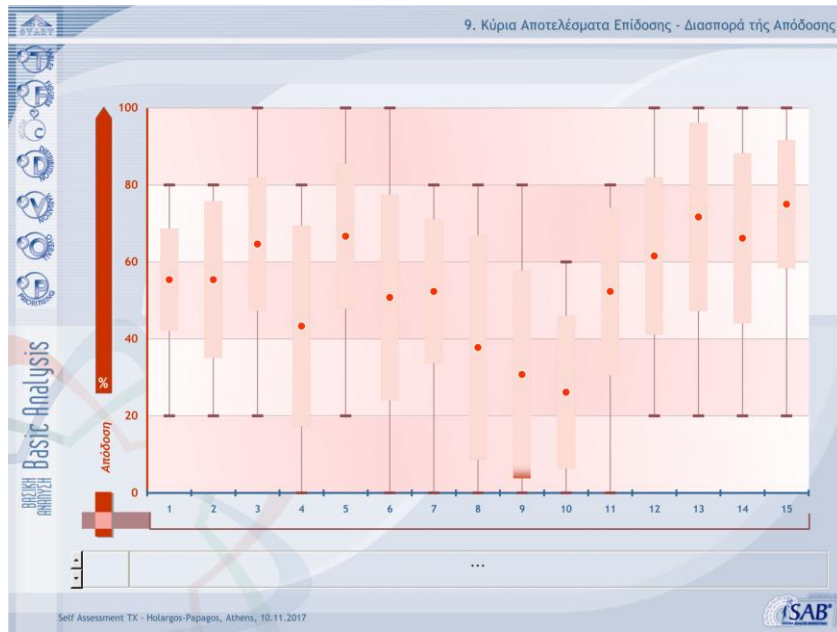

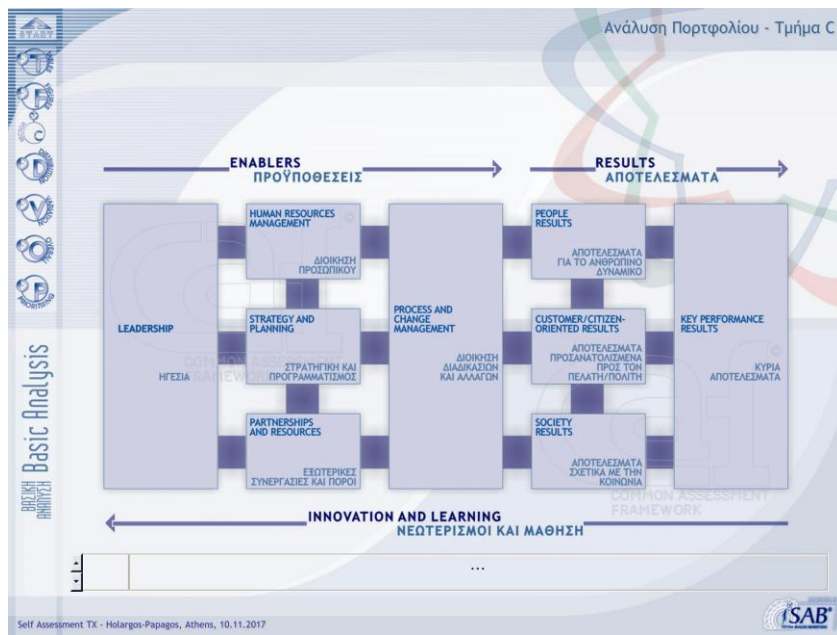

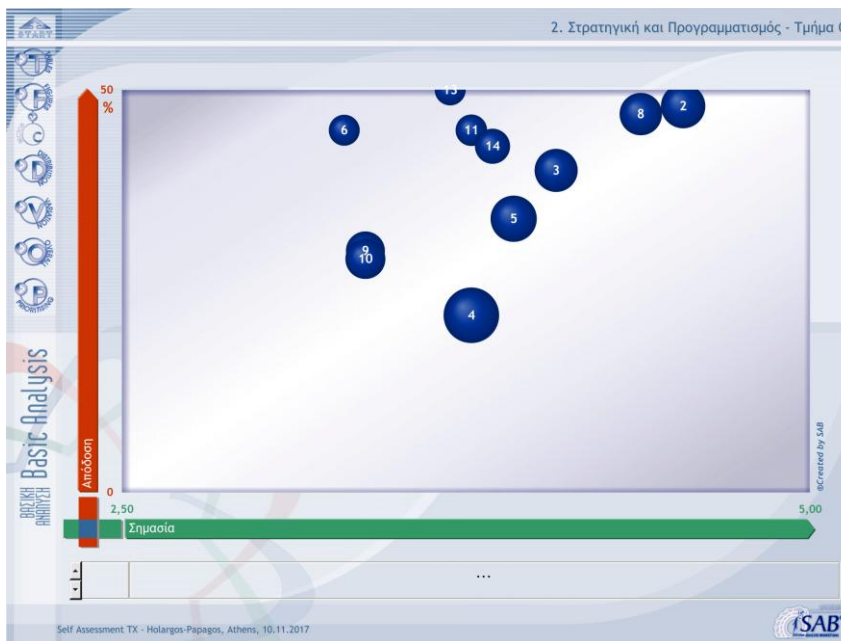

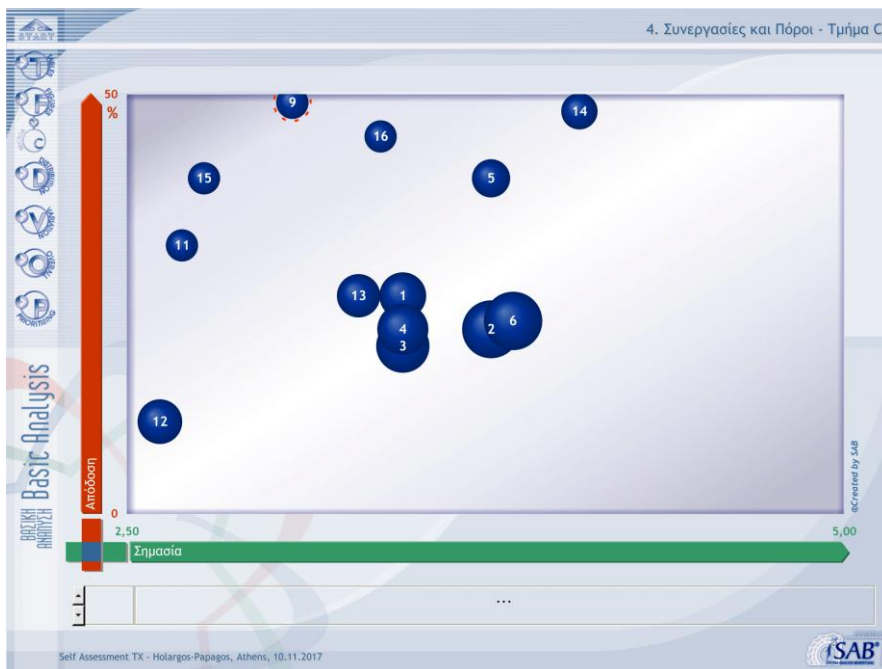
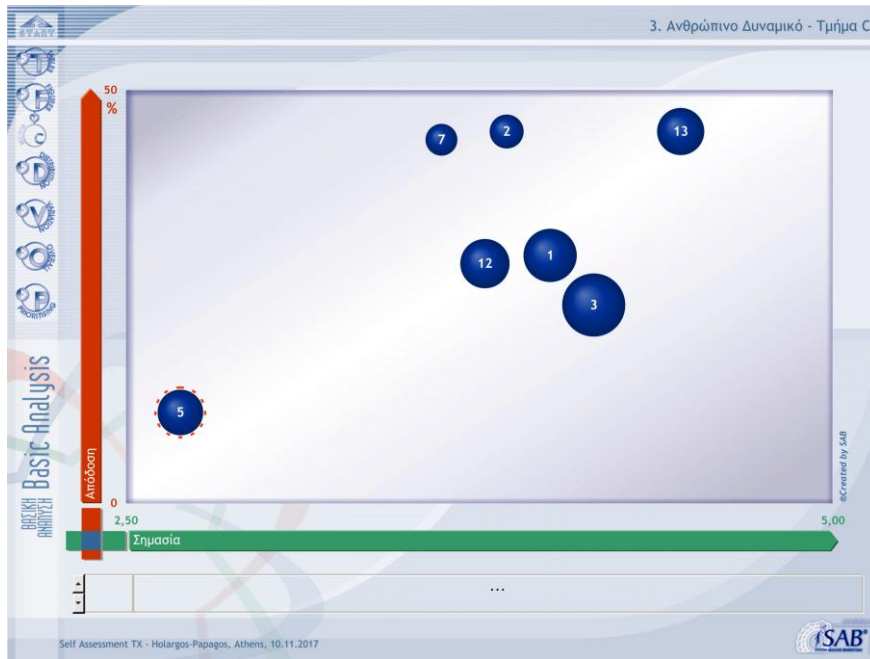

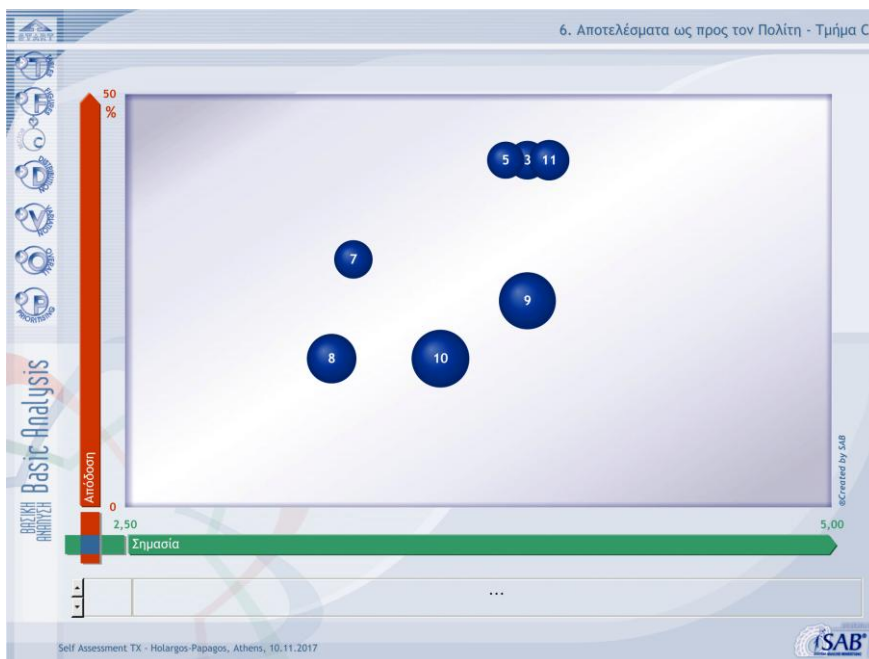
Τομέας C (Sector C)

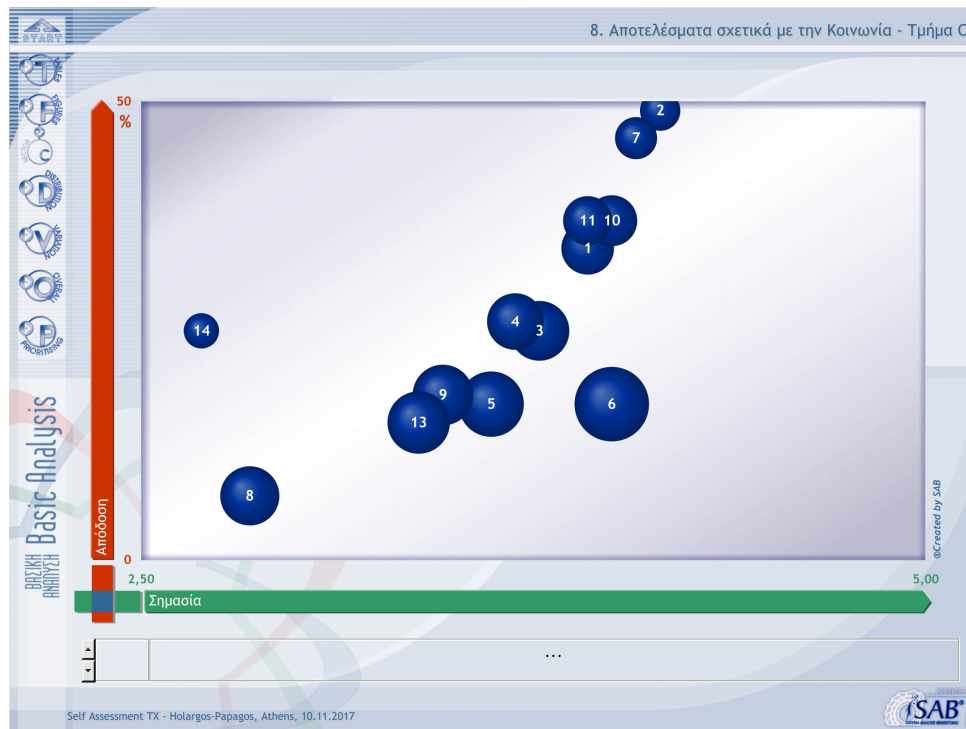
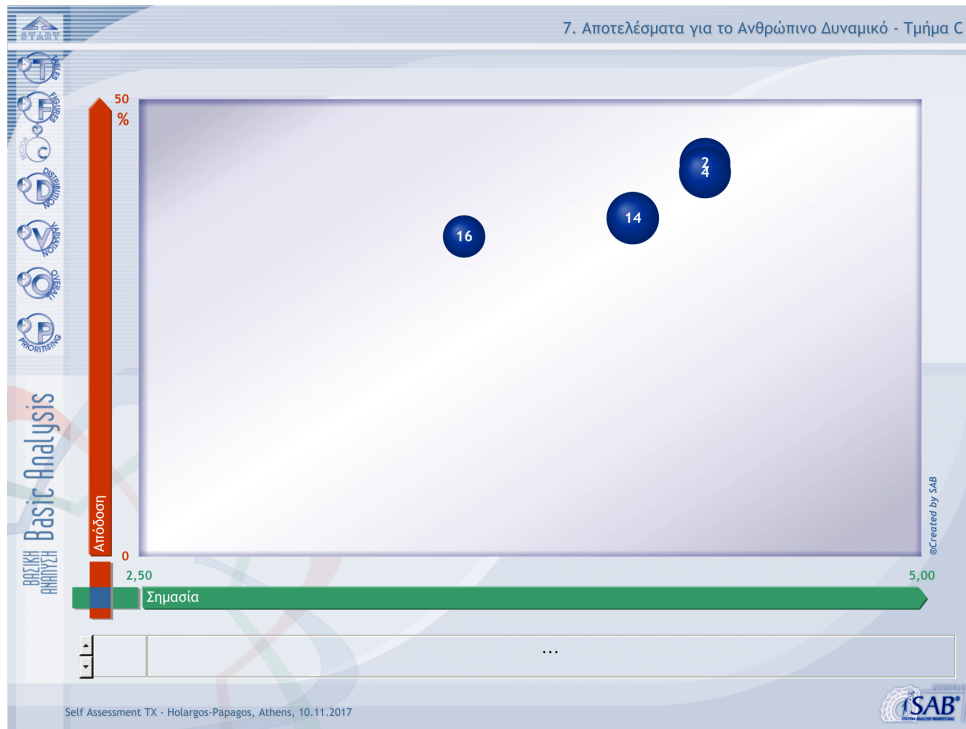

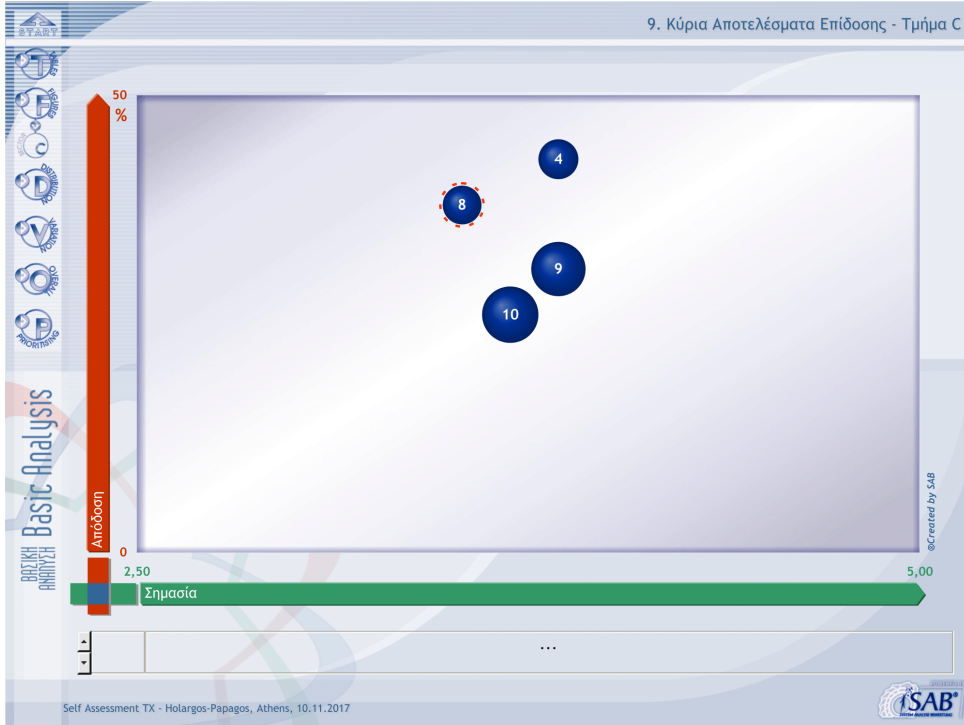

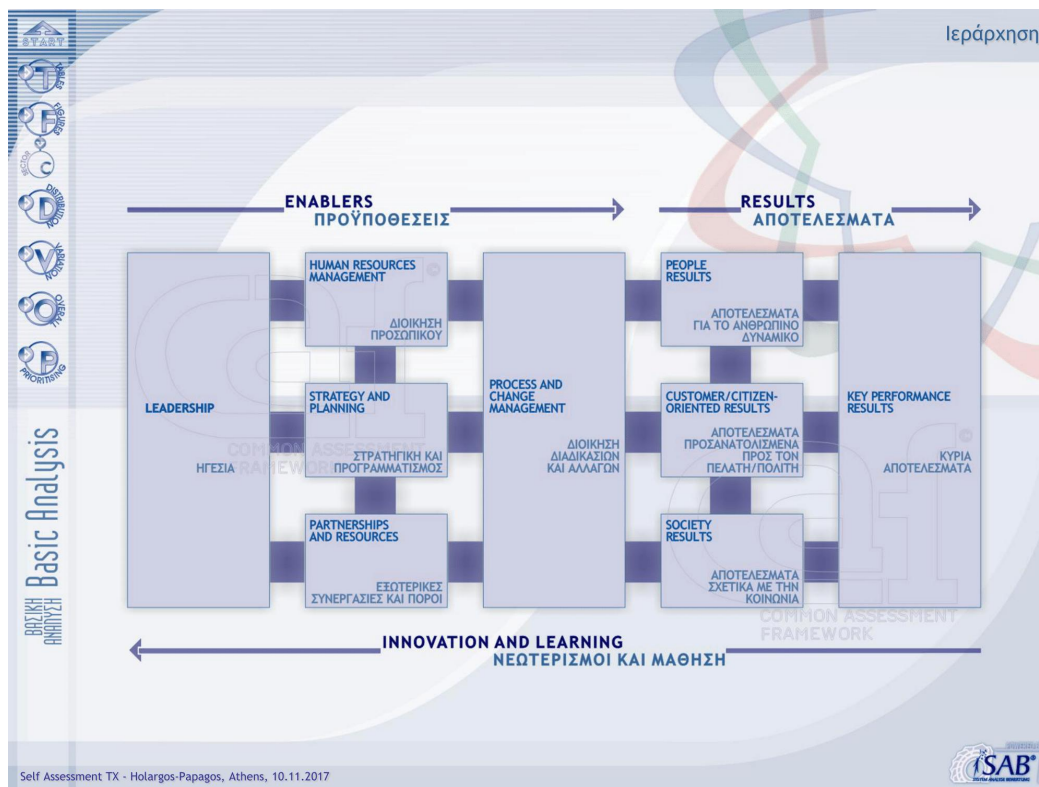

Προτεραιοποίηση (Ομάδες Σ και Μ) (Prioritizing Σ+Μ)

1. Ηγεσία - Σημεία Βελτίωσης

NP	1. Ηγεσία	A	Σ	Δ
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πόντων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51
1-05	Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	46	88	42
1-19	Ώθηση στα μέλη να παρακολουθούν επιμορφωτικές δράσεις για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	53	89	36
1-14	Λειτουργεί ως παράδειγμα δράσης για τα μέλη, σύμφωνα με τις αξίες και τους στόχους	54	89	35
1-07	Ανάπτυξη συστήματος διοίκησης διαδικασιών που λαμβάνει υπόψη το στρατηγικό σχεδιασμό	42	77	35
1-18	Δημιουργία συνθηκών και ενθάρρυνση προτάσεων για οργανωτική βελτίωση και την εισαγωγή κοινωνικής καινοτομίας	57	91	34
1-02	Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	60	92	32

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

NR	2. Στρατηγική και Προγραμματισμός	A	Σ	Δ
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44
2-02	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	48	91	43
2-03	Αξιολογούνται (και με κριτήρια κινδύνων- ευκαιριών) συστηματικά πληροφορίες, σχετικά με τις ανάγκες των εμπλεκόμενων φορέων στη λειτουργία της Τ.Χ	40	82	42
2-08	Υλοποιούνται οι στόχοι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη	47	88	41
2-10	Εφαρμόζονται πρότυπα κοινωνικής αναφοράς και κοινωνικού αντίκτυπου ή διοίκησης ολικής ποιότητας	29	68	39
2-09	Αναπτύσσεται η εφαρμογή μιας οργανωσιακής κουλτούρας, με έμφαση στην εκπαίδευση, στο στρατηγικό προγραμματισμό και στον κοινωνικό αντίκτυπο	30	68	38
2-14	Αναγνωρίζεται η ανάγκη εμπλουτισμού των δραστηριοτήτων από πρόσωπα και επιχειρήσεις	43	77	34

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

NR	3. Ανθρώπινο Δυναμικό	A	Σ	Δ
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44
3-05	Επιδιώκεται η διαμόρφωση σύγχρονων προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης των μελών της Τ.Χ με βάση τις υπάρχουσες και μελλοντικές επιχειρησιακές και προσωπικές ανάγκες των μελών	11	54	43
3-06	Τα παλαιότερα μέλη της Τ.Χ βοηθούν ή καθοδηγούν τα νεότερα για την αποτελεσματική εκπλήρωση των καθηκόντων τους	57	92	35
3-04	Αναγνωρίζονται οι απαιτούμενες / προσφερόμενες ικανότητες, γνώσεις και δεξιότητες σε προσωπικό και συλλογικό επίπεδο	57	89	32
3-02	Υπάρχουν κριτήρια αναφορικά με τα μέλη (αρμοδιότητες) καθώς και σύνδεσή της με καθήκοντα και αρμοδιότητες	45	77	32

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

4. Συνεργασίες και Πόροι - Σημεία Βελτίωσης

NR	4. Συνεργασίες και Πόροι	A	Σ	Δ
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινότητας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53
4-03	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	20	69	49
4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	22	69	47
4-01	Προσδιορίζεται η σημασία των συνεργασιών της Τ.Χ, με τους βασικούς συνεργάτες της: (άλλοι φορείς κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, δημόσιοι φορείς, κ.α.)	26	69	43
4-12	Γίνονται συγκριτικές αναλύσεις με άλλες Τ.Χ ή και φορείς συμπληρωματικών νομισμάτων σε θέματα οικονομικής διαχείρισης	11	52	41
4-13	Εξασφαλίζεται η αποτελεσματική χρήση της πληροφορίας-ενημέρωσης από το εξωτερικό περιβάλλον	26	66	40
4-05	Ενθαρρύνεται η ενεργή και οργανωμένη συμμετοχή των πολιτών στην διαδικασία λήψης αποφάσεων για θέματα οικονομικού, κοινωνικού και περιβαλλοντικού αντίκτυπου	40	75	35

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papaagos, Athens, 10.11.2017

5. Διαδικασίες - Σημεία Βελτίωσης

NR	5. Διαδικασίες	A	Σ	Δ
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	7	66	59
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22	71	49
5-17	Οι πόροι που διατίθενται για τον σχεδιασμό και την εφαρμογή καινοτόμων διαδικασιών είναι επαρκείς	25	69	44
5-05	Αξιολογείται η επιρροή των εφαρμογών διαδικτύου στις διαδικασίες της Τ.Χ	35	77	42
5-16	Οι εμπλεκόμενοι φορείς συμμετέχουν στη λειτουργία της Τ.Χ, και στο σχεδιασμό καινοτόμων διαδικασιών	14	55	41
5-10	Τα μέλη συμμετέχουν στην ανάπτυξη και το σχεδιασμό των διαύλων και μεθόδων επικοινωνίας τους με την Τ.Χ	43	82	39
5-01	Η περιγραφή, ανάλυση και αξιολόγηση των κύριων διαδικασιών της Τ.Χ είναι συνεχής και επαρκής	42	78	36

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papaagos, Athens, 10.11.2017

6. Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη - Σημεία Βελτίωσης

NR	6. Αποτελέσματα ως προς τον Πολίτη	A	Σ	Δ
6-10	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	18	72	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53
6-08	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ., παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	18	65	47
6-11	Διαπιστώνεται Βάσει μετρήσιμων στοιχείων η ύπαρξη σφαλμάτων που οδηγούν στην επανεξέταση υποθέσεων και στην ανάκληση αποφάσεων	42	80	38
6-03	Οι προληπτικές ενέργειες της Τ.Χ για να ανταποκριθεί στις ανάγκες των συναλλασσόμενων μελών είναι ικανοποιητικές	42	78	36
6-07	Διενεργούνται έρευνες γνώμης των μελών / πολιτών για την Τράπεζα Χρόνου και τις παρεχόμενες υπηρεσίες της	30	66	36
6-05	Η πρόσβαση στους χώρους στέγασης της Τ.Χ είναι εύκολη (με τα ΜΜΜ, χώροι στάθμευσης, χώροι αναμονής, ειδικές προβλέψεις Α.Μ.Ε.Α.)	42	77	35
6-04	Η συμμετοχή των μελών στον σχεδιασμό της διαδικασίας παροχής υπηρεσιών συμβάλλει στην ποιοτική αναβάθμισή τους (π.χ. λαμβάνονται υπόψη οι ανάγκες τους)	52	86	34

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

7. Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό - Σημεία Βελτίωσης

NR	7. Αποτελέσματα για το Ανθρώπινο Δυναμικό	A	Σ	Δ
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44
7-02	Οι σχέσεις με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς με τους οποίους έχει επαφές κρίνονται ικανοποιητικές	43	86	43
7-16	Αξιολογούνται συστηματικά τομείς όπως η ανάπτυξη δεξιοτήτων	35	71	36
7-01	Η όραση της Τ.Χ, για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική	55	88	33
7-03	Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ	62	92	30
7-15	Η χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών από μέλη της Τ.Χ είναι επαρκής	52	82	30
7-05	Το μοντέλο διοίκησης της Τ.Χ κρίνεται ως αποτελεσματικό	54	83	29

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

8. Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία - Σημεία Βελτίωσης

NR	8. Αποτελέσματα σχετικά με την Κοινωνία	A	Σ	Δ
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7	57	50
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό-Παπάγο	26	74	48
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

9. Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης - Σημεία Βελτίωσης

NR	9. Κύρια Αποτελέσματα Επίδοσης	A	Σ	Δ
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46
9-07	Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	52	91	39
9-06	Οι δράσεις και η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλουν στην βιωσιμότητα της	51	86	35
9-04	Η ανάπτυξη προτύπων ποιότητας, κοινωνικής αναφοράς, κοινωνικής ελεγκτικής έχει θετικό χαρακτήρα για την Τ.Χ	43	77	34
9-08	Οι εμπλεκόμενοι φορεί μένουν ικανοποιημένοι από τη γενικότερη δραστηριότητά της	38	71	33
9-01	Κρίνεται αποτελεσματική η λειτουργία της Τ.Χ, (δηλαδή σε ποιο βαθμό επιτυγχάνει τους στόχους που έχουν τεθεί)	55	85	30
9-11	Η εισαγωγή των ΤΠΕ και της επικοινωνίας έχει συμβάλει στη βελτίωση της αποτελεσματικότητας και της αποδοτικότητας της λειτουργίας της Τ.Χ	52	80	28

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Προϋποθέσεις - Προτεραιότητες

NR	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΣ	A	$\sum_{0 \leq 100}$	Δ
3-10	Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	74	98	24
1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	80	97	17
4-08	Εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	78	95	17
1-04	Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	71	94	23
3-09	Επικρατεί κλίμα ανοιχτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	69	94	25
2-01	Αναγνωρίζονται & καταγράφονται όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στη λειτουργία της Τ.Χ	62	92	30
4-07	Εξασφαλίζεται η διάφανη δραστηριότητα της Τ.Χ (π.χ. δημοσίευση ετήσιων αναφορών λειτουργίας, ανακοινώσεις στο διαδίκτυο)	62	92	30
1-02	Καθορισμός και εξειδίκευση των στόχων	60	92	32
3-11	Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισηγήσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	74	92	18
3-06	Τα παλαιότερα μέλη της Τ.Χ βοηθούν ή καθοδηγούν τα νεότερα για την αποτελεσματική εκπλήρωση των καθηκόντων τους	57	92	35

Created by SAB®

ISAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Αποτελέσματα - Προτεραιότητες

NR	ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΣ	A	$\sum_{0 \leq 100}$	Δ
7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	80	94	14
9-14	Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	66	92	26
7-03	Τα μέλη γνωρίζουν τους στόχους της λειτουργίας της Τ.Χ	62	92	30
7-06	Η εσωτερική επικοινωνία στην Τ.Χ είναι ικανοποιητική	65	91	26
9-07	Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	52	91	39
7-11	Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	74	89	15
9-15	Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	75	88	13
7-07	Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	66	88	22
8-12	Η Τ.Χ ενθαρρύνει τα μέλη της, να ασχολούνται με κοινωνικά ζητήματα και να δραστηριοποιούνται στο χώρο της κοινωνίας των πολιτών	57	88	31
7-01	Η δράση της Τ.Χ, για το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον κρίνεται θετική	55	88	33

Created by SAB®

ISAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Προϋποθέσεις - Δυνατά Σημεία

NR	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	A	Σ	Δ
1-16	Ενημέρωση των μελών για σημαντικά θέματα που απασχολούν την Τ.Χ	80	97	17
4-08	Εξασφαλίζεται η διαφάνεια στην οικονομική διαχείριση	78	95	17
4-19	Η έδρα διευκολύνει την πρόσβαση των μελών και όσων έρχονται σε επαφή με αυτή	75	85	10
3-10	Πραγματοποιούνται Ολομέλειες και τα αποτελέσματά τους κρίνονται ως σημαντικά στην προσπάθεια οργανωτικής βελτίωσης	74	98	24
3-11	Δημιουργούνται οι προϋποθέσεις για την υποβολή και προώθηση εισηγήσεων, πρωτοβουλιών, προτάσεων των μελών	74	92	18
4-20	Εξασφαλίζεται ένα ασφαλές, αποδοτικό περιβάλλον εργασίας που βοηθά στην καλύτερη λειτουργία της Τ.Χ αξιοποιώντας ανάλογα τους χώρους και τον εξοπλισμό	73	88	15
1-04	Δημιουργία σχέσεων εμπιστοσύνης και συνθηκών αποτελεσματικής επικοινωνίας κατά τον καθορισμό του οράματος, των αξιών, των στόχων	71	94	23
1-10	Το πλαίσιο και το περιβάλλον λειτουργίας ευνοούν την ομαδική εργασία/συμμετοχή	71	89	18
3-09	Επικρατεί κλίμα ανοικτής επικοινωνίας και διαλόγου καθώς και ενθάρρυνσης της ομαδικής συμμετοχής	69	94	25
5-13	Χρησιμοποιούνται ηλεκτρονικά μέσα επικοινωνίας με τα μέλη	69	89	20

Created by SABO

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Αποτελέσματα - Δυνατά Σημεία

NR	ΔΥΝΑΤΑ ΣΗΜΕΙΑ	A	Σ	Δ
7-12	Τα μέλη ενεργούν με βάση την αρχή της ισότητας	80	94	14
9-15	Οι διαδικασίες οικονομικού ελέγχου θεωρούνται αποτελεσματικές	75	88	13
7-11	Η άνεση, η υγιεινή και η ασφάλεια στους χώρους της αντιμετωπίζονται αποτελεσματικά	74	89	15
9-13	Η λειτουργία βασίζεται σε ίδια έσοδα και πηγές χρηματοδότησης από τα παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες	72	83	11
6-06	Η πρόσβαση των μελών στις υπηρεσίες που τους παρέχονται είναι εύκολη	69	82	13
6-01	Η παροχή προϊόντων και υπηρεσιών από την Τ.Χ κρίνεται ως ικανοποιητική και φιλική	68	83	15
9-05	Ο τρόπος λειτουργίας της Τ.Χ συμβάλλει στην ορθολογική διαχείριση των οικονομικών της πόρων;	67	77	10
9-14	Η διαχείριση των πόρων είναι αποτελεσματική	66	92	26
7-07	Οι διαδικασίες που ακολουθεί η Τ.Χ στην καθημερινή της λειτουργία είναι αποτελεσματικές	66	88	22
7-09	Ο χώρος στέγασης της Τ.Χ και το περιβάλλον εργασίας σε αυτή είναι ικανοποιητικό	66	83	17

Created by SABO

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Προϋποθέσεις - Σημεία Βελτίωσης

NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/διεθνές επίπεδο	7	66	59
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπάνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινότητας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50
4-03	Διευρύνονται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	20	69	49
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22	71	49
4-04	Διευρύνονται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	22	69	47
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Created by SAB®
ISAB®

Αποτελέσματα - Σημεία Βελτίωσης

NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55
6-10	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/χρηστών υπηρεσιών	18	72	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7	57	50
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	26	74	48
6-08	Τιμάρουν μεριμνεί ουσιαστικά για σημεία που αφορούν την εικόνα της επιχείσης τους, το κίνητρο (π.χ. αριθμός παραπάνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	18	65	47
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Created by SAB®
ISAB®

NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ	WD
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59	62
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55	54
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινότητας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54	53
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53	51
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53	51
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53	51
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50	51
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44	50
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51	50
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/ διεθνές επίπεδο	7	66	59	50
2-02	Συγκεντρώνονται, αναλύονται συστηματικά πληροφορίες των αναγκών και προσδοκιών για τη λειτουργία της Τ.Χ και των γενικότερων εξελίξεων	48	91	43	49
1-05	Περιοδική αναθεώρηση της αποστολής, του οράματος, των αξιών, των στόχων, βάσει των αλλαγών του περιβάλλοντος	46	88	42	46
2-08	Υποποιούνται οι στόχοι με συστηματικό σχεδιασμό και ανάθεση ευθυνών και καθηκόντων στα μέλη	47	88	41	45
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46	44
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44	44

Created by SAB®

NR	ΣΗΜΕΙΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ	A	Σ	Δ	WD
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63	63
6-09	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/ χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53	52
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55	50
6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/ χρηστών υπηρεσιών	18	72	54	49
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44	48
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50	47
7-02	Οι σχέσεις με τους πολίτες και τους κοινωνικούς φορείς με τους οποίους έχει επαφές κρίνονται ικανοποιητικές	43	86	43	46
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45	45
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53	45
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51	44
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48	44
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό- Παπάγο	26	74	48	44
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46	44
9-07	Η συμμετοχή όλων των εμπλεκόμενων πλευρών στη λειτουργία της Τ.Χ, κατά τη λήψη αποφάσεων είναι ικανοποιητική	52	91	39	44
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44	44

Created by SAB®

Κριτήρια/Υποκριτήρια - Σύνοψη

		Κριτήρια									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Υπο-Κριτήρια	1			2	3	1		1	6		
	2	1	2		1	1	3	1	2	2	
	3			2		1					
	4	1									
	5										
	6										
Σύνολο		2	2	4	4	3	3	2	8	2	30

Created by SAB®

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης

		8,1	A	Σ	Δ
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63	
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55	
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50	
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7	57	50	
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό-Παπάγο	26	74	48	
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44	

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης

		4,1	Α	Σ	Δ
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών		22	75	53
4-03	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της		20	69	49
4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό		22	69	47
		6,2	Α	Σ	Δ
6-10	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/ χρηστών υπηρεσιών		18	72	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις		25	78	53
6-08	Υπάρχουν μετρήσεις βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ., παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)		18	65	47

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης

		2,2	Α	Σ	Δ
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ		22	75	53
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας		34	78	44
		3,1	Α	Σ	Δ
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.		24	83	59
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ		30	80	50
		3,3	Α	Σ	Δ
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ		29	75	46
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ		45	89	44

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης

	8,2	A	Σ	Δ
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51
	9,2	A	Σ	Δ
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46
	1,2	A	Σ	Δ
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51
	1,4	A	Σ	Δ
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πάγιων ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Υποκριτήρια - Σημεία Βελτίωσης

	4,2	A	Σ	Δ
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
	5,1	A	Σ	Δ
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22	71	49
	5,2	A	Σ	Δ
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55
	5,3	A	Σ	Δ
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/ διεθνές επίπεδο	7	66	59
	7,1	A	Σ	Δ
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σύνοψη

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας	Αριθμός Σημείων
Συνεργασίες	7
Διαχείριση Πληροφοριών	3
Επικοινωνία	3
Ικανοποίηση Μελών	3
Δείκτες Απόδοσης	2
Κοινωνική Ευθύνη	2
Κοινωνικός Αντίκτυπος	2
Προγραμματισμός Ανθρώπινου Δυναμικού	2
Αναγνώριση	1
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού	1
Βιωσιμότητα	1
Διοίκηση Διαδικασιών	1
Ενδυνάμωση	1
Συνεχής Βελτίωση	1

Self Assessment TX - Holargos-Papagos, Athens, 10.11.2017

!	Συνεργασίες	A	Σ	Δ
4-02	Ελέγχονται τα αποτελέσματα των συνεργασιών	22	75	53
1-20	Ανάπτυξη και διατήρηση πηγών ή τακτικών συνεργασιών με άλλους φορείς αλληλέγγυας και κοινωνικής οικονομίας, πολίτες, ομάδες συμφερόντων, επιχειρήσεις	22	75	53
8-13	Η ανταλλαγή γνώσης και εμπειριών της Τ.Χ με άλλους φορείς κοινωνικής οικονομίας θεωρείται παραγωγική	15	68	53
8-09	Κρίνονται ικανοποιητικές οι σχέσεις με άλλες οργανώσεις κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας και κοινωνικούς φορείς	18	69	51
8-03	Η συχνότητα και η ποιότητα των επαφών και της συνεργασίας της Τ.Χ, με τους τοπικούς κοινωνικούς φορείς θεωρείται ικανοποιητική	25	75	50
4-03	Δημιουργούνται οι κατάλληλες συνθήκες για την ανταλλαγή εμπειριών/ τεχνογνωσίας με άλλες Ομάδες ή φορείς που αποτελούν τους βασικούς συνεργάτες της	20	69	49
4-04	Δημιουργούνται εξειδικευμένες συνεργασίες και κοινές δράσεις με άλλες ομάδες και φορείς αλληλέγγυας/κοινωνικής οικονομίας στην Ελλάδα και στο εξωτερικό	22	69	47

!	Διαχείριση Πληροφοριών	A	Σ	Δ
5-14	Υπάρχει και λειτουργεί αποτελεσματικά, σύστημα διαχείρισης παραπόνων, για τυχόν δυσλειτουργίες	22	77	55
2-04	Εφαρμόζονται συστηματικά μέθοδοι μέτρησης, παρακολούθησης και αξιολόγησης της απόδοσης σε όλα τα επίπεδα της Τ.Χ	22	75	53
6-08	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσει δεικτών για θέματα που αφορούν την εικόνα της Τράπεζας προς το κοινό (π.χ. αριθμός παραπόνων, ικανοποίηση - εμπιστοσύνη για την εικόνα της Τ.Χ, παρεχόμενα προϊόντα και υπηρεσίες)	18	65	47
!	Επικοινωνία	A	Σ	Δ
5-15	Υπάρχει αξιοποίηση των οργανωτικών/ κοινωνικών καινοτομιών άλλων φορέων κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας σε εθνικό/ διεθνές επίπεδο	7	66	59
4-06	Υπάρχει οργανωμένη ενημέρωση-πληροφόρηση της κοινωνίας ή ομάδων ενδιαφερόντων	23	77	54
8-08	Θεωρείται ικανοποιητική η δημοσιογραφική κάλυψη των δραστηριοτήτων της Τ.Χ από τα Μ.Μ.Ε.	7	57	50

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σημεία Βελτίωσης

!	Κανανοποίηση Μελών	A	Σ	Δ
6-10	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για την αποτελεσματικότητα της χρήσης νέων και καινοτόμων μεθόδων, στην διαδικασία εξυπηρέτησης πολιτών/ χρηστών υπηρεσιών	18	72	54
6-09	Υπάρχουν μετρήσιμες βάσεις δεικτών για την αξιοποίηση προτάσεων των μελών/ χρηστών υπηρεσιών για οργανωτικές βελτιώσεις	25	78	53
7-14	Τα μέλη υποβάλλουν παράπονα	37	82	45
!	Δείκτες Απόδοσης	A	Σ	Δ
9-10	Η ανάπτυξη, βελτίωση και διάχυση κοινωνικών καινοτομιών στην κοινωνία θεωρείται επιτυχημένη	26	74	48
9-09	Η δημιουργία συνεργασιών της Τ.Χ θεωρείται αποτελεσματική	31	77	46
!	Κοινωνική Ευθύνη	A	Σ	Δ
8-05	Η υποστήριξη των Α.Μ.Ε.Α. από την Τ.Χ είναι ικανοποιητική	17	72	55
8-01	Η λειτουργία της Τ.Χ συμβάλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής των κατοίκων της περιοχής δραστηριότητάς της	34	78	44

Self Assessment TX - Hologos-Papagos, Athens, 10.11.2017

Κρίσιμοι παράγοντες επιτυχίας - Σημεία Βελτίωσης

!	Κοινωνικός Αντίκτυπος	A	Σ	Δ
8-06	Η λειτουργία της Τ.Χ, αναφορικά με τον παραγόμενο κοινωνικό αντίκτυπο (επίλυση κοινωνικών προβλημάτων) θεωρείται ικανοποιητική	17	80	63
8-04	Η λειτουργία της Τ.Χ, επηρεάζει θετικά την ευρύτερη κοινωνία και οικονομία στον Χολαργό-Παπάγο	26	74	48
!	Προγραμματισμός Ανθρώπινου Δυναμικού	A	Σ	Δ
3-03	Λαμβάνεται κατάλληλη μέριμνα για την ικανοποίηση των ιδιαίτερων αναγκών των μελών Α.Μ.Ε.Α.	24	83	59
3-01	Αναλύονται οι υφιστάμενες και οι μελλοντικές ανάγκες σε ανθρώπινους πόρους λαμβάνοντας υπόψη τις ανάγκες των εμπλεκόμενων στη λειτουργία της Τ.Χ	30	80	50
!	Αναγνώριση	A	Σ	Δ
7-04	Ο καταμερισμός αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών της Τ.Χ είναι ικανοποιητικός	42	86	44
!	Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού	A	Σ	Δ
3-12	Διεξάγονται έρευνες ικανοποίησης των μελών της Τ.Χ	29	75	46

Self Assessment TX - Hologos-Papagos, Athens, 10.11.2017

!	Βιωσιμότητα	A	Σ	Δ
3-13	Τα μέλη αναγνωρίζουν και συμβάλλουν στην επίτευξη της βιωσιμότητας της Τ.Χ	45	89	44
!	Διοίκηση Διαδικασιών	A	Σ	Δ
5-04	Υπάρχουν δείκτες μέτρησης για την παρακολούθηση, αξιολόγηση, και βελτίωση της αποτελεσματικότητας των διαδικασιών της Τ.Χ	22	71	49
!	Ενδυνάμωση	A	Σ	Δ
1-13	Μέτρηση της αποδοτικότητας της λειτουργίας (π.χ. κοινωνικός αντίκτυπος, μοντέλα SRS, SROI κλπ)	26	77	51
!	Συνεχής Βελτίωση	A	Σ	Δ
2-05	Αξιολογείται και αναθεωρείται η λειτουργία της Τ.Χ με εφαρμογή κινδύνων και ευκαιριών και με αναγνώριση και παρακολούθηση των κρίσιμων παραγόντων λειτουργίας	34	78	44

Έντυπο Συγκατάθεσης στην Τράπεζα Χρόνου

Έντυπο Συγκατάθεσης για συμμετοχή στην έρευνα με τίτλο:
Κοινωνική και Χρηματική Καινοτομία: Χτίζοντας συνεταιριστικές δομές βιώσιμης και αρμοστικής οικονομίας στην Ελλάδα

Έντυπο Συγκατάθεσης για την/τον (όνομα συμμετέχουσα/οντος):

Όνομα κύριου ερευνητή: Μανώλης Τζουβελέκας, υπ. διδάκτορας
Αυτό το έντυπο συγκατάθεσης αφορά σε μέλη της Τράπεζας Χρόνου Χολαργού-Παπάγου (εφεξής Τ.Χ Χ-Π) που καλούνται μετά από τις σχετικές παρουσιάσεις στο συντονιστικό όργανο και την ολομέλεια της Τ.Χ Χ-Π να συμμετάσχουν στην έρευνα με τίτλο «Κοινωνική και Χρηματική Καινοτομία: Χτίζοντας συνεταιριστικές δομές βιώσιμης και αρμοστικής οικονομίας στην Ελλάδα» την οποία διεξάγει ο υποψήφιος διδάκτορας Μανώλης Τζουβελέκας ως κύριος ερευνητής.

Το έντυπο που κρατάς στα χέρια σου αποτελείται από δύο μέρη:

Το πρώτο μέρος έχει πληροφορίες σχετικά με την έρευνα.

Το δεύτερο μέρος είναι εκείνο στο οποίο δηλώνεις την συγκατάθεσή σου για συμμετοχή στην έρευνα (σε περίπτωση που αποφασίσεις ότι θέλεις να συμμετάσχεις).

Μέρος Πρώτο: *Πληροφορίες σχετικά με την έρευνα*

Εισαγωγή:

Ονομάζομαι Μανώλης Τζουβελέκας και είμαι υποψήφιος διδάκτορας Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου. Ασχολούμαι με τα συμπληρωματικά νομίσματα και την Κοινωνική Οικονομία από το 2004. Από το 2012 εκπονώ τη διδακτορική μου διατριβή «Κοινωνική και Χρηματική Καινοτομία: Χτίζοντας συνεταιριστικές δομές βιώσιμης και αρμοστικής οικονομίας στην Ελλάδα».

Ακολουθούν πληροφορίες για τη συγκεκριμένη έρευνα. Θα ήθελα να τις μελετήσεις προσεκτικά και να αποφασίσεις αν επιθυμείς να συμμετάσχεις.

Σκοπός της έρευνας:

Η έρευνα αποσκοπεί στην αυτοαξιολόγηση της οργάνωσης και της λειτουργίας μιας Τράπεζας Χρόνου βάσει του ευρωπαϊκού εργαλείου Ολικής Ποιότητας του Κοινού Πλαισίου Αξιολόγησης (Common Assessment Framework ή CAF). Είναι η πρώτη φορά που το συγκεκριμένο εργαλείο χρησιμοποιείται σε φορείς διαφορετικούς από αυτούς του δημόσιου τομέα. Η ανάπτυξη και εφαρμογή του CAF_{social} αποτελεί πρόκληση και ευχαριστώ την Τ.Χ Χ-Π και εσένα για τη συμβολή σας στην έρευνα.

Τύπος έρευνας:

Προκειμένου να μελετηθούν σε βάθος οι διαδικασίες οργάνωσης της Τ.Χ Χ-Π και πως αυτές μπορούν να βελτιωθούν, έχουμε σχεδιάσει μια ποσοτική έρευνα με τη χρήση δομημένων ερωτηματολογίων CAF προσαρμοσμένων στην φιλοσοφία και στην πραγματική λειτουργία της Τ.Χ Χ-Π. Ο ερευνητής από κοινού με τους συμμετέχοντες συζητούν για την Τ.Χ Χ-Π και η/ο κάθε συμμετέχουσα/ων αποτυπώνει τις απαντήσεις της/του σε δύο ερωτηματολόγια. Οι προτάσεις προς αξιολόγηση στα ερωτηματολόγια είναι ακριβώς ίδιες. Στο 1^ο ερωτηματολόγιο αποτυπώνεται η σημασία των προτάσεων για τη/το συμμετέχουσα/ντα και στο 2^ο ερωτηματολόγιο αποτυπώνεται η απόδοση της Τ.Χ Χ-Π.

Επιλογή συμμετεχόντων:

Στην παρούσα έρευνα συμμετέχουν μόνο μέλη της Τ.Χ Χ-Π. Προκειμένου να εντοπίσουμε τους δυνητικούς συμμετέχοντες απευθυνθήκαμε στην Ολομέλεια, όπου αφού ενημερώθηκαν τα μέλη για τη διεξαγωγή της παρούσας έρευνας δήλωσαν συμμετοχή.

Εθελοντική συμμετοχή:

Η συμμετοχή σου στην παρούσα έρευνα είναι εθελοντική.

Διαδικασία διεξαγωγής εργαστηρίου και συμπλήρωσης ερωτηματολογίων:

Σε καλώ να λάβεις μέρος σε αυτή την έρευνα, επειδή πιστεύω ότι η εμπειρία σου θα βοηθήσει στη βελτίωση των διαδικασιών της Τ.Χ Χ-Π μέσω αυτής της πιλοτικής της εφαρμογής. Αν αποδεχτείς να συμμετάσχεις, θα λάβεις μέρος στο Εργαστήριο για το Κοινό Πλαίσιο Αξιολόγησης για Τράπεζες Χρόνου, φορείς συμπληρωματικών νομισμάτων και ευρύτερα

κοινωνικής οικονομίας. Η διαδικασία θα λάβει χώρα στις εγκαταστάσεις της Τ.Χ Χ-Π, (Ερατούς 1, Χολαργός) στις 10/11/2017. Στο εργαστήριο θα είναι παρών ο κύριος ερευνητής και εσύ ως μέλος της Ομάδας από την Τ.Χ Χ-Π.

Αποτελέσματα συμπλήρωσης ερωτηματολογίων:

Αφού συμπληρωθούν τα ανώνυμα ερωτηματολόγια, θα σαρωθούν, σε επόμενο στάδιο, από ηλεκτρονικό σαρωτή (scanner) που συνδέεται με ειδικό λογισμικό. Από το σύνολο των ερωτηματολογίων θα εξαχθεί η βαθμολογία αναφορικά με τα κριτήρια του μοντέλου CAF και θα παραχθεί σειρά γραφικών απεικονίσεων από το ειδικό λογισμικό, από τις οποίες αντίγραφο θα λάβει η Τ.Χ Χ-Π και ο ερευνητής. Τα αποτελέσματα της έρευνας θα παρουσιαστούν σε επόμενη συνάντηση του Συντονιστικού Οργάνου ή της Γ.Σ μετά από συνεννόηση με την Τ.Χ Χ-Π.

Διάρκεια:

Η αναμενόμενη διάρκεια του εργαστηρίου και της συμπλήρωσης των ερωτηματολογίων είναι περίπου τέσσερις (4) ώρες, (Παρασκευή 10/11/2017) αφήνοντας ανοικτό το ενδεχόμενο, αν δεν έχει ολοκληρωθεί, να συνεχιστεί το επόμενο πρωί.

Εμπιστευτικότητα και ανωνυμία:

Οι πληροφορίες που θα δώσεις είναι απόλυτα εμπιστευτικές και κανένας άλλος, εκτός του κύριου ερευνητή, δεν θα έχει πρόσβαση σε αυτές. Το ηχητικό αρχείο – εάν συμφωνηθεί από τους συμμετέχοντες να υπάρξει- θα φυλαχθεί σε ντουλάπι ασφαλείας στο γραφείο του ερευνητή και θα καταστραφεί αμέσως μετά την απομαγνητοφώνησή του. Η απομαγνητοφώνηση θα ολοκληρωθεί σε διάστημα τεσσάρων εβδομάδων από την ολοκλήρωση της συνέντευξης. Προσωπικά στοιχεία σου (όπως για παράδειγμα το όνομά σου) δεν θα συλλεγούν κατά την διάρκεια της διαδικασίας. Η Τ.Χ Χ-Π θα λάβει το ηχητικό αρχείο σε ηλεκτρονική μορφή.

Ενδεχόμενοι κίνδυνοι:

Σκοπός της συνέντευξης είναι η/ο συμμετέχουσα/συμμετέχων να δώσει πληροφορίες αναφορικά με την Τ.Χ Χ-Π και το επίπεδο οργάνωσης και λειτουργίας της. Η διαδικασία δεν αφορά σε προσωπικές στάσεις και απόψεις, και δεν βλέπεται για κανένα λόγο την προσωπικότητα των συμμετεχόντων. Η/ο συμμετέχουσα/ων μπορεί να αρνηθεί να απαντήσει σε οποιαδήποτε ερώτηση. Επίσης, μπορεί να διακόψει τη συνέντευξη οποιαδήποτε στιγμή το θελήσει. Παρόλα αυτά, πρέπει να σε ενημερώσω ότι η αξιοπιστία της έρευνας εξαρτάται από τη συμμετοχή καθ' όλη τη διάρκεια της διαδικασίας από όλη την ομάδα της Τ.Χ-ΧΠ που συμμετέχει.

Οφέλη:

Η συμμετοχή σου στην έρευνα θα συμβάλλει στην αυτό-αξιολόγηση της Τ.Χ Χ-Π, αναφορικά με την οργάνωσή της, τις διαδικασίες λειτουργίας της και τα αποτελέσματα για την κοινωνία και τα μέλη της Τ.Χ Χ-Π, βελτιώνοντας τη λειτουργία της. Δεν προβλέπονται οικονομικά ή άλλα κίνητρα για την συμμετοχή σου στην έρευνα.

Διάχυση αποτελεσμάτων έρευνας:

Μόλις ολοκληρωθεί η έρευνα, τα αποτελέσματα, όπως και η ερευνητική διαδικασία στην Τ.Χ Χ-Π θα συμπεριληφθούν στην υπό εκπόνηση διδακτορική διατριβή ως μελέτη περίπτωσης. Επίσης, θα γίνουν δημοσιεύσεις σε διεθνή συνέδρια και επιστημονικά περιοδικά. Επαναλαμβάνω ότι προσωπικά στοιχεία σου δεν θα συλλεγούν κατά την διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας. Εάν κάποιο απόσπασμα από τις απαντήσεις σου χρησιμοποιηθεί στο κείμενο δημοσίευσης αυτό θα γίνει ανώνυμο.

Δικαίωμα άρνησης ή ανάκλησης συμμετοχής:

Η συμμετοχή σου στην παρούσα έρευνα είναι εντελώς εθελοντική. Μπορείς να άρεις τη συμμετοχή σου στην έρευνα ανά πάσα στιγμή το θελήσεις (κατά τη διάρκεια ή και μετά το τέλος της συνέντευξης).

Στοιχεία Επικοινωνίας:

Εάν έχεις οποιαδήποτε ερώτηση μπορείς να μου την απευθύνεις τώρα ή αργότερα. Εάν μετά την συνέντευξη θελήσεις να επικοινωνήσεις μαζί μου τα πλήρη στοιχεία επικοινωνίας μου είναι:

Μανώλης Τζουβελέκας

Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης

Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών
Αριστοτέλους 3, 4^{ος} όροφος, Αθήνα 17671
Κινητό: (+30) 69XXXXXXX
Email: tzouvelekasmanolis@gmail.com

Έχεις κάποια απορία σχετικά με την έρευνα για την οποία χρειάζεσαι περαιτέρω διευκρινήσεις;

Έχεις κάποια ερώτηση;

Μέρος Δεύτερο: *Δήλωση συγκατάθεσης για την συμμετοχή σου στην έρευνα*

Έχω μελετήσει τις παραπάνω πληροφορίες σχετικά με την έρευνα «Κοινωνική και Χρηματική Καινοτομία: Χτίζοντας συνεταιριστικές δομές βιώσιμης και αρμοστικής οικονομίας στην Ελλάδα».

Είχα την ευκαιρία να κάνω όποιες ερωτήσεις σχετικές με τη συγκεκριμένη μελέτη κατά τη διάρκεια της Ολομέλειας στις 28/5/2017 και έλαβα ικανοποιητικές απαντήσεις από τον κύριο ερευνητή.

Κατανοώ ότι αποσπάσματα από τις απαντήσεις μου στην έρευνα μπορεί να χρησιμοποιηθούν ανώνυμα σε μελλοντικές δημοσιεύσεις.

Δίνω την συγκατάθεσή μου να γίνει ηχογράφηση του εργαστηρίου.

Με πλήρη γνώση όλων των παραπάνω, *συναίνω εκούσια* να συμμετάσχω στην έρευνα.

Όνομα

Υπογραφή

Ημερομηνία:

Συμμετέχουσα/ντος:

Συμμετέχουσα/ντος:

...../.../2017

Δήλωση του Επιστημονικού Υπευθύνου της Έρευνας:

Έχω διαβάσει με ακρίβεια τις πληροφορίες του «Εντύπου Συγκατάθεσης» στην/στον συμμετέχουσα/συμμετέχοντα και, στο μέγιστο των δυνατοτήτων μου, μπορώ να βεβαιώσω ότι η/ο συμμετέχουσα/συμμετέχων τις έχει κατανοήσει επαρκώς.

Βεβαιώνω ότι δόθηκε η ευκαιρία στην/στον συμμετέχουσα/συμμετέχοντα. να υποβάλλει ερωτήσεις σχετικά με τη μελέτη που διεξάγω και ότι όλα τα ερωτήματα που έθεσε έχουν απαντηθεί σωστά στο μέγιστο των δυνατοτήτων μου.

Βεβαιώνω ότι η παρούσα έρευνα, όπως και η διδακτορική μου έρευνα δεν χρηματοδοτούνται από οποιοδήποτε εθνικό ή διεθνή ιδιωτικό/δημόσιο οργανισμό/φορέα.

Επιβεβαιώνω ότι η/ο συμμετέχουσα/συμμετέχων δεν έχει εξαναγκαστεί να δώσει τη συγκατάθεσή της/του και ότι η συγκατάθεση έχει δοθεί ελεύθερα και εθελοντικά.

Δηλώνω ότι ένα αντίγραφο του ηχογραφημένου αρχείου της υλοποίησης του εργαστηρίου θα δοθεί στην Τ.Χ Χ-Π.

Επιβεβαιώνω ότι ένα υπογεγραμμένο αντίτυπο του εντύπου συγκατάθεσης έχει δοθεί στη/στον συμμετέχουσα/συμμετέχοντα.

Όνομα Επιστημονικού Υπογραφή Επιστημονικού Ημερομηνία:
Υπευθύνου: Υπευθύνου:

Μανώλης Τζουβελέκας

...../.../2017

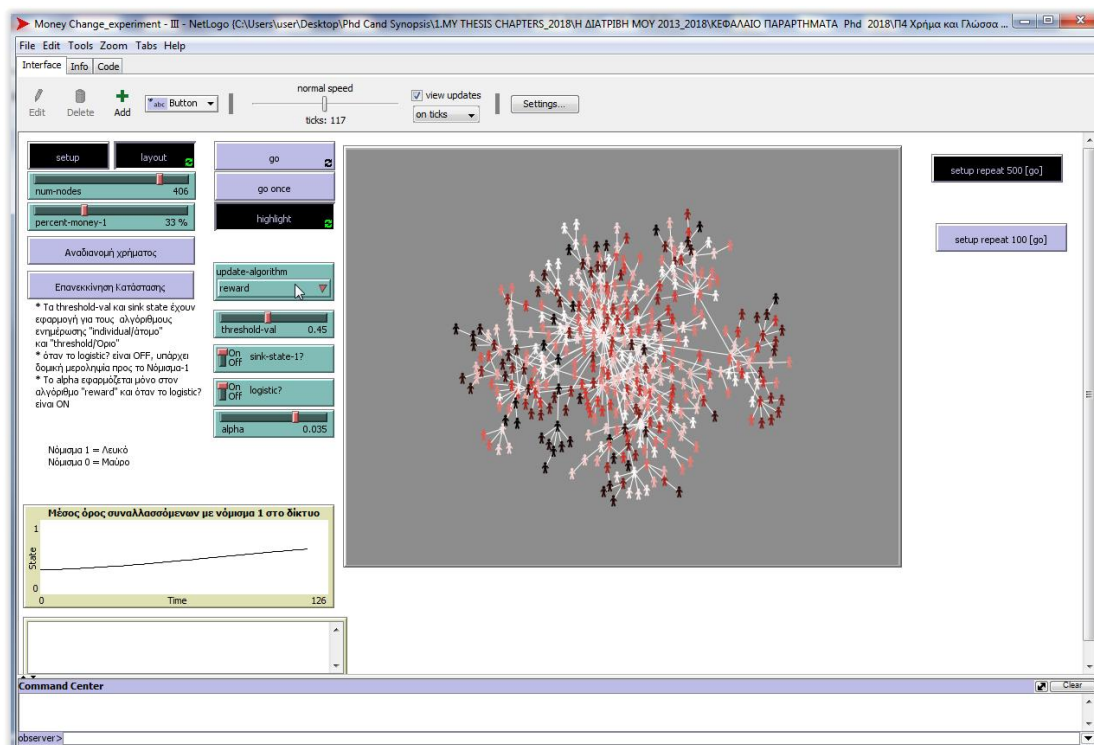
Παράρτημα 3: Χρήμα και Γλώσσα, μια εφαρμογή Agent Based Modeling

Σχεδιάζοντας (Τροποποιώντας) το Μοντέλο

Το μοντέλο βασίζεται στο NetLogo Language Change model (Troutman, C. and Wilensky, U., 2007).

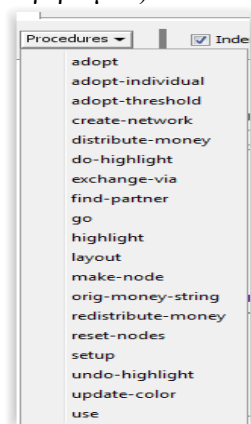
Ο σχεδιασμός του μοντέλου περιλαμβάνει τα ακόλουθα μέρη:

Ερευνητικό ερώτημα: Πως οι ιδιότητες των συναλλασσόμενων-δρώντων όταν υπάρχουν δύο είδη χρήματος και η δομή του κοινωνικού δικτύου που δρουν, μπορούν να επηρεάσουν την αλλαγή συμπεριφοράς, αναφορικά με το χρησιμοποιούμενο χρήμα;

Εικόνα Π.3.2: Οθόνη μοντέλου Χρήμα Γλώσσα (Τζουβελέκας, 2019)

Το μοντέλο περιλαμβάνει 19 διαδικασίες, ξεκινώντας από τις βασικές και τις πιο απλές (πχ έναρξη, κίνηση) και καταλήγοντας στις πιο σύνθετες (συναλλαγές βάσει αλγόριθμου).

Εικόνα Π.3.3: Διαδικασίες Μοντέλου Χρήμα – Γλώσσα (Τζουβελέκας, 2019)

Το μοντέλο ερευνά πως, οι συναλλασσόμενοι με χρήμα και η δομή της κοινωνικής τους δικτύωσης, μπορούν να επηρεάσουν την αλλαγή χρήσης χρήματος σε μια οικονομία/κοινωνία. Το τροποποιημένο μοντέλο ερευνά τη χρήση από τους συναλλασσόμενους δύο ανταγωνιστικών χρημάτων -ας υποθέσουμε ότι σε κυκλοφορία βρίσκονται το επίσημο νόμισμα (legal tender) και ένα συμπληρωματικό νόμισμα (complementary currency). Οι συναλλασσόμενοι αλληλεπιδρούν στη βάση της σύνδεσης τους με άλλα συναλλασσόμενα πρόσωπα στο δίκτυο. Σε κάθε επανάληψη (iteration) κάθε συναλλασσόμενος συναλλάσσεται, είτε με το “νόμισμα 0, το επίσημο”, είτε με το “νόμισμα 0, το συμπληρωματικό / τοπικό” με το να μιμείται τους γείτονές του/της, αλλάζοντας το χρησιμοποιούμενο νόμισμα, με βάση το νόμισμα που χρησιμοποιούν τα άλλα μέλη του δικτύου, στη βάση της προτιμησιακής έλξης (preferential attachment).

Στο μοντέλο υπάρχουν τρεις διαφορετικές επιλογές αλληλεπίδρασης και μάθησης¹⁰⁰ από τα άλλα μέλη του δικτύου με τη χρήση ενός επιλογέα αναβάθμισης αλγόριθμου (update algorithm chooser). Αυτές είναι:

- **(Άτομο) INDIVIDUAL:** Οι συναλλασσόμενοι επιλέγουν ένα από τους γείτονές τους τυχαία και υιοθετούν το νόμισμα που χρησιμοποιεί.
- **(Όριο) THRESHOLD:** Οι συναλλασσόμενοι υιοθετούν το επίσημο νόμισμα (νόμισμα 1) αν κάποια αναλογία από τους γείτονές τους χρησιμοποιεί ήδη το επίσημο νόμισμα (νόμισμα 1). Η αναλογία αυτή ορίζεται από τον επιλογέα THRESHOLD-VAL. Για παράδειγμα αν το THRESHOLD-VAL είναι 0,70 αυτό σημαίνει ότι τουλάχιστον 70% από τους “γείτονες” χρησιμοποιούν το νόμισμα “1”, δηλαδή το επίσημο νόμισμα.
- **(Ανταμοιβή) REWARD:** Οι χρήστες του χρήματος ανανεώνουν την πιθανότητα να χρησιμοποιήσουν τον ένα έναντι του άλλου τύπου χρήματος. Σε αυτό τον αλγόριθμο αν ένα άτομο χρησιμοποιήσει το νόμισμα “1”, αυξάνεται η βαρύτητα του νομίσματος “1” και θα είναι διατεθειμένοι να χρησιμοποιήσουν αυτό τον τύπο χρήματος στην επόμενη επανάληψη (iteration). Ομοίως, οι συναλλασσόμενοι με το νόμισμα “0” αυξάνουν την πιθανότητα χρήσης του νομίσματος “0” στην επόμενη επανάληψη.

Ο επιλογέας **NUM-NODES** καθορίζει τον αριθμό των ατόμων που περιλαμβάνονται στον πληθυσμό του δικτύου.

Ο επιλογέας **PERCENT-MONEY-1** καθορίζει την αναλογία των προσώπων που εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “1”. Οι υπόλοιποι εκκινούν χρησιμοποιώντας το νόμισμα “0”.

Η λειτουργικότητα (εντολή) Αναδιανομή Χρήματος (**REDISTRIBUTE-MONEY**) αναδιανέμει χρήματα σε όλους τους συναλλασσόμενους, στη βάση της ίδιας αρχικής κατάστασης. Για παράδειγμα αν το 30% των συναλλασσόμενων εκκινούν με το νόμισμα “1” η επιλογή της εντολής **REDISTRIBUTE-MONEY** θα ανακατανείμει το νόμισμα “1” σε ένα νέο δείγμα 30% του πληθυσμού.

Η λειτουργικότητα (εντολή) **RESET-STATES** επανεκκινεί τη διαδικασία και επαναφέρει όλους τους συναλλασσόμενους στο αρχικό τους νόμισμα. Αυτό επιτρέπει να “τρέχει” το μοντέλο πολλαπλές φορές, χωρίς τη δημιουργία νέας δομής του δικτύου του πληθυσμού.

Ο διακόπτης (ON/OFF), **SINK-STATE-1**, ισχύει μόνο για τις αλγοριθμικές επιλογές **Πρόσωπο** (Άτομο) και **Όριο**. Στην θέση “ON” από τη στιγμή που ένα πρόσωπο υιοθετεί το νόμισμα “1” δεν επιστρέφει ποτέ ξανά στο νόμισμα “0”.

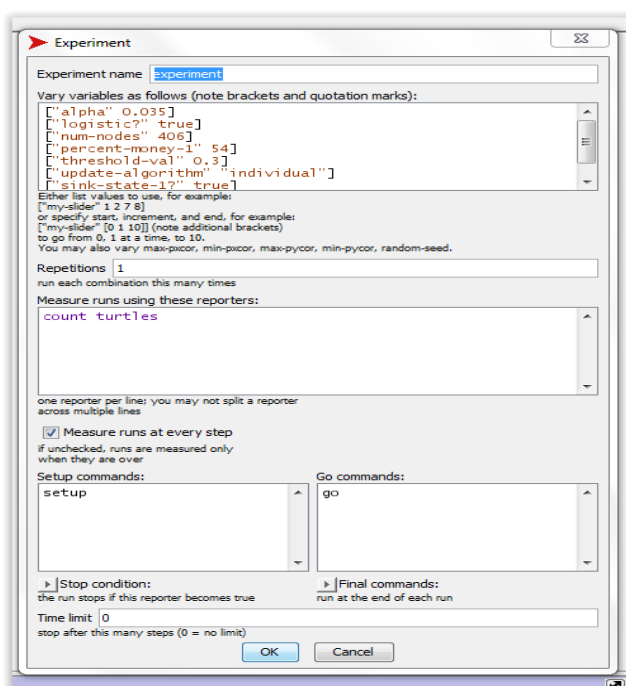
Ο διακόπτης (ON/OFF) **LOGISTIC** χρησιμοποιείται μόνο στον αλγόριθμο ενημέρωσης **REWARD**. Αν είναι ανοικτός (=ON) η πιθανότητα για ένα συναλλασσόμενο να χρησιμοποιήσει ένα από τους δύο τύπους νομίσματος ωθείται στα άκρα (εγγύτερα στο 0% ή στο 100%) βασισμένο στην εκροή της λογιστικής συνάρτησης (logistic function). Στο μοντέλο χρωματίζονται τα πρόσωπα με άσπρο ή μαύρο και με άλλα χρώματα. Όσο πιο

¹⁰⁰ Για μια πιο αναλυτική παρουσίαση γνωστικών μοντέλων και μάθησης στο πλαίσιο των μοντέλων ABM, βλ. Brenner, 2006.

ανοικτό γίνεται το χρώμα, τόσο εγγύτερα βρίσκεται το πρόσωπο στο να χρησιμοποιήσει το επίσημο νόμισμα. (μόνο στην αλγοριθμική επιλογή της Ανταμοιβής (REWARD)).

Ο επιλογέας ALPHA έχει εφαρμογή μόνο όταν έχει επιλεγθεί ο αλγόριθμος ενημέρωσης REWARD και ο διακόπτης LOGISTIC είναι ανοικτός (=ON). Ο ALPHA δηλώνει μια μεροληψία υπέρ του νομίσματος “1”. Όσο μεγαλύτερη γίνεται η τιμή του ALPHA, τόσο πιθανότερο τα πρόσωπα να συναλλάσσονται με το νόμισμα “1”.

Το γράφημα “Μέσος όρος συναλλασσόμενων με το νόμισμα 1 στο δίκτυο” υπολογίζει τη μέση βαρύτητα του νομίσματος “1” για όλους τους συναλλασσόμενους στο δίκτυο σε κάθε επανάληψη (iteration).

Εικόνα Π.3.4: Το παράθυρο Experiment από τη λειτουργία Behavior Space της Netlogo

Πραγματοποιήθηκαν συνολικά για τις ανάγκες της έρευνας 204 (192+12) προσομοιώσεις.

Σε συνέχεια της Εικόνας 3, Οι Πίνακες 1 έως και 12 αποτυπώνουν τις μεταβλητές που λήφθηκαν υπόψη σε κάθε πείραμα προσομοίωσης. Τα παραγόμενα αποτελέσματα αποτυπώνονται σε ηλεκτρονικά αρχεία μορφής excel και συμπεριλαμβάνονται στο παρόν παράρτημα.

Πίνακας Π.3.1: Num-Nodes 100 percent-money-5 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 100] ["percent-money -1" 5]B1	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B2	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B3	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B4	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B5	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B6	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B7	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B8	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B9	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B10	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B11	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B12	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B13	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B14	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B15	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 05]B16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false
logistic?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025

Πίνακας Π.3.2: Num-Nodes 100 percent-money-1 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A1	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A2	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A3	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A4	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A5	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A6	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A7	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A8	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A9	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A10	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A11	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A12	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A13	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A14	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A15	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 1]A16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-

sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025

Πίνακας Π.3.3: Num-Nodes 100 percent-money-10 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C1	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C2	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C3	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C4	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C5	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C6	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C7	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C8	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C9	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C10	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C11	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C12	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C13	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C14	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C15	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025

Πίνακας Π.3.4: Num-Nodes 100 percent-money-15 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C1	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C2	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C3	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C4	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C5	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C6	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C7	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C8	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C9	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C10	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C11	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C12	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C13	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C14	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C15	["num-nodes" 100] ["percent-money -1» 10]C16
--	---	---	---	---	---	---	---	---	---	--	--	--	--	--	--	--

	money -1» 15]D1	money -1» 15]D2	money -1» 15]D3	money -1» 15]D4	money -1» 15]D5	money -1» 15]D6	money -1» 15]D7	money -1» 15]D8	money -1» 15]D9	money -1» 15]D10	money -1» 15]S11	money -1» 15]D12	money -1» 15]D13	money -1» 15]D14	money -1» 15]D15	money -1» 15]D16	
update- algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-	
sink- state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false	
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true	
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025	

Πίνακας Π.3.5: Num-Nodes 500 percent-money-5 (Tzouvelekas, 2019)

	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 5]B1	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B2	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B3	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B4	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B5	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B6	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B7	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B8	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B9	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B10	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B11	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B12	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B13	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B14	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B15	["num- nodes" 500] ["perce nt- money -1" 05]B16	
update- algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-	
sink- state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false	
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true	
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025	

Πίνακας Π.3.6: Num-Nodes 500 percent-money-1 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A1	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A2	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A3	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A4	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A5	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A6	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A7	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A8	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A9	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A10	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A11	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A12	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A13	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A14	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A15	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 1]A16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025

Πίνακας Π.3.7: Num-Nodes 500 percent-money-10 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C1	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C2	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C3	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C4	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C5	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C6	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C7	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C8	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C9	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C10	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C11	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C12	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C13	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C14	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C15	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 10]C16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-

sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025

Πίνακας Π.3.8: Num-Nodes 500 percent-money-15 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D1	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D2	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D3	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D4	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D5	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D6	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D7	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D8	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D9	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D10	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D11	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D12	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D13	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D14	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D15	["num-nodes" 500] ["percent-money -1» 15]D16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	false	true	true	false
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0.025	0.025

Πίνακας Π.3.9: Num-Nodes 2000 percent-money-5 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]B1	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]B2	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]B3	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]B4	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]B5	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 5]
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	-	-	-	-
logistic?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025

Πίνακας Π.3.10: Num-Nodes 2000 percent-money-1 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A1	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A2	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A3	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A4	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A5	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A6	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A7	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A8	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A9	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A10	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A11	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A12	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A13	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A14	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A15	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1" 1]A16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-

sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	-	-	-	-
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025

Πίνακας Π.3.11: Num-Nodes 2000 percent-money-10 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C1	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C2	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C3	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C4	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C5	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C6	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C7	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C8	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C9	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C10	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C11	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C12	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C13	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C14	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C15	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	-	-	-	-
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025

Πίνακας Π.3.12: Num-Nodes 2000 percent-money-15 (Tzouvelekas, 2019)

	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C1	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C2	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C3	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C4	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C5	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C6	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C7	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C8	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C9	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C10	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C11	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C12	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C13	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C14	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C15	["num-nodes" 2000] ["percent-money -1» 10]C16
update-algorithm	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	individual	threshold	threshold	threshold	threshold	threshold	reward	reward	reward	reward
threshold-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink-state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	-	-	-	-
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025

	money -1» 15]D1	money -1» 15]D2	money -1» 15]D3	money -1» 15]D4	money -1» 15]D5	money -1» 15]D6	money -1» 15]D7	money -1» 15]D8	money -1» 15]D9	money -1» 15]D10	money -1» 15]D11	money -1» 15]D12	money -1» 15]D13	money -1» 15]D14	money -1» 15]D15	money -1» 15]D16
update- algorithm	individ ual	thresh old	individ ual	thresh old	individ ual	thresh old	individ ual	thresh old	thresh old	thresh old	thresh old	thresh old	reward	reward	reward	reward
thresh old-val	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.60	0.25	0.10	0.25	0.10	-	-	-	-
sink- state-1	false	false	true	true	true	true	false	false	false	true	false	true	-	-	-	-
logistic ?	false	false	false	false	true	true	true	true	false	false	true	true	false	false	true	true
alpha	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025	0,025	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025	0,035	0,035	0,025	0,025

Πίνακας Π.3.13: Num-Nodes 10000 percent-money-1, 5, 10, 15 (Tzouvelekas, 2019) ALL here sequentially

	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 1]A13	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 1]A14	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 1]A15	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 5]B13	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 5]B14	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 5]B15	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 10]C13	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 10]C14	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 15]D13	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 15]D14	["num- nodes" 10000] ["percent- money-1» 15]D15
update- algorithm	reward	reward	reward	reward	reward	reward	reward	reward	reward	reward	reward
threshold- val											
sink- state-1											
logistic?	false	false	true	false	false	true	false	false	false	false	true
alpha	0,035	0,035	0,025	0,035	0,035	0,025	0,035	0,035	0,035	0,035	0,025

Τα αρχεία excel με τα Results-100, Results-500, Results-2.000 και Results-10.000 παρέχονται σε ηλεκτρονική μορφή excel (xlsx) στα Ηλεκτρονικά Παραρτήματα.

Οι Προσομοιώσεις συναλλαγών κατά την πρώτη φάση (n=196 προσομοιώσεις) έγιναν με υπολογιστικό σύστημα οικιακού υπολογιστή και χαρακτηριστικά:

CPU: Intel i5 3450 @3.1GHz 8MB cache (4 cores)

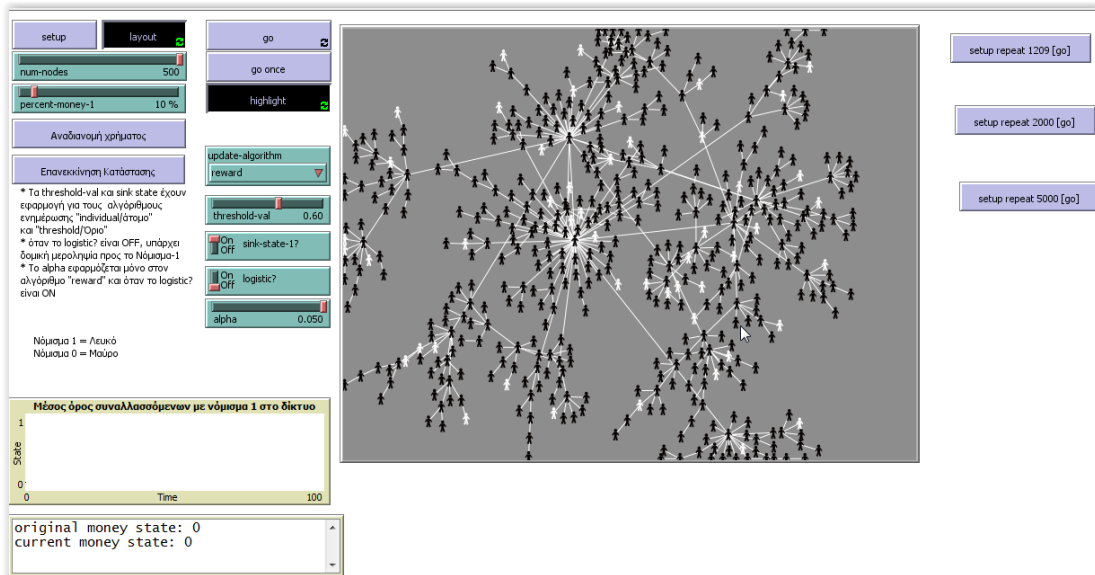
Μνήμη: 8GB DDR3, χρονισμένη στα 1600MHz με CAS latency 10-10-10-27

ενώ στη δεύτερη φάση (n=12 προσομοιώσεις).

CPU: 2 X Intel Xeon E5645 @2.4Ghz 12MB cache 12 core (24 cores σύνολο)

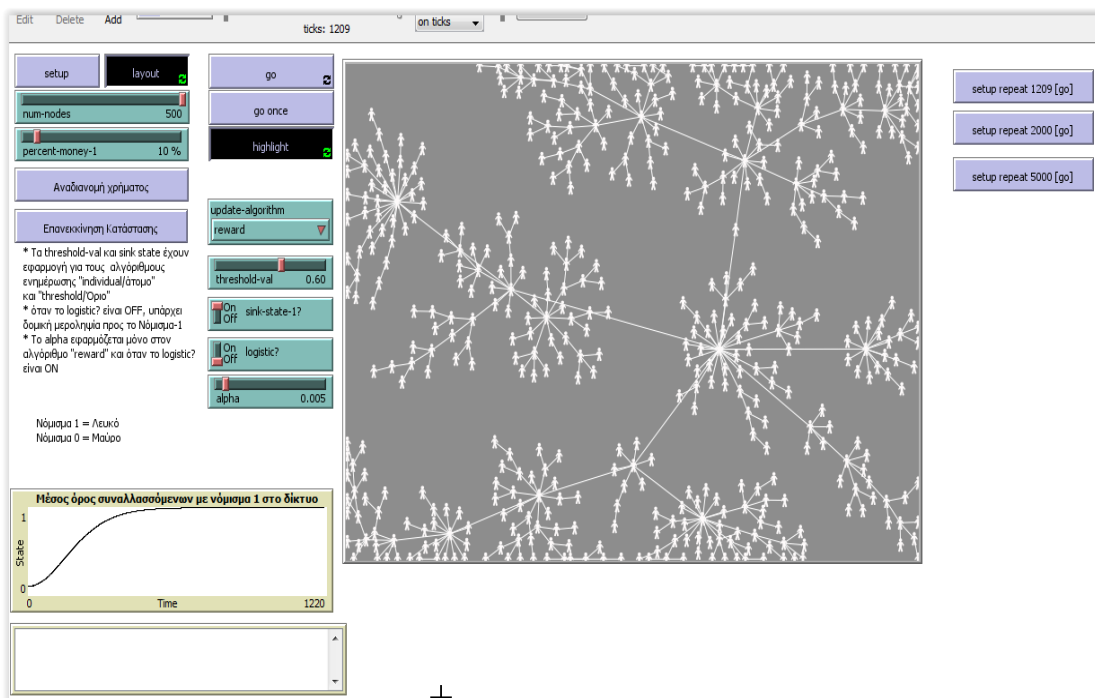
Μνήμη: ECC 32GB DDR3, χρονισμένη στα 2000MHz με CAS latency 11-11-11-28

Αν αλλάξουμε τις μεταβλητές όπως φαίνεται στην Εικόνα 4 (αρχικοποίηση $n = 500$, αλγόριθμος = reward, % money = 10, sink state-1 = On, Logistic Off, $a=0,05$). Όταν το Logistic είναι Off (False) έχουμε αναφέρει ότι υπάρχει δομική μεροληψία για το νόμισμα 1 και το alpha δεν έχει κανένα ρόλο.

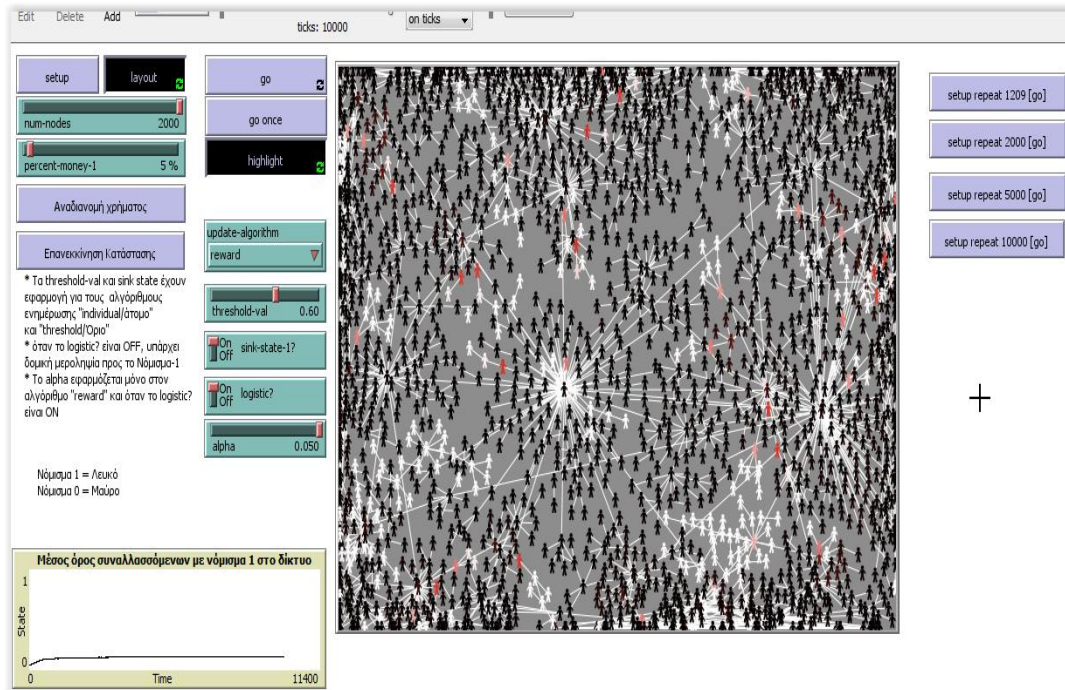
Εικόνα Π.3.5: Money Adoption Model αρχικοποίηση $n = 500$, %money = 10, sink state-1 = On, Logistic= Off, $a=0,05$

Τότε η αποδοχή του νομίσματος 1 επέρχεται ήδη από τις 408 φάσεις συναλλαγών στο δίκτυο των 500 συμμετεχόντων όπως φαίνεται στην Εικόνα 5

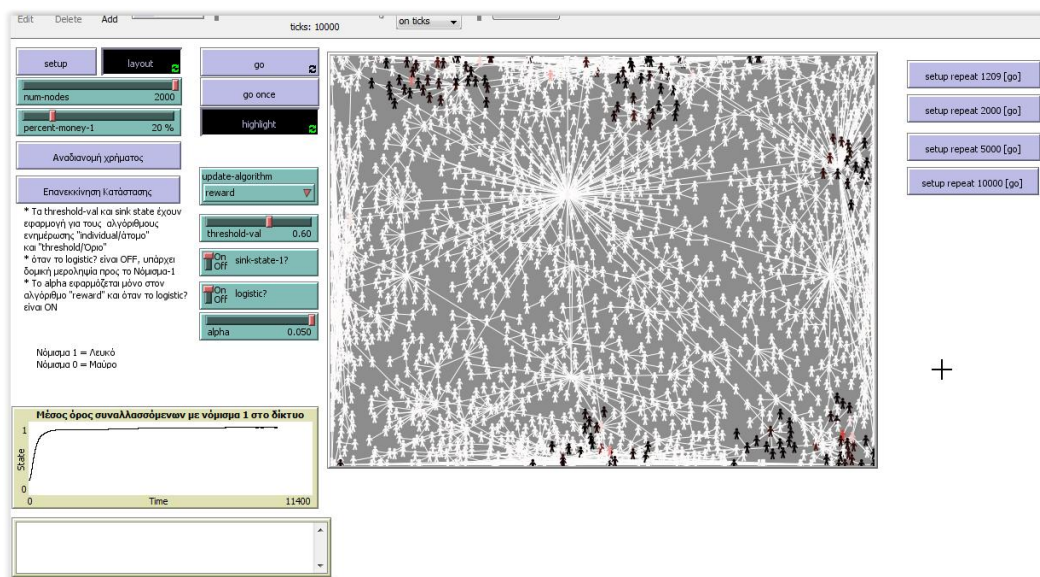
Εικόνα Π.3.6: Αποδοχή χρήματος "1" με αλγόριθμο reward και δομική μεροληψία υπέρ του "1"

Αν επεκτείνουμε την προσομοίωση για δίκτυο 2000 δρόντων με τον αλγόριθμο reward αλλά το Logistic = On δηλαδή να μην υπάρχει δομική μεροληψία υπέρ του νομίσματος 1 και με κυκλοφορία 5% του νομίσματος 1 στο σύνολο της κυκλοφορίας (δηλαδή επίσημο χρήμα = 95% κυκλοφορίας) όπως φαίνεται στην Εικόνα 6, επικρατεί χαρακτηριστικά το επίσημο νόμισμα “0” .

Εικόνα Π.3.7: Προσομοίωση με δίκτυο 2000 δρόντων με μη δομική μεροληψία υπέρ του νομίσματος “1” που κυκλοφορεί αρχικά σε 5% του συνόλου της χρηματικής κυκλοφορίας.

Στην Εικόνα 7 με ίδιες τις ανωτέρω παραμέτρους αλλά με κυκλοφορία 20% του νομίσματος “1” επικρατεί από νωρίς (περί τις 300 φάσεις συναλλαγών) το συμπληρωματικό νόμισμα και γίνεται αυτό κυρίαρχο.

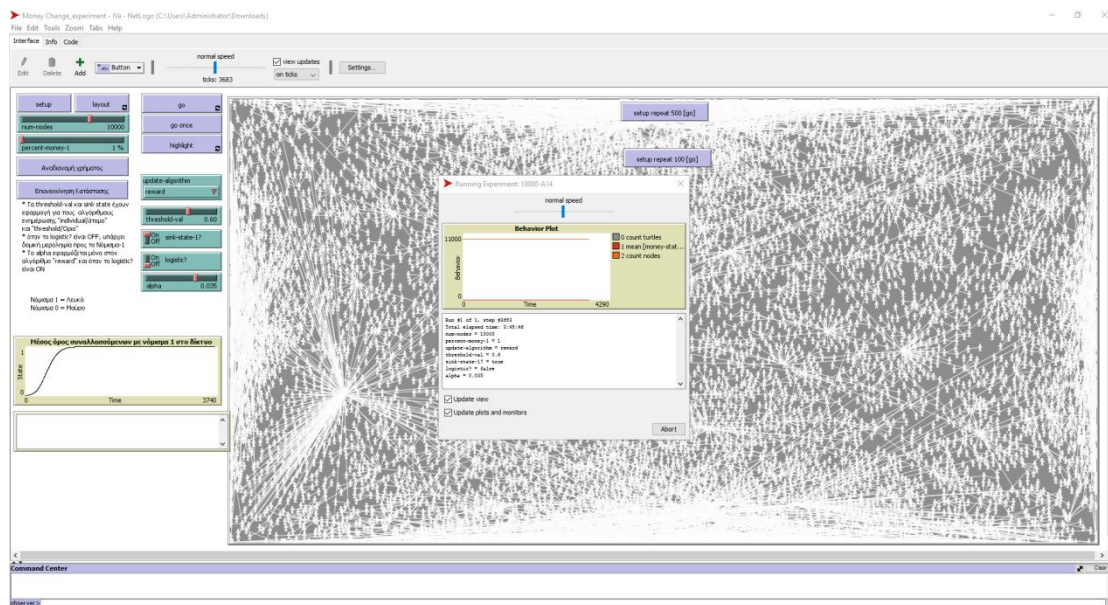

Εικόνα Π.3.8: Προσομοίωση με δίκτυο 2000 δρόντων με μη δομική μεροληψία υπέρ του νομίσματος “1” που κυκλοφορεί αρχικά σε 20% του συνόλου της χρηματικής κυκλοφορίας.

Προσομοιώσεις με δίκτυο 10.000 συναλλασσόμενων

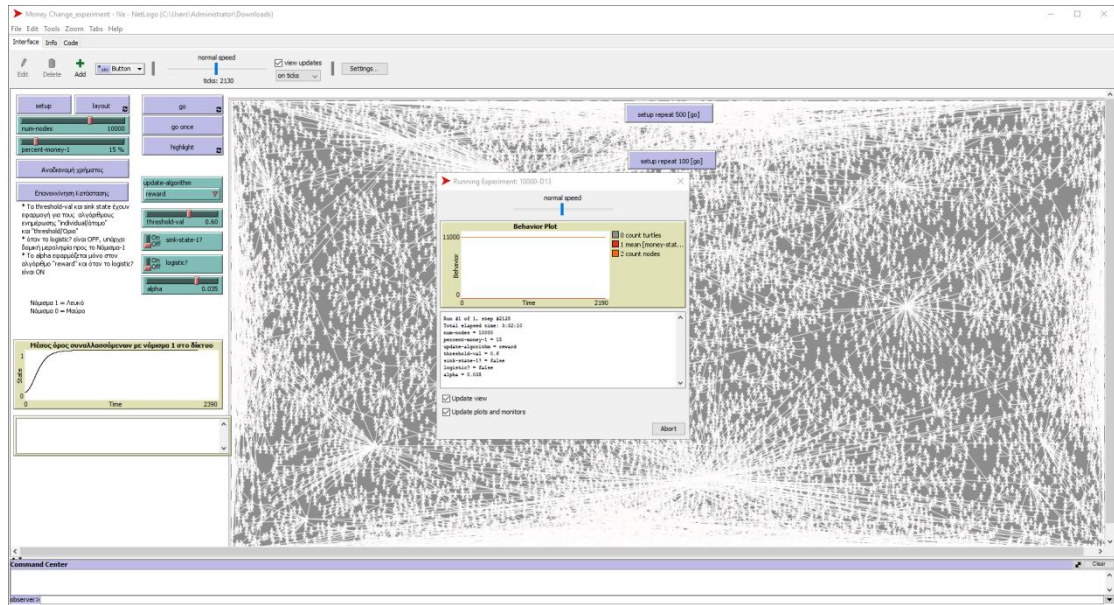
Η χρήση σε δεύτερο χρόνο υπολογιστή με μεγάλη υπολογιστική ισχύ για τη διενέργεια προσομοιώσεων με πενταπλάσιο αριθμό μελών δικτύου ($n=10.000$) από την πρώτη φάση ($n=2000$) έδωσε παρεμφερή και επαληθεύσιμα αποτελέσματα σε σχέση με τα πειράματα για $n=100$, $n=500$, $n=2000$. Όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις οι αλγόριθμοι individual και threshold δίνουν παρεμφερή και μη σημαντικά επιστημονικά αποτελέσματα. Για το λόγο αυτό αν και διεξήχθησαν οι προσομοιώσεις δεν συμπεριλαμβάνονται, αν και ο/η κάθε ενδιαφερόμενος/η μπορεί να τρέξει τις προσομοιώσεις για να το διαπιστώσει και ο ίδιος/α. Επικεντρωθήκαμε επακόλουθα σε αντίστοιχα πειράματα της πρώτης φάσης για $n=10.000$ με αλγόριθμο reward και διάφορες τιμές όπως αυτές αποτυπώνονται στον Πίνακα 14 του παρόντος παραρτήματος. Ενδεικτικά παρατίθεται η Εικόνα 8 (προσομοίωση A14) στην οποία αποτυπώνεται ότι για 30.000 συναλλαγές (όσα είναι τα βήματα του πειράματος). Το αποτέλεσμα είναι ότι στις 1070 από τις 30.000 συναλλαγές το συμπληρωματικό νόμισμα επικρατεί δοθέντων των ακόλουθων παραμέτρων: ο αλγόριθμος είναι ο reward, δηλαδή η πιθανολογική εξέταση της συναλλαγής με τους γείτονες ενός δρώντα, δεν επηρεάζεται αρνητικά από κάποιο παράγοντα και ο δρων εκτελεί συναλλαγές με τους γείτονές του χωρίς αρνητική προδιάθεση για το συναλλακτικό νόμισμα.

Υπάρχει δομική μεροληψία υπέρ του νομίσματος 1 (του συμπληρωματικού) ο συντελεστής alpha δεν έχει καμία επίδραση, και το βασικό στοιχείο είναι ότι το αποτέλεσμα της υποκατάστασης του κύριου χρήματος από το συμπληρωματικό προκύπτει με μόνο 1% κυκλοφορία και αρχική αποδοχή από τους συμμετέχοντες του νομίσματος 1.

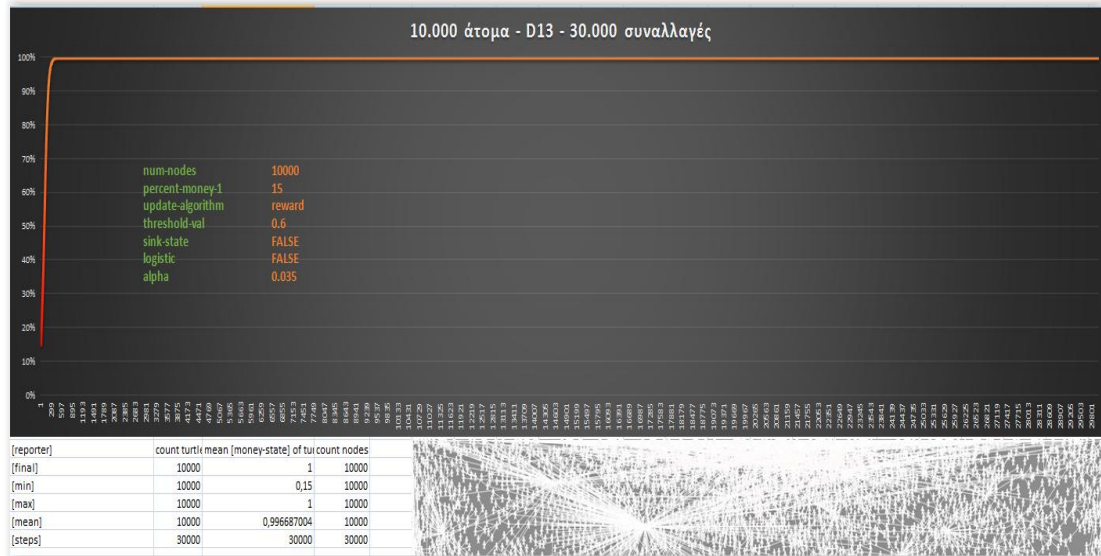

Εικόνα Π.3.9: Προσομοίωση με δίκτυο 10.000 δρώντων με μη δομική μεροληψία υπέρ του νομίσματος “1” που κυκλοφορεί αρχικά σε 1% του συνόλου της χρηματικής κυκλοφορίας (Tzouvelekas, 2019).

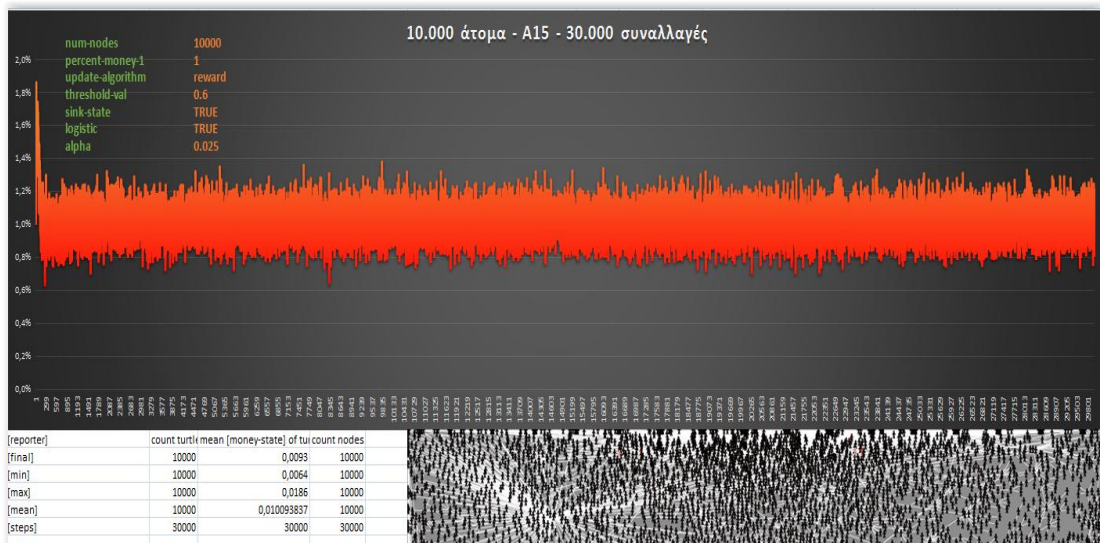

Εικόνα Π.3.10: Προσομοίωση D13, (Τζουβελέκας, 2019)

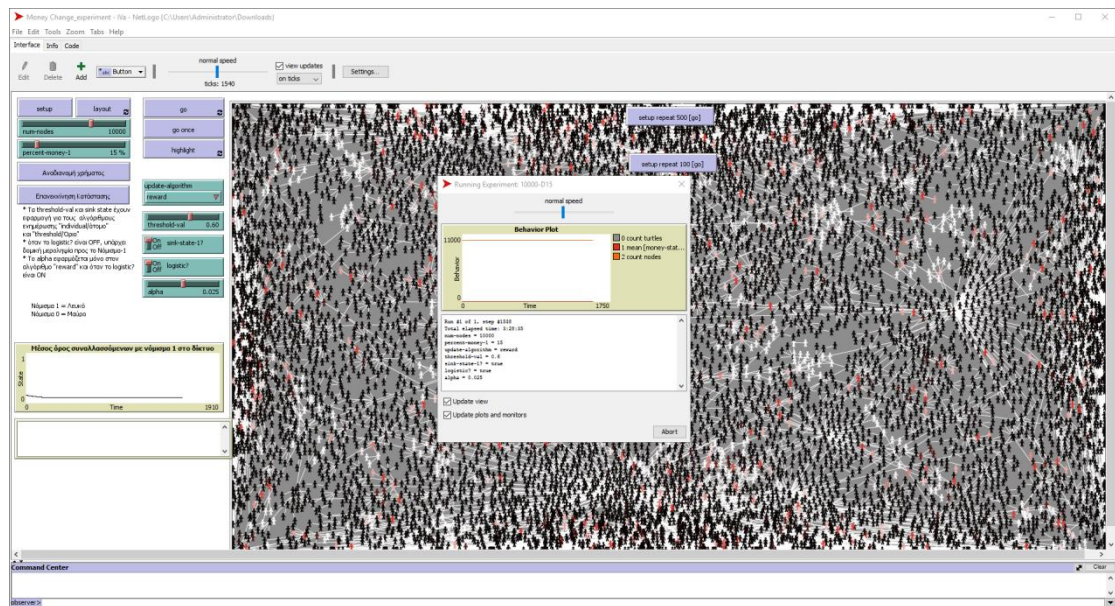
Εικόνα Π.3.11: Προσομοίωση D13, (Τζουβελέκας, 2019)

Επίσης οι παρατηρήσεις κατά την πρώτη φάση (n=196 προσομοιώσεις) αναφορικά με τα πειράματα με αριθμό 15, A15, B15.... Ισχύουν και στη δεύτερη φάση (n=12 προσομοιώσεις). Και εδώ αποτυπώνεται ο λευκός θόρυβος στα αντίστοιχα διαγράμματα για τα A15, B15, C15, D15

Εικόνα Π.3.12: Προσομοίωση A15, (Tzouvelekas, 2019)

Στο ίδιο πλαίσιο ανάλυσης η εικόνα του “λευκού θορύβου” επαναλαμβάνεται στην προσομοίωση D15. Με χρήση 15% της συνολικής κυκλοφορίας του νομίσματος 1 στο δίκτυο των συναλλασσόμενων οι τιμές που επιτυγχάνονται για αυτό κυμαίνονται από 1,029% έως 1,587% με μέσο όρο το 1,232% για 30.000 συναλλαγές και 10.000 συναλλασσόμενους.

Εικόνα Π.3.13: Προσομοίωση A15, (Tzouvelekas, 2019)

Στον Πίνακα 15 αποτυπώνεται η προκύπτουσα διαφορά ανά προσομοίωση (A, B, C, D αρ. 13-14) με αλγόριθμο reward για δίκτυο 10.0000 συναλλασσόμενων μεταξύ της πρώτης αποδοχής και της πλήρους αποδοχής του συμπληρωματικού νομίσματος. Συγκρίνοντας τα 4 πειράματα (A13, B13, C13, D13) παρατηρείται ότι αυξανόμενου του ποσοστού του συμπληρωματικού νομίσματος που χρησιμοποιείται μειώνεται ο απαιτούμενος αριθμός συναλλαγών. Στα αντίστοιχα πειράματα (A14, B14, C14, D14) ισχύει η ίδια παρατήρηση για

τα 3 πρώτα ενώ στο D14 ο απαιτούμενος αριθμός συναλλαγών αυξάνεται στις 112 συναλλαγές.

Πίνακας Π.3.14: Διαφορά αριθμού συναλλαγών ανά προσομοίωση μεταξύ πρώτης και συνεχούς αποδοχής. Αλγόριθμος reward (n=10000). Money adoption model (Tzouvelekas, 2019)

Ομάδα	Πείραμα	Algo	% συμπληρ. νόμισμα	Αρ. συναλλαγών για 100% αποδοχή	1 ^η πλήρης αποδοχή	Διαφορά συναλλαγών
10.000 δρώντες	A13	Reward	1%	1080	1005	75
	A14			1094	986	108
	B13	Reward	5%	704	639	65
	B14			774	694	80
	C13	Reward	10%	607	544	63
	C14			618	554	64
	D13	Reward	15%	587	522	65
	D14			594	482	112

Ο κώδικας του μοντέλου Money Adoption Model σε γλώσσα προγραμματισμού NetLogo (Τζουβελέκας, 2019)

```
breed [nodes node]
nodes-own [
  state      ;; current money state (ranges from 0 to 1)
  orig-state  ;; each person's initially assigned money state
  money-state ;; output of money in use (0 or 1)
]
;;;
;;; SETUP PROCEDURES
;;;
to setup
  clear-all
  set-default-shape nodes "person"
  ask patches [ set pcolor gray ]
  repeat num-nodes [ make-node ]
  distribute-money
  create-network
  repeat 100 [ layout ]
  reset-ticks
end
;; Create a new node, initialize its state
to make-node
  create-nodes 1 [
    ;; start in random position near edge of world
    rt random-float 360
    fd max-pxcor
    set size 4
    set state 0.0
  ]
end
;; Initialize a select proportion of individuals to start with money 1
to distribute-money
  ask nodes [ set state 0 ]
  ;; ask a select proportion of people to switch to 1
  ask n-of ((percent-money-1 / 100) * num-nodes) nodes
  [ set state 1.0 ]
  ask nodes [
    set orig-state state ;; used in reset-states
    set money-state state ;; initial money state, for first timestep
    update-color
  ]
end
to create-network
  ;; make the initial network of two nodes and an edge
  let partner nobody
  let first-node one-of nodes
  let second-node one-of nodes with [self != first-node]
  ;; make the first edge
  ask first-node [ create-link-with second-node [ set color white ] ]
  ;; randomly select unattached node to add to network
  let new-node one-of nodes with [not any? link-neighbors]
  ;; and connect it to a partner already in the network
```

```

while [new-node != nobody] [
  set partner find-partner
  ask new-node [ create-link-with partner [ set color white ] ]
  layout
  set new-node one-of nodes with [not any? link-neighbors]
]
end
to update-color
  set color scale-color red state 0 1
end
to reset-nodes
  clear-all-plots
  ask nodes [
    set state orig-state
    update-color
  ]
  reset-ticks
end
to redistribute-money
  clear-all-plots
  distribute-money
  reset-ticks
end
;; reports a string of the agent's initial money type
to-report orig-money-string
  report ifelse-value (orig-state = 1.0) ["1"] ["0"]
end
;;;
;;; GO PROCEDURES
;;;
to go
  ask nodes [ exchange-via update-algorithm ]
  ask nodes [ update-color ]
  tick
end
to exchange-via [ algorithm ] ;; node procedure
  ;; Discrete Money exchange ;;
  ifelse (algorithm = "threshold")
  [ adopt-threshold ]
  [ ifelse (algorithm = "individual")
  [ adopt-individual ]
  [ ;; Probabilistic Money exchange ;;
  ;; accepted exchanges with all neighbors
  if (algorithm = "reward")
  [ use
    ask link-neighbors
    [ adopt [money-state] of myself ]
  ] ] ]
end
;; Using & Adopting Money
to adopt-threshold ;; node procedure
  let money-one-sum sum [state] of link-neighbors
  ifelse money-one-sum >= (count link-neighbors * threshold-val)
  [ set state 1 ]
  [ ;; if there are not enough neighbors with money 1,

```

```

;; and 1 is not a sink state, then change to 0
if not sink-state-1? [ set state 0 ]
]
end
to adopt-individual
  set state [state] of one-of link-neighbors
end
to use ;; node procedure
  ;; alpha is the level of bias in favor of money 1
  ;; alpha is constant for all nodes.
  ;; the alpha value of 0.025 works best with the logistic function
  ;; adjusted so that it takes input values [0,1] and output to [0,1]
  if logistic?
    [ let gain (alpha + 0.1) * 20
      let filter-val 1 / (1 + exp (- (gain * state - 1) * 5))
      ifelse random-float 1.0 <= filter-val
        [ set money-state 1 ]
        [ set money-state 0 ]
      ]
    ;; for probabilistic money users who only have bias for money 1
    ;; no preference for discrete money (i.e., no logistic)
    if not logistic?
      [ ;; the slope needs to be greater than 1, so we arbitrarily set to 1.5
        ;; when state is >= 2/3, the biased-val would be greater than or equal to 1
        let biased-val 1.5 * state
        if biased-val >= 1 [ set biased-val 1 ]
        ifelse random-float 1.0 <= biased-val
          [ set money-state 1 ]
          [ set money-state 0 ]
        ]
      ]
    end
  ;; Exchange uses a linear reward/punish algorithm
  to adopt [heard-state] ;; node procedure
    let gamma 0.01 ;; for now, gamma is the same for all nodes
    ;; choose a money state to be in
    ifelse random-float 1.0 <= state
      [
        ;; if money 1 was used
        ifelse money-state = 1
          [ set state state + (gamma * (1 - state)) ]
          [ set state (1 - gamma) * state ]
        ]
      [
        ;; if money 0 was used
        ifelse money-state = 0
          [ set state state * (1 - gamma) ]
          [ set state gamma + state * (1 - gamma) ]
        ]
      ]
    end
  ;;
  ;; Making the monetary network
  ;;
  ;; This code is borrowed from Lottery Example, from the Code Examples section of the
  Models Library.
  ;; The idea behind this procedure is as the following.
  ;; The sum of the sizes of the turtles is set as the number of "tickets" we have in our lottery.

```

```

;; Then we pick a random "ticket" (a random number), and we step through the
;; turtles to find which turtle holds that ticket.
to-report find-partner
  let pick random-float sum [count link-neighbors] of (nodes with [any? link-neighbors])
  let partner nobody
  ask nodes
  [ ;; if there's no winner yet
    if partner = nobody
    [ ifelse count link-neighbors > pick
      [ set partner self]
      [ set pick pick - (count link-neighbors)]
    ]
  ]
  report partner
end
to layout
  layout-spring (turtles with [any? link-neighbors]) links 0.4 6 1
end
to highlight
  ifelse mouse-inside?
  [ do-highlight ]
  [ undo-highlight ]
  display
end
;; remove any previous highlights
to undo-highlight
  clear-output
  ask nodes [ update-color ]
  ask links [ set color white ]
end
to do-highlight
  let highlight-color blue
  let min-d min [distancexy mouse-xcor mouse-ycor] of nodes
  ;; get the node closest to the mouse
  let the-node one-of nodes with
  [any? link-neighbors and distancexy mouse-xcor mouse-ycor = min-d]
  ;; get the node that was previously the highlight-color
  let highlighted-node one-of nodes with [color = highlight-color]
  if the-node != nobody and the-node != highlighted-node
  [ ;; highlight the chosen node
    ask the-node
    [ undo-highlight
      output-print word "original money state: " orig-money-string
      output-print word "current money state: " precision state 5
      set color highlight-color
      ;; highlight edges connecting the chosen node to its neighbors
      ask my-links [ set color cyan - 1 ]
      ;; highlight neighbors
      ask link-neighbors [ set color blue + 1 ]
    ]
  ]
end

```

; Copyright 2007 Uri Wilensky.; See Info tab for full copyright and license.

Παράρτημα 4: Χρήμα και Νόμος του Zipf, μια εφαρμογή του νόμου σε κείμενα της διεθνούς κλασικής λογοτεχνίας

Το 1949 ο γλωσσολόγος George Zipf δημοσίευσε το βιβλίο “Human Behavior and the Principle of Least Effort” που έμελλε να αφήσει στην ιστορία τον περιβόητο ομώνυμο Νόμο, (Ball, 2004, Bak, 2008, Mitchell, 2009, Taleb, 2010). Ο Taleb (2010) αναφέρει ότι οι μηχανισμοί που περιέγραψε ο Zipf κατατείνουν στο ότι στον γραπτό λόγο ένας μικρός, συγκεκριμένος αριθμός λέξεων χρησιμοποιείται κατά κόρο, ενώ στον προφορικό λόγο χρησιμοποιούνται ακόμη λιγότερες λέξεις για τις ανάγκες της καθημερινής επικοινωνίας.

Συνοπτικά, ο Νόμος αναφέρει ότι η συχνότητα μιας λέξης (F) είναι περίπου ανάλογη προς το αντίστροφο της κατάταξής της (R), δηλαδή $F=1/R$. Ο Νόμος του Zipf ανήκει στην κατηγορία των Νόμων Δύναμης (power laws). Για να θυμηθούμε και την προηγούμενη εφαρμογή ABM για το Χρήμα και τη Γλώσσα, η χρήση του νομίσματος γίνεται εντός του πλαισίου ενός δικτύου ελεύθερης κλίμακας (Scale-Free Network). Το φαινόμενο της προτιμησιακής έλξης (preferential attachment) που χρησιμοποιήθηκε στην προηγούμενη ABM εφαρμογή ισχύει και στο Νόμο του Zipf όπου συγκεκριμένες λέξεις αποτελούν τον κύριο όγκο της επικοινωνίας, ως κόμβοι.

Η κατανομή ενός δικτύου ελεύθερης κλίμακας διαφέρει από μια κανονική κατανομή ή κατανομή σε σχήμα καμπάνας ή κατανομή Gauss. Η τελευταία, έχει συγκεκριμένη κλίμακα (ενδεικτικά: ανθρώπινο ύψος, φοιτητική βαθμολογία). Αντίθετα, η κατανομή νόμου δύναμης ή δικτύου ελεύθερης κλίμακας δεν έχει συγκεκριμένη κλίμακα (ενδεικτικά: ύψος περιουσίας, αριθμός συνδέσεων κόμβων στον παγκόσμιο ιστό, χρηματικές συναλλαγές).

Στην εφαρμογή μας, λαμβάνοντας ως έναυσμα την έρευνα του Zipf σε κείμενα, προσπαθήσαμε να ερευνήσουμε την εφαρμογή του σε κείμενα μη οικονομικής φύσης.

Τα λογοτεχνικά κείμενα ($n=48$) που χρησιμοποιήθηκαν, εκτεινόμενα σε ένα χρονικό ορίζοντα 432 ετών, εκκινώντας από το 1516 μ.Χ με την “Ουτοπία” του Thomas More έως το 1948 μ.Χ με το “1984” του George Orwell, παρατίθενται στο τέλος του παρόντος. Για την καταμέτρηση του συνόλου των λέξεων κάθε κειμένου χρησιμοποιήθηκαν online εργαλεία¹⁰¹. Τα κείμενα προσπελάστηκαν σε μετάφραση τους στην αγγλική γλώσσα, ανεξάρτητα από τη γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε στο πρωτότυπο¹⁰². Ακολούθως καταμετρήθηκε η λέξη “and” ως μια από τις λέξεις στην αγγλική γλώσσα με πολύ υψηλή κατάταξη. Κατόπιν μετρήθηκε η συχνότητα εμφάνισης της λέξης “money” καθώς και λέξεις που αφορούσαν, στην κύρια νομισματική μονάδα της χώρας που αναφέρονταν οι συγγραφείς (και στις υποδιαίρεσεις της), σε άλλα συναλλαγματικά μέσα, στο χρέος και στην πίστωση, σε πολύτιμα μέταλλα, στον πλούτο, στην φτώχεια, σε είδη διατροφής και ρουχισμού, στις τράπεζες, στη χρηματοοικονομική, σε επενδύσεις και το σύνθετο ανατοκισμό.

Για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας, έγινε προσπάθεια εφαρμογής της μεθοδολογίας που ακολούθησε ο Zipf αναφορικά με τους βαθμούς και τη συχνότητα εμφανιζόμενων λέξεων σε ένα κείμενο. Σκοπός μας ήταν να ερευνηθεί η σημαντικότητα της εμφάνισης του “χρήματος” και συναφών όρων καθώς των ειδών διαβίωσης, όπως αποτυπώθηκαν σε βάθος αιώνων, με βάση τον χρονικό περιορισμό που τέθηκε ανωτέρω, σε μεγάλα έργα της διεθνούς λογοτεχνίας. Αυτό φαίνεται από

¹⁰¹ <http://www.montereylanguages.com/pdf-word-count-online-free-tool.html>

¹⁰² Εκδόσεις Planet eBook, Άδεια Creative Commons Attribution-Noncommercial 3.0 United States License.

την κατάταξη της λέξης “money” σε κάθε κείμενο. Τα αποτελέσματα αποτυπώνονται ως εξής:

Πίνακας Π4.1: Κατάταξη και συχνότητα εμφάνισης της λέξης “Χρήμα” σε κείμενα της διεθνούς λογοτεχνίας

	Χρήμα			
	I	II	III	IV
	Κατάταξη (rank)	Συχνότητα (frequency)	Παραγόμενο των I και II	Μέγεθος Κειμένου
Keep The Aspidistra Flying	23	385	8.667	86.670
Down-and-Out-in-Paris-and-London	67	103	6.894	68.942
The Karamazov Brothers	86	419	35.944	359.442
Vanity Fair	118	260	30.630	306.303
The Merry Adventures of Robin Hood	120	95	11.419	114.188
Crime and Punishment	128	164	20.952	209.522
Of Human Bondage	134	199	26.667	266.669
The Adventures of Huckleberry Finn	135	85	11.450	114.504
Dubliners	136	51	6.914	69.139
The Idiot	142	175	24.816	248.161
Utopia	144	31	4.453	44.531
Kidnapped	147	57	8.371	83.705
Erewhon	154	56	8.598	85.981
Treasure Island	189	37	6.995	69.945
Little Women	219	87	19.021	190.213
The Adventures of Tom Sawyer	221	33	7.304	73.040
Great Expectations	232	82	18.994	189.935
The Great Gatsby	237	21	4.967	49.666
Ulysses	238	114	27.123	271.233
Notes from the Underground	252	18	4.537	45.372
David Copperfield	258	142	36.646	366.457
Madamme Bovary	305	39	11.882	118.823
The Three Musketeers	319	74	23.591	235.906
The Thirty-Nine Steps	324	13	4.216	42.161
Around the World in 80 days	362	18	6.515	65.154
Anna Karenina	363	99	35.972	359.720
Oliver Twist	396	41	16.228	162.275

Πίνακας Π4.1. (συνέχεια)

Robinson Crusoe	459	27	12.388	123.878
War and Peace	464	125	58.023	580.227
Les miserables	469	124	58.206	582.060
Sense and Sensibility	471	26	12.242	122.421
A Christmas Carol	475	6	2.852	28.516
The Prince	570	9	5.129	51.291
A tale of two cities	582	24	13.974	139.743
Gulliver's Travel's	596	18	10.726	107.257
The Scarlet Pimpernel	665	13	8.644	86.444
The Trial	782	11	8.600	86.001
A portrait of the artist as a young man	800	11	8.802	88.024
Dracula	1.022	16	16.348	163.481
Faust Vol I & II	1.301	7	9.110	91.096
The Jungle Book	1.303	4	5.214	52.137
Moby Dick	1.684	13	21.893	218.927
The Picture of Dorian Gray	1.873	3	5.619	56.187
Heart of Darkness	1.957	2	3.915	39.148
Beyond Good and Evil	2.152	3	6.455	64.554
1984	2.645	4	10.581	105.811
Alice's Adventures in Wonderland		0	2.751	27.511
The Island of Doctor Moreau		0	4.512	45.115

Η ταξινόμηση στον Πίνακα έγινε με βάση την Κατάταξη (στήλη I). Φαίνεται ότι στο έργο “Keep The Aspidistra Flying” του Orwell το χρήμα κατατάσσεται στην 23^η θέση, δηλαδή είναι η 23^η πιο χρησιμοποιούμενη λέξη σε ένα κείμενο συνολικής έκτασης 86.670 λέξεων. Στις τελευταίες θέσεις με μηδενική συχνότητα εμφάνισης υπάρχει η “Αλίκη στη Χώρα των Θαυμάτων” και το “Νησί του Δόκτορος Μορώ”.

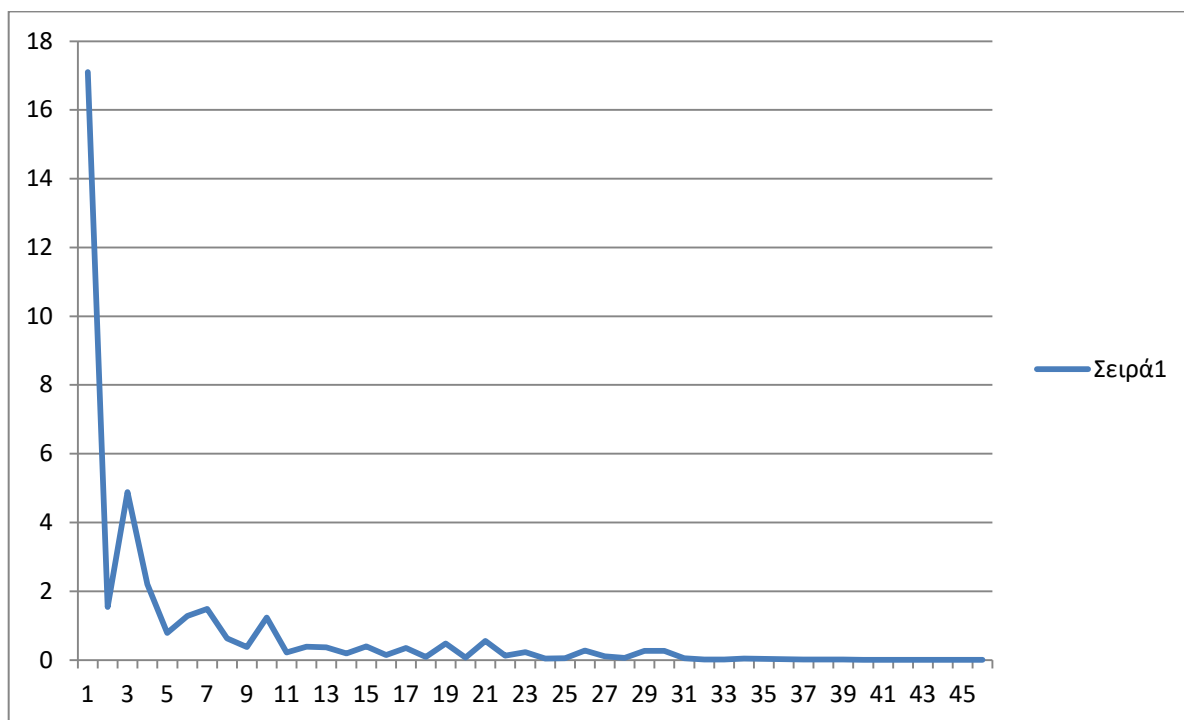
Έχοντας υπολογίσει τη συχνότητα (στήλη II) και γνωρίζοντας το συνολικό αριθμό λέξεων κάθε κειμένου (στήλη IV) εργαζόμενοι αντίστροφα υπολογίσαμε τη στήλη (III) ως το 1/10 του συνολικού αριθμού λέξεων (κατά τον υπολογισμό του Zipf). Έτσι προέκυψε και η κατάταξη (στήλη I) ως πηλίκο των στηλών (III) / (II).

Η παρούσα εργασία θα είχε μεγαλύτερο ενδιαφέρον και θα ήταν ακόμη πιο ακριβής επιστημονικά αν είχαν υπολογιστεί οι βαθμοί και οι συχνότητες όλων των λέξεων σε κάθε κείμενο αλλά αυτό το έργο ξεφεύγει από τις ανάγκες της παρούσας εργασίας.

Η ανωτέρω ανάλυση μπορεί να επαναληφθεί και για άλλες λέξεις όπως οι νομισματικές μονάδες και οι υποδιαρέσεις τους, ο χρυσός, το σήμι, το φωμί κλπ, υπολογίζοντας το βαθμό εμφάνισης τους και τη σημαντικότητά τους στο κείμενο που περιέχονται..

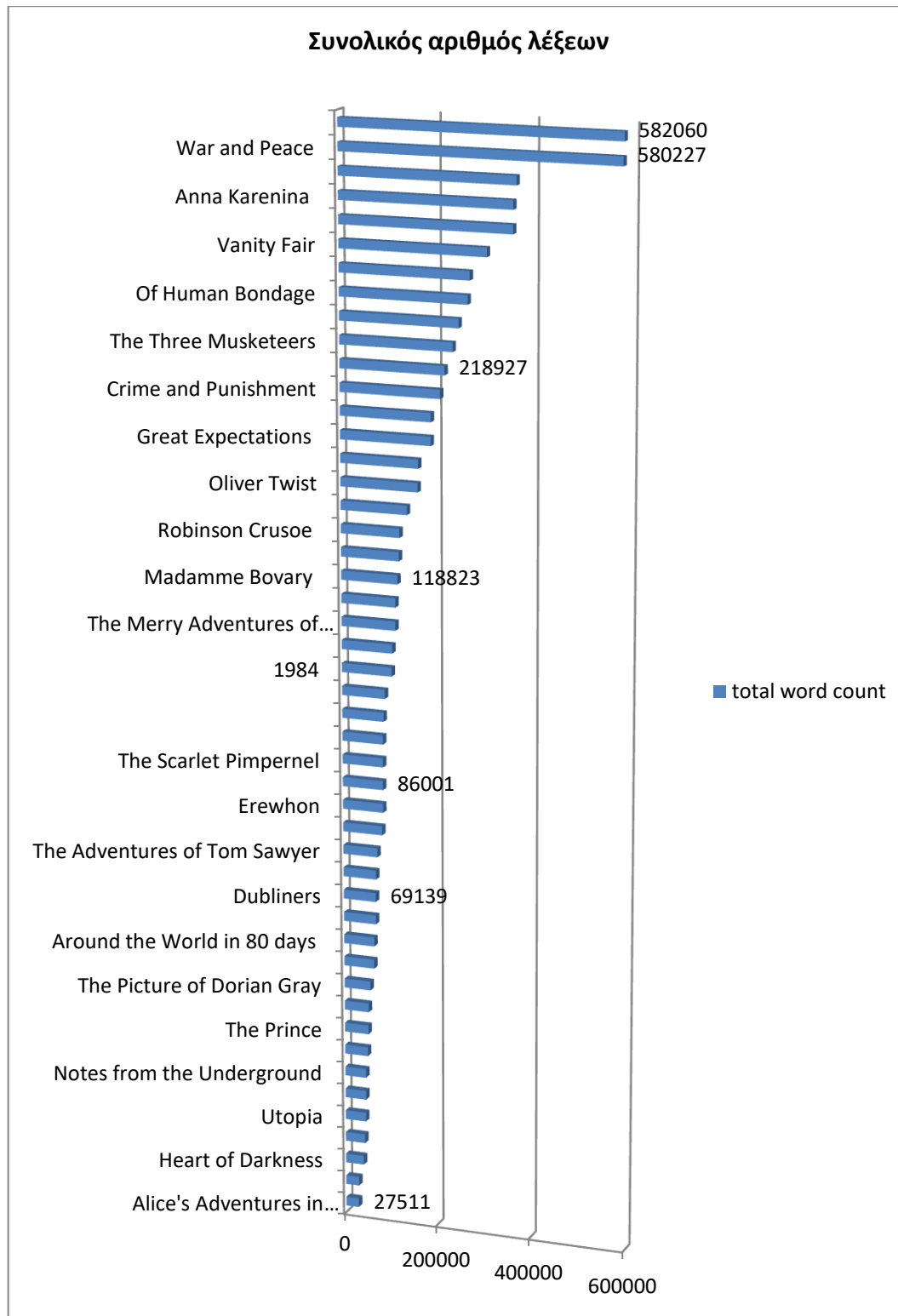
Στο σημείο αυτό ας δούμε αν επιβεβαιώνεται η ισχύς νόμου δύναμης ή του νόμου του Zipf για τη λέξη “χρήμα”.

Ο ακόλουθος πίνακας προκύπτει από το λόγο: Συχνότητα / Κατάταξη και απεικονίζει κατανομή νόμου δύναμης ή νόμου Zipf. (βλ. Excel).

Διάγραμμα Π4.1: Ο νόμος του Zipf με βάση τα στοιχεία της εφαρμογής μας (Τζουβελέκας, 2018)

Στο διάγραμμα 1 φαίνεται από τη μορφή της καμπύλης η επιβεβαίωση του Νόμου Zipf για τη λέξη “χρήμα”.

Διάγραμμα Π4.2: Ο συνολικός αριθμός λέξεων ανά κείμενο στην παρούσα εφαρμογή (Τζουβελέκας, 2017)

Πίνακας Π4.2: Τα έργα που χρησιμοποιήθηκαν στην εφαρμογή του Νόμου Zipf
(Τζουβελέκας, 2018)

α/α	Συγγραφέας	Βιβλίο	Έτος έκδοσης
1	Thomas More	Utopia	1516
2	Niccolo Machiavelli	The Prince	1532
3	Daniel Defoe	Robinson Crusoe	1719
4	Jonathan Swift	Gulliver's Travel's	1726
5	Johann Volfang von Goethe	Faust Vol I & II	1772
6	Jane Austen	Sense and Sensibility	1811
7	Charles Dickens	Oliver Twist	1838
8	Charles Dickens	A Christmas Carol	1843
9	Alexandre Dumas	The Three Musketeers	1844
10	William Makepeace Thackeray	Vanity Fair	1847
11	Charles Dickens	David Copperfield	1850
12	Herman Melville	Moby Dick	1851
13	Gustave Flaubert	Madamme Bovary	1857
14	Charles Dickens	A tale of two cities	1859
15	Charles Dickens	Great Expectations	1861
16	Victor Hugo	Les miserables	1862
17	Fyodor Dostoevsky	Notes from the Underground	1864
18	Charles Lutwidge Dodgson (Lewis Caroll)	Alice's Adventures in Wonderland	1865
19	Leo Tolstoy	War and Peace	1865
20	Fyodor Dostoevsky	Crime and Punishment	1866
21	Louisa May Alcott	Little Women	1868
22	Samuel Butler	Erewhon	1872
23	Jules Verne	Around the World in 80 days	1873
24	Fyodor Dostoevsky	The Idiot	1874
25	Leo Tolstoy	Anna Karenina	1875
26	Mark Twain	The Adventures of Tom Sawyer	1876
27	Fyodor Dostoevsky	The Karamazov Brothers	1880
28	Howard Pyle	The Merry Adventures of Robin Hood	1883
29	Robert Louis Stevenson	Treasure Island	1883
30	Mark Twain	The Adventures of Huckleberry Finn	1885
31	Friedrich Nietzsche	Beyond Good and Evil	1886
32	Robert L. Stevenson	Kidnapped	1886
33	Oscar Wilde	The Picture of Dorian Gray	1890

Πίνακας Π4.2. (συνέχεια)

34	Rudyard Kipling	The Jungle Book	1894
35	H. G. Wells	The Island of Doctor Moreau	1896
36	Bram Stoker	Dracula	1897
37	Joseph Conrad	Heart of Darkness	1899
38	Baroness Orczy	The Scarlet Pimpernel	1905
39	James Joyce	Dubliners	1914
40	W. Somerset Maugham	Of Human Bondage	1915
41	John Buchan	The Thirty-Nine Steps	1915
42	Oscar Wilde	A portrait of the artist as a young man	1916
43	James Joyce	Ulysses	1922
44	F. Scott Fitzgerald	The Great Gatsby	1925
45	Franz Kafka	The Trial	1925
46	George Orwell	Down-and-Out-in-Paris-and-London	1933
47	George Orwell	Keep The Aspidistra Flying	1936
48	George Orwell	1984	1948

Πίνακας Π4.3: Λέξεις που μετρήθηκε η συχνότητά τους (Τζουβελέκας, 2018)

money					
livres	francs	centimes	napoleon		
pound	guinea	sovereign	shillings	pence	
dollar	cents				
rouble	copecks				
gold	silver				
debt	loan	credit	bankrupt		
wealth	poverty				
food	bread	clothes			
Banks	finance	banknotes	cheque	investment & securities	compound interest

Παράρτημα 5: Χρήμα και Ζωντανές Ιδέες

Ο Steiner κάνει εκτενείς αναφορές στις ζωντανές ιδέες και το χρήμα και ότι το δεύτερο γίνεται κατανοητό καθώς και το σύνολο των οικονομικών διαδικασιών με πραγματικό τρόπο και όχι με αφηρημένες έννοιες. Ήδη στο 5^ο κεφάλαιο αποτυπώθηκαν οι διεθνείς οικονομικές συναλλαγές τρισδιάστατα από την έρευνα στο πανεπιστήμιο Harvard. Όμως, ζωντανές ιδέες μπορούν να προσφέρουν απεικονιστικές τεχνικές και πολύ περισσότερο στο σύνολό τους οι καλές τέχνες. Στο πλαίσιο αυτό θεωρήσαμε στην παρούσα εργασία, με βάση τα ανωτέρω, την ανάγκη αποτύπωσης, ενδεικτικά κάπων εμβληματικών κινηματογραφικών ταινιών και ενός ντοκιμαντέρ αναφορικά με τον Rudolf Steiner, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο έργο “Η παγίδα του Χρήματος” (Orwell, 2004).

Keep the aspidistra flying (συγγραφέας G. Orwell)

*The lord of all, the money-god,
Who rules us blood and hand and brain,
Who gives the roof that stops the wind,
And, giving, takes away again;
(Keep the aspidistra flying, κεφάλαιο 7^ο)*

Ο Orwell στο “Keep the aspidistra flying”, το τρίτο του μυθιστόρημα, το 1936, (κινηματογραφική μεταφορά το 1997 ως “A Merry War”) πραγματεύεται τη ζωή του Gordon, κειμενογράφου μιας μικρής, αλλά ανερχόμενης διαφημιστικής εταιρείας, του μεσοπολεμικού Λονδίνου, όπως πολλών άλλων «που ξεπήδησαν σαν μύκητες από ένα καπιταλισμό σε αποσύνθεση». Το χρήμα, στο πλαίσιο του αγγλοσαξονικού καπιταλισμού γίνεται ξαφνικά ο εχθρός του Gordon που τον κατατρώχει σε κάθε του κίνηση. Ο πρωταγωνιστής, Gordon Comstock, αποφασίζει με την ανακοίνωση της προαγωγής του και της επακόλουθης μισθολογικής αύξησης στη “Νέα Αλβιόνα”, απότοκου της πετυχημένης διαφημιστικής καμπάνιας της Bonex να εγκαταλείψει την εργασία του και να ακολουθήσει τη ζωή του ποιητή, του μποέμ που θέλει να ζήσει ελεύθερος από τα συμβατικά δεσμά του αγγλέζικου μεσοαστού.

Στην ταινία, και πολύ περισσότερο στο βιβλίο, γίνονται πολλαπλές αναφορές, στον καπιταλισμό και στον σοσιαλισμό. Οι ταξικές διαφορές, εμφανέστατες καθ’ όλη τη διάρκεια του έργου. Η εμμονή του Gordon (ή του Orwell;) με το χρήμα, φαίνεται και από την ανάλυση των σχετικών λέξεων κλειδιών στο Παράρτημα 6, όπου το παρόν έργο περιέχει τις περισσότερες αναφορές για το χρήμα συγκρινόμενο με τα υπόλοιπα έργα. Το aspidistra είναι σχεδόν αυτοβιογραφικό. Στην κινηματογραφική μεταφορά αναφέρεται ο T.S Elliot, ο οποίος σε αντιδιαστολή με τον οργισμένο Gordon εργαζόνταν στην τράπεζα Lloyds.

Οι σεκάνς της ταινίας στη διαφημιστική, στην αρχή και στο τέλος, στα βιβλιοπωλεία που δούλεψε, στανικός ο Gordon, στα εστιατόρια, και στα δωμάτια που έμενε με τα aspidistra,

Πίνακας Π5.1: Κινηματογραφικές ταινίες για το Χρήμα και την (χρηματο)οικονομία
(Τζουβελέκας, 2018)

Επίθετο/α παραγωγού/ών	Επίθετο σκηνοθέτη	Έτος	Τίτλος ταινίας	Χώρα	Στούντιο
Sam Wood (Παραγωγός)	Sam Wood (Παραγωγός)	1932	Prosperity	United States	Metro-Goldwyn-Mayer
Marvin, N.	Darabont, F.	1994	The Shawshank Redemption ~ Τελευταία έξοδος Ρίτα Χέιγουορθ	United States	Columbia Pictures
De Fina, B.	Scorsese, M.	1995	Casino ~ Το Καζίνο	United States	Universal Pictures
Shaw P.	Bierman, R.	1997	A Merry War (πρωτ. Keep the aspidistra Flying)	United Kingdom	BBC Films, First Independent Films, Lions Gate Films
Eric Watson Scott Vogel	Darren Aronofsky	1998	Pi	United States	Protozoa Pictures
Grazer, B.	Lee, S.	2006	Inside Man ~ Ο Υποκινητής	United States	Universal Pictures
Aichholzer J. and Bohlmann, N. and Schröder, B.(Παραγωγοί)	Ruzowitzky, S. (Σκηνοθέτης)	2007	The Counterfeiters (aka Die Falscher) ~ Ο παραχαράκτης	Austria, Germany	Filmladen (Austria) , Universum Film (Germany)
Roven, C. and Suckle, R. and Phillips, L.(Παραγωγοί)	Tykwer, T. (Σκηνοθέτης)	2009	The International (Κινηματογραφική ταινία)	United States, Germany	Columbia Pictures
Jenckes, J. and Ogden, R. (Παραγωγοί) Barnum Corey Moosa Michael Benaroya Neal Dodson Zachary Quinto	. Chandor, C.J., (Σκηνοθέτης)	2011	Margin Call (Κινηματογραφική ταινία)	United States	Lionsgate Roadside Attractions, Benaroya Pictures

Πίνακας Π5.1 (συνέχεια)

Gavras, R. M., (Παραγωγός)	Gavras C. (Σκηνοθέτης)	2012	Capital – Money is the Master ~ Το Κεφάλαιο	France	
-------------------------------	---------------------------	------	---	--------	--

Martin Scorsese Leonardo DiCaprio Riza Aziz Joey McFarland Emma Tillinger Koskoff	Scorsese Martin	2013	The Wolf of Wall Street ~ Ο Λύκος της Wall Street	United States	Paramount Pictures
Dede Gardner Jeremy Kleiner Arnon Milchan Brad Pitt	McKay Adam	2015	The Big Short ~ Το Μεγάλο Σορτάρισμα	United States	Paramount Pictures
Lara Alameddine George Clooney Daniel Dubiecki Grant Heslov	Foster Jodie	2016	Money Monster ~ Το Παιχνίδι του Χρήματος	United States	TriStar Pictures
Stedall Jonathan (Παραγωγός)	Stedall Jonathan (Σκηνοθέτης)	2012	The challenge of Rudolf Steiner	United Kingdom	Cupola Productions Ltd
Φίνος Φιλμς (Παραγωγός)	Αλέκος Σακελλάριος (Σκηνοθέτης)	1955	Λατέρνα Φτώχεια και Φιλότητιο	Ελλάδα	Φίνος Φιλμς
Ανζερβός (Παραγωγός)	Γιώργος Τζαβέλας (Σκηνοθέτης)	1957	Ιστορία μιας κάλπικης λίρας	Ελλάδα	Καραγιάννης Καρατζόπουλος
Φίνος Φιλμς (Παραγωγός)	Γιώργος Τζαβέλας (Σκηνοθέτης)	1958	Μια ζωή την έχουμε	Ελλάδα	Φίνος Φιλμς (Παραγωγός)
Ελληνική Παραγωγή (Παραγωγός)	Αλέκος Αλεξανδράκη ς (Σκηνοθέτης)	1961	Συνοικία το Όνειρο	Ελλάδα	New Star

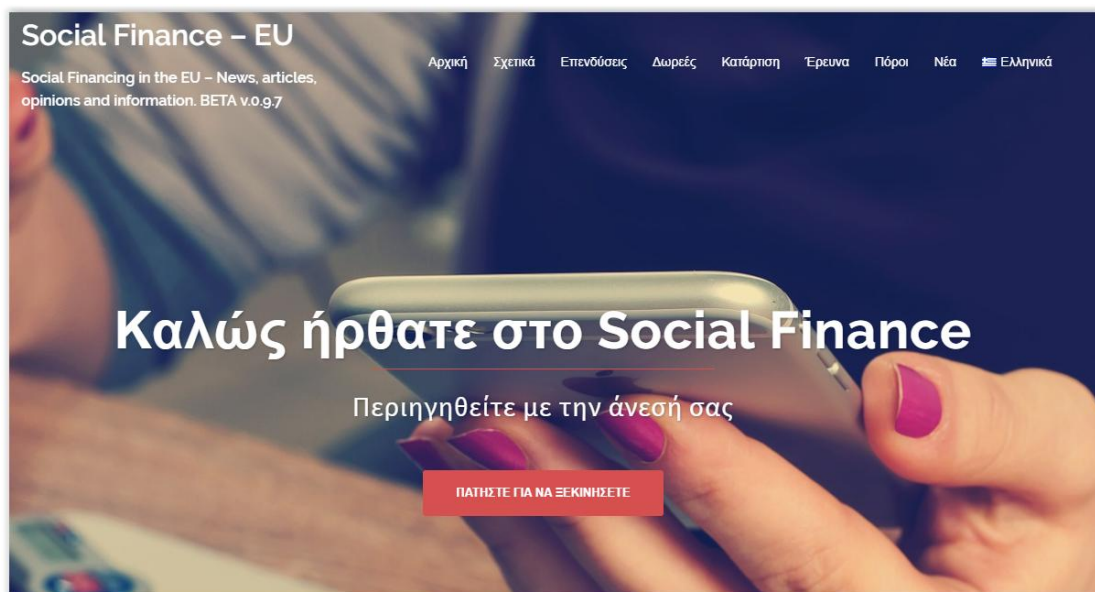
Το Prosperity αν και προσπαθήσαμε δεν κατέστη εφικτό να το βρούμε. Αποτυπώνεται στη λίστα γιατί αποτελεί μια από τις εμβληματικές ταινίες του μεσοπολέμου. Οι υπόλοιπες ταινίες αποτελούν για μας την επιτομή των ζωντανών ιδεών για το χρήμα, την οικονομία και τις ανθρώπινες και κοινωνικές σχέσεις και πως διαμορφώνονται με βάση το χρήμα.

Παράρτημα 6: Ερευνητικές Εφαρμογές κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας

Στο Παράρτημα 6 αποτυπώνονται οι ηλεκτρονικές εφαρμογές κοινωνικής και χρηματικής καινοτομίας που αναπτύχθηκαν κατά τη διάρκεια της έρευνας

Ο ιστοχώρος της διδακτορικής έρευνας

Ο ιστοχώρος έχει αναπτυχθεί σε πλατφόρμα Wordpress.

Social Finance – EU
 Social Financing in the EU – News, articles, opinions and information. BETA v.0.9.7

Αρχική Σχετικά Επενδύσεις Δωρεές Κατάρτιση Έρευνα Πόροι Νέα Ελληνικά

Παραγόμενα
 Διδακτορικού

Αποστολή

Αρχές

Ομάδα

Σύμβουλοι

Συνεργάτες

Ελληνικά
 English

Αναζήτηση...

ΕΡΓΑΣΙΕΣ / ΟΜΑΔΑ / ΣΧΕΤΙΚΑ

Παραγόμενα Διδακτορικού

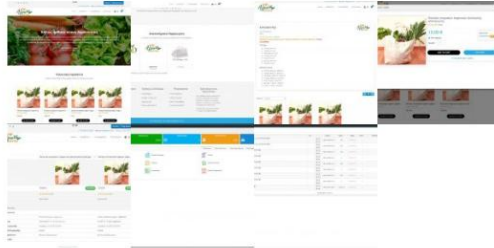
POSTED 02/02/2019 ΜΤΖΟΥΒΕΛΚΑΣ

Ιστοσελίδα “Αργοναύτες”

Marketplace παραγωγών Κοινωνικά Υποστηριζόμενης Γεωργία (ΚΟΣΑΠ – ΚΥΓΕΩ)

Πλατφόρμες: Joomla 3.9.5, Sellacious v1.6.0

Επισκεφθείτε τη σελίδα

ΠΡΟΣΦΑΤΑ ΑΡΘΡΑ

A recipe book for social finance
 Μετρήσεις Iris
 Παραγόμενα Διδακτορικού
 Νομισματικοί Χώροι και Ιεραρχίες στην Ευρώπη: Η περίπτωση των συμπληρωματικών – κοινοτικών νομισμάτων
 The Town With No Poverty: Using Health Administration Data to Revisit

Ο ιστοχώρος της Ομάδας για το συντονισμό και την παρακολούθηση δράσεων Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας στην Κρήτη

Ο εν λόγω ιστοχώρος έχει αναπτυχθεί σε πλατφόρμα Joomla 3.9.5.

Ιστοσελίδα Ομάδας Κοινωνικής Οικονομίας και Επιχειρηματικότητας της Περιφέρειας Κρήτης

Home page

Data in the first page

The Team

Team's Data

Social Businesses Map

Χώρος παρουσίασης δράσεων της διεπιστημονικής ομάδα συντονισμού και παρακολούθησης δράσεων κοινωνικής οικονομίας και κοινωνικής επιχειρηματικότητας, υπό τον Περιφερειάρχη Κρήτης.

Πλατφόρμα: Joomla 3.9.5

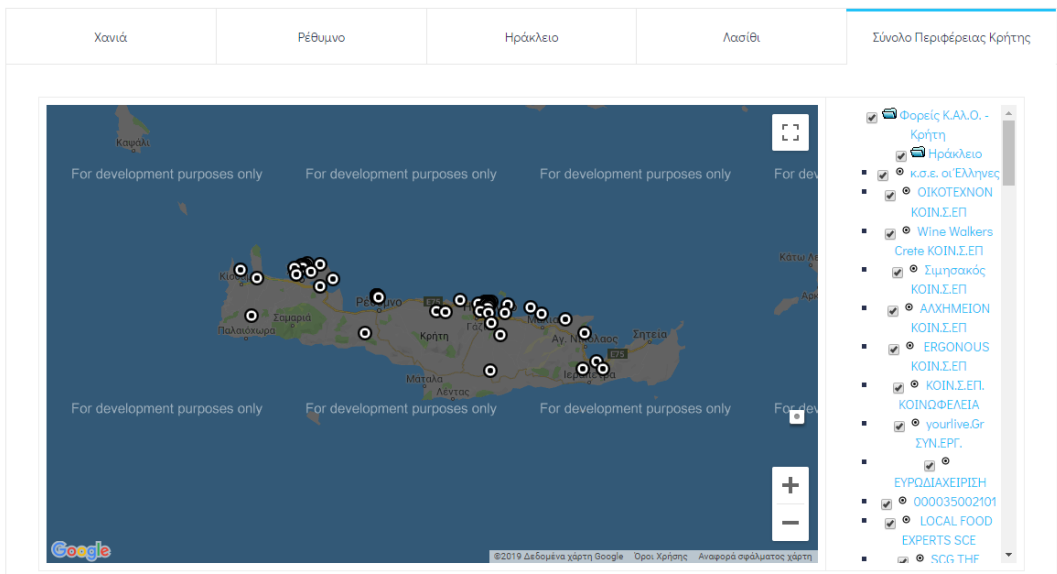
[Επισκεφθείτε τη σελίδα](#)

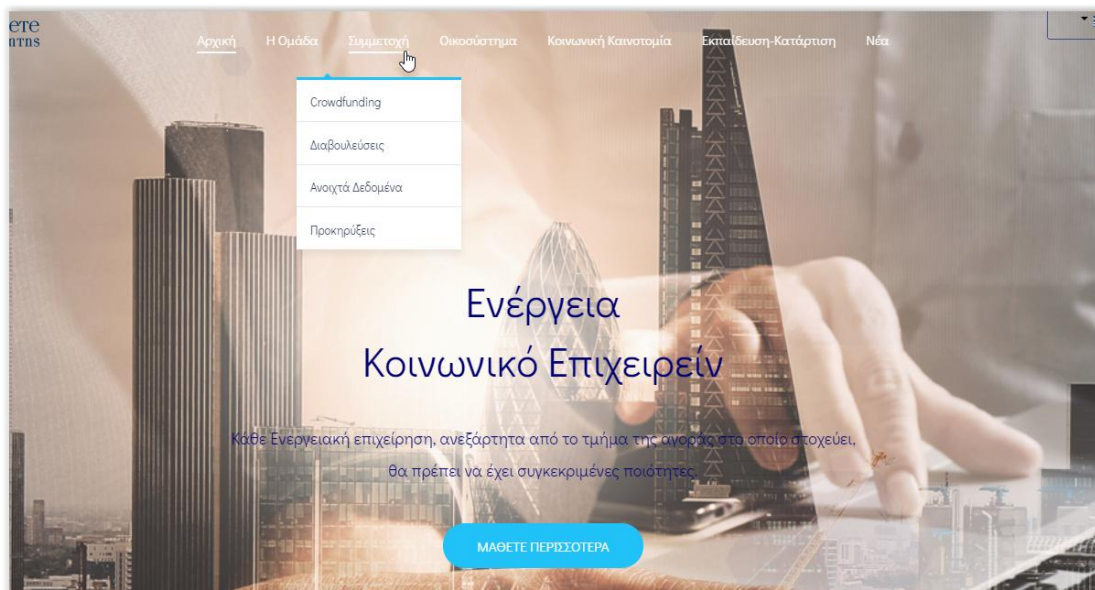
Φορείς ανά Περιφερειακή Ενότητα •

Χάρτης •

φορέων Κ.Α.Λ.Ο. για την Περιφέρεια Κρήτης

Ο ιστοχώρος της πλατφόρμας Ασύγχρονης Εκπαίδευσης για τις Κοινωνικές Επιχειρήσεις και Επιχειρηματίες ΑΣ.Τ.Ε.Ρ.Ι.ΩΝ.

Ο ΑΣΤΕΡΙΩΝ έχει αναπτυχθεί σε πλατφόρμα Chamilo 1.11.8

REGION OF CRETE
περιφέρεια κρήτης

Αρχική σελίδα Τα μαθήματά μου Η αντίξεντα μου Αναφορές Κοινωνικό δίκτυο Dashboard

Ορισμοί για την κοκ ...

REGION OF CRETE
περιφέρεια κρήτης

Κατανόηση Ορισμών για την Κοινωνική Οικονομία

Θεωρητικό Μάθημα

 Περιγραφή μαθήματος	 Αντίξεντα	 Έγγραφα	 Μονοπάτι γνώσης
 Σύνδεσμοι	 Tests	 Ανακοινώσεις	 Forums

REGION OF CRETE
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

Αρχική σελίδα Τα μαθήματά μου Η αντίξεντα μου Αναφορές Κοινωνικό δίκτυο Dashboard

Ορισμοί για την κο& ... / Περιγραφή / Περιγραφή

Ορισμοί για την κοινωνική οικονομία

Στόχος είναι η θεωρητική κατάρτιση των εκπαιδευομένων στους βασικούς ορισμούς που αφορούν στην κοινωνική, συνεργατική και αλληλέγγυα οικονομία.

Κατανόηση των ορισμών της Κοινωνικής Οικονομίας

- Ο πρώτος στόχος του μαθήματος είναι η κατανόηση από τους συμμετέχοντες, του ορισμού της Κοινωνικής Οικονομίας.
- Ο δεύτερος στόχος του μαθήματος είναι η κατανόηση από τους συμμετέχοντες, του ορισμού της Συνεργατικής Οικονομίας.
- Ο πρώτος στόχος του μαθήματος είναι η κατανόηση από τους συμμετέχοντες, του ορισμού της Αλληλέγγυας Οικονομίας.

Διδακτέα ύλη

Η διδακτέα ύλη θα ανακοινωθεί σύντομα.

Πρακτική Άσκηση για τους Κοινωνικούς Επιχειρηματίες

Πώς νομίζετε ότι η δική σας Κοινωνική Επιχείρηση συνάδει με τους ορισμούς που διδαχθήκατε;

REGION OF CRETE
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

Αρχική σελίδα Τα μαθήματά μου Η αντίξεντα μου Αναφορές Κοινωνικό δίκτυο Dashboard

Ορισμοί για την κο& ... / Έγγραφα

Αναζήτηση

Επιλεγμένος φάκελος Έγγραφα

Τύπος	Όνομα ↓	Μέγεθος	Ημερομηνία
	Chamilo LIVE	3.29M	5 months ago 2018-11-14 16:07:17
	Εικόνες	5.79M	5 months ago 2018-11-14 16:08:00
	Μονοπάτια γνώσης	0B	5 months ago 2018-11-14 16:15:45
	Φάκελοι χρηστών		5 months ago 2018-11-14 16:08:13
	Εισαγωγή στους Ορισμούς της Κοινωνικής Οικονομίας	1.71k	5 months ago 2018-11-14 16:13:23

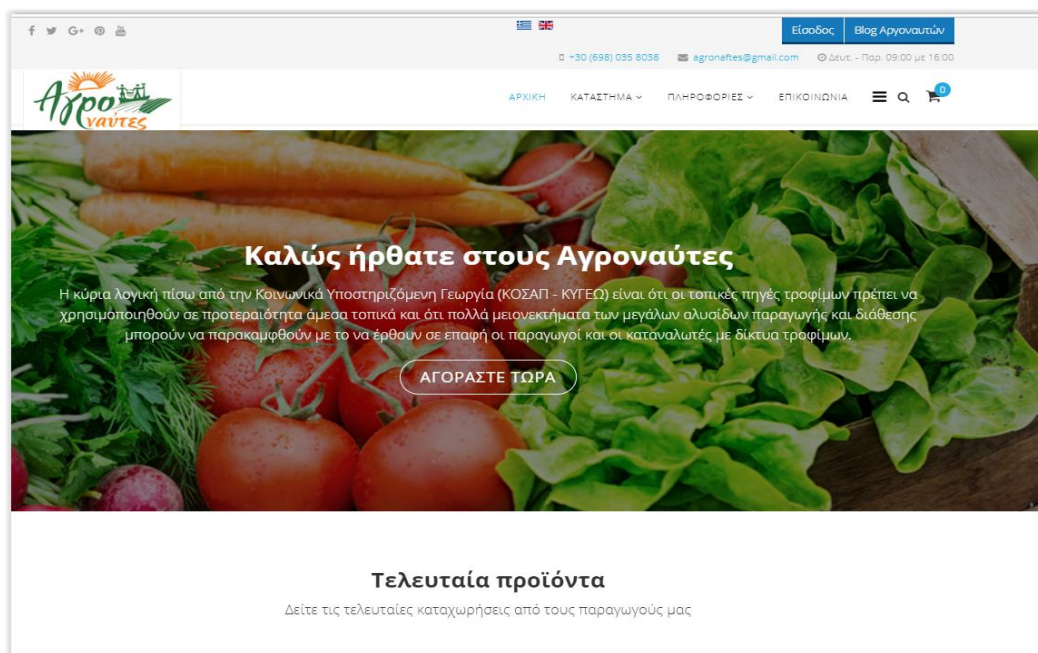

Παράρτημα 6.1: Κοινωνικά Υποστηριζόμενη Γεωργία και Εφαρμογές

Σε συνέχεια των ημι-δομημένων συνεντεύξεων με τους Παπαμίχο (σσ. 86-97) και Παπαδάκη (σσ. 148-158) στο Παράρτημα 1 στο παρόν Παράρτημα παρατίθενται στοιχεία από την ανάπτυξη ηλεκτρονικών εφαρμογών για την Κοινωνικά Υποστηριζόμενη Γεωργία στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

Σχεδιάστηκε και αναπτύχθηκε από τον Τζουβελέκα, Παπαδάκη και Παπαμίχο.

Ο ιστοχώρος των Αγροναυτών έχει αναπτυχθεί με τη χρήση πλατφορμών Joomla 3.9.5, Sellacious v1.6.0

ΑΓΡΟΓΑΥΤΕΣ | ΑΡΧΙΚΗ | ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ | ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ | ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Καλάθια και φρέσκα προϊόντα, από τους παραγωγούς

Λορέντ ιψουμ δόλορ σιτ αμετ, consectetur adipiscing elit integer adipiscing.

ΑΓΟΡΑΣΤΕ ΤΩΡΑ

Καλάθια Παραγωγών

Εξερευνήστε τα καλάθια που προσφέρουν οι παραγωγοί μας

<p>Ποικιλία εποχιακών λαχανικών ... ☆☆☆☆☆ 0.0 10,00 € ADD TO CART</p>	<p>Ποικιλία εποχιακών λαχανικών ... ☆☆☆☆☆ 0.0 10,00 € ADD TO CART</p>	<p>Variety of seasonal organic veget... ☆☆☆☆☆ 0.0 Free ADD TO CART</p>	<p>Variety of seasonal organic veget... ☆☆☆☆☆ 0.0 Free ADD TO CART</p>
--	--	---	---

sellacious | View Support PIN

TOTAL REVENUE: 0 EUR | TOTAL WITHDRAWAL: 0 EUR | TOTAL BALANCE: 0 EUR

SITE ORDERS: 0	ORDERS VALUE: 0,00 €	ORDERS TODAY: 0	REVENUE TODAY: 0,00 €	PRODUCTS: 4 / 4	USERS: 4
----------------	----------------------	-----------------	-----------------------	-----------------	----------

Quick Links: Daily Orders Count, Daily Orders Revenue, Daily Page Views

Conversion Statistics:

Today	0 Orders / 43 Visitors
This week	0 Orders / 45 Visitors
This month	0 Orders / 47 Visitors
This year	0 Orders / 101 Visitors

Management Tools: New Product, Product Catalogue, Orders, Shipping Rules, Coupons, Taxes & Discount, Inventory, Transactions, Global Configuration

Product Catalogue				
Αναζήτηση		<input type="text" value="Q"/>	Εργαλεία εύρεσης ▾	Καθαρισμός
☐	Κατάσταση ▾	Image	Τίτλος ▾	Var ▾
☐	☒		Ποικιλία εποχιακών λαχανικών βιολογικής καλλιέργειας (P253V0S522) SKU: BASK101 Category: Φρέσκα Προϊόντα	
☐	☒		Ποικιλία εποχιακών λαχανικών βιολογικής καλλιέργειας (P253V0S452) SKU: BASK101 Category: Φρέσκα Προϊόντα	
☐	☒		Variety of seasonal organic vegetables (P250V0S522) SKU: BASK101 Category: Φρέσκα Προϊόντα	
☐	☒		Variety of seasonal organic vegetables (P250V0S452) SKU: BASK101 Category: Φρέσκα Προϊόντα	
☐	☒		Variety of seasonal organic vegetables (P251V0S522) SKU: BASK101 Category: Φρέσκα Προϊόντα	
☐	☒		Variety of seasonal organic vegetables (P251V0S452) SKU: BASK101 Category: Φρέσκα Προϊόντα	
☐	☒		Variety of seasonal organic vegetables (P252V0S522) SKU: BASK101 Category: Φρέσκα Προϊόντα	

Ειδικές Προσφορές

Από εδώ θα ενημερώνεστε για τις τρέχουσες προσφορές των παραγωγών μας.

Καταστήματα Παραγωγών

Γνωρίστε τους παραγωγούς μας και τα προϊόντα που προσφέρουν.

Αγροναύτες
4 Products

4 Products

AgroID
No Product

Please enter Google API key in the Sellacious Global Configuration for the module to appear.

Παράρτημα 7: Εμπορεύματα-Κλειδιά Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας

Ο Πίνακας Προσφοράς και Χρήσεων της Ελληνικής Οικονομίας για το έτος 2015 ανακτήθηκε από τον ιστοχώρο της ΕΛΣΤΑΤ <http://www.statistics.gr/el/statistics/-/publication/SEL38/>. Τα στοιχεία των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο. για το έτος 2015 προέρχονται από την Ετήσια Έκθεση Κ.Α.Λ.Ο. της Ειδικής Γραμματείας για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία του Υπουργείου Εργασίας, Πρόνοιας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης και ανακτήθηκαν από τον ιστοχώρο της ΕΓ <https://kalo.gov.gr/etisia-ekthesi-2017-schedio-drasis-gia-tin-anartyxi-toy-oikosystematos-tis-koinonikis-kai-allileggyas-oikonomias-2017-2023/>

Ο διαθέσιμος SUT για το 2015 περιλαμβάνει 64 κλάδους για το σύνολο της οικονομίας. Για τις ανάγκες παρούσας εργασίας αποτυπώθηκαν μόνο οι κλάδοι στους οποίους για το αντίστοιχο έτος υπήρχε δραστηριοποίηση των επιχειρήσεων της Κ.Α.Λ.Ο.

Τα εμπορεύματα 1-3 ανήκουν στην “πρωτογενή παραγωγή”. Τα εμπορεύματα 4 -27 ανήκουν στη “βιομηχανία” με τα εμπορεύματα 5-23 να αφορούν σε δραστηριότητες επεξεργασίας. Οι “υπηρεσίες” αποτυπώνονται στα εμπορεύματα 28-63 με τα εμπορεύματα 54-57 να αφορούν σε κρατικές δραστηριότητες.

No	CPA	Περιγραφή	Εμπορεύσιμα Προϊόντα Κ.Α.Λ.Ο.	Μη Εμπορεύσιμα Προϊόντα Κ.Α.Λ.Ο.	Εμπ/ματα-Κλειδιά ΚΑΛΟ	Εμπ/ματα-ΑντιΚλειδιά ΚΑΛΟ
1	A01	Προϊόντα γεωργίας, θήρας και συναφείς υπηρεσίες	√			
2	A02	Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας και συναφείς υπηρεσίες	√		√	
3	A03	Ψάρια και άλλα αλιευτικά προϊόντα· προϊόντα υδατοκαλλιέργειας· υποστηρικτικές προς την αλιεία υπηρεσίες				
4	B	Ορυχεία και λατομεία				
5	C10-C12	Είδη διατροφής· ποτά· προϊόντα καπνού	√			
6	C13-C15	Προϊόντα κλωστοϋφαντουργίας· είδη ένδυσης· δέρμα και συναφή προϊόντα				
7	C16	Ξυλεία και προϊόντα από ξύλο και φελλό (εκτός από έπιπλα)· είδη καλαθοποιίας και σπαρτοπλεκτικής				
8	C17	Χαρτί και προϊόντα από χαρτί				
9	C18	Υπηρεσίες εκτύπωσης και εγγραφής προεγγεγραμμένων μέσων		√		
10	C19	Προϊόντα οπάνθρακα και προϊόντα διύλισης πετρελαίου				
11	C20	Χημικές ουσίες και προϊόντα	√			√
12	C21	Βασικά φαρμακευτικά προϊόντα και φαρμακευτικά σκευάσματα				
13	C22	Προϊόντα από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες				
14	C23	Άλλα μη μεταλλικά ορυκτά προϊόντα				
15	C24	Βασικά μέταλλα				

Πίνακας Π.7.1 (συνέχεια)

16	C25	Κατασκευασμένα μεταλλικά προϊόντα εκτός μηχανημάτων και ειδών εξοπλισμού				
17	C26	Ηλεκτρονικοί υπολογιστές, ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα				
18	C27	Ηλεκτρολογικός εξοπλισμός				
19	C28	Μηχανήματα και είδη εξοπλισμού π.δ.κ.α.				
20	C29	Μηχανοκίνητα οχήματα, ρυμουλκούμενα και ημιρυμουλκούμενα				
21	C30	Άλλος εξοπλισμός μεταφορών				
22	C31- C32	Έπιπλα, άλλα προϊόντα μεταποίησης				
23	C33	Υπηρεσίες επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού				
24	D35	Ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο, ατμός και κλιματισμός				
25	E36	Φυσικό νερό· υπηρεσίες επεξεργασίας και παροχής νερού				
26	E37- E39	Υπηρεσίες επεξεργασίας λυμάτων· λυματολάσπη· υπηρεσίες συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης αποβλήτων· ανάκτηση υλικών· υπηρεσίες εξυγίανσης και άλλες υπηρεσίες διαχείρισης αποβλήτων	√			
27	F	Κατασκευές και κατασκευαστικές εργασίες		√		
28	G45	Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου και υπηρεσίες επισκευής μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών				
29	G46	Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου, εκτός χονδρικού εμπορίου μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		√		
30	G47	Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου, εκτός από το λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών		√		
31	H49	Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και υπηρεσίες μεταφορών μέσω αγωγών		√		
32	H50	Υπηρεσίες πλωτών μεταφορών				
33	H51	Υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών				
34	H52	Υπηρεσίες αποθήκευσης και υποστηρικτικές προς τη μεταφορά υπηρεσίες				
35	H53	Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές υπηρεσίες		√		
36	I	Υπηρεσίες διαμονής και υπηρεσίες εστίασης		√		
37	J58	Εκδοτικές υπηρεσίες	√			
38	J59- J60	Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, ταινιών βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις· υπηρεσίες	√			

		προγραμματισμού και ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών				
--	--	---	--	--	--	--

Πίνακας Π.7.1 (συνέχεια)

39	J61	Υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών		√		
40	J62- J63	Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς υπηρεσίες· υπηρεσίες πληροφορίας	√			
41	K64	Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες εκτός από τις ασφαλιστικές υπηρεσίες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία	√			
42	K65	Ασφαλιστικά, αντασφαλιστικά και συνταξιοδοτικά ταμεία, εκτός από την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση				
43	K66	Υπηρεσίες συναφείς προς τις χρηματοοικονομικές και τις ασφαλιστικές υπηρεσίες				
44	L68A- L68B	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας		√		
45	M69- M70	Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες κεντρικών γραφείων (εδρών) εταιρειών· υπηρεσίες παροχής συμβουλών διαχείρισης	√		√	
46	M71	Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών· υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων	√		√	
47	M72	Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης	√		√	
48	M73	Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς	√			
49	M74- M75	Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες· κτηνιατρικές υπηρεσίες	√		√	
50	N77	Υπηρεσίες ενοικίασης και χρηματοδοτικής μίσθωσης	√		√	
51	N78	Υπηρεσίες απασχόλησης		√		
52	N79	Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλες υπηρεσίες κράτησης και συναφείς υπηρεσίες	√		√	
53	N80- N82	Υπηρεσίες παροχής προστασίας και ερευνών· υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους· υπηρεσίες διοίκησης γραφείου, γραμματειακής υποστήριξης και άλλες υπηρεσίες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις		√		
54	O84	Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας· υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης		√		
55	P85	Υπηρεσίες εκπαίδευσης		√		
56	Q86	Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας		√		
57	Q87- Q88	Υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον· υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος		√		
58	R90- R92	Υπηρεσίες δημιουργικής δραστηριότητας, τεχνών και ψυχαγωγίας· υπηρεσίες		√		

		βιβλιοθηκών, αρχειοφυλακείων, μουσείων και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων				
--	--	---	--	--	--	--

Πίνακας Π.7.1 (συνέχεια)

59	R93	Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγωγίας		√		
60	S94	Υπηρεσίες παρεχόμενες από οργανώσεις		√		
61	S95	Υπηρεσίες επισκευής ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής και οικιακής χρήσης				
62	S96	Άλλες προσωπικές υπηρεσίες		√		
63	T	Υπηρεσίες νοικοκυριών ως εργοδοτών οικιακού προσωπικού και μη διαφοροποιημένα αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται από ιδιωτικά νοικοκυριά για ίδια χρήση				
Σ			16	19	7	1

Πίνακας Π.7.1 Ταξινόμηση Εμπορεύσιμων και μη Εμπορεύσιμων Προϊόντων Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας στην Ελλάδα

No	CPA	Περιγραφή	ΕΜΕ Πλήρους απασχόλησης		
			Κλάδος (Σ)	Εκ του οποίου Κ.Α.Ο.	% ΚΑΛΟ / Κλάδος
1	A01	Προϊόντα γεωργίας, θήρας και συναφείς υπηρεσίες	447.035,38	14	
2	A02	Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας και συναφείς υπηρεσίες	5.171,65	2	
5	C10-C12	Είδη διατροφής· ποτά· προϊόντα καπνού	105.800,84	7	
9	C18	Υπηρεσίες εκτύπωσης και εγγραφής προεγγεγραμμένων μέσων	9.743,64	1	
11	C20	Χημικές ουσίες και προϊόντα	9.937,41	0	
26	E37-E39	Υπηρεσίες επεξεργασίας λυμάτων· λυματολάσπη· υπηρεσίες συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης αποβλήτων· ανάκτηση υλικών· υπηρεσίες εξυγίανσης και άλλες υπηρεσίες διαχείρισης αποβλήτων	16.549,32	2	
27	F	Κατασκευές και κατασκευαστικές εργασίες	167.620,80	9	
29	G46	Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου, εκτός χονδρικού εμπορίου μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	274.772,96	14	
30	G47	Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου, εκτός από το λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	515.533,53	12	
31	H49	Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και υπηρεσίες μεταφορών μέσω αγωγών	116.337,78	30	
35	H53	Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές υπηρεσίες	15.490,86	40	
36	I	Υπηρεσίες διαμονής και υπηρεσίες εστίασης	353.759,13	118	
37	J58	Εκδοτικές υπηρεσίες	21.573,69	1	

38	J59-J60	Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, ταινιών βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις· υπηρεσίες προγραμματισμού και ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών	13.485,08	13	
----	---------	---	-----------	----	--

Πίνακας Π.7.2 (συνέχεια)

39	J61	Υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών	21.020,50	0	
40	J62-J63	Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς υπηρεσίες· υπηρεσίες πληροφορίας	23.521,63	4	
41	K64	Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες εκτός από τις ασφαλιστικές υπηρεσίες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία	47.178,43	4	
44	L68A-L68B	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	0	0	
45	M69-M70	Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες κεντρικών γραφείων (εδρών) εταιρειών· υπηρεσίες παροχής συμβουλών διαχείρισης	121.718,96	14	
46	M71	Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών· υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων	68.032,29	0	
47	M72	Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης	6.519,09	0	
48	M73	Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς	16.182,33	11	
49	M74-M75	Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες· κτηνιατρικές υπηρεσίες	22.379,25	3	
50	N77	Υπηρεσίες ενοικίασης και χρηματοδοτικής μίσθωσης	15.596,08	0	
51	N78	Υπηρεσίες απασχόλησης	4.163,51	5	
52	N79	Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλες υπηρεσίες κράτησης και συναφείς υπηρεσίες	14.681,99	8	
53	N80-N82	Υπηρεσίες παροχής προστασίας και ερευνών· υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους· υπηρεσίες διοίκησης γραφείου, γραμματειακής υποστήριξης και άλλες υπηρεσίες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις	81.914,30	174,5	
54	O84	Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας· υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης	350.959,65	31,80	
55	P85	Υπηρεσίες εκπαίδευσης	189.790,34	210,50	
56	Q86	Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας	175.082,17	13	
57	Q87-Q88	Υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον· υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος	26.993,64	50,30	
58	R90-R92	Υπηρεσίες δημιουργικής δραστηριότητας, τεχνών και ψυχαγωγίας· υπηρεσίες βιβλιοθηκών, αρχαιοφυλακείων, μουσείων και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων	32.180,27	77	
59	R93	Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγωγίας	13.432,87	1	
60	S94	Υπηρεσίες παρεχόμενες από οργανώσεις	92.650,84	126	

62	S96	Άλλες προσωπικές υπηρεσίες	68.452,13	1	
----	-----	----------------------------	-----------	---	--

Πίνακας Π.7.2 (συνέχεια)

		ΣΥΝΟΛΟ	450.053,61	998	0,222%
--	--	---------------	-------------------	------------	---------------

Πίνακας Π.7.2 Απασχόληση σε ΕΜΕ ανά εμπόρευμα ΚΑΛΟ και αντίστοιχου Κλάδου στο σύνολο του (έτος 2015)

No	CPA	Περιγραφή	Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής (σε €)		
			Κλάδος (Σ) (σε χιλ. €)	Εκ του οποίου Κ.Α.Λ.Ο. (€)	% ΚΑΛΟ / Κλάδος*
1	A01	Προϊόντα γεωργίας, θήρας και συναφείς υπηρεσίες	11.572.283,63	147.992,83	
2	A02	Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας και συναφείς υπηρεσίες	93.572,95	6.198,65	
5	C10-C12	Είδη διατροφής· ποτά· προϊόντα καπνού	15.816.450,64	36.294,06	
9	C18	Υπηρεσίες εκτύπωσης και εγγραφής προεγγεγραμμένων μέσων	529.598,24	1.188,65	
11	C20	Χημικές ουσίες και προϊόντα	2.143.811,12	6.534,93	
26	E37-E39	Υπηρεσίες επεξεργασίας λυμάτων· λυματολάσπη· υπηρεσίες συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης αποβλήτων· ανάκτηση υλικών· υπηρεσίες εξυγίανσης και άλλες υπηρεσίες διαχείρισης αποβλήτων	2.640.007,03	14.016,70	
27	F	Κατασκευές και κατασκευαστικές εργασίες	9.255.816,83	253.159,39	
29	G46	Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου, εκτός χονδρικού εμπορίου μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	17.713.592,24	269.234,01	
30	G47	Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου, εκτός από το λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και οτοσικλετών	11.021.022,73	275.003,29	
31	H49	Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και υπηρεσίες μεταφορών μέσω αγωγών	5.738.091,82	21.714,00	
35	H53	Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές υπηρεσίες	790.672,86	94.875,40	
36	I	Υπηρεσίες διαμονής και υπηρεσίες εστίασης	20.073.979,88	1.362.311,70	
37	J58	Εκδοτικές υπηρεσίες	1.212.749,79	25.495,75	
38	J59-J60	Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, ταινιών βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις· υπηρεσίες προγραμματισμού και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών	615.390,98	280.397,87	
39	J61	Υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών	6.998.927,70	39.000,00	

Πίνακας Π.7.3 (συνέχεια)

40	J62-J63	Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς υπηρεσίες· υπηρεσίες πληροφορίας	1.552.448,98	111.889,65	
41	K64	Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες εκτός από τις ασφαλιστικές υπηρεσίες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία	7.701.492,91	21.755,00	
44	L68A-L68B	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	16.231.619,03	1.732,31	
45	M69-M70	Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες κεντρικών γραφείων (εδρών) εταιρειών· υπηρεσίες παροχής συμβουλών διαχείρισης	4.721.747,26	334.446,97	
46	M71	Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών· υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων	1.599.508,99	0,00	
47	M72	Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης	818.206,43	4.030,86	
48	M73	Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς	1.245.481,71	84.574,81	
49	M74-M75	Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες· κτηνιατρικές υπηρεσίες	1.191.516,14	68.176,35	
50	N77	Υπηρεσίες ενοικίασης και χρηματοδοτικής μίσθωσης	807.410,95	6.361,14	
51	N78	Υπηρεσίες απασχόλησης	158.262,87	0,00	
52	N79	Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλες υπηρεσίες κράτησης και συναφείς υπηρεσίες	1.986.715,77	109.316,56	
53	N80-N82	Υπηρεσίες παροχής προστασίας και ερευνών· υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους· υπηρεσίες διοίκησης γραφείου, γραμματειακής υποστήριξης και άλλες υπηρεσίες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις	2.822.343,51	688.613,96	
54	O84	Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας· υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης	21.225.941,98	470.800,57	
55	P85	Υπηρεσίες εκπαίδευσης	9.795.652,42	1.116.543,46	
56	Q86	Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας	9.586.637,65	221.470,22	
57	Q87-Q88	Υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον· υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος	391.563,59	219.328,98	
58	R90-R92	Υπηρεσίες δημιουργικής δραστηριότητας, τεχνών και ψυχαγωγίας· υπηρεσίες βιβλιοθηκών, αρχειοφυλακείων, μουσείων και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων	2.777.661,84	124.263,00	
59	R93	Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγωγίας	521.889,70	8.028,37	
60	S94	Υπηρεσίες παρεχόμενες από οργανώσεις	5.233.711,72	429.756,90	
62	S96	Άλλες προσωπικές υπηρεσίες	970.350,48	772,00	
		ΣΥΝΟΛΟ	197.556.132, 38	6.855.278,34	0,00%

Πίνακας Π.7.3 Ακαθάριστη Αξία Παραγωγής ανά εμπόρευμα ΚΑΛΟ και αντίστοιχου Κλάδου στο σύνολο του (έτος 2015)

No	CPA	Περιγραφή	Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου (σε €)		
			Κλάδος (Σ) (€)	Εκ του οποίου Κ.Α.Λ.Ο. (€)	% ΚΑΛΟ / Κλάδος*
1	A01	Προϊόντα γεωργίας, θήρας και συναφείς υπηρεσίες	995.879.912,21	1.632,90	
2	A02	Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας και συναφείς υπηρεσίες	2.090.000,00	0,00	
5	C10-C12	Είδη διατροφής· ποτά· προϊόντα καπνού	501.120.144,65	15.877,00	
9	C18	Υπηρεσίες εκτύπωσης και εγγραφής προεγγεγραμμένων μέσων	47.327.603,60	0,00	
11	C20	Χημικές ουσίες και προϊόντα	79.228.305,07	4.664,25	
26	E37-E39	Υπηρεσίες επεξεργασίας λυμάτων· λυματολάσπη· υπηρεσίες συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης αποβλήτων· ανάκτηση υλικών· υπηρεσίες εξυγίανσης και άλλες υπηρεσίες διαχείρισης αποβλήτων	144.109.164,54	16.115,07	
27	F	Κατασκευές και κατασκευαστικές εργασίες	571.205.194,33	10.853,45	
29	G46	Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου, εκτός χονδρικού εμπορίου μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	821.977.473,23	36.671,86	
30	G47	Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου, εκτός από το λιανικό εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών	452.416.215,39	23.650,03	
31	H49	Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και υπηρεσίες μεταφορών μέσω αγωγών	358.013.942,27	3.670,00	
35	H53	Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές υπηρεσίες	4.498.271,42	0,00	
36	I	Υπηρεσίες διαμονής και υπηρεσίες εστίασης	546.277.340,89	39.579,34	
37	J58	Εκδοτικές υπηρεσίες	129185908, 91	0,00	
38	J59-J60	Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, ταινιών βίντεο και τηλεοπτικού προγράμματος, ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις· υπηρεσίες προγραμματισμού και ραδιοτηλεοπτικών εκπομπών	127.295.985,90	3.840,14	
39	J61	Υπηρεσίες τηλεπικοινωνιών	395.156.518,68	1.000,00	
40	J62-J63	Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και συναφείς υπηρεσίες· υπηρεσίες πληροφορίας	155.715.005,71	1.240,00	
41	K64	Χρηματοοικονομικές υπηρεσίες εκτός από τις ασφαλιστικές υπηρεσίες και τα συνταξιοδοτικά ταμεία	891.354.992,98	0,00	
44	L68A-L68B	Διαχείριση ακίνητης περιουσίας	0,00	406,50	
45	M69-M70	Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες κεντρικών γραφείων (εδρών) εταιρειών· υπηρεσίες παροχής συμβουλών διαχείρισης	39.928.631,19	21.881,06	

Πίνακας Π.7.4 (συνέχεια)

46	M71	Υπηρεσίες αρχιτεκτόνων και μηχανικών· υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων	82.721.891,73		
47	M72	Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης	355.864.216,63	251,52	
48	M73	Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς	20.163.825,70	9.194,72	
49	M74-M75	Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες· κτηνιατρικές υπηρεσίες	202.336.618,47	3.906,36	
50	N77	Υπηρεσίες ενοικίασης και χρηματοδοτικής μίσθωσης	237.496.084,08	1.121,78	
51	N78	Υπηρεσίες απασχόλησης	805.286,52	0,00	
52	N79	Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και άλλες υπηρεσίες κράτησης και συναφείς υπηρεσίες	16.623.465,66	386,42	
53	N80-N82	Υπηρεσίες παροχής προστασίας και ερευνών· υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους· υπηρεσίες διοίκησης γραφείου, γραμματειακής υποστήριξης και άλλες υπηρεσίες παροχής υποστήριξης προς τις επιχειρήσεις	47.590.760,32	9.636,18	
54	O84	Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας· υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης	4.926.298.603,73	2.231,56	
55	P85	Υπηρεσίες εκπαίδευσης	1147260119,42	11.522,76	
56	Q86	Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας	557.752.404,38	6.847,31	
57	Q87-Q88	Υπηρεσίες φροντίδας κατ' οίκον· υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας χωρίς παροχή καταλύματος	23.021.856,61	2.500,00	
58	R90-R92	Υπηρεσίες δημιουργικής δραστηριότητας, τεχνών και ψυχαγωγίας· υπηρεσίες βιβλιοθηκών, αρχειοφυλακείων, μουσείων και άλλες πολιτιστικές υπηρεσίες· υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων	188.127.860,80	18.333,74	
59	R93	Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγωγίας	61.227.816,03	0,00	
60	S94	Υπηρεσίες παρεχόμενες από οργανώσεις	123.847.538,77	22.343,29	
62	S96	Άλλες προσωπικές υπηρεσίες	216.045.639,93	0,00	
		ΣΥΝΟΛΟ	14.469.964.559,74	269.357,24	0,0013%

Πίνακας Π.7.4 Σχηματισμός Παγίου Κεφαλαίου ανά εμπόρευμα ΚΑΛΟ και Κλάδου στο σύνολο του (έτος 2015)

*Τα % ποσοστά ανά κλάδο είναι μηδενικά. Αποτυπώνεται μόνο ο μέσος όρος του κλάδου ΚΑΛΟ.